

Aa [آ , ا] **1)** *ey, ümlük*: Ýalňyz ogul habaryn-a, Dirse han diýgil maňa! (GA, 25-1). **A**, beg baba! (GA, 125-9). **2)** *emma, ýöne*: Ýarynky gün, zaman dönüb, ben ölüp sen galajak, a täjrim-tahtum saňa wermeýeler (GA, 125-7).

ab [a:b ب] **1)** *suw*: Kenary-abda kylur he-mişe serwi makam (KB, 476-14). Aby ýoh haý-wanyň el-Hak, zenehi katynda (KB, 106-9). **2)** *gözýaş*: Gan ahar oldy gözden, bir katra ab gelmez (KB, 416-5). **▷aby-baka** – *bakylyk suwy, bakylyk çeşmesi*: Kamug başdan aýak aby-bakaga (Mn, 297a-4). **▷aby-eşk** – *gözýaş*: Aby-eşk ile gıl kylam häki (KB, 321-5). **▷aby-haýat** – **S**: **aby-haýwan** Ölüriz lebün durur aby-haýat (KB, 304-12). Gözüň ohy janumadur nigär-ä, aby-haýat! (KB, 347-9). **▷aby-haýwan** – *dirilik suwy*: Dilärem ben nigärin-ä, lebünden aby-haýwany (KB, 451-10). Uýalur laglyňyzdan aby-haýwan (Mn, 303b-9). **▷aby-rezan** – *üzüm şeraby, çakry*: Noglymuz oldur bizim aby-rezan üsdine (KB, 571-9). **▷aby-rowan** – *akar suw*: Ýar ile aýş edegör, aby-rowan üstüne (KB, 571-6). **▷aby-zer** – *altyn, zer suwy*: Ýüzüme ýalduzlamyşam serbe-ser aby-zeri (KB, 6-11). **▷şad ab** – *suwdan ganma, teşneligi gandyрма*: Suw çykaryb barça halaýyk şad ab boldylar (SB, 121b-20).

ab I [آب] *surýany dilinde garga ady*: Ab ol garganuň ady durur Surýany dilinje (Ýaý, 105b-9).

ab II [آب] *yok, däl*: Ab bu, ab ol (MK, I, 37-4).

aba [آبا] *ata, baba*: Abasy (IBM, 85-8). Bu welaýat kim, abamyz uýgur kowmyňa berib erdi (SB, 127b-25). Aba we ejdadymyz sizge enaýat we hemaýat kylur (SB, 127b-26).

aba [آبا] *don, don şekilli öňi açyk lybas*: Gunça ýene köňlegin kyldy aba (KB, 538-5).

ababaşy [آبابشى] *ababaşy, tikenli baldagy bolan, hyýara meňzeş ösümlük*: Ababaşy (MK, I, 81-2).

abaçy [آباچى] *albassy*: Abačy (MK, I, 122-5).

▷abaçy geldi – *çagalary gorkuzmak üçin ulanylýan aýtgy*: Abačy geldi (MK, I, 122-5).

abad [a:ba:d آباد] *abat, bütün* **▷abad bad** – «*abat bolsun*» *diýen alkyş-dileg*: Galmaýa bizden, wujud, ola jahan abad bad (KB, 203-6).

abada [آبدە] *gullar, bendeler, abyd sözüniň köplük sany* **▷abadaýy-awsan** – *butparazlar, buta çokunýanlar, buta sygynýanlar*: Abadaýy-awsan jümlesiden... (SB, 25a-3).

abadan [abada:n آبادان] *abadan, ýerbe-ýer, abat0*: Abadan ýer (ZME, 30, 632; 93-1).

abadan bol- [abada:n bol- آبادان بول] *ýerbe-ýer, abadan bolmak, abat bolmak*: Abadan boldy saraý (ZME, 641; 93-1). Erse gördi abadan bolub halk ymaratga meşgul tururlar (SB, 16a-22).

abadan kyl- [abada:n kyl- آبادان قیل] *abadan etmek, ýerbe-ýer etmek, abat etmek*: Abadan kyldy är harab ýerni (ZME, 449; 93-1). Erse ýene ymarat kylyb abadan kyldy (SB, 22a-2).

abadan kylgujy [abada:n kylgujy آبادان قیلغوجی] *abadan ediji, abadanlaşdyryjy*: Abadan kylgujy (ZME, 642; 93-1).

abadanlyk [abada:nlyk آبادانلىق] *abadanlyk, ýerbe-ýerlik, abatlyk*: Abadanlyk bolsun saňa (ZME, 328; 93-1). Anda abadanlyk ýok erdi (SB, 9a-21).

abadanlyk kyl- [abada:nlyk kyl- آبادانلىق قیل] **S**: **abadan kyl-** Her mowazygda abadanlyklar kyldy (SB, 18b-30). Abadanlyk kylmakga harys we ragyb erdi (SB, 31b-27).

abad et- [a:ba:d et- آباد ات] *abat etmek, bejermek*: Göýä ki, bozuk Kăbani abad ettiň (BD, 58b-2).

abad kyl- [a:ba:d kyl- آباد قیل] **S**: **abadan kyl-** Eşret öýün abad kyl (BD, 38a-6).

abak [آباق] *surat, şekil*: Abak (Tuhf, 21a-6).

abaky [آباقي] *garantga*: Abaky (MK, I, 122-11).

ab-alaja [ab-a:laja اب الاجه] *ap-alaja*: Beýrek ab-alaja gerdegi içinde iýüb-içüb bihabar oturdady (GA, 90-6). Ab-alaja ordasyna šiwen girdi (GA, 94-8).

abaly [أبالي] *bir zady az görmekde ulanylýan söz, ujypsyz*: Abaly (MK, I, 123-1).

abaň [أَبَانْ] *eger, hereketiň-gymyldynyň belli bir şertde amala aşyrylýandygyny görkezýän kömekçi söz*: Abaň, sen barsa sen (MK, I, 120-9).

abas [عَبَث] *hebes, biderek*: Kylmagyl beni abas hemçün giýah (KB, 129-6).

abaw [آبَاو] *baý-bow, geň galmagy aňladýan ümlük*: Abaw (Tuhf, 84b-4).

abba [أَب] *ýaýyň oky*: Ab – ol garganuň ady durur, Surýan dilinje we dahy «abba» ok adydur (Ýaý, 105b-9).

abd [عَبْد] *gul, bende*: Hak, Muhammet hem abdydyr, hem resulydyr (MAS, 3a-4). Kätibehül-abd Salar Baba bin Gulaly Salar Hyrydary (SB, 130a-31).

abda [abda: عَبْدًا] *bende, gul*: Gulagyma neda gele ki, a, lebbeýk, ýa abda (KB, 342-7).

abdal I [ابدال] *derwüş, galandar*: Gatma Sen nary-jehime biziň abdalymyzy (ND, 36b-14).

abdal II [أَبْدَال] **1)** *akmak, akly çaşan*: Abdal (Tuhf, 7a-9). **2)** *masgarabaz, wäşi*: Abdal (Tuhf, 7a-9).

abdana [abdana: عَبْدَانَا] *eý, bendäm*: Bir gez hytab kylsa gulyna ki, abdana (KB, 422-14).

abdar [a:bdar: آبدار] *suwly, ter, terje* <ýakuty-abdar – *gymmat bahaly, ýokary hilli ýakut*: Bir ýakuty-abdar baýza çelli alyga baglab... (SB, 36b-18). Erse ol ýakuty-abdarga tegib... (SB, 36b-18).

abdest al- [a:bdest al- ابدست ال] *täret kylmak, täret almak*: Ary sudan abdest aldylar (GA, 63-2). Akub giden ary suwdan abdest aldy (GA, 147-10).

Abdylmuttalyb [عبد المطلب] *adam ady (erkek)*: Abdylmuttalyb anyň birle mütewejjih boldy (SB, 35b-21). Abdylmuttalybnyň... nurany suraty bar erdi (SB, 35b-25).

Abdyrahman Tabary [عَبْدَالرَّحْمَانُ طَبَارِي] *adam ady (erkek)*: Abdyrahman Tabary aýtdy (Ýaý, 105a-5).

ab ed- [a:b ed- اب ايد] *suw etmek, suwa öwürmek*: Göz ýaşyny gan-u jigerüm ganyn ab eder (KB, 461-2).

abhana [a:bha:na أَبْحَانَه] *el-ýüz ýuwulýan ýer, ýuwunulýan ýer*: Tam üstündäki abhana (ZME, 92; 110-2).

abhar [عَبْهَر] *owadan gül, jasmin*: Gözüň tek bag içinde abhar kany? (KB, 604-4).

Abhaz [Abha:z ابخاز] *ýer-ýurt ady, Abhazystan*: Kylmaga gaza Gürji-ýu Abhaz ele girse (KB, 551-10). ...Alan we Abhaz we özge mowazyglar... (SB, 34b-30).

Abisgun [Abisgu:n أَبِسْكَوْن] *Hazar deňziniň atlarynyň biri*: Abisgun (MK, III, 111-11).

Abkaz [Abka:z ابكاز] **S: Abhaz Kan Abkaz** iline men giderem (GA, 124-6).

ablak [ابلق] *ala, ala-mula at*: Bu jahan gündizi-gijesi onuň ablakydur (KB, 378-13). <**esbi-ablak** – *gije-gündiz*: Niçe ki, çarh bindi esbi-ablak (KB, 160-4).

ablan [أَبْلَان] *ablan, alaka meñzeş jandar*: – Ablan (MK, I, 108-14).

ab ol- [a:b ol- اب اول] *suw bolmak, suwa öwürmek*: Göz ýaşym gan bolsa, ýüregim gany ab olsa ýeg (KB, 409-3).

abraş I [a:braş آبراش] *gyr at*: Minse abraş ol kuýaş (BD, 23b-11).

abraş II [a:braş أَابْرَاش] *dag geçiguşy*: Abraş (Tuhf, 4b-10).

absa [a:bsa أَابْصَا] *tabyt*: Absa (Tuhf, 19b-7).

abu [a:bu أَبُو] *ýüzlenme, gaýgy-gamy aňladýan ümlük*: Abu (Tuhf, 84b-4).

Abu Bekr [Abu: Bekr أَبُو بَكْر] *adam ady (erkek)*: Abu Bekr Syddyk görkli (GA, 5-13). Abu Bekr Syddyk... gelib (SB, 39b-16).

Abu Derda [Abu: Derda أَبُو دَرْدَا] *adam ady (erkek)*: Meniň derdimde mähw oldy, niçe ýüz müň Abu Derda (ND, 5b-4).

Abu Haşym Bawerdi [Abu: Ha:şym Ba:werdi أَبُو هَاشِمُ بَاوَرْدِي] *adam ady (erkek)*: Abu

Haşym Bawerdi gatynda ok atmak asly dört durur (Ýaý, 111 a-9).

Abu Jagfar Hasan ogly Muhammet el-Hyrawy [Abu: Jagfar Hasan ogly Muhammet el-Hyrawy: أَبُو جَعْفَرُ حَسَنُ أَعْلَى مُحَمَّدُ الْهَرَاوِي] *adam ady (erkek)*: Abu Jagfar Hasan ogly Muhammet el-Hyrawy aýdar... (Ýaý, 111b-7).

Abu Musa Harraz [Abu: Mu:sa Harra:z أَبُو مُوسَى حَرَّاز] *adam ady (erkek)*: Abu Musa Harraz aýdur: Ok atmaguň asly dört durur (Ýaý, 112a-3).

Aby [أَبِي] *adam ady (erkek)*: Aby (MK, I, 81-4).

aby- [أَبَى] *gizlemek, ýaşyrmak, bukmak*: Ol any kişiden abydy (MK, III, 189-7).

abyd [a:byd عَابِد] **1)** *dindar, takwa*: Bir salyh, abyd, zahyd, müteđeýýin Filestin ähliden erdi (SB, 25b-17). Begaýet zahyd we abyd we sahyb-keramat erdi (SB, 33a-31). **2)** *ybadat edýän adam*: Jelal setr kylaý idi abyd-u magbud (KB, 578-5). Ol habbybyga durur, eý abyd! (BD, 5b-13). <>**abydy-awsan – butparaz, buta sygynýan, buta sežde edýän**: Herdus... abydy-awsan erdi (SB, 24b-26).

aby-hun et- [a:by-hu:n et- أَب حُونِ إِت] *suwy gan ýaly etmek, gözyaşy gan ýaly etmek, gana öwürmek*: Aby-hun etdi gözümde, ben bilürem bigüman (KB, 497-1).

abyk bol- [أَبَق بُول] *mübärek bolmak, gutly bolmak*: Uýgun abyk bolsundan muştak turur, ýagny mübärek bolgaý (SB, 125b-18).

abyr [أَبِير] *hoşboý ys ýaýratma, hoşboý ys ýaýradyyjy, hoşboý ys*: Ajabmy topragy uçmagyň olur ise abyr (KB, 560-1). Zülfi-müşgini ki, abyr gelür (KB, 509-4). <>**abyr-engizlik – oňat ysly maddalaryň biri (ambra)**: Gubarydan abyr-engizlikte (BD, 92a-3).

abyşga / abuşga [أَبَشْغَا ، أَبُوشْغَا ، أَبَشْغَا] **1)** *äri, adamsy*: Abyşga görgeň hatun (ZME, 159; 162-1). Hatun başyny satgun aldy abyşgasydan (ZME, 541; 153-2). Bir ýandan ogul gam şikenji, / Bir ýandan abuşga derd-u renji (Ab, 2b-16). **2)** *garry, goja, gartaň*: Abyşga (Tuhf, 20b-4; Tuhf, 37b-8).

abyşgalyk [أَبَشْغَالِيْق] *ärli, adamsy bolan, dul däl*: Abyşgalyk hatun (ZME, 163; 162-2).

abyşgasyz [أَبَشْغَاسِيْز] *adamsy bolmadyk, ärsiz, dul*: Abyşgasyz galdy gyz oylan (ZME, 885; 162-1).

abyt- [أَبَيْت] *gizlenmek, bukulmak*: Ol är ol, özün kişiden abytgan (MK, I, 136-9).

aç / aj [a:ç / a:j EA أَج / اَج] **1)** *aç, zat iýmedik*: Türk budun aç erti (Bk, gd-38) — *Türkmen halky açdy*. Aç (IBM, 152-4). Aj görsem toýurdym (GA, 138-4). Aj görse toýurdy (GA, 15-1). Täjñi iki aç şir arasynda goýgaý siz (SB, 3b-19). Aç galyb erdi (SB, 124b-30). Her niçe gözüm aç erse, göz toýar (BD, 85a-7).

aç- [أَچْ ، أَجْ ، أَجْ] **1)** *bir zadyň gapagyny, gapyny açmak*: Alla yşgyna gapuýy aç! (GA, 88-11). Açdy (IBM, 136-8). Galga işiklerini açyb... (SB, 124b-7). **2)** *boýun egdirmek, basyp almak*: Şuny ki, gylyç ile açmady Samu-Rüstem (KB, 418-5). Diýarbekr we Diýary-Rabygany açdy (SB, 12b-9). **3)** *görkezmek*: Ag alnyny açdy (GA, 179-4). Kümüş kibi ag bilegin açdy (GA, 115-5). **4)** *çözmek, boşatmak, açmak*: Elini çözdiler, gözini açdylar (GA, 142-10). Allatagala bir feriştäni emr kyldy kim, gelib anyň gollaryny açdy (SB, 4b-7). **5)** *düşnükli aýtmak*: Açdy (IBM, 105-5). **6)** *ýaýratmak*: Açdy (IBM, 115-19). **7)** *ayýrmak, saplamak*: Ary köňülde pas olsa, şerap açar (GA, 240-5). **8)** *biri-birinden daşlaşdyrmak*: Şahadat barmagy açyp, baş barmagy бүкүп goýmagay (Ýaý, 137b-2). **9)** *ýazyşdyrmak, ýazyp, açyp görmek, gatyny açmak*: Köýlekni açyp gördi, erse hiç ýeri ýyrtylmab erdi (SB, 4b-5). **10)** *barlamak, seljermek, aramak*: Ýüklerini kim, açdylar hem oşal öz eltgen mataglaryny yükleriniň arasyda gördiler (SB, 5b-11). **11)** *gazmak, üstüni açmak, örtüginini ayýrmak*: Bu iki ýetim ulgaýyb, ol definäni açyb, ol ylymlardan... bähremend bolgaýlar (SB, 10a-15). Meniň türbetimni açyň (SB, 26a-31). Hyýal kyldylar kim, anyň görini açyb (SB, 26a-32). <>**agzyny aç-** – *diýmek, aýtmak*: Hiç agzyny açmady (KB, 48-7). <>**aybyny aç-** – *kemçiligini, günäsini äşgär etmek, mälim etmek*: Dahy, aybyň açaram, bellü bilgil (GA, 114-3). <>**göz aç-** – *bakmak, seretmek, oýanyp garamak*: Göz açyb, ol welaýatny magmur gördi (SB, 16a-19). <>**fasd aç-** – *gan almak, gan almak üçin gan damary deşmek*: Buýurdy kim, iki golydan fasd açgaýlar (SB, 22b-32).

◇**söz aç-** – *gürlemek, sözlemek*: Söz açyb, ruzgärden şikaýat kylur erdi (SB, 28a-17).
◇**ýol aç-** – *rugsat bermek, ýol bermek*: Anyň birle sulh kyldy we ýolny açdy kim, ol ötgeý (SB, 32a-31).

aç bol- [a:ç bol- آچ بول] *ajygmak, aç bolmak*: Bir gün çerikge baryb, leşger tamam aç bolub erdiler (SB, 128b-3). Ol sebäbden ogly dagy aç bolub, ýyglar erdi (SB, 124b-30).

açdyr- [اچدر] *yapyk, bagly zady açdyrmak*: Hatun gelüb zyndançyýa gapuýy açdyrdy (GA, 274-8). Alp Oroz çadyrlaryn açdyrdy (GA, 283-8).

açgu [اچغور] *açar*: Açgu (IBM, 179-17).

açguçy [اچغرچی] *gan alyjy*: Açguçy (IBM, 157-3).

açlyk [a:jlyk آچلىق / آچ ليغ , آچلىق] *açlyk*: Açlyk (MK, I, 104-2). Bu açlykdan inçe garynlyk kişi (ZME, 402; 158-1). Açlykdan aýakdan tüşgeý (SB, 6a-31). Açlyk alarga galaba kyldy (SB, 25a-14). Jan dek kişiler açlygydan çün çykadur (BD, 69a-4).

açlyn- [اچلن] *açylmak*: Kapug açlyndy (MK, I, 216-10).

açdyha [a:çdyha آچدھا] S: **aždarha** Açdyha (Tuhf, 10b-12).

açlyş- [اچلىش] *açylyşmak*: Kapuglar açlyşdy (MK, I, 203-5).

açsa- [اچسا] *açmak islemek*: Är kapug açsady (MK, I, 231-17).

açsyk [ačs(y)k hSEa] *açlyk*: Türk budun... bir todsar açsyk ölmez sen (Kt, go-8) — *Türkmen halky, ... bir doýsaň, açlygyň nämedigini bilmersiň*.

açuk I [اچق] **1)** *açyk, belli bir aralykda bolmak, ýerleşmek*: Açuk (IBM, 154-1). Iki aýagynyň arasy açyk bolgaý (Ýaý, 125b-2). Ol ýer açuk olmakdan olur (Ýaý, 179a-9). **2)** *ýalaňaç, açyk, örtgüsiz*: Kyrk ýigidi-len oğlu Oroz başy açuk, ýalyn aýak kafyrlaruň ýanynja tutsak gitdi (GA, 47-13). **3)** *bulutsyz, ümürsiz*: Açuk gök (MK, I, 62-13).

açuk II [اچوق] *tekiz (meýdan), açyk (meýdan)*: Açuk-açuk meýdana beňzär seniň alynjuguň (GA, 99-6).

açuklug [اچقلىغ] *göwnaçyk, päk yürekli, oňat niýetli (adam barada)*: Açuklug kişi (MK, I, 130-11).

açukluk [اچوقلىق] *açyklyk*: Açukluk (MK, I, 132-11).

açur [اچور] *gurt, gurçuk*: Açur (Tuhf, 33b-11).

açyg I [اچيغ] *rugsat*: Açyg (MK, I, 130-6).

açyg II [اچيغ] *dogan, gardaş*: Açygym (MK, I, 62-15).

açyglyg [اچيغلىغ] *gurply, naz-nygmatly adam*: Açyglyg är şabuk garrymas (MK, I, 130-4).

açyk- [اچق] *ölçemek*: Açykdy (IBM, 114-5).

açyl- [اچل , اچل , اچل] **1)** *açylmak*: Kabug açyldy (MK, I, 168-8). Açyldy (IBM, 130-1). **2)** *açylmak, äşgär bolmak*: Açyldy, göwheri-kändir şerigat (ND, 1b-11). ◇**gözi açyl-** – *görmäge başlamak*: Destmaly göze sylajak Allatagalanyň gudraty-la gözi açyldy (GA, 118-13). ◇**gül açyl-** – *gül açmak, güllemek*: Ki nä yüz ile açyla her gül güle garşu (KB, 48-13). Fasly-bahar erdi, güller açylyb... (SB, 30a-25). ◇**howa açyl-** – **1)** *ümür-dumansyz bolmak*: Doga kyldy erse, der sagat howa açyldy (SB, 8a-15). **2)** *ýagtylmak, garaňkylygyň sowulmagy, säher çagy bolmak*: Gündüz bolub howa açyldy (SB, 127a-14). ◇**köñül açyl-** – *arkaýynlyk aralaşmak, rahatlanmak*: Köñül açyldy (MK, I, 168-8). Awa bingil, köñlün açylsun (GA, 240-6). ◇**ýol açyl-** – *mümkinçilik berilmek, mümkinçilik döredilmek*: Ýol kim, açyldy erse, Ermen welaýatyga garat we taraja geldiler (SB, 34a-23).

açyn- [اچن] **1)** *açynmak, üsti açylmak*: Açynmak (MK, I, 173-15). **2)** *eçilmek, hezzetlemek, ýagdaýyňa gowy seretmek*: Beg ärin açyndy (MK, I, 173-10). ◇**goýun açyn-** – *gujak açmak*: Är goýun açyndy (MK, I, 173-12).

açys- [اچش] *açyşmak, açmaga kömekleşmek*: Ol maňa gapug açyşdy (MK, I, 158-4).

ad I [a:d آد , اد] *at, adamy we beýleki zatlary biri-birinden tapawutlandyrmak üçin dakylýan at*: Ady görklü Muhammedi ýad getürdiler (GA, 120-4). Itiñiziň ady Barak degilmi? (GA, 114-1). Seniň oğluň ady Bugaç olsun (GA, 18-7). Bu uýgur tiliniň ady turur (SB, 129b-29). ◇**ad goý-** – *at dakmak, atlan-*

dymak: Oglan baş kesme ad goýmazdylar (GA, 70-7). Bu oglana ad go(ý)sun (GA, 17-7). Any uýgur ad goýdy (SB, 121a-18).

ad II [a:d اد , آد] **1) at-abray**: Ata adyny ýöritmeýen hoýrad ogul ata bilinden ininçä, inmeşe ýeg (GA, 4-9). Baba ogul gazanur ad içün (GA, 131-3). Ýazar resmini nakgaşlar adyny goýar diwara (ND, 28a-15). Anasyr perdesinden galdy ady (ND, 35b-11). Atalaryň ady berkarar galyp ýitmegeý (SB, 126a-24). Ýahşy adyny saklab (SB, 126b-26). **2) mertebe, dereje, wezipe**: Bähramnyň atakelik ady aňa tüşdi (SB, 30a-20). **ad gazan-** – *şöhrata, uly abraýa eýe bolmak*: Baş kesibdir, gan döküpdür çuldy alubdyr ad gazanupdyr (GA, 125-1).

Ad [A:d عاد] *adam ady (erkek)*: Şeddad Adyň garyndaşynyň ogly erdi (SB, 2b-15). Ad any Turan welaýatyga ýiberib erdi (SB, 11a-30).

ada I [a:da ادا] *ada, daş-töweregini suw gurşap alan gury ýer bölegi*: Ada (Tuhf, 11a-ç).

ada II [a:da عاده] *adaty, adatdaky ýaly* **ad hylafy-ada** – *adatdaky bolşuň tersine*: Şimdi bir posa lebünden ber hylafy-ada (KB, 105-6).

ada- [a:da ادا] *at dakmak, atlandyrmak*: Adady (Tuhf, 20a-6).

adaglu / adahlu [a:daglu / a:dahlu] *adagly, adagly edilen*: Adaglusy-na aparyň, görsün (GA, 94-1). Beýregiň bişik-kertme adahlusydy (GA, 76-11).

adak I [آداق] **S: aýak I** Başym daýym adakyňa ýaraşur (Mn, 295b-9). Gül adakyda humary bara siz (Ab, 4a-2). **adak kamaş-** – [(a)d(a)k k(a)maşty ITjMh hD] *aýagyň gowşamak, badyň gaçmak*: Türk budun adak kamaşty ýablak boltaçy erti (Bk, gd-30, 31) — *Türkmen halkynyň aýagy gowşady, (dowla düşer derejede) haly teň boldy*.

adak II [آداق] **S: aýak II** Adak (IBM, 79-3).

adalat [ada:lat عدالت] **1) adalat**: Adalat istär ol bizden, gerek agla-ýu ednada (ND, 29a-2). Hiç işide anyň adalat ýok (BD, 50a-2). **2) adylyk, adalatlylyk**: Men kim, temhidi-adalat... kylyb (SB, 30b-17). **adalat şemşiri** – *adalat gyljy, adalatlylygy ýola goýýan*: Weger goýmaz-la jan elden, adalat şemşirin bir dem (ND, 5a-4).

adam [a:dam آدم , ادم] *ynsan, adam*:

Adam etin ýahna kylan aşbazy olur (GA, 130-7). Adam gönderdi (GA, 109-10). Şeýtan adam suraty birle gelip aňa tiýdi (SB, 2a-26). Adam tofrakdan erdi, ýene tofrakga wasyl boldy (SB, 124a-20). **ad adam sal-** – *adam ibermek*: Ata-ene aglaşub, Gazana adam saldylar (GA, 260-3).

Adam [A:dam ادم] *ilkinji ynsanyň ady*,

Adam ata: Adama sen täç urduň (GA, 210-2).

Temessüldir bu älem çün, ne Adam bar, ne hut Howa (ND, 5a-18). Özi Ýusuf, gözi Musa, zehi Adam zi Howadyr (KB, 16-14). Owwal kim, ýaý birle ok atdy Adam alaýhyssalam (Ýaý, 105-6). Adam oganlary barça mahlukdan artyk hormat we keramat birle kyldy (Ýaý, 99b-5). Adam alaýhyssalam gabry anda erdi (SB, 124a-19).

adamy [a:damy ادمي] *adamzat, ynsanyýet*:

Adamylar ewreni däli Domrul elin eline çaldy (GA, 159-6). Adamylar ewreni, ýoldaşyna gyýamady (GA, 168-7).

adan- [a:dan ادان , اذنان] **1) atlandyrylmak, at almak, at dakynmak**: Adandy (Tuhf, 9b-4). Çü yşkuňda bu ad ile adandum (KB, 123-2). **2) adaglanmak, adagly bolmak**: Magşuka ile aşyk her biri adanurlar (KB, 308-15).

adas [عَدَس] *mäş, kösüklilere degişli ösümlik we onuň miwesi (köşügi)*: Ol zurga kim, dyrnak altynda adas kadarynja gögerür (Ýaý, 139a-9). Her biri nohud we adas mukdary birle... (SB, 36a-6).

adaş [آدش] *ýoldaş*: Adaş (MK, I, 59-10).

adat [a:dat عادت , عادات] *adat, endik*: Endek fursat birle bu dagy adat bolub roza tutmakga döndi (SB, 2a-4). **adadatdan daşgary** – *adatdan daşary, çendenaşa*: Biri gaty murabba tutmakdan bolur adadatdan daşgary... (Ýaý, 135a-5).

adawat [ada:wat عداوت] *duşmançylyk, ýagylyk*: Refg edip bagzy adawat Hakdan yhsan olmaýa (ND, 28b-7). Irejini öltürdiler we ol adawat we kine alarnyň ferzendleriniň arasyda galdy (SB, 3b-32). Kin we adawat ýüziden tiýdiler (SB, 120b-32). Adawat aty muhabbet nyşany galguça Babyr (BD, 35b-11).

adawat eýle- [a:dawat eýle- عداوت ايله] *duşmançylyk etmek, ýagy bolmak*: Gelmediler, adawat eýlediler (GA, 292-3).

aded [عدد] *san, sany*: Adedleri iğrimi tokuz melik turur (SB, 26b-6). Ikkisiniñ adedi baş durur (BD, 91a-5).

ad ed- [a:d ed- آد اید] *at gazanmak*: Namus edibän dünýäde bir ad ediserem (KB, 14-7).

adem [عدم] *yokluk, bolmazlyk*: Wujudy ile ademüm işigiñde ýeksandur (KB, 180-7). **◊adem sährasy – yokluk çöli, ölüm**: Bu ýolda kim, adem sährasyna, imdi rowan boldum (BD, 16b-9).

adem kyl- [عدم قیل] *yok etmek, öldürmek*: Felek ahyr meni adem kyldy (BD, 31b-9).

adgyr [(a)dg(y)r(y)g GRGDh] *at, aýgyr*: Kül tigin Baýyrkynyn ak adgyryg binip oplaýu tegdi (Kt, gd-35-36) — *Kültegin Baýyrkynyn ak aýgyryna (atyna) münüp, hüjüme eñdi (geçdi)*.

ad kyl- [a:d kyl- آد قیل] *at goýmak, at dakmak, atlandyrmak*: Any ol sebäbden Oguz ad kyldylar (SB, 120b-16). Gar Ýawgu han ad kyldy (SB, 127a-30).

adl [عدل] *adalat, adyllyk, adyllylyk, adalatlylyk*: Ol barja halaýyga adl we ynsaf kylyb (SB, 128a-5). Adl we ynsaf birle möwsum we möwsuf bolgaý (SB, 129b-3). Adlynyň awazasy etrafy-älemge ýetişdi (SB, 29a-33).

adlu [a:dlu ادلو ، أدلو] **1)** *atly, at dakylan*: Bir oglum war Oroz adlu (GA, 281-1). Muhtasar adlu kitabynda dahy Tahawy aýtdy (MAS, 8a-3). **2)** *meşhur, belli*: Agyr, adlu şäherlerden (geldigiñde) geçdigiñde, Beýrek adlu bir ýigide buluşmadyňmy? (GA, 104-8).

adlyk [a:dlyk ادلیق] **S: adlu 1)** *Oglanlarynyň enesi Baýyr hatun adlyk* (SB, 128a-6).

adna- [ادنا] *reňki üýtgemek*: Adnaty (IBM, 106-8).

Adnan [Adna:n ادنان] *adam ady (erkek)*: Ol zamanda Adnan we ferzendleri Hijaz hududyda bolur erdi (SB, 16b-5). Adnan Ysmaýyl öwladynyň mukaddam we mihteri erdi (SB, 16b-16).

Adudeş [Adu:deş ادودش] *ýer-ýurt ady*: Adudeş welaýatyga ýetib (SB, 121a-26).

aduw [ادور] *yagy, duşman*: Aduwnuň atlusy ger sygyndy bir taga (KB, 76-2). Aduwnuň uryjagaz kalbyna zafarlanuram (KB, 509-13).

ADY

-Gylyjyňdan aduwlar gan içinde (Mn, 295a-4). Derhast kyldy kim, ol aduwny andan defg kylgaý (SB, 15b-16).

ady [a:dy عادی ، عادى] **1)** *adaty, ýönekeý*: Çün yşk ýolunda bir olur käsi-ýu ady (KB, 323-12). Ol dag etegide üç ady ýygaj bar erdi (SB, 128a-26). Anyň nafydan üç ýygajy-ady köb budaglar birle gögerib turur (SB, 129b-4). **2)** *boş, doldurylmadyk*: Käsi elüme tolu wer-u ady gözetme (KB, 323-12). **3)** *ad kowumyndan bolan kişi, ad taýpasyndand*: Owwal kişi kim, adylardan... Ýemen beladyga müstewli boldy... (SB, 10b-17).

adyl [a:dyl عادل] *adyl, adalatly, adalat ediji*: Eteğün-u elüm, eý şahy-adyl! (KB, 438-2). Bähram Gur we Nowşirwan Adyl we özge adyl badyşahlar andan ögrendiler (SB, 27a-8).

adyna [a:dyna ادینه] *anna güni*: Adyna güni azyamat kyldylar (SB, 10a-25).

adyryl- [(a)d(y)r(y)ldy ImRD, (a)d(y)r(y)lm(a)d(u)k ODMRLD] *ayrylmak*: Türk budun kanyn bolmaýyn Tabgaçda adyrylty (Tk, gb-2) — *Türkmen halky özleriniň hany bolmansoň, Hytaýdan aýryldy*. Kalýuryp Elteris kaganka adyrylmaduk (Oý, sag-11) — *Gahar edip, Ilderis kagandan aýrylmadyk*.

afak [a:fa:k افاق] *dünýä, älem-jahan*: Ki arwah tuta top-tolu afagy bu gije (KB, 331-16). Husnuň ki, seniň şöhreýi-afak oldy (BD, 61b-5). **◊afakyn-nefes – ruhy gözýetimler**: Magnaýy afakyn-nefes, ylmy-wahdat min ledun (ND, 8a-12).

afaryt [afa:ry:t افاريت] *jynlar, arwahlar*: Bagzy afaryt birle meşweret kyldy (SB, 13b-13). Jynnylar we afaryt andan ägäh bolub bikärdan gaýtdylar (SB, 13b-20).

afat [a:fat افات] *apat, howp, heläkçilik*: Senden aýrulyg, köňülüň afatydur, afaty (KB, 312-12). Däne hoşa içinde ýahşy turub giç afat ýetişür (SB, 5a-21).

aferide [a:feri:de آفریده] **1)** *ýaradylan, döredilen*: Hiç aferide alarga mukawamet kyla almadylar (SB, 123a-5). Hiç aferide leşgerden tahalluf kylmagaý (SB, 125a-18). Hiç aferide andak kylmab erdi (SB, 126b-27). **2)** *jandar, mahluk*: Hiç aferide Müsür kişisige muzahym bolmab (SB, 124a-15).

aferin [a:feri:n افيرين] *ajaýyp, elhepus, aperin*: Sewmüşem seni köňülde aferin, jan aferin (KB, 69-14). <**aferin oku-** – «*berekella*» *diýip alkyşlamak*: Doga kylyb aferin okudylar (SB, 30b-15).

afgy [افغي] *zäherli uly ýylan, apy*: Bu afgy pürzäher ki, gaýatda gezandur (KB, 576-7).

Afrasyýab [Afra:syýab افراسياب] *adam ady (erkek), gadymy türkmen patyşasy Toňa Alp Äriň parsça ady*: Türküstan badyşahy Afrasyýab erdi (SB, 13b-28). Erse Afrasyýab birle sulh kyldy (SB, 13b-31).

afşar [afşa:r افشار] *owşar, oguz-türkmen taýpalarynyň biri*: Afşar (MK, I, 56-12).

aftaby [افتبى] *çüýşe*: Aftaby (MK, I, 361-3).

atfal [atfa:l اطفال] *çagalar*: Ol müddetde atfal bulug heddige ýetib (SB, 122a-8). Taş urar atfal meni öýde faryg ol peri (BD, 15a-11).

afw et- [افغرت] *bagyşlamak, günä geçmek*: Soýuban jismi bu ýolda sujumy afw et meniň (ND, 4a-12). Onuň kim jürmi-usýanyň görmeden afw eder Möwla (ND, 3b-12).

afytab [a:fyta:b افتاب] *Gün, ýagtylyk*: Hem afytab ola ýüzüne derhur aýna (KB, 460-12). Ne nowg ohşasun ýüzige afytab kim (BD, 24a-8).

afyýe [a:fyýe عافيه] *aman-saglyk, sag-salamatlyk*: Egerçi baki olsa, hastalygy afyýedür (KB, 550-12).

afzal [افضل] *iň alym, iň ylymly*: Afzaly lä ilähe-illalla (BD, 8a-8).

ag [(a)gy IG] *gymmatbaha daşlar (dür, göwher, jöwahyr, zümerret...)*: ...Agy bunsuz kelürti (Tk, go-48) — ...Gymmatbaha daşlary (tükeniksiz baýlygy) hasapsyz getirdiler.

ag I [a:g اگ] *ag, satanyň arasy, boşluk*: Yüz at meniň agdan geçti (MK, I, 76-11).

ag II [a:g آگ] *tor, duzak*: Ag (Tuhf, 20b-ç). Gara gisularyň agy bä dam degüldür (KB, 533-10).

ag III [a:g اغ] *S: ak* Ag alnyny açdy. Kümüş kibi ag bilegin açdy (GA, 115-5). <**ag alynlu** – *bagtyýar, döwletli*: (GA, 179-4). Ag alynlu Baýyndyryň diwanyna çapar wardym (GA, 239-12). Ag alynlu Baýyndyr hanyň begler begisi: Salur Gazan (GA, 249-11). <**ag**

ban ew – *altyn başly bezegli beýik ak öý*: Ag ban ewler dikilende, ýurdy galmyş (GA, 44-7). Gökden ýyldyrym ag ban ewim üzerine şakar gördüm (GA, 43-1). <**ag tözli** – *ýaýyň tutawajyna, sapyna saralan ak kiriş*: Ag tözlüje gaty ýaýyň wergil, maňa! (GA, 49-2).

ag- [(a)gdy a:g, IDG, اغ, اگ] **1) ýokary galmak, bir zadyň üstüne çykmak, aşmak: Ýyşka agdy (Bk, gd-37) — Ýyşa (tokaýlyk da-ga) çykdy. Ol tagga agdy (MK, I, 152-3). **2) toplanmak, jemlenmek: Bulut agdy (MK, I, 152). <**ýüzi ag-** – *reňkiň agmak, gan-petiň gaçmak*: Anyň ýüzi agdy (MK, I, 152-1).****

aga [a:ga آغا, آقا] **1) ýaşy özüňden uly dogan, aga**: Şyhy ki, ataň aňa agadyr, ol saňa atadyr-u agadyr (Ab, 6b-1). Koý saklab, tagam atasy birle agalaryga geltürür erdi (SB, 12a-25). **2) uly ýaşly mertebeli adamlara ýüzlenip aýdylýan söz**: Agam Gazan maslahatdyr (GA, 37-2). Ekabyr we gar(r)y kişiler any Oguz aga okur erdiler (SB, 121b-9). **3) ata, kaka**: Han Orozyň agasy... Salur Gazan ýerinden turmuşdy (GA, 36-1).

agaç I [اڭاج, آڭاج] **1) gögerip oturan agaç, daragt**: Gel bu agaç düýbünde inelüm (GA, 49-12). Boýuň katynda nedür serwi bir guru agaç durur (KB, 319-7). Bir riwaýatda Ybraýym ýaý agajyndan iki ýaý işledi, birini Ysmaýyl içün, birini Yshak içün deýib aýtdylar (Ýaý, 107a-2). **2) agaç, tagta, pürs, gury agaç**: Ýaýyň ýahşysy oldurur kim gerek dört nesneden bolgaý: biri agaç... (Ýaý, 110a-8). **3) taýak, tommaýly taýak**: Agaç (IBM, 173-8). <**agaç Taňryly** – *butparaz, buta çokunýan*: Ýonma agaç Taňryly (GA, 281-6).

agaç II [اڭاج] *aralyk, uzaklyk ölçegi*: Agaç (IBM, 178-1). Kafyrlar ýedi agaç ýer garşu geldiler (GA, 178-4).

agan [اغان] *maňka, sümük*: Agan är (MK, I, 73-15).

agar- [a:gar- اغار] **1) çalarmak, çal bolup başlamak, agarmak**: Sakalym agardugyn ne begenmezsen? (GA, 158-5). Dulumyndan agarsa baba görkli (GA, 6-12). **2) gaýgy-gam, gussa, näsaglyk zerarly gözüň agarmagy**: Agardy dideler jan-a, ki, dökmede ýaş her an (ND, 22b-11). Agarmak gözleri jan-a, eşit ol demde Ýakubyň (ND, 34b-7). <**ýüz agart-** –

utanmak, gorkmak: Onuň çün ýüz agartmazlar, jyhady mülki-agdada (ND, 28b-18).

agartgu [a:gartgu أَغَرْتُغُو] *üwelen bugdaydan ýasalyan içgi, buza*: Agartgu (MK, III, 326-10).

agaş [اَغَاش] S: **agaç I** Agaş (Tuhf, 11b-10; Tuhf, 25b-3).

agaýyl [a:gaýyl اِغَايِيل] *agyl, goýunlary saklamak üçin ýatak*: Agaýylda agja goýnym saňa şüwleň olsun (GA, 118-4). Agaýylda agja goýun bunda geçdi (GA, 139-9).

agaz [a:ga:z اِغَاَز] *başlangyç*: Bugra han badyşahlygynyň agazy (SB, 125a-1). Muluky tubbag agazy Menuçehr zamanyda erdi (SB, 10b-16). <>**agaz goý-** – S: **agaz kyl-** Hazar üçün diwar agaz goýdylar (SB, 34b-26).

agaz kyl- [a:ga:z kyl- اِغَاَز قِيل] *başlamak*: Muganny bu gazaly kyldy agaz (Mn, 291b-3). Şeker erniň kaçan söz kylsa agaz (Mn, 303b-8). Fil hal ogly emmek agaz kyldy (SB, 120b-13).

ag-boz [a:g-boz اِغ بوز] *ak-boz, gyr, külreňk*: Ag-boz atlar çapdurar alplar gördüm (GA, 206-10).

agda [agda: اَعْدَا] *yagy, duşman*: Destiagdadan hakykat, zahyd-a, her subh-u şam (ND, 17b-5). Niçe ki, jemg olursa agda (KB, 480-16). Çerikniň dört ýanyndan agdaga şebihun urub (SB, 130a-19).

agdad [agda:d اَعْدَاد] *sanlar*: Mysragynyň mejmug agdady on baş bolgaý (BD, 90b-4).

agdam [agda:m اَعْدَام] *boyuntlyryk*: Agdam (IBM, 158-17).

agduk I [a:gduk اَعْدُق] *özgeriji, üýtgeýji, üýtgeýän*: Agduk (MK, I, 92-5).

agduk II [اَعْدُق] *nätanyş*: Agduk kişi (MK, I, 91-5).

agelten [اِغ الت] *tor*: Agelten (IBM, 160-1).

Agjagala [A:gjagala: اِغْجَه قَلَا] *Akagala, yer ady*: Agjagala, Sürmelüye gelüb, Gazan kyrk otag dikdirdi (GA, 153-8). Agjagala, Sürmelüde at oýnatdym (GA, 279-13).

agkab [agka:b اِعْقَاب] *nesil, yzynda galanlar, nebere*: Henüz anyň agkaby karar birle turur (SB, 130a-28).

agla [agla: اَعْلَى] *uly, beýik*: Iki aryk suw Dejläge saldy kim, alarny zaby-agla we zaby-

esfel tiýerler (SB, 11a-14). <>**agla tabaka** – *ýokary gatlak, baý-gurply kişiler*: Jezýet agla tabakaga her kişiye on iki derem goýdy (SB, 37a-6). <>**jeddi-agla** – *ata, uly ata, ataň kakasy*: Jeddi-aglasy Raýyş tubbagylarnyň owwaly erdi (SB, 18a-8).

agla- [a:gla- اِغْلَا] *aglamak*: Aglady (IBM, 105-15). Beýrek ýaýy gördüğünde ýoldaşlaryň aňdy, aglady (GA, 109-1). <>**gan agla-** – *agyr güne galyp zeyrenmek, güýçli jibrinmek*: Ýöri, gan agla, jan ber kim, çüýretdüň ömrüni eý, wah! (ND, 26a-7).

aglad- [اِغْلَد] S: **aglat-** Agladyban bozladurmy olur? (GA, 267-7). Başym bahty Gazan diýu aglada sen (GA, 143-9).

Aglagan [اِغْلَغَان] *ýer ady*: Aglagana, Gökjedaga aluban çykaýyn (GA, 126-6).

aglak I [اِغْلَاق] *çola, adamsyz (ýer)*: Aglak ýer (MK, I, 108-7).

aglak II [اِغْلَاق] *egsik, kem, pes*: Aglak (IBM, 188-3).

aglam [اِغْلَم] *biliji, hemme zady biliji*: Wallahu aglam (SB, 127b-33). Wallahu tagala aglam (SB, 126a-19).

aglanjy [a:glanjy اِغْلَانْجِي] *aglak, köp aglaýan*: Aglanjy (IBM, 148-12).

aglaş- [a:glaş- اِغْلَاش] *aglaşmak, köp bolup aglamak*: Kömlegi görejek begler ögür-ögür aglaşdylar (GA, 93-12). Bögürü-bögürü aglaşdylar (GA, 97-10).

aglat- [اِغْلَت] *kowmak, özüňden daşlaşdyrmak*: Ol kişini aglatdy (MK, I, 223-7).

aglat- [a:glat- اِغْلَات] *aglatmak, eňretmek, biriniň aglamagyna sebäp bolmak, aglamaga mejbur etmek*: Aglatdy (IBM, 105-15).

agma [agma: اِعْمَا] **1)** *kör, gözsüz*: Beňzär ol agmaýa kim, ýollary bilmez kandadyr (ND, 9a-7). **2)** *sowatsyz*: Şerigatdan, hakykatdan sowal etmezseň, eý agma (ND, 5b-13). Ki bilmez iç ýüzün hergiz, du älemde bolar agma (ND, 4b-11).

agmal [agma:l اِعْمَال] **1)** *iş-hereket, edilen işler, amallar*: Defderi-mağsara ýatmaz bizim agmalymyzy (ND, 36b-15). **2)** *welaýat, etrap, sebit*: Henüz anyň eseri baky turur... Bagdad

agmalyda (SB, 14b-13). ...Reý agmalydan we agmaly-Gürgende... (SB, 31b-11).

agmam [agma:m اعمام] *agalar (kakaň doganlary)*: Erse atasy we agmam we uruglaryny gördi (SB, 121a-7). Oguz atasy we agmam we uruglary birle harb kylyb (SB, 121a-6).

Agmeýdan [A:gmeýda:n اغ ميدان] *Akmeýdan, ýer ady*: Agmeýdanyň ortasynda bakdy turdy (GA, 16-6). Baýyndyr hanyň Agmeýdanynda bu oglan jeň etmişdir (GA, 18-6).

agna- I [a:gna- اَعْنَا ، اَعْنَا] *agynamak, eýläk-beýläk togalanmak, agdarylmak*: At agnady (MK, I, 242-11). Ýene gumga agnady (SB, 121b-31). Çykyb gumga agnab (SB, 121b-31).

agna- II [a:gna- اَعْنَا] *sakawlamak*: Är agnady (MK, I, 242-13).

agnat- I [a:gmat- اَعْنَت] *agynatmak, agynamagyna ýol bermek, agynamaga mejbur etmek*: Ol atyn toprakga agnatty (MK, I, 224-13).

agnat- II [a:gmat- اَعْنَت] *sakawlatmak, sakawlamagyna sebäp bolmak*: Ol ýagak anyň tilin agnatty (MK, I, 224-14).

agrab [agra:b اعراب] *araplar, arap kowumlary*: Amalyk agrabynyň dagwatyga meşgul boldy (SB, 3a-25). Özge agrab anda Adnanga muttasyl boldylar (SB, 16b-10).

agraf [agra:f اغراف] *behişt bilen dowzahyň arasyndaky bir ýer, rowaýata görä, ol ýerdäki ynsan ruhlary behiştdäkileriň we dowzahdakylaryň ýagdaýlaryndan habarly bolýarmyşlar* <eshaby-agraf – agrafdaky adamlar>: Hyjal galdy jenan ähli degil eshaby-agrafy (KB, 417-1).

agraj [a:raj اعرج] *agsak, keytik*: Ol agraj erdi (SB, 40a-3).

agrak [a:arak اغراق] *ayrak, dag keyigi*: Agrak (IBM, 175-3).

agru- [a:gru- اَعْرُو] *agyrlaşmak, agramy artmak*: Agrudy neň (MK, I, 229-18). Iglik agrudy (MK, I, 230-1).

agrug [a:grug اَعْرُغ] *boýun oňurgasynyň kelle tarapdaky ilkinji süňki*: Agrug süňüğü (MK, I, 90-13).

agrug [a:grug اَعْرُغ] *agyry, yza, dert*: Agrug (IBM, 163-7).

agruk [a:gruk اَعْرُك] *yük, haryt*: Agyr agruk kaýuda galdy (MK, I, 92-7).

agruklan- [a:gruklan- اَعْرُكْلَن] *kyn görmek, agyr hasaplamak*: Ol bu işig agruklandy (MK, I, 263-6).

agru- [a:gru- اَعْرُو] *agyrlaşdyrmak, agyr etmek*: Agrurdy (IBM, 106-1).

agruşak [a:gruşak اَعْرُشَق] *igiň tigiçeği*: Agruşak (MK, I, 131-16).

agry [a:gry اَعْرِي] *pul*: Agry (Tuhf, 15b-9).

agry- [(a)gr(y)p PRG a:gry- اَعْرِي] **1** *kesellemek, nähoşlamak, näsaglamak*: Ulug oğlym agryp ýok bolsa Kug Senünig balbal tike birtim (Bk, go-9) — *Uly oglum keselläp ýogalanda, (oňa) Kug Senüni balbal (heykel) dikip (edip) berdim*. **2** *agyrmak, yza bermek*: Anyň başy agrydy (MK, I, 230-2). **3** *ynjamak, gaty görmek*: Her kişiniň hatyry menden agryb bolsa, maňa arz kysyn (SB, 127b-9). Hergiz senden agrymab turur (SB, 127b-10). Alardan agryb tiýdi kim (SB, 125a-18).

agryg [a:gryg اَعْرِيغ ، اَعْرِيغ] *agyry, agyryly* *ýer*: Agryg (MK, I, 90-12). Erse agrygy teskin tabdy (SB, 2a-27).

agrygan- [a:grygan اَعْرِيغَن] *agyra çydamazlyk, agyrydan zeyrenmek*: Är agrygandy (MK, I, 261-12).

agrykly [a:grykly اَعْرِيكْلِي] *syrkaw, nähoş, hassa, keselli, agyryly*: Agrykly (Tuhf, 33a-ç).

Agryret [Agry:ret اَعْرِيَرَت] *adam ady (erkek)*: Agryret ibn Peşeň kim, Afrasyýab gardaşy erdi (SB, 17b-13).

agryş- [a:gryş اَعْرِيَش] *gynanyşmak, gynanjyny çekişmek*: Olar bu işge agryştylar (MK, I, 200-5).

agryt- [a:gryt اَعْرِيَت] *agyrtmak, agyry döretmek*: Ol any agrytty (MK, I, 220-5).

agsa- [a:gsa اَقْصَا ، اَقْصَا] *agsamak, keytiklemek*: Agsady (ZME; 143-1). Agsady (IBM, 112-17).

agsa- [a:gsa اَعْصَا] *beyige galmak islemek*: Ol tagga agsady (MK, I, 232-14).

agsur- [a:gsur اَكْسُر] *agsurmak*: Agsurmak (IBM, 124-6).

agşam [a:gsam اَقْشَام ، اَقْشَام] *gündiz gutarandan soňky wagt, agşam*: Tün agşam kim, göründi

baýram aýy (Mn, 291b-1). Agşam çagy kim, oğlanlary geldi (SB, 4a-17).

agşam bol- [اَقْشَام بول] *gün batmak, garaňky düşmek*: Agşam bolganda her iki kişige bir tüşek saldylar (SB, 5b-18).

agtar- [a:gtar- اِقْطَارْ] *agdarmak, çöwürmek*: Agtardy (Tuhf, 29b-13).

agtaran- [a:gtaran اِقْطَارَنْ] *agdarylmak; -dünđerilmek*: Agtarandy (Tuhf, 7a-ç).

agtur- [(a)gurt(y)m MTRWTG] *dyrmaşmak, ýokary galmak, çykamak*: Ýokaru at ýete ýadagyn ygaç tutunu agturtym (Tk, gd-25) — *Atlary iýtdirip, pyýadalap, agaç (çybyklaryndan) tutup (ýapyşyp), (dagyň) ýokarsyna çykardym*.

agtyl- [اَغْتَلْ] *tutgaýly bolmak*: Är agtyldy (MK, I, 208-15).

agu [a:gu: اَغُو ، اَغُو] *awy, zäher*: Agu (MK, I, 83-11). Çayan agusy (ZME, 294; 135-2). Agu (Tuhf, 19b-2). Üzügi astyda agusy bar erdi (SB, 23a-22).

Agu [(A)guda ADWG] *ýer ady*: Aguda iki ulug süňüş süňüşdim (Bk, gd-34) — *Aguda iki uly söweş etdim*.

aguž [اَغُژ] S: **aguz** Aguž (MK, I, 55-14).

aguk- I [اَقْرُقْ] *peýkam okundan ýaralanmak, awunmak*: Aguk (IBM, 146-5).

aguk- II [اَغُقْ] *zäherlenmek*: Är agukty (MK, I, 166-10).

Agul [(A)gul(y)g GLWG] *derýanyň ady*: Üç otuzka anda sançdym Ýaryş Agulyg ara (MÇ, gb-6) — *Ýigrimi üçüne şol ýerde, Ýaryş (sährasy) bilen Agul (derýasynyň) aralygynda ýeňdim*.

agula- [a:gula اَغُولَا] *awulamak, zäherlemek*: Ol aşyn agulady (MK, I, 260-3).

aguz [اَغُزْ] *owuz, owuz süýdi*: Aguz (IBM, 165-18).

agy I [(a)gy IG, (a)gysy lslG] **1)** *gyymatbaha daş, dür*: Tabgaç kaganda Isiýi Liken kelti, bir tümen agy altun, kümüş kergeksiz kelürti (Kt, dg-12) — *Hytaý kaganyndan Isiýi Liken geldi, (ol) bir tümen (on müň) gymmatbaha daş (dür), hasapsyz altyn, kümüş getirdi*. **2)** *sowgat, gymmatbahaly sowgat, serpaý*: Yrak erser ýablak agy birür, ýagyk erser edgü agy birür (Kt, go-7) —

(Kim hytaýlardan) daşda bolsa (ýaşasa), (olara) erbet sowgat berer, ýakynda bolsa (ýaşasa), (olara) gowy sowgat berer. **3)** *gyymatbahaly, gymmatbaha zatlar*: Tabgaç budun Saby süçig agysy ýymşak ermis (Kt, go-5) — *Hytaý halkynyň sözi süýji, gymmatbaha zatlary ýumşak (näzik) eken*. **4)** [(a)g(y)ň(y)n NFG] *emlak, baýlyk*: Bilge Taçam ýogyn alur agyňyn kazgandym (Oý, sag-12) — *Akylly Taçam, (men seniň) jaylanmagyň bilen emlägiňi, gymmatbaha zatlaryňy alyp, (oňa) eýe boldum*.

agy II [اَغِي ، اَغِي] *ýüpek*: Agy (MK, I, 83-12). Agy (IBM, 167-10).

agyl [(a)g(y)l(y)m MLG a:gyl اَغِيل ، اَغِيل] **1)** *agyl, mal saklamak üçin ýatak*: Agylym on ýylkym sansyz erti (Sý, 5) — *Agylym on, ýylkym (malym) sansyzdy*. Agylda oglak togsa, arykda oty öner (MK, I, 63-10). Arkasyny urub berk agylyň ardyn söken (GA, 46-2). Agylyň gapusyny berkitdi (GA, 39-12). **2)** *oguzça, goýun çöri*: Agyl (MK, I, 63-10).

agym [a:gym اَغِم] *agym, bir gezekde ýokary galyp boljak ýer, aralyk*: Bir agym ýer (MK, I, 71-15).

agyma [اَغِيْمَا] *betbagtlyk, bela-beter*: Agyma (IBM, 189-3).

agyn [اَغِنْ] *lal, güň*: Agyn (IBM, 150-9).

agyr [اَغْيِر ، اَغْيِر] **1)** *agyr, agramy köp*: Agyr (MK, I, 53-10). Agyr (IBM, 151-10). Äriň agryn ýenesiň at bilür (GA, 5-6). **2)** *kyn*: Agyr iş (MK, III, 50-3). Agyr azab jana ki, bary kibar imiş (KB, 489-11). **3)** *köp, sansyz*: Agyr leşger, bol hazyna alaýyn (GA, 138-12). Agyr çerik birle (SB, 6b-14). **4)** *uly, beýik*: Agyr adlu şäherler (GA, 104-7). **5)** *toý, baýram*: Kafyrlaryň agyr günleridi (GA, 95-2). <>**agyr törüg** – [(a)g(y)r törüg gVrVt RG] *pugtalyk, berklik, häkimlik, düzgün-tertip*: Bökde özüm oluryp bunça agyr törüg dört buluňdaky budunka itdim (Bk, gd-2) — *Özüň tagta çykyp, (dünyäniň dört) künjegindäki halklaryň üstünden şeýle berk hakimligi (düzgün-tertibini) ýola goýdum*.

agyr- [a:gyr- اَغْر] *agyrmak, agyry duýmak, agyry syzmak*: Ýata-ýata ýanymyz agyrdy (GA, 38-7). <>**agyr gel-** – *ýokuş degmek, agyr degmek*: Nugmanga bu söz ýaman agyr geldi

(SB, 40b-32). Hysrowga bu söz agyr gelib tiýdi... (SB, 41a-7).

agyrçak [اَغْرَجَقْ] *agyrlyk, agram*: Agyrçak (Tuhf, 11a-ç).

agyrçuk [اَغْرَجُكْ] S: **agyrçak** Agyrçuk (IBM, 162-15).

agyrly- [اَغْرَلَا ، اَغْرَلَا] *hormatlamak, hezzetlemek, sylamak, ýalkamak*: Taňry meni agyrlady (MK, I, 53-11). Agyrlady (IBM, 104-7). Ol ony agyrlar, ezizlär (GA, 7-9). Galyň oguz beglerin agyrlady (GA, 200-3)

agyrly- [اَغْرَلِي] 1) *hormatlanmak, sylanmak, ýalkanmak*: Är agyrlandy (MK, I, 245-1). 2) *gymmat görmek*: Ol bu atny agyrlandy (MK, I, 245-2).

agyrlyg [اَغْرَلِيغ ، اَغْرَلِيغ ، اَغْرَلِيغ] *hormatly, sylagly*: Agyrlyg kişi (MK, I, 53-11). Tutgul gonuk agyrlyg (MK, I, 47-10). Agyrlyg är (MK, I, 129-13).

agyrlyk [اَغْرَلِيك] *serpay*: Taşoguz beglerine agyrlyk edip toýlady (GA, 294-8).

agyry [a:gyry اَغْرِي] *agyry, yza*: Gafyl başyň agyrysyn beýni bilür (GA, 5-5).

agyryk [اَغْرِيك] 1) *kesel, dert*: İnrendi agyryk agyrygydan (ZME, 740; 151-1). 2) *keselli, hassa, syrkaw*: Öldürdi agyrykny agyryk (ZME, 935; 149-2). Agyryklarnyň ewi (ZME, 79; 150-1). 3) *agyry, dert*: Agyryky teskin tapmas erdi (SB, 2a-26).

agyş I [اَغْش] *kynçylyk, muşakgat*: Agyş (MK, I, 59-16).

agyş II [اَغْش] *ýanyýoldaş, aýal*: Agyş (MK, I, 104, MK, I, 59-16).

agyş- [a:gyş اَغْش] 1) *ýokary galmakda ýaryşmak, bäsleşmek*: Ol meniň birle tagga agyşdy (MK, I, 161-14). 2) *itekleşmek, çaknyşmak*: Begler bir ikindi birle agyşdy (MK, I, 162-2).

agyt- I [(a)g(y)t(t)(y)m MTG] *kowmak, serpidirmek, gaýtarmak*: Oza ýaňa keligme süsin agyt(t)ym (Bk, gd-31) — (Biziň) daşymyza öňürdip aýlanmakçy bolýan (duşman) goşunyny serpidirdim (gaýtardym).

agyt- II [a:gyt اَغْت] 1) *aşyrmak, üstüne çykarmak*: Ol any tagga agyty (MK, I, 182-14).

2) *döretmek, ýaratmak*: Taňry bulyt agyty (MK, I, 182-15).

agyz [اَغْز ، اَغْز / اَغْز] 1) *agyz*: Gelse kişi etme aňar örter küle, / Bakgyl aňar ezgüligün agzyň güle (MK, I, 115-15). Agyz (IBM, 140-13). Berhowa idi aýagy, sernegüwn agzy suwda (ND, 2a-13). Agzuňda niçe ki, teň ise arzandur (KB, 525-9).

2) *girelge, çykalga, geçelge*: Garadere agzynda gara buga derisinden bişiginiň ýapugy olan (GA, 59-10). Bu ýañadan dahy bezirgenler gelübäni Garaderwent agzyňa gonmuşdy (GA, 70-11).

3) *araçäk, serhet*: Sasy dinlül Gürjistan agzynda oturyrsen (GA, 37-4). Tokuz Tümen Gürjistan agzyňa waryb gondy (GA, 234, 236-11). 4) *bokurdak*: Agzy böyük humralar ortalyga salynmyş idi (GA, 122-13). 5) *agzy, erňek*: Kuduk agzy (MK, I, 46-1). Guýynyň agzyňa degirmen taşy goýdy (GA, 274-5). 6) *ýaryk, jaýryk*: Pistäniň hud agzy wardur (KB, 528-13). Gunça agzyn açmaga kimüň eli erişer (KB, 9-3). <agzy dogaly – Alladan dileg etse, dilegi kabul bolýan adam, ýagşyzada, pir>: Agzy dogalynyň alkyşy-la Taňry bize bir ýetmen aýal wire (GA, 14-9). <agyz aç- – aýtmak, geplemek>: Agyz açyb öger olsam (GA, 5-11). Hiç agzyňy açmady (KB, 48-7). <agyz bir eýle- – agzyňy bir etmek, dilleşmek>: Agyz bir eýleýip şahym, getirdi köýnegi pür gan (ND, 22b-8). <agyz-dilden – agyzdan, dilden>: Agyz-dilden bir kaç keleme habar maňa (GA, 27-13). Agyz-dilden görkli salam werdi (GA, 83-2).

agyzla- [اَغْزَلَا] 1) *açmak, ýazdyrmak*: Ol arykny agyzlady (MK, I, 253-9). 2) *agzyňa urmak*: Ol gulyn agyzlady (MK, I, 253-10).

agyzlan- [اَغْزَلَان] *iýmek, içmek*: Kim Hyzyr suýyn agyzlangaý lebiňniň gaşyda (BD, 16b-2).

agýan [agýa:n اَغْيَان] *emeldarlar, hanbegler*: Barja ekabyr we agýan memleketlerini ýygyb (SB, 41b-12). ...gany üçün agýan we mihterleri birle meşweret kyldy (SB, 23a-1).

agýar [agýa:r اَغْيَار] *özgeler, kesekiler, bigäne ýatlar*: Kabul kylyban agýary bizni red kyldyň (KB, 482-2). Agýar göz allyda-ýu ol ýary aýan ýok (BD, 20a-1).

agza [agza: اَعْضَا] *beden agzalary, syna*: Anuň kibi dogalar okarlar, any ýuwganda her

agzaýy... (MAS, 25a-5). Anyň agzasyda köb tüg bar erdi (SB, 3b-7).

agzam [agza:m اعظم] *iň uly, iň beýik*
◊ **şähri-agzam** – *dört özenden (ýel, toprak, howa, ot) ybarat barlyk*: Nedir ol şähri-agzam kim, gurulmyş dört sütün üzre (ND, 2b-12).
◊ **firdowsi-agzam** – *jennetiň ýedinji gaty*: Jähennem baňa senüň-le ýata – Firdöwsi-agzamdur (KB, 442-6).

ah [a:h اه] *ah-wah, ümlük*: Ah, n(e) olaýdy, bu öleýdi, birine dahy waraýdym (GA, 8-3).
◊ **ahu ferýad et-** – *ahy-perýat etmek, ses edip aglamak*: Ahu ferýad eder isem ýoluna (KB, 375-8). ◊ **ahu-zar** – *ahy-zar, perýat*: Ahu-zar ile biraz teskin ola (KB, 600-12).
◊ **ah-u zar et-** – *ahy-zar etmek, perýat etmek*: Kim şahymyň elinden ah-u zar etsem gerek (ND, 17b-2). Çekse bary dary-yşka, etmese dil ah-u zar (ND, 10a-11).

ah [a:h آه] *ahy-nala*: Bu ahumdan hezer kylgyl ki, derwişyýu-derwişan (KB, 396-6).

ah- [اخ] S: **ak-** Gan ahar oldy, gözden bir katra ab gelmez (KB, 416-5).

ahad [a:ha:d احد] *ýeke-täk, ýalňyz*: Kamu ýerde ahad Sen (GA, 210-2).

ahad [a:ha:d احد] **1** *ykmanda, ýeke gezer, sergezdan*: Ahad we furumaýalardan turur (SB, 15b-28). **2** *ýönekeý, sada, garyp, adaty*: Talutny kim, ahaddan erdi we halk era ygtybary azrak erdi (SB, 12a-9).

ahadys [a:ha:dys احاديث] *hadys, hadyslar*: Kim ahadys içre Hakyň söýledi pygamberi (ND, 32b-3).

ahaf [aha:f اخاف] *gorkma, howp etme*: Diýdi ki: Ýa Reb, nejjini mimme ahaf (KB, 431-12).

ahaly [aha:ly اهالي] *ilat, ýaşaýjylar*: Hind ahaly we agýanlary ýaman tünd dürüst jowablar berib... (SB, 121a-25). Derbendiň ahaly we mukymlyry... (SB, 122a-28).

Ahaz [A:ha:z احاز] *adam ady (erkek)*: ...bir kişi erdi Ahaz atlyk (SB, 15b-11). Ahaz zamanyda pygamber Lişgyýa erdi (SB, 15b-14).

ahbab [ahba:b احباب] *dost-ýarlar, ýoldaşlar*: Mahbubdur tapuň dahy ahabab gelmeden (KB, 491-14). Bary ahabab idi häzir (BD, 39b-9). ◊ **efwahy-ahbab** – *dost ýarlaryň*

dilinde, köpüň agzynda: Nogyl agyzlarynda any efwahy-ahbab olsa ýeg (KB, 409-4).

ahbar I [ahba:r اخبار] *habarlar, maglumatlar, rowaýatlar*: Erişmez degmeniň akly, galar puşyda ahbary (ND, 41b-15). Asar we ahbary jahanda köb turur (SB, 37a-28).

ahbar II [ahba:r اخبار] *akyldarlar, danalar, bilimdarlar (esasan hem jöhüt danalary göz önünde tutulýär)*: Iki kişi kim, ahbary-ýehuddan Medinede erdiler, aňa mulazym boldylar (SB, 33a-10). Bir jemagat kim, ýehud ahbarydan aňa mulazym erdiler (SB, 33b-9).

ahen [a:hen آهن] *demir*: Anuň yşkyna ger ahen olursa mum, umaram ki, (KB, 395-10).

ahenger [a:henger آهنگر] *demirçi*: Tutma yrah kendü-özüňden Kāweýi-ahengeri (KB, 10-13). Kāweýi-ahenger atlyk bir kişi... (SB, 2a-30).

ahenin [a:heni:n آهين] *demirden, demirden edilen*: Iki aýagyda saky-ahenin baglab... (SB, 37a-10).

ahēñ kyl- [a:heñ kyl- آهنگ قيل] **1** *niýet etmek, maksat tutmak*: Feridun Tur ganynyň öwezige aheñ kylyb... (SB, 6b-13). **2** *ýöriş etmek, gitmek, ugramak, çozmak*: Andan Sind we Hindge aheñ kylyb... (SB, 31a-12).

aheste [a:heste آهسته] *assa, haýal, ýuwaş, ýuwaşja*: Aheste ýörimek (ZME, 726; 98-1). Any aheste çarlab tiýdi kim... (SB, 29b-10).

aheste bol- [a:heste bol- آهسته بول] *ýuwaş bolmak*: Aheste bol (ZME, 325; 98-1).

ahestelik [a:hestelik آهسته ليق] *ýuwaşlyk, haýal-ýagallyk*: Erse ahestelik birle hatyrjemg kylyb... (SB, 31a-1).

ahestelik kyl- [a:hestelik kyl- آهسته ليق قيل] *haýal-ýagallyk etmek, haýal deprenmek*: Ahestelik kyldy işde (ZME, 1002; 98-2).

ah et- [ah ايد] *ah çekmek*: Çoban böýle diýgeç, Gazan ah etdi (GA, 48-3).

ah eýle- [ah ايله] S: **ah et-** Baýbura bunlary gördüginde ah eýledi (GA, 67-8).

ahger [ahger اخگر] *köz, ýanan agaçdan, kömürden galan ot, çog*: Men niçük köýmeý ki, köňlüm içre bardur ahgeri (BD, 26b-10).

ah kyl- [ah قيل] S: **ah et-** Kim, aýna töner köb kylsalar ah (Mn, 303a-1).

ahla- [أهلا] *ahlamak, içini çekmek*: Ahłady (MK, III, 84-6).

ahlak [ahla:k اخلاق] *ahlak*: Gidip ahlakyzem aýym edeli tahta julus (ND, 37a-9).

ahlam [ahla:m احلام] *alasarmyk, bulambujar düýş, garyşyk düýş*: Bu tiş azgas we ahlam bolgaý (SB, 5a-18).

ahmak [اهمق] *akmak, akylsyz, samsyk*: Ahmak boldy uzun kişi (ZME, 824; 96-2).

ahmal [ahma:l اجمال] *ýük*: Ahmalyjemalyýa ol gyl maht olmuşdyr (KB, 30-6).

ahmar [اھمر] *gyzyl* <**badaýy-ahmar** – *gyrmyzy şerap*: Illä nedem badaýy-ahmar go(ý)maz (KB, 527-15).

ahmas [اھمس] *ýaý atylanda çep aýagyň ökjesini sag aýagyň duşunda goýup duruş*: Sol aýagynuň ökjesi sag aýagynuň duşunda bolgaý, oňa ahmas diýrler (Ýaý, 125b-4).

Ahmet [اھمد] *Muhammet pygamberiň atlarynyň biri*: Görün ol hezret Ahmedî haçan etdi sapary (ND, 32a-7). Egerçe dem urarmyň ger, dil-ä, bu sergi-Ahmetden (ND, 37a-14).

ahru [اھرو] *ýuwaş, ýuwaş-ýuwaşdan*: Ahru (IBM, 80-11)

ahsa- [اھسا ، اھصا] S: **agsa-** I At ahsady (MK, I, 232-4). Ahsamak (IBM, 122-10).

ahsak [اھساق ، اھساق] *agsak, aýagy şikesli, keytik*: Ahsak (MK, I, 108-3). Ahsak (IBM, 142-12). <**ahsak-buhsak** – *agsak-towsak*: Ahsak-buhsak (MK, I, 388-3).

Ahsak Temür [اھساق تيمور] *adam ady (erkek)*: Iki älemde Haka sygynmyşuz, / Tohtamyş ne ola, eý, Ahsak Temür (KB, 586-3).

ahsan [ahsa:n احسان] *iň owadan, gözəl* <**ahsany-takwym** – *iň gözəl keşp, gözellik*: Gider bu ahsany-takwym, sowlar dermany olmazsa (ND, 28a-4).

ahsat- [اھست] *agsatmak, keytikletmek*: Ol any ahsatdy (MK, I, 221-1).

ahsent [اھسنت] *gowy, berekella*: Felekler diýdiler ahsentüm, melekler – aferin (KB, 354-3). Seniň husnuň gökden ýüz biň ahsent (KB, 562-3). Diýmegeý ahsenti lafzyn Babyr ol ýaryň seniň (BD, 41a-9).

ahsum [ahsu:m اھسوم] *aşa serhoş bolan*: Ahsum ösrüklerden haryj terana (Ab, 3b-20).

ahsuň [اھسۇنك] *galmagalçy, serhoş wagty gopgun turuzýan (adam)*: Ahsuň är (MK, I, 106-3).

ahsur- [اھسور] *asgyrmak*: Ahsurdy (IBM, 113-1).

ahşak [اھشق] *nikasyz doglan çaga*: Ahşak (IBM, 149-4).

ahşam [اھشام ، اھشام] S: **agşam** Ahşam (MK, I, 97-15). Ahşam (IBM, 184-15). Garaňku ahsam olanda gaýgylu çoban (GA, 40-2). Gözden uçadur uýku çu ahşam boladur (BD, 76a-4).

ahşamyn [اھشامین] *agşamara, ilkağşam, gijelikde*: Ahşamyn wardum saçuňa göz göre (KB, 459-3).

ahta- [اھط] *meýil etmek, höwes etmek*: Ahtamak (IBM, 122-18).

ahtaçy [اھتچى] *köşge degişli agylyň müdiri, köşk seýisi*: Bag era çünki girdi ol mahzun, / – Ahtaçy elgide idi gülgün (Ab, 3b-17).

ahtala- [اھتھلا] *biçmek, agtalamak*: Ahtalady any (ZME, 355; 108-2). Bu ahtalagan (ZME, 355; 155-2).

ahtar- [اھتر ، اھتر ، اھتر] 1) *agtarmak, gözlemek*: Hu äst çün mundaktur andan ýaryny ahtarmagyl (BD, 92b-5). 2) *ýykmak, atdan agdarmak, ýykmak*: Seniň ogluň baş kesdi, gan dökdi, adam ahtardy (GA, 74-13). 3) *ýykmak, agdarmak, düýbüni köwläp ýykmak (agajy)*: Tübi ýygajyg ahtardy (MK, I, 188-3). 4) *gözlemek, barlamak, barlap görmek, nämedigini barlamak*: Any ahtardylar, erse bir murd ýafragy ol tüşekde (bar) erdi (SB, 28b-13). Ardlarydan baryb ýüklerini ahtardylar (SB, 5b-23).

ahtaryl- [اھترل] *agdarylmak, agdarylyp düşmek*: Ahtaryldy (IBM, 104-16). Gazan dahy ahtaryldy, ýere indi (GA, 290-3).

ahu [a:hu: اھو] *keyik, jeren, maral*: Atmasun any ahu gözün saýdy haramdyr (KB, 17-5). <**ahuýy-çyn** – *hytaý keyigi*: Ger çyn diýseňiz gözi anyň ahuýy-çyndur (BD, 34b-4). <**ahuýy-tatar** – *tatar keyigi*: Zülfüň çinini gösdereli, ahuýy-tatar (KB, 461-3).

ahur [اھور] *athana, at ýatagy*: Ahur gazugy (ZME, 280; 108-2).

ahwal [ahwa:l احوال] *ahwal, hal-ýagday*: Bu kişige gerek andak ahwal (BD, 9a-3). Anda baryb ahwal bilib tahkyk kylgaýlar (SB, 124b-21).

ahyd- [اخذ] *akytmak, dökmek*: Gözlerümüz ýaşyny ahydyb yrmag edebän (KB, 446-6).

ahyn [اخين] *akyn, ýöriş*: Sana sen Kudsa ahyn etdi küffar (KB, 122-1).

ahyn [a:hy:n آهين] S: **ahen** Gerek ki, ol oha döýmeýe ahyn (KB, 463-4).

ahyr [اخر] *ýatak, döle, agyl*: Ahyr (IBM, 179-19).

ahyr [a:hyr آخر , آخِر] **1)** *ahyry, iň soňy*: Ahyr, soň uýy ölümlü dünýä (GA, 65-13). Ahyr wagtda ary imandan aýyrmasyň (GA, 122-5). Bu syry bilmeýip ahyr, edip älemde hudbinlik (ND, 38b-16). Çozüp zünnary ki, ahyr, gadam bas mezhebi ýara (ND, 39a-2). Ahyr ömrüni faragat birle ötgergeý (SB, 125b-1). Ahyr ömride hatuny hamyla erdi (SB, 126b-16). Felek ahyr meni adem kyldy (BD, 31b-9). **2)** *bir zadyň gutarýan ýeri, iň soňy*: Baş barmaknyň ahyr bognynda ýarylyr (Ýaý, 136a-6).

ahyret [a:hyret آخرت , اخرت , آخرت] *ýer ýüzündäki ýaşayşyň soňy, ahyrzaman, ahyret, ol dünýä*: Ahyret hakyny halal etsün (GA, 299-7). Ahyretde rehmet edijidir möminlere (MAS, 1b-1). Ýok erse, dünýä we ahyret melguny bolgusy sen (SB, 25b-31).

ahyrul-emr [a:hyrul-emr آخر الامر] *iň soňunda, ahyryn, ahyryn*: Ahyrul-emr Güştasb badyşahlygynda türkler golyda heläk boldy (SB, 15b-7). Ahyrul-emr nä umyd oldum (BD, 46b-5).

ahyrynjy [آخرينجي] *ahyrky, iň soňky*: Anyýus ahyrynjy batlymýus erdi (SB, 21a-32).

ahyrzaman [a:hyrzama:n آخر زمان] *zamanyň soňy, ahyrzaman*: Ahyrzaman olub kyýamat gopynça (GA, 2-5). Seni ben jümleden owwal dahy ahyrzaman buldum (ND, 19b-6). <fitneýi-ahyrzaman – kyýamat gopma, ahyrzaman bolma>: Fitneýi-ahyrzamana oldy bu kamat (KB, 37-6).

ahyt- [آخت] S: **akyt-** Göz ýaşyn gerçe ahytdy çoh zaman (KB, 308-2).

ahýanen [احيانا] *käte, käwagt*: Ahýanen bir kişi ... alarga musallat bolur erdi (SB, 11b-15).

Beni-ysraýyl işiniň tedbirini ahýanen häkimi-ysraýyly kylur erdi (SB, 17a-5).

ahzan [ahza:n احزان] *gaygy-gam, gussa*: Eşret öýüni külbeýi-ahzan kylma (BD, 54b-2).

ajab [عجب] *geň, ajap, täsin*: Nigärin-ä ajab husnuň ne milletdür, ne milletdür? (KB, 59-10). Bunda bir ajab hikmet wardur (Ýaý, 110a-9). Aňa ol söz ajab görüdi (SB, 129b-6).

ajab kyl- [عجب قيل] *hayran galmak, geň galmak*: Kesra bu haldan ajab kylyb, any tiläb sorady kim... (SB, 36a-30).

ajabla- [عجلا] *geň galmak, geň görmek*: Ajablama ýüregim ganyny ki, ab olysar (KB, 522-13).

ajab ol- [عجب اول] *geň, täsin bolmak, geň-taň görünmek*: Taş ile demür arasynda od ajab olmar (KB, 301-4).

ajal [اجل] *ajal, ölüm*: Ajal wada ermeýinçe, kimse ölmez (GA, 2-12). Emr eýleýup Möwla, ajal geldikde (ND, 43a-10). Ajaldan hiç kişiniň ýok amany (Mn, 296b-8). <ajal jamy – S: ajal şerbeti> Hurmuzd kim, ajal jamy noş kyldy (SB, 28b-26). <ajal şerbeti – ölüm şeraby, ölüm awusy>: Üç ogly ajal şerbetini noş kylyb tururlar (SB, 18b-1). <ajal ýet- – ölmek, dünýäden ötmek, wagty bolmak>: Ajaly ýetib, wefat kyldy (SB, 13b-18). <desti-ajal – ajal penjesi, ölüm>: Erip desti-ajal ahyr, wysaly ýara ermez-seň (ND, 26a-7).

ajam [عجم] **1)** *araplardan beýleki halklar*: Haky sorsaň ýa arapda, ýa ajam içre arar (ND, 40b-17). **2)** *eýranlylar*: Ajam badyşahlarynyň derefşi ol erdi (SB, 2b-2).

ajam [a:ja:m آجام] *gamyşlyk, jeňňellik, tokaýlyk*: Gisüleriňde bende çü ajama düşmişem (KB, 492-3).

ajaýyb [aja:ýyb اعجاب] *ajaýyp, geň-enayýy, üýtgeşik, täsin*: Bu welaýat ýaýlary ajaýyb ýahşy ýaýlar turur (SB, 124a-3). Köňülge boldy ajaýyb bela gara saçyň (BD, 15b-2).

ajaza [عجزة] *ejizler, biçäreler*: Ajaza we rygaýa andan fyganga gelib (SB, 30a-10). Ýezdigerd zulmydan ajaza we rygaýa halas boldy (SB, 30a-13).

Ajlun [Ajlu:n اعجلون] *adam ady (erkek)*: Andan soň Ajlun atlyk alarga badyşah boldy

(SB, 11b-14). Ajlun Muwan nahýýetide badyşah erdi (SB, 11b-14).

ajuk [aju:k آجوق] *dünyä, jahan, älem*: Sen dek ajukda bir gözi aýny-bela kany, / Men dek ilin jefasy bile mübtela kany (Ab, 3b-10).

ajurgan [a:jurgan آجرغان] *tiz ajykdyryýan, ajykdyryjy*: Bu aş ol kişini ajurgan (MK, I, 138-6).

ajy I [a:jy آجى] *aç, dok bolmadyk*: Ajy (Tuhf, 11b-ç).

ajy II [a:jy آجى] **1)** *ajy*: At iýmeýen ajy otlar (GA, 4-7). **2)** *awuly, zäherli, ötgür*: Ajy tyrnak ag ýüzüne aldy-çaldy (GA, 91-7). **3)** *turşy*: Ajy aýran tökülende, çab-çab içen (GA, 46-10). **4)** *yiti, ötgür*: Öksüz oglanyň dili ajy olur (GA, 256-12). **5)** *erbet, ýaman*: Ajy sözleri söyleme (GA, 14-3).

ajy- I [a:jy- آجى ، آجى ، آجى] **1)** *ajamak, turşamak*: Sirke ajydy (MK, III, 190-8). Ajyty (IBM, 108-4). **2)** *agyrmak, bişmek*: Ajydy (Tuhf, 13b-8).

ajy- II [a:jy- آج] *ajykmak*: Ajydy (IBM, 107-3).

ajyg I [a:jyg آجىغ] *gahar*: Ajyg (ZME, 939; 108-2). <>**ajygy tut-** – *gahary gelmek*: Ýalançy ogly Ýaltajugyň ajygy tutdy (GA, 108-6). Garajyk çobanyň ajygy tutdy (GA, 58-13).

ajyg II [a:jyg آجىغ] *ajy, tagamy ajy*: Ajyg (IBM, 165-10).

ajyglan- [a:jyglan آجىغلان] *gaharlanmak*: Ajyglandy är (ZME, 997; 108-1). Ajyglandy ajyglyk kişi (ZME, 1052; 108-1).

ajyglandur- [a:jyglandur- آجىغ لاندور] *gaharlandyrmak, gaharyny getirmek*: Ajyglan-durdy any (ZME, 938; 108-2).

ajyglyk I [a:jyglyk آجىغلىق] *ajylyk*: Ajyglyk (MK, I, 132-10).

ajyglyk II [a:jyglyk آجىغلىق] *gaharly*: Ajyglyg (ZME, 913; 108-2). Ajyglandy ajyglyk kişi (ZME, 1052; 108-2).

ajygsa- [a:jygsa آجىغسا] *ajy, turşy zatlary küýsemek*: Är ajygsady (MK, I, 235-6).

ajyk- [a:jyk آجىق] *ajykmak, iýmek islemek*: Är ajykty (MK, I, 165-15). Garnyň ajygar (GA, 50-12). Garnyň ajykmamyşkan (GA, 50-5).

ajyn- [a:jyn آجىن] *awunmak, dert çekmek, ejir çekmek*: Ajyndy (Tuhf, 9b-ç).

ajyt- [a:jyt آجىت] *göwnüne degmek, ynjytmak, nägile etmek*: Ol anyň könlün ajytty (MK, I, 179-8).

ajyz [a:jyz عاجز] *ejiz, biçäre*: Ajyz galdylar (GA, 217-8). Ajyz we perişan bolub (SB, 122a-33). Mukawamat kylmakdan ajyz tururlar (SB, 123b-4). Kim any ajyz erür til diýerge (BD, 11a-4).

ajyz bol- [a:jyz bol عاجز بول] *ejiz bolmak*: Alar gýşlakda ajyz bolub etagat kylgaýlar (SB, 123a-12).

ajz [ajz عجز] *ejizlik, biçärelilik*: Galgan uruglar ajz we biçärelilik ýüziden aňa tiýdiler... (SB, 121a-10). Musa alarnyň ol ajzny görüb, asasyny derýaga urdy (SB, 8b-1).

aždaha [aždaha: آژدها] *aždarha, uly ýylan*: Aždahalar agzyndan adam alan (GA, 206-2). Ýedi başlu aždahaýa ýetub wardum (GA, 278-6). Erse bir ulug aždaha boldy (SB, 7b-23). Ol meýdan aždaha we ýylan birle toldy (SB, 8a-2). Erse bir ulug aždaha dek agyz açyb (SB, 8a-4). Ol çakda bir aždaha bar erdi (SB, 128a-24). Aždaha gaşyga gelib gördi (SB, 128b-9).

ažmuk [ažmuk آژمق] *ak, ýylmanak suwag edilyän (madda)*: Ažmuk (MK, I, 91-14).

ažun [ažun آژون] *dünyä, älem, jahan*: Alp Är Töñne öldümü, / Iýisiz ažuň galdymu (MK, I, 44-11). Urmuş ažuň busugyn, kylmyş any balyg (MK, I, 341-14). Bu ažuň (IBM, 137-16).

ažunçy [ažunçy آژونچى] *hökümdar*: Ažunçy (IBM, 145-6).

ak 1) [(a)k اق ، آق] **1)** *ak*: Kül tigin Baýyrkynyn ak adgyryg binip oplaýu tegdi (Kt, gd-35-37) — *Kültegin Baýyrkynyn ak aýgyryna (atyna) münüp, hüjüme eñdi (geçdi)*. Ak at (MK, I, 77-2). Iki howuzny ak ýelim we gara ýelim suwy birle doldurub erdiler (SB, 121b-30). Syýawahş dagy ak tonlar geýib (SB, 14a-19). **2)** [(a)kyn nlh] *ak at*: Kül tigin ögsiz akyn binip tokuz erin sançdy (Kt, gd-9) — *Kültegin başbermez agyny (ak atyny) münüp, dokuz äri (urşujyny) sançdy*. Alp Şalçyň akyn binip oplaýu tegdi (Kt, gd-2) — *(Kültegin) Şalçy batyryň agyny (ak atyny) münüp, hüjüme eñdi (geçdi, okduryldy)*. **2)** *akyagy, ak jynsly, ak beden*: Üç miň hadym akdan we garadan bar erdi (SB, 39a-7). <>**Ak aýgyr** — *ýyldyzyň ady*: Ak aýgyr (IBM, 184-1). Ak aýgyr (Tuhf, 20a-13). <>**Ak gün** — *yagty gün*,

lowurdawuk, nurly gün: Goly ak gün dek... nurany bolur erdi (SB, 7b-25). <>**ak öý** – *ak öý, täze dikilen öý:* Dikdiler ak öý, seraperde (Ab, 7b-1). <>**ýüzüm ak kyl-** – *biabray etmezlik, abraý getirmek:* Ýa Reb, sañadur ýüzüm ger gara, ak kyl (BD, 60b-4).

ak- [اق , آق] **1) akmak:** Suw akdy (MK, I, 147-5). Akdy (IBM, 107-4). Buldur-buldur gözleriniň ýaşı akar (GA, 113-5). Suýda akdy gitdi (GA, 89-3). Akub giden ary su (GA, 147-10). **2) çozmak, hüjüm etmek:** Ýagy akdy (MK, I, 147-5). Akdy (IBM, 104-3). <>**akmaz olsun-** – *akmasyn, akmaz bolsun:* Akar suwlaryň akmaz olsun (GA, 27-8).

akab [عقب] *yz, yzy, ardy:* Kubad alar akabydan baryb... (SB, 32a-19).

akaba [عقبه] *kert, gaýa, kötel, kötel ýol:* Bili gylyna ermäge akaba war ortada (KB, 201-1).

akalym [aka:ly:m اقاليم] *yklymlar, sebitler:* Akalymda mutafarryk boldular (SB, 10b-20). Ekser akalymny tutub (SB, 15a-32).

akaň [(a)k(a)ň(y)m MFh] *kaka, ata, дәде, baba (hemmesi-de kaka manysynda):* Akaňym бага Теңрикең теýin anta ýorymys isig küçin bermis (Oý, çep-5) — *Olaryň bir bölegi bolsa (meniň) kakama:* – *Taňry beren бага – diýip, şol ýerde ýördüler, (onuň üçin) işini, güýjüni berýärdi (sarp eýleşýärdi).*

Akar Kut [عقر قوت] *ýer-ýurt ady:* Any telli-Akar Kut diýerler (SB, 14b-13).

akaryb [aka:ryb اقارب] *ýakynlar, golaýlar, hossarlar:* Birini anyň akarybydan öltürüb erdiler (SB, 33a-3).

akasy [aka:sy اقاصى] *uzak, çetki, daş:* Akasyýy-belady-Rum turur (SB, 18b-8). <>**Akasyýy-şemal** – *Uzak Demirgazyk:* Akasyýy şemal turur (SB, 19b-18).

akd [عقد] **1) şertnama baglaşma:** Zülfi-le akd ähdi bagla diýeýdi köňlüm (KB, 313-4). **2) nika, nikalaşma, nika ylalaşygy:** Gyzymny akd we nika birle alyb... (SB, 19a-13).

akd kyl- [عقد قیل] *nikalamak, nikalaşdyrmak:* Badyşah Züleýhany akd kylyb – Ýusufga berdi (SB, 5a-27).

Akgaýa [A:kgaýa اق قيا , آق قيا] *ýer ady:* Akgaýanyň gaplanynyň erkeginde bir köküm

war (GA, 280-8). Akgaýa mowzugyda kim, Almalyk hududyda turur (SB, 121b-12).

aggowak [a:ggowak اغ قواغ] *derek agajy:* Aggowagyň budagyndan ýyrgaýuban geçmiş sen (GA, 110-8).

Akhysar [a:khysar اق حصار] *gala ady:* Akhysar galasynyň burçun ýykdy (GA, 280-2).

akja [a:kja اقجا , آقجا] *pul, kümüş, kümüş pul:* Akja (Tuhf, 15b-10). Altun, akja bol hazynaňy kafyr almyş (GA, 48-2). Geçenden otuz üç akja alurdy (GA, 155-3).

aklen [عقلا] *akyla görä, aň-düşünjä laýyklykda:* Şergan we aklen andan ijtinab wajyb... (SB, 26-22).

akly-garaly [a:kly-garaly اقلى قرالى] *akly-garaly:* Akly-garaly seçilen çagda (GA, 11-5). Akly-garaly seçilen çagda (GA, 21-7).

akmak [اقماق] *güýçli ýagyşdan ýa-da erän garlardan emele gelyän suw akymy, sil:* Akmak (Tuhf, 19a-7).

akmyşa [اقمشه] *mata-marlyk, parça, haryt:* Emwal we akmyşa we mewaşydan garat we tarajga aldy (SB, 10a-32).

akna [اقنا] *ýyndam at:* Akna (IBM, 171-4).

Akrab I [عقرب] *ýyladyzyň ady, Akrap:* Çekmemiş ola dünýä gök Akrapy ýyla (KB, 174-10).

akrab II [اقرب] *golaý, ýakyn:* Darylmülki Rумыýa-ýy Kubradan Kustantanyýyaga kim, ajamga akrab turur, nakl kyldylar (SB, 20b-15).

akran [akra:n اقران] *deň-duş, ýaşdaş, ýaşıtdaş, ýaran, derejesi deň adamlar:* Perdeýi-waslatda sâlik küfre akran olmaga (ND, 14a-1). Imdi any söýle bil kim, saña akran olmyýa (ND, 28b-12).

akru [akru: اقرو] **S: ahru** Akru (MK, I, 104-8). Akru (IBM, 80-11).

aksa [a:ksa اقصى , اقصى] *uzak, daş:* Bir ogluny... magryb aksasyga gazatga ýiberdi (SB, 10b-31). <>**aksaýy-maksat** – *iň ahyrky maksat:* Aksaýy-maksad-u Arafat, Safadur ol (KB, 326-10). <>**Aksaýy-maşryk** – *Uzak Gündogar:* Ol welaýaty turur aksaýy-maşrykda (SB, 126b-1).

Aksaka [a:ksaka افساق] *gala ady*: Meger Aksaka galasyndan kafyryň jasusy wardy (GA, 127-1).

aksakal [a:ksakal أَقْ سَقَال] *aksakgal, ýaşuly*: Aksakal är (MK, I, 77-1).

aksum [a:ksum اقسوم] *puşman, ökünç*: Meý içseň olmagyl aksum ki, pirdir diýdi, / Ki bu iş oldy hünäriň deýr era kemine ýazuk (Ab, 7b-4).

aksyla [اَقْصِلَا] *tutanýerli, erjel, gaýduwsyz*: Aksyla (Tuhf, 38b-13).

aksyrak [(a)ks(y)r(a)k hRch] *agymtyl, agrak*: Başy anda aksyrak ordu örgin anda ititdim (MÇ, gd-8) — *Onsoň (çeşmäniň) başynda agymtyl orda, şol ýerde tagtly köşk (hem) saldyrdym*.

aktaçy [اَقْطَاحِي] *gul, hyzmatkär*: Aktaçy (Tuhf, 26b-2ç).

Aktag [A:kta:g اِقْتَاغ] *ýer ady*: Aktag we Tamalmyşy mugaýýan kyldy (SB, 126a-17).

aktaş [اَقْطَاش] *gul, hyzmatkär*: Aktaş (Tuhf, 26b-2).

Aktermel [(A)k t(e)rm(e)l IMrth] *derýanyň ady*: Aktermel keçe oguz aklatdym at üze bintüre karyg sökdüm (Tk, gd-25) — *Aktermelden geçip, oguzlary öňe gönderdim, (soňra olar bilen) atlanyp, garyň üstünden ýol söküp geçdim*.

akur [a:kur أَقْرُ] S: **ahur** Akur (MK, I, 5-14).

akwal [akwa:l اَقْوَال] *wada, söz berme, sözler*: Çün munasyb bulmazam efgaluma akwalumy (KB, 363-13). Bolgaý akwal-u kelamuň bu syfat (BD, 4a-8).

akwam [akwa:m اَقْوَام] *taýpalar, kowumlar*: — Barça gypçak akwamy anyň nejadýdan tururlar (SB, 122a-11). Akwam we etbaglary tamam jemg bolub... (SB, 28b-28).

aky [اَقِي] *oňat, gowy*: Aky ýagag (MK, I, 84-2).

akybet [a:kybet اَقَابَت] *ahyr soňynda, iň soňunda*: Akybet maňa ýagy we asy boldyň (SB, 127b-12). Akybet any bir sandukga salyb tiwäge ýükläb (SB, 121b-15).

akyk [aky:k اَعْقِي] *gyzyl-narynç reňkli gymmatbaha daş, hakyk*: Akyka dün-gije boýy-Ýemen (KB, 51-3). Anyň dek kim,

akyklar kân içinde (Mn, 294b-10). Biri akyk-u biri inji-ýu biri merjen (BD, 37b-11).

akyl [اَعْقِل] *adamyň pikirlenmek ukyby, akyl*: Dili diwana akylly pir (KB, 551-3). Akylly barçadan artuk turur (SB, 128a-10). Akyl ol ýerge, eşit, tapmas ýol (BD, 10a-5).

akyl [a:kyl اَعْقِل] *akylly, düşünjeli*: Hoş nesihatdyr bu Nagşy akyla (ND, 9b-13). Bu nazmym akyla besdir, eger bar ise izganyň (ND, 39a-6). Akyl kişiler bar turur (SB, 122b-2). Ol azym akyl we dana we sahyb keramat erdi (SB, 126b-14). Imdi akyl kişiler bizge nesihat kylyb (SB, 122b-3).

a kyl- [a: kyl- اَقِيلْ] *geň galdyrmak, hayran etmek*: Ol meni a kyldy (MK, I, 42-14).

akyla [a:kyla اَعْقَلَه] *akylly, parasatly zenan, düşünjeli aýal* <> **akylaýy-käfiýe** — *örän akylly aýal, akylly kämil aýal*: Bir akylaýy-käfiýe siňli bar erdi (SB, 22b-14). Baýar hatun atly, begaýat akylaýy-käfiýe erdi (SB, 128a-6).

akyla- I [aky:la- اَقِيْلَا] *päsgel berme, kynçylyk döretme*: Akylady (IBM, 110-1).

akyla- II [aky:la- اَقِيْلَا] *jomart sanmak*: Ol meni akylady (MK, I, 260-8).

akyllyk bol- [اَعْقِيلْ لِيَقْ بُول] *akylly bolmak*: Akyllyk boldy (ZME, 804; 167-1).

akylsyz [اَعْقِلْ سِيْز] *aňy ýok, aňsyz, akyl-huşsuz*: Bu akylsyz, nadan tyfl turur (SB, 7a-27).

akym [اَقِيْم] 1) *suwuň akýan ugry, gidýän ugry, akaba, akym*: Akym (MK, I, 71-14). 2) *bir gezekde akan suw, bir akymlyk*: Bir akym suw (MK, I, 71-14).

akyn I [اَقِيْن] 1) *goşun bölegi, ýygyn*: Baýyndyr handan akyn diledi (GA, 202-6). Gazan begden akyn diledi (GA, 254-12). 2) *alamançylyk, talaňçylyk*: Beset şimdi akynadan geldi (GA, 221-1). Ganlu kafyr iline akyn çapaýym (GA, 174-10).

akyn II [اَقِيْن] *akyny, sil suwy, akym*: Akyn (MK, I, 74-1). Akyn akar (MK, III, 46-14). Aksa anyň akyny, / Gandy meniň ganyg (MK, I, 314-15).

akynydy [اَقِيْنْدِي] *akýan, akar*: Akynydy suw (MK, I, 125-7).

akyndyly [اڭدىلى] *akar suwly*: Akyndyly görklü suýuň sogulmyşdy (GA, 258-4). Akyndyly görklü suýy dilüb geçen (GA, 267-4). Akyndyly görklü suýuňy geçmäge gelmişem (GA, 83-9).

akynju [اڭجۇ] *gijesine çozup, duşmanyň üstüni gapyl basýan harby topar, goşun*: Akyjçu (MK, I, 120-7).

akynjy [اڭجى] S: **akynju** Akynjy geldi (MK, I, 74-2). Akynjylar kafyryň ilin-günün urub, gyzyn, gelnin ýesir etdiler (GA, 252-7). Akynjy düýrildi (GA, 254-12).

akyr- [اڭر] *aňnyrmak (eşek hakynda)*: Akýrmak (IBM, 123-3).

akys- [اڭش] *akysmak, dürli ýerlerden almak, akyp gitmek*: Suwlar akysdy (MK, I, 162-7).

akyt- [اڭت] *akytmak*: Gamyn akan ýügrük suwdan bir ogul akytadyň-sa, diýgil maňa (GA, 25-3).

akyz- [اڭز] S: **akyt-** Şebnem birle akýzur suw (Ab, 7b-8). Göz akýzur juýy-gam (BD, 36b-3).

al I [a:l آل , آل , آل] **1)** *açyk gyzył reňk*: Al ýaňagyn tartdy (GA, 54-6). Al gany döker gözlerim, / Ol al arasynda (KB, 543-6). **2)** *narynç reňkli ýüpek mata*: Al (MK, I, 77-5). **3)** *al, mele*: Al (IBM, 166-12). Al (Tuhf, 4b-5).

al II [a:l آل , آل] *hile, mekirlilik*: Alyn arslan tutar, güýjin uýuk tutmas (MK, I, 77-7). Al gany döker gözlerim, / Olal arasynda (KB, 543-6).

al III [a:l آل] **1)** *alyn, maňlaý, ýany, gapdaly, huzury*: Oglyny Oguz alyga geltürdi (SB, 122a-9). Oglyny öz alyga geltürtüb toý kylyb (SB, 127a-29). **<alyňa tut-** – *öňünde goýmak*: Bu dikni alyňa tutub pamuk egirgil (SB, 38a-5). **2)** *ýany, öňi, öňünde, huzurynda*: Surat halny Oguz alyga takryr kyldylar (SB, 121b-32).

al- [(a)ld(y)m Mm, (a)l(u)r RWL, (a)lm(a)z(u)n NZML آل , آل] **1)** *almak, eýe bolmak*: Kamuk balyka tegdim konuldym altym (Oý, sag-9) — *Ähli şähre degdim (çozdum), çapawulladym, aldym*. Bilge Taçam yogyn alur agynyn kazgandym (Oý, sag-12) — *Akylly Taçam, (men seniň) jaýlanmagyň bilen emlägiňi, gymmatbaha zatlaryňy alyp, (oňa) eýe boldum*. Aknym şad

anča ötünmiş teňriken almazun teýin (Oý, çep-8) — *(Meniň) kakam-şad taňrykanlygyny (taňrykanlyk derejesini) almasynlar diýip, köp ýalbarypdyr*. Aldym (IBM, 92-3). Semizini al, arugyny go(ý) (GA, 88-2). **2)** *basyp almak, boýun egdirmek*: Kafyry alam diýdi (GA, 148-2). Gazana at saldy, alam diýdi (GA, 289-3). Geňej kyldy kim, Müsürni ne türlük algaýlar (SB, 124a-9). **3)** *ýygnamak, alyp gitmek, toplamak*: Bol hazynaňy kafyr almyş (GA, 48-2). Hind-u Çin almagyň asan bolmak (BD, 53a-6). **4)** *satyn almak*: Üç ganat ewi bar erdi, satyb, koý alyb, sadaka berdi (SB, 122b-7). **5)** *peýdalanmak, haýyrlanmak, diňlemek*: Ol sözler kim, müfiddir any aldum (Ýaý, 100b-6). **6)** «*algaý*» *şekilinde goşma işligiň ikinji bölegi bolup, başarmak manysyny aňladýar*: Tokuz kişi biziň iki kişimizge harb kyla algaý siz?! (SB, 121b-27). Her iki kişi on kişige mukawamat kyla algaý (SB, 126b-2). **7)** «*almas*» *şekilinde goşma işligiň düzüminde, ýokluk galypynda gelip, başarmazlyk manysyny aňladýar*: Atamyz söziden çyka almas biz (SB, 123b-10). Garaman han begaýat kiçik turur we badyşahlyk kyla almas (SB, 126b-28). **<gan al-** – *öldürilen adamyň ýerine birini öldürmek, gan algyňy almak*: Ganyn alalym (GA, 301-6). Gardaşym Gyýanyň ganyn almaýynça gomazam (GA, 232-9). **<gyz al-** – *öýlenmek, gelin edinmek*: Anyň gyzyňy algaý sen (SB, 127a-21). **<hatyn al-** – S: **gyz al-** Ol gün bu hatunuň maňa alganda tiýdim... (SB, 128b-13). **<jan al-** – *öldürmek*: Janym alasen (GA, 166-5). **<jawab al-** – *rugsat almak, ygtyýar almak, jogap almak*: Andan jawab alyb, sizge diýer erdim (SB, 125a-32). **<olja al-** – *talamak, oljalamak*: Olja algan çagda merkub... ýok erdi (SB, 121a-18). Olja almakga meşgul boldylar (SB, 129b-13). **<öğüt al-** – *diňlemek, diýenini etmek, öwüt almak*: Gyz eneden görmeýinçe ögüt almaz (GA, 3-12). **<sowuk al-** – *doňmak, sowuk urmak*: On parmagyny sowuk almyş (GA, 115-2).

ala I [اله] *tarap, ugur aňlagýan hem-de ýöneliş düşümiň -a, -e goşulmasynyň wezipesini ýerine ýetirýän kömekçi*: Baýyň ala bakar olsam, başsyz agaç (GA, 55-13). Diýbiň ala bakar olsam diýbsiz agaç (GA, 56-1). Sagum ala bakdugymda gartaşym Garagöneýi gördüm (GA, 124-12). Solum ala bakdugymda,

taýyň Orozy gördüm (GA, 125-1). Garşum ala bakdugymda seni gördüm (GA, 125-3).

ala II [اَلَا] *gyssanman, howlukman*: Ala (MK, I, 85-6). <>**ala gel-** – *howlukman gelmek, arkayyn gelmek*: Ala gel (MK, I, 85-7).

ala I [a:la اَلَا] *ala, ak, gara we beýleki reňklerden ybarat bolan*: Ala (IBM, 171-12). Ala başlu geçimçe gelmez maňa (GA, 11-2). Bir kereşme kylur ise ala gözün (KB, 380-12).

ala II [a:la اَلَا] *uly, köp*: Alataga ala leşger awa çykdy (GA, 38-1).

ala III [a:la اَلَا] *al-hile, mekirlilik*: Kişi alasy içten, ýylky alasy taştan (MK, I, 85-2). Garga garrysyn kim bilir, kişi alasyn kim tapar (MK, I, 356-4).

ala- [a:la اَلَا] *çalyşmak, degşirmek*: Alady (Tuhf, 8b-5).

ala-ala [a:la اَلَا] *yüwaş-yüwaş*: Ala-ala (MK, I, 85-6).

alaboga [a:laboga اَلَابُوْغَا] *yaglyk*: Alaboga (Tuhf, 20b-10).

alaç [ala:ç اَلَاچ] **1)** *alaç, çäre*: Bu derdümün dowasyna akyl edemez alaç (KB, 1-2). Anyň alajydan ajyz erdiler (SB, 2a-26). **2)** *em, bejergi çäresi*: Munyň alajy adam magzy turur (SB, 2a-27).

alaç kyl- [a:laç kyl- اَلَاچ قِيل] **1)** *çäre tapmak, alajyny tapmak*: Bu tügge hiç alaç kylsa bolgaý? (SB, 13b-13). **2)** *bejermek, alajyny tapmak*: Alaç kyldy anyň igden (ZME, 507; 154-2). Keleni alaç kyldy keleni bakyjy (ZME, 1055; 96-1).

alaçu [a:laçu اَلَاچُو] *külbe, oraça, çadyr*: Alaçu (MK, I, 122-4).

aladdewam [aladdewa:m اَلَادِدُوَام] *hemişelik, mydama, dowamly*: Saky aýah wer aladdewam (KB, 454-5).

alafa [اَلَاْفَه] *ot, azyk, iým*: Alafa we ulufa berib (SB, 122a-26).

alagaz [a:la:ga:z اَلَاغَاZ] *alagaz, guşuň ady*: Garşuňa alagaz geldi (GA, 187-8).

alagör- [اَلَاگُور] *alyň, alyweriň*: Alabilseňiz uruşub alagöriň (SB, 124b-22).

alagury [a:la:gu:ry اَلَاگُورِي] *boş gep, ýalan-ýaşryk*: Alagury söýleme (GA, 40-13).

alah-bulah [اَلَاخ بُولَاخ] *bulam-bujar*: Ýohsa bolar bu jahan alah-bulah (KB, 589-1).

alahedde [ala:hedde اَلَاهَدِدِه] *özbaşyna, aýratyn, aýry*: We alahedde tamga we nyşan mukarrar bolgaý (SB, 125b-13). Anyň hekaýaty köb turur we alahedde gelgüsi turur (SB, 126b-16).

alaja [a:laja اَلَاچَا] *alaja*: Altyňdaky alaja atyň ne ögersen? (GA, 41-2). Alaja ördökler aýaz olmaýyn (KB, 607-7).

alaka [ala:ka اَلَاكَا] *baglanyşyk, baglylyk, söýgi baglanyşygy*: Ki zülfünden köňülde war alaka (KB, 83-7).

alakeýik [a:lakeýik اَلَاكِيك] *alakeýik, keyigiň bir görnüşi*: Alakeýik, sugunkeyik kowar idim (GA, 200-3).

alal- [a:lal اَلَال] *gyzarmak*: Gazan beg alaldy, oglanyň ýüzüne bakdy (GA, 124-10).

alal-amýa [a:lal اَلَال اَلْمِيَا] *kör, körlerçe*: Jan alal-amýa gezer ki, göre bir kör gözi tek (KB, 415-3).

alalu [a:lalu اَلَالُو] *pis keselli, ala getiren*: Alalu (IBM, 164-7).

alam [alam اَلَام] *baýdak, tug*: Gaba alam göteren hanlar kim? (GA, 268-11). Gaba alam göteren hanymyz Baýyndyr han (GA, 269-6). Tebl we alamlaryňny öz ewlerige eltdiler (SB, 122a-1).

alaman [alaman اَلَامَان] *alaman, goşun*: Nigärin-ä, gapuňda jemgi-uşşak, / Aralarynda bangy-alamandur (KB, 116-8).

alaman-alahan [alaman اَلَامَان اَلَاْحَان] *talanan, zatsyz*: Kylma lutfyňdan alaman-alahandan jyda (Ab, 8a-1).

alamat [ala:mat اَلَاْمَات] *bellik, nyşan, alamat*: Ki kyýamat gopajag olsa alamat gözügür (KB, 423-4).

Alan [Ala:n اَلَان] *adam ady (erkek)*: Bir emir bar turur ýazyr kowmyndan, ady — Alan (SB, 126a-27).

alansabah [alansaba:h اَلَاَنْصَابَا] **S: alartaň** Alansabah turmys sen (GA, 110-7). Alansabah ýerimden turdugym gartaş içün (GA, 268-5).

alaň [ala:n اَلَان] *giň baýyrylyk*: Gök alaň, görklü çemene çadyr tikdi (GA, 126-12). Gazan gök

alañ çemene çadyr dikdirdi (GA, 303-5).
◊ **alañ ýazy** – ýumşak toprakly, giňiş we açyk meýdan: Alaň ýazy (MK, I, 121-3).

alaň-alçak [الأك الحق] *beýik-pes*: Alaň-alçak howa ýerden gelen argyş (GA, 5-5).

alaňyr [الانكر] *alaňňyrt, gum alakasy*: Alaňyr (MK, I, 141-14).

alar [الار] *olar, üçünji ýöňkemäniň köplük sanyndaky at çalyşmasy*: Arçykdy alar arasyda (ZME, 624; 105-1). Alary döwlete erüribän bizi sürme (KB, 300-16). Alar bu habarny eşitib (SB, 128b-31). Alar Horasan ýerige ýetdiler (SB, 129a-17).

alart- [a:lart آلارت] *alartmak, ala etmek*
◊ **gözin alart-** – *gaharly, öýkeli seretmek, yigrenç bilen bakmak*: Ol aňar gözin alartty (MK, III, 316-17).

alarsabah [alarsaba:h الارصباح] S: **alartaň**
Alarsabah Dirse han galkubany örü turub... (GA, 11-7). Alarsabah Dirse han ýerinden örü turdy (GA, 21-10).

alartaň [الارطاك] *aladaňdan, daň atmazynyň öňüsyraşy*: Alartaň-la ýerinden turan ýigit (GA, 287-13). Alartaň-la ýerinden turdugym senuň içün (GA, 145-12).

alat [a:lat آلات] *gurallar, ýaraglar, esbaplar*: Zaty-pägiň perdesinde gahryna alat olyp (ND, 7a-12).

Alatag [A:lata:g الا تاق , الا تاغ] *dag ady*: Alatagdan habar geçe (GA, 20-7). Garşy ýatan Alatagdan bir ogul uçurdyňsa diýgil maňa (GA, 25-2). Alatagga nuzul kyldy (SB, 121a-32).

alataň [الله طاك] S: **alartaň** Alataň-la ýerinden tury geldiň (GA, 194-9).

alat eýle- [a:lat eýle- الات ايله] *gural etmek, esbap etmek*: Bu jisminiň alat eýle (ND, 25b-12).

alawan [a:la:wa:n الأوان] *alawan, krokodil*: Alawan (MK, I, 124-17).

alaý I [الاي] *öň, öňdäki*: Eýerniň alaý gaşy (ZME, 256; 154-2).

alaý II [الاي] *topar, üýşmek*: Oguz erenleri alaý-alaý geldi (GA, 285-11).

alaý III [الاي] *eýle, ine, şeýle hem, ynha, beýle*: Alaýdyr (Tuhf, 37b-13).

alaýh [عليه] *onuň üstüne, onuň boýnuna*
◊ **alaýhy-jünäh** – *günäsi onuň boýnuna*: Buýurmyş ahy ki, ... alaýhy-jünäh (KB, 144-2).

alaýhyssalam [alaýhyssala:m عليه السلام] *oňa salam bolsun*: Resul alaýhyssalam zamanyňa ýakyn baýat boýynda Gorkut ata diýrler, bir är gopdy (GA, 2-1). Adam alaýhyssalam gabry anda turur (SB, 124a-19). Adam alaýhyssalam munda ýatyb durur (SB, 123b-27).

Alaýýuntly [A:laýýu:ntly آلاي يونتلي] *adam ady (erkek), nesilbaşymyz Oguz hanyň agtyklarynyň biri*: Alaýýuntly, ýagny, daýym çaharpaýlary ýahşy bolgaý (SB, 126a-7).

alb [الب , ألْب] *alp, batyr, pälwan, gahryman*: Alb ýagyda, alçak çogyda (MK, I, 44-8). Alblyr başyn togradym (MK, I, 112-17). Alb (ZME, 894; 97-2). Alb (IBM, 96-12). Alb är ärden adun ýaşyrmak aýub olur (GA, 268-12). Gara alb Artykly Arslan han ýagy bolub erdi (SB, 127b-20). Gara alb Gaýy Ýawguý han ogly (SB, 127b-31).

alban [alba:n الابان] *hünärsiz aýal, senetsiz*: Alban (IBM, 149-10).

albawut [البأوط] *bozuk, zaýa, bozulan*: Albawut (Tuhf, 33b-2).

alb bol- [الب بول] *gahryman, batyr bolmak*: Alb boldy (ZME, 894; 97-2).

Alb Eren [الب اران] *adam ady (erkek)*: Eýlik goja ogly Alb Eren çapar ýetdi (GA, 62-13).

alblyk [البلك] *batyrlýk, edermenlik, gahrymanlyk*: Alblyk (IBM, 89-10).

alblyk kyl- [الب ليق قيل] *gahrymançylyk görkezmek*: Alblyk kyldy (ZME, 192; 97-2).

alçak I [ألحق] *alçak, göwni açyk, ýumşak adam*: Alçak (MK, I, 93-2).

alçak II [الحق] 1) *pes, oý, çukur*: Alçak ýerde ýapulypdyr Taňry ewi Mekge görkli (GA, 6-7). Alçakdan ýuja ýerlere çapub çykdy (GA, 26-5).

2) *pes, mertebesi kiçi*: Benden alçak kişileri ag otaga, gyzyt otaga gondurdy (GA, 11-13).

alçy [a:lçy ال جي] *hilegär, aldawçy*: Alçy (IBM, 157-17).

alçyg [الجغ] *gips*: Alçyg (IBM, 158-8).

alda- [a:lda- آلدَا] *aldamak, aldawa salmak*:

Ol ýagyny aldady (MK, I, 229-11). Aldaýuban är tutmak awrat işidir (GA, 297-6).

aldag [a:ldag آلدَاغ] *aldaw*: Hilesi çok, aly-ýu aldagy köp (Ab, 7b-18).

aldan- [a:ldan- آلدَان] *aldanmak, aldawa düşmek*: Ala gözlü gyzyn-gelnin getürdiler, aldanmadym (GA, 280-4).

aldaş- [a:ldaş- آلدَاش] *aldaşmak, biri-biriňi aldamak*: Aldaştylar (ZME, 1013; 98-1).

aldur- [aldur- آلدُر] *elden gidermek*: Bir ogul aldurdyň-sa diýgil maňa! (GA, 25-5). Banuçeçegi aldurdyň, belli bilgil (GA, 97-2). <**köňül aldur-** – göwnüň gitmek, aşyk bolmak: Saňa köňlümni aldurdum jahanda (BD, 30a-6).

alduz- [alduz- آلدُز] *talantmak, aldyrmak*: Ol tawar alduzdy (MK, II, 72-2).

alet [a:let آلت ، آلت] *gural, ýarag esbapy*: Gylyç we süňü we çomak we saýry jeň aletin geýdürüb tonatdylar (GA, 285-10). Ýabana dökdü süjisin ki, bu ne mülük aletdür (KB, 71-7). Alarga hiç sylah we aleti-harb zerer ýetgürmes erdi (SB, 121b-31).

aleýk [aleýk آليک] *seniň üzeñe* <**aleýk al-** – *salamyny almak, salam berene jogap gaýtarmak*: Tekür aleýk aldy (GA, 179-2). Beýrek aleýk aldy (GA, 295-13).

aleýkes salam [aleýkes salam آليک السلام] *aleýkes salam, salamyň jogaby*: Aleýkes salam, eý amaly azmyş, fygly dönmüş (GA, 83-4).

al eýle- [a:l eýle- آله] *hile etmek, al salmak*: Namerd daýyň al eýlemiş (GA, 300-1).

algaly kel- [(a)lg(a)ly k(e)lti ltik:ILGL] *almaga, basyp almaga gelmek, eýelemäge gelmek*: Uç oguz süsi... ýadag ýabyz boldy tip algaly kelti (Bk, gd-32) — *Uç oguz goşuny pyýada (galdy), goşady (ýadady) diýip, (bizi) basyp almaga geldi*.

alhamdulilläh [alhamdulillah الحمد لله] *alhamdylyllah, öwgi Hudaýyňkydyr, Hudaýa şükür*: Alhamdulilläh, benim oglanjygym böýük är olmyş (GA, 287-3).

algyş [algyş آلفيش] S: **alkyş** Algyş (Tuhf, 10b-ç).

alyl [alyl آيل] *hassa, keselli, syrkaw*: Zülün ile sergeşte-ýu gözün ile alylam (KB, 483-5).

Alili [A:lili آليلى] *adam ady (erkek)*: Öz haýawatyda oglydan ... Alili razy erdi (SB, 126b-11).

alja [a:lja آجا] *açyk gyzył reňk*: Alja gany şorlady (GA, 289-9). Alja ganyň ýer ýüzine dökeýinmi? (GA, 13-13).

alk- [alk- آلك] *ýok etmek*: Ol tawaryn alkty (MK, III, 309-14).

alka- [(a)lk(a)d(y)myz ZdhL] *alkyşlamak, minnetdarlyk bildirmek; mukaddesleşdirmek*: Barkyn bedizin bitig taşyn biçin ýylka ýitiň aý ýiti otuzka kop alkadymyz (Kt, gd-gd-I) — *Bijin ýylynda ýedinji aýyň ýigrimi ýedisinde onuň hormatyna (onuň) üstünde bezegli (owadan) gümmez (ymarat), ýazgylý daş (dikdik), köp alkyşladyk (mukaddesleşdirdik)*.

Alkaewli [Alkaewli آلقه ايولى] *adam ady (erkek), nesilbaşymyz Oguz hanyň agtyklarynyň biri*: Alkaewli, ýagny her ýerde bolsa döwlet we sagadat birle bolgaý (SB, 125b-28).

alkamyş [alkamyş القاميش] *alkyş aýdyan, alkyş aýdan*: Kim sen ony gargagan saýy seni ol alkamyş (Ab, 8a-16).

alkaş- [alkaş- آلكاش] *birek-birege alkyş okaşmak*: Ol meniň birle alkyş alkaşdy (MK, I, 202-1).

Alkata [Alkata:ta آلكاتا] *adam ady (erkek)*: Alkata atlyk... bar erdi (SB, 12a-5). Bu Alkatanyň özge hatunlardan... ferzendleri bar erdi (SB, 12a-5).

alkyn- [(a)lk(y)nd(y)g GUHL , (a)lk(y)nty lahL] *ýadamak, goşamak, surnukmak, ysgyndan gaçmak*: Ýir saýu bardyg, kop anta alkyntyg arlytyg (Kt, go-9) — *(Türkmen halky), dürli ýerleri (ýurtlary) ykdyň (ykladýň), (ol ýerlerde) gaty goşadyň, surnukdyň. Türk budun... alkyndy ýok boldy (Tk, gb-3) — Türkmen halky goşady, ýok boldy*.

alkyş [alkyş آلفيش ، آلفيش ، آلفيش] *alkyş, sena, doga*: Alkyş (Tuhf, 10b-11). Ol zamanda begleriň alkyşy alkyş... idi (GA, 68-10). Ola kim bir agzy dogalynyň alkyşy-la (GA, 14-10). <**alkyş aýt-** – *minnetdarlyk bildirmek, ýagşy dileg etmek*: Alkyş aýtmak (IBM, 126-8). <**alkyş ber-** – S: **alkyş aýt** Ol begge alkyş berdi (MK, I, 90-3). Ýalawaçga alkyş bergil (MK, I, 90-4).

alkyš- [أَلْقَشْ] *yök edişmek, birek-birek bilen bäsleşip, haýsydyr bir zady tiz yök edişmek:* Alplar aryg alkyşur, / Güýç bir kylyp arkaşur (MK, I, 202-3).

Alla [Alla: الله] *Alla, Hudaý, Taňry:* Ýaşy-ny Alla wersün (GA, 75-12). Alla bilür, sen bilür sen magşukaýy her ja iseň (KB, 101-12).

Allam [alla:m علام] *örän dana, bar zady bilýän, Allatagala:* Siz dahy biliň çün bile Allam degilmi? (KB, 163-4).

Allatagala [Alla:tagala: الله تعالى] *S: Alla* Allatagala bir aýal werdi (GA, 15-4). Allatagala gorasa ewiňi ben gurtaraýyn (GA, 49-4). Allatagala maňa ýaňy jan berib turur (SB, 129a-5). Ärinden ýaşurun Allatagalaga iman geltürdi (SB, 120b-12).

ally [أَلِي] *öň, öň tarap:* Ton etegi balçygy olup ally öl (Ab, 8a-10).

alma [أَلْمَا ، أَلْمَا] **1)** *alma agajy we şol agajyň miwesi:* Alma (MK, I, 117-2). Alma (IBM, 183-1). Gü(ý)z almasyna beňzär al ýaňaklym (GA, 12-11). Ki sünbüli-le benefşe gül ile almasy çoh (KB, 223-7). **2)** *çekge, duluk:* Ýaňagy jenneti terk etdürür almasy ile (KB, 106-9).

Almalyk [أَلْمَالِيْق] *ýer ady:* Akgaýa mowzugyda kim, Almalyk hududyda turur (SB, 121b-12). Almalyk hududyga... Boraganlu tag atlyk ... dag bar turur (SB, 121a-33).

almas [أَلْمَاس] *almaz, gymmat bahaly daş:* Buýnyzy almas jyda kibi (GA, 182-1). Almas ýagar gözleriň gamzalaryndan (KB, 360-13).

almyla [أَلْمَلَا] *S: alma* Almyla (MK, I, 117-2).

almyşy [أَلْمِيْشِي] *puluň satyn alyjylyk güýji, degeri:* Almyşy (Tuhf, 21a-10).

alp I [(a)lp PL, (a)lp(a)gu WGPL, (a)lpyn nlll] *alp, batyr, edermen, gahryman:* Kelmiş alp tidi (Tk, gb-38) — *Gelenler alp (batyr) – diýdi.* Alp eren balbal kysdy (Oý, çep-3) — *Olaryň batyr ýigitlerine balbal (heykel) dikdi.* Toňra bir oguş alpugu on erig Toňa tigin ýogynda egirip ölürtimiz (Kt, dg-7) — *Toňa tegin jaýlananda, tonra taýpasynyň on batyr ärini (adamyny) gabawa salyp (ýa-da yzyndan ýetip) öldürdik.* Alpyn üçün Tabgačka ýeti ýegirmi sünüşdi (Tk, go-49) — *Alplygy (batyrlıgy) üçün Hytaý bilen on ýedi (ýola) söweşdi.*

alp II [(a)lp PL] *kyn, aňsat däl:* Ýuka kalyn bolsar toplaguluk alp ermis ýinçe ýogyn bolsar üzgülik alp ermis (Tk, 13-14) — *Ýuka galňasa, (ony bir ýere) toplamak (üýşürmek) kynmyş, (kyn bolarmyş), inçe ýognasa, (ony) üzmeklik (gyrmaklyk) kynmyş (kyn bolarmyş).*

alsa- [أَلْسَامَاق] *almak islemek:* Ol at alsady (MK, I, 233-13).

alsyk- [أَلْسَق] *alynmak, edinmek:* Ol tawaryn alsykty (MK, I, 206-7).

alsykmyş [أَلْسَقْمِيْش] *mal-mülki talanan, talaňa uçran:* Alsykmyş (IBM, 148-15).

alşak [أَلْشَاق] *alçak, kiçigöwünli, sada:* Alşak (Tuhf, 33a-1).

alt I [(a)lt(y)n Nm أَلْت] *ast, aşak:* ...Erkamyş altyn ýanta sallap keçdim (MÇ, go-1) — *Erkamyşyň aşak ýanynda (Yrtyşdan) sallap (sallara müniup) geçdim (geçdik).* Gaba ökjäm altyna salaýdym (GA, 53-8). At aýagy altyn da galmasun (GA, 57-7). Bahyban altyndagy byrakny gör (KB, 331-1).

alt II [أَلْت] **1)** *öň, alyn:* Ak altuňda beş keleme doge kyldyk (GA, 154-10). Altyn da bir Nil eýledi gözümdäki Jeýhun üçün (KB, 425-5). **2)** *ykbal, täleý:* Kadyr seniň altuňa kaza ýazsun (GA, 48-5).

altatyjy [a:ltatyjy أَلْتَاچِي] *jübükesen, jübi ogrusy:* Altatyjy (IBM, 156-16).

altaý [أَلْطَاي] *gyzyl tilkiniň derisi:* Dilärim egnide altaý bile başyda kiş (Ab, 7b-16).

altmyş [أَلْتَمِيْش ، أَلْتَمِيْش] *altmyş, mukdar san:* Altmyş (IBM, 187-3). Altmyş tutam ala gönderiniň ujunda är böğürden (GA, 150-4). Ol kafyryň altmyş arşun kamaty wardy (GA, 202-13). Altmyş batman gürz salyrdy (GA, 203-1). Altmyş ýyl ötdi (SB, 6b-13).

altmyş baş [altmyş baş: أَلْتَمِيْش بِيْش] *altmyş baş, mukdar san:* Altmyş baş ýyl... soň erdi (SB, 23b-32).

altmyş bin [أَلْتَمِيْش بِيْن] *S: altmyş miň* Altmyş biň kafyra gan gusduran (GA, 60-13). Altmyş biň är gördümse, el wermedim (GA, 277-4).

altmyş miň [أَلْتَمِيْش مِيْنَك] *altmyş müň, mukdar san:* Ol täç kim, gymmaty altmyş miň derem erdi (SB, 40b-2).

altmyş üç [آلتمیش اوج] *altmyş üç, mukdar san:* Altmyş üç ýyldan soň erdi (SB, 23b-33). Altmyş üç ýyl badyşah erdi (SB, 32b-23).

Alttagaj han [الطوغاج خان] *adam ady (erkek):* Any Alttagaj han ad kyldy (SB, 127b-26).

altun [(a)ltun NWTL [التون ، آلتون] S: **altyn** ...altun, kumis kergeksiz kelürti (Bk, go-11) — ...hasapsyz *altyn, kümüş getirdi.* Kümüş güнге ursa, altun azagyn gelir (MK, I, 145-4). Altun (IBM, 178-8). Tewük altuny barmu? (IBM, 98-1). Oguz girib altun kürsi goýub anda olturdy (SB, 122b-17). Ulug toý kylyb, altun ew urub (SB, 125a-23). <>**altun sogujy** – *zikgeçi, zikge kakýan:* Altun sogujy (ZME, 246; 99-1). <>**altun suýy** – *altyn ergini, eredilen altyn, altyn suwy:* Agzasyga ol altun suýy ýügürüb, aňa hiç zerer ýetmedi (SB, 17a-26).

altunçy [آلتونچی] *zergär:* Altunçy (ZME, 717; 99-1).

altun han [altun ha:n [التون خان] *patyşa, şalar şasy, şahynşa, soltan:* Batlymýus ähli ýunan lugaty birle badyşah turur, andak kim, kesra we kaýsar we tubbag we raý we altun han... (SB, 20b-31).

altunlyk [آلتون ليق] *altynndan edilen, zerli, altyn çayýlan:* Bir altunlyk ew tikib (SB, 121a-17).

altunsyz [التون سيز] *altynsyz, gyzylsyz:* Altunsyz (IBM, 84-2).

altun ýys / altun ýys [(A)ltun ý(y)ş(y)g Gjly NWTL, (A)ltun ýysda LDSIY NWTL] *Altyn daglary (Altaý daglary):* Ol ýylka türgiş tapa Altun ýysyg aša... ýöridim (Bk, gd-27) — *Şol ýylda Altaý daglaryny aşyp, türgişlere tarap... ýöriş etdim.* Altun ýysda olurtymyz (Tk, dg-32) — *Altaý daglarynda bolýardy.*

altur- [آلتُر] *aldyrmak:* Men andan ýarmak alturdym (MK, I, 191-7).

alty [(a)tly ITL [آلتى ، ألتى] *alty, mukdar san:* Ebime ekinti aý alty ýaňyka tüsdim (MÇ, gb-4) — ...Öýüme täze (dogan) ikinji aýyň altysynda gaýdyp geldim. Alty (IBM, 186-12). Bakdylar, gördiler, alty bölek toz indi (GA, 127-6). Alty bölek edeýin (GA, 135-1). Bilgil kim, ok atmagyň asly alty durur (Ýaý, 111a-4). Oguznyň alty oglynyň adlary bu turur (SB, 122b-23). Alty aý içre alty taht aldym (BD, 49a-13). <>**alty**

ýoly [(a)lty ýoly ILWY ITL] *alty gezek, ýola:* Alty ýoly söňüşdim (Bk, gd-28) — *Alty ýola söweşdim.*

alty miň [آلتى مينك] *alty müň, mukdar san:* Andan alty miň kişini öz gardaşy Tukata berdi (SB, 129b-20). Alty miň kişi kiçik gardaşy Arslana berdi (SB, 129b-21).

altyn [ألتين] *altyn, gyzyly, tylla:* Altyn (Tuhf, 16a-13).

altynjy [آلتنجى] *altynjy, tertip san:* Altynjynyň ady Deňiz han (SB, 122b-24). Bu altynjy nobat erdi (SB, 8b-26).

alty otuz [(a)lty ot(u)zka AhZTW ITL] *ýigrimi alty, mukdar san:* Bunça kazganyp akaňym kagan yt ýyl onunç aý alty otuzka uça barty (Bk, go-10) — *Şunça gazanyp (eýeläp), kakam kagan it ýyly, onunjy aýda, ýigrimi altynjy gün aradan çykdy.* Kül tigin (alty otuz) ýaşyna kyrgyz tapa süledimiz (Kt, gd-34-35) — *Kültegin ýigrimi alty ýaşyndaka, gyrgyz tarapa goşun çekdik.*

alty ýegirmi [(a)lty ý(e)g(i)rmi IMrgy ITL] *on alty, mukdar san:* Alty ýegirmi ýaşyna eçim kagan ilin törüsin ança kazgandy (Kt, gd-31) — *On alty ýaşynda (Kültegin) daýym kaganyň ilini, ýurduny giňeltmek üçin şeýle işler etdi.*

alty ýüz [آلتى يوز ، آلتى يوز] *alty ýüz, mukdar san:* — Alty ýüz gara donlu kafyr (GA, 255-11-12). Alty ýüz kafyr atlandy (GA, 40-2). Ömri alty ýüz ýyldan ötdi (SB, 2a-15).

alty ýüz igrimi miň [آلتى يوز ايكرمى مينك] *alty ýüz ýigrimi müň, mukdar san:* Alty ýüz igrimi miň kişi erdiler (SB, 8a-27).

alty ýüz miň [آلتى يوز مينك] *alty ýüz müň, mukdar san:* Alty ýüz miň kişi erdiler (SB, 10a-22). Alty ýüz miň ulug we ekabyr farsny öltürdi (SB, 37b-1).

alty ýüz on alty [آلتى يوز اون آلتى] *alty ýüz on alty, mukdar san:* Müddet mülk we badyşahlyklary alty ýüz on alty ýyl erdi (SB, 23b-30).

alu [a:lu: [آلو] *bulaşyk, bulaşan, goşulyşan:* Ýuja göredür özin aludan alu göre (KB, 358-11). <>**nesim alu** – *baharyň mylaýym şemaly garyşan:* Duşa kim, ola nesim alu (KB, 108-14).

aluban [الوبن] *alyp*: Gökjedaga aluban çykaýyn (GA, 126-6). Aluban bunlary teküre getürdiler (GA, 179-8).

alubany [الوبنى] S: **aluban** Alubany kafyr illerine ýönelelim (GA, 29-13). Alubany galyň kafyr illerine ýönelidiler (GA, 30-3).

aluç [الوچ] *sowuk, sowadylan* zat: Aluç (MK, I, 110-2).

aluçyn [الوچين] *iyilyän ösümligiň ady*: Aluçyn (MK, I, 123-9).

aluftarak [a:luftara:k] [آلفته راق] *yşk zerarly telbe bolan*: Ýene aluftarak gördüm o şol bimehr, Mahymny (BD, 87b-13).

Aluja [A:lu:ja] [الوجه] *adam ady (erkek)*: Aluja hojanyň ogly erdi (SB, 130a-20).

aluk I [الُك] *takyr kelle, kel, saçsyz*: Aluk är (MK, I, 65-2).

aluk II [الوق] *gamgyn, haly teň, aňkasy aşan*: Benewşäniň niçe bolmuş damagy munça aluk (Ab, 8a-13).

Aluş [الُش] *Kaşgarda bir obanyň ady*: Aluş (MK, I, 60-7).

aluw [الُو] *algy*: Aluwmyzy al imdi nejatyz nazaryň sen (KB, 399-14).

Aly [علي] *adam ady (erkek), dört çary-ýarlaryň biri*: Alynyň ogullary, pygamber neweleri (GA, 6-3). Kim Muhammet syry içre Aly sen, ýa Omar (ND, 13b-10).

aly [a:ly] [علي] *beýik, ýokary, belent*: Edip magrajy-soltany özün aly jenap eýläär (ND, 12b-8). Hümmeti aly aza her azamy (KB, 438-10). Owwal Malugurga ýetdiler kim berk, aly gala erdi (SB, 121b-8).

aly bir- [(a)ly birt(i)m Mtrlb IL] *bermek, alyp bermek*: Türgiş kaganka kyzymyn... ertenü ulug törün aly birtim (Bk, dg-9) — *Men Türgiş kaganyňa gyzymy örän uly dabara bilen berdim*. Türgiş kagan kyzyn ertenü ulug törün oglyma aly birtim (Bk, dg-10) — *Türgiş kananyňyň gyzyny örän uly dabara bilen ogluma alyp berdim*.

alyg / alyk [الغ / اليق] *almaklyk, alyş*: Ömür satypsyň almak anyň-la bu satyg-alyk (Ab, 8a-20).

alyg [a:lyg] [الغ] *islendik zadyň erbedi, ýaramaz, erbet*: Alyg (MK, I, 62-6).

alygsa- [الغسا] *almak islemek*: Ol andan ýarmak alygsady (MK, I, 236-13).

Aly han [على خان] *adam ady (erkek)*: Aly han gaşyga bardylar (SB, 129a-21). Aly han endişe kyldy (SB, 129a-22).

alyk [الُك] *guş çüňki*: Alyk (MK, I, 65-10).

alym [a:lym] [علم] *alym, ylymly*: Fetwi berdi alym (ZME, 982; 169-1). Alymlar serweri Osman Affan (GA, 6-7).

alym [الِم] *algy*: Ol maňa alym alyşdy (MK, I, 164-5). Ol maňa alymyn täntürdi (MK, II, 139-3).

alyma- [الِما] *alyp bilmezlik, ýeňip bilmezlik*: Bir-birin alymadylar (GA, 251-2). Ol galany sen alymadyň (GA, 208-4).

alymçy [الِمچي] *algydar*: Alymçy arslan, berimçi syçgan (MK, I, 72-4).

alymga [الِمغا] *kätip, soltanyň resmi hatlaryny türkmen ýazuwynda ýazýan kätip*: — Alymga (MK, I, 127-13).

alymlyg [الِمليغ] *algydar*: Alymlyg är (MK, I, 131-5). Alymlyg berimlikden üzlüşdi (MK, I, 204-1).

alyn [a:lyn] [الِن ، الين] **1)** *alyn, maňlaý*: Alyn (IBM, 140-4). Ag alynlaryň ýere go(ý)dylar (GA, 63-2). **2)** *ykbal, täleý*: Waý alnym-başym umudy (GA, 94-6). **3)** *kelle*: Salur Gazanyň alnyna şerabyň ýitisi çykdy (GA, 36-9). **4)** *öň, öň tarap*: Geldigi ýoly alyna alub ýortdy (GA, 141-3). **5)** *ýany, öňi, huzury*: Paýuňy niçe goýamam ki, alnuňa barmyş (KB, 371-16).

alyn- [الِن] *tutulmak, ýesir düşmek*: Dün-ýelikde bir gardaşu alynubdur (GA, 104-12).

Alynja [الِنجه] *ýer ady*: Ýoly Alynja galasyna ugramyşdy (GA, 255-3). Alynja galasynda ýesirdir (GA, 255-3).

alynlyg [a:lynlyg] [الِنليغ] *alynlak, giň maňlaýly*: Alynlyg är (MK, I, 131-6).

aly ol- [(a)ly olur RWLW IL] *ýygnamak, toplamak, ýygnabermek, alybermek, toplabermek*: Kelir erser kög ökülür kelmez erser tilig sabyg aly olur tidi (Tk, dg-32) — *(Urşujylar) geliberseler, (biziň) batyr ärlerimiz köpeler, (eger) gelmeseler, dil, habar, (gep-gürriň) ýygnaber – diýdi*.

alyş [الیش ، الیش] *bergiden hasap sorama, algyňy alma*: Alyş (MK, I, 60-6). Alyş berdi aňa bahyşlamakda (ZME, 493; 104-1). Alyş tiledi andan (ZME, 1040; 104-1).

alyş- [الیش] *alyş-çalyş etmek, çalyşmak*: Alyşdy any (ZME, 556; 104-1). Werişmäge-alyşmaga geldik diýdiler (GA, 178-5).

alyş-beriş [الیش بریش] *alma-satma, alyş-beriş*: Alyş-beriş (MK, I, 60-8).

am I [عام] *sada, ýönekeý, garamaýak halk, dar düşüňjeli adam*: Husnuňa aşuftadur bu has ile a:m (KB, 477-2). Tagam getirip barça has we a:ma üleşür erdi (SB, 27b-31). **katly-a:m kyl-** – *tutuşlygyna gyrmak, dolylygyna gyrmak*: Özge jebbarlary katly-a:m kylyp öltürdiler (SB, 10a-32). **mäýideýi-a:m sal-** – *hemmeler üçin, köpçülik üçin saçak ýazmak, hemmeler üçin mejlis gurmak*: Ekabyrlaryny häzir kylyp, mäýideýi-a:m salyp erdi (SB, 29b-3).

am II [أم] *ayallaryň jyns agzasy*: Am (MK, I, 41-12).

amaç I [أماچ ، أماج] *agaçdan azal*: Amaç (MK, I, 53-4). Amaç tişi (ZME, 65; 103-2).

amaç II [أماج] **1) maksat**: Amaç (MK, I, 53-4). **2) nyşan**: Amaç (MK, I, 53-4).

amaç III [أماج] *ýer (meydan) ölçeg birligi* 4200,883 m² *barabar*: Amaç (MK, I, 53-4).

amada [a:ma:da] [اماده] *taýýar*: Bolgaý tarab esbary bary amada (BD, 69a-7).

amada bol- [آماده بول] *taýýar bolmak, häzir bolmak*: Harb kylmakga amada boluň (SB, 121b-27).

amada kyl- [آماده قيل] *taýýar etmek, häzir etmek*: Üç miň koý birle... mugad we amada kylgaýlar (SB, 127a-2).

amal [عمل] **1) iş-hereket, amal, çäre**: Amaly azmyş, fygly dutmyş (GA, 83-4). Köňüldir, akyldyr, jan-a, amaldyr, ylym-len ýeksan (ND, 21b-3). **2) wezipe, kär, dereje**: Her birige... bir amal tagýyn kylgaýsyz (SB, 125b-13).

amal [ama:l] [امال] *isleg, arzuw*: Halk amaly jahanda mal ise n(e) ola (KB, 363-16). Lebiň amaly diýübän emelden galmyşuz uş (KB, 385-6).

amal kyl- [عمل قيل ، عمل قيل] *iş etmek, işlemek, ýerine ýetirmek*: We dahy onuň bile amal kylmaga asan olsun deýü... (Ýaý, 100b-8). Maslahat kim, görse aňa amal kylurmen (SB, 127a-3). Diwanalar söziğe amal kylur erdük (SB, 122b-2). Ne ýusun birle kim, diýub erdi, amal kylyb (SB, 124b-16).

amalyk [ama:ly:k] [عماليق] *tire-taýpa ady*: Amalyk agrabyňyň dagwatyga meşgul boldy (SB, 3a-25).

amalyka [ama:ly:ka] [عماليقه] **S: amalyk** Amalykadan erdi (SB, 22b-12).

aman [ama:n] [امان] *aman-esen, sag-gurgun*: – Kyrk ýoldaşym aman (GA, 32-3). Her kişi mutyg we munkad bolsa, bizden aman turur (SB, 123b-9). **aman ber-** – *degmezlik, öldürmezlik, sag-salamat goýmaklyk*: Men sizge aman berib... (SB, 121a-12). **aman dile-** – *ýalbarmak, aman soramak*: Köňül eger aman dilär ise n(e) ola (KB, 320-14). **aman sakla-** – **S: aman kyl-** Meni Allatagala seniň azabyňdan aman saklady (SB, 26a-1).

amanat [امانت] *amanat, girew, özüňki bolmadyk, kesekiňki*: Otuz tokuz ýigidim amanaty (GA, 100-4). Janymyň amanaty Allahdadur (KB, 597-1). Kybtylardan amanatga alyb erdi (SB, 8b-13).

aman bol- [ama:n bol-] [امان بول] *sag-gurgun bolmak, aman-esen bolmak*: Januma ger, aman bola (KB, 374-5). Her kişi aňa mal berür erdi, aman bolub (SB, 123b-1).

aman kyl- [ama:n kyl-] [امان قيل] *halas etmek, gutarmak, aman etmek*: Allatagala Sarany ol kafyryň şerinden aman kyldy (SB, 2b-19).

amanlyk [ama:nlyk] [امان ليق] *aman-esenlik*: Älemde külli amanlyk zahyr boldy (SB, 127b-30).

amar [ama:r] [امار] *ýazgylar, bellikler, taryhy ýazgylar, maglumatlar*: Amarda mezkur turur (SB, 33b-3). Tawaryh we amarda mezkur turur (SB, 34b-13).

Amasyýa [Ama:syýa] [اماسيا] *şäher ady*: Harab kyldy gözün köňlümiň Amasyýasyn (KB, 72-2). Amasyýa kibi janum-da garat olaýdy (KB, 71-16).

amaýym [ama:ýym] [عمائم] *selleler*: Fidi olursa başlara amaýym (KB, 35-16).

amed-i-şüd [a:medi-şüd آمد شد] *baryş-geliş, gatnaşyk*: Amedi-şüd iledür çeçeg-u, miwe-ýu ýaprah (KB, 576-6).

amed-u şüd kyl- [a:med-u şüd kyl- آمد و]

baryş-geliş etmek, gatnaşyk etmek:

Anyň dergähige amed-u şüd kylgaýlar (SB, 35b-2). Amed-u şüd kylgaýlar (SB, 40a-5).

amma I [عم] *Gurhanyň otuzynjy bölüminiň ady we otuzynjy bölüminiň birinji süresiniň birinji aýatynyň başlangyjy (Bu para Gurhanyň ýetmiş sekizinji we bir ýüz on dördünji sürelerini öz içine alýar):* Ahyr sipara başydyr «Amma» görkli (GA, 6-1).

amma II [عمه] *kakaň aýal dogany, ejeke*: Ýusufny ammasy terbiýet kylur erdi (SB, 4a-6). Ammasy Ýusufga azym mähriban erdi (SB, 4a-8).

ammy [عمي] *aga, kakaň dogany*: Orozuň jylawysyny ammysy Garagöne tutmyşdy (GA, 289-6). Emma, ammyňa adam sal (GA, 283-4). Atasy ammy Kör hannyň gyzyny aňa namzed kylyb... (SB, 120b-24). <ibn ammy – *doganoglan, kakasynyň doganynyň ogly*: Ibn ammy erdi (SB, 129a-12).

amrak [أمرق] **1)** *hamrak, köňül beren, söýýän*: Amrak boldy nemäge (ZME, 429; 101-1). **2)** *arassa, mylaýym, göwnaçyk*: Amrak köňül (MK, I, 93-5).

amrut- [أمرت] *köşeşdirmek, ýatyrmak*: Ol beg öbkesin amrutty (MK, I, 316-11).

amşuý [amşu:ý أمشوى] *sary armydyň bir görnüşi*: Amşuý (MK, I, 104-17).

amtyga [امتعه] **S:** **akmyça** *Emwal we amtygalaryny aňa ýükläb eltdiler* (SB, 121a-19). Amtyga we akmyça ne kim, mende bar turur (SB, 23a-10). Jöwähir we amtyga kim, anyň hazanasyga möwjüd erdi (SB, 39a-9).

amtyka [(a)mt(y)ka AhTM] **1)** *şindizem, häzirem, henizem*: Bu erig erser amtyka erig ýerte irser ança erig ýerte bengü taş tokytdym bitidim (Kt, go-13) — *Bu düşelge bar bolsa, henizem ol düşelge öňki ýerinde duran bolsa, hut şol düşelgede ebedilik daşy (ýadygarligi) dikdirdim, (oňa) ýazdyrdym (ýazdyrypdy).* **2)** *ine*: Türk begler türk budunym... birtim... amtyka taşyg... kazanmys agymyn... (Bk, dg-13) — *Türkmen begleri, türkmen halkym,*

(men) berdim... (gazandym), ine, (gymmat baha) daş... gazanan emlägim...

amuç [أمچ] *sowgat*: Amuç (MK, I, 125-4).

amud [amu:d عمود] *galkan*: Temür amud — *eýer gaşydan asyb...* (SB, 37a-11).

amul [أمل] *ýuwaş, asuda*: Kança bardyň, eý ogul, / Ardyň munda ynç amul (MK, I, 71-3).

Amul [A:mul آمل] *ýer-ýurt ady, häzirki Türkmenabat şäheri*: Oguz Mazenderan we Amul we Sary we Astyrabad kasdyga mütewejjih boldy (SB, 125a-4).

amurzeş [آمرزش] *ýalkaw, günäsini geçme, ýalkama*: Allatagaladan alarga amurzeş tiledi (SB, 6a-8).

amuş- [أمش] *çökmek, maýyşmak*: Amuşdy är (MK, I, 165-9).

Amuýe [A:muýe امويه] *derýa ady, Amyderýa*: Amuýe derýasyndan ötüb... (SB, 121b-4). Amuýe suwynyň etraf we hawaşysyda olturganlary göçürüb, Merwge eltgeýler (SB, 129a-33). Amuýe suwyga ýetib... (SB, 125a-20).

amyl [a:myl عامل] *emeldar, häkim, hökümdar*: Babyl şäherige amyl erdi (SB, 2b-8). Ol beladlarga amyl erdi (SB, 2b-9).

amyl kyl- [عامل قيل] *emeldar etmek, häkim goýmak, hökümdar etmek*: Anyň öwladyny ol welaýatlarga amyl kyldy (SB, 2b-9).

amym [amy:m عميم] *umumy, ähli* <**lutfy-amym** — *umumy, hemmäni gurşap alýan mähremlik*: Elüňe al ahyr lutfy-amymy (KB, 15-4).

amyr [a:myr عامر] *ymarat ediji, abatlaýjy*: Biri amyr, biri harab neden (KB, 567-14).

amyt- [أمت] *egilmek, maýrylmak*: Amytdy (Tuhf, 35b-ç).

ana- [انا] *ornaşmak*: Anamak (IBM, 121-12).

anadyl [ana:dyl عبادل] *bilbiller*: Anadyl gülşen içre çagyrlar (KB, 438-1). Anadyl her gijedir subha degin (KB, 149-14).

anahtar [أنتختار] *açar, gulpy we ş.m. zatlary açmak, ýapmak üçin gural*: Anahtar (Tuhf, 34a-ç).

anasyr [ana:syr عناصر] *dört özen (suw, toprak, ot, howa)*: Dört anasyr terkibinden refg olyp zatym meniň (ND, 25b-14).

anaz [آناز] *hüwi*: Anaz (Tuhf, 4b-9).

anbar [عَبْرَ] *anbar, atyr, oňat we ýakymly* ys: Diýdim ki, zülfi nedür, diýdiler ki anbaryham (KB, 104-2). Müşk we ud we anbar bar erdi (SB, 18a-15). Ýüzüň hür, saçyň anbar, sözüň mül, meňiň Multan (BD, 89b-2).

anbar [anba:r انبار] *ammar, galla saklanýan* *jay*: Anbarlary aşlyg birle toldurub goýdy (SB, 5a-33). Barça anbarlar işigini açyb, halkga üleşdi (SB, 31b-9).

ança [(a)nça AJ أَنچَا ، آنجه ، آنجا] **1)** *ençeme, şonça, köp*: Kurygar Keňü Tarmanka tegi türk budunyň ança kondurtymyz, ança itdimiz (Kt, gd-21) — *Gayrada (demirgazykda) Keňü Tarmana deňiş türkmen halkyny köp ýerleşdirdim, ençeme düzgün-tertip girizdim*. Awçy neçe al bilse, azyg ança ýol bilir (MK, I, 61-6). Çyk aradan, ne görer-seň edegör ança hyýal (ND, 18b-1). Ança nogsan saňa bolgaý wakyg (BD, 4b-4). **2)** *şonça, köp wagtlap, uzak wagtlap*: Any üçün ilig ança tutmyş erinç (Kt, gd-3) — *Şonuň üçin taýpa birleşigini uzak wagtlap saklapdyrlar*. <**ança it-** [(a)nça itd(i)m(i)z ZMdtl AJ] *köp düzgün girizmek, düzgünleşdirmek, ençeme düzgün-tertip ornaşdyrmak*: Kurygaru Keňü Tarmanka tegi türk budunyň ança kondurtymyz ança itdimiz (Kt, gd-21) — *Gayrada (demirgazykda) Keňü Tarmana deňiş türkmen halkyny köp ýerleşdirdim, ençeme düzgün-tertip girizdim*. Ýşkynda anuň ança ola bidil-u şeýda (KB, 473-1).

ançula- [(a)nçul(a)dy IDLWJ, (a)nçul(a)d(y)m MDLWJ] **1)** *getirmek, dikmek, öňüne getirmek, öňünde dikmek*: Ýaraklygdy kaganka ançulady (Kt, gd-32) — *(Olary) ýaraglary bilen kaganyň (öňüne) getirdi*. **2)** *dereje bermek, tassyklamak, sylaglamak, at dakmak, bermek, bellemek*: Yşbaraş tarkat anda ançuladym (MÇ, go-2) — *Yşbaralary, tarhanlary şonda tassykladym (belledim)*.

ançyk [أَنْجَق] *merdiwan*: Ançyk (Tuhf, 19b-10).

ançyp [(a)nç(y)p PJ] *şeydip, soň, ondan soň*: Ançyp bars ýylka çik tapa ýorydym (MÇ, gd-7) — *Ondan soň bars ýylynda çikler tarapa ýöriş etdim*.

and [أَنْد ، اند] S: **ant** And (MK, I, 45-5). And (IBM, 188-4). Seniň yşkyňadur köňülüm andy (KB, 457-13). Halaýyk andydur Mushaf haky

üçün (KB, 457-13). <**and iç-** — *kasam etmek*: Beýrek and içdi (GA, 98-9). And içeýim (GA, 113-13). Wallahy sen urduň, wallahy sen urmaduň deýüb and içerlerdi (Ýaý, 103a-5). Olar ok atarlady we dahy and içerlerdi (Ýaý, 103a-5). Bir-birige and içib erdiler (SB, 22a-30).

anda [أَنْدَا] **1)** *ol ýerde*: Men anda erdim (MK, I, 100-6). Anda (IBM, 75-14). Anda, babam ýanynda minnetsiz almak ýegdir (GA, 73-7). Anda ýetib, on dört gün anda säkin boldy (SB, 121b-1). **2)** *şol wagtda*: Kaçan ýok bola, anda jowab her dem (KB, 8-16). <**anta ötrü** [VrtV Aa] *ondan soň, ondan ötri, şonuň üçin*: Anta ötrü türgiş karlukyg tabaryn alyp ebin ýulyp barmyş (MÇ, go-5) — *Ondan soň türgeşleriň, garlyklaryn malyny (baýlygyny) alyp, öýüni talap baryarmyşlar (talapdyrlar)*.

andak [أَنْدَاك] *şeyle*: Höküm andak turur kim, seni tutgaý biz (SB, 128a-19). Andak rowaýat kylurlar (SB, 120b-1).

andalyb [andaly:b عِنْدَالِيْب] *bilbil*: Gülge ne perwaý ýüz ferýad kylsa andalyb (BD, 23b-5).

andan [أَنْدَنْ ، اندن ، آندين] **1)** *ondan, şondan*: Andan tiledim (IBM, 92-3). Andan ýorga ýokdur (GA, 275-2). Resul alayhyssalam aýtdy: Kim, ki, ok atmagy ögrense, andan soňra goýsa atmasa, ol kişi asy durur (Ýaý, 102a-8). Andan bärü gözüm ýaşy rowandur (KB, 410-3). Umaralary alary andan sordylar (SB, 128a-8). Andan soň golyny asmanga göterib doga kyldy (SB, 120b-12). **2)** *ondan soň*: Andan aýdym (MK, I, 100-7). Andan aýtdy (GA, 56-4). Andan babasynyň ordasyna geldi (GA, 102-2). Andan Beýrek aýdar (GA, 109-6). Andan Ýegenek atyn dönderdi (GA, 209-6).

andgar- [أَنْدَغَر] *ant içirmek, äht etdirmek*: Men any andgardym (MK, I, 261-14).

andyg [أَنْدِغ] *elek, süzgüç ýaly zatlaryň gurşawy, agaçdan gasňagy*: Andyg (MK, I, 107-9).

anga [أَنْغَا] *pis, nejis, haramzada, biderek*: Anga är (MK, I, 114-17).

angäh [angä:h أَنْكَاه] *şol wagt, şol pursat*: Angäh mekkiler Haremden çykyb (SB, 36a-1).

angulak [أَنْغُولَاك] *suwa taşlanan garmak, çeňňek*: Angulak (IBM, 160-2).

angyç [أَنْغِج] S: **ançyk** Angyç (Tuhf, 19b-10).

angyla- [انغل] *yátlamak*: Angylamak (IBM, 123-15).

aniýe [انیه] *Hindistanda ýetişýän miwäniň ady*: Nijede aniýe, nijede dünbül (Ab, 9a-14).

anjah [انجاء] *şonça*: Ben dilärem any ki, seni dileýem anjah (KB, 216-2). Şuňa nisbet kylur anjah (KB, 333-2).

anjak I [انجاق ، انجق] *ýanyna, tarapyna*: Oguzyň bir ýahşy ýigidi, anjak ýöriýeýim meded diýeýim, diýdi (GA, 71-4). **2)** *ýöne, emma, şeýle-de bolsa*: Anjak buga buýnuzynda heläk olmyslardy (GA, 173-10). **3)** *onuň ýaly, şeýle, şunuň ýaly*: Ne kim, bildirdiler Nagşy, odur nazm etdigiň anjak (ND, 31a-7). O sâlikler okar anjak ki, geçmişdir bu arawy (ND, 31a-14).

anka [انقا] *guş ady*: Saky tolu wer, gözüme anka meges olsun (KB, 315-15). Galar narypyrak içre, özünde setr olur anka (ND, 5b-6).

ankaryb [ankary:b] [عنقرب] *tiz wagtdan, az wagtdan, tizara*: Ankaryb leşger gelgüsi turur (SB, 16a-9).

ankut [انكُوط] *kaştan agajy*: Ankut (Tuhf, 4b-11).

anlar [انلار] *olar*: Anlaryň aty (IBM, 86-8). Sen anlaryň ýanyna war (GA, 113-5). Anlar dahy bu dünýäye geldi, geçdi (GA, 34-11).

ant [آنت ، آنت] *ant, kasam*: Ant (Tuhf, 39a-9).

◊ **ant ber-** – *ant içirmek, kasam etdirmek*: Ýehuda barçaga ant berdi (SB, 4a-22). ◊ **ant iç-** – *kasam etmek*: Ant içdi (ZME, 562; 102-2).

Ol ant kim, içersiz onuň üçin üzeriňize nesne düşmez, atyň okuňuz diýdi (Ýaý, 103a-6). Erse haşmnäk bolub ant içdi (SB, 35a-18). Ant içdiler (SB, 14b-2).

anta / anda [(a)nta / (a)nda AU Aa] **1)** *şol, ol ýerde, şol ýeriň özünde, şo taýda*: Ýabgusyn şadyn anda ölürti (Tk, gb-41-42) — (*Duşmanyň ýabgusyny, şadyny şol ýeriň özünde öldürdik*. **2)** *şonda, onda*: Budun anta bermeziňe tasylymys (Oý, çep-8) — *Halk şonda ony (duşmana) bermezlik üçin aýaga galypdyr*.

Antakyýa [انطاكیه] *ýer-ýurt ady*: Anlar dagy Tekfürni ýetmiş kişi birle Antakyýaga ýiberdiler (SB, 122b-27). Meger Antakyýa şähri kim, türkler any Nytak şähr diýrler (SB, 122b-

15). Yetmiş kişi birle Antakyýaga ýiberdiler (SB, 122b-27). Leşg+960eriňiz Antakyýa leşgeriden artugrak emes (SB, 123b-30).

antlaş- [انت لاش] *ant edişmek*: Antlaştý anyň birle (ZME, 516; 103-1).

antlyg [انتلغ] *antlaşan, antly*: Antlyg (IBM, 145-3).

antlym [أنت لم] *dost, ýoldaş*: Antlym (Tuhf, 22a-8).

Antýuhs [Antýu:hs] [انطيوخس] *adam ady (erkek)*: Antýuhs mesafda heläk boldy (SB, 20a-17). Antýuhsny Isgender wesýeti birle mugayýan kyldylar (SB, 20a-15).

anu- [أنو] *taýynlanmak, taýýar edilmek*: Anudy neň (MK, III, 193-3).

anuk [أنوق] *taýýar, taýyn, bar zatlar*: Anuk (MK, I, 17-10). ◊ **anuk neň** – *taýýar zat*: Anuk neň (MK, I, 65-11). Gelse galy ýarlyg bolup, ýunçyg üme, / Geldür anuk bolmyş aşyg, tutma üme (MK, I, 86-1). Anuk (ZME, 927; 116-1).

anuk bol- [انق بول] *taýýar bolmak*: Anuk boldy iş üçün (ZME, 996; 116-1). Anuk boldylar duşmanga (ZME, 580; 116-1).

anuk kyl- [انوق قيل] *taýýar etmek*: Anuk kyldy nemäni (ZME, 927; 116-2).

anukla- [أنوقلا] *anyklamak*: Ol anuklady neňni (MK, I, 256-14).

anukluk [انوق لوق ، انقلىق] *taýýarlyk, taýýar bolmaklyk*: Anukluk (MK, I, 133-8). Anukluk (ZME, 959; 116-2).

anumy [anu:my] [أنومي] *heýwere keseli*: Anumy (MK, I, 123-2).

anuň [أنوك] *onuň*: Anuň kibiniň, hanym, bäbekleri bitmesin (GA, 8-4). Anuň ardynja, görelim, hanym, kimler ýetdi (GA, 150-3).

anut- [أنوت] *taýýarlamak*: Ol ýagyga tulum anutty (MK, I, 184-15).

anutgan [انغان] *taýýarlykly, taýyn, elmydama taýýar*: Bu är ol işig anutgan (MK, I, 138-2).

any [(a)ny IN] [آني] *ony, üçünji yönkemäniň birlik sanyndaky at çalyşmasy*: Any ýaýyp Türgi Ýargun költe bozdymyz (Kt, gd-34) — *Ony dargadyp, Türgi Ýargun kölüniň ýanynda küň etdik*. Biz any saňa gyrym goryz (GA, 58-12). Any görmäge geldüm (GA, 78-8). Any

bilmez ki, imandyr şerigat (ND, 1b-13). Derd oldu, leyk ben any dermana sahlaram (KB, 451-5). Oguz any bulardan köpräk sewer (SB, 120b-25). Hatunlary any görüb gorkub gaçdylyr (SB, 129a-3). Şahmelik any eştib (SB, 122a-23).

Any [(A)nyn NIN] *derýanyň ady*: Bir turuky ermiş Anyň barmyş (Tk, gd-24) — *Any (derýasy) bilen gidilse, bir duralgadyr (bir menzildir)*.

anyk [اڻك] *taýyn, taýýar*: Anyk (Tuhf, 13b-1).

anykla- [اڻكلا] *taýýarlamak, getirmek*: Anyklady (Tuhf, 5b-12).

anyň [اڻيڻك] S: **anuh** Anyň sebäbini badyşahdan sordy (SB, 128b-23). Gyz anyň söziden inkär kyldy (SB, 120b-19). Hijriniň tygy anyň ýüregini tilse gerek (BD, 15a-6).

aň [a:ň] [اڻك] *aň, akyl, paýhas*: Ony bilmez ki, aň ile, okyrlar kämil ynsany (ND, 39b-8).

aň- [a:ň-] [اڻك] 1) *aňmak, duýmak*: Soňy aňdym, agladym, ogul (GA, 125-7). Oglan gardaşyny aňdy, gider (GA, 260-4). Dahy üç ýüz ýigrimisin aňadyr söz ki, başlar çün (ND, 33b-16). 2) *ýatlamak*: Beýrek ýaýy gördüğünde ýoldaşlaryň aňdy, aglady (GA, 119-1).

aňa [اڻكا] *oňa*: Biz aňa güç bermes biz (SB, 129a-32). Ogly aňa diýdi kim... (SB, 120b-10). — Kör hanyň gyzyny aňa namzed kyldy (SB, 120b-18). Owwalýdyr ki, bedaýet aňa ýok (BD, 2b-3).

aňar [(a)ň(a)r RF] [اڻگار] *oňa, olara*: Aňar adyňy bark ýaratdym (Bk, dg-14) — *Olara täsin gümmes saldyrdym*. Aňar aýdym (MK, I, 86-10). Jemg oldy kim, aňar bu zemin ile zamany (KB, 479-12).

aňaru [اڻگارو] *aňry*: Ýonyn aňaru, sagrysın ärine döndürür (GA, 9-9).

aňdur- [اڻدور] *bildirmek, ýatlatmak, aňdyrmak*: Geçmiş benim günümü ne aňdurar sen? (GA, 54-10).

aňduz [اڻدوز] *andyz, atlar üçin dermanlyk ot*: Aňduz bolsa, at ölmes (MK, I, 105-2).

aňdyrt- [اڻدورت] *aňdyrtmak, bildirtmek*: Geçmiş günümü aňdyrtmaýa sen (GA, 246-5).

aňk- [اڻك] *aňalmak, haýran galmak, aňkar-mak*: Är aňkdy (MK, I, 152-17).

aňla- [(a)ňl(a)r RLF] [اڻلا] *aňlamak, bilmek, duýmak, düşünmek*: Bilge Tonýukuk aňyg ol öz ol aňlar (Tk, dg-34) — *Bilimdar Tonýukuk düşbüdir, tejribelidir, özi (baryny) aňlar (düşüner)*. Ol sözün aňlady (MK, I, 243-14). Aňlady (IBM, 113-19). Bu sözün manysyn aňla, gir içerden içeri (ND, 18b-2). Bu nesihatym aňla, ne bilür kişi ýaňla (BD, 38b-4).

aňmaz ol- [a:ňmaz ol-] [اڻماز اول] *äsgermezlik etmek*: Babasynyň kyrk ýigiden aňmaz oldy (GA, 18-10).

aňsuz [a:ňsuz] [اڻسوز] *duýdansyz, aňman durka, birdenkä, oslagsyz*: Anuh çün kim, duşman any aňsuzda urur öldürür, okuň faýydasy olmaz (Ýaý, 109b-5).

aňsuzyn [a:ňsuzy:n] [اڻسوزن] S: **aňsuz** Çekdi, aňsuzyn elinden aldy (GA, 289-6). Yşky çü ýetdi aňsuzyn az-az gelmedi (KB, 190-14).

aňtur- [اڻتور] *aňk etmek, haýran galdyrmak*: Ärni aňturdy (MK, I, 243-9).

aňužyn [اڻوژين] Arwah, albassy: Aňužyn (MK, I, 129-4).

aňyg [(a)ňyg Glf, (a)ň(y)g Gf] 1) *ýaramaz, erbet*: Yagru kontukda kisre aňyg bilig anta öýür ermiş (Kt, go-5) — *(Ol halklar hytaýlara) ýakyn oturyp, soňra ýaramazlyklary (erbet düşunjeleri) özleşdirdiler (öwrendiler)*. 2) *bozuk, pis, hapa, päk däl, arassa däl*: Ol amty aňyg ýok türk kagan Ötüken ýyş olursar elte buň ýok (Kt, go-3) — *Ötüken tokaýlyklarynda (ýurdunda) öňki bozuk hanlardan päk bolan türkmen kagany otyrka, ilde alada ýok (alada bolmaz)*. 3) *düşbi, tejribeli*: Bilge Tonýukuk aňyg ol öz ol aňlar (Tk, dg-34) — *Bilimdar Tonýukuk düşbüdir, tejribelidir, özi (baryny) aňlar (düşüner)*.

aňyl [اڻكل] *örän, giň*: Aňyl açuk gapug (MK, I, 87-7).

aňyla- [اڻكلا] *aňňyrmak*: Eşýek aňylady (MK, I, 261-5).

aňyr- [a:ňyr-] [اڻگر] *ýatlatmak*: Aňyrdy (IBM, 109-6).

aňyt [اڻكت] *gyzylinjik (guş)*: Aňyt (MK, I, 86-6).

aňyt- [(a)ň(y)t(a)ý(y)n nYTf] *aňyna getirmek, aňyna, akylyna aýlamak*: ...any aňytaýyn tip süledim (Bk, gd-41) — ...olary aňyna

aylaýyn diýip söweşdim, goşün çekdim (ýöriş etdim).

ap [أَب ، اب ، أَب] *sypatyň artyklyk derejesini ýasaýan ownuk bölek*: Ap-alaja ordasyna şiwani girdi (GA, 94-7). Ap-alaja gerdegi içinde (GA, 90-6). <>**ap-ak** – *çuw ak, örän ak, ap-ak*: Ap-ak (MK, I, 37-1). Ap-ak (ZME, 307; 129-1). Ap-ak (IBM, 168-7).

apa I [آپا] *ene (garlyklaryň we türkmenleriň dilinde)*: Apa (MK, I, 80-13).

apa II [(a)pam(y)z ZMA] *arka, nesil, garyndaşlar, agalar, ata-babalar*: Eçümüz apamyz Bumyn Kagan (Oý, çep-1) — (Öňki geçen) garyndaşymyz, agamyz (babamyz) Bumyn kagan.

apa III [(a)pa AP] *bir geçelgäniň ady*: Apa... (MÇ, go-13a) — *Apa (geçelgesi – gömlüpdür)*

apar [(a)p(a)r RP] *halk ady, awarlar*: Kün togsykda Bökli çöllig il tabgaç tüpüt apar purum kyrkyz üç kurykan otuz tatar kytaň tataby bunça budun kelipen sygtamys ýoglamyş (Kt, gd-4) — *Gündogardan Bökli çölüniň ili, hytaýlar, tibetler, awarlar, Rum (ili), gyrgyzlar, üç kurykanlar, otuz tatarlar, kytaňlar, tatabylar — şunça halk gelip, nala çekdiler, ýas tutdular.*

apar- [آپار ، آپر] *almak, alyp barmak, eltmek*: Adahlusyna aparyň, görsün (GA, 94-1). Göze göz, ýüze ýüz janum aparur (KB, 328-2). Ýüregümi boreň kylup jiger gany-la aparsam (KB, 71-7).

aparsawuz [آپارسه وز] *eltip berseňiz*: Aňa armagan aparsawuz gerek idi (GA, 73-3).

Apa Tarkan [(A)pa T(a)rk(a)n NhRT AP] *adam ady (erkek)*: Öňre töles begler Apa Tarkan... (Bk, go-13) — *Önde (gündogarda) töles begleri (bilen) Apa Tarkan.*

apra [آپرا] *araba*: Apra (Tuhf, 25b-2).

aprak I [آپراق] *älemgoşar*: Aprak (Tuhf, 28b-9).

aprak II [آپراق] *mata, könelen mata*: Aprak (Tuhf, 29a-10).

apul-apul [آپول آپول] *giň ädimlemek, apaň-apaň basyp ýöremek*: Apul-apul ýöreyşinden (GA, 106-8). Apul-apul ýöridi (GA, 179-4). Apul-apul ýörişi adam kibi (GA, 213-12).

ar I [ا:ر آر] *çypar, sary*: Ar (MK, I, 76-3).

ar II [ا:ر آر] *ar, namys*: Hany gaýrat, hany ar? (ND, 14a-13). Bu iş bizge neň we ar... turur (SB, 121a-3). Ilçiler ol mutaryhadan ar we istinkaf kylyb (SB, 121b-28). <>**ar gör-** – *namys etmek, namys, aýyp hasaplamak*: Ol işni özüge neň we ar gördi (SB, 32b-7).

ar- [ا:ر آر ، آر] *armak, ýadamak*: Är ardy (MK, I, 150-15). Ardy (ZME, 759,834; 151-1). Argan (ZME, 677; 151-1). Ardy (IBM, 106-7).

ar- [(a)r(y)p PR] *gyzyklandyrmak, imrindirmek, güjeňlemek*: Süjig sabyn ýymşak agyn aryp yrak budunyg ança ýagutyr ermiş (Kt, go-5) — (Olar) süýji sözlerini, (näzik) gymmatbaha zatlaryny güjeňläp, yrakdaky (uzakdaky) halklary şeýle özlerine imrindirdiler (çekdiler).

ara [(a)ra AR a:ra آرا ، آرا] **1)** *arasyndan, içinden*: Oguz ara ýeti eren ýagy bolmys (Oý, çep-5) — *Oguzlaryň arasyndan ýedi eren (adam, edermen) bize ýagy boldy*. Syçrady, kafyrlar arasandan çykdy (GA, 266-10). Bu sözler söýlener, jan-a, weli halkyň arasynda! (ND, 38b-3). Tikenler arasynda gül döretdi (Mn, 290b-7). Bu duşman arasydan özümni taşgary salgaýmen (SB, 130a-3). **2)** *özara*: Ekin ara beg ýagy bolmys (Oý, sag-2) — *Iki beg özara ýagy boldy*. **3)** *arasy, ortasy*: Anyň biri baş barmak birle şahadat barmak arasy ýarylmak durur (Ýay, 135b-7). **4)** *ara, arasy*: Aralaryda köb uruş bolub (SB, 130a-4). **5)** *wagt, pursat*: Bu arada Seljan hatun at saldy (GA, 194-1). Iýmek-içmek arasynda begler seni aňdy (GA, 293-13). Ganly goja bu arada söýlemiş (GA, 175-8). **6)** *ýer, şol ýerde*: Oglan ol arada ýykylmyşdy (GA, 26-8). Bu aralarda neýlär sen (GA, 83-7). **7)** *ara, orta*: Sen aradan çykgyl (GA, 161-3). Oroz araya mushaf getürdi (GA, 295-10). Gyz-la kendi arasyna byrakdy (GA, 250-9). **8)** *ortada, iki arada, aralarynda*: Arada ýahşy kişiler ýörüb, sulh kyldylar (SB, 14a-6). **9)** *aralyk, uzaklyk, aradaky açyklyk*: Anyň we Ybrahym arasy bir şebana-ruz ýol erdi (SB, 2b-21). **10)** *aralyk, ortalyk, biparhlyk*: Çykar kendiň, ara ýerden, gul ol sen ol suhandana (ND, 29b-17). <>**aradan göter** – *aýyrmak, ýok etmek, öldürmek*: Eger sen any aradan göterib könlü-mizni... faryg kylaň (SB, 17b-20). <>**aradan göteril-** – *aýrylmak, ýok bolmak, göterilmek, gitmek*: Nägäh ol gum aradan göterilib, rahgüzer peýda boldy (SB, 18a-1). <>**araga**

gir- – *goşulmak, söze goşulmak, ara düşmek*: Gorkut araga girib, Kuman hanga tiýdi kim... (SB, 127a-18). İmdi Kuman han araga girib, alyb turur (SB, 127a-24). **◊ara tut-** – *daşyny gabamak, gabawa almak*: Alarny araga tutub goýmasunlar (SB, 124b-5). **◊ara tüş-** – *araçy bolmak, barlyşdyrmak, töwalla etmek*: Ýahşy kişiler araga tüşüb, sulh kyldylar (SB, 6b-14).

ara- [a:ra ʾرا] **1)** *barlap görmek, seljermek*:

– Araň ýahasyny ki, pirahen deridemüdü (KB, 544-6). **2)** *gözlemek, agtarmak*: Men saňa gyz arayı (GA, 172-6). Ara köňül şährini (ND, 13a-7). Niçe ki, köňülümi ben araram (KB, 408-4).

arab [ʿarb ʿعرب] *halk, millet ady*: Any arab turur diýerler (SB, 2a-20). Ol iki ogul arab erdiler (SB, 3a-30). **◊araby-arba** – *hakyky arab, arassa ganly arap*: Beni-jürhüm kabylassy kim araby-arba tururlar (SB, 3a-5).

araba [ʿaraba ʿعربه] *araba*: Bir arabaýa yükletdiler (GA, 273-11). Bu arabaýy bişigim sandym (GA, 274-2).

araba- [(a)r(a)b(a)dy IDBAR] *ara girmek, goşulmak*: Tarduş şad arabady (Tk, gb-41) — *Tarduş şady (söweşe) goşuldy (girdi)*.

arab dili [ʿarab dili ʿعَرَبْ دِلِي] *arap dili*: Arab dilinje bu barmaklara hynsyr, bynsyr we dahy wusta diýrler (Ýaý, 114a-7).

arab tili [ʿarab tili ʿعرب تيلي] **S:** **arab dili** Alardan arab tilini ögrendi (SB, 3a-7). Bir nöker kim, arab tilini bilse... (SB, 40b-30).

araby [ʿaraby ʿعربي] *araby, araplara degişli, arap tohumyndan bolan (at)*: Atasy araby at (ZME, 249; 151-2). Araby atlar olan ýerde, guluny olmazmy? (GA, 54-10). Araby atlar birle Oguz dergähige geldiler (SB, 124a-2). **◊habyby-arabyýy-kuraýş** – *araplaryň kuraýş taýpasyndan bolan dost. Bu ýerde Muhammet pygamber göz önünde tutulýar*: Ýa habbyby-arabyýy-kuraýş (BD, 2b-9).

Arafat [Arafa:t ʿarafat ʿعرفات] *Mekgäniň golaýyndaky dagyň ady*: Emma, Arafatda erkek guzy gurban için (GA, 131-2). Aksaýy-maksad-u Arafat, Safadur ol (KB, 326-10).

arak [ʿaraq ʿعَرَق] *der, endamdan çykýan suwuklyk*: Haýa ile arak eýleşübän gulab ede sen (KB, 157-11).

arak kyl- [ʿaraq kyl ʿعَرَقْ كَيْل] *derletmek, utandyryp derletmek, utandyrmak*: Arak kyldy gözün bu şermisary (KB, 450-2).

aral [aral ʿارال] *ada, dört tarapy suw bilen gurşalan has uly bolmadyk gury ýer bölegi*: Aral (ZME, 46; 104-1).

arala- [a:rala- ʾرالا] *aralamak, ylalaşdyrmak*: Ol ikki kişi aralady (MK, I, 259-4).

aralaş- [aralaş ʿآرالاش] *aralaşmak, goşulyşmak, garym-gatym bolmak*: Çerigi eger biziň birle aralaşgaý, biliň kim, alarnyň mekri ýok turur (SB, 22b-25).

aralyk [a:ralyk ʾارالق] *aralyk, ortalyk*: Od ile suwnuň aralygynda (KB, 506-11).

aram [a:ram ʾارام] *rahatlyk, ynjalyk, aram tapma*: Ansyz aram we kararym ýok turur (SB, 4a-7). **◊aram tut-** – *rahatlanmak, ornaşmak*: Şabur badyşahlyk tahty üstide aram tutdy (SB, 28a-5). **◊aram al-** – *rahatlanmak, aram tapmak*: Alyban gitdi ol hezret, meni goýup aram aldy (ND, 41a-18).

aram eýle- [a:ram eýle- ʾارام عَيْلِه] *rahatlan-dyrmak, aram bermek*: Girmeyüp bagy behişte nebsin aram eýleşip (ND, 28b-1).

aram kyl- [a:ram kyl ʾارام كَيْل] *dem-dynç almak, rahatlyk tapynmak*: Kylmaz aram dünýede köňülüm (KB, 170-1).

aran [ʾaran ʿآران] *at teblesi, athana*: Aran (MK, I, 73-2).

ar-ar [ʿar-ar ʿعَرُور] *serwi agajy*: Katynda bir agaç ola tuby ile ar-ar (KB, 500-12).

arasat [arasa:t ʿarasa:t ʿعَرَصَات] *harasat, kyýamat günü, magşar günü*: Älem kamusy ger arasata ola häzir (KB, 585-8).

araste [a:ra:ste ʾآراسته] **1)** *bezelen, zynatlanan*: Anyň tahtyny andak araste munda häzir kylgaý (SB, 13b-2). Ol tahtny araste häzir kylaý (SB, 13b-4). **2)** *düzgün-nyzamly, hemme zady üpjün*: Iki araste leşger aňa mulazym erdiler (SB, 30a-22). **◊leşgeri-araste** – *düzgün-nyzamly, hemme zady üpjün goşun*: Leşgeri-araste birle Mesruk üstige ýördi (SB, 36b-13).

araste bol- [a:ra:ste bol- ʾآراسته بول] **1)** *bezelmek, zynatlanmak, bezenmek*: Güller açylyb besatyn enwag ezhar we enwar birle aras-te bolub erdi (SB, 30a-26). **2)** *taýýarlanmak*,

hâzir bolmak, düzülmek: Derhal rezmge –araste boldylar (SB, 39b-28).

araste kyl- [آراسته قیل] *bezemek, zynatlamak*: Ewini enwag zynat birle araste kyldy (SB, 4b-31). Ýusufny araste kylyb, ewge çarlady (SB, 4b-32).

ar aýy [a:r a:ýy آرای] *ýylyň on birinji aýy, hâzirki hasaba görä Sanjar aýy*: Ar aýy (ZME, 18; 104-1).

araýyş kyl- [آرایش قیل] *bezemek, zynatlamak*: Gyzlaryny kim, araýyş kylur erdiler (SB, 33a-17).

araza [اراضه] *sary garynja*: Ol çakgaça kim, araza asany ýib syndy (SB, 13b-19).

arba- [آریا] *jadylamak*: Arbady any (ZME, 356; 104-2).

arbada [عربده] *dawa, jedel, gykylyk, gowga*: Musa birle arbada kyldylar (SB, 8a-31).

arbag [arba:g آریاغ] *ýylany okap, ony hinineden daşaryk çykaryp bilýän we ýylanyň çakan ýerini okap, zäherini täsirsiz etdirip bilýän jadygöý*: Kim junun güftarydyr, ýa hud ýylanyň arbagy (Ab, 5a-8).

arbab [اریاب] *hojaýyn, jenap* ⇨ **arbaby-yşk** – *aşyklar, söýýänler*: Arbaby yşka jan olup (ND, 42b-9). ⇨ **arbaby-taryh** – *taryh eýeleri, taryhçylar*: Arbaby-taryh aýturlar (SB, 1b-13).

Arbat [Arba:t آریاط] *adam ady (erkek)*: Biri Arbat, biri Ebrehe (SB, 33b-17).

arböri [a:rbö:ri آربری] *syrtilan*: Görüp neçük gaçmadyň, / Ýamar suwyn geçmediň, / Tawaryňny seçmediň, / Iýsün seni arböri (MK, I, 75-14).

arça [ارچا] *arça (agajy)*: Arça ýygajy (ZME, 63; 105-1).

ard [a:rd آرَد] **1)** *art, yz*: Kafyrlary it ardyna byragyb horlaýan (GA, 62-7). Anyň ardydan rowan boldy (SB, 128b-1). Niçe günden soň Oguz ardydan ýetdiler (SB, 124b-32). Bir çerik ardy-myzdany ýetdi (SB, 128b-2). **2)** *ardy, yzy, aňyrsy*: Ol taş ardyga baryb, gusul kyldy (SB, 9b-21). Ýuşag dagy ol taş ardyga baryb, gusul kylyb (SB, 9a-21).

ardynça [a:rdy:nça آردينچا] *yzyndan, yzysüre, yz ýanyndan*: Anuň ardynça görelim, kimler ýetdi (GA, 150-3).

ar et- [عار ات] **S:** **ar kyl-** *Gelmez, ar eder* ilden, «enaniýet» edip ahyr (ND, 28a-10). Tutagör damanyn bary, sagyn, ar etme, eý Nagşy! (ND, 36a-15).

Arfahşed [ارفحشد] *adam ady (erkek)*: Arfahşedniň garyndaşy erdi (SB, 2a-20). Arfahşed nesliden turur (SB, 2b-6).

argab [ارغاب] *kese ýatan dag gerişleri, baýyrlary*: Argab-argab gara tagyň ýyhylymyşdy (GA, 117-4).

argabil [argabi:l ارغابیل] **S:** **argab** *Argabili* ala tagdan dünen aşdym (GA, 239-2).

argadal [ارغدال] *dag etegindäki pessejik depeler*: Argadal içre garakçy eýlegen ýaňlyg kemin (Ab, 5a-1).

argag [ارغاغ] *balyk tutulýan gaňyrçak, çeňňek, garmak*: Argag (MK, I, 125-14).

argu I [ارغو] *türkmenlere garyndaş taýpalaryň biriniň ady*: Argu (MK, I, 34-4).

argu II [ارغو] *jülge, iki dagyň arasy*: Argu (MK, I, 114-13).

argu III [ارغو] *ýer ady*: Argu (MK, I, 114-13).

Argubil [Argubi:l ارغوبیل] *ýer ady*: Argubili, Aladagy awlar idim (GA, 200-3).

arguç [ارغۇچ] *arguç, ynsanyň köre-körlük bilen gyzyklanýan, halaýan zady*: Arguç (MK, I, 87-14). ⇨ **arguç aňun** – *ýalançy dünýä*: Arguç aňun (MK, I, 87-14).

arguçy [ارغۇچی] *araçy; sawçy*: Arguçy (MK, I, 126-5).

argula- [ارغولا] *arasyny kesip geçmek*: Ol ikki kişi ara argulady (MK, I, 266-1).

argun I [ارغون] *ýarym gary uzynlygynda göwresi bolan, alakalar jynsyna degişli* – *haywan*: Argun (MK, I, 108-15).

argun II [ارغون] *ýabany bedew bilen öý atyny çakyşdyrmak, höwre goýmak, netijesinde önen örän ýyndam at*: Argun (MK, I, 98-16). Çagry alyp, argun münüp, arkar ýeter (MK, I, 352-15).

arguwan [arguwa:n ارغوان] *gyzyl reňkli gül*: Güler çehräň çeçek tek arguwanga (Mn, 296a-1).

arguz- [a:rguz- آرغوز] *ýadatmak, irizmek*: Arguzdy any özge kişi (ZME, 151-2).

argymak [a:rgymak اَرْغَمَاق] *tohum it:* Argymak (Tuhf, 30b-11).

argyş [اَرْغَشْ ، اَرْغَشْ] **1)** *kerwen, argyş:* Alaň-alçyk howa ýerden gelen argyş (GA, 95-6). Iki argyşum (GA, 109-5). **2)** *uzak ýerdäki adamyň ýanyyna ugradylan ilçi, wekil, çapar:* Anyň argyşy geldi (MK, I, 90-1).

Aristatalis [Arista:ta:li:s اَرْسِطاطَالِيس] **S:** **Aristu** Aristatalis şägirdi erdi (SB, 19a-5). Aristatalis we Ýunan hükemalary anyň tabutyga jemg bolub... (SB, 19b-32).

Aristu [Aristu: اَرْسِطُو] *adam ady (erkek), Aristotel:* Aristu ustady erdi (SB, 19a-1). Aristu ol ylymlarny ýunan tilige nakl kyldy (SB, 19a-24).

arjy [اَرْجَى] *horjun:* Ol maňa arjy artyşdy (MK, I, 197-6).

aržu [اَرْژُو ، اَرْژُو] **1)** *şagal, mawy şagal:* Kişi aržulaýu gury (MK, I, 114-9). **2)** *syrtilan:* Aržu (IBM, 174-7).

ark [اَرْقْ] *dery'a, akar suw, aryk:* Ark (Tuhf, 36a-ç).

arka / arha [اَرْقا ، اَرْقا / اَرْخا] **1)** *arka, göwräniň eginden inçe bile çenli bolan tutuş bölegi:* Arka (IBM, 141-11). Dahy arkasyn öwürmegeý (MAS, 25a-3). Bir sümek arkadan kim boýunga ýawuk turur (SB, 126a-12). **2)** *hemayat, kömek, daýanç, goldaw:* Arkasyz är çerik syýumas (MK, I, 115-4). Anuň arkasyndan ýiýesen, içesen, ýatasen (GA, 171-5). Galyň oguz arkasy (GA, 67-10). Galmyş ýigit arhasy (GA, 36-2). **3)** *bil, enelik ýatgy:* Meniň birle köb talaşyb, bu oğlan arkamdan sakyt boldy (SB, 14a-16). **◊arkasyga tut-** – *götermek, arkaňa almak, egniňe almak:* Tabutny bir ferişte arkasyga tutub geltürgeý (SB, 12a-14). **◊arkasyna al-** – *götermek, göterip äkitmek:* Agajy ýeri-le, ýurdy-la gopardy, arkasyna aldy (GA, 50-8).

arkag [اَرْقَغْ ، اَرْقَغْ ، اَرْقَغْ] *argaç, dokma önümleriniň inine dokalýan ýüplük:* Eriş-arkag (MK, I, 59-13). Arkag (MK, I, 107-2). Arkag (IBM, 159-8).

Arkaj [اَرْقَجْ] *ýer-ýurt ady, ýazda süriniň otladylýan, bakylýan ýeri:* Arkaj gyrda dönderdigim (GA, 279-13). Arkaj gyrda ýaýkanyr (GA, 279-1).

arkajyk [اَرْقَجْ] *derman guýmak üçin ulanylýan, çemçä meňzeş gural:* Arkajyk (MK, I, 128-7).

arkalan- [اَرْقَالَنْ] *arka tapynmak, goldaw tapmak:* Ol meni arkalandy (MK, I, 249-14).

arkan [arka:n اَرْقَان] *arkan, arkanlygyna:* Arkan ýykdy any (ZME, 1060; 169-1).

arkar [arka:r اَرْقَار] *dag keyigi, arhar, dag tekesi:* Arkar (MK, I, 106-12).

Arkar başy [(A)rk(a)r b(a)şy lcB RhR] *çeşme ýa-da dag ady, Arkar çeşmesiniň başy ýa-da Arkar gerşi:* Arkar başy toşy anta Erkamys altyn ýanta sallap keçdim (MÇ, go-1) — *Arkar başynyň gapdalynda, Erkamysyň aşak ýanynda (Yrtyşdan) sallap (sallara münüp) geçdim (geçdik).*

Arkaş [Arka:ş اَرْقَاش] *adam ady (aýal):* Öz siňlini Arkaş atlyk kim, geramy tutar erdi, beni-lahmdan bir ýigitge berdi (SB, 22b-8). Arkaşga azym meýli bar erdi (SB, 22b-9).

arkaýatak [اَرْقَاتَقْ] *yassanylýan zatlar, ýassyk, Arkayatak:* (IBM, 168-1).

ark kyl- [اَرْقْ قِيلْ] *gitmek, daşlaşmak:* Köňül ark kylursa haýadan ajab degül (KB, 86-7).

arkuk [اَرْقُكْ] *kesir, keçjal:* Arkuk kişi (MK, I, 100-12).

Arkuý [(A)rkuý YWhR] *ýer ady:* Arkuý karagug ulgartdym (Tk, gd-53) — *Arkuýyň garawulyny ulaltdym.*

ar kyl- [a:r kyl- اَرْ قِيلْ] *ar etmek, namys etmek, aýyp görmek:* Beni-ysraýyl anyň badyşahlygydan ar kylyb, tiýdiler... (SB, 12a-10). Zal Zer – Rustem atasy andan neň we ar kylyb, bigat kylmady (SB, 14b-31).

arkyn [اَرْقَنْ] *indiki we ondan soňky:* Arkyn zyzy (MK, I, 83-8).

arkyş [(a)rk(y)ş jhR] *paç-hyraç ýüklenen argyş, kerwen:* Arkyş ydmaz teýin süledim (Bk, gd-25) — *Paç-hyraçly argyş (kerwen) ibermeýär diýip, olar bilen söweşdim.*

arkyş tirkış [(a)rk(y)ş tirk(i)ş jkrlt:jhR] *argyş, argyş-tirkış:* Ötüken ýir oluryp arkyş tirkış ysar neň buňug ýok (Kt, go-8) — *(Türkmen halky) Ötükende oturyp, argyş-tirkış ýöretseň, hiç gaýgy-aladaň bolmaz.*

arlan- [a:rlan- ارلن] *kemsinmek, ar-namys etmek*: Ağa-aga-aga diýrsem saňa, arlanma ağa (GA, 55-7).

arlat [ارلات] *tire ady*: Kim hem arlat olup boldy maňa melekut (Ab, 4b-16).

arm [عرم] *yiti, güýçli, gazaply, agyr*
◊ **seýlil-arm** – *güýçli sil*: Ýemen welaýatyda seýlil-arm peýda boldy (SB, 122a-25). Seýlil-arm sebäbiden çykyb erdiler (SB, 23a-33).

armagan [armaga:n ارمغان] *sowgat, peşgeş*: Aňa armagan aparsawuz gerek idi (GA, 73-3). Oglum iňün ýahşy armaganlar getüriň (GA, 6s-10).

armagan et- [armaga:n et- ارمغان ات] *sowgat bermek, serpaýlamak*: Bu hyzmat tohmy, eý mahroý, oňa sen armagan etdiň (ND, 17a-13).

armakçy [(a)rm(a)kç(y)syn nlsIEhMR] *ýalan wada beriji, aldaw bilen özüne imrindiriji, özüne çekiji, aldawçy*: Tabgaç budun tebligini kürlig üçün armakçysyn üçün (Kt, gd-6) — *Tabgaç halky kezzap, hilegär bolany üçün, aldawçy bolany üçün*.

arman I [arma:n ارمان] *arman, başa barmandyk hyýal, arzuw*: Bir iş könlümde köp armandyr ahyr (Ab, 4b-14).

arman II [arma:n ارمان] *uly baglyk ýer, tokay, orman*: Arman (Tuhf, 21a-8).

armanlyk [ارمان ليق] *armanly, ökünçli*: Hiç ferzend... ýok turur we dünýäden hasrat armanlyk gelgüsi men (SB, 28a-18).

armut [ارموت] *armyt miwesi we onuň agajy*: Armut (MK, I, 87-9). Armut (IBM, 182-14).

arpa [آرپا، آرپا، آرپه] *arpa*: Arpasyz at aşumas, arkasyz alp çerik syýumas (MK, I, 111-12). Arpa (ZME, 53, 245; 104-1). Arpa (IBM, 181-8). Ýanmyş arpa etmegi (GA, 144-5). Nefs eşegi arpadan her sal-u mah (KB, 129-8).

arpala- [آرپالا] *arpa bilen iýmlemek, arpa bermek*: Ol atyn arpalady (MK, I, 265-5).

Arran [Arra:n ارران] *ýer-ýurt ady*: Gybjak janybyga Arrandan ýol andan turur (SB, 34b-32).

arryg [آرغ] *örän ary, örän tämiz, örän arassa*: Arryg neň (MK, I, 127-8).

arsa [عرصه] *meýdan, boş meýdan, sähra, sähralyk*: Boýanyp arsa reňkine zuhur etdiň-se her surat (ND, 37b-5). ◊ **arsaýy-fasyh** – *giň meýdan, ýaybaň ýer*: Şam diýary arsaýy-fasyh turur (SB, 15a-22).

arsal [أرسل] *sary, çypar sary*: Arsal saç (MK, I, 97-4).

arslan [ارسلان، أرسلان] *arslan, ýyrtyjy haywan*: Öbkäm gelip ugradym, / Arslanlaýu kükredim (MK, I, 112-16). Arslan enükledi (MK, III, 65-7). Arslan (IBM, 174-6). ◊ **Arslan ýulduz** – *ýyldyzlar topary*: Arslan ýulduz (ZME, 22; 106-1).

Arslan [ارسلان] *adam ady (erkek)*: Arslan han badyşah bolub tahtga olturdy (SB, 128b-17).

arsu [أرسو] *pes, ýaramaz, gara şaýa degmeýän*: Arsu (MK, I, 114-12).

arsyk- [a:rsyk ارسق] *aldanmak*: Arsykmak (IBM, 123-9).

arsyn [ارسن] *ot gorsamak üçin taýak, kesewi*: Arsyn (IBM, 169-17).

arş [عرش] *arş, gök, asman*: Arş ýüzünde — çöwürdim, alymadym (GA, 224-8). Arş tanyg olsun (GA, 168-3). Ferşiýem aýaguňda çe ger arş idüm ben (KB, 537-7). Aýagyn öpsem ýetişegeý arşy-sakyga başym (BD, 35a-8).

Arşak [ارشك] *adam ady (erkek)*: Anyň ady Arşak erdi (SB, 21a-2).

arşu [ارشو] S: **aržu** Arşu (IBM, 79-7).

arşun [ارشون، أرشون] *ölçeg birligi*: Ol kafyryň altmyş arşun kamaty wardy (GA, 202-13). Iki aýagynyň arasy açyk bolgaý bir arşyn kadarynja (Ýaý, 125b-2).

Arşun [ارشون] *adam ady (erkek)*: Adyna Arşun ogly Direk tekür diýrlerdi (GA, 202-12).

arşyn [أرشين] *tirsek, gol*: Arşyn (Tuhf, 16a-11).

arşynla- [ارشن لا] *arşynlamak, arşyn bilen ölçemek*: Arşynlady (IBM, 109-5).

art [a:rt آرت] *dag geçelgesi*: Ermegüğe işik art bolur (MK, I, 45-1). Ýük arttan aşrudly (MK, I, 209-14).

art- I [ارت، آرت] *artmak, köpelmek*: Artty (IBM, 109-18). Artty bizim efganymyz (ND, 16a-10). Alarnyň burunky hasady artty (SB, 4a-18).

art- II [ارت] *artmak, arassalamak, tāmizlemek*: Artty (IBM, 103-18).

arta- [(a)rt(a)ty ITTR] *ýykyp bilmek, ýok edip bilmek, bozup bilmek*: Üze Teñri basmasar asra ýir telinmeser türk budun iliniň törüniň kem artaty (Kt, gd-22) — *Ýokardan gök asman basaymasa, aşakdan ýer ýarylaýmasa (hopaýmasa), türkmen halky, (seniň) ilini-döwletiňi, düzgüniňi kim ýok edip biler?!*

Artahaşasb [Artaha:şa:sb ارتخاشاسب] *adam ady (erkek), Erdeşir sözünüň gadymy döwürde aýdylyşy*: Andan soň... Artahaşasb atlykny badyşah kyldylar (SB, 17a-5). Artahaşasbdan soň Kırş... erdi (SB, 17a-6).

artak [ارتاق] *zaýa, ýaramaz*: Artak neň (MK, I, 108-4).

artaş- [ارتاش] *üýtgemek, bozulmak, bulaşmak*: Işi anyň artaşyp (MK, I, 196-10).

artat- [ارتات] *aşyp ýa-da ätläp üstünden geçmek*: Ýetiňiz eýläban katg-u tag artatyp... (Ab, 5a-5).

artgaru [a:rtgaru ارتغارو] *yza, yz tarapa, arda*: Bir nije okçylar gatynda ferke kylganda öň goluny artgaru uzadar, öň çigni üzre tutmas (Ýaý, 123a-1).

artmyş [ارتмыш] *durmuşa çykmadyk garry gyz, oturan gyz*: Artmyş (IBM, 149-13).

artuç [ارتۇچ] S: **arça** Artuç (MK, I, 87-10).

artug [ارتوغ] S: **artuk 1** Dilde niçe ki, artug ola yşk ody-közi (KB, 540-1).

artugrak [artugra:k ارتوق راق] *artygrak, köprük*: Leşgeriňiz Antakyýa leşgeriden artugrak imes (SB, 123b-30). Mundan artugrak dagy diýib tururlar (SB, 26b-12).

artuhrag [ارتۇخرغ] S: **artugrak** Artuhrag oldy yşk ody (KB, 21-1).

artuk [(a)rt(u)ky IOTR, (a)rt(u)k OTR ارتق 1] *artyk, artykmaç, artygy bilen, köp, zyýada*: Otuz artuky bir ýaşyma karluk budun buňsyz erür barur erkli ýagy bolty (Bk, gd-29) — *Otuz bir (ýyl) artyk ýaşymdakam, garlyk halky aladasyz, arkaýyn göçüp-gonup ýörişine (bize) ýagy boldy*. Bizinte eki uçy syňarça artuk erti (Tk, gb-40) — *Olaryň iki ganaty bizden ýarym esse kändi*. Artuk (MK, I, 91-10). Artuk boldy terezü (ZME, 722; 106-1).

Nesibinden artugyn iye bilmez (GA, 3-3). Akly barçadan artuk turur (SB, 128a-10). Aýyp bu başden artuk bolmaz we dahy egşik bolmaz (Ýaý, 130a-5). Muna köb çerik hed we kyýasdan artuk (SB, 129b-10). **2) has, örän, juda**: Artuk kyrkyz küçlig kagan ýagymyz bolty (Tk, gd-20) — *Juda güýçli gyrgyz kagany ýagymyz boldy*. <>**artuk gör-** — *ýokary tutmak, ýokary görmek, sarpaly tutmak*: Suwarny bizden artuk görer erdi (SB, 128b-32).

artuk bol- [آرتوق بول] *ýokary bolmak, üstün bolmak, tapawutly bolmak*: Senden artuk bolub hyraj algaý men (SB, 19b-10). Mertebesi özge arab muluklarydan artuk boldy (SB, 30a-21).

artur- [آرتور , آرتور , آرتور] *artdyrmak, köpeltmek*: Döwletin Hak artursyn (GA, 35-1). Onuň içre tewfikni arturdylar, bizim dahy ygtymadymyz anuň üzredür (Ýaý, 111b-5). Ygzaz we ekramyňny arturgaý (SB, 40b-31).

artut [آرتۇت] *gymmatbaha sowgat*: Artut (MK, I, 100-10).

artyg I [آرتىغ] *göwüslük, zenanlaryň döşlügi*: Artyg (MK, I, 90-10).

artyg II [آرتىغ] *ýüküň bir tarapy*: Artyg (MK, I, 90-11).

artyk [ارتق] *köp, artyk, zyýat*: Artyk (IBM, 151-18).

Artykly Arslan han [ارتقلى ارسلان خان] *adam ady (erkek)*: Artykly Arslan hanyň bir tyfl ogly bar erdi (SB, 127b-24). Artykly Arslan han umaralary birle tamam harbda katlga ýetdiler (SB, 127b-22). Gara alb Artykly Arslan han ýagy bolub erdi (SB, 127b-20).

artyk ol- [ارتق اول] *artyk bolmak, sylag-sarpaly bolmak*: Babasy ýanynda hoş ola, artyk ola (GA, 18-12).

Artynus [Arty:nu:s ارطینوس] *adam ady (erkek)*: Andan soň Astynus... kaýsarlyk kyldy (SB, 22a-3). Any Artynus Ulylus dagy aýturlar (SB, 22a-6).

artyr- [آرتىر] *artdyrmak, goşmak*: Artyrды (Tuhf, 18b-5).

Artyýanus [Artyýa:nu:s ارطيانوس] *adam ady (erkek)*: Andan soň Artyýanus alty ýyl kaýsar boldy (SB, 22a-9).

aru [ارو] *bal arysy*: Adat oldur ki, aru kanda ise bala durar (KB, 227-4). Üýşdi baluňa aru (KB, 384-7). Şekerindür totağuş leýk degüldir arusuz (KB, 502-16).

aru [a:ru ارو , آرؤ] *arassa, tämiz, päkize*: Aru (Tuhf, 23b-7). Kumaşyň arusyny (GA, 121-3).

arubat [اروبات] *hindi hurmasy, tamarind, kokos hozy*: Arubat (MK, I, 124-5).

arug I [ارُغ] *tuty, perde*: Arug (IBM, 168-5).

arug II [اروغ] *arryk, hor*: Semuzin al, arugyn go diýdi (GA, 88-2).

aruk [اروک , آرُق] **1)** *arryk, hor*: Aruk (IBM, 165-1). Ýeti semiz öküzni ýeti aruk öküz ýidiler (SB, 5a-16). **2)** *hor, biçäre, garyb*: Arablar dagy aç, aruk, derwüş kişiler tururlar (SB, 37b-12).

aruk [a:ruk آرُق] *yadaw, yorgun*: Aruk är (MK, I, 63-13).

arukluk [a:rukluk آرُقْلُك] *yadawlyk*: Arukluk (MK, I, 132-15).

arukturuk [ارُق تُرُق] *Fergana bilen Kaşgar aralygyndaky dag geçelgesiniň ady*: Arukturuk (MK, I, 63-14).

arumzun [ارُمزُون] *boyag*: Arumzun (MK, I, 123-10).

arusy [aru:sy عروسى] *toý, gelin toýy*: Hakykat birle bizge toý we arusy turur (SB, 128b-32).

arwa- [ارَوا] *doga- jady etmek, çüflemek*: Kam arwaş arwady (MK, I, 238-9).

arwah [ارواح] *ruhlar, ruh sözünüň köplügi*: Görer ol jümle arwahy, gerek esfel, gerek agla (ND, 5a-13). Tanuh durur bunuň üsdine jümle arwah (KB, 386-14). Hudaýtagala öz gudraty birle alarnyň arwahyny ejsadyga giýürdi (SB, 25a-13).

arwaş- [ارَفَش] *doga-jady edişmek*: Kamlar kamug arwaşdy (MK, I, 201-11).

arwyş [ارَفَش] *doga, jady*: Arwyş arwaldy (MK, I, 211-3).

ary [ارى , آرى] *bal arysy*: Ary (MK, I, 82-5). Oglan aryny gafjytty (MK, II, 265-7). Ary gafjyttsa esrür (MK, II, 265-8). Ary (IBM, 177-9). Ary gülni arynyň aşy kyldy (Mn, 291a-1). **◊ary ýagy** – *bal, ary baly*: Ary ýagy (MK, I, 116-14).

ary [a:ry آرى] *arassa, päk, tämiz*: Ary suwdan abdest aldylar (GA, 120-3). Ary gülni arynyň aşy kyldy (Mn, 291a-1). Weli husn içinde jöwherden arysyň (Mn, 304a-3). Ary Taňry (MAS, 2a-3).

ary- [a:ry آرى] **1)** *arassa bolmak, tämiz bolmak*: Arydy (IBM, 130-4). **2)** *takwa, dindar bolmak*: Arydy hatun (ZME, 393; 105-2).

ary et- [a:ry et- آرى ات] *päklemek, tämiz etmek*: Müzeýýen etdi aslyna, bu şirklerden edip ary (ND, 41b-11).

aryfan [aryfa:n عارفان] *danalar, akylдарlar*: Bilip ahyr mahalyn sen seni, eý aryfan etdiň (ND, 17a-12).

aryfana [a:ryfa:na عارفانه] *bilimlilerçe, sopularça*: Bu syryň wer jogabyň aryfana (ND, 26b-8). Ajap duhl eýlär olduň aryfana (ND, 27a-6).

Aryfy-Billa [A:ryfy-Billa عارف بالله] *Allany tanaýan*: Aryfy-Billa olyp, dil-dideler pür nurdur (ND, 8a-10).

aryg I [(a)ryg GIR a:ryg آرِغ] **S: ary 1)** Aryg obuty ýeg tidi (Tk, gb-37) — *Arassa utanç ýegräkdir - diýdi*. Sartnyň azugy aryg bolsa, ýol üze iýr (MK, I, 64-3).

aryg II [a:ryg آرِغ] *yap, aryk*: Her sabtga aýru-aýru aryg bolgaý (SB, 9a-23).

aryg [اَرِغ] *çadyryň matasy, örtüsi*: Aryg (MK, I, 61-16).

aryg bol- [a:ryg bol- آرِغ بول] *arassa, päk bolmak*: Aryg boldy ýer (ZME, 808; 105-2).

aryg kyl- [a:ryg kyl- آرِغ قیل] *arassa, tämiz etmek, arassalamak, tämizlemek*: Aryg kyldy tonny (ZME, 513; 105-2). Aryg kyldy Taňry üçin (ZME, 936; 105-2).

aryglyk [a:ryglyk آرِغ لیک] *arassalyk, päklik, günäsizlik*: Barja halk Ýusufnyň aryglyk we ysmatyga güwählik berdiler (SB, 5a-23).

arygsyz bol- [a:rygsyz bol- آرِغسِيز بول] *hapa bolmak*: Arygsyz boldy suw (ZME, 770; 125-2).

arygsyz kyl- [a:rygsyz kyl- آرِغسِيز قیل] *hapa etmek, hapalamak*: Arygsyz kyldy any (ZME, 938; 125-2).

arygsyzlyk [a:rygsyzlyk آرِغسِيز لیک] *ahlaksyzlyk, ahlaksyz bolmaklyk*: Arygsyz neme (ZME, 775; 125-2).

aryj [a:ryj عارج] *arşa çykýan, ýokary galýan, asmana göterilýän*: Kimisi daryj olur-u kimisi aryj olur (KB, 521-2).

aryk I [(a)r(y)k hR ارق] *arryk, hor, hor-homsy*: Aryk ok sen arsyk toksyk ömez sen (Kt, go-8) — (*Türkmen halky*), *arryk, hor-homsy, aç mahalyň, doklugyň nämedigini bilmeyärsiň*. Aryk (IBM, 152-2). Semiz goýun, aryk tokly (GA, 57-2). Aryk olsa gulagyn dilerdi (GA, 237-13). Aryk tokly (GA, 48-10).

aryk II [ارىق] *yap, aryk*: Toldurdy arykny (ZME, 635; 148-1). Şatty-Furatdan aryklar çykaryb... jary kyldy (SB, 6b-10). Ol barça günähden aryk turur (SB, 128b-10). Ýusuf günähden aryk turur (SB, 4b-27). Hol ol har eken polat bazu, / Arykga men ýetişmeý salmasun suw (Ab, 4a-20).

aryk [آرىق] *päk, arassa, tämiz*: Aryg Taňry (ZME, 329; 106-1). **2)** *günäsiz, ýazyksyz, etmişsiz, päk, arassa*: Günähkär men-men, meni suwga salyň tä aryklar halas bolgaýlar (SB, 25b-6). **◊Aryk tak – Ekizler ýyldyzy, Zöhre ýyldyzy**: Aryk tak (Tuhf, 11a-8; 30b-2). **◊aryk tut-** – *päk saklamak, saklanmak*: Gözüňni aryk tutgyl (SB, 24b-1).

aryk bol- [ارق بل] *arryk düşmek, arryklamak, horlanmak*: Aryk boldy (IBM, 116-13).

arykla- [أارىقلى] *arryklamak, horlanmak, çekilmek*: Aryklady (Tuhf, 38a-6).

ary kyl- [a:ry kyl- عارى قيل] *arassalamak, tämiz etmek*: Namus tonundan bizi tiz ary kyl (KB, 390-7).

aryl- [(a)r(y)ld(y)g GTLR] *armak, ýadamak, ýorulmak, surnukmak*: Ýir saýu bardyg kop anta alkyntyg arlytyg (Kt, go-9) — (*Türkmen halky*,) *dürli ýerleri (ýurtlary) ýykdyň, (ol ýerlerde), gaty gowşadyň, surnukdyň*.

aryl- [a:ryl- اريل] *arassalanmak, tämizlenmek*: Aryldy (IBM, 130-4).

arylyk [a:rylyk اړلىق] *arassalyk, tämizlik, päklik*: Bil, hak arylyk iki dürlüdür, biri ulu tehäredür, biri kiçi tehäredür (MAS, 6b-2).

aryn- [a:ryn- اړن] *arassalanmak, tämizlenmek*: Är aryndy (MK, I, 174-9). Habasatdan aryn, päk ol, bu jismin jöwherin göster (ND,

10b-5). Köňli temkin olyp ahyr, aryndy jümle täriden (ND, 41a-19).

arys [a:rys ارس ، آرِس] *gözyaş*: Lebün çün ahydursa, gözden arys (KB, 104-8). Taldy benün ummanuma gözümde ahytdy arys (KB, 171-14).

aryt- [آريت] *arassalamak, tamizlemek*: Sylyp dil lowhyny Nagşy, ayt gel, kalby pägiň kim (ND, 21b-16). Ayt(t)y any (ZME, 502; 105-1). Müfsidlerden arytyb, mallaryny taraj kyldy (SB, 122b-10).

aryýet [a:ryýet ارييت] *karz*: Aryýet tiledi nemäni (ZME, 1040; 104-1).

aryz [a:ryz اريز] *ýañak, ýüz, äň*: Köňül ogurlyga wardy nigär aryzyna (KB, 530-6). Semen dek arzyň güldür tikensiz (Mn, 302b-7). Aryz-u kaddyňy taryf etseler ýüz ýyl henüz (BD, 29a-4).

aryza [a:ryza اريزه] *waka, hadysa*: Emma endek ariza manyg bola turur (SB, 128b-28).

aryz bol- [a:ryz bol- اريز بول] *ýokuşmak, duçar bolmak*: Agzasyga endek bars merezi aryz bolub erdi (SB, 22b-5).

arz I [عرض] *in, ini, keseligi*: Arzy on ýygaç erdi (SB, 2a-11). Tul we arzga meşhur erdi (SB, 9a-7).

arz II [عرض] *arz-şikayät etme, ýüz tutma*: Erse men anyň arzyga tahawun kyldym (SB, 128a-24). **◊arzga ýetgür-** – *şikayät etmek, arzyňy aýtmak*: Ol pişdestlik kylyb, baryb arzga ýetgürüb turur (SB, 128a-24). **◊arzy-hal aýt-** – *arzy-halyňy, ýagdaýyňy beýan etmek, aýtmak*: Arzy-hal aýtmaga gapyňa geldim (ND, 25a-13).

arz III [عرض] *ýer, ýer togalagy* **◊arzy-sema** – *ýer we gök*: Açylyp dürri-magany, seýr ola arzy-sema (ND, 4b-5). Her ne bar arzy-semada halk olan eşýalaryň (ND, 18b-5).

arzadaşt kyl- [عرضه داشت قيل] **1)** *aýtmak, beýan etmek, gürrüň bermek*: Ol tişniň tagbyry ne turur, badyşahga arzadaşt kylgaý (SB, 5a-19). **2)** *ýazyp beýan etmek, ýazgy üsti bilen aýtmak*: Kefiýet halny arzadaşt kylyb atasyga ýiberdi (SB, 14a-25).

arza kyl- [عرضه قيل] *görkezmek, güjeňlemek, arz etmek*: Çü arza kyla jemalyny gül nedür, bülbul? (KB, 402-10). Güneş ki, jemalyny kylur arza jahana (KB, 420-16)

Ýüzüňi jemala yşkun kylur ise arza şol dem (KB, 418-4).

arzan [arza:n ارزان] *arzan*: Şah-a, şekerün nyrhyny arzan ede lagluň (KB, 21-8).

arzat- [أَرَضْتُ] *azdyrmak, azgynlyga ýüz urdurmak*: Arzatdy (Tuhf, 6a-ç).

arz eýle- [عرض ايله] *S: arz kyl-* Bidaduňy arz eýleýibän dad ediserem (KB, 14-1).

arz kyl- [عرض قيل] **1) arz-şikayät etmek, haýyş etmek, soramak**: Fyrgaunga arz kyldylar (SB, 7a-11). Badyşahga arz kyldylar (SB, 128b-19). **2) görkezmek**: Çerigini andak kim, fereňge arz kylyb erdi, alarga dagy arz kylyb (SB, 123b-13). **3) aýtmak, beýan etmek**: Ol müşgil işni aňa arz kyldy (SB, 122a-15). Erse tamam ahwaly Fereň badyşahyga arz kyldylar (SB, 123a-32). **4) bermek**: Ol mallarny arz kyldylar (SB, 123a-22). **5) kabul etmek, garşy almak**: Araba myhman olar arz kylur erdiler (SB, 40a-29). ⇨ **arzy leşger kyl-** – *goşunyňy görkezmek, gözden geçirmek*: Bu taryk birle arzy-leşker kylur erdi kim, halaýyk gözige iki-üç ol kadar görüngeý (SB, 124a-8).

arzu [arzu: آرزو، ارزو] *arzuw, isleg, höwes*: Arzu (Tuhf, 20b-ç). Wysalyň arzusynda köp akar gan (Mn, 302b-11). Dünýäde iki arzuwym bar erdi... Allatagala meni ol iki arzuwymga ýetgürdi (SB, 38a-10).

arzu kyl- [arzu: kyl- آرزو قيل] *islemek, küýsemek, arzuw etmek*: Arab gara gözlikleri sizge arzu kyla turur (SB, 41a-6).

arzutal [أَرْتُدُ وتال] *adamyň uýat ýerlerindäki gyllary düşürmek üçin ulanylýan majum*: Arzutal (MK, I, 128-9).

arzuwluk / arzuwlyk [آرذولوق، آرزولوق] *arzuwly, islegli*: Bu arzuwluk (ZME, 347; 155-2). Arzuwlyk hatyn (ZME, 347; 106-2).

arzuwlyk bol- [آرذولوق بول] *arzuwynda bolmak, islegli bolmak*: Arzuwlyk boldy aňa (ZME, 672; 106-2).

arzuwmend [ارزومند] *arzuw edýän, arzuw ediji, arzuwçyl*: Arzuwmend boldy sütge (ZME, 347; 106-1).

arzyş [ارزش] *baha, bahasy, gymmaty*: Kabul eder weli, degmez gylyna arzyşda (KB, 303-10).

as [a:s آس] *as, kelpeze*: As (Tuhf, 29a-7).

as [أس] *bürgüt*: As (MK, I, 39-13). Seni tiler as, böri (MK, I, 39-15).

as- I [اس، آس، آص] **1) asmak, bir zatdan sallap goýmak**: Ol et asdy (MK, I, 151-15). Asdy (IBM, 130-5). Gylyç asylan zynjyry urdy (GA, 230-9). **2) daňmak, baglamak**: Meni saňa asarlar (GA, 56-2). Erjek isem, beni bir gyla asmasaň (KB, 186-15). Kefenlerimizni boýnymyzga asyb... (SB, 13a-14). **3) haja çüýlemek, dardan asmak**: Asdy (IBM, 111-11).

as- II [(a)sd(y)m MDS] *S: aş-* Altyn ýysyg ýolsuzyn asdym (Tk, dg-35) — *Altyn ýyşy ýolsuz-ýodasyz aşdym (geçdim)*.

asa I [asa: عسا] *söýget üçin ulanylýan taýak, hasa*: Ýogan asa (ZME, 270; 119-1). Musa kelimiň asasy agaç (GA, 55-9). Taňrytagala saklady Ybrahim içün niçik kim, asaýy saklady Musa içün (Ýaý, 106b-8). Musa asany taşlady (SB, 7b-22). Asany gösterdi (SB, 7b-23). Ýşarat golundaky asasyga erdi (SB, 7b-22).

asa II [a:sa آسا] *ýaly, kimin*: Fem açyp her subhy-dem men bilbil asa, eý peri (ND, 17b-1).

Asa [Asa: عسا] *atyn ady*: Bir aty bar erdi Asa atlyk (SB, 22b-27). Anyň we Asa atlyk atynyň arasyga haýyl boldylar (SB, 22b-28).

asaba [asa:ba عصابه] *selle, başdaňy*: Asaba baglab... (SB, 36b-15).

asahh [اصح] *dogry, çyn, hakyky, göni*: Emma asahh rowaýat ol turur kim... (SB, 19b-25). Asahh rowaýat ol turur kim... (SB, 25a-9).

asakyfa [asa:kyfa اساقفه] *ýepiskoplar, ruhany, ysawy ruhanylar*: Beýtil-Mukaddes asakyfasynyň ulugy erdi (SB, 21b-16). Rum asakyfasyny etrafdan jemg kyldy (SB, 27a-28).

asakyr [asa:kyr عساكر] *esgerler, nökerler, goşun*: Merýem ol asakyr birle Azerbaýjanga geldi (SB, 38b-26).

asal [عسل] *ary baly*: Diýdim: «Ne ajab arunyň aýagy asalda» (KB, 556-12). Ýumurtga we süt we ýag we asal... (SB, 32a-9).

asan [a:sa:n اسان] *aňsat, kyn bolmadyk*: Şükür kim, gutkardy ölüm seni asan elgiden (BD, 15a-2).

asan ed- [a:sa:n ed- آسان ايد] *aňsat etmek, ýeňillik bilen çözmek*: Müşgillerimi kamusyn asan ede lagluň (KB, 21-11).

asan kyl- [آسان قیل] *añsatlaşdyrmak, ýeňilleşdirmek*: Allatagala bu azabny asan kylgaý (SB, 26b-17).

asanlyk [a:sa:nlyk آسانلق] *añsatlyk, ýeňillik*: Asanlyk birle öterler (SB, 123a-28). Any asanlyk birle defg kylsa bolur (SB, 15a-22).

asan ol- [آسان ، آسان اول] *añsat bolmak, kyn bolmazlyk*: Zülfüni tara ki, ola asan bu müşgilüm (KB, 5-12). Anuň birle amal kylmaga asan olsun deýu... (Ýaý, 100b-9).

asapkur [اساقور] *oňurga süňki*: Peýa-peý asapkurny eýläp rowan... (Ab, 6a-6).

asar [a:sa:r آثر] *alamatlar, täsirler*: Ne ýüzden okunar dersi, onuň ýarynky asary (ND, 42a-41). Kim, kifaýat asary olarda zahyr turur (SB, 126a-26). <**kifaýat asary** – *akylylyk alamatlary, başarjaňlyk alamatlary*: Ol kişileriniň sözi birle kim, kifaýat asary alarda zahyr turur, alarga ygtymady-tamam kylyb (SB, 126b-26).

asar [آثر] *güýçler, täsirler*: Taňrynyň rehmeti asaryna gel, bir nazar et (KB, 560-9).

asas [عسس] *sakçy, gijeki garawul*: Zira ki, gije gorhar mest asasdan (KB, 315-11). Zülf gije, gözi asas, lebi şeker, köňül meges (KB, 171-13).

asaýyş [a:sa:ýyş آسایش] *rahatlyk, dynçlyk*: Aşyk asaýyşy bir ah iledür (KB, 388-10). Anyň zamanyda halk asaýyşda bolub (SB, 31a-26).

asaýyş kyl- [آسایش قیل] *dem-dynç almak, rahatlanmak*: Ýol zähmetiden bir sagat asaýyş kylyň (SB, 3a-16). Bir köşede asaýyş kylduk (SB, 25a-19).

asda-asda [آسداآسدا] *assa-assa, ýuwaş-ýuwaş*: Sol golyna tutgaý, asda-asda duşmana garşu ýörigeý (Ýaý, 117b-4).

asfar [اصفر] S: **beni-asfar** Birisi kowmy-asfardyr, mukaddam eýläp ol tugýan (ND, 20b-10).

asfyýa [اصفيا] *saýlantgylar, päkler*: Seýýidi-enbiýa we muktadaýy-asfyýa Muhammed Mustafa sallallahy alayhy wesellem (SB, 34b-13).

ashab [asha:b اصحاب] *pygamberimizi görenler*: Bary haýl-u etbag ashabga (BD, 97b-1).

asl [اصل ، اصل] **1) asyl, arka, gelip çykyş** (*ynsan hakda*): Kendü aslym, kendü köküm symagym ýok (GA, 278-12). Biz barça seniň asl we nežadyňdan turur biz (SB, 121a-11). **2) döreyiş, gelip çykyş**: Bu bab ok atmaguň aslyn beýan kylur (Ýaý, 111a-3). **3) düýp**: Geziň aslyndan ok tiz harab olur (Ýaý, 141a-9). **4) edep-ekramlylyk**: Asl-u sermaýe boşatmaglyk dil (BD, 6b-3). **5) geçmişi, asly**: Naý ki, asly saz ola (KB, 328-6). **6) asyl, kök, düýp**: Bir ýygaç miwesi we bir aslanyň fargy turur (SB, 121a-11). **7) esasy özen, asly, düýp özeni**: Emma bu naklanyň asly ýok turur (SB, 1b-17). Emma bu sözniň asly ýok turur (SB, 6b-7). **8) hakyky, çyn, asyl**: Anyň asyl aty jem erdi (SB, 2a-8). Anyň asyl aty Dehhak erdi (SB, 2a-22).

asla [asla: اصلا] *hiç wagt, hiç-haçan*: Oguz asla aňa iltifat kylmab... (SB, 123b-25). Üç günde asla harb kyldurmady (SB, 123b-26). Geçmegeý erdi anyň dek lafz asla kâşki (BD, 32a-3).

asla- [اصلا] *ezmek, öllemek*: Aslady (Tuhf, 8a-9).

aslamla- [اصلام لا] *peýda almak, girdeji almak, gazanmak*: Aslamlady (Tuhf, 27a-5-6).

aslan [اسلان] S: **arslan** Aslany galdyryb, oglany tutdular (GA, 214-2). Aslan enigi ýene aslandur (GA, 242-4).

asly [اصلى] *gelip çykyş*: Ol Nuh pygamberiň eşegi aslydyr (GA, 9-11).

aslyn- [اسلین] *asylmak, ilişmek*: Aslyndy neň (MK, I, 218-3).

asman [asma:n آسمان] *asman, gök*: Asmanla gökde gara bulut... (GA, 147-6). Golyny asmanga göterib doga kyldy (SB, 120b-12). Başlary asmanga ýetib (SB, 129b-5). <**kazaýy-asmany** – *takdyr, ýazgyt, täleý, çarhy-pelek*: Andan soň kazaýy-asmany andak yktyza kyldy (SB, 126b-3).

asmarla- [اسمارلا] *buýurmak, tabşyrmak*: Asmarlady (Tuhf, 5b-11).

asnaf [اصناف] *dürli-dürli, her hili*: Benna ustadlar we asnat hünärmendler erdi (SB, 18b-29). Enwag tuýur we asnaf wuhuş we ýel aňa musahhar boldy (SB, 13a-9).

asnam [اصنام] *senem sözünüň köplük sany, butlar*: Sen bir nobat meniň asnamymny sejde

kylgaý sen (SB, 26a-5). Bir bahana birle asnamlaryny heläk kylgaý (SB, 26a-6).

asra [(a)sra ARS أَسْرَا] *aşak, aşakda*: Üze kök teňri asra ýagyz ýer kylyntykda ekin ara kişi ogly kylynmys (Kt, gd-1) — *Ýokarda gök asman, aşakda boz ýer dörende, bu ikisiniň arasynda adam ogly döredi*. Asra (MK, I, 113-14).

asra- [آسرا، آسرا] **1)** *gizlemek, saklamak*: Bu gije bizi asra ki, sewda gijesidür (KB, 375-14). Guluň biçäre Horezmini asra (Mn, 296b-5). **2)** *hossarlyk etmek*: Asrady ýetimni (ZME, 419; 107-1). Asrady any (ZME, 428; 107-1). **3)** *taýýarlamak*: Asrady nemäni (ZME, 948; 107-1).

asruş- [آسروش] *asgyryşmak*: Iki är asruşdy (MK, I, 199-16).

asry [آسى] **1)** *gaplaň*: Asry (MK, I, 113-17). **2)** *ala, alabeder*: Asry (MK, I, 113-17).

asryla- [آسرىلا] *nagyşlamak, alabeder etmek*: Ol kizizni asrylady (MK, I, 265-11).

assy [اسى، اسى، اسى] *nep, peýda, esse*: Çekersiň gurbatyň derdin, ne assy aglamak ferda (ND, 5a-3). We assy ger ola anyň dilinde hüjjeti ezber (ND, 10b-1). Assysyndan bihabardur ki, zyýana ýanasen (KB, 386-3). Kā assy, kā zyýan eýle (KB, 2-15). Kaçan ki, assy ile zyýanyň hysab eder (KB, 460-16).

ast [است] *aşak, aşaky*: Ýer astydaky ew (ZME, 89; 174-1). Her biriniň astyda bir çeşme suw (SB, 128a-26). Alaryň adynyň astyda ýad kylur biz (SB, 125b-19). Anyň tafsily adynyň astyda ýazylyb turur (SB, 126a-14). Atalarynyň aýagy astydadyr (Ab, 65-14).

astana [آستانه] *bosaga, işik*: Olyşdyrmaz seni ol astana (ND, 27a-17).

astar [آستار] *astlyk, içlik*: Astar (Tuhf, 8a-3).

Astrabad [Astraba:d استراباد] *şäher ady*: Oguz Mazanderan... we Astrabad kasdyga mütewejjih boldy (SB, 125a-4).

astyn [آستين] **1)** *astyn, aşak*: Astyn bosaga (ZME, 87; 143-1). **2)** *ýeň, ýeňlik*: Astyn ile sipürür asytan (KB, 136-8).

asu [a:su آسو] *peýdaly, haýyrly, nepli*: Asu (Tuhf, 36a-12).

asuda bol- [a:su:da bol- اسوده بول] *asuda bolmak, arkayyn bolmak, rahat bolmak,*

gaýgysyny etmezlik, el üzmeklik: Ölüm uýkusyga baryp jahandan boldum asuda (BD, 20a-5).

asur- [آسُر] *asgyrmak*: Bu är ol telim asurgan (MK, I, 138-8).

asy [a:sy عاصى، عاصى] **1)** *günäkär, ýazykly, günäli*: Resul alayhyssalam aýtdy: «Kim ki, ok atmagy ögrense, andan soňra goýsa, atmasa, ol kişi asy durur» (Ýaý, 102a-9). **2)** *duşman, ýagy, pitneçi*: Ýa, asy melgun (GA, 251-12). Hep şul oturan begler Gazana asy olduk (GA, 296-6). Eý gyzym ogly, akybet maňa ýagy we asy boldyň (SB, 127b-11).

asyb [a:sy:b آسيب] *zyýan, zelel*: Andan asyb atlarga ýetmegeý (SB, 122a-5).

asy bol- / ol- [a:sy: bol- / ol- عاصي بول / اول] *duşman bolmak, pitneçi bolmak*: Oguza asy oldum (GA, 240-2). Leşger aňa ýagy we asy bolub (SB, 128a-27).

Asyf [a:syf آصف] *adam ady (erkek), Süleýman pygamberiň weziri*: Weli kylmaz nazar akył Asyfyna (KB, 79-14).

asyg [اسغ، اسغ] *girdeji, nep, peýda*: Asyg (MK, I, 62-3). Asyg aldy är (ZME, 982; 107-1). Çu dagwaýy içre many ýok asyg (Ab, 6a-4). **asyg tap-** – *peýda, nep gazanmak, bähbit görmek*: Asyg tapy (ZME, 542; 107-1).

asyg- [آسغ] *gazanmak, peýda görmek*: Asygdy (IBM, 109-8).

asyg kyl- [اسغ قيل] *peýda, nep gazanmak, girdeji almak*: Asyg kyldy (ZME, 759; 107-1).

asyglyg [اسغ لىغ، اسغ لىغ] *peýdaly, bähbitli*: Asyglyg iş (MK, I, 130-13). Asyglyg (IBM, 148-3).

asyl [a:syl آصل] *asyl, asla*: Bende olmaga ýarar ol asyla (KB, 67-5).

asyl- [اسيل، اصل] *asylmak*: Asyldy (IBM, 130-5). Garyjyk eneň gara dewe boýnynda asyly geçdi (GA, 47-11).

asylan-asylan [آصيلان آصيلان] *uçut-uçut, asyl-asyly bolup duran*: Asylan-asylan gaýalardan (GA, 136-8).

asylu [اصلو] *gymyldaman (durma), doňup (galma)*: Garçaryň eli ýokarda asyly galdy (GA, 84-12).

asylzada [asylza:da اصلازاده] *asylzada, asylly*: Andan soň (Saman Ýabgu) asylzadany badyşahlykga göterdiler (SB, 129b-30).

asyn- [اصين] *asylmak, ilişmek, sallanmak*: Asyndy (Tuhf, 10a-11).

asyňar- [آسینار] *boýun towlamak, ýüz öwürmek*: Är asyňardy (MK, I, 243-1).

asyr [عصر] *döwür, zamana, asyr*: Menuçehr asryda Turan ýeride Afrasyýab badyşah erdi (SB, 10b-15). Bu asyrda menden danarak kişi dünýäde ýok turur (SB, 9b-16). <feridi-asyr – döwrüň ýeke-tägi, döwrüň taýsyzly: Feridi-asyr tapuňdur hangir olduň (KB, 64-12).

asyr [asy:r عصر] *şerbet, şire, süýji – suwuklyk, miwe suwy*: Bir para injir we asyr özi birle geltürüb erdi (SB, 16a-17). Ol injir we asyr sarysyga kim bakdy (SB, 16a-22).

asyş- [آسیش] *asyşmak*: Ol maňa ýip asyşdy (MK, I, 161-6).

asytan [آستان] *gapy, bosaga*: Astyn ile sipürür asytan (KB, 136-8).

Asyýa [آسیه] *adam ady (aýal)*: Asyýa – fyrgaun hatunynyň alyga geltürdiler (SB, 7a-17). Allatagala ol ogulnyň mähir we muhabbetini Asyýa köňlige saldy, Asyýa gelib... (SB, 7a-18).

aş [اش، آش، آش] *nahar, iýilýän naharlaryň umumy ady, aş*: Görklük tonuň özüne, tatlyg aşyň azynga (MK, I, 47-9). Atan ýüki aş bolsa, açga az görünür (MK, I, 72-8). Tatty aşny (ZME, 600; 101-1). Aş (IBM, 164-9). Aşy ellerinden çekub alub iýermiş (GA, 275-8). Aş pişürsün (GA, 220-5). Andan soň aşlaryny içib ýatdylar (SB, 127a-11). Ne aş bişürelî? (SB, 128a-4). <aş bolsun – saglyk, jan saglygy bolsun, noş bolsun (alkyş-dileg): Aş bolsun (Tuhf, 22b-4). <aş tart- – nahar çekmek, nahar, aş bermek: Aş tartar çagda bir garry gyrt çygyra başlady (SB, 127a-4). <aş wer- – aş bermek, adam ölendin birnäçe ýyl geçenden soň, mal öldürüp ýatlamak, dogat etmek: Aýgyr atym bogazlaýub, aşum wersun (GA, 144-9). Aýgyr atym bogazlaýub aşum wergil (GA, 261-5).

aş [a:ş آش] S: **ajy I** Aş (Tuhf, 11b-ç).

aş- I [(a)şa Aj a:ş اش، آش] **1) aşmak, geçmek**: Ol ýylka türgiş tapa Altun ýyşyg aša...

ýöridim (Bk, gd-27) — *Şol ýylda Altyn ýyşy aşyp, türgiş tarapa ýöriş etdim*. Ol tag aşdy (MK, I, 111-2)). Aşdy (IBM, 112-10). Gara tagyňy aşmaga gelmişem (GA, 279-4). **2) ýetmek, bir ýere barmak**: Kim aşty gökge ahym ihtiraky (Mn, 298a-2). **3) jübütleşmek**: Biň aýgyr getürin kim, hiç gysraga aşmamysş ola (GA, 85-8).

aşa [اشا] *iýmek*: Ýigit, sen kadan içgil, nogul aşagyl (Mn, 295a-9).

aşaga [آشغا، آشاغا] *aşak, aşaky*: Aşaga (IBM, 90-12). Aşaga (Tuhf, 5a-6). Gabzanyň iç ýanyny baş barmagynyň aşaga bogunynda kylgaý (Ýay, 113b-7).

aşak [aşa:k اشاق، آشق] **1) aşak**: Beýrek aşaga bakdy, kendüzin ýer ýüzinde gördi (GA, 98-10). Hysardan aşaga urgan-la salyndurajak... (GA, 98-7). **2) dagyň etegi, düýbi**: Aşak (MK, I, 64-10). **3) pes, kiçi**: Ýigirmi ýaşdan aşak we elik ýaşdan ýokary imes erdiler (SB, 37b-20). <boýy aşak – бүкür, hökgi, pes boýly: Hakyr boýy aşak... (SB, 40a-32).

aşakla- [aşa:kla- اشقلا] *pes saýmak, peslemek*: Ýagyny aşaklasa, başga çykar (MK, I, 256-8).

aşam [a:şa:m آشام] *içilýän, içeniňe degýän zat*: Ele alalum lagly-meý aşamy bu gije (KB, 462-12).

aşan- [a:şan اشان] *germemek*: Ala saýawan gök ýüzüne aşanmysdy (GA, 122-12).

aşat- [آشت] *iýdirmek, nahar bermek*: Ol maňa aş aşatty (MK, I, 181-8).

aşbah [aşba:h اشباح] *bedenler, göwreler, galyplar, şekiller*: Tejelli kylur iseň, jümle ruh ola aşbah (KB, 386-16). Ki ruh ile diridür kamu aşbah (KB, 144-1).

aşbar [اشبار] *hyşa bilen kepek garylyp, taýýarlanylýan iým (galapyn atlara berlipdir)*: Aşbar (MK, I, 106-14).

aşbaz [aşba:z اشباز] S: **aşçy** Adam etin ýahny kylan aşbazy olur (GA, 137-7).

aşçy [اشچی] *aşpez, nahar bişirýän adam*: Aşçy (IBM, 156-15).

aşgyn- [اشغین] *owranmak*: Taş aşgyny (MK, I, 214-12).

aşla- I [أَشْلَا] *iýdirmek, naharlamak*: Aşlady (Tuhf, 32a-13).

aşla- II [أَشْلَا] *bejermek, seplemek (çanak, tabak)*: Ol aýak aşlady (MK, I, 240-14).

aşlagçy [أَشْلَاغْچى] *gap-gaç ýasaýan ussa*: Aşlagçy (IBM, 156-8).

aşlal- [أَشْلَلْ] *bejerilmek, seplenmek (çanak, tabak)*: Aýak aşlaldy (MK, I, 248-8).

aşlyg [أَشْلِغْ] **S: aşlyk II** Anbarlarny aşlyg birle toldurub goýdy (SB, 5a-33). Ýakub ogullaryny aşlyg tamagyga ezizi-Mysyr alyga ýiberdi (SB, 5b-2).

aşlyk I [أَشْلِيقْ] *aşhana*: Aşlyk (MK, I, 104-3).

aşlyk II [أَشْلِيقْ ، أَشْلِيقْ] *bugday, galla*: Aşlyk (MK, I, 104-3). Tökdi aşlykny (ZME, 346; 135-2). Çenedi aşlykny keýil birle (ZME, 346; 134-1). Aşlyk (IBM, 181-7). Adam alayhyssalama Tañrytagala buýurdy, aşlyk ekmäge başlady-sa, gargalar geldi, aşlygy iýdi (Ýaý, 105a-9). **◊ulug aşlyk – sahawatly, myhmanparaz, eli açyk**: Garkyr, ýagny ulug aşlyk we doýdurmaklyk (SB, 125b-33).

aşna [a:şna أَشْنَا] *tanyş, dost*: Ýatlarny gerek ki, aşna kim kylsaň (BD, 62a-9).

aşnalyk [a:şnalyk أَشْنَالِيقْ] *tanyşlyk*: Erse hiç kişige aşnalygy ýok erdi (SB, 7b-7).

aşnu [أَشْنُو ، أَشْنُو] *öň, ilki, ozal*: Men andan aşnu geldim (MK, I, 117-6). Aşnu (IBM, 90-6).

aşnuky [(a)şnuky أَشْنُوکى] *irki, ilki, ilkinji, öňki, ozalky*: Aşnuky Tabgaçdaky oguz türk tasykmys (MÇ, go-8) — *Hytaýdaky ilki raýat bolan oguz türkmenleri aýaga galdylar (gozgalaň etdiler)*. **◊Aşnuky ata – Adam ata**: Aşnuky ata (IBM, 138-6). **◊Aşnuky ene – How ene**: Aşnuky ene (IBM, 138-6).

aşr [أَشْر] *on, mukdar san* **◊aşr aýat – on aýat, Musa pygambere Alla tarapyndan inen ilkinji aýatlar**: Ýehud any aşr aýat diýer erdiler (SB, 8b-16). Anda ol aşr aýat ýazylyb erdi (SB, 8b-27).

aşraf [a:şraf أَشْرَاف] *yokary gatlagyň adamlary*: Gorkut barça umara we aşraflarny ýygyb... (SB, 127b-8).

aşrat [أَشْرَت] *eşret, keýpi-sapa*: Ol toý arasyda anyň gyzyny alyb, aýş-u aşratga meşgul boldy (SB, 127a-22).

aşsa- [a:şsa- أَشْسَا] *aşmak islemek*: Ol art aşsady (MK, I, 232-12).

aşsyz [(a)şs(y)z أَشْسِیْ] *aşsyz, naharsyz, aç*: İçre aşsyz taşra tonsyz (Kt, gd-26) — *Içi aşsyz (aç), daşy donsuz (eşiksiz)*.

aştal [أَشْتَلْ] *soňky, ahyrky, körpe*: Aştal ogul (MK, I, 97-5).

aştykmak [أَشْتِیْکْمَاقْ] *äwmeklik, gyssanmaklyk*: Aştykmak (Tuhf, 25b-3).

aşu [aşu: أَشُو] *gyzyl boýag, gyzyl palçyk*: Aşu (MK, I, 83-10).

aşub [a:şu:b أَشُوبْ] *gowga, galmagal*: Bellüdür... bu kamu aşub-la biz (KB, 313-15).

aşufta [a:şufta أَشُفْتَه] *perişan, yşga düşüp özüni ýitiren, haly harap*: Be leýk husnuña aşuftadur bu has ile a:m (KB, 477-2).

aşuk [عَاشِقْ ، أَشُوقْ ، أَشَقْ] **1) aýagyň injik süňki bilen but süňkini birleşdirýän we çagalaryň oýnaýan süňkjagazy, aşyk**: Dirse hanyň oglanjygy, üç dahy ordy uşagy meýdanda aşuk oýnarlardy (GA, 16-3). Altun aşuk oýnar Sanjydanyň begleri (GA, 279-4). **2) topuk**: Iki aşukny hem kylmak aňa zam (Ab, 6a-16).

aşuk- I [أَشُقْ] *howlukmak, gyssanmak*: Gäm urgaly bu tarap aşukdym (Ab, 6a-10).

aşuk- II [أَشُقْ] *küýsemek*: Ol ewge aşukty (MK, I, 166-7).

aşukla- [أَشُقْلَا] *topugyna depmek, urmak*: Ol any aşuklady (MK, I, 256-6).

aşunu [a:şunu أَشُونُو] *öň, ozal*: Jahandan aşunu müň ýyl kyldy Halyk (Mn, 304b-7).

aşur- [أَشُورْ ، أَشُورْ ، أَشُورْ] *aşyrmak, geçirmek*: On beleň aşurdy (GA, 84-6). Bu gije benidini dilär, aşura döşden uş (KB, 502-13). Iki barmagyňy tiz açub, ýaňy aý kibi kylgaý öň çigni üzre, öň çigninden aşurmagaý (Ýaý, 122b-3). **◊hedden aşur- – öte geçmek, çäkden çykamak, çenden aşmak**: Maňa hedden aşurma bu jefany (Mn, 298b-6).

aşut [a:şut أَشُوتْ] *geçit, geçelge*: Garly taglardan aşur olsa, Allatagala seniň ogluňa aşut wersün (GA, 75-7).

aşyç [أَشِیْجْ ، أَشِیْجْ] *gazan*: Aşyç jokradý (MK, III, 208-14). Aşyç aýtur tübüm altun (MK, I, 52-16). Aşyç (IBM, 169-5).

aşyçlan- [اَشْجَلَنَ] *gazan edinmek, almak*: Är aşyçlandy (MK, I, 244-13).

aşyk I [a:şyk عاشق] *söýýän, aşyk*: Şerab-u hab salar aşygy ýaryndan yrah (KB, 157-8). Seni dilber, meni aşyk ýaratty (Mn, 302a-2). Sudawa any görüb aňa aşyk we wale boldy (SB, 14a-14).

aşyk II [a:şyk أَشَقَّ] *gelin*: Aşyk (Tuhf, 14b-ç).

aşyk bol- / aşyk ol- [عاشق بول / عاشق اول] *aşyk bolmak, söýmek, halamak*: Aşyk olan ýar ýoluna ýana gerekdür (KB, 32-13). Ol sebäbden gaýybana Oguza aşyk bolub... (SB, 122a-3). Züleýha aňa aşyk bolub... (SB, 14b-20).

aşyk kyl-[a:şyk kyl- / aşyk ol- عاشق قیل] *aşyk etmek, söýdürmek*: Aşyk kyldy any fylan nemäge (ZME, 967; 146-1). Aşyk kylgan (ZME, 967; 146-1).

aşykla- [a:şykla عاشقلا] *gowy görmek, söýmek, aşyk bolmak*: Gyz Beýregi aşykla-myşdy (GA, 98-6).

aşykmak [اَشَقَّمَاق] *gyssaglylyk, howlukmaçlyk*: Aşykmak (Tuhf, 25b-ç).

aşyna ol- [a:şyna ol- أَشْنَا اول] *dost bolmak*: Jan göz ile aşyna oldy (KB, 485-9).

aşyrat [a:şyrat عَشِيرَت] *garyndaş, taýpadaş, ýakynlar*: Aýal we aşyratlary birle Mysyrga azymat kyldy (SB, 6a-8).

aşyt- [a:şyt- أَشَيْتَ] *aldamak, aldawa salmak*: Aşytmak (Tuhf, 26b-8).

aşýan [a:şýa:n أَشْيَان] *öý, höwürtgä, ketek*: Jan-u dil oldy yşky guşy aşýanasy (KB, 307-8).

at I [(a)ty IT اَت ، أَت] S: **ad I** Türk budun aty ýok bolu barmys erti (Oý, çep-3) — *Türkmen halkynyň ady ýok bolup baryardy*. At (MK, I, 75-1). At (IBM, 145-8). <>**at çykar-** — *at gazanmak, meşhur bolmak*: Rüstem kim, namdarlykda at çykardy, hiç at any götere bilmes erdi (SB, 11a-31).

at II [(a)t(y)g GT اَت] S: **ad II 2** Sad atyg anta bermis (Oý, çep-6) — *Şad adyny (titulyňy) şonda berdi*. <>**atyn yt-** [atyn yty ITI nITA] *adyny, harby adyny, titulyňy, derejesini taşlamak, aýyrmak, äpbermek*: Türk begler türk atyn yty (Kt, gd-7) — *Türkmen begleri türkmen atlaryny taşladylar*. <>**atyn tut-** [adyn tut(u)p(a)n NPTWT :

nITA] *adyny, titulyňy, derejesini almak, edinmek, dakynmak*: Tabgaçgy begler tabgaç atyn tutupan tabgaç kaganka körmiş (Kt, gd-7-8) — *Hytaýda (türkmen) begleri hytaý atlaryny alyp, hytaý kaganyňa boýun boldular*. <>**at ber-** — *dereje, lakam bermek*: Beg aňar at berdi (MK, I, 75-1).

at [(a)t(y)g GT أَت ، أَتْ ، اَت] **1** *at, münmek üçin ýa-da iş maly hökmünde peydalanylyan, bir toýnakly iri öý haywany*: Ekinti Işbara Ýamatar boz atyg binip tegdi (Kt, gd-32) — *Ikinji (gezek) Işbara Ýamataryň boz atyny münüp degdi (hüjüm etdi)*. At (IBM, 81-4). Äriň agyryn, ýenisin at bilür (GA, 5-5). We dahy at bindi (Ýaý, 101b-2). Resul alaýhyssalam aýytdy: Ok atyň we dahy at biniň, illä ok atmak ýahşyrak durur baňa ata binmekden (Ýaý, 102b-6). Hiç at any götere bilmes erdi. Zal aňa köb atlar arz kyldy, kabul kylmady. Bir gunan ol atlar arasyda bar erdi (SB, 11a-31). Toýda iki at öldürür erdiler (SB, 126a-11). **2** — *küştiň maly*: Kim ki, olur anda fil-u at (KB, 591-10). <>**at agyzlu** — *batyr, gaýduwsuz*: At agyzlu Oroz goja (GA, 37-3). At agyzlu Oroz goja ewine çapar geldi (GA, 234-5). <>**at minib tüş-** — *çapyp barýan ata durmazdan münüb düşmek, harby tälimlerde ulanylyan ussatlyk*: Silähni tamam geýib, at minib-tüşer erdiler (SB, 37a-14). <>**at sal-** — *at salmak, çozmak*: Bitekellüf kafyra at saldy (GA, 63-4). <>**at ýyly** — *at ýyly, ýylky ýyly*: At ýyly (IBM, 186-3). <>**at azu** — *gyýak diş, azy diş*: At azu (Tuhf, 36a-10). <>**boz at** — *gyr at, ak at*: Bir kişi boz atga minib gele turur (SB, 128b-2). <>**guş at** — *ýyndam at, çapgyr at*: Ilçi guş at birle ýiberib, peýgam berdi (SB, 124a-11). **iýmlik at** — *semiz at, bakyda duran at, bakylan at*: Bir iýmlik at geltürüb, iki saçyny anyň guýrugyga baglab — (SB, 28b-17). <>**ýam at bagla-** — *belli-belli ýerlerde çapar atlaryny saklamak, çaparhanalar gurmak, ýörite çapar atlarynyň punktlaryny, postlaryny döretmek*: Owwal kişi kim, ýollarda ýam at baglady, ol erdi (SB, 18b-32).

at- [اَط ، أَتْ] **1** *atmak*: Atmak (IBM, 120-3).

Oglumyň... ok atyşyn göreým (GA, 24). Resul alaýhyssalam aýytdy: Ok atyň we dahy at biniň, illä ok atmak ýahşyrak durur baňa ata binmekden (Ýaý, 102b-6). Göziň senüň ol tiri-hataýyny atar ki... (KB, 377-11). Oh atmak we at çapmak (SB, 120b-17). **2** *oklamak, zyňmak*:

Kendüýi bir ýuja ýerden atdy (GA, 240-10). Atdy aňa almasyny (KB, 363-10). Bir kişi ýolda taş bolsa, ýabana atar (GA, 101-7). **3) göz-gaş kakmak:** Gözleriň atar janyňa... (KB, 512-10). **◊ata ber-** – *oklamak, zyňmak, zyňyp goýbermek:* Ýunusny derýadan taşgary ata bergeý (SB, 25b-11). Allatagala fermany birle ata berdi (SB, 25b-11). **◊ata bil-** – *atyp bilmek, atyp başarmak:* Kim bu oku ata bilmez, älem içre degme kes (ND, 24a-15). **◊taň at-** – *daň atmak, jahan ýagtylmak:* Taň atty (MK, I, 149-4).

ata [آتا ، آتا] **1) kaka:** ...ogul erezse ata tynur (MK, I, 178-17). Ata (IBM, 143-14). Ata adyny ýöritmeýen hoýrad ogul, ata bilinden ininçä, inmese ýeg (GA, 4-9). Mallarny alyb atasy gaşyga eltdi (SB, 125a-15). **2) ýaşuly, sylagly adama ýüzlenilip aýdylýan söz:** Baýat boýundan Gorkut ata diýrler bir är gopdy (GA, 4-9). **◊ulug ata** – *ata, kakaň kakasy, garry kaka:* Ulug atasyň jowabyga tiýdi... (SB, 127b-12).

ata- [(a)t(a)dy IDT [اطا] *atlandyrmak, at bermek, dereje, titul, çin bermek:* Taý bilge tutukyg ýabgu atady (MÇ, dg-11,12) — (*Ony*) Taý bilge tutukyg ýabgu diýip atlandyrdy (*at berdi*). Atady (IBM, 110-13).

atabeg [اتابك] *şazadalary terbiýeleýän şah-syýetlere berilýän dereje, maslahatçy, atabeg:* Pars atabegleri kim, alarny salgury okur erdiler (SB, 130a-27). Atabeg Garawulçy gaşyga gelib... (SB, 129a-19).

ataç [آتچ] *atasyna ýa-da il kethudasyna meňzeýän (körpe) ogul:* Ataç ogul (MK, I, 52-14).

ata-ene [آتا آنا ، آتا آنا] *ata-ene, kaka-eje:* Eştíp ata-enäniň sawlaryny gadyrma (MK, I, 419-5). Ata-ene aglaşub, Gazana adam saldylar (GA, 260-3). Ata-ene ah etdiler (GA, 262-10). Üçisi bir ata-eneden tururlar (SB, 7a-2).

atake [آتكه] *ata beg:* Şyhymnyň haher zadasydyr kim, Abdurrazzak atakeniň ogly bolgaý (Ab, 3b-7).

atakelik [اتاكه ليك] *atalyk, atabeglik:* Bähramnyň atakelik ady aňa tüşdi (SB, 30a-20).

ataky [آتافي] *atam, atamjan (mylaýymlyk bilen):* Ataky (MK, I, 122-12).

atalyk [آتاليق] *kaka, kakalyk, kakasy bolmak, hakyky kakasy bolmak:* Her ferzend kim, zanadyka ähdide mütewellid bolub bolgaý we atalyklaryda dagwa bolgaý... (SB, 34a-16).

atan [آتن ، آتن] *biçilen erkek (düýe):* Atan ýüki aş bolsa, açga az görünur (MK, I, 72-8). Atan (IBM, 172-2).

atana [آاتانا] **S:** **etene** Atana (Tuhf, 33b-10).

atanlyg [آتنليغ] *biçilen düýesi bolan adam, atanly:* Atanlyg är (MK, I, 131-3).

Ata Sagun [آتا ساگون] *tebip (tebibiň ady):* Ata Sagun (MK, I, 81-7).

atasyz [آتاسيز ، آتاسيز] *ogulhajat barmagy:* Atasyz (IBM, 141-10). Çylak barmagy birle, dahy ýanyndaky atasyz barmak birle we orta barmak birle mähkäm dutgaý (Ýaý, 114a-5).

atasyz bol- [آتاسيز بول] *atasyz bolmak, atasyz galmak:* Atasyz boldy (ZME, 823; 151-2).

ataş [آتاş] *ot, alaw, ataş:* Totagy ataşy durur, bili durur naryn (KB, 414-15).

ataşbaz [آتاş باز] *ot bilen oýnaýan, ataşbaz:* Bu kafasga bir nazar kyl, jany ataşbazy gör (KB, 523-6).

ataşgäh [آتاşگاه] *othana, ot ýanyan ýer, ot ýakylýan ýer, küre ◊ataşgäh sal-* – *othana ýasamak, bir zady ýakmak üçin uly ot ýakmak:* Öz adatlary birle bir ulug ataşgäh salgaýlar kim, Syýawahş aty birle ol otga girgeý (SB, 14a-17). **◊ataşgäh ýasa-** – **S:**

ataşgäh sal- Bu karar birle uluk ataşgäh ýasab, Syýawahşy geltürdiler (SB, 14a-19).

ataşkede [آتاşكده] *othana, ot ýanyan ýer, otparazlaryň hemişe ot ýanyp durýan ybadathanalary:* Mejmug otlar kim, ataşkedelerde ýana turdy, ol otdan erdi (SB, 17a-24). Ataşkedeler ýasab... (SB, 17a-29).

ataşparast [آتاş پرست] *otparaz, oda çokunýan, oda sygynýan:* Ataşparast bolub dini mejus tutgaýlar (SB, 26a-27).

atdyr- [آتدر] *atdyrmak, taşlatmak, oklatdyrmak:* Göterib oda atdyrdyň (GA, 251-8).

atfa kyl- [آطفه قيل] *öwrülmek, öwrüm etmek:* Alarnyň arasyndan atfa kylyb... (SB, 130a-3).

atfal [اطفال] *çagalar*: Ol müddetde atfal bulug heddige ýetib (SB, 122a-8). Taş urar atfal meni öýde faryg ol peri (BD, 15a-11).

atgak [اَتْغَاك] **1)** *sary, solgun reňk*: Atgak (MK, I, 107-12). **2)** *sary gülli ösümlik*: Atgak (MK, I, 107-12).

atgan [اطغان] *üsti ýükli düýe*: Atgan (IBM, 172-4).

atgar- [اَتْغَرْ] *ata mündürmek*: Ol meni atgardy (MK, I, 192-10).

atgyma [اطعمه] *tagam sözüniň köplük sany, nahar, iým-içimler, iýmitler*: Atgyma we amtyga Basradan... geltürür erdiler (SB, 30a-20).

atka [(a)tka AhT] *baryny, tutuşlygyna*: Bilge kaganyň buduny... bardy ölügin atka isig küçig berti (Oý, sag-11) — *Akylly (bilimdar) kaganyň halky bardy, ölenini-galanyny bilmän, (özüniň) baryny, tutuşlygyna işini-güýjüni oňa berdi* — (bagyşlady).

atka- / **ata-** [اَتَا / اَتَا] *okamak*: Atap aýtdygyny habyb-u keremi birle saňa, / Eýledi yzzat ile genji kanagatny ata (Ab, 3a-6).

atkary [اَتْفَاَرِي] *artky, yz tarap, ýeňseki*: Atkary (Tuhf, 14b-6). <**atkary gal-** — *gijikmek, gijä galmak*: Atkary galdy (Tuhf, 10b-2).

atlan- [اَتْلَان] **1)** *atlanmak, ata münmek*: Är atlandy (MK, I, 216-1). Atlanmak (MK, I, 239-17). Atlandy (IBM, 109-15). Alty ýüz kafyr atlandy (GA, 39-9). **2)** *ugramak, rowana bolmak, ýöriş etmek*: Ýene bir ýol çerikge atlandy (SB, 125b-3). Oguz... atlanýb, alarnyň üstige baryb harb kyldy (SB, 121b-32). **3)** *bir zadyň üstüne münmek, depesine çykmak*: Atlanmak (MK, I, 216-3). Ol tagga atlandy (MK, I, 216-2).

atlas [اطلاس] *ýüpek mata, atlaz*: Atlas-la ýapylanda, gök saýawanly (GA, 204-12).

atlat- [(a)tl(a)t TLT] *atlanmak*: Kaganyma ötütüm sü ýöritdim atlat tidim (Tk, dg-25) — (Men) kaganymdan soradym (rugsat aldym), goşun çekdim, «*Atlanyň!*» — diýdim.

atly / **atlu** [اَتْلِي / اَتْلِي] *atly, at münüp baryan*: Bir bölek atly geldi (GA, 255-10). Bunlar atlu ýöridiler (GA, 30-3). Sabyr kyl atlusy gelsün (KB, 509-7). Bir dem ki, ýete

atlusy (KB, 604-8). <**bedewi atlu** — *ýyndam atly*: Bedewi atlu bir ogula, ýa Reb, ne oldu (GA, 137-10). <**boz atlu** — *gyr atly*: Boz atlu Beýrek Beg Begilüň ewinde içerlerdi (GA, 249-13). <**şahbaz atlu** — *owadan, asyl atly*: Tawla-tawla çekilende şahbaz atlu (GA, 110-1).

atlyg [(a)tl(y)g GLT a:tlyg اَتْلِيغ] *atly, atly-abraýly, belli, tanymal*: Bir eki atlyg ýablakyn üçün kara budunym öltiň ýitdiň (MÇ, gd-5) — *Bir-iki atly-abraýly (adamyň) ýaramazlygy üçin, garamaýak halkym, (sen) öldüň, ýitdiň*. Atlyg (IBM, 145-10).

atlyg / **atlyk** [(a)tl(y)g GLT اَتْلِيغ / اَتْلِيك] *atly, at münen, at üstünde, atly esger*: Aňar ýatyp bir atlyg barмыш tiýin (Tk, gd-24) — (Ol) oňa atly bir ýatyp baryp biler-diýdi. Atlyg (IBM, 153-6). Kyrk miň atlyk erdi (SB, 129a-16). Niçe atlyk maňa bergil (SB, 129b-9). <**atlyg süs** [(a)tl(y)g süsi lsWs : GLT] *atly goşun*: Tabgaç atlyg süsi bir tümen artuky ýeti biň süg ilki kün ölürtim (Bk, go-1) — *Tabgajyň atly goşunyny — on ýedi müňlük toparyny — ilkinji günde ýok etdim*.

atlyk [a:tlyk اَتْلِيك] *at dakylan, ady bar bolan, atly*: Suwar atlyk bir guly bar erdi (SB, 128b-20). Hajar atlyk bir kenizek oňa bagyşlady (SB, 2b-19). Ol ýawukda bi it bar erdi Garabarak atlyk (SB, 127a-8).

atlyk [اَتْلِيك] *at daňylyan ýer*: Atlyk (IBM, 179-18).

atmaça [اَتْمَاچَا] *gyrgy, guş ady*: Atmaça (Tuhf, 7b-ç).

atnab ed- [atna:b ed اَتْنَاب اِيد] *sözi ulaltmak, köp sözlemek*: Atnab eder idi kaddy medhinde köňülüm (KB, 166-6).

atsa- [اَتْسَا] *atmak islemek*: Ol ok atsady (MK, I, 231-11).

attar [atta:r اَطْطَار] *atyr satýan adam*: Ben bir otam ki, hiç beni attar bilmedi (KB, 475-8). Öldürme şah-a, saýryýy attar işiginde (KB, 217-6).

attur- [اَتْتُر] *atdyrmak*: Ol ok atturdy (MK, I, 187-3).

aty I [(a)tysy lsIT] *ýegen*: Bu bitig bitigme atysy Ýollyg tigin (Kt, go-13) — *Bu ýazgyny ýazan ýegeni Ýollyg tegin*.

aty II [(a)tym MIT] *agtyk*: Ýegenimin atymyn körtim amty öltim (Sý, 8) — *Ýegenimi, agtygymy gördüm, indi öldüm*.

aty III [(a)tym MIT] *garyndaş, ýakyn garyndaş, arka, nebere, nesil*: Ýumyglyg bes ýetmis eçim atym (Oý, çep- 4) — *Umuman, altmyş baş arkam, neslim*.

atybba [atybba: اطبا] *tebip sözünüň köplük sany, lukmanlar, tebipler*: Barja älem atybbalarynyň pişwasy erdi (SB, 18b-16).

atyç [اتچ] *çagalaryň çukurjyga hoz oklamakda bäsleşýän oýnunyň ady, golf*: Atyç (MK, I, 52-15).

atyçlyk [اتچلىك] *çagalaryň atyç oýnuny oýnaýan ýeriniň ady*: Atyçlyk (MK, I, 134-3).

atyjy [آتيجی] *atýan, atyjy*: Kim oh atyjy elinden, gaty ýaýdan aňa ýetmez (KB, 469-13).

atyl- [اتيل] *atylmak*: Gargu dilli gaýyn ohlar atyldy (GA, 132-10). Üç ýelekli gaýyn oklar atyldy (GA, 63-11). :

atym [اتم] *mergen, ussat ýaýçy*: Atym är (MK, I, 71-12). Ýazmas atym bolmas (MK, III, 45-7).

atynju [اتنچو] *ayrylan, zyňlan, taşlanan (bir çete) atylan*: Atynju neň (MK, I, 119-16).

Atyş [اتش] *adam ady (erkek)*: Atyş (MK, I, 59-2).

atyş- [اتش] *atyşmak*: Ol meniň birle ok atyşty (MK, I, 157-15). Ag ýelekli ötgün ohlar atyşay idük (GA, 249-9).

atyýýa [عطيه] *sowgat, sylag, serpay* **atyýýaýy erem** – *erem sowgady, jennet sowgady*: Tytus, magnysy atyýýaýy erem turur (SB, 27b-5).

atyz [اتيز] *atyz, ekin ekilmedik ýer*: Atyz (MK, I, 55-6). Atyz (ZME, 65; 107-2).

atyzla- [اتيزلا] *atyzlamak, ýeri ekişe taýýarlamak*: Är ýerin atyzlady (MK, I, 253-7).

atyzlan- [اتيزلن] *atyz çekmek, ýeri ekişe taýýnlamak*: Ýer atyzlandy (MK, I, 245-12).

aw I [اؤ ، آو ، آف] **1** *aw*: Aw (MK, I, 33-6). Beg awga çykty (MK, I, 76-14). Beg aw awlady (MK, I, 241-3). Awlady awny (ZME, 539; 93-2). Aw (IBM, 79-16). Aw awlaýlym (GA, 36-12). Gyşlak kylyb, aw awlar erdi (SB, 124a-12).

Bir gün Oguz awga çykyb erdi (SB, 120b-29). **2** *awlanan haywan*: Awny birýan kylyb atasyga geltürüb, tartdy (SB, 3b-12). **aw iti** – *aw iti*: Aw iti (IBM, 174-11)

aw II [اؤ] **S**: **ag II** Aw (Tuhf, 20b-11).

aw III [اؤ] *ýok, boýun gaçyrmagy aňladýan söz*: Aw (MK, I, 43-5).

aw- [اؤ] *itekleşmek, dyknyşmak*: Aňar kişi awdy (MK, I, 152-5).

awa [اؤ] *wah, way, ynsanyň bir ýeri agyrynda «awa-awa» diýip aýdýan sözi, ümlük*: – Awa (MK, I, 83-13).

awa-awa [اؤ اؤ] *wah-wah, way-way*: Awa-awa (MK, I, 83-14).

awala- [اؤلا] *gabamak, gurşamak*: Anyň tegre kişi awalady (MK, I, 260-5).

awamlyk [awa:mlyk عواملىق] *köpçülik, garamaýak halk*: Geç awamlyk zümresinden, munda gör izgan nedir (ND, 7a-6).

awamy [awa:my عوامى] *garamaýak, garamaýak halk*: Ony bilmez ki, bu nazmym awamy jümle has eýläär (ND, 39b-17).

awara [awa:ra آواره] *sergezdan*: Leşger tartyb, beni-ysraýylny andan awara we peräkende kyldy (SB, 20b-18). Ýene awaraýy-jahan kyldyň (BD, 49b-3).

awaza [awa:za آواز ، آواز] *ýañ, ses, üýn, owaz, habar*: Anda ýibergeý biz kim, bu awaza dagy ustuwat bolgaý (SB, 122a-23). Oguz we leşgeriniň awazasyny eşitib erdiler (SB, 124b-24). **awaza sal-** – *gürriň ýaýratmak, myş-myş ýaýratmak, ýañ salmak*: Halk arasyda awaza saldy kim, ol kemerni ogurlab tururlar (SB, 4a-10). Basraga baryb awaza salyb (SB, 125a-13). **awaza tüş-** – *gürriň, myş-myş ýaýramak*: Basraga ýiberdi kim, awaza tüşgeý (SB, 125a-12).

awçy [اؤچی ، آفچی ، اؤچی] *awçy*: Awçy näçe al bilse, azyg ança ýol bilir (MK, I, 278-9). Awlamady awçy (ZME, 945; 165-2). Awçy (IBM, 156-9). Men awçy degilem (GA, 77-3). Bir gün Gyýsga kim, awçy erdi, tiýdi... (SB, 3b-6).

awdaz [a:wdaz اؤدز] *täret, arassalyk, tämizlik*: Kaçan kim ymamnyň awdazy bozulsa... (MAS, 19a-4). **awdaz al-** – *täret*

kylmak: Awdaz aldy (Tuhf, 10a-4-5). Jaýyz degüldür anuň-la awdaz almak (MAS, 8a-6). **◊hak awdaz** – *suw bilen täret kylma*: Hak awdaz didügümüz, awdaz kibi su birle (MAS, 38b-3). **◊hökmi-awdaz** – *toprak, gum bilen teýim etme, täret kylma*: Hökmi-awdaz didügümüz teýemmüm kibi toprak ile (MAS, 8b-4).

awdazsuz [a:wdazsuz اَوْدَزْسُز] *täretsiz, özi bilmän, täretini bozan (uklamak, essiň aýylmak we ş. m.)*: Hökmi-awdazsuz diýdügümüz uýuklamak kibi, dahy ussy gitmek, dahy delü olmak kibi, gaty-gaty gülmek kibi... (MAS, 6a-5).

awdazsuzlyk [a:wdazsuzlyk اَوْدَزْسُزْلُك] *täretsizlik, buşukmak, meýdan etmek we ş.m. ýaly ýagdaýlarda täret bozulmaklyk*: Hak awdazsuzlyk diýdügümüz siýmek kibi, zibillemek kibi, gan kibi,... irin kibi, saru suw kibi näki bunlara ohşasa (MAS, 6a-3).

awhad [اَوْحَد] *ýeke-täk, تنها, deňsiz-taýsyz*: Eý, ihdiýul-jemal awhad yşkym (KB, 539-2). Jähd ed we aýyrma awhady-ahaddan (KB, 539-2).

Awil [Awil: اَوِيل] *adam ady (erkek)*: Awil bin Buhtunnasr badyşahlyk kylgany (SB, 16b-26). Awil anyň ogly aňa gaýym makam boldy (SB, 16b-27).

aw kyl- [a:w kyl- اَو قِيل] S: **awla-** Bir gün aw kylganda bir gulan ardydan (atyny) ýügürtür erdi (SB, 31a-18).

awla-[a:wla اَوْلَا] *awlamak, aw etmek*: Awlady awçy guşlar awny (ZME, 850; 93-2). Awlar güş (ZME, 299; 93-2). Awlady (IBM, 103-12). Aw awlady, guş guşlady (GA, 20-2). Gyşlak kylyb, aw awlar erdi (SB, 124a-12).

awlak I [اَوْلَاق] *jam, çanak, okara*: Awlak (Tuhf, 29b-4).

awlak II [اَوْلَاق] *owlak*: Awlak (Tuhf, 19b-3).

awlak I [a:wlak اَوْلَاق] *howuz*: Awlak (Tuhf, 13b-2).

awlak II [a:wlak اَوْلَاق] *aw*: Awlak (Tuhf, 22a-9).

awlamak [a:wlamak اَوْلَامَاق] *awlamaklyk*: Buýurdy kim, awlamak ýaragyny kylgaý (SB, 18a-27). Daýym işi (aw) awlamak erdi (SB, 31a-18).

awlan- [a:wlan- اَوْلَن] *awlanmak, özüň üçin aw awlamak*: Ala daglaryň awlanmamysdyr (GA, 240-6).

awna- [a:wna اَوْنَا] *bulaşyp ýatmak, agyna-*
-mak: Awnady (Tuhf, 9a-6).

awrat [اَوْرَت] *ayal, zenan*: Ojagyňa bunjylaýyn awrat gelsün (GA, 7-10). Birer awrat alyp ahyr, bulardan doga öwladlar (ND, 3b-11).

awrukly [اَوْرُوقْلُ] *syrkaw, hassa, agyryly*: Awrukly (Tuhf, 33a-12).

awry [اَوْرُي] *pul*: Awry (Tuhf, 15b-9).

awsat [اَوْسَط] *orta, ortaky gatlak*: Awsatga sekiz derem we alty derem (SB, 37a-7).

awsyl [اَوْسَل] *awsyl, sygyr keseli. Bu kesel bilen kesellän sygryň agzyndan suw gelyär*: Awsyl olmyş tana kibi agzynyň suýy akdy (GA, 180-4).

awu [a:wu اَوُو] S: **agu** (Tuhf, 19b-2).

awuç [اَوُوح , اَوُج] *owuç, bir eliň iç tarapa бүкүлөн boşlugy*: Awuç (Tuhf, 28b-12). Awujyna sygmaýan eluklu ogul (GA, 221-5). Andan bir awuç tofrak geltürüb, bir para öz bedenige sürtüp... (SB, 124a-19). Yşk odyňy gizlemişüz bir awuç toprahda biz (KB, 162-6).

awuçla- [اَوُوحْلَا] *bir eliň bilen (goş) owuçlap almak*: Awuçlady suwny öz elik birle (ZME, 441; 94-2). Awuçlady suwdan (ZME, 543; 108-1).

awužgun [اَوُزْغُون] *kösük (onuň bilen endama-tene dürli boýaglar, nagyşlar çekilýär)*: Awužgun (MK, I, 138-11).

awulan- [a:wulan- اَوُولَان] *awulanmak, zäherlenmek*: Awulandy (Tuhf, 6b-2).

awundur- [a:wundur- اَوُئْنُر] *güýmemek*: Awundyrdy (Tuhf, 21b-ç).

awur [اَوُور] *agyr*: Awur (Tuhf, 11a-1).

awur- [اَوُور] *agyr bolmak*: Awurdy (Tuhf, 11a-6).

awurçuk [اَوُورْچُوق] *agyrlyk, agram*: Awurçuk (Tuhf, 11a-1).

awurla- I [اَوُورْلَا] *ogurlamak*: Awurlady (Tuhf, 15a-8).

awurla- II [اَوُورْلَا] *hormatlamak*: Awurlady (Tuhf, 5a-10).

awurun- [أَوُرُونْ] *awunmak, dert çekmek, ejir çekmek*: Awurundy (Tuhf, 9b-5).

awus [أُوسْ] *mum*: Awus (MK, I, 58-12).

awut [أَوْتْ] S: **awuç** Awut (MK, I, 78-10).

awuz [أَوُزْ] S: **agyz** Awuz (Tuhf, 27b-4).

awuzgun [أَوُزْغُونْ] *azaşma, yoluny ýitirme*: Awuzgun (Tuhf, 23a-9).

awyçga [أَفْجَا] *garry, yaşuly, goja*: Awyçga (MK, I, 127-11).

awylgu [أَفْلُقْ] *agaç ady, gurum daragty, ondan alynýan gyzył şire unaşa garylýar, gözagyry ýaly käbir dertleri bejermekde peýdalanylýar*: Awylgu (MK, I, 405-11).

awyn [أَوْنْ] *däne*: Awyn (MK, I, 78-16).

awynç [أَفْجْ] *oýnaşma, öwrenişme, ysnyşma*: Awynç (IBM, 79-17).

awýa [أَبَا] *aywa, beýi*: Awýa (MK, I, 104-5).

awzury [أَوُزْرِي] *bugday we arpa unlaryny garyp taýýarlanylýan çörek*: Awzury (MK, I, 128-13).

Aý I [(a)ý Y A:ý, آى, آى] *Aý, asman jisimi*: Aýdan ary, günden görklü (GA, 83-11). Her kim gördi ol aýy (ND, 43a-3). Bu köňül aýy-ýyldyzlar, baharlar gijeýi-gyşlar (ND, 20b-16). Gün we Aý on bir ýulduz aňa sejde kyldylar (SB, 4a-15). <**tolun Aý** – *kamary ýyl hasaby boýunça on dördi gijäniň Aýy, tegelek Aý*: Tolun aý (MK, I, 77-17). Aý tolun bolsa, eligin imlemes (MK, I, 78-2). <**ýaňy Aý** – *täze dogan orak şekilindäki Aý*: Kim oky atyb ytlak kylsa, baş barmagny ýaňy aý kibi ohşatgaý gulagy gatynda (Ýaý, 122a-9).

Aý II [A:ý آى] S: **Aý han** Üç oglyny – Aý we Gök we Tag(y) tokuz miň kişi birle Fereň diýaryga ýiberib... (SB, 123a-17).

aý III [a:ý آى, آى] *aý, ýylyň on iki böleginiň biri*: Bunça kazganypa akaňym kagan yt ýyl onunç aý alty otuzka uça bardy (Bk, go-10) — *Munça gazanyp (basyp alyp), (meniň) kakam kagan it ýylynyň onunjy aýynyň ýigrimi altysynda öldi (uçup gitdi)*. Bu aýnyň başy turur (ZME, 1034; 159-1). Aý (IBM, 184-8). Bir aýda warmazsam iki aý baksun (GA, 144-7). Alar bir aý möhlet tiläb (SB, 122b-6). <**aý tolun** – S: **tolun Aý** Aý tolun (Tuhf, 7a-11). <**aý artuky dört kün** [(a)ý (a)rt(u)ky

tört kün nWk : trVt : IOTR : Y] *bir aý dört gün*: Bunça barkyg bedizig uzyg Bilge kagan atysy Ýollyg tigin men aý artuky dört kün oluryp bitdim bediztim (Bk, go-gb-1) — *Munça uz çeper gümmezi (ymaraty), (çeper) bezegi Bilge kaganyň ýegeni men Ýolly tegin bir aý dört günde oturyp ýazdym, bezedim*.

aý [آى] *ümlük*; *aý, eý*: Ogul, ogul, aý ogul! (GA, 53-6).

aý- I [(a)ýdy IDY, (a)ý(a)ýyn nIYY آى] *áýtmak, diýmek*: Bilge Tonýukuk baňa aýdy (Tk, dg-31) — *Akylly Tonýukuk maňa aýtdy*. Kyýynyň köňlünçe aý ben saňa ne aýaýyn tidi (Tk, dg-32) — *Jezany göwnüňe gelşiçe belle (kesgitile, aýgytla), men saňa (ýene) näme diýeyin – diýdi*. Ol maňa söz aýdy (MK, I, 152-10). Aýdy (IBM, 102-18).

aý- II [(a)ý Y] *áýgytlamak, aýgyt etmek, kesgitlemek, bellemek*: Kyýynyň köňlünçe aý (Tk, dg-32) — *Jezany göwnüňe gelşiçe belle (aýgytla)*.

aý- III [(a)ýd(y)m MDY] *buýurmak, höküm etmek*: Kyýyn aýdym (MÇ, gd-2) — *Jeza höküm etdim*.

aýa [a:ýa آيا] *eýsem*: Aýa nökerleriňiz hem mundak muwafyk tururlarmu? (SB, 126a-27). Aýa ýükleri taş turur ýa temür? (SB, 23a-17).

aýa III [a:ýa آيا, آيا, آيا] *aýa, eliň aýasy, eliň iç ýüzi*: Aýa (MK, I, 80-6). Aýa (Tuhf, 30b-8). Sol eline alsa, gabza barmaklary birle aýasy arasyndaky bogun üzre goýgaý (Ýaý, 113b-5). Hamyr edib golynyň aýasyga ýassy itib gazanga salur erdi (SB, 128a-4). <**aýa ýap-** – *çapak çalmak*: Kars-kars aýa ýapty (MK, I, 291-14). <**sapanyň aýasy** – *sapanyň daş goýulýan ýeri*: Garajuk çopan sapanyň aýasyna taş go(ý)dy (GA, 41-9). Çopanyň üç yaşar tana derisinden sapanyň aýasydy (GA, 56-11).

aýa- [آيا آيا] *áýamak, aýawly saklamak*: Ol tanyň aýady (MK, I, 228-4). Nepis ejnasyny aýap çopan geýmese we leziz agzyýany esirgäp gurug nan iýmese (Ab, 10a-2).

aýag [آياغ lakam] *lakam*: Han aňar aýag aýady: Aýag (MK, I, 228-5).

aýak I [آياق, آياق, آياق] **1)** *áýak, ýöremek üçin hyzmat edýän syna*: Tört aýagy ak at (ZME, 251; 144-1). Depsedi keläni iki aýagydan bir aýagy birle (ZME, 417; 137-1). Aýak (IBM,

142-11). Aýagym paşmak, ýüzüm ýaşmak görmedi (GA, 8-2). Berhowa idi aýagy, sernegüwu agzy suwda (ND, 2a-13). Ol kişiniň her aýak ätleýüb basganda bir ejir ýazylur diýdi (Ýaý, 103b-3). Aýaklaryny bir at guýrugyga baglab (SB, 128b-14). **2) soň, ahyr:** Bu işniň aýagy (ZME, 373; 160-1). **◊aýagna ýüz ur-** – *dergähine, huzuryňa barmak:* Hem urup ýüzler aýagna iman et, sözüne ýar ol (ND, 18a-6). **◊aýagy tozy bile – şol bada, gelen badyna:** Aýagy tozy bile goç kibi gurbana gider (KB, 524-6). **◊aýakdan oltur-** – *ynjalmak, rahatlanmak, rahat oturmak:* Syýawahş ganyny almaý aýakdan oltur-magaýlar (SB, 14b-3). **◊aýakdan tüş-** – *heläk bolmak:* Bir haşarat any ýigeý, ýa açlykdan aýakdan tüşgeý (SB, 6a-31). **◊aýak goý-** – *aýak basmak, gelmek, barmak:* Yemen tofragyga aýak goýub, äliýýimniň tügini kesgeý (SB, 30a-21). **◊baş-aýag – eginbaş, eşik, lybas:** Baş-aýagyňny maňa berib, meniň baş-aýagyňny sen geýib, munda turgyl (SB, 38a-7). **◊başdan aýak – dolulygyna, tutuşlygyna, başdan-aýagyna çenli:** Keýfiýet halny başdan-aýakga aňa şerh kyldy (SB, 38b-21).

aýak II [اَيَاق، اَيْق] *bulgur, jam, okara:* Aýak (MK, I, 79-7). Çakyrylyk aýak (ZME, 205; 121-2). Aýak tola çakyr (ZME, 205; 108-2). Aýak (IBM, 79-4). Altun aýagy elinden ýere çaldy (GA, 71-13). **◊aýak tut-** – *şerap bermek, bulgurlary doldurmak, sakylyk etmek, çakyr aýlamak:* Anda gelib toý kylyb, aýak tutdy (SB, 127a-4). Ulug toý kylyb, altun kürsige olturtub, aýak tutub (SB, 123b-15).

aýak III [اَيَاق] *hokgar, gogur, guş ady:* – Aýak (Tuhf, 20b-11).

aýak IV [اَيَاق] *göçürme ojak, bir ýerden başga bir ýere äkidilip bilinyän ojak, tagan, maňňal:* Aýak (IBM, 169-13).

aýakçy I [اَيَاقچى] *şerap paylaýan, saky:* Aýakçy, getir jamny lebbe-leb, / Ki toý oldy heňňam aýşu tarap (Ab, 11a-11).

aýakçy II [اَيَاق حى] *toýundan gap-gaç ýasaýan ussa:* Aýakçy (IBM, 157-1).

aýal [aýa:l] [اَيَال] **1) aýal, maşgala, zenan:** Aýalyga tiýdi kim, bir ot görüne turur (SB, 7b-16). Ähl we aýal we ferzendleriňni muhafyzat kylmab... (SB, 129a-1). **2) perzent, bala-çaga, ogul-gyz:** Taňry bize bir batman aýal bere

(GA, 14-10). Bir agzy dogalynyň alkyşy-la Allatagala bir aýal berdi (GA, 15-4). **3) aýal-oglan-uşak, tutuş maşgala:** Ähl we aýaly-ňyzny esir kylgaý (SB, 129b-13).

aýalgu [اَيَالغو] *aýdyjynyň we bilbiliň sesi, owazy:* Ýahşy aýalgu bile kökle gopuz (Ab, 10a-8). Ol kyla almasa hem owazlyk, / Kylsa aýalgu bile demsazlyk (Ab, 10a-8).

aýan [aýa:n] [اَيَان] *aýan, anyk, belli:* ...zahyt bildigim gördüm aýan (ND, 31b-9). Onuň Mansuryweş yşky, dil-a, günden aýan oldy (ND, 31b-9).

aýar- [اَيَار] *höwes döretmek, oýarmak, gyzyklandyrmak:* Aýardy (Tuhf, 21b-ç).

aýas [اَيَاس] *açyk:* Aýas gök (MK, I, 111-2).

Aýas [اَيَاس] *adam ady (akýagyzy, açyk ýüzli gullara, memluklara berilýän at):* Aýas (MK, I, 111-2).

Aýasofýa [Aýaso:fýa] [اَيَا صَفِيَه] *Ystambul şäherindäki meşhur kilisäniň ady:* Ýol üzerinde kafyryň Aýasofýasy wardy (GA, 283-10). Aýasofýa alyndugyn habar werdi (GA, 284-11).

aýaş [اَيَاش] *äht, şert, söz:* Aýaş (IBM, 145-2).

aýat [a:ýat] [اَيَات، آيت] **1) aýat, Gurhanyň her bir sözlemi, jümlesi:** Aýat içre bes seniň ekendir ol hablyl-werit (ND, 7a-5). Dawud ol aýat tefsirini maglum kylyb... (SB, 130a-17). **2) alamat, nyşan, aňlatma:** Eger bu sözde sadyk sen, bizge bir aýaty-şahydhah gerek (SB, 12a-13). Alar bu aýatny gördiler (SB, 12a-16).

aýaz [اَيَاز] *aýaz, güýçli gury sowuk:* Aýaz (Tuhf, 21b-13).

aýd [اَيِد] *baýram, dini baýramçylyk:* Bir gün ola kim, aýd ola (ND, 16a-12).

aýdyn [a:ýdyn] [اَيِدْن] *ýagty, nur, şöhle:* Görer gözüm aýdyny, ogul (GA, 119-3). **◊gözüň aýdyn – begençli wakany gutlap aýdylyan söz, gutlag manysyndaky aňlatma:** Muştylyk, gözüň aýdyn! (GA, 270-13).

aýdynla- [a:ýdynla-] [اَيِدْنْ لَا] *ýalpyldamak, lowurdamak, aýdyňlamak:* Aýdynlady (Tuhf, 37a-2).

aýdynlyk [a:ýdynlyk] [اَيِدْنْ لِك] *aýyň ýagtylygy:* Aýdynlyk (Tuhf, 36a-3).

aýdyň [a:ýdyň اَيْدِيْنْ , اَيْدِيْنْ] *aýdyň, aý şöhesi*: Aýdyň (MK, I, 106-6). Aýdyň (IBM, 152-12).

aýguçy [(a)ýguçysy lslEWGY] *geneşçi, maslahatçy*: Kagany alp ermis aýguçysy bilge ermis (Tk, go-10) — (*Türkmen halkynyň kagany edermen, (batyr), geňeşçisi akylly-myş (akylly eken)*).

aý-gün [a:ý-gün اَيْ كُون] *aý-gün*: Oldy ýüzünden münawwer aýy-gün, enjüm tamam (ND, 22b-4).

aýgyr [اَيْغَر , اَيْغَر] *aýgyr, at (erkek)*: Aýgyr (IBM, 170-14). Aýgyr (Tuhf, 13a-3). Gara aýgyry ýarag-la getüriň (GA, 84-1). Biň dahy aýgyr getüriň kim, hiç gysraga aşmamış ola (GA, 85-9). Toý edib, atdan aýgyr, deweden bugra, goýundan goç gyrdyrmışdy (GA, 10-5). Oglanjygymyň ilk awydyr diýu atdan, aýgyr, deweden, bugra, goýundan goç gyrdyrdy (GA, 23-6). <**al aýgyr** – *al aýgyr, gyzylymtyl sary at*: Altyňdaky al aýgyry maňa wergil (GA, 244-2). Al aýgyrym getüriň (GA, 246-7).

Aýgyrgözler suwy [اَيْغَر كوزلر صوِي] *köl ady*: Aýgyrgözler suwyndan at ýüzdüren (GA, 62-8). Aýgyrgözler suwyndan at ýüzdüren (GA, 206-10).

aýgyrlu [اَيْغَرْلُو] *aýgyrly, aýgyry bolan*: –Gazan begiň ynagy boz aýgyrlu Beýrek çapar ýetdi (GA, 61-6). Boz aýgyrlu Beýrek çapar ýetdi (GA, 161-2).

aýgyrlyk [اَيْغَرْلُق] S: **aýgyrlu** Bunuň ady boz aýgyrlyk Bamsy Beýrek olsun (GA, 75-11).

Aý han [A:ý han اَيْ حَان] *adam ady (erkek), nesilbaşysymyz Oguz hanyň alty oglunyň biri*: Ikinjiniň ady Aý han erdi (SB, 122b-23). Aý han ferzendleri kim, ikinji ogul erdi (SB, 125b-22).

aýla- [اَيْلَه] *şerap aýlamak, paýlamak*: Aýlama sen, gör ýöri (ND, 43b-8). <**el aýla** – *el bulamak, salgamak, el bilen çagyrmak*: Kyrk ýigidine dilbend saldy, el aýlady (GA, 34-4).

aýlan- [اَيْلَان] **1)** *yzyňa dolanmak, öwrül-mek, aýlanmak*: Aýlandy ýörüwerdi (GA, 50-4). **2)** *başga bir şekile geçmek, öwrül-mek*: Gör gamym efzunlygyn her dem ki, eşkim haýlynyň, / Katrasy bahr oldy imdi aýla-nyypdyr ganyga (Ab, 10a-16).

aýlaşu [اَيْلَاشُو] *kiçi selle*: Aýlaşu (IBM, 166-5).

aýluk-aýluk [اَيْلُقْ اَيْلُقْ] *şeyle-şeyle*: Aýluk-aýluk (MK, I, 103-11).

aýlyk [a:ýlyk اَيْلُقْ] *aýlyk, bir aýyň dowamy*: Aýlyk (Tuhf, 35b-4).

aýman [اَيْمَان] *elek, galbir*: Aýman (Tuhf, 34a-7).

aýn I [اَيْن] *asyl, kök, esasy <farzy-aýn – esasy parz, ýerine ýetirilmegi hökman bolan esas*: Farz iki dürlüdür, biri farzy-aýndur (MAS, 4b-4).

aýn II [اَيْن] *göz, garak*: Eger... aýnyňyz bar bolsa, leşgeriňiz Antakyýa leşgeriden artukrak imes (SB, 123b-30). **dil-aýny** – *köňül, göwün, kalp, köňül gözgüsi*: Mujella etdi dil aýny, açyldy şugladar oldy (ND, 35b-15). <**tarfatul aýn** – *göz açyp ýumasy salym, bir pursat*: Bir tarfatul-aýnda Allatagala takdery birle Razyh leşgerini heläk kyldy (SB, 15a-28).

aýn III [اَيْن] *arap elipbiýiniň on sekizinji harpy*: «Mim-u aýn», «şin-u käfiň» gör kemaly gudratyn (ND, 4a-6).

aýna I [a:ýna اَيْنَه] *aýna, ýüz görülyän esbap*: Gören aýnaýy-dilden jemalyň, eý şahy älem! (ND, 33a-7).

aýna II [a:ýna اَيْنَه] *anna güni*: Sagyş gününde aýna görkli (GA, 6-10). Aýna güni okyýanda kutba görkli (GA, 6-10).

Aýna Han [A:ýna Ha:n اَيْنَه حَان] *adam ady (erkek)*: Erse Aýna han ilgeri gelmäb, ogly Öwsere han garşu çykyb uruşdylar (SB, 127a-25).

Aýnamelek [A:ýnamelek اَيْنَه مَلِك] *adam ady (aýal)*: Aýnamelek, Gutlumelek ölmäge, ýitmäge gitmemişdim (GA, 8-12).

aýnalyk [اَيْنَالُك] *hepdelik*: Aýnalyk (Tuhf, 35b-5).

aýne [اَيْنَا] *anna güni*: Aýna (Tuhf, 12a-1).

Aýnuttemr [اَيْنُتْتَمْر] *ýer-ýurt ady*: Aýnuttemr şäheri kim, harab bolub erdi (SB, 31b-12).

aýňar- [اَيْنَا] *ulagyň yzyňa mündirmek*: Aýňarmak (IBM, 124-17).

aýrag ýag [اَيْرَاغ يَاغ] S: **aýran** <**aýrag ýag** – *mesge ýagy*: Aýrag ýag (IBM, 166-3).

aýran [ايران ، آيران ، اَيران] *çal, gatyk ýaýylyp, ýagy alnandan soň galýan suwuklyk*: Aýran (MK, I, 109-9). Aýran (IBM, 166-1). Aýran (Tuhf, 31b-12). Ajy aýran tökülende çap-çap içen (GA, 46-10). Peýnir we gatyk we aýran (SB, 32a-9).

aýru [اَرو ، اَرو ، اَرو] S: **aýry** Muny tilemesen, aýru nä gerek? (MK, I, 113-7). Awjylardan aýru (GA, 241-3).

aýru-aýru [اَرو اَرو] *aýry-aýry, dürli-dürli*: Aýru-aýru ýollar yzyn dewe bilür (GA, 5-3). Her sabtga aýru-aýru aryg bolgaý (SB, 9a-23).

aýruk I [اَروك] *dolanuwsyzlyk, gaýdyp gelmezsizlik*: Aýruk (Tuhf, 39a-2).

aýruk II [اَروك] *gaýry, özge, başga*: Aýruk (MK, I, 103-8). Aýruk (IBM, 188-5).

aýruk III [اَروك] *ýer eýesi, mülk eýesi, -patyşa*: Aýruk (IBM, 188-5).

aýruluk [اَرولك] *aýrylyk, özgelik, başgalyk*: Aýruluk (Tuhf, 34b-11).

aýrup-aýrylma [اَروپ اَرومله] *aýryp-aýrylmazlyk*: Bulup bir jismi-hakkany, aýrup-aýrylma sen andan (ND, 10b-3).

aýry [اَري] *aýry, başga, özge* ⇨ **aýry düş-** *aýrylmak, jyda düşmek, aýra bolmak*: Ki sen dürri-ýetim sen, kum sadafdan aýry düşmüssiň (ND, 21a-9).

aýryja [اَريجه] *aýryja*: Kim bu ben jansyz edermi, aýryja bir dem karar (ND, 24a-12).

aýryk I [اَريك] S: **aýruk II** Aýryk (Tuhf, 34b-11). Maňa tutan gerdege aýryk girsün (GA, 144-11). Adahlusyn aýryklar alurken tutub alan (GA, 286-9).

aýryk II [اَريك] *aýryk, ösümligiň ady*: Aýryk (MK, I, 103-9).

aýryl- [اَريل] **1)** *aýrylmak, daşlaşmak*: Aýrylmak (IBM, 123-10). Görüp wahýy oldy ruha kim aýryl uşbu kalpdan sen (ND, 22a-4). Aýrylyp daryl-penada akybet ansyz ýata (ND, 4a-16). Ýaýyň gabzasyndan ok aýrylur (Ýaý, 115b-7). **2)** *gopmak*: Başy boýnydan aýrylyb, ýerge tüşdi (SB, 127b-3). **3)** *aýra düşmek, gitmek*: Beg nökerinden, nöker beginden aýryldy (GA, 63-13). Aýryldy gülden bir zaman (ND, 44a-14). Aýrylmaz rahy-Ahmetden olupdyr menziliň Nagşy (ND, 42b-6). **4)** *yoluňy iýtgetmek, hak ýoldan çykamak, azaşmak*:

Ýüküň tut ruz-u şeb, ýoldan aýrylma (ND, 26b-18).

aýrylyk [اَريك] *aýrylyk, aýralyk, jyda düşmeklik*: Söýle kim, çekdim pyrak, aýrylyk derdini us (ND, 4a-14). Halas olmaz galar ahyr, lybasy-aýrylykda ol (ND, 42b-3).

aýrys- [اَريش] *aýrylyşmak*: Olar iki aýryşdy (MK, I, 227-3).

aýş [اَيش] *wagtyhoşluk, aýşy-eşret*: Anyň gyzyny alyb, aýş we eşretge meşgul boldy (SB, 127a-22). Anda aýş we tanaggum birle ötgerür erdi (SB, 121b-23).

aýt- I [اَيت] *aýtmak, diýmek, bir zat hakda habar bermek*: Aýtmak (IBM, 122-15). Ýüzüm çäk eýleýip aýtdym, buldum hikmetiň, ýa Rep! (ND, 29a-1). Eliň çek şirki ihfadan, ki, aýtdy ony pygamber (ND, 10b-3). Ben Saňa aýtdym daryga, eýledim kendim hata (ND, 4b-11). Senden bir söz sorar men rast aýtgyl (SB, 129b-16). Eşitgil imdi sen tä kim, aýdam bir-bir bu gün ony (ND, 2b-16).

aýt- II [(a)ýtd(y)m MDZY] *jogapkärlice çekmek, jogapkär bolmaga çagyrmak*: Tata-ryg aýtdym (MÇ, gd-8) — *Tatarlary jogapkärli bolmaga çagyrdym (ýa-da jogapkärlice çekdim)*.

aýtur- [اَيتُر] *aýtdyrmak*: Ol maňa söz aýturdy (MK, I, 226-11).

aýtyg [اَيتِغ] S: **aýtyş** Aýtyg (MK, I, 103-6).

aýtyl- [اَيتِل] *aýdylmak*: Söz aýtyldy (MK, I, 227-5). Mundan burun aýtylyp erdi (SB, 18b-17).

aýtyş [اَيتِش] *hal-ahwal soraşma*: Aýtyş (MK, I, 103-4).

aýu [اَؤي] *aýy, haywan ady*: Aýu (Tuhf, 15b-3).

aýu bir- [(a)ýu birti ltrlb : WY] *erkini bermek, dolandyrmagy buýurmak*: Kulym küňim budunyg teňri ýer aýu birti (MÇ, gd-2) — *Asman-Ýer (Huday) guluň, gyrnagyň, halkyň erkini (maňa) berdi (dolandyrmagy buýurdy)*.

aýwa [اَؤوا] *aýwa (miwäniň ady)*: Aýwa (IBM, 182-12).

aýyb [اَيب] **1)** *günä, utanç, gelşiksizlik, ýetmezçilik, kemlik*: Aýybluja han gyzy äre warmak aýyb olur (GA, 115-3).

Arabda, hususan Nugman aýyb allyda turur kim, öz gyzlarydan ajamga bergeýler (SB, 40b-28). **2) kemçilik:** Andan ýedi dürlü aýyb hasyl olur (Ýaý, 132a-3). Ýaýny doldurmak bunuň kibikdür, gulagynyň ýumsak etine ýetire, andan egsik bolmagaý, aýyb durur (Ýaý, 119a-2). On aýyb we afat anda bar erdi (SB, 2a-22). **◊aýby kak-** – *aýby açmak, aýbyny aýtmak, aýbyny ýanjamak:* Olanja aýbymyzy kakdy (GA, 114-7). **◊aýyb goş-** – *aýyp ýöňkemek:* Mere, dälü ozan, men aýyblumyýam kim, maňa aýyb goşar sen – diýdi (GA, 115-5).

aýyblu [عيب لول] *şikesli, kemli:* Aýybluja han gyzy, äre warmak aýyb olur (GA, 115-3). Mere, — dälü ozan, men aýyblumyýam (GA, 115-4-5).

aýyb ol- [عيب اول] *günä bolmak, aýyp bolmak:* Alp äre gorhy werme aýyb olur (GA, 176-6).

aýyd [a:ýyd عايد] *dolanma, gaýdyp gelme:* Her ne siz Suwarga kasd kylyb erdiňiz, ol sizge aýyd boldy (SB, 129a-9).

aýyd- [(a)ýydm(y)s SMDIY] S: **aýt- I** Bögü kagan baňaru ança aýydmys (Tk, dg-34) — *Bögi kagan maňa şeýle diýdi.*

aýyd bol- [a:ýyd bol- عايد بول] *dolanmak, gaýdyp gelmek:* Öz hilesi hem özige aýyd boldy (SB, 18a-31).

aýyg I [أَيْغ] *örän:* Aýyg ezgu (MK, I, 79-4). Aýyg ýawuz neň (MK, I, 79-6). Aýyg (MK, I, 79-3).

aýyg II [أَيْغ , أَيْغ , أَيْغ] S: **aýu** Aýyg (IBM, 174-8). Kuhyýy dag içre bir aýyg tutup, / Örgetip erdi any köp ýutup (Ab, 11a-19).

aýyk I [أَيْق] *wada:* Anyň maňa aýyky bar: Aýyk (MK, I, 79-10).

aýyk II [أَيْق , أَيْق] *aýyk, serhoş däl, içgi içmedik:* Aýyk (IBM, 152-10). Aýyk (Tuhf, 22b-4).

aýyk- [أَيْق] *bagyşlamak:* Aýykdy (IBM, 110-7).

aýyklan- [أَيْقَلَن] *aňly bolmak, pähimli bolmak, aýyklanmak:* Aýyklandy (Tuhf, 22b-ç).

aýyl- I [أَيْل] *aýdylmak, mälim edilmek:* Aňar söz aýyldy (MK, I, 225-15).

aýyl- II [أَيْل] *aýňalmak, essiňe gelmek:* Aýyl gaflat meýinden ki, heder kyl! (ND, 26b-9).

aýyllu [أَيْلِلو , أَيْلِلو] *agylly:* Gara aýyllu goýunyňy ýüklü goduň, goç oldy (GA, 212-1).

aýyn [a:ýy:n آيِن] *dessur, ýörelge, döp-des-sur, düzgün, kada:* Tug we aýyny-seraperde we dehliz ol peýda kyldy (SB, 15b-1). Rüstem any badyşahlar aýyny birle tekfin we tejhiz kylyb, defn kyldy (SB, 17b-25).

aýyr- [آيِر , آيِر] *aýyrmak, jyda düşürmek:* Ary imandan aýyrmasun (GA, 291-4). Bir etgil lutf ile gahryn, aýyrma, ýara mährem düş (ND, 18a-10). Ýusufny öziden aýyrmas erdi (SB, 4a-13). **2) ar almak, urşup duranlary aralaşdyrmak, biri-birinden arasyny açmak:** Gelip alarny aýyrgaý tiýdi (SB, 7b-4). **3) böl-mek, bölümlemek, bölümçä bölmek:** Erse her sabtdan bir kişi kim, on iki kişi bolgaý, aýryb, ilgeri ýiberdi (SB, 9a-6).

aýyt- [أَيْت , أَيْت] S: **aýt- I** Aýytdy (Tuhf, 29b-12). We dahy resul alayhyssalam aýytdy (Ýaý, 101b-6). Ol nebi aýtdy: «Namaz diniň diregidür» (MAS, 4a-1). Biz aýytduk «Hak wagt şertdür» (MAS, 13b-4).

aýýar [aýýa:r عَيَار] *hayýar, mekir, melgun:* Alar bir jebbar we aýýar kowum erdiler (SB, 121b-16).

az [(a)z q] *halk ady:* Az budun ýagy kaldy (Kt, dg-2) — *Az halky (bize) ýagy (bolup) galdy.* **◊az ýagyz** [(a)z ý(a)g(y)zyn nlqGY q] *az tohumyndan bolan, garador at (az – halk ady):* Kül tigin az ýagyzyn binip tegdi eki erig sançdy (Kt, dg-8) — *Kültegin garador az atyny münüp, hüjüme geçdi, iki äri (urşujyny) sançdy.*

az [(a)z q , (a)z(y)g Gq a:z از , از] *az, köp däl, az sanly:* Biz az ertimiz (Bk, gd-32) — *Biz azdyk. Azyg ýüksig körtig irti (Oý, çep-7) — (Biz) azy artyk (köp) saýdyk (hasap etdik).* Isi ýer tapa az er yty (MÇ, gd-11) — *(Olaryň) arkalaşyk ýurtlaryna az adam (är) ugratdym.* Atan ýüki aş bolsa, açga az görünür (MK, I, 72-8). Az neň (MK, I, 76-5). Az sanlady nemäni (ZME, 1034; 136-2). Az (IBM, 188-2). **◊az göz birle gör-** – *kemsitmek, kem saýmak, peseltmek:* Hakky-nygmatym saklamab meni az göz birle görüb turur sen (SB, 38a-4).

az- [(a)zm(a)l(y)m MLMZ a:z اَز ، اَزْ] **1) az-** mak, ugruňy ýitirmek, ýalňyşmak: Taňry bilge kaganta adyrylmaly azmaly (Oý, sag-11) — Taňry dek akyllý kagandan aýrylmalyň, azmalyň. **2) azaşmak, ýoluny ýitirmek:** Ula (çelgi) bolsa, ýol azmas, / Bilik bolsa, söz ýazmas (MK, I, 76-5). Ol ýol azdy (MK, I, 151-11). Azdy ýolny (ZME, 917; 155-1). **3) zaýalanmak, ýaramsyz bolmak:** Azgan (ZME, 787; 105-2). <>**amalyň az-** – päliň azmak, ýoldan çykmak, erbet işlere baş goşmak: Amalyňmy azdy, fygylyňmy azdy, ajalyňmy geldi (GA, 83-7). Amalyňmy azdy, fygylyňmy azdy, ajalyňmy geldi (GA, 83-7). <>**fygylyň az-** — S: **amalyň az-**

aza [aza: عزا] *ýas, matam:* Aza we tagzyýet merasymydan soň toý kylyb (SB, 127b-19). Erse aza we matam tutub (SB, 17b-7).

azab [aza:b عذاب] *azap, görgi, dert:* Azab ýamgury Taňry ýagdurdy alarga (ZME, 934; 162-2). Säher wagtyda Ized tagalanyň azab we ykaby alarga ýetişdi (SB, 2b-23). Lut ol azabdan habardar boldy (SB, 2b-25).

azab kyl- [aza:b kyl- عذاب قيل] *azap bermek, ezyýet, jebir bermek:* Any enwag azablar kyldylar (SB, 25b-32). Göýä aňa hiç azab kilmab tururlar (SB, 25b-33).

azad [aza:d آزاد] *azat, erkin, garaşsyz:* Azad hatun (ZME, 167; 109-2). <>**azad hat** – azatlygyny kepillendirýän hat, azatlyk berlendigini aňladýan resminama: Rüstemniň ol merdanalygyny görüb, aňa azad hat ýazyb, bendelik adyny andan göterib... (SB, 14a-7).

azad bol- / **azad ol-** [aza:d bol- / aza:d ol- / آزاد بول آزاد اول] *azat, erkin, garaşsyz bolmak:* Azad boldy gul (ZME, 812; 109-2). Anuň jany azad olsun (GA, 162-1).

azad eýle- [aza:d eýle- آزاد ايله] *azat, erkin, garaşsyz etmek, erkinlige ygtyýar bermek:* Kyrk ewli gul-la kyrk çerriýe ogly başyna çöwürdi, azad eýledi (GA, 153-11). Kyrk baş gul, kyrk gyrnak ogly Oroz başyna azad eýledi (GA, 65-7).

azad kyl- [aza:d kyl- آزاد قيل] S: **azad eýle-** Azad kyldy gulny (ZME, 484; 109-2). Eger azad kylsa häkim turur sen (SB, 123b-8).

azadlyk [آزادلىق] *azatlyk, erkinlik*
<>**azadlyk halkasy** – *azat edilendigini*

aňladýan halka, azatlyk berlendigini alamatlandyryýan gulak halka: Eger Oguz merhemet kylyb, azadlyk halkasy gulagymga salgaý, men dagy bendelik jergesige girib (SB, 123a-3).

azak [أَذَق] S: **ayak** Öküz azagy bolgynça, buzagu başy bolsa ýeg (MK, I, 58-9).

azakla- [أَذَقْ] *ayaklamak, ayak bilen depmek:* Ol any azaklady (MK, I, 255-16).

azaklan- [أَذَقْلَنْ] *ayaklanmak, ayak bitmek:* Azaklandy neň (MK, I, 246-14). Alym giç galsa azaklanur (MK, I, 246-12).

azaklyg [أَذَقْلُغْ] *ayakly:* Azaklyg neň (MK, I, 130-14).

azaklyk [أَذَقْلُكْ] *üzüm agajynyň aşagyna goýulýan agaç direg, paýa:* Azaklyk (MK, I, 132-4).

azamat [عظمت] **1) haybatlylyk, köplük, gabaralylyk, ululyk:** Fereň ilçileri ol leşger azamatyny görüb, öz welaýatlaryga ýetdiler... (SB, 123a-32). Erse tagfur ulug, azamat çerik birle Isgender barabaryga geldi (SB, 19b-4). **2) haybat, şan-şöhrat, ululyk, beýiklik:** Alty ýüz ýyl azamat we kämranlyk birle badyşahlyk kyldy (SB, 2a-18). Munça söwket we azamat birle öz kutuny halaldan kesb kylur erdi (SB, 13a-9).

azamut [azamu:t عظمت] *Taňrynyň söz bilen beýan edip bolmaýan beýikligi:* Dahy syry-azamuta erişip galdy giri (ND, 30b-12).

azarla- [aza:rla- ازارلا] *azar bermek, azar bolmak:* Azarlady atasyny (ZME, 696; 145-2).

azaş [أَذَشْ] *dost, ýoldaş:* Azaş (MK, I, 59-10).

azça [(a)z(ç)a AZ] *azajyk, azrak, biraz, az sanlyja:* Keligme beglerin budunyn itip ýygyp azça budun tezmis erti (Tk, gb-43) — (On oklaryň gelen beglerini, halkyny düzgüne salanymda, ýygñanymda, halkyň azajygy tezipdi (gaçypdy).

azdad [azda:d ازداد] *garşydaşlar, duşmanlar:* Pişwa bolub, defgi-azdad üçün gazaga meşgul bolgaý (SB, 12a-9).

azdyr- I [a:zdyr اَزْدِرْ] *azdyrmak, azgynlyga ýüz urdurmak:* Azdyrды (Tuhf, 6a-1).

azdyr- II [a:zdyr اَزْدِرْ] *azaltmak:* Azdyrды (Tuhf, 30a-2).

Azerbaýjan [A:zerba:ýja:n اذربايجان] *y'er-yurt ady*: Azerbaýjandan ötüb, ...Deşti-Gybjakga bardy (SB, 10b-26). Derbend ýolydan — Azerbaýjanga bardy (SB, 14b-27).

azgas [azga:s اصغات] *bulam-bujar, garym-gatym*: Bu tiş azgas we ahlam bolgaý (SB, 5a-18).

azgun [a:zgun ازغون] *azgyn*: Azgun dinlü kafura ben waraýym (GA, 25-6). Azgun dinlü ýagu kafurdyr ogul (GA, 128-7).

azgyr [اڭغړ] *höwre goýlan haywan*: Iki azgyr birle esrişdi (MK, I, 199-14).

azgyrak [اڭغراق] *dag goçy*: Azgyrak (MK, I, 128-5).

azgyrlan- [اڭغرلن] *höwür islegi oýanmak, aýgyrlanmak*: Taý azgyrlandy (MK, I, 262-12).

az kyl- [a:z kyl- از قیل] *azaltmak*: Az kyldy any (ZME, 121; 13b-2).

azkyňa [(a)zk(y)ňa AfhZ] *azajyk, az sanly*: Ulug Irkin azkyňa erin tezıp bardy (Kt, gd-34) — *Ulug Irkin azajyk ärleri (adamlary) bilen gaçyp gitdi*. Azkyňa türk budun ýöriýir ermis (Tk, go-9, 10) — *Türkmen halky az sanly bolup göçüp-gonup ýördi*.

azla- [a:zla- ازلا] *sanamak, saymak, hasaplamak*: Azlady (IBM, 112-14).

azm [عزم] **1** *niýet, maksat*: Azmy-safary-Kerk we Başgyrd kylyb... (SB, 121b-10). Ol we-laýat azmyga leşger tartyb... (SB, 126b-3). **2** *ýöriş, çozuş*: Kuraýyş kabaýylynyň barçasyna Ebrehe azmydan habar kyldy (SB, 35b-32).

azma I [اڭما] *öý haywany*: Azma ýylky (MK, I, 116-11).

azma II [اڭما] *biçilen tokly*: Azma (MK, I, 116-13).

Azman [(A)zm(a)n Gh NMq] *atyň ady, Azman*: Kül tigin Azman akyg binip tegdi sançdy (Kt, dg-6) — *Kültegin Azman atly ak ata münüp, hüjüme eňdi (okduruldy), sançdy*.

azmaýyş [a:zma:ýyş آزمایش] *synag, barlag, derňew*: Seniň zoryňny azmaýyş kylur erdim (SB, 11b-24).

azm kyl- [عزم قیل] **1** *ýöriş etmek, çozmak, goşun çekmek*: Azmy-Azerbaýjan kylyb... (SB, 30b-28). Köb çerik birle Yrakga azm kyldy (SB, 27b-32). **2** *niýet etmek, meýil etmek, göwnüňe*

düwmek: Musa ...gorkub, gaýturga azm kyldy (SB, 7b-18). Azm kyldy kim, alarny Allatagala ybadatyga buýurgaý (SB, 13a-25).

Azmude [A:zmu:de ازموده] *adam ady (erkek)*: Saba ogly Azmude atlyk köb çerik birle atasy kinige gele turur (SB, 37b-29). Hurmuzd Azmudäni... köb ygzaz we ekram kylyb... (SB, 37b-33).

azna- [اڭنا] *üýtgemek, özgermek*: Ýer aznady (MK, I, 242-1).

aznawur [ازناور] *aznawur, kuwwatly, haybatly*: Mere, aznuwar, ne haýfumyz galdy (GA, 39-6).

azrak [a:zra:k آزرآق] *azajyk, birneme*: Emma bingen kişiye eýle gerek kim, nyşandan azrak gyýk durgaý (Ýaý, 125a-6). Bagzylary azrak göterdiler (SB, 122a-19).

azrar [azra:r اضرار] *zyýanlar, erbetlikler*: Ol usýan we azrar sebäbiden Allatagala sahatyga tuşub... bibähre galdylar (SB, 6b-33).

azruk [اڭرُق] **S: aýruk II** Azruk (MK, I, 91-3).

azryk [اڭرُق] **S: aýruk II** Azryk (MK, I, 91-2).

azryl- [اڭرُل] **S: aýrylmak 4** Ýol azryldy (MK, I, 209-7).

azrym [اڭرِم] *eýeriň aşagyna goýulýan keçe, içirgi*: Azrym (MK, I, 97-16).

azryş [اڭرِش] *aýryş, her iki ýoluň çatrykdan soňky başlangyjy, aýrylýan ýeri, ýol aýyrt*: Azryş (MK, I, 89-4).

azu [(a)zu Wq اڭو] *ýa, ýa-da*: Azu bu sabymda igid bargu (Kt, go-10) — *Ýa-da bu sözümdä ýalan barmy? Üzüň iýgi azu kagun* (MK, I, 82-15). Gelirmü sen azu baryrmu sen? (MK, I, 82-15).

azud [عَضُد] *gol, el*: Biri bilekdir we biri bazydyr, oňa arap dilinje azud diýrler (Ýaý, 130a-9).

azuk [اڭُق، اڭُق] **1** *näbelli, nämälim*: Azuk neň (MK, I, 63-2). **2** *duýdansyz, haýsy tarapdan — gelendigi näbelli*: Azuk ok (MK, I, 63-16).

azuk [(a)zuky lhWq a:zuk اڭُق، اڭو] *azyk iýmit*: Biziň sü aty turuk azuky ýok erti (Kt, gd-39) — *Biziň goşunymyzyň aty (atlary) hor, azygy ýokdy*. Sartnyň azugy aryg bolsa, ýol

üze iyr (MK, I, 64-3). Azuk (IBM, 188-2). Ýedi günlük azuk-la çykaýyn (GA, 126-4). Ýol azugy balyg götergeý (SB, 9b-19). Alarga azuk we tagam ýibermek gerek (SB, 37b-12).

azukla- [اَذْكُلْ] *çuňňur, diýpli öwrenmek, bilmäge synanyşmak, aýyklamak*: Ol any azuklady (MK, I, 256-1).

azuklan- [اَزْكُلْنِ] *azyk edinmek*: Är azuklandy (MK, I, 247-2).

azuklug [a:zuklug اَزْكُلُغ] *azykly*: Azuklug aruk armas (MK, I, 130-17).

azukluk [a:zukluk اَزْكُلُك] *azyklyk iýmit*: Azukluk (MK, I, 132-17).

azuk-munk [اَزْكُ مُنْكَ] *gaçgak, ýoldan çykan*: Azuk-munk (MK, I, 64-1).

azurda hatyr bol- [a:zurda hatyr bol- اَزْرَدِه] *ynjamak, göwni galmak, göwnüne degilmek*: Güştasb bu peýgamdan azurda hatyr bolub (SB, 17a-33).

azut [اَزُتْ] *owuç, gysym*: Bir azut neň (MK, I, 51-4).

azutla- [اَزُتْلَا] *gysymlamak*: Ol ýarmak azutlady (MK, I, 251-4).

azwaý [اَزْوَاي] *boz (reňk)*: Azwaý gurt enügi erkeginde bir köküm war (GA, 280-11).

azy [اَزْي] *azy diş, gyýak diş*: Azy (Tuhf, 23a-ç).

azyd- [اَزْد] *islemek, höwes etmek, arzuw etmek*: Azydmak (IBM, 121-8).

azyg I [اَزْغ] S: **aýu** Awçy neçe al bilse, azyg ança ýol bilir (MK, I, 61-6).

azyg II [اَزْغ] S: **azy** Azyg (MK, I, 62-3).

azyglyg [اَزْغَلْغ] *ayyly, aýysy bolan*: Azyglyg tag (MK, I, 130-7).

azyglyk [اَزْغَلْكَ] *azyly, azy dişi bolan*: Azyglyk (ZME, 325; 105-2).

azyk [a:zyk اَزْيُك] *azyk, iýmit, azyk önümleri*: Azyk (Tuhf, 18a-1).

azykgan- [a:zykgan- اَزْيُكَان] *azaşan, ýoluny ýitiren*: Bark urup agşam azykgan kârübanyň örtedi (Ab, 5a-15).

azyl- [اَزْل] S: **aýyl-** II Esrük azyldy (MK, I, 168-13).

azyl- [a:zyl اَزْل] *azaşylmak, ýalňyşylmak*: Ýol azyldy (MK, I, 170-7).

azym [azy:m اَظِيْم] **1) uly, gazaply**: Mundak azym uruşlar wakyg boldy (SB, 124a-33). **2) uly, giň**: Ol dag bir ulug-azym ýazy gyragyda erdi (SB, 158b-26). **3) örän, has, diýseň**: Azym görklü mahbub gyzy wardy (GA, 172-11). Azym nähoş ermiş (SB, 125b-31). Azym hoş hal bolub köňlini kawy kyldy (SB, 126a-30). Ol azym akyl we dana... erdi (SB, 126b-14). <>**azym jüsse** – *daýaw, bitgin göwreli, belent kamatly*: Ol mowzugnyň halky belend kamat we azym jüsse bolur (SB, 19b-18).

azymat kyl- [azy:mat kyl- اَزِيْمَت كَيْل] *yöriş etmek, ugramak*: Andan Mysyr beladyga azyamat kyldy (SB, 2b-14). Şamga azyamat kyldylar (SB, 2b-26). Zulmat welaýatyga azyamat kyldy (SB, 122a-12). Leşgerini ýygyb Kürdüstanga azyamat kyldy (SB, 122b-9).

azymrak [azymra:k اَظِيْم رَاك] *has uly, has çökder*: Bu ikinji harablyk Buhtunnasr harablygydan azymrak erdi (SB, 20b-7).

azyn [اَزْن] S: **aýruk II** Görklük tonug özüňge, tatlyg aşyň azynga (MK, I, 47-9).

azyr- [اَزْر] *ayyrmak, tapawutlandyrmak*: Ol ezgüni ýawlaktan azyrды (MK, I, 155-6).

azyş- [اَزْش] *agsamak*: Är azagy azyşdy (MK, I, 159-1).

azyt- [a:zyt اَزْت] *azaşdyrmak*: Jan zenehdany çahynda özün azytdy diýdüm (KB, 454-10).

azyz [اَزْز] *tümmek, depe, beýik*: Azyz (MK, I, 55 -12).

B

ba [ba: ٭] *sözöni kömekçi, bilen, birlikde*: Nazyr dünýäde saňa egerçe ba nazaram (KB, 306-14). Bunça güstah olur ki, zire ba Kerman eder (KB, 182-12). Sen sor özüňi, ýetir sen zire ba Kerman (KB, 414-7). <>**ba diýanat** – *dindar, takwa*: Ol ba diýanat we nikukär kişi erdi (SB, 31b-7).

ba- [ba:- ٭] *baglamak, daňmak*: Ol atyg bady (MK, III, 187-8).

bab I [ba:b ٭] *gapy, derweze* <>**baby-yşk** – *yşkyň gapysy*: Baby-yşkyň

mekdebinden dersi-Haka Nagşyýa (ND, 8b-17). **◊baby-Rahman** – *Hudaýyň gapysy*: Fi sebililla mujahyt, baby-Rahman beklärüz (ND, 15b-3). **◊baby-rehmet** – *rehmet gapysy, mähir gapysy*: Açyldy baby-rehmet çün, göründi suraty Rahman (ND, 22a-1). **◊fathy-bab** – *ýeňiş gapysy, derwezesi*: Oýandy, şimdi dilär kybla fathy-bab gözüm (KB, 107-11). **◊tobaýy-bab** – *toba gapysy*: Aňa olmyýa hidaýat, gapunub tobaýy-bab (ND, 3b-5). **◊toba baby** – *toba gapysy*: Gapanyp topanyň baby... (ND, 42a-5).

bab II [ba:b باب] *bab, bölüm*: Bu bab ok atmagyň aslyn beýan kylur (Ýaý, 111a-3).

bab III [ba:b باب] **1)** *ugur, mowzuk, mesele*: Bu babda bir endişe kylyp, bizge bir bilik bergil (SB, 124b-1). Bu babda söz we geňes atam birle turur (SB, 127b-13). **2)** *babatda, dogrusynda*: Ne wefa babyda bar, älemde imiş şeyda kibi (BD, 23b-7).

bab IV [ba:b باب] *papa, hristianlaryň baş ruhanysy, halypasy*: Bab kim, Mesihge halyfa erdi, anda bolur erdi (SB, 20b-17). Henüz ol ýygaçdan baky bar turur bab-halyfaýy – Mesih alayhyssalam alyda (SB, 20b-20).

baba [ba:ba بابا، با] *kaka*: Ogul dahy neýlesün, baba ölüb, mal galmasa (GA, 6-1). Baba, maňa bir gyz alywer (GA, 82-1).

babas I [ba:bas باباس] *ruhany, hristian ruhanasy*: Babas (Tuhf, 28b-11).

babas II [ba:bas باباس] *alym*: Babas (Tuhf, 24b-3).

Babyl [Ba:byl بابل] *ýer-ýurt ady, gadymy Wawilion*: Yrak hududyda Babyl şäheri turur (SB, 2b-4). Anyň weladaty Babyl hududyda erdi (SB, 2b-7).

Babyl-ebwab [Ba:byl-ebwa:b باب الابواب] *ýert-ýurt ady, Derbend şäheri*: Derbendde, Babyl-ebwabga meşhur turur (SB, 31a-24). Babyl-ebwab diwaryda köb sagy kylur erdi (SB, 31b-6).

baçak [baçak باچاق] *hristianlaryň orazasy*: Baçak (MK, I, 345-5).

baçyg kyl- [baçyg بایغ کړل] *wada, äht etmek*: Ol meniň birle baçyg kyldy (MK, I, 310-6).

bad I [ba:d باد] *pars dilindäki «buden» (bolmak) işliginden ýasalan arzuw şekili, bolsun*: Olar kim bad-u ataşdyr, hakykat ulwydyr

emma (ND, 4b-9). **◊abad bad** – *abat bolsun*: Galmaýa bizden wujud olan jahan abad bad (KB, 203-6).

bad II [ba:d باد] *ýel, şemal* **◊bady-nesim** – *baharda ýuwaşja öwüsýän säher şemaly*: Bady-nesimdür gözümün totyýasy ki (KB, 73-13). **◊bady-saba** – *säher şemaly*: Bady-saba saçuň ile oýnaýaly şah-a! (KB, 14-13). Ben berib idüm bady-sabaýy aňa ferraş (KB, 493-15). **◊bady-sam sötrük** – *Hytaý tarapdan öwüsýän sörtük, ýeliň ady*: Gattyk ýel kim, Hytaý janybydan gelür we anyň adyny bady-sam sötrük diýer erdiler we azym nähoş ermiş (SB, 125b-30). **◊bady-hazan** – *sowuk ýel, güýz şemaly*: Gäh bady-hazany bu eýýama geýürmiş (KB, 145-4). **◊bady-howa** – *boş, gury, howaýy*: Şol söz ki, suzy olmaýa bady-howadur (KB, 348-3). **◊bady-säher** – *daň şemaly*: Şahid bu iki halata bady-säheri (KB, 408-9). Bady-säher aýagy tozyn saçdy gözüme (KB, 135-4). **◊bady-subh** – *ertir şemaly*: Zülfi kyldy bady-subhy şimdi attar epsem (KB, 398-9). Bady-subhyýa eger gol ýazylam ýeri durur (KB, 423-3). **◊bady-şemal** – *demirgazykdan öwüsýän sowuk şemal*: Ýükledürem kohylary bady-şemala, eýlemi! (KB, 147-12). **◊jismi-bad** – *jan berlen göwre, ruh berlen beden*: Zahyd bu jismi-badyň (ND, 42b-3).

bada [ba:da باده] *bulgurdaky çakyr, şerap*:

– Içildi badalar bir-bir, çalyndy dep ile naýlar (ND, 24b-17). Şol aşyka ýar, nişe tolu sunmaýa bada (KB, 360-16). Ýigit, sen bada içgil, nogl aşagyl! (Mn, 295a-9). **◊badaýy-ahmar** – *gyrmyzy şerap*: Illä nedem, badaýy-ahmar gomaz (KB, 527-15). **◊badaýy-ezeli** – *Hak şeraby*: Tolu aýagy içerüz ze badaýy-ezeli (KB, 24-7). **◊badaýy-jennet** – *jennet şeraby*: Badaýy-jennet baky (ND, 13b-13). **◊badaýy-Köwser** – *Köwser şeraby, Jennetdäki çeşme*: Birinden zähr içer adam, birinden badaýy-Köwser (ND, 11b-3). **◊badaýy-yşk** – *yşkyň şeraby*: Badaýy-yşky-Ylahy janymyz mest edeli (ND, 15a-17). Içelden badaýy-yşky, ýanar nara düşdüm men (ND, 23b-14).

badabad [ba:daba:d باداباد] *badabat, şobada, derrew*: Sawurdy topragumy, ýagny herçe badabad (KB, 452-11).

badafuruş [ba:dafuru:ş [باده فروش] *içgi satyjy, şerap satýan*: Gözlerüm badafuruş-u gözidür badaparast (KB, 466-15).

Badahşan [Badahşa:n [بدخشان] *y'er ady, lagly (göwheri) bilen meşhur y'er*: Sen any lagly-Badahşan sana sen (KB, 383-10).

badam [ba:dam [بادم, بادام] **1) badam** *ösümliginiň miwesi*: Goşa badam sygmaýan tar agyzlym (GA, 14-10). Goşa badam dar agyzlum... (GA, 197-9). **2) söýgüliniň gabagy**: Kim didi ki, gözün, şah, badam degüldür (KB, 533-10).

Badan [Ba:da:n [بدان] *adam ady (erkek)*: Anyň ýerige Badan atlykny Ýemen häkimi kyldy (SB, 36b-30). Perwiz Badanga kim, Ýemen häkimi erdi, nama ýazdy (SB, 39a-19). Badan Firuz Deýlemini niçe kişi birle Hezreti Pygamber alyga ýiberdi (SB, 39a-20).

badaparast [ba:daparast [باده پرست] *içgini gowy görýän, içmegi halaýan, arakhor*: Gözlerim badafuruş-u gözidür badaparast (KB, 466-15). Geldi remezan-u men badaparast (BD, 72a-7).

badar-badar [bä:dar [بدار] *ses meňzetmesi, patyr-patyr*: Badar-badar ýügürdi (MK, I, 301-3).

badban [ba:dba:n [بادبان] *yelken*: Ten gämidür bu jahanda, ömür gürmuş badban (KB, 579-10).

bady [ba:dy: [بادی] *başlangyç, ilkinji ädim*: Behamdylla ki, aşyklar geçip, bu hikmeti-bady (ND, 37b-6).

badyç [bä:dyç [بدیچ] *telär, üzüm teläri*: Badyç (MK, I, 247-6).

badyçlyk [bä:dyçlyk [بدیچلیک] *dalbarlyk, telärlük (agaç)*: Badyçlyk ýygaç (MK, I, 415-11).

badyşah [ba:dyşa:h [بادشاه] *şa, patyşa*: Badyşahga arz kyldylar (SB, 128b-19). Ol ulug, namdar badyşah erdi (SB, 120b-7). Hiç bir badyşahga baş egmäb erdiler (SB, 121b-16).

badyşahana [ba:dyşa:ha:na [بادشاهانه] *şalara laýyk, patyşalara mynasyp*: Aňa badyşahana halgatlar we kemer we ferawan mallar berdi (SB, 125b-1). Ol badyşahana, fahyr lybaslar geýib erdi (SB, 5b-3).

badyşah bol- [ba:dyşa:h bol- [بادشاه بول] *patyşa bolmak*: Andan soň ogly Arslan han badyşah bolub, tahtga olturdy (SB, 128b-17). Diýb Ýawguý han badyşah bolgany (SB, 126a-19). Ol badyşah boldy (SB, 126a-20).

badyşah kyl- [ba:dyşa:h kyl- [بادشاه قیل] *patyşa bellemek, şa saýlamak, patyşa etmek*: Garaman hanny badyşah kylyb, Erkinini anyň nyýabetige hasb kyldylar (SB, 126b-30). Andan soň bir kişi Aranhaşasb atlykny badyşah kyldylar (SB, 17a-5).

badyşahlyk [ba:dyşa:hlyk [بادشاهلیک] **1) patyşalyk, patyşa bolmaklyk**: Bildim kim, alar badyşahlykga laýyk tururlar (SB, 123b-21). Oguz ogly Gün han badyşahlygynyň zikri (SB, 125b-7). **2) patyşalyk, patyşalyga degişli yerler, ýurt, döwlet**: Özige endişe kyldy kim, memleket we badyşahlykny saklasa bolmas (SB, 126a-25). Emma ol iş arasyga gelgenden soň barça badyşahlyk işleriňiz we mäkul we meşrub müzeýýen we müretteb turur (SB, 128b-25). **<badyşahlykga göter-** – *patyşa saýlamak, şalyga bellemek, hökümdarlyga saýlamak*: Bugra han Gara han oglyny badyşahlykga göterib, tahtga olturtdylar (SB, 128a-2). Yeti gün toý kylyb, Gury teginni badyşahlykga göterdiler (SB, 128a-11). **<badyşahlykga oltur-** – *patyşa bolmak, şalyk tagtyna münmek*: Ol wefat kylgandan soň, garyndaşy badyşahlykga olturdy (SB, 11a-2). Ol kim, badyşahlykga olturdy, erse gardaşy Kubad gaçyb, Türküstanga bardy (SB, 31b-29). **<badyşahlykga olturt-** – *patyşa bellemek, patyşa saýlamak, tagtda oturtmak*: Nowşirwanny badyşahlykga olturtdylar (SB, 33b-31). Any badyşahlykga olturtdylar (SB, 41b-32).

badyşahlyk et- [ba:dyşa:hlyk et- [بادشاه لیک] *şalyk sürmek, hökümdarlyk etmek*: Erse tokuz ýyl hökümet kylyb badyşahlyk etdi (SB, 126b-31).

badyşahlyk kyl- [ba:dyşa:hlyk kyl- [بادشاه قیل] **S: badyşahlyk et-** Gün han ...ýetmiş ýyl badyşahlyk kyldy (SB, 125b-7). Gün han ýetmiş ýyl badyşahlyk kylyb galmady (SB, 126a-18).

badyýa I [ba:dyýa [بادیه] *agaçdan edilip, şerap guýulýan gap, uly şerap küýzesi*: Tokuz ýerde badyýalar gurulmyşdy (GA, 122-13).

Segsen ýerde badyýalar gurulmyşdy (GA, 36-4).

badyýa II [ba:dyýa باديه] *sähra, çöl*: Arab badyýasyga muttasyly erdi (SB, 22b-7). Badyýadan dagy araplar huruj kyldylar (SB, 37b-7). Badyýadan gelgen arablar dagy aç, arruk, derwiş kişiler tururlar (SB, 37b-12). <yşk badyýasy – yşk sähraýy, söýgi meýdany: Bu yşk badyýasynda wysaluňa teşne (KB, 400-1).

bag I [ba:g باغ, باغ] *bag, bagjyk, ýüp, daňy, daňmak üçin ýüp*: Bag (MK, II, 19-6). Köküsi bagy (ZME, 40; 132-2). Karyn bagy (ZME, 278; 172-2). Ýeşiliş bag (ZME, 49; 98-1). Bag (IBM, 166-5). Akynçylaryň tirkeşi, bagy, üzeňnüsi gaýyşy üzüler (GA, 189-8). Zülfi bagy ile ki, perişandur (KB, 506-4).

bag II [ba:g باغ] *bag, bag-bakça*: Tamlyk bag (ZME, 66; 111-11). Bag işigi (ZME, 73; 109-2). Ol baglaryň gara salkymly üzümi olur (GA, 159-7). Bir kişiniň koýlary ýene bir kişiniň bagyga girib (SB, 13a-11). Bag eýgesi Dawud hydmatyga gelib ol halny arz kyldy (SB, 13a-12). Koýlarny bag eýgesige bergeýler (SB, 13a-12). Eger ol gaşy ýasyz bag keştin arzuw kysam (BD, 25b-5). <bagy-behişt – behiştin bagy: Girmeyib bagy-behişte nefsin aram eýleýüb (ND, 28b-1). <bagy-bossan – bag-bakjalyk, bagy-bossanlyk: Ki dursuň täze-ter daýym, sera-ser bagy-bossany (ND, 34a-2). <bagy-dildar – ýürekdeşiň bagy, söýgüliniň bagy: Bagy-dildara bardyňmy? (ND, 42b-7). <bagy-Erem – Erem bagy, behişt bagy: Miweýi-bagy-Eremden, bu durar zowky-zi hal (ND, 18b-12). <bagy-husn – gözelligi bagy, husnuň bagy: Kokulmaýyn her säher çün, bagy-husnuň gülleri (ND, 9a-8). <bagy-uşşag – aşyklaryň bagy: Galam ur bagy-uşşaga, baharystan olur ahyr (ND, 26a-2). <bagy-wujud – barlyk bagy, bakjalyk bagy: Dökegör bagy-wujud içre bu gün tohmun anyň (ND, 18b-13). <bagy-ýar – söýgüliniň bagy, dostuň bagy: Bilbilem ruzy-ezelde, bagy-ýara Nagşyýa (ND, 30a-9). <jenan-bagy – jennetiň bagy: Jenan bagyndan urmyşdyr, wujudyň bilbili Nagşy (ND, 26a-9).

baga [b(a)ga AGB] *dereje, titul*: Akanym бага Теңрікен теýin anta ýormyş (Oý, çep-5) — (Olaryň bir bölegi bolsa meniň) kakama: — Taňry beren бага – diýip, şol ýerde ýördüler (ýaşayardylar).

baga [ba:ga باغا, بَغا] **1)** *gurbaga*: Baga (MK, III, 172-1). **2)** *deňiz pyşdyly*: Müňüz бага (MK, III, 172-1). Baga (Tuhf, 19a-ç). Baga (Tuhf, 19a-9).

bagajuk [ba:gajuk باجاجوك] *gurbagajyk*: Bagajuk (MK, III, 172-2).

bagana [ba:gana باغانا] *şaha, pudak, gol*: Bagana (Tuhf, 20b-3).

bagat [ba:ga:t باغات] *baglar, bag-bakjalar*: Eger alar galgadan taşgary çykмагаýlar, bagat we ewlerini harab kysunlar (SB, 124b-3). Alarnyň bagat we mahsulatlary tamam nabud boldy (SB, 8a-14).

Baga Tarkan [b(a)ga t(a)rk(a)n NhRQ : AGB] *adam ady hem-de dereje, titul*: Taman Tarkan Tonyukuk Boýla Baga Tarkan ulaýy BAG buýruk (begleri) (Bk, dg-14) — (*Sagda, günortada*) Taman Tarkan, Tonyukuk, Boýla Baga Tarkanyň ýolbaşçylygynda, ondan — aňyrdan buýruk (begleri)...

bagban [ba:ban باغبان] **1)** *bagban, бага seredyän*: Ota ýakty bagban serwi sehisin syndurub (BD, 27a-7). **2)** *Allatagala, Taňry*: Dolaş, döwr eýle ahyr, bul bu dehrin Bagbanyny kim! (ND, 3b-15). <bagbany-dehr – älem-jahanyň bagbany, Allatagala: Bagbany-dehr elinden bir galamsyň sen bu gün (ND, 6a-13).

bagd [ba:gd بعد] *soň, soňra*: Bagd ol kim, bu hal birle makhur bolub tururlar (SB, 39b-18). <bagd ez – -dan; -den soň, soňra: Bagd ez husuly-maksud we matlub kim, murajagat kylgaýlar (SB, 122a-16). <min bagd – mundan soň, şundan soňra: Min bagd her biriniň şerhi öz ýerige gelgüsi turur (SB, 34b-10). Eger min bagd içiniň ahyr kyslyb, çyn köňül birle bizge mutyg bolub (SB, 122b-3).

bagda- [ba:da باغدا] *badak atmak, salmak*: Ol anyň azakyn bagdady (MK, I, 206-15). Ol any bagdady (MK, I, 293-3). Bu gez Beýrek gyzyň inçe biline girdi, bagdady (GA, 80-1).

Bagdad [Bagda:d بغداد] *şäher ady*: Ol welaýatlar halaýygy Erbil we Mosul we Bagdaddan barça garşu gelib (SB, 122b-12). Bu ýazda Bagdadga barsa bolmas (SB, 124a-21).

bagdama [ba:damma باغدמה] *bagjyk, köýnegiň ýakasyny baglaýan ýüpler*: Gyzyň bagdamasyn aldy (GA, 79-12).

bagdaş [ba:gdaş باغداش] *aýbogdaş, aýaklaryňy çalşyryp, dyzyň aşagyna salyp oturyş*: Bagdaş olturdy (Tuhf, 12a-10).

bagla- [ba:gla- باغلا، باغلا، باغلا، باغلا، باغلا] **1) daňmak**: Ol otuň baglady (MK, III, 216-12). Baglady (IBM, 114-12). Ag ellerin ardyna baglaýalym (GA, 31-12). Çobany bir agaja sara-sara mähkem baglady (GA, 51-4). Deweniň agzyn ýedi ýerden baglaň (GA, 183-12). Bilüňe bagla janumy (KB, 101-11). **2) ýapmak, baglamak**: Berk baglady işikni (ZME, 1037; 113-2). Hyýal gapusyny bagla diýdi gözüme hab (KB, 107-11). **3) degişli etmek, baglanyşdyrmak**: Guluň yşkyn saňa baglamyş (KB, 310-12). Ol jähetden bu töhmet sözni maňa maňa baglady (SB, 4b-25). **4) guşanmak, dakynmak**: Dedem Gorkut hümmet gylyjyn biline baglady (GA, 236-7). Bilige bir gylyç baglab, any Gylyç Arslan ad goýdy (SB, 129a-17). Bendelik kemerini bilige baglab, mutyg we munkad boldy (SB, 123a-33). **5) gabamak, aýlanmak**: Dört ýanyňy kafyr baglady (GA, 264-12). **6) baglamak, çatmak, daňmak**: Niçe sygyrny bir-birige baglab, köb ýügürtüb, goýaberiňiz (SB, 121b-19). Her gol we aýaklaryny bir at guýrugyga baglab, ol atlarny hürkütdiler (SB, 128b-14). **7) ýanyňa almak, götermek, ýanyňda saklamak**: Temürden tikenler ýasab, her kişi bir awuç ýanlaryga baglagaýlar (SB, 122a-4). **8) daňmak, baglamak, daňyp saklamak, örlemek**: Kyrk miň tawyla hassa at baglab erdi (SB, 13a-18). Owwal kişi kim, ýollarda ýam at baglady, ol erdi (SB, 18b-32). **9) daňmak, baglamak, taýlamak, ýüklemek**: Her tiwäge iki sanduk baglagaýlar (SB, 23a-12). Sanduklarny tewäge bagladylar (SB, 23a-13). **10) baglamak, saramak, daňmak, (selle, ýaglyk) saramak**: Any ýokary tutub, asaba (selle) baglab, tiýdi, kim... (SB, 36b-15). **11) gurmak, ýasamak, galdyrmak, bina etmek**: Ulug suwlarga köpriler baglab... (SB, 37b-5). **12) ýasamak, döretmek, emele getirmek**: Od-u suw, toprag-u ýelden, baglaýyp surat aňa (ND, 2b-6). **◊bil bagla-** **1) bil baglamak, umyt etmek, taýýar bolmak**: Köňül ber ziri-destinde, durup hyzmata bil bagla (ND, 39a-3). **2) girmek, başlamak, yhlas etmek**: Älem ymaratyga we mülk abadanlygyga we adl we yhsan kylmakga bil baglady (SB, 6b-11). Erse Ýahýa kasdyga bil baglady (SB, 24a-8). **◊buz**

bagla- – *doňmak, doňaklyk bolmak*: Gyşda kim, ýer buz baglar, anda ýer karar tapyb, barsa bolur, ýaz faslyda barsa bolmas (SB, 19b-16). **◊diwar bagla-** – *diwar gurmak, diwar galdyrmak, diwar salmak, bent gurmak*: Eger ýoly bar erdi, diwar baglab, ustuwat kylur erdi (SB, 34b-32). **◊dükany bagla-** – *rowaç bolmak, meşhur bolmak, geçginli bolmak*: Altun ile kümüş dahy baglady dükany (KB, 479-8). **◊gereh bagla-** – *halka-halka bölmek*: Müşk ile baglamyş saçuň aý ýüzüne gereh senüň (KB, 310-10). **◊girew bagla-** – *şertleşmek, şert edişmek, şertleşip, bir zady girewine goýmak*: Abu Bekr razy-Allahu anhu anyň birle girew baglady yüz tiwäge (SB, 39b-18). **◊hurma bagla-** – *hurma agajynyň miwe getirmegi, miwelemek, hasyla durmak, hasyl bermek*: Gyş çillesi erdi, Allatagala-yyz ismihu-fermany birle ol ýygaç gögerib, hurma baglady (SB, 24a-31). **◊perde bagla-** – *nikap tutmak*: Yüzige bir perde baglab erdi (SB, 8b-29). **◊sal bagla-** – *sal ýasamak, gämi gurnamak, sal ýasamak arkaly*: Keýhysrowny tapyp enesi birle Afrasyýabdan gaçurub, derýadan sal baglab geçürüb, Eýranga geltürdi (SB, 14b-9). **◊sap bagla-** – *hatar durmak, nyzama gurmak*: Ki saplar baglaýyp durmuş erenler şahy-kerada (ND, 29a-1). **◊sedd bagla-** – *diwar galdyrmak, diwar salmak, bent gurmak*: Iki tag arasyda kim, alarnyň ýoly üstide erdi, bir mähkäm sedd baglady (SB, 19b-27). **◊töhmet bagla-** – *töhmet atmak, günä ýöňkemek*: Bu sözni aňa töhmet baglab tururlar (SB, 4b-27).

baglan [ba:gla:n باغلان، باغلان] *daňylmak, baglanmak*: Tewle-tewle baglananda, atyma ýazyh (GA, 56-5). Ag ellerim arduma baglandygyn (GA, 142-13). Ag elleriň baglanmadan (GA, 192-7). Baglanyb zülfine anuň, galdy ol bent içre çün (ND, 10a-11).

baglat- [ba:glat- باغلت، باغلت] *baglatmak, daňdyrmak, guşatmak*: Aňar otuň baglattym (MK, II, 274-9). Garusyndan ag ellerin bagladuwan (GA, 267-6). **◊köňül baglat-** – *göwün berdirmek, söýdürmek*: Köňüli bagladaýyn özge ýara (Mn, 308b-2).

Baglbek [بعلبك] *ýer-ýurt ady*: Andan soň Baglbek taglaryda we sawuk howaly ýerlerde ýaýlak tutub... (SB, 124a-21).

bagluk [بَغْلُقْ] S: **baglyk** Bagluk (IBM, 154-1).

bagly / baglu [ba:gly / ba:glu باغْلَى 1) *daňygly, bagly, çatygly*: Gazanyň ogy Oroz beg üç güz ýigidi-len eli baglu, boýny baglu gitdi (GA, 38-11). Garusyndan ag elleri baglu diýgil (GA, 144-3). Weli bilmez hakykatda bilinde bagly zünnary (ND, 37a-14). Oýgandy, erse gollaryny bagly gördi (SB, 11b-21). 2) *yapyk, gulply, bagly*: Işikni bagly gördi (SB, 25a-13).

baglyg / baglyk [ba:glyg / ba:glyk باغْلِيغْ] *bagly, daňylgy*: Erniň gulydur naýşeker, eý jan, bili baglyg (Ab, 33b-13).

bagna [بَغْنَا] *merdiwanyň basgançaklary*: Bagna (MK, I, 363-4).

bagram [بَغْرَمْ] *aňňyt-aňňyt, beýik* <>**bagram gum** – *üýşmek, aňňyt-aňňyt gum depeleri*: Bagram gum (MK, I, 402-1).

bagryk- [بَغْرُقْ] *böwri içine çökmek, horlanmak*: Aç är bagrykty (MK, II, 179-7).

bagy [ba:gy باغَى] *topalaňçy, pitneçi, gozgalaňçy, talaňçy*: Eýran mulukynyň tasarrufydan zalym we bagylar alyb, tasarruf kylyb erdiler (SB, 34a-21).

bagy- [ba:gy- باغَى] *baglamak, gulplamak*: Bagydy (IBM, 104-16).

bagyd [ba:gyd بَعِيد] *uzak, daş, uzak aralyk*: Haka neçün bagyd ola (ND, 16a-12).

bagyr [بَاغِرْ، بَغِيرْ، بَغْرُ، بَاغِيرْ، 1) *bagyr*: Bagyr (ZME, 144; 152-2). Bagyr (IBM, 141-17). Gan olsun bagryň başy (ND, 43a-6). Bagrumy bir şita kylur-u ýüregi rişte (KB, 154-15). Seniň yşkynda bagrymdan akar gan (Mn, 304a-8). İçim-bagrym kamuk söwda dolupdyr (Mn, 304a-9). 2) *yáýyň gollarynyň iç tarapy, böwür*: Ýáýyň aşaga bagryny sol aýagynuň barmaklary duşynda kylgaý (Ýaý, 128b-4). Ýáýyň aşagy bagryny sol ýanyna biraz çykargaý (Ýaý, 126a-2). <>**bagry baş** – *bagry ýaraly, ýüregi dertli*: Bagry başly, gözleri gan (ND, 44a-10). <>**bagry taş** – *doňýürek, rehimsiz*: Bu bagry taşuň göwdesi haryr olmaý (KB, 60-16). <>**bagyr bas** – *tabyn bolmak, hormat goýmak*: Baş indirüb, bagyr basgyl (GA, 40-11). Baş indirdi, bagyr basdy (GA, 84-2). <>**bagyr ýan-** – *gynanmak, ejir çekmek*: Ogul görünmez, bagrym ýanar (GA,

24-10). <>**bedük bagyrylyg** – *hiç kime boýun bolmaýan adam*: Bedük bagyrylyg (MK, I, 301-5-6). <>**gara bagry sarsyl-** – *gorkmak, hopukmak*: Gara bagry sarsyldy (GA, 23-11). Gan tamarlary gaýnady, gara bagry sarsyldy (GA, 44-12).

bagyr- [ba:gyr- بَاغِرْ، بَاغْرُ] *bagyrmak*: Tewe bagyrdy (MK, III, 140-10). Dewe bagyrdy (GA, 189-5).

bagyrçak [بَاغِرْچَقْ] *gaňña*: Bagyrçak (MK, I, 415-2).

bagyrdak [بَاغِرْدَقْ] *göwüslük, döşlük*: Bagyrdak (MK, I, 415-5).

bagyrla- I [بَاغِرْلَا] *bagryna urmak, bagryna depmek*: Ol any bagyrlady (MK, III, 244-15).

bagyrla- II [بَاغِرْلَا] *yáýyň ýa-da ş.m. zatlaryň merkezini (ortasyny) düzeltmek*: Ol ýasyn bagyrlady (MK, III, 245-1).

bagyrlak [بَاغِرْلَقْ] *bagyrtlak, guşuň ady*: Bagyrlak (MK, I, 415-13).

bagyrlan- [بَاغِرْلَنْ] *goýalmak, uýamak, lagtalamak, bagyr ýaly bolmak*: Gan bagyrlandy (MK, II, 209-15).

bagyryly [بَاغِرْلَى] *yara, ýaraly*: Bagyryly (Tuhf, 33b-ç).

bagyrsa- [بَاغِرْسَا] *bagyr iýesi gelmek*: Är bagyrsady (MK, III, 246-3).

bagyrsak [بَاغِرْسَقْ] *mähriban, mylaýym, hamrak, ýukayürek*: Bagyrsak kişi (MK, I, 415-4).

bagyrsuk [بَاغِرْسُقْ] *içege, iç-goşy*: Bagyrsuk (MK, I, 415-5).

bagyrtak [بَاغِرْتَاقْ] S: **bagyrdak** Bagyrtak (IBM, 150-2).

bagys [ba:gys باعْث 1) *sebäp, esas*: Alla-tagala andak takdyr kyldy kim, Güderz bagys bolub, leşger tartgaý (SB, 20b-5). Bu harb we hezimet rumylarga bagys boldy kim, darylmülkni ...Kustantanyýaga... nakl kyldylar (SB, 20b-15). Andak faýyda hem ýok turur kim, barmakga bagys bolgaý (SB, 36a-2). 2) *sebäpkär*: Anyň bagysy Rumylar boldylar (SB, 24b-1).

bagyş [بَاغِشْ] *bogun, barmagyň we beýleki beden agzalarynyň, ösümlikleriň bogny, gamyş*: Bagyş (MK, I, 306-7).

bagyşda [باغىش دا] *aýbogdaş*: Kyldy bagyş-da olturyp binýat (Ab, 33b-16).

bagyşla- I [باغىشلا ، باغشله ، باقىشلا] *günäni ötmek, günäni geçmek*: Bagyşlamak (IBM, 125-12). Günähleriňizi ady görklü Muhammet Mustafa ýüzi suýuna bagyşlasun, hanym heý (GA, 66-10). Bagyşlasaň, ganym soltansyň ahyr (Mn, 308b-5). Hak namazy diýmek Allatagaladan rehmetdür, bagyşlamakdur, melaýyklardan ystygfardur, möminlerden dogadur arap dilinde (MAS, 5b-4). Men günähleriňizden ötüb, barçany bagyşladym (SB, 122b-4).

bagyşla- II [باغىشلا ، باقىشلا] *sowgat bermek, bagyş etmek*: Ol maňa at bagyşlady (MK, III, 248-1). Çygrap-çygrap çadyr otak bagyşlar idi, katar-katar deweler bagyşlar idi (GA, 123-6). Hajar atlyk bir kenizek oňa bagyşlady (SB, 2b-19). Anyň bagyşlagan atlarynyň sany ýok erdi (SB, 13a-18). <**syhhat bagyşla** – *sagaltmak, em etmek, bejermek*: Baljykdan suratlar ýasab jan girgüzüb, mejnun we mübtelalarga syhhat bagyşlar erdi (SB, 24b-27).

bagzy [بعضى] *käbiri, käbirleri*: Bagzy kişiler hiç götermediler we bagzylary azrak göterdiler (SB, 122a-19). Bagzy Hind biladyny tutub... (SB, 130a-8).

baha [بها] *baha, nyrh*: Bu neme tegmes bu bahaga (ZME, 530; 160-2). Ögsütmek tiledi rahtnyň bahasyny (ZME, 1033; 147-1). Sakla bahasyn getürem (GA, 102-1). Meniň dek müň gedanyň hun bahasy (Mn, 297b-4). Ne gadar aşlyg bahasyga matag geltürüb erdiler (SB, 5b-9). <**azrak baha** – *arzan, gymmat däl*: Ýusufny bir azrak baha birle Mälik atlyk bezirgenge satdylar (SB, 4b-13). <**köb baha** – *gymmat*: Mysyr welaýatyga eltdi kim, any köb baha birle satgaý (SB, 4b-14).

bahadur [بهاذر] *batyr, edermen, gahryman, pälwan*: Bahadur (ZME, 765,772; 115-2). Bir çalasun bahadur istärmiş sen (GA, 171-4). Begaýat bahadur... we namuslyk erdi (SB, 127b-18). Suwar atlyk bir guly bar erdi azym bahadur we hünärmend (SB, 128b-18). Ol ildür asru ýüreksiz bu haýl asru bahadur (BD, 35b-10).

bahadur bol- [بهاذر بول] *batyr, edermen bolmak, gahryman bolmak*: Bahadur boldy (ZME, 764, 772; 115-2).

bahadurluk [بهاذورلوق] *batyrlyk, edermenlik, gahrymanlyk*: Bahadurlykga nisbet kyldy any (ZME, 246, 747; 115-2).

bahadurlyk [بهاذورلىق] S: **bahadurluk** Menim ärligim, bahadurlygym, çalasunlygym, ýigitligim Ruma, Şama gide (GA, 155-7). Ol asyrda Bähramnyň merdana we bahadurlygy dek kişi ýok erdi (SB, 39a-2).

bahana [بهاڤانا ، بمانه] *bahana, sebäp*: Bahana (Tuhf, 25b-5). Ki ýokdur bu söze gaýry bahana (ND, 26b-17). Bu bahana birle any özüniň alyda saklar erdi (SB, 4a-11). Bahanasy ol kim, Keykawus any azad kylyb turur (SB, 17b-19).

bahana eýle- [بهاڤانا ائىلا] *bahana etmek*: Bahana eýledi (Tuhf, 9b-3).

bahana kyl- [بمانه قىل] *bahana tapmak, bahana etmek*: Niçe günden soň ýene bir bahana kylyb, ejazat alyb Yrakga geldi (SB, 23a-11).

bahanly [بهاڤانلى] *mekir, aldawçy, hilegär, şyltakçy*: Bahanly (Tuhf, 12b-8).

bahar [بهار] *bahar pasly, ýaz*: Ýazdan bahargaça anda makam tutub... (SB, 122a-32). Erse bahar fasly girib erdi (SB, 124b-27). Bahar faslydur-u meý howasy başymda (BD, 15b-10). <**owwal bahar** – *ala bahar, ýazyň başlary*: Owwal bahar oldy, açyldy gülleri (ND, 13a-1).

baharystan [baharysta:n بهارستان] *baharystan, mydamalyk ýaz döwri*: Galam ur bagy uşşaga, baharystan olyp ahyr (ND, 26a-2).

baharyýat [بهاريات] *bahar goşgusy, bahar sazy, bahar owazy, baharda, bahar barada, ýerine ýetirilýän goşgy, saz*: Gyş ortada baharyýat okaýyn (Mn, 294b-4).

bahasyna [بهااسينه] *bahasyna, ýerine*: Hala-lyn berdi ähline, bahasyna haram aldy (ND, 41b-3).

bahayým [baha:ýym بهاييم] *haywan*: Bulanlar Şyhy-kämil çün, bahayýmlar kibi ahyr (ND, 35b-4). Geçip sekli-bahayýmdan, kemala ermek istärsen (ND, 37b-11).

bahr [بحر] *deňiz*: Bahr edeli jahany göz-ýaşy ile ýara (KB, 416-7). Köňül bahrynda köp göwherleriň bar (Mn, 292a-6). Ýene bir derbend kim, muhazy-welaýaty-Abhaz we bahr turur (SB, 34b-33). <**bahr-u ber** – *deňiz we gury ýer*: Erdi destim saňa çün, patyşahy bahr-u

ber (ND, 24a-10). Ol sebäbden arab Nugmanny Meliki-bahr-u ber diýr erdiler (SB, 30a-19). <bahr-u kân – deňiz we magdanly ýerler: Gözlerümge erişür her dem meded ez bahr-u kân (KB, 579-13). <bahry-muhyt – uly deňiz, umman: Bahry-muhyt gördüm hem çün serab (KB, 416-7). <bahry-yşk – yşk deňzi, aşs söýgi, joşan söýgi: Bahry-yşk dilär içe lebün bu dili teň (KB, 542-16). Gämiňi bahry-yşk ortasyna sür (KB, 570-6). <bahry-hükmet – parasat deňzi, akyl deňzi: Galam gudrat, bahry-hikmet emri Hakdan herne ne war (ND, 19b-12). <bahry-wahdat – birlik, ýekelik deňzi: Mekanyň bahry-wahdatdyr... (ND, 21a-9). <bahry-heýul – äpet deňiz, gorkunç deňiz: Diýmişler bahry-neýula, ki ölmüşdir olan, duşan (ND, 21a-16).

Bahran [Bahra:n بحران] *ýer-ýurt ady*: Bahranga geltürgeý kim, Buhtunnassar zereriden aman bolgaýlar (SB, 16b-7). Magdny kim, ol zamanda on iki ýaşar erdi Bahranga geltürdi (SB, 16b-8).

Bahreýin [bahreýin بحرين] *ýer-ýurt ady*: Kuzagadan Bahreýinge nakl kyldylar (SB, 22a-29). Bahreýinge kim, köb säkin boldy, jemagatlary artyb, Bahreýinge sygmas erdiler (SB, 22a-31). Nowşirwan kybalydan Oman we Bahreýn ...arablaryga hökümet kylur erdi (SB, 34a-26). <majmagul-bahreýin – iki deňziň birleşýän ýeri, sepleşýän ýeri: Ferman geldi kim, majmagul-bahreýinde... (SB, 9b-18). Majmagul-bahreýin kaýsy turur... (SB, 19b-18).

bahry [bahry بحري] *ördegiň bir jynsy, ýaşylbaş ördäk*: Suw diýbinde döner bahrylary (GA, 279-2). Aty bahry hotazly (GA, 60-9). Bu dil bir bahrydyr, istär mekanyn (ND, 12b-12). <hakaýyk bahry – hakykat bahrysý, hakykat ördegi: Hakaýyk-bahrynyň çünki, olubdyr Nagşy derýasy (ND, 25b-13).

bahry-hafyf [bahry-hafyf بحرى خفيف] *goşgy düzüş ölçegi, ýeňiljek ölçegli goşgy düzüliş täri*: Bahry-hafyfy düzet ratly geran üstüne (KB, 571-8).

bahs [bahs بحث] **1** *mowzuk, söz*: Şygyr bahsy, yşk derdi, badanyň keýfiýeti (BD, 40a-4). **2** *Jedel, çekeleşik*: Köb bahs we jedelden soň aňa karar berdiler (SB, 19b-3). <bahsy-ulum – ylym jedeli, ylmy jedel, bäsleşik: Daýymyl-owkat bahsy-ulum... kylur erdi (SB, 21a-2).

bahs kyl- [bahs kyl- بحث قيل] *jedelleşmek, çekeleşmek, pikir alyşmak*: Many birle bahs kylgaýlar (SB, 28b-29). Bahs kyldylar (SB, 28b-29).

bahşayende [bahşayende بخشاينده] *bagyşlaýjy, mähriban, günäni ötüji, bagyş ediji*: Ibtidasy Allatagala aty birle kim, bahşayende we mähriban turur (SB, 13a-29).

bahşeş [bahşeş بخشش] *berim, ýagşylyk, haýyr, sowgat, halat*: Baýyndyr hanyň bahşeşin önüne dökdi (GA, 238-8). Bähmen ulug badyşah erdi we juwanmerdlik we bahşeşe meşhur erdi (SB, 18b-31).

bahş et- [bahş et- بخش ات] **1** *bagyşlamak, (ömri) pida etmek*: Haýatyn bahş eder, durmaz, eşitgil syrry-Möwlaýy (ND, 38b-3). **2** *bagyşlamak, bir zadyň ýa-da biriniň hormatyna bagyş etmek*: Bakysyn gazylara bahş etdi (GA, 212-10).

bahşy [bahşy بخشى] *pars dilini düýbünden bilmeýän. Türküstanly şalaryň hyzmatynda kätiplik, müzdelik edýän, gadymy türkmen kätipleriniň ady*: Sartga gerçe ki, barur bahşylar, / Türk ile hem ýahşy ýarur bahşylar (Ab, 32a-19).

baht [baht بحث] *bagt, ykbal*: Bärü gelgil, başym bahty, ewim tahty (GA, 14-8). Oýanmady, gal-dy, bu bahtym, ýa Reb (ND, 25a-14). Sagadat birle baht ikisi biçti (Mn, 292b-7).

bahtsyz [bahtsyz بحث سيز] *bagsyz, betbagt*: Bahtsyz (ZME, 775; 114-1).

bahtyýar [bahtyýar باختيار] **1** *bagtly, bagtyýar*: Zehi ferhunda talyg bahtyýary (Mn, 297b-1). **2** *adam ady (erkek)*: Oglyny, Bahtyýar atlyk, aňa gaýym makam kylyb, ol welaýatny ýene aňa tabşurdy (SB, 16a-4).

bahuş [bahuş باهوش] *akylly, aňly, parasatly*: Ol arada bir ruzgär görgeň, bahuş we raý garry kişi bar erdi (SB, 121b-12).

bahyl [bahyl باهیل] *görip, gysganç*: Bahyl (ZME, 661; 113-2).

bahyllyk eýle- [bahyllyk eýle- باهیل لیک ائله] *gysganmak, gysgançlyk etmek*: Bahyllyk eýlese, öwretmese mömin gardaşyna, Taňry tagala kyýamat gününde ol kişiyi oda laýyk kylur (Ýaý, 104a-2).

bahyllyk kyl- [bahyllyk kyl- باهیل لیک قيل] *göriplik etmek*: Bahyllyk kyldy

nemege (ZME, 661;113-2). Men bahyllyk kylurmen fylan nemege (ZME, 521; 118-2).

bahyşla- [بَحْشَلَا] S: **bagyşla-** Alyş berdi aña bahyşlamakda (ZME, 493;104-1).

baja [بَاچَا ، بَاچَا] *ýagtylyk üçin deşik, tüsse üçin deşik, tüýnüük*: Baja (Tuhf, 17a-3). Giň gapuýy go(ý)dy, tar bajadan gaçdy (GA, 159-9). Gapu, baja ýogdy (GA, 254-2).

bajanak [ba:janak باجاناق] *baja, aýallary dogan bolan adamlar*: Bajanak (IBM, 144-10).

bajemal [ba:jema:l باجمال] *owadan, görmegeý, görkli*: Hurmuzd bin Şapur bajemal we kuwwat ...erdi (SB, 28b-22).

bak- [بَقْ ، باق ، بَقْ] 1) *bakmak, seretmek, äňetmek, görmek*: Güнге baksa, göz gamar (MK, I, 285-7). Bakdy (IBM, 116-1). Oglum olsa men dahy baksam, söwünsem (GA, 69-7). Bak-bak, şimdiýe degin Gazanyň ewin bile ýagma ederdik (GA, 292-1). Bak-bak, mere, dāli kawat (GA, 156-11). Kamar dek çeһrāne baksa gamar göz (Mn, 295b-11). Ol nyşana görmek içün bir ýerden niçük kim, bir gözlü kişi baksa, anuň kibi baksa eýü bolar (Ýaý, 119-7). Bakarlar kişi barmy diýüb (Ýaý, 121b-3). Aña tiýdi, kim: «Bak, Aly han birle ýagylyk ne türlük turur (SB, 129b-2). Tiýdi, kim: Rowa bolgaý oglyň Gury han maňa hyýanat gözi birle bakyb, şenig iş könlide bar ermiş (SB, 128a-17). 2) *garaşmak*: Gyz, sen maňa bir ýyl bakgyl (GA, 261-3). Bir ýylda gelmesem, iki ýyl bakgyl (GA, 261-3). Iki ýylda gelmezseň, üç, dört ýyl bakam (GA, 261-9). 3) *üns bermek, göz aýlamak, ähmiýet bermek*: Meni bir garry kişi üçin alyb, hergiz maňa bakmas sen (SB, 128a-15). <baka gal- – geň galmak, geň-taň görmek: Baka galdy (Tuhf, 8a-8). <baka galdyr- – geň galdyrmak, haýran galdyrmak, bakdyrmak: Baka galdyrdy (Tuhf, 39a-5). <bakdy-gördi – bakyp görmek, seretmek: Bakdy-gördi, kendüniň deňiz guluny Bozaýgyr bunda otlanub turur (GA, 100-3). Bakdy-gördi, bir ozan gider (GA, 991-9). Bakdy-gördi, gyz gardaşlary garalu-göklü oturlar (GA, 106-3). <gyýa bak- – nāz bilen bakmak, gözün çeti bilen seretmek, nāzli bakmak: Gyýa baksaň, bolar arslanlar awuň (Mn, 296a-3).

baka [baka: باقا] 1) *baky, mydamalyk, hemişelik*: Bişmiş etmeguň bakasy olmaz (GA, 9-

6). Erdiler bir-bir nyýazy, isteýip Hakdan baka (ND, 2a-16). Kim penadyr bu, baka ol, aňlagör ynsan nedir? (ND, 7a-2). Begaýat hub we matbug we araste turur, eger bakasy bolsa erdi (SB, 30a-27). 2) *ol dünýä, ahyret*: Sahawat eýleýip şahym, bakada bir mekan etdiň (ND, 17a-8). <baka mülki – ahyret öýi, jennet: Panydan el çek, istärsen, baka mülkünde soltany (ND, 10b-4). <baka tohumy – kyýamat işleri, ol dünýäniň aladasy bilen ýaşama: Eger bitirse bitimçi tamamat bu baka tohmyn (ND, 16a-3).

bakaç [بَقَاج] *demirçileriň peji, körük*: Bakaç (IBM, 160-8).

bakan [بَقَان] *gymmatbaha daşlardan ýasalan halka, bukaw*: Altun bakan (MK, I, 334-15).

bakanak [بَقَانَق] *toýnak*: Bakanak (MK, III, 133-10).

bakanlyg [بَقَانَلِغ] *tegelekleyin, halkalaýyn*: Bakanlyg gazys (MK, I, 413-2).

bakanuk [بَقَانُك] *at toýnag*: Bakanuk (MK, III, 133-11).

bakar ol- [بَاقَر اَوَل / بَقَر اَوَل] *bakmak, seretmek*: Başyň ala bakar olsam, başsyz agar (GA, 55-13). Misgin ýigit ýeňsesine ýumruk tokunsa, aglaýuban ýanyna bakar olur (GA, 259-10).

bakasyz [baka:syz بِقَاسِيز] *ömürlük dāl, baky dāl, hemişelik dāl, wagtlaýyn*: Eý-ä nāmāhriban, āhdi bakasyz (Mn, 308a-5).

bakaýa [baka:ýa: بِقَايَا] *beýleki, galany*: Bakaýaýy-hawarylarny görüb, söhbet tutub erdi (SB, 25b-18). Bakaýaýy-hebeşe kim, Ýemende erdiler, gol fisadga uzatyb... (SB, 36b-27).

bak-bak kyl- [بَاق باق قِيل] *bak-bak (wak-wak) etmek, (gögerçin) saýramak*: Bak-bak kyldy göwerçgen (ZME, 1051; 111-1).

bakdyr- [بَقْدِر] *bakdyrmak, seretdirmek*: Dili-damagy guryb dört ýanyna bakdyrдыңmy? (GA, 136-11).

bakja [بَاقْجَا] *bag-bakja*: Bakja (Tuhf, 8a-4).

Bakka [بَقْه] *ýer-ýurt ady*: Bilady Hyra we Anbar we Bakka we Aýnut-Temr we Kalkatana... müstewli boldy (SB, 22b-6). Ol wagt Bakka şäheride erdi (SB, 22b-23).

bakla [بَاقِلَا] *noýba we şol pisint ösümlükler:*

Bakla (Tuhf, 28a-1).

baklag [بَقْلَغ] *torgaý:* Baklag (IBM, 175-14).

baktyg [بَقْتِغ] *hemme ýalpyldaýan zatlar:*

Baktyg (IBM, 170-11).

baku [بَقْر] *kelte, gysga:* Baku (MK, III, 172-3).

bakujoy [بَاقُوجِي] *çopan, padyman:* Gäläni ylaç kyldy, Gäläni bakujoy (ZME, 1055; 96-1).

bakur- [بَقْرُ] *bakdyrmak, seretdirmek:* Ol maňa kişi bakurdy (MK, II, 68-11).

baky I [ba:ky باقى] *baky, hemişelik, ömürlik:* Baky galan settar Taňry (GA, 161-9). Wagty-aýş erür baky al çagyr getür bat tut (BD, 38b-3). <>**baky tut-** – *hemişelik etmek, hemişelik saklamak:* Öküş ýyllar Ýaratkan baky tutsun (Mn, 295a-5). <>**jahany baky** – S: **mülki-baky** Kubad bu jahany-fanydan jahany bakyga nakl kyldy (SB, 33b-31). <>**mülki-baky** – *baky ýurt, ol dünýä, ahyret:* Mülki-baky we nagym we jawydany ol jahanda miýesser bolur (SB, 30a-28).

baky II [ba:ky باقى] *galany, özgesi, beýleki bölegi:* Bakysyn gazylara bahş etdi (GA, 210-10). Hytabnyň bakysy özge aýatda mezkur turur (SB, 8b-19). Jebbarylarnyň bakysyny ol welaýatga eltib, säkin kyldurdy (SB, 11a-1).

baky III [ba:ky باقى] *diri, janly:* Allatagala aňa haýaty jawydan berdi we ... tagam we şerabny unutub meläýike suraty boldy we henüz baky turur (SB, 15a-15).

baky IV [ba:ky باقى] *saklanyp durma, saklanyp galma:* Uluk bina ýasady kim, anyň talal we sütünleri baky turur (SB, 2a-11). Bir azym köpri turur, kim,... Isgender zamanygaça baky erdi (SB, 2a-13).

bakyg [بَقْغ] *bakyş, garaýyş:* Anyň bakygy gör (MK, I, 311-7).

baky kyl- [ba:ky kyl- باقى قیل] *saklamak, togtatmak:* Seraba ol bakylmyşken, hakykat, eý şahy dem (ND, 17a-15). Harbny baky kylyb, Buhtunnassar gaýtyb, öz mülkige bardy (SB, 16b-12).

bakyl- I [بَقْل] *bakylmak, seredilmek:* Ýerge bakylady (MK, 104-17).

bakyl- II [بَقْل] *bakylmak, semredilmek:*

Bakylan guzy (ZME, 284; 111-2).

bakyn- [بَقْن] *garaşmak:* Iş keýdinge bakyn-gyl (MK, I, 112-16).

bakyr I [بَقْر , بَقِر , بَقِرْ] *bakyr, mis:* Bar bakyr, ýok altun (MK, 301-7). Eritgen bakyr (ZME, 36; 171-1). Bakyr (IBM, 178-9). Bakyr (Tuhf, 36b-7). Gyzyt-altun getürdiler, bakyrdyr diýdim (GA, 280-3). <>**bakyr geli** – *soky, sokujoyk:* Bakyr geli (Tuhf, 37b-11). <>**Bakyr sokum** – *Myrryh saýýarasy (planetasy):* Bakyr sokum (MK, I, 301-13).

bakyr II [بَقْر] *Hytaýda pul birligi:* Bakyr (MK, I, 301-11).

bakyrlyg [بَقْرْلِغ] *misli, mis magdanly:* Bakyrlyg tag (MK, I, 410-5).

bakyş [بَقْش , بَقِشْ] *bakyş, serediş:* Bakyş (MK, I, 306-9). Gaňyrluban bakyşyňdan agam Beýrege beňzedürem (GA, 106-10).

bakyş- [بَقْش , بَقِشْ] *bakyşmak, äne-dişmek:* Gyş ýaý bile tokuşty, Gyňyr gözün bakyşty (MK, I, 149-7). Bakyşdy (IBM, 133-1). Garşu ýakadan kafyrlar bakyşurlar (GA, 270-4).

bakyýýatus-saýf [بَقْيَةُ السَيْف] *gylyçdan sypanlar, galan-gaçanlar, sypyp gaçanlar:* Adnan bakyýýatus-saýf birle hezimet kylyb, Buhtunnassar anyň ardydan gitdi (SB, 16b-9).

bal [بَال , بَال] *bal:* Ol aňar bal ýalgatty (MK, II, 285-1). Balny tirdi (ZME, 712; 111-1). Goýug bal (ZME, 927; 118-1). Bal bile ýaşagan gül (ZME, 205; 110-1). Bal (IBM, 165-8). Bal (Tuhf, 25a-6). Biri hamry, biri süýtdir, biri baldyr, ýok-la bar (ND, 11b-10). <>**bal arysy** – *bal arysy:* Bal arysy (ZME, 298; 111-1).

bal [ba:l بَال] *ganat:* Köňülni baglasam ol nama ýaňlyg perr-u balyňga (BD, 37a-4).

bala I [ba:la بَالَا , بَالَا , بَالَا] *çaga guş (haýwan):* Guş balasy gusynjyg, it balasy ohşanjyg (MK, II, 176-1). Arslan balasy (ZME, 290; 106-1). Böri balasy (ZME, 291; 134-1). Bala (Tuhf, 27b-12).

bala II [ba:la بَالَا] *kömekçi, ýardamçy:* Bala (MK, III, 176-6).

bala III [ba:la بَالَا] *uzyn (boý, syrat), kaddy-kamat:* Biri zülfi semen saýyn birisi kadd-u balasyn (KB, 45-16).

balaban [بَلَابَان] *elguş*: Balaban (Tuhf, 22a-10).

balala- [ba:la: بَلَالَا ، بَلَالَا] *çagalamak, bala-lamak, jüyjelemek, jüyje çykarmak*: Guş balalady (MK, III, 65-2). Çün bolar erdi balalap zowknäk, / Mur balasyn kylur erdi heläk (Ab, 34a-9).

balañaç [بالانچا] *ýalta*: Balañaç (IBM, 148-8).

Balas [Bala:s بالاس] *ýer-ýurt ady*: Balas hududyda mulakat kylyb, üç gije-gündüz harb kyldylar (SB, 127b-21).

balawuz [بالاؤوز] *şem, mum*: Balawuz (Tuhf, 21a-5).

balbal [b(a)lb(a)] LBLB] *heykel, daşdan heykel*: Alp eren balbal kysdy (Oý, çep-3) — (*Olaryň*) *batyr ýigitlerine balbal dikdi*.

balçag [بالچاغ] S: **balçyk** Gylyçynyň balçygy gan, odaýa geldi (GA, 194-4). Gylyjyň balçagyna ýapyşdy (GA, 267-13).

balçyk I [بالچق] *sap, tutawaç*: Gördüler kim, bu gelen kişiniň gylyjynyň balçygy ganlu (GA, 192-7). Balçagyndan ol gylyjy berk tutdy (GA, 230-10).

balçyk II [بالچق ، بالچق ، بالچق] *palçyk, laý*: Balçyk balyk ýugrulur (MK, I, 210-3; MK, I, 388-18). Balçyk (Tuhf, 38a-8). Balçyk (IBM, 178-5). Anuň balçygyna gumlar düşeyem (GA, 176-7). Jöwheri balçyga basurduk, giderdük rownagyn (KB, 546-2). Balçykdan suratlar ýasab jan girgüzüb, mejnum we mübtelalarga syhhat bagyşlar erdi (SB, 24b-27). Ýol balçyk idi, gije garangy erdi (BD, 71b-7).

baldu [بالدو] *palta*: Garry öküz balduga gorkmas (MK, III, 311-12).

balduz [ba:lduz بالدوز] *baldyz, gelniň adamsynyň kiçi aýal dogany*: Balduz (IBM, 144-9).

baldyr I [بالدر] *çykyt, öňe çykyp duran ýer, somalyň duran ýer*: Tag baldyry (MK, I, 380-5).

baldyr II [بالدر] *öweý*: Baldyr ogul (MK, I, 380-6). Baldyr gyz (MK, I, 380-6).

baldyr III [بالدر] *irki, ir döwürki, ilkinji*: Baldyr taryg (MK, I, 380-7). Baldyr guzy (MK, I, 380-9).

baldyr IV [بالدر ، بالدر] *aýagyň injik bilen dyzyň arasyndaky ýumry etli ýeri, baldyr*: Baldyrlary inje (GA, 62-1).

baldyz [ba:ldyz بالدیز] *gelniň kiçi gyz jigisi, oglanyň gyz jigisine bolsa «siňil» diýilýär*: Baldyz (MK, I, 381-9).

Balh [بلخ] *ýer-ýurt ady*: Dawud Merw we Balh we Hyrat welaýatlaryga müstewli boldy (SB, 13a-10). Balh welaýatyga makam kylyb erdi (SB, 13b-25). <>**Balh suwy** – *derýa ady, Balh derýasy*: Balh suwydan nary Afrasy-ýabnyň bolgaý (SB, 11b-13). Bagzy aýtyb tururlar kim, Balh suwyga saldy (SB, 18b-24).

balkar- [بالقار] *balkyldamak, ýaldyramak, nurana bolmak*: Alny-başy balkar bir är gördüm (GA, 207-2).

balşyk [بالشيق] S: **balçyk** Balşyk (Tuhf, 23b-6).

balşyraý- [بالشیرای] *turşamak, ajamak*: Balşyraýdy (Tuhf, 10b-7).

balta [بالطا ، بلتا] *palta*: Balta (Tuhf, 28a-2). Balta (IBM, 169-18).

balu-balu [بلو-بلو] *çagany hüwdülemek, uklatmak üçin ulanylýan söz*: Balu-balu (MK, III, 176-5).

balyg I [ba:lyg بالغ] *ýetginjeklik, kämillik ýaşyna ýeten*: Ogly Ýawguý kim, ulug we balyg boldy (SB, 127b-1).

balyg II [ba:lyg بالغ ، بالغ] S: **balyk** Golydan bir katra suw bir balygga damdy, erse ol balyg dersagat tirik boldy (SB, 9b-22). Ýol azugy balyg götergeý (SB, 9b-18). Her mowzygda balyg tirilgeý, maňa habar kylgaý sen (SB, 9b-20).

balyg III [baly:g بالغ] *köp, artyk, örän artyk, doly derejede* <>**yzaýy-balyg** – *artyk jeza, agyr jeza*: Az günäh birle yzaýy-balyg kylur erdi (SB, 40a-6).

balyg [بالغ] *ýaraly*: Balyglar emleşdiler (MK, I, 205-8). Balyg agryndy (MK, 213-1).

balyk I [b(a)l(y)ka AİLB] *şäher*: Kamuk balykka tegdim (Oý, sag-9) — (*Men*) *ähli şäherlere çozdum*. Türk budun olurgaly türk kagan olurgaly Santuň balykka taluy ügüzke tegmiş yok ermis (Tk, gd-18) — *Türkmen halky oturur (ýerleşer) ýaly, türkmen kagany oturur*

(ýerleşer) ýaly (entek) Santuň şäherine, deňiz derýasyna ýetmändig (eýelemändig). Bäs – balyk, ýaňy balyk (MK, I, 317-3).

balyk II [بَلِيك] *lābik, palçyk*: Balyk (MK, I, 316-16).

balyk [ba:lyk بَالِيك , بَالِيك] **1)** *balyk*: Balyk suwda, gözi taştan (MK, I, 316-14). Balyk (IBM, 180-15). Balyk (Tuhf, 19a-8). Nedir gäwe, balyk, derýa, nedir Zahyd, hüw, fāhim et (ND, 38b-4). **2)** *ýyldyzlar topary*: Balyk (IBM, 183-15). <>**Balyk ýyly** – *Balyk ýyly, Luw ýyly*: Balyk ýyly (IBM, 186-2).

balyk- [بَلِيك] *ýaralanmak*: Är balykty (MK, II, 95-5).

balykçy [ba:lykçy بَالِيكچي] *balykçy, balyk tutmak bilen meşgullanýan adam*: Balykçy (IBM, 156-10).

balykçyn [ba:lykçyn بَالِيكچين] *hokgar, gogur (balyk bilen iýmittenýän guş)*: Balykçyn (MK, I, 422-16).

balykdaky [b(a)l(y)kd(a)ky lhDiLB] *şäherdäkiler, şäherliler, şäherli ýaşaýjylar*: Balykdaky tagykmys (Kt, gd-12) — *Şäherdäkiler (şäherliler) daga çykdylar*.

balyklyg [ba:lyklyg بَالِيكلىغ] *balykly, bol balykly (derýa)*: Balyklyg üňüz (MK, I, 412-5).

Balyklyg [B(a)l(y)l(y)g GLhLB] *derýa ady (manysy – balykly)*: ...Orkun Balyklyg beltirente (MÇ, go-10) — *Orhon bilen Balyklygyň birigýän yerinde*.

balyňla- [بَالِيكلا] *tisginip oýanmak, birdenkä tisginip turmak*: Är balyňlady (MK, III, 301-13).

balzyr [بَالْزِر] S: **baldyr** Balzyr (Tuhf, 18b-13).

baltyr [بَالْتِر] S: **baldyr** Baltyr (IBM, 142-10).

bam-bam [ba:m-ba:m بام بام] *uly-uly, beýik-beýik*: Beýrek gideli, bam-bam depe başyna çykdyňmy? (GA, 115-8). Beýrek gideli, bam-bam depe başyna çykdygym çok (GA, 115-12).

bamdad [ba:mda:d بامداد] *ir ertir, daň wagty*: Bamdad, görnüş çagy ol dükni alyga goýub hatunlar lybasyny geýib pamuk egrib... (SB, 38a-5). Bolsa ger bamdad mahbuby (BD, 79b-7).

Bamsy [بامسي] *adam ady (erkek)*: Baýbüräniň ogly wardyr, adyna Bamsy

diýrler (GA, 73-5). Sen ogluňy Bamsym diýu oňsar sen (GA, 75-10).

ban [بان] *bezegli, haşamly* <>**ag ban ew** – *altyn başly bezegli, beýik ak öý*: Ag ban ewler dikilende, ýurdy galmış (GA, 44-7). Gökden ýyldyrym ag ban ewim üzerine çakar gördüm (GA, 43-1).

ban- [بان] *daňmak, baglamak*: Koý bandy (MK, II, 23-10).

bandal [بندال] *daragtlardan çykýan, peýda bolýan, egin şekilli zat. Çagalar ony alýarlar, ýakýarlar we gijesine onuň közüne üfleşdirip, «Ot bandal» diýýärler*: Bandal (MK, I, 400-6).

Banyçiçek [باني چيچك] *adam ady (aýal)*: Bu otag Banyçiçek otagymyş (GA, 76-10). Gözel-ler şahy Banyçiçeğiň öňüne getürdiler (GA, 78-9).

Bany Ynal han [Bany Ynal ha:n باني اينال خان] *adam ady (erkek)*: Bany Ynal hanga bergeý (SB, 126b-12).

banzy [بَنْزِي] *ýyglyp gutarylandan soň, üzüm telärinde galan hoşalar*: Banzy (MK, I, 353-15).

baň [بانك] *azan, musulmanlary namaz okamaga, gaty ses bilen aýdylyan çakylyk*: Baň baňlatdylar (GA, 121-2). Baň baňlatdyrdym (GA, 279-7).

baň [بانك] *gygyrmak, haýbat atmak*: Badyşah haşm we gazab ýüziden alarga baň urub, tiýdi (SB, 129a-8). <>**baň tart-** – S: **baň ur-** Baň we ...nefir tartyb, Amr bin Addy taht işigige gelib turdy (SB, 23a-19).

baňa [b(a)ňa AFB بَا , بَا] S: **maňa** Bilge Tonýukuka baňa aýdy (Tk, dg-31) — *Akylylly Tonýukuka maňa aýtdy*. Baňa söýledi kim, bu kitaplardan dahy özge kitaplardan bir kitap ýaz (Ýaý, 100a-9).

baňaru [b(a)ň(a)ru WRFB] *maňa*: Bögü kagan baňaru ança aýydmys (Tk, dg-34) — *Bogi kagan maňa şeýle aýtdy*.

baňla- [بانكلا , بانكل] **1)** *azan aýtmak*: – Baňlady (IBM, 102-17). Minarada baňlaýanda faky görkli (GA, 6-11). **2)** *gygyrmak*: Keşişler baňlardy (GA, 279-11).

baňlat- [بانكلات] **1)** *azan aýtdyrmak*: Baň baňlatdym (GA, 279-7). Baň baňlatdylar (GA, 121-2).

bar I [ba:r ʁ] *miwe, agajyň miwesi*: Kad-dy-serwüň kibi bary iki rummanymy wer (KB, 511-3). <**bara gel-** – *miwelemek, kemala gelmek*: Serw kadduň kaçan ki, bara gelür (KB, 434-11).

bar II [ʁ] *yük* <**bary geran** – *agyr yük*: Halas oldy köňül jan-a benim bary-geranymdan (ND, 24b-18). Girer azyk olan bary-gerana (ND, 27a-4).

bar III [b(a)r RB ba:r ʁ , ʁ] **1) bar, bar zat, bir zadyň bardygyny bildirýän söz**: Eki üç biň sümüz keltecimiz bar mu nä (Tk, go-14) — *Iki-üç müň goşunymyz bilen gitmelidik, (muňa) mümkinçilik barmy nä?! (näme?!)*. Teňri ýarlykazy kutym bar üçün ülügim bar üçün ölteçi budunyň tigrü iğitdim (Kt, gd-29) — *Taňry yalkany (goldany) üçin, bagtymyň barlygy üçin, nesibäm bolany üçin ölüp (ýitip) baryan halky (täzeden) direldip, aýaga galdyrdym*. Sende ýarmak barmu? (MK, III, 109, 1-3). Bar bakyr, ýok altun (MK, I, 301-7). Bar (IBM, 154-11). Ýerimiz bar işigiň topragynda (Mn, 304b-3). Kaçan kim, ogrylyk etmäge gelseler, dahy kumaşga ýakyn ýetseler biraz dururlar, bakarlar, kişi barmy diýüb (Ýaý, 179; 121b-3). Anyň bir hatuny bar erdi (SB, 128a-6). **2) bar** [b(a)r RB] *barly, baý*: Baý bar ertim (Sý-5) — *Tüçjar barly baýdym*. **3) hemme, bütin**: Tapyлгаý maksadym tapkuňda bary (Mn, 297b-10). <**bar erser** [b(a)r (e)rs(e)r rsrRB] *bar bolsa, diri bolsa, barka, diri mahalynda*: Ol iki kişi bar erser sini Tabgaçyg ölürteçi tirmen (Tk, go-10) — *Ol iki kişi barka (diri bolsa), Tabgaç halky seni olar öldürer (ýok eder) diýer men (diýýärin)*. Neň ýerdeki kaganlyg budunka buntügi bar erser ne buňy bar ertegi ermis (Tk, gd-56-57) — *Haýsy-da bolsa, (bir) ýerde kaganly (hanly) halkyň (bir) işýakmazy bar bolsa, (gör, ol halka) neneňsi hasrat (bagtsyzlyk) bolardy*. <**bar ermis** [b(a)r (e)rm(i)s sMr RB] *bar, barmyş, bar eken*: Tabgaç süsü bar ermis (Tk, dg-30) — *Tabgaç (Hytaý) goşuny (hem) barmyş (bar eken)*.

Bar [Ba:r ʁ] *Ýaradyjy, Ýaradan, Alla*: Musa tiýdi kim: Bar Hudaý-a, men Mysyrda gan idip men (SB, 7b-27). Musa tiýdi, kim: Bar Hudaý-a, buzawny Sameri ýasany sözlemek kim aňa ruzy kылды?! (SB, 8b-17).

bar- [b(a)rm(y)s cMRB , b(a)rd(y)ň(y)z ZFDRB ʁ , ʁ] **1) barmak, gitmek**: Ebi on kün öňre ürküp barmys (MÇ, go-8) — *(Onuň) öýi (maşgalasy) on gün öň gorkup, gaçyp gidipdir*. Lui ýylka ýitinç aý küçlüg alp kaganymda adyrlu bardyňyz (Oý, sag-12) — *Luw ýyly ýedinji aýda (siz) güýçli, batyr kaganymdan aýrylyp gitdiňiz*. Ol ewge bardy (MK, II, 5-17). Her kaýan bardy at (ZME, 340; 98-2). Irte bardy (ZME, 388; 164-2). On gol sary bardylar (ZME, 1015; 112-1). Alar anyň fermany birle bardylar (SB, 128b-28). Akybet ferzendleri Fars janybyga bardylar (SB, 130a-26). Bar (IBM, 99-1). **2) barmak, ýetmek, baryp ýetmek**: Saraýdan bardy Çyn-Maçyna çawuň (Mn, 296a-3). **3) [b(a)rd(y)m(y)z ZMDRB] barmak, ýetmek**: On tünke ýantyky tog ebirü bardymyz (Tk, dg-26) — *On gijede gar üýşmeklerinden öwrülip geçip, dagyň etegine bardyk (ýetdik)*. **4) [b(a)rdy IDRB] barmak, ugramak**: Basmyl ýagydyyp ebimrü bardy (MÇ, go-4) — *Basmyllar ýagy bolup, obamyzyň üstüne ugrady*. **5) [b(a)rm(y)s jMRB] barmak, ykmak, entemek**: Ýir saýy barmyş budun ölü ýitü ýadagyn ýalaňyn ýana kelti (Kt, gd-28) — *Ýer sary (dürli ýerlerde) ygyp ýören halk ölüp-ýitip (zordan), ýadaw, aýak ýalaň (başy açyk halda) ýene gaýdyp geldi*. **6) [b(a)rur RWRB] barmak, göçüp-gonup ýörmek**: Karluk budun buňsyz erür barur erkli ýagy boldy (Bk, gd-29) — *Garlyk halky aladasyz, erkin göçüp-gonup ýörşüne (bize) ýagy boldy*. **7) [ba(r)dy IDB] barmak, goşulmak, gatnaşmak**: Tarduş sad ara bardy (Tk, gb-41) — *Tarduş şady (söweşe) goşuldý (gatnaşdy)*. **8) [b(a)rdy IDRB] barmak, gelmek**: Syňar süsi ebig barkyg ýulgaly bardy (Bk, gd-32) — *(Olaryň) goşunynyň bir bölegi (biziň) öýümüzizi-öwzarymyzy talamaga geldi*. **9) beýan edilmek, aýdylmak, ýatlanmak**: Alarnyň zikri muluk tawaýyf zamanyda muluky Gassan mukaddamasyda baryb erdi (SB, 28b-4). **10) gaçmak, düşmek**: Men erçe dähr bagyda hazan ýapragy dek bardym (BD, 20a-12). <**ardyga bar** – *bir zat getirmek üçin barmak, getirmäge girmek*: Yusufga tiýdi, kim: Gel, suw ardyga baraly (SB, 24a-14). Merýem ýalguz suw ardyga bardy (SB, 24a-15). <**bargyma bar-** [b(a)rg(y)ma b(a)rdy IDRB : AMGRB] *gaýdyp gelmek, yzyna dolanmak, yzyna gelmek*: Keri bargyma bardy (Oý, sag-11)

— (*Halk*) yzyna gaýdyp geldi. <>**baryg bar-** – *barmak, gitmek*: Ol baryg bardy (MK, I, 310-8). <>**barygma bar-** [b(a)r(y)gma b(a)rd(y)g GDRB : AMGRB] *kä eýläk, kä beýläk gitmek*: Ilgerü barygma bardyg kurygaru barygma bardyg (Kt, gd-23,24) — (*Türkmen halky*), *kä ileri (öňe-gündogara) gitdiň, kä yza (gündatara) gitdiň (gaýtdyň)*. <>**başyga bar-** – *girişmek, başlamak, meşgullanmak*: Ýyglamak we zarylyk kylmak başyga bardy (SB, 5b-31). <>**garşu bar** – *öňünden çykmak, garşylamak*: Biz dagy garşu baryb, ýolda mulakat kylgaý (SB, 22b-2111a-8). <>**ilgeri bar-** – **1)** *öňe gitmek, oňmak, şowlylyk*: Muluk tawaýyf wujudy üçin işi ilgeri barmady (SB, 20b-30). Badyşah Menuçehr nesliden bolmasa bu iş ilgeri barmas (SB, 11a-8). **2)** *öň beýan edilmek, öň aýdylmak, ýatlanmak*: Bu Harys zikri ilgeri bardy (SB, 33a-2). <>**üstige bar-** – *ýöriş etmek, goşun sürüp barmak*: Çerik ýygyb, Ewsere han üstige bardy (SB, 127a-25). <>**ýokary bar-** – *göterilmek, ösmek, gülläp ösmek*: Batlymýus Lagus işi tarakky kylyb, ýokary bardy (SB, 20b-31). <>**ýok bolu bar-** [ý(o)k bolu b(a)rm(y)s sMRB : WLWB : OY] *ýok bolup gitmek*: Türk budun aty ýok bolu barmys erti (Oý, çep-3) — Türkmen halkynyň ady ýok bolup barýardy. <>**ýol bar-** – *ýöremek, ýol geçmek*: Birnäçe ýol bardylar (SB, 9b-24). Üç günlük ýol bardylar (SB, 124a-7).

bara [ba:ra باره] *gala, gala diwary*: Nowşirwan Suran we Ber barasyny ymarat kyldy (SB, 31a-26).

barabar [bara:bar برابر , برابر] *barabar, deň, barabary, deňi, garşysy*: Şahmelik leşgeriniň barabaryga gelib turdy (SB, 129b-22). Täjini anyň garnynyň barabaryda asdylar (SB, 18b-12).

barabar bol- / ol- [bara:bar bol- / ol- برابر] *deň bol, gabat bol*: Barabar olsa gerekdir safa söweşüm ile (KB, 116-12). Rüstem barabar olmaýa şol ýal-u bal ile (KB, 423-12). Çignine barabar bolgaý (Ýaý, 118b-4).

barabar et- [bara:bar et- برابر اید] *deň etmek, deňlemek*: Anlara barabar edewüz (GA, 285-1).

barak [بارق , براق] **1)** *tüýlek it, halk ynanjyna görä garry bürgüt iki sany ýumurtga guzlap, şony hem basyrýarmyşyn. Şol ýumurtgalaryň*

haýsy hem bolsa birinden şu it çykýarmyşyn: Barak (MK, I, 315-13). **2)** *itiň ady*: Itiňiz ady Barak degilmidi? (GA, 114-1).

baraklyg [بارقلق] *tüýlek iti bolan adam*: Baraklyg kişi (MK, I, 411-8).

baraky [بارقي] *taýpa ady*: Bir kişi Oguz çerigiden barakylar içige gaçyb... (SB, 122a-2).

baran [ba:ra:n باران] *ýagyş, ýagmyr, ygal, baran*: Weh ki, boldy bidil uşbu bad-u baranda görüň (BD, 80a-6).

baras [برص] *bedende bolýan aklyk, pis keseli*: Agzasyga endek baras merezi aryz bolub erdi (SB, 22b-5).

barawer [ba:ra:wer بارآور] *miwe getirýän, miwe berýän (agaç)*: Gerçe barawer olmaýa tuby (KB, 171-7).

ba raý [بارای] *akylly, parasatly, aň-düşünjeli*: Eýran zeminde bir kişi bar turur kim, ba raý we ... sahawat birle araste turur (SB, 20a-3).

barazah [بارازانه] *gymmatbaha daş, lagl, ýakut*: Barazah (Tuhf, 39a-8).

barbatçy [باربطجي] *sazanda*: Utaryd bitigçi, barbatçy Nahyd (Mn, 294b-1).

barça [b(a)rça AERB ba:rça , بارچه , بارچا] *hemme, бүтин, ähli, barça*: Bilmez

— barça tüküp teze (MÇ, gd-38) — *Bilmezlikden barçasý (hemmesi) gaçyp dyr-pytrak bolupdyrlar (dargadylar)*. Böri barça ulyşdy (MK, I, 164-12). Barça geldiler (MK, I, 349-7). Adam ogluny barça mahlukdan hormat we keramat birle kyldy (Ýaý 99b-6). Barça ýaranlary üzerine olsun (Ýaý, 100b-3). Keýnide nijäňiz hem kadd, / Barça gül roýy-ýu arguwan hadd (Ab, 33a-3). Biz barça seniň asyl we nežadyňdan turur biz (SB, 121a-11).

barça [بارچه] *bölek, bölejik, parça*: Bir barça et birle gatyk Ybrahym alyga geltürdi (SB, 3a-17).

barçam [برچم] S: **beçkem** Barçam (MK, I, 401-5).

barçyn [برجن , بارجن , برچن] *ýüpek mata, parça*: Tüşeklik barçyn (MK, I, 420-6). Ýolak barçyn (MK, III, 13-16). Barçyn (IBM, 167-11).

barçynçy [بارجن جي] *ýüpek mata dokayan*: Barçynçy (IBM, 155-9).

Bardaga [بردعه] *yér-ýurt ady*: Ýylkan we Bardaga we Kyla Arranda (SB, 34a-21).

bardak [بارداق] *küýze*: Bardak (Tuhf, 31a-5).

barduk [b(a)rd(u)k ODRB] *bardyň, baran, barlan*: Barduk ýerde edgüg ol erinç kanyň sabça ýügürti (Kt, gd-24) — *Baran ýeriňde (näme) gowulyk gördüň, (seniň) ganyň suw kimin akdy*.

bardyg [b(a)rd(y)g GDRB] *bardyň, gitdiň*: Yduk Ötüken ýyş budun bardyg (Kt, gd-23) — *Mukaddes Ötüken ýyşyndan, eý halk, özüň gitdiň*.

bargan [barga:n بَرْغَان] *reyhan dānesi*: Bargan (MK, I, 365-16).

bargäh [ba:rgä:h بارگاه] *rugsat bilen girilýän ýer, köşk*: Ala bargäh otagyna çok girmişem (GA, 296-10). Ol gün ala bargäh otaglar dikdirdi (GA, 271-2). Ala bargäh otaglaryn düze dikdi (GA, 294-6). Men bargähde möwjud bolub turur men (SB, 120b-15).

bargir [ba:rgi:r بارگیر] **1** *ýük çekiji, ýük göteriji*: Anuň üçin ki, safar bargiridür Hyzruň (KB, 212-8). Tawyladan bir bargir tutdy (SB, 126b-30). **2** *ulag, at*: Bu Rahş Rüstemniň turur kim, anyň bargiri bolgusy turur (SB, 11a-32).

bargu [b(a)rgu WGRB] *barmy*: Azu bu sabymda igid bargu (Kt, go-10) — *Ýa-da bu sözümde ýalan barmy?*

bargyn [b(ɾ)gyn بَرْغَن] *gitmegi ýüregine berk düwen (adam) gidermen, syýahatçy, ýolagçy*: Bargyn kişi (MK, I, 367-12).

Barhan [Barha:n بَرْحَان] *Aşaky Çynma-çyn*: Barhan (MK, I, 364-7).

bari [bari: باری] *hiç bolmanda*: Bari imdi magaşa bir nowg et kim (BD, 59b-7).

Barjan [Barja:n بَرْجَان] *yér ady*: Barjan (MK, I, 364-3).

Barjuk [بَرْجُك] *şäher ady, Afrasyýabyň guran şäheri. Afrasyýap bu şäherde Buhtunassaryň ogly Bizeni tussaglykda saklapdyr*: Barjuk (MK, I, 388-5).

bark I [بَرْق ، بَرْق] *ýyldyrym, çyra*: Bark güler, akyla-ýu aşyka aglar sahab (KB, 149-16). Bulut gözüm-u bark dişi ah ola... (KB, 413-8). Güle bark aglaýa, sahab neden (KB, 568-3).

bark II [b(a)rk(y)g GhRB , b(a)rk hRB]

1 *öý, jaý, ymarat, gümmez*: Aňar adynçyg taşyg barkyg ýaratdym (Bk, dg-14) — *Olara ýörite daş (ýondurdym), gümmez (ymarat) saldyrtym*. Bark itgüçi bediz ýaratygma bitig taş itgüçi tabgaç kagan çykany Çañ Seňün kelti (Kt, dg-13) — *Tabgaç kaganyň gümmez (jaý) guruylary, daşa owadanlap hat ýazyjy hünärmenleri (emeldarlary) we Çañ Seňün geldi*. Aňar adynçyg bark ýaraturtym için taşyn adynçyg bediz urturtym (Kt, go-12) — *Olara üýtgeşik (aýratyn) ymarat saldyrdym, içini-daşyny ýörite (ýonulan daş bilen) bezetdim*. Bunça barkyg bedizig uzyg (türk Bilge ka)gan atysy Ýollyg tigin men aý artuky tört kün olury bitidim bediztim ... (Bk, go-gb, I) — *Munça uz, çeper gümmezi (ymaraty), çeper bezegi türkmen Bilge kaganyň garyndaşy Men Ýollyg tegin bir aý dört günde oturyp ýazdym, bezedim*. **2** *öý we öý goşlary*: Ewin barkyn satygsady (MK, III, 246-11).

barla [بارلا] *seyrek tüýli it*: Barla (Tuhf, 30b-12).

barlaş- [بارلاش] *ýaraşmak, barlyşmak*: Barlaşdy (IBM, 133-2).

barlyg [بارلىغ ، بارلىغ ، بارلىغ] *bay, barly, barjamly*: Barlyg är (MK, III, 323-10). Bu döwlet ýetmedi Karun misillik barlyglarga (Ab, 32b-19).

barmag [بارمغ] S: **barmak** Bir barmag ile bedri gösterdi iki para (KB, 313-12).

barmah [بارمخ] S: **barmak** Kiçi barmah niçe kylmyş Aýy şak (KB, 9-12).

barmak [برماق ، بَرْمَقْ ، بَرْمَقْ] *barmak, el-aýagyň barmagy*: Altun ýüzügi barmagyňa geçirmedimmi? (GA, 116-12). Al şul barmagyndaky ýüzügi barmagyňa dak (GA, 228-8). Elde baş barmagy düz kim görmişdür (KB, 606-15). Baş barmagyň ujy orta barmagyň bogunyndan zaýyl olur (Ýaý, 136b-6).

barowaj [ba:rowa:j بارواج] *rowaçly, rowaç, ýörgünli, şowly*: Alarnyň möhümmatyny barowaj we rownak kyldy (SB, 11b-18).

bars [بارس ، بَرَسْ] *pişikler maşgalasyndan bolan, gaplaňa meňzeş ýyrtyjy ýabany haywan* <> **bars ýyl** [b(a)rs ý(y)lka AhLYcRB] *bars ýyly, müçe hasabynyň üçünji*

ýyly: Ançyp bars ýylka çik tapa ýorydym (MÇ, gd-7) — *Ondan soň bars ýylynda çikler tarapa goşun çekdim (ýöriş etdim)*. Bars ýyly (MK, I, 288-12). Bars ýyly (IBM, 186-1). Bars ýyly (MK, I, 289-13).

Bars [بارس] *ýer-ýurt ady, Pars welaýaty*: Başgyrd we Bars we Kerman we... Basraga ýiberdi (SB, 126a-32).

Bars beg [B(a)rs b(e)g gb SRB] *adam ady (erkek)*: Bars beg erti (Kt, gd-20) — *Bars beg (diýen biri) bardy*.

bars bol- [بَرَس بول] *bit, büre, çybyn ýaly ownuk mör-möjekleriň çakmagy (dişlemegi) netijesinde çişň peýda bolmagy*: Anyň tenü bars boldy (MK, I, 291-7).

Barsgan [Barsga:n بَرَسْغَان] *adam ady (erkek)*, *Afrasyýabyň oglunyň ady*: Barsgan (MK, III, 308-14).

barsy [بارسی] *parsça, pars dilinde*: Kylaýyn iki babyn barsy hem (Mn, 293b-5).

bart [بَرْت] **1)** *suwuklyk ölçelýän gap*: Bart (MK, I, 266-3). **2)** *suw küýzesi*: Bart (MK, I, 266-5). **bart-burt tut-** — *duýdansyz garbap tutmak*: Bart-burt tutty (MK, I, 266-5).

bartur- [بَرْتُر] *bardyrnak*: Ol meni ewge barturdy (MK, II, 134-15).

Bartykys [Barty:kys بَرْتِيقَس] *adam ady (erkek)*: Andan soň Bartykys üç ýyl kaýsarlyk kyldy (SB, 22a-7).

bartyn- [بَرْتِن] *agyrlanmak, agramy artmak*: Elik bartyndy (MK, II, 187-7).

bartyş- [بَرْتِش] *barlyşdyrmak, ýaraşdyrmak*: Alar bir ikindiniň könlün bartyşdylar (MK, II, 160-15).

baru [ba:ru: بارو] *gala, gala diwary*: Ol azym, uluk galga erdi we kawy barulary bar erdi (SB, 10a-28). Ol galga barusy ýykylyb, ýerge ýegsan boldy (SB, 10a-31).

bar-u ber [باروب] *ýük we miwe, hasyl*: Serwi azad kibi her ki, goýyb bar-u berin (KB, 511-11).

Barus [Ba:ru:s باروس] *adam ady (erkek)*: Barus iki ýyl baş aý kaýsarlyk kyldy (SB, 22a-15).

bary [b(a)ry IRB ba:ry باری] *bary, barysy, hemmesi, ählisi*: ...(Kar)luk tirigi bary

türgiske kelti (MÇ, gb-1) — ...*Garlyklaryň diri galanlarynyň bary türgeşlere geldiler (gol astyna düşdüler)*. Baryny suw kylub, bir buzaw ýasady (SB, 8b-14). Ol gardaşlary bary öz günählerige mugtaryf bolub, Ýusufga uzrlar okudylar (SB, 6a-2).

Bary [Ba:ry باری] *Ýaradan, Taňry, Hudaý, Biribar*: Gör, ýene munça ýüzmüň ýüz any halk eýleýip Bary (ND, 37b-4). Bilün egerçe ki, ýaryňdur weli Bary (KB, 319-5). Bilge sen — muny kelamy-Bary (BD, 4a-13).

baryg [بَرِغ] *ysly (zat)*: Sasyg baryg (MK, I, 310-10).

Barygam [Ba:rygam بارِیْغَام] *adam ady (erkek)*: Bir kişi Barygam atlykny özlerige pişwa kyldy (SB, 15a-9). Barygam mezkurdan soň, özge kişi anyň ýerige olturdy (SB, 15a-10).

barygsa- [بَرِغْسَا] *barmak islemek*: Ol ewge barygsady (MK, I, 236-8).

barym [b(a)r(y)myn nIMRB ba:rym] *baýlyk, barlyk, emläk*: Ýylkysyn barymyn anta aldym (Bk, gd-24) — *Malyny, baýlygyny şonda aldym*.

barymsyn- [بَرِمْسِن] *barmak, gelmek*: Ol ewge barymsyndy (MK, II, 205-8).

baryn- I [بَرِن] *akmak, gitmek, görünmek*: Uraguttan gan baryndy (MK, II, 112-1).

baryn- II [بَرِن] *barmak*: Ol ewge baryndy (MK, II, 111-15).

barynça [ba:rynça بارینچه ، بارینچه] *entek barka, heniz dowam edýärkä*: Döwür sizniň turur döwran barynça (Mn, 304b-8). Tenim barynça senden ýüz çöwürmen (Mn, 307a-2).

barysy [ba:rysy باریسی] *barysy, ählisi, hemmesi*: Ol syhrlar sary rowan bolub, barysyny bir dem birle ýuwutdy (SB, 8a-4).

baryş- [باریش ، بَرِش] **1)** *gelip-gidip durmak, baryş-geliş etmek*: Olar bir-birge baryşdy (MK, II, 768). **2)** *ýaraşmak, baryşmak*: Ileru gelüb Seljan hatuny gujaklaýyb baryşmyşlar, soruşmyşlar (GA, 199-6). Gerek ki, baryşa idi bu sarf ile sada (KB, 165-11). Andan baryşdy ýarum ile ýylduzum benüm (KB, 347-2).

baryşdyr- [باریشدیر] *ýaraşdyrmak, gatnaşdyrmak*: Bizi Gazan ile baryşdysyn (GA, 291-8).

barzun [b(a)rzun nWZRB] *barsyn, gitsin*: Sü basy Inel kagan Tardus sad barzun tidi — (Kagan): — *Goşunbaşy Inel kagan, Tarduş şady (weziri) barsyn - diydi.*

bas- [باس، بس، بض] **1) basmak, agram salmak**: Basdy (IBM, 113-10). Basdy, bogazlady (GA, 182-13). Basar her dem işigiň topragyny (Mn, 301b-6). Oň (sag) aýagynyň barmaklaryny düz basgaý (Ýaý, 125b-1). **2) [b(a)sdy IDSB b(a)sd(y)m(y)z ZMDSB] basmak, üstüni basmak, çozmak**: ...Kyrkyz budunyguda basdymyz (Kt, gd-35) — ...Gyrgyz halkyny (üstüni) ukudaka basdyk. Kyrgyzygy uka basdymyz (Tk, dg-27) — Gyrgyzlaryň (üstüni) ukuda ýatyrkalar basdyk. Oguz ýagy ordug basdy (Kt, dg-8) — (Bize) ýagy oguzlar (biziň) ordamyzyň (düşelgämiziň) üstüni basdy (düşelgämize çozdy). **3) [b(a)sd(y)m MDsB b(a)sm(y)s sMsB] basmak, ýeňmek, çym-pytrak etmek, dargatmak**: Tabgaç budun tokydym ýygdy basdym ýaýdym (Oý, sag-1) — *Tabgaç (hytaý) halkyny ýeňdim, çym-pytrak etdim dargatdym.* Eçümüz apamyz Bumyn kagan dört buluňgy kysmys ýygmys ýaýmys basmys (Oý, çep-1) — *Öňki geçen agamyz (neslimiz) Bumyn kagan (dünyäniň) dört çünkünü boýun egdiripdir, ýeňipdir, dargadypdyr, basyp alypdyr.* Ner kim, ol üç janawary bassa, ýeňse, öldürse gyzymy aňa wererim (GA, 173-2). Onuň üçin kim, duşman ony bas durur ýakyndan (Ýaý, 110a-5). **4) basmak, ýapmak**: Kepeneginden gurumsy edub ýarasyna basdy (GA, 42-7). **5) goýmak**: Altun haja men elimi basaram (GA, 134-7). **6) ýykmaq**: Seniň-le göreşelim, meni basar iseň any dahy basarsyň (GA, 79-1). **7) äsgermezlik, sylamazlyk**: Begleri basup, Gazan önünde oturur idi (GA, 254-4). **◊aýak bas-** — *ýöremek, bir ýere barmak, bir ýere gelmek*: Aýak basan bu döwlete (ND, 29b-1). **◊bagyr bas-** — *hormatlamak, sylamak*: Baş inderdi, bagyr basdy (GA, 83-2). **◊basa ber-** [b(a)sa b(e)rti ltrb ASB] *basmak, basaýmak, basybermek*: Teňri Umaý yduk ýer sub basa berti erinç (Tk, gb-38) — *Taňry, Humay, mukaddes ýer-suw (duşmany) basaýdy öýdýän?! ◊basa kel-* [b(a)sa k(e)lti ltlk ASB] *basмага, basyp almaga gelmek*: Üç oguz süsi basa kelti (Bk, gd-32) — *Üç oguz goşuny (bizi) basyp almaga geldi.* **◊gadam bas-** — *hereket etmek, ileri gitmek, ýöremek, bir ýere barmak*: Limenil

mülke gadam bas, kül olup gaýry kowa (ND, 11a-8). Sagyn ol kala daýanma, hala gadam basagör (ND, 11a-9). **◊gadamyň iç ýüze bas-** — *her bir sözüň içki manysyna düşünmek, esasy zada üns bermek*: Bu sözüň manysyn aňla, gadamyň iç ýüze bas (ND, 18b-16). **◊tamga bas-** — *dag basmak, tagmalamak, bellik goýmak, nyşan goýmak*: Bir tamga mugaýyan kyldy kim, emwallaryga basgaýlar (SB, 125b-17). **◊tünle bas-** — *üstüni gije basmak, ýeňmek*: Tünle bile basmak (MK, I, 362-14).

basa [بسا] *soň, yz*: Men andan basa geldim (MK, I, 169-12).

basafa [ba:safa: باصفا] *sapaly, arassa, ýakymly, owadan*: Eý basafa ýarum, benüm gözüm kibi zemzem kany? (KB, 449-7).

basagör [بصه كور] *basyp görmek*: Sagyn, ol kala daýanma, hala gadam basagör (ND, 11a-9).

basan [بسن] *merhum jaýlanandan soň, şonuň hatyrasyna berilýän nahar. Oňa «Ýog basan» hem diýilýär*: Ýog basan (MK, I, 334-9).

basar I [بسر] *dag sarymsagy*: Basar (MK, I, 301-4).

basar II [بصر] *göz, göreç*: Yshak nury-basardan galdy (SB, 12b-14).

basarlyg [بسرلغ] *sarymsakly*: Basarlyg tag (MK, I, 409-13).

Basat [بساط] *adam ady (erkek)*: Basat babasynyň elin öpdü (GA, 224-1).

baskyç [باصقچ] *ayakgap, başmak*: Baskyç (Tuhf, 34a-2).

baslyg [b(a)sl(y)g(a)ru WRGLSB] *başlyk, ýolbaşçy*: Anta ýerüki Suk baslyg Sogdak budun kop kelti (Tk, go-46) — *O taýda ýerli ýaşajy bolan Sogdy halky Sukuň başlyklygynda kän geldi (boýun boldy).*

basmak [بصماق] *basmak*: Benimizdir ýyk-mag-u basmak, benim-le direler her jan (ND, 21a-2).

basmasar [b(a)sm(a)s(a)r RSMsB] *basmasa, basaýmasa*: Üze teňri basmasar asra ýir telinmeser türk budun iliniň törüniň kem artaty (Kt, gd-22) — *Ýokardan gök asman basaýmasa, aşakdan ýer ýarylaýmasa (hopaýmasa), türkmen halky, (seniň) ilini-döwletini, düzgüniň kim ýok edip biler?!*

basmyl [b(a)smyl LIMCB b(a)sm(y)l LMSB] *halk, taýpa ady*: Basmyl ýagydy ebimrű bardy (MÇ, go-4) — *Basmyllar ýagy bolup, obamyza geldi*. Ýegirmi ýaşy basmyl ydykut oguşym budun erti (Bk, gd-25) — *Ýigrimi ýaşymdakam, basmyl, ydykut (meniň) halkyma degişli taýpady (tiredi)*.

Basra [بصرة] *ýer-ýurt ady*: Oguznyň Bagdad we Basraga azymat kylgan zikri (SB, 124a-23). Güz wagty Basra janybyga azymat kyldy we Basra ähli dagy özge welaýatlar dek mutyg we il bolub... (SB, 124a-26).

basruk [بسرُق] *her bir zadyň agyry, agramlysy*: Ýer basrugy tag, buzun basrugy beg (MK, I, 388-11). Basruk (MK, I, 388-11).

Bastanus [Basta:nu:s بستانوس] *adam ady (erkek)*: Bastanus ýigrimi tokuz ýyl kaýsarlyk kylyb... (SB, 27b-17). Andan soň Bastanus hökümet kyldy (SB, 27b-20).

Bastyn [Basty:n بستانين] *adam ady (erkek)*: Bastyn ýeti ýyl kaýsarlyk kylyb, halk arasyda namdar boldy (SB, 27b-17).

Bastynus [Basty:nu:s بستانوس] *adam ady (erkek)*: Bastynus on üç ýyl kaýsarlyk kylyb, Nowşirwanga mugasyr erdi (SB, 27b-17). Andan soň Bastynus hökümet kyldy (SB, 27b-19).

basut [بُسْت] **1)** *kömek, goldaw*: Ol maňa basut berdi (MK, I, 295-15). **2)** *kömekçi, ýürekdeş, hemäyatçy*: Basut (MK, I, 295-14).

basuw [بَسُو] **1)** *soky daşy*: Basuw (MK, I, 169-14). **2)** *hekleyji, basyjy gural*: Basuw (MK, I, 169-14).

basyg [بَسِغ] *gapyllyk, duýdansyzlyk*: Ol any basygynda tutty (MK, I, 310-11).

basyk- [بَسِک] *gapyllykda basylmak, üstüni basdyrmak*: Kişi ýagyga basykty (MK, II, 92-16).

basył- [باسیل] *ýeňilmek, basylmak*: Eýle sandy kim, ýagy basyldy (GA, 134-8).

basylajak ol- [باصلاج اول] *basyljak bolmak, ýykylyjak bolmak*: Beýrek buňaldy bu gyza basyljak olursam başyňa kahynç edirler (GA, 79-10).

basyn- [بَسِن] *kemsitmek, äsgermezlik etmek, kem saýmak*: Ol ärin basyndy (MK, II, 112-9).

basynalym [b(a)s(y)n(a)l(y)m MLNSB] *basylalyň, ýeňleliň*: Nä basynalym tegelim tidim (Tk, gb-39) — *Näme üçin basylalyň, hüjüm edeliň — diýdim*.

basynjak [بَسِنَجَك] *ejiz, gowşak, biçäre*: Basynjak är (MK, I, 414-13). Basynjak (IBM, 149-3).

basynygma [b(a)s(y)n(y)gma AMGNSB] *boýun egen, tabyn bolan, basylan*: Arguý karagug ulgartdym basynygma ýagy kelürir ertim (Tk, gd-53) — *Arkuýyň garawulyny ulaltdym, basylan ýagyny (ýanyma) getirdim*.

basyş- [بَسِش] *basyşmak*: Ol maňa oýma basyşdy (MK, I, 81-8).

basyt- [b(a)s(y)tma AMTSB] *basdyrmak, üstüni basdyrmak*: Ýelme karagu edgüti urgyl basytma timis (Tk, dg-34) — *(Aýtmaga) howlukmaň, garawuly gowja goýuň (belläň), üstüňizi basdyraýmaň — diýdi*.

baş [بَاش، بَشْ، بَاشْ] **1)** *kelle, baş*: Tapug taş ýarar, taş başyg ýarar (MK, III, 45-1). Baş kesükdir, gan döküpdür (GA, 124-13). Başym daýym adakyňa ýaraşar (Mn, 295b-9). Başynda täji-hakandyr şerigat (ND, 1b-9). Namaz kysun hasta kişi dururken, eger güýji ýetmese oturken, eger güýji ýetmese düşüp arkasy üstüne yşarat eýleýe başy birle... (MAS, 17b-4). Başy boýnydan aýrylyb, ýerge tüşdi (SB, 127b-3). **2)** [başda ADjB b(a)şy lcB] *baş, başynda, ýanynda, bir zadyň başynda, boýunda*: Tamag yduk başda süňüşdim (Bk, gd-29) — *Mukaddes Tamag çeşmesiniň başynda söweşdim*. ...Başy anta aksyrak ordu örgin anta ititdim (MÇ, gd-8) — *Onsoň (çeşmäniň) başynda agymtyl orda (düşelge), şol ýerde tagtly köşk saldyrdym*. **3)** *baş, gözbaş, ön*: Erdem başy til (MK, III, 97-10). **4)** *ýolbaşçylyk ediji, ýolbaşçy, baş*: Anuň ardynja biň бүgdüz başlary Aman ýetdi (GA, 151-9). Mürşidi-merdi-jahana hiç olamaý oňa baş (ND, 41a-12). **5)** *üst, ýokary*: Depe başyna çykdyňmy gyz? (GA, 115-8). Depe başyna çykdygym ýok (GA, 115-13). Göksi gözel gaba taglar başyna çykgy (GA, 131-8). **6)** *ykbal, adamyň, geçen ýagdaýy, geljekdäki düşjek ýagdaýy*: Beýrekden soňra başyňa hal gelejegin bilürdiň (GA, 114-8). Başyna ne geldügin söýledi (GA, 122-1). Galar ol älemi sufly, gopar başynda çok gowda (ND, 4b-14). **7)** *sany, bir zadyň mukdary*: Ol galaýa alty baş är-le men Gazan wardym (GA, 279-6). Kyrk baş gul, kyrk gynak ogly Oroz başyna

azad eýledi (GA, 66-7). **8) jan, dirilik:** Baş ýaragyn eýläň, üzeriňize ýagy gelür (GA, 243-9). Başıňyza çäre ediň (GA, 44-1). **8) baş, başlangyç, başy:** Ýaz tamam anda olturub, gyş başy Bagdadga azyamat kyldy (SB, 124a-22). Merýem kyrkynjy ýylnyň başyda wefat kyldy (SB, 9a-28). **9) başy, ujy, ýokarysy, bir zadyň ýokary ujy, süýrdepesi:** Üç ýygaç ...köb budaglar birle gögerib turur, başlary asmanga ýetib... (SB, 129b-5). **10) [b(a)şynta AUIJB] ýany, gapdaly, başy:** Törtünç Çuş başynta süňüşdimiz (Kt, dg-6) — *Dördünji gezek Çus (dagynyň) başynda (eteginde) söweşdik.* Akybet bir gudug başyga ýetdiler (SB, 4a-31). Çah başyda, ýygaç kölgeside olturdy, gördi kim, iki gyz çah başyga geldiler (SB, 7b-8). **11) bir zadyň agzy, gapagy, gapysy:** Sanduk başyny açdylar, erse ol oglanny gördiler (SB, 7a-17). Guduk başlaryny ýapyb, Rüstemni şikar kylmakga targyb kyldylar (SB, 18a-26). **12) sebäpli, esasly, üçin:** Şiruýe zeruret başydan niçe peýgam... aňa ýiberdi (SB, 40a-10). **◊başçy – başlyk, ýolbaşçy:** Başçy (IBM, 155-18). **◊baş bagy – ýaglyk, öýme:** Baş bagy (IBM, 150-1). **◊baş barmak – başam barmak:** Baş barmak (IBM, 141-8). Birisi okuň temürini baş barmagynyň iki bogny arasynda kylmakdyr (Ýaý, 113a-4). **◊baş çykar- – dömmek, çişmek:** Iki selge iki ýylan şekilige anyň iki egniden baş çykardy (SB, 2a-25). **◊başdan-aýak – başyndan ahyra çenli, başyndan soňuna çenli:** Hysrow Perwiz ...keýfiýet halny başdan-aýakga aňa şerh kyldy (SB, 28b-21). **◊başdan-başa – boýdan-başa, bütinleý, tutuş:** Zähim içre olur, gezer, ýanar başdan-başa, eý wa! (ND, 2a-8). **◊baş eg- – boýun bolmak, boýun egmek:** Bular zulm ile tutmuşdyr jahany, emre baş egmez (ND, 28b-18). Mülki-dili fath edelden, kimseýe baş egmeziz (ND, 22a-15). Hiç badyşahga baş egmäb erdiler (SB, 121b-16). **◊başga gel- – orta çykmak, öňe çykmak, peýda bolmak, saýlanmak:** Bir kişi anyň şägirdleriden Abdylly bin et-Tamyr başga gelib ulum we şeraýyg ...aňa ögrettdi (SB, 33b-1). **◊baş inder- – hormat etmek, egilip hormat goýmak:** Baş inderdi, bagyr basdy (GA, 109-11). **◊başga min- – başa çykmak, kellä urmak:** Kadah çöwrüldi-ýu meý başga mindi (Mn, 293a-1). **◊başga ýetgür- – bitirmek, ýerine ýetirmek:** Otuz ýylda bu işlarni başga ýetgürdi (SB, 27a-6). Men baryb, ol hydmatny

başga ýetgürür men (SB, 40b-30). **◊baş göter- – topalaň turuzmak, pitne turuzmak, gozgalaň etmek:** Sekiz ýyl Buhtunnassarga etagat kylyb, andan soň usýanga baş göterdi (SB, 16a-6). **◊baş palçyk – palçygyň ýüzi:** Baş palçyk (IBM, 178-6). **◊baş sagragy – kelle çanagy:** Baş sagragy (IBM, 139-7). **◊baş tuman – başaşak, başy aşak:** ...Ýerge görmes baş tumany sipehr (Ab, 33a-15). **◊baş üleri – baş üstüne, razylyk bermek:** Hanym, baş üzerine (GA, 80-8). **◊baş wer- – ölmek, aradan çykmak:** Seniň ýoluňda baş werdi (GA, 301-5). **◊başyga bar- – 1) ýanyna barmak, gaşyna barmak:** Ýene ferman ýetdi, kim: «Öz kowumynyň başyga bargay we alarga Allatagala rehmetiden beşarat bergeý (SB, 25b-15). **2) başlamak, meşgul bolmak, girişmek:** Ýene tirilib wagda we wagyd we nesihat başyga barur erdi (SB, 26a-2). Ýyglamak we zary kylmak başyga bardy (SB, 5b-31). Erse Sasan mulukynyň zikri başyga baraly (SB, 28a-4). **3) üstüne gelmek, üstüne çozmak:** Halyd leşger çekib, Münzir başyga baryb, köb katl we taraj kyldy (SB, 34a-27). **◊başyga gel- – 1) bir işe girişmek, işe başlamak:** Ýene mülk we badyşahlygynyň başyga geldi (SB, 16a-32). **2) üstüne gelmek, üstüne çozmak:** Halyd kim, seniň amylyň turur, Münzür başyga, gelib, köb katl we garat kylyb turur (SB, 34a-29). **◊başyga goý- – geýmek, geýdirmek, geýinmek:** Ol dagy şahlyk täji başyga goýub, altun tahtga olturgaý (SB, 14a-8). Barçasynyň ittifaky birle täç Dara başyga goýub, any badyşah kyldy (SB, 18b-27). **◊başyga tök- – bir zady üstünden guýmak, depesinden dökmek:** Altunny suw kylyb, anyň başyga tökdiler (SB, 17a-25). **◊başy üsti – başujy, başynyň ýany, kellesiniň gapdaly:** Bir kişini gördi kim, başy üstide turub, asa golyga alyb turur (SB, 39a-31). **◊gara baş – hyzmatkär, gul:** Gara baş (MK, III, 168-3). **◊gara başym gurban ol- – biriniň ugrunda ölmäge taýýar bolmak:** Gara başym gurban olsun, babam saňa (GA, 124-4). **◊ýaňy basdan – täzeden, ýañadan:** Alar ýaňy başdan jan tapyb, andak tasawwur kyldylar kim, bir gijeden köpräk ýatmab tururlar (SB, 25a-14). **◊ýol başy- – 1) ýol ugrunda bolmak, ýolda bolmak, hereket etmek:** Oguz alar sary azyamat kylyb, ýol başyda erdi kim, alar ilgeri baryb, şeraýytdoga we bendelikni ekamatga ýetgürdiler (SB, 124b-27). **2) ýol ugry, ýol üsti, hemmäniň**

nazary düşjek ýer: Suwar alarny ýol başyga eltib, müsle kyldy, ýagny alarny san-san kylyb, ýollar üstide saldy (SB, 129a-10). Leşger ýol tapmak üçün minaralar ýol başyda ýasar erdi (SB, 10b-30).

baş [ba:ş [باش]] *ýara, çiş, baş:* Baş gabardy (MK, II, 59-15). Ot başyg bitirdi (MK, II, 60-11).

başa [baş [باش]] *toýnak:* Başa (Tuhf, 13a-5).

başa- [baş [باش]] *kertmek, oýmak, kertik etmek:* Ol ýygajyg başady (MK, III, 198-17).

başadu [b(a)ş(a)du WDjB] *ýolbaşçylygyn-da, başda durmagyn-da:* Ku Seňün başadu dört tümen sü kelti (Bk, go-8) — *Ku Seňüniň başda durmagyn-da dört tümen (kyrk müň) goşun geldi.* Maňa Lisün Taý Seňün başadu baş ýüz eren kelti (Bk, go-11) — *Maňa Lisün Taý Seňüniň ýolbaşçylygyn-da baş ýüz är (adam) geldi (goşuldy).*

başak I [başak [باشق]] *okuň ujundaky demir:* Başagy itelenür sendan içinde (Mn, 295a-3). Ok başaky taşga tegip tagyldy (MK, II, 102-9).

başak II [başak [باشق]] *paşmak:* Başak (MK, I, 316-7).

başakla- [başakla [باشقلا]] *naýzanyň ujuna demren, başak dakmak:* Ol süňü başaklady (MK, III, 249-9).

başaklyg [başaklyg [باشاقليغ]] *demrenli, başakly:* Anyň başaklyg okyn şemgy-enjümen kylgyl (Ab, 33a-12).

başar- [başar [بشار]] **1)** *başarmak, oňarmak, bir işiň hötdesinden gelmek:* Serseri olma jahan-da, adam ol, bir iş başar (ND, 12a-15). **2)** *başlamak, girişmek, bir zat etmek:* Eger any öltürgeýler, magrur bolub, fitneler başaryb, gelib, atasy birle harb we jedel kylgaýlar (SB, 129a-26). **⇨ ýol başar-** — *ýolbeletlik etmek, ýolbelet bolmak:* Gulagyzsyz ýol başaran Gazan är idim (GA, 278-6). Derhast kyldylar kim, öltürmeý any ýol başarmakga eltgeýler (SB, 35b-13). Bir ýahşy ýol başarur kişi birle Perwizge goşdy (SB, 28b-22).

baş-aýag [baş-aýag [باش اياغ]] **1)** *egin-eşik, eginbaş, lybas, geým-geým:* Bendüýäge tiýdi, kim: Baş-aýagyňny maňa berib, meniň baş-aýagymny sen geýib, munda turgyl (SB, 38b-7). **2)** *kelle we aýak:* Şiruýe baş-aýag ýalaň, anyň tabuty alyda barur erdi (SB, 40a-17).

baş et- [baş et- [باش ات]] *baş etmek:* Diýdi hemi kurba gadam baş eduban mahwy wujut (ND, 18b-3).

başga [başga [باشقه]] *başga, aýry, özge, üýtgeşik:* Aduwlar aldylar mülki, bu gaýry-başga söwdada (ND, 28b-16). Eger men alardan başga barsam, meniň sözümni bawer kylmaý, alarnyň heläginini menden görerler (SB, 9a-2). Kyrk miň tawyla hassa at baglab erdi, özge atlardan başga (SB, 13a-18).

başgak [başgak [باشقاق]] *göwräniň bilden ýokary bölegi:* Başgak (MK, I, 391-7).

başgan I [başgan [باشقان]] *äpet balyk, uly balyklar:* Başgan (MK, I, 366-1).

başgan II [başgan [باشقان]] *serdar, ýolbaşçy:* Budun başgany (MK, I, 366-1).

Başgu [B(a)şgu WGjB] *atyň ady:* Kül tigin Başgu boz at binip tegdi (Kt, gd-38) — *Kültegin Başgu (atly) boz aty münüp depdi (hüjüm etdi).*

başgyl [başgyl [باشغل]] *ak başly, sakar:* Başgyl ýylky (MK, I, 399-17).

Başgyrd [başgyrd [باشغرد]] *ýer-ýurt we halk ady:* Başgyrd we Bars we Kerman we Ysfyhan we Bagdad we Basraga ýiberdi (SB, 126a-32). Azmy-safary-Kerk we Başgyrd kylyb... (SB, 121b-10).

başkar- [başkar [باشقار]] **1)** *başarmak, oňarmak:* Bu işni öz gaşymdan başkarur men (Ab, 33b-9). **2)** *ýol görkezmek, ugrukdyrmak:* Ýa Rab, meni ýahşylyg saryga başkar (BD, 56b-3).

başla- [başla- [b(a)şl(a)ýu WYLjB]] *başla, باشلا, باشلا, باشلا* **başlamak, bir zada, işe başlamak, girişmek: Men inilgü bunça başlaýu kazganm(aty)n türk budun ölçeçi erti ýok boltaçy erti (Bk, gd-33) — *Men şeýle uly isleg bilen başlap, gazanmadyk bolsam, türkmen halky heläk bolujydy (bolardy), ýok bolujydy (ýok bolardy).* Başlady (IBM, 102-3). Oguz begleri birin gelüb, ýygnak olmaga başlady (GA, 11-1). Başlady täze güftara (ND, 44a-14). Kitabet başladym, enjama ýetgeý (Mn, 293b-3). Başladym Taňry ady birle (MAS, 1b-1). Aşlyk ekmäge başladysa, gargalar geldi, aşlygy iýdi (Ýaý, 105b-1). **2)** *öňüne düşmek, ýolbeletlik etmek:* Feribürz gelib, Tusny bend kylyb, dergähge ýiberdi we leşgerni başlab Turanga ýiberdi (SB, 14b-21). **⇨ muhalafat başla-** —**

pitne çykarmak, garşylyk görkezmek: Muhalafat başlab, harb kylmakga... amade boldylar (SB, 124a-29). <⇒**ýol başla-** – *öňe düşmek, ýolbeletlik etmek:* Harun ýol başlab, Musa ardlarydan gider erdi (SB, 8a-28). Haman kim, Fyrgawn weziri erdi, leşger alyga tüşdi we ýol başlar erdi (SB, 8a-29).

başla- [ba:şla باشلا] *ýaralanmak, ýara çykamak, başlamak:* Başlady (IBM, 107-5). Başlamyş (IBM, 146-6).

başlak [باشلاق] *çapyşykda birinji gelen at:* Başlak (IBM, 171-8).

başlan- [باشلن] **1)** *başlamak, girişmek:* Är işge başlandy (MK, II, 188-3). **2)** *gönükmek, ugrukmak:* Koý tagga başlandy (MK, II, 188-4). **3)** *başlamak, dänelemek, hasyla durmak:* Taryg başlandy (MK, II, 188-5).

başlat- [باشلئت] *başlatmak:* Men aňar iş başlattym (MK, I, 274-7).

başlaýu [b(a)şl(a)ýu WYLjB] **1)** *ýolbaşçy, -ýolbaşçylygynda, başda durmagynda, başlyk-laýyn:* Kesre tarduş begler Kül Çor başlaýu (Bk, go-13) — *Arkada (günbatarda) Kül Çoruň ýolbaşçylygynda tarduş begleri (ýerleşýär).* Ýygçy sygytçy kytaň, tataby budun başlaýu Udar Seňün kelti (Ktu, 52-12) — *Aglajýy, nala çekiji hökmünde (gynanç bildirmäge) Udar Seňüniň ýolbaşçylygynda hytaý, tataby halky geldi.* **2)** *başlyklyk, ýolbaşçylyk etmäge gözegçilik etmäge, garamaga, serenjam bermäge:* Kül tigin ebig başlaýu kytymyz (Kt, dg-8) — *(Soňra) Külteginini öýe (oba) ýolbaşçylyk etmäge (serenjam bermäge) iberdik.*

başlu [ba:şlu باشلو] *ýaraly, ýara düşen:* Bagry başlu, gözleri gan (ND, 44a-10).

başlyg I [b(a)şl(y)g(y)g GGLjB] *başy, kellesi bolan:* Başlygyg ýüküntürmis tizligig çökürmiş (Kt, gd-2) — *(Olar) başlynyň başyny egdiripdirler, dyzlyny dyzyna çökeripdirler.* ...başlygyg ýüküntürtim (Bk, dg-10) — *...başlynyň başyny egdirdim.*

başlyg II [ba:şlyg باشلغ] *ýaraly, ba:şly:* Başlyg gözün baýsama, ýaşy anyň sagrygar (MK, II, 135-15).

başlyk [باشلىق] *ýolbaşçy, serkerde, serdar, öňbaşçy, başlyk:* Musa... iki leşger... tertib kyldy, ...başlyklary Ýuşag bin Nun (SB, 8b-6). Filler araste kyldy, başlygy ulug jeňni-fil Mahmudy atlyk (SB, 35b-11).

başmah [باشمخ] S: **başmak** Başmak kibi çohlar ýüzin aýagyna sürdi (KB, 483-12).

başmak [باشماق, باشمق] *başmak, ayakgap, köwüş:* Başmak (IBM, 167-4). Başmak (Tuhf, 18a-6).

başmakçy [باشمقچى] *başmakçy, köwüşçi:* Başmakçy (IBM, 154-13).

başnak [باشناق] *başy açyk:* Başnak är (MK, I, 388-14).

ba şöwket [ba: şöwket باشوكت] *şan-şöhratly, at-abraýly:* Amr badyşahy-ba şöwket erdi (SB, 23a-26).

baş ol- [باش اول] *baş bol, kelle bol:* Meýdan tolu baş oldy (GA, 63-8).

baştar [باشتر] *orak:* Baştar (MK, I, 379-14).

Başıyaçyk [باشى اجوق] *şäher ady, Tbilisi:* Meger, Başıyaçuk, Tatýan galasyndan, Aksaka galasyndan kafyryň jasusy wardy (GA, 126-13).

başyl [باشيل] *sakar:* Başyl koý (MK, I, 329-8).

bat [ba:t بات] *çalasyn, çakgan, çalt, bahym, tiz, bada-bat:* Söhbetiňge asru köp muştakdur men bat gel (BD, 86b-2). Jemmazadan tüşmegeý we bat gaýtgaý (SB, 3a-14). Eger sadyk bolsa, bat murajagat kylgusy turur (SB, 22b-21).

bat- [b(a)t(y)r RzB باء , بط] **1)** *batmak, görünmez bolmak, ýaşmak:* Kiçe ýaruk batyr erikli süňüsdim (MÇ, gd-1) — *Agşam güneş batyp (ýaşyp) baryarka, güýçli söweşdim (söweşdik).* Gün batty (MK, II, 236-13). Batup, emri Huda, ol dem ola zulmat bütün dünýä (ND, 3a-13). Dahy kyldy magryb şol wagt Güneş batganda (MAS, 14b-4). **2)** *batmak, gark bolmak, çümmek:* Gargaryp suwga batty (MK, II, 236-15). Batmak (IBM, 120-15). **3)** *dürtülme, sanjylamak, çümmek:* Oh atdylar, batmady (GA, 218-3). Ogul, saňa ok batmasun (GA, 217-12). **4)** *palçyga batmak, laýa bulaşmak, çägä çümmek:* Atlu batub çykamaz anuň, baljygy olur (GA, 175-11).

bat [b(a)t TB] *ýaramaz, bet, erbet, pis, nalajedeyin:* Ýabyz bat biz (Oý, çep-7) — *Biz - erbet, nalajedeyin.*

batak [باطق] *guwwas:* Batak (Tuhf, 26b-ç).

batalysa [bata:lysa بطالسه] *patyşalar, ýunanly patyşalar (batlymyş sözüniň köplük*

sany): On iki batalysa Isgenderden soň elik alty ýyl badyşahlyk kyldylar (SB, 11a-23). Ýunan ekabyrlary ittifak birle Batlyýus Lugusny kim, owwaly muluky-batalysa erdi, badyşah kyldylar (SB, 20a-13).

bataryka [bata:ryka بطارقة] *rum serkerdeleri, serkerdeler, serdarlar*: Kukas kim, bataryka jümlesiden erdi, nägäh kasd kylyb, any öltürüb, sekiz ýyl kaýsarlyk kyldy (SB, 27b-24). Hyrkylýusny kim, batarykaýy-Rumdan erdi, kaýsarlykga olturtdylar (SB, 27b-30).

bataýyh [bata:ýyh بطايخ] *sähralar*: Andan bataýyhga baryb, memri gadym batyl boldy (SB, 39a-30).

bat eýle- [bat eýle بات ايله] *tizlendirmek, çaltlandyrmak*: Öwez bat eýledi çarhy-sebükrow (Ab, 32a-17).

batga [batga بتغا] *keçe ýa-da deri eýlenýän tagta*: Batga (MK, I, 355-4).

batlymýus [batlymýus بطلمیوس] *patyşa, ýunan patyşalary*: Lafzy-batlymýus ähli-ýunan lugaty birle badyşah turur (SB, 20b-31). Üçünji batlymýus Urgatys turur (SB, 21a-9).

Batlymýus [batlymýus بطلمیوس] *adam ady (erkek)*: Hükemalardan kim, Batlymýus birle mugasyr erdi, Tymu Harbus hekim erdi (SB, 21a-9).

Batlymýus Lagus [batlymýus لاغوس] *adam ady (erkek)*: Älemni dört kysym kyldylar we dört mihterge tabşurdylar: Batlymýus Lagus we Idrýanus we Antýýuhs we Selewkus (SB, 20b-27). Mysyr ýeri tamam... Batlymýus Lagusga berdiler (SB, 20b-27).

Batlyýus Lugus [batlyýus لوطوس] *adam ady (erkek)*: Ýunan ekabyrlary ittifak birle Batlyýus Lugusny kim, owwaly-muluky-batalysa erdi, badyşah kyldy (SB, 20a-13).

batman [batman باطمأن , بتمن] *batman (agyrlık ölçeği)*: Batman (MK, I, 370-16). Batman (IBM, 187-16). Batman (Tuhf, 17a-1). Altmyş batman gürz salardy (GA, 203-1).

batmul [batmul بتمل] *burç köşügi*: Batmul (MK, I, 400-1).

batrak [batrak بترق] *söweş günü ujuna ýüpek daňylyp, alnyp çykylyan ýarag serdesse*: Batrak (MK, I, 387-14).

batruş [batruş بترش] *bulanyk, läbik*: Batruş suw (MK, I, 383-2).

batud [batu:d بتود] *gizlin habar*: Batud (IBM, 189-8).

batur- I [batur- بتور , بُتْرُ] **1) batyrmak, çümdürmek**: Guşgunymyzdan baljyga baturdyň (GA, 238-7). Derin olsa baturar (GA, 49-11). **2) gizlemek, ýaşyrmak**: Bu kişi ol söz baturgan (MK, I, 425-5).

batyg [batyg بتغ] *çuň*: Batyg (MK, I, 310-5).

batyk [batyk بتق] **S: bataak** Batyk (IBM, 189-8).

batyk- [batyk بتق] *gaýyp bolmak, ýitmek*: Batykdy (IBM, 113-4).

batyl [batyl باطل , باطل] **1) nädogry, bihuda, boş, biderek**: Dagwasy batyldyr anyň, wary bilmez kandadyr (ND, 9a-9). Her oýun wardurur tükeli batyl (Ýaý, 102b-8). **2) nähak, nädogry, ýalňyş, nädürs**: Halkny Allatagalanyň ýolyga okub, hakny batyldan fark kylur erdi (SB, 6a-18). **3) nädürs, ters**: Ne kim söylär iseň hakdan, any batyl kyýas eýlär (ND, 39b-17). Ol zamanda beni-ysraýylnyň köpi batyl ýolga tüşşüb, bagzylary butparast bolub erdiler (SB, 15a-20).

batyl bol- [batyl bol- باطل بول] *ýok bolmak, täsirsiz bolmak*: Andan bataýyha baryb memri-gadym batyl boldy (SB, 39a-30).

batyl kyl- [batyl kyl- باطل قيل] *ýok etmek, täsirsiz etmek*: Bir pygamber bolgaý kim, gelib barça tilsimatlarny batyl we muzmahyl kylgaý (SB, 16b-25). Ymmatlary müstewli bolub, barça ataşkedelerni batyl kylgaý (SB, 34b-16).

batyn [batyn باطن] *gizlin, ýaşyryn*: Iki dürlü syfatdyr bu, biri zahyr biri batyn (ND, 6a-7). Owwal oldur, ahyr oldur, zahyr oldur, batyn ol (ND, 8b-3). Fygla geldikde nehaýat batyny eýlär ferar (ND, 40b-16).

bawer [bawer باور] *ynam, ynanma*: Gelmedi liken bolar bawer maňa (BD, 48a-11).

Bawerd [Bawerd باورد] *ýer-ýurt ady, häzirki Kaka etraby*: Gyş bolganda Bawerd we Nisa we Sarahs we Merwge baryb... (SB, 125a-10).

bawer kyl- [Bawer kyl- باور قيل] *ynammak, ynam etmek*: Meniň sözümni bawer kylmaý, alarnyň heläkini menden görerler (SB, 9a-2).

ba wujud [ba:wujud باوجود] *şunuň bilen bir hatarda, oňa garamazdan, şeýle-de bolsa*:

Ba wujudy-hub suratlyk birle ylym we akyl babyda dagy binazyr erdi (SB, 2a-9). Ba wujudy-bu halat birle beni-ysraýyl Musa alayhyssalam ähdiden soň bekerrat magasy we menahyga ykdam kylur erdi (SB, 15b-13). Özgeleri anyň sözini red kyldylar, bawujudy-mugjyzalar kim, andan zahyr bolur erdi (SB, 24b-8). Ba wujudy-ol kim, meni öltürgeý sen, meniň öwlad we mutagallyklarymdan ol gadar kişiler bar turur kim, maňa gaýym makam bolgaý (SB, 19a-33). Şunuň bilen bir hatarda: Ba wujudy-ki, ötübtür çakyr içmek wagty (BD, 83a-9).

bawur I [باوور] *yara, ýaraly*: Bawur (Tuhf, 33b-11).

bawur II [باوور] S: **bagyr** Bawur (Tuhf, 30b-9).

bawut [بوت] *kejebe*: Bawut (Tuhf, 13a-ç).

baý [ba:ý باى , باى 1) *baý, mal-mülk eýesi*: Kyrk ýylga tekin baý jygaý tüzlenür (MK, I, 292-10). Köňül kimiň bolsa kaly ýok jygaý, kylsa güjün bulmas any tok baý (MK, III, 180-16). Baý (IBM, 153-4). Doldy ondan kede-sähra, leýk ýok baýy-geda (ND, 2a-14). Istär ony baýy-geda (ND, 16a-11). Istär ony baýy-geda (ND, 2a-14). 2) *bagtly, şowly*: Baý (Tuhf, 19a-1). <b>baý bar [b(a)ý b(a)r RB:YB] *barly, tüçjar, uly baý*: Baý bar ertim agylym on ýylkym sansyz erti (Sý, 5) — *Tüçjar baýdym, agylym on, malym sansyzdy (tükeniksizdi)*. <b>görke baý — *gözel, owadan, syratly*: Peri ruhsarlarynyň görke baýy (Mn, 295b-7).

baýa [با] *şol wagt, şol pursat, derrew*: Baýa myrlady (GA, 160-3).

baýagy [باغى] *terbiýesiz, edepsiz*: Niçe söýlärsen, baýagydyr (GA, 7-4). Geldik ol kim, nije söýlärsen baýagydyr (GA, 9-4).

baýak [باياق] *geçen, öňräk, öten, arada, baýaky*: Baýak (Tuhf, 19b-12).

baýam [بايام] *badam maňzy*: Baýam (Tuhf, 31b-9).

baýan [بايان] *badam, mindal*: Baýan (IBM, 183-2).

Baýar hatun [Baýar ha:tun باير خاتون] *adam ady (aýal)*: Anyň bir hatuny bar erdi, oglanlarynyň enesi, Baýar hatun adlyk (SB, 128a-b). Kaýsy hatun Baýar hatun-eneň ýerini tutgusy turur (SB, 128a-12).

baýat I [بايات] *oguz-türkmen taýpalarynyň biriniň ady*: Resul Alayhyssalam zamanyna, ýakyn baýat boýundan Gorkut ata diýrler bir är gopdy (GA, 2-1). Gorkut baýat nesliden turur, Gara hoja ogly (SB, 126b-14). Gorkut, baýat kowmydan, tiýdi (SB, 126b-17).

Baýat II [بايات] *Allatagalanyň atlaryndan biri*: Baýat (MK, III, 128-15).

Baýbalyk [B(a)ý b(a)l(y)k iLB YB] *şäher ady*: Sogdak tabgačka Seleñede Baýbalyk ýapyty bertim (MÇ, gb-5) — *(Ondan soň) sogdulara, tabgaçlara Seleñe (Selenga) boýunda Baýbalyk (şäherini) gurmagy buýurdym*.

baýbaýuk [بايبايوك] *serçeler maşgalasyna degişli guş. Hoş nagmaly bu guş öz höwürtesini daragtlaryň şahasynda sebet ýaly edip öryär*: Baýbaýuk (MK, III, 135-5).

Baýbijan [Ba:ýbija:n باييجان , بييجان] *adam ady (erkek)*: Baýbijan beg dahy, ýerinden örü turdy (GA, 68-11).

Baýburd [Ba:ýburd بايبرد] *gala ady*: Warub Baýburd hysary begine habar werdi (GA, 91-3).

Baýbüre [Ba:ýbüre باي بوره] *adam ady (erkek)*: Baýbüre beg ogly Bamsy Beýrek diýdikleri menem (GA, 78-5).

baýganber [بايگان بار] *pygamber*: Baýganber (Tuhf, 16b-4).

baýguş [ba:ýguş بايغوش] *guş ady, baýguş*: Baýguş (Tuhf, 29a-8).

Baýgyr [Ba:ýgyr بايغر] *ýer-ýurt ady*: Oguz Hyrat we Sarahs we Baýgyrda makam kylyb erdi (SB, 125a-15).

baýgyry [بايغرى] *oba, obaly*: Ol agzy açyk baýgyrynyň puçlygyn gör (Ab, 34b-5).

baý kyl- [b(a)ý kylty lmlh YB] *baý etmek, gurply etmek*: Türk budynyg ýiçe itdi igiti çygaňyg baý kylty azyg üküş kylty (Kt, gd-16) — *(Ol) türkmen halkyny ýene dikeltdi, ýokary galdyry, garyby baý etdi, azy köp etdi*.

baýla- [ba:ýla- بايالا] S: **bagla-** Baýlady (Tuhf, 17b-2).

baýlawuç [بايلاؤوچ] *taba, toýundan küýze*: Baýlawuç (Tuhf, 23b-9).

baýmak [بايماق] *syrtlak adam*: Baýmak (Tuhf, 27b-4).

baýnak [بَيْنَقْ] *iç-goş, içege*: Baýnak (MK, III, 132-8).

baýrak [بَيْرَقْ] *baýdak, tug*: Agdy gyzyl baýrak, / Togdy gara toprak (MK, III, 138-9).

baýram [بَايْرَمَ ، بَيْرَمَ ، بَيْرَامَ] *baýram, toý*: Baýram (MK, III, 133-1). Baýram (IBM, 184-11). Erse şadman bolub, hamyr edib, ol gün baýram kyldylar (SB, 8b-6). Şad-u horram bolmagaý Nowruz ile, baýram bile (BD, 38b-8).

Baýram [بَايْرَمَ] *baýram, aý ady. Oraza aýyndan soňky aý*: Tün agşam göründi Baýram aýy (Mn, 291b-1).

baýram kyl- [بَايْرَمَ قِيلَ] *baýram etmek, baýramçylyk etmek*: Ol zamanadan bu zamangaça ol günni baýram kylurlar (SB, 27a-26).

baýramla- [بَايْرَمَ لَا] *baýram etmek, baýram bellemek*: Any çykaryb, nasaryga teslim kyldy we ol günni baýramladylar (SB, 27a-26).

baýry [بَايْرِي] *gadymy, köne, uly*: Bu dergähiň baýrysý, belki togmasu durur (Ab, 34b-3).

baýtaht [بَايَ تَحْت] *paýtagt*: Leşger çekib şähri-Hyraga kim, baýtahty-äli-Nasr erdi baryb (SB, 23b-12).

baýu- [ba:ýu- بَايُو] *baýamak*: Är baýudy (MK, III, 205-4).

baýut- [ba:ýut- بَايُوتُ] *baýatmak*: Taňry meni baýutty (MK, II, 262-7).

baýy- [ba:ýy- بَايِي] *baýlaşmak*: Baýydy (IBM, 103-6).

baýyk [بَايِيكْ ، بَايِيكْ] *dogry, hak, çyn, anyk, belli*: Baýyk söz (MK, III, 124-12). Baýyk (IBM, 147-13). Kylar öz janyna kast özi baýyk (Mn, 301b-4).

Baýyndur [بَايِيْنْدُور ، بَايِيْنْدُور] *adam ady (erkek), nesilbaşymyz Oguz hanyň agtyklarynyň biri*: Destursyzja Baýyndyr hanyň ýagysyn basan (GA, 66-12). Gök han ferzendleri Baýyndur (SB, 126a-2).

baýyndyr [بَايِيْنْدُور] *oguz-türkmen taýpalarynyň biriniň ady*: Kulu Hoja, baýyndur kowmydan bizge muttafyk turur (SB, 126a-29).

baýyr [بَايِر] *baýyr*: Semiz goýun, arryk tokly baýyrda galsa gurt gelub imezdi (GA, 57-3).

Baýyrku [Ý(i)r B(a)ý(y)rky WORYB ry] *ýer ady*: Anta kisre Ýer Baýyrku Ulug Irkin ýagy bolty (Kt, gd-34) — *Ondan soňra Ýer Baýyrkunyň hökümdary Ulug Irkiniň taýpalary (bize) ýagy boldy*.

Baýyrkun [B(a)ý(y)rkun NWORYB, B(a)ý(y)rkun(y)ň FnWORYB] *adam ady (erkek), ýa-da taýpa ady*: Kül tigin Baýyrkunyň ak adgyryg binip oplaýu tegdi (Kt, gd-35,36) — *Kültegin Baýrkunyň (ýa-da Baýyrkunlaryň) ak aýgyryna münüp, hüjüme eňdi (geçdi)*. Ol tegdükde Baýyrkynyň ak adgyryg udlykyn syýy urty (Kt, gd- 36) — *Ol hüjüme eňende, Baýyrkunyň (ýa-da Baýyrkylaryň) ak aýgyrynyň uýlugyny syndyrdy*.

baýza [بَايْزَه] *ýumurtga*: Eýleýip katgy-menäzil, baýzasyn çäk etmeden (ND, 14a-5). Bir ýakuty abdar baýza çelli alyga baglab, zafar we nusratny özi mukarrar kylyb erdi (SB, 36b-14).

Baýza [بَايْزَا] *ýer-ýurt ady*: Baýza şäherini ol bina kyldy (SB, 17b-26).

baz I [ba:z بَاَز] *algyr guş, laçyn*: Çeşmi çü bazdur anuň tugmasydur jigermüz (KB, 164-11).

baz II [ba:z بَاَز] *ýene-de, täzededen*: Hattyň totusy lagl üzre gonup baz (Mn, 302b-2).

baz III [ba:z بَاَز] *keseke, ýat, bigäne, nätanyş*: Ýat baz ýazyldy (MK, III, 109-16).

baz- [ba:z بَاَز] *islemek, höwes etmek*: Bazdy (Tuhf, 24a-7).

bazar [ba:zar بَاَزَار] *bazar, aluw-satuw ýeri*: — Aklymy ýagma ederler, bilmezem bazarymy (ND, 35a-13). Bazarumy germ edem zarylyg ile saňa (KB, 11-3). Jan dilär ki, sata ol bazarda bu könlümi (KB, 363-14).

bazar eýle- [بَاَزَار اَيْلَه] *ýakyndan gatnaşyk etmek, bazar etmek*: Meded et, älemi-magna anyň-la bazary (ND, 32b-1).

bazargan [ba:zarga:n بَاَزْرْكَانْ ، بَاَزْرْكَانْ] *söw-dagär, täjir, bezirgen*: Bazargan (Tuhf, 8b-12). Bazargan dahy öňlerine düşdi (GA, 72-2). Baýbüre beg bazarganlaryny ýanyňa ohydy

(GA, 69-8). Nägäh bazarganlar geldiler (GA, 74-2). Ýusufny bir azrak baha birle Mälik atlyk bazarganga satdylar (SB, 4b-13). Tüjjar we bazarganlar anda baryb... (SB, 19b-19). Bazarganlar anda gyş möwsümide baryb, söwda kylurlar (SB, 19b-21).

bazary [ba:zary بازاری] *meşhur, hemmā belli, bazara salnan ýaly bolma*: Bazaryýuz, şah-a bizi ba zary sanmagyl (KB, 109-8).

bazary ol- [ba:zary ol- بازاری اول] *meşhur bolmak, hemmelere belli bolmak, bazara salnan ýaly bolmak*: Dükana bahmady, bazary olmady köňülüm (KB, 6-15). Degülem bazary bizar olmazam (KB, 7-10).

baz eýle- [ba:z eýle- باز ايله] *açmak*: Ýagny şikaýat eýledüm, çeşmini baz eýledi (KB, 432-8).

bazgan [بازغان] S: **bargan** Bazgan (MK, I, 17-12).

Baz kagan [B(a)z k(a)g(a)n NGH ZB] *adam ady (erkek)*: Ýyraýa Baz kagan tokuz oguz budun ýagy ermiş (Kt, gd-14) — *Çepde-gayrada (demirgazykda) Baz kaganyň ýolbaşçylygynda dokuz oguz halky (oňa – kakama) ýagy bolupdyr*.

baz kyl- [b(a)z kyld(y)m Mmlh qB, b(a)z kylm(y)s sMLlh qB] *parahatçylygy ýola goýmak, parahat, ynjalýkly, ylalaşykly bolmaga boýun etmek, parahatlyk döretmek, dikeltmek*: Ýagy baz kylmys tizligig sökümiş başlygyg ýükündürmiş (Kt, gd-15) — *(Ol) ýagyny ýaraşyga boýun etmiş (edipdir), dyzlyny (dyzyna) çökermiş (çökeripdir), başlynyň (başyny) egdirmiş (egdiripdir)*. Tört buluňdaky budunyň köp baz kyldym (Kt, gd-30) — *(Dünyäniň) dört künjegindäki halklary ylalaşykly ýaşamaga boýun etdim*.

bazlammaj [بازلماچ] *çapady, hamyrdan tegelek, ýuka ýaýylyp, ýagda bişirilýän iýmit*: Elin-ýüzün ýuwmadan, tokuz bazlammaj ilen bir külek ýogurt gözlär, doýynça tyka-basa iýer (GA, 7-12).

bazram [بازرم] *bayram, şadyýanlyk, gülki, şohwun*: Bazram (MK, I, 401-11).

Bazun [Ba:zu:n بازون] *adam ady (erkek)*: Bazun on üç ýyl we üç aý badyşahlyk kyldy (SB, 21b-24).

bazy I [ba:zy بازی] *oýun*: Ne taň ger asmanda kylsa bazy (BD, 78b-9). <>**resen bazy** – *ýüp oýny, ýüp bilen bökülip oýnalýan çaga oýny*: Dil dilär ki, zülfüň ile bir resen bazy kyla (KB, 511-15).

bazy II [ba:zy بازی] *golun omuz bilen tirsek aralygy*: Biri bazydur, oňa arap dilinje azud diýrler (Ýaý, 130a-5).

bazyç [بازچ] *bassyрма, telär*: Bazyç üzüm-lendi (MK, I, 247-16).

bebad [beba:d بيد] *harap, zaýa, ýele sow-rulan*: Ömrüm durur saçy anuň içün bebaddur (KB, 440-4).

beççe [بچه] *çaga*: Halas et haýmaýy tenden, bu gün dil beççesin, ýa Rep! (ND, 6b-9).

beçek I [باجاك] *ingi*: Beçek (Tuhf, 28b-13).

beçek II [باجاك] *oturgyç*: Beçek (Tuhf, 33a-13).

beçik [باجك] *sallançak, beşik*: Beçik (Tuhf, 8b-12).

beçkem [بچكم] *tug, baydak*: Beçkem urup atlaga, / Uýgurdaky tatlaga (MK, I, 401-4).

bečküm [بچكم] *öýün depesi, üçek*: Bečküm (MK, I, 401-10).

bed [بد] *ýaman, erbet* <>**bed efkär** – *ýaman pälli, betniýet, betpäl*: Getirme ýanyna, lutf et, sen ol münkir bed efkäri (ND, 37b-9). <>**bed raý** – S: **bed efkär** Erenler, ol – bed raýa (ND, 43a-2).

bedbaht [بد بخت] *betbagt, bagtsyz*: Bu nuhus bedbahtny tutuň (SB, 129a-24). Ýok erse dünýä we ahyret melguny bolgusy sen we barça taýfalaryň bedbahty (SB, 25b-31). Ki bu jemg bedbaht boldy ýagy (BD, 98a-1).

beddil [بد دل] *gorkak, guşyürek*: Hysrow kähil we beddil kişidi (SB, 30b-20).

beden [بدن] **1)** *beden, ten, göwre*: Ten diýdigiň ol beden (ND, 13a-10). Goýdy ol ýerde beden (ND, 30b-10). Jüzam yllaty anyň bedenige andak seraýat kyldy (SB, 6a-21). Gurbatta ayak birle beden tynmaslyk (BD, 73a-3). **2)** *beden, bir zadyň tutuş ýüzi*: Otuz iki kafyr begüniň başy burj bedeninde kesilib asylmyş idi (GA, 173-5).

bedeneh [بَدَنَه] 1) *bedene*, *guş ady*: Bedeneh (Tuhf, 19a-12). 2) *mäkiýan*: Bedeneh (Tuhf, 19a-12).

bedewi [bedewi: بَدَوِي] *jyns at*: Bedewi atlar eýesini görüb ykradykda (GA, 11-4). Boýny uzun bedewi atlar wergil (GA, 17-13).

bedgat [بَدَغَت] 1) *erbet*, *ýaramaz*: Dirse hanyň ogly böýle bedgat işlemiş (GA, 19-9). 2) *täzelik*, *erbet täzelik*, *dine ters täzelik girizme*: Soň ol pişwa boldy we kagydaýy-bedgat ähli-Bahranga meşgul boldy (SB, 33b-2).

bedgat eýle- [بَدَغَت ايله] *ýaramazlyk etmek*, *erbetlik etmek*: Dirse hanyň ogly böýle bedgat eýlemiş diýrler (GA, 20-8). Dirse hanyň ogly böýle bedgat eýlemiş diýrler (GA, 20-8).

bedgüman [bedgüma:n بَدَكْمَان] *ters pikir etmek*, *şübhelenme*, *ýaman güman etmek*:

bedgüman bol- [bedgüma:n bol- بَدَكْمَان بول] *şübhelenmek*, *betgüman bolmak*, *ters pikir etmek*: Keýkawus alyga ýiberdi kim, aňa bedgüman bolmagaý (SB, 14a-16). Aňa bedgüman bolub, kasdy heläk kyldy (SB, 14a-30). Zebba bedgüman boldy (SB, 23a-18).

bedgüý [بَدَكُوِي] *şyltakçy*, *betgylyk*, *erbet sözli*: Katgy-bedgüýüň dilinde katg ederem ben sözi (KB, 5-7).

bed hal [bed ha:l بَدْحَال] *erbet ýagdaý*, *haly harap*, *ýagdaýy pes*: Ahyr halda zagyf we bed hal boldylar (SB, 12a-3).

bedhüý [بَدْحُوِي] *erbet gylykly*, *ýaramaz häsiýetli*: Müňkiri-bedhüý ne bilsin kim durar ähli surur (ND, 41a-1). Ba wujudy bu reddi il bedhüý erdi kim, ulug kişilerge harlyk ýetgürür erdi (SB, 40a-6).

bedig [بَدِيع] *täze*, *seýrek*: Bedig olmaýa lagluň üçün çü teňg oldy bu köňül (KB, 435-7).

bedihe [بَدِيَه] *ýüzugra*, *badabat*: Bedihe bu gazalny güwş kylgyn (Mn, 292b-1).

Bedir [بَدِر] S: **Bedr II** Bedir gazasynda uş bunuň kibi baňa geldi (Ýaý, 101b-7).

bediz [b(e)d(i)z ndb] *bezeg*, *nagyş*: Bark itgüçi bediz ýaratygma bitig taş itgüçi Tabgaç kagan çykany Çañ Seňün kelti (Kt, dg-13) — *Tabgaç kaganynyň gümmez (hram) gurujylary, daşa owadanlap hat ýazyjy hüňärmenleri (emeldarlary) we Çañ Seňün*

geldi. Aňar adynçyg bark ýaraturtym için taşyn adynçyg bediz urturtym (Kt, go-12) — *Olara üýtgeşik (aýratyn) ymarat saldyrdym, içini-daşyny ýörite (ýonulan daş bilen) bezetdim*. Bunça barkyg bedizig uzyg (türk Bilge ka)gan atysy Ýollyg tigin men aý artuky tört kün oluryp bitidim bediztim ... (Bk, go-gb, I) — *Munça uz, çeper gümmezi (ymaraty), çeper bezegi türkmen Bilge kaganyň garyndaşy Ýollyg tegin - men bir aý dört günde oturyp ýazdym, bezedim*.

bediz- [b(e)t(i)zt(i)m Mtqdb بَدِيز] *bezemek*: Bunça barkyg bedizig uzyg (türk Bilge ka)gan atysy Ýollyg tigin men aý artuky tört kün oluryp bitidim bediztim ... (Bk, go-gb, I) — *Munça uz çeper gümmezi (ymaraty), çeper bezegi türkmen Bilge kaganyň garyndaşy Ýollyg tegin - men bir aý dört günde oturyp ýazdym, bezedim*. Bediz (IBM, 189-7).

bedizçig [b(e)d(i)zçig glEqdb b(e)d(i)zçi lEqdb] *ussa*, *bezegçi ussa*, *gurluşykçy*, *suratkeş*: Kisre Tabgaç kaganta bedizçi kop kelürtim (Bk, dg-14) — *Soňra Tabgaç (Hytaý) kaganlygyndan köp ussa getirdim*. Tabgaç kaganyň içreki bedizçig yty (Kt, go-12) — *Tabgaç (halky) maňa kaganyň içki (öz) bezegçi ussasyňy iberdi*. İçreki bedizçig ytty (Bk, dg-14) — *(Han) öz içerki (hususy) bezegçi ussasyňy iberdi*.

bedkär [bedkä:r بَدَكَار] *ýaramaz iş edýän*, *ýoldan çykan*, *erbet häsiýetli*: Bulup gurury-Şeddady dahy Pyrgawn bedkäri (ND, 5a-5). Gel, eý sâlik, eşit menden, nedir dejjaly bedkäri (ND, 42a-3). Men henüz bekr men we zanyýa we bedkär imes men (SB, 24a-19). Eý näpäk bedkär, munda häzir sen we seniň bidadlygyň hatyrymdan gitmeý turur (SB, 34a-23).

bednam [bedna:m بَدَنَام] *biabray*, *ýaman atly*, *masgara*, *wejera*: Eger... ewlerimizni talagaýlar, heraýyna bednam we duşmankäm bolgusy biz (SB, 121b-22).

bednam bol- [bedna:m bol- بَدَنَام بول] *masgara bolmak*, *abraýdan düşmek*: Bednam bolub, any soltanatga kabul kylmagaýlar (SB, 33a-16). Mähüýe bu gadar birle bednam boldy (SB, 83a-27). Men Ýusuf jähetiden halk arasyda bednam bolub turur men (SB, 5a-6). Terki-

namys eýlebän bednam bolgyl ýşk era (BD, 16b-6).

bednamlyk [bedna:mlyk بېدنام لىق] *biabraylyk, masgaralyk, betnamlyk, adyýamanlyk*: Alardan eseri galmady bednamlykdan özge (SB, 9b-6). Ol bednamlyk barça halkga maglum bolur erdi (SB, 33a-21).

bedowam [bedowa:m بېدوام] *dowamly, yzygiderli*: Kim ki, bu taýfa birle bedowam (BD, 10b-12).

bedr [بدر] *on dördi gijäniň aýy, owadan*: Men ýüz-u gaşyňdyr men-u sen bedr-u hyla (BD, 65a-4).

Bedr [بدر] *ýer-ýurt ady, Mekge bilen Medi-näniň arasynda bir ýer*: Galgan kişiler üç ýüz on dört kişi erdiler, ähli Bedr leşgeriniň adadyça (SB, 12a-21).

bedrah kyl- [bedra:h kyl- بېدراه قیل] *ýoldan azdyrmak, ýoldan çykarmak, azaşdyrmak, azdyrmak*: Bu halkny bedrah kyldyň (SB, 33b-3).

bedraka [بېدرقه] *baştutan, ýolbelet*: Sen dagy uzatgyl bat-u hem bedraka (BD, 82b-5).

bedre [بېدره] *gapjyk, pul-teňňe salynýan haltajyk*: Seyf niçe bedre aňa bagyşlady (SB, 36a-29).

bedurud kyl- [beduru:d kyl- بېدورود قیل] *hoşlaşmak, salamatlaşmak*: Dünýäni bedurud kylyb, täj we tahtny öz ferzendi Şaburga goýdy (SB, 27a-12).

bedü- [بېدؤ] *ulalmak, ösmek*: Ogul köp bedüdi (MK, I, 268-8).

bedük [b(e)d(ü)k Cdb بېدؤك] *uly, ullakan, beýik*: Bedük ermis (Oý, çep-6) — (Ol) beýikdi. Bedük (MK, I, 322-4).

bedükle- [بېدؤكلا] *beýik saýmak, uly, hormatly sanmak*: Ol meni bedükledi (MK, III, 251-5).

bedüt- [بېدؤت] *ulaltmak, terbiýelemek, ösdürmek*: Ol oglanyg bedütüti (MK, II, 242-16).

beg [b(e)gl(e)r rlgب بک، بک، بیک] **1) beg**, *beýik adam, uly kişi, häkim*: Beriýe sadapyt begler (Kt, go-1) — *Sagda duran wezir – wekiller, begler*. Bödke körügime begler gü ýañultaçy siz (Kt, go-11) — *Tagta (hökümete) tabyn begler, siz ýalňyşmaga ýakyn ahyryn! (ýalňyşyp bilersňiz ahyryn!)* Alplar birle

uruşma, begler birle turuşma (MK, I, 159-17). Beg serhoşdyr, jewab weremez (GA, 26-1). Ben bir begem ki, dünýäde eýýama düşmişem (KB, 492-4). Burun elkyssa beg medhin aýaýyn (Mn, 293b-6). Haýatyňny begim döwran içinde (Mn, 295a-5). **2) är, ýanyoldaş**: Ýawlak tillik begden geru, ýalňus tul ýeg (MK, III, 97-5). Beg (MK, I, 21-2). Garasülükni ulug beg kylyb, aňa badyşahana halgatlar... berdi (SB, 126b-1). Eý, beg, baryb sena bile gulluk diý! (BD, 64a-4).

begaýat [bega:ýat بېغایت] *örän, diýseň*: Kyrk derwezesi bar turur, begaýat uluk we mugazzam şäherler (SB, 120b-5). Erse aňa begaýat magkul tüşüb, oglanlaryny kyrk miň — kişi birle ýaşurub (SB, 124b-6).

begen- [بېگن، بېگان، بېگن] **1) şatlanmak, begenmek**: Aýgyrlary görijek begendi, deweleri gördüğünde begendi (GA, 87-10). **2) geň galmak, haýran galmak**: Begendi (IBM, 103-19). Begendi (Tuhf, 6b-6). **3) halamak, islemek**: Gel imdi begendigiň maldan al (GA, 72-8). Bu üçüni begendi (GA, 72-11).

begdili [بېگدلی] *oguz-türkmen taýpalarynyň biri*: Oguz nežadydan begdili öwladýdan... erdi (SB, 130a-21). Gaýy, ýazyr, eýmür, awşar, begdili (SB, 130a-22).

begle- [بېگله] *oňlamak*: Begle bu ykrary sen, kylursa inkär epsem ol (KB, 398-8).

beglik I [b(e)gl(i)k بېگلك] **1) beglik, beg ugry, bege degişli, beg tohumy, beg**: Tabgaç budunka beglik ury oglyn kul bolty (Kt, gd-7) — (Türkmen halkynyň) *beg ugry (nesilleri), ogullary tabgaç halkyna gul boldy*. Beglik ury ogluň kul bolty (Kt, gd-24) — *Beg ugry (nesli), ogluň gul boldy*. **2) beglik, begiň ýagdaýy, derejesi**: Begler, bu günki begligim bunuň olsun (GA, 112-5). Saňa beglik alywerelim (GA, 40-12).

beglik II [بک لیک] *durmuşa çykan, adamsy (begi) bolan aýal*: Beglik (IBM, 149-11).

begni [بېگنی، بېگنی] *dary çakyry, bugdaý, ýag, arpa ýaly zatlardan taýýarlanylýan içgi, şerap*: Begni (MK, I, 363-3). Begni (IBM, 161-11).

begsig [بېگسگ] *beg häsiýetli, beglere mahsus gylykly*: Bu är ol begsig (MK, III, 93-13).

beha [beha: بها] *nurana, görmegeý:* Hurmuzd bin Şapur ... bajemal we kuwwat we beha we ylym we daneş erdi (SB, 28b-22)

Behamdylla [بھامد اللہ] *Hudaýa öwgi bolsun, Hudaýa şükür, şüküranalyk:* Behamdylla ne kim, war ähli jürmüň (ND, 1b-3). Behamdylla seniň husnuň çagynda (Mn, 304b-3).

beher [بھر] *her bir, her näme-de bolsa*
◊ **beher reňk** – *her dürli ýol, her hili usul:* Beher reňki, behamdylla, ulusdan özni kut-gardym (BD, 20b-1).

behi [بھی] *bäh, geň galmak:* Ne gam iýrsiň behi Nagşy kim, yşga aşyýan sen-sen (ND, 25b-17).

behime [behi:me بھیمہ] *hayýwan, ulag, dört aýakly jandar:* Behimesige bakdy... sümekleri çürüb erdi (SB, 16a-20). Teri we et peýda kylyb, behime tirik boldy (SB, 16a-21). Ol behime kim, minib erdi, any dagy öltürüb... (SB, 16a-17).

behişt [بھشت] *behişt, uçmah, jennet*
◊ **bagy-behişt** – *jennet bagy:* Girer bagy-behişt içre, anuňdyr jenneti-agla (ND, 3b-12).

behişt ol- [بھشت اول] *behiştde bolmak, uçmahda bolmak, jennet:* Ag burçaklu eneň ýeri behişt olsun (GA, 35-7).

behli [بھلی] *söweşde bilege geýilýän demir bilezik:* Guş sala atlangaý we tebil baz baglap, bilege behli sançgaý (Ab, 34a-20).

behter [بھتر] *gowurak, oňadrak:* Olar kim, bildi her şeyi, olup ol jümleden behter (ND, 10a-16).

behudud [behudu:d بھدود] *töwerekleri, sebitleri:* Beni-ysraýyl kim, behududy Tury-Sinaga ýetişdi, hurujdan alty aý ötüb erdi (SB, 8b-8).

behur [behu:ر بھور] *hoşboy ysly tütün tütetme:* Ol gijede behur kylur erdiler (SB, 24b-25).

bejaý [beja:ý بھای] *berjaý, ýerine ýetirme*
◊ **bejaý geltür-** – *ýerine ýetirmek, berjaý etmek:* Atasynyň sünnetini bejaý geltüre almady (SB, 15a-8). Merasymy-haj we towafny bejaý geltürdi (SB, 23b-26). Şükri-Allatagala bejaý geltürdiler (SB, 3a-4). Hatun şeraýaty-hydmata bejaý geltürdi (SB, 3a-18).

bejekü [بھجکؤ] *gäminiň kenara daňylyýan ýüpi:* Bejekü (IBM, 161-2).

bejeri [بھجری] *başarmak, bilmek:* Gördi, bejeri bilmez (GA, 88-4).

bejid ol- [بھج اول] *berk, mäkäm bolmak:*
– Ogul, sen mala bejid ol (GA, 170-6).

bek [بک، بک] *bek, berk, mäkäm, pugta:* Bek neň (MK, I, 279-16). Egni bek demür tonum (GA, 129-9).

bekeç [بھکچ] *teginlere, ýagny hökümdaryň çagalaryna, şazadalara berilýän lakam:* Bekeç Arslan tegin (MK, I, 298-17).

bekemal [bekema:l بھکمال] *kämil bolma, ussat bolma:* Magnewi mertebesini bekemal (BD, 5a-13).

bekerrat [bekerra:t بھکرات] *gaytalanyp duran, gaytalanýan, köp:* Beni-ysraýyl Musa alayhyssalam ähdiden soň bekerrat magasy we menahyga ykdam kylur erdiler (SB, 15b-13).

bekewül [بھکاول] *dadyjy, aşpez, aşpezleriň başy:* Baýeýi-hydmata bekewül aňa (Ab, 34a-2).

bekäret [bekä:ret بھکارت] *gyzlyk, gyzlyk namysy:* Owwal any Duşnatyr alyga geltürür erdi kim, ol bekäretni zaýyl kylur erdi (SB, 33a-17).

Bekil [بھکل] *adam ady (erkek):* Bekil diýrlerdi, bir ýigit wardy (GA, 236-5).

bekir- [بھکیر] *gaharlanmak, gazaplanmak:* Bekirdi (Tuhf, 6a-7).

bekiş [بھکیش] *garran ene doňzuň gyýak dişi:* Bekiş (Tuhf, 36a-10).

bekiş- [بھکیش] *bekeşmek, berkleşmek, mäkämleşmek:* Bekişdi neň (MK, II, 84-13).

bekle- [بھکلہ، بھکلا، بھکلآ] **1)** *ýygnamak, aýawly saklamak:* Ol neňni bekledi (MK, III, 217-1).

2) *yapmak, bekleme, baglamak:* Ol kapugyn bekledi (MK, III, 217-3). **3)** *saklamak, goramak:* Bekledi (IBM, 107-17). Nagşy-ýa, bekle edep! (ND, 5b-13). Oky bir şyhy kämilden, işigin bekle, myhman ol! (ND, 18a-3). **4)** *garawullamak, sakçylyk etmek:* Olup gündizleri nazyr, birisi gijesi beklär (ND, 11a-17). Pasbany intihaýy-syry-serhet bekläriz (ND, 15a-16).

beklen- [بَكَلَنَ] **1)** *berklenmek, goranmak*: Är ewinde beklendi (MK, II, 188-15). **2)** *berklenmek, mäkämlenmek*: Beklendi neň (MK, II, 188-16).

beklet- [بَكَلَّتْ] **1)** *gabatmak*: Bek agryny bekletti (MK, II, 74-12). **2)** *berkletmek, baglatmak*: Men at beklettim (MK, II, 274-12).

bekmes [بَكَمَسَ] *toşap*: Talkan kimiň bolsa aňar bekmes gatar (MK, I, 367-16).

bekmez [بَكَمَزَ] S: **bekmes** Bekmez (Tuhf, 15b-9).

bekr [بَكْر] **1)** *gyz, boý gyz, el degmedik gyz*: Men henüz bekr men we zanyýa we bedkär imes men (SB, 24a-19). Badyşah Züleyhany akd kylyb Ýusufga berdi, Ýusuf any bekr tapy (SB, 5a-29). Tafahhus kyldy, erse bekr erdi (SB, 28a-10). **2)** *günäsiz, arassa, päk*: Meger, kafyr beginiň bir bekr gyzy wardy (GA, 97-11). Bekrdir neýleýem, emma okyr ýok işbu magnaýy (ND, 38b-3). **3)** *sap, dogry*: Sözüm bekrini görküz şahga şirin (Mn, 311b-5).

Bekr bin Waýyl [Bekr bin Wa:ýyl بَكْر بن وَايِل] S: **Bekr Waýyl** Bekr bin Waýylny Omanga we nowahyýy-Kermanga ýiberdi (SB, 29a-31).

Bekr Waýyl [بَكْر وَايِل] *adam ady (erkek)*: Kowmy-beni-temim we Bekr Waýyl we Abdylkaýs anda bolur erdiler (SB, 29a-27).

bekter [بَكْتَر] *kejebe*: Bekter (Tuhf, 13a-5).

bela [bela: َبَلَا] *bela, gaýgy, gam, gussa*: Alarnyň her birisi bir belaga mübtela bolub, sabyr kyldylar (SB, 12b-13). Bu belalarga sabyr kyldylar (SB, 12b-14). Geltürse ýüz belany owal biwefa maňa (BD, 18b-2). <bela deşinde – azap sährasynda, gaýgy-gam düzünde: Bela deşinde dildaryň o kes kim, oldy Mejnuny (ND, 3b-13). <bela genji – bela hazynasy: Bela genjinde göz ýaşy akyp girýan olan gelsin (ND, 23b-3). <bela tokun- – belanyň hüjüm etmegi, gaýgy-gamyň üstüni basmagy: Kadam, belam tokunar bu gün saňa (GA, 158-1).

belad [bela:d َبَلَاد] *ülkeler, ýurtlar, şäherler*: Ekser belad ...bizge il we mutyg bolub, mal kabul kylyb tururlar (SB, 121b-26). Barça Şam belady aňa il boldy (SB, 122b-15). <belady-şemal – demirgazykdaky ýurtlar, demirgazykda ýerleşen ülkeler: At semiz

bolgandan soň fathy-belady-şemalga azymat kyldy (SB, 121b-4).

belagat [bela:gat َبَلَاغَت] *çeper sözlülük, çeperçilik*: Şeyh şygrym meng aýdar, ýetmeý belagat lutfyga (BD, 33b-7).

Belaş [Be:laş َبَلَاش] S: **Belaş bin Hysrow** Belaşa habar boldy kim, rumylar köb çerik birle gele tururlar (SB, 20b-10). Belaş muluky-towaýyfdan bir kişini kim, any Sahyb Hasr diýr erdiler, ...ýiberdi (SB, 20b-12).

Belaş bin Firuz [Bela:ş bin Fi:ru:z َبَلَاش بن فِرُوز] *adam ady (erkek)*: Belaş bin Firuz zikri (SB, 31b-26).

Belaş bin Hysrow [Bela:ş bin Fi:ru:z َبَلَاش بن حُسْرُو] *adam ady (erkek)*: Belaş bin Hysrow zamanyda kim, ulug Urduwannyň atasy erdi (SB, 20b-9).

Belaşgerd [Bela:şgerd َبَلَاشْكَرد] *ýer-ýurt ady*: Halwan şäheride Belaşgerd atlyk ýer ýasab turur (SB, 31b-28). Merw we Hurmuzda dagy Belaşgerd ýasab turur (SB, 31b-23).

bele- [بَلَه] *gundamak*: Tolama bişiklerde beledügi ogul (GA, 165-1).

Beledis-Serir [Beledis-Seri:r َبَلَدِالسَّرِير] *ýer-ýurt ady*: Any Beledis-Serir diýerler (SB, 19b-19).

belek [بَلَك] *myhmanyň getirýän sowgady ýa-da şonuň üsti bilen başga birine ugradylýan sowgat*: Belek (MK, I, 322-16).

belend [بَلَنْد] *beýik, belent*: Her kaçan Zebur[ny] belend ün birle okur erdi, wuhuş we tuýur anyň başyga jem bolub (SB, 12b-5). <belend kamat – uzyn boýly, daýaw, bitgin: Ol mowzygnyň halky belend kamat we azym jüsse bolur (SB, 19b-18). <syrry-belend – uly syrlar ylahy syrlar: Ne kim, bar jümle aşyklar bu gün syrry-belend içre (ND, 30b-2).

belend bol- [بَلَنْد بول] *beýgelmek, belende galmak, ýokary göterilmek*: Işi daýym belend bolgaý (SB, 126a-10).

Belenjer [بَلَنْجَر] *ýer-ýurt (şäher) ady*: Bir jemagat Gybjak we Alan we Belenjerden muttakyk bolub... geldiler (SB, 34a-22).

beleň [بَلَنْك] *depe, baýyr*: On beleň açurdy (GA, 84-6).

belärek [belä:rek بلارك] *gylyç*: Duşmanlaryña tugma belärek bolsun (BD, 74a-3).

belgü [b(e)lgüm(i)n nMVglb] *belgi, tagma, bellik, nyşan*: Belgümin bitigimin anta ýaratytdym (MÇ, gd-8) — *Tagmamý, hatymy şol ýerde ýaratdyrdym (döretdirdim)*. Ol kişi dek kim tanygaý öz gulun belgü görüp (Ab, 36b-14).

belgülük [بَلْغُلُكْ] *aydyň, belli, görnetin*: Boldajy buzagu öküz ara belgülük (MK, I, 434-13). Bu bitik belgülük (MK, I, 321-16).

belgür- [بَلْغُورْ] *bildirmek*: Teşük suwda belgürer (MK, I, 324-8).

belgüsiz [بَلْغُوسِزْ] *näbelli*: Kança baryr belgüsiz (MK, I, 296-8).

Belha [Belha: بلها] *adam ady (erkek)*: Iki kenizek dagy aldy, biri Belha, Rahyl kenizegi (SB, 3b-16). Belha, Rahyl kenizegiden...iki ogul... (SB, 3b-18).

beli [بلى] *hawa*: Beli, pes, ewet ak sakallu eziz baba (GA, 81-7). Tiýdi, kim: beli, mundak turur, weli siz manzara içige girib görüňiz (SB, 33a-26). Eziz tiýdi: — Beli, men Ýusuf men (SB, 6a-1). Sütge köp baksa, beli gan görünür (BD, 29a-11).

belik [بَلِکْ] *çyranyň peltesi (pelte)*: Belik (MK, I, 323-1).

beliklik [بَلِکْلِکْ] *peltelik, pelte üçin esbap*: Beliklik kebaz (MK, I, 420-13).

beliň [بَلِیْکْ] *dowul, howsala*: Beliň (MK, III, 274-9).

beliňçi [بَلِیْکْچى] *dowulçy, howsalaçy, galmagalçy*: Beliňçi kişi (MK, III, 274-10).

beliýýet [بَلِیْیْت] *bela, dert, jebir*: Beliýýetdür bu januma gyýa ohlary gözüňden (KB, 59-14).

belki [بَلْکِه] *mümkün, belki*: Menim oglanjy-gymdyr, belki (GA, 214-1). Ýene jan-a durar dördi, ýerinde belki, eý yhwan (ND, 20b-4). Çekmemişdir, belki, Şahym, hezreti-Adam ata (ND, 4a-14). Bu suw imes belki abgine ferşi turur kim, suwga ohşay turur (SB, 13b-12). Daýym gije dek garangu turur, belki, ol bir mowzyg turur kim, anda daýym bulut bolur (SB, 19b-14). Barmu erken ýşk ilide, belki, älem ählide (BD, 34a-2).

bellet [بَلْت] *öl, çygly, ter, nemli*: Elüň ur gözüme, gör ki, ne belletdür, ne belletdür (KB, 59-14).

bellü [بَلْلُ] *belli, mälim, anyk*: Biz dahy, gargaruz, bellü bilsün (GA, 10-13). Bu fasl içinde bellü durur heddi olur hamal (KB, 6-1).

beltir [b(e)lt(i)rinte Atnlrltlb] *derýanyň birleşýän, guýýan ýeri, derýanyň goşantlarynyň uly derýa birigýän ýeri*: Ýabaş Tokuş beltirinte anta ýaýladym (MÇ, gd-9) — *Ýabaş, Tokuş derýalarynyň birigýän ýerinde ýazladym*. Anta ýana tüşip Orkun Balyklyg beltirinte el örgin anta örgipen ititdim (MÇ, gd, 34) — *Ondan gaýdyp gelip, düşläp Orhon bilen Balyklygyň birigýän ýerinde döwlet köşgüni saldyrdym hem-de döwlet öýüni (gurdurdym)*.

beltüne [beltü:ne بَلْتُونِه] *ornaşmaklyk, mesgen tutmaklyk*: Ýene şert ol kim medrese möwälisi medresede beltüne kylganlar (Ab, 34a-15).

belür- [بَلُورْ] *belli bolmak, mälim bolmak*: Ol gün jigerinde olan är ýigitler belürdi (GA, 63-6).

belürgün [بَلُورْگُنْ] *belli, aydyň*: Belürgünlerden has işlerdür (MAS, 6a-1).

belürsiz [بَلُورْ سِز] *belli däl, bildirmeyän*: Gördüler, kim bir ybrat nesne ýatur, başy-göti belürsiz (GA, 216-7).

belürt- [بَلُورْت] *belli etmek, aşgär etmek*: Basdugun belürtmeýen belli Taňry (GA, 208-7).

belyg [bely:g بَلِیْغ] *çeper, şirin, süýji sözli*: Hamd-u senadan soň hezreti Yzzatga, hutbaýy-belyg we fasyh... okur erdiler (SB, 67a-15).

Belýa bin Melkan [Belýa: bin Melka:n بِلْیَا بِنْ مَلْکَان] *adam ady (erkek)*: Anyň aty Belýa bin Melkan turur (SB, 9b-11).

bem [بَم] *belent owaz, gaty ses (heň barada)*: Niçe kim, nala zir-u bem kyldy (BD, 31b-12).

ben [b(e)n nb بِنْ، بَنْ] *men*: Bilge Tonýukuk ben özüm Tabgaç iline kylyntym (Tk, gb-1) — *Akylly Tönýukuk meniň özüm Hytaý ilinde terbiýelendim (döredim)*. Bilig esi çab esi ben körtüm (Tk, gb-7) — *Bilim (pähim) eýesi men, şöhrat eýesi men, (oňa) boýun boldum*. Ilteris

kagan kazganmasar udu ben özüm kazganmasar il ýeme budun ýeme ýok erteçi erti (Tk, gd-54,55) — (*Ýurt üçin*) *Ilteris kagan gazanmadyk (jan çekmedik) bolsa, onuň zyndan men gazanmadyk (jan çekmedik) bolsam, il hem, halk hem ýok bolardy*. Ben bardym (MK, I, 284-7). Ben (IBM, 80-1). Kanda aparam köňli ben gözi alyndan (KB, 493-9). Ben dahy özüniň buýrugyna boýun werdim (Ýaý, 100b-2).

benat [bena:t بنات] *gyzlar* <> **Benatun-nagş** – *Ýedigen. Onuň üçisi benat – gyz, dördüsi bolsa nagş-jeset diýlip atlandyrylypdyr: Süreýýa dek müjtemyg erdi, benatun-nagş dek perişan bolub...* (SB, 19a-15). <> **Benaty-nagş** – S: **Benatun-nagş** Benaty-nagş kylur gerdi rusuny nesre (KB, 207-10).

bend [بند 1] *gandal, bent, bag*: Bendi çözülib, ýar ile seýran ele girmez (ND, 16a-1). Bu ogulny bend we seläsil birle eltib, hasmlaryga tabşurgyl (SB, 129a-25). Temürden bir bend ýasab aňa bergeý (SB, 11b-22). Erse ol bendni dagy boýnydan we gollarydan üzüb çykardy (SB, 11b-23). <> **benden çykar-** – *gandaladan boşatmak, tussaglykdan boşatmak*: Any nesihat kylyb, benden çykaryb, Güştasb alyga geltürgeý (SB, 17b-7). **2)** *zyndan, duzak*: Bend içre düşüb galdyň, ahyrda olub haýwan (ND, 22b-18). <> **bendge sal-** – *gandallamak, tussag etmek*: Kaýsarny temür bendge saldy we tiýdi (SB, 29b-14). <> **tagalluk bendi** – *baglanyşyk sapagy, degişlilik zynjyry*: Besi fiddareýn pähm et, kes tagalluk ben bendini (ND, 13a-17).

bend bol- [بند بول] *daňylmak, ilmek, ilişmek*: Aňa hemle kyldy we kemend salyb, kemendi Afrasyýabga bend boldy (SB, 11b-2).

bende [بنده 1] *bende, gul*: Bende kim, gapyňy terk edub gitmem (ND, 25a-4). Işigiňde ýedi gök bende bolsun (Mn, 294b-2). Ol beni-ysraýyl bendeleriden erdi (SB, 17a-12). **2)** *yňsan, Allatagalanyň bendesi, Allatagalanyň halan kişisi*: Hytab ýetişdi kim, biziň bir bendämiz bar kim, bir ylym bilür kim, ol ylymny sen bilmes sen (SB, 9b-16). Musa ol bende didarynyň muştagy boldy (SB, 9b-17). Men Allatagala bendesi men we maňa kitab ýiberib, pygamber kyldy (SB, 24b-51). **3)** *men, men bende, men pakyr*: Seýf tiýdi, kim: Bende mal talabyga gelmeý turur, welaýat-

larymyznyň taglary barça zer we sim turur (SB, 36a-30).

bende kyl- [بنده قيل] *gul etmek, hyzmatkär edinmek*: Bende kylyb, bizge hem köb azablar kylur erdiler (SB, 8a-32). Hatunlaryny alyb, öwlady näbalyglaryny bende kyldylar (SB, 33b-25).

bendelik [بندە ليك ، بندە ليق] *gulluk, bendelik, gul bolmaklyk*: Ilgeri baryb, şeraýyty doga we bendelikni ekametge ýetgürdiler (SB, 124b-27). Köb sütemler edib, bendelik buýurur erdi (SB, 7a-5). Siz höküm kylyb siz, beni-ysraýylly bendelik buýurgaý biz (SB, 7a-11). <> **bendelik atyny göter** – *gullukdan boşatmak, erkinlik bermek*: Keýkawus Rüstemniň ol merdanalygyny görüb, aňa azad hat ýazyb, bendelik atyny andan göterib, ejazat berdi (SB, 14a-7). <> **bendelikge elt-** – *ýesir edip äkitmek, gul edip äkitmek, gul etmek*: Beni-ýsraýylly garat we taraj kylyb, esirlik we bendelikge eltgüsi tururlar (SB, 16a-9). Esir kylyb, bendelikge eltdi (SB, 17b-6). <> **bendelik kemeri** – *tabynlyk guşagy, tabynlyk bilbagy*: Etagat we bendelik kemerini baglab, hydmatga gelib turur biz (SB, 122b-3). Bendelik kemerini bilige baglab, mutyg we munkad boldy (SB, 123a-33).

bend et- [بند ايت] *baglamak, daňmak*: Bend edüb zynjyry yşka, gösterip husnuň maňa (ND, 103-13). Köňlüm guşyny tary bile bend ettim (BD, 58a-4). O kim bende, ruzy-şeb (ND, 5b-13).

bend eýle- [بند ايله] *baglamak, bent eýlemek, daňmak*: Birini elip dagy waz olub, bend eýlemiş mähkäm (ND, 11b-4).

bend kyl- [بند قيل] *gandallamak, tutmak, tussag etmek*: Tusny bend kylyb, dergähige ýibergeý (SB, 14b-21). Feribürz gelib, Tusny bend kylyb, dergähige ýiberdi (SB, 14b-21).

bend ol- [بند اول] *bent bolmak, bagly bolmak*: Nedir ol täji-döwket kim, kimiň başynda bend oldy (ND, 42a-15). Ýedi tamug, sekiz uçmah, bir altun tuba bend olmyş (ND, 5a-14).

Bendüýe [Bendü:ýe بندويه] *adam ady (erkek)*: Bendüýe we Bestam Perwiz hallary erdi (SB, 38a-20). Perwiz we Bendüýe niçe magdud atlyk birle Fyratdan ölüb... (SB, 38b-3). Bendüýe badyşahlyk lybasyny geýib, ol deýrni mähkäm kyldy (SB, 38b-8).

benek I [بنك] *däne*: Benek (MK, I, 323-6).

benek II [بنك] *şaylyk, mis pul*: Benek (MK, I, 323-7).

beni [beni: بنى] *ogullar, perzentler, nebereler*: Yhtylat etmek maña ýakmas beni adam bile (BD, 32b-9). <**beni adam** – *adamzat, ynsanlar, ynsanyýet, adam ogullary*: Serweri-ulamayı-beni adam erdi (SB, 19a-23). <**beni-ajl** – *tire-taýpa ady*: Arab çerigi jildlikler kylur erdiler, hususan beni-ajl kabylassy we beni-bekr (SB, 41a-30). <**beni-asfar** – *sary ogullar, slawýanlar*: Beni-asfar nedir, jan-a, ki, etmişler beýan ony (ND, 31a-2). <**beni-Bagal** – *butuň ady, Ýunus we Ylýas pygamberiň kowumynyň çokunan butunyň ady*: Beni-ysraýyl ýaman siret tutub, butparastlykga meşgul bolub, beni-Bagal atlykny parastyş kylur erdi (SB, 15a-12). <**beni-bekr** – S: **beni-bekr bin waýyl** Kabaýyly beni-bekr kim, beni-şeyban alardan turur (SB, 41a-15). Arablar jildlikler kylur erdiler, hususan beni-ajal Kabylassy we beni-bekr (SB, 41a-30). <**beni-bekr bin waýyl** – *tire-taýpa ady*: Beni-bekr bin waýyl birle hylaf kylyb erdiler (SB, 34a-3). Beni-bekr bin Waýyldan bir şugba turur (SB, 41a-10). <**beni-el-asfar** – S: **beni-asfar** Barça beniel-asfar we diýary-Rum we Fereň säkinler we kaýasyra we herakyl anyň nesliden tururlar (SB, 3b-5). <**beni-en-nazyr** – *tire-taýpa ady*: Beni-en-nazyr we beni-kabnyfag kim, Harun alaýhyssalam nesliden turur (SB, 33a-6). <**beni-hantal** – *tire-taýpa ady*: Bekr bin Waýylyny Omanga we nowahyýy-Kermanga ýiberdi we beni-hantalny Huzustanga (SB, 29a-31). <**beni-jürhüm** – *tire-taýpa ady*: Ysmagyl beni-jürhümden kedhuda bolub, alardan arab tilini ögrendi (SB, 3a-7). Mihter we serweri beni-jürhüm erdi (SB, 16b-14). <**beni-kabnyfag** – *tire-taýpa ady*: Beni en-nazyr we beni kabnyfag kim, Harun alaýhyssalam neslinden erdi (SB, 33a-6). <**beni kassad** – *tire-taýpa ady*: Andan burun Şam arabynyň pişwasyny beni kassad diýr erdiler we zajagyma dagy diýr erdiler (SB, 23b-1). <**beni-kelb** – *tire-taýpa ady*: Harys bin Amr beni kelb kabaýylyga penah eltib, heläk boldy (SB, 34a-5). <**beni-kuraýza** – *tire-taýpa ady*: Bir taýfa Medine ähliden jöhüdler erdiler, beni-kuraýzadan (SB, 33a-6). <**beni-lahm** – *tire-taýpa ady*: Öz siňlini Arkaş atlyk

kim, geramy tutar erdi, beni-lahmdan bir ýigitge berdi (SB, 22b-8). Kasyd bin Sadg benilahmdan kim, Hezimäniň wezaratyga mensub erdi (SB, 22b-19). <**beni-nazyr** – *tire-taýpa ady*: Hususan hem beni-nazyrga gaýrat kylyb, bir kişi arab kowumydan... ol kelisiýäge rugsat alyb girdi (SB, 35b-7). <**beni-sakyf** – *tire-taýpa ady*: Erse beni-sakyfdan delili talab kyldy (SB, 35b-14). <**beni-şeyban** – *tire-taýpa ady*: Andan beni-şeybanga iltija eltdi (SB, 41a-10). Kabaýyly beni-bekr kim, beni-şeyban alardan turur (SB, 41a-15). <**beni-taglab** – *tire-taýpa ady*: Beni-taglabny Bahreýinge ýiberdi (SB, 29a-31). Beni-taglab sebäbiden Münzir birle ýaman erdi (SB, 32b-9). <**beni-taý** – *tire-taýpa ady*: Beni-taý kabylassydan Aýas bin Kabysa et-Taýy turur men (SB, 38b-20). <**beni-temim** – *tire-taýpa ady*: Kowumy beni-temim... anda bolur erdi (SB, 29a-27). Beni-temimi Hejerge...ýiberdi (SB, 29a-31). <**beni-ysraýyl** – *tire-taýpa ady, ýehudylar*: Musa alaýhyssalam beni-ysraýylyny Mysyrda taşgary çykardy (SB, 6a-14). Beni-ysraýylga asla zerer ýetgürmedi (SB, 7a-6).

benjileýin [بنجلين] *meniň ýaly, meniň kibi*: Benjileýin garusyndan ag ellerin bagladuban (GA, 267-5).

benlik [بنلك] *uhumsylyk, mensiremek*: Geç bu benlik perdesinden nefsiň idrāk eýlegil (ND, 16b-7). Geç bu benlik perdesinden, mezhebi yrfana gel (ND, 17a-2). Bu benlik perdesin refg et, açyp dil mekdebin jan-a (ND, 26a-5).

benna [benna: بنت] *binagär, binaçy, ussa, ymaratçy*: Berdelerden kim, geltürüb erdi, benna ustadlar we asnafy-hünärmendler erdi (SB, 18b-28).

Benu [Benu: بنو] *adam ady (erkek)*: Şerabdar aty kim, Benu erdi, tiýdi kim (SB, 5a-10).

benu [بنو] S: **beni** <**benu el-asfar** – S: **beni-asfar** Yshak ferzendlerini benu el-asfar diýerler ki, diýary-Rum we Fereňde säkin tururlar (SB, 3a-26). Bizniň muwarryhlarymyz alarny benu el-asfar okurlar (SB, 21b-9). <**benu huzaga** – *tire-taýpa ady*: Benu huzaga, muluky-äli-jefne kim, Gassanylar tururlar, anyň nežadydan turur (SB, 33a-5). <**benu-sufer** – *halkyýet ady*: Alar nasrany erdiler we barçalaryny benu-sufer diýerler,

bizniñ muwarryhlarymyz alarny Benu el-asfar okurlar (SB, 21b-9).

Benuşalyım [Benu:şaly:m بنو شليم] *y'er-yurt* (şäher) *ady, Iyerusalim*: Beýtil Mukaddesni Benuşalyım diýer erdiler (SB, 12b-3). Mugteber taşlar Benuşalyım şäherinde ýollarga fers kылдылар (SB, 13a-17).

beňgü [b(e)ňgü WgFb] *ömürlik, hemişelik, mydamalyk, ebedilik*: Ötüken ýyş olursar beňgü il tuta olurtaçy sen (Kt, go-8) — (Türkmen halky,) Ötüken ýyşynda otursaň, ebedilik taýpa birleşigni gurnap, ýaşap bilersiň. Neñneñ sabym erser beňgü taşka urtym (Kt, go-11) — *Her näçe sözüüm bar bolsa, ebedilik daşa (oýduryp) ýazdyrdym (çyzdyrdym)*. <**beňgü taş** [b(e)ňgü t(a)ş jT WgFb] *ömürlik, hemişelik daş, ýadygärlik daş, daşdan ömürlik ýadygärlik, daşdan ýadygärlik*: Bu erig erser amtyka erig ýirte erser ança erig ýirte beňgü taş tokytdym bitidim (Kt, go-12) — *Ol düşelge bar bolsa, henizem ol düşelge önki ýerinde bolsa, hut şol düşelgede ebedilik daşy (ýadygärligi) dikdirdim, (oña hat) ýazdym*.

beňigü [b(e)ňigü WglFH] *ýadygärlik*: Taçamka bitig taşyg kылдым beňigü (Oý, üst-1,2) — *Taçama ýazgylý daşy ýadygärlik etdim*.

beñiz [بئز] *meñiz*: Beñzini sarartgyl (GA, 157-2). Sararsyn beñziñ uş dönsün samana (ND, 26b-12).

Beñligek [B(e)ñl(i)g(e)k kglFb] *dag ady*: Tinesi oglu ýatygma Beñligek tagyg... (Tk, gb-44) — *Tinesi oglunyn ýaşayan ýeri Beñligek dagy...*

beñze- [بئز، بئز] *meñzemek, meñzeş bolmak*: Kamusyna beñzemedi (GA, 7-3). Gaza beñzär gyzy-gelnini çygryşdyrdylar (GA, 38-5). Täjire beñzemez (GA, 284-1). Beñzär ol agmaýa kim, ýollary bilmez kandadyr (ND, 9a-7). Gaşlary ýaýa beñzär (KB, 28-3). Ýaruñ jemaly dünýäde bedr-aýa beñzemez (KB, 208-2).

beñzet- [بئزت] *meñzetmek*: Ulu gyz gardaşy buny Beýrege beñzetdi (GA, 107-3). Agam Beýrege beñzedürem, ozan seni (GA, 106-10).

ber [بر] *miwe, hasyl*: Nerde bar serwüñ nigär-ä böýle bir bar-u beri (KB, 411-3).

ber- [بر، بر] **1) bermek, gowşurmak, tab-şyrmak**: Ber (IBM, 104-3). Howa üzre berer şunkara guwny (Mn, 290b-5). Muhabbet genjini adama bergen (Mn, 290b-2). Öz halgaty-hasyny aña berdi (SB, 122a-24). **2) [b(e)rm(i)s sMrb] bermek, bellemek, dereje, at bermek**: Sad atyg anta bermis (Oý, çep-6) — *Şad derejesini şonda berdi*. Ýabgug şadyg anta bermiş (Kt, gd-14) — *Ýabguny, şady (şol ýerde) belledi (şol derejeleri berdi)*. **3) [berürm(e)n nMrWrlb] bermek, sarp etmek**: Ne kaganka isig küçig berürmen (Kt, gd-9) — *Ne (haýsy) kagana zähmetimi, güýjümi berer men (bererin, sarp ederin)?!* **4) bagyş etmek, bagyşlamak, bermek**: Türküstanny ekamat üçün sizge bereýin (SB, 121a-12). Söýürgallar kylyb, Samarkandny aña berdi (SB, 125b-1). <**aman ber** — *degmezlik, öz erkine goýmak*: Eger siz Allatagalaga iman geltürüb, ubudiýýet kылgaý, siz, men sizge aman berib, Türküstanny ekamat üçün sizge bereýin (SB, 121a-12). Aman tiläb hydmatyga geldiler, aman berib ýarlyk kылды kim... (SB, 16b-2). <**ant ber-** — *ant içirmek, kasam etdirmek*: Ýehuda barçaga ant berdi kim, any heläk kылmagaýlar (SB, 4a-22). <**ata ber-** — *oklamak, zyňmak*: Balygga ferman oldy kim, Ýunusny derýadan taşgary ata bergeý (SB, 25b-11). Allatagala fermany birle ata berdi (SB, 25b-11). <**badýaşahlyk ber-** — S: **serwerlik ber-** Ittifak birle Dunwasga badýaşahlyk berdiler (SB, 33a-28). <**barabar ber-** — *deñ bermek, deñ paýlamak, deñ üleşdirmek*: Barça anbarlar işigini açyb halkga üleşdi, andak ulug kiçigge barabar berdi (SB, 31b-9). <**bereket ber** — *bereketli bolmagy dileg etmek, bereketli bolmak*: Allatagala sizge bereket bergeý (SB, 3a-18). <**beşarat ber-** — *buşlamak, söýünjilemek, hoş habar ýetirmek*: Muhammed Mustafa sallallahy alaýhy wesellem nübüwwetiden beşarat berib erdi (SB, 15b-4). Alarga Allatagala rehmetiden beşarat bergeý kim, alarny ýarylgady (SB, 25b-15). <**bilik ber-** — *maslahat bermek, geñeş bermek, akyl bermek*: Bu babda bir endişe kylyb, bizge bir bilik bergil (SB, 124b-1). <**dildarlyk ber-** — *göwnüni awlamak, hoşamaýlyk etmek*: Alarga istimalet we dildarlyklar berdi (SB, 122b-8). Oguz alarny görüb, istimalet we dildarlyklar berib, anda dagy şihne tagýyh kылды (SB, 122b-14). <**dilhoşlyk ber-** — S: **dildarlyk ber-** Bagzy

welaýatlarny istimalet we dilhoşlyk berib...tutdy (SB, 125a-5). Arslan han aňa istimalet we dilhoşlyk berib tiýdi kim... (SB, 129a-5). **◊diýet ber-** – *hununy bermek, gan hakyny ödemek*: Öltürgen kişileriniň diýetini dagy bersünler (SB, 34a-30). **◊ejazat ber-** – *rugsat bermek, razy bolmak, razylyk bermek*: Bugra han ejazat berdi (SB, 128a-20). Eger ejazat bergeý, gaýtyb atasyny heläk kylgaý men (SB, 128a-33). **◊faýda ber-** – *netije bermek, netijeli bolmak*: Her çend mukarryblar we hyredmendler geňej kylur erdiler, faýda bermes erdi (SB, 122a-14). Erse ol uruş kylmak hiç faýda bermedi (SB, 124a-32). **◊faýsal ber-** – *çözmek, mesele çözmek, seljermek, kazylyk etmek*: Bir gün kazaýy-hajaty-halk üçün ulug görnüş kylyb, musulmanlar möhümmatyny faýsal berür erdi (SB, 12b-10). **◊ferman ber-** – *buýruk bermek, höküüm etmek*: Buhtunnassar imtisaly-ferman berdi (SB, 16b-1). **◊firuzlyk ber-** – *ýeňiş, üstünlik bermek, ýeňmäge ýardam bermek, ýeňşi bagyş etmek*: Allatagala saňa döwlet we hyşmat we fath we firuzlyk berib turur (SB, 19b-8). **◊gaýtara ber-** – S: **ýandura ber-** Tiwelerini aňa gaýtara bergeýler (SB, 35b-20). Algan welaýatlarny aňa gaýtara bergeý (SB, 38b-25). **◊geňej ber-** – *maslahat bermek, akyl öwretmek*: Garasülük kim, aňa ýahşy kifaýatlar we geňejler berib erdi (SB, 125a-30). **◊gol ber-** – *boýun bolmak, diýenini etmek, tabyn bolmak, baş egmek*: Oglyň Gury han maňa hyýanat gözi birle bakyb... muna aýagynyň yzy kim, gelib, men aňa gol bermedim (SB, 128a-17). **◊goldan ber-** – **1)** *pursaty sypdyrmak, ät galmak*: Nesýe umydyga nagdny goldan berse bolmas (SB, 121b-22). **2)** *eliňden aldyrmak, gidermek*: Tabutny goldan berib, penah Allatagala dergähige eltib, doga kyldylar (SB, 12a-3). **◊golga ber-** – *tutdurmak, ýesir bermek*: Gorkdylar kim, Bähram birle muttatyk bolub, alarga golga bergeýler (SB, 38a-33). **◊görnüş ber-** – *kabul etmek, dergähine çagyrmak*: Bamdad görnüş çagy ol dükni alyga goýub, hatunlar lybasyny geýib, pamuk egrib, umaralaryga görnüş berdi (SB, 38a-5). Halaýykga görnüş berib, dad we adl we ynsaf birle alarny umydwat kyldy (SB, 38a-24). **◊güç ber-** – *goldaw bermek, kuwwatlandyrmak, kömek bermek*: Imdi biz hem saňa muttatyk turur biz we güç berür biz kim, ol

welaýatdan mal algaý sen (SB, 126a-22). Her ýerde kim, hasmyň bolsa biziň birle güç berürler (SB, 126a-29). **◊güwählik ber-** – *güwä bolmak, kepil bolmak, şaýatlyk etmek*: Barça halk Ýusufnyň aryg we ysmatyga güwählik berdiler (SB, 5a-23). **◊habar ber-** – *habarly etmek, habardar etmek, bildirmek*: Erki hanga habar berdiler (SB, 127a-29). Münejjimler we kähinler gelib, Fyrgawnga habar berdiler (SB, 7a-8). **◊halas ber-** – *halas etmek, gutarmak*: Murykys ogly özini ol tehlikeden halas berib, Hysrow Perwiz alyga bardy (SB, 27b-26). **◊haýat ber-** – S: **jan ber-** Allatagala ýene aňa haýat berdi (SB, 16a-18). **◊haýaty-jawydan ber-** – *ömürlük diri etmek, ömürlük dirilik bagyş etmek*: Allatagala aňa haýaty-jawydan berdi (SB, 15a-15). **◊hurj ber-** – S: **hyraj ber-** Anyň zamanyda Rumylar hurj bermekni bertaraf kyldylar (SB, 31b-1). **◊hyraj ber-** – *salgyt tölemek, paç bermek*: Muluky-Rum we Hind we Magryb aňa hyraj berür erdiler (SB, 15b-32). Şam we Rum we Magryb muluky aňa hyraj berür erdi (SB, 19a-4). **◊intizam ber-** – *tertip-düzgüne salmak, düzgünleşdirmek*: Ol kowumyň möhümmatyga intizam berür erdi (SB, 11b-16). **◊ärge ber-** – *äre bermek, durmuşa çykarmak*: Arkaşdan sorady kim, kim seni ärge berdi (SB, 22b-10). Hiç kişi gyzyňy ärge bermes erdi kim... (SB, 33a-17). **◊istikamat ber-** – *berklemek, mäkämlemek, berklik bermek*: Bähramny defg kylmaý we öz işimge istikamat bermeý, alarga [barabar] bola almas men (SB, 38a-27). **◊istimalet ber-** – S: **dildarlyk ber-** Ol ...halaýykny kim, ýazylarda olturur erdiler, istimalet berib, alarga mal mugaýýan kyldy (SB, 122b-11). Oguz alarga istimaletler berib, mal mukarrap kyldy (SB, 123b-13). **◊jan ber-** – **1)** *janlandyrmak, direltmek*: Tiýdi kim, Allatagala maňa ýaňy jan berib turur, hiç gam ýime (SB, 129a-5). Allatagala bu halaýyklarny jan berib erdi, ýene öz gudraty birle janlaryny aldy (SB, 16a-15). **2)** *jan bermek, ölmek, aradan çykmak*: Erse ol at gögsige andak tepdi kim, hem oşal sagat jan berdi (SB, 30a-12). Hysrow mazaryny gujaklab jan berdi (SB, 41b-17). Gördiler kim, jan berib, ýatyb turur (SB, 41b-18). **◊jowab ber-** – *jogap gaýtarmak, soraga jogap bermek*: Hind ahaly we agýanlary ýaman tünd, dürüst jowablar berib, ilçiler gaýtyb... (SB, 121a-25). Alarga andak jowab berdi kim...

(SB, 123b-27). <>**karar ber-** – *karara gelmek, bir pikire gelmek, karar etmek*: Yolda umara birle geñej kylyb, aña karar berdiler kim, owwal Amuýe derýasydan ötüb... (SB, 121b-4). Köb meşweretlerden soň bu sözge karar berdiler (SB, 4a-22). <>**kuwwat ber-** – *kuwwatlandyrmak, güýç-kuwwat bermek*: Doga kyldy, kim: Allatagala burunky deştur dek aña kuwwat bergeý (SB, 11b-30). <>**mal ber-** – **1)** *salgyt tölemek, salgyt bermek*: Barça welaýatlarga ilçiler ýibergeýler, eger etagat kylyb mal bergeýler (SB, 121b-5). Kerk we Başgyrd il bolub, mal bermekni kabul kyldylar (SB, 121b-17). **2)** *bagyş etmek, baýlyk bermek, baýlyk bagyşlamak*: Leşgerge wafyr mal berib Oguz fermany birle murajagat kyldylar (SB, 124a-17). Garasülükni ulug beg kilyb, aña, badyşahana halgatlar we kemer we ferawan mallar berdi (SB, 125b-1). <>**meded ber-** – **S:** **nusrat ber-** Bizge tabyg bolub meded berdi (SB, 121a-18). Musa alarga meded berib, koýlaryny suwardy (SB, 7b-10). <>**menzelet ber-** – **S:** **orun ber-** Her birige aýru alka we menzelet berdi (SB, 35a-5). <>**mesaf ber-** – *uruşmak, jeň etmek, söweşmek*: Bir kişi tubbagylardan jahangirlikge baryb, Eýran welaýatyga ýetdi we Kubadga mesaf berdi we münhezim boldy (SB, 33b-28). <>**meşweret ber-** – **S:** **bilik ber-** Bu işde siz ne meşweret berür siz? (SB, 128a-24). <>**möhlet ber-** – *puryja bermek, kesgitli möhlet, wagt bermek*: Alarny möhlet berdi kim, welaýatlarga girdiler (SB, 34a-23). Töwella kyla turur kim, bu gun we gije aña möhlet bergeý siz (SB, 38b-11). <>**myrad ber-** – *maksada ýetirmek, islegini bitirmek*: Meger Allatagala şafakat we merhemet kylyb, meniň myradymny bergeý (SB, 4b-5). <>**nasak ber-** – *tertîp-düzgüne salmak, kada salmak, kadalaşdyrmak*: Ekamat kylyb, ol welaýatlar işige nasaky tamam berib, andan Dymyşkgä azymat kyldy (SB, 123b-23). <>**nejat ber-** – *halas etmek, gutarmak, azat etmek*: Meni bu beladan nejat berdi (SB, 24b-21). <>**nobat ber-** – *gezegini bermek, öz nobatynda goýbermek*: Ol gyzlarga nobat bermediler (SB, 7b-9). <>**nusrat ber-** – *goldamak, kömek bermek, ýardam bermek*: Bir kowum kim, aña meded we nusrat berib erdi, any uýgur ad goýdy (SB, 121a-17). Eger Allatagala aña nusrat bergeý, Eşk nežadydan hiç kişini tirik goýmagay (SB, 28a-7). <>**orun ber-** – *mertebelendirmek,*

hormatlamak, derejelendirmek: Köb hormat tutub, öz gardaşlaryndan ýokaryrak orun berdi (SB, 14a-28). <>**oýun ber-** – *aldamak, oýnamak*: Jirjisge tiýdi kim, meni oýun berib, butlarymny heläk kyldyň (SB, 26a-12). <>**ölümge ber-** – *öldürmek, öldürtmek*: Bir gaddar hatun sözi birle mundak ogulny ölümge berdi (SB, 14b-2). <>**peýgam ber-** – *habar bermek, habar ýetirmek, habardar etmek*: İlçi guş at birle ýiberib, peýgam berdi (SB, 124a-11). <>**pişwalyk ber-** – **S:** **serwerlik ber-** Ol täç kim, gymmaty altmyş miň derem erdi, başyga goýub, aña arab pişwalygyny berdi (SB, 40b-2). <>**ruhsat ber-** – **S:** **ejazat ber-** Ruhsat beriň, Ýusuf biziň birle ýazyga baryb, tafarruj we tomaşa kylgaý (SB, 4a-23). Ýakub ruhsat berdi, alar Ýusufny alyb, ýazyga rowan boldylar (SB, 4a-28). <>**ruzy ber-** – *rysgal bermek, rysgaly bagyş etmek*: Senden kadyr we towanarak kişi bar turur kim, saňa ruzy berür we ýaratyb turur (SB, 25b-24). Bilgeý sen, bir magbudyň bar turur kim, seni ýaratyb, ruzy bere turur (SB, 26a-12). <>**ryza ber-** – *razylyk bermek, razy bolmak, ylalaşmak*: Harb kylmakga ryza bermes men (SB, 123b-27). Sara ryza berdi we şert kyldy (SB, 3a-9). <>**sadaka ber-** – *Hudaý ýoluna mätäçler üçin bir zat bermek*: Iki-üç ganat ewi bar erdi, satyb, koý alyb, sadaka berdi (SB, 129b-7). <>**salam ber-** – *salamlaşmak, saglyk-amanlyk soraşmak*: Atasy alyga gelib salam berib, tiýdi, kim... (SB, 3b-10). <>**serwerlik ber-** – *ýolbaşçy etmek, dereje bermek*: Öziden soň oglyny... serwerlik berdi (SB, 23b-11). <>**seza ber-** – *jeza bermek, jezalandyrmak, temmi bermek*: Taňla atam birle geñeşib seniň sezaňny bergüm turur (SB, 128a-16). <>**süt ber-** – *emdirmek*: Any ýib oglyga süt bergeý (SB, 124b-32). Ol hatun süt berdi, erse kabul kylyb emdi (SB, 7a-22). <>**syhhat ber-** – *em etmek, sagaltmak, derdini dep etmek*: Aña diýr erdiler: Sen ölük tîrgüzür erdiň we barça bimar we magýublarga syhhat berür erdiň (SB, 24b-16). <>**şyfa ber-** – *saglyk bermek, derde derman bermek, derdini dep etmek*: Doga kylgaý sen kim, Allatagala saňa şyfa bergeý (SB, 6a-25). Eger maňa Allatagala şyfa bergeý, saňa ýüz ýygaç urgaý men (SB, 6a-27). <>**tagaýýur ber-** – *özgertmek, üýtgetmek*: Seniň mülküňge müstewli bolub, din we mezhebiňni tagaýýur bergeý (SB, 7a-9). <>**taglym ber-** – *öwretmek,*

tälim bermek: Rüstem her ne bilür erdi, aña taglym berib, atasy alyga geltürdi (SB, 13b-27). — *Gyzyga taglym berdi kim, her kaçan melik alyña gelse...* (SB, 24a-8). **◊tertib ber-** — *tertiplmek, düzetmek, düzgün-nyzama salmak*: Köp sypah tertib berib, Hebeşe mesafyga bardy (SB, 33b-20). Seyf Ziýezen agrabdan ulug çerik tertib berdi (SB, 36b-6). **◊toba ber-** — *toba etdirmek, günäň geçilmegini diletmek*: Alar kim, meýil kylyb, erdiler, alarga toba berdi (SB, 8b-24). **◊umydwarylyk ber-** — *umytly etmek*: Zermehr ew eýgesiniň gyzyny hastgärlik kylyb, köb wagda we umydwarylyklar berdi (SB, 32a-1). **◊wagda ber-** — *söz bermek, äht etmek*: Taht üstüde olturdy we halkga adl we dad wagdalary berdi (SB, 2a-13). Musa alaýhyssalam targyb kylyb, fath we nusratga wagda berür erdi (SB, 9a-14). **◊yhtyýar ber-** — *ygtyýar bermek, rugsat bermek, erkin etmek*: Bähram Hysrowga tiýdi kim, yhtyýar saña berdim, owwal sen baryb täjni göter (SB, 20b-20). Alar ýyglyb ... yhtyýar berdiler kim, herne sen diýseň andak kylaly (SB, 41a-20). **◊ylym ber-** — *öwretmek, tälim bermek, bilim öwretmek*: Eý Musa! Allatagala maña bir ylym berib turur kim, sen aña muttalyg bolmas sen (SB, 9b-28). **◊ýandura ber-** — *gaýtaryp bermek, yzyna bermek*: Her ne anyň tarajydan möwjud erdi, ýandura berib, buýurdy (SB, 18a-23). Her kimden her nime zulum kylyb alyb bolgaý we möwjud bolgaý, eýgesige ýandura bergeýler (SB, 34a-16). **◊ýol ber-** — **1)** *rugsat bermek, hukuk bermek*: Badyşah any öz ýanyga ýol berib, ol gadar güstah kyldy (SB, 128b-18). Arslan han any öz ýanyga ýol bermäb, aña peýgam ýiberdi (SB, 128b-29). **2)** *mümkinçilik bermek, şert döretmek*: Neçün gafyl oturub erdiňiz kim, rumylarga ýol berdiňiz kim, aramyzga girdiler (SB, 39b-21). Bir mektub ferhar tiliden ýazdy kim, rumylarga mekir we hile ýüziden ýol berdük kim, Yrak welaýatyga girgeýler (SB, 39b-26). **◊zähmet ber-** — *azar bermek, azar ýetirmek, ynjytmak*: Tüşekde bir gattyk nime bar turur kim, maña zähmet berür (SB, 28b-13).

Ber [بر] *ýer-ýurt ady*: Nowşirwan Suran we Ber barasyny (galasyny) ymarat kyldy (SB, 31a-26).

berbad [berba:d بر باد] *berbat, ýele berlen, dargadylan*: Bada olmasa ömür berbadadur (KB, 605-6).

berbad et- [بر باد ايد] *ýele bermek, dargatmak, ýele sowurmak*: Galmady hiç bende benlik barlygym berbad edub (ND, 39b-1).

berber [بربر] *tire-taýpa ady, berberler*: Ähli-berber Lefsan nesliden turur (SB, 3b-2). Berber kowmy kim, Magryb ýazylaryda otururlar (SB, 10b-8).

Berber [بربر] *ýer-ýurt ady, berberleriň ýaşayan ýeri*: Batalysa Mysyr we Ýunan we Berberde erdiler (SB, 21b-5).

berberli [بربرلى] *berber kowumyndan, berberli*: Meger iki kabyła kim, ol berberliler birle bolurlar... arap erdiler (SB, 10b-9).

berçeker [b(e)rç(e)k(e)r rkErb] *halk ady, parslar*: Kuruýa Kün batsykdaky sogd, berçeker, bukarak ulus budunta Neň Seňün Ogul Tarkan kelti (Kt, dg-12) — *Arkadaky-günbatardaky ülkelerden sogdlar, parslar, Buhara ulusynyň halkyndan Neň Seňün, Ogul Tarhan geldi*.

berçimek [برچمك] *merjimek, kösüikli ösümlük*: Berçimek (Tuhf, 25a-7).

berdan [berda:n بر دان] *gije-gündiz*: Iki berdan, iki gapy, edip ol şähri-agzamda (ND, 34a-1).

berde [برده] *ýesir, gul*: Ähl we aýallary berde we esir bolgaýlar (SB, 41a-27). Any dagy fath kylyb, köb berde we ganaýymlyr birle Ýemenge geldi (SB, 10b-25). Hem husnynyň benefşe-ýu gül bende-berdesi (BD, 88b-10).

Berde [برده] *ýer ady*: Berdeýe, Genjeýe warub watan tutdy (GA, 236-10).

berde kyl- [برده قيل] *gul etmek, ýesir tutmak*: Kustantyn atasy any berde kylyb... (SB, 27a-24). Any umaralary birle berde kylyb, Jendşaburga ýiberdi (SB, 28b-1).

bere [بره] *ümlük, eý, heý*: Bere, çoban, yragyndan — ýakynyndan bärü gelgil (GA, 40-10).

bereket [بركت] *bereket, rysgal, döwletlilik*: Allatagala sizge bereket bergeý (SB, 3a-18). Ol keramatlar Musa we Harun alaýhumassalam bereketiden erdi (SB, 9a-33).

berg [برك] *yaprak*: Bergi-semen ýaňagy arasynda al eder (KB, 437-10).

bergistuwān [bergistuwā:n برکستوان] S: **bergüstwan** Bergistuwān (Tuhf, 11b-3).

bergü [برگو] *jomart, sahy*: Bergü (IBM, 152-1).

bergüstwan [bergüstwa:n برکستوان] *söweş-de ata geýdirilýän ok-ýarag geçirmeyän söweş lybasy*: Baglab bergüstwan atga (SB, 37a-10).

berhem [برهم] *dagynyk, bulaşyk*: Zülfi aýa-guňa baş goýmyş anuň çün berhem kany (KB, 449-6).

berhezer [برحذر] *howpa düşmek, gorkmak, gorkuda bolmak*: Şam ähliniň muhalyflarydan daýym herasan we berhezer erdi (SB, 25b-18).

berhowa [berhowa: برهوا] *howada, howanyň üstünde, ýüzünde*: Berhowa idi aýagy, sernegüwn agzy suwda (ND, 2a-14). Ýapylmyş kasry-eýwany, müzeýýen berhowa bir-bir (ND, 5a-15).

berhurdar [berhu:rda:r برخوردار] *bagtly, bagtyýar*: Hemişe şad-u berhurdar bolgyl (Mn, 295b-1).

berhurdar kyl- [berhu:rda:r kyl- برخوردار] *nesibeli etmek, haýyrlandyrmak*: Hünär-den bizni berhurdar kylgyl (Mn, 311b-4).

Berhyýa [Berhyýa: برحيا] *adam ady (erkek)*: Urmyýa we Berhyýaga wahyý geldi kim, bat Hyjazga baryb... (SB, 16b-6).

beridenýen [b(e)r(i)d(e)ný(e)n nyndrb] *günortadan, sagdan*: Tabgaç beridenýen teg (Tk, go-11) — *Tabgaçlar, (siz) sagdan-günortadan degiň (çozuň)*.

berigse- [برکسا] *bermek islemek*: Ol maňa tawar berigsemi (MK, I, 247-10).

beril- [بارل] *wada etmek, söz bermek*: Berildi (IBM, 116-10).

bergü [برگو] *bergi, borç*: Anyň maňa bir at bergüsi bar (MK, I, 358-2).

beril- [برل] *berilmek*: Aňar ýarmak berildi (MK, II, 104-9).

berim [بریم] *berim, bergi*: Berim (MK, I, 342-15).

berimçi [بریمچی] *bergili, bergisi bolan*: Berimçi (MK I, 342-15).

berimlig [بریملك] *bergili, borçly, bergidar*: Alymlyg berimligden üzlüşdi (MK, I, 204-1).

beriş- [بریش] *berişmek*: Olar bir-birge gyz berişdi (MK, II, 76-15).

beriýe [b(e)r(i)ýe AyrH] *günorta, sag tarap*: Beriýe Tabgačka ýyraýa ýyş(ka)... (Oý, çep-2) — *Günorta Hytaýa, tokaýlyk daga çenli (ýaýrady)*.

beriýeki [b(e)r(i)ý(e)ki lkyrb] *günortadaky*: Ben özüm bilge Tonýukuk Ötüken ýerig konmuş teýin esidip beriýeki... budun kelti (Tk, go-17) — *Meniň özüm akylly Tonýukuk Ötüken ýerine gonanmýş (oturýarmyş) diýip eşidip, Günortadaky halklar geldiler (boýun bolup geldiler)*.

Berjan [Berja:n برجان] *ýer-ýurt ady*: Berjan welaýatyga hem sypah ýiberdi (SB, 34b-8). Nowşirwan kim, welaýaty-Fergana we fathy-Berjandan faryg boldy (SB, 34b-27).

berk [برك , برک , برک] *berk, gaýym, pugta, mäkäm*: Berk neň (MK, I, 292-12). Berk (IBM, 189-7). Berk agylyň ardan söken (GA, 46-2). Baljygyndan ol gyljy berk tutdy (GA, 130-11). Aýagyn berk sarady (GA, 241-2). Elin-aýagyn berk bagladylar (GA, 273-10). Barmagyny berk tutsa, ok ony sürtär, ýagyr eýlär (Ýaý, 115a-4). Anyň dek ki, berk olsa mahy ne şest (Ab, 35b-18). Bu jähetden berk ittifak kylyb, kasd kyldylar (SB, 4a-19).

berkarar [berkara:r برقرار] *berkarar, hemi şelik, baky*: Biz harb birle andak kylaly kim, atalaryň ady berkarar galyb ýitmegeý (SB, 126a-23). Bu muddetde barça memälik we welaýatlarny berkarar saklady (SB, 126b-9).

berke [برکا] *gamçy*: Berke çatylady (MK, III, 238-15). Berke (MK, I, 357-16).

berkemal [berkema:l برکمال] *kämil*: Eý, kadyr berkemal Taňrym! (BD, 956-2).

berkit- [برکت , برکت] *berkitmek, mäkämlemek*: Ol berkitti neňni (MK, II, 273-7). Agylyň gapusyn berkitdi (GA, 39-13). Buýurgyl kim, ol garnyň işigini berkitgeýler (SB, 25a-10). Hazaýyn we ferzendlerini hysarda berkitib, özi bat kaýsar alyga baryb (SB, 38a-31).

berkle- [بركلا] *goraglamak, berkleme*: Ol tawaryn berkleđi (MK, III, 328-5).

berk ol- [برك اول] *berk bolmak, mäkäm bolmak*: Ýowşan gibi berk olmaz (GA, 248-5).

berkräk [berkrä:k برکراک] *berk, mäkäm, has berk, has pugta*: Atasy sözi birle [iş] kylmaý, Afrasyýab birle berkräk ähd we şert kylyb... (SB, 14a-27).

berkuwwat [berkuwwa:t برکوقت] *kuwwatly, güýçli*: Nedir gäwi berkuwwat ki, başy üzre dünýäni (ND, 38a-15).

ber kyl- [بر قیل] *gurmak, esaslandyrmak, galdyrmak, bina etmek, dikeltmek*: Ol bir akyl we dana hatun erdi, adl we dad alyga tutdy we ymaraty-kanatyr we ebwab ber kyldy (SB, 41b-32).

bermeziň [b(e)rm(e)z(i)ňe AFZMrH] *bermezlik*: Budun anta bermeziňe tasylymys (Oý, çep-8) — *Halk şonda ony (duşmana) bermezlik üçin aýaga galypdyr*.

Bermiýa [Bermiýa: برمییا] *adam ady (erkek)*: Allatagala Bermiýany kim, köb ähli kitapdan any Hyzyr aýturlar, ...ýiberdi (SB, 15b-33).

bersegim bar er- [b(e)rs(e)g(i)m b(a)r (e)rm(i)s sMr RB Mgsrb] *bermek islemek, sarp edesiň gelmek, beresiň gelmek*: Teňri Bilge kaganka sakynu isig küçig bersegim bar ermiş erinç (Oý, sag-10) — *Taňry dek Bilge kagan barada aladalanyp, işimi, güýjümi oňa bermek isledim, ahyrryn*.

bert- [برت] *agyrtmak, gögertmek, müçük-dirmek*: Ol anyň eligin bertti (MK, III, 314-7).

bertaraf bol- [برطرف بول] *ayrylmak, ýok bolmak*: Aradan uruş bertaraf bolub, etagat kemerini bilge baglab, il bolgaý biz (SB, 123b-7). Boldy hijriň dowzahynyň bertaraf bolmak çagy (BD, 88b-9).

bertaraf kyl- [برطرف قیل] *ayyrmak, ýok etmek*: Anyň zamanyda Rumylar hurj bermekni bertaraf kyldylar (SB, 31b-1).

bertil- [بازئیل] *sürtülmek, owkalanmak*: Bertilmek (Tuhf, 28b-3).

bertin- [برتین] *agyrmak, müçüklemek, gögermek*: Elik bertindi (MK, II, 187-7).

Berzad [Berza:d برزاد] *adam ady (erkek)*: Keýhysrow weziri Berzad we umara mukad-damy-Luhrasb we Güderz erdiler (SB, 15a-2).

bes I [بس] *yeterlik, bes*: Beli, bes, ewet, sakally eziz baba (GA, 82-7). Ýene Haka ermez ol kes, bes aňa nogsan nedir (ND, 7b-7). Ýene Haka ermez ol kes, bes aňa nogsan nedir (ND, 7b-7). Meniň derdimge derman wasl erur, bes (Mn, 301b-5). Bu fygyl kyldyň, erse bes imes erdi (SB, 24b-3). <>**bes durar** — *yeterlik bolar*: Bes durar bu Nagşyýa, gel, her ne kim nazm eýlediň (ND, 2b-9).

bes II [بس] *demir gyryndysy*: Bes (IBM, 160-5).

bes III [بس] *örän, diýseň*: Jesri-Medaýyn bes magruf turur (SB, 39a-13). <>**äz bes** — *örän, diýseň*: Äz bes mubalyga kyldylar we Ýusuf dagy ragyb erdi (SB, 4a-28).

bes IV [بس] *onsoň, soňra*: Ol fillerden köbrägi kör boldy, bes neffatlarga buýurdy kim, kawaryry-neft fillerge rowan kyldylar (SB, 37b-24). Bes Şiruýe bir jemagatny ýiberdi kim, ...heläk kyldylar (SB, 40a-15).

bes V [بس] *eýsem, onda*: Sen ki tutmazsaň Ylahy, bes any kimler tuta (ND, 4a-13).

bes VI [b(e)s sb] *bäş*: Tabgaç Oň Tutuk bes tümen sü kelti (Bk, gd-25) — *Tabgaçlardan — Oň Tutugyň baş tümenlik goşuny geldi*.

besatyn [besa:ty:n بساتین] *bossanlar, bagy-bossanlar*: Güller açylyb, besatyn enwag ezhar we enwar birle araste bolub erdi (SB, 30a-26).

Besbalyk [B(e)sb(a)l(y)k iLBsb] *şäher ady*: Otuz ýaşyma Besbalyk tapa süledim (Bk, gd-28) — *Otuz ýaşymda Başbalyk tarapa goşun çekdim*. Besbalyk any üçün ozdy (Bk, gd-28) — *Başbalyk şonuň üçün aman galdy (weýran balmakdan halas boldy)*.

besbel [بسل] *yüplük, bir bölek yüplük*: Besbel (MK, I, 399-16).

besi [بسی] *köp, zyýat*: Besi fiddareýn fähm et, kes tagalluk bendini (ND, 13a-16). Babyr ol aý hijride işiň besi düşwar idi (BD, 15a-2).

Besi hoja [بسی خواجه] *adam ady (erkek)*: Beziri Besi hoja salurdan erdi (SB, 126b-10).

besirek [بسرک] *araby düýeden bolan erkek düýe*: Besirek-besirek deweleriň kataryndan o

zalym aýyrdy, ola gardaş (GA, 223-2). Altun-akjamy istär, gaty-besirekmi? (GA, 174-8).

besle- [بسل] *yetişdirmek, saklamak, beslemek*: Hanym, muny maňa weriň, oglum Basat-la besliýeýin (GA, 216-13). Emma bilgil, Taňry tagala gazylyk niýeti üzre at beslemegi we ok atmagy parz kyldy (Ýaý, 101a-5). Ok atmak bile, at beslemek bile (Ýaý, 101b-1).

besrek [باسرک] S: **besirek** Besrek (Tuhf, 7b-5).

Bestam [Besta:m بسطام] *adam ady (erkek)*: Bendüýe we Bestam Perwiz hallary erdi (SB, 38a-20). Bestamny Diýarbekr ýolydan Mosul birle Rumga ýiberdi (SB, 38b-4).

beste [بسته] 1) *daňylgy, bagly*: Zülfün gerehige bestedür men (BD, 45a-1). 2) *ýapyk*: Magryb ýakasyn beste görüp, eýleýip efgan (ND, 20a-8).

bes ýetmis [b(e)s ý(e)tm(i)s sMty : sH] *altmyş baş*: Ýumgylyg bes ýetmiş eçim atym (Oý, çep-4) — *Umuman, (meniň) altmyş baş arkam*.

beşarat [beşa:rat بشارت] *buşluk, söýünji, hoş habar*: Asa oýganyb beni-ysraýylga beşarat berdi (SB, 15a-26). Muhammed Mustafa sallallahy alayhy wesellem nübüwwetiden beşarat berib erdi (SB, 15b-4).

beşe [بشا] S: **bişe** Beşe (Tuhf, 22a-6).

beşekär [beşekä:r:ر بَشَاكَر] *sungat eýesi, hü-närli, pişekär*: Bişekär (Tuhf, 22a-6).

beşer [بشر] *ýnsan, adam*: Bil ki, bir halky ylahyga beşer (BD, 5a-6).

beşik [باشك , بَشِك , بَشِك , بيشك] *sallançak, beşik*: Uragut oglyň beşikden ýördi (MK, III, 44-10). Ol aňar beşik ügrişti (MK, I, 201-7). Beşik (IBM, 169-3). Gara buga derisinden beşiginiň ýapugy olan (GA, 59-10). Owurça han birle any beşikde ýagy eltib erdi (SB, 127b-31). Bir kiçik gardaşy bar erdi, beşikde any esir eltdiler (SB, 129b-33). **beşik kertme nyşanly-adahlu** — *çagalykdan, sallançakdaka adaglanan*: Beýregiň beşik kertme nyşanlysy-adahlusydy (GA, 76-10).

bet [بت] 1) *gykylyk, galmagal*: Bet tüşdi (MK, I, 268-17). 2) *tiz, basym*: Bet gel (MK, I, 269-2).

beter [بتر] *örän, güýçli, beter*: Ärgury ýatan ala tagdan beter aş (GA, 19-8).

betli [بتلى] *awyply, günäli*: Betli (Tuhf, 34b-ç).

bew [ببر] *möý, biý*: Bew (Tuhf, 25a-13).

bewady [bewa:dy بوادی] *sähralar, jülgeler*: Hiç ýerde suw tapmady, aşak inib, bewadydan Merwäge sagy kyldy (SB, 3a-2).

beýaban [beýa:ba:n بیابان] *çöl, çöl-beýewan, sähra*: Ýüz beýaban tarafyga uzaýyn (BD, 77b-1).

beýan [beýa:n بیان] *beýan, gürrüň*: Oguz zulmatga bargan zikri we ol ýerniň ahwalynyň beýany (SB, 122a-13). **beýan ähli** — *gürrüňçi, rowaýatçy, hekaýatçy*: Bakma beýan ähline sen, olma deni-gaflaty-kuwa (ND, 17b-17). **oldy beýan** — *gürrüň boldy*: Syrry urf boldy beýan (ND, 16a-14).

Beýan [Beýa:n بیان] *adam ady (erkek)*: Ol wefat bolgandan soň ýene bir tubbag kim, any — Beýan diýer erdiler... (SB, 18a-5).

beýan et- [beýa:n et- بیان ایت] *beýan etmek, aýtmak*: Dirse han ogly Bugaç han boýny beýan eder (GA, 9-13). Beýan etgil ne jan sensen (ND, 25b-17).

beýan kyl- [beýa:n kyl- بیان قیل] S: **beýan et-** Bu bap ok atmagyň aslyn beýan kylur (Ýaý, 111a-4). Hind ahalysynyň usýan we tugýanyny Oguz gaşyda beýan kyldylar (SB, 121a-25). Oguz leşgeriniň şerhini beýan kyldylar (SB, 124a-13).

beýek [بیک] *duýdansyz, garaşylmadyk ýagdaýda*: Beýek näge gözümge uçrap ötrü (BD, 22b-8).

beýi [بی] *ulalmak*: Beýidi (Tuhf, 14b-11).

beýik [بیک , بیك] 1) *beýik, belent, uly*: Beýik (Tuhf, 25b-2). Kafyrlar läşinden bir beýik depe ýygdy (GA, 42-5). Bir beýik ýerge jemg boldylar (SB, 25a-33). 2) *gaty, güýçli, belent*: Gorkut ol jemg arasyda ün beýik edib tiýdi (SB, 126b-25).

beýle [بیله] *beýle, şeýle*: Beýle döwür dile tä ezel derman (ND, 29b-6). Görünen çün gören sen sen, neden ýa beýle saklanma (ND, 32a-13). Sen aýny beýle binogsan ýaratdy (Mn, 293a-10).

beýn I [بین] *goýy gyzy, doýgun gyzy*: Beýn (MK, III, 15-17).

beýn II [بَيْن] *arasynda, ortasynda*: İkiniň ýokla beýninde (ND, 4b-13). <>**beýn-en-näs** – *adamlaryň arasynda*: Söýle imdi beýn-en-näs (ND, 14a-16). <>**mä beýn** – *arasynda, aralygynda*: Ol bir tag turur mä beýni-derýa we kylag (SB, 121a-27).

beýni [بَيْنِي، بَيْنِي] **1) beýni**: Beýni (Tuhf, 4a-ç). Beýni (IBM, 139-8). Gafyl başyň agyrysyn beýni bilür (GA, 5-7). **2) akyl, huş**: Bir eski kaftan werdiňüz, benim başym, beýnim aldyňuz (GA, 108-6). Depeçe boýymyş sen, taryça beýniň ýok (GA, 125-10).

Beýrek [بِيرَك] *adam ady (erkek)*: Beýrek bundan geçdi (GA, 104-2).

beýt [بَيْت] *öý, ýer, hana* <>**Beýtil-haram** – S: **Beýtillahyl-haram** Gelip Beýtil-haramdan ol, sedasyndan dola sähra (ND, 3a-8). Çykyp Beýtil-haramdan ol, nedir maksudy gelmekde (ND, 20b-9). <>**Beýtillahyl-haram** – *Allanyň Mukaddes öýi, Käbe*: Magd enbiýalar birle Mekkege baryb, şeraýyty haj we zyýaraty Beýtillahyl Haramga... kyýam kyldy (SB, 16b-12). Çerik tartyb, Mekkege baryb Beýtillahyl Haramny harab kylgaý (SB, 35b-10). <>**beýtil-mal** – *döwlet hazynasyn saklanýan ýer, döwlet gaznasy*: Öz kutuny öz halal kesbiden hasyl kylur erdi we beýtil-maldan tasarruf kylmas erdi (SB, 13a-4). Öz kutuny halaldan kesb kylur erdi we beýtil-maldan ýimes erdi (SB, 13a-10). <>**Beýtil-Mukaddes** – *ýer-ýurt ady (şäher)*: Beýtil-Mukaddes mowzygydan bir ot çykyb, Mysyrğa tüşdi (SB, 7a-6). Mysyrdan çykaryb, Beýtil-Mukaddesge eltgeý (SB, 8a-24).

bez- [بَزْ، بَز] *bezmek, bez bolmak, sazanaklap durmak, sandyramak, titremek, gorkmak*: Ol bezik bezdi (MK, I, 322-8). Är tümligden bezdi (MK, II, 8-5). Bezdi (Tuhf, 10a-2).

beze- [بَزَا، بَزَا] *bezemek, bezeg bermek, owadanlamak*: Ol ewin bezedi (MK, III, 197-14). Ol kadd-u ýüz hijriden bolsam bezäp gülberg eýle (Ab, 36a-19).

bezeg [بَزَك] *bezeg, nagys*: Bezeg (MK, I, 322-7).

bezel- [بَزَل] *bezelmek*: Ew bezeldi (MK, II, 104-11).

beze-misgin [beze-misgi:n بَزَه مَسْكِين] *ejiz-biçäre, hor-homsy*: Beze-misgin umudy (GA, 111-3).

bezen- [بَزَن، بَزَان] *bezenmek, timarlanmak, owadanlanmak*: Urabut bezendi (MK, II, 112-6). Ew bezendi (MK, II, 112-7). Bezendi (Tuhf, 10a-6). Galyň oguzyň gelini-gyzy bezenen çagda (GA, 21-8). Bezendi her sadaf-dürden (ND, 24b-5).

bezeş- [بَزَش] *bezeşmek*: Ol maňa bezeg bezeşdi (MK, II, 80-9).

bezgek [بَزَكَك] **1) sandyrama, titreme**: Bezgek (MK, II, 80-9). **2) gyzzyrma**: Bezgek (MK, II, 246-8).

bezinç I [بَزِنْج] *ýüpekden örülen ýa-da ýüplükden dokalan gowa şekilli gap*: Bezinç (MK, III, 276-7).

bezinç II [بَزِنْج] *gyzyl baldakly, ýaşyl ýaprakly, üzümleriň arasynda bitýän dermanlyk ösümlük*: Bezinç (MK, III, 276-8).

bezizlik [بَزِزَلِك] *bezegli, nagysly, owadan*: Bezizlik ew (MK, I, 418-16).

bezm [بَزَم] *toý-meýlis, şatlyk, keypi-sapa*: Gelmeýüb bu bezme ahyr, galdy, ol jan olmady (ND, 42a-2). Gähi Hatam uýalur bezm içinde (Mn, 294a-7). <>**bezmi-elesti** – *iň irki gezelenç, dünýä dörän mahalyndaky gezelenç*: Ki tä bezmi-elestiden, bu Nagysdan lejam aldy (ND, 41b-5). <>**bezmi-waslat** – *gowuşmak seýli, duşuşyk gezelenji*: Bezmi-waslat jemgynda (ND, 43a-4).

bezmara [بَزَم اَرَا] *toý-meýlis bezeýän şatlyk, keypi-sapalygy bezeýän*: Bezmara, eý dostlarny meý ki, gan içmek durar (BD, 236-10).

bä [بَا] *bä, beh, beh-beh, ümlük*: Gara gisüleriň agy bä dam degüldür (KB, 533-10).

bäbek [bä:bek بَاَبَك] *ýaş çaga, bäbek, perzent*: Iki gardaş bäbegin öldürüp zelil gezen (GA, 289-1). <>**bäbekleri bitsün** – *çagalary dursun, köpelsin*: Anuň, hanym, bäbekleri bitmesün (GA, 8-5). Anuň bäbekleri bitsün (GA, 9-2).

bäbek II [bä:bek بَاَبَاَك] *bäbenek, göreç, garak*: Bäbek (Tuhf, 36a-9).

Bähmen [بهن] *adam ady (erkek)*: Bähmen kim, any Erdeşir diýrler, ýüz on iki ýyl (SB, 11a-20). Humaýçehrazad Bähmen gyzy otuz ýyl (SB, 11a-21).

Bähmen bin Isfendiýar [Bähmen bin Isfendiýar [بهن بن اسفنديار] *adam ady (erkek)*: Bähmen bin Isfendiýar we Humaýga mugasyr erdi (SB, 32b-20).

Bähmenşir [Bähmenşi:r [بهن شیر] *y'er-yurt ady*: Fyrat Misan Basrada kim, Bähmenşir okurlar (SB, 27a-10).

Bähram [Bähra:m [بهرام] *adam ady (erkek)*: Köb çerik birle musagadat kyldy kim, Bähramga zafar tabdy (SB, 27b-23). Mülküni ferzendi Bähramga goýdy (SB, 28b-26).

Bähram bin Bähram [Bähra:m bin Bähra:m [بهرام بن بهرام] *adam ady (erkek)*: Bähram bin Bähram on ýeti ýyl, bagzy on sekiz diýib tururlar (SB, 26-9). Mülk we emwalny öz ogly Bähram bin Bähramga teslim kyldy (SB, 28b-33).

Bähram bin Bähram bin Bähram [Bähra:m bin Bähra:m bin Bähra:m [بهرام بن بهرام بن بهرام] *adam ady (erkek)*: Bähram bin Bähram bin Bähram on dört ýyl, bagzy andan azrak diýib tururlar (SB, 26b-9). Bähram bin Bähram bin Bähram zikri (SB, 29a-3).

Bähram Çöbin [Bähra:m Çöbin , بهرام چوبین] *adam ady (erkek)*: Kany Bähram Çöbin ki, yürekde egleýe tirin (KB, 407-12). Emma Horasan ähli aýdurlar kim, ok atmagy owwal Bähram Çöbin çykardy diýüb aýtdylar, ol rast degüldür (Ýaý, 107a-8). Hysrow Perwiz Bähram Çöbinden gaçyb, penah aña eltdi (SB, 27b-22).

Bähram Gur [Bähra:m Gu:r [بهرام گور] *adam ady (erkek)*, *sasanylar döwletiniň patyşalarynyň biri*: Weli Bähram Gurny görijek ärligim ýohdur (KB, 345-2). Şah-a, Bähram Gur ki, atar idi (KB, 56-6). Bähram Gur we Nowşirwan Adyl we özge adyl badyşahlar andan ögrendiler (SB, 27a-8). Ýezdigerd Bezehger kim, Bähram Gur atasy erdi wefat kyldy (SB, 30a-8).

Bähram bin Hurmuzd [Bähra:m bin Hurmuzd [بهرام بن هرمزد] *adam ady (erkek)*:

Bähram bin Hurmuzd üç ýyl we üç aý diýib tururlar (SB, 26b-8).

Bähram Syýawuşan [Bähra:m Syýa:wuşa:n [بهرام سیاوشان] *adam ady (erkek)*: Andan müteellim bolub, çerikden Bähram Syýawuşanny tiläb, dört miň atlyk birle, alarnyň ardydan ýiberdi (SB, 38b-5). Erse Bähram Syýawuşan ol deýrge ýetişib, any badyşahana lybasy birle görüb (SB, 38b-9).

Bähram bin Şabur [Bähra:m bin Şabu:r [بهرام بن شاپور] *adam ady (erkek)*: Bähram bin Şabur kim, any Kermanşah diýer erdiler, on bir ýyl (SB, 26b-12).

bähre [بهره] *peýda, bähbit, girdeji*: Nebsi üçin bähre dileýän kişi bibähredur (KB, 162-13). Öz ömriňden bähre tapmagusy sen (SB, 41b-21).

bähre [بهره] *nesibe, pay*: Nesibe nisbet bile bähre taparyn (BD, 5b-10).

bähremend bol- [بهره مند بول] *peýdalanmak, peýdalanylmak, bähbitlenmek, haýyrlanmak*: Ol ylymlardan kim, anda sabt kylyb tururlar, bähremend bolgaýlar (SB, 10a-15).

bährewer bol- [بهرور بول] *nesibesini almak, paýyny almak, haýyrlanmak, peýdalanmak*: Bährewer bolgusy bilgil, eý ýar! (BD, 5b-2).

bäk [bä:k [باك] *gorky, howp*: Egerçi bäki ola hastalygy afydür (KB, 550-12). Bäk imes ýek-roý bolsa jümleýi-älem bile (BD, 32b-10).

bäkize [bä:ki:ze [باکیزه] *arassa, päkize*: Hatunlary bäkize we hursurat erdiler (SB, 121b-25).

bäle- [bä:le- [باله] *mälemek*: Koý bäledi (MK, III, 202-6).

bäri [bä:ri [باری , بری] **1) bäri, tarap, ugur görkezýän söz**: Bäri Baýyndyr hanyň tewlesinden iki şahbaz ýügrük at getürin (GA, 82-5). Diýdi bu mähfili-jandyr, bäri gel, etme ferar (ND, 10a-3). Gel bäri sür esbi-ýaryň, görelim elde ne bar (ND, 10b-10). Suwdan bäri tä gaýaty-belady-Magryb fars mulukynyň tasarrufyda bolgaý (SB, 6b-16). **2) bäri, şondan soň, şondan bäri**: Dedem Gorkut öteden bäri geldi (GA, 84-1). Ol günden bäri... ýeti gün bolub erdi (SB, 8b-5).

bärisi [bä:risi بریسی] *bärisi, bäri tarapy:* Balh suwydan nary Afrasyýabyň bolgaý we bärisi Zawnyň (SB, 11b-13).

bärü [bä:rü برُ] S: **bäri** Bärü gelgil, başym bahty (GA, 12-8).

bäs [bä:s بس] *bäs, barabar:* Oguz gördi kim, harb birle alarga bäs gelmes (SB, 242).

bäş [bä:ş بش , بیش , بیش] *bäş, mukdar san:* Bäş (MK, III, 90-6). Bäş (IBM, 186-12). Baý Büräniň ogly bäş ýaşyna girdi (GA, 76-3). Elde bäş barmagy düz kim görmişdür (KB, 606-15). Oguz nežadydan badyşahlar bäş oguldan erdiler, Gaýy, Ýazyr, Eýmür, Awşar, Begdili (SB, 130a-22). Bäş bara şäher zir-u zeber boldy (SB, 2b-24). <>**bäş keleme** – *gysgaça aýdylan maglumat, gürrüň, beýan, habar:* Ag alnunda bäş keleme doga kyldyk (GA, 66-8). Agyz-dilden bäş keleme habar maňa (GA, 128-3). <>**bäş wagt namaz** – *yslam dininiň sünni mezhebine uýýanlaryň bir günde bäş gezek, bellenen wagtlarda Allatagala ybadaty:* Buýurdy bize saklamagy bäş wagt namazy (MAS, 2b-1).

bäşinji [bä:şinji بیشینجی , بیشینجی] *bäşinji, tertip san:* Kyýamatdan nyşandyr bu, bäşinji kim, Gurhan ahyr (ND, 3a-11). Bäşinji, gör ki, Ýakuby, pyraky-nary-hesretiden (ND, 22b-10). Bäşinji namasyn aýtar (Mn, 301a-6). Bäşinjinin ady Tak han (SB, 122b-24). Bäşinji batlymýus Afykanus badyşah bolub... hökümet kyldy (SB, 21a-11).

bäş ýüz [ZVyslб бәш yüz , بیش یوز] *bäş ýüz, mukdar san:* Bäş ýüz oguz ýigitleri şehid oldy (GA, 65-1). Günde iki adam-la bäş ýüz goýun werelim (GA, 220-1). Feridun bäş ýüz ýyl badyşah erdi (SB, 4a-2). Bagzy bäş ýüz ýyl diýib tururlar (SB, 20a-25).

bäş ýüz togsan tört [bäş ýüz togsan tö:rt , بیش یوز توقسان تورت] *bäş ýüz togsan dört, mukdar san:* Ahyrgaça bäş ýüz togsan tört ýyl erdi (SB, 17a-17).

bäş ýüz ýigrimi üç [bäş ýüz ýigrimi üç , بیش یوز ییکرمی اوج] *bäş ýüz ýigrimi üç, mukdar san:* Müddet badyşahlyklary... bäş ýüz ýigrimi üç ýyl erdi (SB, 40a-26).

bäz [bä:z باز] *mäz, ynsanyň we beýleki jandarlaryň bedeninde peýda bolýan gaty madda:* Bäs (Tuhf, 26b-7)..

bi I [bi bogaz ýa-da taýly at: Bi gysyr boldy (MK, III, 63-4). Bi (IBM, 170-15).

bi II [bi möýüň bir görnüşi, gara möý, biý: Bi (MK, III, 155-7).

bi III [bi arap elipbiýiniň ikinji harpy: – Zülfi bi-ýu nun gaşy (KB, 328-14).

biablyg [bi:ablyg لیغ آب] *suwsuzlyk:* Su kyldy bu hasta janny biablygym (BD, 75b-9).

bialaç [bi:ala:ç علاج] *alaçsyz, çäresiz:* Alar dagy bialaç bolub harb kyldylar (SB, 14b-20).

biaýnyhy [bi:aýnyhy بعینه] *edil, aýny, hut özi, ýaly, misli:* Gözüň durur bu derdüme derman biaýnyhy (KB, 53-7). Gözleridür meger baňa iman biaýnyhy (KB, 53-8). Ol şäherni biaýnyhy Antakyýa dek gördiler (SB, 34b-1).

bibaha [bi:baha باها] *bahasyz, arzan bahaly:* Ben bibaha gul bolmyşam lagly lebine dilberin (KB, 204-15).

bibäk [bi:bä:k باک] *batyr, gayduwsyz, mert:* Kim ki, togrudur, beli, bibäkdür (KB, 458-8).

bibanuman [bi:ba:nu:ma:n بیان و مان] *yersiz-ýurtsuz, watansyz:* Seniň yşkynda eý nämähriban, bibanuman boldum (BD, 16b-8).

bibedel [bi:bedel بدل] *ornuny çalşyp bolmaýan:* Bibedel magny ýüzünden halk olan ebdan nedir (ND, 7a-14). Bulunmaz, bibedeldür bu hakykat misli eşýadan (ND, 23a-3).

biber [bi: burç, miwesi aýy östümlik: Biber (Tuhf, 28a-ç).

biberg [bi:berg برگ] *garyp, mätäç, zatsyz, guralysyz:* Biberg-u nowa ýüz hele çengi kylyban saz (KB, 327-8).

biberkeş [bi:berkeş برکش] *tükeniksiz, sansyz, ölçeği yok:* Janymda bela-ýu gussa biberkeşdür (BD, 72b-3).

bibähre [bi:bähre بهره] *peýdasyz, haýyrsyz; peýda getirmeyän; mahrum:* Nefsi üçin bähre dileýen kişi bibähredür (KB, 162-13). Allatagala sahatyga tuşub, dünýe we ukbydan bibähre galdylar (SB, 6b-33).

bibi [bi:bi بیبی] *hormatlanýan, sylaglanýan zenan maşgala babatynda ulanylýan söz:*

Bibiniñ hem yffaty-etegi golga bulgangaý (Ab, 34b-13).

biç- [بیچ، بیج، بیچ] 1) *biçmek, geým için tikilyän zatlary ülni boýunça ölçäp kesmek:* Tawgaç hanyñ turkusy telim, tañlamazyp biçmes (MK, I, 357-6). Biçmek (IBM, 120-18). Sa-gadat birle bagt ikisi biçti (Mn, 292b-7). 2) *kesmek, ýara salmak, gyýmak:* Gabza direnür dahy aýasynyñ etin biçer (Ýaý, 134b-5). 3) *kesmek, çapmak, dogramak:* Är et biçdi (MK, II, 4-10).

biçäre [bi:çä:re بیچاره، بیچاره] *çäresiz, pukara, garyp, ejiz:* Jem olub meýdany yşkda, aşyky biçäräniñ (ND, 7b-8). Guluñ biçäre Horezmini asra (Mn, 296b-5). Kaçan kim, men zagyf biçäreýi izdedi (Ýaý, 100a-6). İlâhi, men biçäräniñ sütini bu ogul mazakyda şirin kyl (SB, 120b-12). Terahhum eýle kim, biçäre Babyr (BD, 23a-1).

biçärelilik [bi:çärelilik بیچاره لیلی] *alaçsyzlyk, çäresizlik, ejizlik:* Galgan uruglar ajz we biçärelilik ýüziden aña tiýdiler (SB, 121a-10). Ol halaty-ajz we biçärelilikde toba kylyb, Allatagala dergähige nalyş kyldy (SB, 15b-22).

biçgus [بیچگوس] *howp, hatar, gorky:* Biçgus (IBM, 189-13).

biçir- [بیچیر] S: **bişir-** Bişirdi (Tuhf, 24a-6).

biçmez [بیچ ماز] *küti, galyñ:* Biçmez (IBM, 151-3).

bidad [bi:da:d بیداد] *adalatsyzlyk, zulüm:* Janyma bidad zulmuñ olja imkan kylga sen (BD, 41a-7).

bidadger [bi:da:dger بیدادگر] *adalatsyz, zalym:* Alar tahammul kylyb, any şahy-bidadger ad kyldylar (SB, 129a-19).

bidad kyl- [bi:da:d kyl- بیداد قیل] *adalatsyzlyk, zulüm etmek:* Daýym ragyýýatlarga zulüm we bidad kylur erdi (SB, 2a-25).

bidadlyk [bi:da:dlyk بیدادلیق] *adalatsyzlyk, zalymlyk:* Andak bidadlyk alardan sadyr bolub erdi (SB, 20b-5).

bidadlyk kyl- [bi:da:dlyk kyl- بیدادلیق قیل] *zalymlyk etmek, adalatsyzlyk etmek:* Leşgerler Talas we Saýramdan ýygylyb, Oguz memälikige gelib, bidadlyklar kylur erdiler (SB, 121a-20).

bidar [bi:dar بیدار] *oýa, habarly, seresap:* İçmediñ bu Hyzr elinden, çeşmim bidar kemi ýok (ND, 17a-1). Uýkuluk bahtymny bu ün birle bidar etmedim (BD, 25a-3).

bidaryg [bi:dary:g بیدریغ] *gaygyrmazlyk, dözümlilik etme:* Höküm kyldy kim, her ýerde arabdan gözge ýoluhgaý, any bidaryg öltürgeýler (SB, 29a-24).

bidaýet [bida:ýet بدایت] *başlangyç:* Owwalydur ki, bidaýet aña ýok (BD, 2b-3).

biderd [bi:derd بیدرد] *dertsiz, aladasyz:* Jahan biderd durur çün kim, meniñ derdim ne bilsun, ýa (ND, 5b-3). Sen eý, biderd, neýleý kim, köñül derdini bilme sen (BD, 34a-3).

bidgüçi [bidgüçiIEWgdlb] *öñden gidiji adam, topar:* Bidgüçi er anta yt(tym) (MÇ, go-3) — *Şol ýerde (olary güýmemek, ünslerini çekmek, sowmak için) atly topar iberdim.*

bidiýanat [bi:diýanat بی دیانت] *dinsiz, imansyz:* Azym jebbar we mütehettik we saffak we bidiýanat erdi (SB, 33a-15).

bidowa [bi:dowa بی دوا] *dermansyz, dowa-dermany ýok:* Kim janda derd yşk durur bidowa maña (BD, 18b-6).

bieser [bi:eser بی اثر] *yz galdyrmadyk:* Giter waktta bieser gitge men (BD, 97b-3).

bifaýda [bi:faýda بی فایده] *peýdasyz, peýdasy bolmadyk:* Bifaýda yşkyñ gamyny niçe iýeýin (BD, 66b-5).

bigam [bi:gam بی غم] *gaygy-gamsyz:* Abdys Samad Tarhan eşret bile bol bigam (BD, 94a-2).

bigar kyl- [bi:ga:r kyl- بیکار قیل] *mugt işlemek, hak-hukuksyz işlemek:* Eger gaybga muttalyg bolgaýlar erdi, Süleýmanny tirik bilib, bigar kylmas erdiler (SB, 13b-21).

bigat kyl- [bi:gat kyl- بیعت قیل] *ähdi-peýman edişmek, el-ele berip, ant içmek, kasam etmek:* Bir-bir gelib, anyñ golyga ýaňy bigat kylgaýlar (SB, 10b-1). Anyñ goly bigat çagyda Ýuşag golyda galdy (SB, 10b-2).

bigaýbet [bi:gaýbet بی غیبت] *görünmeyän, göze ilmeyän:* Aña bu rütbede bigaýbet bil (BD, 7a-1).

bige [bi:ge بیک] *berjaý etme, ýerine ýetirme, wepalylyk:* Bige (IBM, 189-13).

bigeç [bi:geç بیکج] *gyz, ýaş gyz*: Siziň omakda biýgeç resmiňiz bolaýmu, bolur (Ab, 36b-6).

bigäne [bi:gä:ne بیکانه] *bigäne, ýat, keseki*: Eý, benim bigäne könlüm, sen saňa gel, sen saňa (ND, 6a-10). Boýaýyp reňkine ony, edip bigäne her yhfa (ND, 12b-5). Niçük bigäne kişini ewge goýub erdiňiz?! (SB, 39a-33). Mülk anyň tasarrufydan bigänelerge tüşgeý (SB, 40a-1). Ne hoş meni hoşlar-u ne bigäne (BD, 77a-1).

bigänelik [bi:gä:nelik بیکانه لك] *bigänelik, kesekilik* <**bigänelik bendi** – *kesekilik bendi, bigänelik ýüpi*: Çözüb bigänelik bendin, döneler rengi-dildara (ND, 34a-11).

bigi [بکی] S: **bigin** Gül bigi bilbil için ben ýakamy çäk edeýem (KB, 33a-15).

bigin [بیکین] *misli, ýaly, kimin, dek*: Ýaratdy Aý bigin zyba seni Hak (Mn, 307b-1). Serwi dek azat ýol-u rastkär, / Ýa örüg-u alma bigin miwedat (Ab, 37a-11).

bigünäh [bigünä:h بیکناه] *bigünä, günäsiz, ýazyksyz*: Ol günäh menden erdi we Ýusuf ol babda bigünäh erdi (SB, 5a-4). Bir bigünäh niçe mahal turur kim, zyndan belasyga giriftar bolub turur (SB, 5a-14).

bihabar [bi:habar بیخبر، بی خبر] *habarsyz, duýdansyz*: Beýrek ap-alaja gerdegi içinde iýub-içub bihabar oturdy (GA, 90-7). Köňülde bihabar bunlar, sanurlar nutk eden femdir (ND, 40a-13). Bihabar köňlüme bolgaý habary (BD, 3b-1).

bihablyg [bi:hablyg بیخاب لیغ] *ukusyzlyk*: Lik olturadur taňgaça bihablygym (BD, 76a-1).

bihal [bi:ha:l بیحال] *kuwwatsyz, gowşak, halsyz, mejalsyz*: Meni bihal eýlegen ýar aý –durar (BD, 84b-1).

biharf [bi:harf بی حرف] *sözsüz*: O biter hem o bitirer zatyn tekellüm eder biharf (ND, 39a-13). Benim bu dersi-biharfym, sorarsaň asly Hakdandyr (ND, 12a-13).

bihed [bi:hed بیحد] *sansyz, biçak, köp, çaksyz*: Erjasb leşgeriden bihed kişi heläk boldy (SB, 17b-10). Köb kişi öltürüb, ganaýymy-bihed we kyýas aldy (SB, 37b-28). Ýardan azar könlüm içre bihed bardyr (BD, 29a-6).

bihemta [bi:hemta: بی همتا] *deňsiz-taýsyz*: Ýene ol şahy-bihemta, ýöretdi tohmy-inkäri (ND, 39a-8). Perwerdigäri-ýeganaýy-bihemtaga iman geltürüb (SB, 120b-11).

bihud- [bi:hu:d- بیخود] *özünü ýitiren, aljyran*: Aşky-biçäreýi bihud eden fettan nedir (ND, 7b-18).

bihumam [bi:hu:ma:m بی همام] *kömeksiz*: Doga ahyr gabzy-tenden, bibedeli bihumam (ND, 19a-10).

bihuruf [bi:huru:f بی حروف] S: **sözsüz** Bihuruf şeş jehatsyz söýlenip zatym oňa (ND, 39b-4). Göründi magşukdan aşyk, okaldy bihuruf sözler (ND, 41b-1).

bihuş [bi:hu:ş بیهوش] *huşuňy ýitirme, özüňden gitme*: Ol nedadan bir laha bihuş boldy (SB, 7b-19). <**bihuş daru** – *bihuş ediji derman, huşuňy gidiriji derman*: Bilahyr bihuş daru tagam we şerablaryga salyb, alarga berdi (SB, 14a-3).

biifrat [biifra:t بیافراط] *aşa, hetden zyýada, artyk, örän ýokary*: Ol howa daýym nemnäk we rutubet biifrat galeb turur (SB, 19b-17).

biistiklal [biistikla:l باستقلال] *garaşsyz, erkin, erkinlik bilen*: Rum(ga), saýyr belad birle biistiklal Kustantyn häkim bolub, kaýsarlyk aňa tüşdi (SB, 22a-20). Andan soň on dört ýyl badyşahy-biistiklal boldy (SB, 27a-6).

biizni [بیاذنی] *meniň rugsadym bilen* <**biizni kum** – *meniň rugsadym bilen tur*: Lisany haly-la bir gez diýsedim ger biizni kum (ND, 21a-4).

biiznilla [بیاذن الله] *Allanyň rugsady bilen*: Olar kim, şyhy kāmildir, oturmşdyr biiznilla (ND, 17b-16).

bijan kyl- [bi:ja:n kyl- بیجان قیل] *öldürmek*: Janly janawerni bijan kylmak (SB, 32a-8).

bijemgyhym [بجهم] *ählisi, bary, hemmesi*: Hiç kişi galmady, meger Ýuşag bin Nun we Kälîb bin Ýufna, we özgeler bijemgyhym öldüler (SB, 10a-24).

bijik [بیجک] *iňňe*: Ýaramny tikgeli başyň ura bijikmü eken, / Bijikde rişteýi janym ýa hud ibekmü eken (Ab, 34b-15).

bijin [bi:jin بيجين، بيجن] *maýmyn, bijin*: Bijin (IBM, 186-4). <>**bijin ýyly** – *bijin ýyly*: Bijin ýyly (MK, I, 289, 16).

bikarar [bi:kara:r بيقارار] *kararsyz, ynjalysyz*: Aşyk olan bikarar (ND, 13a-9).

bikes [bi:kes بكس] *hossarsyz, ýetim*: Eger atasy fuzullyk we nadanlyk kylmas erdi, bu miskin küdek ýetim we bikes galmas erdi (SB, 127b-25).

bikär [bi:kä:r بيكار] *işsiz, bikär, boş*: Her wagt kim, aňa nazar kylur erdiler any asaga tekýeli görür erdiler we bikärden turmas erdiler (SB, 13b-19).

bikülli [bi:külli بكلي] *belli-külli, doly, tutuşlygyna*: Zyzenni şäher serwerleri birle tamam tutub, öltürüb, şäherni bikülli harab kyldy (SB, 28b-11). Bu tedbir birle anyň din we mezhebini bikülli nabud kyldy (SB, 28b-31).

bil [bi:l بيل، بيل، بيل] *bil, guşaklyk*: Any bilinden tut (MK, III, 97-1). Boýy-boýyna, bili-biline, goly-goluna ýakyşdy (GA, 106-2). Hormat tutub, etagat kemerini bilge baglab, Oguz hydmatyga mübädiret kyldy (SB, 12b-6). <>**bil bagla** – 1) *ynanmak, daýanmak, ynam etmek*: Köňül ber ziri-destinde, durup hyzmata bil bagla (ND, 39a-3). 2) *girişmek, başlamak*: Mülk abadanlygyga we adl we yhsan kylmakga bil baglady (SB, 6b-11). Ýahýa kasdyga bil baglady (SB, 24a-8). <>**bil bagy** – *bil bagy, guşak*: Bil bagy (IBM, 167-2). <>**bili** – **gyl** – *bili inçe, owadan beden*: Boýuň serwi senuber dek, biliň gyl (Mn, 295b-10). <>**bil kyl** – *gerk-gäbe doýurmak*: Ol aňar ençe aş berdi, bil kyldy (MK, III, 97-2-3).

bil- [bil(i)ñ Fllb بيل، بيل، بيل] 1) *bilmek, öwrenmek*: Ança biliň (Bk, gd-33) — *Şeýle biliň!* Ol bilik bildi (MK, II, 19-15). Bilmiş ýek bilmezük kişiden ýeg (MK, III, 120-1). Bildi (IBM, 135-10). Oguzyň ala gözli gyzy, gelini bildikde (GA, 197-11). Bildi ahyr ol kişi kim din, nury-iman nedir (ND, 8a-7). Kim seniň-le bile dur ol, gaýra etmez bil, karar (ND, 11b-7). Bilik bilmek içinde jöwheri sen (Mn, 304a-3). Bilür men kim, sizniň dek bolmaý, eý jan (Mn, 308b-7). Kaçan kim, bilseler, kişi ýokdurur ýa hud war, läkin gafyldurlar (Ýaý, 121b-6). Siz bilmegen ýolga bara turur siz we araňyzda bir dana, garry kişi ýok (SB, 121b-13). 2) *bilmek, düşünmek, aňmak*: Bu köňül uçmak durar, bil,

kalbyň olmyşdyr Byrak (ND, 11b-14). Bildim kim, alar badyşahlykga laýyk tururlar (SB, 123b-21). 3) *tanamak*: Altuňdagy Alaýgyry bilüriz, Bekiliňdir (GA, 249-4). Gyz tanydy, bildi kim Beýrekdir (GA, 116-13). Meni bilmezmiň (GA, 249-11). 4) *anyklamak, takykklamak*: Gazana duşman imişsin, bildim (GA, 294-2). Daýym Aman imiş, any bildim (GA, 294-2). Ýakyn bildi kim, oglanjygy kafyra tutsakdyr, aglady (GA, 141-9). <>**ahwal bil-** – *ýagdaýlary bilmek, ýagdaýlary seljerip, barlap anyklamak*: Anda baryb, ahwal bilib, tahkyk kylgaýlar (SB, 124a-21). <>**biler biligim** [bil(e)r bil(i)g(i)m MglIb:rllb] *biliji akylym, aňym, bilgir akylym, bilimim, kesgir akylym, aňym, zehinim*: Körür közim körmez teg, bilir bilgim bilmez teg bolty (Kt, dg-10) — *Görer gözüm görmez dek, biler biligim (aňym) bilmez dek boldy*. <>**bilmez er-** [bilm(e)z (e)rti ltr:qMllb] *bilmezlik, tanamaz bolmak*: Inisi eçisin bilmez erti ogly akaňyn bilmez erti (Kt, gd-21) — *Inisi agasyny tanamaz boldy, ogly kakasyny tanamaz boldy*. <>**bine bil-** – *münüp bilmek*: Sarb, yöirgen kazylyk ata namard ýigid bine bilmez (GA, 4-5). <>**dire bil-** – *düýrüp bilmek, jemlemek, netijä gelmek*: Ondan bärü akylym-ussym dire bilmen (GA, 43-6). <>**gyýa bil-** – *dözüp bilmek, dözmek, gyzmak*: Janyma gyýa bilmen (GA, 164-2). <>**iýe bil-** – *iýip bilmek*: Ýygar, direr, nesibinden artugyn iýe bilmez (GA, 3-3). <>**öldi bil-** – *ölen hasaplamak, ölen öýtmek*: Dirse hanyň habary ýok oglanjygyn öldi bilür (GA, 29-10). Babasun öldi bilürdi (GA, 204-3). <>**ölmez bil-** – *ölmez hasaplamak, mydam bar bilmek*: Eger inmezse gökden ol, seniň Pyrgawnuň ölmez bil (ND, 31a-9). <>**sagadat bil-** – *bagt bilmek*: Togar şems, sagadat bil, saraýy möwji döwletde (ND, 31a-13). <>**sen seni bil-** – *öz bähbidiňi aramak, özüňden başga hakda aladalanmazlyk*: Mere, sen seni bilür sen, bizim halymyzdan habaryň ýok (GA, 101-8). <>**şöýle bil-** – *şonuň ýaly bil, şeýle bil*: Serweeri-şahy-jahansyň, şöýle bil, kim Nagşy-ýa (ND, 13b-10). <>**tuta bil-** – *mynasyp bolmak, ýerini tutup bilmek, deregine durmak*: Seniň ýeriň tuta bilmez (GA, 147-6). <>**wara bil-** – *baryp bilmek, barmak*: Bu gyzy istemage kim wara bilür (GA, 82-2). Ýaman ýere warmyş sen, wara bilmen (GA, 165-7). <>**ýahşy bil-** – *gowy bilmek, gowy tanamak*: Adaklusyna aparyň, görsün, ol

ýahşy bilür (GA, 94-1). <ýat bil- – ýatdan bilmek, ýat tutmak, dolulygyna ýadyňda saklamak: Barça huffazy-beni-ysraýylly kim, Töwritni ýad bilür erdiler, jem kyldylar (SB, 21a-4). <ýora bil- – ýorup bilmek, ýorup başarmak: Galanysyn ýora bilmen, Alla ýorsun (GA, 43-9).

bilahyr [bila:hyr [بلاخر] ahyry, ahyr soňunda, ahyry, ahyr soňy, netijede: Bilahyr Nemrud kowmy Ybrahym kowlyny ejabat kylmaý, musulman bolmadylar (SB, 2b-12). Bilahyr ol jefa birle şehid boldy (SB, 8a-11).

bilakybet [bila:kybet [بالعاقبت] S: **bilahyr** Bilakybet Rum meligi mesafda heläk boldy (SB, 20b-23).

Bilal [Bila:l [بلال] adam ady (erkek), Muhammet pygamberiň azançysy: Haly Bilal ymam gözi, muktady köňül (KB, 505-2).

Bilbar [Bi:lba:r [بيل بار] ýer-ýurt ady: Şähri Bilbar kim, imdi any Zubarhy diýerler (SB, 37a-31).

bilbil [bilbil [بيليل] S: **bülbül** Bilbil kibi şamy-şäher, artdy bizim efganymyz (ND, 16a-10).

bildigim [bildigim [بيديگيم] bildigim, bilýänim: Budur ben bildigim Zahyd, bu ylmy bilmeýen jahyl (ND, 10b-8).

bildiginden [bildiginden [بلدگندن] bildiginden, bilşinden: Dönmez ahyr bildiginden şöyle kim bu münkiran (ND, 40b-2).

bildigiň [bildigiň [بلدگك] bildigiň, bilenini: Nutkun ijra eýle onuň, bildigiň jümle byrak (ND, 16b-4).

bildikleriň [bildikleriň [بلدگلك] bildikleriň, bilýänleriň: Unut bildikleriň ahyr, baryp ol mekdebi yşka (ND, 39a-4).

bildir [bildir [بلدیر] öten ýyl: Bildir (MK, I, 380-12).

bildir- [bildir- [بلدیر-] 1) bildirmek, mälim etmek, habar bermek: Jan tatlusyn saňa bildireýinmi? (GA, 13-13). Beni ben bildirmeýub bildim, bilen hem bildiren Alla (ND, 26a-4). Adam ogly bilmedigini galam birle bildirdi (Ýaý, 99b-4). 2) tanatmak: Gazan kendüýi bildirmedi (GA, 287-7). Seni ol saňa bildirmek myradyn kasd edub Möwla (ND, 15a-1).

bildüz- [bildüz- [بلدüz-] S: **bildir-** Ol maňa iş bildüzdi (MK, II, 160-10).

bile [bile [بلا , بيل] bile, bilen, bilelikde: Zeýdni gylyç bile urdum (IBM, 88-14). Hasan-la Hüseyin iki gardaş bile görkli (GA, 6-5). Bile ol iki ogly-la, girib etmişdir seýrany (ND, 30b-15). Hyredni meý bile medhuş kyldy (Mn, 295a-10). Şeker dek til bile älemni tutduň (Mn, 292a-7). Ybraýym ogly Ysmaýyl kişileri onuň bile atardy (Ýaý, 106b-8).

bile- I [bile- I [بلا , بيل] ýiteltmek, çalyyp ýiti etmek: Biledi (IBM, 102-10). Biledi (Tuhf, 20a-2).

bile- II [bile- II [بلا] sallançakda ýatyrmaq, gundamak: Ol genjin biledi (MK, III, 202-12).

bile- III [bile- III [بلا] bulamak: Ol any ganyga biledi (MK, III, 202-13).

bilegi [bilegi [بلاگي] çalgy, çalgy daşy: Bilegi (Tuhf, 34a-ç).

bilegü [bilegü [بلاگؤ] S: **bilegi** Bilegü (MK, I, 373-7).

bilek [bilek [بيلك , بلاك] 1) bilek, eliň tirsek bilen goşar aralygy: Bilek (MK, I, 322-15). Gújendi bilegim, ýagudy tilegim (MK, II, 117-5). Oky tamam doldurup atgandan soňra bilegini ýokary salgaý (Ýaý, 122a-9). Daşgarydan çekgeý, bu bilek çapmak gider (Ýaý, 131a-1). 2) el: Bileginden ön parmagyny sowuk almyş (GA, 115-1).

bilekedin [bilekedin [بلكدین] serdesse, ýogyn tayak, degenek, tokmak: Bilekedin (Tuhf, 15b-ç).

bile- I [bile- I [بيلل] ezilmek, öl-myžžyk bolmak: Är terge bileldi (MK, III, 147-1). At ganga bileldi (MK, III, 147-4).

bile- II [bile- II [بيلل] daňylmak, baglanmak, gundalmak: Oglan bileldi (MK, III, 147-2).

bileme- [bileme- [بيله مه] bilip bilmezlik, aňmazlyk: Baýbüaraniň ogly oldygyn bilemediler (GA, 73-6).

bilet- [bilet- [بيلت] ýiteltmek, çalgy daşyna tutmak: Ol byçak biletti (MK, II, 250-7).

bilewü [bilewü [بلاؤو] S: **bilegi** Bilewü (Tuhf, 34a-5).

bilezik [bilezik [بيلازك] bilezik: Bilezik (IBM, 150-3).

bilezük [bilezük [بلازؤك , بلازؤك] S: **bilezik** Bilezük günüň eligin gawurdy (MK, II, 68-6). Bilezük (Tuhf, 19b-6).

bilge [bilge [بلك Agllb] 1) bilimli, bilimdar, akylyly, pähimli: Bilge Tonýukuk ben özüm Tabgaç iline kilyntym (Tk, gb-1) — *Pähimli*

Tonyukuk meniň özüm Hytaý ilinde terbiýelendim (döredim). Teňride bolmys il etmis bilge kagan... (MÇ, dg-1) — Taňry tarapyn goýlan, il-ýurt tutan akylyly kagan (men)...2) alym, akyldar, hekim (hikmetçi): Bilge eren sewlerin algyl ögüt (MK, III, 115-9).

Bilge kagan [Bilge k(a)g(a)n NGh:Agllb] *adam ady (erkek), Göktürkmen döwletiniň meşhur hökümdary: Bilge kagan bitigin Ýollyg tigin bitidim (Bk, go-1) — Bilge kaganyň ýazgysyny men — Ýollyg tegin ýazdym. Bilge kagan u(çty) (Bk, gb-2) — Bilge kagan aradan çykdy.*

bilget- [بَلِگَت] *düşünmek, akyly yetirmek:* — Oglan bilgetti (MK, II, 273-14).

bilgir- [بَلِگِر] *bildirmek, görünmek:* Bilgirmek (IBM, 124-4).

bilgür- [بَلِگُور] S: **bilgür-** *Ýüzünden bilgürür döwlet nyşany (Mn, 297b-2).*

bilgüt [بَلِگُوت] *çagataýlarda bir taýpanyň ady: Kim arlat unut boldy, maňa hem bilgüt (Ab, 37a-6).*

bilig [bil(i)g glb, b(i)l(i)g glb] *bilim, akyly, payhas: Anta kisre Teňri bilig bertük üçün özüm ok kagan kysdym (Tk, gb-6) — Ondan soňra Taňry maňa akyly bereni üçün (men ony), kaganlyga (han bolmaga) yrdym (boýun etdim). Bilig esi çab esi ben körtüm (Tk, gb-7) — Bilim (pähim) eýesi men, şöhrat eýesi men, (oňa) boýun boldum (göz ýetirdim).*

biligse- [بَلِگَسَا] *akylyly bolmagy islemek:* Oglan biligsedi (MK, III, 247-8).

biligsiz [bil(i)gs(i)z qsgllb [بَلِگَسِز] *bilimsiz, akylysyz: Biligsiz kagan olurmys erinç (Kt, gd-5) — (Bular) bilimsiz (akylysyz) kagan bolupdyrlar. Biligsiz (IBM, 152-18).*

biligsizlik [بَلِگَسِزْلِك] *ylymsyzlyk, bilimsizlik: Oglum ögüt algyl, biligsizlik giter (MK, I, 367-15).*

biliji [بَلِجِي, بِلِجِي] *bilýän, biliji: Oguzyň ol kişi tamam bilijisidi (GA, 2-2). Bilijidür älemleri (MAS, 1b-2).*

bilik [بَلِک, بِلِک, بِلِک] 1) *ylym, hikmet, payhas: Geňeşlik bilik özreşür, geňeşsiz bilik üpreşür (MK, I, 197-15). Bilik ögren! (MK, I, 323-2). Bilik bilmek içinde jöwheri sen (Mn, 304a-3). 2) akyly, düşünje, maslahat: Bu babda bir endişe kylyb, bizge bir bilik bergil (SB, 124b-*

1). 3) *aň, huş, akyly-huş: Biligi ýitmiş goja babam war (GA, 34-2).*

bilin- [بَلِن] 1) *bilinmek: Çaksa tutnur, çalsa bilinür (MK, II, 20-14). Bilindi namaz farzlygy Kuran ile (MAS, 2a-1). 2) öwrenmek, başarmak: Är için bilindi (MK, II, 113-11). 3) bilmek, düşünmek: Är ýazugyn bilindi (MK, II, 113-12).*

bilinjek [بَلِنَجَك] *ogurlanandan soňra tapylan zat: Bilinjek (MK, I, 420-17). <>bilinjek bil- – ogrynyň elindäki ogurlyk zady tanamak: Bilinjek bildi (MK, I, 421-1).*

bilisan [بِلِسَان] *sessiz, dilsiz: Okurlar bilisan anjak, seçerler «Läden» «illäyi» (ND, 30b-6).*

bilış [بِلِش] *bilim, ylym: Biliş (MK, I, 306-10).*

biliş- [بِلِش] *tanyşmak, soraşyp-ideşmek: Ol meniň birle bilişdi (MK, II, 86-10). Nelük aňar biliştim, / Guçuşup tagy gawuştum (MK, III, 142-4).*

bilküll [بَلِكُل] S: **biküll** *Ol renji bilküll zaýyl boldy (SB, 6a-30).*

Billa [بِلَلَا] *Alla kasam, Alla kessin!: Walla-billa togry ýoly görerken egri ýoldan gelmeýelim (GA, 285-6). Bunça ki, ýandum, ýanaram, billa ki, usanmamysam (KB, 417-9).*

billik [بِلِلِك] *billi: Kyrk inçe billik gyzuň içine girdi (GA, 52-7).*

bilmedük [bilm(e)d(ü)kin nldMllb] *bilmän, düşünmän: Bilmedükin üçün biziňe ýaňyldykyn üçün kagany ölti (Kt, gd-19) — Düşünmänligi üçün, biziň (öňümüzde) etmişli (ýüzügara) bolany üçün (ol) kagan öldi (öldürildi).*

bilmek [بِلِمَك] *bilmek, iş ady: Bu syry bilmek istärsen, elim çek haýy-howadan (ND, 16a-6). Bilmek istärsen, ýüzünden «küntü kenziň» syryny (ND, 16b-11).*

bimekan [بِي مَكَان] *mekansyz, ýurtsyz, watansyz: Olurlar bimekan anlar, mekandan lamekan söýlär (ND, 15a-6).*

bilmeklik [بِلِمَكْلِك] *bilmeklik: Kimseler bilmeklik halymdan muhal (ND, 29a-11). <>bilmiş ol- – öňünden bilmek: Bu gelen bilmiş oluň, ýagydyr (GA, 127-8). Özüň bir dürri-ektadur dahy sen bilmiş ol Zahyd (ND, 3b-16).*

bilmez [bilm(e)z ZMIIb] *bilmän, bilmezlik*: Bilmez... barça tüküp teze (MÇ, go-13a) — *Bilmezlikden barçasý (hemmesi) gaçyp, dyrpytrak bolupdyrlar (dargadylar)*. <>**bilmez er-** [bilm(e)z (e)rm(i)s sMr ZMIIb] *bilmez, bilmeyän eken*: Semiz buka turyk buka bilmez ermis tiýin ança sakyndym (Tk, 6) — (*Indiki-han*) (*haýsynyň*) *semiz öküzdigini, haýsynyň arryk öküzdigini aýdyp bilmeyän eken* — *diýip oýlandym*.

bilsik- [بلسك] *paş bolmak, bilinmek*: Ol är bilsikti (MK, I, 20-8). Anyň ýaşut işi bilsikti (MK, II, 180-11).

biltir [بيلير] S: **bildir** Biltir (Tuhf, 35a-9; Tuhf, 19b-12).

biltür- [بيلير] *bildirmek, mälim etmek, aýan etmek*: Ol maňa iş biltürdi (MK, II, 138-17).

Bultunassar bin Buhtunassar [بالتنصر بن بختنصر] *adam ady (erkek)*: Ol kim, badyşah boldy Bultunassar bin Buhtunassary heläk kyldy (SB, 18a-22).

bilük [بلوك ، بيلك ، بيلك] *sagdak, okluk, ok saklanylýan gap*: Bilüginde togsan okuň ne öger sen (GA, 41-5). Bilüginde bir tutam oh çykardy (GA, 295-4). Heman, bilüginde gez çykarub, atyň terkilerin tartdy (GA, 241-1).

Bilýans [Bilýa:ns بليانس] *adam ady (erkek)*: Andan soň Bilýans iki aý kaýsarlyk kyldy (SB, 22a-8).

bimar [bi:ma:r بيمار] *hassa, keselli, ýarawsyz*: Erse gördi kim, ol bimar ýok turur (SB, 6a-32). Barça bimar we magýublarga syhhat berür erdiň (SB, 24b-16).

bimar bol- [bi:ma:r bol- بيمار بول] *hassalamak, syrkawlamak, kesellemek, nähoşlamak*: Yrak hududyda, Kums welaýatyda bimar bolub, Zur şähride wefat kyldy (SB, 19b-29). Gussadan bimar bolub, iki ýyldan soň wefat kyldy (SB, 129b-24).

bin [bini InIb] *men*: Ol iki kisi bar erser sini tabgaçyg ölürtçi tirmen öñre kytaňyg ölürtçi tirmen bini oguzug ok tirmen (Tk, go-10) — *Ol iki kişi barka (diri bolsa), tabgaç halky, (olar) seni öldürer (ýok eder) — diýermen (diýýärin), soňra kydaňlary öldürer (ýok eder) — diýermen, (diýýärin), meni (bizi) — oguzlary hem öldürer (ýok eder) — diýermen (diýýärin)*.

bin- [bin(i)p PnIb بن ، بين] S: **mün-** Üçünç Yegin Silig begiň kedimlig toryg at binip tegdi (Kt, gd-33) — *Üçünji gezekde Yegen Silik begiň eýerlengi dor atyna münüp degdi (hüjüm etdi)*. Eň ilki Tadykyn Çuryň boz atyg binip tegdi (Kt, gd-32) — *Iň ilki (gezek) Tadykyň Çoruň boz (ak) atyna münüp degdi (hüjüm etdi)*. Bindi (IBM, 90-1). Heman gyz syçrady, ata bindi (GA, 117-2). We dahy at bindi (Ýaý, 101b-2). Emma bingen kişiye eýle gerek kim, nyşandan azyrak gyýk durgaý (Ýaý, 125a-5). <>**awa bin-** — *awa gitmek*: Gara taglar öñüne awa bindim (GA, 242-1). Begler hep awa bindi (GA, 76-1). Hylwatyn awa binelim (GA, 272-4). <>**bine bil-** — *münüp bilmek*: Sarp ýörürgen kazylyk ata namard ýigit bine bilmez (GA, 4-5). <>**binerim ýok** — *münmedim, münemok*: Agam Beýrek gideli binerim ýok (GA, 103-12). <>**bindigim ýok** — *münmedim, münemok*: Gysraga bindigim ýok (GA, 113-18). <>**biner ol-** — **1)** *ulag bolmak*: Boýny uzun bedewi at wergil, biner olsun (GA, 17-13). **2)** *münmek, atlanmak*: Şahbaz atyň biner olsam, benim tabydym olsun (GA, 167-13). **3)** *ata münmäge ýaramak, saglygy gowulaşmak*: Oglan ata biner, gylyç guşanar oldy (GA, 29-8). <>**binmiş ol-** — *eýýäm münen bolmak, öň münmek*: Men Garagoç atyma binmeden, ol binmiş ola (GA, 171-1). <>**bütün bin-** — S: **syçraýub bin-** Alaýgyra bütün bindim (GA, 244-2). <>**syçraýub bin-** — *böküp münmek, towsup münmek*: Garagoç atyna syçraýub bindi (GA, 263-2).

bina [بنا] *bina, jaý, ymarat*: Bilerem, bir bina sen kim, tüpeň, top saňa kär etmez (ND, 15b-5). Od-u suw, toprag-u ýelden olmaýy jismiň bina (ND, 22a-9). Kim uçmahdur seniň bezmiň binasy (Mn, 294b-5). Uluk bina ýasady kim, bu gün anyň talal we sütünleri baky turur (SB, 2a-11). <>**bina goý-** — *gurmak, esaslandyrmak, bina etmek*: Elburz taglaryda şäherler bina goýdy (SB, 34b-28). Tertibi-hyraj... kim, Kesra Adyl bina goýdy (SB, 36b-31).

bina [bi:na: بينا] *gözli, görýän* <>**bina bol-** — *gözüň açylmak, körlükden çykamak*: Ol köýlekni atasynyň ýüzige saldy, erse dersagat bina boldy (SB, 6a-6). Dilini anyň göziğe sürtüb, burunky destur dek bina boldy (SB, 128b-11).

bina bol- I [bina: bol- بنا بول] *gurulmak, esaslandyrylmak, ymarat edilmek*: Ol wagtda Kustantanyýýa bina bolmab erdi (SB, 22a-18).

bina kyl- [bina: kyl- بنا قیل] **1)** *gurmak, bina etmek, ymarat gurmak*: Anda köb ymaratlar bina kyldy (SB, 121b-23). Anyň ýasagan işleriden bir azym köpri turur, kim... Dejle üstide bina kyldy (SB, 2a-13). **2)** *esaslandyrmak, binýat etmek, düýbüni tutmak*: Oguz bir şäher bina kylyb, adyny Ýañykent goýub erdi (SB, 125b-8). Merwiň eski şäherini ol bina kyldy (SB, 1b-32).

binazyr [bi:nazy:r بی نظیر] *taýsyz, meñzeşi bolmadyk*: Jemalda binazyr erdi (SB, 4b-20). **<binazyry-wagt** – *zamanasynyň taýsyzlygy*: Bawujudy hub suratlyk birle ylym we akyl babyda dagy binazyry-wagt erdi (SB, 2a-9).

bindir- [bindir- بندر، بیدر] *mündürmek*: Altyndaky Alaýgyra Bekil meni bindirdi (GA, 250-2). Beýregi dahy bindirdiler (GA, 298-1).

binihaýet [bi:niha:ýet بی نهایت] *soňsuz, çäksiz*: Bu küfri-binihaýetden, olaýdy jümleler mömin (ND, 38a-1).

biniş- [biniş- بیش] *münüşmek*: Kazylyk atlar binişdiler (GA, 270-6).

binit [binit- بنت] *ulag, münmäge berilyän mal*: Tewle-tewle şahbaz atlary sorar olsam, binit kimiň? (GA, 104-2). Şahbaz atlarym saňa binit olsun (GA, 118-3).

binit ol- [binit ol- بنت اول] *ulag bolmak*: Tewle-tewle şahbaz atlarym getirib durursen, saňa binit olsun (GA, 58-2).

binmeh [binmeh- بنمخ] *münmek*: Men Garagoç atyma binmeden, ol binmeh gerek (GA, 81-2).

binmegim ýok [binmegim ýok- بنمگوم یوق] *münemok*: Ýalysy gara kazylyk ata binmegim ýok (GA, 245-71).

binogsan [binogsan- بی نقصان] *nogsansyz, kemçiliksiz*: Sen Aýny beýle binogsan ýaratdy (Mn, 293a-10).

binowa [bi:nowa- بی نوا] *biçäre, garyp, pakyr, bagtsyz*: Men esru binowa, siz muhtaşam siz (Mn, 301b-3).

binowalyk [bi:nowa:lyk- بی نوا لیک] *garyplyk, mätäçlik*: Alar derwişlik we binowalykdan daýym gamgyn erdiler (SB, 121a-14).

bint [bint- بنت] *gyz, gyzy, biriniň gyzy*: Anda halusynyň iki gyzyny aldy, ulugy Liýýa bint Lawan we kiçigi Rahyl bint Lawan (SB, 3b-15). **<bint ammy** – *kakasynyň doganynyň gyzy, doganoglan gyz*: Ybrahymnyň bint ammy her çend kim, iman geltürmäb erdi, emma Ybrahym birle Harranga bardy (SB, 2b-14).

bintir- [b(i)nt(i)re Artnb] *mündürmek, atlandyrmak*: At üze bintire karyg sökdüm (Tk, dg-25) — (*Goşuny*) *atlandyryp, garyň (üstünden) ýol sökdüm (ýol salyp gitdim)*.

binyşan [bi:nyşa:n بی نشان] *nyşansyz, alamatsyz*: Baka bulmaz bolup ol binyşany (ND, 32b-16).

binýad [binýad- بنیاد] *esas, düýp*: Arş, ferş olmazdan owwal, adamyň binýadyny (ND, 33b-7). Jahan binýadyny söz üzre goýgan (Mn, 290b-3).

binýad et- [binýad et- بنیاد ایت] **S: binýad kyl-** Toty ger binýad ede kowl-u amal (KB, 601-11).

binýad kyl- [binýad kyl- بنیاد قیل] **1)** *başlamak, girişmek, ýerine ýetirmek*: Özi elik miň kişi birle derwezäge çapyb, harablyk binýad kyldylar (SB, 124b-6). Nala we zarylyk binýad kylyb, Allatagala dergähige mynjat kyla başlady (SB, 24b-18). Musa kim, ol halny muşahyda kyldy, jezag we fezag binýad kylyb, doga kyldy (SB, 9a-1). **2)** *bina etmek, esaslandyrmak, gurmak*: Henüz Käbe ewini binýad kylmab erdiler (SB, 2b-32). Bu ymarat seniň golynda tamam bolmagusy turur, öz müddeti-haýatynda kim, binýad kylyb sen, Süleýman golyda tamam bolgusy turur (SB, 13a-2). **3)** *toslamak, ýasama hekaýat aýtmak, aldamak*: Kaýsar gördi kim, Zubba bedgüman boldy, enwag hekaýaty-latýf we efsanaýy-taryf binýad kylyb, aýtur erdi (SB, 23a-17). **4)** *ýazmak, döretmek*: Muhabbetnamany binýad — kyldym (Mn, 290b-1).

binýad ol- [binýad ol- بنیاد اول] *binýat bolmak, peýda bolmak, döremek*: Yşk-la binýad olaldan, kalbymyz mesrurdyr (ND, 8a-9). Jismimiz binýad olubdyr, Hak bize manzurdyr (ND, 8a-11).

biň [biň Flb- بینک، بینك] *müň, mukdar san*: Tabgaç atlyg süsi bir tümen artuky ýeti biň süg ilki kün ölürtim (Bk, go-1) — *Tabgajyň (Hytaýyň) atly goşuny — on ýedi müňlük*

toparyny (goşunyyny) ilkinji gün ýok etdim. Biň (IBM, 80-2). Biň söýlär iseň birisini goýmaz (GA, 9-10). Aňlamaz ylmy magany, eýleşen biň ýyl hasab (ND, 41a-5).

biň-biň [bi:pa:ýa:n بیک بیک] *million, mukdar san:* Biň-biň ärden ýagy gördüm-se, oýunam diýdim (GA, 277-1).

biňe [biňe AF1b] *müňlük:* Anta olurup biňe ytyym (MÇ, gd-4) — *Ol ýerde oturyp (ýaşap), müňlügi (müň esgerden ybarat goşuny) iberdim (ugratdym).*

bipaýan [bi:pa:ýa:n بی پایان] *soňsuz, çäksiz:* Benem ol käşifil-esrar, benem ol bahry bipaýan (ND, 20b-14).

bir [bir r1b بیر، بیر، بیر، بیر] *bir, mukdar san:* ...Toňra Ýylpaguty bir uguşyg (Bk, gd-31) — *Toňra Ýylpaguty(ň) bir tiresi.* Bir ýarmak (MK, I, 271-3). Bir (IBM, 186-10). Baýyndyr ýylda bir kerre toý edib, oguz beglerin gonaklardy (GA, 10-4). Tolun Aý dek kylar bir katra suwny (Mn, 290b-5). Ol kişiniň her bir aýak ätleýip basganda, bir ejir ýazylur diýdi (Ýaý, 103b-3). **2) ýeke, ýalňyz:** Begümiziň bir ogly wardy (GA, 101-9). Bir ogly boldy Dib Ýawgu han atlyk (SB, 120b-6). **3) näbelliligi, nämälimligi aňladýan kömekçi söz:** Bir gün Gamgan ogly han Baýyndyr yerinden turmuşdy (GA, 11-1). Bir gije düşde gördi kim, ogly aňa diýdi (SB, 120b-10). **◊bir azrak – azajyk, ujypsyz:** Elkyssa Ýusufny bir azrak baha birle Mälik atlyk bezirgenge satdylar (SB, 4b-13). Çerikniň ýarymyny ýaşurub, bir azrak kişi uruşmakga turgaýlar (SB, 124b-3). **◊bir bölek – bir topar:** Bir bölek gaza şahyn girmiş kibi kafyra at saldy (GA, 19b-10). Bir bölek atlu geldi (GA, 272-2). **◊bir gat – bir gat, bir gatlak:** Bir gat (Tuhf, 23b-11). **◊bir keret – gezek, bir gezek:** Bir keret (Tuhf, 31a-11). Her niçe wagtda bir keret Beýtil-Mukaddesge baryb, ybadatga meşgul bolur erdi (SB, 13b-16). **◊bir gez – bir gezek:** Bir gez adam etine toýam diýrdim (GA, 232-12). **◊bir kyýamat seweş – uly uruş, söweş:** Bir kyýamat seweş oldy (GA, 152-4). Bir kyýamat seweş oldy (GA, 63-7). **◊bir niçe müddet – esli wagt, ýoňsuz salym:** Bir niçe müddetden soňra bir oylan togurdy (GA, 15-4). **◊bir ogurda – S: bir owurda** Bir ogurda (Tuhf, 15b-12). **◊bir owurda – bir saparda, birden, bir owurda (içmek):** Bir owurda (Tuhf, 15b-11). **◊bir tutam – bir gysym:** Bir

tutam oh çykardy (GA, 225-4). **◊bir ugurda – bir tarapdan:** Bes, bir ugurda begler hysara ýöriş etdiler (GA, 210-4). **◊bir ujundan – bir ýanyndan, bir ujundan:** Gyryb kafyry, ol bir ujuna çykdy (GA, 191-12). **◊bir ýaña ol- – bir tarapa bolmak:** Kyrk ýigidiň ýigrimisi dahy bir ýaña, ýigrimisi bir ýaña oldy (GA, 18-13). **◊bir ujy – bir ujy, bir tarapy:** Bu ýagynyň bir ujy maňa, bir ujy saňa (GA, 195-3). **◊bir zaman – az mahal, bir pursat, salym:** Bir zaman aýtma, ozan (GA, 107-12).

bir- [bird(i)m Mtr1b, birür rVr1b بیر، بیر] **1) bermek:** (Olara) at birtim (Bk, gd-41) — *Olara at berdim.* Maryma ýüz er turug birtim (Sý, 7) — *Halypama ýüz är (adam) (we) oturymly (ýer) berdim.* Suw bermesge, süt ber (MK, III, 94-3). Bir (IBM, 77-8). **2) bermek, durmuşa çykarmak:** Kyzymyn kalyňsyz birtim (Sý, 7) — *Gyzymy galyňsyz berdim (çykardym).*

biraz [biraz، بیراز، بیر آز] *azajyk, sähelçe:* Biraz dahy ilerü baralym (GA, 272-10). Ah-u zar ile biraz teskin olur (KB, 600-12). Biraz geçti, dagy mejlis ysyndy (Mn, 293a-1). Oky çekip, tamam doldurub, biraz dururlar, bir söýlegen kadarynja (Ýaý, 121a-3).

bir-bir [bir-bir، بیر-بیر] *gezek-gezegin, bir-birden:* Bir-bir gel, geç (GA, 225-8). Emr olundy ýene bular, etdiler bir-bir sapar (ND, 2b-2). Indiler bir-bir zemine, aç gözün sen, eý huma (ND, 2b-4). Bir-bir gelib, anyň golyga ýaňy bigat — kylgaýlar (SB, 10b-1).

bir-biri [bi:r-bi:ri، بیر-بیری] *biri-biri, biri-biri bilen, biri beýlekisi bilen:* Niçe sygyrny bir-birige baglab, köb ýügürtüb, goýaberiňiz (SB, 121b-19). Alarnyň mowzygyda köb ýygaçlar bar erdi kim, bir-birige çyrmab erdi (SB, 6b-26).

bir-biriden [bi:r-bi:rin، بیر-بیریدین] **S: bir-birinden** Welaýatlarny bir-biriden aýyrdy (SB, 11b-5). Ene we oglanlarny bir-biriden aýryb, Allatagala nalyş kylyb (SB, 25a-33).

bir-birin [bi:r-bi:rin، بیر-بیرین] *biri-birini, bir-birini:* Bir-birin alymadylar (GA, 250-13).

bir-birinden [bi:r-bi:rinden، بیر-بیریندن] *biri-birinden, biri beýlekisinden:* Elini bir-birinden buryn açmakdan (Ýaý, 127a-5).

birdin [b(i)rd(i)n ndr1b] *günorta-gündogar:* Seleňe kidin Ýylun kol birdin

syňar Şýp başyňa tegi çerig itdim (MÇ, gd-3) — *Seleňäniň demirgazyk (gaýra) – günbataryndan (başlap,) Ýylun goluň günorta-gündogar tarapy bilen Şypbaşyna çenli goşunymy ýerleşdirdim.*

bir-eki [bir (e)ki lk rlb] *bir-iki, birki*: Bir eki atlyg ýablakyn üçün kara budunum öltiň ýitdiň (MÇ, gd-5) — *Bir-iki atly-abraýly (adamyň) ýaramazlygy üçin, garamaýak halkym, (sen) öldüň, ýitdiň.*

birer [بیر] 1) *bir-birden, ýeke-ýekeden*: Birer (Tuhf, 27b-9). Otuz tokuz gyz taluglu-talugna birer oh atdy (GA, 121-10). Gel, eý Aý ýüzli dilber, tut birer güwş (Mn, 302a-8). 2) *kimdir biri, biraz, birnäçe, käbir*: Birer (Tuhf, 7a-6).

birew [بیرا] *bir adam, kimdir biri*: Hudaý-a, müsellemler Hudalyk saňa, / Birewine ki, dahy gedalyk saňa (Ab, 36a-7).

birge [برک] *bile, bilelikde*: Ikisi birge baryb, suw geltürür erdiler (SB, 24a-14). Musa alaýhyssalam beni-ysraýylly Mysyrdan taşgary çykardy, Ýusuf tabutyny dagy birge eltib, aba we ejdady gaşyda defn kyldy (SB, 6a-14).

birgerü [birg(e)rü Vgrlb] *saga-günorta, saga-günorta tarap, saga-günorta garşy*: ...Birgerü tabgaç tapa ulug sü eki ýegirimi... süledim (Kt, gd-28) — *Saga, tabgaçlara (hytaýlara) garşy (tarap) on iki ýola uly goşun çekip söweşdim. Birgeri Tabgaçka...* (Bk, dg-11) — *Gündogara (saga), Tabgaça...*

birgil [birg(i)l lgrlb] *bergil, bergin, ber, beriň*: ...Ýiçe isig küçig birgil tidim (MÇ, gd-5) — *Ýene işiňi, güýjüňi (ýurda) bergin (beriň) — diýdim.*

biri I [بیری] *bir adam, kimdir biri*: Ikisinden biri ola (GA, 61-7). Biri geldi köňül belasy bile, / Şanyň gullugy howasy bile (Ab, 35b-7). Şahmelik umaralarydan biri kim, Kyn Gorkut nökerleriden erdi (SB, 130a-23).

biri II [بیری] *bäri, şondan bäri, şondan soň*: Bewadydan Merwäge sagýy kyldy, anda dagy suw tapmady, andan biri sagýy Safadan Merwäge ýeti nobat sünnet boldy (SB, 3a-2).

birigme [bir(i)gme AMgrlb] *beriji, beryän*: Il birigme Teňri türk budun aty küçi ýok bolmazun tiýin özümin ol Teňri kagan

olurtdy erinç (Kt, gd-25,26) — *Il-ýurt beriji Taňry türkmen halkynyň ady-sory, güýji ýitmesin diýip, ol Taňry özümi kagan etdi ahyryn!*

birik- [بیریک ، برک] *birleşmek, birikmek*: Birikti (Tuhf, 5b-7). Erse ol derýa birigib, rowan boldy (SB, 8b-3).

biriki I [bir(i)ki lkrlb] *birigen, garama-gyňda bolan, arkalaşykda bolan*: Biriki budunug ot sub kylmadym (Kt, gd-27) — *(Maňa) birigen halklary oda-suwa bermedim (oda ýakmadym, suwa basdyrmadym).*

biriki II [bir(i)ki lkrlb] *ýanymda bolan, duran*: Ulaýu ini ýegünim oglanym biriki oğuşym budunym (Kt, go-1) — *(Meniň ýzymda) tertip boýunça duran dogan-garyndaşlarym, ogullarym, ýanymda duran kowumdaşlarym, halkym.*

birinç I [بیرنچ] *bürünç, tüwi, şaly*: Birinç (Tuhf, 5a-2).

birinç II [بیرنچ] *birinji, ilkinji, tertip san*: Birinç neň (MK, III, 276-5).

birişte kyl- [برشته قیل] *köydürmek, gowurmak*: Bagryny birişte kylur-u ýüregi — rişte (KB, 154-15).

biriyé I [bir(i)ýe Ayrlb] *günorta, günortada*: Biriýe Tabgaçda aty küji ýok boldy (Bk, gd-36) — *Günorta Hytaýda (olaryň) ady, güýji ýok boldy (ýitdi).*

biriyé II [b(i)r(i)ýe Ayrb] *sag, sagda, saga, günorta*: Biriýe şad apyt begler (Kt, go-1) — *Sagda duran wezir-wekiller, begler.*

birje [برجه] *bile, bilelikde*: Niçe ýyl kim, birje boldylar, Ýakub wefat kyldy (SB, 6a-13).

birkaç [برقاج] *birnäçe*: Birkaç keleme habar maňa (GA, 194-12). Birkaç ýigit dahy indiler (GA, 218-8).

birken [برکن] *birkä, bilekä*: Tohmy birken jümle nesnäň hezreti Hakdan dil-ä (ND, 7a-15). Reňni birken jümle janyň älemi-wahdatda çün (ND, 7b-2).

bir kyrk [bir kyrk hRlrlb] *otuz bir, mukdar san*: Kül tigin bir kyrk yaşaýur erti (Kt, dg-3) — *Kültegin otuz bir ýaşynyň içindedi (otuz bir ýaşyndady).*

birle [birle Alrlb برله ، بیرلا] S: **bile** Çaça Seňün sekiz tümen sü birle süňüşdim (Bk, gd-

26) — *Çaça Seňüniň sekiz tümenlik (segsen münlik) goşuny bilen söweşdim.* Çik budun kyrkyz birle ýagy bolty — *Çik halky (taýpasy) gyrgyzlar bilen ýagy boldy.* Kuşu tutuk birle süňüşmiş (Kt, dg-1) — *(Ol) Kuşu tutuk bilen söweşdi.* Birle (IBM, 93-03). Tilärmen kim, bizniň til birle peýda (Mn, 292a-8). Muhabbet birle janyndan bu misgin (Mn, 295b-3). Bir ok sebäbi birle üç kişi uçmaga girür (Ýaý, 102b-1). Adam oğlanlaryny barça mahlukdan artyk hormat we keramat birle kyldy (Ýaý, 99b-5). Üç gije bu destur birle diş görđi (SB, 120b-11).

birle- [بیرلە] *razy bolmak, kanagatlanmak:* Birledi (IBM, 109-13). Birlemek (IBM, 120-2).

birlik I [بیرلک] *bitewilik, birlik, bileleşmeklik:* Bularyň birliginden, gör bu hyzmat olmaýyp ahyr (ND, 29b-16).

birlik II [بیرلک] *ýalňyz, ýeke-täk Taňrynyň birligi:* Birligiň, warlygyň haky içün (GA, 156-7). Menim birligim bildi, birlügime şükür kyldy (GA, 161-12).

birneşe [بیرنەشە] S: **birniçe** Birneşe (Tuhf, 35a-9).

birniçe [بیرنیچە] *birnäçe, birden köp:* Birniçe kişiler aýtdylar, Ybrahym ýaýy ol ýaý degüldür diýdiler (Ýaý, 106b-4). Ybrahym birniçe müddet Harranda erdi (SB, 2b-14). Birniçe günden soň öz halyga gelib, burunky destur birle... (SB, 6a-30).

birnime [بیرنیمه] *bir zat, bir zatlar:* Emma gybjak we hazar bir bölek ogry, haramy tururlar, gelib birnime ogurlab öz welaýatlaryga barurlar (SB, 37b-13).

bir otuz [bir ot(u)z qTWrlb] *ýigrimi bir:* Bir otuz ýaşıňa Çaça Seňünke süňüşdimiz (Kt, gd-32) — *Ýigrimi bir ýaşynda Çaça Seňun bilen söweşdik.*

birt [بیرت] *hojaýynyň öz gulundan alýan ýyllyk salgydy:* Birt (MK, I, 286-7).

birtem [بیرتم] *göwünli-göwünsiz, sallana-sallana:* Ol ýumuşga birtem bardy (MK, I, 401-16).

birtükgerü [birt(ü)kg(e)rü Vrgotrlb] *bermegi, bermekligi, bermäge:* Bunça isig küçig birtükgerü sakynmady (Kt, gd-10) — *Munça zähmeti, güýji bermegi (türkmen halky) oýlanmady (oýuna getirmändi).*

birtük üçün [birt(ü)k üç(ü)n nEV : otrlb b(i)rt(ü)k üç(ü)n nEV Ctrb] *bereni için:* Oguz... küç birtük üçün anta sançdym ýaýdym (Bk, gd-32-33) — *(Taňry bize) güýç bereni için oguzlary şol ýerde sançdym, ýeňdim.* Anta kisre Teňri bilig birtük üçün özüm ok kagan kysdym (Tk, gb-6). — *Onsoň Taňry maňa akyl bereni için men (ony), kaganlyga (han bolmaga) yrdym (boýun etdim).* Teňri küç bertük üçün akaňym kagan süsi böri teg ermis (Kt, gd-12) — *Taňry güýç bereni için kakam kaganyň goşuny böri dek eken.*

bir tümen artuky ýeti biň [bir tüm(e)n (a)rt(u)ky ý(e)ti biň Flb lty : IOTR : nMVtrlb] *on ýedi mün, ýagny bir tümen (on mün) artykmajy (goşmak) ýedi mün:* Tabgaç atlyg bir tümen artuky ýeti biň süg ilki kün ölürtim (Bk, go-1) — *Tabgajyň (Hytaýyň) atly goşunyny — on ýedi münlik toparyny (goşunyny) ilkinji günde ýok etdim.*

birýan [birýa:n بریان] *köýen, gowrulan:* Eýlär niçe Mansuryň nazmym jigerin birýan (ND, 22b-14).

birýan et- [birýa:n et- بریان ایت] S: **birýan kyl-** *Dersagat baryb bir koý öltürüb, birýan etib, terisini geýib, atasy alyga gelib...* (SB, 3b-9).

birýan kyl- [birýa:n kyl- بریان قیل] *gowurmak, köýdürmek:* Bir keýik tutub, birýan kylyb, maňa geltürgil kim, seni pygamberlikge doga kylgaý men (SB, 3b-6). Bir goýny öltürüb birýan kylyb ataň alyga geltür (SB, 3b-8).

birýan ol- [birýa:n ol- بریان اول] *köýmek, gowrulamak:* Ol jiger birýan olsun (ND, 5b-12). Düşüb permanawuş şemga ýanub birýan olan gelsin (ND, 23b-5).

bir ýegrimi [bir ý(e)gr(i)mi(ke) lmrgr rlb] *on bir, mukdar san:* Bir ýegirmike... sançdym (MÇ, go-8) — *On birine ýeňdim.*

bir ýegriminç [bir ý(e)g(i)rm(i)nç Jmrgr rlb] *on birinji, tertip san:* Bir ýegriminç aý sekiz ýegrimike... ýolukdum Bolçu ügüzde üç karlukyg (MÇ, go-1) — *On birinji aýyň on sekizinde Bolçu derýasynda üç garlyga ýolukdym (duşdum).* Bir ýegirmenç aý ýegirmike Kara Buluk önden Sokak ýoly anta Çigil Tutuk (MÇ, go-11) — *On birinji*

ayyň ýigrimisinde Gara Bulukdan gündogara Çigil Tutukda (Çigil Tutugyň ýanyndan) Sokak ýoluna (ýa-da derýajygyna).

bis [بِس] *şepbik*: Bis (MK, I, 275-8).

biser [بِسِر] *başsyz, kellesiz, düşünjesiz*
<>**biser-u pa** – *başsyz-ayaksyz, biçäre, betbagt, ykmanda*: Biser-u pa ile oýnadugy serpaýy görüň (KB, 542-15). <>**biser-u paý** – S: **biser-u pa** Pelek ýşkyň ýolunda biser-u paý (Mn, 296a-6).

bisınç [bis(i)nç JsIb] *bäşinji, tertip san*: Bisınç aý tokuz otuzka süňüsdim (MÇ, gd-4) — *Bäşinji aýyň ýigrimi dokuzyna söweşdim*. Bisınç aý udu kelti (MÇ, gd-3) — *Bäşinji aýda (olar) yzymdan geldiler*. Lagzyn ýyl bisınç aý ýiti otuzka ýog ertürtim (Bk, go-10) — *Doňuz ýylynyň bäşinji aýynyň ýigrimi ýedisi günü (ony) jaýlatdym*. Baş inç Ezgenti Kadazda oguz birle süňüsdimiz (Kt, dg-47) — *Bäşinji gezek Ezgenti Kadazda oguzlar bilen söweşdik*.

bissawab [bissawa:b بالصاب] *dogrusy, has dogrusy, has dogrusyny*: We Allahu aglam bissawab (SB, 122b-8). We Allahu tagala aglam bissawab (SB, 123b-23).

bistik [بِسْتِك] 1) *pişge, egirmek üçin taýýarlanan pagta*: Bistik (MK, I, 395-17). 2) *pelte, çyranyň peltesi*: (MK, I, 396-1).

bisük [bis(ü)k(i)ne AFlosIb] *tire, nebere, kowum, urug (guda garyndaşlara çenli)*: Bir kisi yaňylsar oguşy buduny bisükiňe tegi kydmaz ermiş (Kt, go-6) — *Bir kişi ýalňyşan bolsa-da, tutuş urug, tire, halk (guda garyndaşlara çenli) dönmediler*.

bisýar [bisýa:r بيسار] *örän, diýseň köp, zyyada*: Ýusuf tagbyr ylmyda bisýar sahyb wukuf erdi (SB, 5a-8).

bis ýegirmi [bis ý(e)girmike AklMrgy slb] *on baş, mukdar san*: Ol aý bis ýegirmike Keyre başy Üç Birküde tatar birle katy tokydym (MÇ, gd-6) — *Şol aýyň on başında Keyre başynda Üç Birküde tatarlar bilen gaty çaknyşdym*.

bis ýüz [bis ýüz nVy slb] *bäş ýüz, mukdar san*: Maňa Lisün Taý Seňün başady bis ýüz eren kelti (Bk, go-11) — Maňa Lisün Taý Seňüniň ýolbaşçylygynda baş ýüz eren (adam) geldi (goşuldy).

biş- [بِشْ ، بيش] *bişmek*: Bişti (Tuhf, 7a-ç).

Bişmiş etmegiň bakasy olmaz (GA, 9-6). Agam Gazan, gijeden bir guzy bişürib dururam (GA, 49-12).

bişe I [bi:şe بيشه] *tokaý, jeňnel, jeňnellik*:

Ol ýerde köb wady we bişeler bar (SB, 19b-16).

bişe II [bi:şe بيشه ، بيشا] *iş, güýmenje, pişe*:

Bulaly aýş-u eşret bişelerden (Mn, 302a-9).

— Saňa jud-u sahawat boldy bişe (Mn, 294a-6).

bişezar [bi:şeza:r بيشه زار] *tokaýlar,*

tokaýlyk: Bişezary älem içre, sanma her kes halydyr (ND, 16b-13).

bişir- [بِشِرْ ، بيشر] *bişirmek*: Bişirdi (IBM, 111-18). Bişirdi (Tuhf, 24a-ç).

biş otuz [biş ot(u)z nTWjIb] *ýigrimi baş, mukdar san*: Kamugy biş otuz süledimiz (Kt, gd-18) — *Jemi ýigrimi baş gezek goşun çekdik*.

Bişr bin Eýýub [Bişr bin Eýýu:b بيشر بن ايوب] *adam ady (erkek)*: Ferzendleriden biri Bişr bin Eýýub erdi (SB, 6b-4).

bişril- [بِشْرِلْ] *bişirilmek*: Bişrilür ýagry gyýak (MK, III, 24-6).

bişür- [بِشُور] S: **bişir-** Urub, tezerwni alyb, bişürüb, hatunyga geltürüb berdi (SB, 124b-31). Soradylar kim, ne aş bişürelü?! (SB, 128a-4).

bit [بِتْ ، بيت] *bit, adamlarda, haýwanlarda bolýan, gallada, unda we ş.m. döreyän owunjak möjek*: Bit (IBM, 177-7). Bit (Tuhf, 29a-8). Başynda olan bit aýagyna diýrildi (GA, 173-12). Söýle kim, başynda olan bit aýagyna indi (GA, 199-5).

bit- I [بِتْ ، بيت] *bitmek, gögermek*: Biter seniň otlaryň (GA, 27-8). Döwr eder eksine perkal biter ol tohum hata (ND, 2b-8). Küfrin yzhar ede ahyr bite çün tohmy-amal (ND, 3b-3). Boragan we turkun iki ot turur kim, bu taglarda biter (SB, 121a-33). <>**bitmez ol-** *gögermez bolmak, bitmez bolmak*: Biter seniň otlaryň bitmez olsun (GA, 27-9).

bit- II [بِتْ] *bitmek, ýerine ýetmek*: Bitdi (Tuhf, 30a-7). Bitmeýe ger işi bunda, şöýle kim eý merdi has (ND, 2b-8).

bit- III [بِتْ] *gutarmak, tamam bolmak*: Däli Garçar eýle mal istegi ki, hiç bitmesin diýdi (GA, 86-7).

bit- IV [بت] *dogmak, bolmak, kemala gelmek*: Bunuň kibiniň hanym bäbekleri bitmesün (GA, 9-2). Hanym, anuň bäbekleri bitsün (GA, 7-10). Bitdi ol dürri-sadafdan eýleşub Halyk ata (ND, 2b-5).

bitahsys [بتحصيص] *ayratynam, hususan-da*: Tagallub we tasallut kim, muluklardan, bitahsys agrabdan anyň mülkige ýetib erdi, aňa takryr kyldylar (SB, 29a-23).

bitekellüf [bi:tekellüf بى تەكلىف] *säginmezden, derrew, ýüzugra*: Bitekellüf kafyra at saldylyar (GA, 63-4). Bitekellüf kafyrlar at depdiler, oh sepdiler (GA, 41-7).

biten [bi:ten بى تەن] *bedensiz, göwresiz, tensiz*: Eşitdi jany-dil biten, dogasyz bir kelim aldy (ND, 14b-2).

biterli [بىرلى] *hasyl, ot we ş.m. bitmegi üçin ýaramly ýer*: Biterlide otlaryna gargamagyl (GA, 28-6).

bitgür- [بىتگور] *bitirmek, bir işi ýerine ýetirmek, berjaý etmek*: Duşnatyr kim, öz işini bitgürür erdi, baş ol manzara derejesiden çykaryb... (SB, 33a-19).

Biti [بىتى] *asmandan inen kitaplaryň biri*: Biti (MK, III, 164-4).

biti- [b(i)t(i)d(i)m Mdtlb , bitidim Mdtlb بىتى ، بىتى] *yazmak, hat, yazgy yazmak*: Bitig bitidim (MÇ, go-13b) — *(Bu) yazgylary (men) yazdym*. Bu erig erser amtyka erig ýirte erser ança erig ýirte beňgü taş tokytdym bitidim (Kt, go-12) — *Ol düşelge bar bolsa, henizem ol düşelge öňki ýerinde bolsa, hut şol düşelgede ebedilik daşy (ýadygärliگی) dikdirdim, (oňa hat) yazdym*. Bilge kagan bitigin Ýollyg tigin bitidim (Bk, go-gb-1) — *Bilge kaganyň yazgysyny men — Ýollyg tegin yazdym*. Bitidi (IBM, 131-9, 114-14). Eger medhiň bitise Gök debiri (Mn, 294a-11). Aýytgan bu kitabny hem bitigen (Mn, 313b-7).

bitiçi [بىتىچى] *dayhan, ekini gögerdýän*: Eger bitirse bitiçi, tamamat bu baka tohmyn (ND, 16a-3).

bitig [bit(i)g gtlb (b)it(i)g(i)m(i)n nMgtlb بىتىگ ، بىتىگ 1] *hat, yazgy, yazuw*: Bark itgüçi bediz yaratygma bitig taş itgüçi tabgaç kagan çykany Çañ Seňün kelti (Kt, dg-13) — *Tabgaç kaganyň gümmez (hram) gurujylary, daşa*

BIT
— *owadanlap hat yazgyjy hünärmenleri (emeldarlary) we Çañ Seňün geldi*. Belgümin bitigimin anta ýaratytdym (MÇ, gd-8) — *Tagmany, hatymy şol ýerde ýaratdyrdym (döretdirdim)*. <>**bitig taş** [bit(i)g t(a)ş(y)g GJT : gtlb] *yazgyly daş, ýüziüne oýulyp hat yazylan daş, yazgyly ýadygärlik daşy*: Taçamka bitig taşyg kyldym beňgü (Oý, ýan-1,2) — *Taçama yazgyly daşy ýadygärlik etdim*. Derdi hijrimni ne bilgeý, çün pür eşkim safhany, / Ol mysafyr sary kim, gähi Takam kysam bitig (Ab, 34b-19). **2) kitap, yazgy**: Bu bitig ol kişini okytgan (MK, I, 137-15). Ol bitig ýuldy (MK, III, 48-2). **3) tumar, dog, yazgy**: Bitig (MK, I, 321-17).

bitigçi [بىتىگچى] *kätip, göçüriji, hatdat*: Bitigçi (IBM, 157-7).

bitigeji [بىتىگچى] *hatdat, kätip, göçüriji*: Utaryd-bitigeji, barbatçy-Nahyd (Mn, 294b-1).

bitigle- [بىتىگله] *hat yazmak*: Bitiglemek: (IBM, 126-7).

bitiglig [بىتىگلىگ] *haty bolan adam, kitaply adam*: Bitiglig (MK, I, 419-13).

bitiglik [بىتىگلىگ] *yazuw üçin taýýarlanan kagy, yazuw kagyzy*: Bitiglik neň (MK, I, 419-13).

bitigme [bit(i)gme AMgtlb] *yazan, haty yazan*: Bu bitig bitigme atysy Ýollyg tigin (Kt, go-13) — *Bu yazgyny yazan ýegeni Ýolly tegin*.

bitigü [بىتىگور] *syýa, galam*: Bitigü (MK, III, 131-3).

bitik [بىتىك] *ösümlik*: Dehr bagynyň güli—otdur bitik eşjarydyr (Ab, 34b-19).

bitil- [بىتىل] *yazylmak*: Bu är süge bitilgen ol (MK, I, 429-10).

bitir- I [بىتىر] *gögertmek, bitirtmek*: Eger bitirse bitiçi, tamamat bu baka tohmyn (ND, 16a-3).

bitir- II [بىتىر] *bitirmek, ýerine ýetirmek*: Bitir her işleri Nagşy, atar jan Kubry soltana (ND, 12b-10).

bitiş [بىتىش] *owadan bedenli*: Bitiş (Tuhf, 37b-8).

bitit- [bititd(i)m Mdtltlb] *yazdyrmak*: Türk Bilge kagan iline bititdim ben bilge Tonýukuk (Tk, gd-58) — *Bilge kaganyň türkmen iline (ili*

üçin bu ýazgyny) men-bilimli Tonýukuk ýazdyrdym.

bitle- I [بیتلا] *bitlemek*: Bitledi (IBM, 113-18).

bitle- II [بیتلا] *bit çöplemek*: Bit bitledi (MK, III, 216-7).

bitrek [بترک] *ysmaz, şel*: Bitrek (IBM, 164-5).

bitrik I [بتریک] *pisse*: Bitrik (MK, I, 395-16).

bitrik II [بتریک] *ayalyň jyns agzasyndaky diljik, dylylyk (klitra)*: Bitrik (MK, I, 395-15).

bitün [بتون] *ähli, hemme, бүтин*: Otuz iki dişden çykan bitün orduýa ýaýyldy (GA, 240-2).

biwefa [bi:wefa: بي وفا] *wepasyz, ähtsiz, biwepa*: Kelamyň fähm eden Nagşy, jahany biwefa içre (ND, 19a-6). Kim esru biwefadyr bu zamana (Mn, 295a-11).

biwefalyk [bi:wefa:lyk بي وفالیک] *biwepalyk, wepasyzlyk, ähtiyalanlyk*: Sen biwefalyk we gadrga meşhur bolgaý sen (SB, 19b-1). Sen biwefalyk we gadrga meşhur bolur sen (SB, 20a-6).

biwujut [bi:wuju:t بي وجود] *yokluk, hiç zat*: Biwujudyň jismi içre aýaty-Kuran nedir (ND, 8a-8).

biýa [بیا] *gel, bāri gel (çagyryş)*: Dagwat edipdir biýa (ND, 13a-14).

Biýar [Biýa:r بيار] *ýer-ýurt ady*: Biýar şäheri kim, Fyrat gyragyda turur (SB, 10b-26).

biýe [بیَا] *at, münülyän ulag*: Biýe (Tuhf, 23b-7).

biýi- [بی] *tans etmek, oýnamak*: Biýidi (IBM, 109-15).

biýik [بیك] *ikin, ikin ýeri*: Biýik (IBM, 166-12).

biýserek [بیسرک] S: **besrek** Biýserek (Tuhf, 7b-ç).

biz [biz qlb بیز، بَر، بَر] **1** *biz, birinji şahsyň köplüğini aňladýan at çalyşmasy*: Kagan at bunta biz birimiz (Kt, gd-20) — *Biz (oňa) kagan adyny (derejesni) şu ýerde berdik*. Biz az ertimiz (Bk, gd-32) — *Biz azdyk*. Biz geldimiz (MK, I, 273-13). Biz (IBM, 86-17). Biz kafyra salam wergil (GA, 40-11). Bizi söweni söwelüm-u kowalum gaçanyn (KB, 419-3). Felek dek bizni sergezdan ýaratdy (Mn, 293a-

5). Ok atmak onlardan bize miras galdy diýip aýtdylar (Ýaý, 179-107a-5). Oldy göýä aždaha kämi, bizniň weýranymyz (Ab, 36b-3). Oguz bizni Hudaýy-asmanga dagwat kyldy (SB, 120b-26). **2** [b(i)z ZH] *birinji ýönkemäniň köplüğini aňladýan goşulmanyň hyzmatynda gelyär*: Amty biz az biz teýin kork(mus) (Oý, çep-7) — *Indi biz az (biz) diýip gorkdy*. Tabgaç Oguz Kytaň bu üçegü kabysar kaltaçy biz (Tk, go-12-13) — *(Eger) hytaýlar, oguzlar, kytaňlar bu üçüsi birleşip söweşseler, (onda) biz galarys (saklanarys)*.

biz I [bi:z بیز، بَر] *biz (mata)*: Biz (Tuhf, 14b-ç, 21a-ç). Esgi panbuk biz olmaz (GA, 3-9). Maksady-sydka erişdiň nedelim biz düşegi (ND, 3b-16).

biz II [bi:z بیز] *köwüş, ädik tikilende ulanylyan saplyja, ýiti uçly esbap, gural, biz*: Biz (IBM, 158-11).

biz III [bi:z بیز، بَر] *māz*: Biz (MK, III, 88-9). Biz (IBM, 77-8, 77-10).

bizar bol- [bi:za:r bol- بيزار بول] *bizar bolmak, ýigrenmek, jepasyndan ýadamak*: Halk andan bizar bolub, her biri jelaýy-watan boldylar (SB, 6b-21). Biriňiz menden bizar bolgaý siz (SB, 24b-14).

bizarlyk kyl- [bi:za:rlyk kyl- بيزارلیق قيل] *bizar bolmak, ýüz öwürmek, ýygrenmek*: Horus ün kylgandan burun biriňiz menden bizarlyk kylyb, ýene biriňiz meni iki-üç derem magdudga satyb ýigeý (SB, 24b-11).

bizeruret [بیزوریت] *zerurlyk bilen, zerur bolany üçin, gerek bolany üçin*: Bu hekaýat hysby-zaman birle peýweste erdi, bizeruret welaga tüşdi (SB, 15b-27).

bizi [بزی] *çöregiň ýüzündäki gara ýanyklar*: Etmek bizi boldy (MK, I, 169, 6-7).

bizim [بزم] *biziň*: Geldi ýetişdi nowbahar, bitdi bizim bossanymyz (ND, 16a-10). Degme kes aňlaýamazlar bizim ahwalymyzy (ND, 36b-12).

bizinte [biz(i)nte AtnZlb] *bizden*: Bizinte eki uçy synarça artuk erti (Tk, gb-40) — *(Olaryň) iki ganaty bizden ýarym esse artykdy*.

biziňe [biz(i)ňe AFqlb] **1** *bize, biziň üstümize*: Alp er biziňe tegmiş erti (Kt, gd-40) — *Alp (edermen) adamlar (urşujylar) biziň*

üstümize çozdular. 2) biziň önümüzde: Bilmedükin üçün biziňe ýaňylkyn... üçün kagany ölti (Kt, gd-19) — *Düşünmäni üçin, biziň önümüzde etmişli bolany üçin, (ol) kagan öldi (öldürildi).*

bizowal [bi:zowa:l بی زوال] *hemişelik, baky:* Bizowal magbudy ögdi (GA, 209-12).

bo- [bo:- بو] S: **bog- I** Body (Tuhf, 15a-3).

bod I [bod DWB] *özbaşdak:* Kör bod kal (MÇ, gd-10) — *Görüň, özbaşdak (bolup) galyň!*

bod II [bod DWB] *gurama, gurluş, döwlet gurluşy:* Kapagan türk sir budun ýirinte bod ýeme budun ýeme kişi ýeme idi ýok erteçi erti (Tk, dg-60) — *(Ilteriş kagan, bilimli Tonýukuk etmedik bolsa,) Kapagan kaganyň, türkmen syr halkynyň ýerinde (ýurdunda) döwlet gurluşy-da, halk-da, (bir) kişi-de, (ýurt) eýesi-de bolmazdy. Türk sir budun ýirinte bod kalmady (Tk, gb-4) — Türkmen syr halkynyn yerinde (ýurdunda) döwlet gurluşy galmady.*

bog [بوغ] *bukja, horjun, bogy:* Bog (MK, III, 92-2).

bogaz I [بوغاز ، بۇغاز ، بوغر ، بوغز] 1) *bogaz, damak (gyzylödegiň we dem alyş ýollarynyň başlanýan ýeri):* Bogaz (MK, I, 304-12). Bogaz (IBM, 140-15). Basaty tutdy, bogazdan sallandyrdy (GA, 226-5). 2) *boýun, bokurdak:* Bogazlary bir garyş kafyr gyzlary (GA, 123-3). 3) [bog(a)zy IZGWB] *bokurdak, garyn:* Budun bogazy tok erti (Tk, go-8) — *Halkyň -bogazy (garny) dokdy.*

bogaz II [بوغاز ، بوغاز] *göwreli, bogaz:* Bogaz gysraga bindigim ýok (GA, 113-13).

Bogazja Fatma [Bogazja Fa:tma بوغازچه] *adam ady (aýal):* Bogazja Fatma diýrler bir hatun wardy (GA, 113-10).

bogazla- [بوغازلا ، بوغزلا] *kesmek, öldürmek, damagyny çalmak:* Bogazlady (IBM, 109-4). Basdy, bogazlady, pyçak çykaryp, derisin ýüzdi (GA, 182-13).

bogazlan- [bog(a)zl(a)ndy IaLZGWB] *damagy çalyňmak, boglup öldürilmek:* Ýerçi ýer ýaňylyp bogazlandy (Tk, dg-26) — *Ýolbelet ýoly ýaňyldy (ýalňyşdy) (ugruny ýitirdi), (onuň) damagy çalyndy (ýa-da boglup öldürildi).*

boglan- [بۇغلان] *düwülmek, düwünçege salynmak:* Ton boglandy (MK, II, 188-11).

boglun- [بۇغلان] *bogulmak:* At boglundy (MK, II, 188-13).

bogma I [بوغما] *örülen, işilen:* Buga werib aldugym bogma kirişim (GA, 109-4).

bogma II [بوغمه] *balak, jalbar:* Bogma çykarajak, olanja aýbymyzy kakdy (GA, 114-6).

bogmak / bogmag [بۇغما ، بۇغمق / بۇغمق] 1) *monjuk, gymmatbaha daşlardan ýasalan monjuk:* Bogmak (MK, I, 388-16). 2) *ilik:* Bogmak (MK, I, 388-16). Bogmag (IBM, 150-5).

bogmaklal- [بۇغماقلا] *baglamak, daňmak:* Köňlek bogmaklaldy (MK, III, 259-10).

bogmaklan- [بۇغماقلا] *bagyny daňmak, baglamak, ildirmek:* Är bogmaklandy (MK, II, 218-11).

bognaklan- [بۇغماقلا] *böleklenmek, bölünmek, bölek-bölek bolmak:* Bulut bognaklandy (MK, II, 218-9).

bogoza [بۇغزا] S: **bogaz I 1** <> **bogoza tur-** – *bogazda tegek bolup durmak, düwünmek:* Boguza turdy (Tuhf, 5a-12).

bogsuk [بۇغسۇق] *ýesiriň we jenaýatçynyň boýnundan asylýan zynjyr:* Bogsuk (MK, I, 388-11).

bogtak [بۇغطاق] *selle, pes börük:* Bogtak (Tuhf, 21a-1).

bogtur- [بۇغتر] *bogdurmak:* Ol any bogturdy (MK, II, 135-4).

bogul- [بۇغول] *bogulmak, gyrylmak:* Owazym gädilmeden, üýnüm bogulmadan, bir atdyr elüme girdi (GA, 101-2).

bogun [بۇغون ، بۇغن] *bogun, barmagyň, gamşyň we ş.m. her bir zadyň bogny:* Bogun (MK, I, 334-10). Birisi okuň demürini baş barmaknyň iki boguny arasynda kylmakdyr (Ýaý, 113a-4). Kirişň hökmi gabza arasynda bir garyş dahy bir bogun kadarynja bolgaý (Ýaý, 142a-5).

bogun- [بۇغن] *bogulmak, demi tutulmak:* At bogundy (MK, II, 112-15).

bogundy [بۇغندي] *haýwanlaryň siýdik haltasy:* Bogundy (MK, I, 375-4).

bogurtlak [بُغُرْتَلَقْ] *bokurdak, damak:* Bogurtlak (Tuhf, 17b-ç).

boguş- [بُغُشْ] *boguşmak, uruşmak:* Olar ikki boguşdy (MK, II, 82-1).

boguzla- [بُوغُزْلَا] S: **bogazla-** Boguzlady (Tuhf, 16b-2).

bohsa- [بُوخْسَا] *hasrat çekip aglamak:* Hijr enduhyda bohsap men bile alman netey, / Meý alajymdyr guýup deýri-fenaga azm etey (Ab, 38a-10).

bohtaý [بُوخْتَاي] *bukja:* Bohtaý (MK, III, 181-10).

bok I [بُوقْ] *heñ, çörege düşýän heñ:* Bok (MK, III, 94-7).

bok II [بُوقْ] *bok, tezek:* Bok (MK, III, 94-9). Bok (IBM, 142-2). Bok (Tuhf, 25a-6).

bokla- [بُوقْلَا] *boklamak, tezeklemek:* Ýylky boklady (MK, III, 216-17).

bol [بُول] *kän, köp, zyýat, bol:* Bol leşger alaýyn (GA, 25-6). Ýag dökülen bol nygmatlu (GA, 110-2). Bol hazyna alaýyn (GA, 138-12). Bol akjasyn ýagmaladylar (GA, 40-7).

Bol [Bol LWB] *ýer ady:* Üçünç Bol ...nda — oguz birle sünüşdimiz (Kt, dg-6) — Üçünji gezek Bol (diýlen ýeriň ýanynda) oguzlar bilen söweşdik

bol- [bolmuş jMLWB بُول] **1)** *dogulmak, dünýä inmek, eneden bolmak:* Teñri teg teñride bolmuş türk bilge kagan bu ödke olurtym (Kt, go-1) — *Taňry dek gökde doglan (dörän) akyllý türkmen kagany şu mahal (men) şa boldum.* Bir ogly boldy (SB, 120b-6). **2)** *bolmak, öwürmek:* Bolmaýyn ynsany-kämil, eý dede (ND, 9b-12). Özüňden gaýry ýok, bolduň ki, deýýar (ND, 9a-3). Gyýa baksan bolur arslanlar awuň (Mn, 296a-3). Tenimiz akybet toprak bolysar (Mn, 309a-8). **3)** *ýaşamak, mesgen tutmak, ornaşmak, bolmak:* Türküstan ýerleride bolur erdi (SB, 120b-3). Uljaý han anda bolur erdi (SB, 120b-6). **4)** *bolmak, bar bolmak:* Giren gark olmany ahyr, boluban çün daryl-aman (ND, 21a-15). Tört mugtaber, meşhur ogly bolub (SB, 120b-7). **5)** *meşgullanmak, berilmek (Hudaýa berilmek):* Bolan onuňla oňa etdi wusul (ND, 10b-16). **6)** [boldy lmlWB] *kömekçi işlik:* Artuk kyrkyz küçlig kagan ýagymyz boldy (Tk, gd-20) — (*Has beteri*) artykmaç güýçli gyrgyz kagany

ýagymyz boldy. Magy Korgan kyşladykda ýut bolty (Bk, II gd-31) — *Magy Kurganda gyşlayarkak, mal gyrgyny boldy.* Alty otuz ýaşyma çik budun kyrkyz birle ýagy bolty (Bk, II gd-26) — *Ýigrimi alty ýaşymda çik halky bilen gyrgyz (halky bize) ýagy boldy.* Boldy (IBM, 116-8). <aman bol- — *halas bolmak, sag-salamat bolmak:* Her kişi aňa mal berür erdi, aman bolub, mal bermegenler birle harb kylur erdi (SB, 123b-1). <aşyk bol- — *söýmek:* Ol sebäbden gaýybana Oguzga aşyk bolub... Oguzga ýiberdi (SB, 122a-3). <badyşah bol- — *patyşa bolmak, tagta çykamak:* Dib Ýawgu han badyşah bolgany (SB, 126a-19). <ägäh bol- — *habarly bolmak:* Oguz ahwalydan ägäh bolub, mutyg we munkad boldy (SB, 121a-29). <gamnäk bol- — *gam-gussa batmak, gamgyn bolmak, gamlanmak, gaýgylanmak:* Daýym gamnäk bolub... it terisini geýgeý siz (SB, 121a-15). <garry bol- — *garramak:* Daryg garry bolub, ýügürüb ýete almas men (SB, 127a-5). Eger sen garry bolub, hiç iş kyla almas sen, biz kyla alur biz (SB, 127a-6). <harab bol- — *weýran bolmak, ýykylyp-ýumrulmak:* Munça halaýyk arada ölmäb, welaýat harab bolmagaý erdi (SB, 123b-6). Arada kişi ölmäb welaýatlar harab bolmagaý (SB, 124b-25). <haşmnäk bol- — *gaharlanmak, gahar-gazaba münmek:* Gara han haşmnäk bolub... uruglaryny häzir kylyb, alarga tiýdi (SB, 121a-1). <heläk bol- — *ölmek, aradan çykamak:* Ol iki ilçä heläk bolub (SB, 121b-31). <horram bol- — S: **hoşhal bol-** Oguz bu hal istimagydan şad we horram bolub (SB, 122a-6). Il we uruglarymyz barça şad we horram bolub (SB, 122a-22). <hoşhal bol- — *begenmek, şatlanmak:* Erse hoşhal bolub... (SB, 122b-7). Oguz oğlanlarydan hoşhal bolub, talan kylmaganlaryny begaýat hub... gördi (SB, 122b-30). <hursand bol- — S: **hoşhal bol-** Oguz alardan ryza we hursand bolub, murajygat kylgaý (SB, 124b-26). <il bol- — *tabyn bolmak, boýun egmek:* Başgyrd il bolub, mal bermekni kabul kyldylar (SB, 121b-17). Il bolub, mal kabul kylur siz (SB, 121b-27). <jemg bol- — *jemlenmek, ýygnanmak:* Erse miň ewlik Oguzga jemg bolub erdiler (SB, 121b-10). <maglub bol- — *ýeňilmek:* Bolar maglub olar ahyr, eger ederse nogsany (ND, 34a-4). <mahzul bol- — S: **gamnäk bol-** Duşmanlarymyz makhur we mahzul bolgaý

(SB, 122a-22). **◁makhur bol-** – ýeňilmek, ýeňlip geçmek: Öwsere han makhur bolub, Kuman han iki gün kawub, any tutub (SB, 127a-26). **◁mansur bol-** – S: **muzaffar bol-** Oguz muzaffar we mansur bolub, alarnyň ýerini tutub (SB, 121a-80). **◁mezkur bol-** – *beyan edilmek, ýatlanmak*: Oguzga bu mezkur bolgan memälikler musahhar boldy (SB, 124b-20). Anyň hekaýaty mundan burun mezkur boldy (SB, 130a-8). **◁mäýus bol-** – *umyt üzmek, tamaňy üzmek*: Enesi anyň haýatydan mäýus bolub, gamnäk we hazyn olturur erdi (SB, 120b-10). **◁mugtaryf bol-** – *boýun almak, ykrar etmek*: Siz öz günähleriňizge mugtaryf boldyňyz (SB, 122b-3). Ol mugtaryf bolmab, inkär kylur erdi (SB, 127a-27). **◁munkad bol-** – *tabyn bolmak, boýun egmek, boýun bolmak*: Oguz ahwalydan ägäh bolub, mutyg we munkad boldy (SB, 121a-29). **◁musahhar bol-** – S: **munkad bol-** Oguzga bu mezkur bolgan memälikler musahhar boldy (SB, 124b-20). **◁mutagajjyb bol-** – *haýran galmak, geň galmak, täsin galmak*: Muşahyda kylyb, suraty-husn we jemalydan mutagajjyb bolub tiýdi (SB, 120b-13). **◁mutagaýýyr bol-** – *özgermek, üýtgemek, gaharlanmak*: Könlüm aňa mutagaýýyr bolub turur (SB, 128b-23). **◁mutafarryk bol-** – *dargamak, pyramak*: Galgany mutafarryk boldylar (SB, 121b-33). **◁mutagarryz bol-** – *hüjüm etmek, degmek, azar bermek*: Ala bilseňiz uruşub alagöriň we uluk ýerlerge mutagarryz bolmab, murajagat kylyň (SB, 124b-22). Bir-birige mutagarryz bolmagaýlar (SB, 125b-21). **◁mutahaýýyr bol-** – S: **mutagajjyb bol-** Any görüb, suratyga mutahaýýyr bolub (SB, 122a-2). Halaýyk ol işni görüb, mutahaýýyr bolub (SB, 127b-3). **◁muttafyk bol-** – *birleşmek, dil birikmek*: Şäher halky muttafyk bolub, Tekfurny tutub, Oguz oglanlaryga tabşurdylar (SB, 122b-26). **◁muttalyg bol-** – *habarly bolmak, bilmek*: Bu geňejden muttalyg bolub... bir hatunny Oguz gaşyga ýiberdi (SB, 121a-5). **◁muzaffar bol-** – *ýeňmek, ýeňiş gazanmak, üstün bolmak*: Oguz... uruglary birle harb kylyb, muzaffar bolgany (SB, 121a-6). Oguz muzaffar bolub, ol nowahyny tutub... (SB, 121b-8). **◁mübeddil bol-** – *öwrülme, çalyşmak*: Oguz we uruglarynyň arasyda muhalafat muwafakatga mübeddil boldy (SB, 121a-24). **◁mülhak bol-** – *birleşmek,*

goşulmak: Gaýtyb, öz leşgerige mülhak boldy (SB, 127a-26). **◁münhezim bol-** – *ýeňilmek, ýeňlip geçmek*: Leşgerimiz bir ýoly münhezim bolub turur (SB, 122a-21). Tekfur münhezim bolub, öz şäherige ýüz goýdy (SB, 122b-27). **◁mütemekkin bol-** – *ornaşmak, mekan tutmak*: Sagadat birle öz ýurtyga ýetib anda mütemekkin boldy (SB, 125a-2). Dib Ýawguý han anyň ýerige mütemekkin boldy (SB, 126a-19). **◁mütewejjih bol-** – S: **rowana bol-** Oguz Hind kasdyga atlanyb, mütewejjih boldy (SB, 121a-26). Andan Diýarbekr tarafyga mütewejjih boldy (SB, 12b-11). **◁mütewellid bol-** – *dogulmak, dünýä inmek*: Andan bir humayun eser, masgud nazar ogul mütewellid bolub (SB, 120b-9). Hergiz biziň kowum we urugymyzda mundak päkize we hubsurat ogul mütewellid bolmab turur (SB, 120b-14). **◁peýda bol-** – *ýüze çykmak, döremek, peýda bolmak*: Anyň birle söhbet tutub, aňa mähir-muhabbeti peýda boldy (SB, 120b-23). **◁puşeyman bol-** – *ökünmek, puşman etmek*: Her kişi bu zulmatdan nime götergeý puşeyman bolgaý we götermegen hem puşeyman bolgaý (SB, 122a-18). **◁rowana bol-** – *gitmek, ýüzlenmek, ugramak*: Özi ulug çerik birle alardan soň rowana boldy (SB, 124a-10). **◁rowan bol-** – S: **rowana bol-** Anyň ardydan rowan boldy (SB, 128b-1). **◁sadyr bol-** – *ýüze çykmak, amala aşmak*: Andan ýahşy işler sadyr boldy (SB, 123b-18). Andan bir taksyr sadyr boldy (SB, 125b-30). **◁säkin bol-** – *yaşamak, ornaşmak, mesgen tutmak, ýerleşmek*: Etraf we jewanybda säkin bolur erdi (SB, 121a-22). Tört gün anda säkin boldy (SB, 121b-1). **◁wakyg bol-** – *ýüze çykmak, peýda bolmak, emele gelmek*: Eger bir müşgil iş wakyg bolsa, ol any hall kylgaý (SB, 121b-14). Anyň we Oguz oglanlarynyň arasyda wakyg bolub erdi (SB, 122b-28). **◁wasyl bol-** – *birleşmek, gowuşmak*: Adam tofrakdan erdi, ýene tofrakga wasyl boldy (SB, 124a-20). **◁zarbulmesel bol-** – *agza-dile düşmek, mysal hökmünde getirilmek, nakyla öwrülme*: Edeb we hünär we oh atmak we at çapmak we ferr-u ferheňde zarbulmesel bolub (SB, 120b-17).

bolajak [بولاجاق] *bolajjak, bolup biljek, mümkin, ähtimal*: Bolajak (Tuhf, 39a-9).

bolaý [بولای] *şeylelikde, diýmek*: Bolaý (Tuhf, 39a-10). **◁bolaý ki** – *bolayýsa, belki,*

mümkin: Ikisinden biri bolaý ki, janyn were (GA, 161-7). Bolaý ki, maňa bir ýesir wereýdi (GA, 219-1).

Bolçu I [Bolçuka AhWELWB, Bolçuda ADWELWB] *ýer ady*: Bolçuka taň ontürü tegdimiz (Tk, dg-35) — *Daň atanda, Bolçu (diýlen ýere) ýetdik (bardyk)*. Bolçuda süňüşdimiz (Bk, gd-28) — *Bolçuda söweşdik*.

Bolçu II [Bolçu WELWB] *derya ady*: Bir ýegirminç aý sekiz ýegrimke... ýolukdym Bolçu ügüzde üç karlukyg (MÇ, go-1) — *On birinji aýyň on sekizinde Bolçu deryasynda üç garlyga ýolukdym (sataşdym)*.

bolçun [bolçun NWELWB] *bolsun, goý bolsun, goý bolup galsyn*: Türk budun ýok bolmazun tiýin budun bolçun tiýin... (Kt, gd-11) — *Türkmen halky ýok bolmasyn diýip, (goý) halk bolup galsyn diýip...*

boldaýy [بُلْدَايِي] *boljak*: Boldaýy buzagu öküž ara belgülük (MK, I, 434-14).

bolgaý [بُولْغَايِي] *şeylelikde, diýmek*: Bolgaý (Tuhf, 39a-10).

boljaş [bolja:ş بُولْجَاش] *wada, wadalaşylan ýer ýa-da wagt*: Ol fitneçi turmaýa bu boljaşa niçe bir (KB, 215-5).

bolmaýyn [bolm(a)ý(y)n nyMLWB] *bolmany üçin, bolmansoň*: Türk budun kanyň bolmaýyn Tabgaçada adyryldy (Tk, gb-2) — *Türkmen halky (özüniň) hany bolmansoň, Tabgaçdan (Hytaýdan) aýryldy*.

bolmazun [bolm(a)zun NWqMLWB] *bolmasyn, ýok bolmasyn, ýok bolup gitmesin*: Türk budun ýok bolmazun tiýin budun bolçun tiýin akaňym Ilteris kaganyň ögim Ilbilge katunyň Teňri töpesinde tutyp ýögerü kötürmiş erinç (Kt, gd-11) — *Türkmen halky yok bolmasyn diýip, (goý,) halk bolup galsyn diýip, kakam Ilteris kagany, ejem Ilbilge hatyny Taňry depesinde (gögiň ýokarsynda) saklap, ýokary göteripdir ahyryn*. Eçümüz apamyr tutmys ýir sub idisiz bolmazun tiýin az budunyň itip ýaratyp... (Kt, gd-19) — *Ata-babamyzyň tutan ýeri, suwy (ýurdy) eýesiz bolmasyn (galmasyn) diýip, az halky dikeldip, galdyryp...*

boltaýy [bolt(a)çy IETLWB] *bolmakçy, bolmaga degişli, bolar derejede, bolarly*: Türk budun adak kamaşty ýablak boltaýy erti (Bk, gd-30, 31) — *Türkmen halkynyň aýagy*

gowşady, (dowla düşer derejede) haly teň boldy.

boltukda [bolt(u)kda ADOTLWB] *soň, soňra, ondan soň, mundan soň, şeylelikde*: Boltukda tokuz oguz teg ýagy ermiş (Oý, çep-6) — *Ondan soň dokuz oguzlara çenli (hemmesi) ýagy boldy*.

boltukynda [bolt(u)kynda AUIOTLWB] *bolanda*: Eçim kagan ili kamaşyg boltukyn-da... (Kt, dg-3) — *Daýym kaganyň ili bulaşyk bolanda (bulaşyk mahalynda)...*

boluç [بُولُوح] *ýigrençli, gulamça teti*: Boluç (Tuhf, 4a-11).

bolug [بُلُوك] *çekge*: Bolug (IBM, 139-9).

bolun- I [بولن] *bolunmak, bolmak*: Taş oguz bile bolunmady (GA, 291-11).

bolun- II [بولن] *tapylmak, peýda bolmak*: Sen sag ol, kadyn ene, babam sag olsyn, bir menim kibi ogul bolunmazmy olur (GA, 55-1).

Boraganlu tag [Boraga:nlu ta:g بۇرْغَانْلۇ تَاق] *ýer ady*: Almalyk hududyda Torgoýly tag we Boraganlu tag atlyk iki serefzar dag bar turur (SB, 121a-33).

borç [bo:rç بۇرچ] *bergi, borç, karz*: Borç (IBM, 189-10). Borjluýy borjydan gurtardy (GA, 15-1). Borjy galmaz Aly ile Omara (KB, 62-14).

borça [borça AERWB] *tüweleý ýaly, tupan ýaly, tüweleý dek, tupan dek*: Türgis kagan süsi otça borça kelti (Bk, gd-27) — *Türgiş kaganyň goşuny ot ýaly, tüweleý ýaly bolup geldi*.

borçlu [bo:rçlu بۇرچْلۇ] *bergili*: Borçluýy borjundan gutargyl (GA, 14-8). Borjluýy borjydan gurtardy (GA, 17-1).

borş [bo:rş بُورْش] S: **borç** Borş (Tuhf, 15b-2).

borş ber- [bo:rş ber- بُورْش بَر] *karz bermek*: Borş berdi (Tuhf, 5b-11).

bory [bo:ry بُرِي، بُورِي] *dilsiz we perdesiz üflenip çalynýan saz guraly*: Bory (Tuhf, 8a-ç). Burmasy altun tuç borylar çalyndy (GA, 63-6). Bory agardyp göçdüler (GA, 283-9).

bosa [bo:sa بوسه] *posa, öpüş, ogşama*: Dodagy bosa diýdi-ýu howala kyldy ýüze (KB, 8-4). Bir bosa dilerem-u any tartynur bize (KB, 342-13). Bosa diledim totagyny tutdy ile (KB, 177-5). Bize bir bosaýy biň satdy (KB, 169-6).

bosaga [بوساڭه ، بوساڭه] *gapynyň aşak bölegine keseligine berkidilip goýulýan agaç*: Ewiňniň bosagasy ýahşy dügül tiýgeý sen (SB, 3a-11). Ewiňizniň bosagasy ýahşy degül, any özge kylyň (SB, 3a-13). Ewiň bosagasy ýahşy turur (SB, 3a-19). Ewiňniň bosagasy ýahşy turur, any ewürmegeý (SB, 3a-21). Ýüzüm bosagaňa sürsem ne ýahşy aýş durur (BD, 37a-7).

bostan [bosta:n بۇستان ، بۇستان] *bag-bakja, bossan*: Ody bostan kyldyň (GA, 251-8). Bitdi bizim bostanymyz (ND, 16a-10). Benüm olsun serwi, bostany-çemen (KB, 50-16). Kadah çöwrüldi uş bostan içinde (Mn, 294b-7). Gül efşanlyk kylar bostan içinde (Mn, 294b-8). Bu gün älemde bir bostan ýok, eý jan (Mn, 299a-5).

boş [بوش ، بوش ، بوش] **1) boş, baglanmadyk, daňylmadyk**: Boş at (MK, III, 90-3). **2) ärinden boşan aýal, ärinden aýrylan aýal**: Boş uragut (MK, III, 89-16). **3) Erkin, azat adam**: Boş kişi (MK, III, 89-15). Boş (IBM, 151-8). **4) gowşak, erkin**: Biri iki tirsegiňi boş tutmakdan bolur (Ýaý, 140a-5). Biri ol gabzaýy boş tutmakdan bolur (Ýaý, 135b-9). **5) näzik, mylaýym, ýumşak**: Boş (Tuhf, 31b-7). **<boş elik – eli boş, wagty bar, işi ýok, işsiz**: Boş elik (MK, III, 90-1).

boşa- [بوشا] *azat bolmak, boşamak*: Boşady (IBM, 104-2).

boşal- [بوشال ، بوشال] *boşamak, boş galmak*: Begler ölmeden il boşaldy (GA, 192-10). Taryklygy boşaldy (GA, 180-4). Ki bir ýyl ile boşaldy, taraşa başlady (KB, 207-14).

boşan- [بوشان] *boşanmak, çözülmek*: Koý boşandy (MK, II, 112-11). At oglanyň bileginden boşandy (GA, 265-5).

boşana boşanala- [boş(a)n boş(a)n(a)l(a)dym MDLNCWB : ANcWB] *azat bolmak, boş bolmak, boşamak, boşap bilmek*: ...Ýagyda boşana boşanaladym (MÇ, gd-7) — Ýagydan azat boldum, (boşanyp) boşadym (boşap bildim).

boşat- [بۇشات] **1) boşatmak, içindäkini çykarmak, dökmek**: Ol tagar boşatty (MK, II, 247-3).

2) boşatmak, çözmek: Ol tügün boşatdy (MK, II, 247-5). **3) talagyny bermek, kowmak**: Ol uragut boşatty (MK, II, 247-5). **4) azat etmek**: Ol bulunug boşatty (MK, II, 247-6).

boşgun- [بۇشگۇن] *eliň işden boşamak, boşanmak*: Är eligi boşgundy (MK, II, 187-11).

boşgur- [boşgurur RWRWGjWB] *öwretmek, nesihat, maslahat, öwüt bermek*: Türk budun ülesikig anta anýyg kisi ança boşgurur ermiş (Kt, go-7) — *Türkmen halkynyň bir bölegine erbet adamlar o taýda şeýle öwredýärmişler (maslahat beripdirler)*.

boşlaglan- [بۇشلاڭلان] *men-menlik etmek, tekepbirlik etmek*: Är işde boşlaglandy (MK, II, 217-1).

boşu- [بۇشۇ] **1) boşatmak, boşanmak, içi geçmek**: Anuň özi boşudy (MK, III, 199-3). **2) boşamak, açylmak, sökülmek**: Tügün boşudy (MK, III, 199-4). **3) talagyny bermek**: Är uragutyn boşudy (MK, III, 199-5).

boşug [بۇشۇڭ] **1) ilçä yzyna gaýtmak üçin soltan tarapyndan berilýän möhürli rugsat haty**: Boşug (MK, I, 310-15). **2) ilçilere berilýän sowgat**: Boşug (MK, I, 310-14). **<boşug aş – ilçä öz ýurduna gaýdanda onuň şanyna berilýän hoşlaşyk nahary**: Boşug aşy (MK, I, 311-10).

boşugu bol- [بۇشۇڭ بول] *boş bolmak, dynç almak (mal hakda)*: At boşugu boldy (MK, I, 372-11).

boşyrak [بۇشراق] *boşrak, gowşagrak, erkinräk*: Aýagy boşyrak bolgaý, anuň üzerine daýanmagaý (Ýaý, 125b-5). Şahadat barmak we baş barmakny boşyrak tutgaý, gaty tutmagaý (Ýaý, 114b-3).

bota I [bo:ta بوتا ، بوتا] **1) köšek**: Bota (Tuhf, 13a-2). **2) ogul**: Botam diýip gäh bozlap gäh ögürse (Ab, 37b-12).

botuk [بۇتۇق] S: **bota** Botuk (MK, III, 164-8).

bow [بۇ] *düwün, çigin*: Bow (Tuhf, 25a-3).

bowaz [بۇواز] *bogaz, bokurdak*: Bowaz (Tuhf, 12b-5).

bowun [بۇوۇن] *bogun*: Bowun (Tuhf, 32b-7).

bowuzla- [بۇوۇزلا] *öldürmek, soýmak, bogazlamak*: Bowuzlady (Tuhf, 16b-2).

boý I [بوي] **1) bedeniň uzynlygy, katdykamat**: Boý: Boý (IBM, 142-14). Boýy uzyn Burla hatun (GA, 3-4). Boýuň hyýaly gözümde kaçan gide çünki (KB, 476-14). Boýy birle saçyny deň ýaratdy (Mn, 290b-6). Aýtgy, eý boýuň tuby butagy (Mn, 297a-5). Boýuňyzga

letafetniň bukaýyn (Mn, 292b-7). Musanyň on gary boýy bar erdi (SB, 9a-26). **2) uzynlyk, boý:** Enesi gelib, ol ýerden iki naýza boýy baljyk çykardy (SB, 31a-21). <**elif boýly** – *dik boýly, uzyn boýly*: Ol elif boýlynyň ýüzüne bahan (KB, 401-14). <**selbi boýly** – S: **elif boýly** Ewden çykub ýöriýende selbi boýlym (GA, 12-9). <**serwi boýly** – S: **elif boýly** Bu serwi boýlylar ahyrynça hylaf (KB, 97-5).

boý II [بوي] *taýpanyň ýa-da ülkäniň aýry-aýry bölekleriniň her biri, tire*: Boý kim (MK, III, 103-6). Resul alaýhyssalam zamanyňa ýakyn baýat boýundan Gorkut ata diýrler bir är gopdy (GA, 2-1).

boý III [بوي] *bölüm, bap*: Bugaç han boýuny beýan eder (GA, 9-13).

boý IV [بوي] *ýandagyň bir görnüşi*: Boý (MK, III, 103-4). Boý (IBM, 77-4, 76-6).

boý V [بوي] *ýan, gapdal* <**boýuňa al-** – *ýanyna almak*: Kyrk ala gözlü ýigidin Oroz boýuna aldy (GA, 126-9). Gara gözü ýigitlerimi boýuma men aluram (GA, 124-6). Oglan kyrk ýigidin boýuna aldy (GA, 34-5).

boý [bo:ý بوي] *ümlük, boý*: Boý, bu zowal gelejek dälü beni görmiş kibi söýlär (GA, 113-8). Boý, dälü bogmamý çykarjak (GA, 114-6).

boýa- [بويًا ، بويًا] *boýamak, reňklemek, reňk çalmak*: Boýady (IBM, 111-6). Boýady (Tuhf, 23a-2). Erse Ýusuf köýlegini gan birle boýab (SB, 4b-3).

boýagçy [بويغچي] *boýagçy, reňkleýji*: Boýagçy (IBM, 156-10).

boýan- [بويان ، بويان] *boýalmak, boýa urulmak, reňkli edilmek*: Boýandy (IBM, 104-17). Aby-häke boýandyň (ND, 14a-12). Gana boýandy ýüregüm sujy nedür soraram (KB, 306-13).

boýla [boýla ALYWB] *dereje, titul*: Kyrkyz ogly men boýla kutlug ýargan men (Sý-2, 3) — *Gyrgyz ogly men, bagtly emin (kazy) men*.

boýla- [بويلا] *gürrüň bermek, hekaýa aýtmak*: Dedem Gorkut boý boýlady, soý soýlady (GA, 34-10).

boýlag [بويلاغ] *ýüp, tanap*: Boýlag (IBM, 172-6).

boýlakak [بيلقاق] *ýogyn içegäniň ýellenmesi*: Boýlakak (IBM, 164-3).

boýmal [بئمل] *boýnunda ak tegmil bolan (at)*: Boýmal at (MK, III, 132-15).

boýnak I [بئق] *dag gerşi*: Boýnak (MK, III, 132-9).

boýnak II [بئق] *hažžyk*: Boýnak (MK, III, 132-10).

boýnat- [بئت] *gopbamlyk, tekepbirlik, gedemlik etdirmek*: Ol ogluny işge boýnatty (MK, II, 287-2).

boýu [بويو] S: **boýy** Boýu (Tuhf, 8a-3).

boýu- I [بوي] *boý almak, ulalmak*: Iýgili ulalýr, kapurgaly boýur (GA, 15-7). Depeçe boýumyş sen, taryça beýniň ýok (GA, 125-10). Boýudy, ýigitjik oldy (GA, 282-1). Beslediler, boýudy (GA, 217-6). Boýudy yşka ki, ezelden anun wysaky imiş (KB, 394-2).

boýun I [بوين ، بون ، بُين] *boýun, bedeniň kelle bilen göwräni birleşdirýän bölegi*: Ýylan kendü egrisin bilmes, tewe boýnyn egri tiýr (MK, I, 114-5). Ol anyň boýnyn gazurdy (MK, II, 63-8). Boýun (IBM, 141-2). Kiçi gardaşynyň boýnun öpdü (GA, 270-2). Biri gyýk oturmakdan bolur boýny gysga kişiýe we dahy biri içgeri çekmekden bolur (Ýaý, 132b-1). Boýnuňy boş tutgaý sen we dahy endamlaryňy boş tutgaý sen (Ýaý, 140a-6). Dahy boýnuna mesh eýlemek (MAS, 24a-6). Ujasy bir sümek arkadan kim, boýunga ýawuk turur (SB, 126a-12). Bir ot kim, galamga ohşar we ady ýeken diýrler, tutub, anyň boýnyga urdy (SB, 127b-2). <**boýnyda bol-** – *günäkär bolmak, üstüne yüklenmek*: Anyň gany biziň boýnymyzga bolmagaý (SB, 4a-22). <**boýnyga sal-** – *üstüne yüklemek, günäkärlemek*: Furud katlga ýetişdi. Keýhysrowga ol wakygadan habar bolub, köb gam we gaýgular ýidi we günähni Tus boýnyga saldy (SB, 14b-20). <**boýun sun-** – *boýun egmek, tabyn bolmak*: Boýun sundum jepaga gul men, eý jan (Mn, 308b-7). Boýun sundum bu ýolda müň belaga (Mn, 303a-3). <**boýun wer-** – *tabyn bolmak*: Ben dahy özüniň buýrugyna boýun wırdim (Ýaý, 100b-2).

boýun II [بئن] *boýun, bogun, sap*: Gylyç boýny (MK, III, 126-17). Byçak boýny (MK, III, 126-17).

boýunduruk [بُونْدُورُوكْ] *boýuntyryk*:
Boýunduruk (MK, III, 135-8).

boýunjyk [بُونْجُوكْ] *boýunjyk*: Gyl kepenek
boýunjygym sürer (GA, 144-4).

boýunla- I [بُونْلَا] *gujaklamak, guçmak, boýnundan ýapyşmak*: Boýunlady (Tuhf, 25b-ç).

boýunla- II [بُونْلَا] *yüzüne ýa-da boýnuna urmak, şarpyk çalmak*: Any şap-şap boýunlady (MK, III, 107-10).

boýy [بُونْی] *beden, ten, kamat*: Boýy (Tuhf, 8a-ç).

boz I [boz qWB بوز] *çal, çalymtyl, kül reňk*: Ekinti Yşbara Ýamtar boz atyg binip tegdi (Kt, gd-33) — *Ikinji (ýola) Yşbara Ýamtaryň boz atyna münüp degdi (hüjüm etdi)*. Eň ilki Tadykyn Çuryň boz atyg binip tegdi (Kt, gd-32) — *Iň ilki (gezek) Tadykyň Çoruň boz atyna münüp degdi (hüjüm etdi)*. Kül tigin Başgu boz at binip tegdi (Kt, gd-38) — *Kültegin Başgu (atly) boz aty münüp degdi (hüjüm etdi)*. Boz (IBM, 168-15). Tiýdi: Bir kişi boz atga minib gele turur (SB, 128b-1). <**boz bulanyk** – *çalymtyl, bulanyk*: Boz bulanyk siller kibi (ND, 42b-8). <**boz monjuk** – *dul hatynlaryň dakynýan monjugy*: Boz monjuk (MK, III, 87-1).

boz II [بُوزْ] *toklutay (guş)*: Boz (MK, III, 86-17).

boz- [bozd(y)m bozd(y)m(y)z qMDqWB بوز] 1) *bozmak, ýykmak, ýumurmak, dargatmak, weýran etmek*: Seleňe kody ýorupan karagyn kysalata ebin barkyn anta bozdym (Bk, gd-37) — *Seleňe boýy bilen aşaklygyna ýöräp (gidip), (olary) gaty gysdym, öýüni, tamyny şol ýerde bozdum (ýykdy)*. ...sogdak tapa süledimiz bozdymyz (Kt, gd-31) — *Sogdaklaryň ülkesine (tarap) goşun çekdik, (öýlerini) ýykyp-ýumurdyk*. Ol ew bozdy (MK, II, 8-7). Maksudym Käbe ewini bozmak turur (SB, 35b-27). 2) *puja çykarmak, bozmak*: Bozuň ahyr tilsimi edip ebnana wujud (ND, 36b-11). Eger men seni bu galganyň tilsimi[ni] bozmakga bir ylym ögretsem, anyň öwezige maňa ne kylgaý sen (SB, 28b-9). 3) *hökümi ýatyrmaq*: Bozanda hökmüni bir-bir, biline Haka inkäri (ND, 37b-5). 4) *ýatyrmaq*: Galyň oguz beglerinden ähdim bozam (GA, 232-12). 5) *zyýan ýetirmek*:

Menim awumy bozma (GA, 43-10). 6) *ýeňmek, derbi-dagyn, çym-pytrak, kül-peýkun etmek*: Any ýaňyp Türgi ýargun költe bozdymyz (Kt, gd-34) — *Ony ýeňip, Türgi ýargun kölüniň (ýanynda) kül-peýekun etdik*. Çü bir bady-saba bozar sypahyn (KB, 463-5). 7) *bozmak, döwmek, bölmek*: Ol ýaýny eger üleşseler, elbette any bozmak gerek (SB, 125a-26). 8) *bölmek, owratmak*: Sameri ol ziwerlerden kim, kybtylardan amanatga alyb erdi, alarny bozub, bir awuç toprak... goşub, baryny suw kylyb bir buzaw ýasady (SB, 8b-13). Ol buzawny suhan birle bozub, derýaga tökdiler (SB, 8b-23).

bozaç [بوزاچ] *boz reňkli*: Sakallu bozaç torgaý saýradykda (GA, 11-3).

bozagçy [بوزاغچى] *bozuju, harap ediji, ýumruju, ýykyju*: Bozagçy (IBM, 158-1).

bozagör [بوزه كور] *bozawer, bozup bermek*: Bozagör yşbu tilsimi okaýyb ylmy ledun (ND, 12a-8).

Bozaýgyr [بوزاىغر] *Bozaýgyr (at ady)*: Beýrek Bozaýgyryna bindi (GA, 37-11). Gazan begiň ynagy Bozaýgyrlu Beýrek çapar ýetdi (GA, 61-6).

bozdur- [بوزدر] *bozdurmak*: Behamdylla, bu jisimiň çün, tilsimin bozduryp (ND, 5a-11).

bozkunça [bozkunça AJWOZWB] *ýok bolynça, weýran bolar derejede*: Tabgaç budun tokydym ýygdy basdym ýaýdym...bozkunça (Oý, sag-1) — *Tabgaç (hytaý) halkyny ýeňdim, ýykdy, basdym, dargatdym ýok bolynça (weýran bolar derejede)*.

bozla- [bo:zla- بوزلا، بوزل، بوزلا] 1) *bozlamak, mylaýym ses bilen sokduryp seslenmek (düýe, köşek hakynda)*: Titir bozlady (MK, III, 216-8). Bozlady (IBM, 124-7). Torumlary bundan bozlaýyb bile geçdi (GA, 139-7). 2) *nala etmek, nalamak*: Baýbüre beg ne aglaýub bozlar sen (GA, 67-13).

bozlan- [bo:zlan- بوزلاند] *bozulmak, haraba bolmak*: Bozlady (Tuhf, 10a-12).

bozlaş- [bo:zlaş- بوزلاش] *bozlaşmak*: Aglaşdylar, bozlaşdylar (GA, 224-2).

bozlaşdyr- [bo:zlaşdyr- بوزلاشدیر] *bozlaşdyr-mak*: Gyzyl dewe gördüginde bozlaşdyran (GA, 45-13).

bozlat- [bo:zlat- بوزلات ، بُزَلَتْ] **1)** *bozlatmak, nala etdirmek*: Ol botany bozlatty (MK, II, 274-5). **2)** *gaty aglatmak*: Kadyn ene diýý bozlatdyňmy (GA, 136-13).

Bozoglan [بوزاولان] *entek at dakylmadyk oglanyň lakamy*: Bu mahalda Bozoglan ýetdi (GA, 72-5). Bozoglan babasynyň ewine geldi (GA, 74-10).

bozu- [بُزُو ، بُزُو] **1)** *yapyşdyrmak, ýelmemek, berçinlemek*: Ol okyn urdy, keýikni ýygaçga bozudy (MK, III, 195-10). **2)** *boýamak*: Tonug bozudy (MK, III, 195-9).

bozug [بُزُوغ] *boýag, reňk*: Barçyn bozugu öňdi (MK, I, 153-3). <üzlek garytmyşga **bozug talkymas** – zamananyň garradan adamsyny boýag gizlemez: Üzlek garytmyşga bozag talkymas (MK, II, 245-10).

bozuk I [بوزوق ، بوزق] *oguz-türkmen taýpalarynyň iki uly toparynyň biri*: Uçok, bozuk ýygnak olsa... (GA, 289-9). Oguz alarnyň adyny bozuk kylyb erdi (SB, 125b-20). Oguz alarny bozuk we üçok lakab kylyb erdi (SB, 125b-16).

bozuk II [بُزُق] *bozuk, haraba, ýumrulan, ýykylan*: Bozuk ew (MK, I, 316-5). Büzener çary unsury, bozukdan eýledi magmur (ND, 9b-3).

bozukmyş [بوزقمیش] *talanan*: Bozukmyş (IBM, 147-4).

bozul- [بُزُل ، بوزول] **1)** *ýykylmak, dargamak, sökülmek*: Ew bozuldy (MK, II, 104-12). Memleket bozulub harab olur (GA, 242-3). Bozuldy köňül muntazym etdi ýaşı gözüm (KB, 379-13). **2)** *hapa bolmak; tolgunmak*: Är bozuldy (MK, II, 104-14). **3)** *ayrylmak*: Bozulmaz bir nepes jürmi ryzaýy hökmi soltandyr (ND, 8b-11). **4)** *bozulmak*: Gulluk bozulyp waslaty-soltan ele girmez (ND, 15b-16).

bozun [بوزُون] *sogrulan diş*: Bozun (Tuhf, 33a-13).

bozuş- [بُزُش] *bozuşmak, söküşmek*: Ol maňa ew bozuşdy (MK, II, 80-11).

böd [bödke AkdVb] *tagt, köşk, hökümet, häkimýet*: Bödke körügime begler gü ýaňlutaýy siz (Kt, go-11) — *Tagta (hökümete) tabyn begler, siz ýalňyşmaga ýakyn ahyryn! (ýalňyşmagyňyz mümkin ahyryn!)* Bödke olurtym (Bk, dg-2) — *Tagta çykdy (tagtda*

oturdym). Bödke özüm oluryp bunça agyr törüg tört buluňdaky budunga itdim (Bk, gd-24) — *Özüm tagta çykyp, (dünyäniň) dört künjündäki halklaryň üstünden şeýle berk häkimligi döretdim (amala aşyrdym)*.

bög [بُوك] *möýüň bir görnüşi*: Bög (MK, III, 95-8).

bögen [بُكَن] *köriçege, böwen*: Bögen (MK, I, 335-1).

Bögi [Bög(i) gVb] *adam ady (erkek), (manysy – akyly, batyr, güýçli, edermen)*: Bögi kagan baňaru ança aýytmys (Tk, dg-34) — *Bögi kagan maňa şeýle aýtdy (diýdi)*.

bögrek [بُكْرَاك] *böwrek*: Bögrek (Tuhf, 30b-ç).

bögü [بُكُو] *alym, akyly*: Bögüni uzurdym (MK, III, 173-16). Bögü bilge (MK, III, 173-14).

bögür I [بُكُر] **S: bögrek** Bögür (MK, I, 301-13).

bögür II [بُكُر] *böwür*: Elin bögrüne urar — (GA, 7-13).

bögür- [بُكُور] *bögürmek, sesli aglamak*: Ogul-ogul diýiban bögürdi (GA, 91-6). Altmyş tutam ala gönderiň ujunda är bögürden (GA, 60-3).

bögüriş- [بُكُوش] *bögürişmek, gaty ses bilen aglaşmak*: Gardaş diýüb aglaşdylar, bögürişdiler (GA, 92-1).

bögürle- [بُكُرْلَا] *böwürüne urmak*: Ol any bögürledi (MK, III, 245-10).

bögürt- [bö:gürt- بُوغُرْد ، بُوغُورْد] *bögürtmek*: Şökli Melegi bögürdibäni, Gazan beg ýere saldy (GA, 120-7). Gaba çomak altynda bögüredeýim seniň için (GA, 129-11).

böhtan [böhta:n بَهْتَان] *töhma, şyltak*: Ögünmeklik awratlara böhtandyr (GA, 198-4). Ýa seniň iblisi daýym, etdigiň böhtan nedir! (ND, 7a-9). Edip dördünji böhtany, iýdi gurtlar diýip ahyr (ND, 22b-8). Diýdüm, ýa Reb, böhtany-azymdur (KB, 129-16).

bökelek [بُوكَلَك] *bökelek, gögeýin*: Adamy bökelek kibi böklüder (GA, 87-13).

böken [بُكَن] *hindi garpyzy*: Böken (MK, I, 335-1).

Bökli [Bökli llkVb] *ýer ady*: Öňre kün togsykda Bökli çölig il (Kt, gd-4) — *Öňde (gündogarda) Bökli çölüniň ili*. Ilgerü kün

togsykda Bökli kaganka tegi süleýü birmis (Kt, gd-8) — *Ilerik (öňe), gündogara, (tä) Bökli kaganlygyna çenli söweşe-söweşe bardylar.*

böklüd [بۆكلود] *bökdürmek, towusdyrmak:* Adamy bökelek kibi böklüder (GA, 87-13).

bökse [بوكسا] *haywanlaryň, mör-möjekleriň bilinden ýokarsy:* Gördi ki, bir mur aýagy-ýu eli ýok, / Böksesi mejruh ýarym bili ýok (Ab, 39b-16).

böl- [بۆل] **1)** *paylamak, böleklemek; bölek-bölek etmek:* Tamam älemni üç bölüb, üç oglyga berdi (SB, 3b-28). Biligeçe iki bölädi (SB, 37b-27). **2)** *bölmek, ýyrtmak:* Eski dewe çuwaly bölädi (GA, 107-7). Iki para bölädi (GA, 230-7).

bölek I [bö:lek بۆلك , بۆلك] **1)** *bölek, topar:* Oguzdan bir bölek atly geldi (GA, 255-10). Bir bölek oba gonmyş idi (GA, 155-9). Bunuň ardynja gel, gör kim, dahy hem üç bölek kowmy (ND, 34a-5). Resul alayhyssalam bir gün bir bölek kişiler üzre geçdi (Ýaý, 103a-2). Emma gybjak we hazar bir bölek ogryharamy tururlar (SB, 37b-13). **2)** *bölek, parça:* Gısusini bölek eýleýübän goşun ýasar (KB, 443). **3)** *ýaýyň kiriş dakylýan gara ilgençekli ýeri:* Fyraklardan bölek jan riştesiden çillewar etmiş, / Gaşyň ýasyn Nowaýy kasdyga ger isteseň gurmak (Ab, 40b-20).

bölek II [bö:lek بۆلەك] *ýygnama, üýşürme, toplama:* Bölek (Tuhf, 12a-1).

bölek kyl- [bö:lek kyl- بۆلك] *bölmek, toparlara bölmek:* Çerikni dört bölek kylyb, Güderzni köp çerikler birle... Balh ýolydan ýiberdi (SB, 14b-23).

bölen [böl(e)n nIvB] *tibetlere degişli dereje ady:* Tüpüt kaganda bölen kelti (Kt, dg-12) — *Tibet kaganyndan bölen geldi.*

böler- [bö:ler- بۆلەر] *mölermek, gözünü mölertmek, gözünü tegeletmek:* Bölerdi (Tuhf, 8b-ç).

bölgüç [bö:lgüç بۆلگۈچ] *haşamlamak, gazyp, nagyş salmak üçin ulanulýan gural:* Bölgüç (IBM, 170-2).

bölük- [bö:lük بۆلۈك] *bölünmek, dargamak, pytramak:* Koý bölükti (MK, II, 94-9).

bölük I [bö:lük بۆلۈك] **S: bölek 1)** Bir bölük koý (MK, I, 322-12).

bölük II [بۆلۈك] *saç, saç örümi:* Bölük (Tuhf, 24a-13).

börek [bö:rek بۆرەك] *böwrek:* Börek (Tuhf, 30b-9).

böreň [بۆرەنك] *suw üýşen ýer:* Böreň-böreň suw (MK, III, 273-11).

böri [böri IrVb bö:ri بۆرى , بۆرى] *möjek, gurt, böri:* Teňri küç birtük üçün Akaňym kagan süsi böri teg ermiş (Kt, gd-12) — *Taňry güýç (kuwwat) bereni üçin kakam kaganyň goşuny böri dek eken.* Ýazyda böri ulysa, ewde it bagry tartyşur (MK, III, 192-12). Gul ýagy, it böri (MK, I, 282-10). Böri goşnusyn iýmez (MK, III, 166-10). Ajykmyş böri koýga girü ýanlyg (Mn, 294a-9).

börk [بۆرك] *börük, telpek, tahýa:* Tatsyz türk bolmas, başsyz börk bolmas (MK, I, 292-14). Ol börk tortulady (MK, III, 260-6).

börkçi [بۆركچى] **S: börükçi** Taz geligi börkçi (MK, I, 25-10).

börke- [بۆركا] *başy büremek:* Bag etrafyda agzyňdan gararyp, sargaryp, / Gunça zeňňary lybasy birle başyn börkedi (Ab, 38b-13).

börkelen- [بۆركلن] *dolmak:* Tamar börkelendi (MK, III, 151-8).

börleýu [bö:rleýu بۆرلەيو] *böri ýaly uwlamak:* Öleşip eren börleýu (MK, I, 164-14).

börük [bö:rük بۆرۈك] **S: börk** Börük (IBM, 166-6). Baş esen olsa, börük bulunmazmy olur (GA, 181-12). Keçe börükli, azgun dinli (GA, 127-11).

börükçi [bö:rükçi بۆرۈكچى] *telpek, tahýa, börük tikýän:* Börükçi (IBM, 157-8).

börüt- [بۆرۈت] *şinelemek, pyntyk ýarmak, börtmek, ösmek:* Börütti (Tuhf, 37a-4).

böý [bö:y بۆي] *möý:* Böý (MK, III, 103-5).

böýle [بۆيلىه , بۆيلىه] **S: beýle** Baýyndyr handan buýruk böýledir (GA, 11-11). Neçün böýle ederd (GA, 155-5). Handan buýruk böýledür (GA, 11-12). Böýle ogyl maňa gerekmez (GA, 19-11). Böýle diýgeç ol namartlar çyka geldi (GA, 21-13). Melekde agyz böýle nije ola dür efşan (KB, 4-12). Ki gören diýe ki, böýle togsa bir merd andan (KB, 312-5).

böýlelik [بويله لك] *şeylelikde*: Böýlelik-le otuz iki kafyr beginiň oglunyň başy burç bedeninde kesilib asylmyş idi (GA, 173-4).

böýük [بيوك، بويك] S: **beýik** Böyük haramy oldy (GA, 216-1). Agzy böyük humralar ortalyga salynmyş idi (GA, 122-13).

bu I [bu WB bu: بو] *bu, şu görkezme çalyşmasy*: Tabgaç Oguz Kytan bu üçegü kabysar kaltaçy biz (Tk, go-12,13) — (*Eger tabgaçlar, oguzlar, kytanlar bu üçüsi birleşip söweşse, (onda) biz galarys (saklanarys)*). Azu bu sabymda igid bargu (Kt, go-10) — *Ýa-da bu sözümde ýalan barmy?* Bu är ol uzun ýaşagu (MK, III, 155-5). Bu don tewükniñtür (IBM, 85-11). Gazanyň bu işlerden habary ýok (GA, 38a-13). Bu ýykylajak ewde un ýok (GA, 11-6). Ne halatdyr, budyr bilsem, degilse reddi Halyk ol (ND, 28a-11). Bulunmaz mawera bunda ki, bunsuz kes ryjal olmaz (ND, 16a-8). Men oňa açmam hyjaly kim, budur käri ezel (ND, 28b-11). Bu wujudym odynda ud oldy (KB, 402-3). Zülfüni tara ki, ola asan bu müşgilim (KB, 5-12). Bu ýolda sabur ýok endişe kylsam (Mn, 299a-9). Bu babda söz we geňeş atam birle turur (SB, 127b-13). <>**bu dem** – *şu zaman, şu wagt*: Saz eýlediler sözi bu dem jümleýi-uşşak (KB, 464-16). <>**bu gadar** – *bu gadar*: Bu gadar nesneden ötri neýe saht olur siz (GA, 89-11). <>**bu gaýatgaça** – *şu çaka çenli, şu derejä çenli*: Bu gaýatgaça diwanalar sözige amal kylur erdik (SB, 122b-2). <>**bu gez** – *bu gezek*: Bu gez Beýrek gyzyň inje biline girdi (GA, 80-13). Bu gez oylan şerab içerken içmez oldy (GA, 72-12). <>**bu gün** – *şu gün*: Bu gün, ýaryn kanda ise gelür (GA, 28-1). Bu gün olturmagyl eýwan içinde (Mn, 294b-11). Bu gün ýok dur, sen Aý dek gökde asra (Mn, 296b-5). Bu günden soň ýüz ellik ýyl ýaşagyl (Mn, 295a-9). Bu gün Kuman han haky turur (SB, 127b-9). <>**bu günki** – *bu günki*: Begler, bu günki begligim bunyň olsun (GA, 111-5). <>**bu katla** – *bu gezek*: Bu katla öldürmedim, ol wagtyň öldürerin (GA, 85-12). <>**bu kerre** – *bu gezek*: Bu kerre ýüz kafyr oglanyň üzerine geldiler (GA, 264-11). <>**bumudyr** – *bumudyr, şumudyr*: Sujum bumudyr (GA, 48-11). <>**bu wejhile** – *bu bolşuňa, bu päliň bilen*: Bu wejhile sen adam gomaz dükeder sen (GA, 219-12). <>**bu ýaňa** – *bu mahal, şu wagt*: Bu ýaňa Şökli Melek kafyrlar-la şin-şadyman iýüb-içüb oturardy (GA, 51-3). <>**bu ýañadan** – *bu*

tarapdan: Bu ýañadan, dahy bezirgenler gelübany Garaderwent agzyna gonmyşlardy (GA, 7b-10).

bu II [bu: بو] *bug, suwuklygyň gyzdyrylmagy netijesinde emele gelyän çygly gaz*: Bu (IBM, 184-5).

buçgak I [بۇغاق] *ýer togalagyny dikligine kesip geçyän çyzyk, ýeriň diametri*: Buçgak (MK, I, 387-15).

buçgak II [بۇغاق] *mal derisi*: Buçgak (MK, I, 387-17).

buçgak III [بۇغاق] *burç*: Buçgak (MK, I, 387-16).

buçgak IV [بۇغاق] *gyrak-bujak, çet*: Ýer buçgagy (MK, I, 387-15).

buçuk [بۇجۇق ، بۇجۇق ، بۇجۇق] *ýary, ýarysy, бүçek (bölek-büçek)*: Buçuk ýarmak (MK, I, 315-11). Buçuk (Tuhf, 36b-6).

buçy [بۇجى] *kirişli saz guraly*: Buçy (MK, III, 165-6).

buda [بودا] *kesmek, pudamak*: Budady hurma ýygajynyň tikenni (ZME, 452; 126-1). Budady (Tuhf, 30a-6).

budag [bu:dag بوداغ ، بداغ] *şaha, pudak*: Anyň nafydan üç ýygajy-ady köb budaglar birle gögerib turur (SB, 129b-4). Gaba agaçda tal budagyň gurymyşdy (GA, 258-6).

Budag [Bu:dag بوداغ] *adam ady (erkek)*: Gara güne ogly Budag (GA, 204-6).

budaý [bu:daý بۇدای] S: **bugdaý** Budaý (Tuhf, 29a-3).

Budraç [بۇدراچ] *adam ady (erkek), ýabaku taýpasynyň hanlarynyň biri*: Budraç (MK, I, 377-6).

budun [bud(u)n NDWB b(u)d(u)n] *halk*: Türk budun (Oý, 2) — *Türkmen halky*. Türk budun ülesikig anta anyyg kisi ança boşgurur ermiş (Kt, go-7) — *Türkmen halkynyň bir bölegine erbet adamlar o taýda şeýle öwredýärmişler (maslahat beripdirler)*. Özüm olurtykyma dört bulundaky budunyg itdim (Bk, dg-9) — *Özüm kagan bolup oturanymda, (dünyäniň) dört künjegindäki halky düzgüne saldym*. Alty otuz ýaşyma çik budun kyrkyz birle ýagy bolty (Bk, gd-26) — *Ýigrimi alty ýaşymda çik halky bilen gyrgyz (halky bize) ýagy boldy*.

budun bol- [bud(u)n boldy ImWB NDWB] *halk bolmak*: Kazgantukyn üçün udug elim kazgantukym üçün il ýeme il bolty budun ýeme budun bolty (Tk, gd-55-56) — (*Ilteriş kagan*) *gazanany üçin, yzy bilen meniň özüim gazanany üçin il ýene il boldy, halk ýene halk boldy*.

budursyn [بُدُرسين] *bedene*: Özümeniň budursyn, oty anyň çaklanur (MK, I, 423-4).

buga I [بوغه] *öküz, buga*: Hanyň bir bugasy wardy (GA, 16-9). Buga buýnyzynda heläk olmyşlardy (GA, 173-10).

buga II [بُغا] *derman, melhem (saryboýa)*: Saryg buga, boz buga (MK, III, 170-10).

Bugaç [بوغاچ] *adam ady (erkek)*: Senin oglyň ady Bugaç olsun (GA, 18-7).

Bugajyk Melek [بوغاجيق ملك] *adam ady (erkek)*: Sol tarafda Bugajyk Melege Gara Budak garşy geldi (GA, 152-12).

bugar- [بُغر] *kesmek, çapmak*: Ol ýygaç bugardy (MK, II, 66-8).

bugarsyk [بُغارصق] *içege*: Bugarsyk (Tuhf, 32b-ç).

bugawy [بُغَاوِي] *bag, düwün*: Bugawy (Tuhf, 29b-1).

bugd [بُغد] *uzaklyk, alyslyk, daşlyk, aralyk*: Yhlas ol unajah bir olur kurb ile bugdy (KB, 413-6).

bugdaý [بُغْدَاي , بُغْدَاي , بُغْدَاي] *bugdaý*: Ol maňa bugdaý ýygysdy (MK, III, 53-12). Bugdaý (IBM, 181-7). Ki berdiň bugdaýyň ahyr samana (ND, 27a-1). Ýeti gök hoşa bugdaý we ýeti guruk hoşa bugdaý gördi (SB, 5a-16). <bugdaý aş – ýarma aşy: Bugdaý aş (IBM, 165-4). <bugdaý başy – 1) baş, sümmül, gylçyk: Bugdaý başy (IBM, 181-8). Bugdaý başy (Tuhf, 19a-ç). 2) gyzlar ýyldyzlar toplumy: Bugdaý başy (IBM, 183-12).

buglat- [bu:glat- بُوْغَلَات] 1) *bugartmak*: Buglatdy (Tuhf, 8a-10). 2) *tütetmek*: Buglatdy (Tuhf, 8a-10).

bugra [بُغْرَا , بُغْرَا , بُغْرَا] *iki örküçli düýe, iner, aýry*: Bugra kükredi (MK, III, 210-3). Bugra (IBM, 77-17). Bir dahy bugrasy wardy (GA, 15-9). Biň bugra getirin (GA, 86-9). Kükärken uş garşuňa bu bugra kakyky (KB, 30-11).

bugra- [بُغْرَا] *çapmak, aýyrmak*: Ol ýygajyg bugrady (MK, III, 207-9).

Bugra han [بوقرا خان] *adam ady (erkek)*: Bugra han ejazat berdi (SB, 128a-20). Erse Bugra han Gara han oglyny badyşahlykga göterib... (SB, 128a-2). <bugra aşy – Bugra hana degişli aş, Bugra hanyň döreden aşy, gyzzyrmaç: Bugra aşy aňa mensub turur (SB, 128a-3).

bugralan- [بُغْرَالَان] *bugra hetdine ýetmek*: Teweýy bugralandy (MK, III, 150-10).

bugral [بُغْرَال قُوي] *boýny ak* <bugral koý – boýny ak goýun: Bugral koý (MK, I, 400-3).

bugruş- [بُغْرُش] *kesişmek*: Ol maňa ýygaç bugruşdy (MK, II, 161-1).

bugu [بوغو] *erkek keyik, sugun*: Wakyg erdi ne ola bugu-ýu maral (Ab, 39b-13).

bugur I [بُغُر] *erkek düýe, iner*: Ýola girende gara bugur görkli (GA, 7-1).

bugur II [بُغُور] *bu gezek, bu sapar*: Bugur Bogazja Fatma diýrler bir hatun wardy (GA, 113-10).

bugurda [بُغُرْدَا] *buýra, burum-burum (saç hakynda)*: Bugurda saç (MK, I, 405-1).

buhar [بُحَار] S: **bu II** Buhary yşkuň ileý-u, duhany hijrün ile (KB, 422-2). 2) *duman*: Ki çyhdy köňüllerde anuň buhary (KB, 310-7).

Buhara [Buha:ra: بُحَارَا] *şäher ady*: Talas we Saýramny Mawerannahr we Buhara we Ho-rezmgeçe tutub... (SB, 121a-21). Ýalguz Agajga kim, Buhara hududyda turur nuzul kyldy (SB, 125a-20).

Buhaýyd [Buha:ýyd بُوْحَايِد] *adam ady (aýal)*: Eneleriniň aty Buhaýyd (SB, 7a-2).

buhsa- [بُخْسَا] *garşylyk görkezmek, kabul etmezlik, tersine etmek*: Ol aňar buhsady (MK, III, 211-5).

buhsat- [بُخْسَت] *tersine etdirmek, ýüz öwürtmek*: Ol oglyny işge buhsatty (MK, II, 270-1).

buhsy [بُخْسِي] *nahar ady*: Buhsy (MK, I, 354-4).

buhruk [بُخْرُك] S: **bugruk** Buhsuk (MK, I, 402-3).

buhuklan- [بُحُكِّلَ] *gandallanmak, eli boýnuna daňylmak*: Boşlaglansa buhsuklanar (MK, II, 217-3).

buhsum [بُحْصَم] *içimlik, içgi*: Buhsum (MK, I, 402-3).

Buhtunnassar [بُحْتُنَّسَّر] *adam ady (erkek)*: Buhtunnassar Luhrasb we Güştasbdan ol beladlarga aml erdi (SB, 2b-9). Buhtunnassar any Şamga ýiberdi (SB, 15a-10).

buhur [بُحُور] *ýakymly ysly madda, hoşboy ysly tütedilýän zatlar*: Köňülüm şöýle mahmurdur ki, janymdan buhury war (KB, 472-4).

bujak [بُجَاق, بوجاغ, بوجق] *bujak, çet, gyra, tarap*: Bujak (Tuhf, 18a-3). Ýatyp zulmat bujagynda, galar ol käni bulmazsa (ND, 28a-4). Galar zulmat bujagynda, gezer ol misginawara (ND, 28a-10). Bujak, ýer, tarap: Bir para biýz kibi salduňsa beni bu bujaga (KB, 426-2). <⇒dün bujagynda – ýarygije: Dün bujagynda Gazan begiň ordasyna geldi (GA, 38-4).

buk- [بُك, بُك] **1** *gizlemek, bukmak*: Bukdy (IBM, 112-5). Boýuňyzga letafetniň bukaýyn (Mn, 292b-7). **2** *bukmak, ýygnamak*: Ol azagyn bukdy (MK, II, 15-3).

buka [buka AOWB] *buga, öküz*: Semiz buka turuk buka (Tk, gb-6) — *Semiz öküz, arryk (tyrryk) öküz*.

bukaç I [بُكَاج] *tabak, gazan*: Aşyç bukaç (MK, I, 298-15).

Bukaç art [بُكَاجْ آرْت] *ýer ady (dag geçelgesiniň ady)*: Bukaç art (MK, I, 344-7).

bukag [buka:g بُكَاع] *mülkler, mülk ýerleri*: — ...kim ekser belad we rybag we bukag bizge il we mutyg bolub, mal kabul kylyb tururlar (SB, 141b-26).

Bukag tutuk [Buk(a)g tut(u)k OTWT GhWB] *adam ady (erkek), lakamy*: Bukag tutuk (Bk, go-10)

bukagu / bukagy [بُكَاغُو, بُكَاغُو] **1** *ogrynyň boýnuna salnyňan syrtmak, bukaw*: Bukagu (MK, I, 372-15). **2** *zynjyr, kösse, bent, duşak*: Agur bukagu topujygyn döger diýgil (GA, 144-5). **3** *bag, düwün*: Bukagy (Tuhf, 29b-ç).

bukak [بُكَاق] *daşlyk, peteke, alkym*: Bukak (MK, II, 227-15).

bukaly [buk(a)ly ILOWB] *öküzli, bugaly*: Turuk bukaly semiz bukaly (Tk, gb-5) — *Arryk (tyrryk) bugaly (öküzli), semiz bugaly (öküzli)*

Bukarak [Buk(a)r(a)k hRhWB] *ýer ady, Buhara*: ...Bukarak ulyş budunta Neň Seňün Ogul Tarkan kelti (Kt, dg-12) — *Buhara ulusynyn halkyndan Neň Seňün [we] Ogul Tarhan geldi*.

bukat- [بُكَت] *buga, öküz bolup ýetişmek*: Buzagu bukatty (MK, II, 248-9).

Bukrat hekim [Bukra:t heki:m بِقْرَاطْ حَكِيم] *adam ady (erkek)*: Hükemaýy kim, aňa mugasyr erdiler, Mykratys we Bukrat hekim erdiler (SB, 18b-26).

bukry- [بُكَرَى] *bökmek, ylgamak, çapmak*: At bukrydy (MK, III, 208-7).

bukuklan- [بُكُكِّلَ] *güllemek, gunçalamak, gül açmak*: Çeçek bukuklandy (MK, II, 228-3).

bukuklug [بُكُكْلُغ] *alkym çişme keselli (adam)*: Bukuklug är (MK, I, 412-2).

bukul- [بُكُل] *bükülmek, burulmak, eplenmek*: Azak bukuldý (MK, II, 105-1).

bukun- [بُكُن] *ýygnamak, yzyna çekmek*: Är azagyn bukundy (MK, II, 113-1).

bukursy [بُكَرْسِي] *demir, azal, ýerdemir*: Bukursy (MK, III, 183-13).

bul- [bultum MTLWB بُول] **1** *tapmak*: Çölgi az eri bultum (Tk, gd-23) — *Çölü azlardan bir äri (adamy) tapdym*. Bir arslan bulub beslemiş (GA, 213-9). Ger bulur isem ýary dil aramy bu gije (KB, 462-13). Hiç bulmadym ol emeli andan emelden (KB, 471-7). Zülfün eren ýere kohusyny bulam diýü / Sünbül ýüzin sürer, özni häksar eder (KB, 86-14). Ki bulmady bu älem içinde kişi murad (KB, 505-10). Sun bize saky ayak, geri bulunmaz baýak, / Çünki jahandur geçer, bizi goýmagyl ýaýak (KB, 91-6). Kişi ol soltanaty bulmas ynsan (Mn, 302a-3). Ýene fursat bile buldum mahalny (Mn, 293a-2). Hakykat älemini munda bulgaý (Mn, 313b-6). **2** [bul LWB] *almak tapmak*: On ýaşda Umaý teg ögim katun kutyňa inim Kül tigin är at buldy (Kt, gd-31) — *Humay dek ejemiň bagtyyna inim Kültegin on ýaşynda är adyny aldy (tapdy)*.

bula- I [بُلا] *buglap bişirmek*: Guzy bulady (MK, III, 202-7).

bulag [بلاغ ، بولاغ] *çeşme, bulak, akar suw*: Işığıň topragy köwser bulagy (Mn, 297a-6). Eýle kim eýlär suwun efun artmakdan bulag (Ab, 40b-2).

bulajab [بوالعجب] *geň galdyryjy, ajaýyp*: Bulajab oldur ki, sen bu aýnumuň ynsany sen (KB, 454-14). Bulajab budur ki, häki zülfüň içün her sabah (KB, 141-15).

bulak I [بلاق ، بُلُق] **1)** *boýy gysga, sagrýsy ýaýbaň (at)*: Bulak (MK, I, 317-6). **2)** *kesir, ürkek (at)*: Bulak (IBM, 171-7).

bulak II [بُلُق] *türkmenlere garyndaş bir taýpa*: Alka bulak (MK, I, 317-7).

Bulan [بولان] *adam ady (erkek)*: Bir ogly bar, turur ady Bulan (SB, 126a-27).

bulan [بولان ، بِلَان] *gulan (haywan ady)*: Bulan (MK, I, 346-11). Bulan (Tuhf, 39a-7).

bulan- [بُولَان] *bulanmak, bulançak bolmak*: Bulandy (Tuhf, 26a-3).

bulanak [بُولَانَاك] *bulanyk, bulançak*: Bulanak (Tuhf, 25a-8).

bulanuk [بُولَانُوك] S: **bulanak** Bulanuk — (Tuhf, 25a-ç).

bulanyk [بولانق] S: **bulanak** Boz bulanyk siller kibi (ND, 42b-8). Gan bulanyk sil degilmi (ND, 43b-9).

bulamaç [بُلَامَاچ] *bulamak (nahar)*: Bulamaç (Tuhf, 14a-12).

bulaş- [بولاش] *bulaşmak, garyşmak*: Gara gana bulaşdy (GA, 297-12). Gana bulaş lebine erişe gör, eý köňül (KB, 504-12). Gözümiň ýaşyndan köwser bulaşgaý (Mn, 296a-11).

bulaştyr- [بُولَاشْتِیر] *bulaşdyrmak, hapalamak, zaýalamak*: Bulaştyrdy (Tuhf, 32a-ç).

bulat- [bu:lat- بُلَات] *buglatmak, buglap bişirtmek*: Ol guzy bulatty (MK, II, 250-3).

bulaw [بُولَاو] *serdesse, ýogyn taýak, degenek, tokmak*: Bulaw (Tuhf, 15b-5).

bulaýdyr [بُولَايْ دِر] *şeyledir, beýledir, sonuň ýalydyr*: Bulaýdyr (Tuhf, 37b-12).

bulduk- [بُلْدُك] *tapylmak*: Buldukty neň (MK, II, 179-7).

bulduny [بُلْدُونِي] *nahar ady*: Bulduny (MK, I, 407-14).

buldur-buldur [بولدر بولدر] *buldur-buldur, däne-däne, iri göz yaş damjasy*: Buldur-buldur gözünüň ýaşy rowan oldy (GA, 102-6). Buldur-buldur gözleriniň ýaşy akar (GA, 113-5).

buldur-buldur et- [بُلْدُز بُلْدُز ات] *bulduramak, daşyň suwa gaçanda buldur-buldur ses çykarmagy*: Taş guzukka tüşti, buldur-buldur etti (MK, I, 380-10).

bulduz- [بُلْدُز] *tapdyrmak, gözletmek*: Bulduzdy neňni (MK, II, 160-8).

bulfuzul [bulfu:zu:l بُولْفُزُول] *biderek gürläýän, samahyllaýan, ugur utgasyz gürläýän*: Akyl ol aradadur bir bulfuzul (KB, 398-15).

bulga- I [بُلْغَا] **1)** *bulamak, bulandyrmak*: Ol suwug bulgady (MK, III, 214-14). **2)** *bulamak, garyşdyrmak*: Ol tutmaç bulgady (MK, III, 214-14). **3)** [bulg(a)ýyn NIYGLWB] *bulamak, bulagaýlyk, pitne, gozgalan turuzmak*: İçre ben bulgaýyn, timis (MÇ, go-4) — İçden men bulagaýlyk (pitne) turzaýyn — diýdi. <köňli **bulga-** — ýüregini bulamak, işdäsini kesmek: Ol ar anyň köňlin bulgady (MK, III, 214-16).

bulgag [بولغاغ] *bulagaýlyk, topalaň, talaň*: Diýme köňlün mülki kaý çagydan ýolug olmuş harap, / Tä bu keşwer ählige düşmüş fyrakyň bulgagy (Ab, 40b-5).

bulgak [bulg(a)k hGLWB] **1)** *baş-başdak (ýagdaýda), pytraňny (ýagdaýda)*: Türk budun ýeme bulgak ol timis (Tk, gd-22) — *Türkmen halky ýene baş-başdak (ýagdaýda) diýdi.*

2) [bulg(a)kyn nIhGLWB] *bulagaýlyk, ynjalysyzlyk, bulaşmaklyk*: Tokuz oguz budun kentü budunum erti teňri ýir bulgakyn üçün ýagy bolty (Kt, dg-4) — *Dokuz oguz halky öz halkymdy, gök (asman)- ýer bulaşany üçin (bize) ýagy boldy.* Teňri ýer bulgakyn üçün ödiňe köni tegdik üçün ýagy boldy (Bk, gd-29) — *Gök-ýer ynjalysyzlanany (bulaşany) üçin, ötlerine görüplik (keseli) degeni üçin (bize) ýagy boldular.*

Bulgak [بُلْغَاك] *adam ady (erkek)*: Bulgak (MK, I, 389-2).

bulgama [بُلْغَمَا] *tagamsyz, ýagsyz aş, nahar*: Bulgama (MK, I, 407-9).

bulgamaç [بولغماچ] S: **bulamaç** Bulgamaç (IBM, 165-5).

bulgan- [بُلْغَن] 1) *tolgunmak, gazaplanmak, gaharlanmak*: Beg aňar bulgandy (MK, II, 187-16). Ol aňar bulgandy telgendi (MK, II, 191-9). 2) *bulanmak, bulandyrmak*: Suw bulgandy (MK, II, 187-14). <>**köňül bulgan-** – *ýürek bulanmak, gusmak islemek*: Köňül bulgandy (MK, II, 187-14).

Bulgar [Bulga:r بلغار] *ýer-ýurt ady*: Bulgar we Saraý kim, any Beledis-serir diýerler (SB, 19b-19).

bulgaş [بُلْغَاش] *ýetip gelýän duşman howpundan adamlarda döreyän gorky, wehim, howsala, dowul*: Bulgaş (MK, I, 383-4).

bulgaýuk [بُلْغَايُك] *bulanyk*: Bulgaýuk (MK, III, 236-15).

bulguna [بُلْغُنا] *ýylgyna meňzeş gyzyl agaç*: – Bulguna (MK, I, 407-11).

bulhöwes- [بواهوس] *ham-hyýala, biderek zatlara höwes edýän*: Eý haýasyz bulhöwes, bar baht edip söýle söz (ND, 44a-3).

bulmak [بولق] *tapmak*: Sanygyň bulmak dilärsen, ýokla Zahyd sen-seni (ND, 14b-15). Bar ýöri, bul bir mürebbi, bulmak istärsen Ony (ND, 16b-12).

bulna- [بُلْنا] *ýesir almak, ýesir düşmek, bende etmek*: Är ýagyny bulnady (MK, III, 222-16). Bulnar meni olas göz (MK, I, 58-14).

bulnat- [بُلْنت] *ýesir aldyrmak*: Ol any bulnatty (MK, II, 281-11).

bulud [بولود ، بُولْد] S: **bulut** Buluduň ýagmury çohmy, ýa gözüm ýaşlarymy (KB, 483-16).

bulug [بلوغ] *ýetginjeklik, kämillik ýaşı*: Ol müddetde etfal bulug heddige ýetib, Oguznyň anda tört oguly mütewellid boldy (SB, 122a-7). Ol bulug heddige ýetgünçä aňa bir naýyb tagýyn kylyb olturtaly (SB, 126b-29).

bulukluk eýle- [بُلُوق لُوق اَيْلَا] *galmagal etmek, bulagaýlyk etmek*: Bulukluk eýledi (Tuhf, 26a-11).

bulun [بُلْن] *ýesir*: Sözge süjünse bulun baryr (MK, II, 119-3). Bulun ýülündi (MK, III, 61-5).

bulun- [بُلْن] *tapylmak*: Bitük bulundy (MK, II, 113-9). Mende bulnur sewinç oty kazgu atar (MK, III, 276-12). Galar jaýy, nübüwwetde bulunmaz dinde imany (ND, 42b-2).

bulun kyl- [بُلْن قِيل] *ýesir etmek, tutmak*: Bulun kylyb, başy ýaryb (MK, I, 335-4).

buluň [bul(u)ňd(a)ky lhDFLWB , bul(u)ň(y)g GFLWH بُلْئُك] *burç, çüňk, künjek, ýan, tarap*: Tört buluňyg (Oý, çep-1) — (*Dünyäniň*) dört künjegini. Özüm olurtykyma dört buluňdaky budunyň itdim (Bk, dg-9) — *Özüm kagan bolup oturanymda, (dünyäniň) dört künjegindäki halky düzgüne saldy.* Buluň (MK, III, 274-11).

buluňdaky [bul(u)ňd(a)ky lhDFLWB] *künjekdäki, tarapdaky*: Bökde özüm oluryp bunça agyr törüg dört buluňdaky budunga itdim (Bk, gd-24) — *Özüm tagta çykyp, (dünyäniň) dört künjündäki halklaryň üstünden şeýle berk häkimligi döretdim (amala aşyrdym).*

buluş- I [بُلُشْ ، بولش] *tapyşmak, duşuşmak, garşylamak*: Olar iki bir-birik buluşdy (MK, II, 86-12). Beýrek adlu bir ýigide buluşmadyňmy? (GA, 104-5). Begler, gardaş ugryna Depegöz ile buluşaram (GA, 224-6).

buluş- II [بُولُوش] *ýardam etmek, kömek etmek*: Buluşdy (Tuhf, 19b-13).

bulut [بُلُوت ، بولت ، بُولُوت] *bulut*: Guýdy bulut ýagmuryn (MK, III, 29-13). Bulut (IBM, 184-2). Gara bulut diýdigiň seniň döwletiňdir (GA, 43-7). Ýuha bulytda sana sen ki, düşer kowsy-kuzah (KB, 503-4). Bulutlar bil deg kükräb ýörürler (Mn, 291a-2). Nägäh asman ýüzide bir bulut peýda boldy (SB, 6b-31). Alar ol bulutny görüb hoş hal boldylar (SB, 6b-31).

bulynyjah [بُولِينِيَجْ] *tapylsa, tapylan badyna*: Magşugyň bulynyjah saçy uzyn, bili inçesi (KB, 110-12).

bulyt- [bul(y)t mWB] *bolmak, dolmak*: Kül tigin ölip kyrk artuky ýiti ýaşyk bulyt (Kt, dg-gd-1) — *Kültegin ölende, kyrk ýedi ýaşyndady (ýaşy dolupdy).*

bulytlan- / bulutlan- [بُلُوتْلَانْ ، بُلُوتْلَانْ] *bulutlanmak, bulutlaşmak*: Gök bulutlandy (MK, II, 209-13). Bulytlandy (Tuhf, 27a-8).

Bumyn kagan [Bum(y)n k(a)g(a)n NGH NMWB] *adam ady (erkek), Göktürkmen*

döwletini esaslandyran hökümdar: Kisi oglunta üze eçim apam Bumyn kagan Istemi kagan olurmyş (Kt, gd-1) — Adam oglunyň üstünde (meniň) ata-babam (öten garyndaşlarym) Bumyn kagan, Istemi kagan han bolup oturypdyrlar. Eçümüz apamyz Bumyn kagan dört buluňyg kysmys (Oý, çep-1) — Biziň atamyz-babamyz Bumyn kagan (dünyäniň) dört künjegini gysypdyr (eýeläpdir).

bunça [bunça AJWB بونچا] *munça, şunça, şeýle: Men iniligi bunça başlaýu kazganmatyn türk budun ölteçi erdi (Bk, gd-33) — Men şeýle uly isleg bilen başlap (jan edip) gazanmadyk bolsam, türkmen halky heläk boljakdy. Bunça — kazganyp akaňym kagan yt ýyl onunç aý alty otuzka uça bardy (Bk, go-10) — Şunça gazanyp (basyp alyp), kakam kagan it ýylynyň onunjy aýynyň ýigrimi altynjy güni aradan çykdy (uçup gitdi). Bunça adamlara Zarb urarmyş (GA, 274-7). Bunça usýan ile, ýa Reb, kimseler ýol warmyýa (ND, 32b-11).*

bunçalaýyn [بونچالاين] S: **bunjylaýyn** Ojagyňa bunçalaýyn awrat gelsün (GA, 7-10). Bunçalaýyn göz erer ýerde begüm, ynsan kany (KB, 89-11).

bunda [بوند] *bu ýerde, munda: Ýohsa seni bunda gurtlar, guşlar iýr (GA, 51-6). Beni-bunda gelüb halallyga alurmyy sen (GA, 98-8). Gaýra faş etme kerem kyl, eýlegil bunda karar (ND, 12a-2). Fil-mesel etmese Hak, bir şeyi bunda weram (ND, 24b-9).*

bundan [بوندن] *mundan: Waryň bundan paý diläň (GA, 76-13). Nedir bundan garaz şahym, küşad et mekdebi-yşky (ND, 3b-10).*

bunjylaýyn [بونجیلاين] *şunuň ýaly, şu mukdarda, şeýle, şeýlelikde: Ojagyňa bunjylaýyn awrat gelmesün (GA, 7-10). Gujur uş görmemişüz bunjylaýyn bir dahy hiç (KB, 151-16). Kim görmiş ola bunjylaýyn kyl ile kaly (KB, 459-11).*

bunta [bunta AUWB] *munda, bu, şu ýerde: Türk budunyň tirip il tutsykyňyn bunta urtym (Kt, go-10) — (Men) türkmen halkyny ýygnap, taýpa birleşigini nähili gurmalydygyny munda (bu daşda oýduryp) ýazdyrdym.*

bunuň [بونك] *munuň: Bunuň alnyna neýe taýak oluryn (GA, 17-2). <b>bunuň kibi —*

munuň ýaly: Ojagyňa bunuň kibi awrat gelmesün (GA, 9-3). Bunuň kibiniň bäbekleri bitmesün (GA, 9-2).

bunýad [bunýa:d بۇنىاد] *binýat, esas: Kendü bunýadyny ol ebter goýmaz (KB, 527-14).*

bunýad ed- [bunýa:d ed- بۇنىاد ايد] *başlamak, girişmek: Toty ger bunýad ede kowl-u amal (KB, 601-11).*

bunýad kyl- [bunýa:d kyl- بۇنىاد قیل] S: **bunýad et-** Musa kim, ol halny muşahyda kyldy, jezag we fezag bunýad kylyb, doga kyldy (SB, 9a-1).

buny [buny INWB] *muny: On ok ogluňa tatyňa tegi buny körü biliň (Bk, dg-15) — On ok (taýpasynyň) ogluny (adamlaryny), tatyna (gelmişeklerine) çenli muňa (ýadygärlige) seredip bilip bilersiňiz. Ol kyrk namardlar buny tuýdylar (GA, 29-10).*

buň I [buň FWB بونك] *gaýgy, gam, gussa, hasrat, agyry, ünji, alada: Ilte buň yok (Kt, go-3) — Ilde gaýgy-gam yok. Ötüken ýir oluryp arkyş tirkış ysar neň buňug yok (Kt, go-8) — (Türkmen halky) Ötükende (Ötüken diýen ýerde) oturyp, argyş-tirkış kerwen ýöretseň, hiç hili gaýgy-aladaň (bolmaz) yok. Neň ýerdeki kaganlyg budunka buntügi bar erser ne buňy bar erteçi ermis (Tk, gd-56-57) — Haýsy-da bolsa, (bir) ýerde kaganly (hanly) halkyň (bir) işýakmazy (işsizi) bar bolsa, (gör, ol halka) nähili hasrat bolardy. Hiç ýigide wermesün kadyr Taňry göz buňyny (GA, 231-5)*

buň II [بۇنك] «*buň*» *edip çykýan ses: Buň etti (MK, III, 262-9).*

buň III [بۇنك] *gysga boýly, tagaşyksyz, semiz adam: Buň (MK, III, 262-8).*

buňa [بونكه] *muňa: Beýrek buňa bir kömlek bagyşlamyş idi (GA, 93-8).*

buňa başy [buňa b(a)şy lcB : AFIB] *müňbaşy: Özümün öňre buňa basy yty (MÇ, dg-6) — Özümi müňbaşy edip, öňe (günorta-gündogara) iberdi.*

buňad- [buň(a)d(y)p PDFWB] *gaýgylanmak, gamlanmak; kynçylyk kynlyk bilen, zordan: Buňadyp kagan ýelü kör timis (Tk, dg-26) — Kagan zordan (ýa-da gussalanyp): — Haýdaweriň! (ýa-da tizleşeweriň!) — diýdi.*

buňal- [بوڭال] *gayýylanmak, gussalanmak, aladalanmak*: Oguz eliňde zebun oldy, buňaldy (GA, 219-0). Ne oldy böýle, buňaldyň (GA, 88-7). Beýrek buňaldy (GA, 80-9).

buň et- [بۇڭ ات] *düňküldemek, ýykylmak*:
- Buň etti (MK, III, 262-9).

buňlu [بوڭلو] *gayýgylý, gamly, gussaly, aladaly*: Gara başym buňlu oldy (GA, 290-11). Babam buňlu diýgil (GA, 245-2).

buňsyz I [buňs(y)z qSFWB] *gayýgysyz, gamsyz, aladasyz, arkaýyn*: Türk budun özüň edgü körteji sen ebine kirteçi sen buňsyz boldaýy sen (Bk, dg-14) — *Türkmen halky, özüň eýgilik (ýagşylyk) görersiň, öýünde (rahat) girip-çykyp, aladasyz bolarsyň*. Otuz artuky bir ýaşyma karluk budun buňsyz erür barur erkli ýagy bolty (Bk, gd-29) — *Otuz bir ýaşymdakam, garlyk halky aladasyz arkaýyn göçüp-gonup ýörşüne (bize) ýagy boldy*.

buňsyz II [buňs(y)z qSFWB] *çäksiz, sansyz, hasapsyz, örän köp, juda kân*: Türkmen budunyma kazgany birtim iti birtim ... buňsyz kyltym (Bk, dg-12) — *Türkmen halkyma gazanyp berdim, edip berdim, bu işi çäksiz (ýa-da sansyz-hasapsyz, juda kân) kылдым (etdim)*. Ol ýerte ben bilge Tonýukuk tegürtik üçün saryg altun... buňsyz kelürti (Tk, go-47,46) — *Men akyllý Tonýukuk ol ýere (goşunly) baryp ýetenim üçün sary altyny hasapsyz getirdiler*. Altun kümüş isigti kutaý buňsyz ança birür Tabgaç budun (Kt, go-5) — *Tabgaç (Hytaý) halky altyny, kümşi, spirti, ýüpegi çäksiz (hasapsyz) berýär*.

buňul- [بوڭول] *gayýylanmak, gamlanmak*: Buňulmyş sen, saňa ne olmyş (GA, 149-10).

bur- [بۇر] *egirmek, işmek, tovlamak*: Burdy (Tuhf, 28b-ç).

bura [بورا] *bu ýer*: Buralarda neýlär sen? (GA, 84-7). Aýaklular buraýa geldigi ýok (GA, 83-5). Beg burada habarlaşmyş (GA, 44-4).

bura- [بورا] *warkyldamak, garkyldamak, käkelemek*: Buramak (Tuhf, 29a-2).

Buraňsähri [Bura:ňsähri بران شهري] *adam ady (erkek)*: Andak kim, güzeri Buraňsährige erdi (SB, 39b-20). Ýene sabyr we sebat iş buýurub, bir nama Buraňsährige ýazdy kim, niçün gafyl oturub erdiňiz (SB, 39b-21).

buraw [بوراء] *buraw, burma*: Buraw (Tuhf, 7b-13).

burba- [بۇربا] *yza çekmek, soňa goýmak, gijikdirmek*: Är işig burbady (MK, III, 205-10).

burbag [burba:گ] *işi gijikdirmeklik, işi soňa goýmaklyk*: Burbag (MK, I, 384-55).

burbal- [بۇربال] *bulaşmak*: Anyň işi burbaldy (MK, II, 180-13).

burbaş- [بۇرباش] *garyşmak, gatyşmak, bulaşmak*: Iş burbaşdy (MK, II, 160-13).

burbat- [بۇربات] *bulaşdyrmak, garym-gatym etmek*: Ol anyň işin burbatty (MK, II, 263-13).

burç [برج] *galanyň küňresi, gala seňňeri*: Başy burç bedeninde kesilüb asylmyş idi (GA, 173-5).

burçak [بۇرچاق] 1) *noýba, nohut*: Burçak (MK, I, 388-7). 2) *der*: Burçak (MK, I, 388-7). <>**burçak-burçak derle-** — *burçak-burçak derlemek*: Yigit burçak-burçak derlemiş (GA, 262-12).

burçaklan- [بۇرچاكلان] *deriň burçak-burçak bolmagy*: Ter burçaklandy (MK, II, 218-5). Ter burçaklandy (MK, I, 388-8).

burçin [بورچين] *urkaçy keyik*: Burçin (Ab, 39a-7).

burdagan [بورداغان] *ýumurtga basýan küirk, towuk*: Ketekde galan burdagan mäkiýan, / Ne maglumy uçmakga südürýän (Ab, 38b-3).

burduz [بۇرڈوز] *bag, bossan, bakja*: Burduz (MK, I, 381-8).

Buräsb [Burä:sb بوراسب] *adam ady (erkek), Zahhagyň beýleki bir ady*: Zahhak magruf be Buräsb zikri (SB, 2a-21). Ajam aýturlar kim, anyň aty Buräsb (SB, 2a-21). Buräsb, ýagny Dahhak, aýturlar kim, on aýyb we afat anda bar erdi (SB, 2a-22).

burga [بورغا] *surnay, tüýdük*: Burga (Tuhf, 8a-1).

burgan [بورغان] *boragan, boran*: Burgan (Tuhf, 17b-11).

burgu [Burguda ADWGRWB] *ýer ady*: Burguda ýetdim (MÇ, gd-3) — *(Olaryň yzyndan) Burguda ýetdim*.

burgu II [بۇرگۇ] *buraw*: Burgu (Tuhf, 34a-5).

burguçy [برغوچی] *surnayçy*: Burguçy (IBM, 155-2).

burgul [بُورْغُول] *yarma, köje*: Burgul (Tuhf, 11b-ç).

burgun [بُورْغُون] S: **burgul** Burgun (Tuhf, 11b-11).

burguy [burgu:y بُرْغُوى] *surnay, tüýdük*: Burguy (MK, III, 182-14).

burgy [بُرْغى] S: **buraw** Burgy (Tuhf, 7b-ç).

burhan I [burha:n بُرْهَان] *but, butparazçylyk*: Burhanga ýükündi (MK, III, 60-12). <>**bazar burhan** – *oýunjak, gurdjak*: Bazar burhan (MK, I, 364-9).

burhan II [burha:n بُرْهَان] *delil, subutnama, esas*: Burhan ile sabyt kyluram göreli saýy seni (KB, 117-9).

burj I [برج] *zodiak, ýyldyzlar toparynyň umumy ady, toplumyň her biri*: Ýüzüň-gaşyň kuýaş aý burjy içre (Mn, 302b-9). <>**burjy-hamal** – *guzy ýyldyzlar topary*: Ýaz oldy ki, güneş togysar burjy-hamaldan (KB, 471-5). <>**burjy-hidaýat** – *dogry, hak ýola gönükdirmek*: Togup burjy-hidaýatdan tamam älem olur towhyd (ND, 6b-10).

burj II [برج] *diň, minara*: Akhysar galasynyň burjyn ýykdy (GA, 280-2). Bu otuz iki baş kim, burjda asylymyş idi (GA, 173-8).

burkug [برقع] *perde, nykap*: Saçydan burkug aýlandy ki, degmeýe ýawuz gözler (KB, 316-11). Ýüzi bir perde baglab erdi, bir burkug dek (SB, 8b-29).

burkur- [بُرْكُرْ] *bürüşmek, gaşyňy çytmak*: Eşler ýüzi burkurdy (MK, II, 135-8).

burkut- [بُرْكُتْ] *bürüşdirmek, kürşertmek*: Ol ýüzin burkutty (MK, II, 272-13).

burky [بُرْقى] *bürüşik, çytyk* <>**burky neň** – *ýüzi bürüşen, ýüzi salyk*: Burky neň (MK, I, 357-3).

Burla hatun [Burla ha:tun بُرْلا خاتون] *adam ady (aýal)*: Boýy uzyn Burla hatun ýesir gitdi (GA, 38-8).

burma I [بورمه] *burma, burum-burum, aýlaw*: Buýnuzy burma goçlarymyz aldugy ýok (GA, 107-1). Burmasy altun tuç borular çalyndy (GA, 63-5).

burma II [بُورْمَا] *manjanyk, daş atyp gala diwarlaryny ýýkmak üçin ulanylýan söweş enjamy*: Burma (Tuhf, 34a-1).

burn [بُورْن] *çüňk, burun, tumşuk*: Burn (Tuhf, 33b-8).

burna [بورنا] *ilki, öň, başda*: Iş günü goýganda adu sary ýör, / Tura bile burna salyňny tüz (Ab, 38a-20).

burnag [بُورْنَاغ] *yokarlygyna we aşaklygyna gidýän ýol*: Taşyý itig-u ýoly burnag idi (Ab, 38b-7).

bursak [bu:rsak بُورْصَاق] *çörek, bogursak (pişme)*: Bursak (Tuhf, 14a-10).

bursla- [بُورْصَلَا] *mallara iým bermek*: Burslady (Tuhf, 26a-12).

BUR **burslan I** [بُورْسلان] *babyr, peleň*: Burslan (MK, III, 309-1).

Burslan II [بُورْسلان] *adam ady (erkek)*: Burslan (MK, III, 309-3).

Bursuk [بُورْسُوق] *ýer ady*: Gyşlagy hem ol hududda Bursuk we Garagum kim, Garagurumga magruf turur (SB, 120b-4). Sag golga Bursuk... mugaýýan boldy (SB, 126a-17).

bursumak [بُورْسُمَاق] *torsuk*: Bursumak (MK, III, 308-6).

burşa [بُورْشَا] *burç, çüňk*: Burşa (Tuhf, 28-5).

burşak [بُورْشَاق] *çagyl, uşak daş*: Bursak (Tuhf, 12b-12).

burt [بُورْت] *garabasma, basyrganma*: Burt (MK, I, 286-6). <>**burt bas-** – *gara basmak, ukuda basyrganmak*: Any burt basdy (MK, II, 9-17).

burta [بُورْتَا] *geýime dakylýan tegelejek ýuka zerler*: Burta (MK, I, 348-16).

burtalan- [بُورْتَلَن] *zer çaymak, gyzył çaymak, zer gaşlary dakmak*: Bört burtalandy (MK, III, 150-8).

burtan- [بُورْتَان] *gaharlanmak*: Burtandy (IBM, 107-13).

burtur- [بُورْتُورْ] *çytylmak, gamaşyp durmak, bürüşdirmek (ýüz hakynda)*: Burturdy (Tuhf, 24b-5; 26a-1).

burun I [بُورُنْ ، برون ، برون ، برون] *burun, adam agzasy*: Burun ganady (MK, I, 346-2). Guzugda suw bar, it burny tegmes (MK, I, 313-5). Burun

(IBM, 140-11). Burnundan gany düdük kibi şorlady (GA, 252-3). Kimiň burnun, kimiň gulagyn ýimege başlady (GA, 217-7). Gulak burnyny kesdiler (SB, 11b-28).

burun II [بُرُنْ] *burun, geografik adalga:* Tag burny (MK, I, 334-5).

burun III [بُرون ، بُرن ، بُرنْ ، بُرونْ] *öň, ozal, öňürti:* Soňuk burunga ýetirildi (MK, III, 75-7). Burun, elkyssa, beg medhin aýaýyn (Mn, 293b-6). Baş barmagy şahadat barmakdan burun ytlak kylmagaý (Ýaý, 137b-1). Iki elin ýuwmak üç gez çanaga syk mazdan burun (MAS, 23b-3). Anyň hekaýaty mundan burun mezkur boldy (SB, 130a-19). Andan burun ol ýok erdi (SB, 121a-19).

burun IV [بُرونْ] *bölek, maýda:* Burun (Tuhf, 29a-12).

burundak [برونداق] *burunlyk, burundyk, jylaw:* Burundak (IBM, 172-6).

burunduk [بُرُنْدُكْ] *kemer, bag, uýan, jylaw:* Är burunduk bötlü kakdy (MK, II, 15-8).

burundukla- [بُرُنْدُوكْ لَ] *burundyklamak, burnuna halka dakmak:* Burunduklady (Tuhf, 14b-ç).

burungy [بورونگی ، بورونگی] *öňki, ozalky:* Biri-birine muhalyf olмагаý götürgende we dahy indürgende, burungy ustadlar şägirtlerine bunuň kibi wesiýet ederlerdi (Ýaý, 118b-6). Saltanatlygyňny burungy destur dek ýene saňa mukarrar kylur biz (SB, 122b-33).

burunky [بورونکی] S: **burungy** Dilini anyň gözige sürtüb, burunky destur dek bina boldy (SB, 128b-11). Alarnyň burunky hasady artdy (SB, 4a-18).

burunla- [بُرُنْلا] *burnuna urmak:* Ol any burunlady (MK, III, 252-14).

burunrak [بورون راق] *öňrāk, hās öň:* Bu Musa Musa pygamber alaýhyssalamdan burunrak ermiş (SB, 5a-31).

buruň- [بُرُنْكْ] *bir ok atym aralyk <buruň at-* – *bir ok ýeterlik aralyga atmak:* Buruň atty (MK, III, 273-10).

burut- I [بُرُتْ] *buglatmak, börtmek:* Ot aşyçny burutty (MK, II, 244-1).

burut- II [بُرُتْ] *ýel çykarmak:* Oglan burutty (MK, II, 244-2).

burut- III [بُورُوتْ] *köpürjiklemek, gabarmak, galmak, pökgermek:* Burutdy (Tuhf, 8b-6).

bury [بُري] *dyky, suw içilýän gaplaryň agzyna ýonulyp dykylýan agaç:* Bury (MK, III, 166-14).

buryk [بُريکْ] *özüni alyp baryş, edep, ýörelge:* Beg burykny netek (MK, I, 316-1).

Burzuýa [برزویه] *adam ady (erkek):* Burzuýa tebibni köb tuhfalar birle Hind welaýatyga ýiberdi (SB, 37a-17).

bus I [بُوصْ] *bede, ot-ıým:* Bus (Tuhf, 25a-6).

bus II [بُوصْ] *gurum, çaň, tozan:* Bus (Tuhf, 37b-12). <b>bus bol- – *ümürli, gamaşyk bolmak (howa, asman barada):* Gök bus boldy (MK, III, 89-12).

bus III [بُوصْ] *gyzgyn dem alyş:* Bus (Tuhf, 36a-9).

bus- [بُوصْ ، بُسْ] *busmak, bukulmak, bukulyp oturmak:* Beg ýagyga busdy (MK, II, 10-8). Busdy (IBM, 102-3). Busdy (Tuhf, 32a-12).

busaga / busaw [بوساغه / بوساو] *buky, gizlin ýer:* Köňülge saryg buzny busaga sürtmek – muddagasy binihaýat erdi (Ab, 39a-14).

Bustanus [Busta:nu:s بوسطانوس] *adam ady (erkek):* Kaýsarnyň ady Bustanus erdi (SB, 34a-26). Bustanus kaýsar bu kitabetge iltifat kylmab, ýahşy jowab bermedi (SB, 34a-31).

bustuly [بُستلی] *ıyilýän ösümlik, ysmanak:* Bustuly (MK, I, 376-4).

busug [بُسُغْ] *buky, busalga:* Busug (MK, I, 310-13). Urmuş aýun busugun (MK, I, 341-14).

busuk- [بُسُكْ] *gizlenmek:* Är busukty (MK II, 93-1).

busu ol- [بوسو اول] *bukuda bolmak, bukulmak:* Hem bize busu olgul, olgul! (GA, 131-10).

busuş- [بُسُشْ] *gizlenişmek, busuşmak:* Begler busuşdy (MK, II, 81-11).

buş- [بُوشْ ، بُشْ] 1) *gaharlanmak:* Ne bāk safy köňül sary çarh salsa kedurun, / Zülal gözgüsini saýa kylgaly buşmyş (Ab, 39b-3). 2) *ýanyp bişmek, gaýgylanmak, hasrat çekmek,*

howsala düşmek: Buşug buşdy (MK, I, 311-10).
Är buşdy tarudy (MK, III, 196-10).

buşgakly [بوشغاکلی] *yóýlan, üýtgedilen*:
Buşgakly (Tuhf, 34b-9). <>**bir buşgakly** – *bir ýüzi ýiti*: Bir buşgakly (Tuhf, 13a-8).

buşgut [بشغت] *şägirt, kömekçi*: Buşgut (MK, I, 376-7).

buşgutlan- [بشغتلان] *şägirtli bolmak, şägirt edinmek*: Är buşgutlandy (MK, II, 215-9).

buşmas [بشماس] *zyýany ýok*: Buşmas (Tuhf, 39a-1).

buşug [بشغ] *gaygy, alada*: Buşug buşdy (MK, I, 311-10). Buşug (MK, I, 311-10).

buşul- [بشول] *uygunlaşmak, öwrenişmek*:
Bu är ol işge buşulgan (MK, III, 40-16).

Buşy hoja [بوشي خواجه] *adam ady (erkek)*:
Buşy hoja bu halny eşitib tiýdi kim... (SB, 124b-1). Aty Buşy hoja Garasülük ogly (SB, 121b-13). Buşy hoja tiýdi – Niçe sygyrny bir-birige baglab... (SB, 121b-181).

but [بت] **1)** *but, butuň şekili*: Deýr ile meşjid sizüňdür, but bizüm olsun hemin (KB, 312-6). Öz suratyga butlar ýasab, yklymlarga ýiberdi (SB, 2a-16). Bir azym but anda goýub ataşgäh ýasab erdi (SB, 25b-21). Her kişi häzir bolgaý, ol butga sejde kylgaý (SB, 25b-21). **2)** *gözel, owadan, söýgüli*: Anda ki, her buty-şahana ola (KB, 428-14). Rowamydur ýüzin göstere ol but (KB, 402-15). <>**buty-aýýar** – *hilegär güzel*: Könlüm iline şol buty aýýar ne kyldy (KB, 179-3). <>**buty-çini** – *Hytaý gözeli*: Kimdür buty-çini ki, ah diýe-ýu ýa gara (KB, 155-5).

but [bu:t , بت , بود] *but, ayak*: Garga gazga ötgünse buty synur (MK, I, 215-1). Besat Depegöziň budy arasyndan çykdy (GA, 228-5). Buduňa ala oh tohynsa inilemez idiň (GA, 242-10). Atdan tüşüb, budynyň sümegi synyb ol sebäbden wefat kyldy (SB, 126b-4).

buta [بوته] *nyşana*: Ýoldaşlary ile buta atub oturardy (GA, 82-13).

butak [bu:tak , بٹاق , بوطاق] *şaha, pudak*:
Butak (Tuhf, 26b-5). Aýytgyl, eý boýuň tuby butagy! (Mn, 297a-5).

butaklan- [bu:taklan , بٹکلان] *pudaklanmak, şahalanmak, şaha ýaýratmak*: Ýygaç butaklandy (MK, II, 209-17).

butan- [bu:tan- , بٹن] *pudalmak*: Ýygaç butandy (MK, II, 111-10).

buthana [butha:na , بٹخانه] *buthana, butparazlaryň ybadathanasy*: Ki benüm maksudym oldur Kābe-ýu buthanadan (KB, 312-6). Buthanany haly kylyb, araste we muattar kyldy (SB, 26a-7). Jirjis ol buthanaga girib, ýetmiş bir araste but gördi (SB, 26a-9).

butka [بوطقا] *süýtde bişirilen tüwi*: Butka (Tuhf, 5a-2).

butla- [bu:tla- , بٹلا] *dişlemek, budundan (aýagyndan) ýarmak*: It ärig butlady (MK, III, 216-5).

butparast [بت پرست] *buta çokunýan, butparaz*: Çoh jewr etmegil, senem-ä butparastuňa (KB, 301-13). Hyýaluňa taparam, butparasty hud degülem (KB, 3-6). Bagzylary butparast bolub erdiler (SB, 15a-20). Ol butparast erdi (SB, 25a-2).

butparastlyk [بت پرستلیق] *butparazlyk, butlara çokunmaklyk*: Butparastlyk kagydasý anyň zamanyda peýda boldy (SB, 1b-33). Erse bu resm butparastlykga dönüb, jahanda galdy (SB, 2a-2).

butra- [بوترا] *pytramak, dagamak, bölünmek*: Iş butrady (ZME, 604; 126-2). Ýol butrady (ZME, 566; 126-2). Butradylar (ZME, 596, 603; 126-2).

butrat- [بوترات] *pytratmak, dagatmak*:
Butratty alarny rüzgär (ZME, 602; 126-2). Jahanda butratyp seýýahlarny (Ab, 38a-3). Howaga dudy-ahyn butratur yşk ähli gaýrattan (BD, 18a-3).

Butrus [بٹرس] *adam ady (erkek)*: Iki kişi nasary mukaddamlarydan kim, Butrus we Ýulus atlyk erdiler (SB, 21b-25).

butsa- [بٹسا] *bitmek, gutulmak, düzelmek (ýara barada)*: Baş butsady (MK, III, 211-3).

buturgak [بٹرغاق] *pisse şekildäki tikenli ösümlik*: Buturgak (MK, I, 415-7).

butyk [bu:tyk , بٹیک] *pudak, şaha*: Ol aňar butyk ýarturdy (MK, III, 67-8). Ol butyk ýardy (MK, III, 44-12).

buwarsyk [بووارصیق] *içege*: Buwarsyk (Tuhf, 32b-8).

buwawy [بُوَاوَى] S: **bukagu** Buwawy (Tuhf, 29a-13).

buý [bu:ý بوى] ys, kok: Erişdi buýy-jananyň, göründi hezreti-Bary (ND, 41b-7). Ýegiräk durur ol suwdan ki, gelür buýy-haýwany (KB, 325-4). Buýy-zülfüň şarka, garba intişar (KB, 142-3).

buýba- [بُيْبَا] *çözmek, bökdemek, päsgelçilik döretmek*: Ol işig buýbady (MK, III, 229-10).

buýdaý [بُوَيْدَاي] S: **bugdaý** Buýdaý (Tuhf, 29a-ç).

buýnuz [بُوَيْنُوز, بُيْنُوز] *şah, buýnuz*: Buga buýnuzynda heläk olmuşlardy (GA, 175-13). Erdil teke buýnuzyndan gaty ýaýly (GA, 221-5). Buýnuzy almas jyda kibi (GA, 182-1). Emma ýaýyň ýahşysy oldurur kim, gerek dört nesneden bolgaý: biri agaç, biri buýnuz we dahy biri tutgal we dahy biri siñir (Ýaý, 110a-8).

buýrug [بُوَيْرُوغ] S: **buýruk** Buýrug eger olursa gullygyna ýazyla hat (KB, 138-15).

buýruk [بُوَيْرُوك, بِيْرُوك] *buýruk*: Allatagaladan buýruk oldy (GA, 156-4). Baýyndyr handan buýruk böýledür (GA, 11-11). Ben dahy özinün buýrugyna boýun werdüm (Ýaý, 100b-3). Keýhysrow buýrugy birle amal kyldy (SB, 14b-19). **buýruk begler** [buýr(u)k b(e)gl(e)r rlgb : ORYWB] *kiçiräk wezipeli begler, ýolbaşçylar, edara işgärleri, gullukçylary, diwan begleri*: Ýyraýa tarkat buýruk begler otuz (Kt, go-1) — *Çepde (duran) tarhanlar, diwan gullukçylary (begleri), (siz) otuz...* Taman Tarkan Tonýukuk Boýla Baga Tarkan ulaýy buýruk (begleri) (Bk, dg-14) — *(Sagda, günortada) Taman Tarkan, Tonýukuk, Boýla Baga Tarkanyň ýolbaşçylygynnda, ondan aňyrda buýruk (begleri)...*

buýruky [buýr(u)ky IORYWB] *kiçi başlyklar, edara-diwan işgärleri, gullukçylar, serdarlar*: ...bilge kagan ermis alp kagan ermis buýruky ýeme bilge ermis erinç (Kt, gd-3) — *(Olar) akylly kagan bolupdyr, batyr kagan bolupdyr, serdarlary hem akylly bolan eken*. Anta ýana kirip türgis kagan buýruky az tutukyg eligin tutdy (Kt, gd-38) — *Şol wagt ýene (söweşe) girip, türgeş kaganyňyň serdaryny (ýa-di kiçirak goşun başlygyny), az halkynyň tutugyny öz eli bilen tutdy*.

buýuk [بُيُوك] *buýup galan, buýan, gaty üşän, sowuk alan (ygally howada)*: Buýuk (IBM, 148-13).

buýur- [بُوَيْر, بُيِر, بُيُور, بُوَيْر] *buýurmak, perman bermek*: Buýurdy (IBM, 109-11). Baýyndyr han buýurdy (GA, 205-6). Kim buýurmysdyr bu syry, ol Aly-ýul-Murtaza (ND, 4b-4). Bir nazara jana diýü menady buýur, şah-a (KB, 420-10). Buýur, bosa mukarrardur, nigär-ä (KB, 90-14). Buýurdy öрге, şadyrowan uruldy (Mn, 291b-2). Kaýu ýerge buýursa su urarlar (Mn, 291a-2). Adam alaýhyssalama Taňry Tagala buýurdy (Ýaý, 105a-9). Buýurdy bize namaz kylmagy (MAS, 2a-4). Buýurdy kim, her kişi iki tobra tofrak götergeýler (SB, 129b-11).

buýurjuk [بُوَيْرُجُوك] *bedene, mäkiýan*: Buýurjuk (Tuhf, 19a-13).

buz [bu:z بُوز, بُوز] *buz, doňan suw*: Buz (IBM, 75-18). Anyň tişi buzdan syzlady (MK, III, 220-3). Gary, buzy erimeýen Kazylyk tagy (GA, 26-4). Agzym içi buz kibi (GA, 157-12). **buza bagla-** – *doňmak, buza öwrülmek*: Gyşda kim, ýer buz baglar, anda ýer karar tapyb, barsa bolur (SB, 19b-16). **buzdan suw tamar** – *perzent atasyna çeker, meñzär*: Buzdan suw tamar (MK, III, 88-7).

buza [bu:za بُوزَه] *arpa suwundan ýasalan içgi, buza, çakyr*: Ki meýl ede ol garaýa ýa buza degüldür (KB, 309-5).

buzagu [بُوَاغُو, بُرَاغُو] *göle, tana*: Buga diýdikleri gara inek buzagusy degilmüdir (GA, 181-9). **ewdäki buzagu öküz bolmas** – *il içinde hormatlanylýan uly adam, öýündäkiler üçin edil körpeligindäki ýalydyr*: Ewdäki buzagu öküz bolmas (MK, I, 372-6).

buzagula- [بُوَاغُولَا] *gölelemek, tanalamak*: Inek buzagulady (MK, III, 64-17).

buzaw [بُوَزَاو] S: **buzagu** Baryny suw kylyb bir buzaw ýasady (SB, 8b-14). Ol buzawny suhan birle bozub derýaga tökdiler (SB, 8b-23).

buzla- [بُوَزَلَا] *doňdurmak, buza öwürmek*: Buzlady (Tuhf, 12a-9).

buzluk [bu:zluk بُزْلُك, بُزْلُك] *buz saklanýan ýer, buzhana*: Buzluk (MK, I, 388-9). Buzluk (IBM, 181-5).

buzun [بُزُن] *halk, ilat, kowum*: Buzun aňa anyk aýdajy (MK, I, 294-10). Buzun ýygylady (MK, II, 57-11).

bükdüz [بُكْدُز] *oguz-türkmen taýpalarynyň biriniň ady*: Biň bükdüz başlary (GA, 151-10).

Bükdüz Aman [بُكْدُز اَمَن] *adam ady (erkek)*: Byýygy ganlu Bükdüz Aman (GA, 218-13).

büdre- [بُدر] *büdrelemek, bir zada aýagyň ilip entireklemek*: Ag boz atyň büdremesün (GA, 154-8). Çapargan ak boz atyň büdremesin (GA, 35-5). Çapargan ak boz atyň büdremesin (GA, 153-8).

bügi [بُگي، بُوگي] *jadylyk, gözbagçylyk*: Bügi (IBM, 189-10). Bügi (Tuhf, 19a-3).

bügüle- [بُگُولَا] *jadylamak, owsunlamak*: Bügüledi (IBM, 110-8).

bük I [بُك] **1)** *hin, süren*: Bük (MK, I, 279-17). **2)** *burç, çet, gyra*: Bük (MK, I, 279-17).

bük II [بُوك] *aşygyň dükge tarapy*: Çik-bük (MK, III, 95-2).

bük- I [بُك، بُوک] **1)** *epmek, egmek, bükmek*: Şahadat barmagyny büküp, kiriş üzre goýmagaý (Ýaý, 133b-7). Şahadat barmagy açyp, baş barmagy büküp goýmagaý (Ýaý, 137b-2). **2)** *işmek, egirmek*: Bükmek (IBM, 120-11). **◇bilini bük-** – *bilini bükmek, egmek*: Kagan Aslan geldüginde bilini bükdüň (GA, 186-11).

bük- II [بُك] *toplamak, ýygnamak*: Ol suwug bükdi (MK, II, 17-7).

bükde [بُكْدَا] *hanjar, pyçak*: Bükde (MK, I, 350-7).

bükdele- [بُكْدَلَا] *pyçaklamak*: Ol any bükdeledi (MK, III, 260-16).

büke [بُكَا] *uly ýylan*: Ýetti başlyg ýel büke (MK, III, 172-16).

bükin [بُكِن] *agta, biçilen, erkekligi ýok adam*: Bükin (MK, I, 334-16).

büklün- [بُكْلُن] *ýygnamak, toplanmak*: Suw büklündi (MK, II, 189-6). Büklündi neň (MK, II, 189-5).

bükre- [بُكْرَا] *iki bükülmek*: Çarhy-şeb gerdige göýä nakdy ömründür garaz, / Tegräňge göýä iki bükreýip aýlanadyr (Ab, 39b-19).

bükreý- [بُكْرَئِي] *bükür bolmak, küýki bolmak*: Bükreýdi (Tuhf, 6b-13).

bükri [بُكْرِي] *her bir bükür, küýki zat*: Bükri (MK, I, 352-5).

bükri bol- [بُكْرِي بُل] *bükri bolmak, küý-kermek*: Bükri bolup, ün büter (MK, I, 188-13).

bükrül [بُكْرُل] *iki bykyny ak at*: Bükrül (MK, I, 400-5).

büksek [بُكْسَك] **1)** *zenanyň göwsi, döşi*: Büksek (MK, I, 396-2). **2)** *döş, gursak*: Büksek (MK, I, 396-2).

büksüklen- [بُكْسُكْلَن] *göwüslenmek, göwsi ýumralmak*: Gyz бүksүклendi (MK, II, 221-5).

büktel I [بُكْتَل] *sagrysy ýasy, giň at*: Büktel (MK, I, 400-4).

büktel II [بُكْتَل] *orta boýly (adam hakynda)*: Büktel (MK, I, 400-4).

bükü [بُكُ] *bilimli, dana, akyldar*: Bilge bükü ýunjydy (MK, III, 224-6).

bükül- I [بُكُل] *egilmek, döwürmek*: Butyk büküldi (MK, II, 105-3).

bükül- II [بُكُل] *ýygnamak, toplanmak*: Suw büküldi (MK, II, 105-6).

bükülmiş ol- [بُكُلْمِشْ اُول] *egrelmek, epilmek*: Ýaýyň başy adam oglynuň ujasyna ohşar ýaý bükülmiş olur, ýaý dahy anyň arkasy üzre ýasylur (Ýaý, 111a-2).

büküm [بُكُم] *aýallaryň geýýän ädigi, mesi (oguzça)*: Büküm ätük (MK, I, 331-14).

Bükür [بُكُر] *galanyň ady*: Bükür (MK, I, 301-14).

büküş- I [بُكُشْ] *suw tutuşmak, ýeri suwar-makda kömekleşmek*: Ol maňa suw büküşdi (MK, II, 85-1).

büküş- II [بُكُشْ] *büküşmek, egişmek*: Ol maňa tal büküşdi (MK, III, 84-15).

büküş- III [بُكُوشْ] *maslahat bermek, nesihat bermek*: Büküşti (IBM, 115-19).

büküt- [بُكُتْ] *doýurmak, gandyrmak*: Ol meni tawaryn bükütti (MK, II, 249-11).

bülbül [بُلْبُل] *bilbil*: Açylar gül kibi, bülbül gonar pyrkatda gan aglar (ND, 39a-14). Ben bülbülem, çü gül ýañagyň hem du reňg ola (KB, 158-3). Bülbül ünini eşitdi, gawgaýa çeker

bu dil (KB, 49-2). Ýüzüň güline garşu zar bülbul (KB, 412-1). Bülbuliýem dilberin hem güli ýaranlaryň (KB, 464-12). Bülbul urur lafy-howadan gezaf (KB, 431-3).

bülgür- [بۆلگۈر] gözbaş bolmak, bulduramak: Bülgürdi (Tuhf, 37a-7).

büntük [bünt(ü)gi lgtnVb] işýakmaz, işsiz: — Neň ýerdeki kaganlyg budunka büntügi bar erser ne buňy bar erteçi ermis (Tk, gd-56,57) — *Haýsy-da bolsa, (bir) ýerde hanly (kaganly) halkyň (bir) işýakmaz (işsizi) bar bolsa, (gör, ol halka) neneňsi hasrat bolardy.*

büň I [بۈڭ] möňňürme, möňňürip aglama: Oglan büň sygtady (MK, III, 262-11).

büň II [بۈڭ] soky daşy: Büň (MK, III, 262-9).

bür- [بۈر] bürmek, büzmek: Ol ýançuk agzy bürdi (MK, II, 6-1).

bürçek [بۈرچك] 1) zülöp: Bürçek (MK, I, 395-14). 2) ýal, atyň ýaly: Bürçek (MK, I, 395-14).

bürçük [بۈرچك] çekgeden we alyndan agaryan saç, pürçük: Ag bürçüklü karynyň süýdin tökdi (GA, 21-6). Ag bürçüklü eneň yeri behişt olsun! (GA, 122-4).

bürdbarlyk [bürdba:rlık] sabyrly, sabyr-takatly: Tiýdi kim: — Ne ynsaf we bürd-barlyk gurt ermiş kim, Ýusufny ýib, köýlegige zähmet ýetgürüb, para-para kылmady (SB, 4b-6).

Bürdşir [بردشیر] yer-ýurt ady: Bürdşir kim, darylmülki-Kerman turur (SB, 27a-9).

büre [بۈر] büre, kiçijik bökyän möjejik: Biň dahy haraja-garaja büreler diledi (GA, 86-12).

büreli [بۈرلي] büreli, büräniň köp yeri: Däli Garçary bir büreli ýere getürdi (GA, 89-2).

büren- [بۈرن] 1) örtünmek, üstüni ýapmak, bürenmek: Kyrk jübbe bürenib, otuz ýedi gala gyzlaryny guçan (GA, 62-11). 2) şekile geçmek, özgermek: Ajap yrfana erişdiň bürenip her sypata (ND, 19a-2).

bürenjek [بۈرنجك] bürenjek: Bürenjek (IBM, 149-15).

bürge [بۈرگه] S: büre Bürge (MK, I, 358-1). Bürge (IBM, 177-8).

bürgelen- [بۈرگەلەن] bökmek, ynjalyksyzlanmak: Är bürgelendi (MK, III, 151-5).

bürgüt [بورگۈت] eldekileşdirilen ýyrtyjy guş, towşançyl bürgüt: Ýokarydan indi iki bürgüt (Ab, 38b-10).

büri- [بۈرى] örtmek, ýapmak, büremek: Jübbesin üzerine büridi (GA, 242-5). Ýüzini gan bürimiş (GA, 195-8). Zülfüň ile jemaluňy büriye sen rawamydur (KB, 472-8). Küfr ile diller büriye yslamy bu gije (KB, 462-2).

bürin [بورين] S: büren 1) Bürinür şirin lybasyn, kendin etmişken nyhan (ND, 7b-16).

bürge [بۈرگه] galgap ýören, bir ýerde oturmaýan, büre ýaly <>bürge kişi – galgap ýören, bir ýerde oturmaýan adam: Bürge kişi (MK, I, 358-1).

bürk- [بۈرك] hor çekmek, horlamak: Bürkdi (Tuhf, 8a-ç).

bürkle- [بۈرگەلە] käyemek, ýazgarmak, sögmek: Bürkledi (Tuhf, 5a-ç).

bürkür- I [بۈركۈر] pürkmek, sepmek: Ýugçy tonga suw bürkürdi (MK, II, 134-10).

bürkür- II [بۈركر] bulutlaşmak: Gök bürkürdi (MK, II, 134-9).

bürlen- [بۈرلەن] pyntyklamak, pürlenmek: Ýygaç bürlendi (MK, II, 187-9).

bürşe [بۈرشه] S: büre Bürşe (Tuhf, 7b-8).

bürşek [بۈرشك] zülöp: Bürşek (Tuhf, 17a-ç).

bürşük [بۈرشۈك] S: bürşek Bürşük (Tuhf, 17a-6).

bürük [بۈرۈك] uçgur: Bürük (MK, I, 322-5).

bürük- [بۈرۈك] syçratmak, pürkmek: Bürükti (Tuhf, 8a-11).

bürül- [بۈرۈل] düýrlenmek, bürülmek: Bittik bürüldi (MK, II, 104-7).

bürün- [بۈرۈن] bürenmek, ýapynmak: Uragut ýogurgan büründi (MK, II, 111-13).

bürünj [بۈرنج] tüwi, şaly, bürünç: Bugdaý, arpa, bürünj, nohud, hurma, üzüm, zeýtun (SB, 37a-3). Bir jerib bürünje ýarym derem... tagýyn kылdy (SB, 37a-4).

bürünjök [بۈرنجك] başatgyç, bürenjek: Bürünjök (MK, I, 420-16).

bürüş- [بُورُوشْ، بُرُشْ] **1) bürüşmek:** Bürüşdi neň (MK, II, 76-11). Bürüşmek, ýyrtylmak: Bürüşti (Tuhf, 10a-10). **2) ýyrtylmak:** Bürüşdi (Tuhf, 10a-10).

büşinjek [بُشِنْجَك] *üzüm hoşasy, salkymy:* Büşinjek (MK, I, 418-1).

büşkel [بُشْكَل] *ýuka nan, çörek:* Büşkel (MK, I, 400-1).

büt- I [بُتْ] **1) bitmek, gutulmak:** Baş bütti (MK, II, 237-1). **2) ykrar etmek:** Gul Taňryga bütti (MK, II, 237-2). **3) ösmek, bitmek:** Ot bütti (MK, II, 237-3). **4) sesi gyrylmak, bogulmak:** Är üni bütti (MK, II, 236-16). **5) tassyklanmak, anyklanmak:** Anyň alymy bütti (MK, II, 236-17).

büt- II [بُتْ] *dogulmak, dünýä inmek:* Oglan bütti (MK, II, 237-4).

büte [بُتَا] *köp, bol:* Men aňar бүте ýarmak berdim (MK, III, 164-4).

büte [bü:te] [بُوتِه] *körük, küre:* Ne бүте galdy ki, anda ben biň gatla gaýnanmamysam (KB, 417-13).

bütege [بُوتَاكَ] *daşlyk, peteke:* Bütege (Tuhf, 29a-9).

bütew [بُوتَاو] *bitin, bitewi:* Tartyban tygy-jefa bagrymy ýüz çäk eýledi, / Ýardy ol kim, diýrler erdi il meni bagry bütew (Ab, 37b-15).

bütrüş- [بُتْرُشْ] *dawalaşmak, jedelleşmek:* Olar ikki bütrüşdi (MK, II, 161-3).

bütüge [بُتُوكَا] *badamjan:* Bütüge (MK, I, 373-7).

bütün [بُتُونْ، بَتُونْ] *bütün, ähli, tutuş, hemme:* Bütün ýarmak (MK, I, 334-3). Bütün (IBM, 189-12). Bütün (Tuhf, 22a-12). Sydky bütün hajy görkli (GA, 8-9).

bütünle- [بُتْنَلَا] *anyklamak, anygyna ýetmek, takyklamak, derňemek:* Ol sözüg bütünledi (MK, III, 252-12).

büwe eýle- [بُؤْوَا، اَيْلَا] *batmak, çümmek:* Büwe eýledi (Tuhf, 15a-7).

büýen [بُؤَيْنْ] *beýgelmek, göterilmek:* Ah edersem büýemez arşa benün tütünüm (KB, 384-7).

büz [büz:z] [بُؤَزْ] **1) biz mata:** Ol aňar бүз ýyrtyşdy (MK, III, 71-6). Ol бүз ýügürdi (MK, III, 51-3). Büz tokaldy (MK, III, 102-14). Ol бүз

tokutty (MK, II, 248-12). Ýamaglyk бүз (MK, III, 38-16). Büz (Tuhf, 14b-7, 21a-2). Alurda ketenni бүз diýip, / Satarda бүз wasfyda ketenden artyk söz diýip (Ab, 39a-4). **2) pamyk, pagta:** Büz (IBM, 167-9).

büz- [بُؤَزْ] *ýygnamak, toplamak, jemlemek, büzmek:* Büzdi (IBM, 111-14).

büzi- [بُؤِزِي] *tans etmek, oýnamak:* Gyz бүзиди (MK, III, 195-3).

büzük [بُؤَزُوكْ] *artbujak deşigi, бүзүк:* Büzük (Tuhf, 12b-6).

büzürg [بُؤِرُوكْ] *uly, beýik:* Ol enbiýaýy-büzürden turur (SB, 15a-7). Ataşkedeýi-büzürni zyýarat edib, andan awga barur men (SB, 30b-29).

Büzürjmehr [بُؤِزُوجْمِهْر] *adam ady (erkek):* Wuzaratny hekim Büzürjmehrge kim, älem ulamasynyň serweri erdi, nasb kyldy (SB, 33b-33). Biri Büzürjmehr... üçün (SB, 34b-12).

büzüş- [بُؤُشْ] *tans edişmek, bökjekleşmek:* Oglan бүзүшди (MK, II, 75-9).

büzüt- [بُؤُتْ] *oýnatmak, oýnamaga mejbur etmek:* Ol oglyny бүзүтти (MK, II, 243-14).

byçak [بِچَاكْ، بِچَاقْ، بِچَقْ، بِچَقْ] S: **pyçak** Byçak aňar (IBM, 86-6). Byçak (Tuhf, 13b-2). Byçak alub ganatlarym gyran Gazan (GA, 149-6). Oglan byjagyna el urdy (GA, 17-5). Byçaklar kesmedi any, Hudadan erdi çün ferman (ND, 21b-10). We dahy bir byçak kyldylar (Ýaý, 107b-3). Bir turunj birle bir byçak tabakga salyb geltürdi (SB, 4b-32). Bir byçak üdüginiň sakyda goýub erdi (SB, 33a-23).

byçakçy [بِچَاقْچِي] *pyçak ýasaýan ussa, pyçakçy:* Pyçakçy (IBM, 156-5).

byçakla- [بِچَاكْلَا] *pyçaklamak:* Ol any byçaklady (MK, III, 251-3).

byçgas [بِچْغَاسْ] *äht, kasam, ylalaşyk:* Byçgas bitik kylurlar (MK, I, 382-11).

byçgu [بِچْغُو، بِچْغُورْ] *byçgy, agajy, tagtany kesmek üçin gural:* Byçgu (MK, I, 13-7). Byçgu (Tuhf, 34a-3). Goýalar byçgu başa ýa ele mysmar, epsem ol (KB, 398-11).

byçguç [بِچْغُوجْ] *gayýçy, byçgy:* Byçguç (MK, I, 377-5).

byçgy [بِچْغِي] S: **byçgu** Byçgy (Tuhf, 34a-3).

byçgyr- [بچغر] *horlamak, pyşgyrmak*: Byçgyrdy (Tuhf, 21b-4).

byçylgan [بچلغان] *yaryk, jaýryk (el, aýak, ýer we ş.m.)*: Byçylgan (MK, I, 428-4).

byçym [بچيم] *kesim, dilim*: Bir byçym kagun (MK, I, 15-14).

byçyn- [بچين] *kesinmek*: Är özünge et byçyndy (MK, II, 111-11).

byçyş [بچيش] *hökümdarlaryň huzuryna ýa-da toýa gelenlere paýlanylýan bir bölek ýüpek mata*: Byçyş (MK, I, 306-4).

bygyn [بغين] S: **bykyn** Bygyn (Tuhf, 14a-5).

bygyr- [بيغير] *soramak*: Bygyrmak (IBM, 122-5).

bykag [بقاع] *ýerler, mülk ýerler, mülkler*: Ekser belad we rybag we bykag bizge il we mutyg bolub, mal kabul kylyb tururlar (SB, 121b-26).

bykyn [بكين ، بيقين] *bykyn, böwür*: Bykyn (MK, I, 334-16). Bykyn (Tuhf, 14a-ç).

Bylkys [Bylky:s بلقيس] *adam ady (aýal)*: Ol Bylkys atasy turur (SB, 11a-3). Andan soň gyzy — Bylkys badyşahlyk kyldy (SB, 11a-4).

bynsyr [بنصر] *ogulhajat barmagy*: Arap dilinje bu barmaklara hynsyr, bynsyr we dahy wusta diýrler (Ýaý, 114a-8).

byň [byň FIB] *müň, mukdar san*: Süsi alty byň ermiş (Tk, go-16) — (Oguzlaryň) goşuny alty müňdi. Eki byň ertimiz (Tk, go-18) — (Biz) iki müňdük.

byňa [buňam MAFIB] *müňlük, müňlük goşun*: Çik budunyg byňam süre keldi (MÇ, go-2) — Çik halkyny (meniň) müňlügim (müňlük goşunym) kowup (dargadyp) geldi.

byrah- [براخ] S: **byrak-** Ben nije per byrahmaýam sünbüline gisüsiniň (KB, 301-11).

byrahmah [برخ] *taşlama, taşlaýyş*: Şony kim, ele aldum byrahmah baňa ýohdur (KB, 346-12).

byrak- [براق ، برق] *elden çykarmak, taşlamak, zyňmak, goýmak*: Byrakdy (IBM, 112-2). Gapu işigi üzerinde byrakmyşlardy (GA, 142-1). Uzak sözleri byrakdym okyýan kişiye haýýyn olsun diýe (Ýaý, 100b-7). <>ýanyna byrak- – ýanyna almak: Ak

sakally pir gojalary ýanyna byrakdy (GA, 170-8).

byrkyg [برقغ] *atyň hokranmasy ýa-da eşegiň sojamasy*: At byrkygy (MK, I, 384-6).

byrkyr- [برقر] *hokranmak, sojamak, aňňyrmak*: At byrkyrdy (MK, II, 135-6).

byruk [برق] *hökümdaryň ýanyna gelen adamlary mertebelerine, derejelerine görä oturdýan adam*: Byruk (MK, I, 316-3).

byş [بش] *bil, böwür*: Byş (Tuhf, 12b-6).

byş- I [بش] *bişmek, taýýar bolmak*: Asyç byşdy (MK, II, 11-14).

byş- II [بش] *bişmek, ýetişmek*: Ýemiş byşdy (MK, II, 11-15).

byş- III [بش] *taýýarlamak*: Är gymyz byşdy (MK, II, 11-16).

byşygla- [بيشغلا] *bişirmek*: Ol et byşyglady (MK, III, 248-11).

byşur- [بشُر] *bişirmek*: Ol et byşurdy (MK, II, 65-5).

byýyg [بيغ] *murt*: Byýygy ganlu Bügdüz Aman zebun oldy (GA, 216-13). Gara byýygyn ýedi ýerde ýeňsesinde dügen (GA, 150-1).

byzgak [بزغاق] *kilt, ildirgiç*: Byzgak (Tuhf, 18a-2).

byzgy-sinin [بضع سينين] *aralygyndaky sanlar üçin aýdylýan çen-takmyň san, birnäçe, arap dilinde üç bilen dokuz aralygyndaky sanlary aňladyp gelýär* <>**byzgy-sinin** – birnäçe ýyl, birnäçe ýyldan soň: Byzgy sininde resul sahabalary... we musulmanlar şadylar kyldylar (SB, 39b-15).

byzyk [بذق] *sümmül*: Byzyk (MK, I, 315-12).

Ç

çab [ç(a)b BE] *çaw, şan, şöhrat*: Biligesi çab esi ben körtüm (Tk, gb-7) — Bilim (pähim) eýesi men, şöhrat eýesi men, (oňa) boýun boldum.

çabala- [جابالا] *çabalanmak, ýatmazlyk, eýläk-beýläk agdarylmak*: Çabalady (Tuhf, 30a-ç).

çabdar [جابدار] *ýaly, guýrugy ak at*: Çabdar at (ZME, 252; 129-1).

çabgut [جَبُوت] *düşekçe*: Çabgut (MK, I, 376-14).

çabuk [چابك] *çakgan, çalasyn*: Tiz baranydan ol çabuknyň, eý köňül ne bäk (BD, 93b-5).

çabuksuwar [çabuksuwa:r جابكسوار] *çapyksuwar, at çapyán, atly*: Husn meýdanynyň çabuksuvary (Mn, 306b-11).

çabytgan I [جَبْتِغان] *topulagan, topulan*: Bu it ol kişige çabytgan (MK, I, 423-10).

çabytgan II [جَبْتِغان] *boýna gaty urýan adam*: Çabytgan (MK, I, 423-12).

Çaça Seňün [Ç(a)ça S(e)ňün nVFs AEE] *adam ady (erkek), Tabgaç (Hytaý) goşunbaşysynyň ady*: Çaça Seňün sekiz tümen sü birle söňüşdim (Bk, gd-26) — *Çaça Seňüniň sekiz tümenlik (segsen müň) goşuny bilen söweşdim*.

çaçyr [ça:çyr چاچر] S: **çadyr I** Çaçyr (MK, I, 340-11).

çadyr I [ça:dyr چادر] *çadyr, çatma*: Gök ýalaň, görklü çemene çadyr tikdi (GA, 126-12). Çadyr-otak bagyşlady (GA, 123-6).

çadyr II [ça:dyr چادر] *ýapynja, başatgyç*: Çadyr geýdi (ZME, 1059; 129-2).

çafly [چافلى] *laçyn, guş ady*: Çafly (MK, I, 360-11).

çag [ça:g چاق] *wagt, döwür*: Beg ýigitler, çalasynlar bir-birine goýulan çagda (GA, 11-6). Gel, köňül, geçirme çagy (ND, 44a-1). Saba dek bilmez ahyr öz çagyny (Mn, 301b-6). Säher çagyda aňa ýawuk ýetdi (SB, 128b-1). Eşret-u aýş wagty ýetgen çag (BD, 49b-2).

çag- [چاغ] *baglamak, daňmak*: Ýükün barça özi çagdy (MK, I, 181-16).

çagan [چغان] *saz guraly*: Degildir sungatyn çeňe, çagana (ND, 26b-9).

çaganak [چاغاناق] *tirsek*: Çaganak (Tuhf, 32b-6).

çag et- [چاغ ات] *egri zatlary oda tutup göneltmek*: Gözi uýuz otydan halk üçin dag etedir, / Ýa hud iki gaşyň ýaýlaryny çag etedir (Ab, 60a-20).

çag-çog [چاغ چوغ] *şowhun, başagaylyk*: Çag-çog gopty (MK, III, 92-15).

Çagla [چغلا] *ýaýla ady*: Çagla (MK, I, 360-11).

çagla- I [چاغلا] *şaglamak, şaglap akmak*: Çaglamak (IBM, 121-16). Ganly-ganly suwyň sogulmyşdy, çaglady ahyr (GA, 117-5).

çagla- II [چاغلا] *düşünmek, çaklamak*: An-çany kim elte bilur çaglaýan, / Berk daňyp, arkasyga baglaýan (Ab, 60b-8).

çaglan- [ça:glan- چغلان] *çala bişmek, daglanmak*: Et çaglandy (MK, II, 194-5).

çagmur [چغمر] *şugundyr*: Çagmur (MK, I, 16-16). Çagmur (MK, I, 381-1).

çagnam-çagnam [چغنم چغنم] *şaglap-şaglap*: Çagnam-çagnam gaýalardan çykan suw (GA, 45-3).

çagruk [چغروق] *büdüür-südiür, gaty, çarkan-dak (ýer hakynda)*: Çagruk ýer (MK, I, 390-17).

çagry [چغرى , چغري , چغرى] **1)** *laçyn, guşuň ady*: Çagry gazyg taraslady (MK, III, 245-14). Çagry (IBM, 175-7). **2)** *adam ady (erkek), türkmenleriň beýik Seljukly döwletiniň meşhur hökümdarlarynyň biri*: Çagry beg (MK, I, 352-11). Çagry beg we Dawud Merw we Balh we Hyrat welaýatlaryga müstewli boldylar (SB, 130a-10). Çagry beg we Dawud geňeş kyldylar (SB, 130a-12).

çagryş- [ça:gryş- چغرىش] *gygyryşmak*: Baý bir-birge çagryşty (MK, II, 165-4).

çagyğ [چاغغ] *gamçy*: Ol maňa çagyğ çermeşdi (MK, II, 166-7).

çagyla- [چاغلا] S: **çogyla-** Çagylady (MK, III, 240-2).

çagyr I [چغىر] *şerbet*: Çagyr (MK, I, 303-6). Çagyr çuwşady (MK, III, 213-1). Är çagyr çuwşatty (MK, II, 270-16).

çagyr II [چغىر , چغر , چغر , چاغر] S: **çakyr I** Çagyr (MK, I, 303-7). Çagyr içti anyň birle (ZME, 506; 121-2). Çagyr iştiler (ZME, 1020; 121-1). Barça çagyryny içti içgüji (ZME, 1014; 127-1). Çagyr (IBM, 161-10). Dil kebab oldy-u ýaşum çagyr-u gözüm jam (KB, 453-12). Ben çagyr aýagyn içerem, mest gözi gan (KB, 471-6). Hoş wagt bolur idim çagyr bolsa idi (BD, 65b-3). <**çagyr ewi** – çakyr saklanýan jaý: Çagyr ewi (ZME, 77; 121-2). <**çiwşeň çagyr** – öt ýaly aý içgi: Çiwşeň çagyr (MK, III, 285-10).

çagyr III [جغیر] *dar we kiçi ýol, ýoda:*
Çagyr (MK, I, 303-8).

çagyr- [ça:gyr- چاغر، جافر] **1) çagyrmak:**
Dedem Gorkuty çagyrdylar (GA, 219-7). Nigär içün nola ger çagyrsa (KB, 332). Çagrubany, burada söýledi (GA, 102-7). **2) çygyrmak, çygyryp gygyrmak:** Çagyrdy (IBM, 111-1). **3) saýramak, guşlaryň saýramagy:** Anadyl gülşen içre çagyrlar (KB, 438-1).

çagyrcy [چاغرچی، جاجرچی] *çakyr ýasaýan adam, çakyr satýan adam, çakyrçy:* Çagyrcy (ZME, 204; 121-2). Çagyrcy (IBM, 155-14).

çagyrd- [ça:gyrd- چاگرد] *çagyrtmak:* Seni çagyrdalar (GA, 20-8).

çagyrla- [چاغرلا] *şerbet etmek:* Ol üzümni çagyrlady (MK, III, 245-3).

çagyrlan- [چاغرلن] *şerbet edinmek:* Är çagyrlandy (MK, II, 212-10).

çagyrlyg [چاغرلغ] *şerbetli içgisi bolan:* Çagyrlyg är (MK, I, 409-16).

çagyrlık [چاغرلىق] *çakyrly, çakyr guýlan:* Çagyrlık aýak (ZME, 205, 121-2).

çagz [چاغر] *gurbaga:* Çagz we enwag haşarat tagam we gazanlaryga tüşe başlady (SB, 8a-19).

çah [ça:h چاه، جاه] *guýy, çukur:* Byrakdy any çah içre ki, oldy Ýusufa zyndan (ND, 22b-7). Garyblar dek bir çah başyda, ýygaç kölgeside olturdy (SB, 7b-7). Gördi kim, iki gyz çah başyga geldiler (SB, 7b-8). Çopanlar ol çah başyda suw tartar erdiler (SB, 7b-8). **◊zenehdan çahy – S: çahy-zeneh** Zülfide kim, mesgen ettiň, gör zenehdan çahyny (BD, 26b-5). **◊çahy-Babyl – Babyl guýysy, Harut bilen Marudyň asylan guýysy:** Zenehdanuň guldur çahy-Babyl (KB, 408-13). **◊çahy-zeneh – eňek, eňekdäki çukurjyk:** Çahy-zenehde bende sal(l)arlar aman begüm (KB, 93-16). **◊çahy-zulmat – garaňkylyk guýusy, bisowatlylyk, nadanlyk:** Çahy-zulmat içre galdy, bilmedi illäsin (ND, 32b-14).

çah- [چاخ] *ýakmak, otlamak, çakmak:* Gözlerim ýaşy yşkyny çahdy (KB, 170-2).

çahan [çaha:n چهان] **S: jahan** Çahan durdukça, bil, olar bakadur (ND, 1b-15).

çahargana [çaha:rga:na چهارگانه] *dört, dört sany:* Bu batalysaýy-çaharganadan Batlymyýus Lagus işi tarakky kylyb, ýokary bardy (SB, 20b-31).

çaharpaý [çaha:rpa:y چهارپای] *ulag, dört aýakly münülyän haywan:* Olja algan çakda merkub we çaharpaýlary ýok erdi (SB, 121a-18).

çahşa- [چخش] *çagşyldamak, çagşyldap ses etmek:* Taş çahşady (MK, III, 212-16).

çahşak [چخشاق] *çagyl, uşak daş:* Çahşak (MK, I, 390-12).

çahşaşmaş [چخششماش] *çagşama, lerzana gelme, sandyrama:* Iki älem çarhy çahşaşmaşda (KB, 608-6).

çahşu [چخشو] *göz agyrysyny bejermek üçin ulanylyan derman, dermanlyk ösümlik:* Çahşu (MK, I, 354-15).

çak I [چق] *hut, hut şol:* Çak ol atny tutgyl (MK, I, 279-3).

çak II [چاق] *belli bir wagt, çak, pursat, wagt:* Olja algan çakda merkub we çaharpaýlary ýok erdi (SB, 121a-18). Men anda bolgan çakda talan we taraj kylmab erdiler (SB, 122b-30). Ol ogul ol çakda tokuz ýaşar erdi (SB, 127b-12).

çak- I [چاق] *çaklamak, hasaplamak, güman etmek:* Çakty any duşman gatynda (ZME, 880; 111-1).

çak- II [چق، چاق، چاق، چق] **1) ýakmak, çakmak, ot tutaşdyrmak:** Ol çakmak çakty (MK, II, 15-14). Ot çakty (ZME, 854; 174-2). Çakmak çakub, od ýakdy (GA, 42-6). Çakmak çakub, oda uram (GA, 176-8). **2) ýanmak, uçgun çykamak:** Nägäh ol bulutdan bir ot çakyb, ol jemagat we ähli-Medýenni heläk kyldy (SB, 6b-32).

çak- III [چق] **1) aýtmak, ýuwaşja duýdurmak:** Ol sözük gulakka çakdy (MK, II, 15-11). **2) çakmak, birine gep ýetirmek:** Ol ikki kişi ara çakdy (MK, II, 15-13).

çak- IV [چق] *çümdürmek, sançmak, çakmak:* Oglany iki talusunyň arasyndan urub çakdy (GA, 23-1).

çaklyk [چاقلىق] *ýaly, misli, deň:* On anyň çaklyk çerigim bar turur (SB, 123a-25).

çakmak [جَقْمَقْ ، جَقْمَقْ] *çakmak, çakmakdaş,*

— *ot ýakmak üçin ulanylýan enjam, daş:* Çakmak (MK, I, 391-1). Ol çakmak çakty (MK, II, 14-15). Çakmak (IBM, 169-7). Çakmak çakub od ýakdy (GA, 42-5). Ýör, çakma bu yşkyň çakmagyny sen (ND, 27b-12).

çakmaklu [جَقْمَقْلُو] *çakmakly:* Gar-la ýagmyr ýaganda çakmakluçoban (GA, 40-3).

çakmakluja [جَقْمَقْلُوْجَه] *çakmaklyja:* Çakmakluja çobanlary dün-le ýügürden (GA, 46-4).

çakmaktaş [çakmakta:ş جَقْمَق تاش] S: **çakmak** Bu çakmaktaş (ZME, 607; 157-2).

çakrak [جَقْرَقْ] *ýalaňaç, saçsyz:* Jahşak üze ot bolmas, çakrak bile uwut bolmas (MK, I, 390-13).

çakrat- [جَقْرَتْ] *mölermek, öwürmek:* Är gözün çakratty (MK, II, 268-15).

çaktur- [جَقْتُرْ] *çakdyrmak, ýakdyrmak:* Ol çakmak çakturdy (MK, II, 142-13).

çakyl- I [جَقْلْ] *çakylmak, otlamak:* Çakmak çakyldy (MK, II, 105-12).

çakyl- II [جَقْلْ] *aydylymak:* Söz gulakka çakyldy (MK, II, 105-14).

çakyn [چاقين] *ýyldyrym:* Garbdan tüşüp dag era zelzele, / Çakyn şekliden boýnyda silsile (Ab, 60b-11).

çakyn- [چاقين] *çakynmak, ýakynmak:* Är özüňe çakmak çakyndy (MK, II, 117-18).

çakyr I [چاقير، چاقير، چاقير] *çakyr, şerap, meý:* Tişde gördüm, çakyr töker erdim (SB, 5a-10). Çakyr içide zäher berib tururlar (SB, 19b-30). Çakyr içib, mest bolub erdi (SB, 22b-9).

çakyr II [چاقير] *çakyr, gök (reňk):* It çakry atga teger, at çakry itge tegmes (MK, I, 303-9).

çakyş- [چاقش] *çakyşmak, ýakyşmak:* Ol maňa çakmak çakyşdy (MK, II, 84-1).

çal I [ça:l چال] *çal, ak we gara gatyşykly kül reňkine meňzeş reňk:* Çal koý (MK, III, 117-6). <çal garaguş – *çal bürgüt:* Çal garaguş erdemli, bir gözel, ýagşy ýigit oldy (GA, 70-5). Çal garaguş erdemli, gur-gurma guşaklu (GA, 62-8).

çal II [ça:l چال] *çalaryp ugran adam:* Çal (IBM, 143-9).

çal- I [چال، چُل، چال] *saz gurallarynda saz*

çalmak: Çal bu nowa perdesinde nagmaýy tanbur (KB, 27-1). Beýrek gopuz çaldy (GA, 113-2). Çalub aýdan ozan olsun (GA, 5-9). Barça Bähram adyny tutub, tebiller çalgaýlar (SB, 31a-5). <**kusy-rihlet çal-** – *ölüm pursaty gelmek, sanalgyň dolmak:* Çek eliň, daryl, fenadan kusy-rihlet çalmadan (ND, 12a-14). Gel, oýan gaflat habýndan, kusy-rihlet çalmadan (ND, 7b-3). <**tebli-rahyl çal-** – S: **kusy-rihlet çal-** Mülk we emwalyny öz ogly Bähram bin Bähramga teslim kyldy we tebli-rahyl çaldy (SB, 28b-33).

çal- II [چال] *reňk çalmak:* Galamçylar çaldygy gara gaşlym (GA, 199-9).

çal- III [چال، چُل، چال] **1) urmak, salmak, salgamak, pylçamak:** Çalub keser uz gylyjy muhannesler çalynja, çalmasa ýeg (GA, 4-6). **2) urmak, öldürmek:** Ol any çaldy (MK, II, 20-12). **3) çalmak, bogazlamak, öldürmek:** Itim tutup guzy çaldy (MK, II, 20-17). <**el ele çal-** – *çapak çalmak, el çarpmak:* Oguz begleri buny görijek, el ele çaldylar (GA, 110-9). Elin eline çaldy (GA, 123-11). <**depere çal-** – *başyňdan aşyryp urmak, pylçamak:* Tundary depere tutub çaldy (GA, 209-5). <**dyrnak çal-** – *dyrnaçaklamak:* Gara dyrnak ak ýüzüme çalaýynmy (GA, 139-3). <**sowuk çal-** – *sowuk almak, sowuk urmak:* Biz öttük leyk ilniň elig-aýagyn sowuk çaldy (BD, 82a-8). <**ýere çal-** – *urmak, pylçamak, ýykamak, agdarmak:* Göterdi weli, ýerge çalmak üçün (BD, 97b-10). Altun aýagy elinden ýere çaldy (GA, 72-13).

çal- IV [چال] *eşidilmek, gulaga degmek:* Çaksa tütnür, çalsa bilinür (MK, II, 20-14).

çal- V [چال] *tutmak, götermek, süýremek, ogurlamak:* Mahbub gyzlaryny çalub, bir-bir boýundan guçan (GA, 62-11).

çalak [چالاک] *çalt, çakgan:* Bil hawaň ile senüň çalakdur (KB, 458-9). Owşar, ýagny — çalak (SB, 125b-26). /

çalasyn / çalasun [چالاسون، چالاسون، چالاسن] *edermen, gaýratly, mert ýigit, çalasyn:* Beg ýigitler, çalasynlar bir-birine goýulan çagda (GA, 11-6). Çalasun beg erenler döne-döne söweşdi (GA, 132-8). Çalasun ýigitler ile Gara Budak sola depdi (GA, 152-7).

çalasunlyk [چالسونلك] *çalasynlyk*: Menim ärligim, bahadyrlygym, çalasunlugym, ýigitligim Ruma, Şama gide (GA, 155-7).

çaldyr- [چالدىر] *saz gurallaryny çaldyrmak*: Gopuz çaldyrlarlady (GA, 95-3).

çaldyra- [چالدىرا] *şakyrdamak, şakyr-şukur etmek*: Taş çaldyradý (MK, III, 329-14).

çaldyr-çaldyr et- [چالدىر چالدىر ايت] *şagyry-şagyry etmek, şagyrdamak*: Ok kişte çaldyr-çaldyr etti (MK, I, 380-16).

çalgan [چالغان] *ýaranyň azyp ýaýramagy*: Çalغان (MK, I, 368-1).

çalgaý [چالغاي] *guş ganatynyň, ýeleginiň ujy*: Çalgaý (MK, III, 182-17).

çalkan- [چالكان] *çaykanmak*: Ýa köňül mülkünde, şahym, çalkan derýa nedir? (ND, 8b-1). Sadapdyr haýmaýy-unsur köňüldir çalkan derýa (ND, 3b-16).

çalk-çulk kyl- [چالک چالک کيل] *ýumruk ýa-da şarpyk bilen urmak, şarp-şurp urmak*: Çalk-çulk beder kyldy (MK, I, 292-7).

çalma I [چالما] *ýakmak üçin guradylan tezek*: Çalma (MK, I, 362-6).

çalma II [چالما] *palçyk, laý*: Çalma (MK, I, 362-4).

çalpak [چالپاك] **1)** *hapa, hapysa*: Çalpak (MK, I, 391-3). **2)** *garym-gatym, bulam-bujar, düşnüksiz, gümürtik*: Çalpak iş (MK, I, 391-3).

çalpaň [چالپانك] *suwuk palçyk, laý*: Çalpaň (MK, III, 285-9).

çalpaş- [چالپاش] **1)** *jedelleşmek, dawalaşmak, birek-biregiň göwnüne degişmek*: Olar ikki çalpaşdy (MK, II, 164-5). **2)** *günä işe baş goşmak, hapa işe baş goşmak*: Çalpaşmak (MK, II, 164-5).

çalpuşlan- [چالپوشلان] *şirelenmek, şire-şepbik bolmak*: Elik çalpuşlandy (MK, II, 216-11).

çaltur- [چالتور] **1)** *ýykdyrmak*: Ol any çalturdy (MK, II, 143-13). **2)** *eşitdirmek*: Çalturmak (MK, II, 143-15). **3)** *gözletmek, agtartmak, yz çaldyrmak*: Ol ýitük çalturdy (MK, II, 143-14).

çalyjy [چالجي] *saz çalyan, sazanda*: Saky aýaga, çalyjy awaza başlady (KB, 348-7).

çalyg I [چالغ] *gözleg, aňtaw, yz çalma*: Çalyg (MK, I, 313-1).

çalyg II [چالغ] *bir işe taýýarlanmak üçin önünden duýduryş, habar berme*: Çalyg (MK, I, 313-1).

çalymly [چالملو] *buyýsançly*: Çaýa baksa çalymly (GA, 70-5). Çaýa (baksa) çalymly (GA, 61-8).

çalyk [چالک] *akmak, samsyk, akylsyz*: Çalyk (IBM, 152-7).

çalyn- I [چالان ، چالين] *çalynmak (saz barada)*: Gumbür-gumbür tewiller çalyndy (GA, 132-7). Içildi badalar bir-bir, çalyndy dep ile naýlar (ND, 24b-17).

çalyn- II [چالان] **1)** *ýarag urmak, gylyç salmak*: Gara polat uz gylyçlar çalyndy (GA, 63-6). **2)** *çalynmak, urunmak*: Är özün ýerge çalyndy (MK, II, 118-7). **3)** *urulmak, salganmak*: Çalynan çöwgen nedir? (ND, 14b-3).

çalyn- III [چالين] *çawuş çakylmak*: Söz beg gulagynga çalyndy (MK, II, 18-6).

çalyn- IV [چالين] *horlanmak, arryklamak*: At çalyndy (MK, II, 118-5).

çalyn [چالين] *çakmak*: Köyük tenge ýalyn urmak ne erdi, / Ýanug üze çalyn urmak ne erdi (Ab, 61a-14).

çalynlan- [چالينلان] *gaygylanmak, heserlenmek*: Çalynlandy (Tuhf, 10b-ç).

çalys I [چاليش] *göreş*: Çalyş (MK, I, 307-15).

çalys II [چاليش] *ýerine barmazlyk, gabat gelmezlik*: We dahy biri ok çalyş bolmakdan bolur (Ýaý, 140a-3).

çalys III [چاليش] *urus, urmak, çalyş, çalmak*: Gylyç çalyşyma baksun (GA, 22-6).

çalys- I [چاليش] *açylmak*: Gapug çalyşdy (MK, II, 87-5).

çalys- II [چاليش ، چالاش] *göreşmek, söweşmek*: Ol meniň birle çalyşdy (MK, II, 121). Çok çalyşdylar, ne buga ýeňdi, ne... (GA, 180-6).

çalys- III [چالاش] *çalysmak, gezekleşmek*: Açan aňlar bu rumuzyň, çalyşur leýli-nehar (ND, 10a-1).

çalysçy [چالشيحي] *göreşiji*: Çalyşçy (IBM, 145-12).

çamguk [جَمُغُكْ] *gepçi, arabozar, içigara*: Çamguk är (MK, I, 391-6).

çamguklan- [جَمُغُكْلَنْ] *gepçi bolmak, arabozar, içigara, ýaman pälli bolmak*: Kişi çamguklandy (MK, II, 219-10).

çamlan- [چاملان] S: **jamlan-** Musa aňa çamlanyb tiýdi kim... (SB, 7b-3).

çamur [چامور] *batga, palçyk*: Çamur (Tuhf, 38a-8).

çanaç [جَنَاحْ] *gorkak, nalajedeyin, ysnat*: Çanaç (MK, I, 299-8).

çanaçla- [جَنَاحْلَا] *güýçsüz, göwşak hasaplamak, ejiz saymak*: Ol any çanaçlady (MK, III, 244-7).

çanak [ça:nak جَنْقْ ، چَنْقْ] *çanak, agaçdan oyulyp ýasalan gap, kiçiräk kersen*: Çanak (MK, I, 319-5). Är çanak ýalgandy (MK, III, 77-3). Bişirilür ýagry gyýak, Tüşgürür ýagry çanak (MK, III, 24-6). Çanak (IBM, 170-4). Iki elin ýuwmak üç gez çanaga sykmazdan burun (MAS, 23b-3).

çaňçarga [چانچرغا] *serçe*: Çançarga (MK, III, 183-15).

çaňçu [چانچو] *oklaw, hamyr ýaýmak üçin ulanylýan enjam*: Çançu (MK, I, 349-14).

çandyş- [چندیش] *jedelleşmek*: Olar ikki çandyşdy (MK, II, 167-7).

Çangyz [Ça:ngy:z چانغر] *adam ady (aýal)*: Çangyz, Çanpaşa, Aýnamelek, Gutlumelek ölmäge, ýitmäge gitmemişdim (GA, 18-12).

çanka [چَنكَا] *duzagyň bir görnüşi, duzak*: Çanka (MK, I, 357-13).

Çanpaşa [Ça:npa:şa چانپشا] *adam ady (aýal)*: Çanpaşa, Aýnamelek ölmäge, ýitmäge gitmemişdim (GA, 18-12).

çanragy [چانرغى] *jaň*: Çanragy (Tuhf, 11b-ç).

çantur- [چانتر] *tanatmak, tanyşdyrmak, ugrukdyrmak*: Ol any bu işge çanturdy (MK, II, 144-1).

çaňňal [چانگل] *bir zat asmak üçin ýasalan gaňyrçak*: Waryň, Gazanyň ogly Orozy tartuň, çaňňala asyň (GA, 52-1). Iki talusyndan çaňňala sanjuň (GA, 52-13).

Çaň Seňün [Ç(a)ň Seň(ü)n nWFS FE] *adam ady (erkek), Tabgaç (Hytaý) ilçisiniň*

ady: Bark itgüçi bediz ýaratygma bitig taş itgüçi Tabgaç kagan çykany Çaň Seňün kelti (Kt, dg-13) — *Tabgaç kaganynyň gümmez guruylary, daşa owadanlap hat ýazyjy hünärmenleri (emeldarlary we) Çaň Seňün geldi*.

çaňyla- [چانگيلا] *çyňsamak*: It çaňylady (MK, III, 298-12).

çap- I [چب ، جب] 1) *ylgamak, çapmak*: Ýuja ýerlere çapup çykdy (GA, 26-6). 2) *at çapmak, sürmek*: Çapar-ken ag boz atyň durmasun (GA, 66-3). At çapmak (SB, 120b-17). Iki saçyny anyň guýrugyga baglab, atny çapdylar (SB, 28b-17). 3) *kowalamak, kowmak*: Bähram... gulan ardyndan çapdy (SB, 31a-19).

çap- II [چپ ، چاپ] 1) *çozmak*: Kafyr iline akyn çapaýum (GA, 174-10). Özi ellik miň kişi birle derwezäge çapyp, harablyk binýad kyldylar (SB, 124b-6). 2) *talamak*: Baş ýüz kafyr guýuldylar, çapdylar, ýagmaladylar (GA, 70-13). Altun ban ewlerin kafyrlar çapdylar (GA, 38-5).

çap- III [چبْ] *suwda ýüzmek*: Är suwda çapdy (MK, II, 3-9).

çap- IV [چبْ] *urmak*: Ol atny çybyk birle çapdy (MK, II, 3-10).

çap- V [چبْ] *çalmak, suwamak, suwag etmek*: Är ewin çapdy (MK, II, 3-12).

çap- VI [چبْ ، چاپ] 1) *kesmek, çapmak*: Çamak tat boýnyn çapdy (MK, II, 3-11). Katl işige çün ýanda çekti tyg, / Başyn anyň çapmak üçünmi daryg (Ab, 59a-18). 2) *kesmek, gyýmak, ýaralamak*: Baş barmagyny kiriş çapmakdan selim bolur (Ýaý, 12b-4).

çapaçlyk [چپچلق] *dänmeklik, (ähdiňi) bozmaklyk, sözüňden çykma*: Çapaçlyk (MK, I, 415-12).

çapak [چپك] *çapak, kiçi balyk*: Çapak (MK, I, 318-9). <>**çapak är** – *pes adam*: Çapak är (MK, I, 318-10).

çapan [چاپان] *köne ýamaly don, çäkmen, geýim*: Köwüş erür işbu bar taban, / Hylygatym uş eski ýamaglyg çapan (Ab, 59b-5).

çapar [چپار] *çapar, habarçy, bir habary beýlekilere ýetirýän*: Atasyna, enesine muştylyga çapar gitdi (GA, 117-3). Ag alynlu

Baýyndyryň diwanyna çapar wardym (GA, 239-12).

çapar et- [چاپار ات] *söweş ýörişine başlamak, söweşe gitmek*: Galyn oguz begleri atlandylar, Baýburt hysaryna çapar etdiler (GA, 120-2).

çap-çap [چاپ ، چاب ، جب ، جب] *şap-şap, bir zat iýlende, içilende, dodaklardan çykýan ses, ses meňzetmesi*: Ol erük çap-çap iýdi (MK, I, 267-6). Ajy aýran tökülende, çap-çap içen (GA, 47-10).

çapdyr- I [چاپدیر] *at çapdyrmak*: Ag boz atlar çapdyrur alplar gördüm (GA, 206-10). Gan derledi(p) çapdyraýym seniň içün (GA, 245-11).

çapdyr- II [چاپدیر] *talatmak*: Orozuň öýüni çapdyrdy (GA, 303-4).

çapgun [چاپگون] *ýöriş, talaň, çapawul*: Atla Karun iline çapgun ýetdim (GA, 280-1). **çapgun sal-** – *talamak, çapawullamak, ýöriş etmek*: Çawdy gapy ýel haýlydan üýn salyp, / Çemen keşweri sary çapgun salyp (Ab, 59a-6).

çaplykär [çaplykär: چاپلیکار] *jellat*: At üze urgan, eýgeri zernigär, / Belki, çaplykär aňa göwher nisar (Ab, 59b-8).

çaptur- I [چاپتور] *çapdyrmak, kesdirmek*: Ol anyň boýnun çapturdy (MK, II, 142-2).

çaptur- II [چاپتور] *ýasatmak, suwatmak, çaldyrmak*: Ol ewin çapturdy (MK, II, 142-3).

çaptur- III [چاپتور] *ýüzdürmek*: Är gulyn suwda çapturdy (MK, II, 142-1).

çapyl- [چاپل ، چیل] **1)** *çapylmak, kesilmek*: Çapylmak (MK, II, 95-16). **2)** *talantmak*: Anyň ewi çapyldy (MK, II, 95-15). Ilim-günüm çapylmadan Gazan maňa ýetişsin (GA, 294-10).

çapyn- I [چاپن] *gamçylap çapdyrmak (aty)*: Är atyn çapyndy (MK, II, 117-14).

çapyn- II [چاپن] *ýüzmek*: Är suwda çapyndy (MK, II, 117-15).

çapyt- I [چاپت] *çapdyrmak, kesdirmek*: Beg anyň boýnun çapytty (MK, II, 240-7).

çapyt- II [چاپت] *topulmak*: It kişige çapytty (MK, II, 240-5).

çar I [چار: چار ، چار] *dört (mukdar san)*: Şeş jehatyň syry sensiň sary-unsurdan seni (ND,

6a-12). Bir araya gelijek çar-u penj-u heft ile noh (KB, 363-3).

çar II [چار: چار] *çäre, alaç*: Gamzaýa özüň symarla çar-u nä çar epsem ol (KB, 512-5).

çarçarmak [چار چرمق] *oglan-uşak, bala-çaga*: Çar-çarmak otuz (MK, III, 109-14).

çarh [چرخ] *asman, çarhy-pelek*: Anuň kim sanma ki, çarhy-jefasyn (ND, 27b-9). Hajyblaruňa haý diý, atar çarha tirlir (KB, 36-15). Çarhnyň men görmegen jewr-u jefasy galdymu? (BD, 25a-10). Çarhyň jahanda görübäniň biwefalygyn (KB, 534-7). **çarhy-kejreftar** – *ýalançy dünýä*: Kaýsy bir kejrewligini çarhy kejreftarynyň (BD, 32a-7). **çaseki-çarh** – *narda oynunda, nardanyň daşjagazlary oklanýan tagtasy*: Tabygy-takdyr bolub kim, taseki-çarhda kagbeteýn – enjüm her aýyna ol nagyş kim, zahyr bolgaý oynamak gerek (SB, 37a-22). **çarhy-dowwara** – *çarhy-pelek, aýlanýan çarh, geçegçi dünýä*: Çeker gullukdan el ol kes, atarlar çarhy-dowwara (ND, 28a-6).

çarh ed- [چرخ اید] *aylanmak*: Yşk üçün noh felek çü çarh eder (KB, 395-5).

çarla- [چارلا ، چرلا ، چرلا] **1)** *gaty ses bilen aglamak, çyrlamak*: Oglan çarlady (MK, III, 219-1). **2)** *seslenmek, ses çykarmak, zorlatmak (pil barada)*: Ýañan çarlady (MK, III, 219-1). **3)** *çygyrmak, habar gatmak, çagyrmak*: Çarlady mähir birle ol gamkeş (Ab, 60a-8). Gara han ulug toý etib gelinlerini çarlab erdi (SB, 120b-24). Bu jemagaty mezkurnyň atalaryny öz gaşyga çarlab, saklab, oglanlaryny ...ýiberdi (SB, 126a-31). **4)** *aglamak, gygyryp aglamak, möňňürmek*: Bir sagatdan soň gardaşlary ol hyýal birle kim, ol ölüb turur, çarladylar (SB, 4b-1). **5)** *ses etmek, seslenmek, owazlanmak*: Çarladylar gopuzlar (ZME, 441; 139-1).

çarlak [چارلاق] *bürgüt*: Çarlak (Tuhf, 36a-13).

çarlaş- [چارلاش] *çyrlaşmak, aglaşmak*: Oglan çarlaşdy (MK, II, 165-17).

çarlat- [چارلالت ، چرلالت] **1)** *çyrlatmak, aglatmak*: Ol oglany çarlatty (MK, II, 277-4). **2)** *ça-gyrtmak*: Mysyr hatunlaryny çarlattyb, zyýafat kylmakga kyýam kyldy (SB, 4b-31). Kähinlerni çarlattyb, bu tiş tagbyryny alardan sordy (SB, 5a-17).

çarmyh [چارمېخ] *jeza beriş çäresiniň bir görnüşi, dört gazyk kaklyb, jeza berilýän kişiniň el-aýaklaryny şol gazyga çüýleýärler ekenler:* Fyrakuň çarmyhy-la müsemmer (KB, 63-6).

çarp- I [چرپ] *uçgun syçramak:* Agzymdan ot saçyla, çarpa ýalyn gözümnden (KB, 313-3).

çarp- II [چارپ] *çozmak, hüjüm etmek:* Gökje deňize degin il çarpdy (GA, 255-2).

çarpyşdur- [چارېشدر] *gezmek, ýortmak:* Obanyň ol ujundan bu ujuna çarpyşdurdy (GA, 8-8).

çars-çars [چَرْس-چَرْس] *bir zat beýleki bir zada urlanda çykýan ses, ses meňzetmesi, şark-şurk, şaňk-şuňk:* Ol any çars-çars urdy (MK, I, 291-10).

çarsu [ça:rsu چارسو] *çatryk, ýollaryň kesişýän ýeri:* Şeş jähette niçe hyssy çarsudan baglady (KB, 346-1).

çartak [ça:rtak چهارطاق] *dört burçly gümmes:* Beýrek ýüje çartakdan bakdy (GA, 95-4).

çart-çurt [چَرْت-چَرْت] *azajyk, köp bolmadyk:* Bizniň anda bir çart-çurt algumyz bar (MK, I, 286-13).

çaruk I [چَرْق] *çaryk (aýakgap):* Ýazak aty çaruk, güýji azuk (MK, I, 318-13).

çaruk II [چَرْق] *türkmenlere garyndaş bir taýpanyň ady:* Çaruk (MK, I, 318-16).

çarukla- [چَرْقلا] *çaryk geýmek:* Ol azagyn çaruklady (MK, III, 249-15).

çaruklan- [چَرْقُلان] *çarykly bolmak:* Är çaruklandy (MK, II, 211-10).

çaruklug [چَرْقُلغ] *oguz-türkmenleriň bir taýpasy:* Çaruklug (MK, I, 411-10).

çaruklug [چَرْقُلغ] *çarygy bar bolan, çarykly:* Çaruklug är (MK, I, 411-9).

çarukluk [چَرْقُلُق] *çaryklyk, çaryk üçin taýýarlanan ham:* Çarukluk (MK, I, 415-15).

çarun [چَرْوَن] *çynar:* Çarun (MK, I, 347-13).

çarykla- [چَرْقلا] *çaryk taýpasyndan saýylmak:* Çaryklamak (MK, III, 249-16).

çaryýar [چاريار] *dört dost, Muhammet pygamberiň ýaranlary:* Jümleden bu enfus içre çaryýary-Mustafa (ND, 14a-2).

çat [چات] *guýy:* Çat (MK, III, 108-5).

çat- I [چَت ، چَت] *çatmak, goşmak:* Är oglak guzyga çatty (MK, II, 237-6).

çat- II [چاتال] *ýaba, ýabak:* Çatal (Tuhf, 20b-3).

çatar [چتر] *ýetmek, arzymak, bahasyňa degmek:* Gözüň ýene gaş ýaýyny gurmyş, atar ohşar / Bir ýaýa degül gany olamy, çatar ohşar (KB, 189-12).

çatba [چَتبا] *gazy-haşar işlerine gatnaşmaýanlara salynýan salgyt:* Çatba (MK, I, 348-13).

çat-çat [چَت چَت] *bir gaty zady başga bir gaty zada uraňda, çykýan ses, şat-şat:* Çat-çat urdy (MK, I, 269-5).

çatlaguç [چاتلاغوج] *gamçynyň uýyndaky insizje seçekler:* Bir geçi tüýünden çatlaguçy idi (GA, 56-12).

çatlat- [چاتلات] **1)** *çatlatmak, patlatmak:* Taraka çatladyň, oglany gorkudyň (GA, 247-4). **2)** *şarpyldadyp (sapan) atmak:* Garaja çopan sapan çatlatdy (GA, 55-5).

çatma [چاتمه] *çatylan, birleşilen, sepleşen:* Ýaýa beňzär çatma gaşly (GA, 12-10).

çatuk [چَتُق] *Hytaýdan getirilen deňiz balygynyň şahy:* Çatuk (MK, III, 164-9).

çatyla- [چاتىلا] *şatylamak, şartyldamak, seslenmek:* Berke çatylady (MK, II, 238-15).

çatyr [ça:tyr چاتير ، چاتير] **1)** *çadyr:* Çatyr (MK, I, 340-10). Çatyr (IBM, 180-3). **2)** *örtgi:* Çatyr (Tuhf, 4b-12).

çatyrçy [ça:tyrçى چاتيرچى] *çadyr tikmek bilen meşgullanýan adam:* Çatyrçy (IBM, 155-12).

çaw [ça:w چاو ، چاو] **1)** *ses, çaw:* Çaw (IBM, 79-16). **2)** *dabara, at abraýy, şöhrat:* Tutgul gonuk agyrylyg, / Ýazsun çawyň buzuňga (MK, I, 47-10). Jahana husnyňyz çawyn ýaýaýyn (Mn, 292b-8).

çaw- [ça:w چاو] *belli bolmak, şöhrat gazanmak:* Dünýe çarhydyr sahyby-hünär, /

Kim çawdy munça tükenmes göwher (Ab, 61b-7).

çawar [چافار] *ot tutaşdyrmak üçün odun:* Çawar (MK, I, 344-12).

çawarlyg [چافارلىق] *odunly, oduny köp:* Çawarlyg ýer (MK, I, 410-3).

çawga [چافغا] *kowumyň hormatlysy, kowumyň abraýlysy:* Çawga (IBM, 145-11).

çawlan- [ça:wlan چاولان، چافلان] *çawly bolmak, abraýly bolmak, abraýy artmak:* Är çawlandy (MK, II, 194-6). Menim ärligim, bahadurlygym, çalasunlygym, ýigitligim Ruma, Şama gide, çawlana (GA, 155-8).

çawlyg [ça:wlyg چافلىق] *atly, abraýly, şöhratly:* Çawlyg (IBM, 145-8).

çawuş [چافوش، چافوش] **1)** *harby dereje:* Çawuş (IBM, 156-8). **2)** *söweşde hatarlary tertibe salýan we esgerlere zulum etmäge ýol bermeyän adam:* Çawuş (MK, I, 307-11). **3)** *sakçy, hyzmatkär:* Gapujylar seni görmedi, çawuşlar seni tuýmady (GA, 155-9). Ezraýyly ne çawuş gördi, ne gapujy (GA, 155-5).

çawyg [چافىغ] *gamçynyň we ş.m. zatlaryň uýy:* Çawyg (MK, I, 312-5). Çawyg çermeldi (MK, II, 182-8). Çawyg çermeldi (MK, I, 312-5). Çawyg (MK, II, 182-8).

çawyk- [ça:wyk چافىق] **S:** **çawlan-** Är çawykty (MK, II, 93-17).

çay [ça:ý چاى] *çay, suw akýan ýa-da bir wagt suw akan uly jar:* Guru-guru çaylara suw saldym (GA, 138-1). Geçenler uşbu menzilden, dil-a, bu çayy-haýranda (ND, 34a-12).

çayaça [چاياچا] *az wagt:* Çayaça (IBM, 190-11).

çayan [çaya:n چايان، چيان، چايان] *içýan:* Çayan guýrugy (ZME, 294; 131-2). Çayan nişi (ZME, 620; 131-2). Çayan (IBM, 177-3). Çayan (Tuhf, 25a-12). Çayanga kefeniň üstüdir mesgen (Ab, 61b-14). <>**çayan ýulduz** – *içýan ýyldyzlar topary:* Çayan (ZME, 22; 131-2).

çayna- [چاينا] *urmak, ýençmek:* Ger ötmek fygl üçin çaynar enesi, / Rowadur ger ýene yokdur gazasy (Ab, 61b-12).

çayyr [چاير] *çayyrylyk, otly meýdan, çemenlik:* Gök çayyryň üzerine bir gyrgyzy

otag dikilmiş (GA, 76-4). Sowuk-sowuk suwlar, çayyrlar, çemenler (GA, 191-3).

çazan [چازان] **S:** **çayan** *Sende gopar çazanlar* (MK, III, 271-11).

çebiş [چېش] *çebiş, alty aýlyk owlak:* Çebiş (MK, I, 307-10).

çebişlen- [چېشلىن] *çebiş bolmak, alty aýlyk owlak bolmak:* Oglak çebişlendi (MK, II, 211-7).

çebür [چېور] *bulam-bujar düýş:* Çebür (IBM, 190-10).

çeçek [چېچك، چېچاك، چېچك، چېچك] *[چېچك gül, bāgūl, çeçek:* Türlüg çeçek ýaryldy (MK, I, 107-15). Çeçek gaby (ZME, 58; 131-2). Çeçek (IBM, 182-1). Çeçek ýagy (IBM, 165-7). Tag çeçegi eneň süýdi saňa merhemdir (GA, 26-12). Beşarat getüre çeçek kyýamatdur, kyýamatdur (KB, 458-15). Çeçek ýapraklary ýerge düşüpdür (Mn, 294b-10).

çeçeklen- [چېچكلن] *güllemek, gül açmak:* Ýygaç çeçeklendi (MK, II, 211-12).

çeçeklik [چېچكللىك] *gülzarlyk:* Çeçeklik (MK, I, 419-9).

çeft [چافت] *jübüt, taýly:* Çeft (Tuhf, 18a-7).

çege [چاكا] *boýnuň iki gapdalyndaky damar:* Çege (Tuhf, 4b-1).

çegün [چگن] *pişige meñzeş bir haýwanyň çagasy:* Çegün (MK, I, 337-7).

çeh [a:raça چه] *näme, nämendir hiç zatdyr:* Harut ile Maruta dahy ol är çehdür (KB, 558-10).

çehre [چهره، چهره] *ýüz, ýüz keşbi:* Gel imdi bidu-wu çar eý, habyb meh çehre (KB, 359-1). Kamar dek çehraňe baksa gamar göz (Mn, 295b-11).

çek I [چك] *nah matanyň bir görnüşi:* Çek (MK, III, 116-7).

çek II [چك] *bije, gurra:* Ýene bir ogluna çek düşti (Ab, 61a-2).

çek- I [چك، چك، چك] **1)** *çekmek, dartmak:* Üzeňniye galyp, gaty çekdi (GA, 22-13). Gel benim ýaýymy çek (GA, 108-8). **2)** *aýyrmak, çekmek:* Çekmek (IBM, 121-5). Niçe dendan çekelüm leblerinden (KB, 107-4). **3)** *çekmek, goparyp almak:* Gyýma-gyýma ag etinden çekün (GA, 52-2). **4)** *çekmek, baglamak,*

daňmak: Ol tergek bagyn çekdi (MK, II, 19-6). **5) süýrüp getirmek**: Ol Gazan hatunydu, çekün düşegimize getürelüm (GA, 53-1). **6) ýapmak, örtmek**: Ellerin ýeňine çekdi (GA, 114-11). Çekeýdi ýüzine garşu sytara (KB, 16-2). **7) asmak**: Çekse bary dary-yşka etmese dil ahy-zar (ND, 10a-11). **8) gönükdirmek, ugrukdyrmak, çagyrmak**: Çekerler halkny yrşada, elin tut, guly-gurban ol (ND, 17b-16). **◊at çek-** – *aty eýerläp, ýola taýýar edip getirmek*: At çekdiler, bindi (GA, 296-2). **◊biline çek-** – *guçmak, gujaklamak, özüne çekmek*: Biline çeker dilber any ger bile nolur (KB, 357-2). **◊çerik çek – S: leşger çek-** Dara Isgender üstige çerik çekib, harb kylmakga azyrat kyldy (SB, 19a-7). Çerik çekib, Antýyuhdan mülkini aldy (SB, 20b-2). **◊dest çek-** – *el çekmek, aýrylmak, meşgul bolmazlyk*: Jehaty-sitteden destin çeker, bu kim kemal olmaz (ND, 16a-2). **◊at başyn çek-** – *dolanmak, öwrülme, gaýtmak*: Çekmedi dil aty başyn hemleýi-merdanadan (KB, 312-4). **◊el çek-** – **1) taşlamaklyk, meşgul bolmagy goýmak**: Çek eliň, eý Nagşy andan, kim ol ýary-biwefa (ND, 10a-14). **2) aýrylmak, azar bermezlik**: Eliň çek Nagşydan, lutf et, degildir bu seniň käreň (ND, 17b-13). **◊esger çek-** – **S: leşger çek-** O kim kuwwat bulub ahyr, çekerse ger saňa esger (ND, 31a-4). **◊gylyç çek – gylyçlamak, gylyç bilen öldürmek**: Heläk bolgandan burun gylyçlar çekib, any şehid kyldylar (SB, 26a-22). **◊jan çek-** – *jan çekmek, tagalla, yhlas etmek*: Neki janlar çeker ise ýoluňa, arzany sen (KB, 454-9). **◊köňili çek-** – *küýsemek, islemek, ymtylmak*: Her gözi ganlu diýip bir ýaňa çeker köňili (KB, 394-6). **◊köňüle keman çek-** – *göwnüni almak, owsunlamak, imrindirmek*: Çekmiş kemanyny köňüle eýleşmiş kemin (KB, 505-6). **◊leşger çek – goşun sürmek, ýöriş etmek, çozmak**: Hākimi-Jezire we Diýarbekr kim, bagzy any Buhtunnassary-owwa diýerler, leşger çekib, aňa zafar tabdy (SB, 15b-21). Feramerz leşger çekib, ganymany şahy-Kabulystandan algaý (SB, 18a-33). **◊peşgeş çek-** – *serpaýlamak, sowgat bermek*: Peşgeşin çekdi (GA, 237-2). **◊sufra çek-** – *hödür-kerem etmek, naharlamak*: Ogul atadan görmeyinje, sufra çekmez (GA, 3-12). **◊suw çek-** – *guýudan ýa-da şoňa meňzeş ýerden suw almak*: Delw gudugga saldyklar kim, suw

çekgeýler (SB, 4b-9). **◊täwile çek-** – *düşündiriş bermek, aýdyňlaşdyrmak*: Kim any täwile çekdi remz ile Perwerdigär (ND, 11b-11). **◊toly çek-** – *içmek, başa çekmek*: Ki biz tolu çekelüm yşkyňa seniň bir jam (KB, 477-1).

çek- II [جك , جك] **1) ýazmak, çyzmak**: Ol bitik çekdi (MK, II, 18-17). **2) çyzyk çekmek, surat çekmek**: Kim nişe galam çekdi bu ýüzi gara meste (KB, 561-7). **◊sürme çek-** – *kirpige sürme çalmak, reňklemek*: Hāki-paýyn gözine sürme çeke (KB, 564-14).

çek- III [جك] *gan almak*: Ol atyn çekdi (MK, II, 19-1).

çek- IV [جك] *başdan geçirmek, döz gelmek*: Ne ýerde sarylur warsa, çeken bilür (GA, 5-7). Eýle kim, men çekerem göz buňuny (GA, 231-4). **◊elem çek-** – *gussa çekmek, gam çekmek*: Bagy jennet bilbilindir, sen elem çekme, guzy (ND, 44a-8). **◊gussa çek-** – *gam çekmek*: Zülfün ile kim ki, gussa çeke uzun (KB, 549-6).

çek-çuk [جك چك] *arzan mata, köne esgi*: Çek-çuk (MK, I, 280-3).

çekdir- [چكدر] *getirtmek, taýýarlatmak*: Gazan goňur aty çekdirdi (GA, 126-7).

çekek [چكك] *gyzamyk keseli*: Çekek (MK, I, 325-7).

çekertige [چكارتگا] *çekirtge*: Çekertige (Tuhf, 11b-5).

çekge [چكگه] *çekge, ýüzüň dulukdan ýokary, gulagyň ön ýanyndaky bölegi*: Ýumruk çekgesine tokundy (GA, 183-3).

çekiş [چكچ] *çüý we ş.m. kakmak üçin ulanylýan gural, çekiş*: Çekiş (IBM, 160-6).

çekiş- [چكچ] *çekişmek*: Çekişti (Tuhf, 39a-5).

çekide [چكیده] *damja, damyp durma*: Jiger kebab edibän kylmyşam çekide ýaşy (KB, 204-6).

çekik I [چكك] **1) nokat**: Çekik (MK, II, 229-11). **2) hat, ýazgy**: Ol maňa çekik çekişdi (MK, II, 86-1). Är bitikge çekik çekindi (MK, II, 118-1).

çekik II [چكك] *serçeden kiçiräk guşuň ady*: Çekik (MK, II, 229-13).

çekik III [جَكِك] *yaş oglanyň jyns organy, çüki*: Çekik (MK, II, 229-12).

çekil- I [جَكِل] *çekilmek, ýazylmak*: Bitik çekildi (MK, II, 106-5). Bilindi magnylar bir-bir, çekildi remzi-güftary (ND, 41b-6).

çekil- II [جَكِل] *çekilmek, yza tesmek*: Köpek çekildi, geldügi ýola gitdi (GA, 47-2).

çekil- III [جَكِل] *getirilmek*: Tewle-tewle çekilende şahbaz atly (GA, 110-1).

çekin- I [جَكِن] *özüňe ýazgy ýazynmak, özüň üçin bellik etmek*: Är bitikge çekik çekindi (MK, II, 118-1).

çekin- II [جَكِن] *daňmaga girişmek, başlamak*: Ol ýükün çekindi (MK, II, 118-3).

çekin- III [جَكِن] **1)** *çekilmek, yza gaýtmak, tesmek*: Ne kim, dirseň uýaram çekinmeh baňa ýohdur (KB, 346-10). **2)** *çekinmek, howatyrklanmak*: Jany ola her kim, çekine senden any (KB, 444-1).

çekirdek [جَاكِردَك] *tohum, çigit*: Çekirdek (Tuhf, 36b-4).

çekiş- I [جَكِش] *çekişmek, nokat goýuşmak*: Ol maňa çekik çekişdi (MK, II, 86-1).

çekiş- II [جَكِش] **1)** *güýç synanyşmak, göreşmek*: Sawaşayym, çekişeyim, dyryşayym, ýahşy ýigitleriň janyn gurtarayym (GA, 156-8). **2)** *dawalaşmak, çekeleşmek*: Öksüz oğlan bir gyzany çekişür (GA, 256-10). **3)** *özüne çekmek, küýsetmek*: Ança çekişdi lebleriň uşbu ýüregime benim (KB, 360-6). **<hemle çekiş-** – *biri-birine haybat atmak*: Bugaý-la oğlan hemle çekişdiler (GA, 16-12).

çekleş- [جَكَلِش] *bije atyşmak*: Ol meniň bile çekleşdi (MK, II, 166-3).

çekrek [جَكْرَك] *gullaryň geýmegi üçin ýüň matadan tikilen jübüsiz don*: Çekrek gaba (MK, I, 396-16).

çektür- I [جَكْتُور] *hat, ýazgy ýazdyrmak*: Aňar çekik çektürdi (MK, II, 143-5).

çektür- II [جَكْتُور] *gan aldyrmak*: Ol atyn çektürdi (MK, II, 143-6).

çekük [جَكُك] *ýekedaban, çekiç*: Çekük (MK, II, 229-10).

çeküm [جَكُوم] *çekim, çekiş*: Ger iki jahan çeküme ram olmaýysar-sa (KB, 91-16).

çekürge [جَاكُورْكَ , جَاكُورْكَ] *çekirtge*: Çekürge (MK, I, 406-1). Çekürge (Tuhf, 11b-ç). **<çekürge sü** – çekirtge sürüsi ýaly köp goşun: Çekürge sü (MK, I, 406-4).

çeküş [جَاكُوش] **S:** **çekiç** Çeküş (Tuhf, 34a-5). Gögsüme gam tagyda yşgyň bile mismaryny, / Bir berkitürde eýledi Perhat metnin çeküş (Ab, 60b-20).

Çeleb [جَلَب , جَلَب] *Huday, Taňry, Alla*: Jümleden seni kämil ýaratmyş ol Çeleb (KB, 449-5). Köňlüm Çeleb ewidür, ýöni ol ýola kawy dur (KB, 367-8). Birlüğüne sygyndym Çelebim, kadyr Taňry! (GA, 210-9).

çeleb [جَلَب] *çalasyn*: Ok atgan kişiye asan geler hassa kim, çeleb kişä ýahşydurur (Ýaý, 125a-1).

çelebi [جَلَبِي] *zyba, owadan*: Hezar janym olur-sa senüň çün çelebi (KB, 481-12). Niçe-niçe senüň içün oda ýanam çelebi (KB, 437-3).

çeleň [جَلَنَك] *gara köýük bolup ýatan, hiç zat bitmeyän (ýer)*: Çeleň yer (MK, III, 274-18). **<çeleň başy** – *ýaňra we şerray adam*: Çeleň başy (MK, III, 274-16).

çeliň [جَلَنَك] *Hytaýy, Hytaýdan getirilen* **<çeliň aýak** – *uly jam, telper tabak*: Çeliň aýak (MK, III, 274-17).

çelli [جَالِي, جَلِي, جَلِي] *ýaly, misli, barabar*: Endek fursatda ol mallary kim, zaýyg bolub erdi, iki anyň çelli Allatagala keramat kyldy (SB, 6b-3). Aba we ejdady çelli ýok erdi (SB, 28b-23). Iki bular çelli sizge ýetgeý (SB, 36b-10).

çelpek I [جَلَبَك] *çelpek, hamyrdan ýukajyk* *ýaýylyp, ýagda bişirilýän ýukajyk iýmit*: Çelpek tabasy (ZME, 98; 132-1). Çelpek (Ab, 61b-1).

çelpek II [جَلَبَك] *çylpyk*: Çelpek (MK, I, 397-1).

çelpeklen- [جَلَبَكْلَن] *çylpyklanmak*: Göz çelpeklendi (MK, II, 221-3).

çemen [جَمَن] *öleň, otluk, çemenlik, gülzarlyk*: Ýapagaly gökçe çemen güýze galmaz (GA, 5-8). Çemende bülbülün bah gulgulyna (KB, 74-12). Ne çemende serw bar ol kamaty-ragna kibi (BD, 23b-6).

çenançe [çena:nçe چنانچه] *şeylelikde, şeyle:* Eger çenançe bizge etagat kylyb, il bolur siz, any bileli (SB, 122b-22).

çenber I [چنبر، چنبر] *halka, burum-burum, halka-halka:* Dönderen oldur, hakykat, felekden jenberi (ND, 33b-2). Şol zülfi resenbaza ki, çenberden asylur (KB, 113-16).

çenber II [چنبر] *başatgyç, uly ýaglyk:* Çenberüme alja ganyım dökeyinmi? (GA, 139-4).

çend [چند] *näçe, birnäçe, hernäçe:* Her çend ki, her şemge perwana duş olur (KB, 10-8). Güştasb ogly her çend küdek we kiçik erdi, emma merdanalyklar kylyb... (SB, 17b-2).

çendan [çenda:n چندان] *käwagt, kämahal:* Uşbu teşbihine çendan didiler gerçekmi? (KB, 70-8).

çene- [چینا] *ölçemek, çen etmek:* Çenedi ýerni (ZME, 856; 134-1). Çenedi hurmany (ZME, 401; 134-1).

çenge [چنکه، چنکه] *toýda, baýramda erkekleriň we aýallaryň saza goşup, el çarpmaklary:* Serw dek dagy bezm era çengedir, / Muganny tüzüp çenge weznide çeň, / Nowa tüz ki, heý-haý öleň, haý öleň (Ab, 63a-8).

çeniştürük [چنیشترک] *ak we gyzył reňkli, miwesi pissä meňzeş, tomsuň başlarynda ýetişýän we miwesi iýilýän daragt:* Çeniştürük — (MK, I, 435-14).

çenk [چنک] *parça, bölek:* Bu gadar çünki zaýa tutmyş idi, / Turfa çenki kireýe tutmuş idi (Ab, 66a-2).

çeň I [چنک، چنک] *çeň, saz guraly:* Degildir sungatyň çeňe, çegana (ND, 26b-9). Çeň (MK, III, 264-6). Pes imdi çeňi nowa düz-u söz ile saz ed (KB, 477-1). Al çeňüň çeňüňe-ýu kanunyňy bekle (KB, 493-10). Mutryb ýene harby çala başlagyl ahyr çeň (KB, 345-5). Eşret içre her kaçan kim, çeň alsaň elgiňe (BD, 23a-3).

çeň II [چنک] *penje:* Çeňüňe düşeli, senem-ä, ud ile mejmer (KB, 500-9). Al çeňüň-çeňüňe-ýu kanunyňy bekle (KB, 493-10).

çeňel [چنكل] *erbet, ýaramaz:* Çeňel är (MK, II, 233-2).

çeňlek [چنكلك] *çyrmaşyk, peçek:* Çeňlek (MK, III, 284-2).

çeňli-meňli [چنكلي مئكلي] *çaga oýunlarynyň biriniň ady:* Çeňli-meňli (MK, III, 280-7).

çep [چپ] *çep, sol:* Muddagy çep-rastdur bizüm ile (KB, 545-1).

çepse- [چيسا] *ýüzmek islemek:* Ol suwda çepsedi (MK, III, 211-7).

çera [چرا] *näme üçin, näme sebäpden:* Är çün şüd-u ez çera dahy teftiş olmasa (KB, 122-5).

çerde [چرده] *reňk, ýüz-keşbiň reňki* <syýah çerde – gara ýüzli, betgelşik, görmeksiz: Är kişileri syýah çerde we zemim surat erdi (SB, 121b-25).

çergeş- [چرگش] *sap-sap bolup düzülmek:* Emdi çerik çergeşür (MK, I, 368-16). Ýulduzlary çergeşip, tün-gün üze ýörgenür (MK, II, 244-10).

çeri [چری] S: **çerik** Çeri üzerine geldiler, gondylar (GA, 284-9). Mere ýigit, öňinçä bu çerinüň bir ak sanjaklu alay çykdy (GA, 286-12). Ýa ada, ýa sana laýyk çeri ýasana gerek (KB, 7-1). Dil-u akyl ile jan wardy çeriýe (KB, 113-4).

çeribaşy [چریباشی] *goşunbaşy, serkerde:* Garagüne çeribaşy oldy (GA, 283-9).

çerig et- [ç(e)r(i)g etdi ldtl : grE] *goşun ýerleşdirmek:* Seleňe tegi çerig etdi (MÇ, gd-4). — (Duşman) Seleňä deňiş goşunyňy ýerleşdirdi. ...Ýylun kol birden syňar Şyp başyňa tegi çerig etdim (MÇ, gd, ş-3) — ...Ýylungoluň günorta-gündogar tarapy (ilersi) bilen Sypbaşyna çenli goşuny ýerleşdirdim.

çerik I [چریك، چریك، چیریك، چرك، چرك] *goşun:* Barça togsan miň çerikni ew-ili birle ol şäherge girgüzüb... (SB, 122b-17). Özi dagy ulug çerik birle gele turur (SB, 122b-21). Öwlad Mur Ýawguý han çerik ýygyb (SB, 127b-21). Alp çerik taraslady (MK, III, 245-13). Çerik (IBM, 145-13).

2) söweş, uruş: Alp çerikde, bilge tirikde (MK, I, 325-8). Çerikte gan damar gamçyň ujundan (Mn, 294a-5). <çerik çek- – ýöriş etmek, goşun sürmek, çözmek: Güderz Eşkany çerik çekib, ýetmiş miň kişi beni-ysraýyldan öltürdi

(SB, 24a-12). <çerik tart – S: çerik çek- Ol dagy Orduwan ýarlygy birle çerik tartyb, baryb harb kyldy (SB, 27a-1). Akybet çerik tartyb Yrak we Babyl fathyga azyrat kyldy (SB, 27b-2). Horasanga on aý tartyb çerik Kabul sary ýanduň (BD, 82a-7). <çerik ýyg- – goşun toplamak, esger ýygnamak: Ulug çerik ýygyb, baryb any defg kылgaý (SB, 27a-1). Köb çerikler ýygyb erdi (SB, 28b-5).

çerik II [چرك] *her zadyň gapma-garşy tarapy, ön tarapy*: Çerik (MK, I, 325-8). Çerik (MK, I, 325-11).

Çerkes [چارکاس] *ýer-ýurt ady*: Weliken ...Abhaz we As we Rus we Çerkes we gaýruhu kim, kütübi-«Mälik we memälikde» mezkur turur (SB, 35a-1).

çerkez [چرکر] *halk ady*: It kibi kaw-kaw eden çerkez hyrsly (GA, 281-4).

çerkü [چرکۆ] *çirkin (ses)*: Çerkü (IBM, 190-10).

çerlik I [چرلک] *gabatma-gabat, bir zadyň gabady, garşysy, hatary*: Anyň ewi bu çerikde (MK, I, 271-13).

çerlik II [چرلک] *öz wagtynda*: Bu çerlik – degil (MK, II, 271-11).

çerlik III [چرلک] *gözi kemli, gowy görüp bilmeyän adam*: Gözi çerlik (MK, I, 396-17).

çerme- [چرمة] *çermemek, ýygnamak, düýrlemek*: Saky etegüň çerme, ýeňüň ile aýah dut (KB, 529-5).

çermel- [چرمل] *örülmek*: Çawyg çermeldi (MK, II, 182-8).

çermeş- [چرمش] *örüşmek, örmäge kömek etmek*: Ol maňa çagyç çermeşdi (MK, II, 166-7).

çermet- [چرمت] *ördürmek* <aty çermet- – atyň guýrugyny ördürmek: Alp är atyn çermetti (MK, II, 280-15).

çert- [چرت] *çirtmek, döwmek*: Ol çertti neňni (MK, III, 315-1). Ol ýarmak ujyn çertti (MK, III, 315-2).

çertil- [چرتل] *ýok bolmak, ýitmek* <gut çertil – döwlet gitmek, gaçmak: Erdemsizden gut çertilür (MK, II, 181-8).

çeşkel [چشکل] *jäjek, döwük gap-gaçlaryň, daşlaryň bölekleri*: Çeşkel (MK, I, 400-14).

çeşm [چشم] *göz, garak, göreç*: Agla, çeşmiň gan olsun (ND, 5b-12). <köşeyi-çeşm – gözüňbir çeti, gözüň gyýtagy: Köşeyi-çeşmim durur ýar hyýaly ýeri (KB, 517-14). <çeşmi-hun feşan – gan pürkän göz, ganly-ýaş dökyän göz: Bu belany niçe çeşmi-hun feşandan görge men (BD, 19b-3). <çeşmi-girýan – gözi ýaşly: Gan döker bu çeşmi-girýan, artdyrar çok zaryny (ND, 35a-11).

çeşmbaz [çeşmba:z چشمباز] *gözi oýnaýan, gözi gülyän*: Aýy dilär ki, suwda göre yşbu çeşmbaz (KB, 504-16).

çeşme [چشمه] *çeşme, bulak*: Üç ýygaj bar erdi, her biriniň astyda bir çeşme suw (SB, 128a-25). Gury han bir çeşme gyragyda ýatyb turur (SB, 128b-9). <çeşmeýi-haýwan – S: çeşmeýi-haýat Eý seniň totaguňa çeşmeýi-haýwan teşne (KB, 477-12). <çeşmeýi-haýat – dirilik çeşmesi, dirilik suwy: Hydyr bu Zülkarneýin birle çeşmeýi-haýatga ýetişdi (SB, 9b-10). <çeşmeýi-hun – gan çeşmesi, ganly gözyaş: Çeşmeýi-hun edmişdi dilde gözleriň (KB, 554-8).

Çeşme [چشمه] *adam ady (erkek)*: Akmelek — Çeşme gyzyna nikah eden (GA, 62-9).

çet [چت] *jögi, jet, ýaman adam*: Aýyglygydan çetge kim, nan erür, / Any itge salmak ne imkan erür (Ab, 59b-10).

çetik [چتک، چتک] *pişik, urkaçy pişik*: Çetik (IBM, 174-14).

çetir [چتر] **1)** *çadyr*: Babasy sewindi, çetir, otag, ala saýwan dikdirdi (GA, 73-11). **2)** *zülp, saç*: Anbary-ter çetri ile oldy muzallal (KB, 549-5).

çetirli [چترلي] *çadyrly*: Çetirli otagmy dilär sen (GA, 111-1).

çetük [چتوک، چتوک، چتوک] S: **çetik** Çetük (MK, I 325-6). Çetük (Tuhf, 19a-11). Çetügiňi mawlatmaýan alplar başy Gazan (GA, 127-3). <gök çetük – ýabany pişik: Gök çetük (MK, I, 325-6).

çewik [چوک] *tiz, ýüwruk, çakgan, çalasyn*: Ozan dili çewik olur (GA, 15-6). At aýagy kölük, ozan dili çewik (GA, 29-6).

çewizge / çežürge [چوزگه / چژورگه] *çekirtge*: İşleri talaý alganny talamak, / Çewürge dek sebze-ýu ýafragny ýalamak (Ab, 64b-14).

çewzü [چەژۆ] *dagda ösýän gyzyl baldakly, ajy gyzyl däneli agaç*: Çewzü (MK, I, 354-1).

çewre [چۆرە] S: **çöwre** Illä ki, nedem çewre ýanymda deberendür (KB, 410-5).

çewrül- [چەۋرۈل] *çöwrülmek, öwrülmek, aýlanmak, pyrlanmak*: Çygyr çewrüldi (MK, II, 182-6).

çewrün- [چەۋرۈن] *çöwrülmek, aýlanmak, pyrlanmak*: Çewründi (Tuhf, 15b-ç).

çewrüş- [چەۋرۈش] *çöwrüşmek, dolaşmak*: Ol meniň birle ok çewrüşdi (MK, II, 164-11).

çewşeň I [چەۋشەنك] *şowa, şowa kör*: Çewşeň (MK, III, 285-12).

çewşeň II [چەۋشەنك] *gyrkylyk*: Çewşeň (MK, III, 285-11).

çewür- [چەۋۈر] *aýlamak, çöwürmek, pyrlamak*: Çewürmek (IBM, 123-14).

çeyne- [چەين] *çeynemek*: Çeynedi (IBM, 115-11).

çeynem [چەينەم] *çeynem, dişlem, bir agyz*: Bu yürek bir çeynem et, ortada suzandur neden (KB, 525-11).

çäh [چە] S: **çah** Jan zenehdany çähinde özin azytdy diýdüm (KB, 454-10).

çäk [çä:k چاك] *ýyrtyk, ýyrtylan*: Eý niçe ýaha synaň ile çäkdür (KB, 458-3).

çäker [çä:ker چاكەر] *hyzmatkär, öýdençer*: Rowadur Ýusufa çäker diýr isem (KB, 12-1). Seniň çäkerleriň ok kükreyir bil (Mn, 294a-8). Hadym-u çäkeri-Şibli-ýu Jüneýd (BD, 3a-6).

çäk et- [çä:k et- چاك ايت] **1)** *ýirmek, ýyrtmak, bölmek, böwürmek*: Gül bigi bülbül içün ben ýahamy çäk edeýim (KB, 334-15). Niçe çäk ede toyn (KB, 380-3). **2)** *döwmek*: Eýleýip katg menäzil baýzasyn çäk etmeden (ND, 14a-5).

çäk eýle- [çä:k eýle- چاك ايلي] S: **çäk et- 1)** Ýüzüm çäk eýleýüb aýtdym, buldum hikmetiň, ýa Reb! (ND, 29a-1).

çäk ol- [çä:k ol- چاك اول] **1)** *dargamak*: Akyllar çäk olyp, haýran olýrmy? (ND, 43b-2).

Zülfün ile ki, perişan-çäk ola (KB, 459-7). **2)** *ýyrtylmak, ýyrtyk bolmak*: Çäk olyp kalbyň hyjaby, kaby-köwseýn içre çün (ND, 13b-6).

çäre [çä:re چاره] *çäre, alaç*: Çäre nedür derdüme, çün çäre ýoh (KB, 98-15). Biçäre köňül yşky gözin etdi ne çäre (KB, 495-4). Bu işniň çäresi olturur (SB, 124b-2). Hiç çäre andan ýahşyrak görmediler (SB, 124b-24). **<çäre gör-** – *çäresini gözlemek, alajyny agtarmak*: Perwiz çäre görmedi, erse hakan hatunyga ...hedýeler ýiberib (SB, 38b-33).

çäre et- [çä:re et- چاره ايت] *çäre etmek, çäre görmek, alajyny tapmak*: Ordam sag-esen degil ise, başyňuza çäre ediň (GA, 44-1).

çäre eýle- [چاره ايله] S: **çäre et-** Sizlerge kişi ne çäre eýläb ýetgeý (BD, 75b-3).

çäre kyl- [çä:re kyl- چاره قيل] S: **çäre et-** Ýa Çeleb, derdümüze çäre kyla (KB, 338-1). Niçesi çäre kyla bile, aňa aşyk özi (KB, 152-1). Tiýdi kim: – Bu işimniň çäresini kylgyl (SB, 35b-22).

çäre ol- [çä:re ol- چاره اول] *çäre bolmak, çäre tapylmak, alajy tapylmak*: Gitme diýü gördiler, çäre olmady (GA, 262-11). Em ile çäre olsa derdüme ki (KB, 321-8).

çäresiz [çä:resiz چاره سيز] *çäresiz, alaçsyz*: Kabul kylmady, çäresiz bolub, näumyd gaýtdylar (SB, 5b-28).

çäş [çä:ş چاش، چاش] *pöwrize daşy*: Ýaratty ýaşyl çäş (MK, I, 277-8). Ol ýinjüni çäş bile saşurdy (MK, II, 65-14). Çäş (IBM, 178-12).

çäşt [çä:şt چاشت] *guşluk, çäş wagty*: Jemalyň çäşti-soltany, uzun saçyň sebi-ýelda (KB, 342-2).

çäşt kyl- [çä:şt kyl- چاشت قيل] *guşluk naharyny edinmek, guşluk naharlanmak*: Musa alaýhyssalam çäşt kylmakga tagaza kyldy (SB, 9b-24).

çi I [çi: چي] *çig, bişmedik*: Çi (Tuhf, 36b-10).

çi II [çi: چي] *çyg, nem, öl, yzgar*: Çi ýer (MK, III, 156-4).

çibek garguý [چېك قارغوي] *aw guşy*: Çibek garguý (MK, I, 325-5).

çiçek [چېكك] S: **çeçek** Çiçek (Tuhf, 35a-6).

çigil [چگيل] türkmenlere garyndaş taýpalaryň biriniň ady: Çigil, ýagma, tohsy (MK, III, 102-1).

çigil- [چگيل] çigilmek, daňylmak, çigin düşmek, baglanmak: Tügün çigildi (MK, II, 106-7).

Çigil Tutuk [Çig(i)l Tut(u)k OzWz IgIE] ýer ady: Bir ýegirmenç aý ýegirmike Kara Buluk öňden Sokak ýoly anta Çigil Tutuk... (MÇ, go-11) — *On birinji aýyň ýigrimisinde Gara Bulukdan gündogara Çigil Tutukda (Çigil Tutugyň ýanyndan) Sokak ýoluna (ýada derýajygyna)...*

çigin I [چگين، چگين] çigin, omuz, gerden: Egnimdäki demir tonum çignim gysar (GA, 248-9). Çigni guşly jübbe ton wergil bu oglana (GA, 18-4). Iki barmagyňy tiz açub ýaňy aý kibi kylgaý oň çigni üzre, oň çigniňden aşyrmagaý (Ýaý, 122b-2).

çigin II [چگين] nagyş, zerli keşde: Gyz çigin çignedi (MK, III, 223-3). Çigin çignedi (MK, I, 347-16).

çigir-çigir [چگير، چگير] jygyr-jygyr, kesekli çörek iýlende, dişleriň gyjyrdap çykaryan sesi: Çigir-çigir (MK, I, 303-12).

çigit [چگيت] gowaça çigidi: Çigit (MK, I, 297-8).

çigliş- [چگليش] çigişmek, çigin düşmek: Tügün kamug çiglişdi (MK, II, 166-5).

çigne I [چگنا] sürgi (derman): Çigne (MK, I, 363-8).

çigne II [چگنا] dyrmyk: Çigne (MK, III, 223-4).

çigne- I [چگنا] dokamak, zerli suratlary, nagyşlary dokamak: Çyz çigin çignedi (MK, III, 223-3).

çigne- II [چگنا] dyrmyklamak: Är çigne çignedi (MK, III, 223-4).

çigre- [چگير] gyjyrdamak: Etmekte taş çigredi (MK, III, 209-4).

çigtür- [چگتير] çigişdirmek, çigin düşürmek: Ol tügün çigtürdi (MK, II, 142-11).

çigze- [چگزا] ukyň tutman, gijäni çirim etmän geçirmek: Çigzeyibän göziden uýku gidip (Ab, 62b-5).

çiž I [چيز] demir çiş, çüý, syh: Çiž (MK, III, 89-5).

çiž II [چيز] sowut: Çiž (MK, III, 89-6).

çik I [çik kIE] halk ady: Ançyp bars ýylka çik tapa ýöridim (MÇ, gd-7) — *Ondan soň bars ýylynda çikler tarapa ýöriş etdim (goşun çekdim).*

çik II [چيك] guşuň bir görnüşi: Çik (IBM, 175-13).

çik budun [çik bud(u)n NDWB kIE] çik halky: Alty otuz ýaşyma çik budun kyrkyz birle ýagy bolty (Bk, gd-26) — *Ýigrimi alty ýaşymda çik halky bilen gyrgyz (halky bize) ýagy boldy.*

çikin I [چگين] ösümlik ady: Çikin (MK, I, 347-14).

çikin II [چگين] yüpek (sapak): Çikin yüp (MK, I, 347-15).

çikten [چگنن] eýeriň üstünden ýapylyan ýapynja: Çikten (MK, I, 364-2).

çil I [چيل] betnyşan, ýüzi menekli, çil: Çil (MK, III, 98-1).

çil II [چيل] kerep: Örgemçi sybykga çilni tyrmap, / Tumşugny rişte birle çyrmap (Ab, 61a-17).

çil [çi:l چيل] bedende çylgym-çylgym bolup galan urgy zzy: Çil (MK, I, 282-8).

çildek [چلدهك] atyň kükregine, göwsüne çykýan ýara: Çildek (MK, I, 397-2).

çile [چيله] ýaly, kimin, dek: Lutfy dek hijriň tünide lal idim galyp, / Gül yüzüň kyldy ýene bilbil çile göýä meni (Ab, 62b-18).

çile- [چيله] çyglamak, öllemek, nemlemek: Tonug çiledi (MK, III, 203-4).

çilik [چيلك] çilik (oýun ady): Çilik oýnady (ZME, 744; 133-2).

çilik-çilik [چيلك چيلك] geçini çagyranlarynda, aýdylyan söz, geçi-geçi: Çilik-çilik (MK, I, 325-12).

çilkü [چيلكür] boz, mele reňk: Çilkü at (MK, I, 359-13).

çille [چيله] kyrk gün, kyrk günlük <gyş çillesi — gyşyň sowuk günleri, kyrk çille: Isa alaýhyssalam mütewellid bolganda gyş çillesi erdi (SB, 24a-31).

çim [چيم] çayyr (ot): Çim biçti (MK, I, 283-14).

çimdile- [چمڭلا] *çümmüklemek*: Çimdiledi
-(Tuhf, 30a-13).

çimdiwüç [چمڭدى ۈچ] *atagzy*: Çimdiwüç
(Tuhf, 34a-12).

çimgen [چمگان] *çemen, gül*: Äñin gan birle
ýuwur çimgen tezerwi (Mn, 302b-4).

çin [çi:n چين] *buýra, burum, tow, saçyň örümi*: Zülfi kohusyn aparur çine ýel kibi nesim (KB, 312-7). Zülfüň çinini gösdereli ahuýy-tatar (KB, 461-3).

Çin [Çi:n چين] *ýer-ýurt ady, Çin, Hytaý*: Emma köpräginin Çin diýarydan geltürürler (SB, 18a-17). Bu hasab birle tamam Çin we Maçyn we Tengas diýaryny tutub... (SB, 121a-31).

Çini [Çi:ni چيني] *hytaýy, Hytaýa degişli, Hytaýda öndürilen*: Çini gözgü (ZME, 111; 134-2).

çin kyl- [çi:n kyl- چين قىل] *towlamak, burmak, burum-burum etmek*: Bu ne hatadur ki, uş zülf kylur çin ile (KB, 35-4).

çiniştürük [çi:niştürük چيشتۈرۈك] *hytaý hozy, hozuň bir görnüşi*: Çiniştürük (MK, I, 235-9).

çiniştürükse- [çi:niştürükse- چيشتۈرۈكسا] *hytaý hozuny iýesiň gelmek*: Är çiniştürüksedi (MK, I, 235-9).

çiş-çiş [چيش چيش] *çagany buşukdyrjak bolnanda aýdylyan söz*: Çiş-çiş (MK, I, 277-15).

çişe- [چيشا] *buşukmak*: Oglan çişedi (MK, III, 200-3).

çişet- [چيشت] *buşukdyrmak*: Uragut genjin çişetti (MK, II, 247-16).

çit [چيت] *çit (mata)*: Çit (MK, III, 86-4).

çiwgin [چيگين] **1** *yókumly, peýdaly*: Çiwgin aş (MK, I, 369-10). **2** *ýagly, doýrujy, semrediji*: Çiwgin ot (MK, I, 369-11).

çiwgünlen- [چيگۈنلەن] *peýdaly hasaplamak*: Ol bu aşyg çiwgünlendi (MK, II, 222-7).

çiwreng [چيورنگا] *çekirtge*: ...altyn çiwreng ýagdy (Ab, 63b-10).

çiwşet- [چيشتەت] *turşatmak, gaýnatmak, köpürjikletmek*: Sirke garyn çiwşetti (MK, II, 270-17).

çiz [çi:z چيز] *zat, närse*: Nola her nesne jahanda ýene çize teşnedur (KB, 115-12).

çiztür- [چيزتۈر] *bilini бүkmek*: Bu ýük atyg çiztürdi (MK, II, 142-5).

çoban [چوبان] *çopan*: Garaňgu ahşam olanda gaýgulu çoban (GA, 40-4). Garajyk çoban gaýgulu waka gördi (GA, 40-3).

çobanlyk [چوبان لىق] *çopanlyk, çopan bolma*: Bu sözge karar berib, çobanlyk kabul kyldy (SB, 7b-13).

çobanlyk kyl- [چوبان لىق قىل] *çopanlyk etmek, çopan bolmak*: Gäh-gäh çobanlyk kylur erdi (SB, 18b-20).

çobçuk [چوبچوق] *serçä meñzeş guşuň ady, çymjyk*: Nije bolsa çobçukga jadu lakap, / Köpiden kylur saýt ger köp tarab (Ab, 64a-12).

çobul- [چوبول] *ýüpiň çözülip çolaşmagy*: Her çobulgan tarydyr efläk kasryga kement, / Ol ki, bolmuş yşk eski şalydan keswet aña (Ab, 64a-14).

çog [ço:g چوغ] **1** *çog, gor, közüň çogy*: Çog (MK, III, 93-3). Musa pygamber bir çogny alyp, agzyga saldy (Ab, 65a-6). **2** *günüň şuglasy, şöhesi, gyzgyny*: Gün çogy (MK, III, 92-1).

çog [چوغ] **S: çok** *Diýdim ki: «Çog etme baňa nāzi» diýdi: «Çün sen / Ary, çog eder sen baňa, pes nāz edeserem»* (KB, 114-1).

çogal- **I** [چوغل] *gyzyklanmak, höweslenmek*: Çogaldy (IBM, 115-5).

çogal- **II** [چوقال] *köpelmek, köp bolmak*: Çogaldy (Tuhf, 31b-ç).

çogan [چوغان] *çogan, aşgar häsiýetli ak ösümlük*: Çogan (IBM, 159-17).

çoganlyk [چوغانلىق] *meşik, tulum*: Çoganlyk (IBM, 170-5).

çogla- **I** [چۇغلا] *düwün düwmek*: Ol tonug çoglady (MK, III, 219-4).

çogla- **II** [چوغل] *güýmenmek*: Çoglamak
-(IBM, 124-11).

çoglan- [چۇغلان] *toplanmak*: Tawar çoglandy (MK, III, 149-1).

çoglan- [ço:glan- چۇغلان] *çoglanmak, gyzmak, ýanmak*: Ot çoglandy (MK, II, 194-1).

çoglat- **I** [چۇغلەت] *düwni düwdürmek*: Ol tonyn çoglatty (MK, II, 277-11).

çogna- [جوغن] *boş bolmazlyk, eýeli bolmak:*
Çognady (IBM, 103-11).

çog ol- [چوغ اول] *köp bolmak, kân bolmak:*
Ne çog olsun (GA, 73-2).

çograma [چغرمه] *atyň hokramasy, kişñemez-den owal tebil tapyp, çykaryan sesi:* Geým gylçydasynadan, at çogramasyndan, meger ýigit aýgyr binerdi (GA, 264-3).

çogy [چغی] *goh, gykylyk, galmagal:* Çogy (MK, III, 170-14). Çogy çemi kyldy (MK, III, 177-12). <>**çogy gop-** — *galmagal gopmak, zenzele turmak:* Çogy gopdy (MK, III, 92-15).

çogyła- [چغیلا] *gygyryp (kömege) çagyrmak:* Är çogylady (MK, III, 240-1).

çoh I [ço:h چوخ] S: **çok** Zire niçe ki, çoh ola Kermana mahal ýoh (KB, 406-9). Lutfuňdan umydum çoh, umaram ki, erişem (KB, 315-12).

çoh- II [چوخ] *çozmak, topulmak:* Nola eger garynjalar çohdy lebün şerabyna (KB, 12-15).

çok [چوق] *köp, kân:* Güz almasy kibi al ýañagym ýyrtdygym çok (GA, 116-1). Bu tutuşyn çok faýydasy wardur (Ýaý, 115b-2). Ýetsem saňa gullugumny çok arz kylaý (BD, 65a-5).

çok- [چوق] *çokmak:* Guş çokdy (MK, II, 15-16). Gözüمنى çokuň, tenimni tişläň (Ab, 65a-9).

çokmak [ço:kmak چوقماق] *jemlenmek, toplanmak:* Çokmak (Ab, 65a-13).

çokmaklan- [چوقماقلا] *düýrlenmek, tegelenmek:* Ýylan çokmaklandy (MK, II, 213-8).

çokmar [چوقمار] 1) *serdesse, ýogyn tayak, degenek, tokmak, gürzi:* Çokmar (Tuhf, 15b-5). 2) *gamçy:* Çokmar (Tuhf, 33b-12).

çoktur- [چوقتور] *awa ýollamak, goýbermek:* Ol guşug garga çokturdy (MK, II, 142-16).

çokur [چوقور] *ala, gülli:* Çokur gözlük (ZME, 825; 136-1).

çolak [چولاق] *çolak, eli maýyp bolan, golak:* Çolak (MK, I, 319-1). Çolak boldy goly (ZME, 815; 136-1).

çoldu [چولدو] *olja:* Tutup çoldu alyp barmakga galgan, / Degil kim, eýlemişler tagny talgan (Ab, 65b-9).

çolga- [چولغا] *çolamak, dolamak:* Ybraýymy tutdurdan, / Hanym, göne çolgadyň (GA, 251-8).

Çolpan [چولپان] *Wenera planetasy, Zöhre ýyldyzy:* Çolpan (Tuhf, 30b-3). Çolpan (IBM, 184-2). Kuýaşny olmas, eý gerdun, ol Aýga eýlemän teşbih, / Agzyňyz – zereh, göz – Çolpan, ýaňy Aý aňa gaş olsun (Ab, 65b-13).

çoluk [چولوق] *çoluk, çopanyň kömekçisi:* Çoluguň etmegün alur (GA, 265-11). Çoban-çoluk galmady, heb ýedi (GA, 218-4).

çomag [چوماغ] S: **çomak** Beýregiň eňsesine bir çomag urdy (GA, 287-9). Çomagy omzuna byrakdy (GA, 236-7).

çomak I [چوماق] S: **çokmar** Çomak (MK, I, 319-3). Çomak (IBM, 173-8). Çala bilen ýigide ok ile gylçydan bir çomak ýeg (GA, 4-6). Alty perlü çomagy-la at depdi (GA, 209-8). Salur, ýagny bir kişi ýetse, gylç we çomak urgaý (SB, 126a-3).

çomak II [چوماق] *musulman:* Çomak äri (MK, I, 319-4).

çomaly [چومالی] *garynja:* Çomaly (MK, I, 374-1).

çomruş- [چومرۇش] *çümüşmek:* Ol meniň birle suwga çomruşdy (MK, II, 164-9).

çomuç [چومۇچ] *tagtadan, agaçdan ýasalan bulgur:* Çomuç (IBM, 169-9).

çomuk [چومۇق] S: **çomak** Çomuk (Tuhf, 15b-6).

çomul [چومۇل] *türkmenlere garyndaş taýpalaryň biri:* Çomul (MK, I, 330-16). Çomul (MK, I, 382-12).

çonak [چوناق] *gulagy kesik:* Çonak (Tuhf, 33b-1).

çopan I [چوپان] *çopan, goýun bakýan:* Bir jemagat çopanlar ol çah başyda suw tartar erdiler (SB, 7b-8). Bu çopanlar koýlaryny suwaryb gitgeýler (SB, 7b-10). Ýaşurun çopanlarga tabşurdy (SB, 14a-33). Bir çopan ol ýerde koý otarar erdi (SB, 25a-12).

çopan II [چوپان] *oba kethudasynyň kömekçisi:* Çopan (MK, I, 337-6).

çor I [چور] *çolaşan, bulaşan, bitişik:* Çor ot (MK, III, 87-9).

çor II [چور] *elem-tas, elem-ebtat*: Çor uragut (MK, III, 87-8).

çotur [چوتر] *erbet gylykly, ýaramaz häsiýetli*: Çotur kişi (MK, I, 303-5).

çowaldar [چوولداز] *oguz-türkmen taýpalarynyň biriniň ady, çowdur*: Çowaldar (MK, I, 57-11).

çowla- [چولا] *yeterlik bişmezlik, çala bişmek, çawlanmak*: Et çowlady (MK, III, 219-8).

çowly [چولي] *unaş iýmek üçin peýdalanylýan uzyn taýajyklar*: Çowly (MK, III, 326-4).

çozyn [چوزن] *çoyun (metal)*: Çozyn aşyç (MK, I, 343-3).

çöbin [çö:bin چوبين] *agaçdan, çöp-çalamdan ýasalan zat*: Anyň atdugy oh çöbin degilmi? (KB, 56-6). Bähram eger aw olmaya gözlerüne çöbin ola (KB, 147-14).

çögen [çö:gen چوگن] S: **çöwgen** Çöwgen (MK, I, 337-8).

çöh- [چوخ] *üýşmek, toplanmak, çökmek*: Kafyrlar Orozyň üzerine çöhdü (GA, 133-10).

çöz- [چوز] S: **çöz-** Uragut ýip çözdi (MK, II, 9-3).

çöztür- [چوتور] *çözdürmek*: Ol yipig çöztürdi (MK, II, 142-8).

çözül- [چوزل] *çözülme*: Ýip çözüldi (MK, II, 105-7).

çök [چوك] *birsydyrgyn, düz reňk, düz reňkli*: Çök atlas eýläp özüge lybas, / Geýip börük ornyga başyga tas (Ab, 61b-3).

çök- I [چوك , چك] **1)** *çökmek, oturmak*: Tewe çökdi (MK, II, 19-3). **2)** *öňünde oturmak, dyza çökmek*: Ol bekkä çökdi (MK, II, 19-2). **3)** *abanmak, münmek, (üstüme) çökmek*: Gaba gyzyň üzerine çökdi (GA, 202-6). <>**dyzyn çök-** – *öňünde dyza çökmek, dyza çöküp arzyňy aýtmak*: Lagly-lebüňe garşu dyzyn çöküb içelüm (KB, 516-13).

çök- II [چك] *suwuň aşagyna gitmek, çökmek*: Temür suwga çökdi (MK, II, 19-4).

çök-çök [چك چك] *düýäni çökerenlerinde ulanylýan söz*: Çök-çök (MK, I, 280-4).

çöker- [چوكر] *çökmek, oturtmak*: Bugaýy göti üzerine çökerdi (GA, 182-4). Depegözi dyzy üzerine çökerdi (GA, 234-1).

çöktür- [چوكتور] **1)** *çökmek, çökdürmek, oturtmak*: Ol anyň tewesin çöktürdi (MK, II, 143-9). **2)** *çökdürmek, eredip durulamak*: Ol kümüş altyndan çöktürdi (MK, II, 143-9).

çökür [چوكور] **1)** *tiken*: Çökürler kim, seniň bu ýoluňda baturalmuş aýagymga, / Çekip ol köý gerdin sürme tartar men garagymga (Ab, 64b-9). **2)** *çökür, gurap, owranyp galan odun-çöp*: Tenüm mejmerde ud oldy çökür deý (KB, 282-6).

çökür- [çökürm(i)s sMrVkvS چوكر] **1)** *çökmek, oturtmak, dyzyny epdirmek*: Ol teweý çökürdi (MK, II, 69-8). **2)** *boýun egdirmek, tabyn etmek*: Başlygyg ýüküntürmis tizligig çökürmis (Kt, gd-2) — (Olar) başlynyň başyny egdiripdirler, dyzlyny dyzyna çökeripdirler.

çöküt [چوكت] *kelte boýly*: Çöküt kişi (MK, I, 297-7).

çökütlik [چوكتلك] *kelte boýlulyk*: Çökütlik (MK, I, 417-17).

çöl [çöl(i)g glVE چول] *çöl, çöllük, sähra*: — Öňre kün togusykda Bökli çölilig il (Kt, gd-4) — Öňde (gündogarda) Bökli çölüniň ili. Alar çöl ýoly birle şitab kylyb barur erdiler (SB, 38b-4).

çölgi [çölgi lgIVE] *çölly, çölde ýaşayan, gumly*: Çölgi az eri bultum (Tk, gd-23) — Çölly azlardan bir äri (adamy) tapdym

çömçe [چومچه] *susak, uly çemçe*: Çömçe (MK, I, 349-12).

çömçi [چومچي] S: **çömçe** Çömçi (Tuhf, 34a-6).

çömlek [چوملاك] *küýze, golça*: Çömlek (Tuhf, 11b-2).

çönük [چونك] *çynar agajy*: Çönük (MK, I, 325-13).

çöňňe [چونكه] *kütek, çöňňe, gowşak görýän (göz)*: Gözüň çöňňe idügin ne begenmezsen (GA, 158-1). Gözleri çöňňe oylan (GA, 247-12).

çöňňel- [چونكل] *kütelmek, çöňňelmek (göz)*: Gara gyýma gözleriň çöňňelmeseýedi (GA, 107-5).

çöp I [چوب ، چوپ ، چُپ ، جُوب] **1)** *çöp, guran baldak:* Biň aşyk ýar katynda bir çöp agry (KB, 604-1). Gerek ki, çöp düşe ol göze ki, kişi sahnur (KB, 500-15). Kim saýar bir çöpe efnasyn, begüm (KB, 309-16). **2)** *her bir zadyň suwy sykylandan soň galan galyndysy, çöküni, lödere:* Üzüm çöpi, ýag çöpi (MK, III, 85-4).

çöp II [جوب] *nahar bişirmek üçin kesilen hamyr bölekleri, aş:* Tutmaç çöpi (MK, III, 85-7).

çöpçe [چوپچه] *çöpçe, çöp ýaly:* Köwneýn himmetümün alaýynda çöpçe ýoh (KB, 534-4).

çöp-çep [جُبْ جَبْ] *biderek, ugursyz, haramzada:* Çöp-çep kişiler (MK, I, 267-10).

çöpjügaz [چوپجوز] *çöpjagaz:* Görmüjejek seni gözüm dünýäni, / Bir kemine çöpjügaza saýamy? (KB, 590-15).

çöpür [چوپور] *geçi çöpüri:* Çöpür (MK, I, 303-3).

çör-çöb [چورچوب] *ot-çöp, çöp-çör:* Üstini zagyf ýygaçlar birle çör-çöb salyb ýapyb erdi (SB, 31b-18).

çörek [چوراك، چورك] *çörek, nan:* Çörek (MK, I, 325-12). Çöregi ýaranlaryň gülbang imiş (KB, 605-1).

çörekle- [چوركلا] *çörek etmek, hamyr etmek:* Ol unug çörekledi (MK, III, 251-15).

çöşek [چوشك] *öri:* Çöşek (MK, I, 325-13).

çöwgen [چوكن] *top urulýan uýy egri taýak:* Egri çöwgenümçe gelmez maňa (GA, 41-5). Saçyň çöwgen, zenehdanyň durur güý (KB, 524-12). Allyda güýin görüň, elgide çöwgenin görüň (BD, 28b-3).

çöwre [چوره] *töwerek, daş-töwerek:* Ak goýunlar gelüb çöwresinde ýatdugy suw (GA, 45-7). **çöwre al-** – *daş-töwregini gurşap almak, daşyna egelenmek:* Gördiler kim, bir ybrat nesne ýatur, başy-göti bilürsüz, çöwre aldylar (GA, 216-7).

çöwrül- [چورول، چورول] *aýlanmak, dolanmak:* Çöwrüldi, nobat maňa geldi (GA, 220-9). Kadah çöwrüldi uş bostan içinde (Mn, 294b-7).

çöwür- [چورور، چور، چور] **1)** *bir zady eýlesine-beýlesine öwürüp-çöwürüp görmek:* Är ok çöwürdi (MK, II, 67-16). **2)** *başga tarapa*

seretmek, sowmak: Çöwürdi gaýrudan roýun, çekip el uşbu kesretten (ND, 36a-6). **3)** *otda agdaryp bişirmek:* İkinci wagty muny maňa çöwürsesiz, ýiyem (GA, 226-8). **4)** *gaýtarmak, yzyna öwürmek:* Depegöz çöwürüp, önün aldy (GA, 217-4). **5)** *agdarmak:* Gazanlary depdi, dökdü, çöwürdi (GA, 111-8). **çötägy çöwir-** – *äsgermezlik etmek:* Gözlerim jagfar oldy, çöwür totägy (KB, 324-14). **çöwür-** – *gatnaşygy bes etmek, ýüz öwürmek, terk etmek, dönmek:* Çöwürmez ýüzlerin jebr-u jefadan (ND, 27a-4). Tenim barynça senden ýüz çöwürmen (Mn, 307a-2).

çöz- [چوز] **1)** *daňlan ýüpi, sargyny, düwni çözmek, açmak:* Elin çözdiler, gözün açdylar (GA, 142-10). **2)** *saçyň örümini çözmek, açmak, pytratmak, tar-tar etmek:* Sen saçyňy çözüp taragyl häki çemende (KB, 183-13). Rehmet – demidür, saçyňy çöz ki, tarasunlar (KB, 479-11). **çöý çöz-** – *gara (ak) öýi sökmek:* Öýüni çözdü, göç eýledi (GA, 236-10).

çözil- [چوزيل، چوزل] *çözülme, açylmak:* Gerehi giýsulary çözile, ýazyla bu gije (KB, 123-11). Getire lutf ile gahryn çözilip bendi-Huda (ND, 18b-14).

çubart- [چوبرت] *ogurlamak, talamak:* Ogry erik çubartty (MK, III, 317-1).

çufga [چۇفا] *çalt ýöreyän ýolagçy (çapar) aty:* Çufga (MK, I, 355-13).

çufgasyz bol- [چۇفغاسىز بول] *ýol görkezijisiz, ýolbeletsiz, ýolbaşçysyz bolmak:* Kalyn kulan çufgasyz bolmas (MK, I, 355-15).

çug [چۇغ] *bukja:* Çug (MK, III, 92-17).

çuga / çuha [چوخه / چوغه، چوقه] *jübbe, don:* Jübbe, çuga, çyrgab geýirdi (GA, 253-4). Tokuzlama çygrab çuha hanlar hany Baýyndyra penjýek çykardylar (GA, 121-4). Jübbe çuga verdi (GA, 65-9).

Çugaý Kuz [Çyg(a)ý Kuzyn nIZW h YGWE] *ýer-ýurt ady:* Çugaý Kuzyn Kara Kumug olurur ertimiz (Tk, gb-7) — (Biz) Çugaý Kuzda, Garagumda oturýardy (ýaşayardy).

çuglan [چۇغلان] *hormatly dereje, garlyklaryň sözi:* Çuglan (MK, I, 370-4).

çuglan- [جُغْلَنَ] *yýgnanmak, toplanmak, çugdamlanmak*: Tawar çuglandy (MK, III, 149-1).

çugundur [جُوْگُوْدُوْر] *şugundyr*: Çugundur (Tuhf, 19b-8).

çugurdan [جُغْرُدَان] *silden soň emele gelen çukurlar, jarlar*: Çugurdan (MK, I, 423-1).

çuh-çuh [جُوْهْ جُوْهْ] *aty ýöretmek üçin aýdylyan ümlük, çüw-çüw*: Çuh-çuh (MK, III, 83-6).

çuhur [چُوخُوْر] *çukur*: Köňülümi salmagyl çuhuryňa eňeğiň (KB, 308-8).

çukmyn [جُغْمِيْن] *çöregiň bir görnüşi, buga bişirilyän çörek*: Çukmyn (MK, I, 370-7).

çukurlyk [چُوْگُوْرلِیْک] *çuňluk, çukurlyk*: Bir azym hendek ýasab erdi, on gary ini we igrimi gary çukurlygy (SB, 31b-17).

çula- [جُوْلَا] *bökmek; topulmak*: Çulady (Tuhf, 38b-10).

çulad [چُوْلَد] *bayrak, sylag*: Ad gazanybdur, çuldy alubdur (GA, 124-13).

çulbuş [جُلْبُش] *ellere, geým-gejime degen miwe şiresi, çyrşagy*: Çulbuş (MK, I, 383-6).

çulhaçy [جُوْلْحَاچِی] *dokmaçy*: Çulhaçy (Tuhf, 13a-7).

çulkuý [جُلْقُوْی] *könelen, ýyrtyk (ädik)*: Çulkuý ätük (MK, III, 183-7).

çulyk [جُلِیْک] *jünekey ördek, jülük*: Çulyk (MK, I, 319-2).

çulyman [جُلِيْمَان] *bulaşan, çözülsiz*: Çulyman iş (MK, I, 374-8).

çumguk [چُمْگُک] S: **çumuk** Çumguk (MK, I, 391-4).

çumuk [چُمُک] *ayaklary we tumşugy gyzył, ganatlary ak ýelekli garga*: Çumuk (MK, I, 391-4).

çumuşluk [چُمُشْلُک] *hajathana*: Çumuşluk (MK, I, 415-15).

çumyly bol- [چُمِيْلِي بُول] *yssydan ýaňa baş aýlanmak, yssydan gaçmak*: Çumyly boldy (MK, I, 374-2).

çuň [چُنْک] *ýagsyz jylka (et)*: Çuň et (MK, III, 264-7).

çuram [چُرَام] *uzaga ok atmak usuly, arkan gaýşyp ok atylyşy*: Çuram ok (MK, I, 346-5).

çurny [چُرْنِي] *türkmen tebipleriniň ýasan sürgi dermany*: Çurny (MK, I, 363-7).

Çuş [Çuş jWE] *dag ady*: Törtünç Çuş başynta süňüşdimiz (Kt, dg-6) — *Dördünji gezek Çuş (dagynyň) eteginde söweşdik*.

çuwaç [چُوْاچ، چُوْج] *çadyr, han çadyry*: Han çuwaç gurdy (MK, II, 7-6). Han çuwaç ýasady (MK, III, 45-15).

çuwal [چُوَال] *çuwal, halta*: Bir esgi dewe çuwaly buldy (GA, 107-7). Teng şeker gör ki, niye girdi çuwala (KB, 405-10).

çuwşa- I [چُوشْا] *köpürjiklemek, köpürjik emele gelmek*: Çakyr çuwşady (MK, III, 213-1).

çuwşa- II [چُوشْا] *ýellendirmek, çişirmek*: Garyn çuwşady (MK, III, 213-2).

çuwy [چُفِي] *hökümdardan iki dereje pes wezipedäki adam*: Çuwy (MK, III, 171-4).

çuz [چُر] *içinden zer geçen gyzył hytaý ýüpegi*: Çuz (MK, I, 273-16).

çü I [چُو] *ow! Hergiz, hökman. İşligiň buýruk şekilinden soň gelip, buýrugy has güýçlendirýän ownuk bölek*: Barma çü! (MK, III, 156-5). Gel çü! (MK, III, 156-6).

çü II [چُو] *sebäbi, çünki*: Çü gördüm bir mah roýy, tutar elinde bir lowhy (ND, 5a-12). Çü söwda eýleşdirdi tekýegähin (KB, 463-7). Çü halatyňny bari älem ähli bilmişler (BD, 18b-1).

çübek [چُبْک] *çagalaryň jyns organy*: Çübek (MK, I, 325-5).

çübre [چُبْرَا] *köne-küşül geým*: Çübre (MK, I, 352-10).

çüjük [çü:ju:k، چوچوک، چوجوک] *süýji*: Çüjük boldy suw (ZME, 1023; 101-1). Çüjük ot (ZME, 59; 101-1). Çüjük boldy neme anyň agzyga (ZME, 1044; 101-1). <>**çüjük söz** – *süýji söz, ýagşy söz*: Kyldyň meni muhtaj çüjük sözüňe (BD, 68b-6). <>**tili çüjük** – *süýji dilli, dili süýji*: Tili çüjük senemim, ýahşydurmu bu turuşu (BD, 39b-4).

çükreken- [چُکْرَکَن] *ýüň çäkmenli bolmak*: Gul çükreklendi (MK, II, 221-1).

çülük- [چُلُک] *bulaşmak*: Är işi çülükti (MK, II, 94-11).

çümerük [جُمَارُكْ] *şowa, gözi gowşak*: Çümerük kişi (MK, I, 404-10).

çümgen [جُمْكَانْ] *öleñlik, çemenzarlyk*: Çümgen (MK, I, 369-9).

çümtür- [جُمْتُرْ] *çümdürmek, çümmäge mejbur etmek*: Ol any suwga çümtürdi (MK, II, 143-16).

çümür- [جُمُرْ] S: **çümtür-** Ol any suwga çümürdi (MK, II, 70-7).

çümüş- [جُمُشْ] *çümüşmek, bilelikde çümek*: Ol meniñ birle suwga çümüşdi (MK, II, 89-3).

çün I [چُونْ] **1)** *nähili, neneñsi, nāme üçin*: Çün böyle oldy (GA, 81-6). Sen zinde eken, özüñi çün murda sana sen (KB, 465-2). **2)** *üçin*: Köñlüñ çün bahmady göz güneşe (KB, 456-6). **3)** *sebäbi, çünki*: Çün Jem begaýat hursurat we ýüzi nurany erdi (SB, 2a-8). Çün Kāwāniñ hiç atasy badyşahlyk kylmab erdi, ol dagy badyşahlyk yhtyýar kylmady (SB, 2a-32). **⇨ çün-u çera** – *nāme üçin, nāme zat üçin, nāme sebäpli*: Gurtar bizi bu çün-u çeradan-u aýah tut (KB, 37b-15).

çünki [چُونْكِيْ ، چُونْكِهْ] *çünki, emma, ýöne*: Ýaranlar, çünki meni gönderersiz (GA, 82-3). Çünki eder kalby röwşen (ND, 29a-17). Edermiş murdalar ihýa kelamyñ çünki, eý Nagşy! (ND, 26b-3).

çüňek [چُونْكُكْ] *süýt sagmak üçin agaçdan ýasalan gap, agaç bedre*: Çüňek (MK, II, 233-3).

çüp [چوپْ] *rast, dogry, laýyk, jüp*: Hükema eýlebän alajyn köp, / Gelmeý anyñ mezajyga biri çüp (Ab, 64a-6).

çüret- [çü:ret جُورَتْ] *çüýretmek*: Ýöri, gan agla, jan ber kim, çü(ý)retdiñ ömrüñ, eý-wah (ND, 26a-7).

çüri- [çü:ri چُورِيْ] *çüýremek*: Ene, diliñ çürisün (GA, 258-12). Dilüñ çürisün, çoban (GA, 48-5).

çürke- [چُورْكَا] *ot ýakmak, çürkemek, ýakmak*: Ot çekiban şuglaýy bi bākni, / Çürkābān enjüm bile eflākni (Ab, 64b-7).

çürü- [çü:rü- چُورُورْ] S: **çüri-** Sümekleri çürüb erdi (SB, 16a-21). Çubuk – ortasy çürügen ýygajny diýerler (SB, 122a-10).

çürüg [çü:rüg چُورُكْ] *pos, hapa ⇨ çürügün aç-* – *ýalpyldatmak, ýaldyratmak, arassalamak*: Çürügin açdy (IBM, 107-6).

çüst [چُستْ] *nāzik, owadan*: Şu dekli çüst wujudym, edem ki, häke men (ND, 36b-2).

çyb [چَبْ] *inçejik çybyk*: Çyb (MK, I, 267-12).

çyban [çy:ban چِيَانْ] *çyban, düwürtikli ýara*: Çyban (IBM, 164-6).

çybunlagu [çy:bunlagu چِيُونْ لاغُو] *ýelpewaç*: Çybunlagu (IBM, 170-11).

çybyk [çy:byk چِيِيْ] *çybyk*: Çybyk (MK, I, 318-11).

çybykla- [çy:bykla- چِيِيْلا-] *çybyklamak, çybyk bilen urmak*: Ol atyn çybyklady (MK, III, 249-13).

çybyn [çy:byn چِيِنْ ، چِيِيْنْ] **1)** *siňek*: Eşek çybyny (ZME, 299; 152-2). Gonarmy ol ýarañ üze çybynlar (Ab, 61b-18). **2)** *tagtabit*: Çybyn (IBM, 177-10).

çyçalak [چِيِيْلاَلْ] S: **çyçlak** Çyçalak (MK, I, 404-3).

çyçamuk [چِيِيْلاَمُكْ] *ogulhajat barmagy*: Çyçamuk (MK, I, 404-4).

çyçan [چِيِيْچَانْ] *özüni akylyly hasaplaýan akmak, nadan*: Salahga hyred ähli meni ýawuk diýrler, / Görüñ ki, işbu çyçanlar sorag ýaňylmyşlar (Ab, 62a-1).

çyçlak [چِيِيْچِلَاكْ] *külbike barmagy, külembike*: Çyçlak (IBM, 141-10).

çyçyg [چِيِيْچِيِيْغْ] *goýnuñ guýrugy*: Eger et tapylmaz-sa çyçyglyk aşyn bişürüp ... (Ab, 62a-3).

çyda- [چِيِيْدا-] *çydamak, dözmek, döz gelmek*: Çydady aña (ZME, 975; 132-2). Alar çydamab, uruşmakga çykarlar (SB, 124b-4). Ysfiýhan leşgeri aña çydamab, leşgerni dagy her günkiden azrak görüb (SB, 124b-7). Anyñ jefasyga çydamaý, ol hatun sebäbiden, aña takarrub istär erdiler (SB, 11b-19).

çyf [چِيِيْفْ] *söýgi joşgunyny beýan etmekde ulanylýan söz*: Çyf (MK, I, 278-13).

çyfyla- [چِيِيْفِيْلَا-] *gaýnamak*: Köp çyfylady (MK, III, 240-14).

çyg I [چِيِيْغْ] *sebet örmek üçin ulanylýan agaç, çi*: Çyg (MK, III, 93-4).

çyg II [جیغ] *türkmenlerde uzynlyk ölçegi (geziň üçden iki bölegine deň): Çyg* (MK, III, 93-6).

çyg III [جیغ] *gamyşdan, çöpden örten beýik diwar, çi: Perde gitgeç men zagyf-u zarga asan erur, / Ýollarydan çygynyň salmak özümni içgeri* (Ab, 63b-15).

çyg [çy:g جیغ] *çygyrma, ahy-nala etme, agy: Kimge kim dolap çarhy dek salyp sergeştelik, / Bogazyn ip birle bogar kylgan saýy perýady-çyg* (Ab, 63b-13).

çyg- [جیغ] *çigmek, daňmak: Ol törkek çygdy* (MK, II, 13-13).

çygan I [چغان] *garyp, biçäre: Çygan* (MK, I, 32-5). *Çygan* (IBM, 153-4).

çygan II [چغان] *mama, ýokanç kesel: Çygan* (IBM, 164-6).

çygaý [çyg(a)y fGPE جغاي] *garyp, ýoksul: Kagan oluryň ýok çygaý budunyg kop kobartdym* (Kt, go-10) — *Kagan bolup, ýoksul halky köp, (gaty) ýokary galdyrdym. Türk budunyg ýiçe itdi igiti çygaýyg baý kylty azyg üküskylty* (Kt, gd-16) — *(Ol) türkmen halkyny ýene dikeltdi, ýokary galdydy, garyby baý etdi, azy köp etdi. Köňül kimiň bolsa kaly ýok çygaý, / Kysla güjün bolmas any tok baý* (MK, III, 180-14).

çygla- I [جغلا] *ölçemek, kesgitlemek, çekmek: Ol buz çyglady* (MK, III, 219-6).

çygla- II [جیغله] *çaglamak, güwlemek: Akar siller kibi çyglar* (ND, 23a-4).

çyglat- [جغلأت] *ölçetmek, kesgitlemek, çekdirmek: Ol büz çyglatty* (MK, II, 277-13).

çygnam-çygnam [چغنم چغنم] *çogup-çogup çykýan: Çygnam-çygnam gaýalardan çykan suw* (GA, 45-3).

çygru- [جغرؤ] *gataamak: Ýer çygrudy* (MK, III, 208-11).

çygry [جغري] **1)** *tegelek, çygyr, çäk: Çygry* (MK, I, 352-14). **2)** *degirmeniň, jykyryň perresi, çarhy: Çygry* (MK, I, 352-13). **<gök çygry-** — *çarhypelek, pelegiň gerdişi: Gök çygrysy* (MK, I, 352-12).

çygyrt- [جغرت جغرت] *palçygy depeläp eýlemek, taplamak, bişirdirmek: Ol ýerig çygyrtty* (MK, II, 268-7).

çygyl- [جغل , جغل] *çigilmek, düwürmek, baglanmak: Arbyg çygylady* (MK, II, 105-10).

çygyl-tygyl kyl- [جغل تگل قیل] *jygyr-jygyr etmek: Ok kiş içre çygyl-tygyl kyldy* (MK, I, 329-15).

çygylwar [جغلوار] *kiçi, kelte, pessejik: Ötrü turub ýagdy aňar kiş oky çygylwar* (MK, I, 409-3).

çygyr [چگر] *kirişli gadymy saz guraly: Çygyr* (IBM, 161-6).

çygyr- [çy:gyr- چيغر] *çygyrma, uwlama, çygyrmaklyk: Gurt çygyra başlady* (SB, 127a-4).

çygyrla- [چغرلا] *ýol, ýoda ýasamak: Ýerig çygyrlady* (MK, III, 245-5).

çygyrlan- [چغرلن] *ýol, ýoda peýda bolmak, çygyr düşmek: Ýer çygyrlandy* (MK, II, 212-12).

çygyrt- [çy:gyrt- چغرت] *gygyrtmak, çagyrtmak, yglan etmek: Çygyrtty, akynjy diýrildi* (GA, 254-12).

çygyryş- [çy:gyryş چغرش] *gygyryşmak: Suw diýbinde çygyryşur asylary* (GA, 279-3).

çygyryşdyr- [çy:gyryşdyr- چغرشدر] *gygyryşdyrmak: Gaza beňzär gyzy-gelini çygyryşdyrdylar* (GA, 38-6).

çyh- [چیح] **S: çyk** Bu daýradan çyhnamyşam Hak bilür any (KB, 379-12).

çyhar- [چيخار] **S: çykar- 1)** *Kendi gylyjyn çyhardy* (GA, 230-6). *Tewleden bir şahbaz at çyhardy* (GA, 261-1).

çyž- [چژ] *ýegşermek, gaýşarmak: Ýagyrlıg at çyždy* (MK, II, 8-16).

çyk- [چق] **1)** *bir zadyň içinden çykamak: Gapuýy aç, çykaýyn* (GA, 88-5). *Är ewden çykdy* (MK, II, 16-5). *Çykdy* (IBM, 108-9). *Öwden çykyb ýöriýende...* (GA, 12-8). *Bir derwezeden çykyb...* (SB, 130a-16). *Ýusuf ol delwge oturub gudugdan çykdy* (SB, 4b-9). *Ol zulmatdan çykdylar* (SB, 122a-19). *...ýene gara ýelim suwyga girib çykyb, ýene gumga agnadylar* (SB, 121b-30). **2)** *bir ýerden, bir zadyň içinden gaýnap, çogup çykamak: Çygnam-çygnam gaýalardan çykan suw* (GA, 45-3). *Any gazyň kim, andan suw çykar* (SB, 121b-19). **3)** *belent ýere çykamak, münmek: Depe başyna çykdyňmy, gyz?* (GA, 115-10). *Hajar dagy ýüzini Safaga kyldy we anyň*

üstige çykdy (SB, 3a-2). **4) ýerden ösüp çykamak:** Şişler ýükelib ýerden çykça (GA, 274-1). **5) çykarylmak, gysyp çykarmak, çykamak, ýüze çykamak:** Mukaýýed suw diýdügümüz ol her suwdur çykar sykmak-la (MAS, 7b-3). **6) dönmek, ýüz öwürmek:** Ol kafyrlar hidaýat tapmaý, küfrden çykmas erdiler (SB, 8a-23). **7) döremek, peýda bolmak, orta çykamak, belli bolmak:** Anyň ahdide Ynal han Syr Ýawguý çykyb erdi (SB, 126b-14). **8) gopmak, goparylmak:** Iki sütünni tutub tartdy, erse ol sütünler ýeriden çykyb, bargäh alarnyň üstige ýykyldy (SB, 11b-31). **9) gitmek, çykyp gitmek:** Zahydlyk alyga tutub, halk arasydan çykyb, kenara tutdy (SB, 18b-13). **10) oýlap tapmak, ilkinji bolup ýüze çykarmak:** Daşdan temür ol çykardy (SB, 1b-29). **◊ady çyk-** – *at-owazasy ýaýylymak:* Är malyna gyýmaýynça, ady çykamaz (GA, 3-11). **◊agzydan çyk-** – *gürlemek, sözlemek:* Bu söz kim, anyň agzydan çykdy, erse Allatagala filhal any öltürüb... (SB, 16a-16). **◊aradan çyk-** – *aradan aýrylmak, ortalykdan çykamak:* Çyk aradan, ne görerseň, edegör ança hyýal (ND, 18b-1). **◊awa çyk-** – *awa gitmek, aw awlamak:* Baýbüraňniň ogly awa çykdy (GA, 71-8). Bir gün Oguz awga çykyb erdi (SB, 120b-23). **◊başyňa çyk-** – *spirtli içginiň täsiri ýetmek:* Şerabyň ýitişi başyna çykdy (GA, 38-9). **◊etagatydan çyk-** – *tabynlygyndan çykamak, tabyn bolmazlyk:* Anyň ruzgäride erämene ýunan mulukynyň etagatydan çykyb... (SB, 21a-1). **◊garşu çyk-** – *garşy bolmak, garşysyna çykamak:* Ogly Öwsere han garşu çykyb, uruşdylar (SB, 127a-25). Erse çerikni ýygyb, garşu çykdy (SB, 36a-29). **◊gazaga çyk-** – *söweşe gitmek, söweşe çykamak:* Any badyşahlykga kabul kylyb, anyň birle gazaga çykdy (SB, 12a-16). **◊golydan çyk-** – *elinden gitmek, gidermek, ýok bolmak:* Çaharpaý we berdeleri tamam golydan çykdy (SB, 6a-19). **◊gözüm çyksyn** – *gözüm kör bolsun-da diýlen gargyş sözi:* Çyksyn benim görer gözüm (GA, 26-7). **◊gün çyk-** – *günüň dogmagy, gün dogmak:* Gün çykar çakda dühül kaharlar (SB, 126b-2). **◊gyrak çyk-** – *bir gapdala çekilmek, degmezlik, päsgel bermezlik:* Eger siz manyg bolmaý, gyрак çykar siz, siziň birle hiç işim ýok turur (SB, 35b-18). **◊istikbalga çyk-** – *garşylamak, garşylamaga çykamak:* Mysyr ekabyrlary barça istikbalga çykyb, peşgeşler geltürüb...

(SB, 124a-14). Ýusuf Mysyrnyň ekabyr we ahaly we sudury birle istikbalga çykdy (SB, 6a-9). **◊jan çyk-** – *ölmek:* Siz çykmasaňyz çykça gerek janlaryňyz (BD, 69a-4). **◊ot çyk-** – *gögermek, ösümligiň gögerip çykmagy:* Älemni täze kylyb, otlar ýerden çykgaý (SB, 126b-20). **◊söziden çyk-** – *diýenini etmezlik, gulak asmazlyk, sözünü tutmazlyk:* Imdi biz atamyz söziden çyka almas biz (SB, 123b-9). **◊ün çyk-** – *seslenmek, üýn çykarmak, owazlanmak:* Allatagala gudraty birle Ol buzaw içiden ünler çykar erdi (SB, 8b-14). **◊ýaýdan çyk-** – *atylmak, peýkamýň ýaýdan atylmagy:* Ok ýaýdan çykar çakda nazar kylyň (SB, 36b-17).

çykan I [جَفَن] *ayal doganlaryň çagalary, ýegen:* Çykan (MK, I, 337-7).

çykan II [ç(y)k(a)ny INhE] *hünärmen (emeldar):* Bark itgüçi bediz ýaratygma bitig taş itgüçi Tabgaç kagan çykany Çañ Seňün kelti (Kt, dg-13) — *Tabgaç kaganyň gümmez gurujysy, daşa owadanlap hat ýazyjy hünärmenleri (emeldarlary we) Çañ Seňün geldi.*

çykar- [چَقَارَ ، چِقَارَ ، جَقَر] **1) çykarmak, içinden daşary çykarmak:** Men any ewden çykardym (MK, II, 68-13). Çykarmak anda tabuty, halas olmak durar anda (ND, 23a-12). Andag kylyb suw çykaryb barça halaýyk şad ab boldylar (SB, 121b-20). **2) çykarynmak, eşik çykarmak:** Çykardy (IBM, 108-12). Ag çykaryb, gara geýen gyzlar (GA, 106-6). Köýlegini çykaryb, gollaryny baglab, bir ib birle any ol gudug içige saldylar (SB, 4a-31). Köýlegimni çykarmaňyz kim, setrpuşym bolgaý (SB, 4a-32). **3) boşatmak, erkine goýbermek:** Bugaýy saraýdan çykardylar (GA, 17-13). **4) görkezmek, açmak, çykarmak:** Kümüş kibi ak bilegin açdy, elin çykardy (GA, 115-6). **5) çykarmak, kowmak:** Ol kent halky andan nefret kylyb, aralarydan çykardylar (SB, 6a-23). Nesturny welaýatdan çykardylar (SB, 27b-9). **6) çykarmak, sogurmak, ýazdyrmak (egni):** Mihter we serwerlerini kim, tutar erdi, dalularyny çykaryb, goýaberür erdi (SB, 29a-29). **7) çykarmak, aýyrmak:** Ol bendni dagy boýnydan we gollarydan üzüb çykardy (SB, 11b-23). **8) çykarmak, boşatmak, işinden aýyrmak:** Anyň ammyny bidadlyk kylgan sebäbi üçün badyşahlykdan çykaryb... (SB, 29b-33). **9) galmak, turmak (tozan):** Tozy göge

çykardy (GA, 243-9). **10) çykarmak, ýaryp almak, almak:** Kim ol Nemrudyň magzyn çykarar (Mn, 291a-3). Munyň alajy adam başynyň magzy turur kim, çykaryb, aňa suwagaýlar (SB, 2a-27). **11) çykarmak, gazmak, çekmek, aryk çekmek:** Şatty-Fyratdan aryklar çykaryb, barça Yrak welaýatlaryga jary kyldy (SB, 6b-10). **12) çykarmak, orta goýmak:** Çoban tagarygy çykardy ýidiler (GA, 50-13). **◊at çykar-** – *at-owazasyny ýaýaratmak, meşhur bolmak:* Rüstem kim, namdarlykga a:t çykardy, hiç at any götere bilmes erdi (SB, 11a-31). **◊atyga çykar** – *degişli etmek, bermek:* Her nime, kim Irej atyga çykaryb erdi, Keý-kubadyň bolgaý (SB, 11b-4). **◊baş çykar-** – *ösüp çykmak, çişmek, dömmek:* Halk gargyşydan iki selge iki ýylan şeklige anyň iki egniden baş çykardy (SB, 2a-25). **◊başdan çykar-** – *oýlamazlyk, pikirini etmezlik:* Barça gaçmak hyýalyny başlarydan çykargaýlar (SB, 41a-28). **◊bendden çykar-** – *halas etmek, azat etmek, tussaglykdan boşatmak:* Any nesihat kylyb, bendden çykaryb, Güştasb alyga geltürgeý (SB, 17b-7). **◊damar ruzgäriden çykar-** – *öldürmek, gyrmak:* Alarny araga tutub, damar ruzgärleriden çykargaý biz (SB, 39b-23). **◊göz çykar-** – *gözünü çykarmak, gözünü köwlemek:* Any tutub, gözlerini çykardylar (SB, 11b-27). **◊suw çykar-** – *ýap gazmak, aryk çekmek:* Keýkubad... köb suwlar çykaryb, şäherler bina kyldy (SB, 11b-5). **◊til çykar-** – *gürlemek, gürläp başlamak:* Küdek bir ýyldan soň Isa syfat nutk tili çykaryb tiýdi kim: Meni Oguz ad goýyň (SB, 120b-15). **◊ýoldan çykar-** – *azdyrmak, azaşdyrmak:* Ol hatuny ýoldan çykaryb, köb wagdalar kylyb, andan iltimas kyldylar (SB, 11b-20).

çykart- [چقارت] *çykartmak* **◊dil çykartma-** – *gepletmezlik, ses çykartmazlyk:* Kafyry gyrdylar, dil çykartmadylar (GA, 284-9).

çykgyjy [چقجي] *göz gyrpýan, gaş kakýan:* Çykgyjy (IBM, 148-17).

çykra- [چقرا] *gyjyrdamak:* Tiş çykrady (MK, III, 209-1).

çykraş- [چقراش] *şatyrdaşmak, gyjyrdaşmak:* Tiş çykraşty (MK, II, 165-9).

çykrat- [چقراٚت] *gyjyrdatmak:* Ol tişin çykratty (MK, II, 268-17).

çykryk [چقرك] *çarh, jykyr:* Çykryk (IBM, 162-15).

çykryş- [چقراش] *paş edişmek:* Bir-biriniň ogrylygyn çykryşdy (MK, II, 165-1).

çyktur- [چقتر] *çykarmak:* Ol any ewden çykturdy (MK, II, 143-1).

çykyl- [چقيل، چقل] **1) bir zadyň içinden çykylymak:** Ewden çykyldy (MK, II, 106-3). **2) münülme:** Çykylmaz bir ädimden nerdibana (ND, 27a-2).

çykym [چيكم] *eýeriň iki gapdaly:* Çykym (IBM, 173-13).

çykyn [چقن] *düwünçek, haltajyk:* Çykyn (Tuhf, 22a-7).

çykyş I [چقش] *peýda, nep:* Ol işte çykyş ýok (MK, I, 307-13).

çykyş II [چقش] *çykdayy, harajat:* Çykyş (Tuhf, 14b-8).

çykyş- [چقش، چقش] *çykyşmak, çykmak:* Olar ikki ewden çykyşdy (MK, II, 84-3). Çykyş (IBM, 151-12).

çykyşmaglyk [چقشماغليق] *öwrenişmeklik:* Seniň birle çykyşmaglyk dagy bisýar müşgildür (BD, 25b-9).

çykyt [چقٚت] *peýnir:* Çykyt (Tuhf, 11b-10).

çylak [چلاق] **S: çyçlak** *Owwal çylak barmak birle tutgaý (Ýaý, 114a-9). Çylak barmagy birle dahy, ýanyndaky atsyz barmak birle we orta barmak birle mähkäm tutgaý (Ýaý, 114a-4).*

çylan- I [çy:lan- چلن] **1) çyglanmak, öllenmek:** Çylandy neň (MK, II, 118-10). **2) derlemek:** At çylandy (MK, II, 118-11).

çylaş- [چلاش] *oruşmak, ýygyşmak:* Ol maňa ot çylaşdy (MK, II, 87-9).

çylat- [çy:lat- چلات] *çyglatmak, ezdirmek:* Ol kepek çylatty (MK, II, 250-14).

çylaýyň [چلاينك] *beýle, şeýle, şonuň ýaly, şol hili, ýaly, meñzeş, deň:* Çylaýyň (Tuhf, 35a-11).

çylbar [چلبر] agyzdyrygyň, kellekiniň iki tarapyna berkidilýän gaýyşbag, jylaw: Atyň çylbaryn bilegine baglady (GA, 260-3). Atynyň çylbaryn bilegine geçürdi (GA, 264-9).

çyldaý [چلداي] atyň göwsüne çykýan ýara (Ol ot basmak, daglamak bilen bejerilyär): Çyldaý (MK, III, 182-3).

çylpuk [چيلپوق] S: **çylpyk** Çylpuk boldy gözi (ZME, 776; 133-2).

çylpyk [چيلپق] çylpyk, iriňli: Çylpyk (IBM, 140-9).

çylt- [çy:lyt- چِلْت، چِلْت] derletmek: Ol atyg çyltly (MK, II, 250-14).

çym [چم] bir zadyň aşa öllügin, nemliligini görkezjek bolanlarynda ulanylýan güýçlendiriji kömekçi söz: Çym öl ton (MK, I, 283-12). Çym çig et (MK, I, 283-11).

çyn [چين، چن، چين] 1) çyn, dogry, hakykat: Çyn söz (MK, III, 101-6). Çyn diýelüm hele çohdur ki, hataýy sewerem (KB, 494-8). Eger bu söz çyn bolsa, any öltürür men (SB, 128b-24). Kuman han bildi kim, ol gurtlaryň sözi çyn ermiş (SB, 127a-13). 2) ynamdar, dogry, dürs, hakyky: Çyn kişi (MK, III, 101-7). 3) çyndan, çyny bilen: Uýa kadaş oglyny çyn-la bogar (MK, I, 219-10). <çyn köňül – ak ýürek, ak göwün: Içiniň ary kylyb, çyn köňül birle bizge mutyg bolub (SB, 122b-33). Alar çyn köňül birle il boldylar (SB, 123b-8).

çyna- [çy:na- چينا] bir karara gelmek: Çynap tapdy ki, serdary zebundyr, / Hiç iş bilmes ýaragsyz bifunundyr (Ab, 63b-6).

çyndan I [چندان] sandal agajy: Çyndan (MK, I, 364-11).

çyndan II [چندان] çypar (reňk): Çyndan at (MK, I, 364-11).

çyngar- [چنگر] anyklamak, çynyrgatmak, barlamak: Ol işig çyngardy (MK, II, 144-3).

çyngyra [چينگرا] kakylp çalyňýan saz guraly, simbaly: Çyngyra (IBM, 146-14).

çynla- [چنلا] takyklamak, derňemek, anyklamak: Ol işig çynlady (MK, III, 219-10).

çynlat- [چنلت] çynlatmak, çyna öwürmek: Ol anyň işin çynlatty (MK, II, 277-16).

çyntan [çynt(a)n NUIE] sandal agajy: Çyntan ygaç gelürip öz ýar...(Bk, go-11) —

Özüne ýaraşykly sandal agajyny getirip (oturtdylar).

çynyk- [چينق] çynykmak, çyn bolmak, dogry çymak: Söz çynykty (MK, II, 94-1).

çyň [چنك] örän, juda, has: Çyň tolu köl (MK, III, 264-10).

çyňla- [چنكله] şyňlamak (gulak): Sam ýelleri esmeden gulagym çyňlar (GA, 137-3).

çyňrak [چنكرق] belent, arassa (owaz, ses): Çyňrak ün (MK, III, 283-11).

çypgan [چيقان] 1) ýylan igdesi, unnap, zizifus: Çypgan (MK, I, 374-6). 2) unnap dänesine meňzeş gyzyl ýara: Çypgan (MK, I, 374-6).

çyplak / **çyplag** [چيلاق، چيلق] çyplak, ýalaňaç, ýeňil geýnen: Çyplak (Tuhf, 24b-13). Ýanyňdagy ýoldaşlary çyplag oylan (GA, 244-12).

çyr [چر] mata ýyrtylanda çykýan ses: Anyň tonyn çyr ýyrtty (MK, I, 271-16).

çyra I [چرا] balygyň bir görnüşi: Çyra (Tuhf, 7a-13).

çyra II [چرا] çyra, ýagtylyk berýän gural: Çyra (IBM, 170-9). <çyra aýagy – älem, maýak: Çyra aýagy (IBM, 170-9).

çyrag [çyra:g چراغ، چراغ] S: **çyra II** Hak ýandyran çyragyň ýana tursun (GA, 37-9). Nigär yşky çyragy köňülde ýana gerek (KB, 353-8). Eý-a, hurşyt dek älem çyragy (Mn, 298a-5). Neteý her tün çyrag-u dud-u suzy (BD, 77b-7). <çyrag ýagy – şemiň ýagy: Çyrag ýagy (IBM, 165-16). <çyrag ýandyr- – şem asmak: Çyrag ýandyrdy (IBM, 104-1).

çyraý [چراي، چراي] ýüz, meňiz: Bu çyraý (ZME, 397; 156-1). Ger çyraýy reňki-kamar bolmasa, / Lagly-lebi neneň seker bolmasa (Ab, 62a-17). Burungy destur birle çyraýy öz halyga geldi (SB, 6a-30). Turar rakyb çyraýyn turuş kylyp daýym (BD, 39b-4). <çyraýyny çyt- – ýüzüni çytmak, gamaşdyrmak: Çyraýyny çyt(t)y (ZME, 387; 135-1).

çyrguý I [چرغوي] okuň ýognan ýeri: Çyrguý (MK, III, 182-15).

çyrguý II [چرغوي] donuň goltugyndan geçirilip ildirilýän ildirgiç: Çyrguý (MK, III, 182-16).

çyrla- [چرلا] *şyrlamak* (suw barada): Çyrlap akar (Tuhf, 14a-13).

çyrma- [چيرما، چيرما] 1) *saramak, daňmak, çyrmamak, baglamak*: Ögremçi şybakga çilni tyrmap, / Tumşugny rişte birle çyrmap (Ab, 62b-1). 2) *çyrmaşmak, çyrmaşyp bitmek*: Alarnyň mowzygyda köb ýygaçlar bar erdi kim, bir-birige çyrmab erdi (SB, 6b-26).

çyrmaş- [چيرماش] *çyrmaşmak, oraşmak*: — Bir-birige ýylan dek çyrmaşur erdiler (SB, 8a-3). Gijeler tary-muýy dek bilige çyrmaşyp ýatsam (BD, 27b-2).

çyrp- [چرپ] *çyrpmak, kesmek*: Gylyjynyň baljagyna ýapyşdy kim, buny çyrpa (GA, 265-1). Akja goýun gördüğünde guýruk çyrpyb (GA, 47-1).

çyrpyndy [چيرپيندي] *çyrpynyş, çyrpynma*
◊ **çyrpyndy ur-** — *suwuň ýüzünde ganat kakyp ýüzmek*: Saga-sola çyrpyndy urar ýüzgüçleri (GA, 275-2).

çyt I [چيت] *çybykdan, çöp-çalamdan örülen haýat, çeperi*: Çyt (MK, I, 269-7).

çyt II [çyt zIE] *gala, galanyň diwary*: Çyt anta tokytdym (MÇ, gd-9) — *Şol ýerde gala diwarlaryny saldyrdym*.

çyt III [çyt(y)m(y)n nMzIE] *öz adamlaryň, özüňkiler, töwerek-daşyň*: Siz başy çytymyn ýaýladym (MÇ, go-2) — *(Bir çeşmäniň?) başynda (öz) töwerek-daşym bilen ýazladym*.

çyt- [چيت] *çytmak, бүрүшдirmek*: Gaşyny çytmagy birle tar agzyny buruşy (BD, 39b-2).

çywşa- [چيوشا] *pyşyrdamak, çawuş çakmak*: Çywşady (Tuhf, 38b-ç).

çywy [چيوي] *arwah-jynlaryň bir toparynyň ady, türkmenleriň gadymy ynanjyna görä, iki tarap söweşe girişmezinden bir gün öň, şol sebitiň jynlary özara uruşýarmyşynlar. Haýsy tarapyň jynlary rüstem gelse, ertesi gün şol tarap söweşde ýeňiş gazanýarmyşyn*: Çywy (MK, III, 17-6).

çywylda- [چيويِلدا] S: **çywşa-** *Çywyldady* (Tuhf, 38b-ç).

D

da [د] *ownuk bölek, «hem» manysynda ulanylýar*: Allatagala maňa-da bir gyz were
158

(GA, 68-13). Allatagala saňa-da bir gyz were (GA, 69-1).

dabbatyl arz [دابه الرض] S: **dabbe** E-ýä, gel dabbetil-arzyň, nedir, fähm et sözün, eý jan! (ND, 20b-7).

dabbe [da:bbe دابه] *münülyän dört aýakly haýwan. Dini ynanja görä ol kyýamatyň öň ýany Deçjal bilen gelmeli*: Nedir ol dabbe kim, ahyr, jahan içre olub peýda (ND, 3a-8).

dabgur [دبقور] *tapgyr, goşun bölüminiň sapy, nyzamy, hatary*: Gabap gorganny dabgur-dabgur ol haýl (Ab, 66a-18).

dad I [da:d داد] 1) *kömege çagyryp, gygyрма, perýat*: Gerçe kim, çekdiň çü dadyň leýk görünmiş ylah (ND, 41a-8). Sed ah-u biň nefir durur sed-hezar dad! (KB, 505-10). 2) *adalat*: Siz taky ol adl we dad şiwesini margy tutgaý siz (SB, 127b-11). Hoş tahammul kyla ol dad ile bidada gerek (KB, 531-13). ◊ **dad al-** — *ar almak, adalaty dikeltmek*: Atam dadyny Hebeşe sybahylarydan algaýlar (SB, 36a-32). ◊ **dad ber-** — *adalatlylyk etmek*: Çü dad berdi maňa şa ýüz umyd-u wepadyr (BD, 35b-7). ◊ **dad wer-** — S: **dad ber-** Çagyriban dad werende, bol çawuşlu (GA, 110-1). Wer bada ki, dadyn werürüz aşrat-u aýşyň (KB, 209-1).

dad et- [da:d et- داد ايت] *dat etmek, zeýrenmek*: Bidaduňy arz eýleýbän dad edeserem (KB, 14-1).

dadgösterlik [da:dgösterlik دادگسترليک] *adalatlylyk, adyllyk*: Ol taky aýyny adl we dadgösterlik jahanda peýda kyldy (SB, 33b-32).

dadhah [da:dha:h دادخواه] *adalat talap ediji*: Dad hem senüň elüňden dadhah (KB, 129-3). Sen hüsn seriri, padyşahy, / Men yşk fakyry, dadhahy (BD, 44b-6).

dad kyl- [da:d kyl- داد قيل] 1) *dat etmek, kömege çagyrmak*: Bir iş edelim boşarda kim, kyla Bagdad dad (KB, 203-5). 2) *adyllyk etmek, adalatlylyk etmek*: Jahan tutty jemalyň, dad kylgyl (Mn, 297b-3). Andan burun hiç badyşah ol adl we dad kylmab erdi (SB, 27a-7).

dad ol- [da:d ol- داد اول] *adalatly bolmak*: Ümüm budur lebüň ile bidad dad ola (KB, 14-10).

dady I [da:dy دادی] *süýji, oňat*: Kany, ýa dady mahalyň ki, zebun olmady hij (ND, 36b-10).

dady II [da:dy دادي] *hyzmatkär gyz, gyrnak, kenizek*: Emma men Banyçeçeğiň dadysyýam (GA, 78-10). Mere, dady, men awçy degülem (GA, 77-3).

dag I [da:g داغ] *dag*: Ol dag bir ulug azym ýazy gyragyda erdi (SB, 128a-25). <>**dag goçy** – *dag goçy*: Ol esnada üç dag goçy peýda boldy (SB, 128b-8).

dag II [da:g داغ، دق] *1) tagma, dag*: Dag (MK, III, 113-15). Tenimge niçe kim nezzara kylsaň dag görgeý sen (BD, 37b-8). **2) gaygy, gam, gussa**: Könlüme derdiň ody dagdur (KB, 409-3). <>**dag tut-** – *daglamak, tagma basmak*: Hastayam tutma baňa dag ki, şyfaýy sewerem (KB, 494-6).

dag III [da:g داغ] *yok, däl*: Ol andag dag ol (MK, III, 114-1).

dagal- [da:gal- داغل] *dagalmak, bölünmek, paylanmak*: Dagaldy (IBM, 106-10).

dagul [da:gul داغل] *galplyk ediji, kezzap, ýalançy*: Ne rewadur ki, göre lagly lebüňi her dagul (KB, 6-10).

dagwa [da:gwa: دعاوا] *dawa, jenjel, jedel*: Ant berdi aňa Taňry birle dagwasy üçün (ZME, 942; 102-2). Jählin yzhar eýleýüp, bu etdigi dagwa nedir (ND, 8b-5). Dagwama ynanmady yşky çün gözleri (KB, 384-8). Taňrylyk dagwasy kyldy (SB, 2a-16).

dagwa [da:gwa: دعاوا] *doga, dogadileg*: Ol müstejab ed-dagwa we azym kuwwatlyk erdi (SB, 11b-18). Müstejab ed-dagwa erdi (SB, 33a-32).

dagwat [da:gwat دعاوة] *çakylyk, çagyryş*: Eşit dördünjiniň dersin ki, bunlardan olur dagwat (ND, 31b-3). Amalyk agrabynyň dagwatyga meşgul boldy (SB, 3a-25).

dagwat et- [da:gwat et- دعاوت ايت] *çagyrmak, çakylyk etmek*: Dagwat edübdür biýýa (ND, 13a-14). Dagwat eder gözleri fenaýa köňüli (KB, 36-15).

dagwat kyl- [da:gwat kyl- دعاوت قیل] S: **dagwat et-** Oguz bizni Hudaýy-asmanga dagwat kyldy kim, musulman bolgay biz (SB,

120b-26). Taňry ýolyga dagwat kylgyl (SB, 7b-27).

dagwyla- [da:gwy:la- دعاويله] *dawa etmek, dawalaşmak*: Kimse senden gan sorarlarmy, dagwylamaz (GA, 128-12). <>**gan dagwyla-** – *hasap soramak, gan algyňy almak, gan almak*: Ogul biň kafyr öldürsen, kimse senden gan dagwylamaz (GA, 128-13).

dagy [da:gy داغی، دغی] S: **dahy** Dagy (MK, II, 154-17). Iňi meňi aý-u dagy ýüzi sözi gül-u mul (BD, 18b-10).

dagyl- [da:gyl داغل] *dargamak, owranmak*: Dagylmyş (Tuhf, 34b-ç).

dagyt- [da:gyt داغت] *dargatmak, ýaýratmak, pytratmak*: Dagytma, dälü zynjyryny şeşme (KB, 482-13).

dagyya kyl- [da:gyya kyl- داعيه قیل] *dalaş etmek*: Oguz etrafy-älemge ilçiler ýiberip, jahangirlik dagyyasy kylgany (SB, 121a-23).

dah- [da:h داخ] *dakynmak, dakmak*: Ylla diýdüm, zülfüne könlümi heýkel dahyn (KB, 428-2).

dahan [daha:n دهان] *agyz*: Eý-ä, sen sanma kim, senden bu güftary dahan söýlär (ND, 14b-17). Kelamyň dürlerin al sen dahana (ND, 26a-13).

dahansyz [daha:nsyz دهان] *agyzsyz*: Magany keşt eder turmaz, dahansyz bir dodak danedyr (ND, 12a-3).

dahl eýle- [da:h eyle داخل ايله] S: **dahl kyl-** Gel, dahl eýleme zahyt, kim özgedir dört kitap (ND, 6a-15). Ki dahl eýlegeý Taňrynyň işige (BD, 97a-3).

dahl kyl- [da:h kyl داخل قیل] *gatyşmak, goşulyşmak*: Meniň işimge dahl kylmagaý sen (SB, 10a-1). Şert kylmab erdiň kim, maňa dahl kylmagaý sen? (SB, 10a-3). Eger mundan soň seniň işiňe dahl kysam, meni öz söhbetiňden kawub... (SB, 10a-4).

dahma [da:hma دهمه] *sagana, köpçülikleýin jaýlanýan maşgala gabry*: Öz adatlary birle any dahmada goýdylyr (SB, 40a-18).

dahy [da:hy داخی] **1)** S: **da** Al ile ýaňagy ýaşumy dahy eder al (KB, 459-10). **2) özge, başga, dagy**: Ýüzi ile zülfi kibi dahy subh-u şam getür (KB, 454-2). Aşyk benem jahanda dahy

yşyk ýok eken (KB, 491-14). **3) ýene:** We dahy niçe buňa beňzär söz söýledi (GA, 4-7). Jan ile köňül aldylar-u dahy dilärler (KB, 404-13). We dahy aýtdy: «Ögreniň ok atmagy...» (Ýaý, 103a-7). **4) eýsem:** Ogul dahy neýlesün, baba ölüb, mal galmasa (GA, 4-1).

dahyl [da:hyl داحل] *degişli, dahylly:* Her nime kim, bu welaýatlarga dahyl turur kiçik ogul Irejge berdi (SB, 3b-31).

dahyl kyl- [da:hy:l kyl- داحل قيل] *goşulmak, gatyşmak:* Musa bu sözden gorkub, alarga dahyl kylmady (SB, 7b-5).

dahyl ol- [da:hyl ol- داحل اول] *gowuşmak, sataşmak:* Dahyl olsa, ýene oňa, haý olur, ol jan nedir? (ND, 7b-13).

dak I [دق] *göni aýdylan, dogry (söz):* Soltan Aly, är sözüm saňa diýse ne taň, / Arylyg-u dak diýgeý galandar sözini (BD, 71a-1). **<dak tut-** – *ähmiýet bermek, boýun bolmak:* Eý akyl, tutma dak, dile, jan werse ýaryna (KB, 21-4).

dak II [دق] **1) dek, ýaly kimin:** Baş galdurdy, ýalaby dak gözün açdy (GA, 28-2). **2) çenli:** Üç ýyla dak taşy düşdügi ýeriň oty bitmezdi (GA, 57-2).

dak- [دق] *dakmak, ilişdirmek:* Dakmak (IBM, 120-8).

dakuk [دقوق] *towuk, takyk:* Dakuk (IBM, 176-4).

dakyka [daky:ka دقیقه] *inçe, ýuka, näzik:* Şirin nukte inçe dakyka lebi-le (KB, 110-3).

Dakýanus [Dakýa:nus دقيانوس] *adam ady (erkek):* Alar Dakýanus – Rum melikiniň zamanyda erdiler (SB, 25a-2). Dakýanus alarnyň gaçganydan ägäh bolub, ardlarydan kişi ýiberdi (SB, 25a-7). Erse Dakýanusga tiýdiler (SB, 25a-10).

Dakýus [Dakýu:s داقیوس] **S: Dakýanus** Alarnyň ulug we pişwasy Dakýus erdi (SB, 22a-11).

dal I [da:l دال] *şaha, pudak:* Uçdugy perribal, dalyn arzuwlar (ND, 13a-2).

dal II [da:l دال] *delil, subutnama:* Bu mag-nyga Kelamylla Mejid dal turur (SB, 9a-17). Emma Pygamber sallallahy alaýhy wesellem aňa dal turur kim, Musa ibn Ymrah durur (SB, 9b-8).

dal III [da:l دال] *arap elipbiýiniň sekizinji harpy:* Elif, mim, dal olan ismiň, hakykat göwheri sensiň (ND, 21a-8). Mim, aýn, dal, nundan gösteriban ol rüku (ND, 2a-13).

DAL dala- [da:la- دل] *dalamak, dişlemek, ýarmak:* Guduz gurtlar ewimi dalar gördüm (GA, 43-3).

dalda [دالدا] *gizlin ýer:* Daldaga geltürdi nemäni (ZME, 935; 138-1).

dal et- [da:l et- دال ایت] *eplemek, бүkmek, halka-halka etmek, örmek:* Dal etdi saçyn, kaddyn elif agzyny mim (KB, 121-7).

dalla- [دالا] *saýlamak:* On dört miň kişi dallab... (SB, 129b-20). On iki miň dilawer merdana ýigit... dallab... (SB, 37b-20).

dal ol- [da:l ol دال اول] *eplenmek, бүкүlmek:* Bu hem agzynuň mimine nazar et dal olamy? (KB, 398-2).

dalul [da:lu دالو] *kebze, omuz, egin:* Serwerlerini kim, tutar erdi, dalularyny çykaryb, goýaberür erdi (SB, 29a-29).

dam I [da:m دام] *duzak, gapan, tor, al:* Oguz ýigitlerine buny dam etmişlerdi (GA, 255-5). Saçydur dam-u haly dānesidür (KB, 444-15). Ýohsa göri dururam biň dam-la bir dāne (KB, 308-13). Weli köňül gutulmaz damyňyzdan (Mn, 308b-4). Babyr, ol gül zülfi astyda imestür hallar, / Jan guşyn saýd eýlärü çün dānelerdür damyda (BD, 26b-8).

dam II [da:m دام] **S: tam** Ol dam kim, harab kylmadym we ymarat etdim, iki ýetiminň erdi (SB, 10a-14). Özi dam üstige çykyb... durdy (SB, 38b-9). Özge lybas geýib, – damga çykyb tiýdi (SB, 38b-14).

dam- [دم] *dammak:* Bir katra suw bir balygga damdy (SB, 9b-22). **<kohy dam-** – *ysy ýaýramak:* Lebünden gan kohulary damandur (KB, 116-4).

damag [دماغ] *iýmit, tagam:* Tatlu damag werib soruşdygym (GA, 167-7). Tadlu damag tutubany soruşmadym (GA, 195-5).

damen [da:men دامن] *etek, syý, syn:* Tutagör damenin bary, sakyn, ar etme, eý Nagşy! (ND, 36a-15). Gorharam ki, dameni namusyna bir gerd ola (KB, 566-4).

dam et- [da:m et- دَام ایت] *duzak etmek*: Saňa dam etmesin döwri-zamana (ND, 26a-16).

Dan [Da:n دان] *adam ady (erkek), Ýakup pygamberiň ogly*: Rahyl kenizegiden Dan, Nugtaly... (SB, 3b-18). Dan ibn Ýakub Sabfydan peýda boldy (SB, 11b-17).

dana [da:na دانا] *köp zatdan habarly, bilimli, akylyly, dana*: Araňyzda bir dana, garry kişi ýok (SB, 121b-13). Dost tutmaklyk ile, eý dana (BD, 10a-2).

dana [دانا] S: **tana** Dana (Tuhf, 13a-ç).

dan-dansuh [dan-dansu:h دان دانسوخ] S: **dan-danşuh** Ogul, dan-dansuh, Oguzda ne gördüň (GA, 80-9).

dan-danşuh [dan-danşu:h دان دانشوخ] *geň-enayy, täsin, üýtgeşik*: Dan-danşuh ile ýahşy armaganlar aldylar (GA, 69-12). Dan-danşuh kafyr malyn Oguza geltürer idik (GA, 71-7).

danry [دانرى] *geň galmak, geň-taň görmek*: Danry (Tuhf, 8a-ç).

danyş [da:nyş دانش] *ylm, bilim*: Weh ne gün bolgaý ki, kawalap akl-u danyş haýlyny (BD, 94a-5). <>**ba danyş** – *akylyly, ylymly, bilimli*: Bajemal... we danyş erdi (SB, 128b-23).

danyşmend [da:nyşmend دانشمند] *alym, parasatly, bilimli*: Fitwa tiledi danyşmend(d)en (ZME, 1042; 169-1). Tersalar danyşmend (ZME, 188; 164-2).

Danyýal [Da:nyýal دانيال] *adam ady (erkek)*: Danyýal we Haýana... erdiler (SB, 16a-28). Danyýal... ol ulamalar birle bardylar (SB, 16b-17).

daňal [دانكال] *arpa-bugdaý dessesiniň bogusy, daňy*: Daňal (MK, III, 284-4).

daň-duň [دڭك دڭك] *daň-duň edip çykan sese meňzetme*: Daň-duň etti neň (MK, III, 264-13).

daňguz [دڭگوز] *doňuz*: Daňguz (Tuhf, 14b-2).

dar I [da:r دار] *dar, giň däl*: Goşa badam dar agyzlum (GA, 199-9). Dar we kattyk ýer turur (SB, 122a-29).

dar II [da:r دار] *dar agajy*: Dar etdi serwüni-ýu kemend etdi zülfüni (KB, 540-5). <>**darga et-** – *dardan asmak*: Any hem fath kylyb badyşahyny darga etdi (SB, 10b-10).

<>**darga tart-** – *dardan asmak, dara çekmek*: Darga tartgaýlar (SB, 5a-12). Darga tartdylar (SB, 5a-15). <>**dary-dünýä** – *dünýä öýi, ýer ýüzii*: Ne kim kesb eýlemiştir ol, hakykat dary-dünýäde (ND, 37b-4). <>**dary-ukba** – *ahyrýet öýi, behişt*: Negerler dary-ukbaýy, şikar olmaz-sa dildaryň (ND, 5b-17). <>**dary-yşk** – *yşkyň dary*: Çekse Bary dary-yşka, etmese dil ahy-zar (ND, 10a-11).

dar III [da:r دار] **1** *öý, jay*: Laglyny dary şyfa, zülfüni zynjyr edelüm (KB, 121-4). **2** *ýurt, mekan*: Nijesi terk ede kişi daryn dyýary-la (KB, 452-16). Burunrak gözlegeý sen darlaryny (BD, 30a-7). <>**dar-u diýar** – *ýer, ýurt, watan*: Terk eýlemiştir senüň çün dar-u diýar (KB, 323-8). <>**darul-mülk** – *paytagt*: Farsda darul-mülk ýasady (SB, 18b-32). Anyň darul-mülki Müsür erdi (SB, 20b-33). <>**dary-baka** – *bakylyk öýi, ahyrýet*: Muhammet Mustafa sallallahy alayhy wesellem dary-fenadan dary bakaga rihlet kyldy (SB, 42a-2). <>**dary-fena** – *panylyk öýi, şu dünýä*: Muhammet Mustafa sallallahy alayhy wesellem dary-fenadan dary bakaga rihlet kyldy (SB, 42a-2). <>**daryl-aman** – *asudalyk öýi, ahiret*: Giren gark olmady ahyr, boluban çün daryl-aman (ND, 21a-15). Özün wasl eýleýip daryl-amana (ND, 27a-7). <>**daryl-fena** – *pany öýi, ýalançy, pany dünýä*: Ýeter bu hyzmatyň jan-a, ki bu daryl-fena içre (ND, 17a-8).

Dara [Da:ra: دارا] *adam ady (erkek)*: Ulug Dara on iki ýyl (SB, 11a-21). Dara atlyk bir kişini... häkim kyldy (SB, 16b-29).

Darab [Da:rab داراب] *ýer-ýurt ady*: Dara ýasagan ymaratlar Darab şäheri turur (SB, 19a-14).

Dara bin Dara [Da:ra: bin Da:ra: دارا دارا بن] *adam ady (erkek), Dariý II*: Dara bin Dara on dört ýyl (SB, 11a-21). Any Dara bin Dara diýr erdiler (SB, 18b-33).

daraht [درخت] *agaç, daragt*: Ola ger bir daraht içre nyhan ol miwäniň syry (ND, 38a-11). Darahty-ömrüniň tohmun, ýitirdim täze jan buldum (ND, 19b-3).

Daranuş [Da:ra:nu:ş دارانوش] *adam ady (erkek)*: Dara atlyk bir kişini kim, bagzy any Daranuş aýturlar (SB, 16b-29).

darat [da:rat دارات] *şöhrat, dabara, beyiklik*: Fena ender fena oldy, giderdi gaýry daraty (ND, 32b-7).

dard [dard دارد] *maksat ýa-da nyşana*: Dard (Tuhf, 26b-9).

dar-dagan bol- [da:r-da:ga:n bol- دَارْدَاغَانْ] *derbi-dagyn bolmak, çym-pytrak bolmak, para-para bolmak*: Dardagan boldy (Tuhf, 10b-3).

dar et- [da:r et- دَارِ ات] *daraltmak, dar etmek*: Dar etti (IBM, 111-12).

dareýn [da:reýn دَارَيْن] *iki dünýä, dünýä we o dünýä*: Ne şalyk ki, dareýndür tutur (BD, 97a-7).

dar ol- [dar اول] *dar bolmak*: Weli göz ýok görem kendin, baňa giň dünýä dar oldy (ND, 45b-14).

dart- [dart دَرْت] *agramyny çekmek, terezide ölçemek*: Dartty (IBM, 116-8).

daru [da:ru دَارُو] *däri-derman, derman*: Nafyg darular we sudmend däneler ol maglum kylyb... (SB, 3b-28).

daruga [da:ru:ga دَارُوغَه] *şäherleriň gijeki asudalygyny gorayan emeldar, harby häkim*: Biri tapdy daruga eşretin, / Biri urdy serhet sary nobatyn (Ab, 66b-8).

darul-karar [da:rul-kara:r دَارُ الْقَرَار] *kyýamatdan soň ýaşaljak ýer*: «Aýn» olur zatyň hakykat kim, olur darul-karar (ND, 13b-3). Erip darul-karar içre, ony küfri iman gördüm (ND, 19a-7).

dary- [da:ry دَارِي] **1)** *daramak, talamak, çozmak*: Seni ýagy nireden darymyş (GA, 44-7). **2)** *daramak, degip geçmek, gelmek*: Hasyl oşol öýge bela daryban, / Kaýsy bela belki weba daryban (Ab, 66b-2).

daryg [dary:g دَارِيغ] *haýp, arman*: Benüm adym gelür olursa, şol zybana daryg (KB, 421-16). Aýtur kim: «Daryg garry bolub, ýügürüb ýete almasmen» (SB, 127a-5).

daryg-a [dary:g-a: دَارِيغَا] **S:** **daryg** Ben baňa etdim, daryg-a, eýledim kendim hata (ND, 4a-11). Daryg-a, ki ol aýag oldy mül-mül (KB, 412-5). Daryg-a bolmasa erdi zowaly (Mn, 296b-3). Daryg-a, kim çeçek tek biwepa sen (Mn, 298b-4). We bu many birle ýygylar erdi

kim, daryg-a (SB, 128b-33). Daryg-a, umaralary eziz we mükerrem görer erdiň (SB, 128b-33).

daryg bol- [dary:g bol- دَارِيغ بُول] *haýp bolmak, biderek bolmak*: Daryg olmaýasar, ger kebab gerek (KB, 218-12).

daryg et- [dary:g et- دَارِيغ ايت] *gaýgyrmak, aýamak*: Daryg etmez olar, derdiň dowasyn (ND, 26b-14). Küşat et mektebi-yşky, daryg etme kedaldan (ND, 6b-10). Daryg etdiň şemamyňdan şemimi (KB, 15-3).

daryj [da:ryj دَارَج] *ýokary mertebelere göterilýän, hyjuwly, derejelere galýan*: Kimisi daryj olur-u kimisi aryj olur (KB, 521-2).

daş I [daş دَاش] *daş, bir zadyň daşy*: Daşyndan bolmagaý, içinden bolgaý (Ýaý, 129b-8).

daş II [daş دَاش] *ýoldaş, dost*: Daş (Tuhf, 28b-12).

dawa [dawa: دَاوَا] *ýylgynyň tohumy*: Dawa (MK, III, 179-7).

dawa [dawa: دَاوَا] *ýüň sümek, süýüm*: Dawa (MK, III, 179-8).

Dawud [Da:wud دَاوُد] *adam ady (erkek), meşhur türkmen hökümdary Togrul begiň beýleki bir ady*: Çagry beg we Dawud Merw we Balh we Hyrat welaýatlaryga müstewli boldylar (SB, 130a-10). Çagry beg we Dawud geňeş kyldylar (SB, 130a-12). Dawud ol aýat tefsirin maglum kylyb... (SB, 130a-17).

dawul [dawul دَاوُل] *saz guraly, tebil*: Gümbergümber dawullar çalyndy (GA, 271-1).

dawulgan / dawulga [dawulgan دَاوُلْغَانْ / دَاوُلْغَا] *tuwulga*: Dawulgan (Ab, 67a-4).

dawyskynça [dawyskynça دَاوِيسْكَنْچَه] *soňuna çenli, ahyryna çenli*: Dawyskynça gazal, şah güwş kyldy (Mn, 292b-11).

daýa [da:ýa دَايَه] **1)** *eneke, çağa göz-gulak bolýan aýal*: Bir daýa geldi emjegini agzyna werdi (GA, 217-4). Münzir ýahşy daýalar yhtyýar kylyb (SB, 30a-33). **2)** *gyrnak, hyzmatkär aýal*: Birkaç daýa getürdiler (GA, 217-4). Mere, daýalar, bu kawat ogly kawat (GA, 76-12). Haý-haý, daýalar (GA, 77-13).

daýa [daýa دَايَه] *daýanç, söýget, direg*: Ýimek, içmek bu jana bir daýadur (KB, 597-9).

daýan- [دائىن] *daýanmak, direnmek, söy-en-mek*: Aýagy boşrak bolgaý, onuň üzerine daýanmagaý (Ýaý, 125b-5).

daýy [da:ýy دايى] *daýy, ejeň erkek dogany*: Daýym Aman imiş (GA, 207-5).

daýym [da:ýym دايىم] *mydama, elmydama, hemişe daýyma, ömürbaky*: Daýym turan jebbar Taňry (GA, 161-8). Ki gezseň täze-ter daýym, sera-ser bagy-bossany (ND, 34a-2). Çü yşkuň ody oldy dilde daýym (KB, 35-1). Alar derwişlik we binowalykdan daýym gamgyn erdiler (SB, 121a-14).

daýyma [da:ýyma دايىما] S: **daýym** Pähm edip öz-kendi nebsin, Haky zikr et daýyma (ND, 6a-14). Işigünde daýyma haýran edirsən (KB, 434-14). Daýyma maglul we renjur erdi (SB, 32b-32).

daýyra [da:ýyra دايره] *tegelek, töwerek, halka*: Bu daýyradan çyhmyşam, Hak bilür any (KB, 379-12). Latyf nukta durur agyzym bu daýyradan (KB, 381-2). Gök daýyra boldy-ýu jeläjlil aý-u gün (BD, 59a-6).

daz [داز] *ösümlik bitmeyän ýalaňaç şor ýer, düz, takrap ýatan ýalazy ýer*: Daz ýerde torgaý atmaga ýagşy diýdi (GA, 108-10).

de [دە] S: **da** Soltan Taňry bunuň semizinde alsun, arrugyn-da (GA, 88-9).

de- [دە] *aytmak, diýmek*: Dedi (Tuhf, 29b-12).

debir [debi:r دبير] *kätip, mürze, münşi*: Eger medhiň biti-se Gök debiri (Mn, 294a-11). Debirler we karylar we mulazymalary... mugaf tutar erdi (SB, 37a-6).

debre- [دبرە] S: **debren-** Illa ki, nidem çöwre ýanymda debrändür (KB, 410-5).

debren- [دبرەن , دبرن] S: **depren** Ok oýnamak, debrenmek ok atgandan soňra, ol on bir nesneden bolur (Ýaý, 140b-6).

debret- [دبرت] *gymyldatmak, hereketlendirmek*: Aç gözüň, debret dahanyň, gör ki, bu zyndan nedir (ND, 7b-3). Ne kim, bardyr müfessirler dahanyň debredip bunda (ND, 30b-5). <>**debretme leb-** – *geplemezlik, sözlemezlik, diýmezlik, aýtmazlyk*: Her ýerde debretme leb (ND, 5b-13). <>**debretme lisan** – S: **debretme leb-** O söz olmaz bu arada, ýöri, debretme lisan (ND, 24b-6).

debur [debu:r دبور] *günbatardan öwüsýän ýel*: Çün saba ýeli-şemaly erişe, hem debury dahy olysar kabul (KB, 398-16).

ded [دەد] *wagşy haýwan*: Ded bile döw nemudary sen (BD, 52b-14).

def [دەف] *dep, deprek*: Içildi badalar bir-bir, çalyndy def ile naýlar (ND, 24b-17). Efganaýy-çeng-u def ýene gowgaýa başlady (KB, 105-16). Def-u çeňi-ýu rubaby bolsa (BD, 96b-5).

defater [defa:ter دفاثر] *depderler*: Eşgar – içinde ady defaterde ýazyly (KB, 433-5).

defaýyn [defa:ýyn دفاين] *gömülgi hazynalar, gizlenilen hazynalar*: Hazaýyn we defaýynlaryny tasarruf kylyb Rumga ýiberdi (SB, 19a-26).

defg [دەفغ] *gorama, saklama, öňüni alma, gaýtarma, dep etme*: Ki Musa defgine bulymaýa taryky-mejal (KB, 173-7). Alar anyň, defgni kyla almas erdiler (SB, 8a-19).

defg bol- [دەفغ بل] *ýok bolmak, başyňdan sowulmak, aýrylmak*: Ol bela dagy defg boldy (SB, 8a-21). Anyň güji ne näme birle defg bolur? (SB, 11b-20). Ýa seniň görmekligiňden gaýr derdi bolsa defg (BD, 94a-9).

defg et- [دەفغ ايت، دفع ات] *dep etmek, howpdan halas etmek, öňüni almak, aradan aýyrmak*: Defg edip kendin aradan, bilmeýenler kendini (ND, 8b-4). Ger sed hezar hile ile defg ede Zuhal (KB, 5-11).

defg eýle- [دەفغ ايله] S: **defg et-** Kyýasy-nebsi defg eýle (ND, 38b-17).

defgi [دەفغى] *derrew, şol pursat, şol wagt*: Defgi Basat goçy basub bogazlady (GA, 227-10). Ezraýyl dahy babasynyň, enesiniň defgi janyn aldy (GA, 169-7).

defg kyl- [دەفغ قیل] *dep etmek, ýok etmek, başyňdan sowmak*: Baryb muhalyflaryny defg kylur erdi (SB, 13a-10). Any asanlyk birle defg kylsa bolur (SB, 15a-22).

define [defi:ne دفينه] *gömülgi hazyna, gizlenilen hazyna, gymmat bahaly zat*: Bu tam arasyda alarga bir define goýub erdi (SB, 10a-14). Ol define bir altun tahta erdi (SB, 10a-14). Bu iki ýetim ulgaýyb, ol definäni açyb... (SB, 10a-15).

defn kyl- [دفن قیل] *depin etmek, merhumy jaýlamak, gömmek, ýerlemek*: Gardaşyny defn kyldylar (SB, 130a-7). Hajar gaşyda Hyjrda defn kyldylar (SB, 3a-27). Any atasy alyga defn kyldylar (SB, 3b-20). Yshak alyga defn kylyb (SB, 6a-13). Meni dagy aba-ejdadym alyga defn kylyň (SB, 6a-14).

defter [دفتر] *haýsy hem bolsa bir wakany ýazmak üçin ulanylýan kagyz toplumy, depder*: Wasfuň ýazmag içün defter-u diwan teşne (KB, 478-3). Felekniň defterinde tünni boýgan (Mn, 290b-3). Ne talygdyr maňa kim, ahteri bahtym tapylmady, / Pelek öwrakyny her niçe kim, defter dek ahtardym (BD, 20b-2). **◊defterden gara-** – *ýazgyt, täleýe seretmek*: Gararlar any defterden, eken müşgül olur haly (ND, 37a-17). **◊defteri-döwran** – *durmuşdaky edilen işler*: Ýoksa bu defteri-döwri, ne bilür ýolda galan (ND, 24b-7). **◊defteri-husn** – *husnuň waspy ýazylan kitap*: Defteri-husnuňda, jan-a, bahy Umman gizlidir (ND, 14b-14). **◊defteri-Leýla** – *Leýliniň kyssasy ýazylan eser*: Meger ruzy-elest içre, ýazyldyň defteri-Leýla (ND, 4a-3). **◊defteri-magşar** – *edilen haýyr we şer işleriň ýazylyan depderi*: Defteri-magşara, ýazmaz, bizim agmalymyz (ND, 36b-15). **◊defteri-uşşak** – *aşyklaryň kyssasy ýazylan eserler*: Defteri-uşşak içinde şahy-Lukman olmady (ND, 42a-1).

deg- [دك ، دك] **1)** *degmek, tokunmak*: Taglara gün degende (GA, 11-6). Degme, suçyna galma ki, bihoşdur köňül (KB, 474-2). **◊nobat deg-** – *gezek ýetmek, nobat ýetmek*: Nobat Gazana degdi (GA, 302-10).: **◊göz deg-** – *göz degmek, mähriň siňmek*: Saçyndan burkag eýlendi ki, degmeýe ýawuz gözler (KB, 316-11). **◊gulagyna deg-** – *eşitmek*: Bülbül awazy degdi gulagyna (KB, 155-14).

degenek [دكنك] *degenek, taýak*: Altmyş tutam gönderiňi ne ögersen gyzylyjak degenegimçe gelmez maňa (GA, 41-4).

degil [دكل ، دكيل] *däl*: Her kim iýdi, ol degil, her kim iýmedi oldur (GA, 52-3). Haýýy degil, murdadyr (ND, 13a-8). Bu göwherler ki, nazm etdiň, degildir kesbiň, eý Nagşy (ND, 21a-13). Mekany bir sadapdyr kim, degildir agy-garagan (ND, 23a-2). Derdi onuň gül degilmi? (ND, 43b-9). Saçuň gerehi-le janum beste degilmi? (KB, 455-1).

degin [دگين ، دگين ، دگين ، دگين] *çenli, deňeç, deňiç*: Kyrk güne degin syra wardy (GA, 89-13). Bu gije subha degin, iş nagma ile meýdür (KB, 448-10). Başdan aýaga degin ýürek ýoluna – paradur (KB, 432-12). Subha degin hyýaluň bu uzun gije (KB, 475-9). Ondan soňra okny anjaga degin eltgeý (Ýaý, 118b-9). Ondan soňra işbu güne degin atarlar (Ýaý, 108a-8).

degir- [دگر ، دگر] *degirmek, degdirmek*: Degirdi (IBM, 103-13). Birisi ýaýy agzyna degirü çekmek durur (Ýaý, 113a-3).

degirmen [ديگرمين ، ديگرمين] *degirmen, haraz*: Dewe degirmenden gelmedi (GA, 9-8). Giç çagy gaçyb, ... degirmenge girdi (SB, 42a-26). Bir kişi tanymaý, degirmende Ýezdigerdni heläk kyldy (SB, 42a-26). **◊degirmen taşy** – *degirmen daşyna meňzeş ýasy, tegelek daş*: Guýynyň agzyna bir degirmen taşy goýdylar (GA, 274-5).

degirmi [دگيرمي] *tegelek*: Degirmi (Tuhf, 34b-ç).

degiş- [دگيش] *çalyşmak, alyşmak*: Degiştı (Tuhf, 30b-1).

degme [دگمه ، دگمه] *sowatsyz, düşünjesiz, näkes*: Degme (Tuhf, 31a-ç). Egerçe degme kaýdy ile köňülüm saýd olmazdy (KB, 395-11). **◊degme kes** – *sowatsyz, düşünjesiz adam*: Degme kes bilmez bu syry, munda akly mat olýr (ND, 33b-8). Kim bu oky ata bilmez älem içre degme kes (ND, 24a-15).

degmen [دگمن] **S:** *degme* Bu ki, küfri-höwes diýrler, erişmez degmeniň akly (ND, 37b-15). Erişmez degmeniň akly, galar puşyda ahbary (ND, 41b-15).

degmez [دگمز] *degmez, öwezini dolmaz, ýerini tutmaz*: Şikārim olmaga degmez, gerek dünýä we ger ukba (ND, 5b-6). Huda haky onuň degmez, dilinde hubba ykrary (ND, 37a-15).

degre [ديگرا] *töwerek, daş, etrap, degre*: Dymyşk degreside nuzul kylyb... (SB, 123b-26). Oguz oğlanlary dagy şäher degreside olturub höküm kyldylar (SB, 124a-15).

degrin- [دگرن] *aylanmak, pyrlanmak*: Degrindi (Tuhf, 15b-ç).

degşür- [دگشور] **1)** *çalyşmak, degşirmek*: Degşürmezem olynja ben ol derdi dowaýa

(KB, 223-13). **2) degirmek:** Bir bosa umar lebden ýüzün ýüze degşürür (KB, 49-6).

degül [دگول، دگول] S: **degil** Nije söger iseň baňa sen sök ki, gam degül (KB, 413-1). Wysalyň gadryny bilmes degül men (Mn, 307b-9). Bir niçe kişiler aýtdylar, Ybraýym ýaýy ol degüldür diýdiler (Ýaý, 106b-5). Ewiňizniň bosagasy ýagşy degül, any özge kylyň (SB, 3a-13). Kararymyz atamyz birle mundak degül erdi (SB, 5b-28).

dehgan [dehga:n دهقان] *dayhan, ýer bilen iş salyşýan mülkdar:* Erse bir dehgan ewige tüşüb, niçe mahal anda erdi (SB, 31b-33).

Dehhak [Dehha:k دهك] *adam ady (erkek), Zahhak:* Asyl ady Dehhak erdi, any kim, muarryb kyldylar, Zahhak boldy (SB, 2a-22). Dehhak aýturlar (SB, 2a-22).

Dehistan [Dehista:n دهستان] *ýer-ýurt ady:* Ilçiler Gürgen we Dehistan we ol towabygga ýiberib... (SB, 125a-6). Oguz... Dehistan we Horasan we Kahystanga baryb... (SB, 125a-4).

dehr [دهر] *dünýä, älem:* Tolaç, dur eýle, ahyr bul, bu dehrniň bagbany kim (ND, 3b-15).

dehşet [دهشت] *aşa gorkunç, howsala, gorky:* Melek, mursal, nebi sygmaz, bu jaýy-dehşet abada (ND, 37a-6). Saldy wahşat dehşetine beni ýene iştiýak (KB, 369-5).

deh ýeki [ده يكي] *ondan bir, ondan biri:* Hiç muluk anyň deh ýeki ýok erdi (SB, 39a-6).

Dejjal [Dejja:l دجال] *dini düşünelere görä, ahyrzamanyň ön ýanynda geljek we Isa pygamber tarapyndan öldüriljek ýalançy we kezzap mahlugyň ady, Deçjal, ýalançy, mesih:* Gör bu Dejjalyň rumuzyn, aç gözün sen, eý huma! (ND, 3a-17). Urup Dejjaly katl ede, adalat-la dola her ja (ND, 3b-7).

Dejle [دجله] *Mesopotamiýadaky derýanyň ady, Tigr:* Ol gyş Oguz Dejle gyragyda gyşlady (SB, 122b-12). Dejle üstide bina kyldy (SB, 2a-14).

dek [ديك] *ýaly kimin, dek:* Goýnyň derisini ton dek geýib... (SB, 3b-9). Memleketlerni üç oglyga kysmat kylgany Nuh ahwaly dek erdi (SB, 4a-2). Telbeler dek kyçgyrur men her zaman taştan ýene (BD, 15a-11).

dekle [دكلا] *ýeňi gysga don:* Tügmeýi-gülgün deklemeide lagl rummany imes (Ab, 66b-14).

dekli [دكلي] *ýaly, kimin, dek:* Şu dekli çüst wujudym edem ki, tilsim häke men (ND, 36b-2). Şu dekli işdi ahyr kim, köňül tä emr ile nehi (ND, 41b-3).

deklü [دكلر] S: **dekli** Emma bir guş deklü oglandur (GA, 247-2). Dört parmak deklü zähm urdy (GA, 289-9).

dektur- [دكتر] *dek durmak, ynjalykly bolmak, ýuwaş bolmak, ümsüm bolmak:* Dekturdy (IBM, 110-11).

del- [دل] *dilmek, bölmek, kesmek:* Deldi (Tuhf, 21b-ç).

delalat [dela:lat دلالت] **1) kömek, peýda:** Husn-u melahatyň gözüme war delalaty (KB, 181-5). **2) delillik:** Bir tiş görüb erdi kim, delalat kylur erdi aňa kim... (SB, 12a-25).

delil [deli:l دليل] **1) subutnama, delil, bahana:** Ol delili bize ki, yşky-la takdyr edelüm (KB, 121-3). Rowaýatyga iki delili sadyk diýse bolar (SB, 121b-1). Boldy hijriň dowzahynyň bertaraf bolmak çagy, / Kim wysalyňnyň delilidur gözümniň uçmagy (BD, 88b-9). **2) ýolbelet, ugradygy:** Erse Beni Sakyfdan delili talab kyldy (SB, 35b-14).

delim [دليم] *telim, köp, örän köp:* Delim agja garlar ýagmyş (GA, 114-13).

delir [deli:r دلير] *batyr, edermen:* Delir we dilawer bolub... (SB, 130a-19). Erdeşir Bābekanga ogşar erdi, begaýat... delir we dilawer (SB, 128b-23).

dellal [della:l دلال] *dellal, alyjy we satyjynyň arasynda durýan:* Ben hub ile sataram kala bile dellalumy (KB, 363-14).

dellek [دلاك] *sertaraş, dellek, saça-sakgala timar berýän:* Beni dellek edinerseň ki, taraýym saçuňy (KB, 425-16).

deltü [دلتو] *syrtlan:* Deltü balasy (ZME, 291; 141-1). Meger eýle sewady anbar alud, / Deltü teşügige salyban dud (Ab, 69a-2).

delük-delük ed- [دلك دلك] *dilim-dilim etmek, kesim-kesim etmek:* Çün delük-delük eder bagrumy herdem (KB, 334-3).

delük ol- [دلوك اول] *dilim-dilim bolmak, kesim-kesim bolmak*: Ýürek delük-delük oluban... (KB, 1-9).

delw [دل] *meşik, bedre*: Delw gudygga saldylyr kim, suw çekgeýler (SB, 4b-9). Ýusuf ol delwge olturub kudugdan çykdy (SB, 4b-9).

dem [دم] **1)** *dem*: Gözi wasly-la wada kylur-u demi-le lagly bozar (KB, 412-8). Aýan Isa demi şirin söziňde (Mn, 307b-3). **2)** *wagt, pursat*: Öýüň ýagmalatdygynyň dem Taşoguz bile bolunmady (GA, 122-7). **3)** *soruş, ýuwduş, bir gezekde içiş*: Bu demi her deni bilmez, gözünü aç adam iseň (ND, 12a-11). **◊bir dem – bir pursat, az wagt**: Güzar et uşbu menzilden, gapuňdan daşra gel bir dem (ND, 10b-5). **◊bir niçe dem – birnäçe wagt**: Galur bir niçe dem, jan-a, erinçä peýki-Rahmany (ND, 34a-12). **◊bu dem – bu wagt**: Bu dem maglub olub janlar, zebun eýlär sen ynsany (ND, 31a-4). **◊her dem – her pursat, mydama**: Döker gözüm ýaşyn silab her dem (KB, 8-9). Barysyny bir dem birle ýuwutdy (SB, 8a-4). Belaýy-yşk her dem maňa jepaýydyr (BD, 15b-7). **◊dem gel-** – *dem almak*: Dem gelür ki, dem ururam şah-a yşkuňdan senüň (KB, 10-15). **◊dem ur-** – **1)** *öýkendäki howany daşary çykarmak*: ...dem uraram şah-a yşkuňdan senüň (KB, 10-15). **2)** *gürrüň gozgamak, gürrüň etmek*: Özünden bihabardyr ol, ylymdan dem urar, haýf-a (ND, 5a-9). **◊o dem** – **S: ol dem** O dem bir hala wardym kim, bu aklyň anda ýok käri (ND, 23b-1). **◊ol dem – ol pursat**: Karar etmez düşub ol dem, görüb ol şemg roýuňda (ND, 14b-7).

dema-dem [دما دم] **S: dembe-dem** Gözüň gan aglaýyp istär, dema-dem ol tejellaýy (ND, 33a-5). Men dema-dem gan ýutar men hijr aýagydan neteý (BD, 19b-7).

Demawend [Dema:wend دماوند] *Eýranda iň uly dag gerşiniň ady*: Oguz andan Demawende baryb... (SB, 125a-3). Ýaz bolganda, Demawendde ýaýlak kyldy (SB, 125a-6).

dembe-dem [دمبدم] *her demde, her pursatda, yzygiderli, hemişe, mydama*: Dembe-dem artdyr Ylahy, aşygyň söwdasyny (ND, 32b-10). Jiger ganyny baňa dembe-dem şerab edesin (KB, 157-7). Dembe-dem bada-ýu gülreňk içsek (BD, 96b-8).

dem-dem [دم دم] **S: dembe-dem** Dem-dem nişe ýüregümi dem kylasyn sen (KB, 135-7). Dem-dem gözümdeňden yşbu ýola dem geler gider (KB, 535-15).

demi [دمی] *bir pursat*: Gelgil ki, demi olturuban meý içeliň (BD, 69b-3).

demir [دمر] *demir*: Demir (IBM, 84-11).

demirçi [دمرچی] *demir ussasy, demirçi*: Demirçi (IBM, 84-12).

demiserd [دم سَرْد] *sowuk-salalyk, perwaý-syzlyk, geleňsizlik*: Subh ol güneş çün demiserd ura, rowamy (KB, 225-7).

dem kyl- [دم قیل] *dem almak*: Dem kyla, meger, ýüregi dem deme gerekdür (KB, 327-12).

dem ol- [دم اول] *pursat bolmak, melhem bolmak*: Dem oldumy ki, lebünden gana ganam çelebi! (KB, 437-3). Dem olmadymy yşky bizüm ile saf edeler (KB, 97-5).

demren [دمران] *peýkamyň ujuna geýdirilýän demir çiş*: Iki ohuň demrenin çykardy (GA, 198-13). Ohy jewşen deler-u ýarasy-ýu demreni ýoh (KB, 11-10).

demrençi [دمرن چی] *ýaýyň okunuň ujuny ýasaýan, demrençi*: Demrençi (IBM, 157-18).

demrenlü [دمر نل] *demrenli, okunyň ujy demir çişli*: Demrenlü oh-la atмага gyýamady (GA, 199-1).

demrensüz [دمر نسوز] *demrensiz, okunyň ujy demir çişsiz*: Demrensüz oh-la, ýigit, seni synar edim (GA, 200-4).

demsaz [demsaz:z دمسا ز] *syrdas, söhbetdeş, hemdem, ýürekdeş*: Gerekdür dilberi demsaza tähsin (KB, 130-6). **◊perdeýi-demsaz – köňüle laýyk saz**: Mutryb ýene bir perdeýi-demsaz ele aldy (KB, 465-15).

demsaz ed- [demsaz:z ed- دمسا ز اید] *ýoldaş, ýürekdeş edinmek*: Hikmet oldur ki, fenaýy beni demsaz edesin (KB, 504-11).

demsaz ol- [demsaz:z ol- دمسا ز اول] *syrdas bolmak, söhbetdeş bolmak*: Dilberi ýar ile demsaz ola hoş (KB, 592-7).

demul- [دمول] *dem almak*: Demuldy (IBM, 106-16).

demür [دمور] *demir*: Demür zynjyr-la bugaýy tutmyşlardy (GA, 16-1). Demür ýaýly Gypjak Melege gan gusduran (GA, 60-6). Taşy-la demür arasynda od ajab olmaz (KB, 301-4).

Demürderwend [دموردروند] *ýer ady*: Owal Demürderwendde beg olan (GA, 205-7).

Demürgapu [دمورقاپو] *ýer-ýurt ady*: Demürgapu derwendindäki demür gapuýy depüb alan... (GA, 60-1). Demürgapu derwendinden habar warmyş (GA, 244-6).

Demürgüýç [دمور گوج] *adam ady (erkek)*: Gyýangüýji, Demirgüýji — bu iki gardaşy ýanyňa aldy (GA, 39-12).

dendan [denda:n دندان] *diş*: Tekrar edibän bilmedüm dendana gelimez ol (KB, 167-4).

deng [دنگ] *huşuny ýitirme, huşsuz*: Yşk katynda, zahyd-a, bir deng imiş (KB, 604-16). Özümni güýç bile bu deng ilge ne kataýyn (BD, 42a-1).

deni [دن] *pis, bahyl, husyt, ýaramaz häsiýetli adam*: Bu demi her deni bilmez, gözün aç adam iseň (ND, 12a-11). Eý deni, suratbin olma, zahyra kylma nazar (ND, 18b-10).

deňe- [دنگ] **1)** *deňemek, deňeşdirmek*: Be hakykat deňeýijek, sanasen häle durur (KB, 227-1). **2)** *synlamak*: Garşusyndan ol äri sançdym wagt, deňedim, göz uýy-la ol äre bakdym (GA, 207-4).

deňiz [دنکيز] *deňiz*: Ulaşuban suwlar taşsa — deňiz tolmaz (GA, 3-3). Deňiz kibi ýaýkandy (GA, 127-9). **◇köňül deňizi** — *köňül hyjuwy*: Möwç urar köňlüm deňizi ýene haýrandyr neden (KB, 525-5).

Deňiz [دنکيز] *adam ady (erkek)*, *nesilbaşymyz Oguz hanyň alty oglunyň biri*: Altynjynyň ady Deňiz han (SB, 122b-24). Deňiz han ferzendleri (SB, 126a-2).

deňiz ol- [دانکيز اول] *suwdan dolmak, deňiz ýaly bolmak*: Deňiz olmyşdur ýaşumdan bu zemin (KB, 458-4).

deňlü [دنگلر] *ýaly, kimin*: Emma, bir guş deňlü oglandyr (GA, 289-9). Omuzyna dört parmak deklü zehm urdy (GA, 289-9).

deňňene [دنگنه] *deň, deňňene*: Ger bolmasa esbab eteliň deňňene (BD, 69a-8).

deň ol- [دنگ اول] *deň bolmak*: Söwdazede olub aňa, gisüsi deň ola (KB, 158-5).

dep- [دپ] **1)** *ayagyň bilen urmak, depmek*: Gazanlary depdi, dökdü, çöwürdi (GA, 111-7). Indi bir ýigit buny depdi (GA, 216-7). Depdikçe boýudy (GA, 216-7). Depdiklerinçe boýudy (GA, 216-8). **2)** *çozmak, atly hüjüm etmek*: Çalasun ýigitler-le Garagöne ogly däli Budak soldan depdi (GA, 64-2). **◇at dep- – 1)** *at çapdyrmak*: At depdi, jeň we söweş eýledi (GA, 34-6). Atyn depdi, bir ýüksek ýere çykdy (GA, 198-12). **2)** *çozmak, hüjüm etmek*: Kafyryn sagyna at depdi (GA, 133-5). **◇döwleti dep-** — *ykbalyndan, bagtyndan ýüz öwürmek*: Dälü ozan döwletin depdi (GA, 111-4).

depe I [دپه] *depe, baýyr*: Çok taglar, dere, depe geçdi (GA, 202-10). Depe kibi et ýyg (GA, 14-8).

depe II [دپه] **1)** *kelläniň çür başy*: Depesinde bir gözi war (GA, 216-11). **2)** *kelle, baş*: Depesiniň üstüne ýykyldy (GA, 17-4). Depesine gaty tuta urdy (GA, 64-9). Depesine urdy (GA, 288-7).

depeçe [دپه چه] *depeçe, depe ýaly*: Depeçe boýymyş sen (GA, 125-10).

depegen [دپه گن] *depegen*: Depegen götünü süsegen ýyrtar (GA, 265-8).

Depegöz [دپگوز] *adam sypatly, ýeke gözli jandar, mahluk*: Oroz Depegöz elinde zebun oldy (GA, 217-13).

depele- [دپله] *depelemek, ýeňmek, üstün çykamak, basmak*: Muştulyk, ogluň Depegözi depeledi (GA, 234-7). Gylyç çeküp alty kafyr depeledi (GA, 263-6).

depere [دپره] *kelleden aşak, depeden aşaklygyna*: Dädeýi depere çala (GA, 84-10). Ol altmyş batman gürz-le Kazylyk gojaýa depere tutub çaldy (GA, 203-7). Tondary depere tutub çaldy (GA, 209-5).

depil- [دپل] *depilmek*: Ag alynyň gara ýere depilmeden (GA, 192-7).

depme [دپمه] *urgy, depik*: Deweýe bir depme urdy (GA, 189-4).

depren- [دپرن] *gymyldamak, hereket etmek, titremek, deprenmek*: Çün der-u diwar-la bu sakfy-eýwan deprenir (KB, 206-16).

depret- [دېرېت] *gymylatmak, hereket etdirmek, titretmek, deprendirmek*: Depretmeden başyn kesdi (GA, 152-13). Ben kim olam ki, depredem bir gylyny gisusynyň (KB, 9-2). Saky-ýa nowruz geldi mähri jany depredir (KB, 206-4). Depredür olur iseň filhal garar (KB, 118-13).

depse- [دېسا] *at, eşek we ş.m. ulag münülende, böwrüne aýagyň ökjesi bilen urmak, debsemek*: Segrip ol azyzynyň boýnuga, / Binip aýagyn depsär erdi (Ab, 67a-14).

der I [در] *der, deri asty mázlerden çykyan suwuklyk*: Ýüzüň deri ile bu gözüm nem-nem olysar (KB, 329-8).

der II [در] *gapy <ber der – gapynyň öňi, işigiň ýany*: Ber der yaturam bunja gijedür senüň çün (KB, 500-10).

der III [در] *türkmen dilindäki wagt-orun düşümiň manysynda gelyän pars diliniň kömekçi sözi*: Dünýäde dahy ne dilär şol kişi ki, der bahar (KB, 6-8). Ki fursat agyr-u der kafadur (KB, 195-6). Der bagzy mowazygda rubug we hums... ýer hasylyga görä alur erdi (SB, 36b-33).

deraý [dera:ý دراي] **1)** *gelmeklik, girmeklik, çykmaklyk*: Her laha deraýy dilärem sowtyjeresden (KB, 315-12). İnlärem deraý üçün taňa degin hemçün jeres (KB, 171-15). **2)** *daşardan içerik girýän näme-de bolsa bir närse*: Gapudan taşgaru awazy-deraýy sewerem (KB, 494-11).

deraz [dera:z دراز] *uzyn, uzak*: Gel ki, saçyna uýyban rahy-deraza gidelüm (KB, 164-12). Kadduň ile dil sözi deraz ede dilärdi (KB, 466-2).

derazbala [dera:zba:la درازبالا] *uzyn boýly, belent kamat*: Any syýah çehre we derazbala we zagyf endam erdi diýerler (SB, 32b-17).

derban [derba:n دربان] *gapy saklayan*: Derbanlar işikni baglar erdiler (SB, 33a-19). Ol mahal derbanlar bilür erdiler (SB, 33a-20). Derbanynyň sögünj-u taýagyga arzymas (BD, 26a-6).

derbe-der [درېدر] *gapy-gapy (aýlanma)*: Gezerüz derbe-der yşkuň üçün biz (KB, 89-16).

derbend [درېند] **1)** *bagly, daňylgy*: Zehi gisüwi pur bend ki, biň jan aňa derbend (KB,

358-7). **2)** *darajyk geçelgede gurlan bent, deräniň agzyny bentlemek üçün çekilen diwar*: Onda iki derbend goýdy (SB, 34b-32). Yene bir derbend kim, muhazy... bahr turur (SB, 34b-33).

Derbend [درېند] *ýer-ýurt ady*: Gyl Barak welaýatynyň we Derbend we ol hududlaryň emwallaryny alyb hazynaga ýibergeýler (SB, 125b-5). Derbend we Deşti Gybjakga bardy (SB, 10b-26).

derber [دربر] *gujakda, gursakda, endamda*: Gerçi barawer olmaýa tuby, / Serw kaddyny gör ki, derberdir (KB, 171-7). Başed ki, seni görem olamy diýu derber (KB, 500-10).

derd I [درد] **1)** *S: dert Dil-ä, her derde dermandyr, şerigat ki ben bir derde duşmum kim, anyň dermanydyr simýa* (ND, 5b-3). Meniň derdime derman wasl erer bes (Mn, 301b-5).

2) *alada, gaýgy*: Emma gyzyň derdinden beňzi sarardy (GA, 215-9). Derdiň-le zäher içerem dün-gün (KB, 527-16). Senin derdiňe hiç derman ýok, eý jan! (Mn, 298b-9). Könlümge derd gelgeli, ham boldy kamatym (BD, 24a-11).

<derd-ähli – dertli, nahoş: Kanda bir derd-ähli görseň, war ise aklyň eger (ND, 44a-7).

<derdi-näk – gaýgyly, yzaly: Tut sözüm eý derdi-näk (ND, 26b-11). **<derdi-yşk – yşkyň hesreti**: Derdi-yşkyň çäresin, gel, sorma andan ki dil-ä (ND, 42a-1). **<derd yssy – dert eýesi, derde duşan**: O kim ola derd yssy, halas olmaz o derdinden (ND, 28a-1).

derd II [درد] *ahlak, häsiýet*: Derd (Tuhf, 23b-4).

derdmend [دردمند] *hasratly, keselbent*: Derdmendi men weli, ol özgäge derman berür (BD, 22a-5).

derdpeýma [derdpeýma: دردیما] *dertli, gaýgy-gamly, kyn güne düşen*: Seniň dek derdpeýma-ýu meniň dek derdpeýmude (BD, 20a-7).

derdpeýmude [derdpeýmu:de دردیموده] *kyn güne düşen*: Seniň dek derdpeýma-ýu meniň dek derdpeýmude (BD, 20a-7).

derd ol- [درد اول] *kesel bolmak, syrkawlamak*: Derd oldy, leýk ben any dermana sahlaram (KB, 451-5).

dere [دره] *dere, jülge*: Ýedi dere kohularyn dilkü bilür (GA, 5-4). Çok taglar, dere, depe geçdi (GA, 202-10).

derefş [درفش] *baydak, tug*: Ajam badyşah-larynyň derefşi ol erdi (SB, 2b-2). Ol derefş anda musulmanlarga tüşdi (SB, 2b-3). Onyň derefşini mygaýýan kylyb, aňa hemle kyldy (SB, 11b-2).

Derefşi-käwiýany [Derefşi-kä:wiýa:ny] *درفش کاویانی sasanly nesilşalygynyň baydagy*: Ol sanaç kim, Käwe ýygaçga baglab erdi, any mübäreke tutub, köb jöwähir birle murassag kylyb, Derefşi-käwiýany at goýdylar (SB, 2b-1). Güderzni köb çerik birle Derefşi-käwiýany berib, Balh ýolydan ýiberdi (SB, 14b-23). Hazaýyn we Derefşi-käwiýany anyň alyda erdi (SB, 17a-29).

dereje I [درجه] **1)** *dereje, ylym we ş.m. üçin berilýän at*: Ki aýan ola derejäm, gide ol demde ki ýar (ND, 10a-6). **2)** *mertebe, dereje*: — Erse ol dereje we kemalny tabdylar (SB, 12b-13). <>**derejeýi-rafyg** – *ýokary dereje, beýik dereje, belent mertebe*: Ol münkirleriň arasydan çykaryb, derejeýi-rafyg... keramat kyldy (SB, 24b-17). <>**derejeýi-şahadat** – *şehitlik mertebesini, şehitlik derejesini*: Derejeýi-şahadat kim, maňa wagda kylyb sen, ruzy kylgyl (SB, 26a-21). <>**derejeýi-ulýa** – *belent mertebe, iň ýokary dereje*: Erse lajerem ol derejeýi-ulýaga ýetişdiler (SB, 12b-15).

dereje II [درجه] *penjire, aýna, dereje, gözenek*: Baş ol manzaýa derejesiden çykaryb, meswek golyga tutub... (SB, 33a-19).

Dereşam [Dereşam: m درشام] *derýanyň ady*: Dereşam uýyndan geçdi (GA, 263-4). Dereşam suwyny dilüb geçdiler (GA, 270-9).

dergaýat [derga:ýat درغایت] *örän, juda, has*: Endek zaman birle bir kitab ýazdy, dergaýat ijas we agjaz (SB, 37a-25).

dergäh [dergä:h درگاه] *gapy, işik, huzur*: Maksudymyz Haktagala dergähinde oldy (GA, 193-6). Oguz dergähige mütewejjih boldylar (SB, 123b-11). Oguz dergähige geldiler (SB, 124a-2). Budur tilegim şa dergähide (BD, 67a-9). <>**döwletli dergäh** – *döwletli gapy*: Işigiň topragy döwletli dergäh (Mn, 292a-10).

Dergülik [درگولیک] *adam ady (erkek)*: Bir ibn-ammy bar erdi Dergülik adlyk (SB, 129a-12).

derhab [derha:b درخواب] *ukuda, ukuly ýagdaýynda*: Baht oýanug olsa, hoşrah, fitne derhab olsa ýeg (KB, 409-7).

derhafa [درخفا] *gizlinlikde, syrly ýagdaýda*: Bilimezem ki, ne içün peri tek derhafa sen (KB, 337-8).

derhal [derha:l درحال] *şol wagtda, şol pursatda*: Tama edüb derhal jymag eýledi (GA, 215-4). Derhal toý kylyb, ewini enwag zynatlar birle araste kyldy (SB, 4b-31). Derhal heläk boldy (SB, 12a-27).

derharab [derhara:b درحراب] *harap bolan, weýrançylykda*: Günähi ýohdur anyň genji derharab gerek (KB, 218-13).

derhast kyl- [derha:st kyl- درخواست قیل] *haýyş, doga-dileg etmek*: Ata gaşyga gelib derhast kyldylar (SB, 4a-23). Musa Allatagaladan derhast kyldy (SB, 8b-10). Allatagaladan namaz we doga birle derhast kyldy (SB, 8b-26).

derhem [درهم] *bulaşan, çolaşan, garyşan, buýr-bulaşyk*: Dilber ile derhemem, zülf ile werhemem (KB, 516-2). Gam ýeliden ol muanbar zülf derhem bolmasun (BD, 33a-5).

derhor [derho:r درخور] *laýyk, mynasyp, ýaramly*: Ne dürdür şol ki, derhor görürüz biz (KB, 9-8). Hem Afytab ola ýüzüňe derhor aýna (KB, 460-12). Hemişe diýeýüm derhor diýr isem (KB, 11-15).

deri [دری، دیری] *deri, bedeniň daşky örtügi*: Depegöz bildi kim, Basat deri içindedir (GA, 227-13). Buýnuz deri-le elinde galdy (GA, 228-5). Ok atgan kişiniň barmaklary uzun bolsa gabzaýa derisi ýabyşmyş bolgaý (Ýaý, 114a-3). Goýnuň derisini ton dek geýib... (SB, 3b-9).

deride [deri:de دریده] *ýyrtylan, ýyrtym-ýyrtym bolan*: Araň ýahasyny ki, pirahan deridemidür (KB, 544-6).

derin [درین] *S: deriň* Derin olsa baturur (GA, 90-10).

derinlik [درینلیک] *çuňluk*: Alty barmak derinligi zähm erişdirdi (GA, 210-13).

deriň [درينك، درنك] *çuň, çuňňur, tereň*:

Deriň (IBM, 153-1). Ýerde deriň magaralar gazyb, alarny guruh-guruh ol köwehlerge jem kylyb, ot urar erdi (SB, 33b-11).

derj [درج] *yazylan, bellenen, nazarda tutulan*: Bu kež zülfüňdedür togru janum derj (KB, 546-7). Çü derji harja olurdy Tagalalla (KB, 519-10).

derk [درک] *düşünmeklik, aň ýetirmeklik*: Kylga sen derk Taňry magryfetin (BD, 51b-4).

Derkeş [درکش] *adam ady (erkek)*: Dip Hekşu ogly Derkeş we Ýas Bek ogly Ýalgu bek düker kowmydan we Kulu Hoja baýandyр kowmydan bizge muttatyk tururlar (SB, 126a-28).

derki [درکی] *eýeriň arkasyna daňylyýan ýüp, çeki*: Derki (IBM, 173-14).

derle- [درله] *derlemek*: Ýigit burçak-burçak derlemiş (GA, 266-13).

derlet- [درلت] *derletmek*: Gan derledeý çapdyraýym (GA, 245-11).

derman [derma:n درمان] *däri-derman*: Dila, her derde dermandyr şerigat (ND, 1b-8). Seniň derdiňe hiç derman ýok, eý jan! (Mn, 298b-9). Çäre kyl derdige derman birle (BD, 3a-3).

dermiýan ol- [dermiýa:n ol درميان اول] *araçy bolmak*: Tenim gyldyr diýenim çünki sözüm dermiýan oldy (KB, 529-12).

dernek [درنك] *ýygnak, oturylyşyk, toý, üýşmeleň*: Oguz illerinde dernek war imiş (GA, 257-10). Bir gün ýoly bir dernege ugrady (GA, 256-7).

ders [درس] *sapak, ders*: «Min aryfdan» oky ders, mert iseň ol jany bul (ND, 19b-1). Bu syry «Enel hakdan» bir ders okadym men kim (ND, 22b-14).

dersagat [dersa:gat درساغة] *derrew, şol bada*: Dersagat bir koý öltürüb, birýan etib (SB, 3b-9). Dersagat bir koýny öltürüb, birýan kylyb, ataň alyga geltür (SB, 3b-8). Erse dersagat baryb, özge garyndaşlaryga habar kylды (SB, 4b-11).

dershana [dersha:na درس خانه] *mekdep, okuw jaýy*: Dershanalar ýanmazmy? (ND, 43a-9).

dert [دازت] *dert, kesel*: Dert (Tuhf, 25b-4).

dertlü [درتلو] *dertli, keselli*: Dertlüýem, gapyňa dermana geldim (ND, 25a-14).

derun [deru:n درون] *bir zadyň içi*: Derunam, gerçe suratda beni birun görürler-se (KB, 163-14). Bir odum war nigärine deruny (KB, 561-11).

derun [درون] *göwün*: Ki ol bir jismi-fanydyр, derunyň eýlegin enwer (ND, 10b-2). Degildir nutk aýdan surat, derunynda rowan söýlär (ND, 15a-5).

derwend [دروند] *dag geçelgesi*: Demürgapu derwendinden habar warmyş (GA, 244-6). Demürgapu derwendindäki demür gapuýy depüb alan (GA, 60-2).

derweze [دروازه] *derweze*: ... üç ýüz alty derwezesi bar turur (SB, 122b-16). Erse Jagfar beg derwezede ýüz kişi olturtub ittifak kylды (SB, 13a-15).

derwiş [درويش] *garyp, derwüş*: Derwişlere nezir werdim (GA, 138-2). Ol azym derwiş erdi (SB, 129b-7). Ol zamanda derwişlerge kut zähmet birle hasyl bolur erdi (SB, 2a-3).

derwişan [derwişa:n درويشان] *derwüşler*: Şah-a bize nazar kylgyl ki, der wişi-ýu derwişan, / Bu ahyndan hezer kylgyl ki, derwişi-ýu derwişan (KB, 396-6).

derwişlik [دروشليق] *derwüşlik, garyplyk*: Alar derwişlik we binowalykdan daýym gamgyn erdiler (SB, 121a-14). Öz ruzgärini derwişlik we fakyrlyk birle ötgerür erdi (SB, 15b-28). Ki, kylgaý men elbette derwişlik, / Tarykat ýolyda wepakeşlik (BD, 97b-2).

derwujud gel- [درووجود گل] *ýüze çykamak, peýda bolmak*: Eger any reha kylgaý men, ýümkün köb fitne derwujud gelgeý (SB, 40b-9).

derýa [derýa: دریا] **1) deniz**: Ýer üzre gudraty derýa ýaratty (Mn, 290b-9). Köb çerikler ýygyb, derýa ýolydan Şam sahylyga çykdyлар (SB, 15a-23). Bir derýa gyragyga ýetişib kiştige olturdy (SB, 25b-4). Dejle suwynyň güzeri bir mowzugga öter erdi kim, any mübärek diýr erdiler... we andan ötüb derýaga tökülür erdi (SB, 39a-28). Kim gördi dürri ki, anda derýa bolgaý (BD, 58b-9). **2) derýa, tebigy suratda hemişe akyp duran köp suw**: Anyň birle derýadan ötdiler (SB, 121a-28).

3) *gözyetimi juda giň, aša sowatly*: Olursaň ylm ile derýa, bu dilden bilmeýin Zahyd (ND, 38a-3). Muhammet Mustafa haky, olursyň ylm ile derýa (ND, 1b-20). Gel eý, şyhy-jahan era, sagyn sen bahr ile derýaýy (ND, 35b-1). **⇨çalkan derýa** – *möwç uran, hyýal, hujuw*: Ýa köňül mülkünde şahym, çalkan derýa nedir? (ND, 8b-1). **⇨derýaýy-agzam** – *iň uly deňiz*: Bu bir derýaýy-agzamdır, muwafyk ruzygär istär (ND, 34a-13). **⇨derýaýy-ataş** – *yşk derýasy, söýgi ody*: Derýaýy-ataşda semender mysal (ND, 29a-12). **⇨derýaýy-dil** – *köňül deňzi, kalby deňiz ýaly bolmak*: Ýene derýaýy-dil daşdy, çykardy bir ajab göwher (ND, 11a-13). **⇨derýaýy-yşk** – *söýgi derýasy, yşk deňzi*: Seniň derýaýy yşkynda, bu warlyk mähw olub, jan-a (ND, 34b-12). **⇨rehmetiň derýasy** – *mähir deňzi, aša mähremlik*: Saçmy ýasyn üstlerine rehmetiň derýasyny (ND, 32b-11). **⇨usýan derýasy** – *günä deňzi, köp günäli bolmak*: Usýan derýasyna gark oldum galdym (ND, 25b-4).

derýüze [دریوزہ] *gedaýlyk, garyplyk*: Janum galandar ise, derýüze başlagyl (KB, 485-4).

derzi [درزی] *biçimçi*: Derzi gapjugy (ZME, 210; 141-2).

Deskere [دسکره] *ýer-ýurt ady*: Deskere kim, Huzustan we Bagdad arasyda turur (SB, 28b-25).

dest [دست] *el*: Iki destinde dür älem, aşykdyr çeşmi-ebşury (ND, 11a-17). Saky tolu wer çagyr, mutryb gaty ur dest (KB, 343-13). Nijesi gurtyla çün dest-u pasy ýoh nedelüm (KB, 64-5). **⇨dest çek** – *el çekmek*: Jyhaty sitteden destin çeker, bu kim kemal olmaz (ND, 16a-2). **⇨desti-agda** – *duşman eli*: Desti-agdadan hakykat, zahyd-a, her subhy-şam (ND, 17b-5). **⇨desti-ajal** – *ölüm, ajal eli*: Erüb desti-ajal ahyr, wysaly ýara ermezseň (ND, 26a-7). **⇨desti-gudrat** – *gudrat eli*: Jurgaýy jamy elestde desti-gudratdan bu gün (ND, 8b-18). **⇨desti-saky** – *sakynyň eli*: İçelden desti-sakydan, şeraby şahy-döwrany (ND, 38a-7). **⇨dest tap** – *üstün bolmak, üstün çykmak*: Talut aňa dest tapmady (SB, 12a-31). **⇨ziri dest** – *eliň astynda*: Ziri destinde Hudanyň gerçe çokdur gullary (ND, 18b-8).

destan I [desta:n داستان] *rowaýat, dessan*: Andan bärü baglandym ben yşk-la destana

(KB, 308-5). Güler erdim burun Ferhady miskin destanyga (BD, 16b-12).

destan II [desta:n داستان] *mekirlik, hilegärlik*: Destan ile biçäre kylur Rüstem-u Zaly (KB, 459-15). Bu Bähramnyň mekr we destany turur (SB, 38a-15).

Destan [Desta:n داستان] *adam ady (erkek), Rüstemiň kakasy, Samyň lakamy*: Hezaran Rüstemi-Destan işiginde aýahçydyr (KB, 345-2). Ol habar kim, Destan Samga ýetişdi (SB, 18b-1). Destan Samny temür kafas ýasab, any anda salyb özi birle eltdi (SB, 18b-3). Destanny ol kafasdan çykaryb, azad kyldylar (SB, 18b-4).

destan eýle [desta:n eýle داستان ایل] *mekirlik etmek, hilegärlik etmek*: Sen any başyndan aňla, hiledür, destan eder (KB, 183-7).

destar [desta:r دستار] *kellä oralýan ýaglyk, selle, peş*: Destar seçegi (ZME, 237; 139-1). Destar ile ser bir ola ol şir katynda (KB, 400-13).

deste [دسته] *desse, bogum*: Gülşende gyzył gül ýüzüne deste degilmi? (KB, 455-2). Gül jemaly katynda deste durur (KB, 506-2). Deste güldür ýüzi-ýu lagly meý (KB, 506-5).

destesiz [دسته سیز] *tutawajy bolmadyk, sapsyz*: Destesiz küze (ZME, 106; 113-1).

destgir [destgi:r دستگیر] *kömek edýän, howandarlyk edýän*: Olmyýa ger ähli onuň destgiri (ND, 9b-10). Allatagalanyň rehmeti aňa destgir bolub (SB, 25b-10).

destgir et [destgi:r et- دستگیر ایت] *tutmak, ýesir etmek*: Afrasyýabnyň oglyny destgir etib (SB, 14b-4).

destgir kyl [destgi:r kyl- دستگیر قیل] *S*: **destgir et** Any gardaşy Gersiwez birle destgir kylyb (SB, 14b-27). Any destgir kylyb, öz welaýatyga eltib (SB, 15b-21). Afrasyýabny destgir kylgaýlar (SB, 14b-5). Kaýsarny destgir kyldylar (SB, 129b-13). Möwbidleri birle esir we destgir kylyb (SB, 31b-20).

destmal [destma:l دستمال] *elýaglyk*: Destmalyn eline aldy (GA, 68-9). Syrça parmagyny ganatsun, ganyny destmala sürtsün (GA, 118-10).

destnamaz [destnama:z دستنماز] *S*: **täret** Ýad gyzy halalyma destur wersün (GA, 144-10). Baýyndyr han destur werdi (GA, 202-7).

Gan ile destnamaz alyb, ýöri namaza gidelüm
– (KB, 164-10).

destres [دسترس] *elýeterlilik, mümkinçilik*:

Köňül ýary kylar höwes girmez elüme destres
(KB, 171-13). Barça işge boluban destresiň...
(BD, 53a-8).

destur [destu:r دستور] **1)** *däp, dessur, adat, tertip*: Burunky destur dek bina boldy (SB, 128b-11). Ogulny bu destur birle eltmek (SB, 129a-26). Üç gije bu destur birle diş gördi (SB, 120b-11). **2)** *ygtýýar, rugsat*: Ýok leýk alar bezmide bizge destur (BD, 72b-5).

destur ol- [destu:r ol- دستور اول] *rugsat bolmak*: Gorhum oldur ki, aňa destur olmagay
(KB, 605-10).

destursyz [destu:rsyz دستور سز] *rugsatsyz, irinsiz*: Destursyzja Baýyndyr hanyň ýagysyn basan (GA, 60-12).

deşt [دشت] *çöl, sähra*: Göz nuryny reňki läle-ýu deşt aladur (BD, 69b-1). <>**Bela dešti** – *Bila sähra*: Bela deşinde dildaryň, o kes kim oldy Mejnuny (ND, 3b-13).

Dešti-Gybjak [دشت قیچاق] *ýer-ýurt ady, Gybjak sähra*: Dešti-Gybjakga bardy (SB, 10b-26). Derbenden ötüb, Desti-Gybjakga baryb... (SB, 18a-12).

dew [درو ، دَرو] *ägirt güýçli, hyýaly mahluk, döw*: Bozuklyk kyldy dew alar arasynda (ZME, 437; 149-1). Dewler atasy (ZME, 119; 142-1). Dew (Tuhf, 25b-5). Dew-u peri ne ola Süleýmana galmadym (KB, 53a-8). Dew şähwet-u nefs giriftary sen, / Ded bile dew nemudary sen (BD, 52b-14).

dewat [dewa:t دَوَات] **S: döwet** Üsdüme ýaz hüjjeti işde dewat (KB, 602-13).

dewe [دوه ، دَوَى ، دَو] *düýe*: Dewe (MK, I, 32-14; MK, II, 154-16). Dewe (MK, III, 171-2). Dewe (IBM, 172-1). Gyzyly deweler olan ýerde bir köşegi olmazmy? (GA, 54-11). Goç ile öküz-u dewänüň katyna girme (KB, 516-8).

dewek [دواك] *çory, gyrnak*: Zamana ähli ki, döwlet çagry guluňdyr, / Mylaýymat ýene köp kylma ol dewekler ile (Ab, 66b-11).

dewäwin [dewä:wī:n دَواوین] «*diwan*» *sözünüň köplügi, diwanlar*: Ki kylymaz anuň zabdyn dewäwin (KB, 182-3).

dewi-jynny [دیوی جنی] *döwler we jynlar*:

Olur köýnüň Süleýmany, ne kim, war dewi-jynnydan (ND, 22b-6). Ne kim, bar dewi-jynnydan, bulardyr halkaýy-owwal (ND, 30a-12).

dewi-peri [دیوی پری] *döwler we periler*: Dewi-peri emrimize ram olyp... (ND, 15a-9).

Dew Kyýasy [Dew Kyýa:sy دیو قیاسی] *aždarhanyň ady*: Ol çakda bir aždaha dag ortasyda bar erdi, Dew Kyýasy atlyk (SB, 128a-24).

dewlengeç [دَوَلَنگَچ] **S: tewlügeç** Dewlengeç (Tuhf, 13a-ç).

dewwaç [dewwa:ç دَوَاج] *öňi açyk geým, don*: Tenige şerefden dewwaç eýlediň (Ab, 66b-20).

dewwar [dewwa:r دَوَار] *aýlanýan, pyrlanýan, tegelenýän* <>**dewwary-yşk** – *söýgi girdaby*: Ne ola çu werziş kylur günbedi dewwary-yşk (KB, 2-10). <>**efläki-dewwar** – *çarhypelek, aýlanyp duran döwür, zamana*: Daýyma efläki-dewwar isderem (KB, 7-11).

deý [دی] *şemsi ýyl hasabynda onunjy ay, gyş ay*: Ne tir-u ne deýden maňa neşedür (BD, 98a-9).

deýiş- [دَایش] *çalyşmak, alyşmak*: Deýişdi (Tuhf, 30a-13).

deýjur ol- [deýju:r ol- دَیجور اول] *garaňkyrap başlamak, gije düşmek*: Gider yüzünden anyk deýjur olmaýa (KB, 368-2).

Deýl [دیل] *ýer-ýurt ady*: Deýl we Kermanny aňa tabşurdy (SB, 31a-14).

deýleman [deýlema:n دیلمان] *deýlemliler nesilşalygy*: Özi özge ýerden girdi we deýlemanga uruşub, uluglaryny esir kylyb... (SB, 31a-12).

deýlemi [دَیلمی] *deýlemlī*: Badan Firuz Deý-lemīni niçe kişi birle hezreti-Pygamber alyga ýiberdi (SB, 39a-20).

deýli [دَیلى] *ýaly, dek kimin*: Birew ki, yşk bile kyldy müttehim bizni, / Ne nowg yok deýli kim, etti muhterem bizni (Ab, 68a-19).

Deýnur [Deýnu:r دَیَنور] *ýer-ýurt ady*: Deýnur ýawykygaca bardylar (SB, 32a-18).

deýr [دير] *buthana, monastyr*: Bir deýrge ýetişib, anda tüşdiler (SB, 38b-4). Ol deýrde alarnyň ardydan ýetişdiler. Deýr rahyby leşkerni görüb, Perwizge habar kyldy (SB, 38b-6). Ne deýrden işigim açulur, ne mesjidden (BD, 41b-10).

deýül [ديول] S: **degil** Deýül (IBM, 99-9).

deýýar [deýýa:r ديار] *ybadathanada ýaşayan*: Eneňiň babasydyr, seniň дәдеңdir (GA, 282-5). Özünden gaýry ýok, bolduň ki deýýar (ND, 9a-3). Hoş turur wysaly ýar anda bolmasa deýýar (BD, 38b-6).

däde [dä:de دادة ، ده ده ، دادا] **1) ata, baba, дәde, kaka**: Däde (MK, III, 166-7). Däde (Tuhf, 11a-11). **2) derwişleriň şyhy**: Bolmaýyn ynsany kämil, eý дәde (ND, 9b-12). **3) pir, weli**: Däde Gorkut söýlemiş: Allah, Allah diýmeýinçe işler oňmaz (GA, 1-10). Däde Gorkut söýlemiş (GA, 4-3).

dähliz [dähli:z دهليز] *däliz*: Tug we aýyny-seraperde we dähliz ol peýda kyldy (SB, 15b-1).

dähr [دهر] *älem-jahan, pelek <bagbany-dähr – Allatagala, jahanyň eýesi*: Bagbany dähr elinden bir galamsyň sen bu gün (ND, 6a-13). Bildük ki, işbu dähr-gam abad bad ola (KB, 14-13). **<dähr bagy – şu dünýä, ýer ýüzi, ýaşalyan ýer**: Men erçi dähr bagydan hazan ýapragy dek bardym (BD, 20a-12).

däli I [dä:li دلي ، دلو] **1) дәli, telbe, tentek**: Dәli köňul kemergәhi syrryny ki, mübin (KB, 354-5). Gül ýoluna gözlәrem gyzarar дәli yşkyna (KB, 49-3). **<dәli-şeyda – yşga aklyny aldyran**: Garybyňdyr дәli-şeyda, galypdyr çünki la içre (ND, 6b-8).

dәli II [dә:li دلي ، دلو] *edermen, batyr, gay-duwsyz*: Dәli Tundar aýdar (GA, 37-1). Oguzda дәli Domrul diýrlerdi bir әr war idi (GA, 154-13). Menden дәli әr warmydyr? (GA, 155-5). Bahadyr, ýahşy, дәli yigit idi (GA, 253-13). Dәli olup suflyda galma, per-bal bar, sapar et (ND, 11a-7).

dälülük [dә:lülük دلولك] *dәlilik, aklyňdan azaşmaklyk*: Kendüýi dälülige byrakdy (GA, 107-8).

dälü ol- [dә:lü ol- دلو اول ، دلو] *dәliremek, aklyňdan azaşmak*: Dәlü oldy (IBM, 107-9). Hökmi awdazsuz diýdügümüz uýuklamak

kibi, dahy ussy gitmek, dahy дәli olmak kibi, gaty-gaty gülmek kibi... (MAS, 6a-6).

dälür- [dә:lür دلور] *dәliremek, aklyňdan azaşmak*: Ben dәlürdüm silsiledür sil ýara (KB, 512-12).

dәne I [dә:ne دانه] *galla ösümlikleri we olaryň hasyly*: Dәne (ZME, 52; 138-1). Adamuň gözine uçmahda zire dәne gelür (KB, 453-9). Gerek kim, dәnelermi hoşadan aýyrmagaýlar (SB, 5a-20).

dәne II [dә:ne دانه] *düwme, gaş*: Her sadafda dür dәneler (ND, 43b-13). Ysyrgaň dәnesi – Zöhre, ýüzüň – Aý (Mn, 296a-6). Jan guşun saýt eýlär, üçün dәnelerdür damyda (BD, 26b-8).

därü [dә:rü دارو] *dәri, derman*: Tökti agzyga dәрüni (ZME, 956; 107-1). Dәрü goýar ýer (ZME, 105; 153-1). Dәрü halwa (ZME, 101; 139-2). Derdüm oldur ki, aňa dәрü-ýu derman teşne (KB, 478-1). Bihuş dәрü tagam we şerablaryga salyb... (SB, 14a-3).

därü kyl- [dә:rü kyl- دارو قيل] *derman çalmak, goýmak*: Dәрü kyldy (ZME, 733; 153-1).

därülik [dә:rülik داروليك] *dermanly*: Bu dәрülik (ZME, 404; 156-2).

dib [di:b ديب ، دب] **1) bir zadyň iç tarapyň gutarýan ýeri, düýbi, çuňlugyň düýbi**: Suw dibinde döner bahrylary (GA, 279-2). Bu dünýä bir nebis üçin olmuş ýalah, / Dibi ýahyndur anuň degil yrah (KB, 588-16). Ki dür tek deňziň dibinde gark olana (KB, 371-14). **2) düýp, bir zadyň ýer bilen birleşýän ýeri, aşagy**: Dibiň ala bakar olsam dıbsüz agaç (GA, 56-1). Orozy alub kanara dibine getürdiler (GA, 55-4). **3) tör, düýp**: Dibde oturan has begler (GA, 110-13). **4) esasy, esas, özen**: Dib manysy taht we jah turur (SB, 120b-7). **5) ösümligiň köki**: Ýowşan dibi berk olmaz (GA, 248-4).

Dib Hekşu [Di:b Hekşu ديب هكشو] *adam ady (erkek)*: Dib Hekşu we ogly Derkeş we Ýas beg ogly Yalgu beg düker kowmydan, Kulu hoja baýyndyr kowmydan bizge muttafyk tururlar (SB, 126a-29).

Dib Ýawgu han [Di:b Ýawgu ha:n ديب ياقو خان] *adam ady (erkek)*: Bir ogly boldy, Dib Ýawgu han atlyk (SB, 120b-6). Dib Ýawgu han badyşah bolgany (SB, 126a-19). Dib Ýawgu han

anyň ýerige mütemekkin boldy (SB, 126a-19). Dib Ýawgu han alardan bu sözlerni eşitdi (SB, 126a-29).

didar [di:da:r دیدار] **1)** *yüz, keşp, görnüş:* Ämin diýenler didar görsün (GA, 271-12). Erer döwletge didaryň tafaül (Mn, 294a-4). **2)** *duşuşyk, görme-görüş:* Musa ol bende didarynyň muştagy boldy (SB, 9b-17). Keý Kawus anyň didaryga horram we hoşhal bolub... (SB, 14b-10). Didaryňa iştiýak köp galyptur (BD, 67b-2).

dide [di:de دیده] *göz, göreç, garak:* Agardy dideler, jan-a ki, dökmekde ýaşy her an (ND, 22b-10). Şu dide kyldy älemi zir-u zebir başym (KB, 379-5). Suwsadum şol ýüze ki, dideýi-döwran teşne (KB, 477-14). Haka jany zyýadat dide nury (Mn, 303a-8). <**ruzgär dide** – *köpi gören, tejribeli:* Imdi bizler ruzgär dide kişiler andak maslahat gördük (SB, 123b-7). Yrkyl Hoja bir ruzgär dide, gadymy kişi erdi (SB, 125b-10).

dideban [di:deban دیده بان] *garawul, sakcy:* Berip lutfuň oňa du çeşmim dideban etdiň (ND, 17a-11). Dokuna dideban olup, meniň ol muntahabyndan (ND, 25a-2).

didek [di:dek دیدک] *gelniň ýaşynmak üçin atynýan örtügi, perdesi:* Didek (MK, I, 342-1).

didil- [di:dil دیدل] *pytramak, tüýdülmek:* Ýa kagan aslanyň gynagynda didilem (GA, 177-1).

didim [دیم] *nika gijesi gelne geýdirilýän täç, kürte:* Didim (MK, I, 333-6).

didügümüz [di:dügümüz دِدُگُؤْمُز] *diýýänimiz, diýenimiz:* Gulul didügümüz, ol ogurlamakdur gazylyk malyndan (MAS, 12a-6).

diger [دیگر] *başga, özge:* Diger güne kylmazuz ýasagy (KB, 570-2).

dik I [دک] *dik, ayak üstünde durma:* Dik turdy (MK, I, 280-11).

dik II [دک] *ik:* Bu dikni alyňa tutub pamuk egirgil (SB, 38a-5).

dik- I [دیک] *dikmek, gurmak:* Altun tahtynda ýene ewin dikdi (GA, 65-5). Ohun atdy, dibine gerdigin dikdi (GA, 89-6). Ölmeden älemde ol kim, dikdi yşkyň daryny (ND, 9a-15). <**göz dik-** – *bir nokada göz*

dikmek, gözüni aýyрман seretmek: Tä dikdi gözüň hawaýy-dilde (KB, 486-4).

dik- II [دک] *tikmek, mata, gaýyş we ş.m. zatlary sapak bilen birleşdirmek:* Üzeňňisi gaýyşy üzüler, dikmäge gerek olur (GA, 189-9).

dikdir- [دکدر] *dikdirmek, gurdurmak:* Çetir otag, ala saýawan dikdirdi (GA, 73-11). Kyrk otak dikdirdi (GA, 153-9).

dikel- [دکَل] *dikelmek, durmak:* Buga buýnuzy üzerine dikeldi (GA, 182-12).

diken [دیکن] *tiken:* Dikeni erdi januma, er-medüm ise balyna (KB, 144-5). Bizni diken görür iseň, eý gül, kabul etgil (KB, 376-3).

dikil- [دکیل] *dikilmek, gurulmak:* Ag ban ewler dikilende, ýurdy galmyş (GA, 44-7). Alan sabah sapa ýerde dikilende ak ban ewli (GA, 204-12).

dikin [دیکن] *tkin:* Makamy hulda ugrar ol, dikin tutmaz giribany (ND, 34a-15).

dil I [دل] *ýürek, göwün, payhas:* Dil-ä her derde dermandyr şerigat (ND, 1b-8). Bu dem bir gaýry dil söylär, ki diýrler anlara Bary (ND, 37b-1). Dil kebab oldy-ýu ýaşum çakyr-u gözüm jam (KB, 453-12). Gözüm anuň-la girýan, dil birýan teşne (KB, 477-16). Bu telbe-ýu medhuş dil-u janga ne hoştur (BD, 28b-11).

dil II [دیل] *dil, beden agzasy:* Dil (IBM, 79-11). Dilüň çüýresin, ene (GA, 53-6). Dilini anyň göziğe sürtüb (SB, 128b-11).

dil III [دیل] **1)** *dil, bir halkyň umumy geple-ýän dili, gepleýiş serişdeleriň jemi:* Ab ol gar-ganyň adydyr Surýan dilinde (Ýaý, 106a-1). **2)** *gepleýiş ukyby, sözleýiş başarlaňlygy:* Ozan dili çawük olur (GA, 29-6). <**agyz-dilden** – **1)** *gören-eşideniňden, eşiden sözleriňden:* Agyz-dilden baş keleme habar maňa (GA, 128-3). Agyz-dilden birkaç keleme habar maňa (GA, 241-10).

2) *tüýs ýürekden:* Agyz-dilden Baýyndyra salam wergil (GA, 244-13). <**dil ara-** – *biriniň sözüne gulak gabartmak, diňlemek, osmakladyp sorap bilmek:* Enesiniň dilin arady (GA, 257-7). <**dil çykartma-** – *ses-üýn çykartmazlyk, gepletmezlik:* Dil çykartmadylar, malyny ýagmaladylar (GA, 284-8). <**dile getir-** – *eden ýagşylygyňy ýatladyp durmak, biweçlik etmek:* Ger onda sewabyn dile getirse günähdur (KB, 558-8).

◁gyrgun dilli – *ajy sözli*: Azgun dinli, gyrgun dilli kafyr (GA, 127-11).

dil- [دل] **1)** *dilmek, kesmek, böwürmek, ýirmek*: Dildi (IBM, 106-18). Aryk olsa gulagyn dilerdi (GA, 237-13). Gögsün dilüp göge pyrlar (GA, 248-10). **2)** *geçmek*: Ileri ýatan deňzi dildim (GA, 207-1).

dilara [dila:ra دلارا] *göwün göteriji, söýgüli, owadan*: Köňül, Mejnunyň olmysdyr, görelden sen dilaraýy (ND, 34b-8). Eriş bu syrly yhfaya, oku ylmy-dilaraýy (ND, 38b-4).

dilaram [dila:ra:m دلارام] *söýgüli ýar*: Aram bulmayam çu dilarama duşmuşam (KB, 492-2). Ger bulur isem ýary dilaramy bu gije (KB, 462-13). Kişi tä görmeginçä ýanyda mähweş dilaramyn (BD, 22b-4).

dilawer [dila:wer دلاور] *batyr, edermen*: Üç ogly hem bahadur we şujag we dilawer erdi (SB, 129b-7). Ol sahybraý, dilawer, şujag kişi erdi (SB, 22b-4). Begaýat nikusyrat we dilawer erdi (SB, 29a-1).

dilawerlik [dila:werlik دلاور لك] *batyrlyk, ýüreklik*: Şirk-yhfadan halas ol, gel dilawerlik budur (ND, 8b-13).

dilawer bol- [dila:wer bol دلاور بول] *batyrlanmak, gaýduwsyz bolmak, ýürekli bolmak*: Delir we dilawer bolub, gardaşy Çagry begni çarlab (SB, 130a-19).

dilawyz [dila:wyz دلایوز] *ýakymly, mähirli*: Açyp ol zülpi semensany dilawyz ete sen (BD, 35a-3).

dilbend I [دلبد] *ýüregi bent eden, ýüregi baglan, mähriban, ýürekdeş*: Eý-a dilberi-dilbend, eý-ä näzik lebi-gand! (KB, 358-6). Ne aýp eger diýse dilbend-u dilgüşä saçyň (BD, 15b-6). ▷**dilbend sal-** – *yşarat etmek*: Kyrk ýigidine dilbend saldy (GA, 34-3).

dilbend II [دلبد] *kellä we boýna baglanýan inçe ak mata*: Dilbendi bogazyna geçdi (GA, 241-3). Dilbendi bogazyna geçmiş (GA, 241-6).

dilber [دلبر] *söýgüli ýar*: Dilber-ä, oňylmady köňlümde gamzaň ýarasy (KB, 457-5). Bülbüliýem dilberin, hem güli ýaranlaryň (KB, 464-12). Seni dilber, meni aşyk ýaratty (Mn, 302a-2). Diýsem halymny, bilgeý farysydan dilberim any (BD, 80a-13).

dilbeste [دلېسته] *ýüregi baglanan, söýýän, aşyk*: Baglamaga şimdi any dilbeste nedendir (KB, 517-8). Köňül guşy dilbeste janyň bile (BD, 80b-8).

dilçin [دېلچن] *özüne çekiji, özüne meýil döredýän*: Gözüň jaduýy-dilçinu beňün hinduýy-gülçindir (KB, 96-2).

dildar [dilda:r دلدار] *söýgüli ýar, aşyk, magşuk*: Bu syra ermeen zahyd, erişmez wasly dildara (ND, 6a-3). Kim ki, bolgaý sen kibi älemde dildary anyň (BD, 39a-7).

dildarlyk [dilda:rlyk دلدارلىق] **1)** *göwünlik, mähribanlyk, hoşamaýlyk*: Alarga istimalat we dildarlyklar berdi (SB, 122b-8). Köb istimalat we dildarlyklar berib... (SB, 122b-14). **2)** *söýgülik, aşyk-magşuklyk, ýürekdeşlik*: Diýgil dildarlyk mundak bolurmy, / Taryky ýarlyk mundak bolurmy (BD, 43b-11).

dilduz [dildu:z دلدوز] *ýürege ynjy, azar berýän, ýürege inňe sançýan* ▷**tiri-dilduz** – *ýürege sanjylýan ok, kalba sünjülyän peýkam*: Her dem ýürekde tiri-dilduzy neýlerem ben (KB, 447-9).

dile- [دله] **1)** *dilemek, soramak*: Waryň, bundan paý diläň (GA, 76-13). Menden ne dilär sen? (GA, 111-1). **2)** *islemek*: Dil dilegin dilden dile (ND, 29b-2). Bir kişi ok atmak dilese, ok gezini üç barmak birle tutgaý (Ýaý, 116a-2). ▷**dilemäge gel-** – *gudaçylyga barmak, guda bolmak islemek*: Gyz gardaşyň Banyçeçegi Bamsy Beýrege dilemäge geldim (GA, 83-12).

dilefgar [dilefga:r دلفگار] *ýüregi ýaraly, gaýgylly*: Janym dek özge jany dilefgar görmedim (BD, 14b-2).

dileg [دېلك] *dileg, haýyş*: Dileg ile bir ogul, güýç-le buldum (GA, 24-13). Dilegi kabul oldy (GA, 84-13). Dil dilegin dilden dile (ND, 29b-2).

dilfuruz [dilfuru:z دلفروز] *ýakymly, mähirli, ýürek şatlandyryjy, göwni galkyndyryjy*: Kany ýary nowamuz, kany yşky-dilfuruz (KB, 358-1).

dilgir [dilgi:r دلگیر] *gaharly, göwni galanlyk, öykeli, gamgyn*: Dilgir eder gözüm ýaşyn, köňül ilini gurydur (KB, 181-12).

dilgir kyl- [دلگیر قیل] *gaharlandyrmak, göwün galdyrmak*: Ne sud ki, bu ýer meni dilgir kilyptur (BD, 43b-6).

dilguşa [dilguşa: دلکشا] *göwün açyýjy, göwün göteriji, ruhlandyryjy*: Ne aýp eger diýse dilbend-u dilguşa saçyň (BD, 15b-6).

dilha [dilha: دله] *köňüller, ýürekler*
⇨ **Käbeýi-dilha** – *ýürekleriň ýüzlenýän ýeri, kalplaryň togap edýän, ylham alýan ýeri, köňülleriniň Käbesi*: Habynda saba aňladym, eý Käbeýi-dilha (KB, 225-10).

dilhah [dilha:h دلخواه] *göwün isleyän, islegli*: Ne myrad we dilhanyň bolsa wesýet kylgyl (SB, 18a-11). Ger ol sary barsaň bu durur dilhahym (BD, 60b-7).

dilhoş [dilhoş: دلخوش] *şadyýan, göwnühoş*: Nigär jan-u dil apardugyna dilhoş imiş (KB, 362-15). Keý Kawus dilhoş bolub, öz welaýatlaryga geldiler (SB, 14a-7).

dilhoşlyk [dilhoşlyk: دلخوشلىق] *göwnünden turmaklyk, göwün awlamaklyk, göwünlilik*: Bagzy welaýatlary istimalat we dilhoşlyk berib, bagzy welaýatlary towg we ragbat birle tutdy (SB, 125a-5). Arslan han aňa istimalat we dilhoşlyk berib (SB, 129a-5).

dilin- [diln: دِلن] *dilinmek, ýyrtylmak*: Meýdanda buga kibi süsüşdiler gögüsleri dilindi (GA, 251-1).

dilkeş [dilkeş: دلکش] *özüne çekiji, maýyl ediji*: Gerçe äleme wysal eýýamy dilkeştur ahy (BD, 86b-4). ⇨ **sowty-dilkeş** – *özüne çekiji owaz*: Sowty-dilkeş birle Zebur okur erdi (SB, 26a-8).

dilkeşlik [dilkeşlik: دلکشلىق] *özüne çekijilik, maýyl edijilik*: Bedende jan, sen-u jannyň dagy dilkeşligi sen-sen (BD, 87a-8).

dilkü [dilkü: دلکۈ] S: **tilki** Ýedi dere kohularyn dilkü bilür (GA, 5-4).

dilmaç [dilma:ç دِلْمَاج] *dilmaç, terjimeçi*: Dilmaç (Tuhf, 9a-3).

dilnowaz [dilnowa:z دِلنواز] *eziz, mähriban*: Ol ki, maňa ýary dilnowaz görüdi (BD, 16a-6).

dil ol- [dil ol: دِل اَوَل] *dil bolmak*: Dil olub söýledi çeşmim, görinüb baňa bu hal (ND, 18a-13).

dilriş [dilri:ş دِلریش] *ýüregi ýaraly*: Almas gamzalar ile dilrişdür köňül (KB, 473-16). Gamzalaruň ohy ile dilrišem, efendi (KB, 585-10).

dilruba [dilruba: دِلرۈبا] *gözel, owadan*: Gözlerüň kibi, nigär-ä, dilruba görmedüm

(KB, 415-1). Hub jahanda çoh weli nüzüg-u dilruba göz gerek (KB, 9-1). Şekerden tatly sözlük dilruba sen (Mn, 298b-4). Sen kibi bir dilrubany bilmenem (BD, 85a-8).

dilsitan [dilsita:n دِلْسِيتَان] *ýüregi ýumşadyan, özüne çekiji, mähirli*: Gülüstan-u dilsitan-u dustan (KB, 136-5). Salamymny ýetgür ol dilsitana (Mn, 297a-2). Ýene mundak diýgil ol dilsitanga (BD, 43b-9).

dilsuz [dilsu:z دِلْسۈز] *ýüregi awaýan, duýgudaş*: Yşkumuň wasfyny her dilsuz diýe (KB, 459-6).

dilşad ed- [dilşa:d ed- دِلشَاد ايد] *şatlandyrmak, keýpini götermek*: Andan girü köňülimi dilşad ediserem (KB, 14-3).

dilşad ol- [dilşa:d ol- دِلشَاد اَوَل] *şat bolmak*: Ben dünýäde Bagdad-la dilşad ollysaram (KB, 179-9).

dilşikeste [dilşikeste: دِلشِکِستِه] *ýüregi şikesli, gynanan, göwni synan, tukat, göwni üçökgün*: Nizar-u zar-u perişan-u dilşikesteýem uş (KB, 203-13). Erse dilşikeste bolub, harbga musagydat kylmady (SB, 41b-7).

dilteň [dilteň: دِلتَنَك] *gaygyly, gussaly, gamly*: Agyzuň nuktadur nola eger könlüm ola dilteň (KB, 489-9). Bülbül lebünün gunçasyny görel dilteň (KB, 323-9). Sara azym dilteň boldy (SB, 2b-23). Anyň wefatyga beni-ysraýyl azym dilteň boldy (SB, 9a-29).

dilük [dilük: دِلۈك] **1)** *dilik, kesik*: Gulagy dilük olsa Bekel söwünjidir (GA, 238-3). Hezar ýerde dilükdür-u ganlary ahar (KB, 434-3). **2)** *deşik*: Ýimegini degirmen taşy dilüğinden wererler (GA, 270).

din [di:n دِيْن , دِيْن] *din, Hudaýa, tebigat güýçlerine, mukaddes zatlara ynanmagy we ybadat etmegi umumylaşdyrýan düzgünleriň jemi*: Gylyç çaldy, din açdy (GA, 5-12). Din nury jahany hele az-az ele aldy (KB, 466-1). Zybanyň takwyýatlar dinge berür (Mn, 293b-11). Ol nebi aýtdy: «Namaz diniň diregidür» (MAS, 4a-1). Her kişi öz din we mezhebige bolub... (SB, 2a-6). Sabr-u huş-u akl-u dinimni alyptur neýläýin (BD, 26b-11).

dinar [dina:r دِنَار] *gyzyl pul, dinar, pul birligi*: Saglyh sanama aşyga dinar-u deremdür (KB, 16-16).

dinlü [di:nlü دینلو] *dine ynanyan, uýýan adam*: Sasy dinlü Gürjüstan agzynda oturursen (GA, 37-4). Emma azgun dinlü kafyrdyr (GA, 128-13).

dinsiz [di:nsiz دین سیز] *dinsiz, dine uýmayan*: Dinsiz (Tuhf, 17b-13).

diň [دك] *gizlin gürrüň, gep*: Diň diňledi (GA, 8-8).

diňdür- [دنگدر] *diňdirmek, goýdurmak*: Diňdürmäňiz sözi ile kawwaly bu gije (KB, 325-10).

diňle- [دنگله] *diňlemek, gulak asmak*: Diň diňledi (GA, 8-8). Diňle imdi bu kalamym ki, özüňe rasyhyn (ND, 11b-11). Ten gulagy diňlemez, zahyd kelamy Nagşyýy, / Jan gulagy diňlär, anjak, barmy sende o gulak (ND, 16b-8).

dir- [di:r در] **1) tirmek, ýygmak**: Gül dirmedüm-u hara düşdüm (KB, 150-9). **2) ýygnamak, toplamak, düýrmek**: Şondan bärü aklym-ussum dire bilmen (GA, 43-6). Kā zülfi tagydyb, gāhi saçyn dirmese (KB, 341-1).

direg [di:reg دیرك] **1) direg, daýanç**: Bir tama direg ururlar (GA, 17-1). Türküstanyň diregi döwletlü han (GA, 205-3). Ol nebi aýtdy: «Namaz diniň diregidür» (MAS, 42-1). **2) adam ady (erkek)**: Arşun ogly Direg tekür dirlerdi (GA, 202-12). Arşun ogly Direg teküre habar verdi (GA, 208-12).

direl- [di:rel دیرل] *direlmek, janlanmak*: Ölen adam direlmez (GA, 3-1).

direm [درم] *pul birligi, teňne, dirhem*: Kyrk direm (ZME, 246; 143-2). Öntüç tiledi diremlerini (ZME, 1028; 104-1). Meni iki-üç direm magdudga satyb ýigeý (SB, 24b-12). Bagzy igirmi direm, bagzy kyrk direm aýturlar (SB, 4b-13).

dirgür- [di:rgür درگور] *direltmek, ýaşatmak*: Ýañydan toganyňy dirgürmeýeler (GA, 281-2).

diri [di:ri دیری] *diri, janly*: Beýrek diri ise gelürdi (GA, 93-3). Beni diri dilär iseň, gözüne haý diý, şah-a! (KB, 436-11).

dirik [di:rik دريك] **S: diri I** Dirik (IBM, 79-12).

dirikle- [درکلا] *ýaşamak*: Dirikledi orynda (ZME, 365; 110-1).

diril- I [di:ril دیرل] *toplanmak, ýygnanmak, düýrmek*: Başynda olan bit aýagyna dirildi (GA, 173-12). İçoguz we Taşoguz begleri Baýyndyr hanyň söhbetine dirilmişdi (GA, 67-3). Togsan tümen genç oguz söhbetine dirilmişdi (GA, 122-12). Akynjy dirildi (GA, 254-13). Bir deräniň içinde toz gäh dirilür, gäh tagylur (GA, 195-5). Gelüň dirilüň içelüm aýagy, hoş geçelüm (KB, 338-14). Owyç içi eti bir ýerge dirilmekden bolur (Ýaý, 134b-2).

diril- II [di:ril دیرل] **1) direlmek, janlanmak**: Meniňdir ýykmag-u basmak, benim-le dirilür her jan (ND, 21a-2). Dirilsün patyşahym murda diller (ND, 26a-13). **2) ýaşamak**: Dirildi (IBM, 112-8).

dirilik [di:rilik دیرلك] *dirilik, janlylyk, ýaşayyş, durmuş*: Gazan beg nedür halyň, diriligiň ýer altyndamy hoşdur, ýohsa ýer ýüzündemi hoşdur (GA, 274-9). Ne dirilük, ne ölüm uçmagy neder (KB, 497-10).

Dirse [دیرسه] *adam ady (erkek)*: Meger, Dirse han diýrlerdi, bir begüň ogly-gyzy ýogdy (GA, 11-11). Baýyndyr hanyň ýigitleri Dirse hany garşuladylar (GA, 11-9).

dirsek [دیرسك] *tirsek*: Dirsek (Tuhf, 32b-ç). Iki dirsek dahy iki gabza dahy bir setir hat kibi olgaý (Ýaý, 118b-5).

dirseň [di:rseň دیرسك] *diýseň*: Eger dirseň jahanyň tohmy birdir (ND, 27b-2).

dirsın- [دیرسن] *tisginmek*: Akja tozlu gaty ýaýdan dirsınmeýin (GA, 184-3).

diş I [di:ş دیش] *diş*: Diş (IBM, 79-11). Otuz iki dişden çykan bütün orduya ýaýyldy (GA, 243-1). Düzüm-düzüm dişüň içün döker gözüm ýaşyny (KB, 578-12).

diş II [di:ş دیش] *düýş*: Üç gije bu destur birle diş gördi (SB, 120b-11). Bir gije dişde gördi (SB, 120b-11). Bu gije dişde gördi (SB, 129b-4).

dişi [دشي] *ayal jynsyna degişli, urkaçy*: Dişi (IBM, 151-13). Dirse han dişi ähliniň sözi-le toý eýledi (GA, 14-11).

dişle- [di:şle دیشله] *dişlemek*: Beýrek üç öpdi, bir dişledi (GA, 80-3). Üç öpüb, bir dişleýüb, altun ýüzügi barmaga

geçirmedimmi? (GA, 116-11). Ezelde lebün dişlemişem bellü bilürsin (KB, 464-4).

dit- [di:t دت] *tüýtmeĸ, dargatmak, owratmak*: Buga taşy peýnir kibi ditdi (GA, 180-10).

ditre- [di:trə دتره] S: **titre-** Menim ellerim tutmaz oldy ditredi (GA, 157-11). Ikinji, gör nedir, Mäti kim, älem ditreşür andan (ND, 3b-8). Köñülim uýaly göziñe diträr lebün içün (KB, 172-14). Lebleri mahmuryýem, diträr ýüregüm-u ne gam (KB, 398-13). Yrtygatlar ýad kyldyk, ol ditremekler barçasý üç haslatdan bolur (Ýaý, 140a-1).

ditreş- [di:trəʃ دترهش] S: **titreş-** Duşmanlar bizde bolsa ditreşsinler (KB, 596-11).

diwan I [di:wa:n دیوان] *goşgular, eserler ýygyny*: Wasfuňy ýazmak içün defter-u diwan teşne (KB, 478-3). Oda yahalar defter-u diwan degülmi (KB, 516-10). Diwanyma ne rabt-u tertibidur (BD, 67b-9).

diwan II [di:wa:n دیوان] *yökary wezipeli adamyň kabulhanasy, hökümet mejlisi*: Däli Garçar hanyň diwanyna geldi (GA, 93-1). Sen bu erenler jemine diwana gel (KB, 443-7). **◊ekabyry-diwan** – *diwan emeldarlary*: Ekabyry diwan diýdiler kim (SB, 126b-18).

diwana [di:wa:na دیوانه] *akylsyz, däli, tentek*: Nihäýat, diýrler ahyr saña: «By oldy diwana» (ND, 36a-15). Diwana başuma höwes terki-ser düşer (KB, 534-16). Aramyzda köb diwana we akyl kişiler bar turur (SB, 122b-2). Hattyň perwana geltürgeç tirildi uşbu diwana (BD, 35b-2).

diwanhana [di:wa:nha:na دیوان خانه] *diwanhana, kabulhana, hökümet mejlisiniň geçirilýän ýeri*: Diwanhana we umaralaryny paýa we mertebe mugaýýan kyldy (SB, 15a-33).

diwar [di:wa:r دیوار] *diwar*: Şöýle çalaýym seni magara diwaryna (GA, 228-2). Kamu bu der-u diwary yşk (KB, 2-6). Iki elin silmek diwarga ýa ýerge istinjadan soňra (MAS, 24a-4). Siz oh diwarga urar siz (SB, 124b-2). Diwar birle uruşmak hiç faýda bermes (SB, 124b-1).

diwşir- / diwşür- [di:wʃir / دیوشر] *ýygna-mak, toplamak*: Tag çeçegin diwşirdiler (GA, 28-13). Tekür çeri çün diwşürüb meýdana geldi (GA, 285-8). Diwşür saçuňy ki, görelim şam

degildir (KB, 533-13). Yşk ähli eger aklyny diwşüre bileýdi (KB, 149-3). Aýanyň etini gabza altynda diwşürmegeý (Ýaý, 135a-1).

diý [di: دی] *diýn*: Diý-u periri terk kyl, emruza başlagyl (KB, 485-3).

diý- [di: دی] *diýmek, aýtmak, birine bir zat aýtmak*: Mere, kawat ogly, begüne diý, gelsün (GA, 288-9). War, begüne diý, gelsün (GA, 289-4). Waralym, duşmany haklaýalum diý, diýdi (GA, 301-2). Diý, wujudyň şähri içre Ýusuby-Kengan nedir (ND, 7b-12). Köñülüm halyny sordum totaguňdan «hemin dür» diýr (KB, 463-14). Ben ýene Ýemen diýrem zire ki, yşk ody çün (KB, 311-11). Men kabul eýleşen diýdim, diý söz (Ab, 68b-9). Bu sözni diýb andan gaýtyb öz tahtgähige nuzul kyldy (SB, 127b-28). Babyr ki, diýmes bir kişige bir sözüni (BD, 71a-1).

diýar [di:ya:r دیار] *diýar, ýurt, ülke, mekan*: Bu diýary köne içre bir dahy kimdir o kim? (ND, 14a-7). Nijesi terk ede kişi daryn diýar ile (KB, 452-16). Aňdy ýene watanyny azmy diýar eder (KB, 433-16). Oguz anyň diýarydan gaýtdy (SB, 121a-30). Diýme, eý hemdem, diýar-u ýar sözün kim, meniň (BD, 38b-10).

Diýarbekr [Di:ya:rbeĸr دیاربکر] *şäher ady*: Diýarbekrde Oguzny görniş kyldylar (SB, 124a-24). Ogyznyň Diýarbekr we Şamga bargan zikri (SB, 122b-9).

diýdikleri [di:diĸleri دیدیگه‌ری] *diýýänleri, adyny tutýanlary*: Bamsy Beýrek diýdikleri menem (GA, 78-6). Buga-buga diýdikleri... (GA, 181-9).

diýdügi [di:di:duĸi دیدوگی] *diýeni, aýdany*: Bu diýdügi Osman neslidir (GA, 2-6).

diýgeç [di:geĸ دیگهچ] *aýdyp, diýip*: Çoban böýle diýgeç, Gazan ah etdi (GA, 48-3). Böýle diýgeç, ol namardlar çyka geldi (GA, 19-13).

diýil- [di:il دیل] *diýilmek, aýdylmak*: Müslime mömin diýilmez ol sebäbden zahyd-a (ND, 28b-5).

DIÝ

diýmek [di:meĸ دیمک] *diýmek, aýtmak*: Iki öwrat diýmek Nuhuň, birisi nefs olubdi (ND, 21b-4). Iýdi gurtlar diýmek any, eşit şahym gazabdyr ol (ND, 34b-4).

diýü [di:yu دیو] *diýip, aýdyp*: «Ogul, ogul» – diýü bozlaýaýynmy! (GA, 139-11). «Alubany

kafyr illeri ýönelelim diýü» – Dirse hany tutdylar» (GA, 29-13).

dodag [do:daɣ دوداغ، دودق، ضوغ] *dodak*: Dodag (Tuhf, 20b-6). Magany keşf eder turmaz, dahansyz bir dodaklandyr (ND, 12a-3). Dodagy bosa diýdi-ýu we hawala kyldy ýüze (KB, 8-4). Şeker dodagy şirin sözlüler bar (Mn, 308b-3). Men diýmes men ki, dodagyny öpeý (BD, 52a-10).

dog- [doɣ، دوغ] **1)** *dogmak, dünýä inmek*: Enesinden bu gün gözsüz dogana (ND, 26b-10). **2)** *dogmak, çykmak (aý, gün barada)*: Dogmuş (IBM, 180-2). **3)** *dogmak, peýda bolmak*: Biri aşyk, biri magşuk, dogar ol maşrykdan çün (ND, 39a-12).

doga [doga: دعا] *doga, dileg*: Ämin aýt(t)y anyň dogasyga (ZME, 480; 101-1). Dogalary müstejab olýr idi (GA, 68-10). Sökmegüňni anuň içün, jan-a, dogaýa beňzedem (KB, 328-8). Doga-salamlary Resul hezretleri üzerine olsun (Ýaý, 9b-9). Hak namazy diýmek Allatagaladan rehmetdür, bagyşlamakdur, melaýyklardan ystygfardur, möminlerden dogadur arap dilinde (MAS, 5b-5). Namaz we dogaga meşgul boldy (SB, 2b-18). **agzy dogaly** – *Alladan dileg etse, dilegi kabul bolýan, ýagşyzada, pir*: Bir agzy dogalynyň alkyşy-la Allatagala bir aýal werdi (GA, 15-3). Ola kim, bir agzy dogalynyň alkyşy-la Taňry bize batman aýal were (GA, 14-9).

doga eýle- [doga: eýle- دعا ايله] *doga etmek*: —El galdyryb doga eýlediler (GA, 68-8). Meniň dahy hakyma, bir doga eýläň (GA, 68-12). Doga eýle sena ile (ND, 29b-2).

dogagöý [doga:gö:ý دعاكوی] *doga edýän*: Fakyr-u nämyrad-u biser-u paýy dogagöýi (BD, 38b-2).

doga kyl- [doga: kyl- دعا قيل] *doga etmek*: Doga kyldy, ejabet bolsun, ämin (Mn, 295b-3). Alnuňda baş keleme doga kyldug (GA, 68-8). Andan soň goluny asmanga göterib doga kyldy (SB, 120b-12). Seni pygamberlikge doga kylgaý men (SB, 3b-7).

dogan [doga:an دعاغان] *elguş, laçyn*: Sagyn, saýd olmadan sen ol dogana (ND, 26a-17).

dogasyz [doga:syz دعااسز] *dogasyz*: Eşitdi jany-dil biten, dogasyz aldy (ND, 41b-1).

dolaş- [dola:ş دولاش] **1)** *ýöremek, hereket etmek*: Dolaş sende sagy-sol (ND, 14b-2). **2)** *sataşmak, duşmak*: Dolaşdym şähri-dildara, any bende nyhan buldum (ND, 19b-5).

dogur- [doɣur دوغور] *dogurmak, dünýä indermek*: Dogurub, ogluny Oguz alyga geltürdi (SB, 122a-9).

dokmak [dökma:ق دقماق] *tokmak, serdesse, ýogyn tayak*: Dokmak (Tuhf, 15b-6).

dol- [do:l دول] *dolmak*: Tutup mestanalar bezmi, jahan doly pyganyndan (ND, 24b-17). Dost elinden ber doly (ND, 43b-6). Arzy-semaýa dolduňmy? (ND, 42b-10).

dola [dola: دولا] *doly*: Bir ýanydan sadak dola oh (SB, 37a-11).

dolamaç [dola:maç دولاماج] *egrem-bugram, öwrüm-öwrüm, çolaşyk*: Dolamaç ýollaryny Kadyr go(ýa)rsa dünle ýortam (GA, 176-6).

dolamas [dola:mas دولاامس] *süýt önümi*: Ikisini dolamas we gymyz kylyb, her nowg etlerden ferawan ýygdy (SB, 126b-27). Ol iki köl kim, dolamas we gymyz kylyb erdi, adyny Erki han köli kyldylar (SB, 126b-31).

dolan- [dola:n دولان] *aýlanmak, öwürlmek, dolanmak, gaýtalanmak*: Ýurd edeli jan zülfüňi bir gije dolanmamışam (KB, 417-16).

dolana [dola:na دلاناه] *alça, ülje, dag almasy*: Dolana (Ab, 69a-1).

doldur- [do:ldur دولدر] *doldurmak*: Ak, ýelim we gara ýelim suwy birle doldurub erdiler (SB, 121b-30).

dolu [do:lu دولو] *doly, boş däl*: Dolu (IBM, 151-11).

Domrul [do:mrul دومرل] *adam ady (erkek)*: Oguzda Döwhe goja ogly däli Domrul diýrlerdi, bir är war idi (GA, 155-2). Däli Domrul söýlä (GA, 157-7).

domry [do:mrı دؤمری] *dep, deprek*: Domry (Tuhf, 15b-8).

dost [do:st دوست] *dost*: Göreým, Oguzda benim dostum-duşmanym kimdir (GA, 107-4). Seniň dostuňa dost we düşmanyňa düşmanyz (GA, 295-5). Muwafyk ýar we dost peýda kylyb (SB, 26b-31).

dostan [do:sta:n دوستان] *dostlar*: Gülüstan-u dilistan-u dostan (KB, 136-5).

dostdar [do:stda:r دوستدار] *has ýakyn dost, söýgüli*: Fikriň erdi dostdar-u hemdemim (BD, 47b-8).

dost kyl- [do:st kyl- دوست قیل] *dost etmek*: Dost kyldy any iman (ZME, 482; 102-2).

dostlanyş- [do:stlanyş- دوستلانیښ] *dostlaşmak*: Dostlanyşty anyň birle (ZME, 530; 103-1).

dostlaş- [do:stlaş- دوستلاښ] *dostlaşmak, dost bolmak*: Dostlaşty anyň birle (ZME, 516; 103-1).

dostluk [do:stluk دوستلوق ، دوستلیق] *dostluk*: Dostlukdan berdi aňa neme (ZME, 920; 103-1). Anlaryň dostlugyn duşmanlygyn bileýin (GA, 292-9). Beni Bekr birle gadym dostlyklary bar erdi (SB, 41a-31). <>**dostluk sal-** – *dostlugyny bozmak, dostlugyny taşlamak*: Dostluk saldy ikisiniň arasynda (ZME, 657; 103-1).

dostluk kyl- [do:stluk kyl- دوستلوق قیل] *dostluk açmak, dostlaşmak*: Dostluk kyldy anyň birle (ZME, 506; 103-2). Aryg dostluk kyldy anyň birle (ZME, 513; 105-2).

dost ol- [do:st ol- دوست اول] *dost bolmak*: Esgi panbuk biz olmaz, garry duşman dost olmaz (GA, 3-9). Ýuja Taňry dost oluban meded ersin (GA, 7-4).

dowa [dowa: دواء] *däri-derman, em, dowa, çäre*: Sakyýa döwran elinden derdine olmaz dowa (ND, 4b-6). Lebüňe susamyşam, soraram dowayı nedür (KB, 470-5). Şah-a, görkün derdi bu dem jana dowadur (KB, 45-2).

dowahana [dowa:ha:na دواخانه] *dermanhana*: Biz dälüýüz, bize ol kişi kyla bile dowa, / Ki bu dälüýi dowahana ile ýaha oda (KB, 532-12).

dowa kyl- [dowa: kyl- دواء قیل] *em etmek, çäre görmek*: Derdine kylmaýa dowa, düşe webala eýleme (KB, 147-16).

dowam [dowa:m دوام ، دوام] *dowam, dowamly, hemişelik, müdimi*: Dili derdiň istärsen, eger bunda dowam san (ND, 15b-17). Dowama hatty beratyn ýazamady-ýu gözi (KB, 100-4). Sen sanma ki, dowamy ola bu wujuduň-la (KB, 535-13).

dowar [dowar ، دوار] *dowar, mal-gara*: Dowar (IBM, 169-1). Dowar (Tuhf, 7b-ç).

dowwara [dowwa:ra دواره] *aylanyňan, tegelenýän* <>**çarhy-dowwara** – *çarhypelek, geçip duran zamana*: Çeker gullukdan el ol kes, atarlar çarhy dowwara (ND, 28a-6).

dowzah [dowzah ، دوزاخ] *dowzah, jähennem*: Aňa dowzah erür uçmak sensiz (Mn, 302b-7).

dowzahlyklar [dowzahlyklar ، دوزخ ليق لار] *dowzahdaky mahluklar*: Dowzahlyklarnyň ergegi (ZME, 189; 147-1).

doýdur- [doýdur- دویدور] *doýurmak, iýdirip-içirmek*: Karkyr, ýagny ulug aşlyk we doýdurmak (SB, 125b-33).

dög- [dök- دوك] *urmak, ýençmek*: Gan çykynça dögdüler (GA, 30-2). Geçmeýenden döge-döge, kyrk akja alurdy (GA, 155-54).

dögül- [dögül- دوكل] *urulmak, çalyňmak*: Gümbür-gümbür nagaralar dögülüdi (GA, 10-2). Gümbür-gümbür tewiller dögülmedi (GA, 146-3).

dögüş- [dögüş- دوکش] *uruşmak, söweşmek*: Menim dögüşdügim görgül (GA, 131-9). Gel bärü, mere kafyr, dögüşelim (GA, 286-11).

dögüşme [dögüşme ، دوکشمه] *söweşme, uruşma*: Dögüşmeden älemi tolduraýym (GA, 147-9).

dök- [dök- دوك] **1) dökmek, akdyrmak, saçmak** (*gan, gözýaş hakynda*): Alja ganyň ýer ýüzine dökeýinmi? (GA, 13-13). Gel, dök gözüňden ýaşy (ND, 43a-6). Döker göz yaşlaryň ahyr, eger lukmany bulmazsa (ND, 28a-2). Yşk ähli kaçan ki, ýana, gan döke gözünden (KB, 465-1). **2) saçmak, ýaýratmak, dökmek**: Hakaýyk dürlerin dökdü, tonandy synaýy-sähra (ND, 3b-18). **3) sepmek, ýaýratmak**: Dökegör bagy wujut içre bu gün tohmun onuň (ND, 18b-13). **4) dökmek, agdarmak**: Soňra gazanlary depdi, dökdü (GA, 111-8). **5) aýyrmak, çykarmak, goýmak**: Sadagyndan togsan okun ýere dökdü (GA, 198-13). Baýyndyr hanyň bahşysyn öňüne dökdü (GA, 238-8). **6) çykarmak**: Ki taşra göwn içre sadafdan dürlerin derýa (ND, 5b-16).

dökdür- [dökdür- دوکدر] *dökdürmek, akdyrmak*: Gözden ajy ýaşyň dökdürdiňmi? (GA, 136-12).

dökül- [dökül- دوكل ، دكول] **1) örtmek, ýaýratmak**: Dök saçuňy ki, döküle şah tenüňe zire (KB, 310-10). **2) saçylmak, dökülmek**: Alja ganuň

ýer ýüzüne dökülmeden (GA, 192-8). Ýaýkandugynda ýag dökülende bol nygmatlu (GA, 110-2). **3) akmak, guýulmak:** Inip ummana dökülen (ND, 43b-12).

döl [دول] *döl, tohum:* Dölün almakdan safaň war-sa, gara gözli gyzyň war-sa getir, Gazana wer (GA, 59-6).

dön- [dö:n- دن، دۆن، دۆن] **1) öwrülme, gaňrylmak, yza öwrülme:** Döndüm, ol äre salam werdim (GA, 207-5). **2) arkan-ýüzin dönmek, oýnamak, ýüzmek:** Suw dibinde döner bahrylary (GA, 279-2). **3) bir görnüşden başga bir görnüşe öwrülme:** Gaçar eken, gaçmaz olsun, taşa dönsün (GA, 27-10). Altuna döndi ýañagum, göreli (KB, 310-1). Döndi suýa ganum-u ýürejügüm oldy gan (KB, 474-12). Suw... ganga döner erdi (SB, 8a-22). **4) ýüz öwürme, gaýtmyşym etmek:** Agam başyna ant içmişem, dönmegim yok (GA, 262-2). Gyrymynda dönmese, ärlük ýagşy (GA, 208-7). Ki dutaly senüň elüňi dönmedüm ýeminüňden (KB, 463-11). **5) döndermek, özgertmek:** Hüýini dönderib, alarny enaýat we yhsan birle hoşdil kyldy (SB, 29a-9). Alar küfrden dönmes erdiler (SB, 8a-23). **6) dünderilmek, agdarylmak, öwrülme:** Döndi (IBM, 106-11). **7) dönmek, geçmek:** Bu resm butparastlykga dönüb, jahanda galdy (SB, 2a-2). Endek fursat birle bu dagy adat bolub roza tutmakga döndi (SB, 2a-4). **8) dönmek, ugruny üýtgetmek:** Dejele ol memrden dönüb, arab welaýatynyň janybyga tüşdi (SB, 39a-29). **9) aýrylmak, dönmek:** Bähramdan dönüb Perwiz çerigige goşuldy (SB, 38b-28).

Dönebilmez Düwlek Ewren [Dö:nebilmez Düwlek Ewren دونه بلمز دولك اورن] *adam ady (erkek):* Eýlik goja ogly Dönebilmez Dülek Ewren meýdana çykdy (GA, 287-11). Dönebilmez Düwlek Ewren alty perlü çomagy-la at depüb, ýokarydan aşaga kafýry gaty urdy (GA, 209-6).

döne-döne [dö:ne-dö:ne دونه دونه] **1) gaýta-gaýta, döne-döne, birnäçe gezek:** Döne-döne söweşeyin (GA, 130-11). **2) aýlanyp, öwürlip:** Çalasun beg erenler döne-döne söweşdi (GA, 132-8). «Hüw» diýelim döne-döne (ND, 29a-17).

dönder- [dö:nder- دؤندر، دؤندر] *öwürme, döndermek:* Atynyň jylawyn dönderdi (GA, 23-5). İç ýüzün dönderdi daşra, zaty pägin görmegeý (ND, 39b-2). Dönder ýüzüňi Mekge

saru (MAS, 31a-5). **<ýüz dönder-** – *ýüz öwürme:* Pelek ýüz dönderip senden, aýagyň almadan döwran (ND, 21a-10). Olar kim, uşbu nazmymdan ýüzün dönderdi, eý Nagşy (ND, 3b-17). Ýüz dönderür-se kişi aňa namy şek ola (KB, 157-15).

döndükde [dö:ndükde دوندو کده] *yza gaýdanda, yza dönende:* Girü döndükde, eý mahroy, ýanynja bir gulam aldy (ND, 41b-2).

dönüşge [دۆشگه] *torgay:* Dönüşge (MK, I, 406-6).

dördül [dö:rdül دؤردل] *dört taraply, dört tarapyndan:* Gabzaýy murabba tutgaý, ýagny dördül tutgaý (Ýaý, 128b-2).

dördünji [دوردنجي] *tertîp san:* Edüb dördünji böhteni iýdi gurtlar diýüb ahyr (ND, 22b-8). Eşit dördünjiniň dersin, ki bunlardan olur dagwat (ND, 31b-3).

döret- [دورت] *döretmek, ýaratmak:* Yşkuň sazy tä bizi anuň-la döretdi (KB, 403-9).

döriş- [dö:riş دوريش] *dörüşmek, agtarmak, gözlemek:* Ger aňa erişerseň dörişib içini görgül (KB, 176-15).

dört [dö:rt دؤرت] *dört, mukdar san:* Dört ýanyňa bakdyrdyňmy? (GA, 136-11). Dört ýigit nikab-la gezerdi (GA, 180-1). Emma ýaýyň ýahşysy oldurur kim, gerek dört nesneden bolgaý (Ýaý, 110a-7).

dörtgöl [dö:rtgöl دؤرتگول] *dörtburçly, dörtburç:* Dörtgöl (Tuhf, 33a-ç).

dörük [دؤرک] *döredilen, ýaradylan:* Dörük (Tuhf, 14a-ç).

Dörütçi [دؤرؤتچي] *Ýaradan, Ýaradyjy, Alla:* Dörütçi (Tuhf, 14a-ç).

döş [dö:ş دوش] *döş, gursak, kükrek:* Sagyd-laryň jana ýedi baýzaýy gösderür, Kylysaram hamaýyl any ger döşe golaý (KB, 78-12). **<döş wer-** – *gyşaryp, ýaplanyp ýatmak:* Garaderbend agzyna döş wermiş edik (GA, 71-8).

döwet [دويت] *döwet, syýadan, syýa çüýşe:* Gara aldy döwetden (ZME, 186; 141-2). Döwet-galam, sanduk (ZME, 186; 141-2).

Döwhe goja [دوخه قوجه] *adam ady (erkek):* Oguzda Döwhe goja ogly däli Domrul diýrlerdi, bir är war idi (GA, 154-13).

döwlet [دولت] 1) *döwlet, hökümdarlyk, häkimiýet, patyşalyk*: Müddet padyşahlyk we döwletleri ýeti ýüz on ýeti ýyl ermiş (SB, 11a-19). Beýtil-Mukaddes harab galdy, Bähmen döwletiniň zamanygaça (SB, 16a-13). 2) *baýlyk, bagt, döwlet*: Döwlet berdi Taňry aňa duşmanydan (ZME, 976; 126-2). Döwlet boldy aňa (ZME, 720; 126-2). Döwletiniňiz paýende olsun (GA, 4-13). Ýogsa gitdi döwlet elden, hesret-ä, wa-weýlet-ä (ND, 4a-12). Ol döwlet ele giremi ki, serhoş olam ben (KB, 462-14). Erer döwletge didaryň tafauly (Mn, 294a-4). Oguz dagy döwlet we sagadat birle, öz ýurtyga ýetib (SB, 125b-2).

döwlethah [döwletha:h دولت خواه] *tarapdar, arka durýan, arkadaýanç, arkadag*: Anda döwlethahlaryga toy kylyb... (SB, 121a-17).

döwlethah bol- [döwletha:h bol- دولت خواه] *yardamçy bolmak, tarapdar bolmak*: Äht we şert kylyb aňa nasyr we döwlethah boldylar (SB, 26b-32).

döwletli [دولت لی] *döwletli, barly, bagtly*: Işigini topragy döwletli dergäh (Mn, 292a-10).

döwletlik [دولت لیک] S: **döwletli** Baýyndur, ýagny hemişe döwletlik bolgaý (SB, 126a-3).

döwletlü [دولت لول] S: **döwletli** Döwletlü ogul gopsa ojağynun közidür (GA, 3-13). Ata adyn ýöredende döwletlü ogul ýeg (GA, 4-10).

döwletsiz [دولت سیز] *bidöwlet, döwletsiz*: Döwletsiz şerinden Alla saklasun (GA, 4-2).

döwran [döwra:n دوران] *wagt, döwür, lezzetli durmuş geçirme, ýaşayş*: Jümleýe gan agladan ol pitneýi-döwran nedir? (ND, 7a-11). Haýatyňy begim döwran içinde (Mn, 295a-5). Haka şükür goçlaryň döwranydur (KB, 586-5).

döwri-zamana [döwri-zama:na دوری زمانه] *döwür we zamana*: Saňa dam, etmesin döwri-zamana (ND, 26a-16).

döwür [دور] 1) *döwür, zaman*: Beýle döwür dile, tä ezel derman (ND, 29b-6). Gel, döwür kamar halyna gör, bah bu muhala (KB, 405-13). Döwür sizniň turur döwran barynça (Mn, 304b-8). Bu padyşah döwride hezreti Muhammed Mustafa zuhur kyldy (SB, 126b-13). 2) *aýlaw, tegelek*: Nuktadur lagly ýüzi döwrinde (KB, 492-16).

döý- [دوی] S: **döz-** Menim agzuma sögüb durursen döýemedüm (GA, 100-2). Şimdi niye döýe köňül güneşi yhtyrakyna (KB, 457-2). Gerek ki, ol aha döýmeýe ahen (KB, 463-4). Çü döýimeýe gözünüň ohuna Rüstem Zal (KB, 118-8). Damar döýmez oduma, saňa goýmaz (KB, 12-5).

döz- [دوز] *dözmek, çydamak*: Her möwlewi gerek döze bend-u şükür awyz (KB, 4-11). Rum halaýygy aňa dözmeý, Kakus başyny kesib... (SB, 27b-28).

Dözen ogly [دوزن اوغلی] *adam ady (erkek)*: Dözen ogly alp Rüstem şehid oldy (GA, 218-9). Dözen ogly Alp Rüstem at depdi (GA, 288-10).

du [du: دو] *iki, mukdar san*: Du jahan seýran oňa (ND, 5b-11). Wujudy her du jahan ola, bir aýdursam (KB, 530-5). Tutsag olmak ýüzüne janumdur her du jahan (KB, 511-5). Ol kim, arab erdiler, alarny du ser diýr erdiler (SB, 30a-22).

dud [du:d دود] *tüsse, duman, düýt*: Ahym ody, dudy ber efläkdür (KB, 458-4). Çykar söwdaýylarnyň dud ýaňlyg ahy başymga (BD, 78a-7).

Dud [Du:d دود] *ýer-ýurt ady*: Dud welaýa-tyga gaza jäheti üçün barur erdi (SB, 10b-30).

dugäne [du:gä:ne دو گانه] *goşa, jübüt*: Ben kylaýym dugäne gaşyna çün (KB, 428-16).

duhan [duha:n دُخان] *tüsse*: Çykmaz bizim duhanymyz (ND, 16a-12). Göge erürdi duhany köňlüm jasydan uş (KB, 502-12).

duhan ol- [duha:n ol- دُخان اول] *tüsselemek, tüssä gaplanmak*: Bu howa odyňa ýandy-ýu duhan oldy buhar (KB, 522-5).

duhul- [duhu:l دُخول] *girmek, barmak*: Beni-ysraýyl Müsürge duhulydan bari Musa weladatygaça ýüz otuz ýyl ötüb erdi (SB, 7a-3).

dulab [du:la:b دُولاب] *yapdan suw almak üçin gazylyan çukur*: Gözümi eýledi dulab (KB, 8-12).

dulum [دولم] *duluk, çekge*: Dulumundan agarsa, baba görkli (GA, 6-2).

dum [دوم] 1) *goýy, örän*: Dum gara pusaryk ordamyň üzerine tökülü gördüm (GA, 43-1).

2) *bütünleý, tutuş, bütün*: Dum ýüregi oýnady, gara bagry sarsyldy (GA, 135-11).

duman [duma:n دومان] *duman, ümür*: Duman dutmaz bu ýerler hiç ki, ýokdur heddi-paýany (ND, 30a-14).

dun I [du:n دون] *pis, nejis, erbet* <> **dehr-dun** – *ýaramaz dünýä*: Eger bu dehri-dun hor eýlese ger ygtybar etse (BD, 42a-4).

dun II [du:n ضون] *aybaşy, bil gelme*: Dun (Tuhf, 13a-13).

duna [duna دونا] *iki ýaşyndaky öküççe*: Duna (Tuhf, 11a-3).

Dunasýus [Duna:sýu:s دناسيوس] *adam ady (erkek)*: On birinji batlymýus Dunasýus erdi (SB, 21a-21).

dupara kyl- [du:pa:ra kyl دوباره قیل] *iki bölege bölmek, ikä bölünmek*: Sözi bir nuktaýy dupara kyla (KB, 338-5).

dur [dur دور] *uzak, daş*: Hylafyn aňlaýub zahyd, sagyn, gel olma Hakdan dur (ND, 9b-2).

dur- I [dur دور] *turmak, direlmek, janlanmak*: Durardy jümle möwtalar, ýerinden sarta-ser urýan (ND, 21a-4).

dur- II [dur دور] 1) *galmak, bolmak*: Jahan durdukça dur şahym, ki sen bu kalby weýrany (ND, 17a-9). Mekan etmiş bir ajdarha, durar ol jaýy-haýranda (ND, 30a-16). 2) *durmak (kömekçi işlik)*: Hep bir ýere dirip duraram (GA, 88-1). Altun ban ewlerimi getirib durur sen (GA, 57-10).

durd [durd درد] *galyndy, çökündi*: Bir jurga çakyr durdy, işin kylmas imiş (BD, 75a-2).

durdukça [durdukça دوردقچه] *durýança, bar wagty*: Jahan durdukça, bil, olar bakadyr (ND, 1b-15).

dur eýle- [dur eýle دور ايله] *uzak etmek, daş etmek*: Tolaş, dur eýle, ahyr bul bu derhiň bagbanyny kim (ND, 3b-15). Galdy zulmat perdesinde, waslatyn dur eýledi (ND, 44b-4).

durguz- [durguz دُرغُز] *saklamak*: Kim ki, kylsa namazy hak din durguzmyşdur (MAS, 4a-2).

dur ol- [dur ol دور اول] *uzak, daş bolmak*: Köňül dur olma şergydan, seni saýd etmesin dünýä (ND, 1b-18). Dur olup bular Hudadan, ermeýip maksudyna (ND, 2b-1). Kurby Hakdan dur olub, bilmez Hudanyň zatyny (ND, 40b-1). Köňül, dur olma şeridan, seni saýd etmesin

dünýä (ND, 1b-18). Erbaby hasad ki, dinden dur olgaý (BD, 61a-6).

durraj [durra:j دراج] S: *turaç* Bülbül bile gül halyny-ýu ne bile durraj (KB, 154-12). Totysy tapuk olana nä söýleýe durraj (KB, 476-4).

durud [duru:d درود] *salam, salawat, doga*: Nebiga durud aýtaýyn ber dowam, / Hem öwlad-u eshabyga wessalam (BD, 97a-12).

durug [durug دروغ] *ýalan, aldaw*: Ýedinji kim durug etdi, myrady dem durur bundan (ND, 34b-5).

durur [durur دورور] *bes, ýeterlik*: Durur baňa bedr ýüzüňi görsem (KB, 38-6).

durur-ken [durur-ken دُرُرْكَان] *dik durka, dik duran ýagdaýynda*: Namaz kysun hasta kişi durur-ken, eger güýji ýetmese, düşüp arkasy üstüne yşarat eýleýe başy birle (MAS, 17b-2).

duş- [du:ş دوش] *duşmak, sataşmak*: Ben ýene bir derde duşdum, etmek olmaz äşigär (ND, 10a-9). Bir ajaýub derde duşdum, anda derman gizlidir (ND, 14b-12). Tä ki, bir gez dahy duşa ol nazar (KB, 7-11). Şuňa ki, duşamakda arasynda webala (KB, 405-14).

duşak ol- [duşak ol دوشاق اول] *bökdenç bolmak, böwet bolmak*: Maňa sen ýaman ýerde duşak olduň (GA, 129-1).

duş-ba duş [du:ş-ba du:ş دوش به دوش] *iki egniňde oýnama, seçelenme, iki egniňde düşme*: Çün müşk saçyň duş-ba duş erdi, nigär-ä! (KB, 581-12).

duşman [duşma:n دشمن , دشمن , دشمنان] *duşman, ýagy, ýow*: Häki duşman gözüne haşakdur (KB, 458-10). Duşmanlar gelib, ewlerimizni talagaýlar (SB, 121b-22). Duşman arasydan özümni taşgary salgaý men (SB, 130a-3). Maňa asan durur bolsa, eger yüz mün tümen duşman (BD, 26a-2). <> **duşman käm** – *betbagt, bagtygara, duşmanyň isleginiň amala aşmagy*: Eger duşmanlar gelib, öýümüzni talagaýlar, her aýyna bednam we duşman käm bolgusy biz (SB, 121b-22). Älemni duşmanlar kämige görmegeý men (SB, 129a-2). <> **duşman tut-** – *duşman hasaplamak*: Duşman tutty işni (ZME, 778; 146-2). Duşman tutty hatun ärnî (ZME, 789; 146-2). <> **garry duşman** – *köne duşman*: Garry duşman dost olmaz (GA, 3-9).

duşman kyl- [duşma:n kyl- دشمن قيل] *duşman etmek*: Duşman kyldy any küfür (ZME, 482; 146-2).

duşmanlaş- [duşma:nlaş- دشمن لاش] *duşmana öwrülmek*: Duşmanlaşty anyň birle (ZME, 508; 146-2). Duşmanlaştylar bir-birini (ZME, 1008; 146-2).

duşmanlyk [duşma:nlyk دوشمانلىق] *duşmanlyk, ýagylyk, bäsdeşlik, biri-biriňi ýigrenmeklik bilen edilyän gatnaşyk we hereket*: Duşmanlyk görkezdi (ZME, 591; 147-1). Anlaryň duşmanlygyn bileýin (GA, 292-9). Ýahşylar üçin duşmanlyk ýok (MAS, 1b-3).

duşnam [duşna:m دشنام] *söğüňç, käýinç*: Ne ki, agzyndan gelür duşnam-u medh (KB, 137-8). Kamuk şeker damar duşnamyňyzdan (Mn, 308b-4). Köňlüme duşnam-u tagnyň olja makdur etge sen (BD, 41a-7).

Duşnatyr [Du:şna:tyr دوشناتر] *adam ady (erkek)*: Ýüz elli ýyl badyşahlyk kyldylar, Duşnatyr zamanygaça (SB, 33a-12). Ol any owwal Duşnatyr alyga geltürür erdi (SB, 33a-17).

duşur- [du:şur- دوشور] *duşurmak, sataşdyrmak*: Duşurmaýança halwasyn bunlary duşurmaýan (KB, 574).

duşwar [duşwa:r دشوار] *kyn, müşgil*: Duşwar boldy iş (ZME, 884; 147-1). Anyň tutmagy duşwar görünür erdi (SB, 10a-28). Babyr ol aý hijride işiň besli duşwar idi (BD, 15a-2).

dut- [دوت , دُت] *tutmak, öňüne germek, ýaýramak*: Duta syryň bu jahany gala bu jeňisöweş (ND, 16b-1). Olub bir jismi hakkany jahany duta enweri (ND, 17b-10). Gamzaň ohyna dutam, atgyl synama, syna (KB, 521-9). **<diliň dut-** – *diliňi saklamak, aýtmazlyk*: Ýeter gel, Nagşy-ýa besdir, diliň dut, keşti-raz etme (ND, 39a-15). **<gulak dut-** – *diňlemek, gulak asmak*: Gulak dut, merd iseň, gel sen bu jana (ND, 26b-6). **<pendi dut-** – *pendi tutmak, nesihat saklamak*: Ki bilmez gadyrnyy jan-a, bu pendim dut, zyýan etme (ND, 39b-11). **<sözi dut-** – *sözi diňlemek, söze gulak asmak*: Adam iseň dut sözi kendi-özün benden eýle (ND, 27b-15). Dut sözüm, eý derdinäk (ND, 25b-11). **<ýüküň dut-** – *taýýar bolmak*: Ýüküň dut, ruzy-şeb ýoldan aýryлма (ND, 26b-17).

dutagör [دوته كور] *tutawer*: Dutagör damanym bary, sagyn, ar etme, eý Nagşy (ND, 36a-15).

duta kyl- [du:ta kyl- دوتا قيل] *iki бүkmek, iki бүкүлдirmek*: Kaddy furkaty meni duta kylur (BD, 89a-1).

dutam [دُتَام] S: **tutam** Ýaýy çekse, dahy bir dutam kadarynja okdan galsa, ondan soňra nyşany gözlegeý dahy atgaý (Ýaý, 119b-8).

duta ol- [du:ta: ol- دوتا اول] *iki бүкүlmek*: Duta olub eline aldy közi (KB, 323-3).

dutara [du:ta:ra دوتاره] *dutar, saz guraly*: Dutara üni aýş-u feragatny berur ýad (BD, 28b-9).

dutgal [دُتْغَال] *ýelim*: Ýaýyň ýahşysy... dört neşneden bolgaý: ...biri dutgal... (Ýaý, 110-9). Biri dutgal durur, emma adam ogly gany menzilesinde durur (Ýaý, 111a-6).

duthun eýle- [دوتخون ايله] *bäs etmek, bäsleşmek*: Nesim werdi ýele, duthun eýledi köňül (KB, 114-9).

dutul- [دوتل] *tutulmak, gapjalmak*: Hud dutulmah köňülümiň hajatydyr (KB, 92-4).

dutuş- [دوتوش] S: **tutaş-** *Dutuşdy ataşyşka, ýene dil girdi meýdana* (ND, 36a-10).

dutyn- [دُتْن] *tutunmak, örtmek, örtünmek*: Gizlendi güneş ýüzine dutyny sitara (KB, 148-2).

duwahlu [duwa:hlu دواخ لو] *tuwakly, nikaply, perdeli*: Ala gözlü oglana al duwahlu – gelin aldy (GA, 253-1).

duwak [duwa:k دواق] *tuwak, perde, bürenjek, gelinleriň ýüzüne tutulýan perde*: Al duwagym altyndan söýleşmedim (GA, 198-6).

Duwak [Duwa:k دواق] *adam ady (erkek)*: Biri Duwak we biri Togrul we biri Arslan (SB, 129b-4).

duý- [دوى] *duýmak*: Kim duýar agýary bedhoý, döger ol şahysuwar (ND, 10a-10).

düb [düb: دُوب , دُوب] **1** *bir zadyň düýbi, aşagy, asty*: Düb (Tuhf, 29b-ç). Gel bu agaç dübünde inelim (GA, 49-12). **2** *orta, merkez*: Gazan kendü dübe depdi (GA, 152-8).

düb-düz [دُوب دُز] *örän göni, gyşartman*: Bu ok atgan kişi dahy onuň gatynda ferke

ýokdur kirişin içinde düp-düz halas kylgaý (Ýaý, 129a-4).

düdük [dü:dük ددك] *tüýdük*: Düdük kibi gan şorlady (GA, 203-9).

düdüň [دودوڭ] *dep, deprek*: Düdün (Tuhf, 15b-8).

düg- [دوك] *düwmek, daňmak*: Ala galkan bagyny gysa dügdiler (GA, 133-11). Bygyn ýeňsesinde ýedi ýerde dügen (GA, 59-12). Bygyn ýedi ýerde ýeňsesinde dügün (GA, 150-1).

Düger [دوگر] **1)** *oguz-türkmen taýpasy*: Ýasbeğin ogly Yalgu beg düger kowmydyn... bizge muttafyk tururlar (SB, 126a-28). **2)** *adam ady (erkek)*: Anuň ardynja biň kowum başlary Düger ýetdi (GA, 151-9).

dügme I [دومه ، دكمه] **1)** *llik, düwme*: Gögsi gyzył dügmeli gyzlar (GA, 36-6). **2)** *bagyjk*: Dügmesini ýahaňuň elüm şeşer ise (KB, 39-2).

dügme II [دومه] *depe, beýiklik, çykyndy*: Dügmesi beýik bizim taglarymyz olur (GA, 160-6).

dügül [دوگول] S: **degül** Ewiňniň bosagasy ýahşy dügül tiýgeý sen (SB, 3a-11).

dügün I [دگون] *toý, dabara*: Ozan aýdar: Dügüne giderem (GA, 100-10). Kiçi dügünin eýledi, uly dügünine wada goýdy (GA, 96-11).

dügün II [دگون] *düwün*: Dügün (Tuhf, 24b-ç).

dügün-dernek et- [دوکن درنك ايت] *toý-tomaşa etmek*: Tiz dügün-dernek etdiler (GA, 260-6).

dühül [دهل] *deprek*: Ol kowum adaty andak turur kim, gün çykar çakda dühül kakarlar (SB, 126b-2).

dük I [دك] *müňlükler arasyndaky san, takmynan san, topar san*: Dük miň ýarmak (MK, I, 280-9).

dük II [دوك] *ik*: Bamdad görniş çagy ol dükni alyga goýub, hatunlar lybasyny geýib, pamuk egrib (SB, 38a-5).

dükān [dükā:n دوكان] *dükān*: Ben ol merdi Hudaýym ki, älem çekdim dükanymdan (ND, 24b-14). Dükāna bahmady, bazary olmady köňülüm (KB, 6-15) Sermaýasy olmaýan, dükāna gelimez ol (KB, 168-2).

dükdan [dükda:n دوكدان] *ik, ikbaşly ik*: Bährağa bir dükdan birle bir para pamuk ýiberdi (SB, 38a-3).

dükel [دكَل] S: **tükel** Owwal ymamlar ok atmak içinde ussat ediler we dahy halaýyk anlara uýarlar idi, dükeli yklymda, anlar üç kişi dururlar (Ýaý, 108b-3).

dükēn- [دوكن] S: **tükēn-** Çobanyň taşy dükendi (GA, 41-13). Gul-halaýyk dükēnmiş (GA, 115-1). Karar galmady sabrum dükendi zülfi çün (KB, 389-11).

düket- [دوكت] S: **tüket-** Bu wej-le sen adam dükedersen (GA, 219-13).

dük ur- [دك اور] *ayanyň ýa-da barmaklaryň ujy bilen çala urmak*: Dük urdy (MK, I, 280-8).

dükülde- [دوگولده] *dükgüldemek, (ýürek) gürsüldemek, (ýürek) urmak*: Düküldemek bile janymny oýgatur ýüregim (Ab, 68b-18).

Düldül [دل دل] *hezret Alynyň atynyň ady*: Alynyň Düldüliniň eýeri agaç (GA, 55-11). Alyýa Zülfikary ile Düldül (KB, 92-13).

dülek [دلك] *küýze, golça*: Dülek (MK, I, 325-14).

dün [دون] **1)** *gije*: Dün bujagynda Gazan beğin ordasyna geldi (GA, 38-4). Dün uýhusynda kafyr otaga goýuldy (GA, 90-7). **2)** *garaňky*: Dil-ä, dün-gije seýrimde tejelli şemi ýar oldy (ND, 35b-13). <>**düne-gün** – *gije-gündiz*: Dyryş düne-gün işiginde pürüksin gözlerim gany (ND, 39a-3). Aşyk ýanar düne-gün (ND, 14a-18). <>**dün gat-** – *gije bolmak, garaňky gatlyşmak, düşmek*: Dün gatdy (GA, 141-13). <>**dünli-günli ýort-** – *gije-gündiz ýöremek*: Üç gün dünli-günli ýortdy (GA, 263-3).

dün [dü:n دن ، دن] *düýn*: Dün (IBM, 184-17). Dün, ýok, öteki gün öýün bundan geçdi (GA, 47-9). <>**düne gün** – *düýn, düýnki gün*: Düne gün any gordüm, tirik erdi (SB, 40b-15). <>**dün gün** – *düýn, düýnki gün*: Dün gün niye kişi şäherden çykyb, bir köşede asaýys kylduk (SB, 25a-19).

dünin [dü:nin دنون] *düýn*: Alatagy dünin aşdyň (GA, 186-8). Ala tagdan dünin aşdyň (GA, 239-2).

dünki [dün:ki دنكى] *düýn bolub geçen, düýnki*: Dünki kişi dek meni hem öltürgeý sen (SB, 7b-5).

dünle [دوله] *gijesi bile, gijesine, bütün gije*: Çakmaklu çobanlary dünle ýügürden (GA, 46-4). Dolamaç ýollaryny Kadyr gorasa, dünle ýortam (GA, 176-7). Dünle kerwen göçdügin torgaý bilür (GA, 5-4). Ýaşym yrmag edeýim köýüň içinde dünle (KB, 210-1).

dünlük [دنلوك] *tüýnük*: Baýbüre beguň dünlügi altun ban ewine girdi (GA, 91-10). Mere, Gazan, dünlügi altun ban ewiňi getürmişiz (GA, 58-5).

dün-ü gün [dün:n-ü gün دُونُو كُونُ] *gije-gündiz*: Işi dün-ü gün nala ile ah ollysardur (KB, 399-4).

dünýelik [دينه لك] *dünýä, ýer ýüzi*: Dünýelikde bir gardaşum alynupdur (GA, 104-12).

dünýä [dünýä: دنيا ، دُنْيَا] **1) dünýä, jahan, älem**: Ahyr, soň uýy ölümlü dünýä (GA, 65-13). Menden danarak kişi dünýäde ýok turur (SB, 9b-16). **2) musulman dinine görä, ýer togalagyndaky ýaşayyş, ýalançy dünýä**: Dünýäde rehmet edijidir möminlere, kafyrlara, ahyrýetde rehmet edijidir möminlere (MAS, 1b-1). **3) baýlyk**: Dünýä benim diýenler (GA, 65-11). **<dünýä-älem – bütün dünýä, älem-jahan**: Dünýä-älem kafyryn gözüne garaňku oldy (GA, 57-5). Dünýä-älem gözüne garaňku oldy (GA, 64-10). **<fany dünýä – pany dünýä, şu dünýä**: Fany dünýäye galmady (GA, 34-13). Fany dünýä kime galdy (GA, 154-2).

dünýälik [dünýä:lik دنيا لك] *bu dünýä degişli zatlar*: Bu dünýälik diýdikleri ýylandur (KB, 575-16).

dünýäparast [dünýä:parast دنيا پرست] *dünýäparaz, harsydünýä, dünýä baýlygy üçin ölüp-öçüp baryan*: Ol dünýäparast ermiş, aňa tagat kylmas biz (SB, 13a-31).

dünýi [دينى] *dünýä, dünýälik, dünýä degişli zat*: Ol usýan we azrar sebäbiden Allatagala sahatyga tuşub, dünýä we ukbydan bibähre galdylar (SB, 6b-33).

düpdürün [دوپدرون] *ayak sesi*: Düpdürün (Ab, 68b-12).

düp-düz [دپدوز] *düp-düz, tep-tekez*: Jahany gaplady düp-düz, tehi-dest, galmady bir ýer (ND, 11a-15).

dür [دُر] *dür, göwher*: Dür ile merjen nedir (ND, 14b-4). Lagly leblerüne, dişlerüne dür diýmezem (KB, 445-3). **<dürri-magany – manylar düri**: Açylyp dürrü-magany, seýr ola arzy sema (ND, 4b-5). **<dürri-sadap – sadapdan çykan, dür**: Bitdi ol dürrü-sadapdan, eýleýip Halyk ata (ND, 2b-5). **<dürri-semin – gymmatbahaly dür**: Dişinden söz açan şagyr begim, dürrü-semin söýlär (KB, 386-5). **<dürri ýekta – ýeke-täk dür, taýsyz dür**: Dürrü-ýekta olyp ahyr, goýma kendiň gyrada (ND, 11a-10). Dürrü-ýekta olmaýynlar zeberdestimde meniň (ND, 28b-9). **<dürri-ýetim – S: dürrü-ýekta** Dürrü-ýetim olmazsaň, eger sen bu sadapda (ND, 15b-14). Nedir dürrü-ýetim, eý dil, ki, çykamaz ol bu derýadan (ND, 23a-2).

dürdäne [dürdä:ne دوردانه ، دُرْدَانَه] *dürdäne, gymmatbahaly daşyň bölegi, owunjak dänesi*: – Dürdäne isteýen deňize gark ede özün (KB, 21-3). Gözümiň ýaşyduz ýüz katra-ýu her katra dürdäne (BD, 35b-3).

düriş- [dür:riş- دُورِش] *düýrüşdirmek, toplaşdyrmak, ýygnaşdyrmak*: Ýaz öz genjün dürişdi, boldy horram (KB, 575-13).

dürj [درج] *guty, sandyk, dür salynýan gap*: Ki lagly-dürji ýanynda ne zengi gara ýatur (KB, 548-15). Dürji-göwherden begim eger dürrü güftar (KB, 549-7).

dürlü [دُورْلُو ، دُورْلُو] *dürli, her dürli*: Gaýybdan dürli habar söýlärdi (GA, 2-3). Geýürdi jamaýy reňgin, göründi dürlü elwany (ND, 11a-5). Bolmuşdyr anuň derdine ýüz dürlü dowa ile (KB, 547-13). Dürlü-dürlü ylym we hünärler ögretti (Ýaý, 99b-4).

dürlük [دُورْلُوك] *merjenli, hünjüli, dürli*: Tola dürlük sadap birle bolup güm, / Bu derýa içre ýüz mün çarh-u enjüm (Ab, 68b-16).

dürsin- [درسِن] *tisginmek, gorkmak, üýşenmek, tirsildemek*: Agja tozlu gaty ýaýdan dürsinmeýen (GA, 184-3).

dürt- I [دُورْت] *dürtmek, sançmak*: Weli gamzalaruň dürtter ki, ben oýanaýum hemi (KB, 490-16).

dürt- II [دُرت] *çalmak, reñklemek, boyamak*: Ganyny destmala dürtüsün (GA, 118-10).

dürt- III [دُرت] *örtmek, ýapmak*: Dürtti (IBM, 112-4).

dürtüş- [دُورْتِش] *dürtüşmek, naýzaly söweşmek, biri-birine naýza urmak*: Dürtüşerken ala gönderiň ufanmasun (GA, 35-6).

dürüst [دُورِست] **1)** *dürs, göni, dogry*: Bilinsin bu alamatlar, dürüst fähm et bu esrary (ND, 42a-3). Ähd-u kawluň dürüst-u mähkäm kyl (BD, 47a-4). **2)** *abat, bitin*: Heniz ol ataşkede dürüst we magmur we baky turur (SB, 30b-31).

dürüşť [دُورِشْت] *gödeklik, gatylyk*: Her çend dürüşť hüý we jebbar erdi (SB, 29a-8). Hind ahaly we agýanlary ýaman tund, dürüşť jowablar berib... (SB, 124a-25). Dürüşť-u tünd eger bolsalar biliň ki, ýeridur (BD, 82a-5).

düş [düş:ش] S: **düşý** Bu düşümün tagbyryny ýoraýym (KB, 102-6). Bu gije gördüğümüz düşleri tagbyr edelüm (KB, 120-16). Gördüğim kibi gerek düşim tagbyr kylam (KB, 424-1).

düş- [دُش] **1)** *yokardan aşak geçmek*: Atdygy taş ýere düşmezdi (GA, 56-13). **2)** *ýykylmak, geçmek, düşmek*: Düşdi (IBM, 116-11). Giderken Aruz gojanuň oglanjygy düşmüş (GA, 213-9). Buga düşdi, depesiniň üstüne ýykylady (GA, 17-4). Zenehdanuňda könlüm çaha düşmüş (KB, 9-10). **3)** *gelmek, düşmek*: Babamyň ag ban işigine düşdügünde (GA, 197-10). Gaýdalym otagymyza düşelüm (GA, 36-13). **4)** *yzy üzülmän akmak*: Gözi ýaşy sil-sile düşdi (KB, 404-2).

5) *ýagmak, ygal düşmek*: Tar ýolda toly düşdi (GA, 133-6). **6)** *ayrylmak, geçmek, düşmek*: Şahbaz atlar ýügürdi, naly düşdi (GA, 63-9). Indi dört harf üzre, jan-a, düşdi halkdan ol jyda (ND, 2a-12). **<ardyna düş-** *– yzyndan ýöremek, yzarlap gitmek*: Gazanyň ardyna düşdi (GA, 50-8). **<aýagyna düş-** *– ýalbarmak*: Dädäniň aýagyna düşeli (GA, 88-13). **<başyňa düş-** *– duş gelmek, geljekde duçar bolmak*: Başyňa düşende gereklüdür (GA, 130-13). **<gözüne gorhy düş-** *– howsala aralaşmak, gorkmak*: Kafyryň gözüne gorhy düşdi (GA, 41-11). **<haýadan şebnem düş-** *– utançdan derlemek*: Çün haýadan düşdi şebnem yüzüne (KB, 154-8). **<oha düş-** *– ok*

degmek: Iki gardaş oha düşdi (GA, 41-13). **<ot düş-** *– gaty gynanmak*: Ýüregi-le janyna odlar düşdi (GA, 51-7). **<öňe düş-** *– öňden ýöremek*: Bezirgenler, dahy önlerine düşdi (GA, 72-2). **<suwa düş-** *– suwa düşmek, ýuwunmak*: Bardy, suwa düşdi (GA, 89-3). **<ýola düş-** *– ugramak, gitmek*: Kafyr geçejegi ýola düşdi (GA, 44-13).

düşe- [دُوشه , دُوش , دُوش] **1)** *düşemek, ýazmak*: Düşemek (IBM, 122-14). Gara keçe altyna düşediler (GA, 11-10). **2)** *sepme, ýazmak*: Balçygyna gumlar düşeyem (GA, 178-8).

düşek [دُشك , دُشك] *düşek*: Düşegüm üsdüne gele oýary (KB, 22-10). **<düşege çyk-** *– düşekde ýatmak*: Gyz-la ikisi bir düşege çykdylar (GA, 260-8). Maksady sydka erişdiň, nedelim biz düşegi (ND, 36b-16).

düşekli [دُوشكلى] *düşekli, düşegi bolan*: Bir torba saman düşekli (GA, 281-5).

düşelden [دُوشلدن] *düşeninden, aýrylanyndan*: Düşekden dil jemasyndan, çekerem hassalyk daýym (ND, 19b-4).

düşen- [دُوشن] *düşenmek, ýazmak*: Ipek halyçasyn düşenmiş idi (GA, 122-11). Bir ýerde ipek halyçaýy düşenmişdi (GA, 202-9).

düşibän [düşibä:n دُوشيبان] *düşüp, sataşyp*: Hele bu derde düşibän ýanaram (KB, 605-16).

düşür- [دُوشور] *düşürmek, geçirmek, sallamak, goýbermek*: Zülfüni eger düşürür isen ýaňaguňdan (KB, 123-12). Düşürmeýinçe jan ede dünýäde degşürimezem (KB, 574-14).

düwlek I [دُولك] *düwlek, tüwelek, terne*: Gawunym, weregim, düwlegim, görermisen näler oldy? (GA, 12-11).

düwlek II [دُولك] *ýuwaş, ümsüm, arkaýyn*: Düwlek (IBM, 151-9).

Düwlek [دُولك] *adam ady (erkek)*: Eýlik goja ogly Düwlek Ewren ile warsun (GA, 205-11).

Düýli [دُويلي] *adam ady (erkek)*: Öz haýatyda oglydan Alili, Les, Düýli, Gaýy, Ynalrazy erdi (SB, 126b-11).

düýrişdir- [دُويرشدر , دُورشدن] *toplamak, düýrişdirmek, üýşürmek, ýygnamak*: Ýygyşdyrsun, düýrişdirsün, günähüňüzi ady

görekli Muhammede bagyşlasun, hanym heý!
(GA, 154-11). Ýygşdyrsun, düýrişdürsin
günähleriňizi ady görklü Muhammet Mustafa
ýüzi soýuna bagyşlasun (GA, 66-9).

düýrne- [دیرنه] *ýygnamak, düýrlmek*: Ol
deremleriň ýollarda töker erdi kim, halk any
düýrnegeýler (SB, 36a-29).

düýş [düyş:دویش] *düýş*: Ýegenek düýşinde
taýysyna söýleşmiş (GA, 208-1).

düz [دُز ، دوز] **1)** *meýdan, düzlük*: Otaglaryň
düze dikdi (GA, 294-7). **2)** *dogry, düz, dürs*:
Düz okunsa, ýasyn görkli (GA, 6-2). **3)** *göni,*
dogry: Düz (Tuhf, 29b-ç). Bir düz uzun guru
agaç ola serw (KB, 434-11). **4)** *deň*: Elde baş
barmagy düz kim, görmüşdür (KB, 606-15).

düz- [دُز ، دوز ، دوز] **1)** *düzmek, goşgy*
goşmak, aýtmak: Bu Oguznamany düzdi,
goşdy (GA, 34-11). Bu dar çünki fenadur bir-iki
beýt düzeriz (KB, 385-2). **2)** *ýazmak*: Müşki
garynja aýagy düzdi haty anuň (KB, 55-2). **3)**
saz guralyny düzmek, sazlamak: Mutryb ýene
düz nagmaýy-udy-tarabengiz (KB, 4-10). Pes
imdi çengi-nowa düz-u söz ile saz ed (KB, 477-
1). **4)** *hatarlamak, düzmek*: Kirpükde düzer
injü, düzer lagly bu gözüm (KB, 549-14). **5)**
gurmak: Ki kim düzmiş aý üstinde ajab bu
deste reýhany (KB, 325-1). **6)** *ok, ýaý, duzak gurmak*: Kim düzmüşem
any ohy uýynda bir niye (KB, 320-7). Saçy
tuzah, gözi oh düzdi, gaşlary ýaýlar (KB, 507-
12). **7)** *dökmek, damja-damja akdyrmak*:
Ýürekde şol gany ki, şah-a, düzdi lebleriň
(KB, 151-5). **8)** *düwmek, halka etmek, örmek*:
Zülfinde anuň düzdi saba şol gerehi kim (KB,
476-3).

düzd [düz:دوزد] *ogry*: Bu ýolda düzd ile
terror döýmez (KB, 465-8).

düzelt- [دوزلت] *dogrulamak, düzetmek*: Fe-
lekde kows ile tirüň boýyny düzelden (KB,
147-4).

düzgün eýle- [دوزگون ايله] *düzgün, endik et-*
mek: Gözleri çözdü, nägäh, wefa düzgün eý-
ledi (KB, 223-2).

Düzmerd [دزمرد] *ýer-ýurt ady*: Düzmerd
galasyna geldi (GA, 202-10). Düzmerd galasyna
giderem (GA, 208-8).

düzül- [دوزل] *düzülmek, nyzama durmak*:
Goşunlar düzüldi (GA, 302-4). Luwlu niye
lagly-la düzüldigin öwrengil (KB, 108-4).

düzüm [دوزوم] *düzüm*: Sana sen ýalguzek
dürdür ki, aýru düşdi düzümden (KB, 436-5).

düzüm-düzüm [دوزوم دوزوم] *düzüm-düzüm,*
hatar-hatar: Düzüm-düzüm dişiň için döker
— gözüm ýaşyny (KB, 578-12).

dym- [دم] *dymmak*: Benefşe kibi dymazuz
zyban peýam getir (KB, 454-3).

dymag I [دماغ] *damak, bokurdak*: Hawa
dymaguma urdy (KB, 3-5). Dili dymagy guryb
(GA, 136-11).

dymag II [دماغ] *pikir, hyýal*: Akluň
dymagy gurudur-u dil dili ýanar (KB, 514-13).
Dymagymda hyýalyňdur musawwar (KB, 13-
8).

Dymyşk [دمشق] *şäher ady, häzirki*
Damask: Ki Dymyşga wara ýahud gide haça
ýüz-gözi-le (KB, 418-9). Ilçiler Müsür we
Dymyşga ýiberdi (SB, 122b-18).

dynçlyk [دنچلق] *dynçlyk*: Dostlaryma
dynçlyk isem, ne ajab (KB, 597-7).

dyrnak [ديرنق ، درناق] *barmaklaryň ujundaky*
buýnuz örtük, dyrnak: Dyrnak (IBM, 141-8).
Dyrnak synmakdan selim bolur (Ýaý, 122b-5).
Onuň kibi dyrnaklary görünmegeý (Ýaý, 116b-
1).

dyrma- [درمه] *dyrmaşmak, ýokary çykmak*:
Üzengiye dyrmaýan dyzyň ölmüş (GA, 149-8).

dyryş- [درش ، دريش] *jan etmek, gayrat*
etmek, dyrjaşmak: Söweşeyin, çekişeyim,
dyryşayym ýahşy ýigidiň janyn gurtarayym
(GA, 156-8). Din Muhammet ýolunda
dyryşayym seniň üçin (GA, 246-4). Bäre gelgil,
mere kafyr dyryşaly (GA, 248-13). Dyryşur,
özüňi sahl bu ýana saky (KB, 331-12).

dyryş- [dy:ryş دريش] *dyrjaşmak,*
garpyşmak, tutluşmak: Söweşeyim,
dyryşayym, ýigidiň janyn gurtarayym (GA,
156-8).

dyz [dy:z ديز ، ديز] *dyz*: Gaba dyzy üzerine
çökdü (GA, 36-10). Dyzyn çökdü (GA, 93-1).
Ogly ileri geldi, dyz çökdü (GA, 123-13). Ok
ýeter ýere erişse, iki dyzy üzre çökgeý (Ýaý,
117b-5).

dyzjyk [dy:zjyk ديزجك] *dyza dakylýan uruş esbasy, dyzjyk*: Geýimini geýdi, dyzjyk, garujyk baglandy (GA, 261-2).

E

eb [(e)bi lb] **1** *öý, maşgala*: Ebi on gün öňre ürküp barmys (MÇ, go-8) — (*Onuň öýi (maşgalasy) on gün öňinçä gorkup, gaçyp gidipdir.* **2**) [(e)b(i)mrü VrMb, (e)bde Adb, (e)bke AkH, (e)b(i)g gb] *öý, oba*: Basmyl ýagydyb ebimrü bardy (MÇ, go-4) — *Basmyllar ýagy bolup, obamyza geldi.* Ebke tegdükim uruş kylyp (Oý, sag-10) — *Urşup-urşup, öýe (oba) geldim.* Kül tigin ebige başlaýu kytymyz (Kt, dg,8) — (*Soňra*) *Külteginini öýe (oba) ýolbaşçylyk etmäge (serenjam bermäge) iberdik.*

eba [eba: ٤] *boýun towlama, tabyn bolmazlyk*: Mal istedi erse eba kylyb... (SB, 129b-32).

eba kyl- [eba: kyl- ٤] *boýun towlamak, boýun bolmazlyk*: Her kim eba kylgaý, any ol azablarga mübtela kylyb, otga salgaý (SB, 25b-22). Münzir andan eba kylyb, ol işni özige neng we ar gördi (SB, 32b-7).

ebdan [ebda:n ٤] *bedenler, tenler, göwreler*: Bi bedel magny ýüzünden halk olan ebdan nedir? (ND, 7a-14).

ebe [٤] *ene, mama*: Ebe (Tuhf, 11a-ç).

ebed [٤] *hemişe, müdimi*: Togar senden anyň şemsi, tolanmaz ol ebed asla (ND, 5a-16). Gaşlaruň kişindedür benüm köňülüm tä ebed (KB, 435-1). <**ebed gal-** — *hemişelik, saklanmak, baky galmak*: Ol ne nime turur kim, jawyd we ebed galur (SB, 30a-28). <**ebed goý-** — *hemişelik saklamak, müdimilik goýmak*: Eger bu syfat birle seni anda ebed goýgaýlar (SB, 30a-28).

ebedi [ebedi: ٤] *hemişelik, mydamalyk*: Girüb ol nary-jehime, ebedi anda gala (ND, 3b-5). <**haýaty-ebedi tap-** — *hemişelik diri bolmak, baky bolmak*: Ol suwdyn içdiler, läjerem haýaty-ebedi tapdy (SB, 9b-10).

ebek [٤] *çörek, köke*: Ebek (MK, I, 65-15).

Eberhus [٤] *adam ady (erkek)*: Hüke-malardan anyň zamanyda Eberhus erdi kim, sahyby-zij we rasad turur (SB, 21a-16).

ebes [٤] *hebes, biderek, ýaramaz*: Kylmagyl beni ebes hemçün giýah (KB, 129-6).

ebäbil [ebä:bi:l ٤] *garlawaç*: Eý zülfüň, — türresi ebäbil (KB, 408-13). Alarny ebäbil okur erdiler (SB, 36a-6). <**perri-ebäbil** — *garlawajyň guýrugy*: Neçün zülfüň durur perri-ebäbil (KB, 437-16).

ebgerü [(e)bg(e)rü Vrgb] *öýe, öýe sary, öýe tarap, öý tarapa*: Ol sabyg esidip kaganym ben ebgerü tüseyin tidi (Tk, dg-30) — *Ol sözi eşidip, kaganym*: — *Men öýe gideýin — diýdi.*

ebgine [ebgi:ne ٤] *çüýşe, aýna, hrustal*: Filhal bir köşk gök ebgineden ýasagaýlar (SB, 13b-7). Bu suw imes, belki, ebgine ferşi turur kim, suwga ohşay turur (SB, 13b-12).

ebin barymyn [(e)bin b(a)rymyn NIMRB nlb] *öýüni, zadyny, baýlygyny, öýüni-öwzaryny*: Kuşu Tutuk birle süňüşmiş ... ebin barymyn kop kelürti (Kt, dg-1) — (*Kültegin*) *Kuşu Tutuk bilen söweşdi, öýüni-öwzaryny (oljalap,) kân getirdi.*

ebirt- [٤] *ýandyrmak, tutaşdyrmak*: Ebirtmek (IBM, 124-17).

ebirü [(e)b(i)rü Vrb, (e)birü Vrlb] *öwrülme, sowulma, aýlanyp geçme*: On tünke ýantyky tog ebirü bardymyz (Tk, dg-26) — *On gijede gar üýşmeklerinden öwrülip geçip, dagyň etegine bardyk (ýetdik).* Kögmen ýysyg ebürü keltimiz (Tk, dg-28) — *Kөгmen tokaýlyk daglarynyň (daşyndan) aýlanyp geldik.*

ebjed [٤] *arap elipbiýiniň harplaryna görä düzülen hasap we ol hasabyň birinji bölegi. Ol başky 1, 2, 3, 4 sanlary aňladýar* <**hurufy-ebjed** — *ebjed harplary*: Hurufy-ebjed içinde niteke hemze begüm (KB, 309-9).

eble- [(e)bl(e)d(i)m MdIb] *öýermek, öylendirmek*: Ebledim oglumyn (Sý-6) — *Oglumy öýerdim.*

ebmek [٤] *çörek*: Ebmek (MK, I, 93-8).

ebna [ebna: ٤] *ogullar, perzentler*: Her ogul kim, ol zamanda ýeter erdi, muluk ebnasydan... (SB, 33a-16).

ebr [٤] *bulut* <**ebri-nisan** — *bahar buludy, alabaharyň buludy*: Gözlerim çün ebri-nisan oldy rizandur neden (KB, 525-5). Ebri-nisan kibi kim, döküle gülşen üsdine (KB, 318-15). <**ebri-bahar** — *bahar buludy*:

Ki ebri-bahary kibi girýan olur iseň (KB, 577-4).

ebrar [ebra:r [ابرار] *hudaýhon, öwliýäler, ýagşylyk edýänler*: Go(ý)maz andaky ebrary ki, syryn natuwan eýlär (ND, 19a-4).

Ebrehe [ebrehe [ابرهه] *adam ady (erkek)*: Anyň ýerige Ebrehe olturdy (SB, 10b-28). Bu Ebrehe kim, any Tubbag Zülminar diýr erdiler (SB, 10b-29).

ebru [ebru: [ابرو] *gaş*: Kaçan kim, ol keman ebru, girer meýdany-yşk içre (ND, 8b-10). **▷taky-ebru** – *gyýma gaş*: Taky-ebruda oturmýş türki tir endazy gör (KB, 523-3).

ebrü [(e)brü Vrb] *dolanma, yza, öýe dolanma, gelme*: ...içgertim kalyn... ebrü kelürtim (Bk, gd-25) — (*Men olary*) *boýun egdirdim, öýe (köp olja bilen) dolanyp geldim*.

ebsem bol- [äb-säm bolmak: [أَبْسَامُ بُولُ] *äm-säm bolmak*: Ebsem boldy (Tuhf, 20a-5-6).

ebter [ebter [اِبْتَر] *hor, biçäre, bagtsyz*: Uruj etmez olar janyň olur sen jümleden ebter (ND, 10b-7). Kendu bunýadyny ol ebter goýmaz (KB, 527-14).

ebwab [ebwa:b [ابواب] *gapylar, derwezeler, işikler*: Adyl we dad alyga tutdy we ymaraty kanatyr we ebwab ber kyldy (SB, 41b-32). **▷ebwaby-murasylat** – *dostluk gapylary, gatnaşyk gapylary*: Anyň we Nowşirwannyň arasyda ebwaby-murasylat we mükätibät maftuh erdi (SB, 27b-23).

ebýat [ebýa:t [اِيَّات] *goşgy setirleri, beýtler*: Ýöri, war söýle aşyklar ki, ýazsunlar bu ebýaty (ND, 32b-9). Bu ebýatlarny okur erdi (SB, 23a-16).

eçgü [eçgü [اَجْغُو] *geçi*: Erkeç eti em bolur, eçgü eti ýel bolur (MK, I, 87-16).

eçi aty [(e)ç(i)m (a)tym MIT : ME] *arkasy, ata-babalary*: Ýumgylyg bes ýetmis eçim atym (Oý, çep-4) — *Umuman, (meniň) altmyş baş arkam (atam-babam)*.

ečki [ečki [اَجْكِي] *iki ýaşyndaky geçi*: Ečki (Tuhf, 11a-ç).

eçü apa [(e)çüm(i)z (a)pam(y)z ZMAP : ZMVE, (e)çüm (a)pam MAP MVE] *özünden öň ýaşap geçen garyndaşlar, arka, ata-babalar*: Eçümüz apamyz... Bumyn kagan (Oý,

çep-1) — (*Öňki geçen*) *garyndaşymyz (atamyz, babamyz) Bumyn kagan*. Kisi oglynta üze eçüm apam Bumyn kagan Istemi kagan olurmyş (Kt, gd-1) — *Adam oglunyň üstünde (meniň) atam-babam (öten garyndaşlarym) Bumyn kagan, Istemi kagan han bolup oturypdyrlar*.

eda [eda: [ادا] **1**) *ýerine ýetirme*: Her alty aýda eda kylyň (SB, 124a-17). **2**) *töleg, bergi*: Mal edasyda taksyr kylmagaýlar (SB, 125a-13).

eda et- [eda: et- [ادا ات] *ýerine ýetirmek, berjay etmek*: Eda et emrine Hakyň, sagyn, elden çykar ukba (ND, 1b-18).

eda kyl- I [eda: kyl- [ادا قیل] **S:** **eda et-** *Firuz Deýlemini niçe kişi birle hezreti pygamber alyga ýiberdi kim, edaýy-risalat kylgaýlar* (SB, 39a-20). Resul kim, Nugman alyga baryb edaýy-risalat kyldy (SB, 40b-12).

eda kyl- II [eda: kyl- [ادا قیل] *tölemek, bergiňi bermek*: Kim oňa mal eda kylgaýsyz (SB, 123a-28). Üç ýyllyk malny bir ýoly eda kyldylar (SB, 125a-7).

eda kyl- III [eda: kyl- [ادا قیل] *aytmak, beýan etmek*: Her birisi bir türlük tiş görüb biz diýib Ýusufa eda kyldylar (SB, 5a-8).

edbar [edba:r [ادبار] *betbagtçylyk, erbetlik*: Ol ahyr döwletide musadara kim, edbar nyşanasy turur goýub (SB, 40a-6).

edeb [edeb [ادب] *edep, tertip, terbiýe*: Edeb-le, ýab-ýab girü döndi (GA, 77-7). Edeb we hünär we ok atmak we at çapmak... (SB, 120b-17). **▷edep ögret-** – *baş öwretmek*: «Ata edep ögretmek we dahy ... birle oýnamak haram degül» diýdi (Ýaý, 102b-9).

edeb kyl- [edeb kyl- [ادب قیل] *temmi bermek, jeza bermek, temmi arkaly ýola salmak*: Bu gul maňa hyýanat birle kasd kyldy, any edeb kylyb zyndanga salgyl (SB, 4b-24). Eger ol uzrsyz bir ýerge baryb bolgaý, any edeb kylgaýlar (SB, 13a-22).

edeblen- [edeblen- [ادبلن] *utanmak, haýa etmek*: Bu otagyň üzerine warmaga edeblendi (GA, 76-7).

edegör [edegör [ايدِه كور] *edewer, edeweri*: Haýý diýerler magrypet çün edegör any şikar (ND, 11b-17). Çyk aradan ne görersiň, edegör ençe hyýal (ND, 18b-1).

edejek [ايدە جەك] *etjek, ýerine ýetirjek*: Oroz, maňa bu işi edejegiň bilseýdim, Gara goçda kazylyk atyma binnerdim (GA, 297-1). Bunlar böýle edejek Baýbüre begiň aýygy tutdy (GA, 74-5).

edelden [ايدلدن] *edenimiz sebäpli*: Mülki-dili fath edelden, kimseýe baş egmeziz (ND, 22a-15). Edelden, Nagşyýa şeýýda, bu ýüzden hyzmatyn ijra (ND, 31b-12).

Eder [اډر] *adam ady (erkek)*: Ysmagylnyň on iki oglynyň atlary bu turur: Nabyt, Kydar ... Eder, Watura ... (SB, 3a-27).

edewat [edewa:t ادوات] *gurallar, serişdeler, enjamlar*: Jemşit dagy memleket tüzügi birle alat we edewat we ihtiragy harbga meşgul boldy (SB, 2a-10).

edgü [(e)dgü Vgd ادگو] *gowy, ýagşy, hoş, mähirli, oňat, rehimli, merhemetli*: Külüg er edgü han (Oý, ýan-6) — *Şöhratly, gowy han*. Edgü özlek atyn... (Bk, go-12) — *Gowy çapýan (münüş) atyny...* Ýalabaçy edgü saby ötügi kelmez tiýin ýaýyn süledim (Bk, gd-39) — *(Olardan) ilç, hoş söz (habar), ötüň gelenok diýip, (olar bilen) tomus söweşdim*. Edgü (IBM, 97-3).

edgüg [(e)dgüg gVgd] *eýgilik, gowulyk, ýagşylyk, oňatlyk*: Barduk ýerde edgüg ol erinç kanyň sabça ýügürti (Kt, gd-24) — *Baran ýeriňde (näme) gowulyk gördüň, (seniň) ganyň suw kimin akdy*.

edgüti [(e)dgüti ltVgd] *gowuja, oňatja, ýagşyja*: Tokuz oguz begleri buduny bu saby-myn edgüti esid (Kt, go-2) — *Dokuz oguz begleri, halky, bu sözümi ýagşyja diňläň*. Ýelme karagu edgüti urgul (Tk, dg-34) — *(Gitmäge) — howlukmaň, garawuly gowuja belläň*.

ediji [اډجي] *edýän*: Dünýäde rehmet edijidir möminlere, kafyrlara, ahyretde rehmet edijidir möminlere (MAS, 1b-1).

edim [edi:m اديم] *deri, gön, gaýyş*: Bir gün edim haýmasynyň aстыda olturub erdi (SB, 30a-1). Özi tüşüb, bir edim haýma harb ýeride urdy (SB, 41a-27).

ediz [(e)d(i)z qd] *taýpa ady, oguz-türkmen kowumларыnyň biri*: Ekinti Kuşlagakda ediz birle süňüşdimiz (Kt, dg-5) — *Ikinji ýola Kuşlagakda edizler bilen söweşdik*.

edna [edna: ادنا 1] *aşak, iň pesi, pes*: Go(ý)maz Beýtil-harem içre gerek agla, gerek edna (ND, 3a-10). Syry o ednaýa erdi, serde eý jany peder (ND, 13b-6). **2) aşaky gatlak, pes gatlak**: Ednige tört derem (SB, 37a-7).

Edriýanus [Edriýa:nu:s ادريانوس] *adam ady (erkek), Adrian*: Tört mihterge tabşurdylar: Batlymýus Lagus we Edriýanus we Antýýuhs we Selewkus (SB, 20b-27). Efrenjägeçe Edriýanusga mukarrar boldy (SB, 20b-28).

edwar [edwa:r ادوار] *döwürler, zamanlar*: Ne maýadur ki, bu edwarda nowasy ýok (KB, 510-1).

edýan [edýa:n اديان] *dinler, mezhepler*: Ýa bu pany mülki içre kesreti edýan nedir? (ND, 7a-17).

efendi [افندي] *jenap*: Dükany şeker degül ise lagluň, efendi! (KB, 389-4). Şol guş ki, düşe damuňa bismildür, efendi! (KB, 395-14).

efenjan [efenja:n افنجان] *ýakyn, ýürekdeş, wepadar*: Efenjan (IBM, 148-2).

Efsus [افسس] *ýer-ýurt ady*: Anyň zulmydan gaçyb, bir garga girdiler kim, Efsus tagynyň şarkysyda erdi (SB, 22a-12).

efgal [efga:l افعال] *päl, etmiş, işler, amallar*: Çün munasyb bulmazam efgaluma ahwalumy (KB, 363-13). Seniň efgal we ahwalyňda neler ýazyb tururlar (SB, 40a-14). **<efgaly-mekruh** — *halanylmaýan işler, ýigrenilýän etmişler*: Azlyňnyň sebäbi bu efgaly-mekruh erdi (SB, 40a-11).

efgan [efga:n افغان] *aglama, eňreme, pygan*: Melekler aglaşub ol dem ki, ahyr etdiler efgan (ND, 21b-9). Magryp ýakasyn beste görüb, eýleýüb efgany (ND, 20a-8).

efgär [افگار] *dert, ynjy, agyry*: Köňül efgäri döýmez husnuňyza (KB, 465-12). Tenüm zar-u janum efgär döýimez (KB, 465-12).

efkär [efkä:r افکار] *pikirler, hyýallar*: Çeküb el jümleden, jan-a, özgedir jümle efkäri (ND, 32b-4). Getirme ýanyňa, lutf et, sen ol münküri bed efkäri (ND, 37b-9).

Eflatun [Efla:tu:n افلاطون, افلاتون] *adam ady (erkek), Platon, gadymy ýunan (grek) pelsepeçisi*: Bu ýolda tüşse Eflatun tälüregeý (Mn, 304a-10). Anyň zamanyda hekim Eflatun

Sokrat şagirdi we Arystu ustady erdi (SB, 19a-1).

eflāk [eflā:k افلاك] *gökler, asmanlar*: Demura anda Zöhreyi-eflāk (KB, 445-11).

efna [efna: افناء] *yök etme, yök bolma*: Kim saýar bir çöpe efnasyn, begüm! (KB, 309-16).

efna et [efna: افنا ايت] *biderek sarp etme*: El çeküb ahyr fenadan, gullugyn efna edüb (ND, 28b-2).

efrahte [efra:hte افراخته] *parlamak, parlap durmak, ýelpeselenmek*: Janda yşkuň tugydu efrahte (KB, 136-12).

Efrenj [افرنج] S: **Efrenje** Rумы́я́ýы Kubra kim, darylmülki-muluky-Efrenj turur (SB, 27a-17).

Efrenje [افرنجه] *ýer-ýurt ady*: Efrenjägeçe Edriýanusga mukarrar boldy (SB, 20b-28).

efsana [efsa:na افسانه] *erteki, hekaýa, rowaýat, dessan*: Hyrad birle jahan efsanasy men (Mn, 308b-9). Enwag hekaýaty-latýf we efsanaýy-taryf binýad kilyb, aýtur erdi (SB, 23a-18). Melik tiýdi kim: «Köhne efsanalary bilmes men» (SB, 25b-30).

efser [efser: افسر] *täç*: Taht we efserni kabul etdi (SB, 120b-8). Gara han atasynyň ýerige kaýym makam bolub, taht we efserni kabul etdi (SB, 120b-8). Başda eger ýoktur jelalet göwheriden efseri (BD, 26b-9).

efsun [efsu:n افسون] *jady, hile, aldaw, owsun*: Gözleri jadulardyr, efsun bolur totagy (KB, 313-5).

efsurda [efsu:rda افسرده] *soluk, gaygyly, gamly*: Ýakaly nary-muhabbet, teni efsurdalarym (ND, 36b-8).

efşa [efşa: افشا] *paş etme, äşgär etme*: Biler anlar hakykat kim, bu sözler olmaz efşana (ND, 30a-4).

efşan [efşa:n افشان] *öwüsyän, öwşün atýan*: Gözleri ýaşyn dürri-efşan sanasen (KB, 383-5).

efwah [efwa:h افواه] *agyrlar, diller*: Efwahda diýrler ki: «Lebini soraram ben» (KB, 125-1). <**efwahy-ahbab** – dostlaryň dillerinde: Nogul agyrlarynda är efwahy-ahbab olsa ýeg (KB, 409-4). <**efwahy älemge tüş-** – myş-myş, gep-gürrüň: Tul we arzga

meşhur erdi kim, efwahy älemge tüşüb erdi (SB, 9a-7).

efwaj [efwa:j افواج] *märeke, üýşmeleş, toparlar*: Mahşarda kaçan ki, ýygylu geliser efwaj (KB, 155-2). Sahl ola eger ol orada gark ola efwaj (KB, 475-16).

efzun [efzu:n افزون] *köp, artyk*: Sözün Şirin, özüň Hysrawdan efzun (Mn, 304a-2).

eg- [اگ , اگن] *egmek, bükmek*: Egdi (MK, I, 112-5). Egdi (IBM, 112-5). Jan ýa(ý)jugyn egmiş sen (GA, 110-9). Tagyg ugrugyn egmes, teňizni gaýgygyn bükmes (MK, I, 92-15). <**baş eg-** – boýun bolmak, tabyn bolmak: Bular zulüm ile tutmuşdyr jahany, emre baş egmez (ND, 28b-18). Mülki-dili fath edelden, kimseýe baş egmeziz (ND, 22a-15).

egdi I [اگدی] *gassaphana*: Egdi (MK, I, 112-13).

egdi II [اگدی] *sadaka berilyän ýer*: Egdi (MK, I, 112-13).

egdü [اگدور] *ujy egri pyçak*: Egdü (MK, I, 112-12).

ege [ایگا] *eýe, eýelik eden*: Hatunlar mal egesi (ZME, 324, 154-1).

ege- [اگا] *sowamak*: Egedi (Tuhf, 8a-11).

egek [اگك] *ige*: Egek (Ab, 7b-11).

eger [اگر] *hereketiň haýsydyr bir şertde amala aşyrylýandygyny görkezmäge gatnaşýan kömekçi söz, eger*: Eger böýle öldürmezseň, bir dürlü öldüremiz (GA, 21-3). Eger aklyň erişmese bu käre (ND, 9b-9). Eger girse idi elüme aýaguň (KB, 113-6). Eger soltan iseň, miskine rehim et (Mn, 303a-6). Eger Gün dogmasa hem ýagty kylgaý (Mn, 292b-4). Namaz kysun hasta kişi durur-ken, eger güýji ýetmese otur-ken, eger güýji ýetmese, düşüp arkasy üstüne yşarat eýleýe başy birle (MAS, 17b-3). Eger bu söz çyn bolsa, any öltürürmen (SB, 128b-24). Eger Allatagalaga iman geltürüb ubudiyet kylgaý siz (SB, 121a-12).

eger- [(e)g(e)re Arg , (e)gir(i)p Prlg] *gabamak, gabawa salmak, yzarlamak, yzyna düşmek, zyndan ýetmek*: Anta Toňra Ýylpaguty bir uguşyg Toňa tigin ýogynta egere tokydym (Bk, gd-31) — Toňa tegin jaýlananda, Toňra Ýylpagutyň bir tiresini gabap ýeňdim. Tokuz erig egire tokydy (Kt, dg-6) — (Ol) dokuz äri (urşujyny) gabap (ýa-

da yzyndan ýetip) urdy (öldürdi). Toňra bir oguş alpagy on erig Toňa tigin ýogynta egirip ölürtimiz (Kt, dg-7) — Toňa tegin jaýlananda, toňra taýpasynyň on edermen ärini (adamyny) gabawa salyp (ýa-da yzyndan ýetip) öldürdik.

egerçe [اكرچه ، اكرجه] *eger-de, eger:* Bular bir nury-wahdatdyr, egerçe gösterer surat (ND, 30b-8). Egerçe husnuň apardy saçuňa köňülümi (KB, 64-5). Egerçe bülbülüm, ýanam yşkyňa, ýanam çelebi (KB, 437-6). Egerçe azym ulug suw erdi (SB, 10a-27).

egerle- [ايكرلا] *eýerlemek:* Ol atny tutub, egerläb, Keýkubad hyzmatyga azyrat kyldy (SB, 11a-33). Ol atny tutub, öz goly birle egerläb erdi (SB, 30a-12).

egetlen- [اكتلن] *hyzmatkär edinmek, —durmuşa çykyň gyzyň ýany bilen gidýän hyzmatkäriniň, jorasynyň bolmagy:* Gyz egetlendi (MK, I, 244-11).

egew [ااكار] *ige:* Egew (Tuhf, 34a-4).

egil- [اكيل] *egilmek, бүкүлмек:* Gurug ýygaç egilmes (MK, I, 172-2).

egilgen [ايكلگن] *egilen, egri:* Bu butak ol egilgen (MK, I, 140-5).

egin I [اين] *egin, gerden:* Egin (MK, I, 74-4). Egin (IBM, 141-3). Geýdi ol emri ezel egne zeňgin çamalar (ND, 2a-14). Anyň iki egniden baş çykarda (SB, 2a-26). <egnine al-
— egniňe geýmek, egniňe atynmak: Samyr jübbesini egnine aldy (GA, 135-8).

egin II [اين] *geýimdäki bezeg:* Egin (IBM, 159-9).

egir [اكر] *garyn agyrysyny bejeryän derman ösümlik:* Egir bolsa, är ölmes (MK, I, 54-12).

egir- I [اكر] *gabamak, gurşap almak:* Beg kend egirdi (MK, I, 156-12).

egir- II [اكر] *öwürmek, agdarmak:* Suw gämini egirdi (MK, I, 156-13).

egir- III [اكر] *egirmek, ik egirmek:* Uragut ýip egirdi (MK, I, 156-11). Egirdi (IBM, 113-5). Bu dikni alnyňa tutub pamuk egirgil (SB, 38a-5). Hatunlar lybasyny geýib pamuk egirib, umaralaryga görnüş berdi (SB, 38a-6).

egiş- [اگيش] *egişmek:* Ol maňa çogan egişdi (MK, I, 163-5).

egit [ايت] *ýüzi we gözi kesmek baglamazlygy üçin çagalaryň ýüzüne çalyňan derman. Bu derman adatyça zagpyrana garylyp ulanylyar:* Egit (MK, I, 52-1).

egit- [ايت] *adalatlylygy dikeltmek:* Egitmek (IBM, 122-11).

eglen- [اگلن] *eglenmek, saklanmak:* At üstünde eglenmeýüb ýortan Gazan! (GA, 149-7). Ýolçylar eglenmez garly daglarda (ND, 12b-15). Eglenmedi başyň içün dar-u diýara (KB, 495-12).

Egrek [اكرك] *adam ady (erkek):* Ulu oglunyň ady Egrek idi (GA, 253-13).

egri [اكري ، اكر] *egri, gysyk:* Ýylan kendü egrisin bilmes, tewe boýnyn egri tiýr (MK, I, 114-4). Egri (IBM, 154-3). Egri başly çöwgenimçe gelmez maňa (GA, 41-4). Gaşy çün egri diýmişdür, boýy çün rastyn (KB, 386-8). Gaşy ile boýy niçün diýenler egri-ýu togru (KB, 386-8). <egri arka – бүкүр, күйкi: Egri arka (IBM, 141-12). <egri kişi – ýalançy: Egri kişi (IBM, 153-15).

egrik [اكرك ، اكرك] *egirme, yüplük, sapak, egrilen yüp:* Egrik (MK, I, 96-10). Egrik (Tuhf, 26b-ç).

egrilik [ايكري ليك] *dogry dälilik, adalatsyzlyk, egrilik:* Egrilik kyldy aňa (ZME, 126-1).

egrim [اكرم] *suwuň tovlanyp akýan ýeri, girdap:* Egrim (MK, I, 98-11).

egrin- [اكرن] *egirinmek, özi üçin egirmek:* Uragut ýip egrindi (MK, I, 213-11).

egse- [اگسا] *egmek islemek:* Men butak eg-sedim (MK, I, 233-5).

egsik [اگسيك] *kem, az, egrik:* Egsik (IBM, 151-18). Birin egrik ýerine on öldüreýim (GA, 100-5). Egsik olmaz bu jahanda her Musaýa Pyrgawn (ND, 22a-16).

egsiklik [اگسكلك ، اگسكلك] *kemlik, ýetmezlik, nogsanlyk:* Baýyndyr han benim ne egiskligim gördi? (GA, 11-12). Olur namazy onuň egisklik üstüne (MAS, 21b-6).

egsil- [اگسل ، اگسل] *kemelmek, egilmek, azalmak:* Egsildi (IBM, 116-4). Bir ýigit aramyndan egsildi (GA, 301-5). Ýerinden nesne egilmez, görüner zümreýi-yrfan (ND, 20b-2).

Gözlerimin ýaşı, gözi egzilmez, begüm (KB, 540-1).

egsük [اگسُکْ ، اگسوکْ] *egsik, nogsanly*:

Egsük (MK, I, 96-13). Eger egşük we ger artuh ilähi (KB, 128-9). Aýyp bu başden artuk bolmaz we dahy egşük bolmaz (Ýaý, 119a-5).

egürgen [اگُركانْ] *dänesi iyilyän ösümligiň ady*: Egürgen (MK, I, 139-9).

ejabet [اجابتْ] *kabul, kabul bolma*: Dogasy

ejabetge makrun bolub, Allatagala ýukusyda — aña nusrat wagdasy berdi (SB, 15a-26).

◊**ejabet bolsun** – «*kabul bolsun*» *manysyndaky dileg-doga, alkyş*: Doga kyldy, ejabet bolsun, ämin (Mn, 295b-3).

ejabet kyl- [eja:bet kyl- اجابت قیلْ] *kabul etmek*: Ragyýeti ejabet kylmadylar (SB, 129b-9). Nemrud kowmy Ybrahym kowlyny ejabet kylmaý (SB, 2b-12).

ejazat [eja:zat اجازتْ] *rugsat, ejaza, ygtyýar*

◊**ajazat ber-** – *rugsat bermek*: Bugra han ejazat berdi (SB, 128a-21). Eger ejazat bergeý, gaýtyb atasyny heläk kylgaý men (SB, 128a-33). Eger ejazat berseň (SB, 3a-5). ◊**ejazat al-** – *rugsat almak, ygtyýarly bolmak*: Alar Hajardan ejazat alyb, ol suw nowahysyga geldiler (SB, 3a-6). Alar ýük tutub, ejazat aldylar (SB, 5b-9).

ejazat bol- [eja:zat bol- اجازت بولْ] *rugsat berilmek, rugsatly bolmak*: Eger ejazat bolsa, baryb ne emwal we esbabym bolsa, geltürgeý men (SB, 23a-8).

ejdad [ejda:d اجدادْ] *ata-baba, kowum-hyşt*:

Aba we ejdadymyz daýym sizge enaýat we hemaýat kylur erdi (SB, 127b-26). Aña Gün han ejdady adyny goýub erdi (SB, 126a-20).

eje [اجا] **1)** *özüňden uly aýal dogan*: Eje (MK, I, 81-8). **2)** *uýa*: Eje (MK, I, 81-8). **3)** *ekeji*: Eje (MK, I, 81-8).

eji [اجيْ] *garry aýal, kempir*: Eji (MK, I, 81-10).

ejir [اجرْ] *sogap*: Kim ki, ülnü arasynda ýörese, ol kişinüň her bir aýak ätleýüp basganda, bir ejir ýazylur diýdi (Ýaý, 103b-2). Ol kişiýe gul azat kylgan ejrin werür (Ýaý, 102a-5).

ejiz [eji:z عاجزْ] *ejiz, güýçsüz*: Ejiz we perişan bolub, bir ýerge ýygylyb... (SB, 122a-

33). ◊**ejiz gel-** – *asgyn gelmek, ejizlemek, gowşak bolmak*: Mülk tedbiriden ejiz gelib... (SB, 16b-28).

ejiz bol- [eji:z bol- عاجز بولْ] *ejizlemek, asgynlamak, güýç-kuwwatyň bolmazlyk*: Ýawguý muhtar we ejiz bolub, bir kiçik gardaşy bar erdi (SB, 129b-33). Fyrgawn ejiz bolub, akwam we etbaglaryga meşweret kyldy (SB, 7b-32). Ejiz bolub, bir kiçik gardaşy bar erdi (SB, 129b-33).

ejiz kyl- [عاجز قیلْ] *ejizletmek, güýçden gacyrmak*: Ejiz kyldy any (ZME, 935, 143-1).

ejnas [ejna:s اجناسْ] **1)** *harytlar, parçalar*:

Ol hedýesinde enwagy-zaraýyf we ejnasy-nefaýys haryr tonlardan we müşk we ud we anbar bar erdi (SB, 18a-15). Bezirgenler gelib, ol ejnasny alyb... (SB, 19b-22). **2)** *zat, görnüş*: Ejnasy-heftgana bu turur: bugdaý, arpa, bürünj, nohud, hurma, üzüm, zeýtun (SB, 37a-2).

ejnebi [اجنبيْ] *özge, başga, bigäne, başga ýurtly*: Ýady-bilişi, ejnebi-ýu hyşy bilijek (KB, 216-5).

ejsad [ejsa:d اجسادْ] *jesedler, göwreler*:

Hudaý Tagala öz gudraty birle alarnyň arwahyny ejsadyga giýürdi (SB, 25a-14). Barça bir ýanga ýatdylar we arwahlary ejsadlarydan mufarakat kyldy (SB, 25a-23).

ek- [اىكْ ، اىكْ] *ekmek*: Ol taryg ekdi (MK, I, 147-9). Urug ekdi (MK, I, 62-1). Ekdi (IBM, 62-1). Durma, waslat tohmun ek (ND, 25b-9).

ekabyr [eka:byr اکابرْ] *uly, dogumly, ýetişen, güýçli, ekabyr, belli kişiler, emeldarlar*: Rum ekabyry barça ýygylyb (SB, 123b-4). Ol ýerniň ekabyry tamam garşy gelib... (SB, 122b-14). Ekabyrlaryňyzny bizge ýibergeý siz (SB, 123b-31).

ekasyra [eka:syra اکاسرهْ] *sasanly patyşalarynyň umumy lakamy*: Muluky ajam we ekasyra etagatyda erdiler (SB, 23a-28). Her biriniň zikri kim, ekasyra birle mugasyr bolgaýlar gelgüsi turur (SB, 23a-27).

ekber [اکبرْ] *uly, beýik*: Başinji syry ekberdir, olub çün nury-mahz anlar (ND, 31b-11). Zehi husn-u jemaly Allahu ekber (Mn, 298a-9). Bagzy aýturlar kim, Zülkarneýin ekberge mukaddam erdi (SB, 9b-9). ◊**salyby-**

ekber – uly haç, Isa pygamberiň çüýlenen haçy: Salyby-ekberni kim, nasranylar zagmy ol turur, Mesih alayhyssalamny anyň birle salb kylyb tururlar ... teslim kyldy (SB, 27a-25).

eke [(e)k(e)l(e)r(i)m Mrk ١٤] *özüňden uly aýal dogan, uýa*: Ögim katun ulaýu öglerim ekelerim keliňünim kunçuýlarym... (Kt, dg-9) — *Ejem hatyn, öweý ejelerim, gelinlerim, aýal doganlarym, jigilerim...* Eke (MK, I, 81-8).

ekeç [اَكْچَ] *özüni hormatly, akylly uly gyz ýaly alyp baryan körpeje gyzlara mähribanlyk bilen aýdylyan söz*: Ekeç (MK, I, 53-2).

ekeji [اَكْجِي] *özüňden uly aýal dogan*: Ekeji ýa siňli (ZME, 163, 151-2). Ne jan pida ki, ataýu ene, aga, ekeji, / Eý-ä habyp, bu barça müjtebyga fida (Ab, 7b-12).

ekek [اَكْكَ] *bozuk, ýeňles*: Ekek eşler (MK, I, 74-13).

ekekle- [اَكْكَلا] *sögmek we bihayalykda, wejeralykda aýyplamak*: Är uragutny ekekle (MK, I, 257-15).

ekeklik [اَكْكَلك] *jeleplik, zenan binamyslygy, bozuklygy*: Ekeklik (MK, I, 135-11).

ekele- [اَكْلا] *aýal doganyň, uýaň ýaly görmek*: Ol any ekeledi (MK, I, 260-10).

eken [اِكْن] *eken, kem işlik*: Aglar eken gülmeýen (ND, 13a-8).

eketlig [اَكْتَلِك] *öýlenýän ýigit*: Eketlig (MK, I, 133-11).

ekgen [اِكْگَن] *ekin eken*: Adyllygyň ähtlig şejeresişe myrat semeresin berdi, / Tä ol şejeräni ekgen kişi bu semeraty tirdi (Ab, 17b-11).

eki [(e)ki lk] *iki, mukdar san*: Eki üç biň sümüz kelteçimiz bar mu nä (Tk, go-14) — *Iki-üç müň goşunymyz bilen gitmelidik, (muňa) mümkinçilik barmy nä?! (näme?!).* Eki ülügi atlyg erti (Tk, gb-4) — *(Olaryň) iki bölegi atlydy.* Eki elteberlig budun... (Bk, gd-38) — *Iki elteberli (serdarly) halk.*

ekil- [اِكْم] *ekilmek*: Tohmy ezelden ekilen (ND, 43b-12).

ekim [اِكْم] *bir gezekde ekip boljak ýer*: Bir ekim ýer (MK, I, 72-1).

ekin I [(e)kin nlk] *ikinji*: Ilki sü taşykmyş erti ekin sü ebde erti (Bk, gd-32) — *Birinji*

goşun ýörişe çykdy, ikinji goşun obada (öýde) galdy (obadady). < **ekin ara** [(e)kin (a)ra AR nlk] **1)** *ikisi, ikisi özara*: Kelip ertimiz ekin ara teg ýagy bolmys (Oý, sag-10) — *(Biz) gaýdyp geldik, (olar) ikisi özara ýagy boldy.* **2)** *ikisiniň arasy, aralygy*: Üze kök teňri asra ýagyz ýer kylyntykda ekin ara kisi ogly kylynmys (Kt, gd-1) — *Ýokarda gök asman, aşakda boz ýer dörände, bu ikisiniň arasynda adam ogly döredi.*

ekin II [اِكْن] *ekin, ekin meýdany*: Ekin (MK, I, 74-4).

ekindi [اِكْنْدِي] *ekilen*: Ekindi taryg (MK, I, 125-8).

ekinlig I [(e)kinl(i)g glnlk] *çörekli, çörekden edilen*: Ekinlig isigtisin (Bk, dg-11) — *Çörekden edilen içgisini.*

ekinlig II [اِكْن لَغ] *sürlen ýer, şüdügär, ekilýän ýer*: Ekinlig (IBM, 180-2).

ekinti [(e)k(i)nti ltnk] *ikinji, ikinji gezek, ýola, sapar*: Ekinti Kuşlagakda edizler birle süňüşdimiz (Kt, dg-5) — *Ikinji gezek Kuşlagakda edizler bilen söweşdik.*

eki otuz [(e)ki ot(u)z qTW lk] *ýigrimi iki, mukdar san*: Eki otuz ýaşyma Tabgaç tapa süledim (Bk, gd-25) — *Ýigrimi iki ýaşymda Tabgaç (Hytay) tarapa goşun çekdim.*

ekiş [eki:ş اِكْش] *gymmatbaha daşlar eredi-lende syçraýan bölejikler ýa-da olaryň gyryn-dysy*: Ekiş (MK, I, 110-5).

eki üç biň [(e)ki üç biň Flb EV lk] *iki-üç müň, çen-takmyn san*: ...Eki üç biň sümüz kelteçimiz bar mu nä (Tk, go-14) — *Iki-üç müň goşunymyz bilen gitmelidik, muňa mümkinçilik barmy näme?!.*

eki ýegirmi [(e)ki ý(e)g(i)rmi lMrgy lk] *on iki, mukdar san*: ...Ulug sü eki ýegirmi ...süňüşdim (Kt, gd-28) — *Uly goşun çekip, on iki ýola (gezek) söweşdim.*

ekl [اَكْل] *iýmit, iýilýän zatlar*: Jany war, ýokdur haýaty, ekl, şurb olmyş gyda (ND, 2a-17).

eklen- [اَكْلَن] *yokuşmak, goşulmak*: Ag donuma kir eklendi (GA, 146-1).

ekleş- [اَكْلَش] *baslyşmak, basgylaşmak*: Olar kamug azak ekleşdiler (MK, I, 205-2).

eklet- [اَكَلَتْ] *basgylatmak*: Ol aňar ýer ekletti (MK, I, 223-13).

eknaf [ekna:f اِكْناف] *daş-töwerek, sebitler, etraplar*: Köb çerikler etraf we eknafga ýiberdi (SB, 22b-5).

ekne- [اَكْنَا] *gynanmak, ökünmek*: Eknedi (Tuhf, 9b-3).

ekram [ekra:m اِكْرَام] *sylag, hormat*: Ygzaz we ekramlaryga mubalyga kyldy (SB, 126a-26).

ekramat [ekra:ma:t اِكْرَامَات] *sylaglar, hormatlar*: Hudamat we ekramat... kylur erdiler (SB, 122a-26).

ekram kyl- [ekra:m kyl- اِكْرَام كَيْل] *hormat etmek, sarpa goýmak, hormatlamak, sylamak*: Eger garyndaşymyz bolsa idi, mundak engam we ekram kylmas erdi (SB, 5b-10). Ýusuf alarga köb engam we ekram kyldy (SB, 5b-22).

Ekrüm bin Gyýs [اِكْرُوم بِن غِيْص] *adam ady (erkek)*: Andan Ekrüm bin Gyýs mütewellid boldy (SB, 3b-4).

eks [عَكْس] *surat, şekil, keşp*: Döwr eder eksine perkal, biter ol tohum hata (ND, 2b-8). Hurşydy şol dildarumuň eksi-jemalyndan biliň (KB, 193-16).

ekser [اِكْسَر] *köp, köpräk, zyýat*: Geçirmez ekserin halkyň, gopar oldur ki, ukbaýy (ND, 30a-10). Ekser belad we rybag... bizge il bolub, mal kabul kylyb tururlar (SB, 121b-26).

ekşi [اِكْشِي] *ajy, turşy*: Ekşi (IBM, 165-10).

ektü [اِكْتُو] *ekdi, eldeki, eldekileşdirilen*: Ektü (MK, I, 104-7).

ektüle- [اِكْتُوْلَا] *ekdilemek, eldeki, ekdi etmek*: Ol koý ektüledi (MK, I, 265-16).

Eküstus [Eküstu:s اِكْسُطُوس] *adam ady (erkek), Agustus*: Andan soň Eküstus on üç ýyl kaýsarlyk kyldy (SB, 22a-9).

el I [(e)lig(i)n ngl اَلْ ، اِلْ ، اِل] **1) el**, *goşardan barmaklaryň uçlaryna çenli bolan aralyk*: Oň Tutuk ýorçyn ýaraklyg eligin tutdy (Kt, gd-32) — *Oň Tutugy (ýanyndaky) eli (elleri) ýaragly serdarlary bilen tutdy*. El (IBM, 141-3). Tutar ellerim tutmaz oldy (GA, 157-10). Iki elin ýuwmak üç gez çanaga çykmaždan burun (MAS, 23b-2). **2) el, eliň aýasy, aýa**: El (Tuhf, 30b-8). Elleriide iklil kim,

başymga goýub (SB, 26a-18). **◁el aýla-** — *el bulap çagyrmak, el salgamak*: El aýlady, kyrk ýigit bedewi atyn oýnatdy, oglanyň üzerine ýygnak oldy (GA, 34-4). **◁el çek-** — *bir işi etmezlik, bir işi etmekden ýüz öwürmek*: El çekub ahyr penadan, gullugyn yfna edub (ND, 28b-2). **◁ele gir-** — *ele düşmek, tutulmak*: Çün adamy kâmil ele girdi, ne baharsen? (KB, 491-4). Elüňe girmişken, mere kafyr, öldür meni! (GA, 277-9). **◁el-ele çal-** — *el çarpmak, çapak çalmak*: El-ele çaldylar (GA, 109-9). **◁elgide heläk bol-** — *biriniň hut özi tarapyndan öldürilmek, ýok edilmek*: Ol Rüstem elgide heläk bolgaý (SB, 17b-21). **◁elgiden halas kyl-** — *biriniň süteminden boşatmak, jebrinden azat etmek*: Jöhidler elgiden halas kylyb... (SB, 24b-30). **◁el gowşur-** — *eli ýüregiň üstünde goýup hormat etmek*: El gowşuryb ol ýigide salam wergil (GA, 258-8). **◁eli açuk** — *eli açyk, jomart*: Eli açyk jomard erenler diňlesin (GA, 169-11). **◁eli birle baş kes-** — *öz eli bilen öldürmek, ýok etmek, ganyna galmak*: Bähram öz eli birle hakan başyny kesib... (SB, 31a-6). **◁el ur-** — *ele almak*: Oglan byçagyna el urdy (GA, 17-5). **◁elüň guryşun** — «*eliň gurasyn*» *manysyndaky gargyş-dileg*: Çalarsaň, elüň guryşun (GA, 84-11).

el II [(e)l ýitm(i)s SMTly l] *il, il-gun, ýurt, döwlet*: El ýitmis... (Oý, çep-1) — *Il ýitdi (ýok boldy)*.

el-akybet [el-a:kybet اَلْاَقْبِت] *ahyr soňy*: El-akybet ahyry aýralyk (GA, 303-10).

el-aman [el-ama:n اَلْاَمَان] *aman dilemeklik, ýalbarmaklyk*: Däli aýdar: — Meded, aman, el-aman! (GA, 85-1). El-aman münküri elinden, patyşahym, el-aman (ND, 41a-1).

elbet [اَلْبِت] **S: elbetde** Gösterüb, gizli syfatyn sürüb, elbet, gazaby (ND, 3b-2). Bere, elbet, zaman istär, any sanma zyýan etdiň (ND, 17a-16).

elbetde [اَلْبِتْدَه] *elbetde*: Basat aýdar: — Elbetde, wararam (GA, 225-1). Barar ol menzili ýara erer, elbetde, nyşana (ND, 30a-2). Zülfüňe düşen, elbetde, gümrah olýardy (KB, 399-4). Onuň üçin kim, tewfik, elbetde, gerek durur (Ýaý, 111b-6). Ol ýaýny eger üleşseler, elbetde, any bozmak gerek (SB, 125a-26).

Elburz [البرز] *yér-yurt ady*: Ol hududda Elburz taglaryda şäherler bina goýdy (SB, 34b-28). Legzistan we Elburz taglaryda meşhur turur (SB, 64b-29).

elçe [الجه] *el ýaly, gol boýly*: Elçe gopuzym ele alyň! (GA, 183-11).

eldürük [الدرك] *üzärlilik*: Eldürük (MK, III, 304-4). Eldürük (MK, III, 9-15).

ele- [ألا] *elemek, un elemek*: Eledi (IBM, 115-16). Elemek (IBM, 123-5). Eledi (Tuhf, 37b-4).

elek [الك] *elek, un elemek üçin gural*: Elekden geçme olur bu tenüm (KB, 166-13). Ewde un ýok, elek ýok (GA, 9-8).

elem [لم] *azap, dert, gam*: Belasyn ygtyýar eýlär, elem çekmez jefasyndan (ND, 23b-6). Bagy jennet bilibiliňdir, sen elem çekme guzy (ND, 44a-8).

elest [الست] *başlangyjy näbelli döwür*. *Allatagalanyň heniz hiç bir zady döretmänkä, ähli adamzadyň ruhuny bir ýere jemläp: «Elestü birabbiküm?» («Men Siziň Hudaýyňyz dälmi?») diýip soran günü*: Meger ruzy-elest içre ýazyldyň defteri-Leýla (ND, 4a-3). Ol elest bezminde, jan-a, yşk şerabyn içmeýen (ND, 4b-6).

el et- [(e)l (e)tm(i)s sMt l] *döwlet, ýurt etmek, gurmak*: El etmis (Oý, çep-4) — *Döwlet etdi(gurdy)*.

elfakru fahry [الفقر فخر] *«pakyrlyk meniň guwanjymdyr»*. *Muhammet pygamberiň hady-syndan*: Geçub «elfakru fahry»dan, şikär etmiş ede tähell (ND, 19a-6). Nagşy-ýa «elfakru fahry» jamyny noş eýledi (ND, 15b-4).

elfyrak [elfyra:k الفراق] *ayralyk, jyda düşme*: Pes neda kyldy munadyýy-ajal ki, elfyrak (KB, 369-6).

elge- [الك ، ايلكا] *elemek*: Ol un elgedi (MK, I, 239-5). Elgedi unny (ZME, 420, 152-2).

elgen- [الغن] *elenmek, özüň üçin elemek*: Uragut un elgendi (MK, I, 215-9).

elger- [يلكار] *ele salmak, ele geçirmek*: Saňa tegmes ki, elgerseň ýamanny (Ab, 19b-11).

Elgur [Elgu:r الغور] *yér-yurt ady*: Andyn Dejele Elgura barur erdi (SB, 39a-28).

elguş [ايل قوش] *elguş, gyrgy*: Elguş (MK, I, 50-3).

elhak [الحق] *hak, çyn*: Anbar saçy-ýu dür deri-ýu gül suwy elhak (KB, 408-9).

elhamdulillah [elhamdulilla:h الحمد لله] *Hudaýa şükür,razy, minnetdar*: Elhamdulillah, benim oglanjygym beýik är olmuş (GA, 287-3). Ýene tirtgüzdü meni elhamdulillah öltürüb (BD, 27a-8).

elhasyl [elha:syl الحاصل] *gepiň gysgasy, netijede, şeýlelikde*: Elhasyl, Oguz ýedi kerre ürkdi (GA, 219-5).

elhasyly [elha:syly الحاصلي] *gepiň gysgasy, umuman*: Elhasyly, ordy bunuň ujundan gaty ynjdylar (GA, 217-8).

elif [الف] **1)** *elip, arap elipbiýiniň birinji harpy*: Akdy suwlar kibi bunlar elif, nunuň bahryna (ND, 2b-5). «Ba», «ýa» we «elif» ismi «lam»-yň durar (ND, 20a-10). **2)** *dik, uzyn boý, syrat*: Boýyny elif sanasen, jadu gözi hebeşidür (KB, 398-2). <>«elif», «lam»-yň «ra»-synda – «elip», «lam», «ra» arap elipbiýiniň harplary. Gurhanda bir aýat şu harplar bilen başlanýar: «Elif», «lam»-yň «ra»-synda (ND, 14b-4).

elig [(e)l(i)g gl] *elli, mukdar san*: Elig ýaşyma tataby budun kytaňda... (Bk, gd-7) — *Elli ýaşymda tataby halky kytaňdan ...Elig ýyl isig küçig birmis* (Kt, gd-8) — *(Türkmen halky) elli ýyllap işini (zähmetini), güýjünü* — *(tabgaçlara) berdi (bagyş etdi)*.

eligçe [(e)l(i)gçe AEgl] *elli çemesi, ellä golaý, ellä ýakyn*: Eligçe er tutdymyz (Tk, gb-42) — *Elli çemesi äri (adamy) tutduk (ýesir aldyk)*.

eligin [(e)l(i)g(i)n ngl] *eli bilen*: Anta ýana kirip türgis kagan buýruky az tutukyg eligin tutdy (Kt, gd-38) — *Şol wagt ýene (söweşe) girip, türgeş kaganynyň serdaryny (ýa-di kiçirak goşun başlygyny), az halkynyň tutugyny öz eli bilen tutdy*.

elik I [الك ، ايليك] *el, gol*: Aý tolan bolsa, eligin imlemes (MK, I, 78-6). Elik uzatty nemege (ZME, 736, 176-1). Eligi astyga getürdi any (ZME, 778, 175-2). Musa hyýal kyldy kim, elik Ýakutga uzatgaý (SB, 7a-29). <>**eligi açuk** – *eli açyk, sahy, jomart*: Eligi açuk är (ZME, 778, 175-2). <>**elik ur-** – **1)** *el urmak, almaga başlamak*: Elik urdy aňa (ZME, 548, 175-2). **2)**

tutmak, almak: Bilmes kim, elik sakgalga urmak ýaman turur (SB, 7a-27). <**oň elik** – *sag el*: Oň elik (MK, I, 69-11). Oň elik (ZME, 137, 111-2). <**elikge sal-** – *tutmak, ele salmak, ýesir etmek*: Zakhakny elikge salyb, nist kyldy (SB, 3b-22). <**elik tart-** – *el uzatmak, degmek*: Duşnatyr elik aňa tartyb, hyýal kyldy kim, lowata kylgaý (SB, 33a-22).

elik II [إليك، إلك] *elli, mukdar san*: Elik (IBM, 187-3). Ol nebi áýytdy kim ki, okusa innä änzälñä süresin awdaz ardynja bir gez, Taňry tagala wergeý aňa elik ýyllyk kylmyş sogaby: gündüz oruj dutmuş olgaý, gije namaz kylmyş olgaý (MAS, 36a-6). Ýüz elik gary öwji-rafgat aňa, / Ýene munça dagy rehmet aňa (Ab, 19a-11). Tahmynan elik ýyl bolub erdi (SB, 125a-21).

elik alty [إليك الـ] *elli alty, mukdar san*: Elik alty ýyl badyşahlyk kyldylar (SB, 11a-23).

eliklik [إلكلك] *ellik, ele geýilýän eşik*: Eliklik (MK, I, 135-14).

elik müň [إليك مينك] *elli müň, mukdar san*: Özi elik miň kişi birle derwezäge çabyb (SB, 124b-6).

eljugaz [الجوكر] *eljugaz*: Eljugazy kynaly gyzjagazlary çok iýmişem (GA, 233-9).

elkab [elka:b القاب] *lakamlar*: Henüz ol belad muluklaryny ol elkab birle okurlar (SB, 35a-5).

elkin I [إلكين] *elkin, ýeke, özbaşdak, aýry, gezegen, syýahatçy, ýolagçy*: Elkin (MK, I, 31-15).

elkin II [إلكن] *ýok, gaýyp*: Elkin (IBM, 151-6, 75-2).

elkyssa [القصة] *gysgasy, gysgaça, bir söz bilen áýdanyňda*: Elkyssa utdy gözleri bizi kymar ile (KB, 453-3). Elkyssa toy agaz kylyb... (SB, 127a-17). Burun elkyssa beg medhin áýdaýyn (Mn, 293b-5).

Elkyýama [Elkyýa:ma القيامه] *ýer-ýurt ady*: Azym kelisiýaýy bina kyldy kim, any Kumama diýrler we bagzy nasary any Elkyýama diýrler (SB, 27a-27).

elle- [ال] *ellemek, degmek*: Elledi (IBM, 115-4).

elli I [إلي] *elli, mukdar san*: Kyrk elli ýigit gara geýüb, gök saryndylar (GA, 299-11).

elli II [إلي] *öň, öň tarap*: Tün etegi balçyk olup elli ol, / Elli ol emma anyň elide lul (Ab, 8a-10).

elli-altmyş [إلي التمش] *elli-altmyş, çentakmyn san*: Elli-altmyş adam heläk eýledi (GA, 218-7).

elli biň [إلي بينك] *elli müň, mukdar san*: Elli biň är gördümse el wermedim (GA, 277-4).

ellik [إلك] S: **elli** Ellik ýarmak (MK, I, 127-9).

elli ýedi [إلي يدي] *elli ýedi, mukdar san*: Elli ýedi galanyň kildin alan (GA, 284-4).

elri [ألري] *geçi derisinden taýýarlanan sebet, gap*: Elri (MK, I, 114-8).

elsire- [(e)ls(i)r(e)m(i)s sMrsl] *iliňi ýitirmek, ilsirmek*: Ýeti yüz er bolup elsiremis kagansyramys buduny... ýaratmys (Kt, gd-13) — *Ýedi yüz är bolup, ilini ýitiren (ilsirän), kaganyňy ýitiren halky... (ýañadan) dikeldipdir*.

elşe- [ألش] *essinden gitmek, çaşyp ýykylymak*: Är ajyp elşedi (MK, I, 238-3).

elşey- [ألشاي] *ýañagyna şarpyk çalmak, ýarpa bölmek, ikä bölmek*: Elşeydi (Tuhf, 28a-13).

elt- [(e)lt tl الت، اليت، إلت] **1) eltmek, ýetirmek, alyp barmak**: Bilge Tonýukuka baňa áýdy bu süg elt tidi (Tk, dg-32) — *Akylly Tonýukuka – maňa áýtdy: –Bu goşuny elt (alyp bar)–diýdi*. Andan soňra okny anjaga degin eltgeý kim, goly töşünde ýetirgeý (Ýaý, 118b-9). Kaçan bardykda ol ýara, eltdim töhfeýi-jany (ND, 41a-18). Kömlegi Banyçiçege eltdiler (GA, 94-3). Kyrk beg gyzyna eltüň (GA, 52-3). Tebl we alamlaryňny öz ewlerige eltdiler (SB, 129a-1). Ol mallaryny alyb atasy gaşyga eltdi (SB, 125a-15). **2) eltmek, alyp gitmek**: Alar eltgen atlarny tamam geltürdiler (SB, 122b-5). Any bir sandukga salyb, tewäge ýükläb, özi birle eltür erdi (SB, 121b-15). Bir şagal tezerw tutub elter erdi (SB, 124b-30). <**güman elt-** – *güman etmek, pikir etmek, çaklamak*: Barça güman eltür erdiler kim, ol Ebrehe oğlanlarydan turur (SB, 35a-33). <**hasad elt-** – S: **reşk elt-** Özge gyzlar oňa reşk we hasad eltür erdiler (SB, 120b-23). Gardaşlary aňa hasad eltdiler (SB, 4a-14). <**iltija elt-** S: **penah elt-** Andan beni-şeybanga iltija eltdi kim, beni-bekr waýyldan

bir şugba turur (SB, 41a-10). <jan elt- – *jan bermek, aradan çykmak, ölmek*: Rüstem tahkyk bildi kim, ol zähim we jerahatlardan jan eltmegüsi turur (SB, 18a-32). <penah elt- – *penalanmak, pena gözlemek*: Goýmasunlar kim, bir kişi galgaga penah eltgeý (SB, 124b-5). Her birisige kim, penah eltür erdi, ol aña köbräk jefa we harlyk kylur erdi (SB, 4a-29). <reşk elt- – *göriplik etmek, görübilmezçilik etmek*: Ynaklar ol işden reşk eltib, badyşahga arz kyldylar (SB, 128b-19). Biz hem anyň ynaklygydn reşk eltür biz (SB, 128b-24). <ölüm habaryn elt- – *ölüm habaryn ýetirmek, aýtmak*: Ýalançy ogly Ýaltajyk menim ölüm habaryn eltmiş (GA, 52-3). <tarajga elt- – *talamak, oljalamak*: Ataşkedelerni harab kyldy we Derefşi Kāwiyanny tarajga eltdi (SB, 14b-6). Herne kim, Eýrandan tarajga eltib idiler, alyb, tasarruf kyldy (SB, 17b-12). <zyndanga elt- – *tussag etmek, zyndana salmak*: Ol sözni magkul tutub, Ýusubny zyndanga eltmekge ryza boldy (SB, 5a-6).

elteber [(e)ld(e)b(e)r rbt] *serkerde, serdar*: Uýgur elteber yüzçe erin ilgerü tezip bardy (Bk, gd-37) — *Uýgur serkerdesi yüzçe adamy bilen gündogara geçyp gitdi*.

elteberlig [(e)lt(e)b(e)rl(i)g glrbtl] *serkerdeli, serdary bolan*: Eki elteberlig budun (Bk, gd-38) — *Iki serdary bolan halk*.

Elteris [(E)lt(e)r(i)s srl] *adam ady (erkek), Göktürkmen döwletiniň hökümdarlarynyň biri, Bilge hanyň hem-de Kültegininiň kakasy*: Kapagan Elteris kagan eliňe kylyntym (Oý, çep-4) — *Men Kapagan (we) Ilteriş kaganyň iline (döwletine) wepaly terbiýelendim*.

elti [التي] *ayal, hanym*: Elti (IBM, 149-6).

eltirik [الترك] *owadan possun, owadan içmek*: Eltirik (IBM, 166-17).

Elüklü [الوكلو] *adam ady (erkek)*: Awjuna sygmaýan Elüklü ogly (GA, 221-5).

elwah [elwa:h الواح] «lowh» *sözüniň köplük sany, depderler, ýazgylar (Musa pygambere Alla tarapyn gelen ýazgylar)*: Musa alayhys-salam ol elwah kim, anda on keleme (bar) erdi... alyb murajygat kylur erdi (SB, 8b-16). Ýuşag ol tabytny kim, elwah anda erdi... özleri birle eltdi (SB, 10a-26).

elwan [elwa:n الوان] *dürli-dürli, dürli reňkler*: Çykub ol resminden gidermekdir bu elwany (ND, 37a-1). Bir-birine beňzemez bu kesreti-elwan nedir (ND, 7b-2).

elwan eýle- [الوان ايله] *dürli-dürli etmek*: Şöýle kim, gösterdi sungat, dürli elwan eýledi (ND, 39b-6).

elwidag [elwida:g الوداع] *hoş gal*: Çünki alnymda ýazylmyşdy elwidag (KB, 369-6).

em [أَمْ، ام] *em, derman*: Erkeç eti em bolur (MK, I, 87-16). Ki hastaýa em, derde şyfa oldy (KB, 333-9). Benem hasta, lebiňdür em (KB, 112-14). Em ile çäre olsa derdüme ki (SB, 321-8).

em- [أَمْ، ام، ايم، ام] **1) emmek**: Genj enesin emdi (MK, I, 148-9). Emdı (IBM, 109-12). Emdı (Tuhf, 17b-6). Ak süýdin emdigim kadunym, ene! (GA, 28-4). Terk edübän bilülerin emjek emer degilmidür (KB, 12-16). Üç gije-gündüz enesiniň sütini emmedi (SB, 120b-9). Ogly sütini emmek agaz kyldy (SB, 120b-13). Her hatun sütini aña berür erdiler, emmes erdi (SB, 7a-19). Ol hatun süt berdi erse, kabul kylyb emdi (SB, 7a-22). **2) sormak, ogşamak**: Diýdim lebüňi sorsam-u emsem olamy (KB, 582-2).

emçi [أَمْجِي] *tebip*: Emçi (MK, I, 41-12).

emdi [أَمْدِي] *indi*: Özlek öjün aldymu, emdi ýürek ýyrtylur (MK, I, 44-12).

Emed [أَمَد] *ýer-ýurt ady*: Ol jümleden biri Emed şäheri erdi (SB, 32a-17).

emekdar [emekda:r اَمَكْدَار] *hyzmatkär, işgär*: Gidir kalbyňdan inkäri, gapumda gel emekdar ol (ND, 18a-8).

emel [أَمَل] *arzuw, umyt, isleg*: Budur emelüm ki, lebini em diýe baňa (KB, 471-7). Maly fidýe eýledüm-u geçdüm emelden (KB, 38-11). Emelini barydan küteh eter (BD, 8b-3).

emen- [أَمَن] *emenmek, tamakin bolmak*: Ol ýaña derdüme dowa isteýübän emenmişem (KB, 311-4).

emes [أَمَس، ايمس] *däl, ýok*: Ogulny... hasym-larga tabşurmak maslahat emes (SB, 129a-26). Urşmak maslahat emes (SB, 124a-13).

emäkin [emä:kin اَمَاكِن] *mekanlar, yerler, mesgenler*: Jemyg emäkin we kasabalar kim,

arab badyýasyga muttasyly erdi, müstewli boldy (SB, 22b-7).

emgek I [أَمْكَكْ] *emgek, kynçylyk, azap*: Emgek eginde galmas (MK, I, 100-15). Ýerde bury almasdaky eşk, / Werziş eýläp genjelden emgek (Ab, 9a-3). <>**emgek kör-** [(e)mg(e)k körti ltrVk : kgM] *emgek çekmek, görgi görmek, jepa, jebir çekmek*: On ok budun emgek körti (Kt, gd-19) — *On ok halky görgi gördi*.

emgek II [إِمَكَكْ] *emedekleyän çaga*: Gadam urdy-ýu terki-mehd kyldy, / Goýup emgek, ýörürge jäht kyldy (Ab, 21a-4).

emgekle- [أَمْكَكْلَا] *emedeklemek*: Emgekleledi (Tuhf, 13b-13).

emgeklen- [أَمْكَكْلَنَ] *agyr, kyn görmek*: Ol bu işig emgeklendi (MK, I, 264-13).

emgeklü [إِمَكَكْلُو] *emgekli, keselli, dertli*: Emgeklü (IMB, 154-6).

emget- [(e)mg(e)tm(ä)ñ FMtgM أَمْكَتْ] *gynamak, horlamak, azara goýmak, ýadatmak*: Ýeme igidiň emgetmäň (Bk, dg-13) — *Ýene (gowuja) idediň (iýdiriň, içiriň), gynamaň, horlamaň*. Ol emgetti (MK, I, 222-7).

emik / imik I [أَمَكْ] *emjek, mäme, göwüs*: Emik (MK, I, 69-15).

emik / imik II [أَمَكْ] *maýyyl, yssy*: Emik gün (MK, I, 70-1).

emikdeş [أَمَكْدَشْ] *emekdeş, emşen, bir göwüsden süýt emenler*: Emikdeş (MK, I, 341-4).

emiklig [أَمَكْلِكْ] *süýt emdiryän*: Emiklig eşler (MK, I, 135-15). Emiklig uragut küsegüçi bolur (MK, I, 135-16).

emin [emi:n إِمِين] *ynamly, ynamdar adam*: Dahy bir kethuda, jan-a, emin etmiş, sürer hökmin (ND, 34a-4). Fark eýlemedüm, dahy emnden emini (KB, 117-14). Emin we ynsaflyk ummallar anda ýiberib, zalymlarny magzul kyldy (SB, 34a-20).

Emin Gülje [إِمِين كُوْجَه] *adam ady (erkek)*: Gury han Emin Gülje gyzyyny aňa alyb toýlar kyldy (SB, 128a-13). Emin Gülje umara mukadamlarydan erdi (SB, 128a-14).

emin ol- [أَمِينُ أَوْلُ] *halas bolmak, howpsuz bolmak, goramak*: Gögsünden yrak çekesen,

ol emjek çapmakdan emin olur, senden gider (Ýaý, 133a-8).

emir [emi:r إِمِير] *emir, häkim*: Any özlerige emir we şah kyldylar (SB, 129b-15). Bir emir bar turur ýazyr kowmydan, ady Alan (SB, 126a-27). <>**emiri-agzam** – *beyik emir, uly emir, baş emir*: Leşkerbaşy emiri-agzam Şymyr atlykny Türküstanga ýiberdi (SB, 10b-27). <>**emiril-möminin** – *imanlylaryň emiri, möminleriň patyşasy*: Emiril-möminin Osmanrazy Allahu anhu (SB, 1b-3). Emiril-möminin Omar bin Hattabrazy Allahu anhu (SB, 2b-2). <>**emiril-umara** – *emirleriň emiri, baş emir, beyik emir*: Badyşahlykga göterdiler Şähriborazdan geňeşsiz kim, emiril-umara erdi (SB, 41b-26).

emir [إِمِير] *gyraw, ümür*: Emir (MK, I, 55-3).

emirahur [emi:ra:hur إِمِيرَاخُور] *seyis, teblehananyň baş emiri*: Seni emirahur eýleýeýin (GA, 51-2). Garajyk çobany emirahur eýledi (GA, 65-6).

emirahurbaşy [emi:ra:hurbaşı إِمِيرَاخُورْبَاشِي] *baş seyis*: Emirahurbaşy garşulady (GA, 70-9).

Emiran [Emi:ra:n إِمِيرَان] *adam ady (erkek)*: Ady Emiran Kähin (SB, 129b-2).

emirze [emi:r:ze إِمِيرَزَه] *emirsypat, emire meňzeş*: Bir emirze ýigit oturar (GA, 71-3).

emiş- [إِمِشْ] *ogşaşmak, soruşmak*: Bir ýasdykda baş goýub emişdigim (GA, 167-8).

emit- [إِمِيتْ] *egilmek, бүкүлмек*: Emitdi (IBM, 115-5).

emjek [أَمْجَكْ ، إِمْجَاكْ ، إِمْجَاكْ] *emjek, mäme, göwüs*: Hatunnyň emjegi sütlük boldy (ZME, 148, 154-2). Är emjegi (ZME, 143, 163-1). Emjek (IBM, 141-14). Emjek (Tuhf, 10b-11). Beýrek gyzyň emjeginden tutdy (GA, 79-12). Ne jefadur bu emjegin emere (KB, 62-12). Emma ol darak kim, emjegi çapmak durur (Ýaý, 133a-3). Terk edübän bilüleriň emjek emer degilmidir (KB, 12-16). <>**emjek öti** – *mämäniň deşigi*: Emjek öti (IBM, 141-16).

emle- [أَمْلَا] *em etmek, kesel bejermek*: Men any emledim (MK, I, 241-11).

emlegçi [أَمْلَاغْچِي] *tebip, näsagy bejeryän adam*: Emlegçi (IBM, 157-10).

emlel- [أَمَلَلْ] *em bolmak, bejerilmek:* Awlalur özüm anyň tüzünge, / Emlelür gözüm anyň tozunga (MK, I, 248-14).

emlen- [أَمَلَنْ] *özüňe dări-derman edinmek, özüňi bejermek:* Är emlendi (MK, I, 218-13).

emleş- [أَمَلَشْ] *birek-birege dări-derman edişmek:* Balyglar emleşdiler (MK, I, 205-8).

emlāk [emlāk:k أَمْلَاك] *mülk, emlāk, baýlyk:* Emlāk we esbablaryny tamam alyb (SB, 41b-10). Algan emlāk we esbabymny ýandura bergeý (SB, 41b-11).

emma [emma: أَمَّا، أَمَّا] *emma, ýöne:* Emma sormak aýyb olmasun (GA, 77-4). Hasab et bil-mek istärsen, görünmez kimseýe emma (ND, 2b-12). Emma... iki-üç ganat öýi bar erdi (SB, 129b-7). Emma iki at ogurlab eltib tururlar (SB, 122b-4). Emma bilgil, Taňry tagala gazylyk niýeti üzre at beslemegi we ok atmagy parz kyldy (Ýaý, 101a-4).

emn [amn: أَمِنْ] *asuda, aman, rahat, asudalyk, howpsyzlyk:* Ýollaryny buýurdy kim, emn saklagaýlar (SB, 34a-19). Ýüzlenip emn-u feragat gussa-ýu gam boldy rafyg (BD, 4b-11).

emr [amr: أَمْر] *emr, buýruk, höküm:* Allah emri-le ol öldi (GA, 155-10). Seniň emriň birle men tahtga olturgaý men (SB, 127b-15). Ýakub enesi emri birle der sagat baryb, bir koý öltürüb (SB, 3b-9). <**emr we nehi** – S: **emri-magruf we nehi münker** Iman geltürüb, emr we nehini kabul kylgyl (SB, 120b-11). <**emri-magruf we nehi münker** – şerigatda berjaý edilmeli we gadagan edilen zatlar, dürslüğe ündeme we ýamanlykdan saklama: Seniň şerigatynda emri-magruf we nehi münker wajyb we lazym turur (SB, 9b-30). Ol beni-ysraýylly emri-magruf we nehi münkerge targyb kylur erdi (SB, 15b-23).

emraz [emra:z أَمْرَاض] *keseller, hassalyklar* <**müzmin emraz** – ötüşen keseller: Müzmin emrazlar (SB, 24b-9).

emr bol- [أَمْرٌ بُول] *höküm edilmek, buýruk berilmek:* Emr boldy kim... (SB, 7b-22). Emr boldy kim, otuz gün roza tutgaýlar (SB, 8b-10).

Emren [amran: أَمْرَان] *adam ady (erkek):* Begil ogly Emreniň olsun (GA, 253-6).

emr eýle- [أَمْرٌ عَيْلَه] *buýruk etmek:* Al ganatlu – Ezraýyla emr eýledi (GA, 162-12).

emr kyl- [أَمْرٌ كَيْل] *emr etmek, buýruk bermek, buýurmak:* Ragyýýatlaryny şyfkatlar kylyb, hudaýparastlykga emr kyldy (SB, 3b-24). Allatagala bir ferishtäni emr kyldy (SB, 4b-7).

emriş- [أَمْرِيْشْ] *gijeşmek, sürtüşmek:* Etim barça emrişti (MK, I, 201-9).

emrit- [أَمْرِيْتُ] *gijetmek:* Meniň iýnim emritti (MK, I, 220-13).

emruz [emru:z أَمْرُوزُ] *bu gün, şu gün:* Nola emruz olur ise, bize ol wadaýy-ferda (KB, 342-4).

emse- [أَمْسَا] *emmek islemek:* Genç enesin emsedi (MK, I, 234-3).

em-sem [أَم سَم ، أَم سَم] *dări-derman:* Em-sem (MK, III, 117-11). Bu derdime benim ajab em-sem olamy? (KB, 582-2). Ben lebleriňi januma em-sem görerem (KB, 584-14).

em-sem kyl- [أَم سَم كَيْل] *em etmek, dări-derman bermek, emlemek:* Emsem diýü waram lebüne... ýüregüme em-sem kylasyn sen (KB, 135-7).

emüz- [أَمْرُ] S: **emdir-** Uragut oglunga süt emüzdi (MK, I, 157-11).

emwaj [emwa:j أَمْوَاج] *möwç, gom, tolkun:* Derýaýy-muhabbetde kaçan ki, gopa emwaj (KB, 475-16).

emwal [emwa:l أَمْوَال] *mal, haryt, baýlyk:* Ol emwal we hazaýnny tamam saňa bergeý (SB, 127a-21). Emwallaryny alyb, hazanaga ýibergeýler (SB, 125b-5). Bir tamga mugaýyan kyldy kim, emwallaryga basgaýlar (SB, 125b-17).

emwät [emwä:t أَمْوَات] *ölüler, meýitler, jesetler* <**yhýaýy-emwät** – ölüleri direltmek: Mugjyzalar kim, andan zahyr bolur erdi, mesel yhýaýy-emwät (SB, 24b-8).

emzir- [أَمْزِير] S: **emdir-** Ak süýdümi emzir-digim, ogul! (GA, 165-3). Ag süýdin toýa emzirse ene görkli (GA, 6-13).

emzirçi [أَمْزِرْجِي] *eneke:* Emzirçi (Tuhf, 32b-5).

emzürçi [أَمْزُرْجِي] S: **emzirçi** Emzürçi (Tuhf, 32b-5).

en [أَنْ] *bir zadyň ini*: En (Tuhf, 25a-4).

enaniýet [ena:niýet اِنَانِيَّت] *ulumsylyk*: Gelmez ar eder ilden, enaniýet edub ahyr (ND, 28a-10). Kyýasy-nefsi dep eýle, enaniýetden el çekgil (ND, 38b-17).

enaýat [ena:ýat اِعْنَايَت] *kömek, goldaw, alada*: Allanyň enaýaty, erenleriň hümmeti oldy (GA, 86-3). Enaýatuňy ilähi guluňdan aýyрма (KB, 362-1). Alarga köb enaýat we şyfkatlar kylyb (SB, 12b-7). Sizge enaýat we hemaýat kylur erdiler (SB, 127b-27).

enaýat eýle- [ena:ýat eýle- اِعْنَايَت اَيْلَه] *goldaw eýlemek, kömek etmek*: Haktagala enaýat eýlese, üç janawary öldürersem... (GA, 177-11).

enaýat kyl- [ena:ýat kyl- اِعْنَايَت قِيل] *kömek etmek, goldaw bermek*: Ýene bir nime enaýat kylyb, alarga bergen bir ton erdi kim, hergiz ýyrtylmaz erdi (SB, 9a-24).

Enbar [Enba:r اِنْبَار] *ýer-ýurt ady*: Kufe ýawugyda Nejef, şähri Enbar... (SB, 16b-3). Ol jemagat kim, Hyrada erdiler, Enbarga geldiler (SB, 16b-4).

enbaza [enba:za اِنْبَاذَه] *şärikli, ortalık*: Ýük düşer bu işde, şol enbazamy? (KB, 438-8).

enbiýa [enbi:ýa اِنْبِيَا] *pygamberler*: Muhammet enbiýaga şah boldy (Mn, 291a-8). Özge enbiýalar we badyşahlar kim, her biriniň ähdide erdiler .... mezkur bola turur (SB, 10b-14).

ençe [اِنْجَه] *ençe, ençeme, birnäçe*: Neçe etdim bu arada, edegör ençe hyýal (ND, 19a-1). Uzyn gijeler ençe köňül ýandy saçyň içün (KB, 533-12).

endahte [enda:hte اِنْدَاخْتَه] *atylan, zyňlan, taşlanan, oklanan*: Gamzaňuň biň ohy war endahte (KB, 136-11).

endam [enda:m اِنْدَام , اَنْدَام] *endam, ten*: Boýnuňy boş tutgaý sen we dahy endamlaryňy boş tutgaý sen (Ýaý, 140a-7). Mejruh kylgan endamy ýahşy bolur erdi (SB, 128a-28). Yshak elik anyň endamyga gol sürtüb tiýdi kim: – Gyýs endamyga ogşay turur (SB, 3b-10).

endaza [enda:za اِنْدَاذَه] *ölçeg, çäk*: Iş kim, endazadan ötdi (SB, 30b-28).

endek I [اِنْدَك] *az, azajyk, sähelçe, az-kem, ujypsyz*: Emma endek aryza manyg bola turur (SB, 128b-28). Endek fursat kim, aradan ötdi (SB, 2a-2). Endek fursat birle bu dagy adat bolub, roza tutmakga döndi (SB, 2 a-4).

endek II [اِنْدَكْ] *uçek, üst, ýokary, depe*: Endek (MK, I, 97-1).

ender [اِنْدَر] *içinde*: Pena ender pena oldy, giderdi gaýry daraty (ND, 32b-7). Ki düşmişdür ýene ender anadyl (KB, 438-1). Ýüzüň özini gösdereli ender aýna (KB, 460-9).

enderz [اِنْدَرْز] *şol wagtdan*: We enderz ýermalyny alarnyň ulufasyga mugaýýan kyldy (SB, 125b-4).

endik [اِنْدِك , اِنْدِكْ] *samsyk, yeňilkele*: Endik üme ewlikni agyrlar (MK, I, 97-6). Endik (IBM, 188-3).

endişe [اِنْدِيْشَه] *pikir, alada, oý-hyýal*: Hysrow Perwiz arasyda ... muhalyfet salgaý kim, ol endişesi mähkäm bolgaý (SB, 38a-9). Hysrow ol endişeden ägäh boldy (SB, 38a-29).

endişe kyl- [اِنْدِيْشَه قِيل] *pikir etmek, alada etmek*: Aly han endişe kyldy (SB, 129a-22). Bu ýolda sabyr ýok, endişe kysam (Mn, 305a-1). Oguz endişe kyldy (SB, 121b-21).

endişemend bol- [اِنْدِيْشَه مِنْد بُول] *alada batmak, alada etmek, howp etmek*: Andan azym endişemend bolub, tuwg birle mal kabul kylyb (SB, 123a-33).

enduh [endu:h اِنْدُوْه] *gam, gussa, gaýgy-gam*: Anyň gam we enduhy artyb, oglanlaryga aýtdy (SB, 5b-30).

enduhgin [endu:hgi:n اِنْدُوْهْكِين] *gamgyn, gam-gussaly*: Dawud anyň ölümünü işitdi erse, enduhgin boldy (SB, 12b-32).

ene [اِنِه , اِنَا , اِنَا] *ene (eje)*: Ene (MK, I, 86-4). Enemge tawar berdim (MK, III, 159-5). Ene (IBM, 143-15). Enesi-le söhbet eýledi (GA, 20-5). Saňa hyzmat kylgaý we enem ýerige bolgaý (SB, 128a-12). Kaýsy hatun...eneň ýerini tutgusy turur (SB, 128a-12). Üç gije gündüz enesiniň sütünü emmedi (SB, 120b-9). <>**ene atasy – ejesiniň kakasy, babasy**: Ene atasy (IBM, 144-2). <>**ene garyndaş – dayza**: Ene garyndaş (IBM, 144-2).

eneç [أَنْج] *özünü öýüň, ilin biki, enesi ýaly alyp barýan körpe gyzjagazlara söýgülik bilen aýdylyan söz*: Eneç (MK, I, 53-7).

eneke [أَنْكَة] *eneke*: Enekesiniň hatyry üçün alarga hemaýat kylur (SB, 7a-33)

enele- [أَنْلَا] *öz enesi saýmak*: Ol any eneledi (MK, I, 260-14).

Enel-Hak [أَنْلَا حَق] *men Hudaýdyryn*: Gulagyn bursaň, eý zahyd, «Enel hak» çagyrrar tanbur (ND, 9b-6). Odur kim, etmedi ahyr «Enel hak» syryny pynhan (ND, 20b-12).

eneş [أَنْاش] *yokary galma, çykma*: Eneş (Tuhf, 22a-1).

enfas [enfa:s أَنْفَاس] *dem, nepes, dem alma*: Başed ki, janyma ere enfasy (KB, 479-11). Mesih enfaslyk Ýusup lyka sen (Mn, 294a-1).

enfus [enfu:s أَنْفُوس] *ruh, jan*: Jümleden bu enfus içre çaryýary Mustafa (ND, 14a-2). Mag-naýy afaky enfus ylmy wahdat minledun (ND, 8a-12).

engam [enga:m أَنْعَام] *sowgat, serpaý, peşgeş, sylag-hormat*: Eger garyndaşymyz bolsa idi, mundak engam we ekram kylmas erdi (SB, 5b-10). Ýusuf alarga köb engam we ekram kyldy (SB, 5b-22).

engam kyl- [enga:m kyl- أَنْعَام قِيل] *serpaý ýapmak, sowgat bermek, peşgeş etmek*: Alarga engamlar kyldy (SB, 122a-12). Bulur isen zer-u maly, jemalyna kyl engam (KB, 358-5).

enger [أَنْكَر] *labyr*: Enger (IBM, 161-4).

engiz [engi:z أَنْكِر] *tolgundyryjy*: Ne bela fitne meniň janyma engiz ete sen (BD, 35a-4).

—<**tarab engiz** — şatlandyryjy, joşduryjy: Mutryb, ýene düz nagmaýy-udy tarab engiz (KB, 4-10).

engübin [engübi:n أَنْكِبِين] *ary baly*: Wefat bolgandan soň, any engübinge salyb, tabutny Isgenderiýäge enesi alyga eltdiler (SB, 19b-31). Gaşyda çyn gözide kin-u engübin lebide (BD, 18b-11).

enik [أَنْك] S: **enük** Aslan enigi ýene aslandyr (GA, 242-4). Ala köpek enigine kendüzin taladarmy? (GA, 184-5).

enikle- [أَنْيَكَلَا] *ýamanlamak, üstünden şikaýat etmek*: Enikledi any (ZME, 699, 161-1).

enis [eni:s أَنْيس] *höwür, söýgüli, ýoldaş, dost*: Biri mömin, biri kafyr enisiňdir seniň, jan-a! (ND, 34a-6). Derd-u gamny maňa enis ettiň (BD, 49b-4).

Enis [أَنْيس] *adam ady (erkek)*: Seni filbanlaryň mihteri alyga elteý kim, Enis atlyk dostum turur (SB, 35b-22). Filhal Enisni çarlab, Abdylmuttalybny aňa sefaryş kyldy (SB, 35b-23).

enjam [enja:m أَنْجَام] *işiň, hereketiň netijesi, soňy*: Enjamyny bileý idi agazyn eşiden (KB, 442-14). Kitabat başladym enjama ýetgeý (Mn, 293b-2).

enjüm [أَنْجُم] *ýyldyz*: Oldy ýüzünden münawwer aý-u gün, enjüm tamam (ND, 22b-4). Ýaruk gündüz, garangu gijede enjüm kibi bolgaý (BD, 27b-5). <**eshaby-enjüm** — älemşynaslar, münejjimler: Ne ýerde ki, eshaby-enjüm kibi jemgyýet kyla (KB, 409-4).

enmar [enma:r أَنْمَار] *tire-taýpa ady*: Asly kabaýyly-rabyga we muzar we eýad we enmar andan turur (SB, 16b-6).

ensab [ensa:b أَنْسَاب] *asyl, gelip çykyş*: Emma... ensablary hakykat ýüziden maglum emes (SB, 121a-16).

ensar [ensa:r أَنْصَار] *tire-taýpa ady*: Amyryň lakaby Mezikiýa erdi, ensar kabaýylydan (SB, 23b-3).

ensar bol- [ensa:r bol- أَنْصَار بُول] *ýardamçy bolmak, kömek bermek*: Iki kabyla us we hazraj olar tururlar kim, pygamber sallallahy alaýhy wesellem zamanyda ensar boldylar (SB, 33a-5).

ensi ant- [أَنْسِي أَنْت] *essi aýylmak, aňy gitmek, eňki geçmek*: Dädäniň ensi antdy (GA, 84-7).

enüç [أَنْج] *göze inen perde*: Enüç (MK, I, 53-9).

enük [أَنْك] *et iýýän her bir haywanyň çagasy, güjük, arslan çagasy*: Enük (MK, I, 70-3). Enük (Tuhf, 11b-6). Awzaý gurd enügi erkeginde bir köküm war (GA, 280-11).

enükle- [أَنْكَلَا] *çagalamak, güjüklemek*: Arslan enükledi (MK, I, 258-14). It enükledi (MK, I, 258-13).

enwag [enwa:g انواع] *dürli, dürli görnüšli:*

Ewini enwag zynatlar birle araste kyldy (SB, 4b-31). Any enwag belalarga mübtela kylgaý (SB, 6a-19). Çagz we enwag haşarat tagam we gazanlaryga tüşe başlady (SB, 8a-19).

enwar [enwa:r انوار] *güller, läleler:* Fasly-bahar erdi, güller açylyb, besatyn enwag ezhar we enwar birle araste bolub erdi (SB, 30a-25).

enwer [انور] *has nurly, has ýagty:* Gider fil-jümle warlyklar anyň galmyýa enweri (ND, 37b-3). Şemgi görmez gözleri, enweri bilmez, kandadyr (ND, 9a-10).

eň I [اينك] *ýaňak:* Sözüm açyban bostan dek lekin, / Kylyp lutf eňegimge saldy eňin (Ab, 22a-14).

eň II [(e)ň F] *güýçlendiriji ownuk bölek, iň:* Eň ilki Togubalykda söňüşdim (Bk, gd-30) — *Iň ilki Togubalykda söweşdim.* Eň ilki Tadykyn Çuryň boz atyg binip tegdi (Kt, gd-32) — *Iň ilki (gezek) Tadykyn Çuruň boz (ak) atyna münüp hüjüm etdi.*

eňdi- [انكدي] *soramak, idemek:* Hylwatda aňa nowha-la imiş, / Eňdip enesi keminde ermiş (Ab, 9a-7).

eňek [انكك] **1)** *eňek:* Könlümi salmagyl çuhuryňa eňegin (KB, 308-8). **2)** *añ, agzyň iki tarapyndaky azy dişleriň gutarýan ýeri:* Eňek (MK, I, 121-5). **3)** *ayallaryň baş örtgülerini baglaýan ýüpi, eňek bag, sakak:* Eňek (MK, I, 121-6).

eňil- [انكل] *egilmek:* Eňilürem deraý içün, taňa degun hemçün jeres (KB, 171).

eňir- [انكر] *öwürmek, yzyňa gaýtarmak:* Eňirmek (Ab, 9a-15).

eňiz [انكر] *saman, çöp:* Eňiz (MK, I, 87-1).

eňlik [انكلك] **1)** *al reňk, gülgüne, al-gyrmyzy:* Eňlik (IBM, 162-11). **2)** *ýüze çalyňan gyzyly boýag, reňk:* Eňlik (MK, I, 105-7).

eňre- [انكره] **1)** *eňremek, ahy-nala etmek, pygan çekmek:* Jepadan eňremez bu ýolda uşşak (Mn, 309a-2). **2)** *arlamak, nagra çekmek:* Arslan kibi eňredi (GA, 147-13).

eňreş- [انكرش] *eňreşmek:* Oglan eňreşdi (MK, I, 243-3).

eňse [انكسه] **1)** *ýeňse:* Gara bygyn ýedi ýerde eňsesinde dügen (GA, 150-1). **2)** *arka tarap:* Alty jellad eňsesine geldi (GA, 186-3).

Eňse goja [انكسه قوجه] *adam ady (erkek):* Meniň garymym Eňse goja ogly Okçy olsun (GA, 302-2).

eňsele- [اٲنك سلا] *ýüzüne urmak, seňseletmek:* Eňseledi (Tuhf, 22b-11).

eňşeş- [انكشش] *eňşemek, aglamak, nalamak:* Gyzyň-gelnim eňşeşmeden, ...Gazan maňa ýetüşsün (GA, 299-4).

epçi [اٲچي] *ayal:* Epçi (Tuhf, 32b-6). Epçi (IBM, 138-8).

epsem [اٲسم] *ümsüm:* Yşky-Bagdadynda oldy gözi aýýar, epsem ol (KB, 398-6). Goýmady bu köňlümüň ilinde deýar, epsem ol (KB, 398-6).

epsem ol- [اٲسم اول] *ümsüm bolmak:* Bekle bu ykrary sen, kylur-sa inkär epsem ol (KB, 398-8). Zülfi kyldy bady-subhy şimdi attar, epsem ol (KB, 398-9).

er I [(e)r r (e)ri lr] *är, kişi, adam, batyr:* Maryma ýüz er turug birtim (Sý, 7) — *Halypama ýüz är (adam) (we) oturymly (ýer) berdim.* Çölgi az eri bultum (Tk, gd-23) — *Çölly azlardan bir äri (adamy) tapdym.*

er II [ار] *eger:* Ol peri ru nagehan er çyksa öýden ýasanyb (BD, 23b-2).

er- I [(e)rm(i)s sMr, (e)rti ltr, (e)rt(i)m(i)z ZMtr] **1)** *ýetişmek, baryp ýetmek:*

Buganyň ardyndan erdi (GA, 240-10). Däde Gorkudyň ardyndan däli Garçar erdi (GA, 84-7). Kim ere mülki-bakaýa, gide andan bu jefa (ND, 2b-7). Kim ere menziline (ND, 13b-12). Gel bäre merdi-jahan ol, eý peri, bir käne er (ND, 12a-14). Işi duşwar olur Nagş, kaçan ol dem ere ferda (ND, 3a-16). **2)** *kem işlik, ermek:* Üze Teňri ter ermis (Oý, çep-3) — *Beyik Taňry diýdi (aýtdy).* Ýagymyz tegire uçuk teg erti biz şeg ertimiz (Tk, go-8) — *(Biziň) ýagymyz degre-daşymyzda ýyrtyjy guşlar ýalydy, biz maslyk ýalydyk.* Usyn buntatu ýurtda ýatu kalur erti (Tk, gd-19) — *(Olar) Usun Buntatu diýen ýerde ýaşamak üçin galdylar.* Anyň bir hatuny bar erdi (SB, 128a-6). Felekde erdi buharum ýene duhana daryg (KB, 422-2). Bir aždaha dag ortasyda bar erdi (SB, 128a-25). Togrul gaşyga barur erdi (SB, 129b-27). Bir

kiçik gardaşy bar erdi (SB, 129b-33). <>**meded ersün** – «*meded bersin*», «*goldaw bersin*» *diýen alkyş, dileg*: Ýuja Taňry dost oluban meded ersün (GA, 7-5).

er- II [أر] *eremek*: Erdi (Tuhf, 16b-3).

era [era: ارا] *arasynda, içinde*: Çeçek çymgan era bolmaz tikensiz (Mn, 298b-3). Yüzünden gizlenipdir huld era hüýr (Mn, 301a-9). Salah we salahyýet tamam halk era kylur erdi (SB, 6a-17). Halk era ygtybary azrak erdi (SB, 12a-9).

eradet [era:det اراءت] *dileg, isleg-arzuw*: Eradetün war ise, uş jiger kebab edersen (KB, 157-9). Benüm eradetim oldur ki (KB, 471-2).

erbab [erba:b ارباب] *eýe, hojalyýn* <>**erbaby-ahbar** – *habarçylar, rowaýatçylar, taryhçylar*: Erbaby-ahbar... ulamaýy kibär ittifak kylyb tururlar (SB, 1b-3).

erbagyýn [aribeyn] *kyrk çiltlenleriň, derwişleriň hüjra girip, kyrk gün oturmagy*: Erbagyýn içre aña beýle yhsan eýledi (ND, 39b-7).

Erbat [Erba:t ارباط] *adam ady (erkek)*: Nejaşy-Hebeşe badyşahy iki mihter Erbat we Ebrehe atlykny, ýetmiş miň kişi birle ýiberdi (SB, 35a-10). Erse Erbat we Ebrehe arasyda muhalyfat tüşüb... (SB, 35a-12).

Erbil I [Erbi:l اربيل] *şäher ady*: Ol welaýatlar halaýygy Erbil we Mosul we Bagdaddan barça garşu gelib... (SB, 122b-12).

Erbil II [arbil] *adam ady (erkek)*: Ysma-gylnyň on iki oglynyň atlary bu turur: Nabyt, Kydar, Erbil... (SB, 3a-27).

erçe [أرچه] *eger, eger-de*: Ud erçe ýandy oda, weli perde suz durur (KB, 190-12).

erde [(e)rde Adr] *edermenlik, batyrlyk, dogumlylyk, gaýratlylyk*: Oglanym erde mary-mynça bol (Sý-9) — *Oglum, edermenlikde (gaýratlylykda) (meniň) ussadymça bol!*

Erdebil [Erdebi:l اردبيل] *ýer-ýurt ady*: Anyň asly Azerbaýjandan erdi, Erdebil şäheriden (SB, 17a-23). Erdebil şäherini ol ýasady (SB, 20a-31)

erdem [أردم] *edep, terbiýe*: Erdem başy til (MK, I, 98-2). Algyl ögüt menden, ogul, erdem tile (MK, I, 52-4). <>**erdem eýesi** – *sungat eýesi, hünärli*: Erdem eýesi (Tuhf 22a-7)

erdemli [اردملي] *dogumly, edermen, terbiýeli, sowatly*: Taht wergül, erdemlidir (GA, 17-3). Çal garaguş erdemli (GA, 61-8).

erdemlig [اردم ليك] S: **erdemli** Erdemlig (IBM, 153-16).

erdemsiz [اردمسز] *nadan, sowatsyz*: Erdemsiz (IBM, 153-16).

Erdeşir [Erdeşi:r اردشير] *adam ady (erkek)*: Any Erdeşir diýerler (SB, 11a-20). Andan soň Erdeşir atlyk badyşah boldy (SB, 17a-1).

Erdeşir Bābekan [Erdeşi:r Bābeka اردشير بابكان] *adam ady (erkek)*: Mukaddamlary Erdeşir Bābeka erdi, Sasan nesliden erdi (SB, 18a-13). Bu wesýetni saklar erdiler, Erdeşir Bābeka zamanygaça (SB, 18b-21)

erdini [أردني] *gymmatbaha zat, ýeke-täk dür*: Erdini (MK, I, 126-7).

erdüm [اردم] *dür, merjen*: Erdüm (IBM, 180-16).

erek [ارك] *dört ýaşly goýun, maň*: Oguz öz ewige tüşüb miň erek koý we tokuz ýüz gysrak buýurdy (SB, 125a-23).

Erem [ايرم , ارم] *Şeddat tarapyndan jennete meňzedilip ýetişdirilen bag. Bu bag jennet, behişt manysynda hem ulanylýar* <>**bagy-Erem** – *Erem bagy*: Miweýi bagy-Eremden, bu durar zowky zi-hal (ND, 18b-12). Husny jemaluňa şah-a bagy-Erem diýrem (KB, 342-10). <>**atyýýaýy-Erem** – *behişt sowgady*: Tytus magnysy atyýýaýy-Erem turur (SB, 27b-5).

Erem bin Sam [ارم بن سام] *adam ady (erkek)*: Anyň nesebi Erem bin Samga tartar (SB, 2a-20)

eren I [(e)r(e)n nr ارن , ايران] «är» *sözüniň köplük sany, adamlar, ärler, batyr ýigitler*: Alp eren balbal kysdy (Oý, çep-3) — *Ol olaryň edermen ýigitlerine balbal (heykel) oturtdy. Maňa Lisün Taý Seňün başadu biş ýüz eren kelti* (Bk, II go-11) — *Maňa Lisün Taý Seňüniň ýolbaşçylygynda baş ýüz är (adam) geldi (goşuldy)*. Oguz ara ýeti eren ýagy bolmys (Oý, çep-5) — *Oguzlaryň arasyndan ýedi kişi (bize) ýagy boldy*. Eren alpy okuştylar, / Gyňyr gözüň bakyştylar (MK, I, 160-1). Erenler ewreni Garajyk çopan (GA, 41-8). Gazy erenler başyna ne geldügin söýledi

(GA, 121-13). Gelenler bildi kim, bunlar oguz erenlerindendir (GA, 273-4). Bir jemg erenler biz (SB, 4a-27).

eren II [أَرَنْ] *erenler, weliler*: Erenlerin hümmeti oldy (GA, 86-3). Jem olub, erenler guruldy saýwan (ND, 13a-5). Erenlerüň her işi äranadur (KB, 597-3).

erentüz [أَرَنْ تُوْز] *mizan ýyldyzy*: Erentüz (MK, I, 72-17).

ereñeýü [أَرَنْكِيُو] *kelte boýly, girdenek adam*: Ereñeýü (MK, I, 121-16).

ereñkeýü [أَرَنْكِيُو] *alty barmakly adam*:

— Ereñkeýü (MK, I, 121-15).

eret- [أَرَيْت] *eretmek*: Eretdi (IBM, 102-16).

ereýne [أَرَايْنَا] *hawa, tassyklaýjy söz*: Ereýne (Tuhf, 36b-10).

erämine [erä:mine أَرَامِنَه] *ermenler, ermeniler*: Anyň ruzgäride erämine ýunan mulukynyň etagatydan çykyb, özlerige alahedde badyşahlyk tagýyn kyldylar (SB, 21b-1). Alardan soň erämene dagy ol dinge girdiler (SB, 27a-30).

ergek [أَرْغَق] *gañrak, gañyrçak, ilgençek*: Dowzahlyklarynyň ergegi (ZME, 189, 147-1).

ergen I [أَرْكَان] *ýetişen erkek, erkek düýe*: Ergen (IBM, 172-7).

ergür- I [أَرْكُور] *eretmek*: Ol ýag ergürdi (MK, I, 194-11).

ergür- II [أَرْكُور] *ýetişdirmek, gowuşdyrmak*: Myrad-la maksuda ergürem diýrdim (GA, 140-3).

erig I [(e)rig glr] *düşelge, duralga*: Bu erig erser amtyka erig ýerte erser ança erig ýerte bengü taş tokytdym bitidim (Kt, go-13) — *Bu düşelge bar bolsa, şindem (ol) düşelge öňki ýerinde duran bolsa, hut şol düşelgede ebedilik daşy (ýadygärligi) dikdirdim, (oňa hat) yazdyrdym*.

erig II [أَرِك] *erän, ergin*: Erig neň (MK, I, 67-3).

erig III [أَرِك] *hyrsyz, rehimsiz, yzgytsyz*: Erig (IBM, 154-9).

erik I [أَرِك] S: **erük** Erik (Tuhf, 7b-11).

erik II [أَرِك] *dogumly, ugurtapyjy, işbaşarjaň*: Erik erini ýaglyg, ermegü başy ganlyg (MK, I, 67-11).

erikli [(e)r(i)kli llkr] **1)** *erkli, güýçli, kuwwatly*: Ança olurur erikli oguzdan körüg kelti (Tk, go-8) — *Şeýle ýaşayarkak, güýçli oguzlardan habarçy geldi*. Kiçe ýaruk batyr erikli süňüsdim (MÇ, gd-1) — *Gije, güneş batyp (ýaşyp) baryarka, güýçli söweşdim (söweşdik)*. **2)** *erkin, özbaşdak*: Karluk budun buňsyz erür barur erikli ýagy boldy (Bk, gd-29) — *Garlyk halky aladasyz, erkin göçüp-gonup ýörüşüne (bize) ýagy boldy*.

erin- I [أَرِنْ ، أَرِنْ] *erinmek, irinmek, ýaltanmak*: Är işge erindi (MK, I, 175-1).

erin- II [أَرِنْ] *şikayət etmek*: Erindi (IBM, 148-10). Erinmeden ben alary ýekän-ýekän sewerem (KB, 320-11).

erin- III [أَرِنْ] *eremek, çözülmek*: Gyşda-ýazda gary-buzy erinmeýen (GA, 26-5).

erin [أَرِنْ ، أَرِنْ ، أَرِنْ] *erin, dodak, agyz, agzyň töwerekleri*: Erin (MK, I, 73-6). Şeker erniň kaçan söz kylsa agaz (Mn, 303b-8). Şeker erniň nabaty Hyzra ohşar (Mn, 296b-2). Kamug ýakut erinli, sözi dürler (Mn, 308a-6). Kylmak bile läle bir lebden kut, / Erniň tapýandyr dür üzre ýakut (Ab, 14b-5). Kaddy rowany teni jana erni merjendür (BD, 18b-10).

erinch I [(e)r(i)nç Jr أَرِنْج] **1)** «*ermek*» *işliginden bolup, eken, -dyr, -dir manylarynda gelyär*: Biligsiz kagan olurmys erinch ýablak kagan olurmys erinch buýruky ýeme biligsiz erinch ýablak ermis erinch (Kt, gd-5) — *Bular bilimsiz kagan bolupdyrlar, erbet (ýaman) kagan bolupdyrlar, serkerdeleri (kiçi başlyklary) hem bilimsiz eken, ýaman bolupdyrlar*. **2)** *kömekçi söz, mümkin, gerek, megerem, ähtimal, elbetde, çemeli, öýdýän*: Teňri Bilge kaganka sakynu osig küçig bersegim bar ermis erinch (Oý, sag-11) — *Taňry dek Bilge kagan hakda aladalanyp, işimi, güýjümi oňa beresim geldi, elbetde*. Ol geldi erinch (MK, I, 118-13).

erinch II [أَرِنْج] *oňat ýaşayyş*: Erinch (MK, I, 118-14).

eriñen [أَرِنْكَان] *sallah, öýlenmedik*: Eriñen är (MK, I, 106-7).

eriş- [إِشْ ، ایریش ، ایریش] *yėtişmek, gowuşmak*:

Erişdi (Tuhf, 32a-9). Kanturaly gerdeğine girüb myradyna, maksudyna erişdi (GA, 201-1). Beg babasy ýanyna erişdiler (GA, 200-9). Myrada, maksuda erişdiler (GA, 271-8). Halkaýy-zülpi syýahkäre erişem (KB, 36-16). War umydum aňa ki, ben erişem irişmesine (KB, 355-9). Ol zamanlar bunlar tabgyna hiç kimsene bu sanat — içinde erişmedi (Ýaý, 108b-9).

erişi gel- [ايريش كل] *yėtişip gelmek*: Otagyň önünde erişi geldi (GA, 76-9).

erjel [ارجل] *yaramaz, ugursyz, erbet*: Seniň ogluň kür gopdy, erjel gopdy (GA, 19-3).

erk I [أَرْك] *soltanlyk, hökmirowanlyk, erk, ygtyýar, güýç*: Erk (MK, I, 45-9).

erk II [ارك] *gala, şäher*: Hammam ki, erk içide peýda kyldym (BD, 62a-3).

Er kamys [(E)r k(a)m(y)ş cMh r] *ýer ady*: Er kamys altyn ýanda sallap geçdim (MÇ, gd-1) — *Ergamyşyň aşak ýanyndan (Yrtyşdan) sallap (sallar bilen) geçdim (geçdik)*.

erkan [erka:n ارکان] *esasy şerti, agzasy, sütüni*: Ber jogabyn imdi anyň, ýol nedir, erkan nedir? (ND, 7b-11). Ok atmagyň erkany başdır (Ýaý, 109a-7). <>**erkany-döwlet** — *döwletiň ýokary derejeli, mertebeli kişileri*: Atasy we erkany-döwlet aňa toý kyldylar (SB, 127b-29). Erse umara we erkany-döwletden sorady (SB, 126a-20).

erke I [اركه] *näz-kereşme*: Erke çagy erk bardy elimde, / Tä nush meni tutgyl imdi magzur (Ab, 4b-11).

erke II [ايركا] *ördek*: Erke (Ab, 14a-18).

erkeç [ارکچ ، ارکچ ، ارکچ] *teke, erkeç*: Erkeç (MK, I, 120). Erkeç eti em bolur (MK, I, 87-10). Erkeç (IBM, 172-13). Goýun başlary erkeç, bir-bir gel, geç! (GA, 227-7).

erkek [ارکک ، ارکک ، ایرکاک ، ارکک] *erkek* *jynsyna degişli*: Erkek-tişi uçaşur (MK, III, 134-10). Erkek takagu (MK, I, 101-11). Bogaz kyldy erkek tişi tewäni (ZME, 925, 120-1). Erkek (IBM, 138-9). Erkek (IBM, 151-13). Erkek (Tuhf, 16a-12). Erkekmidir, gyzmydyr, any bilsem (GA, 211-11). Erkek siňegi üzerime gondurmaýym (GA, 261-12). Anyň mukaddymasyda bir erkek guýrugy kesilgen gulan bolgaý (SB, 26a-30).

erken I [أَرْكَن] *eken*: Ol gelür erken gördüm (MK, I, 99-2). Eşitmiş erdi anyň waspyny hem, / Gözüň Perhatga erken nä mährem (Ab, 14a-4).

erken II [أَرْكَن] *sallah, öýlenmedik*: Erken (IBM, 153-18). Erken (Tuhf, 24b-ç).

Erki [اركي] *adam ady (erkek)*: Eý halaýyk, badyşahymyz galmady, erse Erki kim, hydmatkärleriden erdi, ýahşy adyny saklab... (SB, 126b-26)

Erki han [Erki ha:n اركي خان] *adam ady (erkek)*: Adyny Erki han köli kyldylar (SB, 126b-31). Erki hanny saňa naýyb kylyb erdük (SB, 127a-18).

erkin [ايرکين] *eken*: Ne many ki, bolmady erkin rakamym, / Ne tarap ki, sebt etmedi erkin galamym (Ab, 13b-19).

erklig [(e)rk(i)g glkr] *erkli, güýçli, berk*: Üze Teňri erklig (Bk, dg-12) — *Ýokarda güýçli Taňry*. Ýuýka erklig toplagalı uçuz ermis (Tk, go-13) — *Ýuka, berk (zady) bir ýere toplamak (üýşürmek) aňsat eken*.

erklik [ارکلیک] *erkli, ygtyýarly, güýçli*: Erklik (IBM, 145-7).

erkmiş [ارکمش] *dul aýal*: Erkmiş (IBM, 150-11).

ermegü [ارمکو ، اَرْمَكُو] *ýalta, ysgynsyz, gowşak (ata degişli)*: Ermegüge eşik art bolur (MK, I, 45-1). Ermegü (IBM, 171-6).

Ermen [ارمن] *Ermenistan*: Arslan şahny Ermen imaratyga ýiberdi (SB, 129b-27). Ermenge ýetdi (SB, 129b-26).

Ermeniýýe [ارمنيّه] S: **Ermen** Iki günlük ýol Ermeniýýeden çykyb, Horezm hududyga ýörüdi (SB, 31a-2). Ermeniýýe muluky fars tasarrufyda erdi (SB, 35a-7)

ermes [ايرماس] *däl, dälidir*: Bir iş ki, imesrazy senden, / Ermes bu kabul iltimasy senden (Ab, 14b-14).

ermetçi [ارمتچی] *çagyrylmadyk myhman*: Ermetçi (IBM, 164-13).

ermis [(e)rm(i)s sMr] «*ermek*» *işliginiň öten zaman şekili*. Ol «*eken*» manysynda *gelyär*: Ötüken ýyşda ýig idi ýok ermis (Kt, go-4) — *Ötüken ýyşynda idili eýe ýok eken*. Il tutsyk ýer Ötüken ýyş ermiş (Kt, go-4) —

Ötüken ýyşy ýurt tutmaga (taýpa birleşigini döretmäge) amatly ýer eken. <ermis bar-[(e)rm(i)s b(a)rmys sMRB sMr] *bolmak, bar bolmak*: Ermis barmys edgü iline kentü ýaňlytyg ýablak kigürtig (Kt, gd-23) — (*Türkmen halky*,) *Gowy ilin-ýurduň barka, özüň ýalňyşdyň, (oňa) ýamanlyk etdiň.*

ermiş I [ermiş ارمیش , ارمش] *kem işlik, häzirki -mys, -miş goşulmasy*: İş könlide bar ermiş (SB, 128a-18). Bildük kim, ýaman kylyb ermiş biz (SB, 122b-2).

ermiş II [ermiş ارمیش] *ýaşayşy pes bolan*: Ermiş (IBM, 154-7).

ernek [ernek ارنك , ارنك] *barmak uýy, barmak*: Ernek (MK, I, 95-17). Baş ernek tüz ermes (MK, I, 109-15). Ernek (IBM, 141-7).

erre [erre اره , اره] *byçgy, ary*: Erre birle ol ýygajny para-para kyldylar (SB, 24a-26). Nigara, erre dözmişsin saçuň şagryn rowamydyr? (KB, 163-9).

ersad [ersad ارساد] *seretme, görme*: Gözi çü kyldy, sangaty-ersad, sad ola (KB, 473-14).

erse [erse ايرسه , ايرسه] **1** *eyse, eýsem*: Erse Bugra han Gara han oglyny badyşahlykga göterib (SB, 128a-2). Erse ulug toýlar agaz kylyb (SB, 127b-16). Erse aňa bakyb rehm kylyb (SB, 127b-24). Erse men dagy günähleriňizgen ötüb barçany bagyşladym (SB, 122b-4). Erse ol iki at aralaryda ýok erdi (SB, 122b-6). **2** *kömekçi işlik «bolsa»*: Ne gelse çarhdan iç bada kim tapawut ýok, / Eger enaýat eder sen aňa ýok erse gazap (Ab, 15a-8).

Ersegün [(E)rs(e)gün AtnVgsr] *ýer ady*: Ebimin Ersegünte Ýula költe kotym (MÇ, gb-6) — *Öýümi Ersegünde, Ýula kölüniň (ýanynda) goýdum.*

erser [(e)rs(e)r rsr] *«ermek» işliginiň şert şekili, «eyse, bolsa» diýen ýaly many öwüşginini aňladýar*: Neňneň sabym erser beňgü taşka urtym (Kt, go-11) — *Her näçe sözüm bar bolsa, ebedilik daşa (oýduryp) ýazdyrdym.*

erş- [erş اارش] *öwretmek, öwrenişdirmek, endik etmek*: Erşdi (IBM, 113-4).

Ertag [Ertag ارتاق] *dag ady*: Ertag we Alatagga nuzul kyldy (SB, 121a-32). Ýaýlagy Ertag we Kertag kim, Ynanç şäheriniň hududyda turur (SB, 120b-3).

erte [erte ايرته , ايرته , ايرتا , ايرتا] **1** *ir, irden, daňdan, säher bilen*: Erte (MK, I, 112-3). Erte (IBM, 184-13). Erte birle çykyb, sizni görgeý (SB, 38b-12). **2** *ertir, erte*: Erte gije edejek gulgul-gulgul (KB, 589-9).

erteçi ermis [(e)rt(e)çi (e)rm(i)s sMr lEtr] *bolardy*: Ne buňy bar erteçi ermis (Tk, gd-57) — *Neneňsi hasrat (bagtsyzlyk) bolardy.*

erteňü [(e)rt(e)ňü VFtR] *örän, inňän*: Bunça amty begler akaňym kaganka erteňü... erteňü eti mag etdi (Bk, go-14) — *Şunça begler indi kakam kagana örän (hormat goýdular,) (ony) örän magtadylar (öwdüler).* <erteňü eti mag et- [(e)rt(e)ňü (e)ti m(a)g etdi ldtl : GM lt : VFtR] *uly dabara, öwgi, magtama dabarasyny geçirmek*: Türk beglerin budunyn erteňi eti mag etdi (Bk, go-15) — *Türkmen begleri, halky (oňa uly) magtaýyş, öwgi dabarasyny geçirdiler (ony şöhratlandyrdylar).*

erti [(e)rti ltr, (e)rt(i)g(i)z qgtr, (e)rt(i)m Mtr] *«ermek» işliginiň öten zaman şekili, idi, -dy, -di*: Illig budun ertim ilim amty kany (Kt, gd-9) — *Illi (illi-ýurtly) halkdym, indi ilim (ilim-ýurdum) hany?! Ilki sü taşykmyş erti (Bk, gd-32) — Birinji goşun ýörişe gitdi. Ölügi ýurtda ýolta ýatu kaltaçy ertigiz (Kt, dg-9) — Öldürilenleriňiz ýerde, ýolda çaşyp ýatardyňyz (çaşyp galardyňyz).*

Ertis [(E)rt(i)s str] *Yrtyş derýasy*: Ertis ügüzüg keçigsizin keçdimiz (Tk, dg-35) — *Yrtyş derýasyny geçelgesiz (saý däl) yerinden geçdik.*

erübän [erübän ايروبان] *ýetişip, ýetip*: Aňa erübän gondular (GA, 202-11).

erük [erük اريك] *erik, garaly, şetdaly ýaly miweleriň umumy ady*: Erük (MK, I, 66-11). — Erük (Tuhf, 7b-11).

erüklen- [erüklen اريكلن] *erik, garaly düwmek, miwe getirmek*: Ýygaç erüklendi (MK, II, 247-8).

erüt- [erüt اريت] *eretmek*: Ol ýag erütti (MK, I, 180-4).

erzak [erzak اريزاق] *azyklar, rysklar, iýmitle*: Ol jemagatga köb engam we erzak müjri tutdy (SB, 34b-2).

erzişde [erzişde ارزیشه] *baha, bahasy ýeten*: Kabul eder weli, degmez kylyna erzişde (KB, 303-10).

es I [(e)si ls] *eýe, eýesi*: Bilig esi çab esi ben körtüm (Tk, gb-7) — *Bilim eýesi, çaw (şöhrat) eýesi men, (oňa) boýun boldum*.

es II [اص ، ايس] *aň, akyl, payhas, huş, ýat*: Essi ýok derneksiz kafyr (GA, 60). Esi öksük boldy (ZME, 913, 165-2). Urunyp anja şowru-şin kyldy, / Ki zagy eýläp esi azyp ýykyldy (Ab, 15b-7).

es- [أس ، اس] *ösmek, öwürmek*: Esin esdi (MK, I, 145-15). Eser bady-şemaly aňla sözün (KB, 467-12).

Esa [Esa: اسا] *adam ady (erkek)*: Esa salyh we hudaýparast erdi (SB, 15a-20) Esa hezreti Yzzatga nalyş kylyb, ol çerik defgiğe nusrat tiledi (SB, 15a-25)

esamy [esa:my: اسامى] *atlar, isimler*: Alarnyň adad we esamysyda we müddet badyşahlyklaryda hylat köb bar turur (SB, 20a-24). Alarnyň esamysynyň tertibide we müddet badyşahlyryda köb yhtylaflar bar turur (SB, 20b-22)

Esaýys [Esa:ýys اساسيس] *ýer-ýurt ady*: Gyşlak ... sol golga... Esaýys, Gumseňri... mugaýýan boldy (SB, 126a-17).

esb [esb اسب] *at, ýaby* <**esbi-ablak** – *gije-gündiz*: Niçe ki, çarh bindi esbi-ablak (KB, 160-4). <**esbi-saba reft** – *ýel ýaly ýyndam at*: Sürüp esbi-saba reftim köňüldeň özeýib ýary (ND, 19b-5). Sür esbi-saba reftiňi, meýdan ele girmez (ND, 15b-14). Sürüp esbi-saba reftiň, alyp tahty-Süleýmany (ND, 5a-7).

esbab [esba:b اسباب] **1) esbap, serişde, gural**: Bu maglula erişdürüň ýene esbaby olasen (KB, 46-3). Isgender dagy harb esbabyny müheýýa kylyb erdi (SB, 19a-8). **2) baýlyk, goş-golam**: Eger ejazat bolsa, baryb, ne emwal we esbabym bolsa geltürgeý men (SB, 23a-8). Emläk we esbablaryny tamam alyb (SB, 41b-10). Algan emlak we esbabymny ýandura bergeý (SB, 41b-11).

esbat [esba:t اسباط] **1) Ýakup pygamberiň on iki oglundan ýaýran nebereler**:: Bu on iki ogul kim, esbatga magruf tururlar, bular turur (SB, 3b-18). Suw şak bolub turdy kim, ol on iki esbat her biri bir ýoldan geçgeýler (SB, 8b-1). **2) nebereler, nesiller**: On wasyta birle Jemşid esbaty turur (SB, 3b-20). Bir kişi esbatdan zahyr bolub... (SB, 11b-16).

esberi [اسبرى] *owmaç, ýaga dogralan çörek*: Esberi (MK, I, 126-10).

esed [اسد] *ýolbars ýyldyzlar toplumy, eset*: Şemsi aýyrma nigär-ä, bu esedinden (KB, 539-1).

esen [أسن] *sag-gurgun, aman-esen*: Tirig esen bolsa, taň öküş görür (MK, I, 60-2). Esende äwek ýok (MK, I, 73-10). Esen (IBM, 154-2). Ogluň sagdyr, esendir (GA, 25-13). Sag-u esen waryban mest-u harab (KB, 416-8).

esenle- [اسن لا ، استلا] *salamlaşmak, salam bermek, elleşip görüşmek*: Ol maňa esenledi (MK, I, 258-15). Esenledi (IBM, 110-13).

esenlik [esenlik لک] *howpsuzlyk, sagdynlyk, aman-esenlik*: Esenlik (Tuhf, 19a-4).

eser [اثر] **1) nyşan, yz, belgi, alamat**: Ýak-dym ahur nary-yşka, galmaýub ahyr eser (ND, 13b-8). Bu aşyk diwanada andan eser olsa (KB, 569-9). Ol meýdanda ol syhlardan eser galmady (SB, 8a-4). **2) güýç, täsir**: Bildiler kim, onuň dogasynyň eseri turur (SB, 26a-22). **3) galyndy, harabalyk**: Iskender any harab kyldy we henüz onuň eseri Dejle gyragyda baky turur (SB, 2a-14). Henüz Nemrud ymaratydan anda eseri baky turur (SB, 2b-11). <**eseri-ruşd** – *ösüş alamaty, kämillik nyşany*: Bir ýyldan soň atasy eseri-ruşd we nejabet andan müşähide kylyb... (SB, 120b-13). <**humaýun eser** – *bagtyýarlyk nyşanlyk, patyşaly alamatly, bagt nyşanly*: Andan bir humaýun eser, masgud nazar ogul mütewellid boldy (SB, 120b-9).

eser kyl- [اثر قيل] *täsir etmek, täsirini ýetirmek*: Fyrgawn lagyn her niçe mugjyz görer erdi, köňlige eser kylmaý, kafyrylykda müstehkemräk bolur erdi (SB, 8a-12). Gurban oty (ody) aňa eser kylmady (SB, 10a-33). Garrylyk maňa eser kylyb turur (SB, 11a-27).

esfel [اسفل] *iň aşakdaky, pesleriň pesi*: Odur kim, jümlä hökm eder, gerek esfel, gerek agla (ND, 3a-3). Görer ol jümle arwahy, gerek esfel, gerek agla (ND, 5a-13). <**zaby-esfel** – *kiçi ýap, kiçi aryk*: Iki aryk suw Dejläge saldy kim, alarny zaby agla we zaby-esfel tiýerler (SB, 11a-14).

Esferaýyn [اسفراین] *ýer-ýurt ady*: Andan Horasanga baryb, Esferaýyn we Sebzewar il bolub... (SB, 125a-8).

esger [عسكر] *esger, goşun*: O kim, kuwwat bulub ahyr çekerse ger saňa esger (ND, 31a-4). Kesüb başyn anyň, jan-a, ede hem esgerin ýagma (ND, 5a-4).

esgi [اسكى، ايسكى] **1)** *köne, sandan galan, esgi*: Esgi ton (MK, I, 116-5). Esgi (IBM, 151-1). Esgi tonuň biti aýy olur (GA, 256-11). **2)** *köne, öňki, owwalky, ilkinji*: Ýene esgi ýuwasyna geldi bu bagyň bilbili (ND, 44a-11). Hydyrnyň nazary bir esgi tamga tüşdi (SB, 10a-6). Alarnyň esgi tamyny meremmet kylur sen (SB, 10a-7).

esgi- [اسكى] *könelmek*: Esgidi (IBM, 112-11).

esgir- [ايسكىر، اسكىر] *könelmek*: Esgirdi ew (ZME, 684, 166-1). Esgirdi ton (ZME, 659, 152-2). Esgirdi (Tuhf, 26a-8).

esgü [اَسْكَوْ] *esgi, süpürgiç*: Esgü (MK, I, 116-4).

eshab [اشحاب] *sahabalar, ýaranlar, egindeşler, dostlar*: Öz eshabyga remz birle tiýdi (SB, 24b-10). **eshaby-kähf** – *gowak ýaranlary*: Dakýanusdan gaçyp gaýdan birnäçe dindar kişi, ýedi weli, sekiz ýyl melikiden ötgende eshaby-kähf zahyr boldy (SB, 27b-6). **eshabyl-uhdud** – *çukur ýaranlary*: Kyssaýy eshabyl-uhdud kim, nassy Kurany-gadymy turur anyň zamanyda turur (SB, 33a-29). **eshabyl-eýke** – *jeňňel ýaranlary, tokaýda ýaşayan ilat*: Ol kowumny eshabyl-eýke aýturlar, onuň üçün alarnyň mowzygyda köb ýygajlar bar erdi (SB, 6b-26).

esid- [(e)sid(i)ň Fdls, (e)s(i)dg(i)l lgdls] *eşitmek, diňlemek, gulak asmak*: Türk begler budun esidiň (Kt, gd-10) — *Türkmen begleri, halky, (sözümi) diňläň*. Sabymyn tüketi esidgil (Kt, go-1) — *Sözümi doly (ahyryna çenli) diňläň*. **esidü ber-** [(e)s(i)dü b(e)rti ltrb Vds] *diňlemek, eşitmek, gulak asmak, eşidibermek, diňläbermek*: Kaganym ben özüm bilge Tonýukuk ötüntük ötünçimin esidü berti (Tk, go-15) — *(Meniň) kaganym men akylly Tonýukugyň eden haýýşyny diňledi (gulak asdy)*.

esidmedik [(e)s(i)dm(e)d(i)k odMds] *eşitmedik*: Közin körmedik kulkakyn esidmedik... (Bk, dg-11) — *Göz görmedik, gulak eşitmedik*.

esil-[e:sil ايسل] *egsilmek, kemelmek, azalmak*: Esildi neň (MK, I, 227-14).

esin [اَسِنْ] *şemal, ýel*: Geldi esin esnaýy (MK, III, 108-14).

Esir [Esi:r اسير] *adam ady (erkek)*: Zelýa, Liýýa kenizegiden Jad, Esir... (SB, 3b-18).

esir [esi:r اسير] *ýesir*: Alynja galasynda esiridir (GA, 256-13). Ol esirlerden bir parany welaýatlarga ýiberib (SB, 16a-12). Özin farygu bizni kylgan esir (BD, 83a-3). **esir elt-** – *ýesir edip äkitmek, tutup alyp gitmek*: Any esir eltdiler (SB, 129b-33).

esir- [اَسِرْ، اسير] *serhoş bolmak, esremek*: Esirdi (IBM, 110-11). Esirdi (Tuhf, 20a-8).

esir bol- [esi:r bol- اسير بول] *ele düşmek, ýesir edilmek*: Ähli we aýallary berde we esir bolgaýlar (SB, 41a-27).

esir et- [esi:r et- اسير ايت] *ýesir etmek*: Ilin günün urub, gyzyn-gelinin esir etdiler (GA, 252-8). Esir etdiň, köňüli depeleme (KB, 457-12).

esirge- I [اَسِرْكَه] **1)** *bagyşlamak, günäsini geçmek, ýalkamak*: Esirgedi (Tuhf, 17b-3). Babam bu kafyrlary esirgemiş kibi (GA, 133-33). **2)** *goramak, saklamak*: Mahbuby durur halys-u tezwiri esirgär (KB, 530-16). Tagjyla gadam basmaz-u, tähiri esirgär (KB, 530-15).

esirge- II [اَسِرْكَا] *örän yhlasly, hyjuwly işlemek*: Esirgedi (Tuhf, 13b-ç).

esirgele- [اَسِرْكَالا] *örän yhlasly işlemek, hyjuwly ýapyşmak*: Esirgeledi (Tuhf, 13b-11).

esirgen-[اَسِرْكَانْ] *gynanmak*: Ol tawarynga esirgendi (MK, I, 244-7).

esir kyl- [esi:r kyl اسير قيل] *ýesir etmek, tutmak, bendi etmek*: Ähl we aýalyňyzny esir kylgaý (SB, 129b-3). Ekser beni-ysraýylyny esir kylyb, garat we taraj kyldylar (SB, 16a-11). Alarny esir kylyb, öz welaýatlaryga eltib erdi (SB, 16a-27).

esirlik [esi:rlik اسيرليك، اسيرليق] *ýesirlik, tus-saglykda bolmak, tutulmaklyk*: Bizni öltürüb, ogul-uşagymyzny esirlikge eltgüsi tururlar (SB, 8a-33). Beni-ysraýylyny garat we taraj kylyb, esirlik we bendelikge eltgüsi tururlar (SB, 16a-9).

esir ol- [esi:r ol- اسير اول] *ýesir bolmak*: Bu jahan husnyna esir oldy (KB, 429-2).

esle- [اسلا] *gulak asmak, diňlemek:*
Eslemedi, bilüginen bir tutam oh çykardy
(GA, 225-4). Oroz Depegözi dögdü, çögdü,
ýasak eýledi, eslemedi (GA, 217-10).

eslihe [اسلحه] *ýarag, söweş gurallary:*
Anyň gaşyga baryb, ähli we aýal we emwal
we eslihelerini aňa tabşurub... (SB, 41a-11)

eslik [ايسليك] *akylly, aňly-düşünjeli:* Eslik
hatun (ZME, 905, 167-1). Eslik boldy oğlan
(ZME, 872, 167-1). Eslik boldy işde (ZME, 426,
146-1).

esmā [اسما] *atlar, ähli zatlaryň atlary:*
Hytaby-allamel esmā rumuzy syry-ynsandyr
(ND, 8b-7). Geçub fil-jümle esmäden, ezelden
dil müsemmaýa (ND, 36b-4).

esna [esna: اسنا] *wagt, pursat:* Ol esnada üç
dag goçy peýda bolub... (SB, 128b-8). Bu
esnada Yulduz Garuwuljyny Togrul gaşyga
geltürdiler (SB, 129b-15).

esnag [esna:g اسناغ] *oňurga:* Esnag (IBM,
163-13).

esne- I [أَسْنَا] *pallamak:* Esnedi (Tuhf, 9a-10).
Esnedi (IBM, 105-18).

esne- II [اسن] *gerinmek:* Esnedi (IBM, 106-
13). Esnemek (IBM, 121-15).

espehbed [اسپهبد] *goşunbaşy, serkerde, ser-
dar:* Bähram üç ýüz espehbed, miň dilawer
sypahy ýigit birle.....baryb... (SB, 30b-32)

esrar [esra:r اسرار] *syrlar, gizlinlik:* O kim
ermez bu esrara tamamat, eý şahy-älem (ND,
37b-16). Muhabbetden dogar miň dürli esrar
(Mn, 303a-11). Köňül esraryny jan birle asrar
(Mn, 303a-11). Esrarga wakyf erdi (SB, 129b-2).
Esrar faş eýleme zynhar wessalam (BD, 83a-1).

esre- I [اسرا] *saklamak, goramak:* Resulana
eýläp maňa iltifat, / Bu gün esre, agşam
bolgaç uzat (Ab, 5b-1).

esre- II [أَصْرًا] *dişlemek, esremek:* Esredi
(Tuhf, 25b-10).

esri I [أَسْرِي] *gaplaň:* Esri (MK, I, 113-17).

esri II [أَسْرِي] *alabeder:* Esri ýyşyg (MK,
113-17).

esri- [أَسْر] *serhoş bolma, esreme:*
Esridüm anuň lebi meýinden (KB, 150-10).

esriji [اسريجي] *barslara türgenleşik öwred-
ýän:* Esriji (IBM, 157-2).

esru [اسرؤ] *örän, köp:* Kim esru biwefa
erür zamana (Mn, 295a-11). Men besi kähil-u
ýol esru ýyrak (BD, 3a-1).

esrük [أَسْرُك ، اسروك] *serhoş, serhoşlyk:*
Esruk arylady (MK, I, 196-5). Al şerabdan içen
esruk olur (GA, 160-9). Ben esruk olmyşam,
anlar humar (KB, 142-8). Jahanyň pitnesi esruk
gözünde (Mn, 307b-3).

esrükine [اسروك كنه] **S:** **esruk** Esru ýalغان
wagdasy kim ermiş erdi janymga, / Eňňidiban
— bir gije tüşti elimge esrükine (Ab, 5b-10).

essi I [اسي] *eýe, hojaýyn:* Bedewi atlar
essini görüb ykradykda (GA, 21-6). Däde
Gorkut welaýat essi idi (GA, 84-13)

essiden ol- [أَسِيدًا اول] *özüňden gitmek,
essiňden gitmek:* Hemwar essiden ola janana
jan weren (KB, 400-6).

essiz [اسز، اسزُ] **1)** *utançsyz, haýasyz,
akylsyz:* Essiz hatun (ZME, 906, 165-2). **2)**
manysyz, biderek: Essiz anyň ýigitligi (MK, I,
127-5).

esret- [أَسْرَت] *serhoş etmek, esretmek:*
Görün, şerab ile dünýä halkyn esrettdi (KB,
331-7).

eswab [eswa:b اثواب] *lybaslar, eşikler:*
Soýarlar kalbym eswabyn, görüner özge
älemde (ND, 28a-5).

Eswed bin el-Münzir [اسود بن المنذر] *adam
ady (erkek):* Öz ýerini ogly Eswed bin el-
Münzirge goýdy (SB, 31b-23). Hyra we
towabyglarynyň badyşahy Eswed bin el-
Münzir erdi (SB, 32b-2).

eş I [إِشْ ، إِشْن] *ýoldaş:* Eş (MK, 48-12). Eşin
ýeme gaçurdum (MK, I, 48-12). Näçe mündüz
erse, eş ezgu, näçe egri erse, ýol ezgu (MK,
382-3). Eş (IBM, 144-14, 77-7, 76-9). Heý,
kyrk eşüm, kyrk ýoldaşym (GA, 177-8).

eş II [أَشْ ، أَشْ] *aýal:* Eşler etmek ýapty
(MK, III, 44-5).

eş- I [أَشْ] *dökmek, akdyrmak:* Ol gaýyrny
eşdi (MK, I, 146-5).

eş- II [أَشْ ، أَشْ] *at çapmak:* Atlyg eşdi (MK,
I, 146-6). Eşdi (IBM, 114-12). Ýigitler-le eş, ýort!
(GA, 214-7).

eşgar [eşa:r اشعار] *goşgular, şygrylar*: Eşgaryň kim şygry aty tä bolgaý (BD, 58b-7).

eşbah [eşba:h اشباح] *bedenler, göwreler, tenler*: Ki ruh ile diridür dünýäde kamu eşbah (KB, 144-1). Tejelli kylur iseň, jümle ruh ola eşbah (KB, 386-16)

eşe- [أشا] *agyz açmak*: Eşemek (Tuhf, 28a-7).

eşek [اشكك، اشك، ايشك] *eşek*: Eşek (IBM, 171-15). Gara eşek başyna uýan ursañ gatyrlmaz (GA, 3-6). Kürrelilik eşek birle (SB, 122a-16). Eşekler öz kürreleri üçün ýolny galat kylmab (SB, 122a-17).

eşgek I [اشكك] *kürek*: Bahry-eşk içre iki göz boldular zewrak mysal, / Iki saf kirpikler, eşgekler bolupdyr her tarap (Ab, 6a-19).

eşgek II [اشكك] S: **eşek** Eşgek aňylady (MK, I, 261-6). Eşgek (MK, I, 101-7).

eşgekle- [اشككلن] *eşek edinmek, eşekli bolmak*: Är eşgeklendi (MK, I, 264-16).

eşgin [اشكين] *ürgün, akyp ýatan*: Eşgin toprak (MK, I, 100-3).

eşheb [اشهب] *ak, gyr at*: Ni eşhebdür ki, ýeldür tizlikte (BD, 92a-3).

eşidejek [اشدجك] *eşidip*: Buny eşidejek, Banyçeçek kakydy (GA, 115-4). Buny eşidejek, kyrk ýigit aglaşdyr (GA, 180-13). Bu habary eşidejek, ýüregi oynady (GA, 204-9).

eşidelden [اشدلدن] *eşidenden, eşitdigi*: Eşidelden owwalyndan murgy-dil perwaz edub (ND, 33b-9).

eşiklik [اشكلك] *işiklik ⇔ eşiklik ýygaç – işiklik agaç, gapy ýasamak üçin agaç*: Eşiklik ýygaç (MK, I, 135-8).

eşit [ايشت] *jogap, habar*: Gara taga ýetdügünde eşit wersün (GA, 234-11).

eşit- / eşid- [ايشيت، اشيد، اشيت، ايشت] **1)** *eşitmek, diňlemek*: Gulak eşitse, köňül bilir, / Göz görse, uzyk gelir (MK, I, 182-9). Kim aýyp, eşiter gulak (MK, I, 315-7). Bilge äriň ezgu tutup, sözün eşit (MK, I, 358-7). E şitdi (IBM, 110-14). Buny eşidüb, Gyýan Seljuk ogly däli Tundar ag çykardy (GA, 92-9). Gel, eý sâlik, eşit benden, nedir terkib olan magna (ND, 4b-8). Leşkeriniň awazasyny eşitib erdi (SB, 124b-

24). Gorkut dagy bu sözni eşitdi (SB, 127a-3). **2)** *seretmek, garamak, gözlemek*: Buýurdugy olýsardur, baş açyb eşidmek gerek (KB, 519-11).

eşitgen [اشيتگان] *eşidyän*: Eşitgen (Tuhf, 18b-7).

eşjar [eşja:r اشجار] *agaçlar, bagy-bossanlar*: Ulug ymaratlar bina kyldy we enwag eşjar we riýahyn... (SB, 6b-11).

eşk [اشك] *gözýaş*: Dideýi eşki sereşkim juýybar etsem gerek (ND, 17b-5). Çü gözlerüm döker eşki-mudamy (KB, 222-12).

Eşk [اشك] *adam ady (erkek)*: Mülk eşkge musahhar boldy (SB, 20a-18). Sasan Eşkden köb harlyk görüb erdi (SB, 28a-6).

eşkal [eşka:l اشكال] *şekil, surat*: Ýarar mün jan bir eşkalyň fidasy (Mn, 298a-11).

eşkany [eşka:ny اشكان] *ärsaklylar nesilşalygy*: Andan soň eşkanylar mulukyga tüşdi (SB, 11a-22). Ol jümleden eşkanylar erdiler (SB, 20a-12).

Eşk bin Eşkan [Eşk bin Eşka:n اشك بن اشكان] *adam ady (erkek)*: Eşk bin Eşkan kim, towaýyf muluklarydan turur, köb çerik ýygyb (SB, 20a-17). Eşk bin Eşkan, Daraýy büzüg atasy (SB, 20a-25).

eşken [اشكان] *keseliň bir görnüşi, teşen*: Eşken (Tuhf, 21a-7).

eşki [اشكى] *geçi*: Eşki (Tuhf, 33b-10).

eşküfte ol- [اشكفته] *açylmak, güllemek*: Ýüzün güli eşküfte ola, gala şeküfte (KB, 48-13).

eşkürti [اشكرتي] *nagyşly ýüpek mata, ýüpek parça*: Eşkürti (MK, I, 128-11).

eşler [اشلار] *ayallar, gelinler*: Eşler (MK, 95-9). Bu eşler ol telim ýip egirgen (MK, 139-10).

eşmam [eşma:m اشمام] *hoşboý ys, ýakymly ys*: Kylur eşmama janymy emele (KB, 81-5).

eşraf [eşra:f اشراف] *asylzadalar, begzadalar, hormatlanýan adamlar*: Barça umara we eşraflaryny ýygyb (SB, 127b-8). Öz agýan we ekabyr we eşrafyga meşweret kyldy (SB, 22b-18)

eşrat [eşra:t اشراط] *şertler*: Ömür geldi-geçdi eşraty-sagat (ND, 25a-16).

eşret [عشرت] *eşret, hōzir, keypi-sapa:* Düşdiler, eşrete meşgul oldylar (GA, 191-4). Anyň gyzyny alyb, aýş we eşretge meşgul boldy (SB, 127a-22). Owkat köprägide aýş we eşret we lähw we zowkga meşgul boldy (SB, 30b-25).

eşribe [اشربه] *içgiler:* Mazaýy-eşribe-ýu hazzy ýah ab (BD, 53a-1).

eştil- [اشتيل] *eşdilmek:* Bu söz eştildi (MK, I, 208-12).

eştür- [أشتر] *eştirmek:* Ol maňa ezgu söz eştürdi (MK, I, 190-3).

eşük [أشك] *egin-eşik, geým-gejim, ýorgan, ýapynja, üstki geým:* Eşük (MK, I, 69-6).

eşüklüg [أشكلك] *egin-eşikli, geým-gejimli:* Eşüklüg (MK, I, 135-9).

eşýa [eşýa: اشيا] *zat, goş-golam:* Ki oldur jümläniň asly ne kim, war jümleýi eşýa (ND, 2a-5). Her kaçan tesbih aýtur erdi, jümleýi eşýa, wuhuş we tuýur we jibäl onuň birle tesbih aýtur erdiler (SB, 12b-6).

et [ات ، ات ، ايت] *et:* Et (MK, I, 38-1). Etli, tyrňakly azyrmaz (MK, I, 36, 155-8). Depe gibi et ýyg (GA, 14-8). Adam ogly dört nesneden gaýymdyr, biri süwek, biri siňir we dahy biri et we gan (Ýaý, 110b-2). At etiden her birige müwejjih eltgeý (SB, 126a-11). Bir parça et birle gatyk ... geltürdi (SB, 3a-17). Her nowg etlerden... ýygdy (SB, 126b-27). <**et öz** – *jan, ruh:* Et öz (IBM, 139-1). <**et ýagy** – *etdüki ýag:* Et ýagy (IBM, 165-16). <**sur et** – *şemalda kakadylan et:* Sur et (Tuhf, 15b-1).

et- [ايت ، ات ، ايد] *etmek, bitirmek, amala aşyrmak:* Taňry meniň işim etdi (MK, I, 150-3). Kesub başyn anyň, jan-a, ede hem esgerin ýagma (ND, 5a-4). Döküb gözün ýaşyn, etgil fygany (ND, 26b-19). Niçe köp saýd eder janlar humaýyn (Mn, 292b-6). Ulusga rehm etip, gamhor bolgul (Mn, 295b-1). Başy muhalyf sary harfy-neda, / Ýagny et elimde janyň pida (Ab, 12a-11). Bir para un hamyr etib (SB, 128a-4). Golynyň aýasyga ýassy etib (SB, 128a-4). <**güman et-** – *pikir etmek, oýlanmak, çaklamak:* Sandukny görüb güman etdiler kim, köb mal içide bar turur (SB, 7a-16). <**hyýal et-** – *niýet etmek, niýetlenmek:* Hyýal etdi kim, ot ýahgaý, asla ot miýesser bolmady (SB, 7b-15). <**targyb et-** – *ündemek,*

çağyrmak: Any Taňrytagalanyň ýolyga we ybadat we etagatga targyb etdiler (SB, 7b-30). <**zyýafat et-** – *myhman çağyrmak, myhmana hezzet-hormat etmek, aş bermek:* Hytna kylmak we zyýafat etmek andan galdy (SB, 3a-32).

etagat [eta:gat اطاعت] *tabyn, boýun bolma:* Etagat kemerini bilge baglab (SB, 121b-6). Peşgeşlerini tartyb, il bolub, etagatny kabul kyldylar (SB, 126a-3). Etagat kemerini bilge baglab, il bolgaý biz (SB, 123b-7).

etagat kyl- [eta:gat kyl- اطاعت قيل] *tabyn bolmak, boýun bolmak:* Köbi etagat kyldylar (SB, 3a-25). Etagat kylyb, mal bergeýler (SB, 121b-5). Biz mal kabul kylyb, etagat kylaly (SB, 121b-28).

etbag [etba:g اتباع] *degişli, tabyn bolanlar, hyzmatkärler:* Bu ygtybar birle barça Halaj etbagy we ferzendleri ol kişiniň nesliden turur (SB, 125a-2). Ugur we etbaglary birle Müsürge geltüriň (SB, 6a-5). Barg haýly etbag-u ashabga (BD, 97b-1).

etçi [أتجي] *gassap:* Etçi (MK, II, 41-1). Etçi (IBM, 157-5).

etdür- [ايتدور] *etdirmek:* Ere bir gulluk kemala etdürib kendin şikär (ND, 10b-13).

etek I [اتك ، ايتاك ، اناك] **1)** *haýsy hem bolsa bir zagyn aşagy, etegi:* Etek (IBM, 166-9). **2)** *dagyn etegi, aşagy:* Ala taglar etegine awa wardyň (GA, 241-9). Dag etegide üç... ýygaç bar erdi (SB, 128a-26). **3)** *etek, syýn:* Etek (MK, I, 65-16). Giň etegüne, tar goltygyňa gysylmaga gelmişem (GA, 83-10). Etegiň-u elüm eý şahy-adyl (KB, 438-2). <**başyny etegige goý-** – *oturyp başy dyzyň üstüne almak:* Özi Dara alyga geldi, Dara henüz tirik irdi, başyny etegige goýub, ýüzini gerd we gubardyn erytyb (SB, 19a-11).

etekle- [ايكلا] *etegiňi doldurmak:* Geldim etekläp göwheri şahwar, / Kylsa kabul, ur golydan, şahriýar (Ab, 13b-2).

etene [أتن] *çaga ýoldaşy, eşen:* Etene (Tuhf, 33b-ç).

etet- [أئت] *kynçylyga uçratmak; entetmek:* Ol any etetti (MK, I, 179-6).

etgü [اتكو] S: **edgü** Etgü (IBM, 79-3).

eti da [(e)ti da AD It] *örän, juda, aş:* Közde yaş kelser eti da köňülde sygyt kelser

ýanturu sakyntym (Kt, dg-11) — *Gözden ýaş gelen mahalynda, köňülden aşa nala (agy) çykan (gelen), mahalynda ýene gamlandym (gama batdym).*

etik- [اَتِكْ] *etikmek, semremek, dayawlanmak*: Oglan etikti (MK, I, 167-2).

etin- [اَتِنْ] *edinmek, taýynlanmak*: Gyşga etin, gelse galy gutlug ýaý (MK, I, 78-2).

etle- [اَتْلَا] *soýmak, bölmek, para-para etmek*: Ol koýyg etledi (MK, I, 239-11).

etlig [اَتْلِكْ] *etli, eti bar adam*: Etlig kişi (MK, I, 93-14).

etlik I [اَتْلِكْ] *et asylyýan zat, et asawaç*: Etlik (MK, I, 93-9).

etlik II [اَتْلِكْ] *soýmaga getirilen mal*: Etlik koý (MK, I, 93-13).

etlik III [اَتْلِكْ] *semiz, etlek*: Etlik kiji (MK, I, 93-12).

etmek [اَتْمَكْ ، اَتْمَاكْ] *çörek, nan*: Etmekge telim kişi üşdi (MK, I, 146-10). Etmek uşaldy (MK, I, 171-1). Etmek (IBM, 165-8). Kendirikde etmekden ne war (GA, 105-8).

etmekçi [اَتْمَكْچِي] *çörekçi, çörek bişirýän*: Etmekçi (MK, II, 41-2).

etmeklen- [اَتْمَكْلَنْ] *bol çörekli bolmak*: Är etmeklendi (MK, I, 263-11).

etraf [etra:f اَطْرَاف] *etrap, daş-töwerek*: Ýüzüň... münawwer kyldy etrafy (KB, 417-1). Ýüzüň çün togdy mejlisde, münawwer kyldy etrafy (KB, 333-1). <**etrafy-älem** – *dünyäniň çar taraplary, dört tarapy*: Oguz etrafy-älemge ilçiler ýiberib (SB, 121a-23). Biz jahangirlik üçün etrafy-älemge barur biz (SB, 121b-21).

etrak [etra:k اَتْرَاكْ] *türkler*: Etrak muwar-ryhlary andak rowaýat kylurlar (SB, 120b-1). Erse özge etrak beladlarydan resullar ýiberib, yzhary etagat kyldylar (SB, 31a-9).

etrek [اَتْرَكْ] *sary, saryýagyž adam*: Etrek (MK, I, 93-16).

etset- [اَتْسَتْ] *et küýsetmek*: Ol meni etsetti (MK, I, 220-16).

etwar [etwa:r اَطْوَار] *görnüşler, boluşlar, ýagdaýlar, hereketler*: Yşk etwaryny yşk ählige müşgil kylgu dek (BD, 17b-11).

ew I [اَفْ ، اَوْ ، اُفْ] **1** *S: öý* Ol ewge bardy (MK, II, 5-17). Ewim tuşy (MK, III, 90-8). Ew (MK, I, 76-16). Ew (IBM, 179-10). Ne olaýdy, benim ewime bir lahza bakaýdyňyz (GA, 9-1). Oguz awdan gaýtyb ew ýawukyga ýetdi (SB, 121a-7). Bir altunlyk ew tikib (SB, 121a-17). Oguz öz ewige tüşüb (SB, 125a-23). **2** *ýurt*: Duşmanlar gelib, ewlerimizni talagaýlar (SB, 121b-22). Habarymyzny ew-ilimizge eltgeý (SB, 122a-22). <**ew gögesi** – *öýüň petigi, gögesi (potology)*: Ew gögesi (IBM, 179-12). <**ew örtügi** – *jaýyň üst örtügi*: Ew örtügi (IBM, 179-13). <**ew songy** – *öýüň burçlary*: Ew songy (IBM, 179-12). <**ew tibi** – *öýüň töri*: Ew tibi (IBM, 179-11). <**ew tiregi** – *öýüň esasy sütüni, diregi*: Ew tiregi (IBM, 179-11).

ew II [اَو] *biri, bir adam*: Hudaý-a, musellem hudalyk saňa, / Bir ew şah ki, zaty-gedalyk saňa (Ab, 9b-3).

ew- [اَفْ] *üýşmek, daşyna jemlenmek*: Görünçgä kişi ewdi (MK, I, 146-14).

ewan [ewa:n اَوَان] *döwür, zaman, wagt*: Oguz saba zamanydan we neşw-u nema ewanydan bulug heddige ýetdi (SB, 120b-16).

ewbaş [ewba:ş اَوْبَاش] *nadan, düşünjesiz*: Şimdi ki, gördüm ýüzüňi uş rend-u ewbaş (KB, 335-14).

ewbaş ol- [ewba:ş ol- اَوْبَاشْ] *nadan bolmak*: Rehd olur, gähi-ýu gähi olur ewbaş (KB, 366-12).

ewdi- [اَفْدِي] *düzmek, sapaga düzmek*: Ol ýinjü ewdidi (MK, I, 229-9).

ewdil- [اَفْدِلْ] *düzülmek, ilmek*: Ewdildi neň (MK, I, 208-16).

ewdin- [اَفْدِنْ] *düzünmek, dakynmak*: Ol özünge ýemiş ewdindi (MK, I, 212-8).

eweň [اَيُونَكْ] *çalt, tiz*: Eweň (Ab, 22b-3).

ewet [اَفَتْ ، اَوَتْ] *elbetde, dogry, hawa*: Ewet (MK, I, 78-12). Ezraýyl, senmi sen? / - Ewet, menem - diýdi (GA, 158-12). Ewet, men oluram (GA, 158-13).

ewgine [اَوْكِنَا] *kiçi öý*: Ewgine (IBM, 83-1).

ewin [اَفِنْ] *däne*: Ewin (MK, I, 73-18).

ewinç [اَفِنْجْ] *ýürekdeşlik, ýaramak, sulhuň almak, halamak*: Ol maňa ewindi (MK, I, 119-1).

ewinje [اَفْجَا] *dostlukly, mähriban, mähirli*: Ewinje (IBM, 148-1).

ewinjü [اَفْجُو] *söýgüli, halanylýan zat*: Ewinjü neň (MK, I, 120-5).

ewla [اَوَلَا] *has mynasyp, iň oňat*: Seniň mülki-wujudyňda olur her hyzmata ewla (ND, 3a-9).

ewlen- I [اَفْلَنَ ، اَوْلَنَ] *öýlenmek, maşgala gurmak*: Kiçikde ewlenib, ulgazu sewünir (MK, III, 45-7). Bir ýigit ki, ewlense oh atardy (GA, 89-5). Ewlendi (IBM, 106-4).

ewlen- II [اَفْلَنَ] *tegelek bolmak*: Aý ewlendi (MK, I, 218-5).

ewli [اَوَلِي] *öýli, öýi bar bolan*: ...Sapa ýerde dikilende, ag ban ewli (GA, 109-13). Kyrk ewli gul-la, kyrk çeriýe ogly başyna çöwürdi, azat etdi (GA, 153-10).

ewlig [اَوَلِيك] *öýlenen, öýli-işikli*: Ewlig (IBM, 153-18).

ewlik I [اَفْلِك] *aýal, öý eýesi*: Ewlik tozgursa, gözi ýolga bolur (MK, II, 139-10). Endik üme ewlikni agyrlar (MK, I, 97-6).

ewlik II [اَوَلِيك ، اَوْلِك] *öýli, maşgala*: Erse miň ewlik Oguzga jemg bolub erdi (SB, 121b-10). Gar ýagyb, iki-üç ewlik andan tahalluf kyldylar (SB, 125a-17). Ol niye ewlikni Garluk ad goýub (SB, 125a-19). Ol iki-üç ewlikni nesliden tururlar (SB, 125a-19). Ol ewliklarni maglum kylyb, alardan agyryb tiýdi (SB, 125a-18).

ewlü-ewine [اَوَلُو اَوْنَه] *öýli-öýüne*: Ewlü-ewine geldi (GA, 242-7).

ewnük [اَوْنُك] *gala ady*: Ewnük galasynyň kafyrlary (GA, 70-12).

ewrak [ewra:k اَوْرَاق] **1) kagyzlar** <çarh ewraky – *yazgyt depderi, täleý kitaby*: Muh-tasardur fil mesel ger çarh ewraky durur (BD, 34b-11). **2) ýapraklar (ösümlik)** <ewraky-yşk – *söýgi ýapraklary*: Hazan ki, her nefes ewraky-yşkdan dem urar (KB, 575-7).

ewren I [اَوْرَن] *edermen, batyr*: Erenler ewreni Garagöne çapar ýetdi (GA, 59-12). Erenler ewreni Garaçuk çoban (GA, 41-8).

ewren II [اَفْرَن] *demirçiniň körüğine meňzeş, çörek bişirilýän tamdyr*: Ewren (MK, I, 100-1).

Ewren [اَوْرَن] *adam ady (erkek)*: Dälü Ewren bile warsun (GA, 206-2).

ewrük [اَوْرُك] *gayduwsyz adam*: Ewrük (IBM, 150-15).

ewrül- [اَفْرُلَ] *öwrülme, dolanmak, dönmek*: Är ewrüldi (MK, I, 210-8).

ewse- [اَفْسَا] *öýi küýsemek*: Är ewseddi (MK, I, 232-16).

ewset- [اَفْسَا] *öýi küýsetmek*: Oglum meni ewsetti (MK, I, 221-5).

ewsin- [اَفْسَنَ] *öz öýi hasap etmek*: Ol bu ewni ewsindi (MK, I, 214-1).

ewşük [اَفْشُك] *kese söýe, kese agaç*: Ewşük (MK, I, 96-6).

ewüç [e:wüç اَوُج] *öweç, iki ýaşyny doldurup, üç ýaşyna giden goýun*: Ewüç (Tuhf, 30b-9).

ewür- [اَوُر] **1) öwürmek, gaytarmak**: Ol meni ýoldan ewürdi (MK, I, 156-8). **2) çalyşmak, özgertmek**: Ewiňniň bosagasy ýahşy turur, any ewürmegeý sen (SB, 3a-21). Ewiň bosagasy ýahşy turur, any zynhar ewürmegeý sen (SB, 3a-19). **3) terjime etmek, bir dilden beýleki dile geçirmek**: Harun ar-Peşid zamanynda Ibn el-Mukaffag araby tilige ewürdi (SB, 37a-18). <ýüz ewür- – *ýüzüni sowmak, seretmezlik*: Anyň saklaryny görüb, ýüzüni ewürdi kim, nazary aňa tüşmegeý (SB, 13b-11). Diýrler ýüz kyblaýy- hakykyga gelturyp, halkdan ýüz ewürdi (Ab, 22b-3).

ewüsgü [اَفْسُكُو] *ýelejiräp duran zat, ýer, şemal çalyyp duran zat*: Ewüsgü (MK, I, 13-14).

ewze- [اَفْزَا] *çawuş çakmak, pyşyrdap aýtmak*: Ol sözni aňar ewzedi (MK, I, 231-5).

ewzen [اَفْرَازَن] *al-asman, asman*: Ewzen (IBM, 183-5).

eý [اَي] *eý, ýüzlenilende ulanylýan ownuk bölek*: Görmisiň, eý ogul, neler oldy (GA, 30-7). Tebessüm kyldy, aýdy, eý pylany (Mn, 292a-5). Eý ata, niçuk Oguz söziniň hylafy kylaý men (SB, 121b-15). Eý halaýyk, badyşahymyz galmady (SB, 126b-26).

eý-a [eý-a: اَيا] S: **eý** Eý-a bady saba, apar salamy (KB, 222-11). Eý-a, görk içre älem padyşahy (Mn, 295b-6). Eý-a şahym, bu gelmekden jahana (ND, 26a-10).

eýe [eýe: اِيا ، ايه] *eýe, hojaýyn*: Eýe (IBM, 145-9). Goňur atyň eýesi (GA, 35-13). Al duwagym eýesi (GA, 92-3). Jemal we kemal eýesi ýigitdi (GA, 179-13). Eý kerim, gudrat eýesi, patyşahy-köwni-mekan! (ND, 24a-3). Ýagny kuwat eýesi (SB, 126b-2).

eýeg [eýeg: اَياك] *gapyrğa*: Eýeg (Tuhf, 23a-7).

eýegu [eýegu: اَياكُرا] S: **eýeg** Eýegu (Tuhf, 23a-ç).

eýele- [eýele: اِيلال] *eýelemek, eýe çykmak*: Eýeläp täj-u mülk mesgenni ... (Ab, 22b-15).

eýer [eýer: اِيار ، اير] *eýer*: Eýer (IBM, 173-12). Arhasyna eýer saldy (GA, 176-8). Atlaryň eýerlerin aldylar (GA, 255-8). Kazylyk atyma eýer saldym (GA, 174-10). Temür amud eýer gaşydan asyb, bir ýanydan sadak dola oh, ýene bir ýanydan kurban asyb (SB, 137a-11). **◁eýer ýapagy – eýeriň aşagyndaky örtgi** – (keçe): Eýer ýapagy (IBM, 173-15).

eýer- [eýer: اِيار] *uýmak, boýun almak, eýermek*: Eýerdi (Tuhf, 10a-8).

eýerçi [eýerçi: اِيارچي] *eýer ýasaýan ussa*: Eýerçi (IBM, 156-5).

eýerle- [eýerle: اِيارل ، ايرل ، ايرلا] *eýerlemek*: Eýerledi keläni (ZME, 924, 154-2). Eýerledi (IBM, 103-4). Eýerlemek (IBM, 126-13). Tewleden bir şahbaz at çyhardy, eýerledi (GA, 261-1).

eýesiz [eýesiz: اِياسيز ، اياسيز] *eýesiz, hojaýynsyz*: Bir eýesiz it bolup erdi Nowaýy ýarsyz, / Bolmasyn, ýa Reb, hergiz bende soltansyz (Ab, 11b-4). Yer-ýurtymyz anda eýesiz galyb turur (SB, 121b-21).

eýge [eýge: اِيكه ، ايك] S: **eýe** Eýgelerige teslim kylgaýsen (SB, 127b-7). Biz Hysrow adyga gylyç urar biz we eýgämiz ol turur (SB, 38a-10). Bu ewniň eýgesi kaýda baryb turur (SB, 3a-10). Bu tahtdan tüşüb eýgelerige teslim kylgaý (SB, 127b-7).

eýger [eýger: اِيكار] S: **eýer** Hem altun eýger dagy altun lejam, / Hem altun bag dagy altuna sam (Ab, 18a-18).

eýgü [eýgü: اِيكُرا] S: **eýi** Eýgü (Tuhf, 14a-9).

eýi [eýi: اِيي] *gowy, ýagşy*: Eýi (Tuhf, 14a-ç).

eýil- [eýil: اِيل] *egilmek, maýrylmak*: Eýildi (Tuhf, 35b-12).

eýimme [eýimme: اِيمه] *ymamlar, ymam, öňbaşçy* **◁eýimmeýi-wagt – döwrüň ymamlary, öz döwrüniň öňbaşçylary**: Harun ferzentleri kim, eýimmeýi-wagt erdiler (SB, 10a-29).

eýir- [eýir: اِير] S: **egir-** III Eýirdi (Tuhf, 27a-13).

eýle [eýle: اِيلال ، ايلال] *şeyle, eýle*: Eýle kylgyl (MK, I, 103-13). Men eýle ösdim (MK, I, 146-3). Anlar eýle diýgeç, at agyzlu Oroz goja aýdar... (GA, 37-2). Dälü Garçar eýle mal istedi ki, hiç bitmesün diýdi (GA, 86-7). Gazanyň habary ýok, eýle sandy kim, ýagny basyldy (GA, 134-8). Soluna bakdy, eýle gördi (GA, 181-2). Saçuň her gyly niçün ben eýle oýnaram, jan ki (KB, 354-3). Emma bingen kişiye eýle gerek kim nyşandan azrak gyýk durgaý (Ýaý, 125a-6). **◁eýle basdy-** – *güýçli basmak*: Depegözün gözüne eýle basdy kim, Depegözün gözi heläk oldy (GA, 272-2). **◁eýle çal-** – *gaty urmak*: Eñsesine eýle çaldy kim, başy top kibi ýere düşdi (GA, 211-4). **◁eýle olsa – şeyle bolsa, eýle bolsa**: Eýle olsa, soltanyň, Garaja çoban sapan çatlatdy (GA, 57-4). Eýle olsa, hanym, Beýregiň gany gaýnady (GA, 77-7). **◁eýle san-** – *şonuň ýaly hasaplamak*: Eýle sandy kim, ýagy basyldy (GA, 194-3).

eýle- I [eýle: اِيلال ، ايله ، ايل] *etmek, eýlemek*: Eýledi (Tuhf, 26a-7). Gylyjyn ýalyn eýlär, gatyry öňüne gatyb kowar. (GA, 195-9). Buga geldüginde horahaş eýlediň (GA, 186-10). Allaha şükürler eýledi (GA, 119-5). Ajab duhl eýlär olduň aryfana (ND, 27a-6). **◁haýf eýle-** – *gynandyrmak*: Gazana niye haýf eýlemek gerek (GA, 51-5).

eýle- II [eýle: اِيلال] *eýlemek, derini eý berip bejermek, eýe ýatyrmak*: Eýledi terini (ZME, 437, 151-2). Eýledi (IBM, 108-15).

eýlemeklü [eýlemeklü: اِيلسكلو] *edýän, ýerine ýetirýän*: Ýa, pes sen, ne eýlemeklü kada sen (GA, 161-3).

eýlen- [eýlen: اِيلن] *eýlenmek, eýe ýatyrylmak*: Eýlendi teri (ZME, 570, 151-2).

eýleý [ايلای] S: **eýläk** Sen ardlarydan girib, men çerigim birle eýleýleriden girib, alarny araga tutub (SB, 39b-23).

eýläk [ايلاك] *öňi, öň tarapy*: Mulahyza kylyň kim, eger köýlegi eýläkiden ýyrtylyb bolsa, günäh Ýusufdyn turur, eger ardydan ýyrtylyb bolsa, Ýusuf günähden aryk turur (SB, 4b-26).

Eýlik [ايلك] *adam ady (erkek)*: Eýlik goja ogly Sary Gulmaş Gazan begüň öýi üzerine şehid oldy (GA, 38-11).

eýlük [ايلوك] *ýagşylyk*: Gara başym saglygynda eýlükler edem köpek saňa! (GA, 46-12).

eýmen- [ايمين، ايمَن] 1) *eýmenmek, çekinmek, gorkmak*: Eýmendi (MK, I, 268). Ol menden bu işte eýmendi (MK, I, 227-9). Köňüller ahynda eýmengil (Mn, 303a-1). 2) *utanmak, ejap etmek*: Ger andan fikir kylmas sen-sen ahyr, / Ataň birle eneňden eýmen ahyr (Ab, 10a-5).

eýmen bol- [ايمين بول] *aman, asuda, rahat bolmak, gorkmazlyk, howp-hatarda bolmazlyk*: Ne maslahat birle menden eýmen bolub, mundak ýalguz geldiň? (SB, 19a-31). Erdeşir satwatydan eýmen boldy (SB, 28a-11).

eýmür [ايمور] *oguz-türkmen taýpalarynyň biri*: Oguz nežadydan badyşahlar beş oguldan erdi: Gaýy, ýazyr, eýmür, awşar, begdili (SB, 130a-25). Eýmür, ýagny leşgerlik we tuwanger bolgaý (SB, 126a-3).

Eýran [Eýra:n ايران] *ýer-ýurt ady*: Badyşahy Rumny-kaýsar we şahy-Eýranny kesra diýr erdiler (SB, 2b-17). Adawat Eýran badyşahlarynyň we Turan badyşahlarynyň arasyda gaýym boldy (SB, 6b-9).

eýrany [eýra:ny ايرانی] *eýranly, Eýranda ýaşayan adam*: Ol eýranylarga köb ýahşylyklar kylyb... erdi (SB, 17b-13). Ol eýranylar birle ittifak kylyb, Rum memäligige kasd kylgaý (SB, 20a-4).

eýrim [ايريم] *eýeriň üstünde goýulýan ýassyk*: Eýrim (IBM, 173-14).

eýse [ايسه] *eýse, eýsem, eýle bolsa*: Bunda minnet-le almakdan, eýse anda balam ýanynda minnetsüz almak ýegdir (GA, 73-7). Ki eýse sen dahy serbar olasyn (KB, 51-9).

eýtetgüçi [ايتكجي] *gözbagçy, jadygöý*: Eýtetgüçi (IBM, 156-4).

eýü [ايو، اي] *ýagşy, oňat, gowy, eý (görmek)*: Kiçi ogly eýü ýigit gopdy (GA, 256-7). Gazan eýü and içdi (GA, 276-4).

eý-wa [eý-wa: ايوا] *eý-way (ümlük)*: Zehim içre olur gezer, ýanar başdan-başa, eý-wa! (ND, 2a-8).

eý-wah [ايواه] *eý-wah (ümlük)*: Ýöri, gan agla, jan wer kim, çüýretdiň, ömrüňi eý-wah (ND, 26a-7).

eýwan [eýwa:n ايوان] *eýwan, köşk*: Çün deru diwar ile bu sakfy-eýwan deprenür (KB, 206-16). Bu gün olturmagyl eýwan içinde (Mn, 294b-11). Ol eýwan kim, harab boldy (SB, 29b-28). On iki küňre kesra eýwanydan tüşti (SB, 34b-14).

eý-waý [eý-wa:ý اي واي] S: **eý-wa** Eý-waý, beni bu derde dowam olmaýysarsa? (KB, 91-12).

eýýam [eýýa:m ايام] *eýýam, zaman, döwür, wagt*: Oguz ýene eýýam-la gelüb, ýurduna gondy (GA, 213-10). Geçer bu ömrüň eýýamy, olarsyň soňra sen puşman (ND, 20b-17). Eýýam geçer, hasylumuz ýoh, nidelüm biz (KB, 197-6). Hammam ki, kyldym görüňiz kim, eýýam (BD, 62a-1). <**eýýam döwleti** – *hökümdarlyk döwri, patyşalygy*: Menuçehrniň eýýam döwleti kim, ýüz igrimige ýetdi (SB, 6b-16). <**eýýamy-sabyk** – *geçen döwürler, öten eýýamlar*: Eýýamy-sabykda Tahmures any bina kylyb, ýene harab bolub erdi (SB, 28a-30).

Eýýub [Eýýu:b ايوب، ايوب] *adam ady (erkek), pygamberleriň biriniň ady*: Bu dünýäde Eýýub we-ýa Nuh ele girse (KB, 455-15). Kylur Eýýubny mähnet bile ýar (Mn, 291a-6). Eýýub hyzmatyda bolur erdi (SB, 6b-1). Eýýub şert kylyb erdi (SB, 6a-1). Pygamberlerden Ýusuf we Eýýub alaýhumussalam Feridun zamanyda erdiler (SB, 4a-4). Ol tiýdi kim: - Eýýub men (SB, 6a-33).

ez [از] *pars dilindäki çykyş düşümiň goşulmasy, -dan, -den*: Ýeg degilmi sed hezaran ez zyýad (KB, 321-15).

ez- I [از] *eremek*: Ezdi (Tuhf, 16b-31).

ez- II [اَزْ ، اَز] **1) bölmek, böleklemek:** Ol teri ezdi (MK, I, 145-9). **2) owratmak, dogramak (çörek):** Ezdi (IBM, 107-1). Ezmek (IBM, 119-14).

ezb [عَذَب] *tagamly, süýji, şirin:* Azab ezb lebinden arag olyban (KB, 341-9). Ezb totahlaruň hyýaly-la (KB, 499-12).

ezber [اَزْبَر] *yatdan bilme, yatdan:* Ki ohuruz husnuny ezber-ezber (KB, 594-8). — Köňül lowhynda biz ohyruz ezber (KB, 225-16). <hüjjeti-ezber – *yatda galan delil:* Ne yssy ger ola anyň, dilinde hüjjeti-ezber (ND, 10b-1).

eze [اَزَى] *uýa, uly gyz dogan:* Eze (MK, I, 84-4).

ezel [اَزَلْ ، اَزَل] *ozal, iň gadymy, aslynda, ezeli:* Ezelden ýazylymasa, gul başyna kaza gelmez (GA, 2-12). Gir, ezel şährine bak, gör her biri bunlar nedir (ND, 11b-10). Ol belayı ki, ezelde dimiş idi köňülüm (KB, 559-5). Yşk ile dil ezelde bile idi (KB, 567-14). Ezelde kyldy Horezmini muhtaç (Mn, 293b-1). Ol kafyrlarga ezelden hidaýat ýar imes erdi (SB, 8a-21).

ezer [اَزَر] *eýer:* Ezer köklendi (MK, II, 200-15). Ol aňar ezer kökleşdi (MK, II, 177-9).

ezerle- [اَزَرَلْ] *eýerlemek:* Är at ezerledi (MK, I, 252-3).

ezerlig [اَزَرَلِك] *eýerli adam, eýeri bar adam:* Ezerlig (MK, I, 134-5).

Ezgenti Kadaz [(E)zg(e)nti K(a)d(a)zda AdqDh : ltngq] *ýer ady:* Bişinç Ezgenti Kadazda oguz birle süňüdimiz (Kt, dg-7) — *Bäşinji gezek Ezgenti Kadazda oguzlar bilen söweşdik.*

ezgü [اَزْغُو] **S: edgü** Ezgü tawar ogurluk (MK, I, 104-10). Bilge ärig ezgü tutup, sözün eşit (MK, I, 358-7). Näçe mündüz erse, eş ezgü, näçe egri erse, ýol ezgü (MK, I, 382-4).

ezgülük [اَزْغُولُك] *yagşylyk, eýgilik:* Gelse kişi etme aňar örter küle, / Bakkyl aňar ezgülügin agzyn güle (MK, I, 115-14). Meniň işim ezgülügin etilgen ol (MK, I, 139-16).

ezhar [ezha:r:رَهَار] *güller, gunçalar:* Fasly-bahar erdi, güller açylyb, besatyn enwag ezhar we enwar birle araste bolub erdi (SB, 30a-25).

ezik [اَزِك] *deriniň ýüzündäki tyg yzy:* Ezik (MK, I, 68-2).

ezit-[اَزِيتْ] *dyrçanaklatmak, çyzdyrmak:* Oglan gulagyn ezitti (MK, I, 180-8).

eziz [ezi:z عَزِيز] *gadyrly, hormatly, eziz:* Ag sakallu eziz baba (GA, 80-12). Ýapyb mülki eziz any, ajab hoş awysan etdiň (ND, 17a-6). Köňül Müsürinde juwan sen-sen, ezizim (KB, 12-1). Umaralary eziz we mükerrem görer erdi (SB, 127a-1). <eziz bolgaý – «hormatlanýan bolsun, gadyrly bolsun» manysyndaky alkyş-dileg: Uluglar sözi dek eziz bolgaý (SB, 125b-33). Her ýerde bolsa eziz bolgaý (SB, 126a-9). <Müsür ezizi – **1) Müsüriň Ýusup pygamberiň döwründäki wezirlerine berilýän lakam:** Müsür ezizi kim, ol zamanda Ryýan ibn el-Welid erdi (SB, 4b-14). Müsür ezizi kim, Ýusufny aldy (SB, 4b-17). **2) Ýusup Pygamberiň lakamy:** Bir ýyl ötgenden soň Ýusufny eziz ýerige wezarat mansabyga mensub kyldy, andyn soň Ýusufny eziz diýer erdiler (SB, 5a-27). <Ezizi-Müsür – **S: Müsür ezizi** Ýusuf dagy wefat bolgan çakgaça ezizi-Müsür erdi (SB, 5a-29). Ýakub ogullary(ny) aşlyg tamgyga ezizi-Müsür alyga ýiberdi (SB, 5b-2).

ezizle- [ezi:zle اَزِيزْلَ ، اَزِيزْلَ] *sylamak, hormatlamak:* Ol any agyrlar, ezizlär (GA, 7-9).

ezkar [ezka:r اَزْكَار] *zikirler, ýatlamalar:* Bardur ezkar içide, eý aga! (BD, 8a-8).

ezlet- [اَزْلَتْ] *düzeltmek, bejertmek, timarlatmak:* Ol tawaryn ezletti (MK, I, 222-16).

ezlik [اَزْلِك] *eýlik, gowulyk, her bir peýdaly zat:* Ezlik neň (MK, I, 94-15).

ezrar [ezra:r اَزْرَار] *zyýanlar, zyýankeşlikler, erbetlikler:* Anyň dagwatyny kabul kylmab, usýan we ezrarga meşgul boldylar (SB, 15a-13). Any zalalat be ezrarga haml kylur erdiler (SB, 24b-9).

Ezraýyl [Ezra:ýyl اَزْرَائِيل] *perişdeleriň biriniň ady:* Al ganatly Ezraýyl ol ýigidüň janyň aldy (GA, 156-5).

eztür- [اَزْتُرْ] *dildirmek, çyzdyrmak:* Ol ogly gulagyn eztürdi (MK, I, 189-4).

Ä

äd- [ä:d- اَد] *ätmek, ädimlemek, ätlemek:* Säliki-rah ýoldaş ol bir-iki äden degül (KB, 573-2).

ädim [ä:dim اديم، اديم] *ädim*: Ölçedi ädimni (ZME, 410; 134-1). Çykylmaz bir ädimden ner-dibana (ND, 27a-2).

ädük [ä:dük ادوك] *ädik*: Ädük (IBM, 167-5). Ädükniň gonjuna sokdy (GA, 76-6). Ädükni ýazdy (GA, 76-8).

ägäh [ä:gä:h اگاه] *habarly bol, habardar bol*: Oguz ahwalydan ägäh bolub (SB, 121a-29). Dawud alarnyň sowalydan ägäh boldy kim, azym günäh kylyb turur (SB, 12b-26). Jynnylar we afaryt andan ägäh bolub, bikärden gaýtdylar (SB, 13b-20).

ägäh kyl- [ä:gä:h kyl- اگاه قيل] *habardar etmek*: Erse ony ägäh kyldylar (SB, 125b-30). Oguz ahwalydan alary ägäh kylyb erdi (SB, 123a). Ony ägäh kyldylar (SB, 125b-30).

ägäh ol- [ä:gä:h ol- اگاه اول] *habardar bolmak*: Jan bu meýdan içre ägäh olar gäh (KB, 588-13).

ähd [عهد] **1** *wada, şert, äht, söz bermek*: Ähdim bozam diýrdim (GA, 232-11). Kany benüm ile senüň ähd-u wefalaruň begüm (KB, 557-1). Ähd we misak täze kyldy (SB, 121a-22). **2** *döwür, zaman*: Ol ähdde ýarlyg we nyşan ýeride oh we ýaý erdi (SB, 122a-25). Anyň ähdige Ynal han Syr Ýawguý çykyb erdi (SB, 126b-14). **◇ähd syndur-** – *ähdiňi bozmak, sözünden dänmek*: Ähd syndurub, tertibi leşker kylyb, anyň memleketige mütewejjih boldy (SB, 31b-15). **◇nakz ähd kyl-** – *ähdiňi bozmak, ähdiňi syndyrmak*: Syýawahş Afrasyýab birle ähd we şert kylyb erdi, nakz ähd kyla almady (SB, 14a-26). Nakz ähd kylyb, mesaf kylgaýlar (SB, 17b-1). **◇weli ähd** – *mirasdar, mirasdüşer*: Bähmenni özi ge weli ähd kyldy (SB, 17b-26). Atasy any özi ge weli ähd kylyb, täj anyň garnyga goýub (SB, 18b-18).

ähd et- [عهد ايت] **S: äht kyl-** Ähd etdi aýrulyg-la bu dälü köňülüm (KB, 540-4).

ähd kyl- [عهد قيل] *äht etmek, söz bermek*: Maňa äht kylyb, il bolgaý sen (SB, 127a-32).

ähl [أهل] **1** *halk, ilat*: Emma Horasan ähli, aýdurlar kim, ok atmagy owwal Bähram Çöbin çykardy diýüb (Ýaý, 107a-7). Fars ählige ýahşylyk kylyb, meniň gyzymny akd we nika birle alyb (SB, 19a-12). **2** *ähli, hemme*: Behamdylly ne kim, bar ähli jüzmüň (ND, 1b-

10). Ähl-u aýal-u ferzentleriňni... (SB, 129a-1). Uşbu matagny eltib, öz ähl-u aýallarymyzga kut geltürgeý biz (SB, 5b-13). **◇ähli-hal** – *sopy*: Ýanmasa bir kişi ähli-hal olmaz (ND, 29b-10). Bihabar magnaýy dilden kim, degildir ähli-hal (ND, 41a-14). **◇ähli-kitab** – **1** *awtorlar, kitap ýazanlar, alymlar*: Bagzy ähli-kitab aýturlar kim, Sahyby Hydyr alay-hyssalam turur (SB, 5a-32). Köb ähli-kitabdan any Hydyr aýturlar (SB, 15b-33). **2** *ylahy, mukaddes kitap inen dine uýýan adamlar, mukaddes kitaba eýe bolan dindäki adamlar*: Rumylarga kim, ähli-kitab erdiler (SB, 39b-12). Ol jemg kim, bu aýda ýawuk tururlar ol jemge kim, ähli-kitab tururlar ...galeb boldylar (SB, 39b-12). **◇ähli-taryh** – *taryhçylar, taryhy kitaplary ýazan alymlar*: Ähli-taryh ... alyda mugtaber ol turur kim, bu wakyga üçünji nobatda erdi (SB, 9a-3). **◇ähli-tenjim** – *müneçjimler, ýylдызsynaslar, astronomlar*: Anyň sözi ähli-tenjim alyda hüjjeti katyg turur (SB, 22a-4). **◇dişi ähli** – *aýal-ebatlar, aýal-gyzlar*: Dişi ähliniň sözi-le toý eýledi (GA, 14-1). **◇güman ähli** – *şübhelenýänler, doly ynanmaýan kişiler*: Bagzy güman ähli aýturlar kim, Ol Musa kim, Hydyrny gördi... Musa bin Ymran ermes (SB, 9b-7).

ähtiyaj [احتياج] *ätiýaç, mätäçlik, zerurlyk*: Saňa hiç ähtiyajymyz ýok turur (SB, 127b-13). Alarga bergen bir ton erdi kim, hergiz ýyrtylmas erdi we öwezge ähtiyaj ýok erdi (SB, 9a-24).

äl I [آل] *nesil, nebere*: Musa we Harun äliden baky ne galgan bolgaý (SB, 12a-14). Baky kim, äli Musa we Harun goýub tururlar ... ol Musa asasy erdi (SB, 12a-15).

äl II [آل] *pes, pis, ýaramaz*: Äl kişi (MK, I, 50-3).

älem I [آلم] *älem-jahan*: Men älemleri ýokdan war eden Allaha sygyndym (GA, 251-13). Bu gün älemde bir bostan ýok, eý jan (Mn, 299a-5). Ol Taňry älemleri ýok eken war kyldy (Ýaý, 99b-2). **◇etrafy-älemge** – *töweregine, töweregindäki ýerlere*: Oguz etrafy-älemge ilçiler ýiberib (SB, 121a-23). **◇älemi-gaýb** – **S: älemi ruhany** Älemi gaýbdan ne wakyg bolgaý (SB, 36a-2). **◇älemi-lähüt** – *hudaya degişli*: Älemi-lähüta erdim, gark olup enwer eken (ND, 25b-14). **◇älemi-ruhany** – **S: ulwyý-älemi**

Älemi-ruhany we meleki mezajy tutdy (SB, 24b-23). Isa henüz tirik turur törtünji asmanda we ruhany älemge muttasyly turur (SB, 25b-29). **◊älemi-ulwyý – S: ulwyý älem** Erse alarnyň arasydan näpedid bolub ýene älemi-ulwyýga intikal kyldy (SB, 24b-22). **◊ulwyý-älemi – ýokarky älem, ruhany älem, asman älemi:** Bilür men kim, ulwyý-älemiden saňa ykbal bolub (SB, 19b-8).

älem II [ä:lem علم] *älem, jähek, parawuz, gyra bezegi:* Ton älemi (ZME, 196; 142-1).

älemaraý [ä:lema:ra:ý عالم آرای] *bezeýji:* Erer ýüzi kuýaş dek älemaraý (Mn, 297a-10). Kuýaş ýañlyk jemalyň älemaraý (Mn, 302b-1).

äliýý [ä:liýý آلي] *ujyt, erkeklik jyns agzasy:* And içdi kim, Ebrehe welaýatynyň tofragyny Hebeşe welaýatyga eltgeý we äliýýiniň tügini kesgeý (SB, 35a-19). Ebrehe muny eşitib, herasan bolub, äliýýiniň tügini özi kesib (SB, 35a-19). Äliýýimniň tügini kesgeý (SB, 35a-20).

ämennä [ämennä: امنا] *ynanmak:* Ämennä saddaknä diýib, ary suwdan abdest aldy (GA, 3-5).

ämin [ä:mi:n امين] *omyn, goý şeýle bolsun:* Ämin diýenler didar görsin (GA, 6-7). Doga kyldy, ejabet bolsyn, ämin! (Mn, 295b-3).

äñ [ä:ñ انك ، انك ، انك 1] *äñ, eñek:* Gyzyly äñ (MK, I, 43-10). Äñyň gan birle ýuwar çimgan tezerwi (Mn, 302b-4). Ylhamy-kuýaş äñe bahar, / Höwes ede başyny ýyldyz eýleme (Ab, 9a-12). **2) ýañak:** Anyň kim, al äñinde meň ýaratty (Mn, 290b-6).

är [ä:r ار، آر، ایر 1] *är, aýalyň äri:* Ärim (IBM, 144-9). Äre warmak aýyb olur (GA, 115-3). Äri harbda ölüb erdi (SB, 122a-8). Äriden ýaşurun Allatagala iman geltürdi (SB, 120b-12). Ol hatunnyň äri bir ýygaç ol şagalga urub (SB, 124b-31). **2) erkek adam:** Är (IBM, 78-4). Är jomardan, är näkesin ozan bilür (GA, 5-8). Gaýrat we hemiýýet ýüziden är we hatun ýygylyb (SB, 130a-1). Är kişilerini öltürüb, gyzlaryny we hatunlaryny nikah kylyb alur erdiler (SB, 35a-11). **3) mert:** Är tam ýapty (MK, III, 44-6). Är yçgyndy (MK, I, 214-7). Ol är olturdy (MK, I, 191-71). Bu demi her deni bilmez, är isen ärlik edip (ND, 19a-1). Är kişileri syýah çerde we zemim surat erdi (SB, 121b-25). **◊är dile- – ýekme-ýek söweşmek üçin urşujy talap etmek:** Gazan ýene är diledi

(GA, 288-10). **◊ärge ber- – durmuşa çykarmak, gelinlige bermek, äre çykarmak:** Kim seni ärge berdi (SB, 22b-10). Hiç kişi gyzyňy ärge bermes erdi (SB, 33a-17).

ärana [ä:ra:na آرانه] *batyr, mert:* Är erenleriň her işi äranadur (KB, 597-3).

ärçe [ä:rçe ارچه] *adamça, kişiçe:* Şol guluma kyrk ärçe kuwwat werdim (GA, 252-2).

äremik [ä:remik ارامك] *erkege meñzeyän aýal:* Äremik (IBM, 149-7).

äresik [ä:resik ارەسیك] *gulamça, beçe, teti, hunsa:* Äresik (Tuhf, 14a-4).

ärez- [ä:rez- أرز] *är çykamak:* Taý atatsa, at tynur, / Ogul ärezse, ata tynur (MK, I, 178-16).

ärgenlik [ä:rgenlik ارگنك] *durmuşa çykýan gyzyň öýlenýän ýigide berýän sowgady:* Adaglysyndan ärgenlik bir gyrgyzy kaftan geldi (GA, 89-7).

ärgury [ä:rgu:ry ارغوري] *daş-töweregi gurşap ýatan, gabap ýatan kese dag:* Ärgury ýatan Alatagdan beter aş (GA, 19-7). Ärgury ýatan Alataglar (GA, 241-8).

ärlen- I [ä:rlen أرلن] *durmuşa çykamak, ärli bolmak:* Uragut ärlendi (MK, I, 217-6).

ärlen- II [ä:rlen أرلنن] *buýsanmak, bir zada daýanmak:* Ärlendi (Tuhf, 5b-1).

ärlik I [ä:rlik ارلك ، ارلك ، ارلك] *ärlik, erkeklik, mertlik, edermenlik:* Ärlik (MK, I, 95-16). Ärlik (MK, I, 95-13). Menim ärligim Ruma, Şama gite (GA, 155-7). Budur ärlik çyka ata, birisinde iki baş (ND, 16a-15). Nigar ýoluna jan – terk kylmag ärlikdür (KB, 319-11).

ärlik II [ä:rlik ایرلك] *döl, tohum:* Ärlik suýuny tökti (ZME, 446, 162-1). Ärliksiz boldy (ZME, 913; 162-1).

ärmi [ä:rmí ارمی] **S: ärlik II** Ärmi (IBM, 142-3).

ärsek I [ä:rsek ارسك] *ärsireýän, bozuk, jelep:* Ärsek ärge tegmes, äwek ewge tegmes (MK, I, 95-9). Ärsek (Tuhf, 33a-3).

ärsek II [ä:rsek ارسك ، ارسك 1] **S: äresik** (Tuhf, 33a-3). **2) ahlak taýdan bozuk aýal:** Ärsek (IBM, 149-13).

ärseklen- [ä:rseklen ارسكلن] *är küýsemek (zyna üçin):* Eşler ärseklendi (MK, I, 264-1).

ärsin- [ä:rsin اَرْسِنْ] *ärlere, ýigitlere mahsus işleri etmek*: Ogul ärsindi (MK, I, 213-16).

äşgäre [ä:şgä:re اَشْكَار] *äşgär, anyk, aýan*: Äşgäre lebini ben sorayym (KB, 429-3).

äşgäre bol- [ä:şgä:re bol- اَشْكَارًا بُول] *ýaýramak, aýan bolmak, äşgär bolmak*: Äşgäre boldy (Tuhf, 28a-10).

ätle- [ä:tle- أَطْلَا , أَطْلَا , أَطْلَا] *ätlemek, ädim ätmek*: Ätledi (IBM, 108-12). Ätledi (Tuhf, 15a-6). Ol kişiniň her bir aýak ätleýip basganda, bir ejir ýazylur diýdi (Ýaý, 103b-8). Oky götürür, gaýtarur atan kişiýe, ol kişiniň her bir ätlemesine bir gul azat kylan kibidir (Ýaý, 105a-3).

ätlem [ä:tlem أَطْلَم] *ädim*: Ätlem (Tuhf, 14b-6).

ätük [ä:tük أَتُك] *ädik*: Ätük (MK, I, 65-16).

ätüklen- [ä:tüklen- أَتُكِّلْن] *ädik edinmek, köwüş alynmak*: Är ätüklendi (MK, I, 247-6).

ätüklik [ä:tüklik أَتُكْلِيك] *ädiklik*: Ätüklik sagry (MK, I, 134-15).

äw- I [ä:w- اَيْف] *çaltlaşmak, tizleşmek, howlukmak, gyssanmak*: Äwdi (IBM, 103-4).

äw- II [ä:w- اَيْو] *duýmak, äwme*: Äwmez köňlüm, niçe gerek ise jefa kyl (KB, 466-1). Nazary lutf bile ger äwse (BD, 6a-4).

äwek [ä:wek اَيْفُك] *alýjraňňy, howlukmaç*: Aç äwek, tok tülek (MK, I, 324-14). Esende äwrek ýok (MK, I, 73-11). Äwek siňek sütge tüşer (MK, II, 12-14). Äwek ewge tegmes (MK, II, 17-17).

äz bes [äz bes اَزْبَس] *örän, diýseň*: Äz bes kim, mubalyga kyldylar we Ýusuf dagy ragyb erdi, Ýakub ruhsat berdi (SB, 4a-28).

äzger- I [ä:zger- اَزْكَر] *äsgermek, derekli hasaplamak*: Ol kiçik sözün äzgerdi ýawuz (MK, I, 194-6). Ol anyň sözün äzgermedi (MK, I, 194-8).

äzger- II [ä:zger- اَزْكَر] *ýaramaz zady düzetmek, bejermek, düzlemek, bejermek*: Ol ýawma neňni äzgerdi (MK, I, 194-8).

F

fagfur [fagfur فَغْفُور] *hytaý hökümdarlaryna berilýän at*: Fagfury-Çyn ulug çerik birle

Isgenderge garşu gelib... (SB, 19a-27). Men Çyn badyşahy, fagfur men (SB, 19a-30). Fagfur tiýdi kim... (SB, 19a-31).

fagyl [fagyl فَاعِل] *işleýän, hereketdäki*: Kesreti-zyly-hyýaly gösteren fagyl nedir? (ND, 14b-13).

fahr [fahyr فَاحِر] **1** *buýsanç, guwanç*: Iki jahan fahry derdiň dermany (ND, 43a-12). Fahr oldur ki, guluň ola kişi (KB, 131-13). **2** *şöhrat, hormat*: Oldur çu anuň fahry köňüller arasynda (KB, 401-2). Anyň fahry ol erdi kim, pygamberi arab Muhammed Mustafa sallallahy alayhy wesellem anyň zamanyda mütewwellid boldy (SB, 37a-16). **◊fahry-älem** – *älemiň buýsanjy, Muhammed pygamberiň sypaty*: Fahry-älem Mustapaýa nutk eden gurban idim (ND, 19b-12).

fahr kylaş- [fahyr فَاحِر] *buýsanyşmak, guwanýşmak, bilelikde buýsanmak*: Fahr kylaşty anyň birle (ZME, 511; 168-2).

fahyr [fa:hyr فَاحِر] *owadan, nepis, gymmatbaha, buýsançly*: Ol badyşahana, fahyr lybaslar geýib erdi (SB, 5b-3).

fahyta [fa:hyta فَاحِيْتِه] *gögerçiniň bir görnüşi*: Gülşeniňde hezar fahytadur (KB, 380-11).

fakat [fakat فَكَط] *diňe, ýeke, tenha*: Sen sanma – ki, agzuňda bu dem fakat olmuşdur (KB, 30-7). Seni sewerem, eý begüm, yşbu jahanda ben fakat (KB, 138-13).

fakr [fakr فَكْر] *garyplyk, ýoksulluk*: Fakrdan gaýry bir şeyi tutub ýüz iftihar etmez (ND, 15b-9).

fakyh [faky:h فَكِيْه] *dini kanunlary düşündirýän ruhany*: Fakyh boldy är (ZME, 807; 168-1). Minarada baňlaýanda fakyh görkli (GA, 6-11). Bir fakyh bar erdi (SB, 129b-1).

fakyr [faky:r فَكِيْر] *garyp, ýoksul, biçäre, pahyr*: Ol sagadat fakyra, baýa kany! (KB, 435-10). Köb haýrat we hasanat derwiş we fakryrlarga kylur erdi (SB, 14b-12). Ger fakryň ganydyr syry syrym içre çün (ND, 25b-15).

fakyrlyk [faky:rlyk فَكِيْرْلِيْك] *garyplyk, mätäçlik, derwüşlik*: Öz ruzgärini derwişlik we fakyrlyk birle ötgerür erdi (SB, 15b-28).

fal [fa:l فال] *pal, pal atma*: Jemagat rast tutdy falymy (KB, 364-1). <>**fal ur-** – *pal atmak, bize atyşmak*: Pal urdy uşak taş birle (ZME, 412; 164-1). <>**fal tut-** – *ýormak, haýsydyr bir hadysadan çen tutup, işiň oňuna ýada oňuna dældigini çaklamak, yrym etmek, pikirde pal atmak*: Hysrow any ymarat kyla almaý, falga ýaman tutdy (SB, 39a-30). Dawud ol aýat tefsirini maglum kylyb, any fal tutub, ýene gulak saldy (SB, 130a-17). Bu aýatnyň magnysyny dagy maglum kylyb, any dagy ýahşy fal tutub, delir we dilawer bolub... (SB, 130a-18).

falahan [fala:ha:n فلاخان] *sapan, daş, kesek atylýan gural*: Bir taş falahanga goýub atdy (SB, 12a-26).

fan [fa:n فان] S: **fany** Ahyry fan degilmi? (ND, 43a-12). Ola ol ähli jähennem barlygy fan olmaýa (ND, 28b-1).

fanus [fa:nu:s فانوس] *çyranyň bir görnüşi, panus*: Ýahdy içümde odyň ýagny ki, fanus eýleýe (KB, 382-1).

fany [fa:ny فاني] *wagtlayýn, ömürlik däl, pany*: Fany dünýä kime galdy (GA, 5-12). Bary fany-ýu bary hiç turur (BD, 53a-9). Saraýy-bakyny fanyga yhtyýar kyldy (SB, 28b-19). Bu jahan fany turur, mülki-baky we nagymy-jawydany ol jahanda miýesser bolur (SB, 30a-28). <>**eýýamy-fany** – *geçiji döwür, eýýam*: Kim uş ýel dek geçer eýýamy-fany (Mn, 292a-9). <>**jahany-fany** – *wagtlayýn älem, şu dünýä*: Kubad bu jahany-fanydan jahany-bakysa hakl kyldy (SB, 33b-31).

fany ol- / bol- [fa:ny ol- / bol- فاني اول/ بول] *yok bolmak, ýitip, siňip gitmek*: Baky durur fena dileýen yşk-la weli / Kim fany olmaz ise bu ýolda bakasy yoh (KB, 384-4). Ol zamanda esbat kowumy kim, pygamber alardan bolur erdi, fany bolub ...erdi (SB, 12a-4).

Faraşyt [Fara:şyt فراشيت] *adam ady (erkek)*: Anyň häkimini Faraşyt ýagy diýr erdiler (SB, 121b-8). Badyşahlarynyň ady Faraşyt erdi (SB, 121b-17).

farg [fa:rg فرغ] **1)** *pudak, gol, şaha*: Biz barça seniň asyl we nežadyňdan turur biz we bir ýygaç miwesi we bir asylynyň fargy turur biz (SB, 121a-11). **2)** *bölüm, görnüş*: Abu Musa

Harraz aýdur: Ok atmaguň asly dört durur we lekin fargy alty durur (Ýaý, 112a-3). **3)** *ayrylan, bölünen, uzaklaşan*: Ikisin bir edip fargyň, bir altun top edip ahyr (ND, 41b-10).

farg ol- [fa:rg اول] *ayrylmak, bölünmek*: O kim nury-hakykatdyr ki, farg olmuş wujut içre (ND, 37a-2).

fark I [fa:rk فرق] *tapawut, parh, aýratynlyk*: Başyň içün ki, hü(ý)rinüň tapuňdan hiç farky ýoh (KB, 472-2).

fark II [fa:rk فرق] *baş, kelle, süýr depe*: Anyň farkyny täç birle we gadamyny tahtga mahsus kyldy (SB, 3b-31).

fark eýle- [fa:rk ايله] S: **fark kyl-** Fark eýlemeýedüm dahy emnden emini (KB, 117-14).

fark kyl- [fa:rk قیل] *tapawutlandyrmak, parhlandyrmak, tapawut etmek, arasyny bölmek*: Ol tamga birle mallaryny fark -kylgaýlar (SB, 125b-17). Halkny Allatagalanyň ýolyga okub, hakny batyldan fark kylur erdi (SB, 6a-18). Andak kim, her kişi görer erdi, Antakyýadan fark kylmas erdi (SB, 34b-1).

fark ol- [fa:rk اول] *parhy bolmak, tapawutlanmak*: Mümin oldur älem içre müslimden fark olmaýub (ND, 28b-6). Ki olmaýa farky seru destar arasynda (KB, 400-13).

Fars [Fa:rs فارس] *Günorta Eýranda welayat ady*: Andan Farsga geldiler (SB, 124b-13). Fars we Jibäl we Hijaz... we arab ýerleri (SB, 3b-29). Fars beladyda we özge mowazyglarda hem köb binalar ýasab turur (SB, 18b-15).

farsy [fa:rsy فارسي ، فرسي] **1)** *pars, pars milletinden bolan adam*: Barça has we a:ma üleşür erdi, farsylar hysar kylgan çagda (SB, 27b-31). **2)** *pars dilinde, parsça*: Ger araby, ger parsy (ND, 43b-4). Diýsem halymny bilgeý farsydan dilberim (BD, 80a-13).

fart [fa:rt فرط] *çendenaşa, gereginden artyk, hetdenaşa*: Muntiji fart muhabbet bil dost (BD, 10a-3).

faryg [fa:ryg فارغ] *rahat, asuda*: Faryg kyldy any (ZME, 102-1). <>**faryg-bal** – *başy dynç bolmaklyk, dynçlyk*: Anyň zamanynda ragyýýat muraffahyl-hal we farygyl-bal

erdiler (SB, 128a-6). <>**farygyl-bal** – S: **faryg-bal** Eý, hoş ol azada kim, bikaýd-u farygyl-bal (BD, 19-8). <>**farygy-älem** – *dünyäden el çeken, el üzen*: Ýokmu bir farygy-älem sengi-sar etsem gerek (ND, 17b-4).

faryg bol- [fa:ryg bol- فارغ بول] **1)** *azat, boş, asuda bolmak*: Faryg boldy (ZME, 593; 168-1). **2)** *boşaşmak, arkaýynlaşmak, aýrylmak*: Ol welaýatdan faryg bolub, zulmat welaýatyga azyamat kyldy (SB, 122a-12). Mundan faryg bolub, ol welaýatnyň zabt we nasakyga ýüz geltürüb... (SB, 123b-22).

faryg kyl- [fa:ryg kyl- فارغ قيل] *dyndarnak, rahatlandyrmak, boşatmak, halas etmek*: Eger sen any aradan göterib, köňlümüzni anyň jewriden faryg kylsaň, badyşahlyk saňa mukarrar bolgaý (SB, 17b-20).

farys [fa:ry:s فارس, فَارِسْ] *atly, çapyksuwar, atly top oýnuny oýnaýan*: Farysy meýdany ýşkyz kim, muhabbet bekläriz (ND, 15a-18). Bu meýdandan top urymady farys (KB, 104-6).

faryza [fary:za فريضة] S: **farz** Faryzadur bize ki, ömri hoş geçirewüz (KB, 142-14).

faryza kyl- [fary:za kyl- فريضة قيل] *parz etmek, hökmany etmek*: Faryza kyldy Taňry namazny (ZME, 431; 168-1).

Farýab [Fa:rýa:b فارياب] *ýer-ýurt ady*: Farýab we Aýnuttemr şäheri kim, harab bolub erdi (SB, 31b-12).

farz [farz فَرَض, فرض] *musulman dinine uýýanlar üçin hökmany ýerine ýetirilmeli iş, parz*: Farz iki dürlüdür (MAS, 4b-4). <>**farzy-aýyn** – *ähli musulmanlaryň ýerine ýetirmeli hökmany ybadatlary, işleri*: Farz iki dürlüdür, biri farzy-aýyndur (MAS, 4b-4). <>**farzy-kifaýe** – *käbir musulmanlaryň ýerine ýetirmegi bilen beýleki musulmanlaryň boýnundan aýrylýan buýruklar, parzlar (azan aýtmak, jynaza namazy we ş.m.)*: Biri farzy-kifaýedür (MAS, 4b-4).

farz bol- [farz بول] *parz bolmak*: Ol gün roza tutdylar we ol farz boldy (SB, 8b-28). Ol roza bir gije-gündiz farz bolub erdi (SB, 8b-28).

farzlyk [farzlyk فَرَضِيّ] *hökmany ýerine ýetirilmeli dini düzgün*: Bilindi namaz farzlygy Kuran ile (MAS, 2a-1).

fasd [fasd فَسَد] *gan alma, tebiþçilik kadalary boýunça adamdan gan alma*: Bir fassad geltürtüb buýurdy kim, iki golydan fasd açgaý (SB, 24b-32). <>**fasd aç-** – *gan almak, damaryny deşmek arkaly gan almak*: Buýurdy kim, iki golydan fasd açgaýlar, fasd kyldylar (SB, 22b-32).

fasd kyl- [fasd قيل] *gan almak, tebiþçilik kadalary boýunça adamdan gan almak*: Buýurdy kim, iki golydan fasd açgaýlar, fasd kyldylar (SB, 22b-32).

fasl [fasl فَصْل] **1)** *bölüm, bab*: Bir faslda zikr – kylduk kim, söz munkatyg bolmagaý (SB, 17a-19). **2)** *pasyl, möwsüm*: Hazan fasly durur zahyrda leykin (KB, 116-1). Ýaz faslyda barsa bolmas (SB, 19b-17). Fasly-bahar erdi, güller açlyb... erdi (SB, 30a-25). Erse bahar fasly girib erdi (SB, 124b-27).

fassad [fassa:d فَسَاد] *gan alýan, adamdan gan alýan tebiþ*: Kirpügüňň gamzasy ýüregume fassad (KB, 38-10). Mest bolgandan soň bir fassad geltürtüb, buýurdy kim, iki golydan fasd açgaý (SB, 22b-32).

fasyd [fa:syd فَاسِد] *bozuk, erbet, biderek*: Özini özge badyşahlardan mümtaz görüb, hyýaly-fasyd kylyb, şeýtan aňa waswasa kyldy (SB, 14a-11).

fasyd ol- [fa:syd ol- فَاسِدْ أُولُ] *gowşak bolmak, berk bolmazlyk*: Ol üç barmagy boş galyp, gabza fasyd olur (Ýaý, 114-6).

fasyh [fasy:h فَصِيح] **1)** *dilewar, şirin sözli, çeper sözli*: Garyndaşym Harun menden fasyh we şirin sözlük turur (SB, 7b-28). Ol fasyh we şirin sözlük erdi (SB, 32a-12). **2)** *çeper, şirin, süýji söz*: Hezreti Yzzatga hutbaýy-belyg we fasyh... okur erdiler (SB, 37a-15).

fasyk [fa:syk فَاسِق] *bozuk, azgyn, günäkär, ýoldan çykan*: Fasyk aýt(t)y any (ZME, 474; 168-2). Bu kazyýy-fasyk ki, iberdim saňa bat (BD, 82b-5).

fasyla [fa:syla فَاصِلَة] *aralyk, arasyňy bölüji, serhet, çäk, germew*: Fasyla turur belady Hazar we Deşti-Gybjak we Eýran belady arasyda (SB, 31a-25).

faş [fa:ş فاش] *äşgär, aýan, açyk, belli*: Galmady hiç gizlü işüm, uş äleme faş olmuşam (KB, 335-13).

faş bol- / ol- [fa:ş bol- / ol- فاش بول / اول] *paş bolmak, ýaýramak, belli bolmak*: Ne gözeldir iki kömlek ki, syry olmaýa faş (ND, 16a-15). Dil dilin faş ola diýü, söýlemez (KB, 456-7). Bu raz kim, beni-ysraýyl içide faş boldy (SB, 9a-13). Bu awazasy faş boldy (SB, 31a-9).

faş et- [fa:ş et- فاش ايد] **S: faş eýle-** Diýmezem ismin anyň gorkaram faş etmäge (ND, 10a-11). Hemçü Isa ýa Zekerýa syrruňy faş etmegin (KB, 398-11).

faş eýle- [fa:ş eýle- فاش ايله] *paş etmek*: Ýeter, faş eýlediň bu syry Nagşy (ND, 27a-5). Esrary faş eýleme zynhar wessalam (BD, 83a-1).

fath [فتح] *ýeňiş, üstün çykma*: Tygy-«kläden» fath olaly, zahyd-a, yklymy-dil (ND, 15b-3). Oguz ol fathny kylgandan soň, gaýtyb tüşüb, buýurdy, kim... (SB, 121a-16). Fath-u nursat habarymyzny ew-ilimizge eltgeý (SB, 122a-22). <>**fathy-bab** – *başlangyç, ilkinji başlaýan*: Haýatumuza bizüm fathy-bab ola (KB, 198-4).

fath et- [فتح ات] *ýeňmek, üstün çykmak*: Mülki-dili fath edelden kimseýe baş egmeziz (ND, 22a-15).

fath kyl- [فتح قيل] *ýeňmek, basyp almak*: Ol welaýatlarny tamam fath kyldy (SB, 125a-10). Bu taryk birle Ysfyhanny fath kyldylar (SB, 124b-10). Ol welaýatlarny tamam fath kyldy (SB, 125a-10).

fathnama [fathna:ma فتح نامه] *ýeňiş hatlary, ýeňiş namalary, buşluk hatlary*: Bu fath wakyg bolgandan soň fathnamalar ýazyb... (SB, 31a-8).

Fatma [Fa:tma فاطمه] *adam ady (aýal)*: Aýşe ile Fatmanyň nikahy suw (GA, 45-5). Bogazja Fatma diýrler bir hatun wardy (GA, 114-2).

fattah [fatta:h فتاح] *açyýy, açýan*: Haýat manbagyna lebleriň durur fattah (KB, 143-14).

fatyha [fa:tyha فَاتِحَة] *Gurhanyň birinji süresi*: Fatyha süresin okumak (MAS, 19b-1). Okygyl, fatyhadur kybla ýany (Mn, 312a-5).

fatyha [فَتْحَة] *iki eli açyp oky ýaýdan atma, sypdyrma*: Iki elini açyp okuny ýaýdan atsa, oňa fatyha diýrler (Ýaý, 126b-2).

fatyr [faty:r فَطِير] *petir, hamyry aldyrylman bişirilen çörek*: Bu ýeti günde hamyr etmäb – erdiler we fatyr bişürüb iýr erdiler (SB, 8b-5).

faýsal [فَيْصَل] *çözme, mesele çözme, bir işi derňäp, netije çykarma*: Ulug görnüş kylyb, musulmanlar möhümmatyny faýsal berür erdi (SB, 12b-10).

faýyda [fa:ýyda فَايِدَة ، فَايِدَة] *peýda, nep*: Baba malyndan ne faýyda (GA, 4-2). Özini duşmandan saklaýa bilmeze, anyň dahy faýydasy olmaz (Ýaý, 109b-4). Emma ne faýyda kim, Ýakub we Rahyldan imes sen (SB, 5b-20). Weli ne faýda kim, hassa çaglyg gözge ilmeý sen (BD, 34a-7). <>**faýyda ber-** – *peýda bermek*: Diwar birle uruşmak hiç faýyda bermes (SB, 124b-1). Erse ol uruş kylmak hiç faýyda bermedi (SB, 124a-32). Hyredmendler geňej kylur erdiler, faýyda bermes erdi (SB, 122b-14). <>**faýyda gör-** – *peýda görmek, nep görmek, haýyr gazanmak*: Bu ulug bolub andan tamattug we faýyda görgeý biz (SB, 4b-18). Bag magmur bolgan çakgaça ol koýlardan faýyda görgeý (SB, 13a-14).

faýyda er- [fa:ýyda er- فَايِدَة اير] *haýyr bolmak, kömek ýetmek*: Laglyňdan eger faýyda ermes ise januma (KB, 330-1).

faýyda kyl- [fa:ýyda kyl- فَايِدَة قيل] *peýda, kömek etmek*: Tedbiri-nujumy-felegi faýyda kylmar (KB, 405-14). Atabek aňa köb meng kyldy, erse hiç faýyda kylmady (SB, 129a-20). Ol nesihat aňa faýda kylmas erdi (SB, 16a-7).

faýyz ol- / bol- [fa:ýyz ol- / bol- فَايِض اول] **1)** *joşmak, hyjuwlanmak*: Bu jan-u akyl-u dile gözüň olaly faýyz (KB, 143-15). **2)** *joşmak, dökülmek, ýagmak*: Peýweste faýzy-Rebbany aňa faýyz bolur erdi (SB, 120b-17).

faýz [فَيْض] *bolluk, öňe gitmek, ylym*: Gadamdan faýz alur jan-a fena olmak muhal olmaz (ND, 16a-3). Faýzdan maňa ýetişgen eseri (BD, 3b-1). <>**faýzy-Rebbany** – *Allanyň*

keremi, Perwerdigäriň bereketi, Ylahy ylham, joşgun: Peýweste faýzy-Rebbany aňa faýyz bolur erdi (SB, 120b-17).

fazl [fazl: *فضل*] *akyl, bilim, zehin, ukyplylyk, artykmaçlyk:* Aba we ejdadynyň fazl we kemalyga... ägäh boldy (SB, 12b-12). Bar Hudaý-a! Ol fazl we kemal kim, alarga keramat kylyb erdiň, maňa dagy alar dek keramat kyl (SB, 12b-12). Mahz fazl-u keremi-Jebbary (BD, 6a-2).

fazyhat [fazy:hat *فضيحة*] *ryswalyk, masgaralyk, erbetlik:* Azermiduhtny tutub, gözige mil tartyb, köb fazyhatlar kylyb... heläk kyldy (SB, 42a-10).

fazyl [fa:zyl *فاضل*] *dana, bilimli, akyl-payhasly:* Ymamy-fazyl Muhammed Şähristany... «milel we nihel» kitabyda geltürüb turur (SB, 27b-10).

fazylat [fazy:lat *فضيلة*] *danalyk, bilimlilik:* Özümde hiç fazylat görmes men kim, senden artuk bolub, hyraj algaý men (SB, 19b-10).

febihä [febihä: *فبها*] *gowusy, oňady, ýagşysy:* Eger etagat kylyb, mal bergeýler, febihä we illä harb birle algaýlar (SB, 121b-5). Eger il bolub, mal kabul kylur siz, febihä we illä harb kylmakga amade bolyň (SB, 121b-27).

feemmä [feemmä: *فاما*] *emma, ýöne, welin:* Feemmä bu tişni gardaşlaryňdan ýaşurgyl kim, eşitmegeýler (SB, 4a-16). Feemmä henüz nübüwwet halgatyga müşerref bolmab erdi (SB, 4b-19).

felek [felek: *فلك*] *takdyr, ykbal, täleý, ýazgyt, pelek:* Olaldan şa felek jan-a, baňa bil olmady hempa (ND, 5b-5). Ajab neçün beni senden felek dilär aýra (KB, 336-3). Felekniň defterinden tüni boýan (Mn, 290b-3).

feläket [felä:ket *فلاكت*] *peläket, kynçylyk, horluk:* Billäh ki, feläket maňa ondan ýahşy (BD, 54a-ç).

felfes [felfes: *فلفس*] *gowşak, ejiz, nalajedeyin:* Felfes (Ab, 79a-8).

fem [fem: *فم*] *agyz, dil:* Fem açyp her subhydem men bilbil asa, eý peri (ND, 17b-1). Fem açyp, nutk eýlemez, Nagşy, gülşende zag olan (ND, 44a-8). <>**femi-dodak** – *dili-dodagy:*

Lowhy dilden ola dersi olmyýa femi-dodak (ND, 16b-6).

fena [fena: *فنا*] *ýokluk, ýitip gitmeklik, ýok bolma:* Seniň ýaňagyň çün töhfeýi fenadur nedelüm (KB, 415). Baky durur fena dileýen yşk-la, weli / Kim fany olmazsa bu ýolda bakasy ýoh (KB, 384-4). Fena durur bu jahan-u lebüň fenada fena / Bu köhlümüň ki, fenadur bakasy ýoh nidelüm (KB, 64-6). <>**dary-fena** – *ýokluk älemi, bu dünýä, şu jahan:* Dary-fenadan dary-bakyga rihlet kyldy (SB, 42a-2).

fena kyl- [fena: kyl- *فنا قيل*] *ýok etmek, ýokluga garmak:* Lebleriň beni fena kylmaga wagda etmişdi (KB, 522-8).

fena ol- [fena: ol- *فنا اول*] *ýok bolmak:* Gadamdan faýz alur jan-a fena olmak muhal olmaz (ND, 16a-3).

feragat I [fera:gat *فراغت*] *asuda, rahat, parahat:* Ahyr ömrini feragat birle ötgergeý (SB, 125b-1). Anyň zamanyda halk feragat birle boldylar (SB, 21b-27).

feragat II [fera:gat *فراغت*] *pikiriňden dänme, ýüz öwürme:* Feragat ister iseň bol jeride, eý Babyr! (BD, 29b-11).

feragat eýle- [fera:gat eýle- *فراغت ايل*] *ýüz öwürmek:* Feragat eýlär aşyklar, bu dünýäniň safasyndan (ND, 23b-6).

feragyna [fera:gyna *فراغنه*] *Müsür şalaryna berilýän lakam, Müsür şalary, «fyrgawn» sözüniň köplük sany:* Mysyr padyşahynyň aty dagy Raýýan ibn el-Welid erdi, Mysyr feragynasydan kim, Ad hekaýatyda mezkur turur (SB, 4b-15). Mysyr feragynasy dagy bu Lawud nesliden tururlar (SB, 4b-15).

Feramerz [Fera:merz *فرامرز*] *adam ady (erkek):* Temür kafasga salyb, Feramerz Rüstem oglyny heläk kyldy (SB, 14b-33). Bu halny atam Zal we oglum Feramerzge aýtyň (SB, 18a-33).

feramuş et- [fera:mu:ş et- *فراموش ايت*] *unutmak, ýatdan çykarmak:* Gamy-hijrni feramuş etseň (BD, 96b-6).

ferar [fera:r *فرار*] *gaçma, gaçmaklyk:* Haçan gördükde bir ähli ferar eýlär, karar

etmez (ND, 28a-12). Diýdi bu mähfili-jandyr, bäre gel, etme ferar (ND, 10a-3).

ferar kyl- [fera:r kyl- فرار قیل] *gaçmak, gitmek*: Düne gün Hysrow niçe kişi birle sizlerini görüb ferar kyldy (SB, 38b-13).

ferawan [fera:wa:n فراوان] *köp, artyk, zyýat*: Áýyt, eý mähri az, husnuň ferawan (Mn, 297a-9). Gözümden her zaman ýol tek ferawan (Mn, 302b-11). Aňa padyşahana halgatlar we kemer we ferawan mallar berdi (SB, 125b-1).

ferd [ferd فرد] **1)** *ýeke, ýalňyz, täk*: Seni ol Ferd-u Samad kim, ferd ýaratmyş (KB, 429-14). **2)** *ayratyn, özbaşdak*: Ferd (Mn, 313b-8). **3)** *kişi, şahs, adam*: Dogdy ahyr enesinden, ol mükerrerem ferd olyp (ND, 44b-16). **4)** *Biribar, Ýeke-täk, Alla*: Seni ol Ferd-u Samad kim, ferd ýaratmyş durur (KB, 429-14).

ferda [ferda فردا] **1)** *ertir, erte*: Nola emruz olur-sa, bize ol wagdaýy-ferda (KB, 342-3). **2)** *kyýamat, ahyrzaman*: Olar kim aňlaýyn anjak ki, bilmiş ol nedir ferda (ND, 5b-9). Çekersiň azabyň derdin, ne yssy aglamak ferda (ND, 5a-3). Görerler ýowm mübtelada, kaçan kim, erişe ferda (ND, 2a-11). Oňat fähm eýle bu remzi, gözün aç gelmeden ferda (ND, 2b-14).

ferdiýet [ferdiýet فردیت] *ýekelik, tæklik*: Hújeste-le kyldy sabyt kendünün ferdiýetin (KB, 429-14).

fereh [fereh فرح] *şatlyk, begenç*: Rah getür, rah getür, rah ferehler arturur (KB, 472-7). Any galaga giýürdiler we ferehi-azym tapyb, kawy dil we mustazhar boldylar (SB, 29b-12).

ferehnäk bol- [ferehnä:k bol- فرحناک] *şatlanmak, begenmek*: Anyň wujudydan ferehnäk boldy (SB, 32a-5).

ferenji [ferenji فرنجی] **S:** **fereňgi** Tagydur saba ýeli tek hebeşi, ferenjimi (KB, 364-5).

Fereň [fereň فرنك] **1)** *pereň, ýewropa*: Diýary Rum we Fereňde säkin tururlar (SB, 3a-27). — Fereň säkinleri... anyň nesliden tururlar (SB, 3b-5).

2) *ýewropaly*: Müslim-u müşrik, fereň-u hind-u türk-u rusdan (KB, 546-1).

fereňni [fereňni فرنکی] *ýewropaly, Ýewropada ýaşayan adam*: Imdi fereňnilerniň daryl-mülki turur (SB, 20b-16).

feres [feres فرس] **1)** *at*: Felekden pyýada olyban önünde tarh edem feres (KB, 171-16). **2)** *at, küşt maly*: Ger fil ise ne kyla, çü aýryldy feresden (KB, 315-13).

Fergan [Ferga:n فرغان] *ýer-ýurt ady*: Ferganga çerik (ýiberib) ol welaýatny öz tasarrufýga giýürdi (SB, 34b-7).

Fergana [Ferga:na فرغانه] **S:** **Fergan** Now-şirwan kim, welaýaty-Fergana we fathy-Berjandan faryg boldy (SB, 34b-27).

ferhad [ferha:d فرهاد] **1)** *şat, şadyýan*: Köňül şirin sözüne boldy ferhad (Mn, 295b-8). **2)** *adam ady (erkek)*: Kylmady Ferhad-u Mejnun özni ryswa men kibi (BD, 17b-10).

Ferhan [Ferha:n فرحان] *adam ady (erkek)*: Şähribüräz, ady Ferhan turur, üç aý... (SB, 26b-17).

Ferhar [Ferha:r فرحار] *adam ady (erkek)*: Perwiz Ferharny ulug çerik birle Rumga ýiberdi (SB, 39b-6). Barçanyň mukaddamy Ferhar erdi (SB, 39b-7).

ferheň [ferheň فرهنگ] **1)** *ylym, bilim, medeniýet*: Oh atmak we at çapmak we ferr-u ferheňde zarbul-mesel bolub... (SB, 120b-17). **2)** *edeplilik, asyllylyk*: Edeb we ferheň we merdanalyk we padyşahlyk kagydasyny ögrenib erdi (SB, 14a-13).

ferhunda [ferhunda فرخنده] **1)** *mübärek, şatlykly*: Ferhunda hadysyňny eşitmek müşkil (BD, 55b-6).

2) *bagt, ykbal*: Zehi ferhunda talyg bahtyýary (Mn, 297b-1).

ferib [feri:b فریب] *hile, pirim*: Ýene yüz işwe-ýu ferib bile (BD, 49a-9).

Feribürz [Feri:bürz فریبرز] *adam ady (erkek)*, *Keykowusyň ogly*: Feribürzni ol leşger ymaratyga tagýyn kylyb ýiberdi (SB, 14b-21). Feribürz gelib, Tusny bend kylyb, dergähge ýiberdi (SB, 14b-21).

ferid [feri:d فرید] *täk, ýeke, ýalňyz*: Ben sözi tawyl edmerem, şöýle feridem (KB, 165-16). Aýny jemalyny göreli, dünýäde ferid (KB, 73-15).

ferid ol- [feri:d ol- فرید اول] *ýeke galmak, ýalňyz galmak*: Nola yşkuň içinde ben ferid olurisem ferda (KB, 342-3).

Feridun [Feri:du:n فریدون] *adam ady (erkek)*: Muhammed ola mutryby, sakysy Feridun (KB, 156-2). Feridun genjini misginge berer (Mn, 293b-11). Feridun golyda heläk boldy (SB, 9b-10). Feridun kim, Jemşid nesliden erdi, any geltürüb, badyşahlyk tahty üstinde olturtdy (SB, 3b-21).

Feridun bin Etkyýan [Feri:du:n bin Etkyýa:n اتقیان بن فریدون] *adam ady (erkek)*: Feridun bin Etkyýan zikri (SB, 3b-20).

Feridun Etkyýan [Feri:du:n Etkyýa:n اتقیان] S: **Feridun bin Etkyýan** Akybet Feridun Etkyýanny kim, Jemşid nesliden erdi... (SB, 2a-32).

ferifte bol- [feri:fte bol- فریفته بول] *aldanmak, imrinmek*: Niçün bu jaduga ferifte boldyň?! (SB, 26a-15). Kubad anyň sözige ferifte bolub, dagwatyny kabul kylyb, anyň dinige girdi (SB, 32a-12).

ferişte [feri:šte فریشته] *perişde, melek*: Ajab budur ki, ferişteýe beňzär adamzat (KB, 64-11). Ferişte görse bolgaý sizge maýyl (Mn, 301b-1). Allatagala bir feriştäni emr kyldy kim gelib, anyň gollaryny açdy (SB, 4b-7). <**jan algujy ferişte** – *Ezraýyl*: Jan algujy ferişte (ZME, 113; 100-2).

ferma [ferma فرما] S: **ferman** Esirüňem, hakyru-ňam, mutygam herçe fermaýy (KB, 431-14).

ferman [ferma:n فرمان] *höküim, buýruk, -perman*: Alar anyň fermany birle bardylar (SB, 128b-28). Taňry fermany andak bolub erdi (SB, 2b-27). <**ferman ber-** – *buýurmak, höküim etmek, buýruk bermek*: Buhtunnassar ...ferman berdi (SB, 16b-1). <**ferman höküim bol-** – *tabyn bolmak, boýun bolmak, tabynlyk etmek*: Tamam älem saňa musahhar we ferman höküim bolub (SB, 123a-2). <**ferman ýet-** – S: **ferman bol-** Ýene ferman ýetdi kim, öz kowmyňyň başyga bargaý (SB, 25b-15).

fermanberdar [ferma:nberda:r فرمان بردار] *tabyn, buýruga boýun egiji, boýun egen*: Seniň mutyg we fermanberdaryňyz biz (SB,

13a-30). Ulug, kämkär badyşahlar erdiler (SB, 13b-25).

fermanberdarlyk [ferma:nberda:rlyk فرمان بردارلیق] *tabynlyk, boýun bolmaklyk*: Alar fermanberdarlyk kylmaý, anyň helägige kasd kyldylar (SB, 15b-24). Ne garazyň bolsa, wakyf bolub fermanberdarlyk kylgaý men (SB, 19a-31).

ferman bol- / ol- [ferma:n bol- / ol- فرمان بول / فرمان اول] *perman berilmek, höküim edilmek*: Emri Haka ferman olub (ND, 42b-9). Allatagaladan ferman boldy kim, balyg aňa hiç azar we gezend ýetgürmegeý (SB, 25b-8). Balygga ferman boldy kim, Ýunusny derýadan taşgary ata bergeý (SB, 25b-11).

fermandehlik [ferma:ndehlik فرمان ده لیق] *perman berijilik, hökmürowanlyk*: Ol dagy ellik üç ýyl fermandehlik kyldy (SB, 32b-19).

ferman eýle- [ferma:eyle فرمان ایله] *buýruk etmek, bermek*: Ruhy Ahmet nuny remz emri ferman eýledi (ND, 133b-4).

ferman gel- [ferma:n gel- فرمان کل] S: **ferman bol-** Suw ýerige Musaga ferman geldi kim, asany bir taşga urgaý (SB, 9a-22).

fermanrowalyk [ferma:nrowa:lyk فرمان روا لیق] *hökümi ýörgünlilik, hökmürowanlyk*: Müddet otuz ýyl ol dagy fermanrowalyk kyldy (SB, 23b-11). Ýigrimi iki ýyl badyşahlyk we fermanrowalyk kyldy (SB, 127b-33).

ferr [ferri فری] 1) *nyşan, alamat, şugla*: Hürimi sen perinüň bu ferri ýoh (KB, 64-11). 2) *şan-şöhrat, at-abraý*: At çapmak we ferr-u ferheňde zarbul-mesel bolub... (SB, 120b-17). <**ferri-kiýany** – *şalyk şuglasy, şalyk nyşanasy, patyşalyk nury, patyşalyk alamaty, Ylahy şalyk nury*: Dara kim, uluk boldy, ferri-kiýany anyň jebiniden zahyr bolub (SB, 18b-26). Ferri-kiýany we täýidi Ýezdany we döwlet we sagadat anyň nasyýasydan müşähide kyldy (SB, 28a-24). <**kiýan ferri** – S: **ferri-kiýany** Kiýan ferri we badyşahlar nyşanasy bar erdi (SB, 26b-24).

ferrar [ferra:r فرار] *gaty gaçýan, gaçgak*: Kerr-u ferrar oýnadur bu dünýäde (KB, 300-13).

ferrar ol- [ferra:r ol- [فرار اول] *gaçmak, aýak aldygyna gaçmak, gaty gaçmak, daşlaşmak*: Yşky kerrar oldy, ferrar olmady (KB, 300-13).

ferraş [ferra:ş [فراش] *hyzmatçy, hyzmatkär*: Gel imdi şemgüni apar, eý ferraş (KB, 196-7). Saba ýelin çemen ferraşy kyldy (Mn, 291a-1).

ferrest [ferrest [فرست] *zarply urlan zadyň sesi*: O çün çekende zarby-desti anyň, / Ki baryp ony ýaýgan-ferresti anyň (Ab, 79a-9).

ferruh [feruh [فرخ] *mübärek, şatlyk*: Zehi möwlud ferruh ruh ki, ruh andan haýa kylur (KB, 45-15). Ferruh ruhuňy kim ki, sabahyn görür ise (KB, 459-14).

Ferruhzad [Ferru:hza:d [فرخزاد] *adam ady (erkek)*: Any Ferruhzad diýer erdiler, alty aý erdi (SB, 26b-19).

fersude [fersu:de [فرسوده] *surugan, haly harap*: Ýarynyň peýgamy ýetgeç, tapyt jan fersude ten (BD, 26b-7).

ferş [ferş [فرش] **1)** *yér*: Gähi arşy, gähi ferşi görsin (KB, 555-3). Arş, ferş olmazdan owwal adamyň binýadyny (ND, 33b-7). **2)** *düşek, düşegi*: Ferşiyem aýaguňda gerçi arş idim ben (KB, 537-7).

ferş ed- [ferş ed- [فرش اد] *düşek etmek, düşemek*: Biz oňa ferş edelim, kanda ise şalymyzy (ND, 36b-16).

ferş kyl- [ferş kyl- [فرش قیل] *düşemek, düşäp çykamak*: Mugteber taşlar Benüşelim şäheride ýollarga ferş kyldylar (SB, 13a-17). Köb tertibler birle aňa ferşler kylgaýlar (SB, 13b-7).

ferýad [ferýa:d [فریاد] **1)** *perýat, dady-perýat, ahy-nala*: Ferýadyga ýetmek (ZME, 925; 168-2). Köb azar arab çerigige ýetişib, ferýad we nala kyla başlady (SB, 16b-11). Ferýad-u fygan ki, dad tapman (BD, 42b-4). **2)** *saýramak, zaryn saýramak*: Murgy-dil ferýada başlar görmesem dildarymy (ND, 35a-11).

ferýad et- [ferýa:d et- [فریاد اید] *perýat, ahy-nala etmek*: Enesi ferýad edüb aglady (GA, 220-12). Ne ýüzden kim eder emri, ederler anda ferýady (ND, 29a-3). Taňa degin bu gije nala-ýu ferýad edelüm (KB, 446).

ferz [ferz [فرز] *perzi, küştüň mallarynyň biri*: Ne kyla duşmany kejröw ki, oýnaýa ferzin (KB, 17-12).

ferzend [ferzend [فرزند] *perzent, çaga, zürýat*: Emma ferzendi ýok erdi (SB, 127b-31). Ol sebäbden anyň we ferzendleriniň zikrini munda kylduk (SB, 2b-5). Zen-u ferzend bile şähr-u müdün (BD, 8b-5).

fesana [fesa:na [فسانه] *efsana, rowaýat*: Älemge bolup fesana aşyk boldum (BD, 71a-7).

fesih [fesi:h [فسيح] *giň, ýaýbaň*: Şam diýary arsaýy-fesih turur (SB, 15a-22).

fetada [feta:da [فتاده] *ýykylan, sürşen*: Gözüň içün nola bir hastaýy-fetada getür (KB, 334-12).

fetehe [fetehe [فتحه] *açma*: Birisi fetehe sol eli (Ýaý, 113a-6).

fetile [feti:le [فتيله] *pelte*: Aňa ohşar ki, fetile tütüni (BD, 5b-8).

fetret [fetret [فترت] *aralyk, durgunlyk, bulaşyk döwür*: Ýene bir bu kim, uşbu fetret çagy (BD, 98a-1).

fettan [fetta:n [فتان] *özüne çekiji, maýyl ediji*: Aşyky-biçäreýi bihud eden fettan nedir? (ND, 7b-18).

fewwara [fewwa:ra [فواره] *çüwdürim*: Noldy gözüm aýny fewwaradur (KB, 420-6). Gözlerümi görürem her biri fewwaradur (KB, 155-9).

feza bahş [feza: bahş [فزا بخش] *artdyryjy, köpeldiji, uzaldyjy* <> **jan feza bahş** – *ömri uzaldýan, ruhlandyrýan*: Nuzul etmezse köňülden, haýaty-jan feza bahşyň (ND, 37b-12).

fezag [fezag [فرع] *ahy-nala, aglama, eñreme*: Musa kim, ol halny müşähide kyldy, jezag-u fezag bunýad kyldy (SB, 9a-1).

fezag kyl- [fezag kyl- [فرغ قیل] *ahy-nala etmek, gorkmak*: Ol halatda halknyň uýatlygydan jezag-u fezag kylyb, tiýdi (SB, 24a-28). Hatunlarynyň gaşyga baryb, köb jezag-u fezag kyldy (SB, 128b-33).

fähm [فهم] *pähim, payhas*: Tanukluk werür anuň rastlygy üzre, her kimiň fähmi olsa (Ýaý, 123b-8).

fähm et- [فهم ايت] *düşünmek, anlamak, anygyna ýetmek*: Bu remzi fähm edem diýr-seň, habar al «len teranydan» (ND, 36a-1). Aç gözüň, fähm et bu remzi, kim degildir kylykal (ND, 16a-14).

fähm eýle- [فهم ايله] S: **fähm et-** Oňat fähm eýle, eý zahyd, bu söz ençe hyýal eýlär (ND, 16a-5). Fähm eýledim imdi Babyra yşk içre (BD, 57a-8).

fähm kyl- [فهم قيل] *düşünmek, aň ýetirmek*: Fähm kylmagy asan bolgaý (SB, 17a-19). Her ne... endişe kylyb erdiň, fähm kyldym (SB, 20a-6).

fida [fida:فدا] *pida, gurban bolma, jandan geçme*: Meniň könlüm guşy bazyň fidasy (Mn, 307a-3). Erür miň jan bir eşkalyň fidasy (Mn, 298a-11). Kamuk ömrüm seniň näziň fidasy (Mn, 307a-3). Gözüňe bu ten bimar fida, / Biliňe bu beden zar fida (BD, 51b-7).

fida kyl- [fi:da kyl-فدا قيل] *pida etmek, gurban etmek*: Ben jany fida kylmyşam ol hindü gözine (KB, 377-13).

fida ol- [fi:da ol-فدا اول] *pida bolmak, gurban bolmak*: Fida olam oduňa, kimiýaýa saldy beni (KB, 8-7).

fiddareýn [في الدارين] *iki dünýäde*: Besi fiddareýn pähm et, kes tagalluk bendini (ND, 13a-16). Eger pähm olmyýa nazmym, habar ber bes fiddareýn (ND, 41b-13).

fidi ol- [فدى اول] S: **fida ol-** Fidi olur-sa başlara amaýym (KB, 34-16).

fi h [fi:hفيه] *ol zatda, bu zatda, onda, içinde*: Göz ne gadar aňlaýy bile fi h nazardur (KB, 563-12).

fikir [فكر] *pikir, oý*: Gantöreliniň fikrine bu geldi (GA, 197-8). Ulug iş fikir edib siz (SB, 11a-8). Ol bu fikirde erdi kim, yham geldi (SB, 12a-9).

fikir eýle- [فكر ايله] *pikir etmek, oýlanmak*: Gazan fikir eýledi (GA, 6-13). Gazan fikir eýledi (GA, 49-13).

fikir kyl- [فكر قيل] S: **fikir eýle-** Şygryň eşitür fikirini Babyr kyldy (BD, 70b-3).

fil [فيل] *pil (haywan)*: Fillerni musahhar kylyb, öz dergähide saklar erdi (SB, 3b-26). Bir fili-araste üstige minib, täç başyga goýub (SB, 19b-5). **2) küşdüň maly**: Fili pyýada kyldy, atyn aldy ruhlary (KB, 86-13). Ruhň içün niçe şah fillerini terk kylur (KB, 334-13).

Filadkus [Fi:la:dku:s فيلادقوس] *adam ady (erkek)*: Andan soň batlymyús sáni Filadkus badyşah boldy (SB, 20b-33).

filban [filba:n فيلبان] *pillere gözegçilik edýän adam, pilman*: Seni filbanlaryň mihteri alyga elteý (SB, 35b-22).

filestany [filesta:ny فلسطين] *palestinli, Palestinada ýaşayan adam*: Alarny filestanylar zulüm we tagaddysydan... halas kyldy (SB, 11b-17). Daýym filestanylara ehanat we harlyk kylur erdi (SB, 11b-18).

Filestyn [Filesty:n فلسطين] *ýer-ýurt ady, Palestina*: Filestyn suwyga kim, ýawuk ýetdiler (SB, 12a-16). Şam we Filestynga leşger tartyb, beni-ysraýylny andan awara we perakende kyldy (SB, 20b-18).

filhakyka [fi:lhaky:ka في الحقيقه] *hakykatdan-da*: Filhakyka özüni sewdi-ýu bes (BD, 6a-5).

filhal [fi:lha:l في الحال] *şol wagtda, derrew, derhal*: Filhal ol hatun para-para boldy (SB, 128b-5). Filhal ogly sütini emmek agaz kyldy (SB, 120b-13).

Filifýator [Filifýa:tor فيليفياتور] *adam ady (erkek)*: Üçünji batlymyús Filifýator turur (SB, 21a-10).

Filis [Fili:s فليس] *adam ady (erkek)*: Soň Filis alty ýyl kaýsarlyk kyldy (SB, 22a-10). Filisni heläk kylyb, iki ýyl kaýsarlyk kyldy (SB, 22a-11).

filjümle [fi:ljümle في الجملة] **1) ahyrsoňy, iň soňunda**: Düşdi, filjümle, ýene alaruň arasyna gan (KB, 579-16). **2) ähli, hemme**: Okysaň filjümle dersin, aňlamaz, eýlär ynad (ND, 40b-4). Erişdi Sidreýe jany, geçip filjümle eşýaýy (ND, 31b-3). **3) şeýleleikde, şol sanda, şeýle-de**: Filjümle, muwarryhlar ittifaky, mundan soň, köb ihtilaf, andak turur (SB, 33a-13). Filjümle,

nasary dini ol çakdan bāri Bahrandā zahyr boldy (SB, 33b-8).

filke [فلكه] *çarh*: Ben felek filkesini aldum ele (KB, 485-12).

Filkus [Fi:lku:s فيلقوس] *adam ady (erkek)*: Alarnyň biri Filkus Isgender atasy erdi (SB, 19a-4). Halaýyk any Zülkarneýin okurlar, Filkus ogly kim, zikr kylyndy (SB, 19a-17).

filmesel [fi:lmesel في المثل] *mysal üçin, meselem*: Filmesel etmese Hak, bir şeyi munda meram (ND, 24b-9). Tä olmaýa ki, filmesel çün zire-ýu Kerman ola (KB, 374-9). Ger gonar-sa elime şahbaz bir gün filmesel (KB, 172-1).

filsuf [fi:lsu:f فيلسوف] *pelsepeçi, filosof*: Filsufy-mukbyl hekim Arystatalys şägirdi erdi (SB, 19a-5).

filsus [fi:lsu:s فيلسوس] *adam ady (erkek)*: Andan soň Şam diýary melik Filsus atlykga tüşdi (SB, 21a-19).

Filudy [Filu:dy فلودي] *adam ady (erkek)*: Any batlymýus Filudy diýerler (SB, 22a-6).

Filudýus [Filu:dýu:s فلوديوس] *adam ady (erkek)*: Bagzy any Filudýus ferzendlerinden okurlar (SB, 22a-5).

Filýudýus [Filýu:dýu:s فليوديوس] *adam ady (erkek)*: Soň gardaşy Filýudýus on dört ýyl kaýsarlyk tahtyda badyşahlyk kyldy (SB, 21b-21).

Fimýun [Fi:mýu:n فيميون] *adam ady (erkek)*: Bu din alarga Fimýun atlyk kişiden ýetişdi (SB, 33a-31). Fimýundan soň ol pişwa boldy (SB, 33b-2).

firdöws [فردوس] *jennet, behişt bagy*: Mysal eýledi diýe, sen aňa firdöwsi-aglasyn (KB, 45-14). Firdöws uçmagyndagy hüýri-perim diýrem (KB, 342-12). Seniň çehrände, eý firdöws, serwi! (Mn, 302b-4).

Firuz [Firu:z فيروز] *adam ady (erkek)*: Seddi kim, anda Firuz binýad kylyb erdi, tamam edib... (SB, 34a-25). Haýatyla welaýatyga jeddi kini üçün Firuz kasd kyldy (SB, 34b-6).

Firuzabad [Fi:ru:za:bad فيروزآباد] *ýer-ýurt ady*: Küreyi-Erdeşir turur, Farsda kim, any Firuzabad diýerler (SB, 27a-9).

Firuzan bin Mermezan [Fi:ru:za:n bin Mermeza:n فيروزان بن مرمزان] *adam ady (erkek)*: Firuzan bin Mermezan on iki ýyl (SB, 20a-29).

Firuz bin Ýezdigerd bin Bähram [Fi:ru:z bin Ýezdigerd bin Bähra:m فيروز بن يزدگرد بن بهرام] *adam ady (erkek)*: Ol Firuz bin Ýezdigerd bin Bähram zamanygaça arabga serwerlik kyldy (SB, 31a-23).

Firuz Deýlemi [Fi:ru:z Deýlemi فيروز ديلمی] *adam ady (erkek)*: Badan Firuz Deýlemini niçe kişi birle hezreti pygamber alyga ýiberdi (SB, 39a-20). Firuz Deýlemi mugteber musulmanlardan boldy (SB, 39a-24).

firuzlyk [fi:ru:zlyk فيروزليق] *üstünlik, ýeňiş*: Istiganat we firuzlyk alardan tapyb erdiler (SB, 18b-5). Allatagala saňa döwlet we firuzlyk berib turur (SB, 19b-8).

Firuz Şabur [Fi:ru:z Şa:bu:r فيروز شاپور] *ýer-ýurt ady*: Firuz Şabur şäheri kim, any Anbar diýerler, Fyrat gyragyda hem aňa mensub turur (SB, 28a-31). Firuz Şaburny Sewadda ol inşa kyldy (SB, 29b-26).

Fisagurş [Fi:sa:gu:rş فيشا غورش] *S: Fişagurs*: Ol hükema kim, anyň ruzgäride erdiler, Sokrat erdi, Fisagurş şägirdi (SB, 17b-27).

fisad [fisa:d فساد] *bozuklyk, tertipsizlik*: Alardan harablyk we fisad we zulumdan özge gopmas (SB, 19b-26). Bu fisad senden wakyg bolub turur (SB, 129a-23).

fi sebilillä [fi: sebi:lillä: في سبيل الله] *Allanyň ýolunda*: «Fi sebilillä» müjahit baby-Rahman bekläriz (ND, 15b-3).

Fisikus [Fi:si:ku:s فيسيقوس] *adam ady (erkek)*: Onunjy batlymýus Fisikus erdi (SB, 21a-20). Sekizinji batlymýus Fisikus erdi (SB, 21a-16).

Fişagurs [Fişa:gu:rs فشاغورث] *adam ady (erkek)*, *Pifagor*: Anyň zamanyda hükemalardan Fişagurs ýunany kim, Sokrat hekim hikmet andan ögrenib erdi (SB, 15a-5).

fitne [فته] *pitne, topalaň*: Gopardy uruşny dagy fitneni (ZME, 336; 122-1). Jahanda fitneler gopar, çü jan gamzalaryn eder (KB, 354-6). Tiýdim kim, aramyzda fitne salgusy turur sen (SB, 128b-13). Köb kişiler ol fitne sebäbiden heläk boldy (SB, 8b-25). Bolur jadu gözünden – fitne peýda (Mn, 298a-10).

fitret [فترت] *döwür, iki sany ösüşin arasyndaky näbellilik*: Ahwaly arab we alarnyň muluky kim, bu fitretde peýda boldylar, ýazylgusy turur (SB, 20b-1).

fitwa [فتوي] *karar, pitiwa*: Ganumy içdügüne fitwa gerek (KB, 591-13).

fowk [فوق] *yokary, üst* <**fowkus-sema** – *asmanyň in yokary gaty, üsti*: Aýak tagtys-sera ahyr, baýy fowkus-semada çün (ND, 37a-3).

föwj [فوج] *topar, üýşmek*: Deşti-Gybjakga baryb bir föwj türklerge ýetişib, alarga muzaffar boldy (SB, 18a-12).

föwt bol- / **ol-** [فوت بول / اول] **1) ölmek, dünýäden ötmek**: Ahaz kim, föwt boldy, ogly ...badyşah boldy (SB, 15b-14). **2) puç bolmak, boşa gitmek, nyşana degmezlik**: Maksud föwt olur, oky giç atdygy içün (Ýaý, 110a-1).

föwt kyl- [فوت قيل] **S: föwt bol- 1)** Isgender dagy kim, föwt kyldy (SB, 19a-14). Ol föwt kyldy, erse ogly... serwerlik kyldy (SB, 23b-9). Niçe günden soň kim, ol föwt kylgaý (SB, 127a-21).

fuhş [فحش] *paýyş söz, sögünç*: Fuhş diýmekden özge zikriň ýok (BD, 51a-2).

fukara [fukara: فقرا] *garyplar, mätäçler, pukaralar*: Any dagy jemg kylyb, fukara we gerwişlerge sarf kyldy (SB, 3b-26). Her nimesi kim, bar erdi, barjany fukara we mesäkinlerge tasadduk kyldy (SB, 41b-15).

funun [funu:n فنون] *hünär, iş, ylym*: Jununym kämil eýledi fununy (KB, 561-12).

Furat [Fura:t فرات] **1) Ýewfrat derýasy**: Nil-le Furat ahar çü Bagdat ola Tokat (KB, 216-1). Şatty-Furatdan aryklar çykaryb, barça Yrak welaýatlaryga jary kyldy (SB, 6b-10). Biýar şäheri kim, Furat gyragyda turur (SB, 10a-26). **2) Furat derýasynyň suwy ýaly bol**

gözýaş: Ýýd edeli altynda Furat ahdy gözümden (KB, 397-12). Biliň içün nigär-ä, ben gözlerümi Furat edem (KB, 138-16).

furkat [فُرْكَت] *ayralyk, pyrkat*: Furkatynyň odynda gör ne ýanaram çü şemg (KB, 464-10). Furkat-la jähime girdüm ben (KB, 484-16). Furkat elemi maňa jawyd ettiň (BD, 61b-7).

furs [فرس] *parslar, pars milletinden bolanlar*: Furs ekabyrlary aňa ýygylyb, any badyşahlykga göterdiler (SB, 2a-9). Anyň üçün nessabaýy-furs aýturlar kim, Nuh Feridun turur (SB, 4a-3). Furs halky muňa münkir tururlar (SB, 6b-7).

fursat [فرصة] *pursat, wagt*: Galabalyk kafyra girende fursat wersin (GA, 75-9). Iki hatun fursat istär erdiler (SB, 120b-25). Endek fursat kim, aradan ötdi, erse bu resm butparastlykga dönüb, jahanda galdy (SB, 2a-2). <**pursat iste** – **S: fursat sakla-** <**fursat sakla-** – *amatyna garamak, pursat aramak*: Hatun fursat saklab, tüginini üzüb, any ol tüg birle berk baglady (SB, 11b-27). Fursat saklab, her biri bir zähm Daraga urub (SB, 19a-9). <**fursat tab-** – *wagtyny, amatyny tapmak, oňayyny tapmak*: Fursat tabdy kim, atasynyň ganyny istegeý (SB, 40b-27).

Furud [Furu:d فرود] *adam ady (erkek)*: Bir şäherni kim, garyndaşy Furud anda bolgaý we Furud enesi Piran Wise gyzyny dagy Syýawahş alyb, Furud andan hasyl bolub erdi (SB, 14b-17).

furuguzaşt kyl- [furu:guzaşt kyl- فروگذاشت] *peseltmek, har etmek, harlamak*: Furumaýa kişilerni ulug kylyb, uluglarny furuguzaşt kyldy (SB, 37a-33).

furumaýa [furu:ma:ýa فرومایه] **1) garyp, garamaýak, pes gatlak**: Bagzy diýerler kim, ahad we furumaýalardan turur (SB, 15b-28). Bir furumaýa kişige mukabyl bolsam, öz badyşahlygymdan ne zyýanym bar erdi (SB, 23b-28). **2) har, hor, ezilen, harlanan**: Alarnyň golyda ayz we furumaýa erdi (SB, 38a-2).

furuş [furu:ş فروش] *satýan, satyýy, puruş*: Nogyl eýlemäge piste furuş erdi nigäre (KB, 581-15).

fusurdelik [فسرده ليق] *haly haraplyk, gama batmaklyk*: Gam birle fusurdelik heläk etti meni (BD, 75a-6).

futuh [futu:h فتوح] *ýeňişler, basybalyşlar*: Kim uşbu dem erer janyň futuhy (Mn, 309a-7). Futuhy kim, anyň ähdide wakyg boldy (SB, 10a-18). Futuhlar kim, aňa miýesser boldy, biri fathy-Serendib... erdi (SB, 34b-12).

futuh [futu:ha:t فتوحات] S: **futuh** Galgan zikri Şam futuhatyda ... gelgüsi turur (SB, 28a-1).

futur [futu:r فتور] *gowşaklyk, umytsyzlyk*: Ne şalyk ki, dareýindendür futur (BD, 97a-7).

fuzullyk [fu:zu:llyk فضوللىق] *bibaşlyk, degmedige degmeklik, pidullyk*: Eger atasy fuzullyk we nadanlyk kylmas erdi (SB, 127b-25).

fuzullyk kyl- [fuzu:llyk kyl- فضول ليق قیل] *pidullyk etmek, bozuklyk etmek, bozgaklyk etmek*: Ol kowum any kabul kylmab fuzullyk kylsalar... (SB, 129a-29).

fülfül [فُلْفُل] *burç*: Saldy Hind ilini könlüme bir fülful-le (KB, 443-16). Halyndan yrak ýöri ki, fülfuldür efendi (KB, 396-1).

fürk- [فِرْك] *pürkmek*: Dyryş dün-gün işiginde fürüksin gözleriň gany (ND, 39a-3).

fygan [fyga:n فغان] *pygan, ahy-nala*: Her kaçan nefir we fygan ünini eşitseler, barça Bähram atyny tutub (SB, 31a-4). Talygymdan ne asyg Babyr fygan-u nala kim (BD, 25a-3). <>**fyganga gel-** – S: **fygan et-** Rygaýa andan fyganga gelib, Allatagala dergähige anyň zulmydan nalyş kyldylar (SB, 30a-10).

fygan et- [fyga:n et- فغان اید] *ahy-nala etmek*: İçim ýanar-u fygan ederem gije-gündüz (KB, 349-12). Döküb gözün ýaşyn, etgil fygany (ND, 26b-19).

fygyl [فَعْل] **1)** *päl, pygyl, niýet, iş*: Kafyryň fyglyn tuýdum (GA, 2-7). **2)** *päl, etmiş, iş, hereket, amal*: Beni fyglum-la hem sen ýaratduň (KB, 128-9). Ýüz gana girdi huny gözün fygly (KB, 423-10). Any ol şenyg fygyl dan meng kyldy (SB, 4b-22). Fygly zahyrga tagallukdur bil (BD, 4a-2). <>**fygly dut-** – *pälinden tapmak, aljyramak, aljyrap*

özünü ýitirmek, ters iş etmek: Amaly azmyş, fygly dutmuş (GA, 83-4). <>**kowmy-lut fygly** – *beçebazlyk*: Her gul muluk nesliden bulug heddige ýetişib turur, häzir kylyb, aňa kowmy-lut fygly kylur erdi (SB, 33a-15).

fygyl kyl- [فَعْل قیل] *iş, hereket etmek*: Bu fygyl ny kyldyň erse, bes imes erdi?! (SB, 24b-3). Iki nobat boldy kim, maňa bu fygyl ny kylur sen (SB, 11b-24).

fykh [فقه] *şerigat ylmy*: Töwrit we fykh ylmyga meşgul boldy (SB, 12a-7).

fylyan [fyla:n فیلان] **1)** *pylany, kimdir biri, biri, kimse*: Fylyan badyşah zamanında ol badyşahny Allatagala ybadatyga okudy (SB, 25b-27). Sewinji diýib, ýügürüb ýetse kim, fylyan geldi (BD, 29b-8). **2)** *haýsydyr bir*: Gorkutty any fylyan iş birle (ZME, 965; 96-2). Taňla fylyan mowzygda harb kylaly (SB, 122b-25). Fylyan mowzygda köb şikary-janawerler bar turur (SB, 18a-26).

fynduk ur- [فندق اور] *barmak şyrkyldatmak, çirtmek çalmak*: Magzyn çyharam pistänüň, eger ura fynduk (KB, 532-5).

fyrak [fyrak:k فراق] *ayrallyk, pyrak, söý-güliňden aýra düşmeklik*: Beýrege gaty fyrak geldi (GA, 102-6). Fyrak ody-la ýanaram yrah senden, yrah senden (KB, 47-14). Köýürdi könlümü dilber fyraky (Mn, 298a-2). Ýüz derdu elemni ýetgürdi fyrak (BD, 64a-6).

fyrgawn [فرعون] *müsür hökümdarlaryna berlen at, dereje*: Fyrgawn şişler ýerden çyksa (GA, 274). Ýa garka çü Fyrgawn-u ýa selim çü Nuh ola (KB, 417-6). Ol zamanda Mysyr fyrgawny Senan erdi (SB, 2b-15).

fyrly- [فرله] *aylanmak, pyrlanmak*: Gantörelly fyrlyar dewäniň goltugyndan girer, fyrlyar, çykar (GA, 186-1).

fyrlyan- [فرلن] S: **fyrly-** Nije ki, gamzaň oh – ura jigerde, fyrlyanuram (KB, 509-12).

Fyrunkys [Fyru:nkys فرونكس] *adam ady (erkek)*: Fyrunkys beş ýyl kaýsarlyk kyldy (SB, 22a-15).

fysk [فسق] *bozgaklyk, ahlaksyzlyk, pyssy-pyjurlyk*: Bu yşk-u fysk ýazylu idi bize (KB, 487-7).

fysk kyl- [فسق قيل] *bozgaklyk etmek*: Ne fysk kylurga bardur esbab maňa (BD, 64b-4).

fysyl-fysyl [فصل فصل] *pyşyr-pyşyr, ýuwaşja ses bilen gürlenende çykyan ses*: Söýleşdiler fysyl-fysyl (GA, 52-7).

fytda [فتاده] S: **uftada** Fytada idi köňül saçuň ile-ýu pamal (KB, 562-8).

fytrak- [فتراك] *ganjyga, eýerden asylyan ýüp, tasma*: Zülfüni werhem edüb boýnuma fytrak edeýüm (KB, 335-2).

G

ga [ga: ق] *suwuk zat guýulýan gap*: Ga (MK, I, 241-6).

ga- [ga:- ق] **1)** *goýmak, ýerleşdirmek, rejeläp goýmak*: Ol tonug gady (MK, III, 188-10). **2)** *üýşürmek, üstüne atmak*: Ol aşyçga otuň gady (MK, III, 188-9).

gaba [ga:ba قبا ، قبا ، قبا] **1)** *gabarasy, göwrümi uly, gaba*: Gaba älem göteren hanlar kim (GA, 268-11). **2)** *beýik, uly*: Gögsi gözeli gaba taglara gün degende (GA, 11-5). Kölgeleje gaba agajyň kesilmesin (GA, 35-4). **3)** *yasy, uly*: Gaba ökjäm altyna salaýynmy? (GA, 13-11). Gaba dyzy üzerine çökdi (GA, 36-10). **4)** *yogyn (ses barada)*: Awazy gaba köneklere gawga salan (GA, 46-4). **5)** *çişik, pökgi*: Gaba garyn, giň göwisde oýnadaýym (GA, 129-6). <**gaba-gaba** – *abraýly, güýçli-güýçli*: Gaba-gaba begler ogly gawga kysla (GA, 278-2). <**gaba ýüklük ok** – *uly we ýelekli ok*: Gaba ýüklük ok (MK, III, 163-13).

gabak I [ga:bak قباق ، قباق] *gabak*: Göz gabagy (MK, I, 319-11).

gabak II [ga:bak قباق] *kädi (bakja ekini)*: Gabak (MK, I, 319-12). Gabak suýy kibi (MAS, 7b-5).

gabaklyk [ga:baklyk قباقلىق] *kädi ekilýän ýer, meydan*: Gabaklyk (MK, I, 416-3).

gaban [قابان] *yabany doňuzyň erkegi, ýeke-gapan*: Erkegin gaban... diýerler (Ab, 79a-20).

gabar- [ga:bar- قابر ، قابر ، قابر] *gabarmak, çişmek, pökgermek*: Baş gabardy (MK, II, 59-15). <**öýkeni gabar-** – *gaharlanmak, çişmek*: Oguz ýigidiniň öýkeni gabardy (GA, 190-1).

gabarçakly бага [ga:barçakly ba:ga قَابَارْچَاقلى باغا] *deňiz pyşdyly, pyşdyl, pyşbaga*: Gabarçakly бага (Tuhf, 19a-9).

gabargan [ga:bargan قَابَرْغان] *gabarçak, gijilewük ýa-da gyzgynlyk zerarly endamda peýda bolýan çişler*: Gabargan (MK, I, 426-3).

gabarşakly бага [ga:barşakly ba:ga قَابَارْشاقلى باغا] S: **gabarçakly бага** Gabarşakly бага (Tuhf, 32a-2).

gabart- [ga:bart- قَابَرْت] *gabartmak, pakgartmak*: Etük azakyg gabartty (MK, III, 317-8).

gabgab [غابغاب] *goşa alkym*: Gäh elgime gabgabyňy alsam... (BD, 45a-80).

gabsa- [قَبْسَا] *gabamak, gabsamak, tutmak*: Anyň tegre kişi gabsady (MK, II, 211-16).

gabuk [ga:buk قَبُوق] *gabyk, daşky örtük*: ...türki lugaty birle gabyk ortasy çürürgen ýygaçny diýrler (SB, 122a-10). ...we ol gabukdan muştak turur (SB, 122-10a).

gabyr [قابر] *gabyr, gör, mazar*: Galar zulmat bujagynda, çeker gabrynda gowgaýy (ND, 30a-13). Adam alaýhyssalam gabry anda turur (SB, 124a-19).

gabza [قَبْزَة ، قَبْزَة] **1)** *bir zadyň tutulýan ýeri, tutawaç*: Altyn ban öýümiň gabzasy, ogul (GA, 163-6). Bilgil kim, ok atmagyň asly alty durur: biri gabza durur (Ýaý, 111a-5). **2)** *penje, owuç*: Älem kamusy gabzam içinde ola şah-a (KB, 192-14). <**gabzaýy tasarrufyga tut-** – *penjesine gysmak, golastyna geçirmek, eýelemek*: ...ulus we welaýatlarny Garagurumgaça öz gabzaýy-tasarrufyga tutub... (SB, 121a-10).

gaç- [قاج ، قاج] *gaçmak, ylgap gitmek, daşlaşmak*: Gaçty aňar Alp Aýa (MK, III, 157-5). Bulnap ýene ol gaçar (MK, I, 58-15). Eýle gaçdy kim, günbed zir-u ziber oldy (GA, 229-12). Müňkirlerden gaç ýöri (ND, 43b-5). Bu dünýä kölege durur, kowar gaçsaň (KB, 601-2). Oguz leşgeri hezimet kilyb, gaçyb, alarny özlerige tartar erdiler (SB, 124b-8).

gaça [ga:ça قاجا] *gap, gap-gaç*: Gaça (MK, III, 180-1).

gaçala- [فجلا] *zady gapda saklamak, gaba salmak, ýerleşdirmek*: Ol neňni gaçalady (MK, III, 239-5).

gaçarak [فچارق] *gaçyp*: Kimsi gaçarak oguza geldi (GA, 71-1). Sag olanlary gaçarak teküre geldi (GA, 264-10).

gaçgyn [فچغښ] *gaçyp ýören*: Gaçgyn är ýitsikti (MK, I, 20-7).

gaçma-kowma [قاچمه کومه] *gaçma-kowma, kowalaşma*: Nägäh, gaçma-kowma olur-sa birisini binem, birisini iýdem (GA, 82-7).

gaçmaz ol- [قاچماز اول] *gaçmaz ýaly bolmak, doňup galmak*: Gaçar seniň keyikleriň, Kazylyk daşy gaçar eken gaçmaz olsun (GA, 27-10).

gaçrumsyn- [فچرئوسين] *gaçyrýansyramak, gaçyrýan ýaly bolmak*: Ol any gaçrumsyndy (MK, II, 207-13).

gaçruş- [فچرئش] *kowalaşmak*: Olar ikki gaçruşdy (MK, II, 172-8).

gaçtur- [فچترئ] *gaçyrmak, kowmak*: Ol ärig gaçturdy (MK, II, 149-5).

gaçubany [gaçuba:ny فچوبنى] *gaçyp*: Gaçubany Salahana gaýasyna girem (GA, 233-1).

gaçur- [فچرئ] *gaçyrmak*: Men any gaçurdym (MK, II, 62-13).

gaçurt- [فچرتئ] *gaçyrmak, gaçyrtmak*: Ol any gaçurtty (MK, III, 317-15).

gaçut [فچئت] S: **gaçyş** Gaçut (MK, I, 12-1; 297-17).

gaçyg [فچيغ] *gaty, çalt*: Ol gaçyg gaçty (MK, II, 298-7).

gaçygaý [فچيغاي] *gaçgak*: Gaçygaý är ýetsikti (MK, III, 74-12).

gaçyl- [فچيل] *gaçylmak, halas bolmak*: Ölümden gaçyldy (MK, II, 106-9).

gaçyn [فچين] *guş ady, dazzarkel, garaguş*: Nemrud bir sandyknyň dört abusyga dört gaçynny baglap... (Ab, 80a-4).

gaçyn- [فچن] *gaçmak, gaçýan ýaly bolmak, gaçýansyramak*: Ol menden gaçyndy (MK, II, 122-1).

gaçyrybil- [فچري بل] *gaçyryp bilmek, gaçyrmaga mümkinçilik tapmak*: Gördi, gaçyrybilmez (GA, 88-4).

gaçyş [فچيئش] *gaçyş, gaçgy, gaçma*: Gaçyş bolsa, gaýa görmez (MK, I, 308-6).

gaçyş- [فچيئش] *kowalaşmak, gaçyşmak*: Olar bir-birden gaçyşdy (MK, II, 75-1).

gaçyt- [فچئت ، قاچئت] *gaçyrmak, gidermek, sypdyrmak*: Ol any gaçytty (MK, II, 242-7). Gaçytma, gutly myhmandyr şerigat (ND, 1b-12).

gada- [قادا] *gadamak, süňmek, sançmak*: Hyýal birle dagy lebleriňge tiş niş gadady (Ab, 80a-9).

gadam [قادم] *gadam, ädim*: Gadamy gutsuz gelin diýinje, udsuz gelin diýsünler (GA, 262-2). Gadamyň memleketde şum turur (SB, 40a-15). Gadamyny tahtga mahsus kyldy (SB, 3b-31). <**gadam bas-** – *gadam goýmak, gitmek*: Ger gadam basdyň-sa zahyd bu tarykat ylmyna (ND, 7b-11). Gadam basaly ýoluňa, gadam-gadam ýanaram (KB, 20-6). <**gadam goý-** – *aýak basmak, girmek*: Gadam goýsa tewehhümden mukaddam (BD, 92a-5). <**gadam renje kyl-** – *kyn görmezlik*: Nola gadamyny kylsa renje (KB, 467-4).

gadar [قدر] *möçber, mukdar, dereje, san, şonça*: Ne gadar at warsa, gan gaşandy (GA, 183-8). Dälü, ne gadar mal istedi (GA, 86-6). Bu gadar nesneden ötri, neýe saht olursiz (GA, 89-11). Bu gadar aýby war ki, düzüme gelmez (KB, 520-13). Ol gadar güstah kyldy, kim badyşah gulagyga sözleşür erdi (SB, 128b-18). Sizniň dagy ol gadar kuwwatyňyz ýok turur (SB, 123b-32). Ol iki gadar gözlerige görüngeý (SB, 123a-26).

gadaş [قداش ، قداش] *gardaş, garyndaş, dogan, ýakyn adam*: Gadaş gadaşga gawuşdy (MK, II, 83-2). Uýa gadaş oglyny çynla bogar (MK, I, 80-8). Är gadaşyn gurdy ýuwdy (MK, III, 47-2).

gadaşlyk [قدشليق] *doganlyk, garyndaşlyk*: Gadaşlyk (MK, I, 416-3).

gaddar [gadda:r عدار] *dönük, biwepa, haýyn*: Bir gaddar hatun özi birle mundak ogulny ölümge berdi (SB, 14b-2).

gadr [غدر] *biwepalyk, haýynlyk, dönüklük*: Anyň gadr we biwefasyny takryr kylyb, derhast kyldy (SB, 38b-32).

gadr kyl- [غدر قیل] *biwepalyk etmek, dönüklük etmek*: Niçük dünýä mal(y) we jemgyýeti üçün öz dinimni goýub, öz ähli milletimge gadr kylgaý men?! (SB, 39b-25).

gady [gady:m قديم] **1)** *gady*, *köne*, *öňden*: Men dagy welaýatny gady destury birle saňa mukarrar tutar men (SB, 127a-32). **2)** *gady*, *ezel*, *hemişelik*: Nassy-Kurany-gady turur (SB, 33a-30). Röwşen idi bu kim, ýüzin söwer edüm gadyndan (KB, 102-2). <>**dosty-gady** – *köne dost*: Dosty-gady bar erdi (SB, 35b-22).

gady [gady:my قديمي] *garry, köpi gören*, *goja*: Yrkyl Hoja ruzgär dide, gady kişi erdi (SB, 125b-10).

gady [ga:dyn قادين] *yokary gatladan çykan hormatly aýal, hatyn, hanym*: Garawaşa ton geýdirseň, gady olmaz (GA, 3-7). Gady enemiň sewgisi (GA, 24-2).

gadyr [قدر] **1)** *baha, bir zadyň gymmaty*: Bilmeýüb gadryny anyň, aldyrub elden, sata (ND, 4a-15). **2)** *gadyr, hormat, sylag*: Göwher gadryňy a:my bilmes, eý jan! (Mn, 302b-10). Hyýaly geldügiň gerçe gadry ýoh özüne (KB, 60-10). Doga-ýu gulluk aňa kim, jenab-u gadry anyň... (BD, 99b-8). <>**gadyr bil-** – *ýagşylyga, hormata mynasyp hormat goýmak*: Kaçan ölsem saňa gadrym bilürgeý? (Mn, 304a-10). Allatagala bergen nygmatnyň gadryny bilmediler (SB, 6b-29).

gafjyt- [قفت] *öjükdirmek, göwnüne degmek, gaharyny getirmek*: Ol any gafjytty (MK, II, 265-5). Oglan aryny gafjytty (MK, II, 265-6). Ary gafjyt sa esrür (MK, II, 265-6).

gaflat [غفلت] *gapylyk, habarsyzlyk*: Gaflatda imiş jan dahy baryndan, efendi (KB, 153-1). <>**gaflat haby** – S: **hap** Gel, oýan gaflat habyndan kusy-rihlet çalmadan (ND, 7b-3). <>**gaflat meýi** – *dünyäni duýmazlyk, kyýamaty unutmak*: Aýyl gaflat meýinden ki, heder kyl (ND, 26b-9).

Gaflat [غفلت] *adam ady (erkek)*: Gaflat goja ogly Şir Şemseddin (GA, 61-1).

gafyl [ga:fyl غافل] *töwereginde bolup geçýän zatlardan bihabar, gapyly*: Gafyl başyň

agysyn beýni bilür (GA, 5-7). Huda zahyrdyr, eý gafyl, eşit kim, halk durar mestur (ND, 9b-2). Sanma ki, ben gafylam senden yrah (KB, 481-10).

gafyl bol- / ol- [ga:fyl bol- / ol- غافل / اول]

habarsyz bolmak: Gafyl olma, gara başyň galdyr, ýigit (GA, 192-5). Gafyl olma, görkli başyň galdyr, ýigit (GA, 267-8). Gafyl olur ise, nola mahmur ile mahşuş (KB, 478-15). Eger andan gafyl bolgaý biz, şermende we şermsar bolgaý biz (SB, 4a-27). Sizler andan gafyl bolgaý siz (SB, 4a-26).

gafyllyja [ga:fyllyja غافلليجه] *gapylykda, duýdansyzja*: Gafyllyja görklü başyň kesin (GA, 143-2).

gagru- [قُغرل] *gowrulmak*: Üzük oty tütünip, öpke ýürek gagrulur (MK, II, 113-3).

gagruş- [قُغرُش] S: **gawruş-** *Gagruşdy* (MK, II, 173-5).

gagşal [قاقشال] *guran, kakan, gowşan, çagşan zat*: Kim erür tişe, etiň dagy gagşal odun (Ab, 82a-10).

gagyla- [ga:gyla- ققيلا] *gagylamak (garga)*: Gagylady (IBM, 116-2).

gahar [قهر] *gahar, gazap*: Ýörider lutf ile gahryn, olur emrinde her eşýa (ND, 3a-4). Niçe bu gahar häzir işledür sen (KB, 15-4). <>**gahar gel-** – *gaharlanmak*: Çoban böyle diýgeç, Gazana gahar geldi (GA, 49-6). <>**gahry-kamg** – *gahar-gazap bilen ýok etmek, har-zelil etme*: Neçün bizniň gahry-kamgymyzda sagy kylur sen?! (SB, 121a-11).

gahar et- [قهر ايت] *gahar etmek*: Kakdugyn gahar eden kahhar Taňry (GA, 210-8).

gahşad- [قاخشد] *titretmek, gagşatmak*: Gahşadyban, alja ganyn ýere dökdi (GA, 64-5).

gahşaşmaş [قَحْشَشْمَش] *çaknyşmak, uruşmak, gylyçlaşmak*: Goşunlar bir-birine gahşaşmaşda (KB, 608-6).

gajrahy / gazrahy [غجرحي / غزرحي] *ýolbelet, ýol görkezijisi*: Gajrahy başlar erkin howa ýetmiş, / Ýörüýen arslan ýar ýolga ýetmiş (Ab, 78b-4).

gajyr [قاجير] *gaty*: At we eşekden gajyr ol peýda kyldy (SB, 3b-27).

gaksyr- [قَافِصِر] *üsгүйrmek, gark urmak*: Gaksyrdy (Tuhf, 9a-11).

gakurdak [قَافُردَق] *gowurdak, gowurma*: Gakurdak (Tuhf, 19a-ç).

gaky- [ga:kyr- قَافِر] *gakylyk tüýkürmek*: Gakyrdy (IBM, 106-16). Gakyrdy (Tuhf, 9a-12).

gal- [ga:l- قَل ، قُل ، قَال] **1) galmak, gitmezlik**: Galur girdaby-ekberde, döner soltany bulmazsa (ND, 28a-6). Neberd we harbdan galyb erdiler (SB, 121b-11). Bir hatun wazgy üçün galdyň (SB, 125a-1). **2) galmak, degişli bolmak**: Täç we taht senden özge kişige galmas (SB, 127a-21). **3) galmak, ýaşamak, ornaşmak, saklanmak, düşlemek**: Galarda, goparda ýeriň sorar olsam (GA, 268-9). Jarkend welaýatyda galyb turur, bat gelgüsi turur (SB, 129a-18). O jemagat ol ýazyda kim, kyrk ýyl galdylar (SB, 9a-28). Musa dagy on ýyl aňa şabanlyk kyldy we niçe müddet anda galdy (SB, 7b-13). **4) galmak, ýapyşmak, ýelmeşip galmak**: Anyň goly bigat çagyda, Ýuşag golyda galdy (SB, 10b-2). **5) durmak, galmak**: Ýapa-ýapa garlar ýagsa, ýaza galmaz (GA, 3-8). Tokly baýyrdy galsa, gurt gelib iýmezdi (GA, 57-3).

6) galmak, bar bolmak, diri bolmak, ýaşamak: Atam öldi, men galdym (GA, 170-9). Ol tawuk kim, altun ýumurtga berür erdi, galmady (GA, 19a-7). Gün han ýetmiş ýyl badyşahlyk kylyb galmady (SB, 126a-18). **7) artmak, gutarylman goýulmak**: Galanyňy tiz çeker, dahy atar (Ýaý, 121a-7). **8) galmak, saklanyp galmak, endige öwrülip galmak**: Endek fursat kim, aradan ötdi erse bu resm butparastlykga dönüb, jahanda galdy (SB, 2a-2). Hatna kylmak we zyýafat etmek andan galdy (SB, 3a-32). **9) galmak, togtamak, durmak**: Duta syryň bu jahany, gala bu jeňi-söweş (ND, 16b-1). **10) galmak, galdyrylmak**: Oglum Oroz oh atanda, puta galmyş (GA, 44-8). **◊ady gal-** – *ady galmak, ýatdan çykarylmalazlyk, unadylmazlyk*: Welikin ýer ýüzünde ady galdy (Mn, 302a-6). **◊aç gal-** – *aç galmak, iýmäge zat tapmazlyk, aýykamak*: Hiç nimesi ýok ermiş kim, özige gaza etgeý we aç galyb erdi (SB, 124b-29). **◊asyly gal-** – *sallanyň galmak*: Garçaryň eli ýokaruda asyly galdy (GA, 84-12). **◊baka gal-** – *seredip galmak*: Bezirgenler ardyndan baka galdy (GA, 73-9). **◊baky gal-** – *saklanyp galmak, diri galmak, ýok edilmezlik*: Bizniň

syhrlarymyzdan hiç baky galdymy? (SB, 8a-7). **◊bibähre gal-** – *peýdasyz galmak, netijesiz galmak, boş galmak*: Dünýe we ukbadan bibähre galdylar (SB, 7a-1). **◊boş gal-** – *amala aşýan işe gatnaşmazlyk*: Baş barmagyny gaty tutsa, ol üç barmagy boş galyp, gabza fasyd olur (Ýaý, 114b-5). **◊buňlu gal-** – *gaýgyly galmak*: Buňlu galdy (GA, 160-20). **◊eýesiz gal-** – *eýesiz galmak, goragsyz galmak*: Ýurtumyz anda eýesiz galyb turur (SB, 121b-21). **◊haýran gal-** – *haýran galmak, geň galmak, haýran bolmak*: Bu jähedden haýran galyb turur men (SB, 123b-27). **◊haýfymyz gal-** – *armanyň galmak*: Gazan begde bir haýfymyz galdy (GA, 39-5). **◊karary galma-** – *sabyry galmazlyk*: Atasynyň karary galmady (GA, 55-2). **◊nury-basrdan gal-** – *gözden galmak, kör bolmak*: Yshak nury-basrdan galdy (SB, 12b-14). **◊sergerdan gal-** – *haýran galmak, öňüňi-zyňy bilmezlik, azaşmaklyk*: Kyrk ýyl ol jähedden Tih ýazysyda sergerdan galdylar (SB, 10a-25). **◊ýalguz gal-** – *ýalňyz galmak, ýeke galmak*: Ibni-Ýemin ýalguz galdy (SB, 5b-17). Ibni-Ýemin ýene ýalguz galdy (SB, 5b-18). **◊ýetim gal-** – *ene-atadan aýrylmak, ene-atasyz galmak*: Bu misgin küdek ýetim we bikes galmas erdi (SB, 127b-25). **◊ýolda gal-** – *barjak ýeriňe ýetip bilmezlik, ýolda galmak, orta ýolda galmak*: Ýogsa bu depderi-döwri, ne bilür ýolda galan (ND, 24b-7).

gala I [gala: قَلَا ، قَلْعَة] *gala, berkitme, şäher*:

Gala, ülke wereýin saňa (GA, 149-2). Bakdy, bir gala gördi (GA, 272-10). Berk, aly gala erdi (SB, 121b-8). Ol azym uluk gala erdi (SB, 10a-28). Besi gala berdi gabalmak üçün (BD, 97b-10).

gala II [gala: غَلَا] *gytçylyk, gymmatçylyk, gahatçylyk*: Üç ýyl alarny gahat we gala birle mübtela kyldy (SB, 15a-14).

gala- [ga:la- قَلَا] *galamak, biri-biriniň üstiüne münderlemek, bir ýere ýygnamak*: Galady (MK, III, 188-11). Galady wah ki, otun dek süňklerimni sipehr (Ab, 82a-12).

galaba [غَلَبَة] *köp, örän köp, galaba*: Jalasun goç ýigitlere galaba ülke werdi (GA, 65-8). Gumnyň galabasydan kişi ýörüý almas erdi (SB, 18a-1).

galaba kyl- [غَلَبَه قِيل] **1) ýykgyň etmek, agdyklyk etmek**: Iman geltürmediler we

köpräk küfürge galaba kyldylar (SB, 8a-18). **2)** *üstün bolmak, agdyklyk etmek*: Ysmaýylga suwsuzluk köb galaba kyldy (SB, 3a-1). Gahary galaba kylyb, ol lowhny golydan saldy (SB, 8b-20). **3)** *ýeňmek*: Ysmaýylga suwsuzluk köb galaba kyldy (SB, 3a-1). Türk galaba kylyb erdiler (SB, 15b-7).

galabalyk [قلايه ليك] *aşa köplük, örän kánlik*: Galabalyk kafyra girende... fursat wersün (GA, 75-8). Galabalyk gorhudar (GA, 90-11). Galabalyk ýagy gelse, gaýtmaz (GA, 242-9).

galagaý I [قلاغاي] *gyzyl reňk*: Geýip gülgün haryry pürniýany, / Galagaý kim, akyp her sary gany (Ab, 82a-18).

galagaý II [قلاغاي] *tüýs ýürekden aşyk bolmaklyk*: Galagaý (Ab, 82a-18).

galam I [قلم] *galam, gamyş*: Bir ot kim, galamga ohşar we any ýeken diýerler (SB, 127b-2).

galam II [قلم ، قلم] *hat ýazmak üçin gamyşdan edilen gural, galam*: Mürekkepler olup derýa, şejerler ger galam, Nagşy (ND, 6a-9). Ben bir galam ile ýüzde ýazdum (KB, 486-1). Galam görmedi bu nagyş lowha ýazaldan (KB, 147-8). Kim nişe galam çekdi bu ýüzi gara meste (KB, 561-7). **2)** *Ilâhi takdyry ýazýan ýuwuş galam*: Arş ilen kürsü galamdan lowhy idrâk eýledi (ND, 32a-1). Galam galam ola eger ýazar ise mislin (KB, 24-8). **⇨galam birle bildir** – *ýazuw üsti bilen beýan etmek, habar bermek*: We dahy adam ogly bilmegenini galam birle bildirdi (Ýaý, 99b-3). **⇨galam ur** – *ýazmak*: Galam ur bagy-uşşaga, baharystan olyp ahyr (ND, 26a-2).

galamçy [قلمچي] *gaşa reňk çalyjy*: Galamçylar çaldygy gara gaşlym (GA, 199-9).

galam ol- [قلم اول] *dogralkmak, döwürlemek, dogram-dogram bolmak*: Galam galam ola, eger ýazar ise mislin (KB, 24-8).

galamruý [قلم روى] *ülke, ýurt*: Bir gün kaýsar ulug söhbet tutub, tamam galamruýnyň ekabyrlaryny häzir kylyb, mäýideýi a:m salyb erdi (SB, 29a-2).

galan [ga:lan قلان ، قالن] *beýleki, özge, galan*: Andan galan begler görişdi (GA, 212-3). Galan kafyrlar bilüb meýdany salub gaçdy (GA, 252-6).

galandar [قاندان] *galandar, derwüş, pakyr, ýoksul*: Biz hud galandaruz bu saw-u awuna girdik (KB, 52-9). Janym galandar, ise derýüze başlagyl (KB, 485-4). Müjerred nam-u neň-u -jan-u dilden galandar ben (KB, 177-11).

galany [ga:lany قلاق] *özgesi, beýlekileri, galany, başgalary*: Ki budur rahy hakykat, galany jümle ýalan (ND, 24b-12).

galat [غلط] *ýalňyş, säwlik, galat, ýalan*: Zülfüne Hata müşkin nisbet galat olmuşdur (KB, 30-4).

galat- [قَلَّتْ] *epletmek, ýygнатmak*: Ol tonug galatty (MK, II, 250-16).

galat kyl- [غلط قيل] *ýalňyşmak*: Ol gysraklar we eşekler öz kürreleri üçün ýolny galat kylmab çykgaýlar (SB, 122a-17). Ýolny galat kylyb, bilmedi kim, kaýsy tarafga barmak gerek (SB, 7b-14).

galaý [gala:y قلاي] *ýumşak metal, galaýy*: Galaý (Tuhf, 29b-4).

galbir [غلبر] *gözleri iri elek, galbir*: Dewe galbire geçer nigärün gisüsünde (KB, 539-9).

galbur [قالبور] S: **galbir** Galbur (Tuhf, 26b-4).

galburla- [قالبورلا] *elemek*: Galburlady (Tuhf, 27a-8).

galdurga [قَلْدُرْغا] *ýaldyrawuk, ýalpyldawuk, şowurdap duran*: Galdurga ton (MK, III, 326-13).

galdyr- [قالدور ، قالدور ، قالدور] *ýokary götermek, galdyrmak*: Galdyrdy (IBM, 109-14). Oglan baş galdyrdy, gözün açdy (GA, 28-2). Gabaklaryn galdyryb, ýüzüme bakdy (GA, 207-6). Başyn galdyrmaz ol mahroý, bakar daýym çün ol lowha (ND, 5a-13). Sernegüwn oldum bu ýolda, tut elim, galdyr meni (ND, 4a-13). Häzir durur, nykabyňy galdur-u al el-el (KB, 5-14).

galdyr- [ga:ldyr- قالدور] *taşlamak, goýmak*: Ki jöwherdir baka mülki, gözün aç, galdyr inkäri (ND, 41b-1). Anasyr perdesinde galdyr doly (ND, 35b-11).

galdyra- [قالدورا] **1)** *titremek, sandyramak, galdyramak*: Galdyradý (Tuhf, 6b-4). **2)** *lowurdamak, şowurdamak*: Ton galdyradý (MK, III, 329-12).

galgan [ga:lgan قالغان] S: **galan** Galgan uruglar ajz we biçärelilik ýüziden aňa tiýdiler

(SB, 121a-10). Galgany mutafarryk boldylar (SB, 121b-33).

galgy- [قالغ] *pürkmek, syçratmak, sepmek*: Galgydy (IBM, 112-3).

galk- [قالق] *turmak, galkmak, ayaga galmak*: Galkdy, hanyň nazaryna bardy (GA, 236-6). Habar algyl başinjiden ki, galkyp sidreden ol dem (ND, 31b-4).

galkan [قَلْكَان ، قَلْكَان] *söweşde goranmak üçin ulanylýan enjam, galkan*: Är galkan ýapyndy (MK, III, 59-8). Galkan (IBM, 173-7). Ab-alaja galkanyňy wergil maňa (GA, 48-13).

galkançy [قَلْكَانچى] *galkan ýasaýan ussa*: Galkançy (IBM, 155-3).

galkubany [galkuba:ny قَالْقُبْنَى ، قَالْقُبْنَى] *turup, galyp*: Galkubany ýerinden örü turub (GA, 11-7). Galkubany, ýigitlerim, ýeriňizden öri turuň (GA, 12-5).

galla [عَلْه] *galla, däne, azyk*: Ol galla-ýu mahmal ki, diýp erdiň bildim (BD, 59a-4).

gallaş [galla:ş قَلْاش] *gallaş, garyp*: Köb sim talab kyla turur we biz gallaş we derwiş kişiler biz (SB, 31a-30).

galmyş [ga:lmyş قَالْمِش] *ýeňilen, horlanan, garyp düşen*: Galmyş ýigit arhasy (GA, 36-1).

galnat- [قَلْنَت] *galñatmak*: Ýuka neň galnatty (MK, II, 281-13).

galnu- [قَلْنُو] *galñamak*: Ýuka neň galnudy (MK, III, 223-13).

galñula- [قَلْنُولَا] *suwuň ýüzünde gark bolman saklanmak, suwuň ýüzüne çykmak*: Är suwda galñulady (MK, III, 280-12).

galpag [قَلْپَاغ] *başgap, telpek, börük, tahýa*: Şa any bil başy galpagyda, / Bezl eter afaka berür çagyda (Ab, 82a-20).

galtan bol- / ol- [galta:n bol- / ol- اُول / اُولان] *togalanmak, agdarylmak*: Başlaryn top eýleýüb galtan olan meýdany bul (ND, 19b-2). Allatagala gudraty birle barça butlar anyň alyga jemg bolub, galtan we sernegün boldylar (SB, 26a-10).

galtur- [قَلْتُر] *galdyrmak, ýaryşda yza gal-dyrmak, ozmak*: Ol any ýaryşta galturdy (MK, II, 150-17).

galtyr- [قَلْتِر] S: **galtur-** Galturdy (IBM, 131-2).

galy- [ga:ly- قَالِي] *galmak, uçmak, çarpaýa galmak*: At galydy (MK, III, 203-12).

galyb I [ga:lyb عَالِب] *üstün, üstün çykan, ýeňiji*: Alarga galyb bolgusy sen (SB, 9a-16). Köňlimiň ragbeti bolgaý galyb (BD, 3a-12). <**galyb gel-** – *üstün çykmak, ýeňmek*: Alarnyň üstige baryb, galyb gelib... (SB, 121a-21). Hasmlar galyb gelib, Oguz leşgeriden köp halaýykny öltürüb... (SB, 121b-32).

galyb II [ga:lyb قَالِب] *galyp, şekil*: Nigär-ä, jan ol ola, bu kalb galybdur (KB, 142-15).

galyb bol- [ga:lyb bol- عَالِب بول] *ýeňmek, üstün çykmak*: Bu jemagatga galyb bolgaý sen (SB, 122a-4). Akybet Zahhakga galyb bolub, anyň mülküni andan aldylar (SB, 2a-31).

galyb kyl- [ga:lyb kyl- عَالِب قِيل] **1)** *ýeňmek, üstün çykmak*: Gözüň esretedi beni, uýhumy kyldy galyb (KB, 508-12). **2)** *üstün çykarmak, ýeňdirmek*: Allatagala Zahhakny ýaratdy aňa galyb kyldy (SB, 2a-17).

galyk [قَلْک] *howa, gök, asman, asman gi-ňişligi*: Üs as görüp, ýüksek galyk gudy çakar (MK, III, 34-14).

galyma [قَالِيْمَا] *balahana, jaýyň üstünde salnan kiçijik otag*: Galyma (MK, III, 131-5).

galyn I [قَالِيْن ، قَالِن ، قَلْن] S: **galyň I 1)** Galyn (Tuhf, 35b-3). Galyn gaz gulawuzsuz bolmaz (MK, I, 403-15). <**galyn oguz** – *kuwwatly oguz, beýik oguz*: Galyn oguzyň gelini gyzy bezenen çaga (GA, 21-7). Galyn oguzyň döwleti (GA, 36-1). Galyn oguz begleri (GA, 50-1).

galyn II [قَالِيْن] *gyn, pyçagyň we gylyjyň tygyna laýyk edilip gaýyşdan we şuňa meňzeş zatlardan tikilýän gap*: Galyn (Tuhf, 11b-1).

galyň I [قَالِيْكَ ، قَلْكَ] *köp, köp sanly*: Gözüň inçe bilini galyň ýagyýa ugramyş (KB, 443-3). **2)** *gür, ýygy, syk*: Galyň sazlarda çöwürdim, alymadym (GA, 224-11).

galyň II [قَالِيْكَ] *gyz üçin berilýän zat, galyň*: Galyň berse gyz alyr, gerek bolsa, gyz (gymmat) alyr (MK, III, 275-2). Berdim saňa galyň, / Imdi muny alyň (MK, III, 275-5).

galyňlyk [قالنگل] *galyň üçin geçirilen mal*, *zat*: Ol gyzyň üç janawar galyňlygy, kaftanlygy wardy (GA, 173-1).

galyňuk [قَلَنُكُ] *kellede galan ýaranyň yzlary, kesmegi*: Galyňuk (MK, III, 283-15).

galyş- [قَلِشْ] *çarpaýa galmak*: At azgyr galyşdy (MK, II, 88-1).

galyşlyg [قَالِشْ لَیْغ] *galmaklyk, galyşmak*
◊ **köňül galyşlyk** – *göwne degişmeklik, ynjamak, köňlün ynjamagy*: Erki birle köňül galyşlygymyz bolmagaý (SB, 127a-11).

galyt- [قَلْتْ] *çarpaýa galdyrmak, segretmek*: Atyn telim galytgan (MK, I, 424-15).

galyýa [ga:lyýa غَالِيَه] *müşk bilen anbar goşulyp, gaşa, saça çalyňýan gara jisim*: Gamy-dildary hesret-le, jigerler gan olan gelsin (ND, 23b-3). Meşşata niçün galyýa sürter bu ýüzüne (KB, 153-13). Galyýanyň ýüzini gara kyla (KB, 63-12).

gam I [غام] *gaýgy, gussa, gam*: Otursaň olturar fitne gider gam (Mn, 140). Anyň gam we enduhy artyb oglanlaryga aýtdy (SB, 5b-30).
◊ **dähri-gam** – *gam älemi, şu dünýä*: Bildük ki, üşbu dähri-gam abad bad ola (KB, 14-13).
◊ **gam çek-** – *gaýgyly, gamly bolmak*: Hamdy lillä çekme gam kim älem içre, Nagşy-ýa (ND, 17a-5).
◊ **gam ýi-** – *gamlanmak, gaýgylanmak, gam iýmek, gam çekmek*: Ne gam ýiýerseň behi-Nagşy kim, yşka aşyýan sen-sen (ND, 25b-17). Hiç gam ýime (SB, 129a-5). Köb gam we gaýgu ýidi (SB, 14b-20).
◊ **hüjreýi-gam** – *gamyň öýjügi*: Hüjreýi-gamdur köňlüm beýti-ahzandur –neden (KB, 525-8).

gam II [قَام] *göbek ene, eneke*: Gam (Tuhf, 15a-13).

gam III [قَام] *kendir, kenep*: Gam (Tuhf, 29a-11).

gam IV [قَام] *palçy, bilgiç, jadygöý*: Gam (IBM, 156-19; IBM, 75-6).

gama- [ga:ma- قَمَا] S: **gamaş-** *Günge baksa, göz gamar* (MK, I, 285-7). Atasy-enesi ajy almyla iýse, ogly-gyzy tişi gamar (MK, III, 203-17). Kamar deg çehräňe baksa gamar göz (Mn, 295b-11).

gamaş- [ga:maş- قَمَشْ] *gamaşmak (gözüň, dişiň gamaşmagy)*: Tiş gamaşdy (MK, II, 89-6). Imdi tişim gamaşdy (MK, II, 88-9).

gamat- [ga:mat- قَمَتْ] *gamaşdyrmak*: Göz gamatgan (MK, I, 424-17). Gün gözüg gamatty (MK, II, 251-7).

gamçy I [قَمْچِي ، قَمْچِي] *öküzün, düýäniň erkeklik jyns agzasy, aýgyr mal*: Gamçy (MK, I, 350-1). At gamçysy (MK, I, 350-2).

gamçy II [قَمْچِي] *gamçy*: Baňa yşk urdy bir gamçy ki kylam... (KB, 74-15).

gamçyla- [قَمْچِيْلَا ، قَمْچِيْلَا] *gamçylamak*: Är atyn gamçylady (MK, III, 260-14). Atyn gamçylady (GA, 73-8).

gamçylaýyn [قَمْچِيْلَايْن] *gamçy bilen*: Gamçylaýyn arkasyny urub, berk agylyň ardan söken (GA, 46-1).

Gamgan [قَامْغَن] *adam ady (erkek)*: Gamgan ogly han Baýyndyr ýerinden turmuşdy (GA, 201-13).

gamgüsar [gamgüsa:r غَمْكَسَار] *gamhor, mähriban, gaýgy-gamy aýryjy*: Ýadyň erdi gamgüsar-u, mähremim (BD, 47b-8).

gamgyn [gamgy:n غَمْگَيْن] *gaýgyly, gamly, gamgyn*: Kaçan kim, şat iseň gamgyna rehm et (Mn, 303a-6). Alar derwişlik we binowalykdan daýym gamgyn erdiler (SB, 121a-14). Badyşah müteellim we gamgyn turur (SB, 128b-23).

gamgyn ol- [gamgy:n ol- غَمْگَيْن اول] *gamlanmak, gama batmak*: Gamgyn ola benefşe, perişan ola sünbül (KB, 498-3).

gamgyr- [قَمْغُرْ] *gyşarmak*: Anyň ýüzi gamgyrды (MK, II, 153-10).

gamhana [gamha:na غَمْ خَانَه] *gamyň öýi, gussasy köp*: Gamhanasy sary güzer, eý jan, kylma (BD, 54b-2).

gamhor [gamho:r غَمْخَوَار] *mähriban, gamyňy iýýän, göwünlik berýän, aladaňy edýän*: Gamhory-köňül içre-ýu gamhor tapylmas (BD, 20a-1).

gamhor bol- [gamho:r bol- غَمْخَوَار بول] *göwünlik bermek, mähriban bolmak, gussasyny paýlaşmak*: Ulusga rehm etib, gamhor bolgyl (Mn, 205b-1).

gamhorlyk kyl- [gamho:rlyk kyl- غمخوارلىق]

aladasyny etmek, mährem bolmak, mähribanlyk etmek, gussasyny paylaşmak: Hiç kişisi ýok erdi kim, aňa gamhorlyk kylyb, ol ibtilada munysy bolgaýy (SB, 6a-28). Meger hatuny kim, aňa gamhorlyk kylur erdi (SB, 6a-24).

gamlyk [غاملىق] *gaygylylyk, gamlylyk, gamgynlyk:* Meý terkin kylgaly erür men gamlyk (BD, 75a-5).

gammaz [gamma:z غماز] **1)** *töhetçi, gybatçy, gep gezdirýän:* Dilberim adyl degildur, / Hoş görür gammazy, gör (KB, 523-5). **2)** *heýjana getiriji, hyjuwlandyryjy, öte gamza kakyjy:* Nägäh serwimi gamzaýy-gammaz ele aldy (KB, 466-3).

gamnäk [gamnä:k غمناك] *gaygyly, gamly, gussaly:* Enesi anyň haýatydan mäýüs bolub, gamnäk we hazyn olturur erdi (SB, 120b-10).

gamnäk bol- [gamnä:k bol- غمناك بول] *gaygyly bolmak, gaygylanmak:* Ýagny daýym gamnäk bolub... (SB, 121a-14). Gamnäk bolub, çerikni ýygyb, Ýemen welaýatyga azymat kyldy (SB, 14a-4).

gamnäk et- [gamnä:k et- غمناك ايت] *gaygylandyrmak, gama batyrmak:* Dil gamnäk edibän, dide nemnäk edeýüm (KB, 335-5).

gamşu [قامشۇ] **S: gamçy II** Gamşu (Tuhf, 33b-12).

gamşy [قامشى] **S: gamçy II** Gamşy (Tuhf, 33b-12).

gamtur- [قامتۇر] *agdarmak, ýykamak:* Ol any urup gamturdy (MK, II, 151-7).

gamul- [قامل] *agdarylmak, ýykylmak, düşekde agdarylmak, ýanbaşlap ýatmak:* Är gamuldy (MK, II, 108-1).

gamyn [قامىن] *doly, bol, dolup-daşyp:* Gamyn akan ýügrük suwdan (GA, 25-2). Gamyn akan görkli suwuň gurymasyn (GA, 35-4).

gamyn [gamy:n غامين] *gaygyly, gussaly:* Gäh sad-u gähi gamyn isem aýp etme (BD, 56b-5).

gamyş [قامىش، قَمِش، قَمِش] *gamyş (ösümlik):* Gamyş (IBM, 182-9). Kafyry gamyş kibi ot oluban ýandyraýym (GA, 147-7).

gamyş et- [قَمِش ايت] *gamyşa döndermek, meňzetmek:* Yşkuňa guşanyb bu tenümi gamyş etdüm (KB, 94-6).

gamyşlag [قامىشلاغ] **S: gamyşlyg** Gamyşlag (IBM, 182-10).

gamyşlan- [قَمِشَلان] *gamyşlanmak, gamyşgörmek, köpelmek:* Ýer gamyşlandy (MK, II, 213-9).

gamyşlyg [قامىشلىغ] *gamyşly, gamyşy köp bolan ýer:* Gamyşlyg ýer (MK, I, 410-12).

gamza [غمزه] *näz, kereşme, näzli garaýyş:* Kamuk älem seniň gamzaň haraby (Mn, 301a-7). Gamzaň januma ohdur-u gaşuň keman, begüm (KB, 93-13). Gamzalaryň urur ohyn Rüstemi-Zala (KB, 147-14).

gamzede [غمزده] *gaygyly, gamly:* Bilbil kibi men gamzede, men husnuňa haýran (BD, 36a-9).

gan [ga:n قان] **1)** *gan:* Gany ýüzüp turukty (MK, I, 166-15). Tulumlug bolup gatyndyň, / Ganyň emdi ýer suwar (MK, I, 412-13). Gan (IBM, 139-2). Gara gany şorlady (GA, 210-13). Ol teşne ganuma-ýu ol teşneýe ben teşne (KB, 526-11). Lebüň girmiş durar ýürek ganyna (KB, 561-14). Gan saňa suwsamyşdur eý, bu gana sen teşne (KB, 526-13). Ki leb ber, leb dururlar gan içinde (KB, 524-15). **2)** *öldürmek, gan dökmek:* Gerçe haram ola gan, kyldym aňa ben halal (KB, 84-4). <dideleri gan et- – *aglamak, jibrinip aglamak:* Ahyr, neden didelerim gan etdim (ND, 25a-6). <gana boýan- – *ganamak, gana boýalmak:* Köňül lagluň-la gana boýandy (KB, 457-11). <gan aglad- – *horlamak, ezmek, ezýet bermek:* Jümleýi gan agladan ol pitneýi-döwran nedir (ND, 7a-12). <gana-guna ýat- – *gan-koka bulaşyp ýatmak:* Gana-guna ýaturdy (GA, 93-9). <gan al- – *öldürmek, deregine öldürmek:* Öldi-se, ganyň almaýynça, galyn Oguz iline gelmegim ýoh (GA, 260-2). <gan algyjy – *gan alyjy, gan alyan:* Gan algyjy (IBM, 155-10). <gan büre – *gan örtmek, ganyň bir zadýň ýüzüni ýapmagy:* Ýüzüni gan büremiş (GA, 185-8). <gan çyk- – *gan görünmek, ganamak:* Ag etinden gan çykynça dögdiler (GA, 134-5). <gan derlet- – *güýçli derletmek, öl-myžžyk etmek:* Gan derledip çapdyraýym (GA, 245-10). <gan dök- – **1)** *aglamak, horluk çekmek, jibrinmek:* Gan döker bu çeşm,

girýany artdyrar Hak zarymy (ND, 35a-11). Yşk ähli kaçan ki, ýana gan döke gözinden (KB, 465-1). **2) öldürmek, ýaralamak, ganyny dökmek:** Ol zamanda bir oğlan baş kesmeşe, gan dökmese ad gomazlar idi (GA, 70-3). **◊gan ed- / et- – 1) gan dökmek, gandar bolmak, birini öldürmek:** Bar Huda-ýa! Men Mysyrda gan edib men (SB, 7b-27). **2) gaýgylandyrmak, jibrindirmek:** Ýüregimi gan etdi gül ýañagy reňgile (KB, 393-12). **◊gan gaşan- – gan siýmek, gan buşukmak:** Arslan haýkyrdy, meýdanda ne gadar at warsa gan gaşandy (GA, 183-8). **◊gan gusdur- – horlamak, sütem etmek:** Kafyra gan gusduran (GA, 60-13). **◊gan iç- – öldürmek, zulum etmek:** Şah-a, mestana gözleriň içijek ganum (KB, 472-1). **◊gany sorat- – gany soralmak, jana derek jan talap etmek:** Weliken gany soralmaz iki gardaş arasynyň (KB, 493-2). **◊gan sümür – gan içmek:** At basyban gan sümürer (GA, 213-13). **◊gan ýaş- – ganly ýaş:** Gözleri gan ýaş toldy (GA, 23-12). Gara gyýma gözleri gan ýaş (GA, 44-11).

gan [قن] *bol, köp:* Ganlu-ganlu suwlar esen bolsa ganyn joşar (GA, 145-3).

gan- [ga:n- قن , قن] *teşneligiňi gandyrmak, suwdan ganmak:* Ol suwdan gandy (MK, III, 139-11). Gandy (IBM, 109-18). Biz senüň lagly lebünden ganaruz (KB, 304-9). Niçesi ganmyýa lepleri ýüregüm ganyna (KB, 52-2). Niçe suwsarsa lebi, aşyguň ýüregi ganar (KB, 52-2).

gana- [ga:na- قنا , قنا] **1) ganamak, gan akmak:** Burun ganady (MK, III, 191-12). Ganady kany nigärüň gözi gana-gana (KB, 114-11). Ýürek lebüň ile şah-a ganady, nideýin (KB, 441-16). **2) maldan, adamdan gan almak:** Ol atyn ganady (MK, III, 196-7).

ganad [ga:nad قناد] **S: ganat I** Ganad (IBM, 176-9). Ganadlaryň uçlary gyrylmasun (GA, 35-5). Ki ansysz aşygyň bitmez ganady (ND, 35b-7). Ganadyň yokla mäbeýni birinden birine menzil (ND, 42a-7). Egerçe gudraty, Haka iki altyn ganad etmez (ND, 42a-6).

ganagu [ga:nagu قناعو] *ýara kesmek üçin ulanylýan esbap, pyçak (skalpel):* Ganagu (MK, I, 373-6).

ganak [قنق] **S: gaýak** Ganak (MK, I, 321-4).

ganan- [ga:nan- قناتن] *ganamak:* Ganandy (Tuhf, 5b-13).

ganar [قنار] *asgyç, malyň läşini asmak üçin ujy gaňyrçakly agaç:* Orozy ganara dibine getürdiler (GA, 55-4).

ganat I [ga:nat قانت , قنت] *ganat:* Ganat (MK, I, 298-2). Guş ganatyn, är atyn (MK, I, 37-15). Guş ganaty ile saksagana kendüzin şakydarmy? (GA, 188-12). Egnimge ganat ýasatyp uçmak tilärem (BD, 91b-5).

ganat II [ga:nat قانت] *ganat, tärim düzümi:* Ol azym derwiş erdi, emma baryp, iki-üç ganat ewi bar erdi, satyp, koý alyp sadaka berdi (SB, 129b-7).

ganat- [ga:nat- قانت , قانات , قنت] *ganatmak, gan akdyrmak, çykarmak:* Burun ganatgan (MK, I, 425-3). Ol anyň burnyn ganatty (MK, II, 252-11). Syrça parmagyny ganatsun (GA, 118-10). Ol ganatdy ýüregümi, totahlaryny ben (KB, 339-10).

ganatlan- [ga:natlan- قناتلن] *ganatlanmak:* Guş ganatlandy (MK, II, 212-6). **◊är ganatlan- – atly bolmak, at edinmek:** Är ganatlandy (MK, II, 219-5).

ganatlu [ga:natlu قناتلو] *ganatly, ganaty bar bolan:* Al ganatlu Ezraýyl benim elüme girse öldüreýdim (GA, 158-4). Al ganatlu Ezraýyl senmi? (GA, 158-7).

ganaýym [gana:ýym غنام] **1) baýlyk:** Köb emwal we ganaýym we hazyna we kälesi bar erdi (SB, 6a-18). **2) oljalar, söweşde ele salnan baýlyklar:** Alarny ganaýym içige saldy we... ol ganaýymny köýdürdi (SB, 10b-3).

ganbaz I [ga:nba:z قنابز] *bilesi gelyän, ýüregedüşgüç:* Ganbaz (Tuhf, 27b-7).

ganbaz II [ga:nba:z قنابز] *töhmetçi, şugulçy:* Ganbaz (Tuhf, 36a-12).

gand [قند] *gant, şeker:* Baňa ýalan diý, ger lebüni ganda beňzedem (KB, 326-3). Zäher lebüni aňyjah gand olur (KB, 69-2). Weli şeker oda ýahajak gant olur (KB, 69-4). Beripdir pistäge gand-u şekerbar (Mn, 302b-2).

gandala [قاندالا] *tagtabit, gandala:* Gandala (Tuhf, 7b-9).

gand ol- [قند اول] *süýji bolmak, süýjemek:* Gand oldy lebüň, anda nebatuň eseri ýoh (KB, 500-5).

gandyr [قندیر] *eýlenmäge taýýar edilen deri*: Gandyr (MK, I, 381-3).

gandyr- [ga:ndyr- قندیر] *gandyrmak, suwdan gandyrmak*: Gandyrdy (Tuhf, 17b-9).

gan et- [ga:n et- قان ات] *gan etmek, ganatmak*: Aşyk çeşmin gan etse (ND, 43a-8).
— Ahyr nedem, didelerim gan etdim (ND, 25a-6).

gan eýle- [ga:n eýle- قان ايله] *gan etmek, gan eýlemek*: Ýakdy-ýandyrdy wujudym, gözlerim gan eýledi (GA, 39a-16).

gangak [قانعاق] *uly gämi*: Gangak (IBM, 161-1).

ganj [غنچ] *näz, kereşme*: Çün ýaruň işi aşyk ile ganj-u näz ola (KB, 396-12).

ganjaga [قَانُ جَاغَا] *ganjyga, eýeryň ýeňsesine bökdergi berkitmek üçin ýörite edilen ýüp*: Ganjaga (Tuhf, 27b-11).

ganjy [غنچى] *itiň boýnuna dakylýan tagta, agaç*: Eý wadyýy-eýmen içre koýçy, / Itsin saňa öz gaşyňa ganjy (Ab, 78b-16).

ganjyk [قنچىق] *ganjyk, urkaçy it*: Ganjyk (MK, I, 395-8). <>**ganjyk iliş-** – *erkek it bilen jübütleşmek*: Ganjyk ilişdi (MK, I, 164-8).

ganlu [ga:nlu قانلو] *ganly, gan degen*: Ganlu guýruk üzüb, çap-çap ýuwdan (GA, 46-3). Byýygy ganlu Bügdüz Aman (GA, 62-5). Gylyjynyň bagjygy ganlu (GA, 194-7).

ganlu [قانلو] **1)** *bol, köp*: Ganlu suwum taşgyny ogul (GA, 141-10). **2)** *uly, beýik, abraýly, sarpaly*: Ganlu oguz beglerin toýlyýaýym (GA, 135-6). Ganlu kafyr iline warmadan ol warmyş (GA, 171-2).

ganlu-ganlu [قانلو قانلو] *uly-uly, bol-bol*: Ganlu-ganlu suwlardan geçer olsa, geçit wersin (GA, 75-7). Ganlu-ganlu suwlaryň sogulmyşdy (GA, 117-5).

ganlyg [قائلىغ] S: **ganlyk** *Ýatnyň ýaglyg tetüsinden, öznüň ganlyg ýuzruk ýeg* (MK, III, 32-7).

ganlyk [ga:nlyk قان لىق] *ganly, gana boýalan*: Ganlyk köýlekni men eltib erdim (SB, 6a-6).

gan ol- [ga:n ol- قان اول] *gan bolmak*: Gamy-dildary-hesretten jigerler gan olan gelsün (ND, 23b-3).

gantur- [ga:ntur- قنتر] *gandyrmak*: Ol meni suwga ganturdy (MK, II, 151-12).

Ganturaly [قان طورالى] *adam ady (erkek)*: Adyna Ganturaly diýrlerdi (GA, 170-5).

gany [gany: غنى] **1)** *baý, döwletli, gurply*: Ol maldan mungym we gany boldylar (SB, 32a-12). **2)** *görkli, owadan*: Hak jemaly husn ile kylmyş gany aý ýüzüni (KB, 490-10). Şah-a, gany jemaluňa derwüşdür köňül (KB, 473-16). **3)** *Allatagalanyň atlaryndan biri, hiç zada mätäç bolmaýan*: Sujumy afw eýle, eý Gany, Setdar! (ND, 25a-11).

gany- [ga:ny- قنى] S: **gana-** *Gandydy* (MK, III, 204-14).

ganyg [قنغ] *ynjalyk, rahatlyk, şatlyk*: Aksa anyň akyny, gandy meniň ganyg (MK, I, 314-13).

ganymat [gany:mat غنيمت] **1)** *olja, baýlyk*: Köb ganymatlary golga saldy (SB, 10b-27). <>**ganymat gör-** – *ýagşy pursat hasap etmek*: Gel, ganymat görelüm bu çemenuň nuzhatyny (KB, 560-5). <>**ganymat saý-** – S: **ganymat gör-** Saýgyl ganymat-a bu nefsi-ömür bakysyn (KB, 525-13). <>**ganymat tut-** – *ýerlikli hasaplamak, tüýs wagty hasaplamak*: Afrasyýab habar eşitib, fursat ganymat tutub, Eýran welaýatyga girib... (SB, 14a-9). Fursat ganymat tutub, agyr çerik birle Horasanga geldi (SB, 17b-5).

ganyn [قنبن] *ganly, gan goşulan*: Gözlerüm ýaşy ganyndur, zagfaranydur ýüzüm (KB, 560-14).

ganytgan [قانتغان] *ýüreginden turýan, göwnüni tapýan*: Ökdi ol erig ganytgan (MK, I, 425-4).

gaňdaş [ga:ndaş قنکداش ، قنکداش] *kakalary bir, ejeleri başga doganlar, ene başga doganlar*: Gaňdaş (MK, III, 282-16). Gaňdaş gadaş (MK, III, 282-16).

Gaňly goja [قاکلى قوجە] *adam ady (erkek)*: Gaňly goja diýrlerdi bir gürbüz är wardy (GA, 170-5).

gaňrak [قنكرق] *kentlewük*: Gaňrak (MK, III, 283-12).

gaňryl- [قنكرل] *gaňrylmak, boýnuňy öwrüp seretmek*: Gaňryluban bakyşyňdan agam Beýrege beňzederem (GA, 106-9).

gap I [ga:p قَاب] *güýçlendiriji ownuk bölek*

— **gap-gaýa** – *uçut gaýa, ýylçyr gaýa*: Gap gaýalar başynda ýuwa tutan (GA, 188-7). Gap gaýalar oýnamadan ýer obryldy (GA, 192-9).

gap II [ga:p قَاب] *dogan, garyndaş, gandüşer garyndaş*: Ol meniň birle uýa gap ol (MK, III, 108-3).

gap III [ga:p قَاب] *tuwak, çaga doglanda, daşyndaky tuwagy, perdesi*: Gap (MK, III, 108-1). **gaplyg ogul** – *tuwakly doglan çaga, şeýle çagalar döwletlilige ýorulýar*: Gaplyg ogul (MK, III, 108-1).

gap IV [ga:p قَاب] *gap, çanak, meşik*: Gap ýaryldy (MK, III, 56-11). Gap (IBM, 129-1).

gap V [قَاب] *agajyň gabygy, gabyk*: Gap (IBM, 182-8).

gap- [قَاب ، قَب ، قَاب 1] *gapmak, almak, tutmak*: Enesi tewlük ýuwka ýapar, ogly tetik goşa gapar (MK, III, 25-10). Gapdy (IBM, 102-14; 99-17). At üzerinden meni gap (GA, 242-3). Laçyny dahy bir gapar kökenek (KB, 594-3). **2)** gapyp almak, ogurlamak: Är ton gapdy (MK, II, 4-4). **gapub al-** – *gabap almak, tutmak*: Demir gapuýy gapub alan (GA, 150-4). **gözi gap-** – *gözi baglamak*: Köňül gapdan çyhynça, gözi gapar (KB, 150-4). **kalby gapan-** – *kalby ýapylmak, ynanjyny ýitirmek*: Anyň şirki ile kalby gapana (ND, 26b-16). **köňül gap-** – *almak, eýelemek*: Gapdy köňlümi gisüleri (KB, 476-8). **ýel gap-** – *ýel gapmak, al-arwah kakmak*: Oglany ýel gapdy (MK, II, 4-6).

gapa- [قَاپا] *ýapmak*: Gapuçylar gapuýy gapaň (GA, 159-2).

gapak I [قِيَق ، قِيَق] *gabak, gözüň gabagy*: Gapak galdyrdy (GA, 23-9). Gapak galdyrdy (GA, 226-11). Gözüniň gapagyn ohlamyşlar (GA, 195-7).

gapak II [قِيَق] *gyzlyk perdesi* **gapagy syý-** – *gyzlyk perdesi bozulmak, gyzlygy alynmak*: Gyz gapagy syýdy (MK, I, 319-13).

Gapakgan [قَابَقَان] *adam ady (erkek)*: Gapakgan diýrler, bir kişi war idi (GA, 220-9).

gapakla- [قَابَلَا] *zorlamak, gyzy zaýalamak*: Är gyzyg gapaklady (MK, III, 249-17).

Gapan [قَابَان] *adam ady (erkek)*: Gapan (MK, I, 348-2).

gapan- [قَابَان] *ýapylmak, beklemek*: Aňa olmaýa hidaýat gapanub tobaýy bab (ND, 3b-5). Gapanub tobianyň baby, üçünji görmeýe gözler (GA, 42a-5).

gapar [قَابَار] *gapyrğa*: Gapar (Tuhf, 23a-7).

gaparjak [قَابَارْجَاق] *guty, gapyrjak, sandyk*: Gaparjak (Tuhf, 22b-1).

gapat- [قَابَات] *ýapmak*: Küşat et rahy yşkda, gel, gapatma lutf edip gapuň (ND, 35b-6).

gapçak [قَبْجَق] *goşantlaryň uly derýa birleşýän ýeri*: Gapçak (MK, I, 392-11).

gapçy [ga:pçy قَاب جى] *gyn ýasaýan ussa*: Gapçy (IBM, 157-2).

gapga [قَبْغَا] *derweze*: Gapga (MK, I, 356-3).

gapgak [قَبْغَاق] *gapak, sagdagyň (ok gabyynyň) gapagy*: Gapgak (MK, I, 392-11).

gapgaklan- [قَبْغَقْلَان] *gabyň, sagdagyň agzynyň ýapylmagy, gapaklanmagy*: Keş gapgaklandy (MK, II, 219-14).

gapla- I [ga:pla- قَبْلَا ، قَبْلَا] *gaplap almak, doldurmak*: Jahany gaplamyş nury weli syryn nyhan eýlä (ND, 19a-5). Ynsan olan gözüne nejasy gaplamaýa (KB, 53-13).

gapla- II [ga:pla- قَبْلَا] *gaplamak, guty etmek*: Gapla (IBM, 129-1).

gaplan [قَابَلَان] *gaplaň, ýyrtyjy haywan*: Gaplan (IBM, 174-6). Arslan-la gaplanyna gargamagyl (GA, 24-9). Gaplan, arslan, ajdahalar jümlesi (KB, 593-3).

gapsa- [قَبْسَا] *ogurlamak, almak islemek*: Ol anyň tawaryn gapsady (MK, III, 212-1).

gaptur- [قَبْتُر] *ogurlatdyrmak*: Ol aňar tawar gapturdy (MK, II, 149-3).

gapturga [قَابْتُورْغَا] *gandal*: Gapturga (Tuhf, 19b-4).

gapu [قَابُو، قَابُو] *gapy, işik*: Gapu işigi üzerinde ärgury byrakmyşlardy (GA, 142-1). Güzer et işbu menzilden, gapuňdan daşra gel bir dem (ND, 10b-5). Makamuňda şu gapuňdur, Hijazam (KB, 24-5). Howaýy ile gapuýa kahmaýynça, halkaýy-der (KB, 51-16). Nigärin-ä, gapuňda jemgi-uşşak (KB, 116-8). **muhabbet gapusy** – S: **yşgyň gapusy** Çoh kahmyş ola kişi muhabbet gapusyny (KB, 469-2). **yşgyň gapusy** – *yşgyň öýi, söýgüniň*

gapysy, kalbyň gapysy: Yşkyň gapusyny gije-gündüz benem kahan (KB, 109-12).

gapuçy [قېوچى] *gapy saklaýan adam, gapy garawuly*: Gapuçylar seni görmedi (GA, 157-9). Mere, gapuçylar, gapuny gapaň didi (GA, 157-9).

gapug [قېغ] S: **gapu** Gapuglar açlyşdy (MK, I, 203-5). Ol gapug açturdy (MK, I, 187-10). Gapug açdy (MK, I, 144-5). Ýapyglyg gapug (MK, III, 37-3). Tamu gapugyn açar tawar (MK, III, 177-8).

gapuglug [قېغلىق] *işikli, gapyly (öý)*: Gapuglug ew (MK, I, 410-4).

gapul- [قېلى] S: **gapy-** 1) Bu neň ol gapugda gapulgan (MK, I, 428-16).

Gapuluderwend [قېلودروند] *yer ady*: Gazanyň Gapuluderwendde on biň goýuny wardyr (GA, 39-6).

gapurga [قېورغا] *gapyrga*: Gapurgasyn garnyna gawşyrdy (GA, 276-9).

gapuzag [قېوزاغ] *gabyk*: Pisse gapuzagy geýime bolmas (Ab, 79b-15).

gapyg [قېغ] S: **gapu** Gapyg (IBM, 179-15).

gapygçy [قېغچى] *gapy garawuly*: Gapygçy (IBM, 155-1).

gapyglyg [قېغلىغ] *durmuşa çykmadyk gyz, boý gyz*: Gapyglyg gyz (MK, I, 411-6).

gapy- [قېلى] 1) *tutulmak, gapylmak*: Är ewde gapyldy (MK, II, 96-3). 2) *ogurlanmak*: Anyň tony gapyldy (MK, II, 94-4).

gapyn- [قېنى] *ogurlyk edýän ýaly bolup görünmek*: Är tawar gapyndy (MK, II, 121-12). <ýel gapyn- – *al-arwah kakmak, jyn urmak*: Oglan ýel gapyndy (MK, II, 121-13).

gapyrgaly [قېرغالى] *gapyrgaly*: Iýgülü ulalur, gapyrgaly boýur (GA, 15-7).

gapyrjak [قېرىجى , قېرىجى] 1) *guty, gapyrjak, sandyk*: Gapyrjak (IBM, 169-1). Gapyrjak (Tuhf, 22b-ç). 2) *tabyt*: Gapyrjak (MK, I, 414-15).

gapys [قېشى] *talaňçylyk, galtamançylyk*: Gapys (MK, I, 308-5).

gar I [ga:r قار , قار] *gar, ak tozgajyk görnüşi*: *şindäki ygal*: Gar (MK, III, 109-15). Gar gozgurdy (MK, II, 152-15). Gar (IBM, 184-3). Ýapa-ýapa garlar ýagsa, ýaza galmaz (GA, 3-

8). Erse anda gar ýagyb, iki-üç ewlik andan tahalluf kyldy (SB, 125a-17). <**gussa gary** – *göwnüçökgünlik*: Çünki eridi gussa gary ýaza (KB, 354-9).

gar II [ga:r غار] *gowak, köwek*: Karar etmiş hakykat ol makamy terkibi-gary (ND, 37b-7). Alar garga girgende, gar işigide ýatdy (SB, 25a-6).

gar- I [ga:r- قار] *joşmak, agmak*: Suw aryktan gardy (MK, III, 137-14).

gar- II [ga:r- قار , قار] *garmak, garyp-gatym etmek*: Gatty gardy (MK, I, 361-10). Gardy (Tuhf, 15a-4).

gar- [قار] *demikmek*: Är suwga gardy (MK, III, 137-13).

gara I [قارا , قרה , قاره] *gara*: Gara bulyt kükreşer (MK, III, 108-15). Gara (IBM, 168-8). Gara eşek başyna uýan ursañ, gatyrlmaz (GA, 3-6). Ýylduzlary gara ýüzine kyldy sitara (KB, 495-9). Bu gara zülfi nigäriň ýüzinde derhur ola (KB, 3-13). Eger gardaşlarym bolsa erdi, gara atlary bolmak gerek erdi (SB, 128b-3). <**gap gara** – *örän gara, gap-gara*: Gap gara (IBM, 168-9). <**gara bagyr** – *gussaly ýürek, gaýgyly göwün*: Gara bagry sarsyldy (GA, 44-12). <**gara etmek** – *çöregiň bir görnüşi*: Gara etmek (MK, III, 168-8). <**gara gaýgulu** – *hesretli, agyr gaýgyly*: Gara gaýgulu wakyýa gördi (GA, 39-9). <**gara geý-** – *ýas tutmak, ýas geýimini geýmek*: Gaza beňzär gyzy-gelini ag çykarmyş, gara geýmiş (GA, 97-7). Agy çykaryb garalar geýdiler (GA, 92-12). <**gara gözli** – *gara gözli, gelşikli*: Gara gözli ýigitlerimi boýyňa aluram (GA, 124-5). Gara gözli kafyr gyzyn men aluram (GA, 124-8). <**gara gözlik** – *owadan, görmegeý, gara gözli*: Arab gara gözlikleri sizge arzuw kyla turur (SB, 41a-6). <**gara gün** – *betbagtçylyk, kynçylyk, biçärelilik*: Ne gara günlere galdyň sözüň aňlamaz iseň (ND, 18b-17). <**gara gyýma** – *gara gyýma, gyýyk (göz)*: Gara gyýma gözleriň uýhu almyş (GA, 27-4). Gara gyýma gözleri gan ýaş toldy (GA, 253-12). <**gara orun** – *mazar, gör*: Galmyş tawar azynnyk, girse gara orunga (MK, III, 167-16). <**gara tag** – *uly dag*: Gara tag ýumrusynja maly olsa... (GA, 3-2). Garşu ýatan gara garly taglardan aşar olsa (GA, 75-6). <**gara tanyk bil-** – *gazyp almak, gazyp çykarmak*: Gara tanyk bildi (Tuhf, 5b-1).

◁**gara yer** – *uly yer, ýeriň ýüzi*: Gara ýeriň üzerine dikdirmişdi (GA, 36-3). ▷**gara ýüz** – *ýüzgara, aýyply, etmişli, masgara*: Ne bilsin ol gara ýüzli ne jöwher sarp eder ony (ND, 39b-9).

gara II [قارا] *gul*: Gara (Tuhf, 24b-9).

gara III [قارا] *gije, garaňkylyk*: Ki ol bir şem durar böke, ki dur eýlär ol garaýy (ND, 30b-1).

gara- [قارا] *bakmak, seretmek, garamak, okamak*: Gararlar ony depderden eken, müşgil olur haly (ND, 37a-17).

Gara Alb [قرا الب] *adam ady (erkek)*: Gara Alb Artykly Arslan han ýagy bolub erdi (SB, 127b-20). Gara Alb Kaýy Ýawguý han ogly (SB, 127b-31).

Gara Arslan [قرا ارسلان] *adam ady (erkek)*: Gara Arslan mäligi Garabudak ýere saldy (GA, 120-8). Anyň ol ýyglaganyny Gara Arslan han eşitib... (SB, 129a-2).

Garaaýgyr [قرا ايجر] *Garaaýgyr (atyň ady)*: Garaaýgyry ýarag-la getüriň (GA, 84-1). Garaaýgyryn tartdyrды, bütün bindi (GA, 148-8).

Garabah [Garab:ah قرا باخ] *ýer-ýurt ady*: Garabah hududygaça ýaýlak kylgaýlar (SB, 126a-15).

Garabarak [قرا باراك] *itiň ady*: Ol ýawukda bir it bar erdi, Garabarak atlyk (SB, 127a-8). Garabarak ol gurtlar birle uruşub, koýlarny saklab, gurtlarny meng kylur erdi (SB, 127a-15).

garabaş I [قرا باش] *baş, kelle*: Garabaşy buňaldy (GA, 293-1). Garabaşym gurban olsun (GA, 27-7).

garabaş II [قرا باش ، قرا باش] *gyrnak, çory*: Garabaş (MK, III, 168-3). Garabaş (IBM, 147-3).

gara bol- [قرا بول] *garaşly bolmak, garamagynda bolmak*: Ahwaly Seyf Ziýezen we (anyň) kesra gara bolgany (SB, 36a-17).

garabölük [garabö:lük قرا بۆلүк] *oguz-türkmen taýpalarynyň biriniň ady*: Garabölük (MK, I, 57-1).

Garabudag [قرا بوداغ ، قرا بوداق] *adam ady (erkek)*: Garagüne ogly Garabudag aýdyr (GA, 37-2). Garabudak ýaý taýanub tur (GA, 67-5).

garabulat [قرا بولات] *garapolat, gylyç ýasalýan poladyň bir görnüşi*: Garabulat uz gylyjuň wergil maňa (GA, 49-1).

Garaçekür [قرا چکور] *adam ady (erkek)*: Biri Gantörel, biri Garaçekür we ogly Kyrkgynyk (GA, 180-2).

garaçy [قراچي ، قراچي] *gedaý, ykmanda*: Garaçy (MK, I, 371-6). Garaçy (IBM, 156-7).

Garadere [قرا دره] *ýer ady*: Garadere agzynda Kadyr weren (GA, 149-12).

Garaderwend [قرا دروند] *ýer ady*: Garaderwendde kafyr gonmuş idi (GA, 141-13).

Gara deňiz [قرا دنيز ، قرا دنيز] *Gara deňiz*: Düzmurd galasyna geldi, Gara deňiz kenarynda idi (GA, 202-11). Erdi Gara deňize bu göz gany (KB, 552-11).

gara erik [قرا اريك] *garaly*: Gara erik (Tuhf, 29a-4).

gara erük [قرا اريك ، قرا اريك] *S: gara erik*: Gara erük (MK, I, 66-13). Gara erük (IBM, 182-13).

gara ew [قرا او] *gara öý*: Gara ew (IBM, 180-3). Gonagy gelmeýen gara ewler ýykylsa ýeg (GA, 4-7).

garag I [قراغ] *gara*: Gözge fyrag garagy sürmeýi-Syfahan çekilip (Ab, 80b-6).

garag II [قراغ] *gary, gol*: Keyin baglap garaglyk gollaryn dürüst, / Baryp çekmeklik any darga çüst (Ab, 80a-20).

garag III [قراغ] *S: garak I* Eý garagyňga sürme-ýu ma-zag, / Matagy merkebiňge goýma dag (Ab, 80a-12).

garagan [قراغان] *dagda bitýän ösümlik, garagan*: Garagan (MK, I, 374-7).

gara-gara [قرا قرا] *uly-uly*: Gara-gara deňizleriň gämisi agaç (GA, 55-10). Gara-gara daglardan habar aça (GA, 186-11).

garagawurma [قرا قاورمه] *garagowurma, gowurlan et*: Garagawurma etsünler (GA, 53-13). Gara gawurma pişirib, kyrk beg gyzyna eltüň (GA, 52-2).

garagaz [garaga:z قراغاز] **1) leglek**: Garagaz (Tuhf, 32a-1). **2) gaz**: Garagaz (Tuhf, 32a-1). Garagazyň içine şahyn girdi (GA, 133-7).

garagoç [قراقوچ] *atyň bir jynsy, söweş aty:*

Garagoç atyma binmeden ol binmiş ola (GA, 171-1). Garagoça gyýmaýynça ýol alynmaz (GA, 3-10).

garagu I [قراغو] *zäk:* Garagu (MK, I, 372-3).

garagu II [قراغو] *kör, batyl:* Garagu (MK, I, 372-3).

Garagum [قرا قوم] *çöl ady:* ... we gyslagy hem ol hududda Bursuk we Garagum kim, Garagurumga magruf turur (SB, 120b-4).

garaguny [قراغوني] *giçlik oýnalýan oýun ady:* Garaguny (MK, III, 184-7).

garagurşun [قرا قرشن] *gurşun magdany:* Garagurşun (IBM, 178-10).

Garagurum [قراغوروم] *çöl ady:* Ulus we welaýatlaryny Garagurumgaça öz kabzaýy tasarrufyga tutub... (SB, 120b-4). ...Garagum kim, Garagurumga magruf turur (SB, 120b-4).

Garaguş [قراغوش] *ýyldyz ady, Ýupiter:* Garaguş ýulduz (MK, III, 168-11).

garaguş I [قرا قوش, قراغوش] *1) garaguş:* Garaguş (IBM, 175-8). Garaguş erdemli, gurgurma guşakly (GA, 151-4). *2) bürgüt:* Garaguş (MK, I, 168-12).

garaguş II [قراغوش] *düýäniň paşmagy:* Garaguş (MK, III, 168-15).

Garagüne [قرا كونه] *adam ady (erkek):* Gazan begün garyndaşy Garagüne... (GA, 37-8). Garagüne Depegöz elinde zebun oldy (GA, 218-9).

gara gymyz [قرا قمين] *süýdiň gaýmagy:* Gara gymyz (IBM, 161-12).

Gara han [قرا خان] *adam ady (erkek), nesilbaşymyz Oguz hanyň kakasy:* Gara han atasynyň ýerige kaýym makam bolub, taht we efserni kabul etdi (SB, 120b-8). Gara han ulug toy etib, gelinlerini çarlab erdi (SB, 120b-24).

garahçy [قراخچي] *talaňçy, garakçy:* Şol garahçy gözleri aýýar-la (KB, 587-15). Eý gözi garahçy, lebi saky, beňi meýnoş (KB, 324-4). Bir garahçy beribmiş her bir gaşa (KB, 554-11).

garahla- [قراخلا] *masgaralamak, garalamak, ýüzügara etmek, ýaman atly etmek:* Karam gözleri wardur ki, garahlady biri-birin (KB, 407-11).

Gara hoja [قرا خواجه] *adam ady (erkek):*

Gorkut Baýat nesliden turur, Gara hoja ogly (SB, 126b-14).

Garahulun [Garahu:lu:n قراهلون] *ýer-ýurt ady:* Oguz Garahulun, ýagny Zulmatga ýetdi (SB, 122a-14).

gara irik [قارا اريك] *S: gara erik* Gara irik (Tuhf, 5a-3).

Garaja [قرا جه] *adam ady (erkek):* Garaja çoban sapan çatylatdy (GA, 57-4). Garaja çobanyň üzerine geldi (GA, 47-3).

Garajug [قرا جوغ] *ýer ady, Garajyk:* Gara-jugyň gablany (GA, 35-13).

Garajuk [قراچق] *Farap şäheriniň öňki ady:* Garajuk (MK, I, 404-6).

garak I [قراق, قراق, قراق, قراق] *göz, garak, göreç, bäbenek:* Gara garak (MK, I, 320-1). Bulnady meni garak (MK, III, 21-11). Bah, garagyna gözinüň, niçe garaklady beni (KB, 457-1). Diý güneşe ki, tygyny gata gije garagyna (KB, 457-1). Çü serhoş oldy, soň uhy garagy-haba düşer (KB, 416-12). Garaklary garakçy, özi aýýar (Mn, 297a-7). Hal eýlebän gara kylmak iki garak bile (Ab, 80a-17).

garak II [قراق] *batyr, garadan gaýtmaz, ökde söweşiji:* Zal diýdigim garak erkende şah, / Tyg çekip kim çeker erdi sypah (Ab, 81b-18).

Gara Kaýas [قرا قياس] *şäher ady:* Gara Kaýas (MK, III, 129-6).

garakçy [قراچي, قراچي] *garakçy:* Garaklary garakçy, özi aýýar (Mn, 297a-7). Köňüller tapar ederge tapmagyň burky, / Erür andak ki, yüz baglar garakçy kerwen görger (Ab, 80b-8).

garakla- I [قراقلا] *seretmek, garamak:* Bah, garagyna gözinüň, niçe garaklady beni (KB, 457-1).

garakla- II [قراقلا] *talamak, ogurlamak:* Ol tawaryg garaklady (MK, III, 250-3).

garaklyg [قراقلي] *gözli, göreçli:* Garaklyg (MK, I, 411-11).

garaksyz [قراقسىز] *gözsüz (batyr):* Garaksyz tek görür (MK, I, 411-11).

gara kyl- [قرا قيل] *garaltmak, abraýdan düşürmek:* Tä beňüň üçün yüzini gara kyla

(KB, 338-2). Hal eýlebän gara kylmak iki garak bile (Ab, 80a-17).

garala- [قَرَالَا] **1)** *garalamak, gara reňke boýamak*: Ol garalady neňni (MK, III, 239-10). **2)** *tezeklemek*: It garalady (MK, III, 239-15).

gara laçyn [gara la:çyn لَاجِنْ] *guş ady, gara laçyn*: Gara laçyn (Tuhf, 31a-1).

garalu [قَرَه لَو] *gussaly, ýas eşikli*: Garaluja men gyzyň nesine gerek ozan (GA, 104-13).

garalu-göklü [قَرَه لَو كَوَكْلُو] *dürli-dürli*: Garalu-göklü otagy sorar olsam (GA, 103-4).

garalyk [قَارَالِق] *garalyk (reňk)*: Garalyk (Tuhf, 18b-10).

garam [gara:m غَرَام] *yşk, hyjuw*: Çagyrdym ýa garamy, ýa garymy (KB, 15-5).

Garaman [Garama:n قَارَامَان] *ýer ady*: Ne şarkyýam, ne garbyýam, ne hud jan-a, Garamany (ND, 38b-14).

garaman [garama:n قَرَامَان] *garaňkylyk, duman, gara bulut*: Garaman garaňgulyk bolgaý (SB, 126b-18). Garaman peýda bolsa, howa garaňgu bolur (SB, 126b-19). Garaman älemni tutub, garaňgu bolub... (SB, 126b-19).

Garaman beg [Garama:n beg قَرَامَان بِيَك] *adam ady (erkek)*: Anyň öwlady Gutlug beg we Karan beg we Garaman beg tururlar (SB, 130a-28).

Garaman han [Garama:n ha:n قَرَامَان حَان] *adam ady (erkek)*: Bu ogul adyny Garaman han goýmak gerek (SB, 126b-17). Ol harytany Garaman han weladatyda tapdylar we alarny syndurub, suwga salyb, Garaman hanga berdiler (SB, 126b-23).

garam ol- [gara:m ol- غَرَام اُول] *söýgi oduna ýanmak, azap çekmek, gaýgylanmak*: Ki ýeňile, garam oldy garymym (KB, 90-16).

garamuk [قَرَامُك] *haşal ot, garmyk*: Garamuk (MK, I, 404-7).

garangulyk [قَرَانْغُولُك] *garaňkylyk, gijelik*: Erse garangulyk sebäbiden aňa girmek mutagazzyr erdi (SB, 122a-14).

Garangulyk [قَرَانْغُولُك] *ýer-ýurt ady*: Gylbarak welaýaty turur kim, Garangulyk hududyda turur (SB, 121b-24).

garangy [قَارَانْغِي] S: **garaňku** Garangy (Tuhf, 24a-11).

garanku ol- [قَرَانْكَو اُول] *garaňky bolmak*: Dünýä-älem gözüne garanku oldy (GA, 57-5).

garankuly / garankulu [قَرَانْكَوُلُ / قَرَانْكَوُلُو] *gussaly, gaýgyly*: Garankuly gözleri gan ýaş toldy (GA, 140-7). Garankulu gözlerim aýdyny ogul (GA, 145-11). Garankulu gözleri ýaş-la toldy (GA, 222-11).

garanly öý [قَارَان لِي اُوي] *türme, zyndan*: Garanly öý (Tuhf, 13a-12).

garaňgu [قَرَانْكَو , قَرَانْكَوُل] *garaňky, garaňkylyk*: Garaňgu işig urunç açar (MK, III, 163-6). Gije begaýat garaňgu (SB, 127a-13).

garaňgu bol- [قَرَانْكَو بُول] *garaňky bolmak, düşmek, dumana öwrülmek*: Garaman peýda bolsa, howa garaňgu bolur (SB, 126b-19). Garaman älemni tutub, garaňgu bolub... (SB, 126b-19). Gubarydan howa garaňgu bolub... (SB, 129b-12).

garaňguluk [قَرَانْكَوُلُك] *garaňkylyk, gijelik*: Bu gije bolub we garaňguluk bolgusy turur (SB, 127a-7).

garaňgulyk [قَرَانْكَوُلُك] S: **garaňguluk** Garaman garaňgulyk bolgaý (SB, 126b-18).

garaňku [قَرَانْكَو , قَرَانْكَوُل , قَرَانْكَوُل] *garaňky*: Garaňku tünle (IBM, 185-7). Garaňkuda sol gözleri näzik diýelüm biz (KB, 61-9).

garaňku ol- [قَرَانْكَو اُول] *garaňky bolmak*: Dünýä-älem kafyryň başyna garaňku oldy (GA, 48-4).

garaňu [قَرَانْكَو , قَرَانْكَو , قَرَانْكَو] *garaňky, ýagty bolmadyk*: Garaňu dünä buldugym ogul hany (GA, 24-6). Gije garaňu-ýu zülfüň garaňu (KB, 124-5). Saçuň garaňusyna düşdi köňüli yzlaýu jan (KB, 147-6). Zülfi-garaňu gije, ýüzi güneşdür baňa (KB, 405-4).

garaňulug [قَرَانْكَوُلُغ] *garaňkylyk*: Hyzyr kibi gara zülfüň garaňulugyna girdüm (KB, 177-13).

garaňuluh [قَرَانْكَوُلُخ] S: **garaňguluk** Meger zülfüni tagytduň garaňuluh durar dünýä (KB, 111-7).

gara ol- [قَرَه اُول] *ýasa öwrülmek, berbagtlyga dönmek*: Toýuň-dügüniň gara oldy diýu aglar (GA, 2-5).

gara ot [قَرَا أُتْ] *sary, gök, melewşe öwüsýän gülleri bolan zäherli ot*: Gara ot (MK, III, 168-5).

garar- [قَرَرْتُ ، قَرَارَ] *gara bolmak, garalmak, garaňkyramak, garaňky görünmek*: Ton garardy (MK, II, 63-17). Gözüň gararmamys eken bu agajy gopary gör (GA, 50-5). Deňiz kibi gararyb gelen nedir (GA, 128-2). Meşe kibi garardy (GA, 127-10). Gararur gözlerüm bu söwdadan (KB, 60-1).

garart- [قَرَرْتُ ، قَارَرْتُ] *garaltmak, garalamak*: Ol anyň tonun garartdy (MK, III, 318-3). <>**göz garart-** – *gaharly seretmek, alartmak*: Kafyra göz garartdy (GA, 132-5).

Gara seňir [قَرَا سَنَكِير] *ýer-ýurt ady*: Gara seňir (MK, III, 168-7).

Garasülük [قَرَا سُولُك] *adam ady (erkek)*: Garasülük bu halny Oguzga takryr kyldy (SB, 122a-17). Garasülük ol suwsyzlyk halny atasyna tiýdi (SB, 121b-18). Garasülük andak kylyb, suw çykaryb... (SB, 121b-20).

gara sygyr [قَرَا صِغِير] *gäwmiş, ýabany sygyr*: Gara sygyr (Tuhf, 11b-ç).

gara syýyr [قَرَا صِيْر] S: **gara sygyr** Gara syýyr (Tuhf, 11b-7).

Garaşyt [قَرَا شَيْت] *adam ady (erkek)*: Badyşahlarynyň ady Garaşyt erdi (SB, 121b-17). Garaşyt ardydan baryb... (SB, 130a-1). Garaşyt atlyk çerik tartyb... (SB, 129b-32).

garat [ga:rat غَارَات] *talaň, çapawul, hüjüm*: Kylur kirpükleri janumy garat (KB, 71-10). Müddeti-üç ýyl ol welaýat towabyglaryny garat we taraj kylur erdi (SB, 124a-30). <>**garata wer-** – *talamak, çapawul etmek*: Lebleri Mysruň şekerin garata werdi... (KB, 302-13).

Garatag [Garata:g قَرَا طَاغ] *dag ady*: Bir ýigidiň Garatag ýumrysınça maly olsa, ýygar diýrer (GA, 3-2).

Garatekür [قَرَاتَكُور] *adam ady (erkek)*: Meger Garatekürüň jasusy wardy (GA, 255-3).

garat et- [ga:rat et- غَارَات اَيْت] *talamak, çapawullamak*: Köňüli garat etdi jadu zülfi (KB, 192-1).

garat kyl- [ga:rat kyl- غَارَات قِيل] S: **garat et-** Alar gelib, katl we garat kylmab, şäher taşgarysyda tüşdiler (SB, 122b-27).

garat ol- [ga:rat ol- غَارَات اُول] *talanmak*: Amasyýa kibi janym-da garat olaydy (KB, 71-16).

Garatüken [قَرَاتِكُن] *adam ady (erkek)*: Sag tarapda Garatüken Melege Tondar garşu geldi (GA, 152-10).

garawaş I [garawa:ş قَرَاوَاش] S: **garabaş II** Garawaşa ton geýdürseň, gadyn olmaz (GA, 3-7). Nergis çemende gözlerüňň garawaşydur (KB, 53-9).

garawaş II [قَرَاوَاش] *bürgüt, şuňkar*: Garawaş (Tuhf, 25a-9).

garawul [قَرَاوُل] *sakçy, garawul*: Oguz iline garawul olsun (GA, 236-3).

Garawulçy [قَرَاوُلْجِي] *adam ady (erkek)*: Atabeg Garawulçy gaşyga gelib, andan şikaýat kylyb... (SB, 129a-19). Garawulçy dagy anyň ardydan baryb, Aly han gaşyga bardylar (SB, 129a-21). Garawulçyny buýurdy kim, ol kowum arasyga bargaý (SB, 129a-30).

garawul kyl- [قَرَاوُل قِيل] *garawul bellemek*: Gözüni zülfi çerisine garawul kylyban... (KB, 381-14).

garawullyk eýle- [قَرَاوُلْجِي اَيْلَه] *garawullyk etmek*: Garawullyk eýledi (GA, 236-12).

garawulu [قَرَاوُلُول] *garawul*: Garawulu (Tuhf, 20b-13).

gara ýag [gara ýa:g قَرَا يَاق] *nebit*: Gara ýag (MK, III, 168-6).

Gara ýalga [قَرَا يَلْغَا] *ýer ady, Fergana bilen türkmen diýarynyň aralygynda ýerleşýän howply-hatarly dag geçelgesi*: Gara muň gelmeginçä, / Gara ýalga geçme (MK, III, 25-1).

gara ýelim [قَرَا يَلِيم] *ýarag täsir etmezligi üçin endamyňa çalyňýan gara reňkli, ýelim şekilli suwuklyk*: Gara ýelim suwyga girib, çykyb, ýene gumga agnadylar, erse alarga hiç sylah we aleti-harb zerer ýetgürmes erdi (SB, 121b-30). Gara ýelim suwy birle doldurub erdiler (SB, 121b-30).

garaýoguzlyk [قَرَايُوغُوزْلُك] *garaýagyzylyk*: Garaýoguzlyk (Tuhf, 18b-ç).

garaýowuzlyk [قَارَايُوزْلُك] S: **garaýoguzlyk**

Garaýowuzlyk (Tuhf, 18b-13).

garaýuwuz [قَارَايُوزُوز] *garaýagyzy*:

Garaýuwuz (Tuhf, 4a-3).

garaýyb [gara:ýyb قَرَايِب] *geň-taňlyk*,

täsinlik: Bu garaýyb baňa ýa benden dir ýa hatyndandyr (GA, 12-5).

Gara ýygaç [قَرَايِغَاچ] *türkmenleriň ýaşayan şäheri*: Gara ýygaç (MK, I, 108-6).

garaz [غَرَض] **1)** *maksat, niýet, hyýal*: Weli, garaz bu durur ki, uýa lebün lebüme (KB, 470-9). Garaz andan talaf kylmak ermiş (SB, 125b-32). **2)** *erbet we gizlin niýet, kine*: Nedir mundan garaz şahym, küşat et mekdebi-yşky (ND, 3b-10). Afrasyýab alyga gelib, köb garaz sözler arzga ýetgürdiler (SB, 14a-29).

garazgöý [غَرَض كُوي] *betniýet; töhmetçi*: Bolmagaý kim, günähsiz, garazgöý sözi birle any öltürgeý siz (SB, 128b-26).

garb [غَرَب] *günbatar*: Garbydan özge januma ýeller kamu kabul (KB, 203-1). Görüner şark-u garb ondan, sera-ser nur olur her ja (ND, 5a-12). Dejläniň garby-janybyda erdi (SB, 15b-8).

garbal [garba:l غَرْبَال] *galbir, iri gözli elek*: Bakyndy biri dahy bu garbal arasynda (KB, 543-10).

garbus [قَرْبُص] S: **garpuz** Garbus suýy kibi (MAS, 7b-4).

garby [غَرَبِي] *günbatarly*: Biri şarky, biri garby olup şazadalar bunlar (ND, 5a-1). Ne şarkyýam, ne garbyýam, ne hud jana garamany (ND, 38b-14).

garça- [قَرچَا] *gatamak*: Ýumşak neň garçady (MK, III, 206-8).

Garçar [قَرچَار] *adam ady (erkek)*: Adyna — däläli Garçar diýrler (GA, 81-9).

garç-gurç [قَرچ قُرچ] *terje zat iýlende, kesilende çykyan sesi aňladýan söz*: Är turmuzny garç-gurç ýedi (MK, I, 287-13).

garçy [قَرچِي] *syndy, gyrkylyk*: Garçy (Tuhf, 34a-11).

garçygaý [قَارچِيغَاي] *laçyn*: Garçygaý kylды aýan güftaryny (Ab, 81b-15).

gardaş [قَرْدَاشْ] **1)** *dogan, bir ata-eneden bolan çagalar*: Hasan-la Hüseyin, iki gardaş bile görkli (GA, 6-4). Weliken gany sorulmaz iki gardaş arasyňyň (KB, 493-2). Anyň bir kiçik gardaşy bar erdi (SB, 127b-20). Gardaşyny defn kyldylar (SB, 130a-7). **2)** *ýakyn ýoldaş, dost, pikirdeş*: Bahyllyk eýlese, ögretmese mömin gardaşyna Taňrytagala kyýamat gününde ol kişiyi oda laýyk kylur (Ýaý, 104a-2).

gardu [قَرْدُوز] *sowuk howada suwuň ýüzünde emele gelyän pisse ululygyndaky buz bölejikleri, owuntygy*: Garduny ýinjü sakynmaň (MK, I, 351-1).

garga [قَرغَا , قَارَقَا , قَرغَا] *guş ady, garga*: Garga garrysyn kim bilir, kişi alasyn kim tapar (MK, I, 356-4). Garga (IBM, 175-15). Garga, guzgun iner-çykar, gonar-galkardy (GA, 26-6). Älemde biň gargaýa bir sapan bes (KB, 594-9). Aşlyk ekmäge başlady-sa, gargalar geldi, aşlygy iýdi (Ýaý, 105b-2).

garga- [قَرغَا / قَارَقَا] *gargamak, näletlemek*: Taňry any gargady (MK, III, 215-8). Biterlide otlaryna gargamagyl (GA, 28-5). Gargar-saň, babama garga (GA, 28-9). Lutfyny kim gargady, ýa Rep! (Ab, 80b-11). Alarny gargab, Allatagala munajat kyldy (SB, 9a-19).

gargajy [قَرغَاچِي] *sögyän, gargyş edýän*: Gargajy (Tuhf, 31b-ç).

gargak [قَرغَاق] *gargyş, nälet*: Taňry gargagyna ilinme (MK, II, 231-1).

gargal- [قَرغَال] *gargalmak, näletlenilmek*: Ýek gargaldy (MK, II, 186-3).

Gargalyg [قَرغَالِي] *gala ady*: Gargalyg (MK, I, 433-11).

gargan- [قَرغَن] *gargynmak*: Är özün gargandy (MK, II, 197-15).

gargaş [قَارغَاش] S: *gargaşa* Ne merdudlyg kim erür il işi, / Tün-u gün janynyň gargaşy (Ab, 80b-20).

gargaş- [قَرغَشْ] *gargaşmak, sögüşmek*: Olar ikki gargaşdy (MK, II, 173-15).

gargaşa I [قَارغَشْ] *gykylyk, dawa, jenjel, bulam-bujarlyk, galmagal*: Ogul Garçar, ne gargaşa eder sen (GA, 88-6).

gargaşa II [قَارغَاشَا] *garagaç*: Gargaşa (Tuhf, 26b-9).

gargaşala- [قَارْغَاشَلَا] *bozmak, bozuklyk etmek, garym-gatym etmek*: Gargaşalady (Tuhf, 27a-13).

gargat- [قَرْغَت] *gargatmak, näletletmek*: Ol ýekni gargatty (MK, II, 272-3).

gargu [gargu: قَرْغُو] *gargy, ösümlük ady*: Gargu süňü uýynda är böğürden (GA, 205-7). Gargu kibi gara saçyň ýolarmy sen (GA, 164-11). Gargu taly süňüsin hümmet werdi (GA, 250-3). Gargu taly altmyş tutam süňümi elüme alurdym (GA, 297-4).

gargu [قَرْغُو] *garawul diňi, küňre*: Gargu (MK, I, 356-12).

gar-gur et- [قَرْغُرَات] *garnyň gurruldamak, jugurdamak*: Gar-gur etdi garyn (MK, I, 272-15).

garguý [قَرْغُوÝ] *garawulhana, duşmanyň gelyändigini mälim etmek üçin, üstünde ot ýakylýan beýik minara*: Garguý (MK, III, 183-2).

gargylaç [gargyla:ç قَرْغَلَاچ] *garlawaç*: Mende tynar gargylaç (MK, III, 134-9).

gargyş [قَرْغِش, قَارْغِش] *gargyş, nälet*: Gargyş (MK, I, 383-17). Akybetil emr halk gargyşydan iki silge iki ýylan şeklige anyň iki egniden baş çykardy (SB, 22a-26). Musa alarnyň gargyşyga şitab kyldy (SB, 9a-19). <gargyş aýt- – *gargyş aýtmak, gargyş etmek*: Gargyş aýtmak (IBM, 126-9). <gargyş oky- – *gargyş etmek, okamak*: Gargyş okyp erdi (Ab, 80b-16).

gargyş kyl- [قَرْغِش قِل] *gargyş etmek*: Gargyş kylur ümeler, ýunç görüp konukluk (MK, I, 230-11).

gargy taly [قَرْغِي طَالِي] *gargydan çybyk, gargy çybygy*: Gargy taly süňüme ne begenmez sen? (GA, 248-9).

gariw eýle- [gari:w eýle- قَارِيو ايله] *gykylyk etmek, gatý ses bilen gygyrmak*: Gariw eýleýe naka jan içinde (KB, 98-11).

Garja [قَرْجَه] *adam ady (erkek)*: Muhammed Horezm şah(nyň) ulug jeddi Nuştegin Garja erdi (SB, 130a-21).

garjaş- [ga:rjaş- قَرْجَش] *garyşmak, garjaşmak, gatym-garym bolmak*: Garjaşuban, ugraşuban tagdan indi (GA, 192-10).

Garjystan [Garjysta:n قَرْجِستَان] *ýer-ýurt ady*: Tagjyl birle Gur we Garjystan ýolyga hereket kylyb... (SB, 125a-16). Owwal Garjystan hududyga tartyb ilçı ýiberdi (SB, 121a-16).

gark [قَرْكَ] *gark bolma, suw astyna çümme*: Lebüň üçin tar köňülüm garky-hundur (KB, 34-13). İşbu jiger kibi şah-a, ki garky-gandadur (KB, 474-6).

garka [قَرْكَه] *gark bolma, gark bolan, gark edilen*: Gözýaşy deňizine garkaýam-u kylmaz eser (KB, 334-2). Bejid degil ki, warub garkaýy-umman olsyn (KB, 471-1).

garkab [garka:b قَرْكَاب] *suwa gark bolma*: Kyldy özün deňizlere garkab (KB, 397-6). <garkab gel- – *ajal gelmek, ölmek*: Bu ömür gämülerine garkab gelmeden (KB, 491-9).

garkab et- [garka:b et- قَرْكَاب ايت] *gark etmek*: Ýaş deňzine älemi garkab eder gözüm (KB, 504-16).

garkag [قَرْكَاغ] *suwsuz çöl*: Garkag (MK, I, 387-11).

gark bol- / ol- [قَرْكَ بول / اول] *gark bolmak*: Sera-ser aba gark olmyş, gözünden syrylar umman (ND, 21a-11). Anbar-u kafur içinde gark olur (KB, 167-2). Gark olan jähdni kenara kyla (KB, 338-4). Alar dagy gark bolgaýlar (SB, 8a-14). Fyrgawn tamam leşgeri birle gark boldy (SB, 8b-4).

gark et- [قَرْكَ ايت] *gark etmek, suwuň astyna çümdürmek*: Girmeyen fil-jümle näsi gark eden tupan nedir (ND, 7b-1). Ýaşa gark etdi, oda ýahdy (KB, 69-10).

gark eýle- [قَرْكَ ايله] S: **gark et-** Özün gark eýlemiştir zat içinde (ND, 27b-5).

garla- [ga:rla- قَرْلَا] *ýagmak, gar ýagdyrmak*: Bulut garlady (MK, III, 221-3).

garlagaş [garlaga:ç قَارْلَاغَاش] S: **gargylaç** Garlagaş (Tuhf, 19b-1).

garlaguç [قَارْلَاغُوج] S: **gargylaç** Garlaguç (Tuhf, 19b-ç).

garlan- [ga:rlan- قَرْلَان] *garlanmak, dag etegini, ýoluny garyň örtmegi*: Art garlandy (MK, III, 147-11).

garlat- [ga:rlat- قَرْلَات] *gar ýagdyrmak*: Taňry gar garlatty (MK, II, 279-11).

garluk [ga:rluk قَرْلُك] *garlyk, türkmenlere garyndaş taýpalaryň biriniň ady*: Garluk (MK, II, 246-2). Ol niçe ewlikni garluk ad goýub... (SB, 125a-19). Imdi garluk jemagaty tamam ol iki-üç ewlikniň nesliden tururlar (SB, 125a-19).

garlukla- [قَرْلُكْلَا] *garlyk hasap etmek*: Ol any garluklady (MK, II, 220-3).

garluklan- [قَرْلُكْلَن] *garlyklaryň tarapyna geçmek, garlyklara goşulmak*: Är garluklandy (MK, II, 220-3).

garly [ga:rlý قارلى] *garly, gary bolan*: Garşy ýatan garly gara taglar (GA, 59-2). Garly gara taglaryň ýykylymasun (GA, 65-13). Ýoljylar eglenmez garly taglarda (ND, 12b-16).

garlygaç [قَرْلُغَاچ] S: **gargylaç** *Garlygaç* (MK, I, 433-10).

garma- [قَارْمَا] *aňtamak, gözlemek, aramak*: Garmady (Tuhf, 12a-13).

garmabugaç [قارمه بوكچ] *goýnuň bir jynsy*: — Garmabugaç semizin alub tutan (GA, 46-2).

garmak [قارماق ، قارمق] *garmak, çeňňek*: Garmak (IBM, 160-2). Garmak (Tuhf, 19a-10).

garmala- [قارمالا ، قارمالا ، قارمالا] **1)** *garbalamak, garbamak, garbap tutmak*: Garmalaýyb, elinden çomagyn aldy (GA, 209-8). **2)** *elläp görmek, aňtamak, gözlemek, aramak*: Garmalady (Tuhf, 12a-13). **3)** *talamak*: Neň garmalady (MK, I, 362-10).

garmaş- [قَرْمَاش] *ogurlaşmak, talaşmak*: Ol meniň birle tawar garmaşdy (MK, II, 174-17).

garmat- [قارمت] *garanjaklamak*: Garmatyp, dört ýanyňa bakdyňmy gyz? (GA, 115-8).

garnagu [قَرْنَاغُو] *garynlak, semiz, togalak*: Garnagu är (MK, I, 407-2).

garnak [قَرْنَاق] *garynlak, daýaw*: Garnak är (MK, I, 393-14).

garra [garra: غرا] *meşhur, ajaýyp, şöhratly*: Garra gazal diýmiş ola beg husnuňa, janum (KB, 491-12).

garry [قارى ، قارى] **1)** *garry*: Bir garry enem war (GA, 164-11). Alarnyň arasyda ulug ýaşlyg, garry kişi, bar erdi (SB, 121b-10). **2)** *köne, gadymy*: Garry duşman dost olmaz (GA, 3-9).

garry- [قارى] *garlamak*: Şahbaz atyň garrymyşdy, gulun verdi (GA, 117-7). Jahan

ýigidi kamusy garryr, aýdar isem (KB, 530-3). Karan egerçe garryb erdi (SB, 11b-1).

garry bol- [قارى بول] *garlamak, gojalmak*: Eger sen garry bolub hiç iş kyla almas sen, biz kyla alur biz (SB, 127a-6). Sen zagyf we garry bolub sen (SB, 127b-6).

garryjyk [قارىجىق] *garry aýal, kempir*: Garryjyk aýdar... oglanjygym gurtaraýdym (GA, 220-13).

garrylyk [قارىلىق] *garrylyk, gojalyk döwri*: Yshak garrylyk çagyda näbina boldy (SB, 3b-6). Garrylyk maňa eser kylyb turur (SB, 11a-27).

Garry Saýram [Garry Saýra:m قارى صيرام] *şäher ady, beýik türkmen piri we şahyry Hoja Ahmet Ýasawynyň ýaşan şäheri*: Talas we Garry Saýram atlyg kim, kyrk derwezesi bar turur (SB, 120b-5).

garpuz [قارپوز] *garpyz, bakja ekini*: Garpuz (Tuhf, 7b-12).

garsak [قَرَسَاق] *kelte boýly*: Garsak (MK, I, 393-9).

garşa- [قَرَشَا] *garyşlamak, garyşlap ölçemek*: Ol tonyg garşady (MK, III, 213-7).

garşag [قَرَشَاغ] *garyş, bir zadyň uzynlygy, ölçegi*: Anyň garşagy gör (MK, I, 387-1).

garşat- [قَرَشَات] *garyşlatmak, garyşlap ölçetmek*: Ol büzüg bizi garşatty (MK, II, 271-5).

garşla- I [قَرَشَلَا] S: **garşyla-** *Garşlady* (Tuhf, 39a-3).

garşla- II [قَرَش لا] *garyşlamak, garş bilen ölçemek*: Garşlady (IBM, 110-16).

garşu [قَرَشُو ، قَرَشُو ، قَرَشُو] *bir zadyň göni ön tarapy, tarap, garşy*: Garşu (Tuhf, 35a-13). Garşu ýakadan kafýrlar bakyşurlar (GA, 270-3). Depegöz Güne garşu arhasyn wermiş (GA, 225-9). Eger egsile ger erte ýüzi güneşe garşudur (KB, 45-12). Ýüzi bedri her gije garşumadur (KB, 109-3). Çekeydi ýüzüne garşu sitara (KB, 16-2). Iki aýagyny nyşanga garşu düz kylgaý (Ýaý, 117b-4). Güneşe garşu oturmaýy (MAS, 25a-4). <>**garşu bar-** — *garşysyna çykmak, garşylamak*: Biz garşu baryb, ýolda mulakat kylgaý biz (SB, 22b-21). <>**garşu çyk-** — *garşy çykmak, garşylaşmak*: Erse çerikni ýygyb, garşu çykdy, bir-birlerige

ýetişdi (SB, 38a-29). Bähram dagy çerikni ýygyb garşu çykdy (SB, 38b-27). Öwsere han garşu çykyb uruşdylar (SB, 127a-25). **◊garşu gel- – 1)** *garşy çykamak, garşysyna çykamak*: Ol kyrk namarda garşu geldi (GA, 25-13). Fagfury-Çin ulug çerik birle Isgenderge garşu gelib, barabaryda tüşdi (SB, 19a-27). **2)** *garşylamak, öňünden çykamak*: Kaýsar köb hedýe we töhfeler birle garşu gelib, hyraj bermekge mültezim boldy (SB, 28b-1). Bagdaddan barça garşu gelib, etagat kylyb, il boldylar (SB, 122b-12). Erse ol ýerniň ekabyry tamam garşu gelib... (SB, 122b-14). **◊garşu git- – öňünden çykamak, garşylamaga çykamak: Ol ýigide garşu gitdi (GA, 258-1). **◊garşu tur- – garşy bolmak, ters bolmak: Polad zengi aý ýüzüne garşu turmasun (KB, 460-12). **◊garşu tut- – garşy goýmak: Gamzaňa köňüli garşu tutaram, ne kylaýym (KB, 500-13). Kaçan ki garşu tutam, elbette, kamarlanuram (KB, 509-15). **◊garşu tüş- – gapma-garşy bolmak, garşylaşmak: Iki leşger kyrk gün garşu tüşdiler (SB, 12a-24). **◊garşu war- – garşysyna barmak, garşysyna çykamak: At saldy, garşu wardy (GA, 132-6). **◊garşu ýatan – garşysynda ýatan, beýleki tarapda bolan: Garşu ýatan gara tagym (GA, 137-1). **◊garşu ýiber- – garşylamaga ibermek: Erse Oguz alarga tiýdi kim: ...sizge garşu ýiberib erdim (SB, 245). **◊garşu ýörü- – garşysyna çykamak, garşysyna barmak: Erse çerik ýygyb, garşu ýörüdi (SB, 33b-18).****************

garşula- [قارشولا] S: **garşyla-** Kafyrlar dahy bunlary garşuladylar (GA, 120-2). Ýigitleri Dirse hany garşuladylar (GA, 11-9).

garşulaş- [قارشولاش] *garşylaşmak, garşy durmak*: Üçok, bozuk garşulaşdylar (GA, 301-13).

garşut [قَرَشُت] *gapma-garşylyk*: Garşut (MK, I, 376-14).

garşy I [قَرَشِي] **1)** *garşy, ters tarap, arka tarap*: Tün günün garşysy ol (MK, I, 354-16). **2)** *garşydaş, ters, duşman*: Ol beg anyň birle garşy ol (MK, I, 355-1).

garşy II [قَرَشِي] *şa köşgi*: Han garşyga emgendi (MK, I, 215-12).

garşyla- [قارشىلا] *garşylamak, garşy almak, öňünden çykamak*: Garşylady (Tuhf, 39a-3).

gart I [قَرْت] *yara*: Gart (MK, I, 287-4). Öz gartyň gartan (MK, II, 197-1).

gart II [قَرُط] *garry, gartaň*: Gart (Tuhf, 37b-8).

garta [قَرْتَا] *yarany dörjeleme, yarany dyrmalap, gaşap beterletme*: Öz gartyň gartan (MK, II, 197-1).

gartaban [gartaba:n قَرُطَابَان] S: **gartal** Gartaban (Tuhf, 36a-13).

gartal [garta:l قَرُطَال] *bürgüt*: Gartal (Tuhf, 36a-ç).

gartal- [قَرُتْل] *beterleşmek (yara dyrmaly)*: Anyň garty gartaldy (MK, II, 185-1).

gartan- [قَرْتَن] *melhem etmek, yarany bejermek*: Är gartyn gartandy (MK, II, 196-16).

gartaş [قارطاش] S: **gardaş** Gazan gartaşy Garagüne çapar ýetdi (GA, 150-11).

gartaý [قَرُطَاي] S: **gart II** Gartaý (Tuhf, 20b-4).

gartaý- [قَرُطَاي] *gartaňlaşmak, garramak, garraşmak*: Gartaýdy (Tuhf, 38a-5).

gart-gurt et- [قَرْت قُرْت اَت] *gart-gurt etmek, eliňi şakyrdatmak, şyrkyldatmak*: Elig gart-gurt etti (MK, I, 287-6).

gartla- I [قَرْتَلَا] **1)** *yarany bejermek*: Gartlamak (MK, III, 328-1). **2)** *ýaraly hasap etmek*: Ol ärig gartlady (MK, III, 328-4).

gartla- II [قَرْتَلَا] *biri bilen oňuşmazlyk, birini oňuksyz hasaplamak*: Ol ärig gartlady (MK, III, 328-1).

gartur- I [ga:rtur- قَرُتُر] *gardyrmak, goşdurmak, ýugurtmak*: Ol aňar ýag talhanga garturdy (MK, II, 149-13).

gartur- II [ga:rtur- قَرُتُر] *demikdirmek, diwündirmek*: Ol any suwga garturdy (MK, II, 149-12).

gartyn [قَرُطِن] *garry, gartaň*: Gartyn (Tuhf, 24b-ç).

gartyş [قَرْتِش] *gartaşan, garran*: Gartaş (IBM, 140-1).

garu I [قارو] S: **gary I** Ýaýy garusyna geçürdi (GA, 236-8). Garusyndan ag ellerin bagladylar (GA, 134-3). Ag ellerin garusundan baglatdyňmy? (GA, 136-10).

garu II [غرور] *ösümlik ady, gamyş*: Aýp kylma bir dek olmyş, naý şeker birle garu (Ab, 78b-10).

garu III [قارو] *suwda ýüzmeklik, suwa çümmeklik, suwa gaçmaklyk*: Garu ger jan istesem kim, jan berip tapdy muny (Ab, 81a-17).

garu IV [قرو] *garşy, garşysyna*: Ýagy garu kiriş gurdum (MK, II, 69-1).

garujyk [قاروجق] *golluk, uruşda ele geýilyän demirden gorag esbasy*: Geýimin geýdi, dyzjyk, garujyk baglandy (GA, 261-2).

garuk [قاروق] *arpa şülesi, garma, ýarma*: Garuk (Tuhf, 19a-6).

garuş- [قارش] **S:** **garyş-** **I** Gündüz we gijänüň garuşmasyny gör (KB, 178-4).

garuşju [قارشجو] *gargyşjyk, kiçiräk gargyş*: Garuşjulary tutar ola gözüm seni (GA, 233-10).

garwa- [قروا ، قرفا] **1)** *garbamak, garbap tutmak*: Atasyn at üzerinde garwady, düşegine çykardy (GA, 242-5). Ýere düşmeden garwar, tutar (GA, 177-9). **2)** *sermelemek, gözlemek, garbamak*: Ol garaňguda garwady (MK, III, 215-15). **3)** *dişlemek, dişläp tutmak*: Gara dewe ýeňsämden garwar gördüm (GA, 43-3).

garwan- [قرفن] *gözlenmek, gözlemek, sermenmek*: Ol ýançyk içre ýarmak garwandy (MK, II, 198-9).

garwaş- [قرفش] **1)** *gözleşmek, sermenişmek*: Ol maňa suwda neň garwaşdy (MK, II, 174-4). **2)** *garpyşmak, tutuşmak*: Ikisi garwaşdylar, tutuşdylar (GA, 251-3). Garwaşdygy dem iki biçeýidim (GA, 184-10).

garwat- [قرفت] *sermetmek, gözletmek, barlatmak*: Ol anyň koýunda garwatty (MK, II, 272-10).

garwy [قروى] *egri*: Garwy ýa (MK, III, 181-3). <>**garwy gaşly** – *gyýma gaşly*: Garwy gaşly kişi (MK, III, 181-3).

gary I [قارى ، قارى] *tirsek bilen elin arasy, gary*: Gary (MK, III, 168-13). Eý köňül ah oklaryn ol gamzanyň elide çek, / Kim ok atmaglykga senden zordur anyň garysy (Ab, 80b-3).

gary II [قارى] **1)** *uzynlyk ölçeği, ýarym gulaja golay*: Elig gary büz tikemes (MK, I,

106-8). Musanyň on gary boýy bar erdi we on gary dagy asasy bar erdi we on gary dagy syçrady kim, barça otuz gary bolgaý (SB, 9a-26). **2)** *bir gulaç, bir arçyn, üç garyş töweregi ölçeği*: Ýapyp akyl irtifagynyň şumary, / Iki müň gary her biriniň işbary (Ab, 81a-15).

gary III [قارى ، قارى] *goja, garry*: Gary (MK, III, 168-11). Gary at (MK, III, 168-12). Gary (IBM, 152-5; 143-8).

gary- [قارى ، قارى] *garry bolmak, garramak*: Är garydy (MK, III, 197-5). Garydy (IBM, 110-15). Taglar garysa, oty bitmez (GA, 147-1).

garyb I [gary:b قارىب] *pakyr, biçäre, garyp, hiç zady bolmadyk*: Garyb başyň gowgada galdymy (GA, 239-5). Garybyňdyr däli şeyda, galypdyr çünki, «la» içre (ND, 6b-8). Rehim kylgyl maňa kim, sergeştedür men hem garyb (BD, 23b-3).

garyb II [gary:b قارىب] *geň, täsin*: Ýaňagynda gara beň garybmyş (KB, 600-5). Hatunlardan munyň dek işler azyb we garyb ermes (SB, 4b-28).

garyb ol- [gary:b ol- قارىب اول] *geň-taň bolmak, geň-taň görülmek*: Ýahyn olsa ky-yamat, garyb olur yslam (KB, 104-3).

garyk- [قارىق] *gamaşmak (gözün gamaşmagy)*: Är gözi garykty (MK, II, 92-13).

garyl- I [قارىل ، قارىل] *garylmak, gatym-garym bolmak*: Bir neň zat birge garylady (MK, II, 106-13). Garylady (Tuhf, 6b-ç). Zag ile bilbil garyşdy girmek istär gülşene (ND, 17b-4).

garyl- II [قارىل] *hopukmak*: Garylady (Tuhf, 27a-9).

garyla- I [قارىلا] *gary ölçeği birliги bilen ölçemek, garylamak*: Ol ýerig garylady (MK, III, 239-12).

garyla- II [قارىلا] *üýşürmek, syratmak (gar)*: Tüpi garyg garylady (MK, III, 239-16).

garyla- III [قارىلا] *garry hasaplamak*: Ol ärig garylady (MK, III, 239-13).

garylyk [قارىلىق] *garrylyk, gojalyk*: Goýgujy bagyrga çün dagy garylyk, / Salgujy gam-u bela soragy garylyk, / Goýgujy gana tola aýagy garylyk, / Ölmek huzn bergüji dagy garylyk (Ab, 81a-7).

garym [gary:m غريم] *karzdar, bergidar, bergili, bergi*: Ýükündim, diýdi: Häzir kyl garymuň, / Çagyrdum: «Ýa garamy ýa garymy» (KB, 103-16).

garym [غريم ، قريم] *duşman, garşydaş*: Gara polad uz gyljy çalmaýynça garym dönmez (GA, 3-11). Biz any saňa garym goruz (GA, 58-12). Garyma ýetdüginde kim, sen diýü sormaýan (GA, 205-8).

garymsyn- [قَرْمَسْنِ] *suwa çümyän ýaly, gark bolýan ýaly görünmek*: Är suwga garymsyndy (MK, II, 207-2).

garyn I [قَرْنُ ، قارين ، قرن] *garyn, iç*: Garyn (MK, I, 193-13). Ötrüm garyn ötgürdi (MK, I, 193-13). Garyn (IBM, 141-16). «Garnym açdyr» diýdi (GA, 49-10). Bu toýga geltürgen koýlarnyň tamam guýruk we garynlaryny ýyrtyb, saňa berür biz (SB, 127a-7). **garynda göter-** – *göwreli bolmak*: Tokuz aý tar garynda göterdigim ogul (GA, 165-4). **garyndaky oylan** – *göwredäki çaga*: Garyndaky oylan (IBM, 143-5). **garyn tolga** – *içiň towlamagy*: Garyn tolgady (MK, I, 338-7).

garyn II [قَارَنُ] *para, berim*: Garyn (Tuhf, 7a-5).

garyndaş [قَرِنْدَاش ، قَرِنْدَاشْ ، قَرِنْدَاشْ] **1)** *garyndaş, ýakyn hossar*: Gazan begiň garyndaşy Garagüne bindi (GA, 37-6). Filhal garyndaş we uruglaryny häzir kylyb, alarga tiýdi (SB, 121a-2). **2)** *doganlar, bir eneden bolan perzentler*: Garyndaş (MK, I, 341-1). Garyndaş (IBM, 144-5). Şeddad Adnyň garyndaşynyň ogly erdi (SB, 2b-15).

garynja [قَرِنَجَه ، قَرِنَجَه ، قَرِنَجَه] *garynja*: Garynja (MK, III, 277-14). Ne nisbet ola tahty-Süleýmana garynja (KB, 174-16). Gorhum bu durur gopa ol ortada garynja (KB, 205-4). Nola, eger garynjalar çohdy lebüň şerabyna (KB, 12-15).

garynjak [قَرِنَجَاق ، قَرِنَجَاق] S: **garynja** Garynjak (MK, I, 415-1). Garynjak (Tuhf, 36b-2).

garynjyk [قَرِنَجَاق] *garynjyk*: Garynjygy aç olsa, galkub uçan (GA, 188-11).

garynla- [قَرِنْلَا] *garynla urmak, garynla depmek*: Ol any garynlady (MK, III, 255-15).

garynlyg [قَرِنْلَاق] *garynlak, çişik*: Bedük garynlyg är (MK I, 413-3).

garyplyk [gary:plyk قَرِيلَق ، قَرِيلَق] *ýat ýerde bolmak, kesekilik*: Garyplyga gelen ýatarmy olur? (GA, 267-5). Garyplyga gardaşyň isteýü, senmi geldiň! (GA, 269-13).

garyş I [قَرِشْ ، قَرِشْ] *garyş, ölçeg birligi*: Bir garyş (MK, I, 308-11). Garyş (IBM, 141-5). Bogazlary bir garyş kafyr gyzlary (GA, 123-3). Iki aýagynyň arasy bir garyş gadarynja bolgaý (Ýaý, 117a-6).

garyş II [قَارِيشْ] S: **gargyş** Gara başyn garyşy tutsun, Gazan, seni (GA, 140-3). Garyşy tutdy ola, gözüm, seni (GA, 233-5).

garyş III [قَرِشْ] *ýüň, ýüň mata*: Garyş ýamagy garyşga (MK, III, 21-6).

garyş- I [ga:ryş- قَرِشْ ، قَرِشْ] *garyşmak, garym-gatym bolmak*: Baýyndyr hanyň ordasyna garyşdy (GA, 15-8). Ben bir gylam, ger garyşa dünýäde gyl gyla nola (KB, 221-7). Gara saçyň gijesi subha garyşmys, begüm (KB, 563-7).

garyş- II [ga:ryş- قَرِشْ] *gyjyrdatmak, dişiňi gyjyrdatmak, gyjamak, gamaşdyrmak*: Böri tişi garyşty (MK, II, 78-12).

garyş- III [ga:ryş- قَرِشْ] **1)** *garyşlamak, bäsleşmek, ýüzbe-ýüz bolmak*: Ýaý gyş bile garyşty (MK, II, 78-16). **2)** *çaknyşmak, ýüzbe-ýüz bolmak*: Ikki begler garyştylar (MK, II, 79-4). **3)** *garyş almak, garyşlamak*: Ol maňa ýolda garyşty (MK, II, 79-5).

garyşla- [قَرِشْلا] *garyşlamak, garyşlap ölçemek*: Ol barçyn garyşlady (MK, III, 248-9).

garyşyk [ga:ryşyk قَرِشَاق] *garyşdyrylan, gatyşdyrylan, garyşyk*: Süýd ile gan garyşyk geldi (GA, 29-3).

garyt I [قَرِتْ] *sögünç, sögme*: Garyt (MK, I, 298-1).

– **garyt II** [قَارِتْ] *ýara*: Garyt (IBM, 164-7).

garyt- [قَرِتْ] *garratmak*: Özlek any garytty (MK, II, 245-9). Özlek garytmyşga, bozag talykmas (MK, II, 245-10).

garyzan [قَرِزانْ] *sandan galan, hiç zada ýaramaýan goja, garry*: Garyzan (MK, I, 374-5).

gasnat- [قَسَنَتْ] *sowukdan gagsamak, dişiňi şakyrdatmak*: Tumlug any gasnatty (MK, II, 291-9).

gassan [gassa:n غسان] *araplaryň bir taýpasynyň ady*: Ol agrab jemgi kim, Şamga baryb erdiler, alarny gassan diýerler (SB, 23a-33). Alardan muluky-gassanga muntakyl boldy (SB, 22a-33). Muluky-gassan zikri kim, Şam arabyga badyşah erdiler (SB, 23a-31).

gassany [gassa:ny غسانی] *şamda höküm süren, gassan taýpasyna degişli bir nesil-şalyk*: Alarnyň meliki-gassanylar zamanyda Selih bin Halwan erdi (SB, 23b-2).

gasy- [قاصى] *gazamak, gaşamak, sypyrmak*: Gasydy (Tuhf, 12b-ç).

gasyk [ga:syk قاسق] *gasyk, garnyň aşak etegi*: Gasyk (IBM, 142-8).

gaş I [ga:ş قاش] *gaş, gözüň ýokarsyndaky tüý örtügi we şol ýer*: Gaş (MK, III, 112-15). Gaşlary peýweste, messana gözli (ND, 29a-8). Gaşuň aýy togaly, ýandug oda (KB, 492-14). Gaşuň ýaýy ile göz ohyn niýe ki, gözledüň (KB, 116-12). Saçy dowzah, gözi oh, düzdi gaşlary ýaýlar (KB, 507-12). Gaşlary gözlerini tutub erdi (SB, 36b-15). <**gaşy keman** – *gaşy keman, gaşy ýaýa meñzeş*: Söz budur muhassal, eý gaşy keman! (ND, 29a-16). <**hilal gaş** – *täze dogan Aýa meñzeş gaş, gyýma gaş*: Waspa gelmez derdim, eý gaşy hilal (ND, 29a-11). Her dem hilaly gaşyňa gurban ýüzüm benüm (KB, 348-5). Hind ahalysynyň usýan we tugýanyny Oguz gaşyda beýan kyldylar (SB, 121a-25).

gaş II [ga:ş قاش] **1)** *gaş, eýeriň gaşy, gürlük, eýeriň öň tarapyndaky tutawajy*: Temür amud ýer gaşydan asyb, bir ýanydan sadak dola oh... asyb... (SB, 34a-11). **2)** *öň, huzur, ýan, kömekçi at wezipesinde*: Oguz oganlary myrajagat kylyb, atalary gaşyga geldiler (SB, 123b-14). **3)** *ýaka, kenar, çäk, çet, gyra*: Ýar gaşy (MK, III, 113-6).

gaş III [ga:ş قاش] **1)** *daş, mineral daş, nefrit*: Gaş (MK, III, 112-16). Kimiň bile gaş bolsa ýaşyn ýakmas (MK, III, 16-9). Gaş (IBM, 178-12). **2)** *Ýüzügiň gaşy, ýüzügiň ýokary tarapyna bezeg üçin berkidilen gymmatbaha daş*: Üzügiň gaşy astyda zähri heläheli bar erdi (SB, 41b-17). **3)** *daş, çagyl*: Gaş (Tuhf, 20b-2). <**Ürüş gaş** – *Hotan şäheriniň gapdalyndan akýan, iki derýadan biri bolup, içinde ýaldyrawuk ak daş bolan derýanyň ady*: Ürüş gaş ögür (MK, III, 113-1;2;3).

gaşan- [قَشَن] *buşukmak*: At gaşandy (MK, II, 122-15). Meýdanda ne gadar at warsa, gan gaşandy (GA, 83-8).

gaşaň [قَشَنَك] *ysnat, lellim*: Gaşaň (MK, III, 273-9).

gaşkal- [قاشقال] *könelip dargamak, gowşa-mak*: Para-para çünki gaşkalgan otun (Ab, 82a-1).

gaşla- I [ga:şla- قَشَلَا] *gaşyna urmak*: Gaşlady (MK, III, 221-8).

gaşla- II [ga:şla- قَشَلَا] *joşmak, agmak*: Aryk gaşlady (MK, II, 221-8).

gaşly [قاشللى] *gaşly*: Galamçylar çaldygy gaşlym (GA, 199-10).

Gaş öküz [قَاشُ أَكُوز] *Hotan şäheriniň iki gapdalyndan akýan iki derýanyň umumy ady*: Gaş öküz (MK, III, 113-1). <**Gara gaş öküz** – *Hotan şäheriniň gapdalyndan akýan, iki derýanyň biri bolup, içinde ýaldyrawuk gara daş bolan derýanyň ady*: Öküz gara gaş (MK, III, 113-3).

gaşu [قَاشُو] *rende, agaç ýonguç, ýongy*: Gaşu (Tuhf, 29b-5).

gaşy- [قاشى ، قَشَى ، قَشَى] *gaşamak, gijeyän ýeriňi dyrnagyny bilen gazamak*: Ol gaşydy (MK, III, 200-7). Gaşydy (IBM, 108-1). Gaşymak (IBM, 122-1).

gaşyn- [قَشِين] *gaşanmak*: Gaşy gamzasy – elinden başum gaşynmazam (KB, 177-2).

gaşynmak [قَشِنَمَاق] *gaşanmak, iş ady*: Gaşynmak meniň ýinim emritti (MK, I, 220-13).

gaşyt- [قَشِيت] *gaşatmak, gyjyklatmak*: Är tenin gaşytty (MK, II, 248-1).

gat I [قَت ، قَت ، قَات] **1)** *gat, gatlak*: Ýeti gat gök (MK, III, 20-3). Ýedi gat ýeri guşanmyş, eý peri, gördüm ony (ND, 7a-3). Ýedi gat zernigär eýwany wala (Mn, 290b-4). **2)** *gezek, sapar, mertebe*: Ýedi gat meýdany tolany geldi (GA, 178-10).

gat II [قَات] *miwe, iýmiş*: Gat (MK, III, 108-6).

gat III [قَات ، قَت] *huzurynda, önünde, ýanynda*: Beg gatynda (MK, I, 269-10). Baýyndyr hanyň gatynda saňa gazap ola (GA, 20-9). Destar ile ser bir ola ol şir gatynda (KB, 400-13). Gatuňda gözlerüm ýaşynuň aby ýoh

durur (KB, 53-1). Ähli-dil gatynda olur nam ile namus-ar (KB, 522-6).

gat- I [فَتْ ، قَاطْ] *gatamak, berkemek, gaty bolmak, güýçli bolmak*: Ýumşak neň gatty (MK, II, 238-4). Gatty (Tuhf, 29b-1). Gatty (IBM, 114-11). <**gata gal-** – *geň galmak, geň-taň görmek*: Gata galdy (Tuhf, 8a-7). <**gata galdyr-** – *geň galdyrmak, haýran etmek*: Gata galdyrdy (Tuhf, 6a-4).

gat- II [فَتْ ، قَاتْ] *gatmak, garmak, goşmak*: Ol sirkäni ýogurtka gatty (MK, II, 238-3). Gatty (IBM, 115-8). Gatmak (IBM, 122-18). Gijeýi gündize gatma, beribän oňa pena (ND, 12a-10). Ol bir koýumny dagy alyb, öz koýlaryga gatdy (SB, 12b-22). <**dün gat-** – *garaňky gatlyşmak, agşam düşmek*: Dün gatdy (GA, 190-7). Dün gatdy, ýort eýledi (GA, 263-3). Geldigi ýoly alyna alub ýortdy, dün gatdy (GA, 141-3).

gat- III [فَتْ] *öňüne salmak, düşürmek*: Basaty öňüne gatdy tutdy (GA, 226-5). Kafyry öňüne gatyb kowar (GA, 195-9).

gata [فَتَا] *gezek, gaýta, sapar*: Bir gata aýdym (MK, III, 164-15).

gatar- [ga:tar- فَر] *gaýtarmak, yzyna dola-mak*: Ol atyg gatardy (MK, II, 61-9).

gatban [قَاتِبَان] *çäkmen, don, geým*: Hyrka anyň jismide gaptan bolup, / Gatbany ten, jismi anyň jan bolup (Ab, 79b-12).

gat-gat [فَات فَات] *gat-gat, üst-üstüne*: Sarar gat-gat lybas içre, anasyrdan nikap eýläär (ND, 12b-5).

gatgyç [فَتَّحْ] *içýana meñzeş, zäherli mör-möjek*: Gatgyç (MK, I, 379-8).

gatla [فَتْلَا ، قَاتِلَا] *gezek, gaýta*: Ýedi gatla Oguzy ýerinden sürdi (GA, 222-4). Ýedi gatla wardym galany alymadym (GA, 207-13). Wepadan jebriniz müň gatla hoşrak (Mn, 309a-2). <**bana gatla-** – *bir gezek, bir sapar*: Bana gatla daraýy-derýa nowal (Ab, 80a-1).

gatlan- I [فَاتْلَانْ] *miwe, iýmiş getirmek*: Ýygaç gatlandy (MK, III, 147-8).

gatlan- II [فَاتْلَانْ] **1)** *saklanmak, takat etmek, durmak*: Derse hanuň hatuny gaýtdy, girü döndi, gatlanymady (GA, 26-3). Gatlan, mere kawat ogly, men saňa waraýym (GA, 250-6). **2)**

goşulmak, birikmek, gatylymak: Gatlan fyraky odynda ki, aby-haýaty war (KB, 453-5).

gatlyş- [فَتْلَشْ] *goşulmak, goşulyşmak, goşantlaryň derýa goşulyşy*: Suw gatlyşty (MK, I, 383-11).

gatma [فَتْمَا] *gatlak-gatlak edip, ýagda bişirilýän iýmit, gatlakly*: Gatma ýuga (MK, I, 362-9).

Gatmyş [فَتْمِشْ] *adam ady (erkek)*: Gatmyş (MK, I, 383-13).

gatnat- [فَتْنَتْ] *gatnatmak, gezdirmek*: Ol anyň sözün gatnatty (MK, II, 281-7).

gatrün- [فَتْرُنْ] *togtamak, saklanmak, durmak, dayanmak (gülküden)*: Güler är gatrundy (MK, II, 197-7).

gattur- [فَتْرْ] **1)** *gatyşdyrtmak, gatdyrmak, goşdurmak*: Ol talkanga ýag gatturdy (MK, II, 149-10). **2)** *işdirmek*: Ol ýip gatturdy (MK, II, 149-9).

gattyk [فَاتِيكْ] **1)** *güýçli, gaty*: Nägäh gattyk – ýel peýda bolub, ýawuk erdi kim, kişti gark bolgaý (SB, 25b-5). Gattyk ýel turub, haýma tanaby üzülüb, sütüni ýyhylyb any heläk kyldy (SB, 30a-2). **2)** *berk, gaty*: Tüşekde bir gattyk nime bar turur kim, maňa zähmet berür (SB, 28b-13). **3)** *örän, diýseň, gaty*: Ýoly dagy gattyk duşwar, maňa daryg gelür kim, sypahym ol ýolda heläk bolgaýlar (SB, 36a-28). **4)** *kynçylykly, agyr*: Bu dar we gattyk ýer turur kim, biz turur biz (SB, 122a-29). **5)** *gaty, gazaply, güýçli*: Erse gattyk uruş we harb aralaryda wakyg boldy (SB, 41a-29). Akybet sekizinji gün gattyk harb kylyb... (SB, 121b-2).

gattykrak [gattykra:k فَاتِيكْ رَاكْ] **1)** *has mäkäm, has berk, has gaty*: Bagzy barçadan kawy we gattykrak temür dek turur (SB, 16b-24). **2)** *has güýçli, has gaty, has gazaply*: Ýel gattykrak boldy (SB, 25b-6).

gatur- [فَاتُورْ] S: **gat- II** Ýüzin gaturub sünbül-u reýhana (KB, 372-11).

gatut I [فَتْتْ] *dilim, bölek, sarymsagyň, pyrtykalyň dilimi, bölegi*: Armut gatuty (MK, II, 227-5).

gatut II [فَتْتْ] *ýelim, ädik ýelimi*: Gatut (MK, II, 227-7).

gatutlug [فَتْتْ لُغْ] *garym-gatymly garylan, garyndyly*: Gatutlug ok (MK, II, 227-3).

gaty I [قَتَى ، قَتَى ، قَتَى] *gaty, ýumşak däl:*

Gök yrak, ýer gaty diýdi (GA, 243-10). Ol buga gaty taşa buýnuz ursa un kibi ügederdi (GA, 15-10).

2) berk, mäkäm, güýçli: Ýumrugy-la gaty urdy (GA, 16-10). Üzeňniýe galkyb, gaty çekdi (GA, 22-13). Baş barmagyny gaty tutsa, ol üç barmagy boş galyp, gabza fasyd olur (Ýaý, 114b-6).

3) örän, gaty, juda: Beýrege gaty fyrak geldi (GA, 102-6). Gaty gazab ederem şimdi saňa (GA, 14-1). Saňa gaty gazab eýleýe (GA, 19-10). Baýyndur han gaty saht oldy (GA, 233-10). Weleýk hijrý-u jefaýy gaty güzaf (KB, 97-6). Saçuň anbar durur, şah-a, weliken gaty berhemdür (KB, 472-5). Dök zülfüňi ýüzge ki, mugjyz durur gaty (KB, 453-6). Iki aýagynyň uçlaryny açuk kylgaý, ol durmak kim, gaty güýç durmakdur (Ýaý, 117b-2). <>**gaty ýaý – ýaýyň bir görnüşi:** Gaty ýaýny eline aldy (GA, 22-12). Oh atyjy elinden gaty ýaydan aňa ýetmez (KB, 469-13).

gaty II [قَتَى] *husyt, gysganç, görüp, bahyl:*

Gaty (IBM, 152-1; IBM, 149-1).

gatyg [قَتَغَ] **1) gaty, berk:** Ýawlak gatyg

ýygaç (MK, III, 313-3). Gatyg taştan kylur göwherni peýda (Mn, 290b-8). **2) gaty, güýçli, batly:** Gatyg gülseň meger agzyň bilürgeý (Mn, 296a-8). **3) örän, has, gaty:** Öküş sewinç bolsa, gatyg ohsunur (MK, III, 276-9).

gaty-gaty [قَتَى قَتَى ، قَتَى قَتَى] *batly-batly, yzly-*

yzyna: Bir gije düşeginde, gaty-gaty inledi (GA, 242-10). Gaty-gaty gülmek kibi (MAS, 6a-6).

gatyglan- [قَتْلَنَ] *berkemek, durnukly, berk*

durmak, ekezlenmek: Är gatyglandy (MK, II, 213-13). Ýazyn gatyglansa, gysyn sewinür (MK, III, 119-4).

gatyglyg [قَتْلَغَ] *zabun, zalym, ýaramaz:*

Gatyglyg är (MK, I, 411-7).

gatyglyk [قَتْلَغَ] *gatylyk, kynçylyk, belabeter:*

Gelse kaly gatyglyk, är tartaýu seringil (MK, III, 177-1).

gatyk I [قَاتِقَ] *jaz, gatymlýk (nahara*

goşulýan zat): Gatyk (Tuhf, 5a-2).

gatyk II [قَاتِقَ ، قَاتِقَ ، قَاتِقَ] *gatyk, uýan süýt:*

Gatyk (MK, I, 319-14). Bir parça et birle gatyk Ybrahim alyga geltürdi (SB, 3a-17). Süt we ýag we asal we peýnir we gatyk we aýranga

we herne bulardan hasyl bolur yhtysar kyldy (SB, 32a-9).

gatyk III [قَتَقَ] *gatyşyk, garyşyk, goşulan:*

Gatyk (MK, I, 319-15).

gatykla- [قَتَلَا] *garmak, gatyşdyrmak:*

Gatyklady (IBM, 108-13).

gatyly- [قَاتِلَ ، قَاتِلَ] **1) gatylymak, gatyşmak,**

goşulmak: Arpa ügür birle gatyldy (MK, II, 96-16). Gatyldy (Tuhf, 6b-13). **2) jynsy gatnaşyk etmek:** Är uragutga gatyldy (MK, II, 96-17).

gatylgan [قَاتِلْغَان] *garylan, gatylyan, goşulan,*

garym-gatym: Bu är ol kişi bilen tutçy – gatylgan-garylgan (MK, I, 428-11).

gatyn- [قَاتِنَ] *garmak, goşmak, garmak:* Ol

talkanga ýag gatyndy (MK, II, 121-5).

gatyry [قَاتِرَ ، قَاتِرَ ، قَاتِرَ] *gatyry:* Gatyry kişnedi

(MK, III, 223-16). Gatyry (IBM, 171-15). Agyr ýükler zahmyn gatyry bilür (GA, 5-6). Gatyry búserekmi istär (GA, 174-8). Gara eşek başyna uýan ursaň, gatyry olmaz (GA, 53-7).

gatyrylyg [قَاتِرْلَغَ] *gatyryly, gatyry bar bolan:*

Gatyrylyg är (MK, I, 409-12).

gatyrt- [قَاتَرْتَ] *gatyrtmak, dolatmak,*

öwürtmek: Ol atyg gatyrttdy (MK, III, 317-14).

gatyş- [قَاتِشَ ، قَاتِشَ] **1) bilelikde garmak,**

garmak, goşmak, şu işde kömekleşmek: Ol meniň birle talkanga ýag gatyşdy (MK, II, 73-10). **2) goşulyşmak, gatyşmak: Gatyşypdyr (Tuhf, 34b-12).**

gatyşgara bol- [قَاتِشْغَارًا بُولَ] *goşulmak,*

gatym-garym bolmak: Gatyşgara boldy (Tuhf, 10a-2).

gawçyn [قَاوْچِين] *myhman:* Gawçyn agyrlar

kişi maly bile (Ab, 83a-13).

gawga [gawga: غَوْغَا] S: **gowga** Dünýäde

tolmuş durur gawgaýy-yşk (KB, 546-12). Jana yşkuň durur gawga bu gije (KB, 497-5).

gawga ol- [gawga: ol- غَوْغَا اول] *gykylyk,*

galmagal bolmak, gowgalaşmak: Ýene gawga ola könlüm (KB, 148-4).

gawra [قَوْرَا] *garbamak, çalt tutmak:*

Gawrady, gyzyň baglamasyn aldy (GA, 79-12).

gawrul- [قَاوْرُولَ ، قَاوْرُولَ] *gowrulmak:* Bugdaý

gawruldý (MK, II, 185-9). Gawruldý (Tuhf, 7a-ç).

gawrun- [قَاوْرُونُ] *gowrunmak*: Gawrundy (Tuhf, 7a-ç).

gawruş- [قَفْرُشْ] *gowurmaga kömek etmek, gowruşmak*: Ol maña taryg gawruşdy (MK, II, 173-5).

gawsuk [قَوْصُوقْ] *göbek*: Gawsuk (Tuhf, 18b-11).

gawşur- I [قاوشور] *yapyşdyrmak, gabşyrmak, birleşdirmek*: Gapurgasyn garnyna gawşurdy (GA, 276-10).

gawşur- II [قَوْشُور] *bermek, tabşyrmak, gowşurmak*: Odda häsiýet budur ki, jynsy jynsa gowşurur (KB, 430-1).

gawşut [قَفْشُتْ] *yaraşyk, iki hökümdaryň arasyndaky el berşip berkidilen yaraşyk*: Gawşut (MK, I, 427-6).

Gawşut [قَفْشُتْ] *adam ady (erkek)*: Gawşut (MK, II, 377-1).

gawuk [قَوُقْ] *gabyk, dary kepegi*: Gawuk (MK, III, 123-9).

gawun [ga:wun قَاوُونُ ، قَوُونُ ، قَاوُونُ] *gawun*: Gawun (Tuhf, 7b-12). Gawunym, wiregim, düwlegim (GA, 12-11). <**gawun urug** – *gawunyň tohumy, gawunyň çigidi*: Gawun urug (IBM, 181-13).

gawunç [قَوْنُجْ] *gryža, ingi*: Gawunç (Tuhf, 28b-ç).

gawur- [قَفْرْ] *gysmak, sykamak*: Bu bilezük ol bilek gawurgan (MK, I, 427-6). Bilezik kuň eligin gawurdy (MK, II, 68-6).

gawurga [قَوْرُغَا] *gowrulan et, gowurdak*: Gawurga (Tuhf, 35a-ç).

gawurmaç [قَفْرُمَاچْ] **1)** *yagda gowrulan bugdaýdan bişirilýän nahar*: Gawurmaç (MK, I, 409-1). **2)** *gowrulan bugdaý, gowurga*: Harman ýeride tezerw-u durraç, / Iýer tebesiden bişir gawurmaç (Ab, 83a-10).

gawursun [قَاوْرُسُون] *guşuň ýeleginiň düýbi, nakgaşlaryň galam ýasamak üçin ulanýan ýeleginiň uýy*: Aňa dagy gawursyn abkeşden... (Ab, 83a-7).

gawurşak [قَاوُورُشَاقْ] *gurjak, oýnawaç*: Gawurşak (Tuhf, 32a-3).

gawuş- [قَفْشْ] *jübütleşmek*: Erkek tişige gawuşdy (MK, II, 83-1). Tag tagga gawuşmas,

kişi kişige gawuşur (MK, II, 83-2). Guçşup dagy gawuşty (MK, III, 142-4).

gawuşdur- [قاووشدور] *birleşdirmek, ýetirmek, gowşurmak*: Allatagala ikimizni bir-birge gawuşdurdy (SB, 6a-2).

gawyş- [قاويش] *gowuşmak, birleşmek, ýetişmek*: Goýmaz janumy bu göwde kim, ol januma gawyşam (KB, 451-14).

gaý [قَايْ] **S:** **gaýy** Gaý (MK, III, 118-14).

gaý- [قَايْ] *mähribanlyk, duýgudaşlyk etmek*: Kadaşynga gaýdy (MK, III, 186-3). Gerü görüp gaýmadyň (MK, III, 186-7).

gaýa [قَايَا ، قَايَا] *gaýa*: Gaýa (MK, III, 127-10). Salahana gaýasyna geldi (GA, 225-8). Dew gaýasy adly... ol dag bir ulug azym ýazy gyragyda erdi (SB, 128a-25). Goparalum Müsür ili gaýasyny (KB, 597-16). <**ýalym gaýa – kert, dik, uçut gaýa**: Ýalym gaýa (MK, III, 15-12).

gaýajuk [قَايَاچُكْ] *hoşboý ýsly dag oty*: Gaýajuk (MK, III, 133-13).

gaýak [قَايَاكْ] *gaýmak*: Sermemiş süttin gaýak (MK, III, 125-8).

gaýat I [ga:ýat غَايَاتْ ، غَايَاتْ] **1)** *soň, soňky dereje*: Tygy-gaýat çekmişiz bil, golumyz gaýat metin (ND, 22a-15). Çünki ýetürdi gaýata sözün saz eýledi (KB, 432-10). Allatagala aňa keramat kylyb erdi ol gaýatgaça kim, her kaçan Zebur(y) belend ün birle okur erdi (SB, 12b-5). **2)** *çäksiz, soňsuz*: Adam gaýat sewindi (Ýaý, 108a-3). Ýezdigerd gaýaty-hyrsdan baryb, ol atny tutub, öz goly birle eýgerlär erdi (SB, 30a-12). **3)** *wagt, pursat, zaman, döwür*: Niçe gaýatgaça ol adawat baky erdi (SB, 6b-9). Bu gaýatgaça diwanalar söziğe amal kylur erdük (SB, 122b-2). **4)** Gaýat sarp kilise idi (GA, 283-11).

gaýb [غَايْب] *näbellilik, ýaşyrynlyk*: Alar gaýbga muttalyg bolmagaýlar (SB, 13b-20). Eger gaýbga muttalyg bolgaýlar erdi... bigar kylmas erdiler (SB, 13b-21).

gaýbat [غَايِبَاتْ] *yokluk, gaýyb bolmaklyk, aýrallykda bolmaklyk*: Müddet gaýbaty enesiden üç gün erdi (SB, 7a-24). Isa alaýhyssalamnyň mufarakat we gaýbatydan soň baky hawarylarga zulüm we tagaddy agaz kyldylar (SB, 24b-25).

gaýga- [قَايَغَا] *gynamak*: Gaýgady (Tuhf, 38a-2).

gaýgalan- [قَايَغَالَانْ] *gaygyylanmak, gynanmak*: Gaýgalandy (Tuhf, 30a-4).

gaýgamak [قَايَغَامَاق] *gaygy, gyananç, tukatlyk, gam, hasrat*: Gaýgamak (Tuhf, 12b-10).

gaýgar- [قَايَغَارْ] S: **gaýgyr-** Gaýgardy (Tuhf, 13b-4).

gaýgu [قَايَغُو ، قَايَغُو] *gaygy, gam-gussa*: Saç gaýgudyr (GA, 43-9). Gaýgu ýoh bu halk sollu-sagludur (KB, 545-11). Gözüň ýaşı deňiz olursa, dahy gaýgusy ýoh (KB, 76-3). <**gaýgu ýi-** – *gayga galmak, gam iýmek*: Keýhysrowga ol wakygadan habar bolub köb gam we gaýgular iýdi (SB, 14b-20).

gaýguk [قَايَغُك] *gayyk*: Gaýguk bolup ögrüşur (MK, I, 162-10).

gaýgulu [قَايَغُولُو] *gaygyly, gam-gussaly*: Gül dikenlüdür benefşe gaýgulu (KB, 136-7). <**gara gaýguly** – *örän gaygyly, gaty gussaly*: Gara gaýguly wakyýa gördüm (GA, 42-12).

gaýgur- [قَايَغُورْ] S: **gaýgyr-** Är gaýgurdy (MK, III, 145-13).

gaýgyr- [قَايَغُورْ] *gaygyrmak, aýamak*: Gaýgyr (Tuhf, 13b-4).

gaýgyrmak [قَايَغُورْمَاق] *gaygyrmak, iş ady*: Gaýgyrmak (Tuhf, 12b-ç).

gaýkalduruk [قَايَكَالْدُورُوك] *gañyrçak, uýy egri zat, egrelen zat*: Alar çaşdy barça gaýkalduruk, / Senan gollaryga niçün kim syruk (Ab, 84a-9).

gaýmak [قَايَمَاق] *süýdüň gaýmagy*: Gaýmak (Tuhf, 29a-4).

gaýmaklu [قَايَمَاقْلُ] *gaymakly*: Süýdi, peýniri bol, gaýmaklu çoban (GA, 40-4).

gaýn [غَايْن] *gayn, arap elipbiýiniň ýigrimi ikinji harpy*: Olur çün «lam», «ba» menzil, makamy «gaýn», «mim»-dir (ND, 2b-14). Hasyly «gaýnyň» gidersen, eý peri, ger nuktasyn (ND, 13b-3).

gaýna- [قَايْنَا ، قَايْنَا] **1) gaynamak, lakyrdamak**: Aşyg gaýnady (MK, III, 14-14). Gaýnady (IBM, 113-8). **2) möwç almak, joşmak**: Gaýnasyn nary-muhabbet, doldur yşkyň

tasyny (ND, 32b-13). Gan ýer ýüzide gaýnaý başlady (SB, 24a-12). **3) garşylyk görkezmek, buýrugy ýerine ýetirmezlik**: Är aňar gaýnady (MK, III, 223-8). <**gan tamarlary gaýna-** – *gahar-gazaby soňky hetde ýetmek*: Gan tamarlary gaýnady (GA, 44-12). <**gany gaýna-** – *hyjuwlanmak, islegiň artmak*: Beýregiň gany gaýnady (GA, 77-7). Köňülniň gany gaýnab, barça taşkaý (Mn, 296a-11). <**köňül gaýna-** – *köňül joşmak, islegiň artmak, hyjuwlanmak*: Köňlüm aňar gaýnaýu (MK, I, 199-3).

gaýnag [قَايْنَاغ] *çeşme, gözbaş*: Ajaluň gaýnagynnda ahuý imiş (KB, 593-3).

gaýnat- [قَايْنَاتْ] **1) gaynatmak**: Ol aşyg gaýnatty (MK, II, 287-8). **2) diýenini etdirmezlik, tersine, garşysyna goýmak**: Ol anyň sözün gaýnatdy (MK, II, 281-7).

gaýr [غَايْر] S: **gaýry** Kim seniň-le bileler, ol gaýra etmez, bil, karar (ND, 11b-7). Şol iki hajyby aýyrdy gaýrdan köňüli (KB, 557-15). Gaýr taşy zahmydan derdimni yzhar etmedim (BD, 24b-10).

gaýrat [gaýra:t غَايْرَات] **1) gayrat, gujur, batyrlık**: Gazana gaýrat geldi (GA, 50-3). Gury hanga gaýrat we hemiýyet tutub, haşm we gazab ýüziden tiýdi (SB, 128a-15). **2) namys, ar-namys, namys etme**: Kany gaýrat, kany ar? (ND, 14a-13). Gaýrat we gussadan bimar bolub, iki ýyldan soň wefat boldy (SB, 129b-24). **3) haýa, utanç-haýa, haýa-şerim**: Sende, eý dilber, görmez gözlerümüz gaýrat (KB, 536-16).

gaýrat kyl- [غَايْرَات قُل] *gayrat etmek*: Gaýrat kylur ki, gaýry anuň göze gelmeýe (KB, 505-1).

gaýru [gaýru: غَايْرُو] S: **gaýry** Gaýruga nazar çünki, şah-a, aýny sefehdür (KB, 558-11).

gaýruhu [غَايْرُو] *başgalary, özgeleri, gayrylar*: Rus we çerkes we gaýruhu kim, kütübi «Mälik we memälikde» mezkur turur (SB, 35a-1). Misli Şirwan şah we Gilan şah we Alan şah we gaýruhu (SB, 35a-5).

gaýruhum [غَايْرُوْهُم] *başgalar, özgeler, gayrylar*: Rum mulukynyň zikri we ýunanylar we gaýruhum (SB, 20a-33).

gaýry [غَايْرِي] *başga, keseki, özge, gayry*: Gözüden gaýry ýerde et ýokdur (GA, 226-10). Ki ýokdur bu söze gaýry bahany (ND, 26b-17).

gaýryl- I [قايريل] *gañrylmak, yzyna dönmek, öwrülmek*: Ok atarda her kaçan kim gaýrylyr (Ab, 84a-6).

gaýryl- II [قايرل] *wada etmek, söz bermek*: Gaýrylmak (IBM, 125-12).

gaýrynla- [غيرينلا] *aýamak, gaýgyrmak*: Ömürde ben bir janumy gaýrynlamadym özgeden (KB, 221-9).

gaýryş- [قايرش] *gañryşmak, towlaşmak*: Boýun gaýryşdy (MK, III, 146-7).

gaýt- [قايت ، قيد] **1)** *gaýtmak, yza dönmek, öwrülip gelmek*: Derse hanyň hatuny gaýtdy (GA, 26-2). Gaýdalym, otagymyza düşelim (GA, 36-13). Andan soň salamat gaýtyb, ewge ýetdiler (SB, 128b-11). Oguz anyň diýarydan gaýtdy (SB, 121a-30). **2)** *dönmek, ýüz öwürmek*: Ol öz kişiden gaýtyb, özge magbud peýda kylyb turur (SB, 121a-3). Eger bu dinden gaýtmab we wazygny öltürmeseň leşger Eýranga tartyb, seniň birle harb kylgusy men (SB, 17a-33). <**gaýda dön-** – *yza dönmek, yza gaýtmak*: Ýaradan haky çün, baba, gaýda döngül (GA, 143-13). Söweşmegil, gaýda döngül (GA, 145-8). Ne ýigit sen, gaýda döngül (GA, 196-2).

gaýta [قايتا] *gezek, ýene, gaýta, tersine*: Gaýta geçer är ýerine her zenek (KB, 594).

gaýtaban [gaýtaba:n قايتابان] **1)** *düýe*: Öýüni çözdü gaýtabanyn bozlatdy (GA, 190-6). **2)** *düýe sürüsi*: Gaýtabandan gyzylyr dewe wergil bu oglana (GA, 18-2). Gaýtabandan gyzylyr dewe gider-se benim gider (GA, 32-7). **3)** *kerwen*: Gaýtabanda gyzylyr dewe bundan geçdi (GA, 139-6).

gaýtar- [قايتار ، قايتار] **1)** *gaýtarmak, döndermek, yzyna öwürmek*: Atyg gaýtardy (MK, III, 145-3). Ograk süsin gaýtargan (MK, I, 425-10). **2)** *yzyna ibermek, gaýtarmak*: Alarga hylgat geýdürüb gaýtardy (SB, 123b-14). <**gaýtara ber-** – *gaýtaryp bermek, yzyna bermek*: Algan welaýatlarny aňa gaýtara bergeý (SB, 38b-25). Tewelerini aňa gaýtara bergeýler (SB, 35b-29). <**ýagyny gaýtar-** – *çozup gelen duşmany ýeňmek, ýurduňdan kowup çykarmak, ýagyny gaýtarmak*: Bu alp ol ýagyny gaýtargan (MK, I, 426-13). <**ýüz gaýtar-** – *ýüz öwürmek, dänmek*: Ýaryndan ýüz gaýtaran ýar serd ola (KB, 597-12).

gaýtart- [قايتارت] *gaýtartmak*: Itge keýik gaýtartsun (MK, III, 316-14).

gaýtur- [قايتور] *kömek etmek, duýgudaşlyk etmek, duýgudaşlyk bildirmek*: Ol aňar gaýturdy (MK, III, 145-1).

gaýtyş- [قايتش] *gaýdyşmak, yzyňa öwrülmek*: Alar gaýtyşdy (MK, III, 146-13).

gaýuklan- [قايقان] *gaýmaklanmak, süýtde gaýmak döremek*: Süt gaýuklandy (MK, III, 148-6).

gaýur- [قايور] **1)** *gaýgy etmek, aladalanmak*: Ogul, gaýurma, üç gündür hoşlygym ýok (GA, 242-2). Gardaşym sagmyş, gaýurmazam (GA, 257-3). **2)** *gaýgyrmak, dözmezlik etmek*: Niçe gerek-se, sal oda, beni gaýurmagyl (KB, 68-16).

gaýy [قايا] *oguz-türkmen taýpalarynyň biri-niň ady*: Ahyr zamanda hanlyk gerü gaýyýa dege (GA, 2-5).

gaýybana [gaýyba:na غايبانه] *gaýybana, görmän*: Ol sebäbden gaýybana Oguzga aşyk bolub... (SB, 122a-3). Gaýybana aşyky-zar olmuşam (BD, 47b-4).

gaýyb bol- / ol- [ga:ýyb bol- / ol- غايب / اول] *gaýyb bolmak, ýok bolmak, gözden ýitmek*: Melhemdur diýdi gaýyb oldy (GA, 27-1). Bu sözni diýib, alar gaýyb boldylar (SB, 12b-26). Ol şahs gaýyb boldy (SB, 39a-32). Keýhysrow jahandan gyraý tutub, halk göziden gaýyb boldy (SB, 14b-33).

gaýyb bolub er- [ga:ýyb bolub er- غايب بولوب اير] *ýok bolmak, ýitmek, görünmezlik*: Andan soradylar, kim: Ne sebäbden gaýyb bolub erdiň?! (SB, 13a-23).

gaýyb er- [ga:ýyb er- غايب اير] *ýok bolmak, ýitirim bolmak*: Ol iş wakyg bolganda gaýyb erdi (SB, 128a-31).

Gaýydere [قايدريه] *ýer ady*: Sol golga Gaýydere, Asaýys mugaýýan boldy (SB, 126a1-17).

Gaýydur [قايدور] *ýer-ýurt ady*: Sol golga... Gaýydur... mugaýýan boldy (SB, 126a-17).

gaýyg [قايع] S: **gaýy** Gaýyg (MK, III, 124-9).

gaýyg [ga:ýyg قَيْغ] *yoldan sowa ýerleşýän, arassalanan, suwlanan ýer*: Gaýyg ýer (MK, III, 124-11).

gaýyk- [قايق] *çekinmek, gorkmak, haýykamak*: Ak ýelekli ötgün ohdan gaýykmaýan (GA, 184-4).

gaýym [ga:ýym قَائِم ، قَائِم] **1** *ayak üstünde duran, dik duran*: Benefşe rakyg-u serw oldy gaýym (KB, 498-16). **2** *ybarat, düzülen, berkarar bolan*: Adam ogly dört nesneden gaýymdur; biri süwek, biri siňir we dahy biri et we biri gan (Ýaý, 110b-2). <**gaýym dur-** – *berk durmak, mäkäm durmak*: Işigin ýastanub, gaýym durana (ND, 26b-14). <**gaýym makam** – *mirasdüşeri*: Üç ogluňdan kaýsy birini öziňe gaýym makam kylur sen (SB, 128a-9). Gara han atasynyň ýerige gaýym makam bolub, taht we efserni kabul etdi (SB, 120b-8).

Gaýym bin Alwan [غايِم بن علوان] *adam ady (erkek)*: Bagzy aýturlar kim, Gaýym bin Alwan zürýatydan erdi (SB, 11a-29).

gaýym bol- [ga:ýym bol- قَائِم بول] **1** *ornamak, berkemek, mäkämleşmek, güýçlenmek*: Ol sebäbden adawat Eýran... we Turan badyşahlarynyň arasyda gaýym boldy (SB, 6b-9). **2** *saklanmak, saklanyp durmak, mäkäm durmak*: Harb Keýhysrow we Afrasyýab arasyda kyrk ýyl gaýym boldy (SB, 14b-28).

gaýyn I [ga:ýyn غَايِن ، غَايِن] *gaýyn, gaýyn ene, gaýyn ata*: Gaýyn (MK, I, 33-11). <**gaýyn ata** – *gaýyn ata, aýalynyň (adamsynyň) kakasy*: Gaýyn ata (IBM, 144-12). Gyz bildi kim, gaýyn atasydur (GA, 195-1). Gaýyn atama aýdaýyn diýdi (GA, 262-3). <**gaýyn ene** – *gaýyn ene, aýalynyň (adamsynyň) ejesi*: Gaýyn ene (IBM, 144-11). Gaýyn ene (Tuhf, 12b-4). Gaýyn eneme aýdaýym diýdi (GA, 262-3). Gyz bildi kim, gaýyn enesi, gaýyn atasydur (GA, 195-1). Atamdan ýegräk gaýyn ata, enemden ýegräk gaýyn ene (GA, 262-5).

gaýyn II [ga:ýyn قَايِن] *gaýyn (berýoza agajy)*: Üç ýelekli gaýyn oklar atyldy (GA, 63-11). Goşa burjydan gaýyn oky eglenmeýen (GA, 205-12). <**gaýyn taly** – *gaýyn (berýoza) agajynyň çybygy*: Gaýyn taly ýeleginden, som altunlu benim ohum (GA, 207-12).

gaýyr [غَايِر] **1** *gaýyr, çäge*: Gaýyr (MK, III, 124-2). **2** *yumşak, küpürsek (ýer)*: Gaýyr ýer (MK, III, 124-1).

gaýyr- [غَايِر] **S: gaýur- 1** *Gorhma, gaýyrma, ogul awdadyr* (GA, 140-8). Awda galan ogul içün gaýyrmagyl (GA, 140-9). Gaýyrma bu aşyk janny, çün sen esen sen (KB, 347-11).

gaýyrla- [غَايِرْلَا] *ünsli bolmak, dykgatly bolmak*: Gaýyrlady (Tuhf, 5b-8).

gaýyrlyg [غَايِرْلُغ] *yumşak, küpürsek*: Gaýyrlyg ýer (MK, III, 134-3).

gaýyş [غَايِش ، قَايِش] *tasma, teletin, gaýyş*: Gaýyş (IBM, 158-12). Gaýyş (IBM, 173-13). Arkasyndan iki gaýyş çykardy (GA, 189-7).

gaýyş- [غَايِش] *biri-biriňe duýgudaşlyk etmek, kömekleşmek, aladaňy etmek*: Olar bir-birige gaýyşdy (MK, III, 142-2).

gaýyşga [غَايِشْغَا] **S: gaýyş** *Gaýyşga* (Tuhf, 29a-13).

gaýyt- [غَايِت] *yzyňa öwrülme, gaýtmak*: Gaýytdy (Tuhf, 38b-9).

gaýýur [غَايْوُر] *gayratly, gujurly, edenli*: Etmeziz biz şirki yhf alymyz gaýýurdyr (ND, 8a-13).

gaz I [ga:z غَاز ، قَاز ، قَاذ] *gaz, ördök*: Gaz (MK, III, 110-7). Gaz (IBM, 176-6). Gaz, towuk howlyýa tolduryb... (GA, 255-4). <**tala gaz** – *gaz, aw edilyän suw guşy*: Tala gaz (Tuhf, 7b-4).

gaz II [ga:z قَاذ] *gara ýel, tupan, gaý, harasat*: Gaz boldy (MK, III, 108-11).

gaz III [ga:z قَاذ ، قَاذ] *gabyk, agajyň gabygy*: Gazyň gasyňa (MK, III, 112-1).

Gaz [قَاذ] *adam ady (aýal), Afrasyýabyň gyzy, Eýrandaky (Kazwin) Gazwin şäherini bina eden şoldur. Şäheriň ady onuň düýbüni tutan Gazyň ady bilen baglanyşyklydyr*: Gaz (MK, III, 110-8).

gaz- I [غَاز ، قَاز ، قَاذ] **1** *gazmak, köwmek*: Är aryk gazdy (MK, II, 9-12). Gazdy (IBM, 100-15). Gazdyk (IBM, 81-11). Gazdyňyz (IBM, 81-16). Any gazyň kim, andan suw çykar (SB, 121b-19). Anyň şikärgähide niçe guduklar gazyb (SB, 18a-25). **2** *oýup bejermek, nagyşlamak*: Lagly ýakut, egerçi gazmamýsam (KB, 355-3).

gaz- II [قَدْ] *üşemek, buýmak, gayda buýmak, doňup, ölmek*: Är gazty (MK, III, 324-15).

gaza [gaza: غَا] *din ugrunda edilyän uruş, ýöriş*: Basat gazaýa gitmiş idi, geldi (GA, 220-13). Gaza mübäreke oldy (GA, 153-7).

gaza kyl- [gaza: kyl- غَزَا قِيلَ] *din ugrunda söweşmek, jeň etmek*: Kilmaga gaza gürji-ýu Abhaz ele girse (KB, 551-10). Benisraýyl gorkub, jihad we gaza kylmakdan inhiraf kylgaýlar (SB, 9a-10).

gazab [غَضَب] *gazap, gahar*: Iýdi gurtlar diýmek ony, eşit, şahym, gazapdyr ol (ND, 34b-14). Badyşah haşm we gazab ýüziden alarga baňg urub tiýdi (SB, 129a-8). Haşm we gazab ýüziden tiýdi (SB, 128a-15).

gazab et- [غَضَبَ اَيْتَ] *sütem etmek, horlamak, ezyet bermek*: Gaty gazab ederem şimdi saňa (GA, 14-1). Haý Derse han, baňa gazab etme (GA, 14-3).

gazab eýle- [غَضَبَ اَيْلَه] S: **gazap et-** Saňa gaty gazab eýleýe (GA, 19-10).

gazab kyl- [غَضَبَ قِيلَ] *gazap etmek, gazaplanmak, gaharlanmak*: Musa gazab kylyb, bir mumruk ol kybtyga urdy (SB, 7b-1). Bu söz Keýkawus gulagyga ýetişib, maňa gazab kylgaý (SB, 14a-15).

gazab ol- [غَرَابَ اُولَ] *ezyet bolmak, sütem bolmak*: Baýyndyr hanyň katynda saňa gazab ola (GA, 20-9).

gazag [قَدَغَ] *aryk, gazy*: Ol aňar gazag gazturdy (MK, II, 150-5).

gazagan [غَزَاغَان] *gazagan, köwýän, gazyán (it hakynda)*: Gazagan (IBM, 174-12).

gaza et- [gaza: et- غَزَا اَيْتَ] *naharlanmak, nahar edinmek*: Hiç nimesi ýok ermiş kim, öziğe gaza etgeý (SB, 124b-29).

gazak başly [غَزَاكُ بَاشْ لِي] *sallah*: Gazak başly (Tuhf, 24b-11).

gaza kyl- [gaza: kyl- غَزَا قِيلَ] *naharlanmak, iýmek*: Haýwan öltürmek we gaza kylmak... ýahşy imes (SB, 32a-8).

gazal [غَزَل] *gazal, goşgy*: Eşitgil, bu gazalda işlerinden (Mn, 298b-7). <gazal diý- – *gazal okamak, gazal aýtmak*: Garra gazal diýmiş ola beňi husnuňa jany (KB, 491-12).

gazaldyryk [غَزَالْدِيرِيكُ] *çarh*: Gazaldyryk (Tuhf, 33b-7).

gazale- [gaza:le- غَزَالَه] *urkaçy keyik*: Ol çeşmi-pürhumaryň läle dagy gazale (BD, 20b-4).

gazalyk [gaza:lyk غَزَالِيكُ] *söweşde alnan olja*: Gulul diýdügümüz, ol ogurlamakdur gazalyk malyndan (MAS, 12b-1).

gazan [ga:zan غَزَان] *gazan, nahar bişirilýän gap*: Gazan (IBM, 169-5). Garnyn toýurdykdan soňra, gazanlary depdi (GA, 111-7). Günde bir gazan süýd ýetmezdi (GA, 217-5). Golynyň aýasyga ýassy etib, gazanga salur erdi (SB, 128a-4). Enwag haşarat tagam we gazanlaryga tüşe başlady (SB, 8a-19).

Gazan [Ga:zan غَزَان] *adam ady (erkek)*: Salur Gazan ýerinden turmuşdy (GA, 36-1). Anyň öwladý Gutlug beg we Gazan beg we Garaman beg tururlar (SB, 130a-28).

gazan- [غَزَانُ ، قَرْنُ ، قَزَانُ] *gazanmak, edinmek, ele geçirmek*: Gazandy (IBM, 107-16). Nä gazanmyş bu futuhyn eşde gel (KB, 553-14). <at **gazan-** – *meşhurlyga, şöhrata eýe bolmak*: Baş kesüpdür, gan döküpdür, çuldy alupdur, at gazanupdur (GA, 125-1). <ogul **gazan-** – *ogul terbiýelemek, ýetişdirmek*: Baba ogul gazanur ad için (GA, 131-3).

gazaňku [غَزَاڭكُو] *çigişme, ýüpün, sapagyň çigişmegi*: Ýip gazaňgu boldy (MK, III, 287-12).

gizat [gaza:t غَزَات] *din duşmanyňa garşy söweş, duşmana garşy söweşe gitme*: Bir oglyny el-Abd atlyk Magryb aksa syga gizatga ýiberdi (SB, 10b-31). Harbny sewer erdi we köb gizat barur erdi (SB, 32b-27).

gazawat [gazawa:t غَزَوَات] *söweşler, uruşlar, jeňler, din üçin edilyän söweşler*: Binübany gazawata wardugym ýok (GA, 113-4). Süleýman alaýhyssalam bagzy gazawatlarda hüdhüd huzuryga mühtäý boldy (SB, 13a-21). Omar bin el-Hattab... gazawatyda wakyg boldy (SB, 28a-1).

gazgan [غَزْغَان] *oý, çukanak, batga, batgalyk*: Guş ýawuzy sagyzgan, / Ýygaç ýawuzy azgan, / Ýer ýawuzy gazgan, / Budun ýawuzy barsgan (MK, I, 366-14).

gazgan- [غَزْغَنَ] S: **gazan-** Är tawar gazgandy (MK, II, 198-1).

gazganç [قَرَعَنَچ , قَرَعَنَچ] *gazanç*: Gazganç (MK, III, 286-6). Gazganç (IBM, 191-4).

gazgulan- [قَدُّغُولَن] *gaýgylanmak, gamlanmak, alada etmek*: Är gazgulandy (MK, III, 150-13).

gazgur- [قَدُّغُر] S: **gaýgyr-** Men aňar gazgurdym (MK, II, 152-7).

gazlyn- [قَزَلَن] *gazylymak*: Ýer gazlyndy (MK, II, 199-4).

gazma [قَزَمَا] *yelim*: Gazma (Tuhf, 26b-7).

gazmak [قَزَمَاق] *kesmek, nahar bişirilende, gazanyň düýbünde galýan ýa-da emele gelyän gatlak, ýanyk, galyndy*: Gazmak (Tuhf, 28a-ç).

Gazna [غَزْنَه] *ýer ady*: Gazna we Zabul we Kabul il we musahhar bolub (SB, 121b-7).

gaznagun [قَدُّنَاغُن] *gaýyn tarapyndan bolan erkek garyndaşlar (gaýyn ata, gaýyn aga, ýüwürji)*: Gazyn gaznagun (MK, I, 434-17).

Gaznyn [غَزْنِين] *ýer-ýurt ady, häzirki Owganystanda bir şäher*: Baryb Mahmud Gaznyn tahtgähini tutgaýlar (SB, 13a-12). Ulug gardaşy Tokatny Gaznyn we ol hudud hökümetige ýiberdi (SB, 129a-25).

gazryl- [قَدُّرِل] *gaňrylmak, burulmak, tovlanmak*: Anyň boýny gazryldy (MK, II, 185-7).

gazryş- I [قَدُّرِش] **1)** *gaňryşmak*: Ol meniň birle boýun gazryşdy (MK, II, 172-17). **2)** *söz gaýtaryşmak, gep uruşdyrmak*: Ol ikki söz gazryşdy (MK, II, 173-1).

Gaz suwy [Ga:z suwy قَزْ سُوِي] **1)** *deňiz ady*: Gaz suwy (MK, III, 111-14). **2)** *gala ady*: Gaz suwy (MK, III, 111-15).

gaztur- [قَزْتُر] *gazdyrmak*: Ol aňar gazag gazturdy (MK, II, 150-5).

gazu- [قَزُو] *gaýamak, kök atmak, seýrek sanjyp tikmek*: Ol tonug gazudy (MK, III, 195-12).

gazuk I [قَزُق] *gazyk*: Gazuk (IBM, 169-18).

gazuk II [قَزُق] *gazylyan, gazylygy*: Gazuk aruk (MK, I, 320-4).

gazuňuk [قَزُنُك] *gazyk*: Gazuňuk (MK, III, 283-9). <>**Temir gazuňuk** – *Demirgazyk ýyldyzy*: Temür gazuňuk (MK, III, 283-10).

Gazwin [Gazwi:n قَزْوِين] *Eýranda şäher ady. Bu şäher türkmenleriň şäheri bolupdyr. Manysy «Gaz oýny» diýmekdir. Afrasyýabyň gzyzy Gazyň oýnap-ösen ýeri, düýbüni tutan şäheri*: Gazwin (MK, III, 111-14). Gazwin we Hemedan we ol beladlarga ýetdiler (SB, 124b-23).

gazy [ga:zy: غَزِي] *urşujy, din ugrunda uruşýan*: Gazylyar başyna ne geldügin söýledi (GA, 253-11). Gazy gözüne haý diý, oha, ýaýa ne hajat (KB, 108-1).

gazy- [قَزِي , قَز] **1)** *gazmak*: Ýer gazydy (MK, III, 198-1). **2)** *gazamak, gaşamak*: Gazydy (Tuhf, 12b-2).

gazyk [قَزَق , قَزَق] **1)** *gazyk, ýere, diwara we ş.m.-lere kakylýan, uýy çiş agaç ýa-da demir*: Gazyk (MK, I, 319-17). **2)** *gaýma, kök atma, seýrek sanjyp tikme*: Gazyg (MK, I, 313-4).

gazyl- [قَزِل] *gazylymak*: Aryk gazyldy (MK, II, 107-5).

gazylyk kyl- [غَزَلِقُ قِل] *uruşmak, din ugrunda söweş etmek*: Ol ýerlerde gazylyk kylmaga mühtaç wardy (Ýaý, 103b-6).

gazyn I [ga:zyn قَزْن] S: **gaýyn I** Gazyn (MK, I, 338-3).

gazyn II [ga:zyn قَزْن] S: **gaýyn II** Gazyn (MK, I, 33-11).

gazyn- [قَزْن] *gazynmak*: Ol özüne guzug gazyndy (MK, 122-8).

gazyndy [قَزْنَدِي] *gazylyan, gazyndy, çukur*: Gazyndy (MK, I, 375-3).

gazyr- [قَزِر] *garşy bolmak, sözüni gaýtarmak, ret etmek, garşy çykmak*: Ol anyň sözün gazyrdy (MK, II, 129-5).

gazyrgak [قَزِرْغَاق] *gabarçyk*: Gazyrgak (MK, I, 415-10).

gazyrlan- [قَزِرْلَن] *gazaplanmak, gyzarylmak, rehimsizlenmek, ýowuz bolmak*: Är gazyrlandy (MK, II, 212-15).

gazyrt- [قَزِرْت] *boýun etmek, boýun burdurmak, boýun egdirmek*: Ol anyň boýun gazyrtty (MK, III, 318-1).

gazyş [قَزِش] *kemer, guşak, gaýyş kemer*: Gazyş (MK, I, 308-10). Ýetiz gazyş (MK, III, 7-14). Är gazyş tokalady (MK, III, 240-15).

gazyş- [قَرَش] *gazyşmak*: Ol maňa ýer gazyşdy (MK, II, 81-2).

gazyşla- [قَدِشْلا] *tasmalamak, kemer üçin gaýyş, gön kesmek*: Ol köňüg gazyşlady (MK, III, 248-7).

gazytgan [قَدِشْتان] *höçjet, özdiýenli, erkli*:
-Gazytgan (MK, I, 429-76).

gazyýana [ga:zyýa:na غازیانه] *din ugrunda jeň edýän gazylar ýaly, urşujylar ýaly*: Nola hemle kylursam gazyýana (KB, 75-5).

gazyz I [قَدِز] *agajyň gabygy*: Gazyz (MK, I, 305-8).

gazyz II [قَدِز] *dul aýal, zenan*: Gazyz (MK, I, 305-5).

gazyzlan- [قَدِزْلَن] *galňamak (agajyň gabygynyň galňamagy)*: Ýygaç gazyzlandy (MK, II, 213-1).

gebr [كَبْر] *otparaz, oda çokunyň, dinsiz*: Kyla ne hökmi ebed gebre ataşy-uhdud (KB, 578-2). Ki bir kylmyş gebr-u musulman arasynda (KB, 186-5).

geç- I [كَجْ ، كَجْ ، كَجْ] **1) bir ýerden geçmek, ötmek**: Är suw geçti (MK, II, 5-3). Ýugaç geçtim (MK, III, 7-5). Geçmek (IBM, 89-6). Ganlu suwlardan geçer olsa, geçit wersin (GA, 75-8). Geç bu zulmat perdesinden, aç gözün! (ND, 9b-11). On iki esbat her biri bir ýoldan geçgeýler (SB, 8b-2). Salamat ol suwdan geçdiler (SB, 8b-2). **2) kabul edilmek, hasap edilmek**: Geçer silinmek alty nesne birle: daş ile, kesek ile, toprak ile çöbrek ile, lübed ile, pampuk birle (MAS, 29a-5). **3) aýrylmak, bir zatdan el çekmek**: Gel, geç agy-garadan (ND, 13b-14). **4) goýbolsun etmek, bagyşlamak**: Fyrgawn teselli boldy we anyň öltürmegiden geçdi (SB, 7a-31). **5) geçmek, wagtyň geçmegi**: Aý, gün geçti (MK, II, 5-2). Geçdi niçe müddet ki, karar eýledi berpaý (KB, 493-8). Ömür geçdi kamuk sewda içinde (Mn, 304b-5). Üç ýyl bu müddetde(n) geçib, Oguz Baýgyrda makam kylyb erdi (SB, 125a-15). **6) ozmak, geçmek**: Eger senüň atyň meniň atumy geçer-se, anyň atyny dahy geçer sen (GA, 78-12). **◊är geç-** – *geçmek, ötmek*: Är geçti (MK, II, 5-3). **◊habar geç-** – *habar ýaýramak, habar barmak*: Akan tury suwlardan habar geçe (GA, 19-7). Alatagdan habar geçe (GA, 20-7).

geçi [كَجِي ، كَجِي] *geçi, iki ýaşyndaky geçi*:

Geçi (MK, III, 165-11). Geçi (Tuhf, 11a-ç). Goýun diýmez, geçi diýmez, sapanynyň aýasyna gor (GA, 42-1). Üç geçi tüýünden sapanynyň gollarydy (GA, 56-11).

geçik [كَجِك] *köpri*: Geçik (MK, I, 327-4).

— Gaýnar öküz geçiksiz bolmas (MK, III, 143-15).

geçir- [كَجِر] *geçirmek, dakmak, ötürmek*: Parmagyna bir ýüzük geçürdi (GA, 217-12). Gyzyn parmagyna geçürdi (GA, 80-5).

geçiş [كَجِش] *derýadan geçilýän ýer, güzer, köpri*: Ol geçişni suw ilette (MK, I, 308-16).

geçiş- [كَجِش] *geçişmek, bile geçmek*: Ol meniň birle suw geçişti (MK, II, 75-5).

geçit [كَجِيت] *geçelge, geçit, geçilýän ýer*: Ganlu suwlardan geçit wersin (GA, 234-12). Gara ölüm geldiginde geçit wersin (GA, 35-1).

geçit- I [كَجِت] *geçirmek*: Ol aňar suw geçitti (MK, II, 242-8).

geçit- II [كَجِت] *gijikdirmek, saklamak, tesdirmek*: Ol işig geçitti (MK, II, 242-14).

geçmiş [كَجَمِش] *geçen, geçmiş, öten*: Geçmiş benim günümü ne aňdyrusyn (GA, 149-3). Meniň geçmiş günümü aňdyrtmaýa (GA, 149-3).

geçrüş- [كَجِرُش] *geçirişmek, bagyşlaşmak*: Olar bir-biriň ýazugyn geçrüşdi (MK, II, 175-11).

geçset- [كَجِسْت] *geçirtmek islemek*: Ol meni suwdan geçsetti (MK, II, 270-5).

geçün- [كَجُن] *geçen ýaly bolmak*: Är suw geçündi (MK, II, 123-6).

geçür- I [كَجُر] *geçirmek, bir ýerden başga bir ýere geçirmek*: Ol meni suwdan geçürdi (MK, II, 62-15). **◊iş geçür-** – *bitirmek, iş bitirmek, ýerine ýetirmek, gurnamak*: Anyň işin geçürdüm (MK, I, 48-14). İşler üzüb geçürgen (MK, I, 429-18). Bu är ol telim iş geçürgen (MK, I, 429-15). **◊ömri hoş geçür-** – *ömrüni hoş geçirmek, ýaşamak*: Faryzadur bize ki, ömri hoş geçürewüz (KB, 142-14). **◊ýazug geçür-** – *günäsini ötmek, ýazygyny geçmek*: Bu beg ol ýazug geçürgen (MK, I, 429-14). Beg anyň ýazugyn geçürdi (MK, II, 62-16).

geçürt- [كَجُرْت] *geçirtmek (suwdan)*: Ol aňar suw geçürtti (MK, III, 318-11).

ged [كد] *güýçlendiriji ýa-da tassyklaýjy ownuk bölek (gaty, güýçli, has):* Ged neň (MK, I, 271-1).

geda [geda: كدا] S: **gedaý** Küşat et mekdebi-yşky, daryg etme gedalaran (ND, 6b-10). Gözüňden salma bu misgin gedany (Mn, 298b-6).

gedaý [geda:ý كداى] *gedaý, dilegçi:* Eý gedaýyň gedasy barça ähli tagt-u täç, / Kim gedaýyňdyr aňa ýok tagt-la täç yhtyýaç (Ab, 90a-10).

gedaý bol- [geda:ý bol- كداى بول] *gedaý bolmak:* Tilär men gedaýyga bolsam gedaý (BD, 97a-7).

gef [كف] *gef, gürrüň* <**gef ur-** *geplemek, gürlmek:* Gef ura, tolu jam meý alyjag ele sana sen (KB, 23-5).

gej [كج] *gej, hek, gips:* Ymaratlarny Rum ymaratlary dek taş we gejdin ýasadylar (SB, 29b-16).

geje [كجا] S: **gije** Geje (Tuhf, 32a-3).

gejik- [كاجك] S: **gijik-** Gejikti (Tuhf, 5a-12).

gejüt [كاجوت] S: **geçit-** Dünýä bir gejüt durar, gelen geçer (KB, 597-10).

gel [كل] *gel, ugrukdyryjy (modal) söz:* Gel, synalar çäk eýle (ND, 25b-11). Gel, mere kawat, benim ýaýymy çek (GA, 108-7). Ogul, gel, seni ewereým (GA, 170-11). Gel, eý gülçehre saky, meý getürgil (Mn, 299a-7).

gel- [كل , كيل] **1)** *gelmek, bir ýerden ikinji bir ýere barmak:* Är ewge geldi (MK, II, 22-3). Geldiler (IBM, 82-5). Ol namerdleriň ýigrimisi çyka geldi (GA, 19-13). Öwe bir gonak gelse (GA, 7-8). Aw awlady, guş guşlady, anasynyň ýanyna alyp geldi (GA, 20-4). Gel, bäri gel, aç gözün, sen seni ondan eýle (ND, 27b-17). Geldi ise kowma sensin badyşah (KB, 129-2). Eý gözleri Myrryh-u gaşy Zöhre, bärü gel (KB, 392-3). Şerik gardaşı gaşyga gelib (SB, 130a-4). **2)** *peýda bolmak, inmek:* Gazanyň önüne bir su geldi (GA, 45-1). Jümle gelen enbiýa (ND, 13a-14). Gelipdir, çün seni irşat üçin ol (ND, 1b-12). Ki gelenler bu jahana, ikiden haly degil (ND, 16a-16). **3)** *kömekçi wezipesinde gelip, ysnyşyp gelyän isimleriniň manylary bilen baglanyşykly hereketi aňladýar:* Oglanyň enesi oglanyň üstüne çapyp çyka geldi (GA,

27-3). Buga oglana sürdi, girü geldi (GA, 16-9). Güzer et işbu menzilden, gapyňdan daşra gel bir dem (ND, 10b-5). <**agyr gel-** *– ýokmazlyk, ýaramazlyk, agyr bolmak:* Nugmanga ol söz ýaman agyr geldi (SB, 40b-32). Hysrowga bu söz agyr gelib... (SB, 41a-7). <**ajyz gel-** *– ejiz gelmek, güýjüň ýetmezlik:* Fyrgawn jowabdan ajyz geldi (SB, 7b-31). Mülk tedbirinden ajyz gelib... (SB, 16b-28). <**arkaň ýere gel-** *– arkaň ýere degmek, göreşde ýykylmak:* Gelmemişdir arkamyz hergiz ýere (ND, 15a-13). <**başyga gel-** *– 1) başyna degmek, başyna urulmak:* Azab taşlarydan bir taş anyň başyga gelib, heläk boldy (SB, 2b-27). **2)** *ýanyna gelmek:* Gördi kim, iki gyz çah başyga geldiler (SB, 7b-8). **3)** *başyňa gelmek, düşmek:* Başyňa bu hal gelejegin bilürdiň (GA, 114-8). Oguzdan Gantörel diýrl bir ýigit war imiş, gyzyň dileýü geli ýörir (GA, 178-4). Ewine geli ýörir-ken Ezraýyl anyň gözüne göründi (GA, 159-13). <**bäs gel-** *– barabar gelmek, garşylaşyp bilmek, üstün gelmek:* Oguz gördi kim, harb birle alarga bäs gelmes, gaýtdy (SB, 121b-33). <**daryg gel-** *– gynanmak, dözmezlik, haýpyň gelmek:* Maňa daryg gelür kim, sypahym ol ýolda heläk bolgaýlar (SB, 36a-29). <**der wujud gel-** *– ýüze çykamak, peýda bolmak:* Eger any reha kylgaý men, ýümkin köb fitne der wujud gelgeý (SB, 40b-9). <**fyganga gel-** *– ahy-nala etmek:* Rygaýa andan fygana gelib, Allatagala dergähige anyň zulmydan nalyş kyldylar (SB, 30a-10). <**gahar gel-** *– gahary gelmek:* Gazana gahar geldi (GA, 49-6). <**galyb gel-** *– üstün bolmak, ýeňiş gazanmak, ýeňmek:* Hasmlar galyb gelib, Oguz leşgeriden köb halaýykny öltürüb... (SB, 121b-32). Alarga galyb gelib, müstewli boldy (SB, 15a-31). <**garşu gel-** *– garşylamak, önünden çykamak, hormat bilen garşy almak:* Oglanjyklary garşu geldi (GA, 238-10). Mosul we Bagdaddan barça garşu gelib, etagat kylyb, il boldylar (SB, 122b-12). Ol ýerniň ekabyry tamam garşu gelib... (SB, 122b-14). <**gaýrat gel-** *– gaýratlanmak, galdyryp gelmek:* Gazana gaýrat geldi (GA, 50-3). <**godum gel-** *– goýup gelmek, öň gelmek:* Buňly ýerde godum geldim (GA, 109-5). <**golydan gel-** *– goldan gelmek, başarmak, berjaý etmek, ýerine ýetirmek:* Bir esir kişiniň golydan ne iş gelgeý (SB, 35b-22). Ulug işler alarnyň golydan geldi (SB, 33b-23). <**hal gel-** *– başa düşmek, duçar bolmak:* Beýrekden

soňra başyňa bu hal geljegin bilürdiň (GA, 114-8). **◊hatyryga gel-** – *ýadyňa düşmek, ýatlamak, ýadyňa salmak*: Unutub erdi, hatyryga gelib, Musa alayhyssalamga takryr kyldy (SB, 9b-25). **◊hoş gel-** – *halamak, ýaramak, hoşuna gelmek*: Gazana bu söz hoş geldi (GA, 50-13). Bu hekayat Gün hanga begaýat hoş gelib (SB, 125b-15). Eger any öltürgeý men, aňa hoş gelmegeý (SB, 128a-32). **◊hytab gel-** – *owaz eşidilmek, ses ýaňlanmak, Allatagaladan wahy-owaz inmek*: Hytab geldi kim, bu ymaratlar seniň goluňda tamam bolmagusy turur (SB, 13a-2). **◊ilgeri gel-** – *öňe çykmak, garşylamak, garşysyna çykmak*: Erse Aýna han ilgeri gelmäb, ogly Öwsere han garşu çykyb uruşdylar (SB, 127a-25). Aýak tutgaly ilgeri geldi (SB, 128b-22). **◊janga gel-** – *bizar bolmak, doýmak*: Halk andan janga gelib erdiler (SB, 2a-25). **◊käri gel-** – *täsirini ýetirmek, ötgür bolmak, kär edip bilmek*: Siz oh diwarga urar siz, olar sizge we atlaryňyzga urarlar, ...alarnyň zähmi käri gelür (SB, 124b-2). **◊lazym gel-** – *mälim bolmak, belli bolmak*: Mundan lazym gelür kim, Şabur bin Eşk Agustus kaýsarga mugasyr bolgaý (SB, 21b-4). **◊makbul gel-** – *makul gelmek*: Däde Gorkudyň sözi makbul geldi (GA, 82-9). **◊müesser gel-** – *täsir etmek, täsirini ýetirmek*: Mysyr ählige bu söz begaýat müesser gelib, Bähramdan köb agryb (SB, 38a-3). **◊muwafyk gel-** – *ýarashmak, ylalaşmak, dürs görünmek*: Alarga bu söz muwafyk gelib... Oguz dergähige geldiler (SB, 124a-1). **◊neda gel-** – *owaz gelmek, ses eşidilmek, ýaňlanmak*: Andan soň... neda geldi (SB, 7b-21). **◊näler gel-** – *dürli wakalar bolmak*: Menim gara başyma näler geldi (GA, 244-5). **◊owaz gel-** – S: **neda gel-** Kyrk ýerden owaz geldi (GA, 51-11). **◊özige gel-** – *ayňalmak, essiňe gelmek*: Bir lahza bihuş boldy we özige gelgenden soň (SB, 7b-19). **◊sürüp gel-** – *topulyp gelmek, hüjüm etmek*: Buga dahy oglana sürdi geldi (GA, 16-7). **◊şum gel-** – *ters bolmak, erbet bolmak, ters netije bermek*: Ol hereket(i) aňa şum gelib, mafluj boldy (SB, 32b-32). **◊üzere gel-** – *üstüne barmak*: Çobanyň üzerine geldi (GA, 47-4). **◊wahy gel-** – *Alladan owaz gelmek, Alladan ylham gelmek*: Wahy geldi kim, Hajarny Mekäge eltgeý (SB, 2b-32). **◊ylham gel-** – *joşdurylmak, Alla tarapyn joşgun gelmek, wahy iberilmek*: Şemuýal en-

nebi... ol fikirde erdi kim, ylham geldi (SB, 12a-9). **◊ýadyga gel-** – *ýadyna düşmek, ýadyna salmak*: Benuý şerabdar kim, zyndandan halas tabyb erdi, Ýusuf ýadyga gelib (SB, 5a-18). **◊ýahşy gel-** – *gowy bolmak, oňat bolmak, bol bolmak*: Ýeti ýyl mahsulat begaýat ýahşy gelgeý (SB, 5a-20). **◊ýamajyna gel-** – *ýanyna gelmek*: Burla hatun oglunyn ýamajyna geldi (GA, 52-5). **◊ýaman gel-** – *halamazlyk, gowy görmezlik*: Anyň köňlige bu wakygalar asla ýaman gelmedi (SB, 6a-20). **◊zowal gel-** – *bela gelmek, kynçylyga duçar bolmak*: Boý, bu zowal gelejek dälü beni görmüş kibi söylär (GA, 113-8).

geldigimçe [گلد كچه] *öň gelenimde, öň gelen mahalymda*: Ne çün saht sen, hanym ýigit, geldigimçe seni şin görerdim (GA, 97-13).

geldügin [گلدوگن] *gelenini bolan wakalary (aýtmak)*: Başyna ne geldügin söyledi (GA, 122-1). Hatun gyzyň geldügin eşitdi (GA, 135-4). Kafyr Gazanyň geldügin gördi (GA, 142-6).

geldüginde-geçdüginde [گلد كچه كچه كچه] *gelip-geçeňde*: Garşu ýatan gara tagdan aşub geldüginde-geçdüginde (GA, 104-5). Taşkun-taşkun suwlary aşub geldüginde-geçdüginde (GA, 104-6).

geldür- [گلدن] *getirmek*: Ýyrak ýer sawyn argyş geldürür (MK, I, 89-14).

gelenden-gidenden [گلدن كيدن دن] *gelenden-gidenden*: Gelenden-gidenden habar soran (GA, 261-10). Gelenden-gidenden habary ýok (GA, 266-13).

gelen-le-gidenden [گلدنله كيدندن] *gelen-giden*: Gelen-le-gidenden sordygym çok (GA, 116-1).

geleňiz [گلدنيز] *sil*: Gелеňizleýü aktymyz (MK, I, 288-3).

geli-geli [گلي گلي] *ýöräp-ýöräp, gidip-gidip*: Geli-geli, ýurdunyň üzerine geldi (GA, 44-3).

geligse- [گليگسا] *gelmek islemek*: Men saňa geligsedim (MK, III, 212-8). Ol maňa geligseddi (MK, III, 247-16).

gelik [گليك] *geliş, başlanyş, başy*: Güz geligi ýazyn belgürer (MK, II, 135-11).

gelgin [كَلْجِنْ] *joşgun, daşgyn, derýanyň joşup-daşmagy*: Gelgin (MK, I, 370-1).

gelgir- [كَلْجِرْ] *gelmekçi bolmak*: Ol maňa gelgirdi (MK, II, 155-16).

gelim [كَلِم] *geliş, gatnaşyk*: Ýar ile dembe-dem gelim gerek (KB, 473-8).

gelimlül-gidimlül [كَلِمْلُولُ كِيدِمْلُولُ] *gelip gidilýän, wagtlaýyn*: Gelimlül-gidimlül dünýä (GA, 154-3). Gelimlül-gidimlül dünýä (GA, 291-3).

gelimsin- [كَلِمْسِنْ] *gelyän ýaly bolup görünmek*: Ol bärü gelimsindi (MK, II, 205-13).

gelin [كَلِنْ , كَلِين] *durmuşa çykan gyz, gelin*: Ýuwuşlyg gelin güzegü ýawaş bolur (MK, III, 9-3). Gelin (MK, I, 339-4). Gelin (IBM, 144-7). Ogluna al duwahlu gelin aldy (GA, 253-1). Ala gözlü gelin (GA, 33-11).

gelin-gyz [كَلِنْ غَز] *gelin-gyz*: Galyn oguzyň gelini-gyzy bezenen çagda (GA, 21-8).

gelinjik [كَلِينْجِيك] *gelin jan, söýgi bilen ýüzlenmegi aňladýar*: Dilüň içün öleýin, gelinjigim. Ýoluňa gurban olaýym, gelinjigim (GA, 117-12).

geliň [كَلِك] *geliň, ugrukdyryjy (modal) söz*: Geliň, towhyd edelim (ND, 25b-8).

geliş [كَلِش] *gelmeklik, geliş*: Ýigit, gelişiň kandan? (GA, 78-4).

geliş- [كَلِش] *gelişmek*: Uzagyndan, ýakynyndan gelişdiler (GA, 200-6).

geliş-baryş [كَلِشْ بَرِش] *baryş-geliş, iş ady*: Geliş-baryş (MK, I, 309-12).

geliş-baryş- [كَلِشْ بَرِش] *barşyp gelişmek, gatnaşykda bolmak*: Ol maňa gelişdi-baryşdy (MK, II, 88-13).

gelmegim ýoh [كَلِمَكَمْ يَوْخ] *gelmäm bolmaz, gelmerin*: Galyn oguz iline gelmegim ýoh (GA, 260-5).

gelmek [كَلِمَك] *gelmek, gelmeklik, iş ady*: Sabah waryb öýlän gelmek olmaz, öýlän waryb aňşam gelmek olmaz (GA, 172-5).

gelse- [كَلَسَا] *gelmek, gelmeklik*: Gelsemek (MK, III, 212-8).

geltir- [كَاتِرْ , كَاتِرْ] *getirmek*: Geltirdi (Tuhf, 12a-8). Geltirdi (IBM, 131-2). Oş dilegini geltirgeý men (IBM, 88-15).

geltür- [كَتُرْ , كَلْتُرْ] S: **geltir-** Ol maňa at geltürdi (MK, II, 154-12). Kadah geltürdiler, meýlis guruldy (Mn, 291b-2). Eger ol atlarny tapyb geltürmeseňiz, biriňizni tirik goýmas men (SB, 122b-5). Ol kyrk hajybny geltürgeýler (SB, 129a-7). <>**bejaý geltür-** – *berjaý etmek, ýerine ýetirmek*: Şükri-Allatagala, bejaý geltürdiler (SB, 3a-4). Hatun şeraýaty-hyzmatny bejaý geltürdi (SB, 3a-18).

<>**ferzend geltür-** – S: **ogul geltür-** Eger arab hatuny hebeşiden ferzend geltürse, öltürgeý (SB, 36b-29). <>**geltüre al-** – *getirmek, getirip bermek, getirmegi başarmak*: Her ne kim, geltüre almagaýlar, anda satgaýlar (SB, 8b-8). <>**habar geltür-** – *maglumat getirmek, bilip gelmek*: Bir jemagat kişini ilgeri ýiberdi kim, habar geltürgeýler (SB, 18a-1). Bir kişisige tiýdi kim, baryb gardan habar geltürgil (SB, 25a-24). <>**iman geltür-** – *Hudaýa ynanmak, bir hudaýlylygy kabul etmek*: Ilden ýaşurun Allatagalaga iman geltürdi (SB, 120b-12). Siz Allatagalaga iman geltürüb, ubudiýýet kylgaý siz (SB, 121b-12).

<>**nazaryga geltür-** – *ýanyna getirmek, gaşyna getirmek, huzuryna getirmek*: Bendüýäni bend kylyb, Bähram Çöbin nazaryga geltürdi (SB, 38b-14). <>**ogul geltür-**

– *çaga dünýä indermek, dogurmak*: Bir garry hatun hamyla ermiş, bir ogul geltürüb, hiç nimesi ýok ermiş (SB, 124b-29). Eger Humaý ogul geltürgeý, any badyşah kylgaý siz (SB, 18b-11). Bir ogul geltürdi (SB, 18b-23).

<>**penah geltür-** – *penalanmak, pena soramak*: Ýene penah Musaga geltürdiler (SB, 8a-17). <>**takat geltür-** – *çydamak, döz gelmek, berk durmak*: Rumylar alarnyň mukawamatyga takat geltürmes erdiler (SB, 6b-30). Ewlerde takat geltürmes erdiler (SB, 6b-30).

<>**ýüz geltür-** – **1) başlamak, girişmek**: Ol welaýatnyň zabt we nasakyga ýüz geltürüb (SB, 123b-22). **2) ýüz tutmak, ýüzlenmek**: Saňa ýüz geltürüb turur ol wagda umydyga kim, atasyga berib erdiň (SB, 36b-1).

geltürt- [كَتُورْت] *getirtmek*: Ustadlar ymarat kylmak üçün geltürttdi (SB, 29b-15).

gelü-gelü [كَلُو كَلُو] S: **geli-geli** Gelü-gelü, Gazana ýakyn geldi (GA, 148-8).

GEL

gelüban [كلوبن] *gelip, geliban*: Gelüban Gazanyň gyzyn ärlük-le alan (GA, 60-7). Däde Gorkut gelüban boýny boýlady (GA, 65-9).

gelübany [كلوبنى] S: **gelüban** Gelübany Oguzda saha başy olan (GA, 62-4). Gelübany Garaderwend agzyna gonmyşlardy (GA, 70-11).

gelür- [كلور] *getirmek*: Gelürmiýejek olursaň, gözüme görünmeýe sen (GA, 86-13).

gelür ol- [كلور اول] *geler bolmak*: Däde Gorkut gelür oldy (GA, 17-10). Ordasyňa gelür oldy (GA, 23-5).

gemdük [گمڈك] *gemrilen, gazalan*: Gemdük süňük (MK, I, 399-4).

gemek [گمك] *dokalan geýimlik mata*: Gemek (MK, I, 328-12).

gemik [گمك] *süňk*: Omaça gemigi (Tuhf, 23b-ç).

gemiçek [گمچك] *kitirdewük*: Gemiçek (IBM, 139-3).

gemir- [گمير] *gemirmek*: Gemirdi (Tuhf, 35b-9).

gemrüş- [گمرش] *gemrişmek*: Olar ikki süňük gemrüşdi (MK, II, 176-12).

gemür- [گمور] S: **gemir-** Ol süňük gemürdi (MK, II, 70-14).

genç [گنج , گنج] **1** *çaga, bäbek*: Genç süt sordy (MK, III, 137-10). Genç enesin emsedi (MK, I, 234-3). **2** *yaş, ýetginjek*: Togsan tümen genç Oguz ardynja gelsün (GA, 141-4). Togsan tümen genç Oguz söhbetine dirilmişdi (GA, 122-12).

gençliýü [گنج ليؤ] *ýeňiş saçagy, uly toýlarda ýa-da uly üstünlikden, ýeňişden soňra hanlar, şalar tarapyndan berilýän, alan-aldy edilýän toý saçagy bolup, onuň beýikligi 30 gary töweregi bolýar*: Gençliýü (MK, III, 323-6).

gendüm [گندم] *bugday*: Bu gendüm diýdi, häzir kyl garymuň (KB, 103-6). Nola çun Adamam ýýdüm-se gendüm (KB, 122-14).

gendümgun [gendümgu:n گندمگون] *bugday reňk*: Könlüm meýil etdi gendümgun ýüzine dilberini (KB, 319-1). Gösder ýüzüni baňa, eý dilberi-gendümgun (KB, 202-12).

gene [گنه , گناه] *ýene, ýene-de, hem, şonuň ýaly hem*: Gene (Tuhf, 31a-8). Dede Gorkut

gene söýlemiş (GA, 5-10). Goýun gene ürkdi (GA, 215-10).

genete [گناته , گناتك] *birdenkä, duýdansyz*: Genete agzyndan söz çykty (ZME, 396; 170-1). Genete geltürdi aňa iş (ZME, 396; 170-1). Genete geldi (Tuhf, 12a-11).

gengeş- [گن گش] *geňeşmek, maslahat soramak*: Gengeşdi (Tuhf, 21a-ç).

geniş- [گنیش] *geňeşmek*: Genişdi (Tuhf, 21a-13).

genj [گنج] *hazyna, genji-hazyna, baylyk, gazna*: Goýdy on dürli genj onda ki, gözler görmemiş ony (ND, 34a-1). Köb genjler we ferawan mallary bar erdi (SB, 9b-3). Köb genjler anyň golyga tüşdi (SB, 39a-10). **<genji-esrar** – *syrly gençler*: Genji-esrary Hudaýam, hem şefigyl-müznibin (ND, 18b-6). **<genji-husn** – *kämil gözellik*: Genji-husnyda görün zülfi bile gülgünesin (BD, 27-3). **<genji-Muhammed** – *Muhammet pygamberiň hazynasy, yslam dini*: Ki ol genji-Muhammeddir, sorandan al habaryň ha (ND, 6a-7). **<genji-nyhan** – *gizlin hazyna, sopusylykda ruhy dünýä*: Bul, dil-ä, genji-nyhany, sende serwerlik budur (ND, 8b-13). **<genji-Rahman** – *Hudaýyň genjii, baylygy (jennete düşmek)*: Gala ahyr jähil içinde genji-Rahman olmaýa (ND, 28b-4). **<genji-şaygan** – *uly baylyk*: Lebi ile dişi çün genji-şaygan (KB, 320-10).

Genje [گنجه] *ýer-ýurt ady*: Genjeýe warub, watan tutdy (GA, 236-10).

genjejik [گنچك] *ýaşajyk*: Ýaşy genjejik, nigär-ä, diý ki, görjek, ýaşynma (KB, 177-1).

genjek [گنچك] *türkmenlere garyndaş taýpalaryň biriniň ady*: Genjek (MK, I, 399-6).

genjeklen- [گنچاكلن] *genjekler taýpasyna goşulmak*: Är genjeklendi (MK, II, 221-9).

Genjek seňir [گنچك سنكر] *şäher ady*: Genjek seňir (MK, I, 399-7).

genjur [گنچور] *hazynaçy, genç sakçysy*: Könlümüz bir gizli gençdir, Nagşy oňa genjurdyr (ND, 8a-15). Nagşy-ýa, her kim bulur-sa, ony ol genjur eder (ND, 9b-1).

genkelçi [گن گنجي] *degişgen adam, wäşi*: Genkelçi (Tuhf, 32b-11).

geñ [گەڻ] *giñ, dar däl*: Geñ (Tuhf, 38a-13).

geñej [گەنج] S: **geñeş** Aña ýahşy... geñejler berib erdi (SB, 125a-30). Munça ýahşy geñejlerni ne ýerden bilür erdiň? (SB, 125a-31).

geñej kyl- [گەنج کيل] S: **geñeş kyl-** Andan soň geñej kyldy (SB, 124a-9). Rum ekabyry barça ýygylyb, geñej kylyb... (SB, 123b-4). Umara birle geñej kylyb... (SB, 121b-4).

geñeş [گەڻەش، گەڻەش، گەڻەش] *geñeş, maslahat*: Geñeş (MK, III, 270-4). Çarlatty rowan uruk kaýaşyn, / Saldy araga ol iş geñeşin (Ab, 92a-9).

geñeş- [گەڻەش] *maslahatlaşmak, geñeşmek*: Kowumly-kowymy-la geñeşdimi? (GA, 239-5).

geñeş kyl- [گەڻەش کيل] *geñeş etmek, maslahat etmek*: Alar birle bu halny geñeş kyldy (SB, 128a-19). Gije atasy birle geñeş kyldy (SB, 127b-13). Geñeş kylyb her birini yhtyýar kylsaňyz, any badyşahlykga tagýyn kylyň (SB, 128a-9).

geñeşlig [گەڻەش لیک] *geñeşli, maslahatly*: Geñeşlig bilig üzreşür, geñeşsiz bilig üprür (MK, I, 197-14).

geñeşsiz [گەڻەش سیز] *geñeşsiz, maslahatsyz*: Geñeşlig bilig üzreşür, geñeşsiz bilig üprür (MK, I, 197-14).

geñil- [گەڻیل] *giñelmek*: Geñildi (Tuhf, 6b-9).

geñit- [گەڻیت] *giñeltmek, ulaltmak*: Är ewin geñitti (MK, II, 263-3).

ger [گەر] *eger, eger-de*: Ger dilär-señ Haky bulmak, gezme, sagyn her ýana (ND, 4b-2). Ger Muhammed sahyby-löwläkdür (KB, 458-11).

ger- [گەر، گەر، گەر] *germek, dartdyryp asmak*: Är ýip gerdi (MK, II, 7-13). Gerib tutar ak toryn (MK, III, 29-13). Gerdi (Tuhf, 22b-8). **◇göwüs ger-** – *bir iş, maksat üçin gayduwsyz durmak, göreşmek*: Gerer göwsiň, aduwlardan dili-janyň ferar etmez (ND, 15b-5). **◇it ger-** – *üýrmek*: It gerdi (MK, II, 7-15). **◇ýol ger-** – *kimiň geçýänini bilmek üçin ýola garawul goýmak*: Beg ýol gerdi (MK, II, 7-14).

geramy [گەرامی] *hormatly, gadyrly* **◇geramy tut-** – *hormatlamak, sarpalamak*: Öz siňlini Arkaş atlyk kim, geramy tutar erdi, ...bir ýigitge berdi (SB, 22b-8). Salybny geramy

tutar erdi (SB, 24b-30). Any köb geramy tutar erdiler (SB, 26a-27).

geran [گەران] *baýlyk, gymmatbahalyk*: Bu jan gerçe geran idi bilüňde (KB, 80-15). **◇arzy-geran** – *örän gymmat*: Ýedi arzy-gerany durguzan haýwan nedir (ND, 7b-9). **◇bary-geran** – *agyr ýük*: Bary gerandur bilüňüň, gerçe biz ujuz (KB, 485-6). Biliňü bary gerandur leblerüňüň bary ýoh (KB, 411-3). Gyldan inçedür bilüň, liken anuň bary-geran (KB, 156-13). **◇jany-geran** – *gymmatly jan, süýji jan*: Men jany-geran –werdim aña, baña ol yşkyn (KB, 108-5).

geranbar [گەرانبار] *agyr ýük, agyr ýükli*: Tiwelnri geranbar gördi (SB, 23a-15). Tiweler neçün geranbar turur (SB, 23a-16).

gerçe [گەرجه، گەرجه] *garamazdan, weli, hatda, şeýle-de bolsa*: Bir gözel soram jahanda, gerçe göstermez ýüzün (ND, 7b-15). Gerçe kebab eýledi yşky odyňa jany (KB, 15-15).

gerçek I [گەرچک] *edermen, batyr, goç ýigit*: Gerçeklerüň üç otuz on ýaşyny toldursa ýeg (GA, 4-12).

gerçek II [گەرچک] *hak, hakykat, dogry, rast*: Oña jan bermedir kastym, hany ol gerçek aşyklar (ND, 23b-9). Çary unsurdan göründiň, gerçege bir katra sen (ND, 14b-14). Ýalany söyleme, ganddan diýdiler, gerçekmi?! (KB, 76-13).

gerçek ol- [گەرچک اول] *çyn bolmak, hakykat bolmak*: Gerçek ola gelinjigim (GA, 117-12).

gerd I [گەرد] *tozan, çaň, hapalyk*: Başyny etegige goýub, ýüzini gerd we gubardan arytyb, Daraga tiýdi (SB, 18a-11). Gittim, mana imdi tapmagaý gerdimni (BD, 56b-7).

gerd II [گەرد] *tegelek, togalak, töwerek*: Barça periler, eý jan, gerdiňde zar-u haýran (BD, 20b-5).

gerdek [گەردک] *ýaş çatynjalara ilkinji gijäni geçirmek üçin tutulýan öý*: Ýaňal ala ew ýanynda dikilse gerdek görkli (GA, 7-2). Oglany gerdege goýdular (GA, 60-13).

gerdiş [گەردیش] *aýlaw, dönuş, döwür*: Olur-sa Zöhre bize Müşteri bu gerdişde (KB, 303-9). Gün gerdişi noktaýy-Hamalga ýetişdi (SB, 2a-12).

gerd kyl- [کرد قیل] *öwürmek, aýlamak*: Benaty-nagş kylur gerd rusuny nesre (KB, 207-10).

gerd ol- [کرد اول] *çañ bolmak, hapa bolmak*: Gorharam ki, dameni namusyna bir gerd ola (KB, 566-4).

gerdun [gerdu:n کردون] *pelek, dünýä, asman, täleý, takdyr*: Köwkeb eşk töküp bolsam eger gerdunça (BD, 21b-6).

Gerduna [Gerdu:na کردونه] *adam ady (aýal)*: Anyň bir gyz gardaşy Gerduna atlyk bar erdi (SB, 39a-3).

gereh [گړه] **1) düwün, bag**: Saçuň gerehi-le janum beste degilmi? (KB, 455-1). Şah-a, zülfüň gerehlerine janum bagludur nola? (KB, 186-16). **2) örüm, halka**: Saçuň gerehlerine ben tolaşmyşam çohdur (KB, 44-8).

gerek [گړك ، گړك ، گړك] *gerek, möhüm, zerur*: Gerek (MK, I, 327-12). Taşyg ysrumasa, öpmiş gerek (MK, I, 143-14). Soňra oglana gerek olur (GA, 126-7). Anja aha gözümden gerek ki, ýaş (KB, 499-16). Hub jahanda çoh, weli näzig-u dilruba gerek (KB, 9-1). Sözüme saz-u naý gerek, zira (KB, 492-10). Köňülge jandan artugrak gerek sen (Mn, 301a-11). Gara atlary bolmak gerek erdi (SB, 128b-3). Tahkyk kylmak gerek (SB, 128b-26). **2) mümkin, ähtimal**: Gerek ki, äleme ola gözüm ýaşy tufan (KB, 452-12). Tiýdiler kim, gerek bu tiş azgas we ahlam bolgaý (SB, 5a-17). Ýusuf tiýdi: gerek kim, men saňa Ýusuf ýerige garyndaş bolgaý men (SB, 5b-19). **3) baglaýjy hyzmatynda gelyär**: Gerek beni öldürin, gerek dirgürin (GA, 31-12). Gerek tursun, gerek gitsün (GA, 187-7). Bir ok ursun, gerek-se urmasun ol kişiye (Ýaý, 1-2a-4). **↯olsa gerek – ähtimal, mümkin**: Ala gözlü gyzyň otagy olsa gerek (GA, 76-7).

gerekle- [گړكلا] *gereklemek, islemek*: Ol any gerekledi (MK, III, 251-16).

gerekli [گړكلاک لی] *gerekli, zerur, mätäç*: Gerekli (Tuhf, 32b-12).

gereklik [گړكلك] **S: gerekli** Bu neň ol bizge gereklik (MK, I, 420-4).

gerekmes [گړكماس] *gerek däl*: Gerekmes sensizin Fidöwsi-agla (Mn, 296a-10).

gerge- [گړگا] *mynasyp bolmak, derekli bolmak*: Tawar kimiň ögilse, beglik aňar gergeýür (MK, I, 302-15).

geril- [گړل] **1) gerilmek, dartylmak**: Uruk gerildi (MK, II, 108-9). **2) gerinmek**: Är gerildi (MK, II, 108-8).

gerilgen [گړلگن] **1) gerilen, dartylan**: Bu neň ol gerilgen (MK, I, 430-16). **2) gerinegen, köp gerinýän**: Bu är ol telim gerilgen (MK, I, 431-1).

gerim [گړم] *tuty, ýuka tuty, diwara gerilyän haly*: Tam gerimi (MK, I, 334-1).

gerin- [گړين] *gerinmek*: Bir goç yerinden galkdy, gerinüb süýndi (GA, 227-10). Gazan oýandy, gerindi, bu elindäki urganlary heb gyrdy (GA, 273-13).

geriş I [گړش] **1) geriş, arka (dagyň)**: Geriş (MK, I, 309-3). **2) geriş, ýagyryny, arka (atyň)**: Geriş ýagyry ogulga galyr (MK, I, 309-4).

geriş II [گړش] *çekişmeklik, jedelleşmek*: Geriş (MK, I, 309-10).

geriş- I [گړش] **1) ýaryşmak, jedelleşmek**: Nälek geriştin (MK, I, 309-10). **2) uruşmak, sögüşmek, dawalaşmak**: Ol anyň birle gerişdi (MK, II, 79-10).

geriş- II [گړش] *gerişmek, çekişmek*: Ol maňa ýip gerişdi (MK, II, 79-10).

gerit- [گړت] *üýrdürmek*: Ol itin geritti (MK, II, 246-1).

germ ed- [گړم اید] *gyzgalaňly etmek, joşdurmak*: Bazarumy germ edem zarylyg ile saňa (KB, 11-3).

germ kyl- [گړم قیل] *gyzdyrmak, gyzgalaňly etmek*: Germ kyl ebedi bizge saky wer aýagy tolu (KB, 204-1).

germ ol- [گړم اول] *gyzmak, gyzyşmak, şagalaňly bolmak*: Ki germ olmaz mejälis bimejälis (KB, 104-9).

Gersiwez [گړسیوز] *adam ady (erkek)*: Any gardaşy Gersiwez birle destgir kylyb... geltürdiler (SB, 14b-27).

Gerşasb [گړشاسب] *adam ady (erkek)*: Gerşasb leşgerniň sypahsalarlary erdiler (SB, 6b-12). Anyň weziri Gerşasb erdi (SB, 11a-15).

gerşegü [كَرْشَكُو] *arkasy ýagyr* ⇨ **gerşegü at** – *arkasy ýagyr at*: Gerşegü at (MK, I, 407-8).

gerşek [كَارْشَاك] S: **gerçek II** Gerşek (Tuhf, 22a-17).

geş- [كَاش] *geçmek, asmak*: Geşdi (Tuhf, 12a-7).

get- I [كَت] S: **git-** Är ýerinden getti (MK, II, 238-10).

get- II [كَت] *geýmek*: Är tonyn getti (MK, II, 238-10).

getür- [كَتور ، كاتور] *getirmek, alyp gelmek*: Waryň, getüriň, öldüreýim (GA, 20-10). Gopuzym getüriň (GA, 276-12). Dürler getir, saç ýöri (ND, 43b-7). Getür, saky, jiger ganyn içelüm (KB, 131-4). Tenüň şekeri lagl lebüň tenüňe getürdi (KB, 17-16). Saba ýeli getürür baňa kohusyn (KB, 147-12). Gel, eý gülçehre saky, meý getürgil! (Mn, 299a-7). Gel, eý saky, getürgil lälegün meý! (Mn, 303b-3). ⇨ **baş getir-** – *gahrymançylyk görkezmek, duşmana gaýtawul bermek*: Maňa baş getürmis ola (GA, 171-3). ⇨ **dile getir-** – *aytmak, nygtamak*: Ger anda sawabyn dile getirse, günähdür (KB, 558-8). ⇨ **dünýä getir-** – *dogurmak, dünýä indermek*: On aý diýende dünýäýe getürdügim ogul (GA, 52-10). ⇨ **gelin getir-** – *öylendirmek, gelin alyp bermek*: Uly ogluna dahy gelin getürdi (GA, 271-7). ⇨ **habar getir-** – *habar bermek, maglumat bermek*: Derse hana bu habary getürdi (GA, 19-2). ⇨ **mushaf getir-** – *Gurhan getirmek, goýmak*: Oroz araya mushaf getürdi (GA, 295-4). ⇨ **salawat getir-** – *Muhammediň adyna salawat getirmek — sallallahy alayhy we sellämä (Alla ony öz penasynda aman saklasyn) diýen sözleri aýtmak*: Ady görkli Muhammede salawat getürdiler (GA, 63-4). ⇨ **ýad getir-** – *ýada salmak, ýatlamak*: Ady görkli Muhammedi ýad getürdi (GA, 132-5). ⇨ **ýanyna getir-** – *çagyrmak*: Bezirgenleri gygyrды, ýanyna getürdi (GA, 94-11). ⇨ **zowal getir-** – *zyýan getirmek, zeled getirmek*: Oguzyň başyna zowal getürdiň (GA, 216-1).

getürejek ol- [كَتورجك اول] *getirjek bolmak, getirmek*: Bu nesneleri getürejek olursaňyz – gyz garyndaşymy wererem (GA, 86-13).

getürmek [كَتورمك] *getirmeklik alyp gelmeklik*: Maňa baş getürmek gerek (GA, 81-3).

getürdikde [كَتوردكدده] *getireninde, alyp gelende*: Getürdikde anyň Nagşy çykar eýligi bazara (ND, 28a-17).

gewdeli [كَوْدَالِي] *semiz, dayaw*: Gewdeli (Tuhf, 32b-9).

gewşe- [كَفْش] *ýumşamak, gowşamak*: Gurç neň gewşedi (MK, III, 213-16).

gewşek [كَفْشَك] *ýumşak, inçe, näzik, gowşak*: Gewşek neň (MK, I, 398-13). Gewşek et (MK, I, 398-13).

gewşet- [كَفْشَت] *ýumşatmak*: Ol gatyg neňni gewşetti (MK, II, 271-14).

geý- [كِي] *geýmek*: Geýmim getüriň, oglum geýsun (GA, 246-6). Geýdiler jennetden hem hülle-ýu täç (ND, 25a-9). Geýmeg-u ýimekden artuh istemek (KB, 593-15). It terisi geýgeý siz (SB, 121a-15).

geýdir- [كيدر] *geýdirmek*: Gantöreliniň atyny için tutdy, geýdirdi (GA, 191-10). Jeň aletin geýdirüb tonatdylyr (GA, 285-11).

geýdür- [كيدور، كِيدُر] S: **geýdir-** Geýdürib dürlü lybasyn, sen aňa werdň ewab (ND, 6b-6). Bu nazm tonun geýdürüb, täze-ýaňy jan wer-müşem (KB, 461-9). Alarga halgatlar geýdürüb gaýtardy (SB, 123b-14). Umaralarga halgatlar geýdürdi (SB, 123b-16). Sizge halgatlar geýdürdüm (SB, 123b-17).

geýer ol- [كِيَر اول] *eginbaş bolmak*: Çigni guşly jübbe ton wergil bu oglana geýer olsun (GA, 18-5).

geýesi [كِيَاسِي] *eşik, geýim*: Geýesisin geýdi (GA, 89-3).

geýim [كِيَم ، كِيَم] *geýim, eşik, lybas*: Öri turdy... geýimin geýdi (GA, 261-1). Geýimlerin çykardylar (GA, 255-8). Ýa geýmüň ola dünýäde bir serwi-kabapuş (KB, 324-7).

geýim-gejim [كِيَم كِيَم] *geýim-gejim, eginbaş, egin-eşik*: Geýimini-gejimini togrady (GA, 210-12).

geýin- [كَاين] *geýinmek*: Kendi dahy için tutdy, geýindi (GA, 191-11). Geýine bir jama ol, kim geýmemişdir has-u a:m (ND, 19a-11). Ajab degilmi ki, geýindi jöwşen (KB, 323-1).

geýneş- [كِيَنَش] *geňeşmek*: Meniň bile geýneşdi (MK, III, 291-8).

geýür- [كَيُور] *geýdirmek, egin-eşikli etmek:*

Garawaşa ton geýürseň, kadyn olmaz (GA, 3-7). Daýalar kaftan geýürüb tonatdylar (GA, 117-2). Jübbe, çuga çyrgab geýürdi (GA, 253-4). Geýürdi jamaý-u rengin, göründi dürlü elwany (ND, 11a-15).

gez I [كَز] *gezek, ýola:* Bir gez adam etine toýym diýrdim (GA, 232-12). Doga çün janyby-magryp, bu gez onuň Güneşi (ND, 3b-4). Lebüň lebüme ýüz biň gez diýdi syrry pynhany (KB, 451-13). Tä ki, bir gez dahy duşa ol nazar (KB, 7-11).

gez II [كَز , كَر] **1)** *okuň kirşe dakylýan kertigi:* Ok gezi (MK, I, 274-15). Heman bilüginde gez çykarub, atynyň terkilerini tartdy (GA, 241-1). **2)** *ok, peýkam:* Tewfik diýdigimiz okuň gezini goýmak durur, kiriş üze... gez diýmek türki dili durur (Ýaý, 116a-2).

gez III [كَز] **S:** *ked* Gez at (MK, I, 271-1). Gez neň (MK, I, 271-1).

gez IV [كَز] *bir sany ok, dogry biten çybyk:* Ýa birew gez birle bolgaý katylyň, / Ýa guruha birle bolgaý besmelüň (Ab, 90a-20).

gez V [كَز] *kesmek, galyndy, gatlak:* Aşyç gezi (MK, I, 274-16).

gez- [كَز , كَر] *gezmek, aýlanmak, gezelenç etmek:* Ol ýerig gezdi (MK, II, 9-15). Gezdi (IBM, 110-6). Begden-bege ozan gezer (GA, 5-8). Girip, heft yklymyn gezdim, ne, kim war älemi-yhfa (ND, 5a-11).

gezan [geza:n كَرَان] *çakýan, çakyjy:* Bu afigy pür zäher ki, gaýatda gezandur (KB, 576-7).

gezdır- [كَزْدِير] *gezdirmek:* Akja ýüňli tümen goýunyň gezdirmeye (GA, 280-12).

— **göz gezdır-** — *göz gezdirmek, göz aýlamak, gözden geçirmek:* Sagy-la solyn göz gezdirdi (GA, 23-11).

gezek [كَزَك] *şerap içilende ýany bilen iýilýän maňyz, nohut, çigit:* Aýsýmny hyýal et bu meý-u ol gezegimden (Ab, 90a-15). Menden gezeg-u tagam, senden bada (BD, 69a-8).

gezend [كَزَنْد] *zyýan, zeled:* Beni-ysraýyldan hiç kişige gezend ýetişmedi (SB, 8b-4). Aňa we atyga hiç türlük gezend ýetmäh erdi (SB, 14a-21).

gezer ol- [كَزَر اَوَل] *ýöräp başlamak:* Beslediler, boýydy, gezer oldy (GA, 217-6).

gezger- [كَزَر كَر] *gezemek:* Är ok gezgerdi (MK, II, 155-10).

gezgü [كَزْغُو] *geým:* Gezgü (MK, I, 359-16).

geziben [كَزِيْبَن] *geýnip, geýnen:* Barçyn geziben, talu ýuwga bolup gal (MK, III, 116-16).

gezik I [كَزِك] *gezek, nobat:* Seniň gezigiň geldi (MK, I, 328-1).

gezik II [كَزِك] *batyrlyk, edermenlik, başarjaňlyk:* Bu işte saňa gezik gerek (MK, I, 328-3).

gezil- [كَزِل] *geýilmek:* Ton gezildi (MK, II, 108-7).

gezindi [كَزِنْدِي] *geýlen:* Gezindi ton (MK, I, 374-14).

geziş- [كَزِش] *gezişmek:* Ol maňa ýer gezişdi (MK, II, 81-4).

gezit- [كَزِت] *gezdirmek:* Ol meni ýer gezitti (MK, II, 246-17).

gezele- I [كَزَلَا] *ýapyşmak, yhlas etmek, jan çekmek, jan etmek, dyrjaşmak:* Är gezledi (MK, III, 222-1).

gezele- II [كَزَلَه , كَزْلَه] *nyşanlamak, okuň gezini kirişe dakmak, dogrulamak, gezemek, çenemek:* Ol okyn gezledi (MK, III, 235-14). Iki ohuň demrenin çykardy, birin gezledi (GA, 199-1). **2)** *näzli bakmak, ýiti, göni sereden:* Hataýy gözleri oh gezleýüb, kemana girer (KB, 383-3). Gaşuň ýaýy ile göz ohyn neýege gezlediň (KB, 116-12).

gezele- III [كَزَلَا] *çäkden çykmak:* Gezlemek (MK, III, 222-2).

gezlen- [كَزَلَن] *oklamak, oky ýaýa goýmak, oturtmak:* Ok gezlendi (MK, II, 200-8).

gezleş- [كَزَلَش] *oky ýokary atmakda bäsleşmek ýa-da oky, peýkamy ýaýa goýuşmak:* Ol aňar ok gezleşdi (MK, II, 177-1).

gezlet- [كَزَلَت] *düzetmek, oklatmak ok goýdurmak:* Ol ok gezletti (MK, II, 280-7).

gezlik [كَزَلِك] *gezlik, kiçijik aş pyçak:* Gezlik (MK, I, 398-6).

gezrül- [كَزْرُل] *geýilmek:* Ton gezrüldi (MK, II, 186-12).

gezüř- [گَڙُڙْ] *geýdirişmek*: Olar ikki ton gezüřdi (MK, II, 175-15).

gezük I [گَڙُکْ] *yagyřda geýilyän geým*: Gezük (MK, I, 327-9).

gezüř- [گَڙُڙْ] *geýdirmek*: Ol maňa ton gezüřdi (MK, II, 63-13).

gezüřse- [گَڙُڙْسَ] *geýdirmek islemek*: Ol maňa ton gezüřsedı (MK, III, 246-5).

gezüť [گَڙُتْ] *geým, halat, toý serpaýy*: Gezüť (MK, I, 298-8). Gezüť berdi (MK, I, 298-10).

gäbe [gä:be گَبَ] *gäbe, garynlak, garny uly adam, çişik, pökgi*: Gäbe (Tuhf, 22a-6).

gädil- [gä:dil- گَدِلْ] *gädilmek, gyrasyndan kiçijik bölegi döwürmek*: Çalyřanda, gara polat uz gylyjyň gädilmesün (GA, 154-9). **owaz gädil-** – *gyrylmak, sesin bogulmagy*: Owazym gädilmeden, üýnüm bogulmadan bir atdyr elime girdi... (GA, 101-2).

gädük [gä:dük گَدُولْ] *gädik, kesmezek*: Gylyjy gädük oylan (GA, 247-9).

gägir- [gä:gir- گَگِرْ، گَگَرْ] *gägirmek*: Är gägirdi (MK, II, 69-10). Gägirdi (IBM, 106-1). Gägirmek (IBM, 164-1).

gäh [gä:h گَه، گِه] *käwagt, kämahal, käte*: Bir deräniň içinde toz gäh diriler, gäh taglyur (GA, 195-5). Gäh jemalyň, gäh jelalyň olup ahyr mazhary (ND, 13b-1). Gäh hataý-u gäh sowab-u gäh azab eder bu dem (KB, 497-2). Gäh hastaý-u gäh hufta (KB, 149-4). Gäh arşy, gäh ferři görşin (KB, 555-3). Elinde gäh tir-u gäh kemandur (KB, 130-14). Köňüle gäh jemaluň gelür-u gäh hyýal (KB, 522-12).

gäh-gäh [gä:h-gä:h گَاه گَاه] *käte-käte, käwagt, kämahal*: Gäh-gäh çobanlyk kylur erdi (SB, 18b-20). Gün jermini gäh-gäh müřähide kylsa bolur (SB, 19b-15).

gähi [gä:hi گَاهِي] S: **gäh** Gähı zahyrda huruř et, gähı pynhan olagör (ND, 12a-9). Gözleri gähı esrük hasta nedendur (KB, 517-5). Gähı handan-u gäh girýan weli yřkuňuň odundan (KB, 146-13).

gälle [گَلَه] *süri*: Bat bolgaý kim, bir gälle gulan gelib... (SB, 26a-29).

gäme [gä:me گَامَه] S: **gämi** Gäme (Tuhf, 19a-7).

gämeçi [gä:meçi گَامَچِي] S: **gämiçi 2)** Gämeçi (Tuhf, 33b-5).

gämi [gä:mi گَامِي، گَمِي، گَمِي] *gämi, gayyk, sal*: Suw gämini egirdi (MK, III, 177-16). Gämi (Tuhf, 19a-ç). Gämi (IBM, 161-1). Ağaç gämileri oýnadan suw (GA, 45-3). Gämiden çykmak oldyr kim, dinin ygazaz edip ahyr (ND, 21b-7).

gämiçi [gä:miçi گَامِيچِي، گَمِيچِي] **1)** *gämi ýasaýan ussa*: Gämiçi (IBM, 156-12). **2)** *gämide işleyän adam, deňizçi*: Gämiçi (IBM, 157-15).

gäne [gä:ne گَانَه] *sakyrta, gäne*: Gäne (Tuhf, 29a-ç).

gäp [gä:p گَابْ] *galyp, gäp*: Gäp (Tuhf, 29b-3).

gätıl- [gä:til- گَاتِلْ] *kütelmek, gädilmek*: Gätildi (Tuhf, 10b-5).

gäw [gä:w گَاو] *gäw, sygyr*: Nedir gäw, balyg-u derýa, nedir zahyd howa, fähm et (ND, 38b-4). **gäwi-berkuwwat** – *güýçli öküř*: Nedir ol gäwi-berkuwwat ki, bařy üzre dünýäni (ND, 38a-15).

gäwřen- [gä:wřen- گَاوَرَن، گَاوَرَن] *gäwřenmek, çeynemek (sakgyç)*: Gäwřengen tewe (MK, III, 213-15). Tewe gäwřenendi (MK, II, 203-6). Gäwřenendi (Tuhf, 6b-10).

gäwür [gä:wür گَاوُورْ] *gäwür, kapyr*: Gäwür (Tuhf, 31a-10).

gäwürgen [gä:würgen گَاوُورگَن] *deňiz sogany*: Gäwürgen (MK, I, 432-15).

gäýgir- [gä:ýgir- گَايْگِرْ] *gägirmek*: Gäýgirdi (Tuhf, 9a-9).

gäz [gä:z گَاز] *çatma, telär, kepbe*: Kylyp neçar gerdun hile sazy, / Kuhy ýeride ferř özüge gäzi (Ab, 89b-14).

giç [gi:ç گِيچ، گِيچ] **1)** *giç, gijä galma, eglenme*: Giç geldi (MK, III, 86-14). Alym giç galsa, azaklanur (MK, I, 246-15). Hyýaly gözüme kaçan ki, giç gele tizjek (KB, 514-1). Ne ýerde erdiň we niçün giç geldiň (SB, 124b-33). **2)** *giç, ep-esli wagt soň, haýal-ýagal*: Däne hořa içide ýahřy turub, giç afat ýetiřür (SB, 5a-21). Maksut föwt olur oky giç atgudy üçin (Ýaý, 110a-1). **3)** *giç, ağışam, gije*: Ýezdigerd alarnyň gadarydan endiře kylyb, giç çagy gaçyb, bir degirmenge girdi (SB, 42a-28). **giçge tart-** – *uzaga çekmek, dowamly bolmak*: Kubadyň giriftarlygy giçge tartdy

(SB, 32a-15). <>**giç gurun** – *agşamdan soň, giç wagt*: Giç gurun çün atlanyp, ol mest myhmanym barur (Ab, 91a-4).

giçge [gi:çge كيجكا] *ýeňse, arka*: Nowaýy owwalja kazadan erur boýun sungul, / Ki ol ki, baş çekiban soňra giçgesini gaşyp (Ab, 91a-8).

giçür- [كيجور] S: **geçir-** Afrasyýabdan gaçurub, derýadan sal baglap giçürüb, Eýranga geltürdi (SB, 14b-9). <>**awkat giçür** – *ýaşamak, gün geçirmek*: Faragaty-hatyr awkat giçürgeýer (SB, 2a-7).

gid- [كيد] 1) *gitmek, barmak*: Haka giden ýol degilmi (ND, 43b-10). Rahy-Haka gidelim (ND, 25b-8). Harun ýol başlap, Musa ardlarydan gider erdi (SB, 8a-28). 2) *gitmek, ýok bolmak*: Gözi yüzünden giderem göz göre (KB, 502-1). <>**huşydan gid-** – *essiňden gitmek, huşuňy ýitirmek*: Anyň jemalyga wale we haýran bolub, huşlarydan gidib, turunj ýerige gollaryny para-para kylyb kesdiler (SB, 4b-33).

gide [كیده] *gider, barar*: Kabul olmaýa, dogasy, gide ondan o zyýa (ND, 3b-4).

gide- [كیده] *gysga, kesilen*: Ag tözlü ýaýy dide oylan (GA, 247-10).

gideli [كیده لی] *gideli bəri, gideninden bəri*: Agam Beýrek gideli, ýaýlarym ýok (GA, 103-8). Beýrek gideli, bam-bam depe başyna çykdyňmy? (GA, 115-8). Sen gideli, aglamagym gökde eken, ýere indi (GA, 146-2).

gider- [كيدر] 1) *aýyrmak, elden bermek*: Yşk odyň dilden giderme, eý habyb (KB, 536-12). Güneş gözini hiç gidermezdi yüzünden (KB, 569-12). Baş barmagyny orta barmaguň bogunyndan gidermegeý (Ýaý, 137a-8). 2) *elden gidermek, aldyrmak*: Alarlar dürri-ýektasyn, gider bu soltanat elden (ND, 28a-7). 3) *aýyrmak, hapadan aýyrmak*: Ol mukaýýad suw arydur, ary degüldür, hak nejasaty gidermez (MAS, 8a-5).

gidir- [كيدر] *aýyrmak*: Gylyjyň gidir, ýigit, myrat wer, myrat al, saralalym diýdi (GA, 260-9). Gidir kalbyňdan inkäri, gapymda, gel, emekdar ol (ND, 18a-8). Bar gadam bas rahy-yşka senligiň dagyn gidir (ND, 16b-5).

giderek [كیده رك] *barýarka, gidip barýarka*: Giderek, kafyryň ýylkysyna gabat geldi (GA,

99-1). Gaňly goja, giderek geldi, Oguza çykdy (GA, 174-2). Giderek, Gantöreliniň fikrine bu geldi (GA, 197-7).

gidermeklik [كيدر مكم لك] *aradan aýyrmaklyk, gidermeklik*: Any gidermeklik oldurur kim, onuň gadarynja ýaý birle atgaý, gaty ýaý dahy bolmagaý (Ýaý, 130b-3).

gider ol- [كيدر اول] *gitmek, ugramak*: Taňry maňa ýol werdi, gider oldum (GA, 100-4).

gide ýör- [كیده يور] *dowam etmek*: Işde, sürülib gide ýörir (GA, 2-6).

gije [gi:je كيجه , كيجا] *gije*: Gije turup ýörir erdim (MK, III, 165-12). Ol gije Salur Gazan gara gaýgyly wakýýa gördi (GA, 42-9). Bu gije özümi zülfünde müselsel gördüm (KB, 424-1). Howa açdy, howa syryn gije gitdi-ýu subh oldy (KB, 530-1). Bu gije gördüğümüz düşleri tagbyr edelüm (KB, 120-16). Gije diýrsem saçuň ola söz uzun (KB, 63-4). Gije atasy birle geňeş kyldy (SB, 127b-13). Bir gije dişide gördi kim, ogly aňa diýdi kim... (SB, 120b-10). <>**dün gije** – *öten agşam*: Dün gije yüzüm basa göze geldi haluň (KB, 17-2).

gije-gündiz [gi:je-gündiz: كيجه كونديز] *gije-gündiz*: Bezirgenler dahy gije-gündiz ýola girdiler (ND, 69-11). Öwliýädir, desti gudrat gije-gündiz, mahy-sal (ND, 33b-2).

gije-gündüz [gi:je-gündüz: كيجه كُندُز , كيجه كوندوز] S: **gije-gündiz** Gije-gündüz ýüzi, zülfi goýmady jana mejal (KB, 75-10). Üç gije-gündüz enesiniň sütini emmedi (SB, 120b-9). Niçe gije-gündüz Ysfyhan leşgeri birle harb kyldylar (SB, 124a-31).

gijelik [gi:jelik كيجه لك] *gijelik, ýatys ýaglygy*: Başymyzdan gijeligimiz aladygy ýok (GA, 107-1).

giji- [gi:ji- كيجي] *gijemek*: Etim gijidi (MK, III, 194-16). Gijidi (Tuhf, 27a-4).

gijik- [gi:jik- كيجك] *gijikmek, gijä galmak*: Gijikmek (IBM, 121-12).

gijil- [gi:jil- كيجل] *gijä galdyrylmak, haýal edilmek*: Iş gijildi (MK, III, 146-17).

gijin- [gi:jin- كيجن] *kemçinlik, jeleplik etmek*: Uragut gijindi (MK, II, 123-11).

gijit- [gi:jit- كيجت] *gaşatmak*: Anyň üzüzi gijitti (MK, II, 242-12).

gijrāk [gi:jrāk: كيجراك] *gijrāk*: Ol sebäbden gijrāk hydmatga ýetdim (SB, 124b-33).

gijür- [gi:jür- كيجر] *gijikdirmek, tesdirmek*: Ol işig gijürdi (MK, III, 141-11).

gil [كل] *palçyk*: Kendi ýaluňuz degül, ab ile gil war durur (KB, 510-7). Ki göre kyldugyn bu ab-u gile (KB, 321-5).

gile kyl- [كله قيل] *şikayät etmek, närazylyk bildirmek, zeyrenmek*: Göz geldi ki, kyla gile - saçyndan anuň (KB, 585-16).

gilin [كيلين] S: **gelin** Gara han ulug toý etib, gilinlerini çarlab erdi (SB, 120b-24). Bu iki ulug gilin husn we jemal we suratga ol kiçikden ýahşyrak tururlar (SB, 120b-24).

gil kyl- [gi:l kyl- كل قيل] *palçyk etmek*: Aby-eşk ile gil kylam häki (KB, 321-5).

gimi [gi:mi كيمي] S: **gämi** Gimi içre oturup (MK, III, 178-1).

giň [gi:ň كينك] *giň, dar däl, ýaýrawly*: Giň ton üpremes, geňeşlik bilik artumas (MK, III, 265-11). Giň (IBM, 152-13). Giň dünýä başyna tar oldy (GA, 209-5). Men seni giň ýerde istärdim (GA, 159-2). Weli göz ýok, görem kendin, maňa giň dünýä dar oldy (ND, 35b-10). Giň ötük oldy aýagy asaýyşy (Ab, 92a-17).

giňe- [كينكا] *geňeşmek, maslahatlaşmak*: Ol maňa giňedi (MK, III, 293-15).

giňit- [gi:ňit- كينكت] *giňeltmek*: Är öýün giňitti (MK, III, 293-11).

giň ol- [كينك اول] *giň bolmak, uly bolmak*: Biri gezi giň olmakdan olur (Ýaý, 135a-7).

giňrün- [gi:ňrün- كينكرن] *giňelmek, mümkinçiligiň artmak, baýamak, elin uzamak, baý bolmak*: Ol giňründi (MK, III, 296-1).

giňü- [gi:ňü- كينكو] *giňemek, ýaýramak*: Ýer giňüdi (MK, III, 293-16).

giňür- [gi:ňür- كينكو] *giňeltmek*: Är ewin giňürdi (MK, III, 291-1).

gir- [gi:r- كير, كير] **1)** *girmek*: Girdi (IBM, 108-16). Ol ewge girdi (MK, II, 8-3). Künbede girdiňmi (GA, 229-3). Fyrkaty-la jähime girdüm ben (KB, 484-16). Oguz girib, altun kürsi goýub, anda olturdy (SB, 122b-17). Alar gaýtyb, badyşah haremge girdi (SB, 128b-22). **2)** *arasyna girmek, aralaşmak, goşulmak*: Kyrk

inçe billi gyzyň içine girdi (GA, 51-8). Men dagy bendeler jirgesige girib, her ýyl malny hazynaga ýibergeý men (SB, 123a-3). **3)** *gelmek, ýetip gelmek*: Bugra girgini girdi (MK, I, 369-14). Bahar fasly girib erdi (SB, 124b-27). **4)** *kabul etmek, goşulmak*: Diniňe girdim (GA, 252-5). Gerşasb... Zerdüşť dinige girdi (SB, 17a-31). Bir mejhul kişiniň muhdys dinige girib ermiş sen (SB, 17a-32). **5)** *gulak asmak, diňlemek, aýdanyny etmek*: Isa nesihatygı girmedi (SB, 25b-29). **6)** *başlamak, sezewar bolmak*: Girdi buzun kasnaýu (MK, II, 176-8). **◊araga gir-** – **1)** *goşulmak, gürrüňe goşulmak*: Gorkut araga girib, Kuman hanga tiýdi (SB, 127a-18). **2)** *goşulmak, päsgel bermek, böwet bolmak*: Erki han gyzyny owwal men hyýal kylyb erdim kim, algaý men, imdi Kuman han araga girib, alyb turur (SB, 127a-23). **◊arasyna gyl gir-** – *arasyna düşmek, agzy alarmak*: Magşuk ile aşykuň gyl girmez arasyna (KB, 521-13). **◊ardydan gir-** – *zyndan çozmak, zyndan kowmak*: Hakany-türk... gaçdy, erse Perwiz çerigi birle anyň ardydan girib... (SB, 31b-18). **◊ele gir-** – *bir zada eýe bolmak, almak*: Bir at elime girdi (GA, 101-3). Tar ýerde, eýü, elüme girdiň olamy? (GA, 159-3). Ele girse idi, zülfün göreýdi (KB, 497-9). **◊etagatyga gir-** – *tabyn bolmak, boýun bolmak, tabynlygyna girmek*: Anyň etagatyga girdi (SB, 23a-27). **◊gije gir-** – *garaňky düşmek, gije bolmak, garaňkyramak*: Gije girdi, erse bir garga girdiler (SB, 25a-6). **◊gyrgyn gir-** – *ölüm sataşmak, ajal gelmek*: Derelelerde, depelerde kafyra gyrgyn girdi (GA, 64-13). **◊kuwwatyga gir-** – *kuwwatlanmak, ysgynyňa gelmek*: Öz hal we kuwwatyga girib... ýene geldi (SB, 25b-12). **◊milletge gir-** – *dine girmek, bir dini kabul etmek*: Barça halaýyk bu milletge girib tururlar (SB, 34a-12). **◊sanyga gir-** – *goşulmak, hataryna girmek*: Döwlet aňa ýar bolub, bu mertebäge ýetişdi kim, ulug badyşahlar sanyga girdi (SB, 15b-29). **◊söhbetige gir-** – *huzuryňa girmek, ýanyňa barmak*: Çün melik söhbetige girgeý sen, takryb ýasab meni ýad kylgaý sen (SB, 5a-13). **◊sözge gir-** – *gürlemek, geplemek, söze başlamak*: Erse ol buzaw sözge girdi (SB, 8b-15). Jebraýyl alaýhyssalam bir kişi suraty birle turub erdi, aňa sözge girdi (SB, 24a-16). **◊sözige gir-** – *gulak asmak, diňlemek, aýdanyny etmek*: Alar meniň sözimge girmey,

nesihatymny kabul kylmadylar (SB, 8b-23). Anyň sözige girmey, inkär kylur erdiler (SB, 16a-1). <şywan gir- – *gussa sataşmak, gama duşmak*: Ap-alaja ordasyňa şywan girdi (GA, 94-8). <tasarrufyga gir- – *golastyna geçmek, tabyn bolmak, eýelenmek*: Ejdadý mülki anyň tasarrufyga girgeý (SB, 26b-25). Rum... anyň tasarrufyga girdi (SB, 27a-22). <tona gir- – *geýinmek, gurşanmak, örtünmek*: Anbar tonuna girüb, uş hal-u hat olmuşdur (KB, 30-5). <ýaşga gir- – *ýaşamak, belli bir ýaşa ýetmek*: Oglan on baş ýaşyga girdi (GA, 15-8). On alty ýaşga kim, girdi erse edeb.. hasyl kylyb (SB, 29a-21). <ýerge gir- – *gömülmek, batga çümme, batmak, ýer astynda galmak*: Musa aňa we tabyglaryga gargyş kyldy kim, ol we rafyklary ýerge girdiler (SB, 9b-6). Ýaz faslyda barsa bolmas... adam we ulag kim, anda barurlar, ýerge girib çykmagy muhal turur (SB, 19b-17). <ýolga gir- – *ýola düşmek, ugrukmak, erbetlikden gaýtmak*: Rast ýolga girib sen (SB, 25b-31).

girdab [girda:b گرداب] *girdap*: Galma girdaby-belada, sen oňa olma hyjap (ND, 6b-2). <**girdaby-ekber** – *uly girdap, dowzah*: Nederler any, eý mahroý, bu gün giirdaby-ekberden (ND, 17b-9).

girdeş [gi:rdeş گِرْدَش] *bir howluda ýaşayan iki goňşy*: Girdeş (MK, I, 384-4).

girew [گِرَو] *girew, alnan zadyň deregine goýulýan zat, kepil*: Kimi sejjadasyn satar, girew goýar kim ybrygy (KB, 31-1). <**girew bagla-** – *şert edişmek, şertleşmek*: Abu Bekr razy Allahu anhu anyň birle girew baglady, ýüz tewäge (SB, 39b-18).

girgin [گِرگِن] höwür, döl möwsümi: Bugra girgini girdi (MK, I, 369-14).

girgüsüz [gi:rgüsüz گِرگُوسُوز] *girmesiz*: Ýinge ýene girgüsüz (MK, III, 4-12).

girgüz- [gi:rgüz گِرگُوز] *girizmek, salmak*: Barça togsan miň çerikni ew-ili birle şäherge girgüzib... (SB, 122b-17). <**jan girgüz-** – *direltmek, janlandyrmak*: Balçykdan suratlar ýasab, jan girgüzüb, mejnun we mübtelalarga syhhat bagyşlar erdi (SB, 24b-27).

giri [گِرِي، گِرِي] *ýene, ýene-de*: Dahy syrry-azamuta, erişip galdy giri (ND, 30b-12). Zamm edip any nebata, biri haýwandyr giri (ND, 32a-2).

giriftar [girifta:r گِرِفْتَار] *duçar bolma, tutulma*: Ola bir derde giriftar, oňa derman olmaýa (ND, 28b-10). Giriftaram jefasyňa wefa ýoh (KB, 195-5).

giriftar bol- [girifta:r bol- گِرِفْتَار بول] **1)** *duçar bolmak, sataşmak, uçramak*: Bu belaga giriftar bolub sen (SB, 6a-25). Nägäh belaga giriftar bolub, akyly zaýyl boldy (SB, 16a-30). **2)** *süýnüp ýatmak, süýnmek, ýazylyp ýatmak*: Ýer ýüzige giriftar bolub, ybadatga meşgul erdi (SB, 6a-24). **3)** *tutulmak, ele düşmek, zyndana düşmek*: Atynyň aýagy bir ýygaçga tegib ýykyldy we ol giriftar boldy (SB, 12b-32). Zyndandan belasyga giriftar bolub turur (SB, 5a-14). **4)** *baglanyp galmak, ygtyýarsyz galmak*: Ýunus kim, hut garnynyň zulmatyda giriftar boldy... munajat kylyb... (SB, 25b-8).

giriftarlyk [girifta:rlyk گِرِفْتَار لِيك] *ýesirlik, tussagda bolmaklyk*: Kubadnyň giriftarlygy giçge tartdy (SB, 32a-15).

girigse- [gi:rigse- گِرِگْسَا] *girmek islemek*: Ol ewge girigsedi (MK, III, 247-14).

giril- [gi:ril- گِرِل] *girilmek*: Ewge girildi (MK, II, 108-10).

girin- [gi:rin- گِرِن] **1)** *girmek, çümme*: Är suwga girindi (MK, II, 123-14). **2)** *girmekçi bolmak*: Är ewge girindi (MK, II, 123-15).

giriş [gi:riş گِرِش] *girdeji*: Giriş (MK, I, 309-9).

giriş- I [gi:riş- گِرِش] *girişmek, başlamak*: Ol meniň birle işge girişdi (MK, II, 80-7).

giriş- II [gi:riş- گِرِش] *girizmek*: Girişerem kenar içün miýanyňa jefasynyň (KB, 496-9). Ki gan ile girişer ýene elüňe kämüň (KB, 504-1).

girmek [gi:rmek گِرْمَك] *girmek, iş ady*: Zag ile bilbil garyşdy, girmek istär gülşene (ND, 17b-4). <**ýagyga girmek** – *çozmaklyk, hüjüm etmeklik*: Destursyzja ýagyýa girmek bizim ilde aýyb olur (GA, 196-5).

girmişçe [گِرْمِشْچَا] *giren ýaly*: Taňda bulut örtense, ewge ýagy girmişçe bolur (MK, I, 212-4).

girtür- [گِرْتُر] *girizmek, girdirmek*: Ol any ewge girtürdi (MK, II, 154-3).

girü [girü: گِرُ، گِرُ، گِرُ] **1)** *ýene*: Andan girü köňülümi dilşad ediserem (KB, 14-3). **2)** *bäri, yza*: Ýalyňuk meňgu tirilmes, synga

girip, girü ýanmas (MK, III, 48-9). Gaýda döngül, baba, girü (GA, 145-9). **3) gaýra tarap**, yz: Girü (IBM, 50-15). **<girü dön-** – yza gaýtmak, yza öwrülme: Söweşmeden, uruşmadan alywereýim, döngül girü (GA, 32-7). Girü döndükde, eý mahroý, ýanynja bir gulam aldy (ND, 41b-2).

girýan [girýa:n گریان] *agllayan, aglayan ýagdaýda*: Gan döker jismi girýan, artdyraryk zarymy (ND, 35a-11). Gözlerüm girýan-u birýandur köňül (KB, 72-9).

girýan bol- ol- [girýa:n bol- / ol- گریان / اول] *aglamak, eňremek*: Bela künjünde göz ýaşı, akub girýan olan gelsün (ND, 23b-3). Her nefes garyb gözi girýan bolur (KB, 588-4). Ger ebri-bahary kibi girýan olursyň (KB, 577-4).

girýan ed- [girýa:n ed- گریان اید] *aglatmak, eňretmek*: Kimi handan, kimi derd ile girýan edesen (KB, 552-6).

gisü [gi:sü: گیسو] **1) uzyn saç, zülöp, kâkil**: Eý syýah gisü-ýu sepid zakan (KB, 324-11). Jan gisüsi ile perişandur (KB, 324-13). Çü sen gisülerini tagyda sen (KB, 465-10). **2) saç, saç örümi**: Yslama dökildi çerisi gisülerünün (KB, 303-7). Methünde senün gisülerin oldy mukaýýad (KB, 456-1). Aşyg-u misgin diýdüm gisülerin biçäresi (KB, 457-9). Beni diwana diýü gisüleri (KB, 462-1). Gisülerine ýazyldy menşur (KB, 467-8). Ömrüm sanamum gisüsi, ýa Reb, meded et! (KB, 302-15).

git- [git- گیت] *gitmek*: Gitdi (IBM, 109-7). Gitdükde ýeriň otlaqlaryn keýik bilür (GA, 5-2). Gitmişdüm saçun ile bady howa ýolunda ben (KB, 22-16). **<akly başyndan git-** – *özünü ýitirmek, aljyramak, başy çaşmak*: Gazan ah etdi, akly başyndan gitdi (GA, 48-4). **<biliksizlik git-** – *gözüň açylmak, nadanlygyň gitmegi*: Oglum, ögüt algyl, biliksizlik giter (MK, I, 367-15).

gitdi ol- [gitdi ol- گیدی اول] *gitmek, gitdigi bolmak, ugramak*: Oglan kanjaru gitdi ola (GA, 134-10).

giter- [giter- گیتیر] *daşlaşdyrmak, aýyrmak*: Ol taşyg ýoldan giterdi (MK, III, 141-9).

giti güşäýlyk [giti güşä:ýlyk گیتی گشاى لىق] *älemi eýelemeklik, dünýäni basyp almaklyk*: Isgender jahangirlik we giti güşäýlyk höwesi kyldy (SB, 19a-25).

gitiş- [gitiş- گیتیښ] *ayrylyşmak, daşlaşmak*: Olar bir ikindiden gitişdi (MK, II, 73-12).

giýah [giýa:h گياه] *ösümlik, gök ot*: Kylmagyl beni abas hemçün giýah (KB, 129-6).

giýmek [giýmek گيماک] *geým, egin-eşik*: Giýmek (Tuhf, 31b-11).

giýür- [giýür- گيور] *girizmek*: Jezimäni hem ol tertib birle galgaga giýürdiler (SB, 22b-30). Eger alarnyň golyga tüşsek, bizi öz dinlerige giýürgeýler (SB, 25a-16). **<etagatyga giýür-** – *tabynlygyna girizmek, boýun egdirmek*: Bendüye tedrij birle Bähram Syýawuşanny Perwiz etagatyga giýürüb... (SB, 38b-16). **<nikahyga giýür-** – *öýlenmek, aýal edinmek*: Hyýal etdi kim, any öz nikahyga giýürgeý (SB, 24a-7). Seni öz nikahymga giýürgeý men (SB, 28b-9). **<tasarrufyga giýür-** – *golastyna girizmek, basyp almak, eýelemek*: Buhara we Horezmgeçe tutub, öz tasarrufyga giýürdi (SB, 121a-21). Barça halaýykny öz tasarrufyga giýürüb, alarga engamlar kyldy (SB, 122a-12).

giz- I [giz- گیز] S: **gez-** Üç ýyl mütewaly ol taglarda gizer erdi (SB, 122b-10). Jemşid yüz ýyl Zahhakdan gaçyb, yklymlarda gizer erdi (SB, 2b-17).

giz- II [giz- گیزد] *gitmek, ugramak*: Gizmek (MK II, 238-10).

gizle- [gizle- گیزله، گیزل، گیزلا] *gizlemek, bukmak, ýaşyrmak*: Ol gizledi neňni (MK, III, 222-5). Her kelamyň haýmasynda magnylar kim, gizlediň (ND, 9b-1). Gamzaň ohy ýarasyny janynda gizlärem (KB, 78-10). Gizlemegil haluňy, şah-a ki, ol hem dänedür (KB, 522-7). Ýüzüňden gizleniptür huld era hur (Mn, 301a-10). Ony kişilerden gizlese, bahyllyk eýlese... (Ýaý, 104a-2). **<ýer gizle-** – *aradan çykmak, ölmek, jaýlanmak, gömülmek*: Aja! aldy, ýer gizledi (GA, 34-13).

gizlen- I [gizlen- گیزلن] *gizlän ýaly bolmak, gizlemek*: Ol tawaryn gizlendi (MK, II, 200-11).

gizlen- II [gizlen- گیزلن] *öňi tutulmak, gizlenmek*: Gizlendi Güneş, yüzüne tutdy setara (KB, 148-12).

gizlenjü [gizlenjü گیزلنجو] *gizlin, ýaşyryn*: Gizlenjü gelinde (MK, III, 184-2).

gizleş- [گیزلەش] *gizleşmek, biri-biriñden gizlemek*: Olar ikki tawar gizleşdi (MK, II, 176-14).

gizlet- [گیزلەت] *gizletmek, gizlemäge mejbur etmek*: Ol maña söz gizletti (MK, II, 280-9).

gizli [گیزلی] *gizlin, ýaşyryn*: Gizli (Tuhf, 34b-ç).

gizlü [گیزلۇ ، گیزلو] S: **gizli** Gizlü ýaka tutuban iýlişdiler (GA, 200-7). Galmady hiç gizlü işim (KB, 335-13). Senüň yşkuňy kylmyşuz köňülde gizlü ne lazým (KB, 496-8).

go- [go:- قو ، قۇ] 1) *goýmak, salmak, ýerleşdirmek*: Sapanyň aýasyna gor, atar (GA, 42-1). 2) *goýup gitmek, galdyrmak*: Gody ol ýerde beden, çün dahy bardy ileri (ND, 30b-10). 3) *mümkinçilik bermek*: Gomaz janumy bu göwde kim, ol januma gawuşam (KB, 451-14). 4) *goýmak, aýrylmazlyk, ýok etmezlik*: Hyýaly gomady akyl-u dil-u jan (KB, 462-2). 5) *basamak, goýmak*: Baş barmagyny orta barmak üzre gogyl, yrak atmakda bundan ýahşy tutmak ýokdurur (Ýaý, 115a-9). 6) *goýmak, galdyrmak*: Semüzin al, arugyn go (GA, 88-2). Ýaýyn, ohun gody, gizledi özün (KB, 109-2). 7) *taşlamak, goýmak, galdyrmak*: Gody (IBM, 116-10). 8) *degmezlik, azar bermezlik*: Omarny gogyl, ýatsun (IBM, 128-5). Ganyn alynça gomazam (GA, 232-10). 9) *taşlamak, goýup gitmek*: Oglan guş ýürekli olur, meýdany goýa gaçar (GA, 247-5). 10) *goýbermek, saklamazlyk, goýmak*: Goň meni, bu agaç-la söýleşeyim (GA, 55-5). Mere, men ony gormyýam, togana aldyrynça (GA, 159-10). 11) *ýol bermek, ugruna goýmak, mümkinçilik bermek*: Kadyr gor-sa, dün-le ýortam (GA, 176-7). Kadyr gor-sa, öldürerem (GA, 281-8). 12) *öldürmezlik, diri galdyrmak*: Gor-saň, ikimiziň janyn bile gogyl (GA, 169-2). 13) *ornuna goýmak, ýerine galdyrmak*: Ordaň üstüne kimi gorsuň (GA, 37-5). 14) *ýazmak, goýmak*: Ýazar resmini nakgaşlar, adyny gor diwara (ND, 28a-15). 15) *goý, modal söz*: Goň, nireýe gider-se, gitsün (GA, 111-5). Go, ki gan aglasyn bagy-jenana (ND, 26a-14). <**at go-** – *at dakmak, at bermek*: Dädem Gorkut geldi, oglana at gody (GA, 75-3). Adyn gerdek gomyş sen (GA, 110-10). Ad gomazlardy (GA, 70-7). <**başyňy ortada go-** – *töwekgellik etmek*: Go başyňy ortada... (KB, 392-2). <**hakyna go-** – *hakyny almak, aryny almak*: Çoban şehit olan gardaşlaryn hakyna

gody, kafyrlar läşinden bir beýik depe ýygdy (GA, 42-5). <**gomagym ýok** – *goýmam bolmaz, goýup bolmaz*: Gomagym ýok kyrk namazda (GA, 33-8). <**köňül go-** – *göwün bermek, söýmek, halamak*: Köňülümi ben gomyş idüm köňül ýolyna (KB, 18-1). Ben aňa-ýu köňülüm köňiline gomyşam (KB, 49-5). <**tende jan go-** – *rahatlandyrmak, ynjalyk bermek*: Tende gomady jany-ýu köňülde karary (KB, 323-15). <**ýürekde ot go-** – *ejir çekdirmek*: Şam eýleýibän ýüzi, ýürekde godum ot (KB, 89-4).

goç [قوچ ، قۇچ] 1) *goç, erkek goýun*: Goç (IBM, 172-11). Goçmydur, goýunmudyr, any bilsem (GA, 211-9). Goýundan goç gyrdyrdy (GA, 135-5). Aýagy toz ile goç kibi gurbana gider (KB, 524-6). Ol esnada üç dag goçy peýda bolub... (SB, 128b-8). Goç (MK, I, 270-9). Ol goç süstürdi (MK, II, 145-10). Olupdyr, goç, seniň nebsiň ki, Ybraýym ony ol dem (ND, 21b-16). 2) *batyr, edermen*: Haka şükür, goçlaryň döwranydyr (KB, 586-5). Dünýäde goçlar başy serwer bolsa (KB, 595-2). <**goç ýigit** – *batyr, edermen ýigit*: Goç ýigidim, şah ýigidim (GA, 167-7).

goçak [قوچاق] *goçak, gayratly*: Gurban – üçindür goçak (KB, 91-8).

goçgar [قوچقار] *goç, goçgar*: Jebraýylga emr boldy kim, goçgar geltürüb Ybraýym... any gurban kyldy (Ab, 86b-4).

goçnar [قۇچنار] *kiçiräk goç, goçgar*: Goçnar, teke seşildi (MK, III, 72-6). Ikki goçnar başy bir aşıçta bişmes (MK, III, 282-10).

Goçnarbaşy [قۇچنار باشي] *şäher ady*: Goçnarbaşy (MK, III, 282-14).

Goçu [قۇچۇ] *Uýgur şäherleriniň biriniň ady*: Goçu (MK, III, 165-9).

goçur [قۇچۇر] *dökün*: Goçur (Tuhf, 18b-9).

goçyn- [قۇچىن] *gorjanmak, silkelenmek*: Gyz goçyndy (GA, 79-13).

goduk [قۇدۇق ، قۇدق] *kürre*: Goduk (Tuhf, 11b-8). Goduk (IBM, 171-16).

goduş- [قۇدۇش] *biri-biriňe iş tabşyryşmak, buýruşmak*: Olar bir-birge iş goduşdy (MK, II, 76-14).

gogan [قۇغان] *uçgun*: Gogan (Tuhf, 21a-4).

gogşa- [فُشَا] *gowşamak, ýumşamak*: Gatyg neň gogşady (MK, III, 213-11).

gogşak [فُشَاك] *gowşak, ejiz*: Gogşak neň (MK, I, 394-11).

gogşaş- [فُشَاش] *gowşaşmak*: Kişiler kamug gogşaşdy (MK, II, 282-1).

gogşat- [فُشَات] *gowşatmak, tapdan gaçyrmak, ysgyndan düşürmek*: Kuýaş any gogşatty (MK, II, 271-9).

gogur- [فُغُر] *gowurmak*: Ol taryg gogurdy (MK, II, 67-10).

gogurmaç [فُغُرْمَاچ] *gowurga, gowrulan bugday*: Gogurmaç (MK, I, 409-1).

goguş [فُغُش] *gayyş*: Är goguş ýaglady (MK, III, 228-3).

goja [قُوْجَا ، قُوْجَه] **1)** *garry, garry adam, goja*: Ne haýbatlu goja sen (GA, 157-13). **2)** *köp, bol, uly*: Dünýäde ýene ben goja bir genje erişdim (KB, 216-10). **3)** *tejribeli, başarjaň, köpi gören*: Gerçe ki, akyl gojadur lagly lebüne erejek (KB, 12-16). **4)** *hojaýyn, jenap*: Goja (Tuhf, 18b-8).

gojalyk [قُوْجَالِيك] *garrylyk, gojalyk*: Gojalygym wagty aldurdugym ogul (GA, 141-11).

gol I [قَوْل ، قَوْل] **1)** *gol, omuzdan barmaklaryň ujuna çenli bolan aralyk*: Gol (IBM, 141-4). Gol-bud olub, ýer üstüne düşmeýinçe (GA, 25-8). Gollaryndan bir hemaýyl kyl, köňül (KB, 456-9). Goluňda Musaýy-Ymran mugjyzasymy? (KB, 519-14). Her gol we aýaklaryny bir at guýrugyga baglab, ol atlarny hürkütdiler (SB, 128b-14). Andan soň golyny asmanga göterib, doga kyldy (SB, 120b-12). **2)** *gol, bir zadyň ganaty, hatary, tarapy*: Gol (MK, III, 98-10). Gol (IBM, 145-16). Sol golda oturan sol begler (GA, 110-11). Bozuk kowmy kim, sag gol alarga tagýyn erdi (SB, 26a-14). Ýaý bergenlerge sag golny berib, oh bergenlerge sol golny tagýyn kyldy (SB, 125a-29). Üç ogul kim, Oguz alarga sol gol berib, üçok lakab kylyb erdi (SB, 26a-1). Sag golga... mugaýýan kyldy (SB, 126a-17). **◊baýza goly – ak gol, Musa pygamberiň eli**: Baýza goly höwäsi ki, söwda durur başa (KB, 562-16). **◊gol ber-** – *boýun bolmak, tabyn bolmak, ylalaşmak*: Muna aýagynyň yzy kim, gelib, men aňa gol bermedim (SB, 128a-18). Atasy hökmini eşitdi, erse ol golyny berdi

kim, any tutub... (SB, 128a-21). **◊goldan ber-** – *aldyrmak, ýitirmek, eliňden gidermek*: Nesýe umydyga nagdny goldan berse bolmas (SB, 121b-22). Ahyr halda... tabutny goldan berib, penah Allatagala gergähige eltib, doga kyldylar (SB, 12a-3). **◊goldan git-** – *eliňden gidermek, eýeçiligiňden çykmak*: Anyň defgi wajyb turur kim, mülk goldan gitmegeý (SB, 30b-27). **◊golga sal-** – **1)** *ele düşürmek, ele salmak, gazanmak*: Köb ganymatlar golga saldy (SB, 10b-27). **2)** *tutmak, ele salmak, ýesir etmek*: Meni golga salyb, heläk kylyb, Çyn mülkige mutasarryf bolgaý sen (SB, 19a-32). **◊golga tut-** – *ele salmak, eýelemek*: Duşnatyr Ýemen mülkige müstewli bolub, badyşahlykny golga tutdy (SB, 33a-14). **◊golga tüş-** – **1)** *ele salynmak, ele girizilmek, eýeçilige alynmak*: Barça hazaýynlar kim, golga tüşüb turur, anda ýibergeý (SB, 122a-23). **– 2)** *ele düşmek*: Eger alarnyň golyga tüşsek, bizi öz dinlerige giýürgeýler (SB, 25a-16). **◊gol sal-** – *el uzatmak, degmek, azar ýetirmek*: Erse barça etraf-janybdan anyň mülkige hasmlar gol saldy (SB, 37b-3). **◊gol sürt-** – *sypamak, sypalamak*: Ishak ilik anyň endamyga gol sürtüb tiýdi (SB, 3b-10). **◊gol şap-** – *el çarpamak, çapak çalmak*: Gol şapdy (Tuhf, 22b-9). **◊golydan çyk-** – *elden gidermek, aldyrmak, eýeçiliginden gidermek*: Çaharpaýlary we berdeleri tamam golydan çykdy (SB, 6a-19). **◊golydan gel-** – *eliňden gelmek, başarmak*: Ulug işler alarnyň golydan geldi (SB, 33b-23). **◊golydan git-** – *eliňden gidermek, eýeçiligiňden çykmak*: Anyň defgi wajyb turur kim, mülk goldan gitmegeý (SB, 30b-27). **◊golydan sal-** – *taşlamak, zyňmak, oklamak*: Gahary galaba kylyb, ol lowhny golydan saldy (SB, 8b-20). **◊goly taryt-** – *el uzatmak, bir işi etmek*: Alar dagy tagaddy we tatawul goly tarytdylar we barça Ýemen ahaly we eşrafyny öltürdiler (SB, 33a-24).

gol II [قَوْل] *sap, tutawaç*: Gylyç goly (MK, III, 98-13). Ala golly sapanyn eline aldy (GA, 40-1). Ala golly sapanymça gelmez maňa (GA, 41-6).

gol [go:l قَوْل] *dagýň depesinden aşaklygyna gaýdýan we deräniň ortasyndan beýgelip duran ýer, belentlik*: Opry goly (MK, III, 98-11). Diýmeý kim, tag ile gol (Ab, 88a-14).

gol- [قَوْل] **1)** *soramak, dilemek*: Golsa galy ugraýyp, bergil dagy azukluk (MK, I, 230-10).

2) *gyza gudaçylyga barmak, gyz dilemek*: Çün hajlasy sary göz salyp sen, / Golmaga gyzny söz salyp sen (Ab, 88a-7).

golak [قَلَقَ ، قُلْنِ] *gysga (ýeň)*: Golak (MK, I, 320-17). <**golak ton** – *ýeňleri gysga don*: Golak ton (MK, I, 320-17).

golan I [قُلَانِ ، قُلَانِ] *kemer, guşak, golaň*: Golan (MK, I, 338-13). Golan (IBM, 174-3). Golan (Tuhf, 13a-5).

golan II [قُلَانِ] *ýolbars, peleň*: Golan (Tuhf, 37b-9).

golaň [قُولَانِك] *çeki, düýeleriň howutlaryny berkitmek üçin ulanylýan ýüp*: Golaňy çekdi (GA, 276-8). Tiwelerniň golaňlaryny kesdürdi (SB, 41a-26).

golaý I [قُولَايِ] *näzik, owadan*: Golaý (Tuhf, 24a-12).

golaý II [قُلَايِ] *golaý, ýakyn*: Kylysaram hamaýyl any ger döse golaý (KB, 78-12).

golça [قُولْجَه] *bir goluň uzynlygy, gol ýaly*: Golça gopuz göterib ilden-ile, begden-bege ozan gezer (GA, 5-7). Golça gopuzym elime weriň (GA, 1-11).

golda- [قُولْدَا] *elinden tutmak, goldamak*: Kerem eýläp iki golum goldaňyz, / Söz yklymy sary meni ýoldaňyz (Ab, 88b-1).

goldaçy [قُولْدَاجِي] *dilegçi, saýyl-sergezdan*: Goldaçyga miň ýagak, barça bile aýruk taýak (MK, I, 349-9).

goldaş [قُولْدَاشْ ، قُولْدَاشْ] *dost, ýoldaş, arka durýan*: Goldaş (MK, I, 384-3). Gözüň açyp götergil başyň ahyr, / Ki gelmiş bu hazyn goldaşyň ahyr (Ab, 88b-7).

goldaşlan- [قُولْدَاشْلَانِ] *dostlaşmak, dost bolmak*: Ol meniň birle goldaşlandy (MK, II, 216-15).

golla- [قُولْلَا] *goldamak, söýenmek, kömekleşmek*: Gollady (Tuhf, 9b-1).

golluk [قُولْلُك] *ellik*: Golluk (Tuhf, 18a-5).

golsun [كُلْسُن] *zemzen*: Golsun (IBM, 177-1).

goltug [قُولْتُوغ ، قُولْتُوغ] S: **goltuk** Kimüň ki, kisesi war goltugynda dünýäde (KB, 17-14). Ýaýyň aşagy başy birle goltugyny urgaý (Ýaý, 124b-1).

goltuk [قُولْتُوك] *goltuk*: Haý, ne uýmak, goltugy altyndan bakar (GA, 266-7). Giň goltugyňa sygynu gelmişem (GA, 179-7).

goltukla- [قُولْتُوكْلَا] *goltuklamak, goltugyňa almak, götermek*: Ol otuň goltuklady (MK, III, 260-1).

goltyk [قُولْتُوك] S: **goltuk** Goltyk (MK, I, 395-2).

golun- [قُولْنِ] *soramak, dilemek*: Är neň golunlundy (MK, II, 123-1).

goluş- [قُولْشِ] *soraşmak, dileşmek*: Olar ikki gyz goluşdy (MK, II, 88-8).

gom I [go:m قَوْم] *hatap*: Gom (MK, III, 100-4).

gom II [go:m قَوْم] *gom, tolkun*: Kölüm gomy gopsa kaly tamyg iter (MK, III, 100-6).

gom- [go:m- قَوْم] *tolkunlanmak, gomanlamak*: Suw gomdy (MK, II, 23-5).

gomtur- [go:mtur- قَوْمْتُرْ] *tolkundyrmak, gomlandyrmak*: Ýel suwug gomturdy (MK, II, 151-10).

gomy- [go:my- قَوْمِي] *küýsemek, höweslenmek*: Är ewinge gomydy (MK, III, 204-3).

gomyn- [go:myn- قَوْمِيْن] *höweslenmek, joşgunlanmak*: Är gomyndy (MK, II, 260-16).

gomyş- [go:myş- قَوْمِيْشْ] *höweslenmek, hyjuwlanmak*: Olar işge gomyşdylar (MK, II, 89-8).

gomyt- [go:myş- قَوْمِيْتْ] *tolgundyrmak, ynja-lyksyzlandyrmak, gamlandyrmak*: Özüň meni gomytty (MK, II, 66-7).

gon [go:n قُون] *goýun*: Gon (MK, III, 102-10).

gon- [go:n قُون] 1) *gonmak, ýere oturmak, howadan ýere gonmak*: Guş gony (MK, III, 139-13). Her bilbili şeyda gona bir tala gerekdür (KB, 533-5). Ger gonarsa elime şahbaz bir gün fil-mesel (KB, 172-1). 2) *düşlemek*: Ol namardlar dahy bir ýerde gonmuşlardy (GA, 31-7). Kerwen kibi gony-göçdi (GA, 34-12). Menim köksüm basyb gony (GA, 162-13). Erse gije gonub, sabah harb kylaly tiýdiler (SB, 38a-29). Özi andan özge menzilge gony (SB, 124a-29).

gonak I [قُونُك ، قُونُك] *myhman*: Gonak (IBM, 126-4). Ewe bir gonak gelse (GA, 7-8). Gonagy gelmeýin gara ewler ýykylsa ýeg (GA, 4-7).

Warlugyma gonak olaly hemmeýi-yşk (KB, 43-6).

gonak II [فُنُقْ] *dary*: Gonak başy sezregi ýeg (MK, I, 321-10).

gonakla- [فُنُقْ لَا ، فُونَقْلَه] *myhman almak, myhmanlamak*: Gonaklady (IBM, 103-15). Han Bekeli gonaklady (GA, 237-3). Galyn oguz beglerin gonaklady (GA, 75-2).

gonaklyk [فُونَقْلَقْ] *myhmandarlyk*: Agyr gonaklyk eýlediler (GA, 81-13).

gonan- [فُونَانْ] *bolçulykda ýaşamak, gönenmek, ýaşayşyň hözürini görmek*: Gonandy (Tuhf, 10a-7).

gonat [فُنَتْ] *egindeş, dost, deň-duş*: Ol meniň gonatym ol (MK, I, 298-3).

gonat- [فُنَتْ] *ýygnamak, toplamak*: Ol öziňe gonum gonatty (MK, II, 252-14).

gondaş [go:ndaş فُونَدَاش] *obadaş*: Gondaş (IBM, 144-17).

gondur- I [go:ndur- فُنْدُرْ 1] *gondurmak*: Ol ewinde guş gondurdy (MK, II, 151-16). Erkek siňegi üzerine gondurmaýum (GA, 261-13). 2) *oturtmak*: Benden alçk kişileri ag otaga, gyzył otaga gondyrdy (GA, 12-1).

gondur- II [go:ndur- فُنْدُرْ] *çaýmak, garyşdyryp çaýmak*: Ol altun üze jäs gondurdy (MK, II, 151-17).

gonj [فُونَجْ] *ayakgabyň topukdan ýokarky bölegi, gonç*: Basaty ädüginiň gonjuna sokdy (GA, 226-6).

gonmak [فُونَقْ] *gonmak, iş ady*: Garga, guşgun gan görüb oglanyň üstüne gonmak istärdi (GA, 26-9).

gonş [فُونُشْ] S: **gonşy** Gonş (Tuhf, 11b-12).

gonşy [فُونُشَى] *gonşy*: Gonşy (IBM, 145-1).

gonuhlyg [فُونُوحْلَغْ] S: **gonukluk** Gözi gonuhlygynda oh ýiýdi dil (KB, 225-2).

gonuk [فُونُوكْ ، فُنُقْ] S: **gonak** Bardy eren gonuk bolup, gutga sakar (MK, I, 321-5). Gonuk (IBM, 164-13).

gonukla- [فُنُقْلَا] *myhmanlamak, gonaklamak, myhman almak*: Beg meni gonuklady (MK, III, 250-11). <ölüm **gonukla-** – *ajal gelmek, ölmek*: Ölüm any gonuklady (MK, III, 250-16).

gonuklaş- [فُنُقْلَاشْ] *myhmanlaşmak, biri-biriňi myhmanlamak, myhmançylyga çagyryşmak*: Olar ikki gonuklaşdy (MK, II, 204-13).

gonuklug [فُنُقْلُغْ] *myhmanly*: Gonuklug ew (MK, I, 412-8).

gonukluk [فُنُقْلُكْ] *myhman jay*: Gargyş kylur ümeler, ýunjyg görüp gonukluk (MK, I, 230-11).

gonuluk [فُونُوكْ] *çagyрма, çagyryş*: Gonuluk (IBM, 164-9).

gonum [go:num فُنُومْ] *watandaş*: Gonum (IBM, 144-17).

gonuş [go:nuş فُونُوشْ] *çozuş, hüjüm*: Gonuş (Tuhf, 26b-6).

gonuş- I [فُونُوشْ] *gürleşmek, görüşmek*: Gonuşdy ýylduzum bu gije ýene Aý ile (KB, 74-1). Gonyşmyş ýene Aý ile Perwin (KB, 58-8). Kaçan gonyşam, ol mah ile diýü (KB, 8-13). Perwin ile gonuşdugy biz Kamar, eý dost! (KB, 121-9).

gonuş- II [فُنُوشْ] *dartyşmak, daşaşmak, çekişmek*: Olar ikki tawar gonuşdy (MK, II, 90-8).

goň [فُنُكْ] *beden (eti), çylka (et)*: Goň et (MK, III, 265-9).

goňra- I [فُنُكْرَا] *ýognamak (ses barada)*: Oglan üýni goňrady (MK, I, 297-7).

goňra- II [فُنُكْرَا] *goňr almak, reňkiň goňr almagy*: Koý goňrady (MK, III, 297-8).

goňragu I [فُنُكْرَاغُو] *jaň, jaňjagaz*: Ol goňragu çinredi (MK, III, 297-3).

goňragu II [فُنُكْرَاغُو] *gulagyň arka süňki*: Goňragu (MK, III, 286-16).

goňşy [فُونُكُشَى] *goňşy, ýanaşyk ýerleşen*: Goňşy haky-Taňry haky (GA, 9-1). Gulana, suguna, keyige goňşy ýurdym (GA, 44-6).

goňur I [فُونُكُورْ ، فُنُكُرْ] *goňur, goňur reňkli*: Goňur koý (MK, III, 268-11). Goňur (IBM, 171-13). Goňur atyň wergil maňa (GA, 48-12). Goňur atyň eýesi (GA, 37-11).

goňur II [فُنُكُرْ] *boguk ses, üýn*: Goňur ün (MK, III, 268-10).

goňur- [فُنُكُرْ] *gaňyrmak, goparmak*: Är ýygaç goňurdy (MK, III, 290-16).

Goňur goja Sary [Goňur goja Sa:ry قونكور]

adam ady (erkek): Adyna Goňur goja Sary çopan diýrlerdi (GA, 214-11).

gop- I [قوب ، قوپ ، قُب] **1) gopmak, goz-ganmak, gopup aýrylmak:** Tübi gopdy (MK, II, 4-8). **2) galmak, turmak:** Tagjyl ile gopty lugbetu eň (Ab, 86a-1). **3) döremek, dogmak, peýda bolmak:** ...baýat boýundan Gorkut ata diýrler bir är gopdy (GA, 2-2). Ne ýerde gözeli gopdy-sa, çeküb aldy (GA, 19-5). Döwletli ogul gopsa, ojağynyň közüdir (GA, 4-1). Kaf-unun menşeyinden gopdy, çün emri Huda (ND, 2a-12). Köňülde gopaly, senem-ä, bir safaýy-yşk (KB, 1-1). Gopsa bir gözeli dahy ki, merdi ýar olsa nola (KB, 501-13). **4) ýerinden turmak, ör turmak, aýaga galmak:** Är ýokaru gopdy (MK, II, 4-7). Eger gopsaň, kyýamatlar gopar hem (Mn, 302b-6). Muny diýib, gaşydan gopub, öz ewige baryb ýatdy (SB, 128a-16). **5) galkmak, uçmak (guşuň uçmagy):** Guş gopdy (MK, II, 4-8). **<emwaj gop- – gaý turmak:** Derýaýy-muhabbetde kaçan ki, gopa emwaj (KB, 475-16). **<gowga gop- – gykylyk, goh turmak:** Galar ol älemi-sufly, gopar başynda çok gowga (ND, 4b-14). **<kyýamat gop- – 1) ahyrzaman bolmak:** Ahyrzaman olub, kyýamat gopynça (GA, 2-5). **2) agyr ýagdaýa düşmek:** Baga kyýamat gopar bu serwi kaddyndan (KB, 538-15). Eger gopsaň, kyýamatlar gopar hem (Mn, 302b-6).

gopar- [قوبار ، قير ، قوپر] *goparmak, sogurmak:* Gopardy (IBM, 114-10). Goparmak (IBM, 120-18). Bir agajy ýerinden gopardy (GA, 218-6). Gaba agajy ýeri-le, ýurdy-la gopardy (GA, 50-8). Goparalym Mysyr ili gaýasyny (KB, 597-16). **<ýerden gopar- – ýeňmek, yza çekildirmek, gaçyrmak:** Eýranylar barça bir ýoly hemle kylyb, hebeşileri ýerden gopardylar (SB, 36b-19).

goparmaglyk [قوپارماغلیق] *bir zat salmaklyk, galdyrmaklyk, beýgeltmeklik:* Öý goparmaglyk erür duşwar Jeyhun üstige (Ab, 86a-5).

goplan [قُوبَلَان] *gaplaň:* Goplan (Tuhf, 36a-12).

gopruş- [قُوبُرُش] *uçuryşmak, guş uçuryşmak:* Ol maňa guş gopruşdy (MK, II, 172-3).

gopsa- [قُوبَسَا] *ýokary çykmak islemek:* Ol ýokary gopsady (MK, III, 212-3).

gopur- [قُوبُر] **1) götermek, galdyrmak, goparmak:** Bu är ol taşyg ýerden gopurgan (MK, I, 426-6). **2) gozgamak, turuzmak:** Ol meni ornumdan gopurdy (MK, II, 60-3). **3) boşatmak, gaby, haltany boşatmak:** Ol unug gopurdy (MK, II, 60-1).

gopurt- [قُوبُرْت] *gopartmak:* Gopurt (MK, III, 317-6). **<ornyndan gopurt- – turuzmak:** Ol ärig ornyndan gopurtdy (MK, III, 317-6).

gopuş- [قُوبُش] *туруşmak:* Ol meniň birle gopuşdy (MK, II, 72-7).

gopuz [قُوبُز] *gopuz, kirişli syhawaçly saz guraly:* Ol gopuz gopzady (MK, III, 210-15). Gopuz (MK, I, 305-6). Gopuz (IBM, 161-6). Elinde gopuz war (GA, 267-1). Beýrek gopuz çaldy (GA, 114-5).

gopuzçy [قوپزچی] *gopuz satýan:* Gopuzçy (IBM, 155-1).

gopuzlug [قُوبُزْلُغ] *gopuzly, gopuzy bar bolan:* Gopuzlug kişi (MK, I, 410-7).

gopza- [قُوبَزَا] *çalmak, gopuz çalmak:* Ol gopuz gopzady (MK, III, 210-15).

gopzaş- [قُوبَزَش] *gopuz çalyşmak:* Gyzlar gopzaşdy (MK, II, 173-13).

gopzat- [قُوبَزَات] *çaldyrmak, gopuz çaldyrmak, gopuz çalmaga ündemek:* Ol any gopzatty (MK, II, 269-16).

gor I [go:r قور] *gala, berkitme:* Tekür orada bir gory ýapdurmyşdy (GA, 252). Gorynyň gapusyn owatdylar (GA, 255-3). Gardaşy tutulan goryýa geldi (GA, 263-5).

gor II [go:r قور] *hamyrmaýa:* Gor (IBM, 163-3).

gor III [go:r قور] *gor, köz, ýanyp gyzaran kömür ýa-da odun:* Gomady gorda bir ýer ki, ýakmady yşkuň (KB, 207-13).

gor IV [go:r قور] *erbetlik, ýaramazlyk, peslik:* Är gor kyldy (MK, III, 87-12).

gora- [go:ra قورا] *goramak:* Zülfüň niçe ki, gora benüm köňlüm çün şest (KB, 343-16).

goragky [go:ragky قورغقى ، قُورَغقى] *öňden. ýöreyän harby topar:* Goragky (IBM, 145-15).

gorban [go:rbān كوربان] *gala:* Gorban (IBM, 179-2).

gorgan [go:rgan قورغان ، قُرْغَان] 1) *gala, berkitme*: Ne gorgan pür hasyn-u berk gorgan (Ab, 86b-8). 2) *gümmez*: Gorgan (Tuhf, 29b-ç).

gorh- [قُرْح] S: **gork-** Gorhma, gaýyрма, ogul awdadyr (GA, 140-8). Serwi boýuňdur kyýamat gorharam bundan gopa (KB, 385-16). Gorharam fitne gözüň bidar ola (KB, 40-14).

gorhu [قورخو] S: **gorku** Gorhu vermek aýb olur (GA, 176-6). Tolaşuram saçuňa gorhum ýoh (KB, 321-3). Gorhum budur öksüze ki, bir gan ede laglyň (KB, 21-9).

gorhunç [قورخنج] S: **gorkunç** Oglana gorhunç habarlar wereýin (GA, 175-7)

gorhyt- [قورخت] S: **gorkut-** Ezraýylyň gözünü eýle gorhytdym (GA, 159-8).

gorjyn [قورجن] *horjun*: Özgeler sormaga gorhar ki, koý gorjyny (KB, 332-5).

gork- [قُورق ، قُورق ، قُورق] *gorkmak, çekinmek*: Gorkmyş kişige kaý baýy goş görünür (MK, III, 91-9). Gorkdy (IBM, 108-6). Gorkma, gaýyрма, beg serhoşdur (GA, 26-13). Gorkmazam bu dünýäde hiç kişiden (KB, 597-1). Ýasy gaty bolur we dahy oky uzanur, duşman gorkar (Ýaý, 127b-4). Hatunlary any görüb, gorkub gaçdylar (SB, 129a-3). Any görüb, gorkub, gylyç tartyb... (SB, 128b-1).

gorkluk [قُورقُلُق] *gorkak*: Gorkluk är (MK, III, 308-11).

gorkmazlyk [قُورقمازلق] *heder etmezlik, çekinmezlik*: ...Oky gysga bolur duşman gorkmazlygy andan bolur (Ýaý, 127b-6).

gorku [قورقو] *howp, gorky*: Beýregiň gorkusyndan gaçdy (GA, 119-6).

gorkuj [قورقوج] S: **gorku** Zahhak gorkujydan ýazylarda gizer erdiler (SB, 2a-31). Yakub anyň gorkujydan gündüz ýaşunub, gijeler hal gaşyga barur erdi (SB, 3b-14).

gorkul- [قُورقُل] *gorkulmak*: İşden gorkuldy (MK, II, 186-5).

gorkun- [قُورقُن] *gorkmak, çekinmek*: Är işden gorkundy (MK, II, 198-11).

gorkunç [قُورقُنچ ، قُورقونچ] *gorkunç, gorky, howp*: Gorkunç gym boldy (MK, III, 126-13). Gorkunç (MK, III, 286-7). Bu jähetden gorkunjym birdür, emma umydym birge ýüzdür (Ab, 86b-13). Hatun ol gorkunçdan kim,

taňla atasyga ol sözni diýib, ryswa bolmagaý, pişdestlik kylyb... (SB, 128a-16). Gorkunç birle ýörür erdiler (SB, 7b-2).

gorkunş [قُورقُونش] S: **gorkunç** Gorkunş (Tuhf, 35a-9).

gorkuş- [قُورقُش] *gorkuşmak*: Olar ikki gorkuşdy (MK, II, 174-11).

Gorkut [قورقوت ، قُورقوت] *adam ady (erkek)*: Gorkut ata aýytdy (GA, 2-10). Gorkut we barça umara we eşraflaryny ýygyb (SB, 127b-8). Gorkut ol jemg arasyda ün beýik edib tiýdi (SB, 126b-25). Gorkut bu sözni tiýdi (SB, 126b-30).

gorky [قورقى] *gorky*: Jefaň çekmeden gorkmamam, benim gorkym neman oldur (ND, 32b-3).

gorkut- [قُورقُت ، قُورقوت] *gorkuzmak, eýmendirmek*: Ol any gorkutty (MK, III, 273-5). Allatagala azabydan alarny gorkutdum (SB, 8b-22). Any zyndan we habsdan gorkutub, öz maksudyny andan iltimas kylur erdi (SB, 5a-4).

gorlan- [go:rlan- قُورلَن] *ökünmek, gynanmak*: Är tawarynga gorlandy (MK, III, 147-13).

gorlan- I [قُورلَن] *turşamak, ajamak*: Gymyz gorlandy (MK, III, 147-14).

gorlan- II [قُورلَن] *uýamak, goýalmak*: Ýogurt gorlandy (MK, II, 198-16).

gorluk [قُورلُق] *gatyk, gymyz üçin ýörite gap, gorluk*: Gorluk (MK, I, 393-12).

gorman I [go:rma:n قُورمان ، قُورمان] *sagdak, ok, peykam gaby*: Gorman (MK, I, 370-12). Gorman (Tuhf, 8b-11).

gorman II [go:rma:n قُورمان] *otag*: Gorman (IBM, 179-10).

goru I [قُور] *tiken*: Goru (MK, III, 169-3).

goru II [قُور] S: **gor I** Husny gorusyna ben könlimi salmyşam uş (KB, 332-5).

goru- [قُور] *goldamak, goramak*: Gorudy (Tuhf, 13b-ç).

gorugçy [go:rugçy قُورغُچي] *goraýjy, goragçy*: Gorugçy (MK, III, 183-11).

goruk [قُورُق] *bişmedik, çig, gök*: Goruk (Tuhf, 13a-10).

goruk- [قُرُوقْ] *gorkmak*: Gorukdy (Tuhf, 6a-2).

gorukmak [قُرُوقْمَاقْ] *gorkmaklyk, iş ady*: Gorukmak (Tuhf, 14a-6).

gorul- [قُرُلْ] *kesekileriň garayşyndan goranmak*: Goruldy (Tuhf, 15a-ç).

gorulda- [قُرُولْدَا] *horlamak, hor çekmek*: Goruldady (Tuhf, 21b-3).

gorun- [go:run- قُرُنْ] *goramak, goranmak*: Är tawarynga gorundy (MK, II, 122-3).

gory- [go:ry- قُورِي , قُورِي] *goramak*: Otug gorydy (MK, III, 197-10). Gaşlaruň ýaýdur-u ol goryr ýüzüňden gözleri (KB, 168-8).

goryg [go:ryg قُرُغْ] *gorag, gorag meýdany*: Goryg (MK, I, 313-15).

goryş- [go:ryş- قُرُشْ] *goraşmak*: Ol maňa gorug goryşty (MK, II, 79-11).

goş I [قُوشْ] *ätiýaçdaky tohum at*: Goş at (MK, III, 91-7).

goş II [قُوشْ] S: **goşa** <**goş pyçak** – *gaýçy*: Goş pyçak (MK, III, 91-8).

goş- [قُوشْ , كُوشْ , كُوشْ] **1) goşmak**, *birikdirmek*: Ol koýga eçkü goşdy (MK, II, 13-1). **Goşmak** (IBM, 121-8). **2) düzmek, ýazmak**: Goşdy (Tuhf, 6b-5). «Oguznamaýy» düzdi, goşdy (GA, 153-13). **3) bile ibermek, goşmak**: Ýegegene ýoldaşlyga goşdy (GA, 206-6). Maňa ýoldaşlyga goşdy (GA, 250-4). Oguz oglanlary Tekfür ilçisini görüb, aňa sözler diýib, aňa ilçiler goşub peýgam ýiberdiler (SB, 122b-20). <**at goş-** – *ýaryşdyrmak, ýaryşa at goşmak*: Ben bady-howaýy-la köňül atyny goşdum (KB, 344-1). <**aýyp goş-** – *günä ýöňkemek*: Maňa aýyb goşar sen (GA, 115-5). <**baş goş-** – *başlamak, girişmek*: Baş goşdy sabaýa, bah, şol zülfi syýah käre (KB, 155-7).

goşa [قُوشَا] *goşa, jübüt*: Goşa badam sygmaýan dar agyzlym (GA, 12-10). Goşa ýaý çekerdi (GA, 172-12). Goşa gaşuň bu döwürde sahybkyran imiş (KB, 23-9).

goş-goş [قُوش قُوش] *goşa-goşa, jübüt-jübüt*: Egniňe goş-goş ki, saldyň jagdy anbarbar ýar (Ab, 87b-17).

goşlan- [قُشْلَنْ] *ätiýaçlyk at almak*: Är özüňe at goşlandy (MK, II, 199-13).

goşlun- [قُشْلُنْ] *goşulmak, birikmek*: Iki neň goşlundy (MK, II, 199-9).

goşny [قُشْنِي] *goňşy*: Goşny gonum agyşga (MK, I, 104-11).

goşug [قُشُغْ] *goşgy, şygry*: Terken katun gutynga tegür menden goşug (MK, I, 314-4).

goşul- [قُشُول , قُشُلْ] *goşulmak*: Bir neň birge goşuldy (MK, II, 107-13). Öz gardaşyga goşuldy (SB, 130a-4). Salwur alarga goşulub, müddetler alarga mulazymat kylyb (SB, 130a-25).

goşun [قُشُون , قُوشُون] *goşun, ýygyn*: Goşunlar düzüldi (GA, 302-3). Goşunlar birbirine kahşaşmaşda (KB, 608-6). Gisüsini bölek eýleýibän goşun ýasar (KB, 443-4).

got- I [قُتْ] *taşlamak, äpbermek, galdyrmak*: Ol neň gotty (MK, II, 238-6).

gotaksyz [قُوطَاقْ سِزْ] *agta, biçilen*: Gotaksyz (Tuhf, 14b-3).

gotan [قُوطَان] *guşuň bir görnüşi, gotan*: Gotannyň ulug guş era sany bar, / Weli sungur elide ne jany bar (Ab, 88a-5).

Gotan [قُتَانْ] *adam ady (erkek)*: Gotan (MK, II, 348-2).

gotur [قُتُر] *gotur, gijilewük, gotur açan*: Her ýan ýügürer idi urup ah, / Kim bir gotur itni gördi nägäh (Ab, 86a-10).

goturgan [قُوتُورْغَان] S: **gotur** Goturgan (IBM, 164-4).

goturly bol- [قُوطُورْلِي بُولْ] *gotur açmak, gijilewükli bolmak*: Goturly boldy (Tuhf, 12a-6).

goturma [قُتُرْمَا] *epenekli (telpek)*: Goturma böruk (MK, I, 406-10).

gow I [قُوْ] *gow, ýakyjy, ýandyryjy*: Gow (Tuhf, 13a-9).

gow II [قُو , قُو] *gybat, gep, gürrüň, myş-myş*: Bir gow anlar dahy getürdiler (GA, 20-1). <**gow gowla-** – *gybat etmek, ýamanlamak, gep-gürrüň edilmek*: Gow gowlady, diň diňledi (GA, 8-8).

gowa I [قُوَا] *gowa, gaýyş gap, bedre*: Gowa (MK, III, 179-10).

gowa II [قُوَا] *kellekiniň, uýanyň burnuň üstünden geçýän we maňlaýdan oňa tarap gelyän gaýşy, guşagy*: Gowa (MK, I, 179-11).

gowak [قۇش] *köwek, gowak, içi boş zat:*
Gowak (MK, I, 320-13).

gowanşla- [قۇوانشلا] *gysganmak, husyt bolmak:* Gowanşlady (Tuhf, 21b-11).

gow et- [قۇو ايت] *gürriñ etmek, gybat etmek:* Garry, goja galmyýa, gow edine (GA, 187-4).

gowga [gowga: غوغا] *gykylyk, galmagal, gowga:* Bu gowga nedir? (GA, 156-1). Gopar başynda çok gowga, alarlar täji hakany (ND, 31a-6). Dünýäde tolmuş durur gowgaýy-yşk (KB, 546-12). Ýene gowga ola köñlüm (KB, 148-4). Jana yşkuñ durur gowga bu gije (KB, 497-5).

gowla- [قۇولا] *yamanlamak:* Gelüñ oglany babasyna gowlaýalym (GA, 18-11).

gowur- [قۇورۇ] *gowurmak:* Gowurdy (Tuhf, 30a-8).

gowurdak [قۇورۇداق , قورداق] *gowurdak, gowurma:* Gowurdak (Tuhf, 19a-6). Gowurdak (IBM, 165-2).

gowurluk [قۇورۇلق] *gowrulan et, gowurdak:* Gowurluk (Tuhf, 35a-4).

gowurmyş [قۇورمىش] *saç, tabak:* Gowurmyş (IBM, 164-17).

gowurun- [قۇورۇن] *gowrulamak, gowrunmak:* Gowurundy (Tuhf, 6b-1).

gowy [قوي] *oñat, gowy, ýagşy:* Köñlümde yşkyñ ody gowy sahlamys sana sen (KB, 534-11).

gowyrak [قوي راق] *gowurak, gowy:* Bagzy andan gowyrak we ezizräk, mis dek turur (SB, 16b-23). Ötgen meliklerden gowyrak turur (SB, 16b-24).

goý- [قوي, قۇي] 1) *goýmak, salmak, ýerleşdirmek:* Goýdy (IBM, 106-3). Agyla goýdy (GA, 88-3). Galaýa goýdy (GA, 203-10). Goryýa goýdy (GA, 263-12). 2) *bes etmek, taşlamak, goýmak:* Ok atmagy goýdy, andan tagata we ybadata meşgul oldy (Ýaý, 104a-8). 3) *duçar etmek, sezewar etmek:* Agyr šiwen seniñ ordaña goýaýynmy (GA, 139-5). 4) *taşlamak, goýmak, galdyrmak:* Kafyrystany goýub, sydk ile imana gider (KB, 523-16). 5) *bagyşlamak, bagyş etmek, pida etmek:* Gerek ki, aryzuña jan-u akl-u dil goýyla (KB, 504-3). 6) *ýol bermek, ugruna goýmak, mümkinçilik bermek:* Goýmasynlar kim, bir kişi galaga

penah eltgeý (SB, 124b-5). Goýmadylar kim, bir kişi alardan galaga girgeý (SB, 124b-9). 7) *bermek, tabşyrmak, galdyrmak:* Mülkini ogly Amr bin Jefnäge goýdy (SB, 23b-7). Badyşahlykny öz ogly Harys bin Jebeläge goýdy (SB, 23b-20). 8) *ýasamak, gurmak, bina etmek:* Anda iki derbend goýdy (SB, 34b-32). 9) *goý-bermek, rugsat bermek:* Alar azym andlar içdiler kim, biz andak kişi goýmadyk (SB, 39a-33).

10) *gaçmak, ürküp gaçmak:* At goýdy (MK, III, 186-14). <ad goý- – S: at goý- Any Gylyç Arslan ad goýdy (SB, 129a-17). Any Uýgur ad goýdy (SB, 121a-18). Bu ogul adyny Garaman han goýmak gerek (SB, 126b-17). Mundan ýahşy ad goýmak gerek (SB, 126a-18). <agaz goý- – başlamak, girişmek: Defgi-gybjakylar we hazar üçün diwar agaz goýdylar (SB, 34b-26). <agyla goý- – agyla salmak: Däli Garçary ýalanjak eýledi, agyla goýdy (GA, 88-3). <agzyga goý- – agzyyna salmak: Bir-iki para otny tutub, agzyga goýdy (SB, 7a-29). <aş goý- – nahar bermek, aş bermek: Her iki kişige bir han aş goýdy (SB, 5b-17). <at goý- – atlandyrmak, at bermek, ar goýmak: Oguz alarny Muwdal at goýdy (SB, 121a-14). Ol günni Nowruz at goýdy (SB, 2a-13). <baş goý- – kelle goýmak, ýatmak: Bir ýasdykda baş goýub emişdigim (GA, 167-8). <beşikde goý- – sallançakda galdyrmak, goýmak: Beşikde goýub gitdigiñ gardaşyñam (GA, 269-10). <bina goý- – bina etmek, salmak, gurmak: Elburz taglaryda şäherler bina goýdy (SB, 34b-28). <dahmada goý- – jaýlamak, ýerlemek: Öz adatlary birle any dahmada goýdylar (SB, 40a-18). <eser goýma- – yz galdyrmazlyk, nam-nyşan goýmazlyk, gyrgyna bermeklik: Alarny heläk kylyb abdylkayş kowmydan eser goýmady (SB, 29a-27). Agrab kowmydan hiç eser goýmady (SB, 29a-28). <galaýa goý- – gala salmak: Gylyç urdy, basdy, galaýa goýdy (GA, 264-7). <garym goý- – garşy, duşman goýmak: Gazan bege garym goýasiz (GA, 59-8). <gerdege goý- – gerdege salmak: Ganturaly ile gyzy getürüb gerdege goýdylar (GA, 189-13). <goruýa goý- – gala, berkitme salmak: Getürüb goruýa goýdy (GA, 263-7). <gylyç goý- – gylyç salmak: Kafyra gylyç goýdy, basdy (GA, 265-2). <hyraj goý- – salgyt bellemek, salgyt salmak: Ýeti jyns hasyldan hyraj goýdy (SB, 37a-1). Bu ýeti jynsdan özge nimelerge hyraj

goýmady (SB, 37a-2). <jezyet goý- – *salgyt salmak, jan başyna salgyt bellemek*: Barça rygaýalarga jezyet goýdy (SB, 37a-5). <lakab goý- – *lakam dakmak, lakam goýmak*: Oguz ol ýaýny üç ulug oglyga berib, alarny Bozuk lakab goýdy (SB, 125a-25). <muwafyk goý- – *meñzeş atlandyrmak, meñzetmek*: Magrybda Afrykyýa (şäherini) ol bina kyldy we atyny öz atyga muwafyk goýdy (SB, 10b-6). <tasarrufyga goý- – *eýeçiliginde galdyrmak, golastynda galdyrmak, goýmak*: Rum we Gürjni anyň tasarrufyga goýdylar (SB, 15b-31). <terjih goý- – *artyk hasaplamak, artyk görmek, ýokary görmek*: Muhammed alarny bizge terjih goýar (SB, 39b-13). <täç başga goý- – *täç geýmek, patyşa bolmak*: Başga täç goýmak resmini jahanga ol geltürdi (SB, 1b-27). Ol dagy badyşahlyk tahty üstide olturub, serwerlik täjini başga goýdy (SB, 28b-27). <tirik goý- – *diri goýmak, öldürmezlik*: Biriňizni tirik goýmas men (SB, 122b-5). <öz ýerige goý- – *özüniň ornuna geçirmek, mirasdüşer edinmek, öz ornunda tagtda oturtmak*: Amr bin Addy kim, gardaşy ogly erdi, öz ýerige goýdy (SB, 22b-23). <ýar aýagyna goý- – *aşyk bolmak, ugrunda sersepil bolmak*: Başyn goýan ýar aýagyna serferaz ola (KB, 396-15). <ýüz goý- – **1)** *ugramak, gitmek, gaçyp gitmek*: Tekfur münhezim bolub, öz şäherige ýüz goýdy (SB, 122b-26). **2)** *başlamak, girişmek*: Garry we zagyf bolub, inhitatga ýüz goýdy (SB, 128a-8). Älem harablykga ýüz goýdy (SB, 6b-20).

goýaber- [قويابر] **1)** *goýbermek, kowmak*: Niçe sygyrny bir-birige baglab, köb ýügürtüb goýaberiňiz (SB, 121b-19). **2)** *goýbermek, boşatmak, azat etmek*: Şemgunny goýaberdiler (SB, 24b-13). **3)** *taşlamak, zyňmak, goýmak*: Dalularyny çykaryb goýaberür erdi (SB, 29a-29).

goýan I [قويان] **S:** **goýun II** Goýan (Ab, 89a-8).

goýan II [قويان] *aşak, aşaklygyna* <**goýan tüş-** – *ýüzünligine, döşüň üstüne ýykylmaklyk*: Ýüzün goýan tüşüban merkebiň zyzga belk (Ab, 89a-14).

goýasynça [قوياسنچه] *goýarça*: Bu oglana ad goýasynça warmydyr (GA, 75-1).

goýka I [قُيَا] *käbir haywanlaryň boýnunyň üstünde ösýän seçelenip duran ösgün gyl, ýal*: **GOÝ** Goýka (Tuhf, 13a-ç).

goýka II [قُيَا] *gowka, deri, ham*: Goýka (MK, III, 130-6).

goýkala- [قُيَا] *eýlemek, deri eýlemek, hamyň, deriniň ýüňüni ütmek*: Ol koýug goýkalady (MK, III, 130-7).

goýma- [قُيَا] *itip goýbermek, kowmak*: Goýmady (Tuhf, 23a-4).

goýuban [قويون] *goýup*: Ag otagy goýuban gara otaga giren gyzzlar (GA, 105-6).

goýuber- [قويور] *goýbermek*: Aslany goýuberdiler (GA, 184-12). Gelüb, meýdan ortasynda goýuberdiler (GA, 16-2).

goýug [قُيَا] *goýy, doýgun*: Goýug neň (MK, III, 124-7).

goýuglug [قُيَا] *goýulyk*: Goýugluk (MK, III, 134-6).

goýuh [قويوخ] *täsirli, ötgür, ýerlikli*: Bu sözi türkçe goýuh diýelim (KB, 171-2).

goýul- [قُيَا] *uýamak, goýalmak*: Yogurt goýuldy (MK, III, 143-5).

goýuluş- [قُيَا] *goýulyşmak*: Süýtler goýuluşdy (MK, III, 146-9).

goýun I [قويون ، قوين] *goýun*: Goýun (IBM, 97-9). Goçmydur, goýunmydyr, any bilsem (GA, 211-10). Semüz goýun, aryg toklu wermedim (GA, 48-9). Dersagat baryb, bir goýny öltürüb, birýan kylyb, ataň alyga geltür we goýnyň derisini ton dek geýib, dogra iltimas kylgyl (SB, 3b-8). <**goýun ýyly** – *goýun ýyly*: Goýun ýyly (IBM, 186-3).

goýun II [قويون ، قوين] *gujuk, goýun, gursak*: Gany şorlady, goýnuna indi (GA, 289-12). Her kaçan golyny goýnyga salyb, çykarur erdi, goly ak gün dek rahşanda we nurany bolur erdi, ýene kim, goýnyga salur erdi, öz halyga gelür erdi (SB, 7b-25).

goýuber [قويور] *goýbermek, boşatmak*: Meýdan ortasynda goýuwerdiler (GA, 16-2). Bugaňyzy girü goýuweriň (GA, 181-13).

goz I [قُوز ، قُوز] *hoz*: Goz (Tuhf, 11b-10). Goz (IBM, 183-1). <**goz ýagy** – *hoz ýagy*: Goz ýagy (IBM, 165-17).

goz II [go:z فُوز] *çöp, içgä düşen çöp*: Goz (MK, III, 122-16).

Goz [Go:z فوز] *Ekizler ýyldyzlar toplumy*: Goz (IBM, 183-11).

gozak [فُوزاق] *yeralma, kartoška*: Gozak (Tuhf, 29a-4).

gozga- [go:zga- فوزغا] *gozgamak, birahat etmek, ynjalykdan gaçyrmak, alada goýmak*: Kim dehrni gozgady nahany, / Köňlüdäki yşk gozgalany (Ab, 87a-17).

gozgalan [go:zgalan فوزغالان] *gozgalaňa düşmek, ynjalykdan gaçma, alada galma*: Köňlüdäki yşk gozgalany (Ab, 87a-17).

gozgar- [go:zgar- فُوزغار] *gürrüňi üýtgetmek*: Gozgardy (Tuhf, 29b-13).

gozgulan- [go:zgulan- فُوزغلن] *gozganmak, goranmak, kowmak*: At gozgulandy (MK, III, 150-15).

gozgur- [فُوزغر] *yagmak (garyň torgaýlap, tozgalap, petde-petde bolup ýagmagy)*: Gar gozgurdy (MK, II, 152-16).

gozut- [فُوزت] *işdäsini açmak*: Ol anyň bogzyn gozutty (MK, II, 246-12).

göbek [gö:bek كُباك ، كُوبك ، قُوبك] *göbek, içege düwni*: Göbek (IBM, 141-17). Keýikler göbегinde müşki-tatar olmamyş (KB, 52-13). Mülki-Hatada göbekni müşki-nab eder (KB, 461-3).

göç [كُچ] *wagt*: Bir göç güzgil (MK, I, 270-13).

göç- [كُچ ، كُچ] *göçmek, gitmek*: Su göçti (MK, II, 5-3). Göçdi (IBM, 117-3). Göçgeý men (IBM, 117-5). Göçgeý sen (IBM, 117-5). Oguz bir gün ýaýlaýa göçdi (GA, 214-10). Bundan owwal kimse göçmezdi (GA, 214-12). Kerwen kibi gondy, göçdi (GA, 34-12). Göç ýaragyn görüp, onda bardykda (ND, 43a-11). Dilär-se göçe zülfüne peýweste degilmi (KB, 455-3). Andan göçüb (SB, 122a-27). <>**göçüb git-** – *gitmek, göçüp gitmek*: Üç günden soň Fyrganga habar boldy kim, beni-ysraýyl göçüb gitib tururlar (SB, 8a-28).

göçet [كُچت] *türkmenlere garyndaş taýpalaryň biriniň ady*: Göçet (MK, I, 298-6).

göç eýle- [كُچ ايله] *göçmek, gitmek*: Öýüni bozdy, göç eýledi (GA, 236-10).

göçin [كُچين] *göçmek, göçünmek*: Ýol bula idi gözleri göçinemi dirsiň (KB, 515-9).

göç kyl- [كُچ قیل] *S: göç eýle-* Andan soň göç kylyb, Mysyrga azymat kyldy (SB, 124a-5). Her miň kişi iki-üç ýoly gije gaýtyb, gündüz göç kylur erdi (SB, 124a-8).

göçrüm [كُچرُم] *göçmeklik, howsala düşmeklik*: Göçrüm (MK, I, 402-10).

göçük [كُچك] *uýluk, syrt, göt*: Göçük (MK, I, 327-7).

göçükle- [كُچكلا] *arkasyna, syrtyna urmak, şapbatlamak*: Ol oglyn göçükledi (MK, III, 252-3).

göçür- I [كُچور ، كُچُر] *göçürmek*: Ol any ewden göçürdi (MK, II, 63-1). Ol göçüt göçürdi (MK, II, 63-4). Amuýa suwynyň etraf we hawaşysyda olturganlary göçürüb, Merwge eltgeýler (SB, 129b-1). Tamam beni-ysraýylny göçürüb (SB, 8a-24).

göçür- II [كُچور] *durmuşa çykarmak, äre bermek*: Gyzy olan göçürmiş (GA, 80-11).

göçür- III [كُچُر] *göçürmek, göçürip ýazmak*: Ol bitik göçürdi (MK, II, 63-2).

göçürgen [كُچرگان] *göçürýän*: Ýagy otyň öçürgen, / Toýdan any göçürgen (MK, I, 429-17).

göçürme ojak [گöçürme o:jak كُچرُما اُجق] *göçürme ojak, tagan, mangal*: Göçürme ojak (MK, I, 406-11).

göçürme oýun [كُچرُما اُيُن] *oýun ady*: Göçürme oýun (MK, I, 406-12).

göçüt [كُچُت] *bedew, at*: Göçüt (MK, I, 298-7). Ol göçüt göçürdi (MK, II, 63-4).

gödüş- [كُدُش] *garaşmak, seredişmek*: Olar bir-birig gödüşdi (MK, II, 76-6).

gögegün [gö:gegün كُكَاكُون] *gögeýin*: Ikki bugra igeşür, / Ötre gögegün ýenjilür (MK, II, 230-2).

göger- I [gö:ger- كُكُر ، كُوكَر ، كُكُر] *gögermek, ösüp başlamak*: Gögerdi neň (MK, II, 69-12). Tal budagyň ýaşaryb gögerdi (GA, 258-6). Anyň nafydan üç ýygajy-addy köb budaglar birle gögerib turur (SB, 129b-4).

göger- II [gö:ger- كُوكَر ، كُكُر] *teniňe zarba düşüp, gan öýmek*: Gögerdi (IBM, 103-3).

Biri oldur kim, baş barmaguň uýynda gögerer, sag golda (Ýaý, 138a-7).

gögerçin [gö:gerçin كوكارجين ، كوكرجين] *gögerçin*: Gögerçin (Tuhf, 13a-ç). Bir iki gögerçin öldürdi (GA, 159-6). Ezraýyl bir gögerçin oldy, penjireden uçdy gitdi (GA, 159-9). Köb gögerçin saklar erdi (SB, 3b-27).

gögert- [gö:gert- كوكارت] *tene-bedene zarba urup, gan öýdürmek*: Tamam agzamny ýygaç zarby birle gögertiň (SB, 23a-2).

gögez [gö:gez ككز] *gök öwüsýän, ýaşyl*: Gögez ýerler çemenlerin gulan bilür (GA, 5-3).

gögürçgün [gö:gürçgün ككزچگون] S: **gögerçin** Gögürçgün (MK, III, 309-12).

gögüs [gö:küs ككس ، كوكس] *göwüs, döş, gursak*: Sakal tutup tartyşur, / Gögsi ara ot tutar (MK, I, 196-4). Gögsi gyzył dügmeli gyzlar (GA, 36-6). Gögsünden ýalaba dek öte geçdi (GA, 302-11). Sen gögsüni aç, diý güneşe, görsene (KB, 329-15). Any gidermeklik oldurur kim, kirişi gögsüň üzre goýmagaý sen (Ýaý, 133a-7). Gögsi üstide bir aždaha ýatyb... (SB, 128b-9).

gögüz [gö:küz ككز] S: **gögüs** Gögüz (MK, I, 305-12). Gögüz (IBM, 141-13).

gök I [gö:k كوك] *gök (reňk)*: Gök (IBM, 168-14). Gök donly (IBM, 84-10). Gök poladyňy maňa wergil (GA, 149-1). <**gök demürli** – *sowut geýnen, sowutly*: Gök demürli alty ýüz kafyr seçdi (GA, 192-1). Bir köşk gök ebgineden ýasagaýlar (SB, 13b-7). <**gök jüwüt** – *goýy, dok gök reňk*: Gök jüwüt (MK, III, 122-1).

gök II [gö:k كوك ، كوك] *gök, asman*: Gök pos boldy (MK, III, 89-12). Gökge süzse, ýüzge düşür (MK, III, 96-12). Gök (IBM, 183-5). Ala saýwany gök üzerine aşanmyşdy (GA, 10-2). Gökde ise indüreyim (GA, 140-10). Aglamagym gökde eken, ýere indi (GA, 146-2). Magany haýmasy içre, meger göge Ogan sen-sen (ND, 26a-3). Ýer-u gök ähli seni sewerler (KB, 499-7). Serwi-rowanyň rasty başyn ýetürmişdur göge (KB, 449-6). Göge çyhdy senüň ile, senem-ä, raýaty yşk! (KB, 329-2). Könlüme biz ki, husnuňy göklere erüre (KB, 526-2). Eger sanamyň olturur kim, ýer we gökni ýaratdy (SB, 25b-31). <**gök bedewi** – *asman bedewleri, asman reňkli atlary*: Gök bedewin tutdurdy, Garagüne bindi (GA, 37-8). <**gök ýaý** – *älemgoşar*: Gök ýaý (IBM, 183-288

7). <**gök ýoly** – *galaktika*: Gök ýoly (IBM, 183-7).

gök III [gö:k كوك] **1)** *çig, bişmedik*: Ýeti gök hoşa bugdaý we ýeti guruk hoşa bugdaý gördi (SB, 5a-16). **2)** *gök, ter, baldagy guramadyk*: Gök çaýyr üzerine bir gymyzy otag dikilmiş (GA, 76-4).

gök IV [gö:k كوك] *gök baglyk, şäheriň gök öwüsmegi*: Kend gögi (MK, III, 96-16).

gök V [gö:k كوك] *kynçylyk, betbagtlyk*: Gök gördi geregü ýozty (MK, I, 373-10).

gök VI [gö:k كوك] **1)** *tegmil, menek*: Gök (MK, III, 96-9). **2)** *kir, zeň, hapa, tegmil*: Gözüňüge gök düşdi (MK, III, 96-10).

Gök [Gö:k كوك] S: **Gök han** Ýene üç oglyny Aý we Gök we Dag(ny) tokuz miň kişi birle Fereň diýaryga ýiberib (SB, 123a-15).

gök berez [gö:k berez كوك بزار] *lazurit, gazylyp alynýan gymmat bahaly magdan*: Gök berez (Tuhf, 38b-13).

Gök han [Gö:k ha:n كوك خان] *türkmenleriň nesilbaşysy Oguz hanyň dördünji oglunyň ady*: We törtünjiniň ady Gök han (erdi) (SB, 122b-24). Gök han ferzendleri, Baýyndur (SB, 126a-2).

gökje [gö:kje كوكجه] *gökje, ýaşyl, terje*: Ýapaglu gökje çemen güýze galmaz (GA, 3-8).

Gökje deňiz [Gö:kje deňiz كوكجه دكيز] *köl* – *ady*: Gökje deňize degin il çarpdy (GA, 255-2).

gökjek [gö:kjek كوكجك] *gözel, owadan, ýaş*: Gyzyň gökjegini, tokuzlama çargab, çuha hanlar hany Baýyndyra penjek çykardylar (GA, 121-3).

Gökje tag [Gö:kje ta:g كوكجه طاغ] *dag ady*: Gökje taga alub çykaýyn (GA, 126-6).

gökle- [gö:kke- ككلا] *göklemek, gök ot iýmek*: Ýylky gökledi (MK, III, 222-10).

göklen- [gö:klen- كككن] *gaýgylanmak*: Ýüzi anyň göklendi (MK, II, 201-1).

göklük [gö:klik كوكلك] *göklük, gök, mawy*: Göklik (Tuhf, 18a-9).

gökşin [gö:kşin ككشين] *gök, mawy reňk, küll reňk*: Gökşin neň (MK, I, 365-15). Gökşin bulyt (MK, I, 162-10).

gök tubulgan [gö:k tubulgan كُوكُ تَبُلْغَان] *guş ady*: Gök tubulgan (MK, I, 428-5).

göl [كول] *köýnek*: Ton etegi palçyg bolup, ally öl, / Ally öl, emma anyň elide göl (Ab, 95a-2).

göler- [gö:ler- كَلر] *gölermek, garny çişmek*: At gölerdi (MK, II, 69-16).

gölergen [gö:lergen كَلرْگَن] *garny çişegen*: Bu at ol gölergen (MK, I, 430-12).

göli- [gö:li- كَلِي] *jaýlanylmak, gömülmek*: Ölük gölidi (MK, III, 203-13).

göliş- [gö:liş- كَلِش] *gömüşmek, jaýlaşmak*: Ol maňa ölük gölişdi (MK, II, 88-15).

gölit- [gö:lit- كَلِت] *gömdürmek, jaýlatmak*: Ol ölüknü gölitti (MK, II, 251-3).

göm [كُم] *güýçlendiriji ownuk bölek*: Göm-gök (MK, I, 284-2).

göm- [كُم , كُوم , كُوم] *gömmek, depin etmek*: Ölüknü gömdi (MK, II, 23-7). Gömdi (IBM, 109-1). Gömdi (Tuhf, 16a-1).

gömçü [كُومچُو] *hazynaçy, gaznaçy*: Tawgaç gömçüsi (MK, I, 350-5).

gömeç [كُومچ , كُومچ] *kömeç, külçe, gömme çörek*: Gömeç (MK, I, 300-16). Gara şakaç altynnda gömeçden ne war? (GA, 105-7).

gömindi [كُومندي] *gömlen (zat)*: Gömindini neň (MK, I, 375-10).

gömşe- [كُومشا] *ýygnamak, toplamak*: Gömşedi (IBM, 109-5).

gömtür- [كُومتُر] *gömdürmek*: Ol ýerde neň gömtürdi (MK, II, 155-4).

gömüç [كُومچ] *hazyna, gazna*: Ol gömüç buldy (MK, I, 300-17).

gömül- [كُومل] *gömülmek, çümmek*: Gylyç ýere düşdi, gömüldi (GA, 230-10).

gömün- [كُومن] *gömen ýaly bolup görünmek*: Är tawaryn gömündi (MK, II, 124-16).

gömüş- [كُومش] *gömüşmek*: Ol maňa neň gömüşdi (MK, II, 89-11).

gön I [gö:n كُون , كُون] *gön, eýlenen deri, teletin*: At göni (MK, III, 102-3). Anyň göni gurydy (MK, III, 102-14). Tewe göni (MK, III,

102-15). Agja sazlar içinde sary gönler görübän, taýlar basan (GA, 184-1). Göne çolgadyň (GA, 251-8).

gön II [gö:n كُون] *bagt*: Gön (IBM, 83-11).

gön- I [كُن] **1)** *gönelmek*: Ýygaç göndi (MK, II, 25-3). **2)** *wagtyny peýlemek*: Ogry göndi (MK, II, 25-4). **3)** *gönükmek, ugramak*: Är ýolga göndi (MK, II, 25-5).

gön- II [كُن] *köýmek, ýanmak*: Otuň göndi (MK, II, 25-7).

gön- [gö:n- كُن] *durmak, ýuwaşamak, boýun egmek*: Tosun at göndi (MK, II, 25-9).

gönder [كندر] *naýza, ujuna bir zat dakylan uzyn syryk*: Altmyş tutam gönderiňi wergil maňa (GA, 49-13). Dürtüşerken, ala gönderiň ufanmasun (GA, 35-7). **◇gönder ur-** – *naýza sançmak, naýzalamak*: Oroza bir gönder urdy (GA, 302-12).

gönder- [gö:nder- كوندر] *ibermek, göndermek*: Gorkudy Depegöze gönderdiler (GA, 218-4). Agam gönderdi, Beýregi gygyrdy (GA, 109-10). Meni galaýa gönder (GA, 205-5). Bu ýazy şemsi göndärler, döner emrim-le ýegsana (ND, 20b-16).

göndger- [كُندگر] *göneltmek, dik goýmak*: Ol ýygaç göndgerdi (MK, III, 312-7).

gönel- [كونل] *gönelmek, göni gitmek, ugramak*: Taşdy ýürek, göneldi gözüm ýaşı yrmagy (KB, 354-9).

gönen [كُونان] *bagtly, bagtyýar*: Gönen (IBM, 83-11).

gönen- I [كُونان , كُونان] **1)** *gönenmek, ýaşayşyň hözürini görmek, bolçulykda ýaşamak, hezil etmek*: Gönendi (Tuhf, 10a-ç). **2)** *bezenmek*: Gönendi (Tuhf, 10a-6).

gönendür- [كوناندور] *söýündirmek, begendirmek*: Gönendürüp, meni ýolumga gönderür (Ab, 95b-3).

gönger- I [كُنْگَر , كُنْگَر] **1)** *dogrulamak, gönülemek*: Ol ok göngerdi (MK, II, 156-1). **2)** *dogry ýola düşmek*: Ol ýol göngerdi (MK, II, 156-1). **3)** *ykrrar etdirmek, boýun aldyrmak*: Beg ogryny göngerdi (MK, II, 156-3).

göni [كُنِي] *göni, dogry*: Göni neň (MK, III, 172-2). Göni (IBM, 154-3; IBM, 147-14). **◇göni är-** – S: **göni kişi** Göni är (MK, III, 179-

2). <göni kişi – *dogruçyl adam*: Göni kişi (IBM, 153-15).

gönik- [گُنِك] *yza galmak, asgyn gelmek*: Är gönikti (MK, II, 130-2).

gönit- [گُنِت] *göneltmek, dogrulamak*: Är ýygaç gönitti (MK, II, 253-1).

gör [gö:r گور] *gabyr, gör, mazar*: Menim görüm olsun (GA, 167-10). Ýohsa, gördemi, argys? (GA, 95-13). Akybetil-emr Bähram Gur görge giriftar boldy (SB, 31a-21). Anyň görini açyb, ahwaly-gaýbdan ägäh bolgaýlar (SB, 26a-32).

gör- [گور، گُور، كُور] **1)** *görmek, gözün bilen görmek*: Ol meni gördi (MK, II, 7-17). Gartaşym Garagöneýi gördüm (GA, 124-13). Oglanjygy Orozy gördi (GA, 123-13). Zamandan soňra gördüm iki gaşyňy (KB, 140-11). Ferište görse, bolgaý sizge maýyl (Mn, 301b-1). **2)** *biri bilen duşuşmak, gabat gelmek*: Gördi (IBM, 135-11). Ol gün girü görmäge geldi (GA, 97-12). Bir gün Resul alayhyssalam ol Sahl atly sahabaýy görmedi (Ýaý, 104b-1). **3)** *görmek, öwrenmek, tejribe edinmek*: Men senden ne gördüm, ne ögrendim (GA, 125-13). Hünäri ogul atadanmy göre ögrener, ýohsa ata oguldanmy ögrener (GA, 125-11). **4)** *görmek, başdan geçirmek*: Görerler ýowm mübtelada, kaçan kim erişe ferda (ND, 2b-11). Kim görmüş ola bunjylaýyn kyl ile kaly (KB, 459-11). **5)** *saýmak, hasaplamak, çen etmek, çaklamak*: Atasynyň heläginu Nugmandan görüb erdi (SB, 40b-23). **6)** *bilmek, göz ýetirmek*: Gördi, bejere bimez (GA, 88-4). <**ajap gör-** – *oňat görmek, halamak*: Ajap gördüm, men ol şährin hakykat jümle kurby gurbunda (ND, 5b-1). <**ar gör-** – *ar hasaplamak, namys hasaplamak*: Ol işni öziğe neň we ar gördi (SB, 32b-7). Gyzlaryny ajamga bermek(ni) neň we ar görerler (SB, 41a-4). <**artuk gör-** – *sarpaly tutmak, hormatlamak, ýokary baha bermek*: Suwarny bizden artuk görer erdi (SB, 128b-32). <**atadan gör-** – *atadan terbiýe almak*: Ogul atadan görmeýinçe sufra çekmez (GA, 3-12). <**az gör birle gör-** – *kem saýmak, pes hasaplamak, hormat goýmazlyk*: Meni az göz birle görüb turur sen (SB, 38a-5). <**bak-gör-** – *seredip görmek*: Bakdy-gördi kim, gerdek görünmez (GA, 91-1). <**çäre gör-** – *alaç tapmak, çäre tapmak*: Hakan ol sözge iltifat kylmab Bähramny köpräkö nowazyş

kylady, Perwiz çäre görmedi (SB, 38b-33). <**di-daryn gör-** – *didaryny görmek, ýüzünü görmek*: Suw Hak didaryn görmüşdir (GA, 45-1). <**diş gör-** – S: **düş gör-** Üç gije bu destur birle diş gördi (SB, 120b-11). <**düş gör-** – *düýş görmek, uklap ýatyrkaň, düýşe her hili hyýaly zatlar girmek*: Bu gije gördügmiz düşleri tagbyr edelüm (KB, 120-16). <**egsikliğin gör-** – *ýetmezçiligini bilmek, kemçiligini görmek*: Baýyndyr hem benim ne egsinligim gördi (GA, 11-12). <**eýle gör-** – *şonuň ýaly görmek, edil şonuň ýaly görmek*: Ganturaly sagyna – bakdy, kyrk ýigidiň aglar gördi, soluna bakdy, eýle gördi (GA, 181-2). <**eziz we mükerrem gör-** – *hormatlamak, sylamak, sarpasyny tutmak*: Daryg-a! Umaralaryny eziz we mükerrem görer erdiň (SB, 129a-1). Danyýalny çykaryb, eziz we mükerrem görüb (SB, 16b-31). <**faýda gör-** – *neplenmek, peýda görmek, bähbit tapmak*: Andan tamattug we faýda görgeý biz (SB, 4b-19). Bag magmur bolgan çakgaça ol koýlardan faýda görgeý (SB, 13a-14). <**görer göz-** – *begenç, guwanç, buýsanç*: Benim görer gözüm, a Derse han, ýaman segrär (GA, 24-7). <**görklü gör-** – *göwnüne ýaramak*: Seljan hatun bu ýeri görklü gördi (GA, 191-4). <**gyljymdan gör-** – *namartlygyny görmek, söweşde ejizligini bilmek*: Gyljymdanmy gördi (GA, 11-12). <**har gör-** – *peseltmek, pes saýmak, ykrar etmezlik*: Azym jebbar we mütekebbir ermiş, ekabyr we eşrafny har görüb, endek günäh birle köb ukubet kylur ermiş (SB, 30a-9). <**harlyk gör-** – *zulüm çekmek, jebir-sütem görmek*: Sasan Eşkden köb harlyk görüb erdi (SB, 28a-6). <**hatyryny gör-** – *sarpasyny saklamak, göwnüni görmek, göwnüni awlamak*: Hatunynyň hatyryny dagy arada görüb, alar ýerige Hamanny heläk kylady (SB, 17a-3). <**häzir gör-** – *taýýar halda görmek, gaşynda, önünde görmek*: Süleýman sejde kylady, baş göterdi, erse ol tahtny araste, häzir gördi (SB, 13b-4). <**jefa gör-** – *jepa görmek, jebir çekmek, zuluma duçar bolmak*: Andan köb jefa gördiler (SB, 11b-19). <**kämige gör-** – *islemek, arzuw etmek, laýyk bilmek*: Älemni duşmanlar kämige görmegeý men (SB, 129a-2). <**küfri-iman gör-** – *imansyz, dinsiz görmek*: Erüb daryl-karar içre, any küfri-iman gördüm (ND, 19a-6). <**laýyk gör-** – *mynasyp hasaplamak, dürs hasaplamak*: Any badyşahlykga laýyk görmes erdiler (SB, 33a-

21). <maslahat gör- – *mynasyp görmek, laýyk hasaplamak, karara gelmek*: Andak maslahat gördük kim, aradan uruş bertaraf bolub (SB, 123b-7). Her türlük kim, maslahat görseň, andak kyl (SB, 125b-15). <merdi-jahan gör- – *jahanyň, dünýäniň merdi hasaplamak*: Bu gün men ýene bir şahsy, dila, merdi-jahan gördüm (ND, 19a-3). <mugjyz gör- – *keramat görmek, keramata duçar bolmak*: Fyrgawn lagyn her niçe mugjyz görer erdi, könlige eser kylmaý... (SB, 8a-12). <mugteber gör- – *ygtýbarly hasaplamak, sarpalamak, hormatlamak*: Ýehudylar any azym mugteber görüb, daýym anyň towafyga barurlar (SB, 16a-27). Aňa ygtymad kylyb, ol nushany nasary mugteber gördi (SB, 21a-6). <mukabyly gör- – *barabar hasaplamak, barabar saýmak*: Any miň kişige mukabyly görer erdiler (SB, 36b-5). <mustahsyn gör- – *pisindini oturmak, halamak*: Oguz oğlanlarydan hoşhal bolub, talan kylmaganlaryny begaýat hub we mustahsyn gördi (SB, 122b-30). Hurmuzd bu raýny pisindide tutub, mustahsyn gördi (SB, 37b-15). <mübärek gör- – *mübärek hasaplamak, bagtly hasaplamak*: Kubad ol ogulnyň gadamyny mübärek görüb, çerikni hem andan gaýtardy (SB, 32a-6). <mümtaz gör- – *artyk saýmak, artyk hasaplamak, ýokary baha bermek*: Keýkawus özini özge badyşahlardan mümtaz görüb, hyýaly-fasyd kylyb... (SB, 14a-11). <müteberrik gör- – *mukaddes hasaplamak, teperrik saýmak*: Any haj kylur erdiler we any mugteber we müteberrik görer erdiler (SB, 27a-27). <mynasyb gör- – *laýyk hasaplamak, dogry bilmek*: Bu tedbirni mynasyb gördiler (SB, 22b-16). <nyşan gör- – *alamat görmek*: Erişmiş kaby-köwseýne Muhammedden nyşan gördüm (ND, 19a-6). <pisindide gör- – *mynasyp görmek, pisindini oturmak, oňlamak*: Isgender bu raýny begaýat mustahsyn we pisindide gördi (SB, 20a-11). <rowa gör- – *dözmek, laýyk hasaplamak*: Eý ata! Eger meni bu jefa we mähnetde görgeý sen, heraýyna rowa görmegeý sen! (SB, 4a-30). Bu jefany özümge rowa gördüm (SB, 28a-22). <ruzgär görgeň – *köpi gören, tejribeli, köp zatdan baş çykaryan*: Ol arada bir ruzgär görgeň bahuş we raý garry kişi bar erdi (SB, 121b-12). <salah gör- – *maslahat bilmek, dogry hasaplamak, mynasyp görmek*: Salah gördi kim, bu mesafny terk kylgaýlar

(SB, 22b-14). Salah görer men kim, täjini iki aç şir arasyda goýgaý siz (SB, 30b-19). <şayeste gör- – *mynasyp hasaplamak, laýyk saýmak*: Siz her kişini şayesteýi-tagt görgeý siz, aňa müslim tutgaý men (SB, 30b-18). <sufradan gör- – *gysgançlygyny bilmek*: Suframdanmy gördi (GA, 11-3). <tiş gör- – S: düş gör- Tiş gördi kim, Gün we Aý we on bir ýulduz aňa sejde kyldylar (SB, 4a-15). Her birisi: bir türlük tiş görüb biz, diýib... (SB, 5a-8). <ulugrak gör- – *ýokary tutmak, beýik hasaplamak, artyk görmek*: Özlerini andan ulugrak görerler kim, ajam alarga barabar bolgaý (SB, 40b-29). <wajyb gör- – *hökmany hasaplamak, wajyp bilmek*: Jihad kylmakny özlerige wajyb gördiler (SB, 35b-12). <wakyýa gör- – *düýş görmek*: Garajyk çopan gara gaýgyly wakyýa gördi (GA, 39-11). <ýahşyrak gör- – *laýyk hasaplamak, mynasyp öýtmek*: Hiç çäre andan ýahşyrak görmediler (SB, 124b-24). <ýaragyn gör- – *taýýarlyk görmek*: Dügün ýaragyn gördi (GA, 89-4). <ýüzün gör- – *duşuşmak, görmek, tapyşmak*: Agamyň ýüzün görmeýinçe (GA, 260-12). <zeruret gör- – *zerur hasaplamak, mejbur bolmak*: Zeruret gördi kim, mesaf kylgaý (SB, 17b-22).

gördüginleýin [گوردگينلين] *göreninden*: Kazylyk goja any gördüginleýin, ýel kibi ýetdi (GA, 203-4).

göreçji [گوراجي] S: **göreşiji** *Göreşiji* (Tuhf, 32b-12).

görelden [گورلدن] *görenimden*: Görelden ben seni eý güneş ýüzli (ND, 29a-1). Görelden wejhi-pägiňde bu gün nury tejellaýy (ND, 33a-5).

görelim [گوره] *goreli, ugrukdyryjy (modal) söz*: Görelim, hanym, ne söýlemiş (GA, 11-2). Gel, bari, sür esbi ýaryň, görelim, elde ne war (ND, 10b-10).

görerken [گوررکن] **1)** *diri mahalym, barkam*: Gözüme görerken, ogul, gel seni ewereýim (GA, 270-11). **2)** *göremde, gören wagtynda*: Oguzy görerken, seni ögmegim yok (GA, 281-7). **3)** *görüp durmak*: Togry ýoly görerken, egri ýoldan gelmeýelim (GA, 285-6).

göreş [گورش، گورش] *göreş*: Göreşde men seni basmadymmy? (GA, 116-10). <**göreş tut-** – *göreş tutmak, göreşmek*: Seniň-le göreş turalym (GA, 79-6).

göreş- I [گۆرەش، گۆرەش] *göreşmek, güýç synanyşmak, tutluşmak*: Gyz birle göreşme, gysrak birle ýaryşma (MK, I, 394-2). Göreşdiler olamy, bizimki ýeňer (GA, 270-4). Güýçlü olsa, göreşsem (GA, 177-10). Seniň-le göreşelim, beni basarsaň any dahy basarsyň (GA, 78-13).

göreş- II [گۆرەش] *görüşmek, gujaklaşyp görüşmek, gujaklaşmak*: Bir-birige ýetib göreşdiler (SB, 6a-10).

göreşiji [گۆرەشجي] *göreşiji*: Göreşiji (IBM, 157-15).

göra [göra: گؤر] *göra, sözsoňy kömekçi*: Aňa göre iş edelim (GA, 81-12). Süleýman anyň sözige göre şýatynga buýurdy (SB, 13b-7). Ýer hasylyga göre alur erdiler (SB, 36b-33).

görijek [گۆريچك] *görüp, göreninden*: Aýgyrlary görijek begendi (GA, 87-10). Kömlegi görijek, begler ögür-ögür aglaşdylar (GA, 93-12). Oguz begleri buny görijek el-ele çaldylar (GA, 109-9).

görin- [گۆرىن] *görünmek*: Beýregiň geçirdigi ýüzük göründi (GA, 115-6). Ewine geli ýörerken Ezraýyl atynyň gözüne görindi (GA, 159-13). Görinür özge suratda haçan kim haşr ola ferda (ND, 2a-7).

görine [گۆرىنه] *görüňjek, görüňýän*: Ol eýle adam degildir kim saňa görine (GA, 78-9).

görüş- [گۆرىش] S: **görüş- I** Iki gardaş guça-guça görüşdiler (GA, 153-5). Ýegenek babasy-la görüşdi (GA, 212-3).

görk [گۆرك] **1)** *görk, görmek, owadanlyk*: Görk (MK, I, 295-8). Ýaý görkiňe ynanma (MK, III, 120-12). Görk (IBM, 140-3). Şah-a görküň derdi bu dem jana dowadur (KB, 45-2). Eý-ä, görk içre älem padysahy (Mn, 295b-6). **2)** *buýsanç, dayanç*: Bäre gelgil, salur begi, salur görki (GA, 135-13).

görke I [گۆركه] *bulguryň, küýzäniň, käsäniň aşagynda goýulýan enjam*: Görke elige goýup bardy, / Ýükünip bir gadahny sypkardy (Ab, 93b-8).

görke II [گۆركه] *gara öýüň, çadyryň diwary*: Kilimini salynyp gülgün diba, / —Ýasalyp görke käriň sen diba (Ab, 93b-8).

görket- [گۆركت] *owadanlanmak, görklenmek*: Gyz görketti (MK, II, 273-11).

görkez- [گۆرکاز، گۆرکتر] *görkezmek*: Tony birle örter erdi we halkga görkezmek erdi (SB, 2a-28). Öz leşgerimni saňa görkezür men (SB, 19b-7).

görklü [گۆركلو] *gözel, owadan, görmegeý, görkli, zynatly*: Görklü (IBM, 153-12). Görklüm ogul gelse, sendenmi sorardym? (GA, 140-8). Görklü çemene çadyr dikdirdi (GA, 290-11). Peri-ýu hüýrden hem görklüräk sen (Mn, 301a-11). <>**kyýamat görklü** — *örän görkli, heýjana salýan görkli*: Kyýamat görklü sen husnuňa ne söz (Mn, 296b-4).

görklüg [گۆركلوك، گۆركلوك] *görkli, görmekli, görmegeý*: Görklüg tonug özüne (MK, I, 47-9). Görklüg ýüziň görüngil (MK, III, 32-15).

görksiz [گۆركسىز] *görksüz, owadan däl, bedroy, ýaraşyksyz*: Görksiz (IBM, 140-4, 151-2, 153-12).

görkülük [گۆركولوك] *gözellik, owadanlyk, görk*: Laf ursa Gün ýüzüň bile Aýny güzaf erür, / Görkülük sen, oka sen özge kişi sözi laf erür (Ab, 93b-3).

görküt- [گۆركؤت] *görkezmek*: Ol maňa neň görkütti (MK, II, 273-11).

görküz- [گۆركؤز، گۆركؤز] *görkezmek*: Görküzdi (IBM, 103-7). Görküzdi (Tuhf, 6b-ç).

görmek [گۆرمك] *tapmaklyk, synlamaklyk, görmeklik*: Ogul, gyz görmek senden, mal, ryzk wermek benden (GA, 171-9). Ol gün girü görmäge geldi (GA, 97-11). Görmek istäseň hakykat roýy-Haky, Nagşyý-a (ND, 22a-11). Allatagala fermany ýetdi kim, Mesih alayhys-salam Merýem görmegige bargay (SB, 24b-19). Isa alayhyssalam Merýem görmegige geldi (SB, 24b-24).

görmemiş ol- [گۆرمemiş اول] *görmedik bolmak*: Biň bugra getüriň kim, maýa görmemiş ola (GA, 85-8). Biňde göç dileýübdür, goýun görmemiş ola (GA, 86-11).

görmez ol- [گۆرمز اول] *görmeýän bolmak, kör bolmak*: Aglamakdan gözleri görmez olmyş (GA, 118-12). Görür gözi görmez oldy (GA, 157-6). Menim görür gözlerim görmez oldy (GA, 157-10).

görnüş [گۆرنیش] *özüňi görkezmek* <>**görnüş ber-** — *kabul etmek, huzuryňa gelmäge ygtyýar bermek*: Hatunlar lybasyny geýib,

pamuk egrib, umaralaryga görniş berdi (SB, 38a-6). Halaýykga görniş berib, dad we adyl we ynsaf birle alarny umydwat kyldy (SB, 38a-24). <görnüş tile- – kabul edilmekligi haýyş etmek, huzuryňa barmaga rugsat soramak: Isgender(niň) ýasawuly girib, tiýdi kim, şahy-Çyn resulu gelib, görniş tileý turur (SB, 19a-28).

görnüş kyl- [گورنیش قیل] *görüşmek, duşuşmak*: Ol jemagat gelib Oguzny görniş kyldy (SB, 123a-25). Ol çakgaça kim, siz baryb, Oguzny görniş kylgaý siz (SB, 123b-10). Isgender ruhsat berdi kim, girib, görniş kylgaý (SB, 19a-28).

görse- [گرسا] *görmek islemek, göresi gelmek, küýsemek*: Görsedi (MK, I, 236-10). Men any görsedim (MK, III, 212-4).

görsset- [گورست] *görkezmek*: Sana badyşahlarnyň ahwalyny görsetib tururlar (SB, 16b-22).

görtür- [گورتور] *görkezmek, gördürmek*: Ol aňar neň görtürdi (MK, II, 154-1).

görüban [görüba:n گوربن] *görüp, görüban*: Ganturaly agja sazlar içinde sary gönler görüban, taýlar basan (GA, 184-1).

görüge- [گورگسا] *görmek islemek*: Ol meni görügsedi (MK, III, 247-12).

görü- [گور] *görülmek*: Uçmak ýeri görüldi (MK, I, 107-16). Görüldi neň (MK, II, 108-11).

görü- [گورون ، گورن] *görünmek, görnüp başlamak*: Ol bekge görüldi (MK, II, 123-16). Tag görüldi (MK, II, 124-1). Nägäh ýyrakdan bir ot şuglasy görüldi (SB, 7b-16). Aýalyga tiýdi kim, bir ot görüne turur (SB, 7b-16). <**ajab görü-** – geň görünmek, geň-taň bolmak: Aňa bu söz ajab görüldi (SB, 129b-6). <**alnyda görümes** – gözüne ilmezlik, pes saýylmaklyk, äsgerilmezlik: Siziň bu derýaňyz çerikimiz alnyda hiç görümes (SB, 123a-28). <**düşwar görü-** – kyn bolup görünmek, kyn hasaplanmak, kyndyr öýdülme: Uluk galga erdi we kawy barulary bar erdi we anyň tutmagy düşwar görüner erdi (SB, 10a-28). <**göziğe görü-** – bolşundan artyk görünmek, gorka düşmek: Bu taryk birle arzyleşger kylur erdi kim, halaýyk göziğe iki-üç ol gadar görüňgeý (SB, 124a-8). <**hakyr we har görü-** – pes hasaplanmak, pes saýylmak, pes

görünmek, äsgerilmezlik: Ol çerik anyň nazaryda hakyr we har görüldi (SB, 15a-27). <**mynasyb görü-** – laýyk hasaplanmak, dogry saýylmak: Bu sözniň asly ýok turur we ol mynasybrak görüner (SB, 21a-32). Serwer we badyşahlyk hatunlarga mynasyb görümes (SB, 22b-16). <**sawab görü-** – dogry hasaplanmak, mynasyp bilinmek: Aly hanga bu raý sawab görünüb, Garawulçyny buýurdy (SB, 129a-30).

görüňç [گورنچ] *tomaşaçy, synlaýan, görýän*: Görüňç (MK, III, 276-6).

görüňçe [گورنچه] *görüňçäm, görüşýänçäk*: Ýene görüňçe, beg baba, hatun ene, esen galyň (GA, 177-2).

görümez ol- [گورمز اول] *görümezlik, görümez bolmak*: Gerdek görümez olmyş (GA, 91-1). Garagoçymyň gulagy görümez olsa (GA, 278-5).

görüş [گوروش] *görüş, serediş, bakýş*: Görüş (MK, I, 309-8).

görüş- I [گوروش I] *görüşmek, salamlaşmak, duşuşmak*: Aparuň beni ýara görüşeýem (KB, 327-16).

görüş- II [گوروش II] *göz bilen görüşmek, seredişmek, gözüni gyrypman seredişmek*: Ol meniň birle görüşdi (MK, II, 80-3).

gösder- [گوسدر ، گوسدر] *görkezmek*: Ne mimi aç, ne simi gösder andan / Ne sini gösderür sen bu ne mimi (KB, 15-1). Kany gösder gözelden bir selimi (KB, 15-7). Bülbüle zary gösdereýdüm eger (KB, 65-2). Gösdere baňa jahan safasy kany (KB, 66-12). Agzuňy gösderme, köňülüm gümana gelmesün (KB, 75-13). Ýüzüni gösderüb, bir ah ur, aýa gözlerüň (KB, 139-13). Şah, selsele saçyň ger maňa gösderür kemendi (KB, 541-2).

göster- [گوستر] S: **gösder-** Anuň ile dahy oýun göstereýim (GA, 183-6). Baş kesdügim ýerleri göstereýim (GA, 126-5). Gösterüň ol buty bu Azerüme (KB, 46-8). Habasatdan aryn päk ol, bu jismiň jöwherin göster (ND, 10b-5).

gösterüban [گستروبن] *görkezmek, iş ady*: Söweşibün hünär göstermek senden (GA, 193-3).

göş- [گوش] S: **göç-** Göşti (Tuhf, 17b-4).

göt [كُوت ، كُت] *otyrýer, syrt, art, ýeňse, arka*: Göt (MK, I, 270-2). Bugaýy göti üzerine çökerdi (GA, 182-4). Depegen götünü süsegen ýyrtar (GA, 265-8). <**başy-göti bilürsiz** – *başdan aýaga näbelli, nämedigi belli däl*: Başy-göti bilürsiz (GA, 216-6). <**göti gyzylak** – *gyzyl guýrukly guş*: Göti gyzylak (MK, I, 393-17).

göten [كُوتَان] *göten, ýogyn içege*: Göten (Tuhf, 22a-4).

göter- [كُوتِر ، كُتِر] **1)** *götermek, ýokary galdyrmak*: Göterdi (IBM, 110-15, 108-5). Götermek (IBM, 122-3). Däli Domruly göterdi, ýere urdy (GA, 169-1). Depegöz buýnuzy göterib ýere çaldy (GA, 228-6). **2)** *götermek, ýanyň bilen alyp gitmek*: Her kişi bu zulmatdan näme götergeý, puşeyman bolgaý (SB, 122a-18). Bagzy kişiler hiç götermediler, bagzylary azrak göterdiler (SB, 122a-19). Her kişi iki tobra tofrak götergeýler (SB, 129b-11). **3)** *aýyrmak, götermek*: Keýkawus Rüstemniň merdanalygyny görüb, aňa azad hat ýazyb, bendelik atyny andan göterib, ejazat berdi (SB, 14a-7). Baj we hyrajny halkdan göterib... yhsandan hiç baky goýmady (SB, 31a-17). **4)** *çykarmak, çekmek, götermek*: Zigar guduglarydan on baş gün laý suw göterdiler (SB, 41a-29). <**aradan göter-** – S: **ortadan göter-** Eger sen any aradan göterib, köňlümizni anyň jewriden faryg kylsaň, badyşahlyk saňa mukarrar turur (SB, 17b-20). <**badyşahlykga göter-** – *patyşa etmek, tagta çykarmak, hökümdar bellemek*: Gury teginni badyşahlykga göterdiler (SB, 128a-11). Erse Bugra han Gara han oglyny badyşahlykga göterib, tahtga olturtdylar (SB, 128a-2). <**baş göter-** – *topalaň turuzmak, gozgalaň etmek, baş götermek*: Sekiz ýyl Buhtunnassarga etagat kylyb, andan soň usýanga baş göterdi (SB, 16a-6). <**baş sejdeden götermes** – *ybadathon, takwa*: Zeruretsiz baş sejdeden götermes erdi (SB, 12b-27). <**el göter-** – *doga etmek, dogadileg etmek*: El göterüb, muhalyfa diýdi (KB, 301-8). <**gaba saryk göter-** – *uly başgap, telpek çykarmak*: Gaba saryk göterdi, ýere çaldy (GA, 97-3). <**gol göter-** – S: **el göter-** Andan soň golyny asmanga göterib, dogadileg kyldy (SB, 120b-12). <**ortadan göter-** – *ýok etmek, öldürmek, aradan aýyrmak*: Oglyň kim, ýaman hyýal kylyb erdi, buýurdum kim, any ortadan göter-

diler (SB, 127a-31). Kukas sizniň duşmanyňyz erdi, any ortadan göterdük (SB, 39b-8). <**ygtybar göter-** – *ynanmazlyk, ynam etmezlik, ygtybarly hasaplamazlyk*: Seniň kowumyň henüz andan ygtybar götermesler, andan gorkar men kim, dogadileg kylyb, barçamyzny heläk kylygaý (SB, 26a-14).

göteril- [كُوتَارِيل] *ayrylmak, gitmek*: Nägäh ol gum aradan göterilib, rahgüzer peýda boldy (SB, 18a-1).

göterjek ol- [كُوتَرَجَك] *göterjek bolmak*: Göterjek olursaň, ýigitligüm seni tutsun (GA, 56-2).

götle- [كُوتَلَا ، كُوتَلَا] *huns bolmak, beçebazlyk etmek (erkek adamlaryň arasyndaky tebigy bolmadyk jynsy gatnaşyk)*: Oglanyg götledi (MK, III, 221-15). Götledi (Tuhf, 15a-10).

götlen- [كُوتَلَان] *huns bolmak*: Götlendi (Tuhf, 9b-11).

götlet- [كُوتَلَت] *beçebazlyga mejbur etmek*: Ol oglanyg götletti (MK, II, 280-5).

götlük [كُوتْلُك] *götberen, sögünç söz*: Götlük (MK, I, 397-14).

götrüm [كُوتْرُم] *beýik, belent kürsi*: Götrüm (MK, I, 402-9).

götrüş- [كُوتْرُش] *göterişmek*: Ol maňa ýük götrüşdi (MK, II, 175-9).

götüç [كُوتُج] *porsy (göti porsy), sögünç söz*: Götüç (MK, I, 300-9).

götün-götün [گُوتُن:ن-گُوتُن:ن] *كُوتُن كُوتُن* *yzlaýyn-yzlaýyn, yza-yza*: Buga götün-götün gitdi (GA, 16-8).

götür- [كُوتُورْ ، كُوتُورْ] **1)** S: **göter-** **2)** Bir-birine muhalyf olmagay, götürgende we dahy indürgende (Ýaý, 118b-4). Är ýük götürdi (MK, II, 32-10). Götürdi (Tuhf, 13b-6). **3)** *ýanyňda saklamak, götermek*: ...Gylyç baglandy we dahy süňü götürdi (Ýaý, 101b-3). Ok götürüp ýörüdügi peýda etmez (Ýaý, 110a-6).

götürgen [كُوتُرْگَان] *ýüklenýän, ýük çekýän, ýükçi*: Bu bugra ol ýük götürgen (MK, I, 429-13).

götüril- [كُوتُورِيل] *göterilmek, ýokary galmak*: Götürüldi begüm wejhi-eýala (KB, 81-16).

göwde [كودا، كوده، كودد] *göwre, beden*: Uz göwdändan başyňy keseýinmi? (GA, 13-12). Uz göwdände janyň war-sa, ogul, habar maňa (GA, 27-6). Ýşbu zagyf göwdede habsy-fanaram çü şem (KB, 464-8). Göwdämdä wary süňgümüň gahşaşayym diýr (KB, 340-14). Göwdesi ortalýhda läşe gerek (KB, 62-8).

göwher [كهر، كهر، كهر] *göwher, gymmatbaha daş*: Ki bilmez göwheriň aslyn, sanur ol kendini ynsan (ND, 21a-6). Eli-le hud saňa kyla zahyr göwher ýaşym (KB, 379-3). Umman edeli yşkuňy ýaşym göwheri (KB, 389-6). Ol göwheri tä çyhara taşdan bu köňülüm (KB, 323-10). Iki ýagty göwher älemge bergen (Mn, 290b-2). <**göwher dök** – *gözýaş dökmek*: Şirin söz-le gözi ki, ne dürri-göwher döker (KB, 535-7). <**göwheri-kän** – *göwher magdany, göwher käni*: Açyld göwheri-kündir şerigat (ND, 1b-11). <**göwheri-ýekta** – *taýsyz göwher, ýeke-täk göwher*: Benem dürler sadaflarda, benem ol göwheri-ýekta (ND, 20b-14).

göwherbar [گهر بار، گهر بار] *göwher sepyän (bulut, ýagyş hakda)*: Bary-göwher ol, lagly-göwherbaryna mudgam (KB, 452-3).

göwre [گفرا] **1)** *göwre, beden, ten*: Ki göwre kyldugyn bu ab-u gile (KB, 321-5). **2)** *maslyk, jeset*: Göwre (MK, I, 353-12).

göwsala [گوساله] *göle, tana*: Tapmak içün aňa sary göwsala gerekdir (KB, 533-7).

göwsalaparast [گوساله پرست] *göleparaz, gölä (sygra) çokunýan, butparaz*: Halk ol jähetden gümrah bolub, göwsalaparast boldylar (SB, 8b-15). Tamam göwsalaparastlar üç miň erdiler (SB, 8b-24).

göwsalaparastlyk [گوساله پرستلىق] *göleparazlyk, gölä (sygra) çokunmaklyk, butparazlyk*: Sameri ol kowumny göwsalaparastlykga gümrah kyldy (SB, 8b-12). Musa kim, Turdan gaýtdy we kowumynyň... göwsalaparastlyklaryny bildi (SB, 8b-20).

göwşek I [گوشك] *hamyrmaýaly ýumşak çörek*: Göwşek etmek (MK, I, 398-15).

göwşek II [گوشك] *ter, täze*: Göwşek et (MK, I, 398-14).

göwün [گون] *göwün, köňül*: Janumy göw-nümi syhr ile helä baglady zülfine (KB, 395-10).

göý [گوي] *ayt, diý (pars dilindäki «goftän» – «aytmak» işliginiň häzirki zaman köki)*: Aralaryda nezag we güft-ü göý bolmagaý (SB, 126a-11). Sözi waspyda kimniň güft-ü göýi (BD, 99a-5).

göýä [گويآ] *göýä, hamala*: Biri tendir anyň tut, kim aňa jandyr birir göýä (ND, 6a-1). Ki ýar görer özüni, çünki göz göýä bahynur (KB, 500-16). Durub turur, göýä aňa hiç azab kylmab tururlar (SB, 25b-33).

göýä et- [گويآ ات] *geplemeklik, saýraýyş*: Okunsyn nushaýy-gudrat, dilim medhinde göýä et (ND, 6b-10).

göz [گون] *göz, göreç, garak*: Göz (IBM, 140-6). Gara gözlü, hub ýüzli gyzlar (GA, 36-6). Gözlerüm girýan-u birýandur köňül (KB, 72-9). Gözüm ýaşy deňiz olur-sa, dahy gaýgusy ýoh (KB, 76-3). Göze göz, ýüze yüz janum aparur (KB, 328-2). <**göz aç-** – *göz açmak, dünýä gelmek*: Göz açuban gördüğim (GA, 24-2). Ala gözüm açyban dünýä gördüm (GA, 206-9). <**göz agrygy** – *göz agyrysy*: Göz agrygy (IBM, 163-14). <**göz aryk tut-** – *erbet niýet bilen seretmezlik, erbet zatlara seretmezlik*: Ýigil we içgil we gözününi aryk tutgyl (SB, 24b-1). <**göz çykar-** – *kör etmek, gözününi oýmak*: Any tutub, gözlerini çykardylar (SB, 11b-27). <**göz deg-** – *göz degmek*: Bahdy bu gözüm ýaşyna göz degmesün diýu meger (KB, 425-5). <**göz et-** – *göz etmek, seretmek*: Täjitejerrüd göz et, eý saňa janym, gulam! (KB, 84-8). <**göz garart-** – *gaharly seretmek*: Kafyra göz garartdy (GA, 132-5). <**gözge ýoluh-** – *göze ilmek, görünmek*: Her ýerde arabdan gözge ýoluhgaý, any bidaryg öltürgeýler (SB, 29a-25). <**göz gezdür** – *göz aýlamak*: Sagy-la soluna göz gezdirdi (GA, 135-10). <**gözi alyda** – *önünde, ýanynda*: Atalarynyň gözi alyda any eziz we mükerrem tutar erdiler (SB, 4a-28). <**gözi tazar-** – *gözününi mөлertmek, gözününi tegelemek*: Gözi tazardy (Tuhf, 8b-8). <**göz kak-** – *göz gypmak*: Göz kakuban, köňül alan (GA, 174-13). Göz kakty (Tuhf, 26b-13). <**göz uýy** – *göz gyýagy*: Göz uýy-la ol äre bakdym (GA, 207-4). <**gözün aýdyň** – *gözün aýdyň*: Muştuluk, gözün aýdyň! (GA, 270-12). Gözün aýdyň (Tuhf, 30b-1). <**gyýma göz** – *gyýak göz*,

süzülip duran göz: Diý, gyýma gözüne ben any sewdügüm üçün (KB, 493-16). <>**hindü göz** – *gara göz:* Çün hindü gözün aldy ele hanjary-hunriz (KB, 4-14). <>**hyýanat gözi** – *erbet niýetlilik, azgynlyk:* Oglyň Gury han maňa hyýanat gözi birle bakyb, şenig işler köňlide bar ermiş, muna, aýagynyň yzy (SB, 128a-17). <>**ýahşy göz** – *owadan, görmekli, owadan göz:* Arab resmi andak erdi kim, ýahşy gözni ýazy sygyrlaryga teşbih kylur erdiler (SB, 41a-1). <>**ýaman göz ýet-** – *erbet niýet bilen seretmek, erbetlik güman edilmek:* Her iki-üç bir derwezeden girgeý, tä sizge ýaman göz ýetmegeý (SB, 5b-6).

göz- [گُذْ] *garaşmak:* Ol meni gözti (MK, II, 71-17).

gözçi [گوزجي] *aňtawçy, gözegçi:* Gözçi – gözledi (GA, 247-1).

gözdemçi [گوزدامچي] S: **gözçi** Gözdemçi (IBM, 155-6, 145-18).

gözel [گوزل] *owadan, görmegeý, gözel:* Gögsi gözel gaba tag (GA, 21-8). Gözeller serweri Seljan hatun (GA, 177-11). Bir gözel soram jahanda, gerçe göstermez ýüzün (ND, 7b-15). Gözel çoh arasynda dilber kany (KB, 600-2).

gözellik [گوزلك] *gözellik, owadanlyk:* Ýa gözellik äleminde Ýusuba zyndan nedir (ND, 7b-17).

gözen [گوزان] *alajagözen, samyr:* Gözen (Tuhf, 36a-13).

gözenek [گوزاناک] *gözenek:* Gözenek (Tuhf, 20b-13).

gözet- [گوزت ، گوزت] **1) goramak, gorap saklamak:** Söýleme, sorama haly-gümandan beni gözet (KB, 79-1). Gözüň ne oh ki, ata kemandan beni gözet (KB, 78-14). Ferhunda ki, uşşak işidür ýary gözetmek (KB, 331-15). **2) göz astyna almak:** Ol gün muhannesler, namardlar sapa ýer gözetdi (GA, 63-7). **3) garaşmak:** Ol meni gözett (MK, II, 247-1). <>**garym gözet-** – *uruşmak üçin garşydaş saylamak, göz astyna almak:* Her biri bir garym gözetdi (GA, 302-3).

gözetçi [گوزانچي] *gözegçi:* Gözetçi (Tuhf, 31a-3).

gözetlik [گوزتلك] *gözegçilikli saklanýan (zat):* Gözetlik neň (MK, I, 417-16).

gözez- [گُذَر] **1) garaşmak:** Ol meni gözezdi (MK, II, 71-8). **2) aýawly gorap saklamak:** Ol maňa gözezdi (MK, II, 71-7).

gözgi [گوزگي] *ayna:* Gözgi (Tuhf, 34a-3). Ýüzünüzde görünüş gözgi dek nur (Mn, 302b-8).

gözü [گوز] S: **gözgi** Gözü (IBM, 169-2).

gözüçi [گوزگيچي] *ayna ýasaýan:* Gözüçi (IBM, 157-14).

gözgünek [گوزگنك] *laçyna meñzeş, çünki egrije guş:* Gözgünek (MK, I, 434-16).

gözgüni [گوزگني] *tomzagyň gije uçýan görnüş:* Gözgüni (MK, I, 408-7).

gözgyýa [گوزگيا] *gyýa göz, gyýk göz:* Ýalwyn tutar göz gyýa (MK, III, 266-4).

gözik- [گوزك ، گوزك ، گوزك] *gözükmek, görünmek:* Ellerin ýeňine çekdi, gözükmesin diýü (GA, 114-11). Gamzasy oh urur jana ki, gany gözikmez (KB, 472-13). Ben razyýam ol oda, weli käni gözikmez (KB, 472-14).

gözin [گوزن ، گوزن] *gözi bilen:* Gyňyr gözin bakyşty (MK, I, 339-2). Gyňyr gözin bakyştylar (MK, I, 339-3).

gözin et- [gözi:n et- گوزين ايت] *saylamak:* Biçäre köňül yşky gözin etdi ne çäre (KB, 495-4).

gözin kyl- [gözi:n kyl- گوزين قيل] *saylamak, seçmek, saylap-seçmek:* Çerikden negadar gerek bolsa, gözin kylyb... türk çerigini defg kylmak gerek (SB, 37b-19).

gözjagaz [گوزجاغاز] *kiçijik göz, gözjagaz:* Gözjagazy çöňne goja (GA, 157-13). Iki şeb çyraga beňzär seniň gözjagazyň (GA, 99-7).

gözle- [گوزلا ، گوزله ، گوزله] **1) gözlemek, seretmek:** Bir ýere çykdy, gözledi (GA, 191-12). Gözlediler, şahyn Tumanyn galasyna indi (GA, 272-6). Gözlememişem jüz ki, senüň yşkuňy, şah-a! (KB, 40-9). **2) gözlemek, agtarmak:** Bir kölek ýugurd gözlär (GA, 7-13). Bu dili bilmeýen adam gözlesem (ND, 11a-3). Ýügrük atga minib rahgöriz gözlegil (SB, 22b-26). **3) gözüne urmak:** Ol any gözledi (MK, III, 222-3).

gözlemek [گوزلەك] *seretmeklik, nyşana almaklyk:* Iki eli bir-birine muwafyk olgaý we dahy gözlemegi dürüst bolgaý (Ýaý, 120b-6).

gözleş- [كَرَّشَ] *seredişmek*: Ol meniň birle gözleşdi (MK, II, 177-3).

gözli [كَوْزَلِي] S: **gözlü** Gaşlary peýweste mestana gözli (ND, 29a-8).

gözlü [كَوْزَلِي] *gözli, gözi bar bolan*: Ol nyşany görmek üçin bir ýerden, niçük kim, bir gözlü kişi baksa, anuň kibi baksa eýü bolur (Ýaý, 119a-7).

gözlük [كَوْزَلُك] *göz agyrysyny aýyrmak üçin atyň ýalyndan ýa-da guýrugyndan örülýän we gözüň üstüne ýapylyan zat*: Gözlük (MK, I, 398-7).

göznü [كَوْزَنُ] *ayna, ýüz görülyän ayna*: Göznü (MK, III, 280-14).

gözsüz [كَوْزَسُوز] *gözsüz*: Enesinden bu gün gözsüz dogana (ND, 26b-10).

gözüldürük [كَوْزُلْدُRÜK] *gözlük, agyryly göze dakylýan atyň gözlügi*: Gözüldürük (MK, I, 435-13).

gözün- [كَوْزُنْ] S: **görün-** Gözündi neň (MK, II, 124-3).

gözüngü [كَوْزُونْGÜ] *ayna, ýüz görülyän ayna*: Ikki ýüzlüg gözüngü (MK, III, 34-7).

gözüş- [كَوْZÜŞ] *garaşmak*: Olar bir-birig gözüşdi (MK, II, 76-4).

gözyaş [gözyaş:ş [كَوْZIYASH] *gözyaş, agy*: Döker gözyaşlaryn görmez, aýdar ol şahy-güftara (ND, 39a-14). Paluda kylur gözyaşyny bu ynabydan (KB, 455-4).

guba [قُبَا] *guba, boz (reňk)*: Guba at (MK III, 163-12).

gubar [guba:r [غَبَار] *çaň, tozan*: Yzuň gubaryny gözüme kyl sürme (KB, 300-15). Gubarydan howa garaňgu bolub (SB, 129b-12). Başyny etegige goýub, ýüzini gerd we gubardan arytyb (SB, 19a-11).

gubar ol- [guba:r ol- [غَبَار اول] *gaygyylanmak, gussalanmak*: Gubar olur-sa, köňül guwanmaýa hattyna hiç (KB, 126-6).

gubbe [قُبَّة] *gupba, minara, gümmes*: Üç ýüz altmyş gubba üzre gurulan saýwan nedir (ND, 8a-5).

guç- [فُجْ] *gujaklamak, ogşamak, guçmak*: Ol meni guçdy (MK, II, 5-1). Babasy oglunyň boýnun guçdy (GA, 252-10). Bular üç halkdyr,

şahym ki, guçmuş bir-birin bular (ND, 30a-11). Hamaýyl andyny içdim, ki bilini guçam (KB, 72-1).

guça-guça [قُوْجَه قُوْجَه] *gujaklaşa-gujaklaşa*:

Guça-guça ata-la ogul görüşdi (GA, 153-5).

guçam [فُجَم] *gujak*: Bir guçam neň (MK, I, 333-13).

guçgundy [فُجْغُنْدِي] *sogan*: Guçgundy (MK, I, 408-12).

guçtur- [فُجْتُرْ] *guçdurmak, gujaklatmak*: Ol meni guçturdy (MK, II, 149-7).

guçuban [guçuba:n [فُجُوْبَن] *ogşap, öpüp*: Göz guçuban köňül alan (GA, 176-10).

guçuş- [فُجْشْ] *gujaklaşmak, guçuşmak*: Guçuş (MK, I, 308-9). Ol meniň birle guçuşty (MK, II, 75-13). Guçuşdylar, görüşdiler, kazylyk atlar binişdiler (GA, 270-5).

gudgu [فُدْغُو] *siňek*: Gudgu (MK, I, 356-3).

gudrat [قُدْرَت] 1) *gudrat, keramat*: Allatagalanyň gudraty ile gözi açyldy (GA, 118-13). Akl erişmez gudratyna söýleder ol mermeri (ND, 33b-1). Ýer üzre gudraty derýa ýaratty (Mn, 290b-9). Allatagala gudraty birle ol derýa içiden on iki ýol peýda boldy (SB, 8b-1). Allatagala gudraty birle ol buzaw içiden ünler çykar erdi (SB, 8b-14). 2) *güýç, kuwwat*: Bu kowum birle mukawamat kylur, çelli gudratymyz ýok turur (SB, 35b-33). Gudratym bolgaý kim, höküm we fermanyňdan tejawuz kyla algaý (SB, 123a-3).

gudruk [فُدْرُكْ] *guýruk*: At gudrugy (MK, III, 392-16). Guş gudrugy (MK, I, 393-4). Gudrugy ötgen kişi (MK, I, 393-8). Tokum ýüzüp, gudrukta pyçak syma (MK, I, 383-4).

gudu [فُدُو] *guty, gap, gapyrjak*: Husny gudusyna ben köňlimi salmyşam uş (KB, 322-5).

gudug [فُدُوْغ] S: **guduk** Akybet bir gudug başyga ýetdiler (SB, 4a-31). Ahyr any gudugga saldylar (SB, 4a-33).

guduk [فُدُوْكْ] *guýy, çukur*: Aty birle bir gudukga tüşüb, näpedid boldy (SB, 31a-20). Anyň şikargähide niçe guduklar gazyb, her guduk içide niçe zubin we temür syhlar ýasab... guduk başlaryny ýapyb... (SB, 18a-25).

gudur- [قُدُرْ] *jan etmek, yhlas etmek, janyň-teniň bilen ýapyşmak*: Ol bu işte gudurdy (MK, II, 63-11).

gudurgak [قُدْرَغَاق] *yzy uzaldylan don, donuň yzky syny*: Gudurgak (MK, I, 115-9).

guturmyş [قُتُورْمِش] *gopbam, gedem, tekepbir, ulumsy*: Guturmyş (IBM, 149-2).

guduz [قُودُوز] *guduz*: Guduz gurtlar ewimi dalar gördüm (GA, 43-2).

gugrat- [قُغْرَات] *guratmak*: Ol suwug gugratty (MK, II, 269-4).

gugu [قُغُو ، قُغُو] S: **guw** Gugu (MK, III, 182-7). Gugu (IBM, 176-7).

gugy [قُغُي] S: **gugu** Bu gondugy ýerde gugy guşlary, durnalar, turaçlar, kākilikler uçarlar (GA, 191-1).

gujak I [قُجَاق ، قُوجَاق] *gujak, goltuk*: Gujagynda tutub, bikerrar turur (KB, 99-10). Ki ol kişi gujagynda begüm murad go(ý)maz (KB, 540-13). <b>bir gujak – gujaga sygar, möçberde: Bir gujak büz (MK, I, 319-16). <b>gujaga al- – gujaklamak: Bilüňi gujaga almak haramdur mewzun (KB, 580-5).

gujak II [قُوجَاق] *guşak, daňy*: Gujak (Tuhf, 21a-1).

gujakla- [قُوجَاقْلا ، قُجَاقْلا ، قُوجَاقْلا] *gujaklamak, gujaga almak, goltuklamak*: Ol barçyn gujaklady (MK, III, 250-1). Gujaklady (IBM, 112-9). Beýrek at boýnun gujaklady (GA, 287-9). Ol turub, Suwarny çarlab, gujaklab tiýdi (SB, 129a-4). Hysrow mazaryny gujaklab, jan berdi (SB, 41b-17).

gujur [قُوجُور] *güýç-kurwat*: Gujur uş görmemişüz bunjylaýyn bir dahy hiç (KB, 151-16).

gul I [قُلْ ، قُول] **1) gul, ýesir**: Gul ýülündi (MK, III, 61-4). Gul (IBM, 147-1). Beglerin gul etdim (GA, 279-8). Her kim ki, bular zatym, gul eken olur soltan (ND, 22b-15). Gözlerine gul oluňuz, ýa ybad (KB, 321-14). Gulyýam ýürek odyňuz (KB, 322-13). Kaçan ise asylysar, bu gulum tuby talyndan (KB, 4-8). Boluptur talgatynga Müşteri gul (Mn, 294a-4). Suwar atlyk bir guly bar erdi (SB, 128b-18). **2) adam, bende**: Ezelden ýazylmasa, gul başyna kaza gelmez (GA, 2-12). Bir gul etse munda günäh (ND, 44a-13). Jahanda soltanat gullar bile hoş

(Mn, 303a-5). <b>gul-halaýyk – gullar köpçüligi: Han gyzynyň öwünde gul-halaýyk dükenmiş (GA, 115-1).

gul II [قُل] *othana, ot ýakylyan ýer, hammamyň ot ýakylyan ýeri*: Muşdylyk oldy köňüle gul hana erdi (KB, 102-1).

gula [قُلا] *kül reňk, mele*: Gula at (MK, III, 176-16).

gulaç [قُلَاج] *gulaç*: Bir gulaç barçyn (MK, I, 299-14).

gulaçla- [قُلَاجْلا] *gulaçlamak*: Ol urukny gulaçlady (MK, III, 244-9).

gulaf [gula:f غُلاَف] *gyn, gap, perde*: Özüne geýdürdi ýüň bir gulaf (KB, 431-4).

gulah [قُولاخ] S: **gulak** Gulah sözünü eşitmez, dilüm olmaýa lal (KB, 477-7).

gulak [قُلاَق ، قُولاَق ، قُلاَقْ ، قُلاَقْ] *gulak*: Kim aýyp, eşter gulak (MK, I, 315-7). Guruk kaşuk agyzga ýaramas, gurug söz gulakga yakýşmas (MK, I, 320-9). Gulak (IBM, 139-13). Kiminiň gulagyn ýimäge başlady (GA, 217-7). Gözü-m-u gulagym-u dilim kamu sen-sen, şah-a! (KB, 542-4). <b>gulag ur- – S: gulak tut- Gulag urdy (Tuhf, 23a-ç). Gulak urub diňleýende, ummat görkli (GA, 6-10). <b>gulagyga sözle- – *gulagyga pyşyrdap aýtmak*: Badyşah gulaguga sözleşür erdi (SB, 128b-18). <b>gulagyga ýet- – *eşidilmek*: Azab üni kim, anyň gulagyga ýetdi (SB, 2b-26). <b>gulagyga ýetiş- – S: **gulagyga ýet-** Erse nedaýy-Hak tagala anyň gulagyga ýetişdi (SB, 7b-19). Bu söz Keykawus gulagyga ýetişib, maňa gazab kylgaý (SB, 14a-15). <b>gulak sal- – **1) gulak asmak, diňlemek**: Ol aýat tefsirini maglum kylyb, any fal tutub, ýene gulak saldy (SB, 130a-17). **2) gulak asmak, boýun bolmak, diýenini etmek**: Gördi kim, anyň mengige gulak salmazlar, ol welaýatdan gitib (SB, 16a-25). <b>gulak tut- – *diňlemek, gulak goýmak*: Gulak tut mert iseň, gel, sen bu jana (ND, 26b-6).

gulak eti [قُولاَق ايتي] *gulagyň ýumşak ýeri*: Gulak eti (IBM, 139-14).

gulak gemijigi [قُولاَق كِمْجِگِی] *gulak kitirdewügi*: Gulak gemijigi (IBM, 139-14).

gulakla- [قُلاَقْلا] *gulaga urmak*: Ol oglyn gulaklady (MK, III, 250-7).

gulaklyg [قُلَاقْلَغْ] *gulakly, gulagy bolan*: Gulaklyg neň (MK, I, 412-7).

gulam [gula:m غلام] *gulam, gul, hyzmatkär, gullukçy*: Ben ki, soltanlary gulam etdüm (KB, 170-3). Täji-tejerrüd gözet, eý saňa janum gulam! (KB, 84-8).

gulamça [gula:mça قُولَامْ جَا] *beçe, götberen, gulamça*: Gulamça (Tuhf, 4a-12).

gulampara [gula:mpara قُولَامْ بَارَا] *beçebaz, oglançy*: Gulampara (Tuhf, 4a-12).

gulan [قُلَانْ ، قُلَانْ] *gulan, aw haywany*: Gulan (MK, I, 348-1). Gulan (IBM, 175-2). Gökez ýerler çemenlerin gulan bilür (GA, 5-37). Bat bolgaý kim, bir gälle gulan gelib, anyň mukaddymasyda bir erkek guýrugy kesilen gulan bolgaý (SB, 26a-29).

gulanpara eýle- [gula:npara eýle- قُولَانْ پارَا] *beçebazlyk etmek*: Gulanpara eýledi (Tuhf, 39a-4).

gulaş [قُولَاشْ] S: **gulaç** Gulaş (Tuhf, 7a-5).

gulatuz [قُولَاتُوزْ] *yaban, gyr*: Gulatuz (Tuhf, 7a-12).

Gulbaş [قُلْبَاشْ] *adam ady (erkek)*: Gulbaş diýrler bir kişi wardy (GA, 292-4). Gulbaş burada soýlamyş (GA, 193-9).

guldura- [كُلْدُورَا] *seslenmek, guldur-guldur edip ses çykarmak*: Taş guzug içre guldurady (MK, III, 330-1).

gul et- [قُلْ ایت] *bende, gul etmek*: Beglerin gul etdim (GA, 279-8).

gulgula [غُلْغُلَا] *galmagal, goh, gowga*: Ki, nägehan anuň-la gülşene düşdi gulgula (KB, 302-9). Düşdi surahylar bu dem ol sebäbi-le gulgula (KB, 302-11). Erse bir namazy-şam azym gulgula üni eşitib sordy: Bu ne gulgula turur (SB, 29a-17). Gulgula bertaraf bolgaý (SB, 29a-19).

gulkul [قُلْکُلْ] *lakyrdama, gulkuldy*: Garşuňa surahy gerek aýdadur gulkul (KB, 105-10).

gullug [قُولُغْ ، قُولُغْ] S: **gulluk** Hezaran jan apardum gullugyna (KB, 195-6). Ki gulluguňda senüň ýüz zamany war köňülüň (KB, 537-15).

gullah [قُولْغْ] *gulluk, hyzmat*: Andan girü soltanlary gullahda abyd et (KB, 303-1).

gulluk I [قُولُوقْ ، قُولُوقْ] *gulluk, hyzmat*: Çeker gullukdan el ol kes atarlar çarhy-dowwara (ND, 28a-6). Allatagala gullugyda meşgul turur (SB, 6a-8).

gulluk II [قُولُوقْ] *ýesirlek, gulluk*: Ol Züleýha gullugyndan gurtaryb dil Ýusufny (ND, 33b-12).

gulluk eýle- [قُولُوقْ ایلَه] *gulluk etmek, hyzmat etmek*: Han Baýyndyryň garşusyn alsa, tursa, gulluk eýlese (GA, 68-6).

gullyg [قُولُغْ ، قُولُغْ] S: **gulluk** Gullyga janym ýasanur, niye zülfüň ýasanur (KB, 111-2). Gullygy nagyş eýlemişem, dilde husnuň göreli (KB, 33-14).

gullyg eýle- [قُولُغْ ایلَه] S: **gulluk eýle-** Bende gerek ki, jan tapuňa gullyg eýleýe (KB, 474-7).

gulman [gulma:n غُلْمَان] *jennetdäki erkek hyzmatkärler*: Nedir hü(ý)ri, nedir gulman, tefekkür et bu nazmym, gel! (ND, 42a-16). Göründi uçmagy, hüýri, hem dahy gulmany ýar! (ND, 11b-7).

gulna- [قُلْنَا] *gulunlamak*: Gysrak gulnady (MK, III, 223-15).

gulnaçy [قُلْنَجِي] *bogaz*: Gulnaçy gysrak (MK, I, 407-1).

gul ol- [قُلْ اول] *bende, gul bolmak*: Ýara gul oldum, berkarar isderem (KB, 7-9).

gulp [قُلْب] *tutawaç, gulp*: Men aşagy gulpa ýapyşuram, sen ýokary gulpa ýapyşursen (GA, 198-10).

Gulpak [قُلْبَاقْ] *adam ady (erkek)*, *Balasagun sebitlerindäki türkmenleriň takwa adamlarynyň biri. Ol öz eli bilen ýylçyr gaýalaryň, ýüzüne «Taňry guly Gulpak» diýip ýazypdyr*: Gulpak (MK, I, 394-14).

gulra- [كُلْرَا] S: **guldura-** Taş gudugda gulrady (MK, III, 210-10).

gulsyg [قُلْسُغْ] *gul häsiýetli, gula meñzeş*: Gulsyg är (MK, I, 387-12).

Guluç [قُلْجْ] *adam ady (erkek)*: Guluç (MK, I, 299-13).

gulul [عُلُولْ] *din ugrundaky söweşde alynan olja, şerigat kada-kanunlaryna görä paylanmanka, hyýanat edilip, gizlinlik bilen*

ogurlanan baylyk: Gulul diýdügümüz, ol ogurlamakdur gazalyk malyndan (MAS, 12a-6).

gulun [قُلُون ، قُلْن] **1** S: **gulan** Gulun (MK, I, 338-12). Gulun (IBM, 170-16). Atlar esen olsa, gulun togar (GA, 145-4). **2** *ogul, çaga, bala*: Bärü gelgil, gulunym ogul (GA, 124-12).

gulunjyk [قُلُجُك] *gunanjyk, taýçanak*: Kazylyk atlar gulunjygyn depermi olur (GA, 196-13).

gulunlug [قُلُتْلُغ] *gulanly, taýly*: Gulunlug gysrak (MK, I, 413-10).

guluw [غُلُو] *hetdenaşa ulaltma, gylaw*: Ýaman nakşyma köp guluw ýok turur (BD, 98a-13).

guluw kyl- [gulu:w kyl- غُلُو قِيل] *hetden aşmak, gykylyk tutuzmak*: Mejusylar guluw kyldylar we tiýdiler kim, Inkär wahy we dinimiz kylyb turur (SB, 37a-25).

Gulzum [قُلُزْم] *deňiz ady*: Derýaýy-Gulzumdan bir şugba turur (SB, 34b-30).

gum [قُوم ، قُمْ] *gum, çäge*: Gutsuz guzugka girse, gum ýagar (MK, I, 381-12). Gum (IBM, 178-3). Palçygyna gumlar düşeyem (GA, 178-6). Ak ýelim suwyga girib-çykyb, gumga agnab... (SB, 121b-30). Gara ýelim suwyga girib-çykyb, ýene gumga agnadylar (SB, 121b-30).

gumar [guma:r قُمَار] *oýun, humar*: Elkyssa, utdy gözleri bizi gumar ile (KB, 453-3). Ben ne aparam uşbu gumaryndan, efendi (KB, 153-8).

gumgan [قُمُغَان] *suw gaby, küýze, golça*: Gumgan (MK, I, 361-5; 367-11).

gumlak [قُمْلَاق] *gumda bitýän peçege meñzeş ot*: Gumlak (MK, I, 395-5).

gumrusga [قُومُرُوصَغَا] S: **garynja** Gumrusga (Tuhf, 36b-2).

Gumseñri [قُومِسَنَكْرِي] *ýer ady*: Şol golga Gaýydere... Gumseñri... mugaýýan boldy (SB, 126a-17).

gumuk [قُمُك] *at tezegi*: Gumuk (MK, I, 321-3).

Gumuk [قُمُك] *adam ady (erkek)*: Gumuk (MK, I, 321-2).

gumukla- [قُمُكْلَا] *tezeklemek, gumalaklamak*: At gumuklady (MK, III, 250-9).

gumyş- [قُمِشْ] *gyzyşmak, işe gyzyşmak*: Olar işge gumyşdylar (MK, II, 89-8).

gun- [قُنْ] *ogurlamak, talamak*: Ogry tawar gundy (MK, II, 24-17).

guna [قُونَا] *iki ýaşyndaky öküžçe*: Guna (Tuhf, 11a-3).

gunan [قُونَان] *iki-üç ýaşynyň içindäki erkek taý*: Bir gunan ol atlar arasyda bar erdi (SB, 11a-31).

gunasyn [قُونَاصِن] *ýeňilkelle, akylsyz, pähim-siz*: Gunasyn (IBM, 149-10).

gunça [غُنْجَه] *açylmadyk gül, gunça*: Geldi ýene uş gülşene sed nāz ile gunça (KB, 320-1). Bülbül lebünüň gunçasyny göreli dilteň (KB, 323-9). Gunça agzyn açmaga kimüň eli erişer (KB, 9-3). Saba gül-gunçanyň agzyny ýyrtar (Mn, 303b-10).

gunçala- [غُنْجَه لَهُ] *gunça getirmek, gunçalamak*: Biter ol gunçalap ondan ajap gördim o dildary (ND, 39a-8).

gunçuý [قُنْجُوِي] *han, beg gyzy, begzada, han maşgalasyndan çykan, kiçi gyz garyndaş tanyml aýal*: Katun gunçuý (MK, III, 181-12).

gund [قُنْد] *gurşun*: Alyn başa gund yşygum urardym (GA, 297-3). Başymda gund yşyklar saklardym (GA, 129-11).

gunduz [قُنْدُوز ، قُنْدُز] *gymmat baha derili kiçijik haywan, gunduz*: Gunduz (MK, I, 381-17). Gara kirpigiňe gunduz deňelmez (Mn, 304a-5). <>**gunduz gaýry** – *gunduz mazīnden alynýan suwukluk*: Gunduz gaýry (MK, I, 382-1).

Gunduz Garawulçy [قُنْدُوز قَرَوُلْجِي] *adam ady (erkek)*: Gunduz Garawulçyny kim, ýüz segsen ýaşar erdi (SB, 129a-16).

gundy- [قُنْدِي] *ýaldyratmak, ýalpyldatmak*: Ol gylyç gundydy (MK, III, 207-1).

guñ [قُونَك] *garga*: Nesr-i taýr bile ne nowg howa kylgaý guñ (Ab, 88b-18).

gur [gu:r قُور] *gury, öl däl*: Gur (MK, III, 87-16).

Gur [Gu:r غُور] *ýurt ady*: Erse Gur meligi ilçileri köb yzzat we hormat tutub etagat kemerini bilge baglab, any görüb, tamam welaýaty Gur we Garjystan ...il we musahhar bolub... (SB, 121b-7).

gur I [قُر] *dereje, beýik dereje, mertebe:*
Meniň guryum ulug (MK, I, 273-1).

gur II [قُر، قور] *guşak:* Men aňar gur gurşattym (MK, II, 271-7). Gur (IBM, 167-7). Gur-gurama guşakly (GA, 61-8). Bilige zer pişte guryn bent edip... (Ab, 86b-20).

gur- [قُر، قور، قور، قور] **1) gurmak, bina etmek:**
Otagyn gurdy (GA, 303-6). Ýedi yklyma hökm eder, gurar tagty-Süleýmany (ND, 42a-14). **2) oklamak, ýaýy atyşa taýýar etmek:** Gaşuň peýweste ýaý gurdy Tagalallah! (KB, 519-5). **3) pugta çekmek (ýaýyň kirişini):** Är ýaý gurdy (MK, II, 7-10). Gurdy (Tuhf, 6a-11). **4) toplamak, jemlemek:** Han süsün gurdy (MK, II, 7-5). **◇dam gur-** – *duzak gurmak:* Gisüňi perişan edübän, damuňy gurma (KB, 162-2). **◇tuzak gur-** – *duzak gurmak:* Bilmezmi any ki guryjah tuzaga aý ile (KB, 55-6). **◇ýaýyny gur-** – *gözini dikmek, gaşyny ýaýyp seretmek:* Yaýyny guryb, aşyk köňlün gözlär (KB, 603-14).

gura- [gu:ra- قُر] *guramak, sarykmak, öli, cygy, nemi aýrylmak:* Guramak (IBM, 123-6).

guram [قُرَام] *mertebä, derejä laýyklykda:*
Kişiler guram olturdylar (MK, I, 346-8).

guranuk [gu:ranuk قُورَنُك] *bişmân, gurap galan üzüm:* Guranuk (IBM, 182-11).

gurat- [gu:rat- قُورَت] *guratmak:* Guratty (IBM, 107-6).

gurb [قُرب] **1) gurb, baýlyk:** Myhmandarlyk kylmakga gurbymyz ýok turur (SB, 3a-11). **2) güýç-kuwwat, başarnyk:** Biziň aňa mukawamat kylurga gurbymyz ýok turur (SB, 8a-33).

gurbaga [gurba:ga قُورْبَاغَا] *gurbaga:*
Gulan gudugka tüsse, gurbaga aýgyr bolur (MK, III, 87-17). Gurbaga (IBM, 180-14). Gurbaga (Tuhf, 23a-ç).

gurban [gurba:n قُربَان] *gurban, bir zada berlip ýa-da bir zadyň ugrunda edilyän pida:*
Arafatda erkek guzy gurban için (GA, 131-2). Kesilen gurban nedir (ND, 14b-1). Jan-u dil, ol ikinüň gurbanydur (KB, 589-12). Biriniň dahy bir gurbany ýohmy? (KB, 140-11). **◇gurbana git-** – *ölüme gitmek, janyndan geçmek:* Aýagy tozy ile goç kibi gurbana gider (KB, 524-6). **◇gurban oty** – *gurbanlyk bermek üçin ýakylýan ot, gurban beren zady üçin ýakylan*

ot: Gurban oty aňa eser kylmady (SB, 10a-33). Gurban oty aňa eser kylmaý turur (SB, 10a-33). **◇gurban wer-** – *gurban bermek:* Nägeh ki, duş oldy gözüm janumy gurban wermişem (KB, 461-8).

gurban kyl- [gurba:n kyl- قُربَان كِيل] *gurban etmek, öldürmek:* Bir koý alarnyň adyga gurban kylgaý sen (SB, 26a-5). Bir sejde kylyb, koý gurban kylgaý men (SB, 26a-7).

gurban ol- [gurba:n ol- قُربَان اُول] *gurban bolmak, ugrunda ölmek, pida bolmak:* Başym gurban olsun (GA, 25-10). Olagör gurban aňa (ND, 5b-10). Gurban ola bu janymyz (ND, 16a-12). Gurban olam gaşuňa kemany degülmidur (KB, 304-2).

gurbat I [غُربَت] *öz ýurduňdan daş düşmeklik, ýat ýerde ýaşamaklyk:* Gösterip suflydan ony, düşdi gurbat daryna (ND, 33b-10). Gurbat illerdäki halyn arzuwlar (ND, 13a-4). Gurbatda ýüzi arada yslam degülmi? (KB, 163-2).

gurç [قُورْچ] *güýçli, berk, çydamly:* Gurç eren (MK, I, 287-14).

gurdaş- [قُورْدَاش] *mertebede, derejede deňleşmek:* Ol beg birle gurdaşdy (MK, II, 172-10).

gurdur [قُورْدُر] *gurdurmak, dikdirmek:* Bir ýere ag otag, bir ýere gyzyt otag, bir ýere gara otag gurdurmyşdy (GA, 10-7). Gara ýeriň üzerine gurdurmyşdy (GA, 82-13).

gurfa [غُورْفَا] *çadyr, eywan:* Girer her gurfadan pertöw, olar çün jamalar pür nur (ND, 9b-4).

gurga [قُورْغَا] *gurra, bije ◇gurga sal-* – *bije atmak, gurra atmak (taşlamak):* Kabul kylyb, gurga saldylar (SB, 5b-8). Erse gurga saldylar, üç kerret gurga Ýunus adyga tüşdi (SB, 25b-7).

gurga- [gu:rga- قُورْغَا] *guramak:* Ýer gurgady (MK, III, 235-7).

gurgak [gu:rgak قُورْغَاق] *guraklyk, gurakçylyk:* Gurgak ýylyn buzun gör, kanda tüşer gody il (MK, III, 50-16).

gurgalga et- [قُورْغَالْغَا عَات] *bir zadyň iki ujuny biri-birine daňmak, birleşdirmek, seplemek:* Çünki gurgalga etti ol jerge... (Ab, 87a-8).

gurgaş [قُورْغَاش] *gyrgy:* Gurgaş (Tuhf, 7b-2).

gurgaşyn [قُرْغَاشِيْن] S: **gurşun** Gurgaşyn (Tuhf, 17a-1).

gurgat- [gu:rgat- قُرْغَتْ] *guratmak*: Ýer gurgatty (MK, II, 272-5).

gurgu [قُرْغُو] *ýeňilkelle, guşkelle, ýeňles*: Gurgu är (MK, I, 356-11).

gurgulan- [قُرْغُلَانْ] *ýeňilkellelik etmek*: Är gurgulandy (MK, III, 151-1).

gurguluk [قُرْغُلُكْ] *ýeňilkellelik, ýeňleslik*: Gurguluk (MK, I, 434-6).

gur-gur et- [قُرْغُرْ اَت] *jugurdamak, jugurjugur etmek, içiň gur-gur etmegi*: Garyn gur-gur etti (MK, I, 403-1).

gurgyr- [gu:rgyr- قُرْغُرْ] *guramak*: Ýer gurgyrdy (MK, II, 153-1).

gurgyr- [قُرْغُرْ] *ýeňilkellelik etmek, özüni ýeňil alyp barmak*: Är gurgyrdy (MK, II, 153-3).

gurla- [قُرْلَا] *guşamak, daňmak*: Ol kaftanyg gurlady (MK, III, 221-4).

gurma [قُرْمَا] *hurma*: Gurma (Tuhf, 8b-ç).

gurra [عُرْ] *täze dogan Ay, orak şekilli Ay*: Ay gurasy beňzemeýer gaşyna diýerem (KB, 573-6).

gursak I [قُورْصَاقْ] *gursak, döş, kükrek*: Gursak (Tuhf, 16b-8).

gursak II [قُورْصَاقْ , قُورْصَاقْ] *iç, aşgazan*: Gursak (IBM, 142-1). Gursak (Tuhf, 32b-8).

gurşa- [قُرْشَا] *guşamak, baglamak*: Ol kaftan gurşady (MK, III, 213-9).

gurşag [قُرْشَاغْ] *guşak*: Gurşag (MK, I, 387-3).

gurşan- [قُرْشَنْ] *guşanmak*: Är guryň gurşandy (MK, II, 197-14).

gurşat- [قُرْشَتْ] *guşatmak*: Men aňar gur gurşattym (MK, II, 271-7).

gurşun [قُرْشُونْ , قُرْشَنْ , قُرْشُونْ] *gurşun*: Gurşun (IBM, 178-10). Gurşun (Tuhf, 17a-1).

gurşunçy [قُرْشُنْجِي] *gurşun guýýan, galaýyçy*: Gurşunçy (IBM, 157-13).

gurt [gu:rt قُورْت , قُورْتْ] **1** *gurt, möjek, böri*: Guş, gurt kamug tirildi (MK, III, 4-11). Ýohsa seni bunda gurtlar-guşlar ýiýer (GA, 50-6). Ýaňy baýryň gurduna beňzärdi ýigitlerim (GA, 207-10). Ki sürüp köýnegin gana, edip ol gurda

böhtany (ND, 34b-5). Talady jany-furkaty gurdyna çü Ýusuf (KB, 138-4). Aş tartar çagda bir garry gurt çygyra başlady (SB, 127a-4). **2** *gurt, gurçuk*: Gurt (IBM, 177-8). Her gurt kim, bedeninden tüşer erdi, ol gurtňy göterib, ýerige goýar erdi (SB, 6a-22). **gurt tüş-** *gurtlamak, gurt düşmek*: Tamam agzasynyň eti töküldi we gurt tüşdi (SB, 6a-21).

gurtan- [قُرْتَنْ] *gaşanmak*: Kün gurtandy (MK, II, 197-3).

gurtar- [قُورْتَارْ] *gutarmak, dyndarmak, halas etmek*: Ýigidiň janyn gurtaraýym (GA, 156-4). Babasyn gurtardy, gaýtdy (GA, 34-7). Ol Züleýha gullugynda gurtaryp dil Ýusubyn (ND, 33b-12). Jöwr elinden jan-u dil gurtarmaga (KB, 7-12). Gurtar bizi bu jöwr-u jezadan-u aýah tut (KB, 376-15). Gurtar jany bu sud-u zyýandan beni gözet (KB, 78-15). Gurtar begüm bu emn-u amandan beni, gözet (KB, 78-16).

gurtarajak ol- [قُورْتَارَاجْ اُول] *gutarjak bolmak, halas etjek bolmak*: Alla benim ewimi gurtarajak olur-sa, seni emirahur eýliýeýin (GA, 51-1).

gurtga [قُرْتْغَا] *garry-gurty, garry aýal, kempir*: Gurtga büzik bilmes, ýerim tar tiýr (MK, III, 195-4).

gurt-gurt [قُرْتْ قُرْتْ] *gütürdedip, güýrdedip (iýmek, çeynemek)*: At arpany gurt-gurt ýidi (MK, I, 287-6).

gurtul- [قُورْتُول , قُورْتُلْ] **1** *gutulmak, dynmak, boşamak, sypmak, azat bolmak*: Är emgektin gurtuldy (MK, II, 184-11). Gurtul ahyr bu beladan, eý kişi, är kemi ýok! (ND, 16b-16). **2** *dogurmak, dogrup dynmak*: Uragut gurtuldy (MK, II, 184-11).

gurtur- [قُورْتُرْ] **1** *gurdurmak*: Han aňar çuwaç gurturdy (MK, II, 149-16). **2** *nyzama duruzmak, söweşe taýýar ýagdaýa getirmek*: Han begge süsin gurturdy (MK, II, 150-1). **3** *gurdurmak, ýaý gurdurmak*: Ol maňa ýaý gurturdy (MK, 149-15).

gurtyl- [قُورْتِلْ] S: **gurtul** Ýa, pes nije gurtyldyň Däli Garçaryň elinden? (GA, 86-2). Esir were waryn tä ki, gurtyla bagdan (KB, 176-7).

guru [gu:ru قُورُو , قُورُو] *gury, guran*: Guru (IBM, 151-17). Boýuň katynda nedür serwi-bir

gury ağaç (KB, 319-7). Boýuňa tuby ne nisbet bir guru ağaç durur (KB, 6-5). <>**guru çay** – *suwy kesilen, çay, jar*: Bir guru çayyň ýüzine bir köpri ýapdyrmyşdy (GA, 155-2). Guru-guru çaylara su saldym (GA, 138-1). <>**guru-jiger** – *arzuwsyz ýürek, durmuşa, ýaşayşa bolan islegi gutaran*: Ýaş ýüzüm, tolu gözüm, guru jiger, boş elüm (KB, 503-2). <>**guru üzüm** – *kişmiş*: Guru üzüm (IBM, 182-12).

guru- [gu:ru- قُرُو ، قُرُ] *guramak*: Gurudy (IBM, 116-14). Gurudy (Tuhf, 12a-9). Ol ýygaç gurub erdi (SB, 25b-13). <>**suwlar guru** – *akar suwlar kesilmek, guramak*: Ýeti ýyl ýagyş bolmady, barça rudhana, suwlar gurudy (SB, 31b-8).

gurub kyl- [guru:b kyl- غروب قیل] *batmak, ýaşmak (Günüň, Aýyň) batmagy*: Gün tulug we gurub kylmas (SB, 19b-14). Tulug we gurub kyla turur (SB, 19b-15).

guruç temir [قورچ تیر] *polat*: Guruç temir (IBM, 160-4).

gurug I [gu:rug قُورُغ ، قُورُغ] *gury, guran*: Gurug ýygaç egilmes (MK, I, 172-1). Ol hurma nahlasý gurug erdi (SB, 24a-31). **2) ýalan, esassyz**: Aňar gurug ýala ýalaldy (MK, III, 59-4). <>**gurug söz** – *boş söz*: Guruk kasuk agyzga ýaramas, gurug söz gulakka ýakyşmas (MK, I, 320-8).

gurug II [gu:rug قُورُغ] *guýruk*: Gurug (MK, I, 313-14).

gurugžyn [قُورُغْزَين] *gurşun*: Gurugžyn (MK, I, 423-2).

gurugla- [gu:rugla- قُورُغْلا] *zady gurulygyna peýdalanmak*: Guruglady neňni (MK, III, 249-1).

guruglan- [gu:ruglan- قُورُغْلان] *gury hasap etmek, gurudyr öýtmek*: Ol etmekni guruglandy (MK, II, 213-16).

guruglug I [gu:ruglug قُورُغْلُغ] *gurulgy*: Guruglug ýa (MK, I, 414-7).

guruglug II [gu:ruglug قُورُغْلُغ] *sagdak, ok, peýkam gaby*: Guruglug (MK, I, 414-7).

gurugluk [gu:rugluk قُورُغْلُك] *guruganlyk, gurakçylyk*: Gurugluk (MK, I, 416-4).

gurugsak [قُورُغْسَک] *mäde, gursak, peteke*: Gurugsak (MK, I, 415-6).

gurugsy- [gu:rugsy- قُورُغْسَی] *guramak, gurap başlamak*: Gurugsydy (MK, III, 247-3).

guruh [guru:h كروه] *topar*: Ybrahym alay-hyssalam zürriýetiden erdiler, köb guruh bolub erdiler (SB, 22a-29). Erse iki guruh bolub, biri Bähramga meýil kyldy (SB, 30b-15).

guruh-guruh [guru:h-guru:h كروه كروه] *topar-topar*: Ýerde derin magaralar gazyb, alarny guruh-guruh ol köwehlerge jemg kylyb, ot urar erdi (SB, 33b-11).

guruk [gu:ruk قُورُك ، قُورُك] **1) gury, guran, guruk** <>**guruk kaşyk** – *gury çemçe, içi boş*: Guruk kaşuk agyzga ýaramas (MK, I, 320-8). Penah bir guruk hurma ýygajyga eltdi (SB, 24a-28). **2) bişen, bişip ýetişip guran**: Guruk naýdan kylur şekerni peýda (Mn, 290b-8). Ýeti guruk hoşa bugdaý gördi (SB, 5a-16).

gurul- I [قُورُل ، قُورُل] **1) gurulmak**: Ýa guruldy (MK, II, 106-17). Ýedi kişi ile gurulardy menim ýaýym (GA, 207-11). **2) düzülmek, hatarlanyp goýulmak, taýýar edilmek**: Segsen ýerde badyýalar gurulmyşdy (GA, 36-5). <>**diwan gurul-** – *geňeş edilmek*: Jem olup erenler, guruldy diwan (ND, 13a-5).

gurul- II [قُورُل] *guruşmak, eliň guruşmagy*: Är eligi guruldy (MK, II, 106-16). Siňiri gurulgan (MK, I, 428-13).

gurulyja [قُورُلْجَه] *gurulgyja, düzülgije*: Gurulyja gopuzym getüriň (GA, 181-3).

gurum I [قُورُم] **1) gay'a, uçut**: Gurum (MK, I, 333-14). **2) daş**: Gurumlar kamug ýufluşdy (MK, III, 74-13).

gurumsy [قُورُومْسَی] **1) gara ört gatlagy, gurum**: Kepeneginden gurumsy edüb ýarasyna basdy (GA, 42-6). **2) gurum ýaly, gap-gara**: Gurumsy kyrk tutam gara saçlym (GA, 199-10).

gurun [قُورُن] *gurum, hapa, kerep baglamak-lyk*: Gurun (MK, I, 338-9).

gurun- [قُورُن] *gurunmak, guranmak*: Är gurundy (MK, II, 122-4).

gurunçuka [قُورُنْجُوكَا] *S: gaýyş* Gurunçuka (Tuhf, 29a-13).

gurunçy [قُورُنْجَی] *keçe, guruma, tüssä* *garalan keçe*: Gurunçy (MK, III, 183-12).

gurunlug [قُرُنُغْ] *gurumly, gurum bilen gömlen*: Gurunlug ew (MK, I, 413-4).

gurur [guru:r غرور] *gopbamsylyk, ulumsylyk*: Bulub gurury-Şeddady, dahy Fyrgawn bedkări (ND, 5a-5). Geçdi ömri näzenini baglaýyp, ýolun gurur (ND, 41a-3). Ajab we gurury zyýadat bolub, tehewwür ýüziden çykyb, mesaf agaz kyldylar (SB, 15a-28).

guruş- [gu:ruş- قُرُشْ] *guraşmak, gurap başlamak, öllügi aýrylyşmak*: Etmek kamug guruşdy (MK, II, 79-7).

guruş- [قُرُشْ] *guruşmak, ýaýa kiriş dakyşmak*: Ol meniň birle ýa guruşdy (MK, II, 79-7).

gurut [قُرُتْ ، قوروت] *togalanyp guradylan süzme, gurt*: Gurut (MK, I, 298-2). Gurut (IBM, 166-2). Gurut (Tuhf, 5a-3). <**gurut et** – *kakadylan et, guradylan et*: Gurut et (IBM, 164-14).

gurutlug [قُرُتْلُغْ] *gurtly, ýogurtly, togalanyp guradylan süzmeli*: Gurutlug kişi (MK, I, 409-9).

gurutsa- [قُرُتْسَا] *gurt iymek islemek*: Är gurutsady (MK, III, 246-1).

gurwaly [قُرُودَالِي] *gryža, ingi*: Gurwaly (Tuhf, 28b-13).

gurwy guwaç [قُرُودَى قُوجْ] *çadyr, gara öý*: Gurwy guwaç guruldy (MK, III, 169-6).

gury [gu:ry قُورَى] *boş, biderek*: Ýöri zahyt, o kim, gury emeldir (ND, 27a-17). Gury dagwa eder anlar, ne bilsün kim, nedir yrfan? (ND, 20b-11).

Gury han [Gu:ry ha:n قُورَى حَان] *adam ady (erkek)*: Gury han emin Gülje gyzyyny alyp, toy kyldy (SB, 128a-13). Üç ýyldan soň Gury han atasyga tiýdi (SB, 128a-11). Hatuny Gury hanny hylwat tapyb, aňa tamag kylyb... (SB, 128a-14).

gury- [gu:ry- قُورَى ، قُورَى] **1)** *guramak, nem galmazlyk*: Gurydy ton (MK, III, 197-9). Anyň bogazy aşga gurydy (MK, III, 198-4). Leblerin görübän, gurymaýynça ganlar (KB, 52-13). **2)** *guramak, gurap, ösüşden galmak*: Gaba agajyň gurymyşdy (GA, 117-6). **3)** *guruşmak, agyramak*: Tura-tura, bilimiz gurydy (GA, 36-11). Ýaş guryban ömrüm any üze sanasen (KB,

152-12). <**agzyň gurydyn** – *agzyňdan haýyr açmazlyk*: Agzyň gurydyn, ene (GA, 258-12).

gury- [قُورَى ، قُورَى] *gurmak, duzak gurmak*: Bilmezmi any guryjah tuzaga aý ile (KB, 55-6).

gurygu [gu:rygu قُورِغُو] *gury, gurap baryan*: Gurygu neň (MK, I, 372-4).

gury-gury [قُورَى قُورَى] *ses meňzetmesi, bedenäniň sayraýşy*: Gury-gury (MK, III, 169-1).

guryl- [قُورِيل] *gurulmak, bina edilmek*: Üç ýüz altmyş gubba üzre gurylan saýwan nedir (ND, 8a-5).

guryr- [gu:ryr- قُورِر] *guramak, gurap başlamak*: Guryrdy neň (MK, II, 64-1).

guryt- [gu:ryt- قُورِيتْ ، قُورِيتْ] *guratmak*: Gün tonug gurytty (MK, II, 245-12). Müşk ile ganum gurydan ýene şol ahumdur (KB, 490-5).

Gury tegin [Gu:ry tegi:n قُورَى تَكِين] *adam ady (erkek)*: Ortanjy Gury tegin (SB, 128a-3). Ýeti gün toý kylyb, Gury teginni badyşahlykga göterdiler (SB, 128a-11).

gurytgan [gu:rytgan قُورِتْغَان] *guradyan, guradan*: Bu är ol telim üzüm gurytgan (MK, I, 424-2).

gus- I [قُوس ، قُوسْ] *gusmak, gaytarmak*: Är gusdy (MK, II, 10-10). Gusdy (IBM, 114-1).

gus- II [قُوسْ] *solmak (reňkiň solmagy)*: Bozug gusdy (MK, II, 10-12).

gusgun [قُوصْغُن] *adamyň guşaklygyndan aşagy*: Alplar içinde bizi gusgunymyzdan balçyga batyrdyň (GA, 238-7).

gusmak [قُوصْمَاقْ] *gusmak, gaytarmak, iş ady*: Gusmak (Tuhf, 29a-1).

gussa [غُصَا] *gaygy-gam, gussa, alada*: Gussadan düşdi aý ýüzine kelef (KB, 564-12). Bendesi olub, gussadan azad olýsaram (KB, 179-9). Zülfüni magruk olaly, ben gussa peýwesteýem (KB, 425-6). Gaýrat we gussadan bimar bolub, iki ýyldan soň wefat kyldy (SB, 129b-24). Özi dagy ol gussadan kim tabutny alyb erdiler heläk boldy (SB, 12a-1). <**gussa çek-** – *gam-gussa çekmek, gama batmak*: Zülfün ile kim gussa çeke uzun (KB, 549-6).

gustur- I [قُستُرْ] *gusdurmak, gaytartmak*: Süşük ärig gusturdy (MK, II, 150-7).

gustur- II [فُسْتُرْ] soldurmak (*reňkiň soldurylmagy, solmagy*): Gusturdy (MK, II, 150-8).

gusul [غسل] *suwa düşme (iniňi halallamak üçin bütün bedeniňi ýuwma)*: Olardyr eýleşen gusly, tamamat erişe Kōwser (ND, 10a-17). Ýuşag dagy ol taş ardyga baryb, gusul kylyb... (SB, 9b-21).

gusul et- [غسل ايد] *suwa düşünmek, iniňe suw almak, ýuwunmak*: Ben jiger gany-la gusul ederem (KB, 444-8). Bu häki gusul edübän göz ýaşyna kendümüzi (KB, 540-9).

gusul kyl- [غسل قيل] S: **gusul et-** Öz ewide gusul kylur erdi (SB, 12b-17). Musa alayhyssalam ol taş ardyga baryb, gusul kyldy (SB, 9b-21).

gusyg [فُسُيْغ] *gusuk*: Any gusyg tutty (MK, I, 314-3).

gusyk I [فُسُيْكَ] *hoz*: Gusyk (MK, I, 320-7).

gusyk II [فُسُيْكَ] *dul, ýanyoldaşy ölen ýa-da aýrylyşan*: Gusyk (MK, I, 320-7).

gusyklyg [فُسُيْكَلُغ] *hozly, hozy bar bolan*: Gusyklyg är (MK, I, 411-14).

gusynjyg [فُسُيْنَجْ] *ýigrenji, ýüregiňi bulayan, gusduryjy*: Guş balasy gusynjyg, it balasy ohşanjyg (MK, III, 176-1).

guş [فُش، قُوش] *guş*: Guş gondy (MK, III, 139-13). Guş uçdy (MK, I, 144-7). Guş (IBM, 175-5). Ýohsa seni bunda gurtlar, guşlar iýir (GA, 50-6). Şol guş ki, düşe damuňa bismildür efendi (KB, 395-14). Dam ile däneýe düşer uçan howada guş (KB, 147-10). Her bir ogulga bir guş mugaýyan kyldy (SB, 125b-17). Barça guşlaryň dilini bilgeý (SB, 126b-22). <guş at – çapgyr at, ýyndam at: Ilçi guş at birle ýiberib, peýgam berdi (SB, 124a-11). <guş guşla – guş awlamak: Aw awlady, guş guşlady (GA, 126-11). Sen war eken, guş guşlady (GA, 20-3). <guş ýürek – gorkak: Oglan guş ýürekli olur (GA, 244-3). <köňül guşy – arzuw, hyýal, isleg: Aklum däli, jan esrük, köňül guşy awara (KB, 155-4).

guşag [فُوشَاغ] S: **guşah** Nedir ol halka kim, jan-a, guşagyndan bu dünýäýi (ND, 30a-10). Bu jahan yşky guşagy baňa tar (KB, 142-11).

guşah [فُوشَاخ] S: **guşak** Ýoluňda şükr ile sabra çü jan guşandy guşah (KB, 509-16). Gaýrat üçin bir guşah guşanalym (KB, 598-14).

guşaklu [فُوشَاكْلُ] *guşakly, guşagy bar bolan*: Gurgurma guşakly (GA, 151-4).

guşan- [فُوشَان] 1) *guşak guşanmak*: Gaýrat üçün bir guşah guşanalym (KB, 598-14). 2) *çolanmak, dolanmak, gurşamak*: Ýedi gat ýeri guşanmyş, eý peri, gördüm any, / Baglaýyp ýollaryn anyň bekleýän sugban nedir? (ND, 7a-3).

3) *bogulmak, daňylmak, baglanmak*: Yşkuňa guşanub bu tenümi gamyş etdüm (KB, 94-6).

4) *gayrata galmak*: Tur, eý kähil, guşan bir özüňi diýr (KB, 570-5). Janum dahy guşanyban bu gana-gana gerek (KB, 6-16). 5) *ýarag dakynmak*: Gylyjyn biline guşandy (GA, 31-3). Oglan gylyç guşanar oldy (GA, 29-8). Guşansun ol ýaraga jan içinden (KB, 98-9).

guşat- [فُوشَات] *gurşamak, gurşap almak*: Guşatmyşdyr melaýyklar ne yer-gök bar, ne hud dünýä (ND, 5a-15).

guşça [فُوشَا] *guşça, guş ýaly, guş ýalyja*: Gönilärse hyýalyň tenümde guşça jany (KB, 301-1). Guşça janum anlara nemeridür (KB, 44-1). Bu guşça jan oduna semender kibi girüz (KB, 74-2).

guşgaç [فُوشَاغَا] *serçe, guşjagaz*: Guşgaç (MK, 379-11).

guşgun I [فُوشْغُون] *eýer öňe süýşmez ýaly onuň yz tarapyndan baglanýan çeki*: Ol atny tutub, öz goly birle eýgerlär erdi, guşgunyny salaý tiýdi (SB, 30a-12).

guşgun II [فُوشْغُون] *buýan görnüşli ösümlik, yşgyn*: Guşgun (MK, I, 367-10).

guş-gurt [guş-gu:rt فُشْ قُرت] *guş-gurt, gurt-guş, gurtlar, guşlar, mör-möjekler*: Guş-gurt kamug tirildi (MK, III, 4-11).

guşla- [فُشْلَا] *guş awlamak*: Beg guşlady (MK, III, 221-10). Aw awlady, guş guşlady (GA, 20-3).

guşlag [فُشْلَاغ] *guşlaryň üýşýän, toplanýan, ýaşayan ýeri, guşuň köp ýeri*: Guşlag (MK, I, 387-10).

guşlan- [فُشْلَان] *ganatlanmak, at edinmek, almak*: Är özing at guşlandy (MK, II, 199-13).

guşlat- [قُشَلَتْ] *guş awlatmak*: Çağry berib guşlatu (MK, II, 276-2). Ol aňar guş guşlatty (MK, II, 279-15).

guşluk [قُشْلُكْ ، قُشْلُكْ] *guşluk, güniň guşluk wagty*: Guşluk (MK, I, 394-9). Guşluk (IBM, 184-14).

guşlyh [قُشْلُحْ] S: **guşluk** Guşlyh güneşi gulluga ýazyla bu gije (KB, 123-12).

guşun [قُشُونْ] *gurşun*: Guşun (MK, I, 423-2).

gut [قُوتْ ، قُوطْ] *ruh, jan, bagt*: Üme gelse, gut gelir (MK, I, 85-15). Ulugny uluglasa, gut bulur (MK, I, 255-15). Gut (Tuhf, 7a-6). <**gut topukly** – *ayagy düşümlü*: Gut topukly (Tuhf, 30b-7).

guta kyl- [gu:ta kyl- عُوْطَه قِيلَ] *çümdürmek, suwa çümdürmek*: Guta kylursa, nola ýaş deňizine bu gözüm (KB, 184-5).

gutal- [قُتْلَ] *bagtly bolmak*: Gutaldy är (MK, II, 97-1).

gutandy [قُتْدَى] *gutlanan, gutlanmaly (zat)*: Gutandy neň (MK, II, 121-17).

gutar- [قُوتَر] *gutarmak, halas etmek*: Köňüli lebleriň şah-a, çekişürler, any gutar! (KB, 97-1).

gutat- [قُتَتْ] *bagtly bolmak*: Är gutatty (MK, II, 241-10).

gutgar- [قُوتْغَار ، قُتْغَار ، قُوتْغَار] *halas etmek, gutarmak, goldamak*: Taňry meni gutgardy (MK, II, 159-8). Gutgardy (IBM, 108-14). Taňry üçin natuwan köňlümni angan gutgary (Ab, 86a-16).

gutgy [قُتْغَى] *hoşniyetli, pespäl*: Gutgy är (MK, I, 357-15).

gutla- [قُتْلَا] *gutlamak, mübärekleme, bagtly bolmak*: Gutlady (IBM, 105-8).

gutlag [قُتْلَغْ] *gutlag, mübäreke*: Gutlag (IBM, 153-14).

gutlu [قُتْلُو] S: **gutly** Günüm mübäreke, Aýym gutlu saldur näzik (KB, 580-7).

gutlug [قُتْلُغْ] S: **gutly** Gutlug neň (MK, I, 386-17). Gutlugga goşa ýagar (MK, III, 46-6).

Gutlug [قُتْلُغْ ، قُتْلُغْ] *adam ady (erkek)*: Gutlug (MK, I, 386-17). Anyň öwlady Gutlug beg we Gazan beg we Garaman beg tururlar (SB, 130a-28).

gutlula- [قُوتْلُولَا] *gutlamak, pata bermek, dogadileg etmek*: Gutlulady (Tuhf, 8a-7).

gutlu ol- [قُوتْلُو اُول] *mübäreke bolmak, gutly bolmak*: Bu ag bu ýigide gutlu olsun (GA, 75-13). Dügün gutlu olsun han gyzy (GA, 80-3).

gutly [قُوتْلَى] *gutly, rysgally, mübäreke, bereketli*: Gaçytma, gutly myhmandyr şerigat (ND, 1b-12).

gutruş- I [قُتْرُشْ] *guduramak, bezzatlyk etmek*: Oglan gutruşdy (MK, II, 172-5).

gutruş- II [قُتْرُشْ] *boşadyşmak*: Ol maňa gap gutruşdy (MK, II, 172-6).

gutsyz [قُتْسِيزْ ، قُتْسِيزْ] *bagtsyz, düşümsiz*: Gutsyz guzugka girse gum ýagar (MK, I, 381-12). <**gadamy gutsuz** – *ayagy düşümsiz*: Gadamy gutsyz gelin diýinçe, udsyz gelin diýsünler (GA, 262-2).

gutul- [قُتُلْ ، قُوتُول] 1) *gutulmak, halas bolmak, dynmak, saplanmak*: Är emgekten gutuldy (MK, II, 97-4). Gutulsun köňlümiz endişelerden (Mn, 302a-9). Weli köňül gutulmas damyňyzdan (Mn, 308b-4). Rehim inip, andan meni gutgar özüň dagy gutul (Ab, 86a-13). 2) *dogrup dynmak, dogurmak*: Uragut gutuldy (MK, II, 97-4).

gutulgan [قُتْلُغَانْ] *gutulan, boşan, dynan*: Bu är ol ýagydan gutulgan (MK, I, 428-14).

gudur- I [قُوتُورْ] S: **guduz I** Gudur (Tuhf, 30b-11).

gudur- II [قُتْرُ] *guduramak, bezzatlyk etmek, gudurap çälden çykamak*: Oglan guturdy (MK, II, 62-3). Guturdy (Tuhf, 20a-ç).

gutuz I [قُتْرُ] *guduz (it)*: Gutuz it (MK, I, 305-7).

gutuz II [قُتْرُ] *maral, sugun, keyik*: Gutuz (MK, I, 305-7).

gutuz- [قُوتُوزْ] *guduzlamak, guduz açmak*: Guduzdy (Tuhf, 20a-12).

gutuzluk [قُتْرُلُكْ] *sugunly*: Gutuzluk är (MK, I, 410-8).

guw [قُورْ] *guw, suw guşy*: Guw (Tuhf, 8b-13). Howa üzre berer şunkara guwny (Mn, 290b-5).

guwan- [قُوان ، قُفْنْ ، قُوونْ] *guwanmak, begenmek, buýsanmak*: Ol meniň birle guwanddy (MK, II, 124-11). Gaňly goja guwan,

örü turdy (GA, 172-7). Nagşy bir är idiň, öwölüýä, guwan (ND, 14a-8).

guwanç [قونچ] *guwanç, buýsanç*: Muhammed, Hoja-beg älem guwanjy (Mn, 293b-9).

güwen [كُون] S: **guwan** Ermişi goýub güwenmezem Ereme ben (KB, 144-12).

güwenç [كونچ] *guwanjym*: Güwenjim-le getürdigiň gelinjigiň, o zalym senden aýyrdy (GA, 223-4).

guwwas [guwwa:s غوص] *suwa çümüji, guwwas*: Agzyna bah-u gözümi gör, gel, eý guwwas! (KB, 471-1).

guwy [فوري] S: **guw** Guwy (Tuhf, 8b-ç).

guý- I [فِي ، قوي] *guýmak*: Guýdy bulut ýagmyryn (MK, III, 29-13). Är güpge suw guýdy (MK, III, 186-12).

guý- II [فِي] *ürkmek, gorkmak*: At guýdy (MK, III, 186-14).

guýar I [فَار] *sögünç söz*: Bu guýary (MK, -III, 129-1).

guýar II [فَار] *boş*: Guýar (IBM, 191-5).

guýma [قِما] *külçe, una ýag, süýt, şeker garylyp bişirilýän çörek*: Guýma (MK, III, 130-10).

guýruk [قُورُوق ، قُورُوق ، قُورُوق] **1)** *goýnuň guýrugy*: Guýruk ýagy (IBM, 165-15). Agja goýun gördüğünde guýruk çyrpub... (GA, 46-1). Ony täze guýruk ýagy birle ýumşatgyl (Ýay, 136a-9). Bu toýga geltürgen koýlarnyň tamam guýruk we garynlaryny ýyrtyb, saňa berürbiz (SB, 127a-7). Bu guýrukny alyb ol itge berdi (SB, 127a-10).

2) *gulanyň, atyň guýrugy*: Ag boz atamyň guýrugyny kesin (GA, 298-4). Anyň mukaddymasyda bir erkek guýrugy kesilgen gulan bolgaý (SB, 26a-30). Bir iýmlik at geltürüb, iki saçyny anyň guýrugyga baglab, atny çapdylar (SB, 28b-17).

guýruksyz [قُورُوقْسُز] *guýruksyz*: Guýruksyz, gulaksyz köpek getürin (GA, 85-10).

guýtur- [فُتِير] *guýdurmak, akdyrmak*: Ol meniň elikge suw guýturdy (MK, III, 145-5).

guýu [قُيُ ، قُيُ] S: **guýy** Guýu (Tuhf, 7a-13). Guýunyň agzyna bir degirmen taşy godylar (GA, 274-5). Ol tatory guýudan çykar (GA, 275-5).

guýug [قُيُغ ، قُيُغ] S: **guýy** Guýug (MK, III, 124-10). Guýug (IBM, 181-2).

guýuk [قُيُوق] S: **guýy** Ol suw içide köb guýuk näpedid bolub erdi (SB, 31a-18).

guýul [قُيُول] *hüjüm etmek, çozmak*: Garajyk çobanyň üzerine alty ýüz kafyr guýuldy (GA, 40-2). Ewnik galasynyň baş ýüz kafyry üzerimize guýuldy (GA, 71-9).

guýuluş- [قُيُلُش] *guýluşmak, guýulmak (suwuň akmagy, eňmegi)*: Tagdan suwlar kamug guýuluşdy (MK, III, 146-9).

guýum- [قُيُوم] *galyplamak, galyba salmak*: Guýumdy (Tuhf, 23a-2).

guýun [قُيُون] *harasat*: Yşk destide guýun ermes ki, men diwanaga (Ab, 89a-6).

guýun- [قُيُن] *guýunmak*: Ol özünge suw guýundy (MK, III, 144-1).

guýurçak [قُيُورُوق] *gurjak, oýnawaç*: Guýurçak (IBM, 162-5).

guýuş- [قُيُوش] *guýuşmak*: Ol aňar suw guýuşdy (MK, III, 142-8).

guýut- [قُيُت] *ürküzmek, gorkuzmak*: Ol atyg guýutty (MK, II, 262-11).

guýy [قُيُ] *suw almak üçin gazyylan çuň çukur, guýy*: Şol hinduýy-haly çu özün guýýýa salmyş (KB, 503-14).

guz [قُز] *guzaý, dagyň guzaýy, gün duşmeyän tarapy, gaýra tarapy*: Guz tag (MK, I, 136, 273-17). Guzda gar eksümes, koýda ýag eksümes (MK, I, 274-2).

guzan- [قُزَن] *bezenmek, gözelleşmek*: Uragut guzandy (MK, II, 122-10).

guzgun [قُزْغُون ، قُزْغُون] *uly gara garga*: Böriniň ortak, guzgunuň ýygaç başynda (MK, I, 367-6). Guzgun (IBM, 175-15). Guzgun (Tuhf, 26b-3). Bir deräniň içine garga, guzgun iner, çykar (GA, 26-6). Gargany, guzguny kowardy (GA, 26-10).

Guz ordu [قُزْ أَرْدُو] *Balasagun şäheriniň bir ady*: Guz ordu (MK, I, 112-8).

guzruk [قُزْ رُوق] *guýruk < suwuk guzruk – gaty guýrugy ýaly tüýi seýrek we uzyn*: Suwuk guzruk (MK, III, 123-5).

guzug [فُذُغْ] S: **guýy** Guzugda suw bar (MK, I, 313-5).

guzuglug [فُذُغْلُغْ] *guýuly, guýusy bar bolan:* Guzuglug ew (MK, I, 411-2).

guzurjuk [فُذُرْجُكْ] *oýnawaç, oýunjak, gurjak, oýnawajyň ady:* Guzurjuk (MK, I, 414-16).

Guz ülüş [فُوزُ أُلُوشْ] *şäher ady:* Guz ülüş (MK, I, 60-15).

guzy I [قُزِي ، قُزِي] *guzy, goýnuň guzusy:* Guzy (MK, III, 169-11). Guzy bulady (MK, III, 202-7). Guzy (IBM, 172-9). Köňül aparyjy, jan gapyjy bir... guzy (KB, 151-16).

guzy II [قُزِي] *guzy ýyldyzlar topary:* Guzy (IBM, 183-10).

guzy III [قُزِي] *küýki, бүкүлен, майрылан:* Bagy-jennet bil biliňdir, sen elem çekme, guzy (ND, 44a-8).

guzyjyk [قُزُجُيْكْ] *kiçijik guzy, guzujiyk:* Akja goýun guzyjygyn süsermi olur? (GA, 197-1).

gübe ýaryk [كُوبَا يَارِكْ] *sowut:* Gübe ýaryk (IBM, 173-10).

gübürjök [كُوبُورْجُوكْ] *guty, gapyrjak, sandyk:* Gübürjök (Tuhf, 22b-2).

güç I [gü:ç كُوجْ ، كُوجْ ، كُجْ] *güýç, kuwwat, gurp:* Güç (MK, III, 86-8). Güç (IBM, 147-6). Kimni galy satgasa, güjün kewer (MK, III, 214-7). <güç ýet- – hötdesinden gelmek, başarmak: Güji ýeter (Tuhf, 28b-8). Bu işler kim, eder anlar, güji ýetse, dahy ýetmez (ND, 39b-15). Güjüm ýetginçe köp kyldym wepalar (Mn, 297b-5). Dahy haç eýlemek, her kimiň güji ýetse (MAS, 3a-6). Namaz kylsun hasta kişi otururken, eger güji ýetmese, düşüp arkasy üstüne yşarat eýleýe başy birle (MAS, 17b-3). Eger güjiňiz ýeter dek ýerni alabilseňiz, uruşub alagöriň (SB, 124b-22).

güç II [gü:ç كُوجْ] *zulum, sütem, zorluk* Güç ilden girse, törü tüňlükten çykar (MK, III, 86-8). <güç buýur- – zorluk etmek, sütem etmek: Dagwy kyluram gamzaň ile güji buýurma (KB, 161-16).

güç III [gü:ç كُوجْ ، كُوجْ] *kyn, müşgil, çetin:* Nihaýat aňlamak güçdür, bu dilden bu mygammaýy (ND, 38b-7). ...Iki aýagynuň uçlaryny açuk kylgaý, ol durmak kim, gaty güç durmak durur (Ýaý, 117b-2).

güç [كُوجْ] *künji:* Güç ýagy (MK, III, 86-12).

güç et- [gü:ç et- كُوجْ ات] *zorluk etmek, sütem etmek:* Kimseýe güç etmediň (GA, 210-2).

güçle- [gü:çle- كُوجْ لَا ، كُوجْ لَا] *berkemek, güýçli bolmak:* Güçledi (IBM, 112-7). Güçledi (Tuhf, 29b-11).

güçlen- [gü:çlen- كُوجْ لَانْ ، كُوجْ لَانْ] *güýçlenmek:* Är güçlendi (MK, II, 200-3). Güçlendi (Tuhf, 30a-1).

güçlü [gü:çlü كُوجْ لُ] *güýçli, kuwwatly:* Güçlü bilim kuwwaty, janym ogul! (GA, 145-11). Menden güçlü är warmydyr? (GA, 155-6).

güçlög [gü:çlög كُوجْ لُوكْ] S: **güçlü** Güçlög (MK, III, 86-11).

güçlük [gü:çlük كُوجْ لُوكْ] S: **güçlü** Ýer ýüzide seniň dek güçlük kişi ýok turur (SB, 11b-25). Bu kowum azym güçlük kowum tururlar (SB, 123a-6).

güçlü ol- [gü:çlü ol- كُوجْ لُوكْ اول] *güýçli bolmak:* Güçlü olsa, göreşsem (GA, 177-10).

güçsiz [gü:çsiz كُوجْ سِز] *güýçsüz, ejiz:* Güçsiz (IBM, 152-14).

güd- [كُودْ] *bakmak (at, düýe, goýun we ş.m.):* Gaýtabanym güdende sarwanymmy sen? (GA, 269-1). Gördi kim, ýylkyçy kafyrlar ýunt güderler (GA, 263-5).

güdaz [güda:z كُودَاز] *ereden, ýakan:* Ta ki, kylduň jan güdazy, eý senem! (KB, 444-3).

güdaz eýle- [güda:z eýle- كُودَاز اِيلَه] *ýakmak, ýandyrmak, eretmek:* Çünki bu kimýa içün jany güdaz eýledi (KB, 432-9).

Güderz [كُودَرِز] *adam ady (erkek), Keşwadyň ogly:* Leşgeriniň weziri Keşwad, Güderz atasy... erdi (SB, 11a-25). Leşgerkeşi Tus bin Nowruz we Güderz erdiler (SB, 13b-26).

güfse [كُوفْسَا] *hazyna, baýlyk, mal:* Güfse (IBM, 191-8).

güftar [güfta:r كُفْتَارْ] *söz, gürrüň, gepleşik:* Etdiler bir-bir nyýazy, harfy ýok güftar eken (ND, 25b-15). Dürji-göwherden, begim, eger dür-güftar (KB, 549-7).

güft-ü güý [گُفت و گوی] *sene-mene, aýtdy-diýdi, oňsuksyzlyk*: Aralaryda nezag we güft-ü güý bolmagaý (SB, 126a-11).

güje- [gü:je- گُجِه] *güýç ulanmak, güýç bilen zorluk etmek, zorlap almak*: Ol anyň tawaryn güjedi (MK, III, 194-8). Oglanyg güjedi (MK, III, 194-9).

güjel- [gü:jel- گُجَل] *güýç görkezilmek, zorluk edilmek, güýç bilen alynmak*: Är tawary güjeldi (MK, II, 108-5).

güjemçi [gü:jemçi گُجَمچی] *zalym, sütemkeş*: Güjemçi (MK, III, 86-11).

güjen- [gü:jen- گُجَن] *güýçlenmek*: At güjendi (MK, II, 123-9). Güjendi bilegim, ýagudy tilegim (MK, II, 117-5).

güjeş- [gü:jeş- گُجَش] *talaşmak, biri-biriň emlägini güýç bilen almak, talamak*: Olar ikki tawar güjeşdi (MK, II, 75-7).

güjet- [gü:jet- گُجَت] *güýje dayandyrmak, zorlatmak, zor bilen aldyrmak*: Ol anyň tawaryn güjetti (MK, II, 242-10).

güjük [گُجُوك] *güjük*: Güjük (Tuhf, 11b-6).

gül [گل] *gül, ösümligiň güli*: Gülден gülab niye gopar, anda bilinür (KB, 24-14). Görüp gül-gunçanyň agzy açylur (Mn, 298a-7). Tikenler arasynda gül döretti (Mn, 290b-7). <göl açyl- – güllemek: Güller açylyb, besatyn enwag ezhär we enwar birle arasta erdi (SB, 30a-26). Fasly-bahar erdi, güller açylyb... erdi (SB, 30a-25). <güli-handan – açylan gül: Ýaş güli-handan ýüzüne garşu girýan dökilür (KB, 318-15). <gül ýañak – ýañagy gyzyly gül ýaly: Ýüregümi gan etdi, gül ýañagy reňgile (KB, 393-12). Hoş turur bag-u bahar-u gül-u gülzar (SB, 30a-27). <ýañagy gül – S: ýüzi gül Lebi şekker, ýañagy gül anuň çündür kim, ezelde (KB, 494-16). <ýüzi gül – gül ýüzli, güle meňzeş ýüzli, owadan, gözel: Geýdi reňgin jamalar, çün ýüzi gül, alny kamar (ND, 13b-9).

gül- [گل , گول , گُل] *gülmek, ýylgyrmak*: Gülse kişi ýüziňe, görklük ýüzün görüngil (MK, III, 32-15). Güldi (IBM, 111-13). Güldük (IBM, 81-12). Aglar eken gülmeýen (ND, 13a-8). Katyk gülseň, meger, agzyň bilürgeý (Mn, 296a-8). Güler Aý husnuňa gül dek äňňiz (Mn, 301b-8). Bu azabda ne sebäbden güle turur sen? (SB, 26a-18). <kas-kas gül- – hahaylap gülmek: Kas-kas güldi (GA, 126-1).

gülab [güla:b گُلاب] *gülap, gül suwy, atyr*: Gülaby-lutfuňa ermek köňüle asandur (KB, 180-8). Gülден gülab niye gopar, anda bilinür (KB, 24-14).

gülab ed- [güla:b ed- گُلاب ايد] *atyr etmek, atyr ýasamak*: Kasdy oldur, täze gülден kim, gülab eder bu dem (KB, 496-16). Haýa ile arak eýleýübän, gülab ede sen (KB, 157-11).

gülaf [gü:laf گُولَاف , گُلف] S: **gülab** Gülaf (Tuhf, 38a-12). Gülaf suwy kibi (MAS, 7b-5).

gülbaň [گُلَبَان] *gaty ses, gykylyk*: Çöregi ýaranlaruň gülbaň imiş (KB, 605-1).

gülberg [گُلَبَرگ] *gül ýapragy*: Güstah döker anbary gülberg üzerine (KB, 570-15). Ýüzüň gülberg, ter kylgy (KB, 396-9).

gülbün [گُلْبُن] *gül düýbi*: Aýş-u tarab gülbünge suw berib... (BD, 33a-2).

gülçehre [گُلچِهَرِه] *gül ýüzli, gözel*: Eýa, gülçehreler melik rykaby (Mn, 301a-7). Gel, eý gülçehre saky, meý getürgil (Mn, 299a-7). Gülçehreler istebän ýörüdür hammam (BD, 62a-2).

gülçin [gölçi:n گُلچین] *gül ýygýan, gül tiriji, gülçi, bagban*: Gözüň jaduýy-dilçin-u beňüň hinduýy-gülçindür (KB, 96-2).

gülefsanlyk [gülefsa:nlyk گُلَافشان ليق] *gül pürkýän, gül saçýan, seçeleyän*: Gülefsanlyk kylur bostan içinde (Mn, 294b-8).

gülejek [گُولَاجَاك] *gülkünç*: Gülejek (Tuhf, 32b-10).

gülendam [gülenda:m گُلَندام] *nepis gurluşly beden, gül ýaly näzik beden, gülendam*: Gülşen dahy şol ýary-gülendam degilmi? (KB, 163-1).

gülgün [گُلگون] *gül reňkli, gül ýaly, gyzyly, al reňk, gülgün*: Gülgün (IBM, 171-11). Gülgün jemaly şemsi dahy şermeser eder (KB, 86-7). <jamaýy-gülgün – gülgün lybas, gül reňkli eşik, owadan lybas: Geýerler jamaýy-gülgün, gyýarlar jana aşyklar (ND, 14b-6).

gülkü [گُلکُ , گُلکُ] *gülki*: Gülkü (MK, I, 360-1). Gülkü (IBM, 191-8).

gülküsüz [گُلکُوسِيز] *gülküsiz, gülmezden*: Tiňle sözüm gülküsüz (MK, I, 89-15).

gülmek [كلمك] *gülme, gülmeklik*: Ýimek, içmek, gülmek, oýnamah haram (KB, 607-8).

gülmeklik [كولماك ليك] *gülmeklik, ýylgyrmaklyk*: Zahhak boldy, ýagny gülmeklik (SB, 2a-23).

gül ol- [كل اول] *gül bolmak*: Gül olub göstere kendin bite ol gaşy helal (ND, 18b-3).

gülreň [كلرنك] *gülgün, gül reňkli*
◊ **badayı-gülreň** – *gyrmyzy şerap, gülgün şerap*: Gül ýüzüň çün nola içem badaýy-gülreň (KB, 345-7).

gülsir- [كلسير] *gülümsiremek, gülen bolmak*: Är gülsirdi (MK, II, 155-6).

gülsirgen [كلسيركان] *güler ýüzli, ýylgyryp ýören*: Gülsirgen är (MK, II, 203-5).

gülşeker [كلشكر] *şeker gatylan gül, mürepbe*: Söwdaýy-könlüme eger gülşeker durur (KB, 523-9).

gülşen [كلشن] *gülzar, gül biten ýer, hoşboý ysly güller ekilen ýer, gülşen*: Gülşeni-dehr içre yşkym aşigär etsem gerek (ND, 17b-1). Gülşen içinde ýanar köňül jigeri (KB, 85-5). Gülşen dahy şol ýary-gülendam degilmi? (KB, 163-1). Gülşen muattar oldy, çemen pür şüküfedür (KB, 74-4).

gültür- [كلتير] *güldürmek*: Ol meni gültürdi (MK, II, 154-9).

gülüg [كولوغ] *jadygöý, gözbagçy*: Gülüg (IBM, 157-16).

gülümlü [كولوملو] *gülümseyän, ýylgyrýan*: Gül dek gülümlü gunçama bir gün ýolukmadym (Ab, 94b-16).

gülümsin- [كلؤسين] *gülen ýaly bolup görünmek, gülümsemek*: Är gülümsindi (MK, II, 205-14).

gülün- [gü:lün- كلن] *yadawlykdan güýlünen ýaly bolmak*: Är eligi, azaky gü(ý)lündi (MK, II, 124-15).

gülünç [كلنچ] *gülkünç*: Gülünç (MK, III, 277-5).

gülüstan [gülüsta:n كلستان] *gülüstan, güllük ýer*: Ýene dostlar gülüstana (ND, 44a-9). Subhdem girdüň gülüstana meger (KB, 513-13). Gülüstan-u dilsitan-u dustan (KB, 136-5).

gülüstan bol- [gülüsta:n bol- كلستان بول] *gülüstan bolmak, gülzarlyga öwrülme*: Ot aňa gülüstan bolmak we Nemrudyň helägi bir peşe nişi birle meşhur erdi (SB, 2b-12).

gülüş- [كلؤش , كولوش] *gülüşmek, köp adam bolup gülmek*: Budun kamug gülüşdi (MK, II, 88-17). Oguz begleri gülüşdiler (GA, 109-9).

gülüt [كلؤت] *gülki, degişme*: Gülüt (MK, I, 298-14).

gülzar [gülza:r كلزار] *çemen, gül bilen örtülen meýdan, gülzar*: Gülüne perýat üçin gülzara erdim men häle (ND, 30a-9). Hoş turur bag-u bahar-u gül-u gülzar (SB, 30a-27).

gülzar kyl- [gülza:r kyl- كلزار قيل] *güle öwürmek, gül etmek*: Allatagala ol otny aňa gülzar kylyb... (SB, 14a-20).

güman [güma:n كمان] **1)** *güman, şek, şübhe*: Taňrynyň birligine ýokdur güman (GA, 33-11). Jany-dil boldy hidaýat, galmady şirki-güman (ND, 24a-5). Olmaýa hakykat bu gümanym kibi hergiz (KB, 152-8). **2)** *güman, çen-çak, pikir*: Bylkys suw gümanyga aýaklaryny ýalangaç kyldy kim, suwdan geçgeý (SB, 13b-11). ◊ **güman elt-** – *oý etmek, çak etmek, oýlamak, hasaplamak*: Jynn güman eltdiler kim, ol tirik turur (SB, 13b-18). Güman eltdiler kim, gaça turur (SB, 30b-33). ◊ **güman ähli** – *şübhelenýän adamlar, müňkürlük edýänler, çen-çak urýanlar*: Bagzy güman ähli aýturlar kim, ol Musa kim, Hyzyrny gördi (SB, 9b-7).

gümana [güma:na كمانه] *gümana, belli däl*: Görelägi lagly-yşwasyn şimdi gümana (KB, 132-11). Lebüňden çekdügim gelmez gümana (KB, 74-13). ◊ **gümana gel-** – *gümana düşmek*: Agzyňy gösderme köňlüm gümana gelmesün (KB, 75-13). ◊ **gümana düş-** – *şübhä düşmek, şübhelenmek*: Aňdyr, hakdyr sözi, düşme gümana (ND, 27a-14). Gümana düşmüşem ben sözüň ile (KB, 305-14).

güman et- [güma:n et- كمان ايت] *güman etmek, çak etmek, şek etmek*: Güman etme ki, ten-u tenha ýanaram yşkuň oduna (KB, 459-1). Ol sandukny görüb güman etdiler kim, köb mal içide bar turur (SB, 7a-15).

gümanzede bol- [güma:nzede bol- كمان زده] *şübhelenmek, şek-şübhe etmek*: Seyf

gümanzede bolub, enesiden sorady kim, atam kim turur? (SB, 36a-20).

gümaşt [güma:şt کماشت] *saýlamak, seçmek, saýlap bellemek*: Nugmanny bu menzeletge men ýetgürüb, ol meniň gümaştym turur (SB, 40b-4).

gümbür-gümbür [گومبر گومبر] *ses meňzetmesi, gümmür-gümmür*: Gümbür-gümbür nagaralar dögülüdi (GA, 63-5).

gümrah [gümra:h گمراه] *ýoluny ýitiren, ýoluny urduran, gümra*: Urpdan gel oky dersi, bu ýolda olmagyl gümrah (ND, 26a-5).

gümrah bol- [gümra:h bol- گمراه بول] *ýoluňy urdurmak*: Halk ol jähetden gümrah bolub, göwsalaparast boldylar (SB, 8b-15).

gümrah eýle- [gümra:h eýle- گمراه ايه] *ýoldan çykarmak*: Gisüleriň köňülleri zulmatda gümrah eýlemiş (KB, 199-7).

gümrah kyl- [gümra:h kyl- گمراه قیل] S: **gümrah eýle-** Sameri seniň kowumyňy bir buzaw birle gümrah kyldy (SB, 8b-17). Sameri ol kowumny göwsalaparastlykga gümrah kyldy (SB, 8b-12).

gümrahlyk [gümra:hlyk گمراه لیک] *ýoluňy ýitirmeklik, azaşmaklyk, azmaklyk*: Özümizni bu zalalat we gümrahlykdan halas kylmak gerek (SB, 8a-8). Näşayast işlerge ykdam kylyb, butparast we zalalat we gümrahlykga düşdi (SB, 15b-20).

gümüş- [گمش] *guýmak, dökmek*: Gül düşdi ýüzi suwyn ýere gümüşdi (KB, 414-2).

Gün I [گون ، گُنْ ، کن] *Gün, Güneş (asman jisimi)*: Günge baksa göz gamar (MK, I, 285-6). Günde irük ýok, / Begde gyýyk ýok (MK, I, 67-5). Gün kibi şylady (GA, 127-9). Gün bahmaz jemaluňa (KB, 322-7). <Gün çykar çagda – *Gün dogup barýarka, daňdan*: Gün çykar çagda duhl kaharlar (SB, 126b-2). <Gün deg- – *gün düşmeklik, üstüne gün şöhesi düşmek*: Göksi gözel gaba daga Gün degende (GA, 11-6). <Gün tog- – *Gün çykamak, Gün dogmak*: Gün togdy (MK, I, 285-6). Taň atdy, Gün togdy (GA, 90-13).

Gün II [گون] *adam ady (erkek)*: Üç oglyny Gün we Ýulduz we Deňiz(ni) tokuz miň kişi birle Rum beladyga ýiberdi (SB, 123a-14).

gün [گون ، گُنْ ، کن] *gün (hepdäniň, aýyň, paslyň bir günü), gije-gündiziň ýagty bölegi*: Bü gün bargyl (MK, I, 285-8). Ol kiým-kiým gün geçürdi (MK, III, 126-14). Gün (IBM, 184-12). Bu gün Baýyndyr handan buýruk şöýle (GA, 12-2). Her gün-u her gije Aý-u Güneş jahanlara (KB, 440-3). Ýaratty alty günde Hak tagala (Mn, 290b-4). Oguz anda ýetib, on dört gün anda sakın boldy (SB, 121b-1). Ol taryhdan bu güngeçe ol aş halaýyk içide meşhur boldy (SB, 128a-5). Ýüz günden soň özi tahtdan tüşüb... (SB, 127b-16). <asra gün – *öňňin*: Asra gün (Tuhf, 5a-5). <asragy gün – S: **asra gün** Asragy gün (IBM, 185-1). <bir gün – *günleriň birinde, günlerden bir gün*: Bir gün Gamgan ogly han Baýyndyr ýerinden turmyşdy (GA, 10-1). Bir gün resul alaýhyssalam ol Sahl atly sahabany görmedi (Ýaý, 104a-9). Bir gün Oguz awga çykyb erdi (SB, 120-23). <emil gün – *maýyl gün*: Emil gün (IBM, 185-4). <gyş günlerde – *gyş paslynda*: Ittifakan gyş günleride Bugra han ýatyb erdi (SB, 28a-14).

Günbatar [گونباتار، گُونْ باتار] *Günbatar, tarap görkezyän söz*: Günçykardan Günbatargaça atalaryň tutub erdi (SB, 126a-22). Günbatardan Guntogan ýere degin (KB, 586-6).

günbe-gün [گون به گون] *günbe-gün, gün-günden*: Düşeler günbe-gün inkär gümmana (ND, 26b-4).

Günçykar [گونچقار] *Gündogar, tarap görkezyän söz*: Günçykardan Günbatargaça atalaryň tutub erdi (SB, 126a-22). Andan kim, Günçykar bu welaýatlarga, barça welaýat alarga musahhar bolu... (SB, 123a-7).

gündeş [گونداش] *çory, gyrnak, günü, oýnaş*: Gündeş (Tuhf, 23a-8).

gündüz [گوندوز ، گُونْدُوزْ ، گُونْدُوزْ] *gündiz, ertir bilen agşamyň aralygyndaky wagt*: Gündüz (MK, I, 382-2). Tün-le ýörüp, gündüz sewnür (MK, III, 62-13). Gündüz (Tuhf, 36a-4). Weli bar gije we gündüz, egerçe ýok sala agşam (ND, 5a-16). Gijeýi gündüz-le farh et, olma haffaşydeni (ND, 6b-4). Ýüzüň gündüz durur, saçyň gijedür (KB, 305-12). Ol nebi aýtdy kim ki, okusa innä änzälnä süresin awdaz ardynja bir gez, Taňry tagala wergeý aňa elik ýyllyk sowaby, gündüz oruj dutmuş olgaý, gije namaz kylmyş olgaý (MAS, 36a-6). Gündüz

bolub, howa açyldy (SB, 127a-14). Gije gaýtyb, gündüz göç kylur erdiler (SB, 124a-8).

Güneş [گۈنەش، كۈنەش] S: **Gün** Saňa ýetmezmi bu hüjjet, Güneş kim, doga äleme (ND, 9b-4). Gizlendi, güneş ýüzüne düşdi setara (KB, 148-12). Güneş ýüzüne tagyt saçuny (KB, 319-6). Aý-u Güneşde çün gözüm gördi (KB, 328-7). Kim gördi gije Güneşi (KB, 324-7). Güneşe garşu oturmağay (MAS, 25a-4). Ermes bu yssyg Güneşge çykmak imkän... (Ab, 95a-15). **◁Güneş bat-** – *Gün ýaşmak*: Dahy kyldy magryb namazy Güneş batganda (MAS, 14b-4).

günäh [günä:h گناه] *günä, ýazyk*: Bu günäh babamdandur (GA, 28-9). Günähiňizi bagyşlasun (GA, 117-4). Munda günähini etmeýen tedbir (ND, 43a-14). Günähim ol ki, any söwmişem ben (KB, 16-8). Toba kylmahdur saňa aýny-günäh (KB, 553-15). Egerçi Kaf olmuşdur günählerim (KB, 333-3). Ol barça günählerden aryg turur (SB, 128b-10). Oguz tiýdi, siz öz günähleriňizge mugtaryf boldyňyz (SB, 122b-4). **◁günähden aryk** – *günäsiz*: Eger köýlegi eýlegiden ýyrtylyb bolsa, günäh Ýusufdan turur, eger ardydan ýyrtylyb bolsa, Ýusuf günähden aryk turur (SB, 4b-26). **◁günähiden öt-** – *bagyşlamak, günäsini geçmek*: Men dagy günähleriňizden ötüb, barçany bagyşladym (SB, 122b-4). Erse biz günähiňden ötüb... (SB, 122b-33).

günähkär [günä:hkä:r گناهكار] **1)** *günäkär, ýazykly, etmişli, günäsi bolan, günäli, günä iş eden*: Galar zulmat bujagynda günähkär (ND, 9a-5). Bu halk arasyda bir günähkär bar turur (SB, 25b-5). Ol günähkär men (SB, 25b-6). **2)** *sebäbkär*: Bahyjag ol ortada ýene günähkäri yşk (KB, 2-7).

günähsiz [günä:hsiz گناه سیز] *günäsiz, ýazyksyz*: Bu günähsiz küdekni neçün öldürdiň? (SB, 10a-3). Günähsiz saňa bu jefany niçük kylgaý men (SB, 23a-3).

günähsizlik [günä:hsizlik گناه سیزلیک] *günäsiz bolmaklyk, günäsizlik*: Günähsizligim aňa zahyr bolmasa, bu zyndandan çykmaz men (SB, 5a-23). Günähsizligim aňa zahyr bolgaý (SB, 5a-25).

güngek [گۈنگەك] *gündüz garawul bolýan adam*: Güngök (IBM, 145-17).

Gün han [Gün ha:n گۈنخان] *adam ady (erkek), türkmenleriň nesilbaşysy Oguz hanyň*

alty oglunyň biri: Bir gün Gün hanga tiýdi (SB, 125b-11). Ulugynyň ady Gün han (SB, 122b-23).

güni I [گۈنی] *gün, wagt, pursat*: Ýagmur güni gan saçar (MK, I, 229-4).

güni II [گۈنی] *güni, ikinji aýal, aýal üstüne alnan aýal*: Güniniň küline tegü ýagy (MK, III, 179-3).

güniji [گۈنی جی] *gabanjaň*: Güniji (IBM, 147-14).

günile- [گۈنی ل] *gabanmak*: Güniledi (Tuhf, 27a-7).

GÜN **günilemek** [گۈنی لأمك] *gabanjaňlyk, iş ady*: Günilemek (Tuhf, 26b-10).

günjaýyş [günja:ýyş گۈنچایش] *sygym, gowrüm, sygymlyk, ýerleşmeklik*: Günjaýyşa ol arada imkani war ise (KB, 556-7).

günki [گۈن کی] *günki, gün içindäki*: Leşgerni dagy her günkiden azrak görüb, galga işiklerini açyb... (SB, 124b-7).

günlük I [گۈنلۈك، گۈن لۈك، گۈنلۈك] *günlük, gündelik, bir gün hasaby*: Günlük (MK, I, 399-10). Günlük ýem (MK, I, 399-11). Günlük (Tuhf, 35b-5). Üç günlük ýoly bir günde aluram (GA, 43-11). Ýedi günlük azug-la çykaýyn (GA, 126-4). Üç günlük ýol bardylar (SB, 124a-7). Tokuz günlük ýol istikbal kylyb... (SB, 125a-22).

günlük II [گۈنلۈك] *çadyr, saýawan*: Oroz altyn günlügin dikmişdi (GA, 292-12). Basat altunlu günlügin tikib oturur (GA, 221-3).

Güntogan [گۈن طوغان] S: **Günçykar** *Günbatardan Güntogan ýere degin* (KB, 586-6).

gün ýypar [گۈن یار] *müşk saklanýan gap, torbajyk*: Gün ýypar (MK, I, 285-10).

güň [گۈنك، گۈنك] *gyz, gyrnak, hyzmatkär, çory*: Bilezik güň eligin gawurdy (MK, II, 68-6). Är güňin... (MK, II, 146-16).

güňjek [گۈنچك] *güňleş, ýognas çykýan ses, açyk çykmaýan ses*: Kirişe nesne degmese, ol ýagşyrak durur owazy güňjek çykar (Ýaý, 124b-4).

güňren- [گۈنرەن] *hüňürdenmek, samranmak*: Imdi kim olduň tahammul eýläbän güňrenmegil (Ab, 95a-10).

güp [گۈپ] **1)** *güp, suw gaýnadylýan uly demir gap*: Güp (MK, III, 85-9). Är güpge suw

guýdy (MK, III, 186-12). **2)** *güp, küýze, golça:* Güp (Tuhf, 18a-8).

güpçi [گۈپچی] *küýzeçi, küýze satýan:* Güpçi (IBM, 155-11).

güpjük [گۈپجۈك] *eýeriň üstündäki düşekçe, güpjek:* Güpjük (MK, I, 397-16).

güpik [گۈپيك] *küýze, jürdek:* Güpik (MK, I, 342-9).

gürbüz [گۈربوز] *daýaw, güýçli, edenli:* Gaňly goja diýrler bir gürbüz är wardy (GA, 170-7).

Gürgen [گۈرگن] *ýer we derya ady:* We ilçiler Gürgen we Dehistan we ol towabygga ýiberip... (SB, 125a-6). Oguz... Gürgen... we Kahystanga baryb (SB, 125a-4).

Gürgin Milad [گۈرگین میلاد] *adam ady (erkek):* Bähram Reýde bolur erdi we Gürgin Milad tohmasydan erdi (SB, 37b-16).

gürizgäh [güri:zgä:h گۈریزگاه] *gacýbatalga:* Zebbanyň gürizgähi erdi (SB, 23a-20).

Gürj [گۈرج] S: **Gürjüstan** Hududy-Rum we Gürjni anyň tasarrufyga goýdylyr (SB, 15b-31).

gürji [گۈرجی] *gürjüstanly, gürji:* Erämene dagy ol dinge girdiler we alardan soň gürjiler... (SB, 27a-30).

Gürjüstan [Gürjüsta:n گۈرجستان] *ýer-ýurt ady, Gürjüstan, Gruziya:* Tokuz tümen Gürjüstana gidelim (GA, 240-1). Tokuz tümen Gürjüstanyň hyrajy geldi (GA, 235-9). Sasy dinli Gürjüstan agzynda oturur sen (GA, 37-4).

gürle- [گۈرله] *gürüldemek, düýrülip topulmak:* Oguljugynyň üstüne gürleýib düşeýdi (GA, 23-3). Gara bulut oluban kafyryň üzerine gürleýeýim (GA, 147-7).

gürle- [گۈرلن] *gürlemek, gürüldemek (gök):* Gök gürlendi (MK, II, 200-5).

Gürüy Zereh [گۈروی زره] *adam ady (erkek):* Turan çerikiden dagy Piran Wise we Human we Gürüy Zereh... katla ýetişdiler (SB, 14b-24).

gürz [گۈرز] *gürzi, söweş ýaragy:* Ganturaly gürzin göge atar (GA, 177-8). Ol altmyş batman gürz salyrdy (GA, 203-1). Gürzileri omuzlaryna urdylar (GA, 284-5). Bähram gürzini golyga alyb, ilgeri ýörüdi (SB, 30b-21). Gürz birle ol şirniň başyny para-para kyldy (SB, 30b-22).

güseste [گۈسته] *ýyrtylan, kesilen, üzülen* <y>**nyan güseste** – *baş bermezek:* Ah, ynan güseste çün gizleýimezem (KB, 505-16). Ah ki, ol ynan güseste durur (KB, 506-9).

güstah [güsta:h گۈستاخ] *gödek, bihayya, biperway, edepsiz:* Güstah döker anbary gülberg üzerine (KB, 570-15).

güstah bol- / ol- [güsta:h bol- / ol- گۈستاخ] *gödek, edepsiz bolmak:* Bu nije güstah olur ki, zire ba Kerman eder (KB, 182-12). Hysrow mulazymatyga ol gadar iştigal kyldy – kim, güstah boldy (SB, 40b-24).

güstah kyl- [güsta:h kyl- گۈستاخ قیل] *gödeklik, edepsizlik etmek:* Ol kadar güstah kyldy (SB, 128b-18).

Güstehm [گۈستهیم] *adam ady (erkek):* Halk barça Tus we Güstehm birle kim, Nowder oylanlary erdi (SB, 11a-7).

güşada [güşa:da گۈشاده] *açyk, anyk* <g>**güşada basyr** – *açyk gözli görýän, köňül gözi görýän:* Behiştî şimdi tafarruj kyl, eý güşada basyr (KB, 575-6).

Güştasb [گۈشتاسب] *adam ady (erkek):* Buh-tunnassar Güştasb zamanyda Bähmenge bardy (SB, 15b-2). Ahyr ömrinde... Güştasbny kim, ogly turur özi gaýym makam kyldy (SB, 15b-5).

güt- [گۈت] **1)** *bakmak (mal):* Berür koý gütmäge Musaga sugban (Mn, 291a-5). Gara goçum gütende, ýylkyçymmy sen? (GA, 269-1). **2)** *garaşmak, garaşyp durmak:* Gütdüm şuna degin ki, kamu halk oýandy (KB, 465-4).

güt-güt [گۈت گۈت] *dem alnanda çykýan sesi aňladýan söz:* Güt-güt buga solymaga başlady (GA, 182-7).

gütle- [گۈتلا] *bakmak, idetmek, gözegçilik etmek:* Gütledi (Tuhf, 17b-8).

güttür- [گۈتۈر] *goýun bakdyrmak:* Ol aňar koý güttürdi (MK, III, 141-7).

gütüji [گۈتۈجی] *çopan:* Gütüji (Tuhf, 16b-10).

güwenç [گۈونچ] S: **guwanç** Afaky güwenç zaty ferhundasy bil (Ab, 95a-19).

güwäh [güwä:h گۈواه] *güwä, şaýat:* Bary-Hudaý-a, ýetmiş kişi meniň birle gelib erdiler

kim, güwäh halym bolgaý (SB, 9a-1).
◊**güwäh tut-** – *güwä edinmek, şaýat görkezmek*: Taňry tagalany güwäh tutdylar (SB, 5b-14).

güwählik [güwä:hlik كواه ليق] *güwählik, kepillik, şaýatlyk*: Barça halk Ýusufnyň aryglyk we ysmatyga güwählik berdiler (SB, 5a-23).

güw-güw [كوكو] *ses meňzetmesi, itiň «haw-haw, jöw-jöw» sesi*: It kibi güw-güw eden çerkes (GA, 281-4).

güwlük [كُفْلُك] *sapana salyp atmak üçin laýdan togalanyp guradylan kesek*: Güwlük (MK, I, 398-16).

güwrük [كُفْرُك] *deprek*: Güwrük (MK, I, 398-11).

güwş [كوش] *gulak, eşidiş agza* ◊**güwşi-jan** – *kalp, durk, yhlas*: Erişseň jan sedasy güwşi-jana (ND, 26a-12).

güwş et- [كوش ايت] *diňlemek, gulak salmak*: Kelamyn güwş edip onuň, özüne ony ýar eýlär (ND, 15b-10). Güwş edüb diňle any, görki, nedir jismiňde jan! (ND, 22b-1).

güwş eýle- [كوش ايله] S: **güwş et-** *Pendimi güwş eýle, lutf et, işiň etme harap* (ND, 6a-15). *Pendimi güwş eýle, zahyd, jan werüb janany bul* (ND, 19a-15).

güwşi-jan et- [كوش جان ايت] *jandan diňlemek, çyndan diňlemek*: Gel, maňa gel, güwşi-jan et, gör ne kâr etsem gerek (ND, 17a-8).

güwşmal [güwşma:l كوشمال] *temmi, gulagyny burmaklyk*: Kylysar aňa güwşmal aýagy (KB, 170-11).

güýe [كُيَا] *yüňi zaýalaýan we ýüň matalara düşýän kiçijik möjek, güýe*: Güýe (MK, III, 127-13).

güýegü [كويكو، كويك] *öýlenýän ýigit, giýewi, köreken*: Güýegü (IBM, 144-8). Gördi, dügünde güýegü oh atar (GA, 107-9). Baýyndur hanyň güýegüsi (GA, 110-4).

güýele- [كُيَلا] *güýäni kakyp aýyrmak*: Är kiziz güýeledi (MK, III, 243-1).

güýew [كُيَوان] S: **güýegü** *Bir nagyşga saldylar ikewni, / Jansyz gelin-u ölük güýewni* (Ab, 95b-19).

güz [gü:z كُوز، كُز] *güýz (pasy)*: Güz (MK, I, 274-17). Güz geligi ýaýyn belgölük (MK, III, 120-9). Güz (IBM, 184-10). Güz (Tuhf, 14b-6). Ýapagalu gökje çemen güze galmaz (GA, 3-8). Güz almasyna beňzär çatma gaşlym (GA, 12-10). Güz wagty Basra janybyga azymat kyldy (SB, 124a-26). Ýaz anda bolub, güz boldy, erse Mazendaran kasdyga hereket kyldy (SB, 25a-3).

güzaf [güza:f كُراف] *boş, biderek, manysyz (söz)*: Bülbül urur laf howadan güzaf (KB, 431-3).

güzar et- [güza:r et- كُزار ايت] *geçmek, geçip gitmek*: Meratib katg edüb, jan-a, güzar et uşbu menzilden (ND, 10a-4). Güzar etdim ol aradan ki, edem ýary şıkar (ND, 10a-4).

güzar ol- [güza:r ol- كُزار اول] *geçmek, ötmek (wagt, döwür)*: Güzar olmazsa biň ýyllar, howaýy nefis ile ahyr (ND, 2a-7).

güze- [gü:ze- كُزا] *güýzi geçirmek*: Ol ýaý-lagda güzedi (MK, III, 198-13).

güzegü [كُذَاكُ] S: **güýegü** *Yuwuşlyg gelin güzegü ýawaş bolur* (MK, III, 9-3).

güzer [كُذَر] *geçelge, güzer*: Meratib katg edip, jan-a, güzer et işbu menzilden (ND, 5a-6). Gaýetde latyf ol gözüm sil-u güzerdür (KB, 564-1). Bu kişiniň güzeri bir zalym, jebbar mülkige erdi (SB, 10a-9).

güzer- [gü:zer- كُزَر] *güýzüň düşmegi, düşüp başlamagy*: Öd güzerdi (MK, II, 64-9).

güzeran [güzeran:ن كُزَوان] *güzeran, ýaşayyş*: Ömürmi sen, eý senem ki, güzerany sen, begüm (KB, 518-14). Güzerany tijaretden erdi (SB, 25b-18).

güzer kyl- [كُذَر قِيل] *geçmek, barmak*: Ol Nasybynga güzer kyldy (SB, 28a-32).

güzger- [gü:zger- كُزُكُز] *güýz gelip başlamak*: Özlek güzgerdi (MK, II, 155-14).

güzin [gü:zi:n كُوزِين] *güýzde, güýzüne*: Bir ýazyn, bir güzin bu buga-la bugraýy söweşdirerlerdi (GA, 15-11).

güzük- [gü:zük- كُزُك] *güýz pasly düşüp başlamak*: Ýyl güzükti (MK, II, 94-7).

gy [gy:قِي] *eý, gyýw, ümlük*: Gy, bärü gel (MK, III, 159-8).

gyç [قُچ] *hardal, sary gülli ösümlük*: Gyç (Tuhf, 14a-ç).

gyçur- [فِجْرُ] *yazgarmak, käýemek, garalamak, ýamanlamak*: Ol aňar gyçurdy (MK, III, 141-5).

gyda [gyda: عِدا] *azyk, iýmit*: Jany bar, ýokdur haýaty, ekel, şurp olmuş gyda (ND, 2a-17).

gydygylan- [فِدْعَلَن] *jäheklenmek, parawuzlanmak, depjenmek*: Gydyglandy neň (MK, II, 213-11).

gydyş- [فِدِش] *gaýmalaşmak, depjeşmek, jähekleşmek*: Ol maňa böruk gydyşdy (MK, II, 76-1).

gydyt- [فِدِت] *jähekleme, parawuzlamak*: Ol böruk in gydytty (MK, II, 243-6).

gyfjak [فِجْجَاق] *türkmen kowumalarynyň biri, gypjak, gypjaklar*: Gyfjak (MK, I, 394-12).

Gyfjak [فِجْجَاق] **1)** *Gypjak ýurdy, gypjaklaryň ýaşayan ýeri*: Gyfjak (MK, I, 32-8). **2)** *Kaşgar şäheriniň golaýynda bir ýeriň ady*: Gyfjak (MK, I, 394-13).

gyfjaklan- [فِجْجَاقْلَن] *gypjaklaryň häsiýetini, edim-gylymy, adatyny özleşdirmek*: Gyfjaklanmak (MK, II, 220-5).

gygryş- [gy:gryş- فِغْرِش] *gygyryşmak*: Eren kamug gygryşdy (MK, 173-11).

gygylçym [فِغْلِجِم] *uçgun*: Gygylçym (Tuhf, 21a-ç).

gygyr- [gy:gyr- فِغْرِ , فِغِر] *gygyrmak, gygyryp çagyrmak*: Gygyrdy (IBM, 110-2). Gazan beg adam gönderdi, Beýregi gygyrdy (GA, 109-11).

gygyrgyçy [gy:gyrgyçy فِغْرِغْجِي] *jarçy*: Gygyrgyçy (IBM, 157-14).

gyjaç [فِجْجَاق] *mata*: Gyjaç (IBM, 167-12).

gyjy [فِجْجِي] *gyjy-gyjy (ösümlik), gyzyrgan*: Gyjy (MK, III, 180-4).

gyjykla- [فِجْجَلَا] *gyjyklamak, gyjygyny getirmek*: Gyjyklady (IBM, 108-17). Gyjyklady (Tuhf, 18b-4).

gyjyla- [فِجْجَلَا] *gyjyklamak*: Ol meni gyjylady (MK, III, 239-7).

gyjyn- [فِجْجِن] *kemçinlik, jeleplik etmek*: Uragut gyjyndy (MK, II, 123-11).

gyjyrdy [فِجْجَرْدِي] *gyjyrdy, takyrdy*: Giderken araba gyjyrdysyndan Gazan oýandy (GA, 273-13).

gyjyş- [فِجْجِش] *gijeşmek*: Gyjyşsam owwalynyň hyrkaty birle kef-u paý (Ab, 84a-12).

gyky [gy:ky فِكْيِي] *gykylyk, gopgun*: Gyky (MK, III, 172-15).

gyl [فِل , فُل , فِيل] **1)** *bedende bolýan inçejik tüý, gyl*: Gyl (MK, I, 282-14). Söýledersiň zahyryndan bir gyly ol kyrk ýarar (ND, 40b-16). Saçuň gyly gerehine ajab ne kyla köňül (KB, 426-13). Bir gyl egsük görmedi husnuňda hiç (KB, 456-5). Nije ki, war warlygum gylja wysal ummamazam (KB, 510-8). **2)** *bil, söýgüliň inçe bili*: Ýa baglamag ol bir gyly zerrin kemer ile (KB, 484-10). **3)** *atyň guýrugy*: Gyl (IBM, 171-1). **◊arasyna gyl gir-** – *arasyna tow düşmek, agzy alarmak*: Magşuk ile aşykuň gyl girmez arasyna (KB, 521-13). **◊gyl bil** – *gyl ýaly inçe bil, inçe bil*: Boýuň serwi senuber dek, biliň gyl (Mn, 295b-10). **◊gyl kepenek** – *oýluk, keçeden taýýarlanylýan ýeňsiz ýapynja*: Gyl kepenek boýunjygyn sürer diýgil (GA, 144-4). **◊gyl sijim** – *çöpürden ýüp, gyl ýaly inçe ýüp*: Gyl sijim boýnuna takdylar (GA, 30-2). **◊gyl urgan** – *çöpürden ýüp, inçe berk ýüp*: Gyl urgan ag boýnuna takdylar (GA, 134-4).

Gylbarak [فِيل بَرَاق] **1)** *ýer-ýurt ady*: Gylbarak welaýaty turur kim, Garangulyk hududyda turur (SB, 121b-24). **2)** *tire-taýpa ady*: Oguznyň Gylbarak kowmy birle mesaf kylgany (SB, 121b-24). Gylbarak ýagy bolub erdiler (SB, 125b-3).

Gylbaş [فِيلْبَاش] *adam ady (erkek)*: Gylbaş diýler bir kişi wardy (GA, 292-4). Gylbaş burada soýlamyş (GA, 293-9).

gylça [فِيلْجَه] *gylça, gyl ýaly, gyl mukdarynda, azajyk*: Görmeden gylça jefa noldy ki, diwana gider (KB, 523-15). Gylça hasyl olmaz-u köňülde mar olmuşdurur (KB, 142-6).

gylçat- [فِيلْجَات] *çekinmek, ätiýaç etmek*: Gara buga geldüginde gylçatmamyş (GA, 187-1).

gylçyk [فِيلْجُك] *däneli ösümlikleriň gyldyrganly gabygy*: Gylçyk (Tuhf, 19a-5).

gylçyr [فِيلْجُر] *çaşy gözli*: Gylçyr (Tuhf, 4a-7).

gylguş [قُلْ قَوْش] *ördege meñzeş guş*: Gyl guş (MK, I, 282-15).

gylguzruk [قُلْ قُذْرُك] S: **gylguş** Gyl guzruk (MK, I, 222-16).

gylgy [قُلْغِي] *häsiyet, gylyk, ahlak*: Gylgy (Tuhf, 14a-5).

gyl kyl- [قِيل قِيل] *gyl ýaly etmek, horlamak*: Gyl bilü çün tenümi gyl kylaýym (KB, 324-15). Ben suhtany dahy eger gyl kyla nolar (KB, 494-1).

gylyç [قِيلِج ، قِيلِج ، قِيلِج ، قِيلِج ، قِيلِج] *polatdan ýasalan sowuk ýarag, gylyç*: Gylyç (MK, I, 299-16). Gylyç (MK, I, 350-1). Gylyç (IBM, 173-1). Gara polat uz gylyjy çalmaýynça garym dönmez (GA, 3-10). Ýol bilüne gyldan inçedür-u gylyçdan ýiti (KB, 565-12). War aña kyýas eýle-ýu gör gylyjyny (KB, 332-7). <**gylyç bagla-** – *gylyç dakynmak*: Gylyç baglandy we dahy süni göterdi (Ýaý, 101b-3). Bilige bir gylyç baglap, any Gylyç Arslan ad goýdy (SB, 129a-17). <**gylyç çal-** – *gylyç urmak, salmak*: Gylyç çaldy, din açdy (GA, 6-2). <**gylyç çek-** – *gylyçlaşmak, gylyç bilen urmak, gylyç bilen öldürmek*: Heläk bolgandan burun gylyçlar çekib any şehid kyldylar (SB, 26a-23). <**gylyç gaby** – *gylyjyň gyny*: Gylyç gaby (IBM, 173-2). <**gylyç gamçy** – *gamçy bilen gylyç, gamçyly gylyç*: Gylyç gamçy (MK, 350-1). <**gylyç goly** – *sapyna gyzyl çayýlan gylyç*: Gylyç goly (MK, III, 98-14). <**gylyç guşan** – *gylyç dakynmak*: Ogulda gylyç guşanar baba... (GA, 131-3). <**gylyç işle-** – *gylyç ýasamak*: Andan soňra Adam aýtdy: Bundan uzunurak olsa diýdi. Gylyç işlediler (Ýaý, 107b-5). <**gylyç ur-** – *gylyç urmak, söweşmek*: Biz Hysrow adyga gylyç urar biz, we egämiz ol turur (SB, 38a-10). <**gylyç syr-** – *gylyç syrmak*: Gylyç syrdylar (GA, 133-12). <**gylyç tart-** – *gylyç syrmak, gylyç salmak*: Any görüb, gorkub gylyç tartyb (SB, 128b-10). <**gylyç tokun-** – *gylyç degmek*: Nägäh, gözi gapagyna gylyç tokundy (GA, 148-4). <**gylyç tut-** – *gylyç tutmak*: Ýalaň gylyç tutdylar (GA, 186-4). <**gylyç tutgasy** – *gylyjyň sapy, dessesi*: Gylyç tutgasy (IBM, 173-1). <**gylyç ýalangaçla-** – *gylyç syrmak, gylyjy gynyndan çykarmak*: Gylyç ýalangaçlab, muntazyr turub erdi (SB, 23a-19). Gördi kim, Amr gylyç ýalangaçlab turub turur (SB, 23a-20).

Gylyç Arslan [قِيلِج ارسلان] *adam ady (erkek)*: Bilige bir gylyç baglab any Gylyç Arslan ad goýdy (SB, 129a-17).

gylyççy [قِيلِجِي] *gylyjy ýiteldýän, çalyän*: Gylyççy (IBM, 156-11).

gylyçla- [قِيلِجْلَا] *gylyçlamak, gylyç bilen urmak*: Ol any gylyçlady (MK, III, 244-11). Garateküri gylyçlady (GA, 120-8).

gylyçlan- [قِيلِجْلَن] *gylyçly bolmak, gylyç edinmek*: Är gylyçlandy (MK, II, 212-8).

gylyçlaş- [قِيلِجْلَاش] *gylyçly uruşmak*: Menim gylyçlaşdugym görgül (GA, 131-9).

gylyk [قِيلِک ، قِيلِک ، قِيلِک] *gylyk, gylyk-häsiyet*: Är gylygy tetirildi (MK, II, 181-12). Atasyga anyň gylygy begaýat hoş gelib (SB, 13b-27). Ýahşy gylygy ýok erdi (SB, 19a-3). Kylyp ýagşylyk birle ýagşy gylyk... (Ab, 84b-18).

gymmat [قِيَمَت] *baha, nyrh*: Dahy gymmatyn ýitürmez bu köňül ki, jöwheridür (KB, 428-10). Ajapdyr gymmaty aryf, bilinmez (ND, 27b-1). Gymmaty gadryň bilenler okuýarlar, «Ýasyny» (ND, 32b-15). Gymmaty altmyş miň derem erdi (SB, 40b-2).

gymmatlyk [قِيَمَت لِيک] *gymmat, gymmat bahaly*: Bir para altun we gymmatlyk tonlar ýaşurub erdi (SB, 10b-1).

gymylda- [gy:mylda- قِيَمْلَدَا] *gymyldamak, hereket etmek*: Gymyldady (Tuhf, 37a-3).

gymyldu [gy:myldu قِيَمْلَدُو] *gymyldy, hereket*: Zülfüň gymyldusy ile teşwişdür köňül (KB, 474-1).

gymyz [قِيَمِز ، قِيَمِز] *gymyz, turşadylan baýtal süýdi*: Gymyz (MK, I, 305-9). Gymyz (IBM, 161-12). Köl kibi gymyz sagyrdym (GA, 24-13). Ikisini dolamas we gymyz kylyb, her nowg etlerden ferawan ýygdy (SB, 126b-27). Ol iki köl kim, dolamas we gymyz kylyb erdi (SB, 126b-31).

gymyz alymla [قِيَمِزُ اَلْمَلَا] *turşy alma*: Gymyz alymla (MK I, 305-11).

gymyzlan- [قِيَمِزْلَن] *gymyzly bolmak*: Är gymyzlandy (MK, II, 213-5).

gyn [gy:n قِيْن ، قِيْن] *gylyjyň, pyçagyň tygyna geýdirilýän gap, gyn*: Gylyç gyndan süçlündy (MK, II, 195-5). Kendi gylyjyn gynyna sokdy (GA, 230-10).

gyn- [gy:n- قن] *küşgürmek, öjükdirmek*: Gyndy (IBM, 107-14). Gyzył gyna ag eline ýakmaz oldy (GA, 91-11).

gyna [gyna: قنا] *hyna*: Gyna (Tuhf, 13b-1).

gyna [gyna: غناء] *gurplylyk, döwletlilik, bay bolmaklyk*: Fakruma olmuş fakyr ol-u gyna-dandyr gany (KB, 511-16).

gyna- I [gy:na- قنا] *gynlamak, gyn etmek, tilmek*: Ol byçagyn gynady (MK, III, 204-12).

gyna- II [gy:na- قناء , قنا] *gynamak, azar bermek, horlamak*: Beg any gynady (MK, III, 204-11). Gynady (IBM, 112-9). Gynady (Tuhf, 26a-2).

gyna- [قنا] S: gynala- Gynady (Tuhf, 9b-5).

gynala- [قنالا] *hynalamak, hyna çalmak*: Gynalady (Tuhf, 14a-1).

gynalan- [قنالان] *hynalanmak, hyna boýanmak*: Gynalandy (Tuhf, 9b-ç).

gynaly [قنالى] *hynaly*: Elleri bileginden gynaly (GA, 36-7). Eljügazy gynaly gyzjagazlari çok iýmişem (GA, 233-9).

gynan- [gy:nan- قنن] *gynanmak, ahmyr çekmek*: Gynandy (Tuhf, 9b-5).

gynat- [gy:nat- قنت] *gynatmak, azar berdirmek*: Beg any gynatty (MK, II, 252-15).

gynla- [gy:nla- قنلا] *gynlamak, gyn -ýasamak*: Ol byçak gynlady (MK, III, 221-13).

gynlu [gy:nlu- قنلو] *gynly, gyny bar bolan*: Anda iki gylyç war, biri gynlu, biri gynsyz (GA, 230-2).

gynsyz [gy:nsyz قينسىز] *gynsyz, gyny bolmadyk*: Anda iki gylyç war, biri gynlu, biri gynsyz (GA, 230-3).

gyňrak [قنكرق] *gama, iki ýüzli pyçak*: Gyňrak (MK, III, 283-8).

gyňru [قينكرو] S: **gyňyr 2)** Kazaş tapa it kibi gyňru bakar (MK, III, 16-17).

gyňyr [قينكر] **1)** *çaşy*: Iki gözi gyňyr (MK, III, 268-12). **2)** *gyňyr, gaharly*: Eren alpy okuştular, gyňyr gözin bakyştylar (MK, I, 300-3). **◇gyňyr enek** – *gyňyr eňek, keçe, kejeňek*: Gyňyr enek (Tuhf, 4a-9).

gypjak [قچچاق] S: **gyfjak** Gypjak kowumny tagýyn kyldy kim, Etil gyragyda olturup

ýurtlary bolgaý (SB, 125b-4). Barça gypjak akwamy anyň nežadydan tururlar (SB, 122a-11).

gypjakla- [قچچاقلا] *gypjak adamsy hasap etmek*: Gypjaklamak (MK, III, 259-16).

gypjaky [قچچاقى] *gypjakly, gypjak kowmyn-dan*: Bu sebäbden gypjakylar anda makam tutub (SB, 125b-6).

gyp-gyzyl ol- [قپ قول اول] *gyp-gyzyl bolmak, gyzarmak*: Gyp-gyzyl oldy olamy ki, hajyldur totagyň (KB, 227-10).

gypty [قپتى] *gayçy, syndy, gyrkylyk*: Gypty (Tuhf, 34a-11).

gyr [gy:r قير] *çalyntyk at reňki, gyr*: Gyr at (MK, I, 273-4). Gyr at (Tuhf, 4b-5).

gyr I [قير] *deryalarda suwuň derejesini ýokary galdyrmak üçin ulanylýan gurluşyk bent*: Gyr (MK, I, 273-5).

gyr II [قير , قير] *köp ýeri tutup ýatan takyr meýdan, gyr*: Gyr (MK, I, 273-5). Gyr (Tuhf, 7a-ç).

gyr III [قير] *gyr, ýowuz, ýigrenji (ýagy)*: Gyr ýagy (MK, I, 273-4).

gyr- [قير , قير] **1)** *gyrmak, öldürmek, ýok etmek*: Ýigitleri gyrdylar (GA, 255-13). Bizi heb gyrrar (GA, 29-11). Uýyrken kirpügi gyrdy bizi (KB, 210-5). Ben any palta ile gyrmamys men (KB, 591-5). **2)** *gazamak, gyrçamak*: Är ýerig gyrdy (MK, II, 7-8).

gyra [قرا] *gyra, çet*: Dürri-ýekta olup ahyr, goýma kendiň gyrada (ND, 11a-10).

gyragu [قراغو] S: **gyraw** Gyragu (MK, I, 372-5).

gyragyş [قراغش] *ýokary galma, çykma, uçma, uçuş*: Gyragyş (IBM, 177-15).

gyrak [قراق , قيراق , قيراق] *kenar, etek, gyra, çet*: Ne ortasy görünür, ne görüne gyragy (KB, 338-16). Ol gyş Oguz Deje gyragyda gyşlady (SB, 122b-12). İtil gyragyda olturub... (SB, 125b-4). **◇gyrak tut-** – *çete çekilmek, ýalňyz bolmak, ýalňyzlykda ybadat etmek*: Özini halkdan gyрак tutub, Allatagala tagat we ybadatyga meşgul boldy (SB, 15b-6). Erse ogly dünýä işiden gyрак tutub... (SB, 20b-26).

gyran [قيران] *ölüm, uruşda gurban bolma, söweşde pida bolma, köpçülikleýin gyrylma*: Gyran (Tuhf, 27b-10).

gyraň [قِرَانَك] S: **gyrak** Gyraň ýerde tikilmiş otahlaryň (GA, 222-12).

gyraw [قِرَاو] *gar sepindisi ýaly nem, gyraw*: Sebzeýi-hazraga göýä tüşti rehmetden gyraw (Ab, 84b-5).

gyrbaş [قِرْبَاش] *kel, kel kelle, kelbaş*: Gyrbaş är (MK, I, 382-17).

gyrça- [قِرْچَا] *çawmak, syrmak, okuň, peýkamýň nyşana degip çawup gitmegi*: Ol ok amaçga gyrçady (MK, III, 206-10).

gyrçal- [قِرْچَال] *degmek*: Anyň başynga taş gyrçaldy (MK, II, 185-3).

gyrçat- [قِرْچَات] *degirmek*: Ol anyň gaşyn gyrçatty (MK, II, 264-11). Ok amaçyg gyrçatty (MK, II, 265-1).

gyrdyr- [قِرْدِر] *gyrдыrmak, köpçülikleýin öldürmek*: Atdan aýgyr, deweden bugra koýdan goç gyrдыrdy (GA, 14-12). Ala gözli ýigitleriň gyrдыrdyňmy? (GA, 241-100).

gyrga- [قِرْغَا] *gargamak, käýemek, sögmek*: Han any gyrgady (MK, II, 231-5).

gyrgag I [قِرْغَاغ] *jähek, parawuz, gyra*: Gyrgag (MK, II, 231-3).

gyrgag II [قِرْغَاغ] *gargyş, gazap, hanyň gargyşy, gazaby*: Gyrgag (MK, II, 231-4).

gyrgaş- [قِرْغَاش] *gargaşmak, sögüşmek*: Olar ikki gyrgaşdy (MK, II, 174-1).

gyrgat- [قِرْغَات] *käýetmek*: Ol any bekge gyrgatty (MK, III, 272-8).

gyrgu [قِرْغُو] S: **gyrgy** Gyrgu (IBM, 175-9).

gyrgun [قِرْغُون] *gyrgyn, gyrgynçylyk, köpçülikleýin ölüm-ýitim*: Derelerde kafyra gyrgun girdi (GA, 120-9). Kafyra gyrgun girdi (GA, 290-7).

gyrguý [قِرْغُوِي] S: **gyrgy** Kiçik ulugka tutuşmas, gyrguý sungurga garyşmas (MK, II, 77-3).

gyrgy [قِرْغِي] *gyrgy, ýyrtyjy guş*: Gyrgy (Tuhf, 7b-2).

gyrgyl [قِرْغَل] *çal, orta ýaşan adam*: Gyrgyl är (MK, I, 401-2).

gyrgyn [قِرْغَيْن] *gyz, çory*: Gyz-gyrgyn (MK, I, 274-6).

gyrgyz [قِرْغِز] *türkmenlere garyndaş kowumlaryň biri*: Gyrgyz (MK, I, 381-15).

gyrk- [قِرْكَ ، قِرْكَ] *gyrkmak*: Ol goýun gyrkdy (MK, III, 312-1). Gyrymak (IBM, 122-14). Gyrykdy (Tuhf, 30a-1).

gyrkyk [قِرْكَيْ] *gyrkylan*: Gyryk (Tuhf, 34b-ç).

gyrkyl- [قِرْكَيْل] *gyrkylmak*: Ýüň gyryldy (MK, II, 186-7).

gyrkyş- [قِرْكَيْش] *gyrkyşmak*: Ol maňa ýüň gyryşdy (MK, II, 174-13).

gyrla- [قِرْلَا] *çil çekmek, raýyş galdyrmak*: Ol ýerig gyrlady (MK, III, 221-6).

gyrlat- [قِرْلَات] *raýyş galdyrmak, çil çekmek*: Ol aryk gyrlatty (MK, II, 279-13).

gyрма [قِرْمَا] *tegelek*: Gyрма topyk (MK, I, 362-11).

gyrmyzy [قِرْمِزِي] *gyzyl, gyrmyzy (reňk)*: Banyçeçek gyrmyzy kaftanyny geýdi (GA, 114-10). Gördi, gök çayryň üzerine bir gyrmyzy otag dikilmiş (GA, 76-5).

gyrnak [قِرْنَاق ، قِرْنَاق ، قِرْنَاق] *gyrnak, çory, hyzmatkär aýal*: Gyrynak (MK, I, 393-15). Gyrynak (IBM, 152-3). Kyrk baş gul, kyrk gyrynak ogly Oroz başyna azad eýledi (GA, 65-7).

gyrşyldat- [قِرْشَلْدَات] *gyrşyldatmak*: Gyryşyldatty (Tuhf, 30a-11).

gyrt [قِرْت] *gyssa, kelte*: Gyrt saç (MK, I, 287-7). <>**gyrt kişi** – *gyssanç, ýaramaz adam*: Gyrt kişi (MK, I, 287-8).

gyrtur- [قِرْتُر] *gyrдыrmak, gyrçatmak*: Ol aňar ýer gyrturdy (MK, II, 150-3).

gyrtyk [قِرْتِيْكَ] *surnay, tüýdük*: Gyrytyk (Tuhf, 8a-1).

gyrtys [قِرْتِيس] *at ýagy*: Gyryty (Tuhf, 15b-1).

gyrtyş I [قِرْتِيْش] *ýer gabygy, üstki gatlak, daşky görnüş*: Ýer gyrytyşy (MK, I, 383-15).

gyrtyş II [قِرْتِيْش] *kesp, görk-görmek*: Görklük-gyrytyşlyg kişi (MK, I, 383-14).

gyrtyşla- [قِرْتِيْشْلَا] *gyrmak, gyryp aýyrmak, eýlemek, gabygyny aýyrmak*: Ol sagryny gyrytyşlady (MK, III, 259-8).

gyrtyşlan- [قُرْتِشْلَن] *owadanlaşmak, gowulaşmak, görkleşmek, oňatlaşmak*: Gyz gyrtyşlandy (MK, II, 216-13).

gyrtyşlyg [قُرْتِشْلِغ] *görkli, görmegeý, owadan*: Görklüg gyrtyşlyg kişi (MK, I, 383-13).

gyruk [قُرُق] *döwük, gyryk* <**gyruk azak** – *agsak*: Gyruk azak (MK, I, 320-3). <**gyruk är** – *çolak, golak adam*: Gyruk är (MK, I, 320-3).

gyry [قِرَى] *kenar, gyra, ýaka*: Gyry (Tuhf, 13a-8). Gyry (Tuhf, 23b-4).

gyryl- I [قِرِل] **1)** *gyrylmak, kesilmek*: Ganadlaryň uçlary gyrylmasun (GA, 35-5). Kimi gyryldy, kimi tutuldy (GA, 152). **2)** *köpçülikleýin ölmek, ölüp gutarmak*: Kyrk ýigidi gyrylmyş (GA, 141-7). **3)** *gyrylmak, gyrçalmak*: Beňzendi ýañagym gyrylan reňni-turunja (KB, 320-2).

gyryl- II [قِرِل] *garyp galmak, malyň talanmak*: Är gyryldy (MK, II, 107-3).

gyryn- [قِرَن] *ýonýan ýaly, gyryýan ýaly görünmek*: Ol neňni gyryndy (MK, II, 122-6).

gyryndy [قِرْنْدَى] *gyryndy, ýonusga, gyrlan bölejikler*: Gyryndy (MK, I, 374-17).

gyryş- [قِرِش] *gyrlyşyk, söweş, uruş*: Gyryş günü öňden depen alpymyz Salur ogly Gazan (GA, 231-8).

gyryş- [قِرِش] *gyrçaşmak, arassalaşmak*: Ol maňa ýer gyryşdy (MK, II, 79-12).

gys- I [قِيس ، قِيس] *gysmak*: Gapug anyň azagyn gysdy (MK, II, 10-13). Gysmak (IBM, 120-12). Altmyş tutam sümri jydasyn goltuk gysub... süsem diýdi (GA, 209-2). Egnimdäki demur tonum çignim gysar (GA, 248-9). Diş gysdy, agyžuň hele ijaz ele aldy (KB, 466-2).

gys- II [قِيس] *gysgaltmak*: Ol anyň tonlugyn gysdy (MK, II, 10-15).

gysa [gy:sa قِيسه] *gysga, kelte*: Ala galkan bagyny gysa dügdiler (GA, 133-11). Zülfüne nedür ömür, ol uzun-u bu gysa (KB, 428-4).

gysal- [قِصَل] *gysgaldylmak*: Gysaldy (IBM, 114-6).

gysaş [قِصَاش] S: **gysgaş** Gysaş (Tuhf, 19a-ç).

gysga [gy:sga قِيسْغا ، قِيسْقا ، قِيسْغا] **1)** *gysga, kelte*: ...Ýygaç uzun kes, temir gysga kes (MK,

II, 11-3). Gysga (IBM, 152-15). Gysaga (Tuhf, 29a-2). Biri giň olturmakdan bolur boýny gysga kişiye (Ýaý, 132b-1). **2)** *kiçi, kelte*: Gysga ýaý ol zamanda sekiz tutam idi (Ýaý, 141b-9). **3)** *kiçi, uly bolmadyk, gysgajyk*: Bu gysga kitaby ok atmak içinde jemg kyldym (Ýaý, 100b-5).

gysgaç [قِيسْغاچ] *atagzy, gysaç, gysgyç*: Gysgaç (MK, I, 379-9). Gysgaç (IBM, 160-7).

gysgan- [قِيسْغَن] *gysganmak, husytlyk etmek*: Är tawaryn gysgandy (MK, II, 198-7).

gysgar- [gy:sgar- قِيسْغَار] *gysgalmak, gysga bolmak*: Gysgardy (Tuhf, 30a-3).

gysgaş [قِيسْغَاش] *leňneç*: Gysgaş (Tuhf, 19a-10).

gyslyndy [قِيسْلِنْدَى] *gysylan, gysyşan*: Gyslyndy neň (MK, II, 199-6).

gysmak [قِيسْمَاق] **1)** *üzeňni berkidilýän gaýyş*: Gysmak (MK, I, 394-7). **2)** *syrtmak, duzak*: Gysmak (MK, I, 394-8).

gysrak [قِيسْراک ، قِيسْراک] *gysrak, ýaş baýtal*: Gyz birle göreşme, gysrak birle ýaryşma (MK, I, 394-1). Gysrak (IBM, 170-15). Ol gysraklar we eşekler öz küreleri üçün ýolny galat kylmab çykgaýlar (SB, 122a-17). Oguz öz ewige tüşüb, miň erek koý we tokuz yüz gysrak buýurdu (SB, 125a-23). Her gün togsan koý we tokuz gysrak öltürür erdi (SB, 127a-17).

gysraklan- [قِيسْراکلَن] *gysrak edinmek, gysrakly bolmak*: Är gysraklandy (MK, II, 220-1).

gysruş- [قِيسْرُش] *gysgaltmak, gysgaldyşmak, kesişmek*: Ol aňar gysmak gysruşdy (MK, II, 173-3).

gystaş- [قِيسْتاش ، قِيسْتاش] **1)** *sandyraşmak, titreşmek*: It kamug tumlygdan gystaşdy (MK, II, 175-3). **2)** *biri-birini gysmak, özara gysyşmak*: Gystaştı (Tuhf, 10b-1).

gystur- I [قِيسْتُر] **1)** *gysgaltmak*: Ol anyň tonun gysturdy (MK, II, 150-13). **2)** *gysdyrmak, gapjatomak*: Beg anyň azagyn gysturdy (MK, II, 150-10).

gystur- II [قِيسْتُر] *kemeltmek, gysgaltmak*: Anyň aşyn gysturdy (MK, II, 150-11).

gysur- [قِيسُر] *gysgaltmak*: Ol uzun neňni gysurdy (MK, II, 64-16).

gysyg [غِسْغ] *gabaw, saklaw, tussaglyk*: Ol beg gysygynda galdy (MK, I, 314-1).

gysyl- I [غِسْل] *gysylmak, gapjalmak*: Elig gapugga gysyldy (MK, II, 107-10).

gysyl- II [غِصْل] *garyndaşlyk açmak, garyndaş bolmak, dostlaşmak*: Giň etegiňe, tar goltugyňa gysylmaga gelmişem (GA, 83-10).

gysyltygy [غِصْلَاطِغِي] *sakyrta, gäne*: Gysyltygy (Tuhf, 29a-12).

gysyn- I [غِسْن] *gysynmak, gysganmak, husytyk etmek*: Är tawaryn gysyndy (MK, II, 122-12).

gysyn- II [غِسْن] *siýip bilmän horlanmak, dert çekmek, sözenek bolmak*: Gysynmak (MK, II, 122-13).

gysyptyr [غِصْبِيْتَر] *buşukman saklanma*: Gysyptyr (Tuhf, 12b-8).

gysyr [غِسْر ، غِصْر] **1)** *gysyr, gysyr galan, bogaz däl*: Gysyr gysrak (MK, I, 304-10). **2)** *önelgesiz (aýal)*: Gysyr (MK, I, 304-10). Gysyr (Tuhf, 24b-9).

gysyrgan- [غِصْرَغْن] *gysgançlyk, husytyk etmek*: Är tawaryn gysyrgandy (MK, II, 209-7).

Gysyrja ýeňňe [غِصْرَجَه يَنْكَه] *adam ady (aýal)*: Gysyrja ýeňňe diýrler bir hatun wardy (GA, 77-1).

gyş I [غِش ، غِش] *gyş, ýylyň bir pasly*: Gyş gonugy ot (MK, I, 278-7). Ol gar kamug gyşyn iner (MK, II, 161-15). Gyş (IBM, 184-10). Gyşda, ýazda gary, buzy erinmeýen Kazylyk tagyna geldi (GA, 26-4). Gyş olaly gaşy, köňüli ýaza başlady (KB, 348-10). Gyşy dahy, meger, ýaz edere ohşar (KB, 169-8). Gyş bolganda Bawerd we Nisa we Sarahs we Merwge baryb... (SB, 125a-10). Gyş anda bolub... (SB, 125a-6). Ol gyş Oguz Dejle gyragyda gyşlady (SB, 122b-12).

gyş II [غِش] *hardal, sary gülli ösümlik*: Gyş (Tuhf, 14a-11).

gyş- [غِش] *gyşarmak, azaşmak*: Är ýoldan gyşdy (MK, III, 138-5).

gyşgyr- [غِشْغَر] *gygyrmak*: Gyşgyrды (Tuhf, 18b-2).

gyşla- [غِشْلَا ، غِشْلَا ، غِشْلَا] *gyşlamak, gyşy geçirmek*: Är ewinde gyşlady (MK, III, 221-10). Beg kendde gyşlady (MK, I, 21-5). Gyşlady 320

(IBM, 112-11). Ol gyş Oguz Dejle gyragyda gyşlady (SB, 122b-12).

gyşla [غِشْلَا] S: **gyşlag** Gyşladan başlady, deprendi oba (KB, 598-5).

gyşlag [غِشْلَاغ] *gyşlag, gyşda ýaşalyan, gyşlanyan ýer, düşelge*: Gyşlag (MK, I, 387-5).

gyşlaglan- [غِشْلَاغْلَان] *gyşlag üçin ýer peýlemek, bellemek, saýlamak*: Ol bu ýerig gyşlaglandy (MK, II, 217-15).

gyşlak [غِشْلَاق] S: **gyşlag** Ol gyşlak üçin Jürjan we Mazanderanga geldi (SB, 130a-9). Gyşlak üçün Çagry beg we Dawud geňes kyldylar (SB, 130a-12). Ýaýlag we gyşlagy Türküstan ýerleride bolur erdi (SB, 120b-3). **<gyşlak tut-** *gyşlag edinmek, gyşky mekan edinmek*: Ol ýawukda gyşlak tutdy (SB, 124a-25).

gyşlak kyl- [غِشْلَاق كِيل] *gyşlamak*: Gyş ol welaýatda gyşlak kyldy (SB, 125a-9).

gyşlat- [غِشْلَات] *gyşlatmak, gyşy geçirtmek*: Ol any ewinde gyşlatty (MK, II, 279-17).

gyşlaw [غِشْلَاو] S: **gyşlak** Gyşlaw (Tuhf, 35a-8).

gyşlyk [غِشْلِيك] **1)** *gyşlyk jaýy, gyşy geçirmek üçin gurlan jaý*: Gyşlyk (MK, I, 394-10). **2)** *gyşlyk azyk, iýmit*: Gyşlyk (MK, I, 394-10).

gyt [غِيْت] *gyt, az*: Gyt (IBM, 191-6).

gyw [غِيْو] *bagtlylyk, şowlulyk*: Gyw (MK, I, 378-13). **<gut gyw** – *bagtlylyk, sag-salamatlyk, eşretlilik*: Gut-gywyg berse izim gulynga, günde işi yüksebän ýokar agar (MK, I, 269-15).

gywan [غِيْوَان] S: **guwan** Sözüňe sewinene bah, kadduňa gywanany gör (KB, 367-6).

gyý- [غِيْ] *gyýmak, kesmek*: Ol ýygaç gyýdy (MK, III, 186-16). **<jana gyý-** – *janyňa dözmek, janyňa nebsiň agyrmazlyk*: O menzärmi bu gün jana gyýana (ND, 27b-3). Geýerler jamaýy-gülgün, gyýarlar jana aşyklar (ND, 14b-6). Anuň çün dil-u jan ile ben januma gyýam (KB, 178-9). **<sözün gyý-** – *sözünden dänmek*: Är sözün gyýdy (MK, III, 186-15).

gyýa I [غِيْا] *gyýa, ýaka, gyra*: Ýolyň gyýasyn alub oturdy (GA, 42-7). Bakdy, gördi, bir kaç çopanlar ýoluň gyýasyn almyşlar (GA, 104-5). **<gyýa bak-** – *gyýa bakmak, gyýk*

bakmak, gözünüň uýy bilen seretmek: Gyýa – baksan bolar arslanlar awuň (Mn, 296a-3).

gyýa II [قيا] *kiçilik, söýgütililik aňladýan söz:* Ogul gyýa, gyz gyýa (MK, III, 127-11).

gyýak [قياق] *etiň, ýagyň köpügi:* Bişirilür ýagry, gyýak (MK, III, 24-6).

gyýan [قيان] *towşan:* Gyýan (Tuhf, 4b-8).

Gyýan Seljuk [قيان سلجوق] *adam ady (erkek):* Ulu gardaşyň ady Gyýan Seljukdyr (GA, 214-8). Ogly Gyýan Seljugyň ödi ýaryldy (GA, 219-2).

gyýbat [gy:ýbat غيبت] *gybat, bolmazlyk, ýokluk:* Ederse biri-birin-den ger anyň harfyn gyýbat (ND, 20b-5).

gyýk [قياق] *gyýyk, göni däl, gýşyk:* Biri gyýk durmakdan bolur we dahy biri ýaý gatyşyndan bolur (Ýaý, 131b-7).

gyýma I [قيما] *gyýma, gyýylyp duran:* Gara gyýma gözleriň uýku almyş, açgyl any (GA, 23-12).

gyýma II [قيما] *aş ýaly ownuk kesilen, ýuka kesilen:* Gyýma (Tuhf, 35a-4). Gyýma ükre (MK, III, 130-9). Gyýma-gyýma ak etinden çeküň, garagawurma edib, kyrk beg gyzyna eltüň (GA, 52-13).

gyýmaç I [قيماچ] *ak geçi ýüňünden edilen tahýa, telpek:* Gyýmaç bürk (MK, III, 132-7).

gyýmaç II [قيماچ] *ayal-gyzlaryň gözleriniň gyýgy, gyýk göz:* Ne üçin kim bu peri gyýmaç erur ol bir nalaç (Ab, 85b-1).

gyýnak [قياق] *penje:* Ýa kagan aslanyň gyýnagynnda diýdiler... (GA, 177-1).

gyýyk [قياق] *egri, gýşyk, gyýyk:* Gyýyk neň (MK, III, 125-14). <gyýyk kişi – sözünden dänýän adam, ikiýüzli adam: Gyýyk kişi (MK, III, 125-12).

gyýyk- [قياق] *öwrülme, ünsli bolmak, dykgatly bolmak:* Gyýykty (Tuhf, 5b-ç).

gyýyl- [قيايل] **1)** *gyýa kesilmek:* Ýygaç gyýyldy (MK, III, 143-8). **2)** *Aýyň, Günüň batmagy (batmaga tarap gitmegi, eňmegi):* Gün gyýyldy (MK, III, 143-7). **3)** *geçmek (wagtyň geçmegi, azalmagy):* Öz gyýyldy (MK, III, 143-7). <söz gyýyl- – sözünden dänilmek: Söz gyýyldy (MK, III, 143-9).

gyýym [قيايم] *gorky, galagoplyk:* Gorkunç gyýym boldy (MK, III, 126-12).

gyýyş- [قيايش] *gyýyşmak, kesişmek, ýonuşmak:* Ol maňa ýygaç gyýyşdy (MK, III, 142-10).

gyz [gy:z قيز، قيز] **1)** *gyz:* Gyz (MK, I, 274-6). Galyň berse, gyz alyr gerek bolsa gyz (gymmat) alyr (MK, III, 275-2). Gyz (IBM, 144-7). Öwdäki gyzarazy olsun (GA, 179-9). Kyrk inçe billi gyzuň içine girdi (GA, 51-7). Senin hydmatyň üçün bir gyz alur men (SB, 128a-19). Gijeler umaralar ewige baryb, gyzlaryga kasd kylur erdi (SB, 129a-19). Gyz anyň söziden inkär kyldy (SB, 120b-19). **2)** *gyrnak, hyzmatkär gyz:* Gyz (MK, I, 274-6). <ew gyzy – durmuşa çykmaryk: Ew gyzy: (MK, I, 274-8). <gyz gardaş – uýa, aýal dogan: Gyz gardaş (Tuhf, 3b-12). Anyň bir gyz gardaşy Gerduna atlyk bar erdi (SB, 39a-3). <gyz garyntaş – S: gyz gardaş Gyz garyntaş (IBM, 144-4). <gyz gyrgyn – gyrynklar: Gyz gyrgyn (MK, I, 274-6). <gyz ogly – gyz agtyk, gyzyndan bolan agtyk: Eý, gyzym ogly, akybet maňa ýagy we asy boldyň (SB, 127b-11). <ýinçe gyz – gyrynak gyz: Ýinçe gyz (MK, I, 274-8).

gyz I [قيز، قيز] *gymmat:* Bu at gyz aldym (MK, I, 274-4). Gyz neň (MK, I, 274-4). Gyz (IBM, 153-5). Gyz boldy (Tuhf, 27a-4).

gyz II [قيز] *gysganç, husyt:* Gyz kişi sawy ýöriqli bolmas (MK, I, 274-12).

gyz- [قيز] *gyzmak:* Gyzmak (IBM, 119-17). Süňüligi ojaga goýuň, gyzsun (GA, 226-13).

gyza [gyza: غذا] *nahar, iýmit, hörek:* Aňa gyza ol ýygaçdan süt dek tamar erdi (SB, 25b-12). Atam meni köb sewer erdi we gyzamny koý sümeginiň magzydan... kylyb erdi (SB, 28b-14).

gyza- [gy:za- قيزا] *gyzlygyny almak:* Ol gyzyg gyzady (MK, III, 198-7).

gyzan [قيران] *oglan, çaga:* Gördi kim, öksüz – oglan bir gyzany çekişür (GA, 256-10).

gyzar- [قيزار] *gyzarmak:* Gyzardy neň (MK, II, 64-3).

gyzard- [قيزارد] *gyzdyrmak, joşdurmak, hyjuwlandyrmak:* Gül ýolyna gözlärem gyzardaly yşkyny (KB, 49-3).

gyzart- [قَزَرْتُ] *gyzartmak*: Ol gyzartty neňni (MK, III, 318-5).

gyzgan- [قَزْغَنَ] S: **gysgan-** Gyzgandy (Tuhf, 21b-ç).

gyzganş [قَزْغَانْشَ] *gysganç, husyt, gysyk*: Gyzganş (Tuhf, 7a-8).

gyzgaş [قَزْغَاشَ] *guşuň ady*: Gyzgaş (Tuhf, 29a-9).

gyzgun [قَزْغُون] *gyzgyn, gaharly*: Azgyn dinli, gyzgun dilli kafyr (GA, 127-11).

gyzgur- [قَزْغُرَ] *gaýtarmak, ýüz öwürtmek, toba etdirmek*: Ol any bu işte gyzgurdy (MK, II, 153-5).

gyzguş [gy:zguş قَزْغُشُ] *jüptün, kiçiräk balykçy guş*: Gyzguş (MK, I, 274-11).

gyzgut [قَزْغُتَ] *jeza, çäre, temmi*: Gyzgut (MK, I, 375-17).

gyzlamuk [قَزْلامُكُ] *gyzamyk (kesel)*: Gyzlamuk (MK, I, 434-7).

gyzlan- [قَزْلَنَ] *gymmat hasaplamak*: Ol bu atyg gyzlandy (MK, II, 199-1).

gyzlan- [gy:zlan- قَزْلَنَ] *gyz çagany özüne perzentlige almak*: Ol any gyzlandy (MK, II, 199-2).

gyzlaş- [gy:zlaş- قَزْلاشَ] *gyz-gyrnagy orta goýup, oýun oýnamak, bäsleşmek*: Ol meniň birle ok atty gyzlaşu (MK, II, 174-15).

gyzlyk [gy:zlyk قَزْلُكُ] *gyzlyk*: Gyzlyk (Tuhf, 7a-4).

gyzma [قَزْمَا] *ýelim*: Gyzma (Tuhf, 26b-7).

gyzu- [قَزُو] *gymmatlamak, baha galmak*: Tawar gyzudy (MK, III, 198-6).

gyzyg [قَزِغَ] *çäk, gyra, serhet, kenar*: Aýak gyzygy, / Aryk gyzygy (MK, I, 313-8).

gyzygla- [قَزِغْلَا] *gaýamak, depjemek, jäheklelenmek, parawuzlamak, parawuz etmek*: Ol bürk gyzyglady (MK, III, 248-17).

gyzyglyg [قَزِغْلِغَ] *jähekli, parawuzly*: Gyzyglyg bürük (MK, I, 411-1).

gyzyl [قَزِيلَ , قَزَل , قَزِلَ] *gyzyl (reňk)*: Gara meňiz, gyzyl ýüz (MK, I, 58-14). Gyzyl-saryg arkaşyp (MK, I, 331-1). Gyzyl (IBM, 168-10). Gyzyl saç (IBM, 139-11). Gyzyl (Tuhf, 4a-1). Bir ýere ak otag, bir ýere gyzyl otag, bir ýere gara

otag gurdurmyşdy (GA, 10-7). Gaýtabanda gyzyl dewe gider-se benim gider (GA, 32-8). Başyn top eýleýip ahyr, boýanmazmy gyzyl gana! (ND, 36a-14).

Gyzyl [قَزِيلَ] *Kaşgarda bir derýanyň ady*: Gyzyl (MK, I, 331-5).

gyzyl- [قَزِيلَ] *ökünmek, ýüzi gyzarmak*: Är ýazuktan gyzylgy (MK, I, 107-7).

gyzylça dyrnak [قَزِيلُ جَا طَرْنَاكُ] *gymmat monjuk, dür düzümi*: Gyzylça dyrnak (Tuhf, 33b-8).

gyzylda- [غَزِيلْدَا] *şaglamak, wazyrdamak, şuwlamak, warlamak*: Agyr taşdan gyzyldaýyb gaty inen (GA, 188-9).

gyzyljak [قَزِيلْجَا] *gyzylja, gyzyljak agajy*: Gyzyljak degenegimçe gelmez maňa (GA, 41-4).

gyzyluptur [قَزِيلُطُر] *güne ýanmaklyk*: Gyzy-luptur (Tuhf, 33a-ç).

gyzyş- [قَزِيشَ] *gyzyşmak, gaharlanyş- mak*: Gyzyşty (Tuhf, 38a-3).

H

ha [حَا] *arap elipbiýiniň sekizinji harpy*: Olur çün «lam» «ba» menzil, makamy «gaýyn», «ha», «mimdir» (ND, 2b-14).

ha [ha: هَا] *ha, ümlük*: Weli pähm eýle bu remzim, tutup jan gulagyn sen, ha! (ND, 2b-16). Ki ol genji Muhammeddir, sorandan al — habaryn, ha! (ND, 6a-7).

habar [خَبَر] *habar, täzelik, maglumat*: Sordy habaryny (ZME, 10b-2). Sewinç habar berdi aňa (ZME, 151-1). Ýaýyldy habar (ZME, 140-2). Gaýybdan dürlü habar söýlärdi (GA, 2-3). Bu habar il we ýagyga ýetib turur (SB, 122a-21).

habardar [habarda:ر خَبَرْدَار] *habarly, bir zat barada habary bolan*: Olmaýan dilden habardar, wary bilmez kandadyr (ND, 9a-6).

habardar ol- / bol- [habarda:ر ol- / bol- خَبَرْدَار اول/بول] *habarly bolmak, bilmek*: Kabul et pendimi, lutf et, bu syrdan, bar, habardar ol! (ND, 18a-7). Lut ol azabdan habardar boldy (SB, 2b-25).

habarlaş- [خَبَرْلَشَ] *habarlaşmak*: Ben bu suw ile habarlaşayym (GA, 45-2). Görelim

hany, ne habarlaşmyş (GA, 44-5). Görelim, hany, nje habarlaşdy (GA, 45-2).

habasat [حَبَاسَات] *hapalyk, erbetlik, ýaramazlyk, pislik*: Habasatdan aryn, päk ol, bu jismin göwherin göster (ND, 10b-5).

habbaz [habba:z حَبَّاز] *çörek bişiriji*: Biri şerabdar we biri habbaz (SB, 5a-7). Habbaz kim, aty Muhallab erdi (SB, 5a-9).

hablyl-werid [hablyl-weri:d حَبْلُ الْوَرِيد] *jan damary*: Aýat içre bes seniň ekendir ol hablyl-werid (ND, 7a-5).

habs [حَبْس] *tussaglyk, zyndan*: Gazan ogly Orozy habsdan çykaruň (GA, 52-12). Any zyndan we habsdan gorkutub... (SB, 5a-4). Ýusuf habs we zyndan kabul kylyb... (SB, 5a-5).

habt [حَبْط] *ýalňyşlyk, ýalňyş hereket*: Defterde olan habt diwana gelmez ol (KB, 167-10).

habyb [حَبِيب] *ýakyn dost, Muhammet pygamberiň lakamy*: Habybym, lutf edüb Nagşyň, keremden nazmym ymza et (ND, 6b-13).

Habybylla [Haby:bylla حَبِيبُ اللَّهِ] *Allanyň dosty, Muhammet pygamberiň lakamy*: Muhabbetden Habybyllah boldy (Mn, 291a-8).

Habyl [Ha:by:l هَابِيل] *adam ady (erkek)*, *Adam atanyň ogly*: Ondan soňra Habyl we dahy Kabyl atdylar (Ýaý, 108a-4).

haç [حَاج] *haç, hristianlaryň dini nyşany*: Altun haça men elümi basaram (GA, 124-7). Kim ola ybadat ede dahy haça ýüz-göz ile (KB, 418-7).

haç kyl- [حَاج قِيل] *zyýarat etmek, togap etmek*: Bagzy nasary... any haç kylur erdiler (SB, 27a-27).

hada [ha:da حَادَة] *gäminiň küregi*: Hamaýyl dagy tygy bijada dek, / Gol içre esnany dagy hada dek (Ab, 66a-15).

hadak [حَدَق] *gözün göreji, garak* < **nury-hadak** – *gözün nury, gözün görüjilik ukyby*: Ol hadyka nurydur nury-hadak (KB, 513-8).

hadam [حَدَم] *hyzmatkärler, nökerler*: Akyl-la jany goýdylar hadam, haşam diýü (KB, 201-4). Suwar ferzendleri Il Arslan we Mahmud

we tamam hadam we haşamlary birle atlanby... (SB, 129a-6).

hadaň [حَدَنَك] *ok, peýkam edilyän derek agajy*: Ýürek döýemi, kyýas eýlegil hadaňa, begüm! (KB, 436-11).

hadym [ha:dym حَادِم] *hyzmatkär, gullukçy*: Uç miň hadym akdan we garadan bar erdi (SB, 39a-7).

hadys [hady:s حَدِيث] *Muhammet pygamberimiziň aýdan sözi*: Bu kyssa pygamber hadysyda andak mezkur turur (SB, 9b-14). Pygamber hadysy turur (SB, 9b-14). < **zi hadysy-muhtaser** – *gysgadan manyly söz*: Jan, toludur leblerinde zi hadysy-muhtaser (KB, 543-12).

hadysa [ha:dysa حَادِثَة] *hadysa, waka*: Naçar bu hadysa wakyg bolgaý (SB, 5a-13). Tiş görgenden bu hadysa wakyg bolgança, kyrk ýyl bolub erdi (SB, 6a-12). Bu hadysa wakyg boldy (SB, 14a-9).

hafa [خَفَة] *gizlinlik, örtüglilik* < **magny-hafa** – *üsti örtügli many, gizlin manylar*: Werdi çün eller ayaklar, lekin ol magny hafa (ND, 2b-6). Ki zahyr eýlemişüz yşky biz hafaňa – senüň (KB, 372-1). < **nury-hafa** – *gizlin hakykatlar*: Nyhan eken bu gün nury-hafadan (ND, 1b-11).

haffaş [haffa:ş خَفَاش] *ýarganat*: Gijäni gündiz-le parh et, olma haffaşy-deni (ND, 6b-4).

hafr kyl- [حَفَر قِيل] *gazmak*: Masrukylar rudyny ol hafr kyldy (SB, 27a-11).

hafsy [hafsy: حَفْسِي] *küýzejik, banka meñzeş toýundan ýasalan gutujyk*: Hafsy (MK, I, 354-9).

hafyýa [خَفِيَة] *gizlin, pynhan*: Men dagy hafyýada alarga kitabetler ýazyb (SB, 123a-7).

haj [حَاج] *haja gitmek, Kābā zyýarata gitmeklik*: Menäseki-hajny mugaýyan kyldy (SB, 3a-23). Haj möwsümide bir-birige ýetişürler (SB, 9b-12).

hajar [حَجَر] *daş*: Zira hawa kimiýasynyň hajary dür (KB, 44-3). < **hajaryl-eswet** – *Kābāniň gündogar-günortasynda diwarda goýlan mukaddes daş*: Hajaryl-eswed olaly iki ...gaşy (KB, 366-12). Haluň köňülümiň hajaryl-eswedi oldy (KB, 360-11).

Hajar [Ha:jar هاجر] *adam ady (aýal)*: Hajar atlyk bir kenizek bagyşlady (SB, 2b-19). Hajarny Ybrahymga berdi (SB, 2b-30). Men Hajar birle bir welaýat bolmas men (SB, 2b-32).

hajat [ha:jat حاجت] *zerur, gerekli zat, gerek, hajat*: Hajatyňny aýtgyl (SB, 24a-9). Ne hajatyň bolsa aýtgyl (SB, 24a-9). <**hajat dile-** – 1) *ýitirilen, tüýs ýürekden islenilýän zady üçin dogadileg etmek. Alladan goldaw dilemek*: Uly toý eýle, hajat dile (GA, 14-9). 2) *islemek, ýalbarmak*: Senden hajat dilär men... ol hajatymny rowa kylgaý sen (SB, 24a-10).

hajat bol- [ha:jat حاجت] *zerur bolmak, gerek bolmak*: Ol ýeter, ony ýahşy bilseň, özgesi hajat bolmaz (Ýaý, 113b-2).

haj eýle- [haj ejle حَجَّ] *haja gitmek, musulmançylygyň baş parzynyň biri bolup, gurby çatan ýagdaýynda her bir musulmanyň gurban aýynda Kābā zyýarat etmegi*: Dahy haj eýlemek, her kimiň güýji ýetse (MAS, 3a-5).

haj kyl- [haj kyl حَجَّ] *haj etmek, haja gitmek, Kābā zyýarata gitmek*: Bir arap haj kylmak üçün gelib (SB, 35b-9).

hajy [hajy: حاجي] *Kābā gidip gelen, hajy bolan adam, hajy*: Ol Mekgeýe barsa, esen gelse, sydky bitün hajy görkli (GA, 6-9).

hajyb I [ha:jyb حاجب] *gapyçy, gapy saklaýjy*: Işikde gije idi hajyb-u saba ferraş (KB, 341-11). Ol kyrk hajybny geltürgeýler (SB, 129a-7). Kyrk hajyby bar erdi (SB, 128b-17).

hajyb II [ha:jyb حاجب] *gaş*: Ben hajybuň söwerem, eý şahy zamana! (KB, 306-3).

hajyl- [hajy:l- حَجِيل] *utanmak, utanjyndan ýüzi gyzaran*: Güýz ýüziden munfagyl, kaddydan hajyl (BD, 36b-2).

Hak [hak حَق] *Huday, Alla, Taňry, Hak*: Hak size ýaman getürmesin (GA, 4-13). Hak ýandyran çyragyň ýana dursun (GA, 35-8). Ýaman gözden ýyrak tutsun seni Hak (Mn, 295b-2). Oglumga bu hidaýat Hakdan turur (SB, 127b-4).

hak I [hak حَق] *çyn, hakyky, dogry, hak, hakykat*: Belgülük kyldy hakny (ZME, 117-7). Bes ne ýüzden aňlaýarlar öwlüýäden hak sözi (ND, 40b-13). Hak Taňry (MAS, 2a-3). Hak Muhammet hem abdydyr, hem resulydur (MAS, 3a-3). Hakny batyldan fark kylur erdi

(SB, 6a-18). Hak öz ýerige karar tabgaý (SB, 10a-16). <**hak namaz** – *Allatagalanyň yslam dinine uýýanlara arap dilinde buýran bäs wagt namazy*: Hak namazy diýmek Allatagaladan rehetdür, bagyşlamakdur, melaýyklardan ystygfardur, möminlerden dogadur arap dilinde (MAS, 5b-3). <**hak suw** – *arassa suw, täret kylmaga ýaramly suw*: Bil, ondan soňra hak suw iki dürlüdür (MAS, 6b-6). <**hak wagt-** – *kesgitlenen wagt, namaza durmak üçün kesgitlenen wagt*: Biz aýtduk hak wagt şertdür (MAS, 13b-4). <**hakyna goý-** – *Huday tabşyrmak, jaýlamak*: Çoban şehid olan gardaşlaryn hakyna goýdy (GA, 42-5).

hak II [hak حَق] *hak-hukuk*: Tiledi andan hakyny (ZME, 163-2). Tamam berdi aňa hakny (ZME, 127-2). Bu gün Tuman han haky turur (SB, 127b-9). <**ahyret hakgy** – *o dünýäde soralyan borç, bu dünýäde ýerine ýetirilmedik borç üçün ahyretde çekiljek jeza*: Ahyret hakyny halal etsün (GA, 282-2). <**ene hakgy** – *enän öňündäki perzentlik borjy*: Ene hakgy – Taňry hakgy (GA, 53-7). <**Hyda haky** – *Hudayyň ynsanlardan talaby*: Huda erişmezseň imana (ND, 27a-15). <**Taňry hakgy** – *Allatagalanyň ynsanlara buýran hökmany borçlary*: Ene hakgy – Taňry hakgy (GA, 53-7).

hak III [hak حَق] *barada, üçün*: Begler, benim dahy hakyma bir dogad eýläň (GA, 68-12).

hakan [ha:ka:n خاقان] *hökümdar, patyşa, şa, han*: Özüň magrubda kän eýle, oluban azym hakany (ND, 39a-5). Bu demün hakany sen-sen iç aýah (KB, 322-1). Hakan Türküstandan iki ýüz elik miň kişi birle Seýhundan...ötdi (SB, 30b-26). Hakan işiniň tedbirini kylgusy men (SB, 30b-29). <**tahty-hakan** – *hökümdaryň-tagty*: Oturmyşdyr wezir ikli, gurub bir tahty-hakany (ND, 34a-4). <**täji-hakan** – *hökümdaryň täji*: Başynda täji-hakandyr şerigat (ND, 1b-9).

hakaýyk [haka:ýyk حَقَائِق] *hakykatlar, dogry zatlar*: Hakaýyk dürlerin dökdi, donandy synaýy-sähra (ND, 3b-18). <**hakaýyk bahry** – *hakykat deňzi*: Hakaýyk bahrynyň çünki, olupdyr Nagşy derýasy (ND, 23b-13).

hakkany [hakka:ny حَقَائِق] *Haka degişli, Huday degişli*: Bolup bir jismi-hakkany (ND,

10b-3). Olup bir jismi-hakkany, jahany tuta enweriň (ND, 17b-10).

hakkył-ýakyn [hakkył-ýaky:n حَقَّ اليَقين] *hakykat*: Açyp hakkył-ýakyndan göz ezelden mezhebi-ýara (ND, 36b-1). Aryfy «hakkył ýakynda» genji wahdat beklär biz (ND, 15b-1).

hakla- [حَقْلًا] *haklaşmak, ar almak*: Baralym, duşmany haklaýalym (GA, 301-2).

hakly [حَقْلِي] *hakly, ygtyýarly, hukukly*: Haklyýa haky dege (GA, 111-10).

haksyz [حَقْسِيز] *haky ýok, haksyz, ygtyýarsyz, hukuksyz*: Haksyza ýüzi garalygy dege (GA, 111-10).

Haktagala [حَقَّ تَعَالِي] *Hudayý, Allatagala*: Haktagala onuň köňlüne ylham iberdi (GA, 2-3). Nedaýy-Haktagala onyň gulagyga ýetişdi (SB, 7b-19).

hakyda [haky:da حَقِيدًا] *barasynda, dogry-synda, hakynda, sozsoňy kömekçi söz*: Anyň hakyda tiýdi kim... (SB, 26b-1).

hakyga [haky:ga حَقِي غَه] S: **hakyda** Her ne Ýusuf hakyga diýb erdim: «Ol töhmet we günäh menden erdi» (SB, 5a-24).

hakykat I [haky:kat حَقِيقَت] *dogry, hakykat, dürs, çyn*: Hakykat, Nagşyýa, bu merdi-käne (ND, 1b-17). Hakykat ýaryndan aýrylsa bolmaz (Mn, 308b-8). Anyň tagzyýeti hakykat birle bizge toy we arusy turur (SB, 128b-32). Hakykat ýüziden maglum imes (SB, 121a-16). <>**rahy-hakykat** – *hakykat ýoly*: Ki budur rahy-hakykat, galany jümle ýalan (ND, 24b-12).

hakykat II [haky:kat حَقِيقَت] *sopyçylykda özüňi kämilleşdirmegiň üçinji ýoly*: Şerigatdan, hakykatdan sowal etmezseň, eý agma! (ND, 5b-14). Şerigat, ger hakykat kim, biri kaldyr, biri haldyr (ND, 17b-15).

hakyky [haky:ky حَقِيقِي] S: **hakykat I** Diýr hakyky muny bilgil mewhum (BD, 10a-6).

hakynda [حَقْنَدًا] S: **hakyda** Ybraýym alaý-hyssalam, onuň ýaýy hakynda yhtylaf kyldylar (Ýaý, 106a-8).

hakyr [haky:r حَقِير] *biçäre, ejiz, hor, pakyr*: Esirüňem, hakyruňam, mutygam herçe fermaýy (KB, 431-14). Jan fakyr-u dil hakyr-u ten kesir-u sen habyr (KB, 156-11). Badyşahynyň çerigü az we hakyr (SB, 15a-22).

hal I [ha:l حَال] *hal-ahwal, hal-ýagdaý*: Beýrekden soňra başyňa bu hal gelejegin bilürdiň (GA, 114-8). Niçik men, hal-u ahwalymny bilgil (Mn, 311b-6). Garasülük ol suwsyzlyk halny atasyga tiýdi (SB, 122b-18). Garasülük bu halny Oguzga takryr kyldy (SB, 122a-17).

hal II [ha:l حَال] *meň, hal*: Gör, zülfi bigi damy-ýu haly bigi däne (KB, 377-16).

hal III [ha:l حَال] *garyndaşlyk aňladýan söz, daýy*: Gündüz ýaşunub gijeler hal gaşyga barur erdi (SB, 3b-15). Halynyň gyzy erdi (SB, 4a-5).

hal IV [ha:l حَال] *sopularyň we derwişleriň Hudayýň ýolundaky keypiýetleri, Hudayý aşyk bolup joşmaklary*: Sagyn, ol kala daýanma, hala gadam basagör (ND, 11a-9). <>**hal-ähli** – *sopy*: Odur kim, olmady, jan-a, bular älemde hal-ähli (ND, 40a-10).

hal [حَال] *çözülüş, çözüme*: Welaýatnyň hal we akdy tamam.... boldy (SB, 32a-23).

hala [ha:la: حَالَا] *häli, häzir, heniz, entek, ýene*: Hala biz Müsürge barur biz (SB, 124a-4). Bu resm hala dagy Hindustanda bar turur (SB, 2a-7). Hala bu dagy ogurlyk kylyb turur (SB, 5b-25).

hala [hala: حَالَا] *boşluk, boş ýer*: Hala aňlar maganydan, oňa mutlak hytap etseň (ND, 40a-4).

halaj [حَالَج] *taýpa ady, halaç*: Barça halaj... ferzendleri ol kişiniň nesliden turur (SB, 125-2). Ol anda galyb, halaj boldy (SB, 125a-3).

halal [hala:l حَالَال] 1) *yslam dinine görä ygtyýar edilen, halal*: Ger halal ola haram, ger ola küfri beýan (ND, 24b-5). Halalyn berdi ähline, bahasyna haram aldy (ND, 41b-3). Öz halal kesbiden hasyl kylur erdi (SB, 13a-4). 2) *nika gyýlyp, alnan aýal*: Ol iki halala ýüz kyrk ýyl ömür werdim (GA, 169-6). Ýad gyzy halalyma destur wersin (GA, 144-10). Kyrk inçe billi gyzy-la Gazanyň halalyny tutmuşyz (GA, 40-9). <>**halallyga al-** – *nikalap almak, öýlenmek*: Beni bunda gelüb halallyga alurmy sen? (GA, 98-8). Seni halallyga almaz isem (GA, 98-11).

halal et- [hala:l et- حَالَال اَيْت] S: **halal eýle**-Ahyret hakkyny-halal etsün (GA, 299-7).

halal eýle- [hala:l eýle- حلال ايله] *halal etmek, rowa görmek*: Süýdini enem maňa halal eýlesün (GA, 145-8).

halal kyl- [hala:l kyl- حلال قيل] S: **halal eýle-** Ganum haram eken, çün aňa kylmyşam halal (KB, 341-4).

halallaş- [hala:llaş- حلاللاش] *razylaşmak, söwdada we uzak ýere gidilende, hakyňy biri-biriňe bagyşlamak*: Babasynyň elini öpdü, halallaşdy (GA, 225-7).

halal ol- [hala:l ol- حلال اول] «*hakyky, öz zähmetiň, daban azabyň bilen gazanylan bolsun*» *manydaky alkyş-dileg*: Agaňzyň etmegi size halal olsun (GA, 102-1).

halas [hala:s خلاص] *halas, halas bolma, gutulyş* ⇨ **halas ber-** – *halas etmek, gutarmak*: Murykys ogly özüni ol tehlikeden halas berib Hysrow Perwiz alyga bardy (SB, 27b-26). ⇨ **halas tap-** – *halas bolmak, gutulmak*: Zyndandan halas tabyb erdi (SB, 5a-18). Her kim, içmedi halas tabdy (SB, 12a-18).

halas bol- / ol- [hala:s bol- / ol- خلاص / اول] *halas bolmak, gutulmak*: Halas oldy köňül, jan-a, meniň bary-geranymdan (ND, 24b-18). Bu sözni eger rast tiýseň, menden... halas bolursen (SB, 129b-18). Üç ýyllyk mal birle gylyçdan halas bolgaýlar (SB, 127b-23). Ol otdan halas boldylar (SB, 6b-33). Gahatdan halas bolgaýlar (SB, 5a-21). Alardan hiç kişi halas bolmady (SB, 8b-4). Alar andan halas bolub murajagat kyldylar (SB, 9a-9).

halas et- [hala:s et- خلاص ايد] *halas etmek, gutarmak*: Ony halas edib, bargay men (SB, 5b-29).

halas kyl- [hala:s kyl- خلاص قيل] S: **halas et-** Özimizni... halas kylmak gerek (SB, 8a-8). Özünü ol kemenden halas kylyb (SB, 11b-2). Ol zalalatdan halas kylgaý (SB, 13a-25).

halat [ha:lat حلات] *halat, ýagdaý*: Eder çün murdalar yhyýa, ne kân sen-sen (ND, 26a-1). Ne halatdur ki, ýanaram oda lagluň nemi içün (KB, 463-13). Bu müddet kim, aňa bu halat tüşdi (SB, 12b-29). Ol halatda halkyň uýatlygydan jezag... kylyb (SB, 129a-28).

halat [ha:la:t حالات] *ýagdaýlar, ahwallar*: Ol halatlarny müşähide kyldy (SB, 8a-10).

halaýyk [hala:ýyk خلاق] *halk, adamlar, halaýyk*: Gulum, halaýygym saňa gymnak olsun (GA, 115-1). Halaýyk kyblasy boldy jemalyň (Mn, 293a-6). Oguz leşgeriden köb halaýykny öltürüb (SB, 121b-33). Munça halaýyk arada ölmäb... erdi (SB, 123b-6).

halazada [ha:laza:da خاله زاده] *garyndaşlyk aňladýan söz, çykan, iki uýanyň çagalary*: Ýahýa we Isa alaýhumussalam halazadalar turur (SB, 24a-2).

halel [خلل] *bozulma, zaýalanma, jayryk atma, çagşama*: Bir wujudy bakyýam, zatyma ermez halel (ND, 18b-7). Halelden saklagyl imanymyzy (Mn, 311a-11). Memleket işide köb halel wakyg boldy (SB, 12b-29). Ol mülkiniň haleli boldy (SB, 19a-3).

halk [خلق] *halk, ilat, adamlar*: Köýürdi halkny ýüzüň ýulasy (Mn, 303a-2). Barça halk gördiler (SB, 129a-27). Şäher halky muttakyk bolub (SB, 122b-26). ⇨ **halky-älem – dünýäniň halky**: Görüb ol halky-älem, kim diýeler onda waweýla (ND, 3a-12). ⇨ **halky-jahan – dünýäniň halky**: Jem olub bir ýere gelse, edemi halky-jahan (ND, 24b-1).

halka [حلقه] **1)** *halka, tegelek, aýlaw*: Nedir ol halka kim jan-a, guşagynda bu dünýäniň (ND, 30a-10). **2)** *halka, buýra, örüm*: Saçy halkalary ile ýene akyl haýdarydur (KB, 178-14). ⇨ **azatlyk halkasy – hojalynlary tarapyndan gulçulykdan çykarylanlaryň, gulaklaryna dakylýan halka**: Azadlyk halkasy gulagynga salgaý (SB, 123a-5). ⇨ **halkaýy-owwal – ilkinji, birinji aýlaw, halka, guşak**: Ne kim war döwi-jynnydan, bulardyr halkaýy-owwal (ND, 30a-12). Degildir halkaýy-owwal bunuň ýanynda her zerre (ND, 30b-1). ⇨ **halkaýy-säni – ikinji halka**: Eriş, gör halkaýy-säni ne ýüzden görsterer sahn (ND, 30a-15).

halk et- [خلق ايد] *döretmek, ýaratmak*: Halk edüp, bir zerresinden on sekiz müň älemi (ND, 19a-16).

halk ol- [خلق اول] *döredilmek, ýaradylmak*: Her ne bar arzy-semada halk olan eşýalaryň (ND, 18b-5). Dogurdy maderi-owwal, dahy halk olmadan Howa (ND, 3a-5). Bar idim olmazdan owwal, sanma halk oldum turap (ND, 5b-5). Çar anasyr terkiyiden halk olan girmez oňa (ND, 7a-2).

hall [ħal] *çözgüt, çözme, açma*: Bu müşgil onda hall olsa (ND, 38a-9). Welaýatnyň hall we akdy tamam boldy (SB, 32a-23).

hallaj [ħalla:j] *حلاج* *pagta arassalaýan*: Ki keşf etmez any illä ki, hallaj (KB, 439-15).

Hallaj [ħalla:j] *حلاج* *adam ady (erkek)*: Ki Hallajyň dili diýdi «Enel hak!» (KB, 160-8).

Hallak [ħalla:k] *حلاق* *Hudaý, ýaradan, döreden*: Söýle mähw etdi ki, Nagşy bizi Hallaky-jahan (ND, 38b-18).

hall et- [ħal'et] *çözmek*: Gorkut ata oguz kowmunyň müşgilini hall ederdi (GA, 2-8).

hall kyl- [ħal'kil] S: **hall et-** Bu müşgili kim, hall kyla meger ki, totagyň (KB, 479-1). Eger bir müşgil iş wakyg bolsa, ol any hall kylgaý (SB, 121b-4).

hallu [ħa:llu] *حاللو* *nähilli, nätiýsli*: Waraýyn, Gazany göreýin, ne hallu kişidir (GA, 274-7).

halt [ħalt] *garyşmak, goşulmak*
◊ **makamy halt** – *goşulyşma mekany, sopusylykda Alla birleşme makamy, menzil*: Makamy halta ugrar ol (ND, 34a-15).

halta [ħaltə] *خلته* *halta, sanaç*: Kagydlar haltasy (ZME, 131-2).

halu [ħa:lu] *خالو* *garyndaşlyk aňladýan söz, daýy*: Anda halusynyň iki gyzyny aldy (SB, 3b-15).

halwa [ħalwa] *حلوا* *süýji iýmit, halwa*: Ýohdur humar ki, umma halwa (KB, 351-5). Ben warlugum-la şimdi uş halwaýa haş-haş (KB, 335-16).

haly I [ħa:ly:] *خالى* *haly, ýere ýazylyan düşek*: Haly (Tuhf, 8a-2).

haly II [ħa:ly:] *حالى* *boş, biderek*: Ki gelenler bu jahana ikiden haly degil (ND, 16a-16). Ne hoştur köşeyi-haly, meýi-safyýa hemdemler (BD, 18a-5).

halyça [ħa:lyça] *حاليچه* *kiçijik haly, halyça*: Ipek halyçasyn düşenmişdi (GA, 122-11). Ipek halyçalar saldy (GA, 73-12).

halyfa [ħaly:fa] *خليفة* *halyf, wekil, oruntutar*: Bu halyfa (ZME, 160-2).

halyfa bol- [ħalyfe bol] *oruntutar bolmak, ýerine geçmek*: Saňa halyfa bolgaý (SB, 127a-20).

Halyk [ħa:lyk] *خالق* *Ýaradan, Alla, Hudaý*: Eý-ä Halyk, degilmi jümle şeyden? (ND, 27a-8). Oşol gün kim, seni Halyk ýaratty (Mn, 302a-2). Men bir Halyk bendesi men (SB, 25b-25).

halyl [ħaly:l] *خليل* *dost, ýakyn adam, Ybraýym pygamberiň lakamy*: Gidüb ol dem Halylyndan, hyablar külli refg oldy (ND, 22a-1). Anyň halyly Ybrahym alaýhyssalam ymarat kylyb turur (SB, 35b-20).

halys [ħa:lys] *خالص* *arassa, päk*: Halys nigär yşkyna zikke uran zere (KB, 53-5). Mahbuby durur halys-u tezwiri (KB, 530-16).

halys kyl- [ħa:lys kyl-] *خالص قيل* *arassalamak, tämizlemek*: Halys kyldy any tiriklik içinde (ZME, 105-2).

ham I [ħa:m] *حام* *deri, ham*: Any tutub, sygyr hamyga tutdylar (SB, 29b-5). Şaburny hamga tykyb özi birle eltür erdi (SB, 29b-6).

ham II [ħa:m] *حام* *ýetişmedik, kämil bolmadyk, ham*: Diýdüm, zülfi nedür? Diýdiler ki, anbary ham (KB, 104-2).

ham [ħam] *بؤكؤك, egri, bükri*: Yşk iliniň ahydan ol serw kad ham bolmasun (BD, 33a-5).

hama [ħa:ma] *حامه* *galam (ýazmak üçin)*
◊ **hamasyny sal-** – *galamyny zyňmak, taşlamak, ýazmagyny bes etmek*: Utaryd gördi, saldy hamasyny (Mn, 309a-5).

Haman [ħa:ma:n] *هامان* *adam ady (erkek), hezreti Musanyň döwründäki müsür faraonynyň weziri*: Haman kim, fyrgawn weziri erdi, leşger alyga tüşdi (SB, 8a-29). Haman atlyk weziri bar erdi (SB, 17a-1).

hamaşa [ħama:şa] *اداماشا* *adat, dăp, dessur*: Hamaşa (Tuhf, 25a-1).

Hamawaran [ħa:ma:wara:n] *هاماورن* *adam ady (erkek), Ýemeniň tubbaglylar nesilşalygyna degişli patyşasy*: Any şa Hamawaran diýr erdiler (SB, 13b-32). Şa Hamawaran dagy zeruret birle çerik ýygyb, anyň birle harb kylyb, Keýkawusga galyb bolub... (SB, 13b-32).

hamaýyl [hama:ýyl حاميل] *çapraz, omuzdan çapraz geçirilen bag, çaprazlama*: Gylyjyn hamaýyl guşandy (GA, 225-5).

hamaýyl kyl- [hama:ýyl kyl- حاميل قيل] *egniňden, gerdeniňden aşyrmak, egniňden aşyryp asmak*: Kylysaram hamaýyl any ger döşe golaý (KB, 78-12). Kylaly goluňy maňa hamaýyl (KB, 149-10).

hamd [حمد] *öwgi, wasp*: Hamd we senadan soň hezreti Yzzatga hutba... okur erdiler (SB, 37a-15). <>**Hamdy-Lillä** – *Hudaya öwgi bolsun*: Hamdy-Lillä, çekme gam kim, älem içre Nagşyýa (ND, 17a-5).

hamdat [حَدَث] *öwülme, taryplanma*: Ýetişip kalby hamdata kim, alyndy ol peri (ND, 30b-11).

hamd et- [حمد ايت] *öwmek, wasp etmek, taryplamak, hamdy-sena etmek*: Diýdi: «Hamd et, ýöri Nagşy, budur ol syrry-haty» (ND, 10a-8).

hamiýýet [hami:ýýet حميت] *gaýrat, batyr-gaýlyk, ar-namyslylyk*: Ýene bu sypah kuwwat tutub, gaýrat we hamiýýet ýüziden (SB, 130a-1). <>**hamiýýet tut-** – *gaýrata galmak, gazaplanmak, namys görünmek*: Gury hanga gaýrat we hamiýýet tutub... (SB, 128a-15).

haml [حل] *ayagy agyrlyk, iki gatylyk, hamylalyk, göwrelilik*: Ol hamlyga magrur bolub (SB, 28a-12).

haml eýle- [حل ايله] S: **haml kyl-** Kurbyzatyň takryr etsem, küfre haml eýlär heman (ND, 40a-16).

haml kyl- [حل قيل] *ýöňkemek, ýüklemek, degişli etmek*: Any zalalat we ezrarga haml kylur erdiler (SB, 24b-9). Bu sözni anyň akl tamamyga haml kylyb, etrafga söýünji habary ýiberdi (SB, 29a-20).

hammam [hamma:m حمام] *hammam, suwa düşülyän, ýuwulýan ýer*: Hammam içinde tolaşaly zülfe şanasy (KB, 307-11). Hammam ki, erk içide peýda kyldym (BD, 62a-3).

hammar [hamma:r حمار] *serhoş, içgili*: Şol suçym ki, zowkumy hammar bilmedi (KB, 475-8). Eý lebün hamr-u gözleriň hammar! (KB, 485-8).

hamr [حمر] *serhoş edýän içgi, şerap*: Biri hamry, biri süddür, biri baldyr ýok-la war (ND, 11b-9). Eý lebün hamr-u gözleriň hammar! (KB, 485-8). Näşayst kärler kylur erdiler, misli hamr we zyna (SB, 2b-22).

hamul [hamu:l حمول] *ýükli, göwreli*: Çünki neşat tyflyna gunça durur hamul (KB, 202-16).

hamy [ha:my: حامى] *sakçy, garawul*: Her gije-gündüz dört miň kişi aňa harys we hamy erdi (SB, 12b-8).

Hamyd [Hamy:d حميد] *şäher ady*: Hamydlan Mardyn galasyn depüb ýykan (GA, 60-5).

hamyla [ha:myla حامله] S: **haml** Oguz leşgeride bir hatun hamyla erdi (SB, 122a-9).

hamyla ol- [ha:myla اول حامله] *göwreli bolmak, ikigat bolmak*: Hatuny hamyla oldy (GA, 15-4).

hamyr [hamy:r حمير] *hamyr*: Ol tagjyl için bir para un hamyr edib (SB, 128a-4).

hamyrmaýa [hamy:rma:ýa حميرمايه] *hamyrmaýa, hamyrturşy*: Hamyrmaýamuzy hamr ile çelet ezeli (KB, 24-7).

han I [ha:n خان] *han, hakan, kagan, hökümdar*: Han tug urdy (MK, 117-14). Han Baýyndyr yerinden turmuşdy (GA, 12-12). Uljaý han anda bolur erdi (SB, 120b-6). <>**hanlar hany** – *beýik han, hanlaryň hany, hakan*: Hanlar hany Baýyndyr (GA, 19-8).

han II [ha:n خان , خوان] *sacak*: Bu han üzre sylaýy-amma kyldym (Mn, 293b-4). Her iki kişige bir han aş goýdy (SB, 5b-17).

hana [خانه] *öý*: Bu muhabbet hatasyndan ýanmaga nar kemi ýok (ND, 17a-3). Gary unsur hanasyndan gösteren ynsany bul (ND, 19a-16). Nagşy-ýa, dil hanasyndan ger bu syryň dersini (ND, 19b-16). <>**hanaýy-dil** – *ýürek öýi, köňül, göwün*: Görün, gel, hanaýy-dilden, seni senden teselli et (ND, 6b-7).

hanazad [ha:naza:d خانه زاد] *öýdeniçer, hyzmatkär, guldan dünýä inen çaga*: Bu gul biziň hanazadymyz turur (SB, 4b-12).

Hanbal ogly Ahmet [حَنْبَلُ اُغْلَى اَحْمَد] *adam ady (erkek), Hanbaly mezhebiniň mezhepbaşsýy*: Hanbal ogly Ahmet (Ýaý, 103b-4).

hand [ħa:nd] *okamak*: Handem, handem, handem (KB, 173-12).

handan [ħanda:n] *gülyän, açylan, şatlykly, şadyýan*: Kimi girýan, kimi handan, kimisi nalan nedir (ND, 7b-5). Aý içre gunçaýy-handan ýaratdy (Mn, 293a-7).

hanegir [ħa:negi:r] *terkidünýä, öýden çykman, ýalňyzlykda ybadat edýän, öýe baglanan*: Ger hanegir wahdet isen, isdeme zyýad (KB, 505-15).

hangir [ħa:ngi:r] *han tutujy, hany boýun egdiriji*: Feridi-asr tapuňdur ki, hangir olduň (KB, 64-12).

hanjar [ħan:jar] *hanjar, pyçak, sowuk ýarag*: Hanjary-la çaldy, gitdi (GA, 228-12). Basadyň hanjary war idi (GA, 226-8). Sol elinde başy ola, sag elinde hanjary (KB, 10-16).

hanlyk [ħa:nlyk] *hanlyk, hökümdarlyk*: Ahyr zamanda hanlyk girü gaýyýa dege (GA, 2-4). Mülknüň bile hanlygyň mübäreğ bolsun (BD, 74a-4).

hannan [ħanna:n] *iň sahy, iň rehimli, iň merhemetli (Hudaýyň sypatlarynyň biri)*: Diýdim, hannan-u mennan bunça gije (KB, 468-5).

han-u man [ħa:n-u ma:n] *öý-içeri, öý-goş, maşgala, hanyman*: Han-u manyňzyny taraj kylyb bolgaý (SB, 28b-16).

Hany [ħa:ny] *adam ady (erkek)*: Esas Hanyga kişi ýiberib, Nugman hazaýyn we emwalyny tilet, Hany bermeý eba kyldy (SB, 41a-14). Hany dagy Nugmanyň sylahlaryny ýigitlerige üleşib (SB, 44a-23).

hanym [ħa:nym] *hany, sypaýyçylyk bilen ýüzlenilende, aýdylyan söz*: Döwletiniň paýende olsun, hanym heý (GA, 5-1).

hap [ħa:p] *uký <gaflat habý – S: habý-gaflat* Gel, oýan gaflat habýndan, kusy-rihlet çalmadan (ND, 7b-3). <**habý-gaflat** – *gaflat ukusy, wagty biderek geçirme, gapylyk ukusy, habarsyzlyk ukusy, hemme zatdan bihabarlyk*: Oýan, bu habý-gaflatdan heba berme bu owkaty (ND, 32b-8). <**jamaýy-hap** – *gaflat eşigi, durmuşy, manysyz geçirme, nadanlyk*: Bir gün ol jamaýy-hapda jan berer sen, Nagşy-ýa (ND, 32b-15). Kalby

möwta, akly nakys, pähmi ýok, çeşmide hap (ND, 41a-5).

hapla [ħa:pla] *çakmak, çakmak daşy*: Hapla (Ab, 66a-12).

har [ħa:r] *tiken, ýandak*: Ki gül söwen, gerek ki, söwe hary?! (KB, 310-8). Tuýmaýa wujudym dahy haryndan efendi (KB, 153-5).

har [ħa:r] *eşek <hary-ester – eşek, gatyr*: Ne bilsin ol bu esrary ki, oldurar hary-ester (ND, 10b-8).

har- [ħa:r-] *armak, ýadamak tapdan düşmek*: Hargan (ZME, 151-1). Hemrahy dagy özüden bardy, / Rahrewi dagy puýeden hardy (Ab, 99b-4).

hara [ħa:ra] *granit gaty, berk daş*: Olar kowmy-şeyatyndan, ajapdyr olsa kim hara (ND, 28a-16). <**seňni-hara** – *granit daş, iň gaty, berk daş*: Weli kirpükleri jadu, ýuregi seňni-haradur (KB, 16-13).

harab [ħa:ra:b] *harap, ýykylan, ýumrulan, weýran edilen*: Harab ýer (ZME, 93-1). Kamuk älem seniň gamzaň haraby (Mn, 301a-7).

harabat [ħa:ra:bat] *meýhana, çakyr içilýän jaý*: Harabat içre mesjidde ýerim bar (Mn, 311b-10).

harab bol- /ol- [ħa:ra:b bol-/ol- / *harab bolmak, weýran bolmak*: Bu öýi harab olasy äre waralydan bärü (GA, 8-1). Köňül welaýatyna bah, harab oldy, harab (KB, 440-8). Welaýatlar harab bolgaý (SB, 123a-8).

harab et- / ed- [ħa:ra:b et-/ed- / *S: harap kyl-* Pendimi güwş eýle, lutf et, işiňi etme harap (ND, 6a-15). Dilär ki... any şimdi harab eder (KB, 461-4). Harab etdi ise nola köňüli (KB, 71-12).

harab kyl- [ħa:ra:b kyl- / *harap etmek, weýran etmek*: Harab kyldy any (ZME, 149-1). Harab kyldy gözün köňlümün Amasyýasyn (KB, 72-2). Tört ýanydan welaýatlarny harab kylyb... (SB, 122a-31).

harablyk [ħa:ra:blyk] *haraplyk, ýykan-ýumranlyk*: Köňül harablygydyr bu gün ymara bize (KB, 319-9). Harablyk binýad kyldylar (SB, 124b-7).

harablyk kyl- [hara:blyk kyl- خراب ليق قيل]

haraplamak, weýran etmek: Taht we taraj kylyb, harablyk kylmak gerek (SB, 122a-30).

haraja-garaja [خارجہ قراجا] *garaja-guraja:*

Biň dahy haraja-garaja büreler diledi (GA, 86-12).

haram [hara:m حرام] *haram, musulmanlara*

gadagan edilen zatlar: Ger halal ola haram, ger ola küfri-beýan (ND, 24b-5). Halalyn werdi ähline, bahasyna haram aldy (ND, 41b-3). Halal oldy haram-u haramy oldy halal (KB, 173-6).

haram kyl- [حرام قیل] *haram etmek,*

gadagan etmek: Seniň tagam we şerabyňny özümge haram kyldym (SB, 6a-27).

Haram [حرام , حرم] *ýer-ýurt ady, Mekgäniň*

gyra-töwewegi, mukaddes, goragly ýer: —Mekkiler Haramdan çykyb... (SB, 36a-2).

haram [hara:m حرام] *mukaddes, edilmegi*

haram, rowa däl: <Mesjidi-Haram – Käbedäki iň uly ybadathana: Abu Bekr Syddyk razy Allahu anhu Mesjidi-Haramga gelib... (SB, 39b-16).

haramy [hara:my حرامي] *ýol uran, garakçy,*

haram iş edýän: Emma gybjak we hazar bir bölek ogry-haramy tururlar (SB, 37b-13).

haramy ol- [hara:my ol- حرامی اول] *garakçy*

bolmak: Depegöz beýük haramy oldy (GA, 218-2).

haramzada [hara:mza:da حرام زاده] *nikasyz*

doglan: Aý oylan, haramzada oylan! (GA, 247-8).

haranja [حرانجا] *ýogyn, iri:* Goly-budy

haranja uzun, baldyrlary inje Oroz goja ýetdi (GA, 62-1).

hararat [hara:rat حرارت] *ýokary gyzgynlyk,*

yssy: Kölege kim, Gün hararatyga penah bolgaý (SB, 9a-21). Ol ot hararaty anyň golyga ýetmes erdi (SB, 17a-24).

haraýy [خارای] *granitden, berk, mäkäm:*

Weli geçmiş ikilikden, bolub ol asyl haraýy (ND, 30b-8).

harb [حرب] *urus, söweş:* Atasy Gara han

Kür han we Ler han birle harb arasyda katlga ýetişdiler (SB, 121a-8). Oguz harbyga leşger ýygyb erdi (SB, 121b-2).

harb kyl- [حرب قیل] *urus, söweş etmek:* Üç

gije-gündüz harb kyldylar (SB, 127b-21). Öz nöker we tabyglaryny ýygyb, alar birle harb kylyb... (SB, 121a-8).

harbsaz [harbsa:z حرب ساز] *söweşjeň,*

söweşi gurnayan: Küffar-u Hunud harbsazy boldum (BD, 74b-6).

harby [حربی , حربي] *harby, urşa degişli, uruş*

bilen baglanyşykly: Mutryb ýene harby çala başlady, ahyry jeň (KB, 345-5). Buňa harby diýrler, bu barçadan menfaatlydyr (Ýaý, 120a-1).

harem [حرم] *diňe aýallar oturmak üçin, jaý*

haremhana: Çykty mährem haremde (ZME, 177-1). Badyşah haremge girdi (SB, 128b-22).

harf [حرف] *harf, ýazuw belgisi:* Ki bir-iki

harf ala her gün sabak (KB, 513-10). <dört harf – Alla (Alla sözi dört sany harpdan ybarat): Indi dört harf içre, jan-a, düşdi halkdan ol jyda (ND, 2a-12).

hargur- [ha:rgur- هارگور] S: **argur-**

Hargurdy any işden (ZME, 151-2).

harhar [خارخار] *dowamly isleg:* Besi Babyr

uşal gülden köňülde harharym bar (BD, 226-2).

harj [خرج] *sowulýan pul, çykdaýy, harç:*

Hysab eýle ki, nije harj nämaglumdur (KB, 490-7).

harja- [خارجا] *harçlamak, sarp etmek,*

sowmak: Altun-akjaň harjaýyr olsam, benim kefenim olsun (GA, 167-11).

harjlyk [خرچلیق] *sowalga, harajat:* Altun

akjam saňa harjlyk olsun (GA, 118-5). Altun-kümüş bol gerek-se, aňa harçlyk olsun (GA, 164-1).

harlyk [ha:rlyk حارلیق] *horluk, zarlyk:*

Harlykdan halas kylgaýlar (SB, 36a-32). Meni... harlykdan halas kylgaýlar (SB, 36a-32).

harlyk kyl- [ha:rlyk kyl- حارلیق قیل]

harlamak, horlamak, azar bermek: Aňa köbräk jefa we harlyk kylur erdiler (SB, 4a-29).

harman [خرمان] S: **hyrman** We ger ne ýok

ýere harman sowurma (ND, 27a-1).

Harun [Ha:ru:n هارون] *adam ady (erkek),*

apbasly nesilşalygynyň meşhur halypasy, Harunar-Reşid: Harun dahy sanma anuň-la öle Mamun (KB, 156-7).

Harun [Haru:n هرون] *adam ady (erkek), Musa pygamberiň özünden uly dogany Aaron: Musa we Harun... Menuçehr zamanyda erdiler (SB, 6b-22). Harun, Musa we Merýem üçüsi bir ata-eneden tururlar (SB, 7a-2).*

Harut [Ha:ru:t هاروت] *jady we gözbagçylyk bilen meşgullanmagy üçin, kyýamata çenli Wawilonda bir guýynyň içinde tussag edilen perişde: Harut ile Maruta dahy ol araçadur (KB, 558-10).*

harwar [خروار] *bir eşek ýüki, 300 kilogramlyk agyrylyk ölçegi: Dymyşk ähli Oguz gaşyga ilçiler ýiberdi kim, on harwar ýaý birle (SB, 123b-28). Ýüz harwar ýaý ýükläb... (SB, 124a-2).*

haryf [hary:f حريف] *ýoldaş, hemra: Haryf oldum fyraka jan içinden (KB, 98-7).*

haryj [ha:ryj خارج] *daşary, daşynda, başga: Her nime bulardan haryj erdi, aňa hyraj goýmady (SB, 37a-4).*

haryj ol- [ha:ryj ol- خارج اول] *çykmak, daşynda bolmak: Yrakdan bu sowal olmaz, edepden olmaýyp haryj (ND, 5b-15).*

haryr [hary:r حرير] *ýüpek: Haryr tonlardan we müşk... anbar bar erdi (SB, 18a-15).*

harys [ha:rys حارس] *sakçy, garawul: Her gije-gündüz tört miň kişi aňa harys we hamy erdi (SB, 12b-8). Haryslar anda säkin bolgaýlar (SB, 35a-2).*

harys [hary:s حريص] *höwesjeň, höwesek, ölüp-öçüp barýan, aşa göwün beren: Özi awga harys erdi (SB, 31a-17). Çakyr içmek we tarab kylmakga harys erdiler (SB, 31a-27). Abadanlyk kylmakga harys we ragyb erdi (SB, 31b-27).*

Harys [Ha:rys حارث] *adam ady (erkek): Andan Harys atlyk ogul mütewellid bolub (SB, 31b-25). Harys Mezdek dinige girib erdi (SB, 32b-9). Harys birle muttatyk bolub (SB, 32b-10).*

haryta [hary:ta حريظه] *ownuk zatlary salmak üçin matadan dikilen gap, halta: Tillerini ýonduryb, bir harytaga salyb saklab erdi (SB, 126b-21). Ol harytany Kuman han weladatyda tapdylar (SB, 126b-23).*

harzin [harzi:n خرزین] *at ýatakda ýa-da eşek saklanýan jaýda olaryň eýer-esbabyny,*

gaňňalaryny goýmak üçin niýetlenen ýörite uzyn agaç: Eşek salar palanyny ýere-ýu götürür harzin (KB, 17-13).

has [ha:s خاص] **1)** *ýokary gatlak, aýratyn hukuklylar, asylzadalar: Düýbde oturan has begler (GA, 110-12). Husnuňa aştadur bu has ile a:m (KB, 477-2). Barça has we a:mga üleşür erdi (SB, 34b-31). 2) sowatly, bilimli: Biri a:m biri has, biri ahyr ahasdyr kim (ND, 34b-16). 3) şahsy, özüne degişli, mahsus: Öz ylgaty- hasyny aňa berdi (SB, 122a-24). <dagwaýy-has – oňatlyk dawasy, üstünlik jedeli: Görünub janyby maşryk, biri dagwaýy-has eýläär (ND, 11b-2). <has-u a:m – her kes, adamlar: Barça has-u a:mga üleşür erdi (SB, 27b-31). <hasy-ummat – ummatyň gowusy: Olanlar hasy-ummatdan welilere ynad etmez (ND, 39b-14). <merdi-has – oňat adam: Bitmeýe ger işi bunda söýle kim, eý merdi-has! (ND, 2b-8).*

has [خس] *ot-çöp, saman: Weli hergiz ulaşmaz göwhere has (Mn, 301b-5).*

hasab [حساب] *hasap: Adlary olsun jemady, kim tamam olsun hasab (ND, 32a-3).*

hasab et- [حساب ايت] *hasap etmek: Hasab et bilmek, istärsen, görünmez kimseýe emma (ND, 2b-17).*

hasad [حسد] *göriplik, içigarylyk: Lerze düşer topyýa dahy hasadyndan (KB, 538-15). Ynaklar bu sözni hasad we kine ýüziden aýtgaýlar (SB, 128b-25). Alarnyň byryngy hasady artdy (SB, 4a-18). <hasad elt- – S: hasad eýle- Gardaşlary aňa hasad eltdiler (SB, 4a-14). Hasad eltib, şeýtan alarny ýoldan uryb... (SB, 4a-16).*

hasad eýle- [حسد ايله] *göriplik etmek: Ol kyrk ýigit hasad eýlediler (GA, 18-10).*

Hasan [حسن] *adam ady (erkek), Muhammet pygamberiň agtygy, hezreti Alynyň ogly: Hasan, Huseýin iki gardaş bile görkli (GA, 6-4). Şah Hasan-la Huseýiniň beşigi agaç (GA, 55-12). Birisidür Huseýin-u biri Hasan (KB, 324-14).*

hasanat [hasana:t حسنات] *oňat, gowy iş, ýagşylyk: Köb haýrat we hasanat derwiş we fakýrlarga kylur erdi (SB, 14b-12).*

hasb [حسب] *hökmany, gerekli, zerur: Tabgyýet aňa bir hasby-kemal (BD, 6a-12).*

haslat [خَصْلَت ، خَصْلَت] *häsiyet, endik*: Bu haslat olarnyň begbaht we şakawetligiden turur (SB, 41a-5). Ondan soňra iki haslat bardyr – diýip aýtdylar (Ýaý, 112a-5).

hasm [خَصْم] *duşman, ýagy*: Hasmlar galyb gelib (SB, 121b-32). Hasm ýüzige ... tir baran kylyň (SB, 122a-5).

hasny [حَسَنِي] *çagalary semretmek üçin käsä guýlup, içirilýän derman*: Hasny (MK, I, 363-9).

hasr [حَصْر] *san, mukdar, ölçeg, çäk*: Hed we hasrdan köb aňa engam... kylyb (SB, 125a-33). Çerigi hed we hasrdan artuk (SB, 15a-23).

Hasr [حَصْر] *ýer-ýurt ady*: Ol şäherde kim, any Hasr diýr erdiler (SB, 28b-4). Köb çerik birle Hasr şäherini tutmakga murajagat kyldy (SB, 28b-6).

hasr kylyn- [حَصْر قِيلَن] *çäklendirilmek, bes edilmek*: Alarnyň badyşahlygy dört tabakada hasr kylyndy (SB, 1b-21).

hassa [ha:ssa حَاصَّة] **1** *ayratyn, saýlantgy*: Hassa ki, gamzasy-la anda hadaň ola (KB, 158-1). Kyrk miň tawyla hassa at baglab erdi (SB, 13a-18). Esa hassa kişileri birle bir pušta üstige çykyb (SB, 15a-27). Hassa ol kişige bermek ýary (BD, 4b-6). **2** *şahsy, hususy*: Ol emwal arasyda iki ýüz tewe hassa Abdylmuttalybnyň erdi (SB, 33b-16).

hast [ha:st حَواست] *isleg*: Çün hast mundak erdi (BD, 82b-2).

hasta [خَستَه] *ýarawsyz, hassa, syrkaw*: Hastaýam lebleri tebibümdür (KB, 484-15). Hasta kişi dururken eger güýji ýetmese oturken, eger güýji ýetmese düşüp arkasy üstüne yşarat eýleýe başy birle (MAS, 17b-2). Bir hasta kişi goýub men (SB, 6a-30). <**hasta hal** – ýarawsyz ýagdaý, hassa: Hijriden meni hasta hal kylur (BD, 21a-9).

hasta [ha:sta حَواسته] *baýlyk*: Köb mal we hastalar birle öz welaýatyga murajagat kyldy (SB, 18a-19).

hastalyk [خَستَه لِيَق] *ýarawsyzlyk, hassalyk, syrkawlyk* <**hastalyga sal-** – özüni hassa, kesellän ýaly edip görkezmek: Mekir kylyb özini hastalykga salyb (SB, 14a-15).

hastgärlik kyl- [ha:stgä:rlik kyl- حَواستگارلك] *gudaçylyga barmak, gelinlik dilemek*: Gyzyny hastgärlik kylyb (SB, 32a-1).

hasud [hasu:d حَسود] *içigara, päliýaman, görüp*: Hasud kafyrlar baglamadylar (GA, 185-13). Ne sud reşki-hasuda ki, dad dady Hudadur (BD, 35b-7).

hasyd [ha:syd حَاسِد] *görüp, içigara*: Hasydlar töhmetiniň rafgy üçün (SB, 28a-22).

hasyl [ha:syl حَاصِل] **1** *hasyl, önüm*: Ýar ýolyna ýele were hasyly (KB, 68-10). Hasylymyz ortada,...(KB, 572-1). **2** *netije*: Hasyly-«gaýnyň» giderseň, eý peri ki, nuktasyn (ND, 13b-3). **3** *önüp-ösme, bala-çaga, nesil*: Eýýam geçer, hasylymuz ýok, nedelüm biz (KB, 197-6).

hasyl bol- / ol- [ha:syl bol- / ol- حَاصِل اَوَل] **1** *önmek, döremek, dünýä inmek*: Her haçan maňa bir ferzend hasyl bolgaý, bu tillerni aňa beriň (SB, 126b-22). Iki ogul andan... hasyl boldy (SB, 3b-4). Piran Wise gyzyny dagy Syýawahş alyb, Furud andan hasyl bolub erdi (SB, 14b-18). **2** *hasyl bolmak, ýerine ýetmek*: Maksudymyz Haktagala dergähinde hasyl oldy (GA, 193-6). İşleri, muradlary hasyl oldy (GA, 191). Bunlar barçasy ol alty birle hasyl bolar (Ýaý, 113b-2). Biziň maksudymyz anda hasyl bolur erdi (SB, 9b-25). **3** *tapmak, tapylymak*: Mutryb ýüz sim deremige hasyl bolmas erdi (SB, 31a-28). **4** *bitmek, önmek*: Siziň welaýatyňyzda hasyl bolur (SB, 18a-16).

hasyl et- [ha:syl et- حَاصِل اَت] *döretmek, emele getirmek*: Dodagyňdan köňül jan hasyl etmez (Mn, 304a-6).

hasyl kyl- [ha:syl kyl- حَاصِل قِيل] **1** *hasyl etmek, gazanmak*: Öz kutyny özi halal kesbiden hasyl kylur erdi (SB, 13a-4). Akybet zähmet birle hasyl kylgan mülkini hasrat birle goýdy (SB, 23b-22). **2** *ýerine ýetirmek, berjaý etmek*: Seniň muddagaňny hasyl kylgaý men (SB, 23a-10).

Hasyn [Hasy:n حَاصِن] *ýer-ýurt ady*: Öz tahtymy Hasyn galasyda goýub... men (SB, 13b-6).

Hasys Bende [Hasy:s Bende حَاصِيس بَنده] *Perwiz bin Bähramyň lakamy, gysganç adam*

— *manysynda gelyär*: Perwiz bin Bähram, any hasys bende okurlar (SB, 26b-18). Perwiz (bin) Bähram zikri kim, any hasys bende diýr erdiler (SB, 42a-5).

haş [ha:ʃa:ʃ] S: **haç** Haş (Tuhf, 22b-4).

haşa [ha:ʃa:ʃa] «görkezmäwersin, daş edewersin, bolmawersin» *manydaky dileg*: Aşyk ki, ýana ýoluña haşa ki, mähw ola (KB, 447-16). <>**haşa Lillä** – *Alla görkezmessin*: Haşa lilla, aryfanyň ola Zahyd buýnuzy (ND, 44a-3). Haşa Lillä gisüleriňe küfr diýmezem (KB, 445-7).

haşak [ha:ʃa:k] *hapa-hupa, hapyr-supur, çöp-çalam, süplük*: Häk duşman gözüne haşakdur (KB, 458-10). Teni har odyna-ýu bahryna haşak (KB, 335-4).

haşam [ha:ʃa:m] *hanyň ýanyndaky adamlar, nökerler*: Il Arslan we Mahmud we tamam hadam we haşamlary birle atlanyb... (SB, 129a-6). Salwur öz haşamynyň on miň kişisi birle göç kylyb (SB, 130a-24).

haşarat [ha:ʃa:rat] *töweregine zyýan berýän mör-möjekler*: Bir haşarat any ýigeý (SB, 6a-31). Enwag haşarat tagam we gazanlaryga tüşe başlady (SB, 8a-19).

haşhaş [ha:ʃa:ʃa:ʃ] *gökna*: Ben warlugymda şimdi uş halwaýa haşhaş (KB, 335-16).

haşm [ha:ʃa:m] *gahar, gazap*: Any jezb eýleýüb ahyr, erişer haşmy-Settaryň (ND, 17b-9). Haşm ile baňa bahdy gözi (KB, 162-1). Haşm we gazab ýüziden tiýdi (SB, 128a-15).

haşm kyl- [ha:ʃa:m kyl-] *gaharlanmak, gazaplanmak*: Melik haşm kylyb (SB, 26a-11).

haşmnäk [ha:ʃa:m:näk] *gaharly, gahar-gazaply*: Ol haşmnäk bolub, bir taş arab, ýüzige urdy (SB, 23b-26). Alar haşmnäk bolub tiýdiler (SB, 24b-3). Gara han haşmnäk bolub, olarga tiýdi (SB, 121a-1).

haşr [ha:ʃa:r] *kyýamat, ahyret*: Mezhebi yrfany fähm et, haşra gir sen ölmeden (ND, 6b-3). <>**sowaly-haşry** – *kyýamat soragy*: Sowaly-haşry görmüşdir, teninden çykman jany (ND, 35a-1).

haşr ol- [ha:ʃa:r ol-] *kyýamat bolmak*: Görünür özge suratda, kaçan kim haşr ola ferda (ND, 2a-7).

haşyn [ha:ʃy:n] *agryly*: Ol kiriş üzre örtmekden bolar we dahy ol gaty haşyn bolur (Ýaý, 136a-8).

hat I [hat] *hat, ýazgy*: Ýaňlydy anyň birle hatda (ZME, 155-1). Ben hat ýazaýum, uşbu söz üsdine mükerrer (KB, 500-5). Ýakub dagy Ezizge bir hat ýazyb (SB, 5b-32). Aňa azad hat ýazyb, bendelik hatyny andan göterib... (SB, 14a-8).

hat II [hat] S: **hatt I** Çün hat ile kyldy gul muryn lebün (KB, 158-15).

hat- [hat] **1)** *(çyzyk ýaly), inçe, dik*: Saçy–hindu, gözi–türki, bili–hat, agzy–nukta (KB, 494-15). **2)** *göni, deň*: Iki tirsek, dahy iki gabza dahy bir setir hat kibi olgaý (Ýaý, 118b-6).

hata [hata: ɤ] **1)** *hata, günä, ýazyk*: Gäh hata-ýu gäh sowab-u gäh azab eder bu dem (KB, 497-2). Hata köp geldi, men guldand geçirgil (Mn, 311b-1). Züleyha dagy öz hata we günähige mugtaryf boldy (SB, 5a-23). **2)** *ýalňyş, nädogry, hata*: Döwr eder eksine perkal, biter ol tohum hata (ND, 2b-8). Ol kowl hata turur (SB, 27b-11). <>**hata tüş-** – *dogry degmezlik, nyşana degmezlik*: Ok ýaýdan çykar çakda nazar kylyň, eger alar öz ýerleriden hereket kylmagaýlar bilin kim, hata tüşdi (SB, 36b-17).

hata [hata: ɤ] *ata, kakaň kakasy*: Hata (MK, 34-10).

hata bol- [hata: bol-] *ýalňyş bolmak, ters bolmak, nädürs bolmak*: Her iş kim, kylsa hata bolar (SB, 39b-29).

hata eýle- [hata: eýle-] *günä etmek, ýazyk etmek*: Ben baňa etdim daryga, eýledim kendim hata (ND, 4a-11).

hata kyl- [hata: kyl-] *ýalňyşmak, ýalňyşlyk etmek*: Ýerni hata kyldy (ZME, 94-1). Muwarryhlar bu sözde hata kylyb tururlar (SB, 32a-32).

hatam [ha:tam] *ýüzik*: Hatamy-wagty–Süleýman gelmişüz (ND, 15a-9).

Hatam Taý [Ha:tam Taý] *adam ady (erkek), araplaryň «taýýy» tiresinden bolan we özüniň jomartlygy bilen meşhurlyk gazanan Ibni Aba-illäh bin Sagdyň lakamy*: Mälim ola saňa kim, yüz Hatam ady Taýdur (KB, 448-11). Gözüme Hatam Taý diýdiler,

çynmy? (KB, 558-16). Eger müň ýyl tirilse, Hatamy-Taý (Mn, 294a-3).

hataýy [hata:ýy خطايى] *hytaýy, hytaýylara mahsus* <**hataýy göz** – *gytak göz*: Bunça sagyrlar ki, medh eder hataýy gözleri (KB, 415-2). Hataýy gözleriň-le gaşyň tatarlyh kylur (KB, 480-3).

hatm [ختم] *gutarmaklyk, tamamlamaklyk*: Asub ylym kunuzyndan oňa hatmy-kitab etseň (ND, 4a-4). <**hatmy-Gurhan** – *Gurhany okap tamamlamak*: Sera-ser eý şahy-älem ne kim war hatmy-Gurhany (ND, 38a-4).

hatm bol- [ختم بول] *soňlanmak, gutarmak*: Saňa almak köňülňi hatm boldy (Mn, 307a-7). Eşkanylaryň badyşahlygy aňa hatm boldy (SB, 20b-21). Üçünji tabaka... munda hatm boldy (SB, 30a-33).

hatm et- [ختم ايت] *tamam etmek, soňlamak*: Hatm edüb ahyr hakykat dört kitabyň süresin (ND, 7a-7).

hatm eýle- [ختم ايله] *saýlamak, saýlap almak*: Hatm eýledük Mushaf haky içün, kylaly goluňy baňa hamaýyl (KB, 149-10).

hatna [ختمه] *sünnet, sünnetleme*: Hatna kylmak we zyýafat etmek andan galdy (SB, 3a-32).

hatnasyz [ختمه سيز] *sünnet edilmedik, sünnetsiz*: Hatnasyz (ZME, 165-2).

hatt I [خط] *ýetginjeklik ýaşyna ýetilende, ýüze, eňege, çekgä çykýan näzijek tüýjagazlar*: Hattuňa diýdüm müşki-lagla ne aparur sen (KB, 308-11).

hatt II [خط] *ýüz, keşp*: Hattyň ki, hata eýledi şahana kylam men (KB, 583-12). Hattyna baglady köňlüm benüm (KB, 513-12).

hattab [hatta:b خطاب] *wagyzçy, çagyryjy*: Hattaby irjagy eýläř eşitdim ol humadan ben (ND, 23a-15).

hattat [hatta:t خطاط] *haty, harplary owadan ýazýan adam, hatdat*: Hattat husny-hatty kibi nama ýazmady (KB, 208-7). Husny hattat olaly wardy köňül (KB, 513-10).

hatun [ha:tun حاتون] *aýal, gelin, hatyn*: Abyşgalyk hatun (ZME, 162-2). Çagyryb hatunyna söýläř (GA, 2-7). Anyň bir hatuny

bar erdi (SB, 128a-6). Ol hatun wefat kylyb... (SB, 128a-7).

hatyf [ha:tyf هاتف] *jarçy* <**hatyfy-Rebbany** – *Allanyň habarçysy, ilçisi*: Bilmezem kandan gelür sen, hatyfy-Rebbany sen (KB, 115-1).

Hatym [Ha:tym خاتم] *Muhammet pygamber, iň soňky pygamber, «Hatymül-enbiýa» aýtgysynyň gysgalan görnüşi*: Şikar et Hatymyň syrın, ola hökmünde tä her ja (ND, 5a-7).

hatyr [ha:tyr خاطر، خاطر] **1** *göwün, hatyra*: Hatyrlary hoş olurdy (GA, 235-13). Enekesiniň hatyry üçün alarga hemaýat kylur (SB, 7a-33). **2** *akyl, huş*: Çykamak namazdan namaz kylyjy kendü hatyry bile, farzdur (MAS, 10b-2). <**hatyr nyşan kyl-** – *ýatlamak, ýadyna salmak*: Men baryb aňa hatyr nyşan kylyb... (SB, 125a-32). <**hatyryna ýetiş-** – *göwnüne gelmek, pikirine gelmek, ýadyna düşmek*: Beýan kylur çakda hatyryga ýetişdi (SB, 9b-15).

hatyrjemg kyl- [ha:tyrjemg kyl- خاطر جمع قيل] *ynjalmak, arkaýyn bolmak, hatyrjem bolmak*: Afrasyýab işiden hatyrjemg kyldy (SB, 14b-28). Şark we garbdan ... hatyrjemg kylyb... (SB, 19b-13).

haw [ha:w هاو] **1** *hawa, dogry makul*: Haw diýse, şahga naksy rajyg idi, / Ýok diýmek hud hylafý wakyg idi (Ab, 99b-6). **2** *söweşde duşmana hemle urup seslenme*: Eý Nowaýy, tyg tartyp çäbügüm jöwlan kylyp, / Başyma ýetgeç diýdim, uruşny terk et diýdi, haw (Ab, 99b-6).

hawadys [hawa:dys حوادث] *hadysalar, wakalar*: Enbiýa ahwaly we hawadysy (SB, 20a-33). Hawadysy-ruzgärden gafyl... (SB, 32a-26).

hawahah [hawa:hah هواخواه] *tarapdar, tarapyny tutujy*: Barça Eýran halkyny öziğe hawahah we mutyg kylyb erdi (SB, 18b-18).

hawala [hawa:la حواله] *bir işi ýa-da bir zady birine tabşyрма, üstüne ýükleme*: Jebr-jepany bisýar kyldyň maňa hawala (BD, 20b-6).

hawala kyl- [hawa:la kyl- حواله قيل] *tabşyrmak, bermek*: Rumny Ferharg hawala kyldy (SB, 39b-10). Aňa hawala kyldy (SB, 40b-22).

hawala ol- [hawa:la ol- حواله اول] *topulmak*, *hüjüm etmek*: Tekür ile Şöklü Mälige hawala oldy (GA, 152-9).

hawaly [hawa:ly حوالى] *töwerekleri*, *sebitleri*, *golaý-goltumy*: Oguz Dymyşk hawalysyda gyşlak kylyb... (SB, 129a-12). Jeýhun hawalysyda Keýkubad makam kyldy (SB, 11b-4).

hawary [hawa:ry حواری] *Isa pygamberiň on iki sany ýaranyna berilen at*: Hawarylardan iki kişini öltürdi (SB, 21b-20). Hawarylaryň mihteri erdi (SB, 21b-22).

hawas [hawa:s حواس] 1) *ayratyn, has*: Bu ki, küfri hawas diýrler, erişmez degmeniň akly (ND, 37b-15). 2) *hormatly, sylagly, hormatlanýan adamlar*: Kim peri ruhsarlar yşkyga bu ermiş hawas (BD, 37b-3).

hawaşy [hawa:şy حواشى] *gyralary, töwerekler*: Amuýe suwynyň etraf we hawaşysyda olturganlary göçürüb, Merwge eltgeý (SB, 129a-33).

hawra- [هوره] *üýrmek (itiň üýrmegi)*: Tolun aý seýr eterde it hawrardan kaýda perwaýy (Ab, 99b-15).

haý [هاي] *haý, hey, (ümlük)*: Haý, Derse han, baňa gazab etme (GA, 14-3). Garçar, adama uş bökelek kibi böklüder (GA, 87-12). Haý, dāde, soltan Taňry bunuň semüzin-de alsun (GA, 88-8). Okyryz dersi arafdan, haý, ne sandyň sen bizi (ND, 44a-4). Haý, näler etdi januma yşbu gözünüň garasy (KB, 360-7). <b>haý diý- – *haý diýmek, ýazgarmak*: Haý diý zülfüne ki, ayak bagy sen (KB, 60-4). <b>haý diýmeden – *salymyny bermän, tiz, çalt, basym*: Haý dimeden baş getiren jellady olar (GA, 176-13). <b>haý-u hüý – *perýat*: Baňa diýr nije aşyk sen, nedür bu yşk haý-u hüý? (KB, 451-15). Ýüzi-gözi ögürdijek ki, dutar bu haý-u hüýe (KB, 379-16).

haýa [haýa: حيا] *uýat, haýa, utanç*: Ol haýadan şermisaram uşda ben (KB, 36-6).

Haýana [Haýa:na: حيانا] *adam ady (erkek)*: Danyýal we Haýana.. ol ulamalar birle bardylar (SB, 16b-17).

haýasyz [haýa:syz حياىسىز] *haýasyz, utançsyz*: Eý haýasyz bulhöwes, bar bahs edip, söýle sözi (ND, 44a-3).

haýat [haýa:t حيات ، حيوات] *ýaşayyş, durmuş, dirilik*: Nete kim tende haýat jan iledir (ND, 10b-5). Maňa sensiz ölümdir bu haýatym (Mn, 297b-6). Enesi anyň haýatydan māýus bolub, gamnāk... olturur... (SB, 120b-10). Öz haýatyda oglydan... razy erdi (SB, 126b-11). <b>haýat-aby – *dirilik suwy, ýaşayyş suwy*: Haýat-aby içüp andan kelamyn eýlediň ihýa (ND, 4a-4). <b>haýat ber- – *direltmek, jan bermek*: Allatagala ýene aňa haýat berdi (SB, 16a-18). <b>haýat suwy – S: **haýat-aby** Ol suw haýat suwy ermiş (SB, 9b-23). <b>haýaty-ebedi – *ebedi diri, hemişelik ýaşayyş*: Haýaty-ebedi tapdy (SB, 9b-10). <b>haýaty-jawydan – S: **haýaty-ebedi** Behamdylla, yüzün gördüm, haýaty-jawydan buldum (ND, 19b-3). Allatagala aňa haýaty-jawydan berdi (SB, 15a-15).

Haýbar [حبار] *ýer-ýurt ady*: Wasluň bize baglamyş Haýbar kibi gapusyn (KB, 141-7).

haýbat [هيبت] *abaý, syýasat, haýbat, gor-kuzma*: Haýbatyndan sol gözüm ýaşardy (GA, 278-7). Anyň haýbaty barça halaýyk könlide olturdy (SB, 35b-1).

haýbatlu [هيبتلو] *haýbatly*: Ne haýbatlu goja – sen (GA, 157-8).

Haýdar [حيدر] *Hezreti Alynyň lakamy*: Şol Haýdar kibi kerrara (KB, 141-7).

haý et- [حي ات] *direltmek, janlandyrmak*: Iner ýer yüzüne ahyr, eder haý jümle möwtaýy (ND, 31a-10).

haýf [حيف] *zyýan etme, zelel*: Bu haýflary biz Gazana etmişüz (GA, 39-4). <b>haýfy gal- – *armany galmak ahmyry galmak*: Gazan begde bir haýfymyz galdy (GA, 39-5). Mere aznawur, ne haýfymyz galdy? (GA, 39-6).

haýf et- [حيف ايت] *zyýan etmek, arman etdirmek*: Goýunlary dahy getürsek Gazana ulu haýf ederdik (GA, 39-8).

haýf eýle- [حيف ايله] *arman çekdirmek, gynandyrmak*: Begler, bilürmi siz, Gazana nije haýf eýlemek gerek? (GA, 51-4).

haýf ol- [حيف اول] *arman, haýp bolmak*: Bunuň kibi ýigit haýf ola ki, jana warlar elinde heläk ola (GA, 180-7).

haýy-haý [های های] *haý-haý* (ümlük) <**haý-haý ýygla-** – *gaty ses bilen aglamak*: Kesra alyda haý-haý ýygлады (SB, 31a-32).

haýkyr- [هاڭىر] *haýkyrmak, gygyrmak*: Şöýle nagra urub haýkyrdy (GA, 227-3). Kafyrlara haýkyrdy, at saldy (GA, 132-6).

haýl [خيل] *topar, halk, jemagat*: Muňa natyk duruk ol haýl tili (BD, 3b-11).

haýly [حيلي، كۆپ] *köp, kân*: Haýly (Tuhf, 30b-4). Haýly müddetdür ki, goýdum ýoluňa hoşk-u teri (KB, 411-1).

haýma [خيمه] *çadyr*: Magany haýmasy içre, meger göge Ogan sen-sen (ND, 26a-3). Bir gün edim haýmasynyň astyda turub... (SB, 30a-1).

haýran [haýra:n حيران] *geň galma, aňk bolma, geň görme, geň, haýran*: Meni ol surata haýran ýaratty (Mn, 293a-8). <**haýran gal-** – S: **haýran bol-** Bir kişi ol kowumdan görüb haýran galdylar (SB, 9a-6). Köb tagajjub kylyb haýran galdylar (SB, 38a-6). <**waleýi-haýran** – *däli-haýran, yşkyň sergezdaný*: Okýýub, ki görmeseýdim, waleýi-haýran idim (ND, 19b-16).

haýran bol- [حيران بول / اول] *haýran, aňk bolmak, geň görmek*: Akyl haýran olur bunda tefekkür edemez any (ND, 34b-1). Anyň jemalyga wale we haýran bolub (SB, 4b-33). Barça bir nazar birle medhuş we haýran boldyňyz (SB, 5a-2).

haýran ed- [haýra:n ed- حيران ايد] *haýran etmek, geň galdyrmak*: Işigünde daýyma haýran edersen ili (KB, 434-14).

haýranlyk [حيران لىق] *haýran galmaklyk, aňk bolmaklyk*: Haýranlygy hedden ötdi (SB, 6a-28).

haýrat [haýra:t خيرات] *yagşylyklar, haýyrly işler*: Köb haýrat we hasanat derwiş we fakýrlarga kylur erdi (SB, 14b-12). Nowşirwan Adyl haýratlarydan biri ol turur (SB, 34a-6).

haýrat [حيرت] *geň-taň, geň, haýran*: Ki haýrat galdy anuň oýny bile... (KB, 476-1). Meni haýrat makamyna ýetirgil (Mn, 299a-7). Saharalarga mundan haýraty-tamam peýda boldy (SB, 8a-5). Hattyňny görüp köňülge haýrat boldy (BD, 68a-4).

haýsy [خايسى] *haýsy, haýsysy*: Ataňyz haýsy birini köbräk sewer? (SB, 5b-6).

haýwa [حايوا] *aywa, beýi (miwe)*: Haýwa (Tuhf, 19b-9).

haýwan [haýwa:n حيوان] **1)** *haýwan, wagşy haýwan, janly-jandar*: Sen haýwan-la musahyb olmagyl (GA, 214-6). Haýwan öltürmek... ýahşy imes (SB, 32a-8). **2)** *direltmek, janlanmak*: Meger haýwan ola ol ki, dileýe aby-haýwany (KB, 451-10). <**aby-haýwan** – S: **haýat aby** Meger haýwan ola ol ki, dileýe aby-haýwany (KB, 451-10).

haýwanat [haýwa:na:t حيوانات] *janly-jandarlar, haýwanlar, wagşy haýwanlar*: Haýwanatdan ýumurtga we süt we... aýranga we her ne bulardan hasyl bolur yhtysar kyldy (SB, 32a-9). Haýwanat öltürmekge ruhsat bermes erdi (SB, 32a-10). <**haýwanaty-aby** – *suwda ýaşayan jandarlar*: Ferş ýerige balyg we özge haýwanaty-aby suratyny ýasadylar (SB, 13b-8).

haýwan ol- [haýwa:n ol- حيوان اول] *haýwan bolmak, aň-düşünjesiz bolmak*: Bu dilden bilmeýüb haýwan olanlar (ND, 26b-5).

Haýý [حى] *diri, hemişelik diri, Alla, Hudaý*: Haýýy degil, murdadyr (ND, 13a-8). Nala-zarum benüm ýa Haýýu, ýa Kaýýumdur (KB, 490-11).

haýyf bol- [خايف بول] *gorkmak, howpa düşmek*: Ol çerikni görüb herasan we haýyf boldylar (SB, 15a-25). Älem badyşahlary andan haýyf bolub (SB, 18a-13).

haýyl [ha:ýyl حايل] *päsgelçilik, böwet, diwar*: Şimdi sen-sen ortada haýyl, köňül (KB, 456-12). Hijaby ortada haýyl sana sen (KB, 368-13). Ol galaga ygtymadlary bar erdi, haýyllary galmady (SB, 10a-31). Haýyl erdi Eýran we Turan arasyda (SB, 17b-28).

haýyl bol- [ha:ýyl bol- حايل بول] *böwet bolmak, päsgelçilik bolmak*: Wujudym ortada bolmasa haýyl (KB, 194-11).

haýyn [ha:ýyn حايين] *haýyn, dönük*: Haýyn öz hyýanatyga ykrar kylmas (SB, 10b-1). Haýyn... bir para altyn ...ýaşurub erdi (SB, 10b-1).

haýyr [خير] *haýyr, yagşylyk, oňatlyk*: Haýyr habar getürene at, ton werem (GA, 261-11). Bu sebäb birle her kişiniň haýr-u şerini bilür erdiler (SB, 128a-28). Alarga dogaýy-haýyr kyldy (SB, 3a-18). <**haýyr bad-** –

«bagtly bolsun, haýyr» bolsun, diýen alkys sözi: Baryp men astanaňdan ýaz haýyr bad (Mn, 308a-8).

haýyr ol- [خير اول] *haýyr bolmak, oňuna bolmak*: Andan soňra Gazan ile işimiz haýyr ola (GA, 295-11).

haýz [حِزْ] *aybaşy, bili gelmeklik*: Ulu tehäret diýdügümüz ýunmak kibi jünüblükden, haýzdan, nifasdan... (MAS, 6b-4).

hazan I [خران] *güýz, güýz pasly*: Tolu wer saky çün fasly-hazandur (KB, 115-14).

hazan II [خران] *hyýrsyzlyk, mähirsizlik, sowuklyk*: Ýüzüme baha hazany bile (KB, 568-14).

hazana [haza:na خزانة] **1)** S: **hazyna** Mal mukarrar kyldy kim, her ýyl hazanaga ýibergeýler (SB, 123b-13). **2)** *baýlyk, gymmatbaha zatlar*: Ragýatdan mal we hazana alyb gaýtyb... (SB, 129b-14).

hazar [خزر] *halk, tire-taýpa ady, Hazar welaýatynda ýaşayan halklara berlen at*: Emma gybjak we hazar bir bölek ogry we haramy turur (SB, 37b-13).

Hazar [خزر] *deňiz ady, Hazar deňzi*: Belady-Hazar we Desti-Gybjak we Eýran belady arasyda (SB, 31a-25). Anyň zamanyda türkler we gybjakylar Hazar beladydan... geldiler (SB, 32a-18). Welaýaty-Hazar we Gybjakga kasd kyldy (SB, 34b-5).

hazary [خزر] S: **hazar** Azer Bābekan welaýatlaryga hazarylar duhl kylyb... (SB, 35a-8).

hazaýyn [haza:ýyn خزانين] *hazynalar, gaznalar, gymmatbaha zatlar*: Ol... hazaýyny... saňa bergeý (SB, 127a-21). Barça hazaýynlar kim, golga tüşüb turur (SB, 122a-23). Barça hazaýyn we zahaýyrlarny alar birle ýiberdi (SB, 22a-25).

Hazramöwt [خضر موت] *ýer-ýurt ady*: Hazramöwtde badyşah boldy (SB, 10b-23). Hazramöwti tutub barçaga häkim bolub... (SB, 32b-26).

hazyn [hazy:n حزين] *gaýgy-gamly, gussaly*: Awazy hoş we hazyn Allatagala aňa keramat kylyb erdi (SB, 12b-5).

hazyna [hazy:na خزينه] *hazyna, pul we beýleki gymmat zatlaryň saklanylyan ýeri, gazna*: Agyr hazynasyny ýagmaladylar (GA, 38-7). Endek fursatda hazynalary andak magmur boldy (SB, 13a-16).

hazz [حظ] *bagt, lezzet, hezzet*: Hazzy werür baňa gadrumça berat (KB, 111-14). Mestur alalum hazzy nigäriň totagyndan (KB, 441-11). Bir hazz ki, halaýyk andan aýrylmas imiş (BD, 75a-1).

heb [هَب] S: **hep** Çoban-çoluk galmady heb ýidi (GA, 218-4). Heb bir ýerde diýr (GA, 88-1). – Gazanyň begleri heb ýetdi (GA, 151-12).

heba [heba: هَب] *biderek, boş* ⇨ **heba wer-** – *ýele sowurmak, netijesiz harçlamak, dargatmak*: Oýan bu habý-gaflatdan, heba werme bu owkaty (ND, 32b-8).

Hebeş [حبشه] *ýer-ýurt ady, Efiopiýa, Hebeşistan*: Hindi-le Hebeş, Rum-u Hata husnuň ilinde (KB, 213-1). Hind-u Hebeşe gatdy, yüzüň Türk-u Fereňi (KB, 85-16).

Hebeşe [حبشه] S: **Hebeş** Andan Ýemen we Hebeşe subyga bardy (SB, 31a-14).

hebeşi [حبشي] *efiopiýaly, hebeşistanly*: Hebeşi sana sen ki, Şama düşer (KB, 384-13). Aty Razyh hebeşi erdi (SB, 15a-21). Hebeşiler alarnyň mülkige müstewli boldylar (SB, 32b-1).

heç-heç [هَجْ هَجْ] *atlary çuslandyrmak üçin aýdylyan söz, çüw-çüw*: Heç-heç (MK, II, 225-7).

hedd [حد] *çäk, het, möçber*: Heddiden geçti işde (ZME, 943; 130-1). Hedd we hasrdan köb (SB, 125a-33). Çerik hedd we kyýasdan artuk (SB, 129b-10). ⇨ **hedden aş-** – *hetden aşmak, çäkten çykamak*: Guluň hedden aşdy iştiýaky (Mn, 297a-5). ⇨ **heddi-paýany** – *öňi-soňy, başy-aýagy*: Duman tutmaz bu yerler hiç ki, ýokdur heddi-paýany (ND, 30a-14). ⇨ **heddi ýok** – *bimöçber, çäksiz, çaksyz*: Kyl sapar mülki-bakaýa, heddi ýok yhsana er (ND, 12a-14).

Heddad [Hedda:d هداد] *adam ady (erkek)*: Oglynyň ogly Heddad ... badyşah boldy (SB, 11a-3). Bir gyz anyň badyşahy erdi kim, Heddad ... gyzy erdi (SB, 13a-23).

hedef [هَدَف] *nyşana, maksat*: Gözüne könlüm hedef, laglyna bu akyl mest (KB, 569-6). Ger gözi gamzasyna hedef (KB, 187-3).

hedef kyl- [هَدَف قِيل] *nyşana etmek, nyşana almak*: Yşkyda janny melamat okyga kylmañ hedef (BD, 28b-6).

heder kyl- [حَدَر قِيل] *gorkmak*: Surata tapma, heder kyl, goý ony munda heman (ND, 24b-8).

hediýe [هَدِيَّة] *sowgat, sylag, serpaý*: Bir ýahşy hediýe (SB, 13a-31). Ol hediýäni kabul kylgaý (SB, 13a-31). Ol hediýäni kabul kylmasa (SB, 13a-32).

heft [هَفْت] *yedi, mukdar san*: Girip heft yklymyn gezdim ne kim, bar älemi yhfa (ND, 5a-11).

hefte [هَفْتَه] *hepde, yedi gün*: Goýmady hefteýe sagat dahy hem salymyzy (ND, 36b-18). Goýmady jan-u köñül mahy du hefte neçün (KB, 542-6). Iki hefteden soň (SB, 39a-23).

heftgana [heftga:na هَفْتْكَانَه] *yedi dürli, yedi görnüşi*: Ejnasy-heftgana bu turur (SB, 37a-2).

hejesinleýin [هَجِه سَنَلِيْن] *bogunma-bogun, bogunlama, sözüň bogny*: Hejesinleýin düz okun-sa «Ýasyn» görkli (GA, 6-1).

Hejer [هَجَر] *y'er-yurt ady*: Hejerge mütewejjih boldy (SB, 29a-27). Beni-temimni Hejerge... ýiberdi (SB, 129a-31).

hekaýat [heka:ýat حَكَايَات] **1)** *hekaýa, hekaýat, gürrüň*: Eşitgil imdi hem bir hoş hekaýat (Mn, 312a-7). Bu hekaýat Gün hanga ... hoş gelib... (SB, 25b-15). **2)** *waka*: Bu hekaýatdan üç ýyl ötgenden soň... (SB, 124b-17).

hekaýat eýle- [heka:ýat eýle- حَكَايَات اَيْلَه] *söhbet etmek, gürrüň, bermek*: Bu düýşü Ýegenek ýoldaşlaryna hekaýat eýledi (GA, 208-8).

hekim [heki:m حَكِيم] **1)** *tebip, lukman*: Oglany hekimlere ysmarlaýyb, Dirse handan sakladylar (GA, 29-5). Lukman hekimni dagy aýturlar (SB, 14b-14). **2)** *akyldar, dana*: Sokrat hekim hikmet andan ögrenib erdi (SB, 15a-5).

Helaý [Hela:ý هَلَاي] *adam ady (aýal)*: Daraý bin Bähmen Filkus gyzy Helaý atlykny alyb erdi (SB, 19a-18).

heläk [helä:k هَلَاك] *heläkçilik, ölüm*: Byrakmak suýa çün any, heläk anyň durar jismin (ND, 23a-9). <>**wartaýy-heläk** – *ölüm howpy*: Ol wartaýy-heläkten halas boldy (SB, 15b-23).

heläk bol- / ol- [helä:k bol- / ol- هَلَاك / اَوَل] *heläk bolmak, ölmek*: Buga buýnuzynda heläk olmuşlardy (GA, 173-10). Janawarlar elinde heläk ola (GA, 180-8). Feridun golyda heläk boldy (SB, 2b-10). Ol iki ilçä heläk bolub... (SB, 121b-31).

heläk et- [helä:k et- هَلَاك اَيْت] *heläk etmek, heläklemek, öldürmek*: Bir kaç daýa getürdiler, heläk etdi (GA, 217-4). Ki Kengan ogluny jan-a, heläk etdi any tufan (ND, 21b-5).

heläk eýle- [helä:k eýle- هَلَاك اَيْلَه] **S:** **heläk et-** Elli-altmyş adam heläk eýledi (GA, 218-7).

heläk kyl- [helä:k kyl- هَلَاك قِيل] **S:** **heläk et-** Diledi ki, oglany heläk kyłaýdy (GA, 16-7). Oguz any eşitib gaýtyb, any tutub, heläk kyldy (SB, 121a-30).

hem [هَم] *hem, kömekçi söz*: Hem Basata alkyş werdi (GA, 234-11). Üç ogly hem bahadur... we dilawer erdi (SB, 129b-7). Gyşlagy hem ol hudada.... erdi (SB, 120b-4).

heman [hema:n هِمَان] **1)** *hut, anyk*: Jepaň çekmeden gorkmamam, benim gorkym heman oldur (ND, 32b-3). **2)** *şol wagt, dessine*: Heman Beýrek atdan indi (GA, 79-6). Heman gyz syçrady ata bindi (GA, 117-2). Kurby-zatyň takryr etsem, küfre haml eýlär heman (ND, 40a-16). <>**heman dem** – *şol pursat, çalt*: Heman dem at saldy (GA, 10-11). Heman dem künbed ýaryldy (GA, 229-10).

hemaýat [hema:ýat حَمَايَات] *kömek, goldaw, hossarlyk, gorag, hemaýat*: Aba we ejdadymyz daýym sizge enaýat we hemaýat kylur erdiler (SB, 127b-26). Beni-ysraýyla hemaýat kylyb... (SB, 7a-32).

hembaz [hemba:z هَمْبَاز] *bilelikde oýnaýan, oýunda bilelikde çykyş edýän*: Däli köñüli ogy gözün eýledi hembaz (KB, 438-15).

hemçü [هَمْجُو] *yaly, meñzeş*: Hemçü Isa ýa Zekerýa syrruňy faş etme (KB, 398-11).

hemçün [هَمْجُون] **S:** **hemçü** Kylmagyl meni ebes hemçün giýah (KB, 129-6).

hemdem [هەمدەم] *yakyn dost, çyn dost, mährem, hemra, hemdem*: Kim ki, hemdemdür jefa-ýu jewr ile (KB, 599-15).

hemderd [هەمدەرد] *dertdeş*: Ýar oldur ki, ýar ile hemderd ola (KB, 597-12). Hemderd ýary kany kim, bir gam-gusary kany kim? (BD, 38a-8).

Hemedan [Hemeda:n هەمدان] *yér-ýurt ady*: Reý we ... Hemedan we ol beladlarga ýetdiler (SB, 124b-23). Maraga we Hemedan arasyda... (SB, 30b-30).

hemegi [هەمگی] *doly, hemmesi, ählisi*: Hemegi dil anyň meşguly (BD, 6b-11).

hemhana [hemha:na هەمخانە] *bir öýde oturan, dost*: Jan birle köňülni gamga hemhana diýgil (BD, 79a-8).

hemin [hemi:n هەمین] *diňe, ýeke, şolbada*: Hemin içoguz ýygylady (GA, 291-11).

hemişe [hemi:şe هەمیشە] *hemişe, mydama, elmydama*: Gazanyň hemişe başyna buňlar gelsin (GA, 293-7). Baýyndur, ýagny hemişe döwletlik bolgaý (SB, 126a-3).

hemle [هەملە] *hüjüm, abay-syýasat, gahar*: Aňa hemle kyldy (SB, 11b-2). <**hemle çekiş** – *hemle uruşmak*: Buga ile oğlan bir hemle çekişdiler (GA, 16-12).

hemle kyl- [هەملە قىل] *haybat atmak, topulmak, hüjüm etmek*: Ezraýyly çalmaga hemle kyldy (GA, 159-5). Öýke ile hemle kyldy (GA, 84-9).

hemnefes [هەمئەففەس] *dost, ýassykdaş, hemdem*: Her gije saçyň hyýalydur, hemnefesim (BD, 61a-8).

hemneşest [هەم نەشتەست] *bile oturyp-turup ýören dost*: Gähi kyldy döwlet bile hemneşest (BD, 97b-8).

hempa [hempa: هەمپا] *yoldaş, egindeş*: Ogul sen gyz dilemez sen, kendüne bir hempa istärmişsin (GA, 81-5). Olaldan şah pelek, jan-a, saňa bil olmany hempa (ND, 5b-5).

hemrah [hemra:h هەمراە] *yoldaş, hemra*: Yşky-hemrah eýleşyelden, kanda baksak, zahyd-a! (ND, 8a-11).

hemsaya [hemsaya: هەمسایە] *goňşy*: Hemsayalarydan bir hatunny Oguz gaşyga ýiberib... (SB, 121a-5).

hemsayalyk [hemsaya:lyk هەمسایە لىق] *goňşylyk*: Eger ejazat berseňiz, biz dagy siziň hemsayalygyňyza gelib... (SB, 3a-5).

hemser [هەمسەر] *bäsdeş, basdaş*: Zülfün ile serwi kadduň gerçe hemserler durur (KB, 565-4).

hemsöhbet [هەمسۆهبت] *söhbetdeş, gürründeş*: Derdiň maňa hemsöhbet-u yşkyň hemrah (BD, 56a-5).

hemwar [hemwa:r هەموار] *hemişe, mydama*: Hemwar essiden ola janana jan weren (KB, 400-6).

hemze [هەمزە] *hemze, arapçada elip harpynyň ady we «elif», «waw», «ýe», «he» harplarynyň üstüne goýulýan belgi*: Hurufy-ejbjed içinde nete ki hemze (KB, 309-9).

hendek [هەندەق] *hendek, garym*: Hendek ýasab... (SB, 16b-10). Bir azym hendek ýasab erdi (SB, 31b-17). Özi hendek gyragyda turub (SB, 31b-18). <**hendeki-zurk** – *garym, bir gapdaly depe edilen garym*: Hendeki-zurk ýasab, kemin kylyb, Buhtunnassar aňa ýetişgende harb kyldylar (SB, 16b-10).

hendese [هەندەسە] *geometriýa, çyzgylar baradaky ylym*: Ol... hendese we nujum ylmyny... ögrenib.. erdi (SB, 17a-26).

hengam [henga:m هەنگام] *heňnam, zaman, döwür*: Bil ki, bu mertebede ol heňnam (BD, 10a-10).

henüz [henü:z هەنوز] *heniz, entek*: Henüz taht üstüğe oturub sen (SB, 127b-6). Ol henüz küdek erdi (SB, 129a-12). Ol henüz ýuhlab erdi (SB, 128a-20).

hep [هەپ] *bütün, tutuş*: Bizi hep gyrrar (GA, 29-11). Hep ýetdiler (GA, 63-2). Bahry yşkyň dillerin hep saňa asan eýledi (ND, 32b-13).

her [هەر] *her, özünden soňky gelen sözi aýyklarap gelyän ownuk bölek*: Ten ile januň işini ne bilür her murda (KB, 453-13). Her oýun kim, bardyr tükeli batyl (Ýaý, 102b-7). Men her ýolga sen barsaň, ardyňdan baryb... (SB, 120b-22). <**her atanda** – *her gezekde*: Her atanda, on iki batman taş atardy (GA, 56-12). <**her deni** – *her bir sowatsyz*: Bu demi her deni bilmez, gözüň aç, adam iseň (ND, 12a-11). <**her dert** – *ähli dert*: Dil-ä, her derde dermandyr şerigat! (ND, 18-8). <**her kaýan** –

dürli tarapa, her ugra: Her kaýan bardy at (ZME, 98-2). <**her kes** – *her bir adam:* Aldy her kes menzil, men ýolda galdym (ND, 25b-5). <**her niçe** – *hernäçe:* Her niçe Bähramga nesihat kyldylar (SB, 30b-27). Her niçe elhah kyldy... jemmazadan tüşmedi (SB, 3a-18). <**her nime** – *her zat, her hili zat:* Her nime Zahhak zulüm birle... alub erdi (SB, 3b-25). Her nime kim, bu welaýatlarga dahyl turur... Irejge berdi (SB, 3b-31). <**her nobat** – *her gezek:* Bu nobat her nobatdan köpräk emwal geltürüb turur (SB, 23a-15). <**her nowg** – *her dürli, dürlü-dürli:* Her nowg etlerden ferawan ýygdy (SB, 126b-27). <**her şey** – *her zat:* Odur, kim bildi her şeyi, olub bul jümleden bihter (ND, 10a-16).

herakyla [hera:kyla هراقلة] *Wizantiýa we Rum patyşalaryna berilýän lakam:* Fereň säkinleri we kaýasyra we herakyla anyň neslinden turur (SB, 3b-5). Andan soň kaýasyra we herakyla Rum muluklary... (SB, 19a-16).

heras [hera:s هراس] *gorky, howp* <**heras tüş-** – *gorkmak, hopukmak, eýmenmek:* Musa hatyryga alarny görgenden soň heras tüşdi (SB, 8a-3).

heras kyl- [hera:s kyl هراس قیل] *gorkmak, howp etmek:* Dawud alardan heras kyldy (SB, 12b-21).

herasan [hera:sa:n هراسان] *gorky, çekinme:* Ol çerikni görüb, herasan we haýyf boldylar (SB, 15a-25). Daýym herasan we berhezer erdi (SB, 25b-19).

heraýyna [hera:ýyna هراينه] *elbetde, gürrüňsiz, bialaç:* Heraýyna bednam... bolgusy biz (SB, 121b-22). Heraýyna işimiz ... ýahşy bolgusy turur (SB, 126a-31).

herçe [herçe هرجه] *her näme, her bir:* Esirüňem, hakyruňam, mutygam herçe fermaýy (KB, 431-14).

herçend [herçend هرجند] *her wagt, her näçe:* Herçend ýyhdy köňülümi gözi gamzasy (KB, 304-5). Herçend mukarryblar we hyredmendler geňej kylur erdiler (SB, 122a-14). Herçend kim, iman geltürmäb erdi (SB, 2b-14).

hereket [hereket حرکت] *hereket, gymyldy:* Öli barmagy kibi kim, hiç hereket bolmaz (Ýaý, 115a-2).

hereket et- [hereket حرکت] S: **hereket kyl-** Ýene etdi hereket çün ki, yşkym ne kim war (ND, 9b-14).

hereket kyl- [hereket حرکت قیل] *hereket etmek, ýöriş etmek:* Erse Mazanderan kasdyga hereket kyldy (SB, 125a-3). Bir ulug mühib aždaha boldy we hereket kylur erdi (SB, 7b-23).

heräbide [herä:bide هرايده] *otparaz dinindäki ruhany, dini ýolbaşçy:* Ulama we möwäbide we heräbide... we mulazymalary... mugaf tutar erdi (SB, 37a-6). Heräbide we möwäbide arasyda (SB, 37a-24).

heräbize [herä:bize هرايده] S: **heräbize** Köb heräbize we möwäbidäni heläk kyldy (SB, 18a-22).

hergäh [hergä:h هركاه] *her haçan, heran-haçan, her wagt:* Hergäh beni-ysraýylda bir badyşah mugaýan bolur erdi (SB, 15b-11). Hergäh kim, suwga mähtäç bolur erdi (SB, 24a-14).

hergiz [hergi:z هرگز] *hiç haçan, hiç wagt, hergiz:* Ki ol hergiz fena olmaz, biri sufly olur efna (ND, 4b-10). Olmaýyp hergiz fany, magmur olan weýran nedir (ND, 7b-8). Hergiz biziň kowum we urugymyzda mundak... ogul mütewellid bolmab turur (SB, 120b-14).

herne [herne هرنه] *her hili, her näme, her iş, her zat:* Herne iş olsa, Gorkut ataýa tanyşmaýynça işlemezlerdi (GA, 2-8). Herne siz Suwarga kasd kylyb erdiňiz (SB, 129a-9). Herne wakyg boldy, öziden boldy (SB, 4b-25).

herze [herze هرزه] *boş, biderek, ýerliksiz, gödek:* Babyr er herze diýdi, mejlis ili aýp etmäňiz (BD, 40a-3). <**herze-merze** – *gümmü-sümmi, gümp-samp:* Mere, herze-merze söýleme itim kafyr (GA, 248-7).

herzegerd [herzegerd هرزه كرد] *biderek sözler sözleme:* Herzegerd olup aýtar ýat işini (BD, 85b-b).

hesret I [hesret حسرت] 1) *gaýgy-gam, gussa:* Ýogsa gitdi döwlet elden, hesret-a, wa-weýlet-a (ND, 4a-12). Bu hesretde geçer, ömür bilinmez (KB, 222-7). Akybet zähmet birle hasyl kylan mülkini hesret birle goýdy (SB, 23b-22). 2) *zar, mätäç, ýetip bilmeýän:* Ataýa, enäýe kawuma gardaşa hesretem (GA, 98-3). <**tygy-hesret** – *hesret ýaragy:* Synaýy set paraň üzre tygy-hesret-le bu gün (ND, 22a-10).

hesret II [حسرت] *ayal, gelin*: Mere, dälü hesretiň kimdür? (GA, 166-2). Hesretim wardur, buluşayym (GA, 166-3).

heşaş [heşa:ş هشاş] *şadyýan, şatlykly, bagtyýar*: Anyň wujudydan heşaş we ferehnäk boldy (SB, 32a-5).

heşt [هشت] *sekiz*: Waslyň, senem-ä, heşt behiştüň ýegi bolmuş (KB, 153-4).

heştek [هشتك] *begeýik, ayal geýimleriniň yeňi bilen ýanynyň birigýän ýerine–goltugynyň aşagyna tikilýän, başga reňkdäki üçburç mata bölejigi*: Heştek (IBM, 166-11).

hewdej [هودج] *kejebe*: Hewdejler tewelerge baglab, ähl we aýallaryny anda olturtyb... (SB, 41a-26). Hewdejleri tewelerden tüşüb... (SB, 41a-27).

heý [هي] *heý, biri çagyrylanda ýa-da birine ýüzlenilip gygyrylanda ulanylýan söz*: Heý, menim kyrk ýoldaşym! (GA, 97-4). Heý, Derse han! (GA, 17-12).

heýat [heý'at هيات] *surat, keşp, şekil* <>**sähraýy-heýat** – *bu dünýä, wagtlaýyn ýaşayyş, ýokluk dünýäsi*: Geçip sähraýy-heýaty, erişdim möwjid bahryna (ND, 24b-15).

heýatyla [heýa:tyla هياتله] *eftalylar, abdallar*: Heýatyla meligi rezm ýerige gelib (SB, 31b-17). Meligi-heýatyla anyň leşgergähige urub (SB, 31b-19). Ulug çerik-ýygyb, heýatyla harbyga baryb (SB, 31b-21).

heýhat [heýha:t هيهات] *ah-wah, dady-perýat*: Döner kerrat ile heýhat içinde (ND, 27b-9).

heý-heý [هي هي] S: **heý** heý-heý daýalar, babam baňa seni ýüzi nikablu Beýrege wermişem diýrdi (GA, 77-13).

heýkel [هيكل] *boýna, saça dakylýan şekil, heýkel*: Gisüsi söwdasyny etdi boýnuma heýkel (KB, 549-3). Illä diýdüm zülfüňe, köňlümi heýkel dahyn (KB, 428-2). <>**hiýün heýkel** – *uly, äpet, dag ýaly*: Igrimi miň hiýün heýkel tewesi dagy bar erdi (SB, 39a-8).

heýýin [هين] *aňsat*: Uzak sözleri byrakdym, okaýan kişiye heýýin olsun diýü (Ýaý, 100b-8).

heýýiz [حيز] *çen, çak, çen-çak, san-sajak*: Heýýiz-yhsadan artuk erdi (SB, 39a-9).

heýýula [heýýu:la هيوولا] *jisim, her bir zadyň asly, ilkinji maddasy* <>**bahry-heýýula** – *zerreler deňzi*: Diýmişler bahry-heýýula ki, olmyşdyr olan, röwşan (ND, 21a-16).

hezar [heza:r هزار] *müň, mukdar san*: Hezar köňüli bir demde yşkuň oda ýahar (KB, 537-10). Rehmet sizge, hezar rehmet sizge (BD, 62a-8).

hezaran [heza:ra:n هزاران] *müňlerçe, köp müňlerçe*: Hezar jan-u hezaran dil-u hezaran akyl (KB, 541-11).

hezer [حذر] *gorky, heder*: Bu ahumdan hezer kylgyl ki, derwişi-ýu derwişan (KB, 396-6).

hezimet [hezi:met هزيمت] *bosgun, ýeňlip gaçmaklyk*: Şahmelik hezimetide barça umara Merwge ýygylldylar (SB, 30a-24).

hezimet kyl- [hezi:met kyl- هزيمت قيل] *ýeňlip gaçmak*: Oguz leşgeri hezimet kylyb, gaçyb (SB, 124b-8).

hezl [هزل] *hezil, degişme, oýun*: Şygrymda eger hezl-u eger jidd geçirün (BD, 72b-8).

hezret [حضرت] 1) *beýikleri, meşhurlary. hormatlap aýdylyan söz, jenap, hezret*: Nazar kyl seç jehatyndan, görüne hezreti Möwla (ND, 2a-3). Bu badyşah döwrüde hezreti Muhammed Mustafa sallallahy alayhy wesellem zuhur kyldy (SB, 126b-13). Ybrahym penah hezreti Yzzatga eltdi (SB, 2b-18). Doga-salam Resul hezreti üzerine... (SB, 16b-7). Hezreti pygamber... anyň nesliden bolgusy turur (SB, 16b-7). 2) *Alla, Huday*: Ahyr tutub ýol Hezrete (ND, 29b-1). Gümra kylmaklyk Hezretiden bolgaý (SB, 8b-18).

häjem [هجم] S: **ajam** Emma häjem ýaýyny owwal Nemrud çykardy diýip aýtdylar (Ýaý, 107a-5).

häk [hä:k حاك] *tozan, gum, toprak*: Zahyd, bu jism asly häk! (ND, 42b-14). Kimin ulwy, kimin anyň häke ýeksan eýledi (ND, 33b-10). Läle reň olsun bu häk (ND, 25b-11). Ab, ataş, häk, ýelden wejhi ynsan eýledi (ND, 33b-4). Aby-eşki ile gil kylam häki (KB, 321-5). Ganym suw oldy ýoluna, ben häk aýagyna (KB, 372-5).

hākīm [hā:kim حاكم] *höküüm edýän, hākīm, hökümdar*: Anyň hākimini Feraşyt ýagy diýr erdiler (SB, 121b-8).

hākīm kyl- [hā:kim kyl- حاكم قيل] *hākīm bellemek, hökümdar etmek*: Seni ýene öz şäheriňge hākīm kylyb... (SB, 122b-30).

hālā [hālā هالا , هالا , هاله] *şindi, indi, häzir*: Hālā men ewimi alaýyn (GA, 76-8). Hālā Gazany getürdiler (GA, 274-4). Hālā Gazany getürdiler (GA, 274-4). Ne olur-sa olsun, hālā men awumy alaýyn (GA, 76-8). Hālā, şimdi ele girdi Hamdy Lillā minnet, ýara erdim men hālā (ND, 30a-5). Hālā biz Müsürge barur biz (SB, 124a-4).

hāmi [hā:mi هامي] *hawamy, hāmi, şeýle gerek*: Adawat bagladylar, hāmi? (GA, 292-8).

hāsiýet [hā:siýet خاصيت] **1)** *hüý, gylyk-hāsiýet*: Ben soraram ki, hāsiýeti ne totagyň (KB, 128-5). **2)** *özboluşlyk, aýratynlyk*: Odda hāsiýet budur ki, jynsy jynsa gawşurur (KB, 430-1).

hāst [hāst هست] *bolmak, bar bolmak*: Niçe ki nist ola, ol hāst ola, hāst (KB, 595-5). Nistüň-le nist oluram-u hāst hāstüňe (KB, 302-1).

hāzir [hā:zir حاضر] *hāzir, taýýar, taýýar bolma*: Bu hāzir (ZME, 157-1). Gyz hāzir idi (GA, 192-3). Meger, Begiliň-de anda jasusy hāzir idi (GA, 243-8).

hāzir bol- / ol- [hā:zir bol- / ol- حاضر اول] *hāzir bolmak, taýýar bolmak*: Boz atlu Hyzyr oglana hāzir oldy (GA, 26-12). We dahy gözlemegi dürüst bolgaý we dahy zehini hāzir bolgaý (Ýaý, 120b-5).

hāzir kyl- [hā:zir kyl- حاضر قيل] *hāzir etmek, ýygnamak, taýýar etmek*: Garyndaş we uruglaryny hāzir kylyb, olarga tiýdi (SB, 121a-2). Baryb atasyny hāzir kylgaý (SB, 125a-33).

hiç [hi:ç هیچ , هیچ] *«düýbinden, asla, asyl» diýen many aňladýan ownuk bölek, hiç*: Biň dahy aýgyr getüriň, hiç gysraga aşmamyş ola (GA, 85-9). Galmady hiç gümanymyz (ND, 16a-14). Öli barmagy kibi kim, hiç hereket bolmaz (Ýaý, 115a-2).

hidaýat [hida:ýat هدايت] *ýol, ugur, hakyky ýol, dogry ýol*: Jany-dil buldy hidaýat, galmady şirki-güman (ND, 24a-5). Oglumga bu

hidaýat Hakdan turur (SB, 127b-4). Ol kafyrlar hidaýat tapmaý (SB, 8a-23). Ol kafyrlarga ezelden hidaýat ýar imes erdi (SB, 8a-21).

Hijaz [Hija:z حجاز] *ýer-ýurt ady, Saud Arabystany*: Niçe ki, binowa ise azmy Hijaz eýledi (KB, 432-4). Tä ki, Hijaza erem salam özüm Yragyna (KB, 457-3). Hijaz janybyga mütewejjih boldy (SB, 16b-5). Hijazga baryb (SB, 16b-6).

hijr [hijr هجر] *áýrallyk, jyda düşmeklik* <> **hijr ody** – *áýrallyk, ody, derdi, azaby*: Bu ýuregüm hijr odyndan tagludur (KB, 545-8).

hijran [hijra:n هجران] *áýrallyk, áýra düşme, hijran*: Tahammul etmeýüb ahyr, fyraky nary-hijrana (ND, 36a-7). Wasl ile hijran bir olur aşyga (KB, 431-3).

hijret [hijret هجرت] *ýurtdan çykma, göçme, áýrylma*: Gördi köňül hijretinüň derdini (KB, 431-12). Ybrahym ol diýardan hijret yhtyýar kyldy (SB, 2b-13).

hikmet [hikmet حكمت , حكمت] *parasatly sözler, pähimler, pelsepe, hikmet*: Bunda ajap hikmet bardyr (Ýaý, 110a-9). Ylym we hikmet babyda nadyry-ruzgär boldy (SB, 4b-19). Sokrat hekim hikmet andan ögrenib erdi (SB, 15a-5).

hilal [hila:l هلال] *täze dogan Áý*: Şol iki hilaluň başy peýweste nedendir? (KB, 517-3). Gaşlarydur hilal-u ýüzi güneş (KB, 435-13). Ýa aý başyda gökte görüngen hilaldur (BD, 24a-7). <> **haşy-hilal** – *gyýma gaşly*: Gül olub göstere kendin, bite ol gaşy-hilal (ND, 18b-3).

hile [hi:le حيله] *hile, mekirlik*: Sagyn, aldanma nefsiň hilesine (ND, 35b-10). Ýene bir günü bir hile ýasab... (SB, 128b-30).

hilet [hi:let حيلت] **S:** **hile** Bu hilet birle Ykaryýany tutub... (SB, 121a-28).

hin [hi:n حن] *wagt, zaman, pursat*: Meý guýsak ikimiz, kadah içre bir hin (BD, 66a-4).

Hind [hind هند] *ýurt ady, Hindistan*: Oguz Hind kasdyga atlanyp, mütewejjih boldy (SB, 121a-26). Saldy Hind ilini köňülime bir felfel ile (KB, 443-16).

Hindustan [Hindusta:n هندوستان] **S:** **Hind** Erse ilçiler Hindustanga ýiberib... (SB, 121a-24).

hindü [هندو] *hindi, hindi ýaly gara*: Gara hindü gullaryma buýraýdym (GA, 56-3). **hindü göz** – *gara göz*: Bil, hindü gözün kibi gerek ol gana (KB, 377-12).

himmet [همت] *güýç, gaýrat, gujur*: Himmet gylyjyny biline baglady (GA, 236-7). Himmet gerekdir ärde (ND, 14a-3). Ger binür ise köňülüm himmetinüň Byragyna (KB, 456-16). **aly himmet** – *hümmetli, örän gaýratly, örän janypkeş*: Bähmen aly himmet badyşah erdi (SB, 18b-7).

himmet et- [همت ايت] *gaýrat etmek, yhlas etmek*: Bahra girüb bahry, himmet edüb murgy-dile (ND, 27b-19).

hiş [هش] S: **hiç** Hiş (Tuhf, 39a-6).

hoç-hoç [حج حج] *geçi sürlende, bakylanda aýdylyýan söz*: Hoç-hoç (MK, II, 225-6).

hoja [خواجه] *hojaýyn, aga, jenap*: Eziz Alla, hojam, maňa meded (GA, 251-9). Hoja manysy ulug turur (SB, 125b-10).

hokanjlu [خوكانجولو] *garyndyly, gatançly, sap däl, arassa däl*: Mähege tutmaýynça kim, nä bile safymyður ýa hokanjlумы zer (KB, 602-1).

hor [ho:r خوار] *kemsidilen, horlanan, harlanan* **hor tut-** – *kemsitmek, masgara etmek, har etmek*: Hor tutty (ZME, 143-1).

Horasan [Horasa:n خراسان] *ýer-ýurt ady*: Emma Horasan ähli aýdarlar kim, ok atmagy owwal Bähram Çöbin çykardy diýip (Ýaý, 107a-7). Alar Horasan ýerige ýetdiler (SB, 129a-17). Horasan welaýatlarydan mal istediler (SB, 129b-9).

horaz [خوراز] *horaz (guş ady)*: Horaz (Tuhf, 15b-4).

Horezm [خوارزم] *Amyderyanyň aşaky aky-mynda ýerleşýän, ýer-ýurt ady*: Talas we Saýramny Mäwerannahr we Buhara we Horezmgeçe tutub... (SB, 121a-21). Ýurtlary bar erdi Horezm hududyda... (SB, 130a-27).

Horezmi [خوارزمی] *adam ady (erkek)*: Sagadat kylsa Horezmige ýary (Mn, 297b-9). Senin yşkynda saýraýur Horezmi (Mn, 299a-5).

horezmşah [horezmşah:h خوارزم شاه] *horezmiň patyşalaryna berlen lakam*: Soltan Muhammet Horezmşah ulug jeddi Nuştegin garja erdi (SB, 130a-21).

hor kyl- [ho:r kyl- خوار قیل ، خور قیل] *kemsitmek, masgara etmek, har etmek, masgaralamak*: Hor kyldy (ZME, 143-2). Sabrumuz apardy hor kyldy bizi (KB, 331-8).

horla- [ho:rla- خورلا ، خوارلا] **1) horlamak, harlamak**: Kafyrlary it ardyna byragyp horlaýan (GA, 62-8). Uz adyny horlaýan ilden çykan (GA, 288-3). **2) ýigrenmek**: Horlady any (ZME, 138-2).

hormat [حرمات] *hormat*: Gine bizüm yzzatymyz, hormatymyz onuň ýanynda artyk ola (GA, 18-12). Dädem Gorkut gopuzy hormatyna çalmadym (GA, 268-2). **hormat tut-** – *hormatlamak, sylamak*: Ol bizni köb yzzat we hormat tutmas erdi (SB, 128b-32).

horram bol- [خرم بول] *şat, bolmak, şadyýan bolmak*: Şad we horram bolub (SB, 122a-6). Uruglarymyz barça şad we horram bolub (SB, 122a-22).

horus [خورس] S: **horaz** Horus tizgendi mäkiýanyga (ZME, 161-2). Horus ýüpügi (ZME, 121-2). Horus üyn kylgandan burun (SB, 24b-11).

horýat [خوریات] *ýaman, pis, ýaramaz, erbet, gelişsiz*: Horýat (Tuhf, 38b-2).

hoş [خوش ، خوش] **1) oňat, gowy, ýakymly, hoş**: Diriligiň ýer altyndamy hoşdyr, ýohsa ýer yüzündemi hoşdyr? (GA, 274-10). Hoşmy siz, esenmi siz, ogullar! (GA, 271-5). **2) hoşlaşylanda, «sag bol» manysynda aýdylyýan söz**: Begler, hoş galyň! (GA, 257-5). **3) şadyýan, keypli**: Hoş içgil rahny reýhan içinde (Mn, 249b-7). **4) «bolýar, ýagşy» diýen manyny aňladýan jogap sözi**: Hoş, imdi atlanyň! (GA, 79-1). Bu diýdigüm nesneleri getürseňiz, hoş, werdim (GA, 85-12). Hoş eýle olsun (GA, 220-2). **hoş geç-** – *keypi-sapalykda ýaşamak, wagty hoş geçirmek*: Ýelim, içelim, hoş geçelim (GA, 36-13). **hoş gel-** – *göwnüne ýaramak*: Gazana bu söz hoş geldi (GA, 50-13). Haçan kim, pyçagy gördi, hoş geldi, dahy onuň birle uruşdylar (Ýaý, 107b-3). Rüstenge bu söz hoş gelib... (SB, 11a-33). Atasyga anyň gylygy begäýet hoş gelib... (SB, 13b-27). **hoş gör-** – *gowy görmek*: Ögünen ärleri hoş görmediň (GA, 277-9).

hoşa [ho:şa خوشه] *sümmül, hoşa*: Ýeti gök hoşa bugdaý we ýeti guruk hoşa bugdaý gördi

(SB, 5a-16). Dänelerni hoşadan aýyrmagaýlar
(SB, 5a-20).

hoşdaş [خوشداش] *dost*: Hoşdaş (Tuhf, 22a-4).

hoşdil [خوش دل] *göwnü hoş,razy, kalby hoş*: Ragyýýat andan hoşdil erdiler (SB, 18b-8). Köb şafakatlar kylyb hoşdil saklar erdi (SB, 31b-27).

hoşdil bol- [خوش دل بول] *göwnühoş bolmak, şat bolmak*: Anyň didaryga hoşdil bolub (SB, 40b-20).

hoşdil kyl- [خوش دل قیل] *begendirmek, şatlandyrmak,razy etmek*: Alarny enaýat we yhsan birle hoşdil kyldy (SB, 29a-9).

hoşhal [hoşha:l خوشحال] *razy, göwnühoş, hoşal*: Oguz oğlanlarydan hoşhal bolub... (SB, 122b-30). Begaýet hoşhal bolub... (SB, 5a-22).

hoşhallyk [hoşha:llyk خوش حال لیک] *hoşallyk, şatlyk, begenmeklik*: Ekabyrlary hoşhallyklar kyldylar (SB, 33a-28).

hoşhowa [hoşhowa: خوش هوا] *ajayýp, seleňläp duran, ýakymly, jana ýaramly*: Bir köşk bina kyldy kim, ol bir ymaraty-aly, hoşhowa erdi (SB, 25a-18).

hoşja [خوشجه] *hoşja, ýagşyja, oňatja*: Sen seni bildiň nedensiň, aç gözüň bir hoşja bak (ND, 16b-1).

hoş kyl- [خوش قیل] *begendirmek, hoşal etmek*: Begaýet hoş kylyb... (SB, 18a-15).

hoşlyk [خوشلیق] *gowulyk, ýakymlylyk*: Tuby diýelüm boýuňa ki, hoşlygy wardur (KB, 517-1).

hoşlyka [خوش لقا] *güler ýüzli, ýakymly ýüzli*: Salamymny ýetgür ol hoşlykaga (Mn, 297a-4).

hoşnud [hoşnu:d خوشنود] *razy, şat*: Sendenrazy we hoşnud biz (SB, 127b-10).

hoşnud er- [hoşnu:d er- خوشنود ایر] *razy bolmak*: Ol sebäbden kim, köňlüm alardan we sizden hoşnud erdi (SB, 123b-20).

hoşnud kyl- [hoşnu:d kyl- خوشنود قیل] *begendirmek, şatlandyrmak*: Hoşnud kyldy any (ZME, 114-2).

hoş ol- [خوش اول] *gowy bolmak, oňat bolmak*: Hormatymyz babasy ýanynda hoş ola (GA, 18-12). Hatyrlary hoş olurdu (GA, 236-1).

hoşter [خوشر] *gowurak, ýagşyrak, oňadrak*: Dahy hoşter ola (KB, 3-3).

hoşwagt [خوش وقت] *wagty hoş, şat, hoşal*: Hoşwagt turar ýaz weli men nähoş (BD, 65b-3).

Hotan [خوتن] *ýer-ýurt ady (Hytaý Türküs-tanynda)*: Seniň kibi gözi–Hata, saçy–Hebeş, özi–Hotan (KB, 330-12). Jiger gany ile keýik Hotanda nafe düzdügi (KB, 201-11).

hotaz [خوتاز] *ujy seçekli düwme, gotaz*: Aty bahry hotazly (GA, 60-9).

Howa [Howa: حوا] *adam ady (aýal), How ene*: Dogurdy maderi-owwal, dahy halk olmandan Howa (ND, 3a-5). Özi–Ýusuf, gözi–Musa, zehi–Adam, zi–Howadur (KB, 16-14).

howa I [howa: هوا] **1)** *howa*: Ot tütüni erdi howadan göge (KB, 431-6). Hemişe hoşýar erür jennet howasy (Mn, 294b-5). Sowuk howaly ýerlerde ýaýlak tutub (SB, 129a-21). Howa ygtydal peýda kylgandan soň (SB, 129a-22). **2)** *açyk meýdan, sähra*: Howa ýerden gelen argyş (GA, 95-69). <>**bady-howa** – *mylaýym şemal*: Zülfüni ýaryň oýnar imiş bady-howa (KB, 392-8). Zülfüni go ki, bady-howa ile oýnasun (KB, 526-1).

howa II [howa: هوا] *höwes, isleg, arzuw, söýgi*: Anuň howasy ile ten turab-u dil ataş (KB, 107-12).

howadar [howa:da:r هوادار] *tarapdar, howandar*: Ki diýer gulagyňa zülfüň howadary gamynuňdan (KB, 463-15). Perwiz howadarlar alyga bardy (SB, 38b-18).

howaýy [howa:ýy هوای] *höwes, isleg, aňyrsy boş*: Gezer ol nişe menziller howaýy nefsi-le ahyr (ND, 2a-7). Hysary şergi mākām tut, howaýy nefse aldanma (ND, 1b-20).

howf [حوف] *howp, gorky*: Biri Lā howfa düşüpdür, birisiniň gözi ýaş (ND, 16a-16). Ol sebäbden köňüllerige howf tüşüb (SB, 129b-13).

howly [حولی] *howly*: Uçardan gaz, towuk bu howlyýa tolduryb (GA, 255-5).

howuz [حوض] *içi suwly uly we çuň çukur, howuz*: Iki howuzny ak ýelim we gara ýelim suwy birle doldurub erdiler (SB, 121b-29).

hoýrad [حویراد] *ýaramaz, erbet, gylyksyz*: Ata adyny ýöretmeýen hoýrad ogul (GA, 4-9).

hödük [خُدُوك] *kürre*: Tişi hödük (ZME, 153-2).

höjek [حُوجَك] *erteki, efsana, hekaýa*: Habybym husny-wasfý ile mühlik, aňla kim, bolgaý, / Gaşyda kyssaýy-Ýusuf, bir uýku geltürür höjek (Ab, 66a-9).

höjünek [خُجُونَاك] *yakymly ysly, gawun*: Höjünek (MK, I, 404-11).

hökmünde [حُكْمُنْدَه] *mysalynda, hökmünde*: Bular meşhurdyr älemde, tamamat ylm hökmünde (ND, 11b-1).

höküm [حُكْم , حُكْم] *höküm, buýruk, perman*: Any sen ýary-jan et kim, alub höküm altyna nefsi (ND, 4b-15). Meniň janym onuň hökminde (Ýaý, 104b-6).

hökümet [حُكُومَت] *döwlet häkimiýetiniň merkezi edaralarynyň jemi hökümet*: Arslan şahny Rum memäliginiň hökümetige ýiberdi (SB, 129b-26).

höküm et- [حُكْم ايت] *höküim etmek, buýurmak*: Ýedinji yklyma hökm eder, gurar tahty Süleýmany (ND, 42a-15). Mülke höküm eder olduk biz şu makalamyzy (ND, 36b-9).

hökümet kyl- [حُكُومَت قِيل] *döwleti dolandyrmak, edara etmek*: Tokuz ýyl hökümet kylyb... (SB, 126b-32).

höküm kyl- [حُكْم قِيل] *höküim bermek, perman çykarmak, buýryk bermek*: Şäher degreside olturub höküm kyldylar (SB, 124a-15). Emma höküm kyldylar (SB, 124a-16).

höşk [حُشَك] *gury, gurak*: Haýly müddetdür ki, goýdum ýoluňa höşk-u teri (KB, 411-1).

höşk et- [حُشَك ايد] *guratmak, gury etmek*: Höşk ede ganyn-u kyla müşki naf (KB, 431-5).

höwes [هُوس , هُوس] *isleg, meýil, höwes*: Sende bu höwes ýog ise bu gapuýy kahma (KB, 52-9). Anyň köb uluglyk höwesi bar erdi (SB, 9b-3). Ol höwes kyldy kim, Harun ýeride bolgaý (SB, 9b-4).

hu [hu:خو] *gow, çakmagyň gowy, tutaşdyrlyk*: Diýgil hu bile köňli dek boldy taş, / Ki andan imes mutlaka şugla faş (Ab, 66a-12).

hub [hu:bحوب] *gowy, ýagşy, oňat, owadan, gözəl*: Ala gözlü, hub ýüzlü (GA, 36-6). Hub ýerde tuş oldy (GA, 129-1). Hub-u zyba-ýu gözeldür, any ki, ben söwerem (KB,

151-15). Gara ewli, ýagny ýolda çerik birle hub ýörür (SB, 125b-28).

hubba [حُبّه , حُبّه] *söýgi*: Huda haky anyň degmez, dilinde hubba-ykrary (ND, 37a-16). <>**hubba-rumman-** – *Siwas söýgüsi! Rumda, Siwas şäherine mahsus söýgi*: Gözümdä hubba-rumman, ýürekde rişte görüň (KB, 544-11).

hublyg [hu:blygحوبلغ] *gözellik, owadanlyk*: Sen hublyg içinde hezaran, aferin (KB, 69-14).

hubsurat [hu:bsu:ratحوبصورات] *owadan ýüzli*: Hatunlary päkize we hubsurat erdiler (SB, 121b-25). Päkize we hubsurat ogul mütewellid bolmab turur (SB, 120b-14).

hud [خود] *öz, gaýdym çalyşmasy*: Menim hud gardaşym warmyş (GA, 258-13). Sen, hud möminleriň köňlinde sen (GA, 168-11). Temes-süldir bu älem çün ne Adam war, ne hud Hoowa (ND, 5a-18). Husn hud päkdamanlykdan artar (Mn, 307b-4).

hud [hu:dخود] *tuwulga, demirden söweş telpegi*: Hud başga goýub (SB, 37a-10).

Hud [Hu:dهُود] *adam ady (erkek), pygamberleriň biri*: Bagzy any Hud nebi diýerler (SB, 2b-7). Andan soň Hud atlyk ... any heläk kylyb... (SB, 11b-15).

Huda [Huda:حدا] *Alla, Taňry, Hudaý*: Bir işi etmiş olsa, bu jahan içre Huda (ND, 24b-1). – Sen... Pygamberi-Huda sen (SB, 9a-16). <>**Hudaýy-asman** – *Gök Taňry*: Oguz bizni Hudaýy-asmana dagwat kyldy (SB, 120b-26).

hudabin [حُدَايِن] *Hudaýy görýän, bilýän, tanaýan, sygynýan*: Ýakyn bilmişdi any ki, hudabin olmaýa hudbin (KB, 407-10).

hudaýparast [huda:ýparastحُدَاي پَرست] *Hudaýa sygynýan, Hudaýa ybadat edýän*: Esa salyh we Hudaýparast erdi (SB, 15a-20). Ol Hudaýparast we musulman erdi (SB, 15b-15).

hudaýşynaslyk [huda:ýşyna:slykحُدَاي_شَنَاس] *Hudaýy ykrar etmeklik, ykrar edýänlik*: Oguz ol gyzny hudaýşynaslykga dagwat kyldy (SB, 120b-18). Hudaýşynaslykga häzir boluň! (SB, 13a-30).

hudbin [hudbi:nخودبين] *men-men, tekepbir, gedem*: Dem urub halkyň içinden, zahyda

hudbin bu gün (ND, 8b-5). Ýakyn bilmişdi any ki, hudabin olmaýa hudbin (KB, 407-10). Weli gaty...bu hudbin (KB, 58-6).

hudbinlik [hudbi:nlik [خودبين لك] *men-menlik, ulumsylyk*: Bu syry bilmeýüb ahyr, edüb älemde hudbinlik (ND, 38b-16).

hudnema [hu:dnema: [خودنما] *öwünjeň, ulumsy, gopbam*: Ýok sen kibi hudnema-ýu hudraý (BD, 28a-7).

hudraý [hudra:ý [خودراي] *keçjal, kesir, özüne aşa göwni ýetýän*: Ki aşyk ola bihud-u magşuk ola hudraý (KB, 357-14). Ýok sen kibi hudnema-ýu hudraý (BD, 28a-7).

hudud [hudu:d [حدود] *araçäkler, serhetler, çäkler, sebitler*: Talas hududyda mulakat kylyb... (SB, 127b-21). Horezm hududyda... (SB, 130a-28).

huffaz [huffa:z [حفاظ] *ýatdan bilijiler, tutuş ýatdan bilýänler*: Barça nuffazy-beni-ysraýyl-ny... jemg kyldylar (SB, 21a-4).

hufta [hufta: [خفته] *ukuda ýatan, uklap ýatan*: Bulmaduňmy hufta gözden aýru dil oýarasy? (KB, 457-5). Gäh hasta-ýu gäh hufta (KB, 149-4).

hujjab [hujja:b [حجاب] *hajyplar, gapy sakçylary, gapy sakçylarynyň baştutanlary*: Erse hujjabny çarlab tiýdi (SB, 128b-27). Özini ölüklikge salyb, hujjab we Suwarga habar ýiberdi (SB, 128b-31).

hukubary [hukubi: [حقوبري] *göweç edilyän palçyk*: Hukubary (MK, III, 184-6).

hukuk [huku:k [حقوق] *hukuk, hak-hukuk*: Seniň hukuk hydmat we yktykadyň maňa maglum turur (SB, 129a-4). Köb hukuk sabyt kylyb turur (SB, 126b-29).

hulasa [hula:sa [خلاصه , خلاصه] **1)** *belli bir mowzuk boýunça gollanma kitap*: Hulasa diýü at berdüm (Ýaý, 100b-9). **2)** *saýlantgy, ýeke-täk*: Melik hulasasy bu gün sen-sen (SB, 127a-3).

huld [huld [حلد] *behişt, jennet, uçmah, sekiz jennetiň biri*: Ýüziňden gizlenipdür huld era hüýr (Mn, 301a-10).

hulk [hulk [خلق] *gylyk-häsiýet* <> **hulky-Ahmet** – *Muhammet pygamberiň gylyk-häsiýeti*: Nije ki, hulky ýaman ise jan any taplar (KB, 336-11).

hulul [hulu:l [خلول] *girme, aralaşma*: Hulul-dyr sanma eý zahyd, ol surat keşbidir anyň! (ND, 2a-9).

hulyň [hulyň [حلنك] *dürli reňkli hytaý ýüpek matasy*: Hulyň (MK, III, 275-1).

huma [huma: [هما] *bagt guşy, humay*: Jüzdür imandan tehäret, aňla nazmym, eý huma! (ND, 7a-8). Gösteripdir gudratyndan, aç gözün sen, eý huma! (ND, 6a-12). Uçaram huma ile ber howaýa (KB, 435-11).

Human [Hu:ma:n [هومان] *adam ady (erkek), Afrasyýabyň inisi*: Gardaşy Human aňa meded kylyb, halas kyldy (SB, 14b-5). Turan çerigiden dagy Piran Wise, Human... we köb namdarlar katlga ýetişdiler (SB, 14b-24).

humar [huma:r [خمار] **1)** *serhoşlyk, keyplilik*: Humarumuz çü ýazyldy tur imdi, bada getür (KB, 334-9). **2)** *yşk oýny, söýgi humary*: Dahy bu aşyk misgin ýana humar odyňa (KB, 427-6). <> **gamzaň humary** – *gözleriň süzükliligi*: Hyredni azdyrar gamzaň humary (Mn, 301a-9).

humar kyl- [hu:mar kyl- [خمار قیل] *serhoş etmek, mes etmek*: Humar kylma bizi, saky-ýa, toly içür! (KB, 385-9).

humaru [huma:ru [خمارو] *miras* <> **humary bul-** – *miras almak*: Buny atamdan humaru buldum (MK, I, 371-11).

humarulan- [huma:rulan [خمارولن] *humarlanmak, gözleri süzülmek*: Är humarulandy (MK, III, 153-17).

Humata [Huma:ta [حماطه] *adam ady (erkek)*: Humata anyň alyga gelib Ebrihe peýgamyny ýetgürdi (SB, 35b-19). Humata tiýdi kim, sen meniň birle Ebrihe alyga barmak gerek (SB, 35b-21).

Humaý [Huma:ý [هماي] *adam ady (aýal)*: Eger Humaý ogul getürgeý any badyşah kyldaý siz (SB, 18b-11). Humaý dagy ol haldan puşeyman bolub, Darany häzir kylyb... (SB, 18b-26).

Humaý Çehrazad [Huma:ý Çehraza:d [هماي چهرآزاد] *adam ady (aýal)*: Humaý Çehrazad Bähmen gyzy otuz ýyl (SB, 11a-21). Bähmenden soň Humaý Çehrazad... hökümet kyldy (SB, 17a-10).

humayun [huma:ýu:n همایون] *bagtly, bagtyýar*: Andan bir humayun eser, mesgud nazar ogul mütewellid bolub... (SB, 120b-9).

humra [حمره] *hum, uly küýze*: Agzy böyük humralar ortalıyga salynmyş idi (GA, 122-131).

hums [خمس] *bir zadyň başden bir bölegi*: Bagzy mowazygda... hums we südüs ýer hasylyga görä alur erdi (SB, 36b-33). Anyň humsyny Hurmuzdga aýryb ýiberdi (SB, 37b-28).

Humutus [Hu:mu:tu:s هموطوس] *adam ady (erkek)*: Andan soň Humutus on iki ýyl kaýsarlyk kyldy (SB, 22a-7).

hun I [خون] *gan <hun baha – gan bahasy, öldürilen adamyň ganynyň öwez tölegi*: Mejmugy zaýyg olur-sa hun bahadur ol (KB, 326-12). Meniň dek mün gedanyň hun bahasy (Mn, 297b-4). <**hun feşan** – *gan pürkän, gan saýan*: Bu belany niçe çeşmi – hun feşadan görge men (BD, 19b-3). <**huny-rezan** – *üzüm şeraby, şerap*: Adam gany degül, huny-rezandur (KB, 115-14).

hun II [hu:n خُون] *biderek, howul-hara <hun iş – howul-hara edilen iş*: Hun iş (MK, III, 101-7). <**hun-hara işle-** – *howul-hara işlemek*: Hun-hara işleme (MK, III, 101-8).

hunalud [hu:na:lu:d خون آلود] *gana bulaşan <eşki-hunalud – gözü ganly ýaş*: Men-u künji-gam-u ah-u pygan-u eşki-hunalud (BD, 18a-5).

hunbar [hu:nba:r خونبار] *gan döküji, gan pürkän, gan ýagdyran*: Özüňni har-u janny zar-u gözi hunbar tapgaý ten (BD, 37b-6).

hunhor [hu:nho:r خونخوار] *ganhor, gan içiji*: Ger zalym hunhor ise hindü gözi sabyr et (KB, 396-2).

hunriz [hu:nri:z خونریز] *gan döküji, ganhor*: Çün hindü gözün aldy ele hanjary-hunriz (KB, 4-14). <**eşki-hunriz** – *ganly gözýaş*: Her dem bu gözde eşki-hunriz neýlärem men?! (KB, 447-10).

hurd [خرد] *kiçi, ownuk, maýda*: Nuktaýa beñzedür hurd agyzyn (KB, 564-13).

hurda [خرده] *ýaraňjaňlyk, gülüm-ýalym etmeklik*: Gül kibi açyl yüzüme, hurdalar etme sözüme (KB, 229-6).

hurdadan bol- [hurdada:n bol- خرده دان بول] *inçeden saýgarmak, ýiti, kesgir bolmak*: Bir agyz söz bile görüň ki, munça hurdadan boldum (BD, 16b-10).

hurdahaş eýle- [hurdaha:ş eýle- خردخاش] *üstün çykmak, owum-döwüm etmek, kül etmek*: Gara buga geldüginde hurdahaş eýlediň (GA, 186-10).

hurj [خرج] *paç, salgyt, hyraç, töleg*: Anyň zamanyda-Rumylar hurj bermekni bertaraf kyldylar (SB, 31b-1). Senden artuk bolub, hurj algaý men (SB, 19b-10).

hurma [خرما] *süýji miwe, hurma*: Ýetilmegen hurma (ZME, 166-1). Çeýnedi – hurmany (ZME, 134-1). Penah bir guruk hurma ýygajyga eltdi (SB, 24a-28). Ol hurma nahlasý gurug erdi (SB, 24a-31).

Hurmuzd [هرمزد] *adam ady (erkek)*: Täç we tahtny öz eziz ogly Hurmuzdga goýub... (SB, 28b-19). Horasanny Hurmuzdga mufawwaz kylyb erdi (SB, 28b-24). 2) *ýer-ýurt ady*: Hurmuzd şäherini ol bina kyldy (SB, 28b-25). Merw we Hurmuzdda dagy... ýasab turur (SB, 31b-29).

Hurmuzd bin Nersi [هرمزد بن نرسی] *adam ady (erkek)*: Hurmuzd bin Nersi ýeti ýyl baş aý... (SB, 26b-10). Hurmuzd bin Nersi atasy ýerige olturdy (SB, 29b-8).

Hurmuzd bin Nowşirwan [Hurmuzd bin Nowşirwan هرمزد بن نوشیروان] *adam ady (erkek)*: Hurmuzd bin Nowşirwan on iki ýyl... (SB, 26b-16). Hurmuzd bin Nowşirwan andan mütewellid boldy (SB, 35a-6).

Hurmuzd bin Şabur [Hurmuzd bin Şa:bur هرمزد بن شاپور] *adam ady (erkek)*: Hurmuzd bin Şabur tahmynan iki ýyl... (SB, 26b-8).

hursand [خرسند] *hoşal,razy*: Hursand bolur men uş bu surat birle (BD, 57b-6). Oguz alardan ryza we hursand bolub (SB, 124b-26). Ol beladlary alarga goýsak hursand bolub, sulh kylurlar (SB, 37b-11).

Hurşyd [Hurşyd خورشید] *Güneş, Gün*: Eý-a, Hurşyd dek älem çyragy! (Mn, 298a-5).

huruf [huru:f حروف] *harplar*: Bu ylmyň dersi-päginde, hurufy-labyz çün olmaz (ND,

38b-6). Ylmy-hurufy-hatty anuň kyldy baňa keş (KB, 62-1).

huruj kyl- [huru:j kyl- خروج قيل] **1)** *baş götermek, topalaň turuzmak*: Bir kişi ... huruj kyldy (SB, 2a-30). Yemen badyşahy... huruj kyldy (SB, 37a-30). **2)** *çykamak, çykyp gitmek*: Beni-ysraýyl Müsürden huruj kylyb erdi (SB, 8b-5). Müsürden huruj kylgan çakda... (SB, 10a-23).

huruş [huru:ş خروج] *joşgun, huruj*: Hijran gijelerinde huruş erdi nigäre (KB, 581-14).

huruş [خوروش] *huruş, iýmit*: Tilegen huruşny geltürüb turur men (SB, 3b-10).

huruş et- [huru:ş et- خروج ایت] *huruj etmek, joşmak*: Gähi zahyrdan huruş et, gähi pynhan olagör (ND, 12a-9).

Hurza [Hu:rza:d خورزاد] *adam ady (erkek)*: Hurza, Rüstem gardaşy anyň birle erdi (SB, 42a-20).

husn [حسن] *görk, gözellik, owadanlyk*: Husnyň hem bolar ahyr zekaty (Mn, 308a-10). Weli, husn içre jöwherden ary sen (Mn, 304a-3). Suraty-husn we jemalydan mutagajjyb bolub... (SB, 120b-14). Kaddyň ki, husn bagyda näzik nahaldur (BD, 4a-10).

hussad [hussa:d حساد] *göripler, bahyllar, içigalar, gysgançlar*: Jemgi-hussad kim, Danyýalga muganyd erdi (SB, 16b-29).

husuf [husu:f خسوف] *Aý tutulmasy*: Aý-u Güneşde çün gözüm gördi husuf-la kusuf (KB, 328-7).

husul [husu:l حصول] *hasyl etmeklik, gazanmaklyk*: Anyň husuly terki-lezzatden... bolur (SB, 30a-29). Husuly-muradat birle badyşahlyk kyldy (SB, 39a-15).

husumet [husu:met خصومت] *duşmanlyk, ýagylyk*: Bir kybty birle husumet kyla turur (SB, 7b-3).

Husur [Husu:r حصور] *ýer-ýurt ady*: Husur mowzugyga aňa ýetişib... (SB, 16b-10).

hususan [hususa:n خصوصاً] *hususan, ylayta-da, esasan-da*: Hususan beni-nazyrga gaýrat kylyb... (SB, 35b-7). Hususan Nugman alyda aýb turur (SB, 40b-29).

hususy [husu:sy خصوصي] *barada, dogrusynda, hakynda, hakda*: Oglan bezirgenler hususyndan görä söz söýlemedi (GA, 73-13).

huş [hu:ş هوش] *akyl, pikir, huş, aň*: Huşlarydan gidib, turunj ýerige gollaryny para-para kylyb kesdiler (SB, 4b-33). Öz huşlaryga gelgenden soň tiýdiler... (SB, 4b-33). Sabr-u huş-u akl-u dinimni alyptur neýläýin (BD, 26b-11).

huşýar [hu:şýa:r هوش یار] *akylly, pähimli, aňly-huşly*: Bu jewri januma çoh etme, huşýar oluňyz (KB, 381-5). Ol akyl we dana we huşýar kişi ermiş (SB, 19b-1).

huşýar bol- / ol- [hu:şýa:r bol- / ol- اول / هوش یار] *aňyna gelmek, huşuna gelmek, serhoşlukdan açylmak*: Yzyn söz öwliýäň gel, özünden çykma huşýar ol (ND, 18a-5). Çakyr içib, mest bolub erdi, huşýar bolgandan soň, Arkaşdan sorady (SB, 22b-9).

hut [حوت] *äpet balyk*: Hut garnyda Allatagala rehmeti aňa destgir bolub... (SB, 25b-10). Hut garnynyň zulmatyda giriftar boldy (SB, 25b-8).

hutba [خطبة، خطبه] *baýram namazlarynyň soňundan, juma namazynyň parzynyň önünden hutbaçylaryň jemagata aýdýan dini häsiýetdäki öwüt-nesihatlary, şonda halypanyň, patyşanyň ýa-da hökümdaryň ady hem getirilýär <> **hutba oka- / oha-** – *hutba okamak, wagyz etmek*: Gül ýüzüň adyna ohyýa hutba bülbul (KB, 119-14). Şimdi onuň höwesine hutba ohynur (KB, 12-13). Resul alaýhyssalam uruş wagtynda hutba okardy (Ýaý, 101b-5). Hezreti-Yzzatga hutba.... okur erdiler (SB, 37a-15).*

hutor [hutu:r خطور] *ýada düşürme, akyla getirme*: Haturga hutor etti bu söz ýaňla ahy (BD, 57a-5).

huzn [حزن] *gaygy, gam-gussa, tukatlyk*: Mejliste ne huzn galur erdi-ýu ne gam (BD, 67b-3).

huzur [huzu:r حضور] *ýany, garşysy, öňi*: Kaçan kim, bolsa men dilber huzury (Mn, 303a-8). Barça halaýyk huzuryda diýgeý sen (SB, 41b-12). Hüthüt huzuryga mähtäý boldy (SB, 13a-22).

Huzustan [Hu:zusta:n حوزستان] *y'er-yurt*
ady: Andan Huzustanga baryb... (SB, 129a-27).
Erdeşir makamy Huzustanda erdi (SB, 17a-5).

hüdhüd [هد هد] *hüyüpüypik*: Hüdhüd
huzuryga mähtäj boldy (SB, 13a-22). Bir
mektub Bylkys atyga ýazyb... hüdhüdge berdi
(SB, 13a-25). Hüdhüd any menkaryga tutub...
(SB, 13a-25).

hüjeste [خجسته] *bagtly, şowly, mübärek*: Ki
ol gösderer her subh bize faly-hüjeste (KB,
561-3).

hüjjet [حجت، حجت] *delil, tutaryk*: Saňa
ýetmezmi, bu hüjjet, Güneş kim dog a älemde
(ND, 9b-4). Hüjjeti januma sowab olysar (KB,
499-15). Ummat ýyglyşmak hüjjetleriň
kuwwatlusydur, bu delil birle habar wirildi
(MAS, 4b-1). <**hüjjeti-katyg** – *berk delil,*
subutnama, tutaryk: Ähli tenjim alyda hüjjeti-
katyg turur (SB, 22a-4).

hüjjet kyl- [حجت قیل] *delil getirmek*: Hüjjet
kylgaýlar (SB, 24a-6).

hülle [حله] *gowy geým, ýüpek köýnek*:
Geýinmiş hülleýi-jennet, alyp sahy-
jahanymdan (ND, 25a-1). Geýdiler jennetden
hem hülleýi täç (ND, 25a-9).

hünär I [hünä:r هنر، هنر] *hünär, kār, senet*:
Ogul, hünär gerek, hünär (GA, 174-8). Hünäri
ogul atadanmy görer, ögrener (GA, 125-10).
Dürli-dürli ylym we hünärler ögretti (Ýaý, 99b-
5). Edeb we hünär we oh atmak... (SB, 120b-17).

hünär II [hünä:r هونار] *tapawutly*
häsiýetlilik, özboluşlyk, aýratynlyk: Hünär
(Tuhf, 14a-5).

hünär kyl- [hünä:r kyl- هنر قیل] *başarjaň,*
ökde bolmak: Hünär kyldy sanjyşda (ZME,
161-1).

hünärli [hünä:rli هنرلی] *hünärli, gaýratly,*
senedini bilýän: Ton wergil, geýer olsun hü-
närli (GA, 18-3). Bedewi at wergil biner
olsun, hünärlidür (GA, 18-1).

hünärmend [hünä:rmend هنرمند] *hünärment,*
hünär eýesi: Azym bahadur we
hünärmend we jild... (SB, 128b-18). <**asnafy**
hünärmend – *hünärmentler topary, hünärli*
kişiler: Asnafy-hünärmendler erdi (SB, 18b-29).

hünkar [hünka:r حنکار] *häkim, hökümdar,*
patyşa: Mazhary-soltan olan hünkäre erdim
men häle (ND, 30a-8).

hür [hü:r حور] *hüy'r, peri, behişt gyzy*:
Göründi uçmahyň hür, hem dahy gulmany
-ýar (ND, 11a-7). Saçyň bir taryna müň hür
ýetmes (Mn, 296a-9). <**hüri-gulman** –
behiştdäki ýigit we gyzy: Hür-gulman dilür
iseň, gerçe çokdur gullary (ND, 18b-9).

hürk- [هورك] *ürkmek, gorkmak*: Gije ol
koýlar hürküb, gurtlar alarga urunub ermiş
(SB, 127a-15).

hürküt- [هوركوت] *ürküzmek, gorkuzmak*: Ol
atlarny hürkütdiler (SB, 128b-15).

Hüseýin [حسين] *adam ady (erkek), Muham-*
met pygamberiň agtygy, hezreti Alynyň ogly:
Hasan, Hüseýin iki gardaş bile görkli (GA, 6-4).
Birisidür Hüseýin-u biri Hasan (KB, 324-14).
Ben Hüseýini jan werürem, göreli wejhi
Hasan (KB, 10-12).

hüseýni [حسینی] *saz perdeleriniň biriniň*
ady: Hüseýni perdesi üzre düzüp saz (Mn,
291b-3).

hüw [هو] *hüw, häh, ümlük* <**hüw diý-** –
Allany ýatlamak: Gantörel bir hüw diýdi (GA,
181-13).

hüweýda [hüweýda: هویدا] *äşgär, aýan,*
belli: Bu gije uýma ki, hüweýda gijesidür (KB,
376-16). Anyň nasyýasyda hüweýda turur (SB,
32a-5).

hüweýyet [هویت] *barlyk*: Hüweýyet
menzilin bulmak dilärsen (ND, 35b-11).

Hüwşeň [هوشتنك] *adam ady (erkek)*:
Hüwşeň garyndaşy kim, tazylar atasy turur
(SB, 2a-22).

hüý [خو، خوي] *hüy-hasiýet, gylyk*: Hüýi
budur laçynuň çünki bir ýaraly göre (KB, 358-
15). Urdu özüni hü başdan-u baglady saňa (KB,
474-2). Dürüşť hüý we jebbar erdi (SB, 29a-8).
Gördi kim, rygaýa onyň ýaman hüýinden
mutafarryk boldy, hüýini dönderib... (SB, 29a-
9).

hydmat [خدمت] S: **hyzmat** <**hydmatga**
elt- – *huzuryňa eltmek, gaşyna getirmek*:
Oguz hydmatyga eltdiler (SB, 122b-28).
<**hydmatga gel-** – *huzuryňa gelmek, gaşyna*

gelmek: Oguz hydmatyga gelib mutyg we munkad boldylar (SB, 122a-33). <>**hydmatga geltür-** – S: **hydmatga elt-** Ol atlarny tabyb, Oguz hydmatyga geltürdiler (SB, 122b-7). <>**hydmatga ýet-** – S: **hydmatga gel-** Ol sebäbden gijräk hydmatga ýetdim (SB, 124b-33).

hydmat et- [خدمت اد] *hyzmat etmek, gulluk etmek*: Edüb towhydy-zat içre, edeý hydmatyny, eý jan! (ND, 22b-3).

hydmatkär [hydmatkä:r خدمت کار] *hyzmat-kär, gullukçy*: Erki kim, hydmatkärleriden erdi (SB, 126b-26). Hiç hydmatkär galmas (SB, 7a-12).

hydmatkärlik [hydmatkä:rlik خدمت کار لیک] *hyzmatkärlik*: Kyrk gün hydmatkärlikler kyldy (SB, 37b-32).

hydmat kyl- [خدمت قیل] *hyzmat etmek, gulluk etmek*: Güýjüm ýetmişçe köp hydmat kylaýyn (Mn, 292a-11). Seniň hydmatyň üçün bir gyz alur men kim, saňa hydmat kylgaý (SB, 128a-11).

hyjab [hyja:b حجاب] *perde, ýaşmak, bürenjek*: Sen salma hyjaby any mehjuba (KB, 306-3). <>**warlyk hyjabyny geç-** – *ruhy dünýä aň ýetirmek, many-mazmuna aň ýetirmek*: Olar kim, geçmedi warlyk hyjabyn (ND, 9b-1).

hyjab ol- [hyja:b ol- حجاب اول] *perde bolmak, öňün tutmak*: Galma girdaby-belada, sen oňa olma hyjab (ND, 6b-2).

hyjamet [hyja:met حجامت] *gan goýberme, gan aldyрма*: Togrady gamza ile ýagny hyjamet gözi gör (KB, 423-8).

Hyjr [حجر] *ýer-ýurt ady*: Ysmaýyl alaýhys-salamny Hajar gaşyda Hyjrda defn kyldylar (SB, 3a-27).

hyjyl [خجل] *utanç, haýa, utançly*: Hyjyl galdy jahan ähli, degil eshaby-agrafy (KB, 333-1).

hylaf [hyla:f خلاف] *garşylyk, gapma-garşylyk, terslik*: Hylafyň aňlaýub zahyd, sagyn, gel, olma Hakdan dur (ND, 9b-2). Hylaf ýoh ki, olupdur gulam saňa begüm! (KB, 440-16). Ýakub hylafyga kim, tügi ýok erdi (SB, 3b-7). Aramyzda hylaf we nyzag turur (SB, 30b-19).

hylafat [hyla:fat خلافت] *halypalyk, oruntutarlyk*: Hylafat... Abu Bekr Syddyk razy Allahu anhuğa karar tutdy (SB, 42a-4). – Osman... hylafatyda katlga ýetdi (SB, 1b-7).

hylaf kyl- [hyla:f kyl- خلاف قیل] *terslik etmek, garşy çykmak*: Eý ata niçük Oguz sözünüň hylafy kylgaý men (SB, 121b-15). Anyň zamanynda ýakubylar özge nasarylar birle hylaf kylyb... (SB, 27b-13).

hylgat [خلفت, خلعت] *halat, serpaý, owadan geým*: Alarga hylgatlar geýdürüb gaýtardy (SB, 123b-14). Umaralarga hylgatlar geýdürdi (SB, 123b-16). <>**hylgaty-lewläk** – «*Sen bolmasaň älemleri ýaratmazdym*» diýen mertebäniň eýesi bolmak. Bu söz Muhammet pygambere degişli jümledir: Bihak anyň bepuşid hylgaty-lewläk (KB, 445-13). <>**hylgaty-risalat** – *pygamberlik mertebesi, pygamberlik hormaty*: Hylgaty risalatga müşerriif boldy (SB, 25a-30). Maňa hylgat geýürip, goş tutdy (Mn, 292b-11).

hylgatla- [خلعت لا] *serpaý ýapmak, halat-serpaý etmek*: Oroz jümle begleri hylgatlady (GA, 295-6).

hylkat [خلقت] *ýaradylyş*: Jümle älem, hylkaty-näs olmadan (ND, 13b-18). Hylkatymda benüm jibilletdür (KB, 480-13).

hylm [حلم] *mylaýym, ýumşak, ýumşaklyk, mähremlik*: Ylm we hylm we hikmet birle müzeýýen boldy (SB, 13a-6).

hylm ol- [حلم اول] *mylaýym bolmak*: Süýt ise ylmy ledundyr, dahy hylm oldy asal (ND, 12a-1).

hylwat [خلوت] *gizlin, ýekelikde*: Hylwatda ittifak kyldylar (SB, 4a-7). Bir gün hylwatda ybadatga meşgul erdi (SB, 12b-16). <>**hylwat bekle-** – *ýekelikde oturyşmak, ikiçäk görüşmek*: Ýar ile تنها köňül mülkünde hylwat bekläriz (ND, 15b-2). <>**hylwat tab-** – *ýekelikde görmek, ýeke wagtyny peýlemek*: Hatuny Gury hanny hylwat tabyb (SB, 128a-14).

hylwatgäh [hylwatgä:h خلوتگاه] *gizlin duşuşyk ýer, ýeke bolunýan ýer*: Amr bin Addy hylwatgähige häzir boldy (SB, 23a-9).

hylwatja [خلوتجه] *gizlinje, ogrynça*: Sabah şahynlary al, hylwatja awa binelüm (GA, 272-5).

hylwat kyl- [خلوت قيل] 1) *yekelikde bolmak, ýalňyz bolmak*: Bir gün hylwat kylyb... (SB, 12b-11). Isgender hylwat kylyb, resuldan sorady (SB, 19a-29). 2) *yekelikde sataşmak, duşuşmak, gizlinlikde duşuşmak*: Jan senüň-le şöýle kylur hylwaty, eý jan! (KB, 390-14).

hynsyr [خنصر] *külembike barmagy*: Arap dilinje bu barmaklara hynsyr we dahy wusta diýrler (Ýaý, 114a-8).

Hyra [Hy:ra حيره] *y'er-ýurt ady*: Hyra şäheriniň towabygyga... (SB, 12b-3). Ol jemagat kim, Hyrada erdiler, Anbarga geldiler (SB, 16b-4). Ol mowzugny Hyra at goýdy (SB, 18a-10).

hyra bol- [hy:ra bol- خيره بول] *gamaşmak, tutulmak*: Howa garaňgu bolub, gözler hyra boldy (SB, 129b-12).

hyraj [hyra:j اخراج] *paç, töleg, salgyt*: Hyraja mutyg olalym (GA, 285-5). Tokuz tümen Gürjistanyň hyrajy geldi (GA, 235-9). Hind we Magryb aňa hyraj berur erdi (SB, 15a-32). <>**hyraj ötger-** – *salgyt tölemek, töleg tölemek*: Ýeti jyns hasyldan hyraj goýdylar kim, üç kyst birle üç wagty mugaýýanda algaýlar kim, hyraj ötgermek halaýykga asan bolgaý (SB, 37a-1).

hyraja [hyra:ja اخراجه] *owunjak, kiçijik, ejizje*: Biň dany hyraja, garaja büreler (GA, 86-12).

hyram [hyra:m خرام] *náz bilen ýöreýiş*: Meger ki, gülşen arasynda ýar kyldy hyram (KB, 178-7).

hyraman [hyrama:n خرامان] *náz bilen sallanyp ýöreýiş*: Çemende nigär-ä hyraman ýöri, gel! (KB, 195-15).

hyraman et- [hyrama:n et- خرامان ايد] *náz etmek, sallanjyramak*: Hyraman edübän, serwi, elüme wer aýagy sen! (KB, 424-12).

Hyrat [Hyra:t هرات ، هرة] *şäher ady*: Balh we Hyrat welaýatlaryga müstewli boldylar (SB, 130a-10). Ýaz wagty Hyratga baryb... (SB, 125a-10).

hyred [خرد] *akyl, paýhas*: Hyredni meý bile medhuş kylgyl (Mn, 295a-10). Hyred... birle memälik hemaýatyga kyýam kyldy (SB, 1b-31).

hyredmend [خردمند] *akylдар, bilimdar*: Herçend hyredmendler geňej kylur erdiler (SB,

122a-14). Seniň akyl we... hyredmendligiňge munsyf turur men (SB, 19b-9).

hyrla- [خرلا] *hyrlamak, hyr-hyr edip ses çykarmak*: Şimdi hyrlamaga başlady (GA, 160-3).

hyrlat- [خرلت] *hyrlatmak, hyr-hyr edip ses çykartmak*: Janyny hyrlatgyl, algyl (GA, 157-2). Hyrladyb janyň alur oldy (GA, 164-7).

hyrman [خرمن ، خرمن] *döwmek üçin üýşürilen galla hasyly, harman*: Weli werdi howaýa jümle hyrman (KB, 323-6). Niçik kim, köýse hyrmanlar ýaşyndan (Mn, 301b-7).

hyrman [hyrma:n حرمان] *mahrum bolma, umytsyzlyk*: Niçe hyrman ara asudalygyň (BD, 94a-ç).

hyrryldad- [خرلده د] S: **hyrlat-** Hyrryldadyb, tatlu janyň alur oldy (GA, 163-1).

hyrs [حرص] *açgözlik, kanagatsyzlyk*: Jezimäge hyrs we şöhwet galeb bolub... (SB, 22b-22). Ýezdigerd gaýeti-hyrsdan baryb, ol atny tutub... (SB, 30a-12). <>**tama hyrsy** – *açgöz, harsydünýä*: Tama hyrsy, garaz ähli erişmez menzili-ýara (ND, 28a-9).

hyrsly [حرصلى] *gaharjaň*: It kibi gäw-gäw eden çerkez hyrsly (GA, 281-5).

hyrsuz [خرسوز] *ogry*: Gelen hyrsuzlary gorkydan (GA, 46-10).

hyrydar [hyry:da:r خريدار] *satyn alyjy, alyjy, hyrydar*: Ol hyrydar aňa ýahşy ton we kiswet geýdürüb (SB, 4b-14).

hyrydar ol- [hyry:da:r ol- خريدار اول] *hyrydar bolmak, islemek, alyjy bolmak*: Diýdi «Ýaryň bu degildir, maňa sen ol hyrydar» (ND, 10a-5).

hysab [hysa:b حساب ، حساب] *hasap, sanaw*: Hasab-hesip Günähi geçdi, sagyşdan hysabdan aşdy (KB, 388-12). <>**hysapda bol-** – *hasapda bolmak, hasaplanmak hasap edilmek*: Bu kişiniň atmagy hysabda bolmaz (Ýaý, 127a-9).

hysab et- [hysa:b et- حساب ، حساب] *hasaplamak, sanamak*: Kaçan ki, assy ile zyýanyn hysab eder (KB, 460-16).

hysab eýle- [حساب ايله] S: **hysab et-** Hysab eýle ki, nije harj nämaglumdur (KB, 490-7).

Hysan [Hysa:n حسان] *adam ady (erkek)*:

Hysan gardaşynyň gyzy anyň... nikahyda erdi (SB, 31b-25). Hysan alyga eltdiler (SB, 32b-28). Hysan alarga ittifak kylyb... (SB, 32b-28).

hysar [hysa:r حصار] *gala, berkitme*: Burjlu hysarlarda tutuldyň ogul! (GA, 165-4). Bunlar hysara ýöriş etdiler (GA, 120-12). Baýburt hysaryna çapar etdiler (GA, 120-1). Giwekü hysarga bargaý men (SB, 128b-28). Ol hysarga istila tabdy (SB, 28b-11).

hysar kyl- [hysa:r kyl- حصار قيل] *gabamak*: Farsylar hysar kylgan çakda... (SB, 27b-32). Şäherni hysar kyldylar (SB, 33a-7).

Hysraw [Hysra:w خسرو] *adam ady (erkek)*: Niçe Isgenderi hysrawlar anuň (ND, 35b-9). Şirin-u Hysraw ile-ýu Mejnun-u Leyli dek (KB, 110-7). Sözün Şirin, özün Hysrawdan efzun (Mn, 304a-2). Hysraw andan begaýat renjide hatyr bolub... (SB, 27b-27). Hysraw atlyk bir kişini kim, Erdeşir Bābekan nežadydan erdi (SB, 30b-4). Hysraw birle aramyzda hylaf we nyzag turur (SB, 30b-18).

hysraw [Hysra:w خسرو] *patyşa, hökümdar*: Ekasyra kesra jemgi turur, ýagny hysraw (SB, 26b-5).

Hysraw bin Firuzan [Hysraw bin Firuza:n خسرو بن فیروزان] *adam ady (erkek)*: Hysraw bin Firuzan kyrk ýyl... (SB, 20a-29).

Hysraw Perwiz [Hysraw Perwi:z خسرو پرویز] *adam ady (erkek)*: Hysraw Perwiz eý-ýamyda... (SB, 19b-28). Hysraw Perwiz bin Hurmuzd otuz sekiz ýyl... (SB, 26-16). Hysraw Perwiz gyzy bir ýyl dört aý erdi (SB, 26b-18).

hyş [hy:ş خویش] *kowum, kowum-gardaş*: —Ýady-bilişi ejnebi-ýu hyşy bilijek (KB, 216-5).

Hyşayyl [Hy:şa:ýyl هیشاییل] *adam ady (erkek)*: Danyýal... Hyşayyl ol ulamalar birle erdi (SB, 16b-17).

hyşmet [حشمت] *ululyk, şan-şöhrat, belent mertebe*: Ýetmiş ýyl döwlet we sagadat we hyşmat birle badyşahlyk kyldy (SB, 129a-11). Allatagalla saňa döwlet we hyşmat.. berib turur (SB, 19b-8).

hytab [hyta:b خطاب] *owaz, ylham, Allanyň ylhamy, owazy*: Eşitdim bir hytap ondan ki, ol oňa şikär oldy (ND, 35b-13). Hytab tamam boldy (SB, 8b-32). <>**hytab gel-** — S: **hytab**

ýetiş- Hytab geldi kim, bu ymarat seniň golynda tamam bolgusy turur (SB, 13a-2). <>**hytab ýetiş-** — *owaz gelmek, ses eşidilmek*: Hytab ýetişdi kim,... Taňry ýolyga dagwat kylgyl (SB, 7b-26). Allatagaladan hem ol sagat hytab ýetişdi (SB, 9b-16).

hytab et- [hyta:b et- خطاب اید] S: **hytab kyl-** Hala aňlar, maganydan aňa mutlak hytab etseň (ND, 4a-4). Taňrytagala Lutga hytab edib aýtur (SB, 2b-28).

hytab eýle- [hyta:b eýle- خطاب ايله] S: **hytab kyl-** Gabudan çykça bir sâlik Huda andan hytab eýlä (ND, 12b-4).

hytab kyl- [hyta:b kyl- خطاب قيل] *ýüzlenmek, sözlemek*: Bir gez hytab kylsa guluna ki, «Abdänä» (KB, 442-14). Musa Harun sakalyny tutub aňa hytab kyldy (SB, 8b-21).

Hytaý [Hyta:y احتاي] *ýer-ýurt, halk ady*: Hytaý janybadan gelür (SB, 125b-31). Meger Hytaýda bolgaý (SB, 125b-32).

hytta [hytta خطه] *ülke, ýurt, welaýat*: Ol hyttany tamam musahhar... kyldy (SB, 125a-11).

hyýal [hyýa:l خیال] *hyýal, küý bilen göz önüne getirme, pikir*: Gözüň aç, ança hyýal bile baňa (ND, 11a-2). Durupdyr gözde kaddyňyz hyýaly (Mn, 302b-3). Bu Suwarnyň ýaman hyýaly bar (SB, 128b-20).

hyýanat [hyýa:nat خیانت] *dönüklik, hyýanat*: Bu hyýanat (ZME, 157-2). Oglyň Gury han maňa hyýanat gözi birle bakyb... (SB, 128a-17). Haýyn öz hyýanatyga ykrar kylmas (SB, 10b-1).

hyýanat kyl- [hyýa:nat kyl- خیانت قيل] *dönüklik etmek, hyýanat etmek*: Rowa bolgaý, kim, men hyýanat kylgaý men? (SB, 4b-21).

hyýar [hyýar خیار] *hyýar, bakja ekini*: Hyýar suýy kibi (MAS, 7b-4).

hyzab et- [hyza:b et- خطاب اید] *hynalamak, boýamak*: Görir eken ki, any gany-la hyzab edesin (KB, 157-12).

hyzmat [hyzmat خدمت] *hyzmat, gulluk*: Ýeter bu hyzmatyň jan-a ki, bu daryl-fena içre (ND, 17a-8). Seniň mülki-wujudynda olur her hyzmata ewla (ND, 3a-9).

hyzmat et- [خدمت ایت] *hyzmat etmek*: Tolaş jan ile hyzmat et, müjella ola dil howzy (ND, 2a-3).

hyzmatkär [hyzmatkär: خدمتکار] S: **hydmatkär** Aña hyzmatkär werdiler (GA, 222-6).

Hyzyr [حضر] *adam ady (erkek), Hydyr alayhyssalam*: Boz atlu Hyzyr maña geldi (GA, 28-11). Hyzyr alayhyssalam turur (SB, 5a-32). Musa kim, Hyzyrny gördi (SB, 9b-7).

I

i- [idi ldl] *kem işlik, «ermek» işliginiň gysgalan «imek» görnüşiniň üýtgäni*: Usar idi ýok kysalym tirmen (Tk, go-11) — *Eger mümkin bolsa, (ol hany) ýok edeliň — diýermen (diýýärin)*.

ib [يب] *yüp, bag*: Gollaryny baglab, bir ib birle any ol gudug içige saldylyr (SB, 4a-32). Ol hatun tejrübe üçün bir ib alardan alyb... (SB, 11b-21). Zor birle ol ibni para-para kyldy (SB, 11b-22).

ibähat [ibä:hat اباحت] *bar zada halal diýmek, nädürs zada rugsat bermek, dürs diýmek*: Anyň zamanyda Mezdek peýda bolub, ibähat dinini peýda kyldy (SB, 32a-7). Hatunlarny kim, ibähat taryky birle alyb erdiler, buýurdy kim, anyň mehrini alyb, burunky ärige bergeýler (SB, 34a-17).

iblis [ibli:s ابليس] *şeytan, melgun, iblis*: Çykyp ol rahy-Hudadan, ede iblisi-kuwa (ND, 3b-1). Iblis alayhyl-lagnany bir çoban suraty birle gördiler (SB, 24a-24).

ibn [بن] *ogly, perzendi* <**ibn ammy** — *doganoglan, kakasynyň doganyňyň ogly*: Bir ibn ammy bar erdi (SB, 129a-12). Badyşahlygyny ibn ammy... Ynal hanga bergeý (SB, 126b-12).

ibram [ibra:m ابرام] *agyrlyk, gamgussalylyk, bizar etmeklik*: Eý subh ne ola kylmasañ ibramy bu gije (KB, 462-16).

ibrük [ibrük: ابرك] *süýt bilen gatyk garylyp taýýarlanylýan içgi*: Ibrük (MK, I, 93-6).

ibtida [ibtida: ابتدا] *owal, başy, ilki*: Habar ýok ibtidasyndan, eser ýok intihasyndan (ND, 23b-16). Tutmak ibtidasyny maşryk tarafydan kylyb (SB, 121a-26).

ibük [ibük: ابوك] *hiýpüýpik*: Ibük (IBM, 176-3).

iç [için niEl ايچ ، ايچ ، ايچ] **1) bir zadyň içi, iç, içinde, içerki**: Aňar adynçyg bark ýaraturtym için taşyn adynçyg bediz urturtym (Kt, go-12) — *Olara üýtgeşik (ayratyn) ymarat saldyrdym, içini-daşyny ýörite (ýonulan daş bilen) bezetdim*. İç (MK, I, 39-1). İçinden bir oğlan çykdy (GA, 216-10). Jennetüň içinde howzy-köwser ola (KB, 3-8). Bu gün olturmagyl eýwan içinde (Mn, 294b-11). Gabzanuň iç ýanyny baş barmagunuň aşaga bogununda kylgaý (Ýaý, 113b-6). **2) içi, arasy, arasynda**: Basat syçrady goýun içine düşdi (GA, 227-5). Ol aş halaýyk içide meşhur boldy (SB, 128a-5). Barakylar içige gaçyb, hatunlar arasyda ýaşunub erdi (SB, 122a-2). **3) yürek, köňül, kalp, iç**: İç söz (MK, I, 39-2). Çobanyň içine gorhu düşdi (GA, 215-9). İçim ýanar we fygan ederem gije-gündüz (KB, 349-12). Men bagd içiňni ary kylyb, çyn köňül birle bize mutyg bolub (SB, 122b-33). **4) aşagy, astynda**: Ala ýorgan içinde seniň-le talaşmadym (GA, 198-4). <**iç ýüzi** — *iç tarapy, bir zadyň iç tarapy*: Ki bilmez iç ýüzün hergiz, du älemde olur agna (ND, 4b-11). <**içerden-içeri** — *içgin çemeleşme, many yzarlama*: Bu sözün magnysyn aňla, gir içerden-içeri (ND, 18b-2).

iç- [ايچ ، ايچ] **1) içmek**: İçdi (IBM, 110-17). Al şerabyň ýitisinden aldy, içdi (GA, 20-4). Andan soň aşlarny içib ýatdylyr (SB, 127a-11). Allatagala içgen suwlaryny ganga ewürdi (SB, 8a-21). Eger ragbatyň bar men seniň sütiňni içgeý men? (SB, 120b-10). Sakahum rabbuhum hamdan, içen aşyklar, eý Nagşy (BD, 15a-6). **2) emmek, sormak, içmek**: Eger ragbatyň bar, men seniň sütiňni içgeý men, Perwerdigäri-ýeganaýy-bihemtaga iman geltürüb (SB, 120b-10). Men seniň sütiňni içgeý men (SB, 120b-10). <**ant iç-** — *kasam etmek*: Beýrek ýene and içdi (GA, 98-9). Agam başyna and içmişem (GA, 262-2). Alar azym andlar içdiler (SB, 39a-33).

içegi [اچاكي] *tebip, lukman*: İçegi (Tuhf, 23b-5).

içegü [اچگو ، اچكو] *iç-goş*: İçegü (MK, I, 122-15). İçegüniň ýagy (ZME, 145; 171-2). İçegü tola gan (ZME, 619; 171-2).

içelden [ايچلدن] *içeniňden soň, içeni bəri*: İçelden desti-sakydan, şeraby-şahy döwrany (ND, 38a-7). İçelden badaýy-yşky, ýanar bir nara düşdüm ben (ND, 23b-14).

içer ol- [اچر اول] *içjek bolmak, içmek*: İçer olsam, benim ganyım olsun (GA, 167-11).

içerü [اچرو] *içeri, öý, öýüň içi*: İçerü Basat girdi (GA, 221-4). Gapugdan içerü girene bir salam gerek (KB, 350-7).

içgir- [içg(i)rt(i)m MtrRge] *boýun egdirmek, goşulmaga, birleşmäge mejbur etmek, bir zadyň içine girmäge boýun etmek*: K...m içgirtim (Bk, gd-25) — (Men olary) boýun egdirdim.

içgiji / içgüji [ايچكيجي / ايچكوجي] *içiji, içyän, içgiç*: Çakyr içgüji är (ZME, 760; 121-2). Barça çakyrny içti içgüji (ZME, 1014; 127-1). Boýlama içgijiýe duşmamys ola göze göz (KB, 466-15).

içgin [اچكين] *duşman tarapyndan bäre geçen we aman berlen adam*: İçgin är (MK, I, 99-12).

içgur [اچغر، اچقور] *uçgur*: İçgur (MK, I, 39-1). İçgur (IBM, 167-3).

içgü [ايچكو، اچكو] *içgi her bir içilyän zat*: İçgü (MK, I, 115-13). İçgü (IBM, 164-10).

içi [اچي] *aga, uly süýtdeş dogan*: İçi (MK, I, 81-11).

içik- [iç(i)kdi ldkEI, iç(i)km(i)s sMkEI] *boýun bolmak, boýun egmek, goşulmak, bir ýurda boýun bolup, oňa goşulmak, girmek, birikmek*: Kara türgis budun kop içikdi (Kt, gd-38) — *Türgeşin garamayak halky bize köpçülikleýin boýun boldy (birikdi)*. Ýagy bolup itinü ýaratyny umaduk ýana içikmis (Kt, gd-10) — *Ýagy bolup näme ederini, dörederini bilmän, ýene (Tabgaça) tabyn boldy*. <>**içikigime içik-** [iç(i)k(i)gme iç(i)kdi ldkE : AMgkEI] *gaydyp gelip, boýun bolmak, ile goşulmak, birikmek, dahylly bolmak*: İçikigime içikdi budun bolty ölügme ölti (Bk, gd-37) — (Olaryň bir bölegi) gaydyp gelip goşuldy, halka birikdi, (beýleki) böleginiň öleni öldi (heläk boldy).

içil- [اچل] *içilmek*: Suw içildi (MK, I, 168-11). İçildi badalar bir-bir, çalyndy dep ile naýlar (ND, 24b-17).

için I [اچين، اچن] **1)** *özara*: Olar için itişdiler (MK, I, 72-13). **2)** *ortada, aralarynda*: Wah ýene gowurgalaşdylar, görgeý any için era (Ab, 13b-5).

için II [ايچين] **1)** *ykjam, berk*: Kanturalynyň atyn için tutdy (GA, 191-10). Kendü dahy, için

tutdy, geýindi (GA, 191-11). **2)** *has oňat, has gowy*: Ýüz kafyr için geýinmişdi (GA, 178-9). İçin gara donly, gök demirli alty yüz kafyr seçdi (GA, 192-1).

içir- [ايچير] *içirmek*: Ol any iýdirer, içirer, agyrlar (GA, 7-9). Kafyr gyzlary galyň oguz beglerine sagrak sunub içirlerdi (GA, 36-8).

içiş- [ايچيش] *içişmek*: Ol meniň birle süt içişdi (MK, I, 158-8).

içit [ايچت] *suw alynýan, içilyän ýer, içit*: Bynarlarym saňa içit olsun! (GA, 163-9). Suwlar saňa içit olsun! (GA, 118-1).

içle- [اچلا] *içlik tikmek*: Ol tonyn içledi (MK, I, 240-6).

içlen- [ايچلن] *içi dolmak, dänelemek*: Taryg içlendi (MK, I, 216-14).

içlik [ايچليك] *possun we ş. m. iç tarapyna tutulýan mata, içlik*: İçlik (IBM, 166-16).

içme [ايچمه] *içme, içiş*: Ýedi günime – içme oldy (GA, 65-6).

içmek [ايچمك] *deriden, baganadan tikilen geým, possun, içmek*: İçmek (MK, I, 94-7).

içmek- [ايچماك] *içmek*: Gondular, imek, içmek etdiler (GA, 256-8). Her biri imekde, içmekde idiler (GA, 95-3).

içmeklen- [ايچمكلن] *içmek geýmek, içmek edinmek*: Är içmeklendi (MK, I, 263-16).

içoguz [ايچ اغوز] *oguzlaryň iki uly böleginiň biriniň ady*: İçoguzy gördi, gyz bulymady (GA, 171-11). İçoguza taşoguz asy olub... (GA, 291-7).

içre I [(i)çre Are] *gizlin, içden*: Apa tarkangaru içre sab ydmys (Tk, dg-34) — *Apa tarhan tarapa gizlin habar gelipdir*. İçre ben bulgaýyn timis (MÇ, go-4) — *Içden men bulagaýlyk (pitne) turzaýyn - diýdi*.

içre II [içre ArEI] *içi, garny*: İçre aşsyz taşra tonsyz (Kt, gd-26) — *Içi aşsyz, daşy donsuz*.

içre III [ايچره، اچرا] *içi, içinde*: Tokuş içre uruštym (MK, I, 307-1). Dün içre ýol arasam, ümüm Alla (GA, 231-12).

içre IV [ايچره] *wagt-orun düşümiň -da / -de goşulmasynyň hyzmatynda*: Baglanub zülfiýe anyň, galdy ol bend içre çün (ND, 10a-11).

Kelamyň fähm eden Nagşy, jahany biwefa içre (ND, 12a-6).

içreki I [içr(e)ki lkrEl] *içinde, içindäki*: İçreki ne kisi etin ... ukgaýy kelti (Bk, gd-28) — (*Bäşbalygyň*) *içindäki kişiler (näçe kişi bar bolsa) (maňa) boýun bolup geldiler.*

içreki II [içr(e)ki lkrEl] *içki, hususy, özüniňki*: Tabgaç kaganyň içreki bedizçig yty (Kt, go-12) — *Tabgaç (halky) maňa kaganyň içki (öz) bezegçi ussasyňy iberdi.* İçreki bedizçig ytty (Bk, dg-14) — (*Han*) *öz içerki (hususy) bezegçi ussasyňy iberdi.*

içük [اچك] *samyr, senjap ýaly haýwanlaryň derisinden tikilýän geým, içmek*: İçük (MK, I, 66-5).

içükle- [اچكلا] *içlemek, samyr, senjap ýaly haýwanlaryň derisinden içlik tikmek*: Ol tonug içükledi (MK, I, 256-16).

içün [اچون] S: **üçün** Täjim-tahtym için aglaram (GA, 68-3). Tä benüm yşkum için her gije aglaýa boldy (KB, 429-15).

Içüý [Içüý yVEA] *derya ady*: İçüý (keçip)... toguru sançdym (Mç, go-259) — *Içüýden (geçip)... Gün dogan çägda (olary) ýeňdim.*

idelden [ايدلدن] *edenimiz sebäpli*: Mülki düli fath idelden, kimseýe baş egmeziz (ND, 22a-15). Idelden, Nagşyýa şeýda, bu ýüzden hyzmatyn ijsa (ND, 31b-12).

idgam [idga:m ادغام] *birikme, birleşme*: Gözet yşbu nyzamy lebünde janym idgam (KB, 358-3).

idi [idi: ldi ايدي] **1)** *eýe, hojanyň, häkim*: Tinesi ogly ýatyma tagka tegmis idi ýok ermis (Tk, go-47) — *Tinesi oglunyň ýaşayan dagyna ýetdi, (ol) ýeriň eýesi (häkim) ýok eken.* Ötüken ýyşda ýig idi ýok ermis (Kt, go-4) — *Ötüken ýyşynda idili (gowy) eýe (hojanyň) ýok eken.* **2)** *älem-jahanyň eýesi*: Idi ((IBM, 137-10). <>**idi oksyz** [idi oks(y)z qShW ldi] *eýesiz, hojanyňsyz, baştutansyz, kethudasyz (bolan)*: Ekin ara idi oksyz kök türk ança olurur ermiş (Kt, gd-3) — *Bu iki aralykda baştutansyz köp göktürkmenler oturýar (ýaşayar) eken.*

idi [ايدى , ادي] -dy, -di *goşulmasyna öwürülen kem işlik*: Oguzda bir är war idi (GA, 155-2). Sahabalardan Habyp ogly Sähl ok atmak içinde ussat idi (Ýaý, 104a-6). Eger

garyndaşymyz bolsa idi, mundak engam we ekram kylmas erdi (SB, 5b-10).

idisiz [id(i)s(i)z qsd] *eýesiz, hojanyňsyz*: Eçümüz apamyz tutmys ýer sub idisiz bolmazun tiýin az budunyg itip ýaratyp (Kt, gd-19) — *Ata-babamyzyň tutan ýeri, suwy (ýurdy) eýesiz bolmasyn (galmasyn) diýip, az halky dikeldip, galdyryp...*

idiş [ايديش , اديش] *käse, suw gaby, gap-gaç, jam, okara*: Idiş (MK, I, 59-11). Toldy idiş (ZME, 748; 148-2). Toldurdy idişini (ZME, 954; 148-1).

idiz [ايديز] *ýokary, beýik, belent*: Idiz (IBM, 189-5).

idman [idma:n اذمان] *türgenleşik*: Bunuň kibi etmeklige idman gerek (Ýaý, 119b-7).

idrar [idra:r ادرار] *siýdik, buşuk, suwuklyk*: Kylur gözi gözüme ýaşy idrar (KB, 191-14). Oldy bu gözlerim dahy edrary dileýen (KB, 172-12). Kyldy ýürek ganyny gözümde idrar (KB, 398-12).

idräk [idrä:k ادراك] *akyl, pähim*: Haryj ez mahyýete idräkdür (KB, 458-5).

idräk et- [ادراك ايت] *pähim etmek, akyl ýetirmek*: Bilmeýenler kendi nefsin Haky idräk edemez (ND, 4b-4).

idräk eýle- [idrä:k eýle- ادراك ايله] *akyl ýetirmek, pähim etmek*: Geç bu menlik perde-sinden, özüni idräk eýlegil (ND, 16b-7). Nefsin idräk eýleýub ol, küfri-iman olmyýa (ND, 28b-5).

Idris [Idri:s ادريس] *adam ady (erkek), py-gamberleriň biri*: Idrisi ryzwany-jennet, dahy gaýry her ne bar (ND, 11b-8). Idrise yhsan denildi, aňla sen, eý şähriýar (ND, 11b-15).

iftar [ifta:r افطار] *agyz açma, oraza tutup, agşam agyz açma*: Bir gün roza tutub, bir gün iftar kylur erdi (SB, 12b-7).

iftihar [iftiha:r افتخار] *hormat, öwgi, öwünme*: Pakyrdan gaýry bir şeýi, tutup yüz iftihar etmez (ND, 15b-9).

iftira [iftira: افتراء] *töhmet*: Hojandy ger kylursa iftiraýy (KB, 49-16).

iftira kyl- [iftira: kyl- افترا قيل] *töhmet etmek*: Her kişi men bagd kişige töhmet we iftira kylgaý (SB, 128b-15).

ig [i:g ٱڭ] *kesel, agvry*: Ig (MK, I, 49-8).
◁**ýaman ig** – (*heywere, pis*) *kesel*: Ýaman ig (MK, III, 22-10).

Igdegen [ٱڭدكان] *eýe, Alla*: Igdegen (IBM, 137-13).

igdir [ٱڭدږ] *oguz-türkmen taýpalarynyň biriniň ady*: Igdir (MK, I, 57-3).

igdiş [ٱڭدش] *metis (aýry-aýry milletden bolan ene we atanyň çagasy)*: Igdiş (IBM, 147-1).

ige- [i:ge ٱڭا , ٱڭكا , ٱڭگه] *igelemek, ýiteltmek*: Ol pyçak igedi (MK, III, 192-2). Igedi temürni (ZME, 701; 152-1).

igegü [i:gegü ٱڭگؤ] *ige*: Igegü (IBM, 160-9).

igek [i:gek ٱڭكك , ٱڭكك] *ige*: Igekledi temürni igek birlen (ZME, 381; 152-1). Bu bendäni kise etmes kişi igekler bile (Ab, 18b-16).

igekle- [i:gekle ٱڭككلا] *igelemek, törpülemek*: Igekledi temürni igek birlen (ZME, 381; 152-1).

igele- [ٱڭال] *sowamak*: Igeledi (Tuhf, 8a-ç).

igeme [i:geme ٱڭاما] *igeme, kirişli saz guraly, gyjak*: Igeme (MK, I, 123-3).

igeş- [i:geş ٱڭكش] *igeleşmek*: Ol maňa temür igeşdi (MK, I, 163-12).

igi [ٱڭي] *gowy, ýagşy*: Igi (Tuhf, 14a-9).

igi- [ig(i)t(i)m, Mtgl ig(i)ti ltgl] **1** *beýgeltmek, ýokary götermek, aýaga galdyrmak*: Ölteçi budunyň tirigrü igitim (Kt, gd-29) — *Ölüp (ýitip) baryňan halky (ýañadan) direldip, aýaga galdyrdym*. Eçim kagan olurypan türk budunyň ýiçe itdi igitim (Kt, gd-16) — *Daýym kagan bolup oturanda, türkmen halkyny (ýene) dikeltdi, ýokary galdyrdy*. **2** [ig(i)t(i)m Mtgl] *goltgy, goldaw bermek, eklemek, beslemek, ekläp-saklamak, bakyp-bejermek*: Türk budun aç erti ol ýylkyg alyp igitim (Bk, gd-38) — *Türkmen halky açdy, (men) ýylky alyp, olara goltgy berdim*.

igid I [ig(i)dm(i)ş jMdgl] *beýgeltmek, dikeltmek, ýokary derejä ýetirmek*: Antagyňyn üçün igidmiş kaganyňyn sabyn almatyn... (Kt, go-9) — *Şonuň üçün (özüni) beýgeldenden hanyň sözünü almadyň (tutmadyň)*.

igid II [ig(i)d dgl] *ýalan, ýalňyşlyk*: Azu bu sabymda igid bargu (Kt, go-10) — *Ýa-da bu sözümde ýalan (ýalňyşlyk) barmy?*

igikli [ٱڭكلى] *aýyply*: Igikli (Tuhf, 34b-2).

igil [ig(i)l lgl] *ýönekey, sada, garamaýak*: Kara igil budunyň ýok kylmadym (MÇ, gd-24) — *Ýönekey garamaýak halky ýok kylmadym (etmedim)*.

igle- [i:gle ٱڭلا , ٱڭل] *iglemek, kesellemek*: Är igledi (MK, I, 241-10). Igledi (IBM, 106-7).

igle- [ٱڭلا] **1** *depelemek*: Ol ýerig igledi (MK, III, 228-16). **2** *basmak*: Igledi meniň azak, görmezip ogry tuzak (MK, I, 317-16).

iglel- [i:glel ٱڭلل] *derde sataşmak, iglenmek, kesele ýolukmak*: Tegme türlük ig igleldi (MK, I, 249-1).

iglen- [i:glen ٱڭلن] *iglenmek, kesellemek, kösenmek*: Uragut iglendi (MK, I, 218-11).

iglet- [i:glet ٱڭلت] *igletmek, kesel etmek, nähoş etmek*: Bu ýer any igletti (MK, I, 223-15).

iglik [i:glik ٱڭلك , ٱڭلكك , ٱڭلكك] *keselli, kesele uçran, dertli, igli, syrkaw*: Iglik tutrugy az bolur (MK, I, 75-11). Iglik (ZME, 818; 149-2). Garny iglik (ZME, 913; 171-2). Iglik (IBM, 163-8).

iglik bol- [i:glik bol- ٱڭلكك بول] *kesellemek, derde uçramak, syrkawlamak, iglemek*: Iglik boldy (ZME, 991; 149-2). Garny iglik boldy (ZME, 913; 171-2).

iglik kyl- [i:glik kyl- ٱڭلكك قیل] *igletmek, keselletmek*: Iglik kyldy any (ZME, 963; 149-2).

igren- [ٱڭرئان] *ýigrenmek*: Igrendi (Tuhf, 30a-4).

igrimi [ٱڭرئمی] S: **ýigrimi** Bagzy igrimi derem, bagzy kyrk derem aýturlar (SB, 4b-13). Igrimi ýyl Menüçehr zamanyda we ýeti ýyl Afrasyýab Eýran zeminge istila kylganda... (SB, 10a-21). Her kim igrimi ýaşab erdi... (SB, 10a-23).

igrimi alty [ٱڭرئمی آلتی] S: **ýigrimi alty** Allatagala keramat kyldy we igrimi alty ogly boldy (SB, 6b-3). Igrimi alty ýyl serwerlik kyldy (SB, 21a-10).

igrimi baş [ٱڭرئمی بیش] *ýigrimi baş, mukdar san*: Igrimi baş ýyl kim, badyşahlygydan ötdi (SB, 13a-20). Igrimi baş ýyl badyşahlyk kyldy

(SB, 11a-2). Igrimi baş ýyl badyşahlyk kylyb... (SB, 30a-8).

igrimi bir [ایکرمی بر] S: **ýigrimi bir** Wihrez bin Belaş igrimi bir ýyl... (SB, 20a-27). Badyşah bolub, igrimi bir ýyl hökümet kyldy (SB, 21a-12).

igrimi iki [ایکرمی ایکی] S: **ýigrimi iki** Şemuýal en-nebi igrimi iki ýaşab erdi (SB, 12a-8). Igrimi iki ýyl kim, anyň badyşahlygydan ötdi... (SB, 15b-21).

igrimi miň [ایکرمی مینک] S: **ýigrimi miň** Igrimi miň kişini katlga ýetgürdi (SB, 33b-12). Igrimi miň hiýun heýkel tiwesi dagy bar erdi (SB, 39a-8).

igrimi-otuz [ایکرمی اوتوز] *ýigrimi-otuz, bir topar, köp, köp sanly*: Nugman alyda bu syfatlyk gyzlar bar turur igrimi-otuz sany (SB, 40b-28).

igrimi tokuz [ایکرمی تکزوز] *ýigrimi dokuz, mukdar san*: Senjaryb badyşahlygy Babylda igrimi tokuz ýyl erdi (SB, 15b-18). Ol dagy igrimi tokuz ýyl häkimlik kyldy (SB, 15b-19).

igrimi dört [ایکرمی تورت] S: **ýigrimi dört** Ol igrimi dört ýyl... alarnyň arasyda galdy (SB, 15a-16). Belaş bin firuz igrimi dört ýyl... (SB, 20a-30).

igrimi üç [ایکرمی اوج] *ýigrimi üç, mukdar san*: Serahyl bin Jebele igrimi üç ýyl we üç aý badyşahlyk kyldy (SB, 23b-23). Bähramgur bin Ýezdigerd igrimi üç ýyl... (SB, 26b-13).

igrimi ýeti [ایکرمی یتی] *ýigrimi ýedi, mukdar san*: Igrimi ýeti ýyl beni ysraýylnyň pişwa we häkimi erdi (SB, 10a-20). Igrimi ýeti ýyl badyşahlyk kylyb... (SB, 21a-11).

igrimi ýetinji [ایکرمی یتنجی] *ýigrimi ýedinji, tertip san*: Igrimi ýetinji ýylda wefat kyldy (SB, 10a-21).

ihānet [iha:net اهانته] *äsgermezlik, göwne degmeklik, kemsitmek, peseltmek*: Bir küdek bizge ihānet... kylyb (SB, 122a-4). Daýym falestanylarga ihānet we harlyk kылur erdi (SB, 11b-18).

ihkāṁ [ihkā:m احکام] *mākām, berk*: Anyň ihkāṁide begaýat sagy we küşeş kyldy (SB, 31a-26).

ihṭimam [ihṭima:m اهتیمام] *jan çekme, tagalla etme*: Bendesine her şahuň anjağ olur ihṭimam (KB, 84-9).

ihṭiram [ihṭira:m احترام] *hormat, sylag*: Hüsn āhli içre munça ihṭiramyň baryda (BD, 16b-3).

ihṭiram kyl- [ihṭira:m kyl- احترام قیل] *hormatlamak, sarpalamak*: Erse Güştasb any köb agzaz we ihṭiram kylyb (SB, 17b-8). Agzaz we ihṭiram kyldy (SB, 17b-15).

ihwan [ihwa:n اخوان] *dogan, dost, gardaş*: Ýene, jan-a, durar dördi, ýerinde benle, eý ihwan! (ND, 20b-4). Okursaň ger bu esrary, ýüzüň ag olsun, eý ihwan! (ND, 20b-9). Bulurun sālīk olmyssaň, ýüzüň ag olsun, eý ihwan! (ND, 22b-9). Safaýy-yýyşa gerekdür zaman, mekan, ihwan (KB, 488-10).

ihya [ihya: احیا] *janlanma, täzedden döreme, ýaşayyş, dirilik*: Edermiş murdalar ihya, kelamyň çünki, eý Nagşy (ND, 26a-3). Biri syry welaýatdyr ki, eýlar kalby ol ihya (ND, 6a-5). <**hikmeti-ihya** – *durmuşyň manysy*: Ýiýib-içib ölmekmi durur hikmeti-ihya (KB, 576-8).

ihya kyl- [ihya: kyl- احیا قیل] *gijelerine ýatman ybadat etmek*: Ol kilisiýaga ruhsat alyb girdi kim, ol gije ihya kылgaý (SB, 35b-8).

ijad [i:ja:d ایجاد] *döretme, ýaratma*: Ki ijadumuza bizüm tapuňdur yllat (KB, 431-16).

ijla [ijla: اجلا] *ýyldyratma, ýylpyldy* <**nury-ijla** – *päklik arassalyk, päklik nury*: Müjella oldy dil lowhy, sera-ser nury-ijladan (ND, 4a-1).

ijmal [ijma:l اجمال] *gysgaltma, azaltma*: Ijmal birle zikr kylduk (SB, 20a-19).

ijmal et [ijmal: اجمال اید] *gysgaltma, kemeltme, azaltma*: Egerçe agzuň eder ýüregim ganym – ejmal (KB, 477-9).

ijmal ol- [ijma:l ol- اجمال اول] *gysgaltma, azalma*: Husny agzuňda ki, jemgetdüm ne ejmal olysar (KB, 577-8).

ijmar [ijma:r اجمار] *kütek*: Ijmar (IBM, 173-3).

ijmāl [ijmā:l اجمال] *gysgaltma, kelte etme*: Alarnyň adyny owwaldan ahyrgaça munda ijmāl taryhy birle zikr kылur biz (SB, 23b-6).

ijra [ijra: اجرا] *ýerine ýetirme, bitirme*: Bulardan kangydyr eden, amanat hyzmatyn ijra (ND, 3b-9). Edenler Nagşyýa ijra bu gün Mejnunyweş nazmym (ND, 5a-10).

ijra eýle- [اجرا ايله] *bitirmek, ýerine ýetirmek*: Natkyn ijra eýle anyň, bildigiň jümle byrak (ND, 16b-4). Bu nazmym eýleýen ijra, bu gün älemde eý zahyd (ND, 2a-6).

ijtihad [ijtiha:d اجتihad] *eliňden gelenini etme, güýjüň ýetdiginden işlemäge çalyşma*: Men ijtiha eýlemişem täki erem tefsirine (KB, 204-14).

ijtimag [ijtima:g اجتماع] *üýşme, toplanma, ýygna*nma: Fyrak oldy benim hazzum bularuň ijtimagyndan (KB, 316-13).

ijtimag kyl- [ijtima:g kyl- اجتماع قيل] *jemlenmek, toplanmak, üýşmek*: Rumylar ijtimag kylyb erdiler (SB, 20b-10).

ijtinab [ijtima:b اجتناب] *boýun towlama, saklanma*: Erse bizden ijtina kylyb, aňa... muhabbet peýda kylyb turur (SB, 120b-33). Munuň dek işlerden ijtina kylygyl (SB, 4b-29). Hyýanatdan ijtina kylyň (SB, 6b-28).

ijtinab eýle- [ijtima:b eýle- اجتناب ايله] *boýun towlamak, saklanmak*: Nisbet ýoktur diýip ijtina eýleme kim (BD, 68b-8).

ik / ýik [i:k ايک ، ايک ، ايک] *ýüň, pamyk egrilýän sada gural, ik*: Ik / ýik (MK, I, 49-7). Ik ýongujynyň sandugy (ZME, 211; 108-1). Ik (IBM, 162-14).

ikamat [ika:mat اقامت] *ornaşma, mekan tutma, ýaşama*: Türküstanny ekamat üçün sizge bereýin (SB, 12a-12). <**ikamatga ýetgür-** – *ýerine ýetirmek, berjaý etmek*: Tekfur... ýüzini ýerge goýub, şeraýaty-bendelik ikamatga ýetgürüb... (SB, 123a-3). Bendelikni ikamatga ýetgürdiler (SB, 124b-27).

ikamat kyl- [ika:mat kyl- اقامت قيل] *ornaşmak, ýurt tutmak, ýaşamak*: Ýene bir ýyl hem Oguz Dymaşkda ikamat kyldy (SB, 124a-18). Antakyýa we Fereň umurynyň istikameti üçin ikamat kylyb... (SB, 123b-22). Ol ýazylarda ikamat kylyb... (SB, 121a-13).

ikçi [i:kçi اِكْچِي] *turşy, kesilen (süýt)*: Ikçi (Tuhf, 16b-10).

ikçi [i:kçi اِكْچِي] *ik ýasaýan*: Ikçi (IBM, 157-12).

ikdük [i:kduk اِكْذُكْ] *gaýmak, mesge*: Ikdük (MK, I, 96-9).

ike [i:ke اِيْكه] *iki gat bolan*: Ike (Ab, 19a-3).

ikegü [i:kegu اِيْكَغُو] *ikisi, ikisi bile, bilelikde*: Ikegü bir-biri waslyn kylyp kut (Ab, 18a-4).

ikeş- I [i:keş اِيْكَشْ] *ikileşmek, kömekleşmek*: Kişiler işte bir-birge ikeşdiler (MK, I, 163-17).

ikeş- II [i:keş اِيْكَشْ] *süsüşmek, çaknyşmak*: Ikki bugra ikeşdi (MK, I, 163-17). Ikki bugra ikeşür, ötre gögegün ýenjilür (MK, I, 164-1).

ikew [i:keu اِيْكَو] *ikisi bile*: Ikewniň izdiwajyndan dogra tä bir meleksima (ND, 5a-1). Ikew ol mähneti-enbuh birle, / Besi ýyglaşdylar enduh birle (Ab, 18a-7). Biz ikew bolsag-u bir köşe-ýu tün (BD, 96b-4).

iki [i:ki اِيْكِي ، اِيْكِي ، اِيْكِي] *iki, mukdar san*: Ikki bugra ikeşür, ötre gögegün ýenjilür (MK, I, 164-1). Iki (IBM, 186-10). Maňa iki adam weriň (GA, 220-2). Oglanyň iki kelbjagazy wardy (GA, 26-10). Iki ýaý üzre durguzmyş, ony çün sungy-Rahmany (ND, 33b-15). Anbaruňdan iki tatar isderem (KB, 7-12). Iki ok alyp geldi (Ýaý, 105b-4). Iki elin ýuwmak üç kez çanaga sykmaздan burun (MAS, 23b-2). Iki şäher bar turur (SB, 120b-5). <**iki rekat** – *namazda iki eglim, iki gezek eglip galma*: Iki rekat namaz kyldylar (GA, 63-3).

ikile- [i:kile اِيْكِله] *iki esse artdyrmak, köpeltmek*: – Ikiledi (IBM, 106-5).

ikilesi [i:kilesi اِيْكِله سِي ، اِيْكِله سِي] *ikisi*: Aldady ikilesini (ZME, 503; 105-1). Teň kyldy ikilesini (ZME, 530; 141-1). Halyýa ikilesi enfaz nazmyga kaýyl (Ab, 17b-14).

ikilik [i:kilik اِيْكِلهك] *aldawçylyk, ýalançylyk, biwepalyk, dönüklik*: Ikilik sygmaz araýa, älem ola bir ýaňa (ND, 6a-11). Ki ikilik ýaramazdur iki jahanda bize (KB, 566-14).

iki miň [i:ki min اِيْكِ مِيْن] *iki müň, mukdar san*: Iki miň (IBM, 187-8). Özi iki miň kişi birle... gelib turdy (SB, 129b-22). Karyb iki miň ýyl badyşahlyk alarnyň hanadanyda erdi (SB, 33b-22).

ikin [i:kin اِيْكِين] S: **ekin** Ikin (Tuhf, 18a-1).

ikinç [i:kinç اِيْكِينْچ] *ikinji, tertip san*: Ikinç (MK, I, 118-6).

ikindi I [اڭىندى, اڭىندى] *ikindi namaz, ikindi wagty, öýle namazynyň wagtynyň tamamlanyp, agşam namazynyň wagtyna çenli bolan aralyk*: Ikindi (MK, I, 125-11). Ikindi (IBM, 184-15). Ikindi wagty muny maňa çewiresiz (GA, 226-7).

ikindi II [اڭىندى] *ikinji, tertip san*: Ikindi neň (MK, I, 125-10).

ikindi kyl- [اڭىندى قىل] *ikindi namazyny okamak*: Dahy kyldy ikindi şol wagt, her nesnänün kölegesi özi kadarynja (MAS, 14b-3).

ikinji [ايكinci, ايکinci] *ikinji, tertip san*: Ikinji (IBM, 187-12). Ikinji, gör, nedir gitdi, dahy hem iki kowm anda (ND, 30b-15). Ikinji (Ab, 19a-3). Ikinjiniň ady Aý han (SB, 122b-23). Aý han ferzendleri kim, ikinji ogul erdi (SB, 125b-22).

ikinti [(i)kinti ltnlk] S: **ikinji** Ikinti süňüs eňilki aý alty ýaňyka tokydym... (MÇ, dg-9) — *Ikinji söweşde ilkinji aýyň altysynda (ýañadan) hüjüm etdim*.

ikisi [ايکisi] *ikisi, iki bolup*: Birini atanda, ikisin-üçin ýykdy (GA, 41-12). Ikisin bir edip, fergiň bir altyn top edip ahyr (ND, 41b-10). Ikisi wahdet ile bir gelür (KB, 508-14). Ikisi ýükünüb tiýdiler (SB, 126a-22). Ikisini dolamas we gymyz kylyb... (SB, 126b-27).

ikiş [اڭىش] *kesir, diýenetmezek hay'wan*: Ikiş (MK, I, 110-6).

ikişer [ايکشر] *ikisi*: Ikişer tagty-fowkunda bary jandar miýaýynda (ND, 38b-2).

ikit [اڭىت] *ýalan*: Ikit söz (MK, I, 52-10).

iki-üç [ايكى اوج] *iki-üç, birnäçe*: Gar ýagyb, iki-üç iwlik andan tahalluf kyldylar (SB, 125a-17). Ol iki-üç ewlikniň nesliden tururlar (SB, 125a-19). Iki-üç ganat ewi bar erdi (SB, 129b-7).

iki ýüz [ايكى يوز] *iki ýüz, mukdar san*: Iki ýüz (IBM, 187-6). Iki ýüz kişi ilgeri ýiberdi (SB, 124b-21). Ol iki ýüz kişi mütewejjih boldylar (SB, 124b-23).

iki ýüz kyrk sekiz [ايكىوز قىر قىر] *iki ýüz kyrk sekiz, mukdar san*: Iki ýüz kyrk sekiz para mustahy baglaýyp anda (ND, 33b-15).

iki ýüz togsan baş [ايكى يوز توقسان بيش] *iki ýüz togsan baş, mukdar san*: Anyň ömri iki ýüz togsan baş ýyl erdi (SB, 126b-15).

ikki boz at [اڭى بوز آت] *kiçi ýedigeniň iki ýyldyzynyň ady*: Ikki boz at (Tuhf, 27b-3).

ikkindi [اڭىندى] S: **ikindi** Ikkindi (Tuhf, 25b-4).

ikkiz [اڭىز] *ekiz*: Ikkiz oğlan (MK, I, 127-7).

ikli [يکلي] *ikisi*: Oturmuşdyr wezir ikli, gurub bir tahty hakany (ND, 34a-3).

iklik [i:klik لك] *ik salynýan, esbap*: Iklik (IBM, 162-14).

iklil [ikli:l اكليل] *täç, jyga*: Nazarymda iki ferişte göründi, elleride iklil kim, başymga goýub, arkamga urgaýlar (SB, 26a-18).

ikmal [ikma:l اكمال] *kämil, oňat ýetişen*: Gisüni afsyl kylduň, ýagny ikmal olýsar (KB, 577-8).

ikneş [i:kneş ايكناش] *dokma guraly*: Ikneş (IBM, 159-7).

ikrah [ekra:h اكره] *mejburlyk*: Ol hatun ikrah birle jowab berdi (SB, 3a-10).

iksir [iksi:r اكسير] **1)** *alhimiyäçylaryň pikirine görä, başga metallary altyna öwürýän madda, ergin*: Bu kimiýaýy gör ki, bu iksir içindedir (KB, 62-2). **2)** *bal, şerbet*: Muştagam, oda ýanmyşam lagly-lebi eksirine (KB, 204-9). <>**iksiri-totyýa** — *sürme, göze çalyňýan sürme ergini*: Saldyň oduňa beni iksiri-totyýa (KB, 447-8).

ikşi I [اڭشى] *iki ýaşyndaky geçi*: Ikşi (Tuhf, 11a-4).

ikşi II [اڭشى] *turşy, ajy*: Ikşi (Tuhf, 13a-11).

iktifa [iktifa: اکتفا] *kanagatlanma, ylalaşma*: Bu döwr içinde bu noktaýa iktifa kylduň (KB, 513-4).

iktifa kyl- [iktifa: kyl- اکتفا قىل] *çäklenmek, kanagatlanmak, bes etmek*: Ganymatlar tutub, esir kyldy, aňa dagy iktifa kylmaý, Hejerge mütewejjih boldy (SB, 29a-26).

il I [ilin nlll i:l ايل, ايل] **1)** *il, halk*: Ilteris kagan kazganmasar udu ben özüm kazganmasar il ýeme budun ýeme ýok erteçi (Tk, gd-54-55) — *(Ýurt üçin) Ilteris kagan gazanmadyk (jan çekmedik) bolsa, onuň yzyndan men gazanmadyk (jan çekmedik) bolsam, il hem, halk hem ýok bolardy*. Öňre kün togusykda Bökli çöli il (Kt,

gd-4) — *Önde (gündogarda) Bökli çölüniñ ili.* Erklık boldy ilge (ZME, 589; 164-1). Kenete il başyga geldi (ZME, 406; 170-2). Garşu ýatan gara daglar esen olsa il ýaýlar (GA, 145-2). Gara taglar garrasa oty bitmez, il ýaýlamaz (GA, 147-1). Il ürkmeden oglum meýdana warsun (GA, 246-7). Ol haýlydan oldy ilge babyl-rahmet (Ab, 19a-14). Il we uruglarymyz barça şad we horram bolub... (SB, 122a-22). Bu habar il we ýagyga ýetib turur (SB, 122a-21). Habarymyzy iw-ilimizge eltgeý (SB, 122a-22). **2) ylalaşyk, ýaraşyk:** Il (Tuhf, 22a-9). **3) ýurt, döwlet, welaýat:** Bek ilin tüzdi (MK, II, 8-11). Il galdy, törü galmas (MK, II, 21-10). Il (IBM, 179-1). Şäher, diýar, il degilmi? (ND, 43b-11). Kylur Ýusufny Müsür iligde zyndan (Mn, 291a-5). **4) oba, şäher, ülke:** Garry begler ölmeden il boşaldy (GA, 192-10). Ilden-ile, begden-bege ozan gezer (GA, 5-8). **<il-gün – il-gün, halk, ýurt:** Ilim-günüm çapyldy (GA, 294-10). Ili-günü göçürin (GA, 243-7). **<il tut- [il tutd(y)m MDTWT II] ili jemlemek, berkitmek, birleşdirmek, ýurt tutmak, il tutmak, taýpa birleşigini döretmek, saklamak:** Men tokuz ýegirmi ýyl şad olurtym tokuz ýegirmi ýyl kagan olurtym il tutdym (Bk, go-9)— *Men on dokuz ýyl şat (wezir) boldum, on dokuz ýyl han boldum (bolup oturdym), ýurt tutdum (ýurdy berkitdim).* Any(ñ) üçin ilig ança tutmys erinç (Kt, gd-3) — *Şonuň üçin taýpa birleşmesini uzak wagtlap saklapdyrlar.*

il II [i:l] howly, öň, alyn tarap: Kapug ili (MK, I, 49-15). Güýç ilden girse, törü tüňlükden çykar (MK, II, 16-7).

il- I [i:l] 1) ilişmek, ilmek: Niçe köňül guşy saçuňa ile (KB, 321). Tiken tonug ildi (MK, I, 148-4). Süňü ile sançdylyr, ilmedi (GA, 218-4). **2) daňylmak, baglanmak, ilişmek:** Saçuňa ileli jan, hatuňy göze ilemez (KB, 426-15). **<göze il- – üns berilmek, nazara alynmak, göze görünmek:** Saçuňa ileli jan, hatuňy göze ilemez (KB, 426-15).

il- II [i:l] düşmek, inmek: Är tagdan kozy ildi (MK, I, 148-5).

Ilalmyş [I:lalmyş] adam ady (erkek): Ýagrynjy ogly Ilalmyş seniň-le warsun (GA, 205-13).

Ilarslan [I:larslan] adam ady (erkek): Ferzendleri Ilarslan we Mahmud we

tamam hadam we haşamlary birle atlanyb... (SB, 129a-6).

ilbasun [i:lbasun] ördek: Geldik guşda ki, anda mukarrar meşhur ilbasun ördekdir... (Ab, 20b-10).

ilbaşy [i:lbaşy] atbakar: Ilbaşy (MK, I, 49-16).

Ilbilge katun [Ilbilge k(a)tun NWTh AglIbII] adam ady (aýal), Göktürkmen hökümdary Ilteris kaganyň aýaly, meşhur Bilge kaganyň we Külteginin ejesi: Akaňym Ilteris kaganyň ögim Ilbilge katunyň ... (Kt, gd-11) — *Kakam Ilteris kagany, ejem Ilbilge hatyny...*

il bol- I [il bolty lmWB II i:l bol-] 1) il bolmak, il-ýurt bolmak: Kazgantukyn — üçün udug elim kazgantukym üçün il ýeme il bolty budun ýeme budun bolty (Tk, gd-55-56) — *(Ilteriş kagan) gazanany üçin, yzy bilen meniň özüň gazanany üçin il ýene il boldy, halk ýene halk boldy.* **2) tabyn bolmak, boýun bolmak:** Özge welaýatlar dek mutyg we il bolub mal... teslim kyldylar (SB, 124a-27). Kabul il we musahhar bolub... (SB, 121b-7). Başgyrd il bolub, mal bermekni kabul kyldylar (SB, 121b-17). Etagat kylyb il boldylar (SB, 122b-12). **3) dost bolmak, ýoldaş bolmak:** Iki beg birle il boldy (MK, I, 50-1). Maňa ähd kylyb, il bolgaý (SB, 127a-32). Yhlas we ygtykad ýüziden il boldy (SB, 127a-33).

ilçi [i:lçi] ilçi: İlçi berdi aňa (ZME, 1029; 152-1). Erse tekur ilçi ýiberdi (SB, 122b-19). Oguz oglanlary tekfür ilçisini görüb... (SB, 122b-20). Oguz etrafy-älemge ilçiler ýiberib... (SB, 121a-23). Amuýe derýasydan ötüb, barça welaýatlarga ilçiler ýibergeýler (SB, 121b-5). İlçiňe diýdi, weli seraser sözünü (BD, 71a-1).

ilçilik [i:lçilik] ilçilik, ilçilik wezipesi: Any ilçilik ýusunyga Oguzga ýiberdi (SB, 122a-4).

ildür- [ıldür] indermek, düşürmek: Ol any tagdan ildürdi (MK, I, 192-5). Gargu jyda oýnadanlar ildüremedi (GA, 221-10).

ile [ile] bilen, bilelikde: Mekke ile Medinäniň gapusy agaç! (GA, 55-8). Ýagrynjy ogly Ilalmyş seniň-le warsun (GA, 205-13). Bu nazmym kesp ile bitmez, eý-ä Mejnuny dil hasta (ND, 4a-3).

ilel [إِلْ] *hawa! lepbey!*: Ilel (MK, I, 74-16).

ilen [إِلْن] *bilen*: Bir emirze hub ýigit kyrk ýigit ilen sagynda solunda oturarlar (GA, 71-3).

ilenç [إِلْنِچ] *käyinç, tankyt, ýazgaryлма, melamat*: Ilenç (MK, I, 119-10).

ilengir [إِلْنْگِر] *deňizde ýa-da derýada gämini bir ýerde saklamak üçin suwa taşlanyan uly zynjyrlý aran, labyr*: Ilengir (Tuhf, 33b-6).

ilengiş [إِلْنْگِش] *leñneç*: Ilengiş (Tuhf, 19a-9).

ileri [إِلْرى] *ileri, öň, tarap görkezýän söz*: Ogly ileri geldi, dyz çökdi (GA, 123-12). Goýdy ol ýerde beden, çün dahy bardy ileri (ND, 30b-10). Ede hem kalbyňy ruha, ýöre bar git ileri (ND, 32a-9).

ilersik [إِلْرىسِكْ، ايلارسِكْ] *bag, uçgur*: Ilersik (Tuhf, 9a-1). Ilersik (IBM, 167-3).

ilerü [إِلْرىو] S: **ileri** Ilerü (IBM, 90-14).

ilet- [إِلْت، ايلت] *eltmek, ýetirmek*: Ol kagun ewge ilette (MK, I, 184-3). Kömlegi Banyçeçege ilettiler (GA, 94-3). Tä ilette bir hüjeste münezzel (Ab, 20a-20).

il et- [il (e)tm(i)s sMt II] *il-ýurt tutmak, döretmek, döwlet gurmak*: Teñride bolmys il etmis bilge kagan... (MÇ, dg-1) — *Taňry tarapyn goýlan, il-ýurt tutan akylyly kagan (men)*...

ileýü [إِلْرىو] S: **ileri** Ileyüňizde çalub aýdan ozan olsun (GA, 5-9). Ileyünde dügün war (GA, 105-1).

Iläh [Ilä:h إله] S: **Alla** <şemsi-Iläh — *ylahy-nur, ylham*: Gitdü gaflat zulmat içre, togdy ol şemsi-Iläh (ND, 24a-6). Enayatuňy Ilähi guluňdan aýyrma (KB, 362-1).

Ilähi [Ilä:hi إلهي] S: **iläh** Ilähi, kyl nazar Horezmi nazma (Mn, 291a-10). Ilähi, men biçäräniň sütini bu ogul mazakyda şirin kyl (SB, 120b-12). <**manzury-iläh** — *Hudaýyň nazary düşen*: Biwasyta manzury-Ilähisen sen (BD, 59b-4).

ilgeri [إِلْگارى] S: **ileri** Ilgeri bargujy (ZME, 405; 160-1). Muňuzy ilgeri tolgaş koý (ZME, 286; 150-1). Aýak tutgaly ilgeri geldi (SB, 128b-22). <**ilgeri bar-** — *başa barmak, ugrukmak*: Anyň ol işi ilgeri barmady (SB, 9b-5). Sizge bir

akyl we dana badyşah Menuçehr nesliden bolmasa bu iş ilgeri barmas (SB, 11a-8).

ilgerü [ilg(e)rü VrgII] *öň, öňe, ileri, gündogar*: Uýgur elteber ýüzçe erin ilgerü tezip bardy (Bk, gd-37) — *Uýgur elteberi ýüzje adamy bilen gündogara gaçyp gitdi*. Ilgerü Şantuň ýazyka tegi süledim (Kt, I gd-3) — *Ilerik (gündogara) Şantuň sährasyna deňiş — söweşdim (goşun çekdim)*.

ilgewür [إِلْگورور] *tekje, asgyç*: Ilgewür (Tuhf, 17a-2).

ilgik [إِلْگِك] *ilgençek ýeri, ilik deşigi*: Ilgik (Tuhf, 25a-5).

ilgin [إِلْگِن] *agşamlyk nahar*: Ilgin (IBM, 164-12).

ilhah [ilha:h إلهاح] *haýyş*: Her niçe ilhah kyldy, Ybrahym jemmazadan tüşmedi (SB, 3a-18).

ilhak ed- [ilha:k ed- إلهاق ايد] *goşmak, garmak, birleşdirmek*: Ne war ilhak eder ise seni (KB, 333-7).

ille- [ill(e)d(i)k odIII] *döretmek, birleşdirip, bir il etmek*: Türk budun illedik ilin yçgynu ydmys (Kt, gd-6) — *Türkmen halky özüniň döreden taýpalar birleşmesini dargatdy (ýitirdi)*.

illä I [illä: لا] **1) meger**: Illä bilmezem ki, köňül kandadur (KB, 139-9). **2) bolmasa**: Eger il bolub, mal kabul kylur siz febiha we illä harb kylmakga amade bolub... (SB, 121b-27). Eger sag-salamat gelsem febihä we illä sen bilersen (SB, 128b-6). Eger etagat kylyb, mal bergeýler febiha we illä harb birle algaýlar (SB, 121b-5). **3) başga, gaýry, özge**: Illä hyýaly ýar müsellemler geler-gider (KB, 535-16). Illä nidem badaýy-ahmar goýmaz (KB, 527-15).

illig [ill(i)g gIII] *illi, ilatly, illi-ýurtly, il-günli*: Illig budun ertim ilim amty kany (Kt, gd-9) — *Illi-ýurtly halkdym, indi ilim-ýurdum hany?! <illigig ilsiret-* [ill(i)g(i)g (i)ls(i)r(e)tm(i)s sMrsl : ggIII] *illini, (ýurduny) ilsiz etmek, goýmak*: Teñri ýarlykaduk üçün illigig ilsiretmis (Kt, gd-15) — *Taňry ýalkany üçün (duşmanlarynyň) ilini (ýurduny) ilsiz goýupdyr*.

ilik I [إِلْىك] *ilki, ilkibaşda*: Ishak ilik anyň andamyga gol sürtüb tiýdi (SB, 3b-10).

ilik II [إلك] *sünküň içiniň ýumşak zady, ýilik*: Ilik (MK, I, 69-15).

ilik III [إلك] *ayyp, nogsan*: Ilik (Tuhf, 24b-4).

ilik IV [إلك] *ilgençek ýeri, ilik deşigi*: Ilik (Tuhf, 25a-ç).

ili kapug [إلى قفغ] *(açarsyz açylyan) ýapyk gapy*: Ili kapug (MK, I, 85-13).

ilikle- [إلكلا] *käýemek, ýazgarmak, sögmek*: Ilikledi (Tuhf, 5a-13).

ilin- [i:lin- إيلن] **1)** *ýarylmak, deşilmek, ýirilmek*: Ilindi (Tuhf, 6a-11). **2)** *ilişmek, asylyp galmak, sallanmak*: Ilindi (Tuhf, 10a-11).

iliňe [il(i)ňe AFl] *ilinde, ýurdunda*: Bilge Tonýukuk ben özüň Tabgaç iliňe kylyntym (Tk, gd-1) — *Men özüň akyly Tonýukuk Tabgaç (Hytaý) ilinde (ýurdunda) terbiýelendim (döredim)*.

iliňin [(i)l(i)ňin nFl] *iliňi*: ...Türk budun iliňin törüňin kem artaty (Kt, gd-22) — *Türkmen halky, (seniň) iliňi, (döwletiňi) düzüniňi kim ýok edip biler?*

iliş- [i:liş- إيلش] *ilişmek, asylmak*: Buganyň buýnuzynda işem (GA, 176-13).

ilişdir- [i:lişdir- إيلشدر] *ilişdirmek, daňmak, baglamak*: Çyldyryny bir tala işdirdi (GA, 266-11).

ilitiş- [i:litiş- إيليش] *ilişmek, garyşmak*: Iliitişi (Tuhf, 10b-7).

ilk [إلك , إلك] S: **ilki** *Ilk sen bargyl* (MK, I, 45-12). *Oglanjygymyň ilk awydyr* (GA, 23-6).

ilki [ilki lkl , (i)lki lkl] *ilki, ilkinji, öň, ozal, birinji*: Eň ilki Togubalykda söňüşdim (Bk, gd-30) — *Iň ilki Togubalykda söweşdim*. Eň ilki Tadykyn Çuryň boz atyg binip tegdi (Kt, gd-32) — *Iň ilki (gezek) Tadykyn Çoruň boz (ak) atyna münüp degdi (hüjüm etdi)*. Ilki sü taşykmyş erti ekin sü ebde erti (Bk, gd-32) — *Birinji goşun ýörişe çykdy, ikinji goşun oýde galdy*.

Illallah [Illalla:h إله الله] *alla bardyr, alladan başga taňry ýokdyr*: Afzaly lä Ilähe Illallah (BD, 8a-8).

ilrük [إلرؤك] *porsuja, porsukert (dermanlyk ot)*: Ilrük (MK, I, 96-7).

ilsiret- [(i)ls(i)r(e)tm(i)s sMtrsl] *ilini ýitirmek, ilsiz goýmak, ilini ýok etmek*: Illigig 362

ilsiretmis (Kt, gd-15) — *(Ol duşmanlarynyň) illi ýurduny ilsiz goýupdyr*.

ilşige [i:lşige إلشكة] *meşhur, tanymal*: Ilşige (Tuhf, 17a-7).

Ilteris [Ilt(e)r(i)s srtll] *adam ady (erkek), göktürkmen döwletiniň meşhur hökümdary Kutlug kaganyň (Gutly hanyň) beýleki ady, lakamy*: Ilteris kagan kazganmasar udu ben özüň kazganmasar il ýeme budun ýeme ýok erteçi erti (Tk, gd-54-55) — *(Ýurt üçin) Ilteriş kagan gazanmadyk (jan çekmedik) bolsa, onuň yzyndan men gazanmadyk (jan çekmedik) bolsam, il hem, halk hem ýok bolardy*.

iltifat [iltifa:t إلتفات] *ýagşylyk, hormat*: Eý köňül kim, görüp men, ol periden iltifat (BD, 32b-9).

iltifat eýle- [iltifa:t eýle- إلتفات إيله] *sylag, hormat etmek, üns bermek*: Kimseýe iltifat eýlemezdi (GA, 254-4).

iltifat kyl- [iltifa:t kyl- إلتفات قيل] S: **iltifat eýle-** *Harblaryga iltifat kylmady* (SB, 123b-25). *Erse Oguz aňa dagy iltifat kylmady* (SB, 120b-20). *Erse Oguz asla aňa iltifat kylmab* (SB, 23b-25).

iltimas kyl- [iltima:s kyl- إلتماس قيل] *hayýş, towakga etmek, ýalbarmak*: Oguz andan taky musulman bolmakny iltimas kyldy (SB, 120b-21).

il tutsyk [il tuts(y)k hSTWT Il] *il, ýurt tutulan, taýpalar birleşiginiň döredilen ýeri*: Il tutsyk ýer Ötüken ýyş ermiş (Kt, go-4) — *Ötüken ýaýlasy taýpa birleşiginiň döredilen (ýurt tutulan) ýeri eken*. Türk budunyg tirip il tutsykyňyn bunta urtym (Kt, go-10) — *(Men) türkmen halkyny ýygnap, taýpa birleşigini nähili gurmalydygyny munda (bu daşda oýduryp) ýazdyrdym*.

il ýurtçysy kyl- [i:l ýu:rtçysy kyl- إيل يورتجي] *bir ilin (obanyň) baştutany etmek, il ýaşulusy etmek*: Oguz ol işni görüb, aňa köb söýürgallar kylyb, il ýurtjysy kyldy (SB, 121b-20).

ilzam [ilza:m إلزام] *mejbur etme, zorluk bilen etdirme*: Azar-la bazar ede ilzam degildür (KB, 533-16).

im [إم] *bir zat düşündirmek üçin edilyän ýşarat, üm*: Im bilse, är ölmes (MK, I, 42-4).

imalat ol- [ima:lat ol- املت اول] *meýillen-dirmek*: Wysala köňlüme bimalat olaýdy (KB, 72-3).

iman [i:ma:n ایمان] *ynam, ynanç*: Dost kyldy any iman (ZME, 482; 102-2). Ahyr soňy ary imandan aýyrmason (GA, 66-7). Küfrüň iman eýlediň-se, eýleme inkär oňa (ND, 4a-7). Ki töwhid olduk uş iman içinde (KB, 524-9). <>**iman getir-** – *iman getirmek, musulman bolmak*: Allatagala iman geltürdi (SB, 120b-12). Eger siz Allatagala iman geltürüb... (SB, 121a-12).

iman eýle- [ایمان ايله] *ynam etmek, iman etmek*: Küfrüň iman eýlediň-se, eýleme inkär aňa (ND, 4a-7).

iman et- [ایمان ایت] S: **iman eýle-** Hem urub ýüzler aýagna, iman et, sözüne ýar ol (ND, 18a-6).

imarat [ima:rat امارت] *emirlik*: Arslan şahny ermen imaratyga ýiberdi (SB, 129b-26). Alar badyşahlykga laýyk tururlar we sizler imaratga (SB, 123b-21).

imdad [imda:d امداد] *kömek, medet, ýardam*: Rijalyň gelmemişdir meger kim, onda imdada (ND, 28b-13).

imdi [امدی ، امدی ، امدی] *imdi*: Imdi (MK, I, 112-17). Heman imdi ilerü turmak gerek (GA, 80-6). Imdi biz atamyz söziden çyka almas biz (SB, 123b-9). Imdi biz munda olturub (SB, 123b-10).

ime [یمه] *iýme*: Ime-içmede idi (GA, 202-3). Ime-içme oldy (GA, 214-4).

imekle- [امكَل] *emedeklemek*: Imekledi (Tuhf, 13b-ç).

imen [ایمان] *däl, dälsiň*: Leýk imen bir ýoly nämud hem (Ab, 20b-18).

imes [ایماس] *däl, ýok*: Bir iş ki, imes ryzasyndan (Ab, 20b-14). Hakykat ýüziden maglum imes (SB, 121a-16). Antakyýa leşgeriden artukrak imes (SB, 123b-30). Ogulny... hasmlarga tabşurmak maslahat imes (SB, 129a-26). Uruşmak maslahat imes (SB, 124a-13).

imä [i:mä ایما] *ümleme, yşarat etme, aňlatma, alamatlandyрма*: Yhtylaf ýerleride imä we yşarat kylyndy (SB, 32b-16).

imiş [ایمش] *-myş, -miş, eken*: Beg ogly beg imiş diýdiler (GA, 77-13). Taňry weren tatlu janyň seýranda imiş (GA, 27-6). Bir ýigit war imiş (GA, 178-3).

imkän [imkā:n امکان] *mümkinçilik*: Ýyraktan bakmaga imkän ýok, eý jan! (Mn, 298b-10).

imkän ed- [imkā:n ed- امکان اد] *mümkinçilik bermek*: Mümkin ola ki, bir dahy imkän ede lagluň (KB, 21-10).

imla ed- [imla: ed- املا اد] *yazmak*: Ki saryflar bilip any, hakykat etdiler imla (ND, 2b-10).

imla kyl- [imla: kyl- املا قل] 1) *yazmak, düzmek*: Uzeýir barjany ýaddan bilür erdi, alarga imla kyldy (SB, 17a-13). Hat saryg safhada surhy bile imla kyldym (BD, 91b-4). 2) *yazdyrmak üçin aýdyp bermek, düzmek*: Her iki kişini aýru olturtub, alar imla kylyb, kätibler ýazar erdiler (SB, 21a-5).

imle- [املا] *yşarat etmek, ümlemek*: Kişi imledi (MK, I, 241-15). Aý tolun bolsa, eligin imlemes (MK, I, 178-6).

imleş- [املش] *ümleşmek, üm bilen görkezişmek*: Ol anyň bile eligin imleşdi (MK, I, 205-13).

imlet- [املت] *ümletmek, göz, gaş bilen yşarat etdirmek*: Men any imlettim (MK, I, 224-1).

imlik [i:mlik ايمليك] *baş öwredilmedik, münülmedik, sarç, bakyda duran, iýmli*: Emlik at (ZME, 250, 154-2).

imrem [امرَم] *jemagat, topar*: Imrem tirişti (MK, I, 98-13). Ury gopsa, oguş aklyşur, ýagy gelse, imrem tepreşür (MK, I, 82-9).

imrin- [امرن] *imrinmek, meýil etmek, islemek*: Şakagyna imrindigim gyzym-gelinim (GA, 279-13).

imrinji [امرنجی] *imrinýän, islegli*: Galyň oguz imrinjisi (GA, 61-5). Galyň oguzyň imrinjisi (GA, 92-8).

imrül- [امرؤل] *ýumruklamak, ýumruk bilen urmak, urmak, ýençmek*: Imrüldi (IBM, 115-3).

Imrül Kaýs [امراقیس] *adam ady (erkek)*: Ogly Imrül Kaýsa mukarrar tutdylar (SB, 28b-

21). Anyň ruzgäride Yrak Arab meligi Imrül Kaýs wefat kyldy (SB, 29b-28).

imtihan [imtiha:n امتحان] *synag, barlag*: Hezaran imtihan oldy (KB, 529-11).

imtihan kyl- [imtiha:n kyl- امتحان قيل] *synamak, barlap görmek, derňemek*: Eger köňliň jemg bolmasa, muny imtihan kylaly (SB, 7a-27). Meni dagy alar dek imtihan kylmak gerek (SB, 12b-15).

imtinag [imtina:g امتناع] *boýun gaçyrma, garşy bolma, boýun bolmazlyk, saklanma*: Gör ynsany harys oldy aňa ol imtinagyndan (KB, 316-11).

imtisal [imtisa:l امثال] *buýruk, buýrugy berjay etme, ýerine ýetirme* <**imtisaly-ferman** – *permany ýerine ýetirme, permana boýun bolma*: Buhtunnasr imtisaly-ferman berdi (SB, 16b-1).

in I [i:n اين ، این] *bir zadyň keseligine bolan uzynlygy, in*: Bu büz ini näçe? (MK, I, 50-10). Hendek ýasab erdi, on gary ini we igrimi gary çukurlygy (SB, 31b-17).

in II [i:n این ، اِن] *hin, süren*: In (MK, I, 50-12). In (Tuhf, 11a-10).

in III [i:n این] *çör, goýun dersi*: In (MK, I, 50-14).

in IV [i:n این] *inelge, inilyän (ýer)*: In ýer (MK, I, 50,8).

in- I [int(i)m(i)z ZMtnl i:n- این ، این] *düşmek, inmek*: Ýobalu intimiz (Tk, dg-26) — (*Dagdan*) *azaplar bilen (görgi baryny görüp, aşak) indik*. Ol tagdan kuzy indi (MK, I, 148-15). Indiler (IBM, 81-8). Gazan atyndan indi, çobanyň ellerin çözdü (GA, 50-3). Indi dört harf içre jan-a, düşdi halkdan ol jyda (ND, 2a-12). Nedir göklerden inmek, gör, eşitgil dersi-Isany (ND, 31a-8). Nedir ol kim, soraşarlar kaçan gökden ine Isa (ND, 3b-7). Aşak inib, bewadydan Merwäge sagy kyldy (SB, 3a-2). <**başyga in-** – *bagyş edilmek, berilmek*: Nubuwwet täji başyga indi (SB, 12a-7).

in- II [i:n- این] *önmek, döremek*: Ata bilinden ininçe inmeşe ýeg (GA, 4-9).

inç- [inç- اینچ] *dynç almak, ynjalmak, rahatlanmak*: Inçdi (IBM, 103-6).

inçe [inçe , اینچه] **1)** *inçe*: Inçe (IBM, 143-2). Kyrk inçe billi gyzuň içine girdi (GA, 51-7). Gyldan inçedür-u gylyçdan ýiti (KB, 565-12). **2)** *kyn, çylşyrymly*: Sagyn, Zahyt, ýol inçe (ND, 43b-5). <**inçe göklü** – *ýeňil geçýän ysytma*: Inçe göklü (IBM, 163-12).

inçe [inçe , اینچا] **S:** **inçe** Küştüwan inçe bolmakdan bolur (Ýaý, 137a-3).

inçi [inçi , اینچی] *hudaýhon, päk, ýüzi çadyraly aýal*: Äri eýlär baryp inçiye galdy mülk (Ab, 21b-17).

inde- [inde- ایندا] *çagyrmak, gözlemek, indemek*: Indedi any iş üçün (ZME, 375; 96-2). Indemeý girdi içgüjiler gatyga (ZME, 682; 167-1). Indäp idim badaýy-ählin tamam (Ab, 21a-14).

indi [indi , ایندی] *indi, häzir, şindi, şu wagt*: Gösderür iseň, şah-a, aç indi baňa syna (KB, 521-9).

indimal [indima:l ائندمال] *gowulaşma, oňatlaşma*: Ýürekäki ýaralara hiç indimal ýoh (KB, 514-12).

indir- / **indür-** [i:ndir- , ائندیر] **1)** *ýokardan aşak indermek, goýbermek*: Indirdi (Tuhf, 16a-3). Nedir, gör sen-de Jebraýyl ki, gökden inderip gurban (ND, 21b-15). **2)** *ugratmak, ýollamak*: Inderdi any (ZME, 938; 126-2). Taňry tagala Ybrahym içün uçmakdan özge ýaý indürdi (Ýaý, 106b-7). <**baş indür-** – *baş egmek, egilmek*: Baş indürüb, salam werdiler (GA, 74-2).

inegü [i:negü , ائنگو] *göbegiň ýanlarynda döreyän sanjyly kesel, ingi, gryža*: Inegü (MK, I, 122-17).

inek [i:nek ائنك] *öý, ýurt, watan*: Inek (Tuhf, 32b-ç).

inek I [inek , اینك] *sygyr, inek*: Garawaşlar inek sagar (GA, 181-8). Buga-buga diýdikleri gara inek buzagusy degilmi (GA, 181-9).

inek II [inek , ایناك] *kiçi gardaş, ini*: Inek (Ab, 21b-7).

ineke [ineke , ایناکه] **S:** **inek II** Inekesu bar erdi, ady Sowsan (Ab, 21b-7).

Inel [In(e)l ائئل] *adam ady (erkek) ýokary derejeli maşgaladan bolan ogul, han ogly, şazada*: Sü basy Inel kagan Tardus sad

barzun tidi (Tk, gd-31) — *Goşunbaşy, Inel kagan, Tarduş şady (weziri) barsyn – diýdi.*

inet- [إنت] *tagma basdyrmak, bellik etdirmek*: Ol koýyn inetti (MK, I, 185-7).

infigal [infiga:l انفعال] *tolgunma, utanma, çekinme*: Waslyň gijesi ten-janyňa infigal olur (KB, 55-16).

infisal [infisa:l انفصال] *çetleşdirme, aýyрма*: Habar bu intisalyndan weli dil infisalyndan (ND, 41b-2). Olur ol nebs ruhuňdan, muhassal infisalyňdan (ND, 39a-11).

ingen I [انگن , انگان] *inen, urkaçy düýe*: Ingen iňrese, botu bozlar (MK, I, 109-3). Ingen (IBM, 172-1). Ingen tewe (Tuhf, 7b-6). Sen ingen idüň, şimdi ne ingen, gaçar olduň (KB, 30-11). Sen ingen idüň, şimdi ne ingen, gaçar olduň (KB, 30-11).

ingen II [اینگان] *inen, düşen*: Ingen (IBM, 88-2).

ingek [ing(e)k kgnl] S: **inek I** Ingek kölüken Toglada oguz kelti (Tk, go-15) — *Togla derýasyndan sygyrlary, ýük mallary bilen oguzlar geldi.*

ingytaf kyl- [ingyta:f kyl- انعطاف قیل] *öwrülme, dönmek, yza öwrülme*: Ajam çerigi suwsuzlyk howfydan ingytaf kylur erdiler (SB, 41a-30).

inhiraf [inhira:f انحراف] *dogry ýoldan çykmaklyk, gyşarmaklyk, dönmeklik*: Ýa inhiraf-la gaşuň salamatynmy diýem (KB, 519-15).

inhiraf kyl- [inhira:f kyl- انحراف قیل] **1)** *sowulmak, gyşarmak, çykmak*: Rastlyk we hudaýparastlyk jaddasydan inhiraf kyldylar (SB, 6b-24).

2) *gaça durmak, çekilmek, sowulmak*: Aýtsak... beni-ysraýyl jihad we gaza kylmakdan inhiraf kylgaýlar (SB, 9a-10).

inhibitat [inhita:t انحطاط] *pese düşme, aşaklama*: Bu sebäbden garry we zagyf bolub inhibitatga ýüz goýdy (SB, 128a-8).

ini [in(i)si lsnl, in(i)m Mnl اینی , این] *ini, kiçi erkek dogan*: Ýabgu ogly Isbara Tamgançur Ýoga inisi bilge Isbara (Oý, çep-4) — *Ýabgu ogly Isbara Tamgançur, (onuň) inisi akyllý Yoga Isbara*. Inim Kül tigin kerçek bolty (Kt, dg-10) — *Inim Kültegin (Taňra) gerek boldy (aradan çykdy)*. Ini (MK, I, 86-4). Ini ýalyg

weýa ogul ýalyg şaga hyzmat kylurdy gul ýalyg (Ab, 21b-3).

inil gü [in(i)l gü Vg lnl] *hyjuw, örän uly isleg, şeýle uly isleg*: Men inil gü bunça başlaýu kazganm(ty)n türk budun ölteçi erti ýok boltaçy erti (Bk, gd-33) — *Men şeýle uly isleg bilen başlap, gazanmadyk bolsam, türkmen halky heläk boljakdy, ýok boljakdy.*

inin- [i:nin- اینن] *asylmak, sallanmak*: Inindi (Tuhf, 9a-8).

iniş [i:niş اینش , اینش] *iniş, aşak tarapa bolan ýapgyt*: Iniş (Tuhf, 12b-11). Iniş (IBM, 177-15).

ini ýegün [in(i) ý(e)gün(i)m MnVgy nE] *ini-ýegenler, kiçi garyndaşlar*: Eki şad ulaýu ini ýegünim oglanym beglerim budynym közi kaşy ýablak boltaçy tip sakyntym (Kt, dg-11) — *Iki şadyň (weziriň), zyndaky ini-ýegenlerimiň, ogullarymyň, beglerimiň, halkymyň (aglamakdan) gözi-gaşy zaýalanar (erbet bolar) diýip, köp alada etdim.*

inji [إنجي] *dür, merjen, hünji*: Inji (Tuhf, 31b-11). Düzüp ýakut ile inji, muzeýýen eýleşmiş bary (ND, 42a-6).

Injil [انجيل] *Injil, Isa pygambere asmandan inen kitap*: Meýil etmedi kafyr dahy Injiline bary (KB, 559-10). Haty nash etdi Injili muhakkak (KB, 160-5). Dahy Töwrat ile, şahym, degildir ol Zebur, Injil (BD, 20a-16). <**kätibi-Injil** – *Injil kitabynyň göçürijisi, kätibi*: Kätibi-Injil erdi (SB, 21b-32). Ýuhanna, kätibi-Injil Bafys şäheride wefat kyldy (SB, 21b-33).

injir [انجير] *injir*: Süýji miweli agaç we onuň miwesi, injir: Bir para injir we asyr özi birle geltürüb erdi (SB, 16a-17). Ol injir we asyr sarysya kim, bakdy (SB, 16a-22).

injü [اینجو] **1)** S: **inji** Tişiň injüsiden göwher uýalar (Mn, 296a-4). Injü diýşüňüň hyýaly düşeli köňülüne (KB, 6-11). **2)** *gözýaş*: Dür dişiň, lagly-lebün içün bu gözüm injü döker (KB, 394-12). Gözden injü-ýü ýüzden zer goýmaz (KB, 527-12).

inkes [انكس] *inkis, alada, ünji* <**inkes adam** – *keseki ýaly bolup, eýlesini-beýlesini garanjaklaýan adam*: Inkes kişi (MK, I, 87-3).

inkär [inkä:r انكار] *inkär*: Galdy zulmat perdesinde, kendi ol inkär eken (ND, 25b-16).

Hiç kişi inkâr bilmedi (KB, 475-10). Inkâri hatyryga giýürüb (SB, 25a-17).

inkâr ed- [inkä:r ed- انكار ايد] *inkâr etmek*:

Jan-u köňül alur-u inkâr eder (KB, 99-5). Ben gulyýam, ol any inkâr eder (KB, 593-11). Eý peri, inkâr eder sen, bir bulur ýar kemi ýok (ND, 16b-15).

inkâr eýle- [inkä:r eýle- انكار ايله] S: **inkâr ed-** Mazhary Hak ola bir kes, any inkâr eýleýen (ND, 28b-8). Küfrüň iman eýlediň-se, eýleme inkâr aňa (ND, 4a-7).

inkâr kyl- [inkä:r kyl انكار قيل] 1) S: **inkâr ed-** Ykraram aňa ol ki, kylmaýa baňa inkâr (KB, 11-5). Alar inkâr kyldylar (SB, 121a-13). Erse ol dagy inkâr kyldy (SB, 120b-20). Erse ol inkâr kyldy (SB, 121a-1). 2) Boýun gaçyrmak, inkâr etmek, boýun towlamak: Gyz anyň söziden inkâr kyldy (SB, 120b-19).

inkyraz [inkyra:z انقراض] *yok bolma, dargama, ýykylma*: Inkyraz mülkleri we Hebeşe istilasy (SB, 32b-12). Inkyraz mülkleri hebeşiler golyda geltürüb tururlar (SB, 35a-9).

inkyýad [inkyýa:d انقياد] *boýun bolma, bagly bolma*: Kylmyş durur kamusy Ýaradana inkyýad (KB, 505-12).

inkyýad kyl- [inkyýa:d kyl انقياد قيل] *boýun bolmak, tabyn bolmak*: Anyň söziğe inkyýad kyldy (SB, 25a-30). Ol kowum bu magnyny inkyýad kylyb Oguz dergähige mütewejjih boldylar (SB, 123b-11).

inli [i:nli اينلى] *inli, giň*: Inli (IBM, 153-2).

inlik [i:nlik انليق] *injik süňki*: Inlik (IBM, 142-7).

Innä änzälnä [Innä: änzälnä: اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ] *Gurhany-Kerimiň togsan ýedinji süresi*: Ol nebi aýytdy kim ki, okusa Innä änzälnä süresin awdaz ardynja bir kez, Taňry tagala wergeý aňa elik ýyllyk kylmyş sogaby, gündüz oruj dutmuş olgaý, gije namaz kylmyş olgaý (MAS, 36a-4).

Inni enallah [Inni enalla:h اِنِّى اِنَّا اللّٰهُ] *Gurhanyň «Möý» süresinden bir jümle bolup, «Hakykatdan hem men Alla» diýmekdir*: Hem diýub «inni enallah» bu şejerden, zahyd-a! (ND, 44b-3).

inse- [i:nse- اِنْسَا] *inmek islemek, inmekçi bolmak*: Är kötüden insedi (MK, I, 234-5).

inşa [inşa: انشا] *esaslandyрма, gurma, döretme, ýasama*: Anyň inşalarydan Firuz turur Reý agmalydan (SB, 31b-11).

inşa kyl- [inşa: kyl انشا قيل] *döretmek, gurmak, ýasamak*: Ol şäherde kim, Huzustan welaýatyda inşa kylyb erdi (SB, 29b-20). Firuz Şaburny Sewadda ol inşa kyldy (SB, 29b-26).

inşä-Alla [inşä:-Alla: اِن شَا اللّٰهُ] *Alla ýol berse, Hudaý halasa, nesip etse, enşalla*: Inşä-Alla, men... sizge... enaýat... kylgusy men (SB, 127b-27). Inşä-Alla tagala... sizge mal mukarrar kylgusy biz (SB, 124a-4). Inşä-Alla tagala, andan murajygat kylganda... (SB, 124a-4). Siz dagy esen bolga siz, inşä-Alla (BD, 61a-1).

inşirah [inşira:h انشراح] *razylyk, minnetdarlyk, şadyýanlyk*: Tä ola ki, hatyry bizden nola inşirah (KB, 409-6).

intibah [intiba:h انتباه] *ägä bolma, sapak alma, täsirlenme*: Ol bir ferişte erdi kim, andan intibah tapmab, asany syndurdy (SB, 39b-2).

intibah bol- [intiba:h bol- انتباه بول] *sapak bolmak, täsirli bolmak, täsir etmek*: Alarga intibah bolmas erdi (SB, 26a-2).

intiha [intiha: انتها] *soňy, ahyry, yzy, gutarýan ýeri*: Habar ýok ibtidasynndan, eser ýok intihasyndan (ND, 23b-16). Hıjrinüň intihasy ýoh nedelüm (KB, 408-1). Mülkleriniň ibtida we intihasy ... (SB, 28a-3).

intihab kyl- [intiha:b kyl- انتخاب قيل] *saylamak, seçmek*: Ol çerik arasydan miň dilawer, merdana ýigit intihab kylyb (SB, 29a-24).

intikal kyl- [intika:l kyl- انتقال قيل] *göçmek, gitmek*: Hyrada säkin bolub, andan Anbarga intikal kylyb erdiler (SB, 22b-2). Älemi-ulwyýga intikal kyldy (SB, 24b-23).

intikam [intika:m انتقام] *ar almak, öç almak*: Siz öz intikamyňyzny andan algaý siz (SB, 129b-18). Andan intikamyňyzny tartgaý siz (SB, 129a-29).

intişar [intişa:r انتشار] *ýaýrama*: Buýy-zülfüň şarka, garba intişar (KB, 142-3).

intizam [intiza:m انتظام] *tertıp-düzgün, düzgün-nyzam <>intizam tab-* – *düzgünleşmek, tertip-düzgüne girmek*: Işi ... intizam tabdy

(SB, 9a-4). Beni-ysraýyl ahwaly begaýat intizam tabyb erdi (SB, 11b-10). <intizam ber- – tertip-düzgüne salmak, düzgünleşdirmek: Ol kowumnyň möhümmäti intizam berür erdi (SB, 11b-16).

intizar [intiza:r انتظر] *intizar, garaşýan, gözi ýolda* <**intizar çek-** – *garaşmak*: Çog intizar çekdüm, hergiz jowab gelmez (KB, 416-4). <**intizar tart-** – S: **intizar çek-** Ol sebäbden intizar tartar biz (SB, 123b-31). Ol jemagat baryb her çend intizar tartdylar, peýda bolmady (SB, 18a-2).

iň [iňk] *iň, güýçlendiriji ownuk bölek*: Iň burun barçadan (ZME, 332; 160-2). Iň keýinki galgan at (ZME, 255; 103-2).

iňek [iňek] 1) S: **inek I** Iňek (MK, I, 101-13). 2) *ene pyşbaga*: Iňek (MK, I, 101-14).

iňil- [iňil] *iňlemek, jyňnyrdamak*: Iňilerem deraý içün taňa degun hemçün jeres (KB, 171-15).

iňir [iňir] *gün ýaşyp, garaňky düşüp başlan wagty, iňrik*: Iňir (MK, I, 86-16).

iňle- [iňle] *iňlemek*: Gaty-gaty iňledi (GA, 242-9). Zary-zary iňlär (GA, 248-11). Gözi gan aglaýyp iňlär, dilar symrug-u ankaýy (ND, 30b-2).

iňliç [iňliç] *sarymsaga meňzeş, iyilyän dag ösümligi*: Iňliç (MK, I, 105-6).

iňne [iňne] *tikin tikmek üçin ulanylyan esbap, iňne*: Iňne (Tuhf, 4b-12).

iňnildü [iňnildü] *iňnildi*: Iňnildümden erişmişdür musannyflara musyky (KB, 30-15).

iňren- [iňren] *iňrenmek, nala çekmek*: Iňrendi agyryk agyrygydan (ZME, 740; 161-1). Iňrenmek (IBM, 125-5).

ipek [ipek] *yüpek*: Ipek halyjasy düşenmişdi (GA, 10-3). Biň ýerde ipek... (GA, 67-2).

ir I [i:r] *ir, ertir irden*: Ir (Ab, 15a-11).

ir II [i:r] 1) *ýer*: Ir (MK, I, 47-7).

ir III [i:r] *buraw*: Ir (MK, I, 47-5).

ir IV [ir] *utanjaň, çekinjeň*: Är ir boldy (MK, I, 39-6).

ir- I [i:r] 1) *ýyrtmak, ýirmek, deşmek, ýykmak*: Ol tam irdi (MK, I, 151-3). Agzyn irdi (GA, 276-10).

ir- II [irt(i)m Mtrl] 1) *yzarlamak, yzyna düşmek, yzy bilen gitmek, kowmak, kowalamak*: Irtim (MÇ, dg-8) — (*Olaryň*) *yzlaryndan kowdum*. Anta irtim (MÇ, go-6) — *Şo taýda (olaryň) yzyndan kowdum*.

ir- III [i:r] 1) *irmek, ýadamak, bizar bolmak*: Ýanyban ýardan irmişem (KB, 462-6). 2) *tukatlanmak, ýüregi gysmak*: Irdi (IBM, 115-12).

irady [ira:dy ارادی] *erkinlik, ygtyýarlylyk*: Syry-irady içinde bir musahyp ýar eken (ND, 25b-13).

irbet- [irbet] *kesdirmek, byçgylatmak*: Ol ýygaç irbetti (MK, I, 219-1).

Irej [irej] *adam ady (erkek), Peridunyň kiçi ogly*: Oglanlarynyň aty turur: Selm we Tur we Irej (SB, 3b-29). Kiçik ogul Irejge berdi (SB, 3b-31).

iren- [i:ren- اران] *yigrenmek*: Irendi (Tuhf, 30a-4).

irençli [i:rençli] *yigrençli, beçe*: Irençli (Tuhf, 4a-11).

iri [i:ri] *iri, gödek, harsyz*: Iri (Tihf, 14b-8).

irik I [irik] *yüplük, sapak*: Irik (Tuhf, 26b-12).

irik II [irik] *gijilewük, gotur*: Irik (MK, I, 68-1).

irik I [i:rik] *galyň, iri, küti*: Fakr ýolyga irik ýimlerden ar etme kim (Ab, 15a-3).

irik II [i:rik] *gaty, berk*: Irik (MK, I, 68-1).

irik- I [i:rik- ایرک] *ýadamak, bizar bolmak, irmek*: Irikdi (Tuhf, 23a-ç). Ulusdan mähir aldyk häh iriktik (BD, 78a-5).

irik- II [i:rik- ایرک] *irden turmak*: Bir gün irigip bir müeddeb, / Tüşti başyga howaýy-mekteb (Ab, 14b-17).

iriklik [i:riklik] *çaltlyk, çalasynlyk*: Iriklik (MK, I, 135-6).

iril- [i:ril] [ايريل] **1)** *deşilmek, ýirilmek*: Tam irildi (MK, I, 227-9). **2)** *gädilmek*: Aý irildi (MK, I, 227-11).

irimçik [i:rimçik] [ايرمچك] *gaymak*: Irimçik (Tuhf, 31b-13).

irin I [irin nrlr] *etek, ýamaç, dagyň etegi, aşagy*: Ötüken irin kysladym (MÇ, gd-7) — *Ötükeniň eteginde gyşladym*.

irin II [ايرين] S: **iriň** Hak awdazsuzluk diýdügümüz siýmek kibi, zibillemek kibi, gan kibi, irin kibi... (MAS, 6a-4).

irin- [ايرن , ايرين , ارن] **1)** *irinmek, garaşmak*: Sewindirdiň, irindirme, Ozan! (GA, 106-11). **2)** *ýaltanmak, irinmek*: Irindi (Tuhf, 9a-12). **3)** *saklanmak*: Iringil şirki-yhfadan, görenler — gördügin pähm et (ND, 29b-17).

irinç [ايرنچ] *bol-telkilik, gurplulyk*: Iriňç (MK, I, 118-16).

irinjeň [ايرنجان] *ýalta, işýakmaz, irinjeň*: Iriňjeň (Tuhf, 30b-6).

iriň [ايرنك , ايرينك] *bedeniň öýjüklerinde emele gelýän sarymyt-gök reňkli goýy suwuklyk, iriň*: Iriň (IBM, 139-2). <>**iriň ýüz** — *iriň çişmek, öymek*: Iriň ýüzdi (MK, III, 45-10).

irişme [ايرشمه] *ýüpek sapak*: Irişmä beňzär seniň ýalyjygyň (GA, 99-7). War umydum aňa ki, ben irişem irişmesine (KB, 355-9).

irjygy [ارجقي] *zyýna (Rebbiňe) dönmek, Gurhanyň segsen dokuzynjy «Fejr» süresiniň ýigrimi sekizinji aýaty*: Hytaby «irjygy» eýlareşitdim ol humadan ben (ND, 23a-15). Hytaby «irjygy» olmaz bilürseň (ND, 26b-11).

irk [ايرك] S: **erek** Irk (MK, I, 45-11).

irken [i:rken] [ايركن] *irden, basym, tiz*: Irken bindiler, aw ýerine wardylar (GA, 172-4). Jennete gir, eý peri, gel bu işi irken eýle (ND, 27b-16). Sylagör ony irken (ND, 25b-10).

irkil- [ايركل] *ýygnanmak, jemlenmek*: Su telim irkildi (MK, I, 211-7).

irkin [i:rkin] [ايركين] *irki suw, köne, öňki suw, ýata suw, bir ýere ýyganan suw*: Irkin suw (MK, I, 99-4). <>**köl irkin** — *suwdan doly köl ýaly akyly*: Köl irkin (MK, I, 99-5). <>**irkin ýagmur** — *birnäçe günläp ýagan ýagyş*: Irkin ýagmur (MK, I, 99-7).

Irkin [Irk(i)n nkr] *adam ady (erkek)*: Anta kisre Ýer Baýyrky Ulug Irkin ýagy bolty (Kt, gd-34) — *Ondan soňra Ýer Baýyrkynyň (hökümdary) Ulug Irkiniň (taýpalary bize) ýagy boldy*.

irkin- [ايركين] *niýetlenmek, meýil etmek*: Gülmekge irkinür il, her söz ki, diýse mejnun (Ab, 14b-8).

irkinçe [ايركینچا] *erkin, gyssagsyz*: Irkinçe (Tuhf, 35b-1).

irkiş- [ايركيش] *ýygnaşmak, jemleşmek*: Ol maňa tawar irkişti (MK, I, 202-8).

Irlün [Irlün-te AtnVlrl] *ýer ady*: Irlün-te Talakymynta ýetdim (MÇ, go-8) — *Irlünde, Talakymynda (yzlaryndan) ýetdim*.

irre [ايررا] *utanç, ýygralyk*: Irre (MK, I, 42-12).

irsal [irsa:l] [ايرسال] *iberme, ýola salma*: Hysrow maksudy ol nama irsalydan ol erdi (SB, 39b-24). Hattyň bile köňlegiň ki, irsal ettiň (BD, 60b-1).

irser [irs(e)r rsrl] «irmek (ermek)» *işliginiň şert şekili*: Bu erig erser amtyka erig ýirte irser ança erig ýirte beňgü taş tokytdym bitidim (Kt, go-12) — *Ol düşelge bar bolsa, henizem ol düşelge öňki ýerinde bolsa, hut şol düşelgede ebedilik daşy (ýadygärligi) dikdirdim, (oňa hat) ýazdym*.

irsül [ايرسل] *tukat, sabyrsyz, takatsyz, çydamsyz*: Irsül (IBM, 148-18).

irşad [irşa:d] [ايرشاد] *dogry ýola gönükdirmeklik*: Gelipdir, çün seni irşad üçin ol (ND, 1b-11). Gylyçlar çekdiler ahyr, bular ol şahy irşada (ND, 28b-17).

irşad ed- [irşa:d ed-] [ايرشاد ايد] *dogry ýol görkezmek, dogry ýola salmak*: Piri-yşk irşad edeli köňlümi bu ýola (KB, 335-9).

irşad kyl- [ايرشاد قيل] S: **irşad ed-** Alarny irşad we hidaýat kylur erdi (SB, 15b-12).

irte [ايرته] *ir, irden, daňdan, säher bilen*: Irte bardy (ZME, 924; 164-2). Irte geldi (ZME, 924; 164-2). Irte çakyr içti (ZME, 533; 164-2). Irte aşny berdi aňa (ZME, 501; 165-1).

irte- [ايرتا] *islemek, talap etmek*: Är işig irtedi (MK, I, 228-15).

irtel- [ايرتل] *islenmek, idelmek, gözlenmek*: Irteldi neň (MK, I, 207-15).

irteş- [ارتش] **1)** *gözleg, ideg, talap*: Irteş gopdy (MK, I, 89-12). **2)** *darkaş, göreş*: Sepende sendiriş bolsa, örtgüde irteş bolmas (MK, I, 337-10).

irtibat [irtiba:t ارتباط] *baglanyşyk, gatnaşyk*: Behişt neşaga jan birle irtibat tile (BD, 80b-4).

irtifag [irtifa:g ارتفاع] **1)** *beyik, belent*: Ulug bina ýasady... gaýat irtifag amudy-ustuwanadan... (SB, 2a-11). **2)** *yokary galma, göterilme*: Mesih alayhyssalam irtifagydan kyrk ýyl burun (SB, 20b-19).

irtikab [irtika:b ارتكاب] *gabahat iş, erbet iş*: Misli hamr we zyna we liwata we irtikaby-fewahyş we menhiyat kim, şergan we aklan andan ijtinab wajyb we lazým turur (SB, 2b-22).

irtikab kyl- [irtika:b kyl- ارتكاب قيل] *erbet iş etmek*: Gowgada meý irtikab kylmak müşkül (BD, 69a-5).

irtürü [irtürü VrVtrl] *kowgy, yzarlama*: Antag ödke ökünip Kül tiginig az eren irtürü ytymyz (Kt, gd-40) — *Şeýle mahalda (şeýle ýagdaýda) (biz) ökünip, Külteginini az (sanly) adam (söweşiji) bilen (duşmanyň zzyndan) kowgy iberdik*.

irük [ارُك] *jaýryk*: Günde irük ýok, begde gyýyk ýok (MK, I, 67-5).

irwi I [ارُفي] *deşik, ýirik, deşilen, kesilen*: Irwi gulak (MK, I, 115-1).

irwi II [ارُفي] *hindistandan getirilýän derman*: Irwi (MK, I, 115-2).

is [is(i)ne AFsl] *dost, egindeş, arkadaş, ýoldaş*: Isiňe er kelti (MÇ, gd, 25) — *Arkadaşlaryňa adamlar geldi*.

Isa [I:sa عيسى] *adam ady (erkek), pygamberiň ady*: Dogup magryp diýaryndan, zamany hezreti-Isa (ND, 3a-11). Lebünde Isa Merýem keramatynymy diýem (KB, 519-14). Isa, alayhyssalamny aňa salb kylyb erdiler (SB, 41b-33).

Isalum [Isa:lu:m ايسالوم] *adam ady (erkek)*: Dawud oglanlarydan biri Isalum atlyk, atasyga asy bolub... (SB, 12b-29).

isar [i:sa:r ايسار] **1)** *bir zady bagyşlama, berme, seçme, saçma*: Isar ederem jany, şah-a, gaşlaruň içün (KB, 216-7). Her lahza isar

ederem ben aňa jan-u akl-u dini (KB, 387-5). **2)** *saýgarma, saýlap alma*: Ok atmagyň asly ýedi durur, biri isar durur (Ýaý, 111b-9).

Isbara [(I)sb(a)ra ARBs] *adam ady (erkek)*: Ýabgu ogly Isbara Tamgançur Ýoga inisi bilge Isbara (Oý, çep-4) — *Ýabgu ogly Isbara Tamgançur, (onuň) inisi akyllý Ýoga. Isbara*.

isbat [اثبات] *subut, delil, tassyk*: Kim anyň isbaty jandyr, älemi magnyda çün (ND, 10b-11). Ýogsa zahyd sen any, isbat ile bitmez bu kär (ND, 13a-15). Süreýi-Yhlasy saýt et, zatyň isbat eýle, bar (ND, 13a-15). Dutalym gaýryýet, isbat ede agýar bize (KB, 508-7).

isbat et- [اثبات ايت] *subut etmek, tassyk etmek*: Dutalym gaýryýet isbat ede agýar bize (KB, 508-7).

isbat eýle- [اثبات ايلي] **S:** **isbat et-** Süreýi «Yhlasy» saýd et zatyň isbat eýle bar (ND, 13a-15).

isbat ol- [اثبات اول] *subut bolmak, tassyk bolmak*: Sözüň isbat olur andan, berer ol Huda habary (ND, 30b-13).

isde [اِسْد] **1)** *isleme, küýseme*: Kim ki, ýüzüni isdeýe gerek kelle safy (KB, 558-8). **2)** *gözlemek*: Anbaruňdan iki tatar isderem (KB, 7-12).

ise [ايسه] *bolsa*: Yerde ise, oguly çykaraýym (GA, 140-10). Bizge ýoktur, ýok ise mähri anyň, bar özgäge (Ab, 16b-3).

iser- [اِسِر] *garaşmak, garawullamak*: Iserdi (IBM, 106-4).

isfehbed [اسفهد] *baş serkerde, goşunbaşy*: Ol ajam welaýatynyň isfehbedi erdi (SB, 32a-24).

Isfendiýar [Isfendiýa:r اسفنديار] *adam ady (erkek)*: Isfendiýar Güştasb oglyny Rüstem heläk kyldy (SB, 14b-32). Bähmen Isfendiýar ogly atasynyň gany üçün Rüstem Zalny tutub, kafasga salyb... (SB, 14b-32).

Isgender [اسكندر] *adam ady (erkek)*: Niçe Isgender-u Hysrowlar onuň (ND, 35b-9). Gözüňe degmesün gözler, geleý Isgenderi-säni (KB, 451-12). Häkim... kylar erdi Isgender zamanygaça... (SB, 17a-15). Ol gyz Isgenderge hamyla bolub erdi (SB, 19a-19).

isig [is(i)gti ltgs], (i)s(i)gtisin nlsltgs] içgi, *alkagolly içgi, spirt*: Altun kümüş isigti kutaý — buňsyz ança birür Tabgaç budun (Kt, go-5) — *Tabgaç (Hytaý) halky altyny, kümşi, spirti, ýüpegi çäksiz (hasapsyz) berýär*. Ekinlig isigtisin (Bk, dg-11) — *Çörekden edilen içgisini*.

isiz [ايسيز] *bibaş, bitertip*: Isiz (MK, I, 110-4).

isizlen- [i:sizlen- ايسيزلن] *erbet bolmak, ýaman bolmak, ýaramaz häsiýetler peýda bolmak*: Oglan isizlendi (MK, I, 246-1).

isizlik [i:sizlik ايسيزلك] *ýamanlyk, şer*: Isizlik (MK, I, 134-11). Ezgölügün gel, isizligin gelme (MK, II, 74-4).

isge- [ايسگا] **1)** *ütmek, ýolmak*: Ol ýün isgedi (MK, I, 239-3). **2)** *çümmüklemek, çakmak*: Iskedi (IBM, 114-6).

Iskenderiýe [اسكندريه] *ýer-ýurt ady*: Isken-deriýe şäheride rasady ýasab, anda bolur erdi (SB, 22a-4).

Iskenderýus [اسكندريوس] *adam ady (erkek)*: Tokuzynjy batlymýus Iskenderýus erdi (SB, 21a-17).

is küç [iş(i)g küç(i)n nEVk : gsl] *iş-güýç; gayrat*: Akaňym бага Теңрикең ти́йн анта ýorymys isig küçin bermis (Oý, çep-5) — *(Olaryň bir bölegi bolsa meniň) kakama: - Taňry beren бага – diýip, şol ýerde ýördüler (ýaşaýardy), (onuň üçin) işini-güýjüni berýärdi (gaygyрмаýardy)*. Ne kaganka isig küçig berürmen (Kt, gd-9) — *Ne (haýsy) kagana zähmetimi, güýjümi berer men (bererin, sarp ederin)?!*

ism [اسم] *at*: Tokanur başyňa bir gün, sagyn, eý gapyl, ismi Tur (ND, 9b-5). Diýmezem ismin anyň, gorkaram faş etmäge (ND, 10a-10). Alarnyň ferzendlerige bir ism we lakab goýub erdi (SB, 125b-20).

Ismi-agzam [اسم اعظم] *hudaýyň atlary sanalýan doga*: Taňryýa sygyndy, «Ismi-agzam» okady (GA, 84-8). Hatty ýüzünde ýazar «Ismi-agzamy» leýkin (KB, 359-3).

isre [ايسرا] *aşak, pes, soň*: Ol andan isre ol (MK, I, 113-15).

iste- [استه ، استا ، ايستا] **1)** *islemek, höweslenmek*: Istediň (IBM, 96-4). Şimdi gyzlar ýanyna warmak istär (GA, 111-12). Wermek istär imdi

any, andan ferar etmeýub (ND, 10a-11). **2)** *almak*: Bu gyzy istemäge kim wara bilür (GA, 82-1).

3) *gözlemek*: Oglanjygyn isteýü gitdi (GA, 26-4). Üç ýüz kişi... kim, ol itni istegeýler (SB, 127a-14). **3)** *talap etmek*: Andan paç we mal istedi (SB, 121a-24). Baş ýüz goýun istedi (GA, 220-6).

isteg [استگ] *isleg, talap, gözleg, ideg* <**isteg gop-** — *gözlenilmek, talap artmak*: Isteg gopdy (MK, I, 108-10).

Istehr [اصطحر] *ýer-ýurt ady*: Istehr şäherini ulugrak kyldy (SB, 2a-10). Istehrge baryb, tagda bir magbad ýasab erdi (SB, 17a-28).

istel- [استل] *islenmek, idelmek, gözlenmek*: Isteldi neň (MK, I, 208-10).

Istemi kagan [Ist(e)mi k(a)g(a)n NGH IMtsl] *adam ady (erkek), göktürkmen döwletiniň hökümdarlarynyň biri*: Kisi oglunta üze eçim apam Bumyn kagan Istemi kagan olurmyş (Kt, gd-1) — *Adam oglunyň üstünde (meniň) ata-babam (öten uly garyndaşlarym) Bumyn kagan, Istemi kagan han bolup oturypdyrlar*.

istet- [استت] *idetmek, gözletmek*: Men any istettim (MK, I, 219-9).

isteý dur- [ايستایدور] *sorap durmak, gayta-gayta soramak*: Bu nowg isteý durur imdi, eý Aly! (Ab, 16a-19).

istidga [istidga: استدغا] *haýyş etme*: Oguz andan hem... istidga kyldy (SB, 120b-20).

istidga kyl- [istidga: kyl- استدغا قيل] *haýyş etmek*: Istidga kyldy kim, Bähram Çöbinäni heläk kylgaý (SB, 39a-1).

istifsar [istifsa:r استفسار] *düşündiriş, giňşleýin beýan ediş, tefsir ediş*: Andan soň istifsar Sebilige neda geldi (SB, 7b-21).

istihanet [istiha:net استيهانت] *kemsitmeklik, äsgermezlik*: Istihanet we tagaddy ol kowumga kylur erdi (SB, 11b-16).

istihfaf kyl- [istihfa:f kyl استخفاف قيل] *kemsitmek, äsgermezlik etmek*: Bir küdek bizge... — istihfaf kylgaý (SB, 121a-4).

istihlas [istihla:s استخلاص] *halas etme*: Mülk istihlasy üçün alarny musahhar kylyb (SB, 124b-14). Istihlasy Ýemen Hebeşden (SB, 36a-18).

istihza kyl- [istihza: kyl- استهزا قيل] *kemsitmek, masgaralamak, üstünden gülmek:* Uluglarny istihza we istihfaf kylyb (SB, 2b-23). Ony... ortada olturtub, istihza we suhrat kylur erdi (SB, 11b-28).

istikamet [istika:met استقامت] **1)** *berklik, mäkämlik, dogruluk, dürstlük:* Öz işimge istikamet bermeý (SB, 38a-27). Anyň işi kim, istikameti tamam tutdy (SB, 22b-13). **2)** *gönükmek, gönelmek:* Istikamet baňa şoldur ki, görem gaşuňy (KB, 423-6). **3)** *ugrukmak, ýola düşmek:* Fereň umurynyň istikameti üçün ekamat kylyb (SB, 123b-22).

istila [isti:la: استيلا] **1)** *zor bilen, güýç ulanmak bilen basyp alma:* Özi tagallub we istila birle badyşah bolgaý (SB, 128b-20). Ebrihe... reýhanany gazab we istila birle Ziýezenden aldy (SB, 35a-24). Gel turur uşbu mahal istila (BD, 8a-4). **2)** *basyp alma, eýeleme, eýelenme:* Alarga istila peýda bolub (SB, 11a-23). Altmyş üç ýyldan soň erdi, Iskender istilasydan (SB, 23b-33). <>**istila tab-** – *eýelemek, ýeňmek, ýeňiş gazanmak, basyp almak:* Şabur bu taryk birle Sur şäherini harab kyldy we ol hysarga istila tabdy (SB, 28b-10). Ebrehe kim, Ýemen beladyga istila tabdy (SB, 36a-18).

istila kyl- [isti:la: kyl- استيلا قيل] *basyp almak, eýelemek:* Afrasyýab Eýran zemingi istila kylganda... (SB, 10a-21).

istimag [istima:g استماع] *eşitme, gulak asma, diňleme:* Bular kimler durar diýrseň, diýem men istimag et sen (ND, 34b-15). Imdi andak istimag kyla turur men (SB, 121a-3). Oguz bu hal istimagydan şad we horram bolub (SB, 122a-6).

istimag kyl- [istima:g kyl- استماع قيل] *eşitmek, diňlemek, gulak asmak:* Bu hekaýatny anda ýetgen bezirgenlerden istimag kylyb... tururlar (SB, 19b-24). Melik hatuny anyň okumagynyň istimagy kylyb, hidaýat tabyb, aňa iman geltürdi (SB, 26a-9). Kuman han ol sözni istimag kylyb (SB, 127a-24).

istimalet [istima:let استيماالت] **1)** *duýgudaşlyk etme, göwünlik berme, teselli berme:* Köb istimalet we şafkat we merhemetler kyldy (SB, 130a-5). Gaşuň bir yşwa çoh kylur ki, ýagny istimaletdür (KB, 71-6). **2)** *hoş söz, göwün awlama:* Welaýatlarny istimalet we

dilhoşlyk berib... (SB, 125a-5). <>**istimalet ber-** – *göwnüni awlamak, hoş söz bermek:* Geltürgen leşgerlerge istimalet berib gaýtardy (SB, 31b-30). Oguz alarga istimalet berib (SB, 124b-28).

istimaletnama [istima:letna:ma استيماالت نامه] *ynanç haty:* Alarga istimaletnamalar ýazyb, mal istemek gerek (SB, 123a-6).

istinja [istinja: استينجا] *synja kylma, hapa-lykdan, nejasatdan tämizlenme:* Awdazyň näfilesi altydur: iki elin silmek, diwarga ýa ýerge, istinjadan soňra (MAS, 24a-4).

istinkäf [istinkä:f استينكاف] *kabul etmezlik, boýun bolmazlyk:* Ilçiler ol mutaryhadan ar we istinkäf kylyb tiýdiler (SB, 121b-28).

istirahat kyl- [istira:hat kyl- استراحت قيل] *dynç almak, özüni dürsemek, rahatlanmak:* Bir sagat anyň kölgeside istirahat kyldylar (SB, 9b-21). Ýuşag dagy ol taş ardyga baryb, gusul kylyb, istirahat kyldy (SB, 9b-21).

istiswab [istiswa:b استصواب قيل] *makullama, dogry hasaplama:* Anyň istiswab we raýydan tejawuz kylmagay (SB, 129a-17).

istiwa [istiwa: استوا] *deň, barabar* <>**hatty-istiwa** – *radius, ýeriň oky:* Çün hatty-istiwada durur husny-Güneşi (KB, 514-9).

istygana [istyga:na استيغانه] *kömek, ýardam, medet:* Ol beni-ysraýyly Musadan istygana tiledi (SB, 7b-1).

istyganat [istyga:nat استيغانات] **S: istygana** Istyganat we firuzlyk alardan tabyb erdiler (SB, 18b-5). Tazarrug... birle istyganat we nusrat tiledi (SB, 36a-1).

istygdad [istygdad: استعداد] *ukyp, zehin:* Kabylyýet kany-ýu istygdad (BD, 52b-9).

istygfar [istygfara: استغفار] *toba etme, ýalkaw dileme, günäň ötölmegini dileme:* Tazarrug we istygfarda köb mubalyga kylur erdi (SB, 12b-27).

istygfar kyl- [istygfara: kyl- استغفار قيل] *toba etmek, günäň ötölmegini dilemek, ýalkaw dilemek:* Bu günäňden toba we istygfar kylgyl (SB, 4b-29). Bu günden dagy sen hem istygfar kylyb (SB, 4b-29).

istygna [istygna: استغنا] *kanagat, dok gözlülük*: Ne bela görsettiň istygna maňa (BD, 47b-9).

istyhkak [istyhka:k استحقاق] *mynasyp, hakly, hukukly*: Badyşahlyk hak we miras we istyhkak birle Bähramnyň turur (SB, 30b-9).

istyhzar [istyhza:r استحضار] *huzuryňa ça-gyrma, huzuryňa getirme*: Jamasb hekimni Isfendiýar istyhzaryga ýiberdi kim, any nesihat kylyb... (SB, 17b-7).

istykbal [istykba:l استقبال] *garşy alma, duşuşma, öňünden çykyp, garşy alma*: Müsür ekabyrlary barça istykbalga çykyb (SB, 124a-14).

istykbal kyl- [istykba:l kyl- استقبال قيل] *garşylamak, garşy almak*: Ol mowzygda istykbal kyldylar (SB, 18a-11). Tokuz günlük ýol istykbal kylyb (SB, 125a-22).

istyklal [istykla:l استقلال] *garaşsyzlyk, özbaşdaklyk, erkinlik*: Bagzy halk alarny istyklal we istila jähetiden badyşah aýturlar (SB, 15b-9).

is ýeriňerü [is ý(e)riň(e)rü VrFlry : sl] *arkalaşykly, dostlukly ýurtlaryna*: ...Ýelmesin is ýeriňerü ydmys (MÇ, gd-12) — (Ol) *arkalaşyklaryna (dostlukly ýurtlaryna) öz çaparlaryny iberipdir*.

Isýi Likeň [Isýi Lik(e)ň Fkl lyls] *adam ady (erkek)*: Tabgaç kaganta Isýi Likeň kelti (Kt, dg-12) — *Hytaý kaganyndan Isýi Likeň geldi*.

iş [i:ş , ایش , ایش] **1)** *iş, amal*: Nä işiň bar? (MK, I, 48-10). **Iş** (IBM, 128-11, 189-4). Köýer köňlüm sabanyň ol işinden (Mn, 301b-7). Eşitgil bu gazalda işlerinden (Mn, 298b-7). Gazanyň bu işlerden habary ýok (GA, 38-13). Gelib, bu işni gördi (SB, 128a-31). **2)** *amal, hereket*: Serseri olma jahanda, adam ol, bir iş başar (ND, 12a-15). Hatunlardan munyň dek işler ajab we garyb ermes (SB, 4b-28). Munuň dek işlerden ijtinab kylgyl (SB, 4b-29). **3)** *ahwal, ýagdaý, hal-ýagdaý*: Tä işleri aňa ýetdi kim, ewlerini taşlab gaçdylar (SB, 8a-19). İş ol ýerge ýetişdi kim, ol Urmiýa kasdy kyldy (SB, 16a-8). **4)** *iş, wezipe*: Danyýal baky ömür kaza (kazylyk) işige meşgul erdi (SB, 16b-32). **<iş bitgür-** — *bir işi ýerine ýetirmek, amala aşyrmak, berjaý etmek*: Duşnatyr kim, öz işini bitgürür erdi, baş ol manzara 372

derejesiden çykaryb... (SB, 33a-19). **<iş arasyga gel-** — *işe girmek, işe başlamak*: Emma ol iş arasyga gelgenden soň, barça badyşahlyk işleriňiz... müretteb turur (SB, 128b-25).

iş I [اش] *maslyk iýýän guş*: İş (IBM, 175-10).

iş II [اش] *gurum, tüsse*: Ton iş boldy (MK, I, 40-9).

işbu [اشبو اشبو] *uşbu, şu, bu*: Geçenler işbu menzilden, jahan içre bu gün, Nagşy (ND, 36a-4). On sekizdir, Nagşy-ýa, bil işbu ylmyň süresi (ND, 32a-6). İşbu derdiň dowasy ýoh nedelüm (KB, 408-3). Andan soňra işbu güne degin atarlar (Ýaý, 108a-8).

işçi [ایشچی] *işçi*: Tawrak işçi (MK, I, 390-6).

işde [ایشده] *şeyle, şeylelikde*: İşde, sürülib gide ýörir (GA, 2-6). İşde, uýur, gelün, waralym (GA, 266-6). İşde, Gazan geldi (GA, 301-11). İşde, jananyň ýüzgüde gudraty-Perwerdigär (ND, 13b-1).

işdä [اشدا] *nahara bolan isleg, işdä*: Lebleriňden soralum, işdä durur, kany (KB, 403-3).

işegi [ایشگی] *içege*: İşegi (Tuhf, 32b-7).

işeri [ایشاری] *iç, içeri*: İşeri (Tuhf, 11a-11).

işgal [işga:l اشغال] *meşgul bolma*: Özi mülk işige işgal kylur erdi (SB, 130a-6).

işgeri [ایشکاری] **S:** *işeri* İşgeri (Tuhf, 11a-10).

— **işijji** [ایشجی] *küýzegär*: İşijji (IBM, 157-4).

işik [i:şik , ایشک , ایشک] **1)** *gapy, işik*: Ermegüğe işik art bolur (MK, I, 45-1). İşik (IBM, 179-16).

2) *öňi, dergähi*: Gapu işigi üzerinde ärgury byrakmyşlardy (GA, 142-1). İşigiňde ýeti gök bende bolsun (Mn, 294b-2). Ymam oldy maňa Jebraýyl Kābe işiginde (MAS, 14a-6). Han işigige gelib (SB, 128a-20). **3)** *derweze*: Gala işiklerini açyb (SB, 128b-7). **<işik kişisi** — *köşk emeldarlary, döwlet emeldarlary*: İşik kişisi barça andan agryb, Kubad alyga gelib köb garazlar diýib, Kubadny aňa ýaman kyldylar (SB, 32a-23).

işil- [i:şil- ایشل] *girmek, öwrenişmek, uýgunlaşmak*: Anyň eligi işge işildi (MK, I, 171-7).

işit [اِشْت] *jogap, habar*: Gara taga ýetdü-günde işit wersün (GA, 234-11).

işküm [اِشْكُم] *patyşanyň önünde goýulýan uly çanaga meňzeş saçak, mejme*: Işküm (MK, I, 98-8).

iş kyl- [i:ş kyl- اِش قِيل] *işlemek, bir iş etmek, amal etmek*: Bu jemagatdan ol kim, bir iş kylyb turur... anyň zikrini kylgumyz turur (SB, 20a-32). Hiç meşhur iş kylmab erdi (SB, 29a-1).

işle- [i:şle- اِشْلَه] **1) işlemek**: Är işledi (MK, I, 240-16). At işlär, är ögüner (GA, 90-11). **2) ýasamak**: Bir ok sebäbi birle üç kişi uçmaga girür diýdi, biri ok işleýän we dahy biri atan we dahy biri eline sunan (Ýaý, 102b-2). Ybraýym ýaý agajyndan iki ýaý işledi, birini Ysmaýyl içün, birini Ishak içün (Ýaý, 107a-3).

işlegen [i:şlegen اِشْلَاكَن] *işleýän*: İşlegen (Tuhf, 27b-ç).

işlegüji [i:şlegüji اِشْلَاكُوجِي] *işleýji, işleýän*: Bu ýahşy işlegüji (ZME, 995; 159-1).

işlel- [i:şlel- اِشْلَل] *iş edilmek*: İş işleldi (MK, I, 248-10).

işlen- I [i:şlen- اِشْلَن] *işlän ýaly görünmek*: Är işlendi (MK, I, 250-11).

işlen- II [اِشْلَن] *garalmak, gurum baglamak*: Ew işlendi (MK, I, 250-12).

işleş- [i:şleş- اِشْلَش] *işleşmek*: Ol meniň birle işleşdi (MK, I, 201-3).

işlet- i:şlet- [اِشْلَت] *işletmek*: Ýigitleriň işletu, / Ýygaç ýemiş yrgatu (MK, I, 221-15).

işlig / işlik I [i:şlig / i:şlik اِشْلِيك / اِشْلِيغ] *işli, işi bar bolan*: Sydrym işlig är (MK, I, 402-7). Synamagan işlik är (ZME, 890; 166-2).

işmäm [işmä:m اِشْمَام] *hoşboý ys bilen kükeme, kokama*: Imalet etdi gaşuň, kylmady lebüň işmäm (KB, 173-10).

iştan [اِشْتَان] *balak, jalbar, işdan*: Köňlegü iştanga hut laýyk tiýgöl, / Her ne baha bola muwaffak tiýgöl (Ab, 17a-10).

iştanlan- [اِشْتَانْلَان] *balakly bolmak*: Är iştanlandy (MK, I, 264-7).

iştigal kyl- [iştiga:l kyl- اِشْتِغَال قِيل] *meşgul bolmak, meşgullanmak*: Tahsyly kemalaty-

nefsanyga iştigal kylur erdi (SB, 21a-2). Hysrow mulazymatyga ol gadar iştigal kyldy (SB, 40b-24).

ištiýak [ištiýa:k اِشْتِیَاك] *isleg, arzuw, meýil, höwes*: Rowa gördüň janumyza bu söz-u ištiýagy sen (KB, 424-10). Ištiýak-u fyrak-u wasl-u widag (KB, 508-16). Didaryňa ištiýak köp galyptur (BD, 67b-2).

işton [işto:n اِشْتُون] *içki balak*: İşton (IBM, 167-2).

iştygal kyl- [iştiga:l kyl- اِشْتِغَال قِيل] *meşgul bolmak, meşgullanmak*: Tahsyly kemalaty-nefsanyga iştygal kylur erdi (SB, 21a-2). Hysrow mulaz matyga ol gadar iştygal kyldy (SB, 40b-24).

işük [i:şük اِشُوك] *tuty, perde*: İşük (IBM, 168-3).

işwe [اِشْوَه] *näz-kereşme*: Şeker lebi işwesi-le näz ele girse (KB, 551-8). Niçe bu gamza-ýu niçe bu işwe-ýu näz (KB, 402-7). Bir işwe bile köňül berip Babyrga (BD, 63a-6).

Işwest [I:şwest اِشْوَسْت] *adam ady (erkek)*: Andan soň ogly Işwest atasy ýerige badyşahlyk tagtyga olturdy (SB, 12a-32). Işwest zikri (SB, 12a-32).

it [اِت , اِتْ , ایت] *it*: It (MK, I, 38-10).

– Kafyrlary it ardyna byrakyb horlaýan (GA, 62-7). It terisi geýgeý siz (SB, 121a-15). Ol ýawukda bir it bar erdi (SB, 127a-8). Guýrukny alyb ol itge berdi (SB, 127a-10). <**it azu** – *gyýakdiş, azy diş*: It azu (Tuhf, 36a-10). <**it balygy** – *akula*: It balygy (Tuhf, 30b-13). <**it ýyly** — *it ýyly, müçe hasabyna görä, bir ýylyň ady*: It ýyly (MK, I, 289-17). It ýyly (IBM, 186-5).

it- I [اِتْ , ایت] *itmek, itelemek*: Ol any itti (MK, I, 150-1). <**darga it** – *dardan asmak*: Any hem fath kylyb, badyşahyny darga itdi (SB, 10b-10).

it- II [itd(i)m Mdtل ایت] **1) etmek, bitirmek, ýerine ýetirmek, amala aşyrmak, durmuşa geçirmek**: Bökke özüm oluryp bunça agyr törüg tört buluňdaky budunga itdim (Bk, gd-24) — *Özüm tagta çykyp, (dünyäniň) dört künjündäki halklaryň üstünden şeýle berk häkimligi döretdim (amala aşyrdym)*. **2) gitmek**: Akl-u huş-u sabrym itti, görgeň ol kirpik saffeýn (Ab, 12a-19).

it- III [itdi ldtl] *dikeltmek, döretmek, gurmak, gurnamak*: ...Türk budunyg ýiçe itdi (Kt, gd-16) — (Ol) türkmen halkyny ýene dikelti. <>**iti bir-** [iti birm(i)s sMrIb : ltl] *edibermek, etmek, döretmek, gurnamak*: Otyrypan türk budunyň ilin törüsin tuta birmis iti birmis (Kt, gd-1) — (Olar) han bolup türkmen halkynyň ilini-ýurduny (taýpa birleşigi) düzgüne salypdyrlar, gurnapdyrlar.

it- IV [itd(i)m Mdtl] *düzgünleşdirmek, berk düzgün-tertibini ýola goýmak, ornaşdyrmak, düzgün-tertibine salmak*: Teňri ýarlykadyk üçin özüm olurtykyma tört bulundaky budunyg itdim (Bk, dg-9) — Taňry ýalkany üçin özüm kagan bolanymda, (düniýäniň) dört künjündäki halky düzgüne saldy.

it- V [itd(i)m Mdtl] *ýerleşdirmek, çekmek*: Sybbaşyna tegi çerig itdim (MÇ, gd-3) — Sybbaşyna çenli goşuny ýerleşdirdim.

it- VI [ait] *ýitmek, ýok bolmak, unudylyp gitmek*: Biz harb birle andak kylaly kim, atalaryň ady berkarar galyb, itmegeý (SB, 126a-23).

Itbarak [ایت براق] *adam ady (erkek)*: Any Itbarak hatunynyň gaşyga eltdiler (SB, 122a-3).

itçi [یتچی] *itçi, itşynas*: Itçi (IBM, 157-8).

iti [یتی] *ýiti, güýçli*: Şerabyň itisinden içerlerdi (GA, 36-9). Ýar iti kyçgyrma, ger Babyr diýe halyn saňa (BD, 359-1).

itik [ایتیک] **1)** *kesgir, ýiti*: Kim tikenlik ignesin hajat imes kylmak itik (Ab, 12a-1). **2)** *çalt, tiz*: Isgenderge ýazganlar ermiş bitik, / Birewni ýibergen imişler itik (Ab, 12a-1).

Itil [Iti:l] [ایتل] *derya ady, Wolga*: Itil gyragyda olturub, ýurtlary bolgaý (SB, 125b-4).

itindi [یتندی] *zyňydy, taşlandy*: Itindi neň (MK, I, 125-5).

itinjü [یتنجو] *iteklenilen, iteklenilýän*: Itinjü neň (MK, I, 119-17).

itinü [it(i)nü Vntl] *ederini, näme ederini, etjegini*: Ýagy bolup itinü ýaratyny umaduk ýana içikmis (Kt, gd-10) — Ýagy bolup, näme ederini, döredenini bilmän, ýene (Tabgaça) tabyn boldy.

itiş [یتیش] *itme, itiş*: Itiş (MK, I, 59-7).

itiş- [یتیش] *itişmek, iteleşmek*: Ol anyň birle itişdi (MK, I, 158-1).

itit- [it(i)td(i)m Mdtl] *etdirmek, gurdurmak, saldyrmak, gurnamak*: ...Başy anta aksyrak ordu örgin anta ititdim (MÇ, gd-8) — Onsoň (çeşmäniň) başynda agymtyl orda (düşelge), şol ýerde tagtly köşk saldyrdym.

itgüçi [itgüçi lEVgtl] *ediji, guruýy, salyjy*: Bark itgüçi bediz ýaratygma bitig taş itgüçi Tabgaç kagan çykany Çañ Seňün kelti (Kt, dg-13) — Tabgaç kaganynyň gümmez guruýlary, daşa owadanlap hat ýazyjy hünärmenleri (emeldarlary) we Çañ Seňün geldi.

itlakaz [یتلاقان] *alahekek*: Itlakaz (Tuhf, 4b-9).

itle- [یتلا] *sögmek, kemsitmek, it hasap etmek*: Ol any itledi (MK, I, 240-4).

itlig [یتلغ] *itli*: Itlig ew (MK, I, 90-9).

itmam [itma:m] [یتام] *tamamlama, gutarma, soňlama*: Sedd we Derbend ymaratyny -itmamga ýetgürdi (SB, 34b-28)

ittifak [ittifa:k] [یتفاق] **1)** *ylalaşyk, birleşik, bileleşik*: Ittifak-la tanyşyk kyldylar (GA, 283-6). War imiş ikisinüň ittifagy (KB, 100-15). Ittifak birle Garaman hanny badyşah kylyb (SB, 126b-30). Ittifak birle Atabeg Garawulçy gaşyga gelib (SB, 129a-19). **2)** *hadysa, waka*: Bu ýolda ittifak andak tüşdi kim, bir garry hatun hamyla irmiş, bir ogul geltürüb... (SB, 124b-29). <>**ittifaky-jemi** — *ählisi birigip, biragyzdan*: Ittifaky-jemi taş oguz begleri Gazana gelmediler (GA, 292-3)

ittifakan [ittifa:kan] [یتفاق] *tötänden, tötäňleýin, birden, garaşylmadyk ýagdaýda*: Ittifakan bir kişi... barakylar içige gaçyb (SB, 122a-1). Ittifakan ýolda bir ulug tagga ýetdi (SB, 125a-17). Ittifakan bir altun ýaý birle üç altun oh tapyb (SB, 125a-24). Ittifakan Oguz leşgeride bir hatun hamyla erdi (SB, 122a-8).

ittifak kyl- [ittifa:k kyl-] [یتفاق قیل] *birleşmek, bir pikire gelmek, ylalaşmak*: Geňej birle Oguz kasdyga ittifak kyldylar (SB, 121a-4). Etogat kylmakga ittifak kyldylar (SB, 123b-5).

ittihad [ittiha:d] [یتحاد] **S: ittifak 1)** Bu arada çünki oldy ittihad (KB, 72-14). Gözüň-le merdüm arasynda ittihad goýmaz (KB, 540-11).

ittisal [ittisa:l اتصال] *birleşme, gowuşma*: Habar ber ittisalyndan weli dil infisalyndan (ND, 41b-2). Ýohdur güman ki, gyl bilüňe ittisal ýoh (KB, 514-6).

itürür [ایتورور] *ýiteltme, çalma*: Miswak tamg dişiň itürürge suhan (Ab, 11b-18).

it üzmek [ایت اوزمك] *it derisinden edilen possun*: It üzmekli, keçe börükli kafyr (GA, 127-10).

iý- I [ای] *iýmek*: Anlar bir iýdiginde, sen iki iýgil (GA, 54-1).

iý- II [ای] S: **iber-** *Iýdi* (Tuhf, 5a-7).

iý- III [ای] *egirmek, işmek, towlamak*: Iýdi (Tuhf, 28b-6).

iýad [iýa:d ایداد] *tire-taýpa ady*: Asly kabaýyly-rabyga we muzar we iýad we enmar andan turur (SB, 16b-6). Iýadny kim, köb fitne we fisad kylyb erdiler... köpräginini heläk kylyb, gaçganlary Rumga bardylar (SB, 29b-32).

Iýas [Iýa:s ایاس] *adam ady (erkek)*: Iýas muddet on dört ýyl hökümet kyldy (SB, 40a-22). Iýas Hanyga kişi ýiberib (SB, 41a-14).

iýez [ایاز] *çybyn*: Iýez (Tuhf, 7b-8).

iýgülü [ایگلولو] *iýýän, iýermen*: Iýgülü ulalur, gabyrgalu boýuýur (GA, 256-5).

iýikle- [اییکلا] *käýemek, ýazgarmak, sögmek*: Iýikledi (Tuhf, 5a-13). Iýikledi (Tuhf, 25b-9).

iýiş [ایش] *öý esbaplary*: Iýiş (IBM, 168-17).

iýmlik [ایملیک] *semiz, bakyda duran, dayaw*: Bir iýmlik at geltürüb iki saçyny anyň guýrugyga baglab, atny çapdylar (SB, 28b-17).

iýne [اینه] *iňňe*: Iýne (Tuhf, 4b-12).

iýriş [ایریش] *bir top mata, top*: Iýriş (IBM, 159-8).

izde- I [i:zde- ایزدا، اژد، اژدا] **1) gözlemek, agtarmak, idemek, yzlamak**: Izdedi (Tuhf, 28b-3). Mahdum Doly beg kaçan kim, ben zaýyf biçäreýi izdedi... (Ýaý, 100a-7). **2) islemek**: Izdär (IBM, 80-15). Kaçan ok atmak izdesen kiçi gez ýaý birle atgaý sen, bu çigin çapmak senden gider (Ýaý, 132a-7).

izdiwaç [izdiwa:ç ازدواج] *nika, nikalaşma*: Ikewniň izdiwajyndan dogra tä bir melek sima (ND, 5a-1).

Ized [ایزد] *Taňry, Hudaý*: Takdyry-Izedi birle ol hatun wefat kylyb (SB, 128a-7). Mesih alaýhyssalamny Ized jelle jelälehu ol münkir-lerniň arasydan çykaryb (SB, 24b-17).

izäle [izä:le ازاله] *ýok etme, aýyрма, daşlaşdyrma* <>**izäleýi-uýub** – *aýyplary, keselleri ýok etmek, bejerme*: Izäleýi-uýub (SB, 24b-9)

izgan [izga:n ازغان] *ykrar etme*: Nega etdim diýme, izgan iledir (ND, 11a-4).

izgil [izg(i)l lgql] *halk ady*: Ol at anta tüsdi izgil budun ölti (Kt, dg-4) — *Ol at şol ýerde ýykylyp (ölüp) galdy, izgil halky öldi (gyryldy)*.

izkär [izkä:r اذکار] *gaýtalama, ýatlama*: Baglanur izkär sypatyn kendinaňlar hüýri-aýn (ND, 22a-12).

izü [اذر] *azatlyk*: Izü (MK, I, 101-1).

J

ja [ja: جا] *ýer, mekan, orun, jaý*: Urup Dejjaly katl ede, adalat-la dola her ja (ND, 3b-7). Görüner şark-u garb andan, sera-ser nur olub her ja (ND, 5a-12).

Jad [Ja:d جاد] *adam ady (erkek)*: Zelýa, liýýa kenizegiden Jad we Esir... (SB, 3b-18).

jadde [جاده] *ýol, ýoda* <>**hudaýparasatlyk jaddesi** – *Allanyň ýoly, Alla uýmaklyk ýörelgesi*: Küfr we tugýan we ujb alarga ýol tabyb, rastlyk we hudaýparasatlyk jaddesiden inhiraf kyldylar (SB, 6b-24). <>**jaddeýi-wedad** – *dostluk ýoly, dostluk ýörelgesi*: Jaddeýi-wedadny mesluk tutar erdi (SB, 127b-1).

jadu [ja:du جادو، جادو] S: **jady** Şol iki jadu gözi merdumysyny gözedür (KB, 513-3). Gözüň Keşmir jadosuna ustad (Mn, 295b-8). Bolur jadu gözüňden pitne peýda (Mn, 298a-10). Neçün bu jaduga ferifte boldyň (SB, 26a-15).

jadu bol- / ol- [ja:du: bol- / ol- جادو اول] *ja-dylanmak, gözüň baglanmak*: Zira jadu olajah çah iledür (KB, 388-12).

jadula- [ja:du:la جادولا] *jadylamak, owsunlamak*: Gözleri jadulaýyb, kyldy bu aklumy esir (KB, 217-10).

jady [ja:dy جاضى] *jady, gözbagçylyk, jady-göý*: Jady (Tuhf, 19a-3).

jagd [جعد] *burum-burum saç, zülpl, örüm-örüm saç*: Egniňe goş-goş ki, saldyň jagdy-anbarbar ýar (Ab, 87b-17).

jagfar [جعفر] *çeşme, bulak*: Bu gözlerümiň jagfary taýýar ola bu gün (KB, 390-16). Lâbüd bize bir jagfary-taýýar gerekdür (KB, 427-13). <>**jagfar ahyd**- – *gözyaş dökmek, aglamak*: Ki hüseyini-lagluň için ahyduram jagfary (KB, 6-7).

jagfar ol- [جعفر اول] *çeşme bolmak, bulaga öwrülmek, gözyaşyň çeşme ýaly akmagy*: Gözlerüm jagfar oldy, çün totagy (KB, 324-14).

jagfary [جعفري] *meşhur alhimik Jagfarynyň ady bilen bagly bolan altynyň arassa, sap ýokary hili*: Ki beňzemez bu aňa, zire zeri-jagfarydur (KB, 575-5).

jah [jah جاه] *mertebe, dereje, ýokary wezipe*: Dib magnysy taht we jah turur (SB, 120b-7). Anyň husuly terki-lezzatdan we ygrazy-şöhwatdan we igtinab mal we jah dostlygydan... bolur (SB, 30a-29).

jahalat [جهالت] *nadanlyk*: Oýan ahyr bu gaflatdan, jahalat perdesin çäk et (ND, 18a-3).

jahan [جهان] *jahan, dünýä, ýer ýüzi, älem*: Jahanda seni sewenler melamatdur, melamat (KB, 458-14). Jahan boldy jemalyňdan münewwer (Mn, 298a-9). <>**du jahan** – *iki jahan, o dünýä we şu dünýä, şu dünýä we kyýamat*: Du jahan seýran aňa (ND, 5b-1). Dawud alayhyssalam bu jahandan rihlet kyldy (SB, 13a-3).

jahanbanlyk [جهانبانلىق] *jahanba:nlyk*: *jahana gözegçilik etmeklik, hökmürowanlyk*: Any badyşahlyk tahtyga olturtdylar we jahanbanlyk aňa miýesser boldy (SB, 30b-24).

jahan bähliwan [جهان باهليوان] *jahan bähliwa:n*: *baş harby serkerde, harby wezir*: Jahan bähliwan anyň zamanyda Rüstem Destan erdi we leşgerkeşi Tus bin Nowder we Güderz erdi (SB, 13b-25). Sam jahan bähliwan erdi (SB, 6b-12).

jahandarlyk [جهانداریلىق] *hö-kümdarlyk, äleme höküim ýöretmeklik*: Bilahyr öz ferzendige, Mişe atlykga jahandarlykny goýub, özi wefat kyldy (SB, 15b-20).

Jahandarlyk kim, Erdeşirge müsellemler boldy, Amr bin Addy aňa etagat kyldy (SB, 27a-14).

jahangirlik [جهانگیرلىق] *jahangi:rlık*: *dünýäni eýelemeklik, jahany boýun egdirmeklik*: Biz jahangirlik üçün etrafy-älemge barur biz (SB, 121b-21). Oguz etrafy-älemge ilçiler ýiberib, jahangirlik dagyýasy kылgany (SB, 121a-23).

jaharpaý [jahar:pa:ý چهارپای] S: **çaharpaý** Daýym jaharpaýlary ýahşy bolgaý (SB, 126a-8). Jaharpaý we berdeleri tamam golydan çykdy (SB, 6a-19).

jahyl [jahyl جاهل] *akmak, nadan, sowat-syz, bilimsiz*: Nije jahyllar seni gökde arar (GA, 61-7). Budur men bildigim zahyd bu ylmy bilmeýen jahyl (ND, 10b-8).

ja kyl- [ja: kyl- جا قیل] *mekan tutmak*: Köňül kaşanasyda ja kylyp sen (BD, 17a-7).

Jalut [Jalu:t جالوت] *adam ady (erkek)*: Biziň Jalut birle mukawamat kылmak takatymyz ýok turur (SB, 12a-21). Ol taş Jalutnyň alyga tegib, derhal heläk boldy (SB, 12a-26).

Jalynýus [جالينوس] *adam ady (erkek)*, *Galen*: Anyň zamanyda hekim Jalynýus erdi (SB, 22a-7).

jam [ja:m جام] **1)** *meý içilýän gap, bulgur*: Ki biz tolu çekelüm yşkuňa seniň bir jam (KB, 477-1). **2)** *okara, gap*: Baryb kümüş jamny Ibni-Ýemin ýükige ýaşurgaýlar (SB, 5b-23). Ol jamny Ibni-Ýemin ýükide tabdylar (SB, 5b-24). <>**ajal jamy** – *ölüm, ömrüň ahyry, ölüm şerbeti*: Hurmuzd kim, ajal jamy noş kyldy (SB, 28b-26). <>**jamy-Jem** – S: **jamy-Jemşid** Gel-eý, saky, getürgil jamy-Jemni (Mn, 298a-1). <>**jamy-Jemşid** – *Jemşidiň jamy, içinde dünýäniň ähli ýeri görnüp duran jam*: Hyjyl ola any görer-se jamy-Jemşidüň (KB, 94-14). <>**jamy-yşk** – *yşk meýi, söýgi hyjywy*: Jamy-yşkyň noş edip bir jurgasyn (ND, 15a-14). Jamy-yşkyň jurgasyndan, noş edip aşyklara (ND, 33b-11). <>**suw jamy** – *guýy*: Any heläk kылmak webal turur, maslahat ol turur kim, any suw jamyga salgaý biz (SB, 4a-21).

jama [ja:ma جامه] *egin-eşik, lybas, geýim*: Geýine bir jama ol kim, geýmemişdir has-u am (ND, 19a-11). Geýirdi jamaýy-reňgin, göründi dürlü elwany any (ND, 11a-15).

Jamasb [Ja:masb جاماسب] *adam ady* (erkek): Erse aza we matam tutub, Jamasb hekimni Isfendiýar istihzaryga ýiberdi (SB, 17b-7). Jamasb bu müddetge dahyl turur (SB, 26b-15).

jamlan- [ja:mlan- جاملان] *gahar-gazaba münmek, gaharlanmak*: Bu sözden hatunyga jamlanyb, alydan kawub... (SB, 6a-26).

jan [ja:n جان , جان] **1) jan, ruh**: Janumda ben dişüň ile dürdäne sahlaram (KB, 451-1). Gel imdi, eý janum, jany-ýu hoşnud et bu sejjany (KB, 451-14). **2) söýgi, gadyr bildirilip aýdylýan söz**: Seniň dek bir dagy soltan ýok, eý jan (Mn, 299a-1). Eziz yzzatlu janym baba (GA, 167-10). **<jana gel-** – S: **janga gel-** Köňül jewrüş elinden jana geldi (Mn, 308a-7). **<jan al-** – öldürmek, *jan almak*: Janumy aldy gözi, köňlüm apardy tözi (KB, 15-11). Üç sordy, janyn aldy (GA, 217-3). Allatagala bu halaýyklary jan berib erdi, ýene öz gudraty birle janlary aldy (SB, 16b-15). Allatagala yzza ismehu öz gudraty birle alarnyň janlaryny alyb, ol halga goýdy (SB, 25a-6). **<jan apar-** – *jan almak, öldürmek*: Lagluň ýüzüne bir nem üçün janym apardy (KB, 452-8). **<jany-başdan geç-** – *ölüme razy bolmak, janyňdan geçmek*: Geçip ol jany-başyndan, neçün barmaýa gurbana (ND, 36a-12). **<jan ber-** – **1) ölmek**: Ol at gögsige andak tefdi kim, hem oşal sagat jan berdi (SB, 30a-12). Hysrow mazaryny gujaklab jan berdi (SB, 41b-17). **2) janlandyrmak, direltmek**: Allatagala maňa ýaňy jan berib turur, hiç gam ýime (SB, 129a-5). Allatagala bu halaýyklary jan berib erdi, ýene öz gudraty birle janlary aldy (SB, 16b-15). **<jan çyh-** – *ölmek*: Çyhan jan girü gelmez (GA, 3-1). **<jan elt-** – *ölmek, aradan çykamak*: Rüstem tahkyk bildi kim, ol zähm we jerahatlardan jan eltmegüsi turur (SB, 18a-32). **<janga gel-** – *bizar bolmak, halys bolmak*: Daýym ragyýýatlarga zulüm we bidad kylur erdi we halk andan janga gelib erdi (SB, 2a-25). **<jan gel-** – *direlmek*: Jan gelijek dilleriňe, köňlüm, habar sora (KB, 25-1). **<jan girgüz-** – *janlandyrmak, direltmek*: Baljykdan suratlar ýasab, jan girgüzüb, mejnun we mübtelalarga syhhat bagyşlar erdi (SB, 24b-27). **<jan go-** – *öldürmezlik, janyňa degmezlik*: Menüm janym gogyl (GA, 162-8). **<jan tap-** – *janlanmak, direlmek*: Hudaý tagala öz gudraty birle alarnyň arwahyny

ejsadyga giýürdi, alar ýaňy başdan jan tapyb... (SB, 25a-13). **<jan tatlusyn göster-** – *janyň süýjüdigini görkezmek*: Jan tatlusyn saňa göstereýdim (GA, 53-10). **<jan teslim kyl-** – S: **jan ber-** **1)** Derhal jan teslim kyldy (SB, 26a-19). **<jan wer-** – S: **jan ber-** **1)** Jan wermişem ben ýoluňa, tä bir zaman jan wermişem (KB, 461-7). **<jany-dil** – *tutuş beden we ruh*: Menzili-maksuda erdiň, jany-dil magmurdyr (ND, 8a-9). Eşitdi jany-dil biten, dogasyn bikelam aldy (ND, 41b-1). **<jany-köňül** – *jany-köňül, bütün durk*: Jany-köňül oňa pida (ND, 16a-11). **<jan ýan-** – *jibrinmek*: Nije uzun gije janum ýana söwdasy ile (KB, 356-12).

janan I [ja:nan جانان] *söýgüli, magşuk* **<mahy-janan** – *ay ýaly owadan söýgüli, magşuk*: Nedir täwili Yakubyň, eşit sen, eý mahy-janan (ND, 22b-6). **<wasly-janan eyle-** – *söýgüli eylemek, eziz eylemek*: Jez edüb jany ejizni, wasly-janan eýledi (ND, 39b-3). Jan wermez iseň, war, ýöri, janan ele girmez (ND, 15b-11).

janan II [ja:nan جانان] *Hudaý, Alla*: Warlygyňdan el çekip sen, waslaty-janana er (ND, 12a-13). Ber jany, janan olsun (ND, 25b-11).

janana [ja:na:na جانانه] *söýgüli, eziz*: Gir wujudyň şähri içre, aç gözüň, janana bak (ND, 16b-9). Jananaýa jan töhfe aparuram-u hergiz (KB, 406-9). Salamy kim, köňül janana aýsa (Mn, 297a-1).

janan ol- [جان اول] *söýgüli, eziz*: Ber jany, janan olsun (ND, 25b-11).

janawar [جانور] **1) mal, haywan, jandar, janawar**: Ol bir ýawuz janawardur (GA, 87-13). Ýawguý han öz hayawatyda tamam janawarlary tutub öltürüb... (SB, 126b-21). **2) janly-jandar, janly zatlar, ýaşayan zatlar**: Ki janawar aparymaýa jany ýaýyndan (KB, 507-12). **<şikäri-janawar** – *aw haywanlary, eti iýilýän, ýabany haywanlar*: Fylan mowzygda köb şikäri-janawarlar bar turur (SB, 18a-26).

janaýyb [jana:ýyb جنایب] *ýan at, ýanyňa alynýan ikinji, goşmaça at* **<yşkynyň janaýyby** – *söýgüli ýary, höwri*: Getürüş yşkynyň janaýybyny (KB, 78-5).

janbahş [ja:nbahş جانبخش] *jan, dirilik beriji*: Men bilür men gözi katyl, lagly janbahş (BD, 27b-1).

janbaz [ja:nba:z جَانْ بَاز] *janyňy howpa sezewar edýän, janyňy orta goýýan*: Janbaz (Tuhf, 7a-8). Jan oýnamaga aşygy-janbaz ele girse (KB, 551-11).

janbaz et- [ja:nba:z et- جَانْباز ايد] *janyňy howpa sezewar etmek*: Gul eýleýübän aklumy janbaz ediserem (KB, 113-16).

jan eýle- [ja:n eýle- جَان ايله] *janlandyrmak, direltmek, jan bermek*: Gäh janany eýlär, gähi olur kim öwlüyä (ND, 5a-10).

janfeza [ja:nfeza: جَان فزا] *jana jan goşýan, hyjuw berýän*: Nuzul etmez-se köňülden haýaty-janfeza bahşyň (ND, 37b-13).

jangudaz [ja:nguda:z جَانْگُداز] *azaply, güzaply, kalby dagly, ezyetli*: Saçuň gylına jangudazam dahy (KB, 548-1).

janly [ja:nly جَانْلِي] *janly, diri*: Janly-jana-warny bijan kylmak... ýahşy imes (SB, 32a-8).

janlyk [ja:nlyk جَانْلِيك] S: **janly** Janlyk (ZME, 120; 101-1).

jansyz [ja:nsyz جَانْسِيْز] *jansyz, öli*: Jansyz (ZME, 120; 100-2). Kim bu ten jansyz edermi, aýryja bir dem karar (ND, 24a-12). Öze jansyz ten erdi mülk sensiz (Mn, 293b-10).

janyb [ja:nyb جَانْب] *tarap*: Görünip janyby-maşryk, biri dagwaýy has eýlär (ND, 11b-2). ...şark janybyda erdiler (SB, 121a-16). Hindiň maşryk janybyda bir ulug welaýat bar turur (SB, 121a-28). Gel, Horasan janybyga azym kyl (BD, 82a-3).

Janybeg [جَانِي بِيك] *adam ady (erkek)*: Şahyn-şah Janybeg hanga ýeten siz (Mn, 293b-10).

janybeýn [ja:nybeýn جَانِيْنِي] *iki tarap*: Janybeýnden mesaf gaýym boldy, erse rumylar galyb gelib, Yrak hududygaça alarnyň ardydan baryb... (SB, 27b-33). Erse bir-birige meýil kylyb, janybeýnden muhabbet müekkid boldy (SB, 28b-8).

jaň [جَانْك] *jaň*: Jaň (Tuhf, 11b-2).

jar [جَر] *yöriş habaryny jar edýän adam, jarçy*: Çü il fikriden köňlüni tyndurdy, / Ýöriş hökmüni ilge jar ýetgürüp (Ab, 59b-13).

jar et- [جَارِ اِت] *akdyrmak, rowan etmek*: Jar etdi gözi kamu gözleri ahyda(r) (KB, 365-3).

jar eýle- [ja:r eýle- جَار ايله] *jar etmek, jar çekip, buýruk bermek, bildiriş etmek*: Gözleri jar eýledi tolu aýag içmäge (KB, 91-9). Jar eýledi ki, bihud olawuz bu gije yşk (KB, 331-12).

Jarkend [Ja:rkend جَارْكَند] *ýer-ýurt ady*: Imdi ýolda Jarkend welaýatyda galyb turur, bat gelgüsi turur (SB, 129b-18).

jarlat- [جَرْلَات] *aglatmak, aglamaga mejbur etmek*: Ol oglanyg jarlatty (MK, II, 277-4).

jartyl- [جَرْتَل] *yok bolmak*: Erdem begi jartylur (MK, I, 94-11).

jary [ja:ry: جَارِي] **1** *akýan, geçýän, akyp geçýän*: Jary gerek, kylam gözi jary, dilär isem (KB, 365-3). **2** *aryk, ýap*: Jary gerek, kylam gözi jary, dilär isem (KB, 365-3). Jary budur anyň ki, ýaşumuz ola jary (KB, 352-15).

jary bol- [ja:ry: bol- جَارِي بول] *ýaýramak, ýöremek, ýörgünli bolmak*: Erdewandan täç we taht we memleketlerni alyb, hökümi tamam rubg meskunga jary boldy (SB, 27a-6).

jary kyl- [ja:ry: kyl- جَارِي قِيل] **1** *akdyrmak*: Jary kylur ise, gany göz ile rowadur (KB, 323-11). Şatty-Fyratdan aryklar çykaryb, barça Yrak welaýatlarga jary kyldy (SB, 6b-10). **2** *täsir etmek, täsirini geçirmek*: Tä kyla köňül hökmini sewdügine jary (KB, 323-11).

jary ol- [ja:ry: ol- جَارِي اول] *akmak, sil ýaly akmak*: Gözlerümiň ýaşlary niye ola jary (KB, 37-14).

jasus [ja:su:s جَاسُوس] *jansyz, aňtawçy, şugul, içaly*: Meger kafyryň jasusy wardy (GA, 243-3). Jasuslar ýiberib, hakan çeriginiň ahwalyga muttalyg bolub... (SB, 31a-3). <**jasusy-saba** – *säher şemaly, säheriň mylaýym, ýuwaşja öwüsýän şemaly*: Jasusy-saba erürür any aňa der dem (KB, 452-4).

jasusla- [ja:su:sla- جَاسُوسْلَا] *şugullamak, habar bermek*: Ýarymasun-ýarjymasun, kafyryň jasusy bunlary jasuslady (GA, 90-2).

jawad ol- [jawa:d ol- جَوَاد اول] *sahylyk etmek, geçirimli bolmak*: Möwjudyna çu jud ede, kişi ola jawad (KB, 505-14).

jawly [جَاوْلِي] *ot tutaşdyrmak üçin ulanylýan hozuň gury gabyklary*: Jawly (MK, III, 326-3).

jawsak [جوسق] *köşk, tomus köşgi, ýaz köşgi, gala*: Felekler niçe ki, ýasady jawsak (KB, 160-4). Gül ýene şah-u gülüstanlar anuň jawsagydyr (KB, 378-10).

jawwy [jawwy: جوى] *howa, howa gatlagy*: Iki dünýä bir jawwydur, bu ganyna ganany gör (KB, 367-8).

jawyd [ja:wy:d جاويد] *hemişe, mydama, hemişelik, baky* <> **zendeýi-jawyd** – *baky diri, hemişelik diri*: Henüz tirik turur we zendeýi-jawyd (SB, 25b-28). Nugman tiýdi kim, ol nime turur kim, jawyd we ebed galur (SB, 30a-28). Hyýal kyldyň, bu mülk saňa jawyd galgusy turur (SB, 41b-21).

jawydан [ja:wyda:n جاودان] *hemişelik, müdimilik, bakylyk*: Jahan galmaz kişige jawydana (Mn, 295a-11). Bar, eý Hyzyr, ki, maňa ömür jawydан geldi (BD, 29b-6). <> **haýaty-jawydан** – *baky dirilik, hemişelik ýaşayyş*: Behamdylla, ýüzün gördüm, haýaty-jawydан buldum (ND, 19b-3). Allatagala aňa haýaty-jawydан berdi (SB, 15a-15). <> **nagymy-jawydан** – *hemişelik nygmat, baky jennet*: Mülki-baky we nagymy-jawydany ol jahanda miýesser bolur (SB, 30a-28).

jawyd bol- [ja:wy:d bol- جاويد بول] *hemişe bolmak, hemişelik galmak, baky bolmak*: Niçe kim, bolsalar Gök içre jawyd (Mn, 294b-1).

jawyd et- [ja:wy:d et- جاويد اي] *mydamalyk etmek, hemişelik, zygyder bir işi etmek*: – Furkat elemini maňa jawyd ettiň (BD, 61b-7).

jaý [ja:y جاي] *ýer, orun*: Dahy nä war, getür, ortada jaýyň (KB, 408). <> **jaýy-dehşet** – *gorkunç ýer, aşa gorkunç jaý*: Melek, mursal nebi sygmaz, bu jaýy-dehşet abada (ND, 37a-6). <> **jaýy-haýran** – *haýranlyk jaýy, täsin ýer*: Mekan etmiş bir ajdarha, durar ol jaýy-haýranda (ND, 30a-16).

jaýgäh [ja:ygä:h جاىگاه] S: *ýer* Röwşen oldy pertöwinden biri-birin her jaýgäh (ND, 24a-6).

jaýyz ol- [ja:y:yz ol- جايز اول] *mümkün, laýyk bolmak, rugsat edilmek*: Dini-yslamuň içinde jaýyz olmaz yhtykär (KB, 522-7).

jebah [jeba:h جباه] *maňlaýlar, alynlar*: Şunlar ki, aýagy tozuna goýdy jebahy (KB, 333-13).

jebbar I [jebba:r جبار] 1) *zalym, zulum ediji*: Erse alar bir jebbar we aýýar kowum erdiler (SB, 121b-16). 2) *gudrat eýesi, kuwwatly*: Daýym turan Jebbar Taňry (GA, 168-12).

jebbar II [jebba:r جبار] *tire-taýpa ady*: Musa jebbarlar şäherige bargaý (SB, 9a-5).

jebbary [jebba:ry جبارى] *jebbar tiresine degişli adam, jebbarly*: Jebbarylar ýaman itler tururlar, tä alar bu şäherde bolsalar, biz ol şäherge girmes biz (SB, 9a-15). Gaçgan jebbarylar kim, sewahylga gaçyb erdiler... (SB, 10b-4). Gaçgan jebbarylary özi birle eltib, tamam Magryb welaýatlaryny musahhar kyldy (SB, 10b-7).

jebbehana [jebbeha:na جبهه خانه] *ýarag saklanýan jaý, gorhana*: Oroz jebbehanasyn ýükletdi (GA, 283-9). Tiz jebbehanaýy ýüklet-sünler (GA, 301-8).

Jebele bin el-Harys [Jebele bin el-Ha:rys جبله بن الحارث] *adam ady (erkek)*: Jebele bin el-Harys on ýyl pişwalyk kyldy (SB, 23b-8). Wefat bolgan çakda Jebele bin el-Harysny öz ýerige nasb kyldy (SB, 23b-10).

Jebele bin en-Nugman [Jebele bin en-Nugma:n جبله بن النعمان] *adam ady (erkek)*: Andan soň ogly Jebele bin en-Nugman on alty ýyl badyşahlyk kyldy (SB, 23b-15).

jeberut [jeberu:t جبروت] *ululyk, beýiklik älemi*: Erip akly jeberuta, dahy nebsi melekut (ND, 30b-11).

jebin [jebi:n جبين] *maňlaý, alyn*: Ferri-kyýany anyň jebiniden zahyr bolub, ol halk arasyda meşhur boldy (SB, 18b-26). Jebinide sagadat we döwlet alamatyny muşahyda kyldy (SB, 26b-23).

jibr [جبر] *jebir, sütem, ezyet*: Niçeler eýleşmiş hökmi-kelamy jibr ile, eý jan (ND, 20a-17).

Jebraýyl [Jebra:yyl جبرائيل، جبرائيل] *Jebraýyl perişde*: Hak tagala Jebraýyla buýurdy (GA, 252-1). Gel imdi, eýle täwiliň, neden Ysmaýly Jebraýyl (ND, 21b-12). Jebraýyl alaýhyssalam gelib, eligini tutub, ot tabagyga eltdi (SB, 7a-29). Bir awuç toprak kim, Jebraýyl atynyň toý-nagydan erdi (SB, 8b-14).

Jebrun [Jebru:n جبرون] *yér-yurt ady*: Jebrun mowzygyda makam kylyb erdi (SB, 12b-2).

jedd [جد] *ata, baba, urugbaşy*: Ýa jismi-le jeddiň ýok (GA, 210-6). Horezim şah ulug jeddi Nuştegin Garja erdi (SB, 130a-21). Jeddin Oguz memäliklerini niçük tutdy?! (SB, 126a-21). <>**jeddi-agla** – *atasynyň kakasy, uly atasy*: Jeddi-aglasy Raýyş tubbagylarňyň owwaly erdi (SB, 18a-8).

jedel [جدل] **1)** *jedel, çekişme*: Köb bahs we jedelden soň aňa karar berdiler (SB, 19b-3). **2)** *uruş, dawa, jenjel*: Erur jeň-u jedel, renj-u ryýazat bary bihuda (BD, 20a-7).

jedel et- [جدل ات] *jedel etmek, çekişmek*: Budur ben bildigim zahyd, ýöri bar sen, jedel etme. (ND, 40a-8).

jedel kyl- [جدل قیل] *uruşmak, söweşmek, garpyşmak*: Fitneler başaryb, gelib atasy birle tagy harb we jedel kylgaýlar (SB, 129a-27).

jedis [je:dis جدیس] *tire-taýpa ady*: Kabaýyly-tasm we jedisni garat we taraj kyldylar (SB, 22b-8). Tasm we jedis – kabaýylyny... nist kyldy (SB, 32b-22).

jedwel [جدول] *yap, aryk, çeşme*: Jedwel ahydur gözüm aýagyna şol serwüň (KB, 11-6). Anyň üçün eýledi jedweli bir kär yşk (KB, 2-3).

jefa [jefa: جفا] *jepa, ejir*: Şah-a, jefaňuza taglar tahammul eýlemeýe (KB, 430-4). Maňa hedden aşurma bu jefany (Mn, 298b-6). Boýun Sundum jefaga gul men, eý jan! (Mn, 308b-7). Ýazyga ýetgenden soň aňa jefa we zulum agaz kylyb (SB, 4a-298). Elkyssa bu jefa we mähnet birle Ýusufny eltür erdiler (SB 4a-31). <>**jefa çek-** – *ejir çekmek*: Jefasyny çekerem ben, wefa içün ölerem (KB, 68-4). <>**jefa gör-** – *jebir-sütem çekmek, azar görmek*: Andan köb jefa gördiler (SB, 11b-19).

jefajuý [jefa:ju:ý جفاجوی] *rehimsiz, zalym*: Eý jefajuý mundagyň bar imiş (BD, 46b-10).

jefakär [jefa:kä:r جفاکار] *jepa beriji, jebir ediji*: Aýytgyl ol sözi ýalغان, jefakär (Mn, 297a-7).

jefa kyl- [jefa: kyl- جفا قیل] *jepa bermek, jepa çekdirmek*: Kylysaram bu jefaýy haram saňa, begüm (KB, 441-1). Bu kenizekzadalar

maňa ne jefalar kyla tururlar (SB, 4a-30). Ýusufga ne jefalar kyldyňyz? (SB, 6a-1).

jefalyk [jefa:lyk جفالق] *jepalyk, ezyet*: Babyr diýse aýyny ne taň jewr-u jefalyk (BD, 34b-7).

Jefne [جفنه] *adam ady (erkek)*: Jefne muluky Zajagymany... heläk kyldy (SB, 23b-3). Jefne kim, wefat boldy (SB, 23b-6).

jehäbide [jehä:bide جهابده] *akyldarlar, parasatlylar, danalar*: Barça ulama we möwäbide we jehäbidelerni häzir kyldylar (SB, 28b-28).

jehät [جهت] *tarap, ugur* <>**jehäti-sitte** – S: **şeş jehät** *Jehäti-sitteden destin, seker bu kim kemal olmaz* (ND, 16a-2). <>**şeş jehät** – *alty tarap, alty ugur (dört tarap hem-de aşak we ýokary taraplar)*: Refg olub ol şeş jehät-den, doldy daýym äleme (ND, 13b-7).

jehätsiz [جهت سیز] *tarapsyz, ugursyz*: Bihurufy, şeş jehätsiz, söýlenüb zatym aňa (ND, 39b-4).

jehim [jehi:m جهیم] *jähennem, dowzah*: Jehim içre olur, gezer, ýanar başdan-başa, eý wa! (ND, 2a-8). Nagym eden jehimi senüň ile (KB, 14-16). <>**nary-jehim** – *dowzah ody, jähennemiň ataşy*: Girü ol nary-jehime, ebedi anda gala (ND, 3b-5).

jehim et- [jehi:m et- جهیم اید] *jähennem etmek, dowzaha öwürmek*: Jehim eder baňa sensüz nagymy (KB, 103-1).

Jekendi [جکندی] *adam ady (erkek)*: Bu kiştiniň güzeri bir zalym, jebbar mülkige erdi, Jekendi atlyk (SB, 10a-9).

jela [jela: جلاء] *yurduňdan aýrylma, jyda düşme* <>**jelaýy-watan bol-** – *watandan aýra düşmek, il-ýurtdan jyda bolmak*: Halk andan bizar bolub, her biri jelaýy-watan boldylar (SB, 6b-21). <>**jelaýy-watan kyl-** – S: <>**jelaýy-watan bol-** Beni-ysraýyl zeruretden jelaýy-watan kylyb, köprägi Mysyr welaýatyga bardylar (SB, 16a-13).

jela bol- [jela: bol- جلا بول] *aýra düşmek, jyda bolmak, göçmek*: Öz ýer-ýurtlaryny goýub, jela bolgaýlar (SB, 41a-20).

jelal [jela:l جلال] *beyiklik, şan-şöhrat, dara*: Jelaly-jemalyňdan eliň çekmezseň, eý

mahroý (ND, 5b-8). Jelal setr kylaý idi abyd-u magbud (KB, 578-5).

jeld [جلد] *ussat, ökde, çakgan, çalasyn, ökdilik bilen bar zatdan baş çykarma*: Bir guly bar erdi, azym bahadur we hünärmend we jeld (SB, 128b-18).

jeldlik [جلدلىك] *ökdelik, ussatlyk, çalasynlyk*: Arab çerigi jeldlikler kylur erdiler (SB, 41a-30).

jelis [جليس] *bile oturyp-turýan, ýoldaş*: Mähnet-u renjni jelis etdiň (BD, 49b-4).

jell [جل] **1)** *Şöhratlansyn! Beýikligi has-da beýgelsin! (Alla barada)*: ...Hudaýy azza-ýu jell ger gulyna ýary were (KB, 389-9). **2)** *uly, beýik şöhraty*: Bu Allatagala ewi turur – azz we jell (SB, 35b-19). **⇨ jelle jelälehu** – *beýikligi has beýgelsin, şöhraty artsyn*: Allatagala–jelle jelälehu–anyň suratyny Mesih suratyga mübeddil kylды (SB, 24b-15).

jellad [jella:d جلاد] *jellat, ganhor, zalym*: Alty jellad ýeňsänden ýalaň gylç tutar (GA, 187-6). Alty jellad geldi (GA, 186-3). Baş kesen jellady olur (GA, 130-7).

jellad ol- [jella:d ol- جلاد اول] *jellat bolmak*: Baş getüren jellady olur (GA, 176-1).

Jem [جم] *Jemşit adynyň gysgalan görnüşi*: Bir jam durur ki, dahy görmedi any Jem (KB, 452-2). Anyň asyl aty Jem erdi we «şid» Gun şugagyny aýturlar. Çün Jem begaýat hubsurat we ýüzi nurany erdi, any Jemşid aýturlar (SB, 2a-8).

jem [جم] *miwelerden taýýarlanýan mürepbäniň bir görnüşi*: Jem (IBM, 161-10). **⇨ jamy-Jem** – S: **jamy-Jemşid** Gel-eý, saky, getürgil jamy-Jemni (Mn, 298a-1). **⇨ jamy-Jemşid** – *Jemşidiň jamy, içinde dünýäniň ähli ýeri görnüp duran jam*: Hyjyl ola any görer-se jamy-Jemşidüň (KB, 94-14). **⇨ Jem jamy** – S: **jamy-Jem** Jem jamyny dilärsenüz, uş aýna bahuň (KB, 314-6).

jemad [jema:d جماد] *organiki däl magdan, daş*: Lebün haýata erişdirmedik jemad goýmaz (KB, 540-7).

jemady [jema:dy جمادى] *jeset, jansyz zat*: Adlary olsuň jemady kim tamam olsun hasab (ND, 31a-3).

jemagat [jema:gat جماعت] *jemagat, mähelle*: Şul beýazynda jemagat rast tutdy falymy

(KB, 364-1). Ol jemagat umaralarydan bir fakýh bar erdi (SB, 129b-1). Ol jemagat kim, ol lahzä öz işi üçün ol şäherden çykyb erdiler (SB, 2b-24). **⇨ jemagaty-üdebä** – *terbiýeçiler, edebiýatçylar, edepçiler*: Bäs ýasady, erse bir jemagaty-üdebä we ulama we hükema aňa mulazym kylды (SB, 30a-33).

jemal [jema:l جمال] **1)** *owadanlyk, gözellik*: Gantörelä jemal we kemal eyesi ýigit idi (GA, 179-13). Çün gördi bu gün ýar jemaly ile kemaly (KB, 459-12). Jemalyňny jahana jilwe kylды (Mn, 293a-8). Gözüň gördi jemalyň şiwesini (Mn, 308a-9). Bu iki ulug gelin husn-u jemal-u suratga ol kiçikden ýahşyrak tururlar (SB, 120b-25). **2)** *baýlyk, nepis, gymmatbaha zatlar*: Köb mal we jemal alarga berdi (SB, 38b-30).

jemähir [jemä:hi:r جهامر] *toparlar, köpçülik* **⇨ jemähiri-muwarryhan** – *taryhçylar, taryhçylar topary*: Jemähiri-muwarryhan we ulamaýy-kibär ittifak kylyb tururlar (SB, 1b-4).

jemg [جمع] *jem, toplum, halaýyk, birleşme*: Sen bu erenler jemgine diwana gel (KB, 443-7). Gorkut ol jemg arasynda ün beýik edip tiýdi kim... (SB, 126b-25). **⇨ köňül jemg bol-** – *ynjalmak, ynamly bolmak, arkaýyn bolmak*: Eger köňliň jemg bolmasa, muny imtihan kylaly (SB, 7a-27).

jemg bol- / ol- [جمع بول / اول] *jemlenmek, toplanmak, ýygnanmak*: Üç ýüz say jyдалу ýigit jemg oldy (GA, 254-13). Jemg olup, ol emri-owwal, er gelip Adamda çün (ND, 2b-4). Jemg oldy kim, aňar bu zemin ile zamany (KB, 479-12). Ol heb aýtdy: «jemg olmaz menüm ummatum ýamanlyg üstüne» (MAS, 4b-3). Erse miň ewlik oguzga jemg bolub erdiler (SB, 121b-10). **⇨ hatyr jemg ol-** – *arkaýyn bolmak, aladasyz bolmak*: Jemg ola hatyrum ýene kaçan ki, lef kyla (KB, 21-6).

jemg et- [جمع ايت] *jemlemek, ýygnamak, toplanmak*: Ölülmizi jemg edermiş (GA, 275-7). Jemg edeýdüm yşkyny köňülde ben (KB, 355-15).

jemg eýle- [جمع ايله] S: **jemg et-** Tekür beglerini jemg eýledi (GA, 275-10). Zäher ile tirýaky Hak jemg eýlemiş bir ýerde, gör! (KB, 454-13).

jemgi [جمي] *köplügi, köplük sany*: Ekasyra – kesra[nyň] jemgi turur, ýagny hysrow (SB,

26b-5). Kaýasyra – kaýsar[nyň] jemgi turur, andak ekasyra-kesra jemgi we tebabyga-tubbag jemgi (SB, 27a-16).

jemg kyl- [جمع قيل] S: **jemg et-** Ol jemg kylur maly ki, her ýaňa tagytmaz (KB, 515-8).

jemgyýet [جمعيت 1] *ýygnanyşyk, üýşmeleş, oturylyşyk*: Her ýerde söhbet we jemgyýetleri bolur erdi, any geltürüb... (SB, 11b-28). Şäher meligi alarnyň jemgyýetiden habar tapyb, alarga kasd kyldy (SB, 25a-5). **2** *baýlyk, derejelilik, abraýlylyk*: Niçük dünýä mal(y) we jemgyýeti üçün öz dinimni goýub, öz ähli milletimge gadr kylgaý men (SB, 39b-25).

jemgyýet eýle- [جمعيت ايله] S: **jemgyýet kyl-** Nedir Mäti ile Isa, kim eýlär ýerde jemgyýet (ND, 3b-9).

jemgyýet kyl- [جمعيت في] *üýşmek, toparlanyşmak*: Ni ýerde ki, eshaby-enjüm kibi jemgyýet kyla (KB, 409-4). Säher çagy jemgyýet kylyb, Rum sypahyga şebihun urdylar (SB, 29b-12).

jemhur [jemhu:r جهور] *üýşmeleş, mähelle, halk, köpçülik*: Dib magnysy taht we jah turur we ýawgu jemhur mukaddamy we ol ulug namdar padyşah erdi (SB, 120b-7). Özi jemhury-arab kasdyga Nejd we Hijaz janybyga mütewejjih boldy (SB, 16b-5).

jemig [jemi:g جمع] *hemme, ähli, bütün, jemlenen, bütewi, hemmesi, jemi*: Jemig ýanynda olan gyzlar al geýmişlerdi (GA, 178-11). Jemig begler häzir oldy (GA, 283-6). Jemigisi atdan inüb, Gazanyň alyn öpdüler (GA, 290-5). Ogly Münzir anyň ýerige jemig agrab birle mülki-Hyraga häkim boldy (SB, 30a-31). Jemig emäkin we kasabalar kim, arab badyýasyga muttasyly erdi, müstewli boldy (SB, 22b-7).

jemile [jemi:le جميله] *owadan, gözel, görmegeý, mylaýym (gyz)*: Nägäh Zyzen gyzy, Nazyra atlyk kim, begaýat jemile we sahybjemal erdi (SB, 28b-7). Nazary bir gyzga tüşdi kim, begaýat jemile we hubsurat erdi (SB, 28a-9).

jemmaza [jemma:za جزاء] *münülyän düýe, ýyndam düýe, ýelmaýa*: Ol tybbah jemmaza meharyny tutub, ol ýazy sary we aždahaga mütewejjih boldy (SB, 128a-30). Şert kyldy kim, anda jemmazadan tüşmegeý (SB, 3a-9). Ol

şert birle kim, jemmazadan tüşmegeý (SB, 3a-13).

jemmi-gafyr [jemmi-gafy:r جم غفير] *hemmesi, ählisi, bary*: Jemmi-gafyr birle Kuzagadan Bahreýinge nakl kyldylar (SB, 22a-28).

Jemşid [Jemşi:d جمشيد] *adam ady (erkek)*: Any Jemşid aýturlar (SB, 2a-8). **<jamy-Jemşid** – *Jemşidiň jamy*: Hajyl ola, any görer-se, jamy-Jemşidüň (KB, 94-14).

jenab [jena:b جناب] *jenap*: Doga-ýu gulluk aňa kim, jenab-u kadry anyň (BD, 99b-8). **<aly-jenab** – *uly hojaýyn*: Edub magrajy soltany özün aly-jenab eýlär (ND, 12b-8). **<jenaby-kibriýa** – *beyikligiň eýesi, alyjenap*: Men ol kalby selimem kim, jenaby-kibriýa haky (ND, 38b-9).

jenabet [jena:bet جنابت] *ini hapalyk*: Onuň kim, olmady kalby jenabetden bu ýüzden päk (ND, 10b-1).

jenan [jena:n جنان] *jennet sözüniň köplügi, jennetler*: Jenan bagyndan uçmuşdyr, wujudyň bilbili Nagşy (ND, 26a-9). **<bagy-jenan** – *jennet baglary*: Bu ýaglyk kim, bagy-jenan çaglykdur (BD, 74a-1). **<jenan ähli** – *jennetdäkiler, jennetde ýaşayanlar*: Hajyl galdy jenan ähli degil eshaby-agrafy (KB, 333-1).

Jenan Kerd [Jena:n Kerd جنان كرد] *derýa ady*: Jenan Kerd kim, derýaýy-Gulzumdan bir şubga turur (SB, 34b-30).

jenaýat [jena:ýat جنایت] *jenaýat, günä, etmiş*: Görmedügümi baňa jenaýat ýazar ol ýar (KB, 374-15).

jenb [جنب] *ýany, gapdaly*: Şähri-Tysfun jenbide bir şäher bina kyldy (SB, 34a-33).

jengibazy [jengiba:zy جنگبازی] *ýaý atyş usullarynyň biri*: Bu dutuşa türk dilinje jengibazy diýrler (Ýaý, 115b-3).

jennet [جنت] *uçmah, behişt, jennet*: Nedir jennet, jähennem kim, girerler emri-Rebbany (ND, 42a-16). Ýañagy jenneti terk etdürür almasy ile (KB, 106-9). Hemişe ýaz erür jennet howasy (Mn, 294b-5). **<gülşen-u jennet** – *jennet gülzarlygy*: War eken gülşen-u jennet ýöri, eý zahydy-häk (ND, 36b-14). **<hülleýi-jennet** – *jennetiň eşigi, lybasy*: Geýinmiş hülleýi-jennet, alub şahy-jahanymdan (ND,

25a-1). < **jenneti-agla** – *iň ýokarky jennet, sekiz jennetiň biriniň ady*: Girer bagy-behişt içre, anyňdyr jenneti-agla (ND, 3b-12). < **jenneti-ryzwan** – *jennetiň sakjysy, jennet bagy*: Bu wujudyň içre zahyd, jenneti-ryzwan nedir (ND, 7a-1). < **jennetül-mäwa** – *jennet öýi, asuda jennet, sekiz jennetiň biriniň ady*: Bar maňa ol hür köýi jennetül-mäwa kibi (BD, 23b-9).

jeň [جنگ] *uruş, dawa, jeň*: Gylyç we süňü we çomak we saýyr jeň alatyn geýdirib tonatdylar (GA, 285-10). Kazylyk goja galaýa ýetdiginleýin jeňe başlady (GA, 203-2). Bir ýola sorar bizüm-le sulh ile jeňi (KB, 85-15). Gözi ýene başlady benüm köňlüm jeň (KB, 345-5). At depdi, jeň-u söweş etdi (GA, 34-6). Tuta syryň bu jahany, gala bu jeň-u söweş (ND, 16b-1).

jeň et- [جنگ ایت] S: **jeň eýle-** Bekel bunda imiş-se, jeň edeýdük (GA, 249-7). Menim-le jeň edermi sen? (GA, 158-10). Baýyndyr hanyň Akmeýdanynda bu oglan jeň etmiş (GA, 18-6).

jeň eýle- [جنگ ايله] *uruşmak, söweşmek, göreşmek*: Gözüň bizüm ile, go(ý), jeň eýlesün, nola (KB, 436-15).

jeňi [جنگی] *harby, söweşjeň*: Filler araste kyldy, başlygy ulug jeňi fil Mahmudy atlyk (SB, 35b-11).

jeňşü [جنگشو] *pagtaly kelte don*: Jeňşü (MK, III, 279-16).

jerah [jera:h جراح] *ýaralar, kesikler*: Ki kirpügi ile her lahza biň jeraha ire (KB, 159-5). Kysas ýazdy çeleb dünýäde jeraha degin (KB, 337-1).

jerahat [jera:hat جراحات] *ýara, baş*: Rüstem tahkyk bildi kim, ol zähm we jerahatlardan jan eltmegüsi turur (SB, 18a-32).

jeramyka [jera:myka جرامقه] *tire-taýpa ady*: Arab any Zaýzen diýerler, muluky-jeramykadan kim, kuzagadan erdi (SB, 28b-3).

jerçi [جرچی] *atyr satyjy, jerçi*: Jerçi (Tuhf, 25b-2).

jeres [جرس] *jaň, jaňjagaz*: Her gije nala kyluram taňa degin çü jeres (KB, 494-11). Her lahza deraýy dilärem sowty-jeresden (KB, 315-12).

jerge [جرگه] *üýşmeleş, ýygnanyşyk, topar*: Erenler jergesinde diýilen söz, / Ýerine ýetmek gerek meýdanynda (KB, 601-5). Men dagy bendeler jergesige girib... (SB, 123a-7). < **jerge tüz-** – *üýşürmek, toplamak*: Tüzüp jerge salsunlar ol nowgy-şur, / Kim ol deşt era galmasun jynsy-mur (Ab, 59b-16).

jerib [jeri:b جريب] *ölçeg birligi, gektar*: Bir jerib arpa, bugdaýga bir derem, bir jerib, bürünjge ýarym derem we bir jerib üzümge sekiz derem we bir jerib zeýtun we miweler we sebzilerden bir derem tagýyn kyldy (SB, 37a-3).

jeride [jeri:de جریده] *ýalňyz, ýeke*: Feragat istär iseň, bol jeride Babyr! (BD, 29b-11).

jerlen- [جرلن] 1) *kesellemek*: Är jerlendi (MK, I, 271-9). Är özi jerlendi (MK, II, 193-14). 2) *agyrmak, azar çekmek*: Anyň gözi jerlendi (MK, II, 193-15).

jerlet- [جرلت] *bozmak, zaýalamak*: Ot anyň gözin jerletti (MK, II, 277-6).

jerm [جرم] *durk, gabara*: Gün jermini gäh-gäh muşahyda kylsa bolar (SB, 19b-15).

jerrah [jerra:h جراح] *ýara bejerýän tebib, seýikçi tebib, hirurg*: Ki demirni çyhara bilmeýe meger jerrah (KB, 143-16).

jerrar [jerra:r جرار] *böwsüji, ýeňiji, üpjün (goşun)*: Jerrar leşger birle ýetişdi (SB, 12a-19). < **leşgeri-jerrar** – *harby taýdan üpjün edilen köp sanly goşun*: Ýüze ýüz leşgeri-jerrar döýimez (KB, 465-10). < **jeýşi-jerrar** – S: **leşgeri-jerrar** Görelî gisüsünde jeýşi-jerrar (KB, 191-13).

jesed [جسد] *ten, meýit, jeset*: Eý ruh, niçe näzük iseň her jesede sen... (KB, 52-6). Ýohsa gerek, aýryla jany jesedinden (KB, 538-16).

jeste [جسته] *böken, bökyän*: Bijan ola – damyndan anuň jeste nedendir (KB, 517-9).

jeste ol- [جسته اول] *zyňylmak, atylmak (ýaýdan)*: Bir tir ki, ol ýaýdan ola jeste, degülmi (KB, 455-6). Çäre ne şol tire ki, ol oldy jeste ez keman (KB, 579-15).

jetgen [جتگان] *jylaw*: Jetgen (MK, I, 369-9).

jewab [jowa:b جواب] S: **jowab** Lagluň tebibî hasta köňüle jowab (KB, 460-75).

jewanyb [jewa:nyb جوانب] *taraplar, ugurlar*: ...etraf we jewanybda säkin bolub erdiler (SB, 121a-22).

jewar [jewa:r جوار] *yäkynlyk, goňşulyk*: Leblerüň arasy tek husny-jewar olmamyş (KB, 52-15).

jewaz ol- [jewa:z ol- جواز اول] *rugsat berilmek, ygtyýar berilmek*: Inje ýoldur bu hawa ýoly, jewaz ola gerek (KB, 511-12).

jewr [جور] *adalatsyzlyk, zorluk, sütem, jebir*: Çöwirmez yüzlerin jewri-jepadan (ND, 27a-4). Jewrüň, begüm, bu januma jany degülmidür! (KB, 303-1b). Jewr-u jefa hoş durur çü yşky-ezelde (KB, 26-15). Köňül jewrüň elinden jana geldi (Mn, 308a-7). Badyşahlykga olturdy we jewr we sütem agaz kyldy (SB, 2a-24). Ol dagy Zahhak jewriden gaçyb, Demawend dagyda mesken tutub erdi (SB, 2a-33).

jewr et- [جور ایت] *jebir etmek, sütem etmek*: Eger jewir edesin, yhsana beňzär (KB, 461-13). Mahmur gözlerüň niye jewr ede januma (KB, 483-2).

jewr kyl- [جور قیل] S: **jewr et-** Kyldy baňa jewrini hezaran-u zyýada (KB, 361-1).

jewrsyf [جور صفات] *zaly, sütemkär*: Ýüz jewrsyf gaşymga gelse (BD, 45b-6).

jewşeň [جفشانك] *gözi ýaşaragan, gözi şully adam*: Jewşeň (MK, III, 285-12).

Jeýhun [Jeýhu:n جیحون] **1)** *derýa ady, Amyderýa*: Jeýhundand nary (aňrsy) Afrasyýabyň bolgaý (SB, 6b-15). Jeýhundand nary ýurtlary bar erdi (SB, 130a-27). **2)** *derýa ýaly köp gözyaş*: Gözüme jeýhun, köňül derýa bu gije (KB, 497-6). Niline göreli ahyduram gözleri jeýhun (KB, 156-6).

jeýhun et- [jeýhu:n et- جیحون ایت] *derýa ýaly köp gözyaş dökmek*: Jeýhun edübän yaşumy ummana erürem (KB, 143-4).

jeýş [جیش] *goşun, döwletiň ýaragly güýçleri* > **jeýşi-jerrar** – *harby taýdan üpjün edilen köpsanly goşun*: Göreli gisüsünde jeýşi-jerrar (KB, 191-13).

jeza [jeza: جر] *jeza, temmi*: Jeza ile öldürelim (GA, 142-3). Sebäb nedir ajaba, ki, jezaýa saldy meni (KB, 8-3).

jezag [جزع] *ahy-nala, eňreme, ahy-pygan etme*: Matam we tagzyýet tutub, hatunlarynyň gaşyga baryb, köb jezag we fezag kyldy (SB, 128b-33). Jezag we fezag bunýad kylyb, dogakyldy... (SB, 9a-1).

jezag we fezag kyl- [جزع و فرع قیل] *ahy-nala etmek, ahy-pygan etmek*: Ol halatda halknyň uýatlygydan jezag we fezag kylyb tiýdi (SB, 24a-28).

jezbe [جذبه] *haýsydyr bir duýgunyň, düşünjäniň täsiri bilen ýokary derejede hyjuwlanma, özüňden geçip joşma*: Çek eliň jezbeden, eý mah, ýöri, war jan olagör (ND, 11a-8). Ýönelmek aňa jezbeyi-nägahe baglydur (KB, 366-6).

jezb eýle- [جذب ايله] *joşdurmak, hyjuwlandyrmak*: Ony jezb eýleýip ahyr, erişe hyşmy-Setdaryň (ND, 17b-9).

Jezime [Jezi:me جزيمه] *adam ady (erkek)*: Jezime any öz sulby ogullarydan ezizräk görer erdi (SB, 22b-11). Çerikler jemg kylyb, Jezime üstige barmakga azyrat kyldy (SB, 22b-14).

jezire [jezi:re جزيره] *ada, daş-töweregi suw bilen gurşalan ýer*: Şam ahalysydan Kybrys jeziresige gaçyb erdi (SB, 21a-20). Ýuhannaýy-hawaryny kim, kätibi-Injil erdi, bir jeziräge ýiberib mahbus kyldy (SB, 21b-32).

Jezire [Jezi:re جزيره] *ýer-ýurt ady*: Erse häkimi-Jezire we Diýarbekr... leşger çekib, aňa zafar tabdy (SB, 15b-21). Şam diýary we Jezire belady we bagzy Rum memälikiden atasynyň bolgaý (SB, 22a-17).

jezm [جرم] **1)** *gutarnykly, belli karara gelen, berk, anyk, takyk, aýdyň*: Jezm we tahkyk biliň kim, çerigimiz andan artyk turur kim, siz hyýal we endişe kylgaý siz (SB, 123a-28). Jezm bilür men kim, maksudyň mülki-Çyn turur (SB, 19a-32). **2)** *ýürege düwlen, maksat edilen, belli karara gelmen*: Olur yşkynda azmum jezm her dem (KB, 130-16).

jezm bol- [جرم بول] *berk karara gelinmek, anyk karara gelmek*: Azmy-safary-Kerk we Başgyrd kylyb, jezm boldy (SB, 121b-10).

jezm et- [جرم ايد] *gutarnykly netijä gelmek, belli karara gelmek*: Yşkuňy jezm eden kişi meksur olmaýa (KB, 368-1).

jezm eýle- [جرم ايله] S: **jezm et-** Jezm eýläp idim, özni şehid olmakga (BD, 74b-7).

jezm kyl- [جرم قيل] S: **jezm et-** Razyhny Şam fathyga jezm kyldylar (SB, 15a-23).

jezýet [جزيت] *paç, salgyt*: Miň kantar jezýetge kim, her ýyl bergeý, musalyha kyldy (SB, 21a-14). Tertibi-hyraj we zikri-jezýet kim, kesraýy-Adyl goýdy (SB, 36b-31).

jähd [jä:hd جهد] *yhlas, jan etme, tagalla*: Şirin ola herne ki, ola jähd ile hasyl (KB, 484-9). Fyrgawn any bilib, jähdi-tamam kylur erdi kim, iman geltürmegeý, miýesser bolmady (SB, 8a-10). Sagy we jähd we unf birle öz welaýatynyň halkyny nasrany kyldy (SB, 27a-23). Ýüz jähd bile işni muňa ýetgürdüm (BD, 61a-2).

jähd et- [jä:hd et- جهد ايد] *jan çekmek, yhlas, tagalla etmek*: Wysaly ýolyna jähd ederem, werürem jan (KB, 416-15).

jähd kyl- [jä:hd kyl- جهد قيل] S: **jähd et-** Jähd kylgança (ZME, 761; 133-1). Kamu yrmagy yrmah olur, jähd kylyjah (KB, 346-14). Zähre kany ki, jähd kylam bir asyrmaga (KB, 371-3).

jähennem [jä:hennem جهنم] *jähennem, dowzah*: Oýnamazsaň, jähennemde oýna (GA, 114-7). Derdiň ody katynda jähennem ody rahat (KB, 406-5). <>**ähli-jähennem** – *jähennemdäkiler, dowzahylar*: Ola ol ähli-jähennem, barlygy fan olmyýa (ND, 28b-1).

jähet [جهت] 1) *sebäp, esas*: Men bu jähetden haýran galyb turur men (SB, 123b-27). Allatagala meni saklagusy turur, ol jähetden kim, bu babda hiç günähim ýok turur (SB, 128b-5). 2) *üçin, sebäpli, jähetden*: Ýene Turga bardy kim, ummat jähetige şefagat kylgaý (SB, 8b-25). Daýym seniň jähetiňden zähmetde biz (SB, 8a-31).

jähl [جهل] *nadanlyk, bilimsizlik*: Olur ylm ile hak nebsiň, ölür jähl ile çün şahym (ND, 23a-10). Gala ahyr jähl içinde, genji-Rahman olmyýa (ND, 28b-4). Baňa diýr zire dahy jähl-le Kermana düşer (KB, 394-10).

jähl kyl- [جهل قيل] *nadan etmek, bilimsiz etmek*: Çykmaý ne durur bu jähl kylganlarňyz (BD, 69a-3).

jähr [جهر] *äşgär, açyk, aýan, mälim*: Fida bu syrr-la jährem, bu syrr-la jähre (KB, 359-5).

Eger-çe syrr idi könlümde yşk-u hijriň jähr (KB, 207-8).

jär-jür [جر جُر] *tiz, howul-hara, çalt*: Ol jär-jür iýdi (MK, I, 272-8).

Jibäl [Jibä:l جبال] *ýer-ýurt ady*: Yrak we Fars we Jibäl we Hyjaz... ýerleri... kiçik ogul Irejge berdi (SB, 3b-30). Jibäl welaýatyga kim, Yrak Ajamga meşhur turur (SB, 20a-16).

jibäl [jibä:l جبال] *daglar*: Her kaçan tesbih aýtur erdi, jümle eşýa, wuhuş we tuýur we jibäl anyň birle tesbih okur erdiler (SB, 12b-6).

jibillet [جبلت] *özboluşly häsiýetli, gylykly*: Junun çünki bu akluma jibilletdür, jibilletdür (KB, 59-11).

jidd [جد] *yhlas, tagalla*: Girü galanyn aňla jähd-u jidd ile (KB, 520-15).

jiger [جگر] *bagyr, ýürek*: Gamzasyny jigeri boýana dilär ýüregüm (KB, 466-16). Ýanuk jigerjüginini taglady (GA, 56-8). <>**nerkes jigeri** – *nerkes güliniň içindäki özen, düwünçek*: Nerkes jigeri dag durur gözi alyndan (KB, 405-11).

jigi [جگي] *ýygy, gür*: Jigiýi (MK, III, 174-11).

jig-jig [جك جك] *geçiler çagyrylanda aýdylyan söz, jigi-jigi*: Jig-jig (MK, I, 280-5).

jihat [jiha:t جهات] *taraplar, ugurlar* <>**şeş jihat** – *alty tarap (öň, yz, aşak we ýokary)*: Refg olup, ol şeş jihatdan, doldy daýym äleme (ND, 13b-7). <>**jihaty-sitte** – S: **şeş jihat** Jihaty-sitteden destin çeker bu kim, kemal olmaz (ND, 16a-2).

jihäd [jihä:d جهاد] *uruş, söweş, dini uruş*: Beni-ysraýyl gorkub, jihäd we gaza kylmakdan inhiraf kylgaýlar (SB, 9a-10). Jihäd we gaza niýetiden tahalluf kylyb tiýdiler (SB, 9a-13).

jihär [jihä:r جهار] *aýanlyk, bellilik*: Dileg bu ise ki, syrr-u jihäri bilmeýelüm (KB, 343-7).

jiji-biji [ججي بجي] *owadan, enaýy (gyz, aýal)*: Bir jiji-biji türkmen gyzyňy ala sen (GA, 171-7).

jik [جك] *jikge (aşyk oýnunda)*: Jik turdy (MK, I, 280-6).

jild I [جلد] *jilt, tom*: Ellik miň jild kitab her ylymdan ýygyb erdi (SB, 21a-2).

jild II [جلد] *sany, sanly*: Hylwat kylyb, niçe jild müselleh kişilerni sandukga salyb, tagbyýa kyldy (SB, 23a-13).

jilwe kyl- [جلوه قيل] *yalkym salmak, söhle salmak*: Şol lagly-lebün jilwe kylur ise jahana (KB, 4-15). Jemalyňny jahana jilwe kyldy (Mn, 293a-8).

jim [ji:m جيم] *arap elipbiýiniň başinji harpy*: Geçenler işbu menzilden, olur «jim» harpyňň şahy (ND, 3a-4).

jimag eýle- [jima:g eýle- جماع ايله] *jyns aragatnaşygyny etmek*: Peri gyzynyň birini tutdy, tama edib, derhal jimag eýledi (GA, 215-6).

jinjü [جنجو] *hünji (oguzça)*: Jinjü (MK, I, 349-13).

jir [جر] *yag*: Aşyçta jir ýok (MK, I, 272-5). Bu ette jir ýok (MK, I, 272-6).

Jirjis [Jirji:s جر جيس] *adam ady (erkek)*: Jirjis alayhyssalam zikri (SB, 25b-17). Jirjis ol halaty gördi, erse din hemiýýeti aňa galaba kylyb... (SB, 25b-22).

jism [جسم] *jisim, beden, göwre*: Jism-le jeddiň ýok (GA, 210-6). Jism ile janumy hatty-la tedwir kylam (KB, 424-8). <>**jismi-bad** – *pany beden, ötegçi, wagtlaýyn beden, howa ýaly geçip baryan*: Zahyd bu jismi-badyň... (ND, 42b-13). <>**jismi-fany** – *wagtlaýyn beden, wagtlaýyn göwre*: Ki ol bir jismi-fanydyr, derunyň eýlegil enwer (ND, 10b-2). <>**jismi-hakkany** – *bakylyk bedeni, hakykylyk göwresi*: Bulub bir jismi-hakkany, erüb aýrylma sen andan (ND, 10b-3). <>**jismi-jan** – *jismi-jan, beden we ruh*: Bular suratda adamdyr weliken jismi-jan olmaz (ND, 3a-1). <>**jismi jan ol** – *beden we jan ol*: Jismi-jan olmazdan owwal, Hak ilen, eý şahriýar (ND, 7a-16). <>**jismi-natuwan** – *ejiz beden, güýçsiz göwre*: Säherhiz oldy seniň-le bu jismi-natuwan gör kim (ND, 17a-11). <>**jismi-wahyd** – *bitewi göwre, bir beden*: Hakykat, ger şerigat kim, bular bir jismi-wahyddur (ND, 6a-1).

jismany [jisma:ny جسماني] *bedeni, maddy*: Ikinji, tabgy jismany diýmişler melheme any (ND, 21b-5). <>**miftahy-jismany** – *jan, ruh*: Eý-a mysbahy-ruhany, eý-a miftahy-jismany! (KB, 373-13).

jisr [جسر] *köpri, ötük*: Jisri-Medaýyn, bes magruf turur (SB, 39a-13).

jogda [جغدا] *düýe ýüni, çogda*: Jogda (IBM, 172-5).

jogulmar [جغلمار] *yayyň bir görnüşi*: Jogulmar (IBM, 173-7).

jojuk [jo:juk ججق] *jojuk, doňuz çagasy*: Jojuk (MK, I, 318-12).

jokra- [جقرا] **1)** *gaynamak (suwuklyk)*: Aşyç jokrady (MK, III, 208-14). **2)** *gaynap çykamak (çeşme)*: Myňar jokrady (MK, III, 208-16).

jokraş- I [جقراش] *gaynaşmak, gaynap başlamak*: Tebizler jokraşdy (MK, II, 164-14).

jokraş- II [جقراش] *gaharlanyşmak, gyzarlyşmak*: Kişi bir-bir içinde jokraşdy (MK, II, 164-15).

jokrat- [جقراش] *gaynatmak*: Ol aşyç jok-ratty (MK, II, 268-11).

jomard [jo:ma:rd جومرد] S: **jomart** Är jomardyn, är näkesin ozan bilür (GA, 5-8). Alny açuk jomard erenler diňlesün (GA, 169-11). Jomardlar jomardy gany Taňry (GA, 184-11).

jomart [jo:ma:rt جومارت] *jomart, sahy*: Jomart (Tuhf, 30b-5).

joş [jo:ş جوش] *joş, joşgunlyk*: Göge erürdi duhany köňülüm joşdan uş (KB, 502-12). <>**joşa gel-** – *joşmak, hyjuwlanmak*: Menim janym joşa geldi (GA, 157-11).

joş eýle- [jo:ş eýle- جوش ايله] *joşmak, tolkunmak, çogmak*: Bu gün derýa aga-döne, ýene joş eýledi (ND, 3b-18).

joş kyl- [jo:ş kyl- جوش قيل] *joşmak, hyjuwlanmak*: Tufany-muhabbet bu ýüregimde kylur joş (KB, 324-9).

jowab [jowa:b جواب ، جواب] *jogap, gaytargy*: Ulug atasynyň jowabyga tiýdi... (SB, 127b-12). <>**jowab ber- / wer-** – **1)** *jogap gaytarmak*: Sen ne jowab werdiň (GA, 295-1). Jowab berdi kim, eger padyşah maňa bir yssyk guýruk berse, goýmagaý men kim, bir koýga zerer ýetgürgeý sen (SB, 127a-9). **2)** *gaytargy bermek, jogap gaytarmak, söz gaytarmak, garşysyna gitmek*: Hind ahaly we

agýanlary ýaman, tünd, dürüşť jowablar berip... (SB, 121a-25).

jöbrek [جبرك] *çöpür*: Geçer silinmek alty nesne birle, daş ile, kesek ile, toprag ile, çöbrek ile, lebüd ile, pampuk birle (MAS, 29b-1).

jöhüd [jöhü:d جهود] *halk ady, ýewreýler*: Bu muhalafat jöhüdler arasyda galdy (SB, 15a-10). Anyň zamanyda jöhüdler Ýakub bin Ýusufga ... zafar tapyb heläk kyldy (SB, 21b-26).

jöwahir [jöwä:hir جواهر] *jöwahir, jöwherler, gymmatbaha daşlar, göwherler*: Tokuz gat bir jöwahirden, dil-ä, Hak resmi-ynsany (ND, 33b-14). Çün tolu jöwahir ola ummany bu derdüň (KB, 125-14). Enwag jöwahir we ýawakyt we zeberjed ... birle any murassag kylyb erdi (SB, 13a-27). Ol ogulny köb jöwahirler birle ol sandukga goýub... (SB, 18b-23).

jöwher [جوهر] *jöwher, göwher, gymmatbaha daş*: Ne jöwherdir bu ýol, gel, ber jowaby (ND, 26a-12).

jöwheri [جوهرى] **1** *ussat, ýiti*: Bilik bilmek içinde jöwheri sen (Mn, 304a-3). **2** *gymmatbaha daşlary tanaýan, jöwherçi*: Jöwheri sen laglyň ile kalba aryf sen gaty (KB, 537-1).

jöwlan [jöwla:n جولان] *aylanma, dolanma, sergezdanlyk*: Şimdi gopan janlara jöwlan budur (KB, 593-5). Ol peri meýdan era jöwlanda ýüz müň näz bile (BD, 28b-5).

jöwlan et- [jöwla:n et- جولان ايد] *aylanmak, elewremek, entäp ýörmek, sergezdanlyk etmek, dolanmak*: We ger ne kim, durar ol, kim eder bu ýolda jöwlany (ND, 31a-7). Erenler meýdanlarda jöwlan eder (KB, 595-11).

jöwlan kyl- [jöwla:n kyl- جولان قيل] **S**: **jöwlan ed-** Öküş jöwlan kylur meýdan içinde (Mn, 295a-2). Eger alar jöwlan kylyb, ýene müjtemyg bolgaýlar, jezm biliň kim, Mesruk heläk boldy (SB, 36-18).

jöwşen [جوشن] *demir don, sowut*: Kim atyn biner kim, jöwşen geýer (GA, 142-6). Açmamys janyň syfatyndan bunlara lutf yssy jud (ND, 40b-7). Ohý jöwşen deler-u ýarasy-ýu demreni ýoh (KB, 11-10). Anyň astyda jöwşen, rekabgaça... (SB, 37a-10).

jud [ju:d جود] *sahylyk, jomartlyk*: Aşykuň üzri budur ki, jud bil-möwjuddur (KB, 486-6).

jud et- [ju:d et- جود ايت] *sahylyk etmek, jomartlyk etmek*: Möwjudyňa çü jud ede kişi ola jewad (KB, 505-14).

jug [ju:g جوع] *açlyk, gahatlyk*: Gahat we jugdan bu diýarga tüşüb tururlar (SB, 37b-12).

Juju [Ju:ju: جُوْجُو] *adam ady (erkek), türkmen şahyry*: Juju (MK, III, 180-3).

juk [ju:k جُوق] *erbet, pis, ýaman*: Juk är (MK, III, 94-13).

julab [jula:b جلاب] *şerbetiň bir görnüşi, gülap*: Şöýle ki, tuzlu durur, şah-a, lebüň, / Agzyň ýady neçün oldy julab (KB, 219-15).

julk-eskürk [جُلُقْ اَسْكُرْك] *lül, serhoş, mes*: Julk-eskürk (MK, I, 292-6).

julus [julu:s جلوس] *oturma, tagta çykma, patyşa bolma*: Julusy-kesra Nowşirwan Adyl habaryny eşitib... (SB, 34a-1).

julus et- [julu:s et- جلوس ات] *oturmak, ýerleşmek*: Gidüb ahlaky-Ilmaýym, edeli tagta julus (ND, 36b-9). Julus etdi oňa ruhy, jahany tutdy enweri (ND, 41b-8).

junah I [juna:h جناح] *günä, ýazyk, etmiş*: Buny ýazan bize ýazmaz junahy (KB, 487-7). Buýurmuş ahy, Men iztarra mä aleyhi junah (KB, 144-2).

junah II [juna:h جناح] *ganat*: Köňül guşyna junah olmasun, eger dileýe (KB, 159-6).

junun [junu:n جنون] *dälilik, diwanalyk, dälilik keseli, akylsyzlyk, sähnelik*: Jununum kämil eýledi fununy (KB, 561-12). Junun çünki bu akluma jibilletdür, jibilletdür (KB, 59-11). Müzmin emrazlar, junun we bars we ammy dek... (SB, 24b-9). Mesih dogasy birle junun mereziden syhhat tapyb erdi (SB, 24b-19).

jurga [جُرْغَة] *bir owurt, azajyk suw ýa-da meý*: Jamy-yşkyň joş edüb bir juzgasyn (ND, 15a-14). Jurgalarumuz içdügin bilmedi reza bizüm (KB, 23-5). Bir jurga meý için girü alur gözi şaşum (KB, 215-13).

juruh [juru:h جروح] *ýaralar*: Gerek ki, bu bagruma merhem juruh (KB, 417-5). Ýar, ynanmazsaň, juruhyn isdegil (KB, 553-12).

juwana [juwa:na جوانه] *kepderiniň, gögerçiniň jüýjesi*: Kim ol iki kebuteri ýegäne, / Bir öýde çykardylar juwana (Ab, 66a-6).

juwanmerd [juwa:nmerd جواغرد] *sahy, jomart*: Herkylýusny... kaýsarlykga olturtdylar, ol sebäbden kim, juwanmerd we dilawer we taryky-muwasa we mudara saklar erdi (SB, 27b-30).

juwanmerdlik [juwa:nmerdli جواغردلىق] *sahylyk, jomartlyk*: Juwanmerdlik we bahşaşga meşhur erdi (SB, 18b-31).

juý [ju:y جوى] *ýap, joýa, çeşme, bulak*: Sebze-ýu juý-u çagyır hatyr durur (KB, 603-9). **juýy-gam** – *gözýaş, gam çeşmesi*: Göz akyzur juýy-gam şowhy bela juýydan (BD, 36b-3).

juýbar [ju:yba:r جويبار] *çeşme, bulak, ýap*: Dideýi-yşk-sereşkim juýbary etsem gerek (ND, 17b-5).

jübbe [jübe جبهه] **1)** *ýeňli, ýakaly, giň don*: Jübbe, çuga çyrgab geýürdi (GA, 253-4). Samur jübbesini egnine aldy (GA, 135-8). Jamy-meý al elüne, gir bu samuryn jübbeýe (KB, 490-6). **2)** *demir geým, demir don, jüpbe*: Egnünde altun ýşuk, jübbesi ýok (GA, 239-6). **jübbe ton** – *don, çakmen*: Çigni guşly jübbe ton wergil, geýer olsun (GA, 18-4).

jüftleş- [jüftleş جفتلاش] *jübütleşmek*: Jüftleşdiler (ZME, 555; 133-1).

jügürtge [jügürtge جوكورتكا] *çekirtge*: Andan soň jügürtgäni Allatagala alarga musallat kyldy (SB, 8a-16).

jühhäl [jühhä:l جهال] *nadanlar, jahyllar*: Arab ýeride bir ot peýda boldy kim, agrab jühhäli any köb geramy tutar erdiler (SB, 26a-26).

jüm [jüm جوم] *ähli, jümle, hemme*: Kamusyna beňzemedi jümle älemleri ýaradan Alla, Taňry görklü (GA, 7-3). Dana tutuban jahan ýüzün jüm, / Ol nowg ki, gök ýüzünü enjüm (Ab, 65b-16).

jümle I [jümle جمله] **1)** *hemme, ähli, jümle*: Katynda ýer öperler jümle şahlar (Mn, 296a-5). Ten-tene düşdi jümle ten-ten (KB, 97-14). Jümle ymaratlar kim, ol hududda turur (SB, 37a-30). **2)** *hatar, topar*: Ýehud any pygamberler jümlesiden bilür erdiler (SB, 17a-

3). Kukas kim, bataryka jümlesiden erdi (SB, 27b-24). **3)** *dünyä, ähli adamlar, bar zatlar*: Leyk jan-a, hak budyr kim, jümläniň soltanyýam (ND, 18b-8). **fil-jümle** – *şeyle-de, şeyle-de bolsa, umuman, tutuşlygyna*: Girmeyen fil-jümle näsi, gark eden (ND, 7a-15). **jümle arwah** – *ähli ruhlar, ähli janlar*: Görer ol jümle arwahy, gerek esfel (ND, 5a-13). **jümle älem** – *bütün älem, dünýä*: Bu köňüldür jümle älem suratyň nagşynda bil (ND, 6a-11). **jümle möwjüdat** – *ähli döredilenler*: Olurmy hiç hulul ol kim, ne kim war jümle möwjüdat (ND, 2a-10). **jümle näs** – *ähli ynsanlar, halayýklar*: Tohmy birken jümle näsiň, hezreti Hakdan, dil-a (ND, 7a-15). **jümleýi eşýa** – *bar zatlar, ähli zatlar*: Ki oldur jümläniň asly, ne kim war jümleýi eşýa (ND, 2a-5). **ol jümleden** – *olardan, olaryň arasyndan, olaryň içinden*: Ol jümleden Ysfyhan şäheriden Käwe ahenger atlyk bir kişi... huruj kyldy (SB, 2a-29). Ol jümleden kyrk miň tawyla hassa at baglab erdi (SB, 13a-18).

jümle II [jümle جمله] *söz, gürrüň, sözlem*: Bu jümläge ittifak kylyb, Oguz gaşyga mütewejjih boldylar (SB, 124b-25). Her kişiniň şerhini alarnyň adynyň astyda ýad kylur biz bu jümläge kim, merkum turur (SB, 125b-18).

jünbüş [jünbüş جنبش] *gymyldama, hereket etme*: Kimiňdir munça jünbüşler, kimdir nutuk aýdan göwher (ND, 15a-4).

jünd [jünd جند] *esger, goşun* **jündi-müwäjb** – *hakyna tutma goşun, aýlyk-günlükli goşun*: Görür-se zülfiň jündi-müwäjbini jümle, / Wujudyna gatyban küllisin kemende were (KB, 176-8).

Jündşabur [Jündşabur جندشاپور] *ýer-ýurt ady*: Jündşabur dagy Huzustanda hem ol ýasady (SB, 28a-31). Any umaralary birle berde kylyb, Jündşaburga ýiberdi (SB, 28b-1).

Jüneýd [Jüneýd جنيد] *adam ady (erkek), meşhur sopy Abulkasym Jüneýd Bagdady ibn Muhammet (IX-X asyrlar)*: Zülfi çerisinde biň Jüneýdüň (KB, 467-7).

jünne [jünne جنة] *ýapyňja, galkan*: Ta ki, Safa gire ele Käbe ýüzünde ol butuň / Jünne dahy gaba olub ýene gaba aba gerek (KB, 9-4).

jünüblük [جُنُب لِك] *ini haramlyk*: Ulu teharete diýdügümüz ýunmak kibi jünüblükden, haýzdan, nifasdan (MAS, 6b-4).

jürhüm [جرهم] *tire-taýpa ady*: Jürhüm kabylassy kim, araby-arba tururlar (SB, 3a-5).

Jürjan [Jürja:n جرجان] *şäher ady*: Ol gyşlak üçün Jürjan we Mazanderanga geldi (SB, 130a-9). Mesgud Jürjan we Mazanderanga baryb erdi (SB, 130a-11).

jür-jür [جُرْ جُرْ] *düýe saglanda, onuň süýdüniň çykarýan sesi*: Tewe emigi jür-jür (MK, I, 402-16).

jürjürek [جرجرك] *jürdek, suw akýan kran*: Ýawagöý aýturda biri jürjürek, / Çarh köp urmakda biri ferferak (Ab, 60a-5).

jürm [جرم] *günä, etmiş, jenayät*: Bozulmaz bir nefes jürmi, ryzaýy hökmi soltandyr (ND, 8b-11). Aldyň ahy akl-u dil-u janumy, bu jürme (KB, 161-15). Her kişiniň golyda ogurlyk tutar erdiler, any jürmege saklar erdiler (SB, 4a-10). Öz jürm we günählerige mukarr-u mugtaryf boldylar (SB, 127b-23). <>**jürmi-usýan** – *günä, ýazyk*: Anyň kim jürmi-usýanyň, görmeden afw eder Möwla (ND, 3b-12).

jürmsiz [جرم سيز] *günäsiz, ýazyksyz*: Jürmsiz daýym ytap eýlär ajap dildardur (BD, 29a-10).

jüsse [جسته] *göwre, kamat, boý*: Ol mowzygnyň halky belend kamat we azym jüsse bolur (SB, 19b-18).

jüste [جُسته] *gözleýän, agtarýan*: Ýalguz degülem, belki, jahan jüste aşyk (KB, 122-9).

jüz [جُز ، جز] **1)** *bölek, para, zerre*: Biz gül, ýanarmuz oduna her jüz dahy hem (KB, 50-5). **2)** *başga, özge*: Men bende jüz ynkyýad bilmen (BD, 42b-7).

jüzban [jüzba:n جزبان] *bölüji*: Kim gul olmakdyr nyşany, jüz nedir, jüzban nedir (ND, 7a-4).

jüz et- [جز ايت] *bölek etmek, para etmek*: Jüz edip jana ezizi, wasly janan eýledi (ND, 39b-3).

jüzäm I [jüzä:m جزام] *tire-taýpa ady*: Jüzäm we lahm we taý... kabaýyllary ol mowzygda istikbal kyldylar (SB, 18a-10).

jüzäm II [jüzä:m جذام] *pis keseli, heýwere keseli*: Jüzäm yllaty anyň bedenige andak seraýat kyldy kim, tamam agzasynyň iti töküldi (SB, 6a-21).

jüzw [جزو] *azajyk, bölejik, zerre, sähelçe zat*: Gözi sinanyňa naýza, ki, sagyka durur jüzwi (KB, 97-10). Ýüz defter ola andan biň jüzw şuruh ola (KB, 417-4). Her jüzwümüzi ol ýola bergil, görelüm biz (KB, 50-5).

jüzw-jüzw ol- [جزو جزو اول] *bölek-bölek bolmak, para-para bolmak*: Külli küll olgyl ki, jüzwu-jüzw olarsaň laf sen (KB, 537-2).

jybyrt- [جبرت] *çygar çybyk bilen saýgylamak, çawlamak*: Ol oglyn jybyrtty (MK, III, 317-4).

jyda I [jyda: جدا] *ayrylmaklyk, jyda bolmaklyk*: Indi dört harp üçre, jan-a, düşdi halkdan ol jyda (ND, 2a-12).

jyda II [jyda: جدا] *naýza, sowuk ýarag*: Elüňdäki süýr jydaňy maňa wergil (GA, 148-13). <>**almas jyda** – *ýalpyldap duran ýiti naýza*: Buýnuzy almas jyda kibi (GA, 182-1). <>**altun jyda** – S: **almas jyda** Altun jyda oýnadana, ýa Reb, noldy (GA, 137-9). Altun jydasyň eline aldy (GA, 31-4). <>**gargu jyda** – *gargy gamyşdan ýasalan ýeňil naýza*: Gargu jyda oýnadanlar wardy-geldi (GA, 137-8). Gargu jyda oýnadanlar ildüremedi (GA, 221-10).

jydalı [jyda:lu جدالو] *naýzaly, sowuk ýaragly*: Üç ýüz saý jydalı ýigit jemg oldy (GA, 254-13).

jygaly [جغلی] *elguşyň erkegi, laçynyň erkegi*: Jygaly (IBM, 175-7).

jygyltan [جغلتان] *naharyň bir görnüşi şüle*: Jygyltan (IBM, 166-2).

jyla [جلا] *atyň öl tezegi*: Jyla (MK, III, 176-13).

jylaw [جلارو ، جلاو] *jylaw, nogta*: At jylawysyn dönderdi (GA, 134-8). Ulus ilide bende azadalar, / Jylaw dakylp puýa şazadalar (Ab, 62b-20). Jylawyň çekmese rakybny ol hin (BD, 92a-6).

jylrat- [جلرت] *şygyrdatmak, şagyrdatmak*: Ol okyn kişte jylraty (MK, II, 268-3).

jynn [جن] *jyn, arwah, eýe, al:* Jynn-u melek dahy, senem-ä şeyiftäñ durur (KB, 221-16). Jemig jynn we yns we şeyatyn we afaryf ... aña musahhar erdi (SB, 13a-8). Bir yfryt jynn tiýdi kim, men bu hydmatga kyýam kylaýyn (SB, 13b-2).

jyns [جنس] **1)** *synp, hil, jyns:* Odda häsiýet budur, jynsy jynsa gawşurur (KB, 430-1). Jyns çü jynsa, ere peýwend olur (KB, 69-5). **2)** *görnüş:* Ýeti jyns hasyldan hyraj goýdylar (SB, 37a-1). Ýeti jynsdan özge nimelerge hyraj goýmadylar (SB, 37a-2). **3)** *jyns, tohum, urug:* Arzy-sypah tilär erdi, her kişini leşgerilerden adyny, atasy adyga we jyns we synf we hilýet birle ýazar erdi (SB, 37a-9).

jyň [جَنك] *güýçlendiriji ownuk bölek:* Jyň tolu köl (MK, III, 264-10).

jyrçy [جرچي] **S:** *jerçi Jyrçy* (Tuhf, 25b-2).

Ž

žeňgär [ژنگار] **S:** *zeňgär* Kim gide bu köňülden žeňgärümüz (KB, 587-4).

K

kaan [ka:an قان] *han, hakan, kagan:* Kany hanlar hany Çingiz han, / Okdaý kany ki, erdi kaan (Ab, 79a-16).

kaba [kaba: قبا, قبا] *daşky geýim, don:* Ki urýan etdi destar-u kabadan (KB, 471-11). Jüpbe dahy kaba olub, ýene kaba aba gerek (KB, 9-4).

kabapuş [قابوش] *don geýnen, donly:* Ýa geýmiň ola dünýäde bir serw kabapuş (KB, 324-7).

kabaýyh [kaba:ýyh قبايح] *erbet, bozuk işler, bozuklyk:* Bu işlerim tamam magäýyb we kabaýyh turur (SB, 40a-12).

kabaýyl [kaba:ýyl قبايل] *tire-taýpalar, kowumlar:* Ýemen kabaýyly we Amalyk agra-bynyň dagwatyga meşgul boldy (SB, 3a-25). Arab kabaýyly anyň nesliden tururlar (SB, 10b-20).

kablal-wukug [قبل الوقوع] *yüze çykmazdan öňki, yüze çykmadyk:* Älemi gaýb we hawadysy-kablal-wukugdan habar berür erdi (SB, 24b-28).

kabu [ka:bu قابو] *pursat peýleme:* Ýyllar tiläp işni, kabu sahlab turdum (BD, 61a-2).

Kabul [كابل] *şäher ady, Owganystanyň häzirki paýtagty:* Tamam welaýaty-Gur we Garjystan we Gazna we Zabul we Kabul il we musahhar bolub, mal kabul kyldylar (SB, 121b-7).

kabul [kabu:l قبول] *kabul, makul, laýyk*
◁ kabul tüş- *kabul bolmak, kabul edilmek:* Kyrk günden soň anyň tobasy kabul tüşdi (SB, 12b-28).

kabul bol- / ol- [kabu:l bol- / ol- قبول / بول] *kabul bolmak, kabul edilmek:* Dilegi kabul oldy (GA, 84-13). Baş keleme doga kyldyk, kabul olsun (GA, 66-8). Kabul olmyýa dogasy, gide ondan o zyýa (ND, 3b-4). Hem debury dahy olysar kabul (KB, 398-16). Ol töwellasy kabul boldy (SB, 7b-28).

kabul et- [kabu:l et- قبول ايت, ايد] *kabul etmek, kabul eýlemek:* Herne ki, buýursa, kabul ederlerdi (GA, 2-9). Bizi düken görür iseň, eý gül, kabul etgil! (KB, 376-3). Gara han atasynyň ýerige gaýym makam bolub, taht we efserni kabul etdi (SB, 120b-8).

kabul eýle- [kabu:l eýle- قبول ايله] **S:** *kabul et-* Ol ogulny kabul eýlemezlerdi (GA, 132-1). Köňül ne şert kylur-sa, any kabul eýle (KB, 537-15). Her ki, şah näzini jany ile eýleýe kabul (KB, 511-9).

kabul kyl- [kabu:l kyl- قبول قيل] **S:** *kabul et-* Kabul kylyban agýary, bizi redd kyldyň (KB, 482-2). Eger ol kowum any kabul kylmab, fuzullyk kysalar... (SB, 129a-29). Il bolub, mal bermekni kabul kyldylar (SB, 121b-17).

Kabulystan [Kabulysta:n كابلستان] *ýer-ýurt ady:* Tamam Sistan we Kabulystan we Nimruz welaýatyny aña söýürgal kyldy (SB, 14a-8).

Kabus [Ka:bu:s قابوس] *adam ady (erkek):* Ýusuf... Kabus zamanyda wefat kyldy (SB, 5a-29).

Kabuş [قابش] *ýer-ýurt ady:* Kabuş (MK, I, 308-5).

kaby-köwseýn [ka:by-köwseýn قاب قوسين] *iki ýaý aralygy:* Çäk olyp kalbyň hyjabyn kaby-köwseýn içre çün (ND, 13b-6).

Kabył [Ka:by:l قابيل] *adam ady (erkek), Adam atanyň birinji ogly, ol öz dogany Habylyň kellesine daş bilen urup öldürýär. Bu*

yer ýüzünde dökülen ilkinji gan hasaplanýar: Ondan soňra Habył we dahy Kabyl atdylar (Ýaý, 108a-4).

kabyła [kaby:la قايلا] *kowum, tire-taýpa:* Kowum, kabyła benim guma ýurdum (GA, 44-5). Her birisini bir kabyła we kowuma tagýyn kyldy (SB, 126a-13). Jürhüm kabylasy... Hajar alyga gelib (SB, 3a-5).

kabył ol- [ka:był ol- قابل اول] *laýyk, mynasyp bolmak:* Nukta-ýu hat niçesi kysmata kabył olmaz (KB, 335-3).

kabylyýet [ka:bylyýet قابليت] *başarjaňlyk, ukyp, mynasyplyk:* Kabylyýet kany-ýu istigdad (BD, 52b-9).

kabyş [k(a)b(y)ş(a)l(y)m MLcBh] *birleşmek, gowuşmak, tapyşmak, duşuşmak:* ...Yda kabyşalym timis (MÇ, gd-10-11) — «...Tokayda birleşeliň!» — *diýipdir.*

kabys- [k(a)b(y)s(a)r RSBh k(a)b(y)s(a)l(y)m MLsBh] *birleşip söweşmek, ýoriş etmek, garpyşmak:* Tabgaç oguz kytaň bu üçegi kabysar kaltaçy biz (Tk, go-12-13) — (*Eger*) *tabgaçlar, oguzlar, kytaňlar birleşip söweşse, (onda) biz galarys (saklanarys).* Üçegin kabysar sülelim (Tk, gd-21) — *Üçimiz birleşip ýoriş edeliň (goşun çekeliň).* Ol üç kagan öglesip Altun ýys üze kabysalym timis (Tk, gd-20) — *Ol üç kagan maslahatlaşyp: – Altyn ýyşyň üstüne (ýoriş) edeliň — diýipdirler.*

kaç [كُچ] *näçe, näçe gezek:* Kaç ýarmak — berdi (MK, I, 270-7). <>**kaç neň erser** [k(a)ç n(e)ň (e)rs(e)r rsr FN Eh] Her niçik bolsa-da, her niçigem bolsa, her neneň bolsa-da, nähili-de bolsa: Kaç neň erser ölüртеçi kük (Tk, gd-21) — *Her niçigem bolsa, (olaryň bizi) heläk etmekleri mümkin.*

kaç- [k(a)çdy IDEh] *gaçmak:* Begi kaçdy (Oý, sag-1) — *Begi gaçdy.*

kaçaç I [كُچاچ] *kir, gäz, hapaçylyk:* Ton kaçaç boldy (MK, II, 227-11).

kaçaç II [كُچاچ , فَجَاح] *hytaý harydy:* Kaçaç (MK, II, 227-9).

kaçan [كُچان , قاجان , فَجَان] *haçan, näwagt:* Kaçan görse any türk (MK, I, 294-10). Kaçan-sa (Tuhf, 35a-11). Kaçan habar werse gerek (GA, 45-9). Kaçan sen beni alub, kafyr serhedine çykardyň? (GA, 125-12). Hudadan gorkmaýyp,

bunlar kaçan bir mülke bardykda (ND, 28b-15). Kaçan ölsem, saňa gadrym belürgeý (Mn, 304a-10). Kaçan adam alayhyssalam uçmakdan çykdy, dünýä ýüzüne geldi (Ýaý, 105a-8). Kaçan bu hal wakyg bolgaý (SB, 34b-16). Kaçan başyňdan ewrülgeý gelip, perwana dek ýene (BD, 35b-6). <>**kaçan ki-** — *haçan-da:* Kaçan ki, Gazan öýün ýagmaladardy, taşoguz begleri bile ýagmalardy (GA, 294-12). <>**kaçan kim-** — *haçan-da:* Kaçan kim Budag atsa, Beýrek «Elüň war olsun» diýdi (GA, 107-13). Alaýgyr kaçan kim, ýagy kohusyn alsa... (GA, 246-10).

kaçyş- [k(a)ç(y)şm(y)s sMcEh] *gaçmak, pytramak, pytraşmak, dargaşmak:* El ýitmis yçgynmys kaçyşmys (Oý, çep-1) — *Il (ilat) ýitdi, dargady, pytrady.*

kada [kada: كُدا] *bela, şumlyk, erbet \lik, ölüm, kaza:* Kadyr seniň alnuňa kada ýazsun (GA, 48-5). Kadyr Alla ag alnyna kada ýazmyş (GA, 83-5).

kadah [كُداح] *käse, bulgur, gap:* Atamuň altun gadahyndan şerbet içen (GA, 284-4). Saky sun tolu kadah, sud-u zyýany içelüm (KB, 392-16). Saky, toldur kadahy, jan-u jahany içelüm (KB, 392-12). Gel ki, kylalum bu gije tolu gadahy noş (KB, 478-14). Gadah çöwrüldi uş bostan içinde (Mn, 294b-7). Meý guýsak ikimiz, kadah içre bir hin (BD, 66a-4).

kadar [كُدار] *takdyr, ýazgyt, täleý, kysmat:* Kadar ohyn, kaza ýaýynda çekdüň (KB, 128-10). Mezhebleri yşarat turur kadarga kim, ýahşy we ýaman halk golyda turur (SB, 37a-21).

kadd [كُدا] *boý, uzyn, dik boý:* Seniň boýuň-kaddyň ýok (GA, 210-5). Lagl leb ile serwi kadd, jadu gözi-le gül ýañah (KB, 310-14). Oldum senem-ä, rast kaddyň ile muhaýýyr (KB, 500-1). Kadduňy görüb serwi-sehi ger sallanur-sa (KB, 391-3). Ne göreý tubany kaddy-hoş hyramyň baryda (BD, 16b-1). <>**serwi kadd** — *uzyn we dik boý:* Serwi kaddyň her nefes gözüme biýr bir hyýal (KB, 343-1). <>**kaddy-rast** — S: **serwi kadd** Baňa muhalyf durur gaşlary-ýu kaddy-rast (KB, 405-3).

kadgu [كُدغُو] *gaygy, gaygy-gam, hasrat, ünji:* Galdym köňül tümleýü, / Kadgu meni turgurur (MK, III, 218-15).

kadh [قَدَح] *gyjyt, teýene, aýyp*: Maňa mejaly-tagn we kadhlary bolmagaý (SB, 28a-22).

kadrak [قَدْرَاقْ ، قَدْرَقْ] *dagyn gatlagy, dagyn kemerleri*: Kadrak (MK, I, 269-11). Gat-kadrak (MK, I, 392-13).

kadruklan- [قَدْرُقْلَن] *basyp almak (dagyn gädikleriniň, açyk ýollarynyň basylyp alynmagy)*: Tag kadruklandy (MK, II, 219-16).

kadun [ka:dun قَادُون] S: **kadyn** Bärü gelgil, ak südin emdigim kadunym, ene (GA, 28-4). Kadun ene, beg baba (GA, 136-12).

kadyd et- [kady:d et- قَدِيدَ ايت] *kakadylan (et), bölek-bölek kakadylan (et)*: Benden any aýru dileýenleri kadyd et (KB, 302-15).

kadyl- [قَدَل] *kök atylmak, arasy açyk-açyk edip tikilmek, gadalmak*: Ton kadyldy (MK, II, 106-11).

kadyn [ka:dyn قَادِيْن] *hanym aýal, hatyn, zenan*: Kadyn enemiň sewgisi (GA, 24-2).

kadyn ol- [ka:dyn ol- قَادِيْن اُول] *hanym bolmak, hormatly aýal bolmak*: Garawaşa ton geýürseň kadyn olmas (GA, 3-7).

Kadyr [قَدِر] *adam ady (erkek)*: Kadyr han (MK, I, 304-6).

kadyr [قَدِر] **1)** *agyr, kyn, kötel*: Kadyr neň (MK, I, 304-3). Kadyr ýer (MK, I, 304-3). **2)** *ayazly, çapgyn şemally (gyş)*: Kadyr gyş (MK, I, 304-5). Kadyr gyş (MK, I, 304-6).

kadyr [ka:dyr قَادِر] **1)** *başarjaň, güýçli, kuwwatly*: Habar al «Li magalladan», eger täwile kadyrsyň (ND, 37a-7). Senden kadyr we tawanarak kişi bar turur (SB, 25b-24). Işwede kadyr, gamzada ustad (BD, 32b-3). **2)** *gudratly, hemme zady başaryan (Alla)*: Kadyr Taňry seni namarda mähtäç eýlemesün! (GA, 35-9). Kadyr Alla ag alnyna kada ýazmyş (GA, 83-5). Diýdim: – Eý Kadyr Möwla, ony kim, gördi gözüm (ND, 18a-15). **3)** *Taňry, Hudaý*: Kadyr seniň alnuňa kada ýazsun (GA, 48-5).

Kadyrkan [K(a)d(y)rk(a)n NhRDh] *dag ady, Kadyrkan jeňňelligi, tokaýlyk dag*: Ilgeri Kadyrkan ýyşka tegi (Kt, gd-2) — *Ilerisi (gündogary) Kadyrkan jeňňelligine çenli*. Kadyrkan ýyşda kon... (Bk, gd-39) — *Kadyrkan tokaýlyk dagynda düş(ledi)*.

Kadysyýa [Ka:dysyýa قَادَسِيَه] *ýer-ýurt ady*: Şähri-Kadysyýany tutdy (SB, 42a-22).

kadyş- [قَدِش] *depjeşmek, gaýaşmak, gadaşmak*: Ol maňa ton kadyşdy (MK, II, 75-15).

kadyt- I [قَدِت] *gaýmalatmak, depjetmek*: Ol tonug kadytty (MK, II, 243-4).

kadyt- II [قَدِت] *gaýtmak, dolanmak*: Är baryr erken kadytty (MK, II, 243-1).

kaf [ka:f قَاف] *arap elipbiýiniň ýigrimi birinji harpynyň ady*: Owwal «zi», «aýn» ileleşger, ikinji «kaf» ilen «ha»-dyr (ND, 2b-17). War, bize harf eýlemegil «aýn-u», «şin-u» «kafy» sen (KB, 536-14). «Kafy» bu ki, guluňa dürüst ol (BD, 96a-11).

Kaf [Ka:f قَاف] *hyýaly dagyn ady, Kap dagy*: Bu Kafy-Serbelent içre bulub, ýary şikär etdi (ND, 36a-8). Sende bir seýr eýlegil.. kuhy-Kafy sen (KB, 536-14).

kafa [قَاف] **1)** *kelläniň arka tarapy, yeňse*: Ohny atdy, ol ýakuty-abdarga tegib, andan ötüb, alyga tegib, andan dagy ötüb kafasydan çykdy (SB, 36b-18). **2)** *başgap, kellä geýilýän eşik*: Kafalu, börüklü başyn kesmeýinçä (GA, 232-8). <>**der kafa** – *yzynda, arkasynda*: Ki fursat azyz-u ajal der kafadur (KB, 195-16). <>**kafa düş-** – *yzynda düşmek*: Ki niçe ki, ömrüm war düşem kafaňa seniň (KB, 371-16).

kafadar [kafada:r قَفَادَار] *daýanç, goldaýjy*: Erişmiş kurby-Soltana, Huda olmuş kafadary (ND, 37b-6).

kafas [قَفَص] *kapasa, gözenek*: Destan Samny timürden kafas ýasab, any anda salyb (SB, 18b-3). Destanny ol kafasdan çykaryb azad kyldylar (SB, 18b-4). Rüstem Zalny tutub, timür kafasyga salyb, Feramerz Rüstem oglyny heläk kyldy (SB, 14b-33).

kafgar [قَافِغَر] *zagpyran, sary reňkli, geýimlik ýüpek mata*: Kafgar (MK, III, 323-9).

kaftan [kafta:n قَفْطَان] *don, çäkmen*: Ol kaftanyg gurlady (MK, III, 224-4). Sen gyzył kaftan geýer sen (GA, 89-9). Ak kaftanyny çykardy (GA, 92-2).

kaftanly [kafta:nly قَفْطَانِلِي] *donly*: Kaftanly (IBM, 84-10).

kaftanlyk [kafta:nlyk قفتانلق] *galyň, gyz üçin tölenmeli töleg*: Ol gyzyň üç janawar galyňlygy-kaftanlygy wardy (GA, 173-1).

kafur I [ka:fu:r كافور] *hoşboý ysly ösümlik, kamfara*: Bady-säheri müşk ile kafur arasynda (KB, 154-13). Şol aryz-u zülfe, senem-ä, anbar-u kafur (KB, 17-4). Anbar-u kafurdan husnuňda seçmeýen kişi (KB, 44-13). Çü hüriniň saçy anbar teni olur kafur (KB, 560-1). Ýüzi-le zülfini anbary kafura seçdiler (KB, 328-16). — Goýdy kafury müške gara gözi (KB, 488-3).

kafyr [ka:fyr كفر] **1)** *Allatagalanyň bardygyna we birdigine ynanmaýan, kapyr, dinsiz, imansyz*: Ýakyn oldy ki, kafyrlar gerek gele imana (KB, 435-6). Görjek kafyr any sydk ile imana gelür (KB, 453-10). Kafyr degülem, heý diý ki, ohlady ýuregüm (KB, 117-7). Dünýäde rehmet edijidir möminlere, kafyrlara, ahyretde rehmet edijidir möminlere (MAS, 1b-1). Allatagala Sarany ol kafyrnyň şeriden aman kyldy (SB, 2b-19). Kafyrlar ol mugjyzany gördiler (SB, 8a-16). **2)** *gaýry dinli, musulman bolmaýan*: Kafyr illerine yönelelim (GA, 29-13). Ewlerin kafyrlar çapdylar (GA, 38-1). **3)** *zalym, rehimsiz*: Kafyr kibi ýardy ýuregümi gözi gülli (KB, 138-3).

kafyrlyk [ka:fyrlyk كافرلىق] *Allatagalanyň bardygyna we birdigine ynanmazlyk, kapyrlyk*: Kafyrlykda müstähkämräk bolur erdi (SB, 8a-12).

kafyrystan [ka:fyrysta:n كافرستان] *kapyrlaryň ýaşaýan ýeri, kapyrlaryň dünýäsi*: Kafyrystany goýub, sydk-la imana gider (KB, 523-16).

kagan [k(a)g(a)n NGH, k(a)g(a)nka AhNh, k(a)g(a)nta AUGh قاقن] **1)** *han, hökümdar, kagan*: Eçümiz apamyz Bumyn kagan (Oý, çep-1) — *Öňki geçen agamyz (arkamyz) Bumyn han*. Tabgaç kaganta Isýi Likeň kelti (Kt, dg-12) — *Hytaý kaganyndan Isýi Likeň geldi*. On ok oglum türgis kaganta Makraç tamgaçy Oguz Bilge tamgaçy kelti (Kt, dg-13) — *On ok ilinden, türgeş kagany bolan oglumdan Makraç möhürçi, Oguz Bilge möhürçi geldi*. **2)** *kaganlyk, hanyň ýurdy*: Ilgeri kün togsykda Bökli kaganka tegi süleýü birmis (Kt, gd-8) — *Ilerik (öňe), gündogara, (tä) Bökli kaganlygyna çenli söweşe-söweşe bardylar*. ◊ **kagan aslan** — *şir, arslan*:

Janawarlar serweri kagan aslan gyran (GA, 184-5).

kaganladyk kagan [k(a)g(a)nl(a)d(y)k nNh : OdLNGh, k(a)g(a)nl(a)d(y)k k(a)g(a)nyn NINGh : ODLNGh] *kagan bolup oturan, han bolup oturan, han*: Kaganladyk kaganyn yçgyny ydmys (Oý, çep-2) — *(Il) han bolup oturan hanyňy kowdy, gaçyrdy*. Kaganladyk kaganyn ýitirü ydmys (Kt, gd-6) — *(Türkmen halky özüne) kagan bolup oturan kaganyny ýitirdi*.

kaganlyg [k(a)g(a)nl(y)g GLNGh, k(a)g(a)nl(y)g(y)g GGLNGh] *kaganly, hanly*: Kaganlyg budun ertim kaganym kany (Kt, gd-9) — *Hanly halkdym, (indi) hanym hany?! Neň ýerdeki kaganlyg budunka büntügi bar erser ne buňy bar erteçi ermis* (Tk, gd-56-57) — *Haýsy-da bolsa, (bir) ýerde kaganly (hanly) halkyň (bir) işýakmazy (işsizi) bar bolsa, (gör, ol halka) nähili hasrat (bagsyzlyk) bolardy*. Teňri ýarlykaduk üçün illigig ilsiretmis kaganlygyg kagansyratmys (Kt, gd-15) — *Taňry ýalkany üçün illini ilsiz goýupdyr, hanlyny hansyz goýupdyr*.

kagan olur- [k(a)g(a)n ol(ur)t(y)m MTRLW : NGH] *han bolmak, han bolup oturmak*: Men tokuz ýegirmi ýyl şad olurtym tokuz ýegirmi ýyl kagan olurtym il tutdym (Bk, go-9) — *Men on dokuz ýyl şat (wezir) boldum, on dokuz ýyl han boldum (bolup oturdym), ýurt tutdum (ýurdy berkitdim)*.

kagansyra- [k(a)g(a)ns(y)r(a)m(y)s sM RSNGh] *hanyňy, kaganyňy ýitirmek*: Ýeti ýüz er bolyp elsiremis kagansyramys budunyg...ýaratmys (Kt, gd-13) — *Ýedi ýüz är bolup, ilini ýitiren, kaganyny ýitiren halky... (ýañadan) dikeldipdir*.

kagansyrat- [k(a)g(a)ns(y)r(a)tm(y)s sMTRSNGh] *hanyňy ýok etmek, kagansyz, hansyz goýmak*: Illigig ilsiretmis kaganlygyg kagansyratmys (Kt, gd-15) — *(Ol duşmanlarynyň) illisini ilsiz goýupdyr, kaganlysyny kagansyz goýupdyr*.

kagb [كعب] *ökje, topuk*: Anyň aýagynyň kagbyga ýetişdi (SB, 9a-27).

kag-kug et- [قُغ قُغ ات] *garkyldamak, gazyň gak-gak etmegi*: Gaz kag-kug etti (MK, III, 93-17).

kagun [ka:gun قَاغُونُ] *gawun, bakja ekini:* Kagun maýyldy (MK, III, 143-10). Kagun garma bolsa, izisi ikki eligin tegir (MK, I, 344-1). Ol kagun ewge ilette (MK, I, 184-3). Ol kagunyg ýençdi (MK, III, 321-5).

kagunlan- [ka:gunlan- قَاغُونْلان] *gawun-garpyz edinmek (almak), gawunly bolmak:* Är kagunlandy (MK, III, 154-7).

kagunlug [ka:gunlug قَاغُونْلُغ] *gawunly, gawuny bar bolan:* Kagunlug är (MK, I, 413-8).

kagunluk [ka:gunluk قَاغُونْلُك] *gawunlyk (meýdan):* Kagunluk (MK, I, 416-12).

kagunsa- [ka:gunsa- قَاغُونْسَا] *gawun iýesi gelmek:* Är kagunsady (MK, I, 235-8).

kagur- [قَاغُر] *gowurmak:* Ol taryg kagurdy (MK, II, 67-10).

kagut [قَاغُت] *dary ununa ýag, şeker goşulyp taýýarlanylýan naharyň ady:* Kagut (MK, I, 340-7).

kagydy [ka:gyd كَاغِد] **1)** *kagyz:* Özgeler kagydy-u medad ohyýa (KB, 401-13). **2)** *hat, habar:* Beýrege kagydy gönderdiler (GA, 295-11).

kagyda [ka:gyda كَاغِدِه] *kada, yörelge, düzgün:* Bu kagyda birle ýurtlaryny tagýyn kylyb (SB, 125a-29). Ol wagtda kagyda andak erdi (SB, 4a-10).

kagyl [قَاغِل] *söwüt, tal pudagy, şahasy, çybygy:* Kul sawy galmaz, kagyl bagy ýazylmas (MK, I, 387).

kagyt [ka:gyt قَاغِت] **S:** **kagydy 1)** *Kagyt* (Tuhf, 38a-10).

kah- [قَاخ] **S:** **kak- I** *Yşkyň gapusyny gije-gündüz benem kahan* (KB, 109-12). Çoh kahmyş ola kişi muhabbet gapusyny (KB, 469-2). <>**dühül kah-** – *tebil, dep çalmak:* Gün çykar çakda dühül kahaclar (SB, 126b-2).

kahhar [kahha:r قَهَّار] *in güýçli, ýeňiji, oç alyjy, Hudaýyň sypatlarynyň biri:* Kakydugyn kahr eden kahhar Taňry (GA, 210-8).

kahmaýynça [قَاخْمَايْنِچِه] *kakmazdan öň, kakmanka, kakynça:* Howa ile gapuýa kahmaýynça halkaýy der (KB, 51-16).

Kahtan [Kahta:n قَحْطَان] *adam ady (erkek):* Sarug bin Falyg kim, Kahtan garyndaşy turur (SB, 2b-6).

kahtany [ka:hta:ny قَحْطَانِي] *tire-taýpa ady:* Ol zamanda arabnyň köpi kahtany erdiler (SB, 16a-33).

kahyl- [قَاخِيل] **S:** **kakyl-** *Yşk ile kahylan gapu meftuh degülmi?* (KB, 455-9).

kahynj [قَاخِنِج] *utanç, aýyp:* Galyn oguz içinde başuma kahynj, ýüzüme tohunj ederler (GA, 79-11). Başyma kahynj, ýüzüme tohunj olmasun (GA, 175-5).

Kahystan [Kahysta:n قَاهِيْستان] *ýer-ýurt ady:* Oguz... Kahystanga baryb, fath kylan zikri (SB, 125a-4). Andan Kahystanga baryb, ol hyttany tamam musahhar kylyb... (SB, 125a-11).

kak I [قَاك] **1)** *kak, gawun kaky:* Barça gawun hasratydan kak idi (Ab, 82a-7). **2)** *kişde, guradylan miwe:* Erük kaky (MK, II, 225-11). **3)** *kakan, kakadylan (et):* Kak et (MK, II, 225-13).

kak II [قَاكِي] *ýagyş, sil suwunyň ýygna-nma-gyndan dörän kölçe, köljagaz:* Kaklar kamug kölerdi (MK, II, 225-14).

kak- I [قَاكِي] *kakmak, urmak, tarkyldatmak, tyrkyldatmak:* Kakdy (Tuhf, 15b-3). Ökjesini ökjesine kakdy (GA, 276-9). <>**aýyby kak-** – *aýyby açmak:* Olanja aýybymyzy kakdy (GA, 114-7). <>**derem kak-** – *zikge kakmak, zikgelemek, altyn-kümüşden pul ýasamak:* Ýüz miň derem Hysrow adyga kakyb, bazarganlara berib, Medaýynga ýibergeýler (SB, 38a-11). <>**göz kak-** – *gaş kakmak, göz güldürmek:* Göz kakyban, köňül alan (GA, 175-13).

kak- II [قَاكِي] *gaharlanmak, gazaplanmak:* Kakdy (Tuhf, 6a-7).

kakaç I [قَاكَاچ , قَاكَاچ] *kir, gáz, hapacylyk:* Ton kakaç boldy (MK, I, 299-11).

kakaç II [قَاكَاچ] *geografik atlas:* Kakaç (Tuhf, 4b-12).

kakla- [قَاكَلَا] *kakatmak, serip guratmak:* Kaklady (Tuhf, 30a-12).

kaklan- I [قَاكَلَان] *suw ýygna-nmak, kaka suw ýygna-nmak:* Suw kaklandy (MK, II, 199-15).

kaklan- II [قَاكَلَان] *kaklanmak (etiň kakamagy):* Et kaklandy (MK, II, 199-15).

kaklat- [كَكَلَّتْ] *kaklatmak (et kakatdyrmak):*

Ol aňar et kaklatty (MK, II, 280-3).

kakmak [كَافَقَ] *gahar, gazap: Kakmak* (Tuhf, 26b-8).

kakraş- [كَفَرَشَ] *kakamak, guramak: Suwlar kamug kakraşdy* (MK, II, 173-8).

kakrat- [كَفَرَّتْ] *şakyrdatmak, şakyr-şakyr edip, ses çykartmak: Ol kakratgu kakratty* (MK, II, 269-3).

kakratgu [كَفَرْتُغُر] *şakyrdyk, şakyrdaýan zat: Ol kakratgu kakratty* (MK, II, 269-3).

kaksy- [كَافَسَى , فَافَسَى] **1)** *kakamak, kakap başlamak: Et kaksydy* (MK, III, 212-10). **2)** *porsamak, zaýalanmak, çüýremek: Kaksydy* (Tuhf, 18a-13).

kaktur- [كَفَّتُر] *kakdyrmak, urdurmak: Ol any başra kakturdy* (MK, II, 150-15).

kagurgan [كَفْرُغَان] *yagly çörek: Kagurgan* (MK, I, 427-5).

kaky- [كَفَى] *gaharlanmak, gatyrganmak, gahary gelmek: Ol andan kakydy* (MK, III, 201-13). *Banyçeçek kakydy* (GA, 115-4). *Depegöz görüb kakydy* (GA, 218-6). *Çoban erkeje kakydy* (GA, 215-2). *Ýalançy ogly ýaýy ufandygyna gaty kakydy* (GA, 108-12).

kakyg [كَفَغ] *gahar, gazap, ýigrenç: Men anyň kakygynda bu iş kyldym* (MK, I, 314-9).

kakyl- [كَفَلْ] *kakylmak, urulmak: Başra kakylady* (MK, II, 107-16).

kakynj [كَافَج] **S: kahynj** <kakynç kah- – *utandyrmak, çekindirmek, gyjالات bermek: Galyn oguz begleri benim başyma kakynj kahrarlap* (GA, 50-2).

kakyş- [كَفَشَ] **1)** *kakyşmak, uruşmak: Olar ikki başga kakyşdy* (MK, II, 84-11). **2)** *gaharlanymak, igenişmek, sögüşmek: Eren kamug kakyşdy* (MK, II, 84-10).

kakyt- [كَفَتَ] *gaharlandyrmak, gaharyny getirmek, gazaplandyrmak: Ol any kakytty* (MK, II, 249-1).

kal I [ka:l قال] **1)** *galmagal, gopgun, gykylyk, dawa: Bilmezem ne gopysar, anuň kyl ile kalyndan* (KB, 4-4). <**gury kal** – *gury söz, boş söz: Habar al, daşarda gezme, bu degildir gury kal* (ND, 18b-2).

kal II [ka:l قال] *şerigat kanunlaryny dil üsti bilen düşündirýän ylym: Şerigat, ger hakykat kim, biri kaldyr, biri haldyr* (ND, 17b-15). <**kal ähli** – *aydyjylar: Tehidest oldygyn bilmez, ajapdyr kim, kal-ähli* (ND, 40a-10).

kal- [k(a)lty ltLh , k(a)lm(y)s sMLh] *galmak: Akaňym kagan uçdukda inim Kül tigin ýiti ýaşda kalty* (Kt, gd-30) — *Kakam kagan ölende, inim Kültegin ýedi ýaşynda galdy (ýedi ýaşyndady)*. Biň ýont kalmys tümen koý kalmys (MÇ, gb-9) — *Müň at galdy, on müň (hem) goýun galdy*.

Kalalduruk [كَالْدُرُق] *adam ady (erkek): Kalalduruk* (MK, I, 436-3).

kalaş [كَالَاش] *köke, çörek: Kalaş* (Tuhf, 17a-9).

kalb [كَلْب] *ýürek, göwiin, kalp: Çünki eder kalby röwşen* (ND, 29a-17). *Kalbumda kalb kanda bula bile her dagal* (KB, 5-16). *Nigär-ä, jan ol ola, bu kalb galybdur* (KB, 142-15). <**kalby-päk** – *arassa ýürekli, päk kalply: Mahzany syrry-Huda et, kalby-pägiň war, ýöri* (ND, 4b-5). *Sylyb dil lowhuny, Nagşy, aryf, gel kalby-pägiň* (ND, 6b-16).

kalbuz [كَالْبُز] *bölek, bir bölek, bir yuwдум, bir dişlem: Kalbuz* (MK, I, 381-16).

kalbuzla- [كَالْبُزْلَا] *bölekläp iýmek, böleklemek: Ol kalbuzlady neňni* (MK, I, 381-16).

kal et- [ka:l et- قال ايد] *synag etmek, barlamak: Kal eder çün meni ataşy suzan* (ND, 29b-7).

Kalkatana [Kalkata:na كَلْقَاتَانَه] *ýer-ýurt ady: Raýy-saýyb birle belady Hyra... Kalkatana we Hit we jemig emäkin we kasabalar kim, arab badyýasyga muttasyl erdi, müstewli boldy* (SB, 22b-6).

kalmysy [k(a)lm(y)sy sMLh] *galany, (köp zatdan) galany: Yda taşda kalmysy kubranyp ýeti ýüz bolty* (Tk, gb-4) — *Ösümlikleriň (agaçlaryň), daşlaryň arasynda (gizlenip) galanlary birleşip, ýygnanyp, ýedi ýüz boldy. ...Anta kalmysy budun on uýgur tokuz oguz üze ýüz ýyl olurup* (MÇ, dg-3) — *...Ol ýerde galan halkyň on uýguryň, dokuz oguzyň üstünden ýüz ýyl häkimlik (kaganlyk) etdiler (häkim bolup oturdylar)*.

kalmaty kel- [k(a)lm(a)ty k(e)lti ltłk : lzMLh] *galman gelmek*: Sekiz oguz tokuz tatar kalmaty kelti (MÇ, gd-3) — *Sekiz oguz, dokuz tatar (biri galman) geldiler*.

kalmazun [k(a)lm(a)zun NWMLh] *galmasyn*: Kögmen yer sub idisiz kalmazun tiyin az kyrkыз budunyg ýaratyp keltimiz (Kt, gd-20) — *Kögmen ýeri, suwy (watan, ýurt) eýesiz galmasyn diýip, az sanly gyrgyz halkyny dikeltmek, düzgiüne salmak üçin geldik*.

kaltaçy [k(a)lt(a)çy lEmh] *galyjy, galýan*: Tabgaç oguz kytaň bu üçeği kabysar kaltaçy biz (Tk, go-12-13) — *(Eger) tabgaçlar, oguzlar, kytanlar bu üçüsi birleşip söweşseler, (onda) biz galarys (saklanarys)*.

kaltuk [قَلْتُك] *şahdan edilen bada, gap*: Kaltuk (MK, I, 395-1).

kal-u kyl [ka:l-u kyl قَال و قِيل] *galmagal, jedel, jenjel*: Şekerün sözün ile hud hiç kal-u kyly ýoh (KB, 528-12).

kalwa [قَلْوَ] *ujy demirsiz, demir çişsiz ok*: Kalwa (MK, I, 357-1).

kaly [قَالِي] **1)** *neneň, niçik, nähili*: Kaly (MK, III, 176-17). **2)** *eger, eger-de*: Gelse kaly gatyglyk, är tartaýu seringil (MK, III, 177-1).

kaly [ka:ly قَالِي] **S:** **haly** Togsan yerde ala kaly ipek düşemişdi (GA, 36-4). Ala kaly düşediler (GA, 178-7).

kalył [kaly:l قَالِيل] *az, azajyk*: Kesir kylmady, kylmaýasar kalyla köňül (KB, 426-15).

kalyn [k(a)l(yn) (N)Lh] *galyň, köp, kän, köp sanly*: Kalyn...ebrü kelürtim (Bk, gd-25) — *Köp olja getirdim*.

kalyn bol- [k(a)l(y)n bols(a)r RSLWB NLh] *galňamak, galyň bolmak*: Ýuýka kalyn bolsar toplaguluk alp ermis (Tk, go-13) — *Ýuka (zat) galňasa (galyň bolsa), (ony bir ýere) toplamak (üýşürmek kyn (bolýar) eken)*.

kalyňsyz [k(a)l(y)ňs(y)z ZcFLh] *galyňsyz, galyň alman, galyň almazdan*: Kyzymyn kalyňsyz birtim (Sý, 7) — *Gyzymy (gyzlarymy) galyňsyz berdim (çykardym)*.

kalysyz [k(a)lys(y)z ZsILh] *galyndysyz, biri galman, hiç zat galdyrman, zat goýman*: On ok buduny kalysyz tasykmys (Tk, dg-30) — *On ok halky biri galman (ýörişe) çykdy*. Kuşu

Tutuk birle süňüşmiş erin kop ölümiş ebin barymyn kalysyz kop kelürti (Kt, dg-1) — *(Kültegin) Kuşu Tutuk bilen söweşdi, köp ärini (adamlaryny) öldürdi, öý-öwzarlaryny zat galdyrman (oljalap) alyp geldi*.

kalýur- [k(a)lýur(y)p PRWYLh] *gaharlanmak, öýkelemek*: Tegip inime oglyma ança ötledim kalýuryp Elteris kaganka adyrylmadyk ýaňylmadyk Teňri bilge kaganda adyrylmaly azmalym teýin ança ötledim (Oý, sag-11) — *Gelip inime, ogluma ençe öwüt berdim*: — *Gahar edip, Ilderis kagandan aýrylmadyk, ýaňylmadyk (ýalňyşmadyk). Taňry dek akylly kagandan bölünmäläň, ýüz öwürmäläň, azaşmalyň — diýip, ençe öwüt berdim*.

kam [ka:m قَام] *şaman, gözbagçy, jadygöý, tebip, öňden görüji*: Kam (MK, III, 117-12). Kam ýuklady (MK, III, 327-1). Anbar ki, direm zülfi şebahi-kam degülmi (KB, 162-16).

kam- [قَام] *urup ýykmak*: Ol any kamdy (MK, II, 7-9).

Kamar [قَمَر] *Aý (asman jisimi)*: Kamar şak oldy, perwin oldy göýä (KB, 205-16). Gök ýüzündäki bedr olan Kamara (KB, 62-13). Çeçek diýr men ýüzüňizge Kamar hem (Mn, 301b-11). <>**kamar roý** — *Aý ýüzli, ýüzi Aý ýaly owadan*: Bir kamar roý aldy köňlüm, aňsyzyn etdi şikär (ND, 10a-9).

kamarlan- [قَمَرْلَان] *Aýa meňzemek, şöhlelenmek*: Köňüli aýna kylyb güneş ýüzüne senün / Kaçan ki garşu dutam elbette kamarlanuram (KB, 509-15).

kamaş- [k(a)m(a)şty lTjMh] *gowşamak, ýadamak, ýorulmak, bady gaçmak, surnukmak*: Türk budun adak kamaşty ýablak boltaçy erti (Bk, gd-30, 31) — *Türkmen halkynyň aýagy gowşady, (dowla düşer derejede) haly teň boldy*.

kamaşyg [k(a)m(a)ş(y)g GjMh] *argyn, ýadaw, surnugan, ýorgun, gowşak, bulaşyk, bulaşan*: Eçim kagan ili kamaşyg boltukynta... izgil budun birle süňüşdimiz (Kt, dg-3) — *Daýym kaganyň ili bulaşyk bolanda, (bulaşan mahalynda,) (biz) izgil halky bilen söweşdik*.

kamat [ka:mat قَامَت] *boý, kamat*: Ol kafyryň altmyş arşun kamaty wardy (GA, 202-13). Ol mowzugnyň halky belent kamat we

azym jüsse bolur (SB, 19b-18). <◊**kamaty-ragna** – *syrdam boýly, owadan durkly*: Ne çemende serw bar ol kamaty-ragna kibi (BD, 23b-6). <◊**serwi-kamat** – *uzyn boýly*: Göstermedi kendin ol serwi-kamat (ND, 25a-15).

kamçygu [قَمچىغۇ] *gabarçyk, uçuk*: Kamçygu (MK, I, 407-4).

kamdu I [قَمْدۇ] *buz bölegi*: Kamdu (MK, I, 350-12).

kamdu II [قَمْدۇ] *uýgur hanynyň möhüri basylan mata bölegi*: Kamdu (MK, I, 350-13).

kamg [قَمغ] *urmaklyk, temmi berme, horzelil etmeklik, ýençgilemeklik*: Neçün bizniň gahr kamgymyzda sagy kylur sen?! (SB, 121a-11).

kamgak [قَمغاق] *ot, ösümlik ady*: Kamgak (MK, I, 395-4).

kamgy [قَمغى] *egri, gyşaran*: Kamgy ýüzlük (MK, I, 356-17).

kamkär [ka:mkä:r کامكار] *bagtyýar, bagtly, maksadyna ýeten, hökmürowan*: Ulug kamkär badyşahlar aňa mutyg we fermanberdar erdi (SB, 13b-25). Kamkär badyşah erdi (SB, 15a-31).

Kamlançu [قَمْلانچۇ] *şäher ady*: Kamlançu (MK, III, 184-1).

kamran [ka:mra:n کامران] *arzuwyna ýeten, bagtly, bagtyýar*: Benüm eradatum oldur ki, kamran olasyn (KB, 471-2).

kamranlyk [ka:mra:nlyk کامران لىق] *hökmürowanlyk, bagtyýarlyk*: Alty ýüz ýyl azamat we kamranlyk birle badyşahlyk kyldy (SB, 2a-18).

kamranlyk kyl- [ka:mra:nlyk kyl- قىل] *hökmürowanlyk etmek*: Münzir bin Jebele mihter bolub, on üç ýyl kamranlyk kyldy (SB, 23b-23).

kamu [kamu: قَمو] **1)** *hemme, ähli, bütün, bary*: Kamu ýerde ahad sen (GA, 210-2). Emrimde kamudyr, bazarymda jahan pynhan (ND, 22b-12). Müşkilleri(ň) kamusyn asan ede lagluň (KB, 21-11). Gütdüm şuňa degin ki, kamu halk oýandy (KB, 465-4). **2)** *hiç kim, hiç biri*: Kamusyna beňzemedi, jümle älemleri ýaradan Alla Taňry görkli (GA, 7-3).

kamug [k(a)m(u)g GMh قَمُغ] **S:** **kamu** Türk kara kamug budun ança timis (Kt, gd-9) — *Bütün (ähli) garamaýak türkmen halky şeýle diýmiş (diýdi)*. Kamugy baş otuz süledimiz üç ýegrimi süňüşdimiz (Kt, gd-18) — *Bary (jemi) ýigrimi baş gezek goşun çekdik, on üç ýola söweşdik*. Alplar kamug tirkeşür (MK, III, 48-14). Kamug kişi tüz ermes (MK, I, 314-11).

kamuk [kamuk OMh قَمُوق] **S:** **kamu** Kamuk balyka tegdim (Oý, sag-9) — *(Men) ähli şäherlere çozdum*. Ömür geçdi kamuk söwda içinde (Mn, 304b-5). Senin husnuň kamuk älemde meşhur (Mn, 301a-10).

kamyç [قَمچ] *susak*: Aşyç aýur tübün altun, / Kamyç aýur «men kaýda men» (MK, I, 52-16).

kamyçak [قَمچاق] *suwda ýaşayan jandar*: Kamyçak (MK, I, 404-7).

kamyçla- [قَمچلا] *susaklamak, susaklap guýmak*: Ol münüg kamyçlady (MK, III, 244-13).

kan I [k(a)nka AhN, k(a)nyn nINh, k(a)n Nh] *han*: Üç Birküde kan süsi birle katyltym (MÇ, dg-7) — *Üç Birküwde han goşuny bilen çaknyşdym*. Lü ýylka bilge külüg er edgü kan Taçam ölti (Oý, ýan-4-7) — *Luw ýyly akyllý, şöhratly adam, rehimli Taçam han öldi*. Ol kan yok boltukda kesre el ýitmis yçgynmys... (Oý, çep-1) — *Ol han ýogalandan (ýok bolandan) soň, il ýitdi, dagady...* Türk budun kanyn bolmaýyn Tabgaçda adyryldy (Tk, gb-2) — *Türkmen halky (özünüň) hany bolmansoň, Tabgaçdan (Hytaýdan) aýryldy*.

kan II [k(a)n(y)m Mnh, k(a)n(y)ň FNh] *gan*: Kyzyl kanym tökti (Tk, gd-52) — *Gyzyl ganymy dökdü*. Kanyň subça ýügürti (Kt, gd-24) — *Ganyň suwça (suw ýaly) akdy*.

Kan Abkaz [Ka:n Abka:z قان ابكاز] *ýer-ýurt ady*: Kan Abkaz iline men giderem (GA, 124-6).

kanagat [قَناعت] *kanagat, kaýyl bolma, oňnutlylyk, oňşuk etme*: Çekip el jümleden ahyr, üzüp «kafy» kanagatda (ND, 35a-9). Halkny gaza üçün enwag nebatatdan we miwle we sebze we hububatdan kanagat buýurdy (SB, 32a-9). Faryg erdim kanagatym bar ede (BD, 49a-7).

kanagat kyl- [قناعت قیل] *kanagat etmek, kaýýl bolmak*: Göz yssysyna kanagat kaçan kyla köňlim (KB, 223-9). Günde bir wagt, namazy-şamda tagam ýer erdiler we aňa kanagat kylur erdiler (SB, 2a-3). Günde bir wagt tagam ýib kanagat kylgaýlar (SB, 2a-5).

kanatyr [kana:tyr قناطر] *köprüler*: Jebele bin el-Harys on ýyl pişwalyk kyldy we kanatyr we ahýa we ymaraty-haýrga meşgul boldy (SB, 23b-8). Ymaraty-kanatyr we ebwab ber kyldy (SB, 41b-32).

kança [قنچا] *näçe*: Leýk bilmez, sorsaň oňa kança durar Haka ýol (ND, 40b-10).

kanda [قنده ، قندا] **1)** *niredede*: Ýa Reb, ol hurşyd ru bimähr aýym kanda dur (BD, 77b-9). Gurgak ýylyn buzun gör, kanda tüşer gody il (MK, III, 50-16). Biz oňa ferş edelim kanda ise şalymyzy (ND, 36b-16). **2)** *nirä*: Ogul çopan, kanda gidersin (GA, 49-7).

kandan [k(a)nd(a)n NUh قندن] *nireden*: Ýaraklyg kandan kelip ýaýaltdy (Kt, gd-23) — (*Türkmen halky*,) *Ýaraglylar nireden gelip, (seni) dargatdy?* Ýigit, gelişin kandan? (GA, 78-4).

kandaýyn [k(a)nd(a)y(y)n nYah] *nähili, neneňsi, nädip, nätmeli, näme etmeli*: Kandaýyn sabyg ýana (sab) kelti (Tk, dg-33) — *Näme etmeli?* - (*diýen*) *habar ýene geldi*.

kandil [kandi:l قندیل] *şem, çyra*: Ýene kandili-yşk içre, eder ol inlenip zary (ND, 32a-12).

kangy [قنقى ، قنقى] *haýsy*: Gazan begün hatuny kangyňuzdyr? (GA, 51-11). Kangysydur bilmediler (GA, 51-13). Kangy magdandan ki, geldiň, ýene bar ol käne, er (ND, 12b-3). Kangy köňülde ki, oduň olmaýa (KB, 99-1).

kanja [قنجا] *nirä*: Kanja bardyň, aý ogul (MK, I, 71-5). Kança baryr belgüsüz (MK, I, 296-8).

kanjak [قنچك] *nirä, hanjak*: Kanjak gaçar, ol tutar (MK, I, 169-7).

kanjaru [قنچارو] *nirä*: A begler, oglan kanjaru gitdi ola (GA, 134-10).

kankala [قنقله] *araba*: Kankalalar ýasadylar (SB, 121a-19).

kankaly [قنقلى] *kaňly, arabaly, Oguz hanyň at goýan taýpasy*: Bu ygtybar birle alarny kankaly at koýdy (SB, 121a-20). Ýüz kankaly kişi bu işge tagýyn kylyb, barça hazaýyn we zahaýyrlarny alar birle ýiberdi (SB, 122a-24).

kanlan- [k(a)nl(a)ndy laLNh] *hanlanmak, han edinmek, hanly bolmak*: Türk budun kanyn bolmaýun Tabgaçda adyryldy kanlandy (Tk, gb-2) — *Türkmen halky hanlary bolmansoň, Tabgaçdan aýryldy, (özüne) han edindi*.

kantara [قنطره] *köpri*: Dejdele bir kantara erdi, Medaýyn gyragyda kim, Perwiz aňa öter erdi, suw ol kantarany harab kyldy (SB, 39a-27).

kanu [قانو] *haýsy*: Kanu kişi (MK, III, 178-16).

kanun [ka:nu:n قانون] *kanun, düzgün*: Ben neýläýüm, çün bolmyş dünýäde kanun (KB, 156-5). Oduňa ot olmagy baňa Hak eýledi — kanun (KB, 163-12).

Kanuny [Ka:nu:ny قانون] *kitap ady*: Ol jümleden biri Kanuny atlyk hikmet ylmyda kitab turur (SB, 21a-28).

kany [k(a)ny lNh قنى ، قان ، قنى] *hany, niredede, kany*: Illig budun ertim ilim amty kany (Kt, gd-9) — *Illi (illi-ýurtly) halkdym, indi ilim (ilim-ýurdym) hany?! Kaganlyg budun ertim kaganym kany* (Kt, gd-9) — *Hanly halkdym, (indi) hanym hany?! Oglum kany?* (MK, III, 179-1). Kany diýdigim beg erenler (GA, 65-11). Ýawrym kany? (GA, 246). Kany bir akly owwal kum... (ND, 42a-8). Kany aklum, kany janum, kany dil (KB, 149-8). Kany benüm ile senün ähdi-wefalaryň, begüm (KB, 557-1).

kanyg ol- [قانع اول] *kanagatly bolmak*: Azada kaçan kanyg olýsardur az ada (KB, 165-15).

kaň et- [قنك ات] *gagyldamak, gazyň gak-gak etmegi*: Gaz kaň etti (MK, III, 265-7).

kaňly [قنكلي] *araba, ýükli araba*: Kaňly (MK, III, 280-8).

Kaňly [قنكلي] *adam ady (erkek)*: Kaňly (MK, III, 280-9).

kaňsyk [قنكسك] *öweý, öweý ogul, öweý ata*: Kaňsyk ogul (MK, III, 283-13). Kaňsyk ata (MK, III, 283-14).

Kapagan [K(a)p(a)g(a)n NGPh] *adam ady (erkek)*, Göktürkmen döwletiniň hökümdarlarynyň biri, meşhur Bilge kaganyň kakasy Kutlug kaganyň inisi: Kapagan kagan...tün udymaty (Tk, gd-51) — *Kapagan kagan...gije ýatmady*. Kapagan Elteris kagan eliňe kylyntym (Oý, çep-4) — *Men Kapagan we Ilteriş kaganyň döwletine (iline) wepaly terbiýelendim*.

kar [k(a)r(y)g GRh] S: **gar** At üze bintire karyg sökdüm (Tk, dg-25) — *(Goşuny) atlandyryp, garyň (üstünden) ýol sökdüm (ýol salyp gitdim)*.

kara I [k(a)ra ARh] S: **gara** Kara kisin... (Bk, dg-12) — *Gara samyryny...*

kara II [k(a)r(a)s(y)n nsRh] *garamaýak, köpçülik*: Karasyn ýygdy (Oý, sag-1) — *Garamaýagyny basyp aldym*. <**kara budun** [k(a)ra bud(u)n NDWB ARh] *garamaýak, garamaýak halk, halk köpçüligi*: Kara budun kylynç (MÇ, dg-12) — *Garamaýak halk (maňa) wepalydy (ýa-da boýundy)*. Kara budun kagany kelti tip ögdi (Bk, gd-41) — *Garamaýak halk hanym geldi diýip begendi (şatlandy)*. Kara türgis budun kop içikdi (Kt, gd-38) — *Türgeşiň garamaýak halky bize köpçülikleýin boýun boldy (birikdi)*. <**kara kamug budun** [k(a)ra k(a)m(u)g bud(u)n NDWB : GMh : ARh] *ähli, bütün garamaýak halk, il*: Türk kara kamug budun ança timis (Kt, gd-9) — *Bütün garamaýak türkmen halk şeýle diýdi*.

Kara Buluk [K(a)ra Bul(u)k OLWB : ARh] *ýer ady*: Bir ýegirmiş aý ýegirmike Kara Buluk öňden sokak ýoly anta Çigil Tutuk (MÇ, go-11) — *On birinji aýyň ýigirmisinde Gara Bulukdan gündogara Çigil Tutukda Sokak ýolyna (ýa-da derýajygyna)*. ...Ögüň Begig Kara Bulukyg any olurmyş (MÇ, gd-10) — *(Olar — dokuz oguzlar) Ögüň beg (we) Gara Buluk diýen ýerde oturýarmyşlar (ýaşaýarlar diýip aýtdylar)*.

karag [k(a)r(a)g(y)n NGRh] *güýçli, kuwwatly, gaty, berk, örän*: Seleňe kody ýorupan karagyn kysalata ebin barkyn anta bozdum (Bk, gd-37) — *Seleňe boýy bilen aşaklygyna ýöräp (gidip), olary gaty gysdym, öýlerini, tamlaryny şol ýerde bozdum (ýykdy)*.

karagu [k(a)r(a)gu WGRh] *garawul, sakçy*: Ýelme karagu edgüti urgul (Tk, dg-34)

— *(Gitmäge) howlukmaň, garawuly gowuja goýuň (belläň)*. Arkuý karagug ulgardym (Tk, gd-53) — *Arkuýyň garawulyny ulaltdym (köpeltdim)*.

karahla- [كَرَّهَلَ] *garalamak, giünäkärlemek*: Karam gözleri bardur ki, karahlady biri-birini (KB, 407-11).

Kara köl [K(a)ra költe AtIVk ARh] *kölüň ady*: Kara költe süňüşdimiz (Kt, dg-2) — *Garakölüň ýanynda söweşdik*.

Kara kum [K(a)ra kum MWh : ARh , K(a)ra kum(y)g GMWh ARh] *Garagum, çöl, çägelik*: Kara kum aşmys (MÇ, dg-8) — *(Biz) Garagumy aşdyk (geçdik)*. Çugaý Kuzyn Kara kumyg olurur ertimiz (Tk, gb-7) — *(Biz ol wagtlar) Çugaý Kuzda we Garagumda oturýardy (ýaşaýardy)*.

karam [kara:m قَرَم] *ýalançy, aldawçy, karam edýän*: Januma ahyn kyldy, anuň gözi karamdur (KB, 17-6).

Karan bin Käwe [Ka:ran bin Kä:we قَارَن بِن كَاوَه] *adam ady (erkek)*: Sam jahan bähliwan erdi, andan soň Zal Zer we Karan bin Käwe... (SB, 6b-12).

karar [kara:r قَرَار] **1)** *ynjalyk, aram, karar, ygtyýar*: Gitdi benden karar senden yrak (KB, 426-7). Henuz anyň agkaby karar birle turur (SB, 130a-28). Ýüzüňniň iştiýakyda ne sabr-u ne kararym bar (BD, 22a-9). **2)** *meýil, isleg*: Kim seniň-le biledür ol, gaýra etmez, bil, karar (ND, 11b-7). **3)** *netije, karar, çözgüt*: Gelmediňmi ýoksa, eý dil, sydk ile karara sen (ND, 22a-9). <**karara gel-** — **1)** *belli bir netijä gelmek*: Söwdasyna tolaşdy, kaçan gele karara (KB, 495-4). **2)** *berkarar bolmak, dikelmek, berkleşmek*: Bu hereket kim, benisraýyldan wakyg boldy, alardan dagy pygamber peýda bolmady we alaryň mülki kararga gelmedi (SB, 20b-7). <**karar ber-** — *netijä gelmek, karar etmek, karara gelmek*: Ýolda umara birle geňeş kylyb, aňa karar berdiler (SB, 121b-4). Bu sözge karar berib, Musa çobanlyk kabul kyldy (SB, 7b-13). Karar berdiler kim, Zaw bin Tahmasbny geltürüb badyşahlykga götergeýler (SB, 11a-9). <**karar tap-** — **1)** *berilmek, tabşyrylmak, ele geçirilmek*: Barça welaýatlar alarga karar tapdy (SB, 126a-14). Müsür wezirliki kim, Ýusuf alayhys-salamga karar tabdy (SB, 5a-33). **2)** *ornaşmak,*

rahatlanmak, ynjalýkly oturmak: Ýusuf kim, gudug içide, ol taş üstide karar tapdy (SB, 4b-7). <>**karar tut-** – **1)** *düşlemek, ornaşmak, durmak:* Turangaça hiç ýerde karar tutmady (SB, 11b-3). **2)** *degişli bolmak, eýeçiligine geçmek:* Ýemen memleketi kim, Ebrehäge karar tutdy... (SB, 35b-1). <>**karary galma-** – *karary galmazlyk, ynjalýgy gaçmak:* Oglanjygyn aňdy, karary galmady (GA, 148-7). Böýle diýgeç enesiniň karary galmady (GA, 55-2).

karar et- [kara:r et- قرار ایت] **1)** *karar etmek, belli bir netijä gelmek:* Karar etdi köňül, zülfi bikararynda (KB, 416-1). **2)** *durmak, saklanmak:* İkiniň mawerasynda karar etme, bu ýerden geç (ND, 11b-5). **3)** *ynjalmak:* Bunda karar etmez, ilin arzuwlar (ND, 12b-14). Karar etmez düşub ol dem, görüb ol şemgi roýuňda (ND, 14b-7).

karar eýle- [kara:r eýle- قرار ايله] S: **karar et-** **1)** Karar kyldy köňül ki, karar eýlemeden (KB, 427-6). S: **karar et-** **2)** Ne bilsin münküri-bethüý, bularyn kim karar eýlä (ND, 40a-1).

karar kyl- [kara:r kyl- قرار قيل] S: **karar et-** **1)** Karar kyldy anyň birle (ZME, 120-2). Karar kyldy köňül ki, karar eýlemeden (KB, 427-6).

Kara ýotulkan [K(a)ra ýot(u)lk(a)n NhLzWY : ARh] *derýanyň ady:* Kara ýotulkan keçip kelirti (MÇ, go-3) — (*Olar*) *Kara ýotulkandan geçip, (düşmanlaryň ünsüni sowup,) golaýa getirdiler.*

karg [قَرغ] *şerap ýasamak, üçin ulanylýan ýörite enjam:* Ajaýyb kärhanadur nederler karg-u anbyky (KB, 31-2).

karžu [كارژو] *togalanyp goýlan palçyk:* Karžu (MK, III, 325-17).

karkag [قَرَقَاغ] *suwsuz, ösümlüksiz meýdan:* Karkag (MK, I, 387-11).

Karkysa [Karky:sa: قرقيسا] *ýer-ýurt ady:* Döwlet çagyda Furat gyragyda Karkysa şäherini bina kylyb... (SB, 21a-10).

karluk [k(ar)l(u)k OLRh] S: **garlyk** Biriýe karluk budun tapa süle tip Tudun Ýamtaryg yttym (Bk, gd-40) — *Günorta garlyk halkyna tarap goşun çek diýip, Tudun Ýamtary ugratdym.* Kül tigin ýiti otuz ýaşyňa karluk budun... ýagy bolty (Kt, dg-1) —

Kültegin ýigrimi ýedi ýaşyndaka, garlyk halky (bize) ýagy boldy. Üç karluk ýablak sakynyp teze bardy (MÇ, dg-11) — *Üç garlyk (halky) ýaman (niýet bilen) oýlanyp, gaçyp gitdi.*

Karnak [قَرْنَق] *oguz şäherlerinden biriniň* — *ady:* Karnak (MK, I, 393-13).

kars [قَرَس] *goýun ýa-da düýe ýüňünden edilen geým, don, çäkmen:* Kars (MK, I, 291-13).

kars-kars [قَرَس قَرَس] *şarp-şarp, çapak çalmanda çykan sesi aňladýan söz:* Kars-kars ur aýa ýapty (MK, I, 291-14).

kars ur- [قَرَس اور] *çapak çalmak, el çarpmak, şap-şap edip, aýaňa urup, ses çykarmak:* Kars urdy (ZME, 97-2).

kartal I [قَرْتَال] *dogralan (et):* Kartal et (MK, I, 401-1).

kartal II [قَرْتَال] *tegmilli, ala (goç):* Kartal koý (MK, I, 401-1).

kartal III [قَرْتَال] *maslykçy guş, dazzarkel:* Kartal (Tuhf, 17a-7).

Karun [Ka:ru:n قارون] *adam ady (erkek):* At-la Karun iline çapgun etdim (GA, 280-1). Karun zikri (SB, 9b-2). Emma Karun kim, zer we sim, mal, matag birle meşhur erdi (SB, 9b-2).

kary [ka:ry قارى] *okyjy, ýatdan okaýan:* Eger bilmez-se dersimden, olunmaz nazmymy-kary (ND, 37a-16). Bilürsen magnysyn onuň, olursen nazmyma kary (ND, 41b-13).

karyb [kary:b قارب] *golaý, ýakyn, takmyn:* Karyb iki miň ýyl badyşahlyk alarnyň hanadanyda erdi (SB, 33b-22).

kary bol- [k(a)ry bolt(y)m MmWB IRh] *garramak, garry bolmak:* Özüm kary boltym (Tk, go-56) — *Özü (indi) garradym.*

karyn [kary:n قارين] *ýakyn, ýar, hemdem, ýoldaş, deň-duş:* Sahybkyrana jadu gözün olaly karyn (KB, 505-4). Çü şol sahybkyran ile karyndur (KB, 562-1).

karytla- [قَرْتَلَا] *erbet, gylygy ýaramaz adam hasaplanmak:* Ol ärig karytlady (MK, III, 328-1).

kasaba [قصبه] *şäher, şäherçe*: Her yklymga bir badyşah we her kasabaga bir ulug ýiberdi (SB, 6b-9).

kasam [قسم] *kasam, ant, wada*: Sasan Eşk-den köb harlyk görüb erdi we kasam ýad kylyb erdi (SB, 28a-6). Kasam ýad kyldy kim, hergiz Bähram birle ittifak kylmab erdim (SB, 38a-25).

kasas [kasa:s قاصص] *ar alma, hun alma, gan alma*: Anyň kasasy üçün bir taýfa benisraýyldan heläk kyldy (SB, 24b-31).

kasas kyl- [kasa:s kyl- قصاص قیل] *ar almak, hun almak, gan almak*: Gorkar men kim, meni kasas kylgaýlar (SB, 7b-27).

kasatlyk [قاصطلىق] *balykgulak, çaňňalak*: Kasatlyk (Tuhf, 22a-11).

kasd [قصد] **1)** (*yaman*) *päl, (erbet) niýet*: Oguz Dymyşkny il kylgandan soň, Müsür kasdyga azyrat kylyb, üç günlük ýol bardylar (SB, 124a-7). Kasdy-diýary Fereň we Rum kyldy (SB, 123a-15). Geňej birle Oguz kasdyga ittifak kyldylar (SB, 121a-4). **2)** *maksat, isleg, höwes*: Jemalyň görmedir kasdym diýmişken (ND, 33a-2).

kasd et- [قصد ایت] *kast etmek, hyýanat etmek, el uzatmak*: Özini hastalykga salyb, bir günlük oylan hâzir kylyb, dagwy kyldy kim, Syýawahş maňa kasd etdi (SB, 14a-15). Seni ol saňa bildirmek, myradyn kasd edüb Möwla (ND, 15a-1).

kasd eýle- [قصد ایلە] **S:** **kasd et-** Atasyna kast eýledi (GA, 20-5).

kasd kyl- [قصد قیل] **S:** **kasd et-** Lagly-lebine zülfi syýahpuşy kylur kasd (KB, 573-7). Her ne siz Suwarga kasd kylyb erdiňiz, ol sizge aýydy boldy (SB, 129a-9). Her kişi öz badyşahyga kasd kylsa, jezasy bu turur (SB, 129a-10).

kas-kas gül- [قاص قاص گول] *kah-kah gülmek, hahahaha gülmek*: Kas-kas güldi (Tuhf, 30a-8). Gazan kas-kas güldi (GA, 123-10). Gyzygelni kas-kas gülmek oldy (GA, 91-11).

kasna- [قسنأ] *şakyrdamak, dişiň şakyrdamagy*: Är tumlukga kasnady (MK, III, 223-10).

kasr [قصر] *köşk, owadan bina*: Çekip binaýy-älem, gör ýapyldy kasr-u eýwany (ND, 33b-16). Zebba tafarruj kylmak üçün kasr üstige çykyb, tafarruj kyldy (SB, 23a-16). Bir

hubsyrat at anyň kasry alyda gelib turdy (SB, 30a-11).

kasuk I [قُسُق] *atyň derisinden edilen gap, meşik, ýanlyk*: Kasuk (MK, I, 320-5).

kasuk II [قُسُق] *agaç gabygy*: Kasuk (MK, I, 320-6).

kasuklug [قُسُقْلُغ] *meşikli*: Kasuklug är (MK, I, 411-13).

kasurga I [قَصْرُقَا] *şeytan, al*: Kasurga (Tuhf, 17b-ç).

kasurga II [قَصْرُقَا] *tupan, tüweley*: Kasurga (Tuhf, 17b-ç).

Kasuý [K(a)suý YWch] *derýanyň ady*: Sekizinç aý eki ýaňyka Çygyladyr költe Kasuý kezü söňüsdim (MÇ, gd-6) — *Sekizinji aýyň ikisinde Çygyladyr kölinde Kasuýy geçip (olar bilen) ýene (ýañadan) söweşdim*.

kasy [قسي] *mal ýatak, aýmança, agyl*: Kasy badym (MK, III, 170-1).

Kasy [قسي] *yer ady*: Kasy (MK, III, 170-3).

kasyd [ka:syd قاصد] *habarçy, çapar*: Kasyd gelib Oguz habaryny alarga ýetgürdi (SB, 124b-16).

Kasyd [Kasy:d قاصيد] **S:** **Kasyd bin Sagd** Kasydga meşweret kyldy (SB, 22b-24).

kasyda [kasy:da قاصيده] *kasyda, goşgy*: Bitütürdi ana kasydany (ZME, 118-2). Bezedi kasydany (ZME, 133-2).

Kasyd bin Sagd [Kasy:d bin Sagd قاصيد بن سعد] *adam ady (erkek)*: Meger Kasyd bin Sagd beni-lahmdan kim, Hezimäniň wezaratyga mensub erdi (SB, 22b-19).

kasyg [قَسِغ] *agyz boşlugy, owurt*: Kasyg (MK, I, 313-16).

kasygla- [قَسِغْلأ] *urmak, äňine urmak*: Ol any kasyglady (MK, III, 255-5).

kasyr [ka:syr قَاصِر] *gysga, kelte*: Dilümi kasyr eýledi, bahr ile berrin diýmez (KB, 181-12).

Kasyr [Kasy:r قَاصِر] *adam ady (erkek)*: Gördi kim, Kasyr ol atny minib gaça turur (SB, 22b-29). Kasyr tagjyl birle... gelib... (SB, 22b-30).

kasyrgu [كاسرغۇ] *tozanly ýel, tupan, tüweley:*
Kasyrgu (MK, I, 405-15).

kaş [k(a)şy ljh] S: **gaş I** Eki şad ulaýu ini ýegünim oglanym beglerim budunym közi kaşy ýablak boltaçy tip sakyntym (Kt, dg-11) — *Iki şadyň (weziriň) yzyndaky ini-ýegenlerimiň, oglanlarymyň (oglumyň), beglerimiň, halkymyň (aglamakdan) gözi-gaşy zaýalanar diýip, köp alada etdim.*

kaşak [قشق] *selin, çöl ösümligi:* Kaşak (MK, I, 320-7).

Kaşan [Ka:şa:n كاشان] *ýer-ýurt ady:* Biri deýr turur kim, Reý we Kaşan arasyda bina kylyb turur (SB, 18b-15).

kaşga [قشغا] *atyň maňlaýyndaky depel, sakar:* Kaşga (Tuhf, 26b-6). Tepel kaşga aýgyryna Tondaz bindi (GA, 37-7).

Kaşga bugra [قشغا بۇغرا] *ýer ady:* Kaşga bugra (MK, III, 356-16).

kaşgalak [قشقالاك] S: **kaşgaldak** Kaşgalak (MK, I, 434-8).

kaşgaldak [قاشقالداق] *ördekden kiçeñräk suw guşy, sakarbarak, kaşgaldak:* Kaşgaldak (Tuhf, 26b-3).

Kaşgar [كاشغر] *şäher ady:* Kaşgar (MK, I, 330-14).

Kaşmir [Kaşmi:r قاشمير] S: **Keşmir** Kaşmir (MK, I, 296-16).

kaşu [قاشو] *bedre, çeker, suw gaby:* Kaşu (Tuhf, 15b-7).

kaşuk [قشق] *kaşyk, çemçe:* Guryg kaşuk agyzga ýaramas (MK, I, 320-8).

kaşukla- [قشقلان] *kaşyklamak, kaşyklap iýmek, çemçelemek, çemçeläp iýmek:* Ol balyg kaşuklady (MK, III, 250-5).

kaşuklan- [قشقلىن] *çemçelenmek, kaşyklanmak, çemçeli bolmak, kaşykly bolmak:* Är kaşuklandy (MK, II, 214-1).

kaşuklug I [قشقلىق] *kaşykly, çemçeli:* — Kaşuklug (MK, I, 412-1).

kaşuklug II [قشقلىق] *çemçe ýasamak üçin gerek bolan esbap:* Kaşuklug müňüz (MK, I, 416-6).

kaşykluk [قشقلىق] *kaşyklyk, çemçe ýasamak üçin zat, şah:* Kaşykluk müňüz (MK, I, 416-6).

katar [قطار] *hatar:* Beserek-beserek deweleriň kataryndan o zalym aýyrdy-da gardaş (GA, 223-2).

katar-katar [قطر] *hatar-hatar:* Katar-katar deweler bagyşlardy (GA, 123-6). Katar-katar dewelerini itdiler (GA, 38-6).

katg [قطع] *ýol geçme:* Meratyb katg edip, jan-a, güzer et işbu menzilden (ND, 5a-6).

katgan [قطعا] *diýbünden, asla, kesgin, hökman, berk:* Içilmez şerbeti waslat, bu ýeri bilmiş ol katga (ND, 5b-8). Katgan özlerini halkga görkezmezler we yhtylaf kylmaslar (SB, 19b-23).

katg et- [قطع ايت] *kesmek, kesgin bolmak:* Katg bed güýüň dilinde katg ederem ben sözi (KB, 5-7).

katg eýle- [قطع ايله] *ýol geçmek, ýöremek, aşmak:* Eýleýüb katg menazil baýzasyn çäk etmeýen (ND, 14a-5).

katgy I [قشقى] *tä, çenli, hatda:* Katgy ýagy ýawylsun (MK, I, 368-5).

katgy II [قشقى] *hiç kime boýun egmeýän agyr häsiýetli, kesir:* Katgy kişi (MK, I, 357-14).

katl [قتل] *öldüme:* Katl we taraj kylur erdiler (SB, 122a-32). <**nefs katl ol** – *nebsiňi ýok etmek, nebsiňi öldürmek, isleg-meýliň önüne böwet bolmak:* Tamamat katl olyp nebsiň, çykar mähriň senden ol dem (ND, 31a-11). <**katlga ýet-** – *ölmek, ýogalmak:* Tarafeýnden köb kişi katlga ýetdiler (SB, 121b-2). <**katlga ýetgür-** – *öldürmek, gyrmak, heläk etmek:* Alarny katlga ýetgürdiler (SB, 8b-24). Syýawahşy tutub, köb harlyklar birle katlga ýetgürdi (SB, 14a-30). <**katlga ýetiş-** – S: **katlga ýet-** Atasy Gara han... harb arasyda katlga ýetişdiler (SB, 121a-8). <**katly-am kyl-** – *köpçülikleýin gyrmak, gyrgyna bermek, gyrmak:* Özge jebbarlarny katly-a:m kylyb öltürdiler (SB, 10a-32).

katl et- [قتل ايت] S: **katl kyl-** Dilär bir demde katl ede, sera-ser älemiň halkyn (ND, 8b-11). Urup dejjaly katl ede, adalat-la dola her ja (ND, 3b-7).

katl kyl- [قتل قیل] *öldürmek, gyrmak:* Kylar katl, ölmeýüb nefsiň, çekersiň işbu gowgaýy (ND, 31a-9). Alar gelib, katl we garat kylmab, şäher taşgarysyda tüşdiler (SB, 122b-27).

katl ol- [قتل اول] *ölmek, öldürilmek*: Neden katl oldular, jan-a, «enel hak» söyleyen bilsem (ND, 32b-2).

katra [قطره] *damja*: Çary unsurdan göründiň, gerçege bir katra sen (ND, 14b-14). Dolan Aý dek kylar bir katra suwny (Mn, 290b-5). Anda bir katra suw tapylmas erdi (SB, 121b-18). Golundan bir katra suw bir balygga damdy (SB, 9b-22).

kattal [katta:l قاتل] *öldüriji*: Salaly ruhy kafaýa tygy-kattalymyzy (ND, 36b-10).

katun [k(a)tun NWTh , NWzh , k(a)tun(y)g GNWTh ka:tun قَتْنُ] *hatyn, aýal, ýokary gatlakdan bolan aýal, han gyzy, han aýaly, hanym*: Katun ýok bolmys erti (Tk, dg-31) — (*Meniň hatynym ýogaldy*. Umaý teg ögim katun kutyňa inim Kül tigin er at bolty (Kt, gd-31) — *Humay dek ejem hatynyň bagtyna inim Kültegin är (batyr) adyny aldy*. ...Katun ýigeni Öz Bilge (MÇ, gb-8) — (*Özmyş kaganyň aýalynyň garyndaşy Öz Bilge*. Türk budun ýok bolmazun tiýin budun bolçun tiýin akaňym Ilteris kaganyg ögim Ilbilge katunyg Teňri töpesinde tutyp ýögerü kötürmis erinç (Kt, gd-11) — *Türkmen halky yok bolmasyn diýip, (goý,) halk bolup galsyn diýip, kakam Ilteris kagany, ejem Ilbilge hatyny Taňry depesinde (gögüň yokarsynda) saklap, ýokary göteripdir*. Han işi bolsa, katun işi galyr (MK, I, 343-14).

Katun [Katu:n قَطُون] *adam ady (erkek)*: Anyň zamanyda hükemalardan Katun filsuf — erdi (SB, 21a-28).

katunlan- [ka:tunlan- قَاتُونْلَن] *hanym derejesine ýetmek, hanym ýaly geyinmek*: Ol katunlandy (MK, III, 154-5).

Katun sini [قَتْنُ سِينِي] *şäher ady*: Katun sini (MK, III, 240-5).

katur- [قَتْر] *gataltmak, gatyrmak, berkitmek*: Ol ýumşah neňni katurdy (MK, II, 61-16).

katy [k(a)ty lzh] *gaty, berk*: Ol aý bis ýegirmike Keyre başy Üç Birküde tatar birle katy tokydym (MÇ, gd-6) — *Şol aýyň on başynda Keyre başynda Üç Birküde tatarlar bilen gaty çaknyşdym*.

katyg [ka:tyg قاطع] *kesgin, ýiti, berk* <hüjjeti-katyg — *berk delilnama, kesgin*

subutnama: Anyň sözi ähli tenjim alyda hüjjeti-katyg turur (SB, 22a-4).

katygdy [k(a)t(y)gdy ldGTh] *gatydan gaty, juda gaty*: Katygdy sakyndym (Kt, dg-11) — *Juda gaty gamlandym (gynandym)*.

katyglan- [k(a)t(y)gl(a)n NLGQh] *ekezlenmek, dogumlanmak, gaýratlanmak, gaýrata galmak*: Kanga tap katyglan (Sý, 9) — *Hana hyzmat et, ekezlen! (gaýrata gal!)*

katyl [ka:tyl قاتل] *ganhor, öldüriji*: Bady-şahlyk kylgan zamanyda ata wesýeti birle ol katylny heläk kyldy (SB, 13a-1). <zähri-katyl — *heläk ediji zäher, öldüriji zäher*: Ne derman sen ki, derdün zähri-katyl (KB, 524-10).

katyl II [katy:l قاتيل] *öldirilen, ölen*: Gözi gamzasy ile her dem iki biň katyly wardur (KB, 534-13).

katyl- I [k(a)t(y)lm(y)ş cMLzh] *gatylymak, gatyşmak, garyşmak, goşulmak, birleşmek, birikmek*: Anta katylmyş (MÇ, go-8) — *Şonda (olara) birleşipdir*.

katyl- II [k(a)t(y)lt(y)m Mmzh] *garşylaşmak, çaknyşmak*: Üç Birküde kan süsi (birle) katyltym (MÇ, dg-7) — *Üçbirküde han goşuny bilen garşylaşdym (çaknyşdym)*.

kaw [قاف] *işilen pagta, yüp, pelte, gow*: Kaw (MK, III, 115-14).

kaw- [قاور] *kowmak, kowalamak*: Erse Oguz alarny Garagurumgaça kawub... (SB, 121a-13). Hatunyga jamlanyb, alydan kawub (SB, 6a-26). Eger mundan soň seniň işiňe duhl kylsam, meni öz söhbetiňden kawub, meniň birle dagy sözleme (SB, 10a-4).

Kawak art [قَفَقُ اُرت] *Kaşgar bilen Uzkendiň aralygynda ýerleşýän şäher*: Kawak art (MK, I, 320-12).

kawaryr [kawa:ry:r قَوَارِير] *küýzejikler, gol-çalar. Däri, nebit we ş.m. salnyp atylýan ýandyryjy çüýşe gaplar*: Kawaryry-neft fillerge rowan kyldylar (SB, 37b-24).

kawat [kawa:t قفات] *oýnaş, aýalynyň hasabyňa ýaşayan erkek adam, deýýus*: Kawat ogly, kawat (GA, 74-6). Bu kawat ogly kawat bize ärlikmi gösterer? (GA, 76-12). Kawat ogly däli kawat (GA, 108-6).

kawçy- [قَفْجِي] *öjükmek, hüjüm etmek, çozmak*: Är kişige kawçydy (MK, III, 06-12).

kawdun- [كَفْدُنْ] *aladalanmak, alada etmek, gaygylanmak*: Är oglunga kawdundy (MK, II, 197-5).

kawgun [كَوْغُونْ] *kowguçy, kowgy*: Merwege bardy. anda hem keyinçe kawgun gelib, ýalguz tegirmende ýaşundy (Ab, 83a-4).

kaw-kuw bol- [كَافْ كَافْ بول] *ýygyrt etmek, ýygyrt-ýygyrt bolmak*: Ton kaw-kuw boldy (MK, III, 94-6).

kawşaş- [كَفْشَشْ] *ýonuşmak, ýonmaga kömekleşmek*: Ol anyň okun kawşaşdy (MK, II, 282-4).

kawşy [كَفْشِي] *ösgün, ösen*: Kawşy gaş (MK, I, 355-3).

kawuk I [كَوْوَكَ] *köwek, içi boş zat, gowak*: Kawuk (MK, III, 123-7).

kawuk II [كَوْوَكَ] *siýdik, buşuk, siýdik halta*: Kawuk (MK, III, 123-8).

Kawus [Ka:wu:s كَاوُوس] *adam ady (erkek)*: Niçe bir kyssa sorarsyn Hysrow Kawusdan (KB, 545-16).

kawut [كَافُوتْ , كَفْتُ] *iýmit, dary ununa ýag, şeker-gant garylyp taýýarlanylýan we aýalyň çagasy bolanda berilýän iýmit*: Kawut (MK, III, 122-7). **2)** arpa şülesi ýa-da ýarma: Kawut (Tuhf, 19a-ç).

kawy [كَوِي] **1)** *güýçli, kuwwatly*: Padyşah sen, memleket weýran-u duşman kawy (KB, 545-16). Hakan kawy hasm turur we ulug çerigi bar turur (SB, 30b-27). **2)** *berk, mäkäm, kuwwatly*: Ol azym uluk galga erdi we kawy barulary bar erdi (SB, 10a-28). <>**kawy dil** – *ýürekli, ýüregi suwly, ýüregi goldaw tapan*: Ferehi-azym tabyb kawy dil we mustazhar boldylar (SB, 29b-12). <>**kawy hal** – *güýçli, kuwwatly, berk bedenli*: Gyryk, ýagny kawy haldyr ýasaky-uruşda (SB, 125b-26).

kawy [كَفْكَ] **S:** **kawuk II** *Kawy* (MK, I, 189-12).

kawy kyl- [كَوِي كِيل] *güýçlendirmek, kuwwatlandyrmak*: Azym hoş hal bolub, köňlini kawy kyldy (SB, 126a-30).

kawyrak [كَوِي رَاك] *güýçli, has güýçli, güýçlüräk*: Türk çerigi barçalarydan kawyrak turur (SB, 37b-9).

kaý [كَاي] **1)** *hany, niredede*: Özgeler sormaga gorhar ki, kaý korjuny (KB, 332-5). **2)** *hayýsy*: Kaýy birige meýil kylur (SB, 7a-28).

Kaýas [Kaýa:s كَيَاسْ] *şäher ady*: Kaýas (MK, III, 129-4).

kaýasyra [kaýa:syra كَيَاصِرَه] *kaýsarlar, Rum patyşalary*: Kaýasyra we herakyla anyň nesliden tururlar (SB, 3b-5).

kaýd [كَيدْ] *duzak, bent*: Egerçi degme kaýdy ile könülüm saýd olmazdy (KB, 395-11).

kaýda [كَيدَا , كَايدَا , كَيْدَا] **1)** *niredede*: Kaýda sen? (MK, III, 130-1). Kaýdasa (Tuhf, 35a-10). Kaýda geçer är ýerine her zenek? (KB, 594-2). Sähl kaýdadyr, görünmez diýdi (Ýaý, 104b-2). **2)** *nirä*: Bu ew egesi kaýda baryb turur? (SB, 3a-10). Hatundan sorady kim: Eriň kaýda baryb turur (SB, 3a-15).

Kaýdar [Kaýda:r كَيَدَار] *adam ady (erkek)*: Ysmaýylnyň on iki oglynyň atlary bu turur: Näbit, Kaýdar... (SB, 3a-27). Pygamber sallallahy alayhy wesellem Kaýdar nesliden turur (SB, 3a-29).

kaýlula [كَايْلُولَه] *öýle ukysy*: Kaýlula çagyda niçük bigäne kişini ewge goýub erdiňiz (SB, 39a-33).

kaýsar [كَيسَر] *patyşa, hökümdar, kaýsar, Rum patyşalarynyň umumy lakamy*: Kany kaýsar, kany kesra-ýu Kubad (KB, 322-1). Badyşahy-Rumny kaýsar we badyşahy-Eýrany kesra diýer erdiler (SB, 2b-17).

kaýsar bol- [كَيسَر بول] *patyşa bolmak, patyşalyk etmek*: Andan soň Murykys kaýsar boldy (SB, 22a-6). Andan son Menures on ýeti ýyl kaýsar boldy (SB, 22a-8).

kaýsar kyl- [كَيسَر كِيل] *patyşa etmek, patyşalyga götermek*: Terki-mülk kylyb, öz ogluny kaýsar kyldy (SB, 37b-14).

kaýsarlyk [كَيسَرْلِيك] *patyşalyk, soltanlyk*: On dört ýyl kaýsarlyk tahtyda badyşahlyk kyldy (SB, 21b-22).

kaýsarlyk kyl- [كَيسَرْلِيك كِيل] *patyşalyk etmek, soltanlyk etmek*: Barýus üç ýyl we üç aý kaýsarlyk kyldy (SB, 21b-28). Igrimi ýyl kaýsarlyk kylyb... (SB, 22a-1). Andan soň Kelbe ýeti ýyl kaýsarlyk kyldy (SB, 21b-27).

kaý sary [kaý sa:ry قايسارى] *haýsy tarapa, nirä, haýsy ýana*: Kaý sary ot dek ýüz urup tünd-u tiz, / Salyban ol keşwer era restehiz (Ab, 83b-1).

Kaýsaryýýa [قايساريه] *ýer-ýurt ady*: Kaýsaryýýa şäherini Şamda ol ýasady (SB, 21b-18).

Kaýs bin Amr [قايس بن عمرو] *adam ady (erkek)*: Anyň zamanyda el-Kaýs bin Amr arab meliki mütewli boldy (SB, 30a-14).

kaýsy [قايسى] *haýsy*: Kaýsy alardan barça hatunlar (ZME, 98-2). Kaýsy hatun Baýar hatun-eneň ýerini tutgusy turur (SB, 128a-12). Üç ogluňdan kaýsy birini öziňe gaýym makam -kylur sen (SB, 128a-9).

kaýu [قايو، قير] S: **kaýsy** Kaýu neň? (MK, I, 32-6). Kaýu ýerge barur-sa, suw ururlar (Mn, 291a-2).

kaýuda [قاودا] *nirä, niredede*: Agyr agruk ýük kaýuda galdy (MK, I, 130-3). Kaýuda (MK, III, 130-4).

kaýym [قايم] *ayak üstünde duran, dik duran*: Benefşe rakyg-u serw oldy kaýym (KB, 498-16).

Kaýýum [Kaýýu:m قايم] *hemişelik, müdimilik, Alla, Huday*: Nala-zarum benüm ýa Haýýu, ýa Kaýýumdur (KB, 490-11).

kaza I [kaza: قضا] *ýazgyt, täleý, takdyr, ajal*: Azyp gelen kazaýy-Taňry sawsyn (GA, 5-10). Kazasy ýetmiş ýigit, ne ýigit sen (GA, 196-9). Kazaýy-asmany andak yktyza kyldy kim, atdan tüşüb, budynyň sümegi synyb (SB, 126b-4). <>**kaza ýet-** – *ölmek, aradan çykmak, kazasy dolmak, dünýäden ötmek*: Nägäh kaza ýetib, Dawud alaýhyssalam bu jahandan rihlet kyldy (SB, 13a-3). <>**kaza gel-** – *ölmek, dünýäden ötmek*: Ezelden ýazylmasa, gul başyna kaza gelmez (GA, 2-13).

kaza II [kaza: قضا] *kazylyk, kazy bolma*: Kazaýy-wagtyny anyň raýyga hawatlat kyldy (SB, 16b-31). Danyýal baky ömür kaza işige meşgul erdi (SB, 16b-32).

kaza III [kaza: قضا] *ýerine ýetirme, berjay etme, bitirme* <>**kazaýy-hajaty-halk** – *halkyň hajatyny ýerine ýetirme*: Bir gün kazaýy-hajaty-halk üçün ulug görnüş kylyb,

musulmanlar möhümmätini faýsal berür erdi (SB, 12b-10).

kazaş [قذش] **1)** *dogan, dogan-garyndaş*: Kazaş tiýmiş gaýmaduk, / Kazyn tiýmiň gaýmyş (MK, III, 186-4). **2)** *dogan, erkek dogan*: Ýakyn ýawuk görmezip neňni gözür, / Kazaş tebä it kibi gyňru bakar (MK, III, 16-17).

kazgan- [k(a)zg(a)ndy IUGqh , k(a)zg(a)nd(u)k OUGqh , k(a)zg(a)n(y)p PNGqh, k(a)zg(a)nd(y)m MUGqh] *gazanmak, giňeltmek, basyp almak, eýe bolmak, eýelemek*: Teňri ýarlykaduk üçün men kazganduk üçün türk budun kazganmyş erinç (Bk, gd-33) — *Taňry ýalkany üçin, men gazanany (edenim) üçin, türkmen halky gazandy, elbetde*. Alty ýigirmi ýaşyňa eçim kagan ilin törüsün ança kazgandy (Kt, gd-31) — *On alty ýaşynda (Kültegin) daýym kaganyň ilini-ýurduny giňeltmek üçin şeýle işler etdi*. Bunça kazganyp akaňym kagan yt ýyl onyň aý alty otuzka uça bardy (Bk, go-10) — *Şunça gazanyp (basyp alyp), kakam kagan it ýylynyň onunjy aýynyň ýigirmi altynjy güni aradan çykdy (uçyp gitdi)*. Inim Kül tigin birle eki şad birle ölü ýitü kazgandym (Kt, gd-27) — *Inim Kültegin bile, (ýene) iki şad (wezir) bile ölüp-ýitip gazandyk (köp ýurtlary aldyk)*.

kazganduk üçün [k(a)z(a)nd(u)k üç(ü)n nEV : OUGqh] *gazanany üçin, edeni üçin, jan çekenini üçin*: Ilteris kagan bilge Tonýukuk kazganduk üçün Kapagan kagan türk sir budun ýorydyk (Tk, dg-61) — *Ilteriş kaganyň, bilimli (akylly) Tonýukugyň gazanany (edeni) üçin Kapagan kaganyň türkmen syr halky ýaşap ýör*. Men kazganduk üçün türk budun kazganmyş erinç (Bk, gd-33) — *Men gazanany üçin, türkmen halky gazandy, elbetde*.

kazgandukyn üçün / kazgandukym üçün [k(a)zg(a)nd(u)k(y)m nEV : MOaGZh , k(a)zg(a)d(u)kyn nEV : nIOaGZh] *gazananlygy, edenligi, jan çekenligi üçin; gazananlygym, edenligim, jan çekenligim üçin*: Kazgandukyn üçün udug elim kazgandukym üçün il ýeme il bolty budun ýeme budun bolty (Tk, gd-55-56) — *(Ilteriş kagan) gazanany üçin, yzy bilen meniň gazanany üçin il (ýurt) ýene il (ýurt) boldy, halk ýene halk boldy*.

kazganmasar [k(a)zg(a)nm(a)s(a)r rSMNGZh] *gazanmasa, gazanmadyk, jan*

ekmedik bolsa: Ilteris kagan kazganmasar udu ben özüm kazganmasar il ýeme budun ýeme ýok erteçi erti (Tk, gd-54-55) — *(Ýurt üçin) Ilteriş kagan gazanmadyk (jan çekmedik) bolsa, (onuň) yzy bilen men gazanmadyk bolsam, il hem, halk hem ýok bolardy.*

kazganu bir- [k(a)zg(a)nu birt(i)m Mtrlb : WNGqh] *gazanmak, etmek, gazanyp, edip bermek*: Türkmen budunyma ýegin ança — *kazganu birtim* (Bk, go-10) — *Türkmen halkyma ençe döwlet (ýagşylyklar) gazanyp (edip) berdim.*

Kazluk köl [K(a)zl(u)k költe AtIVk OLZh] *kölüň ady, manysy - Gazly köl*: Kazluk költe tagda körti (MÇ, go-3) — *Kazluk kölünde, dagda gördüler.*

kazran- [قَذَرَنْ] *gazaplanmak, gaharlanmak*: Beg aňar kazrandy (MK, II, 197-1).

kazy [ka:zy قاضي] *dini wekil, kazy* ⇨ **kazyýy-fasyk** — *bozuk, betpäl kazy*: Bu kazyýy-fasyk ki, ýiberdim saňa bat (BD, 82b-5).

kazy [قري] **1)** *gasyn, adam garnynyň gasyny*: Kazy (MK, III, 169-8). **2)** *atyň iç ýagy we ondan taýýarlanýan nahar*: Ýundur gazyýy ýag (MK, III, 169-8).

kazylyk at [قَظْلَقَ ات] **1)** *daýaw, kuwwatly atlaryň bir jynsy*: Ýalysy gara kazylyk atyň bütin bindiň (GA, 24-4). Kazylyk atyndan inmeýinça (GA, 25-7). Kazylyk atyna bineým (GA, 139-13). **2)** *söweş aty, uruş aty*: Kazylyk atyn dönderdi (GA, 209-6). Garagoçda kazylyk atlar gulanjygyn depermi? (GA, 196-12). Ýalysy gara kazylyk atyň bütin bündiň (GA, 24-12).

Kazylyk goja [Ka:zylyk goja قاضلق قوجه] *adam ady (erkek)*: Kazylyk goja diýirler bir kişi war idi (GA, 202-4). Kazylyk goja ogly beg Ýegenek çapar ýetdi (GA, 61-10).

Kazylyk tagy [Ka:zylyk ta:gy قاضلق طاغي] *dag ady*: Gaçar seniň keýikleriň, Kazylyk tagy (GA, 27-9). Gyşda-ýazda gary-buzy eremeýän Kazylyk tagyna geldi (GA, 26-5).

kazyýýa [قَضِيَّة] *hadysa, waka*: Mawzug bu kazyýýada mahmul görmedüm (KB, 181-6). On kişi alardan kim, ol kazyýýany görüb erdiler, gelib, öz kowumlaryga tiýdiler (SB, 9a-11). Bu kazyýýada sen zalym sen (SB, 12b-24).

kebab [keba:b كباب] *oda bişirilen et, şara, kebab*: Kylalum häzir şeraby-safý-ýu şemg-u kebab (KB, 150-3). Zire kebab edilür içiljek meý, begüm (KB, 349-1). Jiger kebab-u ýüziňde şerab düzdi köňül (KB, 434-5). Meý-u nogly-ýu kebaby bolsa (BD, 96b-5).

kebab eýle- [keba:b eýle- كباب ايله] *birinjiň ýa-da bir zadyň ugrynda janyňy gynamak, kökenek etmek, ýakmak*: Gerçe kebab eýledi. yşky oduna jany (KB, 15-15).

kebeli [كَبَلِي] *kebelek*: Kebeli (MK, I, 374-3).

kebez [كَبَز] *pagta*: Kebez uruglandy (MK, I, 246-10). Beliklik kebez (MK, I, 420-13).

kebezlig [كَبَزْلِك] *pagtaly (adam)*: Kebezlig är (MK, I, 416-14).

kebezlik [كَبَزْلِك] *pagta meýdany*: Kebezlik (MK, I, 416-14).

kebit [كَبِت] *meýhana, çakyr, meý dükany*: Kebit (MK, I, 298-5).

kebit- [كَبِت] *guratmak, çalykdýrmak, kepetmek*: Ýel tonug kebitti (MK, II, 240-15).

kebk [كَبِك] *käkilik*: Bir hyramyş kyldy, kebk oldy hajyl (KB, 438-11). Ýene bir baz awlamyşdyr gözüň, eý kebki-dere! (KB, 410-15). ⇨ **kebki-dere** — *dag käkiligi, dere käkiligi*: Toty söz ile, šiwe ile kebki-deredir (KB, 408-10).

kebuter [kebu:ter كَبُوتَر] *kepderi*: Kebuter elte, sen hattym ne bolgaý ger kabul etseň (BD, 37a-4).

keç [كَچ] *gyşyk, egri, ters*: Benüm-le togrudur boýy weli, keç düşdi gaşlary (KB, 46-1).

keç- [k(e)çd(i)m(i)z ZMdEk] *geçmek*: Ertis ügüzüg keçigsizin geçdimiz (Tk, dg-35) — *Yrtyş derýasyny geçelgesiz (saý bolmadyk) yerinden geçdik.*

keçe [كَچَا] *keçe*: Keçe (MK, III, 165-10). Gara keçe altyna düşäň (GA, 10-8). Keçe börüklü kafyr (GA, 127-11).

keçe [k(e)çe AEk] *geçip, ötüp*: Kem keçe çik tapa süledim (Bk, gd-26) — *Kemden (Ýeñiseýden) geçip, çik tarapa goşun çekdim.* Ertis ügüzig keçe ýorydym (Bk, gd-27) — *Yrtyş derýasyny geçip ýöriş etdim.*

keçigsizin [k(e)ç(i)gs(i)z(i)n nZsgEk] *geçelgesiz, ýalpak, say bolmadyk, ýalpak, say* — *däl ýeri*: Ertis ügüzig keçigsizin keçdimiz (Tk, dg-35) — *Yrtyş derýasyny geçelgesiz (say bolmadyk) ýerinden geçdik*.

keçkün [كَجْكُون] *bürgüt*: Keçkün (Tuhf, 11b-4).

keçräk [keçrä:k كَجْرَاك] *keçje, tiz aňsyrma-ýan, düşünmeýän, kütek*: Keçräk (Tuhf, 7a-8).

kede-sähra [kede-sähra: كَدِه صَحْرَا] *öý-sähra*: Doldy ondan kede-sähra, leýk ýok baýy-geda (ND, 2a-15).

kedhuda bol- [kedhuda: bol- كَدْحُدَا] *öýlenmek, öýli-işikli bolmak*: Ysmaýyl benijürhümden kedhuda bolub, alardan arab tilini ögrendi (SB, 3a-7).

kedî [كَدِي] *pişik* <> **kedisi mawla-** — *ärsi-remek*: Gyz köşkdän bakardy, kedisi mawlady (GA, 180-4).

kedimlig [k(e)d(i)ml(i)g glMdk] **1** *ýarag-esbaply, ýaragly-şayly*: Bis ýüz kedimlig ýadag bir eki şaşyp kelti (MÇ, go-33) — *(Olaryň) baş ýüz ýaragly-esbaply pyýäda leşgeri bir-iki (birki ýola) azaşyp geldi*. **2** [k(e)d(i)ml(i)g glMdk] *eýerli, eýerlengi*: Üçünç Yegin Silig begiň kedimlig toryg at binip tegdi (Kt, gd-33) — *Üçünji ýola Yegen Siligiň eýerlengi dor atyna münüp degdi (hüjüm etdi)*.

kedkir- [كَدَكِر] *kürtdürmek, kejrlik etmek*: At kedkirdi (MK, II, 155-8).

kedrim et [كَدْرِم اَت] *derisi aýrylan malyň eti*: Kedrim et (MK, I, 402-12).

keduret [kedu:ret كَدُوْرَت] **1** *bulambujarlyk, bozuklyk, näpäklik*: Kedureti bu jahanyň, çü hedden aşubdur (KB, 197-10). **2** *düşünişmezlik, duşmanlyk, ýigrenç*: Aralaryda keduret we nefret artyb (SB, 17b-1).

kedü [كَدُو] *kädi, kädiniň pazyly*: Har we zar tyfl ogul dek erdi kim, kedü ýygajy aňa kölge kylyb... (SB, 25b-12).

kedük [كَدْكُك] *kellä geýilýän, ýelekdir perden edilen baş gap*: Kedük (MK, I, 327-9).

kedüklig [كَدْكُكْلِيك] *oýlukly, ýapynjaly*: Kedüklig (MK, I, 419-16).

kedüklük kiziz [كَدْكُكْلُك كِيْزِيْز] *oýluklyk, ýapynjalyk keçe (çopan oýluga)*: Kedüklük kiziz (MK, I, 419-15).

kefçe [كَفْجِه] *çemçe, kepje*: Däri halwanyň kefçesi (ZME, 139-2).

kefen [كَفَن] *kepen*: Çäk olgusy köňlek kibi her ýan kefenim (BD, 77b-12). <> **kefeni buýundan as-** — *ölümi boýun almak*: Bamdad kefenlerimizni boýnymyzga asyb... (SB, 130a-13).

kefen ol- [كَفَن اُول] *kepen bolmak*: Menim kefenim olsun (GA, 167-12). Bilmezsem kefenim olsun (GA, 296-10).

keffarat [keffa:rat كَفَّارَات] *günäni bagyşlatmak, geçirtmek üçin berilýän sadaka, tutulýan oraza*: Öpeýüm saky sakyny, keffaratdur, keffaratdur (KB, 71-5).

kefgek [كَفْكَاك] *peltek, sakaw, kekeç*: Kefgek (MK, II, 232-6).

kef kyl- [كَف كِيْل] *küpürsemek, köpüklemek, joşmak*: Artuhrag oldy yşk ody, dilär ki, kef kyla (KB, 21-2).

kefseň [كَفْسَاڤ] *hüşür, haýyr, sadaka üçin çäjiň diýbünde goýulýany*: Kefseň (MK, III, 285-13).

keh [كَه] *kiçi, kiçijik*: Ben kim, ölem ki, gurtyla jümle keh ile meh (KB, 310-13).

kehanet [keha:net كَهَانَت] *pal atyýjylyk, önünden bilijilik, jadygöýlük*: Sath Kähin kim, ol zamanda kehanetge... magruf we meşhur erdi (SB, 34b-15).

Kehlan [Kehla:n كَهْلَان] *adam ady (erkek)*: Sabanyň iki ogly bar erdi, ulugy Kehlan... (KB, 10b-21).

keje [كَجَا] *miwe we gök önüm (garpyz, hyýar) daşalýan sebet*: Keje (MK, III, 165-17).

kejje [كَجِه] *bir aýdanyny gaýtalap duran, keçe*: Dem urmas bilbil-u toty kim, oldur kejje, bu peltek (Ab, 90a-6).

kejreftar [kejrefta:r كَجْرَفْتَار] *tutýan ýoly* — *egri, ters* <> **çarhy-kejreftar** — *ýalançy diňýä, bu diňýä*: Kaýsy bir kejrewligini (diýem) çarhy-kejreftaryň (BD, 32a-7).

kejrewlik [كَجْرَوْلِيك] *ýalançylyk, terslik, adalatsyzlyk, ynsapsyzlyk*: Kaýsy bir kejrewligini (diýem) çarhy-kejreftaryň (BD, 32a-7).

kež [كز] 1) *egri, бүкүлен, burum-burum, tow-tow, örülen, örüm-örüm*: Bu kež zülpuñdedür dogru janyım derç (KB, 546-7). 2) *ters, nädogry*: Gördügi düşüni kež tagbyr eder (KB, 601-7). <>**kež bah-** – S: **kež bak-** Yüzüne kež bahan agara gözi (KB, 488-5). <>**kež bak-** – *närazylyk bilen seretmek, ters-ters bakmak*: Kež nazar-la bakma zahyd öwlyýäye, serseri (ND, 33a-10).

kek I [كك] *ar, kast*: Kek (MK, II, 226-4).

kek II [كك] *kynçylyk, betbagtçylyk*: Kek gördi är (MK, II, 226-6).

käkel [kä:kel ككال] S: **käkil** Käkel (Tuhf, 36b-2).

keklig [ككلك] *öçli, arly*: Keklik kişi (MK, II, 226-4).

keklik I [ككلك] S: **käkilik** Kim gördi kekligi ki, urur penje baz ile (KB, 433-1). Sen keklik iseñ, ben dahy şahbazam, efendi (KB, 468-10).

keklik II [ككلك] *yara, iriñ*: Keklik (MK, I, 398-17).

kekmek är [ككككك] *işe bişişen, taplanan, köpi gören adam*: Kekmek är (MK, I, 399-1).

kekre [ككرا] *kekre (ajy ösümlük)*: Kekre (MK, I, 353-14).

kekteş- [كككش] *gaharlanyşmak, yigrenişmek, görübilmezlik etmek*: Ol ikki kekteşdi (MK, II, 175-5).

kekük [ككك] *laçynyñ bir görnüşi*: Kekük (MK, II, 229-14).

keküş [كككش] *çişiñ garşysyna ulanylýan derman*: Keküş (MK, I, 341-12).

kel [كل] *kel, takyr, sakar*: Kel (Tuhf, 4a-6).

kel- [k(e)lti ltlk] *gelmek*: Ekinti kün kelti (Tk, 39) — *(Olar) ikinji gün geldiler*. Tabgaç kaganta Isýi Likeñ kelti (Kt, dg-12) — *Hytay kaganyndan Isýi Likeñ geldi*. Maña Lisün Taý Señün başadu baş ýüz eren kelti (Bk, go-11) — *Maña Lisün Taý Señüniñ ýolbaşçylygynda baş ýüz är (adam) geldi (goşuldy)*. On ok oglum türgis kaganta Makraç tamgaçy Oguz Bilge tamgaçy kelti (Kt, dg-13) — *On ok ilinden, türgeş kagany bolan oglumdan Makraç möhürçi, Oguz Bilge möhürçi geldi*. Bukarak ulyş budunta Neñ Señün Ogul Tarkan kelti

(Kt, dg-12) — *Buhara ulusyndan, halkyndan Neñ Señün [we] Ogul Tarhan geldi*. Ýugçy sygytçy kytañ tataby budun başlaýu Udar Señün kelti (Kt, dg-11-12) — *Aglaýjy, nala çekiji hökmünde (gynanç bildirmäge) Udar Señüniñ ýolbaşçylygynda kytañ, tataby halklary geldi*. <>**kelir erser** [k(e)lir (e)rs(e)r rsr rllk] *geler bolsa, gelse, geliberse, geliberseler*: Kelir erser kü er ükülür (Tk, dg-32) — *(Urşujylar) geliberseler, (biziñ) batyr ärlerimiz köpeler*. <>**kelmez erser** [k(e)lm(e)z (e)rs(e)r rsr ZMlk] *gelmez bolsalar, gelmese, gelmeseler*: Kelir erser kü er ükülür kelmez erser tylyg sabyg aly olur tidi (Tk, dg-32) — *(Urşujylar) geliberseler, (biziñ) batyr ärlerimiz köpeler, (eger) gelmeseler, (sen) dil, habar, (gep-gürrüñ) ýygnaber — diýdi*.

kelam [kela:m كلام] *gürrüñ, söz*: Kim hakykat akla sygmaz patyşahym bu kelam (ND, 19a-14). Benüm-le kelamy egsük olmaz (KB, 476-10). <>**kelamy-aryf** – *danalaryñ sözi*: Kelamy aryfy eýlärmä inkär (ND, 9a-2). <>**Kelamy-Bary** – *Allanyñ sözi, Gurhany kerim*: Bilgesen muny Kelamy-Bary (BD, 4a-13). <>**Kelamy-mejidi-Rebbany** – *Allatagalanyñ mukaddes kelamy, Gurhan*: Bu kyssa kelamy-mejidi-Rebbanyda mastur turur (SB, 12a-15). <>**Kelamy-Meliki-Allam** – *bar zady biliji patyşanyñ, Allanyñ sözi, Gurhany kerim*: Kelamy-Meliki-Allamda mezkur turur (SB, 3a-1). <>**Kelamy-Rebbil-Yzzat** – *Yzzat eýesiniñ sözi, Gurhan*: Bu aýat kelamy-Rebbil-Yzzatda alarnyñ şanyda gelib turur (SB, 33b-12).

kelam et- [kela:m et- كلام ايت] *gepleşmek, sözleşmek*: Görüner syry «ew ednä», tekellümsiz kelam etmek (ND, 37a-4).

Kelamulla [Kela:mulla كلام الله] *Allanyñ sözi, Gurhan*: Allatagala Kelamullada, «Kähf» süreside ýad kylyb turur (SB, 4a-4). Kelamullada zahyr we mezkur turur (SB, 7a-30).

Kelamy [Kela:my كلامي] *adam ady (erkek)*: Kelamy (BD, 77b-2).

kelb I [كلب] *tire-taýpa ady*: Jemgi agrab... lahm we taý we eýad we kelb... (SB, 18a-10).

kelb II [كلب] *it*: Oglanyñ iki kelbjugazy wardy (GA, 26-10).

Kelbe [كلبه] *adam ady (erkek)*: Andan soň Kelbe ýeti ýyl kaýsarlyk kyldy (SB, 21b-27).

keldanyýan [kelda.nyýa:n كلدانيان] *tire-taýpa ady*: Ol derwişler kowmyny keldanyýan diýer erdiler (SB, 2a-4).

kele [كلا] **1** *hayýwan, mal, dowar*: Otlady keleler (ZME, 150-2). Kele iýer neme (ZME, 95-2). **2** *at, ýaby*: Urdy keläniň sagrysyny gamçy birle (ZME, 140-1).

kelef [كلف] *sary ýa-da gyzyl gatyşykly gara reňk, solgun gara reňk, ýüzi soluklyk*: Gussadan düşdi aý ýüzine kelef (KB, 564-12).

kelegü [كلأگو] *atýalman, ýalman*: Kelegü (MK, I, 373-15).

keleje / kelejü [كلجه ، كلاجو] *söz, gep*: Kelejü (MK, I, 371-7). Hatun kişiniň akly kelejesi eýüdir (GA, 240-7).

kelek [كلأك] *leglek*: Kelek (Tuhf, 7b-4).

keleme [كلمه] *söz, gep*: Agyz-dilden bir kaç keleme habar maňa (GA, 28-1). Ag alnuňda baş keleme doga kyldyk (GA, 66-8). Anda on keleme (bar) erdi (SB, 8b-16).

kelep [كلب] *türkmen ýaýlalarynda bitýän, mallary tiz semredýän ýumşak ot*: Kelep (MK, I, 295-12).

keleplen- [كلپلن] *kelep gögermek, örtülmek*: Tag keleplendi (MK, II, 214-3).

keler [كلر] *hažzyk, kelpeze*: Keler (MK, I, 304-11).

keles [كلس] **S: keler** *Awlady kelesni* (ZME, 93-2).

kelgime [k(e)lg(i)me AMglk] *gelen*: Kelgime beglerin budunyn edip ýygyp azça budun tezmiş erti (Tk, gd-43) — *(On oklaryn) gelen beglerini, halkyny düzgüne salanymda, ýygnanymda, halkyň azragy tezipdi (gaçypdy)*.

Kelikerb [كلكيرب] *adam ady (erkek)*: Andan soň ogly Kelikerb ýüz otuz baş ýyl tubbag erdi (SB, 32b-23).

kelim [كللم] *geým*: Kelim (Tuhf, 31a-3).

keliňün [k(e)l(i)ňün(i)m MnVFlk] *gelin*: Ögim katun ulaýu öglerim ekelerim keliňünim...(Kt, dg-9) — *Ejem hatyn, öweý ejelerim, uýalarym, gelinlerim...*

kelipen [k(e)l(i)p(e)n nPlk] *gelip, gelibän*: Süňülig kandan kelipen süre eltdi (Kt, gd-23) — *(Türkmen halky,) nireden (kandan) naýzalylar gelip, (seni) sürüp gitdi (äkitdi)?*

kelir- [k(e)lirti ltrllk] *getirmek*: Kara Ýotulkan keçip kelirti (MÇ, go-3) — *(Olar) Kara Ýotulkandan geçip, (duşmanlaryň ünsüni sowup,) ýakyna getirdiler*.

kelle [كله] *kelle, baş*: Saladyr jem olup kellesin bu gün çöwgene aşyklar (ND, 14b-11). Kim ki, ýüziňi isdeýe gerek kelle safy (KB, 558-8).

kelmisi [k(e)lm(i)si lsMlk] *gelenler, kim gelen bolsa*: Ben ança tirmen ben bilge Tonýukuk Altun ýysyg asa keltimiz Ertis ügüzig keçe keltimiz kelmisi alp tidi (Tk, gb-37, 38) — *Men şunça diýýäriň (aýdýaryn): – Men akylly Tonýukuk, Altyn ýyşy aşyp geldik, Yrtyş derýasyndan geçip geldik. Gelenler alp (batyr, zor) — diýdim*.

kelteçimiz [k(e)lt(e)ç(i)m(i)z ZMEtlk] *gel-melidik, gitmelidik*: Eki üç biň sümüz kelteçimiz bar mu nä (Tk, go-14) — *Iki-üç müň goşunymyz bilen gitmelidik, (muňa) mümkinçilik barmy name?!*

kelür- [k(e)lürt(i)m MtrVlk , k(e)lürti ltrVlk] *getirmek, almak, oljalamak*: Ýylkysyn barymyn kyzyn kuduzyň kelürtim (MÇ, gd-15) — *(Olaryň) ýylkylaryny, barlygyny – (baýlygyny), gyzyny, aýalyny getirdim (oljaladym). ...içgertim kalyn... ebrü kelürtim (Bk, gd-25) — (Men olary) boýun egdirdim, öýe (köp olja bilen) dolanyp geldim. Kuşu Tutuk birle süňüşmiş ... ebin barymyn kop kelürti (Kt, dg-1) — (Kültegin) Kuşu Tutuk bilen söweşdi, öýüni-öwzaryny (oljalap) kân getirdi. <>kelürir er- [k(e)lürir (e)rt(i)m MtrrlrVlk] *getirmek, getirtmek*: Basynygma ýagy gelürir ertim (Tk, gd-53) — *Basyňan ýagyňy (ýanyma) getirdim*.*

kem [k(e)m Mk] *kim*: Türk budun iliniň törüni kem artaty (Kt, gd-22) — *Türkmen halky, (seniň) ilini (döwletiňi,) düzgüniňi kim ýok edip biler?!*

Kem [K(e)m Mk] *derýa ady, Ýeniseý derýasy*: Kem keçe çik tapa süledim (Bk, gd-26) — *Kemden (Yeñiseýden) geçip, çik tarapa goşun çekdim. Ekinti aý dört ýegirmike Kemde tokydym (MÇ, gd-7) — Ikinji aýyň on*

tördünde *Kemde* (*Kemiň boýunda*) çaknyşdym.

kem [کَم] 1) *kem, egsik*: Kemerdi aňa Rahym (ND, 43a-7). Kemine işwäne kemdür baha iki älem (KB, 381-4). Sanma ki, seni sewene hiç nesne kemdür (KB, 16-16). Asaýyşy kem görgeň men dek ýene biri barmu (BD, 30b-3). 2) *kesel*: Kem (MK, I, 284-1). <**kemi ýok** – *kemi ýok, kemçiliksiz, birkemsiz*: Bu muhabbet hanasyndan ýanmaga nar kemi ýok (ND, 17a-3).

kemal [kema:l کمال] *ýetişenlik, kämillik, dolulyk, ýokary derejä ýetmeklik*: Gantörelî jemal we kemal eýesi ýigit idi (GA, 179-13). Allatagala öz kemal gudraty birle olaryň ýeri-ge... (SB, 20a-7). Artugrak erür kemalyň andan (BD, 95b-3). <**kemal ähli** – *kämiller*: Ne bilsin imdi bes bunlar ki murdadur kemal ähli (ND, 40a-11). <**kemaly-aryfan** – *danalygyň kämilligi*: Men kemaly-aryfanyň mezhebi yrfanyýam (ND, 18b-4). <**kemaly-gudrat** – *kämillik gudraty*: «Mim-u» «aýn» «şin-u» «kafyň» gör kemaly-gudratyn (ND, 4a-6). <**kemaly-magryfet** – *kämillik bilimi*: Kemaly-magryfet kim kitabyň mektebi dilden (ND, 6a-2).

kemala er- [kema:la er- کماله ار] *kämillige ýetmek*: Geçip şekli-bahayymdan, kemala ermek istärsen (ND, 37b-11). Ben, sen aýy göreli, erdim kemala anja ki (KB, 6-6).

kemalat [kema:la:t کمالات] *kämillik, ylym we ahlak taýdan kämillik*: Tahsyly-kemalaty-nefsanyga iştigal kylur erdi (SB, 21a-2). Mazhary uşbu kemalat olgaý (BD, 10b-4).

kemal ol- [کمال اول] *ýetişen bolmak, kämil bolmak*: Lehaty sitteden destin çeker bu kim, kemal olmaz (ND, 16a-2).

keman [kema:n کمان] *ýaý, keman*: Elim çekdim o söwdadan, okum ýokdur kemanynda (ND, 36b-5). Barmagy atdygy ohum, ol kemanyň gulyýam (KB, 541-13). Gadam ok kibi togru eken, gaşy kibi keman oldy (KB, 529-15). <**gaşy keman** – *gaşy ýaý ýaly*: Söz budur muhassal eý gaşy keman (ND, 29a-16). <**kemany-magna** – *many ýaýy – akylly söz*: Kemany-magnaýy eleden byrakma (ND, 26a-15). <**keman ebru** – S: **gaşy keman** Kaçan ol kim, keman ebru (ND, 8b-10).

kemend [کمند] *bir zady tutmak üçin ulanylyan, ujy syrtmakly uzyn tanap, kement*: Kemendi Afrasyýabga bend boldy (SB, 11b-2). Özüni ol kemendden halas kylyb, hezimet kyldy (SB, 11b-2). <**kemend sal-** – *kement zyňmak, kement oklamak*: Rüstem kemend saldy (SB, 11a-32). Aňa hemle kyldy we kemend salyb... (SB, 11b-2). <**yşk kemendi** – *söýgi sowky, keypi, meýli, höwes*: Seniň yşkyň kemendi bizni tartar (Mn, 302a-1). <**zülfi kemendi** – *söygüliniň saçy*: Zülfi kemendi ile köňüli saldy bende (KB, 55-7).

kemer [کمر] 1) *guşak, kemer*: Ben hud neýem ki, hydmatuňa baglanam kemer (KB, 485-5).

2) *bil, guşaklyk*: Jandan any gysganyram ki, kemeridür (KB, 418-15). <**bendelik kemeri** – *tabynlyk guşagy*: Etogat we bendelik kemerini baglab... (SB, 122b-3). <**etogat kemeri** – S: **bendelik kemeri** Etogat kemerini bile baglab, il bolgaý biz (SB, 123b-7).

kemergäh [kemergä:h کمرگاه] *guşak ýeri, guşak baglanyan ýer, bil*: Bulymadylar leýk kemergähi mejalyn (KB, 483-12). Däli köňül kemergähi syrryny ki... (KB, 354-5). Jan kemergähünde seniň tagdur (KB, 409-12).

kemerlen- [کمرلن] *guşanmak, guşak edinip dakmak*: Bilüme müşk saçuňy, şah-a, kemerlenürem (KB, 509-12).

kemä-biş [kemä:-bi:ş کامیابیش] *az-u köp, az we köp, azyndan, ortaça*: Beýtil-Mukaddes kemä-biş yüz ýyl harab galdy (SB, 17a-11). Eýran memaligide kemä-biş otuz badyşah mugaýyan bolub erdiler (SB, 20a-21).

kemäkän [kemä:kä:n کماکان] *öňküsi ýaly, bolmalysy ýaly, üýtgeşsiz*: Aç gözüň kim biz kemäkän gelmişüz (ND, 15a-11). Zuhur etmişdir eý mahroý kemäkän ol kemanynda (ND, 36a-16).

kemin [kemi:n کمین] *gizlin, buky, gizlin ýer*: Birisi gösderür özin, birisi galdy kemin (KB, 410-8). Erse gardaşlary keminden çykyb... (SB, 129b-23).

kemin [kemi:n کمین] *iň pes, biçäre, kemçilikli (kişi)*: Ki her nefes aşygyna kemin işi kemin ola (KB, 387-4).

kemine [kemi:ne کمینه] 1) *men bende, men biçäre*: Kemine işbu ýolda terki-serdür (KB,

80-11). **2) kiçijik, ýönekeý, ujypsyz:** Kemine işwäne kemdür baha iki älem (KB, 381-4). Ki iň kemine döý(z)meýä Hemze (KB, 546-6). Bir kemine çöpjagaza saýamy (KB, 590-15). Bu bende anda gördügi keminüň kemterin (KB, 386-12).

kemingäh [kemingä:h كمين] S: **kemin**
Kemingäh arasyga ýetdi (SB, 129b-22).

kemin ol- [kemi:n ol- كمين اول] *pes bolmak, az bolmak, kemçilikli bolmak:* Ki her nefes asygyna kemin işi kemin ola (KB, 387-4).

kemiş- I [كَمِشْ] **1) taşlamak, oklamak, zyňmak:** Ol neň kemişdi (MK, II, 89-13). **2) düşürmek, tora salmak:** Köňül guşuny gara agyna kemişmek üçün (KB, 454-4). Yşkyny lebuň çünki dil-u jana kemişmiş (KB, 137-11). **3) sürmek, kowmak:** Gygyryb, aty kemişelim (MK, I, 368-4). **4) ýazgarmak, aýyplamak:** Kemişdi (Tuhf, 17b-1).

kem-kem [كَم كَم] *kem-kemden, az-azdan:*
Bu ortada şimden girü bes kem-kem olýsar (KB, 329-11).

kemlet- [كَمَلَتْ] *ýarawsyz etmek, keselletmek:* Bu ot atyg kemletti (MK, II, 280-11).

kemmun [kemma:n كمون] *ot, ösümlik ady:*
Şöýle ki, suw isdeýe-ýu mahrum ola kemmun (KB, 156-4).

kemter [كَمْتَر] *kemter, has kem, ýönekeý:*
Işiginde durar, kemter ybady (ND, 35b-9). Peleň olmuşdurur kemter şikaruň (KB, 332-6). **<>kemteridür-kemteri** – *pesden pesi:* Nagşy onuň jümlesiniň kemteridür-kemteri (ND, 33b-3).

kemterin [kemteri:n كَمْتَرِين] *pes, iň pes, iň kiçi, has kiçi, ýönekeýje:* Kemterin huddamy Mah-u Müşteri-ýu Zöhredir (KB, 162-10).

kem-u keyf [كَمُ وَ كَيْف] *san we hil, mukdar we hil:* Kem-u keyfiň mejaly kanda ola (KB, 567-8).

kemýab [kemýa:b كَمْيَاب] *gyt, seýrek, negada bir duş gelyän, ýeke-täk bir del zat:* Ol dahy lutfy kibi buýynda kemýab olsa ýeg (KB, 409-5).

ken [كَن] S: **kend II** Ken (MK, I, 285-5).

kenar [kena:r كَنَار] **1) kenar, gyra, gapdal, ýaka, çet:** Gara deňiz kenarynda idi (GA, 202-

11). Gark olan jähdini kenara kyla (KB, 338-4). **2) gujak:** Ýaruň inçe bili kenara gele (KB, 54-3). **<>der kenar** – *gujakda, gujagynda:* Çün kenaryny diläýin, der kenar (KB, 142-5). **<>kenara tut-** – *bir çete çekilmek, ýalňyz ýaşamak:* Halk arasydan çykyb, kenara tutdy (SB, 18b-13).

kenbe [كَنْبَا] *ösümligiň görnüşi:* Kenbe (MK, I, 348-15).

kend I [كَنْدُ , كَنْد] *öz, gaýdym çalyşmasy:*
Kend (Tuhf, 36a-7). Ne atyn ögdi, ne kendin (GA, 237-8). Bilmediň kendiňi işbu eradan (ND, 13a-3).

kend II [كَنْد] *oba, şäher:* Beg kendde gyşlady (MK, I, 21-5). **<>kend egriş-** – *şäheri gabamaga kömekleşmek:* Ol begge kend egrişti (MK, I, 201-4).

kende [كَنْدَه] *tire-taýpa ady:* Kende... özge halaýyk we kabaýyl andan munşagyb boldylar (SB, 10b-22).

kendi-öz [kendi-ö:z كَنْدِي اَوْز] *öz-özi, öz-özüni:* Bulasyň kendi-özin (ND, 5b-11). Gösterer kesret yüzünden kendi-özin Setdar oňa (ND, 4a-6).

kendir [كَنْدِير] *kendir, kenep:* Kendir (Tuhf, 29a-11).

kendirik [كَنْدَرِك] *üstünde un elenýän we hamyr öýülyän sanaç, eýlenen deri:* Kendiride etmekden ne war (GA, 105-8).

kendöz [kendö:z كَنْدُوز] S: **kendi-öz** Kafyra warasyn, kendözüňi ura sen, heläk ola sen (GA, 283-2). Kendözin ýer yüzünde gördi (GA, 98-13). Garaguş ganady-la saksagana kendözin şakdyrady? (GA, 188-13). Wara sen, kendözüňi ura sen, heläk ola sen (GA, 283-2). Dilärem kendözümi anuň ile bir kylam (KB, 424-5).

kendü [كَنْدُو , كَنْد] *öz, özlük, durk:* Gazan kendü düýbe depdi (GA, 152-8). Gördi kendüniň deňiz guluny Bozaýgyr otlanub turur (GA, 99-3). Galdy zulmat perdesinde, kendü ol inkär eken (ND, 25b-16). Gymmatyny lagluňuň sordum ýene kendüden (KB, 48-7). Kendü binýadyny ol ebter goýmaz (KB, 527-14). Kim ki, ata kendü warlygyny şemsüň nuryňa (KB, 44-14).

kendük [كَنْدُك] *huma meñzeş gap:* Kendük (MK, I, 399-8). Kendükke un tykyldy (MK, II, 103-1).

Kengan I [Kenga:n كَعْنَان] *yurt ady*: Mülki-
Kengan içre, jan-a, bulmaýyn dil Ýusufyn
(ND, 41b-17). Ýusufy Ýakuba sorgyl şähri
Kengana ne gam (KB, 377-7). Ýusuf
sahawatynyň awazasy Kenganga baryb erdi
(SB, 5b-2). Gahat ýyllarda Kenganda... azym
gahat bolub erdi (SB, 5b-1).

Kengan II [Kenga:n كَعْنَان] *adam ady*
(*erkek*): Ki Kengan ogluny, jan-a, heläk etdi
ony tufan (ND, 21b-5).

kengany [kenga:ny كَعْنَانِي] *kenganly*:
Ibrahym Saranyň ölgeniden soň, Kufur bint
Tagtanny kenganylardan aldy (SB, 3a-33).

keninçe [kənɪnʃə كَانِشَا] *hayallyk, ýuwaşlyk*:
Keninçe (Tuhf, 35a-13).

kenizek [keni:zek كَنِيزَك] *keniz, gyrnak,*
çory, hyzmatkär aýal: Hajar atlyk bir kenizek
aňa bagyşlady (SB, 2b-19). Iki kenizek dagy
aldy, biri Belha, Rahyl kenizegi (SB, 3b-16).

kenizekzada [keni:zekza:da كَنِيزَك زَادَة] *kenizden bolan, çorydan dünýä inen,*
gyrnakdan bolan çaga: Bu kenizekzadalar
maňa ne jefalar kyla tururlar (SB, 4a-30).

kens [kəns كَانَس] *özi, özlük, durk*: Kens (Tuhf,
36a-7).

kent [kənt كَانَتْ, كَنْت] *oba, şäher*: Kent (Tuhf, 8a-
5). Makamlary Babylda Ýusu kentide erdi (SB,
2b-11). Ol kent halky andan nefret kylyb,
aralarydan çykardylar (SB, 6a-23). Ol kent
Antakyýa şäheriden erdi (SB, 10b-5).

kentü [k(e)ntü Vtnk , k(e)ntü VUK] *öz,*
özüňki: Tokuz oguz budun kentü budunym
erti (Kt, dg-4) — *Dokuz oguz halky öz*
halkymdy. Ermis barmys edgü iläne kentü
ýaňyltyg ýablak kigürtig (Kt, gd-23) —
(*Türkmen halky*,) *özüň ýalňysdyň, bar bolan*
gowy iläne ýamanlyk etdiň. Kentü budunym
tidim udu keliň tidim (MÇ, gd-2) — (*Siz*) *öz*
halkym — *diýdim*. *Yzym bilen geliň* — *diýdim*.

kenz [kənz كَنْز] *hazyna, baýlyk, emläk*: Men
arafa syrryny, bu dil mülküne kenz edeli (ND,
15b-1).

kenzi [kənzi كَنْزِي] *Hytaý matalarynyň dürli*
reňkdäki bir görnüşi: Kenzi (MK, I, 354-3).

keñeres [k(e)ñ(e)r(e)s srFk] *halkyň ady*:
Anta kisre kara türgis budun ýagy bolmys
keñeres tapa bardy (Kt, gd-39) — *Ondan soňra*

türgeşin garamaýak halky özlerine duşman
bolan keñereslere tarap gitdi.

keñes [kəñəs كَنْئَس] **1)** *ýalpak, ýüzleý, çuň däl*:
Keñes suw (MK, III, 270-1). **2)** *ýeňil iş*: Keñes
(MK, III, 270-1).

keñez [kəñəz كَانْكَز] *ýuwaş, asuda*: Keñez (Tuhf,
— 37b-9). Keñez boldy (Tuhf, 38a-4-5).

keñirsi- [kəñirsi كَنْئِرْسِي] *goňursamak, ýanyk ysy*
kükemek: Aşyç keñirsidi (MK, III, 301-11).

keñle- [kəñlə كَنْل] *baglamak*: Ýund başyn
ýularlab keñledi (MK, III, 7-10).

Keñü tarman [K(e)ñü t(a)rm(a)nka
AhNMT VFK] *ýer ady*: Kurygaru Keñü
tarmanka tegi türk budunyg ança kodturtymyz
(Kt, gd-21) — *Gaýrada-demirgazykda*
Keñütarmana deñeç türkmen halkyny köp
oturtdyk (ýerleşdirdik, göçürüp getirdik).

kepek I [kəpək كَبَك] *kepek, üwelen dänäniň*
gabyklary: Kepek (MK, I, 327-1). Kepek
ýylpyrды (MK, III, 66-5). Kepek ýylpyşdy (MK,
III, 71-4). <>**kepek ýinjü** — *uşak hünji*: Kepek
ýinjü (MK, I, 327-1).

kepek II [kəpək كَبَك] *kesmek, goňak*: Kepek (MK,
I, 327-2).

kepeklig [kəpəklig كَبَكْلِك] *kepekli, kepegi bolan*:
Kepeklig (MK, I, 419-10).

kepeklik [kəpəklig كَبَكْلِك] *kepekli ýer, meydan*:
Kepeklik (MK, I, 419-10).

kepenek [kəpənək كَبَنَك] *oýluk, daşky geým,*
ýapynja: Kepeneginen gurumsy edüb
ýarasyna basdy (GA, 42-6). Oglana gara
kepenek geýdirmişlerdi (GA, 141-13). Gyl
kepenek boýunjugyn sürür diýgil (GA, 144-4).
Gantörelä bir kepenegi gabagyna tolady (GA,
184-13). Çoban kepenegini üzerlerine atdy (GA,
215-3).

kepi- [kəpi كَبِي] *kepemek, çalykmak, az-kem*
guramak: Ton kepidi (MK, III, 193-13).

kepinle- [kəpinlə كَبِنْ لَا] *kepenlemek, köpünlemek*:
Kepinledi (Tuhf, 31b-2).

Keraguýy Hoja [kəraguýy hoja كِرَاكُوْجِي خَوَاجَه] *adam ady*
(*erkek*): Ady Toksurmyş Keraguýy Hoja ogly
(SB, 129b-3).

keramat [kəra:ma:t كِرَامَات] *keramatlar,*
gudratlar: Ýahşy sözler we keramat diýib,
anyň hekaýaty köb turur (SB, 126b-16).

◊ **sahyb-keramat** – *keramat görkezen şahs*: Ol azym akyl we dana we sahyb-keramat erdi (SB, 126b-14).

keramat [kera:mat کرامت] *dinde öwliýäler tarapyndan edilýär diýilýän geň iş, keramat, alamat, gudrat*: Wer lebüni agzuma-ýu aňla keramat (KB, 3-11). Gözi humar idi, diýdüm keramat olamy dil (KB, 119-10).

keramat kyl- [kera:mat kyl- کرامت قیل] *bagyşlamak, bagyş etmek, sowgat bermek*: Allatagala andan bir ferzend keramat kylgaý (SB, 2b-30).

keraýym [kera:ým کرایم] *sahylyk, bagyşlamaklyk, eli açyklyk, jomartlyk*: Ki sahlamys köňülünde keraýym (KB, 35-2).

Kerbela [Kerbela: کربلا] *ýer-ýurt ady, Yrakda bir şäher*: Kerbela ýazysynda şehid oldy (GA, 6-3). Nola şükürin agusy Kerbela dönerse?! (KB, 47-2).

kerdar [kerda:r کردار] *iş, boluş, ýagdaý*: Bellüdür Hak katynda kerdarymyz (KB, 587-3).

kerde [کرده] *iş, etmiş, amal, edilen iş*: Näkerdeýi eltafyn ben kerdeýe saýaram (KB, 48-8). Men aňa zamyn ki, anuň kerdesi näkerdedir (KB, 558-2).

keredir [کَرَدَر] *bogaldak, ýelkenli gämide bolýan bogaldak*: Keredir (Tuhf, 22a-ç).

keregü [کَرَاوُ] *çarwalaryň gysyna gurnaýan çadyry, öýi (türkmençe)*: Gök görđi, keregü ýüzti (MK, I, 373-9).

keregülen- [کَرَاوُلَن] *çadyr, wagtlaýyn öý dikinmek*: Är keregülendi (MK, III, 154-1).

kerek [کَرَك] *bildirçin, bedene*: Kerek haýlyga garçgaý dermiýan (Ab, 90a-13).

kerem I [کَرَم] *ýerzemin, ýerdöle, garym*: Kerem (MK, I, 333-17).

kerem II [کَرَم] *sahylyk, bagyşlamaklyk, eli açyklyk, rehim*: Keremi çok kadyr Taňry (GA, 169-3). Keremden her zaman kylgyl atalar (Mn, 294b-3). Allatagalanyň keremiden barça nime ewimizde bar turur (SB, 3a-17). ◊ **ähli-kerem** – *sahawatly kişiler, jomart adamlar*: Ähli-kereme ekram wajyb ola myhmana (KB, 108-2). ◊ **kerem käni** – *rehim magdany (Alla)*: Kabul eýlär bu sözleri, hakykat eý, Kerem käni (ND, 37a-11).

kerem et- [کَرَم ایت] *kerem etmek, ýardam etmek*: Kerem etsün, Beýrek gelsün (GA, 296-1). Weger ne olmaýa pähmiň, kerem et imdi, eý Zahyt! (ND, 17b-13).

kerem eýle- [کَرَم ایلہ] *sahylyk etmek, rehim etmek, bagyşlamak*: Meded dāde, kerem eýle! (GA, 88-5). Ogul, ojagym otsuz goýma, kerem eýle, warma! (GA, 225-2). Ýaşy özünge kerem eýledi şabaş gözüm (KB, 366-10).

kerem kyl- [کَرَم قیل] *kerem kylmak, geçirimlilik etmek, ýardam etmek*: Gaýra paş etme, kerem kyl, eýlegil munda karar (ND, 12a-2). Ki bilmez gadryny her kes, kerem kyl, açma setdar ol! (ND, 18a-12).

kereşme [کَرَشْمَه] *göz süzmeklik, nāz bilen seretmeklik, kereşme*: Her bir kereşmesi gözüňün beni depelär (KB, 462-10). Kereşme birle aşyk öltürür siz (Mn, 304a-11). Kyýamatlar kylur peýda kereşmäň (Mn, 304b-1).

kereşme kyl- [کَرَشْمَه قیل] *nāz etmek, nāzlenmek*: Bir kereşme kylur ise ala göziň (KB, 380-12).

keret [کَرَات] *gezek*: Keret (Tuhf, 35b-1).

kereý [کَرَاي] *päki*: Kereý (Tuhf, 34a-ç).

kere yaw [kere ya:w کَرَايَو] *mesge ýagy*: Kere yaw (Tuhf, 18a-9).

kergek bol- [k(e)rg(e)k boldy lmWB kgrk, k(e)rg(e)k bolm(y)s sMLWB : kgrk] *ölmek, aradan çykamak, ýogalmak, heläk bolmak (Taňra gerek bolmak)*: Inim Kül tigin kergek bolty (Kt, dg-10) — *Inim Kültegin aradan çykdy*. Isig küçig birür bunça törüg kazanyp inim Kül tigin özinçe kergek bolty (Kt, gd-30) — *Inim Kültegin (biz üçin) işini, güýjünü berip (bagyş edip), şunça döwlet gazanyp, öz ajalyna öldi*.

kergeksiz [k(e)rg(e)ks(i)z qskgrk] *sansyz, bihasap, hasapsyz*: (Ol) altun kümis kergeksiz kelürti (Bk, go-11) — (Ol) hasapsyz altyn, kümüş getirdi.

Kergün [K(e)rgün nVgrk] *ýer ady*: Kergün Sakysyn Şyp başyn ýöre kelti (MÇ, gd-4) — *Kergüniň, Sakysyň, Şyp başyň üsti bilen ýöräp ýagy, geldi*

Ker han [Ker ha:n کَر خان] *adam ady (erkek)*: Atasy ammy Ker hannyň gyzyny aňa namzed kylyb, ewge geltürdi (SB, 120b-18).

Tört mugteber meşhur ogly bolub... Ker han, Ler han atlyk (SB, 120b-8).

Kerhrud [Kerhru:d کرخ رود] *yér-yúrt ady:* Şähri-Şuş we Kerhrud tagyda tejdid ymarat kyldy (SB, 29b-25).

keri [k(e)ri lrk] *yza, yzyna:* Keri bargyma bardy (Oý, sag-11) — (*Halk*) *yzyna gaydyyp geldi.*

kerik [karık] *nädip, nähili, neneñsi:* Geçtiň bizi kerik? (MK, I, 86-12).

kerim [keri:m کریم] **1)** *sahy, jomart, eli açyk:* Kim terk eder eýse jan-u jahany kerim bola (KB, 176-3). **2)** *Huday:* Eý Kerim, gudrat eýesi, patyşahy-köwn, mekan (ND, 24a-3).

kerit- [kərit] *kertmek, gätmek:* Keritdi (Tuhf, 14a-1).

Kerk [kərk] *yér-yúrt ady:* Kerk we Başgyrdga ýetdiler (SB, 121b-16). Kerk we Başgyrd il bolub, mal bermekni kabul kyldylar (SB, 121b-17).

kerkes [kərkəs] *maslykçy, dazzarkel:* Kerkes (Tuhf, 17a-6).

kerki [kərkı] *kerki, külüň:* Kerki (MK, I, 360-3).

kerkük [kərkük] *goýnuň garnynda kyrk garynyň ýanynda ýerleşýän iýmit siňdiriş garynjygy:* Kerkük (MK, II, 231-16).

Kerman [Kerma:n کرمان] *yér-yúrt ady:* Owwal Kermanga bardylar (SB, 124b-13). Fars we Kerman janybyga baryb, alarny musahhar kylgaý (SB, 124b-11). **◀zire ba kerman** — *ýerliksiz iş etme, biderek iş etme, zire ösümliginiň iň meşhur mekany bolan Kermana zire eltmek:* Görmemişem dahy ben zire ba Kerman teşne (KB, 477-12). Sen sür özüňi ýetersen, zire ba Kerman (KB, 414-7). Bu näçe gustah bolar, zire be Kerman eder (KB, 182-12).

kerpiç [kəpıç, کیریچ, کیریچ] *kerpiç:* Bişik kerpiç (MK, I, 379-11). Bişik kerpiç (ZME, 120-2). Ýarym kerpiç ýasdykly (GA, 281-6).

kerr [kə] *hüjüm etme, topulma, hemle urma, tekrarlanma:* Kerr-u ferrar oýnydur bu dünýäde (KB, 300-13).

kerrar [kerra:r کرار] *okgunly hüjüm edýän, batyr, edermen:* Eli Jagfar Taýýary, şol Haýdar kibi kerrara (KB, 141-7).

kerrar ol- [kərar اول] *gayta-gayta hüjüm etmek, dynuwsyz topulmak, dolanyp, hemle urmak:* Yşky kerrar oldy, ferrar olmady (KB, 300-13).

kerrat [kerra:t کرات] *gezekler, nobatlar:* Döner kerrat ile heýhat içinde (ND, 27b-9).

kerre [kə] **S:** **kerret** Üç kerre agzyndan ykrar eýledi (GA, 85-3). Bir sagatda üç kerre at depdi (GA, 148-3). Oguz ýedi kerre ürkdi (GA, 219-6). Alty kerre waryb, hysary alymady (GA, 203-12). Hanlar hany han Baýyndyr ýylda bir kerre toý edib... (GA, 10-4). Üç kerre ýaramy sygady (GA, 28-11). Iki kerre enesinden bu makamy alyda (ND, 19a-12-4).

kerret [kərit] *gezek, sapar, nobat:* Bu kerret Ibn Ýeminni bizge goşub ýiberiň (SB, 5b-12). Her niçe wagtda bir kerret Beýtil-Mukaddesge baryb, ybadatga meşgul bolur erdi (SB, 13b-16).

kert- [kərt, کرت] **1)** *kertmek, çyrypmak:* Ol ýygaç kertti (MK, III, 315-7). **2)** *oýmak, yz galdyrmak, yz etmek, dilmek:* Gylyjyn çykardy, ýeri çaldy, kertdi (GA, 190-2). **3)** *çapmak, kesmek:* Ol gulyn boýnyn kertti (MK, III, 315-8).

Kertag [Kerta:g کرتاق] *yér ady:* Ýaýlagy Ertag we Kertag kim, Ynanç şähriňiň hududyda turur... (SB, 120b-3). Andan öz welaýat we yurtyga kim, Kertag erdi... (SB, 125a-16). Uçok kowmy kim, sol gol alarga tagýyn erdi Kertag... Almalykgaça ýaýlak kylgaýlar (SB, 126a-15).

kertek [kərtək] *aldaw, aldama, hile:* Kertek (Tuhf, 35b-4).

kerterki keter [kərtərki کترکی] *yzyna gaytmak:* Kerterki keter (Tuhf, 29b-8).

kerti [kərtı] *hakykat, dogry, gönümel:* Kerti (Tuhf, 22a-12). Kerti aýytdy (Tuhf, 22b-6).

kertik [kərtık] **1)** *kertik, çapyk:* Kertik (Tuhf, 34b-11). **2)** *sanalanda, agajy kertip edilyän bellik:* Kertik (MK, I, 398-3).

kertikli [kərtıkلی] *kertikli:* Kertikli (Tuhf, 34b-ç).

kertil- [kərtıl] **1)** *kertilmek, çapylmak:* Ýygaç kertildi (MK, II, 186-9). Taglar başy kertilür (MK, I, 140-16). **2)** *ýarylmak, oýulmak, jaýrylmak:* Ýer kibi kertileýin (GA, 190-2).

kertin- [كَرْتِنْ] *yarylmak, döwülmek, jaýrylmak, çat açmak, kertilmek*: Kertindi (Tuhf, 6a-9).

kertiş- [كَرْتِشْ] *kertişmek*: Ol maňa ýygaç kertişdi (MK, II, 175-7).

kerwen [كَارَوَان] *kerwen*: Dün-le kerwen göçdigin torgaý bilür (GA, 5-4). Kerwen kibi gondy-göçdi (GA, 34-12). Bir jemagat kerwen ol gudug üstige menzil tutub... (SB, 4b-8).

kerýas [kerýa:s كَرِيَّاس] *köşk, şalaryň, paty-şalaryň oturýan jaýy*: Ýetdi-ýu gördi bir beýik kerýas (Ab, 91a-10).

kes I [كَسْ] *bölek*: Bir kes etmek (MK, I, 276-13).

kes II [كَسْ] *kesek*: Kes (MK, I, 276-15).

kes III [كَسْ] *adam, ynsan*: Çeker gullukdan el ol kes, atarlar çarhy-döwwara (ND, 28a-6). O kes kim içmedi jan-a, hakykat işbu şerbetden (ND, 10a-17).

kes- [كَسْ ، كَس ، كَيْس] **1) kesmek, çapmak, bölmek**: Ol ýygaç kesdi (MK, I, 11-14) Çalub keser uz gyljy muhannesler çalyňa, çalmasa ýeg (GA, 4-5). Başlar kesip meýdanda (ND, 14b-3). Bir ýygaç şahyny kesdi (SB, 6b-1). Ol ýygaçny ortasydan iki kesib (SB, 15b-25). **2) kesmek, dogramak, böleklere bölmek**: Bir turunç birle bir byçak tabakga salyb geltürdi kim, kesgeýler (SB, 4b-32). Turunjy kesmekge meýil kyldylar (SB, 4b-32). **3) kesmek, ýaralamak**: Turunç ýerige gollaryny para-para kylyb kesdiler (SB, 4b-33). Gollaryňyzny kesib mejruh kyldyňyz (SB, 5a-3). **4) kesmek, gyrkmak**: And içdi, kim... äliýýiniň tügini kesgeý (SB, 35a-19). Äliýýiniň tügini özi kesib... (SB, 35a-19). Äliýýimniň tügini kesgeý (SB, 35a-21). **5) kesgitlemek, takyklamak**: Kebin kesüb meni ol ýigide werse (GA, 180-7). **6) salgyt bermek, belli bir kesgitli salgyt bermek**: Oguzy yerinden sürdi, kesim diýdi kesdi, günde iki adam baş ýüz goýun istedi (GA, 222-4). Kesim diýdi, kesdi (GA, 219-8). **➤baş kes-** – *öldürmek*: Onuň başyny keserler (GA, 175-3). **➤keser gün** – *söweş, günü*: Keser günde serçeşme ýügrük ýagşy (GA, 208-5). **➤kökün kes-** – *gutarmak, baryny öldürmek*: Kökümüz keser (GA, 265-7). **➤umyt kes-** – *umydyňy üzmek*: Yşk odynda barlygýňdan kes umyt (KB, 528-4). **➤ýol kes-**

– *garakçylyk etmek*: Bir taga wardy, ýol kesdi (GA, 216).

kesad [kesa:d كَسَاد] *söwda bolmazlyk, harydyň geçmezligi, hyrydarsyzlyk*: Lebün ile, şah-a, oldy şeker Müsürde kesad (KB, 452-10).

kesb [كَسْب] **1) iş, hünär, kesp**: Ajapdyr, Nagşy-ýa, nazmyň sanurlar bu olar kesbi (ND, 23b-2). Ki sagyn, kesbiň degildir, sen meger erdiň Haka (ND, 2b-9). Bu göwherdir ki, nazm etdik degildir kesbiň, eý Nagşy! (ND, 21a-3). **2) gazanç, kâr**: Öz kutyny öz halal kesbiden hasyl kylur erdi (SB, 13a-4).

kesb kyl- [كَسْب قِيل] *gazanç etmek, kesp etmek*: Öz kutyny halaldan kesb kylur erdi (SB, 13a-10).

kesdir- [كَسَدِر] *kesdirmek*: Gafyl-la görklü başyn kesdirdiňmi? (GA, 194-10). Kafyr başyn kesdireým (GA, 129-13). Gafylluja gözel başyň kesdire sen (GA, 143-7).

kesed [كَسَد] *baýramçylyk, kesed baýramçylygy*: Ol günni yýdy-kesed okurlar (SB, 17a-4).

kesek I [كَسَكْ] *kesik, bölek*: Bir kesek etmek (MK, I, 328-6). Kesek neň (MK, I, 14-16).

kesek II [كَسَاكْ] *kesek, tokgalanyp gatan toprak*: Geçer silinmek alty nesne birle, taş ile, kesek ile, lübed ile, pampuk birle (MAS, 29a-6).

kese-kese [كَسَه كَسَه] *kesip-kesip, bölek-bölek edip*: Kese-kese iýmäge ýahny ýahşy (GA, 208-5).

keseltki [كَسَالْتْ كِي] *hažžyk*: Keseltki (Tuhf, 19b-1).

kesgi [كَاسْكِ] S: **kesgü** Kesgi (Tuhf, 34a-3).

kesgü [كَسْغُو ، كَسْغُو] *keser, kesiji ýarag, gural*: Kesgü neň (MK, I, 13-12). Kesgü (Tuhf, 34a-3).

kesgük [كَسْغُكْ] *boýunbag, boýunyüp*: Kesgük (MK, II, 231-17).

kesil- [كَسِيل ، كَسِلْ ، كَسْل] **1) kesilmek, çapylmak**: Kesildi neň (MK, II, 108-15). Köle-geliye gaba agajym kesilübdür (GA, 104-11). Guýrugy kesilgen gulan bolgaý (SB, 26a-30). **2) öldürilmek, kesilmek, çalynmak (damak)**: Kesilen gurban nedir (ND, 14b-1). **3) üzülmek, kesilmek**: Bu ýip ol kesilgen (MK, I, 431-6).

kesim [كسم] *salgyt, hyraç, töleg*: Aña kesim werelüm diýdiler (GA, 219-11). Oguzy ýerinden sürdi, kesim diýdi kesdi, günde iki adam baş ýüz goýun istedi (GA, 222-4). Kesim diýdi, kesdi (GA, 219-8). <>**kesim kes-** – *salgyt, hyraç tölemek*: Gelün kesim keselüm (GA, 219-8).

kesin- [كسِنْ، كَاسِنْ] *kesinmek, kesmek (özün üçin)*: Ol özine et kesindi (MK, II, 124-7). Kesindi (Tuhf, 6b-7).

kesir I [kesi:r كسير] *döwlen, ýenjilen, külowram edilen*: Jan fakyr-u dil hakyr-u ten kesir-u sen habyr (KB, 156-11).

kesir II [kesi:r كسير] *köp, kân, zyýat*: Kesir kylmady, kylmaýysar kalyla köňül (KB, 426-15).

kesiş- [كشِشْ] *kesişmek*: Ol maña ýygaç kesişdi (MK, II, 81-15).

kesle- [كسلا] *keseklemek*: Ol itig kesledi (MK, III, 222-7).

keslinçü [كسَلِنْجُو] *haywan ady, sary kelpaze, hažžygyň bir görnüşi*: Keslinçü (MK, III, 184-4).

keslindi [كسَلِنْدِي] *kesilen, kesindi, kesewi*: – Keslindi neň (MK, II, 200-13).

kesliş- [كشِشْ] *kesilişmek*: Keslişdi neň (MK, II, 177-5).

kesme I [كسَمَا] *insiz uzyn demir naýza*: Kesme (MK, I, 362-14).

kesme II [كسَمَا] **1)** *gulpak, çokul, alyn saç*: Kesme (MK, I, 362-14). **2)** *ýal*: Kesmelerin kestimiz (MK, I, 362-15).

kesmek [كَصَمَاق] *kesmek, iş ady*: Kesmek (Tuhf, 28a-6).

kesmelen- [كسَمَلَنْ] *gyzyň alyn saç, gulpak, çokul goýmagy*: Gyz kesmelendi (MK, III, 152-3).

kesra [kesra: كسرى] *sasany şalaryna berlen umumy at, patyşa, «hysraw» sözüniň üýtgän görnüşi*: Badyşahy-Rumny-kaýsar, şahy-Eýranny-kesra diýer erdiler (SB, 2b-17). Ekasyra kesra jemgi turur, ýagny hysraw we any kim, mugarrab kyldylar, erse kesra diýdiler (SB, 26b-5).

Kesra Adyl [Kesra: A:dyl كسرى عادل] *Nowşirwan Adylyň lakamy*: Kesra Adyl bu

haldan ägäh boldy (SB, 34a-28). Ol jümleden sekiz aý Kesra Adyl zamanyda erdi (SB, 34b-24).

kesret [كثرت] *köplük, kánlik, bolluk*: Gösterer kesret ýüzünden kendi-özin Setdar oňa (ND, 4a-6). Seni sen sanma, kim sensiň bu kesret aýny-wahdatdyr (ND, 9b-3).

kesretnema [kesretnema: كَثَرْتُ نَمَا] *köpsanly edilip görkezilýän*: Perdeýi-kesretnemadan süpürüp bu wahdaty (ND, 8b-14).

kestem [كسْتَم] *çagyrylman gelen adamlara edilýän hyzmat (myhmançylyk)*: Kestem (MK, I, 402-13).

kester [كسْتَر] *toýun palçykdan bişirilip ýasalyan gap*: Kester (MK, I, 381-4).

kestäne [kestä:ne كَسْتَانَا] *kaştan (ösümligiň ady)*: Kestäne (Tuhf, 29a-5).

kesürgü [كَسْرُغُو] *halta, torba, kiçiräk gap*: Ýyparlyg kesürgü (MK, III, 36-14). Ýyparlyg kesürgüden ýypar gitse, yzy, ysy galyr (MK, III, 36-14). Kesürgü (MK, I, 406-5).

keşed [كشَد] *çekýär, süýreýär (parsça)*: Bu fil syfat keşed dewwar arasynda (KB, 401-1).

keşek [كَشَاكْ] S: **köşek** Keşek (Tuhf, 11a-3).

keşel [كَشَال] *kel, takyr, saçy düşen*: Keşel (Tuhf, 4a-5).

keşf [كشَف] *açyş, açylyş* <>**keşfi-dildar** – *Hudayý aňma, Allany tanama*: Üçünji keşfi dildaryň tejellaýy jemalyndan (ND, 35b-16). <>**keşfi-güwş** – *gulagyň açma, diňleme*: Bu demde keşfi-güwş etmek nedaýy-gudraty-Haka (ND, 35b-14). <>**keşfi-raz** – *syr açma, syry bilme*: Keşfi-raz etme sagyn kim, piri-perwerlik budur (ND, 8b-14). Ýeter, gel Nagşy-ýa, besdir, diliň tut, keşfi-raz etme (ND, 39a-15).

keşf et- [كشَف ايد] S: **keşf kyl-** *Magany keşf eder turmaz, dahansyz bir dodakdandyr* (ND, 12a-3). Saba keşf etdi zülünden ýene weş-sems ýüzüni (KB, 407-15).

keşf kyl- [كشَف قيل] *açmak, bildirmek*: Ylym hurufy haty anuň kyldy baňa keşf (KB, 62-1).

keşf ol- [كشَف اول] *açylmak, bilinmek*: Keşf olub ahyr hakykat lowhy dilden, eýleri (ND, 14a-3). Keşf ola gözlülere bu halum benim

(KB, 325-8). Keşf oldy ki, kamusy anuň berkemalymyş (KB, 140-3).

keşi [کاشی] *çowdary (ösümlük)*: Keşi (Tuhf, 14a-ç).

keşiş [keşi:ş کشیش , کشیش] *isawy, hristian ruhanysy*: Keşişler baňlardy (GA, 283-11). Pilon geýen keşişin elin operem (GA, 124-7). Gazana keşiş diýen beg Ýegenek Toryaýgyryna bindi (GA, 37-11). Keşişi hem keşiş ile kilisesinden iledür (KB, 201-9). Keşişler gördi köňülüm nigärinüň saçyndan ki (KB, 316-10). Bu ýolda akyl dahy bir keşişdür (KB, 467-11).

Keşmir [Keşmi:r کشمیر , کشمیر] *şäher ady*: Ol fitne meger leşgeri-Keşmiri esriger (KB, 530-13). Gözüň Keşmir jadusya ustad (Mn, 295b-8). Bagzy diýrler kim, Keşmirge ýiberdi (SB, 42a-20).

keşşaf [keşša:f کشاف] *açyýy, aýan ediji, aýdyňlaşdyryýy*: Yşky keşşaf oldy söwmez örtülü (KB, 528-3).

keşt [کشت] *keşt etme, gezelenç*: Biz oýun we keşt we tomaşaga meşgul bolub erdük (SB, 4b-4). Jahanda keşti we saýýahlyk kylur erdi (SB, 33a-32).

keşti [کشتی] *gämi, gayýyk*: Gün tokunmaz, keşti girmez, suwy ýok umman nedir (ND, 8a-6). Bulardan soňra kim, jana, inip keşti zemin üzre (ND, 30b-17). Keşti andan öte bilmes (SB, 121a-27). Andan sal we keşti birle ötüb... (SB, 122a-1). Nägäh bir keşti peýda boldy (SB, 9b-31).

Keşwad Güderz [Keşwa:d Güderz کشواد] *adam ady (erkek)*: Mülk müdebberi Keşwad Güderz atasy erdi (SB, 6b-12). Leşgeriniň weziri Keşwad Güderz atasy erdi... (SB, 11a-25).

ket [کت] *Hindistandaky şalaryň tagtynyň ady, tagt*: Ket ýüzüde tüşek salyp nije gat... (Ab, 89b-19).

ketek [کک] *towuk saklanýan ýer, ketek*: Hem il menzilin ketek dek bozup... (Ab, 89b-17).

keten I [کتن] *matanyň bir görnüşi, biz*: Gantörelä keten bizini biline sardy (GA, 179-11).

keten II [کتان] *garyplyk, mätäçlik, hajat, zerurlyk*: Keten gördi, geregü ýüzti (MK, I, 338-14).

kethuda [kethuda: کتخدا] *kethuda, ýaşuly*: Dahy bir kethuda, jan-a, emin etmiş sürer hökmin (ND, 34a-4).

ketki [ککي] *küýki (at)*: Ketki at (MK, I, 359-15).

ketm et- [کتم ات] *gizlemek, ýaşyrmak*: Nagşy-ýa, besdir bu sözler kim, syry ketm etmeýip! (ND, 6b-6).

ketun [ketu:n کتون] *pagta bizinden tikilen don, çäkmen*: Kim lybasyn bilse kim, erür keten ýa hud ketun (Ab, 90a-3).

ketü [کتو] *keytik, çolak, golak, maýyp*: Ketü (MK, III, 165-5).

ketüt [کتت] *çytyk, gaharjaň (adam)*: Ketüt kişi (MK, II, 227-7).

kew- [کف] *düşnüksiz, bulaşyk edip aýtmak*: Är sözüg kewdi (MK, II, 14-15).

kewçi [کفچي] *ürgün jisimleriniň ölçegi*: Kewçi (MK, I, 350-4).

kewek I [کوارک] *köwek*: ...ol nowahyda bir kewek ýygaç bar erdi (SB, 122a-9).

kewek II [کفک] *burun kekirdewügi, temek*: Kewek (MK, I, 328-8).

kewel [کفل] *ýorga, çapuw aty*: Kewel at (MK, I, 331-11).

kewgin [کفگين] *ýokumsyz, hümmetsiz, bereketsiz*: Kewgin aş (MK, I, 369-16).

kewil- [کفل] *gowşamak*: Är güji kewildi (MK, II, 108-5).

kewli [کافلي] *dery'a hanasy, agzy*: Kewli (MK, III, 326-6).

kewrek [کفرك] *gowşak, port*: Kewrek neň (MK, I, 398-12).

kewret- [کفرت] *gowşatmak*: Ol anyň güjin kewretti (MK, II, 269-6).

kewrik [کفرك] *daragtyň bir görnüşi*: Kewrik (MK, I, 398-10).

kewük [کاوروك] *sypal, saman*: Kewük (Tuhf, 8b-9).

kewürge [کاورگا] *uly deprek, nagara*: Kewürge dehr era salyp garywy, / Niçük kim mest bolgaý nere diwi (Ab, 89b-11).

keý I [کي] *haçan, näwagt*: Zülfün ile keý perişan hal ola! (KB, 459-7). Keý añ-la añlarsyň ki, wujud defteridür (KB, 575-9). Köňülüm oňlamaz ise, ahyr dewasy keýdir (KB, 448-10). Keý töhfe durur nuktada otuz iki injü (KB, 484-10).

keý II [کي] *bürgüde meñzeş ýyrtyjy guş*: Keýde dagy bardur ulug bal-u per, / Barmu-huma häsiýetiden eser (Ab, 90b-4).

keýber [کيبر] *okuň demreni, demirden uýy*: Çünki saldy iki golyga şekal, / Keýber etip boguzlady fil-hal (Ab, 90b-16).

keýfer [کيفر] *jeza beriji, (perişdeler)*: Uruj kyldy, erse keýferler any öltürdiler (SB, 14a-12).

keýfiýet [کيفيت] *hil, ýagdaý, hal*: Emma keýfiýeti-ensablary hakykat ýuziden maglum imes (SB, 121a-16). Erse Oguz andan harb keýfiýetini sordy (SB, 122b-28). Keýfiýet we halny aña şerh kyldylar (SB, 129a-20). <>**keýfiýet-hal** – *geçen waka, hadysa*: Züleýha dagy keýfiýet-halny alarga tiýdi kim, ol günäh menden erdi (SB, 5a-3). Anyň keýfiýet-haly andak erdi (SB, 11a-9). Badyşah keýfiýet-halny tamam şerh kyldy (SB, 128b-23). Keýfiýet-halny maglum kylyb andan gorkub nowwabyga tidi (SB, 126b-33).

Keýgen [کيگن] *derýanyň goşandynyň ady*: Keýgen (MK, III, 132-3).

Keýhysrow [کيخسرو] *adam ady (erkek)*: Keýhysrow altmyş ýyl... (SB, 11a-20). Piran anyň atyny Keýhysrow goýdy (SB, 14a-33). Ol mahal Keýhysrow ulug bolub erdi (SB, 14b-7).

keýik [k(e)y(i)k] *kyk كيك ، كيك 1) keýik*: Keýik ýiýü tabysgan ýiýü olurur ertimiz (Tk, go-8) — (*Biz*) *keýik iýip, towşan iýip ýaşa-yardy*. Keýik tuzakga ilindi (MK, I, 178-1). Gitdikde ýeriň otlaklaryn keýik bilür (GA, 5-2). Keýikleri kowsun, getirsin (GA, 21-13). Bu keýikden pay wer (GA, 7-2). Oguzyň üzerine bir süri keýik geldi (GA, 6-3). Sugun, keýik ýykdy (GA, 126-11). Ki ahytmaýan keýigüň göbegi newäfiý olur (KB, 521-6). Keýikler göbегinde müşki-tatar olmamyş (KB, 52-13). Bir keýik tutub, birýan kylyb, maňa geltürgil

(SB, 3b-6). **2) aw haywanlaryň umumy ady**: Gulan, keýik awlaty (MK, I, 221-16). **3) ýabany ösümlikleriň, jandarlaryň umumy ady**: Keýik sögüt (MK, III, 126-6). <>**keýik göz** – *balkyldap duran göz, nüzli göz*: Keýik gözüne nijesi saýd olmaýa köňül (KB, 157-16). Sen keýik gözleýeýä, saýd edemüm war janumy (KB, 335-2). Her nepes keýik gözünden köňüle imä idi (KB, 565-2). <>**keýik kişi** – *bir aýakly albassy, arwah*: Keýik kişi (MK, III, 126-5).

keýil [کيل] *ölçeg*: Kim kem dutar, gör ahy bu bazar keýilini (KB, 420-12).

keýin [کين] *zy, arkasy, ardy*: Ýene keýin boldy (ZME, 113-1). Ne ki, galmyş idi keýin ýetdi (Ab, 90b-7).

keýinçe [کينچه] *yzysüre, yz ýanyndan*: Merwge bardy we anda hem keýinçe kawgun gelip ýalguz tegirmende ýaşundy (Ab, 90b-10).

keýinki [کين کي] *yzda, yzky, yzdaky*: Iň keýinki galgan at (ZME, 103-2).

Keýkawus [کيکاووس] *adam ady (erkek)*: Keýkawus ýüz elli ýyl... (SB, 11a-19). Andan soň badyşahlykny Keýkawusga berdi (SB, 11b-7). Suleýman alayhyssalam Keýkawus zamanyda erdiler (SB, 11b-8).

Keýkubad [Keýkuba:d] [کيکباد] *adam ady (erkek)*: Leýk, jan-a, kendin añlar Rüstem ýa Keýkubad (ND, 41a-5). Keýkubad ýüz ýyl... (SB, 11a-19). Badyşah Keýkubad zikri (SB, 11a-24). Keýkubad dagy çerikni ýygyb, Zal ardyga kişi ýiberdi (SB, 11a-27).

keýlik [کيلک] *bir aýakly albassy arwah*: Keýlik (MK, III, 132-13). <>**keýlik kişi** – *çay-şanaklap ýa-da ýabany haywanlar ýaly ýöreyän adam*: Keýlik kişi (MK, III, 132-13).

keýmür- [کيمور] *örtmek, gizlemek*: Sawug ahymdan ölseň bi tahammul görge keýmür ýüz (Ab, 90b-12).

keýn [کين] *yz, yzy, yzy bilen*: Köb çerik birle atasy keýnige gele turur (SB, 37b-29).

Keýre [K(e)ýr(e)de Adryk] *ýer ady (çeşmäniň ýa-da dagyň ady)*: Keýrede öňden ýantaçy (MÇ, dg-6) — (*Keyreden*) *Keyräniň önünden dolanmalydym*. <>**keýre başy** [k(e)ýre b(a)şynta AalqB : Aryk] *Keýre çeşmesiniň başy (ýa-da Keýre dagynyň başy (gerşi))*: Keýre başynta üç Birküde kan süsi (birle)

katyltym (MÇ, dg-7) — *Keýre başynda üç Birküwde han goşuny bilen çaknyşdym.*

keýük [كَيْكُك] *keçe, oýluk, geým, ýapynja:* Keýük (MK, III, 126-8).

Keýwan [keýwa:n كَيْوَان] *Saturn (Zuhal) ýyldyzy:* Zöhräniň zähresi gider, belki Keýwan deprenen (KB, 207-1). Diýdüm, otur aşaga, ýşkynda bir Keýwany sen (KB, 115-5). Bah gözi tirine diýdüm, bil ki, bir Keýwany sen (KB, 454-12).

kez I [كِر] *süýt ýa-da unaş bişirilende, gazanyň düýbünde galýan kesmek:* Kez (MK, I, 274-16).

kez II [كِر] S: **gezek** Iki elin ýuwmak üç kez çanaga sykmazdan burun (MAS, 23b-3).

kezek [كِرَك] *şerap içilende, ýany bilen iýilýän maňyz, nohut ýa-da çigit:* Aýşymny hyýal et bu meý ýa ol kezegimden (Ab, 90a-15).

kezik [كِرَكْ] *ysytma, gyzyrma:* Kezik (MK, I, 327-17).

kezen- [كِرْزَن] *kesmeklemek:* Aşyç kezlendi (MK, II, 200-8).

kezril- [كِرْزِل] *guradylmak, kakadylmak (goýnuň eti):* Koý kezlildi (MK, II, 186-14).

kezriş- [كِرْزِش] *kesişmek:* Ol maňa et kezrişdi (MK, II, 176-1).

kezü [k(e)zü VZk] *geçip, üstünden, içinden geçip:* Sekizinç aý eki ýaňyka Çygyldyr költe Kasuý kezü söňüsdim (MÇ, gd-6) — *Sekizinji aýyň ikisinde Çygyldyr kölünde Kasuýy geçip, (olar bilen) ýene (ýañadan) söweşdim.*

kezüklüg [كِرْزُكْلُغ] *ýapynjaly, oýlukly:* Kezüklüg ölimes, küfeçlig kürimes (MK, III, 192-17).

kä [kä: كِه] *gezekleşmegi görkezýän baglaýjy:* Kä ganaram, kä gaşaram uşda ben (KB, 36-3). Kä zülfi tagydub, gähi saçyny düýrmese (KB, 341-1).

Käbe [Kä:be كَعْبَه] *yslam dinine uýýanlaryň Mekgede ýerleşýän mukaddes binasy, Käbe. Dini rowaýatlara görä, ol Adam Ata tarapyndan gurlupdyr we Nuhuň tupanynda ýykylypdyr. Ybraýym pygamber we onuň ogly Ysmaýyl pygamber tarapyndan täzeden dikeldilipdir:* Erişdiň Käbeýi-wasla, iman

üzre iman etdiň (ND, 17a-17). Tä ki, safa gire ele Käbe ýüzünde ol butuň (KB, 9-4). Ki benüm maksudum oldur Käbe-ýu buthanadan (KB, 312-6). Henüz Käbe ewini binýad kylmab erdiler (SB, 2b-32). <**Käbeýi-dilhah** – *arzyly, söýgüli Käbe:* Halynda sapa aňladym, eý Käbeýi-dilhah (KB, 225-10). <**Käbeýi-mugazzama** – *beýik Käbe, mertebeli Käbe, hormatly Käbe:* Ol kilisiýa Käbeýi-mugazzama ýerige halaýyk zyýaratgähi bolgaý (SB, 35b-4). Haj möwsümi barça agrab anda gelib, dagy Käbeýi-mugazzamaga barmagaýlar (SB, 35b-4).

käbin [kä:bin كَابِن , كَابِين] *galyň, süýt haky, nika barada ylalaşyk:* Jemal-u yşk aralygynda pes ne käbindür (KB, 411-9). Melahaty olaly kyldy husnuna käbin (KB, 414-14). Akd ede senuň baňa yşkuňy käbin ile (KB, 35-6). <**käbin kes** – *galyň salmak, süýt haky almak, bahasyny kesgitlemek:* Käbin kesüb, meni ol ýigide werse (GA, 180-6).

käfi [kä:fi كَافِي] *ýeterlik:* Egerçe käfi durur yşky bu janyma benüm (KB, 66-7). Kerem jümlesi olmaz-sa baňa käfi durur käfi (KB, 333-3). <**käfiýil-möhümmät** – *başarjaň, ukyply:* Begäýet akyl we käfiýil-möhümmät erdi (SB, 125b-9).

käfiýe [kä:fiýe كَافِيَه] **1)** *ýeterlik, bes:* Nigärä, lagly lebiň yşky jana käfiýedür (KB, 550-7). **2)** *akylly, parasatly aýal:* Enesi Baýar Hatun adlyk, begäýat akyla we käfiýe erdi (SB, 128a-6). Bir akyla, käfiýe sinli bar erdi (SB, 22b-14). <**akylaýy-käfiýe** – *örän akylly, akylly ýeterlik, kämil aýal:* Begäýet akylaýy-käfiýe erdi (SB, 128a-7).

kagbeteýn [كَاغْبَتَيْن] *nart oýnunda ulanylýan iki sany kiçijik dörtgyraň daş:* Tasy-yşka kagbeteýnüň ýel salaly nardy dil (KB, 346-1).

kähil [kä:hil كَاهِل] *ukypsyz, ýalta, işýakmaz:* Ölüleriňiziň ýorgasyna binerem, kähillerin ýiderem (GA, 274-12). Hysrow kähil we beddil kişi erdi (SB, 30b-20).

kähin [kä:hin كَاهِن] *öňünden bilýän, bilgiç:* Kähin aňa tiýdi (SB, 129b-5). Kähinlarni çarlattyb (SB, 5a-17).

käh-käh [كَاه كَاه] *iti çagyrmak üçin ulanylýan ses meňzetmesi:* Käh-käh (MK, III, 83-7).

kähruba [kähruba: كهربا] *yantar, bezeg*
üçin ulanylýan sary reňkli daş: Meger any
apara kährubaň (KB, 310-13).

käkil [kä:kil كاكيل] *maňlaý saçy, käkil, zülþ:*
Niçe esir ede käkiliň jahanda şahbazy (KB, 96-5).

käkilik [kä:kilik كاكيلك] *käkilik, ýabany*
guş, aw guşy: Käkilik (Tuhf, 15b-5). *Turnalar,*
turaçlar, käkilikler uçarlar (GA, 191-2).

käle [kä:le كاله] *haryt, goş-golam, esbap:*
Köb emwal we ganaýym we hazyna we kälesi
bar erdi (SB, 6a-18).

käli [kä:li كالى] *jülge, howuz: Käli* (Tuhf, 11b-1).

Kälid bin Ýufna [Kä:lid bin Ýu:fna كالىد بن يوفنا] *adam ady (erkek): Kälid bin Ýufnany*
mugaýýan kyldy (SB, 8b-7). *Kälid bin Ýufna*
bu kärzarny har we zebun görüb (SB, 9a-15).

käm [kä:m كام] *meýil, isleg, islenýän,*
arzuw edilyän zat: Köňül mirgaty hezretten,
ýene bir özge käm aldy (ND, 41a-17). *Kämiňi*
diledükleri yhsan degilmidir saňa? (KB, 528-6).
Ben kämime ermezem, eger ermeye käme
(KB, 220-12). Älemni duşmanlar kämige
görmegeý men (SB, 129a-2).

Kämfiruz [Kä:mfi:ru:z كام فيروز] *ýer-ýurt*
ady: Fars agmalyda Kämfiruz... (SB, 31b-11).

kämil [kä:mil كامل] *kämil, kemala gelen,*
ýetişen: Sen Seni bilmek istärseň, nazar kyl
kämil ynsana (ND, 29b-14).

kämil bol- [kä:mil bol- قامل اول] *kämil bol-*
mak, egsiksiz bolmak: Kämil olajah yşk äri
ýandugyna jany (KB, 161-7).

kämil kyl- [kä:mil kyl- قامل قیل] *kämil*
etmek, doldurmak: Ola bu egsüklügi kim,
husnuňyz kämil kyla (KB, 35-12).

kän [kä:n كان] *kän, hazyna: Işlär onuň*
käribany muttasyl ol kän nedir? (ND, 7b-14).
Köňül topuny saldum çü känine zülfüňiň (KB,
308-7). *Zyýan olsun, hemişe käne beňzär* (KB,
462-3). *Muhabbet göwheringe kän ýaratty* (Mn,
293a-11). *Anyň dek kim, akyklar kän içinde*
(Mn, 294b-10). <jöwheri-käni – gözelligiň
çeşmesi, gözbaşy, käni: Gel, eý jöwheri-käni,
gel, eý ruh mekany (KB, 358-8). <käni-agyz –

agyz käni (agyz altyn çykarylýan käne
meňzedilýär): Bahry yşkyňdur dür getirür,

käni-agyzyň lagllar (KB, 541-16). <käni-
deýýar – ynsanlyk älemi, bu dünýä: *Bir*
söhbet eýledüm, käni-deýýar bilmedi (KB, 475-9). <käni-jan – jan käni, gözbaşy: *Käni-*
jandyr kanygy jan meýline (KB, 154-9). <käni-lyka – gözelligi käni: *Bu niçesi hyýal*
ola käni-lykaýa beňzedem (KB, 328-10).

kär [kä:r كار] *iş, kesp, kär: Benüm kärüm*
çü zar oldy hemişe (KB, 450-3).

kär et- [kä:r et- كار ایت] *täsir etmek: Ýene*
dil rahy yşk içre, bu gün bir özge kär etdi (ND,
36a-5). *Günbe-gün hesretiň jana kär etdi* (ND,
29b-9). *Bilerem, bir bina sen kim, tüpeň-top*
saňa kär etmez (ND, 15b-5).

kär eýle- [kä:r eýle- كار ايله] S: **kär et-** Al,
şul ýüzügi barmagyňa takyn, saňa oh we
gylyç kär eýlemesin (GA, 228-8).

kärhana [kä:rha:na كارخانه] *kärhana,*
işlenilýän ýer: Ajaýyb kärhanadur, nederler
karg-u anbyky (KB, 31-2).

käriban [kä:riba:n كاريبان] *kerwen: Ulaşdyr*
kendini ol käribana (ND, 26b-18). *Işlär onuň*
käribany, muttasyl ol kän nedir (ND, 7b-14).

kär kyl- [kä:r kyl- كار قیل] S: **kär et-**
Gayýyn ohy atanlar kär kylmady (GA, 221-11).

kär ol- [kä:r ol- كار اول] *iş bolmak: Serweri*
hezret erişdi, maňa bir özge kär oldy (ND, 35b-16).

kärsaz [kä:rsa:z كارساز] *ylalaşyýy,*
ylalaşýan: Anuň sözine kärsazam dahy (KB,
548-9).

kärzar [kä:rza:r كارزار] *uruş, söweş: Oguz*
any eşitib, mustagydy-kärzar boldy (SB, 121a-6).
Kim ýygylyb, mustagydy-kärzar bolub
tururlar (SB, 121a-7).

käse [kä:se كاسه] *käse, jam, pyýala: Iki*
şahy jahandyr bu, tutarlar käseler (ND, 11b-3).
Yşk äri katynda hem bir käsedir (KB, 587-1).

käsi I [kä:si كاسي] S: **käse** *Käsi tolu wer*
elümüze ady sanmagyl (KB, 109-7). *Nola eger*
lebinden käsi şerab gelmez (KB, 416-6). *Käsi*
elüme tolu wer ady gözetme (KB, 323-12).

käsi II [kä:si كاسي] *gurply, baý, oňat*
lybasly: Çün yşk ýolunda bir olur käsi-ýu ady
(KB, 323-12).

kāşifil-esrar [kā:şifil-esrar کاشف الاسرار] *syrlary açyýjy*: Benem ol kāşifil-esrar, benem ol bahry-bipaýan (ND, 20b-14).

kāşki [kā:şki کاشکی] *kāşgä, eger-de, bolay-sady, gowy bolardy*: Kāşki mundan burun ölgeý erdim (SB, 24a-29).

kāşür [kā:şür کاشور] *kāşir (bakja ekini)*: Kāşür (Tuhf, 11b-9).

kätib [kā:tib كاتب] *yazyýan, mürze, kätip, göçüriji*: Kätibler ýazar erdiler (SB, 21a-5). Altynjy ýylda Ýuhanna – kätibi-Injil Wafys şäheride wefat kyldy (SB, 21b-33).

kätmen [kā:tmen کتمان] *kätmen, yer agdarmak üçin gural*: Kätmen (MK, I, 370-15).

käýinat [kā:yina:t کایات] *dünyä, älem, dün-yädäki zatlaryň hemmesi, barlyk älemi* <Seýýidi-käýinat – älemdäki ähli zatlaryň jenaby, Muhammet pygamberiň lakamy>: Erse wefaty-hezreti Seýýidi-käýinat... erdi (SB, 40a-23).

käzib [kā:zib کاذب] *yalançy, kezzap*: Goý subh sözüni bu demde çünki käzibdür (KB, 142-13).

ki [ki: کی] **1)** *baglaýjy kömekçi*: Ogul, anyň çün ýagy diýrler ki, biz anlara ýetewüz öldüreriz (GA, 128-9). Gazan beg gördi ki, kafyr gaty ýaklandy (GA, 132-3). Ki beňzär bu derde ki, gerek olur dowaýy-yşk (KB, 1-2). Dahy ne galdy ki, aňa ben yşkynda boýanmamışam (KB, 418-1). **2)** *eger, meger*: Ki daýyma agzymda lebüň mükerrer ola (KB, 3-7). Ki aby-jennetüň içinde howzy-köwser ola (KB, 3-8). **3)** *ähtimal, mümkin, belki*: Meger ki, bu köňülüm arzuwy şeker eder (KB, 3-7). **4)** *çünki, sebäbi*: Ki her dem lebleriň üçin dökülür gany uşşagyň (KB, 2-12).

kibar [kiba:r کبار] *beyikler, ulular*: Watany-asla erişmek üçin, eý şahy-kibar (ND, 9b-15).

kibe [ki: کبة] *az wagt, gysga wagt*: Kibe (MK, III, 164-1). Kibe boldy (MK, III, 164-1).

kibi [ki: کبی ، کبی ، کیمی] *kimin, ýaly, dek, deýin*: Bu är anyň kibi (MK, III, 85-10). Ýel kibi ýetdi (GA, 210-11). Sürüp mülki-wujudyndan, goýmaz Musa kibi asla (ND, 5a-5). Bolmaz sähl meniň kibi älemde gam iýme (KB, 492-4).

Perwana kibi ýanmagydyr jadu jüpbesi (KB, 529-7). Kaddum ok kibi togry eken, gaşy kibi keman oldy (KB, 529-15).

kibr [ki:r کبر] *ulumsylyk, gopbamylyk, tekepbirlik*: Mahmud kibr eder ise, Aýaza beňzemez (KB, 462-7).

kiççük [kiççük کیچچوک] *kiçi, kiçijik, az*: Laglyny kiççük görür küteh nazar (KB, 438-10).

kiçe [kiçe AEIk] *gije, agşam*: Kiçe ýaruk batyr erikli süňüsdim (MÇ, gd-1) — *Gije güneş batyp (ýaşyp) baryarka, güýçli söweşdim (söweşdik)*.

kiçi [kiçi کیچی] **1)** *kiçi, uly däl*: Kiçi düğünin eýledi (GA, 94-9). **2)** *kiçi, körpe*: Kiçi gyz gar-daşy (GA, 102-4). Kiçi ogly Segrek (GA, 256-6).

kiçi- [kiçi- کچی] *gaharlanmak*: Kiçidi (Tuhf, 27a-4).

kiçig [kiç(i)g gElk] *az-maz, azajyk, az sanly*: Taluýka kiçig tegmedim (Kt, go-3) — *Deňze azajyk ýetmän galdym*. At birtim kiçig atlyg... (Bk, gd-41) — *(Olara) at berdim, az sanly atly (topar)*...

kiçik I [kiçik کیچیک ، کچک] *kiçi, kiçijik*: Belli durur işi çü gaty kiçiğe jasus (KB, 430-13). Kiçik ýaşdan uluglaryň ulugy (Mn, 293b-8). Kiçiginiň atyny Yshak goýdy (SB, 3b-4). Kiçik gardaşy Or han gyzyny aňa alyb, teslim kyldy (SB, 120b-21).

kiçik II [kiçik کیچک] *kiçilik, çagalyk, ýaşlyk*: Kiçikde gatyglansa, ulgazu sewnür (MK, II, 213-14).

kiçik III [kiçik کیچک] *atyň, düýäniň arka tarapy, sagrysy*: Kiçik (MK, I, 327-7).

Kiçik [kiçik کیچک] *derýa ady*: Kiçik keygen (MK, III, 132-4).

kiçiklik [kiçiklik کیچیک لیک] *kiçilik, ýaşlyk*: Kiçikli-giňde oglanlarymyzny seniň üçün öltürür erdiler (SB, 8a-32).

kiçkez [kiçkez کیچکاز] *kiçi, kiçijek*: Kiçkez (Tuhf, 22a-2).

kid [ki:d کید] *ahyr, soň*: Iş kidinge bakyngyl (MK, II, 112-16).

kidin I [ki:din کیدن] **S: kid** Yzda Är kidin galdy (MK, II, 21-8).

kidin II [kid(i)n ndlk] *gaýra, demirgazyk-günbatar*: Seleňe kidin Ýylun kol birden

syňar Şyp başyňa tegi çerig eddim (MÇ, gd-3) — *Seleňäniň (Selenga derýasynyň) demirgazyk-günbataryndan Ýylun golun günorta-gündogary bilen Sydbaşa çenli goşunymy ýerleşdirdim.*

kidingi [کيدنگي] *yzky* <**kidingi ýalyg** – *eýeriň yzky gaşy*: Kidingi ýalyg (MK, III, 11-4).

kifaf [kifa:f کفاف] *meňzeş, ýaly*: Nime yşarat ola aňa kifaf (KB, 431-8).

kifaýat [kifa:ýat کفايت] **1** *ýeterlik*: Weli bir nukta agzyňdan kamusyna kifaýatdyr (KB, 29-9). **2** *akyl-parasat, payhas*: Garasülük kim, aňa ýahşy kifaýatlar we geňeşler berib erdi (SB, 125a-30)...Kim kifaýat asary alarda zahyr turur (SB, 126a-26).

Kigit [کيگت] *ýer ady*: Kigit (MK, III, 99-6).

kigür- [kigürt(i)g gtrVglk] *ýamanlyk etmek*: Ermis barmys edgü iline kentü ýanyltyg ýablak kigürtig (Kt, gd-23) — *(Türkmen halky,) bar bolan gowy ýurduň iline (ýamanlyk etdiň), özüň ýalňyşdyň.*

kiji [کيجي] *kişi, erkek adam*: Kiji (Tuhf, 3b-11).

kijijik [کوجيک] *kiçijik* <**kijijik ölüm** – *uky*: Oguz begleri ýedi gün uýurdy, anyň çün kijijik ölüm diýrlerdi (GA, 272-13). <**kijijik ölüm tut-** – *ukyň tutmak, uklamak*: Gazany kijijik ölüm tutdy, uýdy (GA, 272-11).

kik [کيك] *göz, gözün göreji, garak*: Ki kö-nülim kiki gamzasy bilen mejruh (KB, 185-4).

kik- [کک] *çalmak, ýiteltmek*: Byçak kikdi är (MK, II, 236-9).

kikçür- **I** [ککچر] *çalmak, pyçagy biri-birine çalmak*: Är byçak kikçürdi (MK, II, 155-1).

kikçür- **II** [ککچر] *öjükdirmek, biri-biriňi öjükdirmek, gaharyny getirmek, küşgürmek*: Ol ikki är kikçürdi (MK, II, 155-2).

kikrül- [ککړل] *girizilmek, ýerleşdirilmek*: Tawar ewge kikrül-di (MK, II, 186-16).

kilid [کليد] *açar*: Elli ýedi galanyň kildin alan (GA, 205-10). <**kilid ur-** – *gulplamak*: Agyzy lagl hazanasyna kilid urmuş (KB, 345-12).

kilim [کليم] *elde dokalan düşek, kilim*: Seçeklik kilim (ZME, 129-1).

kilise [کلیسا] *kilise, ysawylaryň-hristianlaryň ybadathanasy*: Kilisesin ýykub, ýerine mesjid ýapdylar (GA, 212-7). Kafyryň kilisesin ýykdylar (GA, 121-1). Kilisesini ýykdy, mesjid ýapdy (GA, 280-4). Gaýet sarb kilise idi (GA, 283-11). Keşişi hem keşiş ile kilisesinden iledür (KB, 201-9).

kilisiýa [کلیسیا] **S: kilise** Öz memleketide azym kilisiýa bina kyldy (SB, 27a-27). Özge mowazyglarda dagy kelisiýalar bina kylyb (SB, 27a-28).

kilit [کيلت] **S: kilid 2** Kilit (Tuhf, 34a-10).

kim I [k(i)mke AkMk کیم] **1** *kim, sorag çalyşmasy*: Kimke ilig kazganur men (Kt, gd-9) — *Kime il (il-ýurt) gazanar men?! Bu kim?* (MK, I, 284-4). Atsa okyn gezgerip, kim töräni ýygdayy (MK, III, 74-14). Oguzda benim dostum, duşmanym kimdür (GA, 107-4). Ne kim, söýlä isen Hakdan, ony batyl kyýas eýlä (ND, 39b-17). Kim diýü bile köňüle ganma (KB, 460-4). Kim ol Nemrudnyň magzyn çykarur (Mn, 291a-3). **2** *haýsy, haýsy biri*: ...Kim iş degül-se, yşkuň ýazaýdum (KB, 112-16). Aýakyňny kim öpse, meňü ýaşar (Mn, 134). **3** *biri, käbiri*: Kiminiň başyny ýardy (GA, 112-2). Kiminiň boýnyn ordy (GA, 34-6). Kimi aýdar keýik tozudyr, kimi aýdar ýagy tozudyr (GA, 127-6). Kimi kafyr, kimi sahyr, kim ogry (KB, 75-5).

kim II [کیم] **1** **S: ki 1** On alty ýyldyr kim, ölüsi dirisi habaryn bilmez (GA, 101-9). Talas we Garry Saýram atlyk kim, kyrk derwezesi bar turur (SB, 120b-5). **2** **S: ki 2** Goýmaz janumy bu gewde kim, ol januma gowyşam (KB, 451-14).

kimin [kimi:n کيمين] *kimin, ýaly, dek, deýin*: Ki leblerüň kabul kyla aşyguň kimin (KB, 505-6).

kimisi [کيمسي] *biri, birisi*: Kimi girýan, kimi handan, kimisi nalan nedir (ND, 7b-5).

kimişge [کيمشگا] *güllü keçe*: Kimişge (MK, I, 406-7).

kimiýa [kimiya: کيميا] *himiýa, alhimiýa*: Onuň, kim dutdy bezminden elest, bezminde kimiýasy (ND, 23b-12). Kimiýa ile kyldy zer ýüzümi (KB, 57-7). Ki kimiýa başy oldur-u nurydur basaryň (KB, 212-7). Bu kimiýaýy gör ki, bu eksir içindedür (KB, 62-2).

kim ki [کیم که] *hay'sy, kimdir biri, her kim:* Kim ki, magşuky-biwefaýy sewe (KB, 67-1). Kim ki, togrudur, beli bibäkdür (KB, 458-8).

kimse [کیمسه، کیمسه] **1)** *hiç kim:* Kimse bilmez nije sen (GA, 161-1). **2)** *biri, birisi, kimse:* Buny inkär eden kimse çyka dinden-u imandan (ND, 18a-1). Kimsänüň gözi göze duşmamış ola göze-göz (KB, 466-12). Gopjak kimsede hoşk-u ter goýmaz (KB, 528-4).

kimsen [کیمسان] *tah'ya tuwulga dakyl'yan altyn şaýlar, bezegler:* Kimsen (MK, I, 365-13).

kimsine [کیمسینه] *başga biri, kimdir biri:* Kimsine ellerinden almyýa (GA, 2-5). Bakdygördi, bir kimsine ýagyýy öňüne gatmyş (GA, 195-13).

kimüm [کیموم] *men kim, kimim:* Jahan içinde kim bile ki, kimüm (KB, 91-4).

kimünçe [کیمُنچا] *tagtabit, bit:* Kimünçe siň etti (MK, III, 265-6).

kin [کین] *duşmançylyk, kitüw, kine:* Sahlar sen baňa, kini bumydy baňa garu (KB, 368-6). Wagıt tapyb kin we adawat ýuziden tiýdiler kim... (SB, 120b-26).

kinaýat [کینایت] *kinaýat, kinaýa, üsti örtülgi, gizlin söz, üm, aýlap aýdyş, ýaşyryn many:* Köňülde bu hat-u bu kinaýat niredendur (KB, 538-13). Güneş diýüb, senem-ä, husnuňy kinaýat eder (KB, 508-13).

kine [کینه] *duşmançylyk, öýke-kine, bahyllyk, içigarylyk:* Bolmagaý kim, ynaklar bu sözni hasad we kine ýüziden aýtgaýlar (SB, 128b-25).

kin et- [کین اید] *duşmançylyk etmek, kitüw saklamak:* Her laha benüm januma bir kin eder ol ýar (KB, 486-16).

kinizgek [کینزگک] *terligi gidip, könelip, içi pagta ýaly ýumşan (gawun):* Kinizgek kagun (MK, II, 232-13).

kint [کینت] S: **kent** Kint (ZME, 111-1).

kiňsür- [kiňsürt(i)kin nlotrVsFlk] *söğüşdirmek, agzyny alartmak, öjükdirmek, küşgürmek:* Tabgaç budun tebligini kürlig üçün armakçysyn üçün inili eçili kiňsürtikin üçün... (Kt, gd-6) — *Tabgaç halky kezzap, hilegär bolany üçün, aldawçy bolany üçün, aga-inileri (uly-kiçi doganlary) biri-birine küşgüreňi üçün...*

Kiňüt [کینکت] *şäher ady:* Kiňüt (MK, III, 268-4).

kip [کيب] *kip, şekil, galyp, ölçeg:* Kerpiç kipi (MK, III, 85-10).

kir [کیر] *kir, hapa:* Ton kirden tograşdy (MK, II, 167-13). Ton kirden tograldy (MK, II, 181-15). Gulak kiri (ZME, 135-1). <>**kir eklen-** *kir ýokuşmak, hapalanmak:* Ag tonuma kir eklendi seniň için (GA, 146-1).

kir- I [kirti ltrk] **1)** *girmek, goşulmak, aralaşmak, gitmek:* Kuruýa on okka kirti (MÇ, dg-11) — *Günbatarda (üç garlyklar) on oklara goşuldylar. Otuz artuky dört ýaşyma oguz tezip Tabgaça kirti (Bk, gd-38) — Otuz dört ýaşymda oguzlar gaçyp, Tabgaç ýurduna gitdi. 2) [kir(i)p Prlk] *(urşa, söweşe) girmek, başlamak:* Anta ýana kirip türgis kagan buýruky az tutukyg eligin tutdy (Kt, gd-38) — *Şol wagıt ýene (söweşe) girip, türgeş kaganynyň serdaryny, az halkynyň tutugyny (wezipeli adamyny) öz eli bilen tutdy.**

kir- II [(k)irt(i)m Mtrl(p)] *ylgamak, yzlaryndan gitmek, kowmak:* Kentü budun(yma) kirtim (MÇ, gd-8) — *Öz halkymyň yzyndan eňdim (gitdim).*

Kirdigär [kirdigär: کردگار] *Ýaradan, Alla:* Kirdigär-ä, maňa towfyky ber! (BD, 53a-17).

kireç [کیراج] *hek:* Kireç (Tuhf, 12a-ç).

kireş [کیراش] S: **kireç** Kireş (Tuhf, 12a-1).

kirewat [کیروات] *oturgyç:* Kirewat (Tuhf, 31a-ç).

kirik- [کیرک] *kirlemek, kirikmek, hapalanmak:* Ton kirikti (MK, II, 95-4).

kiriş [کیریش، کیریش] *kiriş, ýaýyň kirşi:* Gurmus kiriş tügülmes (MK, I, 172-2). Buga werib, aldugym bogma kirşim (GA, 109-4). Ol sagat içinde Jebraýyl alayhyssalam indi ýaý dahy bir kiriş dahy iki ok alyp geldi (Ýaý, 105b-4). Hurmuzdny ýaý kirşi birle heläk kyldy (SB, 38b-3).

kirişle- [کیرشلا] *pugta çekdirmek (ýaýyň kirşini):* Kirişledi (Tuhf, 6a-ç).

kirit [کیرت] *açar:* Kirit (MK, I, 298-11).

kiritle- [کیرتلا] *gulplamak:* Ol gapug kiritledi (MK, III, 244-5).

kiritlig [كِرْتْلِك] *gulply*: Kiritlig gapug (MK, I, 417-15).

kiritlik [كِرْتْلِك] *kilit, gulp*: Ol kiritlik üsküledi (MK, I, 257-7).

kirlen- I [كِرْلَن] *kirlemek, hapalanmak*: Ton kirlendi (MK, II, 200-6).

kirlen- II [كِرْلَن] *çylpyklyp ýumulmak (göz), çylpyklamak*: Göz kirlendi (MK, II, 200-8).

kirpi [كِرْبِي] *kirpi* <oklug **kirpi** – okly *kirpi*: Oklug kirpi (MK, I, 348-12).

kirpik [كِرْبِك ، كِرْبِك] *kirpik*: Kirpik (MK, I, 397-17). Gara kirpigiňe gündiz deňelmes (Mn, 304a-5).

kirpilen- [كِرْبِيلَن] *düýrüklemek, gaharlanmak, hyrsyzlanmak*: Kişi kirpilendi (MK, III, 150-4).

kirpüç [كِرْبُج] S: **kerpiç** Kirpüç (Tuhf, 23b-12).

kirpük [كِرْبُوك ، كِرْبُوك ، كِرْبُوك] *kirpik*: Kirpükleriň çü ohlar-u gaşuň kemanmyň (KB, 23-10). Kirpügiň ohyna jany omaç kylmyşam (KB, 25-2). Kirpügi jana degin leýik tenüdir çü per (KB, 405-4). Her kirpügi bir ohdur-u her bir gaşy bir ýaýy (KB, 493-9).

kirpüklen- [كِرْبُكْلَن] *gabagyň iç ýüzüne kirpik çykmak*: Anyň gözi kirpüklendi (MK, II, 221-7).

kirşen [كِرْشَن] *ak reňkli boýag (pudra)*: Kirşen (MK, I, 365-14).

kirşenlen- [كِرْشَنْلَن] *boýanyp bolmak, algyrmyzy, gülgüne öwürmek (pudralanmak)*: Uragut kirşenlendi (MK, II, 22-1).

kirteçi [kirt(e)çi |Etrlk] *ýaşayjy bolmak, girip-çykmak*: Türk budun özüň edgü körteçi sen ebine kirdeçi sen (Bk, dg-14) — *Türkmen halky, ýagşylyk görersiň, öýüňe (rahat) girip-çykarsyň*.

kirtgün- [كِرْتْگُن] *iman getirmek*: Gul Taňryga kirtgündi (MK, III, 312-11).

kirtin- [كِرْتِن] *iman getirmek, ynanmak*: Ol Taňryga kirtindi (MK, I, 349-7).

kirtü [كِرْتُ] *kasam*: Kirtü (MK, I, 349-3). <**kirtü ýer** – *ýalan sözläp bolmaýan ýer*: Ol kirtü ýerde ol (MK, I, 349-5).

kirtüç [كِرْتُج] *bahyl, içigara, görüp*: Kirtüç kişi (MK, I, 379-13).

kirtüle- [كِرْتُولَا] *hakykat hasaplamak, tassyklamak*: Ol any kirtüledi (MK, III, 260-10).

kis [كِس] *ayal*: Är kisi birle tuk-tuk boldy (MK, I, 279-1).

kise [ki:se كِسِه] *jübi, kise, gapjyk, pul hal-tasy*: Aparuň ne ki, aňa käre kise (KB, 78-4). Kimüň ki, kisesi war goltugynda dünýäde (KB, 17-14).

kisi [kisiɡ glslk] *kişi, adam*: Ýeti yüz kişig udyzygma ulugy şad erti (Tk, gb-4,5) — *Ýedi yüz kişini yzyna düşürüp gelen olaryň ulusy şaddy (wezirdi)*. Üç körüg kisi kelti (Tk, dg-33) — *Üç (sany) içaly kişi geldi*. <**kisi ogly** [kisi ogly ILGW lslk] — *adam ogly, adamzat, adamlar, halklar*: Üze kök teňri asra ýagyz ýer kylyntykda ekin ara kisi ogly kylynmys (Kt, gd-1) — *Ýokarda gök asman, aşakda boz ýer dörände, bu ikisiniň arasynda adam ogly döredi*. Kisi oglunta üze eçim apam Bumyn kagan Istemi kagan olurmyş (Kt, gd-1) — *Adam oglunyň üstünde (meniň) atababam (öten uly garyndaşlarym) Bumyn kagan, Istemi kagan han bolup oturypdyrlar*.

kisiligü [kis(i)l(i)gü Vglslk] (*pylança*), *adam bolup, kişi bolup*: Korgu eki üç kisiligü tezip bardy (Bk, gd-41) — *Gorkularyna iki-üç kişi bolup gaçyp gitdiler*.

kisre [kisre Arslk , k(i)sre Arsk] *soň, soňra, onsoň*: Kisre Tabgaç kaganta bedizçiɡ kop kelürtim (Bk, dg-14) — *Soňra Tabgaç (Hytaý) kaganlygyndan köp ussa getirdim*. Anta kisre Ýer Baýyrky Ulug Irkin ýagy bolty (Kt, gd-34) — *Ondan soňra Ýer Baýyrkynyň (hökümdary) Ulug Irkiniň (taýpalary bize) ýagy boldy*. Ol kan ýok boltukda kisre el ýitmiş (Oý, çep-1) — *Ol han ýok bolandan soň, il ýitmiş (ýitdi)*.

kiswet [كِسْوَت] *geýim, lybas, köýnek*: Jemaly-kisweti içre tejelli eýlemeseň (KB, 578-5).

kiş I [ki:ş كِشْ] *samyr*: Kiş guzrugy (MK, III, 191-13).

kiş II [ki:ş كِشْ] *dini ynanç, ynanç*: Ol öz kişiden gaýtyb, özge magbud peýda kylyb turur (SB, 121a-3).

kiş III [ki:ş كِشْ] *sagdak, ok salynýan gap, okdan, ok salynýan hatar*: Kiş (MK, III, 91-14). Kiş (Tuhf, 31a-2). Sandykda ohum kişin dilär (GA, 248-11). Kişinde yşkyňuň, senem-ä, tir

olmuşam (KB, 304-2). Gaşyny göreli, kirpügiň kişine girdüm (KB, 397-11). Gaşlaruň kişindedür köňülüm tä ebed (KB, 435-1). Gaşy dilär ki, kişine sala bu janumy (KB, 121-16).

kişe- [کِشَا] *daňmak, guşamak, baglamak, duşamak, kösseklemek, zynjyrlamak*: Ol atyg kişedi (MK, III, 200-13).

kişen [کِشَان، کِشَن] *duşak*: Kişen (Tuhf, 20b-12). Är attyn kişen seşdi (MK, II, 12-16).

kişi I [کِشِي، کِشِي، کِشِي] *kişi, adam, ynsan*: Ýawaş kişi (MK, III, 32-15). Oguzyň ol kişi tamam bilijisidi (GA, 2-2). Ýar ýoluna kamuh kişi serbazy degüldür (KB, 18-6). Wefa kylgan kişilerge wefa kyl (Mn, 295b-10). Namaz kysun hasta kişi... (MAS, 17b-2). ...niçük ölük kişi tirilgeý (SB, 129a-3). <**işik kişisi** – *köşk adamlary, köşk emeldarlary*: Işik kişisi barça andan agryb, Kubad alyga gelib (SB, 32a-23). <**ketüt kişi** – *çytyk, gaharjaň adam*: Ketüt kişi (MK, II, 227-7).

kişi II [کِشِي] *ayal*: Ol kişi aldymu (MK, III, 170-8).

kişilik [کِشِيلِک] *bir adama bolarlyk, ýeterlik*: Bir hylwatda gal, arada bir kişilik zemin ola (KB, 387-7).

kişirgek [کِشِيرْگَک] *öyüne myhman gelse, öyi gözüne dar görünyän adam, garasöýmez*: Kişirgek är (MK, II, 232-14).

kişne- [کِشَنَا] *kişnemek*: Azgyr, gysyr kişnedi (MK, I, 200-17). Gatyr kişnedi (MK, III, 223-16). Gulanjygy kişneýib bile geçdi (GA, 139-9). Aýagy üzerine turdy, kişnedi (GA, 99-5).

kişneşdir- [کِشَنَشْدِر] *kişneşdirmek, kişnetmek*: Garagoç atlary kişneşdiren (GA, 45-13).

kişnet- [کِشَنَت] *kişnetmek*: Garagoçun kişnetdi (GA, 190-7). Kazylyk atlarym kişnetdiler (GA, 293-3). Kazylyk atyn kişnetmegen (GA, 299-3).

kişte [کِشْتَه] *ekilen, sepilen*: Janumda muhabbet tohumy kişte degülmi! (KB, 464-5).

kitab [kita:b کتاب] **1) kitap**: Gel duhl eýleme zahyd, kim özgedir dört kitab (ND, 6a-15). Sanurmy sen ki, onuň şerhi bir kitab olysar (KB, 522-16). Kim ki, kitab ohdy-ýu eşitdi kyssa (KB, 351-8). Taňrytagala bizge bir

kitab ýibergeý (SB, 8b-9). <**ähli-kitab – 1) alymlar, bilimdarlar, kitap ýazan adamlar**: – Ähli-kitab, erdiler (SB, 39b-12). **2) ylahy kitap inen dine ynanyän kişiler**: Ähli-kitab mejusylarga galyb bolgusy turur (SB, 39b-15). <**dört kitab** – *Allatagalanyň ýere inderen kitaplary, Zebur, Injil, Töwrat, Gurhan*: Gel duhl eýleme zahyd, kim özgedir dört kitab (ND, 6a-15). <**jemaly-kitab** – *görk, görkli ýüz, ýüzüň jemaly*: Sol nukta ki, jemaly-kitabynda Hak goýmuş (KB, 423-13). <**kitab-yahy** – *pygamberlik kitaby, Alla tarapyn pygamberlere inderilen kitap*: Kitab-yahyýy-beni-ysraýyl ýok turur (SB, 21a-3). <**kitab-yawaryh** – *taryhy kitaplary, taryhy beýan edýän kitaplary*: Kitab-yawaryhy-farsda geltirüb tururlar (SB, 37a-33). <**sahyb-kitab** – *ylahy kitap inen dine ynanyän kişiler*: Alarnyň kyblasy ot erdi we sahyb-kitab imes erdiler (SB, 39b-11). <**ümmül-kitab** – *kitaplaryň enesi (arşda saklanýan tagta)*: Fähm edüb ümmül-kitaby, hatmy Gurhan eýledi (ND, 39b-4). <**Zebur kitaby** – *ýehudylaryň mukaddes kitaby*: Zebur kitaby aňa ýiberdi (SB, 12b-4).

kitabet [kita:bet کِتَابَت] *hat, nama, ýazuw, ýazgy*: Kitabet başladym enjama ýetgeý (Mn, 293b-3). Kitabet ýazganda, alarnyň atyny barça atlardan ýokary ýazar erdiler (SB, 20a-23). Kaýsarga bir kitabet ýazdy (SB, 34a-28). Men täki hufýede alarga kitabetler ýazyb... (SB, 245). Bustanus kaýsar bu kitabetge iltifat kylmab, ýahşy jowab bermedi (SB, 34a-31).

kiwiz [کِوِز] *palas, haly*: Kiwiz (MK, I, 305-12).

kiýany [kiýa:ny كِيَانِي] *kyýanly nesilşalygy*: Kiýanylar zamanydan soň segsen ýyl erdi (SB, 20a-19).

kiýim-kiýim [کِیْم کِیْم] *eýdip-beýdip, hallaň-sallaň*: Ol kiýim-kiýim gün geçirdi (MK, III, 126-14).

kiýiz [کِیْز] *haly, keçe*: Kiýiz (Tuhf, 8a-ç).

kiz I [کِز] **S: kiýiz** *Kiz* (Tuhf, 31b-10).

kiz II [کِز] *kiçijik sandyk, sandyjak, gutujyk*: Kizdäki kiz ýypar (MK, I, 275-1).

kiziz [کِزِز] *keçe*: Ol kizizni asrylady (MK, I, 265-11). Kedüklük kiziz (MK, I, 419-15).

kizizlik [كِيْزِيْزْلِيْك] *keçelik, keçe etmek için tayýarlanan, niýetlenen*: Kizizlik ýuň (MK, I, 418-17).

ko [قُو] *şor maňlaý, betbagtlyk, bagtygaralyk, şumluk*: Ko (Tuhf, 21a-8).

ko- [kot(y)m MzWh] **1) S: go- 2)** Ebimin Ersegünte Ýula költe kotym (MÇ, gb-6) — *Öýümi Ersegünde Ýula kölüniň (ýanynda) goýdum*.

2) S: go- 12) Kyýyn aýdym turguru kotym (MÇ, gd-2) — *Jezalandyrdym (jezalandyrmaga hökümi etdim), (ýöne) ýaşamaga goýdum*.

kobart- [k(ob(a)rtd(y)m MDTRBWO , kob(a)rtm(y)s sMTRBWh] *ýokary galdyrmak, dikeltmek, beýgeltmek, ýokary götermek, aýaga galdyrmak*: Kagan oluryp ýok çygaý budunyg kop kobartdym çygaý budunyg baý kyltym (Kt, go-10) — *Kagan bolup, ýoksul halky ýokary galdyrdym, garyp halky baý kылдым*. Ilgerü kurygaru sülep tirmis kobartmys (Kt, gd-12) — *Ilerik, gaýrak goşun çekip, (adamlary) ýygnady, aýaga galdyrdy*. <>**kobraty al-** [kopr(a)ty (a)lt(y)m Mm : lzRBWh] *ýygnamak, jemlemek, toplamagy, birleşdirmegi başarmak*: Tokuz oguz budunymyn tirü kobraty altym (MÇ, dg-5) — *(Men) özümiň dokuz oguz halkymy tirdim (jemledim), birleşdirmegi başardym*.

kobran- [kobr(a)n(y)p PNRBWO] *birikmek, jemlenmek, ýygnanmak*: Yda taşda kalmysy kobranyp ýeti ýüz bolty (Tk, gb-4) — *Ösümlikleriň, daşlaryň arasynda galanlary birleşip, ýygnanyp, ýedi ýüz boldy*.

kod [kody IDWO] *aşak, derýanyň aşaky akymy, akymynyň ugry*: Ol sub kody bardymyz (Tk, dg-27) — *Ol derýanyň aşak akymyna tarap gitdik*. Seleňe kody ýorupan karagyn kysalata ebin barkyn anta bozdym (Bk, gd-37) — *Seleňe boýy bilen aşaklygyna ýöräp (gidip), (olary) gaty gysdym, öýüni, tamyny şol ýerde bozdum (ýýkdym)*. Üküsi Seleňe kody bardy (MÇ, gd-4) — *(Olaryň) köpüsi Selenganyň boýy bilen aşaklygyna gitdiler (gaçdylar)*.

kodup bar- [kod(u)p b(a)rt(y)m MDRB : PDWh] *goýup, galdyryp gitmek*: Kodup bardym (MÇ, gd-2) — *(Olary) goýup (galdyryp) gitdim*.

kog [قُوغ] *göze ýa-da nahara düşen çöp*: Kog (MK, III, 93-16).

koga [قَوَا] *bedre, gowa*: Koga (Tuhf, 15b-ç).

koguş I [قُوْش] **1) deri, gaýyş**: Koguş (MK, I, 308-11). **2) gaýyş, gaýyş çeki**: Tegirmen koguşy (MK, I, 308-13).

koguş II [قُوْش] *ternaw, suw ýoly*: Koguş (MK, I, 308-12).

koguşlan- [قُوْشْلَان] *şaglap akmak, şaglamak*: Suw koguşlandy (MK, II, 213-7).

koguz [قُوْغُوْز] **1) aşak, pes**: Koguz (Tuhf, 38a-ç). **2) çukur, howuz**: Koguz (Tuhf, 11b-ç).

koh- [قُوْح] *kokamak, kükemek, ys bermek*: Salalum udy oda, koh diýelüm (KB, 170-15).

kohu [قُوْحُو] *ys, kok*: Ýedi dere kohularyn dilkü bilür (GA, 5-4). Aýgyr ýagy kohusyn alsa, aýagyn ýere dögerdi, tozy göge çykardy (GA, 246-11). Gül kohusyny aldy, sähraýa çeker bu dil (KB, 49-2). Zülfi kohysyn aparur Çyna ýel kibi nesim (KB, 312-7). Gisüsi kohusy ile ýol buldum obasyna (KB, 521-12).

kohula- [قُوْحُلَا] *ysgamak*: Gülşende eger bir güli sen kohular iseň (KB, 217-4).

kok- I [قُوْك] **1) kokamak, ýanmak, ýanyk ysy gelmek**: Et kokdy (MK, III, 139-1). Ýag otta kokty (MK, II, 236-6). **2) hoşboý ys ýaýratmak, ys bermek**: Kokdy çemenlerde täze sünbüller (ND, 13a-1).

kok- II [قُوْك] *peselmek, suwuň, çişni peselmegi*: Suw kokdy (MK, III, 139-2). Şiş kokdy (MK, III, 139-3).

kokaz [قُوْكَاز] *çukur, howuz*: Kokaz (Tuhf, 11b-12).

koksu- [قُوْكْسُو] **S: koku-** Koksudy (Tuhf, 28a-10).

koku- [قُوْكُو] *kokamak, kükemek, ys ýaýratmak*: Kokudy (Tuhf, 28a-10).

kokul- [قُوْكُل] *yslanmak*: Kokulmaýyn her säher, çün bagy husnuň güllerin (ND, 9a-8).

kokun [قُوْكُن] *ýalyn, uçgun*: Kokun (MK, I, 338-9).

kokunlug [قُوْكُنْلُوْغ] *uçgunly*: Kokunlug ot (MK, I, 413-9).

kokuz [قُوْكُوْز] *aşak, pes*: Kokuz (Tuhf, 38a-7).

kokylyk [k(o)k(y)l(y)k hLhO] *hoş, ýakymly ysly, ýupar, müşk*: Kokylyk... altun

kümis kelürti (Bk, go-11) — *(Ol) hoş ysly (ýupar)... altyny, kümşi (hasapsyz) getirdi.*

kokyt- [قُكُتْ] *ysyny çykartmak, kokutmak, ýakmak:* Ol aňar söklünjü kokyty (MK, II, 249-3).

kol [kol LWh] *gol, jülge, jar:* ...Ýylyk kol birden syňar Şyp basyňa tegi çirig eddim (MÇ, gd-15) — *Ýylyk goluň günorta-gündogar tarapy bilen Sybbaşyna çenli goşuny ýerleşdirdim.*

komançy [ko:mançy قومانچی] *çopan:* Komançy (IBM, 156-2).

komşuý [قُشُوى] *sakyrta:* Komşuý (MK, III, 182-12).

kon- [kon NWO] *gonmak, düşlemek:* Kadyrkan ýyşda kon... (Bk, gd-39) — Kadyrgan ýaýlasýnda gon(dy) (düşledi).

kondygu [قُندُغُو] *esbap, enjam:* Kondygu (MK, I, 407-3).

konla- [konl(a)d(y)m MDLNWO] *çozmak, degmek, çapawullamak, hüjüm etmek:* Kamuk balyk(k)a tegdim konladym (Oý, sag-1) — *Ähli şähre çozdum, çapawulladym.*

kontur- [kond(u)rt(y)m(y)z MTRUWO] *gondurmak, oturtmak, ýerleşdirmek, göçürip getirmek, ornaşdyrmak, düşletmek, ýaşatmak:* Ilgeri Kadyrkan ýyşka tegi kirü Temir kapygka tegi konturmys (Kt, gd-21) — *(Olar) ilersi (gündogary) Kadyrkan ýyşyna çenli, arkasy (günbatary) Demirgapa çenli halky ýerleşdiripdirler.* Kurygaru Keňü Tarmanka tegi türk budunyň ança konturtymyz (Kt, gd-21) — *Gaýrada (demirgazykda) Keňü Tarmana deňiş türkmen halkyny köp gondurdyk — (ýerleşdirdik).*

koňuz [قُكُزْ] *tomzagyň bir görnüşi:* Koňuz (MK, III, 269-2).

kop [kop PWO] **1)** *köp, kân:* Süsin kop ölürtim (Bk, gd-28) — *Goşunyňy köp gyrdym.* Kagan oluryp ýok çygaý budunyň kop kobartdym (Kt, go-10) — *Kagan bolup, ýoksul halky köp (gatý) ýokary galdyrdym.* Kuşu Tutuk birle süňüşmiş ... ebin barymyn kop kelürti (Kt, dg-1) — *(Kültegin) Kuşu Tutuk bilen söweşdi, öýüni-öwzaryny (oljalap) kân getirdi.* **2)** *ýagşy, oňat, gowy:* Tegdikin türk begler kop bilir siz (Kt, gd-34) — *(Onuň) hüjüm edişini, türkmen begleri, (siz) gowy bilýärsiňiz.* <>**kop içik-** [kop iç(i)kdi ldkEl

PWO] *köpçülikleýin boýun bolmak, boýun egmek, goşulmak:* Kara türgis budun kop içikdi (Kt, gd-38) — *Türgeşiň garamaýak halky (bize) köpçülikleýin boýun boldy (birleşdi).*

kopan [kop(a)n NPWO , k(o)p(a)n nPO] **1)** *hemmesi, bary:* Ol sabyg esidip begler kopan ýanalym aryg obuty ýig tidi (Tk, gb-36-37) — *Ol habary eşidip begleriň barysy: «Dolanalyň! Arassa utanç ýegräkdir» — diýdi.* **2)** *köpüsi, aglabasy:* Anda ötrü oguz kopan kelti (Tk, go-16) — *Ondan ötri (şonuň üçin) oguzlaryň köpüsi (bize tabyn bolup) geldi.*

kordaý [قُرداي] *gotan:* Kordaý (MK, III, 182-6).

korjun [قورجن] *horjun:* Özgeler sormaga gorhar ki, kaý korjuny (KB, 332-5).

korgu [korgu WGRWO] *gorky:* Korgu eki üç kisilgü tezip bardy (Bk, gd-41) — *Gorkularyna iki-üç kişi bolup gaçyp gitdiler.*

kork- [kork... hRWO] *gorkmak:* Amty beglerime ter ermis biz az biz teýin kork(mys) (Oý, çep-7) — *Indi beglerime: — Biz az diýip gorkduk – diýýärmiş.* <>**korkur biz** [korkur biz Zlb RWORWO] *gorkýarys:* Neke tezer biz üküş teýin neke korkur biz (Tk, gb-39) — *Näme gaçýarys, (olar) kop diýip näme üçin gorkýarys?*

korkmadymyz [korkm(a)d(y)m(y)z ZMDMhRWO] *gorkmadyk, çekinmedik:* Teňri ýarlykaduk üçün üküş teýin biz korkmadymyz süňüsdimiz (Tk, gb-40,41) — *Taňry ýalkany üçin (olar) köp diýip, (biz) gorkmadyk, (olara garşy) söweşdik.*

korluk [ko:rluk قُورْلُوق] *horlanan, kemsidilen, ezilen:* Korluk (Tuhf, 33a-2).

korum [قُرم] *gaýa, daş:* Korumlar kamug ýuwlýşdy (MK, III, 74-3).

korumlug [قُرمْلُغ] *daşlyk, daşly:* Korumlug tag (MK, I, 420-10).

koşluk [قوشلق] *hoşluk, saglyk:* Üç gündür koşlugym ýok (GA, 242-3).

kot- [kot(t)y ITWO] *gurban etmek, peşgeş bermek:* Edgü özlük atyn kara kisin kök teýiňin sansyz kelürip kop kot(t)y (Bk, go-12) — *(Olar) gowy çapuw (münüş) atlaryny, gara samryny, gök awusiýdigini (belka) köp getirip, gurban etdiler (peşgeş berdiler).*

kow- I [قو ، قوف] 1) *kowmak*: Är atyn kowdy (MK, III, 138-14). Keýikleri kowsun, getürsin (GA, 22-8). ...Ahyr öýünden kowdy (GA, 217-11). Sürer ýüzler işiginde, kowarsaňda gopub gitmez (ND, 39b-14). Kowar ardynja duşmanyň, meger bu rahy kubrada (ND, 28b-19). Magşuka kowan niçe gaçar tir-u teberden (KB, 323-13). 2) *kowalamak*: It keýikni kowdy (MK, II, 14-13). Dadeýi kowakowa, Dälü Garçar on beleň ýer aşyrdy (GA, 84-5).

kow- II [قو] *dilemek, gedayçylyk etmek*: Kowdy (Tuhf, 21b-9).

kowala- [قولا] 1) *kowalamak, yzyndan ylgamak*: Gazan köpegi kowalaýu, Garaja çopanyň üzeline geldi (GA, 47-3). 2) *dilemek, gedayçylyk etmek*: Kowalady (Tuhf, 21b-8).

kowl [قول ، قَوْل] *söz, wada, gürrüň*: Zerer gelmez bu kowl üzre durana (ND, 27a-3). Edwar içinde böyle kany kowl ile amal (KB, 5-10). Kuran diýdügümüz Taňry tagalanyň kowlydur (MAS, 2a-2). Bu kowl mynasybrak turur (SB, 6b-6). Bagzy muarryhlar kowly birle ogly erdi, bagzynyň kowly birle oglynyň ogly erdi (SB, 11b-7). <>**kowl-u amal** – *söz we amal (iş)*: Toty ger bunýad ede kowl-u amal (KB, 601-11). <>**kowl-u karar** – *wada we karar, ylalaşyk*: Zülfinüň kowl-u karary ýog-u any baňa diýr (KB, 553-7).

kows [قوس] 1) *ýaý, egri, ýarym tegelek*: Kowsy gaşlaryňa bin jan müşteri (KB, 139-4). 2) *ýyldyz ady*: Felegüň Kowsy ki, helaly durur (KB, 67-6). Atmyş uş Kowsda kyran diýdiler (KB, 564-9). Felekde Kows ile tirüň boýuny düzelden (KB, 147-4).

kowşa- [قش] *ýylmamak, ýasamak*: Är okny kowşady (MK, III, 213-13).

kowşal- [قشال] *ýylmanylymak*: Ok kowşaldy (MK, II, 186-1).

kowşat- [قشت] *ýylmatdyrmak, ýondurmak*: Ol ok kowşatdy (MK, II, 271-12).

kowuç [قوج] *albassy, jyn kowýan söz, sanawaç*: Kowuç (MK, III, 122-9).

kowum [قوم] *kowum, urug, taýpa, garyndaş*: Hyşymyny, kowmuny aýyrdy (GA, 236-9). Birisi kowmy asfardyr, mukaddar eýlärl ol tugýan (ND, 20b-10). Hergiz biziň kowum we urugymyzda mundak päkize we hubsurat

ogul mütewellid bolmab turur (SB, 120b-14). Bir kowum kim, aňa meded we nusrat berib, erdi, any uýgur ad goýdy (SB, 121a-17). Oguznyň Gylbarak kowmy birle mesaf kylgany (SB, 121b-24). Alar bir jebbar we aýýar kowum erdiler (SB, 121b-16).

kowumbaşy [قوم باشي] *kowumbaşy, kowum, urug, taýpa başy*: Anuň ardynja biň kowumbaşlary Düker ýetdi (GA, 151-9).

kowut [قوت] *dary unundan şeker we ýag goşulyp edilen iýmit*: Kowut (MK, III, 122-7).

kowy [قوي] *gury*: Kowy ýygaç (MK, III, 171-13). 2) *bagtsyz, şowsuz işi ugruna bolmadyk*: Kowy är gugugka girse, ýel alyr (MK, III, 171-14).

koý I [قوي] *goýun*: Är koý sagdy (MK, II, 13-15). Ol aňar koý ýüztürdi (MK, III, 67-13). Koý (IBM, 172-9). Koý (Tuhf, 23a-8). Tokuz ýüz koý birle tokuz gysrak (SB, 127a-1). Üç miň koý birle otuz gysrak (SB, 127-2).

koý II [قوي] *tekizlik, jaryň düýbündäki tekizlik*: Koý (MK, III, 104-7).

koý III [قوي] *donuň goýny, goltugy, goltuk*: Elik koýga sok (MK, III, 104-5).

koýan [قويان] *towşan*: Koýan (IBM, 175-3).

koýçy [قويچي] *çopan, goýun çopany*: Otlatty koýçy koýlarny (ZME, 150-1). Koýga böriden bolup amanlyk, / Koýçy iti birle pasbanlyk (Ab, 89a-17).

koýyn [koý(y)n fWO] *goýun*: Akaňym kagan süsi böri teg ermis ýagysy koýyn teg ermis (Kt, gd-12) — *Kakam kaganyň goşuny böri dek eken, ýagysy goýun dek eken*. Tümen koýyn kalmys (MÇ, gb-9) — *On müň goýun galdy*. <>**koýyn ýyl** [koý(y)n ýylka AhLIY : fWO] *goýun ýyly*: Kül tigin koýyn ýylka ýiti ýegirmike uçdy (Kt, dg-gd-1) — *Kültegin goýun ýylynyň on ýedisi günü uçdy (öldi)*. Koýyn ýylka ýorydym (MÇ, dg-9) — *Goýun ýylynda ýörişe ugradym (ýöriş etdim)*. Koýyn ýylka (MÇ, gb-2) — *Goýun ýylynda*.

koz [قوز] *gum depesi, gum üýşürilen ýer*: Bir kozda ýata gar dek seýwana gelimez ol (KB, 167-13).

köb [كوب] S: **köp** Köb neň (MK, I, 268-10). Farky-zerr köb durur (KB, 314-2). Wysalyň arzusyndan köb akar gan (Mn, 302b-11). Köb

hökümlerni ol kylur erdi (SB, 128a-7).
Suwsuzlyk köb galaba kyldy (SB, 3a-1).

köbelek [كوبلك] *kebelek, perwana*: Tyfl dek kim ýügürür görse mülewwen köbelek (Ab, 92b-3).

köbrüge [köbr(ü)g(e)si lsgrbVvk] *asman gümmezi*: Üze teňri köbrügesi (Bk, gb-3, 4) — *Beýik asman gümmezi*.

köbsün [كُيْسُون] *düşek, haly*: Köbsün (MK, I, 365-12).

kög I [كُوك] *şäher halkynyň ählisiniň ýylda bir gezek şäher meýdançasyna üýşüp geçirýän dabaralary we şol dabaralardaky iň gülküli hadysa, waka*: Bu ýyl bu kög geldi (MK, III, 95-15).

kög II [كُوك] *boş, örä kowlan mal*: Kög — ýylky (MK, III, 96-1).

kög III [كُوك] *höwre goýberilen, goçy goýunlara höwre goýbermeklik*: Koý kögi boldy (MK, III, 96-7).

kögenek [كُوكَنَك] *samyr*: Kögenek (Tuhf, 19a-12).

köglek [كُوكَلَك] *köýnek*: Ýa köňül köglegini para kyla (KB, 338-1). Köňülüň köglegin ýara gelür (KB, 434-8).

Kögmen [Kögm(e)n nMgVvk , nMgVC] *ýer ady, daglyk, tokaýlyk ýer*: Kögmen ýoly bir ermis (Tk, gd-23) — *Kögmen ýoly bir eken*. Kögmen ýer sub edisiz kalmazun tiýin az kyrkyz budunyň ýaratyp keltimiz (Kt, gd-20) — *Kögmen ýeri, suwy (watan, ýurt) eýesiz galmasyn diýip, az sanly gyrgyz halkyny dikeltmek, düzgüne salmak üçin geldik*. <Kögmen ýysy [kögm(e)n ýys(y)g GSIY nMgVC] *kögmen tokaýlyk dagy, jeňňeli, ýaýlasý*: Kögmen ýysyg toga ýoryp kyrkyz budunyň uda bastym (Bk, gd-27) — *Kögmen ýaýlasyny aşyp, gyrgyz halky ukudaka (üstüni) basdym*. Kögmen ýysyg ebürü keltimiz (Tk, dg-28) — *Kögmen tokaýlyk daglarynyň (daşyndan) aýlanyp geldik*.

Kögür [Kög(ü)rde AdrgVvk] *ýer ady*: Kögürde Kömür tagda Ýar üňüzde... (MÇ, dg-8) — *Kögürden, Kömür dagyndan, Ýar derýasyndan (geçdik)*.

köhl [كُحَل] *sürme, sürme ýasalýan ýörite daş*: Aýagy tozuna alum ki, gözüme köhl edinem (KB, 428-8).

köhne [كهنه] **1)** *köne, köp wagt geçip ýa-da köp ulanylyp sandan galan*: Köhne kaftanyňuz war ise geýeýin (GA, 105-12). **2)** *has irki, gadymy*: Köhne efsanalaryny bilmes men (SB, 25b-30). **3)** *garry, ebgarlan, güýji geçen*: Şah-a, bir köhne jan bar, dili diwana, akyly pir (KB, 551-3). <diýary-köhne — *köne dünýä, pany dünýä*: Bu diýary-köhne içre bir dahy kimdir, o kim? (ND, 14a-7).

köhne puş [köhne pu:ş كهنه پوش] *köne geým geýnen, köne geýnen, garyp, zatsyz, hyrka geýen, derwüş*: Saba ýelin dahy ýoluňda köhnepuş edelüm (KB, 402-10). Köhnepuş boldy bu dem ýolyňda jan (KB, 599-16).

köje [kö:je كُوجَا] *ýarma, köje*: Köje (Tuhf, 29a-5).

Köje [كُوجَا] *ýer ady*: Köje (MK, III, 99-6).

kök I [كُوك , كُوكُ] *asyl, esas, damar, kök*: Köküň kim (MK, II, 226-14). Kendü aslym, kendü köküm, symagym ýok (GA, 277-11). Ak gaýanyň gaplaňynyň erkeginde bir köküm bar (GA, 278-12). Nefes kimsä urymaz dil-ä köksüz (KB, 128-11). <kökümüz kes- — *düýp-terkary bilen ýok edilmek*: Kökümüz keser diýdi (GA, 265-7).

kök II [kök kVvk] *gök (reňk)*: Kök teýiňin (Bk, go-12) — *Gök awusiýdigini (belkasyny)*. <kök teňri [kök t(e)ňri lrlt : kVvk] *gök, mawy asman*: Üze kök teňri (Bk, gb-1) — *Ýokarda gök asman*. <kök türk [kök türk orVt : kVo] *halk ady, göktürkmenler*: Ekin ara idi oksuz kök türk ança olurur ermiş (Kt, gd-3) — *Bu iki aralykda baştutansyz köp göktürkmenler oturýar (ýaşayan) eken*.

kök III [كُوك] *eýeri berkitmek üçin ulanylýan tasma, gaýyş, kök, çeki*: Är sözi bir, ezer köki üç (MK, II, 226-8).

kök IV [كُوك] **1)** *şygyr ölçegi, mukam*: Bu ýyr nä kök üze ol (MK, III, 95-10). **2)** *saz, heň, labyz*: Kök (MK, III, 95-12).

kökçek [كُوكُكَاك] *örän oňat, owadan*: Kökçek (Tuhf, 30b-5).

kökeltaş [kö:keltaş كُوكَلْتَاش] *enekäniň çagasy bilen emişen hojaýynyň ogly ýa-da gyzy*: Eý ki, ruhuň bolup ruhumga peýwent, / Kökeltaş-u ini, şägird-u perzent (Ab, 94b-5).

kökem [كُوكَم] *garaly, erik*: Kökem (Tuhf, 7b-ç).

Kökem [كوكم] *adam ady (erkek)*: Andan soň Kökem Ýawguý badyşah boldy (SB, 129b-32). Kökem Ýawguý muztar we ayz bolub... (SB, 129b-33). Kökem Ýawguý any Şerik ad kylyb erdi (SB, 130a-3).

köken I [كُكَن] *uzyn ýüp, kökermek üçin -ýüp, köken*: Köken (MK, I, 348-3).

köken II [كُوكَن] *garaly, erik*: Köken (Tuhf, 7b-11).

kökenek [كوكنك] *baýguş*: Laçyny dahy gapar bir kökenek (KB, 594-3).

kökle- I [كُكَل] *baglamak, daňmak, berkitmek*: Ol ezer kökledi (MK, III, 222-9).

kökle- II [كُكَل] *aydym aýtmak, saz düzmek*: Är kökledi (MK, III, 222-12).

köklen- I [كُكَلَن] *baglanmak, berkidilmek*: Ezer köklendi (MK, II, 200-15).

köklen- II [كُكَلَن] *ulalmak*: Är köklendi (MK, II, 200-16).

köklen- III [كُكَلَن، كُوكَلَن] **1)** *saz guralyny çalmak, aýdym aýtmak*: Är köklendi (MK, II, 201-2). **2)** *keýpi köklenmek, joşup aýdym aýtmak, şadyýan bolmak*: Är köklendi (MK, III, 95-12).

kökleş- I [كُكَلَش] *baglaşmak, berkitmek, köklemek*: Ol aňar ezer kökleşdi (MK, II, 177-9).

kökleş- II [كُكَلَش] **1)** *yapyşyşmak, gujaklaşmak, çyrmaşmak*: Ol anyň birle kökleşdi (MK, II, 177-7). **2)** *dostlaşmak*: Ol anyň birle kökleşdi (MK, II, 177-10).

köklet- [كُكَلَت] *kökletmek, tasmadan edilen kökler ýa-da gaýyş ýüpler bilen baglamak*: Ol ezer ýalygyn kökletti (MK, II, 264-7).

Kök öň [Kök öňüg GFV kVv] *derýanyň ady*: Kök öňüg ýoguru Ötüken ýysgaru uduztym (Tk, go-15) — *(Men goşuny) Kököň derýasynyň üsti bilen Ötüken ýyşyna (ýaýlasyna) alyp bardym*.

kökýük [كُوكُوك] *dereje, hormatly at, lakam*: Kökýük (MK, III, 96-17).

köl [költe AtIVk كول، كُؤل] **1)** *köl*: Any ýaňyp Türgi Ýargun költe bozdymyz (Kt, gd-34) — *Ony ýeňip, Türgi Ýargun kölüniň*

(ýanynda) çym-pytrak etdik. Ebimin Ersegünte Ýula költe kotym (MÇ, gb-6) — *Öýümi Ersegünde Ýula kölüniň (ýanynda) goýdum*. Köl (MK, III, 98-15). Gaz gopsa, ördek kölig egenür (MK, I, 95-5). Köl kibi gymyz sagdyr (GA, 14-8). Ary kölüň ördügin şakyýub alan (GA, 188-9). Geçmedi aby-kölden (ND, 14a-10). We ol iki köl kim dolamas we gymyz kylyb erdi (SB, 126b-31). **2)** *derýa*: Inip ummana dökülen her biri bir köl degilmi? (ND, 43b-12).

Köl Bilge han [Köl Bilge ha:n كُؤل بِلْكَ حَان] *adam ady (erkek), uýgur hanlarynyň biri*: Köl Bilge han (MK, I, 358-12).

kölege [كُؤلْكَ، كُولْكَ] *kölege, saýa*: Kölegelije gaba agajyň kesilmesün (GA, 66-1). Öýüm saňa kölege olsun (GA, 118-6). Öwlerimi getirib durursen, saňa kölege olsun (GA, 57-10). Bu dünýä kölege durar kowar gaçaň (KB, 601-2). Dahy kyldy ikindi şol wagt, her nesnänüň kölegesini özi kadarynja (MAS, 14b-3). Başyňa salmaý kölege jüz humaý (Ab, 94b-9). Kölege kim, gün hararatyga penah bolgaý, iltimas kyldy (SB, 9a-21). Kölege ýerige alarga Allatagala bir bulut berdi (SB, 9a-24).

kölek [كُولْكَ] *deňziň tolkun atmagy, möwji*: Bag hud nahlyny haşak etip, / Bahr bile möwçni kölek etip (Ab, 94b-14).

köler- [köl:ler كُؤَلَر، كُولَر] *kölermek, köl bolmak*: Kölerdi suw (MK, II, 69-14). Kaklar kamug kölerdi (MK, I, 157-6).

köletge [köl:letge كُؤَلْكَ] **S:** **kölege** Köletge (Tuhf, 27b-3). Köletge eýledi (Tuhf, 24b-2).

kölgeç [كُؤَلْكَج] *daňy, sargy*: Kölgeç (Tuhf, 25a-5).

kögelije [كُولْكَ لِيْجَه] *kölegelije*: Kögelije gaba agajyň kesilmesin (GA, 35-3). Kögelije gaba agajym kesilibdir (GA, 104-11).

kölige [كُولْكَ] *goýy kölege*: Kölige (MK, I, 373-16).

kölik [كُولْكَ] **S:** **kölege** Kölik (MK, I, 342-10).

köliklik [كُولْكَ لِيْكَ] *kölegeli, saýaly*: Köliklik ýer (MK, I, 420-15).

köllük [كُؤُلُوك] *sakgyç*: Köllük (Tuhf, 25b-6).

kölüg [كُؤُلُوك] *amanat, wagtlaýyn alnan zat*: Kölüg neň (MK, I, 328-10).

kölük I [k(ö)l(ü)ke AkIC كُؤك] *yük* — *mallery, yük urulýan, ýüklenýän mal*: Ingek kölüke Toglada oguz kelti (Tk, go-15) — *Togla derýasyndan sygyrlary, yük mallery bilen oguzlar geldi*. Kölük (MK, I, 328-11).

kölük II [كولاك] *yýndam, ýüwruk*: At aýagy kölük olur (GA, 15-6). At aýagy kölük, ozan dili çawük olur (GA, 57-7).

kölüklüg [كُؤكُؤك] *yük daşayan ulagy bolan adam*: Kölüklüg är (MK, I, 420-14).

kölün [كُولُونك] *yata suw*: Kölün dagy küşerür (MK, I, 70-9). Kölün (MK, III, 275-10).

kömek I [كومك] *kömek, ýardam, hemayat, ýagşylyk*: Maňa bir çerik kömek ýüsünýga ýibergil (SB, 130a-2). Andan kömek we meded tamg kyldylar (SB, 11a-8).

kömek II [كومك , كوماك] *ýeňse, gömeý, gömekey*: Çekgeýler idi käş tilimni kömekden (gömeý) (Ab, 95a-5).

kömlek [كوملك] *köynek, geým*: Meger Beýrek buňa bir kömlek bagyşlamyş idi (GA, 93-8). Bu ne kömlekdir (GA, 93-11). Gämi ýapub kömlegim çykardym (GA, 206-13). Nedir görgül bu kömlekden, myradym pähm edersin ger (ND, 22b-9).

kömür [كومر] *kömür*: Kömür kibi ýandum oda ol jowher için (KB, 359-10).

kömürlük [كُؤرُلُك] 1) *kömür taýýarlamak için ulanylýan agaç*: Kömürlük (MK, I, 418-7). 2) *kömürlü ýer*: Kömürlük (MK, I, 418-8).

Kömür tag [Köm(ü)r t(a)gda ADGz rMVk] *dagyn ady*: Kögürde Kömür tagda Ýar üñüzde... (MÇ, dg-8) — *Kögürden, Kömür dagyndan, Ýar derýasyndan (geçdik)*.

könçek [كُونُكَاك] *geým, egin-eşik*: Könçek (Tuhf, 31b-11).

könlek [كُونُكَاك , كونكلك , كُونُكَاك] *köynek*: Könlek (MK, III, 284-3). Könlegi gana-guna ýaturdy (GA, 93-9). Gunça ýene könlegin kyldy aba (KB, 598-5).

könleklen- [كُونُكَلُكَن] *köynek geýmek*: Är könlekledi (MK, III, 303-6).

könlünçe [kön(l)ünçe AEFIFVK] *könlünçe, göwnünçe, göwnüňe görä, göwnüňe gelşiçe, öz bildigiňçe*: Könlünçe udyz tidi (Tk, go-15) — *(Meniň kagany: «Goşuny öz*

göwnüňe gelşiçe (öz bildigiňçe) alyp git» — diýdi.

könül [k(ö)n(ü)lte AtIFVk كونكُل , كُونُكُل , كونكُل] *könül, göwün, yürek*: Közde yaş

kelser eti da könülde sygyt kelser ýanturu sakyntym (Kt, dg-11) — *Gözden yaş gelen mahalynda, könülünden aşa nala (agy) çykan mahalynda ýene gamlandym (gama batdym)*. Könlün netek (MK, III, 271-5). Gözden ýarasa, könülde ýeme ýarar (MK, III, 271-3). Könül dur olma şergydan, seni saýt etmesin dünýä (ND, 1b-18). Ýşkyna yhtyýar ile düşdi dälü könül (KB, 453-4). Haşa ki, ola könüm zülpuň bile şuride (KB, 521-13). Ybadat edün Taňryýa ary könül birle (MAS, 15b-6). Ol sebäbden könüllerige howf tüşüb... (SB, 129b-13).

könüldeş [كُونُكُلُش] *göwündeş, pikirdeş*: Kö-nüldeş (MK, I, 341-9).

könüllän- [كُونُكُلُكَن] *hyýal etmek, yürege düwmek*: Är işge könüllendi (MK, III, 300-17).

könülteki [k(ö)n(ü)lt(e)ki lktIFVki] *könüldäki, göwündäki*: Könülteki sabymyn ... on ok ogluňa tatyňa tegi buny körü bilin beňgü taş tokytdym (Kt, go-12) — *Göwnümdäki sözümi (ýazdyrdym), siz on oklar, (ony) ogluňa (adamlaryňa), tatyňa (gelmişekleriňe) çenli muny (ýadygärligi) görün, bilin! (Men) ebedilik daş dikdirdim*.

köp [كوب] *köp, kân*: Ne sebebden, ýa Reb, Oguz any bulardan köpräk söwer (SB, 120b-25). Beni-ysraýylnyň köpi batyl ýolga tüşüb, bagzylary butparast bolub erdiler (SB, 15a-20).

köp- [كوب] *gaýnamak, çogmak, daşmak, köpürjiklemek*: Köpdü (Tuhf, 28b-1).

köpek [كبك] *köpek, it*: Ogry köpek (GA, 8-10). Awazy gaba köpeklere gowga salan (GA, 46-13). Biň-de köpek getirin (GA, 84-5). Köpekleri görjek kas-kas güldi (GA, 87-11).

köpelek [كُونُكَلَاك] *gürji*: Köpelek (Tuhf, 30b-11).

köpi- [كُي] *köpemek, depjemek*: Ol ton köpidi (MK, III, 193-15).

köpüt- [كُيْت] *köpütmek, depjetmek, tikdirmek, syrdatmak*: Ol tonyn köpitti (MK, II, 241-1).

köpräk [كوپراك] **1)** *köpräk, köpüsi, aglabasy*: Erse Bagdad ähliniň köprägi il bolub erdiler (SB, 129a-23). **2)** *köp, has köp, artyk*: Oguz any bulardan köpräk söýer (SB, 120b-25).

köpri [كوپرى، كوپرى] *köpri*: Köpri (Tuhf, 11a-10). Bir köpri ýapdyrmyşdy (GA, 155-3). Meger bir gün köprisiniň ýamajynda bir bölek oba gonmuş idi (GA, 155-8). Böyük suwlaryň köprisi agaç (GA, 55-9). Anyň ýasagan işlerden bir azym köpri turur (SB, 2a-13).

köprük [كوپرك] **S: köpri** Köprük (MK, I, 397-13). ...Alarny köprükge ohşatypurlar (Ab, 92b-5).

köpük [كوك] **1)** *suwuň köpügi*: Köpük (MK, I, 327-3). **2)** *gaýnan gazanyň ýüzüne çykýan köpük*: Köpük (MK, I, 327-4). <>**köpügi çyk-** – *gaýnamak, çogmak, daşmak, köpürjiklemek*: Köpügi çykdy (Tuhf, 28b-ç).

köpüklen- [كوپكلن] *köpüklenmek*: Buga agzy köpüklendi (GA, 182-7).

köpüklendir- [كوپكلندر] *köpüklendirmek, köpügini çykartmak*: Däli Garçar agzyny köpüklendirdi (GA, 83-3).

köpül- [كوپل] *tikilmek, köpelmek, depjelmek*: Anyň tony köpüldi (MK, II, 96-5).

köpür- [كوپور] *köpremek, köpürjiklemek*: Aşyç köpürdi (MK, II, 60-8). Süt köpürdi (MK, II, 60-9).

köpürt- [كوپورت] *köpükjikletmek*: Ot aşyçny köpürtti (MK, III, 317-12).

köpüş- [كوپوش] *köpeşmek, tikişmek*: Ol maňa ton köpüşdi (MK, II, 72-9).

kör [kõ:r] [كور] *kör, gözi gapylan*: Är kişi är aýbyndan kör ola ker (KB, 601-16). Fillerden köbrägi kör boldy (SB, 37b-24).

kör- I [körti ltrVk , kört(i)m MtrVk] **1)** *görmek*: Kazluk költe tagda körti (MÇ, go-3) — *Kazluk kölünde, dagda gördüler*. Ýeginimin atymyn körtim amty öltim (Sý, 8) — *Yegenlerimi, agtyklarymy gördüm, indi öldüm*. **2)** *bakmak, garamak, seretmek, nazaryňy dikmek*: Türk begler budun ögirip sebinip toňtamyş közi yögeri körti (Bk, gd-2) — *(Men han bolanymda,) türkmen begleri, halky begenip, söýünip togtan gözlerini umyt bilen ýokary (asmana) dikdiler*. **3)** [körtig gtrVC]

saýmak, sanmak, hasap etmek: Azyg ýüksig körtig irti (Oý, 7) — *(Biz) azy artyk saýdyk*. **4)** [kör rVk] «*görüň, ýagdaýyňyza serediň*» *diýen manyda*: Kör bod kyl (MÇ, gd-10) — *Görüň, özbaşdak bolup galyň!* <>**körü bil-** [körü bil(i)ň Fllb : VrVk] *görüp bilmek, bilip bilmek*: Aňar körü biliň türk amty budun begler (Kt, go-11) — *Şindiki türkmen halky, begleri, oňa (ýazgyly daşa) garap biliň!* On ok ogluňa tatyňa tegi buny körü biliň (Bk, dg-15) — *On okuň ogluna (adamlaryna), tatyna (gelmişeklerine) çenli muňa (ýadygärlige) seredip bilip bilersiniň*.

kör- II [körti ltrVk , körür rVrVk] *boýun bolmak, boýun egmek, tabyn bolmak*: Tataby budun Tabgaç kaganka körti (Bk, gd-39) — *Tataby halky Tabgaç kaganyňa tabyn boldy*. Bilig esi çab esi ben körtüm (Tk, gb-7) — *Bilim (pähim) eýesi men, şöhrat eýesi men, (oňa) boýun boldum*. Anta içreki budun kop maňa körür (Kt, go-2) — *Şu aralykdaky köp halklar maňa tabyn boldy*. Türk budun Tabgaça körür erti (Tk, gb-1) — *Türkmen halky Tabgaça (Hytaya) tabyndy*.

köreken [كوركان] *Teýmirleňiň neberesi, şalaryň giýewleri*: Kany jahan daweri Çingiz han, / Kany jahan jany Teýmür köreken! (Ab, 93a-1).

körgü [körgü(i)n nFVgrVk] *boýun bolan, gulak asan, wepaly bolan*: Körgüniň üçün igidimis bilge kaganyňa... ýablak kügür tig (Kt, gd-23) — *(Türkmen halky), öz boýun bolan, (seni) beýgelden akylyly hanyňa ýamanlyk etdiň*.

körmedük [korm(e)d(ü)k odMrVk] *görmedik*: Közin körmedük kulkakyn esitmedik... (Bk, dg-11) — *Göz görmedik, gulak eşitmedik* — *(zatlaryny gazanyp berdim)*.

körpe [كوپا] **1)** *yaş, taze, körpe*: Körpe ot (MK, I, 348-7). **2)** *çig, ýaňy bişip ugran*: Körpe ýemiş (MK, I, 348-7). **3)** *körpe, iň kiçi*: Körpe ogul (MK, I, 348-9).

körpele- [كوپللا] *taze, yaş ot iymek*: At körpeledi (MK, III, 260-4).

körpelen- [كوپلن] *täzelenmek, täzeden gögermek*: Ot körpelendi (MK, III, 150-2).

körteçi [kört(e)çi lEtrVk] *görüji, görmäge degişli*: Türk budun özüň edgü körteçi sen

(Bk, dg-14) — *Türkmen halky, özüň ýagşylyk (eýgilik) görüji sen (görer sen).*

körüg [kör(ü)g grVvk] *habarçy, çapar:* Ança olurur erikli oguzdan körüg kelti (Tk, gd-8) — *Şeýle ýaşayarkak, güýçli oguzdan habarçy geldi.* Körüg saby antag (Tk, gd-9) — *Habarçynyň sözi şeýle.* Türgis kaganta körüg kelti (Tk, dg-29) — *Türgeş kaganyndan çapar (habarçy) geldi.*

körügime [kör(ü)g(i)me AMgrVvk] *tabyn, boyun bolma:* Bödke körügime begler gü ýaňlytaçy siz (Kt, I go-11) — *Tagta (köşge, hökümete) tabyn begler, siz ýalňyşmaga ýakyn ahryyn! (ýalňyşyp bilersiňiz ahryyn!).*

körük [kö:rük كُورُك] *demirçi ussalaryň ot ýakmak üçin ýel berýän sanajy, körük:* Körük (MK, I, 327-14).

körükle- [kö:rükle- كُورُكْلَ] *körüklemek (odyň körüklemegi):* Ol otug körükledi (MK, III, 252-1).

Körüň [kö:rün كُورُكُ] *köl ady:* Körüň (MK, III, 99-3). Körüň köl (MK, III, 274-4).

körür köz [körür köz(i)m MqVvk : rVrVvk] *görer göz:* Körür közim körmez teg biler biligim bilmez teg bolty (Kt, dg-10) — *Görer gözüm görmez dek, biler biligim (aňym) bilmez dek boldy.*

kösegi [kösegi كُسَگي] *kesewi:* Kösegi (Tuhf, 34a-ç).

Kösen [kösen كُسن] *şäher ady:* Kösen (MK, I, 339-3).

kösew [kösew كُوسَ] S: *kesewi* Kösew (Tuhf, 34a-6).

köse- [köse كُسا] *kösemek, gynamak:* Ki ol bir gulyň olmazsa, owal-ahyr kösär oldy (ND, 36a-2).

kösgük [kösgük كُسْگُك] *garantga:* Alyn arslan tutar, güjün kösgük tutmas (MK, II, 232-1).

kösruk [kösrük كُسرُك] S: *kössek* Kösrük tuşag (MK, I, 398-9).

köstebek [köstebek كُستَبَك] *körsyçan:* Köstebek (Tuhf, 14b-ç).

köstek [köstek كُستَك , كُوستَاك] *kössek, duşak:* Köstek (Tuhf, 29a-ç). Däde Gorkut köstegi üzdi, durmady, gaçdy (GA, 84-2).

köstekle- [köstekle كُوستَاكْلَ] *duşaklamak, kösselemek:* Köstekledi (Tuhf, 29a-ç).

kösül- [kösul كُسل] *uzatmak:* Är azak kösüldi (MK, II, 109-1).

kösür- [kösur كُسر] S: *köstekle-* Ol atyg kösürdi (MK, II, 65-1).

köşe [kö:şe كُوشه] *çet, gyra, künjek:* Janum ýeri ezelde gözün köşesi idi (KB, 433-16). Göz köşesini düzdüm-u idraryny yazdum (KB, 487-13). Gözün köşesini görüp müjewür dil anda oldy (KB, 146-14). Göz köşesine çünki hyýalyň gadam basar (KB, 535-3). <>**köşeyi-çeşm** – *göz gyýagy, gözün gytagy:* Köşeyi-çeşmim durur ýar hyýaly ýeri (KB, 517-14). <>**köşe tut-** – *çete çekilmek, bir künjege çekilip, ýalňyşlykda gezmek:* Sasan ol harlykdan zahyd bolub, bir köşe tutub... (SB, 18b-19).

köşek [kö:şek كُوشَك] *köşek:* Bir köşegi olmazmy (GA, 54-12). Deweler garryubdur, köşek wermez (GA, 59-5). Köşekçe akylyň ýok (GA, 125-9). Gyzyly deweleriň garymyşdy, köşek werdi (GA, 117-7).

köşene [köşene كُوشَان] *gümmez:* Köşene (Tuhf, 29b-6).

köşeneşin [köşeneşi:n كُوشه نشين] *çete çykyp oturýan, ýekeligi halaýan:* Ki ýar merdüme köşeneşindür (KB, 562-2).

köşi- [köşi كُشي] *öňüni tutmak:* Tam günüg köşidi (MK, III, 200-11).

köşige [köşige كُوشِيكا] *alakölege:* Köşige (MK, III, 131-7). Köşige (MK, I, 373-15).

köşik [köşik كُشِيك] *örtgi, ýapgy, perde, tuty:* Köşik (MK, I, 342-10).

köşiklik [köşiklik كُشِيكْلِيك] *saýaly, kölegeli:* Köşiklik ýer (MK, I, 420-8).

köşk [köşk كُوشَك] *köşk:* Gyz bir köşk ýapdyrmış idi (GA, 178-11). Seljan hatun köşkden bakar (GA, 181-11). Köşk üstide oturub erdi (SB, 30a-24). Suwlar kim, rowan erdi ol köşk degreside (SB, 30a-25).

kötür- [kötürm(i)s sMrVtVvk] *götermek, ýokary galdyrmak:* Türk budun ýok bolmazun tiýin budun bolçun tiýin akaňym Ilteris kaganyg ögim Ilbilge katuny Teňri töpesinde tutyp yögerü kötürmis erinç (Kt, gd-11) — *Türkmen halky yok bolmasyn diýip, (goý,) halk bolup galsyn diýip, kakam Ilteris kagany, ejem Ilbilge hatyny Taňry depesinde (gögün ýokarsynda) saklap, ýokary göteripdir.*

köweh [كُوه] *köwek, çukur, garym, gowak*: Alarny guruh-guruh ol köwehlerge jemg kylyb, ot urar erdi (SB, 33b-11).

köwez [كُوز] *tekepbir, ulumsy*: Erdem tile ögreniben, bolma köwez (MK, I, 213-5).

köwezlik [كُوزْلِك] *tekepbirlik, ulumsylyk, gadyr bilmezlik*: Köwezlik kылнып, ýene guturma (MK, I, 418-4).

köwiž [كُوز] **1)** *agajyň köwegi*: Köwiž (MK, I, 305-13). **2)** *porruk, pak*: Köwiž turma (MK, I, 305-14).

köwkeb [كُوكَب] *ýyldyz, täleý*: Köwkeb dürri sanasyn ýüzi güneşini onuň (KB, 181-13).

köwkebe [كُوكَبِه] *patyşanyň ýörişde ýanynda gezyän wezir-wekilleri, nökerleri*: Ýusufny yrakdan bu köwkebe birle gördi, erse sorady kim, bu köwkebe birle gelgen kim turur? (SB, 6a-9). Zebba(nyň) köwkebesi ýetdi (SB, 22b-27).

köwn [كُون] *bolmak* ⇨ **köwni-mekan** – *dünyä, barlyk*: Eý Kerim, gudrat eýesi padyşah köwni-mekan (ND, 24a-3).

köwneýn [كُونَيْن] *bu dünyä hem ol dünyä, iki älem*: Bütün pür nur olup, görsem, bu köwneýn Hudadan ben (ND, 23a-13).

köwre- [كُوزَر] *gowşamak, peselmek, gaçmak*: Anyň güji köwredi (MK, III, 210-1).

Köwser [كُوزِر] *jennetdäki çeşmäniň, howzuň ady*: Olardyr eýleşen gusly, tamamat erişe Köwser (ND, 10a-17). Ki eýse jennetiň içinde howzy-Köwser ola (KB, 3-8).

köwük [كُوكُك] *yabany pişik, gürbe*: Köwük muş (MK, I, 328-9).

köwürgen [كُوزِرْگَن] *dere sogany*: Köwürgen (MK, I, 430-8).

köý [كُوي] *köçe, iki köçe aralygy, syrgyn*: Bir subh eger köýüne seýran ele girse (KB, 351-12). Çü baguň ýimişi bu köýdedür, ah! (KB, 465-9).

köý- [كُوي] **1)** *köýmek, ýanmak*: Otuň köýdi (MK, III, 141-13). Közegü uzun bolsa, elik köýmes (MK, I, 373-12). Ot tiýse, agyz köýmes (MK, I, 46-1). Bir-iki para otny tutub, agzyga goýdy, erse tili köýüb, ýyglaý başlady (SB, 7a-29). **2)** *örtenmek, jowranmak, janyňy ýakmak*: Köýürdi köňlümü dilber fyraky (Mn, 434

298a-2). Köýer köňlüm sabanyň ol işinden (Mn, 301b-7). Köýürdi halkny çehraň ýulasy (Mn, 303a-2). Anja idüm jigerüme köýerken oýanmyşam (KB, 311-1).

köýde [كُودِه] *göweç, altyn, kümüş eredilýän gap, güdaz*: Köýde (MK, III, 130-5).

köýdür- [كُودِر , كُودِر] *köýdürmek, ýakmak*: Är otuň köýdürdi (MK, III, 141-13). Hyýal kyldylar kim, ol şäherni köýdürgeýler (SB, 10a-33). Gurban oty ol ganaýymny köýdürdi (SB, 10b-3).

köýkenek [كُويْكَانَك] *eldekileşdirilmesi kyn bolan laçyn*: Ukab-u köýkenekni kylsalar kaýt (Ab, 95b-13).

köýlek [كُويْلَك] **S: köňlek** Eger köýledi ilegiden ýyrtylyb bolsa, günäh Ýusufdan turur (SB, 4b-26). Köýlegini çykaryb, gollaryny baglab, bir ib birle any ol kudug içige saldylar (SB, 4a-31).

köýmek [كُويْمَك] *köýmeklik, ýanmaklyk*: Ol köýmekden bir läknet Musanyň dilide zahyr boldy (SB, 7a-30).

köýük [كُويْك] *köýük, köýen, ýanyk*: Köýük neň (MK, III, 126-9).

köýülmiş [كُيُولْمِش] *köýdürilen, köýük*: Köýülmiş (Tuhf, 34b-12).

köýün- [كُويْن] *örtenmek, güýçli gam-gussa batmak*: Ýandy bagrym, köýündi içim (GA, 102-9). Sarymsak otun iýmeden, Gazan, içim köýüner (GA, 137-4).

köýündir- [كُيُونْدِر] *köýdürmek*: Köýündirdi (Tuhf, 13b-ç).

köýüne [كُويْنِه] *ýanyp, bişip*: Ýana, köýüne gargaram, Gazan, saňa! (GA, 137).

köz [köz(i)n nqVk , közi lqVk , közde AdqVk] *göz*: Közin körmedik kulkakyn esid-medik... (Bk, dg-11) — *Göz görmedik, gulak eşitmedik...* Eki şad ulaýu ini ýegünim oglanym beglerim budynym közi kaşy ýablak boltaçy tip sakyntym (Kt, dg-11) — *Iki şadyň (weziriň), yzyndaky ini-ýegenlerimiň, ogullarymyň, beglerimiň, halkymyň (aglamakdan) gözi-gaşy zaýalanar (erbet bolar) diýip, (köp) alada etdim*. Közde yaş kelser eti da köňülde sygyt kelser ýanturu sakyntym (Kt, dg-11) — *Gözden yaş gelen*

mahalynda, könlünden aşı nala (agy) çykan mahalynda, ýene gamlandym (gama batdym).

köz [kö:z كۆز] *köz, ot: Döwletli ogul gopsa, ojagynyň közüdir* (GA, 46-1). Ýüregüm ody kibi köz ýanynda kanda ola (KB, 126-10).

köze- I [kö:ze- كُزَا] *körükdirmek, gorsamak, gallamak: Ol ot közedi* (MK, III, 198-9).

köze- II [كُزَا] *kesmek, (üzüm) çyrmak: Ol üzümni közedi* (MK, III, 198-10).

közegü [كُزَاگو] *kesewi: Közegü uzun bolsa, elik köýmes* (MK, III, 373-12).

közeş- [kö:zeş- كُزَشْ , كُزَشْ 1) *gorsaşmak: Ol maňa ot közeşti* (MK, II, 81-6). 2) *ot ýakyşmak: Ol maňa ot közeşti* (MK, II, 81-6).

közmen [kö:zmen كُزْمَان] *köze bişen çörek, tamdyr çöregi: Közmen* (MK, I, 320-16).

Kristuý [كُرسطوى] *adam ady (erkek), Hristos, Isa pygamber: Isa ady Kristuý erdi* (SB, 24b-25).

ku [كو] *ol, at çalyşmasy: Ku harfyň kesretinden ol kim, eder bir nokat älemde* (ND, 3a-6).

Kubad [Kuba:d كُباد] *adam ady (erkek), 531-nji ýylda aradan çykan eýran patyşasy: Kany kaýsar, kany kesra-ýu Kubad* (KB, 322-1). Şiruýäni kim, ady Kubad erdi badyşah kyldylar (SB, 40a-9). Ki serhoş eýlemedik Hysrawy-Kubad gomaz (KB, 540-8).

kubra [كُبرا] *beýik, uly: Ki ol Musaýy-kubradan bu benlik perdedar oldy* (ND, 36a-1). <>**alymy-kubra** – *meşhur alym, beýik alym: Bulardyr alymy-magny, bulardyr alymy-kubra* (ND, 3a-1).

kuburga [كُبرغا] *baýguş: Kuburga* (MK, I, 405-7).

Kuds [قُدس] *şäher ady, Iýerusalim, Beýtil-mukaddes: Erip ol Käbeden Kudsa, ne ýüzden buldy Möwlaýy* (ND, 31a-15). Kuds kim, magmur boldy, nushaýy-Töwrit aralarydan bertaraf bolub erdi (SB, 17a-12). Ýeti ýylda Kuds ymaraty tamam boldy (SB, 13a-20). Sana sen Kudsa ahyn etdi küffar (KB, 192-1). <>**kudsy-hakykat** – *mukaddes, täk, hakykat: Erişip kudsy-hakykat çu göre kalbyny ol* (ND, 32a-8). <>**Ruhul-kuds** – *Jebraýyl perişde:*

Ruhul-kudsa lebüni nisbet eder ähli nazar (KB, 558-16).

kuduçak [قُدُوچَاق] *gyrgy: Kuduçak* (MK, III, 135-3).

kuduz [kud(u)z ZDWO] *ayal: ...Kyz kuduz egritebi agy buňsuz kelürti* (Tk, go-48) — *...Gyzy, aýaly (gyz-gelni), gymmatbaha daşlary hasapsyz getirdiler.*

Kufe [Ku:fe كُوفه] *ýer-ýurt ady: Anyň markady Hylla birle Kufe arasyda turur* (SB, 16a-26). Hyra şäherige kim, Kufe ýawukyda turur, nuzul kyldy (SB, 18a-9).

kugu [كُوغُو] *betbagtlyk, bela: Kugu* (Tuhf, 18b-12).

kugud [kugu:d كُغُود] *oturyş, oturma: Kugud isdeýene owwalyn kyýam (gerek)* (KB, 350-6).

kugy [كُوغِي] *guw: Kugy* (Tuhf, 8b-ç).

kuh [ku:h كُوه] *dag: Etmeýänler kuhy Kafa Nagşy-ýa, seýri-şikar* (ND, 8b-6). Ben ol şahba-zykygşy kim, bu kuhy-serbelend içre (ND, 5b-6). Kuh ise tenüň yşk odynda kah gerekdür (KB, 333-15). <>**kuhy-sähra** – *dagy-düzi: Götermiş emr edub Bary ne kim war kuhy-sähraýy* (ND, 38a-15).

kul [kul LWO] *gul: Ol ödke kul kullyg bolmys erti* (Kt, gd-21) — *Ol mahal (biziň) gullarymyz gully (gul eýeleri) bolupdyr.*

kula [كُلا] *kül reňk, mele: Kula at* (MK, III, 176-16).

kulabuz [كُلابُوز] *ýolbelet: Kulabuz* (MK, I, 403-15).

kulad- [kul(a)dm(y)s sMDLWO] *gul edilmek, gul bolmak: Küñedmis kuladmys budunyg... ýaratmys* (Kt, dg-13) — *Gyrnak bolan, gul bolan halky... ýañadan döretdi.*

kulaguz [كُلاغُز] *ýolbelet, halypa: Kulaguzsyz ýol ýañylsa, gulaguzsyz ýol başaran Gazan är idim* (GA, 278-5).

kulaguz ol- [كُولاغُز] *ýolbelet bolmak: Bezirgenler dahy önlerine düşdi, kulaguz oldy* (GA, 72-3).

kul bol- [kul boldy lmWB : LWh] *gul bolmak: Tabgaç budunka beglik ury oglyn kul bolty* (Kt, gd-7) — *(Türkmen halkynyň) beg ugry (nesilleri), ogullary (erkek göbeklisi) tabgaç halkyna gul boldy.*

kulduramak [قُلْدُرَمَقْ] *kürküldemek*, *warkyldamak*, *garkyldamak*: Kulduramak (Tuhf, 29a-ç).

kulkak [kulk(a)kyn nlhhLWO , kulk(a)k(y)n NhhLWO] *gulak*: Bunça budun saçyn kulkakyn ýaňakyn byçdy (Bk, go-12) — *Munça halk saçyny, gulagyny, ýaňagyny kesdi*. Közin körmedik kulkakyn esidmedük (Bk, dg-11) — *Göz görmedik, gulak eşitmedik*.

kullyg [kull(y)g GLLWO] *gully*: Ol ödke kul kullyg bolmys erti (Kt, gd-21) — *Ol mahal (biziň) gullarymyz gully (gul eýeleri) bolupdyr*.

kullyýa [قُلْيَه] *başy, depesi, süýr depesi*: Hyýaly kullyýa gelse, ymarat ola idi (KB, 72-2).

kultur- [قُلْتُرْ] *soramak, soratmak*: Ol menden neň kulturdy (MK, II, 151-3).

Kulu Hoja [قُولُو حَوْجَه] *adam ady (erkek)*: Kulu Hoja baýyndyr kowmydan bizge muttatyk tururlar (SB, 126a-29).

kuma [قُومَا , قُومَا] *çory, gyrnak, oýnaş*: Kuma (IBM, 149-12). Kuma (Tuhf, 23a-ç, 19b-9).

Kumama [قِمَامَه] *ymarat ady, Beytil-Mukaddesde ýerleşen iň uly we owadan hristian ybadathanasy*: Öz memleketide azym kelisiýa bina kyldy kim, any Kumama diýerler (SB, 27a-27).

Kuman [Kuma:n قُومَان] *adam ady (erkek)*: Ol tahtny andan soň Kuman hanga tapşurub... (SB, 127b-10). Ýahşy sagat birle Kuman han tahtga olturdy (SB, 127b-16).

kumaş [kuma:ş قِمَاش] *ýüpek, ýüpek mata, parça*: Guşuň ala ganyny, kumaşyň arususny, gyzyň gökjegini dokuzlama çargap çuha Baýyndyr hana pençýek çykardylar (GA, 212-8). Ogrylyk etmäge gelseler dahy kumaşga ýakyn ýetseler, biraz dururlar, bakarlar, kişi barmy diýüb (Ýaý, 121b-4). Emwal we kumaş alyb, Zebba alyga geldi (SB, 23a-12).

kumgan [قُمْغَان] *suw gaby*: Kumgan (Tuhf, 4b-13).

kumkuma [قِمْقِمَه] *gapakly suw gaby*: Dökdi gözüm jamyna bu kumkumaýy-yşk (KB, 43-7).

Kums [قُومِسْ] *ýer-ýurt ady*: Yrak hududyga Kums welaýatyda bimar bolub, Zur şähride wefat kyldy (SB, 19b-29).

kunçuý [kunç(u)ý(a)r(y)m MRLYJWO] *kiçi bike, begiň gyzy, gyz jigi*: Ögim katun ulaýu öglerim ekelerim keliňünim kunçuýlarym bunça ýeme tirigi küň boltaçy erti (Kt, dg-9) — *Ejem hatyn, öweý ejelerim, uýalarym, gelinlerim, jigilerim, (siz) näçe bolsaňyz-da, dirileriňiz ýene gyrnak boldajydyňyz (bolýardyňyz)*.

Kuntu kenz [كُنْتُ كَنْز] «*Men bir hazynadyryn*». Allatagalanyň heniz hiç zady ýaratmanka, özüniň bilinmeýän hazynadygy hakda aýdan sözi: «Kuntu kenziň» göwherini bulmak istärseň eger (ND, 14b-16). «Kuntu kenziň» göwherinden gösterip çyk bir hünär (ND, 13b-5).

kunuz [كُونُز] *hazynalar*: Açyp ylym kunuzyndan oňa hatmy-kitap etseň (ND, 44a-4).

kur [kur RWh , kur(y)g GRWO] *abraý, dereje, mertebe, oňat ýagdaý*: Bu ýerde maňa kur boldy (Bk, gd-36) — *Bu ýerde maňa uly abraý boldy (uly dereje ýetdi)*. Inisi bir kuryg... arkyşy ýelmedi any aňytaýyn tip süledim (Bk, gd-40) — *(Onuň) inisi, bir mertebeli (adamy), (sowgatly) argyşy gelmedi, olary aňyna (akylyna) getireýin diýip söweşdim*.

Kuran [Kura:n قُرْآن] *Gurhan, Allatagala tarapyndan Muhammet pygambere iberilen mukaddes kitap*: Taňry ylmy Kuran görkli (GA, 6-5). Kurandagy aýatlary diýr sen ki, anuňdur (KB, 538-10). <>**Kurany-mejid** — *Mukaddes Gurhan*: Kurany-mejid aňa natyk turur (SB, 2b-24).

kurb [قُرْب] *ýakynlyk, golaýlyk, takmynlyk, aralyk*: Diý ki, hem kurba gadam bas, edübän mahwy-wujud (ND, 18b-3). Yhlas olunajag bir olur kurb ile bugdy (KB, 413-6). Kurb ýeti yüz ýyl ol welaýatlarga häkim erdiler (SB, 2b-9). <>**kurby-dilber** — *maşşuga golaýlyk*: Ser-neguwn olsaň ajabmy kurby-dilberden bu gün (ND, 22a-8). <>**kurby-Hak** — *hakykata ýakynlyk*: Kurby haka wasyl olduň, ýogsa inkär kemi ýok (ND, 17a-4). <>**kurby-Soltan** — *hudaýa golaýlaşma, ýakynlaşma*: Erişmiş kurby-Soltana, Huda olmuş kafadary (ND, 37b-6). <>**umydy-kurb** — *ýetmek, ýakynlaşmak umydy*: Yrahlyg uzadugynça umydy-kurb artar (KB, 212-8).

kurdeşini [قُرْدَشِينِي] *keseliň bir görnüşi*: Kurdeşini (Tuhf, 21a-ç).

kurraty-uýun [قرة عيون] *gözleriň nury*: Kurraty-uýuna ki, any sirab eder gözüm (KB, 504-15).

Kurs Ýawguý [قورس ياقوي] *adam ady (erkek)*: Andan soň Kurs Ýawguý anyň ýerige badyşahlyk tahtyda olturub (SB, 126b-4).

Kuruýa [kur(u)ýa AYRWWh] *arkada, gaýrada, Günbatarda*: Öňre kytaňda beriýe tabgaçda kuruýa kurdanta ýyraýa oguzda eki üç biň sümüz keltegimiz bar mu nä? (Tk, go-14) — (Biz) öňde-gündogarda kytaňlara, sagda – günortada tabgaçlara, arkada – günbatarda kurdanlara, çepde – demirgazykda oguzlara iki-üç müň goşunymyz bilen gitmelidik, muňa mümkinçilik barmy näme? Kuruýa Kün batsykdaky Sogd Berçeker, Bukarak ulus budunta Neň Seňün Ogul Tarkan kelti (Kt, dg-12) — Arkadaky – Günbatardaky ülkelerden sogdlar, parslar, Buhara ulsunyň halkyndan Neň Seňün we Ogul Tarhan geldi. Kuruýa on okka kirti (MÇ, dg-11) — Günbatarda (üç garlyklar) on oklara goşuldylar.

Kuru Ýasak Ýawguý [قورو ياساق ياقوي] *adam ady (erkek)*: Andan soň ogly Kuru Ýasak Ýawguý anyň ýerige badyşah boldy (SB, 126b-6).

kurygaru [kuryg(a)ru WRGIRWO] *günbatara, yza, arka, gaýra*: Ilgerü barygma bardyg kurygaru barygma bardyg (Kt, gd-23,24) — (Türkmen halky), kä ileri (öňe-gündogara) gitdiň, kä yza (gündatara) gitdiň (gaýtadyň). Ilgerü kurygaru sülep tirmis kabartmys (Kt, gd-12) — Ilerik, gaýrak goşun çekip, (adamlary) ýygnydy, aýaga galdyrdy. Kurygaru Keňü tarmanka tegi türk budunyň ança kodturtymyz (Kt, gd-21) — Gaýrada Keňütarmana deňiş türkmen halkyny köp oturtdyk (ýerleşdirdik, göçürüp getirdik).

kuryýaky [kur(y)ý(a)ky lhYRWO] *günbatardaky*: Ben özüm bilge Tonýukuk Ötüken ýerig konmyş teýin esidip beriýeki budun kuryýaky (budun)... kelti (Tk, go-17) — Meniň özüm – akyllý Tonýukuk, Ötüken ýerine gonanmyş (oturýarmyş) diýip eşidip, günortadaky halklar, günbatardaky halklar (boýun egip) ... geldiler.

kus [ku:s كوس] *uly deprek, söweş depregi*: Bory çalyndy, kus uruldy (GA, 301-10). <>**kusy-rihlet** – göçüş depregi, öliim depregi: Gel, oýan gaflat habyndan, kusy-rihlet

çalmadan (ND, 7b-3). Çek eliň daryl-penadan kusy-rihlet çalmadan (ND, 12a-14). Çalynub kusy-rihlet, çün sabdar Haka wardykda (ND, 17a-13). Çalynup çün kusy-rihlet, her biri gan aglady (ND, 2b-3).

Kusçy [قوسچي] *ýurt ady*: ...Kusçy welaýatyga ýawuk turur (SB, 120b-6).

Ku Seňün [Ku S(e)ňün nVFs Wh] *adam ady (erkek)*: Ku Seňün başadu tört tümen sü kelti (Bk, go-8) — Ku Seňüniň ýolbaşçylygynda dört tümen (kyrk müň) goşun geldi.

kusgaç [قُسْغَاج] *adamy çakýan, dişleýän kiçik jandaryň ady (oguzça)*: Kusgaç (MK, I, 379-10).

Kustantanyýýa [قُسْتَنْطِيَه] *ýer-ýurt ady, Konstantinopol, häzirki Ystambul şäheri*: Daryl-mülk(i) Rumyýýaýy-kubradan Kustantanyýýaga kim, ajamga akrab turur nakl kyldylar (SB, 20b-15). Kustantanyýýa şäherini bina kyldylar (SB, 20b-16).

Kustantyn [قُسْتَنْطِيْن] *adam ady (erkek)*: Kustantanyýýa şäherini Kustantyn kaýsar... ýasab, öz adyny aňa goýdy we imdi Ystanbulga meşhur turur (SB, 20b-17). Ol Kustantyn zamanyda erdi (SB, 21b-2).

Kustus [Kustu:s قُسْتُوس] *adam ady (erkek)*: Kustus, Kustantyn atasy häkim... erdi (SB, 22a-18). Kustus kim, galmady, Kustantyn ogly anyň ýerige olturdy (SB, 22a-19).

kusur I [kusu:r قُصُور] *köşkler*: Jennet ne gerek hüýr-u kusuryň neder zemin (KB, 351-13).

kusur II [kusu:r قُصُور] *kemçilik, hata, ýalňyşlyk*: Bil kim, sendendir kusur (ND, 13b-15). Ne hürü sen, kusuryň ýoh, nigär-ä (KB, 9-9). Kusury ola hüriniň, nigär-ä (KB, 196-8). Meger işbu gadar anjah ki, hüriniň kusury war (KB, 472-2).

kuswa [kuswa: قُصْوِي] *daş, yşak, örän uzak*: Bilmedi seni gaýeti-kuswa (KB, 351-4).

kuşgun [قُشْغُون] *yaş, çygly, guramadyk gamyş*: Kuşgun (MK, I, 367-9).

Kuşlagak [Kuşl(a)g(a)kda ADhGLjWh] *ýer ady*: Ekinti Kuşlagakda ediz birle süňüşdimiz (Kt, dg-5) — Ikinji ýola Kuşlagakda edizler bilen söweşdik.

Kuşu Tutuk [Kuşu Tut(u)k OTWT WjWh] *adam ady (erkek)*: Kuşu Tutuk birle süňüşmiş (Kt, dg-1) — (Ol) Kuşu Tutuk bilen söweşdi.

kut I [kut(y)m MTWO , kut(y)ña AFTWO] **1)** *bagt, gut(ly)*: Teňri ýarlykadykyn üçün özüm kutym bar üçün kagan olurtym (Kt, 9) — *Taňry ýalkany üçün (eradasy bilen), özümiň hem bagtymyň barlygy üçün (men) kagan boldum (kagan bolup oturdym)*. Umaý teg ögim katun kutyňa inim Kül tigin er at bolty (Kt, 31) — *Humay dek ejemiň bagtyna inim Kültegin är adyny aldy, edermen, batyr adyny aldy*. **2)** [kuty ITWO] *şatlyk, eşret, keýpi-sapa*: Üze teňri uduk ýer sub (asra) kagan kuty taplamady erinç (Bk, gd-35) — *Beýik Taňryny, mukaddes ýer-suwy (ýurdy), kaganyň (beren) eşretini hormatlamadylar öýdýän?! 3) [kut zWO] *abadanlyk*: Kut ýartag tugyn (MÇ, gb-3) — *Abadanlyk ýaradyjy tuguny (iberdim)*.*

kut II [ku:t قوت] *azyk önümleri, hörek*: Ol zamanda derwişlerge kut zähmet birle hasyl bolur erdi (SB, 2a-3). Kut maslahaty üçin aşlygga gelib turur (SB, 5b-4).

kutah [ku:ta:h كوتاه] *gysga, kelte*: Eý, kutah ömür! (SB, 40a-13).

kutan- [قن] *gutlanmak, gutlanan, gutlanmaly (zat)*: Kutandy neň (MK, II, 121-17).

kutaý [kut(a)y Y TWO , kut(a)yyn nIY TWO] *ýüpek, ýüpek mata*: Altun kümüş isigti kutaý buňsyz ança birür Tabgaç budun (Kt, go-5) — *Tabgaç (hytaý) halky altyny, kümşi, spirti, ýüpegi çäksiz (hasapsyz) berýär*. Kyrgaglyg kutaýyn (Bk, dg-11) — *Gyrasaryly (oňat dokalan) ýüpegini (ýüpek matasyny)*...

kutlug [kutl(u)g GLQWh] *bagtly*: Kyrgyz ogly men boýla kutlug ýargan men (Sý, 2,3) — *Gyrgyz ogly men, bagtly emin (kazy) men*.

kutrul- [قُتْرُل] *dökülmek*: Suw olmadan kutrudly (MK, II, 185-5).

kuttagut-taryk [kuttagut-tary:k قِطَاع الطَّرِيق] *galtaman, ýol uran, ýol kesýän*: Derbendiň ahaly we mukymlary kuttagut-taryk erdiler (SB, 122a-28).

Kutur [Kutu:r قَطُور] *adam ady (erkek)*: Bagzy Kutur ferzendleriden Türküstanga tüşüb ermişler (SB, 3b-3).

Kutur bint Tagtan [Kutu:r bint Tagtan قَطُور بنت تَعْتَن] *adam ady (aýal)*: Ybrahym Saranyň ölgeniden soň Kutur bint Tagtanny Kenganylardan aldy (SB, 3a-33).

kuwa [قوا] *güýçler, kuwwatlar*: Bakma beýan ähline sen, olma deni gaflaty-kuwa (ND, 27b-17). Bu köňül dahy durar gaflaty-kuwa (ND, 11a-4).

kuwwat [kuwwa:t قوت , قوات] *kuwwat, güýç, daýanç*: Güýçli bilim kuwaty, ogul (GA, 145-11). Tutar bilim kuwwaty, ogul (GA, 119-4). Berip lutfuň oňa kuwwat du çeşmim dideban etdiň (ND, 27a-11). Siziň dagy ol gadar kuwwatyňyz ýok turur (SB, 123b-32). <kuwwat tut- — güýçlenmek, kuwwatlanmak, güýç toplamak, ýygnamak: Erse ýene bu sypah kuwwat tutub... (SB, 130a-1).

kuwwatlu [kuwwa:tlu قُوْتْلُو] *güýçli, esasly*: Ummat ýyglyşmak hüjjetlerüň kuwwatlusydur, bu delil birle habar werildi (MAS, 4b-1).

kuwwatlyk [kuwwa:tlyk قوت ليق] *güýçli, kuwwatly*: Azym kuwwatlyk erdi (SB, 11b-18).

Kuýas [قُيَاس] *ýer ady*: Kuýas (MK, I, 354-7).

kuýaslyg [قُيَاسْلِق] *kuýasly, Kuýasda ýaşaýan*: Kuýaslyg är (MK, III, 134-4).

kuýaş [kuýa:ş قُيَاش , قُيَاش , قُيَاش] **1)** *Gün, Güneş*: Kuýaş any gogşatty (MK, II, 271-9). Kuýaş (Tuhf, 20b-1). Kuýaş ýaňlyg jahanny tutdy atyň (Mn, 294a-2). Kuýaş tek döwletiň tabende bolsun (Mn, 294b-2). Ýüzüň nury Kuýaşnyň nurun örter (Mn, 302b-5). **2)** *yssy, howur*: Kuýaş (MK, III, 129-7). **3)** *gözellik, görk, jemal, owadanlyk*: Garadyr hal-u hatt-u göz-u gaşyň, / Meger baryny köýdürmiş Kuýaşyň (Ab, 89a-4).

kuzaga [قِضَاعَه] *tire-taýpa ady*: Jemgi agrab... kuzaga, jüzäm... istikbal kyldylar (SB, 18a-10).

kuzurgun [قُذْرُغُون] S: **guşgun I** Kuzurgun (MK, I, 427-9).

kuzuz [قَنْز] *gabyk, agaç gabygy*: Kuzuz (MK, I, 305-8).

kü I [kü V k] *gep, gürrüň, habar*: Taşra ýoryýur tiýin kü esidip balykdaky tagykmys tagdaky inmiş (Kt, gd-12) — (*Türkmen*

halkynyň öz) ýurdundan daşarda (ygyp) ýörendiginiň habaryny eşidip, şäherdäkiler daga çykdylar, dagdakylar aşak indiler (düşdüler).

kü II [kü VCكُ] *şöhratly, batyr, güýçli, belli, atly*: Kelir erser kü er ükülür (Tk, dg-32) — *(Urşujylar) geliberseler, (biziň) batyr ärlerimiz köpeler.*

kübe [كُبا] *demir köýnek, zynjyrdan örülen köýnek görnüşli lybas*: Kübe ýaryk (MK, III, 163-16).

küben [كُبن] *halyk, gýşda düýäniň üstüne ýapylýan ýapynja*: Küben (MK, I, 338-17).

küç I [küç EVk] **1** *güýç, kuwwat, medet*: ...küç birtik üçün anta sançdym ýaňdym (Bk, gd-32, 33) — *(Taňry bize) güýç bereni üçin, (olary) şol ýerde sançdym, ýeňdim.* **2** [küç(i)n nEVk , küç(i)g gEVk] *iş-güýç*: Akaňym бага Теңриken teýin anta ýorymys isig küçin bermis (Oý, çep-5) — *Olaryň bir bölegi bolsa (meniň) kakama Taňry beren бага diýip, ol ýerde ýördüler (ýaşaýardylar) işini, güýjüni ondan gaýgyрмаýardylar. Ne kaganka isig küçig berürmen (Kt, gd-9) — Ne (haýsy) kagana zähmetimi, güýjümi berer men (bererin, sarp ederin)?!*

küç II [كُچ] *kelleki, nogta, irişme, uýan*: — Küç ýügün (MK, III, 122-13).

küçek [كُچك] *ýaş, kiçi, ýetginjek*: Ol henüz küçek erdi (SB, 129b-32).

küçekem [كُچكَم] *kiçijikdirin, men kiçijikdirin*: Şahnäzi-küçekem diýü niçe kylursa (KB, 362-13).

küçeklik [كُچكَلِك] *kiçilik, çagalyk, ýaşlyk*: Küçeklige baý oldur weýranaýy yşkam ben (KB, 10-2).

küçet [كُچَت] *horezmde ýaşan türkmen kowumларыnyň biri*: Küçet (MK, I, 298-6).

küçlüg [küçl(ü)g glEV] *güýçli*: Lui ýylka ýitinç aý küçlüg alp kaganymda adyrlu bardyňyz (Oý, sag-12) — *Luw ýylynyň ýedinji aýynda (siz) güýçli, batyr kaganymdan aýrylyp gitdiňiz.*

küçjük [كُچُجُك] *kiçi, kiçijik*: Küçjük (Tuhf, 22a-2). Küçjük toňuz şüwlenlü (GA, 281-5).

küdek [kü:dek كُودك] *ýaş, oglan, çaga*: Küdek bir ýyldan soň Isa syfat nutk tili çykaryb tiýdi kim... (SB, 120b-15). Bir küdek bizge we magbudymyzga ihanet we istihfaf kylgaý (SB, 121a-4). Bu misgin küdek ýetim we bikes galmas erdi (SB, 127b-25). Ol sebäbden kim, ol küdek erdi (SB, 129a-23). Oglanlary henüz küdek erdi (SB, 129a-12).

küden [كُدن] *myhman alma, sylama, hezzet etme, toý şagalaňy*: Küden (MK, I, 338-16).

küdük [كُدُك] *güýmenje, iş, iş-güýç*: İş-küdük (MK, I, 327-10).

küffar [küffa:r كُفَر] *başga dine uýýanlar, kapyrlar*: Sanasen, Kudsahyn etdi kuffar (KB, 192-1).

küfkür- [كُفكُور] *tüýkürmek*: Allatagala fermany birle Merýem ýakasyga küfkürdi (SB, 29a-20).

küflen- [كُؤُفَلَن] *çüýremek, porsamak, zaýa bolmak*: Küflendi (Tuhf, 25b-12).

küflenmiş [كُؤُفَلَنِمِش] *çüýrän*: Küflenmiş (Tuhf, 25a-1).

küfr [كُفَر] *dine ynanmazlyk, yslandan başga dinlere we ynançlara uýmaklyk, imansyzlyk*: Küfr söz söýledim (GA, 162-11). Küfr we tugýan we ujb alarga ýol tabyb (SB, 6b-24). Alar küfr we usýanga israr kylur erdiler (SB, 16a-32).

küfr ol- [كُفَر اُول] *dine ynanmazlyk, dinsiz bolmak*: Küfr olan iman nedir? (ND, 14a-16).

küzük [كُؤُك] *hüzüzük (saç)*: Küzük (MK, I, 328-5).

kük [k(ü)k CC] *mümkin, ähtimal, (-sa / -se) gerek*: Ýolda ýeme ölti kük (Tk, go-16) — *(Olar) ýolda ölen bolsalar gerek. Kaç neň erser ölüртеçi kük (Tk, gd-21) — Her niçigem bolsa, (olaryň bizi) heläk etmekleri mümkin.*

kükewür [كُؤُكُؤُور] *küýze, golça*: Kükewür (Tuhf, 5a-1).

kükre [كُؤُكُره] **S:** **kükrek** *Geriň aslyndan ok tiz harap olur we dahy kükre oýnar (Ýaý, 141a-8).*

kükre- [كُؤُكُره , كُؤُكُرا] **1** *kükremek, bozlamak, arlamak*: Kükredi (Tuhf, 8b-7). Arslanlaýu kükredim (MK, I, 112-16). Arslan kükredi (MK, III, 176-8). Dewe kibi kükredi

(GA, 147). **2) gümmürdemek, gübürdemek:** Meýdanda kükreýjek kükür-kükür (KB, 598-3). Bulutlar ýel dek kükräp ýörürler (Mn, 291a-2). Seniň çäkerleriň ok kükreýür bil (Mn, 176-8).

kükrek I [كوكرك] *kükrek, gursak, döş:* Bardy gözden çün bagyr pergalasy dek kükregim (Ab, 94b-1).

kükrek II [كوكرك] *gök gürrüldisi:* Kükrek (Tuhf, 16b-5).

kükreş- [كُكْرِش] **1) kükreşmek, bozlaşmak, arlaşmak:** Bugralar kükreşdi (MK, II, 176-4). Alplar kükreşdi (MK, II, 176-5). **2) gübürdemek, gümmürdemek:** Bulytlar kamug kükreşdi (MK, II, 176-3). Gara bulyt kükreşür (MK, III, 108-15).

kükü [كُكُ] *dayza:* Küküýüm geldi (MK, III, 175-15).

kükürt [كُكُورْت] *kükürt (otluçöp):* Kükürt (Tuhf, 31a-4).

kül [كُل] *kül:* Kül urgunça, köz ursa ýeg (MK, I, 283-1). Kül depejik olmaz (GA, 3-6). Ben ýanmyşam seniň çün küli ki, ýoh ýanmamýşam (KB, 360-8). Kül seper oldy ýüzi-ýu gözi oh (KB, 431-9).

külah [küla:h] [كلاه] *telpek, başgap:* Alty ögeç derisinden külah etse... (GA, 61-13). Semen şowkundan egri go(ýa)r külahyn (KB, 463-6).

külbe [كُلبه] *öýjagaz, çatma, tünek, külbe:* Pes jemaly külbeýi-attarmyş (KB, 599-7).

Kül Bilge kagan [Kül Bilg(e) k(a)g(a)n NGh glb IVk] *adam ady (erkek):* Akaňym Kül Bilge kagan...(MÇ, go-5) — *Kakam Kül Bilge kagan...*

Kül Çor [Kül Çor RWE IVk] *adam ady (erkek):* Kisre tarduş begler Kül Çor başlaýu (Bk, go-13) — *Arkada (günbatarda) Kül Çoruň ýolbaşçylygynda tarduş begleri (ýerleşýär).*

külef [küle:f] [كُلف] *külpetler, kynçylyklar, muşakgatlar:* Husny tarawaty külefi şermisar eder (KB, 433-12).

külek [كوكك] *suwuk zatlar üçin tagtadan ýasalan gulply gap, okara:* Iki külek ýogurt gözlär (GA, 7-13).

kül et- [كول ايت] *doly ýakmak, küle öwürmek:* Ýahdy-ýu kül etdi oduň, şahym, benim warlygum (KB, 38-7).

kül eýle- [كُل ايله] *owratmak, küle, topraga, tozana öwürmek:* Gara taşy kül eýleýen (GA, 59-11).

külf [كُلف] *gürpüldäp, uly ses bilen:* Tam külf ýykyldy (MK, I, 291-16).

külhan [küla:h] [كلخان] *hammamgy gyzdyrmak üçin ulanylýan otly küre, uly ojak:* Yandym odyňa bir ulu külhana erişdim (ND, 20a-6).

küli [كُلي] *kişmiş, kişde, şänigi bilen gura-dylan miwe:* Küli (MK, III, 177-7).

Kül Irkin [Kül Irk(i)n nhRI : IVk] *adam ady (erkek):* Iç buýrukly beg Kül Irkin başlaýu ulaýy buýruk (Bk, go-14) — *Kül Irkiniň ýolbaşçylygynda içki buýruk begleri (ýerleşýär).*

külkümük [كولكوموك] *göm-gök:* Kim kül-kümük etdi başyn ol taş (Ab, 94b-19).

külli [كُلي] *ähli, hemme, bütünleý, tutuş, jemi, bary, barça:* Gidip ol dem Halylyndan hyjaplar külli refg oldy (ND, 22a-1). Oduna ýanmyşam külli, dahy ýoh (KB, 49-13). Ne ýara ýüregi ki, külli ýara (KB, 87-1). Sizge külli enaýat we şafakat kylgusy men (SB, 127b-27). Bu sebäbden älemde külli amanlyk zahyr boldy (SB, 127b-30).

kül ol- [كُل اول] *ýanmak, küle öwürlmek, ýanyk-köýük bolmak:* Limenil-mülke gadam bas, kül olyp gaýry kuwa (ND, 11a-7). Kül olam, oduňa ýanam, ola kim (KB, 412-4).

külşe [كُولْشَا] *külçe, çörek:* Külşe (Tuhf, 31a-9).

külte [كُولْتَا] *külte, desse:* Külte (Tuhf, 13a-11).

Kül tigin [Kül tig(i)n ngltIVk] *adam ady, meşhur Bilge kaganyň inisi, serkerde Kültegin:* Kül tigin koýyn ýylka ýiti ýigirmike uçdy (Kt, dg-gd, I) — *Kültegin goýun ýylynyň on ýedisi güni uçdy (öldi).* Kül tigin ebig başlaýu kytymyz (Kt, dg-8) — *(Soňra) Kültegin öýe (oba) ýolbaşçylyk etmäge (serenjam bermäge) iberdik.*

külüg [kü(ü)g glVC] [كُولُك] *şöhratly, şanly, atly, abraýly, belli:* Külüg er edgü kan (Oý, ýan-6) — *Şöhratly är, gowy han.* Külüg bilge (MK, III, 160-3).

külüň [كولك] *ýer gazmak üçin ulanylýan, bir tarapy çiş beýleki tarapy teşe görnüşli*

gural, külün: Külün-le ýykdyraýym (GA, 138-8).

küm [küm MVk] *at-owaz, habar, habar-hatyr*: Küm sorugum kün toguska batyska (Sý, 4) — *Meniň at-owazlarym, sorag-idegim Gündogardan Günbatara (ýaýrady, ýetdi)*.

küme [كومه] *küme, ketek*: Towuk kümesine dönmüş (GA, 8-11).

kümeýt [كميت] *at, dor at*: Nagly düz edür çarh kümeýtine hilaly (KB, 422-10). Bir gunan ol atlar arasyda bar erdi kümeýt (SB, 11a-31).

kümiçe [كُمِيچە] *tagtabit, bit*: Kümiçe (MK, I, 371-7).

kümiş [كوميش] S: **kümüş** Altun ile kümiş dahy baglady dükany (KB, 479-8).

Kümi Talas [كُمِي تالاس] *ýer ady*: Kümi Talas (MK, I, 306-2).

kümüldürük [كُمُلْدُرُك] *atyň ön çekisi, göwüsli, göwüsbandi*: Kümüldürük (MK, I, 435-17).

kümüş [küm(ü)ş jMVk , كُمُش , كُمُوش] *1) ýalpyldawuk gymmat baha metal, kümüş*: (Ol) altun kümüş kergeksiz kelürti (Bk, go-11) — *(Ol)hasapsyz altyn, kümüş getirdi*. Altun kümüş isigti kutaý buňsyz ança birür Tabgaç budun (Kt, go-5) — *Tabgaç (hytaý) halky altyny, kümşi, spirti, ýüpegi çäksiz (hasapsyz) berýär*. Altun-kümüş ýüzürdim (MK, I, 309-15). Kümüş (Tuhf, 28a-2). Kümüş kibi ag bilegin açdy (GA, 115-5). Altyn-kümüş pul gerek-se, aňa harçlyk olsun (GA, 163-13). Baryb, kümüş jamny Ibn-Ýemin ýükige ýaşurgaýlar (SB, 5b-23). **2) dirhem, kümüş pul**: Kümüş (MK, I, 310-3).

Kümüş [كُمُش] *adam ady (erkek, aýal)*: Kümüş (MK, I, 310-4).

kün I [kün nVk , künli llnVk , kün-te AtnVC] *gün, (hepdäniň, aýyň) günü*: Ebi on kün öňre ürküp barmys (MÇ, go-8) — *(Onuň) öýi (maşgalasy) on gün öňinçä gorkup, gaçyp gidipdir*. Önüg ýogary sü ýoryp tünli künli ýiti ödüške subsyz keçdim (Bk, go-gd) — *Ony jaýlamak üçin göşunly gije we gündiz ýöräp, ýedi gije-gündizde suwsuz çöli geçdim*. Ol kün-te tegti türk budun Temir kapygka (Tk, go-46) — *Şol gün türkmen halky Demirgapa ýetdi*. <>**kün ýeme tün ýeme** [kün ý(e)me tün

ý(e)me AMynVt : AMynVC] *gündizi-gijesi bilen, gije-gündiz, gündiz diýmän, gije diýmän*: Kün ýeme tün ýeme ýelü bardymyz (Tk, dg-27) — *Güni bilen, gijesi bilen (gije-gündiz diýmän) haýdadyk (haýdap gitdik)*.

kün II [küni lnVk] *göriplik*: Ödiň(e) küni tegdik üçün ýagy boldy (Bk, gd-30) — *Özlerini göriplik gurşap alany üçün (olar bize) ýagy boldy*.

kün III [كُن] *bol (buýruk işligi)*. Dini *düşünje boýunça Hudaý «kün» diýende, dünýä döräpdir*: Emri «kün»-den her ne kim bar sende pynhan eýledi (ND, 33b-8).

Kün batsyk [Kün b(a)ts(y)k(y)ña AFhSTB : nVk] *Günbatar*: Kün toksykyña kisre kün batsykyña...(Oý, çep-2) — *Gündogaryña, soňra Günbataryña...*

Kün batsykdaky [Kün b(a)ts(y)kd(a)ky lhDhSTB : nVk] *Günbatardaky*: Kyraýa Kün batsykdaky Sogd Berçeker Bukarak ulus budunta Neň Seňün Ogul Tarkan kelti (Kt, dg-12) — *Arkadaky – Günbatardaky (ülkelerden) sogdlar, parslar, Buhara ilinden Neň Seňün, Ogul Tarhan geldi*.

Kün batys [Kün b(a)t(y)ska AicQB : nVk] *Günbatar*: Küm sorugum kün toguska batyska (Sý, 4) — *Meniň at-owazlarym, sorag-idegim Gündogardan Günbatara (ýaýrady, ýetdi)*.

künbed [كُنْبِد] *jaýlaryň üstündäki gupba görnüşli güberçek, gümmez*: Besat künbed içine girdi (GA, 229-5). Oglan, şol künbedi gördüňmi? (GA, 229-3). <>**künbedi-dewwar** — *asman gümmezi, gök, pelek, çarhypelek*: Billa, baňa diý, künbedi-dewwar ne kyldy (KB, 179-7).

kündi [كُنْدِي] *erbet, ýaramaz, jelep, künti*: Ol kündi kişi (MK, I, 351-8).

künek [كُنْكَ] *demir çanak*: Künek (MK, I, 328-14).

künj [كُنْج] *burç, çet, künç, gyрак-bujak*: Bela künjünde göz ýaşı, akub girýan olan gelsün (ND, 23b-3). Düşdüm bu künje, genjini Karunyň aňmadym (KB, 534-8).

künji [كُونْجِي] *künji, ösümligiň ady*: Künji (Tuhf, 19a-5).

künjek [كُنْجَك] *jübi, kise, goltuk*: Künjek (MK, I, 399-5).

künjükle- [كُنْجُكَلَن] *jäheklenmek*: Ton künjüklendi (MK, II, 221-12).

künlik [kün(i)k klnV] *günlük*: Tümen künlik (MÇ, gd-9) — *On müñ günlük...*

Kün ortusyňaru [kün ortusyň(a)ru -WRFIsWTRW : nV] *Günorta*: Birgerü kün ortusyňaru (Kt, go-2) — *Saga Günorta (ýurt laryna) çenli*.

Kün togsyk [Kün togs(y)k(y)ña AFhsGWT : nV , Kün togs(y)kda ADhSGWT : nVo] *Gündogar*: Öñre kün togsukyňa (Oý, çep-2) — *Öñe - Gündogara*. Öñre kün togsykda Bökli çölig il (Kt, gd-4) — *Öñde Gündogarda Bökli çölüniň ili*. Ilgerü kün togsykda Bökli kaganka tegi süleýü birmis (Kt, gd-8) — *Ilerik (öñe), Gündogara, (tä) Bökli kaganlygyna çenli söweşe-söweşe bardylar*.

küntüz [kün(ü)z qtnV] *gündiz*: Küntüz olursykyn kelmedi (Tk, go-12) — *Gündiz oturasy gelmedi*. Türk budun üçün tün udymadan күntüz oturmady (Kt, gd-27) — *Türkmen halky üçin gije ýatmadym, gündiz oturmady*.

künýet [كُنْيَت] *gelip çykyş, künyé*: Ady Asgad erdi we künýeti Kirb bin Mülkikirb Tubbag (SB, 18a-5). Ady Zerga erdi we künýeti Zunwas (SB, 33b-19).

kün [kün FV] *gyrnak, çory*: Silik kyz oglyn kün bolty (Kt, 7) — *(Türkmen halkynyň) owadan (näzik) gyzlary gyrynak boldy*. Ögim katun ulaýu öglerim ekelerim keliñünim kunçuylarym bunça ýeme tirigi kün boltaçy erti (Kt, dg-9) — *Ejem hatyn, öweý ejelerim, uýalarym, gelinlerim, jigilerim, (siz) näçe bolsaňyz-da, dirileriňiz ýene gyrynak boldajydyňyz (bolýardyňyz)*.

küñed- [kün(e)dm(i)s sMdFV] *gyrnak edilmek, gyrynak bolmak*: Küñedmis kuladmys buduny...ýaratmys (Kt, gd-13) — *Gyrynak bolan, gul bolan halky... ýañadan döretdi*.

kün kul [kün kul LWO FV] *gul-gyrynak*: Özi ýaňyldy kagany ölti buduny kün kul boldy (Kt, gd-20) — *(Onuň) özi ýalňyşdy, ol kagan (Bars beg) öldi (öldürildi), halky gul-gyrynak boldy*.

künlig [kün(i)g glsV] *gyrnakly*: Ol ödke kul kullyg bolmys erti kün künlig bolmys erti (Kt, gd-21) — *Ol mahallar (biziň) gullarymyz gully (gul eýeleri) bolupdyrlar*, 442

gyrnaklarymyz gyrynakly (gyrnak eýeleri) bolupdyrlar.

künren- [كُنْرَن] *hünürdemek, zeyrenmek, samyrdamak*: Är işge künrendi (MK, III, 295-15).

Künüt [كُنُوت] *ýer ady*: Künüt (MK, I, 126-13).

küpe I [كُپَا ، كُوب] *gulakhalka, ysyrğa*: Küpe (MK, III, 163-15). Gulagy altun küpeli (GA, 151). Gulagy altyn küpeli beg Ýegenek çapar ýetdi (GA, 61-5). Ýüzüň Äý-u küpäň perwin degülmi (KB, 56-2). Küpesi Ülker-u gaşy Terazudur, liken (KB, 207-10). Şol perdeýi-anbarda küpesi setaradur (KB, 547-7).

küpe II [كُوبَا] *atagzy*: Küpe (Tuhf, 18a-5).

kür I [كُر] *agras, batyr, başarjaň*: Kür är (MK, I, 273-6). Kim kür bolsa, köwez bolur (MK, I, 273-7).

kür II [كُور] *ýaramaz, erbet, ýaman*: Senin ogluň kür gopdy (GA, 19-3). Begler, (Taňry) bize bir kür ogul wermiş (GA, 134-13).

Kür [Kü:r كُور ، كُر] *adam ady (erkek)*: Or han we Kür han nesliden tururlar (SB, 121a-16). Tört mugtaber, meşhur ogly bolub Gara han, Or han, Kür han, Ler han atlyk (SB, 120b-7). Kür hannyň gyzyny aňa namzed kylyb (SB, 120b-18).

Kür [كُر] *ýer-ýurt ady*: Kür şäheri kim, Medaýynnyň ýeti şäheriden turur (SB, 27a-9).

kürdan [kürda:n كُردان] *kürtler*: Şirwan ýeri we kürdan welaýatyda bir şäher (SB, 32a-21).

Kürdüstan [Kürdüsta:n كُردستان] *ýer ady*: Oguznyň Diýarbekr we Şamga bargan zikri Kürdüstan ýoly birle (SB, 122b-9). ...leşgerlerini ýygyb, Kürdüstanga azymat kyldy (SB, 122b-9). Andan soň Kürdüstan taglaryga baryb... (SB, 124a-26).

küre [كُورَا] *garantgy*: Küre (Tuhf, 7a-ç).

küre- [كُورَا] *gaçmak*: Gul küredi (MK, III, 197-11).

kürek [كُورَاك] *pil, kürek (çäj-däne sowruýan, gar ardylyan)*: Ot küregi (ZME, 175-1). Kürek (Tuhf, 31b-8).

küreş- [كُرَشْ] *kürekleşmek, aýryşmak, syryşmak*: Ol maňa gar küreşdi (MK, II, 80-5).

küret- I [كُرَتْ] *gaçyrtmak*: Ol anyň gulyn -küretti (MK, II, 245-14).

küret- I [كُرَتْ] *kürekletmek, aýyrtmak*: Ol aňa gar küretti (MK, II, 245-16).

Küreýi-Erdeşir [كوره اردشير] *ýer-ýurt ady*: Köb şäherler bina kyldy, ol jümleden Küreýi-Erdeşir turur (SB, 27a-8).

kürgek [كُرَكَاكْ] *kürek, pil*: Kürgek (MK, II, 232-5).

küri- [كُرِي] **1)** *ýer peşemek*: At küridi (MK III, 197-12). **2)** *küremek, küreklemek (gar)*: Ol garyg küridi (MK, III, 197-13).

kürile- [كُرِيْلَا] *kebab etmek, bişirmek*: Ol guzy küriledi (MK, III, 327-11).

kürin [كُرِن] *gawun-garpyz, hyýar daşar ýaly gap*: Kürin (MK, I, 339-1).

kürk [كُرْك ، كُرْكَا] *deri, deri önümleri, içmek*: Kürk (MK, I, 295-7). Altmyş erkek derisinden kürk eýlese, topuklaryn örtmeýen (GA, 61-12).

kürke [كُرَكَا] *agaç käse, mejime*: Kürke (MK, I, 360-4).

kürkül- [كُورْكُولْ] *kürküldemek, warkyldamak, garkyldamak*: Kürkülmek (Tuhf 29a-1).

kürküm [كُرْكُومْ] *zagpyran*: Meňzi ýüzi sargaryp, kürküm aňar türtülür (MK, I, 403-7).

kürre [كُرِه] *kürre, taýçanak*: Buýurgyl dört kürrelik gysrak, tokuz kürrelik eşek birle kim, kürrelerini ýahtylykda baglab, alarny minib, zulmatga girgeýler (SB, 122a-15). Ol gysraklar we eşekler öz kürreleri üçün ýolny galat kylmab çykgaýlar (SB, 122a-17).

kürrelik [كُرِه لِيكْ] *taýly, kürreli*: Buýurgyl dört kürrelik gysrak we tokuz kürrelik eşek birle (SB, 122a-15).

kürs [كُورْس] *asmanyň iň ýokarky gaty, ýedinji asman*: Arş tanyg olsun, kürs tanyg olsun (GA, 168-4). Arş ilen kürsi galamdan lowhy idrāk eýledi (ND, 32a-1).

kürsi [كُورْسِي] *oturgyç, kürsi*: Oguz girib, altun kürsi goýub, anda olturdy (SB, 122b-17). Ulug toý kilyb, altun kürsiğe olturtub, aýak

tutub, oğlanlary birle bargan umaralarga hylgat geýdürdi (SB, 123b-15).

kürşek [كُرَشَاكْ] *nahar ady*: Kürşek (MK, I, 398-4).

kürt [كُرْتْ] *ýay, gamçy, degenek ýaly zatlar ýasalyan, dagda bitýän agaç, gaýyn agajy*: Kürt (MK, I, 287-11).

kürt-kürt [كُرْتْ كُرْتْ] *güýrt-güýrt, ses meňzetmesi*: At arpany kürt-kürt ýidi (MK, I, 287-9).

kürük [كُورُوكْ] *kürk towuk, ýumurtga basýan towuk*: Kylmady bir lahza kürük mäkiýan (Ab, 93a-15).

küs [küsi lsVk] *güýç, kuwwat*: Türk budun aty küsi ýok bolmazun tiýin özümin ol Taňry kagan olurtdy erinç (Kt, gd-25,26) — *Türkmen halkynyň ady, güýji ýitmesin diýip, özümi (meni) ol Taňry kagan etdi ahyrin!*

küs- [كُوس ، كُوسْ] *göwnüň galmak, öýkelemek, ýüz öwürmek, ynjamak, närazy bolmak, ýokuş görmek*: Ol andan küsdi (MK, II, 11-6). Baýyndyr hanyň bahşysyn öňüne dökdü, hana küsdi (GA, 238-9).

küse- [kü:se كُسا] *küýsemek, islemek*: Ol any görmekni küsedi (MK, III, 198-15).

küsegçi [kü:segçi كُساغچِي] *küýsegiç, köp küýseýän, işdämen*: Emiklig uragut küsegçi bolur (MK, I, 135-15).

küseş- [kü:seş كُسَشْ] *küýseşmek, isleşmek*: Eren kamug tawar küseşdi (MK, III, 81-17).

küsri [كُسرِي] *kükrek gapyrgalary*: Küsri (MK, I, 353-11).

küsürge [كُسرْكا] *kagyz salynýan uly gapjyk*: Küsürge (MK, I, 406-5).

küsürgen [كُسرْكانْ] **S: köstebek** Küsürgen (MK, I, 430-6).

küş [كُوشْ] *agyr, kyn*: Küş (Tuhf, 22b-3).

küşad [küša:d كُشَاد] *açyk*: Küşad et rahy-yşkda gel, gapatma lutf edip gapyň (ND, 35b-6).

küşad et- [küša:d et- كُشَاد ايت] *aňsat etmek*: Küşad et mekdebi-yşky, daryg etme gedaldan (ND, 6b-10). Nedir bundan garaz, şahym, küşad et mekdebi-yşky (ND, 3b-10).

Küşan [Kü:şa:n كوشان] *adam ady (erkek):*

Anyň zamanyda bir kişi Küşan atlyk... benisraýylga müstewli boldy (SB, 10b-3).

küşer- [كُشِرْ] *dolup-daşmak:* Köl küşerdi (MK, II, 65-16). Kölniň suwy küşerdi (MK, II, 66-2).

küşit- [كُشِتْ] *gaplamak, örtmek:* Bulyt göküg küşitti (MK, II, 248-3).

küştegir [كُشْتَهْغِيرْ] *pälwan:* Küştegiri-destimerdan gelmişiz (ND, 15a-13).

küştüwan [كُوشْتُؤَانْ] *ýaýçylaryň barmaklaryna geydirýän halkasy (sünkden, şahdan ýasalyar):* Küştüwan (Ýaý, 109a-9).

küşün- [كُشُنْ] *günden gaçmak, kölegä geçmek:* Är güнге küşündi (MK, II, 124-9).

küt [كُوتْ] *hasyl, çäç, bugdaý hasyly, hasyl ýygnaýan wagt:* Bu küt gelgende any dagy geltüriniz (SB, 5b-6).

küt- [كُوتْ] *garaşmak, intizar bolmak:* Kütüm şuna degin ki, kamu halk oýandy (KB, 465-4).

Kütag [كُوتَاقْ] *ýer-ýurt ady:* Kütag we... Almalykgaça ýaýlak kylgaýlar (SB, 126a-16).

Kütäme [كُتَامَهْ] *tire-taýpa ady:* Iki kabyly kim, ...alaryň atyny sunhaja we kütäme aýturlar (SB, 10b-9).

kütki [كُتْكِيْ] *gum, çäge depesi:* Kütki (MK, I, 359-15).

kütü [كُتُوْ] *üçek, jaýyň üsti:* Kütü (MK, III, 165-4). Är kütüden insedi (MK, I, 234-5).

kütüb [كُتُبْ] *kitaplar, eserler:* Kütüblerde mezkur turur (SB, 10a-22). <>**kütübi-mutawwal** – *giňişleýin, jikme-jik ýazylan kitaplar:* Kütübi-mutawwalda mezkur turur (SB, 15b-17).

küwegün [كُؤُكُونْ] *ary:* Küwegün (Tuhf, 18a-4).

küwre- [كُؤُرَهْ] *azmak, bozulmak:* Özlek kamug küwredi (MK, I, 94-10).

küwük I [كُؤُكْ] *sypal, saman:* Küwük (MK, III, 123-12).

küwük II [كُؤُكْ] *erkek pişik:* Küwük muş (MK, III, 123-11).

küwüldür [كُؤُؤُلْدُؤُرْ] *ýylkyçy (deňiz guşy):*

Küwüldür (Tuhf, 31a-2).

küwüz [كُؤُؤْ] *ýüň düşek, palas, kilim:* Küwüz (MK, III, 123-1).

küý [كُؤِيْ] *küý, hyýal, niýeti, pikiri:* Egerçe köýüňi, şah-a, küý etmişem läkin (KB, 359-6). <>**seri-küý** – *küýi, pikiri, bar ünsi:* Seri-küýünde bu Nagşyň, ýöri, bar turma, talaş (ND, 16b-2). Görüp ýolunda jan bermez, seri-küýünde yhwany (ND, 35b-).

küýfen- [كُؤُفَنْ] *güýmenmek:* Är işge küýfendi (MK, III, 147-5).

küýüz [كُؤُؤُؤْ] *haly, keçe:* Küýüz (Tuhf, 8a-2).

küze [kü:ze كُؤُزَهْ] *küýze:* Destesiz küze (ZME, 113-1).

küzeç [kü:zeç كُؤُؤُؤْچْ , كُؤُؤُؤْچْ] *küýze (arguç):* Küzeç (MK, I, 300-13). Küzeç (MK, I, 300-11).

küzin [küz(i)n nZVk] *güýzde, güýzüne:* Ançyp ol ýyl küzin ilgerü ýorydym (MÇ, gd-8) — *Ondan soň şol ýyl güýzin (güýzde) ilerik (Gündogara) ýöredim (gitdim).*

küzüçlüg [kü:züçlüg كُؤُؤُؤُؤْچْلُؤْ] *küýzeli, küýzesi bar adam:* Küzüçlüg (MK, I, 418-4).

küzüçlük [kü:züçlük كُؤُؤُؤُؤْچْلُؤْ] *küýzelik (laý), küýze ýasamak üçin taýýarlanylýan (palçyk):* Küzüçlük titik (MK, I, 418-3).

ky- [ky:- كِيْ] *ýeňles bolmak, mertebäni ýitirmek:* Kydy (Tuhf, 38a-4).

kybal I [kyba:l كِبَالْ] *barabarlyk, garşydaşlyk, dawa-jenjel:* Ata ogulnyň arasyda mülk maslahaty üçün jedel we kybal wakyg boldy (SB, 22a-19).

kybal II [kyba:l كِبَالْ] *tarap, tarapyndan:* Nemrud Zahhak kybalydan Sewad we Babyl şäherige amyl erdi (SB, 2b-8). Her kişi alaryň kybalydan bolsa, bu lakab we sümek we guşga mahsus bolub, bir-birige mutagarryz bolmagaý (SB, 125b-20).

kybla [كِبْلَهْ] 1) *namaz okalanda, ýüzüňi Mekge tarapyňa öwürme, Mekge tarapy, ýüzlenilýän tarap, ýüz tutulýan tarap:* Jemalyň kybladyr, jan-a, gelesiň, eý şahy-älem (ND, 26a-1). Buýurdy aňa anda kyblaýa garşu durmak (MAS, 13b-3). Daýym mejus ol ataşkedäni kyblalary edib, etraf-janybdan... gelür erdiler (SB, 30b-31). 2) *otparazlaryň*

ybadat edenlerinde yüzlenýän, seredyän tarapy: Ol aba we ejdadyň kyblasy turur (SB, 35b-27).

Kybrys [قبرش] *yér-yurt ady, Kipr adasy:* Şam ahalysydan Kybrys jeziresige gaçyb erdi (SB, 21a-20).

kybty [kybty: قبطى] *tire-taýpa ady, gadymy müsürliler:* Tamam kybtylar kim, Müsür ahalysy erdiler, köýdürdi (SB, 7a-6).

kyd- [kydm(a)z MDli] *dänmek, dönmek, azmak, ýoldan çykmak:* Bir kisi ýaňylsar oguşy buduny bisikiňe tegi kydmaz ermiş (Kt, go-6) — *Bir kişi ýalňyşan bolsa-da, tutuş urug, tire, halk (guda garyndaşlara çenli) dönmediler.*

kyftu [قفتور] S: **gybty** Kyftu (MK, I, 349-3).

kyftula- [قفتولا] *gaýçy bilen kesmek, gaýçylamak:* Ol kyftulady büzüg (MK, III, 260-8).

kyg [قيغ] *ders:* Kyg (MK, III, 94-1).

kyglat- [قگلت] **1)** *ders bilen dökünlemek:* Ol ýerig kyglatty (MK, II, 280-1). **2)** *mala, ata tezeklemäge maý, mümkinçilik bermek:* Ol atyn kyglatty (MK, II, 280-2).

kyl- [kyldy lmlh قَل ، قِل ، قِل] **1)** *etmek:* Ebke tegdükim uruş kylyp (Oý, sag-2) — *Urşup-urşup (uruş ede-edede) öye ýetdim (geldim).* Türk budunyň ýiçe eddi igiti çygaňyň baý kylty azyg üküş kylty (Kt, gd-16) — *(Ol) türkmen halkyny ýene dikeltdi, ýokary galdyrdy, garyby baý kyldy, azy köp etdi.* Kyl sapar towhydy-zata gör nedir bu şyhy-şab (ND, 6b-1). **2)** *aýallar bilen jynsy gatnaşykda bolmak, gatnaşyk etmek:* Är gyzyg kyldy (MK, II, 21-16). <**bostan kyl-** — *gülzar etmek:* Ody sen bostan kyldyň (GA, 251-9). <**lagnat kyl-** — *näletlemek:* Şeytana lagnat kyldyň (GA, 251-6). <**namaz kyl-** — *namaz okamak:* Iki rekat namaz kyldy (GA, 193-7). <**rowaýat kyl-** — *gürrüň bermek, aýtmak:* Etrak muwarryhlary andak rowaýat kylurlar (SB, 120b-1). <**sart-surt kyl-** — *tapyrdatmak, tarp-turp etmek:* Onuň aýzagy sart-surt kyldy (MK, I, 287-1). <**suç kyl-** — *sowa geçmek:* Gylyç suç kyldy (MK, I, 270-5). <**şükür kyl-** — *şükür etmek, razy bolmak:* Birligime şükür kyldy (GA, 161-13). <**tusu kyl-** — *peýda etmek:* Ol ot maňa tusu kyldy (MK, III, 169-15). <**zarylyk kyl-** —

aglamak, eňremek: Çok aglady, zarylyk kyldy (GA, 223-10).

kylag [kyla:g قلاع] *galalar:* Ikaryýaga bardy kim, ol bir tag turur ma beýne derýa we kylagy-mugazzam... (SB, 121a-27).

kyltur- [قلتور] *kyldyrmak, etdirmek:* Ol aňar iş kylturdy (MK, I, 151-5).

kyl-u kal [ky:l-u kal قيل وقال] *galmagal, gopgun, gykylyk:* Aç gözüň, fähm et bu remzi kim, degildir kyl-u kal (ND, 19a-13).

kylyçla- [kyl(y)çl(a)dy IDLEli] *gylyçlamak, gylyç bilen hüjüm etmek:* Sü tegisinde ýitinç ärig kylyçlady (Kt, dg-5) — *Goşun tutluşanda (ol) ýedinji äri (urşujyny) gylyçlady.*

kylyda [kyly:da قليده] *bukaw, monjuk:* Kylyda (MK, I, 361-4).

kylyn- [kylynd(y)m Malli قين] **1)** *kylynmak, terbiýelenmek, terbiýe almak:* Bilge Tonýukuk ben özüm Tabgaç iline kylyndym (Tk, gb-1) — *Men özüm akylyly Tonýukuk Tabgaç ilinde terbiýelendim (terbiýe aldym).* **2)** [kyl(y)nd(y)kda ADOULh, kyl(y)nm(y)s sMNLh] *kylynmak, döredilmek:* Üze kök teňri asra ýagyz ýer kylyndykda ekin ara kisi ogly kylynmys (Kt, gd-1) — *Ýokarda gök asman, aşakda boz ýer döredende, bu ikisiniň arasynda adam ogly döredildi.* **3)** [kyl(y)ñç -JLLi] *wepaly bolmak, boýun bolmak:* Kara budun kylynç... (MÇ, dg-12) — *Garamaýak halk (maňa) wepalydy (ýa-da boýundy).* **4)** *hetden aşmak, gaty gitmek (erkek adam):* Öküş kylynma (MK, II, 123-4). <**kylynmadyk erinç** [kyl(y)nm(a)d(y)k (e)r(i)ñç JrODMNLik] *işlemezlik, başarnyksyzlyk, işeňňir bolmazlyk, başarjaň bolmazlyk:* Anta kisre inisi eçisin teg kylynmadyk erinç ogly akaňyn teg kylynmadyk erinç (Kt, gd-5) — *Ondan soňra iniler öten garyndaşlaryça (garyndaşlary ýaly) bolmandyr (işeňňir bolmandyr), ogullar kakalaryça bolmandyr (başarýan bolmandyr) ahryryn!*

kylynç [قيلنج] **1)** *iş, etmiş:* Är tegme kylynç kylyndy (MK, II, 123-3). **2)** *häsiýet, gylyk, nüz, kereşme:* Ezgü kylynç (MK, III, 277-1). Kylynç (MK, III, 277-3).

kylynçlan- [قيلنچلان] *nüz etmek:* Üküş kylynçlanma (MK, III, 277-3).

kylysar [qylisar] *kylmak, etmek islemek*: Kylysaram hamaýyl any ger döşe golaý (KB, 78-12).

kylyş- [qylış] *kylyşmak, iş edişmek, kömekleşmek*: Ol maňa iş kylyşdy (MK, II, 88-3).

kymar [kyma:r] [qymar] *pul goýlup oýnalýan göçgünli oýun, humar*: Biter oýna bizüm ile kymary (KB, 310-4). Ýüzi gül, gisüsi udy kymary (KB, 310-4).

kyn [ky:n] [qyn] *azap, ezyet, kynçylyk, muşakgat, jebir*: Ýok erse, seni gyn we şikenje birle heläk kylgusy men (SB, 129b-19). Hawarylarga zulüm we tagaddy agaz kyldylar we gyn şikenje kylur erdiler (SB, 24b-26). Az pursatda on-on baş gün tarytmady kim tutuldy, azym kynlar tartdy (Ab, 85b-4).

Kyn Gorgut [Ky:n Gorgut] [qyn qorgut] *adam ady (erkek)*: Alarnyň mukaddamy Kyn Gorgut erdi (SB, 129a-32). Kyn Gorgut aňa tiýdi (SB, 129b-2).

kyntar [kynta:r] [qyntar] *gapjyk, pul ölçenýän gap*: Miň kyntar jezýetge kim, her ýyl bergeý musalyha kyldy (SB, 21a-13).

kynyk [ky:n] [qyn] *oguz-türkmenleriň bir taýpasynyň ady*: Kynyk (MK, I, 56-5). Seljuk kynyk sümegiden turur (SB, 130a-20). Emir we mukaddamlary Arslan Soltan erdi kynyk nežadydan (SB, 130a-30).

kynykly [ky:n] [qyn] *oguz-türkmenleriň bir taýpasynyň ady*: Gitgende kynykly we uýgur jemagatyny kim, ýoldan gaýtaryb erdi (SB, 125a-22).

kynyş- [qynış] *gyzyşmak, işe gyzyşmak*: Ýigitler işe kynyşdy (MK, II, 90-10).

kyra [qira] *tutuş, bir ýan ujundan, durşy bilen, soňuna çenli*: Edim tutup kozy çaldy, anyň tüsin kyra ýoldy (MK, II, 20-17).

Kyran beg [Kyra:n beg] [qiran beg] *adam ady (erkek)*: Anyň öwladý Gutlug beg, Kyran beg we Garaman beg tururlar (SB, 130a-28).

kyran eýle- [kyra:n eýle] [qiran eýle] *ýakynlaşmak, golaýlaşmak, birleşmek*: Ýüzünde Güneş ile Aý kyran eýledi Mizanda (KB, 316-13).

kyrgaglyg [kyrg(a)gl(y)g GLGGRli] *gyra-saryly, gowy dokalan*: Kyrgaglyg kutaýyn... (Bk, dg-11) — *Gyrasaryly (oňat dokalan) ýüpe-gini (ýüpek matasyny)*...

kyrk [kyrk hRlh] [qırq] *kyrk, mukdar san*: Kül tigin bir kyrk ýaşayur erti (Kt, dg-3) — *Kültegin otuz bir ýaşynyň içindedi (otuz bir ýaşyndady)*. Kyrk ýylda tegin baý-çygaý tüzlinür (MK, I, 292-9). Heý, kyrk eşim, kyrk ýoldaşym, neýe aglarsyz? (GA, 177-9). Söýlederseň zahyryndan bir gyly ol kyrk ýarar (ND, 40b-16). Bagzy igirmi derem, bagzy kyrk derem aýturlar (SB, 4b-13).

kyrk artuky ýiti [kyrk (a)rt(u)ky ý(i)ti lty : IOTR : hRli] *kyrk ýedi, ýagny kyrk artygy bilen ýedi, mukdar san*: Kül tigin ölip kyrk artuky ýiti ýaşyk bulyt (Kt, dg-gd, I) — *Kültegin ölende, kyrk ýedi ýaşyndady*.

kyrk bir [qırq bir] *kyrk bir, mukdar san*: Kubad bin Firuz kyrk dört ýyl we bagzy any — kyrk bir ýyl (diýerler) (SB, 26b-15).

kyrk birinji [kyrk bi:rinji] [qırq birinji] *kyrk birinji, tertip san*: Kyrk birinji ýylda Musa bildi kim, wefaty ýawuk turur (SB, 9a-30).

kyrk baş [kyrk bā:ş] [qırq baş] *kyrk baş, mukdar san*: Pişwalygy Şam we Rum arabyga kyrk baş ýyl we baş aý erdi (SB, 23b-4).

kyrk iki [qırq iki] *kyrk iki, mukdar san*: Kyrk iki ýaşab erdi (SB, 10a-20).

Kyrk minara [Kyrk mina:ra] [qırq minara] *bina ady*: Uluk bina ýasady... Kyrk minaraga meşhur turur (SB, 2a-11). Any Kyrk minara okurlar... (SB, 18b-30).

kyrk miň [qırq min] *kyrk müň, mukdar san*: Kyrk miň tawyla hassa at baglab erdi (SB, 13a-18).

kyrk sekiz [qırq sekiz] *kyrk sekiz, mukdar san*: Nowşirwan bin Kubad kyrk sekiz ýyl (SB, 26b-16).

kyrk dört [kyrk tö:rt] [qırq dört] *kyrk dört, mukdar san*: Kubad bin Firuz kyrk dört ýyl (SB, 26b-15).

kyrk üç [qırq üç] *kyrk üç, mukdar san*: Müddet badyşahlygy gardaşy Jamasb birle kyrk üç ýyl erdi we kyrk bir ýarym hem diýib tururlar (SB, 32a-29).

kyrkynjy [كِرْكِنْجِي] *kyrkynjy, tertip san:* Merýem kyrkynjy ýylınyň başyda wefat kyldy (SB, 9a-28).

kyrkyz [kyrk(y)z qhRli , ZhRli] *gyrgyzlar, gyrgyz halky:* Çik budun kyrkyz birle ýagy bolty (Bk, gd-26) — *Çik halky bilen gyrgyz (halky bize) ýagy boldy.* Kyrgyzyg uka basdymyz (Tk, dg-27) — *Gyrgyzlaryň (üstüni) ukuda (ýatyrkalar) basdyk.* Kyrkyz ogly men boýla kutlug ýargan men (Sý, 2,3) — *Gyrgyz ogly men, boýla (wezipe ady), bagtly emin (kazy) men.* Kögmen ýer sub edisiz kalmazun tiýin az kyrkyz budunyň ýaratyp keltimiz (Kt, gd-20) — *Kögmen ýeri, suwy (watan, ýurt) eýesiz galmasyn diýip, az sanly gyrgyz halkyny dikeltmek, düzgiüne salmak üçin geldik.*

kyrsyt- [كِرْسَيْتْ] *el çarpmak:* Kyrsytdy (Tuhf, 22b-ç).

kys- I [kys(a)ýyn kysd(y)m MDSli , nIYSli] *gyssamak, gysmak, meýbur etmek, yrmak, boýun egdirmek:* Teñri bilig bertük üçün özüň ok kagan kysdym (Tk, gb-6) — *Taňry maňa akyl bereni üçün (men ony), kaganlyga (han bolmaga) yrdym (boýun etdim).* Kagan mu kysaýyn tidim (Tk, gb-5) — *(Men içimden ony) kagan bolmaga yraýynmy?! — diýdim.* Eçümüz apamyz Bumyn kagan tört buluňyg kysmys (Oý, çep-1)... — *Öňki arkamyz Bumyn kagan (dünyäniň) dört burçuny (tarapyny) boýun egdiripdir...*

kys- II [kysdy lDsi] *dikmek, oturtmak:* Alp eren balbal kysdy (Oý, çep-3) — *(Olaryň) batyr ýigitlerine balbal (heýkel) oturtdy (dikdi).*

kysa [كَيْسَا] S: **hyýar** Kysa suýy kibi (MAS, 7b-3).

kysalat- [kys(a)l(a)ta ATLSli] *gysmak, daraltmak, çäginä daraltmak, gysgaltmak:* Seleňe kody ýorypan karagyn kysalata ebin barkyn anta bozdym (Bk, gd-37) — *Seleňe boýy bilen aşaklygyna ýöräp (gidip), (olary) gaty gysyp, öýlerini, tamlaryny şol ýerde bozdum (ýykdy).*

kysas [kysa:s قِصَاص] *kasas, gan alma, ar alma:* Sorylur ise, geýise kysas ola çuruh (KB, 185-6).

kysmat kyl- [كَيْسْمَتْ كَيْلْ] *paylamak, bölmek:* Nuh alaýhyssalam rubg meskunny

ferzendlerige kysmat kyldy (SB, 120b-1). Memleketlerni üç oglyga kysmat kylgany Nuh ahwaly dek erdi (SB, 4a-2).

kyssa [كَيْسَا] *hekaýat, gürrüň, kyssa:* Ahyr jemaly-kyssasy tefsir içindedür (KB, 61-16). Niçe bir kyssa sorar sen Hysraw-u Kawusdan (KB, 545-16). Zülfüň katynda durur ömür kyssasy (KB, 535-1). Bu kyssa pygamber hadysyda andak mezkur turur (SB, 9b-14). Süleýman kyssasy Dawud kyssasy birle muttasyly erdi (SB, 11b-8).

kyst [كَيْسْت] *nobatly töleg, nobaty gelende tölemeklik:* Ýeti jyns hasyldan hyraj goýdylyr kim, üç kyst birle üç wagty-mugaýýanda algaýlar (SB, 37a-1).

kysym [كَيْسَم] 1) *kysym, görnüş:* Eşit bir kysmyň ahwalyn, olar, kim, garky-wahdatdyr (ND, 31b-9). 2) *bölüm, bölek:* Ruzgärini üç kysym kylyb erdi (SB, 12b-10). 3) *bölüm, bap:* Bu turur ikinji tabakanyň ahwaly owwalynjy kysymdan kim, ijmäl birle zikir kylduk (SB, 20b-19).

kysym kyl- [كَيْسَم كَيْلْ] *bölmek:* Özge umarlary üç kysym kylyb, üç ýol birle ýiberdi (SB, 14b-23).

kyşla- [kyşl(a)p PLjli , kyşladykda ADOJJLjli , kyşl(a)d(y)m MDLclh] *gyşlamak, gyşy geçirmek, ýaza çenli ýaşamak:* Ötüken erin kyşladym (MÇ, gd-7) — *Ötükeniň eteginde gyşladym.* Maga Korgan kyşladykda ýut bolty (Bk, gd-31) — *Maga Korganda gyşlaýarkak, mal gyrgyny boldy.* Maga Korgan kyşlap ýazyňa oguzgaru sü taşykdymyz (Kt, dg-8) — *Maga Korganda (berkitmesinde) gyşlap, ýazyna oguzlar tarapa goşun çekdik (ýörişe çykdyk).*

kýt- [kýt(y)m(y)z MTli] *goýbermek, ibermek, boşatmak:* Kül tigin ebig başlaýy kytymyz (Kt, dg-8) — *(Ondan soň) biz Külteginä öýe (oba) ýolbaşçylyk etmäge iberdik.*

Kyt [كَيْت] *ýer-ýurt ady:* Filestin mowzygy kim, any Kyt aýturlar (SB, 2b-20).

kytal [kyta:l كَيْتَال] *uruş, söweş, jeň:* Mülk jähetiden jedel we kytal wakyg boldy (SB, 27a-22).

kytaň [kýt(a)ň fTli] *halk ady, kytaňlar (mongollar):* Otuz artuky sekiz ýaşyma kyşyn kytaň tapa süledim (Bk, go-2) — *Otuz sekiz*

yaşymda gysyna kytaň tarapa goşun çekdim (sürdüm). Tabgaç oguz kytaň bu üçegü kabysar kaltaçy biz (Tk, go-12-13) — (Eger) hytaýlar, oguzlar, kytaňlar, bu üçüsi birleşip söweşseler, (onda) biz galarys (saklanarys). Ýugçy sygytçy kytaň tataby budun başlaýu Udar seňün kelti (Kt, dg-11-12) — Ýyglaýjy (aglaýjy), nala çekiji (hökmünde gynanç bildirmäge) Udar Seňüniň ýolbaşçylygynda kytaň, tataby halklary geldi. Elig ýaşyma tataby budun kytaňda... (Bk, gd-7) — Elli yaşymda tataby halky kytaňdan...

kytaňgaru [kýt(a)ňg(a)ru WRGfTlH] *kytaňlara tarap, kytaňlara sary, kytaňlara garşy: Kytaňgaru Toňra Semig ydmys (Tk, 9) — Kytaňlara garşy Toňra Semi iberdi.*

kywal [قَوَال] *owadan, gelşikli: Kywal (MK, I, 346-1).*

kywyr- [قَوِير] *çermemek, azajyk ýokary galdyrmak: Eteklerin kywyrdy (GA, 225-6).*

kyý [kyý(y)n NYlh , kyý(y)n(y)g GnYli] *jeza, temmi, salgyt, paç: Kyýyn aýdym (MÇ, gd-12) — Jezasyny belledim. Kyýynyň köňlünçe aý (Tk, dg-32) — Jezasyny göwnüňe gelşiçe belle (aýgytla, kesgitle).*

kyýam [kyýa:m قِيَام] *ayak üstünde durmaklyk, turmak: Kyýamy mahşary-arwaha bir kyýamatdur (KB, 178-9).*

kyýamat [kyýa:mat قِيَامَت 1] *ahyrzaman, kyýamat, hemeler ölerden soň gaýtadan direlyän gün, ölüleriň direlyän günü: Kimsene ellerinden almyýa, ahyrzaman olup, kyýamat gopynça (GA, 2-5). Möwtalar oýandy, erdi kyýamat (ND, 25a-15). Kyýamat günigeçe mundak bolgusy turur (SB, 33b-7). 2) aýylganç, elhenç, gorkunç, uly: Bir kyýamat söweş oldy (GA, 120). Üç ýelekli gaýyn oklar atyldy, demreni düşdi, kyýamatyň bir günü ol gün oldy (GA, 63-12). Ýüzüňi görmez olursam, kyýamat oldy bize (KB, 73-9).*

kyýam kyl- [kyýa:m kyl- قِيَام كِيل 1] *başlamak, girişmek: Oguz ol tiýgen işge kyýam klyb (SB, 122a-31). Ol işge kyýam kylur erdiler (SB, 122a-32). 2) hötdesinden gelmek, başarmak: Bu mablagga kyýam kyla almas men (SB, 19b-2).*

kyýas [kyýa:s قِيَاس 1] *ölçeg, deňeşdirme: Ol durar kim, bu hünärler gaýry-ýu olmaz kyýas (ND, 24a-16). Özge kyýas bunda netije*

neçük were (KB, 181-6). 2) ölçeg, çen-çak, het we hasap: Çerik hedd we kyýasdan artuk tiýdi (SB, 129b-10).

kyz [kyz(y)m(y)n NMZli , kyz(y)m MZli , kyz Zli , kyz(y)m(y)n NMqli , kyz(y)m(y)n nMZli] *gyz: Türges kagan kyzymyn erteňü ulug törün ogluma aly birtim (Bk, dg-10) — Türges kaganyň gyzyny iňňän uly dabara bilen ogluma alyp berdim. Türges kaganka kyzymyn erteňi ulug törün aly birtim (Bk, go-9) — Men Türges kaganyňa örän uly dabara bilen gyzymy berdim. Inim ýiti uryum üç kyzym üç erti (Sý-6) — Inim ýedi, oglum üç, gyzym (hem) üçdi. ...Kyz kuduz egritebi agy buňsuz kelürti (Tk, go-48) — ...Gyzy, aýaly (gyz-gelni) gymmatbaha daşlary hasapsyz getirdiler. Kyzymyn kalyňsyz birtim (Sý, 7) — Gyzymy (gyzlarymy) galyňsyz berdim (çykardym). <kyz ogyl [k(y)z ogl(y)ň FLGW qli] gyz oglan, gyz çaga, gyz bala: Silik kyz oglyň küň boldy (Kt, gd-24) — Owadan gyzyň (gyz oglanyň) gyrnak boldy.*

kyz- [kyz(y)p PZli] *lowlamak, gyzmak: Örtçe kyzyp kelti (Tk, gb-40) — (Olar edil) ot ýaly lowlap (gyzyp) geldiler.*

kyzgutlan- [قِدْغُتْلَن] *çekinmek, saklanmak, ýüz öwürmek: Är işten kyzgutlandy (MK, II, 215-13).*

L

la / le [ل] *işligiň soňundan gelip işiň, hereketiň hakykatdan-da ýüze çykandygyny aňladýan ownuk bölek, «hakykatdan-da, dogrudan-da» diýen manylary berýär: Ol bardy-la; Ol geldi-le (MK, III, 160-5).*

la / le / -lan / -len [لن / لان / له / لا] *bilen, bile: Kyrk ýigid-len ogluň Oroz (GA, 49-2). Ýeňim-le alja ganyml sylmaýynca (GA, 25-8). Içildi badalar bir-bir, çalyndy dep-le naýlar (ND, 24b-17). Gijeýi gündiz-le fark et, olma hattaşy deni (ND, 6b-4). Owwal «zi», «aýn» ile leşger, ikinji «kaf»-lan «ha»-dyr (ND, 2b-17). Şol ýar-lan kyla kişi ki, fyrakynuň (KB, 453-1). Nätdüň ki, satmadyň any bize zaman-la (KB, 302-7). Agzuň depeledi ýene bizi güman-la (KB, 302-3).*

laçyn [la:çyn لَاجِن , لَاجِن , لَاجِن] *laçyn: Laçyn (MK, I, 343-11). Laçyn (IBM, 175-8). Hüýi budur laçynuň çün ki, bir ýaralu göre (KB, 358-*

15). Laçyny dahy gapar bir kökenek (KB, 594-3).

laf [la:f لاف] *öwünme, boş söz* <>**laf ur-** – *lap urmak, hetdenaşa öwünmek*: Bunda laf urub nedersen (GA, 204-7).

lafz [lafz لافز] **1)** *söz, dil*: Surýany lafzyga kylyb, any Sebgyny at goýdylar (SB, 21a-7). Lafzy-batlymyýus ähli-ýunan lugaty birle badyşah turur (SB, 20b-31). **2)** *aýdylyş, labyz*: Bu ylmyň dersi-päginde, hurufy-lafz çün olmaz (ND, 38b-6).

lagar [lagar لاغر] *arryk, hor, lagar düşen*: Wujudy-lagar ile uşbu zehin..., begüm! (KB, 436-16). <>**miýan lagar** – *bili inçe, inçe bil*: Ajap tutma, «Miýan lagar» diýir isem (KB, 12-2).

lagl [lagl لغل , لعل] **1)** *gyzyl reňkli gymmatbaha daş, lagl*: Lagl (Tuhf, 39a-8). Ne taň gaşyda ger bolsa lagl-u dür, taş-u toprak (BD, 35b-8). **2)** *magşugyň gyzyl dodagy*: İçmeýen laglyň şerabyn, merdi-meýdan olmady (ND, 41b-16). Mest olur laglyň şerabyn, noş eden aşyklar-a (ND, 9a-12). Nigär-ä, lagly-lebün aşyky durur bu köňül (KB, 3-8). Uýalur laglyňyzdan abyhaýwan (Mn, 303b-9). Hatyň totusy lagl üzre gonup bar (Mn, 302b-2). **3)** *gözyaş, gözyaş damjalry*: Gözümden lagl ile luwluw aýaguña dökerem ben (KB, 45-10).

lagnat kyl- [lagnat قتل] *näletlemek, lagnat aýtmak, gargyş etmek*: Şeýtana lagnat kyldyň (GA, 208-3). Şeýtana lagnat kyldyň (GA, 248-6). Musa Samerige lagnat kylyb, buýurdy kim... (SB, 8b-23).

lagun [lagun لاغون] *süýt, gatyk içilýän agaç tabak*: Lagun (MK, I, 344-4).

Lagus [Lagu:s لاغوس] *adam ady (erkek)*: Batlymyýus Lagus (SB, 20b-27). Batlymyýus Lagus Isgender wefat bolgandan soň, Isgender tahtyga olturdy (SB, 20b-32).

lagyn [lagyn لعين] *näletlenen, nälet siňen*: Fyrgawn lagyn her niçe mugjyz görer erdi, köňlige eser kylmaý... (SB, 8a-12).

lagzyn ýyl [(a)gzyn ýyl Lly : nlqGL] *doňuz ýyly*: Lagzyn ýyl bisinç aý ýiti otuzka ýog ertürtim (Bk, go-10) — *Doňuz ýylynyň başinji aýynyň ýigrimi ýedisi güni (ony) jaýlatdym*.

lahm [lahm لحم] *tire-taýpa ady*: Taý kabaýyly – we... lahm... (SB, 10b-22).

lahut [lahut لاهوت] *Hudaýa degişli, ylahy*: Älemi lahuta erdim, gark olub enwer eken (ND, 25b-14). Görün ol dem lahuta cekilub ruhy anyň (ND, 30b-12).

lahza [lahza لحظة] *az salym, az wagt, pursat*: Benim öwüme bir lahza bakaýdyňyz (GA, 9-1). Bir lahza sabyr kylyb (SB, 127b-7).

lakab [lakab لقب] *lakam*: Ýafesni türkler Uljaý han lakab kylyb erdi (SB, 240). Bu lakab we sümek we guşga mahsus bolub... (SB, 125b-21). <>**lakab goý-** – *lakam goýmak*: Alarny bozuk lakab goýdy (SB, 125a-26). Her birige bir lakab goýub, bir tamga mugaýyan kyldy (SB, 125b-17).

lakab et- [lakab لقب ايت] **S: lakam kyl-** Bu ygtybar birle any muharrak lakab etdiler (SB, 23b-13).

lakab kyl- [lakab لقب قيل] *lakamlandyrmak, atlandyrmak, lakam dakmak*: Alarny üçok lakab kyldy (SB, 125a-27). Oguz alarny bozuk we üçok lakab kylyb erdi (SB, 125b-16).

lakkak [lakkak لقلق] *leglek*: Bagyrsun niçe ki, gerek-se lakkak (KB, 160-13).

lal [lal لال] *lal*: Gulah sözüni eşitmez, dilüm olmaya lal (KB, 477-7). Wasfyda hyrad ayz erür, natyka lal (BD, 68a-3).

lala [lala لالا] *ajayyp, parlak* <>**luwluwy-lala** – *ajayyp, parlak dür*: Sadafdan luwluwy-lala ýaratdy (Mn, 290b-9).

lal ol- [lal ol اول] *lal bolmak*: Bilbil görer-se ýüzüni, gülşende lal olur (KB, 412-13).

lam [lam لام] *arap elipbiýiniň ýigrimi üçünji harpy*: Olur çün «lam» «ba» menzil-makamy, «gaýn» «ha» «mimdir» (ND, 2b-14). <>**«mim»-u «lam» ol-** – *doly bolmak, arap dilinde bu harplar «melle» doldy sözüni aňladýar*: Saky eliňden «mim»-u «lam» olsun (KB, 185-9).

lat [lat لات] *galyndy, çökündi*: Nyhan et ataşy bu lat içinde (ND, 27b-12).

latyf [latyf لطيف] **1)** *näzik, gözel, mylaýym, ýakymly, ýumşak*: Görmedim sen tek latyf, näzik juwan (KB, 587-9). Latyf-u näzig-u zyba senem siz (Mn, 301b-3). **2)** *çeper, gyzykly,*

şirin, nepis: Enwag hekaýaty-latyf we efsanaýy-taryf binýad kylyb... (SB, 23a-18). **3)** *şirin, süýji, näzik:* Gazamny sümekniň magzydan we şähd we şerab we latyf nemerselerden kylyb erdi (SB, 28b-15).

latyfa [laty:fa لَاطِفَة] *degişme, henek, oýun-gülki:* Ajab lathyfa durur bu (KB, 566-10).

laubaly [la:uba:ly: لاِبَالِي] *biperway, perway'syz:* Men dek maňa ýar laubaly bolsa (BD, 54b-4).

law [لا] *mum, möhür basylýan serişde:* Law (MK, III, 115-17).

Lawud [La:wud لَآوُد] *adam ady (erkek), Nuh pygamberiň agtyklarynyň biri:* Lawud bin Sam bin Nuhnyň ferzendleriden erdi (SB, 4b-16). Müsür faragynasy dagy bu Lawud nesliden tururlar (SB, 4b-16).

Lawy [La:wy: لَآوِي] *adam ady (erkek), Ýakubyň ogullarynyň biri:* Ýakubnyň... on iki ogly boldy... Şemgun, Lawy... (SB, 3b-17).

laý [la:ý لَآي] *palçyk, batga <laý suw – bulançak suw, bulanyk suw:* Köňüllerini ölümge goýub, Zigar guduglarydan on baş gün laý suw göterdiler (SB, 41a-28).

laýyh [la:ýyh لَآيَح] *äşgär, aýan, belli:* Halk arasyda wazyh we laýyh boldy (SB, 28b-29).

laýyk [la:ýyk لَآيِق] *laýyk, mynasyp:* Bu laýyk turur ol nemege (ZME, 831; 157-1). Maňa laýyk gyz nije olur? (GA, 168-13). Saňa laýykmydyr ol kim, olanlar ziri destinde (ND, 35b-3). Getürgil bizge laýyk armagany (Mn, 292a-5). Bildim kim, alar badyşahlykga laýyk tururlar (SB, 123b-21).

laýyk bol- [la:ýyk bol- لَآيِق بُول] *laýyk, mynasyp bolmak:* Aýah topragyna laýyk bolunmaz (KB, 101-4).

laýyk kyl- [la:ýyk kyl- لَآيِق قُل] *laýyk görmek, laýyk hasaplamak:* Taňry tagala kyýamat gününde ol kişiyi oda laýyk kylur – (Ýaý, 104a-3).

lazym [la:zym لَآزِم] *gerekli, zerur:* Baňa lazym degülmi bir terehhüm (KB, 122-14). Andan ijtinab wajyb we lazym turur (SB, 2b-22).

leb [لَب] *dodak:* Her ýerde debretme leb (ND, 5b-13). Lebi şeker, ýaňagy gül anyň

içündür kim ezelden (KB, 494-16). Ben kylmyşam özümi lebüň ýolyna şakyk (KB, 496-3).

leblebü [لَبْلَبُو] *nohut, leblebi:* Leblebü (Tuhf, 13a-ç).

ledun [لَدُن] *dini, dine degişli, ylahy, hudawy:* Bozagör iş bu tilsimi, okaýyp ylmy-ledun (ND, 12a-8). Ol ylymny sen bilmes sen, ýagny ledunny ylmy (SB, 9b-17).

Legzi [لَكْزِي] S: **Legzistan** Legzi we Alan we Abhaz we özge mowazyglar (SB, 34b-30).

Legzistan [Legzista:n لَكْزِيَسْتَان] *ýer-ýurt ady:* Şirwan we Legzistan we Elburz taglaryda meşhur turur (SB, 34b-29).

leim [لَيْم] *pes, gysganç, husyt, içigara:* Hem mal ýygysturur leim ermes men (BD, 54b-8).

Lejlaj [Lejla:j لَاجِلَاج] *adam ady (erkek), meşhur humarbaz, humar oýnaýan adam:* Ger kylmasa oýnamaýa oýnyny Lejlaj (KB, 154-14). Uram şol resme ki, mat ola Lejlaj (KB, 439-14).

lekin [لَكِنْ] S: **läkin** Berdi çün eller, aýaklar, lekin ol magny hafa (ND, 2b-14).

lemýezel [لَمْ يَزَل] *hemişelik, ömürlük, ebedilik, ýok bolmaýan:* Dilärseň, ger bu döwletden Hudaýy-lemýezelden sen (ND, 18a-8).

lengeç [لَنْكَج] *leňneç, suwda ýaşaýan jandar:* Lengeç (IBM, 180-14).

lengeç [لَنْكَج] *leňneç ýyldyzlar topary:* Lengeç (IBM, 183-11).

lenger [لَنْكِر] *labyr:* Ger karar isdär iseň, salgyl deňize lengeri (KB, 10-14). Gözlerim gämisi lenger saldy gan deňzine (KB, 35-11).

len terany [len tera:ny لَنْ تَرَانِي] *meni hergiz görüp bilmersin (Gurhan):* Len terany remzin eý dil, fähm edüb aşyk bu gün (ND, 8a-14). Neçün Musaýa diýdiler len terany (ND, 33a-2).

Ler han [Ler ha:n لَرْحَان] *adam ady (erkek):* Tört mugtaber meşhur ogly bolub, Gara han, Or han, Kür han, Ler han atlyk (SB, 120b-8). Atasy... Ler han gyzyny anyň üçün alyb... (SB, 120b-19).

lerzan [lerza:n لَرْزَان] *titremeler, jümşüldiler:* Bu howa ile wujudym jümle lerzandyr neden? (KB, 525-10).

lerze [لرزه] *titreme, gagşama, sandyrama, jümşüldeme*: Lerze düşe endamyna, ýapragyny sala (KB, 405-15). Lerze düşer tubyýa dahy hesedinden (KB, 538-15). Her kaçaň gözi aňa tüşse erdi, ...lerze endamyga tüşer erdi (SB, 12b-28).

leşger [لشكر] *goşun, leşger*: Agyr leşger, bol hazyna alaýyn (GA, 138-12). Bu burçuň pasybanyndan o şähriň leşgerin bir-bir (ND, 2b-15). Leşgerlerini ýygyb, Kürdistana azymat kyldy (SB, 122b-9). <**leşger tart-** – *goşun sürmek, ýöriş etmek*: Soň Fars we Kermanga leşger tartyb, musahhar kyldylar (SB, 124b-17). Ol welaýat azmyga leşger tartyb (SB, 126b-3). <**leşger çek-** – S: **leşger tart-** Leşger çekib, aňa zafar tabdy (SB, 15b-21). Feramerz leşger çekib, ganymy... algaý (SB, 18a-33). <**sypah-dary-leşger** – *goşun baştutany, serdar, baş serkerde*: Sypahdary-leşger we jahan pähliwan erdi (SB, 17b-17).

leşgerbaşy [لشكرباشی] *goşunbaşy, serkerde, serdar*: Leşgerbaşy emiri-agzam Şymyr atlykny Türküstanga ýiberdi (SB, 10b-27).

leşgergäh [leşgergä:h لشكرگاه] *leşgergäh, goşunyň saklanýan ýeri*: Alarnyň leşgergähini garat we taraj kylyb... (SB, 20b-14). Anyň leşgergähige urub, Piruz kowumyny... destgir kylyb... (SB, 31b-19).

leşgerkeş [لشكرکش] *harby serkerde, goşun serkerdesi, baş serkerde*: Jahan pähliwan anyň zamanyda Rüstem Destan erdi we leşgerkeşi Tus bin Nowder we Güderz erdi (SB, 13b-25). Ol leşgerkeş anyň ardydan ýetişdi (SB, 12b-31). Ol leşgerkeş aňa ýetişib, any heläk kyldy (SB, 12b-32).

letafet [leta:fet لطافت] *näziklik, gözellig, owadanlyk*: Bu zowk-u, kemal-u bu letafet niredendür (KB, 538-7). Letafeti ile onuň bulam safa bu gije (KB, 60-8). Sagadat birle baht ikisi biçdi, boýuňyzga letafetniň bukaýyn (Mn, 292b-7). Letafet mülkiniň sahybkyrany (Mn, 301a-8).

lewend [لوند] *azgyn, ýoldan çykan, bozgak (adam)*: Jahanda köp geda, gerçi lewend et-warlyk bardur (BD, 23a-11).

leýk [ليك] *emma, ýöne, welin*: Toldy andan kede-sähra, leýk yok baýy-geda (ND, 2a-14). Derd sanurlar yrahdan, leýk derman dökilür

(KB, 318-13). Yşk bardur, leýk yşka aşygam (KB, 546-14).

leýkin [ليكن] S: **leýk** Saçaň anbar durur, leýkin aňa kafur hydmatkär (KB, 16-11). Sözüde zähr-u leýkin tilide dermandur (BD, 18b-11).

leýl [ليل] *gije*: Hakykat bilmiş ol nagşy, olursyň sen saňa Leýla (ND, 3a-7). Subh ýüzinde anyň gisusy leýl ise (KB, 571-12).

Leýli / Leýla [ليلى، ليلا] *adam ady (aýal)*: Könlüm ýene ol Leýliýe Mejnun olmyş (KB, 583-3). <**defderi-Leýla** – *Leýli Mejnun dessanyndaky Leýliniň takdyry, kysmaty*: Meger ruzy elest içre ýazyldyň defderi-Leýla (ND, 4a-3).

leýl-u nehar [leýl-u neha:r ليل و نهار] *gije-gündiz*: Açan aňlar bu rumuzyň, çalyşur leýl-u nehar (ND, 10a-1). Saçaňy çöz, şah-a, leýl-u nehary bilmeýelüm (KB, 343-6).

lezzat [lezza:t لذات] *lezzetler, eşretler*: Ne bilsün warlugy lezzet içinde (ND, 27b-6). Anyň husuly terki-lezzatdan...turur (SB, 30a-29).

lezzet [لذت] *lezzet, tagam, eşret*: Waslyny, lezzetini hoş görelüm şimdilige (KB, 560-6). Tagam we şerab lezzetini unutub, meläýike suraty boldy (SB, 15a-15).

lä [lä: لا] 1) *ýokluk, boşluk*: Garybyňdyr däli şeýda, galypdyr çünki, «lä» içre (ND, 6b-8). Makamy lä we illäýi, goýub ardynda ol mah roý (ND, 19a-7). 2) «-syz, -siz» *goşulmasynyň manyşyny berýän ownuk bölek*: Olurlar bimekan anlar, mekandan lä mekan söýlär (ND, 15a-6).

lä [لا] *wah, way, heyhat, haýp diýmegi, aňladýan ümlük*: Ömürnden näumyt boldum lä, Mähneti hijr içide toldum lä (Ab, 96a-5).

läbüdde [lä:büdde لابد] *elbetde, isleseň-islemeseň*: Merd olan ýerde, läbüdde namardy bar (KB, 606-15). Läbüdde bize bir Jagfary-Taýýar gerekdür (KB, 427-13).

lä hawl [lä: hawl لا حول] «*Beyik Alladan gaýryda güýç-kuwwat yokdur*» diýen jümläniň gysgalan görnüşi we ilkinji sözi: Lä hawl ohyr köňül gözün üsdine her gije (KB, 213-8). Diýmegil any-ýu kylgyl lä hawl (BD, 4a-5).

lä hawle [lä: hawle لا حول] S: **lä hawl** Lä hawle eglenimedüm-u jana galmadum (KB, 534-5).

lähw [lä:hw لَهْو] *wagty boş geçirme, biderek oýun-güýmenje bilen meşgullanma:* Owkat köprügide aýş we eşret we lähw we zowkga meşgul boldy (SB, 30b-25).

lä-ilähe-illallah [lä:ilähe-illallah لَالَهُ الْإِلَهِ] *Alladan başga Taňry ýokdur:* Lä-ilähe-illallah, Muhammed resulallah (GA, 229-9). Afzaly lä-ilähe-illallah (BD, 8a-8).

läjerem [lä:jerem لَاجِرَم] *şeksiz, gümansyz:* Ten ki, jany söwmese läjerem, ol murdadur (KB, 558). Läjerem haýaty-ebedi tapdy (SB, 9b-10).

läkin [lä:kin لَآكِن] *läkin, emma, ýöne:* Bilür läkin kaçan ol dem, erişe halaty nazga (ND, 37b-3).

läknet [lä:knet لَکِنَت] *sakawlyk:* Ol köýmekden bir läknet Musanyň dilide zahyr boldy (SB, 7a-30).

läle [lä:le لَالَه] *çigildem:* Läle reň olsun bu häk (ND, 25b-11). Bu ne kafur anbardur ki, Hak eýledi lälesin (KB, 45-15). Bu gün ki, läleýe bahdum, ýüzinden utanuram (KB, 488-11). Garadyr läle köňli dek meňiniz (Mn, 301b-8). Hatty – benefşe, kaddy – läle, zülfi – reýhandur (BD, 18b-9). <>**läle yzar** – *gül ýañakly, gül ýüzli:* Sen läle yzar, ýahşy gal, hoş galgyl! (BD, 63b-8).

lälegun [lä:legu:n لَالَه كُون] *al, gyzyt, läle reňkli, gyrgyz:* Gel, eý saky, getürgil lälegun meý! (Mn, 303b-3). Gül kibi ruhsary hijride yaşymdur lälegun (BD, 24b-8).

läş [lä:ş لَاش] *läş, öli, jeset, meýit:* Kişnedi at läşe (ZME, 103-2). Läşine guzgun üýşdi (GA, 65-13). Läş arasynda oglanjygy läşin bulmady (GA, 141-8).

läýansaryf [lä:ýansaryf لَايَنْصَرَف] *üýtgemeyän, üýtgeşsiz:* Pähm edip ahyr bu remzi olmagyl läýansaryf (ND, 7a-6).

läýezal [läýeza:l لَايَزَال] *ebedi, hemişelik:* Çekdirip el, gaýry Hakdan, eý Kerim-läýezal! (ND, 32b-12). Ol şeraby läýezaly ile söhbet bekläriz (ND, 15a-17).

lijam [lija:m لِجَام] *agyzdyryk, uýan, jylaw:* Ki tä bezmi-elestiden, bu Nagşydan lijam aldy (ND, 41b-5).

Likeň [Lik(e)ň Fkl] *S: Isýi Likeň Tabgaç kaganta Isýi Likeň kelti (Kt, dg-12) — Hytay kaganyndan Isýi Likeň geldi.*

Lillä [lillä: لِلَّهِ] *Alla üçin, Hudaýyň hormatyna:* Hamdy Lillä şükri – minnet saňa, eý şahy-jahan! (ND, 24a-4). Hamdy Lillä, çekme gam kim, älem içre Nagşyýa (ND, 17a-6).

Lillähil hamd [lillä:hil hamd لِلَّهِ الْحَمْد] *hamd (öwgi) diňe Alla üçindir:* Lillähil hamd söz aýtyldy, tamam (BD, 12a-2).

limagalla [li:magalla: لِي مَعَ اللَّهِ] *meniň üçin Alla bilen:* Habar al limagalladan, eger täwile kadyrsyň (ND, 37a-7). Limagalla mekdebinden okudyň-sa bir sabak (ND, 16b-3).

limenil-mülk [li:menil-mülk لِمَنِ الْمُلْكُ] *Gurhanyň kyrkynjy süresiniň on altynjy aýatyndan «bu günki mülk kimiňkidir» diýen manyny aňladýar:* Limenil-mülke gadam bas, kül olup gaýry kowa (ND, 11a-8). Limenil-mülk jemaly ol hal (BD, 10a-12).

limgen [li:mgen لِمَكْن] *sary armyt:* Limgen (MK, I, 370-2).

lisan [lisa:n لِسان] *dil, gepleşik:* Dutup ahyr bu lisany, ýöri pynhan olagör (ND, 11a-12).

Lisün Taý Seňün [Lisün T(a)y Seňün nVFs YT: nVsl] *adam ady (erkek):* Maňa Lisün Taý Seňün başadu biş ýüz eren kelti (Bk, go-11) — *Maňa Lisün Taý Seňüniň ýolbaşçylygynda baş ýüz är (adam) geldi (goşuldy).*

liš [liš لِش] *gakylyk, gyllyk:* Liş akty (MK, III, 91-17).

Lişgyýa [Lişgy:ýa لِشْعِيَا] *adam ady (erkek), pygamberleriň biri:* Ahazy-mezkur zamanyda pygamber Lişgyýa alayhyssalam erdi (SB, 15b-14). Lişgyýa en-nebi alayhyssalam (SB, 15b-10).

litü [litü لِتُو] *suw, gar ýa-da buz bilen sowadylyp, üstüne däne sepilip iýilýän nahar:* Litü (MK, III, 179-14).

liwata [liwa:ta لِوَاطَه] *beçjebazlyk, erbetlik:* Näşayst kärler kylur erdiler, misli-hamr we liwata... (SB, 2b-22).

liwata kyl- [liwa:ta kyl- لِوَاطَه قِيل] *beçjebazlyk etmek:* Duşnatyr elik aňa tartyb, hyýal kyldy kim, liwata kylgaý (SB, 33a-22).

liýü [liýü: لِيُو] *liýk, laý, palçyk:* Liýü (MK, III, 180-9).

Liýýa bint Lawan [Liýýa: bint La:wa:n لِیَا بِنْت لَوَان] *adam ady (aýal), Ýakup*

pygamberiň aýaly: Ulugy Liýýa bint Lawan (SB, 3b-16). On iki ogly boldy Liýýa bint Lawandan (SB, 3b-17).

lohtaý [لختاي] *gyzyl reňkli, ýüzünde sary tegelejikler bolan Hytaý ýüpek matasy*: Lohtaý (MK, III, 181-11).

lowh [لوح] *hat ýazylyan tagta*: Arş ilen kürsi galamdan lowhy idrāk eýledi (ND, 32a-1). Gahary galaba kylyb, ol lowhny golydan saldy (SB, 8b-20). Ol syngan lowhny Allatagaladan namaz we doga birle derhast kyldy (SB, 8b-26). <**köñül lowhy** – *göwün depderi, köñül kagyzy*: Hudaý-a, yzzatyň haky, köñül lowhun müjella et (ND, 6b-7). <**lowhy-dil** – *ýürek ýazgysy*: Gel, nazar kyl, lowhy-dilde syrry Haka arýf ol (ND, 4b-3). <**lowhy-gudrat** – *gudratly tagta, asmandaky ähli syr ýazyylan tagta*: Okursaň lowhy-gudratdan, bilersin kandadyr Möwla (ND, 2a-4). <**lowhyl-mahfuz** – *asmanyň ýokary gatynda saklanýan ýüzüne ynsanyň ykbaly ýazyylan tagta*: Ikinji, bilmiş ol ahyr, bu gökler lowhyl-mahfuzda (ND, 2b-11). <**lowhy-musawwar** – *suratlandyrylan tagta*: Bu bir lowhy-musawwardyr, ony her im lybas (ND, 30b-4).

lowwama [لوامه] *ökünmek, ynsabyň ökünji*: Diýmişler aňa lowwama kaçan kim, ola ol zahyr (ND, 3a-9). Garaz oldur Züleýhadan, diýmişler nefsi lowwama (ND, 34b-6).

löwd [لود] *degişme, gülüşme*: Huny-jiger durur ki, löwde içinde göz ajyz (KB, 379-3). Tatalym bir yşk äri löwdüň-le ýana ne gam (KB, 377-5).

Löwkem Ýawguý [لوکم ياقوى] *adam ady (erkek)*: Andan soň Löwkem Ýawguý badyşah boldy (SB, 128b-32). Lowkem Ýawguý muhtar we ajyz bolub (SB, 128b-33).

lugat [لغت] *dil, söz, sözlük*: Lafzybatlymyýus ähli ýunan lugaty birle badyşah turur (SB, 20b-31). Türki lugaty birle gabuk ortasy çürügen ýygaçny diýrler (SB, 122a-10).

Luhrasb [لهراسب] *adam ady (erkek)*: Buh-tunnassar Luhrasb we Güştasbdan ol beladlarga amyl erdi (SB, 2b-9). Luhrasbny... öz ýerige badyşahlyk tahtyga olturtdy (SB, 14b-30).

lukma [لقمه] *bir bölek, bir agyz, ýuwдум, lukma, hörek*: Tugma we lukma kylgaýlar (SB, 32a-8).

Lukman [Lukma:n لقمان] *adam ady (erkek)*: Merizi kalba Lukmandyr şerigat (ND, 1b-8). Lukman hekimni dagy aýturlar kim, anyň zamanyda ermiş (SB, 14b-14).

luly [lu:ly لولى] **1)** *göçüp-gonup ýören taýpa, syganlar*: Lulylar kim, hala hiç şäherde makam kylmaslar, alarnyň nesliden tururlar (SB, 29b-22). **2)** *köçe aýdymçysy*: Bu çakgaça henüz welaýatlarda oýunçy we mutryb ol lulylardan tururlar (SB, 31a-32). <**lulyýy-mutryb** – *köçe aýdymçysy, aýdymçy syganlar*: Ol on iki mün lulyýy-mutryb... ýiberdi (SB, 31a-31).

Lur [Lu:r لور] *ýer-ýurt ady*: Andan Lur taglaryga baryb (SB, 124a-28).

Lut [Lu:t لوط] *adam ady (erkek), pygam-berleriň biri*: Emma Lut ol azabdan habardar boldy (SB, 2b-25). Lutnyň hatyny kim, alarnyň kowmydan erdi we alar birle barur erdi (SB, 2b-26). <**kowumy-Lut fygly** – *beçjebazlyk, bozuklyk*: Bir ogul muluk nesliden bulug heddige ýetişib turur, häzir kylyb, aňa kowumy-Lut fygly(ny) kylur erdi (SB, 33a-15).

lutf [لطف] *mylaýymlyk, mähribanlyk, rehimlilik*: Ýörider lutf ile gahryn, olur emrinde her eşýa (ND, 3a-4). Ben gul olaýym lutfyna ol dilberimün (KB, 530-16).

lutf et- [لطف ايت / ايد] *ýagşylyk etmek, geçirimlilik etmek*: Pendimi güwş eýle, lutf et, işiňi etme harab (ND, 6a-15). Lutf edüb, ger bu saýyla ere sen (KB, 366-1). Lutf edübän, bizi bu gün, senem-ä! (KB, 460-3).

lutf eýle- [لطف ايله] *ýagşylyk etmek, geçirimlilik etmek*: Gel, lutf eýle, Nagşyýa (ND, 14a-14). Lutf eýleýüb tut sen elüm, saç oduma rehmet suwyn (KB, 417-12).

luwluw [لؤلؤ] *dür, gymmatbaha daş, merjen*: Süreýi «Rahman» içinde luwluy-merjen nedir (ND, 7b-10). Çu gördi luwluw, merjen (KB, 524-11). Sadafdan luwluy-lala ýaratty (Mn, 290b-9). Zeberjed we luwluw birle any murassag kylyb erdiler (SB, 13a-27).

lübed [لُبْد] *ýüň*: Geçer silinmek alty nesne birle, taş ile, kesek ile, toprak ile, çöbrek ile, lübed ile, pampuk birle (MAS, 29b-1).

lūi ýyl [lūi ýylka **AhLIY** IV] *luw (balyk)*
ýyly: S: **lū ýyl** Lūi ýylka ýitinç aý küçlüg alp
kaganymda adyrlu bardyňyz (Oý, sag-12) —
Luw ýyly ýedinji aýda (siz) güýçli, batyr
kaganymdan aýrylyp gitdiňiz.

lū ýyl [lū ýylka **AhLIY** VI] *luw (balyk)*
ýyly: Lū ýylka bilge külüg er edgü kan Taçam
ölti (Oý, ýan-4-7) — *Luw – balyk ýyly akyly,*
—şöhratly är, rehimli Taçam han öldi.

lybas [lyba:s لباس] *geým, eşik, lybas*: Sarar
gat-gat lybas içre, anasyrdan nikap eýlär (ND,
12b-5). Fahyr lybaslar geýib erdi (SB, 5b-3).

lyka [lyka: لقا] *yüz-keşp*: Mesih enfaslyk
Ýusup lyka sen (Mn, 294a-1). <**käni-lyka** –
gözellik käni: Bu niyesi hyýal ola, käni-lykaýa
beňzedem (KB, 328-10).

M

mabgas [مبعث] *pygamberligiň berlen günü,*
pygamber bolnan gün: Köb ýyl mabgasdan
burun meşhur turur (SB, 34b-17). Mabgasy
seýýidis-sakaleýin alaýhys-salawat wes-salam
erdi (SB, 39a-14).

mablag [مبلغ] *baha, pul, baýlyk*: Bu
mablagga kyýam kyla almas men (SB, 19b-2).
Eger bu tilegen mablagny bersem ne türlük
memleketni zabt kyla algaý men (SB, 19b-2).

maçy [ماجي] *pişik, urkaçy pişik*: Maçy (Tuhf,
19a-11).

Maçyn [Ma:çy:n ماجين] *Manjuriýa, Uzak*
Gündogar: Tamam Çyn we Maçyn we
Tengas diýaryny tutub musahhar... kyldy (SB,
121a-31).

madahyl [mada:hyl مَدَاحِيل] *girdeji,*
gazanylan we hasyl bolan zat: Madahyl
aňlamaýana nije maharyj olur (KB, 521-7).

madam [ma:da:m مَادَام] *şol wagta çenli,*
belli bir wagta çenli: Madam kim, Oguz
seriri-soltanatda mütemekkin erdi, her kişi
aňa berür erdi, aman bolub (SB, 123b-1).

mader [ma:der مَادَر] *eje, ene*: Togurdy ma-
deri-owwal, gähi halk olmadan Howa (ND, 3a-
5). Maderinden dogmagan tälim alan yrfan
nedir (ND, 13b-17).

madhal kyl- [مَدْحَلْ قِيل] *girmek, barmak*:
Madhal kylmaz inçe bilüňe ki, hatardyr (KB,
563-15).

madun [ma:du:n مَادُون] *pes, aşaky*:
Esiriňem, weli yşkyň dilümi eýledi madun
(KB, 163-13).

madyh [ma:dyh مَادِح] *öwýän, magtaýan,*
öwüji, taryplayýy: Madyh ki, medh ede seni
(KB, 447-16). Gözüň medhin aýdan madyh,
şah-a, niçe mübin söýlär (KB, 386-5).

mag [ma:g مَآغ] *kellesi, guýrugy we ganat-*
larynyň uýy bir reňkde bolan kepderi: Çünki
hurşyt sandaly magy, / Uçup açty ganat tün
zagy (Ab, 96b-7).

magad [maga:d مَعَاد] *ahyret, o dünýä, soňy*:
Bilge sen mebde-ýu magadyňny (BD, 51b-5).

magak [maga:k مَعَاك] *çukur*: Yşarat ol ma-
gaklarga turur (SB, 33b-13).

Maga Korgan // Magy Korgan [M(a)ga
Korg(a)n NGFWH AGM // M(a)gy Korg(a)n
NGRWHIGM] *ýer ady, gala, gorgan,*
berkitme, meşhur serkerde Kültegiňiň gyşlag
ýeri, söweşe gitmezinden öň gyşlaýan
berkitmesi: Magy Korgan kyşladykda ýut
bolty (Bk, gd-31) — *Magy Korganda*
gyşlaýarkak, mal gyrgyny boldy. Maga
Korgan kyşlap ýazyňa oguzgaru sü
taşykdymyz (Kt, dg-8) — *Maga berkitmesinde*
gyşlap, ýazyna oguzlar tarapa goşun çekdik
(ýörişe çykdyk).

Magana [Maga:na مَعَانَة] *adam ady (aýal),*
Ysmaýyl pygamberiň nebereleri: Anyň...
gyzyny Magana atlyk, nikah birle alyb (SB,
16b-14).

magany [maga:ny: مَعَانِي] *manylar,*
düşünjeler: Magany keşt eder, durmaz,
dahansyz bir dodakdandyr (ND, 12a-3).
Muwapyk suratyň birle magany (Mn, 301a-8).
<**bahry-magany** – *düşünjeler ummany*: Her
lafzy dür-u bahry-magany anda (BD, 58b-8).

magara [maga:ra مَغَارَة] *gowak, hin*:
Depegöz bildi kim, Beset magaradadur (GA,
225-5). Şol magaraýy gördüňmi? (GA, 228-1).
Merýem ýalguz suw ardyga bardy bir
magaraga girdi (SB, 24a-15).

magaryf [maga:ryf مَعَارِف] *magaryf, ylym,*
bilim: Magaryf ählini inkär edenler (ND, 27a-
13).

magaryj [maga:ryj مَعَارِج] *göterilmeler,*
yökary galmalar, asmana çykma, çykylyjak

yér: Ki husnuña gijeler niçe biň magaryj olur (KB, 521-3).

magasy [maga:sy معاسى] *günäler, ýazyklar, günä işler:* Menahy we magasyga ykdam kylur erdi (SB, 9b-5). Bekerrat magasy we menahyga ykdam kylur erdiler (SB, 15b-13).

magaş [maga:ş معاش] **1)** *ýaşayyş, durmuş:* Bary, imdi magaşa bir nowg et kim (BD, 59b-7). **2)** *ýaşayyş gatnaşygy, durmuş gatnaşygy, gylyk-häsiýet:* Ýagşy magaş birle barça Eýran halkyny özi ge howahah we mutyg kylyb erdi (SB, 18b-18).

magaş kyl- [maga:ş kyl- معاش قيل] **1)** *ýaşamak, ömür sürmek:* Öz ogly dek magaş kylur erdi (SB, 7a-32). **2)** *durmuş gatnaşygyny etmek, gatnaşmak, gatnaşyk etmek, ýaşamak:* Halk birle ýahşy siret we pisindide magaş kylur erdi (SB, 28a-26).

magaýyb [maga:ýyb معایب] *ayply, kemçilikli, nogsanly:* Bu işlerim tamam magaýyb we kabaýyh turur (SB, 4a-12).

magbad [معبد] *ybadat edilyän ýer, ybadathana:* Tagda bir magbad ýasab erdi (SB, 17a-28). Ol zamanda magbad we zyýaratgähleri... erdi (SB, 30b-29).

magbud [magbu:d معبود] **1)** *ybadat edilyän, sygynylyan, Tañry, Alla, Hudaý:* Bizowal magbudy ögdi (GA, 207-12). Jelaly setr kylaý idi abyd-u magbud (KB, 578-5). Sezawar imes kim, andan özge magbudyň bolgaý (SB, 25b-24).

2) *ynanç, din, dini ynanç:* Ol öz kişiden gaýtyb, özge magbud peýda kylyb turur (SB, 121a-3). Bir küdek bizge we magbudymyzga ihanat we istihfâf kylgaý (SB, 121a-4).

magbun [magbu:n معبون] *bahada, aluw-satuwda aldanan kişi, paýsyz goýlan, kemsidilen:* Hazan ýagdy özi içün oldy magbun (KB, 575-13).

magdan [magda:n معدن] *magdan, kân:* Mülki-dilden azm edip çün jöwheriň magdanyna (ND, 7b-14). Ki magdan kerem-u jidd-u bahry lutf-u sehadur (BD, 35b-8).

Magd bin Adnan [Magd bin Adna:n معد بن عدنان] *adam ady (erkek), araplaryň magd taýpasynyň atasy:* Kabaýyly-Magd bin Adnan anyň zürriýet we neslinden tururlar (SB, 3a-29).

magdud [magdu:d مَعْدُود] **1)** *çäkli, ölçegli:* Jan-u akyl-u dil nigär-ä, gerçe ki, magduddur (KB, 486-6). **2)** *birnäçe, sanalgy, az sanly, azajyk:* Perwiz we Bendüýe niçe magdud atlyk birle Fyratdan ötüb... (SB, 38b-3). Perwiz andak kylyb, bir-iki magdud birle gaçyb... (SB, 38b-8).

magduda [magdu:da مَعْدُودَة] *azajyk, sanaýmaly, azajyk baha, arzanjak:* Ýene biriňiz meni iki-üç deremi magdudaga satyb ýigeý (SB, 24b-12).

magfired [مَغْفِرَة] *günä geçilme, ýalkanma, bagyşlanma:* Köp söz eşildi magfiredten (BD, 95b-6).

maghud [maghu:d مَعْهُود] *endik edilen, kabul edilen, kada girizilen:* Perwiz adaty-maghud birle nushat çykaryb, resullar tagýyn kyldy (SB, 40b-26).

magjun [magju:n مَعْجُون] **1)** *garym-gatym edilen, ýenjilen, ýençgilenen, ýenjilip garym-gatym edilen:* Bul ajabdur, türfe magjundur, köňül! (KB, 555-3). **2)** *garylyp ýasalan, mäjum, ýenjilip, garym-gatym edilip ýasalan däri-derman:* Lagluňdan umaram, eger sunar iseň magjun (KB, 425-7). Jemg edib kylmyşam saňa magjun (KB, 567-9).

maglub [maglu:b مَغْلُوب] *ýeňlen, ýeňlişe sezewar bolan:* Bu dem maglub olup janyň, zebun eýlärsen ynsany (ND, 31a-4). Bolar maglub olar ahyr, eger ederse nogsany (ND, 34a-4). Nefs ýagysyny maglub etgil (BD, 53b-2).

maglub bol- [maglu:b bol- مَغْلُوب بول] *ýeňilmek, ýeňlişe sezewar bolmak:* Ahwaz meligi münhezim we maglub bolub... (SB, 27a-2). Rumylar maglub boldylar (SB, 39b-14).

maglul I [maglu:l مَغْلُول] *gandallanan, bentlenen:* Ben wasluña ermäge, eý şah, razý-ýam zynjyry-wahdetiň-le çü maglul görmedim (KB, 181-7).

maglul II [maglu:l مَغْلُول] *hassa, nähoş, keselli, dertli, ýarawsyz:* Jan derdine gözüň kibi maglul görmedüm (KB, 181-3). Bu maglula erişdürüň, ýene esbasy ola sen (KB, 46-3). Daýyma maglul we renjur erdi (SB, 32b-32).

maglum [maglu:m مَعْلُوم] *mälim, belli, aýan:* Emma keyfiýet ensablary hakykat ýüziden maglum imes (SB, 121a-16). Seniň

hukuk hydmat weygytkadyň maňa maglum turur (SB, 129a-4).

maglum bol- / ol- [maglu:m bol- / ol- معلوم] *mälim bolmak, belli, anyk bolmak:* Sizge maglum boldymu kim, neçün oglanlarga altun kürsi berib, sizge halgat geýdördüm (SB, 123b-17). Erki han gyzyga maglum boldy kim, ol gelmes (SB, 127a-28). Ýene size maglum olsun kim, bu kitaby ýazmaga sebäp oldy (Ýaý, 100a-4).

maglum kyl- [maglu:m kyl- معلوم قيل] *mälim etmek, belli etmek, anyklamak, aýan etmek:* Maglum kyldy kim, gurt ne aýta turur (SB, 127a-5). Oguz bu ahwalny maglum kылgandan soň... (SB, 122b-32). Ol ewliklerini maglum kylyb, alardan agryb, tiýdi kim... (SB, 125a-18).

magmum [magmu:m مَغْمُوم] *gaygyly, gussaly:* Mer kim, sabah gözim açyb, baha ýüzüne, / Ben zamyn aňa ki, dahy magmum olmaýa (KB, 448-1).

magmur [magmu:r مَعْمُور] *abat, hemme zady ýerbe-ýer:* Bürener çary unsury, bozukdan eýledi magmur (ND, 9b-3). Magryb-maşryk jümleýi serte-ser magmur eken (ND, 14a-6). Göz açyb, ol welaýatny magmur gördi (SB, 16a-19).

magmura [magmu:ra مَعْمُورَة] *abadan ýer, ymarat edilen, bejerilen ýer, ýaşalyan ýer, ýer ýüzi:* Älem magmurasynyň köpräginu tutdy (SB, 3b-24). Ýer ýüziniň magmurasy kim, Isgenderge musahhar boldy (SB, 19b-29).

magmur bol- / ol- [magmu:r bol- / ol- مَعْمُور بول] **1)** *abadan bolmak, abatlaşmak, ýerbe-ýer bolmak:* Olmaýyp hergiz fena, magmur olan weýran nedir (ND, 7b-6). Bag magmur bolgan çakgaça ol koýlardan faýda görgeý (SB, 13a-14). **2)** *abatlaşmak, dolmak, dos-doly bolmak, ýeterlik bolmak:* Endek fursatda hazynalary andak magmur boldy (SB, 13a-16).

magmur et- [magmu:r et- مَعْمُور ايت] **S:** **magmur kyl-** Ýene magmur edib any, Haka dostluk aýan etdiň (ND, 17a-15).

magmur kyl- [magmu:r kyl- مَعْمُور قيل] *abat etmek, abadanlaşdyrmak:* Burungy destur birle magmur kылgaý (SB, 13a-14). Beýtil-Mukaddesni magmur kyldylar (SB, 18a-23).

magmur ol- [magmu:r ol- مَعْمُور اول] *abadanlaşdyrylmak, gurnalmak:* Olmaýyp hergiz fena, magmur olan weýran nedir (ND, 7b-6). Şah çünki mest ola niçe magmur ola jahan (KB, 474-16). Magmur kaçan ola şol ew ki, tatar düşer (KB, 535-4).

magna [magna: معنا] **S:** **magny Gel,** eý sâlik, eşit benden, galamdan görnedir magna (ND, 2b-10). Niçeler zaýyg olmyşdyr, gözün aç kim bu magnada (ND, 29a-5).

magnawy [magnawy: معنوی] *ruha degişli içki dünýä:* Gel, gümany-magnawydan, Nagşy-ýa, durma, öt-ä! (ND, 4b-1).

magny [magny: معنی] **1)** *many, mazmun:* Bu aýatnyň magnysyny dagy maglum kylyb (SB, 130a-18). **2)** *many, düşünje, pikir, niýet:* Garasülük bu magnyny Oguzga tiýdi (SB, 122a-31). Ol kowum bu magnyny inkyýad kylyb, Oguz dergähige mütewejjih boldylar (SB, 123b-11).

magraj [magraj: معراج] *gök, asman, göge çykma:* Edüb magrajy soltany, özün aly jenab eýlär (ND, 12b-8). Nedir magrajy hezret, gör ne söýlär bu suhandany (ND, 37a-1).

magruf [magru:f معروف] *meşhur, belli, tanymlal:* Ol husn ile jahanda magruf (KB, 467-5). Kim Garagurumga magruf turur (SB, 120b-4). Halk arasynda magruf we meşhur turur (SB, 3a-32). **◁emri-magruf – hak ýola, dogry ýola çagyрма, hak ýola gönükdirme, hak dine ündeme:** Özge halaýyklaryny emri-magruf we nehi-münkerge dagwat kylur erdi (SB, 24b-7). Halkny dagwaty-emri-magruf we nehi münker kylur erdi (SB, 24b-28).

magruf bol- [magru:f bol- معروف بول] *belli bolmak, tanalmak:* Aňa mensub we magruf bolgaýlar (SB, 125b-13).

magruk ol- [magru:k ol- مَغْرُوق اول] *gark bolmak, çümmek:* Zülfini magruk olany, ben gussa peýwesteýem (KB, 425-6).

magrur [magru:r مغرور] *ulumsy, gedem, gopbam:* Çeçek dek bolmagyl husnyňa magrur (Mn, 302a-5).

magrur bol- [magru:r bol- مغرور بول] *özüne göwni ýetmek, men-menlik etmek, ulumsylyk, gopbamlyk etmek:* Magrur bolub, fitneler başaryb... (SB, 129a-27). Öz badyşahlyk we şöwketi birle magrur bolub... (SB, 2a-15).

Magryb [مغرب , مغرب] *Günbatar*: Dogup Magryb diýaryndan, zamany hezreti Isa (ND, 3a-14). Doga çün janyby-Magryb, bu gez onuň Güneşi (ND, 3b-4). Diýary-Magrybny ulug ogly Selmge berdi (SB, 3b-29).

magryb [مغرب] *Günüň batan pursatyndan garaňky düşýänçä wagt aralygy, şapak*: Taňryýa gulluk kylun şol wagt magryb olganda (MAS, 13b-6). <**magryb namazy** – *agşam namazy*: Dahy kyldy magryb namazy Güneş batganda (MAS, 14b-4).

magryfet [معرفت] *ylım, bilim, magaryf, giň gözýetim*: Kemaly magryfetdir kim, kitaby mekdebi dilden (ND, 6a-2). Üçünji magryfetdir kim, rumuzdyr syrry uşşaga (ND, 2a-4).

magsyýet [معصيت] *günä, ýazyk*: Ol magsyýetge ryza bolmas erdi (SB, 5a-5).

magşuk [magşu:k معشوق] *söýgüli, magşuk, söýülän we söýýän (gyz)*: Haka aşyk, biri magşuk, bu iki merdan nedir? (ND, 7a-13). Degülmi aşyguň imany magşuk? (KB, 457-15). Magşuk-la aşyguň gyl girmez arasyna (KB, 521-13). Gerek ki, aşyk-u magşuk-u yşk bir olalar (KB, 353-14).

magşuş [magşu:ş معشوش] *garym-gatym, bulaşyk, ýama-ýama, çatyk-çatyk*: Kim orda gerek, kalb kaçan ki, ola magşuş (KB, 441-12).

magta- [ماطًا] *magtamak, öwmek, taryplamak*: Magtady (Tuhf, 13b-7).

magtawçy [مَقْطَاوْجِي] *magtaýan, öwüji*: Magtawçy (Tuhf, 33a-5).

Magystýus [Magystýu:s معسطيوس] *adam ady (erkek)*: Andan soň Maksymanus ogly Magystýus şereketi birle on tokuz ýyl kaýsarlyk kyldy (SB, 22a-15).

magýub [magýu:b معيوب] *ayýply, kemli, maýyp*: Menu mundak magýub we mübtela kyldy (SB, 23a-6).

magýub kyl- [magýu:b kyl- معيوب قبل] *ayýply etmek, kemçilikli etmek, ýetmez etmek*: Men bu kiştini anyň üçün magýub kyldym, any synuk görüb, aňa tamg kylmagaý (SB, 10a-10).

magz [مغر] **1)** *beýni*: Alajy adam başynyň magzy turur (SB, 2a-27). Her gün iki kişini öltürüb, alarnyň magzyny sürter erdi (SB, 2a-28). **2)** *ýilik*: Gazamny koý sümeginiň

magzydan... kylyb erdi (SB, 28b-15). **3)** *özen, asyl*: Dil-a, münkür gaçar Hakdan, eşitmez magz Gurhany (ND, 39b-8).

magzul kyl- [magzu:l kyl- معزول قبل] *boşatmak, aýyrmak, daşlaşdyrmak*: Magzul kyldy begni emelden (ZME, 645; 127-1). Üç ýyldan soň Daraýy-mezkurny magzul kyldylar (SB, 16b-32).

mah [ma:h ماه] **1)** *Aý, asman jisimi, Ýeriň tebigy hemrasy*: Gündüz ýüzi Güneş-ü gije Mah (KB, 399-7). **2)** *Aý, 30-gün*: Goýmady jan-u köňül, mahy du, heftede neçün (KB, 542-6). **3)** *gyz, magşuk*: Çek eliň jezbeden, eý mah, ýöri, bar jan olagör (ND, 11a-8). Köňüller ahyndan eýmengil, eý mah (Mn, 303a-1). <**mah roý** – *ay ýüzli, owadan*: Makamy «lä» we «illä»-ýi goýup ardyndan ol mah roý (ND, 19a-7). <**mahy-tab** – *ayyň ýagtysy, ayyň şöhesi*: Görer älem mahy-tabyn (ND, 43a-9). <**mahy-janan** – *jennetleriň aýy*: Eşit tawili Ýakubyň, eşit sen, eý mahy-janan! (ND, 22b-6). <**mahy-sal** – *ay-ýyl*: Öwlüýädir destigudrat, gije- gündiz mahy-sal (ND, 33b-2). <**mahy-taban** – *ýagty Aý, nurly Aý, dolan Aý*: Gün olup mülki-bakada mahy-taban ola gör (ND, 12a-10).

mahaffa [محفه] *kejebe, tagtyrowan*: Ýörür çakda mahaffaga olturur erdi (SB, 32b-33).

mahal [محل] *wagt, zaman, mahal, döwür*: Bu mahalda oguz erenleri bir-bir ýetdi (GA, 149-11). Ki alyp jöwherin Hakdan, mahalynda nisar etmez (ND, 40a-1). Mahaly-möwte bardynda, bürenir şekli-haýwany (ND, 35a-4). Ol mahal Keýhysrow ulug bolub erdi (SB, 14b-7).

mahal [maha:l محال] *bezeg, zenanlaryň bezenmesi*: Egerçe nuktalaryň kysmaty-mahal olysar (KB, 356-9).

maharyj [maha:ryj مخارج] *çykdaýy, harç edilme*: Madahyl aňlamaýana nije maharyj olur (KB, 521-7).

mahasyn I [maha:syn محاسن] *sakgal*: Bir ýoly mahasyny hatunynyň ýüzige tegib, ynaklar ol işden reşk eltib, badyşahga arz kyldylar (SB, 128b-19).

mahasyn II [maha:syn محاسين] *ýagşylyklar, gowulyklar, owadanlyklar, gözellikler*:

Mahasyn jümle tapuñda müjemmag (KB, 83-13).

mahat [مَحَطْ] *gurşaw, örtük, gurşap alma:* Ahmaly-jemalyýa ol gyl mahat olmyşdur (KB, 30-6).

mahbub [mahbu:b مَحْبُوب] **1)** *söýgüli:* Olup mahbuby-meknuny ýene dört üzre çar erkan (ND, 20b-5). **2)** *gelşikli, owadan, näzik:* Barmaklary nigärli, mahbub kafyr gyzlary (GA, 38-7). Otuz ýedi gala beginiň mahbub gyzlaryny (GA, 63-11). Azym görklü, mahbub gyzy wardy (GA, 170-12).

mahbuba [mahbu:ba مَحْبُوبَة] *magşuk, söýgüli gyz:* Wisanyň mahbubasy erdi (SB, 20b-24). Şirin bir hatuny-jemileýi-matbugaýy-mahbuba... erdi (SB, 39a-11).

mahbus [mahbu:s مَحْبُوس] *tussag, bendi:* Anda Ahwaz ekabyrlaryndan bir jemagat mahbus erdiler (SB, 29b-8). Otuz atly miň nefer mahbus erdi (SB, 39b-32). <>**mahbus sakla-** – *tussaglykda saklamak, bendilikde saklamak:* Any hem andak mahbus saklady (SB, 40b-9).

mahbus kyl- [mahbu:s kyl- مَحْبُوس قِيلَ] *tussag etmek, tutmak, basmak:* Any tutub mahbus kyldylar (SB, 129a-24). Togrul Garawulçyny mahbus kylyb, niçe kişini oña mukarrar kyldy (SB, 129b-20).

mahdum [mahdu:m مَحْدُوم] *jenap, hojaýyn, häkim:* Jan mülkine senüň kibi mahdum olmaýa (KB, 447-13).

mahfuz [mahfu:z مَحْفُوظ] *gorag astyna alnan, goragly, saklawly, gözegçilikde saklanýan:* Tamam ýollaryny mahfuz we mazbut kyldy (SB, 34b-31). <>**lowhyl-mahfuz** – *Taňry tarapyndan ýazylan takdyr ýazgysy:* Ikinji bilmiş ol ahyr, bu gökler lowhyl-mahfuzda (ND, 2b-11).

mahfy [مَحْفَى] *gizlin, ýaşyryn:* Özi mahfy, sözi ynsan iledir (ND, 10b-16). Syr budur eý peri-peýker, kişide mahfy kemal (ND, 18a-14).

mahiýet [ma:hiýet مَاهِيَّة] *tebigat, esas, özen* <>**mahiýeti-husn** – *gözelligiň tebigaty:* Mahiýeti-husn ile jemalyňa bahyjah (KB, 469-1).

mahjub [mahju:b مَحْجُوب] *uýatly, utanjaň, ýygra, örtügli, bürenen:* Ki mahjub oldular

Hakdan, edip ol demde usýany (ND, 34b-4). Hajyby mahjubyňken awlady akyl ile dili (KB, 314-3). Bilmezüz neýleýelüm hajyby-mahjub ile biz (KB, 314-3).

mahluk [mahlu:k مَخْلُوق] *jandar, ganly-jandar:* Ne kim, war jümle mahlugy, sera-ser jem ederseň ger (ND, 23a-3). Adam oganlaryny barça mahlukdan artyk hormat we keramat birle kyldy (Ýaý, 99b-6).

mahmud [mahmu:d مَحْمُود] *öwlen, öwgä my-nasyp, gowy, oňat:* Bu mesafny terk kylgaýlar kim, ahyry maglum ermes kim, mahmud bolur ýa mezmum (SB, 22b-15).

Mahmud I [Mahmu:d مَحْمُود] *adam ady (erkek):* Mahmud Gaznyn tahtgähini tutgaýlar (SB, 130a-12). Suwar ferzentleri II Arslan we Mahmud we tamam hadam we haşamlary birle atlanby.. (SB, 129a-6).

Mahmud II [مَحْمُود] *piliň ady:* Filler araste kyldy, başlygy ulug jeňni fil Mahmudy atlyk (SB, 35b-11). Ulug fil-Mahmud atlyk kim, Käbege ýawuk ýetişdi (SB, 36a-3).

mahmur [mahmu:r مَحْمُور] *serhoş, içgä özüni aldyran:* Sabaha çyarmyşdur mahmur gözler (KB, 603-14). Gafyl olur ise, nola mahmur ile mahtuş (KB, 441-11). Gözi mahmur, özi mest-u sözi mül (BD, 7b-2).

mahmuz [mahmu:z مَحْمُوز] *at münülende, ony dürtgelemek üçin ökjä daňylyan çişli demir:* Atyna mahmuz urdy (GA, 195-4).

mahmuzla- [مَحْمُوز لَا] *depçilemek:* Goňur atyn mahmuzlady (GA, 45-2).

mahmuzy [مَحْمُوزَى] *yüpek mata:* Al, mahmuzy şalwarly (GA, 61-9).

mahrum [mahru:m مَحْرُوم] *nesipsiz, mahrum:* Bolgaly kaddyga maýyl, waslydan mahrum men (BD, 22a-8).

mahrum ol- [mahru:m ol- مَحْرُوم بول] *mahrum bolmak:* Mahrum olmaýa aýaguň tozyna eren (KB, 448-2).

mahsima [ma:hsi:ma مَاه سِيْمَا] *Aý ýüzli, owadan:* Kim görer hurşydney ol mahsima bolmasa (BD, 17a-2).

mahsud [mahsu:d مَحْسُود] *göriplik edilen, bahlylyk edilyän, gözi gidilyän:* Ömri hoş sürmek jahanda çohlara mahsuddur (KB, 486-8).

mahsul [mahsu:l محصول] *hasyl, netije*: Haýata erdi mahsuly-baharyň (KB, 575-14). Aşlyg we mahsullaryny nabud kyldy (SB, 8a-19).

mahsulat [mahsu:la:t محصولات] *hasyllar*: Ýeti ýyl mahsulat begaýat ýagşy gelgeý (SB, 5a-20). Alarnyň bagat we mahsulatlary tamam nabud boldy (SB, 8a-14).

mahsus I [mahsu:s محسوس] *duýgur, duýguly, ýiti duýýan*: Gözüm ýaşy uzun ki, görür anlary mahsus (KB, 430-12).

mahsus II [mahsu:s مخصوص] *degişli, mahsus*: Antakyýa we Rummy-haryja welaýaty aňa mahsus erdi (SB, 27a-31).

mahsus bol- [mahsu:s bol- مخصوص بول] *mahsus, degişli bolmak, tapawutlanmak, ýöriteleşmek, ýörite bolmak*: Her kişi alarnyň kybalydan bolsa, bu lakab we sümek we guşga mahsus bolub, bir-birige mutagarryz bolmagaýlar (SB, 125b-21).

mahsus kyl- [mahsu:s kyl- مخصوص قیل] *mahsus etmek, degişli etmek*: Anyň farkyny täç birle we gadamyny tahtga mahsus kyldy (SB, 3b-31). Ol kowumny ygzaz we ekram kylyb, öziye mahsus kyldy (SB, 28b-28).

mahşar [mahşar محشر] *ahyret, kyýamat, hasap soralyjak ýer we wagt, magşar*: Düşer inkäre anlar kim, olur mahşarda ol ryswa (ND, 3b-17). Odur kim ruzy mahşarda, olur älemlere ryswa (ND, 2a-9).

mahtuş [mahtu:ş محتوش] *hyjuwlanan, joşdurylan, joşan*: Gafyl olur ise nola mahmur ile mahtuş (KB, 441-11).

mahw [mahw محو] *ýok etme, aradan aýyrma*: Meniň derdimde mahw oldy niçe ýüz mün Abu-Derda (ND, 5b-4). Diýdi hem: kubra gadam bas, ediban mahwy wujud (ND, 18b-3). Hatyryňdan barysy mahw bolur (BD, 8b-6).

mahw et- [mahw محو] *ýok etmek*: Syrry, yhfa mahw edelden, masewaýy kesreti (ND, 15b-2). Ýakub ol ataşy-yşky, wujudym mahw edib ahyr (ND, 24b-18).

mahw kyl- [mahw محو قیل] *ýok etmek, aradan aýyrmak, ýatdan çykarmak*: Şeýtan meniň hatyrymdan mahw kylyb erdi (SB, 9b-26).

mahw ol- [mahw محو اول] *ýok bolmak*: Ki mahw ola wujudyňda, eşit jan-a budur yrfan (ND,

23a-9). Aşyk ki, ýana ýoluňa mahw haşa ki, ola (KB, 447-16).

mahy [mahy: ماهی] *balyk*: Goýmyş Hak onda bir mahy, düzib altynda derýaýy (ND, 38a-16).

mahyweş [mahy:weş ماهی وش] *Aý ýaly*: Çyk anasyr perdesinden mahyweş, ummana er (ND, 12a-2).

mahz [mahz محض] *arassa, sap, halys, garyndysyz*: Başınjy syrry-ekberdir, olup çün nury mahz anlar (ND, 31b-11). Umury-şenig we mahzy-ýalğanlardan andak kim, diýerler (SB, 33b-28).

mahzan I [mahzan محزن] *hazyna*: Mahzany-syrry Huda et, kalby-pägiň bar, ýöri (ND, 4b-5).

mahzan II [mahzan محزن] *gaýgy-gam, alada*: Tenim menzil, gözüm mesgen, gögüs mawa, köňül mahzan (BD, 31a-11).

mahz ol- [mahz محض اول] *arassa bolmak, sap bolmak*: Jöwheri-mahz olup, ahyr bir uly kân ola gör (ND, 11a-11).

mahzul [mahzu:l محذول] *çäresiz, ejiz, naýynjar*: Barçalaryny makhur we mahzul kylyb (SB, 121a-9).

mahzul bol- [mahzu:l bol- محذول بول] *har bolmak, mahrum bolmak, goldawsyz galmak*: Duşmanlarymyz makhur we mahzul bolgaýlar (SB, 122a-22).

mahzul kyl- [mahzu:l kyl- محذول قیل] *har etmek, mahrum etmek, hary-zar etmek, goldawsyz goýmak*: Gelib ýagy sypahyga urub, alarny münhezim we mahzul kyldy (SB, 128b-12).

majary [maja:ry مجاري] *derýanyň goly, goşandy, hanasy*: Nije seniň-le tolu ola bu majary (KB, 37-14).

majera [ma:jera: ماجرا] *bolup geçen, hadysa, waka*: Od bile suwundaýam, ol iki majeranyň (KB, 493-3).

majysty [majysty: مجسطی] *ýyldyzşynaslyk, müneçjimlik, astronomiýa*: Batlymýusy sahyb rasad we majysty bu batalysadan erdi (SB, 21a-29). Anyň zamanyda hekim Batlymýus sahyby-ylmy-majysty erdi (SB, 22a-4).

mažda [mažda: مزدا] *goýun ýa-da geçi hamyndan eýlenen, ýuka we ýumşak deri*: Mažda (IBM, 158-14).

makal [maka:l مقال] *gep-söz, gürrüñ*: Ki bu nazmy durar barym «huw» ile makal olmaz (ND, 16a-5). Ýarum ile war ýüz makalum (KB, 222-9). <**makala gel-** – *dil açmak, saýramak*: Geldi ýene bilbiller makala (KB, 79-9).

makam [maka:m مقام] **1)** *durlan ýer, ýetilen ýer, duralga, mesgen mekan*: Haýý ne gudratdyr ki, ýa Rep, bir nefesde miň makam (ND, 19a-9). Ýoh durur bellü makamy köňlümiň (KB, 139-8). Meni haýrat makamynga ýetirgil (Mn, 299a-7). **2)** *ýaşalyan ýer, mesgen, mekan*: Makamlary Babylda, Ýusu kentide erdi (SB, 2b-11). **3)** *dereje, orun, mertebe*: Imdi sen döwlet birle bu makamga ýetdiň (SB, 127a-19). Mosul diýaryga bardy, makamga ýetdi (SB, 25b-19). <**kaýym makam** – *mirasdüşer, mirasdar, tagt mirasdary*: Garahan atasynyň ýerine kaýym makam bolub, taht we efserni kabul etdi (SB, 120b-8). Kaýsy birini öziňe kaýym makam kylur sen (SB, 128a-9). <**makamy-halt** – *garyşmak, birikmek öýi*: Makamy halta ugrar ol, dikin tutmaz giri bany (ND, 34a-15). <**makamy-lutfy-gahr** – *mylaýym we gahar öýleri, duralgalary*: Kaçan kim geçse bir sâlik, makamy-lutfy-gahryndan (ND, 34a-10). <**makamy-menzil** – *gonalga menzili*: Habar ber gel o şähriň sen, makamy-menzilinden kim (ND, 2b-13). <**makamy-waslat** – *gowuşmak öýi*: Geç nubuwwat perdesinden, er makamy-waslata (ND, 12b-1).

makam et- [maka:m et- مقام ايد] *mekan etmek, ornaşmak, mesgen etmek*: Saçlary piçini makam edene (KB, 169-15).

makam kyl- [maka:m kyl- مقام قيل] **S:** **makam tut-** Işigüňi kylam makam, gözümi zemzem eýleşem (KB, 457-3). Iki ýyl ol welaýatda makam kylyb... (SB, 122a-11). Ýeti gün dagy anda makam kylyb... (SB, 122a-27).

makam tut- [maka:m tut- مقام توت] *mesgen, mekan tutmak, ornaşmak mesgen edinmek*: Barça munda makam tutuň (SB, 121b-12). Iki suw arasyda makam tutdy (SB, 122a-1).

makar [مقر] *mekan, jaý, orun*: Köýüň içre ger sakar bolsa, makar jennetçe bar (BD, 43a-9).

makbul [makbu:l مقبول] *kabul edilen, makul görülen*: Olmyýady nazmy pägim, eý peri, makbuly-Hak! (ND, 10b-14). Oguz

tufulyýet zamanyda begaýat matbug we makbul erdi (SB, 121a-2). <**makbul gel-** – *makul gelmek*: Dede Gorkudyň sözi makbul geldi (GA, 83-8). <**makbul gör-** – *makul görmek*: Zülfüň ne minnet ede çü makbul görmedüm (KB, 181-4). <**makbul tüş-** – *kabul edilmek, laýyk görülmek, dürs hasaplanmak*: Bu halny Oguzga takyr kyldylar, erse aňa magkul we makbul tüşüb (SB, 122a-17). Bu sözni Oguzga şerh kyldy, erse aňa makbul tüşüb (SB, 122a-23).

makbul bol- [makbu:l bol- مقبول بول] *kabul bolmak, kabul edilmek*: Erse tobalary makbul bolub, azabyny Allatagala alardan defg kyldy (SB, 25b-2).

makdam [مقدم] *ayak basylan ýer, ayak yzy*: Makdamynda nagt ömrüm sarp eýleş, jan birle (BD, 93a-7).

makdur [makdu:r مقدور] *güýç, kuwwat*: Makdur baryça kyluram sagy-wysalyň (BD, 43b-4).

makhur [makhu:r مقهور] *ýeňlen, gahar-gazaba, bela-betere duşan*: Duşmanlarymyz makhur we mahzul bolgaýlar (SB, 122a-22). Akybet barçalaryny makhur we mahzul kylyb... (SB, 121a-9).

makhur bol- [makhu:r bol- مقهور بول] *ýeňilmek, gahar-gazaba, bela-betere duçar bolmak*: Erse Ewsere han makhur bolub, Kuman han iki gün kawub... (SB, 127a-26). Bu hal birle makhur bolub tururlar (SB, 39b-18).

makhur kyl- [makhu:r kyl- مقهور قيل] *ýeňmek*: Alarny makhur kyldy (SB, 254). Anda baryb tamamlaryny makhur kylyb, murajagat kyldy (SB, 126b-3).

Makraç [M(a)kr(a)ç ERhM] *adam ady (erkek)*: On ok oglum türgis kaganta Makraç tamgaçy Oguz Bilge tamgaçy kelti (Kt, dg-13) — *On ok ilinden, türgeş kagany bolan oglumdan Makraç möhürçi, Oguz Bilge möhürçi geldi*.

makrun [makru:n مَقْرُون] *sepleşik, bitişik, baglanyşykly*: Men gussa peýwesteýem, şol gaşlary makrun içün (KB, 425-6).

makrun bol- [makru:n bol- مقرون بول] *ýakynlaşmak, golaýlaşmak, sepleşmek, bitişmek*: Dogasy ejabatga makrun bolub,

Allatagala ýukusyda aňa nusrat wagdasy berdi (SB, 15a-26).

maksad [مقصد] *islenilen, niýet edilen*: Maksady-sydka eriş, eý peri, gel jan olagör (ND, 18a-6).

maksud [maksu:d مقصود] *niýet, maksat, isleg*: Ozan, maksudyň nedir? (GA, 113-10). Maksudyň bumydyr? (GA, 69-4). Bagd ez husuly-maksud... murajagat kylgaýlar (SB, 122a-16). <>**maksudy-sydk** – *çynlakay maksat, niýet*: Erişer maksady-sydka, dogasyn müstejab eýlär (ND, 12b-10).

maksud ol- [maksu:d ol- مقصود اول] *maksat edinilen, maksat bolan*: Odur maksud olan ahyr ki, dördünji hakykatdyr (ND, 2a-5).

Maksymanus [Maksyma:nu:s مقسمانوس] *adam ady (erkek)*: Andan soň Maksymanus ogly Magystýus şereketi birle on tokuz ýyl kaýsarlyk kyldy (SB, 22a-15).

maktag [مقطع] *kesilen, kesilme*: Ähli-dil başlaryn oýnar, husny maktag görseler (KB, 5-7).

maktul [maktu:l مقْتُول] *öldürilen, ýok edilen*: Maktul olur ise nola makbul ýar olan (KB, 375-5).

makul [maku:l مقُول] *aydyylan, sözlenen*: Bu ussatlardan makul degüldür, soňraky okçular tejribe birle buny çykarypdyrlar (Ýaý, 124b-4).

mal I [ma:l مال] **1)** *mal, emläk, baýlyk*: Giriserdür ýere çün maly-Karun (KB, 575-12). Är malyna gyýmaýynça, ady çykmaz (GA, 15-11). Ýene asla sapar etdiň, alyp ol malymyzy (ND, 36b-11). Etmen mal üçin medh-u sena men (Mn, 311b-11). Andan köb mal we tejemmül birle öz welaýaty Türküstanga murajagat kylyb... (SB, 121a-32). **2)** *salgyt, töleg, paç, hyraç*: Andan baj we mal istedi (SB, 121a-24). Etagat kylyb, mal bergeýler (SB, 121b-5). **3)** *olja, söweşde ele salnan baýlyk*: Leşgergähini garat we taraj kylyb, köb ganymatlar tutub...ol malnyň başden birini Belaşga ýiberdiler (SB, 20b-14). <>**beýtil-mal** – *hazyna, gazna, döwlet gaznasy*: Öz kutuny öz halal kesbiden hasyl kylur erdi we beýtil-maldan tasarruf kylmas erdi (SB, 13a-4). Öz kutuny halaldan kesb kylur erdi we beýtil-maldan ýimes erdi (SB, 13a-10).

mal II [ma:l مال] *mal, sygyr, goýun-geçi*: Mal eýesi hatun (ZME, 324; 153-2). Barça hatunlar mal eýesi (ZME, 324; 127-2). Ol tagma birle mallaryny fark kylgaýlar (SB, 125b-17).

malamal [ma:la:ma:l مالا مال] *doly, pürepür*: Jigerde gamzalaryň ohy gany malamal (KB, 477-5). Özgeleriniň jam-y wasly, gerçe malamal (BD, 19b-7).

Malatyýýa [ملطيه] *ýer-ýurt ady*: Bagzy aýturlar kim, Malatyýýany ol ýasab turur (SB, 20a-1).

malguna [ملغنا] *ýylgyna meňzeş gyzył daragt*: Malguna (MK, I, 407-12).

Mal Hatun [Ma:l Ha:tu:n مال خاتون] *adam ady (aýal)*: Erse Mal Hatun kim, hatunlarynyň mugazzymasydan erdi, aýak tutgaly ilgeri geldi (SB, 128b-22).

malsyz [ma:lsyz مال سيز] *malsyz, emlägi bolmadyk*: Bu malsyz (ZME, 370; 157-2).

Mamak [ماق] *adam ady (erkek)*: Demir tonly Mamak elinde heläk oldy (GA, 218-13).

mamrah [ma:mrah مامراخ] *möjegin çagasy*: Mamrah (Tuhf, 27b-13).

mamu [ممو] *ýeňňe, toý günü gelniň ýany bilen gidýän aýal*: Mamu (MK, III, 178-8).

mamug [ma:mu:g ماموغ] *pagta, pamyk*: Gene şuglasyn çün çekip ol tamug, / Köýüp ebri-rahmet niçük kim mamug (Ab, 96b-13).

mamuk [ma:muk مامق] **S: mamug** Mamuk (Tuhf, 29a-11).

mamun [mamu:n مامون] **1)** *goragly, aman, aman-esen*: Harun dagy senem-ä ki, anuň-la ola mamun (KB, 156-7). **2)** *adam ady (erkek)*: Nustur mezhebiniň wazygy Mamun halyfa zamanyda ermiş (SB, 27b-11).

man [مان] *dört yaşar goýun, maň*: Man yaşlyg koý (MK, I, 118-3).

man- I [من] *geýmek (okly hatar guşanmak), dakynmak*: Är tulum mandy (MK, II, 25-11).

man- II [من] *batyrmak (suwuklyga)*: Är etmek sirkäge mandy (MK, II, 25-12).

man- III [مان] *gije ýöremek*: Mandy (IBM, 110-4).

manbag [منبع] *çeşme, gözbaş*: Etek manbagy bu zulmatdan turur (SB, 19b-19).

mandar [مَندار] *çyrmaşyk, peçek*: Mandar (MK, I, 381-6).

mandarlan- [مَندَرلَن] *peçek, çyrmaşyk saranmak, oranmak*: Ýygaç mandarlandy (MK, II, 216-9).

mandu [مَندو] *sirke*: Mandu (MK, I, 352-1).

mandur- [مَندُر] *ýaraglandyrmak, ýarag dakdyrmak, geýindirmek*: Ol maňa gylyç mandurdy (MK, II, 156-7).

manend [ma:nend مَانَد] *meñzeş, ýaly, misli*: Seniň memleketiň aňa manend turur kim, ötgen meliklerden gowyrak turur (SB, 16b-24).

mangyr- [مَنگَر] *batyrmak*: Ol etmekig ýagga mangyrdy (MK, II, 156-10).

manjanyk [manjany:k مَنجَنِيك] S: **manjylyk** Manjanyk taşlarydur ki, ýöni Turhala (KB, 227-6). Öz ferzendini zebh kylyb, ot we manjanyk azabyga mübtela boldy (SB, 12b-14).

manju [مَنجُو] *iş haky, zähmet haky*: Manju (MK, I, 350-6).

manjuk [مَنجُك] *eýerden asylyan horjun, torba*: Manjuk (MK, I, 395-12).

manjuklan- [مَنجُكْلَن] *eýerden asmak (horjuny, dony we ş. m)*: Är tonyn manjuklandy (MK, I, 220-9).

manjylyk [ma:njylyk مَنجَلِيك] *daş atýan gural*: Agyr manjylyk taş-la atam diýrdim (GA, 233-1). Manjylygy agyr taşdan gyzyldaýub, gaty inen (GA, 188-8).

Mankadonyýa [مَندُونِيَه] *ýer-ýurt ady, Makedoniýa*: Mankadonyýa we saýyr belady-ýunan... Ederýanusga mukarrar boldy (SB, 20b-28).

mankala [مَنگَلَه] *goşunyň öňden gidýän bölegi*: Üç oglyny tokuz miň kişi birle mankalaga ýiberib (SB, 124a-9).

Mankend [Ma:nkend مَان كَند] *şäher ady, Kaşgaryň golaýynda ýerleşen, soňra weýran bolan şäher*: Mankend (MK, III, 118-2).

mankul [manku:l مَنگُول] *aýdylan, beýan edilen*: Tawaryhy kim, rumylardan mankul turur (SB, 20b-25).

Mankyşlag [مَان قَشاغ] *oguz şäheriniň biri, Maňgyşlak*: Mankyşlag (MK, III, 118-1).

mann [مَن] *şerbet, bal, her bir süýji suwuklyk*: Tagam we şerab ýerige mann... ruzy kyldy (SB, 9a-22). Mann bir nowgy-terengebin turur (SB, 9a-22).

mansab [مَصب] *dereje, mertebe, kār, wezipe*: Imdi maslahat ol turur kim, her birige bir mansab we şugul we amal tagýyn kylgaý siz (SB, 125b-13). Ýusufny.. wezarat mansabyga mansub kyldy (SB, 5a-26).

mansub kyl- [mansu:b kyl مَصبو بَکِل] *ornaşdyrmak, wezipä bellemek*: Ýusufny eziz ýerige wezarat mansabyga mansub kyldylar (SB, 5a-26).

mansur [mansu:r مَصور] *Taňry kömegi bilen ýeňiş gazanan*: Togrul muzaffar we mansur gaýtdy (SB, 129b-24). Isfendiýar muzaffar we mansur, köb ganymatlar birle.. geldi (SB, 17b-14).

Mansur [Mansu:r مَصور] *adam ady (erkek)*: Eýlär niçe Mansuryň, nazmym jigerin birýan (ND, 22b-14). Ben çü Mansur, anyň içün saçuňa asyluram (KB, 209-13). Mansur ne kyldy ki, asylmaga, begüm (KB, 540-5).

mansur bol- [mansu:r bol مَصور بول] *ýeňiş gazanmak, üstün bolmak, üstünlik gazanmak*: Oguz muzaffar we mansur bolub (SB, 121a-8). Afrasyýab birle mesaf kylyb, muzaffar we mansur boldy (SB, 14a-10).

Mansurweş [Mansu:rweş مَصور وَش] *Mansur ýaly*: Neçin Mansurweş ýaryň, ýolunda ölmeýem, men kim (ND, 24a-1). Bezer Mansurweş elbetde, bu gün ol jany-janany (ND, 36a-11).

manus [ma:nus مَانُوس] *üins çekiji, özüne çekiji, öwrendikli*: Söhbet ki, hyýaluňsuz ola, olmaýa manus (KB, 430-14).

Many [Ma:ny مَانِي] *adam ady (erkek), manyheý dinini esaslandyran şahs*: Many kim, wazygy din turur... anyň zamanynda erdi (SB, 28b-2). Many birle bähş kylgaýlar (SB, 28b-29). <>**many dini** – *manyheýçilik, Manynyň esaslandyran dini*: Anyň zamanynda many dini rownak tutdy (SB, 28b-27).

manyg [ma:nyg مانع] *päsgeçilik, böwet*: Emma endek aryza manyg bola turur (SB, 128b-28).

manyg bol- [ma:nyg bol- مانع بول] *böwet bolmak, garşy çykmak*: Ýehuda manyg bolub goýmady (SB, 4b-2). Asyýa manyg bolub goýmady (SB, 7a-27).

manyl- [مئل] *batyrylmak*: Etmek sirkäge manyldy (MK, II, 109-11).

manzar [منظر] *görnüş, gözelligi*: Suna aýag eline magşugaýy-hoş manzar (KB, 6-8).

manzara [منظره] *köşk, köşgüň ýokarky gatlary*: Anyň bir manzarasy bar erdi (SB, 33a-18). Baş ol manzara derijesiden çykaryb (SB, 33a-19). Ol manzaraga eltib, derbanlar işikni baglar erdiler (SB, 33a-19).

manzum [manzu:m مَنظُوم] *hatara düzülen, tertibe salnan*: Dişlerüni diýeli sözümdür düri-manzum (KB, 19-3). Manzum ola her bahar-la uzanamy? (KB, 87-13).

manzur [manzu:r منظر] *göz önüne getirme, nazar salma, seredilme*: Jismimiz binýat olupdyr, Hak bize manzurdyr (ND, 8b-11).

maň- [ماتق] *ädimlemek, gadam goýmak*: — Maňdy (ZME, 736; 99-1).

maňa [m(a)ña AFM مَنكَا ، مَنكَه ، مَنكَا] *maňa, «men» at çalyşmasynyň ýöneliş düşümdäki şekili*: Maňa Lisün Taý Seňün başadu baş ýüz eren kelti (Bk, go-11) — *Maňa Lisün Taý Seňüniň ýolbaşçylygynda baş ýüz är (adam) geldi (goşuldy)*. Ol maňa ýarandy (MK, III, 60-3). Bu ton ýaraşmak maňa (ZME, 871; 156-2). Maňa (IBM, 77-16). Maňa geldi (IBM, 92-11). Maňa iki adam werin (GA, 218-2). Sizler maňa muwafyk siz (SB, 126b-26).

maňla- [منكلا] **1)** *gygyrmak, bagyrmak, perýat etmek*: Garşym ala ýigit, meni ne maňlar sen (GA, 149-3). **2)** *namaz wagtyny mälim etmek, azan aýtmak*: Maňlady (Tuhf, 5b-13).

maňlaý [مَانكَلَاي] *maňlaý, alyn*: Maňlaý (Tuhf, 11a-12). Gahrydan çin ki, tüşti maňlaýyga, / Çininiň üstine nun erur gaşy (Ab, 96b-16).

maňra- [منكرا] *mälemek*: Uz maňrady (MK, III, 297-10).

maňraş- [مَنْكُرَش] *mäleşmek, köp bolup mälemek*: Guzuýygy maňraşyp bile geçdi (GA, 139-10). Akja goýunlarym maňraşmadan (GA, 295-4).

maňrat- [مَنْكُرَت] *bagyrtmak, mäletmek*: Ol any maňratty (MK, II, 288-1).

maňyg [مَنْيَغ] *gadam, ädim, ýöreyiş*: Anyň maňygy gör (MK, III, 270-5).

Maraga [Mara:ga مراغه] *ýer-ýurt ady*: Anyň asly... Erdebil şäherinden we bagzy Maragadan diýerler (SB, 17a-23).

maral [مرال] *keýik, maral, jeren*: Nije saýd eder pelehi bu keýik maralny gör (KB, 200-5). Maral (Ab, 96a-20).

Marawus [Ma:ra:wu:s ماراوس] *adam ady (erkek)*: Andan soň Marawus bir ýyl baş aý badyşahlyk kyldy (SB, 21b-32).

maraz I [مَرَاذ] *garaňky gije*: Maraz (MK, I, 345-1).

maraz II [مَرَاذ] *hakyna tutma işçi*: Maraz (MK, I, 345-2).

Mardin [Mardi:n مردین] *gala ady*: Mardin galasyny depüb ýykan (GA, 61-6).

margy tut- [مرعي] *berjaý etmek, ýerine ýetirmek, gözden salmazlyk*: Fagfur tiýdi kim, sen mürewwet kagydasyny margy tutdyň (SB, 19b-11). Omarrazy Allahu anhu hyraj wagtyda hem bu şiwäni margy tutar erdi (SB, 37a-5).

markad [مرقد] *mazar, gubur, gabyr, türbe*: Anyň markady Hylla birle Kufe arasyda turur (SB, 16a-26). Imdi anyň markady ol şäherde turur (SB, 16b-32).

Markas [مرقس] *adam ady (erkek)*: Andan soň Markas kaýsar boldy (SB, 22a-6).

Markýun [Markýu:n مَرْقِيُون] *adam ady (erkek), hristian dininde bir mezhep esaslandyran şahs*: Anyň zamanynda Harran ähliden Markýun atlyk peýda bolub, bir mezhep tagbyýa kyldy (SB, 21b-29).

markýuny [markýu:ny مَرْقِيُونِي] *markýun tarapyndan esaslandyrylan mezhep, dini akym*: Any mezhebi-markýuny diýr erdiler (SB, 21b-30).

marul [مارُول] *ajybalgaz, kress-salat*: Marul (Tuhf, 14a-11).

Marut [Ma:ru:t ماروت] *perişdāniñ ady:* Harut-la Maruta dahy ol araçydyr (KB, 558-10).

mary [m(a)r(y)ma AMRM] *halypa, mugallym, ussat, jenap, hojaýyn:* Maryma ýüz er turug birtim (Sý, 7) — *Halypama ýüz är (adam) (we) oturymly (ýer) berdim.*

Marynus [Ma:ry:nu:s ماريئوس] *adam ady (erkek):* Anyň zamanyda hekim Marynus erdi kim, jugrafiýa kitaby anyň tasnyfy turur (SB, 21b-26).

marzyýýa [مرضيه] *razy bolnan, gowy, ýagşy, oňat:* Sireti-pisindide we adaty marzyýýa alyga alyb... (SB, 15a-32).

masalyh [masa:lyh مصالح] *peýdalar, nepler:* Kiştilerni anyň üçün ýandyrdym kim, eger zafar hebeşelerge bolgaý, alarny alyb, öz masalyhlaryga sarf kylmagaýlar (SB, 36b-9).

masduka [masdu:ka مصدوقه] *dogry, hakyky, anyk bolup geçen, anyk:* Aralaryda bolgan işlerni umaraga tiýdi, erse umara masdukaýy-halny atasyna tiýdiler (SB, 128a-23). Garawulçy gorkub, masdukaýy-halny rastlyk ýüziden takryr kyldy (SB, 129b-19).

mashara [مسخره] *wäşi, masgarabaz:* Her zazan bir lewend masharaýy (BD, 51a-4).

mashara kyl- [مسخره قيل] *masgaralamak, üstünden gülmek, kemsitmek:* Şemgunny ol mejlisde geltürdiler kim, any mashara kылgaýlar (SB, 11b-29).

masharalyk [مخسره ليق] *masgaralama, üstünden gülmeklik, kemsitmeklik:* Ýollar başyda olturtdylar we anyň birle masharalyk kылur erdiler (SB, 11b-28).

masiwa [ma:siwa: ماسوا] **1)** *Hudaýdan başga zatlar:* Sylar «illä» wujudyňdan, goýmaz hiç masiwa töwhid (ND, 6b-13). Masiwadan päk edip, kalbyň müjella eýleýen (ND, 4b-7). **2)** *başga, gaýry, özge:* Bir dahy masiwasy ýoh, nedelüm (KB, 408-4).

maslahat [مصلحت] *geňeş, maslahat:* Ne maslahata geldiň? (GA, 79-6). Maslahat ol turur kim, any tutgaý biz (SB, 128a-19).. Maslahat ol turur kim, mundan ýüz kişi ýibergeý biz (SB, 122a-21). **◀maslahat gör-** — *laýyk hasaplamak, dürs hasaplamak, mynasyp bilmek:* Nije maslahat görürler-se, aňa görä iş edelim (GA, 82-11). Maslahat gördük kim,

aradan uruş bertaraf bolub... (SB, 123b-7). Her türlük kim, maslahat görseň andak kyl (SB, 125b-15).

maslub [maslu:b مصلوب] *dardan asylan, haça çüýlenen:* Merýem ol maslubny Mesih hyýal kylyb, nala we zarylyk binýad kylyb... (SB, 24b-18). Allatagala meni öz alyga eltib, maslubny maňa şebih kyldy (SB, 24b-21). Ol maslubny dardan tüşürüb defn kyldylar (SB, 24b-30).

maşab [ma:şa:b ماشاب] *ýüňden iri we küti edilip dokalan mata:* Tut fakr etegin atlas-u zerbaft sözün goý, / Kim ol dagy ten hyfzyga maşap dek ermiş (Ab, 96b-4).

maşgala I [مشغله] *gykylyk, gowga:* Ol kişilerni sylah birle sanduklardan çykaryb, bang we maşgala we nefir tartyb (SB, 23a-19). Nefir we maşgala ünini eşitdi (SB, 23a-21).

maşgala II [مشغله] *yşyk, şem, ýagtylyk üçün ýakylan ot:* Bah, maşgalaýy-yşkdan özge ne görer sen (KB, 574-8).

Maşryk [مشرق] *Gündogar:* Bir el Magryp-dadyr onuň, bir el Maşryk diýarynda (ND, 11a-17). Wysalyň Maşrygyndan hem daň atgaý (Mn, 297b-10). Hindniň Maşryk Janybyda bir ulug welaýat bar turur (SB, 121a-28). Maşryk we Türkistan we ol hududlarny ulug ogly Ýafesge namzed kyldy (SB, 120b-2). **◀Aksaýy-Maşryk** — *Uzak Gündogar:* Ol welaýaty turur aksaýy-maşrykda (SB, 126b-1).

mat [ma:t مات] *utulyş, ýeňliş, ölüm, küştdе utulmaklyk:* Galur jany döner ol mat içinde (ND, 27b-10). Şah ýoluna saldym atymy, mat oýnaban (KB, 19-6). At nola ki, dutaýdum matyna (KB, 77-12). **◀mat bol- – 1)** *küştdе utulmak, mat bolmak:* Ruhuňny görse mün şah mat bolur (Mn, 298b-1). Men hud mat olmuşam ruhy içün anuň (KB, 184-15). **2)** *dargamak, perişan bolmak:* Degme kes bilmez bu syry, bunda akly mat olur (ND, 33b-8).

matag [mata:g متاع] *haryt, mal:* Matagy-dünýäden geçdim, halat geldi mekanymdan (ND, 24b-14). Egerçe galmamyşam dünýäniň matagyna men (KB, 350-8). Ne gadar aşlyg bahasyga matag geltürüb erdiler, ol mataglarny alarnyň ýükiniň arasyda ýaşurdylar (SB, 5b-9).

matam [matam: *مَتَام*] *ýas, matam*: Birisindedür şad an, birisinde matamdur (KB, 442-10). Ýene bir günü Suwar gelib, matam we tagzyýet tutub (SB, 128b-33). **matam tut-** – S: **matam kyl-** Bu habar Güştasba ýetişdi, erse aza we matam tutub (SB, 17b-7). Habar kim... ýetişdi üç ogly ajal şerbetini noş kylyb tururlar, aza we matam tutub (SB, 18b-1).

matam kyl- [ma: tam kyl- *مَاتَم قِيل*] *ýas tutmak, matam tutmak*: Namdarlary birle tagzyýet tutub, matamlar kyldylar (SB, 14b-1).

matbug [matbu: g *مَطْبُوع*] *özüne çekiji, mylaýym, oňat, gowy, göwne ýaraýan*: Oglum Oguz tufulyýet zamanyda begaýat matbug we makbul erdi (SB, 121a-2). Begaýat hub we matbug we arasta turur (SB, 30a-27).

matbuga [matbu: ga *مَطْبُوعَا*] *ýakymly, görmegeý, özüne çekiji (gyz)*: Şirin bi hatuny-jemileýi-matbugaýy-mahbuba... erdi (SB, 39a-11).

mat eýle- [ma: t eýle- *مَات اَيْلَه*] *ýeňmek, utmak*: Nagşy, nebsiň mat eýle (ND, 25b-7).

matlag [matlag: *مَطْلَع*] (*Günüň, Aýyň...*) *dogýan ýeri, ýüze çykyň ýeri, başlanýan ýeri*: Bahsa şagyrlyr ýüzüňe, husny-matlag görseleler (KB, 5-1). Matlagy-husny jemaluň husny-matlagdur, begüm (KB, 560-11). **husny-matlag** – *doguş (Aý, Gün) gözelligi, ýüze çykyş gözelligi*: Matlagy-husny jemaluň husny-matlagdur, begüm (KB, 560-11).

matlub [matlu: b *مَطْلُوب*] *isleg, arzuw, höwes, matlap*: O kes kim, oldy matlubyň olup, çün sen oňa talyp (ND, 36a-3). Matlub durur, lagly-şekerbary söwerem (KB, 518-11). Bagd äz husuly-maksud we matlub kim, murajagat kylgaýlar (SB, 122a-16).

matran [matra: n *مَطْرَان*] *metropolit, hristýanlaryň baş ruhanysy*: Anyň mezhebini bir müddetden soň Suma kim, matrany-Nasybyn erdi, yhyýa kyldy (SB, 27b-9).

matruh [matru: h *مَطْرُوح*] *taşlanan, zyňlan*: Janum pes anuň ýolyna matruh degülmi? (KB, 469-3).

Matýanus [Matýa: nus *مَطْيَانَس*] *adam ady (erkek)*: Andan soň Matýanus on baş ýyl badyşahlyk kyldy (SB, 21b-31).

mawagyz [mawa: gyz *مَوَاعِظ*] *wagyzlar, wagyz-ündewler, nesihatlar*: Nesaýyh we mawagyz okur erdiler (SB, 37a-16).

mawagyz kyl- [mawa: gyz kyl- *مَوَاعِظ قِيل*] *wagyz-nesihatlar etmek, ündewler etmek*: Anyň esnasyda nesaýyh we mawagyz kylyb tiýdi... (SB, 25b-26).

mawera [ma: wera: *مَاورَا*] *art, arka taraby*: Bulunmaz mawera bunda ki, bunsyz kes ryjal olmaz (ND, 16a-8). İkiniň mawerasynda karar etme, bu ýerden geç (ND, 11b-5).

Mawerannahr [Ma: wera: nnahr *مَاوراءالنَّهْر*] *türkmenleriň ýurtlarynyň biri*: Mawerannahr (MK, III, 110-16). Talas we Saýramny, Mawerannahr we Buhara we Horezmgeçe tutub (SB, 121a-21).

mawgyzat [mawgyz: at *مَوَعِظَات*] *wagyz-nesihat, wagyz-ündew*: Mawgyzat we nesihat müstemyglarga tiýdiler (SB, 18b-32). Anda niçe setir hikmet we mawgyzat we towhyddan säbt kylyb erdiler (SB, 10a-15).

mawgyzat kyl- [mawgyz: at kyl- *مَوَعِظَات قِيل*] *wagyz-ündew etmek*: Urmiýa nesihat we mawgyzat kylyb aýtdy (SB, 16a-6).

mawla- [ma: wla- *مَاولَا*] *mawlamak, mawa gelmek* **kedisi mawla-** – *äre çykasy gelmek, ärsiremek*: Gyz köşkden bakardy, kedisi mawlady (GA, 178-4).

mawlat- [ma: wlat- *مَاولَات*] *mawlatmak*: Çetügiňi mawlatmaýan (GA, 127-3).

mawtyn [maw: tyn *مَوطِن , مَوطن*] *watan, mesgen*: Çü mawtyndur aňa zülfüň gadymy (KB, 103-3). Çü mawtyndur aňa zülfüň gadymy (KB, 15-12).

maý [maý: *مَای*] *ýag, malyň eredilen ýagy*: Zire kebab edilür içiljek maý begüm (KB, 349-1).

maýa I [ma: ýa *مَایه*] **1) maýa, inen düýe**: Biň bugra getüriň kim, maýa görmemiş ola (GA, 86-8). **2) aýal, zenan, gyz**: Gaýtabanyň maýasyny ýükli goýdum, nermidir, maýamydyr any bilsem (GA, 209-8). Ne maýadur ki, bu edwarda howasy ýoh (KB, 510-1). **3) namart, mert däl**: Jan bu müberkaga kişi wermez-se maýadur (KB, 132-14). **4) gözəl, söýgüli**: Ben nühüfte diýemezem, kamunyň maýasydyr (KB, 509-10).

maýa II [ma: ýa *مَایه , مَایَا*] **1) maýa, hamyr** *maýa*: Hamyrmaýamyzy hamyrly Çelebi

ezeli: (KB, 24-7). **2) gönezlik:** Byşlag maýasy (ZME, 226; 119-2).

maýak [مايقُ، مَيْقُ] **1)** *düýe gumalagy:* Tewe bedük erse, maýagy bedük ermes (MK, III, 125-17). **2) çör: Koý maýagy (MK, III, 125-15).**

maýguk [مَيْغُكُ] **1)** *maýyp, aýagy egri, maýryk:* Maýguk (MK, III, 132-12). **2)** *gaty ylgap bilmeyän, toýnagy döwür (haywan barada):* Maýguk (MK, III, 132-12).

maýmun [مَائُمُونُ] *maýmyn:* Maýmun (ZME, 292; 115-2). *Tişi maýmun* (ZME, 292; 153-1). *Maýmun* (Tuhf, 29a-6).

maýruk [مَيْرُوكُ، مَيْرُوكُ] *egri, maýryk, küýkeren, egilip duran, ysmaz, şel, maýryk:* Maýruk (Tuhf, 4a-10). *Benefşäniň niçük olmuş damagy munça uluk, / Ki hatdyňa seniň ol hinduýy erur maýruk* (Ab, 97a-3).

maýryl- [مَائِرِلُ] **1)** *gaňrylmak, tovlanmak:* Maýryldy (Tuhf, 32a-12). **2)** *egilmek, maýrylmak:* Maýryldy (Tuhf, 35b-11).

maýty [مَائِطِي] *serdesse, ýogyn taýak, degenek, tokmak:* Maýty (Tuhf, 15b-5).

maýuk [مَائُوكُ] *käbir miwäniň we gülün ýüzündäki ýukajyk gabyk:* Lebleriňni kim, uçuk tutmyş hem ol heý'at bile, / Agzyň andak pisedir kim, tüşmemiş andan maýuk (Ab, 97a-6).

maýuş- [ma:ýuş- مَائِشُ] *yaplanmak, gýşarmak:* Är ýerge maýuşdy (MK, III, 142-13).

maýyl [مَائِلُ] **1)** *öte bişen:* Maýyl ýemiş (MK, II, 126-10). **2)** *zaýalanmak, içi düşmek:* Kagun maýyldy (MK, III, 143-10).

maýyl [ma:ýyl مَائِلُ] *meýilli, maýyl, islegli:* Ol güneşden olma sen maýyl, köňül (KB, 456-8). Ymaratga köb maýyl erdi (SB, 17a-9). Abadanlykga maýyl erdi (SB, 29a-10).

maýyl bol- [ma:ýyl bol- مَائِلُ بُولُ] *meýil etmek, islemek, bir zadyň täsirine düşmek, maýyl bolmak:* Ki köňül işwesine boldy maýyl (KB, 194-6).

maza [مزه] *tagam, maza, lezzet:* Jahany serhoş edüb, äleme werür maza (KB, 184-9). Ol haz maza sy-ýu, gadryny bilmes imiş (BD, 75a-1). **◊maza tap-** – *gönenmek, bir zatdan lezzet almak, hezil edinmek:* Maza tapy anyň birle (ZME, 604; 101-1).

mazak [maza:k مذاق] *tagam biliş agzasy, agyz:* Ilähi, men biçäräniň sütini bu ogul mazakyda şirin kyl (SB, 120b-12).

mazalyk [maza:lyk مزه ليق] *mazaly, tagamly:* Mazalyk (ZME, 811; 101-1). **◊mazalyk tap-** – *mazaly, tagamly hasaplamak:* Mazalyk tapdy any (ZME, 551; 101-2). Mazalyk tapdy är nemäni (ZME, 811; 101-2).

mazalym [maza:lym مظالم] *zulum-sütemler, jebir-sütemler:* Reddi-mazalyk kylyb, höküm kyldy kim... (SB, 34a-15).

Mazanderan [Ma:zandera:n مازندران] *ýer-ýurt ady:* Ol ýyl Mesgud şah Jürjan we Mazanderanga baryb erdi (SB, 130a-11). Gü(ý)z boldy erse, Mazanderan kasdyga hereket kyldy (SB, 125a-3).

mazasyz [maza:syz مزه سيز] *tagamsyz, lezzetsiz:* Mazasyz neme (ZME, 805,806; 101-1).

mazasyz bol- [maza:syz bol- مزه سيز بول] *lezzetsiz bolmak, manysyz bolmak, manysy bolmazlyk:* Mazasyz boldy aňa tiriklik (ZME, 590; 101-2).

mazasyz kyl- [maza:syz kyl- مزه سيز قيل] *lezzetsiz etmek, manysyny gaçyrmak:* Mazasyz kyldy anyň tirikligini (ZME, 742; 101-2).

mazar [maza:r مزار] *gabyr, mazar:* Ol mowzygda mazarlar ýasadylar we henüz ol mowzygda mazarlar bar turur we halaýyk ol mazar towafyga köb barurlar (SB, 25a-26).

mazarrat [مَضَرَّتْ] *zyýan, zelel, nogsan, zerer, erbetlik:* Reýhan ola ud nuktaça kylmaýa mazarrat (KB, 317-11). Köb mazarrat we zähmet ol halkga ýetgürür erdiler (SB, 19b-26). Alarnyň defgy-mazarraty üçün seddi-Derbend ymaratyda sagyýy-balyg kylyb... (SB, 32a-20).

mazbut [mazbu:t مضبوط] *gorama, doly gözegçilige alma, gözastynda saklama:* Her mowzyg kim, mazbut erdi (SB, 34b-31).

mazbut kyl- [mazbu:t kyl- مضبوط] *goramak, doly gözegçilige almak, göz astynda saklamak:* Tamam ýollarny mahfuz we mazbut kyldy (SB, 34b-31).

mazhar [مَظْهَر] *ýüze çykyş, peýda boluş, doguş:* Gäh jemalyň, gäh jelalyň olup ahyr maz-

hary (ND, 13b-1). Mazhary-Hak ola bir kes ony inkär eýleýen (ND, 28b-8).

mazmun [mazmu:n مضمون] *mazmun, many:* Yshak ol tagamny ýib doga kyldy, mazmuny ol erdi kim... (SB, 3b-11). Anyň mazmunydan seni ägäh kylaýyn (SB, 10a-8). Mazmuny weli bolmady mälim maňa (BD, 60a-6).

mazrub [mazru:b مَضْرُوب] *kakylan, ýenjilen*
◊ **sikkeýi-mazrub-** – *kakylan zikge:* Haýf eýlemegil sikkeýi-mazruba (KB, 306-5).

mazy [مازى] *tebipleriň ulanýan derman otu-nyň ady:* Mazy (Tuhf, 25a-7).

me [ما] *me, al «almak» işliginiň buýruk şe-kili:* Me (MK, III, 160-13).

mebde [مبدأ] *başlangyç:* Bilge sen mebde-ýu magadyňny (BD, 51b-5)

medad [meda:d مداد] **1)** *galam, hat ýazmak üçin serişde:* Müşki hattynda ohyrz ylmy, / Özgeler kagyz-u medad ohyýa (KB, 401-13). **2)** *syýa:* Göz garasy dek medad tapman (BD, 42b-6).

medar [meda:r مدار] *aýlanyş çägi, töweregi:* Görmedi Güneş jemaly kibi medary (KB, 37-15).

Medaýyn [Meda:ýyn مداين] *ýer-ýurt ady:* Anyň ýasadan işleriden bir azym köpri turur kim, Medaýyn şäheride Dejle üstide bina kyldy (SB, 2a-13). Şähri Tysfun kim, Medaýynnyň mugazzam şäherlerinden turur (SB, 2a-14).

medde [مدّ] *çekmeklik:* Emma medde diý-dikleri ýaýny çekmekdir (Ýaý, 118a-7).

meddil-kaws [مدّ القوس] *ýaýyň çekiliş usullarynyň biri:* Emma ol meddil-kaws (Ýaý, 118a-7).

meded [مدد] *kömek, ýardam, goldaw, medet:* Ýaradan Alladan meded (GA, 147-9). Taňry meded ersün (GA, 35-2). Çar unsurdan eliň çek, mededi- ynsan olagör (ND, 11a-6). Wujuduma çü meded ýoh durur (KB, 116-14). Ýene Musadan meded istedi (SB, 7b-3). ◊ **meded ber-** – *kömek bermek, ýardam bermek, goldaw bermek:* Aňa meded we nusrat berib erdi (SB, 121a-17). Bizge tabyg bolub, meded berdi (SB, 121a-18). ◊ **meded bol-** – *ýardam bermek, kömekçi bolmak:* Any meniň birle ýiberiň kim, maňa meded bolgaý (SB, 7b-28).

meded eýle- [مَدَدُ عَيْلَا] *ýardam etmek, kömek etmek:* Meded eýledi (Tuhf, 20a-1).

mededkär [mededkä:r مددكار] *medetkär, goldaýjy, ýardam beriji:* Bir garry atamyz bar turur we bizden özge hiç mededkäri ýok turur (SB, 7b-9). Men öz kişilerim birle saňa mededkär biz (SB, 36b-12).

meded kyl- [مدد قِيل] *kömek etmek:* Şemgiýem ol dilberüň, nury-Meh kylmaz meded (KB, 35-5). Her ýigit kim, garryga meded kylmagaý, aňa ne ygtybar bolgaý (SB, 127a-7).

Meder [مدر] *adam ady (erkek), Ysmaýyl py-gamberiň ogly:* Andan alty ogul boldy... Med-ýam, Meder (SB, 3b-1).

medh [مدح] *öwgi, taryp, wasp:* Eger diýrseň e-ýä zahyd, nedir bu medhe isbatyň (ND, 38b-13). Bir medh dilär aýda köňül ki, negüftedir (KB, 167-5). Burun elkyssa, beg, medhin aýaýyn (Mn, 293b-6).

medh et- [مدح ايد] *öwmek, taryplamak:* De-gildir hakyň, eý zahyt, sagyn medh etme dildary (ND, 35a-6). Bunça şagyrlyr ki, medh eder hataýy gözleri (KB, 415-2).

medh eýle- [مدح ايله] *öwmek, wasp etmek, taryplamak:* Medh eýliýeler özgäni, näsine diýeler (KB, 221-13).

medhuş [medhu:ş مَدْهُوش] *huşsuz, akylyny ýitiren, bihuş bolan, haýran galan:* Sen husn ile aşufta-ýu yşk-la medhuş (KB, 479-1). Barça bir nazar birle medhuş we haýran bolduňyz (SB, 5a-2).

medhuş kyl- [medhu:ş kyl- مَدْهُوش قِيل] *huşdan aýyrmak, huşuny almak, haýran etmek:* Hyradny meý bile medhuş kylgyl (Mn, 295a-10). Kereşmäň bendäni medhuş kylgaý (Mn, 297a-11).

medid [medi:d مديد] *uzak, dowamly*
◊ **müddeti-medid** – *uzak müddet:* Müddeti-medidden soň Eýran ekabyrlary şefagat kylyb...azad kyldylar (SB, 18b-4).

medid et- [medi:d et- مديد ايت] *uzaltmak, dowamly etmek:* Ömrüm senemüm gisüsi, ýa Reb, medid et (KB, 302-15).

Medine [Medi:ne مدينه] *şäher ady:* Mekge ile Medinäniň gapusy agaç (GA, 56-8). Mekge we Medinäge ilçä ýiberdi (SB, 124a-18).

Medinäge gelib, merasymy-haj we tawafny bejaý geltürdi (SB, 23b-26).

medlul [medlu:l مدلول] *subut edilme, peýda, nep*: Ne faýyda delil, çü medlul görmedüm (KB, 181-5).

medrese [medrese مدْرَسَة] *medrese, dini mekdep*: Müftileri medreseden, zahydlary sumgadan (KB, 201-9).

Medşah [Medşa:h مدشاه] *adam ady (erkek), Ýusup pygamberiň Züleyhadan bolan ogly*: Kiçigi Medhaş kim, Musa atasy turur (SB, 5a-31).

Medýan [Medýa:n مديان] *adam ady (erkek), Ysmaýyl pygamberiň ogly*: Andan alty ogly boldy:.. Medýan, Meder (SB, 3b-1). Medýen ähli Medýan nesliden tururlar (SB, 3b-2).

Medýen [مدين] *ýer-ýurt ady*: Medýen ähli Medýan nesliden tururlar (SB, 3b-2). Nägäh ol bulutdan bir ot çakyb, ol jemagat we ähli Medýenni tamam heläk kyldy (SB, 6b-32).

medýun [medýu:n مديون] *karzdar, karzly, bergili, borçly*: Zenehdanuň sal meni menem ol müflisi-medýun (KB, 164-1). Elden goý)ma-zam any çün zamyn gerek medýun içün (KB, 425-3).

mefluj bol- [meflu:j bol- مفلوج بول] *ysmaz, şel bolmak*: Mefluj boldy. Mefluj bolgan (ZME, 911; 119-1).

meftuh [meftu:h مَفْتُوح] *açyk, açylgy*: Işbu gapuda jümlesi meftuh degilmi (KB, 469-2). Yşk-la kahylan gapu meftuh degilmi (KB, 455-9). Anyň we Nowşirwanyň arasyda ebwaby-murasalat we mükätebat meftuh erdi (SB, 27b-23).

meger [مكر] **1)** *eýsem, meger*: Meger, ol gije Ýegenek düş görđi (GA, 204-7). Meger ruzy-elest içre ýazyldyň depderi-Leýla (ND, 4a-3). Meger ki, bu türkileri ol jeňe getürdi (KB, 18-2). Gaty gülseň, meger agzyň bilürgeý (Mn, 296a-8). **2)** *diňe, ýöne*: Barça Şam belady aňa il boldylar, meger Antakyýa şäheri... temerrüd kylyb... (SB, 122b-15). Esferaýyn we Sebzewar il bolub, etagat kyldylar, meger Nişabur ähli kim, etagat kylmab (SB, 125a-8). **3)** *mümkin, ähtimal, belki*: Meger sen Ýusuf sen?! (SB, 6a-1). Meger hyýalyň ol turur kim, dünki kişi dek meni hem öltürgeý sen?! (SB, 7b-5). Meger barçany heläk kylgaý sen?! (SB, 34a-13).

meges [مكس] *siňek*: Saky tolu wer, gözüme anka meges olsun (KB, 315-15).

meh [مه , ماء] **S:** **me Meh** (MK, III, 160-14).

mehar [meha:r مَهَار] *jylaw, uýan*: Ol tabbah jemmaza meharyny tutub, ol ýazy sary we aždahaga mütewejjih boldy (SB, 128a-30).

mehjur [mehju:r مَهْجُور] *taşlanan, zyňlan*: Jennet pes, ýerde gala-ýu hüýr bolar mehjur (KB, 192-15).

mehr [مهر] *galyň, süýthaky, gyza berilýän şaý-sep*: Anyň mehrini alyb, burunky ärige bergeýler (SB, 34a-17).

Mehran [Mehra:n مِهْرَان] *bir neberäniň, nesilşalygyň ady*: Ol ajam welaýatynyň isfehbedi erdi we ulug hanadandan kim, any Mehran diýen erdiler (SB, 32a-24).

mejäl [meja:l مَجَال] **1)** *güýç, kuwwat, mejal*:

Galmady ýüzüňi görmäge mejal (KB, 168-13).

2) *wagt, pursat, mahal*: Gide menlik, ikilik, tä bulyna sabr-u mejal (ND, 18a-17). Ner nije mejalda tüjjar we bezirgenler anda baryb (SB, 19b-19).

mejäl ol- / bol- [meja:l ol- / bol- مَجَالٌ / بول]

güýç-kuwwatly bolmak, mümkinçilikli

bolmak: Syraty mustakym aňla ki, gaýrydan mejal olmaz (ND, 16a-7). Gaýrydan waslyňa çün mejal olmaz (ND, 29b-11). Mejal olur-sa ki, zülfüňi ölçesem (KB, 79-7). Hiç kişä ol mejal bolmagaý kim, saňa tahalluf kylyb, mal bermegeý (SB, 126a-24).

mejaz [meja:z مَجَاز] *galp, ýasama, hakyky däl*: Gerçe mejazdur gözi, yşwalary bize (KB, 496-2). Bizrazyýuz mejaza hakyky bulymazuz (KB, 496-2).

mejälis [mejä:lis مَجَالِس] **1)** *mejlisler, oturylyşyklar, meýlisler*: Ki germ olmaz mejälis (KB, 104-9). **2)** *mejlisdäkiler, meýlisde oturan adamlar*: Ki germ olmaz mejälis bimejälis (KB, 104-9).

mejhul [mejhu:l مَجْهُول] *nämälim, belli bolmadyk, nätanys*: Nafyg däreler we sudmend däneler özge mejhul nebatatdan ol maglum kylyb, mümtaz kyldy (SB, 3b-28). Öz gadymy din we mezhebiňni goýub, bir mejhul kişiniň muhdas dinige girib ermiş sen (SB, 17a-32).

mejid [meji:d مجيد] *gadyrly, hormatly, mertebeli, derejeli, şöhratly*: Bu many Kurany-mejidde mezkur turur (SB, 2b-28). Jebh kyssasy we anyň sebäbi meşhur we Kurany-mejidde mezkur turur (SB, 3a-31). **◊kelamyllahy-mejid** – *mukaddes Gurhan, Allanyň mukaddes sözi*: Bu magnyga Kelamyllahy-mejid dal turur (SB, 9a-17).

mejlis [mejlis مجلس] *meýlis, oturylyşyk*: Mejlisde döwran etse (ND, 43a-8). Ýar ile gije mejlis haly ele girse (KB, 93). Biraz geçti dagy mejlis ysyndy (Mn, 293a-1). **◊mejlis gurul-** – *mejlis geçirmek*: Kadah geltürdiler, mejlis guruldy (Mn, 291b-2). **◊mejlis tut-** – **S: mejlis ýasa-** – Bir jemagat mejlis tutub, çakyr içerler (SB, 31a-29). **◊mejlis ýasa-** – *mejlisler, meýlisler, oturlyşyklar guramak, oturlyşyk etmek*: Mejlisler ýasab, çakyr içmek we tarab kylmakga harys erdiler (SB, 31a-27). Bargäh işigide, meýdanda bir mejlis ýasady (SB, 67a-8).

mejmag [mejmag مَجْمَع] *ýygnak, maslahat*: Husnuň içinde, nigär-ä, gör ne mejmagdur, begüm! (KB, 560-12). Mutryb-u meý, şahyd-u şemg ile mejmag görseler (KB, 5-4).

mejmagul-bahreýn [mejmagul-bahreýn اِجْماع البحرين] *iki deňziň birleşýän ýeri*: Any ne ýerde görgeý men? Ferman geldi kim, mejmagul-bahreýnde (SB, 9b-17). Ol kim, mejmagul-bahreýn kaýsy turur, köb yhtylab kylyb tururlar (SB, 9b-18).

mejmer [mejmer مَجْمَر] **1)** *içi otly maňňal, ojak*: Köňlüm mejmerine, saky, suw dök (KB, 546-9). Köňlüme sal odyndan, zira yşk mejmeridür (KB, 178-13). **2)** *hoşboý ysly otlar tütedilýän demir gap, mejmer*: Tenüm mejmerde ud oldy çökür deý (KB, 282-6). Bu mejmerde eger köňlün buhur olur-sa sähl ola (KB, 373-1).

mejmug [mejmu:g مَجْمُوع] *hemme, ähli, bary*: Mejmug beni-ysraýyl ol gije alty ýüz igrimi miň kişi erdiler (SB, 8a-27). Mejmug araby-Ýemen we tamam arablar kim, Kahtanga mensub tururlar anyň nesliden erdiler (SB, 10b-18).

mejnun [mejnu:n مَجْنُون] *däli, tentek, telbe*: Eý saçy zynjyr, mejnundyr köňül! (KB, 554-13). Suratlar ýasab, jan girgüzüb, mejnun we mübtelalarga syhhat bagyşlar erdi (SB, 24b-27).

Mejnun [Mejnu:n مَجْنُون] *adam ady (erkek)*: Men saňa Mejnunam, sen maňa Leyli (ND, 29b-4). Bolur Leyli seniň husnuňa Mejnun (Mn, 304a-2).

mejnun ol- [mejnu:n ol- مَجْنُونٌ أُول] *dälirmek, telbe bolmak*: Mejnun olar bu dunýäde zaryn eşiden (KB, 442-13).

Mejnunweş [Mejnu:nweş مَجْنُونٌ وَش] *Mejnun ýaly*: Edenler Nagşyýa ijra bu gün Mejnunweşi nazmym (ND, 5a-10). Bu gün Mejnunweşi-Nagşy, dil-ä, bu mekdebi dilden (ND, 23a-6).

mejre [mejre مَجْرَى] *akym* **◊mejre tut-** – *akdyrylmak, göýberilmek, iberilmek*: Ol jemagatga köb engam we erzak mejre tutdy (SB, 34b-2).

mejruh [mejru:h مَجْرُوح] *ýaraly, ýaralanan*: Gözündendür, köňül, mejruh-u hasta (KB, 15-6). Rüstem mejruh we zahmlyk, hileler birle ol gudukdan çykdy (SB, 18a-29).

mejruh ed- [mejru:h ed- مَجْرُوحٌ إِيد] **S:** **mejruh kyl-** Set para-ýu mejruh eder idüm jigeri (KB, 582-6).

mejruh kyl- [mejru:h kyl- مَجْرُوحٌ قِيل] *ýaralamak*: Eger günähi bolmas erdi, ol mejruh kylgan endamy ýahşy bolur erdi (SB, 128a-27). Her kim, bir günähge müttehim bolsa erdi, bir ýerini mejruh kylyb, ol aždaha gaşyga ýiberür erdiler (SB, 128a-26).

mejus [meju:s مَجُوس] *otparaz, oda çokunýan (adam)*: Daýym mejus ol ataşkedäni kyblalary etib, etraf-janybdan haj adyga ol ataşkedäge gelürler (SB, 30b-31). **◊dini-mejus** – *otparazlyk dini*: Dagwat agaz kylyb, dini-mejus zahyr kyldy (SB, 17a-21). Ýawuk erdi kim, ataşparast bolub, dini-mejus tutgaýlar (SB, 26a-27).

mejusy [meju:sy مَجُوسِي] **S:** **mejus** Mejusylar guluw kyldylar (SB, 37a-25). Ähli kitab mejusylarga galeb bolgusy turur (SB, 39b-15).

mežek [mežek مَزَك] *tezek*: It mežegi (MK, I, 328-15).

mekan [mekan مَكَان] *ýer, jaý, orun, mesgen, menzil-mekan*: Her mekan şerefi ynsan iledir (ND, 10b-15).

mekan et- [mekan ايت] *ýer etmek, jaý etmek*: Sahabat eýleýüb şahym, bakada bir mekan

etdiň (ND, 17a-8). Mekan etmiş bir ajdaha durar ol jaýy haýranda (ND, 30a-16).

Mekge [مَكَّة] *şäher ady, Arabystanda, musulmanlaryň haja gidip, zyýarat edýän mukaddes ýerleriniň biri*: Taňry ewi Mekge görkli (GA, 8-8). Mekge ile Medinäniň gapusy agaç (GA, 56-8). Mekge halky ok atmagy barça Ýsmaýyldan öwrendiler diýip aýtdylar (Ýaý, 106b-9). Dönder ýüzüňi Mekge saru (MAS, 13a-6). Mekge we Medinäge ilçi ýiberdi (SB, 124a-18).

mekgär [mekgä:r مَكْر] *mekir, hilegär, şeytan*: Köňüller mülkini ýagma eden mekgäre duşdum men (ND, 23b-15).

mekir [مَكْر] *hile, pirim*: Gözüň aç, pirizen dehriň eken mekrine aldanma (ND, 2a-1). Mekir we hileler edib, Ýusufny öziğe targyb eder erdi (SB, 4b-21).

mekir kyl- [مَكْر قِيل] *mekirlik etmek*: Mekir kyldy aňa (ZME, 484; 105-1). Bu hatun mekir kylyb, ýalغان söyleý turur (SB, 4b-25).

mekke [مَكَّة] *hytaý syýasy*: Mekke (MK, III, 313-11).

mekki [مَكِّي] *mekgeli, Mekgede ýaşayan adam, Mekgäniň ilaty*: Mekkiler Haremden çykyb, taglar üstige baryb, müşähide kylur erdiler (SB, 36a-2).

meknun [meknu:n مَكْنُون] *gizlin, örtülgi, näbelli*: Olup mahbuby-meknuny, ýene dört üzre çar erkan (ND, 20b-5).

mekruh [mekru:h مَكْرُوه] *mekru, şerigat boýunça edilmegi oňlanylmaýan, halanylmaýan iş*: Ondan soňra bil hak awdazuň, parzlar war, dahy sünnetler war, dahy näfileleri war dahy edepleri war, dahy mekruhlary war, dahy menhileri war (MAS, 22a-5). Azlyňnyň sebäbi bu efgaly-mekruh erdi (SB, 40a-11).

Meksimanus [Meksima:nu:s مَكْسِمَانُوس] *adam ady (erkek)*: Andan soň Meksimanus üç ýyl kaýsarlyk kyldy (SB, 22a-9).

Meksum [Meksu:m مَكْسُوم] *adam ady (erkek)*: Ebreheden soň Meksum ogly anyň ýerige häkim boldy (SB, 36a-15). Meksum dagy badyşah bolub galmady (SB, 36a-23).

mekteb [مَكْتَب] *mekdep, okuw okadylýan ýer*: Açub dil mektebin aryr, okursaň ger urf

dersin (ND, 6b-14). O jan kim uşbu mektebden, habaryn almady dersin (ND, 5a-9). Mektebi-husnuňda daýym okunan Gurhana bak (ND, 16b-11). <**mektebi-dil** – *ýürek mekdebi*: Kemaly magryf etdir kim, kitaby mektebi-dilden (ND, 6a-2). <**mektebi-yrfan** – *anyklamak mekdebi, bilmek mekdebi [Hudaý babatda]*: Eý bu gün alym geçinen, mektebi-yrfan nedir (ND, 13b-17). <**mektebi-yşk** – *yşk mekdebi, söýgi mekdebi*: Küşat et mektebi-yşky daryk etme kedalardan (ND, 6b-8).

mektub [mektu:b مَكْتُوب] *hat, ýazgy*: Ýusuf ol mektubny görüb we atasynyň tazarrugyny müşähide kylyb, alarga terehhum kyldy (SB, 5b-33). Bir mektub Bylkys atlyga ýazyb, hüdhüdge berdi (SB, 13a-25). Wepa mektuby birle gamza okyn hiç ýazmaý sen (BD, 34a-5).

melahat [mela:hat مَلَاَحَت] *mähirlilik, ýakymlylyk, mylakatlylyk, gülerýüzlülük*: Bu husn-u jemal-u melahat niredendür (KB, 538-7). Husn-u melahatyň gözüme war delalaty (KB, 181-5).

melahy [mela:hy مَلَاهِي] *biderek oýun-güý-menjeler, dereksiz oýunlar, keypi-sapalar*: Erse daýym menahy we melahyga meşgul bolur erdi (SB, 129a-18). Enwag melahy ögrenib, welaýatlarny towaf kylgaýlar (SB, 29b-22).

melalat [mela:lat مَلَالَت] *ýigrenç, bizar bolma, ýigrenme*: Ferzendlerige nifret we melalat(y) artyb, ...bedhür erdi (SB, 40a-5).

melamat [mela:mat مَلَامَت] *igenç, gyjalat, käýinç*: Kimi Mejnun olup ahyr, bu sähraýy-melamatda (ND, 30b-3). Jahanda seni söwenler melamatdur, melamatdur (KB, 458-14). Siz anyň yşkynda meni melamat we serzeniş kylur erdiňiz (SB, 5a-2).

melamat kyl- [mela:mat kyl- مَلَامَت قِيل] *käýinmek, igenmek, ýazgarmak*: Oguz andan bu sözni mesmug tutmab, any melamat kylyb tiýdi... (SB, 124b-33). Biň melamat kylar idüm yşk ile köňülümi (KB, 552-3).

melaýyk [mela:ýyk مَلَايِك , ملائكة] *perişdeler, melekler*: Guşatmyşdyr melaýyklar, ne ýergök war, ne hud dünýä (ND, 5a-15). Hak namazy diýmek Allatagaladan rehmtdür, bagyşlamakdur, melaýyklardan ystygfardur, möminlerden dogadur arap dilinde (MAS, 5b-4).

melaýyka [mela:ýyka ملايكة] S: **melaýyk** Tagam we şerab lezzetini unutub, melaýyka suraty boldy we henüz baky turur (SB, 15a-15).

melaz [mela:z ملاذ] *penagäh, gaçybatalga, arkadaýanç*: Gadym hanadan kim, ferawan ýyllar Eýran badyşahlarynyň melaz we meljaýy erdi... (SB, 18b-5).

meldek [meldek مَلْدَك] *bulam-bujar, biri-birine çolaşan*: Meldek neň (MK, I, 399-14).

mele [mele ملا] *mele (reňk)*: Ben gözün kibi...bir mele göz görmedüm (KB, 415-4).

melek [melek مَلِك] *perişde, melek*: Melek gökde, sen ýerde (ND, 14a-13). Ol ki görer dört melegi (ND, 16a-13). Ikewniň izdiwajyndan dogra, tä bir melek sima (ND, 5a-1). Älemi-ruhany we meleki-mizajy tutdy (SB, 24b-23).

melektut [melektut مَلَكُوت] *hökümdarlyk*: Erüb akly jeberuta, dahy nefsi melektut (ND, 30b-11).

meleş [meleş مَلِش] *näz-kereşmeli söýgüli*: Eý Nowaýy, neler il tarhan ile barlasny, / Kim berür könlümge hâlâ malyş ol şoh meleş (Ab, 96b-11).

melä [melä: ملا] *aýan, aç-açan*: Ne ola bir sözi anlar ki, melä etmediler (ND, 24b-5).

melgun [melgun: ملعون] *nälet siňen, näletlenen, şeytan, melgun*: Ol melgun ýedi yüz kafyr-la ylgady (GA, 91-6). Ýa, asy melgun (GA, 248-12). Rast ýolga gir, ýok erse, dünýä we ahyret melguny bolgusy sen (SB, 25b-31).

melhem [melhem مَلْهَم] *melhem, derman*: Tag çeçegi eneň südi-le ýaraňa melhemdir (GA, 27-1). Ben aňa melhem sarardym, bir ajab Lukman idim (ND, 19b-13).

melik [melik مَلِك] **1)** *şa, patyşa*: Gur meligi ilçileri köb yzzat we hormat tutub... (SB, 121b-6). Melik hulasasy bu gün sen-sen (SB, 127a-3). **2)** *patyşalyk, patyşalyk etmeklik, hökümdarlyk*: Melikiniň ahyrynda iki kişi nasary- mukaddamlarydan ... öldürdi (SB, 21b-24). Anyň meliki ellik alty ýyl erdi (SB, 21b-18). **⇒ meliki-allam** – *hemme zady biliji patyşa, danalyk şasy, Allatagala, Hudaý*: Kemaly Meliki-allamda mezkur turur (SB, 3a-1).

melikzada [melikza:da مَلِك زاده] *şazada, patyşanyň ogly, perzendi*: Anyň bir

manzarasy bar erdi kim, melikzadalarny anga geltürür erdi (SB, 33a-18). Her kaçan bir melikzadany geltürür erdiler, ol manzaraga – eltib (SB, 33a-18).

melja [melja: مَلْجَا] S: **melaz** Gadym hanadan kim, ferawan ýyllar Eýran badyşahlarynyň melaz we meljaýy erdi (SB, 18b-5).

melul [melul: ملول] *gaýgy-gam, tukatlyk, melul*: Jan derdine gözün kibi melul görmedüm (KB, 181-3).

melul ol- / bol- [melul: ol- / bol- ملول بول] **1)** *gaýgyylanmak, tukatlanmak, gamlanmak*: Oglan aglady, melul oldy (GA, 278-8). Ol benüm derdüm ile olmaz melul (KB, 399-2). **2)** *bizar bolmak, halys bolmak, bez bolmak, ýadamak*: Buhtunnassar leşgeri dagy harbdan melul bolub erdiler (SB, 16b-11). Şam ahalysy anyň tähekkümiden melul bolub, Rумыýaýy-kubra badyşahyga girib, etagat kyldylar (SB, 21a-19).

memduh [memdu:h مَمْدُوح] *öwlen, mahabatlandyrylan, magtalan*: Madyh dahy bes hem ýene memduh degilmi (KB, 455-12).

memer [memer مَمَر] **1)** *akym, akym ugry*: Dejl ol merden döňüb, Arab welaýatynyň janybyga tüsdi (SB, 39a-29). Andan betaýyha baryb, meri- gadym batyl boldy (SB, 39a-30). **2)** *bolup geçen waka, ýagdaý, hadysa*: Soň Humaý Çehrazad badyşahlyk tagtyga olturyb, täjini anyň garnynyň barabaryda asdylar. Sasan ol merden hatyr renjeş kylyb (SB, 18b-12).

memälik [memä:lik مَمَالِك] *döwletler, ýurtlar*: Bu memälikde ol mugafmydur (KB, 579-6). Alar baryb alyb, memälik barça aňa mukarrar boldy (SB, 126a-33). Seljukylar kim, memälikge müstewli boldylar (SB, 130a-25).

memleket [memleket مَمْلَكَت] *döwlet, ýurt, memleket*: Gelmez olsaň, memleket bozulub, harab olur (GA, 242-3). Memleket we badyşahlykny saklasa bolmas (SB, 126a-25). Memleketni zor birle alyb... (SB, 31b-3).

memnug [memnug مَمْنُوع] *gadagan, rugsat edilmezlik*: Gany memnug eken mübah içene (KB, 169-14).

memsuh [memsu:h مَمْسُوح] *işlenen, zynatlanan, arassalanan lagl, ýakut: Şah-a, lebün nije memsuh lagl, dür käni* (KB, 445-12).

men [m(e)n nM من] **1) men, birinji şahsyň birlik sanyny aňladýan at çalyşmasy:** Men kazgantuk üçün türk budun ança kazganmyş erinç (Bk, gd-33) — *Men gazananyň üçin, türkmen halky (hem) şonça gazandy ahyry (ahbetin).* Men (MK, I, 285-11). Men senden ne gördüm (GA, 125-13). Ilähi, men biçäräniň sütini bu ogul mazakyda şirin kyl (SB, 120b-12). Ragbatyň bar, men seniň sütiňni içgeý men (SB, 120b-10). **2) I ýöňkemäniň birlik sanynyň goşulmasy:** Men ulug bolub turur men (SB, 130a-2).

menahy [mena:hy مناهي] *gadagan edilen, rugsat edilmedik zatlar, ters zatlar:* Goýmaduh, kylmaduh nesne bu dünýäniň menahysyn (KB, 188-13). Erse daýym menahy we melahyga meşgul bolur erdi (SB, 129a-18). Erse menahy we magasyga ykdam kylur erdi (SB, 9b-5).

menäsik [menä:sik مناسك] *ybadatlar, ybadatlary berjaý etme, ybadat etme:* Käbe ewini bina kyldy we menäsiki-hajny mugaýýan kyldy (SB, 3a-23).

menfagatly [menfə:tly مَنفَعَتْلُو] *peýdaly, bähbitli:* Kim ki, bir ylym öwrense, ol ylym muslimi musulmanlara menfagatly bolsa, ony kişilerden gizlese.... oda laýyk kylur (Ýaý, 104a-1).

meng [mɛŋ مَع] *böwet bolma, saklama, gadagan etme:* Görädi kim, anyň mengige gulak salmaslar, ol welaýatdan gitib (SB, 16a-25).

meng kyl- [mɛŋ kyl- مَع كِل] **1) saklamak, böwet bolmak:** Koýlarny saklab, gurtlaryny meng kylur erdi (SB, 127a-15). Any ol şenyg fygyldan meng kyldy (SB, 4b-22). **2) garşy bolmak, garşy çykmak:** Şikaýat kylyb, keýfiýet halny aňa şerh kyldylar, Atabeg aňa köb meng kyldy, erse hiç faýda kылmady (SB, 129a-20). Her niçe kim, Harun alayhyssalam meng kylur erdi, kabul kылmas erdi (SB, 8b-15).

menhi [menhi: dini tarapdan gadagan edilen, haram edilen: Ondan soňra bil hak awdazuň, parzlar war, dahy sünnetler war, dahy näfileleri war, dahy edepleri war, dahy mekruhlary war, dahy menhileri war (MAS, 22a-5).

menhiyat [menhi:ya:t منهيّات] *azgynlyk, gabahat işler, gadagan zatlar:* Näşayyst kärler kylur erdi, misli haram we zyna we liwata we irtikäbi-fewahyş we menhiyat (SB, 2b-22).

menkul [menku:l مَنْكُول] *rowayat, hekayat, gürrüň:* Abdylly ibn Abbasdan menkul turur (SB, 39b-2).

menlik [menlik مَمْلِك] *men-menlik, tekepberlik, gedemlik:* Menim ulu dergähimde geze, menlik eýleýe (GA, 156-13).

mensub [mensu:b مَنْسُوب] *degişli, garaşly, bagly:* Alardan bolgan nesiller tamam ol lakablarga mensub tururlar (SB, 125a-27). Bugra aşy aňa mensub turur (SB, 128a-3). Aňa mensub we magruf bolgaý (SB, 125b-13).

mensub bol- [mensu:b bol- مَنْسُوب بُول] *degişli bolmak, bagly bolmak:* Samarkand şähristanny... aňa mensub boldy (SB, 19b-33).

mensub kyl- [mensu:b kyl- مَنْسُوب كِيل] *degişli etmek, dahylly etmek, bagly etmek:* Erse Bähram oğlyny Münzir atlyk, atasy ýerige arab badyşahlygyga mensub kyldy (SB, 31a-23).

menşe [menşe مَنْشَا] *asyl, düýp:* Kafy-nunýň menşeyinden gopdy, çün emri-Huda (ND, 2a-12).

menşur [menşu:r مَنْشُور] *perman, höküim, ygtyýar haty:* Gisülerine ýazyldy menşur (KB, 467-8).

Menuçehr [Menu:çehr مَنْوَجْهَر] *adam ady (erkek):* Ol muddetgeçe kim, Menuçehr Irej nesliden peýda boldy (SB, 4a-1). Menuçehr anyň hökmi birle badyşahlyk tagty üzre olтурdy (SB, 6b-8).

Menures [Menu:res مَنْوَرَس] *adam ady (erkek):* Andan soň Menures on ýeti ýyl kaýsar boldy (SB, 22a-8).

menzil [menzil مَنْزِل] *öý, jaý, ýer, mesgen, düşelge, duralga:* Atyny dönderdigine menziline geldi (GA, 262-3). Top eýle başyň menzil alyp darylpenada (ND, 15b-14). Özi andan özge menzilge gondy (SB, 129a-29). Ol zamandan bäre ol arablar ol menzilde karar tapyb tururlar (SB, 16b-4). **menzili-aly** – *belent mertebe, beýik dereje:* Mesih alayhyssalamny Ized jelle jelalahu ol münkirleriň arasydan çykaryb, derejeýi-rafygy we menzili-aly keramat kyldy

(SB, 24b-17). <menzil-makamy – düşelgegonalga: Olur çün «lam», «ba», menzil-makamy «gaýn», «ha», «mim»-dir (ND, 2b-14). <menzil tut- – düşlemek, ornaşmak, gonmak: Bir jemagat kerwen ol gudug üstige menzil tutub, delw gudugga saldylar (SB, 4b-8).

menzile [مَنْزِلَة] *orun*: Adam ogly gany menzilesindedir (Ýaý, 110b-9).

menzilet [مَنْزِلَت] *dereje, mertebe, wezipe, kār*: Her birige aýru elkab we menzilet berdi (SB, 35a-5). Nugmanny bu menziletge men ýetgürüb, ol meniň gūmaştyrm turur (SB, 40b-4).

meň I [مَنْك , مَنْك] *meň, hal*: Meň (MK, III, 266-2). Meňlig gara, göz gyýa (MK, III, 266-3). Meň (IBM, 140-2). Anyň kim, al äňinde meň ýaratdy (Mn, 290b-6).

meň II [مَنْك] *guşlaryň çokýan dānesi, guş iými*: Meň (MK, III, 265-15). Awçy ýaşyp, tuzak taba, meňge bakar (MK, I, 356-8).

meňde- [مَنْكَا] *ütmek, ýolmak*: Ol anyň saçyn meňdedi (MK, III, 296-15).

meňdeş- [مَنْكَدَش] *ütüşmek, ýoluşmak*: Ikki uragut meňdeşdi (MK, III, 295-10).

meňgü [مَنْكُور] *ebedi, baky*: Meňgü aýun (MK, III, 280-1). Togup, taky galmady meňgü eren (MK, III, 280-3).

meňile- [مَنْكِيلَا] *goýnuň, geçiniň beýnisini iýmek*: Är meňiledi (MK, III, 299-6).

meňiz [مَنْكِز] *adam ýüzüniň, keşbiniň reňki*: Meňiz (MK, III, 269-5). Meňizleri gül-gül müželeri har, / Ýañaklary giň-giň, agyzlary tar (Ab, 97b-6).

meňizlen- [مَنْكِزْلَن] *meňziň açylmak (ýüzüň reňkiniň gowulaşmagy)*: Kişi meňizlendi (MK, III, 300-10).

meňizlig [مَنْكِزْلِگ] *ýüzli, keşpli*: Gyzy meňizlig (MK, III, 269-5).

meňlet- [مَنْكَلَت] *iým, dāne bermek*: Ol gazyg meňletti (MK, II, 288-15).

meňze- [مَنْكَزَا] *meňzemek*: Bir neň birge meňzedi (MK, III, 297-12).

meňzeş [مَنْكَزَش] *meňzeş*: Bu meňzeş (ZME, 518;155-2).

meňzeş- [مَنْكَزَش] *biri-birine meňzeş bolmak, özara meňzeşmek*: Meňzeştiler (ZME, 1011; 95-2).

meňzet- [مَنْكَزَت , مَنْكَزَت] *meňzetmek*: Ol bir neňni birge meňzetti (MK, II, 288-7). Meňzett anyň birle (ZME, 521; 95-2). Kim gaşyňny hilala meňzetti, / Any yşk ähli keç nazar diýdiler (Ab, 97b-9).

meňzik [مَنْكَزِگ] S: **meňzeş** Meňzik (IBM, 191-9).

mer [مَرْ , مَرْ] S: **mere** Mer adam, gaýba hökm etmek degildir, eý kerem kani! (ND, 38a-8). Mer, kim sabah gözin açyb, baha ýüzüne, / Ben zamyn aňa ki, dahy magnum olmaýa (KB, 448-1).

meram [mera:m مَرَام] *niýet, maksat*: Filmesel etmese Hak, bir şeýle munda meram (ND, 24b-9).

merasym [mera:sym مَرَاثِم] *däp-dessur, düzgün*: Mur Ýawguý han aza we tagzyýet merasymdan soň toý kylyb... (SB, 127a-19). <merasymy-haj – haj däp-dessurlary, haj parzlary, haj düzgünleri: Medinäge gelib merasymy-haj we tawafny bejaý geltürdi (SB, 23b-26). <merasymy-hydmät – hyzmat dessurlary, tagzym etme düzgünleri: Andan soň atasy hydmatyga baryb, merasymy-hydmät bejaý geltürüb we uzurlar okub... (SB, 38a-25). <merasymy-tagzyýet – ýas däp-dessurlary: Bugra han merasymy-tagzyýetge meşgul bolub... (SB, 128a-7).

meratyb [mera:tyb مَرَاتِب] *derejeler, orunlar*: Meratyb katg edip, jan-a, güzar et işbu menzilden (ND, 5a-6).

merd [مَرْد] *dogumly, gaýratly, batyr, erkek adam*: Bu gün ben ýene bir şahsy, dil-ä, merdi-jahan gördüm (ND, 19a-3). Namerd ola ol kişi ki, kasd eýleýe merde (KB, 414-3). Merd olan ýerde läbüd namerdi war (KB, 606-15). <merdi-has – gowy, oňat adam: Bitmeýe ger işi bunda şöýle kim, eý merdi-has (ND, 2b-8). <merdi-kämil – kämil adam: Kany bir merdi-kämil sözlerimden (ND, 26b-15). <merdi-kän – payhasly adam, düşünjeli ynsan: Hakykat Nagşy-ýa, bu merdi-käne (ND, 1b-17). <merdi-meýdan – meýdan merdi: Içmeýen laglyň şerabyn merdi-meýdan olmady (ND, 41b-16).

merdan [merda:n مردان] *erkekler, mertler*: Haka aşyk, biri magşuk, bu iki merdan nedir (ND, 7b-13).

merdana [merda:na مردانه] *batyr, edermen, merdana*: Gösterip adam yüzünden, kendi-özün merdana bak (ND, 16b-10). Ol çerik arasydan miň dilawer, merdana ýigit intihab kylyb (SB, 29a-24). Ýetmiş miň merdana kişi birle Rum beladyga azyrat kyldy (SB, 34a-31).

merdanalyk [merda:nalyk لىق مردانه] *mertlik, merdanalyk, batyrlyk, gaýduwsyzlyk*: Any Rüstemge tabşurub erdi kim, aňa hünär we... merdanalyk ögretgeý (SB, 13b-26). Keý Kawus Rüstemniň ol merdanalygyny görüb, aňa... ejazat berdi (SB, 14a-7).

merdanalyk kyl- [merda:nalyk kyl- مردانه لىق قىل] *mertlik etmek, merdanalyk etmek, batyrlyk görkezmek*: Talut endek leşger birle galdy, erse merdanalyk kylyb tiýdi... (SB, 12a-23). Emma merdanalyklar kylyb, köb dilawerlikler zahyr kyldy (SB, 17b-3).

Merdan şah [Merda:n şa:h مردان شاه] *adam ady (erkek)*: Merdan şahny aňa goşub gaýtardy (SB, 38a-1). Merdan şahnyň ol geltürgen ganymaty Hurmuz nazaryda köb görünüb tiýdi... (SB, 38a-1).

merdek [مَرْدَكْ] *ayý çagasy*: Azyg merdegi (MK, I, 399-12).

merdi [merdi: مردى] *mertlik, merdanalyk, batyrlyk, gaýduwsyzlyk*: Şujagat we samahat we merdi we merdümi... birle arasta turur (SB, 20a-3).

merdimen [مَرْدِمَانْ] *yokary çykmak, aşak düşmek üçin basgançakly enjam, merdiwan*: Merdimen (Tuhf, 19b-ç).

Merdjaý [Merdja:ý مردجای] *adam ady (erkek)*: Bu gyznyň Merdjaý atlyk bir ammy bar erdi (SB, 17a-2). Merdjaýny anyň ýerige wezir kyldy (SB, 17a-4).

merdud [merdu:d مَرْدُودْ] *kowlan, ret edilen*: Gözüň atyşmasy etdi bir niçesini merdud (KB, 578-1).

merdud bol- [merdu:d bol- مردود بول] *kowulmak, ret edilmek*: Habar eltdiler kim Kasyr merdud bolub gelib, işikde turur (SB, 23a-4).

merdüm [مَرْدُومْ] *adamlar, halaýyk, ynsanlar*: Merdüme merdana bahmaýyn kişi namard ola (KB, 566-3).

merdüm [merdü:m مردوم] *bäbenek, göreç, gözüň garagy*: Gözüme merdümi halyňnyň fidasy (Mn, 298a-11).

merdümi [merdümi: مردمی] *ynsanperwerlik, adamkärçilik, merdanalyk, sahawatlyk*: Şujagat we samahat we merdi we merdümi... birle arasta turur (SB, 20a-3).

merdümlik [مَرْدُومْلِيكْ] *adamkärçilik*: Merdümligini gör ki, habıbuň hyýalyňa (KB, 378-16).

merdümlik et- [مَرْدُومْلِيكْ ايد] *mertlik etmek, adamkärçilik etmek*: Merdümlik eder, gözüm döker lebün için suw (KB, 168-3). Merdümlik edüb, gel ýola, merdana diýr iseň (KB, 143-4).

merdümlik eýle- [مَرْدُومْلِيكْ ايله] S: **merdümlik et-** Merdümlik eýledi, bu gözüm dökdü injüler (KB, 451-6).

mere [مرا] *yüz tutma söz, eý, hey*: Mere, dälî ozan! (GA, 114-10). Mere, aznawur, ne haýfymyz galdy? (GA, 40b-6).

meremmet [مرمت] *bejerme, rejeleme, düzetme*: Ol tamnyň meremmetige meşgul boldy (SB, 10a-6).

meremmet kyl- [مرمت قىل] *bejermek, rejelemek, düzetmek*: Sen baryb, alarnyň eski tamyny meremmet kylur sen (SB, 10a-7). Ol tamny anyň üçün meremmet kyldym (SB, 10a-16).

meresz [مرض] *kesel, hassalyk, nähoşluk*: Köb fars ekabyrlary dagy bu meresz birle heläk boldy (SB, 41b-23). <>**bars merezi** – *pis keseli, endamyna ak örme keseli*: Agzasyga endek bars merezi aryz bolub erdi (SB, 22b-5). <>**hunak merezi** – *bokurdak çişme, hörezek keseli*: Bagzy anyň wefatyny hunak merziden diýib tururlar (SB, 19b-30). <>**junun merezi** – *dälilik, dälireme*: Mesih dogasy birle junun merziden syhhat tapyb erdi (SB, 24b-19). <>**tagun merezi** – *mergi, gyrgyn keseli*: Ol habasda tagun merziden wefat kyldy (SB, 41a-12). Tagun merezi birle wefat kyldy (SB, 41b-23).

merg [مرك] *ölüm*: Ahyr mergge hiç çäre we tedbir yok (SB, 18a-32). Akybetil-emr hiç nime

alardan manygy-merg bolmab, anyň ferýadyga ýetişmedi (SB, 40a-19). <şerbeti-merg – ölüim şerbeti, ölüim awusy: Andan Ýemamaga baryb, alarny dagy şerbeti-merg içürdi (SB, 29a-28).

mergsebzi [مرغ سبزی] *gyrtyç, pessejik boýly ot*: Mergsebzi batny içre imdi ol murgan nedir? (ND, 8a-2).

merhaba [merhaba: مَرْحَبَا] **1)** *salam, salaw-maleýkim*: Bize ýeg sökmegiň biň merhabadan (KB, 471-12). **2)** *kimdir birine guwanylyp aýdylyan öwgi sözi, ýüz tutma sözi, berekella ajaýyp*: Seniň dek patyşahnyň merhabasy (Mn, 297b-4).

merhem [مَرْهَم] *em, derman, melhem*: Merhem goýdy ýaraga (ZME, 618; 153-1). Seniň ýaraňa merhemdir (GA, 28-12). Gözüň ýarasyn köňüle merhem görerem (KB, 584-14). Bize gamzaň ohy biň merhemüňdür (KB, 471-12).

merhemet [مَرْحَمَت] *mähribanlyk, rehimlilik*: Ýusuf alarnyň günähiden ötüb, alarga köb merhemet we şafakatlar kyldy (SB, 6a-3).

merhemet kyl- [مَرْحَمَت قِيل] *hormat etmek, sylamak*: Gardaşy aňa köb... merhemetler kyldy (SB, 130a-5). Meger Allatagala şafakat we merhemet kylyb, meniň myradymny bergeý (SB, 4b-5).

merhum [merhu:m مَرْحُوم] *ölen, ýogalan, aradan çykan, merhum*: Senden yrah düşen kişi merhum olmaýa (KB, 448-1).

meriz [meri:z مَرْيِض] *keselli, nähoş*: Merizikalba lukmandyr şerigat (ND, 1b-8).

merjen [مَرْجَان] *merjen, gymmatbaha daş*: Dür ile merjen nedir (ND, 14b-4). Süreýi-Rahman içinde, luwlwy-merjen nedir (ND, 7b-10). Jöwheriniň lagly ile merjeni bar (KB, 600-15).

merjimek [مَرْجَمَك] *kösükli ösümlik, merjimek*: Merjimek (IBM, 181-10).

merkeb [مَرْكَب] *ulag, münülyän at, haywan*: Jismi merkeb, akly rakyp, kendi soltan olmyýa (ND, 28b-2). Merkeby war eken, jähd ed-u magşuguna ergil (KB, 309-4). <Isa merkebi – Isa pygamberiň ulagy, eşek: Şabur any peý kylyb, Isa merkebi birle Rumga ýiberdi (SB, 29b-18).

merkez [مَرْكَز] *merkez, orta*: Gäh nägäh gele, gona merkezine talybdur (KB, 142-16).

merkub [merku:b مَرْكُوب] **S:** **merkeb** Merkub we çaharpaýlary ýok erdi (SB, 121a-18). Tiýdi kim, badyşahlar merkuby turur (SB, 36b-16).

merkum [merku:m مَرْكُوم] *yazylyan, ady geçen*: Her kişiniň şerhini alarnyň adynyň astyda ýad kylur biz bu jümläge kim, merkum turur (SB, 125b-18). Jan-a bitigiň ki, boldy merkum maňa (BD, 60a-5).

merkuz [merku:z مَرْكُوز] *ornaşmak, mäkämleşmek, berkleşmek*: Arablar... hamakaty anyň tebigatyda merkuz bolub turur (SB, 30b-3).

mermer [مَرْمَر] *gurluşykda ulanylyan berk daş, mermer*: Buýnuzy-la bir mermer taşy ýugurdy, peýnir gibi gitdi (GA, 178-10). Akl erişmez gudratyna, söýleder ol mermeri (ND, 33b-1). Gerçe ahum sengi-mermerden geçer (KB, 316-7). Anyň taşy tamam ruham we mermerden erdi (SB, 35b-3).

mersum [mersu:m مَرْسُوم] *adat, düzgün*: Gerçi mersum eýledi bize jigerde yşk oduny (KB, 398-12).

merşuş [merşu:ş مَرْشُوش] *yzgar, öl, nem*: Gözýaşyn anyň içün dökerem işbu yüzüme, / Ki ola hyýalyň odagy ganusy merşuş (KB, 441-14).

mertebe [مَرْتَبَة] *orun, ýer, dereje, wezipe*: Ýujalyp mertebäm ahyr, maňa arz oldy imanym (ND, 9b-15). Döwlet aňa ýar bolub, bu mertebäge ýetişdi (SB, 15b-29). Anda nübüwwet mertebesi bar erdi (SB, 26a-26). <mertebeyi-şahadatly-aly – beýik şehitlik derejesi, şehit bolup ölmek derejesi: Bar Hudaý-a..., mertebeyi-şahadatly-aly ruzy kyl (SB, 26a-19).

mertebelik [مَرْتَبَة لَيْق] *mertebeli, derejeli, hormatly*: Ýaý bergen oglanlary ulug mertebelik bolub (SB, 125a-28).

Merw [مَرْو] *Mary, Maru-şahu-jahan, Afrasiýabyň guran şäherleriniň biri*: Merw (MK, III, 110-14). Merwniň eski şäherini ol bina kyldy (SB, 1b-32). Dawud Merw we Balh we Hyrat welaýatlaryga müstewli boldy (SB, 130a-10). Otuz miň kişi birle gelib Merwni muhasara kyldy (SB, 130a-13).

Merw aş-şahyjan [Merw aş-şa:hyja:n مَرْوُ الشَّاهِجَان] S: **Merw** Merw aş-şahyjan (MK, III, 110-13).

Merwe [مروہ] *y'er-yurt ady*: Bewadydan Merwäge sagy kyldy (SB, 3a-2). Şondan bāri sagy Safadan Merwäge ýeti nobat sünnet boldy (SB, 3a-3).

merwi [merwi: مروی] *rowaýat edilen, hekayat edilen*: Bagzy ulamalardan merwi turur (SB, 10a-22).

Merw şahyjan [Merw şa:hyja:n مَرْوُ شَاهِجَان] S: **Merw aş-şahyjan** Özi Merw şahyjana baryb, anyň rudhanasyny kysmat kylyb (SB, 31b-10).

Merýem [مَرْيَم] *adam ady (aýal)*: Haty Hyzyr, agzy Meryem, sözi Isa, lebi Ýahýa (KB, 16-14). Harun we Musa we Merýem üçüsi bir ata-eneden tururlar (SB, 7a-2).

merzban [merzba:n مَرْزَبَان] *serhet häkimi, serhedin baş goragçysy, serhetýaka etraplaryň häkimi*: Bir merzbanny çerik birle aňa ýiberib, özi özge ýerden girdi (SB, 31a-12). Bir merzban Wehriz atlykny kim, jahan bähliwanlardan erdi, alarga pişwa kylyb (SB, 36b-4).

Merzban [Merzba:n مَرْزَبَان] *adam ady (erkek)*, Nowşirwanyň goşunbaşysy Wehriziň ogly: Ol kim, müteweffi boldy, ogly Merzban atlyk aňa kaýym makam boldy (SB, 36b-29).

mesaf [mesa:f مَصَاف] *söweş, uruş, jeň, jeň meýdany, urşun bolýan ýeri*: Mesaf çagy alarny sepib... (SB, 122a-5). Mesaf güninde üç taş alyb, alarnyň arasyga bardy (SB, 12a-26). <**mesaf ber-** – S: **mesaf kyl-** Eýran welaýatyga ýetdi we Kubadga mesaf berdi (SB, 33b-29).

mesafat I [mesa:fat مَسَافَات] *aralyk, menzil*: Ýok ise sähldir ortalıkda mesafat (KB, 37-9). Anyň mesafaty takryban ýüz ýygaç bolgaý (SB, 34b-31).

mesafat II [mesa:fa:t مَسَافَات] *degişli ýerler, tabyn ýerler, goşundy ülkeler, obalar*: Ysfyhan mesafatlarydan turur (SB, 32a-22).

mesaf kyl- [mesa:f kyl- مَصَاف قِيل] *uruş, söweş etmek*: Oguznyň gylbarak kowmy birle mesaf kылgany (SB, 121b-24). Dawud anyň birle mesaf kyldy (SB, 12b-30).

mesahat [mesa:hat مَسَاحَات] *ölçeme, ölçeğ işleri, ýer ölçeme*: Mesahat kim, tamam boldy, bir jerib arpa, bugdaýga bir derem... tagýyn kyldy (SB, 37a-3).

mesahat kyl- [mesa:hat kyl- مَسَاحَات قِيل] *ölçemek*: Ýerlerini mesahat kylyb, hyraj aldylar (SB, 36b-33). Ýerlerini mesahat kylyb, ýeti jyns hasyldan hyraj goýdylar (SB, 37a-1).

mesdud [mesdu:d مَسْدُود] *yapyk, bekli*: Ol sebäbden çünki wahdet ýar ile mesduddyr (KB, 486-7).

mesel [مَثَل] **1)** *mysal, nakyl*: Meseldir tä ezelden bu, diýmişler şyhy-derwişden (ND, 35b-2). Bu mesel anyň halyga muwafyk tüşdi (SB, 18a-31). **2)** *meselem, mysal üçin*: Mugjyzalar kim, andan zahyr bolur erdi, mesel, ihýaýy emwät... junun (SB, 24b-8).

mesäkin [mesä:ki:n مَسَاكِين] *garyplar, misginler, pakyr-pukaralar, derwüşler*: Her nimesi kim bar erdi, barçany fakr we mesäkinlerge tasadduk kyldy (SB, 41b-15).

Mesgud [Mesgu:d مَسْعُود] *adam ady (erkek)*: Andan soň ogly Mesgud badyşah boldy (SB, 130a-9). Soltan Mesgud mal tiledi (SB, 130a-10). <**mesgud nazar** – *nazarkerde, bagtyýar*: Andan bir humayun eser, mesgud, nazar ogul mütewellid bolub (SB, 120b-9).

Mesih [Mesi:h مَسِيح] *Isa pygamberiň lakamy*: Bab kim, Mesihge halyfa erdi, anda bolur erdi (SB, 20b-17). Henüz ol ýygaçdan baky bar turur bab, halyfaýy-Mesih alaýhyssalam alyda... (SB, 20b-20).

mesir [mesi:r مَسِير] *gitme, hereket etme, seýil etme*: Senjaryb we anyň mesiri Beýtil-Mukaddesge... (SB, 15b-10).

mesjid [مسجد] *üýşülip namaz okalýan, ybadat edilyän jaý, metjit*: Kafyryň kilisesin ýykdylyr, ýerine mesjid ýaptylar (GA, 121-1). Harabat içre mesjide ýerim bar (Mn, 311b-10). <**mesjidi-Aksa-** – *Aksa metjidi*: Henüz mesjidi-Aksany bina kылmab erdi (SB, 12b-3).

Mesjidi-Haram [Mesjidi-Hara:m مَسْجِدُ حَرَام] *Käbe, Käbe öýi*: Abu Bekr Syddyk razy Allahu anhu Mesjidi-Haramga gelib, kuraýyş müşrikleri alyda bu aýatny okudy (SB, 39b-16).

mesjud [mesju:d مَسْجُود] *sejde edilyän, baş egilyän*: Ýüziň degilmidi uşşaga, eý senem mesjud (KB, 577-16).

mesjun [mesju:n مَسْجُون] *tussag, bendi*: Hazanuň hasyly saçyna mesjun (KB, 575-14).

mesken tut- [مَسْكَن توت] *ornaşmak, mekan tutmak, ýaşamak*: Zahhak jöwriden gaçyb, Demawend tagyda mesken tutub erdi (SB, 2a-33).

mesluk [meslu:k مَسْلُوك] *yörelge*: Erki han birle bolub, jaddaýy wedadny mesluk tutar erdi (SB, 127b-1).

mesmug [mesmu:g مَسْمُوع] *diňleme, gulak asma, eşitme, boýun bolma*: <>**mesmug tut-** – *eşitmek, diňlemek, gulak asmak*: Gorkut bu sözni tiýdi, erse barça halaýyk mesmug tutub... (SB, 126b-30). Kuman han hiç türlük anyň sözini mesmug tutmab, buýurdy kim, any heläk kyldylar (SB, 127a-27).

mesned [mesned مَسْنَد] *tagt*: Tekfür baryb, öz mesnediniň üstige olturub (SB, 123a-14).

Mesruk [Mesru:k مَسْرُوق] *adam ady (erkek)*: Bir ogul andan mütewellid boldy, Mesruk ad goýdy (SB, 35a-25). Gardaşy Mesruk atlyk... badyşah boldy (SB, 36a-16).

mesrur [mesru:r مَسْرُور] *hoşwagt, şat, bagtyýar, şadyýan*: Kimselinsiz oldy, jan-a, ony mesrur eýledi (ND, 44b-1). Ýşk-la binýat olaldan kalbymyz mesrurdyr (ND, 8a-9). Bary ahbapny kylyp mesrur (BD, 49a-11).

mest [mest مَسْت] *serhoş, içgili, keypli, mes*: Katrasyn içer ise mest aýyla (KB, 321-6). <>**mesti-tafyh** – *lül serhoş, aşa serhoş*: Gördiler kim, hakan taht üstide mesti-tafyh ýatyb turur (SB, 31a-6). <>**mesti-haýran-** – *akly çaşan*: Bir ýakadan görsterip baş mesti-haýran eýledi (ND, 39b-5).

mestana [mesta:na مَسْتَانَه] *serhoş bolan, başy ümezläp duran serhoş*: Gaşlary peýweste, mestana gözli (ND, 29a-7). Mestanalar ýanmazmy (ND, 43a-4). Ýşk ähli ýary ýoluna mestana gerekdür (KB, 585-1). Apardy benüm könlüm bir dilberi mestana (KB, 308-4).

mest bol- / ol- [مَسْت بول / اول] *serhoş bolmak*: Segrek mest oldy (GA, 253-8). Begrek mest oldy (GA, 253-8). Ki ziri mest olanlardan

gelen söz kendiden gelmez (ND, 34a-9). Ýşk äri oldur ki, ol mest ola, mest (KB, 595-5). Mest olmaýan göziň ile mestur olmaýa (SB, 367-12). Çakyr içib, mest bolub erdi (SB, 22b-9). Mest bolgandan soň bir fassad geltürtüb (SB, 22b-32).

mest et- [مَسْت ايت] S: **mest kyl-** Badaýy yşky Ylahy janymyz mest edeli (ND, 15a-17).

mest eýle- [مَسْت ايله] S: **mest kyl-** Mest eýle war uşşagy (ND, 43a-1).

mest kyl- [مَسْت قیل] *serhoş etmek, içirmek*: Any çakyr birle mest kylgaýlar (SB, 22b-32).

mestur I [mestu:r مَسْتُور] *örtülgi, gizlin*: Eger küfrüň galur-sa şeýle mestur (ND, 27a-15). Okunybdyr lowhy dilde, sanma kim mesturdyr (ND, 8a-12). Mestur alalum hezzi, nigarüň totagyndan (KB, 478-15).

mestur II [mestu:r مَسْطُور] *ýazylan, ýazylgy*: Bu kyssa Kelamy-mejidi-Rebbanyda mestur turur (SB, 12a-15). Bagzy kütübde mestur turur (SB, 15b-23).

mestur eýle- [mestu:r eýle- مَسْتُور ايله] *gizlin etmek*: Çekdi batyn içre any, aldy mestur eýledi (ND, 44b-4).

mestur ol- [mestu:r ol- مَسْتُور اول] *gizlenmek, örtülmek, örtünmek*: Bitün mestur olub älem (ND, 42a-5). Mest olmaýan göziň ile mestur olmaýa (KB, 367-12).

meşam [meşa:m مَشَام] *ys alyş agzasy, burun*: Kylur zülfüň mugattar bu meşamy (KB, 222-5). Dymagumyň meşamy idi mugattar (KB, 13-9). Erse atasynyň ysy meşamyga ýetdi (SB, 3a-12). Ýene atasynyň ysy meşamyga tegdi (SB, 3a-20).

meşe [meşe مَشَه] *tokay, jeňnel*: Meşe kibi garardy (GA, 127-10).

meşgul [meşgu:l مَشْغُول] *meşgul bolma, meşgullanma*: Ýer ýüzige giriftar bolub, ybadatga meşgul erdi (SB, 6a-24). Zal Zer anyň azasyga meşgul erdi (SB, 6b-18).

meşgul bol- / ol- [meşgu:l bol- / ol- بول / اول] *bir iş etmek, meşgul bolmak*: Eşrete meşgul oldylar (GA, 189-4). Çykyb, harb kylmakga meşgul boldylar (SB, 124b-8). Olja almakga meşgul boldylar (SB, 129b-33).

meşgul et- [meşgu:l et- مشغول ايد] *meşgul etmek, güýmemek*: Alarny özge söz birle meşgul eder erdi (SB, 5a-10).

meşgullyk kyl- [meşgu:llyk kyl- مشغول ليق] *meşgullanmak, meşgul bolmak*: Elkyssa, toý agaz kylyb, ýeti gije-gündüz meşgullyk kylyb (SB, 127a-17).

meşhur [meşhu:r مشهور] *belli, atly, tanymal, meşhur*: Meşhur bir byňar wardy (GA, 212-13). Bular meşhurdyr älemde tamamat ylym hökmünde (ND, 11b-1). Seniň husnuň kamuk älemde meşhur (Mn, 301a-10). Tört mugtaber, meşhur ogly bolub... (SB, 120b-7).

meşhur bol- [meşhu:r bol- مشهور بول] *meşhur bolmak, tanalmak*: Ol aş halaýyk içide meşhur boldy (SB, 128a-5). Awazasy Müsürde meşhur bolub erdi (SB, 4b-20).

meşhurak [meşhu:rra:k مشهورراق] *has meşhur, örän meşhur*: Emma meşhurak bu turur kim, mezkur boldy (SB, 25b-16).

meşiç üzüm [meşi:ç üzüm مَشِيحُ اُزْمُ] *gara üzüm*: Meşiç üzüm (MK, I, 301-1).

meşrebe [meşre:be مشربه] *suw gaby, küýze*: Meşrebe almyş, suýa warmyş (GA, 115-1).

meşrub [meşru:b مشروب] *suw, şerbet*: Barça badyşahlyk işleriňiz we mäkul we meşrub müzeýýen we müretteb turur (SB, 128b-25).

meşruh [meşru:h مشروح] *düşnükli, düşündirilen, beýan edilen, anyklanan*: Ýüzünde anyň jümlesi meşruh degilmi (KB, 469-1).

meşruh kyl- [meşru:h kyl- مشروح قيل] *beýan etmek, düşündirmek*: Bu jemagatynyň ahwalyny hiç taryhda meşruh kylmaý tururlar (SB, 20a-31).

meşşata [meşşa:ta مَشَّاطَة] *gelinleriň, gyzlaryň saçyny daraýan, bezeyän aýal, bezeyji, bezegçi, durmuşa çykýan gyzlary bezeyji*: Meşşata ýasamyş, senem-ä, zülfüni leýkin (KB, 152-13). Şol anbary meşşata bu kafura düzelden (KB, 379-13).

meşweret [meşwe:ret مشورت] *geňeş, maslahat*: Her iş kim, kylar erdi anyň meşwereti birle kylur erdi (SB, 126b-6). Sara meşwereti birle Ysmagyl görmegige geldi (SB, 3a-14).

meşweret ber- – *maslahat bermek, ugrykdymak, dogry ýol salgy bermek*: Bu işde ne meşweret berür siz? (SB, 128a-24).

meşweret kyl- [meşwe:ret قيل] *maslahat etmek, geňeşmek, pikir alyşmak*: Bir-birge ýygylb, meşweret kylyb (SB, 122a-33). Ulug-kıçık ýygylb, meşweret kyldylar (SB, 126b-24).

metin [meti:n متين] *berk, mäkäm*: Tygy-gaýrat çekmişüz, bil, galumyz gaýat metin (ND, 22a-15).

mewalyd [mewalı:d مواليد] *ähli dörän zatlar* **mewalidi-selase** – *magdan, ösümlik, haýwanat ýaly tebigatyň üç böleginden gürrüň berýän ylym, tebigat ylmy*: Gör, mewalydy-seläse, jem etdiň her birini (ND, 32a-2).

mewhum [mewhu:m مَوْهُوم] *hyýal, göz önüne getirme, güman, çaklama, ajaýyp hyýal*: Agyzuň nuktaýy-mewhum-u ýaruň anda güman (KB, 392-14). Wehim eli anyň nuktaýy-mewhumyna ermez (KB, 405-8).

mewjud [mewju:d مَوْجُود] *hakyky bolan, barlyk*: Mewjuddan gulagyma senüň sözüň gelür (KB, 73-14).

mewkuf [mewku:f مَوْكُوف] *saklanan, togtdylan, terk edilen, bes edilen*: Aňa mewkufdur ki, görem, şah (KB, 184-15).

mewlewi [mewlewi مولوي] **1) hojaýyn, eýe**: Her mewlewi gerek duza bend-u şeker awız (KB, 4-11). **2) derwüş, galandar, bende, Jeleddin Rummyň tarykatyna degişli adamlar**: Ne mewlewi ola ki, gisüleri bendi degül (KB, 541-9).

mewlud [mewlu:d مَوْلُود] *doglan çaga, dünýä inen*: Zehi mewlud ferruh ruh ki, ruh andan haýa kylur (KB, 45-15). Beni-ysraýylda bir mewludy bolgaý kim, seniň mülkiňge müstewli bolub (SB, 7a-9). Eý kütäh ömür! Şum mewludyňny Şiringe tabşurub turur men (SB, 40a-13).

mewsuf [mewsu:f مَوْصُوف] *yokary hilli*: Eý nigärin, ýaz ol mewsuf eger owsafy sen (KB, 536-16).

mewsuf bol- [mewsuf بول] *sypatlanmak, häsiyetlenmek*: Adyl we ynsaf birle mewsum we mewsuf bolgaý (SB, 129b-3).

mewsum [mewsu:m مَوْسُوم] *at berlen, at dakylan, atlandyrylan*: Adyl we ynsa birle mewsum we mewsuf bolgaý (SB, 129a-3). Raý

we tedbir we merdanalykga mewsum erdi (SB, 28b-27).

mewsum bol- [mewsu:m bol- موسوم بول] *atlandyrmak, at bermek*: Ol owwal kişi turur kim, bu adga mewsum boldy (SB, 28a-25).

mewzun [mewzu:n موزون] *gelşikli, ýakymly, ýaraşykly*: Nola janym oýnar isem sen dilber-i mewzun içün (KB, 424-16).

meý [می] *şerap, çakyr, meý*: Bu meýdan kim sen içdiň (ND, 43b-8). Humar kylma bizi saky-ýa, tolu meý içür (KB, 385-9). Kadah çöwrüldi-ýu meý başa mündi (Mn, 293a-1). Gel, eý gül çehre saky, meý getürgil (Mn, 299a-7).

meýdan [meýda:n میدان] *meýdan, töwerek*: Meýdan tolu baş oldy (GA, 64-8). Bu gün meýdan seniň, eý Hydry-zaman! (ND, 13a-5). Bu meýdanda hünär kylgyl (KB, 396-7). Ol meýdan aždaha we ýylan birle toldy (SB, 8a-2).

meýdany [meýda:ny میدان] *ýabany*: Erenleriň meýdany arslany (GA, 73-4).

meýgun [meýgu:n مینگون] *şerab reňkli, şerabyň gyzyt-al reňki ýaly*: Ýene meýgun lebiň ýazar humary (KB, 450-4).

meýhana [meýha:na مینخانه] *meý içilyän yer, meýhana*: Meýhanada baş gün ýime-içme oldy (GA, 252-1). Şeraby-yşky-dildary içip meýhanaýy-dilden (ND, 14b-8). Işbu meýhanada her dem bu haryfana gider (KB, 524-2). Bu gün meýhanada ýarmak saçalyň (Mn, 303b-4).

meýhara [meýha:ra مینخارا] *şeraphor, arak-hor*: Içdi meýhara gözi ganумы (KB, 484-4).

meýi [می] *beýni*: Bu meýige ýetgen ýara (ZME, 699;160-1).

meýil [میل] *isleg, arzuw, hyýal, meýil*: Söý-müşem men seni, gaýra meýil etmem (ND, 25a-2). Meýlün war ise eşrebi haýwana köňülden (KB, 577-2). Aňa köb meýlim bar turur (SB, 122b-4). Oguznyň meýli ol iki atda erdi (SB, 122b-6).

meýil kyl- [میل قیل] **1)** *meýil etmek, ýykgyň etmek, hyýal etmek*: Neçün kylmaz ajab dilber bize meýil (KB, 101-3). Ki meýil kyldy idi... wujud (KB, 577-14). Gözi sary meýil kylur erdi (SB, 128b-9). **2)** *gyşartmak, egmek*: Başyňy düz tutgaý, saga-sola meýil kylmagaý (Ýaý, 128b-5).

meýmun [meýmu:n ميمون] *bagt, mübäreklik*: Kubad ol ogulnyň gadamyny meýmun we mübärek görüb, türk çerigini hem andan gaýtardy (SB, 32a-6).

meýnoş [meýno:ş مینوش] *meý içýän, şeraphor*: Eý gözi garahçy, lebi saky, beňi meýnoş (KB, 324-4).

meýparast [مئی پرست] **S:** **meýparasta** *Saky, tolu sun aýagy bu meýparastuňa* (KB, 482-16).

meýparasta [مئی پرسته] *içgä höwesli, meýilli meýe sygynyň, şeraba çokunýan*: Bu iki hal jahan içre meýparasta durur (KB, 346-7).

meýzede [میزده] *serhoş, içgili*: Diträr ýüregüm leblerüňň meýzedesiýem (KB, 148-15). Derdüm lebündendür, şah-a, meýzede meýni goýmagyl (KB, 374-8).

Mezdek [مزدك] *adam ady (erkek), Mazdaky dinini esaslandyran adam*: Anyň zamanyda Mezdek peýda bolub, ebahat dinini peýda kyldy (SB, 32a-7). Mezdek any görüb gaçyb, Azerbaýjanga bardy (SB, 32a-15).

mezellet [مزلت] *horluk, harlyk, ýaramaz ýagdaýa düşme, zelil bolma, kemsidilme*: Göter häki mezelletden, onuň bes gadryn agla et (ND, 6b-9). Der hakykat heman mezelletdür (KB, 481-2). Tapuňdan aýru dirilmek mezelletdür (KB, 59-12). Ýanym besdur, mezellet topragydan besteri (BD, 26b-9).

mezheb [مذهب، مذہب] **1)** *diniň içindäki ugur, mezhep*: Mezhebi yrfany pähmet, haşra gir sen ölmeden (ND, 6b-3). Biziň mezhebde aşyklarny sizler, / Eger öldürseňiz tawan ýok, eý jan (Mn, 299a-2). Her kişi öz din we mezhebiga bolub, hiç kişi aňa tagarruz kylmagaý (SB, 2a-6). **2)** *tutulýan ýol, ugur*: Bunlaryň her biriniň mezhebi wardyr bu sungat içinde (Ýaý, 109a-1).

mezid [mezi:d مزید] *artdyrylma, köpeldilme*: Yşky tek derdüm anyň ile war -mezid olmyş (KB, 335-7).

mezkur [mezku:r مذکور] *ýatlanylman, beýan edilen, agzalan*: Ol sebäbden bu jemagaty-mezkurnyň atalaryny öz gaşyga çarlab... (SB, 126a-31). Bu magny Kurany-mejidde mezkur turur (SB, 2a-28).

mezkur bol- [mezku:r bol- مذکور بول] *ýatlanylman, beýan edilmek*: Oguzga bu

mezkur bolgan memälikler musahhar boldy (SB, 124b-20). Anyň hekaýaty mundan öň mezkur boldy (SB, 130a-8).

mezkur eýle- [mezkur: eýle- مذكور ايلا] *ayt-mak, diýmek*: Jismi-adam, kalby-ynsan halka mezkur eýledi (ND, 44a-16).

mezmum [mezmum: مضموم] *yaman, erbet yigrenilen*: Ahyr maglum ermes kim, mahmud bolur ýa mezmum (SB, 22b-15).

mä I [mä: ما] *goýun-guzularyň sesi*: Mä (MK, III, 160-15).

mä II [mä: ما] *suw*: Biri ýeldir, biri ataş, biri toprak, birisi mä? (ND, 4b-8).

mä III [mä: ما] *barlyk, bar bolan zat*: Bu syryň «mä» we «lä»-sinden habardar olmaýyn Nagşy (ND, 33a-9).

mä beýn [mä: beýn ما بين] *arasy, aralygy, ortasy*: Ol bir tag turur mä beýni-derýa we kylagy-mugazzam we mähkäm kim, kişti andan öte bilmes (SB, 121a-27). Mä beýni-Ramla we Ilyä makam kyldy (SB, 2b-20).

Määreb [Mä:äreb مآرب] *ýer-ýurt ady, gadymy Ýemende bir şäher*: Ýemen welaýatyda...şähri Määreb kim, darylmülki erdi, harab boldy (SB, 22a-25).

mägreke [mägreke مفرکه] *söweş, uruş, jeň*: Gerek ki, mägrekesine felek kyla tahsyn (KB, 17-8).

mähazary [mä:hazary ماحضرى] *tagam, nahar, taýýar iýilýän zatlar*: Jana ne mahal ola ki, bir mähazarydur (KB, 418-11). Ýürek kebaby yşk ärine mähazary düşer (KB, 535-3).

mähd [mähd مهدي] *tagtyrowan*: Nowşirhan enesini mähd we tertibi badyşahana birle eltdi (SB, 32a-6).

Mähdi [Mähdi مهدي] *adam ady (erkek), Mähdi*: Ikinji, gör nedir Mähdi kim, älem titreşer ondan (ND, 3b-8).

mähek [mähek محك] *altynyň hilini barlamak üçin ullanylýan daş*: Mäheke tutmaýynça kim ne bile, / Safymyður ýa hokançlумы zer (KB, 602-1).

mähel [mähel محل] *ýer, jay, tarap*: Hiç mähelden aňa zähmet we muşakkat ýetmegeý (SB, 4b-8).

mähelle [mähelle محله] *mähelle, şäher etrapçasy, şäheriň bir bölegi*: Mähelle we ewleri Antakyýaga ohşar (SB, 34a-33). Her kişi öz 480

mähellesige ogşar mähelläge nakl kyldy (SB, 34b-2).

mähfel [mähfel محفل] *mejlishana*: Olmaýyp bir pany ýerde mähfeli-soltan nedir (ND, 14a-6). <mähfi – gizlin, ýaşyryn: Özi mähfi, sözi ynsan iledir (ND, 10b-17). <mähfi tut- – gizlemek, bukmak, gizlin saklamak: Bu sözni alardan mähfi tutub, Musa we Harundan özge kişige diýmegeý (SB, 9a-10).

mähir [mähir ماهر] *mähir, yşk, söýgi, dostluk, mylaýymlyk*: Tamamat katl olup nebsiň, çykar mähriň senden ol dem (ND, 31a-11). Aňa mähir-muhabbet peýda kylyb turur (SB, 120b-27). Oguz anyň birle söhbet tutub, aňa mähir-muhabbeti peýda boldy (SB, 120b-23).

mähir [mä:hir ماهر] *ussat, ökde*: Ryýazy ylmyda mähir we sahyb wukuf erdi (SB, 21a-9). Mähir ustadlar ymarat kylmak üçün geltürtdi (SB, 29b-15). Jewürde nadyr, zulumda mähir (BD, 32b-3).

mähir ol- [mähir اول] *ussat, ökde bolmak*: Okyýyp ýazmak-la mähir olmadym men, zahyd-a! (ND, 30a-7).

mähkäm [mähkäm محكم , مَحْكَم] *mäkäm, berk*: Çobany bir agaja sara-sara, mähkäm baglady (GA, 51-4). Ol ýigit üzerine mähkäm gara şywan oldy (GA, 154-12). Hysary-şergi mähkäm tut, howaýy-nebse aldanma (ND, 1b-18). Orta barmak birle mähkäm tutgaý (Ýaý, 114a-6). Alarnyň ýolynyň üstide erdi, bir mähkäm sedd baglady (SB, 19b-27).

mähkäm bol- [mähkäm بول] *mähkäm, berk bolmak, ýerine düşmek*: Ol endişesi mähkäm bolgaý (SB, 38a-10).

mähkäm kyl- [mähkäm قیل] *berkitmek, mäkämlemek*: Bendüýe badyşahlyk lybasyny geýib, ol deýrni mähkäm kyldy (SB, 38b-8).

mähil [mähil مهل] *möhlet ber, pursat ber, puryja ber*: Hysrow tiýdi kim «Mähil-mähil» (SB, 39a-32).

mähnet [mähnet محنت] *azap, jepa, mähnet, kynçylyk*: Ömür mähnet bile paýana geldi (Mn, 308a-7). Eý ata, eger meni bu jefa we mähnetde görgeý sen (SB, 4a-30). Elkyssa bu jefa we mähnet birle Ýusufny elter erdiler (SB, 4a-31).

mährab [mährab محراب] *metjitde ymamnyň namaz okaýan ýeri, orny*: Dawud

alaýhyssalam bir gün mährebda olturub erdi (SB, 12b-20).

Mährek [مهرك] *adam ady (erkek)*: Enesi Mährek melik gyzy erdi (SB, 28b-24).

mährem [محرم] *çyn dost, syrdaş, mähirli, mylaýym*: Mährem (ZME, 669; 177-1). Bir etgil lutf ile gahryn, aýyrma ýara mährem duş (ND, 18a-10). Olaýdyň maňa sen mährem, göreýdiň bu mahal içre (ND, 6a-8). Aňa muttafyk we mährem erdi (SB, 121a-4).

mähriban [mähriba:n مهربان] *mähriban, gadyrly*: Bezendi her sadap dürler kemaly mahribanymdan (ND, 24b-15). Ol wagtda, ol sebäbden kim, Oguz mähriban we rahym erdi, ekabyr we garry kişiler any Oguz aga okur erdiler (SB, 121b-9). Oguz oglanlaryga begaýat muşfyk we mähriban erdi (SB, 125b-10).

mähribanlyk [mähriba:nlyk مهربانلىق] *mähremlik, mähribanlyk*: Andan soň talattuf we mähribanlyk ýüziden hatun sorady (SB, 11b-25). Dara... anyň mähribanlygyny gördi (SB, 19a-12).

mähribanlyk kyl- [mähriba:nlyk kyl- مهربانلىق قىل] *mähribanlyk etmek, mähriban bolmak*: Mähribanlyk kyldy aňa (ZME, 945; 160-2).

mähtäç [mähtä:ç محتاج] *hor, mätäç, zerurlyk çekyän*: Leýk bilmez ony her deni mähtäç (ND, 25a-10). Ezelde kyldy Horezmini mähtäç (Mn, 293b-1). Mähtäçlerge emwal üleşib, barça halaýykga yhsan... kylur erdi (SB, 28a-27).

mähtäç bol- [mähtä:ç bol- محتاج بول] *mätäç bolmak, zerur, gerekli bolmak*: Süleýman alaýhyssalam bagzy gazawatlarda Hüdhüd huzuryga mähtäç boldy (SB, 13a-21). Her gäh kim, suwga mähtäç bolur erdi (SB, 24a-14).

mähtäç et- [محتاج ايت] *mätäç etmek*: Taňry seni namarda mähtäç etmesin (GA, 67-3). Kadyr seni namarda mähtäç etmesin (GA, 153-7).

mähtäç eýle- [محتاج ايله] *mätäç etmek*: Taňry seni namarda mähtäç eýlemesin (GA, 37-10).

mähuz [mä:hu:z مأخوذ] *yöňkelme, duçar bolma, degişli edilme*: Ysfyhan jöhüdlerini kim, bir günähge mähuz erdiler, ýarysyny katlga ýetgürdiler (SB, 31b-13).

Mähüýe [Mä:hü:ýe ماهويه] *adam ady (erkek)*: Horasan merzbany ol wagtda Mähüýe erdi (SB, 42a-23). Hurzad Ýezdigerdni Mähüýäge ýetgürüb gaýtdy (SB, 42a-23).

mähweş [مهوش] *Aý ýaly, Aýa meñzeş, Aý deýin*: Özüne müşteri kyldy beni ki, mähweşmiş (KB, 363-2).

mäjuj [mäju:j ماجوج] *tire-taýpa, kowum ady, bir azan kowumyň ady*: Andan ötüb, ýäjuj we mäjuj welaýatyga girdi (SB, 19b-25).

mäkiýan [mä:kiýa:n ماکيان، ماکيان] *mäkiýan*: Horos tizgendi mäkiýanyga (ZME, 1051; 161-2). Gözüň katynda diller mäkiýandur (KB, 130-13).

mäkul [mäku:l ماکول] *iýgi-içgi, iýilyän zatlar, iýmitler, azyk önümleri*: Barça badyşahlyk işleriňiz we mäkul we meşrub mugaýýan we müretteb turur (SB, 128b-25).

mälik [mä:lik مالک] *patyşa, han, beg, hojaýyn < > mälik rykab- – boýun egdiren, boýun egilen*: Eý-ä gülçehreler mälik rykaby (Mn, 301a-7).

Mälik [mä:lik مالک] *adam ady (erkek)*: Elkysa, Ýusufny bir azrak baha birle Mälik atlyk bezirgenge satdylar (SB, 4b-13).

Mälikül-emläk [mä:likül-emlä:k المَلِكُ الْأَمْلَکُ] *mülkün, emlägiň eýesi, Hudaý, Allatagala*: Görün ýene ne ýaratmyş bu Mälikül-emläk (KB, 445-9).

mäluf [mälu:f مألوف] *üns berme, halama, dost tutma, söýgüli, mährem*: Öz watany-mälufyga murajagat kyldy (SB, 19b-29).

mämur [mämu:r مأمور] *emir edilen, wekilçilik berlen*: Hakanga etagat kylduk, zähmet tartyb gelmesün kim, mämur umaralary biz (SB, 31a-1).

mämur bol- [mämu:r bol- مأمور بول] *emir edilmek, wekil bolmak*: Ýahşy we ýaman halk temşiýet birle mämur bolurlar (SB, 37a-21).

mäwa [mäwa: ماوى] *ýurt, mesgen, mekan, buky ýer*: Tenim menzil, gözüm mesgen, gögüs mäwa, köňül mahzen (BD, 31a-11).

mäýahtaj [mä:ýahta:j ماىحتاج] *mätäç bolunýan zatlar, zerur zatlar, gerek zatlar*: Mäýahtajlaryny tiläb alyb, geltürüb, tehiýýa leşger kylur erdi (SB, 122a-7). Alarga ne gedar

ýimek mäýahtajydan gerek bolsa, bergeýler (SB, 5b-8).

mäýus [mäýu:s مأيوس] *umydyny üzen, umy-dyny ýitiren*: Enesu anyň haýatydan mäýus bolub, gamnäk we hazyn olturur erdi (SB, 120b-10).

miftah [mifta:h مِفْتَاح , مفتاح] *açar*: Aç imdi yşk gapusyny, eliňdedür miftah (KB, 386-13). Köňül ele getirür ise bolur ol miftah (KB, 143-14). Agyzy lagly hazanasyna kilid urmuş, / Janumyz ise fidadyr, olur ise miftahy (KB, 345-12). Her nesnänüň miftahy war (MAS, 11b-4). Namazuň miftahy awdazdur (MAS, 11b-4). **◊miftahy-jennet-** – *jennetiň açary*: Bendedir miftahy-jennet hem anyň ryzwanyýam (ND, 18b-9).

mih [مِه] *uly, beýik*: Ben kim, ölem ki, gurtyla jümle keh ile mih (KB, 310-13).

Mihlaýyl [Mihla:ýyl مِهْلَايِل] *adam ady (er-kek), pygamberleriň biri*: Her nime kim, Mihlaýyl babyda aýturlar aňa nisbet turur (SB, 1b-30).

mihter [مِهْتِر] *ýolbaşçy, baştutan*: Beniysraýylga mihter boldy (SB, 10b-13). Kowumy-nyň mihterlerini çarlab, alarga tiýdi (SB, 13a-28).

mihter bol- [مِهْتِر بول] *ýolbaşçy bolmak, hökümdar bolmak, baştutan bolmak*: Gardaşy Münzir bin Jebele mihter bolub, on üç ýyl kämranlyk kyldy (SB, 23b-23).

mihterlik kyl- [مِهْتِر قِيل] *ýolbaşçylyk etmek, hökümdarlyk etmek*: Ol dagy igrimi ýyl we baş aý mihterlik kyldy (SB, 23b-17). Andan soň Liýon- sagyr mihterlik kyldy (SB, 27b-14).

millet [مِلَّة] **1)** *millet*: Aldym habaryn ýetmiş iki milletiň anda (ND, 20a-4). Nigärin-ä, ajab husnuň ne milletdür, ne milletdür (KB, 59-10). **2)** *bir pygambere uýýan, bir dine uýýan adamlar*: Mesih alayhyssalam milletiniň ekabyrydan erdi (SB, 33a-31). **3)** *din, mezheb*: Kafyr imana gelüb, terk kylur milletini (KB, 560-8). Barça halaýyk bu milletge girib tururlar, meger barçany heläk kylgaý sen?! (SB, 34a-12). **◊ähli-millet** – *dindeş, mezhepdeş, bir dine uýýan*: Niçük dünýa maly we jemgyýeti üçün öz dinimni goýub, öz ähli-milletimge gadr kylgaý men? (SB, 39b-25).

mil tart- [mi:l tart- مِيل تارت] *kör etmek, göze syh sokup, kör etmek*: Any mil tartyb, bir jemmazaga mindürüb, ol ýerge ýiberdi (SB, 128a-28). Hurmuzdny tahtdan tüşürüb, gözige mil tartyb, badyşahlykdan halg kyldylar (SB, 38a-19).

mim [mi:m ميم] *arap elipbiýiniň ýigrimi dördünji harpy*: «Elif», «mim», «dal» olan ismiň, hakykat göwheri sensiň (ND, 21a-8). Ne sad-u, nun-u mimdür şol ýüzünde (KB, 561-13).

mimmä ahaf [mimmä: aha:f مِمَّا أَحَاف] *howp-dan, howp edýän zadymyzdan*: Diýrdi, ki ýa Reb, nejjini mimmä ahaf (KB, 431-12).

min- [مين] *münmek*: Bir kişi boz atga minib gele turur (SB, 128b-2). Alarny minib, zulmatga girgeýler (SB, 122a-16)

minara [mina:ra مَنَارَة] *minara, diň*: Minarada başlaýanda fakýh görkli (GA, 8-11). Kyrk minaraga meşhur turur (SB, 2a-11). Ýol tapmak üçün minaralar ýol başyda ýasar erdi (SB, 10b-30).

min bagd [من بعد] *mundan soň, indiden* – *beýläk*: Her kişi min bagd kişige töhmet we ifтира kylgaý sezasy bu bolgusy turur (SB, 128b-15). Min bagd içiňni ary kylyb, çyn köňül birle bizge mutyg bolub (SB, 122b-33).

minber [مَنْبَر] *metjitlerde üstünde oturylyp, wagyz edilyän ýer, münber*: Kimisi wagyz olub, serw üzre minber eder (KB, 57-16).

mindatu [مِنْدَاثُ] *ýüpek mata*: Mindatu (MK, I, 406-16).

mindaw [mi:nda:w مِينْدَاو] *atyň arkasyndaky ýagyr, ýara*: Mindaw (Ab, 97b-5).

mindür- [mindü:r- مِينْدُور] *mündürmek*: Bir jemmazaga mindürüb, ol ýerge ýiberdiler (SB, 28a-28).

minguý [mingu:ý مِغْوِي] *ýelim, çyryş*: Minguý (MK, III, 183-4).

Minhal [Minha:l مِئْهَال] *adam ady (aýal)*: Talut wagda kylyb erdi... Minhal atlyk gyzyny aňa bergeý (SB, 12a-27).

minkar [minka:r مِئْكَار] *çüňk, guşuň çüňki*: Her birisi üç taş, her biri nohud we adas mukdary, biri minkarda we ikisi aýaklaryda erdi (SB, 36a-6). Hüdhüd any minkaryga tutub, ol beladga azyamat kyldy (SB, 13a-26).

minnet [منت] 1) *edilen ýagşylygyň gadyryny bilmeklik, minnetdarlyk*: Hamdy-lillä, şükri-minnet saňa, eý şahy-jahan! (ND, 24a-4). 2) *minnet, gyjalat, teýene, igenç*: Bunda minnet-le olmakdan, eýse, anda babam ýanynda minnetsiz olmak ýegdir (GA, 73-7). 3) *gadyr bildirmeklik, gadyryňy artdyrmaklyk*: Eger on ýyl hydmat kylsaň, ol minnet senden turur (SB, 7b-12).

minnetdar bol- [minnetda:r bol- منت دار] *minnetdar bolmak*: Alar bu sözden minnetdar bolub tiýdiler... (SB, 41a-33). Turanduht any muluky-Rumga berdi we andan minnetdar boldy (SB, 42a-1).

minnetsiz [منتسز] *minnetsiz, igençsiz*: ...babamyň ýanynda minnetsiz olmak ýegdir (GA, 73-7).

miň [مينك، مينك] *müň, mukdar san*: Miň kişi ýoluga bolup özüňge (MK, III, 10-14). Birin-birin miň bolur, tama-tama köl bolur (MK, III, 266-12). Miň (IBM, 80-1, 187-7). Aňa miň kişi berdiler (SB, 129b-10). Miň ewlik Oguzga jemg bolub erdiler (SB, 121b-10).

miňdet- [مينگدت] *yoldurmak, ütdürmek, sapak bilen ýolmak*: Ol anyň saçyn miňdetdi (MK, II, 287-13).

miňi [مينكى] *beýni*: Ol anyň miňisin saçyty (MK, II, 241-13).

miň-miň [مينك مينك] *müň-müň, milliýon*: Miň-miň (IBM, 187-9).

miras [mira:s ميراث، ميراث] 1) *atababalardan miras galan mal-mülk, miras*: Meniň sende bir mirasym bar turur, ol miras talabyga gelib turur men... mende ne mirasyň bar turur (SB, 26a-26). 2) *yadygärlik, yadygär galan zat*: Ok atmak olardan bize miras galdy diýip aýtdylar (Ýaý, 107a-5). Erse ammasynyň atasydan miras galgan kemeri bar ermiş (SB, 4a-9).

mir şikärlik [mi:r şikä:rlık ميرشکارلیق] *aw emirligi, aw şagalaňyny gurnaýan we aw meýdanlaryny taýynlaýan emirlik*: Oguz umarasy gördiler kim, alar ýahşy aw awlarlar, mir şikärlikni alarga tagýyn kyldy (SB, 129b-8).

mirat [mir'at مرآت] *ayna*: Görenler zatyny mirat içinde (ND, 27b-5).

mirat eýle- [mirat eýle- مرآت ايله] *ayna etmek*: Kalby mirat eýleýüb <miraty-müjella – lowurdawuk ayna: Jemalyn gösterüb dilber, bu miraty-müjelladan (ND, 4a-2). <miraty-dil – yürek aynasy: Dembe-dem miraty-dilde şiwеýi-nāz eýleýüb (ND, 7b-18). <miraty-nema – görkezýän ayna: Açub jan gözlerin, jan-a, bu miraty-nemadan men (ND, 23a-13).

mis [mi:s ميس، ميس] *mis, reňkli metal*: Mis olmaz ise altun, bu sözi neýlärem ben (KB, 447-8). Ola ki, mis altun ola şertinje kimiýa iseň (KB, 101-9). Altun kylur misümi benüm, yşkynyň ody (KB, 62-2). Ymaratny altun, kümüş we mis we... taşdan ýasab, meşgul boldy (SB, 13a-2).

misak [mi:sa:k ميشاق] *äht, peýman, ähtnama, şertnama*: Ähd we misak täze kyldy (SB, 121a-22).

misbah [misba:h مصباح] *çyra, şem*: Gara saçyň gije-ýu ýüzüň ortada misbah (KB, 386-15). Subuhy sun bize-ýu aýdyň eýle misbahy (KB, 376-8).

misgin [misgi:n مسكين] *garyp, biçäre*: Misgin oldy çün Ybraýym, özün mahw eýleýip ol an (ND, 22a-2). Bu misginni birer hem ýat kylgyl (Mn, 297b-3). Feridun genjini misginge berer (Mn, 293b-11). Muhabbet birle janyndan bu misgin (Mn, 295b-3). Eger soltan iseň, misgine rehm et (Mn, 303a-6). Bu misgin küdek ýetim we bikes galmas erdi (SB, 127b-25). <misgin-awara – sergezdan biçäre: Galar zulmat bujagynda, gezer ol misgin-awara (ND, 28a-10). <misgin-ýabana – öýsüz biçäre: Neçün söýlärsiň sen misgin-ýabana (ND, 27a-10).

misli [مثل] *meňzeş, taý, ýaly, misli*: Bulunmaz misliň älemde, ajap syrry-nahan sen-sen (ND, 28b-18). Nyşan bermes kim erse misliňizni (Mn, 295a-6). Misli hamr we zyna we liwata (SB, 2b-22).

mismar [misma:r مسمار] *demren, ýaýyň okunyň uýy*: Goýalar byçgu başa ýa ala mismar epsem (KB, 398-11).

miswak [miswa:k مسواك] *dişleri, agzy aras-salamak üçin agaçdan edilen enjam*: Seçek-lendi miswak başy (ZME, 583; 129-2). Miswak golyga tutub, agzyga goýar erdi (SB, 33a-19).

Miswak golyga goýub... golyny miswak içide, agzyda goýdy (SB, 33a-24).

Mişan [Mi:şa:n میشان] *adam ady (aýal)*: Bir gyzy Mişan atlyk, ol gyzny ol ogulga berdi (SB, 1b-11).

Mişe [Mi:şe میشه] *adam ady (erkek)*: Bilahyr öz ferzendige Mişa atlykga jahandarlykny goýub, özi wefat kyldy (SB, 15b-20). Mişe hylafy-kagydaýy-ata nāşayyst işlerge ykdam kylyb... (SB, 15b-20).

Miş [Mi:şi میشی] *adam ady (erkek)*: Anyň bir ogly bar ermiş Mişi atlyk (SB, 1b-11). Aýturlar kim, Keýumers Adam turur we Mişi – Şis (SB, 1b-15).

miwe [mi:we میوه] *miwe, ir-iýmiş*: Bu tirgen miwe (ZME, 361; 160-1). Mukaddam bir şejer, jan-a, eger ber diýse ger miwe (ND, 38a-10). Köňül datmady bagyň miwesini (Mn, 308a-9). Bir ýygaç miwesi (SB, 121a-11).

miýan [miýa:n میان] **1)** *orta, aralyk*: Ikişer tahty-fowkunda biri jandar miýanynda (ND, 38b-2). **2)** *yany, gapdaly, arasy*: Miýanuňdan kenara ermeýinçe (KB, 332-11).

miýesser bol- [miýesser بول] *miýesser bolmak, arzuwa ýetmek*: Hiç kowumga badyşahlyk andak miýesser bolmady (SB, 1b-5). Fars badyşahlaryga miýesser boldy (SB, 1b-6).

miýesser et- [miýesser ات] *arzuwyna ýetmek, miýesser etmek*: Miýesser etmediň, ýa Rep, ajapdyr bathy-Bagdady (ND, 28b-13).

miýi [miýi می] *beýni*: Miýi (Tuhf, 15a-12).

mizaj [miza:j مزاج] **1)** *saglyk, saglyk ýagdaýy*: Hamakat we tahaýýur anyň mizajyga galyb boldy (SB, 2a-16). **2)** *durk, häsiýet, tebigat*: Tagam we şerab lezzeti andan munkatg boldy we älemi ruhany we meleki mizajy tutdy (SB, 24b-23).

mizan I [mi:za:n میزان] *ölçeg, terezi*: Her halyňa mizandyr (ND, 13b-15).

mizan II [mi:za:n میزان] *güýzüň ilkinji aýy*: Ýüzünde Güneş ile Aý kyran eýledi mizanda (KB, 316-13).

mogol [mogol مغول] *halk ady*: Mogollar Or han we Gur han neslinden tururlar (SB, 121a-15). Mogol badyşahlary anda aly ymaratlar bina kylyb tururlar (SB, 30b-30).

molla [mo:l-la ملا] *dini mekdebi gutaranlara berilýän ilkinji dereje*: Gerek alym, gerek salyh, gerek müfti, gerek molla (ND, 37a-16).

monjak [mo:njak مونچاق] **S:** **monjuk** *Uja monjagy* (ZME, 141; 106-2). Monjak satgujy (ZME, 38; 163-2).

monjuk [mo:njuk منجوق] *monjuk*: Boz monjuk (MK, III, 87-1). Monjuk sürüldi (MK, I, 98-8). Monjuk (Tuhf, 14b-ç).

monjukçy [monjukçı مونچقچی] *monjuk ýasaýan ussa*: Monjukçy (IBM, 155-13).

monjuklan- [monjuklan منجوقلن] *monjukly bolmak*: Gyz monjuklandy (MK, II, 220-7).

mory [mo:ry موری] *ötük, suw ýoly, tokurtga*: Teşükler burnyda wahşet tennury, / Tennury ýok ki, neft otyga mory (Ab, 98b-6).

monşuk [mo:nşuk مونشوق] **S:** **monjuk** *Monşuk* (Tuhf, 14b-4).

Mosul [mo:sul موصل] *ýer-ýurt ady*: Ol welaýatlar halaýygy Erbil we Mosul we Bagdaddan gelib... (SB, 122b-12). Andan Mosulga bardy (SB, 10b-26).

mowazyg [mowa:zyg مواضع] *ýerler, jaýlar, orunlar, mekanlar*: Özge mowazygga hem diýib tururlar (SB, 9b-19). Özge mowazyglarda hem köb binalar ýasab turur (SB, 18b-15).

mowzyg [mowzyg موضع] **1)** *ýer, jaý, orun, mekan*: Bu iki mowzygda iki şäher bar turur (SB, 120b-4). Musulman türkler ol mowzyglarda säkin tururlar (SB, 120b-5). Ýene bir gün hem ol mowzygga baryb, harb kyldy (SB, 122b-25). Akgaýa mowzygyda kim, Almalyk hududyda turur (SB, 121b-12). **2)** *ýeri, orny, gezegi*: Andan soň özge badyşahlar tertib birle her birisi öz mowzygyga gelgüsi turur (SB, 1b-10).

möçek [möçek موبك] *posa*: Beniňden istedi janym haýat tapmas men, / Ki bir sögünç mü ýa kasdy bir möçek mü eken (Ab, 98a-11).

möhlet [möhlet مهلت] *wagt, möhlet*: Ýedi gün ben Gazana möhlet wergil (GA, 140-10). Alar bir aý möhlet tiläb (SB, 122b-6). Ammasy möhlet tiledi (SB, 4a-8).

möhümmät [möhümmät: مهمات] *möhümlikler, zerurlyklar, möhüm işler, zerur işler*: Badyşah ol möhümmätni tafahhus kyldy (SB, 5a-23). Ol kowumnyň möhümmätige intizam

berür erdi (SB, 11b-16). Tamam arablar mugamala we möhümmätleri üçün anyň ülkesige gelib (SB, 16b-1).

möhür [مهړ] *möhür*: Diwe, periýe ben dahy möhri-Süleýman wermişem (KB, 461-10).

möhür kyl- [مهړ كيل] *möhürlemek, möhür basmak*: Öz zekerini kesib, bir hokgaga salyb, möhür kylyb, amanat diýib, Erdeşirge tabşurdy (SB, 28a-15).

möhürle- [مهړلا] *möhürlemek, bellemek*: Menim hazynam war, ol gojalar almasunlar war möhürle diýdi (GA, 229-4).

mömin [mö:min مؤمن، مؤمنة] *musulman dinine uýýanlar, mömin, imanly*: Möminler könlünde sen (GA, 160-8). Mömin oldur älem içre müslimden fark olmaýyp (ND, 28b-6). Niçesi mömin ola ol ki, ýüzini görübän (KB, 430-8). Kim ki, bir ylym ögrense... ögretmese, mömin gardaşyna Taňry tagala kyýamat gününde ol kişini oda laýyk kylur (Ýaý, 104a-2). Dünýäde rehmet edijidir möminlere, kafyrlara, ahyretde rehmet edijidir möminlere (MAS, 1b-1).

mön [mö:n مؤن] **1)** *akmak, kelesañ, aňkaw*: Mön (Tuhf, 19a-1). **2)** *ýuwaş, asuda*: Mön (Tuhf, 19a-1).

Möwbid [موبد] **1)** *otnaraz ruhanysy*: Wuzara we möwbidler anyň badyşahlyk işlerini kifaýat kylur erdiler (SB, 29a-14). Wuzara we umara we möwbidler ... alarga mukawamat kyla almas erdiler (SB, 29a-17). **2)** *adam ady (erkek)*: Muluky-towaýyf jümlesiden kim, Horasanda häkim erdiler, Möwbid turur (SB, 20b-23). **◁möwbidi-möwbidan-** – *otparazlaryň baş dini ruhanysy*: Möwbidi-möwbidan we Büzür-jmehr hekim tiýdiler (SB, 36a-33). Möwbidi-möwbidan we heräbide we möwäbide arasyda bähş... boldy (SB, 37a-24).

möwäbide [möwä:bide موابدہ] *otparaz ruhanylary*: Barça ulama we möwäbide we jehäbidelerni häzir kyldy (SB, 28b-28). Sypahylar we ulama we möwäbide we heräbide we debirler ... (SB, 37a-6).

möwäjb [مواجب] *zähmet haky, aýlyk, sylag-serpaý*: Hattuň durur bize bes, eý senem möwäjb! (KB, 369-3).

möwälid [möwä:li:d مواليد] *döränler, ýaradylanlar*: Dört anasyr, üç möwälid kesretinden çek eliň (ND, 6b-1).

möwäzine [möwä:zine موازنه] *möçber, agram, barabarlyk*: Anyň möwäzineside temür we alaty-ruýyndan goýub, mukabyyla kylurlar (SB, 19b-22).

möwj [موج] *tolkun, gom*: Dogurmyş sagadat bil saraýy-möwji döwletde (ND, 31a-13). Çü yşkynyň deňzi, möwji aşa başlady (KB, 361-9). **◁möwj ur-** – *joşmak, tolkun atmak*: Möwj urar könlüm deňizi ýene hyzandur neden (KB, 525-5). Erse derýa möwj urub, fyrgawn tamam leşgeri birle gark boldy (SB, 8b-4).

möwjib [موجب] *esas, sebäp*: Möwjibi-sebäti-döwlet we niknamlygyňyz bolgaý (SB, 125b-14). Her birige özge lakab tagýyn kylyb erdi bu möwjib birle (SB, 126a-1).

möwjud [möwju:d موجود] *bar, bar bolma*: Huda möwjud eken her ýerde zahyd (ND, 26b-7). Jöwähir we amtaga kim, anyň hazynasyda möwjud erdi... artuk erdi (SB, 39a-9).

möwjudat [möwju:da:t موجودات] *döredilenler, barlyklar*: Olurmy hiç hulul ol kim, ne kim bar jümle möwjudat (ND, 2a-10).

möwjud bol- [möwju:d bol- موجود بول] **1)** *dünýä inmek*: Meni Oguz ad goýuň kim, men bargähde möwjud bolub turur men (SB, 120b-15). Merýem kim, möwjud boldy, Zekerýa kim, halysy anda erdi (SB, 24a-3). **2)** *bar bolmak*: Hiç kitab bolgaý kim, meniň hazynamda möwjud bolmagaý? (SB, 21a-3).

Möwla [Möwla: مولا] *Huday, Alla, Taňry, Möwlam*: Görindi özge bir älem hidaýat eýledi Möwla (ND, 4a-1). Zulmat içre galdy anlar, bilmedi Möwla nedir (ND, 8b-4).

möwliid [مولد] **1)** *doglan wagty, dünýä inen wagty*: Anyň möwliidi Nemrud bin Nuş ähinde erdi (SB, 2b-8). **2)** *doglan ýeri, dünýä inen ýeri*: Möwliidi Istahr welaýatyda erdi (SB, 26b-21).

möwsüm [موسم] *pursat, pasyl, möwsüm, ýylyň belli bir wagty*: Her sal haj möwsümide bir-birige ýetişürler (SB, 9b-12). Anda gyş möwsümide baryb, söwda kylurlar (SB, 19b-21).

möwt [موت] *öli, meýit*: Kalby möwta, akly nakys, pähmi ýok, çeşmide hab (ND, 41a-5).

mu / mü [WMمو] *ownuk bölek, -my, -mi sorag goşulmasy*: Kagan mu kysaýyn tidim (Tk, gb-5) — (*Men içimden ony*) *han bolmaga yraýynmy?* — *diýdim*. Eki üç biň sümüz keltecimiz bar mu nä (Tk, go-14) — *Iki-üç müň goşunymyz bilen gitmelidik, (muňa) mümkinçilik barmy nä?!* Bu atmu? (MK, III, 161-1). Bu it mü? Bardyň mü? Geldiň mü (MK, III, 161, 2-3). Oglanlarym şäherni taladylar mu ýa ýok ? (SB, 122b-29). Hergiz mundak... ymaraty-aly görüb mü sen? (SB, 30a-26). Myhman sewer mü sen ? (SB, 3a-10). Any gördiň mü? (SB, 6a-33).

muahaz kyl- [muahaz kyl- مؤاخذ قيل] *köteklemek, temmi bermek, ýazgarmak, jeza bermek*: Unutub erdim, bu gadar günäh birle meni muahaz kylma (SB, 10a-2). Ýaman fygyllar alardan sadyr bolur erdi, Allatagala alarny muahaz kylmaý, öz rehmeti birle...ötgerür erdi (SB, 15b-13).

muahhar [muahhar مؤخر] *soň, soňra, yzyn-dan*: Muahhar, eý peri-peýker, görünmez onda dildary (ND, 37a-13). Muwahhar bermek olmazmy, suwarsaň bagy-bostany (ND, 38a-10). Keýhysrowdan muahhar Esa bin Ryýa bin Jygam bin Süleýman erdi (SB, 15a-19).

mubah [muba:h مباح , مُباح] *azat, rugsat edilen, rowa görülen*: Gany memnug eken, mubah içene (KB, 169-14). Mubah erer köňuller gany size (Mn, 307a-6). Ol zamanda henüz rehn mubah erdi (SB, 39b-19).

mubah et- [muba:h et- مُباح ايد] *rugsat etmek, rowa görmek*: Alara akyl ile jan-u dili mubah ederüz (KB, 97-9).

mubalat [muba:la:t مبالاة] *ähmiýet, üns, pikir, endişe, alada*: Bähram ol sözge mubalat kylmas erdi (SB, 30b-28).

mubalaga [muba:laga مبالغة] *yhlas, tagalla, janypkeshlik*: Ygzaz we ekramlaryga mubalaga — kyldy (SB, 126a-26).

mubalaga kyl- [muba:laga kyl- مبالغة قيل] *yhlas etmek, tagalla etmek, janypkeshlik etmek*: Gardaşydan anyň saklamagyga mubalaga kyldy (SB, 4a-8). Ýusuf gardaşlary köb mubalagalar kyldylar (SB, 4a-26).

muban [mu:ba:n موبان] *sogap*: Muban (IBM, 138-3).

mubarkag [مُبْرَك] *perdeli, ýapylan*: Mubarkag ýüzuňi göreli, uşagyňdan öldüm ben (KB, 177-12). Yüzüňe ben muhaýýar, sen mubarkag (KB, 84-1).

mudam [مُدَام] *hemişe, mydama*: Mudam olmuş durur bu ýüregüm gan (KB, 439-10).

mudbak [مودبق] *nahar bişirilýän ýer, tagan*: Gara mudbak dikilende, ojak galmyş (GA, 45-10). Gara mudbak altynda (GA, 162-12).

muddaga [muddaga: مدعا] **1)** *talap, isleg, haýyş*: Oguz andan hem ol muddogany istidga kyldy (SB, 120b-20). Oguz andan hem ol mud-dagany istidga kyldy (SB, 120b-20). Hiç gam ýime kim, her ne muddaga we maksudyň turur, andak kylgusy men (SB, 129a-5). **2)** *talap ediji, dawa ediji*: Any öz muddagalary birle öltürgeýler (SB, 129a-25).

mudebbir [مدبر] *çäre tapyjy, emeldar, dolandyryjy, wezir*: Mülk mudebbiri-Keşwad Güderz atasy erdi (SB, 6b-12). Bu muddetde beni-ysraýyl umurynyň müdebbiri erdi (SB, 11b-11). Wüzera we müdebbirler any sawab görmediler (SB, 39b-31).

mudgam [مُدْغَم] *birleşen, sepleşen, goşuly-şan*: Bary göwher, ol lagly-göwher baryna mudgam (KB, 452-3).

mudgam kyl- [مُدْغَم قيل] *sepleşdirmek, birleşdirmek, gatmak, uýgunlaşdyrmak*: Janum januňa nola ki, mudgam kylasyn sen (KB, 135-12).

mudgam ol- [اول مُدْغَم] *gizlin bolmak, ýaşıryn bolmak*: Yşky ody köňülde mudgam ola (KB, 492-11).

mufarakat [mufa:rakat مفارقت] *ayryлма, aýra düşme, aýralyk*: Anyň mufarakatyga tahammul kyla almaý men (SB, 4a-7). Aramyzda dagy- mufarakat turur (SB, 10a-8).

mufarakat kyl- [mufa:rakat kyl- مفارقت قيل] *ayrylmak, aýra düşmek, gitmek*: Ybraýym alaýhyssalam Müsür diýarydan mufarakat kylyb, Şam welaýatyda bardy (SB, 2b-19). Ýawuk ýetdi kim, alardan mufarykat kylgaý (SB, 24b-10).

mufarryh [مُفَرَّح] *şatlyk beriji, şatlandyryjy*: Söwdaýyýam saçy ile nola mufarryhy (KB,

110-2). Mufarryh sun dile lagl lebünden (KB, 81-15). Sorar idüm totağundan köñüle mufarryh (KB, 190-8).

mufassal [مُفَصَّل] *doly, takyk, jikme-jik, bölümme-bölüm*: Mufassal aňla ki, ol hije süreden dem urur (KB, 507-4).

mufassal et- [مُفَصَّلَ اید] *giňişleyin, jikme-jik düşündirmek, takyk, anyk beýan etmek*: Saçuň mufassal eder derd şerhini köñülün (KB, 477-9).

mufawwaz [مَفُوز] *berilme, tabşyrylma*: Hyjabetni Suwarga mufawwaz we mukarrar kyldy (SB, 129a-9). Nimruz belady aňa mufawwaz erdi (SB, 14a-4).

mufawwaz kyl- [مَفُوز قیل] *bermek, tabşyrmak*: Şabur zamanyda Horasanny Hurmuzga mufawwaz kylyb erdi (SB, 28b-24).

mugabbyr [مُعَبَّر] *diýiş ýorýan*: Tuýur aýtmış mugabbyrlar birin onuň eşit, eý jan (ND, 21b-2).

mugadd [مُعَد] *taýýar, häzir*: Otuz gysrak birle mugadd we amade kylgaýlar (SB, 127a-2).

mugaf [muga:f] [مُعَاف] *azat bolan, azat edilen, boşadylan, salgytdan boşadylan, erkin*: Bu memälikde ol mugafmydur (KB, 579-6). <**mugaf tut-** – *boşatmak, salgytdan boşatmak, erkin etmek*: Seni... hyrajdany mugaf tutub, Çyn mülküni saňa müsellem kyldy (SB, 19b-11). Ulama we.. gaýrylar we mulazymlar edaýy-jezýetden mugaf tutar erdiler (SB, 37a-6).

mugalla [مُعَالَا] *ýokary, belent* <**dergähi-mugalla-** – *beýik dergäh, Alla tagalanyň huzury*: Anyň çün ol towaf eýlär o dergähi-mugallaýy (ND, 33a-6).

mugallaza [مُعَالِظَة] *berk, mäkäm, ýiti*: Perwiz ýer öpub, mugallaza andlar içdi (SB, 38a-14).

mugallym [مُعَالِم] *mugallym, ylymly, ylym öwrediji* <**mugallymy-owwal** – *ilkinji mugallym*: Any mugallymy-owwal tiýgeýler (SB, 20a-2).

mugalyj [muga:lyj] [مُعَالِج] *tebip, lukman, hekim, em ediji*: Ne hastadur gözi ki, januma mugalyj olar (KB, 521-1).

mugamala [muga:mala] [مُعَامَلَة] *alyş-çalyş etme, söwdalaşma, söwda boýunça gatnaşyk et-*

me: Mugamala we söwdalarda ynsaf we rastlyk kylmas erdiler (SB, 6b-25). Barça mugamalalaryny altun birle kylur erdiler (SB, 13b-17).

mugamala kyl- [muga:mala kyl-] [مُعَامَلَة قیل] *söwda etmek, söwdalaşmak, söwda gatnaşyklaryny etmek, alyş-çalyş etmek*: Eger kişi hyýanat kylsa, ol ýyl gelib, söwda we mugamala kylmaslar (SB, 19b-24).

mugamma [mugamma: مُعَمَّا] *tapmaça, manysy gizlin söz*: Lowhy-dilden okydym bu mugamma sözleri (ND, 35a-15).

mugammas [مُعَمَّس] *kyn iş, agyr iş, işiň kynlaşmagy, agyr ýagdaý, kynçylyk*: Bir kişi Enurgal atlykny aňa ýiberdi, mugammasga ýetdi (SB, 35b-14).

mugan [muga:n] [مُغَان] *otparaz ruhanylary*: Meýi-muganaýa geliň ki, ber dowam içelüm (KB, 175-13).

muganny [muganny: مُعَنِي] *bagşy, aýdymçy*: Muganny bu gazalny kyldy agaz (Mn, 291b-3).

muganyd [muga:nyd] [مُعَانَد] *kesir, garşy çykyjy, duşman, boýun bolmazlyk*: Jemgi hussad kim, Danyýalga muganyd erdiler (SB, 16b-29).

mugarra [mugarra: مُعَرَا] *päk, päkize, arassa, ak*: Anyň nefsi müberra we mugarra erdi (SB, 24a-27).

mugarrab [مُعَرَّب] *araplaşdyрма, arapçalaşdyрма*: Bu zişt lakab mugarrab sebäbiden ýahşy boldy (SB, 2a-23).

mugarrab kyl- [مُعَرَّب قیل] *araplaşmak, arapçalaşdyрма*: Asyl aty Dahhak erdi, any kim, mugarrab kyldylar, Zahhak boldy (SB, 2a-22). Hysrow ... kim, mugarrab kyldylar, erse kesra diýdiler (SB, 26b-5).

mugasyr [muga:syr] [مُعَاصِر] *döwürdeş, asyrdaş*: Zülkarneýn ekberge... kim, Ybraýym mugasyry erdi (SB, 9b-9). Keýkawus badyşahlygy birle mugasyr erdi (SB, 13b-23).

mugasyr bol- [muga:syr bol-] [مُعَاصِر بول] *döwürdeş bolmak, asyrdaş bolmak, bir döwürde ýaşamak*: Her biriniň zikri kim, akasyra birle mugasyr bolgaý, gelgüsi turur (SB, 23a-29).

mugaşarat [muga:şarat] [مُعَاشَرَة] *ýaşaşma, gatyşyp ýaşaşma, goşulşyp ýaşaşma*: Anyň

mübäşeret we mugaşaratyga meýli tamam kylyb (SB, 122a-3).

mugaşarat kyl- [muga:şarat kyl- معاشرت قيل]

yashaşmak, gatyşyp-garyşyp ýashaşmak: Alar birle mübäşeret we mugaşarat kylyb (SB, 122a-7).

mugattar [مُعْطَر] *yakymly ysly, atyr ysyny*

berýän: Bu ne saç mugattar olmuş (KB, 367-10).

mugattar kyl- [مُعْطَر قيل] *hoşboý ys bilen ys-*

landyrmak, atyr sepmek: Buthanany haly kylyb, arasta we mugattar kyldy (SB, 26a-7).

mugawadat kyl- [muga:wadat kyl- معاودت قيل]

dolanmak, yza gaytmak, yza dolanmak, yza öwrülme: Öz mülkige mugawadat kyldy (SB, 17b-6).

mugawanat kyl- [muga:wanat kyl- معاودت قيل]

ýardam bermek, goldaw bermek, kömek bermek, goldamak: Murykys Perwizge mugawanat kyldy (SB, 39b-3).

mugawyn [muga:wyn معاون] *kömekçi, gol-*

dawçy, ýardamçy: Alardan mümidd we mugawyn tiläb (SB, 31b-4). Perwizniň alardan özge mümidd we mugawyny ýok erdi (SB, 38b-2).

mugawyn bol- [muga:wyn bol- معاون بول]

ýardamçy bolmak, ýardam bermek, kömek bermek: And içib erdiler kim, hasm jowabyda musagyd we mugawyn bolgaýlar (SB, 22a-30). Mugawyn bolgan agraýlar birle şähri-Anbarga nuzul kyldylar (SB, 22b-1).

mugaýýabat [mugaýýaba:t مغیبات] *gayyp*

zatlar, bilinmeýän zatlar, syrly zatlar, ylahy syrly: Bir fakýh bar erdi kim, mugaýýabat we esrarga wakyf erdi (SB, 129b-1).

mugaýýan [معین] **1)** *belli edilen,*

kesgitlenen, bellenilen, takyklanan, belli, anyk: Biri bozuk kowumyga we biri üçok kowumyga mugaýýan erdi (SB, 126a-12). Üç wagty-mugaýýanda algaýlar (SB, 37a-2). **2)** *belli, äşgär, mälím:* Ol sebäbden mübärek markadlary mugaýýan ermes (SB, 9a-31). Beniysraýyl häkimi mugaýýan imes erdi (SB, 12b-1).

mugaýýan bol- [معین بول] *anyklamak,*

kesgitlemek, takykklamak, belli edilmek: Sol

golga... mugaýýan boldy (SB, 126a-17).

Badyşah mugaýýan bolgaý (SB, 129a-33).

mugaýýan et- [معین اید] **S:** **mugaýýan kyl-**

Her ýerde bir şihne mukarrar we mugaýýan edib, anda olturdylar (SB, 124b-18).

mugaýýan kyl- [معین قيل] *anyklamak, kesgit-*

lemek, takykklamak, belli etmek, bellemek: Alarga mal (paç) mugaýýan kyldy (SB, 122b-11). Dymaşk malyny mugaýýan kylyb (SB, 124a-18).

mugazzab kyl- [معذب قيل] *jebir-sütem*

etmek, azap bermek, süteme duçar etmek, gynamak: Nasarylarny enwag azab we bela birle mugazzab kylyb, bagzyny heläk kyldy (SB, 27b-2).

mugazzam [معظم] *uly, beýik, möhüm,*

şöhratly: Bu durar ol mugazzam kim, mukaddam suraty-ynsan (ND, 3a-5). Begaýat uluk we mugazzam şäherler (SB, 120b-5). Medaýynnyň mugazzam şäherleriden turur (SB, 2a-15).

mugazzama [معظمه] **S:** **mugazzam** Mal-

hatun kim, hatunlarynyň mugazzamasydan erdi (SB, 128a-22). <> **Käbeýi-mugazzama** – *hormatly Käbe, mukaddes Käbe, beýik Käbe:* Ol kilisiýa Käbeýi-mugazzama ýerige halaýyk zyýaratgähi bolgaý (SB, 35b-4). Haj möwsimi barça agraý anda gelib, dagy Käbeýi-mugazzamaga barmagaýlar (SB, 35b-4).

mugazzamrak [mugazzamra:k معظم راق]

has uly, has beýik: Barça magryb şäherleriden mugazzamrak turur (SB, 10b-6).

mugjyz [مُعْجِز] **S:** **mugjyza** Mugjyz durur

çü Rüstem Destan zamanydyr (KB, 562-16). Biri mugjyz-u biri keramat (KB, 205-16). Erse Musadan mugjyz tiledi (SB, 7b-32). Fyrgawn lagyn her niçe mugjyz görer erdi, köňlige eser hylmaý (SB, 8a-12).

mugjyza [معجزة] *gudrat, özgeleriň*

başarmakdan ejiz gelyän işi, pygamberleriň görkezýän gudratlary: Ol bir mugjyza erdi kim, Musaga keramat kyldy (SB, 7b-24). Ýene bir mugjyzaga dagy müşerref boldy (SB, 7b-25).

mugjyzalyk [معجزة ليق] *gudratly, keramatly,*

mugjyzaly: Tahkyk we tagýyn ol mugajyzalyk pygamber turur (SB, 8a-7).

mugjyzat [mugjyza:t معجزات] *adatdan daşary güýçler, gudratlar, keramatlar*: Anyň mugjyzatyga kim, wakyf boldy (SB, 16b-30). Bir kişi peýda bolub erdi mugjyzat sahyby, ölük kişige jan berib tirküzür erdi (SB, 24b-27).

mugtaber [معتبر] **1)** *hormatly, mertebeli, uly, beýik*: Şahmelikni tutdylar niçe mugtaber emiri birle (SB, 129b-23). Dört mugtaber, meşhur ogly bolub (SB, 120b-7). **2)** *ygtybarly, ähtibarly, ynamly*: Bu okçylar gatynda mugtaber asyldyr (Ýaý, 123b-3). Ähli taryh we siýär alyda mugtaber ol turur kim, bu wakyga üçünji nobat erdi (SB, 9a-3). **3)** *berk, mäkäm*: Mugtaber taşlar Benu Şalym şäherinde ýollarga ferş kyldylar (SB, 13a-17). <**fathy-mugtaber** – *ygtybarly ýeňiş, uly ýeňiş, beýik ýeňiş*: Ýuşagga kim, bu fathy- mugtaber miýesser boldy (SB, 10b-9). <**mugtaber gör-** – *ygtybarly hasaplamak, ynamly, dürs bilmek*: Ol nushany nasary mugtaber gördiler (SB, 21a-6).

mugtaber bol- [معتبر بول] *ygtybarly bolmak, meşhur bolmak, uly we mertebeli bolmak, tanymal bolmak*: Farsda azym meşhur we mugtaber boldy (SB, 11a-15).

mugtaberräk [mugtaberrä:k معتبراق] *has ynamly, has ygtybarly, has ynamdar, has beýik we uly*: Eşkanylar... özge muluklardan namwer we mugtaberräk erdiler (SB, 20a-22).

mugtaad [mugta:d معتاد] *adat edinilen, endik edinilen*: Jebriňe maýyl zulmuňa mugtaad (BD, 32b-5).

mugtakad [معتقد] *ynam, ynanç, ynam-ygtykat, pikir-düşünje*: Bagzy muwarryhlaryň mugtakady ol turur (SB, 10b-16). Anyň mugtakady nasary dini erdi (SB, 33a-1).

mugtakadat [mugtakada:t معتقدات] *ynamlar, düşüňjeler, ygtykatlar, dini garaýyşlar*: Ol jemagatny mugtakadaty-batyldan meng kylur erdi (SB, 15a-21).

mugtakyd [معتقد] *ynançly, ygtyýarly, imanly*: Diýme sen mugtakyd-u magmulum (BD, 52b-4).

mugtakyd [معتقد] *ynanýan, eýerýän, ynam edýän*: Azym sabylarga mugtakyd erdi (SB, 27b-1). Emma Nejaşyga kim, Hebeşe meliki turur we dini-nasaryga mugtakyd we sizge

ýawuk turur, aňa bir mektub ýazalyň (SB, 33b-16).

mugtamad [معتمد] *ynamdar, ynam edilen, ynamly*: Hysrow bir mugtamad kişisini Nugman alyga ýiberdi (SB, 40b-10).

mugtaryf [مُعْتَرَف] *boýun alýan (adam), razylaşýan (adam)*: Mugtaryfam husnynyň aýatyna (KB, 77-7).

mugtaryf bol- [مُعْتَرَف بول] *boýun bolmak, boýun almak, razylaşmak*: Siz öz günäleriňizge mugtaryf boldyňyz (SB, 122b-3). Erse ol mugtaryf bolmab, inkär kylur erdi (SB, 127a-27).

mugurgak [مُغْرَق] *balara meňzeş mör-möjek*: Mugurgak (MK, I, 416-15).

mugyn [mugy:n معين] *ýardam beriji, kömekçi*: Gör, nedir bu ähli-yşk, halk oňa olmaz mugyn (ND, 22a-12).

muhabbet [محبت] *söýgi, yşk, muhabbet, mähir, gowy görme*: Muhabbet ýaýyny algyl nyşana (ND, 26a-15). Tufany-muhabbet bu ýüregimde kylur joş (KB, 324-9). Muhabbet genjini adamga bergen (Mn, 290b-2). Muhabbetni köňülden sen egisme (Mn, 291a-10). Aňa mähir-muhabbeti peýda boldy (SB, 120b-23).

Muhabbetnama [Muhabbetna:ma محبت نامه] *Horezminiň eseriniň ady*: Muhabbetnamany bunýad kyldym (Mn, 290b-1). Muhabbetnama Mysr-u Şama ýetgeý (Mn, 293b-3). Muhabbetnamany on nama kyldym (Mn, 293b-4).

muhaddys [مُحَدِّث] *aydyjy, beýan ediji, hadys aydyjy, hadysçy*: Kimisi muhaddys durur bu medresede (KB, 57-16).

muhafazat [muha:fazat محافظت] *gorap saklama, gorama*: Biz dagy anyň muhafazatyda ne gadar kim, imkan bar turur sagy kylur biz (SB, 4a-23). Muhafazaty-ragyýat we tahsyly mal üçün şihneler tagýyn kyldy (SB, 122b-8).

muhafazat kyl- [muha:fazat kyl- محافظت قیل] *goramak, gorap saklamak, gözegçilik etmek*: Senden soň ähl we aýal we ferzendleriňni muhafazat kylmab (SB, 129a-1).

muhafyz [muha:fyz محافظ] *goraýjy, saklaýjy, goragçy*: Muhafyzlar we haryslar anda säkin bolgaýlar (SB, 35a-2).

muhajjar ed- [مُحَجَّرٌ ايد] *gurşamak, gurşap almak, gadagan etmek*: Dilüň halaýyga rehim ewüni muhajjar eder (KB, 58-2).

muhak [muha:k مُحَاق] *araplaryň wagt hasabyna görä, her aýyň soňky üç gijesi, şol gijelerde Aý görünmeýär*: Ki ýohdur bedrinüň hergiz muhaky (KB, 100-16). Bedr ýüzin göreli erdi muhak (KB, 564-12).

muhakkak [مُحَقَّقٌ] *subut edilen, takyklanan, takyk, anyk, belli*: Bilüňde özin oýnady, janumyzy muhakkak (KB, 165-13). Hattuň ki, gubar idi, uş oldy muhakkak (KB, 360-12).

muhakkak bol- [مُحَقَّقٌ بول] *anyk we takyk bolmak, belli bolmak, takykklanmak*: Ol hereketden Hurmuzdga mukarrar we muhakkak boldy (SB, 38a-15).

muhakkak kyl- [مُحَقَّقٌ قیل] *takyklamak, anyklamak, anyk bilmek*: Anyň surat talygyga mutalyg bolub, özige muhakkak kyldy (SB, 26b-24).

muhakkar [مُحَقَّرٌ] *har, hor, pes, haly teň*: Janum, inçe bilüňedür muhakkar (KB, 63-7).

muhāl [muha:l مُحَال] *mümkin däl, bolup bilmejek, mümkinçiligi ýok*: Kimseler bilmeklik halyndan muhal (ND, 29a-11). Jan nije tahammul kyla işwesi muhalyn (KB, 483-10). Tapuňdan aýru dirilmek baňa muhal olysar (KB, 35b-4). Muhal erer tene jansyz direlmek (Mn, 308b-10). Onuň üçin iki gözünü ýaýyň içinde kylgaý, daşyndan bolmagaý, içinden bolgaý, bu muhal durur (Ýaý, 129b-8). Çykmagy muhal turur (SB, 19b-17).

muhallal [مُحَلَّلٌ] *halal, halal edilen*: Ol jana muharram ganumy kyldy muhallal (KB, 483-14).

muhallas [مُخْلَصٌ] *halas edilme, azat edilme*: Erse begaýat hoşhal bolub, Ýusuf muhallasyga kişi ýiberdi (SB, 5a-22).

muhāl ol- [مُحَالٌ اول] *mümkin bolmazlyk*: Gadamdan faýz alur jan-a, fena olmak muhal olmaz (ND, 16a-3).

muhalyf [muha:lyf مُخَالَف] **1)** *garşydaş, bäsdeş*: Ah, böýle muhalyf eger edwara olursa (KB, 497-16). **2)** *garşy, ters*: Baňa muhalyf durur gaşlary-ýu kaddy rast (KB, 405-3). El göterüb, muhalyfa diýdi (KB, 301-8). Muhalyf söz diýdi (KB, 137-6). Bagzy

mahallarda muhalyf mutagallyblar benisraýylga müstewli bolur erdi (SB, 11b-11).

muhalyf et- [muha:lyf et- مُخَالَف ايد] *gapma-garşy etmek, garşydaş, ters bolmak*: Eger muhalyf edüp sazyny, muhaýýar ola (KB, 3-14).

muhalafat [muha:lafat مُخَالَفَت] *gapma-garşylyk, dawa-jedel, duşmançylyk*: Oguz we ugurlarynyň arasyda muhalafat muwafakatga mübeddel boldy (SB, 121a-24). Ysfyhan ähli etagat kylmab, muhalafat başlab (SB, 124a-28).

muhalafat kyl- [muha:lafat kyl- مُخَالَفَت قیل] *garşylyk görkezmek, garşy çykmak*: Çün ne diýsem muhalafat kylysar (KB, 170-16). Alar ol namany görüb, etagat kylyb, muhalafat kylmadylar (SB, 123a-21). Erse ol muhalafat kylyb (SB, 121a-30).

muhammar [مُحَمَّدٌ] *arak içen, mes bolan, serhoş*: Janda muhammar turur bady-howa tyn ile (KB, 35-8). Odum yşkyň höwesi ile muhammardur (KB, 13-12).

muhammar ol- [مُحَمَّدٌ اول] *gyp-gyzyl bolmak, gyzarmak*: Ki anyň hyýaly ile dil, dil hemişe muhammar ola (KB, 3-15).

Muhammed [مُحَمَّدٌ] *adam ady (erkek)*, *Allanyň resuly*: Taňry dosty, din serweri Muhammed görkli (GA, 7-13). Ýa diýmezmidi Muhammed, ermedi ony rowa (ND, 24b-3). Bu badyşah döwride hezreti Muhammed Mustafa sallallahu alayhy wesellem zuhur kyldy (SB, 126b-13).

Muhammed Horezmşah [Muhammed Horezmşah: محمد خوارزم شاه] *adam ady (erkek)*: Mundak soltan Muhammed Horezmşah ulug jeddi Nuştegin Garja erdi (SB, 130a-21).

Muhammed Şähristany [Muhammed Şährista:ny: محمد شهرستانى] *adam ady (erkek)*: Ymamy-fazyl Muhammed Şähristany «milel we nihal» kitabyda geltürüb turur (SB, 27b-10).

muhannes [مُحَنِّتٌ] *namart, gorkak*: Çalub keser uz gylyjy muhannesler çalyňça, çalmasa ýeg (GA, 6-5).

muhannet [مُؤَنِّتٌ] *namartlar, gorkaklar*: Ol gün namardlar, muhannetler sapa ýer gözetdi (GA, 132-11). Ol gün muhannetler sapa ýer gözetdi (GA, 63-7).

muhannetlik [مَحَنَت لَق] *namartlyk*:

Muhannetlik ile är öldürmek niye olur, men saňa göstereýin (GA, 302-7).

muharrak kyl- [مُحَرِّق قِيل] *yakmak, ýandyrmak, köýdürmek; kösemek, örtemek*: Ýüzüňň güneşi kyldy ýüregümi muharrak (KB, 577-10).

muharram I [مُحَرَّم , مُحَرَّم] *haram edilen, haram bolan*: Ol jana muharram ganumy kyldy muhallal (KB, 483-14). Muharram idi lebünde gördüm gan (KB, 60-5).

muharram II [مُحَرَّم] *musulman senenamasyda bir aýyň ady*: Saky tolu wer aýag ki, mahy-muharram (KB, 549-8).

muharram ol- [مُحَرَّم أُول] *haram bolmak, haram edilmek*: Wasly neçün bize muharram ola (KB, 492-14).

muharrar [مُحَرَّر] *ýazylan nama, göçürilen, nusga edilen*: Hattuň anbar durur, leýkin muharrar (KB, 193-8).

muharrar ol- [مُحَرَّر أُول] *ýazylmak, ýazyp bolmak, ýazmak*: Ne bendüm war ise olsun muharrar (KB, 63-6).

muharryk [مُحَرِّق] *ýakyjy, ýandyryjy, güýçli ýakyjy*: Bu ygtybar birle any muharryk lakab etdiler (SB, 23b-13).

muharryr [مُحَرِّر] *ýazar, awtor, ýazyjy, ýazýan*: Ýazar azadlygumy muharryr (KB, 226-5). Babyr durur bu iki waraknyň muharryry (BD, 53b-ç).

muhassal [مُحَصَّل] *gepiň gysgasy*: Muhassal söz budur Nagşy, galanlar şirki-yhfadyr (ND, 28a-8).

muhasara kyl- [muha:sara kyl- مُحَاصِرَة قِيل] *gabamak, gurşamak*: Erse otuz miň kişi birle gelib, Merwni muhasara kyldy (SB, 130a-13). Leşger çekip baryb, muhasara kyldy (SB, 21b-28).

muhatab kyl- [muha:tab kyl- مُحَاطَب قِيل] *ýüzlenmek, ýüz tutmak*: Alarny muhatab kylyb, hawarylaryny jöhüdler elgiden halas kylyb (SB, 24b-29).

muhatara [muha:tara مُحَاطَرَة] *höwp, hatar, gorkunç*: Alarny öziň birle mesafga eltgeý sen, muhataraýy-azym bolgaý (SB, 20a-9).

muhaýýar I [مُحَيَّر] *haýran galan, geň galan*:

Ýüzüňe ben muhaýýar, sen mubarkag (KB, 84-1).

muhaýýar II [مُحَيَّر] *ygtyýarly, ygtyýar berlen*: Men seni iki iş arasyda muhaýýar kylur men (SB, 25b-30).

muhaýýar kyl- [مُحَيَّر قِيل] *haýran etmek, geň galdyrmak*: Ki, şah, nâz ile kylur sen muhaýýar (KB, 13-14).

muhaýýar ol- [مُحَيَّر أُول] *haýran galmak, täsin galmak*: Boýuň gören rast budur, oldy muhaýýar (KB, 400-14). Eger muhallyf edüp sazyny, muhaýýar ola (KB, 3-14).

muhazy [muha:zy مُحَاذِي] *barabary, garşysy, ýüzbe-ýüzi*: Şähri Tekrit muhazysyda, Fyrat we Dejele arasyda (SB, 28b-5). Ýene bir derbend kim, muhazy-welaýaty-Abhaz we Bahr turur (SB, 34b-33).

muhdas [مُحَدَث] *täze, täze döredilen*: Bir mejhul kişiniň muhdas dinige girib ermiş sen (SB, 17a-32).

Muhlyb [مُحَلَّب] *adam ady (erkek)*: Habbaz kim, aty Muhlyb erdi, tiýdi (SB, 5a-9).

muhlys [مُحَلِّص] *hakyky dost, yhlasly dost*: Bir gün bu garryga kim mukarryb we muhlysy erdi... (SB, 28a-17).

muhtaç [muhta:ç مُحْتَاج] *S: mähtäç* *Yşka muhtaç durur her ki, wujudy war ise* (KB, 329-5). Ol ýerlerde kim, gazylyk kylmaga muhtaç wardur (Ýaý, 103b-6).

muhtalaf [مُخْتَلَف] *üýtgän, özgeren, başga görnüşe geçen*: Şäherniň owzagyny muhtalaf gördi (SB, 25a-16).

muhtall bol- [مُخْتَل بُول] *dargamak, çagşamak*: Hymýarylar muhtall boldy (SB, 33a-13).

muhtalyt bol- [مُخْتَلَط بُول] *garym-gatym bolmak, goşulmak, goşulyşmak*: Özge kowumlar kim, bularga muhtalyt bolub erdiler (SB, 6b-26).

muhtasar [مُخْتَصَر] **1)** *az, azajyk, kem*: Bu muhtasar çerik kim, sizge ýiberib erdim (SB, 123a-25). **2)** *gysga, gysgaça, gysgaça beýan*: Eger any zikir kylsak, bu muhtasar mutawwal bolur (SB, 7b-31). Anyň şerhi bu muhtasarda mutawwal bolur erdi (SB, 17a-5).

muhtasarlyk [مختصرلىق] *gysgaltmaklyk, gysga etmeklik*: Any muhtasarlyk üçün geltürmedük (SB, 2b-12).

muhteşem [مختشم] *hormatly, hormatlanýan, ajaýyp*: Men asr-u binowa, siz muhteşem siz! (Mn, 301b-3).

muhterem [محترم] *hormatly, sylagly, sarpaly, abraýly*: Anyň alyda eziz we muhterem erdi (SB, 22b-9). Any azym, eziz we muhterem görer erdi (SB, 23b-29).

muhyb [muhy:b مہیب] *gorkunç, haybatly*: Erse bir ulug muhyb aždaha boldy (SB, 7b-23). Ol begaýat muhyb erdi (SB, 30a-15).

muhybb [محب] *dost, hemdem, söýgüli*: Me-nim muhybblyrym çokdur, nägäh ylğar-la gel-mesün (GA, 189-7). Bu habıba halaýyk oldy muhybb (KB, 577-15). <>**muhybby-ylım** – *ylım söýer, ylım halar, ylmy gowy görýän*: Batlymyş säni begaýat muhybby-ylım erdi (SB, 21a-2).

muhyt [muhy:t مُحِيط] *töwerek, daş, gurşaw, halka* <>**bahry-muhyt** – *umman*: Bahry-muhytda akmaýan (ND, 43b-16). Bahry-muhyt gördüm hem çün serab gelmez (KB, 416-7).

muhyt bol- [muhy:t bol- مُحِيط بول] *halka bolmak, gabamak, gurşamak, gurşaw bolmak*: Iki ýanyny tutub, muhyt boldylar (SB, 22b-28).

mujak [مُجَاق] *murt*: Mujagy gararmyş ýigit-jikleri çoh ýimişem (GA, 233-8).

mukabył [muka:był مُقَابِل] **1)** *ýüzbe-ýüz, ga-rşyma-garşy*: Ol melgun dahy galadan taşa gelub, bunlara mukabył oldy (GA, 208-13). Kaçan kim, iki sap bolsa mukabył (Mn, 249a-8). **2)** *barabar, deň*: Any miň kişige mukabył görer erdiler (SB, 36b-5).

mukabył bol- [muka:był bol- مُقَابِل بول] *barabar bolmak, ýüzbe-ýüz bolmak*: Her kaçan kim, bir furumaýa kişige mukabył bolsam (SB, 23b-28).

mukabala kyl- [muka:bala kyl- مُقَابِلَة كِيل] **1)** *barabaryna goýmak, barabaryna çalyşmak*: Ol ejnasny alyb, müwäzineside temür we alaty ruýyndan goýub, mukabala kylurlar (SB, 19b-22). **2)** *deňeşdirmek, deňeşdirib görmek*: Alty nusga Töwriýetden hasyl boldy, bir-birige mukabala kyldylar (SB, 21a-6).

mukaddam [مقدم] *oňbaşçy, ýolbaşçy, oňdäki, oň hatardaky*: Mekanyndan mukaddam kân oňatlar (ND, 33a-1). Emir we mukaddamlary Arslan soltan erdi, kynyk nežadydan (SB, 130a-30). Ýawgu jemhur mukaddymy (SB, 120b-7).

mukaddama [مقدمه] **1)** *başy, oňi*: Anyň mukaddamasyda bir erkek, guýrugy kesilgen gulan bolgaý (SB, 26a-30). **2)** *başlangyç, giriş, sözbaşy*: Alarnyň zikri muluky-tawaýyf zamanyda muluky-Gassan mukaddamasyda baryb erdi (SB, 28b-4).

mukaddam eýle- [مقدم ايله] *ýolbaşçy etmek*: Birisi kowmy, asfardyr, mukaddam eýläř tug-ýany (ND, 20b-10).

mukaddam kyl- [مقدم كِيل] *baştutan etmek, oňbaşçy etmek, ýolbaşçy etmek*: Barça hatun-larymga mukaddam kylyb (SB, 28b-10).

mukaddar [مُقَدَّر] *ýazgyt edilen, takdyr edilen, oňden belli bolan*: Mukaddarmyş ezelden Hak, bu ýüzden olmasy magmur (ND, 17a-14). Bu kaza jana çün mukaddardur (KB, 171-11).

mukaddar ol- [مُقَدَّر اول] *ýazgyt edilmek, takdyr edilmek, kesgitlemek*: Kim olmyş ezelde bu köňülüme mukaddar (KB, 151-10). Çü olmyş idi ezelde mukaddar (KB, 13-11).

mukaddes [مقدس] *iň gymmatly, mukaddes*: Onuň çün gör mukaddesim benim syrymda sergerdan (ND, 20b-15).

Mukaddes [مقدس] *ýer-ýurt ady*: Erse öz ahl we aýalyny alyb, Mukaddesge ýetişdi (SB, 7b-14).

mukaffal [مُقَفَّل] *ýapyk, gulplanan, guply*: Çyhar olur ise fath olur bu mukaffal (KB, 549-7).

mukannag [مُقَنَّع] *nykaply, perdeli*: Zülfüňi saçaň ýüze, mahy- mukannag görseler (KB, 5-1). Neçün mahuň durur, şah-a, mukannag (KB, 83-13).

mukarrab [مُقَرَّب] *ýakynlar, ýoldaşlar, egindeşler*: Soň toý kylyb, umara we mukarrablary any tahtga olturtdylar (SB, 127b-20). Her çend mukarrablar we hyredmendler geňej kylur erdiler, faýyda bermes erdi (SB, 122a-14).

mukarrab bol- [مُقَرَّبٌ بُول] *yakyn bolmak, yakyn egindeşlerinden hasaplanmak, golaýlaşmak*: Şerabdarny zyndandan çykaryb, ýene melik söhbetige eltdiler we mukarrab boldy (SB, 5a-15).

mukarrar [مُقَرَّر] *kararlaşdyrylan, bellenen, ornaşdyrylan*: Tekfurny öz welaýat we hökümetige mukarrar we mugaýýan kyldy (SB, 123a-13). Köňülümde, şah ýşkuň mukarrar (KB, 225-13). <**mukarrar tut-** – S: **mukarrar kyl-** Men dagy welaýatlarny gadym destury birle saňa mukarrar tutar men (SB, 127a-32). Erse ol dagy welaýatny aňa mukarrar tutub (SB, 127a-33).

mukarrar bol- [مُقَرَّر بُول] *kararlaşdyrylmak, karar edilmek, degişli bolmak*: Tamga we nyşan mukarrar bolgaý (SB, 125b-13). Andan soň soltanat Togrulga mukarrar boldy (SB, 129b-25). Ol welaýat alarga mukarrar boldy (SB, 125b-6). Memälik barça aňa mukarrar boldy (SB, 126a-33).

mukarrar kyl- [مُقَرَّر قِيل] *kararlaşdyrmak, bermegi kararlaşdyrmak, bellemek, kesgitlemek*: Mülkni ol ogluga mukarrar kyldy (SB, 127a-29). Oguz alarga istimalat berib, mal mukarrar kyldy (SB, 123b-13).

mukassam [مَقْسَم] *bölek, bölünen, paylanan*: Özi Merw Şahjanga baryb, anyň rudhanasyny kysmat kylyb, mukassam goýdy (SB, 31b-10).

mukry [مَقْرِي] *Gurhan okayan*: Erse mukry okur erdi (SB, 130a-17).

mukattar [مُقَطَّر] *damja-jamja dökülme, katra-katra damma*: Ýene gözden olur şimdi mukattar (KB, 193-13). Ki oldy gözlerümden ol mukattar (KB, 13-10).

mukattar ol- [مُقَطَّر اُول] *damja-damja dökülme, katra-katra dammak*: Bu göz ýolundan eger ýaşlarum mukattar ola (KB, 3-5).

mukawamat [muka:wamet مقاومت] *garşylyk, gapma-garşylyk*: Her niçe sen bizge etagat kylmaý, mukawamat kylyb uruşdyň (SB, 122b-32). Alar...mukawamat kylyb, bir ýyl harb kyldylar (SB, 122b-16). Harkyýa anyň mukawamatyga takat geltürmäb (SB, 15b-16). Kubad anyň mukawamatydan aýyz gelib, anyň birle sulh kyldy (SB, 32a-31).

mukawamat kyl- [muka:wamat kyl- مقاومت قِيل] *garşylyk görkezmek, garşy durmak, garşy çykamak*: Mukawamat kylmakdan aýyz tururlar (SB, 123b-4). Bizge etagat kylmab, mukawamat kylyb uruşduň (SB, 122b-32).

mukawwy [مَقْوِي] *kuwwat beriji, güýçlendiriji*: Ýakubylar mezhebiniň mukawwysy erdi (SB, 27b-14).

mukaýýad [مُقَيَّد] *daňylgy, bagly, bagly bolma*: Mukaýýad çoh durur zülfünde, şah-a! (KB, 160-14). <**mukaýýad suw-** – *sykylýp çykarylan suw (hyýar, kädi, garpyz, gülap we ş.m.)*: Mukaýýad suw diýdügümüz ol her suwdur, çykar sykmak-la (MAS, 7b-2). Ol mukaýýad suw arydur dahy ary degüldür, hak nejasaty gidermez (MAS, 8a-5).

mukaýýad kyl- [مُقَيَّد قِيل] *tutmak, tussag etmek, bendi etmek*: Ogulny tutub, mukaýýad kyldyň kim, barça halk gördiler (SB, 129a-27). Zyndanda bir bigünäh kişini mukaýýad kylyb tururlar (SB, 5a-18).

mukaýýad ol- [مُقَيَّد اُول] *ýesir bolmak, daňylmak, baglanmak*: Senin gisüwleriň oldy mukaýýad (KB, 456-1).

mukbal [مَقْبَل] *kabul edilen, ykrar edilen, mynasyp, laýyk*: Melikniň bir şaýeste, mukbal ferzendi bar turur (SB, 28a-19). Filsufy-mukbal hekim Arystatalys şägirdi erdi (SB, 19a-5). Bir arasta ýigit gördi mukbal we hünärmend (SB, 40b-19).

mukbyl [مَقْبَل] *bagtly, ykbally*: Ýegsan keremiň gaşyda müdbir mukbyl (BD, 76b-5).

mukdar [mukda:r مقدار] *mukdar*: Bilmedigin bilip ol kes, aňlaýyp mukdaryny (ND, 28b-3). Maglum ermes kim, ol ne mukdar mal ermiş (SB, 38a-3). Üç taş, her biri nohud we adas mukdary (SB, 36a-6). Bu mukdar – oýnamak raý we tedbir turur (SB, 37a-23).

Mukratys [Mukra:ty:s مَقْرَاطِيْس] *adam ady (erkek), Bukratyň şägirdi Mukratys*: Hükemaýy kim, aňa mugasyr erdiler Mukratys we Bukrat hekim erdiler (SB, 18b-16).

muktada [muktada: مقتدا] *ýolbaşçy, yzyna düşülän, eýerilýän*: Muktadaýy-asfyýa Muhammed Mustafa (SB, 34b-13). Azym meşhur

turur we münejjimlerini muktadasy... turur (SB, 22a-4).

mukym [muky:m مقیم] *oturymly, ýerli, ýerleşen, mesgen tutan ilat, ýaşajy*: Derbendini mukymlary kuttag et-taryk erdiler (SB, 122a-28). Bu müddet Oguz Ysfiyanda mukym erdi (SB, 124b-18).

mukym bol- /ol- [muky:m bol- /ol- بول / مُقِيم] *ornaşmak, ýaşamak, mekan tutmak*: Mukym olaly çohdur işigünde (KB, 202-2). Ziýezen anda mukym bolub, niçe günden soň wefat kyldy (SB, 35a-32).

mukyrr [مُقِرّ] *boýun alma, ykrar ediji, ykrar edýän*: Gül dahy näzikligiň oldy mukyrr (KB, 437-6). Öz jürm we günählerige mukyrr we mugtaryf boldylar (SB, 127b-23).

mul [mu:l مول] *mätäç, garyp*: Kefleriniň aýyny çü bermek bolup, / Mul muňa hatym aňa bermek bolup (Ab, 98a-7).

mulahaza kyl- [mula:haza kyl- ملاحظه قيل] **1)** *seretmek, synlamak, barlamak, derňemek*: Mulahaza kylyň kim, eger köýlegv eýlegiden ýyrtylyb bolsa, günäh Ýusufdan turur (SB, 4b-26). Mulahaza kyldylar erse, ol günäh Ýusufga töhmet erdi (SB, 4b-27). **2)** *görmek, bilmek, habarly bolmak*: Rüstem dagy şah Hamawrannyň döwlet we şöwketiden mulahaza kylyb, sulhga ryza boldy (SB, 14a-5).

mulakat kyl- [mula:ka:t kyl- ملاقات قيل] *duşuşmak, sataşmak*: Mulakat kylyb, üç gije-gündüz harb kyldylar (SB, 127a-21). Biz dagy garşu baryb, ýolda mulakat kylgaý biz (SB, 22b-21).

mulaky bol- [mula:ky: bol- ملافی بول] *sataşmak, duşuşmak*: Rumylarga kim, mulaky boldy, harb agaz kyldylar (SB, 20b-13).

mulammag kyl- [مُلَمَّع قيل] *ýalpyldatmak, dürli reňkde etmek*: Anuň içün hyrkasyn kylur mulammag (KB, 83-16).

mulaýym bol- [mula:ýym bol- ملايم بول] *mylaýymlaşmak, ýumşamak*: Ýag geltürüb, ol hamga tökdi, ham mulaýym bolub (SB, 29b-10).

mulazamat [mula:zamat ملازمت] *hemra bolma, hyzmat etme, hyzmatyna gelme, nöker bolma*: Men... tagbur men, ýalguz seniň mulazamatyňa gelib turur men (SB, 19a-30).

mulazamat kyl- [mula:zamat kyl- ملازمت قيل] *hemra bolmak, hyzmat etmek, goldaw bermek, nökerlik etmek*: Bu salwur alarga goşulub, müddetler alarga mulazamat kylyb... (SB, 130a-25). Soňa mulazamat kylyb, senden aýrylmas men (SB, 36b-13).

mulazym [mula:zym ملازم] **1)** *hemra, bile gezýän, egindeş, hyzmatkär*: Barça ekabyr aňa mulazym erdi (SB, 124a-25). Sag gol we sol gol mulazymalaryny çarlab... (SB, 126-32). **2)** *söhbetdeş, nöker*: Jan-u akyl ile köňül oldy mulazym ýoluňa (KB, 484-3).

mulazym bol- [mula:zym bol- ملازم بول] *nöker bolmak, hemra bolmak, hyzmatyna gelmek*: Orduwan hydmatyga kim, mulukytawaýyf mihteri erdi, mulazym boldy (SB, 26b-26). Iki kişi.. aňa mulazym boldylar (SB, 33a-10).

mulazym kyl- [mula:zym kyl- ملازم قيل] *hemra etmek, hyzmatyna göýbermek, hyzmat etdirmek*: Bir jemagat üdebä we ulama we hükemä aňa mulazym kyldy (SB, 30a-33). Köb dildarlyklar berib, öziğe mulazym kyldy (SB, 40b-20).

muldur [مولدور] *öl, çyg, nemli*: Saryg gül üzre suwy muldur, / Altun tabak üzre görgüzdür (Ab, 98a-9).

mulhak bol- [ملحق بول] *birleşmek, goşulmak, goşulyşmak*: Gaýtyb, öz leşgerige mulhak boldy (SB, 127a-26). Alarga mulhak boldylar (SB, 22b-2).

muluk [mulu:k ملوك] *patyşalar, soltanlar, şalar, häkimler*: Etraf muluky tamam etagat kyldylar (SB, 126a-33). Älem muluky birle ekabyrlaryny ýygyb... (SB, 2a-12). <>**mulukytawaýyf** – *taýpalar patyşalyklar, başbaşdaklyk döwri*: Sasan badyşahlary kim, mulukytawaýyfdan soň badyşah boldylar (SB, 18b-13). Erdeşir bābekan ... kim, mulukytawaýyfdan soň badyşah boldy (SB, 18b-22). <>**tawaýyf muluky** – S: **mulukytawaýyf** Eýran memleketleri... perişan bolub, tawaýyf mulukyga tüşdi (SB, 19a-15). Mundan soň tawaýyf mulukynyň ahwalyny... şurug kylgumyz turur (SB, 20a-19).

mum [mu:m موم، مُوم] *mum*: Mum (Tuhf, 21a-5). Tatlu ýardan aýru düşen kamusyna

mumdur (KB, 490-9). Mehri möhrine köňlüm mumdur, Taňry bilür (KB, 162-12).

mumruk [مومروك] S: ýumruk Musa gazab kylyb, bir mumruk ol kybtyga urdy (SB, 7b-1).

mumyýa [mu:myýa موميا] *mumyýa*: Lebün şähdinden özge mumyýa ýoh (KB, 1950-11).

mun [مُون] *kesel, aýp*: Mun (MK, III, 102-17).

mun- [مون] *ýañramak*: Gary är mundy (MK, III, 25-14).

muna [مونه] *ine, ynha*: Muna, aýagynyň yzy (SB, 128a-18). Muna, köb çerik hedd we kyýasdan artuk tiýdi (SB, 129b-10).

munajat [muna:jat مناجات] *agşam okalyan doga, mynajat*: Ýarym gije munajatda okur erdiler (SB, 130a-16). Bu doga we munajatdan faryg boldy (SB, 26a-21).

munajat kyl- [muna:ja:t kyl- مناجات قيل] *mynajat okamak, doga okamak, Allatagaladan doga-dileg etmek*: Ýüzini ýerge goýub, Allatagala dergähige munajat kyldy (SB, 6a-28). Alarny gargab, Allatagalaga munajat kyldy (SB, 9a-19).

munakaşat kyl- [muna:kaşat kyl- مناقشت قيل] *duşmançylyk etmek, dawa-jenjel etmek*: Senden soň bir-birige munazagat we munakaşat kylmagaýlar (SB, 125b-14).

munazagat [muna:zagat منازعت] *dawa, jedel, jenjel, uruş-söğüş, duşmançylyk*: Sizden soň bir-birige mynazagat we munaşakat kylmagaýlar (SB, 125b-14). Aralaryda muhalafat we munazagat peýda bolgaý (SB, 20a-10).

munazara [muna:zara مناظرة] 1) *jedel, dawa, çekeleşik*: Köb munazara we mubahasalar kylyb, akybet wefat kyldy (SB, 27b-15). 2) *uruş, söweş, garpyşyk*: Andan Şam munazarasyga baryb, andaky arablarny dagy defg kylyb (SB, 29a-27).

munça [مونچه] *munça*: Munça halaýyk arada ölmäb, welaýat harab bolmagaý erdi (SB, 123b-6). Neçün munça müddet... bizge etagat kylmab temerrüd we usýan kylur erdiňiz (SB, 122b-1).

mundak [مونداق] *munuň ýaly, şeýle*: Mundak päkize we hub surat ogul mütewellid

bolmab turur (SB, 120b-14). Mundak her ýerge ýetdiler (SB, 122b-15).

mundaru [مُنْدَرُو] *bezelen ýüpek tuty*: Mundaru (MK, I, 435-8).

munduz [مُنْدُز] *akmak, tentek, samsyk*: Näçe munduz erse, eş ezgü (MK, I, 382-3). <>**munduz akyn-** – *güýçli, joşgunly dag sili*: Munduz akyn (MK, I, 382-8).

munfagyl bol- [منفعل بول] *utanmak, utançly bolmak*: Züleyha bu sözlerden munfagyl bolub, derhal toý kylyb (SB, 4b-31).

mungan kişi [munga:n kişi مُنْغَان كِشِي] *ýañra adam, lakgy kişi*: Mungan kişi (MK, I, 367-11). Mungan kişi (MK, I, 395-13).

mungym [منعم] *baý, gurply maldar*: Ol maldan mungym we gany boldylar (SB, 36a-12).

munkad [munka:d منقاد] *boýun bolma, tabyn bolma, sadyk*: Seniň emriňge mutyg we munkad turur men (SB, 120b-22). Daýym atalaryňyz biziň atalarymyzga mutyg we munkad erdiler (SB, 127a-30).

munkad bol- [munka:d bol- منقاد بول] *tabyn bolmak, boýun bolmak*: Oguz ahwalydan ägäh bolub, mutyg we munkad boldy (SB, 121a-29). Oguz hydmatyga gelib, mutyg we munkad boldylar (SB, 122a-33).

munkad kyl- [munka:d kyl- منقاد قيل] *tabyn etmek, boýun egdirmek*: Any çerik birle ýibergil kim, alarny mutyg we munkad kylgaý (SB, 129a-30). Umara we ekabyrlaryny özige mutyg we munkad kyldy (SB, 19b-13).

munkalyb [منقلب] *bulaşyk agdar-dünđer, buýr-bulaşyk*: Yrak welaýatyny.. muztaryb we munkalyb görüb, aňa tamg kyldylar (SB, 22a-32).

munkaryz bol- [منقرض بول] *ýok bolmak, aradan aýrylmak, çökmek, dagamak*: Tubbagylar mülki munkaryz boldy (SB, 32b-1). Tubbagylar we hymýarylar mülki biküllü munkaryz boldy (SB, 33b-22).

munkatyg bol- [منقطع بول] *kesilmek, gutarmak, arasy üzülmek*: Endek fursat birle alarnyň nesli munkatyg bolub, bizge hiç hydmatkär galmas (SB, 7a-12). Söz munkatyg bolmagaý (SB, 15b-27). Munkatyg bolgaý-u bu galgaý-u bes (BD, 6b-11).

munkazy bol- [منقضى بول] *gutarmak*, *ahyryna ýetmek*, *soňlanmak*, *ýok bolmak*: Alarnyň döwleti kim, munkazy boldy (SB, 35a-7).

munsyf [منصف] *ynsap etme*, *ynsaply*, *kaýyl ylalaşma*, *kaýyl bolma*: Seniň akyl we raý we hyredmendligiňge munsyf turur men (SB, 19b-9).

munşagyb bol- [منشعب بول] *bölünmek*, *bölünip aýrylmak*, *şaha ýarmak*, *ýaýramak*: Özge halaýyk we kabaýyl andan munşagyb boldylar (SB, 10b-22).

muntaha [مُنْتَهَا ، مَنْتَهَا] *soň*, *uç*, *ujy*: Dokuna dideban olup, benim ol muntahanyndan (ND, 25a-2). Saçyň gerehlerinüň muntahasyna ýetmez (KB, 387-1).

muntakyl bol- [مستقل بول] *geçmek*, *düşmek*, *başga ýere geçmek*: Hikmet ylmy Fars we Babyldan Rum we Ýunanga muntakyl boldy (SB, 19a-23). Mülk andan Erdeşir Bābekanga muntakyl boldy (SB, 20a-31).

muntazym [مُنْتَظِم] *düzüm-düzüm*, *zygydiderli*: Bozuldy köňül, muntazym etdi ýaşy gözüm (KB, 379-13).

muntazyr [مُنْتَظَر] *intizar*, *garaşýaň*: Dawud dagy muntazyr erdi (SB, 12b-16). Gylyç ýalangaçlab, muntazyr turub erdi (SB, 23a-20).

muntazyr ol- [مُنْتَظَرُ أُول] *intizar bolmak*, *garaşmak*: Muntazyr olub, görmäge taňa galaruz (KB, 317-13).

munu [مُنُو] *ine*, *ynha*, «hany» *diýlen soraga berilyän jogap sözi*: Munu (MK, III, 179-5).

munys [mu:nys مونس] *syrdaş*, *hemra*, *ülpet*, *ýürekdeş dost*, *ýakyn dost*: Men saňa munysam, ýaram, gyýma maňa (GA, 196-7). Ol köýlekni öziye munys we rafyk etib, daýym göziye sürtüb (SB, 4b-6). Aňa gamhorlyk kylyb, ol ibtilada munysy bolgaý (SB, 6a-28). Uçar ýar kyl munys anyň bile (BD, 80b-9).

muň I [مُنْكَ] *kynçylyk*, *gaýgy-gam*, *howp*: Ärge muň tegir, tag seňrigine ýel tegir (MK, III, 266-7).

muň II [مُونَك] *bu*, *görkezme çalyşmasy*: Muň men hatun. Muň men är (ZME, 322; 155-2). Muň biz barça erenler (ZME, 322; 156-1).

muňa [مُونَا] *muňa*: Men muňa bitekellif ýapyşmaýym (GA, 228-5). Fars halky muňa müňkir tururlar (SB, 6b-7).

muňar [مُنْكَار] *muňa*: Muňar aýdym (MK, III, 278-4).

muňaý- [مُونْكَاى] *mätäç bolmak*, *garyp bolmak*: Muňaýdy (IBM, 104-6). Muňaýmak (IBM, 125-7).

muňaz [مُنْكَاز] *agyr günde galmak*, *çykgynsyz ýagdaýa düşmek*, *çykalgasyny bilmezlik*: Är ogly muňazmaş, it ogly gölmes (MK, II, 69-17).

muňkar- [مُنْكَر] *azap bermek*, *kösemek*, *zyýan çekdirmek*: Ol any muňkardy (MK, III, 294-12).

muňlug [مُنْكَلُغ] *betbagtlyga uçran*: Muňlug är (MK, III, 283-4).

muňra- [مُونْكَرَا] *haywanlaryň ses çykarmagy* (*goýnuň mälemegi*, *sygryň molamagy we ş.m.*): Bozlap, gamym eýle şikara, / Muňrap-muňrap, eteli mydara (Ab, 98a-2).

muňsyz [مُونْكَسِيَز] *azarsyz*: Muňsyz boldy andan (ZME, 165-1).

muň tag [muň ta:g مُنْكَ تَاغ] *akyl dişi*: Muň tagy öndi (MK, III, 266-7).

muňuk- [مُنْكَوْ] *agyr ýagdaýa düşmek*, *ejir çekmek*: Är muňukdy (MK, III, 292-13).

mur [mu:r مور] *garynja*: Özini mur gördi ýşk içinde (KB, 120-9).

murabbag tut- [مُرَبِّع دُت] *dört tarapyndan tutma*, *gysymlama*: Gabzaýy murabbag tutgaý, ýagny dördül tutgaý (Ýaý, 128b-2).

murad [mura:d مُرَاد] *isleg*, *maksat*, *arzuw*, *myrat*: Ki bulmady bu älem içinde kişi murad (KB, 505-10). Allatagala şafakat we merhemet kylyb, meniň muradymny bergeý (SB, 4b-5). Züleýhanyň muradyny rowa kylgaý (SB, 4b-22). <>**murady-hatyr** – *göwün islegi*, *göwün maksady*, *erk-ygtyýar*: On aý... öz murady-hatry birle badyşahlyk kyldy (SB, 27a-11).

muradat [mura:da:t مُرَادَات] *islegler*, *myrat-maksatlar*, *arzuwlar*: Eger gelib, bu welaýatymyzny müşerref kylsaňyz muradat hasyl bolgaý (SB, 22b-17). <>**husuly-muradat** – *maksat-myratlaryna ýetme*, *isleg*

arzuwlaryny hasyl etme: Otuz sekiz ýyl... kāmranlyk we hususly-muradat birle badyşahlyk kyldy (SB, 39a-15).

muragat kyl- [mura:ga:t kyl- مراعات قیل] *yagşy garaýyşda bolmak, sarpa goýmak, sylamak*: Halk henüz muragat kylur erdiler (SB, 25b-7).

muraffahul-hal [muraffahul-ha:l مرافه الحال] *oňat, gowy, ajaýyp, ganymat*: Anyň zamanyda ragyýat muraffahul-hal we farygyl-bal erdiler (SB, 128a-6).

muraffahul-hal bol- [muraffahul-ha:l bol- مرافه الحال بول] *rahatda bolmak, asuda bolmak, rahatlygyň we bollugyň bolmagy*: Halaýyk muraffahul-hal bolub, nygmatlar ferawan bolgaý (SB, 5a-21). Anyň hemaýatyda bolub, muraffahul-hal bolgaý (SB, 25b-20).

murajagat kyl- [mura:jagat kyl- مراجعت قیل] *öwrülmek, dolanmak, ýüzlenmek*: Andan soň öz ýer-ýurtyga murajagat kyldy (SB, 121b-3). Öz welaýaty Türkistanga murajagat kylyb, Ertag we Ala tagga nuzul kyldy (SB, 121a-32).

urasalat [mura:sala:t مراسلات] *hat alyşmak, iki taraplaýyn hat arkaly gatnaşyk etmek*: Anyň we Nowşirwanyň arasyda ebwaby-murasalat we mükätebat meftuh erdi (SB, 27b-23).

murassag [مُرَصَّعْ، مُرَصَّعْ] *gymmat bahaly daşlar bilen bezelen, bezegler*: Üç ýüz murassag tonlu ýigit (GA, 126-8). Jümleýi-ähli nazar näzüň murassag görseler (KB, 5-3).

murassag kyl- [مرصع قیل] *bezemek, gymmat bahaly daşlar bilen bezemek*: Any mübärek tutub, köb jöwahir birle murassag kylyb, Derefsi Kāwıyany at goýdylar (SB, 2b-1). Enwag jöwahir we ýawakyt we zeberjed we luwluw birle any murassag kylyb erdiler (SB, 13a-27).

murç [مُرْج] *burç, gara burç*: Murç (MK, I, 287-17). Ol murç sakturdy (MK, II, 146-7).

murça pa [mu:rça pa: پَا مُورچَه] *garynja aýak*: Şol murça pa hattyna esrikme jany (KB, 503-12).

murd [mu:rd مورد] *armyt, armyt agajy*: Ah-tardy, erse bir murd ýafragy ol tüşekde erdi (SB, 28b-13). Bir murd ýafragydan aňa zähmet ýeter (SB, 28b-14).

murda [مُرْدَه] *öli, meýit*: Dirilsin, patyşahym, murda diller (ND, 26a-13). Ten ki, jany söýmese, läjerem ol murdadur (KB, 558-5).

murdar [murda:r مُرْدَار، erbet, ýaramaz, hapa, zaýa, myrtar: Murdar (Tuhf, 13a-7). Altmyş tutam gönderiňi ne öger sen, murdar kafyr (GA, 41-3).

murg [مرغ] *guş*: Ýa gelmez murgy-dil iňlär, döküp gözýaşyn, ýa Rep (ND, 32a-14).

murgan [مرغان] *guşlar*: Margy sebzi batny içre imdi ol murgan nedir (ND, 8a-2). Berhowa öwji semada per açan murgan nedir (ND, 14a-5).

mursal [مرسل] *iberilen, ilçı, pygamber, kitap iberilen pygamber*: Nedir gör, Nagşy, şeýda, nebi weger weli mursal (ND, 18a-4). <seýýidil-mursalyn – pygamberleriň jenaby, Muhammet pygamberiň lakamy: Seýýidil-mursalyn Muhammet Mustafa (SB, 15b-4). Seýýidil-mursalyn we hatymun-nebiýýin Muhammet Mustafa (SB, 21b-8).

murt [مُورْط] *esas, fundament*: Murt (Tuhf, 4b-7).

murtafyg bol- [مرتفع بول] *beýgelmek göterilmek, ýokary galmak*: Anyň raýaty-döwleti kim, murtafyg boldy, ...Yrakga azm kyldy (SB, 27b-32).

Murykys [Mu:ry:ky:s مُورِيقِيس] *adam ady (erkek)*: Murykys igrimi ýyl we dört aý kaýsar erdi (SB, 27b-21). Murykys ogly özünü ol tehlikeden halas berib, Hysrow Perwiz alyga bardy (SB, 27b-26).

Musa [Mu:sa: مُوسَى] *adam ady (erkek), Töwrat kitaby iberilen pygamber*: Musa kelimiň asasy agaç (GA, 56-8). Sürüp mülki wujudyndan, gomaz Musa kibi asla (ND, 5a-5). Bu Musa pygamber alaýhyssalamdan burunrak ermiş (SB, 5b-31).

musadara [musa:dara مُصَادَرَه] *mal-emlägini tutuşlygyna almaklyk, başy ölümlı, maly talaňly etme, baýlygyny döwlet haýryna geçirmeklik*: Ol ahyr döwletide musadara kim, idbar nyşanasy turur, goýub, erkan döwlet andan nufur bolub... (SB, 40a-6).

musafyr [musa:fyr مُسَافِر] *mysapyr, ýolagçy*: Musafyr oldy köňül husny ili içinde

(KB, 56-10). Musafyrlar suw maslahaty birle any çykaryb, özge welaýata eltgeýler (SB, 4a-21). Musafyrlar andan suw tartar erdiler (SB, 4a-31).

musagadat [musa:gadat مساعدت] *yárdam, kömek, goldaw*: Ol bu iki leşger musagadaty birle barça arab beladyga müstewli bolub (SB, 30a-23).

musagadat kyl- [musa:gadat kyl- مساعدت قیل] *yárdam bermek, goldaw bermek, kömek etmek*: Erse dil şikeste bolub, harbga musagadat kylmady (SB, 41b-7). Köb çerik birle musagadat kyldy (SB, 27b-23).

musagyd [musa:gyd مساعد] *yárdamçy, medetkär, arkadaýanç, kömek beriji*: Hasm jowabyda musagyd we mugawyn bolgaýlar (SB, 22a-30).

musahhar [مسخر] *eýelenen, tabyn, boýun egdirilen*: Magryb ýerleri Selm ferzendlerige musahhar erdi (SB, 10b-16).

musahhar bol- [مسخر بول] *boýun bolmak, tabyn bolmak, eýelenmek*: Gazna we Kabul we Zabul il we musahhar bolub, mal kabul kyldylar (SB, 121b-7). Oguzga bu mezkur bolgan memälikler musahhar boldy (SB, 124b-20).

musahhar eýle- [مسخر ايله] *boýun etmek*: Musahhar eýleýip oňa, aýagyndan turap eýläř (ND, 12b-6).

musahhar kyl- [مسخر قیل] *eýeleme, basyp alma, boýun egdirme*: Rumga baryb, barça welaýatlarny musahhar kyldy (SB, 129b-27). Pars we Kerman janybyga baryb, alarny musahhar kylgaý (SB, 124b-11). Tengas diýaryny tutub, musahhar we mustahlas kyldy (SB, 121a-32).

musahyb [musa:hyb مُصَاحِب] *söhbetdeş, dost, ýaran, hemdem, hemra*: Oglanyň sen ynsan sen, haýwan-la musahyb olmagyl (GA, 212-6). Syry irady içinde bir musahyb ýar eken (ND, 25b-13). Musahyblar gelüň, billa kylüň, bir raýy ruhany (KB, 325-1). Özge musahyblary ol suwny görmediler (SB, 9b-10).

musahyb bol- [musa:hyb bol- مصاحب بول] *söhbetdeş bolmak, ýaran bolmak, hemra bolmak*: Ýusuf birle musahyb boldylar (SB, 5a-8).

musahyb kyl- [musa:hyb kyl- مصاحب قیل] *söhbetdeş etmek, hemra etmek, ýaran etmek*: Any özlerige musahyb kylyb eltdiler (SB, 35b-13).

musalaha kyl- [musa:laha kyl- مصالحه قیل] *yaraşyk etmek, ylalaşyga gelmek, yaraşmak*: Türkistan badyşahynyň ogly... musalaha kyldy (SB, 17a-30). Miň kantar jezyetge kim, her ýyl bergeý, musalaha kyldy (SB, 21a-14).

musallat [مسلط] *mussallat, hökmürowan, soltanlyk sürme, ygtyýaryna alma, gysymyna gysma*: Ýigrimi ýyl alarga musallat erdi (SB, 11b-18).

musallata [مسلطه] S: **musallat** Erse hakan hatunyga kim, häkime we musallata erdi...hedýeler ýiberib (SB, 38b-33).

musallat bol- [مسلط بول] *eýelemek, hökümdar bolmak, basyp almak, soltan bolmak*: Anyň zamanyda bir kişi Köşäl atlyk alarga musallat boldy (SB, 11b-13). Ajlun... badyşah erdi, on sekiz ýyl alarga musallat boldy (SB, 11b-14).

musallat kyl- [مسلط قیل] *musallat etmek, üstüne abandyrmak*: Andan soň jügürtgäni Allatagala alarga musallat kyldy (SB, 8a-16).

musammam kyl- [مصمم قیل] *gutarnykly, kesgitli karar etmek, belli bir karara gelmek*: Oguz alar sary azymat musammam kylyb... (SB, 124b-27).

musammar [مُصَمَّر] *çüýlenen, berkidilen*: Fyrakuň çar myhy-la musammar (KB, 63-6).

musarraḥ [مصرح] *äşgär, aýdyň*: Hyzyr ýüzi bedrinde anyň döwri musarraḥ (KB, 333-10).

Musaweş [Mu:sa:weş موسى وش] *Musa ýaly*: Musaweş maksuda erdi, her mekany Turdur (ND, 8a-14).

musawwar [مصور 1] *suraty, şekili çekilen*: Sensiň ol ruhy- musawwar «küntü kenziň» göwheri (ND, 22a-3). Meger nowruz gelmişdür musawwar (KB, 63-2). 2) *göz önüne getirilme, janlanma, suratlanma*: Dymagymda hyýaluňdur musawwar (KB, 13-8). Ýa bu tende bir ruh musawwar (KB, 63-9).

musawwar ol- [مُصَوِّر أول] *suratlanmak, janlanmak, göz önüne gelmek*: Nireýe baharsam suratuň musawwar olar (KB, 3-6).

Nagşyň gözüme kanda ise ola musawwar (KB, 500-7).

muse [mu:se موسى] *suwdan tapylyan zada berilyän at*: Musa anyň üçün at goýdylar kim, muse bir nimersäni diýerler kim, suw üstide tapyb bolgaý (SB, 7a-24).

Mushaf [مُصْحَف] *kitap, Gurhan, mukaddes kitap*: Oroz araýa Mushaf getirdi (GA, 291-4). Beni hatm eýledün Mushaf haky içün (KB, 149-10). Halaýyk andydur Mushaf haky üçün (KB, 457-13).

muslyh [مُصْلِح] *araçy, ylalaşdyryjy, sazlaýjy*: Eger muslyh men er, müfsid-u ger aşyk men er abyd (BD, 22b-1).

Mustafa [مُصْطَفَى] *saýlanan, seçilen, Muhammet pygamberiň lakamy*: Ady görkli Muhammed Mustafa (GA, 67-10). Mükemmel dilrubalardan olupsyň Mustafa haky (ND, 19b-6). Muhammet Mustafaga berdi-mygraj (Mn, 291a-7). Bu badyşah döwride hezreti Muhammet Mustafa sallallahu alaýhy wesellem zuhur kyldy (SB, 126b-13). Seyýidil-mursalyn Muhammed Mustafa sallallahu alaýhy wesellem (SB, 15b-4).

Mustafaweş [مُصْطَفَى وَش] *Mustafa ýaly*: Mustafaweş ola anyň mejlisinde bahta tam (ND, 19a-12).

mustagrak [مُسْتَعْرَق] *gark etmek çümdürmek*: Jemaly şöýle kylur kendüzine mustagrak (KB, 540-12).

mustagraba [مُسْتَعْرَبَة] *araplaşan, araba öwrülen*: Ol araplar kim, Ysmagyl nesliden tururlar, alarny araby-mustagraba diýerler (SB, 3a-8).

mustagyd [مُسْتَعِد] *taýýar, ýetişen we ähli işe taýýar, häzir*: Zäw azym mustagyd we akyl bolub erdi (SB, 11a-12). <mustagyd-kärzar – urşa taýýar, söweşe häzir, üpjün: Oguz any eşitib, mustagyd-kärzar boldy (SB, 121a-6). Uruglaryny gördi kim, ýygylb, mustagyd-kärzar bolub tururlar (SB, 121a-7).

mustagyd bol- [مُسْتَعِد بول] *taýýar bolmak, häzir bolmak*: Şäher içiden dagy kärzarga mustagyd boldylar (SB, 33a-7). Siz dagy mustagyd boluň kim, fylan gün alarny araga tutalyň (SB, 39b-27).

mustahdam [مُسْتَحْدَم] *hyzmatkär, hyzmat ediji, hakyna tutulan*: Nuştegin Seljuky salatyhynyň mustahdamlarydan erdi (SB, 130a-21).

mustahlas kyl- [مُسْتَخْلَص قیل] *halas etmek, azat etmek, basyp almak, eýelemek*: Tengas diýaryny tutub, musahhar we mustahlas kyldy (SB, 121a-32). Gybjakylar tasarrufydan mustahlas kyldy (SB, 34b-28).

mustahsan [مُسْتَحْسَن] *makul, makullanan, aňlanan, gowy görülen*: Talaň kylmaganlaryny begaýat hub we mustahsan gördi (SB, 122b-31). Isgender bu raýny begaýat mustahsan we pisindide gördi (SB, 20a-11).

mustahyl [mustahyl: مُسْتَحِيل] *mümkün däl, mümkin bolmadyk*: Bu ne hyýal ola zehi mustahyl (KB, 502-1).

mustakym [مُسْتَقِيم] *dogry, rast*: Syraty-mustakym aňla ki, gaýrydan mejal olmaz (ND, 16a-7).

Mustafaweş [مُصْطَفَى وَش] *Mustapa ýaly, Muhammet pygamber ýaly*: Mustafaweş ola onuň mejlisinde bahta tam (ND, 19a-12).

mustaşgar bol- [مُسْتَشْعَر بول] *duýguly bolmak, joşmak, goşgy goşmak*: Erse mustaşgar bolub, bu ebýatlarny okur erdi (SB, 23a-16). Bu haldan haýyf we mustaşgar boldylar (SB, 39b-28).

mustazhar bol- [مُسْتَظْهَر بول] *arkadaýançly bolmak, daýançly bolmak, ýardamlanmak*: Ferehi azym tapyb, kawy dil we mustazhar boldylar (SB, 29b-12). Aňa müstänis we mustazhar boldylar (SB, 34b-3).

mustazhar kyl- [مُسْتَظْهَر قیل] *goldama, arkadaýanç bolma, arkadaýançly etmek*: Any wagdalar birle mustazhar kyldy (SB, 39a-1).

musulman [musulma:n مُسْلِمَان] *musulman, yslam dinine uýýan adamlar*: Agyr sanjak göterende, musulmanlar arkasy olsun (GA, 76-5). Kowluna inkär edip, tekrar musulman olmyýa (ND, 28b-12). Imdi musulman türkler ol mowzyglarda säkin tururlar (SB, 120b-5).

musulman bol- [musulma:n bol- مُسْلِمَان بول] *musulman bolmak*: Anyň sözi birle musulman bolub turur (SB, 120b-27). Oguz andan dagy musulman bolmakny iltimas kyldy (SB, 120b-21).

musulmanlyk [musulma:nlyk مسلمانلىق]

musulmançylyk, musulmanlyk: Musulmanlyk dagy Ýemende zahyr boldy (SB, 39a-24).

muş [mu:ş مُوش] *pişik*: Muş (MK, III, 92-1).

Öldeçi syçgan muş taşagyn gaşar (MK, III, 200-8). Muş ogly muýawu togar (MK, II, 13-9). Muş ýagryga tegişmeş, / Aýur: Kisi neňi maňa ýaraşmas (MK, II, 85-5).

muşakkat [مُشَقَّت] *azap, kynçylyk,*

muşakgat: Ýol zähmetiden köb muşakkat aňa ýetib erdi (SB, 9b-24). Hiç mahaldan aňa zähmet we muşakkat ýetmegeý (SB, 4b-8).

muşdylyg [مُشَدِّلُغ] *buşluk, söýünji*:

Musdylyg oldy köňüle, gul hana erdi (KB, 102-1).

muşfyk [مُشَفِّق] *mähirli, şepagatly, merhe-*

metli: Ogyz oglanlaryga begaýat muşfyk we mähriban erdi (SB, 125b-10). Barça halaýykga muşfyk we mähriban erdi (SB, 9a-30).

muşt [مُشْت] *ýumruk, mußt, gysym*: Çü ben-

de mußt äriýem, müşteri- mähelli ýoh (KB, 207).

muştak [مُشْتَق] *gelip çykma, döreme*: Any

Gybjak ad kyldy we ol gabukdan mußtak turur (SB, 122a-10). Uýgun abyk bolsundan mußtak turur (125b-18).

muştak [mušta:k مُشْتَاق] *meýilli, islegli,*

höwesli: Musa ol bende didarynyň mußtagy boldy (SB, 9b-17). Ewge gelmäb turur sen, begaýat mußtak biz... Hysrowdan ejazat alyb gelgeý siz (SB, 40b-6).

muştla- [مُوشْطَلَا] *buşlamak*: Muştлады

(Tuhf, 8b-4).

muştuçy [مُوشْتُجِي] *buşlaýan adam*: Oguza

muştuçy gönderdi (GA, 232-4). Beýrege we enesine we gyz gardaşlaryna mußuçy geldi (GA, 87-5).

muştula- [مُشْتُلَه] *buşlamak, söýünjilemek*:

Ogluň geldi diýu Oroza mußtulady (GA, 221-13).

muştulyk [مُوشْتُلُك] *şatlykly habary aýdana*

berilyän sowgat: Gaýyn ata, gaýyn ene, mußtulyk maňa werersiz (GA, 117-10). Beýregiň atasyna-enesine mußtulyga çapar geldi (GA, 117-3).

mutabagat [muta:bagat مُتَابَعَت] *tabyn*

bolma, yzyna eýerme: Atasynyň tarykydan we Mezdek mutabagatydan müberra turur (SB, 34a-1).

mutabagat kyl- [muta:bagat kyl- مُتَابَعَت قِيل]

tabyn bolmak, boýun bolmak, yzyna eýermek: Ýehuda we Ibni-Ýemin sabty aňa mutabagat kyldylar (SB, 15a-9). Eger siz maňa mutabagat kylmaý, her ne diýsem andak kylmagusy siz, bu gylyjny garnyma urub... (SB, 36b-10).

mutagaddy [مُتَعَادِي] *başlaýjy, el urujy,*

girişiji, iş ediji: Beýtilmukaddes... ýüz ýyl harab galdy we anyň ymaratynyň mutagaddysy Uzaýr alaýhyssalam erdi (SB, 17a-11).

mutagaffyn [مُتَعَفِّن] *porsy, ysly*: Azym

yssyk we mutagaffyn howasy bolur (SB, 123a-10).

mutagajjyb bol- [مُتَعَجَّب بول] *hayran, geň*

galmak: Suraty husn we jemalydan mutagajjyb bolub tiýdi (SB, 120b-14).

mutagallyb [مُتَغَلَّب] *basybalyjy, eýeleýji*:

Bagzy mahallarda muhalyf mutagallyblar beni-ysraýylga müstewli bolur erdi (SB, 11b-10).

mutagallyk [مُتَعَلِّق] *degişli, garyndaş,*

ýakyn, baglanyşykly adamlar: Meniň öwlad we mutagallyklarymda ol dagaş kişiler bar turur (SB, 19a-33). Murykysnyň barça ferzend we mutagallyklaryny kasd kylyb (SB, 27b-25).

mutagarryz [مُتَعَرِّض 1] *garşy çykma, garşy*

bolma, ters bolma, zyýan ýetirme: Bir-birige mutagarryz bolmagaýlar (SB, 125b-21). 2) *hüjüm etme, çozma*: Uluk ýerlerge mutagarryz bolmab, murajagat kylyň (SB, 124b-22).

mutagaýýyr [مُتَغَيِّر] *özgerme, üýtgame,*

gahar-gazaply: Könlüm aňa mutadaýyr bolub turur (SB, 128b-23).

mutagaýýyr bol- [مُتَغَيِّر بول] *özgermek,*

üýtgemek, gaharlanmak: Sypan we umara andan mutagaýýyr bolub tiýdiler (SB, 38a-8).

mutagaýýyr kyl- [مُتَغَيِّر بول] *özgertmek*

üýtgetmek, gaharlandyrmak: Nugman hatyryny mutagaýýyr kyldylar (SB, 40b-4).

mutagazzyr [مُتَعَذِّر] *kyn, agyr, müşgil*:

Garangulyk sebäbiden aňa girmek

mutagazzyr erdi (SB, 122a-14). Her biriniñ badyşahlygynyñ müddeti muluky ekasyra zamanygaça zikri mutagazzyr erdi (SB, 27a-20).

mutafarryk [متفرق] *bölünme, dagama, pytrama, dargama*: Rum memleketi kim, mutafarryk erdi, müjtemyg boldy (SB, 19a-15).

mutafarryka bol- [متفرقه بول] S: **mutafarryk bol-** Sypahy tamam mutafarryka boldy (SB, 38a-18).

mutafarryk bol- [متفرق بول] *pytramak, dargamak, dagamak*: Belad we akalymda mutafarryk boldylar (SB, 10b-20). Galgany mutafarryk boldylar (SB, 124b-33).

mutafarryk kyl- [متفرق قيل] *dargatmak, pytratmak, doly ýeňmek*: Barçany mutafarryk kylyb, alarnyñ memleketlerige müstewli boldy (SB, 3b-23). Barçamyzga zafar tapyb, bizni mutafarryk kylgaý (SB, 20b-12).

mutahalhyl [متخلخل] *sepleşmeýän, birleşmeýän, çaykanyp ýatan, batgalyk*: Ýaz faslyda barsa bolmas kim, ýer mutahalhyl bolur (SB, 19b-17).

mutahaýýyr [متحير] *haýran, sergezdan, aňk*: Ol mowzygny Hyra at goýdylar, ýagny mutahaýýyr we sergerdan (SB, 18a-10). Asla ot miýesser bolmady, mutahaýýyr turub erdi (SB, 7b-16).

mutahaýýyr bol- [متحير بول] *geň galmak, haýran galmak*: Suratyga mutahaýýyr bolub (SB, 122a-2). Halaýyk ol işni görüb, mutahaýýyr bolub (SB, 127b-3). Matagларыny ýükleriniñ arasyda gördüler, mutahaýýyr bolub, hoş hal boldylar (SB, 5b-11).

mutahhara [مطهره] *päk, mukaddes*: Anda dagy arablarny dagy defg kylyb, Medineýi-mutahharagaça baryb (SB, 29a-28).

mutakaddym [متقدم] *ilkinji, birinji, öňki, gadymky* <**muluky-mutakaddym** – *ilkinji patyşalar, öňki şalar, gadymky patyşalar*: Benasr Şeban Ystahr şäheriden, muluky-mutakaddym tohmasydan erdi (SB, 26b-22). Özge muluky-mutakaddym defgi gybjakylar we hazar üçün diwar agaz goýdy (SB, 34b-26).

mutaraha [مطارحه] *geňeşme, maslahatlaşma, jedelleşme*: Ilçiler ol mutarahadan ar we istinkaf kylyb (SB, 121b-28).

mutasarryf [متصرف] *eýe bolma, ulanma*: Bu tagt owwal atamnyñ ermiş, niçe müddet sen mutasarryf erdiñ (SB, 127b-5).

mutasarryf bol- [متصرف بول] *eýe bolmak, ulanmak, ygtyýaryña almak*: Meni golga salyb, heläk kylyb, Çyn memäligige mutasarryf bolgaý sen (SB, 19a-32).

mutawagat [مطاولعت] *boýun bolma, boýun egme*: Mutawagat ýolyny tutub, mal mukarrar kylyñ (SB, 123a-26). Mutawagat kemeri(ni) bilege bagladylar (SB, 2a-9).

mutawagat kyl- [مطاولعت kyl-] *tabyn bolmak, boýun bolmak, tabynlyk etmek*: Münzir dagy hem ol din tutgaý we Mezdekge mutawagat kylgaý (SB, 32b-7).

mutawattyn bol- [متوطن بول] *mesgen tutmak, watan tutmak, ornaşmak, ýerleşmek, ýaşamak*: Buhranda mutawattyn bolur erdi (SB, 17a-27).

mutawazyg [مطواضع] *pespäl, ýumşak, kiçi göwünli*: Ol badyşahy erdi begaýat mutawazyg we hub siret (SB, 18b-8).

mutawwal I [مُطَوَّل] *giňişleýin, düýpli*: Alarnyñ ady mutawwal kitabyda mezkur turur (SB, 25a-27). Anyñ zikri mutawwal kitabyda müsbet turur (SB, 37a-16). <**kütübi-mutawwal** – *giňişleýin ýazylan kitaplar, ýörite bir mowzugy giňişleýin beýan edýän kitaplar*: Kütübi-mutawwalda mezkur turur kim... (SB, 15b-17).

mutawwal II [مُطَوَّل] *uzyn, dowamly*: Oldy könlüm kyssasy zülfünde mutawwal (KB, 549-13).

mutawwal bol- [مُطَوَّل بول] *uzalmak, uzyn bolmak, dowamly bolmak*: Eger any zikir kylsak, bu muhtasar mutawwal bolur erdi (SB, 7b-31). Anyñ şerhi bu muhtasarda mutawwal bolur erdi (SB, 17a-5).

mutawwal eýle- [مُطَوَّل ايله] *uzaltmak, dowamly etmek*: Sözi mutawwal eýlemerem saçyñ ile (KB, 523-10).

mutaýaba [مطاييه] *hoşluk, hoş görme, degişme*: Ahyr mutaýyba birle tiýdi (SB, 127b-11).

mutbak [مطبق] *örtülgi, ýapylygy, üsti örtülen*: Atlaryga mutbak nagl ursunlar (SB, 122a-5).

mutlak [مطلق] *şertsiz, gürrüňsiz, diňe*: Gösterip mutlak jemalyn ol Hudaýy lem-ýezel (ND, 39b-3). Muselseldür janum zülfünde mutlak (KB, 9-10). Jahanny ýegi adyň tutdy mutlak (Mn, 295b-2). <>**mutlak suw** – *akar suw, deňiz suwy, ýagmyr suwy, guýy suwy, gar suwy, dere suwy we ş.m.*: Mutlak suw diýdügümüz ol suw her suw, eger baksa aňa bakyjy kişi, ad werür oňa suw, mutlak suw özge ad goşmas (MAS, 7a-2).

mutmaýyn [مطمئن] *ynjalykly asuda, rahat, ynamly*: Olupdyr mutmaýyn şahym, ony gark etmedi Ýezdan (ND, 21b-4).

mutryb [مطرب] *sazanda, bagşy*: Nowadur mutryb-u saky aýah sun (KB, 76-11). Mutryb eline alyban çeňi, çü saz eýledi (KB, 432-4). Saky jamy tolu sun-u mutryb nowa agaz kyl (KB, 335-11). Mutryb her kişige miýesser bolmas erdi (SB, 31a-28). Mutryb ki, ünini her kişi guş kylur (BD, 57b-7).

mutrybsyz [مطرب سیز] *bagşysyz, sazandasyz*: Hiç kişi çakyrny mutrybsyz içmegeý (SB, 31a-28). Neçün meniň hökümüm eşitmeý, mutrybsyz söhbet tutub siz? (SB, 31a-29).

muttafyk [متفق] **1)** *birleşen, birigen*: Biz hem saňa muttafyk turur biz (SB, 126a-22). Bizge muttafyk tururlar (SB, 126a-28). **2)** *pikirdeş, mährem, ýürekdeş*: Kiçik hatuny kim, aňa muttafyk we mährem erdi (SB, 121a-4). Kulu Hoja baýyndyr kowumýdan bizge muttafyk turur (SB, 126a-29).

muttafyk bol – [متفق بول] *birleşmek, birigirmek, goşulyşmak*: Şäher halky muttafyk bolub, Tekfurny tutub, Oguz oglanlaryga tabşyrdylar (SB, 122b-26). Alar aňa muttafyk bolub, raýlaryny aňa karar berdiler (SB, 7b-33).

muttalyg bol – [مطلع بول] *habarly bolmak, habardar bolmak, bilmek, aňmak*: Sen aňa muttalyg bolmas sen (SB, 9b-28). Bir ylymga kim, aňa muttalyg bolmagaý sen, münkür bolur sen (SB, 9b-29). Bu geňejden muttalyg bolub (SB, 121a-5).

muttasyl [متصل] *goşulan, bagly, daňlan, birigen, çatylan, sepleşen*: Işlär onuň käribany

muttasyl ol kän nedir? (ND, 7b-14). Ruhumy ruhuňa çeleb eýledi muttasyl (KB, 68-14). Jan januňa muttasyl, eý nigär (KB, 481-9). Gözümdä muttasyl ol egme gaş gerek bolsa (BD, 16a-1). Süleýman kyssasy Dawud kyssasy birle muttasyl erdi (SB, 11b-8).

muttasyl bol – [متصل بول] *birleşmek, sepleşmek, goşulyşmak*: Musa ähl we aýaly birle baryb, Harunga muttasyl boldy (SB, 7b-29). Ol şäherniň häkimi Basyl Damyn atlykga muttasyl boldy (SB, 11a-10).

mutyg [muty:g مطيع] *boýun egen, tabyn bolan*: Bize mutyg olursa, hoş, olmaz ise, paralaň (GA, 1-8). Seniň emriňge mutyg we munkad turur men (SB, 120b-22). Nugman han...Oguz ahwalydan ägäh bolub, mutyg we munkad boldy (SB, 121a-29).

mutyg kyl – [muty:g kyl- مطيع قيل] *tabyn etmek, boýun etmek, boýun egdirmek*: Ol welaýatlar ekabyrlaryny tamam mutyg kyldylar (SB, 125b-7). Barça Eýran halkyny öziğe hawahah we mutyg kylyb erdi (SB, 18b-18).

mutyg ol / bol – [muty:g ol- / bol- مطيع اول] *boýun egmek, boýun bolmak*: Hyraja mutyg olalym (GA, 281-5). Ekser belad... bizge il we mutyg bolub, mal kabul kylyb tururlar (SB, 121b-26). Çyn köňül birle bizge mutyg bolub (SB, 123a-1).

muwafakat [muwa:fakat موافقت] *dostluk, ylalaşyk, ylalaşyklylyk*: Oguz we uruglarynyň arasyda muhalafat muwafakatga mübeddel boldy (SB, 121a-24). Men garyndaşym muwafakaty birle munda turur men (SB, 5b-29).

muwafakat kyl – [muwa:fakat kyl- موافقت قيل] *dostlyk etmek, ylalaşykda bolmak, sazlaşykly bolmak, goldamak*: Bu ýolda saňa ýahşy we ýamanda muwafakat kylur men (SB, 128b-6). Köb halk öz memleketiden aňa muwafakat kyldylar (SB, 22a-10).

muwafyk [muwa:fyk موافق] *laýyk, dogry, mynasyp, muwapyk*: Bu bir derýaýy-agzamdyr, muwafyk ruzygär istär (ND, 34a-13). Meger kim, az ýerlerde bir-birine muwafyk olur (Ýaý, 109a-3). Mundak kim, sizler maňa muwafyk siz, aýa nökerleriňiz hem mundak muwafyk turur! (SB, 126a-26). <>**muwafyk gel** – *laýyk görünmek, mynasyp görünmek,*

dogry, dürs hasaplanmak: Alarga bu söz muwafyk gelib, istimag kylyb (SB, 124a-1). <>**muwafyk tüş-** – *laýyk gelmek, dogry gelmek, mynasyp bolmak*: Öz hilesi hem özige aýyd boldy we bu mesel anyň halyga muwafyk tüşdi (SB, 18a-31). Münzirge bu raý muwafyk tüşdi (SB, 30b-12).

muwafyk bol- [muwa:fyk bol- موافق بول] *laýyk bolmak, meñzeş bolmak, muwapyk bolmak, barabar bolmak*: Din we ygtykadda alarga muwafyk bolgaýlar (SB, 34b-3).

muwarryh [موَرَّح] *taryhçy, senenamaçy*: Etrak muwarryhlary andak rowaýat kylurlar (SB, 120b-1). Ekser muwarryhlar bu nesebe yhtysar kylyb tururlar (SB, 10a-19).

muwasa [muwa:sa: مواسا] *haýyr-yhsan etme, gamhorluk etme, ýardam berme, goldama*: Taryky-muwasa we mydara saklar erdi (SB, 27b-31).

muwazzag [موَزَّغ] *paylanýan, bölüşdirilýän, bagyşlanylýan, üleşdirilýän*: Bir huzur ähli kany wagty-muwazzag görseler (KB, 5-5).

muwdal [muwda:l موَدال] *hemişe gam-gus-saly, gamgyn*: Oguz alarny muwdal at goýdy, ýagny daýym gamnäk bolub (SB, 121a-14).

muý [mu:ý موي] *saç, gyl, tüý, zülöp*: Husnunyň roýyna-ýu muýyna gulam zira (KB, 378-13). Letafat içre ýok parhy bu ikiniň seri-muýy (BD, 38a-11). <>**muýy-miýan-** – *inçe bil, gyl deý inçe bil*: Her kim ki, kenarynda göre muýy-miýanyň (KB, 324-1).

muýan [muýa:n مُيَان] *ýagşylyk, sogap*: Muýan (MK, III, 135-11).

muýançyly- [ميانچلا] *araçy bolmak, arada durmak, araçylyk etmek*: Muýançylady (IBM, 106-17)

muýançylyk [مُيَنْجَلِق] *araçylyk, ýaraşdyrma*: Sen muýançylyk kyl (MK, III, 135-10).

muýanlyk [مُيَانَلِق] *sogap gazanmak üçin ýol ugurlarynda gazylyan guýy ýa-da eltilýän içimlik suw*: Muýanlyk (MK, III, 129-13).

muýawu- [muýa:wu- مُيَاوُ] *myýawlap*: Muş ogly muýawu togar (MK, II, 13-9).

muýine [muýi:ne مويينه] *ýüňden edilen zatlar, ýüňli deri*: Tüjjar we bezirgenler anda

baryb, samur we muýine andan geltürürler (SB, 19b-19). Samur we muýine geltürüb, her birini alahedde mowzygda... goýub, murajagat kylurlar (SB, 19b-21).

muýuz [مُيُوز] S: **muñuz** Muýuz (Tuhf, 29b-2).

muz I [مُز] S: **muzd** Muz (Tuhf, 4b-3).

muz II [مُز] *buz*: Eridi muz (ZME, 704; 171-1). Ganlu muzdan gana biz dahy ganaruz nedelüm (KB, 415-10). Boýuň ol tag uýy ile kim tüz, / Sawugdan taglanur bes çeşmeler muz (Ab, 98a-19).

muzaf bol- [muza:f bol- مضاف بول] *goşulmak, artdyrylmak, üsti ýetirilmek*: Yemen mülki anyň mülkige muzaf bolgaý (SB, 13b-15). Müsür anyň memleketige muzaf boldy (SB, 13b-29).

muzaffar [مُظَفَّر] *ýeňiji*: Oguz muzaffar we mansur bolub (SB, 121a-8). Togrul muzaffar we mansur gaýtdy (SB, 129b-24).

muzaffar ol- / bol- [مُظَفَّر بول / اول] *ýeňmek, ýeňiş gazanmak*: Gerek ki gam çerisi üsdine muzaffar ola (KB, 3-9). Oguz muzaffar bolub, ol nahyýetni tutub (SB, 121b-8).

muzaf kyl- [muza:f kyl- مضاف قيل] *goşmak, artdyrmak, üstüni ýetirmek*: Nefir we nagara ünini olarga muzaf kyldy (SB, 10a-30).

muzagaf kyl- [muza:gaf kyl- مضاعف قيل] *iki-esse artdyrmak*: Herne kabul kylyb erdi, any muzagaf kylyb, Isgender hazynasyga ýiberdi (SB, 19b-12). Ol gadar muzagaf kylyb, murajagat kyldy (SB, 31b-22).

muzahym [muza:hym مزاحم] *päsgel berme, böwet bolma, kynçylyga düçar etme, azar berme*: Hiç aferide bir kişisige muzahym bolub, tagarruz kylmasyn (SB, 124a-15). Eger ogul bolsa ony öltürüb, gyz bolsa muzahym bolmagaýlar (SB, 7a-10).

muzallal [مُظَلَّل] *saýaly, saýa düşen, kölege düşen, kölegeli*: Anbary ter çetr ile oldy muzallal (KB, 549-5).

muzar [مُضَر] *tire-taýpa ady, arap taýpalarynyň biri*: Rabyga we muzar we barça kabaýyl anyň zürriýet we nesliden tururlar (SB, 3a-29). Bir kişi... muzar kabaýylydan zyýarat kylmak üçün... girdi (SB, 35b-7).

muzaýaka kyl- [muza:ýaka kyl- مضايقه قيل]

kyn görmek, agyr görmek, ökünmek, gaýgyr-mak: Eger täjni göterib, başga goýsaň, muza-ýaka kylmagusy men (SB, 30b-21).

muzd [مُوزِدْ ، مزد] *paý, iş haky, muzd, hak:*

Muzd (Tuhf, 4b-3).

muzhyr [مُظْهَر] *esaslandyryrjy, düýbüni*

tutujy, ýüze çykaryjy: Anyň muzhyry Nostures erdi (SB, 27b-8).

muzmahyl kyl- [مُضْمَحِلْ قِيل] *ýok etmek, ara-*

dan aýyrmak: Gelib, barça tilsimatlary batyl we muzmahyl kylgaý (SB, 16b-25).

muzmar [مُضْمَر] *gizlin, üsti örtülen:* Isa

ygjazy meger muzmar durur peýgamyda (BD, 26b-7).

muzmar ol- [مُضْمَرٌ أُول] *gizlenmek,*

bukulmak, ýaşırynmak, örtülmek: Muzmar oldy zenehiň çahy içinde biň dil (KB, 209-15).

—Teňi şeker, ol şekkeri teň içinde muzmar (KB, 555-14). Muzmar olaly derdi janumda (KB, 492-14).

muztar [مُضْطَر] *agyr ýagdaýa düşme, kynçy-*

lyga duçar bolma: Ýawguý muztar we ajyz bolub (SB, 129b-33). Muztar we haýranlygy hedden ötdi (SB, 6a-28).

muztar bol- [مُضْطَر بُول] *çykgynsyz ýagdaýa*

düşmek, bialaç bolmak, ejiz galmak, biçäre, çäresiz bolmak: Alarnyň defgiden muztar boldy (SB, 21a-14). Hurmuzd mutahaýýyr we muztar bolub, alarnyň tedbiride ajyz boldy (SB, 37b-8).

muztaryb [مُضْطَرَب] *perişan, bulam-bujar,*

tolkun atyp durma, sarsma, sarsyp durma: Yrak welaýatyny muluk yhtylafydan muztaryb we munkalyb görüb, aňa tamg kyldylar (SB, 22a-32).

muzy [mu:zy: مَوْذَى] *ezyet berýän,*

horlaýan, kemsidýän: Sen kyýasy-nebs ederseň, kany aklyň, eý muzy? (ND, 44a-5). Gybat-u ýalğan-u muzy sözden (BD, 4a-6).

muzyr [مُضِر] *zyýan beriji, zyýan ediji, zeled*

ýetiriji: Zalalatda muzyr erdiler (SB, 6b-28).

muzyýýat [مَوْذِيَّات] *zyýanly mör-möjekler:*

Andan soň Allatagala şepeşe we muzyýýat azabyny alarga ýiberdi kim, aşlyg we mahsullaryny nabud kyldy (SB, 8a-18).

mübeddel bol- [مُبَدِّل بُول] *öwrülmek, özger-*

mek, çalyşmak: Oguz we uruglarynyň arasyda muhalafet muwafakatga mübeddel boldy (SB, 121a-24).

mübeddel kyl- [مُبَدِّل قِيل] *öwürmek, özgert-*

mek, üýtgetmek: Bu aždahany hem owwal suraty asaga mübeddel kylaly (SB, 7b-24). Allatagala jelle jelalehu anyň suratyny Mesih suratyga mübeddel kyldy (SB, 24b-15).

müberkag [مُبْرَقَع] *nikaply, ýüzi örtülgi, çad-*

raly: Jan bu müberkaga kişi wermezse maýadur (KB, 132-14).

müberra [müberra: مِبْرَا] *päk, arassa,*

günäsiz, günäden, erbetlikden daş: Anyň nefsi müberra we mugarra erdi (SB, 24a-27). Mezdek mutabagatydan müberra turur (SB, 34a-1).

mübeşşir [مُبَشِّر] *gowy, habar getiriji, buş-*

lukçy: Mübeşşir çün ki, zyndana erişdi (KB, 120-14).

mübäderet kyl- [mübä:deret kyl- مِبَادَرَت قِيل]

başlamak, hereket etmek, girişmek: Anyň harbyga mübäderet kyldy (SB, 127b-21). Anyň hydmatyga mübäderet kylgaý men (SB, 128a-33). Etagat kemerini bilge baglab, Oguz hydmatyga mübäderet kyldy (SB, 121b-6). Köb mal birle hydmatga mübäderet kylur biz (SB, 130a-14).

mübähese [mübä:hese مِبَاهِصَة] *jedeller,*

çekişmeler: Özge nasary birle hylaf kylyb, köb munazara we mübähese kylyb (SB, 27b-14).

mübärek [mübä:rek مِبَارَك] **1)** *gutly bolma,*

bagtly bolma: Gurt ýüzü mübärekdür (GA, 46-10). **2)** *bereketli, mukaddes, mübärek:* Mübärek ömürleri otuz başge ýetib erdi (SB, 3a-24). Aýagy ol mübärek ýerge ýetişgeý (SB, 7b-21).

◁**mübärek gör-** – *mübärek hasaplamak, bagt saýmak:* Kubad ol ogulnyň gadamyny meýmun we mübärek görüb, türk çerigini hem andan gaýtardy (SB, 32a-6).

◁**mübärek tut-** – *mukaddes saýmak, sarpalamak:* Ol sanaç kim, Käwe ýygajga baglab erdi, any mübärek tutub, köb jöwähir birle murassag kylyb, Derefsi Kawiýany at goýdylar (SB, 2b-1). Any falga mübärek tutar erdiler (SB, 12a-1).

mübärek bol- / ol- [mübä:rek bol- / مبارك اول]

mübärek bolmak, gutlanmak: Kara mübärek oldy (GA, 152-7). Uýgun abyk bolsundan muştak turur, ýagny mübärek bolgaý (SB, 125b-18).

mübäreklik [mübä:reklik مبارك لىق] *mübäreklik, bereketlilik, bagtlylyk:* Gel imdi mübäreklik birle taht üstige oltur (SB, 127b-12).

mübäriz [mübä:riz مُبَارِز] *urşujy, söweşiji:* Mübäriz ortalyhda hem kyýandur (KB, 130-12). Men merdana ýigitler we mübärizler talabyga gelib turur men (SB, 36a-31).

mübäşeret [mübä:şeret مَبَاشَرَت] *yakynlyk etme, gatnaşyk etme, jynsy gatnaşyk etme:* Anyň mübäşeret we mugaşaratyga meýli — tamam kylyb (SB, 122a-3). Hubsurat kişileri hatunlaryga ýiberib, olar birle mübäşeret we mugaşarat kylyb (SB, 122a-7).

mübin [mübi:n مُبِين] *belli, açyk, aýdyň, anyk:* Däli köňül kemergähi sözini ki, mübin söýlär (KB, 354-5). Gözüň medhin aýdam madyh, şah-a, niçe mübin söýlär (KB, 386-5).

mübtedyg [مُبْتَدِغ] *täzelik girizen:* Tutdy küýni mübtedyglar, ähli rahat kylmady (ND, 17b-3).

mübtela [mübtela: مُبْتَلَا] *bela-betere uçrama, bela duçar bolma:* Görerler ýowm mübtelada, haçan kim erişe ferda (ND, 2a-11). Munda bir renjur, mübtela kişi bar erdi (SB, 6a-33). Ösrük göziğe täki köňül boldy mübtela (BD, 14b-3).

mübtela bol- [mübtela: bol- مُبْتَلَا بول] *duçar bolmak, sataşmak, bela-betere uçramak:* Köb renj we yllatlar birle mübtela boldy (SB, 6a-21). Eýýub bu belalarga mübtela bolgaý (SB, 6b-3).

mübtela kyl- [mübtela: kyl- مُبْتَلَا قِيل] *duçar etmek, sezewar etmek, uçratmak:* Any enwag belalarga mübtela kylgaý (SB, 6a-19). Allatagala sizni bu suwga mübtela kylgusy turur (SB, 12a-17).

müdbir [مُدْبِر] *betbagt, garamañlaý:* Ýegsan keremiň gaşyda müdbir mukbyl (Bd, 76b-5).

müddagy [مُدْعَى] *dawaçy, talapkär:* Aňladyň, bildiň, jahany tutalym, eý müddagy (ND, 14a-4).

müddet [مُدَّت] *wagt, zaman, döwür,*

müddet: Bir niçe müddetden soňra bir oglan togurdy (GA, 17-5). Geçdi niçe müddet ki, karar eýledi berpaýy (KB, 493-8). Müddeti on ýeti ýyl Oguz anda bolub (SB, 122a-6).

müdemma [müdemma: مُدَمَّمَا] *ganly peýkam, ujundan gan damyp duran peýkam (bu ýerde peýkam hökmünde kirpik göz önünde tutulýar):* Aglasam, gözlerümi aýny müdemma aňlasaň (KB, 5-2).

müderriş [مُدْرِش] *mugallym, medresede sapak beriji molla:* Şeýh-u müfti-ýu müderriş nije sahlar-sa özün (KB, 212-11).

müdewwer [مُدَوَّر] *aýlanyp duran <çarhy-müdewwer – çarhy-pelek:* Ördüm, senem-ä, gisüwiň ile çarhy-müdewwer (KB, 500-2). Bu gün çarhy-müdewwerdür, nigär-ä! (KB, 90-12).

müekkid [mü'ekkid مُؤَكِّد] *mäkämleýji, berkidiji, takyklaýjy, ygtybarly ediji:* Bu dagwanyň müekkidi ol turur kim, batalysa, zikride bir-iki ýerde gelib turur (SB, 21b-6).

müekkid bol- [mü'ekked bol- مُؤَكِّد بول] *mäkämleşmek, berkleşmek, takyklaşmak, ygtybarly bolmak:* Erse bir-birige meýil kylyb, janybeýinden muhabbet müýekked boldy (SB, 28b-8).

müekkid kyl- [mü'ekked kyl- مُؤَكِّد قِيل] *mäkämlemek, berkleşdirmek, ygtybarly etmek, berk berjaý etmek:* Yrkyl Hoja bir ruzgärdide gadymy kişi erdi we hukugy-hyzmat müekked kylyb, Oguz oglanlaryga begaýat muşfyk... erdi (SB, 125b-10).

müessir gel- [mü'essir gel- مُؤَثِّر كِل] *täsirli bolmak, täsir etmek, täsirini ýitirmek:* Müsür ählige bu söz begaýat müessir gelib (SB, 124a-14).

müewwil [mü'ewwil مُؤَوِّل] *yayraň giňişleýin düşündirýän:* Olmyýa alym müewwil, seýle bil kim, zahyd-a (ND, 11b-12).

müeýýed [mü'eýýed مُؤَيَّد] *güýç berlen, kuwwatlanan, Allatagala tarapyndan goldanylan:* Ol begaýat bahadur we müeýýed we namuslyk erdi (SB, 127b-18).

müfessir [مُفَسِّر] *düşündiriji, Gurhana düşündiriş beriji, teswirçi:* Ne kim, wardyr müfessir-le dahanyň depredip munda (ND, 30b-5). Bagzy müfessirler aýtyb tururlar kim,

ol ogul ýerige Taňry bir gyz berdi (SB, 10a-13). Bagzy müfessirler diýib tururlar (SB, 7b-20).

müfid [müfi:d مُفِيد] *manyly, peýdaly*: Ol sözler kim, müfiddür, ony aldym (Ýaý, 100b-6).

müflis [müflis مُفْلِس] *garyp, biçäre*: Zenehdanuňa sal beni, benem ol müflisi-medýun (KB, 164-1).

müfred [müfred مُفْرَد] *bir, ýeke, ýalňyz*: Her bir şäher we nahyýetge alahedde, müfred meliki tagýyn kyldy (SB, 35a-4).

müfsid [müfsid مُفْسِد] *bozgak, bozuk, pitneçi, pisat, erbetlik ediji*: Müfsidlerden arytyb, mallaryny taraj kyldy (SB, 122b-10).

müfti [müfti مُفْتِي] *dini işlere serenjam beryän adam, dini işgär*: Tersalar müftisi (ZME, 164-2). Gerek alym, gerek salyh, gerek müfti, gerek molla (ND, 37a-16).

mühendis [mühendis مُهَنْدِس] *ölçeyji, injener*: Möwbid we mühendisler we umara we ekabyrlaryny ýygýb (SB, 18b-27). Yklydis, mühendis andan turur (SB, 2b-4).

müheýýa [müheýýa: مُهْيَا] *taýýar, häzir*: Etagat kylmab, harb kylmakga müheýýa we amade boldylar (SB, 125a-8).

müheýýa kyl- [müheýýa: kyl- مُهْيَا قِيلَ] *taýýarlamak, häzirmek*: Isgender dagy harb esbablyny müheýýa kylyb erdi (SB, 19a-8). Ulug suwlarga köpri baglab,... menzilbe-menzil müheýýa kylgaýlar (SB, 37b-5).

mühkäm [mühkäm مُحْكَم] S: **mähkam** Hyýaluň köňülümde oldy mühkäm (KB, 461-15).

mühlik [mühlik مُهْلِك] *heläk ediji, howply*: Ýabana dökdü süýjisin ki, bu ne mühlik alatdur (KB, 71-7).

müjde [müjde مُجْدَه] *buşluk, hoş habar*: Bu müjdäni ne nowg sypat kylgaý men (BD, 56b-1).

müjdeded kyl- [müjdeded مُجْدَد قِيلَ] *täzelemek, täzeded başlamak, ýañadan başlamak*: Adyl we ynsaf tarykyny alyga tutub, Erdeşir siretini müjdeded kyldy (SB, 34a-20).

müjella [müjella: مُجَلَّا] *owadan, ýaldyrawuk*: Müjella oldy dil lowhy, sera-ser nury ijladan (ND, 4a-1).

müjella et- [müjella: et- مُجَلَّا اَيْتَ] *owadan etmek*: Müjella etdi dil aýny, açyldy şuglalar

oldy (ND, 35b-15). Hudaý-a, yzzatyň haky, köňül luwhun müjella et (ND, 6b-7).

müjella eýle- [müjella: eýle- مُجَلَّا اَيْلَه] S: **müjella et-** Ma-sywanadan päk edüb kalbym müjella eýleban (ND, 4b-7). Müjella eýlediň «lä-den» sylyb ol kalby miraty (ND, 32b-5).

müjemmag [müjemmag مُجَمَّع] *jemlenen, üýşen, toplanan*: Mahasyn jümle tapuňda müjemmag (KB, 83-13). Meh-u tir oldy mizanda müjemmag (KB, 83-15).

müjered [müjered مُجْرَد] **1)** *ýeke, ýalňyz, bir özi, müjreret*: Kemaly-syry- ynsany müjered oňa arz etseň (ND, 28a-13). **2)** *öýlenmedik, maşgalaly bolmadyk*: Kişilerniň hatunyny arab müjeredlerige berür erdi (SB, 32a-13). **3)** *Saplanan, aýrylan, boşan*: Müjered nam-u neň-u jan-u dilden bir galandaruz (KB, 177-11).

müjered eýle- [müjered: eýle- مُجْرَد اَيْلَه] *sap etmek*: Müjeret eýlä ol jany, hakykat ilden ar etmez (ND, 15b-8).

müjessem [müjessem مُجَسَّم] *jisim, jisimli şekillenen, şekile salnan*: Bilmezem müjessemi-janmysyn sen (KB, 63-9). Imes jisim ol erur ruhy-müjessem (BD, 92a-5).

müjewür [müjewür مُجَاوِر] **1)** *öwliýäni, gonamçylygy gorayan, oňa gözegçilik edýän adam*: Müjewür eýleşmiş şahym, ederler tende seýrany (ND, 34a-5). **2)** *goňşy, goňşyçylyk, golaý, ýakyn, gapdal*: Ol welaýat kim, alarnyň müjewür turur, köb mazarrat we zähmet ol halkga ýetgürür erdiler (SB, 19b-26).

müjewür ol- [müjewür مُجَاوِر اُول] *müjewür bolmak, mukaddes ýerlere gözegçilik etmek*: Müjewür olmyşduh işiginde (KB, 19-15).

müjädale [müjädale مُجَادَلَه] *jedel, dawa, çekeleşik*: Elkyssa, ýeti ýyl Jirjis anyň birle müjädalede erdi (SB, 26a-1).

müjähid [müjähid مُجَاهِد] *din ugrunda urşujy*: Açyp ybrat gözün zahyt, müjähid ýoluny tutgyl (ND, 32b-8). Köňülüm ki, şehidüň, müjähid (KB, 498-13).

müjrim [müjrim مُجْرِم] *günäkär, günäli, ýazykly*: Eger ol müjrim bolsa, fil-hal aždaha any ýer erdi (SB, 128a-26). Müjrim we günähkär biz (SB, 129a-8).

müjtemyg [مجمع] *jemlenen, toplanan, üýşen, ýygnanan*: Eýran memleketleri kim, Süreýýa dek müjtemyg erdi (SB, 19a-15).

müjtemyg bol- [مجمع بول] *jemlenmek, toplanmak, üýşmek, birleşmek*: Rum memleketi kim, mutafarryk erdi, müjtemyg boldy (SB, 19a-15). Eger olar jöwlan kylyb, ýene müjtemyg bolgaýlar (SB, 36b-17).

müžde [مژده] *buşluk, söýünji*: Bu müžde ki, dile erdi, tur-u gel uýhudan (KB, 60-11). Baryb, ol müždäni ýetgürüb, alarga şeraýygy-din ögreder erdi (SB, 25b-16).

müžgän [مژگان] *kirpik*: Gaşynyň ýasyny gözläň tiri-müžgänin görüň (BD, 28b-6).

mükedder [مکدر] *aladaly, gaýgyly, tukat*: Olmaýa dahy jöwr-u jefaň ile mükedder (KB, 151-12).

mükemmel [مکمل] *kämil, ýetişen, kemala gelen, kemsiz*: Edenler «lä» we «illäniň» mükemmel emrini ijra (ND, 32b-6). Muhalefat başlab, harb kylmakga mükemmel we amade boldylar (SB, 129a-29).

mükerrem [مکرم] *hormatly, sylagly*: Dogdy ahyr enesinden ol mükerrem ferd olub (ND, 44a-16). Begäýat mükerrem we eziz saklar erdi (SB, 4a-6). <**mükerrem gör-** – S: **mükerrem tut-** Daryg-a, umaralary eziz we mükerrem görer erdiň (SB, 128b-33). Danyýalny çykaryb, eziz we mükerrem görüb... (SB, 16b-31). <**mükerrem tut-** – *hormatlamak, sarpalamak, hormat-sarpasyny tutmak*: Atalarynyň gözi alyda any eziz we mükerrem tutar erdiler (SB, 4a-28). Danyýal we özge pygamberlerni azym we mükerrem tutar erdi (SB, 17a-7).

mükerrer [مکّرر] *tekrarlanma, gaýtalanma*: Lebiň zikri bu dilümde mükerrer (KB, 13-8).

mükerrer ol- [مکّرر اول] *gaýtalanmak, tekrarlanmak*: Şeker diýr-sem, lebüň ola mükerrer (KB, 63-4). Ki daýyma agyzumda lebüň mükerrer ola (KB, 3-7).

mükäfät [mükä:fä:t مكافات] **1)** *sylag, sowgat, serpaý (esasan temmi, jerime we jeza «sowgady» hökmünde ulanylýar)*: Siziň mükäfätiňiz bu bolsa, bizge mundan ýamanrak bolgusy turur (SB, 38a-8). **2)** *jeza, bir işiň öwezine berilýän zat, temmi*: Bu ol zulum mükäfäti turur kim, senden sadyr

bolup erdi (SB, 29b-19). **3)** *ar, namys, oç*: Meniň mükäfätimni hasm we düşmanlarymdan algaý sen (SB, 38a-26). Harba musagadat kylmady ki, anyň mükäfätini algaý (SB, 41b-7).

mükätebät [mükä:tebä:t مكاتبات] *hat alyşmaklyk, iki taraplaýyn hat aragatnaşygyny saklamaklyk*: Anyň we Nowşirwanyň arasyda ebwaby murasalat we mükätebät meftuh erdi (SB, 27b-23). Mükätebät kim, agrabga ýazar erdiler, aňa howala kyldy (SB, 40b-22).

mükim / mükün [مکیم ، مکین] *oguz-türkmen zenanlarynyň geýýän köwşi*: Mükim, mükün (MK, I, 331-14).

müknet [مکنت] *güýç-kuwwat, dereje, baýlyk, gurplulyk*: Ol kim, aňa gudrat we kuwwat we müknetden miýesser bolub erdi, arab mulukynyň hiç birige miýesser bolmab erdi (SB, 30a-15).

mük tur- [مک تور] *bükülmek, egilmek*: Ol mük turdy (MK, III, 281-8).

mül [مُل] *şerap, çakyr*: Bir aýah mül dilär edüm elüňden (KB, 412-5). Sun, eý saky, elüňden içelüm mül (KB, 412-1). Mül wer bize, saky, tolu ki, nerkesdür mest (KB, 48-14). Ýüzüň bile lebleriň erur gül, mül dek (BD, 55b-8).

mülewres [ملوث] *hapalama, hapa etme, pohlama*: Ol arab gije anda bolub, pelidlik kylyb, diwarlary mülewres kyldy (SB, 35b-8).

mülk [ملك] **1)** *emlak, mülk, eýelik edilýän zat, baýlyk*: Müresi-mülkni ol ogulga mukarrar kyldy (SB, 127b-29). Allatagaladan derhast kyldy kim, aňa bir mülk bergeý (SB, 13a-7). **2)** *il-ýurt, patyşalyk*: Harb kylyb, Ynal hanny tutub, öltürdi we anyň mülkini dagy tasarruf kylyb (SB, 121b-2). Mülk istihlasy üçün alary musahhar kylyb, atalaryga kişi ýiberib... (SB, 124b-14). <**daryl-mülk** – *mülk öýi, paýtagt*: Alaryň daryl-mülki Rумыýaýy-kubra erdi (SB, 20b-16). Imdi fereňgileriň daryl-mülki turur (SB, 20b-16). <**mülki-wujud** – *barlyk mülki, barlyk älemi*: Sürüp mülki-wujudyndan, go(ý)maz Musa kibi asla (ND, 5a-5). <**mülk tut-** – *ýurt eýelemek, basyp almak*: Atalaryga kişi ýiberib, ol mülkniň tutganyny yglam kyldylar (SB, 124b-14). Dodurga, ýagny mülk tutub, ýasamys

kyllmak (SB, 125b-28). <⇒**pany-mülk** – *pany dünyä, şu dünyä, ýalançy dünyä*: Bu pany-mülk içre galdym awara (ND, 25b-1).

mülmül I [مُلْمُل] S: **mül** Az-çoh ömür içinde mülmüli gör (KB, 155-13). Salma bu dälü köňül işin mülmüle garşu (KB, 48-14).

mülmül II [مِلْمِل] *pürepür, dos-doly*: Daryg-a, ki, ol aýag oldy mülmül (KB, 412-5).

mültemesät [mültemesät:ت ملتمسات] *haýyşlar, dilegler*: Amr tamam mültemesätini tertib kylyb (SB, 23a-10).

mültezim [ملتزيم] *borçly, kaýyl, taýýar*: Kaýsar köb hedýe we tühfeler birle aňa garşu gelib, hyraj bermekge mültezim boldy (SB, 28b-1).

mülzem bol- [ملزم بول] *mejbur bolmak, ýeňilmek*: Erse Many mülzem bolub, küfr we kunudy halk arasyda wazyh we laýyh boldy (SB, 28b-29).

mümidd [مِد] *medetkär, goldawçy ýardamçy*: Alardan mümidd we mugawyn tiläb (SB, 31b-4). Perwizniň alardan özge mümidd we mugawyny ýok erdi (SB, 38b-2).

mümkin [ممكن] *mümkin, bolup biler, ähtimal*: Mümkin olmaz niçe ýüz müň, ger edersniň sagyý-rah (ND, 41a-9). Mümkin ola ki, bir dahy imkan ede lagluň (KB, 21-10).

mümkin ol- [ممکن اول] *mümkin bolmak*: Mundan özge tutmak mümkin olmaz (Ýaý, 115b-8).

mümtaz [mümta:z ممتاز] *tapawutly bolma, parhly bolma, artyk bolma, ýokary bolma*: Özge badyşahlardan adyl we syýasat birle mümtaz erdi (SB, 28a-27). <⇒**mümtaz gör-** – *tapawutly hasaplamak, parhly hasaplamak, artyk saýmak, ýokary saýmak*: Keýkawus özini özge badyşahlardan mümtaz görüb, hyýaly fasyd kylyb (SB, 14a-11).

mümtaz bol- [ممتاز بول] *tapawutlanmak, aýrybaşgalaşmak, parhlanmak*: Zahhak howfydan özge at goýmas erdiler, meger lakablar birle mümtaz erdiler (SB, 3b-21).

mümtaz kyl- [ممتاز قيل] *tapa-wutlandyrmak, parhlandyrmak, saýlamak*: Nafyg därüler we sudmend däneler özge mejhul nebatatdan ol maglum kylyb, mümtaz

kyldy (SB, 3b-28). Any Allatagala halkdan mümtaz kylyb, ylym we kuwwat aňa rozy kyldy (SB, 12a-12).

mümtenyg [مُتَنَغ] *gadagan edilen, ygtyýar edilmeyän*: Tapuňdan mümtenyg olmah ne wajyb (KB, 525-2).

mün [mü:n مُن] *ýetmezçilik, kemçilik, aýyp, müýn*: Mün (MK, III, 102-17). Mün (IBM, 148-12).

mün [مُن , مُن] *çorba*: Mün (MK, I, 285-12). Är sar-sar mün öpti (MK, III, 87-10). Ol münüg gamyşlady (MK, III, 244-14). Uzlug mün (MK, I, 39-8). Mün (IBM, 165-2).

mün- [مُن] *münmek*: Är at mündi (MK, II, 25-14).

mündek [موندك] *ownuk kesilen et*: Mündek (IBM, 165-1).

münderiç [مندرج] *ýerleşdirilen*: Bi hamdylla ki, maksudym şejerde münderiç oldy (ND, 38a-13).

mündew [مندو] *aw duzaklaryny agaçlaryň üstünde gurmaklyk*: Diýme bu sypahny haýly-hindu, / Çyn deşti kebiklerige mündew (Ab, 97b-11).

mündür- [مُتْدُر] *mündürmek*: Ol maňa at mündürdi (MK, II, 156-5).

müne- [مُنا] *eşigi laýyk etmek üçin gyrasyn-dan kesmek*: Ol tonug münedi (MK, III, 204-16).

müne- [mü:ne- مُونا] *müýnürgemek*: Münedi (IBM, 112-8).

münejjim [مُنَجِّم] *müneçjim, ýyldyzşynas*: Any görüb, nije ýanmaz münejjimi-misgin (KB, 414-12). Azym meşhur turur we münejjimleriniň muktadasy (SB, 22a-4). Bagzy münejjimlerden dagy eşitib erdi (SB, 26b-28).

münekker [مُنَكَّر] *başgaça, adaty boluşdan başgaça*: Weli bilünde janumdur münekker (KB, 63-8).

münel- [مُنَل] *gysgaldylmak, laýyk gelmegi üçin gyrkylmak*: Ton müneldi (MK, II, 109-13).

münewwer [مُنَوَّر] *nurly, aýdyň*: Artyp egsilmez münewwer turamyzyz (ND, 15a-11). Münewwer çebräňiz firdöws bagy (Mn, 298a-5). Ki olmuşdur jahan ýene münewwer (KB, 63-2).

münezzeh [منزه] *günäsiz, bigünä, ýazyksyz, päk, päkize*: Ki sen-sen munda münezzeh, habar ber kyldyr efkary (ND, 39a-9). Bil münezzeh any haryf-u ü(ý)nden (BD, 9b-12).

münhezim [منهزم] *gaçmaga ýüz uran, ýeňil-me, çym-pytrak bolma, gaçma*: Leşgerlerimiz bir ýoly münhezim bolub tururlar (SB, 122a-21). Alarny münhezim we mahzul kyldy (SB, 128b-12). Ahwaz meligi münhezim we maglub bolub (SB, 27a-2).

münhezim bol- [منهزم بول] *gaçmak, yza çekilmek, ýeňilmek*: Leşgerimiz bir ýoly münhezim bolub tururlar (SB, 122a-21). Tekfur münhezim bolub, öz şäherige ýüz goýdy (SB, 122b-26).

münhezim kyl- [منهزم قيل] *gaçyrmak, ýeňmek, ýeňiş gazanmak*: Alarny syndyryp, münhezim kylyb gaýtdylar (SB, 130a-1). Alarny münhezim kylyb, badyşahlaryny öltürdi (SB, 21a-26). Ardydan baryb, alarny syndyryb, münhezim kylyb gaýtdylar (SB, 130a-1).

münir [müni:r مُنِير] *ýagty saçýan* ⇨ **bedri-münir** – *dolan Ay*: Saçy-gijesi içinde jemaly bedri-münir (KB, 559-13).

münjeli [منجلي] *parlaýan, parlak*: Alar kim, alardan münjelidür (BD, 58b-8).

münker [منكر] *inkär edilen* ⇨ **nehi-münker** – *erbet işlerden saklama, günä-ýazyklary we rowa däl işleri etmekden saklama*: Ol beni-ysraýylly emri magruf we nehi münkerge targyb kylur erdi (SB, 15b-23). Seniň şerigatynda emri magryf we nehi münker wajyb we lazým turur (SB, 9b-30).

münkir [منكر] **1)** *betguman, münküir, ynamсыз, ynanmaýan*: Getirme ýanyňa, lutf et, sen ol münkir bet efkäri (ND, 37b-9). Fars halky muňa münkir tururlar (SB, 6b-7). Muwarryhlar köb aňa münkir tururlar (SB, 33a-12). **2)** *inkär etme, garşy çykma*: Nowşirwan kim, anyň azlyga münkir erdi, aňa köb şafakatlar kylyb, arab hökümetige ýiberdi (SB, 34a-2). lazým turur (SB, 9b-30).

münle- [مُنْلا] *içmek, çorba içmek*: Är münledi (MK, III, 222-16).

münsüz [mü:nsüz مُنْسُز] *müýnsüz, aýypсыз*: Ýalyňuk ogly münsüz bolmas (MK, III, 103-1).

münteşir bol- [منتشر بول] *ýaýramak*: Barça älemde anyň awazasy münteşir boldy (SB, 27a-4).

münül- [مُنُل] *münülmek*: At münüldi (MK, II, 109-15).

Münzir [منذر] *adam ady (erkek)*: Ogly Münzir anyň ýerige... häkim boldy (SB, 30a-31). Ýezdigerd Bähramny... Münzirge tabşurdy (SB, 30a-32).

müň I [مُنك , مينك] *müň, mukdar san*: Meniň dek müň gedanyň hun bahasy (Mn, 297b-4). Ruhyny görse müň şah mat bolur (Mn, 298b-1).

müň II [مُونك] *güň, akmak*: Müň (Tuhf, 7a-9).

müňeş- [مُنْكَش] *müňüşmek*: Ol meniň birle müňeşdi (MK, III, 295-13).

münkir ol- / bol- [مُنْكِر بول / اُول] *münkir bolmak, betgüman bolmak, şübhelenmek*: Münkir olursa-nola halk bu dagwamyzga (KB, 34-3). Bir ylymga kim, aňa muttalyg bolmagaý sen, münkir bolur sen (SB, 9b-29).

münküran [münküra:n مُنْكَرَان] *münkürlər, betgümanlar*: Dönmez ahyr bildiginden, şeýle kim, bu münküran (ND, 41a-3).

münre- [منكرا] *molamak, münremek*: Münremek (IBM, 176-14).

münret- I [مُنْكَرْت] **1)** *aglatmak*: Ol ärni urub münretti (MK, II, 288-5). **2)** *molatmak*: Ol ödni münretti (MK, II, 288-3).

münret- II [مُنْكَرْت] *gaynatmak*: Ot aşyçny münretti (MK, II, 413).

münüz [مُنْزُز] *şah, buýnuz*: Oglak münüzi sap bolmas (MK, III, 107-5). Süsegen uzga Taňry münüz bermes (MK, III, 269-15). Münüzi bile süser (ZME, 616; 150-1). Münüzi keyin tolgaş koý (ZME, 286; 150-1). Göz ezrak sakal saryg-u tire ýüz, / Çykyp barçanyň maňlaýyda münüz (Ab, 97b-16).

münüzgek [مُنْكَرْكَك] *el gabarçagy*: Münüzgek (MK, III, 287-8).

münüzlen- [مُنْكَرْلَن] *şahlanmak, şah çykamak*: Guzy münüzlendi (MK, III, 300-12).

mürçe [مورچه] *garynja*: Bir mürçeýe ger nazar eder ise şol göz (KB, 516-9).

mürçel [مورجل] *galanyň minarasynyň ýokarsyndaky küňre*: Ulaştý mürçel-u bizni

kylyp şak, / Çerik etrafyga gazdyrdy hendek (Ab, 98b-8).

mürebbi [مربی] *pir*: Tur mürebbi işiginde, jan werib, ýalwar Oña (ND, 4a-8). Bar ýöri, bul bir mürebbi, bulmak istärsen ony (ND, 16b-4).

mürekkeb [مرکب] *syýa*: Mürekkebler olub derýa, şejerler ger galam, Nagşy (ND, 6a-9).

müres [mü:res موروث] *miras edilen, miras galan*: Müres mülkni ol ogulga mukarrar kyldy (SB, 127b-29).

müretteb [مرتب] *tertipli, düzgünli*: İşleriňiz we mäkul we meşrub müzeýýen we müretteb turur (SB, 128b-25).

müretteb bol- [مرتب بول] *düzgün-tertiibe girmek, häzir bolmak, taýýar bolmak, ykjamlanmak*: Erse saflar ýasab, uruşmakga müretteb boldylar (SB, 33b-18).

müretteb kyl- [مرتب قيل] *tertiipleşdirmek, tertibe-düzgüne salmak, berjaý- etmek*: Buýurgan dek köşk dersagat müretteb kyldylar (SB, 13b-8).

mürewwet [مروث] *rehimlilik, mylaýymlyk, rehim-şepagatlylyk, sahawatlylyk, mertlik, adamkärçilik, ýagşylyk*: Mürewwet käni ol Möwla, elestden eýleşmiş yhsan (ND, 21a-13). Mürewwet tarykydan ýyrak imes (SB, 127a-20). Sen mürewwet kagydasyny margy tutdyň (SB, 19b-11).

mürewwetlü [مروثلو] *rehim-şepagatly, adamkärçilikli*: Walla, ýagşy ýigit, mürewwetlü ýigit (GA, 74-9).

mürid [müri:d مُريد] *sopy, mürit*: Mürid oldy leb-u dendanuňa göz (KB, 83-16).

mürşid [مرشد] *dogry ýoly görkezýän alym*: Ýeter, şirk içre gezdüň, gel bulup bir mürşid kämil (ND, 18a-6).

müsbet [مثبت] *ýazyylan, beýan edilen*: Anyň zikri mutawwal kitabyda müsbet turur (SB, 37a-16).

müsebbibül-esbab [müsebbibül-esba:b مُسَبِّبُ الْأَسْبَاب] *sebäpleri dörediji, sebäplerin sebäpkäri, sebäplere sebäp bolujy, Allatagalanyň sypatlarynyň biri*: Täämmül et ki, ne kyldy müsebbib-ul-esbab (KB, 212-1).

müselleh [مسليح] *ýaragly, ýaraglanan*: Hylwat kylyb, niçe jild müselleh kişileri sandukga salyb, tagbyýa kyldy (SB, 23a-23).

müsellem [مُسَلَّم] **1)** *tabyn, boýun, doly erkine berilmeklik*: Müsellem kylmyşuz köňüli saňa (KB, 90-8). **2)** *degişli edilme, berilme, tabşyrylma, ynanylma*: Türkistan badyşahlygy alarga müsellem erdi (SB, 17b-14). Diýarbekrgeçe... Ezinäge müsellem erdi (SB, 22b-12). **◁müsellem tut-** – **S: müsellem kyl-** Iltimas kyldy kim, Eýran badyşahlygyna aňa müsellem tutgaý (SB, 17b-16). Fereň memäligi we sakalybany aňa müsellem tutdy (SB, 27a-32).

müsellem bol- [مُسَلَّم بول] *tabyn bolmak, boýun bolmak, degişli bolmak, berilmek*: Eýran mülki Isgenderge müsellem boldy (SB, 19a-14). Yrak mülki aňa müsellem boldy (SB, 27a-3).

müsellem kyl- [مُسَلَّم قيل] *degişli etmek, bermek, tabşyrmak, ynanmak*: Çyn mülküni – saňa müsellem kyldym (SB, 19b-11).

müsel sel [مُسَلْسَل] **1)** *halka-halka, towlam-towlam, yzly-yzyna seplenem, zynjyrlanan*: Müsel sel barsa ol käne, ajapmy bu dil, eý zahyt (ND, 41b-5). Bu gije özümi zülfünde müsel sel gördüm (KB, 424-1). Müsel seldür janum zülfünde mutlak (KB, 9-10). **2)** *zygiderli, yzly-yzyna, üznüksiz*: Bu müsel sel ýaşum kaçan eriser (KB, 506-9). Bu hekaýatlar müsel sel bir-birige muttasyl erdi (SB, 17a-18).

müsemma [müsemma: مسمما] *at, atly, ady bar bolan*: Geçip fil-jümle esmadan, erelden dil müsemmaýa (ND, 36b-4).

müsennä [müsennä: مُسْنِي] *goşa*: Ol müsennä gaşyna kyldum fida, uş ferd dil (KB, 345-15).

müsäwede [müsä:wede مَسَاوَدَه] *çyrşamak, garalamak, ýazmak*: Bu hekaýatny anda ýetgen bezirgenlerden istimag kylyb, müsäwede kylyb tururlar (SB, 19b-24).

müsle [مُثْلَه] *jeza berme, gulak-burnuny kesme, bir agzasyny kesip, jeza berme*: Suwad alarny ýol başyga eltib, müsle kyldy, ýagny alarny san-san kylyb, ýol üstide saldy (SB, 129a-10).

müslim [مسلم] *musulman, musulman dinine uýýan*: Mömin oldur älem içre müslimden parh olmaýyp (ND, 28b-6).

müstebzir [müstebzi:r [مستزير] *gyssanmaç barmaklyk, howlugyp ýöreme*: Lâ mekan müstebzir öwji refgat bekläriz (ND, 15b-4).

müstehab [مُستحب] *parz we wajypdan beýleki sogap işler*: Ondan soňra bil, hak awdazuň farzlari war dahy, sünnetleri war dahy, näfileleri war dahy müstehablary war dahy, edepleri war dahy, mekruhlary war dahy, menhileri war (MAS, 22a-4).

müstejab [müsteja:b [مستجاب] *kabul bolýan, kabul edilýän, kabul edilen*: Dogaň müstejab turur, ne bolgaý kim, doga kylgaý sen (SB, 6a-25). <**müstejab-ed-dagwa** – *dogasy kabul bolýan, dilegi kabul edilýän, keramatly*: Begaýat zahyd we abyd we sahyb keramat we müstejab-ed-dagwa erdi (SB, 33a-31). Ol müstejab-ed-dagwa we azym kuwwatlyk erdi (SB, 11b-18).

müstejab bol- [müsteja:b bol- [مستجاب بول-] *kabul edilmek, kabul bolmak*: Dogasy müstejab bolub, penah ol ewniň sütünlerige kylyb (SB, 11b-30). Anyň dogasy müstejab bolub (SB, 13a-8).

müstejap eýle- [müsteja:p eýle- [مستجاب ايلا-] *kabul etmek, kabul eýlemek*: Erişer maksady-sydk, dogasyn müstejap eýläz (ND, 12b-10).

müstemyg [مستمع] *diňleýän, diňleýji, eşidiji, gulak asygy*: Mawgyzat we nesihat müstemyglarga tiýdiler (SB, 19b-32).

müstewfa [مستوفى] *tutuşlygyna, doly, jikme-jik, giňişleýin, dolulygyna* <**bahsy-müstewfa** – *giňişleýin jedel, ýiti çekeleşik, jikme-jik we giňişleýin bäsleşik*: Anyň we möwbidi-möwbidan... arasyda bähsy-müstewfa boldy (SB, 37a-23).

müstewli [مستولى] *eýelän, eýeleýji*: Dawud Merw we Balh we Hyrat welaýatlaryga müstewli boldy (SB, 130a-10).

müstewli bol- [مستولى بول-] **1)** *eýe bolmak, gurşap almak, basyp almak, ele salmak*: Zuguf alarga müstewli bolub erdi (SB, 121b-11). Seljukylar kim, memälikge müstewli boldylar (SB, 130a-25). **2)** *täsirli bolmak, hökümi, sözi geçginli bolmak*: Kubad

zamanyda Mezdek azym müstewli bolub, hökümet kylur erdi (SB, 34a-7).

müstähkämräk [müstähkämrä:k [مستحكم راق] *has berk, has durnukly, has çynlakaý ýapyşýan, mäkäm*: Her niçe mugjyz görer erdi köňlige eser kylmaý, kafyrlykda müstähkämräk bolur erdi (SB, 8a-12).

müstänis [müstä'nis [مستانس] *üns berme, ähmiýet berme, öwrenişme*: Aňa müstänis we mustazhar boldylar (SB, 34b-3).

müstänis bol- [müstä'nis bol- [مستانس بول-] *öwrenişmek, üns bermek, ähmiýet bermek*: Erse alarga müstänis bolub, ygtymady tamaml-kyldy (SB, 36a-25).

müstäsyl bol- [müstä'syl bol- [مستأصل بول-] *perişan bolmak, çykalgasyz galmak, biçäre bolmak, alaçsyz galmak*: Halk ol ganatlykdan müstäsyl bolub erdiler (SB, 5b-1).

Müsür [مصر] *ýurt ady, Müsür*: Çahy-Zalmat içre galdy, Müsre soltan olmany (ND, 41b-17). Kylar Ýusufny Müsür ilinde soltan (Mn, 291a-5). Muhabbetnama Müsür-u Şama ýetgeý (Mn, 293b-3). Soň Müsür kasdyga azymat kylyb (SB, 124a-7). Müsürni ne türlük algaýlar (SB, 124a-9). Müsürge kişi ýiberib, Oguz leşgeriniň şerhini beýan kyldylar (SB, 124a-13).

müşek [mü:şek [موشك] *peşen*: Egerçe erur müşek atmak işi, / Bulut mamugyn orta alma kişi (Ab, 98a-13).

müşemmag [مُشَمَّع] *şeme bulaşdyrylan, şeme öwrülen, şeme garylan*: Any aýb etme, oldy ise müşemmag (KB, 83-14).

müşemmer [مُشَمَّر] *burum-burum, pytraňňy, perişan*: Eý hatty-müzewwer, senem-u zülfi müşemmer (KB, 151-8).

müşerref [مُشَرَف] *mynasyp, laýyk, hormata mynasyp*: Muhabbetnamany kylsaň müşerref (Mn, 312a-4).

müşerref bol- [مُشَرَف بول-] *mynasyp bolmak, hormatlanmak, sarpalanmak*: Lut anda hylgaty risalatga müşerref boldy (SB, 2b-21). Ýene bir mugjyzaga dagy müşerref boldy (SB, 7b-25). Harun dagy risalat täjige müşerref boldy (SB, 7b-28).

müşerref kyl- [مُشَرَف قیل-] *hormatlamak, sapalamak, derejelemek, mertebelendirmek*:

Bir sagat asaýyş kylyň we bizniň ewimizni müşerref kylyň (SB, 3a-16). Eger gelib bu welaýatymyzny müşerref kylsaňyz muradat hasyl bolgaý (SB, 22b-17).

müşewweş [مُشَوِّش] *aljyraňňy, çaşan, howsalaly, özüni ýitiren*: Müşewweş eýleme, çyharmaşyly ben dinden (KB, 507-9)

müşewweş kyl- [مُشَوِّش قیل] *çolaşdyrmak, bulaşdyrmak, pytratmak, perişan etmek*: Müşewweş kyldy zülfini safa ýeli (KB, 395-8).

müşähede kyl- [müşä:hede kyl- مشاهده] *şayat bolmak, gözi bilen görmek*: Atasy ýene ol halny müşähede kylyb... (SB, 120b-21). Derbent halaýygy ol halny müşähede kylyb... (SB, 122a-32).

müşgil [مشگل] *kyn, kynçylyk, azap, müşgil*: Gorkut ata oguz kowmunuň müşgilini hall ederdi (GA, 4-9). Gararlar ony depderden, eken müşgil olur haly (ND, 37a-17). Ol müşgil işni aňa arz kyldy (SB, 122a-5). Her ne kim, müşgil bolur erdi, wahy we ylham ýüziden rowşen kylur erdi (SB, 15b-12).

müşk [مشك] *keýigiň göbeginden alynýan, ysy ýakymly madda, müşk*: Ol hedýesinde... müşk we ud we anbar bar erdi (SB, 18a-15). **◇müşki-tatar** – *müşküň tatarlaryň ýurdundan getirilýän görnüşi*: Keýikler göbeginde müşki-tatar olmamyş (KB, 52-13).

müşkin [مشكين] *müşk ysyny berýän*: Misgin köňlüm neýleýe müşkin gisüsünde (KB, 468-12).

müşrik [مشرك] *köp hudaýly, butparaz*: Kuraýyş müşriklerige habar ýetişdi (SB, 39b-12). Kuraýyş müşrikleri alyda bu aýatny okudy (SB, 39b-16). Müşrikler mihteri erdi (SB, 39b-16).

müştemil [مُشْتَمِل] *gurşap alma, öziinde ýerleşdime, ybarat*: Bu dastan müştemil turur bir fasl we tört tabakaga (SB, 1b-2). Bu memäliklerde her kitab kim, müştemil hikmet we özge ylymlarga erdi, goýmady (SB, 19a-24).

müşteri [مُشْتَرِي] *hyrydar, satyn alyjy, müşderi*: Nagty-jan istär hakykat, ger olursaň müşteri (ND, 33a-15).

Müşteri [مُشْتَرِي] *Müşteri (planeta)*: Özüne Müşteri kyldy beni ki, mähweşmiş (KB, 363-2). Ben aňa Müşteri oldum ki, şems şemsisidür

(KB, 445-11). Bolupdyr talgatyňa Müşteri gul (Mn, 294a-4).

müşük [مُشُوك] *pişik*: Tişi müşük (ZME, 293; 153-2). Erkek tiledi tişi it dagy tişi müşük (ZME, 949; 161-2). Müşük (Ab, 98a-16).

müteberrik [مُتَبَرِّك] *mübärek, mukaddes, teperrik*: Any mugtaber we müteberrik görer erdiler (SB, 27a-26).

mütedeýýin [مُتَدَيِّن] *dindar, takwa, dogruçyl, hakykatçyl*: Ol... bir salyh, abyd, zahyd, mütedeýýin, Falestin ähliden erdi (SB, 25b-17).

müteellim [مُتَعَلِّم] *gamgyn, gamly, gam-gussaly, gaýgyly, hasratly, ynjyly*: Erse gördi kim, badyşah müteellim we gamgyn turur (SB, 128b-22).

müteellim bol- [مُتَعَلِّم بول] *gamlanmak, gam-gussa batmak, gamgyn bolmak*: Erse eşitdi kim, Hurmuzdny öltürüb gaçyb tururlar, andan müteellim bolub (SB, 38b-5).

mütefekkir bol- [مُتَفَكِّر بول] *pikire çümme, alada galmak, endişe etmek*: Bu tiş sebäbiden mütefekkir bolub (SB, 5a-17).

mütehammyl [مُتَحَمِّل] *hoşgylow, pespäl, mylaýym*: Ol badyşahy adyl, niküsiret, mütehammyl... erdi (SB, 31b-1).

mütehaýýyr bol- [مُتَحَايِّر بول] *geň galmak, haýran bolmak*: Mütehaýýyr boldy iki neme arasynda (ZME, 499; 173-1).

mütehattik [مُتَهَتِّك] *bihaýa, binamys, haýasyz*: Azym jebbar we mütehattik we saffak we bidiýanat erdi (SB, 33a-15).

mütekebbir [مُتَكَبِّر] *tekepbir, gopbam ulumsy*: Azym jebbar we mütekebbir ermiş (SB, 30a-9).

mütekellim [مُتَكَلِّم] *aýdyjy, rowaýatçy*: Mütekellim aýtmamyşdyr peri ony, hud ynsan (ND, 20a-15).

mütemekkin [مُتَمَكِّن] *ornaşma, mekan tutma, ýerleşme, oturma, berkarar bolma*: Alar anda mütemekkin boldylar (SB, 130a-30). Oguz seriri-soltanatda mütemekkin erdi (SB, 123b-1).

mütemekkin bol- [مُتَمَكِّن بول] *ornaşmak, mekan tutmak, berk orun almak*: Oguz dagy

döwlet we sagadat birle öz ýurtyga ýetib, anda mütemekkin boldy (SB, 125b-2). Dib Ýawguý han anyň ýerige mütemekkin boldy (SB, 126a-19).

mütenebbiḥ bol- [متنبه بول] *habardar bolmak, äşgär bilmek, aňmak, hüşgär bolmak*: Derhal Bylkys mütenebbiḥ bolub tiýdi (SB, 13b-12).

müteneffir bol- [متنفر بول] *ýigrenmek, sulhuň almazlyk*: Süleýman ol tüglerni görüb, andan müteneffir bolgaý (SB, 13b-10). Niçe müddetden soň anyň agzynyň ysydan müteneffir bolub, atasynyň gaşyga ýiberdi (SB, 19a-18).

mütewahhyd ol- [متوحّد اول] *ýeke bolmak, ýalňyz bolmak, taýsyz bolmak, misilsiz bolmak*: Kim dilär ise mütewahhyd olam andan (KB, 303-5).

müteweffi bol- [متوفى بول] *aradan çykmak, ölmek, wepat bolmak*: Ol kim, müteweffi boldy, ogly Imril Kaýsga mukarrar tutdylar (SB, 28b-21). Anyň zamanyda... arab meligi müteweffi boldy (SB, 30a-14).

mütewejjih bol- [متوجه بول] *ýönelmek, ugramak, gitmek*: Andan Diýarbekr tarapyga mütewejjih bolub (SB, 122b-11). Oguz Hind kasdyga atlanýb, mütewejjih boldy (SB, 121a-26).

mütewelli [متولى] **1)** *hökümdar, häkim, häkimlik berlen*: Bir ýyl Şam welaýatyga mütewelli boldy (SB, 21a-18). **2)** *baş, baştutan, jogapkär, işi alyp baryjy, işi boýnuna alan*: Bu işni mütewellisi Zermehr Hurmuzd bin Merdanşah erdi (SB, 40a-16).

mütewellid [متولد] *doglan, dörän*: Oguznyň anda dört oguly mütewellid boldy (SB, 122a-8). Ýigrimi dört ogul kim, alardan mütewellid bolub erdi (SB, 125b-16).

mütewellid bol- [متولد بول] *dünyä inmek, dogulmak*: Andan bir... ogul mütewellid bolub (SB, 120b-9). Hergiz biziň kowum we urugymyzda mundak päkize we hubsurat ogul mütewellid bolmab turur (SB, 120b-14).

mütewäli [mütawä:li متوالى] *üzniüksiz, arakesmesiz, zygyderli*: Selbi-mütewätir we tarajy-mütewäli boldy (SB, 21a-4). Üç ýyl mütewäli ol taglarda gezer erdi (SB, 122b-10). Azabny olarga mütewäli ýibergil (SB, 26a-21).

mütewätir [mütewä:tir متواتر] *zygyderli, dowamly, üzniüksiz, bassyr*: Üç ýyl mütewätir ewden çykmaýy (SB, 128a-8). Selbi-mütewätir we tarajy-mütewäli boldy (SB, 21a-4).

müttehem bol- [متهم بول] *günäkärlemek, ýazykly hasaplamak, günä ýükleme*: Her kim bir günähge müttehem bolsa erdi, bir ýerini mejruh kylyb (SB, 128a-26).

müttehem kyl- [متهم قيل] *günäkärlemek, günä ýükleme*: Amr meni jezime jany üçün müttehem kylyb tiýdi (SB, 23a-5).

müwejjeh [موجه] *hormat, sarpa, hormata ýetirýän, esas bolýan zat, paý*: At etiden her birige müwejjeh ýetgeý (SB, 126a-11).

müzewwer [مُزَوَّر] *galplyk, mekirlilik bilen bezelen*: Eý hatty müzewwer senem-u zülfi müşemmer (KB, 151-8). Bu bir hat ile ki, ýazmyş müzewwer (KB, 226-4). Nedarem hat ki, ýazarlar müzewwer (KB, 13-15).

müzeýýen [مُزَيْن] *bezelen, tertiplenen, düzedilen, düzgünleşen*: Müzeýýen etdi aslyna, bu şirklerden edip ary (ND, 41b-10). Düzüp ýakut ile inji müzeýýen eýlemiş bary (ND, 42a-6). Müzeýýen oldy ýene bu zamana (KB, 74-11). Barça badyşahlyk işleriňiz... müzeýýen we müretteb turur (SB, 128b-25).

müzeýýen bol- [مُزَيْن بول] *bezelmek, düzedilmek*: Ysmagyl kim, nury-risalatga müzeýýen boldy... Amalyk agrabynyň dagwatyga meşgul boldy (SB, 3a-25). Ylym we hilm we hikmet birle müzeýýen boldy (SB, 13a-6).

müzmin [مُزْمِن] *köne, gadymy, uzaga çeken, ötüşen (kesel)*:... müzmin emrazlar, junun we bars (SB, 24b-9).

mydam [myda:m مدام] *hemişe, mydama, mydam, elmydam*: Ajap mesti mydam oldyň, sözüň aňlanmaz, eý Nagşy! (ND, 38a-7).

mydara [myda:ra مدارا] **1)** *çäre, alaç; düşünişme*: Bunlar-la ne mydara kylalum? (GA, 280-13). Bunuň mydarasy oldur kim, Gazany çykarawuz, anlara barabar edewüz (GA, 281-1). **2)** *oňşuk, oňşuklylyk, mylaýymlyk, hoşgylawlyk*: Taryky müsäwa we mydara saklar erdi (SB, 27b-31).

mygmar [mygma:r معمار] *binagär, ussa, arhitektor*: Bar olup mygmar elinden, ol

ýykylmyş günbe-gün (ND, 7b-6). Gaşy köňül ýyhmagy mygmar imiş (KB, 592-15). Her şiwäň bu dünýäniň mygmarydur (KB, 602-7). Anja haraby war ki, any mygmar bilmedi (KB, 475-11).

mygraç [mygra:ç معراج] *yokary çykma, asmana çykma, göterilme*: Anlar kim etdiler zatyna mygraç (ND, 25a-9). Nedir mygrajy-hezzet, gör ne söýläär bu suhandany (ND, 37a-1). Muhammet Mustapaga berdi mygraç (Mn, 291a-7).

myh [میخ] *myh, çüý*: Myh (Tuhf, 33b-7).

myhla- [میخلا] *myhlamak, çüýlemek*: Myhlady (Tuhf, 20a-5).

myhman [myhma:n مهمان] *myhman, gonak*: Baňa haram, anlary myhmana sahlaram (KB, 451-7). Ybrahym tiýdi, kim myhman sewermü sen? (SB, 3a-10).

myhmandarlyk kyl- [myhma:nda:rlyk kyl- مهمانداریق قیل] *myhman almak, myhmana hezzet-hormat etmek*: Myhmandarlyk kylmakga gurbymyz ýok turur (SB, 3a-11). Üç gün any myhmandarlyk kylyb (SB, 38b-22).

mynafyk [myna:fyk منافق] *iki ýüzli*: Mynafyk etdigi günden aýana (ND, 27a-13).

mynasyb [myna:syb مناسب] *mynasyp, ýaraşykly, laýyk, ýerlikli*: Bu badyşahlarga mynasyb hal imes (SB, 17a-32). Mynasyb peýgamlar ýiberdi (SB, 17b-1).

mynasybrak [myna:sybrak مناسب راق] *has mynasyp, ýerlikli*: Bu kowl mynasybrak turur (SB, 6b-6). Ol mynasybrak görünür kim, niçük Müsür memäligide we Ýunanda batalysa badyşah erdiler (SB, 21a-32).

mynjak [my:njak مینجاق] *monjuk*: Ymlaka baryga ser-ta-ser, / Dür-u lagl-u firuze mynjagy dek (Ab, 97b-3).

myňar [مَنگَر، مَنگَر] *çeşme*: Myňar (MK, III, 278-5). Myňar çokrady (MK, III, 208-16).

myrad [myra:d مراد] S: **murad** Gel, myradga ýetiş (GA, 119-11). Seni ýok etmedir, onda myrady (ND, 35b-10). Köňüller maksudy, janlar myrady (Mn, 301b-10).

Myrryh [Myrry:h مَرِيخ] *Mars planetasy, Myrryh*: Eý gözleri Myrryh-u gaşy Zöhre,

bärü gel (KB, 392-3). Myrryh göz-u Zöhre gaş, Aý alyn-u Gün ýüz (KB, 374-13).

mysal [mysa:l مثال] *ýaly, meňzeş, kimin*: Derýaýy-ataşda semender mysal (ND, 29a-12).

mysal eýle- [mysa:l eýle- مثال ايله] *meňzetmek, mysal etmek, ülni etmek, nusga etmek*: Mysal eýledi diýe sen aňa Firdöws-aglasyn (KB, 45-14).

mysgal [mysga:l مثقال] *agyrlık ölçeg birligi, mysgal*: Memleketiniň hasyly bir ýylda ýüz ýigrimi miň mysgal altun erdi (SB, 39a-9).

mysry [mysry: مصری] *Müsürde ýaşayan, müsürli*: Mysrylaryň helägi anyň golyda bolgaý (SB, 7a-8). Mysrylaryň gümany ol erdi kim, ol enekesiniň hatyry üçin alarga hemaýat kylur (SB, 7a-33).

myýyk [میغ] *murt*: Myýyk (Tuhf, 20b-6).

N

nab [na:b ناب] *arassa, sap, päkize* <badaýy-nab – şeraply bada, arassa şeraply bulgur>: Gel, eý saky, getirgil badaýy-nab (Mn, 296b-7). <meýi-nab – arassa şerap, sap mey>: Ne eşret-u aýş meýi-nab maňa (BD, 64b-3).

nabat [naba:t نَبَات] *nabat, şekerden gaýnadylyp we içine sapak oklanyp taýýarlanylýan şaha-şaha ýa-da kesmekli tokga süýji*: Erer jan maksady erniň nabaty (Mn, 308a-10).

nabatyýan [nabatyýa:n نَبَاتِيَان] *gadymy Babylyň ilaty, nabatlylar*: Alarny nabatyýan diýer erdiler (SB, 2b-11). Nabatyýannyň hem kowumyny nist kylyb... (SB, 3b-23).

nabud [na:bu:d نابود] *ýok bolan, aýrylan*: Talaby kim, gerek oldur nabud (BD, 53a-11). Görse öz hastlygyn çün nabud (BD, 10a-10). Kylgyl mededi ki, boldy imkan nabud (BD, 59b-8).

nabud bol- [na:bu:d bol- نابود بول] *ýok bolmak, aradan aýrylmak*: Erse ol butlar tamam kürsileri birle ýerge girib, nist we nabud boldylar (SB, 26a-11). Ot ortasyga kim, ýetdi erse, nabud boldy (SB, 26a-28). Alarnyň bagat we mahsulatlary tamam nabud boldy (SB, 8a-14).

nabud kyl- [na:bu:d kyl- نابود قیل] *yók etmek, aradan aýýrmak*: Aşlyg we mahsullaryny nabud kyldy (SB, 8a-19). Ol hanadany nabud kyldy (SB, 18b-6).

Nabyt [Na:byt نابت] *adam ady (erkek)*: Ysmagylnyň on iki oglynyň atlary bu turur Nabyt... (SB, 3a-27).

naçar [na:ça:r ناچار, نالچار] *nalaç, mejbur, bialaç, alaçsyz, mejbury*: Baka içre görünür çary-naçar (ND, 9b-7). Naçar bu hadysa wakyg bolgaý (SB, 5a-13). Naçar furkaty bile hüý etmişem neteý (BD, 14b-4).

nadan [na:da:n نادان] **1)** *nadan, bilimsiz, sowatsyz*: Ne biler gadryňyzy degme-nadan (Mn, 302b-10). Ne belalar göredür men ýary-nadan elgiden (BD, 14b-8). **2)** *aňsyz, düşünjesiz, aňy goýalyşmadyk*: Bu akylsyz, nadan tyfl turur we any bilmes kim, elik sakalga urmak ýaman turur (SB, 7a-27).

nadanlyk [na:da:nlyk نادان لىق] *nadanlyk, akmaklyk, bilimsizlik*: Alar öz nadanlyklary birle heläk boldylar (SB, 9a-2).

nadanlyk kyl- [na:da:nlyk kyl- نادان لىق قیل] *nadanlyk etmek, akmaklyk etmek*: Eger atasy fuzullyk we nadanlyk kylmas erdi, bu misgin küdek ýetim we bikes galmas erdi (SB, 127b-25).

nadyr [na:dyr نادر] *seyrek, az*: Jewirde nadyr, zulumda mähir (BD, 32b-3). **— nadyry-ruzgär** – *döwrüniň seyregi, döwrüniň saylantgysy, taýsyz*: Ýusuf... ylym we hikmet babyda nadyry-ruzgär erdi (SB, 4b-19).

naf [na:f ناف] *göbek*: Anyň nafydan üç ýygaç... köb budaglar birle gögerib turur (SB, 129b-4).

nafaka [nafקה] *iýmit, hörek, gündelik iýmit üçin sarp bolýan zatlar*: Bir günlük kut alyb, galganlaryny balyglarga nafaka kyldy (SB, 36a-7).

nafh [nafخ] *üfleme, ýel*: «Kuntu-kenziň» jöwherinden nafhaýy-jan eýledi (ND, 33b-5). Pertöwi nury Hudadyr kim, edübdür nafh any (ND, 22b-2).

nafh ol- [nafخ اول] *üflenip bolmak, ýellenip bolmak*: Bu nafh olan jan nedir (ND, 14a-15).

nafyg [na:fyg نافع] *peýdaly, nepli, haýyrly*: Nafyg därüler we sudmend däneler... Ol maglum kylyb, mümtaz kyldy (SB, 3b-28).

nagam [nagam نعم] *ykrar etmegi, makullamagy aňladyjy söz, hawa*: Tiýdi: «nagam» (SB, 9b-28).

nagara [nagara نقاره] *ýüzüne eýlenen deri çekilen saz guraly, dep*: Gümbir-gümbir nagaralar dögülüdi (GA, 64-5). Gümbir-gümbir nagaralar dögülüdi (GA, 120-5). Güpür-güpür tawullar, nagaralar çalyndy (GA, 285-12). Nefir we nagara ününi alarga muzaf kyldy (SB, 10a-30).

nagarajy [nagarajy نقاره جي] *nagaraçy*: Surna(ý)jylary ko(w)dy, nagarajylary ko(w)dy (GA, 113-1).

nagaş [nagaş ناغاش] *yökary galma, çykma*: Nagaş (Tuhf, 22a-1).

nagd [nagd نقد] *taýýar zat, derrew berilýän zat, nagt*: Nagdy-jan istär hakykat, ger olursaň müşteri (ND, 33a-15). Nesýe umydyga nagdny goldan berse bolmas (SB, 121b-22).

nagleýn [nagleýn نعلين] *bir jübüt aýakgap, jübüt köwüş*: Ol nagleýn eşek sagrasydan, nejis erdi (SB, 7b-20).

nagma [nagma نغمه] *heň, nagma*: Mutryb ýene düz nagmaýy-udy-tarabengiz (KB, 4-10).

nagra [nagra نعره] *nagra, gykylyk, aýylganç ses bilen gygyрма*: Nagra urub haýkyrdy (GA, 147-13). Nagra urar mestanalar (ND, 43b-13).

nagş eýle- [nagş eýle- نقش آيله] *nagş etmek, keşbini çekmek, suratyn çekmek*: Çü nagş eýledi, Ol Halyk bu suratda heýulasyn (KB, 45-14).

Nagşy [Nagşy نقشى] *Nagşy, tasawwufda nagşbendiýe tarykatyny esaslandyran Bahawedddin Nagşbendiniň edebi tahallusy*: Hakykat, Nagşy-ýa, bu merdi-käne (ND, 1b-17).

naguzu billah [nagu:zu billa:h نعوذ بالله] *Alla gorasyn, Alla saklasyn, Alla penalasyn*: Naguzu billah eger muhalafat kylyp temerrüd we usýan ýolyny tutsaňyz (SB, 127b-27).

nagym [nagym نعيم] *nygmat, behişt, behişt nygmaty*: Mülki-baky we nagymy-jawydany ol jahanda miýesser bolur (SB, 30a-28).

nagyş [نقش] *nagyş, alamatly şekil, alamatly belgi, ýazgy*: Habybym nagyşdan magny bulaýyn (Mn, 299a-8). Ol nagyş kim, zahyr bolgaý, oýnamak gerek (SB, 37a-22).

nagyş et- [نقش ایت] *alamatly şekil, ýazgy etmek*: Ajab nagyş etdiň eý Nagşy, bu dersi bir muammaýy (ND, 10b-9).

nagyş kyl- [نقش قیل] *nagyşlamak, ýazmak*: Dawud ol günähni öz eligige nagyş kylyb erdi (SB, 12b-28).

nagyşlyk [نقشلیق] *nagyşly, nagyşlanan, keşde çekilen*: Nagyşlyk perde (ZME, 237; 133-2).

nahal [نحال] *nahal*: Ýene bir tuhfe getirdim saňa, eý täze nahal! (ND, 18b-12). Anyň dek kim, suw üzre nahaly (Mn, 302b-3).

nahjyran [nahjyra:n نأجران] *aw, şikar*: Gyş içre nahjyran birle ol ýol wehmi jan aldy (BD, 82a-7).

nahl [نخل] *hurma agajy*: Nahl ýygaçlary ýerige kim, kesib erdiler... zeýtun ýygajy gel-türüb olturtdylar (SB, 29b-17). Babyra ol hüsn nahly bir, meger hyrman berür (BD, 22a-8).

nahla [نخله] S: **nahl** Ol hurma nahlasy -gurug erdi (SB, 24a-31).

nahwat [نأوت] *tekepbirlik, ulumsylyk, özüne göwniýetijilik*: Hergiz nahwat we kibirden hiç badyşahga baş egmäb erdiler (SB, 121b-16).

nahyýet [ناهیت] *welaýat, etrap, sebit*: Ynal han kim, ol nahyýet badyşahy erdi (SB, 121b-1). Diýarbekr welaýatyda we niçe nahyýet Tabarystanda... (SB, 32a-22).

naju [ناجو] *arça agajy*: Bolup her şejer nahly-naju kibi, / Neý naju ki, bu çarh minu kibi (Ab, 98b-17).

naka [na:ka ناكه] *inen düýe, maýa*: Eger Salyh olursa saňa janym, / Garyw eýleýe naka jan içinde (KB, 98-11).

nakkaş [nakka:ş نقاش] *heykeltaraş, nakgaş*: Ýazar resmini nakkaşlar adyny goýar diwara (ND, 28a-15). Nakkaş, meniň balyma tedbir etgil! (BD, 57b-9).

nakl [نقل] *gürriň, beýan, hekaýat*: Emma bu naklňyň asly ýok turur (SB, 1b-17).

nakl eýle- [نقل ايله] *gürriň bermek, beýan etmek, düşündirmek*: Bihuruf nakl eýle ony, çün ne rehberlik budur (ND, 8b-17).

nakl kyl- [نقل قیل] **1)** *göç etmek, dünýäden ötmek, aradan çykmak*: Bu dünýäden nakl kylyb, badyşahlygyny ol ogly Nowder şahga tagýyn kyldy (SB, 6b-17). Ýalguz Turga baryb, dünýäden nakl kyldy (SB, 9a-31). **2)** *göç etmek, göçmek, bir ýerden başga bir ýere geçmek*: Aýturlar kim, Babyrga nakl kyldy (SB, 18b-32). **3)** *geçirmek, terjime etmek, bir dilden beýleki bir dile geçirmek*: Arystu ol ylymlaryny ýunany tilige nakl kyldy (SB, 19a-24). **4)** *göçürmek, geçirmek, bir ýerden başga bir ýere geçirmek*: Daryl-mülki Rumyýaýy-kubradan Kustantanyýaga kim, Ajamga akra turur nakl kyldylar (SB, 20b-15). Daryl-mülki Rumyýaýy-kubradan Kustantanyýaga nakl kyldylar (SB, 21b-8).

nakl kyldur- [نقل قیلدور] *geçirmek, göçürmek, geçirtmek, göçürtmek*: Tebigy we ylahy kitablary ajam mülkiden Rumga nakl kyldurdy (SB, 19a-22).

nakyl [نقل] S: **nakl** Bähramy Çöbin we dahy Abdurahman Tabary anlardan nakyl ederler (Ýaý, 109a-5).

nakyl [na:kyl نقل] *rowaýatçy, gürriňçi, hekaýat ediji*: Rawylar we nakyllar rowaýat kylyb tururlar (SB, 21b-12).

nakys [naky:s ناقص] *nakys, ýetmezçilikli, nogsanly*: Kalby möwta, akly nakys, pähmi ýok çeşmide hab (ND, 41a-5).

nakz [نقض] *bozma, syndyrma* <**nakzy-ähd-** – *ähti bozmak, şerti üýtgetmek, ähti ýalan*: Syýawahş Afrasyýab birle ähd we şert kylyb erdi, nakzy-ähd kyla almady (SB, 34a-26). Nakzy-ähd kylyb, mesaf kylgaýlar (SB, 34b-1).

nal [na:l نال ، نعل ، نعل] *atyň aýagyna, aýakgabyň ökjesine kakylýan demir halkajyk, nal*: Şahbaz-şahbaz atlar ýügürdi, naly düşdi (GA, 64-9). Dahy kyldy öýleýi, şol wagt Güneş geçgende naluň tasmasy kadar (MAS, 14b-2). <**nal ur-** – *nal kakmak, nallamak*: Atuň aýagyna nal olmuş uş aý, ahy begüm (KB, 184-12). Atlaryga mutbak nal ursunlar (SB, 122a-5).

nala [na:la ناله] *nala, agy, aglama, yñrama, ah çekme*: Nala we zary birle ýyglar erdi (SB,

4b-7). Niçe kim nala zir-u bem kyldy (BD, 31b-12).

nala kyl- [na:la kyl- ناله قيل] *nalamak, ahy-perýat etmek, eñremek*: Köb azar arab çerigige ýetişib, ferýad we nala kyla başladylar (SB, 16b-11).

nalan [na:la:n نالان] *aglaýan, eñreyän, nala edýän*: Bilbili-nalan olurmy? (ND, 44a-1). Kimi girýan kimi handan, kimisi nalan nedir (ND, 7b-5).

nalyş kyl- [na:lyş kyl- نالیش قيل] *aglamak, eñremek, nala etmek*: Allatagala dergähide nalyş kyldy (SB, 9a-3). Şemsun ol sagat Allatagalaga nalyş kylyb, doga kyldy (SB, 11b-30).

nam [na:m نام] *at, atly-abraýly*: Geçip fil-jümle menzilden, ne namy, ne nyşan oldy (ND, 31b-10). **nik namlyk – at-abraýlylyk, ýagşylykda tanyml bolmaklyk**: Möwjibi-sebaty-döwlet we nik namlygyňyz bolgaý (SB, 125b-14).

nama [na:ma نامه] **1)** *nama, hat*: Ahwaz meligige nama ýazyb ýiberdi (SB, 27a-1). Namany maňa rowaň eýläb sen (BD, 52a-1). **2)** *ýazgy, eser, kitap*: Uş ondan soňra nama başlagaýyn (Mn, 293b-6).

naman sokur [na:man صُوقُور] *körsýän*: Naman sokur (Tuhf, 14b-2).

namard [na:mard نامرد] *namart, gorkak, ejiz*: Namard ýigit bine bilmez (GA, 4-4). Go(ý)magym ýok kyrk namarda (GA, 33-12).

namaz [nama:z نماز] *Allatagalanyň yslam dinine uýýanlara arap dilinde buýran ybadaty, yslam dininiň baş şertiniň biri*: Wagt goýdy Taňry namazga (ZME, 674; 130-2). Sopylaryň dilegi mährab, namaz (KB, 588-5). Süňi oýnamak ýahşyrakdyr tatawwug namaz kylmakdan (Ýaý, 103b-5). Ol nebi aýtdy: «Namaz diniň diregidür» (MAS, 4a-1). Namaz we dogaga meşgul boldy (SB, 2b-18). **namazy-şam – agşam namazy okalýan wagt**: Günde bir wagt, namazy-şamda tagam ýer erdiler (SB, 2a-3). Namazy-şam Ysmaýyl ewge geldi (SB, 3a-20).

namaz et- [nama:z et- نماز ات] **S: namaz kyl-** Namaz etti (IBM, 111-5).

namaz kyl- [nama:z kyl- نماز قيل] *namaz okamak, Allatagalanyň yslam dinine uýýanlara arap dilinde baş wagtyna buýran ybadatyny bellenilen tertipde berjaý etmek*: Taň namazny garankuda kyldy (ZME, 986; 165-1). Muhammediň sag ýanynda namaz kylan (GA, 7-13). Kim ki, kylsa namazy hak din durguzmyşdur (MAS, 4a-2).

namdar [na:mda:r نامدار] *atly, abraýly, tanyml, meşhur*: Ol ulug, namdar badyşah erdi (SB, 120b-7). Niçe namdar arab atlary birle Oguz dergähige geldiler (SB, 124a-2).

Namdar [Na:mda:r نامدار] *adam ady (erkek)*: Weziri Namdar atlyk erdi (SB, 31b-31).

namdarlyk [na:mda:ryk نامدارلیق] *at-abraýlylyk, tanymllyk, meşhurlyk*: Rüstem kim, namdarlykga at çykardy, hiç at any götere bilmes erdi (SB, 11a-31). Müddet kyrk dört ýyl häkim we namdarlyk kyldy (SB, 31a-24).

namus [na:mus ناموس] *namys, ar, ahlak, wyjdan*: Gördüler ki, namus içün beklemez (GA, 175-3). Namusy-ary terk edüdän ary olmuşam (KB, 365-4). Eger namusy-badyşahlyk bolmasa erdi... saňa iman geltürür erdim (SB, 26a-4).

namus-ar [na:mus-a:r ناموس عار] *namys-ar*: Geçen namusy-aryndan, çekerler ony güftara (ND, 28b-12).

namuslyk [na:muslyk ناموسلیق] *namysly, ar-namysly, gaýratly*: Ol begaýat bahadur we müeýýed we namuslyk erdi (SB, 127b-18).

namwer [na:mwer نامور] **S: namdar** Eşkanlylar... özge muluklardan namwer we mugtaberräk erdiler (SB, 20a-22).

namzed kyl- [na:mzed kyl- نامزد قيل] **1)** *bellemek, bermek*: Erse maşryk we Türküstan we ol hududlary ulug ogly Ýafesge namzed kyldy (SB, 120b-2). Buhtunnassarny ol beladga namzed kyldylar (SB, 15b-30). **2)** *bermek, bellemek, adaglamak*: Atasy ammy Kür hannýň gyzyny aňa namzed kylyb, ewge geltürdi (SB, 120b-18). Merýemi ...Yusuf bin Yakub bin Masanga namzed kyldylar (SB, 24a-4).

nan [na:n نان] *nan, çörek*: Tişde gördüm, bir sebed nan göterdim we howadan tuýur gelib, ol nanlary ýidiler (SB, 5a-9).

nar I [na:r نَار] *nar agajynyň miwesi, nar:* Nar ök emjeklik gyz (ZME, 375; 158-1).

nar II [na:r نَار] *ot, ýalyn:* Bu muhabbet hanasyndan ýanmaga nar kemi ýok (ND, 17a-3). <**muhabbet nary** – S: **nary-muhabbet** Muhabbet nary jandan gitmedi hiç (Mn, 296a-2). <**nary-hesret** – *hesret ody:* Bäşinji gör ki, Ýakuby, pyraky-nary-hesretten (ND, 22b-10). <**nary-hijran** – *ayralyk ody:* Tahammul eýleşip ahyr pyraky-nary-hijrana (ND, 36a-7). <**nary-jehim** – *dowzah ody, jähennem ody:* Gatma sen nary-jehime bizim abdalymyzy (ND, 36b-14). <**nary-muhabbet** – S: **nary-yşk** Gaýnasyn nary-muhabbet, doldur yşkyň tasyny (ND, 32b-13). <**nary-pyrak** – S: **nary-hijran** Halka uýup galma, sagyn, nary-pyrak içre çün (ND, 27b-16). <**nary-pyrkat** – S: **nary-hijran** Ne bilsin nary-pyrkatdan kişi ki, kem yhlas eýlär (ND, 39b-18). <**nary-suzan** – *yakyjy ot:* Nary-suzan degilmi? (ND, 43a-1). <**nary-yşk** – *söýgi ody, yşk ody:* Ýakdym ahyr nary-yşka galmaýyp ahyr eser (ND, 13b-8).

nary [na:ry: نَارِي] *aňry, aňry tarap:* Jeýhundyň nary Afrasyýabnyň bolgaý (SB, 6b-16). Jeýhundan nary ýurtlary bar erdi (SB, 130a-27).

Naryman [Nary:ma:n نَارِيْمَان] *adam ady (erkek):* Naryman urugy erdi (SB, 11a-31).

naryn [na:ry:n نَارِيْن] *otdan, otly, alawly:* Totagy ataşy durur, bili durur naryn (KB, 414-15).

nasafat [nasafat نَصْفَت] *ynsaplylyk, adalatlylyk, yn-sanperwerlik:* Temhidi-adalat we nasafaty-rygaýat kylyb... (SB, 30b-17).

nasak [nasak نَسَق] *tertíp-düzgün, kada, yörelge, dessur:* Ol welaýatnyň zabt we nasakyga ýüz geltürüb... (SB, 123b-22). Ol welaýatlar işige nasaky-tamam berib, andan Dymaşka azymat kyldy (SB, 123b-23).

nasary [nasa:ry: نَسَارِي] *ysaýy, hristian:* Ol owwal badyşah erdi kim, nasary dinige girdi (SB, 20b-18). Nasary any köb tagzym kylur erdi (SB, 20b-20). Antakyýaga baryb, halkny nasary dinige dagwat kyldy (SB, 21b-23).

nasaýyh [nasa:ýyh نَصَائِح] *nesihatlar, wagyz-ündewler:* Hezreti Yzzatga hutbaýy belyg we nasaýyh we mawagyz okur erdi (SB,

37a-15). Takryry-nasaýyh we mawagyz kylyb, tiýdi (SB, 25b-26).

nasaýyh kyl- [nasa:ýyh kyl- نَصَائِح قِيل] *nesihat bermek, wagyz-ündewler etmek:* Bu taryk nasaýyhlar kylur erdi (SB, 25b-24).

nasb [nasb نَصَب] *bellenme, bellemeklik:* Onuň kim, azly-ýu nasby ola mahluk elinden çün (ND, 18a-2).

nasb kyl- [nasb قِيل] *bellemek, oturtmak, wezipä bellemek:* Erkini anyň nyýabetige nasb kyldylar (SB, 126b-30). Naýyby kim, Beýtil-Mukaddesde nasb kylyb erdi (SB, 21b-17).

nash [nash نَسَخ] *ayýрма, oçürme, ýok etme:* Nash aňa wajyp durur wejhi ýazar baýyra (KB, 563-8).

nash et- [nash اَيْد] *nusgasyny göçürmek, ýazmak, nusga etmek:* Nushasyny hattunuň nash edelüm köňülde (KB, 382-6).

nasrany [nasra:ny: نَسْرَانِي] *hristian, ysaýy, hristian dinine eýerýänler:* Alar nasrany erdiler (SB, 21b-9). Nasranylar zagmy olturur (SB, 27a-25).

nasrany bol- [nasra:ny: bol- نَسْرَانِي بُول] *hristian dinine geçmek, ysaýy dinine girmek, hristian bolmak:* Saby dinini terk kylyb, nasrany boldy (SB, 22a-10). Maslahat üçün nasrany boldy (SB, 22a-19).

nasrany kyl- [nasra:ny: kyl- نَسْرَانِي قِيل] *hristian etmek, ysaýy dinine girizmek:* Öz welaýatynyň halkyny nasrany kyldy (SB, 27a-23).

nasranyýet [nasra:ny:ýet نَسْرَانِيَّت] *hristiançylyk, ysaýyçylyk:* Ol zamandan bäri Rumda nasranyýet peýda boldy (SB, 24b-31).

nass [nass نَص] *tekst, metin:* Nassy-Kuranygadym turur (SB, 33a-30). Bu muhalyfy-nassy-Kelamylla we pygamber hadysy turur (SB, 9b-14).

Nasybyn [Nasy:by:n نَصِيْبِيْن] *ýer-ýurt ady:* Dara ýasagan ymaratlar Darab şäheri turur Nasybyn üstide (SB, 19a-14).

nasyr [na:syr نَاصِر] *ýardamçy, kömekçi, medetkär:* Aňa muttafyk bolub, ähd we şert kylyb, aňa nasyr we döwlethah boldy (SB, 26b-32).

nasyýa [na:syýa ناصيه] *alyn, maňlaý, ýüz:* Syýadat we döwlet anyň nasyýasydan hüweýda turur (SB, 32a-4).

natg [نطع] *eýlenmedik deriden edilen gaty düşek, ölüme höküm edilen kişiniň ölümniň ön ýanynda oturdylyan we jeza berilýän gaty düşegi:* Any ol natg üstige olturtub, atasynyň gany üçin köb serzenişler kyldy (SB, 22b-31). **natg sal-** – *ölüme höküm edilen kişini üstünde öldürmek üçin, eýlenmedik deriden edilen gaty düşegi ýazmak:* Buýurdy kim, bir natg saldylar (SB, 22b-31).

natuwan [na:tuwa:n ناتوان] *gowşak, güýçsüz:* Säherhiz oldy seniň-le bu jismi-natuwan, gör, kim (ND, 17a-11). Natuwan göreli könlüm bigi gözüňi, şah-a! (KB, 366-14).

natyk [na:tyk ناطق] *gepleýji, sözleýji, gürleýji:* Ki natykdyr eden nutgy-bütün her şýde güftary (ND, 32b-2). Habar al işbu nazmymdan, bu dem gör kim, durar natyk (ND, 38b-11). Gurhany-mejid aňa natyk turur (SB, 2b-24).

nawahy [nawa:hy نواحي] *sebitler, etraplar:* Oguz muzaffar bolub ol nawahyny tutub (SB, 121b-8). Ol nawahyda bir kewek ýygaç bar erdi (SB, 122a-9).

naý I [ناي] *gant alynýan ösümlik, şekerçiňrik:* Gurug naýdan kylur şekerni peýda (Mn, 290b-8).

naý II [ناي] *tüýdük, surnay:* Içildi badalar bir-bir, çalyndy dep ile naýlar (ND, 24b-17).

naýyb [na:ýyb نايب] **1)** *öýlenýän ýigidiň dosty, mysayyp:* Bu gün men geýdim, ýaryn naýybym geýsün (GA, 90-12). Naýyb paralandy, şehid oldy (GA, 91-10). **2)** *oruntutar, häkim:* Naýyby kim, Beýtil-Mukaddesde nasb kylyb erdi (SB, 21b-17). Erki han kim, anyň naýyby erdi (SB, 126b-33). **3)** *oruntutar, atalyk, atabegin işini ýörediji:* Garaman han begaýat kiçik turur we badyşahlyk kyla almas... oňa bir naýyb tagýyn kylyb olturtaly (SB, 126b-28).

naýyb kyl- [na:ýyb kyl- نايب قیل] *oruntutar bellemek, iş ýörediji bellemek:* Erki hanny saňa naýyb kylyb erdük (SB, 127a-18).

naýyra [na:ýyra نايره] *ot, alaw, ot şuglasy, oduň howry:* Fitne we harb naýyrasy kim, teskin tabdy (SB, 16b-12).

naýza [نيزه] *söweş ýaragy, naýza:* Enesi gelib, ol ýerden iki naýza boýy baljyk çykardy (SB, 31a-21). Naýza we gylç we kemer bilge baglab... (SB, 37a-11).

nazar [نظر] **1)** *serediş, bakyş, garaýyş, nazar:* Köňül mähri nazar ýolundan artar (Mn, 309a-1). Onuň birle on iki bolar diýip aýtdylar, ...biri nazardyr (Ýaý, 112a-8). Barça bir nazar birle medhuş we haýran boldyňyz (SB, 5a-2). **2)** *nazar, göz, göreç:* Hydyryň nazary bir eski tamga tüşdi (SB, 10a-6). Ýüzini ewürdi kim, nazary aňa tüşmegeý (SB, 13b-11). Wehrez azym garry bolub, nazary zagyf erdi (SB, 36b-14). **3)** *göwün:* Hanymyzyň nazary bizden dönmüş gördüm (GA, 239-13). Nazaryňa ol surat begaýat hoş geldi (SB, 16b-20). **4)** *ýan, ön, gapdal, huzur:* Baýyndyr hanyň nazaryna wardy (GA, 204-11). Bendüýäni bend kylyb Bähram Çöbin nazaryga geltürdi (SB, 38b-14). **5)** *aň, pikir, hyýal, düşünje, göz önüne getirme:* Ol çerik anyň nazaryda hakyr we har göründi (SB, 15a-25). **mesgud nazar** – *nazarkerde, bagtyýar garaýyşly, bagtly bakyşly:* Andan bir humayun eser, mesgud nazar ogul mütewellid bolub (SB, 120b-9). **nazardan sal-** – *ünsden düşürmeklik:* Gel, eý saky, nazardan salmagyl, gel (Mn, 304b-10). **nazary tüş-** – *görmek, gözi ilmek:* Nazyra atlyk kim, begaýat jemile we sahybjemal erdi, nazary Şaburga tüşdi (SB, 28b-7). Şabur nazary dagy aňa tüşdi (SB, 28b-8).

nazar kyl- [نظر قیل] *seretmek, bakmak, garamak, nazar salmak:* Ýöri, bar, kalba nazar kyl, bari gel, olma deni (ND, 24b-8). Süleýman asmanga nazar kylyb, ýerge bahgunça ol tahtny arasta häzir kylaý (SB, 13b-4). Her wagt kim, aňa nazar kylur erdiler, any asaga tekýeli görür erdiler (SB, 13b-19).

nazm [نظم] *goşgy, şygyr:* Ylahy kyl nazar, Horezmi, nazma (Mn, 291a-10). **nazmy-päk** – *arassa şygyr:* Bu nazmy-pägiň, eý Nagşy, kabul etmez-se münkirler (ND, 2a-11). Ne kim, rezm eýlediň, Nagşy, hakykat nazmy-pägiňde (ND, 5b-9). Pähm edüb bu nazmy-päгим, älem içre, eý peri (ND, 8b-7).

nazm eýle- [نظم ايله] S: **nazm kyl-** Bes durar bu Nagşy-ýa, gel, her ne kim, nazm eýlediň (ND, 26-9).

nazm kyl- [نظم قيل] *goşgy ýazmak, goşgy şekiline getirmek, goşga geçirmek*: Addy öz günähini bilmeý, ahwalyny nazm kylyb, bir-iki keret Nugman alyga ýiberdi (SB, 40b-8).

nazyl bol- [na:zyl bol- نازل بول] *inmek, asmandan aşak inmek, gelmek, eşildilmek (Ylahy owaz)*: Niçe müddetden soň Ybrahymga wahyý nazyl boldy (SB, 3a-22). Wahyý nazyl bolgandan burun kim, mübäreke ömürleri otuz başge ýetib erdi (SB, 3a-24).

nazyr I [na:zyr ناطر] *serediji, seredyän, gözegçilik edýän*: Olup gündizlere nazyr, birisi gijesin beklär (ND, 11a-17).

nazyr II [na:zyr نظر] *meñzeş, taý*: Nazyryň ýok jahan içre, Huda haky ki ärsiň sen (ND, 10b-9).

Nazyra [Nazy:ra نظيره] *adam ady (aýal)*: Zyzen gyzy Nazyra atlyk kim, begaýat jemile we sahybjemal erdi (SB, 28b-7). Nazyra ol tilsimniň harab kylmak ylmyňy aňa ögretidi (SB, 28b-10).

nazyr ol- [na:zyr ol- نظير اول] *seredyän bolmak, gözegçi bolmak*: Kalba nazyr ola görsem tä ezel ruhanyýam (ND, 18b-10).

nazyr ol- [nazy:r ol- نظير اول] *meñzeş bolmak, taý bolmak*: Nazyry olmaýub Nagşy olalar alymy kubra (ND, 3b-11).

ne I [نه ، ن] 1) *näme*: Ne (IBM, 75-15). Ne kylar sen (IBM, 96-9). Görelim, hanym, ne soýlamyş (GA, 13-2). Bilersiň nedigin «Sebgulmesanyň» (ND, 33a-3). Ne sebäbden, ýa Reb, Oguz any bulardan köprük sewer (SB, 120b-25). Ne kişiler siz we ne işge gelib siz (SB, 5b-3). 2) [ne An] *ne, nä, haýsy, nähili, neneňsi*: Ne kaganka isig küçig berürmen (Kt, gd-9) — *Ne (haýsy) kagana zähmetimi, güýjümi berer men (bererin, sarp ederin)?* Neň ýerdeki kaganlyg budunka büntügi bar erser ne buňy bar erteçi ermis (Tk, gd-56-57) — *Haýsy-da bolsa, (bir) ýerde kaganly (hanly) halkyň (bir) işýakmazy (işsizi) bar bolsa, (gör, ol halka) nähili hasrat (bagtsyzlyk) bolardy*. Ne bilsin gadryny inkär edenler (ND, 1b-13). Bu ne leşger turur (SB, 122b-20). <**ne bilsün** — *nireden-bilsin, näbilsin*: Ne bilsin bu esrary ki ol durar hary-

ester (ND, 10b-8). <**ne bilürse** — *näme bilse*: Ne bilürse ýen noksan iledür (ND, 11a-2). <**ne gadar** — S: **ne türlük** Alarga ne gadar ýimek. mäýähtajydan gerek bolsa bergeýler (SB, 5b-8). Ne gadar aşlyg bahasyga matag geltürüb erdiler (SB, 5b-9). <**ne kän** — *nähili magdan*: Eger çün murdalar yhyä, ne halatdyr, ne kän sen-sen (ND, 26a-1). <**ne kār** — *nähili iş*: Gel, maňa gel, güwşi jan et ne kār etsem gerek (ND, 17a-18). <**ne kim war** — *ähli, hemme*: Bahamdylla, ne kim war, ähli-jürmüň (ND, 1b-10). <**ne türlük** — *neneňsi, nähili*: Bularnyň tedarikini ne türlük kylur biz? (SB, 122a-29). Dawud sorady kim, ne türlük? (SB, 13a-13). <**ne ýerde** — *niredede, haýsy ýerde*: Badyşahlary ne ýerde turur (SB, 124b-22). Oguz andan sorady kim, ne ýerde erdiň (SB, 124b-32).

ne II [نه] *ýokluk görkezýän baglaýjy kömekçi*: Ezraýyly ne çawuş gördi, ne gapuçy (GA, 156-5). Anuň elinden ne ölümiz, ne dirimiz gurtulurmyş (GA, 271-9). Ne gahryndan hyýal aňlar, ne lutfundan o werer şeý (ND, 16a-4).

nebat [نبات] *ösümlik*: Zam edüb any nebata ýeri haýwandyr giri (ND, 32a-2).

nebatat [neba:ta:t نباتات] *ösümlikler*: Nafyg därüler we sudmend däneler özge mejhul nebatatdan ol maglum kylyb, mümtaz kyldy (SB, 3b-28). Halkny gaza üçün enwag nebatatdan we miwe we sebze we hububatdan kanagat buýurdy (SB, 32a-9).

neberd [نبرد] *söweş, jeň, uruş*: ...neberd we harbdan galyb erdiler (SB, 121b-11).

nebawi [نبوی] *pygamberlik, pygambere degişli* <**hadysy-nebawi** — *pygamber hadysy*: Bu kowl hadysy-nebawide mezkur turur (SB, 37a-17).

nebi [nebi: نبی ، نبی] *pygamber, nebi*: Nedir gör, Nagşy şeýda, nebi weger weli mursal (ND, 18a-4). We dahy nebi aýtdy (Ýaý, 103b-1). Ol nebi aýtdy: «Namaz diniň diregidür» (MAS, 4a-1). Medýen şäherige kim, Şugaýb nebige — *alaýhyssalam* — tagalluk erdi (SB, 7b-7). <**nebi hadysy** — *Muhammet pygamberiň sözi*: Nebi hadysy diýdügümüz habar werildi nebiden (MAS, 11b-2).

nebire [nebi:re نبيره] *nebire, agtyk, çowluk*: Keýkawus gardaşynyň nebireleriden turur (SB,

14b-30). Ol Keýkawusnyň nebiresi erdi (SB, 15a-29).

neçük [نچوك] *nähili, neneň, niçik*: Ol saňa buýurgaý, ülni üzre neçük durup oturmak gerek (Ýaý, 132b-9).

neçün [نچون، نچون] *näme üçin, näme sebäp-den*: Neçün saht sen, hanym ýigit? (GA, 98-13). Neçün söýlärsen ol misgin ýabana (ND, 27a-10). Neçün munça müddet... etagat kylmab... erdiňiz (SB, 122b-1). Neçün mundan burun etagat kylmadyňyz (SB, 123b-5).

neda [neda: ندا] *ses, owaz*: Bu demde keşfi-güwş etmek, nedaýy-gudraty-Haka (ND, 35b-14). ...nägäh ýeminden bir neda eşitdiler (SB, 122a-18). Ol nedadan bir lahza bihuş boldy (SB, 7b-19). <**neda gel-** – *ses gelmek, owaz eşdilmek*: Andan soň... neda geldi (SB, 7b-21). <**neda ýet-** – S: **neda gel-** Neda ýetdi kim (SB, 8b-19). <**neda ýetiş-** – S: **neda gel-** Erse neda... ýetişdi (SB, 7b-23). Hezreti Yzzatdan neda ýetişdi (SB, 8b-18). <**nedaýy-Haktagala** – *Allatagalanyň owazy, Allanyň ylhamy*: Erse nedaýy-Haktagala anyň gulagyga ýetişdi (SB, 7b-19).

neda eýle- [ندا ايله] *geplemek, ses bermek, aýtmak*: Ezraýyla neda eýledi (GA, 160-13).

nedamat [neda:mat ندامت] *puşman, ökünç, ahmyr*: Akybet nedamat ýib puşeyman boldylar (SB, 26a-33).

nedelim [نيدله] *näme edeliň*: Maksady-sydka erişdiň, nedelim biz düşegi (ND, 36b-16).

nedem [نيدم] *näme edeýin, nädeýin*: Ahyr, nedem, didelerim gan etdim (ND, 25a-6).

neden [ندن] *nämeden, näme*: Munuň ölümi nedendir? (GA, 224-10). Görünen, çün gören sen-sen, neden ýa beýle saklamak (ND, 32a-13). Bilmezsiň ony neden? (ND, 13a-10).

neder [نيدر] *näme eder*: Bunda laf urub, neder sen? (GA, 202-7). Nederler any, eý mahroý, bu gün girdaby ekberden (ND, 17b-9).

nedim [nedi:m نديم] *hyzmatkär, kömekçi*: Kim erer Aý – guly, Ahter – nedimi (Mn, 296b-11).

nefaýys [nefa:ýys نفايس] *nepis zatlar, gymmatbaha zatlar*: Ol hediýesinde enwag zaraýyb we ejnasy-nefaýys, haryr tonlardan... bar erdi (SB, 18a-15). Ne gadar alabilgençe, zer

we sim we nefaýysdan özleri üçün alyb, ýerlerde defn kyldylar (SB, 36a-11).

nefer [نفر] *adam, kişi sany, baş sany*: Kyrk nefer kafyrlar atlandylar (GA, 101-8). On iki nefer badyşahlyk kyldylar (SB, 20a-25).

nefes [نفس] *dem, dem alma, nepes*: Kuwwaty ruh oldy wildan, hem perişdeler nefes (ND, 11b-16). Alarnyň nefesi ol yssyda tutular erdi (SB, 6b-30).

neffat [neffa:t نفاط] *söweşde nebitli çüýşeleri, küýzejikleri atyjylar, ot atyjylar*: Neffatlarga buýurdy kim, kawaryry-neft fillerge rowan kyldylar (SB, 37b-24).

nefg [نفع] *nep, peýda*: Nefg olan jan degilmi? (ND, 42b-13).

nefi [nefi: نفى] *inkär etme, inkär edilme*: Geçip sen nefi-isbatdan, pena bol jümleden tä kim (ND, 17b-10). Dil-ä, bildiň-se illäniň nedir nefi-le isbaty (ND, 32b-5).

nefir [nefi:r نفير] *kernaý, tüýdük, üflenip çalyňan saz guraly*: Nefir we nagara ünini alarga muzaf kyldylar (SB, 10a-30). Nefir we maşgala ünini eşitdi (SB, 23a-21). <**nefir tart-** – *kernaý çalmak, surnaý çalmak*: Ol kişileri sylah birle sanduklardan çykaryb, bang we maşgala we nefir tartyb (SB, 23a-19).

nefise [nefi:se نفيسه] *owadan, gözel, nepis, gymmatbaha*: Erse gördiler kim, götergenleri tamam jöwähiri-nefise turur (SB, 122a-20).

nefret [نفرت] *ýigrenç, halamazlyk*: – Aralaryda kedüret we nefret artyb (SB, 17b-1).

nefret kyl- [نفرت قيل] *ýigrenmek, daşlaşdyrmak, halamazlyk, bizar bolmak*: Könlüm senden nefret kyldy (SB, 35b-28). Ol kent halky andan nefret kylyb, aralarydan çykardylar (SB, 6a-23).

nefrin kyl- [nefri:n kyl- نفرين قيل] *gargamak, sögmek, ýigrenmek*: Zahhakny sögüb, nefrin kyldy (SB, 2a-31). Ylýas alarga nefrin kyldy (SB, 15a-14).

nefs [نفس] *köp zada ymtylma, nebis, mal-mülk gazanmaga we ş.m. üçin edilyän tagalla, iş, isleg*: Iki owrat diýmek Nuhuň, birisi nefis olubdy (ND, 21b-4). Anyň nefsi müberra we mugarra erdi (SB, 24a-27). <**nefsi-emmara** – *güýçli nebis, harsydünýälik nebsi*: Ýakarsyň nefsi-emmaraň bu gün sen ataşy «lä»-den (ND,

6b-13). Nefsi-emmara sizni bu zalalat ýolga salyb turur (SB, 4b-4). Meger nefsi-emmara sizni bu nässýyst ýollarga salyb turur (SB, 5b-30). <nefsi-lowwama – ynsabyň yzasy: Garaz oldyr Züleýhadan, diýmişler nebsi-lowwama (ND, 34b-6).

Nefsan [Nefsa:n نَفْسَان] *adam ady (erkek), Ysmaýyl pygamberiň ogly: Andan alty ogul boldy bu tertib we at birle: Nefsan... (SB, 3b-1). Ähli berber Nefsan nesliden turur (SB, 3b-2).*

neft [نَفْط] *nebit, söweşde küýzejiklere, çüýşelere guýlup, atmak we otlamak üçin ulanylýan ýag, ýangyç* <**kawaryry-neft** – söweşde duşmanlara garşy atylyan içi nebitli otlaýjy küýzeler, çüýşeler: Neffatlarga buýurdy kim, kawaryry-neft fillerge rowan kyldylar (SB, 37b-24).

nege [نَكَة] *nämä, näme üçin: Eden anlar-la hak nege war (ND, 11a-1). Andan soň bizge tiriklik nege gerek, özümni öltürür men (SB, 129a-2).*

nege et- [نَكَة ايت] *näme etmek: Nege etdim diýme, izgan iledir (ND, 11a-4). Nege etdim bu arada edegör inçe hyýal (ND, 19a-1).*

Nehawend [Neha:wend نَهَاوَنْد] *ýer-ýurt ady: Özi Nehawendge gelib, andan Ysfyhangabardy (SB, 42a-23).*

nehi [nehi: نَهِي] *gadagan etme, gadagan edilme, böwet bolma: Şu deňlü işdi ahyr kim, köňül tä emr ile nehi (ND, 41b-3). <emri-magruf we nehi-münker – adamlary dogry ýola ündemeklik we gadagan edilen zatlardan saklamaklyk: Seniň şerigatynda emri-magruf we nehi-münker wajyb we lazým turur (SB, 9b-30). Ol beni-ysraýylny emri-magruf we nehi münkerge tagryf kylur erdi (SB, 15b-24). <emri-nehi – S: emr we nehi Emri-nehiň hyzmatynda kämil olsa bir kişi (ND, 7b-7). <emr we nehi – dinde parz we gadagan zatlar: Perwerdigäri-ýeganaýy-bihemtaga iman geltürüb, emr we nehini kabul kylgyl (SB, 120b-11). Hytaby emr we nehini kim, Allatagaladan Musaga ýeter erdi, eşitdiler (SB, 8b-32).*

nehi kyl- [nehi: kyl- نَهِي قِيل] *gadagan etmek, saklamak: Alarny Taňry tagala ýolyga okugaý we ol butparastlykdan nehi kylgaý (SB, 15a-13).*

Ýahýa alaýhyssalam any andan nehi kyldy (SB, 24a-8).

nehr [نَهْر] *derýa: Nehri-Urdunga kim, ýetişdiler, egerçe azym ulug suw erdi... (SB, 10a-2b). Henüz anyň eseri baky bar turur Isa nehride, Bagdag agmalyda (SB, 14b-13).*

nehüfte kyl- [نَهْفَتْه قِيل] *gizlemek, bukmak, ýaşyrmak: Ben ki, uşşakuň nowasyny nehüfte kyluram (KB, 13-3).*

nejabet [neja:bet نَجَابَتْ] *asylylyk, ululyk, beýiklik: Bir ýyldan soň atasy eseri-ruşd we nejabet andan müşähide kylyb... (SB, 120b-13). Erse asar we nejabet anda peýda boldy (SB, 26b-21).*

nejaşy [neja:şy نَجَاشِي] *hebeş patyşalarynyň umumy lakamy: Emma nejaşyga kim, Hebeşe meliki turur... sizge ýawuk turur (SB, 33b-16). Nejaşy ýetmiş miň kişi iki emirge tabşurub... (SB, 33b-17).*

nejat [neja:t نَجَات , نَجَاة] *halas bolma, gutulma: Musa alarga sabyr buýuryb, nejat wagdasy kylur erdi (SB, 8a-13). <nejat ber- – halas etmek, boşatmak, gutarmak: Meni bu beladan nejat berdi (SB, 24b-21). <nejat tab- – halas bolmak, aman bolmak, gutulmak: Lutnyň tabyglary nejat tabdylar (SB, 2b-27).*

nejat bol- [neja:t bol- نَجَات بُول] *halas bolmak, halas edilmek: Garazymyz ol turur kim, bu harbdan bizge nejat bolgaý (SB, 41a-25).*

Nejef [نَجَف] 1) *ýer-ýurt ady: Kufe ýawukyda Nejef, şähri Anbar we Fyrat gyragyda, Bagdad şähride sakın bolgaýlar (SB, 16b-3). 2) derýa ady: Hyradan bir ýygaç ýyrak Nejef gyragyda kim, ol zamanda derýa erdi (SB, 30a-19). Nazary Nejefge tüşdi kim, derýa erdi (SB, 30a-25).*

Nejd [نَجْد] *ýer-ýurt ady: Arab kasdyga Nejd we Hijaz janybyga mütewejjih boldy (SB, 16b-5). Nejd agrabyga häkim boldy (SB, 31b-26).*

nejis [نَجَس] *hapa, haram, nejis: Ol nagleýin eşek sagrysydan, nejis erdi (SB, 7b-20).*

nejjini [nejjini: نَجَّيْنِي] *meni halas et: Diýdi ki: «Ýa Reb, nejjini mimme ahaf!» (KB, 431-12).*

nežad [neža:d نَزَاد] *nesil, nebere, tohum: Biz barja seniň asyl we nežadyňdan turur biz*

(SB, 121a-11). Barja Gybjak akwamy anyň nežadydan tururlar (SB, 122a-11).

neke [n(e)ke Akn] *näge, nämä, näme üçin*: Neke tezerbiz üküsi tiýin (Tk, gb-38-39) — (*Duşman*) *köp diýip, (biz) näme üçin tesmeli-mişimiz (gaçmalymyşyk)*.

neme I [نَيمَ ، نَيمَا] *neme, zat, bir zat, närse*: Aldy andan nemäni (ZME, 386; 94-1). Alyşty nemäni nemege (ZME, 597; 104-2). Neme (Tuhf, 21a-11).

neme II [نَما] *nähili*: Neme (IBM, 96-12).

neme III [نَما] *bilemok*: Neme, nä kyldy (MK, III, 178-10).

nemelik [نَيمَ لَيك] *zatly, zady bolan*: Bu az nemelik är (ZME, 405; 156-2).

nemiže [نَيمِيزَا] *baja*: Nemiže (MK, I, 371-17).

nemle [نَملَ] *nuşanany urmak*: Tartanda bir oh-la nemlär idim (GA, 200-4).

nemnäk [nemnä:k نَمنَک] *çyg, çygly, nemli, öl*: Ol howa daýym nemnäk we rutubaty-biifrat ...turur (SB, 19b-17).

Nemrud [Nemru:d نَمرُود ، نَمرُود] *adam ady (erkek)*: Nemrud göge oh atdy (GA, 210-4). Nemrud göge oh atdy (GA, 210-4). Kim ol Nemrudnyň magzyn çykarur (Mn, 291a-3). Hajam ýaýyny owwal Nemrud çykardy diýip aýdarlar (Ýaý, 107a-5). Nemrud Zahhak kybalydan Sewad we Babył şäherige amyl erdi (SB, 2b-8). **nary-Nemrud** — *Ybraýym pygamberi ýakmak üçin Nemrudyň ýakan ody*: Nary-Nemrudyň içinde hezreti Ybraýymy (ND, 19b-14).

neng [نَنگ] *ar, namys, aýyp*: Bu iş neng we ar we şeýn turur (SB, 121a-3). Zal Zer-Rüstem atasy andan neng we ar kylyb, bigat kylmady (SB, 14b-31).

neň [n(e)ň Fn نَئْ ، نَئْ] **1)** *hiç, hiç hili*: Ötüken ýir oluryp arkys tirkış ysar neň buňug ýok (Kt, go-8) — (*Türkmen halky*,) *Ötükende (Ötüken diýen ýerde) oturyp, argyş-tirkış (kerwen) ýöretseň, hiç hili gaýgy-aladaň (bolmaz) ýok*. **2)** *zat, närse*: Ýuzut neň (MK, III, 6-6). Bu nä neň ol (MK, III, 266-17). Bulmyş neňin sewer sen (MK, III, 267-1). **3)** *haýsy-da bolsa*: Neň ýerdeki kaganlyg budunka buntügi bar erser ne buňy bar erteçi ermis (Tk, gd-56-57) — *Haýsy-da bolsa, (bir) ýerde kaganly*

(hanly) halkyň (bir) işýakmazy (işsizi) bar bolsa, (gör, ol halka) nähili hasrat (bagsyzlyk) bolardy.

4) *haýsydyr bir*: Neň ýylsyg budunka olurmady (Kt, gd-26) — (*Men*) *haýsydyr bir baý (gurply) halka han bolmady*.

neňnen [n(e)ňn(e)n NnFn] *hemme, ähli, bary, her näçe, her niçik, her neneň*: Neňnen sabym erser beňgü taşka urtym (Kt, go-11) — *Her näçe sözüň bar bolsa, ebedilik daşa (oýduryp) ýazdyrdym (çyzdyrdym)*.

Neň Seňün [N(e)ň S(e)ňün nWFs Fn] *adam ady (erkek)*: Bukarak ulyş budunta Neň Seňün Ogul Tarkan kelti (Kt, dg-12) — *Buhara ulusyndan, halkyndan Neň Seňün [fwe] Ogul — Tarhan geldi*.

ne ol- [نَه اول] *näme bolmak*: Benim sujum ne oldy? (GA, 14-1). Ne ola bir sözi anlar, ki melä etmediler (ND, 24b-5).

ner [نَ] *ner, iner, erkek düýe*: Nermidir, maýamydyr, any bilsem (GA, 209-8). Ner oldy (GA, 210-1).

nerd [نَرد] *nard, narda, humarly oýunlaryň biri*: Muhabbet, nerdini köplerden utduň (Mn, 292a-7). Anyň barabaryda nerdni peýda kylyb, alarnyň alyga ýiberdi (SB, 37a-20).

nerdiban [nerdiba:n نَردِبان] **S:** **nerdüwan** *Çykylmaz bir ädimden nerdibana* (ND, 27a-2).

nerdüwan [nerdüwa:n نَردُوان] *merdiwan*: Nerdüwan (Tuhf, 19b-11).

nerek [نَرك ، نَرك] *näme üçin, nämä gerek*: Bu saňa nerek? (MK, I, 329-4). Nerek (IBM, 96-8).

nergis [نَركس] *gül ady, nerkes*: Urar nergisleriň näwekni janga (Mn, 296a-1). Telim gülçehre nergis gözlüler bar (Mn, 308b-3).

nerlen- [نَركُن] *merdemsilenmek, mert bolmak*: Yraga barsa... ben aňa nerlenürem (KB, 510-1).

Nersi [نَرسى] *adam ady (erkek)*: Anyň iki ogly bar erdi Bähram we Nersi atlyk (SB, 29a-2).

Nersi Hekim [Nersi Heki:m نَرسى حَکيم] *adam ady (erkek)*: Weziri Nersi Hekim erdi (SB, 30a-14).

neseb [نسب] *gelip çykyş, asly*: Anyň nesebide yhtylaf kylyb tururlar (SB, 2a-19). Anyň nesebi Erem bin Samga tartar (SB, 2a-20).

Neseme [نسمه] *adam ady (aýal), Ysmaýyl pygamberiň gyzy*: Gyýs Neseme atlyk Ysmagyl gyzyňy aldy (SB, 3b-4).

nesi [نسی] *nämesi*: Iç oguzda kimiň nesi (GA, 79-5). Kimiň nesidir? (GA, 283-1).

nesib [nesi:b نصيب] *nesip, paý, ülüş, nesibe*: Nesibinden artugun iýe bilmez (GA, 5-2). Alar dagy gelib, öz nesiblerini aldylar (SB, 36a-12).

nesib bol- [nesi:b bol- نصيب اول] *nesip bolmak, nesip etmek*: Barça emwal we ganaýymy-hebeşiler kuraýyşlarga nesib boldy (SB, 36a-12).

nesib kyl- [nesi:b kyl- نصيب قيل] *nesip etmek, miýesser etmek, nesip etdirmek*: Mülkini Zahhakga nesib kylды (SB, 2a-17). Özge fathlar Talutga Allatagala nesib kylды (SB, 12a-27).

nesihat [nesi:hat نصيحة] *nesihat, maslahat*: Hoş nesihatdyr bu Nagşy akyla (ND, 9b-13). Meniň pend we nesihatymny kabul kylmady (SB, 129a-22). Alar meniň ...nesihatymny kabul kylmadylar (SB, 8b-23).

nesihat kyl- [nesi:hat kyl- نصيحة قيل] *nesihat etmek, maslahat bermek*: Bizge nesihat kylyb... (SB, 122b-3). Any alar birle ýoldaş kylyb Müsürge ýiberdi we nesihat kylydy (SB, 5b-15).

nesil [نسل] *ýaş össürimler, nesil*: Bu diýdügi Osman neslidir (GA, 4-6). Nesli-Adamdan degildir, bilmiş ol, sen öwlüýä (ND, 33a-14). Mogollar Or han we Kür han nesliden tururlar (SB, 121a-15).

nesim [nesi:m نسيم] *mylaýym öwüsýän, ýakymly daň şemaly*: Çemen ferraşy, ýagny daň nesimi (Mn, 294b-8). Kaçan zülfüň nesimi Ruma ösgeý (Mn, 307a-10).

nesne [نسنه ، نسنّا] **1) zat, bir zat**: Gördüler kim, bir ybrat nesne ýatur (GA, 214-6). Üstümize ýagy, nesne gelmedi (GA, 289-13). Aglamak-la nesnemi olur, tur, gal ýokary (GA, 297-7). Oky tamam çeker, ujuna degin doldurar, okdan hiç nesne galmaz (Ýaý, 122a-1). Dahy kyldy ikindi şol wagt, her nesnänüň

kölegesi özi kadarynja (MAS, 14b-3). **2) hiç zat**: Ylymdan nesne bilmezseň kylar puşyda ol dilber (ND, 10b-6). Ol ant içersiz, onuň üçin siziň üzeriňize nesne düşmez, atyň okuňyz diýdi (Ýaý, 103a-7).

nesr [نسر] *iki sany ýyldyzyň ady*: Benatynagş kylur gerd rusuny nesre (KB, 207-10).

nessaba [nessa:ba نسابه] *gelip çykyşy öwrenijiler, asyl gelip çykyşy, arkany öwrenijiler* < **nessabaýy-fars** – *parslaryň gelip çykyşyny öwrenijiler*: Anyň üçün nessabaýy-fars aýturlar kim, Nuh Feridun turur (SB, 4a-3).

Nestur [Nestu:r نستور] **S: Nestures** *Nesturny welaýatdan çykardylar* (SB, 27b-9). Nestur mezhebinin wazygy Mamun halyfa zamanyda ermiş (SB, 27b-11).

Nestures [Nestu:res نستورس] *adam ady (erkek)*: Anyň muzhary Nestures erdi (SB, 27b-8).

nestures [nestu:res نستورس] *dini akymalaryň biri (hristianlarda)*: Anyň zamanyda nestures mezhebi peýda boldy (SB, 27b-7).

nesýe [نسيه] *nesýe, nagt däl*: Nesýe umydyga nagdny goldan berse bolmas (SB, 121b-22).

neşat [neşa:t نشاط] *şatlyk, begenç bilen joşma*: Neşat-aýş noş-a, noş kylgyl (Mn, 295a-10).

neşlär [نیشلر] *näme işlär, näme eder*: Gör kim, neşlär Ýaradan (ND, 42b-17).

neşter [نیشتر] *ary, möý, ýylan, içýan ýaly mör-möjekleriň çakýan agzasy, neşder*: Çaýan neşteri (ZME, 294; 131-2).

neşw-u nema [neşw-u nema: نشوونما] *östiş, ulalyş, ýetginjeklik*: Oguz saba zamanydan we neşw-u nema ewanydan bulug heddige ýetdi (SB, 120b-16).

net- [نت] *nätmek, näme etmek*: Gördünmi, men muňa netdim (GA, 173-7). Ganturaly netmiş diýeler (GA, 185-1). Netdün ki, satmadun any bize zaman ile (KB, 302-7).

netek [نتك] *nähili, neneňsi*: Netek sen (MK, I, 328-16).

newäle [nawa:le نواله] *mertebeli maşgaladan bolan agtyk*: Alynyň ogullary pygamber newäleleri (GA, 8-3).

neýle- [نيله] *nätmek, näme etmek*: Görelim, imdi Ýaradan neýlär (GA, 148-6). Taňry werdi, Taňry aldy, neýläýin? (GA, 140-12). Neýleýem, Nagşy-ýa, böýledir zaman (ND, 29a-5).

Neýnewa [نيوى] *ýer-ýurt ady*: Neýnewa kentiden turur (SB, 25a-29).

nezd [نزد] *ýany, gapdaly, öňi, huzury*: Herkulýus Hysrow nezdige bir mektub Ferhar tiliden ýazdy (SB, 39b-26).

nezeni [نەزەنى] *öler wagty*: Nezeni (Tuhf, 12b-10).

nezg [نزع] *ölümiň ön ýanyndaky ýagdaý, janajygy*: Bilür läkin haçan ol dem erişe halaty nezge (ND, 37b-3).

neZR kyl- [نذر قيل] *sadaka aýtmak, dilegim bitse, ýerine ýetirerin diýip, äht edip, sadaka aýtmak*: Diýgil kim, neZR kylyb, men kim, roza tutgaý men (SB, 24b-1).

neZR wer- [نذر ور] *bir zady önünden niýetläp bermek, bagyş etmek*: Gara tonly derwişlere neZRler werdim (GA, 26-11).

nä [nä An] *nä, näme*: Eki üç biň sümüz keltecimiz bar mu nä (Tk, go-14) — *Iki-üç müň goşunymyz bilen gitmelidik, (muňa) mümkinçilik barmy nä? (näme?)*.

näbalyg [nä:ba:lyg نابالغ] *ulalmadyk, ýetişmedik, kämillik ýaşyna ýetmedik, kiçijik*: Hatunlaryny alyb, öwladý-näbalyglaryny bende kyldylar (SB, 33b-25).

näbina [nä:bi:na: نايينا] *kör, batyl*: Ishak garrylyk çagyda näbina boldy (SB, 3b-6). Ol gadar ýyglady kim, näbina boldy (SB, 5b-31).

näçe [nä:çe نچە] *näçe*: Näçe ýarmak berdiň? (MK, III, 166-1). Näçe (IBM, 95-8).

näçiz kyl- [nä:çiz kyl- نەچیز قيل] *yok etmek, ýom-yok etmek*: Anyň barça mallaryny talaf we näçiz kyldy (SB, 6a-19). Barça syhrlarymyzny ýuwtub, näçiz kyldy (SB, 8a-6).

nädem [nä:dem نادم] *utançly, şermisar, puşman edýän, utançdan demiňi alyp bilmeýän*: Alar nädem we şermisar, gözlerini ýerge tikib erdiler (SB, 129a-7).

nädem bol- [nä:dem bol- نادم بول] *şermisar bolmak, utançly bolmak, puşman etmek, ökünmek*: Güştasb Isfendiýar wakygasydan dilteň we nädem bolub, öz kylganydan puşýman boldy (SB, 17b-25).

näfile [näfi:le نافلة] *parz bolmaýan, goşmaça*: Ol näfile tagat we ybadat kylmakdan ok [atmak] ýahşyrakdyr diýdi (Ýaý, 104b-6).

näge [nä:ge ناكاه] *näge, näme üçin*: Näge (Tuhf, 39a-2).

nägäh [nä:gä:h ناكاه] *birden, oslagsyz ýagdaýda*: Nägäh gözü gapagyna gylyç tokundy (GA, 148-4). Oky näge eger sendanga degse (Mn, 295a-3). ...nägäh ýeminden bir neda eşitdiler (SB, 122a-18). Nägäh üç ýygaç peýda boldy (SB, 128b-7).

nägu [nä:gu ناغو] *näme üçin*: Başymga köýide her dem guluw kylur itler, / Ger ölmesem bu guluwny nägu kylur itler (Ab, 98b-12).

nähak [nä:hak ناحق] *nähak, sebäpsiz ýere*: Ol jemagatga nähak kasd kyla turur (SB, 17a-3). Anyň ganyny nähak tökdiler (SB, 33b-7).

nähoş [nä:hoş ناخوش] *ýakymysyz, erbet*: Gattyk ýel kim, Hytaý janybydan gelür we anyň adyny bady-sötrük diýer erdiler we azym nähoş ermiş (SB, 125b-29).

näk [nä:k ناك] *aždarha ýa-da krokodil*: Näk (MK, III, 116-9). <>**näk ýyly** – *müçe ýyllarynyň biriniň öňki ady*: Näk ýyly (MK, I, 289-14).

näkes [nä:kes ناكس] *näkes, bolgusyz*: Är jomardyn, är näkesin ozan bilür (GA, 7-8).

nälaýyk [nä:la:ýyk نالايق] *nälaýyk, laýyk däl*: Diýme her söz ki, erur nälaýyk (BD, 4a-5).

näler [nä:ler نالار] **1)** *nämeler, näler*: Görermisen, näler oldy? (GA, 14-12). Aç gözün, gör, näler bar (ND, 14a-11). Seniň efgal we ahwalyňda näler ýazyb tururlar (SB, 40a-14). **2)** *alaşsyz*: Näler çekmiş durar, jan-a, alynça dersi Leýladan (ND, 23a-6).

nälük [nä:lük نالك] *nädi, neneňsi*: Nälük aňar biliştim (MK, III, 142-4). Nälük (IBM, 96-8).

nämähriban [nä:mähriba:n نامهربان] *mähriban däl, söýgüli däl*: Eý-a, nämähriban, ähdi-bakasyz (Mn, 308a-5).

näñe [nä:ñe نكه] *nämäñe*: Böyle ogul seniñ näñe gerek? (GA, 21-11). Böyle ogul näñe gerek, öldürseñ-e (GA, 22-9).

näpedid bol- [nä:pedi:d ناپديد بول] *yók bolmak, ýom-ýok bolmak, ýitip gitmek, gözden ýitmek*: Ol ýollar kim, beni-ysraýylga açylyb erdi, näpedid boldy (SB, 8b-3). Musa... Ol lowhny golydan saldy, synyb, näpedid boldy (SB, 8b-20).

näpeýda bol- [nä:peýda: bol- ناپيدا بول] *yók bolmak, ýitmek, tapylmazlyk*: Töwriýet halk arasydan näpeýda boldy (SB, 21a-4). Ol at dagy näpeýda boldy (SB, 30a-13).

näpäk [nä:pä:k نپاك] *hapa, ýigrenji*: Dünýäni bu zyndyklarnyñ näpäk we şumlygydan arytagý men (SB, 34a-12). Nowşirwan tiýdi kim, eý näpäk bedkär! (SB, 64a-13).

närü [nä:rü نرؤ] *tarap*: Ol närü atyndy (MK, I, 173-1).

näs [nä:s ناس] *halk, ilat*: Tohmy birken jümle näsiñ hezreti Hakdan, dil-ä (ND, 7a-15). Girmeden fil-jümle näsi gark eden tufan nedir (ND, 7b-1).

näs ol- [nä:s ol ناس اول] *halk bolmak, ilat bolmak*: Rutby bilmes jümle älem hylkaty näs olmadan (ND, 13b-18).

näşayyst [nä:şa:ýyst ناشاىست] *nälayyk, laýyk däl, nämynasyp, özüne mynasyp bolmadyk*: Näşayyst işlerge ykdam kylyb (SB, 15b-20). Zalalat birle näşayyst kärler kylur ediler (SB, 2b-22).

näwek [nä:wek نوك] *kirpik*: Urar nerkesleriñ näwekni janga (Mn, 296a-1).

näz [nä:z ناز] *näz, näz-kereşme*: Çekip destin bu älemde makamy näzi-Möwlada (ND, 37b-7). Kamyg ömrüm seniñ näziñ fidasy (Mn, 307a-3). < **näzi-nyýaz** – *söýgülileriñ gizlinlikde ýuwaşjadan näzli gepleşmekleri, näzli hereketleri*: Gähni aşyk, gähni magşuk, eýleýip näzi-nyýaz (ND, 39b-5). < **näz-u tanaggum** – *näzi-nygmat, aýşy-eşret*: Yetmiş-ýyl näz-u tanaggum birle dünýäde gezib turur sen (SB, 6a-26). Näz-u tanaggum birle owkat geçürür erdiler (SB, 33b-26).

näzenin [nä:zeni:n نازنين] *yaş, juwan, yaşajyk, näzenin*: Geçdi ömri-näzenini

baglaýyp ýolun gurur (ND, 31a-3). Näzlüje sen, näzenin sen, bilmezem janana sen (KB, 110-15).

näzik [nä:zik نازك] *näzik, nepis, owadan*: Näzik (Tuhf, 24a-12). Latyf-u, näzik-u zyba senem siz (Mn, 301b-3). Mundak näzik bedeniñ bar turur (SB, 28b-4).

näzlemek [nä:zlemek نازلماق] *näz etmeklik*: Näzlemek (Tuhf, 26b-9).

näzlenmek [nä:zlenmek نازلتمق] *näz etmek, näziñi çekdirmek*: Näzlenmek (Tuhf, 26b-ç).

näzlüje [nä:zlüje نازلوجه] *näzlije, näzli*: Näzlüje sen, näzenin sen, bilmezem janana sen (KB, 110-15).

ni [ni نى] *näme*: Ni ýidiñ (IBM, 94-12). Ni ýimiş sen (IBM, 94-12). Amr ni ýidirdi saña (IBM, 94-13).

niçe [niçe نچه ، نيجه] **1)** *näçe, ençe, ençeme, birnäçe*: We dahy niçe buña beñzär söz söyledi (GA, 4-7). Anbaruñ ile niçe könlümi perişan edersin (KB, 552-5). Niçe kim bolsalar gök içre jawyd (Mn, 294b-1). Niçe köp saýd eder janlar humaýyn (Mn, 292b-6). Niçe, kim berse çehräñ gözlere nur (Mn, 302a-5). Niçe kişiler aýtdylar kim, bu Ybraýym ýaýy ol ýaýdyr diýdiler (Ýaý, 106b-1). Bir niçe gün aradan ötdi (SB, 5a-7). Ner niçe sagy kyldylar kim, Eziz anyñ ýerige bizniñ birimizni saklasun, kabul kylmady (SB, 5b-27). **2)** *neneñsi, nähili*: Niçe yüzgeý kişi derýa içinde (Mn, 304b-5).

niçe-niçe [niçe-niçe نچه نچه ، نيچه نيچه] *näçe-näçe, ençe, ençeme*: Niçe-niçe totagy dür, dili-le gan ýuwdyla (KB, 446-11). Saky tolu sun niçe-niçe zuhd ile perhiz (KB, 4-10).

niçük [niçük نچوك] *näme üçin, niçik*: Niçük men hal-u ahwalymny bilgil (Mn, 311b-6). Eý ata, niçük Oguz söziniñ hylafy kylgaý men (SB, 121b-15). Eý Nowaýy, yşk sährasyga çün goýduk gadam, / Ýa içük läşgeý sen ol paýany ýok wady bile (Ab, 99a-14). Lebiñ ger bermese bosy niçük jan elte algaý men (BD, 16b-9).

nifas [nifa:s نفاَس] *çaga doglandan soñ, kyrk, günläp gan gelmeklik, çile döwri*: Ulu tehäret diýdügümüz ýunmak kibi jünublikden, haýzdan, nifasdan (MAS, 6b-4).

nigali [niga:li نكالى] *nagyşly, bezegli, suratly*: Elleri bileginden hynaly, barmaklary nigali kafyr gyzlary (GA, 38-7).

nigä [nigä:näme üçin نىگه] *Nowaýy-ýa, nigä efläk murtafyg bolmuş, / Eger gamydan imes wezni kefeside tiýgil* (Ab, 99a-8).

nigär [nigä:r نىگار] *söýgüli, ýar*: Ol keman ebru nigäriň ýoluna janlar fida (ND, 35a-12). Nigär-ä, ki, jan ol ola bu kalb galybdur (KB, 142-15). Nyýazym bu turur senden, nigär-ä (Mn, 313b-9).

nihaýet [niha:ýet نىهايت] *soňy, ahyry, gutarýan ýeri, aňry çägi*: Nihaýet aňlamak güçdir bu dilden bu mugammaýy (ND, 38b-7). Nihaýet diýerler ahyr saňa: «Bu oldy diwana» (ND, 36a-15). Türküstan welaýatynyň nihaýatygaça baryb... (SB, 17b-12). Bu niçük zulmdur nihaýeti ýok (BD, 49b-9).

nije [nije نيه] **1** S: **niçe** Nije jahyllar seni gökden arar (GA, 160-7). Ýa nije eýlemek gerek? (GA, 262-7). Ýene «ümmül kitabyň» gör okundy nije esrary (ND, 41b-6). Nije sen ganlu ýüregümiň ganuna ganasen (KB, 111-1). **2** *nähili, neneňsi, niçik*: Biz seniň ogluňy nije getürelim? (GA, 22-12). Görelim, hanym, nije habarlaşdy? (GA, 46-2). Bilürmi, siz, Gazana nije haýf eýlemek gerek? (GA, 52-4). Nije senden ben yrag ola bilem (KB, 111-15).

nika [nika:nika نىكا] *kanun boýunça resmileşdirilýän är-aýal gatnaşygy, nika*: Ymamý Isa olup, ýagny nikasyn eýleşe Ylla (ND, 4b-13).

nikab [nika:b نىقاب] *ýüze tutulýan perde, nikap*: Ben seni ýüzi nikablu Beýrege wermişem (GA, 79-1). Sarar gat-gat lybas içre, anasyrdan nikab eýläär (ND, 12b-5).

nikah [nika:h نىكاح] S: **nika** Süleýman any nikah birle alyb, Ýemen dagy aňa musahhar boldy (SB, 13b-30). Merýem atlyk gyzyny nikah birle aldy (SB, 27b-22). **nikahga giýür** – *nikalap almak, nika gyýyp almak, aýallyga almak*: Seni öz nikahymga giýürgeý men (SB, 28b-9). Hyýal kyldy kim, Şirinni öz nikahyga giýürgeý (SB, 41b-9).

nikah et- [nika:h et- نىكاح ايد] S: **nikah kyl-** Akmelek çeşme gyzyna nikah eden (GA, 63-10).

nikah kyl- [nika:h kyl- نىكاح قىل] *nikalamak, nika gyýmak*: Süleýman nikah kylyb, Bylkysny aldy (SB, 13b-14). Anyň gelgeniden şad we horram bolub, öz gyzyny nikah kylyb, aňa berdi (SB, 14a-28).

niknamlyk [ni:kna:mlyk نىك نام لىق] *at-abraýlylyk, ýagşylyk we mertebelilik bilen meşhur bolma*: Möwjibi-sebat we döwlet we niknamlygyňyz bolgaý (SB, 125b-14).

nikuhah [ni:ku:ha:h نىكوخواه] *ýagşylyk isle-ýän, ak göwünli, ynsanperwer*: Musulmanlarga nikuhah erdi (SB, 9a-30).

nikukär [ni:ku:kä:r نىكوکار] *ýagşylyk edýän, ýagşy işleri edýän*: Ol badiýanat we nikukär kişi erdi (SB, 31b-7).

nikusiret [ni:ku:si:ret نىكوسيرت] *hoşgylkly, ýagşy gylyk-häsiýetli, edepli, asylly*: Syýawahş kim, Rüstenden perweriş tapyb erdi we Sahybjemal we nikusiret we edeb... kagydasyny ögrenib erdi (SB, 14a-13). Bähram... begaýat nikusiret we dilawer erdi (SB, 29a-1).

nikutedbir [ni:ku:tedbi:r نىكوتدبير] *ýagşy pikirli, ýagşy niýetli, ýagşy çäreli*: Humaý Çehrazad hub surat we siret we nikutedbir erdi (SB, 18b-17).

Nil [Ni:l نىل] *derýa ady, Nil*: Musany sütge toýgazyb, bir sandukga salyb, Nil derýasyga saldy (SB, 7a-15).

nim [ni:m نىم] *ýarym, ýarysy* **◊nimi-şeb** *ýary gije*: Any dogaýy-sähergäh birle ahy-nimi-şebge tähdid we wagyd kylyb erdi (SB, 5b-33).

nime [nime نىمه] *zat, bir zat*: Bir nime başyga urub, any heläk kyldy (SB, 33b-7). Her kişi bu zulmatdan nime götergeý, puşeýman bolgaý (SB, 122a-18). Musalyh ki, derkardyr her nime, / Alyp saz kylgaýlar üç mün kime (Ab, 98b-29). Eý köňül, mundan bary bol, bir nime huşýararak (BD, 21a-5).

nimerse [nimerse نىمرسه] S: **nime** Sabyrdan ýahşyrak nimerse ýok turur (SB, 5b-30). Muse bir nimerşäni diýerler kim, suw üstide tapyb bolgaýlar (SB, 7a-18).

Nimruz [Ni:mru:z نىمروز] *ýer-ýurt ady*: Nimruz belady aňa mufawwaz erdi (SB, 14a-4).

Kabulystan we Nimruz welaýatyny aňa söýürgal kyldy (SB, 14a-9).

nire [نيره] *nirä, nireden*: Mere, ozan nireýe gidersen? (GA, 101-10). Bu kazalar saňa nireden geldi? (GA, 29-12).

Nisa [Nisa: نسا] *ýer-ýurt ady, Nusay*: Gyş bolganda Bawerd we Nisa we Sarahs we Merwge baryb... (SB, 125a-10). Şähri-Nisany hem ol ýasady (SB, 17b-27).

nisar [nisa:r نثار] *gurban, pida*: Bir ten eýläär jümle halky, eýleşip janyn nisar (ND, 10b-12). Eger başyn tufeýl eýläb-u, ger janyn nisar etse (BD, 42a-6).

nisbet [نسبت] *ilteşikli, degişli, baglanyşykly, gelip çykyş, asyl*: Bu nisbet (ZME, 375; 155-2). Her nime kim, Mihlaýyl babyda aýturlar, aňa nisbet turur (SB, 1b-30). Çün alar nisbetini Adamga ýetgürürler (SB, 1b-4).

nisbet kyl- [نسبت قیل] *degişli etmek, baglamak, ýanamak, hasap etmek, hasaplamak*: Bu sebäbden gardaşlary Ýusufny ogurlykga nisbet kyldylar (SB, 4a-12). Gün diýib, atamyzny we Aý diýib, seni we ýulduzlar diýib, bizi nisbet kylyb turur kim, aňa sejde kylgaý biz (SB, 4a-18). Ogurlyk bizden ýyrak turur we bu töhmet we hatany bizge nisbet kylsa bolmas (SB, 5b-24).

nist [نست] *ýok, ýok bolma, ýitme*: Nistüň-le — nist oluram-u häst hästüňe (KB, 302-1). Ol butlar tamam kürsileri birle ýerge girib, nist we näbud boldylar (SB, 26a-11).

nist kyl- [ni:st kyl- نست قیل] *ýok etmek*: Zahhakny elikge salyb, nist kyldy (SB, 3b-22). Nabatyýanyň hem kowumyny nist kylyb... (SB, 3b-23).

nist ol- [نست اول] *ýok bolmak, ýitmek, barlykdan gitmek*: Nistüň-le nist oluram-u häst hästüňe (KB, 302-1).

niş [ni:ş نیش] S: **neşter** Çayan nişi (ZME, 620; 131-2). Nemrudnyň helägi bir peşe nişi birle meşhur erdi (SB, 2b-12).

Nişabur [Ni:şa:bu:r نیشابور] *Nişapur, ýer-ýurt ady*: Meger Nişabur ähli kim, etagat kylmab (SB, 125a-8). Erse Nişaburga baryb, Nişabur we Tusny tutub, anda ýaýlak kylyb (SB, 125a-9).

nişe [نیشه] *näme, näme üçin, näme sebäpli*: Sen bu mülke nişe kyldyň ygtymad (KB, 322-2). Nişe kylur serwi bizümle hylaf (KB, 431-2).

nişşab [nişša:b نیشاب] *ýaýçy, ýaý atýan*: Ondan soňra oňa arap dilinje nişşab at berdiler (Ýaý, 106a-3).

nite [نیت] *misli, ýaly, meñzeş*: Dem ile ölü dirildür agyzuň nite ki, Isa (KB, 312-2).

nitek [نیتک] *näçe*: Jismin çü Nowaýynyň peýkany-temür kyldy, / Bilmen ki, sinan imdi bagrymga nitek sanjar (Ab, 99a-6).

nitekim [نیتکیم] *hakykatdan-da*: Nitekim, Taňry tagala Kelam içinde ýat kyldy (Ýaý, 101a-6). Nitekim, Taňry tagala Kelamy-gadym içinde aýtdy (Ýaý, 99b-7).

nitik [نیتک] *ojak we tamdyr ýasamak üçin gerekli bolan zat*: Ojaklyg nitik (MK, I, 132-13).

nitük [نیتوک] *näçe*: Sen ki, kylur sen maňa bir serzeniş, / Sen nitük olur sen, eger tüsse iş (Ab, 99a-16).

niýet [نیت] *niýet, isleg, hyýal*: Jihad we gaza niýetiden tahalluf kylyb (SB, 9a-13). Garga girdiler ol niýet birle kim, sabah özge welaýatga bargaýlar (SB, 25a-5).

niýet et- [نیت ات] *niýet etmek, hyýallanmak*: Her haçan niýet edip, açdygynça kalymyzy (ND, 36b-17).

niýet kyl- [نیت قیل] *niýet etmek, göz önünde tutmak*: Niýet kyldy nemäni nemege (ZME, 341; 95-2). Bu niýet kylgan ýer (ZME, 368; 159-1).

niýýet [نیت] S: **niýet** Meniň niýýetim gadr imes (SB, 19b-7).

nizag [niza:g نزاع] *dawa, jenjel, uruş-söğüş*: Aralaryda nizag... bolmagaý (SB, 126a-11). Aralaryda fitne, nizag wakyg bolmagaý (SB, 126a-16).

nizag kyl- [niza:g kyl- نزاع قیل] *uruşmak, dawalaşmak, jeň etmek*: Andan soň Dawud birle nizag kylyb, Dawud badyşah boldy (SB, 12a-33).

Nizar bin Magd [Niza:r bin Magd نزار بن معد] *adam ady (erkek)*: Nizar bin Magd ol gyzdan hasyl boldy (SB, 16b-15).

nobat [no:bat نوبت] *nobat, gezek*: Nobat Gazana degdi (GA, 298-10). Nobat kafyra geçdi (GA, 201-6). Ol gyzlarga nobat bermediler (SB, 7b-9). İkinci nobat kim, üç ogulny fereñge... ýiberib erdim (SB, 123b-19).

nogsan [nogsɑ:n نقصان] *kemçilik, ýetmezçilik, nogsan*: Ýene Haka ermez ol kes, bes oňa nogsan nedir? (ND, 7b-7). Ýüzüň nurundan Aý nogsan içinde (Mn, 298a-8). Saňa bir ogul bolgaý kim, anyň suratyda nogsan bolgaý (SB, 39b-33).

nogta [نَوْطَا] *nogta, jylaw*: Nogta (Tuhf, 33b-11).

nogul [نِغْل] *nogul, süýji*: Nogul agyzlarynda er efwaky-ahbab olsa ýeg (KB, 409-4). Ýigit, sen bada içgil, nogul aşagyl (Mn, 295a-9).

noh [نِه] *dokuz, mukdar san*: Dönderen oldur hakykat, noh pelekden çenberi (ND, 33b-2). Geçdi köňül noh felegi (ND, 16a-13).

nohda [نَوَحْدَا] S: **nogta** Boýnyna nohdasyn —toladum herçe bada-bad (KB, 505-16).

nohud [نِخْوَد] *nohut*: Üç taş, her biri nohud we adas mukdary (SB, 36a-6). Bugdaý, arpa, bürünç, nohud, hurma, üzüm, zeýtun (SB, 37a-3).

nokat [نِقط] *arap harplarynyň üstünde goýulýan belgi, nokat*: «Ku» harpyň kesretin ol kim, eder bir nokat älemde (ND, 3a-6).

nokta [نِقطه] S: **nokat** Ylym bir noktadyr jan-a, ki Möwla onda ruh etmiş (ND, 38a-4). Gördi agzy noktasyn ijaza erişdi (KB, 166-6). Noktasyýam, hat werur gullygyna (KB, 77-7).

nokut [نَوْقُوط] *nohut, lewlewi*: Nokut (Tuhf, 13a-1).

nol- [نول، نُل] *näme bolmak, nähili bolmak*: Altun juda oýnadana, ýa Reb, noldy (GA, 137-10). Ah, noldy, bu öleýdi (GA, 10-3). Ger bizde nowa ýok ise bu rekbde nola (KB, 396-3). Nola hijrinyndan anyň ölür isem (KB, 439-5).

noş [no:ş نوش] *içen, ganan*: Ýürek ganyna gandy, lebi noşdyr aňa (KB, 441-5).

noşa-noş kyl- [noşa-no:ş kyl- نوشا نوش قیل] *yzyny üzmän içmek, arasyny kesmän içmek*: Neşat-u aýş noşa-noş kylgyl (Mn, 295a-10).

noş et- [no:ş et- نوش ایت] *içmek*: Jamy yşkyň jurgasyndan noş edüb aşyklary (ND,

33b-11). Noş edüb waz gelme sen kim haşra dek ärlük budur (ND, 8b-16).

noş kyl- [no:ş kyl- نوش قیل] *içmek*: Gel, ki, kylalum bu gije tolu kadahy noş (KB, 441-10). Bu gün taňa tegin meý noş kylgyn (Mn, 292b-1). Üç ogly ajal şerbetini noş kylyb tururlar (SB, 18b-1). Hurmuzd kim, ajal jamy noş kyldy (SB, 28b-26).

nowa I [nowa: نوا] *ses, owaz, saz*: Benüm-le saz etmedi yşk nowasy dahy (KB, 343-4). Ger bizde nowa ýok ise, bu rekbde nola (KB, 396-3).

nowa II [nowa: نوا] *ýaşayyş serişdeleri, azyk, iýmit*: Üç gije-gündüz kut we nowa tapmadylar (SB, 38b-19).

nowala [nowa:la نواله] *zowala, bölek, bölejik*: Her çend Bähram köb emwal ýiberib turur, emma bir nowala turur ol toýdan kim, Bähramga tüşüb turur (SB, 38a-2).

nowazyş kyl- [nowa:zyş kyl- نوازش قیل] *—ezizlemek, mähremlik etmek, söýmek*: Erse atasy ýene any köb nowazyşlar kylyb, ygzaz we yhtyram kyldy (SB, 17b-15). Melik begaýat şad we horram bolub, Jirjisni nowazyşlar kylyb (SB, 26a-7).

Nowba [نوبه] *ýer-ýurt ady, Sudanyň töwereklerinde ýerleşýän bir welaýat*: Nowba we Berberni Batlymyýus Lagusga berdiler (SB, 20b-27).

nowbahar [نوبهار] *täze bahar, alabahar, nowbahar*: Geldi ýetişdi nowbahar (ND, 16a-10).

Nowder şah [Nowder şa:h نودر شاه] *adam ady (erkek)*: Nowder şah zikri (SB, 6b-17). Badyşahlygyny ol ogly Nowder şahga tagýyn kyldy (SB, 6b-17).

nowg [نوع] *bölek, görnüş*: Her nowg etlerden ferawan ýygdy (SB, 126b-27). Manna bir nowg terengebin turur (SB, 9a-22).

nowha [نوحه] *agy, aglama, nala etme*: Ki üç nowa üzre ýazmyşdyr bu gün ylmy ledun any (ND, 34b-14). Ol salyb astyda, olturub erdiler nowha we zary kylyb (SB, 24b-20).

nowmid [nowmi:d نومید] *näumyt, umytsyz, umydyňy üzen*: Çäresiz bolub, nowmid gaýtdylar (SB, 5b-28).

nowmid bol- [nowmi:d bol- نويميد بول]

näumyt bolmak, umytsyz bolmak, umydyňy üzmek: Hajar nowmid boldy, Ysmagyl gaşyga bardy (SB, 3a-3). Alardan nowmid bolgandan soň zar-zar ýyglab, aýtur erdi (SB, 4a-29).

nowruz [نوروز] **1)** *täze gün, täze ýyl:*

Muhaýýar galmyşam nowruz, nühüfte sahlamah olmaz (KB, 424-13). Ol günni nowruz at goýdy (SB, 2a-13). **2)** *yaz, bahar:* Ýüzüň nowruz-u, gaşyň baýram aýy (Mn, 295b-7).

Nowşirwan Adyl [Nowşi:rwa:n A:dyl]

نو شیروان عادل adam ady (erkek): Bähram Gur we Nowşirwan Adyl we özge adyl badyşahlar andan ögrendiler (SB, 27a-8). Nowşirwan Adyl any tejdid ymarat kyldy (SB, 29b-28).

nowwab [nowwa:b نواب] **1)** *naýyplar,*

oruntutarlar, oruntutar emeldarlar: Andan gorkub, nowwabyga tiýdi (SB, 127a-1). **2)** *patyşa tarapyndan bellenilen häkim, hökümdar:* Özlerini alarnyň kybalydan wüläh we nowwab bilür erdiler (SB, 23a-28).

nöker [نوکر , نوکر] *nöker, esger:* Nöker

(Tuhf, 17a-8). Nöker geldi, naýyb geldi (GA, 137-11). Beg nökerinden, nöker beginden aýryldy (GA, 64-12). Gala ardynja sera-ser döküler her nökeri (ND, 32a-10). Ol dagy öz nöker we tabyglaryny ýygyb, alar birle harb kylyb (SB, 121a-8).

nufur bol- [nufu:r bol- نفور بول] *ýigrenmek,*

halamazlyk, bizar bolmak: Ähli-Ýemen andan nufur bolub, gardaşy Amrga muttafyk bolub (SB, 32b-32). Erkan döwlet andan nufur bolub, hylwatda ittifak kyldylar (SB, 40a-7).

Nugma [Nugma:نعماء] *adam ady (erkek):*

Anyň ady Nugma ermiş (SB, 125b-30).

Nugman [Nugma:n نعمان] *adam ady*

(erkek): Usuçy ogly Nugman han atlyk, Oguz ahwalydan ägäh bolub (SB, 121a-29).

Nuh [Nu:h نوح] *Nuh pygamber:* Ol Nuh

pygamberiň eşegi aslydyr (GA, 11-11). Hezreti nuhy-nebiniň kiştiýi amanyňy (ND, 7a-1). Ýa garka çü fyrgawn-u ýa selim çü Nuh ola (KB, 417-6). Nuh alaýhyssalam rubg meskunny ferzendlerige kysmat kyldy (SB, 120b-1).

nuhus [nuhu:s نحوس] *ters täleý, bagty ýatan,*

bagtsyz, şum, nämübärek: Atasy başyga tepib tiýdi: «Bu nuhus bedbahtny tutyň» (SB, 129a-24).

nujum [nuju:m نجوم] *ýyldyzlar, ýyldyzlar*

älemi: Nujum ylmyny Ilwinus Ýunanydan... ögrenib... erdi (SB, 17a-27). Jamasb hekim... nujum ylmy we ehkamyda meşhur turur (SB, 17b-27).

nukud [nuku:d نقود] *nagt pullar, pul:*

Nukud we jöwahir we amtyga kim, anyň hazanasyda möwjud erdi (SB, 39a-10). Nukud we nefaýysdan ner nimesi kim, bar erdi barçany fukara we mesäkinlerge tasadduk kyldy (SB, 41b-15).

num [nu:m نوم] *din we şerigat:* Taňry

numy (MK, III, 100-11).

nun [nu:n نون] *arap elipbiýiniň ýigrimi*

bäşinji harpy: «Mim»-u «aýn», «dal»-u «nun»-dan gösteriban ol rukn (ND, 2a-13). Ne «sad»-u «nun»-u «mim»-dür şol ýüzünde (KB, 561-13).

nur [nu:r نور] **1)** *nur, ýagtylyk:* Ýaşuma ger

nime nur ise, dahy hoşter ola (KB, 3-3). Gördi kim, bir azym nur bir ulug ýygaçga pertew salyb turur (SB, 7b-17). **2)** *görk, görmek, jemal, owadanlyk:* Ýüzüň nury Kuýaşnyň nurun örter (Mn, 302b-5). <nury-basar – göz nury, gözün göreji, göreç: Yshak nury-basardan galdy (SB, 12b-14). <nury-risalat – pygamberlik nury, pygamberlik derejesi, pygamberlik hormaty: Ysmagyl kim, nury-risalatga müzeýýen boldy (SB, 3a-25). <nury-yslam – yslam nury, yslam düşünjesi, musulmanlyk duýgusy: Erse köňlige nury-yslam tüşdi (SB, 8a-10).

nurany [nu:ra:ny نوراني] **1)** *nurly, nurana,*

ýaldyrawuk, ýagty: Goly ak gün dek rahşanda we nurany bolur erdi (SB, 7b-25). Musa Turdan gaýtandan soň ol nurdan kim, aňa tüşüb erdi, ýüzi andak nurany bolub erdi kim, hiç kişi aňa baka bilmes erdi (SB, 8b-28). **2)** *nurana, gelişikli, owadan:* Jem begaýat hubsurat we ýüzi nurany erdi (SB, 2a-8). Bir nurany garry kişi gelib erdi (SB, 3a-21).

nure [nu:re نوره] *endamdaky tüýleri düşüriji*

himiki serişde: Alar nüreni tertib kylyb, anyň aýagyga sürtdiler (SB, 13b-14).

nur ol- [nu:r ol- نور اول] *ýaldyramak, lo-*

wurdamak, nurlanmak: Her haçan görsem jemalyň, gözlerim pür nur olur (ND, 9a-11).

nusha [نُسخه] *nusga, şekil*: Okunsyn nushaýy-gudrat, dilim medhinde güýä et (ND, 6b-10). Nushasyny hattunýň nash edelüm köňülde (KB, 382-6). Nushaýy-Töwrit aralarydan bertaraf bolub erdi (SB, 17a-12). Mejmug Töwrit nushalary...köýüb...erdi (SB, 17a-13).

nushat [نُسخة] S: **nusha** Bir resul birle andan bir nushat ýiberür erdiler (SB, 40b-25). — Zeýd kim, nushat mazmunydan ägäh boldy (SB, 40b-26). <**nushat çykar-** — *nusgasyny ýazmak, göçürmek*: Perwiz adaty-maghud birle nushat çykaryb, resullar tagýyn kyldy (SB, 40b-26).

nusrat [نُصْرَة] 1) *kömek, ýardam*: Hezreti Yzzatga nalyş kylyb, ol çerik defgiçe nusrat tiledi (SB, 15a-25). 2) *ýeňiş, üstünlik*: Salamatlyk we fath we nusrat habarymyzny ew-ilimizge eltgeý (SB, 122a-22). Musa alaýhyssalam ...fath we nusratga wagda berür erdi (SB, 9a-14). <**nusrat ber-** — *ýardam bermek, kömek bermek*: Bir kowum kim, aňa meded we nusrat berib erdi (SB, 121a-17). <**nusrat tab-** — *ýeňiş gazanmak, üstün çykmak, ýeňmek*: Erdeşir badyşah boldy, erse Eşkge nusrat tapyb (SB, 28a-8).

Nuşin Rowan [Nu:şin Rowa:n نوشین روان] S: **Nowşirwan Adyl** Zikir ol kim, Nuşin Rowan Ermeniýe we Azerbaýjan birle kyldy öz zamanyda (SB, 34b-25).

nuşşab [nuşša:b نُشَاب] *ýaý oklary*: Adama ondan ok atmagy ögretdi we dahy adyny nuşşab diýdi (Ýaý, 105b-9).

Nuştegin [Nu:ştegin:n نُوشْتَكِين] *adam ady (erkek)*: Soltan Muhammed Horezm şah[nyň] ulug jeddi Nuştegin Garja erdi (SB, 130a-21). Nuştegin Seljuky salatynyň mustahdamlarydan erdi (SB, 130a-21).

nutk [نُطْق] *söz, nutuk*: Kimiňdir munça jünbişler, kimdir nutuk aýdan göwher (ND, 15a-4). Bir nuktaýy-nutk ile dilär ki, ede kysmat (KB, 422-6). Bir ýyldan soň Isa syfat nutk tili çykaryb tiýdi (SB, 120b-15).

nutukçy [نُتُوقْچِي] *laçyn, elguş*: Nutukçy başyga sungur tomagasyn taňasaň, / Ki bolgusy sebäp-renj-u yztyraby anyň (Ab, 99b-1).

nuzul et- [nuzu:l et- نَزُول اَيْت] S: **nuzul kyl-** Nuzul etmez-se köňülde haýaty-janfeza bahşyň (ND, 38a-14).

nuzul kyl- [nuzu:l kyl- نَزُول قِيل] *düşmek, inmek, düşlemek*: ...Ertag we Alatagga nuzul kyldy (SB, 11a-32). Dymaşk degreside nuzul kylyb, üç gün anda makam kyldy (SB, 123b-26).

nü [نُو] *näme*: Nü tiýr sen? (MK, III, 161-13).

nübüwwet [نُبُوْت] *pygamberlik derejesi*: Biri emri-nübüwwetdir, tutar ol älemi-kubra (ND, 6a-5). Ylym we nübüwwet şerefi birle ulugrak kылgusy turur (SB, 4a-15). Henüz nübüwwet hylgatyga müşerref bolmab erdi (SB, 4b-19). <**nübüwwet täji** — *pygamberlik mertebesi, pygamberlik derejesi*: Yaşy kim, kyrkga ýetişdi, mübüwwet täji başyga indi (SB, 12a-7). <**şerefi-nübüwwet tab-** — *pygamberlik mertebesine eýe bolmak, pygamberlik derejesine göterilmek*: Süleýman... soltanat birle şerefi-nübüwwet tabdy (SB, 13a-6).

nüzül [نَزُول] *azyk, iýmit, nahar, hörek*: Gündüz uruşub, gije nüzül we ulufa iberür erdiler (SB, 33a-7).

nygmat [نِعْمَت] *tagam, nahar, nygmat*: Men Gazanyň nygmatyny çok iýmişem (GA, 292-8). Baýat, ýagny ba döwlet we nygmat (SB, 125b-24). Nygmatlar ferawan bolgaý (SB, 5a-22). <**hakky-nygmat** — *nygmat hukugy, nygmat berenlik hormaty, hojaýynlyk haky*: Hakky-nygmatym saklamab, meni az göz birle görüb turur sen (SB, 38a-4). Ezizniň mende köb hakky-nygmaty bar turur (SB, 5a-25). <**weli-nygmat** — *nygmat beriji, hojaýyn, howandyr*: Öz weli-nygmatym ewide rowa bolgaý kim, hyýanat kылgaý men?! (SB, 4b-21).

nygmatlu [نِعْمَتْلُو] *nygmatly*: Bol nygmatlu (GA, 111-2). Ýag tökülende bol nygmatlu (GA, 203-2).

nyhan [nyha:n نِهَان] *gizlin, pynhan, örtülgi, ýaşyryn, syr*: Ola ger bir daragt içre, nyhan ol miwäniň syry (ND, 38a-11). Nyhan eken bu gün nury-hafadan (ND, 1b-10). Rakyb öýide nyhan oýnar, ol habyp kumar (BD, 79b-9).

nyşan [nyşa:n نِشَان] 1) *nyşan, alamat*: Ortamyzda bu nyşan olsun (GA, 81-5). Beham-dylla, bu gün, jan-a, ýene sen bir nyşan etdiň (ND, 17a-6). Ýüzünden bilgürer döwlet nyşany

(Mn, 297b-2). Ol ähdde ýarlyg we nyşan ýeride oh-ýaý erdi (SB, 122a-25). **2) perman, höküm, buýruk:** Oguz öz ogullaryga nyşan ýazdy kim, welaýatny tekfurga tabşurub, özleri gergähge gelgeýler (SB, 123a-13). **◊hatyr nyşan kyl- – aýtmak, beýan etmek, ýagdaýy duýdurmak, ýatlatmak:** Her müşgil kim, wakyg bolur erdi, men baryb, aňa hatyr nyşan kylyb, andan jowab alyb, sizge diýer erdim (SB, 125a-32).

nyşana [nyşa:na نشان] S: **nyşan 1)** Oguz iki altun oh öz ýaýy birle nyşana üçün alarga berdi (SB, 122a-26). Ol nyşanalar birle halaýyk alarny tanygaý (SB, 125b-21). **2) salgy, ýerleşýän, duran ýeri, salgysy:** Andan Zekerýa nyşanasyny soradylar, tiýdi kim, gördüm, bu ýygaç içige girdi (SB, 24a-25).

nyşana kyl- [nyşa:na kyl- نشان قیل] *alamat, nyşan basmak, bellik etmek, tagma basmak, dag basmak:* Ol iki yüz tiwäge sadaka kylgan tiweler dek kim, hajda nyşana kylurlar, nyşana kylyb, Haremge sürdi (SB, 35b-30).

nyşanla- [nyşa:nla- نشانلا] *bellemek, bellik etmek, nyşanlamak:* Nyşanlady (Tuhf, 25b-9).

nyşanlu [nyşa:nlu نشانلو] *adagly, gelinlik:* Ala gözlü gelinler, gider-se benim gider, seniň-de içinde nyşanluň war-sa, ýigit, dügil maňa (GA, 34-13). Menim, dahy içinde nyşanlum war (GA, 35-12).

nyşanly [nyşa:nly نشان لی] S: **nyşanlu** Bu nyşanly serhedden ötmes men (SB, 31b-17).

nyşanlyk bol- [nyşa:nlyk bol- نشان لیک بول] *nyşanly bolmak, belgilenmek:* Nyşanlyk boldy ol neme birle (ZME, 554; 117-1).

Nytak şähr [Nyta:k şähr نطق شهر] *ýer-ýurt ady:* Antakyýa şähri kim, türkler any Nytak şähr diýerler (SB, 122b-15).

nyýabet [nyýa:bet نیابت] *oruntutarlyk, iş ýöredijilik, wezirlik:* Erkini anyň nyýabetige nasb kyldylar (SB, 126b-30). Badyşah öz emarat we nyýabet we hyjabetini Suwarga mufawwaz ...kyldy (SB, 129a-11).

nyýaz [nyýa:z نیاز] *ýalbarma, haýyş etme, dileme:* Etdiler bir-bir nyýazy, isteýip Hakdan baka (ND, 2a-15). Nyýazym bu turur senden, nigär-ä (Mn, 313b-9).

O

o [ا] *görkezme we at çalyşmasy:* O guly gerdege geçürem diýrdim (GA, 140-2). Gyraň ýerde tikilmiş otahlaryň o zalym ýykdyrды (GA, 222-13). O söz olmaz bu arada, ýöri debretme lisan (ND, 24b-6). Odyr kim, etmedi ahyr, «Emel-hak» syryny pynhan (ND, 20b-12).

o- [ا] *güýçli bolmak, kuwwatly bolmak:* Ody (IBM, 114-4).

oba [o:ba ابا , اوبا] **1) oba:** Obanyň ol ujun-dan... çarpyşdyrды (GA, 8-8). Obadan şöýle çyhyjah dahy bulmazuz obaýy (KB, 432-2). **2) tire, taýpa:** Oba (MK, I, 81-5). Bir gün köprüniň ýamajynda bir bölek oba gonmyş idi (GA, 155-9).

obry [اُبری] *çukur, oý:* Obry (MK, I, 113-5).

obur I [اُبور] *al-arwah, jyn:* Obur (Tuhf, 266-7).

obur II [اُبور] *oý, çukur:* Obur (Tuhf, 26b-7).

obuty [ob(u)ty ITBW] *utanç, haýa:* Aryg obuty ýig tidi (Tk, gb-37) — *Arassa utanç ýegräkdir - diýdi.*

obyryl- [o:byryl- اوبریل] *opurylmak, opur atmak, oýulmak:* Sarb gaýalar oýnanmadan, ýer obyryldy (GA, 30-8). Ojak kibi obyrylardy (GA, 57-1).

od [o:d اود] S: **ot** Od (IBM, 169-11). Çakmak çakyb, od ýakdy (GA, 42-6). Ýüregim janyna odlar düşdi (GA, 52). Od-u suw, tobrak, ýelden olmaýyb çün gelmesi (ND, 7a-14). Od-u howa-ýu suw ile häk oldy adamy (KB, 121-13). **◊oda ur- – ot bermek, oda ýakmak:** Ala ýylan sökmez ormanyny çakmak çakub, oda uram (GA, 176-9). **◊oda wer- – S: oda ur-** Sazy oda verdi (GA, 119-8). **◊oda ýak- – oda ýakmak:** Kime baksa, yşky-la oda ýakar (GA, 181-12).

oda [o:da اودا] *öý, jaý, otag:* Beýrek odasynda ýigitler-le ýiýib-içerdi (GA, 295-11). Beýregi odasynda ýetürdiler (GA, 298-2). Ogul, galyn oguz beglerini odamyza ohyýalym (GA, 81-11).

odag [اوداغ] S: **oda** Ki ola hyýaluň odagy gapusy merşuş (KB, 441-14). Bir gez dilärem, odagyna ündeýe beni (KB, 189-2).

odun [o:dun اودن] *odun ýakmak üçün ulanylýan agaç bölekleri:* Odun (IBM, 182-6).

of [اوف] *boşamak, tükenmek*: Ofdy (IBM, 106-10).

Ogan [اوغان ، اُغَن] **1)** *Hudayý, Taňry, Biribar*: Magany haýmasy içre meger göge Ogan sen-sen (ND, 26a-3). Ogan Ýusuf jemalyn sizge berdi (Mn, 309a-4). Bu gün ýüz şükür kim, kyldy Oganym, / Seni men ança kim, bolgaý gümanym (Ab, 28b-10). **2)** *başarjaň, başarnykly, ähli zadyň hötdesinden gelýän*: Ogan Taňry (MK, I, 73-16). Ogan (IBM, 137-12). Ogan (IBM, 88-2). Ogan Taňry (IBM, 87-12).

ogaz [اُغَز] *hokgar, gogur*: Ogaz (Tuhf, 7b-3).

ogl [اُغَل] S: **ogul** Ogl (Tuhf, 38a-9).

ogla [اُغَلَا] *yáš ýigit, oglan*: Ogla (MK, I, 116-8).

ogla- [اوغل] *bol bolmak*: Oglady (IBM, 113-9).

oglagu [اُغَلَاغُو] *bol nygmatyň içinde önüp-ösen adam*: Oglagu (MK, I, 124-1). **◊oglagu katun** – *şa hatynlary, gyzlary*. Oglagu katun (MK, I, 124-2).

oglak [اُغَلَاق] **1)** *owlak*: Oglak-guzy ýamraşur (MK, III, 72-6). Agylda oglak togsa, arykda oty öner (MK, I, 63-10). Oglak ýiliksiz, oglan biliksiz (MK, I, 108-9). Keýik oglagy (ZME, 288; 172-1). Ot iýer oglak (ZME, 280; 150-2). Oglak (IBM, 172-12). **2)** *owlak ýyldyzlar topary*: Oglak (IBM, 183-14). **◊oglak aý** – *türkmenlerde aý ady, Nowruzdan soňky aý*: Oglak aý (MK, I, 291-2). **◊ulug oglak aý** – *yáz paslynyň üçünji aýy, owlak aýyndan soňky aý*: Ulug oglak aý (MK, I, 291, 2-3).

oglan [ogl(a)n(y)m MNLGW ، اوغان ، اُغَلَن] **1)** *oglan, ogul*: Eki şad ulaýu ini ýegünim oglanym beglerim budunym közi kaşy ýablak boltaçy tip sakyntym (Kt, dg-11) — *Iki şadyň (weziriň) yzyndaky ini-ýegenlerimiň, oglanlarymyň, beglerimiň, halkymyň aglamakdan gözi, gaşy zaýalanar (erbet bolar) diyip, köp alada etdim (pikirlendim)*. Oglanym erde marymynça bol (Sý-9) — *Oglum, edermenlikde (gaýratlylykda) (meniň) ussadymça bol!* Oglak ýiliksiz, oglan biliksiz (MK, I, 108-8). Garyndaky oglan (ZME, 151; 171-2). Oglan atasy (IBM, 147-2). Bir oglan dogurdy (GA, 15-5). Ismaýyl pygamber oglanlaryndan azat kylgan kibi didi (Ýaý, 102a-6). Bir günlük oglan häzir kylyb (SB, 14a-15). Oglanlaryny

ilgeri ýiberib (SB, 122b-13). Oglanlary Rukkaga ýetdiler (SB, 122b-13). **2)** *çaga, düwünçek, göwredäki çaga*: Hamyla hatunlarynyň garnyny ýaryb, oglanny öltürür erdi (SB, 36b-24). **3)** *boý gyz*: Oglan (IBM, 143-8). **◊oglan eji** – *gyz*: Oglan eji (IBM, 143-8). **◊oglan örtesi** – *oglanýň enekesi*: Oglan örtesi (IBM, 85-4).

oglan- [اوغان] *üpjün etmek*: Oglandy (IBM, 111-15).

oglanjyk [اوغانجیق] *oglanjyk*: Andan benim iki oglanjygym war (GA, 166-4). Bir oglanjygy wardy (GA, 204-1).

ogluk [اُغَلُك] *kemençe bilen çalynýan saz guraly*: Ogluk (Tuhf, 16b-ç).

ogly [اُغَلِي] *ak käşir*: Ogly (MK, I, 116-9).

oglyt- [اُغَلِت] *köpeltmek, artdyrmak*: Ol tawaryn oglytty (MK, I, 223-9).

ogru [اُغَرُ] S: **ogry** Ogru (Tuhf, 12b-9).

ogrul- [اُغَرُل] *ayrylmak, üzülmek, böleklenmek, owranmak*: Süňük ogruldy (MK, I, 210-1).

ogruş- [اُغَرُش] *döwüşmek, bökleşmek*: Ol maňa süňük ogruşdy (MK, I, 200-7).

ogry [اُغَرِي ، اغري ، اوغري] *ogry*: Ol ogryny öldürdi (MK, I, 192-1). Ogru (IBM, 156-6). Ogru köpek (GA, 8-10). Kimi kafyr, kimi sahyr, kim ogry (KB, 75-5). Ogrysy dagy köb turur (SB, 122a-29). Jismiň öýide ogry dekdür nefis (BD, 50b-10).

ogryla- [اُغَرِيلا] *ogurlamak*: Ol neň ogrylady (MK, I, 265-13).

ogrylyk [اُغَرِي لِق ، اُغَرُلِق] *ogrylyk*: Bir-birniň ogrylygyn çykryşdy (MK, II, 165-1). Ogrylyk etmäge gelseler...bakarlar kişi barmy diýip (Ýaý, 121b-3).

ogşa- [اوقشا] *meňzemek, meňzeş bolmak*: Ogşady aňa (ZME, 515; 95-1). Gaýs endamyga ogşay turur, emma ysy Ýakubga ogşar (SB, 3b-11).

ogşat- [اوقشات] *meňzetmek, meňzeş görmek*: Galpga ogşatty ýarmaklary (ZME, 498; 126-1). Ogşat(t)y atasyga (ZME, 375; 95-2). Ogşat(t)yylar bir-birige (ZME, 1013; 95-2).

oguk [اُغُق] *kiçeñräk köwüş, köwüşüň üstünden geýilýän köwüş*: Oguk (MK, I, 64-17).

ogul [ogly ILGW, ogl(u)m MLGW, اوغول] **1) ogul:** Ýabgu ogly Isbara Tamgan çur (Oý, çep-4) — *Ýabgu ogly Isbara Tamgan çur*. On ok oglum türgis kaganta Makraç tamgaçy Oguz Bilge tamgaçy kelti (Kt, I dg-13) — *On ok ilinden, türgeş kagany bolan oglumdan Makraç möhürçi, Oguz Bilge möhürçi geldi*. Ulug oglym agryp ýok bolça (Bk, go-9) — *Uly oglum keselläp ölende...* Tinesi ogly ýatyma tagka tegmis idi ýok ermis (Tk, go-47) — *Tinesi oglunyň ýaşayan dagyna ýetdi, (ol) ýeriň eýesi (häkimi) ýok eken*. Ebedim oglumyn (Sý-6) — *Oglumy öýerdim (öylendirdim)*. Bu ogul ne tir (MK, I, 70-14). Ogul (IBM, 143-12). Tamam etdiň çu syryny nedir ýa, üç ogul anda! (ND, 21b-3). Dagy ot içre Azer oglun asrar (Mn, 291a-6). Andan soň ogullary birle ymaralaryny ýygyb (SB, 123b-16). Niçe oglyň bar turur? (SB, 12b-6). Oguz nežadydan badyşahlar baş oguldan erdiler (SB, 130a-25). **2) çaga, çagajyk:** Muş ogly muýawu togar (MK, II, 13-9). Ol sebäpden ogly dagy aç bolub... (SB, 124b-30). **◊ogly bol- – çaga dünýä indermek, dogmak:** Halkdan utanur erdi kim, diýgeýler, atasydan ogly bolub turur (SB, 18b-23). Ýakubnyň bu dört hatunydan on iki ogly boldy (SB, 3b-16). **◊ogul geltür- – çaga dogurmak, dünýä indermek:** Bir garry hatun hamyla ermiş, bir ogul getirüb... (SB, 124b-29). Eger Humaý ogul geltürgeý, any badyşah kylgaý siz (SB, 18b-11). **◊ogul ogly – oglan agtyk, ogluň ogly:** Ogul ogly (IBM, 144-6). Menuçehriň ogulnyň ogly erdi (SB, 11a-6).

ogulduk [اوغۇلدۇق] *işbil:* Ogulduk (Tuhf, 7b-1).

oguljuk [اغلجۇق] *yatgy:* Oguljuk (MK, I, 131-15).

ogullu [اوغللر] *oguly, ogly bar bolan:* Ogulluýy ag otaga, gyžluýy gyžyl otaga, ogly-gyzy olmyýany gara otaga gondurdylar (GA, 13-1).

ogulmuk [اغلۇمۇق] *üstüne tagta goýulýan tekiz direg:* Ogulmuk (MK, I, 131-17).

ogulsyz [اوغولسىز] *ogulsyz, çagasy bolmadyk:* Atasyz, ogulsyz boldy är (ZME, 671; 151-2). Ogulsyz (IBM, 143-14).

Ogul Tarkan [Og(u)l T(a)rk(a)n NhRT LGW] *adam ady (erkek):* Bukarak ulys budunta Neň Seňün Ogul Tarkan kelti (Kt, dg-

12) — *Buhara ulusynyň ilinden Neň Seňün we Ogul Tarhan geldi*.

ogul-uşak [اوغول اوشاق] *oglan-uşak, bala-çaga, aýal-oglan-uşak:* Bizni öltürüb, ogul-uşagymyzny esirlikge eltgüsi tururlar (SB, 8a-33). Hatun we ogul-uşaklaryny esir kylyb (SB, 17b-11).

ogur- [اغر] *bölmek, ayýrmak:* Är süňük ogurdy (MK, I, 156-6).

ogurla- [اوغورلا] *ogurlamak:* Är tawar ogurlady (MK, I, 252-11). Ogurlady (IBM, 110-9). Ogurlamak (IBM, 143-17). Emma iki at ogurlab eltib tururlar (SB, 122b-4). Atlaryny tamam ogurladylar (SB, 122a-28).

ogurlamak [اغرلماق] *ogurlamaklyk, ilin zadyny gizlinlik bilen almak:* Gulul diýdügümüz, ol ogurlamakdur gaza malyndan (MAS, 12a-6).

ogurlaýyn [اوغورلاين] *gizlin, ogryn, ogrynlyk-da:* Ogurlaýyn jan aldygyň tuýmaz edim (GA, 160-5).

ogurlaýynjah [اوغورلاينجاخ] *ogrynça, gizlinlik bilen, gizlin:* Any ogurlaýynjah ben sewerem (KB, 201-15).

ogurluk et- [اوغورلوق ايد] *ogurlyk etmek, ogurlamak:* Ogurluk edib siz (SB, 5b-24).

ogurlyk I [اوغورلىق] *ogrulyk, ogrynyň pişesi, käri:* Ýusufny ogurlykga nisbet kyldylar (SB, 4a-12). Ogurlyk bizden yrak turur (SB, 5b-24).

ogurlyk II [اوغورلىق] *ogurlyk, ogurlanan zat, ogurlyk zat:* Her kişiniň golyda ogurlyk tutar erdiler, any jürme saklar erdiler (SB, 4a-10).

ogurlyk kyl- [اوغورلىق قىل] **S: ogurlyk ed-** Ol hem ogurlyk kylyb erdi (SB, 5b-25). Hala bu dagy ogurlyk kylyb turur (SB, 5b-25).

oguş [اغش] *garyndaş, tiredaş, kowumdaş, ildeş:* Ury gopsa, oguş aklyşur, ýagy gelse, imrem tepreşür (MK, I, 82-9).

oguş [og(u)ş jGW] *halk, taýpa:* Toňra bir oguş alpagy on erig Toňa tigin ýogynta egirip ölürtimiz (Kt, dg-7) — *Toňa tegin jaýlananda, toňra taýpasynyň on edermen ärini (adamyny) gabawa salyp (ýa-da yzyndan ýetip) öldürdik*. Yegirmi ýaşyma basmyl ydykut oguşym budun erti (Bk, gd-25) — *Ýigrimi ýaşymdakam,*

(mertebeli basmyllar meniň) halkyma degişli taýpady (tiredi).

Oguz [اغوز، اغوز] türkmenleriň meşhur nesil-başysynyň ady, *Oguz han*: Oguz any bulardan köpräk sewer (SB, 120b-31). Oguz andan dagy... iltimas kyldy (SB, 120b-21).

oguz [og(u)z ZGW] *halk ady, oguzlar, halkymyzyň öňki ady, türkmenleriň atababalary*: Bu Tabgaçda ýyraýa teg oguz ara ýeti eren ýagy bolmys (Oý, çep-5) — *Bu Tabgaçdan (Hytaýdan) demirgazykda oguzlaryň arasyndan ýedisi (bize) ýagy boldy*. Tabgaç oguz kytan bu üçegü kabysar kaltaçy biz (Tk, go-12-13) — *(Eger) hytaýlar, oguzlar, kytanlar bu üçüsi birleşip söweşseler, (onda) biz galarys (saklanarys)*. Ingek kölüken Toglada oguz kelti (Tk, go-15) — *Togla derýasyndan sygyrlary, ýük mallary bilen oguzlar geldi*. Oguz (MK, I, 56-2). Oguzda bir är war idi (GA, 155-1). Oguzda menim dostum, düşmanym kimdir? (GA, 107-4). Oguz umarasy gördiler kim, alar ýahşy aw awlarlar (SB, 129b-8).

Oguz Bilge [Og(u)z Bilge AglIM qGW] *adam ady (erkek)*: On ok oglum türgis kaganta Makraç tamgaçy Oguz Bilge tamgaçy kelti (Kt, dg-13) — *On ok ilinden, türgeş kagany bolan oglum Makraç tagmaçy (möhürçi), Oguz Bilge tagmaçy (möhürçi) geldi*.

oguzdandan [og(u)zd(a)nd(a)n NaDZGW] *oguzdan (çykyş düşümiň goşulmasy iki gezek goşulýar)*: Oguzdandan körüg kelti (Tk, go-8) — *Oguzdan habarçy geldi*.

oguzgaru [og(u)zg(a)ru WRGqGW] *oguzlara, oguz tarapa, oguzlara tarap, oguzlar tarapa*: Maga Korgan kuşlap ýazyňa oguzgaru sü taşykdymyz (Kt, dg-8) — *Maga berkitmesinde gyşlap, ýazyna oguzlar tarapa goşun çekdik (ýörişe çykdyk)*.

oguzla- [اغزلا] *oguz hasaplamak, ogza meňzetmek*: Ol meni oguzlady (MK, I, 253-13).

oguzlan- [اغزلان] *oguzla meňzetmek, oguz keşbine girmek*: Är oguzlandy (MK, I, 246-3).

Oguznama [Oguzna:ma اغوزنامه] *oguzlar hakynda taryhy ýazgylar*: Bu Oguznama Beý-regiň olsun (GA, 122-1). Bu Oguznamaýy düzdi (GA, 65-10).

oguzyg [og(u)z(y)g GZGW] *oguzlary*: Ýyraýa oguzyg öküş ölürti (Tk, gb-7) — *(Ol) demirgazykda oguzlary köp gyrdy*.

oh [اوخ] S: **ok** Oh atuşyma baksun, güwensin (GA, 22-5). Nyşan ýeride oh-ýaý erdi (SB, 122a-25). Oh atmak we at çapmak... (SB, 120b-17). Oguz iki altun oh öz ýaýy birle... berdi (SB, 120b-26).

ohla- [اوخلا] *atmak*: Oglanyň atyn ohladular (GA, 133-9). Ogluňy ohlaýyb öldür (GA, 21-3).

ohlan- [اوخلان] *ok bilen urulmak, ok degen*: Bedewi atyn oglanyň ohlanmyş (GA, 141-7).

ohsun- [اوخسن] *gamlanmak, ökünmek*: Öküş sewinç bolsa, gatyg ohsunur (MK, III, 286-9). Ol kylmyş işinge ohsundy (MK, I, 213-14).

ohşa- I [اوخشا، اوخشا، اوخشا] *meňzemek, ogşamak*: Bir neň birge ohşady (MK, I, 237-16). Ohşady (IBM, 103-12). Ýaýnuň başy adam oglynuň ujasyna ohşar (Ýaý, 111a-2). Bir ot kim, galamga ohşar (SB, 127b-2). Adamga ohşarlar weli, wahşy tururlar (SB, 10b-31). Bir ot kim, galamga ohşar (SB, 10b-31). Men — hastany, eý ýar, unuttuň ohşar (BD, 61a-5).

ohşa- II [اوخشا، اوخشا، اوخشا] **1) öpmek, ogşamak**: Men any ohşadym (MK, I, 237-12). Sakak biçer, sakal ohşar (MK, I, 237-13). Sen ogluňy ohşarsen (GA, 75-10). Oglanjygy garşy geldi, ohşamady (GA, 238-11). Ýar ile ohşaşayum (KB, 340). **2) göwnüni awlamak, söýmek**: Ýigitleriň ohşagyl, boýuna algyl (GA, 21-1). Ýigrimi dört boýun ohşayyn däl Tundar ýetdi (GA, 151-8). Ala gözlü begleriň ohşamaz sen (GA, 239-7).

ohşag [اوخشاغ] *meňzeş*: Anyň ohşagy (MK, I, 107-1).

ohşaş- [اوخشااش] *ogşaşmak, öpüşmek*: Her lahza gözüň köňülüne ohşaşayum diýer (KB, 340-10). Ohşaşdugum çün ýar ile ohşaşayum diýer (KB, 340-13).

ohşat- [اوخشات] *meňzetmek*: Ol meni atama ohşatty (MK, I, 221-7).

ohy- I [اوحي] *okamak*: Kim ki, kitab ohydyt-u eşitdi kyssa (KB, 351-8). Hatuňy goýmagyl ki, ýad ohyýa (KB, 401-10).

ohy- II [اوحي] *çagyrmak*: Baýbura beg bezirgenlerini ýanyna ohydy (GA, 69-8). Oguz beglerini ordamyza ohyýalym (GA, 81-13).

ojak [oːjak اوجاق ، اوجق ، اُجق] **1) ojak:** Ojak (MK, I, 62-14). Süňüligi ojaga go(ý)uň (GA, 226-12). Ojak kibi obrulardy (GA, 57-1). Wepaýa äht eder ol kes, bil, ol ulu ojakdandyr (ND, 12a-6).

2) öý: Ojak (IBM, 169-6). Ojagyňa bunçulaýyn awrat gelsün (GA, 7-10). <**göçürme ojak** – *tagan, bir ýerden başga bir ýere äkidilip bilinyän ojak:* Göçürme ojak (MK, I, 406-12). <**ojagyny söndür-** – *neslini ýok etmek, çagalaryny öldürmek:* Ogly-la ikisini bir ýerden öldürün, ojagyny söndürün (GA, 143-5).

ok I [(o)kun NWO اوق ، اق ، اُق] *ok, peýkam:* Ýarakynta ýalmasynta ýüz artuk okun urty (Kt, gd-33) — (*Onuň*) *ýarag-esbabyna, donuna ýüzden artyk ok degdi.* Aňar bir ok degdi (MK, I, 49-2). Ok (IBM, 76-4). Çala bilen ýigide ok-la gylyçdan bir çomak ýeg (GA, 6). Elim çekdim o söwdadan, okum ýokdur kemanymda (ND, 36b-5). Seniň çäkerleriň – ok, kükreýür bil (Mn, 294a-8). Bu Şirindur ki, seniň birle ok, hemdestan (BD, 16b-12). <**bargyl ok-** – *ok ýaly çalt barmak:* Bargyl ok (MK, I, 41-1). <**ok aý-** – *ýaňy aýtmak, täze aýtmak:* Emdi ok aýdym (MK, I, 140-5). <**ok gel-** – *täze gelmek, ýaňyja gelmek:* Baýa ok geldim (MK, I, 41-1). <**ok gezi** — *okuň ýaýyň kirşine girýän oýuk ýeri:* Ok gezi (IBM, 173-6). <**ok sapy** — *peýkam okunyň tutulýan ýeri:* Ok sapy (IBM, 169-16). <**ok ýüňi** – *okuň ýelegi:* Ok ýüňi (IBM, 173-6). <**ok ýylan** – *okýylan:* Ok ýylan (MK, I, 40-14).

ok II [اُق] *öýüň oky, uk:* Ew oky (MK, I, 40-13).

ok III [اُق] *bije, gurra:* Ok (MK, I, 40-14).

oka [اُقا] *kepillik, hemaýat:* Men any oka aldym (MK, I, 43-3). Sowal etdim anyň ismin, diýdi dört harf-le oka-da (ND, 29a-4).

okamak- [اوق] *okamaklyk, okaýyş:* Okamak (IBM, 124-9).

okaftan [اوقطان] *don:* Okaftan (IBM, 84-10).

okak [اوقاق] *gysga nilli top:* Okak (IBM, 169-15).

okalak [اوقلاق] *dinsiz, dine ynanmaýan:* Okalak (IBM, 150-12).

okçy [اوقجي ، اوق جي] **1) mergen:** Kafyryň birin ýazmaz okçusy olur (GA, 130-6). Bu kişi 536

okçylar gatynda okçy bolmaz (Ýaý, 127a-8). **2) ok ýasaýan:** Okçy göndgördi (MK, II, 157-14). Okçy (IBM, 157-18). **3) adam ady (erkek):** Meniň gyrymym Ense goja ogly Okçy olsun (GA, 302-2).

oklagu [اوقلاغو] *oklaw:* Oklagu (IBM, 163-2).

oklug kirpi [اوقلغ كيرپي] *oklukirpi:* Oklug kirpi (MK, I, 348-12).

okluk [اوقلغ] *ok salynýan gap, sagdak:* Okluk (MK, I, 93-1).

Okly [اوقلي] *ýer ady:* Naýyby Okly ulusydan Ulsun erdi (SB, 126b-5).

oklykirpi [اوقلي كيرپي] *oklukirpi, kirpi:* Okly – kirpi (Tuhf, 29a-8).

okra- [اُقرا] *kişňemek, hokranmak:* At okradý (MK, I, 230-14). Bedew atlar eýesini görüb okradykda (GA, 11-5).

okraş- [اُقراش] *hokranýşmak, kişňejek bolmak:* Ökür alyp okraşur (MK, I, 200-17).

oksyz [oks(y)z qShW] *eýesiz, hojaýynsyz, ýetim:* Ekin ara idi oksyz kök türk ança olurur ermis (Kt, gd-3) — *Bu iki arada eýesiz (galan) göktürkmenler köp bolupdyr (oturypdyr).*

okşa- [اوقشا] *meňzemek, çalyym etmek:* Okşady aňa (ZME, 515; 95-1). Gaýs endamyga okşay turur, emma isi Ýakubga okşar (SB, 3b-11). Aňa okşar (SB, 13b-6).

okşat- [اوقشت] *meňzetmek, meňzeş görmek:* Galpga okşatty ýarmaklary (ZME, 498, 126-1). Okşat(t)y atasyga (ZME, 375; 95-2). Okşat(t)ylar bir-birige (ZME, 1013, 95-2).

okta- [اوقتا] *atmak, ok atmak:* Keýik geligi bolsa okta! (MK, I, 25-8).

oktam [اوقتم] *ok ýeter aralyk, ok atym aralyk:* Bir oktam ýer (MK, I, 98-10).

oktaş- [اوقتش] *ok atyşmak:* Ol anyň birle oktaşty (MK, I, 197-9).

oktat- [اوقتت] *ok atdyrmak:* Bek any oktatty (MK, I, 219-11).

oktur- [اوقور] *öwrenmek, bilmek, tanamak:* Okturdy (IBM, 103-19).

oku- [اوقو] **1) okamak:** Okursaň ylmy-yrfandyr şerigat (ND, 1b-16). Allatagala zikri birle «Ismi agzam» okur erdi (SB, 12b-5).

Zebur belend ün birle okur erdi (SB, 12b-5). Alyb okub, mazmunyny maglum kyldy (SB, 13a-27). Erse mukry okur erdi (SB, 130a-17). Ýa satyp tygyňny oku ýat ile (BD, 91b-8). **2) diýmek, aýtmak:** Munajatda okur erdiler (SB, 130a-16). Alarny Salgury okur erdiler (SB, 13a-27). Any Oguz aga okur erdiler (SB, 121b-9). **3) atlandyrmak, aýtmak, diýmek:** Ol günni «Yýdy-Kesed» okurlar (SB, 17a-4). Any Erdeşir okurlar (SB, 18a-21). **4) okamak, ýatdan aýtmak, ýatdan okamak:** Bu ebýatlarny okur erdi (SB, 23a-16). **5) çagyrmak, ündemek, wagyz etmek:** Halkny öz ybadatyga okudy we taňrylyk dagwasyny kyldy (SB, 2a-1). **⇨aferin oku-** – *berekella diýmek, öperin diýmek:* Atasy aňa aferin okub (SB, 127b-15). **⇨ders oku-** – *öwrenmek:* Bu syry «Enel hakdan» bir ders okudym ben kim (ND, 22b-14). **⇨özige oku-** – *özüne çekmek için hoş sözler aýtmak:* Züleýha aňa aşyk bolub, any özige okur erdi (SB, 4b-20). **⇨tesbih oku-** – *subhan Alla sözünü gaýtalap, Allatagala tagzym etmek, tesbi sanamak:* Tuýur we jibäl anyň birle tesbih okur erdiler (SB, 12b-6). **⇨uzr oku-** – *ötünç sormak, ötünç dilemek:* Gardaşlary bary öz günählerige mugtaryf bolub, Ýusufga uzrlar okudylar (SB, 6a-2). Uzrlar okub, tiýdi (SB, 30b-23).

okudyňsa [اوڤودكسه] *okan bolsaň:* Litagalla mekdebinden okudyň-sa bir sabak (ND, 16b-3).

okug [افوق] *peýkam okundan ýaralanan:* Okugyp (IBM, 146-5).

okugujy [اوڤوغوجي] *okyjy:* Ýene okugujylarga olan (BD, 3b-2).

okumyşdyr [اوڤومشدِر] *okamyşdyr, okandyr:* Okumyşdyr ledün ylmyň Hak etdi oňa yhsany (ND, 31a-1).

okunmak [اوڤونمك] *okamaklyk:* Okunmak-la bilinmez syrry anyň (ND, 1b-14). **⇨düz okunsa** – *dogry okalsa:* Hejesinleýin düz okunsa «Ýasyn görkli» (GA, 6-1).

okursaň [اوڤورساك] *okasaň:* Okursaň ylmy-yrfandyr şerigat (ND, 1b-16).

okusa- [اڤسا] *düşünmek islemek:* Är sözüg okusady (MK, I, 233-3).

oky- [oky:- اڤي ، اڤي] **1) S: oku- 1)** Är bitik okydy (MK, III, 191-12). **2) S: oku- 5)** Ol meni okydy (MK, III, 191-11). Okydy (IBM, 114-4).

okyl- [اڤل] *okalmak:* Bitik okyldy (MK, I, 171-15).

okylak [اڤلاق] *bozuk, haramzada:* Okylak (IBM, 150-12).

okyn- [اڤن] *okayan ýaly bolmak:* Är bitik okyndy (MK, I, 176-1).

okys- I [اڤش] *birek-biregi bäsleşige çagyrmak:* Olar bir ikindi birle okystylar (MK, I, 162-16).

okys- [اڤش] *okaşmak:* Ol meniň birle bitik okysdy (MK, I, 163-1).

okyt- [اڤت] *okatmak:* Ol maňa bitik okyttı (MK, I, 183-4). Eziz Taňry adyna kudbe okytdylar (GA, 121-3).

okytsa- [اڤتسا] *okatmak islemek:* Ol bitik okytsady (MK, I, 253-15).

ol [ol LW اُل ، اول] *ol, at we görkezme çalyşmasy:* Ol üç kagan öglesip Altun ýys üze kabysalym timis (Tk, gd-20) — *Ol üç kagan maslahatlaşyp:* - *Altyn ýyş üstüne (ýöriş) edeliň – diýdiler.* Ol ýolyn ýorysar unç tidim sakyntym (Tk, gd-24) — *(Men) ol ýol bilen gitse bolar diýdim (diýip) oýlandym.* Ol kan ýok boltukda kesre el ýitmiş yçgynmys... (Oý, çep-1) — *Ol han ýogalandan (ýok bolandan) soň, il ýitdi, dagady...* Ol ödke kul kullyg bolmys erti (Kt, gd-21) — *Ol mahal (biziň) gullarymyz gully (gul eýeleri) bolupdyr.* Ol tegdükde Baýyrkynyň ak adgyryg udlykyn syýu urty (Kt, gd-36) — *Ol hüjüme eňende, Baýyrkynyň (ýa-da Baýyrkylaryň) ak aýgrynyň uýlugyny syndyrdy.* Ol andag aýdy (MK, I, 41-5). Ol ýag ergürdi (MK, I, 194-10). Ol är (MK, I, 41-7). Ol meniň oglum ol (MK, I, 41-9). Ol ewge barmyş ol (MK, I, 41-10). Ol (IBM, 96-7). Ol (IBM, 87-2). Ol ýahşy bilür (GA, 94-1). Kim ol Nemrudyň magzyn çykarur (Mn, 291a-3). Ol nebi aýtdy: «Namaz diniň diregidür» (MAS, 4a-1). Ol iki hatun fursat istär erdiler (SB, 120b-31). **⇨ol dem** – *şol wagt, şu wagt:* Olaýdy ger erenlerden, dil-ä, ol demde bir aşyk (ND, 28b-14). **⇨ol ok** [ol (o)k O LW] *hut şol:* Ol ok tün budunyn saýu ytymyz (Tk, gb-42) — *Hut şol gije hemme halklaryň üstüne (çapar) iberdik.*

ol [o:l اُول] **S: ogul** Ol (Tuhf, 38a-8).

ol- [اول] *bolmak, olmak*: Ýalan söz bu dünýäde olunça, olmasa ýeg (GA, 4-10). Olur kim, olmany älemde fany (ND, 32b-16). Niçe göz ile bimar olasyn (KB, 51-13). Hürweşler bile hem-dest olmak, / Meýkeş il birle içip mest olmak (BD, 53a-2).

ola [اوله] *bolar*: Ger halal ola haram, ger ola küfri beýan (ND, 24b-5). <**giriftar ola** – *duçar bolmak, sataşmak*: Ola bir derde giriftar, aña derman olmyýa (ND, 28b-10).

olagör [اوله كور] *bolawer*: Okuýub ylmyledünni, ýöri yrfan olagör (ND, 11a-9). Erişüb Şahydy-maksud ki, bir azym kân olagör (ND, 12b-7).

olaldan [اوللدن] *bolandan, bolandan bäri*: Yşk-la binýat olaldan, kalbymyz mesrurdyr (ND, 8a-9).

olan- [اولان] *ulaşmak, ýetişmek*: Saçyň seläsel Lutfyny Hak sary çekdi, / Mejaz olandy hakykyga münteha boldy (Ab, 30a-3).

oldañ [الْدَانْ] *ökje, köwüşün aşagy, oltañ*: Itge öwüt etse, oldañ iýmes (MK, I, 105-11).

oldy- [الْدَى] *agsamak*: At oldydy (MK, I, 229-13).

olja [اولجه ، الجه ، اولجا] *uruşda ýeňip, duşmandan alnan zat, olja*: Üleşdiler oljany (ZME, 548; 94-2). Olja almakga meşgul boldylar (SB, 129b-33). Olja algan çakda merkub we çaharpaýlary ýok erdi (SB, 121a-18).

oljala- [أُولْجَالَا] *olja almak*: Oljalady (Tuhf, 27a-6).

oljaş- [اولجاش] *bir dyzyňy ýere goýup, beýleki dyzyňy galdyryp, garşysyndakynyň elini başyňa goýup öpmek, ogşamak*: Gelip begler bile otur-u ýörüşüp, / Töresi birle oljaşyp görüşip (Ab, 29b-17).

oljaz [اولجان] *habar*: Çerige eýleşip migady buljaz, / Nowaýy her tarap ýetgürdi oljaz (Ab, 29b-12).

olma [أُولْمَا] **1)** *kerpiç*: Olma (IBM, 77-2). **2)** *küýze, golça*: Olma (MK, I, 117-3). Olma (IBM, 170-7).

otur- [الْتور ، الت] **1)** *oturmak, ýaşamak, ýerleşmek*: Olturdy (IBM, 114-9). Halaýykny kim, ýazylarda olturur erdiler (SB, 122b-11). Ol

hududda Bursuk we Garagum kim, Garagurumga magruf turur, olturur erdi (SB, 120b-4). Ol welaýatlaryň halaýygy... ýazylarda olturur erdiler (SB, 122b-10). Gelgil ki, demi olturuban meý içeliň (BD, 69b-3). **2)** *düşlemek, düşmek, ornaşmak*: Oguz oğlanlary dagy şäher degreside olturub, höküm kyldylar (SB, 124a-15). **3)** *gonmak, oturmak*: Tuýur anyň başyga olturgaýlar (SB, 5a-12). **4)** *oturmak, çökmek*: Oguz... altun kürsi goýub, anda olturdy (SB, 129b-17). **5)** *münmek, oturmak*: Bir derýa gyragyga ýetişib, kiştige olturdy (SB, 25b-4). Ýörür çagda mahaffaga olturur erdi (SB, 32b-33). <**ayakdan oltur-** – *saklanmak, durmak, rahatlanmak, oturmak, goýbolsun etmek*: Ant içdiler kim, Syýawahş ganyny almaý ayakdan olturmagaýlar (SB, 14b-2). <**badşahlykga oltur-** – *patyşa bolmak, tagta çykmak*: Tubbag Zülagar badşahlykga olturdy (SB, 11a-2). <**gafyl oltur-** – *bihabar bolmak, ägä, habardar bolmazlyk, perwaýsyzlyk etmek*: Neçün gafyl olturub erdiňiz kim, rumylarga ýol berdiňiz (SB, 39b-21). <**seriri-memleketge oltur-** – *ýurt başyna geçmek, şalyk tagtyna çykmak, patyşa bolmak*: Süleýman seriri-memleketge olturdy (SB, 13a-6). <**tahtga oltur-** – *tagta çykmak, patyşa bolmak*: Oguz ýerige tahtga olturub, ýetmiş ýyl badşahlyk kyldy (SB, 125b-8). Men tahtga olturgusy men (SB, 126b-33).

olturgaş [أُولُ تُوْرْغَاش] *oturgyç*: Olturgaş (Tuhf, 31a-ç).

olturt- [أُولْتُوْرْت] **1)** *oturtmak, ornaşdyrmak, ýerleşdirmek*: Her ýerge bir şihne mukarrar we mugaýýan edib, anda olturtdylar (SB, 124b-18). Her welaýatdan kim, esir geltürür erdi, bir welaýatda olturtur erdi (SB, 29b-21). **2)** *mündürmek, oturtmak*: Alarny üjre tamg kylmaý kiştige olturtdy (SB, 9b-32). Ol sypahny Seýf zad we fuşe birle kiştilerde olturtub (SB, 36b-6). **3)** *ekmek, oturtmak*: Rumdan zeýtun ýygajy geltürüb olturtdylar (SB, 29b-17). **4)** *dereje bermek, kürsä çykarmak*: Aña bir naýyb tagýyn kylyb, olturtaly (SB, 126b-29). <**badşahlykga olturt-** – S: **tahtga olturt-** Any badşahlykga olturtdylar (SB, 41b-32). <**kaýsarlykga olturt-** – S: **tahtga olturt-** Kaýsarlykga olturtdylar (SB, 27b-30). <**tahtga olturt-** – *patyşa bellemek, tagta çykarmak*: Any tahtga olturtdylar (SB, 126b-31). Soň toý kylyb, umara

we mukarrablary any tahtga olturtdylar (SB, 127b-20).

olturum [اَلْتُرُم] *maýyp, otura*: Olturum (IBM, 142-14).

oluban [oluba:n اولوبن] *bolup*: Yktyzaýy nebose uýduň oluban awara sen (ND, 22a-6). Özüň magrypda kân eýle, oluban azym hakany (ND, 39a-5).

oluç [o:luç اَلْج] *oglum, oguljygym* (*söýgüligi aňladýan söz*): Olujym (MK, I, 53-5).

olug [اُولُغ] *utançsyz, haýasyz, bihaýa*: Olug (IBM, 149-8).

oluk I [اُولُوق] *kemençe bilen çalyňýan saz guraly*: Oluk (Tuhf, 16b-13).

oluk II [اُولُوق] *ternaw*: Oluk (IBM, 179-15).

oluk III [اَلْلُوق] *soluk, köne, esgi*: Oluk ton (MK, I, 65-5).

olur- [olurmys ol(u)r(y)p PRLW] **1)** *oturmak*: Bunça barkyg bedizig uzyg (türk bilge ka)gan atysy Ýolyg tigin men aý artuky tört kün oluryp bitidim bediztim... (Bk, go-gb, I) — *Munça uz çeper gümmes (ymaraty), çeper bezegi türkmen Bilge kaganyň garyndaşy Ýollyg tegin bir aý dört günde oturyp ýazdym, bezedim. 2) ýerleşmek, ýaşamak*: Ötüken ýer oluryp arkyş tirküş ysar neň buňug yok (Kt, go-8) — (*Türkmen halky*,) *Ötükende oturyp (ýaşap), argyş-tirküş ýöretseň, hiç hili gaýgy-aladaň bolmaz*.

olurgaly [ol(u)rg(a)ly ILGRLW] *oturarly, yaşarly, ýerleşerli, oturar ýaly, yaşar ýaly, ýerleşer ýaly*: Türk budun olurgaly türk kagan olurgaly Santuň balykka taluy ügüzke tegmis yok ermis (Tk, gd-18) — *Türkmen halky oturar (ýerleşer) ýaly, türkmen kagany oturar (ýerleşer) ýaly (entek) Santuň şäherine, deňiz derýasyna ýetmändik (eýelemändik)*.

olursykym kelme- [ol(u)rs(y)k(y)m k(e)l-m(e)di IdMik MhsRLW] *oturasyň gelmezlik, ynjalygyň bolmazlyk*: Ol sabyg esidip tün udusykym kelmedi küntüz olursykym kelmedi (Tk, go-12) — *Ol sözi (habary) eşidip, gije ukym gelmedi, gündiz oturasy gelmedi*.

olursykym kelmez erti [ol(u)rs(y)k(y)m k(e)lm(e)z erti ltr ZMik MhsRLW] *oturasy gelmezdi, gelmeyärdi*: Ol sabyg esidip tün udusykym kelmez erti küntüz olursykym kel-

mez erti (Tk, gd-22) — (*Onuň*) *ol sözünü eşidip, gijelerine ukym gelmezdi, gündiz oturasy gelmezdi*.

olurt- [ol(u)rtdy IDTRLW] *tagta oturtmak, han, kagan etmek*: Özümin ol Teňri kagan olurtdy erinç (Kt, gd-26) — *Özümi ol Taňry kagan etdi ahyryn! (kagan edip oturtdy ahyryn!)*

olurtaçy [ol(u)rt(a)çy IETRLW] *oturymly, oturyjy, yaşaýjy, oturmaga, ýaşamaga degişli, oturmaga ýaşamaga hakly*: Ötüken ýyş ölersar beňgü il tuta olurtaçy sen (Kt, go-8) — (*Türkmen halky*,) *Ötüken ýyşynda otursaň, ebedilik taýpa birleşigini döredip, ýaşap bilersin (hemişelik ýaşaýjy bolarsyň)*.

olurur ertimiz [ol(u)rur (e)rt(i)m(i)z ZMtr : RWRLW] *oturýardy, ýaşaýardy*: Çugaý Kuzyn Kara kumug olurur ertimiz (Tk, gb-7) — (*Biz ol wagtlar*) *Çugay Kuzda (we) Garagumda oturýardy (ýaşaýardy)*.

olurypan [ol(u)r(y)pan NPRLW] *oturyp (han, kagan bolup oturyp)*: Olurypan türk budunyň ilin törüsin tuta birmis iti birmiş (Kt, gd-1) — (*Olar*) *kagan bolup türkmen halkynyň ilini-ýurdyny (taýpa birleşigini) düzgüne salypdyrlar, edipdirler (gurnapdyrlar)*.

olyç [o:lyç اُولِيچ] *hökümdaryň ogullaryndan biri*: Olyç (IBM, 145-6).

omaç [اوماچ] *nyşana*: Omaç (Tuhf, 33b-13). Gamzasy tiri ne hajat ýüregim omajyna (KB, 206-6). Gamzasy tiri ne hajat ýüregim omajyna (KB, 206-6).

omaça [اُمَچ] *omaça but ýa-da gol süňküniň bir bölegi*: Omaça gemigi (Tuhf, 23b-ç).

omak [o:mak اوماق] *tire, taýpa, kowum*: Jepany janyga talaý aldyňyz alaymu bolur, / Siziň omakda... resmiňiz bulaýmu bolur (Ab, 31a-20).

Oman [Oma:n عمان] *ýer-ýurt ady*: Bekr bin Waýylly Omanga... ýiberdi (SB, 29a-31). Oman we Bahreýin... we Hijaz arablaryga hökümet kylur erdi (SB, 34a-27).

Omar [اُمَر] *adam ady (erkek), dört çaryýarlaryň ikinjisi*: Kim Muhammet syry içre, ýa Aly sen, ýa Omar (ND, 13b-10). Omar bin Hattab... zamanyda (SB, 2b-3). Arab... Omar alyda baryb şikaýat kyldy (SB, 23b-27).

omraw [أومراو] S: **omaça** Omraw (Tuhf, 23b-3).

omuz [اموز] *omuz, egin:* Gürzüleri omuzlaryna urdylar (GA, 289-8). Çomagy omuzyna byrakdy (GA, 236-8).

on [on NW o:n اون، اُون] *on, mukdar san:* On tünke ýantyky tug ebirü bartymyz (Tk, dg-26) — *On gijede gar üýşmeklerinden öwrülip geçip, dagyň etegine bardyk, (ýetdik).* Ebi on kün öňre ürküp barmyş (MÇ, go-8) — *(Onuň) öýi (maşgalasy) on gün öň gorkup, gaçyp gidipdir.* On (MK, I, 50-6). On (IBM, 97-7). On parmagyny sowuk almyş (GA, 115-2). Gody on dürlü genç anda ki, gözler görmemiş any (ND, 34a-1). Söweşür, her ýyl eýlär on gün (KB, 467-13). On ýyl badyşahlyk kyldy (SB, 130a-7). Horasanga on aý tartyp çerik, Kabyl sary ýanduň (BD, 82a-7).

on alty [اون التى] *on alty, mukdar san:* On alty ýyldyr kim, oguz içinden gitmiş idük (GA, 71-6). Bunuň üzerine on alty ýyl geçdi (GA, 92-12). Beýrek diri olsa on alty ýyldan bari gelderdi (GA, 93-3).

on alty biň [اون التى يىنك] *on alty müň, mukdar san:* On alty biň gara tonlu kafyr ata bindi (GA, 127-3). On alty biň it üzmekli, keçe bürükli (GA, 127-10).

on alty miň [اون التى مينك] S: **on alty biň** On alty miň kişi anda goýub, on dört miň kişi dallab... (SB, 129b-20).

— **onat** [أناط] *oňat, dogry:* Onat (Tuhf, 16b-4).

on beş biň [اون بش يىنك] *on baş müň, mukdar san:* On baş biň kafyr kimi galdy, kimi tutuldy (GA, 53-3).

on baş [on baş اون بىش، اُون باش] *on baş, mukdar san:* Oglan on baş ýaşyna girdi (GA, 15-7). On baş ýyl badyşahlyk kyldy (SB, 129a-12).

on biň [اون يىنك] *on müň, mukdar san:* On biň goýuny wardy (GA, 39-7).

on bir [on bi:r اون بير] *on bir, mukdar san:* On bir (IBM, 186-16). Aý we on bir ýylduz aňa sejde kyldylar (SB, 4a-15).

on birinji [on bi:rinji اون بىرىنچى] *on birinji, tertip san:* On birinji Batlymýus Dunasýus erdi (SB, 21a-21).

on dört [on dö:rt اون دورد] *on dört, mukdar san:* Aýyň on dördüne beňzär bir mahbub ala gözlü ýigit (GA, 266-12).

on iki [اون اكي] *on iki, mukdar san:* Her atanda on iki batman taş atardy (GA, 56-12). Onuň birle on iki bolar diýip aýtdy (Ýaý, 12a-6). On iki ýyl badyşahlyk kylyb... (SB, 129b-19).

on iki biň [اون ايكى يىنك] *on iki müň, mukdar san:* On iki biň kafyr gylyçdan geçdi (GA, 64-1).

on iki miň [اون ايكى مينك] S: **on iki büň** On iki miň ewlik (SB, 18a-20). Her biri on iki miň kişi (SB, 8b-7).

on ikinji [اون ايكىنچى] *on ikinji, tertip san:* On ikinji Batlymýus Dusasýus säni... erdi (SB, 21a-23).

on miň [o:n miň اون مينك] *on müň, mukdar san:* Oguz on miň kişi Ysfyhan degreside goýub (SB, 124a-29). On miň kişisi birle göç kylyb... (SB, 130a-24).

on ok [on (o)k O NW] *taýpa ady:* On ok oglyňa tatyňa tegi buny körü biliň (Bk, dg-15) — *On ok (taýpasynyň) ogluny (adamlaryny), tatyna (gelmişeklerine) çenli muňa (ýädygärlige) seredip bilip bilersiňiz.* On ok oglym turgis kaganta Makraç tamgaçy Oguz Bilge tamgaçy kelti (Kt, dg-13) — *On ok ilinden, türgeş kagany bolan oglumdan Makraç möhürçi, Oguz Bilge möhürçi geldi.* On ok budun emgek körti (Kt, gd-19) — *On ok halky emgek (görgi) gördi.*

on sekiz [اون سكر] *on sekiz, mukdar san:* On sekizdir, Nagşy-ýa, bil işbu ylmyň süresi (ND, 32a-6). On sekiz ýyl alarga musallat boldy (SB, 11b-14).

on sekiz biň [اونسكز يىنك] *on sekiz müň, mukdar san:* Halk edüb bir zerresinden on sekiz biň älemi (ND, 19a-16). On sekiz biň älemin kylmak dilärsen seýrini (ND, 16b-14).

on tokuz [اون تکز، تکز] *on dokuz, mukdar san:* On tokuz (IBM, 18b-17). On tokuz wasyta birle Gyýsga ýetişür (SB, 19a-18).

on tokuzunjy [اون تکزونجى] *on dokuzynjy, tertip san:* On tokuzunjy ýyl melikiden Rum esafykasyny etraftan jemg kyldy (SB, 27a-28).

on tört [on tö:rt اون تورت] S: **on dört** On tört gün anda säkin boldy (SB, 121b-1). On tört miň kişi (SB, 129b-20).

on tümen [on tüm(e)n nMVt NW] *yüz müň*: Ýarys ýazyda on tümen sü terilti tir (Tk, gb-36) — *Ýaryş ýaylasynda yüz müň goşun ýygnandy — diýýär*.

onunç [on(u)nç JNW اونچ ، انج] *onunjy, tertip san*: Bunça kazganyp akanym kagan yt ýyl onunç aý alty otuzka uça bardy (Bk, go-10) — *Şunça gazanyp (eýeläp) kakam kagan it ýyly, onunjy aý, ýigrimi altynjy gün öldi (uçup gitdi)*. Onunç (MK, III, 118-11).

onunjy [o:nunjy اونونجي] S: **onunç** Onunjy namasyn aýtur (Mn, 308a-4). Onunjy batlymýus fasykus erdi (SB, 21a-20). Onunjy gün kim, owwal aý erdi (SB, 8b-27).

on uýgur [o:n uýgur RWGYW NW] *halk ady, uýgurlaryň on sany taýpasy*: ...Anta kalmysy budun on uýgur tokuz oguz üze yüz ýyl olury (MÇ, dg-3) — ...*Onda galan halk on uýguryň, dokuz oguzyň üstünde yüz ýyl häkim (kagan) bolup oturdylar (häkimlik etdiler)*.

on üç [اون اوج] *on üç, mukdar san*: On üç (IBM, 186-16). On üç gün toý kylyb, ýahşy — sagat birle... tahtga olturdy (SB, 127b-16).

on ýeti [اون يتي] *on ýedi, mukdar san*: Müddet on ýeti ýyl Oguz anda bolub... (SB, 122a-6).

on ýetinji [اون يستي] *on ýedinji, tertip san*: On ýetinji ýyl, anyň zamanydan (SB, 39a-14).

oň I [اونك] *oň, sag*: Oň elik (MK, I, 69-11). **oň gol** — *sag el*: Ol akd diýdigimiz oň golynuň çylak barmagydyr (Ýaý, 116a-8).

oň II [اونك ، اونك] **1)** *dogry, rast*: Oňun goýup, tersin okur gyzy-gelni (GA, 279-3). **2)** *göni, dogry*: Oň (Tuhf, 34b-10).

oň III [اونك] *oň, ýeňil, aňsat*: Oň iş (MK, I, 44-4).

oň- [اونك] **1)** *oňuna düşmek, başa barmak, oňmak*: Alla-Alla diýmeýinje işler oňmaz (GA, 2-11). **2)** *dogry bolmak*: Oňdy (Tuhf, 5b-7).

oňa I [اونك] *oňa, «ol» çalyşmasynyň ýöneliş düşümdäki şekili*: Oňa (IBM, 77-15). Kime kim, etdi awerdi zehmini çün ýar oňa (ND, 4a-5). Ogly oňa diýdi (SB, 120b-10). Kör hanyň

gyzyny oňa namzed kylyb (SB, 120b-18). Oguz oňa dagy iltifat kylmady (SB, 120b-20).

oňa II [اونك] *göni, dogry, düz*: Oňa (IBM, 188-14).

oňa- [اونك] *rehim etmek, haýpyň gelmek, gynanmak*: Oňamak (IBM, 125-7).

oňamuk [اونك] *çepbekey*: Oňamuk är (MK, I, 142-1).

oňar- [اونكار] *oňarmak, düzetmek, bejermek*: Işimü sen oňar (GA, 210-10). Erişdi waslaty ýara, oňardy dilde ýaraýy (ND, 31b-5).

oňat [اونكات] *oňat, gowy*: Oňat görüň, bu gelen Bekel-se sizden öňden men gaçaram (GA, 246-13). Oňat fähm et kelamy aryfany (ND, 27a-9).

oňatmak [اونكاتق] *egin-eşik*: Oňatmak (IBM, 126-13).

oňay [اونكاي] *oňayly, ýeňil*: Oňay (MK, I, 44-3).

oňra [اونكرا] *arkan, arkanlygyna (ýatmak)*: Är oňra ýatty (MK, III, 279-13).

Oň Tutuk [Oň Tut(u)k OTWT FW] *adam ady (erkek)*: Tabgaç Oň Tutuk bis tümen sü kelti süňüsdimiz (Kt, gd-31) — *Tabgaçdan Oň Tutugyň baş tümenlik (elli müňlük) goşuny geldi, söweşdik*. Oň Tutuk ýorçyn ýaraklyg eligin tutdy (Kt, gd-32) — *Oň Tutugy (ýanyndaky) eli (elleri) ýaragly serdarlary bilen tutdy*.

oňuk- [اونك] *reňki açmak, solmak*: Anyň ýüzi oňukty (MK, III, 292-9). Barçyn oňukty (MK, III, 292-10).

oňul- I [اونكول] S: **oňyl-** Sökel oňuldy (MK, I, 186-7). Köňlüm oňulmaz, dowasy keydür (KB, 448-10).

oňul- II [اونكل] *ugruna bolmak*: Iş oňuldy (MK, I, 186-8).

oňul- III [اونكل] *boýun bolmak, ýuwaşamak, gowulaşmak, düzelmek*: Oňuldy (Tuhf, 6a-13).

oňyk [اونك] *göz degmezlik üçin geçi çöpürinden edilen ýasama saç*: Oňyk (MK, I, 121-7).

oňyl- [اونكل ، اونكل] *oňalmak, ýagşy bolmak, gutulmak*: Oglanyň kyrk günde ýarasý oňylgy

(GA, 29-7). Dilber-ä, oňylmady, könlümde gamzaň ýarasy (KB, 457-5). Oňylmaýyn ýaralary, bir dahy ýene ýarasy (KB, 360-4).

op- [اُوب ، اُوب] *hopurdadyp, owurtlap içmek:* Mun opdy (MK, I, 144-3). Opdy (Tuhf, 26a-9).

or [اور] *gyzylymytl-goňur reňk:* Or at (MK, I, 47-3).

or- [اُور ، اُور] **1)** *kesmek, çapmak:* Kiminiň boýnuny ordy (GA, 34-6). Depegözüň boýnyny ordy (GA, 234-1). **2)** *ormak:* Ol ot ordy (MK, I, 145-1).

orada [اوردا] *ol ýerde:* Tekür orada bir gory ýapdyrmışdy (GA, 255-3). Sen orada tura sen (GA, 197-11). Any bilmez neler çekdim, geçinçä bes oradan ben (ND, 23b-2).

— **orak** [اُوراق] *orak:* Orak (Tuhf, 34a-11).

oram [اورام] *köçe:* Oramyň itleriniň ittihady (Mn, 301b-10).

oran- [اورا] *oranmak, saranmak:* Gargu kimi gara saçym oranur gördüm (GA, 43-4).

orana [اورانا] *çaga ýoldaşy, eşen:* Orana (Tuhf, 33b-10).

orat- [اُورت] *ýapmak, basyrmak, örtmek, bukmak:* Oratdy (Tuhf, 27a-ç).

Orça [اورچا] *adam ady (erkek):* Atasy Orça han birle (SB, 127b-31).

ordu I [ordu WDRW , ordug GWDRW] **1)** *düşelge, orda, oba:* ...Başy anta aksyrak ordu örgin anta ititdim (MÇ, gd-8) — *Onsoň (çeşmäniň) başynda agymtyl orda (düşelge), şol ýerde tagtly köşk saldyrdym.* Oguz ýagy ordug basdy (Kt, dg-8) — *Bize ýagy bolan oguzlar (biziň) ordamyza (düşelgämize) çozdy (üstümüzizi basdy).* **2)** *orda, il, ýurt:* Gazan beg ordusyny aldy (GA, 65-4). Babasynyň ordusyna ýakyn geldi (GA, 102-2). Hazynasyny ordusy birle tasarruf kyldy (SB, 14a-3).

ordu II [اُردو ، اردو] *patyşanyň oturýan şäheri, paytagt:* Ordu (MK, I, 112-5). Ordu (IBM, 179-4).

Ordu [اُردو] *şäher ady, balasagunyň golaýynda ýerleşýän şäher:* Ordu (MK, I, 112-7).

ordubaşy [اُردو باشي] *patyşanyň janpenasy, baş gullukçysy, esasy hyzmatkäri:* Ordubaşy (MK, I, 112-9).

ordulan- [اُردولان] *paytagt edinmek, mesgen, şäher edinmek:* Bek bir ýerig ordulandy (MK, I, 249-10).

Orduwan [اوردوان ، اردوان] *adam ady (erkek):* Ulug Orduwan igrimi dört ýyl (SB, 20a-29). Ulug Orduwanyň atasy erdi (SB, 20b-9).

Orduwan bin Belaş [اوردوان بن بلاش] *adam ady (erkek):* Orduwan bin Belaş elik baş ýyl (SB, 20a-30).

orgak [اورغاق ، اورغاق] *orak:* Orgak (MK, I, 108-5). Ol orgak tişetti (MK, II, 247-13). Orak (IBM, 159-2).

Or han [Or han اورخان] *adam ady (erkek):* Kiçik gardaşy Or han gyzyny aňa alyb (SB, 120b-21). Meşhur ogly bolub... Or han... atlyg (SB, 120b-9). Or han we Kör han nesliden tururlar (SB, 121a-16).

Orkun ügüz [Orkun üg(ü)z ZgV NWORW] *Orhon derýasy. Gadymy türkmen elipbiýindäki ýazuw ýadygärlikleri şol derýanyň degrelerinden tapyldy:* Orkun ügüz (MÇ, dg-3).

orla- [اورل] *gygyrmak:* Orlamak (IBM, 124-13).

orlan- [اورلان] *topulmak, hopba bolmak:* It orlandy (Ab, 27a-11).

oplaýu [opl(a)ýu WYLPW] *topulmak, hüjüm etmek, eňmek, okdurylmak:* Kül tigin ýadagyn oplaýu tegdi (Kt, dg-32) — *Kültegin pyýada (goşun bilen) okduryldy (eňdi).*

orlaş- [اُرلاش] *möňňürişmek, gygyryşmak, gykylyk-gopgun edişmek:* Budun kamug orlaşdy (MK, I, 203-14).

orman [orma:n اورمان] *tokaý, jeňňel:* Ala ýylan sökemez anuň ormany olur (GA, 175-12). Ag ormana girmiş sen (GA, 110-7).

orna- [اُرتا] *ornaşmak, ýerleşmek:* Men bu ýerde ornadym (MK, I, 242-4). Ornady neň (MK, I, 242-5).

ornat- [اُورتات ، اُرتت] *ornaşdyrmak, ýerleşdirmek:* Men neň ornattym (MK, I, 224-6). Ornatty (Tuhf, 9a-9).

Oroz [اوروز] *adam ady (erkek)*: Oroz goja iki dyzynyň üstüne çökdi (GA, 37-2). Baryň Gazanyň ogly Orozy habysdan çykaryň (GA, 52-12).

orta [ارتا ، اورتا] **1) orta**: Orta (IBM, 90-13). Ak meýdanyň ortasynda turdy (GA, 16-2). Nagma getür ortaýa bilbil, görelüm biz (KB, 50-2). Gyş ortada baharyýat okaýyn (Mn, 294b-4). **2) ara, iki ara, aralyk**: Ortamyzda bu nyşan olsun (GA, 80-5). Seniň ile bizüm ortamuzda zar ola gerek (KB, 511-14). Gara han iş ortasyda sordy (SB, 120b-24). **◊orta barmak – orta barmak**: Orta barmak (IBM, 141-9). Baş barmagyny orta barmak üzre goýgyl (Ýaý, 115a-8). **◊ortada goý-** – S: **ortaga sal-** Ol çerigi birle gelib, Kubad Razyny aňa ortada goýdy (SB, 32a-25). **◊ortadan göter-** – öldürmek, ýok etmek: Kukas sizniň düşmanyňyz erdi, any ortadan göterdük (SB, 39b-8). Buýurdum kim, any ortadan göterdiler (SB, 127a-31). **◊ortaga sal-** – *araçy bellemek, ýarashdyryjy bellemek*: Sulh (ýarashyk) kilmaga kişi ortaga saldy (SB, 11b-3). **◊ortaga tut-** – *gabamak, gabawa almak*: Bugra hanny ortaga tutub turur (SB, 128b-12). Şahmelik çerigini ortaga tutub, köb kişini öltürüb (SB, 129b-23).

ortaç I [اورتاچ] *aralyk*: Ortaç gyrda siziň keyikleriňiz turgurmaýa (GA, 280-9). Ortaç garaňu dün içinde ýol azsam (GA, 231-11).

ortaç II [اورتاچ] *mirasdüşer*: Ogulda ortajym ýok, gardaşda gaderim ýok (GA, 68-1). Ogul, ogul, aý, ogul, ortajym ogul (GA, 137-1).

ortak [أرتاق ، أرتاق] *şarik, paýdas*: Ortak bolub bilişdi (MK, III, 52-6). Ortak ärden artuk almas (MK, I, 91-11). Ortak (IBM, 144-16).

ortakla- [أرتاق لا] *ortaklaşmak, şarik bolmak, ortak bolmak*: Ortaklady (Tuhf, 21b-5).

ortaklaş- [أرتاق لاش] *ortaklaşmak, ortak bolmak, şarik bolmak*: Ortaklaşdy (Tuhf, 21b-ç).

ortalyk / ortalyh [اورتاليق ، اورتاليخ] *ortalyk, aralyk*: Agzy böyük humralar ortalyga salynmyş idi (GA, 122-13). Könlüm ol ortalyhda biçäredir, ne çäre (KB, 313-5).

ortanjy [اورتاني] *ortanjy*: Men ortanjy ogul men (SB, 128b-8). Ortanjy Gury tegin (SB, 128a-3). Ortanjy barça işge ýetib, akly barçadan artuk turur (SB, 128a-10).

ortar [أرتار] *çadyr*: Ortar (Tuhf, 38a-10).

oruj [أرج ، أرج] *agyz bekleme, oraza tutmaklyk, yslam dininiň esasy parzlaryndan biri bolup, Taňra ybadat etmek üçin iýme, içme we ş.m. zatlardan daň atandan gün batýança saklanmaklyk*: Oruç tutty (IBM, 111-4). Çu güneş ýüziň ile tutmuşuz uş orujny (KB, 332). Dahy Remezanda oruj tutmak (MAS, 3a-5).

orum [أرؤم] *orum*: Bir orum ot (MK, I, 71-13).

orun [أرون ، اورن ، أرؤن] *orun, ýer*: Ol ärig ornýndan gopurtly (MK, III, 317-6). Any mulazymy-dergäh kylyb, atasy ornuny aňa şafakkat kylgaý siz (SB, 40b-12). **◊orun ber-** – *götergilemek, ýokary tutmak, derejelendirmek*: Gardaşlarydan ýokaryrak orun berdi (SB, 14a-29).

orunjak I [أرنجاق] *amanat*: Orunjak alyp ýarmady (MK, I, 131-8).

orunjak II [أرنجاق] *ynamdarlyk, ynamlylyk*: Orunjak (IBM, 188-9).

orunjakla- [أرنجاقلا] *karz bermek, karzyna bermek*: Orunjaklady (IBM, 104-2).

orunla- [أورؤنلا] *pikirilenmek, oýlanmak, güman etmek*: Orunlady (Tuhf, 24b-1).

oruspy [أورؤس بي] *loly, orramsy*: Oruspy (Tuhf, 29a-2).

orutga [أورؤطغا] *oňurga süňki*: Orutga (Tuhf, 18b-12).

ory [أوري ، أري] *ses, goh, gykylyk, galmagal*: Ory (MK, I, 82-9). Ory (IBM, 146-3).

os- [أس] *osmak, oslamak, güman etmek*: Men eýle osdum (MK, I, 146-3).

osal [أسال] *iş bilmeyän, gapyl*: Osal kişi (MK, I, 110-14).

osal bol- [اوصال بول] *ahmal bolmak, kyn ýagdaýda bolmak*: Bütgerdi osal bolgan işni (ZME, 1029; 128-2).

osal kyl- [اوسال قيل] *ahmal etmek*: Kim bu işni uşal osal kylur (BD, 21b-3).

osan bol- [أوصان بول] *osal galmak, gapyl bolmak, ünssüz bolmak, perwaýsyz bolmak*: Osan boldy (Tuhf, 27a-10).

osla- [اَسْلَا] *tapawutlandyrmak*: Ol oslady neňni (MK, I, 240-12).

Osman [Osma:n عثمان] *adam ady (erkek), dört çaryýarlaryň üçünjisi*: Alymlar serweri Osman Affan ogly görkli (GA, 6-6). Abu Bekr, Omar, Osman, Aly-ýul Murtaza haky (ND, 6b-11). Osman razy Allahu anhu zamanyda katlga ýetdi (SB, 26b-20). Abu Bekr-u Omar, Osman, Alydyr (BD, 85b-8).

osrak [اُسْرَاق] *osrak, köp osuryýan*: Osrak (Tuhf, 12b-8).

osruk [اُسْرُك] *osruk, ýakymсыз porsy ys*: Osrak (MK, I, 92-3).

osruş- [اُسْرُش] *osuryşmak*: Olar ikki osruşdy (MK, I, 200-1).

osug [اُسُغ] *çäre, hile, alaç*: Bu iş osugy mundag (MK, I, 62-4).

osur- [اُسُرْ ، اُسُورْ] *osurmak, ýel çykarmak*: Är osurdy (MK, I, 155-17). Aheste osurdy (ZME, 734; 98-2). Osurdy (IBM, 102-13). Osurdy (Tuhf, 23b-1).

osurgan [اُسْرُغَان] S: **osrak** Bu är ol osurgan (MK, I, 138-9).

oşal [اوشال] S: **oşol** Ýüklerini açdylar, hem oşal öz eltgen mataglaryny ýükleriniň arasyda gördiler (SB, 5b-11). Jahangirlik azmyga hem oşal ýol birle... baryb... (SB, 18a-8). Etraf muluky hem oşalar tururlar (SB, 28b-33).

oşol [اوشول] *şol*: Oşol gün kim, seni Ýezdan ýaratty (Mn, 293a-7).

ot [اوت ، ات ، اُت] **1) ot, ösümlik**: Orut otun ýaşurdy (MK, II, 66-1). At ýimeýen aý otlar bitmese ýeg (GA, 4-7). Ben bir otam ki, hiç beni-attar bilmedi (KB, 475-8). Boragan we turkun iki ot turur kim, bu taglarda biter (SB, 121a-33). Bir ot kim, galamga ohşar (SB, 127b-2). **2) däri-derman**: Ot içdim (MK, I, 38-5). Ölüm otyn içürdüm (MK, I, 48-15).

ot [o:t اوت ، اوت ، اُت] **1) ot, ýalyn, ataş**: Ot tütünsiz bolmas (MK, III, 13-3). Ot tiýse, agyz köýmes (MK, I, 46-1). Ot öçti (MK, I, 144-9). Dagý ot içre Azer oglun asrar (Mn, 291a-6). Any otga salmak we ot aňa gülüstan bolmak (SB, 2b-11). Bir ot görüne turur... men baryb ot geltüreýin (SB, 7b-16). **2) dowzah, jähennem**: Taňry Tagala kyýamat gününde ol kişi oda laýyk kylur (Ýaý, 104a-3). Zahyd-a dowzah 544

otydan meni ne gorkuta sen (BD, 21b-5). **◊gurban oty** – *gadymy döwürlerde gurban edilen zat ýakylyan eken*. Eger ýansa, gurbanlyk kabul boldy diýlipdir, ýanmasa kabul bolmady diýlipdir: Gurban oty aňa eser kylmady (SB, 10a-33). Gurban oty aňa eser kylmaý turur (SB, 10a-33). Gurban oty ol ganaýymny köýdürdi (SB, 10b-3). **◊ojagy otsuz goý-** – *bala-çagasyz goýmak*: Ojagymy otsuz goýma (GA, 225-2). **◊otga köýdür-** – *oda ýakmak, ýakyp-ýandyrmak*: Any tutub, otga köýdürdi (SB, 21a-18). Alarny otga köýdürür men (SB, 33b-10). **◊ot orny** – *tamdyr*: Ot orny (Tuhf, 28a-3). **◊ot ur-** – *otlamak, ýakyp-ýandyrmak*: Şäherge ot urdy (SB, 10b-10). Şäherge ot urub, köb harablyklar kylyb (SB, 16a-11). **◊ot ýandyr-** – *ot ýandyrmak, ot ýakmak*: Ot ýandyrdy (IBM, 105-3).

ota- [o:ta- اُت] *oda ýylynmak*: Ol otuň otady (MK, III, 190-5).

ota- [اُت] *ot, ösümlik bilen bejermek*: Emçi aňar ot otady (MK, III, 190-6).

otaçy [اُتَاجِي] *tebip, otlardan däri-derman ýasaýan lukman, hekim*: Otaçy (MK, I, 38-7). Otaçy gözüg enüçledi (MK, I, 252-1). Otaçy (IBM, 156-17).

otag I [اوتاغ] *otag, öý*: Bu otag kimiň ola? (GA, 76-5). Gara otaga gonduryň (GA, 13-2). Bizüm otagumuza geldügiň ýoh (KB, 51-11).

otag II [اُوتاغ] *içinde ot ýakyp, üstünde nahar bişirilýän ojak*: Otag (IBM, 180-4).

otah [اوتاخ] S: **otag I** Banyçeçek otahdan bakardy (GA, 76-11). Gara ýeriň üzerine otahlarýn tikdirmişdi (GA, 122-10). Gyraň ýerde tikilmiş otahlaryň (GA, 222-13).

otak [اوتاق ، اُوتاق] S: **otag I** Kyrk ýerde otak gurdurdy (GA, 189-11). Gazan kyrk otak dikdirdi (GA, 153-9). Çadyr, otak bagyşlardy (GA, 123-6). Hakan otagyga mütewejjih boldylar (SB, 31a-5).

otar- [اوتار] *otarmak, bakmak*: Bir çopan ol ýerde koý otarar erdi (SB, 25a-12).

otça [otça AETW] *ot ýaly, ot dek, ot kimin, ot deýin*: Türgis kagan süsi otça borça kelti (Bk, gd-27) — *Türgeş kaganyň goşuny ot, tüweleý dek geldi*.

otgar- [اُتْغَر] *bakmak, otarmak, örüde*
bakmak: Ol at otgardy (MK, I, 192-12).

otkak [اوتقاق] *köp iyýän, garynlak adam*:
Otkak (IBM, 148-14).

ot kylma- [ot kylm(a)d(y)m MDMLih : TW] *oda bermezlik, oda ýakyp-ýandyrmazlyk*:
Biriki buduny ot sub kylmadym (Kt, gd-27) —
(Maña) birigen halky oda-suwa bermedim
(oda ýakmadym, suwa basdyrmadym).

otla- I [اوتلا ، اُتلا] *otlamak, ot iýmek*: At
otlady (MK, I, 239-13).

otla- II [اوتلا] *ot bilen bejermek*: Otlady
(IBM, 108-14).

otlag [اوتلاغ] S: **otlak** Otlady kele otlagda
(ZME, 866; 150-2). Otlag (IBM, 180-2).

otlak [اوتلاق ، اُوتلاق] *öri, otluk meýdan, otlak*:
Otlak (Tuhf, 35a-8). Gitdikde ýeriň
otlalaryň keýik bilür (GA, 5-2).

otlan- [اوتلان] *otlanmak, ot iýip ýörmek*:
Bozaýgyr bunda otlanyb turar (GA, 99-3).

otlat- [اوتلات] *otlatmak, ota goýbermek, bakmak*:
Otlatty koýçy koýlary (ZME, 879; 150-1). Otlatty keläni (ZME, 977; 15-2).

otlug [o:tlug اوتلوق ، اُتْلُغ] *otly, ýandyryjy*:
Otlug tag (MK, I, 90-8). Babyr ýene otlug ah
çektiň (BD, 25a-9).

otlug bol- [o:tlug bol- اوتلغ بول] *otly bolmak, ýakar ýaly bolmak*:
Otlug boldy çakmak taş (ZME, 363; 174-2).

otluk [اوتلوق] *otluk, oty köp, otly*: Otluk ýer
(ZME, 921; 151-1).

otluk [o:tluk اوتلوق] *çakmak, tüpeňň çakmagy*:
Otluk (Tuhf, 18a-8).

otluk bol- [اوتلوق بول] *otly köp bolmak*:
Otluk boldy ýer (ZME, 1045, 949; 150-2).

otrak [اُتْرُق] *oturgyç*: (Tuhf, 33a-ç).

otran [اُتْرَن] *jalbar, balak*: Otran (MK, III, 99-11).

otraş [اُوتْرَش] *ada*: Otraş (Tuhf, 11a-9).

otruk [اُتْرُق] *oturgyç*: Otruk (Tuhf, 33a-ç).

ot sub kylma- [ot sub k(y)lm(a)d(y)m MDMLih : BWS TW] *oda-suwa bermezlik, oda ýakyp-ýandyrmazlyk, suwa*

basdyrmazlyk: Biriki buduny ot sub kylmadym (Kt, gd-27) —
(Maña) birigen halky oda-suwa bermedim.

otsyz [اوت سيز] *otsuz, ösümliksiz, gup-gury*:
Ýoly sagb suwsyz we otsyz turur (SB, 35a-32).

otsyz bol- [o:tsyz bol- اوت سيز بول] *otsuz, ýalynsyz bolmak*: Otsyz boldy çakmak (ZME, 927; 174-2).

ottuz [اُتْرُ] *otuz, mukdar san*: Ottuz ýormak
(MK, I, 126-12).

ottuz [اُتْرُ] *üç*: Ottuz içelim (MK, I, 126-16).

otun [o:tun اوتون ، اوتون ، اوتون] *odun*: Otun
(Tuhf, 13a-8). Boldy köňlüm bir ýanar ot-u
sünklerim otun (BD, 24b-5).

otuň [o:tuň اوتُنْ ، اوتُنْ] *odun*: Otuň kesesi
boldu (MK, I, 14-7). Uşak otuň (MK, I, 64-13).

otuňluk [اوتُنْلُك] *odunhana, ot salynýan, goýulýan jay*:
Otuňluk (MK, I, 142-5).

otur- [ot(u)rm(a)d(y)m MDMRLW اوتور ، اوتور] *oturmak*: Türk budun üçün tün
udymadan küntüz oturmadym (Kt, gd-27) —
Türkmen halky üçin gije ýatmadym, gündiz oturmadym. Sagda oturan sag begler!
(GA, 111). Oturmyş, Nakşy-ýa, ol, gör, olub dil Müsrine soltan (ND, 22a-5). Oturyb, jemg içen
ýaranlardur (KB, 594-11). Otursaň olturur fitne, giter gam (Mn, 302b-6). Ýahşy otursa, dahy
duşmanyny atmak isdese (Ýaý, 117b-9). Güneşe garşu oturmagay (MAS, 25a-4).

oturken [اُتْرُكَن] *otyrka, oturan ýagdaýynda*:
Namaz kysun hasta kişi dururken, oturken, eger güýji ýetmese, düşüp
arkasy üstüne, yşarat eýleýe başy birle (MAS, 176-3).

otuz [ot(u)z اوتوز qTW] *otuz, mukdar san*:
Otuz ýaşyma Besbalyk tapa süledim (Bk, gd-28) —
Otuz ýaşymda Başbalyga tarap goşun çekdim. Otuz (IBM, 187-2). Otuz ýyl
badyşahlyk kylyb (SB, 126b-6). Üç müň köý birle otuz gysrak (SB, 127a-1).

otuz alty [اوتوز آلتى] *otuz alty, mukdar san*:
Otuz alty ýyl badyşahlyk kyldy (SB, 17a-6). Ömri otuz alty ýyl erdi (SB, 19b-30).

otuz artuky bir [ot(u)z (a)rt(u)ky bir rlb : IOTR qTW] *otuz bir, otuzdan artykmajy bir,*

otuz goşmak bir: Otuz artuky bir (Bk, go-9) — *Otuz bir*...

otuz artuky sekiz [ot(u)z (a)rt(u)ky s(e)k(i)z qks : IOTR qTW] *otuz sekiz, otuzdan artykmajy sekiz, otuz goşmak sekiz*: Otuz artuky sekiz ýaşyma kyşyn kytaň tapa süledim (Bk, go-2) — *Otuz sekiz ýaşymda gysyna kytaň tarapa goşun çekdim (ýöriş etdim)*.

otuz artuky tokuz [ot(u)z (a)rt(u)ky t(o)kuz qWOT : IOTR qTW] *otuz dokuz, otuzdan artykmajy dokuz, otuz goşmak dokuz*: Otuz artuky tokuz ýaşyma ýazyn tataby tapa süledim (Bk, go-2) — *Otuz dokuz ýaşymda ýazyna tataby tarapa goşun çekdim (ýöriş etdim)*.

otuz artuky tört [ot(u)z (a)rt(u)ky tört trVt : IOTR qTW] *otuz dört, otuz goşmak dört*: Otuz artuky tört ýaşyma oguz tezip Tabgačka kirti (Bk, gd-38) — *Otuz tört ýaşymda oguzlar gaçyp, Tabgaç ýurduna gitdi*.

otuz artuky üç [ot(u)z (a)rt(u)ky üç EV : IOTR qTW] *otuz üç*: Ança kazganyp... Teňri ýarlykadyk üçün özim otuz artuky üç ýaşyma uk erti (Bk, gd-34) — *Ençe gazanyp, Taňry ýalkany üçin özüim otuz üç ýaşymda han boldum*.

otuz baş [otuz bā:ş [اوتوز بیش] *otuz baş, mukdar san*: Mübärek ömürleri otuz başge ýetib erdi (SB, 3a-24). Otuz baş ýyl badyşahlyk kylyb, wefat kyldy (SB, 21a-15).

otuz biň [otuz biñ [اوتوز بيك] *otuz müň, mukdar san*: Otuz biň är ýagy gördüm-se el wermedim (GA, 277-2).

otuz bir [otuz bi:r [اوتوز بر] *otuz bir, mukdar san*: Otuz bir badyşah... nist kyldy (SB, 10b-11). Otuz bir ýyl badyşahlyk kyldy (SB, 28a-1).

otuz iki [otuz iki [اوتوز ايكي] *otuz iki, mukdar san*: Otuz iki kafyr begüniň oglunyň baýy burj bendinde kesilüb asylmyş (GA, 173-4). Otuz iki dişden çykan bitün ordaýa ýaýyldy (GA, 243-2). Eger bu otuz iki ýylda bir kişiniň hatyry menden agryb, bolsa maňa arz kysun (SB, 127b-9). Otuz iki nefer erdiler (SB, 127b-9).

otuz miň [otuz miñ [اوتوز مينك] *otuz müň, mukdar san*: Otuz miň kişi birle gelib, Merwni muhasyra kyldy (SB, 130a-13). Tusny otuz miň namdar kişi birle... ýiberdi (SB, 14b-16).

otuz sekiz [otuz sekiz [اوتوز سكين] *otuz sekiz, mukdar san*: Otuz sekiz ýyl badyşahlyk kyldy (SB, 21a-1).

otuz tatar [ot(u)z t(a)t(a)r RTT qTW] *halk ady*: Otuz tatar (Kt, gd-4) — *Otuz tatar halky, otuz tatarlar*.

otuz tokuz [otuz tokuz [اوتوز طقوز] *otuz dokuz, mukdar san*: Otuz tokuz ýigidim amanaty (GA, 100-4). Beýrek otuz tokuz ýigidiniň üzerine geldi (GA, 120-12). Otuz tokuz (SB, 21b-8).

otuz tört [otuz tört [اوتوز تورث] *otuz dört, mukdar san*: Anyň ýerige gardaşy otuz tört ýyl badyşahlyk kyldy (SB, 21a-22).

otuz üç [otuz üç [اوتوز اوج] *otuz üç, mukdar san*: Geçenden otuz üç akja alurdy (GA, 155-3). Otuz üç ýyl badyşahlyk kyldy (SB, 12b-1).

otuzunjy [otuzunjy [اوتوزونجي] *otuzunjy, tertip san*: Otuzunjy ýyl ol hezretiň hijreti erdi (SB, 39a-14). Agaz dagwaty otuzunjy ýylda erdi (SB, 17a-22).

otuz ýedi [otuz yedi [اوتوز يدي] *otuz yedi, mukdar san*: Otuz ýedi gala beginiň mahbub gyzlaryny çalub, bir-bir boýnuň guçan (GA, 62-11).

otuz ýeti [otuz yeti [اوتوز يتي] S: **otuz ýedi** Otuz ýeti ýyl turur (SB, 127b-8). Otuz ýeti ýyl we üç aý badyşahlyk kyldy (SB, 23b-21).

ow- [ow- [أ] *owkalamak, sürtmek, basmak, owmak, mynjyratmak*: Owdy (Tuhf, 28a-12).

owan- [owan- [اوان] *owranmak, döwürmek*: -Owandy (Tuhf, 10b-ç). Gylyçlary owandy (GA, 250-13). Dürtüşerken, ala gönderiň owanmasyn! (GA, 66-5).

owat- [owat- [اوات] *owratmak, döwürmek, uşatmak*: Gorynyň gapusyn owatdylar (GA, 255-6). Kafyr oglany gaty urdy, galkanyn owatdy (GA, 250-9).

owaýyl [owa:ýyl [اوايل] *ilki başlar, ilki başlarda, başlarynda*: Owaýyly-yslamda rumylar Ermen welaýatyga tasarruf kyldylar (SB, 35a-7).

owaz [owa:z [اواز] *ses, üýn, owaz*: Ozan aýdyr: «Owazym küdelmeden, üýnüm bogulmadan elteýim, saklaýym» (GA, 101-2). Biri ok owaz bermek, ondan bolur (Ýaý, 131a-8).

owkat [owka:t [اوقات] *wagtlar, pursatlar*: Oýan bu habý-gaflatdan heba wezme bu owkaty (ND, 32b-8). Faragat hatyr birle owkat geçürgeýler (SB, 2a-7). Köb owkatda Balh we Horasan şarkysyda erdi (SB, 15b-7).

owlançy [اُولَانْ جى] *beçebaz, oglançy*: Oowlançy (Tuhf, 4a-12).

owrat [عورت] *ayal, arwat*: Iki owrat diýmek Nuhuň, birisi nebis olubdy (ND, 21b-4).

owru [اُورُو] *ogry*: Owru (Tuhf, 12b-9).

owsan [owsa:n [اوثان] *but, ýasama hudaý*: Anyň kowumy ybadaty-owsan kylur erdi (SB, 25a-29). <abadaýy-owsan – S: **abydy-owsan** Alar Rum welaýatydan erdiler, abadaýy-owsan jümlesiden (SB, 25a-3). <**abydy-owsan** – *buta çokunýan, butparaz*: Hirdus kim, Tabarýus naýyby erdi we abydy-owsan, alarnyň ahwalydan ägäh bolub (SB, 24b-26).

owsat [اوسط] *ortaky, aralyk*: Owsatga sekiz derem we alty derem (SB, 37a-7).

owsun [اَوْسُونْ] *owsun, jadylama, dogalamaklyk*: Owsun (Tuhf, 17a-5).

owsunla- [اَوْسُونْلَا] *jadylamak, dogalamak*: Owsunlady (Tuhf, 17b-7).

owşar [اوشار] *oguz-türkmen taýpalarynyň biriniň ady*: Oguz nejadyndan badyşahlar baş oguldan erdi: Gaýy, ýazyr, eýmür, owşar, begdili (SB, 130a-22).

Owşun goja [اوشون قوجا] *adam ady (erkek)*: Owşun goja diýrlerdi, bir kişi wardy (GA, 253-10). Owşun goja kibi pehliwan elinde şehid öldi (GA, 218-10).

owur [اُورُورْ] *agyry, kesel, dert*: Owur (Tuhf, 33b-2).

owurgan [اُورُورْغَانْ] *ogry*: Owurgan (Tuhf, 31b-6).

owurt [اُورُورْتْ] *owurt, agzyň iki gyrasy*: Owurt (Tuhf, 20b-7).

owurtla- [اُورُوتْلَا] *owurtlamak, içip görmek*: Owurtlady şorbany (ZME, 734; 108-1).

owuş [اُوشْ] *mayda, bölek, owuntyk*: Owuş (MK, I, 59-17).

owuz [اُوزْ] *owuz süýdi*: Owuz (Tuhf, 31b-13).

owwal [اَوَّلْ ، اول] *owal, öň, ilki, birinji, ilkinji*: Owwal onuň elin öpdik (GA, 74-9). Jism jan olmazdan owwal Hāk ilen, eý şähriýar (ND, 7a-16). Erer menzili maksuda, ol owwal jümläniň zary (ND, 35a-7). Owwalyn nazra ki, kyldum ýüzüne düşdi baňa (KB, 453-9). Çü owwal urdy ol aýah bu başa (KB, 207-15). Sadakanyň owwalyny itge bermek gerek (SB, 127a-11). Owwal Amuýe derýasydan ötüb (SB, 121b-4). Owwal Garjystan hududyga tartyb (SB, 121b-5). Owwal Kermanga bardylar (SB, 124b-13).

owwal-ahyr [owwal-a:hyr [اَوَّلْ اٰخِرْ] **1) owal-ahyr, ahyrda, soňunda**: Owwal-ahyr yşkdur nirde ola (KB, 547-2). **2) başdan soňuna çenli**: Owwal-ahyr başlaryn top eýleýen çowgen nedir (ND, 7b-8). Owwal görüşgenin aýtur (Mn, 291a-11).

owwalynjy [اولنجى] *birinji, ilkinji*: Bu turur ikinji tabakanyň ahwaly owwalynjy kysymdan (SB, 20a-19). Kiýanylarnyň owwalynjy badyşahy turur (SB, 11a-24).

oý [o:ý [اُويْ] *oý, çukur*: Oý (MK, I, 50-16).

oý [اُوي] *gara we gyzył reňkiň arasyndaky atyň reňki*: Oý (IBM, 77-48, 76-5).

oý- I [o:ý- اوي ، اُويْ] *oýmak, dilmek, kesmek*: Ol kagun oýdy (MK, I, 152-12). Oýdy (IBM, 116-5).

oý- II [اُيْ] *basmak, üstünden basmak, dykmak*: Ol unug oýdy (MK, I, 152-14).

oýag [اوياغ] *oýa, ýatmadyk*: Sewer iseň any, gijeleri oýag ol (KB, 487-9).

oýah [اوياخ] S: **oýag** Gözi oýahlar kibi bizi salar uhuýa (KB, 91-7).

oýak [اوياق] S: **oýag** Sora, eger warasyn, biz uýyruz, ol oýak (KB, 91-7).

oýan- [اُويْنْ ، اوين ، اويان] *oýanmak, turmak*: Oýandy (IBM, 104-15). Araba gyjyrdysyndan Gazan oýandy (GA, 273-12). Gel, oýan gaflat habýndan kusy-rihlet çalmadan (ND, 7b-3). Oýanuram, uýuram onuň-la subh-la şam (KB, 476-15). Esrük ýatyban, oýanmagy her dem iş etdim (KB, 94-5). Eger uýyr-sa, o oýana degilmi? (KB, 217-16).

oýar- [اويار] *oýandyrmak, oýarmak*: Oglany oýardy (GA, 264-4). Ýagy geldi, oýarmak benden, hünär göstermek senden (GA, 193-2).

Nije ki, uýmag isdär ise oýara köňül (KB, 305-2).

oýgaç [اويغاج] *oýa, oýanan*: Jilwe kyldy nazar kazasyda, / Tüm oýgaç arasyda (Ab, 32a-7).

oýgan- [اويغان] *oýanmak*: Ýarym gijeden soň, Kuman han oýganyb tiýdi (SB, 127a-12). Oýgandy erse gollaryny bagly gördi (SB, 11b-21). Ýukudan oýgandy (SB, 11b-23). Gaflat uýkusydan oýgan, ger tilär bolsaň murad (BD, 21a-6).

oýgar- [ايفار] *oýanmak, ukudan açylmak*: Oýgarmak (IBM, 123-10).

oýgat- [oýga:t- اويغات] *oýandyrmak*: Ne hoş bolgaý ki, bir gün uýkuluk bahtymny oýgatsam (BD, 27b-2).

oýgur- [ايفغر] *oýatmak, oýarmak*: Ol meni oýgurdy (MK, I, 227-1).

oýma [ايمما] *keçe ädik*: Ol maňa oýma basyşdy (MK, II, 81-8).

oýmak [o:ýmak اويماق] *oýmak, ýüwse*: Oýmak (Tuhf, 31a-4).

oýna- [اينا , اويئا] **1)** *oýnamak*: Köňlüm aňar gaýnaýu, / İçten aňar oýnaýu (MK, I, 193-3). Güle-oýnaýu içsinler bu eshab (Mn, 296b-7). Bir küdek gördiler, küdekler birle oýnaý erdi (SB, 10a-2). **2)** *tans etmek*: Äre waran gyz galka, oýnaýa (GA, 132-1). Tur sen, oýna! (GA, 132-13). **3)** *ýüregi sarsmak*: Dum ýüregi oýnady (GA, 23-12). **4)** *türgenleşmek*: Oýnady (IBM, 115-2). Hanbal ogly Ahmet aýtdy: «Süňi oýnamak ýahşyrakdyr tatawy namaz kylmakdan» (Ýaý, 103b-5).

oýnagu ýer [ايناغو يير] *oýnalýan ýer, meydança*: Oýnagu ýer (MK, I, 109-11).

oýnak [ايناق] *gözi oýnap, garanjaklap duran*: Oýnak eşler (MK, I, 109-8).

oýnamak [اوينماق] *oýnama, oýnamaklyk*: Köb fikirler kylyb anyň oýnamagyny bilib (SB, 37a-19). Anyň oýnamagydan ajyz bolub (SB, 37a-20).

oýnan- [اويئان] *oýanmak, gozganmak*: Sarb gaýalar oýnanmadan ýer obyryldy (GA, 30-8).

oýnaş [اويناش , ايناش] *oýnaş, binika ýoldaşy bolan gelin, bikanun ýaşayan adam*: Oýnaş

(MK, I, 109-7). Oýnaş (IBM, 144-14). Seniň adyň kyrk oýnaşlu Fatma (GA, 114-2).

oýnat- [اينتت , اوينات] *oýnatmak*: Ol any oýnatty (MK, I, 228-2). Zyban oýnatmamyslar ger görüp bu dersi aglaýy (ND, 30b-5). Gäh gaşyň segretib-u gäh gözüň oýnatyban (BD, 35a-4).

oýuk [o:ýuk اويوق] *oýulan, köwlen, oýuk*: Oýuk (Tuhf, 34b-8).

oýun [اويون , ايون , اوين] *oýun*: Oýun (IBM, 162-5). Anuň-la dahy oýun göstereň (GA, 383-5). Ki haýrata galdy onuň oýny ile lejlaý (KB, 476-1). Oýnumyz hălâ bizüm şah iledür (KB, 388-11). Her oýun wardur tükeli batyl (Ýaý, 102b-7).

oýunçy [اوينچي] *oýunçy*: Oýunçy (IBM, 157-9).

oz- I [اوز , اوز] *ozmak, öňe geçmek*: Anyň aty ozdy (MK, I, 151-13). Ozdy (IBM, 110-5). <>**oza kel-** [oza k(e)l(i)gme AMglp : AqW oza (ke)lm(i)ş sMl(p):AqW] **1)** *ozmak, ozup gelmek, öň gelmek*: Oza kelmis süsin Kül tigin agytyp... (Kt, dg-7) — (*Duşmanyň bizden*) *öň gelip ornaşan goşunyňy Kültegin dargadyp...* **2)** *öňürmek, öňürdip gelmek*: Oza ýaňa keligme süsin agyt(t)yym (Bk, gd-31) — (*Biziň daşymyza öňürtiläp aýlanmakçy bolýan duşman goşunyňy serpikdirdim (gaýtardym)*).

oz- II [ozdy IDqW] *gutulmak, aman galmak, sypmak*: Bes balyk any üçün ozdy (Bk, gd-28) — (*Bäşbalyk şonuň üçin (ýykylyp-ýumrulmakdan) aman galdy*).

oza I [اوزا] *ozal, owal*: Oza jansyz ten erdi mülk sensiz (Mn, 293b-10).

oza II [اوزا] *bir zadyň bolup geçýän çagy, wagt*: Oza (IBM, 184-7).

ozagan [اوزغان] *ýaryşda birinji gelyän*: Ozagan (IBM, 174-12).

ozan [اوزان] *bagşy, sazanda, ozan*: Ilden ile ozan gezer (GA, 5-8). Çalma, ozan, aýtma, ozan! (GA, 103-6).

ozgur- [اؤزغر] *oýarmak, turuzmak*: Ol meni ozgurdy (MK, I, 192-14).

Ozmys tigin [Ozm(y)s tig(i)n nglt : sMZW] *hanyň ady, Göktürkmen döwletiniň hökümdarlarynyň biri*: Ozmys tigin kan

bolmys (MÇ, dg-9) — *Ozmyş tegin han boldy (handy)*.

ozuk [أُزُقْ] *öndeligi saklaýan, ozyýan, ýyndam*: Ozuk at (MK, I, 64-9).

ozytgan [أُزُتْغَان] *ozyýan, elmydama öňe geçýän, öndeligi saklaýan*: Bu är ol atyn ozytgan (MK, I, 137-3).

Ö

öbü [أُبُ] *kosmetik serişde, pudra*: Öbü (MK, I, 81-6).

öç [أُجْ، أَوْجْ، أَوْجْ] **1** *öç, ar, kine-kitüw*: Özlek öjin aldymu (MK, I, 44-12). Çerik tepä ýakyşty, birge gelip, öç utar (MK, II, 83-14). Öjüm aldym öldürgenden (ZME, 858; 97-2). Öç (IBM, 188-11). **2** *jedel, bäsdeşlik*: Öç (Tuhf, 17a-4).

öç- [أُجْ] **1** *öçmek sowamak*: Ot öçti (MK, I, 144-9). **2** *köşeşmek sowaşmak*: Ärniň öpkesi öçdi (MK, I, 144-10). **3** *ölmek ýogalmak*: Är teni öçdi (MK, I, 144-11).

öçeç- [أَوْجَچْ] **S: öjeş 2** *Öçeçdi* (Tuhf, 17b-5).

öçgel [أَوْجَگال] *gaharly, gazaply, kine saklaýan, içigara*: Öçgel (IBM, 151-7).

öçlük-keklik [أَوْجُلُكْ-كُكْلِكْ] *öçlük-keklik kişi* (MK, I, 226-4).

öçük [أَوْجُوكْ] *sönük, sönen, öçük*: Bolup perwana-weş etrafyga jemg, / Weli ol ýatyp andak kim, öçük şemg (Ab, 25a-4).

öçük- [أَوْجُكْ] *dem alşy kesilmek, öçmek, sönmek, sowamak*: Är teni öçükdi (MK, I, 167-6).

öçür- [أُجُرْ، أَوْجُورْ، أَوْجُرْ] **1** *öçürmek, söndürmek*: Ol otug öçürdi (MK, I, 154-11). Ahy ýeli tofragyn uçursa, / Eşki suwy otuny öçürse (Ab, 25a-14). Meger bu suw bile ol şuglany öçürgeý men (BD, 42b-11). **2** *köşeşdirmek, ýatyrmak*: Anyň öpkesin öçürdi (MK, I, 154-15). **3** *öldürmek, sowatmak*: Ol any urup, teni öçürdi (MK, I, 154-16).

öçüt [أَوْجُتْ] *öç, kine, kitüw, gahar, gazap*: Öçüt (MK, I, 51-3).

öd [أُود] *wagt, zaman, döwür, ömür*: Öd Teñri ýasar kisi ogly kop ölgeli törümis (Kt, dg-10) — *Ömri Tañry ýasar (kesgitläär), adam*

ogly ölümlü (ölmek üçin) döremiş (döräpdür). Öd geçer, kişi toýmas, /Ýalyňuk ogly meňgu galmas (MK, I, 46-15).

öd [ödiñ(e) (A)FIdV ö:d أود] *öt, bagyrda emele gelip, öt haltasynda ýygnanyýan suwuklyk*: Teñri ýer bulgakyn üçün ödiñe köni tegdik üçün ýagy boldy (Bk, gd-29)... — *Gök-ýer ynjalyksyzlanany (bulaşany) üçün, ötlerine göreplik (keseli) degeni üçün (bize) ýagy boldular*. Öd (Tuhf, 32b-ç). <>**ödi ýaryl-** *gaty gorkmak, ýüregi ýarylmak*: Gyýan Seljugyň ödi ýaryldy (GA, 219-2). Gardaşyň Gyýan Seljugyň ödi ýaryldy (GA, 222-2).

ödke [ödke AkdV, AhdV] *şu wagt, şu mahal, häzir*: Teñri teg teñride bolmuş türk bilge kagan bu ödke olurtym (Kt, go-1) — *Gök (Tañry) dek gökde (asmanda) doglan (dörän) akyly türkmen kagany şu mahal (men şa) boldum*. Antag ödke ökünip Kül tiginig az eren irtürü ytymyz (Kt, gd-40) — *Şeýle mahalda (şeýle ýagdaýda) (biz) ökünip, Külteginini az (sanly) adam (söweşişi) bilen (duşmanyň zyndan) kowgy iberdik*.

ödüşke [öd(ü)ške AkjdV] *bir gije-gündiz wagt, möhlet*: Öňüg ýogary sü ýoryp tünli künli ýeti ödüşke subsyz keçtim (Bk, go-gd, I) — *Ony jaýlamaga goşunly gije we gündiz ýöräp, ýedi gije-gündizde suwsuz çöli geçdim*.

ög II [أُوكْ] **1** *akyl, pähim*: Ög (IBM, 147-11). **2** *düşünme, aňma*: Ög (IBM, 188-12).

ög III [ög(i)m MgV] *eje, ene (eje manysynda)*: Ögim Ilbilge katynyg...(Kt, gd-11) — *Ejem Ilbilge hatyny...* Umaý teg ögim katun kutyňa inim Kül tigin er at bolty (Kt, gd-31) — *Humaý dek ejem hatynyň bagtyna inim Kültegin är (batyr) adyny aldy*. Ögim katun ulaýu öglerim ekelerim keliňünim kunçuýlarym...(Kt, dg-9) — *Ejem hatyn, öweý ejelerim, gelinlerim, aýal doganlarym, jigilerim...*

ög- I [أُوكْ، أَوْكْ] *öwmek, taryplamak*: Ol meni ögdi (MK, I, 152-7). Ögdi (IBM, 188-11). Alaja atyň ne ögersen! (GA, 41-2). Kim atyn öger, kim gylyjyn, kim çeküb oh atmagyn öger (GA, 238-7). Salur Gazan ki, atyn ögdi ki, kendin ögdi (GA, 238-8). Beýrek dahy buky ögmüş (GA, 99-5). Ögersem nazm-la owzan içinde (KB, 524-16). Ki ögdiler hatny zybalaryny, / Zamany-Rumnuň zybalaryny

(Ab, 29a-16). Rindler allyda haýwan suýyny öge sen (BD, 21-8).

ög- II [ög(di) (ld)gV] *şatlanmak, begenmek*: Kara budun kaganym kelti tip ögdi (Bk, gd-41) — *Garamaýak halk «kaganym geldi» diýip begendi.*

öge [öge AgV اكه ، اكا] *akylly, pähimli, parasatly; hökümlü*: Men kutlug Baga tarkan öge buýruky men (Sý, 3) — *Men bagtly Baga tarhanyň parasatly (hökümlü) buýrukçysy.* Öge (MK, I, 49-4). Öge (IBM, 145-11).

ögeç [اوچ] *üç ýaşyna giden goýun, öweç*: Alty ögeç derisinden külah etse (GA, 61-12).

ögerçin [اوكرچين] *kepderi, gögerçin*: Ögerçin (Tuhf, 13a-10).

ögeý [اكاى ، اكاى] **1)** *atalyk, enelik edýän adam, öweý*: Ögeý ata (MK, I, 111-6). Ögeý gyz (ZME, 163, 167-1, 166-2). **2)** *öweý, başga ene-ata tarapyndan terbiýe berilýän çaga*: Ögeý ogul ögeý gyz (MK, I, 111-7).

ögir- [(ö)g(i)r(i)p Prg] *begenmek, guwanmak*: Türk begler budun ögirip sebinip toňtamyş közi yögeri körti (Bk, gd-2) — *(Men kagan bolanymda,) türkmen begleri, halky begenip, söýnüp, togtan gözlerini umyt bilen ýokary (asmana) dikkiler.*

ögles- [ögles(i)p PslgV] *maslahatlaşmak, geňeş etmek, netijä gelmek*: Ol üç kagan öglesip Altun ýyş üze kabysalym timis (Tk, gd-20) — *Ol üç kagan maslahatlaşyp: - Altyn ýyş üstüne (ýöriş) edeliň - diýipdirler.*

ögmek [اوكمك] *öwmek, taryplamak*: Oguz erenleri turur ken, seni ögmegim ýok (GA, 278-12). Seni ögmegim ýok (GA, 280-7).

ögre [اكر] *unaş*: Ögre (MK, I, 114-7). Biçme ögre (ZME, 221; 151-2).

ögren- [اوكرن ، اكرن] *öwrenmek*: Ol bilik ögrendi (MK, I, 213-3). Baş kesdügim görgül, ögrengil (GA, 130-13). Wefasyzlykny sizden ögrenürler (Mn, 308a-6). Alardan arab tilini ögrendi (SB, 3a-7).

öğret- [اوكرت ، اوكرت] *öwretmek*: Ol maňa bilik öğretti (MK, I, 220-9). Ogredür aňa badyhowa ile (KB, 74-9). Badyşahlyk tertibi we merdanalyk öğretgeý (SB, 13b-27). Aňa edeb we hünär... öğretgeý (SB, 17b-24).

ögreýüg [اكرينك] *adat, endik*: Ögreýügi mundag ok, / Munda azyn tegdeg ok (MK, I, 140-13).

ögsiz [ögs(i)z qsgV اوكسر] **1)** *sarç, başbermez, bezzat, mejnun*: Kül tigin ögsiz akyn binip tokuz eren sançdy (Kt, dg-9) — *Kültegin ögsiz agyny (başbermez ak atyny) münüp, dokuz äri (urşujyny) sançdy.* **2)** *akylsyz, aňsyz, pähimsiz*: Ögsiz (IBM, 151-14).

ögül- I [اكرل] *öwülmek, taryplanmak*: Tilki, toňuz taşlatu, Erdem bile öglelim (MK, II, 276-3).

ögün [اوكون] *başga, keseki*: Waslyňdan ögün hiç neme Hakdan tilemes men, / Ýa Reb ki, ejabet bola bu bende dogasy (Ab, 29a-9).

ögün- [اوكن ، اكن] *öwünmek, magtanmak*: Ögünmek (IBM, 122-12). At işlär, är ögünür (GA, 90-11). Ögünürdiň, diýürdiň al ganatlu Ezraýyl benim elüme girse (GA, 158-7). Ögüner-se, är ögünsin (GA, 198-3). Ögünen ärleri hoş görmedim (GA, 277-9).

ögünç [اكنچ] *öwünmeklik*: Bu işgenä ögünç gerek? (MK, I, 119-6).

ögüнди [اكندي] *öwgüli, abraýly*: Ögüнди kişi (MK, I, 125-8).

ögüngüji [اكنجوحي] *öwünjeň*: Ögüngüji umynda artatur (MK, I, 176-9).

ögmek [اوكمك] **S:** **öwünmeklik** Ögmek-le awrat är olmaz (GA, 98-4).

ögmeklik [اوكمكلك] *öwünmeklik, öwrenme*: Ögmeklik awratlara böhtendir (GA, 198-3).

Ögün Beg [Ög(ü)ň B(e)g(i)g ggb FgV] *ýer ady*: ...Ögün Begig Kara Bulukyg any olurmyş (MÇ, gd-10) — *(Olar — dokuz oguzlar) Ögünbeg (we) Garabuluk diýen ýerde oturýarmyşlar (ýaşayarlar) (diýip aýtdylar).*

ögür [اوكر] *dynman, möňňüre-möňňüre*: Gazan bu habary eşitdi, ögür-ögür aglady (GA, 300-9). Kömlegi görejek, begler ögür-ögür aglaşdylar (GA, 93-12).

ögür- [اوكر] *öwürmek*: Ýüzi-gözi ögürijek ki, dutar bu haýy, haýu (KB, 379-16).

ögüt [اوگوت ، اوگوت ، اوگوت] *öwüt, nesihat*: Algyl ögüt menden, ogul erdem tile (MK, I, 52-

4). Burla hatun ögüt werdü (GA, 51-8). Mekanyndan mukaddam kân ögütler (ND, 33a-1). Wagyz ögüdiň tutsa gäh, aýrylmazam andan (KB, 122-10).

ögütçi [أوكوت جي] *çopan*: Ögütçi (Tuhf, 16b-10).

öjele- [ö:jele- أجلا] *gahar etmek, yigrenmek, erbet görmek*: Öjeledi (IBM, 108-1).

öjeş- [ö:jeş- أجش ، أجش 1] *öjeşmek, bäsleşmek, basdaşlyk etmek*: Ol meniň birle öjeşdi (MK I, 158-6). **2)** *jedelleşmek, dawa edişmek, galmagallaşmak*: Öjeşdi (IBM, 109-7).

ök [(ö)k (ö)k C اك ، وك] *ownuk bölek, hut, hut özi, hem*: Anta kisre teňri bilig bertik üçün özüm ök kagan kysdym (Tk, gb-6) — *Ondan soňra taňry (asman) maňa akyl, bilim bereni üçin, hut şony kaganlyga (kagan bolmaga) yrdym*. Anta aýguçy ýeme ben ök ertim (Tk, go-50) — *Şonda (Ilteris kaganyň) geňeşdary hut mendim*. Ol ök tün budunyn saýu ytymyz (Tk, gb-42) — *Hut şol gije ähli halklaryň üstüne (çapar) iberdik*. Ol ärne ök geldür (MK, I, 68-9).

ök- [اك ، وك] *toplamak, üýşürmek*: Ol ýarmak ökdi (MK, I, 147-11). Kim jöwahyrny elige tök, / Teli gaflat kibi any ök (Ab, 29a-6).

ökçeğ [أكچك] *ölçeğ*: Ökçeğ (IBM, 188-13).

ökje [أوكجه ، أوكجه] *ökje*: Gaba ökçäm altyna salaýynmy? (GA, 53-8). Ökçesini ökçesine kakdy (GA, 276-9). Sol aýagynuň ökjesi sag aýagynuň duşunda bolgaý (Ýaý, 125b-3).

ökjele- [أوكجلا] *debsilemek, ökje bilen atyň böwrüne urmak*: Bedewi atyn ökjeledi, ol tarafa ýöridi (GA, 26-7). Gonur atyn ökjeledi (GA, 135-3).

öklüg [أوك لوك] *dilewar, dile çeper*: Öklüg (IBM, 150-9).

öklüş- [أكلش] *toplanyşmak, ýygnanyşmak*: Bir neň bir üze öklüşdi (MK, I, 204-14).

ökme [أكم] *üýşmek, üýşürilen*: Ökme toprak (MK, I, 117-1).

ökmek [أكمك] *ayallaryň gursagyna dakylýan şaý-sep*: Ökmek (MK, I, 96-15).

ökne [أوكنه] *göwne degiji söz, göwne degmeklik, gödeklik*: Ýok erse saňa ökne söz ýok idi, / Ne bolsa beriň sarydan ok idi (Ab, 29a-12).

ökneulik [أوكنام ليك اوکام ليك] *edepsiz*: Ökneulik (IBM, 148-11).

öksü- [أوكسو] *kemelmek, egilmek, azalmak, kem bolmak*: Ýer ýüzün ýamgur suwy birle ýuwdy, / Gerd çirki ol ýuwmagdan — öksüdi (Ab, 29b-9).

öksük [أوكسوك ، اوکسك] *az, kem, egrik*: Öksük tut(t)y any (ZME, 622; 143-1). Ne taň gözümge kuýaş bolsa dereden öksük (Ab, 29b-3).

öksüz [أوكسوز ، أوكسز ، أوكسوز] **1)** *yetim, ýalňyz, hossarsyz*: Öksüz (MK, I, 89-1). Öksüz (Tuhf, 39a-7). Öksüz oglanyň dili aýy olur (GA, 256-9). Iki oganjygym öksüz goýmagyl! (GA, 167-4). **2)** *hayran, aljyraňňy, näderini bilmeýän*: Öksüz (MK, I, 89-1).

öksüzlik [أوكسوزلك] *yetimlik*: Bizim öksüzligimiz ýetmezmi, bizi ýene urar sen (GA, 256-12).

öktem [أوكتام] *ökde*: Öktem (Tuhf, 27b-5).

öküm [أكم] **1)** *toplum, üýşmek*: Bir öküm ýarmak (MK, I, 72-2). **2)** *desse*: Öküm (MK, I, 74-8).

ökün- [ök(ü)n(i)p PnkV , ökün nVkv اوكون] *ökünmek, puşman etmek, gynanmak*: Ökünip süledim (Bk, gd-38) — *(Olaryň gidenine) ökünip (gynanyp), (olaryň üstüne) goşun sürdüm*. Türk budun ökün (Kt, gd-23) — *Türkmen halky, ökün!* Ol ýazugyna ökündi (MK, I, 176-6). Öküdi (IBM, 115-17). Ökünmek (IBM, 123-4).

ökünç [أكنچ] *ökünç, puşman*: Ol telim ökünç ökündi (MK, I, 119-5).

ökür [أكر] *haywanlar topluny, süri*: Ökür (MK, I, 55-1). Begler semüz etlenür, / Sewnüp ökür ysryşur (MK, I, 239-18).

öküş I [أوكوش ، أوكش ، أوكوش] **S:** *üküş* Tirik esen bolsa, taň öküş görür (MK, I, 60-2). Bulgak öküş bolsa, kaçan biligiň ýeter (MK, I, 389-3). Öküş (IBM, 153-11). Yşk äri öküş derd-le hayran ele girse (KB, 351-10). Öküş ýyllar Ýaratgan bakyý tutsun (Mn, 295a-5). Buny öküş halaýyk hoşyrak görürler (Ýaý, 124b-6).

öküş II [أوكوش] *kejir, kesir, sarç*: Öküş ýylky (MK, I, 60-2).

öküz I [أُكُوز ، أوكوز] *öküz*: Öküz azagy bol-gynça, buzagy başy bolsa ýeg (MK, I, 58-9). İçki öküz. Taşky öküz (ZME, 65, 143-2, 173-1). Öküz (IBM, 172-15). Öküz ardynda sarwanlar (GA, 113-4). Goç ile öküz-u dewäniň ganyna girme (KB, 516-8). Ýeti semiz öküzni ýeti arruk öküz ýidiler (SB, 5a-16).

öküz II [أُكُوز] *derýa*: Öküz (MK, I, 58-4). Gaýnar öküz geçiksiz bolmas (MK, III, 143-15).

Öküz [أُكُوز] *öküz ýyldyzlar toplumy*: Öküz (IBM, 183-10).

öl [ö:l] [أُول] *çygly, öl*: Öl ton (MK, I, 49-11). Ton etegi balçyg olup, aty öl, / Aty öl, emma anyň elide göl (Ab, 30a-5).

öl- [ölti ltlV , öltig gtlV] [أُول , أُل] **1) ölmek**, *aradan çykmaq, ýogalmak*: Taçam ölti (Oý, ýan-7) — *Taçam öldi (aradan çykdy)*. Aňduz bolsa, at ölmes (MK, I, 105-3). Öldi (IBM, 115-6). Ol ýigit öldi (GA, 155-10). Mezhebi-yrfany pähm et, haşra gir sen ölmeden (ND, 6b-3). Düşekde ölen ýigit murdar bolur (KB, 598-9). Äri harbda ölüb erdi (SB, 122a-8). Uruşlar bolub, halaýyklar ölüb (SB, 130a-4). Käşki, ölsem dagy bu gussadan bolsam halas (BD, 37a-11). **2) ölmek, heläk bolmak, gyrylmak**: Türk budun ölti alkynty ýok bolty (Tk, gb-3) — *Türkmen halky heläk boldy, güýçden gaçdy, ýok boldy*. Süçig sabyňa, ýymşak agysyňa arturyp ükü türkmen budun öltig (Kt, gd-6) — *(Olaryň) süýji sözüne, mahabatly gymmatbaha zatlaryna, aldananyňda, türkmen halky (sen) köp gyryldyň (öldüň)*. Ol at anta tüsdi, izgil budun ölti (Kt, dg-4) — *Ol at şol ýerde ýykylyp (ölüp) galdy, izgil halky öldi (gyryldy)*.

ölç [أُولُج] *ölçeg, ölçeme*: Ölç (Tuhf, 29b-9).

ölç- [أُولُج] **S: ölçe-** Ölçdi (Tuhf, 29b-ç).

ölçe- [أُولُج , أُلج] *ölçemek*: Ölçedi tokany tokaga (ZME, 732, 134-1). Ölçeti (IBM, 114-13). Mejal olursa ki, zülfüni ölçesem (KB, 79-7).

ölçeg [أُولُج] *ölçeg, ölçeýiş*: Ölçeg (ZME, 627, 134-1). Çydar men ger birin azurde kylsa kişi ölçeg (Ab, 296-15).

ölçegle- [أُولُج] *ölçemek*: Ölçegledi any (ZME, 557; 134-1).

öldeçi [أُلْدَجِي] *öljek, ajaly ýeten*: Öldeçi syç-gan muş taşagy gaşyr (MK, I, 36-6).

öldür- [أُلْدُر , أُلْدُر , أُلْدُر] *öldürmek, gyrmak*: Ol ogryny öldürdi (MK, I, 192-1). Öldürdi (IBM, 114-3). Çün beni öldüriser ýaryn lebüň (KB, 158-16). Duşman ony aňsuzda urur, öldürür (Ýay, 109b-5).

öldürgen [أُلْدُرْكَان] *öldürýän*: Öldürgen (IBM, 137-14).

öldürmek [أُلْدُرْمَك] *öldürme, öldürmeklik*: Öldürmäge men seni gyýarmydym (GA, 199-11). Öldürmäge ýigidim men seni gyýarmydym? (GA, 200-5). Buny öldürmek olmaz (GA, 281-11). Är öldürmek niye olur? (GA, 302-7).

öleň [أُولَنَك] *otluk, gülzarlyk, çemenlik*: Gök öleň etrafyda her güne wert, / Enjüm eýle daýraýy-lajywert (Ab, 30a-1).

ölet [أُولَات] *aradan çykma, ölüm, ýogalma*: Ölet (Tuhf, 27b-9). Ölet (IBM, 138-12).

ölgeli [ölg(e)li lglV] *ölümlü, ölmek üçin, ölmeli, ölüji*: Öd Teňri ýasar kisi ogly kop ölgeli törimis (Kt, dg-10) — *Ömri Taňry ýasar (kesgitlä), adam ogly ölümlü (ölmek üçin) döremiş (döräpdir)*.

öli [أُولِي] *öli, jany çykan, diri däl*: Öli (Tuhf, 33b-4).

öli- [ö:li-] [أُولِي] *öllemek, ezmek*: Öliti (IBM, 105-16).

ölmeçi ýitmeçi [ölm(e)çi ý(i)tm(e)çi IEMty : IEMIV] *ölmeli-ýitmeli däl, ýok bolmaly däl, ölmäge-ýitmäge degişli däl*: ...Bir eki atlyg ýablakyn üçün kara budunym öltiň ýitdiň ýana içik ölmeçi ýetmeçi sen tidim (MÇ, gd-5) — *Bir-iki atly-abraýly (adamyň) ýaramazlygy üçin, garamaýak halkym, (sen) öldüň, ýitdiň, ýene (döwlete) birik (boýun bol), ölmeli, ýitmeli däl-siň — diýdim*.

ölmek [أُولَمَك] *ölmek, ölmeklik*: Ogul üçin ata ölmek aýyb olur (GA, 143-12). Bir gyzdan ötri ölmek nelur? (GA, 180-13). Ölmäge, ýitmäge gitmemişdim (GA, 8-13).

ölse- [أُولَسَا] *ölümini islemek, ölmek islemek*: Ol är ölsedi (MK, I, 233-15).

ölseň [أُولَسَنَك] *günä, etmiş*: Ötün ölseňni tahtalygyn aňa, / Bolup bir gadam orny köw-neýn aňa (Ab, 30a-19).

ölşi- [أُولُشِي] *ölçemek, deňemek*: Ölşidi (Tuhf, 30a-1-2).

ölüş- [أُلُشْ] S: **ölşi** Ölşüyüpdür (Tuhf, 34b-ç).

ölteçi [lEtIV] *ölüm halyna ýetme, öler derejä ýetme, ölerli, heläk bolujy*: Üküş ölteçi anta tirilti (Bk, gd-31) — *Köp sanly ölerli bolanlar yene janlandylar*. Men inilgü bunça başlaýu kazganm(aty)n türk budun ölteçi erti ýok boltaçy erti (Bk, gd-33) — *Men şeýle uly isleg bilen başlap gazanmadyk bolsam, türkmen halky heläk boljakdy (ýok boljakdy)*. Teňri ýarlykazy kutym bar üçün ülügim bar üçün ölteçi budunyň tirigrü igitdim (Kt, gd-29) — *Taňry yalkany (goldany) üçin, bagtymyň barlygy üçin, nesibäm bolany üçin ölüp (ýitip) baryňan halky (täzeden) direldip, aýaga galdyrdym*.

ölteçiçe [ölt(e)çiçe AEIEtIV] *ölmek, ýok bolmak, heläk bolmak, ýitip gitmek, heläkçilige uçramak, ölmäge, ýitip gitmäge degişli bolmak*: Olurtukyma ölteçiçe sakynygma (Bk, gd-2) — *(Kagan han) bolanymda (türkmen halky) ýitip, ýok bolup baryňan (halk) diyip (gaty) gynandym (alada etdim)*.

öltür- [أُولُور] S: **öldür-** Siz öltürgen kişi ölgeýmu hergiz (Mn, 304a-11). Ynal hanny tutub öltürdi (SB, 121b-3). Şahmelik çerigini ortaga tutub, köb kişini öltürüb (SB, 129b-23). Fyrazyň öltürür ahyr meni dilhastany bişek (BD, 93a-1).

ölü [أُولُ] S: **öli** Salur Gazan, ölümisin, dirimisin? (GA, 42-8). Dem ile ölü dirildür agyžuň nite ki, Isa (KB, 312-2). Ölü barmagy kibi kim, hiç hereket bolmaz (Ýaý, 115a-2). <ölü namazy – jynaza namazy: Dahy hasta sor(a)mak kibi, dahy nebiýe salawat wermek kibi... dahy ölü namazy kibi (MAS, 5b-1).

ölü- [ö:lü-أُولُ] *öl bolmak, ezilmek*: Ölüdi (Tuhf, 5a-7).

ölügi [öl(ü)gi lglV] *öleni, ölüleri, öldürilenleri*: Ölügi ýurtda ýolta ýatu kaltaçy ertigiz (Kt, dg-9) — *Öldürilenleriňiz ýerde, ýolda çaşyp ýatyjydyňyz (çaşyp galyjydyňyz) (galdydyňyz)*.

ölügme öl- [öl(ü)gme ölti ltlV AMglV] *ölmek, heläk bolmak*: İçikigme içikdi budun bolty ölugme ölti (Bk, gd-37) — *(Olaryň bir bölegi) gaýdyp gelip goşuldy, halka birikdi, (beýleki) böleginiň öleni öldi (heläk boldy)*.

ölügse- [أُلُكْسَا] *ölesi gelmek*: Är ölügsedi (MK, I, 254-14).

ölük [أُولُوك] S: **öli** Ölük (MK, I, 15-5). Ol ölügni gömdi (MK, II, 23-6). Sen ölük turgüzür erdiň (SB, 24b-16). Ölük kişiye jan berib turgüzür erdi (SB, 24b-27). Kim niçik ölük kişi tirilgeý (SB, 129a-3).

ölüm [أُولُوم , أُولُوم , أُولُوم] *ölüm*: Ölüm (IBM, 138-11). Bu ýaradan saňa ölüm ýokdur (GA, 30-12). Maňa sensiz ölümdür bu haýatym (Mn, 297b-6). <kiçijik ölüm – uzak wagtlyk uky: Gazany kiçijik ölüm tutdy (GA, 272-12). <ölümden gaçyl- – *ölümden sypmak, halas bolmak*: Ölümden gaçyldy (MK, II, 106-9). <ölümden owwal öl- – *dirikäň ölmek, Allanyň ýoluna tutuş durkuň bilen berilmek*: Ölümden owwal ölmeyen (ND, 13a-8). <ölüm otyn içir- – *ölüm dermanyňy içirmek, öldürmek*: Ölüm otyn içirdüm (MK, I, 48-15). <ölüm ukusyga bar- – *ölmek*: Ölüm ukusyga baryp, jahandan boldum asuda (BD, 20a-6).

ölümlü [أُولُومْلُ] *ölümlü*: Ahyr, soň uýy ölümlü dünýä (GA, 65-13).

ölür- [öl(ü)rt(i)m MtrIV] **1** *öldürmek, ýok etmek, heläk etmek, gýrmak*: Süsün anta ölürtim (Bk, gd-26) — *(Onuň) goşunyňy şol ýerde ýok etdim (derbi-dagyn etdim)*. Ýadag süsün ekinti kün kop ölürtim (Bk, go-1) — *Pyýada goşunyňy ikinji gün köp gyrdym*. **2** *ölmek, ýok bolmak*: Türk budun ölüreýin urugsyrytaýyn tir ermis (Kt, gd-10) — *Türkmen halky (bu boluş bilen) ölerin, (neslimi) tükederin (ýok ederin) diýer eken*.

ölürteçi [ölürt(e)çi lEtrVIV] *öldüriji, öldürýän, ýok ediji*: Ol iki kisi bar erser sini tabgaçyğ öltüreçi tirmen öňre kytaňyğ ölürtäçi tirmen bini oguzyg ölürtäçi ok tirmen (Tk, go-10) — *Ol iki kişi barka (diri bolsa), tabgaç halky, (olar) seni öldürer (ýok eder) — diýermen, soňra kydaňy öldürer, meni - oguzy hem öldürer (ýok eder) — diýermen (diýýärin)*.

ölürteçi kük [öl(ü)rt(e)çi k(ü)k oC lEtrIV] *öldürmegi mümkin, ýok etmekleri mümkin, heläk etmekleri mümkin (ähtimal)*: Kaç neň erser ölürtäçi kük (Tk, gd-21) — *Her niçigem bolsa, (olaryň bizi) heläk etmekleri mümkin*.

ölüş- [أُلُشْ] S: **ölçe** Ölüşdi (Tuhf, 31a-13).

ölüt- [ö(lü)tm(i)s sMt[l]V] *öldürmek, ýok etmek*: Içikdik üçün Teňri ölütmis erinç (Tk, gb-3) — *Boýun egeniň üçün Taňry seni öldüripdir ahwetin*.

ölüt I [أَلَت] *biri-birini öldürme, öldüriş*: Ölüt (MK, I, 52-12).

ölüt II [ölüt أَلَت] *garry, ömri paýawlan*: Ölüt är (MK, I, 52-13).

ölütçi [السَّجِي] *söweşiji, urşujy*: Ölütçi (MK, I, 52-12).

ölü ýitü [ölü ýitü Vtly VIV] *ölüp-ýitip*: Inim Kültegin birle eki şad birle ölü ýitü kazgandym (Kt, gd-27) — *Inim Kültegin bile, (ýene) iki şad (wezir) bile ölüp-ýitip gazandyk (köp ýurtlary aldyk)*.

öl-ýit- [ölt(i)ň ý(i)td(i)ň Fdty : FtIV] *ölmek-ýitmek*: ...Bir eki atlyg ýablakyn üçün kara budunym öltiň ýitdiň (MÇ, gd-5) — *Birki (sany) atly-abraýly (adamyň) ýaramazlygy üçin, garamaýak halkym, (sen) öldüň-ýitdiň*.

ömez [öm(e)z qMV] *oýlanmazak, düşünmezek, soňuny saýmazak*: Aryk ok sen açsyk tosyk ömez sen (Kt, go-8) — *(Türkmen halky,) Arryk, hor-homsy, aç mahalyňda doklugyň düýp sebäbine düşünmeýärsiň (düşünmezek sen)*.

ömür [1 عمر] *ömür, ýaşajyş*: Ömründe iki ogly wardy (GA, 253-12). Zaýyg etdiň niçe ömri, ermediň esrara sen (ND, 22a-7). Geçen ömri habar kylgyl (KB, 396-7). Ömür geçdi kamuk söwda içinde (Mn, 304b-5). Ömür mähnet bile paýana geldi (Mn, 308a-7). Ahyr ömrinde hatuny hamyla erdi (SB, 126b-16). **2** *mydama, ömürboýy*: Men berür men jan-u ol ömür özgelerge jan berur (BD, 22a-4). **3** *ýyl, ýaş*: Ömri miň ýyl erdi (SB, 125b-3).

Anyň ömri iki ýüz togsan baş ýyl erdi (SB, 126b-15).

ön- [ö:n- أَوْن] *önmek, bitmek*: Agylda oglak togsa, arykda oty öner (MK, I, 63-11).

ön [أَوْن] *goşunyň merkezi, goşunyň öni*: Ön (IBM, 145-16).

öndör [أَوْدُور] *beyik, uly, ýokary*: Eýlemek pest jürmi gaýraty, / Öndör etmek säher hasraty (Ab, 31b-12).

öndür- I [أَوْدُر] *göndermek, ibermek*: Ol any ewge öndürdi (MK, I, 192-7).

öndür- II [ö:ndür- أَوْدُر] *öndürmek, ösdürmek, bitirmek*: Taňry ot öndürdi (MK, I, 192-8).

öne- [ö:ne- أَوْن] *ornaşmak, mäkämleşmek, berkemek*: Önedi (IBM, 106-14).

öň [أَوْن , أَوْنَك , أَوْنَك] **1** *öň, ilki*: Ol menden öňdün bardy (MK, I, 43-15). Çadyryn ilden öňden dikdi (GA, 286-13). Ol aşyklar ki, gelmişdir hakykat bizden öňden çün (ND, 17a-7). **2** *öňi, ýany, huzury*: Gazanyň öňüne bir suw geldi (GA, 44-13). Gara goýun ýahnasyndan öňüne getiriň (GA, 11-10). Arap dilinje ok atmak ylmy içinden kitaplar getirüp öňümde goýdy (Ýaý, 100a-8).

öňden-soňa [أَوْدُنْ سَوْنَا] *öňden-soňa, boýdan-başa*: Uşlanub tutduň jahany serte-ser öňden-soňa (ND, 6a-13). Ne goýa ardynda ol küfri ne hud öň-soňa imany (ND, 34a-10).

öňdenýen [öňd(e)ý(e)n nyndFV] *gündogardan, öňden*: Kytaň öňdenýen teg (Tk, go-11) — *Kydaňlar, (siz) öňden-gündogardan degiň! (çozuň!)*

öňdin [öňd(i)n ndFV] *öňden, öňünden, ýanyndan*: Keýrede öňdin ýantaçy (MÇ, dg-6)... — *Keýreden (Keýräniň ýanyndan, öňünden) dolanmalydym*. Bir ýegirmenç aý ýegirmike Kara Buluk öňdin Sokak ýoly anta Çigil Tutuk (MÇ, go-11) — *On birinji aýyň ýigrimisinde Gara Bulukdan gündogara Çigil Tutukda (Çigil Tutugyň ýanyndan) Sokak ýoluna (ýa-da derýajygyna)*.

öňlük [أَوْنَلُوك , أَوْنَلُوك] *reňkli, daşynyň, ýüzüniň reňki*: Ýaşyl öňlük ton (MK, I, 44-1). Bu bugdaý öňlük (ZME, 796, 156-1).

öňlük bol- [أَوْنَلُوك بُول] *reňk almak, hakyky reňkine gelmek*: Bugdaý öňlük boldy (ZME, 796, 124-2).

öňre [öňre ArFV] *öň, gündogar*: Özümin öňre byňa başy yty (MÇ, dg-6) — *Özümi müňbaşy edip öňe (günorta-gündogara) iberdi*. Ebi on kün öňre ürküp barmyş (MÇ, go-8) — *(Onuň) öýi (maşgalasy) on gün öň gorkup, gaçyp gidipdir*. Öňre kün togusykda Bökli çöli il (Kt, Igd-4) — *Öňde (gündogarda) Bökli çölüniň ili*. Öňre töles begler Apa Tarkan... (Bk, go-13) — *Öňde (gündogarda) Apa Tarkan (bilen) töles begleri (ýerleşýär)*. Öňre kün toksugyňa (Oý, çep-2) — *Öňe – gündogara*.

öñreki [öñreki lkArFV] *öñdäki, gündogar-daky*: Öñreki er ýuguru tegirip... asdymyz (Tk, dg-25-26) — *Öñdäki ärler (adamlar) (gary) basgylap gidip ýol açdylar, (şeydip)... gerişden aşdyk*. Ben özüm bilge Tonýukuk Ötüken ýerig konmys teýin esidip biriýeki budun kuryýaky ýyryýaky öñreki budun kelti (Tk, go-17) — *Meniň özüm bilge Tonýukuk Ötüken ýerine gonanmyş (oturyarmyş) diýip eşidip, günortadaky halklar, günbatardaky, demirgazykdaky, gündogardaky halklar (boýun bolup) geldiler*.

öñü- [أُونُكُ] *çatylmak, gamaşmak*: Öñüdi (Tuhf, 5b-5).

öñüg [öñ(ü)g gFV] *ony, «ol» at çalyşmasynyň ýeňiş düşümdäki şekili*: Önüg ýogary sü ýoryp tünli künli ýiti ödüške subsyz keçdim (Bk, go-gd) — *Ony jaýlamak üçin göşunly gije we gündiz ýöräp, ýedi gije-gündizde suwsuz çöli geçdim*.

öñülmüş [أُونُكُلْمِش] *boş, içi boş*: Öñülmüş (Tuhf, 34b-3).

öñüz [أُونُكُوز] *yat, huş, aň, zehin*: Öñüz (Tuhf, 15a-11).

öp- [أوب , أوب] *öpmek, ogşamak*: Öpdi (IBM, 105-7). Beýrek üç öpdi, bir dişledi (GA, 80-3). Nola öpdüm, gözüme sürdüm seni (KB, 72-7). — *Aýagyň kim öpse, mengü ýaşar* (Mn, 29b-2). *Seniň adyň eşitgeç, ýerler öpgeý* (Mn, 294a-3). *Atasynyň aýagyny öpgeý* (SB, 129a-24). *Atlarydan tüşüb, Gury han aýagyny öpüb, köbler ýygldy* (SB, 128b-4). *Ýer öp dagy hub eda bile gulluk deý* (BD, 64a-2). **<elin öp-** — *hormatlaýandygy bildirmek üçin biriniň önünde eglip, elini dodagyňa degirmek*: *Gazan kimdir, men anuň elin öpmegim ýok* (GA, 245-10).

öpçin [öpçi:n اوبچين] *sowut, demir don*: Weleýkin işbu peýker paýy tä fark, / Bolub ot dek temür öpçin era gark (Ab, 23a-1).

öpke I [أُوبْكَ , أُوبْكَ , أُوبْكَ] *öýken*: Üzik oty tütünüp, öpke-ýürek gagrulur (MK, II, 114-2). Öpke (ZME, 145, 108-2). Öpke (IBM, 141-18). Öpke (Tuhf, 16b-8).

öpke II [أُوبْكَ] *ata, baba*: Öpke (Tuhf, 11a-11).

öpkele- [أُوبْكَلَا , أُوبْكَلَا] *öýkelemek, gaharlanmak*: Ol andan öpkeledi (MK, I, 266-5). Öpkeledi (IBM, 113-7). Andan öpkeläb... (SB, 127b-2).

öpken [أُونُكَنْ] S: **öpke I** Öpken (Tuhf, 16b-ç).

öpken- [أُونُكَنْ] *göz gypmak*: Öpkenmek (IBM, 125-8).

öple- [أُوبْلَا] *talamak*: Ol anyň tawaryn öpledi (MK, I, 239-9).

öpse- [أُونْسَا] *öpmek islemek*: Men any öpsedim (MK, I, 231-7).

öpüm [أُوبْم] *yuwdu*: Bir öpüm mun (MK, I, 71-11).

öpür- [أُوبُر] *içirmek, içmäge meýbur etmek*: Ol maňa mun öpürdi (MK, I, 154-3).

öpüş [أُوبُش] *öpüş, posa*: Öpüş (MK, I, 59-1). Öpüş (IBM, 188-7).

öpüş- [أُوبُش] *öpüşmek, ogşamak*: Ol meniň birle öpüşdi (MK, I, 157-13).

ör- I [أُور , أُر] *örmek*: Ol saç ördi (MK, I, 150-16). Ol sawdyç ördi (MK, I, 151-9). Subh isdär iseň, örijek gisülerin gör (KB, 314-7).

ör- II [أُور , أُر] *örmek, turmak, peýda bolmak*: Bulyt ördi (MK, I, 151-6). Bulyt örüp, gök gürlledi (MK, I, 124-14). **<örü tur-** — *ör turmak, dik durmak*: Baýbijan beg ýerinden örü turdy (GA, 68-12). Eý yşk, örü tur byrah şişesine seň (KB, 345-6).

örde [ö:rde أُرْدَة] S: **ördek** Örde (Tuhf, 7b-ç).

ördek [ö:rdek أُرْدَك , أُرْدَك] *ördek*: Gaz gopsa, ördek kölig igenür (MK, I, 95-5). Ala ördek, gara gazyň uçurmaýa (GA, 280-13). Alaja ördeklere baz olmaýan (KB, 607-7).

öre [ö:re أُرَا] *durma, dik durma, ör turma, örme*: Öre (Tuhf, 36a-8).

ören- [ö:ren- أُرَان] *bilmek, öwrenmek, tanamak*: Örendi (Tuhf, 25b-11).

öregir [أُرْغِر] *adam ady (erkek), Gök hanyň altynjy oglunyň ady*: öregir, ýagny işi daýym belend bolgaý (SB, 126a-10).

örg- [örg(i)p(e)n nPgrV] *gurmak, salmak*: Anta ýana tüşip Orkun Balyklyg beltirinte el örgin anta örgipen ititdim (MÇ, go-10) — *Ondan gaýdyp gelip, düşläp Orhon bilen Balyklygyň birigýän ýerinde döwlet köşgüni saldyrdym hem-de döwlet öýüni (gurdurdym)*.

örge [ö:rge أُرْغَا] *çadyr*: Buýurdy, örge şadyrwan uruldy (Mn, 291b-2).

örgemçi [ö:rgemçi اورگامچی] *düş-düş, leñkebut*: Dostlaryň elide berdiň pest Haýbar galasy, / Duşmanyň defgyga örgemçi öý hysny-hasyn (Ab, 27a-2).

örgeň- [اورگن] *öwrenmek*: Kany Şirin bile Leýla ki, senden nâz ögrense (BD, 27b-4).

örget- [اورگت] *öwretmek*: Kany Ferhad-u Mejnun kim, alarga yşk örgetsem (BD, 27b-4).

örgin [örg(i)n ngrV, orginin nlnlgrV] *köşk, tagtly köşk*: ...Başy anta aksyrak ordu örgin anta ititdim (MÇ, gd-8) — *Onsoň (çeşmäniň) başynda agymtyl orda, şol ýerde tagtly köşk saldyrdym*. Anta ýana tüşip Orkun Balyklyg beltirinte el örginin anta örgipen ititdim (MÇ, go-10) — *Ondan gaýdyp gelip, düşläp Orhon bilen Balyklygyň birigýän ýerinde döwlet köşgüni saldyrdym hem-de döwlet öýüni (gurdurdym)*.

örgüç [ö:rgüç اُرگُچ] *örülen saç, zülpe*: Örgüç (MK, I, 95-4).

örgük [ö:rgük اورگوك] *eýlenen deriden tikilen düşekçe, düşek*: Örgük (IBM, 168-4).

örk [اُرگ] *örk, haýwanyň tumşugynyň astyn-dan geçirilip baglanan uýan we at teblesi*: Örk (MK, I, 45-10).

örkeç [اُرگاج] *örküç, düýäniň örküji*: Örkeç (IBM, 172-5). Örkeç (Tuhf, 19b-ç). Örkeç ýawy (Tuhf, 15b-2).

örkeş [اُرگاش] S: **örkeç** Örkeş (Tuhf, 19b-2).

örkle- [اُرگلا] *örklemek, baglamak, duşaklamak*: Ol atyg örkledi (MK, III, 327-5).

örküç [اُرگُچ] *tolkun*: Örküç (MK, I, 88-3).

örkün [اورگون] *deryanyň, ýabyň we ş. m-leriň dolup daşmagy, joşmagy*: Derdi gör kim, istese gelmek gamym sormakga ýar, / Razy ermän kim, sereşekim siliniň bar örküni (Ab, 26b-15).

örkür- [اورکور] *uklamak, irkilmek*: Örkürüp ýoldan aty çykgan imiş, / Bir-iki gol ile azytgan imiş (Ab, 25b-20).

örle- [ö:rlə- اورلا] *yokaryk, ýokarlygyna çykamak*: Kā örläp çarh takyga minaralar, / Kā inişläp ýetdi ýerge anbarlar (Ab, 27a-9).

örle- [اورلا] *saýlamak, seçmek*: Örledi (IBM, 103-14).

örleş [ö:rləş اَوْرَلَش] *yokary galma, çykma*: Örlüş (Tuhf, 23b-3).

örme [ö:rme اُرْمَا، اورمه] *örme, örülen*: Örme saç (MK, I, 116-12). Örme saçly kafyr gyzlary (GA, 123-2).

örmeç [ö:rmeç اُرْمُچ] *saç örümi, saç*: Örmeç (Tuhf, 24a-ç).

Örpen [Örp(e)nte AtnPrV] *ýer ady*: Örpente söňüşdim (Bk, gd-26) — *Örpende söweşdim*.

örs [اُورس] *süýdemdirijileriň gulak boşlugynda ýerleşýän süňkleriň biri*: Örs (Tuhf, 19b-ç).

ört- [اُرْت، اورت، ارت] **1) örtmek, ýapmak**: Örtti (IBM, 113-6). Ýüzüňi gara saç örtmeseýdi (GA, 106-6). Saçyň ýüzüňi örter bildüm (KB, 70-15). **2) örtmek, ýaşyrmak**: Ol örtti neňni (MK, III, 314-2). Tony birle örter erdi (SB, 2a-28).

ört I [اُرْت، اورت] *ot, ýalyn*: Ört (MK, I, 45-3). Ýakarym anyň ile kim, ört idi (Ab, 26b-5).

ört II [اُرْت] *iňňäniň gözi*: Ört (MK, I, 45-3).

örtçe [örtçe AEtrV] *otça, ot-ýalyn ýaly, ataş dek, ot deýin*: Örtçe kyzyp kelti (Tk, gb-40) — *(Olar edil) ot ýaly lowlap (gyzyp) geldiler*.

örte [اورتا] *eneke*: Öрте (IBM, 75-3).

örte- [اُرْتَا، ارته، ارتا] *örtmek, ýakmak*: Ol otuň örtedi (MK, I, 228-13). Jemalyň rownaky älemni örtär (Mn, 303a-7).

örtegüç [اورتا كوج] *dodagyň gyrasy*: Örttegüç (IBM, 160-17).

örtē- [اُرْتَمَن] *ýanmak, örtēmek*: Örtendi neň (MK, I, 212-1). Köňlüm örtendi her dem ahymdan (BD, 31b-10).

örtgün [اُرْتُكُن] *harman, samany alnan harman üýşmegi*: Sepende sendiriş bolsa, örtgünde irteş bolmas (MK, I, 337-9).

örtmen [ö:rtmen اُرْتَمَن] *üçek*: Örtmen (MK, III, 304-5).

örtü [örtü: اُورْتُو] *örtgi*: Örtü (Tuhf, 26b-ç).

örtük [ö:rtük اُرْتُك] *her bir zadyň örtügi, meşhur adamlaryň mazaryna örtülen ýüpek mata*: Örtük (MK, I, 95-1).

örtün- [اُورْتُون] *örtünmek, ýapynmak*: Örtündi (Tuhf, 9a-5).

örük [[أُرُكْ] *bir ýerde uzak wagtlap saklanmaklyk, örklenmeklik*: Sü on gün örük boldy (MK, I, 66-15).

örük [ö:rük أُرُوكْ] *saç örümi, saç*: Örük (Tuhf, 24a-ç).

örümjek [ö:rümjek أُرُومْجَكْ] *möý, leňkebut*: Örümjek (MK, I, 135-1). Örümjek (Tuhf, 25a-ç).

örümjök [ö:rümjök أُرُومْجُوكْ ، أُرُومْجَكْ] S: **örümjek** Örümjök (Tuhf, 25a-13). Örümjök – (IBM, 177-6).

örüm ton [ö:rüm to:n أُرُومْ تُون] *yünden örülen don*: Örüm ton (IBM, 167-13).

örün [(ö)r(ü)ñ Fr] *ak, ýalpyldawyk, ýaldyrawuk*: Örün kümüşini... (Bk, dg-11) — *Ýaldyrawuk kümşüni*.

örüt- [أُرُوتْ] S: **ört** Örütdi (Tuhf, 27a-12).

ös- I [أُسْ ، أُوسْ] *ösmek, boý almak*: O bir solmaz gül öser kim, kokub nutk eýleýe her gäh (ND, 26a-9). Ösdi (Tuhf, 24a-1).

ös- II [اوس ، اس] *ösmek, öwürmek*: Ýel ösdi, ýagmur ýagdy (GA, 207-12). Öser bady-saba, bundan açar aşyklar ýelgin (ND, 34a-14). Öser ol, tazelär, durmaz sera-ser ziri-balaýy (ND, 38b-1). Öser bady-şemaly aňla sözün (KB, 467). Kaçan zülfüň nesimi Ruma ösgeý (Mn, 307a-10).

ösek [ö:sek أَوْسَاكْ] *atyşgir*: Ösek (Tuhf, 4b-32).

ösey- [اوساى] *güýçlenmek, berkemek*: Öseydi (IBM, 106-13).

ösrük [اوسروك] S: **esrük** Anyň ösrük göziden bardy çün dinim öýi berbad (BD, 35b-5).

öşen- [أَوْشَانْ] *güýmenmek*: Öşendi (Tuhf, 221b-8).

öşendir- [أَوْشَانْدِيرْ] *ynjytmak*: Öşendirdi (Tuhf, 10b-9).

öt [ö:t أوت ، أوتْ] S: **öd** Öt (MK, I, 46-5). Öt (IBM, 142-1).

öt [أوتْ] *deşik, gädik, ötük*: Öt (MK, I, 32-15).

öt- I [أوت ، اتْ] **1)** *ötmek, geçmek, aşmak*: Gel gümany magnawydan, Nagşy-ýa, durma, öt-ä (ND, 4b-1). Tir barany-gamuňdan jan-u köňüldeň ötti (Ab, 23a-10). Kişti andan öte

bilmes (SB, 121b-27). Anyň birle derýadan ötdiler (SB, 241). Ötmek (IBM, 122-12). **2)** *wagtyň geçmegi*: Taň ötdi (GA, 90-13). Anyň badyşahlyk we ömri kim, alty ýüz ýyldan ötdi (SB, 6a-28). Endek fursat kim, aradan ötdi (SB, 2a-2). **3)** *deşip geçmek, ötmek*: Ok keýikten ötti (MK, 149-12). Ötdi (Tuhf, 21b-10). Gögsünden ýalaba dek öte geçdi (GA, 302-13). **4)** *ötmek, bagyşlamak, günäsini geçmek*: Bizniň günähimizden ötüb, afuw kylgaý sen (SB, 6a-3). Ýusuf alarnyň günähiden ötüb... (SB, 6a-3). **5)** *ölmek, aradan çykmak*: Ýusuf ötdi (SB, 7a-4). <waryb öt- – sowulmak, degip geçmek: Dügüne waryb ötgül (GA, 105-2).

öte [أوتَه ، أوتَا] **1)** *aňry, bir zadyň aňry tarapy*: Dädem Gorkut öteden bärü geldi, salam werdi (GA, 83-1). **2)** *öň, önünde, önüsyrä, ileri*: Öte (Tuhf, 5a-6). <öte geç- – sowa geçmek, degmezlik: Kesdirmedi, öte geçdi (GA, 302-9). Sançmady, öte geçdi (GA, 288-6).

ötegi [اوتاجى] *ötegi, geçip baryan, ýolagçy*: Ötegi (IBM, 155-14).

ötek [اوتاك] *jeza, temmi*: Ötek (IBM, 138-1).

öteki I [اوتكى] *öten, geçen, öňki*: Dün ýok, öteki gün öýüň buňdan geçdi (GA, 47-9).

öteki II [اوتكى] *beýle tarapky, ol tarapdaky, beýleki*: Öteki gara tagyň bir ýanynda alty başy balkar bir är gördüm (GA, 207-1).

ötet- [اوتت] *gysganmak*: Ötetdi (IBM, 105-9).

ötger- [اوتكار] **1)** *öňňin*: Ýaman fygyllar alardan sadyr bolur erdi, Allatagala... öz rehmeti birle alardan ötgerür erdi (SB, 15b-13). **2)** *wagt geçirmek, ömür sürmek*: Öz ruzgärini derwişlik we fakyrlyk birle ötgerür erdi (SB, 15b-28).

3) *bermek, tölemek, geçirmek*: Hyraj ötgermek halaýykga asan bolgaý (SB, 37a-2). <tygdan ötger- – gysmak, öldürmek: Barçalaryny tygdan ötgerib, heläk kyldy (SB, 34a-4).

ötgün I [اوتگون] **1)** *ötgür, täsirli*: Ünledi ötgün (ZME, 1053; 143-1). Ak ýeleklü ötgün ohdan gaýtmaýan (GA, 182-4). Ötgün ohuň maňa wergil (GA, 246-2). Ötgün ohlar atyşdyk (GA, 249-8). **2)** *yörgünli, täsirli, ötgünli*: Anyň hökümi Kubad hökmiden ötgünräk boldy (SB, 32a-23).

ötgün II [اوت كون] *harman*: Ötgün (IBM, 159-3).

ötke- [اوتكار] *geçirmek*: Döwran meni ötkerdi ser-u samandan (BD, 66b-1).

ötkür- [اوت كور] *üsgürmek*: Ötkürdi (Tuhf, 20a-9).

ötle- [ötl(e)d(i)m MdlTV] *öwüt bermek, öwretmek*: Tegip inime oglyma ança ötledim (Oý, sag-11) — *Gelip inime, ogluma şeýle öwüt berdim*.

ötleş-ötleş [اوتلاش اوتلاش] *üsti-üstüne, ötleş-ötleş*: Gam-u dert zyndany içre köňülge, / Tutup ötleş-ötleş giriftar ýyglar (Ab, 24b-1).

ötmekçi [اتمكچي] *çörekçi*: Ötmekçi (IBM, 155-12).

ötnü [اثنو] *karz, karzyna*: Men ýarmak ötnü berdüm (MK, I, 117-4).

ötri [اوتري] *ötri, üçin*: Bu gadar nesneden ötri neýe saht olursen (GA, 89-11). Bir suçdan ötri dergähden sürdün (GA, 251-7).

ötrü [اوترو] **1)** *gaşynda, gabat garşysynda*: Anda ýetip kim, boluban ötrüsi, / Bir niye göz salsa baka gözgüsi (Ab, 24a-8). Ybadat wakty bolsa, her niçe mihrab ötrümde (BD, 34a-11). **2)** *garşylygy, öwezi*: Aňa mundak aýş-u zowka ýetti, / Öwez, ötrüside yüz pikir etti (Ab, 24a-8).

ötrükle- [اوتركل] *ýalan sözlemek, aldamak*: Ötrükledi (IBM, 114-15).

ötrül- [اثرل] *gygyrylmak, çalynmak (tüýdük)*: Sybyzgu ötrüldi (MK, I, 209-3).

ötrüm [اثرم] *sürgi, iç geçiriji derman*: Ötrüm garyn ötgürdi (MK, I, 193-13).

ötseg ötülig küç [öts(e)g ötül(i)g küç EVk : glVtV : gsdV] *zamananyň uly güýji, döwriň kuwwaty*: Teňri ýarlykadyk üçin özim otuz artuky üç ýaşyma uk erti ödseg ötülig küç (Bk, gd-34) — (*Daýym kagan ölende*,) *Taňry ýalkany üçin otuz üç ýaşymda özüüm kagan (han) boldum. Döwriň (zamananyň) uly kuwwaty (güýji)*.

ötüg [öt(ü)gi lgtV] *ötünç*: Ýalabaçy edgü saby ötügi kelmez tiýin ýaýyn süledim (Bk, gd-39) — (*Olardan*) *ilçi, hoş söz (habar), ötünç gelenok diýip, (olar bilen) tomus söweşdim*.

ötük I [اوتك] *arz, arzy-şikayat*: Ötük (MK, I, 65-17).

ötük II [اوتك] *içagyry, içgeçme*: Aňar ötük tutty (MK, I, 66-1).

ötük III [اوتوك] **S:** *ädik* Nükte derin bil gulag arawyşy, / Giň ötük oldy aýag asawyşy (Ab, 24a-2).

ötükçi [اوتوكچي] **1)** *penakär, arkadag, hemayatkär, aracy*: Ol meni ötükçi tutundy (MK, II, 114-6). **2)** *arzçy, arz edýän, şikayatçy*: Ötükçi (IBM, 156-17).

Ötüken [Öt(ü)k(e)n nCtV , Öt(ü)k(e)n notV] *ýer ady, türkmenleriň gadymy ýurtlarynyň biri*: Ol amty anyg ýok türk kagan Ötüken ýyş olursar ilte buň ýok (Kt, go-3) — *Ötüken tokaýlyk daglarynda (ýurdunda) öňki bozuk hanlardan päk bolan türkmen kagany otyrka (barka), ilde alada ýok (bolmaz). Ötüken ýir oluryp arkyş tirkış ysar neň buňug ýok* (Kt, go-8) — (*Türkmen halky*,) *Ötükende (Ötüken diýen) ýerde oturyp, argyş-tirkış (kerwen) ýöretseň, hiç hili gaýgy-aladaň (bolmaz) ýok. Ötüken ýyşda ýig idi ýok ermis* (Kt, go-4) — *Ötüken ýyşynda idili (gowy) eýe (hojaýyn) ýok eken. Ötüken irin kyşladym* (MÇ,gd-7) — *Ötükeniň eteginde gyşladym*.

ötüklük [اوتكلك] *mätäç, haýyşly, soltandan haýyşy bar bolan (adam)p*: Ötüklük kişi (MK, I, 134-16).

ötün- [öt(ü)n(i)p PntV , öt(ü)nm(i)s sMntV , öt(ü)nt(i)m MtntV] **1)** *ötünç soramak, rugsat soramak, almak*: Kaganyma ötünip sületdim (Tk, gd-18) — *Men kaganymdan rugsat alyp, goşun çekdim. Ötündi* (IBM, 112-16). **2)** *ýalbarmak, ýüzlenmek, haýyş etmek*: Akaňym şad ança ötünmis (Oý, çep-8) — (*Meniň kakam şad ençeme yalbarypdyr. Anta ötürü kaganyma ötüntim* (Tk, go-12) — *Ondan ötri (şonuň üçin) kaganyma ýüzlendim (ýalbardym)*. Tilegni ötündi aňa (ZME, 383; 163-2). <>**ötüntik** **ötünçim** [öt(ü)nt(i)k öt(ü)nç(i)m(i)n nMJtV tntV] *aydan, eden haýyşym, beýan eden haýyşym*: Kagany ben özüm bilge Tonýukuk ötüntük ötünçümin esidü berti (Tk, go-15) — (*Meniň kagany meniň – akylly Tonýukugyň eden haýyşyny diňledi (gulak asdy)*.

ötünç I [اوتنج] *karz*: Men aňar ýarmak ötünç berdim (MK, I, 118-2).

ötünç II [اوتنج] *ötünç*: Ötünç (IBM, 188-7).

ötündür- [اوتوندور] *diletirmek, hayyş etdirmek*: Ynaklaryny çarlatyby, atasydan ötündürdi kim, Turan serhedinde aňa bir memleket bergeý (SB, 14a-22).

ötüptür [اوتوتور] *geçen, öten*: Ötüptür (Tuhf, 34b-5).

ötürgü [اوتورگو] *burawlap deşýän gural, buraw*: Ötürgü (Tuhf, 34a-4).

ötürü [öt(ü)rü VrtV] *ötri, şol sebäpli, şonuň üçin*: Anta ötürü kaganyma ötüntim (Tk, go-12) — *Ondan ötri (şonuň üçin) kaganyma ýüzlendim (ýalbardym)*.

ötüş [اوتش] *ötüş, oýun ady. Çagalar tegelek halka bolup oturýar. Olaryň biri elindäki köý-negi gapdalyndakynyň üstüne atýar we: «Ötüş, ötüş», ýagny «Sen hem gapdalyňdaka geçir!» diýýär*: Ötüş (MK, I, 59-6).

öw [اوت] *öý, jay*: Öw (MK, I, 76-16).

öw- [اور] *öwmek, magtamak*: Öwdi (IBM, 115-7).

öwez [عوض] **1** *öwezi, deregi, ýerine, deregine*: Feridun Tur ganynyň öwezige aňeň kylyb, Menuçehr birle uruşmakga azymat kyldy (SB, 6b-13). Ol lowh öwezige ýene bir lowh ýiberdi (SB, 8b-26). **2** *çalyşma*: Bir ton erdi kim, hergiz ýyrtylmas erdi we öwezge ähtiyajlary ýok erdi (SB, 9a-24).

öwj [اوج] *yokary, çür depe, belentlik*: Lä mekany müstebzir öwj-u refgat bekläriz (ND, 15b-4). Husn ile, şah-a, öwje çyhaly bu jemalyň (KB, 460-1).

öwlad [öwla:d اولاد] **1** *perzent, ogul, çaga*: Birer awrat alub ahyr, bulardan toga öwladlar (ND, 3b-11). Anyň öwladý-Gutlug beg (SB, 130a-28). **2** *nebere, nesil*: Zahhak anyň öwladyny ol welaýatlarga amyl kyldy (SB, 2b-9). Öwladynyň ahyrynyň hem aty Nemrud bin Balyş erdi (SB, 2b-10).

öwlendir- [اولاندن] *öylendirmek, öýermek*: Öwlendirdi (Tuhf, 18a-13).

öwliýa [اوليا] *keramatlylar, Hudaýa ýakyn bolanlar*: Gör neler işlär yüzünden öwliýä-ýu enbiýa (ND, 4b-3). Gähi janana jan eýlär, gähi olur kim öwliýa (ND, 5a-10).

Öwsere han [Öwsere ha:n اوتوره خان] *adam ady (erkek)*: Aýna han ogly Öwsere han diýib turur (SB, 127a-23). Çerik ýygyb, Öwsere han üstüğe bardy (SB, 127a-25). Öwsere han garşu çykyb uruşdylar (SB, 127a-25). Öwsere han makhur bolub (SB, 127a-26).

öwür- [اور] *öwürmek, öwrülme, dönmek* < **ýüz öwür-** — *boýun gaçyrmak*: Öwürmen ýüz niçe kim, gelse mähnet (Mn, 309a-3).

öwüt [اوت] *öwüt, nesihat*: Öwüt (MK, I, 94-4).

öwüz [اؤوز] *bal ary*: Öwüz (Tuhf, 36b-9).

öý I [اوي] *öý, jay*: Kaçan ingeý gedanyň öýüne şah (Mn, 297a-9). Ol periru nägehan er çykça, öýden ýassanyp (BD, 23b-2).

öý II [اوي] *wagt*: Öý (IBM, 184-7).

öýez [اؤيز] *ayakçy, çybyn-çirkeý*: Öýez (Tuhf, 36b-3).

öýiş bol- [ö:ýiş bol- اؤيوش بول] *öl bolmak, ezilmek*: Öýiş boldy (Tuhf, 5a-8).

öýke [اويكه] *gahar, gazap*: Ýokarysyndan öýke ile hemle kyldy (GA, 84-9).

öýken [اوكن] *öýken*: Oguz ýigidiniň öýkeni gabardy (GA, 190-1).

öýle I [ايله ، اويلا ، ايله] **1** *öýle, günortanyň soň ýanyndaky wagt, günün ortadan geçen wagty*: Öýle (MK, I, 103-15). Öýle (IBM, 184-14). Öýle olmadan, ýürdüm üstüne, waraýym (GA, 43-12). Öýledençe gezdi (GA, 8-9). Öýle olganda (MAS, 14a-2). **2** *öýle namazy*: Dahy kyldy öýleýi şol wagt Güneş geçgende naluň tasmasy kadar (MAS, 14b-2).

öýle II [ايله] *şeyle, eýle*: Hoş öýle olsun (GA, 220-2). Ol öýle adam degildir (GA, 78-9).

öýlen- [اويلان ، اويلان] *öýlenmek*: Öýlendi (Tuhf, 9b-8).

öýlendir- [اويلاندن] *öylendirmek, öýermek*: Öýlendirdi (Tuhf, 18a-12).

öýlän [öylän:ن اويلن] **S: öýle I** Sabah waryb, öýlän gelmek olmaz (GA, 172-4).

öýü [اؤيو] *gyrkylan, syrylan*: Öýü (Tuhf, 34b-2).

öýüs- [اؤيوس] *öwüsmek*: Öýüsdi (Tuhf, 37a-11).

öýütle- [أُؤُتِلَ] 1) *käýemek, gaty ýazgarmak*: Öýütledi (Tuhf, 25b-8). 2) *öwüt bermek, maslahat bermek*: Öýütledi (Tuhf, 25b-8).

öýütli [أُؤُتِلِي] *maslahat berýän, öwüt berýän, nesihat berýän*: Öýütli (Tuhf, 36a-11).

öz I [öz(i)m MZV ö:z اوز , اوز] *öz, özi*: Bödke özim oluryp (Bk, gd-2) — *Özüim tagta çykyp (tagtda oturyp — han bolup)*... Ilteris kagan kazganmasar udu ben özim kazganmasar il ýeme budun ýeme ýok erteçi erti (Tk, gd-54-55) — *(Ýurt üçin) Ilteris kagan gazanmadyk (jan çekmedik) bolsa, onuň yzyndan men gazanmadyk (jan çekmedik) bolsam, il hem, halk hem ýok bolardy*. Özüm kary boltym ulug boltym (Tk, go-56) — *Özüim (indi) garradym, ulaldym (gojaldym)*. Bilge Tonýukuk ben özüm Tabgaç iline kylyntym (Tk, gd-1) — *Akylly Tonýukuk men, özüim Tabgaç (Hytaý) ilinde (ýurdunda) terbiýelendim*. Görklük tonug özüňge (MK, I, 47-8). Öz (IBM, 143-11). Öz janyňa gyýam men (GA, 199-12). Olar kim, bilmez öz nebsin anasyr zann eder kendin (ND, 21a-7). Begüm, ynsafa gel öz-özün ile (KB, 305-13). Garaklary garakçy, özi aýýar (Mn, 297a-7). Seni görgen özünden ýat bolar (Mn, 298b-1). Kylar öz janyňa kast, özi baýyk (Mn, 301b-4). Ben dahy özüniň buýrugyna boýun werdüm (Ýaý, 100b-3). Öz ewige baryb ýatdy (SB, 128a-16). Serw kaddyň baryda öz kaddyny çün kyldy wasf (BD, 27a-7).

öz II [ö:z اوز] *garyndaş, ýakyn, golaý*: Öz kişi (MK, I, 47-14).

öz III [ö:z اوز] *beden*: Öz (IBM, 138-17).

Öz Bilge [Öz B(i)lge Aglb ZV] *adam ady (erkek)*: ...Katun ýigeni Öz Bilge (MÇ, gb-8) — *(Özmiş kaganyň) aýalynyň ýegeni Öz Bilge*.

özek [أُؤُك] *ýilik, öňurga ýiligi*: Özek (Tuhf, 36a-11).

özen I [أُؤُزَان] *bir zadyň düýp manysy, özen*: Ajab bu sabrumuň özeni ýohmy? (KB, 141-2).

özen II [أُؤُزَان] *derýa, akar suw, aryk*: Özen (Tuhf, 36a-6).

özer- [أُؤُز] *zyndan barmak, gitmek*: Men any özerdim (MK, I, 155-13).

özge [أُؤُكْ , أُؤُكْ , اوزكا] *başga*: Özge (IBM, 97-6). Ýanar ataş derunynda bir özge käre 560

duşdym ben (ND, 23b-16). Çekip el jümleden, jan-a, özgedir jümle efkäre (ND, 32b-4). Gel, duhl eýleme, zahyd kim, özgedir dört kitab (ND, 6a-12). Özgeler il kylur oldy sözün (KB, 109-1). Senadan özge nowg atlas dokaýyn (Mn, 294b-4). Salaýyn özümi özge diýara (Mn, 308b-2). Köňülni baglagaýyn özge ýara (Mn, 308b-2). Ol ýaýmydur we ýa hud özge ýaýmydur (Ýaý, 106a-9). Bu kitaplardan dahy özge kitaplardan bir kitap ýaz (Ýaý, 100a-9). Tanukluk bermek Taňrydan özge Taňry ýok (MAS, 3a-3). Özge gyzlar aňa reşk we hasad eltür erdiler (SB, 120b-23). Janymdan özge ýary-wefadar tapmady (BD, 14b-1).

özge kyl- [اوزكا قیل] *özgertmek, üýtgetmek*: Oglanlary anyň sözini özge kylmab erdi (SB, 122b-31). Tasawwur kylmagyl kim, senden, eý jan, özge kylgaý men, / Köňül ol, fikr hem oldur ne imkan özge kylgaý men (BD, 87b-10). Ewniň bosagasy ýagşy dügül... any özge kylgyl (SB, 3a-11). Any özge kylyň (SB, 3a-13).

özü [ö:zgü اوزگو] *öz, öz-özi, özüne mahsus*: Taňlasy il gelmiş özü halyga, / Bakyp ol birer taňla eşkalige (Ab, 27b-20).

özinçe [özinçe AJIqV] *özüçe, öz ajalyna*: Isig küçig birür bunça törüg kazganyp inim Kül tigin özinçe kergek bolty (Kt, gd-30) — *Inim Kültegin (biz üçin) işini, güýjünü berip (bagyş edip), şunça döwlet gazanyp, öz ajalyna öldi*. Özinçe kergek bolmys (Kt, gd-3) — *(Olar) özleriçe (öz ajallaryna) ölüpdirler*.

Özkend [Ö:zkend اوزكند] *şäher ady*: — Özkend (MK, III, 111-6).

özle- [ö:zle- اوزله] *küýsemek, islemek*: Sürüp esbi-saba reftim, köňilden özleýüb ýary (ND, 19b-5).

özlek [أُؤُكْ] *zamana, wagt, döwür*: Özlek any garytty (MK, I, 128). Özlek kamug küfredi (MK, I, 94-9). Özlek öjin aldymu (MK, I, 44-11).

özlüg [ö:zlüg اُؤُكْ] *ýagly*: Özlüg aş (MK, I, 39-7). Özlüg mun (MK, I, 39-8).

özlük [ö:zlük اُؤُكْ] *hususy*: Özlük (MK, III, 323-11).

özme [اوزما] *öý esbaplary*: Özme (IBM, 180-4).

öz ol [öz ol LW ZV] *onuň özi*: Bilge Tonýukuk aňyg ol öz ol aňar (Tk, dg-34) — *Akylly Tonýukuk hilegärdi, onuň özi aňlar*.

özötmek [ö:zötmek اوۆتْمَك] *içgeçme*: Öz ötmek (IBM, 164-3).

özüüş [اۆزۈش] *saylama, saylamak hukugy*: Özüüş (MK, I, 89-5).

özümün [öz(ü)m(i)n nMqV] *özümi*: Türk budun aty küsi ýok bolmazun tiýin özümün ol Taňry kagan olurtdy erinç (Kt, gd-25,26) — *Türkmen halkynyň ady, güýji ýitmesin diýip, özümi ol Taňry (meni) kagan etdi ahyryn!* Özümün öňre byňa başy yty (MÇ, dg-6) — *Özümi muňbaşy edip, öňe (günorta-gündogara) iberdi.*

P

pa [pa: ڤ] *ayak, ayak asty*: Sen Süleýman oldugyň çün gaýrylar paýyňdadyr (ND, 9a-14). Niçesi gurtyla, çün dest-u pasy ýok, nedelüm (KB, 64-5).

pabend [pa:bend ڤابند] *ayak bagy, duşak*: Gisülerin köňlüme pabend olýr (KB, 69-3).

pabus [pa:bu:s ڤابوس] *ayak öpme, ayak og-şama, biriniň aýagyna ýykylma*: Kaçan ki, baňa hasyl ola döwleti-pabus (KB, 430-15).

paça [pa:ça ڤاچه] *ayak*: Dilemez ki, kyla özün ser-u paça, ýüz, göz ile (KB, 418-6).

pada [pa:da ڤاده] *sygyr sürüsi*: Pada (Ab, 32b-3). <>**pada-pada** – *bölek-bölek*: Hamal dek guzy ýüz miňden zyýada, / Köý anda söwr ýaňlyg pada-pada (Ab, 32b-3).

padaş [pa:da:ş ڤاداش] *sylag, sowgat*: Dem-be-dem işde bolur, şükür aňa, padaş gözüm (KB, 366-11).

padyşah / padşa [pa:dyşa:h / pa:dşa: ڤادشا] *patyşa, şa, hökümdar*: Padyşah Gazan ogly Orozyň sag ýanyna aňa ýer gösterdi (GA, 253-3). Täki etmiş biň hyjaby, refg edüb ol padyşah (ND, 10b-13). Padyşahyz, gör, ne soltan gelmişüz (ND, 15a-12). Du padyşah-la padyşah ile bu il dahy harab olýsar (KB, 522-12). Süleýman soltanatlyk padşa sen (Mn, 294a-1).

padyşahlyk [pa:dyşa:hlyk ڤادشاه لىق] *patyşalyk*: Babyra iki padyşahlykdan, ýahşyrak bu zamanda bir beglik (BD, 81b-8).

pahsaçy [پاخسه جى] *pagsaçy, palçykdan diwar galdyryňan ussa*: Pahsaçy (ZME, 85; 110-1).

palan [پالان] *gaňňa deregine eşege salynýan esbap, palan, gaňňa*: Eşek palany (ZME, 281; 152-2). Salar palanyny ýere-ýu götürür harzin (KB, 17-13).

paltu [پالتو] *palta*: Paltu (Ab, 34a-17).

paluda [pa:lu:da ڤالوده] *sowuk içgi, şerbet*: Paluda kylar gözlerim aby-unnabydan (KB, 561-6).

paluda kyl- [pa:lu:da kyl- ڤالوده قىل] *sykyp, suwuny almak*: Kylur paluda her dem gan ýaşy göz (KB, 103-11). Paluda kylur göz ýaşyny bu unnabydan (KB, 455-4).

pamal [pa:ma:l ڤامال] *depelenen, ayak astynda galan, ýençgilenen, depelenip ýok edilen, pese düşen, horlanan*: Fytada idi koňul saçuň ile-ýu pamal (KB, 562-8).

pamal et- [pa:ma:l et- ڤامال ايت] *depelemek, ayak astyna almak, horlamak, ezmek*: Gaýgu bile mihnetimni pamal ettiň (BD, 60b-1).

pamal ol- [pa:ma:l ol- ڤامال اول] *depelenmek, depelenip ýok edilmek, horlanmak*: Ki kime söwdaýy-ham oýar-sa, pamal olýsar (KB, 577-12). Zülfi tek ýüzi ýere sürüp, gerek pamal ola (KB, 543-15).

pampuk [پَمْپُك] S: **pamuk** Geçer silinmek alty nesne birle: taş ile, çöbrek ile, lübed ile, pampuk birle... (MAS, 29b-1).

pamuk / pamyk [pa:muk / pa:myk ڤَمْكُ ، ڤَمْكُ] *pagta, pamyk*: Pamuk (MK, I, 317-9). Bähramga bir dükdan birle bir para pamuk ýiberdi (SB, 38a-3). Sen imdi hatunlar dek bu dikni alyga tutub, pamuk egirgil (SB, 38a-5). Hatunlar lybasyny geýib, pamuk egirib, umaralaryga görniş berdi (SB, 38a-6). <>**pamyk çalyjy** – *pagta tüýdýän, tüýdýji*: Pamyk çalyjy (IBM, 158-2).

pamukçy [pa:mukçy ڤَمْكُچى] *pagtaçy, pamykçy*: Pamukçy (IBM, 155-8).

panbuk [پَنْبُك] S: **pamuk** Esgi panbuk biz olmaz (GA, 3-9).

para [pa:ra ڤاره] 1) *bölek, parça*: Ogul, ogul, ay ogul, janyň parasy ogul! (GA, 163-4). Bir para biz kibi salduň-sa beni bu büçege

(KB, 426-2). Ol tagyjyl üçün bir para un hamyr edib... (SB, 128a-4). Tofrak geltürüb, bir para öz bedenige sürtüb, Allatagala şükür kyldy (SB, 124a-19). **2) san, sany, mukdary:** Lut... mowzygy ki, baş para şäherge meşhur turur kim, ulugragyny Sedum okurlar, säkin boldy (SB, 2b-20). Baş para şäher zir-u zeber boldy (SB, 2b-24). **3) topar, bölek:** Esirlerden bir parany welaýatlarga ýiberib, galgany... üleşdi (SB, 16a-12). <>**sed para – ýüz bölek, ýüz para:** Synaýy sed paraň üzre tygy hesretle bu gün (ND, 22a-10).

para bol- /ol- [pa:ra bol- /ol- پارا بول / اول] *bölünmek, bölek-bölek bolmak:* Ýaý iki para oldy (GA, 108-10). Ben eýleýeýüm, kendüzimi para olur-sa (KB, 497-15).

para eýle- [pa:ra eýle- پارە ايله] *böleklemek, parçalamak:* Gylyjyn çyhardy, tutdy, iki para eýledi (GA, 230-7). Gerek-se, ýüz para eýle (GA, 297-9).

para kyl- [pa:ra kyl- پارە قیل] **S: para eýle-** Ýardan aýrylan ýüregin para kylmazmy fyra (KB, 312-10). Neçün baglaýyn, para kylur ise beni (KB, 419-9).

parala- [pa:rala- پارالا] *böleklere bölmek, paralamak:* Beýrek yüzügi ok-la urdy, paralady (GA, 109-8). Ben tutaýyn, siz gylç aşuryň, paralaň (GA, 295-10). Bagrumy paralaýa gamzalaryň dil dile (KB, 88-4).

paralan- [pa:ralan- پارە لن] **1) bölünmek, döwülmek, para-para bolmak:** Ok geçmedi, paralandy (GA, 225-11). **2) çapylmak, kesilmek, paralanmak:** Naýyb paralandy, şehid oldy (GA, 90-10).

paraly [pa:raly- پارە لی] *yaraly:* Aw awlaýu gezirken, önünden bir paraly keýik çykdy (GA, 240-9).

para-para [pa:ra-pa:ra پارە پارە] **1) bölek-bölek, döwüm-döwüm:** Seni para-para tograýalardy, agaç (GA, 56-4). Ol Musa asasy erdi we para-para synuk elwah (SB, 12a-15). **2) kesim-ketim, para-para:** Bah ýüregüme ki, para-paradur (KB, 157-3). <>**para-para üleş-** – *bölek-bölek edip paylaşmak, bölüp-bölüp paylaşmak, parça-parça edip paylaşmak:* Erse any geltürüb, syndurub, para-para üleşdiler (SB, 2b-3).

para-para bol- /ol- [pa:ra-pa:ra bol- /ol- / پارە پارە بول / اول] **1) böleklenmek, bölek-bölek bolmak:** Para-para boldy (Tuhf, 10b-3-4). Ol dahy para-para oldy (GA, 225-12). Para-para oldy (GA, 288-8). **2) kesim-ketim bolmak, çapym-çapym bolmak:** Filhal ol hatun para-para boldy (SB, 128b-15). Anyň bedeni para-para boldy (SB, 28b-17).

para-para kyl- [pa:ra-pa:ra kyl- پارە پارە قیل] *böleklemek, çapym-çapym etmek bölek-bölek etmek:* ...Sizge tapşuraýyn kim, any para-para kylgaýsyz (SB, 128b-21). Akybet any Zahhak tutub, para-para kyldy (SB, 2a-18).

Parasar [پارە صار] *gala ady:* Parasaryň Baýburd hysaryndan parlaýyb uçan (GA, 61-3).

parastyş kyl- [پرستش قیل] *sygynmak, uýmak, ybadat etmek, çokunmak:* Taňrylyk dagwasy kyldy we öz suratyga butlar ýasab, yklymlarga ýiberdi kim, any parastyş kylgaýlar (SB, 2a-16). Butparastykga meşgul bolub, beni-bagal atlykny parastyş kylur erdiler (SB, 15a-12).

parla- [پارلا] **1) parlamak:** Parlady (Tuhf, 18a-3). Baýburd hysaryndan parlaýyb uçan (GA, 61-4). **2) şöhle saçmak, ýagtylmak:** Ýyldyz kibi parlaýyb gelen nedir? (GA, 128-2). Ýyldyz kibi parlaýyb gelen kafyryň jydasydyr (GA, 128-7).

parmak [پرمق ، پرمق] *barmak:* On parmagyny sowuk almyş (GA, 115-2). Dört parmak deňlü zahm urdy (GA, 289-9). Parmak göterüb, şahadat getürüb, musulman oldy (GA, 252-5).

Pars [Pa:rs- پارس] *ýer-ýurt ady, Pars welaýaty:* Oglanlaryny risalat üçün Şam, ... Başgyrd we Pars we Kerman we Ysfyhan we Bagdad we Basraga ýiberdi (SB, 126a-32).

parsa [پارسا] *takwa, dindar:* Parsa hatun (ZME, 905,956; 105-2). Kim oş hem rend men, hem parsa men (Mn, 311b-10).

parsa bol- [پارسا بول] *takwa bolmak, dindar bolmak:* Parsa boldy hatun (ZME, 905; 105-2).

paru [پارو] *is guraly, gar artylýan ýa-da çäý sowrulyýan, agaçdan ýasalan kürek, pil:* Weýa paru bile gar arytur il (Ab, 33a-8).

pas [پاس] **1) pos, hapa:** Pas (Tuhf, 22a-12). Lutf edüb, dilden taras et masewanyň pasyny

(ND, 32b-12). **2) kitüw:** Köñülde pas olsa, şerab açar (GA, 240-5).

paslan- [پاسلان] *poslanmak*: Paslandy (Tuhf, 10a-5).

pasyban [pa:syba:n پاسبان] *garawul, goragçy*: Pasybanyz intihaýy-syrry-serhed beklärüz (ND, 15a-16). Bu burjuň pasybanyndan o şähriň leşgerin bir-bir (ND, 2b-15).

Pasyn [Pa:syn پاسن] *jülge ady*: Pasynyň Garaderwend agzyna düşüwermişdük (GA, 71-8).

paşa [pa:ša: پاشا] *serkerdebaşy, general*: Bada wer, werme ömri bada, paşa (KB, 478-8). Paşanyň hümmeti oldy (GA, 185-11).

paşmak [پاشمق] *paşmak, köwüş, ayakgap*: Aýagym paşmak görmedi (GA, 8-2).

paý [pa:y پای] *paý, üleşikden, paýlaşykdan düşýän bölek, ülüş*: Waryň bundan paý diläň (GA, 76-13). Wardy, paý diledi (GA, 77-2).

paýa [pa:ya پایه] **1) dereje, başgançak**: Zira bilmek dahy paýa-paýadur (KB, 536-11). **2) dereje, mertebe, wezipe**: Diwanhana we umarlary paýa we mertebe mugaýýan kyldy (SB, 15a-33).

paýan [pa:ya:n پایان] *ahyr, soň*: Ömür mähnet bile paýana geldi (Mn, 308a-7).

paýbend eýle- [pa:ybend eýle- پای بند ایلا] *daňmak, baglamak, duşamak*: Gäh akylny paýbend eýlä (BD, 50a-1).

paýdar [pa:ydar پایدار] *pugta, berk, durnukly*: Sen paýdar ol ki, bu älem gelür gider (KB, 535-12).

paýende [pa:yende پاینده] *berk, hemişelik, dowamly, müdimi*: Döwletiňiz paýende olsun, hanym heý! (GA, 5-1). Çün bu köñül anuň ile paýende hoş geçer (KB, 445-16).

paýmal kyl- [pa:yma:l kyl- پامال قیل] **S:** **pamal et-** Kahrul-emr paýmal kylur (BD, 21b-1).

pežmürde [پژمرده] *saralyp-solan*: Täze degildür gül çeçegi, pežmürdedür (KB, 558-3). Pežmürde ýatur daýym mestana gelimez ol (KB, 167-12). Kim üzülgen gunça gülniň şahydan pežmürdedür (BD, 33b-9).

peleň [پلنك] *bars, gaplaň, peleň*: Niçe saýd eder peleň, bu keyik-maralny gör (KB, 200-5). Peleň olmuşdurur kemter şikaruň (KB, 332-12).

pelidlik kyl- [peli:dlik kyl- پیلدلیق قیل] *hapalamak, pohlamak, nejislemek, nejasat etmek*: Ol arab gije anda bolub, pelidlik kylyb, diwarlaryny mülewes kyldy (SB, 35b-8).

pelpuş [پلپوش / پلبوش] *sütünlik agaç, pürs*: Göýä pelpuş edip goýduň, aňa herýan sütün (Ab, 34a-5).

peltek [پالتاك ، پالتاك] *peltek, sakaw*: Peltek (Tuhf, 4a-13). Peltek (Tuhf, 16b-10).

penah [pena:h پناه] *gaçalga, bukalga, gaçybatalga, daýanç, gorag, pena*: İki zülfüň köñüllerniň penahy (Mn, 298b-2). Şagad ýygaç penahyga gaçyb, ardyda ýaşundy (SB, 18a-30). Allatagala bir bulut berdi kim, alarga günden penah erdi (SB, 9a-24). **<penah elt-** – *penalamak, penalanmak*: Goýmasynlar kim, bir kişi galgaga penah eltgeý (SB, 124b-5). Ybrahym penah hezreti-Yzzatga eltdi (SB, 2b-18). **<penah geltür-** – **S:** **penah elt-** Ýene penah Musaga geltürdiler (SB, 8a-17).

penah bol- [pena:h bol- پناه بول] *pena bolmak, gaçybatalga bolmak, gorag bolmak*: Tagam we şerab we kölege kim, gün hararatyga penah bolgaý, iltimas kyldylar (SB, 9a-21).

penah kyl- [pena:h kyl- پناه قیل] *penalanmak*: Penah ol ewniň sütünlerige kylyb, iki sütünni tutub tartdy (SB, 11b-31).

penç / penj [پنج ، پنج] *bäş*: Kylaly gaşlary mährabyna dil penç namaz (KB, 31-11). **<penj hiss** – *bäş duýgy (eşidiş, görüş...)*: Penj hissümüz bizüm penjeredür husnyna (KB, 569-2).

pend [پند] *öwüt, nesihat, pent, maslahat, pikir*: Gözüň aç, sözlerim farh et, bu pendim yhtyýar eýle (ND, 6a-6). Pendimi güwş eýle, lutf et, işiňi etme harab (ND, 6a-15). Meniň pend we nesihatymny kabul kylmady (SB, 129a-22).

pend bol- [پند بول] *sapak bolmak, ybrat bolmak*: Any edeb kylyb, zyndanga salgyl kim, özge gullarga pend bolgaý (SB, 4b-24).

penhan [penha:n پنهان] *gizlin, ýaşryn*: Lebüň lebüme ýüz-biň gez diýeýdi syrry-penhany (KB, 451-13).

penhan et- [penha:n et- پنهان ایت] *gizlemek*: Genjineýi-husnyny penhan edeli dilde (KB, 10-2).

penhan kyl- [penha:n kyl- پنهان قیل] S: **penhan et-** Ýagny atar ohyny-ýu penhan kylur kema (KB, 474-14).

penir [peni:r پیر] S: **peýnir** Haýwanatdan ýumurtga we süýt we ýag we asal we penir we gatyk we aýranga... ygtyýar kyldy (SB, 32a-9).

penje [penje پنجه] *penje, ýyrtyjy haýwanyň, guşuň dyrnaklary, penjesi*: Aslanyň penjesine sunuwerdi (GA, 185-1). Kim gördi kākiligi ki, urur penje baz ile (KB, 433-2).

penjere [penjere پنجره] *penjire, äpişge, aýna*: Penj hissumüz bizim penjeredür husnyna (KB, 569-2). Ezraýyl penjereden uçdy gitdi (GA, 159-6).

penjýek [penjýek پنجیک] *bäşden bir, oljanyň hanlara, patyşalara berilýan bäşden bir bölegi*: Gyzyň gökjegini çyrgab, çuka Baýyndyr hana penjýek çykardylar (GA, 212-9).

per [per پر] *ganat, per, ýelek* <**per aç-** – *uçmak, perwaz urmak*: Bilmediler mülki-tenden, per açan anka nedir? (ND, 8b-6). Berhowa öwji-semada per açan murgan nedir (ND, 14a-5). Per açub gökler yüzünden, hem inen gurban idim (ND, 19b-15).

perakende [pera:kende پرakنده] 1) *dagynyk, dagan, dargan, pytran, bulaşyk*: Köňül oldy perakende saçuň içün (KB, 467-16). 2) *ýaýrama, seçeleme*: Çü oldy gisüleri kohusy perakende (KB, 507-3).

perakende kyl- [pera:kende kyl- پرakنده قیل] *dagatmak, dargatmak, pytratmak*: Perakende kylur müşki, açar-sam sözi saçından (KB, 33-4). Beni- ysraýylny andan awara we perakende kyldy (SB, 20b-18).

perçin [perçi:n پرچین] *berçin, berçinlenen*: Kamu köňül köňlume perçin köňül (KB, 595-9).

perçin et- [perçi:n et- پرچین ایت] *berçinlemek, berklemek*: Ýagny ki, janum yşkyna perçin eder ol ýar (KB, 486-14).

perçin kyl- [perçi:n kyl- پرچین قیل] S: **perçin et-** Gaba ökjäm-le perçin kylan Gazan är idim (GA, 278-1).

perdahta [perda:hta پرداخته] *gutarylan, soňlanan, ahyryna ýeten*: Oldy köňülüm ewi –perdahta (KB, 136-10).

perde I [perde پرده] *tuty, perde*: Kyrk güngeçe yüzige bir perde baglab erdi (SB, 8b-29). <**benlik perdesi** – *men-menlik duýgusy, ulumsylyk, tekepbirlik häsiýeti*: Akyl ol, bil kendi nefsüň, geç bu benlik perdesin (ND, 6b-2). <**perdeýi-kesretnema** – *köp hudaýlylyk perdesi*: Perdeýi-kesretnemadan syýyru bu wahdaty (ND, 8b-14). <**perdeýi-waslat** – *gowuşmak perdesi, duşuşyk tutusy*: Perdeýi-waslatda küfre arkan olmaga (ND, 14a-1). <**perdeýi-zulmat** – *garaňkylyk perdesi*: Asylmyş perdeýi-zulmat, dogubdyr şemsi magrybdan (ND, 19a-5).

perde II [perde پرده] *dutaryň perdesi, ses, owaz, nota*: Uşşak perdesinde nowalar ki, kyluram (KB, 433-4). <**Hüseýni perdesi** – *saz perdesiniň ady*: Hüseýni perdesi üzre tüzüb saz (Mn, 291b-3).

perdesaraý [perdesaraý پردۀ سرائی] *çadyr, wagtlaýynça ýaşalyan öý*: Anyň perdesaraýynda köňül perdesaradyr (KB, 493-4).

perdesüz [perdesüz پردۀ سُر] *perdesiz, päsgelçiliksiz, ýaýraýan*: Ud erçe ýandy oda, weli perdesüz durur (KB, 190-12).

perestar [peresta:r پرستار] *keniz, kenizek, gyrynak, çory, hyzmatkär*: Üç miň hatun we to-kuz miň perestary we üç miň hadym akdan we garadan bar erdi (SB, 39a-7).

perestar ol [peresta:r ol- پرستار اول] *keniz bolmak, gyrynak bolmak*: Zalyha ger perestar ola, nola (KB, 181-16).

perhiz [perhi:z پرهیز] *saklanma, çäklendirme, berhiz*: Saky tolu sun, niçe-niçe zuhd ile perhiz (KB, 4-10).

perhizkär [perhi:zkä:r پرهیزکار] *takwa, haram zatlardan özüni daşda saklaýan*: Eger Allatagala fermanyda we perhizkär bolgaý sen (SB, 24a-18).

peri I [peri: پری، پری] 1) *peri, owadan we özüne çekiji hyýaly gözel*: Ol byňara periler gonmuşdy (GA, 215-4). Ýedi gat ýeri

guşanmyş, eý peri, gördüm any (ND, 22a-3). Hürimisin, ýa peri, nesin, begüm (KB, 309-14). Peri görse seni, men dek tilürgeý (Mn, 296a-9). 2) *jyn*: Peri (IBM, 138-15).

peri-peýker [peri:-peýker پیری پیکر] *peri yüzli, örän owadan*: Syr budur, eý peri-peýker, kişide mähfi-kemal (ND, 18a-14). Görsetip ruhsar-u zülfin ol peri-peýker maňa (BD, 17b-3).

perir [peri:r پیری] *öňnin*: Diý-u periri terk kyl, emruza başlagyl (KB, 485-3).

periruhşar [peri:ru:hsar پیری رخسار] *periýüzli, owadan, gözel*: Periruhşarlaryň görke baýy (Mn, 295b-7).

perisyfat [peri:syfat پیری صفت] *peri ýaly, owadan, perä meñzäp duran*: Çün boldy ol perisyfatym aşyna maňa (BD, 18b-4).

perişan [peri:şa:n پریشان] *dagynyk, tertipsiz, bulaşyk, çaşgyn, erbet, perişan*: Zülfin ile sünbül çemen içinde perişan (KB, 455-2).

perişan bol- / **ol-** [peri:şa:n bol- / ol- اول / پریشان بول] *dagamak, pytramak, perişan bolmak*: Söwdalar ile oldy perişan bu könlüm (KB, 307-11). Perişan oldy zülfin ben dahy hem (KB, 116-2). Ol halny müşähide kylyb, ajyz we perişan bolub... (SB, 122a-32).

perişan et- [peri:şan et- پریشان اید] *perişan etmek, bulaşdyrmak*: Anbaruň-la niçe könlümi perişan edesin (KB, 552-5).

perişan eýle- [peri:şa:n eýle- پریشان ایله] S: **perişan et-** Perişan eýlemişdür, şana beñzär (KB, 461-16).

perişan kyl- [peri:şa:n kyl- پریشان قیل] S: **perişan et-** Şöýle ki, saçyň kyldy perişan dil-u akly (KB, 87-12). Zülfin beni çoh gije durur, kyldy perişan (KB, 495-14).

periweş [peri:weş پیری وش] *peri ýaly, owadan*: Men hud ol tyfly-periweşge köňül berdim weli (BD, 15a-9).

perkal [perka:l پیرکال] *sirkul*: Döwr eder eksine perkal, biter ol tohum hata (ND, 2b-8). <>**perkaly-owwal** – *ýazgyt, tokdyr, maňlaýyna ýazylan*: Galur perkaly-owwalda, bozarlar resmini ser-pa (ND, 6a-3).

perli [peri:li پیری] *dişli, çişli, perli*: Alty perli gürzi aldylar (GA, 70-2). Alty perli gürz ile depesine

urdy (GA, 64-9). Dülek Ewren alty perli çomagy birle gaty urdy (GA, 209-7).

perran et- [perra:n et- پیران ایت] *uçurmak*: Bu resim ile perran edelüm yşk ile köňüli (KB, 331-16).

pertew [pértew پیرتو] *nur, yşyk, şöhle, ýagtylyk, ýalkym*: Pertewi-nury-Hudagyr kim, edibdir nafh any (ND, 22b-2). Çün sen olasyn, pertewi ýohdur dahy semgün (KB, 61-9). Gördi kim, bir azym nur bir ulug ýygaçga pertew salyb turur (SB, 7b-17).

perwa [perwa: پیروا] *alada, gorky, çekinme, perway*: Perwasy ola ki, wara dükanamy (KB, 87-14). Go(ý)mady aşyga perwa bu gije (KB, 497-13).

perwana [perwa:na پیروانه, پیروانه] *kebelek, perwana*: Şemgine perwanaýam, leýk höwesi ile (KB, 464-8). Her çend ki, her şemge perwana duş olur (KB, 10-8). Perwana suz olmaýa ki, dükenesen, eý şemg (KB, 464-15).

perwana ol- [perwa:na ol- پیروانه اول] *kebelek bolmak, kebelek ýaly bolmak*: Çün köňül şemgine oldy perwana (ND, 19b-13). Ýanar kandyly-yşk içre, olur perwana aşyklar (ND, 14b-7).

perwanaweş [perwanawesh پیروانه وش] *kebelek ýaly, perwana ýaly*: Düşüb perwanaweş şemge, ýanub birýan olan gelsün (ND, 23b-5). Köňül perwanaweş durmaz, eger ol şemgi-ruhsara (ND, 32a-12).

perway [perwa:y پیروای] S: **perwa** Derýadan dagy hiç perwayymyz ýok turur (SB, 123a-27).

perwaz [perwa:z پیرواز] *uçuş, uçma, uçmaklyk, pelpelleme*: Şahyn perwaza agdy (GA, 272-6). Şimdi gerek awlaýa ki, perwaza erişdi (KB, 166-10). <>**perwaz ur-** – *uçmak, ganat ýaýmak*: Girüb meýdana perwaz ur, kačan kim, gurula towhyd (ND, 6b-15).

perwaz et- [perwa:z et- پیرواز اید] *uçmak, pelpellemek*: Eşidelden owwalyndan murgy-dil perwaz edub (ND, 33b-9). Janym guşy perwaz eder eken, any bildüm (KB, 403-16). Köňül perwaz eder her dem işikde (KB, 130-8).

perwaz kyl- [perwa:z kyl- پیرواز قیل] S: **perwaz et-** Kylar jan totusy jennetde perwaz (Mn, 303b-8).

perwaz ol- [perwa:z ol- پیرواز اول] S: **perwaz et-** Geçer şekli bahaýymdan, huma perwaz olur anlar (ND, 14b-10).

perwer [پورر] *idedilme, terbiýelenme*: Pähliwan goç ki, Çeleb fazlyndan ola perweri (KB, 411-2). <>**pirperwer** – *pir ýetişdirýän, pir terbiýeleýän*: Gözüň aç, sözlerim fahm et, degül sen pirperwer çün (ND, 38b-10).

perwerde [پوررد] *iýmitlendirilen, idedilen, terbiýelenen*: Dökerüz aýagyna bu eşki-jan perwerde dil (KB, 346-2).

perwerdigär [perwerdigä:r پورردگار] *Ýaradan, Hudaý*: Söýlemezdi roýy-Nagşydan, aý-a, Perwerdigär! (ND, 106-4). Perwerdigäri-ýeganaýy- bihemtaga iman geltürüb, emr we nehini kabul kylgyl (SB, 120b-11).

perweriş [پورریش] *terbiýeleme*: Desti-gudrat eýleýübdür perweriş (ND, 15a-8). <>**perweriş tab-** – *terbiýelenmek, terbiýe almak*: Syýawahş kim, Rüstemden perweriş tabyb erdi (SB, 14a-13).

perweriş kyl- [پورریش قیل] *terbiýelemek, öndürüb-ösdürmek*: Ýaşurun çopanlarga tabşurdy kim, any perweriş kylgaýlar (SB, 14a-33). Hatuny ol ogulny perweriş kylur erdi (SB, 18b-25).

Perwin [Perwi:n پروین] *ýyldyzlar toplumy, Ülker*: Bedr Áý ýüzi-ýu beňleri Perwin degil-müdür (KB, 328-12). Perwin ile gonuşdugy bir kamar, eý dost (KB, 121-9). Kamar şak oldy, Perwin oldy göýä (KB, 205-16).

Perwiz [Perwi:z پرویز] *adam ady (erkek)*: On dört ýyl we dört aý Perwiz zamanyda we anyň tamam taryhy Perwiz eýýam döwletide gelgüsi turur (SB, 38a-22). Perwiz kim, döwlet täji başyga goýub... (SB, 38b-24).

pes [پس، پس] **1)** *diýmek, onda, şeýle bolsa*: –Ýa pes, nije gurtuldyň (GA, 86-2). Ýa, pes, nedelim (GA, 81-10). Pes, kanda bolysardur kendüýi... (KB, 547-12). Pes, çäre ýog imiş ki, bu ikisi aý ile (KB, 547-9). Pes, jemaly külbeýi-attarmyş (KB, 599-7). **2)** *soňra, ondan soň*: Pes, ol tekür galadan taşara çykdy (GA, 203-3). Pes, kazylyk goja ogly Ýegenek, täze ýigitjik, Ýaradan Allaha sygyndy (GA, 209-11).

pest [پست] *aşak, pes, ýaman*: Boldy başym pest, paýy-busyda ahyr (BD, 16a-7).

pest eýle- [پست ايله] *peseltmek, mertebesini peseltmek*: Pest eýlemek dilär kamusyny Hijaz ile (KB, 433-4).

peşe [پشه] *çybyn, peşe*: Nemrudnyň helägi bir peşe nişi birle meşhur erdi (SB, 2b-12).

peşgeş [پشگش] *peşgeş, sowgat*: Wekil geldi, peşgeşin çekdi (GA, 237-2). ...tokuz at peşgeş birle Oguz hydmatyga gelib (SB, 122a-33). <>**peşgeş tart-** – *sowgat getirmek, peşgeş bermek*: Tokuz günlük ýol istikbal kylyb, peşgeşler tartdylar (SB, 125a-22). Peşgeşlerini tartyb, il bolub, etagatny kabul kyldylar (SB, 124a-2).

peýam [peýa:m پیام] *başga biri tarapyndan iberilen habar, sargyt*: Benefşe kibi dymazuz, zyban peýam getür (KB, 454-3).

peýa-peý [peýa:-peý پياپي] *yzygiderli, yzly-yzyna*: Tolu aýahlary al elüňe, peýa-peý içür (KB, 385-9).

peýda [peýda: پيدا] *görnüp duran, äşgär*: Ben görmemişem hiç anuň agzy kibi peýda (KB, 413-13). Kimi zahyr, kimi batyn, kimi pynhan, kimi peýda (KB, 342-8). <>**ygytdal peýda kyl-** – *aramlaşmak, aram bolmak*: Howa ygytdal peýda kylgandan soň Bagdadga azymat kylgumyz turur (SB, 124a-22).

peýda bol- /ol- [peýda: bol- /ol- پيدا بول اول] **1)** *görünmek, peýda bolmak, ýüze çykmak*: Nedir ol dabba kim, ahyr, jahan içre olub peýda (ND, 3a-8). Bolur jady gözüňden fitne peýda (Mn, 298a-10). Muhammedden muhabbet boldy peýda (Mn, 291a-9). Erse nāgāh üç ýygāç peýda boldy (SB, 128b-7). Aňa mähir-muhabbeti peýda boldy (SB, 120b-23). **2)** *döremek, dünýä inmek*: Andan Hūwşeň peýda boldy (SB, 1b-13). Mençeher Irej nesliden peda boldy (SB, 4a-1).

peýda kyl- [peýda: kyl- پيدا قیل] **1)** *ýüze çykarmak, döretmek, görkezmek*: Tikenden gudratyň peýda kylar gül (Mn, 311b-1). Bizden ijtinab kylyb, aňa mähr we muhabbet peýda kylyb turur (SB, 120b-27). **2)** *döretmek, ýaratmak, ýüze çykarmak*: Katyk taştan kylur göwherni peýda (Mn, 290b-8). Kuruk naýdan kylur şekkerni peýda (Mn, 209b-8). At eşekden gajyr ol peýda kyldy (SB, 3b-27). **3)** *sygynmak, uýmak*: Ol öz kişiden gaýtyb, özge magbud peýda kylyb turur (SB, 121a-3).

peý-der-peý [پي در پي] *yzly-yzyna, dowamly*: Baryny mest-u bihabar kyl, jamy peý-der-peý bile (BD, 38a-7).

peýember [پيغمبر] S: **peýgamber** Bile ki, ölü diriltmek ýene hem peýemberidür (KB, 178-15).

peýgam [peýga:m پیغام] S: **peýam** Şerbet beratyny hatty-peýgama ýazmady (KB, 208-8). Niçe ýyldan soň ol tyfl gardaşy peýgam ýiberdi (SB, 130a-2). ...öz ýanyga ýol bermäb, aňa peýgam ýiberdi (SB, 128b-29). Ilçi guş at birle ýiberib, peýgam berdi (SB, 124a-11).

peýk [پیک ، پیک] *habarçy, buşlukçy, çapar* <peýki-Rahmany – *Allatagalanyň çapary, Ezraýyl*: Galar bir niçe dem, jan-a, erinçä peýki-Rahmany (ND, 34a-12). <peýki-Ýezdany – S: **Peýki-Rahmany** Baka bulmaz alur janyň görünmez peýki-Ýezdany (ND, 37b-13). <**saba peýki** – *säher şemaly*: Saba peýki bilen goşdy gamza (KB, 546-9).

peýkan [peýka:n پيكان] *ok, peýkam*: Ol ahdde ýarlyg we nyşan ýeride oh-ýaý erdi, altun peýkan birle (SB, 122a-25).

peý kyl- [پی قیل] *yzarlamak, yzyna duşmek, peýlemek, kowalamak*: Şabur any peý kylyb, Isa merkebi birle Rumga ýiberdi (SB, 29b-18).

peýman [peýma:n پیمان] *äht, şertnama, şert, karar, wada, söz bermeklik*: Aldanub ruzy-elestde etdigiň peýman nedir? (ND, 7a-16). Peýman ederem, deňiz ede ýaşumy peýman (KB, 438-16).

peýmana [peýma:na پیمانه] *käse, piýala*: Nagşy dutar peýmanalar (ND, 43b-13). Gije-gündiz tolu peýmanaýy-sahy, içelüm (KB, 393-5).

peýman et- [پیمان اید] *äht etmek, peýman etmek*: Peýman ederem, deňiz ede ýaşumy peýman (KB, 438-16).

peýnir [peýni:r پینیر] *peýnir*: Süýdi, peýniri bol, gaýmaklu çopan (GA, 40-4). Buga taşy peýnir kibi ditdi (GA, 180-10).

peýwend ol- [پیوند اول] *baglanmak, birleşmek, bent bolmak*: Jyns çoh ise, äre peýwend olur (KB, 69-5).

peýweste [پیوسته] **1)** *bagly, seplen, bitişik*: Gaşlary perweste, mestana gözli (ND, 29a-8). Şah-a, köňülüm gaşuňa peýweste degilmi! (KB, 455-1). Saňa peýweste, eý käni melahat (Mn, 304a-1). Bu hekaýat hysby-zaman birle bir-birige peýweste erdi (SB, 15b-27). **2)** *hemişe, mydam, üzniksiz, zygydiderli*:

Peýweste faýzy-Rebbany aňa faýyz bolur erdi (SB, 120b-17).

pezan [peza:n پیزان] *bişen, ýetişen*: İçimde möwsümi-miwe pezandur (KB, 116-1).

pählewi [pählewi: پهلوی] *halk ady*: Any pählewi tili birle terjüme kyldylar (SB, 37a-18).

pähliwan [pähliwa:n پهلوان ، پهلوان] *pälwan*: Bu mahalda pähliwanlaryň gaplany boz oğlan ýetdi (GA, 72-5). Gazan kibi pähluwany bir söweşde üç kerre atdan ýykan (GA, 150-5). Pähliwan goç ki, Çeleb fazlyndan ola perweri (KB, 411-2). <**jahan pähliwan** – *baş goşunbaşy, harby serkerde*: Sam jahan pähliwan erdi (SB, 6b-12). Sam ibn Naryman kim, jahan pähliwan erdi wefat kylyb erdi (SB, 6b-18).

pählu [pählu: پهل] *ýan, gapdal* <**pählu ur-** – *bäsleşmek, deňleşmek*: Gök-le pählu uran galasy olur (GA, 175-12). Gök-le pählu uran galalary Kadyr gorsa ýapam, ýykan (GA, 176-9).

pähluwan ol- [pähluwa:n ol- پهلوان اول] *pälwan bolmak*: Iki pähluwan olub, bir-birine sarmaşdylar (GA, 79-7).

päk [pä:k پاك] *arassa, el degmedik, çirkisiz, päk*: Masewadan päk edub, kalbyn müjella eýleýen (ND, 4b-7). Gaýry taşra süribän, mejlisni päk (KB, 334-16). Kişiniň päklerge köňli tartar (Mn, 307b-4).

päkana [pä:ka:na پاكانه] *arassa, päkize*: Andan gözedelüm ýary, päkana degilmi? (KB, 213-2).

päk bol- /ol- [pä:k bol- /ol- پاك بول ، اول] *arassalanmak, päklenmek*: Habasatdan aryn, päk ol, bu jismiň jöwherin göster (ND, 10b).

päkdamanlyk [pä:kda:manlyk پاك دامن ليق] *päklik, syny päklik, synasy päklik, arassalyk*: Husn hud päkdamanlykdan artar (Mn, 307b-4).

päki [pä:ki پاكی] *päki, almaz*: Päki (ZME, 209; 148-1). Päki (Tuhf, 34a-12).

päkize [pä:ki:ze پاكيزه] **1)** *arassa, päkize*: Hergiz biziň kowm we urugymyzda mundak päkize we hursurat ogul mütewellid bolmab turur (SB, 120b-14). **2)** *şirin, şüýji, çeper (söz barada)*: Alar... Bähramnyň ol päkize takryryny eşitdiler, erse iki guruh bolub, biri Bähramga meýil kyldylar (SB, 30b-15). **3)**

arassa, owadan, gelşikli, ýaraşykly: On bir ogly bar erdi, barça hursurat we päkize (SB, 40a-31). Rum welaýatyga kişiler ýiberib, päkize gyzzlar alur erdiler (SB, 40b-25). Şahga ne wajyb bolgaý kim, yrak welaýatlarga päkize gyzzlar üçün (kişi) ýiberür (SB, 40b-27).

päkizeräk [päkizerä:k پاكيزه راق] *has päkize, has arassa, has gözel*: Bagzy andan dagy päkizeräk, kümüş dek turur (SB, 16b-23).

piç [pi:ç پيچ] *towlam, burum, buýra*: Saçlary piçini makam edene (KB, 169-15). Jan anyň saçy piçine çü girinje ölür idi (KB, 306-11).

piça-piç [piça:pi:ç پيچا پيچ] *çyrmaşyk, towlam-towlam, buýra-buýra, burum-burum, garym-gatym*: Saçuň magnysy piça-piç-u muglak (KB, 9-11).

piç-u tap [pi:ç-u ta:p پيچ و تاپ] S: **piça-piç** Niçe-niçe seri-zülfünde piç-u tab olysar (KB, 522-11).

pilon [pi:lo:n پيلون] *hristian monahynyň (keşişiniň) üst eşigi*: Pilon geýen keşişin elin öpdüm (GA, 124-7).

pine [pi:ne پينه] *ýama, bölek*: Parçasý pine-pine, nam-be-nam (BD, 94b-3).

pir [pi:r پير] *garry, goja, ýaşuly, pir*: Ag sakally pir gojalary ýanyňa byrakdy (GA, 172-8). <**piri-mugan** – *kämil pir*: Köňil wer sen dahy piri-mugana (ND, 26b-13). <**pirperwer** – *kämil pir, pir terbiýeleýji akyldar*: Habar ber pirperwer ol, sen efza-aýnaýy Hakdan (ND, 29b-16). Gözüň aç, sözlerim fahm et, degil sen pirperwer çün (ND, 38b-10). <**piri-yşk** – *sopularyň baştutany, ýolbaşçysy*: Piri-yşk irşad edeli köňlümü bu ýola (KB, 335-9).

pirahen [pi:ra:hen پيراهن] *köýnek*: Araň ýahasyny ki, pirahen deridemidür (KB, 544-6). Çemende oldy pirahen deride (KB, 419-16).

Piran Wise [Pi:ra:n Wi:se پيران ويسه] *adam ady (erkek), Afrasyýabyň goşunbaşysy*: Syýawahş hatuny hamyla erdi, any Piran Wisäge tabşurdy (SB, 14a-31). Piran Wise Syýawahşnyň öltürgeniden azym gämnäk bolub... (SB, 14a-31).

piraýa [pi:ra:ýa پيرايه] *bezeme, bezenme, zynatlama, zynatlanma, gözelleştirme*: Güneş

ýüzünde bilürem ki, ýohdur meýli piraýa (KB, 45-10). Aşyga suzy-jiger piraýadur (KB, 536-12).

pirezen [pi:rezen پيره زن] *kempir, garry, aýal*: Gözüň aç, pirezen dehrin eken mekrine aldanma (ND, 2a-1).

piruz [pi:ru:z پيروز] *üstün, ýeňişli, ýeňme, üstün çykma*: Rumga ýiberdi kim, ýene alarga hyraj mukarrar kylgaý we piruz gaýtdy (SB, 31b-2).

Piruz [Pi:ru:z پيروز] *adam ady (erkek)*: Anyň iki ogly bar erdi: Piruz we Hurmuzd (SB, 31b-2). Piruzga badyşahlyk wagda kyldy (SB, 31b-3).

pisind [pisind پيسند] *ýaramly, laýyk, mynasyp, pisint*: Yrak sygyrlary sizge pisind ermes kim, arab gara gözlikleri sizge arzuw kyla turur (SB, 41a-6).

pisindide [pisindi:de پيسنديده] *mynasyp, laýyk, pisint edilen, halanan*: <**ekramaty-pisindide** – *mynasyp hormat, pisindiň oturýan sarpa*: Her ýerge ýeter erdiler ...hudamat we ekramaty-pisindide kylur erdiler (SB, 122a-26). <**hydmaty-pisindide** – *mynasyp hyzmat, pisindiň oturýan, laýyk hyzmat, sylag-hormat*: Hydmaty-pisindide kylyb, öz ewige tüşürüb (SB, 14a-1). <**pisindide tut-** – *laýyk hasaplamak, gowy görmek, pisindi oturmak, syny oturmak, dürs saýmak*: Hurmuzd bu raýny pisindide tutub, mustahsan gördi (SB, 32b-15). <**pisindide tüş-** – *ýaramak, laýyk görünmek, gowy görmek*: Kesraga bu raý pisindide tüşüb, buýurdy kim (SB, 36b-4).

pisind kyl- [پيسند قيل] **1)** *pisint etmek, makullamak, oňlamak*: Buhtunnassar ol tagbyrny begaýat pisind kylyb, aňa köb engamlar kyldy (SB, 16b-25). **2)** *pisindiň oturmak, halamak, gowy görmek, sulhuň almak*: Nazary alarga tüşdi, erse begaýat hoş kylyb, azym pisind kyldy (SB, 18a-15).

piste [پسته] **1)** *pissee*: Mahrum durur leble-rünüň pistesi, şah-a (KB, 455-16). Çün piste agzuň içün oldy köňlüm teň (KB, 345-8). **2)** *dodak, leb*: Beripdir pistäge gand-u şekerbar (Mn, 302b-2).

piş [pi:ş پيش] *oň, ileri, oň tarap*: Illä ki gördi, herne ki, der pişdür köňül (KB, 474-3).

pişany [pi:şa:ny پيشانى] *öň, maňlaý, alyn:* Perişandur, begüm, zülfüň, pişanysy pür çindür (KB, 95-14).

Pişdad [Pi:şda:d پيش داد] *adam ady (erkek), pişdadylar nesilşalygynyň bir patyşasy Hüwşeňiň lakamy:* Any Pişdad okurlar, ýagny owwal kişi kim, badyşahlyk kyldy (SB, 1b-28).

pişdad [pi:şda:d پيشداد] *gadymy nesilşalygyň ady:* Any pişdad okurlar, ýagny badyşahlarnyň owwaly (SB, 1b-22). Owwal pişdadlar tabakasy (SB, 1b-23).

pişdestlik kyl- [pi:şdestlik kyl- پيشدستليك قیل] *öňürtilemek:* Ol pişdestlik kylyb, baryb arzga ýetgürüb turur (SB, 128a-23). Pişdestlik kylyb atasyga tiýdi (SB, 128a-17).

pişe [pi:şe پيشه] *pişe, hünär:* Zelalat we usýanny özlerige pişe we şygar kyldylar (SB, 6b-25).

pişür- [pişür- پيشور] *bişirmek:* Bu agaç-la ýemek pişürerin (GA, 50-12). Garagawurma pişürüb, kyrk beg gyzyňa eltüň (GA, 52-2). Adam weriň, ýemegim benim pişürsin (GA, 220-3).

pişwa [pi:şwa: پيشوا] *öňbaşçy, ýolbaşçy:* Garasülük kim, Oguz işiniň pişwaşy erdi (SB, 124a-32). Beni-ysraýyllyň pişwa we häkimi erdi (SB, 10a-20).

pişwa bol- [pi:şwa: bol- پيشوا بول] *ýolbaşçy bolmak, baştutanlyk etmek:* Bizge bir badyşah gerek kim, pişwa bolub, defgi-azdad üçün ga-zaga meşgul bolgaý (SB, 12a-9). Andan soň... arabga pişwa bolub, otuz ýyl badyşahlyk kyldy (SB, 23b-12).

pişwa kyl- [pi:şwa: kyl- پيشوا قیل] *ýolbaşçy etmek, baştutan saýlamak, öňbaşçy bellemek:* Bir kişi, Barygam atlykny, özlerige pişwa kyldylar (SB, 15a-9). Any... ol sypahga pişwa kylyb ýiberdi (SB, 20b-13).

pişwalyk [pi:şwa:lyk پيشوالىق] *ýolbaşçylyk, baştutanlyk, häkimlik, hökümdarlyk:* Müddet pişwalygy... kyrk baş ýyl we baş aý erdi (SB, 23b-4). Şam arabalarynyň pişwalygy muluky-Gassanda erdi (SB, 28b-22).

pişwalyk kyl- [pi:şwa:lyk kyl- پيشوالىق قیل] *ýolbaşçylyk etmek, baştutanlyk etmek:* Kyrk ýyl alarga pişwalyk kyldy (SB, 10b-13). Any defg kylyb, kyrk ýyl alarga pişwalyk kyldy

(SB, 11b-13). Segsen ýyl ol kowumga pişwalyk kyldy (SB, 11b-15).

polat [پولات ، پلاذ] *polat:* Gara polat uz gylyjy bilen guşandy (GA, 31-3). Gök poladyňy maňa wergil (GA, 149-1). Polad zengi aý ýüzüne garşu turmasun (KB, 460-12).

pos- [پوس] *çozmak, basmak, bosmak:* Şöklü Mälik saňa gaty posdy (GA, 247-13).

pos bol- [po:s bol- پوس بول] **1** *çaň, ümür-dumanly bolmak:* Gök pos boldy (MK, III, 89-12). **2** *garalmak, gamaşmak, bulaşmak, ümezlemek, tutulmak:* Är gözi pos boldy (MK, III, 89-13).

poslan- [پسلان] *poslamak:* Poslandy (Tuhf, 22a-ç).

pöreň [پورک] *böreň, böreň-böreň:* Ýüregimi pöreň kylyp, jiger gany-la aparsam (KB, 71-7).

puhta [پخته] **1** *pugta, berk, mäkäm:* Çün suhtaýam, nola eger puhta içersem (KB, 220-15). Ýar puhta içübän duta ýahamy bu gije (KB, 462-14). Çü puhtaýam, baňa saky, şerabyham getür (KB, 454-1). **2** *ýetişen, kämil, bişişen:* Oda byrah eýüýi-ýawuzy ki, bilsinler, / Kohusy ile bahasy bu puhta-ýu hamuň (KB, 504-4).

pul [پول ، بول] *aluw-satuwda nyrh aňlagýan birlik, pul:* Pul (Tuhf, 28a-2). Pul gerek-se, aňa harjlyk olsun (GA, 163-13). Ag akça getürdiler, puldur diýdim (GA, 280-2).

pusaryk [pusa:ryk پوسارىق] *ümür, duman:* Gara pusaryk doly gopsa (GA, 278-4). Düm gara pusaryk ordamyň üzerine tökülü gördüm (GA, 43-2).

puşeyman bol- / ol- [puşeyma:n bol- / ol- پوشيمان اول / بول] *ökünmek, puşman etmek:* Tekür puşeyman oldy (GA, 191-12). Ol taksyrdan götergen we götermegenler tamam puşeyman boldylar (SB, 122a-20). Her kişi bu zulmatdan nime götergeý puşeyman bolgaý we götermegen hem puşeyman bolgaý (SB, 122a-18).

puşeymanlyk [puşeyma:nlyk پوشيمانلىق] *ökünç, ökünme:* Soňra puşeymanlyk faýyda bermegeý (SB, 128b-27).

puşide [puşi:de پوشيده] *gizlin, örtülgi:* Galmasyn puşide many, ylmy olsun äşigär (ND, 11b-13). Ylymdan nesne bilmezseň, galar

puşide ol dilber (ND, 10b-6). Erişmez degmeniň akly, geler puşide ahbary (ND, 4b-15).

puşman [puşma:n پىشمان] *ökünç, puşman*: Geçer bu ömrüň eýýämi, olursyň soňra sen puşman (ND, 20b-17). <**puşman iç-** – *puşman etmek*: Ki oldur haýaty aly, olurlar içmeýen puşman (ND, 23a-10). <**puşman ýe-** – *puşman etmek*: Puşman ýedi (Tuhf, 37a-9-10).

puşmanly [puşma:nly پىشمانلى] *puşman edýän, ökünýän*: Puşmanly (Tuhf, 36a-11).

pušta [پشته] *depe, beýik*: Asa hasse kişileri birle bir pušta üstige çykyb, ol çerige bakdy (SB, 15a-27).

puşt [پشت] *arka, yz* <**puşt-u penah** – *arkadaýanç*: Eý, bu älemleriň puşt-u penahy! (ND, 25b-2).

put [پوت] *but*: Ýa, asy melgun, sen putlaryňa ýalwararsaň, men älemleri ýokdan war eden Allaha sygyndym (GA, 251-12).

puta [pu:ta پوته] *nyşana*: Oglum Oroz oh atanda puta galmyş (GA, 44-9).

puthana [putha:na پىتخانه] *buthana*: Seniň bir Taňryň warsa, benim ýetmiş iki puthanam war (GA, 248-11).

püpük [pü:pü:k پوپوك] *käbir guşlaryň depesinde, hususan-da, hüýpüýpigiň başynda bolýan jyga*: Püpük (Ab, 37a-13).

pür [پُر، پُر] *doly*: Köňül pür nur olur, şahym, kaçan kim, okuna towhyd (ND, 6b-14).

pürab [püra:b پراب] *ýaşdan doly ýaşly, ýaş akyp duran*: Çeşmüm pürab-u gözlerümün habý ýoh durur (KB, 53-1).

püranbar [پُرانبَر] *ýakymly ysdan doly*: Gyl kibi inçel-u püranbar-u müşk et özüni (KB, 504-8).

püranbar kyl- [پُرانبَر كِيل] *ýakymly, hoşboý ysdan doldurmak, atyrlandyrmak*: Jahany püranbar kylgyl, saçuňy çün upar kylgyl (KB, 396-9).

pürbend [پربند] *örüm-örüm, towlam-towlam, halka-halka*: Bili baglu, ýüzi barkagda-ýu saçy pürbend (KB, 531-14). Zehi gisüýi-pürbend ki, biň jan aňa derbend (KB, 358-7). Bili baglu, ýüzi bir kamar-u saçy pürbend (KB, 531-15).

pürdil [پُردِل] *ýürekli, batyr, gaýduwsyz*:

Men esru bidil-u bihud, ol esru pürdil-u pürfen (BD, 31a-8).

pürçin [pürçi:n پُرجين] **1)** *buýra-buýra, towlam-towlam, burum-burum*: Ol hataýy ki, zülfi pürçindür (KB, 499-15). **2)** *ýygyrt-ýygyrt, maňlaýyň, ýygyrdy*: Perişandur, begüm, zülfüň ki, pişanysy pürçindür (KB, 95-15).

pürfen [پُرفن] *hünärli*: Men esru bidil-u bihud, ol esru pürdil-u pürfen (BD, 31a-8).

pürgam [پُرعَم] *gamdan doly, gamgyn, gus-saly*: Gunça ýene handandur-u nerkes ýene pürgam (KB, 225-5). Pürgam köňülüm oldy-ýu pürnem gözüm neden (KB, 188-16).

pürham [پُرحَم] *burum-burum*: Rast kadd-u zülfi pürhamdur saňa (BD, 85b-5).

pürhanda [پُرخنده] *köp gülyän*: Gül dahy şol agzuň kibi pürhanda degildür (KB, 209-3).

pürhumar [pürhuma:r پُرحمار] *örän humarly, diýseň serhoş*: Ol çeşmi-pürhumaryň läle dagy gazale (BD, 20b-4).

pürhun [pürhu:n پُرخون] *gandan doly, ganly*: Ýa gan edersem ýaşumy lagly-lebi-pürhun üçün (KB, 424-16). Uýmagyl köňlüme, pürhundur könül (KB, 554-14).

pürkär [pürkä:r پُركار] *işjeň, işewür*: Pürkär ile Hak sungy ýaratmyş seni, şah-a (KB, 85-13).

pürnem [پُرنَم] *nemden, çygdan doly, gözi ýaşly*: Pürgam köňülüm oldy-ýu pürnem gözüm neden (KB, 188-16).

pürşüküfe [pürşükü:fe پُرشكُوفه] *gunçadan doly, gülden doly*: Gülşen mugattar oldy, çemen pürşüküfedür (KB, 74-14).

pürzähr [پُرزهر] *awuly, zäherden doly*: Bu afgyýy-pürzähre ki, gaýatda gezandur (KB, 576-7).

püwle- [pü:wle- پُولا] *üflemek, püflemek*:

– Ömür şemgyn püwläp öçürgeýmü? (Ab, 41a-6).

pyçak / pyçag [پچاق، پچاغ] *pyçak*: Pyçak çykaryb, derisini ýüzdi (GA, 182-13). Pyçag aluban, any ýarar isem (KB, 607-2).

pygamber [py:gamber پيغمبر] **1)** *pygamber, Hudaýyň ilçisi*: Pygamberiň kowly-la gyz garyndaşyňy bizge weresin (GA, 85-2). Zahhak zamanyda Ybrahym pygamber alaýhyssalam

mütewellid boldy (SB, 2b-4). **2) Muhammet pygamber:** Ol bina baky erdi Pygamber zamanıyaça (SB, 3a-23).

pygamber bol- [py:gamber bol- پیغمبر بول] *pygamber bolmak, Allatagala tarapyndan pygamber saýlanylmak:* Pygamber bolub, ýetmiş baş ýyl dünýäde erdi (SB, 6b-4).

pygamber kyl- [py:gamber kyl- پیغمبر قیل] *pygamber bellemek, saýlamak, pygamber etmek:* Men Allatagala bendesi men we maňa kitab ýiberib, pygamber kyldy (SB, 24b-5).

pygamberlik [py:gamberlik پیغمبر لیک] *pygamberlik, pygamber bolmaklyk:* Seni pygamberlikge dogra kylgaý men (SB, 3b-7). Allatagala Ylýas alayhyssalamny pygamberlikge alarga ýiberdi (SB, 15a-12).

pyrla- [pyrla- پیرلا] *aýlamak, pyrlamak:* Gögsün dilüb, göge pyrlar (GA, 248-10).

pyrt- [pyrt- پیرت] *ýyrtmak, pytratmak, dargatmak:* Ýigidi atar, ýykar, serer, pyrtar (GA, 180-11).

pyşlak [pyşlak پىشلاق] **1)** *gurt, tworog:* Pyşlak (IBM, 166-3). Pyşlak (Tuhf, 5a-3). **2)** *peýnir:* Pyşlak maýasy (ZME, 226; 119-2).

pyýada [pyýa:da پیاده] **1)** *pyýada, ulagsyz:* Galganlary pyýada we mejruh öz watanlaryga bardylar (SB, 41b-3). **2)** *küştüň maly:* Jan ruhuň içün tarh edüb, at oldy pyýada (KB, 363-9). Pyýada oldy bu gün fil yşkuň nathy içinde (KB, 188-12).

pyýala [pyýa:la پیاله] *käse, meý içilýän bulgur, çüýşe bulgur, pyýala:* Pyýala (Tuhf, 29b-3). Ýa lebleriň rengine çü meýi-piýala (KB, 405-9).

R

rabjat [rabjat رابجَت] *halkyň ulaglaryny alyp, olary begiň mugt ulanmagy:* Rabjat (MK, I, 376-12).

rabyga [raby:ga ربيعه] *araplarda tire-taýpa ady:* Kabaýyly-rabyga we muzar... andan turur (SB, 16b-6).

rafet [ra'fet رافت] *mähremlik, mähribanlyk, rehim-şepagat* <> **zylly-rafet** – *mähribanlyk saýasy:* Any dagy zylly-rafet we enaýatyga ýol berdi (SB, 23a-7).

rafyg [rafy:g رفیع] *beyik, belent, ýokary* <> **derejeýi-rafyg** – *beyik mertebe, belent dereje:* Mesih alayhyssalamny Ized jelle jelälehu ol münkirlerniň arasydan çykaryb, derejeýi-rafyg we menzili-aly keramat kyldy (SB, 24b-17).

rafyk [rafy:k رفیق] *dost, ýoldaş:* Işbu taryk içinde rafyky bulymazuz (KB, 495-16). Ol we rafyklary ýerge girdiler, alardan eseri galmady (SB, 9b-6).

rafyk et- [rafy:k et- رفیق ایت] *ýoldaş edinmek, hemra edinmek, syrdaş edinmek:* Ol köýlekni özi munys we rafyk etib, daýym göziğe sürtüb, nala we zary birle ýyglar erdi (SB, 4b-6).

ragaýa [raga:ýa رعايا] *raýatlar, tabynlar:* Çerik gelmäb gaýtsunlar kim, ragaýa mal beretururlar (SB, 129b-14). Tamam ragaýa we nöker andan teneffür kylyb, rugerdan boldylar (SB, 19a-3).

ragbat [ragbat رغبَت] **1)** *meýil, isleg, höwes:* Eger ragbatyň bar, men seniň sütiňni içgeýmen (SB, 120b-10). Eziz hatun birle ragbaty yok erdi (SB, 5a-30). **2)** *ylalaşyk, oňşuklylyk, meýletinlik:* Bagzy welaýatlarny towg we ragbat birle tutdylar (SB, 125a-5).

ragbat kyl- [ragbat قیل] *meýil etmek, isleg bildirmek, höweslenmek:* Ragbat kyldy işge (ZME, 778; 145-1). Ýusuf ol tişlarniň tagbyryga ragbat kylmas erdi (SB, 5a-10).

ragbatlyk kyl- [ragbatlyk قیل] *meýilli, islegli, höwesli etmek, höweslendirmek:* Ragbatlyk – kyldy any nemäge (ZME, 778; 146-1).

ragbatsyz bol- [ragbatsyz بول] *meýilsiz, islegsiz, höwessiz bolmak:* Ragbatsyz boldy (ZME, 762; 145-2).

ragd [ragd رعد] *gök gürrüldisi:* Ragd imestür, gökge çyrmaşgan köňül efganydyr (BD, 24a-4).

ragdyweş [ragdyweş رعدیوش] *ýyldyrym ýaly:* Geçenler ragdyweş anlar syraty (ND, 35b-8).

ragna [ragna: رعا] *owadan, gözel, näzik, ýakymly* <> **güli-ragna** – *owadan gül:* Görerler Haky her ýerde, hakykat, eý güli-ragna (ND, 23b-10). <> **kamaty-ragna** – *syratly, owadan, syrdam boýly, derek boýly:* Ne çemende serw bar ol kamaty-ragna kibi (BD, 23b-6).

ragyb [ra:gyb رَاغِب] *meýilli, höwesli, islegli*: Ýusuf dagy ragyb erdi (SB, 4a-28). Abadanlyk kylmakga harys we ragyb erdi (SB, 31b-27).

ragyb bol- [ra:gyb bol- رَاغِب بول] *meýilli bolmak, meýil etmek, islemek, höwes etmek*: Suratyň könlümde ýer tutub, geramy tutmakga ragyb boldum (SB, 35b-26).

Ragyl [Ra:gy:l رَاغِيل] *adam ady (aýal), dessan gahrymany Züleyhanyň çyn ady*: Ýusufny aldy, erse Ragyl atlyk hatunyga kim, Züleyhaga meşhur erdi, tabşurdy (SB, 4b-17).

ragyýýat [ra:gyýyat رَاغِيَّت] *raýat, halk, ilat, golastyndaky halk*: Ol baryb, ragyýýatdan mal we hazyna alyb... (SB, 128b-14). Ragyýýat mal kabul kylur erdi (SB, 128b-14).

rah I [ra:h رَاه] *ýol*: Mümkin olmaz niçe ýüz biň ger edersiň sagýy-rah (ND, 41a-9). ...bu rahy (ND, 42b-16). Bir ýola dahy ýöriýeli, rah olýsardur (KB, 399-8). <**rahy-deraz** – *uzak ýol*: Gel ki, saçyna uýyban rahy-deraza gidelüm! (KB, 164-12). Başed ki maksuda ere rahy-deraz ile (KB, 433-6). <**rahy-göriz** – *gaçyş ýoly, gaçara ýol, gaçalga*: Ol ýügürük afga minib, rahy-göriz gözlegil (SB, 22b-26). <**rahy-Hak** – *Hudaýyň ýoly, Hak ýol, Haka eltýän ýol*: Rahy-Haka gidelim (ND, 25b-8). Rahy-Haka ferman olub (ND, 42b-9). <**rahy-hakykat** – *hakykat ýoly*: Ki budur rahy-hakykat, galany jümle ýalan (ND, 24b-12). <**rahy-öwliýa** – *keramatlylaryň ýoly*: Budur rahy-öwliýa (ND, 14a-14). <**rahy-yşk** – *yşk ýoly*: Rahy-yškynda dildaryň wysalyn isteýenler çün (ND, 35a-8). Küşat et rahy-yşkda, gel, gabatma lutf edüb gapuň (ND, 35b-6). Ýene dil rahy-yşk içre, bu gün bir özge kär etdi (ND, 36a-5). <**rahy-ýar** – *dost ýoly, ýar ýoly*: Girüb ahyr-ýara gadam urdum gadama (ND, 10a-6).

rah II [ra:h رَاح] *şerap, çakyr*: Rahatyndan erelüm, rahata rahy içelüm (KB, 393). Rah getür, rah getür, ferehler arturur (KB, 472-7). Hoş içgil rahny reýhan içinde (Mn, 294b-7). Kuýaş eksi ýüzünden rah içinde (Mn, 307b-9).

rahat [ra:hat رَاحَت] *rahat, dynç, ynjalýk*: Tutdy köyni mübtedyglar ähle rahat galmady (ND, 17b-3). Senüň ile janymuzuň rahatydur, rahaty (KB, 312-12). Rahatyndan erelüm, rahatyna rahy içelüm (KB, 393-2).

rahat kyl- [ra:hat kyl- رَاحَت كِيل] *rahatlanmak, asudalaşmak, arkaýynlaşmak, rahat bolmak, demdynç almak*: Anyň kölgeside rahat kylgusy biz (SB, 6b-32).

rahgüzer [ra:hgüzer رَاهْغُزَر] **1)** *ýolagçy, ýoldan geçip baryan adam*: Rehim gerek köňüle rahgüzer olmuş durur (KB, 518-3). **2)** *geçelge, ötelge, ýol*: Nägäh ol gum aradan göterilib rahgüzer peýda body (SB, 18a-1).

rahm [rahm رَحْم] *ýagty*: Ene rahmyna düşünçä, düşmese ýeg (GA, 4-10).

Rahman [Rahma:n رَحْمَان] *rehim edýän, Hudaý*: Görüner kanda kim, baksam hakykat, suraty-Rahman (ND, 20b-13). <**genji-Rahman** – *Hudaýyň hazynasy, genji*: Gala ahyr jähli içinde, genji-Rahman olmyýa (ND, 28b-4). <**suraty-Rahman** – *Hudaýyň keşbi, suraty*: Çü jan soltany Rahman Rahymdur (KB, 129-12).

rahnema [rahnema: رَاهْنَمَا] *ýol görkeziji, ýol salgy beriji*: Rahnemaýy, älemiň şährin tomaşa etmeýin (ND, 9a-7). Öwlüýä bir rahnemadyr, ger tutarsam damenini (ND, 33a-12). Ýolny ne bilgeý kişi tä rahnema görsetmegeý (BD, 36a-5).

rahrew [rahrew رَاهْرَو] *ýolagçy, ýola gidýän*: Başa ýetürmek gerek rahrewi-rah-y-howa (KB, 573-2).

rahş [rahş رَاخْش] **1)** *dor gyzył, ak gatýşykly gyzgylt reňk (at hakda)*: Bu rahş Rüstemiň turur kim, anyň bargiri bolgusy turur (SB, 11a-32). **2)** *Rüstemiň atynyň ady*: Rüstem dagy Rahş birle özge gudukga tüşdi (SB, 18a-29). Rahş heläk bolub... (SB, 18a-29).

rahşende [rahşende رَاخْشَنْدَه] *ýaldyrawuk, nurly, ýaldyrap duran, nurana*: Goly ak, gün dek rahşende we nurany bolur erdi (SB, 7b-25).

raht [raht رَاخْت] *geým-geým, ýorgan-düşek, goş-golam*: Ýusufnyň ammasy ol kemerni rahtlar arasyda tilär erdi (SB, 4a-11).

rahyb [ra:hyb رَاهِب] *hristian ybadathanasynda ýaşayan, monah, hristian ruhanysy*: Deýr rahyby leşkerni görüb, Perwizge habar kyldy (SB, 38b-7).

rahyl [rahyl: رَاھِيل] *göç edýän, göçegçi* <**tably-rahyl** – *göçüş sazy, göç ediş tebili*,

ölme, aradan çykma: Erse täç we taht we mülk we emwalny öz ogly Bähram bin Bähramga teslim kyldy we tebli-rahyl çaldy (SB, 28b-33).

Rahyl [Ra:hy:l راحيل] **S: Rahyl bint Lawan** Biri Belha – Rahyl kenizegi (SB, 3b-16). Rahyl kenizegiden ... (SB, 3b-18). Rahyl wefat kyldy (SB, 4a-6).

rahyla [ra:hyla راحله] *ulag, ýük çekýän ulag*: Bu gün sanur kumaşymdur, weli bilmez ki rahyla (ND, 28a-17). On tewe merkub üçün we on tewe ýol zad we rahylasy üçün müheýýa kylyb... (SB, 38b-22).

Rahyl bint Lawan [Ra:hy:l bint La:wa:n راحيل بنت لاوان] *adam ady (aýal), Ýakup pygamberiň aýaly*: Kiçigi Rahyl bint Lawan (SB, 3b-16). Rahyl bint Lawandan ... (SB, 3b-17).

rahym [rahy:m رَحِيم] *rehimli*: Oguz mähriban we rahym erdi (SB, 121b-9). Çü jan soltany Rahman rahymdur (KB, 129-12).

rakabet [raka:bet رِقَابَت] *göriplik etme, içigarylyk*: Eý gaýr, hezer kylgyl, elbette rakabetten (BD, 81a-8).

rakam çek- [rak:m çek رَقْمَ جَك] **1) bellik etmek, çyzmak, üstüni çyzmak**: Halyna ki, ýoh misli, rakam çekdi ki: «Haly» (KB, 422-8). **2) hat ýazmak**: Hele müşk ile kafur rakam çekdi syýahy (KB, 352-6).

Rakka [rakka رَقَّة] *ýer-ýurt ady*: Oglanlary Rakkaga ýetdiler, erse ol ýerniň ekabyrlary tamam garşu gelib... (SB, 122b-13).

raks [raks رَقص ، رَقَص] *tans*: Eger goluň salyb, raksa giresin (KB, 192-2). Kadduňy göreli, raksyny terk eýledi serw (KB, 518-7).

rakyb [raky:b رَقِيب] *keseke, garşydaş, duşman, rakyp*: Eý, niçe taşlar rakyb atdy ýene gand ile (KB, 88-3). Rakybyňdyr tiken, siz täze gül siz (Mn, 298b-3).

rakyg [ra:kyg رَاكِع] *eglip duran, namazda eglim edip duran*: Benefşe rakyg-u serw oldy kaýym (KB, 498-16).

ramak [ramak رَمَق] *soňky dem, ahyrky dem, çalajanlylyk*: Go(ý)mady hijrűň ýüregümde ramak (KB, 513-6).

ram eýle- [ra:m eýle- رَامَ اَيْلَه] *boýun egdirmek, tabyn etmek*: Hökmüne ram eýlemiştir, aç gözűň sen, eý peri (ND, 33a-13).

Ramin [Ra:mi:n رَامِيْن] *adam ady (erkek), «Wis we Ramin» eseriniň baş gahrymany*: Ramin anyň gardaşy turur kim, Wis anyň mahbubasy erdi (SB, 20b-24). «Wis we Ramin» kyssasy jahanda magruf we meşhur turur (SB, 20b-24).

ram kyl- [ra:m kyl- رَامَ كَيْل] *boýun etmek, tabyn etmek, boýun egdirmek*: Zűlfi-kemendi ile ram kylur Tusny (KB, 349-8).

Ramla [ramla رَمْلَه] *ýer-ýurt ady*: Mä beýne Ramla we Iliýa makam kyldy (SB, 2b-20).

ram ol- / bol- [ra:m ol- / bol- رَامَ اُول ، بُول] *tabyn bolmak, boýun bolmak*: Ne göwherdir, dil-ä, ol kim, eger ram olsa ol nefse (ND, 4b-14). Döwi-peri emrimize ram olub (ND, 15a-9). Dilden geçelüm, ram olaýym jewrine ýaruň (KB, 462-13). At... hiç kişige ram bolmas erdi (SB, 30a-11).

rasad [rasad رَصَد] *obserwatoriýa, ýyldyzlara gözegçilik edilyän ýer*: Rowaýat kylurlar kim, ol bir rasady ermiş (SB, 14b-13).

rast [ra:st رَاسَت] *göni, dogry* ⇨ **rast aýt-** – *dogry aýtmak, dogryňdan gelmek, rast aýtmak*: Bir söz sorar men rast aýtgyl (SB, 129b-16). ⇨ **rast gel-** – *oňuna bolmak, şow almak*: Asy olanyň işi rast gelmez (GA, 240-4). ⇨ **rast tiý-** – **S: rast aýt-** Bu sözni eger rast tiýseň menden salamat halas bolur sen (SB, 129b-18).

rast bol- [ra:st bol- رَاسَت بُول] *dürs bolmak, sazlaşykly bolmak, bir bolmak*: Eger köňliňiz bizge rast bolgaý, mal kabul kylyb (SB, 123a-30).

rast kyl- [ra:st kyl- رَاسَت كَيْل] **1)** *dogrulamak, gönülemek, gönükdirmek*: Kirpűgűň ohyna dilűmi rast kylaly (KB, 422-14). Bir ok ýaýda goýub, nazaryny Mesruk sary rast kyldy (SB, 36b-16). **2) dogry etmek, hakykata öwürmek, çyn etmek**: Ýusuf atasyga tiýdi kim Allatagala meniň tişimni bu gün rast kyldy (SB, 6a-11).

rastlyk [ra:stlyk رَاسَت لَيْق] *dogrulyk, hakykylyk, dürslük*: Halny rastlyk ýüziden takryr kyldy (SB, 129b-19). Bu sydk we rastlykny andan maglum kyldy (SB, 5a-26).

rastlyk kyl- [ra:stlyk kyl- راسـتـلـيـق قـيـل] *dogrulyk etmek, gönümellik etmek, aldamazlyk*: Söwdalarda ynsaf we rastlyk kylmas erdiler (SB, 6b-25). Mugamalalarda rastlyk kylyb, hyýanatdan ijtinab kylyň tiýdi (SB, 6b-27).

rasyhun [ra:syhu:n راسـخـون] *berk, mäkäm*: Eýlegil täwilin anyň, ger özüňe rasyhun (ND, 7b-10). Diňle imdi bu kelamym ki, özüňe rasyhun (ND, 11b-11).

raşydyn [ra:şydy:n راسـيـديـن] *hak ýola düşenler, çaryýarlar*: Ol harblar kim, anyň we hulafaýy-raşydyn-ryzwan Allahu alaýhum ejmagyn-zamanyda bolub erdi, gelgüsi turur (SB, 43a-29).

ratb [رطب] *ter, täze, nem, öl, çyg*: Ratby bilmes jümle älem, hylkaty näs olmadan (ND, 13b-18).

rawy [ra:wy راي] *gürriňçi, rowaýatçy, rowaýat ediji*: Rawylar we nakyllar rowaýat kylyb tururlar (SB, 21b-12).

raý I [ra:ý راي] *pikir, oý, isleg*: Erenler ol bet raýa (ND, 43a-2). Berer ýelge kamuk tedbir-u raýyn (Mn, 292b-5). Sizin raýyňyz dagy tamam ýahşy erdi (SB, 123b-19). <**raýy-sawab** – *dogry pikir, dürs pikir, dogry garaýyş*: Imdi raýy- sawab ol turur (SB, 20a-9). <**sahyb raý** – *sözüniň eýesi, sözünde tapylýan, akylly, dana*: Ol sahyb raý, dilawer, şujag kişi erdi (SB, 22b-4).

raý II [ra:ý رای] *raja, patyşa (hindiçe)*: Lafzy-Batlymýus ähli ýunan lugaty birle badyşah turur andak kim, kesra we kaýsar we tubbag we raý we altun han (SB, 20b-31).

raýahyn [raýa:hy:n رايـاحـين] *reýhanlar, hoşboý ysly güller, ösümlikler*: Ulug ymaratlar bina kyldy we enwag eşjar we raýahyn... (SB, 6b-11).

raýat [ra:ýat رايـت] *baýdak, tug* <**raýaty-döwlet** – *döwlet baýdagy*: Anyň raýaty-döwleti kim, murtafyg boldy, köb çerik birle Yrakga azm kyldy (SB, 27b-32).

raýygan [raýyga:n رايـيـگان] *mugt, puç, boş, reýgan*: Wermeýe bir janyny kişi raýygan, begüm (KB, 93-15).

Raýyn [Ra:ýyn رايـن] *ýer-ýurt ady*: Bir şäher ýasady Raýyn atlyk kim, Medaýynnyň ýeti şäheriden turur (SB, 29b-16).

Raýýan [Raýýa:n رايـان] *adam ady (erkek), Ýusup pygamberiň döwründe Müsüriň patyşasy*: Badyşah Raýýan dagy bu sydk we rastlykny andan maglum kyldy... (SB, 5a-25). Badyşah Raýýan Ýusuf elige iman geltürdi (SB, 5a-27).

Raýýan bin Amalyk [Raýýa:n bin Ama:ly:k رايـان بـن عـمـالـيـق] *adam ady (erkek)*: Ol zamanda Müsür fyrgawny Senan erdi, Raýýan bin Amalyk neslinden (SB, 2b-15).

raz [ra:z راز] *syr, gizlin, ýaşyryn*: Keşfi-raz etme, sagyn kim, pir perwerlik budur (ND, 8b-14). Gizleýem diýr idi aşyk razyny (KB, 596-14). Bu raz kim, beni-ysraýyl içide faş boldy (SB, 9a-13).

razdar [ra:zda:r راز دار] *syr saklaýan, syrdaş*: Çün ýary-razdar kylur men seni haýal (BD, 83a-1).

razy [ra:zy راضي] *razy, hoşal, kaýyl, ylalaş-ýan*: Jowaba razy degülem, çu ol sowal olýsar (KB, 356-10). Ben razyýam ki, bir nazar ile werem jany (KB, 396-13). Biz senden razy we hoşnud biz (SB 127b-10).

razy [راضي] «razy bolsun» *diýen alkyş-dileg* <**razy Allahu anhu** – *Alla ondan razy bolsun, Çaryýarlaryň, halypalaryň we pirleriň ady agzalanda ulanylýan aýtgy*: Omar ibn Hattab, razy Allahu anhu, zamanyda (SB, 2b-3).

Razyh [Ra:zyh رازح] *adam ady (erkek)*: Birniçe ol gümrahlardan bir badyşah alyga bardylar kim, aty Razyh hebeşi erdi (SB, 15a-21). Razyhny şam fathyga jezm kyldylar (SB, 15a-23).

razy kyl- [ra:zy kyl- رازي قـيـل] *razy etmek*: Razy kyldy any (ZME, 985; 145-1).

razylaş- [ra:zylaş رازلاش] *razylaşmak, ylalaşmak*: Razylaşty anyň birle (ZME, 528; 98-1).

razy ol- / bol- [ra:zy ol- / bol- راضي اول / بول] *razy bolmak, kaýyl bolmak*: Öwdäki gyza razy olsun (GA, 174-1). Bunlar dahy razy oldy (GA, 20-7). Anyň gardaşlary razy bolmadylar

(SB, 26a-32). Bähramdan müteneffir bolub, Hysrawga razy boldylar (SB, 30b-16).

Reb / Rebb [رب , رَب] *Hudaýyň bir ady:* Altun jyda oýnadana, ýa Reb, noldy (GA, 137-9). Bildim, ýa Reb, haýwandyr (ND, 13b-11). Ýa Rebb, uzun et ömrümi! (KB, 413-12). El göterüb diýdi ki, Rebb (KB, 301-8). Ne sebäbden, ýa Reb, Oguz any bulardan köpräk sewer (SB, 120b-25).

Rebbany [Rebba:ny رَبَّانِي] *Hudaýyňky, Hudaýa degişli* <emri-Rebbany-Allatagalanyň emri: Edüb bir galaýy zerrin, ýaratdy emri -Rebbany (ND, 33b-14). <faýzy-Rebbany – Allanyň bereketi, ylham-josguny, kerem-sahawaty: Peýweste faýzy-Rebbany aňa faýyz bolur erdi (SB, 120b-17). <hatyfy-Rebbany- – Allanyň habarçysy: Bilmezem kandan gelür sen, hatyfy-Rebbany sen (KB, 115-1). <kelamy-mejidi-Rebbany – Allatagalanyň mukaddes kelamy, Gurhan: Bu kyssa Kelamy-mejidi-Rebbanyda mastur turur (SB, 12a-14).

redd [رَد , رَدّ] *inkär etme, ret etme:* Ne halatdyr budyr bilsem, degil-se reddi- Halyk ol (ND, 28a-1). Ne hadys oldy ki, kylduň dili redd (KB, 103-3).

redd et- [رَدَّ اَيْدِ] S: **redd eýle-** Nazar etmezem aňa ki, beni redd eder (KB, 306-8).

redd eýle- [رَدَّ اَيْلَه] *ret etmek:* Bakysyn hasyl et, redd eýlegil aryýetin (KB, 429-16).

redd kyl- [رَدَّ قِيلِ] S: **redd eýle-** Kabul kylyban agýary, bizi redd kylduň (KB, 482-2). Aňa etagat kylyb, özgeleri anyň sözini redd kyldylar (SB, 24b-8).

refg [رَفَعَ] *aýýрма, göterme, aýýrmaklyk* Hasydlar töhmetiniň refgi üçün... bu jefany özümge rowa gördüm (SB, 28a-22). <**refgi-hyjab et-** – örtügi aýýrmak, utanç-haýany aýýrmak: Saky-ýa, tolu aýag refgi-hyjab eder bu dem (KB, 496-12).

refgat [رَفَعَتْ] *yokary dereje, beýiklik:* Lâ mekany müstebzir öwji-refgat bekläriz (ND, 15b-4).

refg bol- / ol- [رَفَعَ اَوَّل / بَوَّل] *aýrylmak:* Dört anasyr terkibinden refg olub zatym beniň (ND, 25b-14). Ýüzlenip emn-u feragat, gussa-ýu gam boldy refg (BD, 41a-11).

refg et- [رَفَعَ اَيْتَ] *aýýrmak, götermek, galdyrmak:* Refg edub lafzy-adawat, Hakdan yhsan olmyýa (ND, 28b-7). Refg et hyjabuňy ki, benüm gasb gamzaňa (KB, 368-1).

refg kyl- [رَفَعَ قِيلِ] *yok etmek, aradan aýýrmak, dep etmek:* Nesib edeli bu köňül jewrini refg kylmaga (KB, 181-11). Munça sagýy kyldym we ulug badyşahlary refg kylyb, hasmlary makhur kyldym (SB, 28a-18).

refref [رَفْرَفَ] *näzi-nygmatly saçak:* Senüňle syna ber syna olan dil / Nesine baha jennet –refrefine (KB, 79-15).

Refref [رَفْرَفَ] *Muhammet pygamberiň asmana çykanda münen iki atyndan biriniň ady:* Bedendir-ýer, köňüldir-gök ki, anyň yşky Refrefdir (ND, 37a-5).

regzen [رَكْزَن] *gan alyjy, alýan:* Gözüňüň gamzalary oldy regzen (KB, 323-5).

reh [رِه] *yol* <**rehi-uşşak** – aşyklaryň ýol-ýörelgesi: Kim ki, ol rast ýörimez reh-uşşagy ýakyn (KB, 509-10).

rehabin [reha:bi:n رَهَابِيْن] *hristian ruhanylary, takwalary:* Salyby-agzamny benisraýyldan alyb, rehabinge tabşurdy (SB, 21b-24).

reha kyl- [reha: kyl- رَهَا قِيلِ] *azat etmek, halas etmek:* Eger any reha kylgaý men, ýümkin köb fitne der wujud gelgeý (SB, 40b-9).

rehberlik [رَهْبَرَلِك] *yolbaşçylyk ýol görkezi-jilik:* Bihuruf nakl eýle any çün ki, rehberlik budur (ND, 8b-17).

rehine bol- [rehi:ne bol- رَهِيْنَه بَوَّل] *girew bolmak, girewine saklanmak, zamun saklanmak:* Eziz tiýdi kim, sizlerden biriňiz rehine bolyň (SB, 5b-7).

rehm et- [رَحِمَ اَت] *rehim, dözümsizlik etmek, merhemet etmek:* Rehm edub, ylmy-magany mekdebin etseň küşad (ND, 40b-4). Kaçan kim, şad iseň, gamgyna rehm et (Mn, 303a-6). Eger soltan iseň, misgine rehm et (Mn, 303a-6).

rehmet [رَحْمَت , رَحْمَت] *rehim, ýuka ýüreklik, dözmezlik, bagyşlama:* Ýapty any Taňry rehmet birle (ZME, 585; 128-1). Syrry-Ahmetdir özüm, çün rehmetiň men käniýem (ND, 18b-6). Hak namazy diýmek Allatagaladan rehmetdür, bagyşlamakdur,

melaýyklardan ystygfardur, möminlerden dogadyr arap dilinde (MAS, 5b-4). Allatagala alarny muahhaz kylmaý, öz rehmeti birle alardan ötgerer erdi (SB, 15b-14). <baly-rehmet – merhemet ganaty: Açyldy baly-rehmet, çün göründi suraty-Rahman (ND, 22a-1). <rehmet suwy – rehimdarlyk, mähribanlyk: Lutf eýleýüb, tut sen elüm, saç oduma rehmet suwyn (KB, 417-12).

rehmet et- [رَحْمَتٌ اِد] *rehim etmek, goramak, bagyşlamak*: Dünýäde rehmet edijidir möminlere, kapyrlara, ahyretde rehmet edijidir möminlere (MAS, 1b-1).

rehmet eýle- [رَحْمَت اِيلَه] S: **rehm et-** Haktagala atamýň könlüne rehmet eýlese (GA, 180-6).

rehmet kyl- [رَحْمَت قِيل] S: **rehm kyl-** Allatagala maňa rehmet kylyb, şyfa berdi (SB, 6a-33).

rehm kyl- [رَحْم قِيل ، رَحْم قِيل] *rehim etmek, rehimin inmek, rehmet etmek*: Rehm kyldy aňa (ZME, 987; 160-2). Rehm kyl çün düşmişem der şahrah (KB, 129-5). Erse aňa bakyb, rehm kylyb, ýyglab tiýdi (SB, 127b-24).

rehn [رَهْن] *girew, zamun*: Ol zamanda henüz rehn mubah erdi (SB, 39b-19).

reje [رَجِه] *binagärlik ölçeg ýüpi*: Tä reje çekmes ýerige bagban, / Bag heman zibde jeñnel heman (Ab, 69a-7).

rejim [reji:m رَجِيم] *daş atylan, daşlanan, näletlenen, daş bilen urlan*: Sygyndym Ilähe, şeýtan rejimdür (KB, 129-11).

rekab [reka:b رَكَاب] *üzeñni, atýň üzeñnisi*: Misli zereh we anyň astyda jöwşen, rekabgaça... (SB, 37a-10).

rekagat [رَكْعَت] *eglim (namazda)*: Iki rekagat namaz kyldylar (GA, 63-3).

rekb [رَكِب] *atlylar, ata münenler*: Ki rawyslardur aňa rekbi-Şamy (KB, 222-4).

remezan [remeza:n رَمَضَان ، رَمَضَان] *hijri-kamary aýlarynyň dokuzynjysy, oraza aýy*: Gurban ederüz jany ki, yýdy-remezan uş (KB, 224-13). Dahy remezanda oruj dutmak (MAS, 3a-5).

remz [رَمَز] 1) *aňlatma, üm*: Kim any täwile çekdi, remz ile Perwerdigär (ND, 11b-11). Bu

uçmah ýüzde gerek düşe remze (KB, 546-8). Öz eshabyga remz birle tiýdi (SB, 24b-10). Kim any täwile çekdi remz ile Perwerdigär (ND, 11b-11). 2) *syr, gizlin*: Ben ýene janar elinden, gör ne remz etdim aýan (ND, 22b-1). Kyýamaty göre-gör, gör-u bah bu remze, begüm! (KB, 309-8). <remzi-nyhan – gizlin syr: Leýk, jan-a, sözüm aňla, bu durar remzi-nyhan (ND, 24a-18).

remz eýle- [رَمَز اِيلَه] *yşarat eýlemek, ümlemek*: Ne kim remz eýlediň nazm içre, Nagşy (ND, 33a-4).

rend [رَنْد] *ykmanda, galandar, sergezdan*: Kim uş hem rend men, hem parsa men (Mn, 311b-10).

rend ol- [رَنْد اُول] *ykmanda bolmak, sergezdançylyk etmek*: Rend olur, gähi-ýu gähi olur owbaş (KB, 366-12).

renj [رَنْج] 1) *azap, dert, hassalyk*: Ajab-a, renjümün şyfasy kany? (KB, 57-4). Soň bela we renj anyň ten we janyga ýüz kyldy, köb renj we yllatlar birle mübtela boldy (SB, 6a-20). 2) *ynjama, gaty görme, öýkeleme*: Erki birle köñül galyşlygymyz bolmagaý we sadakanyň owwalyny itge bermek gerek kim, renj arada bolmagaý (SB, 127a-11).

renjide [renji:de رَنْجِيدَه] *ynjan, göwni galan*: Hysrow andan begaýat renjide hatyr bolub, ulug çerik aňa hemrah kyldy (SB, 27b-27).

renjiş [رَنْجِش] *ynjama, göwnüň galma*: Muluky-towaýyfdan hatyry renjiş erdiler (SB, 26b-33).

renjiş kyl- [رَنْجِش قِيل] *ynjamak, göwnüň galmak, gaty görmek*: Azym gamnäk bolub, Afrasyýabdan köb hatyr renjiş kyldy (SB, 14a-32). Sasan ol memerden hatyr renjiş kylyb, zahydlyk alyga tutub (SB, 18b-12).

renjur [renju:r رَنْجُور] *azap çeken, hor*: Waslatýň derdinden ahyr jan werub, renjur olur (ND, 9a-15). Tä bola sowaby ýady renjur (KB, 467-4). Munda bir renjur, mübtela kişi bar erdi (SB, 6a-33).

rengin [رَنْكِين] *reñkli*: Geýdi ol emri-ezel çün egne rengin jamalar (ND, 2a-14). Tilim göýä, sözüm rengin, köñül horram, gözüm röwşen (BD, 31a-7).

reňk [رنگ] *reňk*: Läle reňk olsun bu häk (ND, 25b-11). Eý şemg, benüm renküm ile eşkime bahgyl! (KB, 500-4).

resaýyl [resa:yyl رسایل] *hatlar, namalar*: Dahy hajat degül resul-u resaýyl (KB, 409-1).

resenbaz [resenba:z رَسَنُ باز] *darbaz, ýüp üstünde oýnaýan* <**zülfi-rezenbaz** – *darbazlyk edýän zülp, asylyp duran zülp*: Şol zülfi-resenbaza ki, çenberden asylur (KB, 113-16).

resenbazy kyl- [resenba:zy kyl- رَسَنُ بازی] *ýüpüň üstünde oýnamak, darbazlyk etmek*: Dil dilär ki, zülfüň ile bir resenbazy kyla (KB, 511-15).

resm [رِسْم] *däp, adat, düzgün, dessur*: Erüb ol menzile Nagşy, bozulub ism ile resm (ND, 32a-11). Bu resm ile parran edelüm (KB, 331-16). Täj başga goýmak resmni jahanga ol geltürdi (SB, 1b-29).

resul [resu:l رسول] **1)** *iberilen, Hudaý tara-pyndan iberilen, pygamber, ilçî*: Ki aýtmyşdyr resul anlar bilürler bu muammaýy (ND, 31b-6). Hak, Muhammed hem abdydyr, hem resulydyr (MAS, 3a-4). Hezreti resulga-sallallahy alayhy wesellem-wahýý nazyl boldy (SB, 39b-13). **2)** *ilçî*: Seljuk ferzendleri resullar taşgary ýiberdiler (SB, 130a-13). Resullarga diýib erdiler kim... (SB, 130a-14). <**Resul alayhyssalam** – *Muhammet pygamber (s.a.w.)*: Resul alayhyssalam zamanyna ýakyn (GA, 2-1).

reşk [رَشْك , رَشْك] *bäsdeşlik, basdaşlyk, gabanjaňlyk, görüplik*: Özge gyzlar aňa reşk we hasad eltür erdiler (SB, 120b-23). <**reşk elt-** – S: **reşk et-** Ynaklar ol işden reşk eltib, badyşahga arz kyldylar (SB, 128b-19). Biz hem anyň ynaklygydan reşk eltür biz (SB, 128b-24).

reşk et- [رَشْك ایت] *gabanmak, görüplik, bäs-deşlik etmek*: Biz gördük ol jemaly yüzünde ki, reşk eder (KB, 474-10).

reşşaş [reşşa:ş رَشَّاش] *ýagyş damjalary*: Ýene ferraşy-saba-ýu ýene reşşaşy-bulut (KB, 378-10).

rewzen [رُوزَن] *deşik, yş*: Ki açmyşdur güneş yüzüne rewzen (KB, 322-16).

Reý [رِی] *şäher ady*: Erse Reý we Gazwin – we Hemedan we ol beladlarga ýetdiler (SB, 124b-23). Keýkubad we Afrasyýab Reý hududyda bir-birige ýetişdiler (SB, 11a-33).

Reýa [Reýa: رِیا] *adam ady (erkek)*: Erse tiýdiler kim, ol Reýa atlyk kişiniň hatuny turur (SB, 12b-21). Bu Reýanyň kazyýasy turur kim, seniň togsan tokuz hatunyň bar erdi we Reýanyň bir hatuny bar erdi (SB, 12b-25).

reýhan [reýha:n رَیْحَانُ] *müşk ysly gül*: Älemi-mülki-bakada sünbül reýhan nedir (ND, 8a-3). Reýhan saçy-ýu ýaňagy gülberg tary (KB, 408-8). Hoş içgil rahny reýhan içinde (Mn, 294b-7).

Reýhana [Reýha:na رِیْحَانَه] *adam ady (aýal)*: Ady Reýhana erdi (SB, 35a-23). Reýhanany gazab we istila birle Ziýezenden aldy (SB, 35a-25).

reýis [reýi's رِیْس] *baştutan, ýolbaşçy*: Barça kowumnyň reýisi bolgaý (SB, 9b-4). Şamasyýa reýisi erdi (SB, 21b-20).

rezalet [reza:let رِذَالَت] *peslik, masgaraçylyk*: Keý fylany bu ne rezaletdür (BD, 50a-12).

rezan [reza:n رِزَان] *üzüm agajy* <**aby-rezan** – **1)** *üzümiň suwy, şerap*: Göreli, pür meýil kyldy aby-rezana (KB, 42-10). **2)** *Nowruz aýynda gyrkylan üzüm çybygyndan ýaşaryp çykýan nem, damjajyk*: Weli gözden ahan aby-rezandur (KB, 18-16).

rezm [رِزْم] *jeň, söweş, uruş*: Gिरer rezm içre toýa girü ýaňlyg (Mn, 294a-9). Rüstem rezm ka-gydasyny andan ögrenib erdi (SB, 11b-1).

räb [رَاب] *kömekçi söz (däliřäp, tebsiräp...)*: Köňlek era müşk-u anbar-u tarap köňülde ýüz it olur kendüräb (Ab, 69a-10).

räķib [rä:kib رَاكِب] *münüji, ulaga münen*: Jismi-merkeb, akly räķib, kendi soltan olmyýa (ND, 28b-2).

rihlet kyl- [رِحْلَت قیل] *göç etmek, göçmek, aradan çykmak, gitmek*: Nägäh kaza ýetib, Dawud alayhyssalam bu jahandan rihlet kyldy (SB, 13a-3). Isgender bu jahandan rihlet kyldy (SB, 20b-26).

rijal [rijal رِجَال] *adamlar, kämil, tanymal, belli kişiler*: Rijalyň gelmemişlerdir, meger kim, anda imdada (ND, 28b-13).

rijal ol- [rija:l ol- رجال اول] *adam bolmak, mert kişi bolmak*: Bulunmaz mawera bunda ki, bunsuz kes rijal olmaz (ND, 16a-8).

rind [رند] *perwaýsyz, hilegär, mekir*: Rindler allyda haýwan suwyny köp öge sen (BD, 21b-8).

risala [risa:la رساله] *hat, kitapça*: Yşkynda Babyr eýlär bu nowg ýüz risala (BD, 20b-8).

risalat [risa:lat رسالت] **1)** *Allanyň ilçisi, Muhammet pygamber*: Ol wagtda hezreti Risalat sallallahy alayhy wesellem yzhary-nübüwwet we agazy-dagwat kylyb erdiler (SB, 41a-22). **2)** *pygamberlik, ilçilik* <edaýy- **risalat kyl-** ilçilik etmek, ilçilik düzgün-tertibini saklamak, ilçilik edebini berjaý etmek: Edaýy-risalat kylgaýlar (SB, 39a-21). Resul kim, Nugman alyga baryb, edaýy-risalat kyldy (SB, 40b-12). <**hylgaty-risalat** – S: **nury-resalat** Ol kim, hylgaty-risalatga müşerref boldy (SB, 25a-30). Allatagala aňa hylgaty-risalat we ziweri-soltanat rozy kyldy (SB, 12b-3). Lut anda hylgaty-risalatga müşerref boldy (SB, 2b-21). <**nury-risalat** – *pygamberlik nury, pygamberlik mertebesi, pygamberlik derejesi*: Ysmagyl kim, nury-risalatga müzeýýen boldy, Ýemen kabaýyly we Amalyk agrabynyň dagwatyga meşgul boldy (SB, 3a-25).

riş [ri:ş ریش] *yara, baş*: Eger merhemi bir, tümen riş bar (BD, 97b-11).

rişhand ol- [ri:şhand ol- ریش حند اول] *äsgermezçilik edilmek, kemsidilmek, üstünden, gülünmek*: Halk era rişhand olup sen (BD, 51a-3).

riş ol- [ri:ş ol- ریش اول] *yara, baş bolmak, ýaralanmak*: Gaty baharsañ jigerler riş olar (KB, 589-15). Magşuga gamzasy ile köňül riş olmasa (KB, 122-2). Illä, sahyn, jiger towşany riş olmasun (KB, 387-13).

rişte [رشته] *ýüp, bag, tanap*: Bagrummy birişte kylur-u ýüregi rişte (KB, 154-15). Müşk – ile anuň saçy gyly rişte degülmi? (KB, 464-1).

riýa [riýa: ریا] *ikiýüzlülük, gözboýagçylyk*: Lutfyny bize riýaýy diýdiler: «Çynmy ajab»! (KB, 559-1). Aşygy-diwananuň işi riyadan degül (KB, 572-9).

riýaz [riýa:z رياض] *bag, bossan*: Kaddyň jennet riýazynyň nahaly (BD, 99a-2).

riýazy [riýa:zy رياضی] *matematika, hasap*: Ol riýazy we hendese we nujum ylmyny Ilwinus ýunanydan... ögrenib... erdi (SB, 17a-26). Riýazy we tebigy we Ilähi kitablary ajam mülkiden Rumga nakl kyldurdy (SB, 19a-22).

rowa [rowa: روا، رَوا] *rowa, laýyk, mynasyp*: Ata turganda rowa imes kim, ogul tagt üstige olturgaý (SB, 127b-14). Rowamydur ýüzin gösdere ol but (KB, 402-15). <**rowa gör-** – *laýyk görmek, mynasyp saýmak, dözmek*: Bu jefany özümge rowa gördüm (SB, 28a-18). Eý ata, eger meni bu jefa we mähnetde görgeý sen, heräýyna rowa görmegeý sen (SB, 4a-30).

rowa bol- [rowa: bol- روا بول] *rowa bolmak, laýyk görülmek, rugsat edilmek*: Rowa bolgaý, oglyň Gury han maňa hyýanat gözi birle bakyb... (SB, 128a-17). Rowa bolgaý kim, hyýanat kylgaý men (SB, 4b-21).

rowa kyl- [rowa: قیل] *ýerine ýetirmek, berjaý etmek, ýerlikli hasaplamak*: Ýusuf dagy kabul kyldy kim, Züleýhanyň myradyny rowa kylgaý (SB, 4b-22). Umydym ol turur kim, ol hajatymny rowa kylgaý sen (SB, 24a-10).

rowan I [rowa:n روان] *jan, ruh*: Degildir nutk aýdan surat derunynda rowan söýlär (ND, 15a-5).

rowan II [rowa:n رَوَان] *akym, akys*: Suw rowanyn tapuňa kylur rowan (KB, 458-10). Suwlar kim, rowan erdi ol köşkler degreside (SB, 30a-25).

rowana bol- [rowa:na bol- روانه بول] *rowana bolmak, ugramak, ýola düşmek*: Özi ulug çerik birle alardan soň rowana boldy (SB, 124a-10). Kasyr rowana bolub, Yrakga geldi (SB, 23a-9).

rowan bol- / ol- [rowa:n bol- / ol- روان / بول] **1)** *akyp gitmek, akmak*: Oglan böýle diýgeç, buldur-buldur gözüňň ýaşı rowan oldy (GA, 54-4). Andan bärü gözüm ýaşı rowandur (KB, 410-3). Erse ol derýa birigib, rowan boldy (SB, 8b-3). Erse andan on iki çeşme suw rowan boldy (SB, 9a-23). **2)** *ugramak, gitmek, ýola düşmek*: Tagyjlytamam birle anyň ardydan rowan boldy we sāher çagyda aňa ýawuk ýetdi (SB, 128b-1). Muny diýib, Ybrahym rowan boldy (SB, 3a-19).

rowan et- [rowa:n ed- [روان اید] S: **rowan kyl-** 1) Serwüğe jany suw kibi şöýle rowan edem (KB, 473-11). < **jan rowan et-** – *rowan etmek, gurban etmek, janyňy bermek, bagyşlamak*: Zuhur etdim zamanynda bu ýolda jan rowan etdiň (ND, 17a-10). Ýolyna rowan edersem jany nahana (KB, 377-14).

rowan kyl- [rowa:n kyl- [روان قیل] 1) *rowan etmek, akdyrmak*: Suw rowanyn tapuňa kylur rowan (KB, 458-10). 2) *atmak, oklamak, zyňmak*: Neffatlarga buýurdy kim, kawaryry-neft fillerge rowan kyldylar (SB, 37b-23).

rowaýat [rowa:ýat [روایت ، روایت] *hekaýat, rowaýat*: Bir rowaýatda Ybraýym ýaý agajyndan iki ýaý isledi, birini Ysmaýyl üçin, birini Yshak üçin diýip aýtdylar (Ýaý, 107a-2). Emma asahh rowaýat ol turur (SB, 19b-25). Bir rowaýat birle ol iki ogul arab erdiler, bir rowaýat birle özge til birle sözlär erdiler (SB, 3a-29). < **rowaýat sahyby** – *rowaýatyň eýesi, rowaýat ediji, rowaýat eden*: Bu rowaýat sahyby takryr kylur kim, anyň ömri iki ýüz togsan baş ýyl erdi (SB, 126b-15).

rowaýat et- [rowa:ýat et- [روایت اید] *gürrüň bermek, rowaýat etmek*: Bu silsile ile ki, saçlaryň rowaýat eder (KB, 507-15).

rowaýat kyl- [rowa:ýat kyl- [روایت قیل] *rowaýat aýtmak, gürrüň bermek, hekaýat etmek*: Etrak muarryhlary andak rowaýat kylurlar (SB, 120b-1). Rawylar we nakyllar rowaýat kylyb tururlar (SB, 21b-12).

rowaýat kylyn- [rowa:ýat [روایت قیل] *rowaýat edilmek, hekaýat edilmek, aýdylmak*: Şöýle ki, rowaýat kylynur Şemsi-Tabsdan (KB, 315-15).

rownak [رَوْنَق] *şöhle, şugla, ýalkym, ýalldyrak, ýagty*: Gijäniň rownagy şol mah-iledür (KB, 388-10). Jemalyň rownagy älemi örter (Mn, 302a-1). < **rownak tap-** – *rowaçlanmak, rowaç bolmak, şowlamak, ýörgünli bolmak, işleri ugruna bolmak*: Anyň işi Hysrow alyda rownak tapgaý (SB, 38b-17). < **rownak tut-** – S: **rownak tap-** Anyň zamanyda Many dini rownak tutdy (SB, 28b-27).

rownak kyl- [رَوْنَق قیل] *ýalpyldatmak, nurlandyrmak, gülletmek, ösdürmek, rowaçlandyrmak*: Alarnyň möhümätini ba rowaç we rownak kyldy (SB, 11b-18).

rowza [رَوْزَه] *bag, bossan*: Biri rowzaýy-täze, biri muanbar eder (KB, 58-1).

roý [رَو] *ýüz, keşp* < **kamar roý** – *Aý ýüzli, owadan, görkmekli*: Bir kamar roý aldy köňlüm, aňsyzyn etdi şıkar (ND, 10a-9). < **mah roý** – S: **kamar roý** Makamy «lä» we «illä»-ýi goýub, ardyn olmah roý (ND, 19a-7).

roza [ro:za [رُوزَه] 1) *oraza, agyz bekleme*: Tedrij birle roza resmi peýda boldy (SB, 2a-6). Ol roza bir gije-gündüz farz bolub erdi (SB, 8b-28). 2) *gadagan etme, saklama, rugsat berilmeyän*: Şah-a, beni sen waslatuňa roza sanasen (KB, 152-10). < **roza açar** – *agzaçar, orazada agzyňy açmak*: Bu roza açar tagam (ZME, 933; 155-2). < **roza tut-** – *oraza tutmak, agyz bekleme*: Roza tutmak anyň zamanyda peýda boldy (SB, 2a-2). Bu dagy adat bolub, roza tutmakga döndi (SB, 2a-4).

rozadar [ro:zada:r [رُوزَه دار] *oraza tutýan, agyz bekleýän*: Agyz açty rozadar (ZME, 933; 99-2).

rozy [ro:zy [رُوزِي] *iýmit, azyk, rysk, rysgal*: Allatagala seniň rozyňny mundan kylyb turur (SB, 6a-23). Senden kadyr we towanarak kişi bar turur kim, saňa rozy berür (SB, 25b-24).

rozy kyl- [ro:zy kyl- [رُوزِي قیل] *nesip etmek, kysmat etmek, takdyr etmek, rysk bermek, bagş etmek*: Bar Huda-ýa! Buzawny Sameri ýasady, sözlemek kim, aňa rozy kyldy (SB, 8b-17). Allatagala alarga tagam we şerab ýerige manna we selwi rozy kyldy (SB, 9a-22). Allatagala togsan ýyldan soň Yshak alaýhyssalamny Saraga rozy kyldy (SB, 2b-31).

röwşen [رُوشَن] *ýagty, yşyk, röwşen*: Röwşen durur gözleri dür (KB, 54-1).

Röwşenek [رُوشَنَك] *adam ady (aýal)*: Daraý bin Dara gyzyny Röwşenek atlyk Dara wesýeti birle alyb (SB, 19a-20).

röwşen kyl- [رُوشَن قیل] *aýdyňlaşdyrmak, bilmek, çözmek*: Herne kim, müşgil bolur erdi wahýy we ylham ýüziden röwşen kylar erdi (SB, 15b-12).

röwşen ol- [رُوشَن اول] *aýdyň bolmak*: Saldy pertew roýy-arza, röwşen oldy her mekan (ND, 22b-4). Röwşen oldy pertewinden bir-birin her jaýgäh (ND, 24a-6).

röwüş [röwüş: روش] *röwüş, usul, tär, yörelge:* Şiwe we röwüşleri özge türli turur (SB, 35a-4).

rubagy [rubag:gy رباعي] *rubagy, mazmuny dört setirde jemlenýän şygry:* Owwalgy rubagy bu durur (BD, 90a-3).

rubban [rubba:n ربان] *serkerde, ýolbaşçy:* Setr olan rubban nedir? (ND, 14b-2).

rube-ru [ru:be-ru: روبرو] *ýüzbe-ýüz:* Wasl ile şady şah-a, oturur uş rube-ru (KB, 384-9).

rubg [rubg: ربع] *dörtten bir, dört bölekden biri:* Hyraj ýerige hasyldan sülsi we der bagzy mo-wazygda rubg, hüms we suds ýer hasylyga görä alur erdiler (SB, 36b-32). <>**rubg meskun** – *ýer ýüzi, gury ýer, ýaşalyan ýer:* Nuh alaýhyssalam rubg meskunny ferzendlerige kysmat kyldy (SB, 120b-1). Hökümi tamam rubg meskunga jary boldy (SB, 27a-7).

Rudaba [Ru:da:ba رودابه] *adam ady (aýal):* Rüstem enesiniň aty Rudaba, Mährab Kábili gyzy erdi (SB, 11a-28).

rudhana [ru:dha:na رودخانه] *derýa, aryk, ýap:* Erse bir rudhanaga ýetib, andan sal we kişti birle ötüb (SB, 122a-1). Yeti ýyl ýagyş bolmady, barça rudhana, suwlar gurudy (SB, 31b-8). Merw Şahjanga baryb, anyň rudhanasyny kysmat kylyb... (SB, 31b-10).

ruesa [ru'esa: رؤسا] *ýolbaşçylar, baştutanlar, serkerdeler:* Erse özge serwerler we ruesa ne işler kim, kylyb... (SB, 31a-11).

rugerdan bol- [ru:gerda:n bol- روگردان بول] *ýüz öwürmek, ýüz sowmak, dönmek:* Tamam ragaýa we nöker andan teneffür kylyb, rugerdan boldylar (SB, 19a-4). Ol sebäbden Hurmuzddan rugerdan bolub, anyň muhalyfetige ittifak kylyb (SB, 38b-8).

ruh [ru:h روح] *ruh, jan, dem:* Görüb, wahyý oldy ruha kim, aýryl işbu kalbdan çün (ND, 22a-4). <>**ruh ber-** – *direltmek, janlandyrmak:* Isa demi dek ruh berur jismimge (BD, 61a-9).

ruh [رخ] 1) *ýüz, keşp:* Görenler ruh-ýüzleri (ND, 13b-16). 2) *küştüň maly:* Ruhyňy görse, müň şah mat bolar (Mn, 298b-1).

Ruha [Ruha: رها] *ýer-ýurt ady:* Enesiniň ady Silaý, Ruha şäheriden erdi (SB, 27a-24). Ulug kilisiýa Ruha şäherinde bina kyldy (SB, 27b-19).

ruham [ruha:m رخام] *mermer:* Anyň taşy tamam ruham we mermer erdi (SB, 35b-3).

ruhany [ru:ha:ny: روحاني] *ruha degişli, ruhy:* Kalba nazyr olagörsem tä ezel ruhanyýam (ND, 18b-10). <>**älemi-ruhany** – *perişdeleriň mekany, ruhlaryň mekany:* Tagam we şerab lezzeti andan munkatyg boldy, älemi-ruhany we meleki-mezajy tutdy (SB, 24b-23). <>**ruhany älem** – S: **älemi-ruhany** Isa henüz tirik turur törtünji asmanda we ruhany älemge muttasyl turur (SB, 25b-29).

ruhban [ruhba:n رهبان] *monahlar, terkidiün-ýäler:* Ol namany bir ruhbangy berip, aňa köb zer we sim berib (SB, 39b-23). Ruhban kim, ol mazmundan ägäh boldy, tiýdi... (SB, 39b-25). <>**Käbeýi-ruhban** – *Iýerusalim:* Dehr içre girüb, Käbeýi-ruhbany erişdim (ND, 20a-7).

ruhsar [ruhsa:r رخسار] *ýüz, ýañak, keşp:* Köňül perwanawuş durmaz, eger ol şemi-ruh-sary (ND, 32a-12).

ruhsat [ruhsat: رخصت] *rugsat, ygtyýarlyk:* Gersiwez anyň ruhsaty birle Syýawahşy tutub, köb horlyklar birle katlga ýetgürdi (SB, 14a-30). Ruhsat ise tapugunda ok arz kylaý (BD, 65a-6). <>**ruhsat al-** – *razylyk almak, razy etmek, ylalaşmak:* Zyýarat kylmak üçün ol kilisiýaga ruhsat alyb girdi (SB, 35b-8). <>**ruhsat ber-** – *ylalaşmak, razy bolmak, goýbermek:* Ýakub ruhsat berdi (SB, 4a-28). Ruhsat beriň Ýusuf biziň birle ýazyga baryb ...tomaşa kylgaý (SB, 4a-23).

Ruhul-emin [Ru:hul-emi:n روح الامين] *Jebraýyl perişdäniň lakamy, Jebraýyl perişde:* Ne bileýdüm agyz-agyz any Ruhul emin söýlär (KB, 354-2).

Ruhullah [Ru:hulla:h روح الله] *allanyň ruhy, Isa pygamberiň lakamy:* Isa Ruhullah nübüw-weti we seýýidil-mursalyn Muhammet Mustafa sallallahy alaýhy wesellem nübüwwetiden beşarat berib erdi (SB, 15b-3).

rujug et- [ruju:g et- رجوع ايت] *yza dönmek, yza gaýtmak:* Muhassal kesler başyny ynadyndan rujug etmez (ND, 28a-16).

rujug kyl- [ruju:g kyl- رجوع قيل] *ýüzlenmek, ýüz urmak:* Zalalat we tugýanga köpräk rujug kyldylar (SB, 6b-28).

rukga [rukga: رقهه] *hat, nama, ýazgyly kagyzy:* Erse, gördi kim, bir rukga içide bir zeker

goýub tururlar, melik mazmunyny sorady (SB, 28a-20).

rukug [ruku:g رُكُوع] *namaz okalanda, iki eliňi iki dyzyňa goýup egilme*: Biz aýtduk: «Rukug eýlemek dahy, sujud eýlemek rükn-dür...» (MAS, 18a-5).

Rum [Ru:m روم] *ýer-ýurt ady, Kiçi Aziýa, Gündogar Rim, Wizantiýa*: Waryň Rum iline, benim oglym içün ýagşy armaganlar getirň (GA, 69-10). Menim ärligim, bahadyrlygym jallasunlygym, ýigitligim Ruma, Şama gide (GA, 155-7). Oguz oğlanlary kim, Rumga baryb erdiler (SB, 123b-3). <>**Rumy-dahyla** – *içki Rum, Rim*: Kaýasyra dagy Rummy-dahylada bolgaýlar (SB, 21b-5). <>**Rumy-haryja** – *daşarky Rum, häzirki Türkiýe*: Rummyýaýy-kubrada we Rummy-haryjada dagy kaýasyra badyşah erdiler (SB, 21a-33). Antakyýa we Rummy-haryja welaýaty aňa mahsus erdi (SB, 27a-31).

Rumlus [Ru:mlu:s روملوس] *adam ady (erkek)*: Rumlus... owwal kişi Rummyýaýy-kubraga badyşah boldy Rumlus erdi (SB, 21b-12).

rumman [rumma:n رُمَّان] *nar, nar dānesi*: Bir serwide gördüm, iki rummana diýmegil! (KB, 439-1).

rumuz [rumu:z رُمُوز] *syrlar, aňlatmalar*: Üçünji magryfetdir kim, rumuzdyr syrry uşşaga (ND, 2a-4). Üçünji magryfetdir kim rumuzdyr syrry uşşaga (ND, 2a-4). Gül, magany benüm rumuzuma gelmez (KB, 520-15).

rumy [ru:my رُومِي] *rumly, rumda ýaşayan*: Üç ýoly rumylar çerik ýygyb, harb kyldylar (SB, 123b-3). Erse üçünji ýolda hem rumylar münhezim boldylar (SB, 123b-3).

Rummyýa [Ru:myýýa رُومِيه] *S: Raýyn* Bir şäher ýasady Raýyn atlyk kim, Medaýynnyň ýeti şäheriden turur we any Rummyýa okur erdiler (SB, 29b-16). <>**Rummyýa-kubra** – *ýer-ýurt ady, uly Rum, häzirki Rim*: Daryl-mülk(i) Rummyýaýy-kubradan Kustantanyýýaga... nakl kyldylar (SB, 20b-15). Alarnyň daryl-mülki Rummyýaýy-kubra erdi (SB, 20b-16).

runud [runu:d رُنُود] *bozgaklar, sergezdanlar, bolar-bolmazlar*: Ol jähetden

köb runud we ewbaş aňa ýygylyb, mutyg we munkad boldylar (SB, 32a-11).

rus [ru:s رُوس] *halk ady, ruslar*: Abhaz we as we rus we çerkes we gaýruhu (SB, 35a-1).

rust [ru:st رُوسْت] *berk, mäkäm, gaty*: Çykar wagtyda kasdy niýeti çust, / Nihany tutup namany agzy rust (Ab, 69a-14).

ruşd [ru:şd رُشْد] *ösüş, kämillik*: Bir ýyldan soň atasy eseri ruşd we nejabet andan müşähide kylyb (SB, 120b-13). Asary-ruşd we sagadat alardan zahyr erdi (SB, 123b-15).

rutba [rutba: رُتْبَة] *mertebe, dereje*: Ol Münzir terbiýeti birle ol rutba tapyb, Hysraw Perwiz zamanygaça ol mansab, aňa mukarrar erdi (SB, 40a-30).

rutubat [rutu:bat رُطُوبَة] *çyglylyk, nemlilik, öllük*: Ol howa daýym nemnäk we rutubat-biifraty galyb turur (SB, 19b-17).

ruýa [ru'ýa رُؤْيَا] *düýş*: Habar ol syry Ahmetden, ne ýüzden göstere ruýa (ND, 2a-2).

ruýet [ru'ýet رُؤْيَة] *görme, görüş, didarlaşma*: Musa kim, teşrifi-hytab tabdy, ruýet-de tamag kyldy (SB, 8b-18).

ruýyn [ru:ýy:n رُؤْيِيْن] *demir, demirden edilen, demirden ýasalan*: Anyň möwāzineside temür we alaty ruýyndan goýub, mukabala kylurlar (SB, 19b-22).

ruz [ru:z رُوز] *gün* <>**ruzy-ezel** – *ilkinji, başky gün, başlangyç*: Beýledir ruzy-ezelden, istemez münkir Haky (ND, 22a-13). <>**ruzy-mahşar** – *kyýamat günü, iň soňky gün*: Odur kim, ruzy-mahşarda olur älemlere ryswa (ND, 2a-9). <>**ruzy-şeb** – *gije-gündiz*: O kim, ben-de ruzy-şeb (ND, 5b-13). Yükün dut ruzy-şeb, ýoldan aýrylma (ND, 26b-18). <>**şebana-ruz** – *gije-gündiz*: Anyň we Ybrahim arasy bir şebana-ruz ýol erdi (SB, 2b-21). Ol gaçmak birle bir şebana-ruz sürdi (SB, 22b-29).

ruza [ru:za رُوزَة] *gündelik, her günki*: Jöwri januma ruzyýy her ruza sanasen (KB, 152-10).

ruzban [ru:zba:n رُوزْبَان] *gapyçy, sakçy, garawul*: Neder-se ruzban bilmez, kişi ol jaýy bulmazsa (ND, 28a-1).

ruzgär [ruzgä:r رُوزْكَار] **1** *şemal, ýel*: Bu bir derýaýy-agzamdyr, muwapyk ruzgär istär (ND, 34a-13). **2** *durmuş; zaman, döwür, wagt*:

Ol ruzgärde badyşahy-Müsürni fyrgawn aýturlar erdi (SB, 2b-17). Gara zülpün fyrakyda perişan ruzgärim bar (BD, 22a-9). **3) güzeran, durmuş:** Öz ruzgärini derwişlik we fakyrlyk birle ötgürer erdi (SB, 15b-28). **◊damar ruzgäriden çykar-** – *heläk etmek, öldürmek:* Alarny araga tutub, damar ruzgäriden çykargaý biz (SB, 39b-23). **◊hawadysy-ruzgär** – *döwür hadysalary, döwrüň wakalary:* Hawadysy-ruzgärdä gafyl, nägäh Şabur any tutub, mahbus kyldy (SB, 32a-26). **◊nadyry-ruzgär** – *döwrüniň seýregi, döwrüniň taýsyzlygy, ýeke-tägi:* Hikmet babyda nadyry-ruzgär boldy (SB, 4b-19). **◊ruzgär gör-** – S: **ruzgärdide** Ol arada bir ruzgär görgeň... garry kişi bar erdi (SB, 121b-12). **◊ruzgär ötgär-** – *ömür sürmek, güzeran geçirmek, ýaşamak:* On ýeti ýyl öz myrady birle ruzgär ötgärdi (SB, 23b-20).

ruzgärdide [ru:zgä:rdi:de روزگار ديدنه] *durmuşy gören, köpi gören, tejribeli, ajyny-süýjüni dadan:* Imdi bizler, ruzgärdide kişiler, andak maslahat gördük (SB, 123b-7). Yrkyl hoja bir ruzgärdide, gadymy kişi erdi (SB, 125b-10).

ruzy [ru:zy: روزي] *gündelik, her günki ryzk, nesibe, paý, iýmit:* Jöwri januma ruzyýy her ruza sanasen (KB, 152-10).

rükn [رُكْن] *diniň esasy şertleri, parzlary, esaslary:* «Mim»-u «aýn», «dal»-u «nun»-dan gösteriban ol rükn (ND, 2a-13). Aýak üstüne durmak rükndür (MAS, 17a-5). Biz aýtdyk, Kuran okumak rükndür (MAS, 17b-6).

Rüstem [رستم] *adam ady (erkek), Firdöwsiniň «Şanama» eseriniň baş gahrymany:* Leýk, jan-a, kendin aňlar, Rüstemi ýa Keýkubad (ND, 40b-5). Rüstem atlyk bir oglum bar turur (SB, 11a-27). Rüstem enesiniň aty Rudaba, Mährab Kábili gyzy erdi (SB, 11a-28). **◊Rüstem Destan** – S: **Rüstem** Jahan bähliwan anyň zamanyda Rüstem Destan erdi (SB, 13b-25). Rüstem Destanny alarnyň mededige ýiberdiler (SB, 14b-25).

rybag [ryba:g رباغ] *ýerler, mesgenler:* Ekser belad we rybag we bykag bizge il we mutyg bolub, mal kabul kylyb turur (SB, 121b-26). **◊rybagy-mähkäm** – *mäkäm, berk ýerler, gala-şäherler:* Ekser kylag we rybagy-mähkämni harab kylyb, ataşkedelerni weýran kyldy (SB, 19a-21).

rybat [ryba:t رباط] *kerwensaray:* Köpriler we rybatlar bina kyldy (SB, 34a-19).

rygaýat eýle- [ryga:ýat eýle- رِغَايَت ايله] *biriniň göwnüni almak, göz aýlamak, göwün awlamak, üns bermek, gözegçilik etmek:* Köňülüm çü senüň oldy, aňa bir rygaýat eýle (KB, 210-11).

rygaýat kyl- [ryga:ýat kyl- رِغَايَت قیل] S: **rygaýat eýle-** Men sizni alardan ýahşyrak rygaýat kylyb, muhafazat kylur men (SB, 35a-17).

rykkat [رَقَّت] *mylaýymlyk, ýumşaklyk, näziklik:* Bu rykkat ile sahabuň gözin mukattar eder (KB, 57-12).

ryswa [ryswa: رسوا] *masgara, ýüzügara:* Odur kim, ruzy-mahşarda, olur älemlere ryswa (ND, 2a-9). Düşer inkäre anlar kim, olur mahşarda ol ryswa (ND, 3b-17).

ryswa bol- [ryswa: bol- رسوا بول] *masgara bolmak, biabraý bolmak, abraýdan düşmek:* Taňla atasyga ol sözni diýib, ryswa bolmagaý (SB, 128a-17).

ryza [ryza: رضا] **1)** *razylyk, ylalaşyk:* Bozulmaz bir nefes jürmi, ryzaýy-hökmi-soltandyr (ND, 8b-11). **2)** *razy kaýyl:* Oguz alardan ryza we hursand bolub, murajagat kylgaýlar (SB, 124b-26). Murykys oglynyň badyşahlygyga ryza imes biz (SB, 39b-9). **◊ryza ber-** – *razylyk bermek, razy bolmak, ylalaşmak:* Harb kylmakga ryza bermes men (SB, 123b-27). Sara ryza berdi (SB, 3a-9).

ryza bol- [ryza: bol- رضا بول] *razy bolmak, ylalaşmak, kaýyl bolmak:* Ýusuf... zyndanny kabul kylyb, ol magsýýetge ryza bolmas erdi (SB, 5a-5). Ýusufny zyndanga eltmekge ryza boldy (SB, 5a-6).

ryzalyk [ryza:lyk رضالیک] *razylyk, ylalaşmaklyk:* Hiç jowab bermedi. Alar ol hamuşlykdan ryzalykny fähm kyldylar (SB, 38b-2).

ryzk [رزق] *rysk, iýmit, hörek:* Aşlyglardan üşür alur erdi leşger ryzky üçün (SB, 11b-6).

Ryzwan [Ryzwa:n رضوان] *behiştiň gapysynyň sakçysy:* Hem dahy Ryzwan ryzadyr, seýrdir suwdan myrad (ND, 11b-17).

ryzwan [ry:zman رضوان] *razy bolmaklyk*
◊ryzwan Allahu alaýhim ejmagyn – *Alla*

olaryň ählisinden razy bolsun: Hulafaýy-Ra-şydyn-ryzwan Allahu alayhim ejmagyn-zama-nyda bolub erdi (SB, 42a-29).

S

sa [sa: سا] *sen, saňa*: Sa aýur men (MK, III, 156-11).

sa /se [sa: سه , سا] *şert şekilinde gelen «erse (ise)» işliginiň gysgalan görnüşi*: Dölün almakdan safaň war-sa, Şokli Mälik, gara gözlü gyzyň war-sa, getür Gazana wer (GA, 59-6). Ne gelür-se, benim sagryma gelsün (GA, 9-8).

sa- [sa:- سا] *sanamak*: Är koýug sady (MK, III, 187-13). Sady (IBM, 112-18).

sab [s(a)b(y)g GBs , s(a)b(y)m MBS , s(a)byňa AFIBS , s(a)b(y)g GBS] *söz, habar, gep-gürrüň*: Ol sabyg esidip tün udysygy kelmedi (Tk, go-12) — *Ol sözi eşidip, gije ukym gelmedi (tutmady)*. Neñneñ sabym erser beňgü taşka urtym (Kt, go-11) — *Neneñ-neneñsi sözüüm bar bolsa, ebedilik daşa (oýduryp) yazdyrdym (çyzdyrdym)*. Süçig sabyňa ýymşak agysyňa arturyp üküş türk budun öltig (Kt, gd-6) — *(Olaryň) süýji sözüne, mahabatly gymmatbaha zatlaryna, aldananyňda, türkmen halky (sen) köp gyryldyň (öldüň)*. Kelir erser kü er üküler kelmez erser tylyg sabyg aly olur tidi (Tk, dg-32) — *(Urşujylar) geliberseler, (biziň) batyr ärlerimiz köpeler, (eger) gelmeseler, dil-habar (gep-gürrüň) ýygnaber — diýdi*. <>**sabyg al-** [s(a)b(y)g (a)l(y)p PL : GBS] *gulak asmak, ynanmak, uýmak*: Bilig bilmez kisi ol sabyg alyp ýagru baryp üküş kişi öltig (Kt, go-7) — *Bilimsiz kişiler ol sözlere ynanyp (uýup), olara ýakyn gelip, köp kişi öldi*. <>**sabyn al-** [s(a)b(y)n (a)lm(a)tyn nITML : nIBS] *sözünü almak, sözünü tutmak, sözünü diňlemek*: Antagyňyn üçün igidmiş kaganyňyn sabyn almatyn... (Kt, go-9) — *Şonuň üçün (özüni) beýgelden kaganyň sözünü diňlemediň*.

saba I [saba: صبا 1] *daň, daň wagty, ertir, ir bilen*: Saba-danja ýerinden örü turar (GA, 7-11). 2) *ýakymly, mylaýym şemal*: Azm eýle saba ýet güli handanymgä (BD, 54a-5). 3) *ýaşlyk, ýetginjeklik, juwanlyk*: Oguz saba zamanydan we neşw-u newa ewanydan bulug heddige ýetdi (SB, 120b-16). <>**bady-saba** —

saba ýeli: Ola ki, ýetüre zülfüň kohusyn bady-saba (KB, 373-5). Eýle kylmady perişan saçuňy bady-saba (KB, 425-15). <>**esbi-saba reft** — *ýel ýaly çapýan at, säher ýeli ýaly ýüwrük at*: Sür esbi-saba reftiňi meýdan ele girmez (ND, 15b-14). <>**ferraşy-saba** — *säher şemaly*: Ýene ferraşy-saba-ýu ýene reşşaşy-bulut (KB, 378-10). <>**jasusy-saba** — S: **ferraşy-saba** Jasusy-saba erürür, any aňa der dem (KB, 452-4). Saba gül-gunçanyň agzyny ýyrtar (Mn, 303b-10). <>**saba ýeli** — *daň şemaly, salkyn şemal*: Müşewweş kyldy zülfini saba ýeli, sähergähin (KB, 395-8). Çün saba ýeli şemaly erişse (KB, 398-16).

saba II [saba: سبا] *tire-taýpa ady*: Anyň badyşahlyk we hökümetini saba kabaýylyga we barça Ýemen memleketlerige... (SB, 13a-24). Saba kabaýylyga magruf erdi (SB, 22a-26).

saba [sa:ba صابه] S: **saby** Halkny saba diniden meng kylur erdi (SB, 17a-21).

Saba [Sa:ba سابه] *adam ady (erkek)*: Saba-hakan ogly kim, Hurmuzd haly erdi, üç yüz miň ýaraglyk kişi birle Jeýhundan ötüb... (SB, 37b-4). Saba altun taht urub, olturub buýurdy... (SB, 37b-22). Anyň bir ogly bar erdi Saba atlyk (SB, 10b-20). Sabanyň iki ogly bar erdi (SB, 10b-21).

sabah [saba:h صباح , صباخ] *säher çagy, daň atyp baryňan wagty ir ertir*: Sabah waryb, öýläň gelmek olmaz (GA, 172-4). Weli war gije-ýugündiz, egerçe ýok sabah-agşam (ND, 5a-16). Sabahyn ençe çyhub, gije ençe togaram (KB, 507-11). Her kim, gije meý içip sabah aýylgaý (BD, 80a-1). Sabah ýimegini derwüşlerge bergeýler (SB, 2a-5). <>**alas-sabah** — *ir ertir*: Fe-emma habbazny alas-sabah darga tartgaýlar (SB, 5a-11). Alas-sabah habbazny eltib darga tartdylar (SB, 5a-15).

sabah bol- / ol- [saba:h bol- / ol- / صباح بول] *säher wagty bolmak, daňdan bolmak, daň atmak*: Sabah olganda (MAS, 14a-1). Sabah boldy, erse hujjabny jarlab tiýdi... (SB, 128b-27).

sabak [سبق] *sapak, ders, bilim*: Sabak al dersi-aşykdan, nedir görgül bu erkany (ND, 39a-4). Okur iseň bunda sabak (ND, 43b-11). Tyfly-dilden almadyň dersi, arafdan al sabak (ND, 22a-7). Ki bir-iki harf ala her gün sabak (KB, 513-10).

saban I [سَبَانْ ، سابا] *azal we oña goşulýan hayýwanlar*: Saban (MK, I, 337-9). Saban (IBM, 158-17). Saban (Tuhf, 33b-9).

saban II [سَبَانْ] *dayhançylyk, ekerançylyk*: Sabanda sandyryş bolsa, örütgünde irteş bolmas (MK, I, 337-9).

saban- [سَبَانْ] S: **sabanla-** Sabandy (Tuhf, 13b-6).

sabançy [سَبَانْجِي] *ýer süryän adam*: Sabançy (Tuhf, 12b-13).

sabanla- [سَبَانْلَا ، سَبَانْلَا] *ýer sürmek, ýeri ekişe taýýarlamak*: Ol ýerig sabanlady (MK, III, 253-1). Sabanlady (Tuhf, 13b-ç).

saba-saba ýörü- [سَبَا سَبَا يُوْرُو] *buýsançly ýöremek*: Saba-saba ýörür (Tuhf, 14a-3).

Sabat [Sa:ba:t سَابَات] *ýer-ýurt ady*: Anyň asarydan Sabat şäheri turur Medaýyn üstide (SB, 31b-25).

Sabran [سَبْرَانْ] *oguz şäherleriniň biriniň ady*: Sabran (MK, I, 364-15).

sabt [سَبْط] **1)** *kowum, urug, tire (beniysraýyl kowumlaryna degişli)*: Erse her sabtdan bir kişi kim, on iki kişi bolgaý, aýryb, ilgeri ýiberdi (SB, 9a-6). Andan on iki çeşme suw rowan boldy kim, her sabtga aýry-aýry aryg bolgaý (SB, 9a-23). **2)** *nesil, nebere, urug*: Andan soň Hud atlyg Ibni-Ýemin sabtydan, any heläk kylyb... (SB, 11b-15). Dan bin Ýakub sabtydan peýda boldy (SB, 11b-17).

sabt bol- [سَبْط بُول] *ýazylymak, ýazga geçirilmek, ýazga geçirmek*: Bu taryhda sabt boldy (SB, 32b-13).

sabt kyl- [سَبْط كَيْل] *ýazmak, ýazgy etmek*: Anda niçe setir hikmet...sabt kylyb erdiler (SB, 10a-15). Ol definäni açyb, ol ylymlardan kim, anda sabt kylyb, tururlar, bähremend bolgaýlar (SB, 10a-15). Alahedde sabt kylgumyz turur (SB, 20a-33).

sabuh ol- [sabu:h ol- سَبُوْحْ أُول] *säher wagty meý içilmek*: Bir gije senüň ile ger bize sabuh ola (KB, 417-3).

sabuhy [sabu:hy سَبُوْحِي] *ir bilen meý, içgi melullygyndan açylmak üçin az-owlak içilýän meý*: Humaruz, wer sabuhyýy-sabahy (KB, 487-5). Sabuhy sun bize-ýu aýdyn eýle

mysbahy (KB, 376-8). Neşeyi-subh-u sabuhy neşe (BD, 53a-3).

sabur [sabu:r سَبُوْر] S: **sabyr** Kendüzin ýüzüne garşy zi sabur diýmezem (KB, 445-6).

saby I [sa:by: صَابِي] *bir dini akym*: Ol zamanda halk tamam saby mezheb erdiler (SB, 17a-21). Saby dinini terk kylyb, nasrany boldy (SB, 22a-10).

saby II [sa:by: صَابِي] *saby dinine uýýan, eýeryän*: Alar sabylyar erdiler (SB, 21b-9).

sabyg [سَبِيْغ] *çadyryň etegi, bir ýany*: Sabyg (MK, I, 312-5).

sabyk [sa:byk سَابِيْكَ] *öten, geçen, öňki* <eýýamy-sabyk – gadym zaman, öten döwürlerde: Eýýamy-sabykda Tahmures any bina kylyb, ýene harab bolub erdi (SB, 28a-30).

sabyr [سَابِر] *sabyr, çydamlylyk, takat*: Sabyrdan ýagşy ýokdur pişe kysam (Mn, 296b-9). Imdi sabyrdan özge çäräm ýok turur (SB, 4b-5). Sabyrdan ýahşyrak nimerse ýok turur (SB, 5b-30). Musa alarga sabyr buýurub, nejat wagdasy kylur erdi (SB, 8a-13). Ýüzüňniň istiyäkyda ne sabr-u ne kararym bar (BD, 22a-9). <**sabry-Eýýub** – Eýýup ýaly sabyr-takatly bolmak, güýçli sabyr-takatlylyk: Galmas maňa sabyr sabry-Eýýub olsa (BD, 67a-6). <**sabry-mejal** – sabyr-takat, çydam etmäge sabyr, çydama: Gide menlik, ikilik, tä buluna sabry-mejal (ND, 18a-17). Görünib jümleýe Nagşy, goýmadyň sabry-mejal (ND, 19a-2).

sabyr et- [سَابِر اَيْت] *sabyr etmek, çydamak, saklanmak*: Ger zalym, hunhor ise hindu gözi, sabyr et (KB, 396-2). Men niçe jefa-ýu jewrüňe sabyr eteý (BD, 53b-11).

sabyr eýle- [سَابِر اَيْلَه] S: **sabyr et-** Bülbül nije sabyr eýleýe bu näz ile gunça (KB, 320-1).

sabyr kyl- [سَابِر كَيْل ، سَابِر كَيْل] **1)** *çydamak, döz gelmek, dözmek*: Bu belalarga sabyr kyldylar (SB, 12b-14). Men dagy alar dek belaga sabyr kylgaý men (SB, 12b-15). Ne jefasyga sabyr kylsa bolur (BD, 50a-3). **2)** *garaşmak*: Sabyr kyldy taziýede (ZME, 624; 166-1). Sabyr kyl, atlusy gelsün, bu henüz ýaýasydur (KB, 509-7). Sabyr kylmakdur (Ýaý, 112b-5). Erki han bu sözni eşitib, bir laha sabyr kylyb, aňa tiýdi (SB, 127b-7). Sabyr kylyb, tiýdi kim... (SB, 5b-30).

sabyrsyz [صبرسىز] *sabyrsyz, sabyr-takaty bolmadyk, bisabyr*: Sabyrsyz (ZME, 782; 102-1).

sabyrsyz bol- [صبر سىز بول] *sabyrsyz bolmak*: Sabyrsyz boldy (ZME, 782; 102-1).

sabyt [sa:byt ثابت 1] *berk, pugta, gymyldamayán, hereketsiz*: Bular an ile sabytdyr, eger war ise izgany (ND, 38a-6). Güneş yüzün howasyna sabyt durur köñül (KB, 132-15). 2) *üýtgewsiz*: Şükür Tañryýa, sabytdyr (MAS, 1b-2).

sabyt- [سَبَت] *guýrugy bulaylamak*: It guzruk sabytty (MK, II, 240-10). At guzruk sabytty (MK, II, 240-9).

sabyt et- [sa:byt et- ثَابِتْ اَيْت S: **sabyt eýle-** Lebünde dil ganyny sabyt etdük (KB, 80-4).

sabyt eýle- [sa:byt eýle- ثَابِتْ اَيْلَه] *berkitmek, pugtalamak, durnuklaşdyrmak*: Husny-efläkinde resmi-jöwri sabyt eýledi (KB, 398-7).

sabyt kyl- [sa:byt kyl- ثَابِتْ قِيل 1] S: **sabyt eýle-** Benüm-le bende sabyt eger kylmaýam fyra (KB, 514-11). 2) *subut etmek, hak-hukugynyň artykdygyny subut etmek*: Ol kim, mundak hak sabyt kyldy (SB, 126b-28). Ol işge Erki mynasyb turur kim, köb hukuk sabyt kylyb turur (SB, 126b-29). Eý ýary-wefadar! Köb hydat haky maña sabyt kylyb, gardaşlarym ýerige sen geldiň (SB, 128b-4).

sabyt ol- / bol- [sa:byt ol- / bol- ثَابِتْ اُول ، ثَابِتْ بول] *berkemek, pugtalanmak, durnuklaşmak, durmak, gymyldamazlyk*: Kim ola sabyt-u kimi seýýar (KB, 485-12). Tirsegini berk tutgaý, köñli sabyt bolup, ör turup atgaý (Ýaý, 120b-7). Ol wagtda biraz durur, sabyt bolur, hiç hereket kalmaz (Ýaý, 122a-2). Erse köpräk küfrde sabyt boldylar, iman geltürmediler (SB, 8a-16).

saç [sa:ç سَاج] *saç, taba*: Saç (MK, III, 108-10).

saç [s(a)çyn nIES سَاج ، سَج ، سَاج] *saç*: Bunça budun saçyn kulkakyn ýañakyn byçdy (Bk, go-12) — *Munça halk saçyny, gulagyny, ýañagyny kesdi*. Saç ýolundy (MK, III, 61-4). Saç (IBM, 139-9). Gara saçym uzanur gördüm (GA, 43-4). Müşk ile anuň saçy gyly rişte degülmi (KB, 464-1). Boýy birle saçyny deň ýaratty (Mn, 209b-6). Uzun saçlary bar erdi, ol saçlary birle öz tenini ýapdy, Dawud anyň

saçyny gördi (SB, 12b-18). Başymga çykyt tütün reşkden gara saç dek (BD, 15b-3).

saç- [سَاج ، صَاج ، سَج] 1) *saçmak, seçmek, sepmek, ýaýratmak*: Ol ewge suw saçdy (MK, II, 4-12). Men ýypar saçtym (MK, II, 4-12). Saçmak (IBM, 120-1). Dürler getir, saç ýöri (ND, 43b-7). Nagşyýa, dürler saçdyň (ND, 43b-8). Ki ne otlar saçar bir derdlü jana (KB, 74-12). Açylsa laglyňyz, sekker saçylur (Mn, 298a-7). Bu gün meýhanada ýarmak saçalyň (Mn, 303b-4). 2) *saçmak, zaýalamak, nyşana dogry atyp bilmezlik*: Uruş tapmaz, oky saçar (Ýaý, 127a-8).

saçaglan- [سَاجْاْغْلان] *bölünmek, seçek-seçek bolmak*: Saçaglandy miswak başy (ZME, 583; 129-2).

saçak I [سَاجَاق] *ýüplükden işilip edilen bezeg, seçek*: Saçak (ZME, 343; 129-1).

saçak II [صَاجَاق] *ojak*: Saçak (Tuhf, 31a-ç).

saçaklyk kyl- [سَاجَاق لَيْق قِيل] *seçeklik etmek, seçeklik işmek, seçek etmek*: Saçaklyk kyldy kilimge (ZME, 949; 129-1).

saçgak [سَاجْغَاق] *dargadyjy, jalay, bisarpa sowýan*: Saçgak kişi (MK, I, 391-10).

saçgur- [سَاجْغُر] *sepdirmek*: Är suw saçgurdy (MK, II, 147-10).

saçlan- [سَاجْلان] *saçy ösmek, saçlak bolmak*: Är saçlandy (MK, II, 195-3). Saçlandy (IBM, 111-3).

saçlaş- [سَاجْلَاش] *biri-biriň saçyndan tutmak, ýapyşmak, çekişmek*: Ol ikki bile saçlaşdy (MK, II, 169-11).

saçlu / saçly [صَاجْلُ ، صَاجْلُو ، صَاجْلِي] *saçly*: Topugyna sarmaşanda gara saçlum (GA, 12-9). Gara saçlu, sasy dinlü (GA, 38-3). Gara gözli, örme saçly (GA, 123-2).

saçlyg / saçlyk [سَاجْلِيك سَاجْلُغ] *saçly*: Saçlyg är (MK, I, 386-8). Ýapugu saçlyk (ZME, 814; 139-2).

saçrat- [سَاجْرَات] *syçratmak*: Ol maña suw saçratty (MK, II, 266-10).

saçsyz [صَاج سِيز] *saçsyz, saçy bolmadyk*: Saçsyz (IBM, 84-2).

saçtaş- [سَاجْتَاش] *birek-biregiň saçyndan tutuşmak*: Olar ikki saçtaşdy (MK, II, 166-14).

saçtur- [سَجَّطَر] *sepdirmek, seçdirmek, saçdyrmak*: Ol maňa ýarmak saçturdy (MK, II, 144-15).

saçuk [سَجُوق] *saçylan, seçilen*: Saçuk neň (MK, I, 319-7).

saçula- [سَجُولَا] *seçeklemek, gaýmalamak*: Ol suwluk (selle, tahýa) saçulady (MK, III, 239-3).

saçy [سَاجِي] *seçgi*: Ömrüm durur saçy anyň içün bebaddur (KB, 440-4).

saçyg [سَاجِيغ] S: **saçy** Geltürdi tokuz tabakda saçyg (Ab, 69b-4).

saçyl- [سَاجِلْ ، سَاجِلْ] *saçylmak, seçelenmek*: Ýarmak saçyldy (MK, II, 97-10). Köňül bolmady bu deňze saçyl (KB, 19-14).

saçyn- [سَاجِن] *saçynmak, syçratmak, sepinmek*: Är özingе suw saçyndy (MK, II, 118-17).

saçyndy [سَاجِنْدِي] *saçylan, seçelenen*: Saçyndy neň (MK, I, 374-12).

saçyr- [سَاجِرْ] *duşyrmak*: Saçyrdy (Tuhf, 21b-ç).

saçyratgu [سَاجِرَاتْغُو] *duşyrmak*: Saçyratgudan gorkmyş guş kyrk ýyl azry ýygaç üze gonmas (MK, II, 266-14).

saçyt- [سَاجِتْ] *syçratmak*: Ol aňar suw saçytty (MK, II, 241-13).

sad [s(a)dyn nIDS , s(a)d Ds] S: **şad** Ýabgusyn sadyn anta ölürti (Tk, gb-41-42) — (*Duşmanyň*) ýabgusyny, sadyny şol ýerde (*şol ýeriň özünde*) öldürdik. Sad atyg anta bermiş (Oý, çep-6) — *Şad adyny (derejesini) şonda berdi*.

sad [sa:d صَاد] *arap elipbiýiniň on dördünji harpynyň ady*: Nola «mim»-u «sin»-u «sad» ohýýa (KB, 401-14).

sada [sa:da سَادَة] *ýönekeý, sada, adaty*: Ben sarf sewerem seni, sen sada gözel sen (KB, 165-11). Sun aýaguňy sarf-u sada, paşa (KB, 478-8). <**sada dil** — *nadan, akmak, üşüksiz*: Daýym gamnäk bolub, sada dil we biçäre we it terisi geýgeý (SB, 121a-15).

sadaf [صَدَف] *sadap*: Ki olmuşdyr sadaflarda, bular bir göwheri-ýekta (ND, 3a-2). Bezendi her sadaf dürden, kemaly

mähribanymdan (ND, 24b-15). Sadafdan luwluw-u lala ýaratdy (Mn, 290b-9).

sadak [صَدَاق ، صَدَاغ ، صَدَق] S: **sagdak** Sadagyndan togsan ohun ýere dökdi (GA, 198-12). Sadagynda segsen okuň wergil maňa (GA, 49-1). Bir ýanydan sadak dola oh (SB, 37a-11).

sadaka [صَدَقَة ، صَدَقَه] *sadaka, gurban etme, Huday ýoluna bir zat aýtma, berme*: Agaňzyň başy we gözi sadakasy (GA, 105-12). Allatagala namazy arysyz, dahy sadakaýy kabul eýlemez gulul malyndan (MAS, 12a-6). Sadakanyň owwalyny itge bermek gerek (SB, 127a-11). Jismiňe zagf ise janym sadaka, / Janyňa iki jahanym sadaka (BD, 51b-6). <**sadaka ber-** — *sadaka bermek*: Satyb, koý alyb, sadaka berdi (SB, 129b-7).

sadaka kyl- [صَدَقَه قِيل] *gurban etmek*: Ol iki ýüz tewäge sadaka kylgan teweler dek... nyşana kylyb (SB, 35b-30). Gözi bile zülfiğe anyň sadaka kylaý (BD, 67a-5).

sadakat [صَدَقَات] *sadakalar, zekatlar*: Jemaluň sadakatyndan aý zekat eýledür (KB, 513-16).

sadyk [sa:dyk صَادِق] *wepaly, tüýs ýurekden berlen, hakyky*: Bolup bir mömini-sadyk, towaf eýle ol erkany (ND, 39a-2). Çü sadyk aşykuňam pes, senüň yşkuň-la ben bilem (KB, 342-6). Eger bu sözde sadyk sen (SB, 12a-13). Aşyky-sadyk ki, dirler bilmenem (BD, 85a-8).

sadyk bol- [sa:dyk bol- صَادِق بُول] *wepaly bolmak, dogruçyl bolmak, aldamazlyk*: Eger sadyk bolsa, bat murajagat kylgusy turur (SB, 22b-21). Eger bu sözde sadyk bolsa, öz ýeriden hereket kylyb, bu welaýatga murajagat kylgaý (SB, 22b-20). Her kim ki, eger müridi- sadyk bolgaý (BD, 70b-6).

sadyr bol- [sa:dyr bol- صَادِر بُول] *emele gelmek, ýüze çykmak, peýda bolmak*: Erse andan ýahşy işler sadyr boldy (SB, 123b-18). Uruşda andan bir taksyr sadyr boldy (SB, 125b-30).

saf [sa:f صَاف] *dury, arassa, sap*: Saf ol durur ki, aşyk mälä kelam ola (KB, 341-4). Beni-ysraýyl kowumy kim, suw alur erdiler saf erdi (SB, 8a-22).

saf [صَاف] *hatar, sap*: Ki saflar baglaýyb durmyş erenler şahy-kerada (ND, 29a-1). Kaçan kim, iki saf bolsa mukabyly (Mn, 249a-8).

Buýurdy kim: Fillerni saf alyda tutgaýlar, atlyklar saf ardyda turdylar (SB, 37b-22). Çün aýş-u neşat leşgeri saf tüzdi (BD, 69b-4). <>**saf tart-** – *hatara düzülmek, hatara durmak, sap çekmek*: Bir-birige kasd kylyb, saflar tartyb turdylar (SB, 35a-12). <>**saf ýasa-** – *hatara düzmek, sap çekmek, goşunyň hatarlaryny düzmek*: Erse saflar ýasab, uruşmakga müretteb boldylar (SB, 33b-18). Erse ilgeri baryb, saflar ýasab turdylar (SB, 37b-21).

safa [safa: صَفَا] **1)** *rahatlyk, sapalylyk, hezillik, arkaýynlyk*: Jefaňy görmeýeýim ki, safa içre jefa sen (KB, 337-5). Taňry üçün diý, bu älemniň safasy galdymu? (BD, 25a-3). **2)** *keýp, zowk*: Dölün almakdan safaň war-sa, Şökli Mälik, gara gözlü gyzyň war-sa, getür Gazana wer (GA, 59-6). Sorsa ýarany- safa ýene bizim halymyzy (ND, 36b-7).

Safa [Safa: صَفَا] *ýer-ýurt ady*: Aksaýy-maksat-u Arafat, Safadur ol (KB, 326-10). Hajar dagy yüzüni Safaga kyldy (SB, 3a-2). Andan bäre sagy Safadan Merwäge ýeti nobat sünnet boldy (SB, 3a-3).

safabahş [safa:bahş صَفَاخَش] *keýp beriji*: Ben ol käni-safabahşam kim, onuň zowky janymda (ND, 36a-16).

safar [سَفَر] *syýahat, bir ýere gitme, ýola gitme, sapar*: Görüş, ol hezreti- Ahmet kaçan etdi safary (ND, 32a-7). Safarum zülful içinde uzundur (KB, 478-12). Azmy-safary Kerk we Başgyrd kylyb, jezm boldy (SB, 121b-10). Safarlarda etrafga baryb erdiler (SB, 33b-24). Niçe safar öz könlüň üçün kylgaý sen (BD, 74b-3).

safar et- [سَفَر اید / ایت] *syýahat, gezim etmek*: Deni olub suflyda galma, per-u bal aç, safar et (ND, 11a-7). Täjir dilär safar ede, hemraha bagludur (KB, 366-4).

safar kyl- [سَفَر قیل / سفر قیل] **S: safar et-** *Kyl safar mülki-bakaýa hedi ýok yhsana er* (ND, 12a-14). Bu ýolda bir safar kylgyl (KB, 396-7). Her kaçan safar kylur erdi, any özige kaýym-makam goýar erdi (SB, 22a-11).

safha [صَفْحَة] *sahypa, warak, kagyz, depder*: Köñülde, şah-a, safhaýy-yşkuňy dörelden (KB, 549-16).

saf ol- [sa:f ol- صاف اول] *arassa bolmak*: Durdy mahabbet bize, çün oldy saf (KB, 431-2).

safy [sa:fy: صافي] *arassa, arassalyk, saplyk*: Bulmadym bir ýary-safy, kimi ýar etsem gerek (ND, 17b-3). Ýaranlar jemg işbu ile-ýu şahyd saky, meý safy (KB, 333-4). Ne hoştur köşeyi-haly, meýi-safyýa hemdemler (BD, 18a-5).

Safyr [Safy:r صَفِير] *adam ady (aýal), Şugayb pygamberiň gyzy Safura*: Şugayb Safyr atlyk gyzyny aňa berdi (SB, 7b-13).

sag I [سَاغ ، سَاغ] *soluň (çepiň) garşy tarapy*: Sag elik (MK, III, 114-11). Däli Tundar sagdan depdi (GA, 64-1). Sol elinde başy ola, sag elinde hanjary (KB, 10-16). Sag golda ol iki haslatdan bolur (Ýaý, 138a-8). Başyny kesib, sag golyny dagy kesdi (SB, 33a-24). <>**sag gol** – *oguzlarda goşunyň sag (esasy) ganaty*: Ýaý bergenlerge sag golny berib... (SB, 125a-29). Bozuk kowumy kim, sag gol alarga tagýyn erdi... (SB, 126a-14).

sag II [سَاغ ، سَاغ] *sag, sagdyn*: Ýiniň sagmu? (MK, III, 114-8). Sag-esen waryb gele sen (GA, 263-1). Sag-u esen waryban mest-u harab gelimez (KB, 416-8). Men niçük barmaý özümnden kim, demi ýoktur, sagym (BD, 40a-10). <>**sag köñül** – *arassa, sap köñül, yürek*: Sag köñül (MK, III, 114-15).

sag III [سَاغ] **1)** *akyl, aň*: Sag (MK, III, 114-5). **2)** *zehin, üşük (oguzça)*: Sende sag ýok (MK, III, 114-6).

sag IV [سَاغ] *arassa, dury, süýji (suw)*: Sag suw (MK, III, 114-10). <> **sag ýag** – *saryýag*: Sag ýag (MK, III, 114-14).

sag [sa:g سَاغ] *ýüň saýylyýan saýgyç*: Sag (MK, III, 114-13).

sag- [صَاغ، سَغ، سَاغ] *sagmak*: Är koý sagdy (MK, II, 13-15). Ol süt sagdy (MK, II, 32-13). Sagdy (IBM, 108-2). Garawaşlar inek sagar (GA, 181-9).

sagadat [saga:dat سَعَادَتْ ، سَعَادَة] *bagt, bagtlylyk, şatlyk, döwran sürmeklik*: Bulup dil Ýusubyn ahyr geçip tagty-sagadatda (ND, 22a-5). Ol sagadat ki, yüzünden şah-a, erdi gözüme (KB, 426-3). Sagadat magdany, ykbal genji (Mn, 293b-9). Sagadat kylsa Horezmige ýary (Mn, 297b-9). Ýetmiş ýyl döwlet we sagadat we hyşmat birle badyşahlyk kyldy (SB, 129a-11). Asary ruşd we sagadat alardan

zahyr erdi (SB, 123b-15). Bolsa wasly biagýar döwlet-u sagadat tut (BD, 38b-6).

sagal- [صاغل] *sag tarapa gitmek*: Sagalmak (IBM, 150-13).

sagalt- [صاغلد ، صغلد] *sagaltmak, bejermek, keselden saplamak*: Sen benim elümi sagaldygör (GA, 85-2). Sagaldur gözün saýruýy zi keramat (KB, 146-1).

sagan- [صاغان] *saýmak, sanamak, hasaplamak*: Sagandy (Tuhf, 13b-12).

sagar [sa:gar صاغر] *bulgur, bada*: Saky tolu wer sagar, mutryb gaty ur dest (KB, 343-13). Laglyny bu gije sagar ki, alur agzyna (KB, 393-4). Çekseñiz ol näzenin birle sabuhy-sagary (BD, 27a-4).

saga-sola [ساغا سولا] *saga-çepe, sag we çep gapdala*: Başyny düz tutgaý saga-sola meýil kylmagaý (Ýaý, 128b-5).

sagat [sa:gat ساعته] *wagt, sagat, pursat*: Bir sagatda üç kerre at depdi (GA, 148-3). Goýmady hepdeýe sagat gahy hem salymyzy (ND, 36b-18). Weleýkin januma goýduň bu sagat yhtyragy sen (KB, 424-11). Ýahşy sagat bile Kuman han tahtga olturdy (SB, 127b-16). Uşbu sagat gelgüsi turur (SB, 3a-16). Ne bilgeý sen meniň derd-u gamym her sagat-u her dem (BD, 34a-4). <>**der sagat** – *şol bada, derrew, çalt*: Ýakub enesi emri birle der sagat baryb bir koý öltürüb birýan etib... (SB, 3b-9). Der sagat bir sagyka peýda boldy (SB, 8b-33).

sagb [صعب ، سعب] *kyn, agyr, müşgül, çetin*: Ol sagb durur mundan dahy öküş aýyb wardurur (Ýaý, 129b-5). Ýoly sagb, suwsyz we otsyz turur (SB, 35a-32). Ol ýüzi kuýaş hijri bu sagb bela derdi (BD, 30b-4).

sag bol- [ساق بول] *sagalmak, keselden gutulmak*: Sag boldy agyrykdan (ZME, 561; 152-2).

sagd [سعد] *bagt, täleý, bagtyýar täleýli, şowlulyk*: Sagd ise, nahs ise bile kendünň ýulduzyny (KB, 44-14).

sagdy [سغدي] **1)** S: **sagd** Talygy-sagdy degil ol kişi ki, gök aýna (KB, 559-4). **2)** *adam ady (erkek), meşhur orta asyr şahyry Müsliheden Sagdy Şirazy*: Bir dem ile niçe biň Sagdyýy-Şiraz edesen (KB, 504-9).

Sagdy [سغدي] S: **Sudawa** Öz ewige tüşürüb, Sagdy atlyk gyzyny kim, fars tili birle any Sudawa okurlar, Keykawusga berdi (SB, 14a-1).

sagdyç [صاغدج ، سغلج] *dost, ýoldaş, durmuşa çykýan gyzyn ýa-da öýlenýän oglanyň ýanyndaky şaýaty bolýan ýoldaşy*: Sagdyç (MK, I, 379-3). Mende bulnur sewinç oty gazgu atar, / Garşy görüp, sagdyç any uçmak atar (MK, III, 279-12). Iki gardaş bir-birine sagdyç oldylar (GA, 271-7).

sagdyr- [صاغ در] *sagdyrmak*: Köl kibi gymyz sagdyr (GA, 14-8). Köl kibi gymyz sagdyrды (GA, 15-2).

Saglaba [تعليه] *adam ady (erkek)*: Andan soň Saglaba bin Amr häkim bolub, on ýeti ýyl serwerlik kyldy (SB, 23b-7).

Saglaban [Saglaba:n ثعلبان] *adam ady (erkek)*: Mektub ýazyb, Saglaban nejaşyga eltdi (SB, 33b-16).

sag-len sol [sag-len so:l صاغلن صول] *sag we çep gapdal*: Sag-len soluna göz gezdirdi (GA, 23-10).

saglu-sollu [saglu-so:llu ساغلو سوللو] *sag-sol, sagly-solly, sagly-çepli*: Ol ohuň kişindeýem ki, saglu-sollu ýaýyna (KB, 318-14).

sagly-solly [صاغلي صوللي] S: **saglu-sollu** Sagly-solly kafyry hub tagytdylar (GA, 133-5).

saglyg [سغليغ] *her bir sanalgý zat*: Saglyg (MK, I, 386-15).

saglyg [sa:glyg صاغليغ] S: **saglyk I** Ýene hem müniden artuk saglyg öçgü (Ab, 70a-20).

saglyh [صغليخ] S: **saglyk II** Saglyh, senem-ä, aşyga dinar-u deremdür (KB, 16-16).

saglyk I [سغليق] *saglyýan mal*: Saglyk sürüg goşuldy (MK, III, 72-6). Ol oglakyg saglykka teldi (MK, II, 20-2). Bu gyzy ol saglyk birle goşulgan (MK, I, 429-1). Saglyk (IBM, 172-12).

saglyk / saglyg II [/ صاغليق ، صاغليغ] *saglyk, sagatlyk*: Saglyk berdi agyrykdan (ZME, 356; 152-2). Saglyk tiledi (ZME, 1043; 165-2). Saglyk (Tuhf, 24b-4). Saglyk-la sagynjyň, döwletiň Hak arttursyn (GA, 35-1). Gara başym saglygynda eýlükler edem (GA, 46-12).

saglykylan- [سَغْلَقْلَن] *sagymly bolmak, sagnar ýaly goýunly bolmak*: Är saglyklandy (MK, II, 219-12).

sagmal [سَاغْمَل] *sagylyan mal*: Niçesi sagmal goýundan döndere ýüz (KB, 411-2).

sagnagu [سَاغْنُو] *guradylan kâdi*: Sagnagu (MK, I, 407-3).

sag ol- [صَاغ اُول] *sag bolmak, ýaradan, keselden gutulmak*: Sapa-sag oldy (GA, 29-7). Däliniň eli Hak emri-le sapa-sag oldy (GA, 85-5).

sagrak [سَغْرَاك ، سَغْرَاق] **1)** *suw we başga içgiler içilýän gap, käse, bulgur*: Sawyn sagrakga tegir (MK, I, 392-2). Sagrak tolu gözleýi (MK, I, 92-11). Tolu sagrak içerüz çünki humaruz, nedelüm (KB, 415-7). **2)** *küýze, golça*: Sagrak (IBM, 170-6). **◇sagrak sür-** – *içgi käsesin aýlamak, şerap guýmak, guýup bermek*: Mahbub kafyr gyzlary galyn oguz beglerine sagrak sürüb içirlerdi (GA, 36-8). Sagrak sürdürmek gerek (GA, 51-5).

sagrakçy [سَاغْرَاچِي] *golça (küýze) ýasaýan ussa*: Sagrakçy (IBM, 157-9).

sagraw [سَاغْرَاو] *ker, kerrew*: Sagraw syçgan (ZME, 296; 147-2).

sagry I [صَاغْرِي ، صَاغْرِي] **1)** *syrt, sagry, otyr ýer*: Sagrysyn ärine döndürür (GA, 19-9). Ne gelür-se, benim sagryma gelsün (GA, 9-8). **2)** *ýagyrny, arka, sagry*: Urdy keläniň sagrysyny gamçy birle (ZME, 871; 140-1). Sagry (Tuhf, 30b-13).

sagry II [سَاغْرِي ، سَاغْرِي] **1)** *haywanyň sagrysynyň derisi*: Sagry (IBM, 158-15). Gara sagry sokmany tolu gan oldy (GA, 211-1). Ol nagleýn eşek sagrysydan, nejis erdi (SB, 7b-20). **2)** *ýeriň ýüzi*: Ýer sagrysy (MK, I, 353-4). **3)** *her bir zadyň ýuka derisi, ýuka gabygy*: Sagry (MK, I, 353-3).

sagryla- [سَاغْرِيْلَا] *tikin üçin deriden tasma kesip almak*: Ol gönüg sagrylady (MK, III, 261-1).

sagsagan I [صَاغْصَاغَان] *alahekek*: Sagsagan (Tuhf, 4b-10).

sagsagan II [صَاغْصَاغَان] *soguljan*: Sagsagan (Tuhf, 10b-11).

sag-salamat [sag-sala:mat سَاق سَلَامَت] *sag-salamat, aman-sag*: Eger sag-salamat gel-sem... (SB, 128b-6).

sagsar I [صَاكْصَار] *samyr, samyr derisi*: – Sagsar (Tuhf, 15b-ç).

sagsar II [سَاغْسَار] *et iýýän haywanlaryň umumy ady*: Sagsar (IBM, 174-16).

sagsy [سَاغْسِي] *küýze döwügi*: Sagsy (Tuhf, 21a-6).

sagtur- [سَاغْتُر] *sagdyrmak*: Ol koý sagturdy (MK, II, 145-17).

sagu [sagu: سَاغُو] *ölçeg gaby*: Sagu (MK, III, 170-16). Tört batmanlyk sagu (ZME, 248; 143-2).

sagula- [sagu:la- سَاغُولَا] *ölçemek*: Är bugdaý sagulady (MK, III, 240-11).

sagun I [سَاغُون] *garlyk türkmen ýaşulularyna berilýän lakam*: Sagun (MK, I, 337-14).

sagun II [سَاغُون] *tebip*: Ata sagun (MK, I, 337-14).

sagur- I [سَاغُر] *tüýkürmek*: Ol ýokaru ýerin sagurdy (MK, II, 67-2).

sagur- II [سَاغُر] *içmek, hopurdadyp içmek, ýuwutmak*: Är suw sagurdy (MK, II, 66-17).

sagur- III [سَاغُر] **1)** *siňdirmek*: Gum suw sagurdy (MK, II, 66-18). **2)** *sarkdyrmak, guratmak*: Ol gurut sagurdy (MK, II, 67-1).

sagwa [صَاوَا] *serçe, serçä meñzeş guş*: Eýranylar alarnyň ardyga tüşdiler ukab sagwa ardyga dek (SB, 36b-20).

sagy [sa:gy: سَاغِي] *tagalla eden, yhlas eden, jan çeken*: Bendüýe kim, atasynyň helägige sagy erdi, any syýasat kylyb... (SB, 39a-4).

sagyd I [sa:gyd سَاغِيد] *bilek, goşar*: Ne el olur nigärin-ä, ne sagyd (KB, 498-12). Sagydla ruň jana ýedi baýza gösderür, / Kylysaram hamaýyl any ger döşe golaý (KB, 78-12). Bahmaga sagydalaryna sagyna (KB, 137-5).

sagyd II [sa:gyd سَاغِيد] *medetkär, ýardamçy, goldaw beriji*: Ikisine dahy Hakdur sagyd (KB, 498-12).

sagyd III [sagy:d سَاغِيد] *bagtly*: Ol kişi kim, sagyd ola (ND, 16a-12).

Sagyd [Sa:gyd ساعد] *adam ady (erkek):* Sagyd (BD, 79a-5).

Sagydy [Sagy:d صعيد] *ýer-ýurt ady:* Sagyd we Babyl we özge mowazyglarda dagy ymaraty bar turur (SB, 20a-1).

sagydeýn [sa:gydeýn ساعدین] *goşara geýilyän goşa demir bilezik, uruş enjamy:* Iki golyga sagydeýn we iki aýagyga saky ahenin baglab (SB, 37a-10).

Sagydy-Mysyr [Sagy:dy-Mysyr صعيد مصر] *ýer-ýurt ady, ýokarky Müstür:* Ol Sagydy-Mysyrga baryb, Ahmym beladyda makam tutdy (SB, 27b-9). Sagydy-Mysyr hem aňa mensub turur (SB, 37a-30).

sagyka [sa:gyka صاعقه] *ýyldyrym, güýçli ýyldyrym:* Sagyka goç gyljy tograrsa (KB, 606-3). Der sagat bir sagyka peýda boldy (SB, 8b-33).

sagyl- [سَغِل] *sagylmak (süýt):* Süt sagyldy (MK, II, 99-6).

sagym [سَغَم] *sagym, bir gezekde sagylyan süýdüň möçberi:* Bir sagym süt (MK, I, 333-9).

sagyn- I [سَغَن] *sagyan ýaly bolup görünmek:* Är goýun sagyndy (MK, II, 12a-5).

sagyn- II [سَغَن ، ساغين] **1)** *güman etmek, pikir etmek:* Ol maňa ezgü sagyndy (MK, II, 121-1). Andag sagyn kim, men bu işni kyldym (ZME, 1064; 168-2). Anyň ewige hyýanat we kasd sagynmaý men (SB, 5a-25). Biz seni hergiz ýalgaňy sagynmas biz (SB, 12a-13). **2)** *ýatlamak:* Seni sagyngaç rowan bihud fygan eýlar köňül (Ab, 70a-6). **3)** *aýlanmak, pikirlenmek, säginmek, sagynmak:* Sagynmaý okudy hutbany (ZME, 546; 166-1). Bu ne sözdür, sagyn, kadyn ene! (GA, 53-10).

sagynç [ساغينچ] *umyt, maksat, oy, pikir, hyýal:* Saglyk-la sagynjyň, döwletin Hak arttursyn (GA, 35-1).

sagynlyg [sagynlyg سَغْنَلِغ] *sagymlyk maly bar bolan (adam):* Sagynlyg är (MK, I, 413-5).

sagyr I [ساغر] *suw, çakyr we ş.m. guýulýan agzy giň gap:* Sagyr (MK, I, 340-13).

sagyr II [ساغر ، صاغر] *ker, gulagy agyr:* Sagyr (IBM, 139-16). Sagyr (Tuhf, 4a-4).

sagyr III [ساغر] *sagylyan düýe:* Sagyr (IBM, 172-3).

sagyr- [صاغر] *sagdyrmak:* Köl kibi gymyz sagyrdym (GA, 24-13).

sagyr kyl- [سقىر] *ker etmek, gulagyny gapmak:* Sagyr kyldy any gatyg ün (ZME, 964; 147-2).

sagy-sol [sagy-so:l صاغ صول] *sag we çep gapdal:* Dolaş sende sagy-sol (ND, 14b-2). Bu tebigat çahy içre baglanyp çün sagy-sol (ND, 40b-11). Parh üçin sagy-soly (ND, 43b-6).

sagyş [sa:gyş ساغیش ، ساغش] *hasap, sanaw, sanama, hasaplama:* Sagyşa getürmezem bu sud-u zyýany (KB, 42-3). Şah-a, zülfünde janlaryň sagyşyn kimsene bilmez (KB, 472-3). **<sagyş gün – magşar, kyýamat, ahyrzaman günü:** Sagyş gününde aýna görklü (GA, 6-9).

sagyş- [سَغِش] *sagyşmak, süýt sagmaga kömekleşmek:* Olar ikki süt sagyşdy (MK, II, 82-3).

sagyşla- [ساغش لا] *hasaplamak, hasap etmek:* Sagyşlady (IBM, 107-15).

sagyz [سَغَز] *sakgyç:* Sagyz (MK, I, 304-17). **<sagyz toprak – çägesiz, arassa, sagdyn, toýun toprak:** Sagyz toprak (MK, I, 304-17).

sagyzlyg I [سَغَزْلِغ] *sakgyçly (adam):* Sagyzlyg är (MK, I, 410).

sagyzlyg II [سَغَزْلِغ يَر] *sagdyn, arassa, çägesiz, toýun (ýer):* Sagyzlyg ýer (MK, I, 410-10).

sagý [سَغِي] **1)** *yhlas, tagalla:* Wefa bermez onuň sagý ki, ermek päk yrakdandyr (ND, 12a-5). Mümkün olmaz niçe ýüz müň, ger ederseň sagý rah (ND, 41a-9). Anyň ehkamyda begaýat sagý we küşeş kyldy (SB, 31a-26). **2)** *ylgama, ýüwürme, gaty ýöreme:* Andan bäre sagý Safadan Merwäge ýeti nobat sünnet boldy (SB, 3a-3).

sagý et- [سَغِي اِيد] *jan etmek, yhlas etmek, tagalla etmek, alada etmek:* Sagý eder ki, tawaf ede işigin (KB, 67-2).

sagý kyl- [سَغِي قِيل] **1)** **S: sagý et-** Neçün bizniň gahry-kamgymyzda sagý kylur sen (SB, 121a-11). Her niçe sagý kyldylar kim, eziz anyň ýerige bizniň birimizni saklasun, kabul kylmady (SB, 5b-27). **2)** *ylgamak, ýüwürmek,*

gaty ýöremek: Aşak inib, bewadydan Merwäge sagý kyldy (SB, 3a-2).

sah [صَح] *dogry, ýalňyşsyz, dürs:* Bu nijesi hata durur ki, dile sahlar är turur (KB, 472-10).

sahab [saha:b سَحَاب] *bulut:* Jowabyňy diýemez kimsene sahaba düşer (KB, 416-13). Bu rykkat ile sahabuň gözin mukattar eder (KB, 57-12).

sahaba [saha:ba صَحَابَة ، صحابه] **1)** *egindeş:* Oguzda sahabasy olan (GA, 1137, 63-4). **2)** *Muhammet pygamberi gören we onuň söhbetlerine gatnaşan musulmanlar:* Sahabalardan Habyp ogly Sähl ok atmak içinde ustad idi (Ýaý, 104a-6). Resul sahabalary-sallallahy alayhy wesellem-we musulmanlar şadylyr kyldylar (SB, 39b-15).

sahar [sa:har سَاحِر] **S:** **sahyr** Kimi kafyr, kimi sahar, kim ogry (KB, 75-5).

sahara [سَحْرَة] **S:** **sahyr** Musa fyrgawn saharalaryga yşarat kyldy (SB, 8a-1). Saharalarga mundan haýraty-tamam peýda boldy (SB, 8a-5).

sahawat [saha:wat سَخَاوَت ، سخاوت] *sahylyk, jomartlyk, sahawat:* Sahawat eýleşip, şahym, bakada bir mekan etdiň (ND, 17a-8). Sahawaty ki, gözüm gösderür bu älemde (KB, 416-13). Ýusuf sahawatynyň awazasy Kenganga baryb erdi (SB, 5b-2). Şujagat we... sahawat... birle arasta erdi (SB, 20a-3).

sahba [صَهْبَا] *şerap, mey:* Saz-u hanende birle saky-ýu sahba barmu? (BD, 83a-8).

sahbalyg [صَهْبَالِيغ] *serhoşlyk, keýpi-sapalyk:* Maňa ýoktur hiç nisbet aýş-u sahbalyg bile (BD, 33b-6).

sahla- [سَخْلَة ، سَخْلَة] *saklamak, tutup durmak:* Ki kirpügümi anyň içün şana sahlaram (KB, 451-2). Janumda ben dişiň ile dürdäne sahlaram (KB, 451-2).

sahlamah [سَاخْلَمَاح] *saklamak, saklamaklyk:* Muhaýýar galmyşam nowruz nühüfte – sahlamah olmaz (KB, 424-13).

sahn [صَحْن] *meýdan, gülzarlyk, çemenzarlyk:* Eriş gör halkaýy-sany, ne ýüzden gösterer sahn (ND, 30a-15). Bir çemendür sahnı kim bolgaý benefşe serbe-ser (BD, 30b-8). Gâhi sahnı çemen gül çehresiden arguwanydur (BD, 31a-2).

Sahsyn [سَخْسِين] *şäher ady, Bulgaryň gola-ýynda ýerleşipdir:* Sahsyn (MK, I, 365-9).

saht [sa:ht سَاخْت] *gussaly, gaýgyly, lapykeç:* Neçün saht sen, hanym ýigit (GA, 97-13).

sahta [sa:ḥta سَاخْتَة] **1)** *galp, ýasama:* Täki oldy şol jemalyň sahta (KB, 136-10). **2)** *ýasalan, ýöriteleşdirilip ýasalan:* Niçe janlar nisara sahtadur (KB, 380-12).

saht ol- [سَاخْت اُول] *näräzy bolmak, gaty görmek:* Baýyndyr han gaty saht oldy (GA, 235-11). Bakdy, gördi, Beýrek saht olmuş (GA, 97-12).

sahw ol- [صَحْو اُول] *aňly bolmak, sak bolmak, huşy ýerinde bolmak:* Sahw ola mahbub ile Subhana erenler (KB, 82-9).

sahy [sahy: سَخِي] *sahy, sahawatly, jomart:* Ol badyşahy-adyl, sahy erdi (SB, 28a-6).

sahy [sa:hy صَاحِي] *aňyňa gelme, huşuňa gelme, serhoşlykdan açylma:* Gije-gündüz tolu peýmanaýy-sahy, içelüm (KB, 393-5).

Sahy [سَخِي] *adam ady (erkek):* Sahy (BD, 79a-10).

sahyb [sa:hyb صَاحِب] **1)** *eýe, hojaýyn:* Bu rowaýat sahyby takryr kylur kim... (SB, 126b-15). **2)** *söhbetdeş, ýoldaş, hemra:* Bagzy ähli-kitab aýturlar kim, sahyby-Hyzyr alayhyssalam turur (SB, 5a-32). <**mugjyzat sahyby** – *gudrat eýesi, gudratly keramatly:* Beni-ysraýylda bir kişi peýda bolub erdi mugjyzat sahyby, ölük kişige jan berib, tirtgüzür erdi (SB, 24b-27). <**sahyb-esrar** – *syrlyr eýesi, syr saklaýan, syrdaş:* Çünki men ol ýaşny hergiz sahyb-esrar etmedim (BD, 24b-11). <**sahyb-gudrat** – *güýç-kuwwat eýesi, güýçli, kuwwatly:* Ol akyl we dana we aly hümmet we sahyb-gudrat we şöwket erdi (SB, 19a-5). <**sahyb-keramat** – *keramatly, keramat eýesi:* Ol azym akyl we dana we sahyb-keramat erdi (SB, 126b-14). Begaýat zahyd we abyd we sahyb-keramat... erdi (SB, 33a-31). <**sahyb-kitab** – *kitap eýesi, mukaddes kitaby bolan dine ynanyan adamlar, Allatagaladan inen mukaddes kitaply dindäki kişiler:* Alarnyň kyblasy ot erdi we sahyb-kitab imes erdiler (SB, 39b-11). <**sahyb-nazar** – *görgür, aýdyň görüji, akýürekli pir:* Men gul olam gözüne ki, sahyb-

nazar durur (KB, 523-11). <**sahyb-rasad** – *obserwatoriýanyň eýesi, obserwatoriýany esaslandyran*: Aýturlar kim, batlymýusy-sahyb-rasad we majysty bu batalysadan erdi (SB, 21a-29). <**sahyb-raý** – **1**) *sözünüň eýesi, sözünde tapylýan, bir sözli, wepaly*: Ol sahyb-raý, dilawer, şujag kişi erdi (SB, 22b-4). **2**) *dana, bilimdar, aňly, üşükli*: Bir sypahsalarymerdana, dilawer, sahyb-raý... (SB, 37b-15). <**sahyb-wukuf** – *habarly, bilimli, bilýän, bilim eýesi*: Ýusuf tagbyr ylmyda bisýar sahyb-wukuf erdi (SB, 5a-8). Danyýal kim, tagbyr ylmyda sahyb-wukuf erdi (SB, 16b-19). <**sahyby-lewläk** – *Muhammet pygamberiň lakamy, bu sözüň «Eger sen bolmadyk bolsaň (Alla asmanlary ýaratmazdy)» diýen manysy bar*: Mugjyzy-ahýaýy möwti sendedür, / Ger Muhammed sahyby-lewläkdür (KB, 458-11). <**sahyby-mahrutat** – *geometriýanyň eýesi, geometriki çyzgylary esaslandyran, düýbüni tutan*: Nujum ylmyňy Ilwinus ýunanydan kim, sahyby-mahrutat turur... ögrenib... erdi (SB, 17a-27). <**sahyb-zij** – *astronomiki jedweliň (kalendaryň) eýesi, astronomiki jedweli esaslandyran*: Ebrehys... sahyb-zij we rasad turur (SB, 21a-17).

Sahyb Hasr [sa:hyb Hasr صاحب حصر] *adam ady (erkek)*: Any Sahyb Hasr diýer erdiler (SB, 20b-13).

sahybjemal [sa:hybjema:l , صاحب جمال] *owadan, gözel, sahypjemal*: Köňül ki, duşmady sahybjemala (KB, 81-7). Sara... begaýat sahybjemal erdi (SB, 2b-18). Züleýha begaýat sahybjemal we hub surat erdi (SB, 4b-19).

sahybkemal [sa:hybkema:l , صاحب كمال] *kemally, kemal eýesi, kemsiz ýetişen, sowady, ylym-bilimi ýokary derejä ýeten, kämil*: Likin – jefa-ýu jewrde sahybkemaldur (BD, 24b-1).

sahybkyran [sa:hybkya:n , صاحب قِران] *bagtly, ykbally, sāhetli gün doglan*: Bilür ýok niçesin onuň, ajap sahybkyran gördüm (ND, 19a-3). Weliken gaşlaryň sahybkyrandur (KB, 18-12). Letafet mülküniň sahybkyrany (Mn, 301a-8).

sahybkyranlyh [sa:hybkyranlyh , صاحب قرائل] *bagtlylyk*: Saňa sahybkyranlyh oldy derhor (KB, 83-15).

sahyh [sahy:h , صحيح] *dogry, birkemsiz*: Any gidermeklik ol durur kim, sahyh akyd kylgaý (Ýaý, 135b-4).

sahyhrak [sahy:hrak , صحيح راق] *has dogry, dogry, çyn, hakyky*: Bu kowl sahyhrak turur (SB, 14a-4). Bu söz sahyhrak turur (SB, 22a-5).

sahyl [sa:hyl , ساحل] *kenar, kenar-ýaka, deňiz kenary*: Garky hun olsun, eger azmyny ba sahyl kyla (KB, 35-11). «Anda köb syrlar bar» diýib, derýa sahylyga rowan boldylar (SB, 9b-20). Barça suw sahylyga rowan boldylar (SB, 9b-31).

sahyn- [ساحن , صَحِين] **1**) *saklanmak*: Herki andan özün sahyňa, bidildür, efendi (KB, 395-15). **2**) *seresap bolmak, oýlanmak*: Göz, hü kaçan eriser, sen seni senden sahyň (KB, 428-1). Gerek ki çöp düşe ol göze ki, kişi sahyňur (KB, 500-15).

sahyr [sa:hyr , ساحر] *jadygöý*: Sahyr degildir isen, gel indi ýüzüne bah (KB, 313-12). Ol azym sahyr turur, any heläk kylmak gerek (SB, 7b-33).

sajydat [sa:jyda:t , ساجدات] *sejde edýänler*: Dil ýüzüne rakygat-u sajdāt (KB, 111-12).

sak [سَق] *hüşgär, sak*: Sak (MK, I, 279-11). At gulagy sak olur (GA, 264-4).

sak [sa:k , ساق] **1**) *aýagyň topuk bilen dyz aralygy, injik, baldyr*: Ýasaguň farzdur boýnuma benüm, / Weliken sakyňa ýetmez ýasaguň (KB, 113-7). Süleýman anyň saklaryny görüb ýüzini ewürdi (SB, 13b-11). Tüşde bir surat görüb turur sen, saky syfaldan, tyzlary misden (SB, 16b-19). **2**) *gonç, ädigiň gonjy*: Bir byçak üdüginiň sakyda goýub erdi (SB, 33a-23). <**saky-ahenin** – *söweşde baldyra geýilýän ýörite demir jorap, baldyrlyk*: Iki aýagyda saky-ahenin baglab... (SB, 32a-10). <**sim sak** – *kümüş baldyr, owadan baldyrly, söbügi owadan*: Sakyýy-sim sak sun mül bize, salma mül-müle (KB, 302-12).

sak- [سَق] *sanamak, hasaplamak*: Bardy eren konuk görüp gutga sakar (MK, I, 321-6).

saka I [سَقا] *dag etegi*: Saka (MK, III, 172-10).

saka II [سَقا] *suwlama, suw daşama, suwarma, sakylyk etme*: Bu sakasyny gör, sakama düşer (KB, 384-15).

sakaç [صقاج ، صقاج] *saç*: Gara sakaç altynnda gömeçden ne war (GA, 105-7).

Sakahum Rabbuhum [Saka:hum Rabbuhum سقهم ربهم] *Gurhanyň ýetmiş altynjy süresiniň ýigrimi birinji aýatyndaky «Perwerdigäri olary örän päkize şerbet bilen suwa ýakar» manyly haýyş: «Sakahum rabbuhum» hamdyn içen aşyklar, eý Nagşy (ND, 15a-6).*

sakak [سقاق ، سقاق] **1) eňek**: Sakak ohşar, sakal biçer (MK, II, 229-2). **2) eňek bilen boýun aralygy**: Ybakadyň kurp eger tapman seniň semin sakagyňga, / Etek dek hem ýaman ermes tüşe alsam aýagyňga (Ab, 70b-2).

sakal [ساقال ، سقّل] *çekgä, duluga we eňege bitýän gyllar, sakgal*: Sakal tutub tartyşur (MK, I, 196-4). Ak sakal boldy (ZME, 334; 131-1). Sakal (IBM, 140-19). Sakal (Tuhf, 31b-5). Sakalym agardygyn ne begenmez sen? (GA, 158-5). We dahy ýaýy argyn çeke sakaly düşunda ýetirgeý (Ýaý, 126a-4). Musa gol uzatyb, fyrgawn sakalyny tutub tartdy (SB, 7a-26). Elik sakalga urmak ýaman turur (SB, 7a-27).

sakalduruk [سَقْلَدُرُق] *jüpekden işilýän we telpegiň gaçmazlygy üçin eňegiň aşagyndan geçirilip, telpege birikdirilýän bagjyk, telpegiň bagjygy*: Sakalduruk (MK, I, 436-1).

sakalduruklan- [سَقْلَ دُرُقْلَن] *telpegiň bajygyny dakynmak, ildirmek*: Är sakalduruklandy (MK, III, 153-14).

sakaleýn [سَقْلَيْن] *yns we jyns, adamzat we perizat, arwah-jyn*: <**seýýidis-sakaleýn** – ynysyň-jynsyň jenaby, Muhammet pygamberiň lakamy: Seýýidis-sakaleýn alayhys-salawat wessalam erdi (SB, 39a-14).

sakaljyk [سَقَالْجَق] *sakgaljyk, «sakal» sözünüň göwnüýetmezçiligi aňlatmak üçin ulanylyşy*: Mere, sakaljygy akja goja (GA, 157-13).

sakalla- [سَقْلَ لَا] *sakgal göýbermek, sakgaly ösdürmek*: Sakallady (IBM, 104-9).

sakallug [سَقْلَ لُغ] **S: sakally** Sakallug (IBM, 150-8).

sakally [سَقْلِي ، سَقْلِي] *gür sakgaly bolan, sakgally*: Sakally bozaç torgaý saýradykda (GA, 21-5). Ag sakally gojanyň agzyn sökdi

(GA, 19-5). <**sakally palta** – aýpalta: Sakally palta (Tuhf, 23b-8).

sakalsyz [سَقَالْ سِز] *sakgalsyz, köse, ýylmanak*: Sakalsyz (IBM, 150-8). Sakalsyz (Tuhf, 4a-4).

sakalyba [saka:lyba سَقَالِيه] *slawýanlar*: Fereň memäligi we sakalybany aňa müsellemtutdy (SB, 27a-32).

sakam [saka:m سَقَام] *hassalyk, bimarlyk*: Bu sakasyny gör, sakama düşer (KB, 384-15).

sakamat [saka:mat سَقَامَت] *keselçilik, hassaçylyk*: Ne salamat aňlaram gör bu sakamatuň içinde (KB, 312-1).

sakar I [سَقَر] *barak, sakarbarak*: Sakar (Tuhf, 26b-ç).

sakar II [سَقَار] *maňlaýy, alny ak tegmilli, sakar*: Sakar goç, gel, geç – didi (GA, 227-9).

sakar III [سَقَر] *ýedi dowzahyň biriniň ady, sakar*: Köýüň içre ger sakar bolsa makar jenetçe bar (BD, 43a-9).

sakaw [سَقَاو] *sakaw, kekeç*: Sakaw (Tuhf, 27b-7).

sakf [سَقْف] *petik, üçek*: Raksa dilär ki, gele bu sakf-u diwar epsem ol (KB, 512-2).

sakla- / sahla- [سَقْلَه ، سَقْلَه ، سَقْلَه ، سَقْلَه] **1) aýap saklamak, aýap goramak**: Ki kirpügümi anyň içün şana sahlaram (KB, 451-2). **2) belli bir maksat üçin tutmak, saklamak**: Demür tonum saklardym bu gün içün, günü geldi (GA, 129-9). **3) göz-gulak bolmak, goramak**: Meni öziňiz bile saklaň (SB, 121b-14). Memleket we badyşahlykny saklasa bolmas... (SB, 126a-25). **4) gizlemek, ýaşyrmak**: Saklady (Tuhf, 14b-10). Saklady (Tuhf, 13b-7). Hekimlere ysmarlaýub, Dirse handan sakladylar (GA, 29-6). Ol gyz içün üç janawar saklamyşlar (GA, 175-1). Birin yhraç edip harpyň bu syry sakla sen tä kim (ND, 29a-5). Tutup syrlaryny saklar, erişmezler zowal asla (ND, 6a-4). **5) ýerine ýetirmek, dowam etdirmek**: Buýurdy bize saklamagy baş wagt namazy (MAS, 2b1). **6) tutmak, saklamak, bendi etmek, göýbermezlik**: Her kişiniň golyda ogurlyk tutar erdiler, any jürme saklar erdiler (SB, 4a-10). Ýusuf höküm kyldy kim, Ibni-Ýeminni ol ogurlyk jäheti üçün saklagaýlar (SB, 5b-26). **7) bakmak, idetmek,**

otarmak: Kiçigi Dawud alayhyssalam erdi, koý saklab, tagam atasy birle agalaryga geltürür erdi (SB, 12a-25). **8) saklamak, berjay etmek, ýerine ýetirmek**: Bu wesýetni saklar erdiler (SB, 18b-21). **9) yzarlamak, synlamak, gözegçilik etmek**: Any saklamak gerek, eger welaýaty terk kylyb gitse, bilgeý biz kim, rast aýta turur (SB, 25a-31). **10) gözegçilik etmek, synlamak, üns bermek, barlap görmek**: Alar taryh ýazyb sakladylar, erse iki hefteden soň Perwiz katlynyň habary ýetişdi, hem ol güнге muwafyk (SB, 39a-22). <> **Alla saklasun – Alla gorasyn**: Döwletsiz şerinden Alla saklasun (GA, 4-3). <> **aman sakla-** – *sag-salamat galmak, aman-sag gorap saklamak*: Meni Allatagala seniň azabyňdan aman saklady (SB, 26a-1). <> **eziz sakla-** – *hormatlamak, sarpalamak, mertebeli tutmak*: Begaýat mükerrerem we eziz saklar erdi (SB, 4a-6). Bu ogulny eziz saklagyl (SB, 4b-18). <> **fursat sakla-** – *maýyny tapmak, maýyna garamak, amatyna garamak*: Hatun fursat saklab, tüginini üzüb, any ol tüg birle berk baglady (SB, 11b-27). Fursat saklab, her biri bir zähm Daraga urub, Isgender çerigige bardylar (SB, 19a-9).

saklamak [صاقلمك ، صقلمق] *saklamaklyk, saklama, iş ady*: Saklamak (IBM, 121-17). Ýad – ogly saklamak-la ogul olmaz (GA, 3-5).

saklan- [سَقْلَن ، سَقْلان] **1) goranmak, ätiýaç etmek**: Ol menden saklandy (MK, II, 196-7). Saklandy (IBM, 110-12). Ok atan kişi saklansun ifla wagtynda, iki elini bir-birinden buryn açmakdan (Ýaý, 127a-4). **2) aýak çekmek, durmak, eglenmek, daýanmak**: Saklandy (Tuhf, 10a-13). Görünen, çün gören sen-sen, neden ýa beýle saklanmak (ND, 32a-13).

saklaş- [سَقْلَش] *saklaşmak, gorap saklaşmak*: Budun kamyg saklaşdy (MK, II, 170-8).

saklat- [سَقْلَت] *saklatmak, göz-gulak boldurmak*: Oglanjygyny daýelere werdi, saklatdy (GA, 15-6).

saklyk [سَقْلُق] *hüşgärlik, saklyk, seresaplylyk*: Saklyk (MK, I, 392-9).

saksagan [صَقْسَاغان] *alahekik*: Çal garaguş ganady-la saksagana kendüzin şakydarmy? (GA, 188-12).

sak-sak [سَقْ سَقْ] «*sak boluň!*» *ýaly duýduryş bermegi bildirýän ümlük, haý-haý*: Sak-sak (MK, I, 279-11).

Saksyn [Saksy:n سَقْسِين] **S: Sahsyn** Saksyn güzer(i) we Etek manbagy bu zulmatdan turur (SB, 19b-19).

sakt bol- [سَقَط بول] *ýykylmak, agdarylmak, togalanmak*: Ýetgenden soň ol at sakt boldy (SB, 22b-29).

sakurga [صَقُورْغَا] *sakyrta, gäne*: Sakurga (Tuhf, 29a-ç).

saky [sa:ky ساقى] *çakyr, meý guýujy, şerap paylaýan, saky*: Doldur jamy, eý saky! (ND, 13b-13). Saky, tolu sun bize altun aýah (KB, 84-3). Sakyýy- sim sak sun mül bize, salma mül-müle (KB, 302-12). Gel, eý saky, getürgil jamy-Jemni (Mn, 298a-1). Gel, eý saky, getürgil lälegun meý (Mn, 303b-3). Getür saky şeraby-nab kim, eşret zamanydur (BD, 31a-1).

Saky [Sa:ky ساقى] *adam ady (erkek)*: Saky (BD, 80b-7).

saky- [سَقِى] *gözüne görünmek*: Ol meniň gözüme sakydy (MK, III, 201-8). <> **sakyg saky-** – *salgym bolup görünmek*: Sakyg sakydy (MK, III, 201-9).

sakyg [saky:g سَقِىْغ] *salgym*: Sakyg sakydy (MK, III, 201-9). Usukmyşa sakyg kamug suw görünür (MK, I, 166-4).

sakyl [saky:l سَقِيل] *agyr, agras*: Sakyl olmaýaýum diýü şol sakyla köňül (KB, 426-14).

sakyl kyl- [saky:l kyl- سَقِيل قِيل] *agyrlyk etmek, agyr güne salmak, kynçylyk döretmek*: Hymýarylarga köb sakyl kylur erdi (SB, 32b-27).

sakyl ol- [saky:l ol- سَقِيل اول] *agyr bolmak*: Sakyl olmaýaýum diýü, şol sakyla köňül (KB, 426-14).

sakym [saky:m سَقِيم] *hassa, syrkaw, kesel-bent*: Gözüň ile ben sakymam, gözüň dahy sakymdur (KB, 312-1).

sakyn- [s(a)k(y)n(y)ň FNhS , s(a)k(y)nd(y)m MahS , s(a)k(y)n(y)p PNhc صَقِين ، سَقْن ، صَقَيْن]

1) oýlanmak, pikirlenmek: (Türk) begler (budun ança) sakynyň (Bk, gd-33) — *Türkmen*

begleri, halky (bu barada) şeýle pikirleniň! 2) hasaplamak, çaklamak: Üç karluk ýablak sakynyp teze bardy (MÇ, dg-11) — Üç garlyk (halky) ýaman hasaplap, gaçyp gitdi. Ol ýolyn ýorysar unç tidim sakyntym (Tk, gd-24) — (Men) ol ýol bilen gitmek mümkin — diýdim, (diýip) oýlandym. 3) [s(a)k(y)nur RWNhS , s(a)k(y)nd(y)m MUhS , s(a)k(y)n(y)yma AMGNhS] gynanmak, gam-gussa batmak, gaýgylanmak, ahmyr etmek, puşman etmek: Sakynur men (Bk, gb-6) — Men gama batýaryn! Inim Kül tigin kerçek bolty — özüme sakyndym (Kt, dg-10) — Inim Kültegin öldi, özüme (gaty) gynandym. Üze kagan olurtyr olurtykyma ölteçiçe sakynygma (Bk, gd-2) — Beýik (türkmen halkyna) kagan boldum (han bolup oturdym), kagan bolanymda (han bolup oturanymda) (türkmen halky) ýitip ýok bolup baryňan (halk) diýip, gaty gynandym. 4) [s(a)k(y)nu WNhS , s(a)k(y)nd(y)m MUhS] aladalanmak, alada etmek: Teňri Bilge kaganka sakynu esig küçüg bersegim bar ermis erinç (Oý, sag-10) — Taňry dek Bilge kagan hakda aladalanyp, işimi, güýjümi oňa beresim geldi, elbetde. Eki şad ulaýu ini ýegünim oglanym beglerim budynym közi kaşy ýablak boltaçy tip sakyntym (Kt, dg-11) — Iki şadyň (weziriň), yzyndaky ini-ýegenlerimiň, ogullarymyň, beglerimiň, halkymyň (aglamakdan) gözi-gaşy zaýalanar (erbet bolar) diýip, köp alada etdim. Ger dilärsen Haky bulmak, gezme, sagyn her ýana (ND, 4b-2). 5) heder etmek, gorkmak, çekinmek: Ol menden sakyndy (MK, II, 121-3). Hylafyn aňlaýub zahyd, / Sakyn, gel olma Hakdan dur (ND, 4b-2). Keşfi raz etme, sakyn kim, pir perwerlik budur (ND, 8b-14). 6) gizlenmek, bukulmak: Sakyndy (Tuhf, 14b-10).

sakynç [سَقِنْج] gaýgy, gussa, alada: Sakynç maňa ýumutty (MK, I, 66-7). Gaçty sakynç, sewnelim (MK, I, 126-16).

Sakyndus [Sa:kyndus ساقندس] adam ady (erkek): Anyň zamanyda hekim Sakyndus, filsofy-samyt erdi (SB, 22a-3).

sakyrghan [سَقْرَغان] alakalaryň bir görnüşi: Sakyrghan (MK, I, 429-9).

sakyrghu [سَقْرُغُو] sakyrta: Sakyrghu (MK, I, 405-15).

sakyrk [سَقْرِك] päk ahlakly, gowy gylykly: Sakyrk (IBM, 147-13).

Sakyş [S(a)k(y)şyn Nilhl] ýer ady: Kergün Sakyşyn Syp başyn ýüre kelti (MÇ, gd-4) — Kergün, Sakyşyň, Sypbaşyň üsti bilen (duşman) geldi.

sakyşçy [ساقش حى] hasapçy: Sakyşçy (IBM, 155-10).

sakyş günü [ساقش كوني] ahyret günü, habap bermeli gün: Sakyş günü (IBM, 138-1).

sakyt bol- [sa:kyt bol- ساقط بول] düşmek, gaçmak: Syýawahş maňa kasd etdi, erse aňa ragbat kylmadym, meniň birle köb talaşyb, bu oylan arhamdan sakyt boldy (SB, 14a-16).

sakyz I [سَقْز] her bir şepbeşik, ýelmeşegen, şireli, ýapyşagan zat: Sakyz (MK, I, 305-1). Sakyz (IBM, 162-10).

sakyz II [سَكْز] şeker, süýji: Oroz hub söýledi, sakyz iýdi (GA, 126-2).

sal I [sa:l سال] sal, ýeňil gaýyk, meşikden gaýyk: Sal (MK, III, 117-7). Ki bady-saba at saluban ýüzdi salyn (KB, 483-11). Oguz buýurdy kim, sallar ýasab, anyň birle derýadan ötdiler (SB, 121a-28). Andan sal we kişti birle ötüb, iki suw arasyda makam tutdy (SB, 122a-1).

sal II [sa:l سَال] bir zady ýaldyratmak üçin ulanylyan madda, lak: Sal (MK, III, 117-8).

sal III [sa:l سال] on iki aýdan ybarat wagt birligi, ýyl: Goýmady hepde-ýu sagat dahy hem salymyzy (ND, 36b-18). Demi hijir haşa lilla ki, görem çü sal olamy! (KB, 398-3). Her sal haj möwsümide bir-birige ýetişürler (SB, 9b-12). Bolgunça mah-u sal, aý-u Aftabga (BD, 82b-4).

sal IV [sa:l سال] suw akar ýaly ýap, aryk: Göýä kirpik nisanydan anyň saly bar (AB, 70b-18).

sal- [سَال ، صال ، سَلْ ، صل] 1) salmak, girizmek: Salaly ruhy kafaýa tygy kattalymyzy (ND, 36b-10). Akybet any bir sandukga salyb, tewege ýükläb, özi birle eltür erdi (SB, 121b-15). 2) eýerlemek: Saldy (IBM, 108-13). Atyma eýer salaýym (GA, 174-10). Ol atny tutub, öz goly birle egerlär erdi, guşgunyny salaý tiýdi, erse ol at gögsige andak tepdi... (SB, 30a-12). 3) taşlamak, atmak,

oklamak, zyňmak: Saldy (Tuhf, 32a-10). Aýagyň topragyna meni saldylar (GA, 219-10). Gaba ökjämiň altyna salaýdym (GA, 53-8). Jemalyň saldy Ýusufny gudukga (Mn, 304a-4). Ahyry any gudugga saldylar (SB, 4a-33). **4) saramak, daňmak, baglamak**: Kyrk ýigidine dülbend saldy (GA, 34-3). **5) urmak, üstünden eňtermek**: Gamçy salup, tünderen är idim (GA, 278-3). Ol altmyş batman gürz salardy (GA, 203-1). **6) goýup gitmek**: Kafyrlar bilüb, meýdany salub gaçdy (GA, 252-7). **7) aýyrmak, syrmaq**: Güle garşu ger nykabyň sala, aç a ýüz gözi ile (KB, 418-3). **8) bir ýana kowmak, gyraklatmak**: Nije ýabana salar-sa beni gaşy, zülfi ile (KB, 355-10). **9) ibermek, habar etmek**: Saldy (IBM, 102-4). Ene-ata Gazana adam saldylar (GA, 260-3). **10) salgamak, galgatmak, yşarat etmek**: Ol maňa tonyn saldy (MK, II, 21-3). **11) görkezmek, çykaryp görkezmek**: Ol maňa kişide altun saldy (MK, 21-4). **12) gurşamak, basmak**: Suw ýygajyg saldy (MK, II, 21-5). **13) erkinlige göýbermek, boşatmak**: Salmak (IBM, 121-15). **14) gaýga batmak, kyn ýagdaýa düşmek**: Özün salmak ýene bir fikir edip saz, / Bu tilig boldy işge çüre-perdaz (Ab, 70b-13). **15) örtmek, ýapmak, sürtmek**: Ol köýlekni atasynyň ýüzige saldy, dersagat bina boldy (SB, 6a-6). **16) salmak, ötürmek, ildirmek, dakmak**: Eger Oguz merhemet kylyb, azadlyk halkasy gulagymga, salgaý... (SB, 123a-3). **17) ugrukdyrmak, gönükdirmek, ýola salmak**: Nefsi-emmara sizni bu zalalat ýolga salyb turur (SB, 4b-4). Meger nefsi-emmara sizni bu (nä)şayyst ýollarga salyb turur (SB, 5b-30). **18) sokmak, salmak, girizmek**: Ýele sawur, suýa sal, asylyg adyn urma (KB, 362-6). Her kaçan golyny goýnyga salyb çykarur erdi, goly ak Gün dek rahşende we nurany bolur erdi (SB, 7b-25). Ýene kim, goýnyga salur erdi, öz halyga gelür erdi (SB, 7b-26). **19) salmak, goşmak, gatyşdyrmak**: Alarny ganaýymlar içige saldy (SB, 10b-3). Bilahyr bihuş däre tagam we şerablaryga salyb, alarga berdiler (SB, 14a-3). **20) goşmak, birleşdirmek, sepleşdirmek**: Iki aryk suw Dejläge saldy (SB, 11a-14). **21) bina etmek, bejermek, ýasamak, gurmak**: Öz adatlary birle bir ulug ataşgäh salgaýlar (SB, 14a-17). **22) tutmak, saklamak, gabamak, bendi etmek**: Temürden kafas ýasaf, any anda salyb, özi birle eltdi (SB, 18b-4). Kaýsarny temür bendige saldy (SB, 29b-14).

23) ýazmak, düşemek, salmak: Her iki kişige bir tüşek saldylar (SB, 5b-18). Bir natg saldylar we any ol tagt üstüge olturtub, atasynyň gany üçün köb serzenişler kyldy (SB, 22b-31). **◊araga kişi sal-** – S: **ortaga sal-** Sabah araga kişi salyb, sulh kylgaýlar (SB, 19b-4). **◊at sal-** – *hüjüm etmek*: Biteklif kafyrlara at saldylar (GA, 63-4). **◊awaza sal-** – *ýaň salmak, gürrüň, myş-myş ýaýratmak, dowul turuzmak*: Oguz ogly atasy hökümi birle Basraga baryb, awaza salyb, ilçiler welaýatlarga iberib (SB, 125a-13). İlçiler awaza salur erdiler kim: Soltan Togrul ýetdi köb çerik birle (SB, 129b-12). **◊boýa sal-** – *zyňa tirkemek*: Kyrk ýigidini boýyna saldy (GA, 21-11). **◊boýnyga sal-** – *üstüne ýüklemek, üstüne atmak, ýöňkemek, günäkärlemek*: Köb gam we gaýgylar ýidi we günähni Tus boýnyga saldy (SB, 14b-20). **◊elikge sal-** – *ele salmak, tutmak, bendi etmek, ýesir almak*: Zahhakny elikge salyb, nist kyldy (SB, 3b-22). **◊fitne sal-** – *agzala etmek, agzalalayk salmak, uruşdyrmak, dawalaşdyrmak*: Meniň we oglanlarym arasyda fitneler salgaý (SB, 128a-13). Aramyzda fitne salgusy turur (SB, 128b-13). **◊gazanga sal-** – *bişirmek*: Hamyr edib, golynyň aýasyga ýassy etib, gazanga salur erdi (SB, 128a-4). **◊golga sal-** – **1) ele düşürmek, almak, ele girizmek**: Köb ganymatlar golga saldy (SB, 10b-27). **2) tutmak, ele salmak, ýesir almak, bendi etmek**: Meni golga salyb, heläk kylyb, Çyn memäligige mutasarryf bolgaý sen (SB, 19a-32). Hysrow any tedbir birle golga salyb, any dagy heläk kyldy (SB, 39a-5). **◊gol sal** – **1) gollaryňy germek (tans edilende)**: Gyz gol saluban oýnaýa (GA, 113-7). **2) talamak, hüjüm etmek**: Barça etraf-janybdan anyň mülkige hasmlar gol saldylar (SB, 37b-3). **◊gulak sal-** – *diňlemek, üns bermek, gulak asmak*: Ýene gulak saldy (SB, 130a-17). Gördi kim, anyň mengige gulak salmaslar, ol welaýatdan gitib, Babylga baryb (SB, 16a-25). **◊gurga sal-** – *pal atmak, bize çekmek, gurra atmak*: Gurga saldylar erse Şemgunga tüşdi (SB, 5b-8). Erse gurga saldylar, üç kerret gurga Ýunus adyga tüşdi (SB, 25b-7). **◊ilgeri sal-** – *öňe salmak, öňe düşürmek*: Fillerni araste kylyb, taht ulug fil üstige goýub, ilgeri saldy we özge fillerni anyň ardydan sürdi (SB, 36a-3). **◊kafasga sal-** – *gabamak, tutmak, tussag etmek*: Zalny tutub, temür kafasga salyb, Feramerz –

Rüstem oglyny heläk kyldy (SB, 14b-33). **◊kemend sal-** – *kement oklamak, ýüp zyňmak*: Rüstem kemend saldy kim, any, tutgaý (SB, 11a-32). Kemend salyb, kemendi Afrasiýabga bend boldy (SB, 11b-2). **◊kişi ortaga sal-** – *aralykçy tutmak, gepleşik geçirmek*: Sulh kylmakga kişi ortaga saldy (SB, 11b-3). **◊köňlige sal-** – *ýüregine salmak, duýgusyny oýarmak*: Allatagala ol ogulnyň mähir we muhabbetini Asyýa köňlige saldy (SB, 7a-17). **◊gözünden sal-** – *ünsden düşürmek, gözden salmak*: Gözünden salma bu miskin gedany (Mn, 298b-6). **◊muhalafat sal-** – S: **fitne sal-** Hurmuzd we Hysrow Perwiz arasyda kim, ogly turur, muhalafat salgaý (SB, 38a-9). **◊od sal-** – *tutaşdyrmak, odukdyrmak*: Od içine yşkuň ody od salar (KB, 458-9). Egerçi ýar yşky natuwan köňlümge ot saldy (BD, 34a-10). Janyma ot saldy, ol ruhsaraýy zyba ýene (BD, 17b-2). **◊ölüklükge sal-** – *jögülik etmek, aldamak, galplyk etmek*: Özini ölüklükge salyb (SB, 128b-30). **◊hastalykga sal-** – S: **ölüklükge sal-** Mekir kylyb, özini hastalykga salyb, bir günlük oylan häzir kylyb, dagwa kyldy.... (SB, 14a-15). **◊pertew sal-** – *ýalkym salmak, nur saçmak*: Saldy pertew roýy arza röwşen oldy her mekan (ND, 22b-4). Äleme pertew saldyňmy? (ND, 42b-11). Bir azym nur bir ulug ýygaçga pertew salyb turur (SB, 7b-17). **◊saly wermek-** – *goýbermek*: Tutsak olan Gazylyk goja saly wermişler, çykdy geldi (GA, 211-6). **◊sulh araga sal-** – *ýaraşyk baglaşmak, arany oňatlaşdyrmak, ýaraşmak*: Andan heras kylyb, sulh araga saldy (SB, 14a-5). Harbdan soň sulh araga saldylar (SB, 22a-16). **◊suran sal-** – *şagalaň etmek, gowga turuzmak, gykylyk gopdurmak*: Çerik barça suran salyb, nefir we nagara ünini alarga muzaf kyldylar (SB, 10a-30). **◊suwga sal-** – *ezmek, ýumşatmak*: Alarny syndurub, suwga salyb, Garaman hanga berdiler (SB, 126b-23). **◊taşgary sal-** – *çykamak, gutulmak, sypmak*: Bu duşman arasydan özümni taşgary salgaý men (SB, 130a-3). Ýusuf özüni taşgary saldy (SB, 4b-23). **◊yrak sal-** – *aýrylyşdyrmak, aýra düşürmek, uzaklaşdyrmak*: Any atadan yrak salyb... (SB, 4a-19). **◊ýere sal-** / **ýerge sal-** *ýýkmak, ýykylmak*: Şökli Mäligi atdan ýere saldy (GA, 64-4). Kābāge yawuk ýetişdi, erse özini ýerge saldy (SB, 36a-3). **◊zyndanga sal-** – *tussag etmek, bendi etmek*: Any edeb kylyb, zyndan-

ga salgyl (SB, 4b-24). Ýusufny zyndanga salyb, ýeti ýyl zyndanda mahbus kyldy (SB, 5a-6).

salab [سلب] *lybas, ýas lybasy*: Go(ý)mady janda saz ile salaby (KB, 131-1).

salabat [sala:bat صلابت] *haybat, howplulyk, gorkunç, gazaplylyk, berklik*: Anyň salabatydan gorkub, howf aňa galyb bolur erdi (SB, 10b-32).

salah [sala:h صلاح] **1)** *sapýüreklik, päklik*: Yşk baryda salah-u taba-ýu takwa (BD, 16a-9). **2)** *ýagşylyk, gowulyk*: Salah we salahyýet tamam halk era kylur erdi (SB, 6a-17). **3)** *maslahat, sala*: Salah ol turur, sen we Bāhram daryl-mülk serhedige tejeşşüm kylgaý siz (SB, 30b-11). **◊salah gör-** – *dürs hasaplamak, dogry saýmak, laýyk bilmek*: Salah görer men kim, täjni iki aç şir arasyda goýgaý siz (SB, 30b-19). Salah gördi kim, bu mesafny terk kylgaý (SB, 22b-14).

Salahana [Sala:ha:na صلاحانه] *ýer ady*: Depegöz oldugy Salahana gaýasyna geldi (GA, 225-8).

salah bol- [sala:h bol- صلاح بول] *ýerlikli bolmak, mynasyp hasaplanmak, laýyk görülmek*: Bir-biriňiz birle meşweret kylyb, herne salah bolsa, mukarrar kylgaý siz (SB, 30b-11).

salahsyz [sala:hsyz صلاح سيز] *ýaramsyz, gowy däl, erbet, nämynasyp, düziw däl*: Daýym salahsyz işlerge meng kylur erdi (SB, 9a-30).

salahyýet [sala:hyýet صلاحيت] *mynasyp bolma, derde ýarama, ýagşy-ýamana ýarama, ýagşylyk etme*: Salah we salahyýet tamam halk era kylur erdi (SB, 6a-17).

salam [sala:m سلام, سلام] **1)** *salam, salamlaşma*: Däli ozan salam werdi (GA, 109-12). Görüdi öwlüýä ruhy, bütin ondan salam aldy (ND, 41a-17). Weger ne enbiýa haky, salamyn almam agýaryň (ND, 17b-8). Salam olsun Buraka jan içinden (KB, 98-8). Bu mülkde salam resmi ýok erdi (SB, 9b-27). **2)** *hat, dil we ş.m, üsti bilen iberilýän saglyk-amanlyk*: Salamym gülge elt, eý taň nesimi! (Mn, 296b-11). Äriň gelse, menden salam tiýgeý sen (SB, 3a-11). Salamym ýetgür ol aramyjanga (BD, 43b-9). Diýgil owwal aňa salamymny (BD, 46a-6). **3)** *Muhammet pygambere, onuň neberesine we ýaranlaryna edilýän*

yagşy dilegler: Doga salam resul hezreti üzerine olsun we dahy barça ýaranlary üzerine olsun (Ýaý, 99b-9). <**salam aleýk** – «Size saglyk bolsun» diýen manyny aňladýan aýty, *salamaleýkim*: Çü husnuň içine girdim, diýdim salam aleýk! (KB, 350-7). <**salam ber-** – *salamlaşmak, salam bermek, saglyk-amanlyk soramak*: Atasy alyga gelib, salam berib tiýdi... (SB, 3b-10). <**salam wer-** – S: **salam ber-** Orozdan adam geldi, salam verdi (GA, 195-13).

salama [صَلَامًا] *gap-gaç*: Salama (Tuhf, 18a-2).

salamat [sala:mat سَلَامَت] *sag, salamat, abatlyk*: Andan soň salamat gaýtyb ewige ýetdiler (SB, 128b-11). Siz görgeň dek esen, salamattur biz (BD, 61a-1).

salamatlyk [sala:matlyk سَلَامَتْلِيك] *saglyk, gurgunlyk, salamatlyk*: Taňry rehmeti, salamatlygy ýaradylmyş ýahşysy üstine (MAS, 1b-4). Salamatlyk we fath we nusrat habarymyzny ew-ilimizge eltgeý (SB, 122a-22).

salamat ol- [sala:mat ol- سَلَامَت اول] *sag-salamat bolmak*: Tä dehr durur salamat olgy (BD, 46a-2).

salam kyl- [sala:m kyl- سَلَام كِيل] *salamlaşmak, salam bermek, saglyk-amanlyk soramak*: Salam kyldy aňa (ZME, 478; 145-2). Ýusufga salam kylyb, muluk resmi birle towazyg sejdesi kyldylar (SB, 6a-11). Musa gelib Şugaýbga salam kyldy (SB, 7b-11).

salamla- [sala:m-la- سَلَامْلَا] *salamlaşmak, salama gelmek*: Begler gelür Gazany salamlar giderdi (GA, 294-13).

salamulla [sala:mulla: سَلَامُ اللّٰه] *Allanyň, Taňrynyň salamy*: Eý-a, asbahy-reýhany, salamulla, salamulla (KB, 373-13). Eý-a, tahty-Süleýmany salamulla, salamulla (KB, 373-14).

salan- [صَلَان] *sallanmak, asylmak*: Salandy (Tuhf, 10b-3).

salandyr- [صَلَانْدِير] *sallamak*: Salandyrdy (Tuhf, 16a-4).

salanjaň [سَالَنَجَن] *boýna dakylýan tumar*: Periler-ge jünun tumardyr boýnumda salanjaň (Ab, 71a-1).

Salar Baba bin Gulaly Salar Hyrydary [Sa:la:r Ba:ba: bin Gulaly Sa:la:r Hyry:da:ry:

[سالار بابا بن قلعلی سالار خریداری] *adam ady (erkek), XVI asyrdan ýaşap geçen belli türkmen taryhçysy, «Jamygut-taryh» kitabynyň awtory*: Kätibehül abd Salar Baba bin Gulaly Salar Hyrydary (SB, 130a-31).

salatyn [sala:ty:n سَلَاتِيْن] *patyşa, soltan*: Nuştegin Seljuk salatynynyň mustahdamlarydan erdi (SB, 130a-21).

salawat [salawa:t صَلَوَات ، صَلَوة] **1)** *Muhammet pygambere we onuň nebereleriniň hormatyna okalýan doga*: Muhammede salawat getirdi (GA, 147-2). **2)** *salam, salawat*: Seýýidus-sakaleýn alaýhys-salawat wessalam erdi (SB, 39a-14).

salbar [سَالْبَار] *ýyrtyjy guş*: Erkek salbar (ZME, 305; 161-2).

salb kyl- [salb kyl- صَلْب كِيل] *asmak, dardan asmak, haja çüýlemek*: Isa alaýhyssalamny ol ýygaç birle salb kyldylar (SB, 20b-19). Mesih alaýhyssalamny anyň birle salb kylyb tururlar (SB, 27a-25).

salçy [سَالْجِي] *aşpez*: Salçy (MK, III, 326-1).

salga- [سَالْغَا] *ugratmak, göndermek*: Any hem salgady Nowruz birle, / Göçürdi talygy firuz birle (Ab, 70b-16).

salga at [سَلْغَا اَت] *kesir, gylyksyz at*: Salga at (MK, I, 356-2).

salgur [سَلْغُر] *oguz-türkmen taýpalarynyň biriniň ady, salyrlar*: Salgur (MK, I, 56-11).

salgury [سَلْغُرِي] *salylrlar*: Salgurylar hekaýaty ol turur kim... (SB, 130a-23). Fars atabegleri kim, alarny salgury okur erdiler (SB, 13a-26).

salgyk [سَلْغِيك] *sallançak*: Salgyk (Tuhf, 34a-ç).

salhorda [sa:lhorda سَاَلْهَوْرْدَه] *garry, ýaşuly, köp ýaşan*: Wehriz bir salhorda, dilawer kişi erdi (SB, 36b-5).

salkum I [sa:lqum سَالْقَوْم] *salkym, hoşa*: Ol baglaryň gara salkumlary, üzümi olur (GA, 160-7).

salkum II [سَالْقَوْم] S: **salkyn** Salkum-salkum taň ýelleri ösdüginde (GA, 11-2).

salkym [سَالْقِيْم] S: **salkum I** Salkym (Tuhf, 25a-12).

salkyn [سالقين] *mylaýym, salkyn*: Juwan söýüpdür şu derun Isa demidir salkyn (Ab, 71a-4).

sallallah [صَلَّى اللّٰهُ] *Allanyň salamy bolsun. Pygamberiň ady agzalanda aýdylyan söz*: Hezreti Muhammet Mustafa sallallahy alayhy wesellem zuhur kyldy (SB, 126b-13). Pygamber sallallahy alayhy wesellem (SB, 3a-29).

sallançak [سَلْنَجَك] *sallançak*: Sallançak (IBM, 162-7).

sallandur- [صَالَنْدُر] *sallamak*: Aşaga urganla sallandyrjak olursam (GA, 8-7). Basaty tutdy, bogazdan sallandyrdy (GA, 226-5).

salmak [سَالْمَاق] *yürek gürsüldemesi*: Kim gözüm uçmahy tiz oldy-ýu könlüm salmagy (Ab, 70b-6).

salnu [salnu: سَلْنُو] *arasyna daş goýlup atylyan ýarag, sapan*: Salnu (MK, III, 280-10).

salpan [صَالْبَان] *selle*: Salpan (Tuhf, 25a-4).

saltur- [سَلْتُر] *biriniň ygtyýary boýunça taşlatmak, saldyrmak (oguzça)*: Ol meni aňar salturdy (MK, II, 147-1). **ýiyeň saltur** – *yşarat etmegi, elini salgamagy buýurmak*: Ol mana ýiyeň salturdy (MK, II, 147-2).

salundy [سَلْنَدِي] *erkek adamlaryň ösgün örüm saçy*: Salundy (MK, I, 375-7).

salur [سَالُور] **1)** S: **salgur** Bärü gelgil, salur begi, salur görki (GA, 135-13). Bir ata, bir ogul Ulas we Ular atlyk, salur kowumydan... (SB, 126a-21). **2)** *adam ady (erkek)*: Salur, ýagny her kişi ýetse gylyç we çomak urgaý (SB, 126a-3).

Salur Gazan [Salur Ga:zan سَالُور قَرَان] *adam ady (erkek), türkmen halkynyň taryhynda meşhur şahsyýetleriň biri*: Salur Gazan gaýgylly waka gördi (GA, 42-9).

salus [sa:lu:s سَالُوس] *jögi, ýalançy, mekir, hilegär*: Saky tolu wer ki, gide bu zuhd ile salus (KB, 430-10).

Salwur [سَلُور] *adam ady (erkek)*: Salwur öz haşamynyň on miň kişisi birle göç kylyb (SB, 130a-24). Salwur alarga goşulub, muddetler alarga mulazymat kyldy (SB, 130a-25).

Salwur Diňli [سَلُور دِنْكَلِي] S: **Salwur** Ady Salwur Diňli dagy diýr erdiler (SB, 130a-23).

saly [سَلِي] *suwag etmek üçin ulanylyan gural, gilmala*: Saly (MK, III, 176-14).

salyb [saly:b صَلِيْب] *dar agajy, Isa pygamberiň çüýlenen haçy*: Salybny alyb defn kyldylar (SB, 21b-26). Salyb agajyga baglady we Mesih alayhyssalamny Ized jelle-jelälehu ol münkerlerniň arasydan çykaryb (SB, 24b-17). **◁salyby-agzam** – *uly haç, beýik haç, mukaddes haç, Isa pygamberiň çüýlenen haçy*: Salyby-agzamny beni-ysraýyldan alyb, rehabyng tabşurdy (SB, 21b-24). Salyby-agzam kim, nasary zagmy erdi, Isa alayhyssalamny aňa salb kylyb erdiler (SB, 41b-33). **◁salby-agzam** – S: **salyby-agzam** Salby-agzam kim, olarnyň zagmy erdi kim, Isa alayhyssalamny ol ýygaç birle salb kyldylar, alardan alyb (SB, 20b-19). **◁salyby-ekber** – S: **salyby-agzam** Salyby-ekberni kim, nasranylar zagmy ol turur kim, Mesih alayhyssalamny anyň birle salb kylyb tururlar (SB, 27a-25). **◁ýýdus-salyb** – *haç baýramçylygy Isa pygamberiň çüýlenen haçynyň gömlen ýerinden çykarlyp alnan we baýram bellenen günü*: Ol zamandan bu zamangaça ol günni baýram kylurlar we any «Yýdus-salyb» diýerler (SB, 27a-26).

salybus-salbut [saly:bus-salbu:t صَلِيْب الصَلْبُوت] *dardan asylanyň dary, haça çüýleneniň dary, Isa pygamberiň çüýlenen haçy*: Any salybus-salbut okurlar (SB, 20b-20).

salyh [sa:lyh صَالِح] *dogruçyl, hakykatçy, ak göwünli, sap ýürekli*: Gerek alym, gerek salyh, gerek müfti, gerek molla (ND, 37a-16). Süleýman alayhyssalamdan soň eziz we salyh kişi... erdi (SB, 15a-19). Emma Esa salyh we hudaýparast erdi (SB, 15a-20).

Salyh [Sa:lyh صَالِح] *adam ady (erkek), pygamberiň biri*: Eger Salyh olursa, saňa janym, / Garýu eýleýe naka jan içinden (KB, 98-11).

salymlaş- [سَلَمَلَش] *jedelleşmek, dawalaşmak*: Anyň birle salymlaşdy (MK, II, 204-11).

salyn- I [صَالِن] *getirilmek, goýulmak*: Agzy böýük humralar ortalýga salynmyş idi (GA, 122-13).

salyn- II [سَلْنُ ، صَلْنُ] *sallanmak, asylyp durmak*: Ýinjü gulaktan salyndy (MK, II, 121-10). Salyndy (Tuhf, 5a-ç).

salyngaç [سَالِنْغَاچ] S: **sallaňçak** Bu salyngaçny kylur ol galyban (Ab, 70b-10).

salynyş [سَالِنْش] *sallanyş, sallanma, näzirge-me*: Sözüň ile salynyşuň kibi kowly-la amaly (KB, 385-3).

salýňula- I [سَالِنْكُولَا] *sallanmak*: Üzüň salýňulady (MK, III, 302-3).

salýňula- II [سَالِنْكُولَا] *daş bilen urmak, sapan bilen daş atmak*: Är itig salýňulady (MK, III, 302-4).

salýş [صَالِش] *salgaýyş, salýş*: Oglumyň gylyç salýşyn göreým (GA, 22-4).

salýş- [سَالِش] **1)** *galgadyşmak, silkişmek*: Olar ikki ýeň salýşdy (MK, II, 87-13). **2)** *tutluşmak, göreşmek*: Salýşmak (MK, II, 87-14).

salýaz [صَالِيز] *tüýkülik*: Salýaz (Tuhf, 16b-ç).

sam [sa:m صَم ، سام] *ýeliň ady, ýaramaz, erbet (ýel)*: Sam ýelleri ösmeden gulagym çyňlat (GA, 137-2). Kattyg ýel kim, Hytaý janybydan gelür, we anyň adyna bady-sam sötrük diýr erdiler (SB, 125b-30).

Sam [sa:m سام] S: **Sam Naryman** Sam ja-han bähliwan erdi (SB, 6b-12).

samad [صَمَد] *müdimi, ebedi, Allanyň bir ady, sypaty*: Seni Ol Ferd-u samad ferd ýaratmyş durur (KB, 429-14).

samahat [sama:hat صَاحَات] *sahylyk, jomartlyk, eli açyklyk*: Şejagat we samahat we merdi we ... sahawat birle araste turur (SB, 20a-3).

saman I [sa:man سامان] *baýlyk, döwlet, dü-züwlik, oňatlyk*: Habar werür samany nag-şynyň wasfy çyn söýlär (KB, 386-10). Bisabyr men-u biser-u samandur men (BD, 70b-7).

saman II [sa:ma:n سامان ، سَمَان ، صَمَان] *döwek döwlede, bugdaýyň, arpanyň galan balda-ýyklary, sypal saman*: Saman (MK, I, 348-1). Bir torba saman düşekli (GA, 281-5). Ki berdiň bugdaýyň ahyr samana (ND, 27a-1). Sararsyn beňziň uş dönsün samana (ND, 26b-12). Any öltürüb, terisini soýub, saman doldurgaýlar (SB, 28b-30).

Saman Huda [Sa:ma:n Huda: سامان خدا] *adam ady (erkek)*: Samanlylaryň nesilbaşysy: Samanlylar taryhyda any Saman Huda diýr erdiler (SB, 129b-30).

samanlyg [sa:manlyg سَمَنْلِغ] *samany bar bolan, samanly*: Samanlyg är (MK, I, 413-7).

samany [sa:ma:ny: ساماني] *samanylar nesilşalygy*: Barça samanlylaryň atasy turur (SB, 129b-31).

Samarkand [سَمَرْقَنْد ، سَمَرْقَنْد] *şäher ady, Samarkant*: Samarkand (MK, III, 304-12). Eý-a, türki-şekerhand, eý-a, haly-Samarkand (KB, 358-6). ...köb aňa engam we söýürgallar kylyb, Samarkandny aňa berdi (SB, 125a-33). Samarkand özgä... mensub turur (SB, 10b-27).

Sam bin Nuh [Sa:m bin Nu:h سَام بِن نُوح] *adam ady (erkek)*: Sam bin Nuh ferzendleriden turur (SB, 2b-8).

samda [سَمْدَا] *ayakgap, çepek*: Samda (MK, I, 350-10).

samduý [samdu:ý سَمْدُوِي] *her bir ýyly nahar*: Samduý (MK, III, 182-4).

samg [سَمْع] *gulak, eşidiş agzasy*: Alarnyň ahwalydan ägäh bolub, anyň samgyga ýetgürdiler (SB, 24b-26).

samgan [سَمْعَا] *eşidýärin we gulak asýaryn, baş üstüne, janym bilen*: Samgan we tagatan sen öziň baryb, any zyndandan çykargyl (SB, 40b-13).

Samyry [Sa:myry: سامِرِي] *adam ady (erkek)*: Musa Turga bargandan soň ol arada Samyry ol kowumny gäwsalaparastlykga gümrah kyldy (SB, 8b-12). Samyry ol -ziwerlerden.... bir buzaw ýasady (SB, 8b-13).

Sam Naryman [Sa:m Nary:ma:n سَام نَرِيْمَان] *adam ady (erkek)*: Sam Naryman anyň zamanyda wefat boldy (SB, 6b-11). Aýturlar kim: Gerşasb Sam Naryman uruglarydan erdi (SB, 11a-16).

samla- [سَمَلَا] *bejermek, em etmek (kesel barada)*: Ol any emledi, samlady (MK, III, 220-13).

samsyt- [سَمْسَيْت] *azar bermek, göwnüine degmek*: Ol any samsytty (MK, II, 270-11).

samur [samu:ر صَمِر ، صَمُور] *samyr, samyr derisi, samur jübbesi*: Samyr jübbesin egnine

aldy (GA, 135-8). Tüjjar we bezirgenler anda baryb, andan samur we muýine geltürürler (SB, 19b-19). Samur we muýine geltürüb (SB, 19b-21).

samursak [سَمُرسَاق] *sarymsak*: Samursak (MK, I, 434-5).

samurtug [سَمُرتُغ] *gümürtik, çykalgasy näbelli (iş)*: Samurtug iş (MK, I, 409-8).

samuryň [samu:ryn سَمُورين] *samyr derisinden edilen, samyrdan edilen*: Jamy-meý al elüňe, gir bu samuryň jübbeýe (KB, 490-6).

samyg [sa:myg سَامِع] *eşidýän, diňleýän*: Samygga egerçi köp höwestür (BD, 95b-8).

samyt [sa:myt صَامِت] *dymma, dymýan, lal, güň* <> **filsofy-samyt** – *lal, güň filosof*: Anyň zamanyda hekim Sakyndus, filsofy-samyt erdi (SB, 22a-3).

san [sa:n سَان ، صَان ، سَان] **1) san**, *mukdar, hasap*: Koý sany näçe (MK, III, 117-16). Anyň bagyşlagan atlarynyň sany ýok erdi (SB, 13a-18). **2) adam hataryna goşulyşma, at-abraýa eýe bolma**: Akyl ile jan-u köňül çün sana gelmez, ne diyim (KB, 520-5). Niçe kim ýok turur biz san içinde (Mn, 295a-1). <> **sany bol-** – *sanalmak, hasaplanmak, hasaba alynmak*: Anyň dek ömrüniň ne sany bolsun (Mn, 296b-1). <> **sanyga gat-** – *hataryna goşmak*: Haktagala nige ýaratty seni, / Adamlar sanyga gatty seni (BD, 51b-2). <> **sanyga gir** – *hataryna goşulma, düzümine girme*: Bu mertebäge ýetişdi kim, ulug badyşahlar (SB, 15b-29).

san- [sa:n- سَان ، صَان ، سَان] *saýmak, öýtmek, hasap etmek*: Ol är haýl bile sandy (MK, II, 24-6). Sandy (IBM, 107-15). Eýle sandy kim, ýagy basyldy (GA, 134-8). Any sanma ki, weýrandyr, şerigat (ND, 1b-15). Görüp bu çary unurny, / Seni adam sanaram bes (ND, 21a-5). Gören kişi any burun kibi sanur kim, ýaýyny doldurmady (Ýaý, 121a-7).

sana- [sa:na- سَنَا ، صَنَا ، سَنَا] **1) sanamak, mukdaryny hasaplamak**: Ol koýyn sanady (MK, III, 205-1). Sanady (Tuhf, 25b-13). Zyndan halkyny çykaryb sanadylar (SB, 36b-4). **2) öýtmek saýmak, hasaplamak, hasap etmek**: Gije ferishteleri sanasen bu gisüleri (KB, 521-2).

Sanasen ki, leblerüňüň şekerin (KB, 145-7). Seniň yşkyň beni ýahdy sana siz (KB, 112-15).

sana- [سَنَا] *çekinmek, gorkmak, ürkme*: Ayp janym, sanap urdy ýene käm (Ab, 71a-15).

sanaç I [سَنَاچ] *egin-eşiğiň kirlemez ýaly geýimiň üstünden geýilýän we tutuş önüni örtýän geým, önük*: Temürçilik sanajyny kim, alyga baglar erdi, bir ýygajga baglab... (SB, 2a-30). Ol sanaç kim, Käwe ýygaçga baglab erdi, any mübäreke tutub... (SB, 2b-1).

sanaç II [سَنَاچ كَسِرْلُ] *sanaç, torba*: Sanaç (MK, I, 299-10). <> **sanaç kesirlü** – *gyrmyzy torba*: Sanaç kesirlü (MK, I, 299-10).

sanadid [sana:di:d صَنَادِيد] *serkerdeler, serdarlar, baştutanlar*: Sanadidi-kuraýyş alaryň golyda heläk boldy (SB, 12a-22).

sanagaly [s(a)n(a)g(a)ly ILGNS] *sanamaga, sanamak üçin*: Sanagaly tüşürdimiz (K,dg- 27) — (Goşuny) sanamak üçin düşletdik (sakladyk).

sanagat [sana:gat صَنَاعَت] **S: senet** Anuň üçin aýdurlar ol ogyrlar sanagatydur (Ýaý, 121b-3).

sanaglyk [ساناغليق] *ägälik, seresaplylyk*: Diýseň kim, tynmagaý ol ýolda gämiň, / Sanaglyk käm-le bolsun haramyň (Ab, 71a-12).

sanar [سانار] *sanaw, sanama, hasap*: – Ýaňyldy sanarda (ZME, 820; 153-1).

sanç- 1) [s(a)nçdy IDJS سَنَج ، سانچ ، سَنَج] *sançmak, süňmek*: Iki erig udyşru sançdy (Kt, dg-2) — *Iki äri (urşujyny) yzly-zyyna sançdy*. Ol any biçekin sançdy (MK, III, 310-14). Sançdy (IBM, 112-3). Oroz giň ýakadan süňüsin sançdy (GA, 132-2). **2)** [s(a)nçd(y)m MDJI , s(a)nçd(y)m MDJS] *ýeňmek, derbi-dagyn etmek*: Anta sançdym (MÇ, gd-1) — *Şonda (men) ýeňdim*. Örpemde söňüşdim süsin sançdym (Bk, dg-26) — *Örpemde söweşdim, goşunyň derbi-dagyn etdim*. <> **sançduk ýer** [s(a)nçd(u)k ý(e)rd(e) (A)dry ODJc] *uruş bolan ýer, söweşilen ýer, uruş meýdany*: Sançduk ýerde... sakynmyş (MÇ, gb-7) — *Söweşilen ýerde (olar) pikir alyşdylar (oýlandylar)*.

sanduk [صندوق] *sandyk*: Ik ýongujynyň sandugy (ZME, 211; 108-1). Akybet any bir sandukga salyb, tewäge ýükläb, özi birle eltür

erdi (SB, 121b-15). Men atamny sandukga salyb, özüm birle eltib erdim (SB, 125a-31). **◇sanduk-uş-şahada** – *şay'atlyk sandygy, Allatagalanyň emri bilen Musa pygamberiň daş ýaly berk şatym agajyndan ýasan sandygy. Onuň içinde Allatagaladan Musa pygambere inen aýatlar, Harunyň hasasy bolup, ysraýyl ogullaryna ýol görkezipdir*: Ol tabutny kim, elwan anda erdi we any sandukuş-şahada diýr erdiler, özləri birle eltdiler (SB, 10a-26). Magruf sangukuş-şahadaga kim, any falga mübärek tutar erdiler (SB, 11b-33).

sanduwaç [sanduwa:ç سَدُوَاچ ، سَدُوَاچ] *bilbil*: Sanduwaç saýrady (MK, III, 229-14). Sanduwaç (MK, I, 435-2). Tatlyg öter sanduwaç (MK, III, 134-10). Sanduwaç (IBM, 176-2).

sandyrys [سَنَدِرِش] *jedel, çekişme*: Sabanda sandyrys bolsa, örütgünde irteş bolmas (MK, I, 337-9).

Sanga [Sanga: صنعَا] *ýer-ýurt ady*: Sanga şäheride kim, Ýemen mülki turur (SB, 35b-2). Sangaýy-Ýemenge kim ýetdi (SB, 36a-14).

sangar- [سَنَغر] S: **san-** Ol any kişiden sangardy (MK, II, 148-10).

sanjak [سَنَجَق] **1)** *baýdak*: Kafyryň tug ile sanjagyn gylyçlady (GA, 64-12). **2)** *kiçiräk welayat*: Yigirmi dört sanjak begi gelsün (GA, 205-6).

sanjaklu [سَنَجَقْلُو] *baýdakly*: Bir ak sanjaklu alaý çykdy (GA, 286-12).

sanjy [سَنَجِي] *içege ýelleri, sanjy, iç ýellenme*: Sanjy (Tuhf, 16b-ç).

sanjyç [سَنَجِج] *sançma, agna salma*: Sanjyç (Tuhf, 34a-1).

Sanjyda [سَنَجِدَا] *ýer ady*: Altyn aşyk oýnar Sanjydanyň begleri (GA, 279-4).

sanjyk- [سَنَجِيك] **1)** *tagna salynmak, sanjylmak*: Sanjykmak (MK, II, 180-2). **2)** *ýeňilmek*: Ýagy sanjykty (MK, II, 180-1).

sanjyl- [سَنَجِل ، سَنَجِل ، سَنَجِل] *sanjylmak*: Pyçak tamga sanjyldy (MK, II, 182-13). Ohuma sanjylaýyn (GA, 190-3). Gylyjyma togranaýyn, ohuma sanjylaýyn (GA, 98-10).

sanjyş [سَنَجِش] *söweş*: Gopardy any sanjyşga (ZME, 485; 122-1). Çerik ýasadylar sanjyşda (ZME, 592; 132-1).

sanjyş- [سَنَجِش] **1)** *sanjyşmak, biri-birine hanjar, pyçak ýaly zatlary sançmak, sokmak*: Olar ikki sanjyşdy (MK, II, 171-10). **2)** *uruşmak, tagna salyşmak*: Begler sanjyşdy (MK, II, 171-13).

sanow [sa:now صَانُو] *ýaly, şekilli, bu hili*: Bu sanow sanma ki, senden usandum (KB, 122-16). Biň gez ölüb direlmişem, ol sanowy sanmamışam (KB, 417-15).

sanryş- [سَنَرِش] *samraşmak*: Esrükler kamug sanryşdy (MK, II, 168-14).

sanry- [سَنَرِي] *samramak*: Esrük sanrydy (MK, III, 209-14).

san-san kyl- [sa:n-sa:n kyl- سان سان قیل] *bölek-bölek etmek, gulak, burnuny we beýleki agzalaryny kesip gynamak*: Suwar alarny ýollar başyga eltib, müsle kyldy, yagny alarny san-san kylyb, ýollar üstüğe saldy (SB, 129a-10).

sansyz [s(a)ns(y)z ZcNc] *sansyz, tükeniksiz, bimöçber, hasapsyz*: Aglylm on ýylkym sansyz erti (Sý, 5) — *Aglylm on, malym, ýylkym sansyzdy*.

sanyg [sa:nyg صَانِع] *ýaradyjy, Hudaý*: Sanygyň bulmak dilärseň, ýokla zahyt seni (ND, 14b-15).

sanyşly [صَانِشْ لِي] *keşdeli, nagyşly*: Sanyşly (Tuhf, 34b-1).

sanzagan [صَنَزَغَان] S: **soguljan** Sanzagan (Tuhf, 10b-ç).

saň [سَنَك] *guş tezegi*: Guş saňy (MK, III, 264-15).

saňa [سَنَا ، سَنَقَا ، سَنَكَا] «sen» *at çalyşmasynyň ýöneliş düşümdäki şekili*: Tiriklik berdi saňa Taňry (ZME, 505; 100-2). Abadanlyk bolsun saňa (ZME, 328; 93-1). Hamdy lillä, şükri minnet, saňa, eý şahy jahan! (ND, 24a-4). Koýlarynyň tamam guýruk we garynlaryny ýyrtyb saňa berür biz (SB, 127a-8). Men dek saňa bir ýary wefadar tapylmas (BD, 19b-10).

saňan [سَنَكَان] *ajy*: Saňan neň (MK, III, 278-7).

saňla- [سَنَلَا] *tezeklemek*: Guş saňlady (MK, III, 298-3).

saňlat- [سَنَلَت] *tezekletmek*: Ol guşny saňlatty (MK, II, 288-13).

saňraw [صَانَرَو] *ker*: Saňraw (Tuhf, 4a-8).

saňsar kyl- [saňsa:r kyl- سَنَسَار كِيل] *saňsar etmek, daşlamak, daşlap öldürmek*: Eger alarnyň golyga tüşsek, bizi öz dinlerige giýürgeýler ýa saňsar kylgaýlar (SB, 25a-16). Erse arab (adatyga) görä any saňsar kyldylar (SB, 35b-15).

Saňtuň [S(a)ňtuň FWaS] *şäher ady*: Türk budun olurgaly türk kagan olurgaly Santuň balykka taluy ügüzke tegmis ýok ermis (Tk, gd-18) — *Türkmen halky oturur (ýerleşer) ýaly, türkmen kagany oturur (ýerleşer) ýaly (entek) Santuň şäherine, deňiz derýasyna ýetmändig (eýelemändig)*.

sap I [ساب] *sap, tutawaç*: Oglan işi iş bolmas, oglak müňü sap bolmas (MK, III, 107-4). Neçe ýitik biçek erse, öz sapyn ýonumas (MK, I, 322-1).

sap II [ساب] *gezek, nobat*: Ol sözgeli sap bermes (MK, III, 107-7). Seniň sap geldi (MK, III 107-9).

sap- I [سَب] *iňňä sapak sapmak, ötürmek*: Jiçi ýigne sapdy (MK, II, 3-13).

sap- II [سَب ، سَب] *sapmak, saramak, biri-birine berkidip saramak, seplemek, birleşdirmek*: Ol guş ganatyn sapdy (MK, II, 4-1). Sapty (IBM, 99-17).

sapa [sapa: صَپَا] *bir çeträk, bir gapdalrak, açyk*: Alan sabah sapa ýerde dikilende, akban ewli (GA, 204-12). <> **sapa ýer** – *baky ýer, gizlenmäge oňaly ýer, rahat, parahat, sapa ýer*: Ol gün namardlar sapa ýer gözetdi (GA, 152-4). Namardlar, muhannesler sapa ýer gözetdi (GA, 132-12).

sapag [سَپَاغ] *sap, tutawaç*: Göýä tüýbüde uzun sapagy, / Boldy uzun eýlegen aýagy (Ab, 69b-1).

sapan [سَپَان ، صَپَان] *ýüpden we ş. m zatlardan örülip, ortasyna daş goýlup atylýan esbab, sapan*: Ala golly sapanyny eline aldy (GA, 40-1). Tana derisinden sapanynyň aýasy idi (GA, 56-10). Älemde biň gargaýa bir sapan bes (KB, 594-9).

sapa-sag ol- [صَپَا صَاغ اُول] *sagalmak, gutulmak*: Däliniň eli Hak emri ile sapa-sag oldy (GA, 85-5).

sapla- [سَپَلَا] *saplamak, sap oturtmak, tutawaç oturtmak*: Är gylyç saplady (MK, III, 219-11).

saplat- [سَپَلَت] *saplatmak*: Ol gylyç saplatty (MK, II, 277-1).

Saplyg Kaýas [سَپَلِغْ قَیَاس] *şäher ady*: Saplyg Kaýas (MK, III, 129-4).

saplyk [سَپَلِک] **1)** *saplyk, sap ýasamak üçin ýaramly her bir zat*: Saplyk (MK, I, 391-9). **2)** *sap, tutawaç*: Saplyk (MK, I, 391-10).

sapy- [سَپَی] *guýrugyny gymyldatmak, bulaylamak (at hakda)*: At gudrugy sapydy (MK, III, 193-9).

sapyl- I [سَپِل] *iňňä sapak sapylmak, ötürilmek*: Ýip ýignäge sapyldy (MK, II, 95-10).

sapyl- II [سَپِل] *goşulmak, birleşmek*: Ogul atasynga sapyldy (MK, II, 96-1).

sapyn- [سَپِن] *iňňä sapak sapynmak*: Eşler ýigne sapyndy (MK, II, 118-13).

sar- [سَر ، سَار] **S:** **sara-** *Sardy* (IBM, 115-2). *Sardy* (Tuhf, 32a-5). Aýagyn berk sardy (GA, 241-2).

sara- / saru- [سَرُو / صَارَا ، سَارَا] *saramak, oramak çolamak*: Ol suluk sarudy (MK, III, 197-3). Keten bizini biline sarady (GA, 179-12). Sarar gat-gat lybas içre, anasyrdan nikab eýlär (ND, 12b-5).

Sara [Sara سَارَه] *adam ady (aýal), Ybraýym pygamberiň aýaly*: Ybrahym... Müsür beladyga azymat kyldy Lut we tabyglar we Sara birle (SB, 2b-14). Sara... begaýat sahybjemal erdi (SB, 2b-18).

saragan [سَرَاغان] *zäherli ýylan*: Saragan (IBM, 177-4).

saraguç [سَرَاغُچ] *ayallaryň başatgyjy*: Saraguç (MK, I, 403-12).

saraguçlan- [سَرَاغُچْلَان] *başatgyçly bolmak, başatgyç atynmak*: Uragut saraguçlandy (MK, III, 153-8).

Sarahs [سَرَحْس] *ýer-ýurt ady*: Gyş bolganda Bawerd we Nisa we Sarahs we Merwge

baryb... (SB, 125a-10). Oguz Hyrat we Sarahs we Baýgyrda makam kyldy (SB, 125a-15).

Saraklybaş [سارقلاباش] *adam ady (erkek)*: Ol zamanda Aýlyk Saraklybaş kim, sypahsalary erdi... gaýyb erdi (SB, 128a-30). Ol atlyk Saraklybaş turur (SB, 128b-3).

saral- [سارال] **1)** *saralmak, oralmak*: Saraldy zülfi dildara maksudym elden (berdi) ol (ND, 36a-15). **2)** *gujaklaşmak, çolaşmak*: Myrad wer, myrad al, saralalym (GA, 260-10).

saran [سَرَن] *gysganç, husyt*: Bakmyş budun sewüksiz, ýudky ýüzi saranga (MK, II, 198-3).

saran- [سَارَان] *saranmak, oranmak*: Sarandy (Tuhf, 10b-4). Gara geýüb, gök sarandylar (GA, 299-12). Enem benim için gök geýüb, gara saransun (GA, 144-12).

sarana [سَارَانَا] *serdesse, ýogyn taýak, degenek, tokmak*: Sarana (Tuhf, 15b-6).

sarançyka [سَارَانِچَا] *çekirtge*: Sarançyka (Tuhf, 11b-6).

saranla- [سَرَنَلَا] *husyt hasaplamak, gysganç sanmak*: Ol any saranlady (MK, III, 255-11).

saranlyk [سَرَنَلِک] *husytlyk, bahyllyk, gysgançlyk*: Saranlygyn ýyglaýu altun ýygar (MK, I, 416-7).

sarar- [sa:rar- سارر ، صرر] *saralmak, sary bolmak*: Görđi, benzi sararmyş (GA, 241-5). Gyzyň derdinden beňzi sarardy (GA, 215-10). Sararsyn meňziň, uş dönsün samana (ND, 26b-12).

sarart- [sa:rart- سارارت] *saraltmak*: Beňzini sarartgyl (GA, 157-2).

saraý [سَارَاي ، سَارَاي] **1)** *öý, köşk, çadyr, myhmanhana*: Abadan boldy saraý (ZME, 641; 93-1). Turdy saraýda (ZME, 838; 109-1). Saraý (IBM, 93-5). Saraý (Tuhf, 29b-6). Togurmyş sagadaty, bil, saraýy-burjy-döwletde (ND, 31a-13). Güneş gele saraýyna, ender ser aýyna (KB, 460-13).

2) *mal ýatagy*: Bugaýy saraýdan çykardylar (GA, 15-13). <>**saraýy-baky – ol dünýä, baky dünýä**: Täç we tahtny öz eziz ogly Hurmuzdga goýub, saraýy-bakyny fanyga yhtyýar kyldy (SB, 28a-19).

Saraý [سَارَاي] *şäher ady*: Saraýdan bardy Çyn-Maçynga çawyň (Mn, 296a-3). Bulgar we

Saraý kim, any Beledis-serir diýerler (SB, 19b-19).

sarb I [صرب] *tez, sarç*: Sarb ýörürgeň kazylyk ata namard ýigit bine bilmez, bininçä binmese ýeg (GA, 4-4).

sarb II [صَارِب ، صَارِب] **1)** *kert, kötel*: Sarb ýerlerde ýapylmyş kafyr şäheri (GA, 279-1). Özün sarb ýerlere saldy (GA, 148-5). **2)** *agyr iş, kynçylyk*: Sarp (Tuhf, 22b-2).

sarf [صَرْف] *arassa, päkize, sap, garyndysyz, halys, çyn*: Şeraby-sarf werüňüz, humarymuz ýazaly (KB, 385-1). Sun aýaguňy sarf-u sada, paşa (KB, 478-8). Men sarf sewerem seni, sen sada gözel sen (KB, 165-11). <>**aýagy-sarf – arassa şerap, hakyky şerap**: Baňa aýagy-sarf wer, eý-a saky, mahroý (KB, 361-2).

sarf bol- [صَرْف بول] *sarp edilmek, harajat çykarylmak, sarp bolmak*: Her ýola miň-miň derem anyň ymaratyga sarf boldy (SB, 39a-26). Baş ýüz derem anyň ymaratyga sarf boldy (SB, 39a-27).

sarf et- [صَرْف ايت] *sarp etmek, harç etmek*: Ne bilsin ol gara ýüzli, ne jöwher sarf eder any (ND, 39b-9).

sarf kyl- [صَرْف قیل] *sarp etmek, harçlamak*: Any dagy jemg kylyb, fukara we derwişlerge sarf kyldy (SB, 3b-26). Her ne hazaýynda saklab erdi, Taňry ýolyga sarf kylyb, alaýykny goýub... (SB, 30a-30).

sargan [سَرْغَان] **1)** *şor ýerde ösýän ösümlikleriň bir görnüşi*: Sargan (MK, I, 336-11). **2)** *sarganyň (köp) bitýän ýeri*: Sargan ýer (MK, I, 366-11). **3)** *gamşy saralan, gurap galan jeňňel*: Sargan gamyş (MK, I, 366-11).

sargar- [سَارْغَر ، سَرْغَر] *saralmak*: Ýüzüm meniň sargarur (MK, I, 66-8). Sargardy neň (MK, II, 147-14). Hazan ýafragy ýaňlyg gül ýüzüň hijride sargardym (BD, 20a-10).

sark- I [سَرْق] *sarkmak*: Suw sarkdy (MK, III, 311-7).

sark- II [سَرْق] *guruşmak (aýak barada)*: Azagym sarkdy (MK, III, 311-8).

sarkaç [سَرْقَچ] *syçratgy (ot)*: Sarkaç (MK, I, 378-17). Bugdaý gatynda sarkaç suwalur (MK, III, 181-15).

sarkandy suw [سَرْقَنْدِي سُوڤ] *iri suw damjasy*: Sarkandy suw (MK, I, 408-11).

sarkaýyk [سَرْقَايْك] *kyrkaryn*: Sarkaýyk (MK, III, 135-1).

sarkud [سَرْقُوڤ] *şerabyň keýpi, serhoşlyk, serhoş ediji keýp*: Sabyr eýle Eýýupga hemdest bol, / Jurgasynyň sarkudydan mest bol (Ab, 69b-18).

sarkur- [سَرْقُر] *sarkyrmak, sarkyp gutartmak*: Ol ýagny gaptan sarkurdy (MK, II, 148-12).

sarkym [سَرْقَم] *gyraw*: Sarkym (MK, I, 402-9).

sarkyş- [سَرْقِش] *sarkyşmak, sarkyp durmak*: Buzdan suw sarkyşdy (MK, II, 169-9).

sarkyt [سَرْقَت] *yúwdum, owurt*: Sarkyt (IBM, 162-3).

sarkyt- [سَرْقَت ، سَارَقَت] **1)** *sarkytmak, sarkdyrmak*: Ol tondan suw sarkytty (MK, II, 273-3). **2)** *süzmek, arassalamak*: Sarkytdy (Tuhf, 23a-1).

sarla- **I** [سَرَلَا] *dolamak, dolak çolamak*: Azakynga ýörgençü sarlady (MK, III, 219-14). **2)** *saramak, oramak (selle)*: Ol suwluk sarlady (MK, III, 219-13).

sarlan- [سَرْلَان] **1)** *dolanmak, çolanmak (dolak)*: Är ýörgenjü sarlandy (MK, II, 195-8). Är suwluk sarlandy (MK, II, 195-7). **2)** *oralmak, saralmak*: Ýip ýygaçga sarlandy (MK, II, 195-9). **⇨ işge sarlan-** – *hüzirlenmek, taýýarlanmak*: Är işge sarlandy (MK, II, 195-11).

sarlaş- [سَرْلَش] *oraşmak, saraşmak*: Ol maňa suwluk sarlaşdy (MK, II, 169-16).

sarlat- [سَرْلَت] *saratmak, oratmak*: Ol suwluk sarlattı (MK, II, 278-1).

sarmaçuk [سَرْمَچُك] *unaşyň bir görnüşi*: Sarmaçuk (MK, I, 434-3).

sarmal- **I** [سَرْمَل] **1)** *süzülmek, süzüp çykarylmak (unaş)*: Tutmaç sarmaldy (MK, II, 184-5).

2) *süzülip tutulmak (balyk)*: Balyk sarmaldy (MK, II, 184-5).

sarmal II [سَرْمَل] *oralmak, bürelmek*: Anyň tony başynyna sarmaldy (MK, II, 184-8).

sarmaş [سَرْمَش] *bir zadyň başga bir zada* – *oralmagy, saralmagy*: Sarmaş (MK, I, 383-7).

sarmaş- I [سَرْمَش] **1)** *daňyşmak, dolaşmak, oraşmak*: Ol maňa ýyşyg sarmaşdy (MK, II, 171-1). **2)** *çolaşmak, sarmaşmak*: Topugynda sarmaşanda gara saçlym (GA, 12-9).

sarmaş- II [سَرْمَش] *tutuşmak, süzüp tutuşmak (balyk)*: Ol maňa balyk sarmaşdy (MK, II, 171-4). **⇨ iş sarmaş-** – *iş garyşmak, bulaşmak*: Iş sarmaşdy (MK, II, 171-3).

sarmaş bol- [سَرْمَش بُل] *garyşmak, gyslyşmak, itekleşmek*: Sarmaş boldy (MK, I, 383-8).

sarmat- I [سَرْمَت] **1)** *süzülmek, süzüp çykartmak (unaş)*: Ol tutmaç sarmatty (MK, II, 281-2). **2)** *suwdan süzüp çykartmak, tutdurmak*: Ol aňar balyk sarmatty (MK, II, 281-1).

sarmat- II [سَرْمَت] *oratmak, çolatmak, büretmek, saratmak*: Ol ýyşygny ýygaçga sarmatty (MK, II, 284-5).

sarnyç [سَرْنِچ] *agaçdan ýasalan çelek, gap, bedre*: Sarnyç (MK, I, 379-3).

sarraf [sarra:f سَرَراف] *pul bölýän, çalyşýan adam, gymmatbaha daşlara baha kesýän, gyzyl-kümüş söwdasyny edýän adam*: Ola dil sarrafy-älem, dola benden bahry-ber (ND, 13b-5). Sarraf eger görse dişiň kibi dürdäne (KB, 107-15). Dilim sarraf olur ise, rowadur (KB, 120-8). Sarraf any tanymady, simsar bilmedi (KB, 475-13). Gözlerüm ahydur dürri, sarraf, getür, urdur (KB, 10-6).

sars- [سَرْص] *sarsmak*: Sarsar eli ile başy meýdana kemişmiş (KB, 137-14).

sarsal [سَرْسَال] **S:** **samyr** Sarsal (MK, I, 400-16).

sarsyg [سَرْسِغ] *yakymysz, gödek*: Sarsyg söz (MK, I, 386-9).

sarsyl- [سَرْصِل] *sarsylmak*: Gara bagry sarsyldy (GA, 204-10).

sarsyt- [سَرْسِيت] *gödeklik etmek, gödek söz aýtmak*: Ol any sarsytty (MK, II, 270-7).

sart I [سَرْت] *söwdagär*: Sartnyň azygy aryg bolsa, ýol üze iýr (MK, I, 64-3). Iş ýaragynda, sart asygynda (MK, III, 10-3).

sart II [سارت] *sada adam, ýönekeý adam*: Sart (Tuhf, 24b-11).

sart III [صارت] *şäherli, şäherde ýaşayan*: Sart (Tuhf, 12b-3).

sartaban [سارتابان] *Nil derýasynyň balygy*: Sartaban (Tuhf, 7b-1).

sartla- I [سرتلا] *söwdagär hasaplamak*: Ol any sartlady (MK, III, 327-13).

sartla- II [سرتلا] *ýüp bilen syrylyp berkeýän görnüşli daňy daňmak, syrtmak şekilinde daňmak (oguzça)*: Ýipni sartlady (MK, III, 327-14).

sartla- III [سرتلا] *ýokary çykamak (oguzça)*: Sartlamak (MK, III, 327-15).

sart-surt kyl- [سرت سرت قیل] *şarp-şurp, tarp-turp etmek, tapyrdyldap ses etmek*: Anyň azagy sart-surt kyldy (MK, I, 287-1).

saru I [sa:ru سارو] S: **sary I** Saru tonlu Seljan hatuny alsam (GA, 177-12). <**saru beňiz** – *solup-saralan ýüz, gaýgyly ýüz*: İçüm gara, beňzüm saru, ýaşum gan-u ganum suwdur (KB, 418-1). Saru beňze gije-gündüz dökerem ganlu ýaşy (KB, 490-8). <**saru suw** – *gan bilen garyşan iriň, sary suw*: Hak awdazsuzluk diýdügümüz siýmek kibi, zibillemek kibi,... gan kibi, irin kibi, saru suw kibi... (MAS, 6a-4). <**saru ýylan** – S: <**sary ýylan** Saru ýylan sokmadan agja tenim galkub şişer (GA, 24-9).

saru II [sa:ru سارو ، سارو] *tarap, ugur görkezýän sözsoňy kömekçi*: Şol lahza ki, bizden saru ýaryň nazarydur (KB, 418-11). Döndür ýüzüňi Mekge saru (MAS, 13a-6).

sarubaşly [سارو باشلی] *agymtyl sary saçly*: Sarubaşly (IBM, 84-9).

sarug [سارغ] S: **saru II** Sarug (IBM, 168-11).

sarug- [سارغ] *saralmak, sary reňk almak*: Sarugdy (IBM, 103-14).

sarug erik [سارغ ارک] S: **saryg erük** Sarug – erik (IBM, 182-14).

saru kyl- [sa:ru kyl- سارو قیل] *saraltmak, soldurmak*: Beňzümi saru kyldy hijr ile (KB, 321-10).

sarwan [sarwa:n ساروان] *düýe çopany, düýe-keş, kerwenbaşy*: Sarwanlar öňün aldy, döndermez (GA, 262-6).

Sarwiye [Sa:rwi:ýe سارویه] *ýer-ýurt ady*: Ysfyhanda Mehrin we Sarwiýäni ol bina kyldy (SB, 1b-33).

sary I [sary ساری] *sary (reňk)* <**sary ýylan** – *ýylanyň bir görnüşü*: Sary ýylan sokmadan tenim şişer (GA, 137-4).

sary II [sa:ry ساری ، ساری] S: **saru II** Seniň sary bardy köňül istäp tapa alman, / Seniň sary bargan kany, eý ýar ne boldy (BD, 40b-8). Ger haram etsen Ubeýdi sary, eý serwi rowan, / Jan-u köňli birle jismi häki-pa bolsun saňa (Ab, 69b-10). Ol ýazy sary we ajdarhaga mütewejjih boldy (SB, 128a-30). Oguz alar sary azymat... kylyb (SB, 124b-27). <**sary erik** – S: **saryg erik** Sary erik (Tuhf, 35a-2).

Sary [Sa:ry: ساری] *ýer-ýurt ady*: Oguz Mazendaran we Amul we Sary we Astrabad kasdyga mütewejjih boldy (SB, 125a-4).

Sary [Sa:ry ساری] *adam ady (erkek)*: Sary Gulmaş şehid oldy (GA, 38-12).

saryçga [سارجغا] *çekirtge*: Saryçga (MK, I, 405-6). <**saryçga är** – *çekirtge ýaly hor adam*: Saryçga är (MK, I, 405-6).

saryf [sa:ryf سارف] *sarp ediji*: Ki saryflar bilüb any, hakykat etdiler imla (ND, 2b-10).

saryg I [sa:ryg s(a)r(y)g ساری سرغ] GRS S: **sary I** Ol ýerke ben bilge Tonýukuk tegürtik üçün sary altun... buňsyz kelürti (Tk, go-47,48) — *Men akyllly Tonýukuk ol ýere (goşunly) ýetenim üçün sary altyny hasapsyz getirdiler*. Gyzył saryg arkaşyp (MK, I, 331-6). Hazan dek gan ýaşym saryg ýüzümden il teneffürde (BD, 20b-1). <**saryg agyryk** – *sary getirme, gan bilen baglanşykly kesel*: Saryg agyryk boldum, eý saky, hazany hijr era, /Kany asfar meý ki, bar her katrasy bir kehruba (Ab, 69b-16). <**saryg erük** – S: **sary erik** Saryg erik (MK, I, 66-12). <**saryg guş** – *hüwi*: Erkek saryg guş (ZME, 305; 161-2). <**saryg kezik** – *sary getirme keseli*: Saryg kezik (MK, I, 327-18).

saryg II [سارج] *öt*: Saryg (MK, I, 312-14).

Saryg [Sa:ry:g سارغ] *adam ady (erkek)*: Saryg (BD, 78b-5).

sarygla- [sa:rygla- سَرِغْلَا] *sarylamak, sary reňke boýamak*: Ol tonyn saryglady (MK, III, 248-15).

saryglyg [sa:ryglyg سَرِغْلِغ] *sary getirme keli*: Saryglyg är (MK, I, 411-5).

saryglyk [sa:ryglyk سَرِغْلِک] *sarylyk, sary reňk, her bir zadýň sarylygy*: Saryglyk (MK, I, 415-17).

saryh [sary:h صَرِیْح] *saç*: Saryh (IBM, 169-14).

saryh [sary:h صَرِیْح] *aydyň, anyk, belli, kesgitli*: ...bili ol yşarat, bu saryh (KB, 513-14).

saryk [saryk صَارِک] *sargy, selle*: Babasy gaba saryk gösterdi, ýere çaldy (GA, 91-4).

saryl- [saral saralmak, oralmak] *Ýyşyg ýygaçga saryldy* (MK, II, 98-11). Gylyjyňy gider saralalum (GA, 60-10).

saryly [sa:ryly صَرِی لَی] *sary tegmilli*: Saryly (Tuhf, 22b-3).

sarylyk [sa:rylyk صَارِی لَک] *sarylyk, sary tegmil*: Sarylyk (Tuhf, 22b-3-4).

sarym [sarım şerap süzülip guýlar ýaly küýzäniň agzyna saralýan ýüpek mata] *Sarym* (MK, I, 333-7).

sarymsak [sarımşak سَارِمْسَاق] *sarymsak*: Sarymsak (IBM, 181-15). Sarymsak (Tuhf, 10b-ç). Sarymsak otun iýmeden içüm köýüner (GA, 137-3).

saryn- I [sarın سَارِنُ] *saranmak, oranmak*: Är suwlygyn saryndy (MK, II, 119-6). Enem gök geýüb, gara saryndy (GA, 144-12).

saryn- II [sarın bütin durky bilen berilmek, bir işe erjellik bilen ýapyşmak] *Är işge saryndy* (MK, II, 119-9).

sarynçy [sarınçı سَرِیْنِچَی] *selle satýan*: Sarynçy (IBM, 156-18).

sarynmak [sarınmak سَرِیْنِمَک] *iş ady, işe bütin durkyň bilen berilmek*: Sarynmak (IBM, 123-11).

saryňula- [sarınkula سَرِیْنِکُولَا] *buzda taýmak*: Är saryňulady (MK, III, 302-2).

saryş- [sarış سَرِیْش] *saraşmak*: Ol maňa suwluk saryşdy (MK, II, 77-16).

saryýaw [sa:ryýa:w صَارِی یَاو] *saryýag, eredilen mesge ýagy*: Sary ýaw (Tuhf, 19b-9).

Sasan [Sa:sa:n سَاسَان] *adam ady (erkek)*: Ulug oglynyň ady Sasan, kiçikniň ady Daraý Büzürg (SB, 18b-10). Sasan ol memerden hatyr renjiş kylyb... (SB, 18b-12).

sasany [sa:sa:ny سَاسَانِی] *sasanly nesilşalygy*: Bu ymaratny sasanylar tamam kyldylar (SB, 19b-28). Baky muluky-Rum zikri sasanylaryň badyşahlygyda zikr bolgusy turur (SB, 22a-21).

sasy [sasy سَاسِی] *porsy, zaýa <> sasy dinlü – myrtar, pis dinli*: Mere, sasy dinlü kafyr (GA, 100-2).

sasy- [sasy سَاسِی] *yslanmak, porsamak, ynjamak*: Sasydy neň (MK, III, 198-14). Sasydy (Tuhf, 37a-12). Haýwan suwy sasydy zulmata, zülal ile (KB, 393-10).

sasyk [sasyk سَاسِک] *toýundan edilen küýze önümleri, taňsyk*: Sasyň (MK, I, 319-9).

saş I [sa:ş سَاش] *gorkak, ürkek*: Saş at (MK, III, 112-14).

saş II [sa:ş سَاش] *saç*: Saş (Tuhf, 20b-5).

saş- [sa:ş سَاش] *duýdansyz gelmek, birden gelmek*: Saşdy (Tuhf, 8a-ç).

saşak [saşak سَاشَک] *köne egin-eşik, ýamaly geýim-gejim*: Saşak (Tuhf, 21a-ç).

saştur- [saştur سَاشْتُر] *hutma-hut etdirmek, başa-baş çalyşmak*: Ol alym-berim birle saşturdy (MK, II, 145-15).

saşur- [saşur سَاشُر] *gezekleşdirip (hünji bilen pöwrize daşyny) düzmek*: Ol ýinjüni jäs bile saşurdy (MK, II, 65-14).

sat- [sat سَت] *sata, سات, سات, سات* *satmak*: Ol tawar satty (MK, II, 237-13). Satdy (IBM, 105-6). Bilme-ýüb gadryny anyň, aldyryp elden sata (ND, 4a-15). Bir aýa satdum ise nola, saly bu gije (KB, 325-9). Iki-üç ganat ewi bar erdi satyb, koý alyb, sadaka berdi (SB, 129b-7). Elkyssa, Ýusufny bir azrak baha birle Mälik atlyk bezirgenge satdylar (SB, 4b-13). Ýa satyb tygyňny oku ýat ile (BD, 91b-8).

sata [sata سَتَا] *merjen monjuk*: Sata (MK, III, 164-13).

sataş- [sataş سَتَاش] *birek-biregiň saçyndan tutuşmak*: Olar ikki sataşdy (MK, II, 166-14).

satga- I [سَتَّغَا] *urmak, şarpyk çalmak*: Ol any boýnyn satgady (MK, III, 214-1).

satga- II [سَتَّغَا] *goşulmak, birikmek*: Bir ýol birig satgady (MK, III, 214-3).

satga- III [سَتَّغَا] *haklaşmak, üzlişmek*: Alym-berimni satgady (MK, III, 214-4).

satga- IV [سَتَّغَا] *mertebesini depelemek äsgermezlik etmek, kemsitmek*: Ol anyň boýnyn satgady (MK, III, 214-2).

satgal- I [سَتَّغَل] *mertebesi depelenmek, äsgerilmezlik edilmek, kemsidilmek*: Är boýny satgaldy (MK, II, 184-1).

satgal- II [سَتَّغَل] *üzlişmek, bergini barabaryndaky başga bir zat bilen üzlişmek*: Satgal-mak (MK, II, 184-2).

satgaş- I [سَتَّغَش] *birek-biregi kemsitmek, üstüne sürünmek, günäleri bir-biriň boýnuna atyşmak*: Olar bir ikindi bile satgaşdy (MK, II, 169-1).

satgaş- II [سَتَّغَش] *algy-bergini hasaplaşmak (oguzça)*: Olar alym-berim bile satgaşdy (MK, II, 169-4).

satgaş- III [سَتَّغَش] *sataşmak, gabatlaşmak gabat gelmek*: Ol maňa ýolda satgaşdy (MK, II, 169-3).

satgujy [سَاتِقُوْجِي] *satyjy, satýan*: Çagyř satgujy (ZME, 205; 121-2). Bugdaý satgujy (ZME, 53; 124-2). Däri satgujy (ZME, 211; 153-1).

satgun al- [سَاتِقُونِ اَلْ ، سَاتِقُونِ اَلْ] *satyn almak*: Satgun aldy çagyřny (ZME, 844; 145-1). Selem satgun aldy fylan nemäni (ZME, 943; 167-1). Ýusufny satgun aldy (SB, 4b-15).

sath [سَطْح] *üst, tekizlik, geometrik şekil*: Nukta agyzyn sathynda ýüz biň göreli (KB, 424-8).

satlan- [سَتَّلَن] *milt etmek, ýüreklenmek*: Ol bu işge satlandy (MK, II, 196-15).

satlyk [سَاتْلِق] *satlyk, satylýan zat*: Satlyk (Tuhf, 35b-3).

satma [سَتْمَا] *bagbanyň garawul jaýy, çatma (köplenç agajyň üstünde ýa-da açyk meýdanda gurnalýar)*: Satma (MK, I, 362-7).

Satrun [Sa:tru:n سَاطِرُون] *adam ady (erkek)*: Anyň zamanyda arab mulukydan bir kişi

Satrun atlyk we arab any Zyzen diýerler... erdi (SB, 28b-3).

satsa- [سَتْسَا] *satmak islemek*: Ol atyn satsady (MK, III, 211-9).

sattur- [سَتْرُ] *satdyrmak*: Ol meniň tawaryg satturdy (MK, II, 144-9).

satula- [سَتُولَا] *biderek ýañramak*: Ol telim satulady (MK, III, 239-1).

satur [صَاطُور] *et kesmek, süňk çapmak üçin niýetlenen uly pyçak*: Berür ýarym siňek elgine satur (Mn, 291a-3).

satur- [سَاطِرْ] *sanatmak*: Ol aňar koý saturdy (MK, III, 141-1).

satwat [سَطَوَات] *haybat, gazap, gahar-gazap*: Erse hyýal kyldy kim, Erdeşir satwatydan eýmen boldy (SB, 28a-11).

satyg / **satyk** [سَاتِيْغْ / سَاتِيْكْ] *söwda-satyg, satuw*: Satyg (MK, I, 312-6). Aldady any satykda (ZME, 657; 98-1). Bozdy satykny (ZME, 857; 149-1).

satygçy [سَاتِيْغِي] *satygçy, satyjy*: Satygçy (IBM, 154-17).

satygla- [سَاتِيْغَلَا] *söwda etmek, satmak*: Ol anyň birle satyglady (MK, III, 248-13).

satyglyk [سَاتِيْغَلِيْكْ] *satlyk*: Satyglyk neň (MK, I, 415-17).

satygsa- [سَاتِيْغْسَا] *satmak islemek*: Är atyn satygsady (MK, III, 246-9).

Satyh [Saty:h سَاطِيْح] *adam ady (erkek)*: Satyh kahin kim, ol zamanda... magruf we meşhur erdi (SB, 34b-14). Satyh ahwaly we her ne pygamber sallallahy alayhy resalatyda diýib turur... meşhur turur (SB, 34b-17).

satyl- [سَاتِيْلْ ، صَاتِيْلْ] *satylmak*: Tawar satyldy (MK, II, 96-15). Yşk bir bazardur ki, anda satylmaz özi (KB, 44-12).

satyn- [سَاتِيْن] *satan kişi bolup görünmek*: Är atyn satyndy (MK, II, 118-15).

satyr [سَاتِيْر] «haramzada» diýen ýaly sögünç söz: Satyr (MK, I, 340-12).

satyş- [سَاتِيْشْ ، سَتِيْشْ] **1)** *satyşmak, satmaga kömekleşmek*: Ol maňa tawar satyşdy (MK, II, 73-8). Meniň tawar satyşdy (MK, III, 52-6). **2)** *söwda şertnamasyny bağlaşmak*: Satyşdy (Tuhf, 10b-8).

Saulst [Sa:ulst ساولست] *adam ady (erkek)*: Aty surýany tili birle Saulst... erdi (SB, 12a-10).

saw I [ساف] 1) *atalar sözi, nakyl*: Sawda mundag gelir (MK, III, 114-16). 2) *hekaýaty, öň eşidilen habary, sözi ýoýmazdan, hiç hili üýtgetmezden ýetirme, aýtma*: Saw (MK, III, 115-2).

3) *kyssa, proza eseri, hekaýa*: Saw (MK, III, 115-1). 4) *söz, nutuk*: Saw (MK, III, 115-4). Tegür meniň sawymy bilgelige, aý (MK, III, 118-8).

5) *habar*: Ýyrak ýer sawyn argyş geldürür (MK, I, 89-14).

saw II [ساف] *Allatagala tarapyndan iberilen sözler ýazylan kitaplar*: Saw (MK, III, 115-3).

saw III [ساف ، ساو] *at-abraý, çaw, şöhrat*: Kyz kişi sawy ýorygly bolmas (MK, I, 274-12). Biz hud galandaruz, bu saw-u awyna girdük (KB, 52-9).

saw- I [ساو] *sowmak, gutarmak, dyndarmak, halas etmek*: Azyp gelen kazaýy Taňry sawsyn (GA, 5-10).

saw- II [ساو] *sagmak*: Sawdy (Tuhf, 13b-9).

saw- III [ساو] *höküim etmek*: Sawmak (IBM, 122-1).

sawa [sa:wa ساوا] *başga, özge, gayry*: Kişi gerek ki, inlemeýe jefa içün, / Ýary özi içün sawa ýoh ki, wefa çün (KB, 372-3).

Sawa [Sa:wa ساوه] *derýa ady*: Ataşkedelerde ot söndi we Sawa derýasy gurudy (SB, 34b-14).

sawab [ساواب] *balygyň bir görnüşi*: Sawab (Tuhf, 7b-1).

sawab [sawa:b صواب] *dogry, dürs, hakyky, adalatly hereket, mamlalyk*: Gözüň hata ise gözüme oldy aýny sawab (KB, 96-6). Ol Feridun we Zülkarneýn ekber zamanyda erdi, bu sawab turur (SB, 9b-14). Ol kim, sawabga kurbarak turur zikir kilyndy (SB, 22a-22). <raýy-sawab – *dogry pikir, dürs garaýyş*: Imdi raýy-sawab ol turur kim, barça muluklar öwladyny jemg kilyb, her birini bir welaýatga ýiberib höküim kylgaý sen (SB, 20a-9). <sawab gör – *dürs hasaplamak, dogry saýmak*: Keykawus ol tedbirni sawab görüb,

Şyýawahşy köb çerik birle Turan serhedige ýiberdi (SB, 14a-23). Wuzera we müdebirler any sawab görmediler (SB, 39b-31). <sawab görün – *dogry görünmek, dürs hasaplanmak, dürs saýylmak*: Aly hanga bu raý sawab görünüb (SB, 129a-30). <be Allahu aglam bis-sawab – *has dogrusyny Alla bilýär*: Be Allahu aglam bis-sawab (SB, 122a-13). Be Allahu aglam bis-sawab (SB, 127b-33).

sawab et- [sawa:b et- صواب ايد] *dogry, hakyky iş etmek, sogap iş etmek*: Tolu wer, çün ne kylur ise, sawab eder bu dem (KB, 496-12).

sawab kyl- [sawa:b kyl- صواب قيل] *dogrulamak, dürslemek, dürs etmek*: Bu wakyganyň tedbirini bir wejh (birle) sawab kylgaý men (SB, 23a-3).

sawabrak [sawa:brak صواب راق] *has dürs, beýlekilere garanyňda dürs, dogry*: Bu söz sawabrak turur (SB, 21b-18). Bu söz sawabrak turur (SB, 23b-33).

sawad [sawa:d سواد] *garalyk, gara reňk, tümlük*: Fakr oldy sawad-u aňa ýoh kimse mezidi (KB, 516-16).

Sawad [Sawa:d سواد] *ýer-ýurt ady*: Muluky-arab we Sawad ahwalynyň zikri (SB, 22a-24).

sawahyl [sawa:hyl سواحل] *kenarýakalar, deňiz kenarlary*: Sawahylga gaçyb erdiler (SB, 10b-4).

sawar- [سوار] *sowurmak, dargatmak*: Sawardy (Tuhf, 16a-ç).

sawaş [ساواش ، صواش] *söweş, uruş, jeň*: Bir sawaşda üç kerre atyndan ýykan (GA, 150-6). Alp ýigitler sawaş günü garymyndan gaýurarmy? (GA, 184-6). Ýanymda ýigitlerim sawaş dilär (GA, 248-12). Bedir sawaşynda bir araby ýaýy biline baglaýyb (Ýaý, 101b-7).

sawaş- [ساواش ، سواش] 1) *söweşmek, uruşmak*: Olar ikki sawaşdy (MK, II, 82-9). Sawaşty (IBM, 107-9). Ki çyka, benim-le sawaşa (GA, 155-6). Döne-döne sawaşdy (GA, 132-9). Iki janawar-la sawaşmyşdy (GA, 186-2).

sawaşdyr- [ساواش در] *söweşdirmek, uruşdyrmak*: Bir ýazyn, bir güzin buga-la bugraýy sawaşdyrlardy (GA, 15-11).

sawaş eyle- [صَوَّاشْ ايله] *söweş etmek*: Bir zaman ýagşy sawaş eýledi (GA, 148-2).

sawaş kyl- [سَوَّاش قُل] *söweşmek, uruşmak*: Sawaş kylyşdy (IBM, 133-11).

sawaş ol- [صَوَّاش اول] *söweş bolmak*: Bir kyýamat sawaş oldy (GA, 120-7). Ol gün bir kyýamat sawaş oldy (GA, 63-8).

sawb [صوب] *tarap, ugur*: Şemal sawbyga hereket kyla başlady (SB, 19b-13). Seýhundan Jeýhun sawbyga ötdi (SB, 30b-26).

saw bol- [صَاو بُل] *sagalmak, sag bolmak, -gowulaşmak*: Saw boldy (Tuhf, 24a-3).

sawçy I [sa:wçy سَافْجِي] **1)** *habarçy, habar ýetiriji*: Sawçy (MK, III, 115-7). **2)** *gelin edinmek üçin gyzyň ene-atasyna söz aýdýan sawçy, söz aýdyjy (oguzça)*: Sawçy (MK, III, 325-15).

sawçy II [sa:wçy سَافْجِي] *pygamber, ýalawaç*: Sawçy (MK, III, 115-5; 325-13).

sawla- [sa:wla سَفْلَا] **1)** *sözlemek*: Ol telim sawlady (MK, III, 220-9). **2)** *talap etmek, arzuw etmek, islemek*: Sawlady (Tuhf, 6b-10).

sawlaş- [sa:wlaş سَفْلَاشْ] *nakyl aýdyşmak, gürrüň berişmek, habar aýdyşmak*: Ol meniň birle sawlaşdy (MK, II, 170-5).

sawluk I [صَاوْلُوق] *saglyk*: Sawluk (Tuhf, 24b-4).

sawluk II [صَاوْلُوق] *sagymlyk goýun, saglyýan goýun*: Sawluk (Tuhf, 36b-1).

sawra- I [سَفْرَا] **1)** *gutarylmak, dynylmak, soňuna çykmak*: Iş sawrady (MK, III, 209-8). **2)** *işden boşamak, dynmak*: Sawramak (MK, III, 209-9). **3)** *keselden saplanmak*: Sökel igden sawrady (MK, III, 209-9).

sawru [صَاوْرُو] S: **sagry 2)** Sawru (Tuhf, 7b-7).

sawruk- [سَفْرُوق] *sowrulmak, syçramak*: Gözden ýaş sawrukty (MK, II, 180-5).

sawrul- [سَفْرُل] **1)** *möwjemek, joşmak*: Suw sawruldy (MK, II, 183-8). **2)** *sowrulmak*: Toprak kibi sawrulaýyn (GA, 90-3). Ýere dahy düşse toz kibi sawruldady (GA, 57-1). **3)** *arassalanmak, sowrulmak*: Taryg sawruldy (MK, II, 183-10). **4)** *dökülmek, akmak*: Ýaş gözden sawruldy

(MK, II, 183-11). Tün-gün turup ýyglaýu, ýaşym meniň sawrulur (MK, II, 183-12).

sawruş- [سَفْرُوشْ] *sowruşmak, arassalaşmak (däne)*: Ol maňa taryg sawruşdy (MK, II, 168-3).

sawsan [سَوَّسَن] *sowsan, melewşe reňkli gülüň ady, iris*: Sawsan gylyjy-la zyban berkafa düzer (KB, 223-1). Meger ki, serw ile sawsan kylur iseň azad (KB, 452-14).

sawt [صَوْت] *ses, heň, galmagal*: Her lahza deraýy dilärem sawty-jeresden (KB, 315-12).

sawuk [ساووق ، ساوک] *sowuk, salkyn*: Sawuk, howaly ýerlerde ýaýlak tutub... (SB, 129a-21). Ol gije begaýat sawuk erdi (SB, 7b-15).

sawuklyk [ساووق ليق] *sowuklyk*: Tüg agzasyga ol gadar uzandy kim, yssylyk we sawuklykny andan defg kylur erdi (SB, 16a-31).

sawul- [صَاوُل] **1)** *sowulmak, aýrylmak*: Buganyň öňünden sawuldy (GA, 182-11). Ýolundan sawuldy (GA, 17-3). **2)** *aşaklamak, batmak, gün barada*: Gün sawuldy (MK, II, 128-7). **3)** *maýyl bolmak, gyşarmak*: Könlüm aňar sawuldy (MK, II, 99-10).

sawulçak [صَاوُلْجَاق] S: **soguljan** Sawulçak (Tuhf, 10b-12).

sawur- [سَفْرُ ، صَوْر] **1)** *yeliň ygyna sowrup, harpykdan arassalamak*: Är taryg sawurdy (MK, II, 68-3). **2)** *yeliň ugryna uçuryp göýbermek*: We ger ne ýok ýere harman sawurma (ND, 27a-1). Sawurdy topragumy, ýany herçe bada-bad (KB, 452).

sawurşuk [صَاوُرْشُوق] *kemakyllyk, huşsuzlyk*: Sawurşuk (Tuhf, 17a-3).

sawurt- [سَفْرُوت] *sowurtmak*: Ol aňar taryg sawurtty (MK, III, 318-7).

sawyl- [سَفْل] **1)** *sowulmak, geçmek*: Tokly, böri ýetilsün, Kazgu ýeme sawylsun (MK, I, 97-10). **2)** *ýaşmak, batmak*: Gün sawyldy (MK, II, 99-10). Sawylmyş gün (MK, II, 134-1).

sawyr- [صَاوِير] S: **sowur** Weger ne ýok ýere harman sawyrma (ND, 27a-7).

sawyş- [صَاوِيشْ] *sowuşmak, sowaşmak*: Gözüni niçesi gözelden dahy ýere sawyşa (KB, 147-3).

saý I [سای، ساي] 1) *daşlyk ýer*: Saý (MK, III, 118-12). 2) *saý, käl*: Geçti saýdan (ZME, 393; 172-2). Saý taşyn tapsa alyp gül kibi (Ab, 72b-2).

saý II [سای، صای] *egne geýilýän sowut*: Saý ýaryk (MK, III, 118-13). <saý jyda – berk, ýalpyldap duran (naýza): Üç ýüz saý jyda lu – ýigit jemg oldy (GA, 254-13).

saý III [صای] *çuň bolmadyk, ýalpak (suw)*: Saý su (Tuhf, 16b-11).

saý- [سای، صای] 1) *sanmak, saýmak, öýtmek hasaplamak*: Saýdy (Tuhf, 25b-13). Otuz biň är ýagy gördüm-se, öte saýdym (GA, 277-3). 2) *sanamak*: Saýdykça oguz begleri dükense olmaz (GA, 151-11). <saýa wer- – *sanamak, sanabermek*: Saýa wersem dükense olmaz (GA, 37-12).

saýa [sa:ýa سایه] *kölege, pena, saýa*: Düşmeýe tä kim, hakykat roýy arza saýasy (ND, 19a-12). Ýüzi güneşi saýasydur ruh diýdügüm (KB, 190-5). Sen saýa iseň, nola kimüň saýasy sen gör (KB, 480-7). <saýaýy-lutf – *merhemet, rehim-şepagat, mähribanlyk, söýgi*: Saýaýy-lutfuňny sal, çün saňa geldim ta ýene (BD, 17b-4).

saýaban [sa:ýaba:n سايان] S: **saýwan** Anasyr saýabanynda ki, gurmuş tahtyny soltan (ND, 21a-8).

saýaweş [سايه وش] *saýa ýaly, kölege deý*: Saýaweş dehrin wujudy zerreler pür nur olur (ND, 9a-14).

saýd [صيد] *aw, şikar*: Ynnytmagyl any dahy, çün saýdy-haremdür (KB, 360-11).

saýd et- [صيد ايد / ايت] 1) *ele salmak, aw etmek, awlamak*: Sen keýik gözlüjeýe saýd edemem war janymy (KB, 335-2). 2) *tirmek, many-syna düşünmek, ýatlamak*: Süreýi – «Yhlasy» saýd et, zatyň isbat eýle, bar (ND, 13a-15). 3) *ele salmak, awlamak, bent etmek*: Köňül dur olma şergydan, seni saýd etmesin dünýa (ND, 1b-17).

saýd eýle- [صيد ايله] *awlamak, tutmak*: Gider bu «ahsany takwym» seni saýd eýlär inkäri (ND, 17b-11). Jan guşun saýd eýlär üçün dänelerdür damyda (BD, 26b-8). Gözleri saýd eýlär üçün telbe köňlümni meniň (BD, 27a-9).

saýd kyl- [صيد قيل] S: **saýd et-** 1) Gözi ahusy saýd kyldy beni (KB, 65-3).

saýd ol- [صيد اول] *girisine, toruna düşmek, aw bolmak*: Çeker symrugyweş, jan-a, hakykat saýd ola bary (ND, 35a-9). Sagyn, saýd olmadan sen ol dogana (ND, 26a-17). Egerçe degme kaýd ile köňlüm saýd olmazdy (KB, 395-11).

saýdur- [sa:ýdur- صايدر] *hasaplatmak, saýdyrmak, sandyrmak*: Tokuzyny bir ýerine saýduraýym (GA, 147-8).

saýf [صيف] *tomus pasly*: Ne saýf-u şita galgusy baky, ne haryf (BD, 76a-6).

saýgyr- [سایغر] *daşy köpelmek, daşlaşmak*: Ýer saýgyr dy (MK, III, 145-11).

saýla- [صايللا] *saýlamak, arassalamak, çöplemek*: Saýlady (Tuhf, 37a-6).

saýpa- [سایپا] *bisarpa sowmak, isrip etmek, yerliksiz harçlamak zerarly saýpallamak*: Ol tawaryn saýpady (MK, III, 229-12).

saýpat- [سایپت] *dargatmak, yerliksiz sarp edip azaltmak, saýpallatmak*: Ol tawaryn saýpatty (MK, II, 287-4).

saýra- [سایرا، صایرا] 1) *saýramak*: Sanduwaç saýrady (MK, III, 229-14). Guzugun ýañan saýrap anyn üni бүter (MK, III, 182-8). Saýrady (Tuhf, 18b-6). Sakallu bozaç torgaý saýradykda (GA, 21-5).

2) *boş ýañramak*: Är telim saýrady (MK, III, 229-15).

Saýram [سایرام، صایرام] *şäher ady*: Saýram (MK, III, 133-6). Talas we Saýramny, Mawerannahr we Buhara we Horezmgeçe tutub... (SB, 121a-21). Leşgerler Talas we Saýramdan ýygylp, oguz memäligige gelip bidadlyklar kylur erdiler (SB, 121a-20).

saýram [سایرام] *ýalpak derýa, çay*: Saýram suw (MK, III, 133-8).

saýramlan- [سایراملان] *ýalpaklanmak, azalmak, peselmek (akar suw barada)*: Suw saýramlandy (MK, III, 154-3).

saýraş- [سایراش] *saýraşmak, köpçülik bolup bilelikde saýramak*: Guşlar saýraşdy (MK, III, 145-16).

saýrat- [سایرت] *gepletmek, ýañratmak*: Ol aňar saýratty sözüg (MK, II, 287-6).

saýru [صَيَّرُوا] *syrkaw, sökel, keselli*: Bir hub ýigit saýru düşmüş idi (GA, 155-10). Jan fida kyldy dil, didüm ne çün, / Didi saýru, meger erişe eme (KB, 460-6). Öldürme, şah-a, saýruýy attar işiginde (KB, 217-6).

saýrulyg [سَايْرُولُغ] *kesellilik, sökellik, syrkawlyk*: Janumyň saýrulygyny aňa sor dimezem (KB, 445-4).

saýry [صَايْرِي] S: **saýru** Saýry (Tuhf, 23a-9).

saýry bol- [صَيَّرِي بُول] *kesellemek, nāhoşlamak*: Saýry boldy (Tuhf, 23a-13).

saýrylan- [صَيَّرْلَان] *kesellemek*: Saýrylandy (Tuhf, 9b-11).

saýu [s(a)ýu WYS] *sözsoňy kömekçi, tarap, üstüne (ýer saýy, gün saýy)*: Ol ok tün budunyn saýu ytymyz (Tk, gb-42) — *Hut şol gije ähli halklaryň üstüne (çapar) iberdik*. Ýer saýu bardyg kop anta alkyntyg arlytyg (Kt, go-9) — *(Türkmen halky), dürli ýerlere (ýurtlara) bardyň (ykdyň), (ol ýerlerde) gaty gowşadyň, ardyň (surnukdyň)*.

saýwan [sa:ýwa:n صَايَوَان] *saýwan, kölegelik*: Oguzuň ujunda bir ala saýwan dikilmişdi (GA, 73-11). Ala saýwan gök ýüzüne asynmyş (GA, 235-6). Ýa ýüz altmyş gupba üzre gurulan saýwan nedir (ND, 8a-5). Jem olub erenler, guruldy saýwan (ND, 13a-5).

saýwanly [sa:ýwa:nly صَايَوَانْلِي] *saýawanly*: Atlas-la ýapylanda gök saýwanly (GA, 204-13).

saýy [sa:ýy سَايِي] *gitdigiçe artmagy, giňelmegi, ulalmagy aňladýan sözsoňy kömekçi*: Seniň waslyňdan aýru tüşgeli bargan saýy artar (BD, 33a-11).

saýyb [sa:ýyb صَايِب] *dogry, dürs* <**raýy-saýyb** – *dogry pikir, dürs garaýyş*: Tedbir we raýy-saýyb birle... müstewli boldy (SB, 22b-6).

saýyk [سَايِك] *uly pyçak*: Saýyk (IBM, 169-17).

saýyk- [سَايِك] *daşlanmak, daşy köpelmek*: Ýer saýykty (MK, III, 142-16).

saýyl [sa:ýyl سَايِل] 1) *akýan*: Gözlerüm ýaşy durur saýyl, şah-a (KB, 481-5). 2) *üýtgäp duran, üýtgeýän*: Ne ahydur sen demi, saýyl köňül (KB, 456-11). 3) *gedaý, pukara*: Ger bilse ki, gözünden bir rehm ola saýyla (KB, 547-11). Lutf edüb, ger bu saýyla ere sen (KB, 366-1).

Gark olmag-u ýanmah ýene bu saýyla degdi (KB, 59-5).

saýyl- [sa:ýyl- صَايِل] *hasaplanmak*: Merdümlig saýylmaz çün bihyjab gelmez (KB, 416-9).

saýylmak [صَايِلْمَق] *sanalmak, iş ady*: Saýylmak-la oguz begleri dükense olmaz (GA, 63-1).

saýyr [sa:ýyr سَايِر] *saýry, özge, gaýry, beýleki*: Gazana saýyr jeň aletin geýdirüb tonatdylar (GA, 285-10). Rum saýyr beladlar birle biistiklal Kustantyn häkim bolyb, kaýsarlyk aňa tüşdi (SB, 22a-20).

saýyah [saýýa:h سِيَاَح] *syýahatçy, köp syýahat edýän adam, köp gezyän kişi*: Özi ýalguz saýyahlar şiwesige Rum beladyga mütewejjih bolub (SB, 29b-2).

saýyahlyk [saýýa:hlyk سِيَاَحْلِيك] *jahankeşdelik, syýahatçylyk*: Daýym jahangeşti we saýyahlyk kylur erdi (SB, 33a-32).

saýýar ol- [saýýa:r ol سَايَارْ اُول] *gezende bolmak, aýlanmak*: Seni sewen hasabyna saýýar olamy? (KB, 132-15).

saz I [sa:z سَاَز] 1) *gamyşlyk, gür, jeňnel*: Sazdan bir aslan çykdy (GA, 213-11). Sazy oda urdylar (GA, 119-8). 2) *gamyş, gargy gamyş*: Naý, ki asly saz ola, sazyny naýa beňzedem (KB, 328-6). <**saz gamyş** – *gargy gamyş*: Saz gamyş (Tuhf, 28b-ç).

saz II [sa:z سَاَز] *saz, saz sungaty*: Sözüme eger ýog ise, nola saza başlagyl (KB, 485-5). Sözüme sazy-naý gerek zira (KB, 492-10). Hüseyini perdesi üzre düzüp saz (Mn, 291b-3). Dutara üni aýş-u feragatny berur ýad, / Mutrybga gulak tut ki, ne diýr nagmada sazy (BD, 28b-9).

saz et- [sa:z et سَاَزْ اَيْد] S: **saz eýle-** Pes, imdi çengi-nowa düz-u söz ile saz et (KB, 477-1). Benüm-le saz etdi yşk nowasy dahy (KB, 343-4). Huzn, çü benüm sözüme bir saz edimedi (KB, 114-3).

saz eýle- [sa:z eýle- سَاَزْ اَيْلَ] *saz çalmak*: Saz eýlediler sözi bu dem jümleýi-uşşak (KB, 464-16). Mutryb eline alyban çeng, çü saz eýledi (KB, 432-4). Saz eýläp bir neşatengiz çeng, eý dilruba! (BD, 23a-4).

sazygär ol- [sa:zygä:r ol- سَازِگَارُ اُول] *ylala-şykda, sazlaşykda bolmak*: Senüň-le sazygär olysaram dimişdi (KB, 325-15).

sazynjy [سَزَنجِي] *hek goşantly mineral jisim, gips*: Sazynjy taşy (MK, III, 277-13).

sebeb [سَبَبْ ، سَبَب] *sebäp, delil, söý*: Sebeb nedür diýgil maňa? (GA, 124-3). Müslimi-mömin diýilmez ol sebebden, zahyd-a! (ND, 28b-5). Sebeb nedür ajab-a, ki, jezaýa saldy meni (KB, 8-3). Bu sebeb birle her kişiniň haýyr we şerini bilür erdiler (SB, 128a-28). Any ol sebebden Oguz ad kyldylar (SB, 120b-16).

sebed [سَبَد] *sebet, gap*: Tişde gördüm, bir sebed nan göterdim (SB, 5a-9).

sebel [سَبَلْ] *gözde döreyän kesel, göz agyrysy*: Görmez göze gör any ki, gözinde war sebel (KB, 5-9).

Sebelan [Sebela:n سَبَلَان] *Erdebiliň golaýynda ýerleşýän dagyň ady*: Sebelan dagydan gelib, dagwat agaz kylyb, dini-mejus zahyr kyldy (SB, 17a-21).

sebät [sebä:t سَبَات] *berklik, mäkämlik*: Möwjibi-sebäti-döwlet we nik namlygyňyz bolgaý (SB, 125b-14). Ýene sabyr we sebät iş buýurub, bir nama Buranşährige ýazdy (SB, 39b-21).

sebg tywal [sebg tywa:l سَبْع طَوَال] *Gurhanyň ýedi sany iň uzyn süreleri, uzynlyk aňlatmasy*: Saçy ki sebg tywal oldy, ger bir aýatdur (KB, 507-4).

sebgul-mesäni [سَبْع المَثَانِي] *gaýtalanýan ýedi aýat, Gurhanyň «Alham» süresi*: Bilersiň nedigin «sebgul-mesäni» (ND, 33a-3).

Sebgyny [Sebgy:ny سَبْعِيْنِي] *Töwrat ýok edilenden soň, ol kitaby ýatdan bilýän ýetmiş iki adamdan ýazylyp alnan we özara deňeşdirilip, ykrar edilen Towratyň bir nusgasy*: Surýany lafzyga kylyb, any Sebgyny at goýdular (SB, 21a-7).

sebik [سَبِيك] *ergin*: Altun we kümüşden ulug sebikler tökgeýler, ulug sütünler dek (SB, 13a-16).

sebil [sebi:l سَبِيل] *usul, tär ýol*: Andan soň istifsar sebilige neda geldi (SB, 7b-21).

sebiz [سَبِيْز] *gapyl, kütek (adam)*: Sebiz kişi (MK, I, 340-14).

sebu [sebu: سَبُو] *küýze, jürdek*: Hälä bu fidadur aňa, ger ura taşy sebuýa (KB, 380-1).

sebük [سَبُك] *ýeňil*: Dutma sebük ýürege işbu fyraky sen (KB, 526-3).

sebükbar [sebükba:r سَبُكْبَار] *asuda, rahat sabyr-takatly*: Sebükbar olmady anlar, sebükbar (ND, 9a-1).

sebüksar [sebüksa:r سَبُكْسَار] *ýeňilkelte, kemakyl*: Wejd ähli çü öldi, bu sebüksary sewerem (KB, 518-7).

Sebüktegin [Sebüktegi:n سَبُكْتَكِيْن] *adam ady (erkek)*: Andan soň Mahmud Sebüktegin kim, gaýy sümegiden erdi, togsan üç ýyl padşahlyk kyldy (SB, 130a-8).

sebz [سَبْز ، سَبْز] *ýaşyl, gök, ter, ýaş (ekin)*: Letafet gülşenide gül gibi sen sebz-u horram gal (BD, 20a-12). <>**hatty-sebz** – *ýüzde döreyän ýetginjeklik tüýleri*: Şol hatty-sebz ortada misgin degilmidür? (KB, 328-16).

sebze [سَبْزَه ، سَبْزَه] **1** *ýap-ýaşyl ot, gök ot*: Şol sebze sordum bu gije lagly-lebünden (KB, 315-10). Demide oldy ýer üstünde ýene sebze, begüm (KB, 309-8). Hattyň era yzaryň sebze içinde läle (BD, 20b-4). **2** *iýilýän gök otlar*: Halkny gaza üçün enwagy-nebatatdan we miwe we sebze we hububatdan kanagat buýurdy (SB, 32a-9).

sebzezar [sebzeza:r سَبْزَه زَار] *otluk, öleňlik*: Gözüň ýaşy jahany, şah-a, sebzezar eder (KB, 86-5).

sebzi [سَبْزِي] *iýilýän gök otlar, gök önümler*: Enwag miweler we sebziler ... (SB, 37a-3). Bir jerib zeytun we miweler we sebzilerden bir derem ... (SB, 37a-4).

Sebziwar [Sebziwa:r سَبْزِيْوَار] *şäher ady*: ...Esferaýyn we Sebziwar il bolub etagat kyldylar (SB, 125a-8).

seç- [سَچْ ، سَجْ ، سَاجْ] *saýlamak, seçmek, seljermek*: Seçti urugny (ZME, 387; 129-1). Seçdi (IBM, 115-13). Biň aýgyr seçdi (GA, 87-6). O kes Mansur olyb ahyr, seçermi «lä»-den «illa»-ýy (ND, 33a-8). Gyl gyldan seçer bu dil, her jaýy görüň (KB, 543-3).

seçe [سَبْجَا] *serçe (oguzça)*: Seçe (MK, III, 165-7).

seçdir- [سچدیر] *seçdirmek*: O zalym seçdirdi ola, gardaş! (GA, 223-1).

seçil- [سچیل ، سچیل] *seçilmek, sayılanmak*: Ýüz adam seçilün, taraka çatladaň oglany gorkudaň (GA, 247-4).

seçiş- [سچیش] *saçyşmak, seçişmek*: Ol maňa ýarmak seçişdi (MK, II, 74-14).

seçü [سچؤ] *seçek, gaýma, gasynlama*: Seçü (MK, III, 165-8).

sed [صد ، صد] *ýüz (san)*: Aşygam, synalar gerçe sed para (ND, 25a-17). <>**sed bara** – *ýüz gezek*: Ahydur gözlerim sed bara çeşme (KB, 482-10). <>**sed berg** – *ýüz ýaprakly, köp ýaprakly, owadan gül*: Ýüzine garşu özin görmüş ol güli-sed berg (KB, 548-14). <>**sed hezar** – *ýüz mün, mukdar san*: Sed ah-u biň nefir durur sed hezar dad (KB, 505-10). Ger sed hezar hile ile defg ede Zuhal (KB, 5-11). <>**sed hezaran** – *ýüz münlerçe*: Bu döwre sed hezaran aferindür (KB, 120-12). Ýeg degilmi sed hezaran äz zyýad (KB, 321-15). <>**sed para** – *ýüz bölek, para-para*: Aşygam, synalar gerçe sed para (ND, 25a-17).

seda [seda: صدا] *ses, owaz, gykylyk*: Erişseň jan sedasy güwşi jana (ND, 26a-12).

sedd [سد] *gala, berkitme, diwar*: Ýykaýdy seddi-Ýajuýy içer magnyda ummany (ND, 38a-2). Isfendiýar bir sedd ýasab erdi (SB, 17b-28). Bähram ymaratlarydan bir seddi turur magruf, Derbendge (SB, 31a-24). <>**sedd bagla-** – *diwar gurmak, berkitme ýasamak, uzyn diwar çekmek, bent gurmak*: Alarnyň ýolynyň üstide... bir mähkäm sedd baglady (SB, 19b-27).

sedret- [سدرت] **1)** *seýrek tikinler bilen tikdirmek, depjetmek, kök atmak*: Ol tonug sedretti (MK, II, 267-5). **2)** *ýeňletmek, zähmetini azaltmak*: Ol kişini sedretti (MK, II, 267-6).

Sedum [Sedu:m سدوم] *ýer-ýurt ady*: Baş para şäherge meşhur turur kim, ulugragyny Sedum okurlar (SB, 2b-20).

sefahat [sefa:hat سفاہت] *nadanlyk, kem akylylyk, akmaklyk*: Erse sefahat agaz kylyb, any Bähram Syýawuşanga tabşurdy (SB, 38b-15).

sefaryş kyl- [sefa:ryş kyl- سفارش قیل] **1)** *tabşyrmak, bermek, goragyna bermek*: Any Kesra Adyl hytmatyga sefaryş kylyb (SB, 35a-26).

Filhal Enisni çarlab Abdylmuttalybny aňa sefaryş kyldy (SB, 35b-23). **2)** *tabşyrmak, aýtmak, görkezme bermek*: Enis atlyk dostum (bar) turur, aňa sefaryş kylaýym kim, seniň ahwalyňy Ebrihe alyga şerh kylgaý (SB, 35b-23).

sefeh [سفه] *nadanlyk, akylsyzlyk, ýeňilkelelik*: Gaýruga nazar çünki, şah-a, aýny sefehdir (KB, 558-11).

seffak [seffa:k سفاک] *ganhor, gan döküji*: Azym jebbar we mutehettik we seffäk we bidiýanat erdi (SB, 33a-15).

segir- [سگیر ، سكر] *oýnamak, segirmek, bökmek, çalt hereket etmek*: Segirdi ýokary sary (ZME, 624; 148-2). Segirdi (IBM, 116-7). Segirdi (Tuhf, 17a-11, 36b-12).

segirt- [سکرت ، سكرت] *bökdürmek, çapdyrmak, ylgatmak*: Tygraklanyp segirtti (MK, II, 219-3). Segirtti gözlerün bu köňülüme (KB, 468-7).

segre- / segri- [سگرا ، سگری] **1)** *bökmek*: Är suwga segridi (MK, III, 209-11). Ýokar gopup segrelim (MK, I, 26-5). Segridi dagy oýnady at (ZME, 658; 148-1). Segri-sekri bardy kişeni birle (ZME, 439; 148-2). Merkep üze çykty segribän bat, / Ýoldaş ile ýolga tüşti heýhat (Ab, 73b-13). **2)** *göz çekmek*: Çyksyn menim görer gözüm, a Derse han, ýaman segrär (GA, 24-7).

segred- [سگرد] *ylgatmak, çapdyrmak, bökdürmek*: Däli Garçar segrederek wardy, syýa düşdi (GA, 89-2). Akmeýdanda segredeýin seniň içün (GA, 129-5).

segrediş- [سگردیش] *segretmek, ata münüp, eýläk-beýläk çapdyrmak, ata erk etmek*: Babam at segredişime baksun, guwansun (GA, 22-5). Oglumyň ata segredişin, gylyş salyşsyn, ok atyşsyn göreýim (GA, 22-1).

Segrek [سگرك] *adam ady (erkek)*: Segrek mest oldy (GA, 256-8). Kiçi ogly Segrek eýü bahadur gopdy (GA, 256-6).

segrit- [سگرت] **S:** **segred** Ol atyn arykdan segritti (MK, II, 267-15). Segritdi saçlarynuň bize ýene tatary (KB, 64-7).

segriş- [سیگرش] *böküşmek*: Segriştiler bir-birege (ZME, 624; 148-2).

segsen [سکسان] *segsen, mukdar san*: Segsen (IBM, 187-4). Segsen ýerde badyýalar

gurulmyşdy (GA, 36-4). Sagdagyňda segsen okuň wergil maňa (GA, 49-1). Bagzy aýturlar kim, segsen ýyl ... (SB, 6a-12).

segsen- [سكسن] *tisginmek*: Segsen biň är gördüm-se segsenmedim (GA, 277-5).

segsen biň [سكسن بيلك] *segsen müň, mukdar san*: Segsen biň är gördüm-se segsenmedim (GA, 277-5).

segsen miň [سكسان مينك] *S: segsen biň* Segsen miň kişi erdiler (SB, 12a-16).

sehi I [sehi: سهي] *göni, dik syrat*: Kadduňa serwi-sehi guldur, begüm (KB, 605-7). Otga ýakty bagban serwi-sehisin synduryp (BD, 27a-7).

sejada [seja:da سَجَادَة] *S: sejjada* Januma gözleriň sejada, paşa! (KB, 478-11).

sejde [سَجْدَة ، سَجْدَة] **1)** *sejde, namaz okalanda, maňlaýy ýere goýmaklyk*: Ederdi sejdeýi-Adam, neçün ederdil ol usýan (ND, 21a-12). Sejde bu nigäre ola nakkaşa efendi (KB, 491-4). **2)** *sylag-hormat üçün baş egme, şalaryň önünde tagzym etme*: Ýusufga salam kylyb, muluk resmi birle towazyg sejdese kyldylar (SB, 6a-11). <>**sejde sähw** – *namazda säwlik bilen göýberilen ýalňyşy düzetmek, ýerini dolmak üçün edilyän sejde*: Onuň üstüne sejde sähwi dahy fasyd olmaz (MAS, 22a-2).

sejdegäh [sejdegä:h سَجْدَة كَاه] *sejde edilyän ýer*: Işigiň topragy jan sejdegähi (Mn, 298b-2).

sejde kyl- [سَجْدَة قِيل] *sejde etmek*: Ki sejde kylmyş aýagyna hür ile efläk (KB, 445-9). Dirlärmen kim, ýüzüne sejde kysam (Mn, 304a-7). Saňa halymny ýazdym, sejde kyldym (BD, 87a-9).

sejjada I [sejja:da سَجَّادَة] *üstünde namaz okalyan kilim, namazlyk*: Kimi sejjadasyn satar, girew go(ýa)r kim ybrygy (KB, 31-1).

sejjada II [sejja:da سَجَادَة] *has köp sejde edýän*: Eşit sejjadaýy-şergi weliden aňla, ynsan ol (ND, 17b-14).

sejjan [sejja:n سَجَّان] *türmeçi, zyndan sakçysy*: Gel imdi, eý janym, jany hoşnud et bu sejjanya (KB, 451-14).

Sekan şah [Seka:n şa:h سَكَان شَاه] *adam ady (erkek), saklaryň patyşasy*: Any Sekan şah

diýer erdiler (SB, 29a-4). Ol jähetden any Sekan şa diýer erdiler (SB, 29a-5).

sekenat [sekena:t سَكَنَات] *asudalyk, dynçlyk, arkaýynlyk, hereketsizlik*: Dilber herekaty sekenaty-la tozundan (KB, 515-3).

seken kyl- [سَكَن قِيل] *oturmak, ornaşmak, ýerleşmek*: Gözinüň köşesinde kyldy seken (KB, 324-13).

sekinе [seki:ne سَكِينَة] *guty, gap, pygamberiň sanyça göwherden öýjügi bolan bir tabyt ýa-da tabytyň içindeki öýjagazlar*: Tabutny bir ferişte arkasyga tutub geltürgeý we onda sekinе bolgaý kim, Musa we Harun alydan baky ne galgan bolgaý (SB, 12a-14). Bu kyssa kelamy-mejidi-Rebbanyda mastur turur kim, ol sekinede ne nime erdi (SB, 12a-14).

Sekirme [سَكْرَمَة] *şäher ady, Hotan ýolunda ýerleşýär*: Sekirme (MK, I, 406-9).

sekit- [سَكِت] *gyssamak, howlukdyrmak, bökdürtmek, çapdyrtmak*: Ol any sekitti (MK, II, 250-1).

sekiz [s(e)k(i)z قِس] *sekiz, mukdar san*: Çaça Seňün sekiz tümen sü birle söňüşdim (Bk, gd-26) — *Çaça Seňüniň sekiz tümenlik (segsen müň) goşuny bilen söweşdim*. Sekiz (MK, I, 305-2). Sekiz (IBM, 186-13). Ýedi tamu, sekiz uçmak, bir altyn tuba bent olmyş (ND, 5a-14). Emma darak diýdügümüz sekiz ýerde olur (Ýaý, 130a-8). Ybrahym ogullary barça sekiz erdi (SB, 3b-1).

sekizinç [s(e)k(i)z(i)ñç JZps] *sekizinji*: Sekizinç aý eki ýaňyka Çygyldyr költe Kasuý kezü söňüşdim (MÇ, gd-6) — *Sekizinji aýyň ikisinde Çygyldyr kölünde Kasuýy geçip (olar bilen) ýene (ýañadan) söweşdim*.

sekizinji [سَكِيزِيْنَجِي] *sekizinji, tertip san*: Akybet sekizinji gün kattyk harb kylyb (SB, 121b-2). Sekizinji batlymyşus fysykus erdi (SB, 21a-16).

sekiz miň [سَكِيز مِينك] *sekiz müň, mukdar san*: Daýym tawylasyda hasse sekiz miň merkuby bar erdi (SB, 39a-7).

sekiz oguz [s(e)k(i)z og(u)z ZGW Zps] *sekiz oguz taýpasy, oguz (türkmen) halkynyň sekiz taýpasynyň birleşigi*: Bukegükde sekiz oguz tokuz tatar kalmazuk (MÇ, gd-1) — *Bukegükde sekiz oguz, dokuz tatar galmady*. Sekiz oguz tokuz tatar kalmaty kelti (MÇ, gd-3)

— *Sekiz oguz, dokuz tatar (biri galman) geldiler.*

sekiz tümen [s(e)k(i)z tüm(e)n nMVt : Zps] *segsen müñ*: Çaça Señün sekiz tümen sü birle söñüşdim (Bk, gd-26) — *Çaça Señüniñ sekiz tümenlik (segsen müñlük) goşuny bilen söweşdim.*

sekiz ýegrimi [s(e)k(i)z ý(e)gr(i)mike AkIMrgy Zks] *on sekiz*: Bir ýegirmenç ay sekiz ýegrimike... ýolukdym Bolçu ügüzde üç karlukyg (MÇ, go-1) — *On birinji aýyñ on sekizinde Bolçu derýasynda üç garlyga ýolukdym (sataşdym).*

sekson [سَكْسُون] S: **segsen** Sekson (MK, I, 365-10).

sekü [سَكُو ، سَكُو] *seki*: Sekü (MK, III, 175-7). Razyýuz bu kürede seküne senden olalym (KB, 382-7).

Sekzistan [Sekzista:n سَكزِسْتَان] *ýer-ýurt ady, gadymy Sakystan we şu günki Sistan*: Sistan badyşahy erdi we any Sekzistan diýer erdiler (SB, 29a-5).

seläs [selä:s سَلَاث] *üç*: Gör möwaligi-seläsi jem etdiñ her birini (ND, 32a-2). Sene seläs (SB, 130a-33).

seläsil [selä:sil سَلَاْسِل ، سَلَاْسِل] *zynjyrlar, bentler, hatarlar*: Saba deprede zülfünden seläsil (KB, 438-3). Kylur sen zülfi boýnuma seläsil (KB, 149-11). Bu ogulny bend we seläsil birle eltib hasmlaryga tabşurgyl (SB, 129a-25).

seläs we sittin [selä:s we sittin سَلَاث وَ سِتِيْن] *altmyş üç*: Sene seläs we sittin... (SB, 130a-33).

Seleňe [S(e)l(e)ňe AFIs] *derýa ady, Selenga derýasy*: Suby Seleňe ermis (MÇ, dg-2) — *(Olaryñ) suwlary (derýalary) Seleňedi (Selengady)*. Köp ...Üküsi Seleňe kody bardy (MÇ, gd-4) — *(Olaryñ) köpüsi Seleňäniñ boýy bilen aşaklygyna gitdiler (gaçdylar)*. Seleňe kody ýorupan karagyn kysalata ebin barkyn anta bozdym (Bk, gd-37) — *Seleňe boýy bilen aşaklygyna ýöräp (gidip), (olary) gaty gysdym, öýüni, tamyny şol ýerde bozdum (ýykdy).*

Selewkus [Selewku:s سَلَوَقُوس] *adam ady (erkek)*: Batlymýus lagus we Edirýanus we Antýuhs we Selewkus... (SB, 20b-27). ..Hindi Selewkusga namzed kyldy (SB, 20b-30).

selb [سَلَب] *talaňçylyk, çapawulçylyk*
◁**selbi- mütewätir** – *zygiderli talaňçylyk*
Selbi-mütewätir we tarajy-mütewäli boldy (SB, 21a-4).

selgençek [سَالْكَانْجَاك] *sallançak*: Selgençek (Tuhf, 34a-9).

Selih bin Halwan [Seli:h bin Halwan سَلِيْح بِن حُلَوَان] *adam ady (erkek)*: Alarnyñ meliki — Gassanylar zamanyda Selih bin Halwan erdi (SB, 23b-2). Selih bin Halwan... heläk kyldy (SB, 23b-4).

selim [seli:m سَلِيْم ، سَلِيْم] 1) *sag, oñat häsiýetli*: Ben ol kalby-selimem kim, jenaby-kibriýa haky (ND, 38a-9). 2) *ýumşak gylykly*: Kany gösder gözelden bir selimi (KB, 103-8). 3) *ayýpsyz*: Şaýad kabul eýlegeý tabgy selim (BD, 73a-5).

selim bol- [سَلِيْم بُول] *halas bolmak, sag bolmak, ýaralanmazlyk*: Baş barmagyny kiriş çabmakdan selim bolur (Ýaý, 122b-5).

Seljan [Selja:n سَلْجَان] *adam ady (aýal)*: Seljan hatuny alsam, atam-enem öýüne dönsem (GA, 177-12). Seljan hatun köşkden bakar (GA, 181-11).

Seljuk [selju:k سَلْجُوق] *adam ady, beýik seljuk-türkmen soltanlarynyñ atasy*: Seljuk (MK, I, 397-9). Seljuk kynyk sümegiden turur, Toksurmuş nežadydan kim, Uluýy hojanyñ ogly erdi (SB, 130a-20). Seljuk ferzendleri resullar taşgary ýiberdiler (SB, 130a-13). Öwlad we urugy-Seljuk Çagry beg we Dawud Merw we Balh we Hyrat welaýatlaryga müstewli boldylar (SB, 130a-10).

seljuky [selju:ky سَلْجُوقِي] *türkmenleriñ seljukly nesilşalygy*: Seljukylar kim, memälikge müstewli boldylar (SB, 130a-25). Ol wagt kim, Togrul seljuky Rumga bardy (SB, 130a-29).

Selm [سَلْم] *adam ady (erkek)*: Oglanlarynyñ aty turur: Selm we Tur we Irej (SB, 3b-29). Diýary-magrybny ulug ogly Selmge berdi (SB, 3b-29).

Selman [selma:n سَلْمَان] *adam ady (erkek)*: Selman (BD, 78a-4).

selwi [سَلْوِي] *uzyn boýly, serwi, selbi*: Öwden çykub ýöreyende selwi boýlym (GA, 12-9).

selwiý [selwi:ý سلوى] *ysraýyl ogullaryna asmandan inen towuk, olar käkilik ýa-da sülgün görnüşi bolupdyr: Allatagala olarga tagam we şerab ýerige manna we selwiý rozy kyldy* (SB, 9a-22). Selwiý bir tawuk turur (SB, 9a-22).

sema [sema: سما] *gök, asman: Berhowa öwji-semada per açan murgan nedir* (ND, 14a-5).

semag [sema:g سماع] *diňleme: Howaýa uýdy köňülüm ýene bu naý semagyndan* (KB, 316-9).

semagy [sema:gy: سماعي] *aýdym: Semagy-çarhy neýledi januma* (KB, 8-12).

semawy [sema:wy سمّاوي] S: **semaýy** Afat ugrady semawy, senem-ä, köňülüme (KB, 329-6).

semaýy [sema:ýy: سمّاي] *asmany takdyrdan, pelekden gelen, pelege degişli: Januma bir bela idi semaýy* (KB, 49-10).

semek [semek سَمَك] *balyk: Nite ki, ýaş deňizinde bu gözüm oldy semek* (KB, 482-6).

semen [semen سَمَن] *ysly, ak gülli ösümlik, ýasemen, jasmin: Semen şowkyndan egri gur külahyn* (KB, 463-6). Semen dek aryzyň güldür tikensiz (Mn, 302b-7).

semend [semend سَمِنْد] *at, ýyndam at: Suw kibi tyg çekip tünd-u semendiňni minip* (BD, 35a-5).

semender [semender سَمِنْدَر] *ot içinde ýaşayan hyýaly guş, kaknus: Derýaýy-ataşda semender mysal* (ND, 29a-12). Bu guşja jan odyňa semender kibi girür (KB, 74-12).

semensa [semensa: سَمِنْسَا] *semen gülüniň hoşboý ysny berýän, hoşboý ysly, atyrlý: Biri zülfi-semensaýyn, birisi kadd-u balasyn* (KB, 45-16). Açyp ol zülfi-semensany dilawyz ete sen (BD, 35a-3).

semig [semi:g سَمِيغ] *örän eşitgir, hakyky eşidiji: Ahum eşitmez kişi, Hak durur aňa semig* (KB, 405-1).

semin [semi:n سَمِين] *gymmat bahaly, gymmatly <dürri-semin – gymmatbahaly dür: Nyzamy nazmumuň wardur, şah-a, dürri-seminüňe* (KB, 463-9). Dişinden söz açan şagyr, begüm, dürri-semin söýlär (KB, 386-5).

semir- [semir سَمِير] *semremek, ýognamak, semiz bolmak: Semirdi* (Tuhf, 20a-10).

semiz / semüz [s(e)m(i)z سَمِيز، سَمُز] *ýogyn, ýagly, semiz: Semiz buka turuk buka* (Tk, gb-6) — *Semiz buga (öküz), arrayk (tyrrik) buga (öküz)*. Begler semüz atlanur (MK, I, 239-13). Semiz (MK, I, 305-3). Semiz (IBM, 164-17). Semiz boldy (Tuhf, 20a-10-11). Semiz goýyn, aryk tokly wermedim (GA, 46-2). Semiz olsa bogazlardy (GA, 238-1). At semiz bolgandan soň, fathy-belady şemalga azyrat kyldy (SB, 121b-4). Ýeti semiz öküzni ýeti arruk öküz ýidi (SB, 5a-16).

Semizkend [semizkend سَمِيزْكَند] S: **Samarkand** Semiz-kend (MK, III, 111-5). Semizkend (MK, I, 288-11).

semizlik [semizlik سَمِيزْلِك] *semizlik, ýaglylyk: Semizlik* (MK, I, 419-4).

semje [semje سَمِجَا] *mäki: Semje* (IBM, 159-6).

semri- / semre- [semri سَمْرِي، سَمْرِي] *semremek: Koý semridi* (MK, III, 209-13). Semredi (IBM, 110-14). Bilün-le ten nezar-u janum semredi nola (KB, 451-4).

semriş- [semriş سَمْرِش] *semreşmek: Atlar kamug semrişdi* (MK, II, 168-10).

semrit- [semrit سَمْرِت] *semretmek: Ol atyn semritti* (MK, II, 268-5).

semud [semu:d سَمُود] *tire-taýpa ady: ...Semud we Nugman nežadydan erdiler* (SB, 32b-21).

semürkük [semürkük سَمْرُكُوك] *bilbile meñzeş guş: Buç-buç öter semürkük, / Bogzy üçün meñlenür* (MK, II, 232-8).

sen [s(e)n ns سِن، سن، سِن] **1) sen, ikinji ýöňkemäniň birlik sanyny aňladýan at çalyşmasy: Sene aýdym (MK, III, 284-15). Sen (IBM, 78-4). Gara bulut didigini seniň döwletiňdir (GA, 43-7). Bar sen seni bulynça (ND, 43b-5). Sen gije düşim sen-u gündüz-le gözümde hyýal (KB, 5-5). Kim uçmaktur seniň bezmiň binasy (Mn, 294b-5). Men seniň sütiňni içgeý men (SB, 120b-10). **2) ikinji ýöňkemäniň birlik sanynyň goşulmasynyň hyzmatynda gelyär: Aryk ok sen agsyk tosyk ömez sen (Kt, go-8) — *(Türkmen halky,) arrayk, hor-homasy, aç mahalynda doklugyň düýp sebäbine düşünmeýärsiň. Sen gije düşim sen-u gündüz-*****

le gözümde hyýal (KB, 5-5). Eger öltürseň we eger azad kylsaň, häkim turur sen (SB, 123b-8).

sena I [sena: ٺا] *öwgi, magtama, wasp etme, hormat bilen taryplama, doga, alkys, şükür etme*: Eý beg, baryp sena bile gulluk diý (BD, 64a-2). Çu hamd-u senadan köňül tapyt käm (BD, 97a-13).

sena II [sena: سنا] *şöhle, ýalkym, ýagtylyk, yşyk*: Bu sena ile senaýy çün sen Aýy görimez (KB, 524-7). Gadry ne senasynuň ýüzünde sen Aý ile (KB, 547-7).

sena kyl- [sena: kyl- ٺا قیل] *öwmek, magtamak, wasp etmek*: Barça aňa doga we sena kyllyb (SB, 38a-25).

Senan [Sena:n سنان] *adam ady (erkek)*: Ol zamanda Müsür fyrgawny Senan erdi, Ryýýan bin Amalyk nesliden (SB, 2b-15).

senaýy [sena:yy: سناي] *belentlik, beýiklik eýesi*: Bu sena ile senaýy çu sen Aýy görimez (KB, 524-7).

sendan [senda:n سندان] *sandal*: Razyýuz bu kürede, seküne sendan olalym (KB, 382-7).

sene [سنة] *sene, ýyl*: Sene seläs we sittin (SB, 130a-33).

senem [سَم] **1)** *but, senem*: Bir ruh ne ýetsün, senem-ä, gözün ohyna (KB, 456-2). Eger senemiň ol turur... (SB, 25b-31). **2)** *söýgüli, gözeli*: Ömrümi sen, eý senem ki, güzerany sen, begüm (KB, 518-14).

senet [سَنَت] *senet, hüňärmentlik, sungat*: Gözi çu kyldy seneti-ersad, sad ola (KB, 473-14).

seng [سنگ] *daş*: Gerçe ahym sengi-mermerden geçer (KB, 316-7).

Sengan [Senga:n سَنَغان] *adam ady (erkek)*: Benem senuň ýoluňda şeyhi-Sengan (KB, 468-2).

sengdil [سنگ دل] *daş ýürek, rehimsiz*: Ölmeý ýörürem ne sengdil men (BD, 45a-3).

sengil [سنگل] *meň, ýüzdäki künji ýaly meňekler*: Sengil (MK, I, 400-15).

sengin [sengi:n سَنگین] *daşdan, daş ýaly gaty*: Teni haryr, weli ýüregi durur sengin (KB, 414-13).

Senjaryb [Senja:ry:b سنجاریب] *adam ady (erkek)*: Senjaryb Babyl we belady-Mosul we Diýarbekr badyşahy... (SB, 15b-5). Az kişi birle Senjaryb hezimet kylyb (SB, 15b-17).

senjileýin [سَنجِيلَین] *seniň ýaly*: Gopmady senjileýin adam olaly, begüm (KB, 515-15).

senkeç [سَنکچ] *al reňkli (gyzyl-ak) süýji alma*: Senkeç (MK, I, 379-6, III, 282-8).

senle- [سَنلا] *senlemek, «sen» diýip geplemek, edepsizlik edip ýüzlenmek*: Ol any senledi (MK, III, 220-17).

senleç [سَنلچ] *pisşe ýaly kiçijik süýji alma*: Senleç (MK, III, 282-8).

senlet- [سَنلَت] *«sen» diýip gepletmek, kiçeldip, äsgermän ýüzlendirmek*: Ol any senletti (MK, II, 278-15).

senlik [سَنلک] *senlik*: Goýalum senligi sen, benligi ben (KB, 409-1). **<senligiň dagy – men-menlik, ulumsylyk, tekepbirlik**: Bar gadam bas rahy-yşka, senligiň dagyn gider (ND, 16b-5).

sen-sen [سَن سَن] *sen-sen*: Sensiň, eý soltany, söwdügi sen-sen (ND, 25a-4). Melik hulasasy bu gün sen-sen (SB, 127a-3).

seňek [سَنکک] *suw içilyän gap (oguzça), käse, küýze*: Seňek (MK, III, 271-8).

seňir [سَنگِر] **1)** *dag burny, dag gerşi*: Ärge müň teger, tag seňiringe ýel teger (MK, III, 266-9). **2)** *diwaryň ýokary gyrasy*: Seňir (MK, III, 268-8).

seňregü [سَنگِرگُو] *sümükli, gyllykly (sögünç söz)*: Seňregü (MK, III, 287-2). **<seňregü at – agzyndan sülekey akyp duran at**: Seňregü at (MK, III, 287-1).

sep [سَب] *durmuşa çykjak bolýan gyzyň şaý-sepi*: Sep (MK, I, 268-4).

sep- [سَب ، سِب ، سِب] **1)** *sepmek*: Sepdi (IBM, 109-12). Gül seper oldy ýüzi-ýu gözi oh (KB, 431-9). Mesaf çagy alarny sepib... (SB, 122a-5). **2)** *atmak, ýagdyrmak*: At depdiler, oh sepdiler (GA, 41-8).

sepas [sepa:s سپاس] *öwgi, şükür etme*: Sepas-u sytaýyş Hudawendge (BD, 96b-11).

sepas kyl- [sepa:s kyl- سپاس قیل] *öwmek, magtamak, minnetdar bolmak*: Allatagalaga

şükür we sepas kyldy (SB, 122b-31). Allatagalaga köb şükür we sepas kyldy (SB, 13b-5).

seper [sepi:سپير] *sepilyän, sepmek üçin*: Seper dârü (ZME, 658; 129-2).

sepid [sepi:دسپيد] *ak*: Eý syýah gisü-ýu sepid zakan (KB, 324-11).

sepide [sepi:دسپيده] *S*: **sepid** Ömür bebadý howa gitdi, şol sepidemidür (KB, 544-8).

sepiş [sepiş:سپيش] *ulaşma, ýapyşma, ýaýrama*: Bu yşk ody sepişkendür, nigär-ä, / Umydym war, saña dahy sepişe (KB, 113-1).

sepişgen [sepişgen:سپيشگن] *ýoldan çykarma, azaşdyрма*: Yşk sepişgen durur köňüli, eý magşuk! (KB, 37-8).

sepişken [sepişken:سپيشگن] *bir işe ulaşýan, ýelmeşýän, ýapyşýan*: Bu yşk ody sepişkendür, nigär-ä (KB, 113-1). Derdüm kibi bu dünýäde sepişken aýuz görmedüm (KB, 330-11).

sepiştir- [sepiştir:سپيشتير] *sepişdirmek ýaýratmak, paylamak*: Sepiştirdi (Tuhf, 38b-12).

septür- I [septür:سپتير] *şay-sep dakmagy, bezemegi buýurmak*: Ol anyň gyzyn septürdi (MK, II, 144-5).

septür- II [septür:سپتير] *sepletmek, seýikletmek*: Ol maña guş ganatyn septürdi (MK, II, 144-6).

ser [ser:سر] *baş, kelle*: Görüp başdan çykar ony, tamamat gösterip ol ser (ND, 11a-16). Ger serde huzur birle jemgyýet bar (BD, 72b-6). <>**terki-ser** – *jandan geçme, başyňy ýolunda gurban etme*: Has-a, lebi ki, girdi ele terki-ser ile (KB, 484-9).

ser- I [ser:سر] **1)** *sermek, ýazmak, düşmek*: Serdi (Tuhf, 370-5). **2)** *ýykmaq, sermek*: Ýigidi atar, ýykar, serer, ýyrtar (GA, 180-11).

ser- II [ser:سر] *gödek daramak*: Ol any serdi – (MK, III, 137-8).

ser- III [ser:سر] *sabyr etmek*: Ol serdi (MK, II, 6-16). Är telim serdi (MK, II, 133-6).

serab [sera:b:سراب] *salgym*: Seraba ol bakylmyş-ken, hakykat, eý şahy-älem (ND, 17a-15).

Serahyl bin Jebele [Sera:hy:l bin Jebele سراحيل بن جبلة] *adam ady (erkek)*: Andan soň gardaşy Serahyl bin Jebele igrimi üç ýyl we üç aý badyşahlyk kyldy (SB, 23b-23).

sera-pa [sera:-pa:سراپا] *boýdan-başa, başdan aýaga, tutuşlygyna*: Sera-pa aýny zatym ki, hakykat bunda, eý Nagşy! (ND, 25a-2).

seraperde [sera:perde:سراپرده] *pa-tyşalara mahsus çadyr, otag*: Şol seraperdede ki, sen ola sen, eý dilber! (KB, 494-12). Aýyny-seraperde we dehliz ol peýda kyldy (SB, 15b-1).

sera-ser [sera:-ser:سراسر] *başdan-aýak, bütinley, tutuşlygyna, hemme*: Dutubdyr ziri-balaýy sera-ser gaplaýub syrym (ND, 20b-15). Ilçiňe diýdi weli sera-ser sözini (BD, 71a-1).

serasyrna [sera:sy:ma:سراسيمه] *hayran, hayran bolma, nätjegiňi bilmezlik, başyň bulaşmaklyk*: Anda Yetişib sergerdan we serasyrna bolub, hem anda makam tutdy (SB, 18a-9).

seraýat et- [sera:ýat et:سرایت ایت] *ornamak, ýaýramak, ýokaşmak*: Bu ýara çünki oňylmaz, oňa seraýat eder (KB, 508-2).

seraýat kyl- [sera:ýat kyl:سرایت قيل] *or-naşmak, zäherlenmek, ýaýramak, örnelemek*: Kylybdur gan-u serhoşlyk seraýat (KB, 469). Jüzäm yllaty anyň bedenige andak seraýat kyldy (SB, 6a-21).

serbar [serba:r:سربار] *artykmaç ýük, agyr iş, derdeser*: Ki eýse sen dahy serbar ola sen (KB, 51-9).

serbaz [serba:z:سرباز] *başyny töwekgellige salýan, janyňy howp astynda goýýan, esger*: Niçe bir zülfün-le bu dili serbaz edesen (KB, 504-6).

ser baz [serba:z:سرباز] *başy açyk*: Ýoluňda ýalyn aýag-u ser baz olýsaram (KB, 135-15).

serbelend [serbelend:سربلند] *başy belent, abraýly, mertebeli*: Ben ol şahbazy kudsy kim, bu kuhy-serbelend içre (ND, 5b-6). Bu Kafy-serbelend içre bulub, ýary şikär etdi (ND, 36a-8). Gäh jahylny serbelend eýlär (BD, 50a-1).

serber [serber:سربير] *boýun towlama, baş bozarlyk etme, başy bulaşma*: Başumuz bunda serberdür, nigär-ä! (KB, 90-7). Baş dahy ol arada serberdür (KB, 402-2).

serbe-ser [سَرَبَسَر ، سَرَبَسَر] *boydan başa, hemme, tutuş*: Gerek ki, zülfi kibi jümle serbe-ser ola (KB, 3-4). Mejliste bardur serbe-ser meý neşesiden şur-u şer (BD, 38a-7).

serbeste [سَرَبَسْتَه] *möhürlenlen, ýapylan, gizlenen*: Bah piste agyzyna ki, serbeste güman uş (KB, 224-12).

serbörde [سَرَبَرِيدَه] *başy kesilen*: Tapuňda semi-jigersuz serböridemidür (KB, 544-5).

serçe [سَرچَه] *serçe (guş)*: Ýkab eder ukaby-yşk serçe könlümüzi (KB, 322-12). <>**serçe parmak** – *serçe barmak, külembike*: Serçe parmagyny ganatsun (GA, 118-9).

serçeşme [سَرچَشْمَه] *çeşme, çeşmäniň gözbaşy*: Keser günde serçeşme ýügrük ýahşy (GA, 208-6).

serd [سَرْد] *sowuk, salkyn*: Germ-u serd yşkyny çoh çekmişem anuň içün (KB, 345-16). Wysal gijesinüň subhy urdy bir dem serd (KB, 61-2). Ýa hijr çykardan ahy serdimnimu diý (BD, 55b-2).

serdar [serda:r , سَرْدَار , سَرْدَار] *serdar, baş serkerde, harby ýolbaşçy*: Özüni eş-şeyh gören serdar bolar (KB, 598-8). Sypah serdarlarydan Eswed bin Maksumny Mekgäge ýiberdi (SB, 35b-15). Dawud bir kişi leşgeriniň serdarlarydan anyň ardynja ýiberidi (SB, 12b-31).

serdarlyk kyl- [serda:rlyk kyl- , سَرْدَارْلِيْق كَيْل] *şalyk sürmek, baştutanlyk etmek*: Badyşahlyk we serdarlyk kylyb tururlar (SB, 26b-6).

serd ol- [سَرْد اُول] *sowuk bolmak, sowuklaş, biperwaý bolmak*: Ýaryndan ýüz gaýtaran ýar – serd ola (KB, 597-12).

serefraz [serefra:z , سَرَفَرَاَز , سَرَفَرَاَز] *buýsançly, başy belent, beýik mertebeli, bagtly, uly hyzmatly, başgalardan tapawutlanýan*: Gäh serefraz ol anyň serwi ile (KB, 382-12). Almalyk hududyda Torgoýlu tag we Boraganlu tag atlyg iki serefraz dag bar turur (SB, 121a-33). Gerçi burun esru serefraz göründi (BD, 16a-7).

serefrazlyk [serefra:zlyk , سَرَفَرَاَزْلِيْق] *başy belentlik, buýsanç, at-abraýlylyk*: Nersi serefrazlyk birle öz watanyga murajygat kyldy (SB, 31a-16).

Serefraz Şirzi [Serefra:z Şi:rzi: , سَرَفَرَاَزْ شِيْرَزِي] *adam ady (erkek)*: Serefraz Şirzini öz ýerige goýub... (SB, 31b-16). Serefraz Şirzi bu ahwaldan habardar boldy (SB, 31b-20).

Serendib [Serendi:b , سَرَنْدِيْب] *ýer-ýurt ady*: Biri fathy-Serendib we fathy-Kustantanyýýa (SB, 34b-12).

serenjam [serenja:m , سَرَنْجَام] *ahyr, soň, gutaryş*: Ki ne olysar yşk serenjamy bu gije (KB, 463-2).

sereşk [سَرَشْك] *gözyaş damjalary* <>**dideýi-eşki-sereşkim** – *gözüň ýaş damjalary*: Dideýi-eşki-sereşkim juýbary etsem gerek (ND, 17b-5).

serferaz ol- [serflra:z ol- , سَرَفَرَاَزْ اُول] *bagtly bolmak, mertebeli bolmak, beýgelmek*: Başyn goýan ýar aýagyna serferaz ola (KB, 396-15).

serfitne [سَرْفِيْتَنَه] *pitne başy, baş pitneçi*: Gözüň serfítneýi-roýy-zemin (KB, 562-1).

sergerdan [sergerda:n , سَرْكَرْدَان] *başy aýlanýan, ugruny ýitiren, sergazdan*: Ýitirmiş akly, idrägi, gezer älemde sergerdan (ND, 21a-1). Zülfüň içinde köňülüm kibi sergerdan kany? (KB, 89-10). Kyrk ýyl ol ýazyda sergerdan we haýran bolgaýlar (SB, 9a-20). Çu bardur işbu sergerdan köňülge telbelik bilen (BD, 79a-4). <>**sergerdan gal-** – *gider ugruňy bilmezlik, azaşmak*: Kyrk ýyl ol jähetden Tih ýazysyda sergerdan galdylar (SB, 10a-23).

sergeşte [سَرَكَشْتَه] *başy aýlanan*: Janum saçuň kibi sergeşte-ýu perişandur (KB, 427-1). Rehm kylgyl maňa kim, sergestedür men hem garyb (BD, 23b-3).

sergeşte ol- [سَرَكَشْتَه اُول] *başy aýlanmak, haýran bolmak, sergezdan bolmak*: Dil-u jan zülfüne düşibän olur sergeşte (KB, 425-13).

sergüzeşt [سَرَكُذَشْت] *başdan geçirme*: Soň atasy gaşyga gelib, öz sergüzeştini beýan kyldy (SB, 128b-12). Perwizge goşulub, öz sergüzeştini tamam şerh kyldy (SB, 38b-26).

serhed [سَرْحَد , سَرْحَد] *serhet, araçäk*: Oguz serhedine ýetdiler (GA, 270-10). Görüner serhedi-yrfan, erişip aldy ýolum (ND, 10a-3). Ki serhed any bilürüz bu Rum ile Şamuň (KB, 504-3). Turan serhedinde aňa bir memleket

bergeý (SB, 14a-22). Syýawahşy köb çerik birle Turan serhedige ýiberdi (SB, 14a-23).

serheň [سرهنك] *serdar, harby ýolbaşçy*: Janawarlar serheňi dewedür (GA, 185-9).

serhoş [سرخوش، سَرخوش] *serhoş, mes, keypli, içgili*: Serhoş ýigit söweşmişdi (GA, 186-2). Serhoş gözi bilür ki, mestanaýy-yşkam ben (KB, 9-15). Andan bärü serhoşam, uş hiç dahy uýalmamyşam (KB, 417-10). Kerem eýläň, any magzur tutuň, serhoş idi (BD, 40a-3).

serhoşlyk kyl- [سَرخوشلك قیل] *serhoşlyk etmek, mes bolmak*: Kylypdur gan-u serhoşlyk seraýat (KB, 469-8).

serhoş ol- [سَرخوش اول] *serhoş bolmak, mes bolmak*: Gazan serhoş olub ýatmuş (GA, 127-4). Çü serhoş oldy, soň uhy garagy haba düşer (KB, 416-12). Ýürek gany-la şöýle serhoş olmyş (KB, 87-9).

seri-küý [سری کوی] *küýi, pikiri, bar ünsi*: Seri-küýünde bu Nagşyň ýöri, bar turma talaş (ND, 16b-2). Görüp ýolunda jan bermez, seri-küýünde yhwany (ND, 35b-9).

seril- [سَرِل] *serilmek, arkanlygyna ýykylmak*: Är serildi (MK, II, 98-3).

serir [seri:r سَریر، سَریر] *tagt*: Bu Süleýmana zi serir gelür (KB, 509-1). <>**seriri-soltanat – soltanlyk tagty**: Oguz seriri-soltanatda mütemmekkin erdi (SB, 123b-1). <>**seriri-memleket – döwlet tagty**: Süleýman seriri-memleketge olturdy (SB, 13a-6).

serişte [seri:šte سَرِشته] *mäjum, ýenijilip garym-gatym edilen*: Howasy odyňy bu gilde hem serişte görüň (KB, 544-10).

Serjis [سرجس] *adam ady (erkek)*: Anyň ady Serjis erdi (SB, 24b-16).

serk [سَرَك] *toýun gap we onuň döwürleri*: Serk (MK, I, 295-4).

serkekle- [سَرَكْکَل] *meslikden entireklemek*: Esrük serkekledi (MK, II, 231-15).

serkeş [سرکش] *tekepbir, ulumsy, boýun egmezlek, baş bermezlek, tabyn bolmazak, egilmezlek*: Towazyg ähli imiş saçy, kaddy serkeşmiş (KB, 362-15).

serkeşlik [سَرَكْشَلِك، سَرَكْشَلِك] **1)** *tekepbirlik, ulumsylyk*: Serkeşligi serüň ne surur ile durur ki (KB, 452-5). Sen, eý gül, goýmadyn

serkeşligüňni serw dek hergiz (BD, 20a-9). **2)** *boýun egmezleklik, baş bermezlik, tabyn bolmazlyk*: Serkeşlik edüb galsaň eger älemi-süflide (ND, 15b-12).

serkeşlik kyl- [سَرَكْش ليق قیل] *boýun towlamak, başbozarlyk etmek, boýun gaçyrmak*: Serkeşlik kylmab, šiweýi-hudaýşynaslykga häzir boluň (SB, 13a-29).

serken [سَرَكَن] *tekje*: Serken (Tuhf, 17a-ç).

serker [سَرَكَر] *ogry, talaňçy, galtaman, garakçy*: Serker (MK, I, 381-2).

serlik [سَرَلِك] *başlyk, başa derek, kellä derek*: Aýah başa saýylur, bu işikde serlikdür (KB, 319-15).

sermaýa [serma:ýa سَرْمَايَه] *maýa, goýum, baýlyk, mal*: Baş durur sermaýa-ýu seni söwenler essesi (KB, 375-11). Ol durur ki, ýoluňa yşk ile sermaýa (KB, 375-11).

sermer- [سَرْمَر] *syçrap, tisginip oýanmak, turmak*: Kanturaly sermerdi, oýandy, örü turdy (GA, 192-13). Oglan sermerdi, örü turdy (GA, 267-13).

sermest [سَرْمَسْت] *serhoş, keypli*: Ýoluňda bada sermest nişe dil hundur (KB, 544-5).

sermüze [سَرْمُوزَه] *ayakgap, köwüş*: Aýagymdan sermüze ataýynmy? (GA, 139-3).

sernegüwn [سَرْنَكُون] *başaşak, agdarylan*: Berhowa idi aýagy, sernegüwn agzy suwda (ND, 2a-13).

sernegüwn bol- / ol- [سَرْنَكُون بول / اول] *başaşak bolmak, agdarylmak, togalanmak*: Sernegüwn oldum bu ýolda, tut elim, galdyr beni (ND, 4a-13). Barça butlar anyň alyga jem bolub, galtan we sernegüwn boldylar (SB, 26a-10).

serp- [سَرپ] *serpmek, aýyrmak*: Kantörelî nykabyn serpdî (GA, 180-3).

ser-pa [serpa: سَرپا] **S: sera-pa** *Senüň-le kim geçer serpa bu gije* (KB, 497-7). Galar pyrkaty owwalda, bozarlar resmini ser-pa (ND, 6a-3).

serpe-serpe [سَرپَه سَرپَه] *gayta-gayta, döne-döne*: Serpe-serpe meýdanda gylyçlaşdylar (GA, 250-11).

serpuş [serpu:ş سِرپوش] *gapak, örtük, örtgi*: Hergiz go(ý)maýalum tabagy ortada serpuş (KB, 478-14).

serrän [سَرَّان] *şatlykda, şadyýan günlerde*: Serrän we zarranda saña mulazamat kylyb, senden aýrylmas men (SB, 36b-12).

serseri [سَرَسَرِي] *bihepbe, ýañra, ýeňilkelle*: Serseri olma jahanda, adam ol, bir iş başar (ND, 12a-15). Jany al, el werelüň, tutma işini serseri (KB, 10-11).

serşe [سَارْشَا] S: **serçe** Serşe (Tuhf, 25a-ç).

serte-ser [سَرْتَه سَر] *boýdan-başa, tutuşlygyna*: Durardy jümle möwtalar, ýerinden serte-ser urýan (ND, 21a-4). Jahany serte-ser öňden-soňa (ND, 6a-13).

ser-u saman [ser-u sa:ma:n سَرُوسَامَان] *tertíp-düzgün, öý-esbap, öý-öwzar*: Gaýet budur ki, ben ser-u samana (KB, 362-11).

serü [سَرُ] *tekje, öýiň içindeki zat goýulýan* – *tekje*: Serü (MK, III, 167-7).

serw [سَر] *dik ösýän, syrdam, hemişe gök öwüsýän agaç, serwi*: Aşyk eli serwüňe seniň kanda erişer (KB, 455-3). Boýuň serwi, senuber dek biliň gyl (Mn, 295b-10). Ne çemende serw bar, ol kamaty-ragna kibi (BD, 23b-6). <**serwi-kamat** – *serwi boýly, inçeden uzyn boýly*: Gösterdi özüni ol serwi-kamat (ND, 25a-15). <**serwi-rowan** – *dim-dik serwi, dim-dik, belent*: Şems durur Aý ýüzi serwi-rowan üsdine (KB, 571-1). Şuňa ki ýüzi bedr-u boýy şerwi-rowandur (KB, 409-15). <**serwi-hyraman** – S: **serwi-rowan** Serwi-hyramanmydur gözüme garşu geçen (KB, 518-14).

serwer [سَرُور , سَرُورُ] *ýolbaşçy, serdar, baş-tutan*: Din serweri Muhammed görkli (GA, 5-12). Özüň gullukdan azat et, jahan içre olub serwer (ND, 10b-4). Ne serwer huby sen, jan ki, janyň senden surury war (KB, 472-1). On kişi esbat serwerleriden... (SB, 9a-5).

serwerlik [سَرُورَلِيك , سَرُورَلِيك] *ýolbaşçylyk, serdarlyk*: Bul, dil-ä, genji-nyhany, sende serwerlik budur (ND, 8b-13). Serwerlik täjini başyga goýdy (SB, 28b-27). Öz hylafatyny we serwerligini ... Ýuşag bin Nunga tafwyz kyldy (SB, 9b-1). <**serwerlik ber-** – *hökümdarlygy tabşyrmak, ýolbaşçylygy bermek*: Öziden soň oglyna ... serwerlik berdi (SB, 23b-11).

serwerlik kyl- [سَرُور لِيك قِيل] *ýolbaşçylyk etmek, baştutanlyk etmek soltanlyk sürmek*: Igrimi alty ýyl serwerlik kyldy (SB, 21a-10). On baş ýyl ýarym arabga serwerlik kyldy (SB, 23b-9).

serwer ol- [سَرُور اُول] *ýolbaşçy bolmak, baş bolmak, serdar bolmak*: Kyýamat oldy gerek, kamu ser weh serwer ola (KB, 3-10).

serwin [سَرُون] *sergin, mylaýym şemal*: Serwin (Tuhf, 36a-5).

serzeniş [سَرَزَنِيش] *käýinç, teýene, ýañsy, gyjalat, ýazgaryş*: Her birisi bir türlük serzeniş we tagna sözi Züleýhaga aýtur erdiler (SB, 4b-30). Atasy ol sulhdan haşmnäk bolub, serzeniş we melamatlar kylyb, oglyga habar ýiberdi (SB, 14a-25).

serzeniş kyl- [سَرَزَنِيش قِيل , سَرَزَنِيش قِيل] *käýemek, ýazgarmak, temmi bermek, jeza bermek*: Serw kaddyň serwe kylur serzeniş (KB, 458-8). Saña halyfa bolgaý we halk aňa serzeniş kylmagaýlar (SB, 127a-20).

ses [سِس] *ses, owaz* <**ses tokun-** – *ses gelmek, eşidilmek*: Oglanyň gulagyna ses tokundy (GA, 28-2).

sesin- [سَسِين] **1)** *çemeleşmek (urmaga)*: Är gulyn urgaly sesindi (MK, II, 119-16). **2)** *bagyňy boşatmaga ýakynlaşmak (at barada)*: Sesinmek (MK, II, 120-1).

seş- [سَش] *çözmek*: Är attan kişen seşdi (MK, II, 12-16).

seşil- [سَشِيل] *çözülme*: Tügün seşildi (MK, II, 99-1). Bu tügün ol seşilgen (MK, I, 431-7).

seşlin- [سَشْلِين] *çözülme, boşanmak*: At seşlindi (MK, II, 196-1).

seştür- [سَشْتُر] *çözdürmek*: Ol tügün seştürdi (MK, II, 145-13, 147-5).

seşü- [سَشُو] *gowşamak (daňy, düwün)*: Tügün seşüdi (MK, III, 200-5).

seşüg [سَشُك] *çözlen, boşanan*: Seşüg at (MK, I, 326-9).

setir [سَطِر] *setir, bir çyzykdan ýazylan hat, ýazgy hatary*: Iki tirsek dahy iki gabza dahy bir setir hat kibi olgaý (Ýaý, 118b-5). Anda niçe setir hikmet we mawgyzat we towhyddan sebt kylyb erdiler (SB, 10a-15). Her setri haýaty-jawydany erdi (BD, 60a-3).

setr kyl- [ستر قیل] *örtmek, gizlemek*: Jelal setr kylaý idi abyd-u magbud (KB, 578-5).

setr ol- [ستر اول] *örtülme, ýygşyrylmak*: Galar nary-pyrak içre, özünde setr olur anka (ND, 5b-7). Gar anasyr terkibinden setr olan iman nedir (ND, 14a-1).

setrpuş [ستر پوش] *örtük, eşik, lybas, ýapgy*: Köýlegimni çykarmaňyz kim, setrpuşym bolgaý (SB, 4a-32).

settar [setta:ستار] **1)** *ayby gizleýji, ýapyjy, örtýän*: Ki bilmez gadryny her kes, kerem kyl, açma, settar ol (ND, 18a-12). **2)** *günäleri örtýän, ýuwýan, ähli günäleri bagyşlaýan*: Baky galan settar Taňry (GA, 161-9). **3)** *Allatagala*: Sujumy afw eýle, eý gany Settar (ND, 25a-11).

sew- [سو، سَفْ، سَو] S: **söý-** Ol meni sewdi (MK, II, 14-9). Taýgan (tazy) ýügrügin tilkü sewmes (MK, III, 131-15). Bulmuş neňň sewersin (MK, III, 267-1). Ýagy erür ýalyňugyň neňi-tawar, / Bilik äri ýagysyn nälik sewer (MK, III, 285-2). Sewdi (IBM, 112-18). Köňlüh kimi sewer-se, aňa wargyl (GA, 261-6). Sewmişem ben seni gaýra meýl etmem (ND, 25a-3). Jahanda seni sewenler melamatdur, melamat (KB, 458-14). Boýnuma saldy goluny, aýdur ki, sew beni (KB, 74-5). Seni janyndan artukrak sewermen (Mn, 299a-4).

sewab [sewa:b:ثواب] **1)** *sogap, ýagşy işiň üçin Alla tarapyndan berilýän sylag*: Ki sewab ol işikde zilletdür (KB, 481-1). **2)** *oňat iş, haýyrly iş*: Ger onda sewabyn dile getürse günähdür (KB, 558-8).

sewab et- [sewa:b et:ات ثواب] *sogap*: Aňla, sarrafy-jahan ol, seýýiatyň et sewab (ND, 6a-16).

sewab ol- [sewa:b ol:ثواب اول] *sogap bolmak, sogaply*: Sewab ola çü düşe, gözleriniň ohy sewab (KB, 40-5).

Sewad [Sewa:d:سواد] *ýer-ýurt ady*: Nemrud Zahhak kybalydan Sewad we Babyl şäherige amyl erdi (SB, 2b-8). Sewad nawahysyga girib, garat we taraj kyldy (SB, 28b-6).

Sewady-Gara [Sewa:dy-Ga:ra:سواد غاره] *ýer-ýurt ady*: Fyrat gyragyga nuzul kylyb, Sewady-Garada fisad agaz kyldy (SB, 37b-8).

Sewady-Yrak [Sewa:dy-Yra:k:سواد عراق] *ýer-ýurt ady*: Fitne we fisad kylyb, bagzy Sewady-Yrakga musallat boldylar (SB, 29a-16). Sewady-Yrak we fars sygyr gözlikleri ol gadar imesler (SB, 40b-33).

sewda [sewda:سَوْدَا] S: **söwda II** Sewdalary-la oldy perişan bu köňlüm (KB, 307-11). Bu gije bizi asra ki, sewda gijesidür (KB, 376-14). Gisüsi sewdasyn etdi boýnuna, heýkel (KB, 549-3). Köňlüm ol zülf boldy maýaýy- sewda ýene (BD, 17b-2).

sewda eýle- [sewda: eýle-سَوْدَا اَيْلَه] *söýmek*: Ferary ýoh hyýalynyň gözümde, / Çü sewda eýlemişdür tekýegähin (KB, 463-7).

sewdaýy [sewda:ýy:سَوْدَايِي] *yşka düşüp özüni ýitiren, haly perişan, haly harap*: Garahçy gözi durur huny saçy sewdaýy (KB, 414-15). Çykar sewdaýylarynyň dud ýaňlyg ahy başyga (BD, 78a-7).

sewdaýy kyl- [sewda:ýy kyl:سَوْدَايِي قِل] *haly harap etmek, perişan etmek*: Gyl eýledi beni zülfüň-u kyldy sewdaýy (KB, 422-1).

sewdaýy ol- [sewda:ýy ol:سَوْدَايِي اول] *telbe bolmak, güýçli aşyk bolmak*: Başum çekrindiý-u aklým, nigär-ä, oldy sewdaýy (KB, 431-15).

sewdiç [sewdiç:سَفْدِيچ] *sebet*: Ol sewdiç ördi (MK, I, 151-9). Sewardiç (MK, I, 379-5).

sewdiçlen- [sewdiçlen:سَفْدِيچْلَن] *sebetli bolmak*: Är sewdiçlendi (MK, II, 216-8).

seweş [seweş:سَوَاش] S: **sawaş** Barabar olsa gerekdür safa seweşüm ile (KB, 116-11).

sewdür- [sewdür:سَوْدور] *söýdürmek*: Sewardürüb köňlüm ben ahyr seni (ND, 29a-14).

sewgü [sewgü:سَوْگُو] *söýgi, yşk*: Kadyň enemiň sewgisi (GA, 136-2). Köňülde iki sewgü sygdugy ýohdur bilür Taňry (KB, 491-1). Sewerem any we sewgüm dükenmez anuň-la (KB, 320-10). Dymagumda durur sewgüsi heýkel (KB, 408-15).

sewgülü [sewgülü:سَوْگُولُو] *söýgüli*: Sewgülü gardaş görkli (GA, 7-1). Menden eziz, menden sewgülü (GA, 164-2).

sewin- [sewin:سَوِيْن، سَوْن، سَفْن] *begenmek, guwanmak, şatlanmak*: Tün-le ýörüp, gündüz sewnür (MK, III, 62-13). Ýazyn katyglansa,

gyşyn sewnür (MK, III, 119-4). Sewindi ol nemege (ZME, 930; 114-2). Sewindi işge (ZME, 191; 114-2). Sewindi (Tuhf, 20a-ç). Solyňa bakdyň, çok sewindiň (GA, 124-3). Solyna bakdy, çok sewindi (GA, 123-10). Oguz begleri şad olub sewindiler (GA, 69-7). Oglum olsa, men dahy baksam, sewinsem (GA, 68-7). Şad olub sewindiler (GA, 69-7). Sözüňe sewinene bah, kadduňa guwanany gör (KB, 367-6). Adam alaýhyssalam ok atmak ögrendi, gaýat sewindi (Ýaý, 106a-5).

sewinç [سَوِيْنَجْ ، سَفْنَجْ] *begenç, guwanç, söýünç*: Öküş sewinç bolsa, katyg ohsunur (MK, III, 276-9). Toýun tapugsak, Taňry sewinçsiz (MK, III, 278-16). Sewinç (MK, I, 12-6). Sewinç (IBM, 148-1). Anasyna Basatyň sewinç werdi (GA, 234-6).

sewinçlik [سَوِيْنَجْ لِيك] *begençli, sadyýan*: Sewinçlik (ZME, 388; 115-1). Bu sewinçlik är (ZME, 388; 155-2).

sewindür- [سَوِيْنْدُوْر] *begendirmek, guwandymak, şatlandymak*: Sewindürdi any (ZME, 689; 114-2). Sewindürdi any özge kişi (ZME, 930; 114-2). Üç güne warmasun, Alla sewindürsin seni (GA, 105-9). Sewindürdiň, irindirme ozan meni (GA, 106-10).

sewiş- [سَوِيْشْ ، سَفْشْ] *söýüşmek, çyrmaşmak*: Olar ikki sewişdi (MK, II, 82-11). Sewişdigim Bamsy Beýrek sen degilsen (GA, 116-3). Sewişdigiň Bamsy Beýrek men degilmim? (GA, 116-10). Iki hurma taly biri-birile / Sewişdiler, eý bag yssy, goşdur (KB, 467-14). Sewişür harbil eýlärün on gün (KB, 467-13). Meni magşugadan ýaña sewişdür (KB, 467-13).

sewiýýet [سَوِيْیَیْت] **1)** *yzygiderli, gezek-gezine, nobatma-nobat*: Her gün welaýatlardan sewiýýet birle ragyýatlar iki kişi aňa geltürür erdiler (SB, 2a-29). Anyň iki oglyny sewiýýet birle öltürüb erdi (SB, 2a-30). **2)** *barabarlyk, deňlik*: Arbat sewiýýetge ryza bolmaý barça ganaýmylarny özi üçün alur erdi (SB, 35a-16).

sewmek [سَوْمَك] *söýmek, aşyk bolmak, iş ady*: Yşkuň senüň, eý dilber, içerüden, içerü, / Sewmek kibi sewmezler seni aňaru bări (KB, 368-5).

sewrit- [سَفْرِيْتْ] *mal-haldan çykarmak, gurp-dan düşürmek, batyrmak, tozdurmak,*

çökmek: Ol ewin sewritti (MK, II, 267-12). Ardyn aňun sewritur (MK, II, 269-10).

sewtür- [سَفْتُوْر] *söýdürmek*: Ol Taňry seni maňa sewtürdi (MK, II, 146-3).

sewü [سَو] *söýgi, yşk*: Tolu çeke sewü jamyn, tagallul eýlemeýe (KB, 430-7).

sewük [سَفْكْ] *söýgüli, halanyan, eziz*: Sewük neň (MK, I, 326-10).

sewüksüz [سَفْكْ سُوْزْ] *söýgüsiz, ýigrenç bilen*: Bakmyş budun sewüksüz, ýudky ýüzi saranga (MK, II, 198-3).

seýf [سَیْفْ] *gylyç*: Seýfi katygdur bu fursat, bada werme, bada ber (KB, 105-2). <>**bakyý-ýatus-seýf** – *gylyçdan sypan, galan-gaçan, ölüm-den gutulan*: Adnan bakyýýatus-seýb birle hezimet... (SB, 16b-9).

seýgur [seýgu:r سَیْغُوْر] *ak reňkli ýüpegiň bir görnüşi*: Kefen eýläp haryr ile seýgur, / Sepibän ol kefen era kafur (Ab, 71b-19).

seýiş [سَیْشْ] *töleg, kepillik*: Men aňar seýiş berdim (MK, III, 91-5).

seýl [سَیْلْ] **S:** **sil II** *Nola ýyhyldy-sa seýl ile bir Bagdad* (KB, 452-13). Kaçan ki, seýl gopa ýujalarda, düze düşer (KB, 557-11).

seýlab [seýla:b سَیْلَابْ] *sil suwy*: Döker gözüm ýaşyn seýlab herdem (KB, 8-9).

seýl ol- [سَیْلْ أَوْلْ] *sil bolmak, akmak, dökülmek (gözýaş barada)*: Gözümiň ýaşy seýl olsun, oduňa ýanaýym hemi (KB, 490-13). Seýl oldy göz ýaşy-la, gark oldy işbu haýý (KB, 78-8).

seýr [سَیْر] **S:** **seýran** *Açylyp dürri-magany seýr ola arzy-sema* (ND, 4b-5). Seýr olan seýran nedir? (ND, 14b-5).

seýran [seýra:n سَیْرَانْ ، سَیْرَانْ] *gezelenç, gezim hereketde bolma*: Taňry weren tatlu janyň seýranda imiş (GA, 27-6). Du jahan seýran oňa (ND, 5b-11). Bir subh eger köýüne seýran ele girse (KB, 351-12).

seýran et- [seýra:n et- سَیْرَانْ اَیْدْ] *gezelenç etmek*: Şimdi özge ýañaýa seýran eder sen (KB, 434-15).

seýran eýle- [seýra:n eýle- سَیْرَانْ اَیْلَهْ] **S:** **seýran et-** *Geýdi bir reňgin lybasy geldi seýran eýledi* (ND, 33b-9).

seýrek [سیرك] *seýrek, selçeň*: Bileginde toksan oky seýrek oğlan (GA, 247-11).

seýr et- [سیر اید] *gezmek, gezelenç etmek*: Kanda seýr eder ise aňa Hijaz ola gerek (KB, 511-9).

seýr eýle- [سیر ايله] S: **seýr et-** Seýr eýle arşy-kürsi (ND, 43b-4).

seýr kyl- [سیر قیل] S: **seýr et-** Dilärem zülfüň ilinde, seýr kylam bu gije (KB, 105-5).

seýýar [seýýa:r سیرار] *gezende, köp syýahat edýän*: Kim ola sabyt-u kimi seýýar (KB, 485-12).

seýýiat [سیات] *erbet işler, günä işler*: Aňla, sarrafy-jahan ol, seýýiatyň et sewab (ND, 6a-16).

seýýid [سید] *jenap, hojalyyn, aga* <>**seýidi-huban** – *gözelleriň hormatlysy, görklüleriň başy*: Eý seýýidi-huban, lebüň gösder, hüseýni olalym (KB, 229-2).

sez- [ساز] *syzmak, duýmak, aňlamak*: Sezdi (Tuhf, 13b-6).

seza [seza: سزا] *jeza, temmi, muzd*: Her kişi min bagd kişige töhmet we iftira kylgaý, sezasy bu bolgusy turur (SB, 128b-15). Taň-la atam birle geňeşib seniň sezaňny bergüm turur (SB, 128a-16).

sezawar [seza:wa:r سزاوار] *laýyk, mynasyp*: Sezewar imes kim, andan özge magbudyň bolgaý (SB, 25b-24). <>**sezawar tab-** – *laýyk, mynasyp görmek*: Çün waslyga özümni sezewar tapmadym (BD, 14b-4).

sezawarrak [seza:wa:rra:k سزاوارراق] *has mynasyp, has laýyk*: Badyşahlykga sen seza-warrak sen (SB, 30b-24).

sezek [سزاک] *syzgyr, duýgur*: Sezek (Tuhf, 12b-7).

sezelli [سزالی] *ukulylyk, ukuçyllyk, ymyzganmaklyk, süzüklük*: Sezelli (Tuhf, 33a-11).

sezken- [سزكان] *titremek, sandyramak, tisginmek*: Sezkendü (Tuhf, 5b-4).

sezre- [سزرا] *seýrekleşmek*: Kişi sezredi (MK, III, 207-7).

sezrek [سزرك] *süzük, syk däl*: Sezrek büz (MK, I, 397-6).

sezreş- [سزرش] *seýrekleşmek, sürülmek, sary gaçmak*: Ton sezreşdi (MK, II, 167-1).

sezreş- [سزرش] 1) *seýrekleşmek, azalmak*: Buzun sezreşdi (MK, II, 167-2). 2) *könelişmek, lagşamak*: Ton sezreşdi (MK, II, 167-2).

säher [سحر , سحر] *daň, daňdan çagy, säher*: Kokulmaýyn her säher, çün bagy-husun gül-lerin (ND, 9a-8). Gaşy ýaý, kirpükleri säher durur (KB, 601-14). Säher çagyda aňa ýawuk ýetdi (SB, 128b-1). Säher çagy bela nazyl bolgusy turur (SB, 25a-31).

sähergäh [sähergä:h سحرگاه] *säher çagy*: Muşewweş kyldy zülfüni saba ýeli sähergähin (KB, 395-8). Dogaýy-sähergäh birle... tähdid we wagyd kylyb erdi (SB, 5b-33).

säherhiz ol- [säherhi:z ol- سحر خیز اول] *säher bilen turmak, irden turmak*: Säherhiz oldy seniň-le bu jismi natuwan gör kim! (ND, 17a-11).

sähl [سهل , سهل] *aňsat, sada, ýeňil*: Sähl ola ki, ben warlygy berbad edi-se (KB, 14-6). Gul olmah sähldür, bilüň katunda (KB, 18-13).

sähl ol- [سهل اول] *ýeňil bolmak, ýeňlemek*: Her dem lebüň ganum içer, sähl ola, noş olsun aňa (KB, 449-3). Gamzasy dil dilärsä sähl ola (KB, 307-10). Sähl ola eger ol arada gark ola efwaj (KB, 475-16). Demreni çyhmadý henüz, sähl ola ýar ýarasy (KB, 322-6).

sähm [سهم] *ok*: Eger atar ise sähmi-hataýy (KB, 49-13).

sähra [sähra: صحرا , صحراء] *sähra, çöl*: Gelip Beýtilharemden ol sedasyndan dola sähra (ND, 3a-8). Gül kohusyny aldy, sähraýa çeker bu dil – (KB, 49-2).

sähraňeşin [sähra:neşi:n صحرائشين] *çölde oturýan, ýaşayan, çarwa*: Ýafesni türkler Uljaý han lakab kylyb, ol sähraňeşin erdi (SB, 120b-2).

sähw [سهو , سهو] *säwlik, ýalňyş, ýalňyşlyk, nädogry, nädogrulyk, hata*: Tutmagyl, aňa dak, senem-ä, sähwi galamdur (KB, 360-12). Onuň üstüne sejde sähwi dahy fasyd olmaz (MAS, 22a-2).

säjid [sä:jid ساجد] *sejde edýän*: Olaly husnyňa bu bende säjid (KB, 498-16).

säkin [sä:kin ساكن] 1) *rahat durma, asuda durma, bir ýerde gymyldaman durma, here-*

ketsizlik: Şükür ki, säkin durur göz nem olaly begüm (KB, 516-1). **2) yaşama, ornaşma**: Musulman türkler ol mowzuglarda säkin tururlar (SB, 120b-5). Ol ýawukda säkin erdiler (SB, 3a-5).

3) yaşayan, yaşayjy, ilat, halk: Fereň säkinleri... anyň nesliden tururlar (SB, 3b-5).

säkin bol- [sä:kin bol- ساکن بول **1)** *yaşamak, ornaşmak, mekan tutmak*: Erse imdi bu ýerde säkin bol (SB, 125a-1). Etraf we jawanybda säkin bolub erdiler (SB, 121a-22). Oguz anda ýetib on dört gün anda säkin boldy (SB, 121b-1). **2) durmak, saklanmak, diňmek (ýagyş)**: Doga kylgyl, bu ýamgur säkin bolgaý, biz iman geltürel (SB, 8a-15).

säkin kyl- [sä:kin kyl- ساکن قیل **1)** S: **säkin bol-** On iki miň ewlik hymýar kabaýylydan anda säkin kyldy (SB, 18a-20). **2) S: säkin kyldur-** Any umaralary birle berde kylyb, Jündşaburga ýiberdi we anda säkin kyldy (SB, 28b-1). Ol esirlerni anda säkin kyldy (SB, 29b-21).

säkin kyldur- [sä:kin kyldur- ساکن قیلدور *ornaşdyrmak, mekan tutdurmak*: Ol welaýatga eltib, säkin kyldurdy (SB, 11a-1). On miň esir geltürdiler we alarny Azerbaýjanda säkin kyldurdy (SB, 34a-24).

sälik [sä:lik سالک *Hudaýy tanamagyň ýoluna düşen, sopy, mürit*: Gel, eý sälik, eşit benden, galamdan görnedir magna (ND, 2b-10). Gel, eý sälik, eşit benden, nedir terkiş olan magna (ND, 4b-8).

säni [sä:ni سانی *ikinci*: Andan soň batlymýus säni Filadkus badyşah boldy (SB, 20b-33). Batlymýus säni bagaýat muhybb ylym erdi (SB, 21a-2). **halkaýy-säni** – *ikinci topar, ikinci halka, ikinci topardakylar*: Eriş, gör, halkaýy-säni, ne ýüzden gösterer sahn (ND, 30a-15). **menzili-säni** – *ikinci menzil, sopusylykda ikinci duralga (makam)*: Gerçe ol bahry-haýratdan, görüner menzili-säni (ND, 34a-14). **iblisi-säni** – *ikinci şeytan, şeytanyň ýarany, mekir, hilegär*: Onuň çün düydiler, jan-a, bu kowma iblisi-säni (ND, 39b-10). **Ýusufy-säni** – *ikinci Ýusup, örän owadan, gözelikde Yuseba taý*: Ýusufy-säni sen, eý begüm! (KB, 131-10).

säniye [sä:niye سانییه *sekunt*: Säniye isneýini izhüme filgar (KB, 485-9).

si- [si: سی] *siýmek, buşukmak*: Sidi (IBM, 105-7). Sidi (Tuhf, 8a-13). Hak awdazsuzluk diýdügümüz simek kibi, zibillemek kibi, gan kibi... (MAS, 6a-3).

sibek I [سبک] *degirmeniň oky*: Sibek (MK, I, 325-19).

sibek II [سبک] *peşew akdyrmak üçin çaga sallançagyň düýbünde goýulýan gamyş turbajyk*: Sibek (MK, I, 325-16).

sibek III [سبک] *demirgazyk ýyldyzy*: Sibek (Tuhf, 28b-ç).

sibüt [سبوت] *porsubadyýan (dermanlyk ösümlük)*: Sibüt (MK, I, 297-9).

sidik [si:dik سیدک] *siýdik, peşew*: Sidik (Tuhf, 7a-7).

Sidiň köl [سیدنك كؤل] *köl ady*: Sidiň köl (MK, III, 273-6).

sidre [سدره] *dini düşünelere görä, ýedinji gat asmandaky bir agajyň ady*: Erişdi sidreýe jany, gecip fil-jümle eşýaýy (ND, 31b-4). Anyň Jebraýyl aklydyr ki, hergiz sidrede, jan-a (ND, 37a-8).

sidük [si:dük سیدک] S: **sidik** Sidük (MK, I, 325-17).

sigek [si:gek سیکک] *siýdik, peşew*: Sigek (Tuhf, 7a-7).

sigil [سیگل] *siňnil*: Sigil (MK, I, 330-17).

sigrik [سیگړک] *dagyň böküp geçip boljak ýerleri*: Sigrik (MK, I, 397-11).

sik [سک] *erkek kişiniň jyns agzasy, ujyt*: Sik (MK, I, 280-12). Är siki urundy (MK, 174-16). Sik (Tuhf, 16a-11).

sik- [سک ، سیک] *jynsy gatnaşyk etmek (erkegiň aýal bilen)*: Är uragutny sikti (MK, II, 19-12). Sikdi (IBM, 107-3). Sikti (Tuhf, 37b-3).

siker [سیکار] *jynsy gatnaşyk*: Çyçgak sikerde (ZME, 1057; 115-2).

sikil- [سیگل] *jynsy gatnaşyk edilmek*: Uragut sikildi (MK, II, 100-7).

sikir- [سیکر] *jynsy gatnaşyk etdirmek, özüne ýanaşdyrmak, jübütleşmäge mejbur etmek*: Sikirdi aýgyrny gysrak (ZME, 984; 115-1).

sikiş [سیکش] *jynsy gatnaşyk*: Sikiş (MK, I, 308-4).

sikiş- [سِكِشْ] *jynsy gatnaşykda bolmak*: Är uragut birle sikişdi (MK, II, 86-3).

sikit- [سِكِتْ] *jynsy gatnaşyk etmäge mejbur etmek*: Uragutny sikitti (MK, II, 249-15).

sikke [سِكْه] *metaldan ýasalyan pul, zikge*: Ýüzüm nola, ger adyňa sikke urur zere (KB, 74-6).

siktür- [سِكْتُرْ] *jynsy gatnaşyk etdirmek*: Är küňin siktürdi (MK, II, 146-16).

sil I [si:l سِيلْ] *çümhörek*: Sil kişi (MK, III, 98-8). Sil at (MK, III, 98-9).

sil II [si:l سِيلْ] *sil*: Ol meger sil kibi, çaglaýub akmaz (ND, 25a-7). Akar siller kibi çaglar, döner ol war üçin daýym (ND, 23b-4). Tagdan sil gelib barçalaryny derýaga eltdi (SB, 36a-9). <>**silil-arym** – *güýçli sil, öňüni saklap, bentläp bolmaýan sil*: Ýemen welaýatyda kim, silil-arym peýda boldy (SB, 22a-25). Silil-arym sebäbiden çykyb erdiler (SB, 23a-33).

Silaý [Si:la:ý سِيلايْ] *adam ady (aýal)*: Ene-siniň ady Silaý, Ruha şäheriden erdi (SB, 27a-24).

silge [سِلْغَه] *çiş, çykyntgy*: Halk gargyşydan iki silge iki egniden baş çykardy (SB, 2a-25). Ol silgelerni tony birle örter erdi (SB, 2a-27).

silik [s(i)l(i)k سِلِكْ] **1** *owadan, näzik, gözəl, görmegeý, päk, asylyly*: Silik kyz oglyň küň boldy (Kt, gd-24) — *Owadan gyzyň (gyz oglanyň) gyrnak boldy*. **2** *açyk göwünli, akylyly, duýgur, merhemetli (adam)*: Silik är (MK, I, 326-11).

silikjek [سَلِيكْجَكْ] *sallançak*: Silikjek (Tuhf, 162-7).

silikkü [سِيلْكُو] *kakma, silkme (guralyň ady)*: Silikkü (Tuhf, 34a-8).

silk [سِيلْكْ] *tüýkülik*: Silk (Tuhf, 16b-9).

silk- [سِيلْكْ , سِلْكْ] *silmek, yralamak*: Är ýygaç silkdi (MK, III, 312-3). Silkdi ýygaçny (ZME, 404; 172-1). Silkti ýapraklaryny koýlary üçün (ZME, 692; 172-1). Silküp byrahma ýabana köňlümi, keý degül (KB, 483-3).

silkin- [سِيلْكِنْ] **1** *silkinmek*: Tewe silkindi (MK, II, 194-16). Tewe silkinse, eşekge ýük çykar (MK, II, 194-17). Silkindi (Tuhf, 6b-4). **2** *silmek, silmekçi bolmak*: Är tonym silkindi

(MK, II, 194-14). **3** *sandyramak, tisginmek*: Är silkindi (MK, II, 194-15).

silsile [سِلْسِلَه] **1** *zynjyr*: Bu silsile ile ki, saçlaryň rywaýat eder (KB, 507-15). **2** *damja-damja, düzüüm-düzüm bolup dökülýän*: Zülfi gözümiň silsilesin ger syla nola (KB, 493-15).

sim [si:m سِيمْ] **1** *kümüş*: Ne zere eglenem, ne sime gerek (KB, 484-13). Golum sim almaňyza ýetmedi hiç (Mn, 296a-2). Karun kim, zer we sim we mal we matag birle meşhur erdi (SB, 9b-2). Ger açylsa sim dek näzük teniň (BD, 85a-7).

2 *kümüş pul, kümüşden ýasalan pul*: Alar otuz derem sim aňa berdiler (SB, 24b-15). Alar tiýdiler kim: Mutryb tapylmas, eger tapylsa hem köb sim talab kyla turur (SB, 31a-30). <>**sim derem** – *kümüş pul, kümüşden ýasalan pul*: Bir söhbetde mutryb ýüz sim deremige hasyl bolmas erdi (SB, 31a-28).

sima [si:ma سِيْمَا] *keşp, görk, sypat, ýüz*: Bedr aýyna bahyb, tolu simaýy görürse (KB, 317-8). Simaýa benim altun-la yşky ýazyldy (KB, 163-4). <>**melek sima** – *perişde ýüzli, perişde görkli*: Zuhur eýlär onuň syry, gözün aç, eý melek sima! (ND, 3a-15). Ikewniň izdiwajyndan dogra tä bir melek sima (ND, 5a-1).

simalu [si:ma:lu سِيْمَالُو] *keşpli*: Nola eger fath oldy ise bize simalu (KB, 108-9).

simin [si:mi:n سِيْمِيْن] *kümüş, kümüşden edilen närse*: Şol dilberi- simin teni gör, ruh degülmi? (KB, 468-16).

simiýa [si:mi:ya سِيْمِيَا] *jadygöýlik, gözbagçylyk*: Ki ben bir derde duşdum kim, anyň dermanydyr simiýa (ND, 5b-3). Ýary bulmaga simiýasy kany? (KB, 57-7).

simsar [simsa:r سِيْمْسَارْ] *dellal*: Sarraf any tanymady, simsar bilmedi (KB, 475-13).

simür- [سِيْمُرْ] *içmek, süürmek*: Ol sütüg simürdi (MK, II, 70-10).

sin [sini سِيْن] **1** *S: sen 1* Ol iki kişi bar erser sini tabgacyg ölürteçi tirmen (Tk, go-10) — *Ol iki kişi barka (diri bolsa), tabgaç halky, (olar) seni öldürer (ýok eder) diýer men (diýýärin)*. Bilmedi sini gaýeti kuswa (KB, 351-4). Sin dek maňa bir ýary jefakär tapylmas (BD, 19b-10). **2** *S: sen 2* Lebüne suw sa(ý)myşam nola baňa «em» diýe sin (KB, 349-

10). Beni egerçe gözün huftadur «enem» diye sin (KB, 349-10).

sin [si:n سِين] *arap elipbiyiniñ on dördünji harpy*: Ne sin olur ki, mimden sin gizlü (KB, 473-5). Nola mim-u sin-u sad ohyýa (KB, 401-14).

sin- [سِين] S: **siñ-** Sindi (Tuhf, 6b-11).

Sind [سند] *ýer-ýurt ady*: Ýemen we Sind we Hind we arab ýerleri...Irege berdi (SB, 3b-30). Sind we Hindni Selewkusga namzed kyldy (SB, 20b-30).

sini [سِينِي] *ýüz, meñiz*: Dal oldy sini şid ýaňlyg (Ab, 71a-10).

sinjü [سِنْجُو] *çöregiñ ortaça galyňlykdaky bir görnüşi*: Sinju (MK, I, 349-15).

sinlik [سِنْلِيك] *gedaý, dilegçi*: Sinlik (Tuhf, 19a-4).

sinn [سِنْ] *ýaş, ýaşly, ýyl* <>**sugur sinn** – *kiçi ýaşly, ýaşajyk, kiçijik*: Any bawujudy-sugur sinn enwag akyl we hünär we ferheng birle araste gördi (SB, 28a-25). Şabur sugur sinni üçün, alarga mukawymet kyla almas erdi (SB, 29a-17).

siñ- [سِنْك ، سِينك] **1** *syzyp geçmek, siñmek*: Ýerge siñdi suw (ZME, 388; 174-1). **2** *özleşdirilmek, siñmek*: Aş siñdi (MK, III, 289-16). Siñmedi aña aş (ZME, 554; 166-2). **3** *içine girip, aralaşyp gitmek*: Ördek kamyşga siñdi (MK, III, 289-16). <>**könülge siñ-** – *göwnüňe oturmak, makul bolmak*: Söz köñülge siñdi (MK, III, 289-1).

siñdür- [سِنْدُور] **1** *siñdirmek*: Sүjik aşyg siñdürdi (MK, III, 249-9). **2** *gizlemek, girizmek*: Ol any ewge siñdürdi (MK, III, 294-10).

siñek [سِنْكَك ، سِنْكَك ، سِنْكَك] **1** *şäherlileriñ dilinde çybyn, çarwalarda siñek*: Ol aňar siñek ýelpişdi (MK, III, 712-). Siñek (MK, III, 271-9).

2 Bu ýeriñ siñegi bizi üýşendirdi (GA, 225-13). Berür ýarym siñek elgine satur (Mn, 291a-3).

siñ et- [سِنْكَ اَت] **1** *şyňlamak, şaňlamak*: Gulakym siñ etti (MK, III, 265-5). **2** *jiň etmek, jiňnyrdamak, wyzzylamak*: Kimünçe siñ etti (MK, III, 265-6).

siñet- [سِنْكَات] *iňlemek, iňnildemek*: Siñetmek (IBM, 125-1).

siñi [سِنْكِي] *siñýän, siñegen*: Bu aş ol siñi (MK, III, 272-12).

siñil [سِنْكِل ، سِنْكِل ، سِنْكِل] S: **siñli** Siñil (MK, III, 271-1). Siñil (MK, I, 381-10). Siñil (IBM, 144-11). Ýakub dagy Ýusufny köb sewer erdi, siñiliden iltimas kyldy (SB, 4a-7). Öz siñilini Arkaş atlyk... Bir ýigitge berdi (SB, 22b-8).

siñile- [1 سِنْكِيلا] *çyňsamak (it barada)*: It siñiledi (MK, III, 299-1). Köpek Gazanyň atynyň aýagyna düşer, siñ-siñ siñilär (GA, 47-1). **2** *şaňlamak, şyňlamak (gulak barada)*: Gulagym siñiledi (MK, III, 299-3). **3** *doňup başlamak (suw barada)*: Suw siñiledi (MK, III, 299-2).

siñillen- [سِنْكِلْن] *gyz maşgalany uýa, jigi tutunmak*: Ol gyzyg siñillendi (MK, III, 301-2).

siñir [سِنْكِر ، سِنْكِر] **1** *siñir, çeye we süýngüç, birleşdiriji sary myşsa*: Ak siñir (ZME, 124; 130-1). Biri siñir durur, adam oglynyň siñir menzilesinde durur (Ýaý, 110b-2). **2** *damar*: Siñir (MK, III, 268-9). Siñir (IBM, 139-4). <>**siñiri gurul-** – *damar çekmek, gurusmak*: Bu är ol siñiri gurulgan (MK, I, 428-13).

siñir- [سِنْكِر ، سِنْكِر] *siñdirmek*: Ýagny terige siñirdi (MK, III, 290-12). Siñirdi (IBM, 116-13).

siñirle- I [سِنْكِرْلَه] *malyň damaryny kesip öldürmek*: Keýigi kowardy, getürerdi, babasyňyň önünde siñirlärdi (GA, 22-4). Otagyň önünde keýik siñirledi (GA, 76-9).

siñirle- II [سِنْكِرْلَا] *siñir, kiriş dakmak*: Ol ýasyn siñirledi (MK, III, 301-9).

siñirlen- I [سِنْكِرْلَنْ] *etde siñir köpelmek, siñirlenmek*: Et siñirlendi (MK, III, 300-7).

siñirlen- II [سِنْكِرْلَنْ] *kiriş, siñir dakylmak*: Ýa siñirlendi (MK, III, 300-8).

siñirli [سِنْكِرْلِي] *siñirli, kirişli*: Dirse han Gorkut siñirli gaty ýaýyn eline aldy (GA, 22-12).

siñiş- [سِنْكِش] *siñişmek, siñip azalmak*: Suwlar kamug siñişdi (MK, III, 292-3).

siñli [siñl(i)m سِنْكِلِي] *siñli, özünden kiçi aýal dogan, uýa*: Bars beg erti kagan at bunta biz bertimiz siñlim kunçuýug birtimiz (Kt, gd-20) — Bars beg (diýen biri) bardy, oňa kagan adyny (derejesini, titulyny) şu ýerde biz

berdik, kiçi siňlimizi (uýamyzy) berdik. Ekeje ýa siňli (ZME, 163; 151-2).

siňret- [سينكرات] *ýuwaşja, sessiz aglamak:* Siňretmek (Ab, 74a-3).

siň-siň [سنگ سنگ] *it çyňsanda çykaryan sesi, ses meňzetmesi:* Köpek Gazanyň atynyň aýagyna düşer, siň-siň siňlär (GA, 47-1).

sipara [sipa:ra سپاره] *otuzynjy bölüm, Gurhanyň otuzynjy bölümi, «Amma» süresi bilen başlanýan bölüm:* Ahyr «Sipara» başydur «Amma» görkli (GA, 6-1).

siper [سپير] *galkan:* Olmaýyp ahyr ýolunda jurmi-usýanym siper (ND, 24a-10). Ol sähre dünýäde siper kany (KB, 601-14). Ki çarh turymaýa bu zerrin siper ile (KB, 484-11).

siper kyl- [سپير قن] *galkan edinmek, goranmak:* Siper kyldy ýene gül synasyny (KB, 58-5).

sipir- [سپير] *süpürmek:* Sipirdi (Tuhf, 31b-1).

sipirge [سپيرگه] *sübse, süpürge:* Sipirge (Tuhf, 34a-ç).

sipirgi [سپيرگي] S: **sipirge** Sipirgi (Tuhf, 34a-7).

sipirgü [سپيرگو] S: **sipirge** Sipirgü (Tuhf, 170-12).

sipür- [سپور] S: **sipir** Astyn ile sipürür asytan (KB, 136-8).

sir [sir rls] *taýpa ady, türkmenleriň gadymy taýpalarynyň biri. «Syrdam» ýa-da «Syrderýanyň boýundaky türkmenler» manysynda bolmagy mümkin:* Türk sir budun ýerinde bod kalmady (Tk, gb-4) — *Türkmen syr halkynyn yerinde (ýurdunda) döwlet gurluşy galmady.* Kapagan türk sir budun ýirinde bod ýeme budun ýeme kişi ýeme idi ýok erteçi erti (Tk, dg-60) — *(Ilteriş kagan, bilimli Tonyukuk etmedik bolsa,) Kapagan kaganyň türkmen syr halkynyň yerinde (ýurdunda) döwlet gurluşy-da, halk-da, (bir) kişi-de, (ýurt) eýesi-de bolmazdy.*

sirab [si:ra:b سیراب، سیراب] *suwdan ganan, suwly:* Etgeý bu felek ab-u siraby birle (BD, 70a-4). **2)** *gymmatly, gymmat bahaly, ýokary hilli (gymmat bahaly daşlar hakynda)* <luwluy **sirab** – gymmat bahaly dür, merjen: Ataşy-ýakut ile luwluy-sirab ahyn

(KB, 428-3). Lagl ile luwluy-sirabyny görüp –su(w)saram (KB, 478-6).

sirab bol- / ol- [si:ra:b bol- / ol- سیراب بول] *suwdan ganmak, teşneligiňi gandyrmak:* Ol suwdan sirab boldylar (SB, 3a-4). Oldy ýürek gany ile sirab (KB, 397-4). Ýitirdi akly-ýu köňli sirab oldy, sirab (KB, 440-9).

sirab et- [si:ra:b et- سیراب اید] *gandyrmak:* Kurraty-uýuna kiany sirab eder gözüm (KB, 504-15).

sirab kyl- [si:ra:b kyl- سیراب قیل] *suwdan gandyrmak, al-ýaşyl etmek, ter-täze etmek:* Kylur ýer ýüzini sirab her dem (KB, 8-9).

sir et- [سیر ات] *jyr etmek, jyrlamak:* Sir etti (MK, I, 272-9).

siret [si:ret سیرت] *gylyk, häsiýet, ahlak, ýörelge:* Siret sewerem, surata ýohdur meýlanymyz (KB, 309-3). Anyň zamanyda beni-ysraýyl ýaman siret tutub, butparastlykga meşgul bolub (SB, 15a-12). Adyl we ynsaf tarykyny alyga tutub, Erdeşir siretini müjdedded kyldy (SB, 34a-20). <**sireti-pisindide** – gowy gylyk-häsiýet: Sireti-pisinide we adaty-marzyýýa alyga alyb... terehhüm kylur erdi (SB, 15a-32).

sirinje [سیرنجا] *garynja:* Sirinje (IBM, 177-6).

sirke I [سیرکا] *sirke:* Sirke ajydy (MK, III, 190-8). Etmek birle iýdi sirkäni (ZME, 547; 167-2). Sirke (IBM, 175-14).

sirke II [سیرکا، سیرکا] *bit sirkesi:* Sirke (MK, I, 359-14). Sirke (IBM, 177-7).

sirkele- I [سیرکلا] *saçy, kelläni sirkeden arassalamak:* Ol oğlan başyn sirkeledi (MK, III, 261-8).

sirkele- II [سیرکلا] *sirke goşmak (suwa):* Ol suwug sirkeledi (MK, III, 261-9).

sirkelen- [سیرکلن] *saça, kellä sirke düşmek, sirke basmak:* Oğlan sirkelendi (MK, III, 151-16).

sirşe [سیرشا] S: **serçe** Sirşe (Tuhf, 25a-ç).

sisken- [سیسکان] *ukudan tisginip oýanmak, hopugyp oýanmak:* Yetip gerdunyga ün, siskenmegiň ýok (Ab, 73b-1).

Sistan [Si:sta:n سیستان] *ýer-ýurt ady:* Tamam Sistan we Kabulystan we Nimruz

welaýatyny aňa söýürgal kyldy (SB, 14a-8). Sistan we Zabulystan welaýatyny harab kylyb... (SB, 18b-3).

siş I [si:ş سیښ] *syh, çiş*: Siş (MK, I, 139-4, 91-3).

siş II [si:ş سیښ] *çiş, agyryly dömmе*: Siş kokdy (MK, III, 91-4).

sişek [si:şek سیښک] *işşek, bir ýaşyndaky, goýun*: Sişek (IBM, 172-10).

sişük [si:şük سیښوک] *çişik, pökgeren, gabaran*: Şişük (IBM, 163-9).

sit- [sit- سیت] *siýmek, peşew etmek, buşukmak*: Är sitti (MK, II, 238-1).

sitara I [sitara:ra ستاره] *nikap, perde*: Gizlendi güneş ýüzüne, dutundy sitara (KB, 148-12). Sitarasyn göteribän ýüzüne bahdum idi (KB, 363-2). Ýüzünde sitara ajab aý-aý ne sebäbden (KB, 317-2).

sitara II [sitara:ra ستاره] *ýyldyz*: Gökdedür sitara her şerara (KB, 87-4).

Sitgün [sitgün ستگون] *oguz şäherleriniň biri*: Sitgün (MK, I, 369-10).

sitik [sitik سیتک] *siýdik, peşew*: Sitik (IBM, 142-2).

sitte [sitte سته] *alty, mukdar san*: Jehaty sitteden destin çeker bu kim, kemal olmaz (ND, 16a-2).

sittin [sittin ستین] *altmyş, mukdar san*: Sene... sittin... (SB, 130a-33).

sittür- [sittür- ستتر] *siýdirmek, peşew etdirmek, buşukdyrmak*: Ol oglyn sittürdi (MK, II, 144-13).

siw- [siw- سیو] *S: sew-* Ýene endişe kyldy kim, men atamny azym köb siwemen (SB, 128a-32). Şaýed kim, Gury han dagy atasyny siwer bolgaý (SB, 128a-32).

siwa [siwa: سوا] *Alladan beýleki zatlar*: El çekdik ol siwadan (ND, 14a-9).

siwallah [siwalla:h سوی الله] *Alladan başgalar*: Ýüzümni ewürme siwallahdan (BD, 98b-3).

siýadat [si:ýa:dat سیادت] *serdarlyk, hökümdarlyk, dolandyryjylyk, ululyk*: Gördi kim, ferri-kiýany we siýadat we döwlet anyň nasyýasydan hüweýda turur (SB, 32a-4).

siýer [siýer سير] *ömür beýany, ömri baradaky ýazgylar*: Ähli taryh we siýer alyda mugtaber ol turur... (SB, 9a-3).

Siýawuş [Siýa:wuş سیاوش] *adam ady (erkek), Afrasiýabyň gyzy Gazyň adamsy*: Siýawuş (MK, III, 111-2). Düşmiş hele aralaryna huny-Siýawuş (KB, 324-6).

Siýämek [Si:ýä:mek سیامک] *adam ady (erkek)*: Alardan iki ogul hasyl boldy Siýämek we Siýämi atlyk (SB, 1b-12). Siýämekniň dagy ýeti ogly bar erdi (SB, 1b-14).

Siýämi [Si:ýä:mi سیامی] *adam ady (erkek)*: Alardan iki ogul hasyl boldy Siýämek we Siýämi atlyk (SB, 1b-12).

siz [siz nls سز] **1)** *siz, ikinji ýöňkemäniň köplük sanyny aňladýan at çalyşmasy*: Siz (IBM, 77-2). Buny siz pygla getirmäň, aňla ki döwri-zaman (ND, 24b-3). Sizge külli enaýat we şafakat kylgusy men (SB, 127b-27). **2)** *sen, hormat goýlup ýüzlenilýän at çalyşmasy*: Siz (MK, III, 189-8). Alla saklasun hanym sizi (GA, 4-3). Sizden oldy janumyza lutf (KB, 69-16). Sewermen gözni sizni görmek üçün (Mn, 303a-9). Eger siz Allatagalaga iman geltürüb, ubudyýet kylgaý siz, men sizge aman berib... (SB, 121a-12). **3)** *siz, ikinji ýöňkemäniň köplik sanynyň goşulmasynyň hyzmatynda gelyän at çalyşmasy*: Bödke körügime begler gü ýaňyltaçy siz (Kt, go-11) — *Tagta (hökümete) tabyn begler, siz ýalňyşmaga ýakyn ahyryn (ýalňyşyp bilersiňiz ahyryn)! «Allatagalaga iman geltürüb, ubudyýet kylgaý siz»*

siz- [siz- سید] *peşew çykarmak, siýmek, buşukmak*: Är sizti (MK, III, 324-14).

sizik [sizik سیدک] *üstki geýimiň syýy (syny)*: Sizik (MK, I, 342-9).

sizit- [sizit- سیدت] *çaganyň aýagyny tutmak, siýdirmek, buşukdyrmak*: Uragut oglyn sizitti (MK, II, 243-16).

sizlet- [sizlet- سیزلت] *«siz» diýip geplemäge, sylamaga mejbur etmek*: Men any sizlettim (MK, II, 279-3).

soçgur- [soçgur- سوغغر] *ürkmek, bökmek, bökmäge hyýallanmak*: At soçgurdy (MK, II, 147-13).

sojuş- [sojuş- سوجش] *tisginmek, ürküp tisginmek, duran ýerinde bökmek*: Atlar kamug sojuşdy (MK, II, 74-17).

sojy- [سُجِي] *bökmek, segremek*: At sojydy (MK, III, 194-6). <>**sojydy bukrydy** – *birden böküp, çapyp gitdi*: At sojydy bukrydy (MK, III, 208-7).

sojyt- [سُجُت] *ürküzmek, bökdürmek*: Ol atyg sojytty (MK, II, 242-5).

sofy [so:fy صُوفِي] *sopy, takwa, terkidünyä*: War perde-ýu makam ile awara sofyýa (KB, 326-1). Sofy ki, gele mejlise däne werelermi? (KB, 58-12).

Sofy Sandal [So:fy Sandal صُوفِي صَنْدَل] *adam ady (erkek)*: Sofy Sandal mälige gan gusduran (GA, 62-10).

sogan [سُغَان ، سُغَان ، سُغَان ، سُغَان] *sogan, gök önüm*: Sogan (MK, I, 343-4). Sogan (IBM, 181-15). Sogan (Tuhf, 7b-12). Ýanmyş arpa etmegi, ajy sogan oýny digil (GA, 144-6). Neçün ýa benzemez sünbül sogana (ND, 27b-2). <>**sogan ýylan** – *zähersiz ýylanyň bir görnüşi*: Sogan ýylan (MK, I, 343-5).

soganlug [سُغَانْلُغ] *soganly*: Soganlug tag (MK, I, 413-6).

Sogan Sary [Sogan Sa:ry صُوغَان صَارِي] *adam ady (erkek)*: Ýeriň bir ujundan bir ujuna ýetsem diýen Sogan Sary bile warsun (GA, 206-3).

Sogd [sogd DGWS] *ýer-ýurt ady, halk ady*: Kuruýa kün batsykdaky sogd berçeker Bukarak ulus budunta Neň Seňün Ogul Tarkan kelti (Kt, dg-12) — *Arkadaky - Günbatardaky ülkelerden sogdlar, parslar, Buhara ulusynyň halkyndan Neň Seňün, Ogul Tarhan geldi*.

sogdak [sogd(a)k hDGWS سُغْدَاق] **1) halk ady, sogdlar**: ...sogdak tapa süledimiz bozdymyz (Kt, gd-31) — *Sogdlaryň ülkesine (tarap) goşun çekdik, (öýlerini) ýykyp-ýumurdyk. 2) taýpa ady, türkmenleşen sogdlar*: Sogdak (MK, I, 391-17).

sogul- [سُغُل ، صُوغُل] **1) siňip gitmek, çekilmek**: Bu suw ol tawrak sogulgan (MK, I, 429-3). Suw soguldy (MK, II, 99-8). **2) sowulmak, çekilmek, guramak (suw)**: Akyndyly suwuň sogulmyşdy, çagladý ahyr (GA, 258-5). **3) sorulmak, çekilmek**: Suw soguldy (MK, II, 99-8). Süt soguldy (MK, II, 99-9).

soguljan [صُغُلْجَان] *adamyň we haywanyň içegeleriniň içinde emele gelyän ýasy uzyn gurçuk, soguljan*: Soguljan (Tuhf, 10b-ç). Soguljan (Tuhf, 25a-ç).

sogun- I [سُغُن] *üşemek*: Är sogundy (MK, II, 120-7).

sogun- II [سُغُن] *buşugyp, içiňi boşatmak, hezil edinmek*: Är sogundy (MK, II, 120-8).

soguklan- [سُغُلْکَن] *sowuk hasaplamak*: Ol bu ýerig soguklandy (MK, II, 211-16).

soguklyk [سُغُلْکَلِک] *sowatmak, doňdurmak üçin taýýarlanan (zat)*: Soguklyk neň (MK, I, 416-2).

sogur- [سُغُور] *çykarmak, goparmak, sogurmak*: Ýagny ki, sogurdy tyg peý päk (Ab, 75b-18).

soguş- [سُغُش] *sowap başlamak, sowaşmak*: Öd soguşdy (MK, II, 82-5).

sogy- [سُغِي] *sowamak*: Suw sogydy (MK, III, 200-15).

soh- [سُوح] **S: sokmak 1** *Ne sohar sen gula-guňa nubahy* (KB, 487-9).

sok- I [سُوق ، سُوق ، سُوق] **1) bir zady bir ýere itekläp gerizmek, sokmak, salmak**: Men any ewge sokdum (MK, II, 16-11). Sokmak (IBM, 119-16). Basaty äduginiň gonjuna sokdy (GA, 226-6). Depegöz künbete elini sokdy (GA, 229-11). **2) çakyp zäherini göýbermek, ýaralamak, çakmak (ýylan we ş.m)**: Any ýylan sokdy (oguzça) (MK, II, 16-14). Ala ýylan olub meni soksun (GA, 166). Sary ýylan sokmadan tenim şişer (GA, 26). **3) çokmak (guş barada)**: Guş meň sokdy (MK, II, 16-13).

sok- II [سُوق] *döwmek, owratmak*: Är tuz sokdy (MK, II, 16-12),

sokak [Sok(a)k hOWI] *ýoluň (ýa-da derýanyň) ady*: Bir ýegrimenç aý ýegirmike Kara Buluk öňden Sokak ýoly anta Çigil Tutuk (MÇ, go-11) — *On birinji aýyň ýigrimisinde Gara Bulukdan Gündogara Çigil Tutukdan (Çigil Tutugyň ýanyndan) Sokak ýoluna (ýa-da derýasyna)...*

sokaklyg [سُوقْلُغ] *keýikli, saýgakly*: Sokaklyg tag (MK, I, 412-4).

sokar [سُقَار] *şahsyz (hayıwan), saçsyz, çekge saçı ýok (adam): Sokar koý* (MK, I, 344-14).

soklan- [صُوقْلَان] *hyjuwlanmak, höwesini artmak: Soklandy* (Tuhf, 5b-3).

soklandur- [صُوقْلَانْدُر] *hyjywlandyrmak, höwesinini artdyrmak, gyzyklandyrmak: Soklandurdy* (Tuhf, 21b-10).

sokluk [سُقْلُق] *açgözlük, tamakinlik, nebisjeňlik: Sokluk* (MK, I, 392-10).

soklun- [سُقْلُن] *sokulmak, girmek: Anyň azagy ötge soklundy* (MK, II, 196-9).

sokluş- [سُقْلُش] *jaýlaşmak, ornaşmak: Sokluşdy neň* (MK, II, 170-10).

sokmak [سُوقْمَاق] *sokmak, daglaryň arasyn-dan gidýän inçejik ýoda: Tapyp mahlas ýolun tofragy anyň, / çykyp ýer sary müň sokmagy anyň* (Ab, 76a-7).

sokman [صُوقْمَن] *ädik: Gara sagry sokmany toly gan oldy* (GA, 211-1).

sokru [سُقْرُو] *rugsatsyz, idin almazdan: Ewge sokru girdim* (MK, I, 353-10).

soku [سُقُو] *agaçdan ýasalan içi köwek, süýri gural, soky: Soku* (MK, III, 172-11).

sokul- II [سُقُل] *sokulmak, salynmak: Tawar ewge sokuldy* (MK, II, 99-17).

sokun- [سُقُن] *ýuwunmak, ýuwmak: Uragut -başyn sokundy* (MK, II, 121-5).

Sokrat [Sokra:t سُقْرَاط] *adam ady (erkek): Sokrat hekim hikmet andan ögrenib erdi* (SB, 15a-5). Anyň ruzgäride... Sokrat hekim erdi (SB, 17b-28).

soktur- I [سُقْتُر] *döwdürmek, owratdyrmak, maýdalatmak: Ol murç sokturdy* (MK, II, 146-7).

soktur- II [سُقْتُر] *sokdurmak, içine girizdirmek: Ol bir neňni birge sokturdy* (MK, II, 146-5).

sokul- I [سُقُل] *döwülme, owradylmak, maýdalanmak: Tuz sokuldy* (MK, II, 99-15).

sokuş- I [سُقُش] *döwüşmek, owradyşmak, maýdalaşmak: Ol maňa tuz sokuşdy* (MK, II, 84-5).

sokym [سُقِم] *ok atylanda, şuwlap ses eder ýaly üç tarapyndan berkidilýän agaç bölejigi: Sokum* (MK, I, 333-10).

sol [so:l سُول , سُول سُول] *çep, sol: Sol elig* (MK, I, 69-12). Däli Budak soldan depdi (GA, 64-2). Sol elinde başy ola, sag elinde hanjary (KB, 10-16). Sümgürmek sol eli birle (MAS, 25b-1). Sürüp sol ýandan ferhunda destur, / Sewad melik raýy birle pürnur (Ab, 76b-1). <>**sol gol** – *oguzlarda goşunyň çep ganaty: Oh bergenlerge sol golny tagýyn kyldy* (SB, 125a-29). Üç ok kowumy kim, sol gol alarga tagýyn erdi (SB, 126a-15).

sol- [سُول , سَل , سُول] **1) solmak, terligini ýitirmek, reňki öçmek:** Bir dürri-ýekta göz etsen, solmadan husnuň seniň (ND, 12b-2). Niçe-niçe şol gül kibi gäh täze-ýu gäh solalym (KB, 229-3). **2) gam-gussadan ýaňa reňki öçmek, solmak, tapdan düşmek, ejizlemek:** Hijran gamydan ragyt janym soldy (BD, 73b-3). **3) gowşamak, tapdan düşmek, güýji gaçmak:** Gunt-gunt bilekleriň solmasaýdy, agam Beýrek diýeýdim, ozan, saňa (GA, 106-7).

solagaý [so:lagaý سُولَاغَاي] *çepbekeý, solakay: Solagaý* (Tuhf, 4a-4).

solak [سُولَاق] S: **solagaý** Solak (Tuhf, 4a-4).

solamuk [سُلَامُق] S: **solagaý** Solamuk (MK, I, 404-5).

soldur- [سُولْدُر] *soldurmak: Birisi solduran soýdur* (GA, 7-6).

sollu-saglu [so:llu-saglu سُولْلُو سَاغْلُو] *solly-sagly: Gaýgu ýoh, bu Halk sollu-sagludur* (KB, 545-11).

soltan [solta:n سُلْطَان] **1) musulman hökümdarlary, aýratyn hem sünni hökümdarlary üçin ulanylan dereje ady, patyşa, soltan:** Beýregi öldürmişler, soltanym, didi (GA, 93-7). Tahtgähi-Misri dilde any soltan eýledi (ND, 33b-12). Jemaluň çäştisoltany, uzyn saçuň şeb-ýelda (KB, 342-1). We bir niçe ýyl soltan Togrul gaşyga barur erdi (SB, 129b-27). **2) eýe, hojaýyn:** Jan soltany Rahman rahymdur (KB, 129-12). Ben köňül tahtyna tapuňuzy soltan sewerem (KB, 373-7). <>**kurby-Soltan** – *Allatagala golaýlaşma, hak ýola düşme:* Buny saýt etmeýen sâlik, erişmez kurby-Soltana (ND, 12a-4).

soltanat [سلطنة ، سلطنة] *soltanlyk, şalyk, patyşalyk*: Gider bu soltanat elden, gözün aç, bilmiş ol ahyr (ND, 5a-3). Andan soň soltanat Togrylga mukarrar boldy (SB, 129b-25). Kylaý bertaraf soltanatnyň işin (BD, 98a-3). <**ziweri-soltanat** – *soltanlyk bezegi, soltanlyk zynaty, şalyk täji*: Allatagala aňa hylgaty-resalat we ziweri-soltanat ruzy kyldy (SB, 12b-3).

soltanatlyk [سلطنة ليق] *soltanlyk, patyşalyk*: Süleýman soltanatlyk patyşa sen (Mn, 294a-1). Soltanatlykny burungy destur dek ýene saňa mukarrar kылur biz (SB, 122b-33).

soltan bol- / **ol-** [solta:n bol- / ol- بول سلطان / سلطان اول] *soltan bolmak*: Hökm eýesi soltan olsun (ND, 25b-12). Soltan olursa, aşygy magşuga gul durur (KB, 462-7). Aly han eşitdi kim, Togrul soltan bolub... (SB, 129b-24).

solu- [so:lu صولو] **S: soly-** Soludy (Tuhf, 32a-4). Soludy (IBM, 111-11).

soluş- [سولش] *terligini ýitirmäge başlamak, solmak, guramak*: Ýaş soluşdy (MK, II, 187-16).

solymak- [so:lymak صول] *gowşap, tapdan -düşüp sojamak, hasylamak, has-has edip dem almak*: Buga solymaga başlady, agzy köpük-lendi (GA, 182-7).

som [so:m صوم] *guýma, bütewi, tutuş*: Som (Tuhf, 19b-5). Som altunlu benim ohum (GA, 207-12).

soň I [سونك، سنك] **1)** *sözsoňy kömekçi*: Sen meniň soňda gel (MK, III, 265-1). Soň ýene bedr Aýy görürse (KB, 317-5). Bu günden soň ýüz ellik ýyl ýaşagyl (Mn, 295a-9). **2)** *bir zadyň, işiň, ahyry soňy*: Soň (IBM, 90-7). Ahyr soňy ary imandan aýyrmasun (GA, 66-6). Andan soň ... asylzadany badyşahlykga göterdiler (SB, 129b-30). Andan soň golyny asmanga göterib, doga kyldy (SB, 120b-12). Janymny fida kылyp saňa andan soň... (BD, 72a-4). **3)** *yz, yzy, art, ardy, yz tarap, arka tarap*: Gorkdylar kim, alnymyz derýa turur we soňumyz mundak azym leşger (SB, 8a-30).

soň II [سنك] *adamyň dowamy, nesli*: Soň (MK, III, 263-17).

soňda- [سونددا] *kowmak, kowalamak*: Ol ýagyny soňdady (MK, III, 296-11).

soňgy [سونگى] *soňky, ahyrky* <**soňgy uýku** – *ebedilik uky, ölmeklik*: Men kim-u

uýku ki, hijran şaşamy ehem surydan, / Diýse bolgaý soňgy uýku eýlegen il oýganur (Ab, 76b-15).

soňra [سوكره ، صوكرا ، سونكرا ، صوكره] *soňra, soňundan*: Soňra oglana gerek olur (GA, 126-6). Togub gün soňra maşrykdan, tamamat göstere kendin (ND, 3a-14). Zamandan soňra gördüm iki gaşyny (KB, 140-11). Kim ki, ok atmagy ögrense, ondan soňra goýsa, atmasa, ol kişi asy durur (Ýaý, 102a-8). We soňra puşeymanlyk faýyda bermegeý (SB, 128b-27). Iki ýüz togsan baş ýyldan soňra badyşahlyk kyldy (SB, 1b-22). Andak kыл soňra puşeyman bolma (BD, 55a-4).

soňragy [صكرغى] *soňky*: Bu ustadlardan makul degüldür, soňragy okçylar tejribe birle buny çykaryb dururlar (Ýaý, 124b-5).

soňuk [سنگى] *soň, ahyr*: Soňuk burunga ýetrüldi (MK, III, 75-7).

sor- I [so:r سور ، سُر ، صُور ، صور] *sormak, emmek*: Genç süt sordy (MK, III, 137-10). Sordy (IBM, 115-10). Bir sordy, südün aldy, iki sordy ganyn aldy (GA, 217-2). Sor lagly-lebünden ki, aňa, eý saky, ne sundum (KB, 39-9). Sorup ol aý lebide agzynyň remzini aňladym (BD, 16b-10).

sor- II [so:r سور ، صُور ، صور ، سور] **1)** *soramak*: Mere, kafyr bir ony-buny sorar sen (GA, 287-5). Gana boýandy ýüregim, sujy nedür soraram? (KB, 306-13). Sahl atlu sahabaýy görmedi, dahy sordy (Ýaý, 104-2-b). Anyň sebebini badyşahdan sordy (SB, 128b-23). Gara han aş ortasyda sordy.... (SB, 120b-24). **2)** *sorag-ideg etmek, gözlemek (oguzça)*: Är ýitig sordy (MK, III, 137-10). Täjir aňa di(ý)rler ki, ýoly olamy sormaz (KB, 404-12).

sora- [so:ra سورا ، سور] *soramak*: Togryl aňa diýdi: «Senden bir söz sorar men» (SB, 129b-16). Tejribe ýüziden sorar erdük (SB, 5a-12).

sorag [so:rag سوراغ ، سراغ] *sorag, habar*: Ýaşyryp ýene özüň duşmanyga sorag bersin (Ab, 75b-2). Baraly ol şoh kim, janym soragyn almadym (Ab, 70a-1).

soral- [so:ral سورال] *soralmak*: Weliken gany soralmaz iki gardaş arasynyň (KB, 493-2).

sorar ol- [صورر اول] *soramak*: Salur Gazany sorar olsam, sagmy argyş (GA, 95-9).

sorawçy [so:rawçy صَوْرَاوْجِي] *soragçy*, *gabyrdaky eli otly güzüli soragçylar*: Sorawçy (Tuhf, 33a-10).

sorgu [so:rgu سَرْغُو] *gan alnanda ulanylýan esbap*: Sorgu (MK, I, 356-2, 16-4).

sorguçla- [so:rguçla- سَرْغُجْلَا] *yelmemek*: Ol biçek sorguçlady (MK, III, 259-4).

sorguçlan- I [so:rguçlan- سَرْغُجْلَنْ] *yelimlenmek*: Biçek sorguçlady (MK, II, 216-1).

sorguçlan- II [so:rguçlan- سَرْغُجْلَنْ] *yelimli bolmak*: Är sorguçlady (MK, II, 216-3).

sorguçlan- III [so:rguçlan- سَرْغُجْلَنْ] *sorguçly (yelim edilyän ösümlikli) bolmak*: -Ýer sorguçlady (MK, II, 216-6).

sorgut [so:rgut سَوْرُقُوت] *bir owurt, bir ýuw-dum suw*: Saky-ýa, derdiýi-jamyň maňa tut, / Goşydan ol dagy bersün sorgut (Ab, 75a-6).

sormak / sormag [so:rmak / so:rmag صَوْرَمَق] *soramak, iş ady*: Emma, sormak aýyb olmasun (GA, 77-4). Lebiňe derde dowasormaga köňül wardy (KB, 544-14).

sorok [sorok سَوْرُوك] *syryk, uzyn taýak*: Alar joşty barça kaýgal duruk, / Sinan gollaryda niçik kim sorok (Ab, 75a-13).

sor-sor [so:r-so:r سَوْرُ سَوْرُ] *şap-şup (ses meňzetmesi)*: Är sor-sor mun öpti (MK, III, 87-10).

sortur- I [so:rtur سَوْرَتُر] *soratmak, gözletmek*: Ol sorug sorturdy (MK, II, 145-5).

sortur- II [so:rtur سَوْرَتُر] *sordurmak (gan)*: Ol ganyg sorturdy (MK, II, 145-6).

sorug [sorug(u)m MGFWFI so:rug سَرْغُ] 1) *sorag, ideg, gözleg*: Sorug kyldy (MK, I, 312-17). Ol sorug sorturdy (MK, II, 145-5). 2) *sorag-ideg, at-owaza*: Küm sorugym kün toguska batyska (Sý, 4). *Meniň sorag-idegim (at-owazam) Gündogardan Günbatara (ýaýrady, ýetdi)*.

sorugçy [so:rugçy سَرْغُجِي] *ýiten zady, azaşan adamy gözleýji*: Sorugçy (MK, III, 183-10).

soruk- [sruk سَرْقُ] *soraşdyrmak*: Tiýül sorukty (MK, II, 92-10).

sorun- [so:run صَوْرُن] *sorap, yzlap bilmek, gözläp ýörmek*: Soruna bilbil gezer, gülzary bilmez kandadyr (ND, 9a-8).

soruş- I [so:ruş سَوْرُش] *soruşmak, emişmek*: Ton terig soruşdy (MK, II, 78-1). Tatlu damag werib soruşdygym (GA, 167-8).

soruş- II [so:ruş- سَوْرُوش] *soraşmak*: Soruştylar (ZME, 1011; 106-2).

soryş- [so:ryş- سَوْرِيْش] S: **soruş- I** *Agyz agyz anuň-la soryşayum* (KB, 328-2).

soryş- [sryş سَوْرِيْش] *çytylmak, бүрүшmek*: Anyň ýüzi soryşdy (MK, II, 78-3).

soryşdur- [so:ryşdur- سَوْرِيْشْدُور] *soraşdyrmak, idemek*: Eger adluň soryşdurursa gany (KB, 80-4).

soryt- [sryt سَوْرِيْت] *çytmak, sortdurmak*: Är ýüzin sorytty (MK, II, 245-3).

sowa- [sowa سَوَا] *sowamak, sowuk düşüp başlamak*: Sowady (IBM, 105-10).

sowad [sowa:d سَوَاد] *sowat, ylym, bilim*: Ýarur gözler sowadyny bitise (Mn, 297a-1).

sowal [sowa:l سَوَال] *sorag, sowal*: Alarnyň arasyda köb sowal we jowablar wakyg boldy (SB, 7b-31). Dawud alarnyň sowalydan ägäh boldy (SB, 12b-26).

sowal et- [sowa:l et- سَوَال اَيْت] S: **sowal kyl-** Şerigatdan, hakykatdan sowal etmezseň eý agma (ND, 5b-14). Sowal etmez kişi agygaradan (ND, 26b-10). Jowaba razy degülem çü ol sowal olysar (KB, 356-10).

sowal kyl- [sowa:l kyl- سَوَال كَيْل] *soramak, sorag bermek*: ...Arada wakyg bolgan işlarni alardan sowal kyldy (SB, 123b-12).

sowal ol- [sowa:l ol- سَوَال اَوْل] *soralmak, sorag berilmek*: Yrakdan bu sowal olmaz, edebden olmaýub harjy (ND, 5b-15).

sowat- [sowat سَوَات] *sowatmak*: Sowatty (IBM, 105-11).

sowgat [sowgat سَوْغَات] *sowgat, serpay*: Kadyn enemiň sowgady argyş (GA, 95-6). Her niçuk tühfe birle sowgatyn (Ab, 71b-12). Ger hatyryň istese ýibergil sowgat (BD, 82b-6).

sowragyç [سفرایچ] *sowurgyç, harman atmak için ulanylýan gural*: Sowragyç (IBM, 159-4).

sowsany [سوسانی] *solgun gyzgylt reňk, melewşe, sowsany*: Ýañagy gülgün weli, gisüleri sowsany (KB, 349-7).

sowt [صوت] *ses, owaz, heň* <> **sowty-dilkeş** – *ýürege ýakymly, özüne çekiji ses*: Sowty-dilkeş birle Zebur okur erdi (SB, 26a-8).

sowuk [صوق ، صووق] *sowuk*: Sowuk-sowuk suwlar saňa içit olsun (GA, 118-1). Sowuk (Tuhf, 7a-10). <> **sowuk al-** – *sowuk urmak, sowuk almak*: On parmagyny sowuk almyş (GA, 115-2).

sowul- [صوول] *solmak, süllermek*: Sowuldy (Tuhf, 16a-8).

sowulşan [صوولشان] S: **soguljan** Sowulşan (Tuhf, 15b-4).

sowur- [صوور] *sowurmak, dargatmak, pyt-ratmak*: Sowurdy (Tuhf, 16a-8).

sowurun- [صوورون] *sypyp gaçmak*: Sowurundy (Tuhf, 6b-7).

sowuşgan [سوشغان] S: **soguljan** Sowuşgan (MK, I, 428-3).

sowuşla [صووشلا] *pyşyrdamak, çawuş çakmak*: Sowuşlady (Tuhf, 38b-11).

sowut- [صووت] *üşemek*: Sowutdy (Tuhf, 8a-11).

sowutmak [صووتماق] *sowutmak, iş ady*: Sowutmak (Tuhf, 7a-10).

soý I [so:y صوي] *jyns, nesil, maşgala, tohum*: Birisi solduran soýdur (GA, 7-6). Ol Äşe, Fatma soýudyr (GA, 7-10). <> **soý soýla-** – S: **soýla-** Dedem Gorkut soý soýlady (GA, 169-9). Enesi bir soý dahy soýlady (GA, 137-8).

soý- [سي ، صوى ، سى] **1)** *soýmak, sypyrmak, (malyň hamyny,) derisini ýüzmek*: Bir tilkü terisin ikile soýmas (MK, III, 185-12). Terini soýdy (ZME, 588; 104-2). **2)** *çykarmak (geým), ýalaňaçlamak*: Soýdy (IBM, 112-15). Soýdy (Tuhf, 20a-7). Bu ýigidi eneden dogma soýuň! (GA, 179-10). Soýarlar kalbynyň eswabyň, görüner özge älemde (ND, 28a-5). Soýdy zahyrdan lybasyn, desti-gudrat eýleýib (ND, 44b-4). Any öltürüb, terisini soýub, saman doldurgaýlar (SB, 28b-30).

soýagu [سویاغو] *horazlaryň gygyrmasy*: Soýagu (MK, III, 131-2).

soýla- [so:ýla- صویلا] *belli bir heň bilen nesil beýanyňy aýtmak, öten-geçenlerden gürrüň bermek*: Babasyny çagyryb soýlar (GA, 123-13). Görelüm, hanym, ne soýlar (GA, 124-1).

soýlak tişli [صویلاق تیشلی] *gyýak dişli*: Soýlak tişli (Tuhf, 30b-6).

soýlama [so:ýlama صویلما] *rowaýat etme, dessan etme*: Soýlama aýdar (GA, 13-10). Soýlama (GA, 21-4).

soýuk- [سویق] *talantmak*: Är soýukty (MK, III, 142-15).

soýul- [سویل ، سیل] **1)** *soýulmak, derisi ýüzülmek*: Koý terisi soýuldy (MK, III, 143-1). Terisi soýuldy (ZME, 568; 104-2). Soýulmyş (Tuhf, 33b-ç). **2)** *çykarylmak, alynmak*: Ärden ton soýuldy (MK, III, 143-3). Soýulyb, är tonyndan çeker isem gurbat (KB, 419-11).

soýurga- [صویورغا] *patyşany tagtdan düşürmek, taýdyrmak*: Soýurgady (Tuhf, 15a-7).

soýuş- [سویش] *soýuşmak, derisini etinden aýyrmak*: Ol maňa teri soýuşdy (MK, III, 141-17).

soza- [so:za- صوزا] *sozmak, sündürmek*: Sozady (Tuhf, 35b-6).

söhbət [صحبت] *gürrüň, gürründeşlik, söhbet*: İçoguz, taşoguz begleri Baýyndyr hanyň söhbetine dirilmişdi (GA, 67-4). Ol şeraby-Läýezaly ile söhbet bekläriz (ND, 15a-17). Söhbet hoş-u hylwat bize-ýu ýar musahyb (KB, 463-1). <> **söhbət tut-** – *söhbət gurmak, söhbetdeş bolmak, bile ýaşasamak*: Oguz anyň birle söhbet tutub... (SB, 120b-23). Erse ol dagy anyň birle söhbet tutmab, andan tebägud yhtyýar kyldy (SB, 120b-19). <> **söhbetige gir-** – *huzuryňa barmak, gaşyna barmak, söhbetdeşlikde bolmak*: Çün melik söhbetige girgeý sen, takarrub ýasab, meni ýad kylgaý sen (SB, 5a-13).

söhbət et- [صحبت ات] *söhbət etmek*: Bir gün Ýegenek oturyb begler ile söhbet ederken, Garagöne ogly Budag ile uz düşmedi (GA, 204-5).

söhbət eýle- [صَحَبْتُ إِلَيْهِ] S: **söhbət et-** Bir söhbət eýledim ki, any deýýar bilmedi (KB, 475-9). Enesi-le söhbət eýledi (GA, 20-5).

sög- [sö:g- سُكْ ، سوك] *sögmek*: Any sögük sögti (MK, I, 26-4). Ol any sögti (MK, III, 139-6). Ol bekge sögti (MK, II, 19-10). Sögdi (IBM, 110-17). Sögdi (Tuhf, 20a-11). Menim agzyna sögüb durursen (GA, 101-2). Niçe sögersiň baňa sen sök ki, gam degül (KB, 413-1). Zahhakny sögüb, nefrin kyldy (SB, 2a-31). Anyň birle uruşub any we atasyny sögdi (SB, 36a-20).

sögen- [سُوْگَن] *söýenmek, dayanmak*: Sögendi (IBM, 102-7).

sögmek [sö:gmeك سُوْگَمَاك] *sögünç, paýyş söz*: Sögmek (Tuhf, 31b-7). Sögmek bile ýad eýleseň hem hoştur (BD, 65a-2).

sögtür- [sö:gtür- سُكْتُر] *sögdürmek*: Ol any sögtürdi (MK, II, 146-11).

sögüji [sö:güji سُوْگُوْجِي] *sögüji, sögyän, gargyşçy*: Sögüji (Tuhf, 31b-7).

sögük [sö:gük سُكُك] S: **sögünç** Any sögük sögti (MK, I, 26-4).

sögünç [sö:günç سَوْگُوْنِچ] *sögünme, sögünç*: Kylmak umyd-u bim eýle hyzmat şa alyda, / Derbanynyň sögünj-u taýagyga arzymas (Ab, 76a-15). Derbanynyň sögünj-u taýagyga arzymas (BD, 26a-6).

sögüş [sö:güş سُكُش] *sögüş, sögmeklik*: Sögüş (MK, I, 308-1).

sögüş [سُكُش] *göle ýa-da guzy etinden taýýarlanan gowurma (oguzça), söwüş*: Sögüş (MK, I, 308-2).

sögüş- [sö:güş- سُكُش-] *sögüşmek*: Olar ikki sögüşdi (MK, I, 86-5).

sögüt [سُكُت] *söwüt, tal*: Sögüt süliňe, gazyň kasyňa (MK, I, 297-14). Köp sögütge guş gonar, görklig kişige söz gelir (MK, II, 268-11).

sögütlen- [سُكُتْلَن] *söwütlenmek, söwüt jeňňeli döremek*: Ýer sögütlendi (MK, II, 211-14).

sögütlüg [سُكُتْلُك] *söwütli, söwütli adam*: Sögütlüg (MK, I, 418-2).

sögütlük [سُكُتْلُك] *söwütlik, söwütlik ýer*: Sögütlük (MK, I, 418-1).

sök- II [s(ö)kd(i)m MdCs] **1) sökmek, ýol sökmek, ýol gecmek, garyň üstünden ýöräp, basgylap, ýol ýasap gitmek**: At üze bintire karyg sökdüm (Tk, dg-25) — (*Goşuny*) atlandyryp, garyň (üstünden) ýol sökdüm. **2) birnäçe ýeri aýlanyp çykmak, köp ýere barmak, geçmek**: Ala ýylan sökmez opmany olur (GA, 175-11). Ala ýylan sökmez ormanyny çakmak çakub oda uram (GA, 176-8).

sök- III [سُكْ ، سوك] **1) sökmek, ýýkmak, ýýrtmak**: Ol ýamag sökti (MK, II, 19-8). Ol ewin sökti (MK, II, 19-9). **2) çapmak**: Başy boýnyn söke turdy (MK, III, 175-9). Berk agylyň ardyn söken (GA, 46-2).

sök- IV [سُكْ] *dyza çökmek, çöke düşmek*: Är söke olturdy (MK, III, 175-8).

sökel [سُكَل] *sökel, keselli, hassa (oguzça)*: Är sökel turur (MK, III, 137-4). Sökel igden sawrady (MK, III, 209-9). Sökel sizdi (MK, II, 9-16). Sökel (IBM, 154-2).

sökle- [سوكَل] *bişirmek, gowurmak*: Sökledi (IBM, 111-1).

söklün- [سُكْلُن] **1) gowrulmak**: Et söklündi (MK, II, 196-12). **2) özüňe bir zat gowrunmak, çişlik bişirinmek**: Söklündi (Tuhf, 7a-ç).

söklünjü [سُكْلُنْجُو] *gowurma*: Söklünjü (MK, III, 183-16). Ol aňar söklünjü kokyttý (MK, II, 249-3).

sökmek [sö:kmeك سَوْگَمَك] *sögmeklik, iş ady*: Sökmek ki, lebünden çyha-ýu medh ola baňa (KB, 47-2).

sökmen [سُكْمَان] *pälwanlara berilýän lakam*: Sökmen (MK, I, 370-9).

sökmenlen- [سُكْمَنْلَن] *özüňi batyr hasaplamak, batyrlarça hereket etmek*: Är sökmenlendi (MK, II, 222-9).

sökne- [سُكْنَا] *em etmek*: Är sügül söknedi (MK, III, 223-6).

sökneü [سُكْنُؤ] *dyrnak bilen etiň arasyndan çykýan ýara, düwürtik*: Sökneü (MK, I, 407-7).

söksök [سوكسوك] *ýaz aýynda çykan ösümlikleriň, otlaryň tomusda gurap çöp-çalama öwürilmegi, çöp-çalam*: Söksök kibi kim, çü boldy бүде, / Ýangaý ýazy üzre tüde-tüde (Ab, 76a-18).

sökti [سُكِّي] *kepek*: Sökti (MK, I, 349-1).

söktür- [سُكْتُر] *geýimiň tikinlerini aýyrtmak, sökdürmek*: Ol ton söktürdi (MK, II, 146-13).

sökül- I [سُكُل] *sökülmek*: Ton söküldi (MK, II, 100-3). Sökülmüş (Tuhf, 34b-13).

sökül- II [سُكُل] *gowurmak, bişirmek*: Är et söküldi (MK, II, 100-5). Sökülmek (IBM, 120-8).

sökün- I [سُكُن] *biriniň önünde dyza çökmek*: Är bekge sökündi (MK, II, 121-7).

sökün- II [سُكُن] *sökünmek, (öz donuňy) sökmek*: Ol tonyn sökündi (MK, II, 121-8).

sökür- [sök(ü)rt(i)m MtrkVs, sökürm(i)s sMVkVs] *çökmek, dyza çökmek, dyz epdirmek*: ...başlygyg ýüküntirtim tizligig sökürtim (Bk, dg-10) — ...başlynyň başyny egdirdim, dyzlyny çökerdim (dyzlyny dyza çökerdim). Ýagygy baz kylmys tizligig sökürmüş başlygygy ýükündürmiş (Kt, gd-15) — (Ol) ýagygy ýaraşyga boýun etmiş (edipdir), dyzlyny (dyza) çökermiş (çökeripdir), başlynyň (başyny) egdirmiş (egdiripdir).

söküş- [سُكُش] *söküşmek*: Ol maňa ton söküşdi (MK, II, 86-7).

söküt- [سُكُت] *dyz çökmek, aýbogdaş gurup oturmak*: Sökütdi (Tuhf, 12a-ç).

sölençu [سُولَانْجُوا] *kebab bişirmek üçin bölünen et*: Sölençu (Tuhf, 21a-9).

söllük [سُولُكْ] *öl, çyg, süllümbaý*: Söllük et (MK, III, 98-3).

sön- [سون] *sönmek, öçmek*: Söndi (IBM, 105-2). Ataşkedelerde ot söndi we Sawa derýasy gurudy (SB, 34b-14).

söndür- [سُونْدُور] *söndürmek, öçürmek*: Söndürdi (IBM, 103-17). Ojagyny söndüriň diýü söýleşdiler (GA, 143-5).

Söňiş [سُنْكِش] *adam ady (erkek)*: Söňiş (MK, III, 270-3).

söňüş [söň(ü)ş jFVs] *söweş*: Aguda eki ulug söňüş söňüşdim (Bk, gd-34) — *Aguda iki uly söweş etdim (söweşde söweşdim)*.

söňüş- [söň(ü)şd(i)m MdjFVs] *söweşmek, söweş etmek, uruşmak*: Aguda eki ulug söňüş söňüşdim (Bk, gd-34) — *Aguda iki uly söweş etdim*. Ekinti Antarguda söňüşdim (Bk, gd-30) — *Ikinji ýola Antarguda söweşdim*. Çaça

Seňün sekiz tümen sü birle söňüşdim (Bk, gd-26) — *Çaça Seňüniň sekiz tümenlik (segsen müň) goşuny bilen söweşdim*.

söpi [سُوبِي] *düýäniň iýýän otunyň bir görnüşi*: Söpi (Tuhf, 12b-12).

söwda I [söwda: سودا] *söwda, aluw-satuw*: Alarnyň söwda we mugamalasy andak bolur.... (SB, 19b-23). Alarnyň söwda we mugamalalary andak turur (SB, 19b-20).

söwda II [söwda: سودا] *joşgun, hyjuw, güýçli duýgy, höwes, söýgi*: Ylahy, bilmezem bu bendäki söwda nedir (ND, 8a-16). Eliň çekgil bu söwdadan, bulub bir mürşidi-kämil (ND, 29b-15). Dembe-dem artdyr Ylahy, aşygyň söwdasyny (ND, 32b-10).

söwda III [سودا] *waka, gowga*: Aduwlar aldylar mülki, bu gaýry başga söwdada (ND, 28b-16). Çekip el gaýry söwdadan, wysaly ýar üçin daýym (ND, 23b-5). Ömür geçti kamuk söwda içinde (Mn, 304b-5).

söwda kyl- [سودا قیل] *söwdalaşmak, söwda etmek, aluw-satuw etmek*: Anda gyş möwsümide baryb, söwda kylurlar (SB, 19b-21).

söwer [سور] *söýýän*: Abuşgasyny söwer hatun (ZME, 158; 163-1).

söwülmiş [سُؤْلَمِش] *söýgüli, söýülyän*: Söwülmiş (Tuhf, 32b-10).

söwündür- [سُؤْوُئْدُور] *söndürmek, öçürmek*: Söwündürdi (Tuhf, 6a-3).

söwünçle- [سُؤْوُئْجْ لَا] *buşlamak, söýünjilemek*: Söwünçledi (Tuhf, 8b-4).

söýeg [سُؤْيَاك] *söýeg, söýe*: Söýeg (IBM, 179-16).

söýen- [سُؤْيَان] *söýenmek, daýanmak, direnmek*: Söýendi (Tuhf, 9b-1).

söýgen- [سُؤْيَاكْ، سُؤْيَاكْ] S: **söýen-** Söýgendi (Tuhf, 5b-9). Ogly garşysynda ýaý söýgenib turur (GA, 123-7).

söýle- [سُؤْيَلَا، سُؤْيَلَا] *sözlemek, aýtmak*: Gaýybdan dürlü habar söýlärdi (GA, 42-7). Neçün söýlärsiň ol misgin ýabana (ND, 27a-10). Dil diýlen faş ola diýü söýlemez (KB, 456-7). Diýmezem olmaýa ola söýleýýümmi, ah! (KB, 310-14). Söýleýijek agzuň ile köňlüme güman gelür (KB, 102-11). Bu hatun mekir

kylyb, ýalغان söýleý turur, herne wakyg boldy öziden boldy (SB, 4b-25).

söýleme [سۆيلىمك] *sözleme, iş ady*: Emma, söýlemeýe gorkdym (GA, 283-2).

söýlen- [سۆيلىن] *sözlenmek, geplenmek*: Bu sözler söýlener, jan-a, weli halkyň arasynda (ND, 38b-3). Bihuruf şeş jähetsiz söýlenip zatym aňa (ND, 39b-4).

söýleş- [سۆيلىش] *gepleşmek, gözleşmek*: Söýleşdiler fysyl-fysyl (GA, 52-7). Ojagyny söndürüň diýu söýleşdiler (GA, 143-5).

söýlet- [سۆيلىت] *sözletmek, gepletmek*: Bulup bir ähli söýlet, aňa ýalwar (ND, 9a-4).

söýleýen [سۆيلىن] *sözlän, diýen*: Neden katl oldular, jan-a, «enel hak» söýleýen bilsem (ND, 32b-2). Söýlemez olunjak söýleýen diller (ND, 43a-17).

söýün- [سۆيۈن] *şatlanmak, begenmek, guwanmak*: Söýündi (Tuhf, 20a-11).

söýünji [سۆيۈنجى] *buşluk, söýünji*: Isteýen her ýan söýünji ýetse her ýandan habar (Ab, 74b-6). Etrafý memäliklerige söýünji habary ýiberib, bişikni taht üstide goýub... (SB, 29a-14). Etrafga söýünji habary ýiberdiler (SB, 29a-20).

söýürgal [söýürga:l] [سيورغال] *sowgat, serpaý, sylag-serpaý*: Hediýe tühaf tartga-ýu mal hem, / Mustakyl güft-u söýürgaly hem (Ab, 74a-15). Her iki ýylda bir ulug kişileriňizden maňa gelib, teşrif we söýürgallar görüb, any gaýtargaý biz (SB, 123a-31).

söýürgal kyl- [söýürga:l kyl-] [سيورغال قىل] *sytag-serpaý bermek, sylaglamak, mülk bagyşlamak*: Oguz ol işni görüb aňa köb söýürgallar kylyb, il ýurtçysy kyldy (SB, 121b-20). Garasülükge köb söýürgallar kylyb (SB, 122a-24).

söýürge- [سۆيۈرگا] *gowy görmek, ýagşy görmek*: Eger berse söýürgäb Hak tagala (Mn, 296a-10). Bu birini söýürgär jemalyýeti (Ab, 77a-20).

söz [söz(ü)ne AFZVs] [سۆز ، سۆز] **1) söz, gep, gürrüň**: Sözüňe ýazmaýyn tidi (MÇ, gb-5) — (Ol): — Sözüňden çykmaýyn — diýdi. Üýnüm aňla, sözüm diňle (GA, 95-8). Saz eýlediler sözi bu dem jümleýi-uşşak (KB, 464). Kyýamat

gökrüküsen, husnuňga ne söz (Mn, 296b-4). Ni hulk idi ýene köňlüm aldyň söz ile, / Şirin söz-u ýahşy hulkuňa bende bolaý (BD, 640-1).

2) tekliþ, maslahat: Anuň sözini kabul kyldym (Ýaý, 100b-4). Gyz anyň söziden inkär kyldy (SB, 120b-19). Sen ol sözüňni kabul kylmadyň (SB, 128b-13).

3) görkezme, tabşyryk, buýruk: Oglanlary anyň sözini özge kylmab erdiler (SB, 122b-31). Biz atamyz söziden çyka almas biz (SB, 123b-9).

4) arz, arzy-hal: Alar Oguz gaşyga gelib sözlerini tiýdiler (SB, 123b-29). Ne söz birle gelib sen, arz kylgyl (SB, 19a-30). <**söz aç-** — *sözleşmek, söze başlamak, gürrüňe girişmek*: Bir gün bu garryga kim mukarryb we muhlysy erdi, söz açyb, ruzgärden şikayat kylur erdi (SB, 28a-17). <**söz baturgan** — *syr ýaşyran, gizlän*: Bu kişi ol söz baturgan (MK, I, 358-7). <**söze gel-** — *gulak asmak*: Däli zynjyry oldy, sözüme gelmez (KB, 520). <**sözge gir-** — **1) gürlmek, gürläp başlamak, sözlemek**: Erse ol buzaw sözge girdi (SB, 8b-15). Jebraýyl alayhyssalam ...sözge girdi we tiýdi (SB, 24a-16). **2) diňlemek, gulak asmak, boýun bolmak, sözünden çykamazlyk**: Alar meniň sözimge girmeý, nesihatymny kabul kylmadylar (SB, 8b-23). Anyň sözige girmeý, inkär kylur erdiler (SB, 16a-1). <**sözge ýet-** — *wadaňda tapylmak, sözüňde durmak, söze wepaly bolmak*: Bildi kim, ol it öz sözige ýetib turur (SB, 127a-16). Öz söziňe ýetmeý, sabyr kylmadyň (SB, 10a-8).

sözçi [سوزچى] *yokary derejeli diplomatik wekil, ilç*: Sözçi (IBM, 15b-1).

söziňri [سوزنكرى] *ýaňra*: Söziňri kişi (MK, III, 288-11).

söz kylyş- [سوزقلىش] *sözleşmek*: Söz kylyşdy (IBM, 133-11).

sözle- [سۆزلە ، سوزلا] *geplemek, gürlmek, sözlemek*: Tümen-türlük sözledi (MK, I, 337-1). Agzynyň gyragy birle sözledi (ZME, 596; 100-1). Sözledi (IBM, 106-12). Sözledi (Tuhf, 9a-7). Bir rowaýat birle özge til birle sözlär erdiler (SB, 3a-30). Sözläp ol lagly şekerhany şekeriz ede sen (BD, 35a-3).

sözlemek [سوزلەك] *sözlemeklik, iş ady*: Bar Hudaý-a! Buzawny Sameri ýasany, sözlemek kim, aňa rozy kyldy?! (SB, 8b-17).

sözlen- [سُزْلَنَ] *sözlenmek, aydylymak*: Ol sözün maña sözlendi (MK, II, 195-16).

sözleş- [sözl(e)şd(i)m(i)z nMdjInVs, سُوزْلَشْ] *sözleşmek, gepleşmek*: Inim Kül tigin birle sözleşdimiz (Kt, gd-26) — *Inim Kültegin bilen gürleşdik*. Kişi sözleşü, ýylky ýyzlaşu (MK, III, 73-9). Sözleşdi (IBM, 133-1). İlçi ýiberib, bu ýusun birle sözleşgeý men (SB, 123a-6). Badyşah gulagyga sözleşür erdi (SB, 128b-18).

sözlük [سُوزْلُوكْ] *sözli* <şirin sözlük – süýji sözli, şelayyn, gepe çeper, gürrüñçil: Garyndaşym Harun menden fasyh we şirin sözlük turur (SB, 7b-28). Ol fasyh we şirin sözlük erdi (SB, 32a-12).

su- [su:- سُو , صُو] *bermek, uzatmak, ibermek*: Ol maña ýüň sudy (MK, III, 188-4). <**boýun su-** – *boýun sunmak, boýun bolmak*: Ol aňar boýun sudy (MK, III, 188-4). Sudy (Tuhf, 35b-ç).

sub [sub BWS, suby IBWI] *suw, derýa*: Ol sub kody bardymyz (Tk, dg-27) — *Ol derýanyň aşak akymyna tarap gitdik*. Suby Seleňe ermis (MÇ, dg-2) — *(Olaryň) suwlary (derýalary) Seleňedi (Selengady)*.

subça [subça AEBWS] *suwça, suw ýaly, suw bolup*: Kanyň subça ýügürti (Kt, gd-24) — *Ganyň suwça (suw ýaly) akdy*.

subh [صَبْح] *ir ertir, säher çagy, daňdan*: Subha degün hyýaluň ile bu uzun gije (KB, 475-9). Ýüzi ile zulfı kibi dahy subh-u şam getür (KB, 454-2). Subh sadyklygy çu zahyr idi, / Nefesi subhnyň miýesser idi (BD, 50a-11). <**subhy-sadyk** – *hakyky daň, daňyň doly atmagy*: Erdiginde subhy-sadyk dideýi binalara (ND, 8a-1).

subhan [subha:n سُبْحَان] *öwgi, şöhrat, Allany şöhratlandyрма, Allanyň sypaty, Alla*: Anyň dördünjisin gör kim, diýip subhany agzam kim (ND, 31b-10). Halyk-u kahyr-u subhan-u azym (BD, 2b-3).

subhdem [صَبْحَدَم , صَبْحَدَم] S: **subh** Bir subhdem, eý ýüzi mah (ND, 44a-13). Fem açub her subhdem ben, bilbil asa, eý peri (ND, 17b-1). Subhdem gözün ile älemi nahjir edelüm (KB, 120-16). Subhdem girdük gülistana meger (KB, 513-13). Geldi başymga subhdem ahyr, / Mähriden urdy subhdem ahyr (BD, 50a-11).

subhy-şam [subhy-şa:m صَبْح شَام] *ertir-agşam*: Gider her subhy-şam aglar, gezer bagynda gülzary (ND, 32a-14). Desti agdadan hakykat, zahyd-a, her subhy-şam (ND, 17b-5).

sub kyl- [sub kylm(a)d(y)m MDMLh : BWS] *suwa bermek, basdyrmak, gark etmek*: Biriki budunyg ot sub kylmadym (Kt, gd-27) — *(Maña) birigen halky oda-suwa bermedim (oda yakmadym, suwa basdyrmadym)*.

subuzgan [سُبُوزْغَانْ] *daşdan ýasalan, merhum jaýlanan tabytlar, mazar, gadymy gonamçylyk*: Subuzgandan ew bolmas (MK, I, 425-16).

suby- [su:by سُبْي] *süýnmek, uzalmak*: Subydy neň (MK, III, 193-11).

subyla- [su:byla سُبَيْلَا] *uzaltmak, süýndürmek*: Subylady neň (MK, III, 238-13).

subyňaru [subyň(a)ru WRFIBWS] *suwuna (derýasyna) golaý: ...gakyňa -ýeriňeri subyňary kondy (Bk, dg-40) — (Olaryň) ýerine, suwuna (derýasyna) golaý gondum (ýerleşdim)*.

sub ýer [sub ý(e)r ry BWS] *ýer-ýurt, watan*: Sub ýer Teňri üd... (Tabga)ç kirür erti (Oý, sag-4) — *(Taňry beren) ýurt Tabgaça goşuldy (birikdi)*.

suç [su:ç سُوْچ , سُوْج , سُوْج] *günä, ýazyk*: Bu suç, bu günäh babamdandur (GA, 28-9). Gana boýandy ýüregim, suçy nedür, soraram (KB, 306-13). Seni sewenüň sen dahy her suçyna bahma (KB, 52-8). <**suçyna galma-** – *günäsine galmak*: Degme, suçyna galma ki, bihişdür köňül (KB, 474-2). <**suçyndan geç-** – *günäsini geçmek*: Beýrek dahy suçyndan geçdi (GA, 119-11).

suç kyl- [su:ç kyl- سُوْچ قِل 1] *sowa geçmek, taýyp gitmek*: Gylyç suç kyldy (MK, I, 270-5). 2) *şowsuz başlamak*: Är suç kyldy (MK, I, 270-6).

suçlun- [سُوْچْلُنْ] *ýerinden çykarylmak, sogrup alynmak*: Gylyç gyndan suçlundy (MK, II, 195-5).

suçluş- [سُوْچْلُشْ] *sogruşmak, çykaryşmak*: Ol meniň azaktan tiken suçluşdy (MK, II, 169-13).

suçuk [su:çuk سُوْچُوكْ] *üwelen et*: Suçuk (Tuhf, 35a-4).

suçul- [سُجِّلَ] *çykarynmak, özüň çykarmak*: Är tonyň suçuldy (MK, II, 97-16).

sud [su:d سود] *peýda, bähbit, nep*: Ben zyýana saýmazam any ki, jümle suddur (KB, 486-10). Bu telbe köňül ki, yşk anyň sudydyr (BD, 65b-9).

Sudawa [Su:da:wa سوداوه] *adam ady (aýal)*: Sudawa any görüb, aňa aşyk we wale boldy (SB, 14a-14). Erse Sudawa andan nowmid bolub gorkdy (SB, 14a-14). Öz ewige tüşürüb, Sagdy atlyk gyzyny kim, fars tili birle any Sudawa okurlar, Keýkawusga berdi (SB, 14a-1).

sudmend [سودمند] *peýdaly, nepli*: Nafyg däreler we sudmend däneler... ol maglum kylyb, mümtaz kyldy (SB, 3b-28).

sudur [sudu:r صدور] *baştutanlar, ýolbaşçylar, serkerdeler*: Ýusuf Misirniň ekabyr we ahaly we sudury birle istikbalga çykdy (SB, 6a-9). Melik we ekabyr we sudur ol ewde häzir erdiler (SB, 11b-29).

suf I [ثُف] *ýüünden dokalan guşak*: Suf (MK, III, 94-2).

suf II [سُوف] S: **suw I** Ol aňa suf geçürtti (MK, III, 314-15).

suffa [صَفَّة] *seki, sypa*: Gülşen ýene bu suffa içinde safa düzer (KB, 222-16).

sufi [سُفِل] *pes, aşak*: O kim, suw ile tobrak kim, bilürseň suflydyr anlar (ND, 46-9).

sufra [سُفْرَه] *saçak, supra*: Benim suframa gelsün (GA, 11-13). Ogul atadan görmese, sufra çekmez (GA, 3-12).

sufşa- I [سُفْشَا] *çawuş çakmak*: Ol gulakga sufşady (MK, III, 213-4).

sufşa- II [سُفْشَا] *çüfleme arkaly bejermek*: Sökelge sufşady (MK, III, 213-5).

sufta [سُفْتَه] *deşilen, deşik*: Hiç agzyny açmady, pes, sufta degülmidür (KB, 48-7).

sug- [سُغ] *etmek, ýasamak*: Ol koýdan gurut sugdy (MK, II, 14-1).

sugban [sugba:n سُغْبَان] *uly ýylan, aždarha*: Baglaýyb ýollaryň anyň, bekleýen sugban nedir (ND, 7a-3). Berür koý gütmäge Musaga sugban (Mn, 291a-5).

sugdyç [سُغْدِج] *gyşda gezekli-gezegine birek-biregiň öýünde berilýän zyýapat, deňňene, oturylyşyk*: Sugdyç (MK, I, 379-4).

Sugly- [سُغْلِي] *uzatmak, elini salmak*: Är goýynga suglydy (MK, III, 220-7).

suglyt- [سُغْلِت] *uzatdyrmak, saldyrmak, girizmek*: Ol anyň koýynga elig suglytty (MK, II, 278-11).

Sugnak [سُغْنَاق] *oguz şäherleriniň biri*: Sugnak (MK, I, 392-6).

sugraş [سُغْرَاش] *soruşmak, sorup azaltmak*:
- Gumlar suwug sugraşdy (MK, II, 167-16).

sugrat- [سُغْرَت] *gözlemek, dökmek (öý)*: Ol anyň ewin sugratty (MK, II, 267-8).

sugun [su:gun صُغْن] *sugun, deresygyr*: Bakdy, gördi ki, bir soltan semiz sugun keýikdir (GA, 77-10). Gulan-la sugun keýige goňşy ýurdum (GA, 44-6).

sugur [سُغُر] *derisinden ýagyş geçirmeyän penjek, lybas tikilýän, zezeme meñzeş haywan*: Sugur (MK, I, 303-14). Sugur tunjukty (MK, II, 179-14).

sugur [sugu:r سُغُور] *serhetler, araçäkler*: Perwiz sugury-Rumny ferhaga hawala kyldy (SB, 39b-10).

sugurlug [سُغْرُلُغ] *suguryň köp ýeri*: Sugurlug tag (MK, I, 409-17).

Sugurluk [Sugu:rlu:k سُغُورْلُوق] *ýer-ýurt ady*: Gara tagda turur kim, imdi mogollar Sugurluk diýerler (SB, 30b-30).

sugut I [سُغْت] *süzme, gurt*: Sugut (MK, I, 297-10).

sugut II [سُغْت] *içegä üwelen et we tüwi salnyp bişirilýän nahar*: Sugut (MK, I, 297-11).

suhan [su:han سُحْن] *söz, aňlatma* <> **ýek suhan ol-** – *bir sözli bolmak*: Egerçe ýek suhan olmany lebleriň jana (KB, 319-12).

suhan [s:uha:n سُوْهَان] *ige*: Ol buzawny suhan birle bozub, derýaga tökdiler (SB, 8b-23).

suhandan [su:handan سُخْدَان] *dilewar, gepe çeper*: Çykar kendiň ara ýerden, gul ol sen ol suhandana (ND, 29b-17). Nedir magrajy-hezret, gör, ne söylär bu suhandany (ND, 37a-1).

suhra kyl- [سخره قيل] *masgaralamak, üstünden gülmek*: Ortada olturtub, istihza we suhra kylur erdiler (SB, 11b-29).

suht [سخت] *gazap, gahar-gazap*: Ol usýan we azrar sebäbiden Allatagala suhtyga tuşub... bibähre galdylar (SB, 6b-33).

suhta [su:hta سُوتَه] *yanan, yangynly*: Ben suhtany dahy eger gyl kyla nolar (KB, 494-1).

sujud [suju:d سُجُود , سُجُود] *sejde etme, namaz okalanda, mañlaýyň ýere goýmaklyk*: Galmyş ahyr ikilikde eýleşip häke sujud (ND, 40b-8). Biz aýtduk «Rukug eýlemek, dahy sujud eýlemek rükndür» (MAS, 18a-5).

sujud et- [suju:d et- سُجُود ايت] *sejde etmek*: Mähraba sujud etdüm-u zünnary sewerem (KB, 518-10).

sujud kyl- [suju:d kyl- سُجُود قِل] S: **sujud et-** Sujud kylmysuz, ol jefaňa ki, buýurdy buny (KB, 350-6).

Suk [S(u)k OS] *adam ady (erkek)*: Anta ýerüki Suk baslygaru Sogdak budun kop kelti (Tk, go-46) — *O taýda ýerli ýaşajy bolan sogd halky Sukuň ýolbaşçylygynda kän geldi (boýun boldy)*.

suk I [سُق] *ýeke, ýalňyz*: Suk ýalyňus är (MK, I, 279-14).

suk II [سُوق] *açgöz, gysyk, gysganç*: Suk är (MK, III, 94-16).

sukak I [سُقَق] *ak çöl keyigi, saýgak*: Sukak (MK, II, 229-5). Arkar, sukak ýumutty (MK, I, 184-10).

sukak II [سُقَق] *gayry milletli, gayry dilli adam*: Bu sukak ne tir (MK, II, 229-6).

sukar [سُقَار] *iki çekgesiniň saçy düşen adam*: Sukar (MK, I, 344-15).

sukarlaj bürk [سُقَرَلَج بُرْك] *uzyn tuwulga, böruk*: Sukarlaj bürk (MK, I, 408-16).

sukum [سُقُوم] *lukma, bir agyz, bir ýuwдум*: Sukum (Tuhf, 31b-9).

sukut [suku:t سُكُوت] *rahat, dynç*: Galam işlenmeden bermez bu gün içre sukut olma (ND, 3b-15).

suky- [سُقِي] *gyjyklamak, gyjyndyrmak*: Ol any sukydy (MK, III, 201-11).

sukyn- [suk(y)n NhWS] *maslahatlaşmak, maslahat etmek*: Ökünip süledim sukyn... oglun gyzyn anta altym (Bk, gd-38) — *(Olaryň gidenine) ökünip (gynanyp), (olaryň üstüne) goşun sürdüm, maslahatlaşyp (olaryň) ...ogluny, gyzyňy şonda aldym*.

sulak [سُلَاق] *dalak*: Sulak (MK, I, 345-7).

sulby [سُلْبِي] *hakyky, gandüşer, bilinden önen*: Hazyma any öz sulby ogullarydan ezizräk görer erdi (SB, 22b-11).

sulh [سُلْح] *yaraşyk, ylalaşyk, parahatlyk, rahatlyk*: Hezar sulh fida kyluram bu jeňe (KB, 436-15). Könlüme ahar sulha musulman ele girse (KB, 352-3). Bu sulh birle karar kylyb gaýtdylar (SB, 6b-15). Atasy ol sulhdan haşmnäk bolub, serzeniş we melamatlar kylyb, oglyga habar ýiberdi (SB, 14a-25). <b>sulh araga sal- — *yaraşyk baglaşmak, ylalaşmak*: Harbdan soň sulh araga saldylar (SB, 22a-16). Erse resullar ýiberib, sulh araga saldy (SB, 31a-13). <b>sulh tile- — *yaraşyk islemek, aman dilemek, aman soramak*: Erse kaýsar sulh tiläb, hyraj kabul kyldy (SB, 31a-15).

sulh eýle- [سُلْح ايله] *yaraşyk etmek, rahat etmek, rahatlandyrmak*: Gözi ýagy durur baňa, kereşmeleri sulh eýlä (KB, 345-1).

sulh kyl- [سُلْح قيل] *yaraşyk baglaşmak, yaraşmak, ylalaşmak*: Ýahşy kişiler araga tüşib sulh kyldylar (SB, 6b-14). Sulh kyldylar kim, Balh suwydan nary Afrasyýabnyň bolgaý (SB, 11a-13).

Sultaşsar [Sultaşsa:r سُلْطَشْصَار] *adam ady (erkek)*: Beni-ysraýyl any Sultaşsar diýerler, badyşah boldy (SB, 16b-27).

suluk I [su:luk سُلوُق] S: **suwluk** Ol suluk sarudy (MK, III, 197-3).

suluk II [su:luk سُلوُق] *sülük, gan sorup ýaşayan suw gurçugy*: Suluk (Tuhf, 15b-4).

suma [سُمَا] *suwa ezilen, buglanan, suwa ýatyrylan bugday, arpa*: Suma (MK, III, 177-14).

sumluş- [سُمْلُش] *düşünilmeyän dilde gepleşmek*: Tat kamug sumluşdy (MK, II, 170-16).

sumly- [سُمْلِي] *düşünilmeyän başga bir dilde geplemek*: Är sumlydy (MK, III, 220-15).

sumlym [سُمْلِم] *türkmençe gepläp bilmeyän adam*: Sumlym (MK, I, 403-3). Sumlym (MK, II, 279-7). **sumlym tat** – *türkmençe gepläp bilmeyän pars*: Sumlym tat (MK, I, 403-3).

sumlyt- [سُمْلِت] *türkmenlere düşnüksiz dilde sözletmek*: Ol any sumlytty (MK, II, 279-5).

sun [su:n سُون] *yumşak, mylaýym gylykly (adam)*: Sun kişi (MK, III, 101-10).

sun- [su:n سُون ، سُن ، سن] *äbermek, sunmak, uzatmak*: Ol maňa etmek sundy (MK, II, 24-10). Aslanyň penjesine sunuwerdi (GA, 185-1). Jemalyň pertöwin gör kim, sunup ten kösesin ahyr (ND, 34b-10). Goluňy sungyl elüme, mugallaz andy içelüm (KB, 463-11). Biri dahy eline sunan (Ýaý, 102b-3).

sun altun [su:n altun سُونُ اَلْتُونُ] *weksel, belli bir mukdardaky puly bellenen möhletde tölemek üçin berilýän dil haty*: Sun altun (MK, III, 101-11).

sundylaç [sundyla:ç سُنْدِلَاچ ، سُنْدِلَاچ] *alatogan, gumra meňzeş guş*: Sundylaç işi ermes örtgün tepmek (MK, I, 433-7). Senden gaçar sundylaç (MK, III, 134-9). Sundylaç (IBM, 176-2).

sundyry [سُنْدِيرِي] *deňiz*: Eşýek aýu: «Başym bolsa, sundyryda suw içgeý men» (MK, I, 407-16).

sung [صنع] *amal, iş, eser* **<sungy-Rahman** – *Allanyň ýaradyşy, ýaradyş sungaty*: Iki ýaý üzre turgurmuş any çün sungy-Rahman (ND, 33b-15).

sungar [سُونْغَار] S: **şunkur** Diýdi sungar, eý ulusga rehber, / Emrige tabyg gelip ägähler (Ab, 76b-20).

sungat [صنعت] *sungat, ussatlyk, başarjaňlyk*: Degildir sungatyň çeňi-çagana (ND, 26b-9). Söýle kim, gösterdi sungat, dürlü elwan eýledi (ND, 39b-6). Ol zamandan bäri bu sungatga meşgul boldylar (SB, 29b-22).

sunhaja [sunha:ja صُنْهَاجَه] *tire-taýpa ady (araplarda)*: Meger iki kabyla... atyny sunhaja we kütäme aýturlar erdi (SB, 10b-9).

sunkur [سُنْكَور ، سُنْكَور ، سُنْكَور] *şuňkar, laçyn, elguş*: Sunkur (IBM, 175-6). Sunkur (Tuhf, 25a-ç). Ag sunkur guşy erkeginde bir köküm war (GA, 280-12).

sunu [سُونُو] *ösümlik ady gara çörek*: Sunu (MK, III, 180-7).

sunuş- [سُنُشْ] **1) uzadyşmak, hödürleşmek**: Ol ikki etmek sunuşdy (MK, II, 90-5). **2) gowşurmak**: Sunuşdy (Tuhf, 37a-ç).

suny [سُنِي] *jaýyň depesindäki agaç, sütiň, pürs*: Suny (MK, III, 178-15).

sunzy [سُنْزِي] *bürä meňzeş bir hili mörmöjek, bit*: Sunzy (MK, I, 353-16).

suňkur [سُنْكَر] S: **sunkur** Suňkur (MK, III, 282-8). Gyrguý suňkurga garyşmas (MK, II, 77-3).

suňra- [سُنْكَرَا] *kesirlik etmek*: Är işge suňrady (MK, III, 297-5).

sur [su:r صُور] *kyýamat gününde Ysrapyl perişdäniň çaljak surnaýy*: Haýý olur ol murda diller, her kelamyň sur olur (ND, 9a-13).

Sur [Su:r صُور ، سور] *ýer-ýurt ady*: Yrak hududyda Babyl şäheri turur we Dymaşk we şähri Sur – Şamda... (SB, 2b-4). Şabur bu taryk birle Sur şährini harab kyldy (SB, 28b-10).

surahy [sura:hy صُرَاحِي] *suw we çakyr guýulýan uzyn bokurdakly gap, tüň*: Altyn aýak surahylar dizilmişdi (GA, 123-1). Ruh elinden getüriň tolu surahy içelüm (KB, 393-2). Halal oldy bize huny-surahy (KB, 487-5). Hele, sun aýagy biz huny-surahy içelüm (KB, 393-6).

Suran [Su:ra:n سُورَان] *ýer-ýurt ady*: Nowşirwan Suran we Ber barasyny ymarat kyldy (SB, 31a-26).

suran [su:ra:n سُورَان] *şatlyk, şagalaň <suran sal – şagalaň etmek, gykylyk-gowga etmek*: Çerik barça suran salyb, nefir we nagara ünini alarga muzaf kyldylar (SB, 10a-30).

surat [su:rat صُورَت] **1) keşp, daşky görnüş**: Bazyrgan suratynda geldiler (GA, 283-12). Şeýtan adam suraty birle gelib, aňa tiýdi kim... (SB, 2a-26). **2) adamyň ýüz keşbi**: Suraty-husn-u jemalydan mutagajjyb bolub tiýdi kim, ... (SB, 120b-14). **3) görk, owadanlyk, keşp**: Ol iki hatun husn we jemal we suratga ol kiçikden ýahşyrak tururlar (SB, 120b-24). Ger suratyň wasfyn netaň diý almasa bu bikarar (BD, 81a-2). **4) keşp, şekil, surat, heýkel**: Her kimiň bir eziz kişisi ölse erdi, anyň suratyny ýasab, aňa bakyb, teselli bolur

erdi (SB, 2a-1). Taňrylyk dagwasy kyldy we öz suratyga butlar ýasab, yklymlarga ýiberdi (SB, 2a-16). Misden bir surat ýasab, aňa ýazgaýlar... (SB, 18a-3). **5) ahwal, ýagdaý, waka:** Erse anyň suraty-talygyga muttalyg bolub, özi ge muhakkak kyldy... (SB, 26b-24). Bu surat Kelamyllahy Rebbanyda mezkur turur (SB, 36a-7). <>**hub surat** – *görkli, görmekli, owadan:* Hatunlary bäkize we hub surat erdiler (SB, 121b-25). Züleyha begaýat sahybjemal we hub surat erdi (SB, 4b-19). <>**surat hal** – *ýagdaý, waka, hadysa:* Ýeti kişi gaýtyb, surat halny Oguz alyga takryr kyldylar (SB, 121b-32). Surat halny takryr kyldy (SB, 28a-19). <>**zemim surat** – *gelşiksüz, görksiz:* Är kişileri syýah çerde we zemim surat erdi (SB, 121b-25).

suratbin [su:ratbi:n صورت بين] *diňe daşky keşbi görýän:* Eý peri, suratbin olma, zahyra kylma nazar (ND, 18b-10).

suratlyk [su:ratlyk صورت ليق] *şekilli, keşpli:* Derýa sarysydan tawuklar hattaf suratlyk derýadan çykyb (SB, 36a-5).

surh [سُرْح] *gyzyl:* Surh eşk-u zerd ruhsara, derun pür derd dek (KB, 345-14).

Surha [سُرْحَه] *adam ady (erkek):* Surha – Afrasyýabnyň oglyny destgir etib... öltürdiler (SB, 14b-4).

surhab [surha:b سُرْحَاب] *gyzyl suw, gyzyl meý:* Şol şagly-lebüň jilwe kylur ise jahana, / Başdan başa surhab ahyda hyttaýy-Tebriz (KB, 4-15).

surkaç [سُرْكَاچ] *sowuk ýaraglaryň sapyna çalyňýan reňk:* Surkaç (MK, I, 379-1).

surnaçy [سورناچي] *surnayçy, surnay çalyan:* – Surnaçylary kowdy (GA, 112-1).

surur [suru:r سرور] *şatlyk, şadyýanlyk:* Müňkiri-bethoý ne bilsin kim durar ähli-surur (ND, 41a-2).

suruş [سُرُش] *entek tümmülkä gowrulan bugdaý dänesi:* Suruş (MK, I, 307-16).

suruş azer [suru:ş azer سُروش آذر] *otparaz ruhanylary, hemişe othanalarda ybadathanalarynda bolýan otparaz ybadatçylary:* Ferzendlerini ataşkedä-suruş azerlerge tabşurdylar (SB, 31b-14).

suruşla- [سُرُشْلا] *bugdaý tümmülünü gowurmak:* Ol taryg suruşlady (MK, III, 248-5).

sury [سُورِي] *gyzyl reňkli reyhanýň bir görnüşi:* Niçe bu gunça agyzlu, bu sury gül ýüzlü (KB, 436-14).

surýan dili [surýa:n dili سُريَان دِلِي] **S: sur-ýany** Ab ol garganuň ady durur surýan dilinje, we dahy abba ok adydur (Ýaý, 105b-9).

surýany [su:rýa:ny سُورِيَانِي] *Töwratyň dili (gadymy nebat halkyna degişli):* Aty surýany tili birle Saulst ...erdi (SB, 12a-10). Surýany lafzyga kylyb, any Sebgyny at goýdylar (SB, 21a-7).

susgak [سُسْغَاك] *susak:* Susgak (MK, I, 391-15).

sustaý- [سوستای] *sust bolmak, ýadamak, tapdan düşmek:* Bu ýol katgyda taýmagyň ne idi, / Görüp hamsa sustaýmagyň ne idi (Ab, 75b-15).

sust ol- [سُسْت اُول / بول] *gowşamak, gowşak bolmak:* Niçe ki, yşky ody tiz olur, dil olur sust (KB, 61-1). Yşk işide süst bolma rüst ol (BD, 96a-11).

susyk [سُسِيك] *gowa, bedre:* Susyk (MK, I, 319-10).

suş [su:ş سُوش] *günä, ýazyk, hata iş:* Suş (Tuhf, 16b-1).

Suş [Su:ş سُوش] *ýer-ýurt ady:* Anyň weladaty Babyl hududyda erdi we bagzy Beharranda aýturlar we bagzy Suşda (SB, 2b-7).

suw I [سُوْ ، سو ، سُوف] **1) suw:** Suw bermesge süt ber (MK, III, 94-3). Tamyndy suw (MK, I, 375-9). Suw (IBM, 180-7). Suw (Tuhf, 35a-5). Ary suwdan abdest aldylar (GA, 63-2). O kim, suw ile tobrak kim, berürseň suflydyr anlar (ND, 4b-9). Kaýu ýerge buýursa, suw ururlar (Mn, 291a-2). Anda bir katra suw tapylmas erdi (SB, 121b-18). Andak kylyb, suw çykaryb, barça halaýyk şad ab boldylar (SB, 121b-20). **2) derýa, çeşme, ýap, aryk:** Suw tarmaklandy (MK, II, 215-11). Ol any suwda ýüztürdi (MK, III, 67-14). Ulaşyban suwlar taşsa, deňiz tolma (GA, 3-3). Bir gün bir ýigit birle suw gyragyda oýnar erdi (SB, 127b-2). Şahmälük gaçyb, suwdan ötüb, Ýulduz Garawulçy dagy anyň ardydan baryb... (SB,

129a-21). **3) ergin, eredilen:** Altunny suw kylyb, anyň başyga tökdiler, barça agzasyga ol altyn suwy ýügürub aňa, hiç zerer ýetmedi (SB, 17a-25). **◊iki suw arasy** – *iki derýanyň arasy:* Bir rudhanaga ýetib, andan sal we kişti birle ötüb, iki suw arasyda makam tutdy (SB, 122a-1). **◊suw ardyga bar-** – *suw getirmäge gitmek, suw almaga gitmek:* Bir gün Merýem ewide suw galmab erdi, Ýusufga tiýdi kim, «Gel, suw ardyga baraly» (SB, 24a-14). Merýem ýalguz suw ardyga bardy (SB, 24a-15). **◊suw çek-** – **S: suw tart-** Delw gudugga saldylar kim, suw çekgeýler (SB, 4b-9). **◊suw çykar-** – *aryk gazmak, ýap çekmek:* Köb suwlar çykaryb, şäherler bina kyldy (SB, 11b-5). **◊suw guýun-** – *suwa düşmek, ýuwunmak, täret kylmak:* Suw guýundy (Tuhf, 6a-6). **◊suw jamy** – *guýy:* Maslahat ol turur kim, any suw jamyga salgaý biz (SB, 4a-21). **◊suw öý** – *tärethana, ýuwunýlýan ýer:* Suw öý (Tuhf, 35a-7). **◊suw sygyry** – *gäwmiş, ýabany sygyr:* Suw sygyry (MK, I, 304-1). **◊suw sygyr** – **S: suw sygyry** Suw sygyr (Tuhf, 11b-ç). **◊suw syýry** – **S: suw sygyry** Suw syýyr (Tuhf, 11b-7). **◊suw tart-** – *guýudan suw çykarmak, suw çekmek, suw almak:* Musafyrlar andan suw tartar erdiler (SB, 4a-31). Koýlary üçün suw tartgaýlar (SB, 7b-8). **◊suw wer-** – *agza, burna suw alyp çaykamak, arassalamak:* Dahy agzyna suw wermek, dahy burnuna suw wermek sag eli birle (MAS, 25a-6). **◊ýüzi suwy** – *abray:* Günähiňizi ady görklü Muhammet Mustafa ýüzi suwyna bagyşlasyn (GA, 213-5).

suwa- [سوا] **1) suwamak:** Gej birle suwady tamny (ZME, 497; 170-1). Suwady (Tuhf, 32a-11). **2) suwamak, çalmak, ýapgy ýapmak:** Munyň alajy adam başynyň magzy turur kim, çykaryb aňa suwagaýlar (SB, 2a-27).

suwagyç [سواغچ] *suwag edilende ulanylýan gural, gilmala:* Suwagyç (IBM, 158-7).

suwal- I [سؤال] *suwarylmak, suw tutulmak:* Taryg suwaldy (MK, II, 99-13). Bugdaý gatyn da sarkaç suwalur (MK, III, 181-14).

suwal- II [سؤال] *suwalmak:* Ew suwaldy (MK, II, 99-16).

suwar [suwa:r سوار] *atly, ulagly:* Ikinji kim, suwar oldy, erip owwal köňli Ahmet (ND, 31b-1).

suwar [صور] *şekil, keşp, surat, görnüşi:* Jugrafiýa kitaby anyň tasnyfy turur ýer suwar-ryda (SB, 21b-27).

Suwar [Suwa:r سوار] *adam ady (erkek):* Erse ýene bir gün Suwar ýete geldi (SB, 128b-29). Kyrk hajyby... we Suwar atlyk bir guly bar erdi (SB, 128b-17).

suwar- [سوار ، صوار ، صُور] *suwarmak, suw bermek:* Muahhyr bermek olmazmy, suwarsaň bagy-bostany (ND, 38a-10). Gel haja war, suwar suwsamyşy zülal ile (KB, 423-14). Gamzasy müşk ile suwarur ohy, demrenin (KB, 514-12). Koýlaryny suwardy (SB, 7b-10). Çopanlar koýlaryny suwaryb gitgeýler (SB, 7b-10).

suwaş- [سُفَش] *suwaşmak, suwag edişmek:* Ol maňa ew suwaşdy (MK, II, 82-16).

suwçu [صوچو] *suwçy, mirap:* Gur-guru çaýlara suwçu saldym (GA, 24-10).

suwçy [سُوجِي] *hammamçy:* Suwçy (IBM, 155-7).

suwgar- [سُغَر] *suwa ýakmak, suwarmak (maly):* Ol at suwgardy (MK, II, 148-8). At suwgar (MK, II, 202-11).

suwgöz [سوگوز] *çeşme, çeşmäniň gözbaşy:* Suwgöz (IBM, 180-9).

suw kyl- [سُو قِل ، سو قیل] **1) suw etmek, suwdan doldurmak, suwa döndermek:** Dünýäni ýaşum suw kylub gözetmişem gaşuň ýasyn (KB, 461-8). **2) eretmek, ergin etmek:** Baryny suw kylyb, bir buzaw ýasady (SB, 8b-14). Güştasb buýurdy, altunny suw kylyb, anyň başyga tökdiler (SB, 17a-25).

suwla- I [سُؤْلَه ، سُؤْلَا] *suw içmek:* At suwlady (MK, III, 220-11).

suwla- II [سُؤْلَه ، سُؤْلَا] **1) suwlamak, suw tutmak, suw serpmek:** Är titik suwlady (MK, III, 220-12). **2) öl etmek, suwlamak:** Döküb gözler ýaşyn, ýerler suwlady (ND, 35b-12). Gözlerüm ýarum işigini suwlar (KB, 384-15).

suwlag [سُؤْلَاغ] *mallaryň suw içýän ýeri, suwa ýakylyan ýeri, güzer:* Suwlag (MK, I, 386-16).

Suwlag [سُؤْلَاغ] *ýer ady:* Suwlag (MK, I, 386-16).

suwlan- I [سُغْلَنْ] *suwly bolmak, öl bolmak, suwy köpelmek*: Suwlandy neň (MK, II, 196-3).

suwlan- II [سُغْلَنْ] *ýaşarmak, gözüne ýaş inmek*: Anyň gözi suwlandy (MK, II, 196-6).

suwlaň [سُغْلَانَك] **1)** *tekiz, ýylmanak*: Suwlaň saç (MK, III, 285-15). **2)** *ýalaňaç, ýapraksyz, şahasyz*: Suwlaň ýygaç (MK, III, 285-14).

suwlat- [سُغْلَتْ] *suwlatmak, suw sepdirmek*: Ol çöpni suwlatty (MK, II, 278-13).

suwlu [سُولُو ، سُولُو] **1)** *suwly, ter*: Sun totağy agzuma, suwlu degilmi (KB, 43-14). **2)** *suwly, içi suwly, suw goşulan*: Aýagy bize suwlu werme sarf-u sada getir (KB, 334-11).

suwluk I [سُغْلُكْ ، سُولُكْ] *selle*: Ol suwluk sarlady (MK, III, 219-13). Är suwluk sarlandy (MK, II, 195-7). Ol aňar suwluk saratty (MK, II, 245-1). Suwluk (IBM, 166-6).

suwluk II [سُغْلُكْ] *elyaglyk*: Suwluk (MK, I, 392-8). Ol suwluk saçulady (MK, III, 239-3).

suwluk III [سُولُكْ] *suwluk, suwy bol bolan ýer, suwly ýer*: Bul jemyg birle kim, gara bulut, suwluk bolur diýip gara bulutny tile diler (Ab, 76b-9).

suw ol- [سُوْ اُولْ] *suwa öwrülmek, suwa dönmek*: Ganum suw oldy ýolyna, ben häk aýagyna (KB, 372-5).

suwsa- [سُوْسَا ، سُوْسَه ، سُوْسَا ، سُوْسَا] *suwsamak, içmek islemek*: Är suwsady (MK, III, 211-13). Suwsamyş (IBM, 151-16). Suwsady (IBM, 113-1). Suwsady (Tuhf, 26a-5). Tolu wer aýagy saky, suwsamyşam, jan suwar (KB, 443-1). <**gana suwsan-** – *birini öldürmegiň kastyna düşmek*: Ganyňa suwsanma (GA, 297-8). <**lebe suwsa-** – *güýçli söýmek*: Jigerüm gan edenüň suwsamyşam leblerine (KB, 508-9). Ben lebine suwsadum, ol ganuma (KB, 77-16). <**totaga suwsa-** – S: **lebe suwsa-** Lagly-lebüň göreli, suwsamyşam totağyňa (KB, 147-9). <**wysala suwsa-** – *duşuşmak islemek*: Suwsamyşam wysaluňa, aýruýam, andan öliýem (KB, 102-4).

suwsalyg [سُوْسَالِغْ] *suwsuzlyk, teşnelik*: Ganuma ganly gözün ganmady hiç suwsalygum (KB, 311-2).

suwsamyş [سُوْسَامِيْشْ] *suwsan, tebsirän*: Gel haja war, suwar suwsamyşy zülal ile (KB, 423-14). Jigerüm gan edenüň suwsamyşam leblerine (KB, 508-9).

suwsat- [سُوْسَاتْ] *suwsatmak*: Ol any suwsatty (MK, II, 270-9).

suwsuş [سُوْسُشْ] *güýji giden şerap ýa-da suw goşulan aýran*: Suwsuş (MK, I, 383-9).

suwsuz [سُوْسُوْزْ] *suwsuz, suwy bolmadyk*: Ýary çü Hak beriyýesinde suwsuz olam (KB, 498-7).

suwsuzluk [سُوْسُوْزْلُوكْ] S: **suwsuzlyk** Ysma-gylga suwsuzluk köb galaba kyldy (SB, 3a-1). Erse suwsuzluk aňa galaba kylyb, heläk boldy (SB, 12a-18).

suwsuzlyk [سُوْسُوْزْلِيْكْ] *suwsuzlyk, suwy ýokluk, teşnelik*: Ajam çerigi suwsuzlyk howfydan ingyraf kylur erdiler (SB, 41a-30).

suwsy- [سُوْسِيْ] *suwlanmak, suwlulyk häsiýetine eýe bolmak*: Sirke suwsydy (MK, III, 211-15). Säjik suwsydy (MK, I, 237-3).

suwsyz [سُوْسِيْزْ] *suwsuz, suw tapylmaýan*: Ýoly sagb, suwsyz we otsyz turur (SB, 35a-32).

suwsyzlyk [سُوْسِيْزْلِيْكْ] S: **suwsuzlyk** Garasülük ol suwsyzlyk halny atasyga tiýdi (SB, 121b-18).

suwuk [سُوْكْ] *suwuk*: Suwuk ýogurt (MK, III, 123-3).

suwygla- [سُوْغْلَانْ] *suwuk hasaplamak*: Ol balyg suwyglandy (MK, II, 212-3).

suwyş- [سُوْشْ] *suwuk bolmak*: Ýugurmyş un suwyşdy (MK, II, 82-13).

suý [سُوْى ، سُوْى] **1)** S: **suw 1)** Teşne olaly, agyžuň suýyna gany (KB, 397-4). Döndi suýa, ganum-u ýürejügi oldy gan (KB, 474-12). Gözüň ýaşy ki, suý idi, lebüň-le döndi gana (KB, 522-13). Harb wagtyda owwal ak ýelim suýyga girib çykyb, gumga agnab ýene gara ýelim suýyga girib çykyb (SB, 121b-30). Amuýe suýynyň etraf we hawaşysyda olturganlaryny göçürüb, Merwge eltgeýler (SB, 129b-1). **2)** S: **suw 2)** Ol dagdan ötüb, Amuýe suýyga ýetib, andan ubur kylyb (SB, 125a-19). **3)** S: **suw 3)** Barça agzasyga ol altun suýy ýügürüb, aňa hiç zerer ýetmedi (SB, 17a-26). <**haýat suýy** – *dirilik suwy, aby-haýat suwy*: Ol suw haýat suýy ermiş (SB, 9b-23). <**suýa düş-** – *suwa düşmek, girmek*: Däli Garçar segrederek wardy, suýa düşdi (GA, 89-3).

suýran [سُورَان] *diň, küňre, belentlik* (oguzça): Suýran (MK, I, 364-17).

suz [su:z سُوز] *ýakyýan, ýandyryjy*: Rowa gördüň janumuza bu suz-u iştiýaky sen (KB, 424-10). Suzeşi olmaýana suz işini diýmän (KB, 48-1).

suzan [su:za:n سُوزَان] *ýakyjy, ýandyryjy, gyzgyn*: Bu ýürek bir çeynem et, ortada suzandur, neden (KB, 525-11). <atasy-suzan – ýakyjy, ýandyryjy ot: Ýakmaýub, gülşen olan ol atasy-suzan idim (ND, 19b-14).

suzeş [su:zeş سُوزَش] *hasrat, gaýgy-gam, gamgyn, gussaly*: Suzeşi olmaýana suz işini diýmän (KB, 48-1).

suzla- [su:la- سُوزْلَا] *ýadatmak, ýüregine düşmek, irizmek*: Suzlady (Tuhf, 23b-1).

suz ol- [su:z ol- سُوزْ أُول] *ýanmak, köýmek*: Perwana suz olmaýa ki, dükenesen, eý şemg! (KB, 464-15).

suzuk II [sü:zük سُذُك] *tüýkülik*: Suzuk (MK, I, 319-7). Suzuk agyzda ýagruşdy (MK, III, 72-1).

sü [sü Vs , süsi lsVs , süm(ü)z ZMVVs سُ] *goşun, leşger*: Süsi kelti (Oý, sag-1) — *Goşuny geldi. Üç oguz süsi basa kelti* (Bk, gd-32) — *Üç oguz goşuny (bizi) basмага geldi. Eki üç biň sümüz keltecimiz bar mu nä* (Tk, go-14) — *Iki-üç müň goşunymyz bilen gitmelidik, (muňa) mümkinçilik barmy nä?!* Ilki sü tasykmyş erti ekin sü ebde erti (Bk, gd-32) — *Birinji goşun ýörişe çykdy, ikinji goşun öýde (obada) galdy. Maga Korgan kyslap ýazyňa oguzgaru sü taşykdymyz* (Kt, dg-8) — *Maga berkitmesinde gyşlap, ýazyna oguzlar tarapa goşun çekdik (ýörişe çykdyk). Beg süsin ýasdy* (MK, III, 45-13). Bu är ol süsin gaýtargan (MK, I, 309-15). <**sü bar-** [sü b(a)r(y)ň FRB Vs] *goşuny alyp barmak*: Sü baryň tidi (Tk, dg-31) — *(Siz) goşuny alyp baryň — diýdi. sü ýory-* [sü ýorydy IDIRWY Vs, sü ýoryl(y)m MLIRWY Vs] *goşun çekmek*: Sü ýorydy (MÇ, dg-6) — *Goşun çekdi. Sekizinç aý bir ýaňyka sü ýoryýyn tidim* (MÇ, gd-5) — *Sekizinji aýyň birinde (size) tarap ýene goşun çekerin — diýdim. Sü ýorylym tideçi unamaň* (Tk, dg-35) — *(Ol) goşun çekeliň diýjekdir, unamaň.*

sübasy / sübaşy [sü b(a)sy lSBVs , sü b(a)şy lCBVs] *goşunbaşy, serdar*: Sübasy Inel kagan Tardus sad barzun tidi (Tk, dg-31) —

(Kagan) *goşunbaşy Inel kagan, Tarduş şad (wezir) barsyn — diýdi. Sübaşy ben...* (MÇ, gb, gyrada) — *Goşunbaşy men...*

sübi [sü:bi سُبِي] *süýri, çüri*: Sübi baş (MK, III, 163-10).

süçig [süçig glEVs] *süýji, şirin*: Saby süçig agysy ýymşak ermis (Kt, dg-5) — *(Tabgaçlaryň) sözi süýji, gymmatbaha zatlary ýumşak (näzik) eken. Süçig sabyňa ýymşak agysyňa arturyp ükü türk budun öltig* (Kt, gd-6) — *(Olaryň) süýji sözüne, mahabatly gymmatbaha zatlaryna aldandyň-da, türkmen halky, (sen) köp gyryldyň (öldüň).*

süd [sü:d سُود] *süýt*: Kesilsün oylan emen süd tamarym (GA, 24-8). Süd-le gan garyşyk geldi (GA, 29-3). Ag südüni enem maňa halal eýlesün (GA, 145-8).

südeş [sü:deş سُودَاش] *gullukdaş, goşunda bile gulluk eden*: Südeş (IBM, 145-2).

südre- [sü:dra سُودِرَة] *süýremek, südremek, südürlemek*: Köýüp ene dek jany, / Gähü südredi ki, göterdi any (Ab, 74b-13).

südüs [sü:ds سُودِس] *altýdan bir*: Bagzy mowazygda rubug we humus we südüs ýer hasylyga görä alur erdiler (SB, 36b-33).

süg [süg gVs] *goşun, topar*: Tabgaç atlyg süsi bir tümen artuky ýeti biň süg ilki kün ölürtim (Bk, go-1) — *Tabgajyň atly goşunyny – on ýedi münlik toparyny ilkinji günde ýok etdim. Ol süg anta ýok kysdym* (Bk, gd-25) — *Ol goşuny şo taýda ýok etdim.*

süglin [sü:glin سُكْلِيْن] *sülgün (aw guşy)*: Süglin (MK, I, 370-5).

sügrüg [sü:grüg سُكْرُغ] *ayallaryň jyns organy*: Sügrüg (MK, I, 397-12).

sügül [sü:gül سُكُل] *siňnil*: Är sügül süknedi (MK, III, 223-6).

sügüm [sü:güm سُكُّم] *süýüm*: Sügüm (Tuhf, 36a-ç).

sügün [sü:gün سُكُن] *sebet*: Sügün (MK, I, 337-15).

Süheýl [sü:heýl سُهَيْل] *asmanyň günorta tarapynda görünüän ýaldyrawuk ýyldyz*: Diýdi ki, meger erürdi ol Süheýl (KB, 51-3).

süji- [sü:ji سُجِي] *süýjemek*: Süjidi neň (MK, III, 194-4).

süjik [sü:ji سُجِكْ] **1)** *süýji*: Süjik (MK, I, 289-16). **2)** *şerap*: Gyzył süjik (MK, I, 342-5). Süjik any esürtti (MK, III, 316-1).

süjir- [sü:jir- سُجِرْ] *süýjemek*: Ajyg neň süjirdi (MK, II, 62-11).

süjit- I [sü:jit سُجِتْ] *süýjetmek*: Ol ajyg neňni süjitti (MK, II, 241-16).

süjit- II [sü:jit سُجِتْ] *yaramly etmek*: Ol ýerig süjitti (MK, II, 242-1).

süjü / süji [sü:jü / sü:ji سُجِي ، سُوجِي / سُوجِي] S: **süjik 1)** Süjü (IBM, 151-5). Lebniñden soraýum süji, baňa bir dem aman olsun (KB, 96-16). Ýabana dökdü süjisin ki, bu ne muhmel alatdur (KB, 71-7). S: **süjik 2)** Ýüregüm süjisinden gözi mahmur (KB, 79-13). Ýüregi ohy-la urur-u ýa süji dilär andan (KB, 407-14).

süjün- [sü:jün سُجُنْ] *süýji hasaplamak*: Är sözge süjündi (MK, II, 119-1).

süjüş- [sü:jüş سُجُشْ] *süýjemek*: Süjüşdi neň (MK, II, 74-12).

süksük [سُكْسُكْ] *ýylgyn*: Süksük (MK, I, 403-2).

süle- [sül(e)d(i)m MdlVs, sül(e)t(i)m MtlVs , sül(e)d(i)m(i)z nMdlVs سُلا] *söweşmek, uruşmak, goşun çekmek*: (Ol) sületim ter ermis (Oý, çep-7) — (Ol) söweşdim diýýär. Ilgerü Şantuň ýazyka tegi süledim (Kt, gd-3) — Ilerik (Gündogara) Şantuň sährasyna deňiş söweşdim (goşun çekdim). Üçegin kabysyp sülelim (Tk, gd-21) — Üçimiz birleşip ýöriş edeliň (goşun çekeliň). Ýalabaçy edgü saby ötügi kelmez tiýin ýaýyn süledim (Bk, gd-39) — (Olardan) ilçä, hoş söz (habar), ötüň gelenok diýip, (olar bilen) tomus söweşdim. Alty çub sogdak tapa süledimiz (Kt, gd-31) — Sogdagyň alty ülkesine goşun çekdik. Kamugy baş otuz süledimiz üç ýegrimi süňüşdimiz (Kt, gd-18) — Bary (jemi) ýigrimi baş gezek goşun çekdik, on üç ýola söweşdik. Beg ýagyga süledi (MK, III, 203-9).

sülekeý [سُولاكِي] *agzydan akýan suwuklyk, tüýkülik, sülekeý*: Ruhul-emin ol sary çün bakyban, / Agzydan anyň sülekeý akyban (Ab, 76b-4).

sülepen [sül(e)p(e)n nPIVs] (*goşun*) *çekip, (goşun) sürüp*: Sü sülepen tört buluňdaky budunyň kop almys kop baz kylmys (Kt, gd-2)

— (Olar) goşun çekip, (dünyäniň) dört künjegindäki köp halky alypdyrlar, (olary) parahat bolmaga boýun edipdirler.

sület- [sül(e)td(i)m MdtIVs] *goşun çekmek, ýörişe gitmek, ugramak*: Kaganyma ötüñip, sületdim (Tk, gd-18) — Kaganymdan sorap (rugsat alyp), goşun çekdim.

Süleýman [Süleýma:n سُليمانْ , سُليمانْ] *adam ady (erkek), pygamberleriň biri*: Sen Süleýman oldugyň çün, gaýrylar paýyňdadyr (ND, 9a-14). Ahmed ile çün Süleýman geldiler bir araya (KB, 486-9). Kylur ýelni Süleýmannyň byraky (Mn, 291a-4). Wefat kylan çagda ogly Süleýmanga wesýet kылды (SB, 12b-33). Ol mesjid ymaraty Süleýman alaýhyssalamga miýesser boldy (SB, 13a-3).

sülh [سُلْح] *läbik <> sülhi-arz* — *ýeriň toşaby*: Mülki-raýy ylym pähm et, sülhi-arzdan jowheri (ND, 6a-16).

süleýü bir- [sül(e)yü birm(i)s sMrlb : VylVs] *söweşmek, uruşmak, söweşibermek, söweşip barmak, ýetmek, söweşe-söweşe barmak*: Ilgeri kün togsykda Bökli kaganka tegi süleýü birmis (Kt, gd-8) — Ilerik (öňe), Gündogara, (tä) Bökli kaganlygyna çenli söweşe-söweşe bardylar.

Süli [سُلي] *adam ady (erkek)*: Süli (MK, III, 176-15).

sülüs [سُلُسْ , سُلتْ] *üçden biri*: Dahy kылды ýatsyýy, şol wagt, gijäniň sülüsü geçgenden soňra (MAS, 15b-1). Iki ýyl welaýatynyň sülüs hasylyny Iskender hazynasyga teslim kылgaý (SB, 19b-3). Her alty aýda bir sülüsni eda kылýň (SB, 124a-17).

süm I [süm MVs] *goşunym, leşgerim*: Meniň süm üç... (MÇ, go-9) — Meniň goşunym üç...

süm II [سُم] *güýçlendiriji ownuk bölek, juda, örän*: Süm-süjük neň (MK, I, 283-16).

sümek [سُوماكْ] **1)** S: **süňk** Atdan tüşüb, budynyň sümegi synyb, ol sebebeden wefat kылды (SB, 126b-4). Behimesige bakdy, erse gördi kim, sümekleri çürüb erdi (SB, 16a-20). **2)** *tire, taýpa, asyl, nesil*: Seljuk kыnyk sümegiden turur (SB, 130a-20). Mahmud Sebüktegin kim, kaýy sümegiden erdi (SB, 130a-8). **3)** *süýek, Oguz hanyň ogullaryna mal etinden berlen belli bir bölek (paý)*: Lakab we sümek we guşga mahsus bolub, bir-birige

mutagarryz bolmagaýlar (SB, 125b-21). Ujasy bir sümek arkadan kim, boýunga ýawuk turur (SB, 126a-12). Özge sümeklerni her birirsini bir kabyyla we ogulga tagýyn kyldy (SB, 126a-13).

sümgür- [سُْمْگُورُ ، سُْمْگُورُ] *sümgürmek, burnuňdan batly dem goýbermek arkaly burnuňy arassalamak*: Sümgürdi (Tuhf, 35b-10). Sümgürmek sol eli birle (MAS, 25b-1).

sümgürük [سُْمْگُورُوكُ] *sümük, maňka*: Süm-gürük (Tuhf, 33b-3).

sümme [سُْمْ] *soňra*: Suluk ähli diýmiş er-rafyk sümme taryk (BD, 83b-2).

sümriş- [سُْمْرِشُ] *içişmek, ýuwudyşmak, sümrişmek*: Ol meniň birle suw sümrişdi (MK, II, 168-12).

sümülde- [سُْمُولْدُ] *üs-gürmek, gark urmak*: Sümülde (Tuhf, 9a-11).

sümür- [سُْمُرُ ، صُْمُرُ] *sümürmek, içmek, ýuwutmak*: Ol sütüg sümürdi (MK, I, 430-13). At basuban, gan sümürer (GA, 213-13). Deňizleri sümürelüm, anyň ýasagy imiş (KB, 393-14).

sümürgen [سُْمُرْگَن] *içýän, içen, içegen*: Bu är ol sütüg sümürgen (MK, I, 430-13).

sümüriji [سُْمُورِجِ] S: **sülük** Sümüriji (IBM, 180-16).

sün- [sü:n- سُون] *uzanmak, sünmek, süýnüp ýatmak*: Göç ýerinden galkdy, gernüb sündi (GA, 227-10). Sündi tofrag üze teni-zary, / Baýyga çekti palasy-edbary (Ab, 77a-2).

sünbül [سُنْبُلُ ، سُنْبُلُ] *arpanyň, bugdaýyň başy, aslynda gara reňkli, ysly ösümlik*: Älemi mülki-bakada sünbüli-reýhan nedir (ND, 8a-3). Sünbül ýüzün sürer, özüni häkisar eder (KB, 86-14).

sünnet [سُنْت] *däp, dessur, adat, kada, düzgün, tutulýan ýol*: Andan bäri sagýy Safadan Merwäge ýeti nobat sünnet boldy (SB, 3a-3). Sünnetler kim, andan galyb turur, halk arasyda magruf we meşhur turur (SB, 3a-32).

süň [süňüg gVfVs] *naýza*: Süňüg batymy karyg... (Kt, gd-35) — *Naýza boýy garyň...*

süňek [سُونَك] S: **süňk** Süňek (IBM, 139-3).

Süňe ýyşy [Süňe ýyşda AJJly AFWS] *ýer ady, bir tokaýlyk, dag ýaýlasý*: Kaganyn birle Süňe ýyşda süňüşdimiz (Kt, gd-35) — (*Gyrgyz*)

kagany bilen Süňe ýyşynda (tokaýlygynda) söweşdik.

süňiş [سُنْكِشُ] *söweş, uruş*: Süňiş (MK, III, 270-2).

süňk [süňküň FVoFVs سُونَك] *süňk*: Süňküň tagça ýatdy (Kt, gd-24) — *Süňküň dag ýaly bolup (üýşüp) ýatdy*. Süňkleri hurd oldy (GA, 182-13). Boldy köňlüm bir ýanar ot-u süňklerim otun (BD, 24b-5).

süňsen [سُونَكْسَن] *ýeňse*: Süňseninden tutdy, bilini üzdi (GA, 185-3).

süňü I [سُونُوكُ ، سُونُوكُ ، سُونُوكُ] S: **süň** Süňü (MK, III, 249-9). Süňü (IBM, 173-4). Süňü (Tuhf, 17a-7). Gargy taly süňüňi maňa wergil (GA, 246-1). Süňüsin eline aldy (GA, 191-11). Süňü oýnamak ýahşyrakdur tatawwug namaz kylmakdan – diýdi (Ýaý, 103b-4).

süňü II [سُونُوكُ] *baýdak*: Süňü (IBM, 146-15).

süňügap [سُونُوكُغَاب] *naýza bilen ýaralanan*: Süňügap (IBM, 146-5).

süňügin [süň(ü)g(i)n ngFVs] *naýza bilen*: Süňügin açdymyz (Tk, gd-28) — *Naýza bilen ýol açdyk*.

süňüglig [süň(ü)gl(i)g glgFVs] *naýzaly, naýzalylyr*: Süňüglig kandan kelipen süre eltdi (Kt, gd-23) — (*Türkmen halky,*) *nireden naýzalylyr gelip, (seni) sürüp gitdi?*

süňüji [سُونُوكُجِ] *naýza ýasaýan ussa*: Süňüji (IBM, 156-13).

süňüjik [سُونُوكُجَك] *süňkjük, süňkjagaz*: On ikije süňüjigin ören olmuş (GA, 27-5).

süňük [سُنْكَ ، سُنْكَ] S: **süňk** Ezgü är süňügi erir, ady galyr (MK, II, 271-16). Ärniň süňügi syzlady (MK, II, 200-7). Ýiliklig süňük (MK, III, 39-10). Göwdämde wary süňügümün gahşasaýym diýr (KB, 340-14). Iki çigniň ýagryn süňüklerin berk tutgaýsen (Ýaý, 140a-5).

süňüklen- [سُونُوكُلَن] *egin süňkleri ösmek*: Oglan süňüklendi (MK, III, 300-14).

süňüle- [سُونُوكُولا] *naýzalamak, naýza sançmak*: Ol any süňüledi (MK, III, 298-15). Any ýetip süňüledi (MK, III, 299-11).

süňülük [سُونُوكُلُك] *naýzanyň ujuna geýdirilýän demren, demir*: Süňülügi Depegöziň gözüne eýle basdy (GA, 227-2).

Gojalar, süňülügi ojaga go(ý)uň, gyzsyn (GA, 226-13).

süňür [سُونُور] *harman daşamak üçin ulanylýan araba*: Süňür (IBM, 159-2).

süňüs- [süň(ü)sd(y)m MdjFVs , süň(ü)sd(i)m(i)z ZMdjFVs سُكُشْ] *söweşmek, uruşmak*: Uduk başda süňüsdim (Bk, gd-25) — *Mukaddes Yduk başda (onuň bilen) söweşdim*. Törtünç Çuş başynta süňüşdimiz (Kt, dg-6) — *Dördünji gezek Çuş (dagynyň) eteginde söweşdik*. Kamugy baş otuz süledimiz üç ýegrimi süňüşdimiz (Kt, gd-18) — *Bary (jemi) ýigrimi baş gezek goşun çekdik, on üç ýola söweşdik*. Iki är süňüşdi (MK, III, 292-5). Eren bile süňüşdi (MK, III, 291-9).

süňüs süňüs- [süň(ü)s süň(ü)sm(i)s sMsFVs : sFVs] *söweş etmek, uruş etmek, söweşmek*: Kyrk artuky ýiti ýoly sülemis ýegirmi süňüs süňüsmis (Kt, gd-15) — *Kyrk ýedi ýola goşun çekipdir, ýigrimi (gezek) söweş edipdir*.

süňüt [سُكُتْ] *sowgat, peşgeş*: Bu at maňa süňüt berdi (MK, III, 268-5).

süpir- [سُپِرْ] *süpürmek*: Süpirdi (Tuhf, 31b-1).

süple- [سُؤِلَا] *ýygnamak, süpürmek, süplemek*: Süpledi (Tuhf, 30a-6).

süprük [سُپْرُكْ] *bir adama gaharyň gelende aýdylýan söz, «güm bol» diýmek*: Süprük (MK, II, 183-1).

süprül- [سُپْرُلْ] *süpürilmek*: Ew süprüldi (MK, II, 182-16).

süpür- [سُپُور , سُپِرْ] *süpürmek*: Ol ew süpürdi (MK, II, 70-12). Süpürdi (IBM, 114-16). Ýüzüm bile gadamyň gerdini süpürgeý men (BD, 42b-8).

süpürgen [سُپُورْكَان] *sübse, süpürgiç*: Ewniň süpürgen salur ýer (ZME, 84; 171-1).

sür [sü:r سور] *süýr, ýiti uçly, uzyn (naýza)*: Ala ewren sür jydamy saklar idüm bu gün içün (GA, 129-5). Eliňdäki sür jydaňy maňa wergil (GA, 148-13).

sür- I [سُور , سُرْ , سُورْ] 1) *sürmek, (at) sürüp bir ugra gitmek*: Ol at sürdi (MK, II, 7-1). Är esbi-saba reftiňgi meýdan ele girmez (ND, 15b-14). Ol gaçmak birle bir şebana-ruz sürdi (SB, 22b-29).

2) *kowmak, sürmek*: Gyzy weriň, şäherden sürüň, gitsin (GA, 183-3). Bir suçdan ötri dergähden sürdüň (GA, 210-4). Sürdi, meýdanyň daşyna çykardy (GA, 16-11). Ýedi katla oguzy ýerinden sürdi (GA, 222-4). Alary döwlete erüribän bizi sürme (KB, 300-16). Çaharpaýlaryny surub geltürgeý (SB, 35b-16). Özge fillerni anyň ardydan sürdiler (SB, 36a-3). 3) *barmak, gelmek*: Sürdi, düğüne geldi (GA, 107-9). Buga dahy oglana sürdi geldi (GA, 16-7). 4) *topulmak, hüjüm etmek*: Oglanyň üzerine sürdi (GA, 250-7). Gazan at meýdana sürdi (GA, 286-3). 5) *aylamak, paýlamak*: Aluň, gelüň, sagrak sürsün (GA, 52-4). 6) *ýüzdürmek, ýüzmek*: Kişini sürer erdiler (SB, 9b-33). 7) *süýremek*: Ýüzi üzerine salyban sürdüler (GA, 134-4). <höküm sür- — *dolandyrmak, ýöretmek*: Sürer hökmün ol iç ýüzden, bu tutmuş ziri-balaýy (ND, 30b-7). Sürer hökmin çün ol sende wererseň küfre imany (ND, 31a-5). <ömür sür- — *ömür sürmek, döwran sürmek, ýaşamak*: Ömri hoş sürmek jahanda çohlara mahsuddur (KB, 486-8). <süre elt- [süre (e)lti ldtl ArVs] *sürmek, dargatmak, sürüp gitmek, äkitmek*: Süňüglig kandan kelipen süre eltdi (Kt, gd-23) — *(Türkmen halky,) nireden naýzalylyr gelip, (seni) sürüp gitti?* <süre kel- [süre k(e)lti ltlk : ArVs] *kowalamak, kowup gelmek, sürüp gelmek, dargatmak, serpikdirmek*: Çik budunyň byňam süre kelti (MÇ, go-2) — *Çik halkyny (meniň) müňlügim (müňlük goşunym) kowup (dargadyp) geldi*. <ýol sür- — *ugramak, gitmek, ugrukmak*: Ki dil bu ýola ýol sürdi — tagala Alla (KB, 519-2).

sür- II [سُور , سُورْ] 1) *sürtmek, oýkamak*: Ýüzün ýere sürdi (GA, 147-12). Gadryny agla bil onuň, sür aýagyna ýüzi (ND, 44a-7). Başmah kibi çohlar ýüzin aýagyna sürdi (KB, 483-12). 2) *sürtülmekden ýaňa sypjyrylmak, kertilmek, ýaralanmak*: Gyl, kepenek boýunjygyn sürer diýgil (GA, 144-4).

sürb [سُرب] *gurşun*: Aýa, ýükleri taş turur ýa temür, ýa sürb, ýa kişiler... (SB, 23a-17).

sürç- [سُورْج , سُورْج , سُورْجْ] *büdrelemek, sürşmek, taýmak, tyýpmak (aýak barada)*: At sürçdi (MK, III, 310-12). Sürçdi (IBM, 112-12). Sürçdi (Tuhf, 26a-4). At sürçdi, meni ýere çaldy (GA, 244-3).

sürçdür- [سرچدر] *büdretnmek*: Segredirken, goňur atyň sürçdüre sen (GA, 143-6).

sürçek / sürçük [سُرْجَكْ ، سُرْجَاكْ] **1)** *agşamky söhbet, agşamky söhbetli oturylyşyk*: Sürçek (oguzça) (MK, I, 397-8). **2)** *hekaýat, rowaýat*: Sürçek (Tuhf, 190-12).

sürçit- [سُرْجِتْ] *taýdyrmak, büdretnmek*: Ol atyn sürçitti (MK, II, 264-9).

sürdür- [سورددر] *aýlatmak, paýlatmak (içgi babatda)*: Burla hatuny getirib, sagrak sürdürmek gerek (GA, 51-6). Getüriň, sagrak sürdürelim (GA, 53-3).

sürdürmek [سورددرمك] *aýlatdyrmak, paýlatdyrmak*: Burla hatunyny getirüb sagrak sürdürmek gerek (GA, 51-6).

süre [سوره ، سورہ] *süre, Gurhanyň ýüz on dördünji bölüminiň her biri*: Parz kyldy Taňry süräni (ZME, 540; 168-1). Süreýi-«Rahman» içinde luwluy-merjen nedir (ND, 7a-10). Niçe süre ohumyş-ken beni heýjaýa byrahdyn (KB, 145-12). Fatyha süresin okumak (MAS, 19b-1). Allatagala Kelamyllada «Kähf II» süreside ýad kylyb turur (SB, 4a-4).

süreý-süreý [sü:reý-sü:reý سوري سوري] *süý-räp-süýräp*: Süreý-süreý, magara gapusyna geldi (GA, 234-2).

Süreýýa [Süreýýa: سُورِيا] *Ülker (ýyldyz)*: Süreýýa dek müjtemyg erdi, benatun-nagş dek perişan bolub (SB, 19a-15).

sürgen- [sü:rgen- سوركَن] *süýrenmek*: Renj-u hijran zagfydan tebrenmegim imkan imes, / Ança kuwwat kaýda kim, köýünge barsam sürgenip (Ab, 74b-16).

sürgile- [سُرْگِلا] *kowalamak*: It keýikni sürgiledi (MK, III, 261-5).

süri [sü:ri سوري] *gyzyl we hoşboy ysly gül*: Herkiz güli-sürde suzen-u har olmamyş (KB, 52-14).

süri [سوري] *topar bolup gezyän haywan, guş sürisi*: Gördüler, bir süri gaz oturur (GA, 272-5). Nägehanda oguzyň üzerine bir süri keýik geldi (GA, 76-2).

sürile- [سُرِلا] *pal atmak*: Ol erňek bile süriledi (MK, III, 327-9).

süri şybyn [sü:ri şybyn سُورِى شِبْن] *çybyn, aýakçy*: Süri şybyn (Tuhf, 7b-9).

sürk [سُرْك] *sowuk*: Anyň azagy sürk buz tek (MK, I, 295-5).

sürme [سُرمه ، سُرمه ، سُورْمَا] *göze çekilyän gara boyag, sürme*: Özine sürme kyla aýagyň tozyny gözüm (KB, 336-7). Sürme (Tuhf, 28a-3).

Sürmelü [سُرمَلُو] *ýer-ýurt ady*: Agjagala, Sürmelüde at oýnatdym (GA, 279-13).

sürriýet [سُرِيت] *keniz, çory, gyrnak, kenizek*: Üç ýüz hatuny bar erdi we ýeti ýüz sürriýeti (SB, 13a-20).

sürse- [سُرسَا] *sürmek islemek, sürmekçi bolmak (aty)*: Ol atyg sürsedi (MK, III, 211-11).

sürt- [سُرتْ ، سورت] **1)** *sürtmek*: Ol ýarmakyg taşga sürtti (MK, III, 315-5). Elik sürtti (ZME, 813; 176-1). Sürtti (IBM, 108-17). Meşşata neçün galyýa sürter bu ýüzüne (KB, 153-13). Ysmaýyl... aýagyny ýerge sürter erdi we aýagynyň astydan Zemzem çeşmesi peýda bolub erdi (SB, 3a-4). Filhal dilini anyň gözüge sürtüb... (SB, 128b-10). Ol köýlekni özige munys we rafyk etib, daýym gözige sürtüb, nala we zary birle ýyglar erdi (SB, 4b-6). Muny eltib anyň gözige sürtiň (SB, 6a-5). Görgeç ok gözüne sürtüp öptüm (BD, 52a-3). **2)** *çalmak*: Ol etmekge ýag sürtti (MK, III, 315-4). Andan bir awuç tofrak geltürüb, bir para öz bedenige sürtüb, Allatagalaga şükür kyldy (SB, 124a-19). **3)** *sypalamak, sypamak*: Yshak ilik anyň endamyna gol sürtüb tiýdi kim, Gyýs endamyga ogşay turur (SB, 3b-10). **4)** *sürtmek, çalmak, ýapgy ýapmak*: Her gün iki kişini öltürüb, alarnyň magzyny sürter erdi (SB, 2a-28). Alar nureni tertib kylyb, anyň aýagyna sürtüler (SB, 13b-14).

sürtü- [سُورْتُو] *gaşamak, çakyşmak*: Sürtüdi (Tuhf, 5b-8).

sürtük [سُورْتُكْ] *sürtülen, owradylan*: Sürtük (MK, I, 397-5). <>**sürtük eşler** – *görenine sürtünip ýören aýal*: Sürtük eşler (MK, I, 397-4).

sürtül- [سُورْتُلْ] **1)** *çalyňmak*: Terige ýag sürtüldi (MK, II, 182-11). **2)** *sürtülmek, bir zat ikinji bir zada degip, ýüzi sypyrylmak, ýüzi ýukalmak*: Sürtüldi neň (MK, II, 182-10). Ýerge tegip sürtülür (MK, III, 224-7).

sürtün- I [سُورْتُونْ ، سُورْتُونْ] **1)** *sürtünmek, süýkenmek, oýkanmak*: At ýygaçga sürtüdi (MK, II, 194-8). Sürtüdi (Tuhf, 5b-8). **2)**

çalynmak: Är özinge ýag sürtündi (MK, II, 194-9).

sürtür- [سُورُور] **1)** *goýun sürdürmek*: Ol aňar koý sürtürdi (MK, II, 145-3). **2)** *oýkatmak (daşa)*: Ol aňa taş sürtürdi (MK, II, 145-1). **3)** *sürgün etmek*: Ol any sürtürdi (MK, II, 145-1).

sürtüş- [سُورُوش] *çalyşmak (ýag)*: Ol meniň birle koguşga ýag sürtüşdi (MK, II, 166-10).

sürü- [sü:rü- سُورُ] **1)** *süýremek, dartmak, çekmek*: Sürüdi (Tuhf, 18b-3). **2)** *sürtmek*: Sürüdi (Tuhf, 26a-6).

sürük [سُورُوكْ ، سُورُوكْ] **1)** *süri, topar bolup gezyän mal, haywan*: Saglyk sürük goşuldy (MK, III, 72-6). Bir sürük koý (MK, I, 326-2). **2)** *jemagat, topar*: Tegre Ferhad-u Şirinden ýygylmyş bir sürük (Ab, 74b-20).

sürül- I [سُورُولْ ، سُورُولْ] **1)** *kowulmak, äkidilmek*: Işde sürülib gide ýörir (GA, 2-6). Aý yüzün agylyndan köňüller sürülenmiş (KB, 347-15).

2) *sürlüp, bir ugra äkidilmek, gidilmek, sürülmek (ulag barada)*: At sürüldi (MK, II, 98-7).

sürül- II [سُورُول] *dowam etmek*: Agyr, uly diwanym sürülmedi (GA, 146-4).

sürül- III [سُورُول] *ýenjilmek, owradylmak*: Monjuk sürüldi (MK, II, 98-8).

sürülgen [سُورُولْغان] *kowlan*: Bu är ol tegme ýerden tütçi sürülgen (MK, I, 430-14).

sürün- I [سُورُونْ] *süýnmek, uzalmak*: Süründi (Tuhf, 6a-9).

sürün- II [سُورُونْ] *gaşanmak*: Kişi öz ýiýnin süründi (MK, II, 119-11).

sürün- III [سُورُونْ] *owranmak, pytramak, sürünmek*: Sürünmek (MK, II, 119-12).

süründi I [سُورُونْدِي] *kowlan*: Süründi är (MK, I, 374-15).

süründi II [سُورُونْدِي] *çökündi, löt*: Süründi (IBM, 190-13).

sürüş- / **süriş-** **I** [سُورُوش] *hasaplaşmak, üzülüşmek*: Ol andan alymyn sürüşdi (MK, II, 78-8).

sürüş- II [سُورُوش ، سُورُوش] **1)** *ysgaşmak, jynsy gatnaşyk etmek üçün ýaynaşmak*: Azgyr gysrak birle sürüşdi (MK, II, 79-8). Ýüzümi aý yüzine sürişeyim (KB, 327-16). **2)** *kowuşmak,*

yzarlaşmak: Ol meniň birle sürüşdi (MK, II, 78-9).

sürüt- [سُورُوتْ] **1)** *sürtmek, çalmak, ýaglamak*: Sürüttdi (Tuhf, 35b-13). **2)** *sürtmek, gaşamak*: Sürüttdi (Tuhf, 13b-4).

süs- [سُوس ، سُوس ، سُوس] *süsmek, şahy, kellesi bilen urmak*: Ud süsdi (MK, II, 269-15). Müňüzi bile süser (ZME, 616; 150-1). Süsdi (Tuhf, 37b-2). Agja goýun guzuýygyn süsermi (GA, 197-1). Kafyry süsem diýdi (GA, 209-3).

süsegen [سُوسْگن] *süsegen, süsek*: Depegen götünü süsegen ýyrtar (GA, 265-9).

süsgen [سُوسْگن] **S:** **süsegen** Süsgen uzga Taňry müňüz bermes (MK, III, 269-15).

süsгүйr- [سُوسْگُورْ] *süsmekçi bolmak*: Sygyr äriş süsgürdi (MK, II, 149-1).

süstür- [سُوسْتُورْ] *süsdürmek*: Ol goç süstürdi (MK, II, 145-10).

süsül- [سُوسُلْ] *süsülmek, urulmak, sünjülmek*: Ala-ala gönderler süsüldi (GA, 63-10). Ala ewren, süýr jydalar süsüldi (GA, 132-11).

süsün- [سُوسُنْ] *süsýän dek görünmek, süsmek*: Är başyn tamga süsündi (MK, II, 120-3).

süsüş- [سُوسُوشْ] *süsüşmek*: Ikki goçgar süsüşdi (MK, II, 81-13). Buga kibi süsüşdiler (GA, 251-1).

süşü [sü:şü سُوشُ] *ölçeg birligi*: Süşü (IBM, 187-16).

süt [sü:t سوت] *süýt*: Äwek siňek sütge tüşür (MK, II, 12-14). Suw bermesge süt ber (MK, III, 94-3). Süt (IBM, 165-18). Biri hamry, biri sütdür, biri baldyr, ýokla war (ND, 11b-9). Seniň sütiňni içgeý men (SB, 120b-10). Filhal ogly süti emmek agaz kyldy (SB, 120b-13). <>**süt ber-** – *emdirmek*: Any ýib, oglyga süt bergeý (SB, 124b-32). (Musany) ewige eltib, süt bermekge hatun istär erdiler (SB, 7a-20).

süt- [سُتْ] *tüýkürmek*: Ol kişi ýüzinge sütti (MK, II, 237-15).

sütçi [sü:tçi سوت جي] *süýt satýan, süýtçi*: Sütçi (IBM, 155-5).

sütem [سُتَم] *jebir, sütem, zulum*: Azamat we tekebbir we şöwketi artyb, jewr we sütem

agaz kyldy (SB, 16b-29). Ol dagy atasy dek jewr we sütem agaz kylyb... (SB, 36a-15).

sütem et- [ستم ايد] S: **sütem kyl-** Alarga köb sütemler edib, bendelik buýurur erdi (SB, 7a-5).

sütem kyl- [ستم قيل] *jebir-sütem etmek, zulum etmek, azar bermek*: Alarga zulum we sütem kylur erdiler (SB, 7a-4). Goýmas erdi kim, kybtylar alarga jewr we sütem kylgaýlar (SB, 7a-32).

sütger- [sü:tger سُوتْگَر] *süýde öwrülme*: Ýogurt sütgerdi (MK, II, 148-15).

sütlik [sü:tlik سُوتْلِيك] *süýtli, süýdi bar, çaga emdirýän aýal*: Tiýdi kim, munda bir sütlik hatun bar, anyň ferzendi ýok turur (SB, 7a-21).

sütlük bol- [sü:tlük bol- سُوتْلُوك بول] *süýtli bolmak, süýdi köp bolmak*: Hatunnyň emjegi sütlük boldy (ZME, 148; 154-2).

süttür- [سُتْتُر] *tüýkürtmek*: Ol anyň ýüzinge süttürdi (MK, II, 144-11).

sütün [سُتُون] *sütün, direg*: Nedir ol şahsy-agzam kim, gurulmyş dört sütün üzre (ND, 2b-12). Anyň talal we sütünleri baky turur (SB, 2a-11). Penah ol ewniň sütünlerige kylyb, iki sütünni tutub tartdy, erse ol sütünler ýeriden çykyb, bargäh alarnyň üstige ýykyldy (SB, 11b-31).

süwek [سُؤَاكْ ، سُؤَاكْ] S: **süňk** Süwek (Tuhf, 19a-3). Adam ogly dört nesneden gaýym durur: Biri süwek, biri siňir we dahy biri et we biri gan (Ýaý , 110b-2).

süwlin [سُؤْلِيْن] *sülgün (aw guşy)*: Ýazydaky süwlin ezer geli, ewdaki takagu yşgynma (MK, I, 373-1).

süwri [سُؤْرِي] *ujy ýiti zat*: Süwri (MK, I, 353-8).

süwrit- [سُؤْرِيْت] *agajyň ujuny ýiteltmek*: Ol ýygajyg süwritti (MK, II, 267-10).

süýem [سُؤْيَام] *süýrem barmak*: Süýem (Tuhf, 27b-4).

süýre- [سُؤْيَرَا] *süýremek*: Süýredi (Tuhf, 21b-4).

süýüm [سُؤْيُوم] *süýüm, pagta (pamyk) sümi*: Süýüm (Tuhf, 36a-7).

süz- [سُؤْ ، سُؤْ ، سُؤْ] 1) *süzmek, arassalamak*:

Ol suw süzdi (MK, II, 9-6). Süzdi (IBM, 111-9). Süzdi (Tuhf, 22b-13). 2) *gözlemek, agtarmak*: Ele girmeye iki älemi ger, süzer isem (KB, 426-3). <gözümde süz- – *başdan aýaga çenli gözden geçirmek, barlamak*: Nije ki, gözümde halky süzdüm (KB, 486-3). <göz süz- – *näz etmek, gabaklaryňy biri-birine ýakynlaşdyrmak*: Ol dilberi-zyba baňa gözünü süzelden (KB, 379-10).

süzgüç [سُؤْزْگُؤچ] *süzmek üçin esbap, enjam, süzgüç*: Nowaýy ösrük eger diýr içinde örtedi dag, / Meger ki, süzgüç ile kimse baglaýy süzgegin (Ab, 75b-10).

süzgün [سُؤْزْگُن] *dagda ösýän tikenli gara agaç*: Süzgün (MK, I, 369-13).

süzgüş [سُؤْزْگُؤش] S: **süzgüç** Süzgüş (Tuhf, 17a-6).

süzlün- [سُؤْزْلُن] *arassalanmak, süzülmek*: Suw süzlündi (MK, II, 195-16).

süzlüş- [سُؤْزْلُش] *süzülişmek, arassalanýşmak*: Suwlar kamug süzlüşdi (MK, II, 170-3).

süzme I [سُؤْمَا] *ýagy we süzülip suwy aýrylan gatyk, çekize, süzme*: Süzme (MK, I, 362-9).

süzme II [سُؤْزْمَا] S: **süzgüç** Süzme (IBM, 169-10). Süzme (Tuhf, 34a-7).

süzmeli [سُؤْزْمَالِي] S: **süzme I** Süzmeli (Tuhf, 32a-1).

süztür- [سُؤْزْتُر] *süzdürmek*: Ol suw süztürdi (MK, II, 145-8).

süzük [سُؤْزُوك ، سُؤْزُوك] *dury, arassa (suw)*: Süzük suw (MK, I, 326-7). Süzük suw (ZME, 45; 106-2). Süzük (IBM, 162-1).

süzül- [سُؤْزُل] *süzülmek, arassalanmak*: Suw süzüldi (MK, II, 98-16).

süzün- [سُؤْزُن] *süzünmek, özüň üçin süzmek*: Är özing suw süzündi (MK, II, 119-13).

süzündi [سُؤْزُنْدِي] *süzülen, durlanan*: Süzündi suw (MK, I, 375-2).

sy- [sy:- sydy IDIs sym(a)dy IDMIIs ، سي] 1) *ýýkmak, syndyrmak, berbat etmek*: Üç otuz balyk sydy (Tk, gd-19) — (Olar) ýigrimi üç şäheri berbat etdiler (ýykdylyr,

syndyrdylar).

2) mertebesini kemsitmek: Atam Gazan namu-syny symaýa sen (GA, 54-3). **3) döwmek, owratmak, syndyrmak:** Ol otuň sydy (MK, III, 188-7). Köňülüm syrça durur ýüregüň taş, / Ne diýeýim ben syrçany syýana (KB, 74-16). **4) ýýkmak, sözüni ýýkmak:** Meniň sabymyn symady (Bk, dg-14) — *(Olar) meniň sözümi ýýkmadylar.* Oglan enesiniň sözün symady (GA, 31-2). Oroz babasynyň sözün symady (GA, 131-11). **5) syndyrmak, ýeňmek:** Ol süni sydy (MK, III, 188-8).

syb [سِب] *iki ýaşar taý:* Syb (MK, I, 268-5).

sybag [syba:g سِبَاع] *ýyrtyjy, wagşy haywanlar:* Janly-janawerlerni bijan kylmak kim, tugma we lukma kylgaýlar sybag dek, ýahşy emes (SB, 32a-8).

sybyzgu / sybyzgy [سِبِزْغُو، سِبِزْغُو، سِبِزْغُو] *tüý-dügiň bir görnüşi, uzyn tüýdük, gargy tüýdük:* Sybyzgu (MK, I, 405-9). Sybyzgu öttürdi (MK, I, 187-5). Ol sybyzgu ötürdi (MK, I, 154-3). Sybyzgu (IBM, 161-7). Sybyzgy (Tuhf, 18a-10).

sybyzguçy [سِبِزْغُوچى] *tüýdükçi:* Sybyzguçy (IBM, 156-9).

syç- [سِچ، سِج] *syçmak, meýdan etmek:* Är syçdy (MK, II, 4-15). Borhan üze syçtymyz (MK, I, 288-4). Syçdy (IBM, 106-9).

syçan [سِچَان] *syçan:* Syçan (Tuhf, 28a-ç).

syçgak [سِچْغَاك] *syçagan, meýdan edegen:* Syçgak (MK, I, 391-11).

syçgan [سِچْغَان] *syçan:* Öldeçi syçgan muş taşaky gaşyr (MK, I, 366-6). Arslan garrysa, syçgan öýin gözezür (MK, III, 197-6). Tegirmende togmyş syçgan, gök kükregünge gorkmas (MK, III, 210-5). Sagraw syçgan (ZME, 296; 147-2). Syçgan (IBM, 177-5). **<syçgan ýyly** – *ýyl ady, syçan ýyly:* Syçgan ýyly (MK, I, 366-6). Syçgan ýyly (IBM, 185-17).

syçra- [سِچْرَا، سِچْرَا] **1) syçramak, garaşylmadyk ýagdaýda zyňlyp gitmek:** Syçrady (Tuhf, 24a-ç). On gary dagy syçrady (SB, 9a-26). Bähram syçrab, özüni şir arkasyda tutub, gürz birle ol şirniň başyny para-para kyldy (SB, 30b-22).

2) çalt hereket etmek, böküp düşmek, bökme: Heman gyz syçrady ata bindi (GA, 117-12). Basat syçrady, goýun içine düşdi (GA, 227-4).

syçyt- [سِچِت] *içini boşatdyrmak, syçdyrmak, meýdan etdirmek:* Ol any syçytty (MK, II, 242-3).

sydk [سِدْكَ، سِدْكَ] *dogruçyllyk, yhlaslylyk, päkyüreklik:* Sydky bütün hajy görkli (GA, 6-9). Gelmediňmi ýogsa, eý dil, sydk ile ykrara sen (ND, 22a-9). Görjek kafyr any sydk ile imana gelür (KB, 453-10). Ýar ýoluna sydk ile jan ki, girür ýarugy (KB, 558-2). Bu halwat içre köňül, / Sydkdan kylur dagwy (KB, 544-6). Badyşah Ryýan dagy bu sydk we rastlykny andan maglum kyldy... (SB, 5a-25). Ger sydk bile bir özge aşyk bolgaý (BD, 70b-5).

Sydkyýa [سِدْكَيَا] *adam ady (erkek):* Anyň ammyny Sydkyýa atlyk, aňa kaýym makam kyldylar (SB, 16b-5). Sydkyýa gün-günde muhalyfet köpräk kylur erdi (SB, 16a-10).

sydrym [سِدْرِيْم] *sypyrylma, sürtülme <sydrym işlig är – öz işini ile etdirmän, özi edýän kişi, işi soňuna çenli edýän adam:* Sydrym işlig är (MK, I, 402-7).

sydryş [سِدْرِيْش] *syryşmak, arassalamak:* Ol aňar gar sydryşdy (MK, II, 167-5).

sydyrgak [سِدْرِيْغَاك] *syňrak, toýnak:* Sydyrgak (MK, I, 415-9).

syfa- [sy:fa- صِفَا] *sypamak:* Üç kat-la ýarasyn eli-le syfady (GA, 26-12).

syfal [sy:fal سِفَال] **1) taňsyk, bişirilen şykgy, bişen toýun palçyk:** Tüşde bir surat görüb turur sen, saky syfaldan, tyzlary we aýaklary misden (SB, 16b-19). Ol kim, badyşahlygy zagyf turur, ol syfal ýusunlyk turur (SB, 16b-22). **2) taňsyk, bişen toýun, bişirilen şykgy (bu ýerde adam manysynda):** Gör kuwwatyhamry ki, neýmiş zehi hammar, /Ki esrik eder jurgasy bir para syfaly (KB, 422-9).

syfat [صِفَات] **1) gylyk, sypat, häsiýet, boluş, ahlak, keşp, görnüş:** Kaddy-syfatyň bady-säher serwe aýdar-sa (KB, 405-15). Eger bu syfat birle seni anda ebed goýgaýlar (SB, 30a-28). Bolmas syfatyňny diýse niçün (BD, 95b-4). **2) ýaly, dek, kimin meňzeş:** Mäfirler, eý nazmy, içre olmaýana Haýdar syfat (ND, 32a-5). Ýar şemgine tä kim, ýana perwana syfat jan (KB, 465-3). Küdek bir ýyldan soň Isa syfat nutuk tili çykaryb tiýdi kim... (SB, 120b-15).

syfat kyl- [صفت قيل] *syfatlandyrmak, teswir etmek*: Seni tagryf eter, liken syfat kylgandan artuk sen (BD, 22a-1).

syfatlyk [صفت ليك] *syfatly, meñzeşi*: Nugman alyda bu syfatlyk gyzlar bar turur (SB, 40b-28).

Syffyn [Syffyn:ن صفين] *ýer-ýurt ady*: Anyň mekany Syffyn we kenary-Fyrat erdi (SB, 23b-15).

syg- [سغ , سيق , سغ] *sygmak, ýerleşmek*: Un gapga sygdy (MK, II, 14-4). Goşa badam sygmaýan tar agyzlym (GA, 12-10). Köňülde iki sewgi sygdugy ýohdur, bilür Taňry (KB, 491-1). Jemagatlary artyb, Bahreýinge sygmas erdiler (SB, 22a-31). <>**akyla syg-** – *akyl ýetirmek*: Kim hakykat akla sygmaý, padyşahym bu kalam (ND, 19a-14). <>**köňülge syg-** – *ýürege täsir etmek, ýaramak, göwne makul bolmak*: Bu söz köňülge sygdy (MK, II, 14-3).

syg / sig [سيك , سيع] *atlaryň yzyndan gelyän we şol ada meňzetmekligi aňladýan ownuk bölek*: Gulsyg är (MK, III, 93-9). Bu garry oglansyg (MK, III, 93-10). Bu är ol begsig (MK, III, 93-12).

syga [صغا] *dury, arassa* <>**syga su** – *dury suw*: Syga su (Tuhf, 16b-ç).

sygala- [صغالا] *sypalamak, sermelemek, elläp görmek*: Sygalady (Tuhf, 12b-1).

sygan [سغن] *ýylmanak, tekiz*: Sygan saç (MK, I, 337-15).

sygar sinn [صغر سن] *kiçi ýaşly, ýaşajyk*: Any bawujudy-sygar sinn enwag akyl we hünär we edeb we ferheng birle araste gördi (SB, 28a-25). Şabur sygar sinni üçün alarga mukawymet kyla almas erdi (SB, 29a-17).

sygnat- [سيغنات] *gaty aglatmak, mönnürtmek, köp aglatmak*: Ýyglatdy meni – diýmeý ki, sygnatdy meni (Ab, 73b-10).

sygra [سغرا] *iki dagyň arasyndaky uly ýol, dere (oguzça)*: Sygra (MK, I, 353-7).

sygruş- [سغرش] *sygyşdyrmak, sygyşmak*: Ol bir-birig sygruşdy (MK, II, 168-1).

sygsygan [سغسغان] *alahekek*: Sygsygan (IBM, 176-1).

sygsyk [سغسق] *toýundan ýasalan gaplar*: Sygsyk (IBM, 170-8).

sygta- [sygtam(y)s سغتتا] *sesli aglamak, möñňürip aglamak, sanawaç aýdyp, nala çekip aglamak*: Bunça budun kelipen sygtamys ýuglamys (Kt, gd-4) — *Şunça halk gelip, nala çekdi ýyglaýdy (aglaýdy)*. Oglan sygtady (MK, III, 205-14). Sygtap, gözi örtülür (MK, I, 164-15). Oglan beň sygtady (MK, III, 262-10). Sygtady (IBM, 80-8).

sygtaçy [سغتاجي] *ýasda sanawaç aýdyp aglaýan, agyçy*: Sygtaçy (IBM, 158-2).

sygtur- [سغتور] *sygdyrmak, ýerleşdirmek*: Bir neňni birge sygturdy (MK, II, 146-1).

sygun [sygun NGIs] S: **sugun** Tagda sygun tezser... (Bk, gb-5) — *Dagda sugun tezse (ýüwürse)*...

sygur- [سغور , سيغور , سغور] *sygdyrmak, ýerleşdirmek*: Ol unyg gapga sygurdy (MK, II, 67-7). Sygurdy any ýerge (ZME, 819; 111-2). Sygursa kişi deňizi yrmaga ýaramaz (KB, 122-12). Güldeste neýdi ki, riýahyn arasyda haşakny sygurgaý (Ab, 73b-4).

sygyn [صغن] S: **sugun** Sygyn (Tuhf, 7b-ç).

sygyn- [صغن , صغن , صغن] 1) *sygynmak, girmek, özüni atmak, gizlenmek, bukulmak*: Keýik turagga sygyndy (MK, II, 120-9). Sygyndy (IBM, 104-8). Giň goltugyňa sygyngu gelmişem (GA, 179-7). 2) *ynanmak, özüni tabşyrmak, uýmak, sygynmak*: Men Taňryga sygynurmen (MK, II, 127-6). Sygyndum Ilähe, şeýtan rejimdür (KB, 129-11).

Sygyn samur [سغن سمر] *ýer ady*: Sygyn samur (MK, I, 343-10).

sygyr I [صغر , صغر , صغر] 1) *süýt berýän iri şahly öý haywany, sygyr*: Sygyr (MK, I, 304-1). Sygyr (IBM, 172-14). Niçe sygyrny bir-birige baglab, köb ýügürtüb goýaberiňiz (SB, 121b-19). Ol sygyrlar dört aýaklaryny ýerge urgaýlar (SB, 121b-19). 2) *görkli gyz, görmegeý zenan (goçme manyda)*: Yrak sygyrlary sizge pisind ermes kim, arab gara gözlikleri sizge arzuw kyla turur (SB, 41a-6). <>**sygyr gözlik** – *owadan gözli gyz, görmeikli gyz*: Fars sygyr gözlikleri ol gadar imesler kim, myradyňyz alardan hasyl bolgaý (SB, 40b-33). <>**sygyr tamy** – *sygyr ýatagy*: Sygyr tamyna dönmüş

(GA, 8-11). <>**sygyr ýyly** – *sygyr ýyly, ýyl ady: Sygyr ýyly* (IBM, 185-17).

sygyr II [سِغْر] *şalaryň raýatlar bilen bilelikdäki awy, aw etmegi: Sygyr* (MK, I, 309-15).

sygyr- [sy:gyr- سِغِر] *sygyrmak, sykylyk atmak: Sygyrды* (IBM, 111-10).

sygyrjuk [سِغْرُجُك] S: **sygyrjyk** *Sygyrjuk* (MK, I, 417-11).

sygyrjyk [سِغْرُجُك , صِغْرُجُك] *sar, garasar (guş): Sygyrjyk* (MK, I, 417-11). *Sygyrjyk* (Tuhf, 18a-ç).

sygyrçy [سِغْرُجِي] *sygyr satýan: Sygyrçy* (IBM, 154-17).

sygyrla- [سِغْرُلَا] *birini sygyr hasaplamak: Ol any sygyrlady* (MK, III, 245-8).

sygyrlyg [سِغْرُلُغ] *sygyrly, sygry bar bolan: Sygyrlyg är* (MK, I, 410-1).

sygyrtmaç [صِغْرْتِمَاج] *sygyr çopan, padyman: Meger bir sygyrtmaçlary wardy* (GA, 284-10).

sygyş- [سِغْش] *sygyşmak, ýerleşmek: Sygyşdy* (IBM, 116-9).

sygyt [syg(y)t TGIs سِغْت , سِغِيْت] *nala, ahy-nala, agy, aglaýyş, aglama, gözyaş dökme: Közde ýaş kelser eti de köňulte sygyt kelser ýanturu sakyntym* (Kt, dg-11) — *Gözden ýaş gelse (gelen mahalynda), köňle ýene aşa nala (agy) gelse, (ýañadan) gamlandym (gama batdym).* *Sygyt* (MK, I, 297-13). *Sygyt* (IBM, 80-9).

-2) *agy-eñreme, eñreme: Sygyt* (IBM, 80-9).

sygytçy [syg(y)tçy IETGIs] *nalaçy, nala çekiji, sanawaçly aglaýjy, ses edip aglaýjy: Ýugçy sygytçy* (Kt, gd-4) — *Ýyglayjy, nala ediji. Ýugçy sygytçy kytaň tataby budun başlaýu Udar Seňün kelti* (Kt, dg-11-12) — *Aglaýjy, nala çekiji (hökmünde) gynanç bildirmäge Udar Seňüniň ýolbaşçylygynda kytaň, tataby halklary geldi.*

sygyz I [صِغْز] *sakgyç: Sygyz* (Tuhf, 35a-2).

sygyz II [صِغْز] *aň, akyl: Sygyz* (Tuhf, 31b-8).

sygza- [سِغْزَا] *synçgamak: Ol tiş sygzađy* (MK, III, 210-13).

sygzag [سِغْزَاغ] *iki dişiň arasyndaky açyklyk: Tiş sygzagy* (MK, I, 386-14).

sygzal- [سِغْزَال] *zordan sygdyrmak, gyslyşmak: Bir neň birge sygzaldy* (MK, II, 183-15).

sygzyg I [سِغْزِغ] *mesi tikilende, tikin arasynda goýulýan tasma: Sygzyg* (MK, I, 386-13).

sygzyg II [سِغْزِغ] *iki zady birleşdirýän egri demir: Sygzyg* (MK, I, 386-14).

syh [sy:h سِيخ] *syh, çiş, gazyk: Her guduk içide niçe zübin we temür syhlar ýasab, anda tagbyýa kylyb...* (SB, 18a-25).

syh- [سِيخ] *ýüzi çytmak, gamaşdyrmak, turşutmak, бүрүшдirmek: Syhdy* (Tuhf, 26a-2).

syhhat [صَحْت] *saglyk, salamatlyk: Ölüb, ölmezden owwal çün, niçe bulmaýa syhhat kim* (ND, 36a-9). *Suraflar ýasab, jan girgüzüb, mejnun we mübtelalarga syhhat bagyşlar erdi* (SB, 24b-27). <>**syhhat ber-** – *sagaltmak, sökellikden gutarmak: Barça bimar we magýublarga syhhat berür erdiň* (SB, 24b-16). <>**syhhat tab-** – *sagalmak, keselden gutulmak: Mesih dogasy birle junun mereziden syhhat tabyb erdi* (SB, 24b-19). *Syhhat tabgandan soň endek fursatda ol mallary kim, zaýyg bolub erdi, iki anyň çelli Allatagala keramat kyldy* (SB, 6b-3).

syhr [سِحْر , سَحْر] 1) *jady, jadygöýlik: Erürür syhryny kemala kaçan* (KB, 488-16). *Syhryn zehi kemala ýetürdi gözüň ki ol* (KB, 423-11). *Ol meýdanda syhlardan eser galmady* (SB, 8a-4). 2) *jadygöýlik edilip ýasalan zat: Barça syhlarymyzny ýuwtub, näçiz kyldy* (SB, 8a-6). *Asany taşlady, erse bir ulug aždaha dek agyz açyb, ol syhlarga sary rowan bolub, barysyny bir demde ýuwutdy* (SB, 8a-3). <>**syhr ýasa-** – *jadylamak, jadylyk görkezmek, jadylyk bilen dürli zatlar etmek, bejermek: Alar ulug ýylanlar suratyga syhlrlyr ýasab erdiler* (SB, 8b-2).

syhr et- [سِحْر ايد] *jadylamak: Syhr eder, gün geçürüem-sem ile* (KB, 321-11). *Syhr etdi anyň gözi ki, jan-u dil-u akly* (KB, 484-8).

syhta- [سِخْتَا] *aglamak, gözyaş dökme: Syhtady* (IBM, 115-14).

syhtaş- [سِخْتَش] *aglaşmak: Kişi kamug syhtaşdy* (MK, II, 166-16).

syhtat- [سَحَّتْ] *gaty aglatmak, möññürtmek*: Ol any syhtatty (MK, II, 264-5).

syjym [سَجَم] *yüp, tanap, çöpürden işilen yüp*: Gara gyldan syjym boýnuna takylu digil (GA, 144-3). Gyl syjym ag boýnuna takaly (GA, 30-10).

syk I [سِق] *az, köp bolmadyk (oguzça)*: Olarda koý syk ol (MK, III, 95-3).

syk II [سَق] *sapak, ýüplük*: Syk (Tuhf, 19b-8).

syk- I [صِق ، سِق ، صَق] *sykmak, bir zady gysyp, şire ýa-da suwuklyk çykarmak*: Ol üzüm sykdy (MK, II, 16-16). Sykdy (IBM, 112-19). Oglanyň enesi emjegin bir sykdy, südi gelmedi, iki sykdy, südi gelmedi, üçünjide gaty toly sykdy (GA, 9-1). Mukaýýad suw diýdügümüz, ol her suwdur çykar sykmak-la (MAS, 7b-3). Iki elin ýuwmak üç kez çanaga sykmazdan burun (MAS, 23b-3).

syk- II [syka AhII] *gysmak*: Seleňeke syka sançdym (MÇ, gd-4) — (Olary) *Selenga gysyp ýeňdim*.

syka- [سَقَا] *sypamak, sypalamak*: Ol anyň başyn sykady (MK, III, 201-10).

sykla- [صَقَلَا] *hasrat çekmek, möññürmek*: Ýoluň gyýasyn alub oturdy, syklady (GA, 42-7). Aglaýybany, syklaýybany ewine geldi (GA, 91-9).

syklyş- [سَقْلَش] *gysylyşmak*: Budun barça syklyşdy (MK, II, 170-13).

sykman I [سَقْمَان] *üzüm sykylýan wagt*: Sykman (MK, I, 370-11).

sykman II [سَقْمَان] *gysmak ýoly bilen şire ýa-da suwuklyk öndürilýän ýer*: Sykman (IBM, 162-1).

syknaş- [سَقْنَش] *biri-biriňi gysyşmak, özara gysyşmak*: Syknaşdy (Tuhf, 10b-ç).

sykryk [sy:kryk صَقْرَق] *sykylyk, agzyň bilen üfläp, ses çykarma* <> **sykryk wur-** — *sygyrmak, sykylyk atmak*: Sykryk wurdy (Tuhf, 22b-ç).

sykryş- [سَقْرَش] *gygyryşmak, çygyryşmak*: Olar barça sykryşdy (MK, II, 168-6).

syktur- [سَقْتُر] *sykdyrmak, sykyp suwuny çykartmak*: Ol üzüm sykturdy (MK, II, 146-9).

sykyg [سَقِغ] *serap*: Sykyg (IBM, 190-11).

sykyl- [سَقِل] *sykylmak*: Üzüm syklydy (MK, II, 100-1).

sykyndy [سَقِنْدِي] *miwe suwy, şiresi*: Sykyndy (IBM, 191-2).

sykyr- [sy:kyr- سَقِر] *sygyrmak, gygyrmak, saýramak*: Guş sykyrdy (MK, II, 68-15).

sykyş [سَقِش] *kynçylyk*: Sykyş (MK, I, 308-1).

sykyş- I [سَقِش] *sykyşmak*: Ol maňa üzüm sykyşdy (MK, II, 84-7).

sykyş- II [سَقِش] *dyknyşmak*: Kişi sykyşdy (MK, II, 84-8).

sykyz [صَقِز] *sakgyç*: Sykyz (Tuhf, 35a-ç).

syl- [sy:l- سِل ، سل ، سِل] **1)** *süpürmek, sylmak*: Sylady (IBM, 115-9). Ýeňim-le alnym ganyn ben sylaýum (GA, 49-4). Bu gözlerümün seýlini zülfi ile sylady (KB, 471-8). Syl bu gözüm ýaşyny, silsiledür (KB, 512-12). Gözüm ki, gözidi çün seýl ahar-u ýar sylar (KB, 447-4). **2)** *sürtmek*: Sylady (Tuhf, 35b-13). Destmaly gözüne syljak, gözi açyldy (GA, 118-12). Awdazuň näfilesi altydur: iki elin sylmak diwarga ýa ýerge istinjadan soňra (MAS, 24a-3). **3)** *aýyrmak, sylmak*: Sylap dil lowhuný, Nagşy, aryt, gel kalby-pägiň kim (ND, 6b-16). Lowhy-dilden syl hyjaby, eý köňül, sen jana bak! (ND, 16b-9). Lowhy-dilden syl hyjaby, war ýöri biçäre sen (ND, 22a-11).

syla- [sy:la- سِيَلَا] *sylamak, hormatlamak*: Resulga köb dildarlyklar berib, ýahşy sylab ýiberdi (SB, 40b-17).

syla- [صَلَا] **1)** *süpürüp ýalpyldatmak*: Sylady (Tuhf, 35b-7). **2)** *sypamak*: Başyn sylady fyrak o baş, / Kim ýagydyr-u gam bu baş üze taş (Ab, 73b-15). **3)** *owkalamak, sürtmek*: Sylady (IBM, 115-9).

sylagör- [sy:lagör- سِيَلَه كُور] *aýryp goýbermek, sylap goýbermek*: Sylagör ony irken (ND, 256-10).

sylah [syla:h سِلَاخ ، سِلَاح] *ýarag*: Any kend-özine sylah kyldy (Ýaý, 106a-6). Erse buýurdy kim, miň-miň çerik sylahlar geýib, alarnyň ýollary üstide turgaýlar (SB, 123a-23). Erse hiç sylan anyň birle ýok erdi (SB, 19a-29). Alarga hiç sylah we alaty-harb zerer ýetgürmes erdi (SB, 121b-31).

sylajak [سِلَاچَاك] *esgi, süpürgiç*: Sylajak (Tuhf, 34a-8).

sylamak [sy:lamak صِيلَامَاك] *sylamak, iş ady*: Sylamak (Tuhf, 38b-3).

sylan- [سِلَان] *süpürinmek, mesh etmek*: Sylandy (Tuhf, 10a-5).

sylgu [سَلْگُو] S: **sylajak** Sylgu (Tuhf, 34a-8).

syl-süpür- [سِيل سِپُور] *syrmak-süpürmek*: Jümlesin syldym-süpürdim, dosta werdim warymy (ND, 35a-4).

sylta- [صِلْطَا] *bahana etmek, delil getirmek, özüni aklamak*: Syltady (Tuhf, 9b-2).

syltaly [sylta:ly صِلْطَالِي] *mekir, aldawçy, hilegär, şyltakçy*: Syltaly (Tuhf, 12b-9).

sylyg [سِيلِيك] *arassa, tämiz*: Sylyg (IBM, 77-12).

sylynmak- [سِيلِن] *süpürinmek, iş ady*: Geçer -sylynmak alty nesne birle: taş ile, kesek ile, toprak ile, çöbrek ile, lübed ile, pampuk birle (MAS, 29a-6).

symarla- [سِمَرْلَه] *amanat bermek, tabşyrmak*: Gamzyýa özüň symarla, çar-u naçar epsem ol (KB, 512-5).

sym-symrak [سِيم سِمْرَاك] *naharyň bir görnüşi bolup, kellebaşyäk bişirilip, uşajyk edip dogralýar, dürli otlar bilen garyşdyrylyp, üstüne gatyk guýlup iýilýär*: Sym-symrak (MK, III, 100-1).

symrug [سِيمْرُغ] *symrug (hyýaly guşuň ady)*: Erip symrug ahyr aňa Hakgan hidaýaty çün (ND, 36a-8). Gözi gan aglaýub iňlär, dilär symrugy-ankaýy (ND, 30b-2).

symrugyweş [سِيمْرُغِي وَش] *symrug ýaly*: Çeker symrugyweş, jan-a, hakykat saýd ola bary (ND, 35a-9).

syn I [sy:n سِين] *uzyn boý, kaddy-kamat*: Bozlug, synlyg kişi (MK, III, 101-13).

syn II [sy:n سِين ، سن] *gör, mazar, gabyr*: Syn (MK, III, 101-15). Syn (IBM, 179-9).

syn III [سِين] **1** *şahs, adam*: Syn (Tuhf, 21a-6). **2** *but, senem*: Syn (Tuhf, 22b-5).

syn- [sy:n- سِن ، سِين ، صن] **1** *döwürmek, synmak*: Ýygaç syndy (MK, II, 24-12). Syndy (IBM, 105-1). Sag uýlugu syndy (GA, 240-12).

Aýagynyň syndugyny kimseýe diýmedi (GA, 242-8). We dahy dyrnak synmakdan selim bolar (Ýaý, 122b-4). Atdan tüşüb, budynyň sümegi synyb, ol sebäbden wefat kyldy (SB, 126b-4). Bada-jamy synmady, derhem bolup atty asa (BD, 81b-2). **2** *yarylmak*: Gardaşyň Gyýan Seljugyň ödi syndy, jan werdi (GA, 222-2). **3** *ýeňilmek*: Sü syndy (MK, II, 24-12). Ýagy basyldy duşman syndy (GA, 197-6).

syna [sy:na سِينَه ، سِنَا ، سِينَا] **1** *döş, kükre*: Ýüzi hud ýandurdy beni, şeşdi syna bendini... (KB, 523-7). Billa nazar et bu boý ile bu syna (KB, 330-2).

2 *beden, tutuş göwre*: Hakaýyk dürlerin dökdü, donandy synaýy-sähra (ND, 3b-18). Synaýy-sed paraň üzre tygy hesret-le bu gün (ND, 22a-10).

syna- [sy:na- سِينَا ، سِنَا ، سِينَه] *synamak, synlamak, barlap görmek*: Ol any synady (MK, III, 204-8). Synady (IBM, 107-5). Synady (Tuhf, 12a-5). «Men seni synardym» diýdi (GA, 199-12). Senuň dostlugyň synaýu geldim (GA, 294-1). Erür-se gerek yşk äri, yşkyn syna bäri (KB, 329-14).

synabaz [sy:naba:z سِينَه بَاز] *göwüs oýny, göwüs titremesi, göwsi açyk*: Ýüzi hud ýandurdy beni, şeşdi syna bendini, / Synamak içün benimi, işbu synabazy gör (KB, 523-7).

synaperdaz [sy:naperda:z سِينَه پَرْدَاز] *göwüs bezeyji (bu ýerde kükreği ýagny ýüregi oda salyjy, yşga düşüriji manysynda gelyär)*: Synaperdaz olmag içün ýahdy warlygyn oda, / Bu kafasda bir nazar kyl jany ataşbazy gör (KB, 523-6).

synçy [sy:nçy سِنْجِي] *synçy, synagçy*: Synçy (IBM, 147-15).

syndu [سِينْدُو] S: **syndy** Syndu (MK, I, 350-11). Syndu (IBM, 159-11).

syndujy [سِنْدُجِي] *gayçy, syndy ýasaýan ussa*: Syndujy (IBM, 157-13).

syndurmak [سِينْدُورْمَاك] *syndyrmak, iş ady*: Hysrow mülki ol asany syndurmak birle bertaraf boldy (SB, 39b-2).

syndy [سِينْدِي] *gayçy, syndy, gyrkylyk*: Syndy (Tuhf, 34a-ç).

syndyr- / **syndur-** [sy:ndyr- / sy:ndur- سِنْدِر ، سِينْدُور ، سِنْدِرْ ، سِينْدُرْ سِنْدُور] **1** *döwmek*:

Gandy syndurdy anuň şirin sözi (KB, 311-6). Nägah tabutny syndurb andan çykdy (SB, 129a-3). Syndurdy (Tuhf, 31a-13). **2) biriniň mertebesini peseltmek, kiçeltmek:** Bizi ögsün, Oguzy syndursyn (GA, 275-11). Syndur köňülümi weli, zülfüne baglagyl (KB, 301-14). **3) ýençmek, owratmak, döwmek:** Alarny syndurub, suwga salyb, Garaman hanga berdiler (SB, 126-23). **4) ýeňmek, üstün çykmak:** Garaşyt ardydan baryb, alarny syndurub, münhezim kylyb gaýtdy (SB, 130a-1). **5) bölek-bölek etmek, ýyrtyk-ýyrtyk etmek, ýyrtmak:** Ol derefş anda musulmanlarga tüşdi, erse any geltürüb, syndurub, para-para üleşdiler (SB, 2b-3). **<ähd syndur-** – ähdiňi bozmak, sözünde durmazlyk, lebziňi ýuwutmak: Erse ähdini syndurub, Jeýhundan ötüb, Eýran memäligige azyamat kyldy (SB, 11a-26). Ähd syndurub, tertibi-leşger kylyb, anyň memleketige müte- wejjih boldy (SB, 31b-15).

synf [صنف] *synp, gatlak:* Her kişini leşgeri- lerdən adyny, atasy adyga we jyns we synf we hilýet birle ýazar erdi (SB, 37a-9).

synga- [سنگا] *urmak:* Syngady (IBM, 111-8).

synlag [سن لاغ] *mazarlyk, gonamçylyk:* Synlag (IBM, 179-9).

synsar [صنصار] *samyr, samyr derisi:* Synsar (Tuhf, 15b-ç).

synuk [سنق] *döwük, synan (oguzça):* Synuk (MK, III, 270-12). Any synuk görüb, aňa tamg kylmagaý (SB, 10a-11).

synuktur- [سينوكتور] *döwmek, syndyrmak, bozmak:* Kim wefa ählin synuktursa, bilur men anja kim... (Ab, 74a-5).

synyk [صنق ، سينوق] S: **synuk** *Synyk* (Tuhf, 34b-7). Elindäki süňüsi synyk oylan (GA, 247-10).

synyk- [سنق] *syndyrylmak, döwürmek:* Synykdy (IBM, 130-8).

syňar I [syň(a)ry IRFlc , syň(a)r RFIs] *ýarty, ýarym, ýarysy, bir bölegi:* Syňary budun içikdi (MÇ, gd-6-7) — *Halkyň ýarysy boýun boldy.* Syňar süsi ebig barkygy ýulgaly bardy (Bk, gd-32) — *(Olaryň) goşunyň bir bölegi (biziň) öýümizi-öwzarymyzy talamaga geldi.*

syňar II [syň(a)r RFII سنكار] *ugur, tarap, garşy, gapdal:* Seleňe kidin Ýylun kol birdin

syňar şyp başyna tegi çerig etdim (MÇ, gd-3) — *Seleňäniň demirgazyk (gaýra) - günbataryndan (başlap), Ýylun goluň günorta-gündogar tarapy bilen şypbaşyna çenli goşuny ýerleşdirdim.* Syňardan ýöri (MK, III, 278-2).

syňarça [syň(a)rça AERFls] *ýarym, ýarym esse:* Bizinte eki uçy syňarça artuk erti (Tk, gb-40) — *(Olaryň) iki ganaty bizden ýarym esse artykdy.*

syňarla- [سينكړلا] *biriniň ejizläninden peýdalanyp, öç, ar almak, birini ýekirmek:* Ol any syňarlady (MK, III, 301-7).

syňarsuk [سينكړسوق] *eýeriň yzyndaky ýer, geriş ýeri:* Syňarsuk (MK, III, 287-7).

syňkar [سينكار] *ýüküň bir tarapy, iki taýynyň biri:* Ýük syňkary (ZME, 109; 95-1).

syňuk [سينق] S: **synuk** *Syňuk neň* (MK, III, 270-12).

syp- [صپ] *sypmak, halas bolmak:* Gylyjyňdan syparym ýok (GA, 278-11). **<ýoldan syp-** – *azaşmak, ýoldan çykmak:* Şerigatdan çykyp, ýoldan sypana (ND, 26b-11).

sypah [sypa:h سپاه ، سپاهان] *goşun, leşger:* Çü bir bady-saba bozar sypahyn (KB, 463-5). Jemalyň ýeti älemge sypahlar (Mn, 296a-5). Jahan tutty seniň husnyň sypahy (Mn, 295b-6). Erse ýene sypah kuwwat tutub... (SB, 130a-1). Alar gelib, ýagy sypahyga urub, alarny münhezim we mahzul kyldy (SB, 128b-12).

Sypahan [Sypa:ha:n سپاهان] *şäher ady, Yspyhan:* Nowruz içinde azmy-Sypahanadur diyem (KB, 362-13). Dilüm warmaz Sypahan-u Yraga (KB, 83-8).

sypahbed [sypa:hbed سپهبد ، سپهبد] S: **sypahdar** *Sypahbed Serefraz Şirzi erdi* (SB, 31b-31). Kubad bir sypahbed on iki miň şumara birle ýiberdi (SB, 32a-19).

sypahdar [sypa:hda:r سپهدار] *goşunbaşy, baş serkerde, serdar:* Sypahdary leşger we jahan bähliwan erdi (SB, 17b-17).

sypahsalar [sypa:hsa:la:r سپه سالار ، سپاه سالار] S: **sypahdar** *Ol zamanda Aýlyk Saryklybaş kim, sypahsalar erdi* (SB, 128a-30). Andan soň Zal Zer we ... Gerşasb leşgerniň sypahsalar erdi (SB, 6b-12).

sypahy [sypa:hy سپاهی] *harby, harbylar, harby işde işleyänler*: Sypahylar kim, ol wela-
yatda erdiler, aña muttafyk bolub (SB, 26b-31).
- Oh atmak we at çapmak we özge sypahylar
hünäri(ni) öwrenmekge meşgul boldy (SB, 30b-
1).

sypakur [sypa:kur سپاکور] *at torbasy*:
Sypakur (MK, I, 403-13).

Sypbaş [Syp b(a)şyňa AFİCB Plc , Syp
b(a)şyn NİCB Plc] *yér ady*: Syp başyňa tegi
çerig etdim (MÇ, gd-3) — *Sypbaşyna deñiç*
(çenli) *goşun çekdim*. Kergün Sakyşyn Şyp
basyn yüre kelti (MÇ, gd-4) — *Kergüniň,*
Sakyşyň, şypbaşyň üsti bilen (duşman) geldi.

sypkar- [سپیکار] *içmek, ýuwutmak, başyna*
çekmek: Görki elige goýup bardy, / Yükünip
bir gadahny sypkardy (Ab, 72b-10).

syr I [سر] *syr, gizlin zat*: Kişi goýnunda
ýatan halalyňa syryn diýmezmi olur? (GA, 242-
11). Syr budur, eý peri-peýker, kişide mahfy-
kemal (ND, 18a-14). Yşkuň ki, jandadur-u
syruň ki, köňüldedür (KB, 451-8). Anda köb
syrlar bar turur diýib, derýa sahylyga rowan
boldylar (SB, 9b-20).

syr II [سر] *reňk, boýag, syrça*: Syr (MK, I,
272-11).

syr- [سر] *ayak taýmak*: Syrdy (IBM, 110-2).

syra [سره] *gezek, nobat*: Kyrk güne degin
syra wardy, geýiňüz (GA, 89-13).

Syrat [Syra:t صراط] *syrat, jennetdäki*
köprüniň ady: Geçenler ragdyweş anlar
Syraty (ND, 35b-8). <>**syraty-mustakym** –
göni ýol, hak ýol, dürs ýol: Syraty-mustakym
aňla ki, gaýrydan mejal olmaz (ND, 16a-7).

syrça [سرچا, صرچا] *syrça, aýna*: Syrça (IBM,
170-4). Köňülüm syrçasyny uşadur sen (KB,
56-5). Bu syrçaýy-köňül garşu nije tura ohuňa
(KB, 484-11). Bir syrça durur, aheni-Şiraz
degüldür (KB, 18-8). Köňülüm syrça durur,
ýüregüň taş (KB, 74-16). Ne diýeyim ben
syrçany syýana (KB, 74-16).

syrçaçy [سرچاچی] *syrça çalyňan, syrçaçy*:
Syrçaçy (IBM, 156-3).

syrdak [سرذاق] *ýilikli süňk*: Syrdak (Tuhf,
34b-1).

syrla- [سرلا] *syrçalamak*: Aýakçy aýak syr-
lady (MK, III, 219-16).

syrlan- [سرلن] *syrçalanmak*: Aýak syrlandy
(MK, II, 195-12).

syrlat- [سرلت] *syrçalatmak*: Ol aýak
syrlatty (MK, II, 278-3).

syrlyg [سرلغ] *syrçaly*: Syrlyg aýak (MK, I,
272-12).

syrmak [سرماق] *eşegiň içirgisi, gaňña*:
Syrmak (MK, I, 392-5).

syrr [سر, سیر] S: **syr** Äşgäre kyldy syrrny
(ZME, 985; 107-2). Lebün lebüme ýüz biň gez
diýeýdi syrry-pynhany (KB, 451-13).

syrşa [سرشا] S: **syrça** Syrşa (Tuhf, 18a-ç).

syrt [سیرت] *syrt, arka*: Syrt (MK, I, 287-3).

<>**syrt balygy** – *balygyň bir görnüşi*: Syrt ba-
lygy (Tuhf, 19a-8).

syrtlan [سرطان] *wagşy hayýwan, syrtlan*:
Syrtlan (Tuhf, 23a-7).

syrtgy bul- [سرغى بل] *düşünmek, manysyny*
aňlamak: Men bu sözden syrtgy buldym (MK,
I, 386-5).

syruk [سرۇك] *syryk, uk*: Syruk (MK, I, 319-8).

syrukluk [سرۇكلۇق] *syryklyk, ukluk (agaç)*:
Syrukluk ýygaç (MK, I, 416-1).

syry- I [سري] *syçmak (it barada)*: It
syrydy (MK, III, 196-16).

syry- II [سري] *syrdamak, syk tikmek*: Ol
kiziz syrydy (MK, III, 197-1).

syryçga [سرچغا] *syrça, aýna*: Syryçga (MK,
I, 405-5).

syryk [sy:ryk سیرك] *soýlan, sypyrylan,*
syrylan: Syryk (Tuhf, 33b-10).

syryk- [sy:ryk- سیرك] *syrykmak, syzyp*
geçmek: Syrykdy (Tuhf, 9b-2).

syryl- [سرل] *syrylmak, çalyňmak*: Ýag
- elikge syryldy (MK, II, 98-13).

syrymsak [سریمساق] *sarymsak*: Syrymsak
(Tuhf, 10b-13).

syrynmak [سرینمق] *çydamly, dözümlü*:
Syrynmak (IBM, 124-3).

syrynsy- [صِرْنَسْ] *çytylmak, gaharlanmak, gamaşdyrmak*: Syrynsydy (Tuhf, 5b-ç).

syryş- [سِرْشْ] *syrdaşmak, tikişmek*: Gyz enesine kiziz syryşdy (MK, II, 78-5).

syrytlan [صِرْطْلَنْ] *gapan, duzak*: Syrytlan (Tuhf, 14a-10).

syskyr- [مِصْقَرْ] *sygyrmak, sykylyk atmak*: Syskyrды (Tuhf, 22b-10).

syş- [صِشْ] S: **syç-** Syşdy (Tuhf, 10a-10).

syşkak [صِشْقَاقْ] S: **syçgak** Syşkak (Tuhf, 14a-6).

syşra- [سِشْرَا] *bökmek, syçramak*: Syşrada (Tuhf, 28b-ç).

syşyl- [سِشْلْ] *çişmek*: Bişig taryg syşyldy (MK, II, 99-3).

syt- [صِطْ] *uşatmak, owratmak*: Sytdy (Tuhf, 28a-ç).

sytara [syta:ra سِتَارَه] *ýyldyz*: Güneş ýüzünde ne lazým ki, bu sytara ýetür (KB, 548-16).

sytga- [سِغَا] *çermemek*: Ol golyn sytgady (MK, III, 214-10).

sytgal- [سِغْلْ] *çermelmek*: Ýeň sytgaldy (MK, II, 184-3).

sytgan- [سِغْنْ] *çyzganmak, ykjamlanmak, çermenmek*: Är sytgandy (MK, II, 194-12).

sytgaş- [سِغْشْ] *çyzgaşmak, ykjamlaşmak*: Är kamug bilek sytgaşdy (MK, II, 169-7).

sytrak [سِتْرَاقْ] *döş kapasasy*: Sytrak (IBM, 141-14).

sytur- [سِثْرْ] *kesdirmek*: Ol otuň syturdy (MK, III, 141-3).

sytyr- [صِطْنْ] *böwsüp çykamak*: Sytyndy (Tuhf, 6a-1).

sywa- [صَوَا] *suwamak*: Sywady (Tuhf, 32a-ç).

syý- [صِیْ] *sygmak, ýerleşmek*: Syýdy (Tuhf, 38b-10).

syýah [syýa:h سِیَاه , سِیَه] *gara, syýa*: Çykyp çün ol syýah roýlar, eder yslama tugýany (ND, 31a-2). Hele müşkile kafur rakym çekdi syýahy (KB, 352-6). Eý syýah gisü-ýu sepid zakan (KB, 324-11). <**syýah çehre** – *garaýagyz, gara ýüzli*: Any syýah çehre, 660

deraz bala we zagýf endam erdi diýerler (SB, 37b-17). <**syýah çerde** – *gara ýüzli, garaýagyz gelşiksiz, görmeksiz*: Är kişileri syýah çerde we zemim surat erdi (SB, 121b-25).

syýahkär [syýa:hkär سِیَه كَارْ] *günäkär, betpygyl, erbet işlere baş goşýan*: Turmady, ol syýahkär eýledügi karara (KB, 313-4). Niş seri-gisüwi syýahkäri sewerem (KB, 518-9).

syýahpuş [syýa:hpu:ş سِیَه پُوشْ] *gara geýnen, gara lybasly, gara örtükli*: Erdi söwda başa gisüýi-syýahpuşdan uş (KB, 502-12). Lagly-lebine zülfi-syýahpuş kylur kasd (KB, 573-7).

syýasat [syýa:sat سِیَاسَت] **1)** *syýasat, döwleti dolandyрма*: Özge badyşahlardan adyl we syýasat birle mümtaz erdi (SB, 28a-27). **2)** *abay-syýasat, haýbat*: Bähram syýasatydan dagy gorkar erdiler (SB, 38a-18).

syýasat kyl- [syýa:sat kyl- قِیل سِیَاسَت] **1)** *abay etmek, syýasat etmek, haýbat atmak*: Ýene alarga köb syýasatlar kyldy (SB, 122b-6). Alarny otga köýdürer men diýib, syýasat kyldy, erse faýyda kylmady (SB, 33b-10). **2)** *jezalandyrmak, öldürmek*: Bu gyz eşkanylar nesliden turur, any eltib, syýasat kyl kim, jeddim andyga wefa kylmyş bolgaý men (SB, 28a-13). Üçini bir ugurtala syýasat kylgaý biz (SB, 38b-16). Bähram Çöbin... filhal Bähram Syýawuşany syýasat kyldy (SB, 38b-17).

Syýawahş [Sy:ýa:wahş سِیَاوَحْشْ] *adam ady (erkek)*: Keykawusnyň Syýawahş atlyg ogly bar erdi (SB, 13b-26). Syýawahş...Rüstemden perweriş tabyb erdi (SB, 14a-13).

syýla- [صِیْلَا] *sylamak, hödür-kerem etmek*: Syýlady (Tuhf, 5a-10).

syýr- [صِیْرْ] **1)** *süpürmek, sylmak*: Gabaklaryn syýrды (GA, 250-10). **2)** *çekmek, syrmak, çykarmak (gylyç)*: Gylyç syýrdylar (GA, 133-12). Gara gylyjyn syýrды, eline aldy (GA, 159-4). **3)** *çykarmak (geým)*: Kaftany syýrды, göterdi gyzlaryň üstüne atywerdi (GA, 107-5). **4)** *sypymak*: Ýularyn syýryb, salywerdiler (GA, 185-13).

syýryl- [صِیْرْلْ] *syrylmak*: Syýryldy (Tuhf, 6b-ç).

syýryn- [صِیْرِنْ] *taýmak, togarlanmak*: Syýryndy (Tuhf, 10a-4).

syýu ur- [syýu urty ITRW:WYIs] *döwmek, syndyrmak, omurmak*: Ol tegdükde

Barýyrkunyn ak adgyryg udlykyn syýy urty (Kt, gd-36) — *Ol hüjüme eñende, Baýyrkunyn (ýa-da Baýyrkunlaryň) ak aýgyrynyň uýlugyny syndyrdy.*

syýyn [سین] *sugun*: Syýyn (Tuhf, 7b-7).

syýyn- I [سین] *sygynmak*: Syýyndy (Tuhf, 5a-12).

syýyn- II [سین] *giñemek*: Syýyndy (Tuhf, 5b-4).

syýyr- [سیر] *syrmak, süpürmek*: Perdeýi-kesretmemadan syýyrub bu wahdaty (ND, 8b-14).

syz- I [سیز] *syzmak, akmak*: Olmadan suw syzdy (MK, III, 138-1). Adam içmez aýy suwlar syzynja, syzmasa ýeg (GA, 4-8). Oýulanlar içide kim, syzyp gan, / Göz çeşmeleriden akyzyp gan (Ab, 73a-15).

syz- II [سیز، سیز، سیز] *eremek (ýag barada)*: Ýag syzdy (MK, II, 9-8). Syzdy (IBM, 109-3).

syz- III [سیز] *çykmak, dogmak (gün)*: Gün syzdy (MK, III, 138-2). Gün syzdy (MK, II, 9-9).

syz- IV [سز] *erbetleşmek, horlanmak (keselli barada)*: Sökel syzdy (MK, II, 9-10).

syz- V [سیز] *duýmak*: Jan tuýugyn lebünde syzaram (KB, 321-7).

syz- VI [سیز] *çyzmak, ýazmak*: Bu syzsa, adamy teksir etip ol, / Bu çekse, janawar taşgyr etip ol (Ab, 73a-6).

syza- [سیزا] *suwamak*: Syzady (Tuhf, 32a-11).

syzal- [سیزال] *gatyşmak, goşulmak*: Syzaldy (Tuhf, 6a-7).

syzga [سیزغا] *ysyrga, gulakhalka*: Syzga (Tuhf, 13a-6).

syzgur- I [سیزغور] *eretmek (ýag)*: Är ýag syzgurdy (MK, II, 147-16).

syzgur- II [سیزغور] *syzdyrmak, duýdurmak, aýtmak*: Wepada lutfyny tapyt fyrak dinary, / Nije ki, syzgurup altyn dek imtihan kyldy (Ab, 73a-19).

syzla- I [سیزلا] *syzlap agyrmak*: Anyň tişi buzdun syzlady (MK, III, 220-3). Ärniň süňügi syzlady (MK, III, 220-5). Tamarym ýaman syzlar (GA, 24-8).

syzla- II [سیزلا] *ýadamak, irmek, gaharyň gelmek*: Syzlady (Tuhf, 23b-1).

syzla- III [سیزلا] *turşamak, sirkä öwrülmek*: Syzlady (Tuhf, 14b-12).

syzlag [سیزلاغ] *dişiň sowukdan syzlamagy, syzlap agyrmagy*: Syzlag (MK, III, 386-10).

syzlat- I [سیزلت] *syzlatmak, gamaşdyrmak, gaty agyrtmak*: Buz tişig syzlatty (MK, II, 278-6).

syzlat- II [سیزلت] *eñretmek, aglatmak*: Akja ýüzli enemi syzlatdyň (GA, 223-6). Garyjyk enemi syzlatmagyl (GA, 143-13).

syzlyk [سیزلق] *dökün*: Syzlyk (Tuhf, 18b-10).

syzryl- I [سیزړل] *syrmak, typmak*: Balyk eligden syzryldy (MK, II, 183-3).

syzryl- II [سیزړل] *syrylmak*: Är tamdan syzryldy (MK, II, 183-6).

syzryl- III [سیزړل] *siňe, ünsli seredilmek*: Ýol syzryldy (MK, II, 183-4).

syzrym [سیزړم] *syryma, syryp, ütüp arassalama <> syzrym sydyrgan – deri eýläň arassalan*: Bu är ol syzrym syzyrgan (MK, I, 426-10).

syzyg I [سیزغ] *köýnegiň eteginden ýakasyna çenli aralyk, syý*: Syzyg ýapyp olturdy (MK, I, 312-7).

syzyg II [سیزغ] *iki dişiň arasyndaky yş, boşluk*: Bu sözni syzygdan syzytma (MK, I, 312-10).

syzyk [سیزك] *güman, pikir*: Ol aňar syzyk syzyndy (MK, II, 119-15).

syzyk- [سیزك] *güman etmek, syzmak, ynam-syzyk etmek*: Bu işig aňar syzyktym (MK, II, 94-5).

syzyn- [سیزین] *güman etmek, ynam-syzyk etmek*: Ol aňar syzyk syzyndy (MK, II, 119-15).

syzyp er- [سیزيب ار] *duýmak, syzmak, güman etmek*: Syzyp erdi, ki, ol duşman esiri, / Hamana boldy duşman destgiri (Ab, 73a-12).

syzyr- [سیزړ] *deri eýlemek*: Bu är ol syzrym syzyrgan (MK, I, 426-10).

syzyrgan [سیزړغان] *gaýyş, kemer taýýarlaýan adam*: Bu är ol syzrym syzyrgan (MK, I, 426-10).

syzyt- I [سزیت] *sürtdürmek, çaldırmak*: Ol añar ýag syzytty (MK, II, 246-11).

syzyt- II [سزیت] *dişiň arasyndan syzdyryp aýtmak*: Bu sözni syzygdan syzytma (MK, I, 312-11).

Ş

şa [şa:شا] *ala-mula guşuň ady* ⇨ **ärdemsiz**
şa – *peýdasyz, biderek guş*: Ärdemsiz şa (MK, III, 158-5).

şab [şa:b:شَاب] *ýaş, ýaş-ýeleň*: Kyl safar towhydy-zafa, gör nedir bu şyhy-şab (ND, 6b-1). Tapuňdan niçe benüm kibi şeyh-u şab olusar (KB, 190-5).

şabad [şab:d:شَابَد] *uz, ukyply, başarnykly*: Şabad (Tuhf, 31b-6).

şabakly [şab:ak:شَبَاقْ لِي] *kütek gözli, gözi çylpyklap duran, şowa kör*: Şabakly (Tuhf, 4a-7).

şabaş [şa:ba:ş:شَابَاش] «*berekella*» *diýme, gowy görme, guwanma, begenme, gözün aýdyň, buşluk, söýünji*: Bir başyny biň başa fida edene şabaş (KB, 89-2). Ýaşy özüňge kerem eýledi şabaş gözüm (KB, 366-10).

şabu [şab:u:شَابُو] *lal, güň*: Şabu (Tuhf, 9a-1).

şabur [şa:bu:r:شَابُور] *şanyň ogly, patyşanyň perzendi*: Garry şad we horram bolub, ol ogulny şabur ad goýdy, ýagny şah ogly (SB, 28a-16).

Şabur bin Erdeşir [Şa:bu:r bin Erdeşir:شَابُور بِنِ ارْدَشِير] *adam ady (erkek)*: Şabur bin Erdeşir otuz bir ýyl... (SB, 26b-7). Yrak we Babyl fathyga azymat kyldy Şabur bin Erdeşir zamanyda (SB, 27b-3).

Şabur bin Eşk [Şa:bu:r bin Eşk:شَابُور بِنِ عَشْكَ] *adam ady (erkek)*: Bu fath Şabur bin Eške miýesser boldy (SB, 20a-18). Bu fath Şabur bin Eşkden wakyg boldy (SB, 20b-3).

Şabur Razy [Şa:bu:r Ra:zy:شَابُور رَاذِي] *adam ady (erkek)*: Kubad Şabur Razyga mektub ýazyb, any tiledi (SB, 32a-24). Kubad wezirliğini Şabur Razyga berdi (SB, 32a-27).

Şabyran [Şa:byra:n:شَابِرَان] *ýer-ýurt ady*: Şabyran şäheri Şirwan welaýatyda (SB, 34b-29). Derbend şäheri we Şabyran we jümleýiymaratlar kim, ol hududda turur (SB, 37a-30).

şad I [ş(a)d(y)g GDj] *handan soň ikinji adam, wezir*: Ýabgug şadyg anta bermis (Kt, gd-14) — *Ýabguny, şady şonda (şol ýerde) belledi (şol derejeleri berdi)*.

şad II [şa:d:شَاد] *keypli, şat, şadyýan*: Hemişe şad-u berhurdar bolgul (Mn, 295b-1). Oguz bu hal istimagydan şad we horram bolup (SB, 122a-6). Döwlet bile şad-u şadman bolgaý sen (BD, 76b-3). ⇨ **şadab bol** – *suwdan ganmak, suwdan doýmak*: Suw çykaryb, barça halaýyk şadab boldular (SB, 121b-10).

şadan [şa:da:n:شَادَان] *şatlykly*: Kimdir ki, şadan warmaýa şol gözleriň hanjaryna (KB, 204-10). Birisinde durur şadan-u birisinde matamdur (KB, 442-10).

şadapyt [ş(a)d(a)pyt TIPDj] *wezir-wekil, ýolbaşçy, baştutan*: Beriýe şadapyt begler (Kt, go-1) — *Sagda duran wezir-wekiller, begler*.

şad et- [şad:et:شَاد اِيد] *şat etmek, begendirmek*: Olaryň şad edüb ruhyn, bizi-de şah-jahan etdiň (ND, 17a-7).

şad eýle- [şad:eyle:شَاد اِيْلِه] S: **şad et-** Olub ol aýny imanym, beni şad eýledi ýar (ND, 9b-14).

şad ol- [şa:d ol:شَاد بُول / اُول] *şatlanmak, şat bolmak, begenmek*: Şad olub sewindiler (GA, 69-7). Sewindiler, şad oldylar (GA, 86-5). Goja eşidüb, şad oldy (GA, 271-1). Rowamydur ki, şad olur lebün bir gara habardan (KB, 463-15).

Şadfiruz [Şa:dfi:ru:شَاد فِيرُوز] *ýer-ýurt ady*: Anyň enşalarydan... Azerbaýjan agmalyda Şadfiruz ... (SB, 31b-11).

şadlyk I [şa:dlyk:شَادَلِق] *şatlyk*: Şadlyk, ýimek, içmek oldy (GA, 271-6).

şadlyk II [şa:dlyk:شَادَلِق] *satlyk (saz guraly)*: Dädem Gorkut şadlyk çaldy (GA, 121-12). Dädem Gorkut gelüb, şadlyk çaldy (GA, 201-2).

şadlyk kyl- [şa:dlyk kyl:شَادَلِق قِيل] *şatlanmak, begenmek, guwanmak*: Anyň heläklige şadlyklar kyldylar (SB, 41b-30).

şadman [şad:man:شَادَمَان] *şat, keypli*: Şökli mälük kafyrlar-la şin-şadman iýüb-içüb oturdy (GA, 51-3).

şadman kyl- [şa:dma:n kyl:شَادَمَان قِيل] *şatlandyrmak*: Şadman kyl meni wysal bile (BD, 47a-8).

şaduman [şa:duma:n شَادُمان] S: **şadman**
Lebüň-le gül ýañaguňy şaduman sewerem
(KB, 320-12).

şaduman et- [شَادُمان ایت] *şat etmek, şadyýan etmek*: Göterdiň häki-zilletden, any sen şaduman etdiň (ND, 17a-9).

şaduman ol- / bol- [şa:duma:n ol- / bol- بول/شَادُمان أول] *şat bolmak*: Şaduman ol ki, saňa dellekdür (KB, 458-3). Erse şaduman bolub, hamyr edib, ol gün baýram kyldylar (SB, 8b-6). Döwlet bile şad-u şaduman bolgaý (BD, 76b-3).

şady [şa:dy: شَادِي] *şatlyk, keyplilik*: Wasl ile şady şah-a, oturur uş rube-ru (KB, 384-9). Iki baýram aýy gaşyň, baňadur yllaty-şady (KB, 442-7).

şady kyl- [şa:dy: kyl- شَادِي قِيل] S: **şadlyk kyl-** Erse şadylyr kylyb tiýdiler... (SB, 39b-12). Musulmanlar şadylyr kyldylar (SB, 39b-12).

şadylyg ol- [şa:dylyg ol- شَادِيلِيغ أول] *şatlyk-şagalaňlyk bolmak*: Şol ýerde ki, şadylyg ola hem-hem olysar (KB, 329-12).

şadylyh [şa:dylyh شَادِيلِيخ] *şatlyk*: Humar ile oluruz janda şadylyh çyragy (KB, 376-8).

şadylyk et- [شَادِيلِيك ات] *şatlyk-şagalaň etmek, begenmek*: Oroz oglany alub, öýüne getürdi, şadylyk etdiler (GA, 214-3).

şadyrwan [şa:dyrwa:n شَادِرْوَان] *şalaryn köşgüniň öňünde gurnalýan çadyr*: Buýurdy, örge, şadyrwan uruldy (Mn, 291b-2).

şafak I [شَفَق] *çapak çalma, çapak*: Şafak urdy elini ahmar ara (KB, 87-8).

şafak II [شَفَق] *Gün dogmazynyň ön ýanynda we Gün batanda, asmanda görüňän Gün şöhesi, şapak*: Gany şafakdan aňlaňuz, bir şemme halyndan biliň (KB, 193-16).

şafakat [شَفَقَت] *mähribanlyk, mähremlik, mähir-şepagat, rehimdarlyk, duýgudaşlyk, ýürek awamaklyk*: Orozyň şafakat tamary gaýnady (GA, 90-1). Aňa köb... şafakat we merhemetler kyldy (SB, 130a-5).

şafakat kyl- [شَفَقَت قِيل] *mähribanlyk etmek, mähremlik etmek, rehmet etmek merhemet etmek*: Any mulazymy-dergäh kylyb, atasy ornuny aňa şafakat kylgaý siz (SB, 40b-21). Alarga köb enaýat we şafakatlar kylyb... (SB, 122b-7).

şaftaly [şafta:ly شَافْطَالِي] **1)** *şetdaly*: Şaftaly (Tuhf, 14a-14). **2)** *garaly*: Şaftaly (Tuhf, 14a-14).

şafy [şa:fy شَافِي] *şypa beriji, derde derman*: Lebiň kirişmesi bu saýr-u jana şafyýadur (KB, 550-7).

şag [şa:g شَاغ] *çag, wagt, döwür, zaman*:
- Şag (Tuhf, 18a-ç).

Şagad [Şaga:d شَعَاد] *adam ady (erkek), Rüstemiň ölümüne sebäp bolan dogany*: Anyň ählinde Rüstem Destan Şagad tedbiri birle heläk boldy (SB, 18a-24). Oh ýaýga goýub, Şagadga atar boldy, Şagad ýygaç penahyga gaçyb, ardyda ýaşundy (SB, 18a-30).

şagal [شَاغَال , شَاغَال] *şagal, ýyrtyjy haywan*: Şagal (Tuhf, 7b-10). Ittifakan üç-tört günden soň bir şagal tezerw tutub elter erdi (SB, 124b-30). Ol hatunnyň äri bir ýygaç ol şagalga urub, tezerwni alyb, bişürüb... (SB, 124b-31).

Şagban han [Şagba:n ha:n شَعْبَان حَان] *adam ady (erkek)*: Ogly Şagban hanny badyşahlyk tahtyga olturtdy (SB, 129a-14).

şagf [شَعْف] *söýgi, yşk, mähir-muhabbet*: Perwizniň aňa köb şagfy bar ermiş (SB, 39a-11).

şagr [شَغْر] *saç, saçyň tary*: Şagra dönmüşdür tenüm bilüň ile (KB, 36-2).

şagyr [شَاغِر] S: **çakyr** Şagyr (Tuhf, 14a-12).

şagyr [şa:gyr شَاغِر] *şahyr*: Bunça şagyrlyr ki, medh eder, hataýy gözleri (KB, 415-2).

şah I [şa:h شاه , شَه] **1)** *hökümdar, şa, patyşa*: Any şahy-bidadgär ad kyldylar (SB, 129a-19).

2) *Huday*: Ki Şahym, gizli izgandyr şerigat (ND, 1b-14). **3)** *kethuda, ýolbaşçy, pir*: Muhammed enbiýaga şah boldy (Mn, 291a-8).

4) *beýlekilerden saýlanyp duran, has owadan, has gowy, has ýokary*: Gözelleriň şahy Banyçeçek (GA, 77-9). Gözellerim şahy gerçe nyhandyr (ND, 12b-13).

5) *edermen, batyr, gayduwsyz*: Waý, şah ýigdim, waý, şahbaz ýigdim (GA, 92-4). Şah Hasan-la Hüseyiniň beşigi agaç (GA, 55-12). **6)** *söýgüli, (köňli alan) ýar*: Mahrum durur lebleriňüň pistesi, şah-a! (KB, 455-16). Şah-a, köňülüm gaşuňa peýweste degülmi! (KB, 455-1). Ýürekde sol gany ki, şah-a, düzdi lebleriň (KB, 451-5). Şah-a, näzük tenüň bir jana beňzär

(KB, 461-13). **Şah-a**, gyl bilüňe golum eger ereýdi (KB, 451-13). **7) dost, ýaran:** Tirik boluň, şah-a, döwran barynça (Mn, 304b-4). **8) hojaýyn, aga:** Gözüň şah oldy, kirpükleriňdür ewdeçi (KB, 369-2). **◊şahy-älem** – älemiň, dünýäniň şasy (Hudaý): Men ol derd ähliýem bil kim hakykat eý şahy-älem (ND, 5b-4). **◊şahy-jahan** – jahanyň patşasy: Iki şahy-jahandyr bu, tutarlar käseler elde (ND, 11b-3).

şah II [ša:h شاخ] *şaha, pudak:* Ol sebäbden bir ýygaç şahyny kesdi (SB, 6b-1).

şahadat [šaha:dat شهادت] *şehid bolmaklyk:* Şahadat isdeýe yşk äriň jany herdem (KB, 159-3). **◊derejeýi-şahadat** – *şehitlik derejesi, şehitlik mertebesi:* Derejeýi-şahadat kim, maňa wada kylyb sen, ruzy kylgyl (SB, 26a-21). **◊şahadat getir-** – *iman getirmek, kelemäni öwürmek:* Şahadat getirüb, musulman oldy (GA, 252-6). **◊mertebeyi-şahadaty-aly** – *beyik şehitlik mertebesi:* Bary Hudaý-a, meni enwag azablar birle mübtela kyldyň, mertebeyi-şahadaty-aly ruzy kyl (SB, 26a-20).

şahadat barmak [šaha:dat barmak شهادتُ بَرْمَقْ] *süýem barmak:* Şahadat barmak we baş barmakny boşyrak tutgaý, gaty tutmagaý (Ýaý, 114b-3).

şahana [ša:ha:na شاهانه] *şalarça, şalara laýyk, şalara mynasyp:* Şahana nakşuňy bu köňül tahtasynda ben (KB, 449-14).

şahanşah [ša:hanša:h شاهنشاه] *şalaryň şasy:* Şahanşah Janybek hana ýeten siz (Mn, 293b-10).

şahbaz [ša:hba:z شاه باز] **1) algyr,** *laçyn, şabaz:* Köňül awuna warmaga şahbaz ele aldy (KB, 465-14). **2) mert,** *gaýduwsyz:* Waý, şah ýigidim, waý, şahbaz ýigidim (GA, 92-4). **◊şahbaz atlar** – *saýlantgy atlar:* Şahbaz atlaryny bindiler (GA, 38-6). Şahbaz atlar içdigi suw (GA, 45-5). **◊şahbaz göz** – *ýanyyp duran ýiti göz:* Şahbaz gözüňe gähi saýd ediserem jan (KB, 135-16). **◊şahbaz-şahbaz** – *saýlantgy-saýlantgy, gözeli-gözel:* Şahbaz-şahbaz atlar garryýubdyr (GA, 59-3).

şah kyl- [ša:h kyl- شاه قیل] *patyşa bellemek, şa saýlamak, hökümdar etmek:* Any özlerige emir we şah kyldylar (SB, 129b-15).

şahlyk [ša:hlyk شاه لیک] *şalyk, patyşalyk:* Ol – *dagy şahlyk täji başyga goýub, altun tahtga olturgaý* (SB, 14a-8). Any tahtga olturtub şahlyk täjni garny barabaryda asdylar (SB, 29a-11). Gedaýyga bar şahlykdan nufur (BD, 97-7).

şahmat [ša:hma:t شاهمات] *küşt, küşt oýny bilen baglanyşykly söz:* Men ruh ruhyna uryýam, şahmat eger diýr ise (KB, 171-16).

Şahmälilik [Ša:hmälik شاه ملک] *adam ady (erkek):* Şahmälilik gaçyb, suwdan ötüb... (SB, 129a-21). Şahmälilik any eşitib, atasy alyga gelib... (SB, 129a-23).

şahnaz [šahna:z شاهناز] *şahna, mukamyň, sazyň ady:* Ud oluban ýanaýym şahnazamy?! (KB, 438-9). Şahnazy ile rast beni kyla muhaýýar (KB, 315-6). Muhaýýarlara şahnaz eder ohşar (KB, 169-3).

şahpiste [šahpiste شپسته] *pissäniň bir görnüşi:* Laglyn agyz-u gül, ady şahpiste degilmi? (KB, 532-5).

şahrah [ša:hra:h شاه راه , شَهْرَه] *şayol, gelimgidimli ýol, uly ýol, esasy ýol:* Rehm kyl, çün düşmişem der şahrah (KB, 129-5). Senüň ýoluňda hele şahrah olmyşam, şahrah (KB, 207-9).

şahrah ol- [ša:hra:h ol- شاه راه اول] *ýola düşmek, ýola rowana bolmak:* Senüň ýoluňda hele şahrah olmyşam, şahrah (KB, 207-9).

şahs [šahs شخص] *şahs, adam:* Bu gün ben ýene bir şahsy, dil-ä, merdi-jahan gördüm (ND, 19a-3). Ol şahs gaýyb boldy (SB, 39a-32). Abby ol şahsga tiýdi (SB, 40b-11).

şahsuwar [šahsuwa:r شاهسوار] *çapyksuwar, batyr we gaýduwsyz atly (adam):* Kim duýar agýary-bethüý döger ol şahsuwar (ND, 10a-10). Bir köňül dahy şahsuwara degül (KB, 50-12).

şahwar [ša:hwa:r شاهوار] *şalara mynasyp, şalara laýyk, gymmatbaha:* Näsi ola fakyrüň, şol dürri-şahwara (KB, 313-7).

şahyd [ša:hyd شاهد , شاهد] *şayät bolan, wakany gözi bilen gören:* Saňa ýetmezmi bu şahyd, ki wermiş Hak bu yrfany (ND, 38b-13). Özi şahyd, gözleri olur zaman (KB, 350-16). Ganum içdügine lebleri şahyd (KB, 498-14). **◊şahyd hal** – *ýagdaýa şayätlyk edýän, haýsydyr bir zadyň dürslüğine şayätlyk etme, güwälik geçme:* Eger bu sözde sadyk sen,

bizge bir aýaty-şahyd hal gerek kim, köňlümüz aña karar tabgaý (SB, 12a-13).

Şahy-Hamawran [Şa:hy-Ha:ma:wra:n شاه هاماوران] *adam ady (erkek)*: Şahy-Hamawran Rüstem awazasyny eşitib erdi (SB, 14a-5). Rüstem dagy Şahy-Hamawrannyň döwlet we şöhetiden mulahaza kylyb sulhga ryza boldy (SB, 14a-5).

Şahymerdan [Şa:hymerda:n شاه مردان] *Hezreti Alynyn lakamy*: Şahymerdan Alynyn Döldüliniň eýeri agaç (GA, 55-10). Şahymerdan Aly görkli (GA, 6-2).

şahyn [şa:hy:n شاهين] *laçynyň bir görnüşi, şahyn*: Syçraýyb şahyn kibi, kafyryň bogazyn ele aldy (GA, 252-4). Ýumrugymda talbynan şahyn benim guşumy alur gördüm (GA, 42-13). Şah-a, şahyn gözün apardy köňli (KB, 9-13).

şahynçybaşy [şa:hy:nçybaşy شاهينجي باشي] *aw guşlaryna seredýän gullugyň ýolbaşçysy*: Oturur-ken şahynçybaşyna aýdar (GA, 272-3).

şahzada [şa:hza:da شاه زاده] *şanyň perzendi, şazada*: Beni gul eýlemäge bir şah-u şahzada gerek (KB, 531-16).

şak I [şa:k شاق] *ýaryлма, kesilme, çatlama*: Ol şaklar kim, dört diýdük: Anyň biri baş bar-mak birle şahadat bar-mak arasy ýaryлма durur (Ýaý, 135b-6).

şak II [şa:k شاق] S: **çag Şak** (Tuhf, 18a-ç).

şak- I [שאק] *çakmak*: Gökden ýyldyrym ag-ban ewim üzerine şakar gördüm (GA, 43-1).

şak- II [שאק] *käýemek, ýazgarmak*: Şakdy (Tuhf, 30a-12).

şakak [שאק] *eňek, alkym, çekge*: Şakagyna imrindügi seniň gyzyň-geliniň (GA, 279-13).

şakawat [şaka:wat شقاوت] *betbagtlyk, bagtygaralyk*: Sagadat ile şakawat ikisi ýoldadur (KB, 501-2). Şakawat we zalalatlary artar erdi (SB, 26a-3).

şakawatlyk [şaka:watlyk شقاوت لیک] S: **şakawat** Bu hyslat alarnyň bedbaht we şakawatlygydan turur (SB, 41a-5).

şak bol- /ol- [اؤل/شق بول] *bölünmek, jaý-rylmak*: Kamar şak oldy, Perwin oldy göýe (KB, 205-16). On iki ýol peýda boldy we suw şak bolub turdy (SB, 8b-1).

şakdyr- [شاقدر] *kakdyrmak, urdurmak, çak-dyrmak*: Çal garaguş ganaty-la saksagana kendüzin şakdyr (GA, 188-13).

şak kyl- [شق قيل] *bölmek, jaýyrmak*: Kiçi barmagyň kylaly Aýy şak (KB, 513-6).

şaklak [شاقلاق] *akmak, samsyk, akylsyz*: Şaklak (Tuhf, 19a-2).

şakly [شاقلی] **1)** *san, mukdar*: Şakly (Tuhf, 26b-7). **2)** *çak, çakly*: Şakly (Tuhf, 29b-7).

şaky- I [شافي] *çakmak (ýyldyrym barada)*: Ag ýyldyrym olub şakyýaýym (GA, 147-7).

şaky- II [شافي] *garbamak, kakyp almak*: Ary kölüň ördegin şakyýub alan (GA, 188-10).

şakyk kyl- [شقيق قيل] *paralamak, bölmek, des-deň jaýyrmak*: Ben kylmyşam özümi lebün ýoluna şakyk (KB, 496-3).

şakyr göz [شاقير كور] *yaman göz, çakyr göz*: Şakyr göz (Tuhf, 24b-6).

şal [şa:l شال] *aýyp, nogsan, yetmezlik, kemlik*: Şal (Tuhf, 20b-9).

şal [شال] **1)** *zemzen*: Şal (Tuhf, 29a-7). **2)** *as, kelpeze*: Şal (Tuhf, 29a-7).

şal [شال] *mata, ýün mata*: Girüb bir köhne şal içre, bu gün urýan olan gelsün (ND, 23b-7). Biz aña ferş edelim, kanda ise şalymyzy (ND, 36b-16).

şal- [شال] *çalmak (tüýdük)*: Şaldy (Tuhf, 18b-2).

şalaşu [شلاشو] *hytaý matalarynyň bir görnüşi*: Şalaşu (MK, I, 372-1).

Şalçy [S(a)lçy IELj] *adam ady (erkek)*: Alp Şalçy ak atyn binip tegmis (Kt, gd-40) — (*Kül-tegin*) *Şalçy batyryň ak atyny münüp degdi (hüjüme eňdi)*.

şaldyra- [شالديرا] *şildiremek, şarlamak, şarlap akmak*: Şaldyrady (Tuhf, 15a-1).

şalga- [شالغا] *çaykamak*: Şalgady (Tuhf, 15a-1).

şalgam [شالغام] *şalgam, turp*: Şalgam (Tuhf, 31b-9).

şalka- [شالقا] *çaykamak*: Şalkady (Tuhf, 15a-ç).

şal-şul [شل شل] *tagaşyksyz, gowuşgynsyz, ugursyz*: Şal-şul eliklig (MK, I, 282-9).

şalu [شَالُو ، شَالُو] **1)** *surat, şekil*: Şalu (Tuhf, 22b-5). **2)** *garantga*: Şalu (Tuhf, 7a-6).

şalwar [شلوار] *balak, jalbar*: Ýigitlere şalwar, jubbe verdi (GA, 65-8).

şalwarly [شلوارلي] *balakly, jalbarly*: Al mahmuzy şalwarly (GA, 60-9).

şam [şa:mشام] *agşam* <**namazy-şam** – *agşam namazy, gün batandan soň okalyň namaz*: Günde bir wagt, namazy-şamda tagam ýer erdiler (SB, 2a-3). Namazy-şam Ysmagyl ewge geldi (SB, 13a-20). <**şamy-säher** – *gije-gündiz, ertir-agşam*: Bilbil kibi şamy-säher (ND, 16a-10). <**subh-u şam** – S: **şamy-säher** Ýüzi ile zülfi kibi dahy subh-u şam getir (KB, 454-2).

Şam [Şa:mشام] *Siriýa, Şam*: Menim bahadurlygym Ruma, Şama gide (GA, 155-7). Gördüm Müsri bunça-ýu, wardum niçe Şama (KB, 220-7). «Muhabbetnama» Müsr-u Şama ýetgeý (Mn, 293b-3). Erse Şamga azymat kylyb... (SB, 122b-13).

Şamasyýa [Şama:syýaشاماسيه] *ýer-ýurt ady*: Astafynýus kim, Şamasyýa reýisi erdi (SB, 21b-20).

şamata [شامتا] *galmagal, gykylyk*: Gelen hyrsyzlary gorkudan, gorkuduban şamatasý-la ürküden (GA, 46-11).

şamruk [شامروكو] *züýrat, nesil, nebere*: Şamruk (Tuhf, 19b-7).

şamuşa [şamu:şaشموشا] *sary ýorunja, – iýilýän ot*: Şamuşa (MK, I, 417).

şamy I [şa:my:شامي] *çadyryň bir görnüşi*: Şamy günlügi ýer ýüzüne dikdürmiş idi (GA, 10-2).

şamy II [şa:my:شامي] *şamly, Şamyň ýaşay-jysy*: Şamylar tawaryhyda any badyşahy-biis-tiklal ýazyb tururlar (SB, 15b-31).

şamyl [şa:mylشامل] *ýerleşdirme, gurşap alma* <**şamyl hal bol** – *ýagdaýlaryna laýyk bolmak, gurşap almak, gurşamak*: Istigfar kyldylar, Allatagala rehmeti alarga şamyl hal bolub, ol azabny alardan defg kyldy (SB, 25b-1).

şan [şa:nشان] **1)** *dereje, mertebe, hormat, şan-şöhrat, orun, gadyr*: Gonmyş döwlet şanynda (ND, 43a-5). Ýanmah fyrakuň odynda

şany degül-se (KB, 187-13). **2)** *şanynda, hakynda, barada*: Bu aýat anyň şanyda nazyl boldy (SB, 25b-10). Bu aýat Kelamy-Rebbil-Yzzatda alarnyň şanyda gelib turur (SB, 33b-12).

şana [şa:naشانه] *darak*: Perişan eýlemişdür, şana beňzär (KB, 461-16).

şanak [şa:nakشاناك] *çanak, tabak, okara, jam*: Şanak (Tuhf, 18a-4).

şanbuý [شانبوي] *oturylyşykdan soňky içişlik*: Şanbuý (MK, III, 181-8).

Şançu [شانچو] *şäher ady*: Şançu (MK, I, 349-16).

şanşmala- [شانشو مالا] *keşdelemek, sançmalamak, tikmek*: Şanşmalady (Tuhf, 24a-9).

şanşu [شانشو] *porsy ys, içege ýelleri, iç ýellenme*: Şanşu (Tuhf, 16b-6).

Şantuň ýazy [Şantuň ýazyka AhlqY FWUj] *ýer ady, şantuň sährasy, düzlügi*: Ilgerü Şantuň ýazyka tegi süledim (Kt, gd-3) — *Ilerik (gündogara) Şantuň sährasyna deňiş söweşdim (goşun çekdim)*. Eçim kagan birle ilgerü Ýasyl ügüz Şantuň ýazyka tegi süledimiz (Kt, gd-17) — *Dayým kagan bilen ilerik-gündogara Ýaşyl ügüze (Gök derýa), Santuň sährasyna (düzlüğine) çenli goşun çekdik*.

şap- I [شاب] *çapmak, sürmek (at hakynda)*: Şapdy (Tuhf, 20a-2).

şap- II [شاب] *urmak, döwmek*: Şapdy (Tuhf, 23a-11).

şapala [شيله] *şapalak, şapbat*: Bir şapala birine, bir şapala birine urdy (GA, 256-10).

şapla- [شابلا] *şarpyk çalmak, urmak*: Şaplady (Tuhf, 32a-10).

şap-şap [شاب شاب] *ses meňzetmesi*: Any şap-şap boýunlady (MK, III, 107-10). Ol kagunyg şap-şap ýiýdi (MK, III, 107-11).

şar [şa:rشار] *şäher*: Şar (Tuhf, 35a-7). Biz iş edelim bu şarda kim, kyla Bagdad dad (KB, 203-5). <**yşkuň şary** – *yşk şäheri, yşk binýady, söýgi özeni*: Ymarat edeli yşkuň şaryn dymagumda (KB, 440-8).

şara [شارا] *pasyrdama, titreme*: Şara (Tuhf, 14b-7).

şark [شَرْق *gündogar*: Leşgeri-şarkdan şikeste durur (KB, 506-8). ...Şark janybyda erdiler (SB, 121a-16).

şarky [شَرْقى *gündogarly*: Biri şarky, biri garby, olub şahzadalar bunlar (ND, 5a-1). Ne şarkyýam ne garbyýam, ne hut jan-a Garamany (ND, 38b-14).

şarlan- [شَارْلَان *patyşalygy dolandyrmak, patyşalyk etmek*: Şarlandy (Tuhf, 9b-13).

şarman- [شَارْمَان *çermenmek, çyzganmak*: Şarmandy (Tuhf, 21b-2).

şaru [شَارُو *esger*: Şaru (Tuhf, 25b-2).

şaş- I [şa:ş شَاش] *duýdansyz gelmek, birden gelmek*: Şaşdy (Tuhf, 8a-12).

şaş- II [şa:ş شَاش] **1** *akyly üýtgemek, huşy gitmek*: Bir akyly şaşmyş, biligi ýitmiş goja babam war (GA, 34-2). **2** *saçmak*: Biň jan-u dil ile ýüregim: «oh şaşayum» diýr (KB, 340-11).

Şaş [şa:ş شَاش] *şäher ady, gadymy türkmen şäherleriniň biri*: Şaş (MK, III, 111-6).

şaşa- [شَاشَا *düwünmek*: Şaşady (Tuhf, 21b-7).

şaşak [شَاشَاك *köne egin-eşik, ýamaly egin-eşik*: Şaşak (Tuhf, 21a-2).

şaşkyr- [شَاشْ كِر *düwünmek*: Şaşkyrdy (Tuhf, 21b-7).

şaşra- [شَاشْرَا *syçramak, suw pürkülmek*: Şaşrady (Tuhf, 24a-8).

şaşy [şa:şy شَاشِي *çaşy, uzakdaky zady görüp bilmeýän*: Şaşy (Tuhf, 4a-5).

şat I [شَط *uly, köp suwly derýa*: Kim ki, dilşady-sewer-se, kyla şat gözi ýaşyn (KB, 531-13). Şaty-Furatdan aryklar çykaryb, ...Dejle şatydan dagy aryklar jary kyldy (SB, 6b-10).

şat II [شَت *ýürekliлик, batyrlyk, gaýratlylyk*: Anyň ne şaty bar (MK, I, 269-8).

şatan [شَاتَان *ýandak, tiken, çitenek*: Şatan (Tuhf, 21a-4).

şat et- [شَطْ اِيد *derýa etmek, derýa döndermek*: Gözüüm ýaşyny şat ederem älemi-Bagdad (KB, 14-3).

şatla- [شَاطْلَا *çatlamak, ýarylmak*: Şatlady (Tuhf, 28b-2).

şatlan- [شَاطْلَان *barmagy şyrkyldatmak*: Şatlandy (Tuhf, 10b-10).

şatlawuk [شَاطْلَاوُوك *tokaý hozy*: Şatlawuk (Tuhf, 7b-ç).

şatranj [شَطْرَنْج *küşt, şatranç*: Ýar-la şatranj oýnady köňül, uş oldy mat (KB, 156-9). Anyň zamanyda Hind muluky şatranj ýiberdiler (SB, 37a-19).

şatug [شَاتُوغ *merdiwan*: Çykty şatuga (ZME, 562; 177-1).

şaw [شَاث *çoganyň bir görnüşi*: Şaw (MK, III, 115-13).

şawk [شَوْك *meýil, höwes, arzuw, şowk, keyp, yşk, söýgi*: Semen şawkyndan egri go(ýa)r kulahyn (KB, 463-6).

şawly [şa:wly شَوْلِي *meşhur, şöhratly, çawly*: Şawly (Tuhf, 20b-10).

şaya [شَايَا *düşelen, düşelip çykan*: Şaya (Tuhf, 7a-9).

Şaýan Hoja [şa:ýa:n Hoja شَايَان حُوْجَه *adam ady (erkek)*: Şaýan Hoja ... kowmydan erdi (SB, 126b-11).

şayed [şa:ýed شَايِد *belki, mümkin, ähtimal, bolsa bolar*: Şayed, aňa diýr isem sil sile depretmegil (KB, 25-15). Şayed kim, Guryhan dagy atasyny sewer bolgaý (SB, 128a-32). Şayed, Allatagala andan bir ferzend keramat kylgaý (SB, 2b-30).

şayest [şa:ýest شَايِسْت *mynasyp, laýyk*: Sizni bu şayest ýollarga salyb turur (SB, 5b-30).

şayeste [şa:ýeste شَايِسْتَه *mynasyp, gelişýän, gelşikli*: Ýahşy adyny saklab, hudamaty-şayesteýi-biendaze kylyb... (SB, 126b-26). <şayesteýi-Huda – Hudaýyň halany, ýalkany, mynasyp edeni: Allatagala anyň ýerige bir ferzend bergeý kim, şayesteýi-Huda we halk bolgaý (SB, 10a-12).

şayfal- [شَايْفَال *ýaýradyşdyrmak, dargatmak, saýpallamak*: Şayfaldy (Tuhf, 9b-2).

şaygan [şa:ýga:n شَايْكَان *mynasyp, laýyk, gelşikli*: Lebi-le dişi içün genji-şaygan, söwe-rem (KB, 320-10).

şayka [şa:ýka شايكة] *matanyň bir görnüşi:* Kanturaly geldi, gara şaykalu teküre salam werdi (GA, 179-1).

şeb [şeb شب] *gije* <**ahy-nim şeb** – *ýarym gijäniň ahy, gijeler nalyş bilen Hudaýdan dileg etme:* Any dogaýy-sähergäh birle ahy-nim şebge tähdid we wagyd kylyb erdi (SB, 5b-33). <**şebi-ýelda** – *iň uzyn gije:* Zülfi nigärün ajab ki, şebi-ýeldamydur (KB, 571-11).

şebab [şeba:b شباب] *ýaşlyk, juwanlyk:* Şol zamany eger ki, diýrlr kany eýýamy-şebab (KB, 150-6). Bulug heddiden şebaby-unfuwanyga ýetdi (SB, 129a-18).

şebana [şeba:na شبنانه] *gijelik, gijelikde* <**şebana-ruz** – *bir gije-gündiz, gije-gündiz:* Anyň we Ybrahim arasy bir şebana-ruz ýol erdi (SB, 2b-21). Ol gaçmak birle bir şebana-ruz sürdi (SB, 22b-29).

şebbäk [şebbä:k شَبَّاک] *ayna, penjire, äpişge:* Çün köňüller aryýy- şebbäkdür (KB, 458-7).

şebçyrag [şebçyra:g شېجراغ] *şamçyrag, çyra:* Iki şebçyraga beňzär seniň gözjagazyň (GA, 99-7). İkiniň ýokla beýninde durur bir şebçyrag anda (ND, 4b-13).

Şebdiz [Şebdi:z شېدين] *Hysrow Perwiziň atynyň ady. Bu sözüň gara, gara reňkli diýen manylary bolup, Hysrow Perwiziň aty hem gara eken:* Şebdiz atlyk bir aty bar ermiş (SB, 39a-11).

şebbeh [şebe شبة] *meñzeş:* Anbar ki, direm zülfi şebahi-kam degülmi? (KB, 162-16).

şebek [şebäk شَبَاك] *erbet, ýaman, hapysa, görmezsiz, gelşiksiz:* Şebek (Tuhf, 24b-12).

şebgir [şebgi:r شېگیر] *gije gezimi, şöwür:* Zülfine bu aparamy gatlanmaýan şebgirine (KB, 204-11).

şebgir kyl- [şebgi:r kyl- شېگیر کيل] *gije girmek, şöwür çekmek:* Bu gije dilberümün gisüsi şebgir kylur (KB, 448-4).

şebha [şebha: شېها] *gijeler* <**şebhaýy-tar** – *garaňky gijeler:* Oşal şemgy-şebhaýy-tarym kany (BD, 26a-10).

şebih [şebi:h شېيه] *meñzeş, kybapdaş:* Aňa ne şebih-u aňa ne nazyr (BD, 96b-2).

şebih kyl- [şebi:h kyl- شېيه کيل] *meñzetmek, kybapdaş etmek, çalymdaş etmek:* Maslubny maňa şebih kyldy (SB, 24b-21).

şebihun [şebi:hu:n شېيخون] *gije çozuşy, gije alamany, gijeki hüjüm:* Hyýaly kyldy şebihun ile wefa bu gije (KB, 60-9). <**şebihun ur-** – **S:** **şebihun kyl-** *Ýarym gije barça ýgylyb, derwezeden çykyb ýagyga şebihun urgaýlar* (SB, 130a-16). Şäherden çykyb, çerikniň dört ýanydan agdaga şebihun urub (SB, 130a-19).

şebihun kyl- [şebi:hu:n kyl- / شېيخون کيل] *gije çozmak, gije hüjüm etmek:* Ýasamyş gisüsi kafyr çerisin, / Şebihun kylur yslama bu gije (KB, 119-2). Ýarym gije şebihun kylyb, özi iki ýüz kişi birle hakan üstige ýörüdi (SB, 31a-4).

şebiň [şebik شېنك] *demir taýak, demir sim:* Şebiň (MK, III, 273-5).

şebistan [şebista:n شېستان] *gije ýatylyan jay:* Boýnyna tahyb zülfin eýledi şebistana (KB, 308-4).

şebnem [şebnem شېنم] **1)** *çyg, gije otlaryň üstüne düşýän çyg:* Dürmidür gülde ýa hud şebnem ola (KB, 492-9). **2)** *der, endamdan çykyan suwuklyk:* Çün haýadan düşdi şebnem ýüzine (KB, 154-8).

şebreň [şebrenk شېرنك] *gara, gap-gara, gijäniň garaňkysyna meñzeş:* Şyýawahş ak tonlar geýib, şebreň atyny minib... (SB, 14a-19).

Şeddad [Şedda:d شېداد] *adam ady (erkek):* Bulub gurury-Şeddady, dahy Fyrgawn betkär (ND, 5a-5). Ol Alwan ogly turur, Şeddad garyndaşy (SB, 2a-20). Any Şeddad Jemşid kasdyga ýiberdi (SB, 2a-21).

şedid [şedi:d شېديد] *ýiti, gazaply, ötgür, ötgün:* Sen jana ýarasyny diledükçe şedid et (KB, 303-4).

şefagat [şefa:gat شېفاعت] *şepagat, kömek, goldaw, rehim:* Şefagat tiledi andan (ZME, 1028, 105-1).

şefagat et- [şefa:gat et- شېفاعت ايد] *kömek etmek, arka durmak:* Aýaguňa düşübän nardan şefagat ede (KB, 191-3).

şefagat kyl- [şefa:gat kyl- شېفاعت کيل] *ýalkaw dilemek, ýalbarmak, rehim etmegini haýyş etmek:* Şefagat kyldy aňa (ZME, 750; 160-2).

Ýusuf şefagat kylyb, aýtur erdi kim, köýlegimni çykarmaňyz (SB, 4a-32). Alar aýtur erdiler kim: «Aý we Günden, ýulduzlardan şefagat kylgyl» (SB, 4a-32).

şefigyl-müzhibin [شفيع المذنبين] *günäkärlere şepagat ediji Muhammet pygamberiň lakamy: Genji esrary Hudaýym, hem şefigyl-müzhibin* (ND, 18a-6).

şeftalu [şefta:lu شَفْتَالُو] **1)** *şetdaly: Şeftalu ýimişi nola dany degilmidür* (KB, 304-1). Şeftalusyny dirmäge ermez idi elüm (KB, 39-8). Şeftalusyna el uzatdym, alma didi (KB, 106-13). **2)** *posa: Jennet durur ýüzün, şah-a, şeftalu dilärüz* (KB, 304-1).

şefyk [şefy:k شفيع] *mähriban, mähirli, rehimli* ⇨ **rafyky-şefyk** – *mähriban dost, mährem hemra, ýoldaş: Weli bu ýolda gereklik turur rafyky-şefyk* (BD, 83b-1).

şeg [ş(e)g gj] *maslyk, läş: Ýagymyz tegire uçuk teg erti biz şeg ertimiz* (Tk, go-8) — (*Biziň*) *ýagymyz degre-daşymyzda ýyrtyjy guşlar ýalydy, biz maslyk ýalydyk*.

şehdäne [şehdä:ne شهيدانه] *gökna: Köñülde ben baluň-la şehdäne sahlaram* (KB, 451-2).

şehid [شهيد] *din üçin ölmeklik, hak iş üçin ölmeklik: Adam eken bu şehidler, jennet içre kim olur* (ND, 8a-2). Şehidi yşk olan ýerden, yrak olur mynafaklar (ND, 23b-8).

şehid bol- [şehi:d bol- شهيد بول] *din ýolunda öldürilmek, hak din üçin ölmek: Ahyr ol jefa birle şehid boldy* (SB, 8a-11).

şehid et- [şehi:d et- شهيد ايت] **S: şehid eýle-** *Kyrk ýigidiň şehid etdiler* (GA, 134-2). Jan-u köñül aňa tolaşurlar-sa, şehid et (KB, 303-7).

şehid eýle- [şehi:d eýle- شهيد ايله] *din ýolundaky söweşde öldürilmek, duşman elinden ölmek: Kimini şehid eýledi* (GA, 222-3). Gazy gözün çü şehid eýleýe aşyk köñülin (KB, 11-11).

şehid kyl- [şehi:d kyl- شهيد قيل] **S: şehid eýle-** *Barçalaryny enwag azab birle şehid kyldylar* (SB, 8a-9). Harsal Mömin fyrgawn alyda iman geltürüb erdi, any dagy şehid kyldy (SB, 8a-9).

şehid ol- [şehi:d ol- شهيد] *din üçin ölmek, şehit bolmak: Alp Rüstem şehid oldy* (GA, 218-10). Berberiler elinde şehid oldy (GA, 6-4).

şejer [شجر] *agaç, daragt: Mükerebler olub derýa, şejerler ger galam Nagşy* (ND, 6a-9).

şejere [شجرة] *agaç, daragt: Bitürem hubby-ýimişin şejere* (KB, 62-10).

şekaf [şeka:f شَكَاف] *jayryk, deşik, bölünişik: Bu köñülden aňa şekafmydur* (KB, 579-4).

şeker [şeker, شَكَر] *gant, şeker: Oroz hub söýledi, şeker iýdi* (GA, 126-2). Aby-haýaty ben şekere, ganda beñzedem (KB, 326-3). Lebiň ile, şah-a, oldy şeker Müsürde kesad (KB, 452-10). Şekerden datlu sözli dilruba sen (Mn, 298b-8). Gury naýdan kylur şekerni peýda (Mn, 290b-8).

şekerbar [şekerba:r شَكَرَبَار] **S: şekereşan** *Kaçan kim, bolsa dar agzyň şekerbar* (Mn, 303b-10).

şekereşan [şekereşa:n شَكَرْأَشَان] *şeker saç-ýan, süýjülik pürkyän: Anyň lagly-lebi içün hemişe şekereşanam* (KB, 479-14).

şekerfuruş [şekerfuru:شَكَرْفُرُوش] *gant, süýji satýan: Totaguňy dahy bu dem şekerfuruş edelüm* (KB, 402-8).

şekerha [şekerha: شَكَرْحَا] *süýji sözli: Sözläp, ol lagly şekerhany şekeriz ete sen* (BD, 35a-3).

şekerhana [şekerha:na شَكَرْحَانَا] *gant, süýji saklanýan ýer, jay: Ger şekerhanaýa barmah banaruz* (KB, 304-10).

şekerhand [şekerhand شَكَرْحَنْد] *ýakymly ýylgyryş: Eý-ä türki şekerhand, eý-ä haly Samarkand* (KB, 358-6).

şekerlen- [شَكَرْلَن] *süýjemek: Nola çün agzuňy ekinjeh şekerlenürem* (KB, 509-14).

şekeriz [şekerri:z شَكَرَرِيز] **S: şekereşan** *Sözläp ol lagly şekerhany şekeriz ete sen* (BD, 35a-3).

şekil [شكل] *görnüş, şekil, keşp: Geçüb şekli-ba haýymdan, kemala ermek istär sen* (ND, 37b-11). Senuber kaddyny gördi senuber şekil köñülüm (KB, 536-3). Siziň dek kimde bar şekl-u şemaýyl (Mn, 301b-1). Iki selge iki ýylan şekilige anyň iki egniden baş çykardy (SB, 2a-25).

şekirtük [شَكَرْتُكْ] *pisse: Şekirtük* (MK, 1, 418-13).

şekip [şeki:p شَكِيب] *sabyr, takat*: Ýok turur ger ýar ýoktur takat-u sabr-u şekip (BD, 29a-7).

şekk [شَكَّ] *şübhe, şek*: Dahy şekküňmi war – senüň bu syr çünki aýan oldy (KB, 530-1).

şekker [شَكَّرَ] *ganda öwürmek, gant ýaly etmek*: Meger ki bu köňlüm arzuwy-şekker eder (KB, 3-7).

şemal [şema:l شَمَال] *demirgazyk*: Şemal subyga hereket kyla başlady (SB, 19b-13). Andan soň şemal fathyga azymat kylyb (SB, 121b-7). **◊akasyýy-Şemal** – *Uzak Demirgazyk, Demirgazygyň aňry çäkleri*: Ol sebäbden kim, akasyýy-şemal turur... (SB, 19b-18). **◊bady-şemal** – S: **şemal ýeli** Ýüzi husny-la waly, eý-a bady-şemaly (KB, 358-5). **◊bilady-şemal** – *demirgazyk ýurtlary, demirgazykdaky ýurtlar*: At semiz bolgandan soň fathy-bilady-şemalga azymat kyldy (SB, 121b-4). **◊şemal ýeli** – *demirgazyk ýeli, ýiti şemal, ýakymyz, sowuk şemal*: Şemal ýeli duşa kim, ola nesimalu (KB, 108-14).

şemam [şema:m شَمَام] *bir-biriňe ys berişme, ys berme*: Daryg etdün şemamyňdan şemimi (KB, 103-4).

şematat [şema:tat شَمَاتَات] *biriniň gam-gussa-syna begenme, duşmanyň şowsuzlygyna şatlanma*: Hyýal kyldy kim, any ýib, agda şematatydan halas bolgaý (SB, 23a-22). Ol halny gördiler, erse serzeniş we şematat agaz kyldylar (SB, 24b-2).

şemaýyl [şema:ýyl شَمَائِل] **1)** *eneden dogma häsiýet, gylyk*: Bu ne işwe hajyl eden şemaýyl (KB, 408-14). **2)** *görnüş, surat*: Saçuň şemaýyly ger asar ise köňlüm (KB, 108-14). Siziň dek kimde bar şekl-u şemaýyl (Mn, 301b-1).

şemg [شَمَغ] *şem*: Düşüb perwanawes şemge, ýanub birýan olan gelsün (ND, 23b-5). Şemg oda ýanar, meňzi sararur-u döker ýaş (KB, 584-5). Oşal şemgy-şebhaýy-tarym kany (BD, 26a-10).

Şemgun [Şemgu:ن شَمْعُون] *adam ady (erkek)*, *Ýakup pygamberiň ogly*: Gurga saldylyr, erse Şemgunga tüşdi, Şemguny saklady (SB, 5b-8). Şemgun tiýdi kim: «Kararymyz atamyz birle mundak gegül erdi» (SB, 5b-28).

şemim [şemi:m شَمِيم] *gowy ys, hoşboý ys*: Daryg etdün şemamyňdan şemimi (KB, 103-4).

şemme [شَمَه , شَمَه] *az, biraz, azajyk, ujypsyz*:

Gany şapakdan aňla, gör bir şemme halyndan biliň (KB, 193-16). Bir şemme alarnyň ahwaly munda zikir kylyndy (SB, 10b-16).

Şems [شَمْس] *Gün (asman jisimi)*: Açylmyş perdeýi-zulmat, dogubdyr şemsi magrybdan (ND, 19a-5). Şems durur Aý ýüzi serwi-rowan üstüne (KB, 571-1).

Şemseddin [شَمْسُ الدِّين] *adam ady (erkek)*: Gaflat goja ogly Şir Şemseddin çapar ýetdi (GA, 61-2).

şemsiýe [شَمْسِيَّة] *Günden gorayan, saýawan*: Ben aňa Müşteri oldum ki, Şems şemsiýesidür (KB, 445-11).

Şemsun bin Hanuj [Şemsu:n bin Ha:nuj شَمْسُونُ بْنُ هَانُوج] *adam ady (erkek)*: Şemsun bin Hanuj zamanygaça kim, bagzy any pygamber okurlar (SB, 11b-17). Şemsunny ol mejlisde geltürdiler kim, any mashara kylgaýlar (SB, 11b-29).

şemşad [şemşa:d شَمَشَاد] *şemşat agajy, hemişe gök öwsüp oturan agaç*: Kim any göre, bagçada şemşad şad ola (KB, 473-11).

şemşir [şemşi:r شَمَشِير] *gylyç, ýarag*: Weger goýmazsa jan elden adalat şemsirin bir dem (ND, 5a-4). Türfe bu durur baňa ki, şemşiri esriger (KB, 530-14). **◊tugmaýy-şemşir kyl** – *gylyja lukma etmek, gylyçlamak, gyrmak, öldürmek*: Her kişini Eşk nesliden tapar erdi, tugmaýy- şemşir kylyb, heläk kylur erdi (SB, 28a-8).

Şemuýyl [Şemu:ýyl شَمُوَيْل] *adam ady (erkek), pygamberleriň biri*: Şemuýyl en-nebi... Keýkawus zamanyda erdiler (SB, 11b-8). Ýuşag bin Nun wefatydan Şemuýyl en-nebi alaýhyssalam zamanygaça... (SB, 11b-9).

şenahta [şena:hta شَنَاخْتَه] *belli, mälim, tanalan*: Ygtymadum häle şenahtadur (KB, 380-13).

şenawerlik [شَنَاوَرَلِك] *ýüzmeklik, ýüzüjilik (suwda)*: Bahry wahdatda görün, şahy – şenawerlik budur (ND, 8b-15).

şeng [شَنَك] *owadan, gözeli*: Bilmezem, ne kylam işbu şoh-u şenge, begüm (KB, 436-12). Dilber ki, dilruba ola-ýu şoh-u şeng ola (KB, 157-15).

şengül [شنگول] S: **şeng** Bulamaýa senüň tek soh-u şengül (KB, 412-3).

şenig [şeni:g شنيغ] *pis, erbet, ýigrenji, gabahat*: ...şenig iş könlide bar ermiş (SB, 128a-18). Bu şenig iş wakyg boldy (SB, 129a-22).

şeniga [şeni:ga شنيغه] S: **şenig** Anyň mejliside köb umury-şeniga bolur erdi (SB, 2b-23).

şepeşe [شيشه] *bit, zyýanly mör-möjekler*: Andan soň Allatagala şepeşe we muzyýat azabyny alarga ýiberdi kim, aşlyg we mahsullaryny nabud kyldy (SB, 8a-18).

şer [شر] *şer, erbet*: Döwletsiz şerinden Alla saklasun (GA, 4-3). Galmazsa galam haýr ile şer ýazmadan ahyr (ND, 15b-16).

şerab [şera:b شراب] **1)** *çakyr, meý, şerap*: Şerabyň ýitisinden içdi (GA, 20-4). Gözüň ýaşy şerab-u ýüregi kebab eder (KB, 460-15). **2)** *şerbet, içgi*: Seniň tagam we şerabyňny özümge haram kyldym (SB, 6a-27). Allatagala alarga tagam we şerab ýerige manna we selwi rozy kyldy (SB, 9a-22). **⇨** **şeraby-läýezaly** – *baklyk şeraby*: Ol şeraby-läýezaly ile söhbet bekläriz (ND, 15a-17). **⇨** **şeraby-yşk** – *aşyklyk meýi, söýgi yşky*: Şeraby-yşky-dildary, içüb meýhanaýy-dilden (ND, 14b-8).

şerabdar [şera:bda:r شرابدار] *şerap eýesi, şerap saklaýjy, şerap beriji*: Şerabdar ýene badyşah hydmatyga baryb, ygtybar tabgaý (SB, 5a-11). Şerabdarga tiýdi kim... (SB, 5a-13). Şerabdarny zyndandan çykaryb, ýene melik söhbetige eltdiler (SB, 5a-15).

şerara [şera:ra شراره] *ot uçguny, ýalyn*: İçüme oduň düşeli ah urdy şerara (KB, 389-6). Ki gökdeder setara her şerara (KB, 87-4).

şeraýyg [şera:ýyg شرايع] *şerigatlar, dini kada-kanunlar*: Baryb, ol müždäni ýetgürüb, alarga şeraýygy-din ögretür erdi (SB, 25b-16). Nasary dininiň şeraýygyny bina kylgaý (SB, 27a-29).

şeraýyt [şera:ýyt شرايط] *şertler*: Şeraýyty-bendelik ikametge ýetgürüb... (SB, 123a-1). Şeraýyty-doga we bendelikni ikametge ýetgürdiler (SB, 124b-27).

şerbet [شربت] *miweden we gantdan edilyän süýji içgi*: Derd-ä, ýene şerbet aňa gerek (KB,

338-11). **⇨** **ajal şerbeti** – *ölüm, dünýäden ötme*: Uç ogly ajal şerbetini noş kylyb tururlar (SB, 18b-1). **⇨** **şerbeti-merg** – S: **ajal şerbeti** Andan Ýemamaga baryb, alarny dagy şerbeti-merg içürdi (SB, 29a-28). **⇨** **şerbeti-waslat** – *gowuşmaklyk şerbeti, birikmeklik lezzeti*: İçilmez şerbeti-waslat bu ýeri bilmiş ol katga (ND, 5b-8).

şeref [شرف] *hormat, abraý, mertebe*: Her mekan şerefi ynsan iledür (ND, 10b-15). Güneş ýüzi şeref durur, anuň içün ol (KB, 364-12). Şeref we hormatga müşerref bolgaýlar (SB, 124b-26). **⇨** **şerefi-nübüwwet** – *pygamberlik derejesi, pygamberlik mertebesi, pygamberlik hormaty*: Süleýman ... soltanat birle şerefi-nübüwwet tabdy (SB, 12a-6).

şereket [شركت] *şariklik, şarikdeşlik, bilelikde, bile bolup*: Mekgäge gelib, Ysmaýyl şereketi birle Kåbe ewini bina kyldy (SB, 3a-23). Maksymanus ogly Magystýus şereketi birle on tokuz ýyl kaýsarlyk kyldy (SB, 22a-5).

şerez [شراز] *süýji nygmatlar, nogul*: Şerez (Tuhf, 36b-4).

şerg [شُرغ] *dini kada-kanun*: Köñül dur olma şergydan, seni saýd etmesin dünýä (ND, 1b-17). Çoh ýygdy akl-u şerg ýüzüňden gözümi (KB, 474-3). Alar kim, şerg alardan münjelidür (BD, 85b-8).

şergan [شُرْعاً] *şerigat boýunça, şerigata görä, şerigata laýyklykda*: Şergan we aklan andan ijtinab, wajyb we lazým turur (SB, 2b-22).

şerh [شرح] **1)** *düşündiriş, beýan etme*: Saçuň mufassal eder derd şerhini köñlün (KB, 477-9). Her kişiniň şerhini alarnyň adynyň astyda ýad kylur biz (SB, 125b-18). **2)** *ýagdaý, boluş*: Kişi ýiberib, Oguz leşgeriniň şerhini beýan kyldylar (SB, 124a-13).

şerh et- [شرح ايت، شرح ايد] *düşündürmek*: Ýürekde nije şerh edelüm gamzaňy, eý-way (KB, 357-10). Howfy-azým aňa galyb bolub, gire almady, gaýtyb melikge şerh etdi (SB, 25a-25).

şerh kyl- [شرح قيل، شرح قيل] S: **şerh et-** Ben şerh nije kylam any ki, dildedür (KB, 440-1). Öz ahwallaryny Oguzga şerh kyldylar (SB, 121b-11). Garasülük bu sözni Oguzga şerh kyldy (SB, 122a-23).

şerif [şeri:f شريف] *şöhratly, gadyrly, eziz, hormatly, sylagly, ýokary gatlak*: Halaýykny wazyg we şerifden jem kylyb... (SB, 37a-15). Badyşah we wazyg we şerif ... bu işde barabar bolgaýlar (SB, 32a-11).

şerigat [şeri:gat شريعت] *yslam dininiň kada-kanunlary, dini düşünjede dogry ýol, şerigat*: Dil-ä, her derde dermandyr şerigat (ND, 1b-8). Her çend şerigat ki, kylur hürriýi tähsin (KB, 120-3). Seniň şerigatyňda emri-magruf we nehi-münker wajyb we lazym turur (SB, 9b-30). Danyýalga ýiberür erdi kim, şerigat birle soragaý (SB, 17a-8).

Şerik [Şeri:k شريك] *adam ady (erkek)*: Löwkem Ýawguý any Şerik ad kylyb erdi (SB, 130a-3). Şerik gardaşy gaşyga gelib, öz halyny şerh kylyb (SB, 130a-4).

şermende [şermende شرمنده] *şermende, masgara*: Gurt aňa zerer ýetgürgeý, şermende we şermsar bolgaý biz (SB, 4a-27). Eý, aý ýüzüň allyda kuýaş şermende (BD, 71a-9).

şermsar [şermsa:r شرمسار] *utançly, müýnli, aýyply, ýüzügara*: Arak kyldy gözüň bu şermsary (KB, 450-1). Alar nädem we şermsar gözlerini ýerge tikib erdiler (SB, 129a-7).

şermsar bol- [şermsa:r bol- شرمسار بول] *utançly ýagdaýda galmak, utançly bolmak, ýüzügara bolmak*: Gurt aňa zerer ýetgürgeý, şermende we şermsar bolgaý biz (SB, 4a-27).

şerr [şer شَر] *şer, erbetlik, erbet iş*: Şerr habar getüreniň başyn kesem (GA, 261-12). Bunça şerr-u şury-ýu perişany köňülde (KB, 538-8). Bu sebeb birle her kişiniň haýr-u şerrini bilür erdiler (SB, 128a-27). Allatagala Sarany kafyrnyň şerriden aman kyldy (SB, 2b-19).

şerşe [şerşa شَرْشَا] *serçe, çymçyk*: Serçe (Tuhf, 25a-10).

şert [şert شَرط] *şert*: Mis altun ola şertinje kimiýa iseň (KB, 101-9). Ol şertler kim, alar birle talan kylmamakga kylyb erdim (SB, 123b-20).

şert eýle- [şert eýle شَرط ايله] *şert etmek, äht etmek*: Andan soň şert eýlesün (GA, 275-12).

şert kyl- [şert kyl شَرط قیل] **1)** *şertleşmek, şert goýmak*: Sara ryza berdi we şert kyldy kim,

anda jemmazadan tüşmegeý (SB, 3a-9). **2)** *şert etmek, äht etmek, belli bir netijä gelmek*: Gyýs ol sebäbden Ýakubdan köb agryb, şert kyldy kim, any heläk kylgaý (SB, 3b-14). Eýýub şert kylyb erdi kim, ýüz ýygaç hatunyga urgaý (SB, 6b-1). Tidi kim: «Şert kylyň» (SB, 127b-11).

şest [şest شِست] **1)** *duzak, tor*: Zülfüň nije gura benim köňülüm içün şest (KB, 343-16). **2)** *zülpuň towlamy, saçyň burumy*: Zülfüň agyny tagyduban, saldy şestüne (KB, 483-3).

şeş [şeş شِش] *alty*: Ýene işbu tas içinde şeş-u çar-u penjümi gör (KB, 364-6). **◊şeş jehat – alty tarap** (*çar tarap we aşak hem ýokary*): Nazar kyl şeş jehatyndan, görine herzeti Möwla (ND, 2a-3).

şeş- I [şesh شِشْ , شِشْ] *çözmek, çöşmek*: Är tügün şeşdi (MK, II, 236-1). Şeşti (IBM, 108-2). Şeşdi (Tuhf, 13b-3). Meniň elümi şeşiň (GA, 31-13). Şeş gögsüni diýr-se ki, ýüregiňe uram oh (KB, 340-11).

şeş- II [şash شِشْ] *ýygnamak, üýşürmek, toplamak, çöplemek*: Şeşdi (Tuhf, 32a-9).

şeşder [şeshder شِشْدَر] *nardy oýnunda çöpleriň alty öýi hem ýapyp durýan ýagdaýy*: Dil möhresine baglady ýol husny şeşderi (KB, 453-3).

şeşen [şashan شِشَان] *dilewar, gepe çeper*: Şeşen (Tuhf, 27b-5).

şewre [şawra شَاوْرَا] **1)** *gyra, çet*: Şewre (Tuhf, 13a-6). **2)** *gaýma, gyra gaýmasy*: Şewre (Tuhf, 13a-6).

3) *daşyndan pyrlanma, hozanak bolma*: Şewre (Tuhf, 13a-6).

şewre- [şawra شَاوْرَا] *aýlanmak, pyrlanmak*: Şewredi (Tuhf, 15b-13).

şewren- [şawran شَاوْرَان] *agdarylmak, düňderilmek*: Şewrendi (Tuhf, 7a-2).

şewrün- [şawrun شَاوْرُون] *aýlanmak, pyrlanmak*: Şewründi (Tuhf, 15b-ç).

şey [şey شِی] *zat*: Ne gahryndan hyýal aňlar, ne lutfundan o berir şey (ND, 16a-4). Goýdymy bir şeyi Hak, kim any ýat eýlemedi (ND, 24b-2).

şeyatyn [şeyatyn شِیَاطِین] *şeytanlar, arwah-lar*: Şeyatyn esgeri tä kim, matagyň etmesin ýagma (ND, 1b-19). Jemyg jyn we yns we

şeýatyn we afaryt ... aňa musahhar boldy (SB, 12a-8). Süleýman anyň sözige görä, şeýatynga buýurdy (SB, 13b-7).

şeýda [şeýda: شَيْدَا] *telbe, dāli, çendenaşa aşyk*: Gel imdi, Nagsy-ýa, şeýda, ýeter etdiň habary (ND, 11a-12). Saky, tolu sun, aşyky-şeýda gijesidür (KB, 376-13). Kylar zülfüň kamuk älemni şeýda (Mn, 298a-10).

şeýda ol- [şeýda: ol- شَيْدَا أُول] *dāli bolmak, dāliremek*: Aşyky-şeýda olanlar, mezhebi yrfan ile (ND, 10b-12). Beni aýyb eýlemäňüz, ger olursam yşk ile şeýda (KB, 59-11).

şeýh [شَيْخ] *garry, ýaşuly, ahun, ruhany, pir, işan, şyh*: Benem senüň ýolyňda şeýhi-sengan (KB, 468-2). Tapuňda niçe benim kibi şeýh-u şab olýsar (KB, 190-5).

şeýin [شَيْن] *nāhili*: Şeýin (Tuhf, 30b-8).

şeýiýet [şeý'iýet شَيْيْت] *barlyk*: Mähw kylmyşam köňülde älemüň şeýiýetin (KB, 429-12).

şeýn [شَيْن] *kemçilik, ýetmezçilik, aýyp, biab- rayçylyk*: Bu iş bizge neň we ar we şeýn turur (SB, 121a-3).

şeýne- [شَيْنَا] *çeynemek*: Şeýnedi (Tuhf, 35b-9).

şeýtan [şeýta:n شَيْطَان , شَيْطَان] *Allatagala iň ýakyn we ynamly mahluklaryň bolan, soňra onuň emrine boýun egmänligi üçin ömürlük lagnata sezewar edilip, ahyrete çenli adamlary azgynçylyga, bozgakçylyga ündeýän iblis, melgun*: Sygyndum Ylaha, şeýtan rejimdür (KB, 129-11). Şeýtana lagnat kyldy (GA, 251-6). Şeýtan adam suraty birle gelib, aňa tiýdi kim... (SB, 2a-26). Şeýtan aňa waswasa kyldy kim: «Asmanga uruj kylgaý» (SB, 14a-11).

şägird [şa:gird شَاكِرْد , شَاكِرْد] *ussadyň okuwçysy, şägirt*: Bu anyň şägirdi turur (ZME, 454; 160-1). Burungy ustadlar şägirdlerine bunun kibi wesiýet ederler idi (Ýaý, 118b-7). Musa Ýuşag bin Nunny-alaýhumussalam – kim, şägirdi erdi, özi birle eltdi (SB, 9b-19).

şägirdlik kyl- [şä:girdlik kyl- شَاكِرْد لِيْق قِيل] *şägirt bolmak, şägirdi bolmak*: Aňa şägirdlik kylyb erdi (SB, 17a-27).

şähba [şähba: شَهْبَا] *arap patyşasy Nugman bin Münzirin parslardan düzülen goşunyň*

ady. Bu söz agymtyl reňk, ýaraglary agymtyl reňkli goşun, agyr ýaragly goşun diýen manylary berýär: Ol kim arab erdiler, alarny dewser diýr erdiler we ajamny şähba (SB, 30a-22).

şähd [شَهْد] *bal*: Şähd-u şeker tek sözi aklumy lal eýledi (KB, 15-11). Şähd lebine kasd edüb, gamzasy erdi janüma (KB, 144-5). Ajyg sözi Krym şähdine ogşar (Mn, 307a-8). Atam... gazamny koý sümeginiň magzydan we şähd we şerab we latyf nimerselerden kylyb erdi (SB, 28b-15).

şäher [شَهْر] *şäher*: Gyzy weriň, şäherden sürüň, çyksun gitsün (GA, 183-3). Bu köňül şährinüň bir hany ýohmy (KB, 140-10). Bu iki mowzugda iki şäher bar turur (SB, 120b-4). Ynanj şäheriniň hududyda turur (SB, 120b-4). <şähri-dildar – ýürekdeşiň şäheri: Dolaşdym şähri-dildary, any bende nyhan buldym (ND, 19b-5).

şähawat [şähäwa:t شَهَوَات] *nädürs hyjuwlar, islegler*: Anyň husuly terki-lezzatdan we ygrazy-şähawatdan we ijtinaby-mal we jah dostlygydan we tagat we ybadaty-Züljelal kylmakdan bolur (SB, 30a-29).

şähla [شَهْلَا] **1)** *humar ediji gara göz, az-kem mawy gatyşykly gara göz*: Alaja görürem daýym anyň jaduýy-şählasyn (KB, 46-1). Gözleri ki aladur, ol maňa şählamydu (KB, 571-13). **2)** *gara gülli nerkes gülüniň bire görnüşi*: Gözüňe ah gara dimezem, şähla duýmasun (KB, 75-9).

Şährberaz [Şährbera:z شَهْرَبَرَاZ] *adam ady (erkek)*: Şährberaz, ady Ferhan turur üç aý... (SB, 26b-17). Ulug çerik aňa hemrah kyldy, mukaddamlary Şährberaz atlyk (SB, 27b-27).

şähristan [şährista:n شَهْرِيْستان] *berkidilen şäher*: Ysfyhan şähristany turur we Nisa we Samarkand şähristanyny kim, harab bolub erdi, ol tejdid ymarat kylyb (SB, 19b-33).

şähriýar [شَهْرِيَار] *patyşa, şa*: Bitmez işiň şöyle bil, eý şähriýar (ND, 9b-10). Jismi-jan olmazdan owwal Hak ilen, eý şähriýar (ND, 7a-16). Eý-ä, ahu nazarlar şähriýary (Mn, 206b-11).

şähriýar et- [şähriýa:r et- شَهْرِيَار اَيْد] *patyşa hasaplamak, hökümdar etmek*: Bende olan, şah-a, özüni şähriýar eder (KB, 86-11).

şähwet [شهوت] *jynsy isleg, hyjuw, jynsy islegiň aňrybaş, iň ýokary derejesi*: Jezimäge hyrs we şähwet galeb bolub, ömri ahyrga ýetişib erdi (SB, 22b-22). Sähwet-u nefis giriftary sen (BD, 52b-14).

şäkir [şä:kir شاکر] *şükür ediji,razy, minnetdar, hoşallyk, bildiriji*: Erse daýym şäkir we zäkir Allatagalany ýad kylur erdi (SB, 120b-16).

şärik [şä:rik شريك] *şärik, paýdaş, deň hukukly paýdaş, hemra*: Ibni- Ýemin ýalguz galdy, erse eziz any özişe şärik kyldy (SB, 5b-17).

şäriklik [şä:riklik شريكlik] *şäriklik, şärik bolma, bilelikde, bile*: Galýus... Bulýanus şärikligi birle on baş ýyl kaýsarlyk kyldylar (SB, 22a-13).

şi [şi: شي] *hytaý hökümdarlaryna salam berlende ulanylýan söz*: Şi (MK, III, 158-9).

şibah [شبهه] *sübhe, güman*: El çeküb ol şibah dinden, yşky-hemra eýleşüb (ND, 17a-3).

şibin [شبين] *siňek, çybyn*: Şibin (Tuhf, 16a-13).
◊ **şibin sürejek** – *tuty, perde, peşehana*: Şibin sürejek (Tuhf, 34a-ç).

şibinlik [شبين لك] *tuty, perde, peşehana*: Şibinlik (Tuhf, 34a-9).

şibülde- [شبلدا] *pyşyrdamak, çawuş çakmak*: Şibüldedi (Tuhf, 38b-ç).

şid [şi:d شيد] *günüň şöhesi, gün nury*: Şid Gün şugagyny aýturlar (SB, 2a-8).

Şide [şi:de شيد] *adam ady (erkek)*: Ol tarafdan Şide – Afrasyýab ogly – uruşyb heläk boldy (SB, 14b-26).

şihne [شحنة] *häkim, baş emeldar, gala (şäher) häkimi, harby häkim*: Gaşy hajyb, gözi şihne husnynyň (KB, 167-1). Tahsyly-mal üçün şihneler tagýyn kylyb (SB, 122b-8). Anda dagy şihneler tagýyn kyldy (SB, 122b-5). Ol gys anda bolub, barça mowzyglarda şihne goýub, ýene ýaz bolganda Demawendde ýäyläk kyldy (SB, 125a-6).

şikar [şika:r شكار] **1)** *aw-şikar, aw etme*: Aw-şikar eti-le gonaklaýalym (GA, 237-5). **2)** *aw bolma, awy bolma*: Ol ody ki, awladum, aňa şikaram çü şemg (KB, 464-13). **3)** *tapmak, duşuşmak*: Güzar etdim ol aradan, ki edem ýary-şikar (ND, 10a-4).

şikar et- [şika:r et- شكار ايد] **1)** *aw awlamak*: Jadu gözi janumy şikar eder (KB, 593-11). **2)** *öwrenmek, bilmek*: Erişdi lutfy hezretiden, şikar et, bir uly kân ol (ND, 17b-15).

şikargäh [şika:rgä:h شكارگاه] *aw meýdany, aw awlanýan ýer, ýörite aw meýdany*: Anyň şikargähide niçe guduklar gazyb... (SB, 18a-25).

şikar kyl- [şika:r kyl- شكار قيل] **S:** **şikar et-** Rüstemni şikar kylmakga targyb kyldylar (SB, 18a-26).

şikarlyk [şika:rlyk شكارليق] *aw awlamaklyk, aw-şikar etmek* ◊ **mir şikarlyk** – *aw emirligi, aw gurnaýjy, aw meýdanlaryna jogapkär emirlik*: Gördiler kim, alar ýahşy aw awlarlar, mir şikarlykny alarga tagýyn kyldylar (SB, 129b-8).

şikar ol- [شكار اول] *aw bolmak*: Şikarym olmaga degmez, gerek dünýä, gerek ukba (ND, 5b-6). Nederler dary ukbaýy, şikar olmazsa dildaryň (ND, 5b-7).

şikary [şika:ry: شكارى] *awlanylýan, awa ýaraýan, aw, awlanyp iýilýän*: Fylan mowzygda köb şikary janawar bar turur (SB, 18a-26).

şikaýat [şika:ýat شكايت] *şikayät, arz*: Demi dutyldy bu demde, köňülde şikaýat ýok (KB, 572-3).

şikaýat et- [şika:ýat et- شكايت ايد] **S:** **şikaýat eýle-** Oroza şikaýat edib, aglaşdylar (GA, 217-9). Köňül eger döke bir gan, nişe şikaýat eder (KB, 507-14).

şikaýat eýle- [şika:ýat eýle- شكايت ايل] *şikayät etmek, arz etmek*: Ýagny şikaýat eýledüm, çeşmini baz eýledi (KB, 432-8).

şikaýat kyl- [şikایت قيل / شكایت قيل] **S:** **şikaýat eýle-** Kylmagyl hergiz şikaýat ýar ile agýardan (KB, 512-4). Adam alaýhyssalam Taňrytagala şikaýat kyldy (Ýaý, 105b-2). Andan şikaýat kylyb, keýfiýet halny aňa şerh kyldylar (SB, 129a-19). Züleýha eziz alyga gelib, Ýusufdan şikaýat kyldy (SB, 4b-24).

şikenje [شكنجه / شكجه] *azap, ejir, azar, gynama*: Jewrûň ile januma şikenje ne kylur sen (KB, 450-11). Ýok erse, seni kyn we şikenje birle heläk kylgusy men (SB, 129b-19).

şikenje kyl- [شكجه قیل] *gynamak, azap bermek, ejir bermek*: Kyn we şikenje kylur erdiler (SB, 24b-26).

şikest [شکست / شکسته] **1)** *döwük, jaýryk*: Kimdür ki, beste olmaýa senüň şikestüne (KB, 301-14). **2)** *ýeňliş, ýeňilme*: Ol gelgenden soň şikest we hezimet Afrasyýab leşgerige tüşdi (SB, 14b-26). Şikest arab leşgerige tüşüb, köb kişiler heläk boldy (SB, 16b-9). **<şikest tüş-** – *ýeňilmek, ýeňlişe duçar bolmak*: Türkler çirigige şikest tüşüb, hezimet kyldylar (SB, 17b-3).

şikeste [شکسته] *haly harap, haly perişan, gam-gussaly*: Şikeste görürem, şah-a (KB, 461-16). Şikeste könlüme ermiş gara bela saçyň (BD, 15b-2). **<dil şikeste bol-** – *göwni galmak, ynjamak, göwnüne degilmek*: Erse dil şikeste bolub, harbga musagadat kylmady (SB, 41b-7).

şikuh [şiku:h شکوه] *gorky, howp*: Erse Togrudan köb haýbat we şikuh Garawulçy könlüğe tüşüb (SB, 129b-16).

şilim [شلم] *yelim, şepbik*: Şilim (ZME, 218; 137-1).

şimden [شیمدن , شیمدا] *mundan, şu wagtdan (soň), şindiden*: Ki şimden soňra dahy gyl gerek girmeye araya (KB, 45-9). Şimden girü egsügi meger tebl-u alamdur (KB, 360-14).

şimdi [شیمدی , شمدي] *hāzir, şindi, şu wagt, indi*: Şimdi sensin ortada, çäbik köňül (KB, 456-12). Basat şimdi akyndan geldi (GA, 221-1).

şimen [شیمان] S: **çemen** Şimen (Tuhf, 14a-3).

şimgen [شیمگان] S: **çemen** Şimgen (Tuhf, 14b-1).

şin I [şin شین] *tagta, seki*: Şin (MK, III, 102-9).

şin II [şin شین] *arap elipbiýiniň on ikinji harpy*: «Mim»-u «aýn», «sin»-u «kaf»-yň gör kemaly gudratyn (ND, 4a-6). War bize harf eylemegil aýn-u şin-u kaf sen (KB, 536-14).

şin III [şin شین] S: **şadman** Şökli mälîk kafyrlar-la şin-şadman iyüb-içüb otyrды (GA, 51-3).

şiprek [شیرک] *mata, könelen mata, çüprek*: Şiprek (Tuhf, 29a-10).

şir [şir شیر] *yolbars, şir, arslan*: Şir (IBM, 76-13). Biň şiri bendine kemişür bir kem al ile (KB, 423-11). Täjni iki aç şir arasyda goýgaý (SB, 30b-19). Erse bir şir aňa hemle kyldy, Bähram syçrab özini şir arkasyda tutub, gürz birle ol şirniň başyny para-para kyldy (SB, 30b-22). **<şiri-Ýezdan** – *Allanyň şiri, Hezreti Alynyň lakamy*: Görün ol şiri-Ýezdanyň muhabbet jynjyryn siz kim (ND, 36a-14).

şirana [şir:ra:na شیرانه] *batyr, edermen, şir-ýaly*: Är ýatyr her bir köňülde, aç gözün şirana bak (ND, 16b-13). Şirana açaram, ýene merdana sahlaram (KB, 451-8). Gaplanlar tutdugy iş şiranadur (KB, 597-3).

Şiraz [şir:ra:z شیراز] *Eýranda bir şäher*: Barçadan burun Şirazny tutub... (SB, 124b-14). **<aheni-Şiraz** – *Şiraz demiri, Şirazda öndürilen demir*: Bir syrça durur, aheni-Şiraz degüldür (KB, 18-8). **<sagdyýy-Şiraz** – *şirazly Sagdy, Sagdy*: Bir dem ile niçe biň Sagdyýy-Şiraz edesen (KB, 504-9).

şirdil [şir:rdil شیردل] *şir yürekli, batyr*: Şems yüzün burjy şirdil könlidür (KB, 539-1).

şireý [شیرای] *reňk*: Şireý (Tuhf, 32a-3).

şirhara [şir:ra:ra شیرخواره] *süýt emiji, süýt emýän (çaga)*: Lagly-lebleri şirharasyýam (KB, 62-12).

şirin [şir:ri:n شیرین] **1)** *süýji, şirin*: Dünyä şirin, jan eziz (GA, 164-1). Gandy syndurdy anuň şirin sözi (KB, 311-6). **2)** *owadan, gelşikli*: Bürenür şirin lybasy, kendin etmişken nyhan (ND, 7b-16). **<şirin dilli** – *süýji dilli, çeper gepleýän, dilewar, şirin dilli*: Şirin dilli (Tuhf, 33a-2). **<şirin sözlük** – S: **şirin dilli** Garyndaşym Harun menden fasyh we şirin sözlük turur (SB, 7b-28). Ol fasyh we şirin sözlük erdi (SB, 32a-12).

Şirin [şir:ri:n شیرین] *adam ady (aýal)*: Şirin-u Hysrow ile-ýu Mejnun-u Leýli tek (KB, 110-7). Sözüň Şirin, özüň Hysrawdan efun (Mn, 304a-2). Şirin... ermen mulukynyň nežadydan erdi (SB, 39a-11). Anyň kyssasy Şirin birle halk arasyda meşhur we magruf turur (SB, 39a-10).

şirin kyl- [شیرین قیل] *süýjütmek*: Şirin kylur hyýaly lebinüň bu aýşumy (KB, 5-15). Ylahy, men biçäreniň sütini bu ogul mazakyda şirin kyl (SB, 120b-12).

şirinlik [ʃi:ri:nlik شيرين ليك] *süýjülik*: Şahdi-şirinligine gerçe ki, dirildi meges (KB, 217-12).

şirinter [ʃi:ri:nter شيرين تر] *süp-süýji, örän süýji, süýjüräk*: Çünki şirinter gerek durur tekrar (KB, 485-14).

şirk [ʃirk شرك] *özünü Hudaýa şarik hasaplaýan, Hudaýa ynanmaýan, dinsiz*: Ýeter, şirk içre gezdiň, gel bulub bir mürşidi-kämil (ND, 18a-6). <şirki-güman – *güman etmek, günäsi*: Jany-dil buldy hidaýat galmady şirki-güman (ND, 24a-5). <şirki-hafy – *üsti örtülgi, şirk, günä, Hudaýa şariklik*: Galdy ol şirki-hafyda, neýlesin ykrar aňa (ND, 4a-9). <şirki-yhfa – *gizlin, ýaşyryn dinsizlik*: Etmeziz biz şirki-yhfa, aslymyz gaýýurdyr (ND, 8a-13).

şirk et- [ʃirk et- شرك ايت] *dinden çykmak, günä etmek*: Şirk edüb duýmaz syfatyn, bilmeýüb ysbatyny (ND, 40b-1). Muzeýýen etdi aslyna bu şirklerden edüb ary (ND, 41b-10).

şirket [ʃirket شركت] *ortaklyk*: Galdy şirket içre ahyr, kendi ynsan olmady (ND, 41b-17).

şirkin [ʃirkin شيركين] *erbet, ýaman, hapysa, betnyşan, çirkin*: Şirkin (Tuhf, 24b-12).

şirşe [ʃirşe شيرشا] *serçe, çymçyk*: Şirşe (Tuhf, 25a-10).

Şir Şemseddin [ʃi:r ʃemseddi:n شير شمس الدين] *adam ady (erkek)*: Gaflat goja ogly Şir Şemseddin çapar ýetdi (GA, 61-2).

şir-şir [ʃir-şir شر شر] *suwuk zatlaryň akanda çykarýan sesi*: Şir-şir (MK, I, 272-13).

Şiruýe [ʃi:ru:ýe شيرويه] *adam ady (erkek)*: Ogly Şiruýäni kim, Merýem – kaýsar gyzydan bolub erdi, badyşah kylgaýlar (SB, 40a-7). Şiruýäni kim, ady Kubad erdi, badyşah kyldylar (SB, 40a-9).

Şirwan [ʃi:rwa:n شيروان] *ýer-ýurt ady*: Şirwan ýeri we Kürdan welaýatyda bir şäher... (SB, 32a-21). Şabyran şäheri Şirwan welaýatyda we özge ymaratlar... (SB, 34b-29).

Şirzi [ʃi:rzi: شيرزي] *adam ady (erkek)*: Leşgerkeşi Şirzi erdi (SB, 31b-14).

şiş I [ʃi:ʃ شيش , شش] *«tutmaç» diýen nahar taýýarlananda we iýlende ulanylýan çöp, syh, çiş*: Şiş (MK, II, 225-10). Et şişge takyldy (MK, II, 102-12). Şiş (IBM, 169-14). Şiş (Tuhf, 19b-6).

şiş II [ʃi:ʃ شيش , شيش] *süttün, minara*: Fyrgawn şişler ýükleyüp ýerden çykça (GA, 278-1).

şiş- [ʃi:ʃ- شيش] *çişmek*: Ýylan sokmadan, agja tenüm şişer (GA, 24-9).

şişe [ʃi:ʃe شيشه] *çüýşe*: Şişedür köňülüm-u seňg durur ýar dili / Şişe çün seňge ura kend-özünü ýarasyna (KB, 11-12). Köňül şişesine bah, gatlanamy seňge, begüm (KB, 436-9).

şişek I [ʃi:ʃek شيشاك] *bir ýaşyndaky geçi*: Şişek (Tuhf, 13a-2).

şişek II [ʃi:ʃek شيشاك] *mama (kesel), mama dişän*: Şişek (Tuhf, 11a-13).

şişle- [ʃi:ʃle- شيشلا , شيش لا] *çişlemek*: Şişledi (Tuhf, 21b-6). Mahmur gözi bagrumy şişlär, närowadur (KB, 464-13).

şişlen- [ʃi:ʃlen- شيشلن , شيش لان] *çişlenmek, çişe düzülip bişirilmek, çişlik bişirmek*: Şişlendi (Tuhf, 7a-1).

şişlik I [ʃi:ʃlik شيشلك , ششلك] **1)** *çişlik*: Şişlik (Tuhf, 35a-3). **2)** *çişlik üçin goýun*: Meniňde içinde şişligim war (GA, 33-10). Seniň-de içinde şişligiň war ise, diýgil maňa (GA, 32-6).

şişlik ol- [ʃi:ʃlik ol- شيشلك اول] *çişlik bolmak, çişlik edilmek*: Goýun wergil, bu oglana, şişlik olsun (GA, 18-1).

şişük [ʃi:ʃük شيشوق] *çiş*: Göğüs içinde şişügi (ZME, 215; 132-1).

şıta [ʃita: شتا] *gyş, sowuk pasyl*: Ne saýf-u şita galgusy baky ne harf (BD, 76a-6).

şitab [ʃita:b شتاب] *howlukmaçlyk, çaltlyk*: Eger Ýemen saryga gaýtarur erdiler şitab birle barur erdi (SB, 36a-4).

şitab et- [ʃita:b et- شتاب ايت] **S: şitab kyl-** Bu tobada bir niçe şitab etmiş men (BD, 75a-4).

şitab kyl- [ʃita:b kyl- شتاب قيل] *howlukmak, gyssanmak, howlukmaçlyk etmek, alňasamak*: Musa alarnyň gargyşyga şitab kyldy (SB, 9a-19). Alar çöl ýoly birle şitab kylyb barur erdiler (SB, 38b-4).

şiwe [ʃi:we شيوه] **1)** *tär, yörelge, usul*: Şert kylyň, siz dagy ol adyl we dad şiwesini margy tutgaý siz (SB, 127b-11). **2)** *näz, kereşme*: Dembe-dem mirgaty dilde şiweyi-näz eýleýüb

(ND, 7a-18). Egerçe erimişem, anyň şiweleri-le (KB, 346-12). Gözüme gördi jemalyň şiwesini (Mn, 308a-9).

şiwen [ši:wen شِيَوْن] *merhuma edilyän agy, ýas*: Ordasyňa şiwen girdi (GA, 94-8). Ag ban öýü önünde şiwen gopdy (GA, 256-2).

şobanlyk kyl- [şobanlyk قیل] *çopanlyk etmek, çopan bolmak*: Musa dagy on ýyl şobanlyk kyldy (SB, 7b-13).

şoh [šo:h شوخ] *şadyýan, degişgen, wäşi, şoh*: Bu şoh (ZME, 392; 159-1). Dilber ki, dilruba ola-ýu şoh-u şeng ola (KB, 157-15).

şok [šo:k شَوْك] *köp, köp sanly, çok, çoh*: Şok (Tuhf, 30b-4).

şok bol- [šo:k bol- شَوْك بُول] *köpmek, köp bolmak*: Şok boldy (Tuhf, 31b-3-4).

şokra- [şokra شَوْقَرَا] *köpürjiklemek, gabarmak, galmak, pökgermek, jokramak*: Şokradý (Tuhf, 8b-6).

şol [şol شَوْل] *şol*: Oglan, şol künbedi gördüňmi? (GA, 229-3). Şol güneşe gul olam ki, bedr-aý anyň içün (KB, 393-9).

şolak [şolak شَوْلَاق] *ysmaz bolan, şel bolan, çolak*: Şolak (Tuhf, 4a-10).

şolga- [şolga شَوْلْغَا] *daňmak, saramak, çolamak*: Şolgady (Tuhf, 32a-5).

şolgalyk [şolgalyk شَوْلْغَالِيك] *bukja*: Şolgalyk (Tuhf, 8a-2).

şolgu [şolgu شَوْلْغُو] *daňy, sargy*: Şolgu (Tuhf, 31b-10).

şor [šo:ɾ شور] **1** *şor, duzly*: Şory agzumda nişe dil dile, nigär-ä (KB, 151-6). Lebi durur, şah-a, weliken türfe şory war (KB, 472-5). Gözüme girsün göre şoryn lebiň (KB, 158-14).

2 *şor ýer, şorlan ýer, ekin ekmäge ýaramayan duzly ýer*: Nägäh bir ýufga suwga ýetişdi kim, şor ýerge tüşüb erdi (SB, 31a-18).

şorla- [şorla شَوْرَلَا] *şarlamak, şarlap akmak*: Alja gany şorlady (GA, 23-1). Gara gany şorlady (GA, 148-4). Düdük kibi gan şorlady (GA, 203-9).

şorlatyr- [şorlatyr شَوْرَلَاتِر] *şarlamak, şarlatmak*: Agzuň-la burnuňdan gan şorlatyr di(ý)dim (GA, 53-9).

şoroşa- [şoroşa شَرَشَا] *pyşyrdamak*: Gulagymda şoroşaýan naýybymmy sen (GA, 269-2).

şowly [şowly شَوُولِي] *şöhratly, meşhur, atly, çawly*: Şowly (Tuhf, 33a-ç).

şoýun [şoýun شَوِيُون] *çoyun*: Şoýun (Tuhf, 12b-13).

şöhrat [şöhrat شَهْرَات] **1** *şöhrat, abraý*: Şöhraty itig boldy (ZME, 786; 164-2). Yşkuň çerisi şöhraty mülki-le ýaýyldy, çohdur (KB, 322-5). **2** *meşhurlyk, tanymallyk, şöhratlylyk*: Özge muluky-tawaýyfnyň ol gadar şöhraty yok turur (SB, 20b-23). **çöşhrat tap-** – *meşhurlyk gazanmak, abraýy artmak, meşhur bolmak*: Nasary dini anyň zamanyda şöhrat tapdy (SB, 22a-7). Zyzen we gyzyňnyň kyssasy arab arasyda şöhrat tapyb turur (SB, 28b-18).

şöhre [şöhre شَهْرَه] *meşhur, tanymal, belli, abraýly* **çöşhreýi-şähri** – *meşhur Ay, täze Ay*: Ol şöhreýi-şähri kyldy bu aklumuzy esir (KB, 433-15).

Şöklü mälük [Şöklü mä:lik شَوْكُلُوْمَلِك] *adam ady (erkek)*: Şöklü mälige howala oldy (GA, 64-3).

şölen I [şölen شَوْلَن] *uly toý, şüweleň*: Beýrek şölen ýemeginiň ýanyňa geldi (GA, 111-6).

şölen II [şölen شَوْلَن] *söwüşlik goýun*: Agja goýunlary sorar olsaň, agam Beýregiň şölenidi (GA, 104-1).

şölenli [şölenli شَوْلَنْلِي] *söwüşli*: Küçüjik toňuz şölenli (GA, 281-5).

şölen ol- [şölen ol شَوْلَن اُول] *söwüş bolmak*: Aga ýylda agja goýnum saňa şölen olsun (GA, 167-2). Goýnum saňa şölen olsun (GA, 167-2).

şölmek [şölmek شَوْلْمَاك] *toýundan ýasalan önümler, küýze, golça*: Şölmek (Tuhf, 28a-4).

şöp [şöp شَوْب] *çöp, sypaljik*: Şöp (Tuhf, 29b-10).

şöple- [şöple شَوْبَلَا] *ýygnamak, üýşürmek, toplamak, çöplemek*: Şöpledi (Tuhf, 32a-8).

şörek [şörek شَوْرَاك] *çörek, çelpek, lawaş, külçe*: Şörek (Tuhf, 31a-9).

şörli [şörli شَوْرْلِي] *şöhratly, meşhur, atly, çawly*: Şörli (Tuhf, 33a-7).

şös- [şös شَوْس] *çözmek, çöşlemek*: Şöşmek (IBM, 119-15).

şöwket [شوكت] *gudrat, beýiklik, şöhrat*: Erse öz badyşahlyk we şöwketi birle magrur bolub... (SB, 2a-5). Munça şöwket we azamat birle öz kutuny halaldan kesb kylur erdi (SB, 13a-9). Şöwket bile meşhury-jahan bolgaý sen (BD, 76b-3).

şöwre [شَوْرَا] S: *şewre Şöwre* (Tuhf, 13a-6).

şöwrül- [شَوْرُول] *agdarylmak, düňderilmek, çöwrülmek*: Şöwrülmiş (Tuhf, 34b-6).

şöwür- [شَوْوُر] *çöwürmek, agdarmak, gozgamak*: Şöwürdi (Tuhf, 29b-13).

şöýle [شَوَيْلَه] *şeyle*: Handan buýruk şöýledür (GA, 12-2). Serweri şahy-jahansyň şöýle bil kim, Nagşy-ýa (ND, 13b-10). Gözümüz şöýle gark oldy ki, bulmazuz gözümüzü (KB, 550-15). Jemaly şöýle kylur kend-özine mustagrak (KB, 540-12).

şu [şu: شو] *şu, görkezme çalyşmasy*: Şu dekli hesret wujudym edem ki, tilsim häke ben (ND, 36b-2). Şundan bärü aklym ussum dire bilmen (GA, 43-6). Şunlar ki, hezaran gan ile jana ererler (KB, 407-3).

şu [شو] *işlikler bilen ulanylyp, hökmanylygy aňladýan söz*: Bargyl şu. Gel şu (MK, III, 158-7).

şuba [شَوْبَا] *daşky geýim*: Şuba (Tuhf, 27b-12).

şugab [شُعَب] *pudaklar, bölekler*: Wer şugab husnuň toly weli jümlesi (KB, 517-13).

şugag [şuga:g شُعَاع ، شُعَاع] *şöhle, şugla, ýalkym, ýalpyldy*: Husny, jemaly-şugagy taşa çahar ise (KB, 36-9). Ýüziniň nury şugagy oduna düşdüm bu gün (KB, 565-15). Şid Gün şugagyny aýturlar (SB, 2a-8). Gün ...tulug we gurub kyla turur, emma şugagy ýok turur (SB, 18b-15).

şugara [شُعْرَا] *şahyrlar, goşgy düzüjiler*: Şugaraýa şygry-şagyr eger erer ise (KB, 187-6).

Şugaýb [شُعَيْب] *adam ady (erkek), pygamberleriň biri*: Medýen ähli Medýan nesliden tururlar – Şugaýb kowumy (SB, 3b-2). Şugaýb we Musa we Harun we Ýuşag alayhumussalam Menuçeher zamanynda erdiler (SB, 6b-22).

şugba [شُعْبَه] *bölüm, şaha, goşundy*: Jenan-gerd derýaýy-Gulzumdan bir şugba turur (SB,

34b-30). Beni-Şeyban ...beni Bekr bin Waýyldan bir şugba turur (SB, 41a-10).

şugl [شُغْل] *iş, pişe, kâr*: Imdi maslahat oturur kim, her birige bir mansab we şugl we amal tagýyn kylgaý siz (SB, 125b-13).

şugla [شُغْلَه] *şöhle, şugla, ýalkym, ýalyn*: Şuglasyny gizlär-u tütünini tütetmez (KB, 469-14). Ýüzünden şugla urar Taňry nury (Mn, 301b-9). Ýyrakdan bir ot şuglasy göründi (SB, 7b-16).

şugladar [شُعْلَدَار] *şöhleli, şugladar*: Müjella etdi dil aýny açyldy, şugladar oldy (ND, 35b-15).

şuglu [شُغْلُو] *itüzüm*: Şuglu (MK, I, 360-12).

şujag [şuja:g شُجَاع] *batyr, edermen, gayratly*: We üç ogly hem bahadur we şujag we dilawer erdi (SB, 129b-7). Ol sahyb raý, dilawer, şujag kişi erdi (SB, 22b-4).

şujagat [şuja:gat شُجَاعَت] *batyrlyk, mertlik, gayduwsyzlyk*: Şujagat birle juduňdan hemişe (Mn, 294a-6). Saňa jud-u şujagat boldy pişe (Mn, 294a-6). Bir kişi bar turur kim, ...şujagat we samahat we merdi we merdümi ...birle araste turur (SB, 20a-3). Bähram dagy şujagat we tähäwwür ýüziden ol gulan ardydan çapdy (SB, 31a-19).

şul [شَوْل] *şu, şul*: Şul oturan begler Gazana asy olur (GA, 296-5). Şul kalb ola ki, galybygallaby ýohdurur (KB, 53-5). <şul dem – şu wagt, şu pursat>: Şul dem ki, ýardan jana göz degdi sana sen (KB, 370-3).

şum [شَوْم ، شَوْم] *ugursyz, bagtsyz, bagtygara, şum*: Çün dosta mübärekez, duşmana şum (KB, 607-11). Gadamyň memleketde şum turur (SB, 40a-15). Eý kutah ömür! Şum möwlüdiňni Şiringe tabşurub turur men (SB, 40a-13). <şum gel- – şumluk getirmek, bagtsyzlyk getirmek>: Ol hereket oňa şum gelib, mafluj boldy (SB, 32b-32).

şumar [şuma:r شُمار] *san, sanama, hasap, hasaplama*: Kaçan gele bu dil anda şumara (KB, 16-9).

şumara [şuma:ra شُمَارَه] S: **şumar** Kubad bir sypahbed on iki miň şumara (esger) birle ýiberdi (SB, 32a-19).

şumlug [شَوْمْلُغ] *betbagtlyk, bagtygaralyk, şumluk*: Şumlug (IBM, 153-14).

şumlyk [شوم ليق] S: **şumlug** Dünýäni bu zyndyklarnyň näpäk we şumlygydan arytgaý men (SB, 34a-12). Ol mekir şumlygydan heläk boldy (SB, 18a-31).

şunça [شونچه] *şunça, ençe*: Lagl-u luwluw şunça dökdi gözlerim (KB, 158-11).

şunkar [şunka:شونقار] *laçyn, şunkar*: Howa üzre berür şunkarga guwny (Mn, 290b-5).

şur [şu:r:شور] *tolgunmaly, howsalaly*: Lebi şeker durur dil pür şur (KB, 568-11).

şurb [شرب] *içilýän zatlar*: Jany war, ýokdur haýaty ekil, şurb olmyş gada (ND, 2a-18).

şureş [şu:reş:شورش] *tolgunma, pitne, topalaň, gozgalaň*: Bir şureşimüz ile-ýu serbazy-jahany... (KB, 175-4).

şuride [şu:ri:de:شوریده] *bulaşan, garym-gatym, bulaşyk*: Şuride gisüsi-le teşwiş olmasa (KB, 122-4). Haşa ki, ola könlüm zülfün ile şuride (KB, 521-13).

şur kyl- [şu:r kyl-:شور قیل] *bulaşmak, hallan atmak, yranmak*: Hezar şur kylur zülfi bir saba ýeline (KB, 343-9).

şurug kyl- [şuru:g kyl-:شروع قیل] *başlamak, girişmek*: Imdi fars badyşahlarynyň hekaýatyga şurug kylaly (SB, 11a-5). Imdi ikinji tabaka kim, alarny kiýanylar diýerler şurug kylaly (SB, 11a-17).

Şuş [Şu:ş:شوش] *ýer-ýurt ady*: Şuş şäherinde wefat kyldy (SB, 16b-32). Şähri Şuş... ymarat — kyldy (SB, 29a-25).

Şuşter [Şu:şter:شوشتر] *ýer-ýurt ady*: Ahwaz we Şuşter we hududy – Rum we Gürjni anyň tasarrufyga goýdylar (SB, 15b-31).

şuty [شئي] *möý, içýan kimin mör-mojekler*: Şuty (MK, III, 164-14).

şuwal [شوال] *çuwal, halta*: Şuwal (Tuhf, 8b-11).

şuwra [شورا] *kiçi, kiçijek*: Şuwra (Tuhf, 22a-ç).

şuwşaş- [شفشش] *pyşyrdamak, çawuş çakyşmak*: Ol anyň birle şuwşaşdy (MK, II, 281-17).

şuwşat- [شفشت] *çawuş çakdyrmak*: Ol meniň gulakga söz şuwşatty (MK, II, 271-3).

şuwulşan [شورولشان] **1) sülük**: Şuwulşan (Tuhf, 25a-8). **2) soguljan**: Şuwulşan (Tuhf, 25a-8).

şübhe [شبهه, شبهه] *şübhe, şek-şübhe*: Bir şübhe tüşer anda, eger gany war ise (KB, 556-9).

şübik [شُبِك] *miwäniň şänigi we gabygy*: Şübik (MK, I, 326-12).

şüd [شُد] *boldy (bolmak)*: ...Andan göçüb mütewejjihi-Derbend şüd (SB, 122a-27). **amed-u şüd kyl-** – *baryş-geliş etmek, gatnaşyk etmek*: Barça agrab anyň dergähige amed-u şüd kylgaýlar (SB, 35b-2).

şük [شك] *dynç, rahat, hereketsiz, ýuwaş* **şük tur-** – *ýuwaşamak, dymmak*: Şük turdy (MK, I, 281-7).

şükra [şükra:نا شُكْرَانِه] *şükür, kanagatlylyk, şükranalyk, razylyk*: Şükranalar gerek ki, bu tedwir içindedur (KB, 61-13). Munuň şükranasy gurban bolaýyn (Mn, 292b-3).

şükr eýle- [شُكْرُ ايله] *şükür etmek*: Allaha şükrlar eýledi (GA, 200-9). Şeker şükr eýledi laglyň tatyndan (KB, 80-13).

şüküfte [شُكُفْتِه] *gül açylan, güllän, gül*: Ýüzün güli eşküfte ola, gala şüküfte (KB, 48-13).

şükür [شُكْر] **1) şükür, kanagat, razylyk**: Aňa şükür ki, şekkeri kyldy tuzum benüm (KB, 348-4). Wysalyň gadrynyň şükürni kysam (Mn, 304a-7). Allatagalaga şükür we sepaş kyldy (SB, 122b-31). **2) minnetdarlyk, hoşallyk**: Gyzlar gaýtgandan soň Şugaýb alyga gelib, Musadan köb şükür we ýahşylyk diýdiler (SB, 7b-11). **şükri-minnet** – *ýagşylygyň gadyryny bilmek, şükür etmeklik*: Hamdy Lillä şükri-minnet, ýara erdim ben häle (ND, 30a-5). Hamdy Lillä şükri-minnet saňa, eý şahy-jahan (ND, 24a-4).

şükür kyl- [شُكْرُ قیل] S: **şükür eýle-** Birligime şükür kyldy (GA, 156-12). Sabyr ile şükür kilmaga bu hijr-u wysala (KB, 455-15). Andan bir awuç tofrak geltürüb, bir para öz bedenige sürtüb, Allatagalaga şükür kyldy (SB, 124a-19).

şünük [شُنُك] *çynar*: Şünük (MK, I, 326-10).

şünle [شُنُكْلَا] *ösümlik ady*: Şünle (MK, III, 280-11).

şüprek [شُورَڪ] *könelen mata, esgi, çüprek*: Şüprek (Tuhf, 21a-3).

şürşek [شُورُشَاك] *tapmaça, matal*: Şürşek (Tuhf, 13b-1).

şürü- [شُورُ] *heläk bolmak, çüýremek*: Şürüdi (Tuhf, 10a-11).

şüşkür- [شُوشْ كُورْ] *asgyrmak*: Şüşkürdi (Tuhf, 26a-5).

şüt [شُوت] *gelip çykyş, asyl, boluş*: Şüt (MK, III, 86-6).

şütük [شُتُك] *sygryň şahyndan edilen syýadan*: Şütük (MK, I, 326-14).

şütük sakal [شُتُكْ سَاكَال] *köse sakgal, çüte sakgally*: Şütük sakal (MK, I, 326-15).

şyban [şy:ba:n شَيْبَان] *çyban, düwürtik*: Şyban (Tuhf, 15b-3).

şybşyk [شَيْبَشَيْق] *serçe, çymçyk*: Şybşyk (Tuhf, 25a-9).

şybylda- [شَيْبَلْضَا] *pyşyrdamak, çawuş çakmak*: Şybyldady (Tuhf, 33b-11).

şyfa [şyfa: شَيْفَا] *nähoşlukdan gutulma, ýagşy bolma, keselden saplanma, şypa, — derman*: Şyfaýy-lutfy yhsandyr şerigat (ND, 1b-10). Gelgil ki, senden özge bu derdüň syfasy ýoh (KB, 383-12). Şyfahuňa erer isem, sana sen ki, şyfa sen (KB, 337-6). <>**şyfa ber-** — *saglyk bagyş etmek, şypa bermek, em etmek*: Doga kylgaý sen kim, Allatagala saňa şyfa bergeý (SB, 6a-25). Eger maňa Allatagala şyfa bergeý saňa ýüz ýygaç urgaý men (SB, 6a-27).

şyfah [şyfa:h شَيْفَاه] *lebler, dodaklar*: Şyfahuňa erer isem sana sen ki, şyfa sen (KB, 337-6). Ki hastaýa em, derde şyfa oldy şyfahy (KB, 333-9).

şyfa kyl- [şyfa: kyl- شَيْفَا قِيلْ] *keseli bejermek, em etmek, şypa etmek*: Bu hastaýa lebüni çünki sen şyfa kylduň (KB, 512-16).

şyfa ol- [şyfa: ol- شَيْفَا أُولْ] *şypa, em bolmak*: Ki hastaýa em, derde şyfa oldy (KB, 333-9). Sibi-yşk lebündür şyfahy oldy şyfa (KB, 68-6).

şyga [şy:ga شَيْغَاه] *şyga mezhebi, şaýy*: Şyga ählinden döğülem leyk wardur bu gadar (KB, 6-7).

şygar et- [şyga:r et- شَيْغَار ايد] S: **şygar kyl-** Dad we adyl özige şygar edib, mähtäjlerge 680

emwal ülesüb, barça halaýykga yhsan ...kylur erdi (SB, 28a-27).

şygar kyl- [şyga:r kyl- شَيْغَار قِيل] *şygar edinmek, ýörelge edinmek*: Zalalat we usýanny özlerige pişe we şygar kyldylar (SB, 6b-25).

şygyr [شَيْغَر] *şygyr, goşgy*: Ol babda köb şygyrlar diýib tururlar (SB, 28b-18). <>**şygry-şagyr** — *şirin, çeper goşgy, ajaýyp sözli şygyr*: Şugaraýa şygry-şagyr eger erer ise (KB, 187-6).

şyk [شَيْق] *çagyryş, ýüzlenme*: Şyk (Tuhf, 36a-4).

şykrak [شَيْقَرَاك] *çarh, jykyr*: Şykrak (Tuhf, 15b-7).

şyla- [شَيْلَا] *ýagty salmak, ýalpyldamak*: Od kibi şylaýyb gelen nedir? (GA, 128-2). Gün kibi şylaýyb gelen kafyryň başynda yşgydur (GA, 128-6).

şylbyk [شَيْلْبَيْق] *serdesse, ýogyn taýak, degenek*: Sylbyk (Tuhf, 25b-4).

şyltak [شَيْلْتَاك] **1** *mekir, hilegär*: Şyltak (Tuhf, 12b-ç). **2** *şyltakçy*: Şyltak (Tuhf, 12b-ç).

Şymyr [شَمْر] *adam ady (erkek)*: Leşgerbaşy, emiri-agzam Şymyr atlykny Türküstanga ýiberdi (SB, 10b-27). Türküstanga bargan we köb ganaýym geltürgen bu Şymyrga nisbet kylurlar (SB, 32b-17).

şyngyl [شَيْنْغِيل] *çuň, çuňňur, tereň*: Şyngyl (Tuhf, 25a-11).

şyňla- [شَيْنْلا] *şyňlamak*: Şyňlady (Tuhf, 24a-9).

Şyp başy [Ş(y)p b(a)ş(y)ňa IFlCB PlC] *ýer ady*: ...Ýylun kol birdin syňar Şyp başyňa tegi çerig itdim (MÇ,gd-3) — ...Ýylunkoluň günorta-gündogar tarapy (ilersi) bilen Sybbaşyna çenli goşuny ýerleşdirdim.

şyra [şyra: شَيْرَا] *aluw-satuw, alma ýa-da satma*: Gözüňe gul olaýym ki, tolu aýahlary, / Huny-jigerden maňa werdi, şyradan degül (KB, 573-1).

şyrak [شَيْرَاق] *çyranyň ýagtylygy*: Şyrak (Tuhf, 36a-3).

şyralan- [شَيْرَالَانْ شَيْرَلَانْ] *haly, ýagdaýy gowulaşmak*: Şyralandy (Tuhf, 9b-ç).

şyraklan- [şyra:klan- شَرَاكْلَانُ] *şalpyldamak, lowurdamak, aýdyňlanmak, çyralanmak*: Şyraklandy (Tuhf, 37a-2-3).

şyraý [şyra:ý شيراي] *çyray, ýüz keşp*: Şyraý (Tuhf, 17b-9). <>**şyraýy gaýyt-** – *ýüzi öçmek*: Şyraýy gaýytdy (Tuhf, 17b-9).

şyrşa [شِرْشَا] *ayna, çüýşe, syrça*: Şyrşa (Tuhf, 18a-8).

şyrşyk [شِرْشِيقُ] *garasar*: Şyrşyk (Tuhf, 18a-11).

şyškan [شِشْكَانُ] *syçan*: Şyškan (Tuhf, 28a-1).

şyšra- [شِشْرَا] *bökmek, syçramak, segirmek*: Şyšrady (Tuhf, 36b-13).

T

tab I [ta:b تاب] *towar, burum*: Zülfüňe piç-
-u tabdur, bir ýazuw idi alnuma (KB, 308-1).

tab II [ta:b طَاب] *doly, бүтин*: Tab ýah oduña janymy, wagty durur, eksiri sal (KB, 417-13).

taba [ta:ba تابه] *taba, saç*: Çelpek tabasy (ZME, 98; 132-1).

tababyga [taba:byga تَابَاغَة] *Ýemen patyşalarynyň lakamy*: Tababyga tubbag jemgi turur (SB, 27a-16). Muluky-hymýar we tababygany mugaýýan kyldy (SB, 32b-25).

tabag [تَبَع] *yzyna eýerýänler, tabynlar, nökerler*: Erdeşir any nesil we tabag birle heläk kyldy (SB, 28b-24).

tabak [ta:bak طَبَق] *tabak, çanak, okara, jam*: Hergiz go(ý)maýalum tabagy ortada serpuş (KB, 441-10). Bir tabakny ýakut doldurub, bir tabagy taky ot doldurub anyň alyga goýdylar (SB, 7a-28). Her biriniň alyga bir turunç birle bir byçak tabakga salyb geltürdi (SB, 4b-32).

tabaka [طَبَقَة] *bölüm, bölek, gatlak*: Imdî ikinji tabaka kim, alarny Kiyanylar diýerler şurug kylaly (SB, 11a-17). Ikinji tabaka Kiyanylar erdi (SB, 11a-18). Bu turur ikinji tabakanyň ahwaly (SB, 20a-19). Üçünji tabaka muluk tawaýyt zikride (SB, 20a-21).

tabala- [تَبَالَا] *ýazgarmak, käýemek*: Ol any tabalady (MK, III, 238-9).

tabaldyryk [طَابَالُ دِرْقُ] *agaç köwüş*: Tabaldyryk (Tuhf, 29b-2).

taban [ta:ba:n تابان] *parlak, ýagtylyk saçýan, ýalkymly* <>**mahy-taban** – *nurly, parlak* *Aý*: Gün olub mülki bakada mahy-taban olagör (ND, 12a-10). Hurşyd ýüzüň birle bu gün eý, mahy-taban (BD, 36a-8). Ne gül ki, kuýaş dek mahy-tabanymga (BD, 54a-5).

taban [ta:ban تَابَن] *daban, paşmak*: Taban (MK, I, 335-8).

tabanla- [ta:banla- تَابَنَلَا] *depmek, dablanlamak (düýe hakynda)*: Tewe tabanlady (MK, III, 252-16).

tabanlyg [ta:banlyg تَابَنَلِغ] *dabanlak, paşmakly*: Tabanlyg tewe (MK, I, 412-17).

tabar [t(a)b(a)ryn NIRBz] *dowar, mal, baýlyk*: Anda ötrü türgis karlukyg tabaryn alyp (MÇ, go-5) — *Ondan soň türgeşleri, garlyklary (derbi-dagyn edip) malyny (baýlygyny) alyp (çapyp)...*

Tabar [تَابَر] *adam ady (erkek), gypjak hanlaryndan Ynal Uzuň gurduran binasy*: Tabar (MK, I, 301-15).

Tabarystan [Tabarysta:n طَبَرِستان] *ýer-ýurt ady*: Niçe nahyýet Tabarystanda... turur (SB, 32a-22). Bestam gaçyb, Tabarystanga bardy (SB, 39a-5).

Tabaryýýa [طَبَرِيَه] *ýer-ýurt ady*: Şam Tabaryýýasyny ol bina kyldy (SB, 21b-19).

Tabarýus [طَبَارِيُوس] *adam ady (erkek)*: Tabarýus kaýsar naýyby erdi (SB, 24b-26).

Tabas [طَبَس] *ýer-ýurt ady*: Şöýle ki, rowaýat kylynur şemsi Tabasdan (KB, 315-15). Kahystan we Ysfyhan we Tabas hududyda niçe ýyl taht we taraj kylur erdi (SB, 130a-25).

tabbah [tabba:h طَبَاخ] *aşpez*: ...Ol ýerge ýiberdiler bir tabbah kişi birle (SB, 128a-29).

tabçur- [تَابْچُر] *tabşyrmak*: Men ogulny ene-singe tabçurdym (MK, II, 138-9).

tabg [طَبَع] **1)** *boluş, häsiýet, durk*: Ikinji tabgy jismany diýmişler melhemi any (ND, 21b-5). Tabg kim ewsafuňy zaýendedür (KB, 139-6). Töhfe şol husnuña laýyk tabg bulmaz bunjadur (KB, 206-10). Tä bilingeý her kişiniň tabgy birle halaty (BD, 40a-7). **2)** *durk, dereje, ussatlyk, sungat*: Ol zamanda bunlar tabgyna

hiç kimsene bu sanagat içinde erişmedi (Ýaý, 108b-8).

tabgaç 1) [T(a)bg(a)ç EGBT] *ýer-ýurt ady, Hytaý, Demirgazyk Hytaý*: Bilge Tonýukuk ben özüm Tabgaç iline kylyndym (Tk, gb-1) — Men-a akylyly Tonýukuk özüm Hytaý ilinde döredim (terbiýelendim). **2)** [t(a)bg(a)ç EGBT, t(a)bg(a)ç(y)g GEGBT] *tabgaçlar, hytaýlar, hytaý halky*: Tabgaç oguz kytaň bu üçeği kabysar kaltaçy biz (Tk, go-12-13) — (Eger) hytaýlar, oguzlar, kytaňlar bu üçüsi birleşip söweşseler, (onda) biz galarys (saklanarys). ...Birgerü tabgaç tapa ulug sü eki ýegirimi... süledim (Kt, gd-28) — *Saga, tabgaçlara (hytaýlara) garşy (tarap) on iki ýola uly goşun çekip söweşdim*. Beríye tabgaçyg... üküş ölürti (Tk, gb-7) — (Ol) diňe günortada tabgaçlary köp gyrdy. <>**tabgaç budun** [T(a)bg(a)ç bud(u)n NDWB : EGBT] *tabgaç halky, hytaý halky*: Tabgaç budun... tokydtym (Oý, sag-1) — *Tabgaç halkyny (hytaý halkyny) ýeňdim (çym-pytrak etdim)*.

Tabgaçgaru [T(a)bg(a)çg(a)ru WRGEBT] *Tabgaça (Hytaýa), Tabgaça tarap, Tapgaç sary*: Tokuz oguz budun ýerin subyn ydyp Tabgaçgaru bardy (Bk, dg-35) — *Dokuz oguz halky ýerini, suwuny (ýurduny) taşlap, Tabgaça (Hytaýa) bardy (gitdi)*. Tabgaçgaru Kuny Seňünig ydmys (Tk, go-9) — (Ol) tabgaçlara garşy Kuny Seňüni iberdi.

tabhana [ta:bha:na تَابْهَانَه] *gyzdyryjy, ýyladýan jay* <>**tabhanaýy-dil** — *kalbyň ýakyjy öýi*: Bu tabhanaýy-dilde ki, yşyk tab kылur (KB, 159-8).

tabkyl- [تَابْ قِيلْ] *ýakmak, ýandyrmak, lowlamak*: Bu tabhanaýy-dilde ki, yşyk tab kылur (KB, 159-8).

tablag [تَبْلَاغْ] *razylyk*: Bu işde seniň tablagyň barmu? (MK, I, 384-11).

tabluk [تَبْلُوكْ] *ýeriň jaýrygy*: Tabluk (MK, I, 389-8).

tabşur- [تَبْشُورْ, تَبْشُورْ] *tabşyrmak, gowşurmak, bermek*: Tabşurmak (MK, II, 138-9). Men ogulny anasyna tabşurdum (MK, II, 138-6). Tekfurny tutub, Oguz oglanlaryga tabşurdylar (SB, 122b-26). Tahtny andan soň Tuman hanga tabşurub (SB, 127b-10). Any tutub, sizge tabşuraýyn (SB, 128b-21).

tabut [ta:but تابوت] *tabyt*: Goýub tabut teniň içre nedir almak ony ol an (ND, 23a-7). Nägäh tabutny syndurub, andan çykdy (SB, 129a-3). Şerik gardaşyny tabutga salyb, bir ýyl ewde saklady (SB, 130a-5). Ýusuf tabutyny dagy birge eltib, aba we ejdad gaşyda defn kылdy (SB, 6a-15).

tabut ol- [ta:but ol- تابوت اول] *tabyt bolmak*: Tewle-tewle şahbaz atun, biner olsam, tabudym olsun (GA, 167-13). Bilmez-sem maňa tabut olsun (GA, 296-9).

taby [تَابِي] *razylyk*: Bu iste anyň tabysy gerek (MK, III, 163-1).

tabyg [ta:byg تابع] **1)** *boýun egýän, gulak asýan, tabyn edilen, bagly bolan*: Ol dagy öz nöker we tabyglaryny ýygyb, alar birle harb kылyb... (SB, 121a-8). **2)** *eýeriji, garaşly*: Musa aňa we tabyglaryga gargyş kылdy (SB, 9b-5). Tabygyň mülki-Horasan bolmak (BD, 53a-6).

tabyg bol- /ol- [ta:byg bol- /ol- تابع بول / اول] *tabyn bolmak, boýun egmek, boýun sunmak*: Aşyguň hazy gerek, tabyg ola magşugyna (KB, 162-13). Ýagny bizge tabyg bolub, meded berdi (SB, 121a-18).

tabysgan / tabyşgan [t(a)b(y)g(a)n / t(a)b(y)ş NGSBT, NGcBz] *towşan*: Keýik ýiýü tabysgan ýiýü olurur ertimiz (Tk, go-8) — (Biz) keýik iýip, towşan iýip ýaşaýardy.

<>**tabysgan ýyl** [t(a)b(y)şg(a)n ýyl LIY : NGcBz] *towşan ýyly*: Tabyşgan ýyl bisiň aýka (MÇ, gd-8,9) — *Towşan ýylynyň başinji aýynda*.

Taçam [T(a)ç(a)m MET] *adam ady (erkek)*: Bilge Taçam ýogyň alur agyňyn kazgandym (Oý, sag-4) — *Akylyly Taçam, (men) seniň jaýlanmagyň bilen emlägiň gymmatbaha zatlaryna eýe boldum (aldym)*. Taçamka bitig taşyg kылdym beňigü (Oý, ýan-1,2) — *Taçama ýazgyly daşy ýadygärlik etdim*.

tad [ta:d داد] *tagam, dat*: Lebünün tady şekerdür weli rengi al olamy? (KB, 398-1).

tada tata [تادا، تادا، تادا] *on ädimlik ýer*: Tada tata (MK, III, 166-5).

Tadgun [Tadgu:n تَدْغُونْ] *derýa day, Öküz (Oks) derýasy (Amyderýa) ýaly uly bir derýa*: Tadgun (MK, I, 366-4).

tadu [تَدُو] *ynsan tebigaty, häsiýeti*: Tadu (MK, III, 166-4).

tadun [تَادُون] *bir ýaşyndaky göle*: Tadun (MK, III, 128-10).

Tadykyň Çor [T(a)d(y)k(y)ň Çor(y)ň FRWE FhDT] *adam ady (erkek)*: Eň ilki — Tadykyň Çoryň boz atyg binip tegdi (Kt, gd-32) — *Iň ilki (gezek) Tadykyň Çoruň boz (ak) atyna münüp degdi (hüjüm etdi)*.

tadym [ta:dym تَادِم] *eneke*: Sizi tadym-daýym sandym (GA, 274-3).

tafahhus eýle- [تَفَحُّص اَيْلَه] *gözlemek, agtarmak, derňemek, barlamak*: Çoh tafahhus eýledi gyl-gyl ýara (KB, 512-14).

tafahhus kyl- [تَفَحُّص قِيل] S: **tafahhus eýle-** Tafahhus kylmyşam gisüňi gyl-gyl (KB, 20-1). Gije ýatur ýerini ýahşy tafahhus kylyb, bilib gelgeýler (SB, 130a-14). Gara han ol gyzny istäb, andan bu halny tafahhus kyldy (SB, 121a-1).

tafarruj [تَفَرُّج] *gezelenç, seýil*: Ýusuf biziň birle ýazyga baryb, tafarruj we tomaşa kylgaý (SB, 4a-23).

tafarruj kyl- [تَفَرُّج قِيل] *synlamak, tomaşa etmek*: Zeba tafarruj kylmak üçin kasr üstige çykyb tafarruj kyldy (SB, 23a-16).

tafaul [tafa:ul تَفَاوُل] *öňünden görme, alamat, pal atma, gowulyga ýormaklyk*: Erür dewletge bu didaryň tafaul (Mn, 294a-4).

tafawut [تَفَاوُت] *tapawut, bir zadyň ikinji bir zatdan aýratynlygy, parhy*: Leýk bolmuşdyr tafawut ylym, yrfan ile has (ND, 40b-19).

tafawwuk kyl- [تَفَوُّق قِيل] *artyk bolmak, ýokary, beýik bolmak, üstün bolmak*: Barça jahan mulukyga tafawwuk kyldy (SB, 39a-15).

tafryk [tafry:k تَفْرِيق] *pytran, dargan, bölünen*: Nesimi-subh her demde erürer jemge tafryky (KB, 31-3).

tafryka [تَفْرِيقَة] *pytrama, dargama*: Alarnyň tafrykasynyň zikri Kurany-Azymda mezkur turur (SB, 22a-26).

tafryka kyl- [تَفْرِيقَة قِيل] *paýlamak, bölmek*: Geltürgen mallaryny ýaranlaryga tafryka kylyb... (SB, 25b-23). Eýranda memälikni muluky-tawaýyfga tafryka kyldy (SB, 32b-24).

tafsyl [tafsy:l تَفْصِيل] *jikme-jiklik, jikme-jik beýan etme*: Munça leşger bu tafsyl birle og-lanlarymga berib ýiberdim (SB, 124a-11). Anyň tafsily adynyň astynda ýazylyb turur (SB, 126a-13).

tafsyl kyl- [tafsy:l kyl- تَفْصِيل قِيل] *jikme-jik beýan etmek*: Gisuwyňy tafsyl kyldyň, ýagny ekmal olusar (KB, 577-8).

tafwyz kyl- [tafwy:z kyl- تَفْوِيز قِيل] *tabşyrmak, bermek*: Ýuşag bin Nunga tafwyz kyldy (SB, 9b-1).

tafyyh [ta:fyyh تَفَاح] *öte serhoş, şeraphor*: Hakan tagt üstide mesti-tafyyh ýatyb turur (SB, 31a-6).

Tafýus [Ta:fýu:s تَافِيُوس] *adam ady (erkek)*: Tokuz aý Tafýus kaýsarlyk kyldy (SB, 22a-14).

tag [t(a)gda ADGT, ADGz (t(a)gka AhGT ta:g تَاغ] *dag*: Tagda sygun tezser... (Bk, gb-5) — *Haçan dagda sugun ýüwürse...* Kömür tagda (MÇ, dg-8) — *Kömür dagynda*. Tinesi ogly ýatyma tagka tegmiş idi ýok ermis (Tk, go-47) — *Tinesi oglunyň ýaşayan dagyna ýetdi, (ol) ýeriň eýesi (häkimi) ýok eken*. Tag tagga gawuşmas kişi kişige gawuşur (MK, III, 113-11). Tag (IBM, 178-2). Şöýle nagra urdy, haýkyrdy kim, tag we taş ýañulandy (GA, 227-4). Kazylyk tagyna geldi (GA, 26-5). Tag çeçegi, eneň süýdi saňa merhemdür (GA, 28-12). Ýoljular eglenmez garly taglarda (ND, 12b-16). Taglary inletmedümi nagmaýy Dawud (KB, 26-5). Ol bir tag turur (SB, 121a-26). Ondan Lur taglaryga baryb (SB, 124a-28). Ne tagda kararym-u ne tüzde (BD, 95a-1).

Tag [Ta:g تَاغ] S: **Tag han** Üç oglyny — Aý we Gök we Tag[ny] tokuz miň kişi birle... ýiberib... (SB, 123a-17).

taga [طَاغًا] *nal*: Taga (Tuhf, 36b-7).

tagaddy [تَعْدَى] *jebir, sütem, zulum*: Zulum we tagaddy birle katl we tarajlar kyldy (SB, 6b-19).

tagaddy kyl- [تَعْدَى قِيل] *jebir, sütem, zulum etmek*: Bir kybty bir beni-ysraýylyga tagaddy kyla turur (SB, 7b-1). Musa ol tagaddyny gördi (SB, 7b-9).

tagaful [taga:ful تَغَاْفُل] *özünü bilmezlige salma, gapyl görkezme* <> **tagaful ur-** —

hayal-ýagallyk etmek, bilmezlige salmak, perway etmezlik: Ol sözni istimag kylyb, tagaful urmab... (SB, 127a-24).

tagajjub [تعجب] *geň-taňlyk*: Beni salardy gül aragy key tagajjuba (KB, 489-13). Any tagajjub üçün Itbarak hatunynyň gaşyga eltdiler (SB, 122a-2). Gury han tagajjub kylyb, hyýal etdi (SB, 128a-21).

tagajjub kyl- [تعجب فيل] *hayran galmak, geň-taň görmek*: Ol kişi anyň söziden tagajjub kylyb, any häkimi-wagt alyga eltdi (SB, 25a-20). Erse köb tagajjub kylyb, haýran galdy (SB, 38a-6). Sorup gamymny tagajjub kylyp lebin tişler (BD, 39b-3).

tagajjub ol- [تعجب اول] *geň galmak*: Olma tagajjub, biri ol diýse mükellel (KB, 549-14).

tagala [تغالا] *tagala, «Beýik bolsun!» many-synda gelip, Allanyň ady bilen bile ulanylyar*: Allatagala bir aýal werdi (GA, 15-4). Ýaratty alty günde Haktagala (Mn, 290b-4). Bilgil kim, Taňrytagala gazylyk niýeti üzre at beslemegi we ok atmagy parz kyldy (Ýaý, 101a-6). Taňrytagala Lutga hytab edib aýtur (SB, 2b-28). Atalary birle ähd kylyb, Taňrytagalany güwäh tutdylar (SB, 5b-14). Haktagalaga diýin hamd-u sypas (BD, 2b-2).

tagala- [ta:gala- طَغَالَا] *nallamak, nal kakmak*: Tagalady (Tuhf, 37a-3).

tagallub [تغلب] *basyp alma, boýun egdirme, zor bilen mejbur etme*: Özi tagallub we istila birle badyşah bolgaý (SB, 128b-20). Tagallub we tasallut... agrabdan anyň memleketige yetib erdi, aňa takryr kyldylar (SB, 29a-23). Ebrehe meni tagallub birle özige tutdy (SB, 36a-21).

tagalluk [تعلق] *degişli, degişlilik, baglylyk*: Besi fid-dareýn pähm et, kes tagallyk bendini (ND, 13a-16). Medýan säheri kim, Şugaýb nebige...tagalluk erdi (SB, 7b-7). <>**tagalluk tut-** – *bagly bolmak, dahylly, degişli bolmak*: Men saňa tagalluk tutub men (SB, 120b-22).

tagallul eýle- [تعلل ايله] *bahana gözlemek, boýun gaçyrmak, sebäp agtarmak*: Tolu çeke sew-ü jamyn tagallul eýlemeýe (KB, 430-7).

tagallul kyl- [تعلل] S: **tagallul eýle-** Ýakub ol babda tagallul kylur erdi (SB, 4a-24).

tagallum kyl- [تعلم قيل] *ylým, bilim öwrenmek, tälim almak*: Kylur perwanadan her dem tagallum (KB, 439-6).

tagam [طعام] *nahar, iýmit, tagam*: Günde bir wagt, namazy-şamda tagam ýer erdiler (SB, 2a-3). Günde bir wagt tagam ýib, kanagat kylgaýlar (SB, 2a-5). Yshak ol tagamny ýib, dogra kyldy (SB, 3b-11). Menden gezeg-u tagam senden bada (BD, 69a-8).

tagan [تا:گان] *tagan, üstünde gazan goýlup, nahar bişirilýän üç aýakly ojak*: Tagan (IBM, 169-6).

tagar [تغار] *däne gapgarylýan, guýulýan gap, tir, torba*: Tagar eşýek üze artyldy (MK, I, 207-8).

tagarçuk [طَاغَارْچُق] *deriden edilen meşik*: Tagarçuk (IBM, 170-11). Tagarçuk (Tuhf, 11b-ç).

tagarçyk [طَاغَارْچُكْ , طَغَرْجُكْ] S: **tagarçuk** Tagarçyk (Tuhf, 11b-1). Çoban tagarçygy çykardy (GA, 49-13).

tagarruz [تعرض] *zorluk, zulum, ezyet*: Her kişi öz din we mezhebige bolub, hiç kişi aňa tagarruz kylmagaý (SB, 2a-6). <>**tagarruz ýetgür-** – *zyýan ýetirmek, zyýanyň degmek*: Gorkdylar kim, aňa tagarruz ýetgürgeýler (SB, 33b-5). Her mowzug kim, mazbut erdi we ýoly ýok erdi, aňa tagarruz ýetgürmedi (SB, 34b-31). Her kişi hedi we sadaka tewelerige tagarruz ýetgürür erdi, asmandan aňa bela iner erdi (SB, 35b-31).

tagarruz kyl- [تعرض قيل] **1)** *garşylyk gör-kezmek, hüjüm etmek, azar bermek*: Bir kişi mutyg we munkad bolsa, bizden aman turur we aňa tagarruz kylmas biz (SB, 123b-9). Ol wagtda adad ol erdi kim, ilçige tagarruz kylmas erdiler (SB, 122b-20). **2)** *zyýan ýetirmek, zyýanyň degmek*: Hyýal kyldy kim, bularga tagarruz kylgaý (SB, 9a-8). Hebeşiler ol tewelerge tagarruz kylgaýlar (SB, 35b-31).

tagassub [تعصب] *biriniň tarapyna geçme, tarapgöýlik*: Bolmagaý biz gitgenden soň Hurmuzd tagassubdan memleketni Bähramga tabşyrgaý (SB, 38a-33).

tagassub kyl- [تعصب قيل] *tarapdarlyk etmek, tarap tutmak*: Ýehud dinige tagassub kylur erdiler (SB, 33a-29).

tagaşşuk [تعشق] *söýgi, söýmeklik*: Tagaşşuky bize anlar eger mugaf edeler (KB, 97-9).

tagat [ta:gat طَاعَت ، طَاعَتُ] *boýun egme, tabyn bolma, gulak asma, Hudaýa gulluk etme*: Ol: «Näfile tagat we ybadat kylmakdan ok ýahşyrak durur» diýdi (Ýaý 104b-7). Ok atmagy goýdy, andan tagata we ybadata meşgul boldy (Ýaý, 104a-8). Tagat we ybadatga okub... (SB, 6b-27). Ybadat we tagatda targyb etdiler (SB, 7b-30). Allatagala tagat ybadatyga meşgul boldy (SB, 15b-6)

tagatan [تَعَاتُ] *boýun bolýaryn, tabyn bolýaryn, baş üstüne, janym bilen*: Samgan we tagatan sen öziň baryb, any zyndandan çykargyl (SB, 40b-13).

tagat kyl- [ta:gat kyl- طَاعَت قِيل] *tagat-ybadat etmek*: Köb ýyglab, gijeler tagat kylyb ihýa kylar erdi (SB, 12b-7).

tagaý [تَعَاي] *dayy*: Tagaý (MK, III, 180-13). Tagaý (IBM, 144-3).

tagaýýur [تَغِير] *özürtme, üýtgetme*: **tagaýýur ber-** – *özürtmek, üýtgetmek*: Seniň... din we mezhebiňni tagaýýur bergeý (SB, 7a-9).

tagaýýur bol- [تَغِير بُول] *özgermek, üýtgemek*: Özge yklymlar mulukyda tagaýýur bolmab erdi (SB, 29a-3).

tagaýýyn [تَعَيْن] *anyklyk, takyklyk*: Olur ol ynsany surat tagaýýyn köýlegiň ýyrtub (ND, 12b-8). Gitdi ondan çün tagaýýyn kim, tamam oldy sapar (BD, 13b-7).

tagaza kyl- [تَقَاضَا قِيل] *haýyş etmek, ýalbarmak*: Çäşt kylmakga tagaza kyldy (SB, 9b-24).

tagbyr [tagby:r تَعْبِير] *ýorma, boljak zady öňünden aýtma, düşündirme*: Bu düşüminiň tagbyryny ýoraýum (KB, 102-6). Gözüň tagbyry ögrendi, sanasen (KB, 536-4). Ýusuf tagbyr ylmyda bisýar sahyb wukuf erdi (SB, 5a-8). Alar bu tagbyrny eşitdiler (SB, 5a-12).

tagbyr et- [tagby:r et- تَعْبِير اَيْت / اِت] **1)** *ýormak, düşýş ýormak*: Bi gije gördügmüz düşşleri tagbyr edelüm (KB, 120-16). Meger ki, Ýusuf ede bile bu düşşi tagbyr (KB, 560-3). Gördügi düşşini ger tagbyr eder (KB, 601-7). **2)** *düşündirmek, beýan etmek*: Edip tagbyryny şahym, neçün kesmez byçak olan (ND, 21b-13).

Ki tagbyr etdi kämiller, bilip ylmy-la tufany (ND, 30b-14).

tagbyr kyl- [tagby:r kyl- تَعْبِير قِيل] **S:** **tagbyr et-** Gördügi kibi gerek düşim tagbyr kylam (KB, 424-1). Erse tagbyr kyldy (SB, 4-15). Erse Ýusuf andak tagbyr kyldy (SB, 5a-20).

tagbyýa [تَعْبِيَه] *tertipleşdirip goýma, taýýarlama, ýerleşdirme*: Dolan Aý tagbyýa suw üzre kyldy (Mn, 293a-7).

tagbyýa kyl- [تَعْبِيَه قِيل] **1)** *ýasamak, düzetmek*: Enwag zerehler tagbyýa kyldy (SB, 12b-4).

2) *taýýarlamak, häzirlemek*: Temür syhlar ýasab, anda tagbyýa kylyb... (SB, 18a-26).

3) *esaslandyrmak*: Markýun atlyk peýda bolub bir mezheb tagbyýa kyldy (SB, 21b-30).

tagça [t(a)gça AEGT] *dagça, dag ýaly*: Süňküň tagça ýatdy (Kt, gd-24) — *Süňküň dag ýaly (üýşüp) ýatdy*.

tagdad kyl- [tagda:d kyl- تَعْدَاد قِيل] *sanap bermek, beýan etmek*: Kylaýyn barçany saňa tagdad (BD, 94b-10).

tagdaky [t(a)gd(a)ky lhDGT] *dagdakylar, daglylar, dagda ygyp ýörenler*: Taşra ýoryýur tiýin kü esidip balykdaky tagykmys tagdaky inmis (Kt, gd-12) — *(Türkmen halkynyň öz ýurdundan) daşarda (ygyp) ýörendiginiň habaryny eşidip, şäherdäkiler daga çykdylar, dagdakylar aşak indiler (düşdüler)*.

Tag han [Ta:g ha:n طاق حان] *adam ady (erkek), türkmenleriň nesilbaşysy Oguz hanyň alty oglunyň biri, Dag han*: Başinjiniň ady Tag han (SB, 122b-24). Tag han ferzendleri... (SB, 126a-2).

tagjyl [tagjy:l تَعَجِيل] *gyssanmaçlyk, howlukmaçlyk, howul-haralyk, alňasaklyk*: Tagjyla gadam basmaz-u tähire esrüger (KB, 530-15). ...tagjyly-tamam birle gaýtyb, geňeş kyldylar (SB, 128b-31). Ol tagjyl üçin bir para un hamyr edib... (SB, 128a-4). Tabaralaryny teşib, tagjyl birle ýortar erdiler (SB, 129b-11). Erse türkana tonlar geýib, tagjyly tamam birle ýörüdi (SB, 31a-3). Gel bäre tagjyl ile, janym howa görsetmegeý (BD, 36a-7).

tagla- [ta:gla- تَغْلَا ، طَغْلَه ، طَغْلَه] *daglamak, tagma basmak, tagmalamak* **bagrym-la ýüregim tagla-** – *ýüregini awutmak, örän gynandyrmak, ýakmak, tagma basmak*: Bagrym-la ýüregim ne taglar sen (GA, 245-6).

◊ **jiger tagla-** – *yüregi ýakmak, örän gynandyrmak*: Ol atyn taglady (MK, III, 218-10). Ýakyk jigerini taglady (GA, 56-8).

taglat- [ta:glat- تَغْلَت] *daglatmak, tagmalatmak*: Ol atyn taglatty (MK, II, 276-8).

taglyl [tagly:l تَغْلِيل] *heýjana salyş, heýjana salma*: Gözüniň taglyly içde taşda zahyrdur, şah-a (KB, 528-14).

taglym [tagly:m تَغْلِيم] *öwrediş, ylym beriş, tälim*: Anyň taglymy birle zulmatga girib... (SB, 122a-18). ◊ **taglym tut-** – *öwrenmek, sapak almak*: Jemagaty aňa mulazym bolub andan şeraýyg taglym tutar erdiler (SB, 33a-33).

taglym et- [tagly:m et- تَغْلِيم ايت] *öwretmek, tälim bermek*: Taglym ediň ol butdan ýahşylygy ýamana (KB, 108-5).

taglym ol- [tagly:m ol- تَغْلِيم اول] *öwrenilmek, öwredilmek, tälim almak*: Maderinden dogmadan, taglym olan yrfan nedir (ND, 13b-17).

tagn [tag:n تَغن] *teýene, kinaya, gyjyt, ýaňsylama, gülki, masgaralama, käýinç*: Maňa mejaly tagn we kadhlary bolmagaý (SB, 28a-22).

tagna I [tag:na تَغنہ] *ýaňsa alma, üstünden gülme*: Her birisi bir türlük serreniş we tagna sözi Züleýhaga aýtur erdi (SB, 4b-30). ◊ **tagna ur-** – *ýaňsylamak, üstünden gülmek*: Tagnalar urur ganlu gözüm ebri bahara (KB, 148-8). Kim urar çehresi miň tagna Aýga (Mn, 297a-3).

tagna II [tag:na تَغنًا] *unaşa garylyp iýilýän iýmit*: Tagna ýawa (MK, I, 363-5).

tagna kyl- [tag:na kyl- تَغنہ قیل] *gyjalat bermek*: Her bihyredün sözi ki, tagna kylur baňa (KB, 9-16).

tagn et- [tag:n et- تَغن ايت] *gyjyt bermek*: Tagn etme, saçynda köňülüm aza düşer (KB, 85-9).

tagryf [tagry:f تَغرِف] **1)** *taryp, öwgi*: Ol diýar tagryfyga köb mubalyga kyldy (SB, 18a-17). **2)** *keşp, sypat, boluş*: Eger bu kişiniň tagryfyny halk arasyda aýtsak... (SB, 9a-9).

tagryf kyl- [tagry:f kyl- تَغرِف قیل] *öwmek, taryp etmek, taryplamak*: Ol jemagat ol çiriklerni görüp, tagryf kylgan dik iki ol gadar gözlerige görüngeý (SB, 123a-21).

Tagtan [tag:tan تَعتَن] *adam ady (aýal)*: Tagtanny Kenganlardan aldy we andan alty ogul boldy (SB, 3b-1).

tagtyl [tag:tyl تَعتِيل] *togtama, saklanma, togtap galma*: Ziragat we ymaratda tagtyly tamam bolub (SB, 6b-20).

tagug [tag:gu:g تَغوُغ] *tow, towly, buýra*: Böýle tagug eken köňüller alur (KB, 435-15).

taguh [tag:gu:h تَغوُح] **S:** **tagug** Gaşlary aýa beňzär-u zülfi taguhlary (KB, 361-12). Zülfüni göreli köňül oldy perişan-u taguh (KB, 22-15).

taguzmuk [tag:uz:muk تَغوُزْمُك] *girdenek, kelte boýly*: Taguzmuk är (MK, I, 416-13).

tagwyd kyl- [tagwy:d kyl- تَغوُيد قیل] *doga edip tumar dakynmak*: Gözüňe göz içün kyla tagwyd (KB, 401-11).

tagy [tag:y تَغِي] *ýene, ýene-de, ýene hem, dagy*: Tagy ot içre Azer oglun asrar (Mn, 291a-6). Seniň tek bir tagy soltan ýok, eý jan (Mn, 299a-1).

tagyk- I [tag(y)km(y)s sMiGT] *daga çykamak*: Taşra ýoryýur tiýin kü esidip balykdaky tagykmys tagdaky inmis (Kt, gd-12) — (*Türkmen halkynyň öz ýurdundan*) *daşarda (ygyp) ýörendiginiň habaryny eşidip, şäherdäkiler daga çykdylar, dagdakylar aşak indiler (düşdüler)*.

tagyk- II [tag:yk تَغوُك] *dargamak, ýabanylaşmak*: Eçkü tagykty (MK, II, 93-15).

tagyl- [tag:y:l تَغوُل ، تَغوُل] *dagylmak, dargamak, bölünmek, pytramak*: Tagyldy (IBM, 130-6). Begler heb tagyldy (GA, 297-13). Gäh düýrilür, gäh tagylur (GA, 195-6). Gäh sünbül tek saç üçün tagyl (KB, 382-11). Tagyldy jan-u akl-u dil her gylyna gisusynyň (KB, 574-15).

tagyt- [tag:yt تَغوُت ، تَغوُت ، تَغوُت] **1)** *dargatmak, ýeňmek, çym-pytrak etmek*: Bildi kim, bu ýagyny basub tagydan Seljan hatundyr (GA, 197-4). Sagly-solly kafyry hup tagytdy (GA, 133-6). **2)** *goýbermek, dagytmak*: Tagydaly zülfiňi şol bady-şemaly (KB, 585-11). ◊ **söhbetiňüz tagyt-** – *anyk gürrüň etmezlik, bulaşdyryp aýtmak*: Siz söhbetiňüz tagytmaňuz (GA, 126-3).

tagýyn et- [tag:y:n et- تَغوُيْن ايت / ايد] **S:** **tagýyn kyl-** Ne ýüzdendir onuň resmi eger tagýyn edersem ben (ND, 20b-8). Olurmy

parhy, eý Zahyt, bu tagýyn etdigim näsiň (ND, 28a-16).

tagýyn kyl- [tagýy:n kyl- تعين قيل] *kesgitlemek, bellemek, bellenmek*: Her müň kişiden ýüz kişi alty ogly birle tagýyn kyldy (SB, 122b-19). Any padyşahlykga tagýyn kylyň (SB, 128a-9).

tagýyr [tagýy:r تغير] *üýtgeşme*: Any ki, gösderür ýene tagýyr içindedür (KB, 61-14). Hiç tagýyr we tebdil tabmab durur (SB, 16a-22).

tagýyr kyl- [tagýy:r kyl- تغير قيل] *üýtgetmek, özgertmek*: Ne rowadyr ola ki, bir nuktaýy tagýyr kylam (KB, 423-16).

tagzyb [tagzy:b تعذيب] *azap, jebir, sütem*: Alarny köb tähdid we tagzyb wagdasy kyldy (SB, 25a-31).

tagzym [tagzy:m تعظيم] *baş egme, hormatlama*: Nasary any köb tagzym kylur erdiler (SB, 20b-20). <**tagzym tab-** – *hormatlanmak, beýgelmek*: Ol tagzymy tamam tabyb köb ýyllar ol memälikde badyşahlyk kyldy (SB, 15b-31).

tagzyýe [تغرية] **1) ýas, matam**: Tagzyýe tutgan hatun (ZME, 971; 116-1). Tagzyýe tonny geýdi hatun (ZME, 581; 116-1). **2) gynanç**: Tagzyýe ýetgürdi aňa (ZME, 502; 116-1).

tagzyýet [تغريت] **S: tagzyýe 1)** Anyň tagzyýeti hakykat birle bizge toý (SB, 128b-32). <**merasymy-tagzyýet** – *ýas çäresi*: Bugra han merasymy-tagzyýetge meşgul boldy (SB, 128a-7). <**tagzyýet tut-** – *gynanç bildirmek, ýas tutmak*: Ýene bir gün suwar gelib, matam we tagzyýet tutub... (SB, 128b-3).

Taha [طه] *Gurhanyň bir süresiniň ady*: Göster elden lowhy-dil «Taha»-ýu «Ýasyn» syryny (ND, 8a-16).

tahalluf kyl- [تخلف قيل] **1) yza galmak, saklanmak, bolmazlyk**: Erse anda gar ýagyb, iki-üç ewlik andan tahalluf kyldy (SB, 125a-17). Hiç aferide leşkerden tahalluf kylmagaý (SB, 12a-18). **2) garşy çykamak, garşylyk görkezmek**: Saňa tahalluf kylyb, mal bermegeý (SB, 126a-24). **3) etmek islemezlik, boýun towlamak**: Jihād we gaza niýetiden tahalluf kylyb... (SB, 9a-13).

tahallum kyl- [تَحْلُم قيل] *sabyr etmek, çydam etmek*: Hyýalyň yşkyna gözüm ýumaram, / Ki düş görmez isem, kylam tahallum (KB, 439-7).

tahammul et- [تَحْمُل ات] *çydam etmek, takat etmek*: Tahammul etmedi zatym, wujudym tar-u mar oldy (ND, 35b-17).

tahammul eýle- [تَحْمُلُ اَيْلَه] **S: tahammul kyl-** Tahammul eýle-ýu sewin any biz azyz içelüm (KB, 331-8). Şah-a, jefaňuzy taglar tahammul eýlemeýe (KB, 430-4).

tahammul kyl- [تَحْمُلُ قِيل ، تَحْمُلُ قِيل] *çydamak döz gelmek, takat etmek*: Aýyna tahammul kylmaz derremçe zengi (KB, 86-1). Alar tahammul kylyb, any şahy bidadgär ad kyldylar (SB, 129a-19). Muňa tahammul kyla almas biz (SB, 121a-4). Anyň mufarykatyga tahammul kyla almaý men (SB, 4a-7). Senden başga niçik tahammul kylgaý (BD, 69a-1).

tahawun kyl- [تَهَاوُن قِيل] *äs-germezlik etmek, biperwaylyk, geleňsizlik etmek*: Erse men anyň arzyga tahawun kyldym (SB, 128a-22). Kasyr öz halyga gelib hydmatda taksyr we tahawun kylmas erdi (SB, 23a-7).

tahawwal eýle- [تَحْوُلُ اَيْلَ] *üýtgemek, özgermek*: Ajab degilmi ki, andan tahawwal eýlemeýe (KB, 430-6).

tahawwur [تَهْوُر] *batyrlyk, batyrgaýlyk*: Bähram dagy şujagat we tahawwur ýüziden ol gulan ardydan çapdy (SB, 31a-19).

tahaýýur [تَحْيُر] **1) akmaklyk, sähnelik, aňkasy aşanlyk**: Hamakat we tahaýýur anyň mezajyga galeb boldy (SB, 2a-16). **2) geň galma, haýran bolma**: Tahaýýurda özümden gurtulaýyn (Mn, 299a-8).

tahkyk [tahky:k تَحْقِيق ، تَحْقِيق] *takyk, anyk, belli, hakykat*: Kaçan ymamyň awdazy bozulsa oturgandan soňra, tahiýyat kadarynja tahkyk tamam oldy ymam namazy (MAS, 19a-5). Tahkyk biliň kim, çerigimiz andan artuk turur (SB, 245). Tahkyk we tagýyn ol mugjyzalyk pygamber turur (SB, 8a-7). Tahkyk imes erdi kim, olar kaýsy badyşah ähdide erdiler (SB, 23b-5). <**tahkyk bil-** – *anyk bilmek, takyklamak*: Rüstem tahkyk bildi kim, ol zähm we jerahatlardan jan eltmegüsi turur (SB, 18a-32). Barçasý tahkyk bil, mejaz göründi (BD, 16a-9). <**tahkyk bol-** – *mälim bolmak, belli bolmak, takyk bolmak*: Ezize tahkyk boldy kim, Züleýha mekri ermiş (SB, 4b-28).

tahkykan [tahky:kan تحقيقا] *hakykatdan hem, takyk, anyk*: Ger baňa tahkykan işbu ki, hanyň gulyýam (KB, 542-3).

tahkyk kyl- [tahky:k kyl- تحقيق قيل] *takyklamak, anyk bilmek*: Tahkyk kyldylar onuň menfagatyna we aýytdylar (Ýaý, 123b-5). Ahwal bilib tahkyk kylgaýlar (SB, 124b-21). Gelgenden soň tahkyk kylur men (SB, 128b-24). Tafahhus we tahkyk kylmak gerek (SB, 128a-26).

Tahmasb [tahmasb طهماسب] *adam ady (erkek)*: Menuçehr öz ogly Tahmasbdan agryb, öz memleketleriden çykaryb erdi (SB, 11a-9). Ol bir gyzyny Tahmasbga berdi (SB, 11a-10).

Tahmures [tahmures طهمورث] *adam ady (erkek)*: Tahmures ýarlyk kyldy (SB, 2a-5). Tahmuresniň garyndaşy turur (SB, 2a-8).

tahmyd [tahmy:d تاحميد] *öwgi, taryp, hamdy-sena*: Taňrytagala tahmydy birle agaz kylyb (SB, 9b-15).

tahmynan [tahmy:nan تاحمينا] *takmyň, takmynan*: Tahmynan elik ýyl bolub erdi (SB, 125a-21). Hurmuzd bin Şabur tahmynan iki ýyl diýb tururlar (SB, 26b-8).

tahryr [tahry:r تاحير] *ýazma, ýazmaklyk*: Hatty-tahryr dilär ki, ede köňlüm bitigin (KB, 448-7).

tahryr et- [tahry:r et- تاحير ايت] *ýazmak, bellik etmek kitap ýazmak, redaktirlemek*: Ýene safhaýy-gülde jemaly ede tahryr (KB, 560-2). Ýüz namaýy-iştiýak tahryr ettim (BD, 59a-9).

tahryr kyl- [tahry:r kyl- تاحير قيل] **S: tahryr et-** *Hijran Era niçe nama tahryr kylaý* (BD, 68a-8).

tahsyl [tahsy:l تاحصيل] *gazanma, ýygnama, eýeleme, hasyl etme*: ...muhafyzat ragyýýat we tahsyly mal üçün şihneler tagýyn kylyb (SB, 122b-8). Daýymyl owkat bahsy-ulum we tahsyly-kemalaty-nefsanyga iştigal kylur erdi (SB, 21a-2).

tahsyn [tahsy:n تاحسين] *makullama, alkyşlama, öwme*: Oguz begleri gelib, ýygnak oldylar, tahsyn diýdiler (GA, 17-7). Bu tahsyna köňüller ýaza tahsyn (KB, 130-4).

tahsyn et- [tahsy:n et- تاحسين ايد] **1) makullamak, alkyşlamak, öwme**: Meddah ne

tahsyn edebile seni, şah-a (KB, 153-15). **2) geň galdyrmak, haýran etmek**: Näzik bu durur, känleri tahsyn eder ol ýar (KB, 487-2).

tahsyn kyl- [tahsy:n kyl- تاحسين قيل] **S: tahsyn et-** *Gerek ki, märekesine felek kyla tahsyn* (KB, 17-8). Dawud Süleýmanga bu höküm jähetiden tahsyn kyldy (SB, 13a-15).

tahsynla- [tahsy:nla- تاحسينلا] *makullamak, alkyşlamak, öwme*: Oguzuň gojalary ol -ýigidi görende tahsynlaýan... (GA, 60-8).

taht [taht تاخت] **1) tagt, hökümdarlyk kürsüsi**: Derse han oglana taht werdi (GA, 17-9). Gidip, ahlaky-zemaýym edeli tahta julus (ND, 36b-9). Andan soň Bugra han oglyny tahtga olturtdy (SB, 128b-16). Alty aý içre alty taht aldym (BD, 49a-13). **2) köşk, tagtyň ýerleşýän otagy**: Amr bin Addy taht işigige gelib turdy (SB, 23a-20). Münhezim bolub, taht işigige geldi (SB, 23a-21). **3) tagtyrowan, kejebe**: Taht ulug fil üstige goýub (SB, 36a-3). <>**köňül tahty** – *ýürek, köňül, kalp*: Süleýmandur köňül tahtynda yşky (KB, 79-14). <>**taht ur-** – *kejebe oturtmak (düýäniň, piliň we ş.m. üstünde), tagt gurmak, tagt oturtmak*: Saba altun taht urub olturub (SB, 37b-22). <>**tahty-sagadat** – *bagtyýarlyk tagty*: Bulub dil Ýusubyn ahyr, geçüb tahty-sagadatda (ND, 22a-3). <>**tahty-hakany** – *türk, türkmen hökümdarlarynyň köşgi, tagty*: Oturmyşdyr wezir ikli, gurub bir tahty-hakany (ND, 34a-3). <>**tahty-tehi** – *boş tagt, eýesiz köşk*: Gomaýub tahty-tehi mülke Süleýman olagör (ND, 12a-8).

tahta I [tahta تخته] *tagta, ýüzüne hat ýazylan tagta*: Ol defîne bir altun tahta erdi (SB, 10a-14). <>**köňül tahtasy** – *köňül, kalp*: Şahana nakşuňy bu köňül tahtasynda ben (KB, 449-14).

tahta II [tahta تاختا] *tagta, kürek*: Tahta (Tuhf, 31b-8).

tah-tah [tah-tah تاه تاه] *laçyny çagyrmak üçin ulanylýan ses meňzetmesi*: Tah-tah (MK, III, 83-4).

taht-es sera [taht-es sera تحت السرا] *aşak, aşagy, topragyň aşagy, Gurhanyň «Taha» süresiniň altynjy aýatyndan*: Aýak «Taht-es-sera» ahyr, başy fowkes-semada çün (ND, 37a-3).

tahtgäh [tahtgäh: تاختگاه] *paýtagt, patyşalyk tagtynyň ýerleşýän ýeri*: Tahtgähi Mysry dilde, ony soltan eýledi (ND, 33b-12). Mahmud

Gazneýn tahtgähini tutgaýlar (SB, 130a-12). Gaýtyb, öz tahtgähige nuzul kyldy (SB, 127b-28).

taht kyl- [ta:ht kyl- تاخت قیل] *çozmak, hüjüm etmek, topulmak*: Taht we taraj kylyb, harablyk kylmak gerek (SB, 122a-30). Tabas hududyga niçe ýyl taht we taraj kylur erdi (SB, 130a-25).

tahtu [تاختو] *egrilmedik, çig ýüpek*: Tahtu (MK, I, 349-1).

tahyn- [طهين] *dakynmak*: Kimisi birini geýür, kimi birin tahynur (KB, 501-2).

Tahyr Balhy [Ta:hyr Balhy طاهر بلخي] *adam ady (erkek)*: Ok atmak içinde ustad idiler tükeli yklymda... Birisi Abu Haşym Bawerdi, birisi Tahyr Balhy we dahy birisi Yshak Rafa... (Ýaý, 108b-4).

tahyruz-zeýl [ta:hyruz-zeýl طاهر الزيل] *etegi arassa, päk synly*: Meger kirpük ki, oldur tahyruz-zeýl (KB, 101-4).

tahyýýat [tahyýýa:t تاحيات] **1) namazda oturyp okalyan «Ettahyýýat» dogasy**: Kaçan ymamnyň awdazy bozulsa, oturgandan soňra tahyýýat kadarynja, tahkyk tamam oldy ymam namazy (MAS, 19a-5). **2) salam berme, salam iberme, salamlasma**: Hezreti pygamber-alayhy afzal es-salawat we ekmel et-tahyýýat-anyň nesliden bolgusy turur (SB, 16b-7).

tak [ta:k طاق] *derwezäniň ýokarsy, ýokary ýüzündäki egremçesi, arkasy*: Medaýyn takynyň eýwany iki ýoly syndy (SB, 39a-25). **⇨ taky-ebru** – *gyýma gaş, egrelib, gyýlyp duran gaş*: Taky-ebruda oturmyş türki tirendazy gör (KB, 523-3).

tak I [طاق] *selle, lybas*: Ki anda tarannyb-u tak-u ser we riş olmasun (KB, 387-12).

tak II [طاق] *gapan, duzak*: Tak (Tuhf, 14a-9).

tak- / tah- [طَاح ، طَاح ، طَاق ، تَق ، تَخ ، تَاح] **1) dakmak, daňmak**: Är burunduk botluga takdy (MK, II, 15-8). Gyl urgan ak boýnuna takdylar (GA, 134-4). Ýaý kirişin takdy (GA, 234-2). Takarlar boýnuna ataşdan zynjyr (ND, 43a-14). Tah zülfüni boýnuma, çahyzenehüňe sal (KB, 167-16). **2) dakmak, geçirmek, ildirmek**: Al şul barmagymdaky ýüzügi barmagyňa tak (GA, 228-9). **⇨ boýna tah-** – *boýnuna dakmak,*

mejbur etmek: Bu ady dahy benim boýnuma – *tahar, nedeýim?* (KB, 553-7).

taka [تاقه] *toka*: Hem altun eýer dagy altun lijam, / Hem altun taka dagy altun sitam (Ab, 43b-19).

Takad Taýanus [Takad Taýa:nu:s طقد طيانوس] *adam ady (erkek)*: Takad Taýanus on ýedi ýyl kaýsarlyk kyldy (SB, 22a-15).

takagu [تَقَاغُو] *towuk*: Takagu örperdi (MK, I, 186-13). Ýazydaky süwlin ezergeli, ewdäki takagu yçgynma (MK, I, 373-1). **⇨ takagu ýyly** – *takyk (towuk) ýyly*: Takagu ýyly (MK, I, 373-4).

takarrub [تَقَرَّب] *ýakynlaşma, golaýlaşma*: Oluýor ziri-destinde anuň ähli-takarrub hem (ND, 19a-4). Hatyn sebäbden aňa takarrub istär erdiler (SB, 11b-19).

takarrub et- [تَقَرَّب اَت] *ýakynlaşmak, golaýlaşmak*: Eý köňül, bir dem takarrub etmediň dildara sen (ND, 22a-6).

takat [ta:kat طاقت] **1) sabyr, çydamlylyk, takat**: Biňde bir takat getirmes şöýi kim, mesrur olur (ND, 9a-12). Gözleriň ahynjysy dilde go(ý)mady takat (KB, 521-12). Intizaryňny çekerge özge takat galmady (BD, 41b-2). **2) güýç-kuwwat, başarmak**: Bu jemagat birle uruşmakga takatymyz ýok turur (SB, 9a-14). **⇨ takat geltür-** – **S: takat kyl-** Ewleride takat geltürmes erdiler (SB, 6b-30). Harkyýa anyň mukawamatyga takat geltürmäb, Allatagalaga nalyş kylyb... (SB, 15b-16).

takat kyl- [ta:kat kyl- طاقت قیل] *çydamak, takat etmek*: Ne takaty kyldy dahy köňül ilüň üçün (KB, 85-16).

Takdis [Ta:kdi:s طاق ديس] *Peridundan Hysrow Perwize gelip ýeten tagt ýa-da Hysrow Perwiziň köşgi, tagty*: Anyň ymaraty misli Takdis we ymaraty-kasry-şirin (SB, 39a-12).

takdym [takdy:m تقديم] *ýerine ýetirme, berjaý etme*: Ekabyr we eşraf Bähram hydmatyga gelib, şeraýaty-hydmat takdymga ýetgürdiler (SB, 30b-12).

takdyma [تقدمه] *peşgeş, sowgat, garşylama sowgady, salgyt bellenilmezden ön berilýän sowgat*: Üç ýyllyk malny takdyma ýusuny

birle tertib kylyb bizge teslim ediň (SB, 124a-16).

takdyr [takdy:r **تقدير**] *täley, ýazgyt, takdyr*: Tedbir-u hile hem ýene takdyr içindedür (KB, 61-12). Takdyry-lzedi birle ol hatun wefat kylyb... (SB, 128a-7). Allatagala takdyry birle Razyh leşgerini heläk kyldy (SB, 15a-28). **◁takdyr bol-** – *takdyr bolmak, ýazgyt bolmak*: Ne kim takdyr bolsa, ol bolur tahkyk bilgeý siz (BD, 20a-8). **◁takdyr ur-** – *başyňa bela getirmek*: Takdyr urdy ýazuklykny (ZME, 616; 117-2).

takryb [takry:b **تقريب**] *ýakynlaşma, ýakynlaşdyrma* **◁takryb ýasa-** – *ýakynlaşmak, dostlaşmak*: Çün melik söhbetige girgeý sen, takryb ýasab meni ýad kylgaý sen (SB, 5a-13).

takryban [takry:ba:n **تقريباً**] *takmynan, takmyň, çen bilen*: Iki ýyl takryban badyşahlyk kyldy (SB, 28b-25). Anyň mesafaty takryban ýüz ýygaç bolgaý (SB, 34b-31).

takryr [takry:r **تقرير**] *beýan etme*: Kurbyzatyň takryr etsem, küfre haml eýlär heman (ND, 40a-16).

takryr kyl- [takry:r kyl- **تقرير قيل**] *beýan etmek, gürrüň bermek*: Garasülük bu halny Oguzga takryr kyldy (SB, 122a-17). Surat halny Oguz alyga takryr kyldylar (SB, 121b-32).

taksyr [taksy:r **تقصير**] *günä, etmiş, ýazyk, kemçilik*: Gerçe taksyr-u günäh oldy guluňdan hyzmata (KB, 69-16). Guluň ne kysun öz heddini taksyr (Mn, 303a-10). Uruşda andan bir taksyr sadyr boldy (SB, 125b-30).

taksyr et- [taksy:r et-/ **تقصير ايد**] *günä etmek*: Bir nefes taksyr eder ise, melamat şimdi gör (KB, 552-3). Waslyňga ýeter mahalda taksyr ettim (BD, 59b-1).

taksyr kyl- [taksy:r kyl- **تقصير قيل**] **1) S:** **taksyr et-** Kyssa sanu-sanuban, medhine taksyr kylam (KB, 424-2). **2) haýal-ýagallyk etmek, boýun towlamak, geleňsizlik etmek**: Mal edasyda taksyr kylmagaýlar (SB, 125a-13).

taktur- [taktyr- **تقتير**] *dakdyrmak, düzmek*: Et şişke takturdy (MK, II, 136-15).

takuk [takuk **تقوك**] *towuk* **◁takuk ýalygy** – *towugyň çünki*: Takuk ýalygy (MK, III, 10-11; 80-10).

takuklug [takuklug **تقوكلغ**] *towukly, towugy bar bolan*: Takuklug är (MK, I, 412-3).

takwa [takwa **تقوى**] *günä işden daşda durýan, sap ýürekli, din kadalaryny berjaý edýän, dindar, namazhon, takwa*: Ol zamanda hiç kişi zuhd we takwa birle Merýemge ýetişmes erdi (SB, 24a-21). Yşk baryda salab-u taba-ýu takwa (BD, 16a-9).

takwyýet [takwyýet **تقويت**] *güýç, kömek, goltgy, goltaw*: Sypahyň takwyýetler dinge berür (Mn, 293b-11).

taky [taky **تقى**] **1) ýene, ýene-de, dagy**: Syçgan taky syçyrgan (MK, II, 209-9). **2) hem, bile**: Ol taky anda (MK, III, 172-7). Ol taky inkär kyldy (SB, 120b-20). **3) beýleki**: Taky mahbubyny soltan ýaratty (Mn, 293b-1).

takygu ýyl [t(a)k(y)gu ýylka **AhLIY :WGhz**] *takyk (towuk) ýyly*: Anda kisre takygu ýylka... budun un tuýup (MÇ, dg-10) — *Ondan soňra takyk ýylynda... halk muny duýup (bilip)*. Takygu ýylka (MÇ, gb-4) — *Takyk ýylynda (ýa-da ýylyna)*.

takyl- [takyl- **تاكل**, **طاكل**] *dakylmak, düzülmek*: Et şişke takyldy (MK, II, 102-12). Gyl syjym ag boýnuna takyldygyn (GA, 143-1).

takyla- [takyla- **تاكلال**] *takyrdamak, takyrda meňzeş seslenmek*: Takylady neň (MK, III, 241-1).

takylu [takylu **طاكلو**] *dakylgy, daňylgy*: Gara gyldan syjym boýnuna takylu diýgil (GA, 144-3). Ag boýnunda gyl urgan takylu diýeýinmi? (GA, 146-9).

takyn- [takyn- **طاقن**] *dakynmak*: Oglan, ýüzügi alub takyndyňmy? (GA, 228-11). Basat aýdar: – Takyndym (GA, 228-11).

takyr suw [takyr suw **تافر سو**] *ajy, ýogyn, içmäge ýaramsyz, talh suw*: Takyr suw (ZME, 45; 97-2).

takyr-takyr et- [takyr-takyr et- **تقير تقير ات**] *dükürdemek, tapyrdamak*: At azagy takyr-takyr etti (MK, I, 302-1).

tal [tal **طال**, **طال**, **تال**] **1) söwiit, tal**: Tal ağaç (Tuhf, 22b-2). Onuň dek kim, suw üzre tal nahaly (Mn, 302b-3). Balyglaryny butratdy girdap hem, / Anyň dek ki, tal ýapragyny nesim (Ab, 44a-11). **2) ağaç**: Anuň çylbaryny bir tala ilişdürdi (GA, 266-11). Iki hurma taly biri-biri ile... (KB,

467-14). **3) uzyn çybyk, şaha:** Ol maña tal бүкüşdi (MK, II, 84-15). Kaýyn taly ýeliginden menim ohum (GA, 207-11). Gargu taly süňüni maña wergil (GA, 246-1). Gaba agaçada tal budagyň gurymysdy (GA, 258-6). Kaçan ise asylysar bu gulum tuby talyndan (KB, 4-8).

tal- [طال] *batmak, çümmek:* Taldy köňlüm zülfüne gözünden üşenür (KB, 315-11).

tal- [ta:l- طال , تال] *daljymak, ýadamak, armak, ýorulmak:* Taldy (Tuhf, 9b-6). Bu deşt paýasyda rahda meger taldyň (Ab, 44b-12).

tala [ta:la تلا , تالا] *ýaýla, çemenzarlyk:* Hatarny bahar paslyda keş eýledür, / Göz nuryňy reňni tala deşt eýledür (Ab, 44a-6). Hoş ol ki, talalarda ýörüp seýr etse, / Bu faslda kim, latyf-u dilkeş taladur (BD, 69b-2).

tala- I [ta:la- طالا , تالا] *talamak, oljalamak:* Talady (Tuhf, 37b-5). Yşky talady benüm warlygumy jana didüm (KB, 509-7). Eger duşmanlar gelib, ewlerimizni talagaýlar, heraýyna bednam we duşmankäm bolgusy biz (SB, 121b-22). Oglanlarym şäherni taladylarmu? (SB, 122b-29). <akl **tala-** – *akylyny almak:* Yşk aldy, şah-a, tä huş ile akl talap (BD, 90a-8).

talab [طلب] *talap, isleg:* Özün mähw eýleýib ahyr, talab siz bir talabdan ol (ND, 41b-4). Derman talabyna jana ferman olýarmy? (KB, 487-11). Talab rahynda sälükler, eger bulmaz-sa bir kämil (ND, 12a-5).

talab et- [طلب ايت] *talap etmek, islemek:* Zähmet çekmeýin, derdine derman talab etme (KB, 407-4).

talab eýle- [طلب ايلال] *gazanmak, gazanç etmek:* Talab eýlä, nesibinden artugyn ýiye – bilmez (GA, 3-2).

talabkär ol- [talabkä:r ol- طلبكار اول] *talapkä bolmak, islemek, meýil ediji bolmak:* Tä kişi Hakny talabkär olgaý (BD, 53a-13).

talab kyl- [طلب قيل] **1)** *çagyrmak, gelmegini talap etmek:* Jirjisni talab kylgy kim, alarga sejde kylgaý (SB, 26a-8). **2)** S: **talap et-** Isgenderden hylwaty has talab kylgy (SB, 19a-29).

talabsyz [طلب سز] *islegsiz, talapsyz:* Özün mahw eýleýüb ahyr, talabsyz bir talabdan ol (ND, 41b-4).

talaç [tala:ç تلاج] *gözi çaşy, çaşy gözli:* Ne üçin kim, bu biri kyýmaç durur, ol bir talaç (Ab, 44a-16).

talagu [tala:gu تلاغو] *tiz öldürýän zäher:* Talagu (MK, I, 373-5).

talagu [تلاغو] *içgeçme:* Talagu (MK, I, 373-5).

talak [ta:lak تلاق , تلاق] *dalak, bedendäki içki agzalaryň biri:* Talak (MK, I, 345-5). Talak (ZME, 145; 141-1). Talak (Tuhf, 23b-4).

talak [طلاق] *ayrylyşma, talak:* Geçer filjümle baryndan, berip çün üç talak küýne (ND, 116a-9). Berip çün üç talak ahyr zamana (ND, 27a-12).

talak eýle- [طلاق ايله] *kowmak, terk etmek:* Talak eýläň, geliň şyhym myrady (ND, 35b-7).

talak kyl- [طلاق قيل] *ayrylyşmak (ayaly bilen):* Ysmaýyl ol hatunny talak kylgy (SB, 3a-14).

Talakym [T(a)l(a)k(y)m(y)nta AaMhLz] *ýer ady:* Irlünthe Talakymynta ýetdim (MÇ, go-8) — *Irlünde, Talakymynda (yzlaryndan) ýetdim.*

talal [طلال] *haraba, harabalyk, harabaçylyk:* Bu gün anyň talal we sütünleri baky turur (SB, 2a-11).

talan [ta:lan تالان] *talaň:* Tekfur tiýdi: «Men anda bolgan çakda talan we taraj kylmab erdiler» (SB, 122b-29).

talan kyl- [ta:lan kyl- تالان قيل] *talamak:* Talan kylmaganlaryny begaýat hub we mustahsan gördi (SB, 122b-31). Ol şertler kim, alar birle talan kylmamakga kylyb erdim (SB, 123b-20).

talapyn- [طالابن] *ganat kakmak:* Talapyndy (Tuhf, 17a-ç).

talas [تالس] *top, at çapyşygynda we çöwgen oýnunda çäk aňlatmak üçin çyzylan çyzyk ýada çekilen ýüp:* Talas (MK, I, 305-17).

Talas [Tala:s: تالاس , تالس , تالاس] *şäher ady:* Talas (MK, I, 306-1). Talas we Garry Saýram atlyg kim, kyrk derwezesi bar turur (SB, 120b-5). Leşgerler Talas we Saýramdan ýygylyb, Oguz memälikige gelib... (SB, 121a-20). Gelib Talas we Saýramny... Horezmgeçe tutub... (SB, 121a-21).

talaş- [ta:laş- طَلَّاشْ ، تَلَّاشْ] **1)** *erjeşmek, dalaşmak*: Talaşmak (Tuhf, 15a-3). Tâç alayyn diýip talaşurdy tagt (Ab, 44b-17). Meniň birle köb talaşyb... (SB, 14a-16). **2)** *oýun edişmek, oýnaşmak, boguşmak*: Gyzlar bile oýnaşa-talaşa, / Koý sagmagyn etgeli tomaşa (Ab, 44b-17).

talat- I [ta:lat- طَلَّاتْ ، طَلَّاتْ] *talatmak*: Ala köpek enüginе kendüzin taladurmy (GA, 184-5). Talatty jany furkaty gurdyna çü Ýusuf (KB, 138-4).

talattuf [تَلَطَّفْ] *mähremlik, mähribanlyk, söýgi*: Andan soň talattuf we mähribanlyk yüziden hatun sorady (SB, 11b-25).

talaw [ta:la:w طَلَّأَوْ] *talaň, talaňçylyk, oljalama, ýagma, alaman*: Talaw (Tuhf, 36b-9).

talaýa [tala:ýa طَلَّاهْ] *aňtawçy goşun, goşunyň oň hatardaky bölegi*: Serhedlerge talaýalar ýiberdiler (SB, 30b-5).

talaz [تَلَّازْ ، طَلَّازْ] **1)** *tupan, sil*: Talaz (Tuhf, 8b-ç). **2)** *tolkun*: Talaz (Tuhf, 35a-ç).

talbyn- [ta:lbyn- تَلَّيْنْ ، تَلَّيْنْ] **1)** *jan çekmek, islemek, bir zady ýerine ýetirmek*: Guş talbyndy (MK, I, 89-9). Talbyndy (Tuhf, 17a-10). Nefs emride bir niçe ki, talbyngaý sen (Ab, 45a-2). **2)** *dalbynmak, urunmak, çabalanmak, ganat kakmak*: Ýumrugynda talbynanda şahyn guşuma ýazuh (GA, 56-6). Ýumrugymda talbynan şahyn benim guşumy alur gördüm (GA, 42-13). Guş talbyndy (MK, 189-9). Talbyndy (Tuhf, 17a-10).

talbyr- [تَلَّيْرْ] *ganat kakmak*: Guş talbyrды (MK, II, 136-1).

talbyş- [تَلَّيْشْ] *ganat kakyşmak*: Guşlar kamug talbyşdy (MK, II, 162-3).

talgag [تَلَّغْ] *güýçli ýel, apy-tupan*: Tag üze talgag boldy (MK, II, 230-15).

talgalyk [تَلَّغَلْ] *pitne, bulagaýlyk, tolgunyşyk*: Talgalyk (Tuhf, 27b-ç).

talgan ig [تَلَّغَانْ اِيكْ] *tutgaý keseli*: Talgan ig (MK, I, 366-5).

talgat [طَلَّغَتْ] *daş görnüş, ýüz, keşp, didar, jemal, gözellik*: Boluptur talgatyňga Müşteri gul (Mn, 294a-4). Eý-ä ferhunda talyg, talgaty gün (Mn, 311b-2).

talguç [تَلَّغُوحْ] *ýük götermek üçin, iki sany taýagyň arasyny ýüp bilen hatar-hatar daňyp ulanylyan gural, zemmer*: Talguç (MK, I, 378-3).

talguk [talgu:k تَلَّغُوقْ] *kätmeniň, piliň, paltanyň sapyna ýiti ýüzüni, demrini bekitmek üçin ulanylyan myh*: Talguk (MK, I, 390-10).

talka [تَلَّكَ] *serlip guradylan üzüm, kişmiş*: Talka (MK, I, 357-10).

talkan [تَلَّكَانْ] *talhan, gowrulan una ýa-da gowurga ununa gant, toşap garyp taýýarlanylýan iýmit*: Oglum ögit algyly, biliksizlik giter, talkan kimiň bolsa, aňar bekmes gatar (MK, I, 368-14). Ol talkanga ýag katturdy (MK, II, 121-15).

talku [تَلَّكُورْ] *işilen, бүkdürilen*: Talku ýysygy (MK, I, 357-11).

talkyg I [تَلَّكْ] *daglaryň birleşen ýeri*: Talkyg (MK, I, 385-12).

talkyg II [تَلَّكْ] *işi yza tesdirme, gaýra goýma*: Talkyg (MK, I, 385-13).

talkyl- [تَلَّكْلْ] *taşlanmak, yza tesdirilmek*: Talkyldy neň (MK, II, 182-1). Iş talkyldy (MK, II, 182-2).

talkylan- [تَلَّكْلَنْ] *bişip başlamak, suwy siýýjemek*: Üzüm talkylandy (MK, III, 151-3).

talkyş- [تَلَّكْشْ] *keçe basyşmak*: Ol maňa uýma talkyşdy (MK, II, 163-11).

talmaw [طَلَّماوْ] *gülki ýassygy, masgara*: Talmaw (Tuhf, 33a-9).

taltur- [تَلَّتُرْ] *özünden gidermek, huşdan aýrylmak*: Any urub talturdy (MK, II, 137-10).

talu I [ta:lu طَالُو] **S:** **dalu** *daly, kebze, arka*: Iki talusynyň üstüne buga anyň (GA, 16-12). Oglany iki talusynyň arasyndan urub çykdy (GA, 22-13). Iki talusyndan çeňnege sanjuň (GA, 52-13).

talu II [talu: تَلُو] *saýlanan, seçilen*: Talu neň (MK, III, 176-9). Talu (IBM, 190-1).

talub [ta:lub طَالُوبْ] *isleyän, talap edýän*: Dil içre talub, eý peri, ol kân ele girmez (ND, 15b-15).

talula- [talula: تَلُولَا] *saýlamak, seçmek*: Ol talulady neňni (MK, III, 241-7).

Talut [Ta:lu:t طالوت] *adam ady (erkek)*:

Talut badyşahlygynyň zikri (SB, 11b-10). Talut sözini eşitib içmediler (SB, 12a-18). Ol kişiler kim, Talut birle erdiler (SB, 12a-24). <>**taluy** [t(a)luýka AhYWLt] *deňiz, umman*: Taluýka kiçig tegmedim (Kt, go-3) — *Deňze azajyk ýetmän galdym*.

taluy ügüz [T(a)luý üg(ü)zke AkZgV YWLt] *deňiz derýasy, deňze, ummana guýýan derýa*: Türk budun olurgaly türk kagan olurgaly Santuň balykka taluy ügüzke tegmis ýok ermis (Tk, gd-18) — *Türkmen halky oturar ýaly, türkmen kagany oturar ýaly, (entek) Santuň şäherine, deňiz derýasyna ýetmändik*

talyb [ta:lyb طالب] *isleyän, talap edýän*: Erişip menzirim ahyr, oňa, eý talyby-jan (ND, 10a-7). Matluby-iki älemüň ol talyby ben (KB, 483-7). Matagy kim, ol mowzugynyň ahalysy talyb tururlar temür turur we alat kim, temürden hasyl bolur (SB, 19b-20).

talyg [ta:lyg طالع] *bagt, bagt ýyldyzy, täleý, ykbal*: Otuz tokuz gyz talygly talygyna birer oh atdy (GA, 121-10). Ermäge bu talyga ýylduz kany (KB, 552-12). Bu gije kyldy talyg bize ýary (KB, 22-6). Zehi-ferhunda talyg bahtyýary (Mn, 297b-1). Suraty-talygyga muttalyg bolub, öziğe muhakkak kyldy (SB, 26b-25). Biri bu ki, talyg maňa ýar imes (BD, 97b-6).

talyglu [ta:lyglu طالع‌ل‌و] *täleýli, bagtly, ýazgytly, maňlaýyna yazylan*: Otuz tokuz gyz talyglu talygyna bir oh atdy (GA, 121-10).

talyk- [تالک] *sözleşmek (oguzça)*: Kişi meniň birle talykty (MK, II, 93-11).

talyn- [ta:lyn- تالین] *daljykamak, itiň ýadap ýa-da guduzlap, dilini çykaryp, agzyndan suw akdyrmagy*: Talynmak (Ab, 44a-18).

Talysaz [Talysa:z طالی ساز] *ýer ady*: Talysazyň aslanyna ýidirdiňmi (GA, 136-9).

tam I [ta:m تام , تهم , تم] **1** *öý, jay, tam*: Är tam ýapty (MK, III, 65). Tamdaky guş ewi (ZME, 82; 110-2). Bir tama direg ururlar (GA, 17-1). Hyzyrnyň nazary bir eski-tamga düşdi (SB, 10a-6). Ol tamnyň meremmetige meşgul boldy kim ýyhylmagaý (SB, 10a-6). Sen baryb alarnyň eski-tamyny meremmet kylur sen (SB, 10a-7). Ýar köýidäki tam sen, sen maňa puşt-u penah (BD, 17b-4). **2** *üçek, jayyň üçegi*: Tam (IBM, 179-14). Ewi tamy üstige çykyb, seýr

kylur erdi (SB, 12b-16). **3** *diwar, haýat*: Tam uly (MK, I, 49-9). Tam emitti (MK, I, 184-7). Tamga çykty (ZME, 994; 110-2). Tamnyň gätüginini bütgerdi (ZME, 652; 110-2). Tam (Tuhf, 19b-11). <>**sygyr tamy** — *mal ýatak*: Sygyr tamyna dönmüş (GA, 8-11).

tam II [ta:m تام] *doly, bitewi, hemmesi*: Mustafaweş ola onuň mejlisinde bahta tam (ND, 19a-12).

tam [تم] *temme (gapyda)*: Tam (MK, I, 283-4).

tam- [تام , تم , طم] *dammak*: Suw tamdy (MK, II, 22-13). Buzdan suw tamar (MK, III, 88-7). Tamdy aňa suw (ZME, 443, 568; 146-1). Agzyndan suw tamdy (ZME, 99-2). Tamgan suw (ZME, 752; 146-2). Tamdy (IBM, 114-8). Gar üzerine gan tammyş kibi gyzyt ýañaklym (GA, 199-8). Kamuk şeker tamar duşnamyňyzdan (Mn, 308b-4). Çerikde gan tamar gamçyň ujundan (Mn, 294a-5). Ol ýygaçdan sü(ý)t dek tamar erdi (SB, 25b-12).

Tama [طما] *adam ady (erkek)*: Ysmaýylyň on iki oglynyň atlary bu turur: Näbit, Kydar... Tama (SB, 3a-27).

tamag [طمع] **1** *tama, açgözlük, aldajylyk*: Tamag hyrsy, garaz ähli erişmez menzili-ýara (ND, 28a-9). Tamag dendanny saldy ýürege (KB, 402-14). Andan ýedi dürlü aýyb hasyl olur... biri duşman tamag bulmak... (Ýaý, 132a-3). **2** *ynam, umyt*: Jirjisge bu sözden tamag artdy (SB, 26a-6). <>**tamag üz-** — *birine ýa-da bir zada bolan ynamyňy bes etmek, umydyňy üzmek, tamaňy üzmek*: Tamag üzgil bu esgi dünýäden (BD, 50b-2). <>**tamag ham** — *hantamaçylyk, hantama, başa barmajak isleg*: Zülfünde anuň anbar ter oldy tamag ham (KB, 517-6).

Tamag yduk [T(a)m(a)g yd(u)k ODI GMT] *mukaddes Tamag çeşmesi*: Tamag yduk başda süňüşdim (Bk, gd-29) — *Mukaddes Tamag çeşmesiniň başynda söweşdim*.

tamak [تاماق] *kiçi dil*: Tamak (IBM, 140-14).

tamaksaw [طاماق صاور] *damaksow, iýermen, horan*: Tamaksaw (Tuhf, 4a-5).

tamam [tama:m تمام , تمام] **1** *tamam, ähli, doly, tutuş*: Tamam on alty ýyl tutsag oldy (GA, 203-11). Dogup burjy-hidaýatdan, tamam älem ola towhyd (ND, 6b-16). Tamamyny nije

diýe, çü dil diýmeýe kimin (KB, 410-7). Ytlagy sakyn oldurur kim, oky çekip tamam toldurup, biraz dururlar bir söýlegen kadarynja (Ýaý, 123a-3). Iki suw arasynda makam tutdy kim, gaçganlar tamam anda ýygylgaýlar (SB, 122a-1). **2) soňy, ahyry:** Lillähil hamd söz aýtyldy tamam (BD, 12a-2).

tamam bol- / ol- [tama:m bol- / ol- / تمام بول] *gutarmak, tamam bolmak:* Ýyl tamam olunjak, mende amanatyň war (GA, 215-7). Erişdi waslaty ýara, bütin haky tamam oldy (ND, 41b-4). Wermese Aý waryn güneşe nä tamam ola (KB, 340-16). Öwlad Mur Ýawgu han uruglarynyň padyşahlygy tamam bolub... (SB, 128a-1). Ne diýin özge sözüm boldy — tamam (BD, 52a-17).

tamamet [tama:met تمامت] *bütin, tamam bolan, gutarnykly:* Ki tenhaýy-jahan jümle tamametdür, tamametdür (KB, 459-1). Alanlar nazmy-pägimden, tamamet imdi, eý Nagşy (ND, 30a-4).

tamam et- [tama:m et- تمام ايد] *gutarmak, ýerine ýetirmek:* Sözin tutub, tamam ederlerdi (GA, 2-10).

tamam kyl- [tama:m kyl- تمام قيل] *tamam, etmek, tamamlamak, gutarmak:* Tamam kyldy any (ZME, 477; 111-2). Bu ymaratny sasanylar tamam kyldylar (SB, 19b-28). Furat gyragyda Karkysa şäherini bina kylyb, tamam kyldy (SB, 21a-10).

Taman [تامن] *derýa ady, Kaşgarda bir derýanyň ady:* Taman (MK, I, 336-16).

Taman Tarkan [T(a)m(a)n T(a)rk(a)n NhRT NMT] *adam ady (erkek) hem-de dereje, titul:* Taman Tarkan (Bk, dg-14).

tamar I [تَمَر، طمر، دمار] *damar, gan damary:* Tamar (MK, I, 302-11). Tamar (IBM, 139-5). Taýlar basan öň tamaryn dilibän (GA, 184-2). Kesilsün oğlan emen süýd tamarym (GA, 24-8). Öň tamaryn dilüban ganyn soran (GA, 184-2). Gan tamarlary gaýnady (GA, 44-11). Tamar ýürek tamaryndan hezar katra hun (KB, 24-9).

tamar II [طمر] *suwuň akýan ugry, ýap:* Gamyn akan ýügrük suwdan bir ogul uçurdyň-sa, diýgil maňa, tamarlaryn tugladaýym (GA, 138-10).

tamashur kyl- [تَمَشُر قيل] *masgaralamak, üstünden gülmek:* Imdi bizge istizha we tamashur kylur sen (SB, 24b-4).

tamaşa [طَامَاشَا] **S: tomaşa** Tamaşa (Tuhf, 27b-8).

tamattug [تَمَتُّع] *lezzet, keypi-sapa, aýşy-eşret, hözir:* Her hatundan her kişiniň köňli tilese tamattug algaýlar (SB, 32a-11). Kişilerniň hatunny arab, müjeredlerige berür erdi kim, alardan tamattug alur erdiler (SB, 32a-13).

tamaw [طَامَاو] *bokurdak, damak:* Tamaw (Tuhf, 17b-12).

tamdu [تَمْدُو] *oduň ýalyny:* Tamdu (MK, I, 350-8).

tamdur [تَمْدُور] *çörek bişirmek üçin toýun palçykdan salynýan ojak, tamdyr:* Tamdur (IBM, 163-1). <>**tamdur başy** — *tamdyryň demir gapagy:* Tamdur başy (IBM, 163-2).

tamga I [تَمْغَا، طَامْغَا] **1) tagma, nyşan, alamat:** Tamga (MK, I, 355-7). Tamga (IBM, 146-11). Tamga (Tuhf, 31a-1). Her birige bir lakab goýub, bir tamga mugaýýyn kyldy (SB, 125b-17). **2) tagma, daglama, ýüzik, möhür:** Yşky ody tamgalaryňy gelen köňüli (KB, 349-8).

tamga II [تَمْغَا] *derýanyň goly, kiçiräk derýa, çeşme:* Tamga suwy taşra çykyb tagyg öter (MK, I, 355-8).

tamgaçy [t(a)mg(a)çy IEGMT] *tagmaçy, möhürçi, möhürdar:* On ok oglum türgis kaganta Makraç tamgaçy Oguz Bilge tamgaçy kelti (Kt, dg-13) — *On ok ilinden, türgeş kagany bolan oglumdan Makraç möhürdar, Oguz Bilge möhürdar geldi.*

tamgak [تَمْغَاق] *nahar, iýmit, damak:* Tamgak (MK, I, 135-9).

tamgakla- [تَمْغَاقْلا] *damagyna urmak:* Ol any tamgaklady (MK, III, 259-12).

tamgala- [تَمْغَاالا] *möhür basmak, bellik etmek:* Ol bitik tamgalady (MK, III, 261-3). Tamgalady (IBM, 108-7).

tamgalyk I [تَمْغَالِق] *bir adamlyk saçak (içinde diňe bir adama, ýagny patyşa ýeterlik bolar ýaly nahar we şerap bolýar, ol saçagyň we şerabyň agzy möhürli bolýar):* Tamgalyk (MK, I, 433-13).

tamgalyk II [تَمْغَالِيْقْ] *kiçiräk küýze:*

Tamgalyk (MK, I, 433-16).

tamgan [t(a)mg(a)n NGMT تَمْغَان] *dereje,*

titul: ...tamgan tarkan ýumgylyg bes ýetmis eçim atym (Oý, çep-4) — ... *tamgan, tarhan, umuman, (meniň) altmyş baş arkam.*

— Alahedde tamgan we nyşan mukarrar bolgaý kim aňa mensub we magruf bolgaý (SB, 125b-13).

Tamgan [T(a)mg(a)n NGMT] *adam ady (erkek):* Ýabgu ogly Isbara Tamgan çur Ýoga inisi bilge Isbara, tamgan tarkan ýumgylyg bes ýetmis eçim atym (Oý, çep-4)... — *Ýabgu ogly Isbara Tamgan çur, (onuň) inisi akyllý Ýoga Isabra, tamgan, tarhan, umuman, (meniň) altmyş baş arkam.*

tamg et- [طَمَعِ ات] *tama etmek; açgözlük etmek:* Çoban peri gyzyňyň birini tutdy, tamg edüb, derhal jimag eýledi (GA, 215-4).

tamg kyl- [طَمَعِ قِيل] *tama etmek:* Ýaýdan özge sizden hiç nime tamg kylmas men (SB, 123b-33). Hatuny Gury hanna hylwat tabyb aňa tamg kylyb... (SB, 128a-14).

tamgur- [تَمْغُر] *damyp başlamak:* Suw tamgurdy (MK, II, 141-8).

tamjur- [تَمْجُر] *damjalamak:* Ýagmur tamjurdy (MK, II, 138-7).

tamjy [تَمْجِي] *damja:* Tamjy dek istegim imes köňlüm oty defgy üçin, / Ki beden külbesini kylgan weýran nämedür (Ab, 45a-12).

tamlyk [تَامَلِيْق] *daşy diwarly, haýatly:* Tamlyk bag (ZME, 66; 111-1).

tam ol- [ta:m ol- تَامِ اَوْل] *tamam bolmak:* Ki tam olsun diýü teşbih uru, ganyna boýana (KB, 435-7).

tamtur- I [تَمْتُر] *damdyrmak:* Anyň agzyna suw tamturdy (MK, II, 138-6).

tamtur- II [تَمْتُر] *yakdyrmak:* Ol ot tamturdy (MK, II, 139-1).

tamu [tamu: تَمُو ، طَامُو ، طَامُو] *dowzah, jähennem, tamy:* Tamu (MK, III, 177-8). Tamu gapugyn açar tawar (MK, III, 177-8). Tamu (Tuhf, 11a-8). Ýedi tamu, sekiz uçmak bir altun tuba bend olmuş (ND, 5a-14). Tamu azaby howluny neçün sorar ajab (KB, 165-2). Anuň ile tamuwa nagym gerek (KB, 473-4).

tamug [تَمُغ] S: **tamu:** Tamug (IBM, 138-2).

tamur [تَمُور ، تَمُور] **1)** *damar, gan damary:*

Tamur (MK, I, 302-11). Tamur urdy (ZME, 432; 140-2). **2)** *siňir, damar:* Boý tamury (ZME, 138; 118-1). Kesdi bagrym tamurlaryn o peri (Ab, 45a-5).

tamur- [تَمُور] *ganamak, gan dammak:* Är burny tamurdy (MK, II, 70-4).

tamurgan [تَمُورْغَان] *ganagan, ganagyç, gan damagan:* Bu ogul ol, burny tamurgan (MK, I, 427-8).

tamuz- [تَمُز] *damdyrmak:* Ol suw tamuzdy (MK, II, 71-5).

tamyn- [تَمِين] *damdyrylmak, damdyrynmak:* Ol özingde ýag tamyndy (MK, II, 117-13).

tamyndy [تَمِينْدِي] *damyp toplanan suw, damja:* Tamyndy suw (MK, I, 375-9).

tamyrllyg [تَمِرْلِيْغ] *damarly, siňirli:* Tamyrllyg et (MK, I, 410-6).

tamyş- I [تَمِش] *damyşmak, damyp durmak:* Suw tamyşdy (MK, II, 89-1).

tamyş- II [تَامِش] *tamşanmak, tamşanyp içmek:* Saky çü içip maňa tutar guş, / Tamyşty-tamyşty any kylaý noş (Ab, 45a-7).

tamyt- [تَمِيت] *damdyrmak:* Ol suwny tamytty (MK, II, 138-5).

tamyz- [تَامِيز] *damjalamak, damdyrmak:* Tamyzyp eşkiden bagyr gany (Ab, 45a-14).

tamyzdur- [تَامِيزْدُور] *damdyrmak:* Tamyzdurdy suwny agzyga (ZME, 933; 146-1).

tan [تَان ، طَان] **1)** *daň, säher:* Tan (Tuhf, 21b-13). Tan (IBM, 184-13). **2)** *daňdan öwüsýän sowuk şemal:* Tan (MK, III, 117-13). Tan sarysy (Tuhf, 20b-2).

tan- I [تَان] S: **tana-** Bolgaýmu atymny tanyp, aýa ramym (BD, 80a-11). Guzylyk koý diýdi-ýu tandý ahyr (Ab, 46a-14).

tan- II [طَان] *dilemek, islemek:* Zira oduňa düşmegi ben kimseýe tanmamışam (KB, 417-12).

tana [ta:na طَانَا] *göle, tana:* Tana (Tuhf, 13a-2). Ýeke tana ewini bir-birine gatmyş (GA, 8-10). Çobanyň üçýaşar tana derisinden sapanynyň aýasydy (GA, 56-10).

Tana [طنه] *yér ady*: Özini Tana sazyna saldy (GA, 119-7).

tana- [طَانْ] *tanamak, bilmek*: Ýara gul oldy kamu biri biz-ä tanamady (KB, 217-11).

tanab [طاب] **1)** *yüp, tanap*: Çadyr tanaby (ZME, 108; 130-1). Haýma tanaby üzülüb, sütüni ýyhylyb, any heläk kyldy (SB, 30a-2). **2)** *örüm, örügli saç*: Gisyus tanaby köňüli her ýana çeker (KB, 570-11).

tanaf [تاف] S: **tanab** Uzunja tanafy görkli (GA, 7-2).

tanaffur kyl- [تفر قیل] *yigrenmek, halamazlyk, ýaman görmek*: Tamam rygaýa we nöker andan tanaffur kylyb, rugerdan boldylar (SB, 19a-3).

tanaggumat [تعمات] *náz-nygmatlar, keýpi-sapalar*: Anyň tanaggumatlarydan biri ol erdi kim, üç miň hatun we tokuz miň perestary... bar erdi (SB, 39a-6).

tanagum [تعم] *keýpi-sapa, aýşy-eşret*: Anda aýş-u tanagum birle ötgerer erdi (SB, 121b-23). Ýetmiş ýyl náz-u tanagum birle dünýäde gizib turur men (SB, 6a-26).

tanawwuh [تروح] *iki sany taýpa birleşmesiniň ady*: Biri-birige and içib erdiler kim, hasm jowabyda musagyd we mugawyn bolgaýlar. Ol sebäbden alarny tanawwuh diýrler (SB, 22a-30).

tanbur [tanbu:r طنبور] *kirişli saz guraly, tamdyra*: Gulagyn bursañ, eý zahyd «enel-hak» çagyrrar tanbur (ND, 9b-6).

Tanga [طعه] *adam ady (erkek)*: Tanga atlyk we lakamy Duşnatyr Ýemen mülkige müstewli bolub, badyşahlykny golga tutdy (SB, 33a-14).

tanju [تَنْجُو] *lukma, iýmit*: Ol tanju siňirdi (MK, III, 290-12). Tanju (IBM, 165-7).

tanjula- [تَنْجُولَا] *çeynemek*: Är etmek tanju-lady (MK, III, 260-12).

tanjyş- [تَنْجِشْ] *dymjykmak, dymjygyp zaýalanmak*: Etler kamug tanjyşdy (MK, II, 171-9).

tanla- [طنل ، تانلا] *saýlamak, makullamak*: Bu anyň tanlagany turur (ZME, 529; 160-1). Tanlamak (IBM, 123-8).

tanly [طَانْ لِي] *täsin, geň-taň*: Tanly (Tuhf, 33a-6).

tansuk [طَانْسُقْ] *geň-taň, geň galdyryjy*: Tansuk (Tuhf, 23b-13).

tanu- [تَنُو] *aýtmak, habar etmek*: Ol maňa söz tanudy (MK, 204-5).

tanug [طَنُوغْ] S: **tanuh** Ben hasan ýüzi söwerem, tanugum Weyis Karan (KB, 446-7).

tanug ol- [طَانُغ ، طَانُغْ ، طَانُغْ اول] *şay'at bolmak*: Ben jähd-le aýduram, eşidüň, tanug oluň (KB, 330-4).

tanuh [طَنُوخْ] *şay'at, tanyg*: Şah ruhuňy kim görer-se, Hak tanuh (KB, 591-11). Tanuh durur bunuň üsdine jümle arwah (KB, 386-14).

tanuhlyh [طَانُوخْلِيخ] S: **tanukluk** Ol iki tanuhlyh wireler ganamy? (KB, 87-15).

tanukluk [طَنُكْلُكْ ، طَنُكْلُكْ] *şay'at bolmaklyk, güwälik*: Tanukluk (MK, I, 415-16). <>**tanukluk ber- / wer-** – *güwä geçmek, kepil bolmak*: Tanukluk berdi fylan kişige (ZME, 763; 170-2). Tanukluk wermek Taňrydan özge Taňry ýok (MAS, 3a-3).

tanuklyk [طَنُكْلِيكْ] S: **tanukluk** Oň (sag) eli birle ferke kylmak we sol eli birle hatyra kylmak tanuklyk werür onuň rastlygy üzre (Ýaý, 123b-7).

tanul- [تَنْلْ] *aýtmak, habar bermek*: Aňar söz tanuldy (MK, II, 103-7).

tanusçy [تَنْوَسْجِي] *atyr satyjy*: Tanusçy (IBM, 156-18).

tanuş- [طَانِشْ ، طَانِشْ] S: **tanyş-** Olar ikki söz tanuşty (MK, II, 90-1).

tany- [tany:- طَانْ ، تَانِي] S: **tana-** Tanydy (Tuhf, 25b-11). Bozaýgyr Beýregi görüb tanydy (GA, 99-4). Biz buny tanymazuz diýdi (GA, 94-1). Zira ol tikibdür, ol tanyr (GA, 94-2). Ol nyşanalar birle halaýyk alarny tanygaý (SB, 125b-21).

tanyg ol- [طَانُغْ اول] *şay'at bolmak*: Arş tanyg olsun, kürs tanyg olsun (GA, 168-3).

tanyk [طَانِكْ] S: **tanug** Tanyk (Tuhf, 21a-10).

tanykla- [طَانِكْلَا] *gatnaşmak, şay'at bolmak*: Tanyklady (Tuhf, 21a-12-13).

tanyş- [طَانِشْ ، طَانِشْ ، طَانِشْ] *gepleşmek, sözleşmek, maslahatlaşmak*: Tanyşdy (Tuhf, 21a-13). «Ne eýleşelim» diýü tanyşdylar (GA, 29-10). Sen gelmeden, baba, kafyrlar tanyşdylar (GA, 143-2). Herne iş olsa, Gorkut ataýa tanyşmaýynja işlemezlerdi (GA, 2-9). Bu ýşk kişi başyna tanyşyban gelmez (KB, 220-3).

tanyşyk kyl- [طَانِشْ قُل] *maslahatlaşmak*: Tanyşyk kyldylar, jemig beglere habar oldy (GA, 282-6).

tañ I [طَاڭ] *daň, sāher çagy, ir ertir*: Tañ ötdi, gün togdy (GA, 90-13). Alar tañ-la ýerinden turan ýigit (GA, 287-13). Bu gije taña galuruz biz (KB, 317-13). Salamym gülge elt, eý tañ nesimi (Mn, 296b-11). Bu gün taňga tegin meý noş kylgun (Mn, 292b-1). Ejazet berseñiz tañ ýagtysy tek (Mn, 292b-8). <**tañ at-** – *sāher çagy bolmak, daň atmak*: Tañ ata ýortalym (MK, III, 263-8). Janyma oklar erdi tañ atty (BD, 50a-10).

tañ II [طَانْ ، تَنْكْ ، تَنْكْ] *geň, geň-taň, enaýy*: Tañ neň (MK, III, 263-5). Tañ gördüm (MK, III, 263-5). Tañ iş (ZME, 754; 173-1). Tañ ýok, eý bimähr, eger ölsem fyrakyň şamyda (BD, 26b-3).

tañ III [تَنْكْ] *elek*: Tañ (MK, III, 263-4).

tañ- I [طَانْكْ] *daňmak, saramak, baglamak*: Tañyp derdige çarhy-kaýdy peýwend (Ab, 45b-2).

tañ- II [طَانْكْ] *bilmek, öwrenmek, tanamak*: Tañdy (Tuhf, 25b-ç).

tañda [طَانْدَا] *daňdan*: Tañda bulyt örtense, ewge ýagy girmişçe bolur (MK, I, 212-4).

tañla I [طَانْلَا ، طَاڭلا ، طَانْلَا] *daňdan, daň bilen, sāher wagty, ertir*: Tañla gyzyňy maña weresen (GA, 183-2). Erse Tekfur tiýdi: «Tañla fulan mowzygda harb kylaly» (SB, 122b-25). Bu gije hezimet kylaly ýa tañla? (SB, 41a-32). Tañla mesaf çagy hezimet kylyň (SB, 41a-33). Bu gün meni ýad etip, unutma tañla, / Zynhar ki, göz tut uşbu gün tañla meni (BD, 62a-6).

tañla II [طَانْلَا ، طَانْلَا ، طَانْلَا] **1)** *erte, ertir, ýakynda*: ...iş bu gün tañlaga ýetib turur (SB, 127a-19). **2)** *kyýamat, erte*: Bize wagda kylybdur tañla uçmag ile hüriler (KB, 342-4).

tañla- I [طَانْلَا] *geň-taň galmak, geň görmek*: Är işig tañlady (MK, III, 297-14). Tañlady işden (ZME, 753; 173-1). Tañlady (IBM, 106-6). Tañlady (Tuhf, 26a-12).

tañla- II [طَانْلَا] *ir, ilki turmak*: Tañlady (Tuhf, 8b-1).

tañlaş- [تَنْكَلْشْ] *geň galyşmak*: Kişiler tañlaşdy (MK, III, 295-3).

tañlat- [تَنْكَلْتْ] *geň galdyrmak*: Ol meni tañlatty (MK, II, 288-9).

tañlaýy [طَانْکْ لَايْ] *kentlewük*: Tañlaýy (Tuhf, 22a-3).

tañlyk [طَانْکْ لِكْ] *täsinlik, geň-taňlyk*: Tañlyk (Tuhf, 25a-2).

tañry I [تَنْكْرِي] *asman, gök*: Tañry (MK, III, 279-8).

Tañry II [تَنْكْرِي ، تَانْکْرِي ، تَانْکْرِي] *Huday, Tañry, Alla*: Tañry ol ýerig ýaratgan (MK, III, 39-14). Tañry ýagmur ýagturdy (MK, III, 67-16). Men Tañrydan umundum (MK, I, 178-3). Tañry (IBM, 137-10). Tañry (Tuhf, 3b-10). Kadyr Tañry wermeýinjä, är baýymaz (GA, 2-11). Tañry bir-u ýşk bir-u ýar bir (KB, 501-6). Ulug Tañrynyň adyn ýad kyldym (Mn, 290b-1). Kerim Tañry kemalyn kyldy yzhar (Mn, 293a-10). Tañry fermany andak bolub erdi (SB, 2b-27). <**Tañry razy olsun** – *ýagşy iş üçin «Alla senden ýagşylygyny kem etmesin» manyda dileg, tañryýalkasyn alkyş*: Tañry razy olsun ol ikisinden (MAS, 3a-1). <**tañryýa gaýyt-** – *Tañra sygynmak, toba etmek*: Tañryýa gaýyty (Tuhf, 9a-4).

tañrybükrü [تَنْكْرِي بُكْرُو] *Hudaya ybadat etmeklik*: Anda bolup, tañrybükrü tapgyn öter (MK, III, 189-17).

tañrygan [تَنْكْرِي گَانْ] *Hudaya ybadat edýän*: Tañrygan (MK, III, 279-11).

tañrylyk [تَنْكْرِي لِيكْ] *Hudaylyk, Tañra, Hudaya degişli*: Halkny öz ybadatyga okudy we tañrylyk dagwasy kyldy (SB, 2a-16). Eger bu butlar tañrylykga laýyk bolsa erdi, men alarga zafar tapmas erdim (SB, 26a-13).

tañsuk [تَنْكُسُكْ] *geň-taň, geň-enaýy, täsin, gudrat*: Tañsuk neň (MK, III, 283-5).

tañuk I [تَنْكُكْ] *sapara gidenlerinde, şalara berilýän sowgat*: Tañuk (MK, III, 270-7).

taňuk II [تَنُكُ] *yaryşda üstün çykana berilyän geýimlik ýüpek mata*: Taňuk (MK, III, 270-7).

taňuk III [تَنُكُ] *uruşda baýdaklaryň üstünden asylyan mata, daňy*: Taňuk (MK, III, 270-11).

Taňut 1) [t(a)ňut TWFT تَنُكُ] *tangutlaryň ýurdy*: Ýeti ýegirmi ýaşyma taňut tapa süledim taňut budunyň bozdym (Bk, gd-24) — *On ýedi ýaşymda tangutlaryň ýurduna tarap goşun çekdim, tangut halkyny ýeňdim*. **2)** *türkmenlere garyndaş halklaryň biri, tangutlar*: Taňut begin ýagylady (MK, III, 240-5). <**taňut budun** [t(a)ňut bud(u)k(y)g GNDWB : TWFT] *tangut halky*: Ýeti ýegirmi ýaşyma taňut tapa süledim taňut budunyň bozdym (Bk, gd-24) — *On ýedi ýaşymda tangutlaryň ýurduna tarap goşun çekdim, tangut halkyny ýeňdim*.

taňyl- [تَنُيْل] S: **daňyl-** Taňyldy baş (MK, III, 293-1).

taňyn- [تَنُيْن] *daňynmak*: Är başyn taňyndy (MK, III, 293-4).

taňyz- [تَنُيْز] *çişmek, güýjemek*: Är öpkesinde taňyzdy (MK, III, 291-3).

tap I [تَاب] *yeterlik*: Bu aş maňa tap (MK, I, 267-1). Tap boldy (MK, I, 267-2).

tap II [تَاب] *deriniň ýüzünde galan ýara ýa-da tyg yzy*: Tap (MK, III, 1-7-2).

tap [ta:p طَاب] *şol bada*: Eý şemg! Bizi tap dahy odlaryňa ýähma (KB, 52-5).

tap- I [تَاب ، طَاب ، تَب ، تَاب] **1)** *tapmak, gözegçilik ýa-da agtaryş netijesinde bir zady ele salmak, nirededigini bilmek*: Ol neňni tapdy (MK, II, 3-4). Tapy (IBM, 99-17). Şol ýary tapar kim ki, tapar-sa kam-u dinde (KB, 515). Ol atlarny tapyb, Oguz hydmatyga geltürdiler (SB, 122b-7). Bil Nowaýy ki, talap birle tapyldy maksut, / Leýk tapganga dagy bar idi, elbetde talab (Ab, 41b-6). **2)** *bilmek, aňmak*: Bir tiş görüb, unutub turur men, eger ol tüşümni tapyb, tagbyry birle maňa beýan kylsaňyz... (SB, 16b-17). <**dest tab-** — *üstün bolmak, tutmak, ele salmak*: Talut aňa dest tapmady (SB, 12a-31). <**habar tap-** — *eşitmek, habar ýetmek*: Erse habar tapdylar kim, ýagy gelib, Bugra hanny ortada tutub turur (SB, 128b-11). <**halas tap-** — *halas bolmak*: Her

kim içmedi, halas tabdy (SB, 12a-18). <**hylwat tap-** — *ýekelikde görmek, ýalňyzlykda görmek*: Hatuny Gury hanny hylwat tapyb, aňa tamag kylyb tiýdi (SB, 128a-14). <**intizam tap-** — *düzgünleşmek, düzgüne girmek*: Musanyň işi beni-ysraýyl kowmy birle kim, intizam tapdy (SB, 9a-4). Beni-ysraýyl ahwaly begaýat intizam tapyb erdi (SB, 11b-10). <**karar tap-** — **1)** *ornaşmak, mesgen tutmak*: Anda karar tapdylar (SB, 9a-21). **2)** *amala aşyrmak, ýerine ýetirmek*: Hak öz ýerige karar tapgaý (SB, 1a-16). <**perweriş tap-** — *terbiýelenmek, ulalmak*: Syýawahş kim, Rüstemden perweriş tapyb erdi (SB, 14a-13). <**teskin tap-** — *köşeşmek, ýatmak, togtamak*: Fitne we harb naýrasy kim, teskin tapdy (SB, 16b-12). Ol gan teskin tabdy (SB, 24a-13). <**zafar tap-** — *üstünlik gazanmak, ýeňiş gazanmak*: Zafar tabdylar (SB, 12a-1). Keýhysrow... duşmanga zafar tapy (SB, 14b-29). Eger bu butlar taňrylykga laýyk bolsa erdi, men alarga zafar tapmas erdim (SB, 26a-13).

tap- II [t(a)p PQ طَب] *hyzmat etmek*: Oglanym erde marymynça bol kanka tap — katyglan (Sý, 9) — *Oglanym, edermenlikde (gaýratlylykda) (meniň) ussadyňça bol! Hana hyzmat et! Ekezlen! (Gaýratla gal!)* Kim ol hezretge bir gün tapsa bary (Mn, 297b-1).

tap- III [تَب ، طَب] *çokunmak, ybadat etmek, uýmak*: Gul Taňryga tapdy (MK, II, 3-2). Şol ýary tapar kim ki, tapar-sa kamu dinde (KB, 515-7).

tap [t(a)pa APT تَاب] **1)** *haýsy-da bolsa bir tarapa, şol ugra, tarapa*: Birgerü tabgaç tapa ulug sü eki ýegirmi... süledim (Kt, gd-28) — *Saga (günorta), tabgaçlara garşy on iki ýola uly goşun çekip söweşdim*. Eki otuz ýaşyma Tabgaç tapa süledim (Bk, gd-25) — *Ýigrimi iki ýaşymda Tabgaç (Hytaý) tarapa goşun çekdim*. Ançyp bars ýylka çik tapa ýöridim (MÇ, gd-7) — *Ondan soň bars ýylynda çikler tarapa ýöriş etdim (goşun çekdim)*. **2)** *gapdal, ýan*: Meniň tapa geldi (MK, III, 162-13).

tapa [تَاب] **1)** *garşy, ters*: Ol anyň tapasy kyldy (MK, III, 162-15). **2)** *içgaralyk, başganyň gynanjyna begenmeklik*: Taba (IBM, 190-2).

taparu [تَابَر] *tarap, ýan*: Ol meniň taparu geldi (MK, I, 371-8). Ündäb ulug taparu tawrak gelib ýügürgil (MK, III, 50-15).

tapçak [طَافِقَاق] *hökümdaryň tagty, oturgyjy*: Tapçak (Tuhf, 8b-12).

tapdur- [طَافِدُر] *tapdyrmak*: Ki tapdurdy özine käf-u nuny (KB, 561-13).

tapjan / tapjaň [tapja:n / tapja:ň] [/ تَافْجَان] *dalbaryň ýokarsyndaky üzümleri almak üçin ulanylýan üç aýakly enjam*: Tabjan (MK, I, 364-4). Tabjaň (MK, III, 285-7).

tapku [تَافِقُو] S: **tabug** Tapyлгаý maksudym tapkuňda bary (Mn, 297b-9).

tapla- [t(a)pl(a)mdy IDMLPT تَافِلَا 1] *hormatlamak, sylamak, gulak asmak, gulluk etmek*: Üze teňri yduk ýer sub (asra) kagan kuty taplamady erinç (Bk, gd-35) — *Beýik Taňryny, aşakda mukaddes ýer-suwy (watany), kaganyň gutuny hormatlamadylar ahwetin!* 2) *kabul etmek, razy bolmak*: Ol tonug taplady (MK, III, 218-6).

taplat- [تَافِلَات] *razy etmek*: Men any bu işge taplattym (MK, II, 274-16).

tapry- [تَافِرِي] *bökmek, patanaklamak*: Tewe taprydy (MK, III, 207-5).

tap-tap [تَاف تَاف] *tap-tap, pat-pat*: Ol any tap-tap urdy (MK, III, 107-2).

tapu [طَافُو، طَافُو] S: **tabug** Tapu (Tuhf, 14a-8). Aýryldum tapuňdan, senden yrah (KB, 47-4). Jan aýrylmaz şah-a tapuňdan ne kazadyr (KB, 151-10). Tapuňdan aýru ba zaram, özümden dahy bizaram (KB, 47-14).

tapug I [تَافُغ] *hyzmat, gulluk, sygynma, uýma*: Taňry tapugy (MK, I, 311-12). Tapug (IBM, 148-9).

tapug II [تَافُوغ] *dergäh, huzury, ýany, öňi*: Maňa tapguňda hergiz bolmady san (Mn, 302a-3). Tapyлгаý maksudym tapguňda bary (Mn, 297b-9).

tapugçy [تَافُغْچِي] *hyzmatkär, gullukçy*: Aýgyl siziň, tapugçy (MK, I, 314-6). <>**tapuglug är** — *öňden bäri abraýly hyzmatdaky adam*: Tapuglug är (MK, I, 410-13).

tapugsak [تَافُغْسَاق] *ybadathon*: Toýyn tapug-sak, Taňry sewinçsiz (MK, III, 278-16).

tapul- [تَافُل] *tapylmak*: Tapuldy neň (MK, II, 95-3).

tapuz- [تَافُز] *syrly geplemek, aýlap aýtmak*: Ol maňa söz tapuzdy (MK, II, 71-1).

tapuzgu [تَافُزْغُو] *matal*: Tapuzgu neň (MK, I, 405-3).

tapuzguk [تَافُزْغُك] S: **tabuzgu** Tapuzguk tapuzdum (MK, I, 384-13). Tapuzguk (MK, I, 415-8).

tapy [تَافِي] *ortaça, orta tapdaky*: Bozy tapy är (MK, III, 163-3).

tapyg [t(a)p(y)g GPZ] *hyzmat, hyzmat etme, hyzmatkär, günlükçi*: Eki kyzyn tapyg birti (MÇ, gb-5) — *(Ol) iki gyzyny (hormat bilen meniň) hyzmatyma berdi (hyzmatkär edip berdi)*.

tapyl- [تَافِيل] *tapylmak*: Eýlerem bir-bir habar ber tabylsun her biri (ND, 31b-13). Andan — bir katra suw tapylmas erdi (SB, 121b-18).

tapyn- [ta:pyn- تَافِين، تَافِين] *hyzmat etmek, baş egmek*: Umaýga tapynsa, ogul bolur (MK, I, 111-9). Tapyndy (IBM, 108-9).

tapyrjyla- [تَافِرْجِي لَا] *depirjiklemek, tapyrdatmak*: Tapyrjylar çü murgy-nim bismil, / Öz-özi birle şur-u gamy dil (Ab, 41b-14).

tapyş [تَافِشْ، طَافِشْ] *tapyşmak, iki adamyň ýada başgalar arasynda wekilçilik, biri-biri bilen duşuşmak*: Tapyş (MK, I, 306-14). Tapyşdy (Tuhf, 10b-8).

tar I [ta:r تَار، طَر 1] *saçyň bir gyly, tary*: Saçyň bir taryna miň hür ýetmes (Mn, 296a-9). Çün boldy saç taryga jan ristes peýwend (BD, 36a-12). 2) *baldajyk, inçejik baldak*: Reýhan saç-ýu ýaňagy gülbergi tarydur (KB, 418-12).

tar II [ta:r تَار] *iş haky*: Tar (MK, III, 109-12).

tar III [ta:r تَار] *ýagyň çökündisi, löderesi*: Tar (MK, III, 109-10).

tar IV [ta:r تَار] *içine ýel berlip, agzy daňyl-ýan we soňra biri-birine sepleşdirilip, suwdan geçmek üçin ulanylýan serişde, sal*: Tar (MK, III, 109-7).

tar V [ta:r تَار، طَر، تَار] *dar, giň däl, kiçi*: Tar ew (MK, III, 109-5). Tar ätük azakyg ýiktürdi (MK, III, 68-16). Bu tar (ZME, 345; 160-1). Tar (IBM, 152-13). Tar ýerde eýü elüme

girdün (GA, 159-3). Gerçe pynhandur bu tar köñülde syrry-lagluñuñ (KB, 142-3).

tar- I [ta:r- تار] *yeri bejermek, ekmek*: Arpa taryp bugdaý orarmu eken, / Görmedik aşlyk çäji bugdaý bilgen (Ab, 43a-2).

tar- II [ta:r- تار] *bölmek, dagatmak, dargatmak*: Beg susyn tardy (MK, III, 136-11).

tara [تارا] *çöl, çöl-beýewan*: Tara (Tuhf, 38a-7).

tara- I [ta:ra- ترا] *daramak, dargatmak*: Anyñ süsin tarady (MK, III, 195-16).

tara- II [طار] *daramak, dargatmak, derbi-dagyn etmek*: Gyz saçyn tarady (MK, III, 195-15). Zülfüñi tara ki, ola asan by müşgilim (KB, 5-12).

tarab [طرب] *şatlyk, aýşy-eşret*: Aýş-u tarab gülbünige suw berip, / Gussa nahalyny gurutmak gerek (BD, 33a-2).

tarabengiz [طربىگىز] *şadyýanlyk, şagalañlyk*: Mutryb ýene düz nagmaýy-udy tarabengiz (KB, 4-10).

taraf [طرف] *tarap*: Sol tarafdan däli Budak garşu geldi (GA, 64-8). Andan Diýarbekr tarafyga mütewejjih bolub... (SB, 122b-11). Bilmedi kim, kaýsy tarafga barmak gerek (SB, 7b-14). Ýüz, beýewan tarafyga uraýyn, / Derdi-dil birle ne munda turaýyn (BD, 77b-1).

tarafeyñ [طرفين] *iki tarap*: Erse harb kylyb tarafeyñden, köb kişi katlga ýetdiler (SB, 121b-2).

taraj [ta:ra:j تاراج] *talañ, çapawullyk, talañ-çylyk*: Garat we tarajga Ajam mülkiniñ nawa-hysyga meşgul boldylar (SB, 30b-5). Ermen welaýatyga garat we tarajga geldiler (SB, 34a-23). <>**taraj elt-** – *talañçylyk etmek, talap almak, talamak*: Barçalaryny Horasandan çykaryb, her ne taraj eltib erdiler... (SB, 31b-21).

taraj et- [ta:ra:j et- تاراج ايت] *talamak, çapawullamak*: Saçuñ hindusy taraj etdi köñüli (KB, 90-11).

taraj kyl- [ta:ra:j kyl- تاراج قيل] **S: taraj et-** Katl we taraj kylur erdiler (SB, 122a-32). ...mallaryny taraj kyldy (SB, 122b-10). Men anda bolgan çakda talan we taraj kylmab erdiler (SB, 122b-30).

tarak I [طرق] *kiriş syppyrylanda, zarbyna endamyñ bir ýerine yzygiderli degip ýagyr etmegi*: Ol tarak kim, sakal durur, ol alty haslatdan bolur (Ýaý, 132a-9). Tarak diýdügümüz sekiz ýerde olur (Ýaý, 130a-6).

tarak II [تراق] *darak*: Tamam agzasyny temür tarak birle para-pa kyldylar (SB, 25b-32). Ol hatunny bir ýygaçdan asyb, temür tarak birle agzasynyñ etini para-pa kyldylar (SB, 26a-16).

taraka [طرافه] *söweş ýaragy, atylanda, gorkunç ses çykaryan ýarag*: Taraka çatladyñ, – oglandyr, gorkudyñ (GA, 247-4).

tarakçy [ترافچى] *darakçy, darak ýasaýan ussa*: Tarakçy (IBM, 154-14).

tarakky [ترقى] *ösüş*: Edip ondan-da tarakky geri galdy o diýar (ND, 10a-2).

tarakky kyl- [ترقى قيل] *ösmek, ýokary göterilmek*: Batlymýus lagus işi tarakky kylyb, ýokary bardy (SB, 20b-31).

tarakla- [تراق لا] *daraklamak, daramak*: Taraklady (Tuhf, 113-3).

taraklyk [طارقلىق] *daraklyk, el-aýak daraklygy* <>**taraklygy boşal-** – *süñni gowşamak, şeytany bolmak*: Gyz köşkten bakar idi, taraklygy boşaldy, kedisi mawlady, awsyl olmyş tana kibi agzynuñ suýy akdy (GA, 180-4).

taral- [تارل] *daralmak*: Saç taraldy (MK, II, 100-16).

taran- [تارن] *ekin ekinmek*: Är taryg tarandy (MK, II, 115-1).

tarannum et- [ترنم ايد] *hiñlenmek, nagma kakmak*: Ne nefhi sur ki, ol hür ger tarannum ede (KB, 341-12).

tarasla- [ترسلا] *düzmek*: Alp çerik taraslady (MK, III, 245-13).

taraş [تراش] *daraýyş, darama, taraşlama*: Niçesi münkesir olmaýa zülfiniñ çerisi ki, bir ýel ile boşaldy, taraşa başlady (KB, 207-14).

taraş et- [تراش ات] *endiganlamak, bejermek, timarlamak, taraşlamak*: Lutf edip dilden taraş et, masewanyñ pasyny (ND, 32b-12).

tarat- [طَارَت] *üwemek, döwmek*: Taratdy (Tuhf, 24a-7).

tarawat [tara:wat طراوت] *terlik, täzelik*: Ýygajyň tarawaty her sagat artar erdi (SB, 7b-18).

tarbyn [ترين] *özüniň baştutany bolan kiçeňräk topar, baştutanly kiçiräk topar*: Tarbyn (MK, I, 363-15).

tard ol- / **bol-** [طرد اول / بول] *kowmak, boşatmak, aradan aýyrmak, bölüp aýyrmak*: Janumy odlara ýahan işbu aks-u tard ola (KB, 566-7).

Tardus [T(a)rdus sWDRT] *adam ady (erkek)*: Sü basy Inel kagan Tardus sad barzun tidi (Tk, gd-31) — *Goşun-başy, Inel kagan, Tardus şady (weziri) barsyn –diýdi*.

tarduş [t(a)rduş jWDRT] *taýpa ady, türkmenlere garyndaş taýpalaryň biri*: Türk törüsün ygynmys budunyň eçüm apam törüsünçe ýaratmyş boşgurmys tölis tarduş budunyň anta itmiş (Kt, gd-13) — *Türkmen düzgünini ýitiren halky atam-babamyň düzgünleriçe (kadalaryna görä) ýañadan döretdi, düzgünleşdirdi (kadalaşdyrdy), tölis tarduş halkyny hem şeýtdi*. Kisre tarduş begler (Bk, go-13) — *Arkada (günbatarda) (Kül Çoruň ýolbaşçylygynda) tarduş begleri (ýerleşýär)*.

Tarduş Ynançu Çor [T(a)rduş Yn(a)nçu Çor RWE WJNi jWDRT] *adam ady (erkek)*: Kyrkyz kaganta Tarduş Ynançu Çor kelti (Kt, dg-13) — *Gyrgyz kaganyndan Tarduş Ynançu Çor geldi*.

tar et- [ta:r et- طار ات] *daraltmak*: Natgy jahany şahr uhy tar etdi januma (KB, 307-9).

tarfatul-aýn [طرفة العين] *tarpa-taýyn, göz açyp-ýumasy salym, bir pursat*: Bir tarfatul-aýnda Allatagala takdery birle Razyh leşgerini heläk kyldy (SB, 15a-28).

targa [تَرْقَا] *gamyş*: Targa (MK, I, 357-5).

targak [تَرْغَاق] S: **tarak II** Targak (MK, I, 389-10).

targat- [تارغات] *dargatmak, pytratmak, dyrpytrak etmek*: Ajardan imes kämi targatmagy, / Arzy-ýar oňa özge ýer gatmagy (Ab, 42b-12).

targyb et- [ترغيب ايد / ايت] S: **targyb kyl-** *Züleýha...Ýusufny özi tarzyb eder erdi* (SB,

4b-21). Any Taňrytagalanyň yolyga we ybadat we tagatga targyb etdiler (SB, 7b-30).

targyb kyl- [ترغيب قيل] 1) *çagyrmak, ündemek*: Ol halkny Allatagala ýolyga targyb kyldy (SB, 2b-21). Şugaýb alaýhyssalam alarny — Hak ýolyga targyb kyldy (SB, 6b-27). 2) *höweslendirmek*: Eý ki, targyb kylur sen çagyr içmekke meni (BD, 83a-8).

targyl [تَرْغُل] *malyň arkasyndaky ala-mula çyzyk*: Targyl (MK, I, 400-9).

tarhan [تَرْحَان] *gadymy dereje, beg*: Tarhan (MK, I, 364-10).

Tarhan [Tarha:n تَرْحَان] *adam ady (erkek)*: Tarhan (MK, I, 364-10).

tarhanah [طَارْحَانَاة] *çatma*: Tarhanah (Tuhf, 31a-7).

tarh et- [طرح ايد] *teklip etmek, hödürlemek*: Şah ruhuna tarh edibän atyny (KB, 111-13). Jan ruhuň içün tarh edib, at oldy piýada (KB, 363-9).

tarh eýle- [طَرَح ايله] *taslamak, orta atmak, esaslandyrmak*: Tarh eýlemegil bizi nigär-ä, işigünden (KB, 503-10).

tarh kyl- [طَرَح قيل] S: **tarh eýle-** *Ruhuň çün nije şah, fillerini tarh kylur* (KB, 334-13).

tarkan [t(a)rk(a)n NhRT] S: **tarhan** ...tamgan tarkan ýumgylyg bes ýetmis eçim atym (Oý, çep-4) — ... *tamgan, tarhan, umuman, (meniň) altmyş baş arkam*. Taman tarkan Tonýukuk Boýla Baga tarkan ulaýy buýruk (begleri) (Bk, dg-14) — *(Sagda, günortada) Taman tarkan, Tonyukuk, Boýla Baga tarkanyň ýolbaşçylygynda, ondan aňyrd a buýruk (begleri)...*

tarkanç [t(a)rk(a)nç JhRT] *dagynyk, dargynyk, pytraňňy*: Oguzy ýeme targanç ol timis (Tk, gd-22) — *Oguzy bolsa dagynyk – diýdi*.

tarkat [t(a)rk(a)t ThRT , zhRz] «*tarkan*» *sözüniň köplügi, tarhanlar*: Ýyraýa tarkat buýruk begler otuz... (Kt, go-1) — *Çepde duran tarhanlar, buýrukçy (kiçi wezipeli) begler, (biz) otuz... Yşbaraş tarkat anta ançuladym* (MÇ, go-2) — *Yşbaraşlary, tarhanlary şonda tassykladym (belledim)*.

tarlyk [ta:rlyk طرليق] *darlyk, kiçilik*: Bu tarlyg ile bu lutfy gören agyžuňda (KB, 508-4).

tarmak I [تَرْمَاقْ] ýyrtýjy guşlaryň we haýwanlaryň dyrnagy: Gargak tarmagy (MK, I, 389-13).

tarmak II [تَرْمَاقْ] ösümligiň bir görnüşi: Gargak tarmagy (MK, I, 389-13).

tarmaklan- I [تَرْمَقْلَنَ] ýaýylymak, ýaýramak: Boý tarmaklandy (MK, II, 218-15).

tarmaklan- II [تَرْمَقْلَنَ] dyrnagyň ösmegi, dyrnaklanmak: Bala tarmaklandy (MK, II, 218-16).

tarmat- [تَرْمَتَ] dyrmatmak, dyrçanaklatmak: Ol anyň ýüzin tarmatty (MK, II, 280-13).

tarmut [تَرْمُتْ] daglaryň beýgi-pesi: Tag-tarmut geçtim (MK, I, 376-8).

tarmutlan- [تَرْمُتْلَنَ] täze golly, goşantly bolmak (derýa barada): Suw tarmutlandy (MK, II, 215-11).

tar ol- [ta:r ol- طار اول] daralmak, dar bolmak: Dünýä başyna tar oldy (GA, 218-9). Giň dünýä başyna tar oldy (GA, 209-5). Ýalan dünýä başyna tar oldy (GA, 203-8).

tart- [تَرْتْ ، تَرْتْ ، طَارْتْ ، تَارْتْ] 1) çekmek, dartmak, özüne çekmek: Ol ýip tartty (MK, III, 314-12). Tartty (IBM, 115-6). Tartmak (IBM, 123-12). Tartdy, ýakasyn ýyrttdy (GA, 91-8). Güýz almasy kibi al ýañagyn tarttdy (GA, 54-6). Senin yşkun kemendi bizni tartar (Mn, 302a-1). 2) getirmek, çekmek: Peşkeşlerini tartyb, il bolub etagatny kabul kyldylar (SB, 526, 124a-2). 3) ölçemek: Ol ýarmak tartty (MK, III, 314-11). 4) birleşmek, sepleşmek, baryp ýetmek: Anyň nesebi Erem bin Samga tartar kim, Arfahşedniň garyndaşy erdi (SB, 2a-20). Bu oglan tirik galsa erdi, kafyr bolub, atenesiniň işi dagy küfrge tartar erdi (SB, 10a-12). 5) çekmek, çekip aýyrmak: Anyň goly bigat çagyda Ýusag golyda galdy, her niçe tartar erdi, öz ýerige barmas erdi (SB, 10b-2). 6) çekmek, sogurmak: Iki sütüni tutub tarttdy, erse sütünler ýeriden çykyb... (SB, 11b-31). 7) çekmek, goýbermek, itermek, süýşürmek: Hunbar idi bagt jawydana, / Tartar idi meni jawydana (Ab, 42a-3). Kadd-u agzyňdan aýru tartar men (BD, 39a-3). 8) ünsi çekmek: Oguz leşgeri hezimet kylyb gaçyb, alarny özlerige tartar erdiler (SB, 124b-8). <çerik tart- – goşun çekmek, goşun sürmek: Arduwan ýarlygy birle çerik tartyb, baryb, harb 702

TAR

kyldylar (SB, 27a-1). <darga tart- – asmak, dara çekmek: Habbazny alas-sabah darga tartgaýlar (SB, 5a-11). Alas-sabah habbazny eltib, darga tartdylar (SB, 5a-15). <elik tart- – el urmak, el degirmek, el uzatmak: Duşnatyr elik aňa tartyb, hyýal kyldy kim, lawata kylgaý (SB, 33a-22). <ferýad tart- – ahy-nala etmek, perýat etmek: Ol çerik ferýad tartyb, tiýdiler kim (SB, 36b-8). <gol tart- – el uzatmak, degmek: Alar dagy tagaddy we tatawul goly tartdylar we barça Ýemen ahaly we eşrafyny öltürdiler (SB, 33b-24). <intizar tart- – garaşmak: Her çend intizar tartdylar, peýda bolmady (SB, 18a-2). <jewrini tart- – jebir çekmek: Nigäri jewrini jan birle tartar (Mn, 308b-11). <leşker tart- – S: çerik tart- Wazygny öltürmeseň, leşger Eýranga tartyb, seniň birle harb kylgusy men (SB, 17a-33). Iki tarafdand leşkerler tartyb, azym mesaf kyldylar (SB, 17b-1). <mil tart- – syh sokmak, kör etmek: Hurmuzdny tahtdan tüşürüb, gözige mil tartyb badyşahlykdan halg kyldylar (SB, 38a-19). Perwiz hallary kim Hurmuzdny mil tartyb erdiler, gorkdylar (SB, 38a-32). <nefir tart- – surnay, kernaý çalmak: Ol kişilerni salah birle sanduklardan çykaryb... nefir tartyb (SB, 23a-20). <saf tart- – sap düzmek, hatar düzmek: Saflar tartyb turdylar kim, uruşgaýlar (SB, 35a-12). <suw tart- – çekmek, ýokaryk çykarmak: Koýlary üçün suw tartgaýlar (SB, 7b-8). Ol çah başyda suw tartar erdiler (SB, 7b-8). <zähmet tart- – azap çekmek, azara galmak, kynçylyk çekmek: Hakanga etagat kylduk, zähmet tartyb gelmesünler (SB, 31a-1).

tar-tagan ol- [ta:r-ta:gan ol- طار طغان اول] duw-dagyn bolmak, çym-pytrak bolmak: Şeýle bir çalam ki, künbet-le tar-tagan ola sen (GA, 229-8).

tartar [تَرْتَر] gumra meñzeş guş: Tartar (MK, I, 402-15).

tartaz [طَارَازْ] bedene: Tartaz (Tuhf, 19a-13).

tartdyr- [طَارَدَر] çekdirmek: Gara aýgyryn tartdyrды (GA, 148-8).

Tartuk [تَرْتُقْ] şäher ady: Tartuk (MK, I, 389-10).

tartyg I [تَرْتِغْ] eýeriň gayşy, çeki: Tartyg (MK, I, 384-17).

tartyg II [تَرْغِي] *çagyryş, jar*: Tartyg (MK, I, 385-1).

tartygçy [تَرْغِيچى] *çagyryjy, jarçy*: Begden tartygçy geldi (MK, I, 385-1).

tartyk [طَارُك] *hödür, sowgat, peşgeş*: Tartyk (Tuhf, 30a-3).

tartyl- [تَرْيَل] *dartylmak, terezide çekilmek*: Ýarmak tartyldy (MK, II, 181-3).

tartyn [تَرْيَن] *azyk-owkat*: Ol tartyn tartty (MK, III, 314-12).

tartyn- [تَرْيَن ، طَارَتَن] **1)** *dartynmak, çekmek*: Zülfi tuzagyny gör, tartynma januňy (KB, 391-13). **2)** *daşanmak, özüň üçin bir zat çekmek*: Ol ewge taryg tartyndy (MK, II, 189-12). **3)** *yatlamak, göresi gelip, gözi-gaşy çekip durmak*: Är oglynga tartyndy (MK, II, 189-14). **4)** *azyk-owkat gamyny iýmek*: Tartynmak (MK, II, 189-14).

tartyş- [تَرْيَش ، طَارَتَش] **1)** *çekişmek, söweşmek, syryşmak*: Uz gylyçlar tartyşdylar (GA, 250-11). At üzerinden ikisi garwaşdylar, tartyşdylar (GA, 251-3). **2)** *bir zady germäge kömekleşmek*: Ol maňa uruk tartyşdy (MK, II, 162-6). **3)** *bir zadyň bölekleriniň biri-birini çekmegi, dartyşmak*: Tartyşdy neň (MK, II, 162-7). **4)** *çekişmek, agramyny ölçüşmek*: Ol maňa altun tartyşdy (MK, II, 162-9).

taru [طَارُو] **S:** **tary** Aýaguňa dökerem ben, taru kibi yaşlar (KB, 306-8).

taru- [ta:ru- تَارُو] **1)** *daralmak*: Ew tarudy (MK, III, 196-9). **2)** *darykmak, dargursak bolmak*: Är buşdy, tarudy (MK, III, 196-10).

tar-u mar [ta:r-u ma:r تَارُوْمَار] *tary-mar, dargadylan, ýok edilen, bulaşdyrylan*: Jemgümüz tar-u mar senden yrah (KB, 426-9).

tar-u mar et- [ta:r-u ma:r et- تَارُوْمَار ايد] *tary-mar etmek, duw-dagyn etmek, dargatmak, bulaşdyrmak*: Gisüsiniň ki, köňülüm tar-u mar eder (KB, 433-13).

tar-u mar ol- [ta:r-u ma:r ol- تَارُوْمَارْ اُول] *tary-mar bolmak, duw-dagyn bolmak, dargamak, bulam-bujar bolmak*: Tar-u mar oldugumy dutma ajab şol gisüden (KB, 522-3).

tarun [ta:run طَارُون] *garaňky, garaňkylyk, tümlük*: Ki eriser hazanuň ýeli tarun (KB, 575-15).

tarun- [ta:run طَارُون] *darykmak*: Är işte buşty tarundy (MK, II, 115-3).

tarus [تَارُس] *öýüň depesi, petigi, üçegi*: Tarus (MK, I, 305-16).

tarusla- [تَارُسْلَا] *öýüň depesini ýapmak, jaýa üçek etmek*: Ol ewin taruslady (MK, III, 245-16).

tarut- [ta:rut- تَارُتْ] *daraltmak*: Ol aňar ewin tarutty (MK, II, 244-4).

tarwandyr- [طَارُونْدَر] *deprendirmek, gymyldatmak*: Tarwandyrmary, çignine gylyç saldy (GA, 289-8).

tary [طَارِي] *dary*: Tary (Tuhf, 15a-13).

tary- [تَارِي] *ekmek, bejermek (ýer barada)*: Ol tarug tarydy (MK, III, 196-13).

taryça [طَارِچَه] *daryça, dary ýaly, kiçi, az*: Taryça beýniň ýok (GA, 125-10).

taryf [طَارِيف] *geň-enaýy, seýrek, täze*: Enwag hekaýaty-latyf we efsanaýy-taryf binýad kylyb aýtur erdi (SB, 23a-18).

taryg [تَارِغ] **1)** *ekin*: Taryg ekildi (MK, I, 171-16). **2)** *bugdaý*: Taryg arytty (MK, I, 18-13). Taryg (ZME, 53; 102-1). **3)** *dary*: Taryg (MK, I, 311-17). Taryg (IBM, 181-9). Taryg gibi söýüler talh kämlik birle (Ab, 43a-5).

tarygçy [تَارِغِيچى] *dayhan*: Tarygçy (MK, III, 183-9; II, 41-5). Tarygçy (IBM, 154-15).

taryglag [تَارِغْلَاغ] *ekin meýdany, ekinzarlyk*: Taryglag (MK, I, 414-1).

taryglyg [تَارِغْلِغ] *däneli* ⇨ **taryglyg ew** – *däneli öý, däne doly öý*: Taryglyg ew (MK, I, 414-6)

taryglyk [تَارِغْلِغْ] *däne saklanylýan ammar, ury*: Taryglyk (MK, I, 415-14).

taryh [ta:ry:h تَارِيخ] **1)** *taryh*: Samanylar taryhyda any «Saman Huda» diýr erdiler (SB, 129b-30). **2)** *sene*: Ol taryhdan bu güнгеçe ol aş halaýyk içide meşhur boldy (SB, 128a-5).

taryk [tary:k طَارِيق] *yol, ugur, ýörelge*: Taryky enbiýaýy-öwlüýäden (ND, 1b-16). Ermäge ol rafyga taryky bulmazuz (KB, 495). Bu taryk birle arzy-leşger kylur erdi (SB, 124a-8). Meniň tarykym imes ijtinab kylmaglyk (BD, 83b-3). Taryky-fakr suluk ählige ne hoş ýoldur (BD, 83b-1). ⇨ **taryky-akyl** – *akyl*

yörelgesi, ýoly: Dowayı-dil çü lebinden soram taryky-akyl (KB, 522-15).

taryk- [تَرْقٍ ، تَارِيق ، طَارِيق] **1) daralmak**: Ýer tarykty (MK, II, 92-7). **2) darykmak, gaýgylanmak, gussa batmak**: Tarykdy (IBM, 104-4). Köp tarykma, eý köňül, ol şöhy-hijrany era (Ab, 42b-18).

taryka [tary:ka طَرِيقَه] S: **tarykat 1)** Tapmaklyg tarykasy bu nowg durur (BD, 90b-2).

tarykat [tary:kat طَرِيقَت ، طَرِيقَت] **1) usul, tär, sopularyň ruhy kämillige tarap ýoly**: Ähli-tarykata niçesi subh-u şam ola (KB, 341-1). **2) sopusylykda özüňi kämilleşdirmegiň 2-nji basgançagy**: Ger gadam basdyň-sa zahyd, bu tarykat ylmyna (ND, 7b-11). Şerigat gapydyr owwal, ikinji, gel, tarykatdyr (ND, 2a-2). Şerigat işide meni kadyr et, / Tarykat ýolyda meni sabyr et (BD, 98b-2).

taryl- [تَرَل] **dagamak, pytramak**: Taryldy (MK, I, 15-10).

tarym I [تَرَم] **teginlere, ýagny gullugyndan patyşalyga ýetişen adamlara we Afrasyýabyň neberelerinden aýal-u erkek, uly we kiçi adamlara ýüzlenilende ulanylýan söz**: Tarym (MK, I, 331-18).

tarym II [تَرَم] **patyşa aýallarynyň lakamlarynyň ýerine ulanylýan söz**: Altun tarym (MK, I, 332-2).

tarym III [تَرَم] **köllere guýýan ýa-da gumluklara aralaşyp gidýän derýanyň goşandy, goly**: Tarym (MK, I, 332-4).

Tarym [تَرَم] **ýer-ýurt ady, uýgurlaryň ýurdunda bir ýeriň ady**: Tarym (MK, I, 332-5).

tary-mar [تَار مار] S: **tar-u mar** Aklymy ýagmaýa berdi, barym etdi tary-mar (ND, 10a-3).

tary-mar et- [تَار مار ات] S: **tar-u mar** Tilsimi bendi dünýäýi, ýykyp ol tary-mar etdi (ND, 36a-5).

tary-mar ol- [تَار مار اول] S: **tar-u mar ol** Tahammyl etmedi zaym wujudym tary-mat oldy (ND, 35b-17).

tarymla- [تَرَمْلَا] **adalarynyň üstünden aş-aşa derýadan geçmek**: Ol öküzni tarymlady (MK, III, 252-10).

tarymsyn- [تَرَمْسِن] **ekýän ýaly bolup görünmek**: Ol taryg tarymsyndy (MK, II, 205-10).

taryn- [تَرَن] **daranmak**: Ol saçyň taryndy (MK, II, 114-16).

Tarýanus [Tarýa:nus طَرِيَانَس] **adam ady (erkek)**: Andan soň Tarýanus on tokuz ýyl badyşahlyk kyldy (SB, 21b-33).

tas [ta:s طَاس] **1) tas, gap**: Gaýnasyn narymuhabbet, doldur yşkyň tasyny (ND, 32b-13). **2) nard oýnundaky ýasy tagta, nardyň düşegi**: Ýene yşbu tas içinde şeş-u çar-u penjimi gör (KB, 364-6).

tas [تَاس] **ýaman, erbet, pis**: Bu at tas tegül (MK, I, 276-8).

tasadduk kyl- [تَصَدَق فِيل] **sadaka bermek, haýyr sahawat etmek, hudaýýoly bermek**: Her nimesi kim, bar erdi, barçany fukara we mesäkinlerge tasadduk kyldy (SB, 41b-15).

tasal [تَاسَل] **çöwgen oýny oýnalýan meýdanda araçägi bellemek üçin edilyän çyzyk**: Tasal (MK, I, 329-10).

tasallut [تَسَلَط] **hökim etme, ýeňiş gazanma, musallat bolma**: Tagallub we tasallut kim, muluklardan, betahsys agrabdan anyň memleketige ýetib erdi, aňa takryr kyldylar (SB, 29a-23).

tasarruf [تَصَرَف] **alma, eýeleme, ele geçirme, basyp alma, gol astyna alma**:...ulus we welaýatlaryny Garagurumgaça öz kabzaýy-tasarrufyga tutub... (SB, 121a-10). Barça halaýykny öz tasarrufyga giýürüb (SB, 122a-12). Buhara we Horezmgeçe tutub, öz tasarrufyga giýürdi (SB, 121a-21).

tasarruf kyl- [تَصَرَف فِيل] **1) almak, eýelemek, ele geçirmek, basyp almak**: Tasarruf kyldy aňa (ZME, 594; 94-1). Her welaýatga ýetdi, erse tutub tasarruf kylyb öter erdi (SB, 121a-31). Anyň mülküni dagy tasarruf kylyb (SB, 121b-3). **2) sarp etmek, ulanmak, harç etmek**: Ýer, malyny alarnyň ulufasyga mugaýýan kyldy kim, alyb özlerige tasarruf kylgaýlar (SB, 125b-4). Beýtil-maldan tasarruf kylmas erdi (SB, 13a-5).

tasarruf olun- [تَصَرَف اَوَاون] **eýelenmek, basylyp alynmak**: Gözüň açdyрмаýyp hergiz, tasarruf oluna ol tä (ND, 46-15).

Tasarýus [Tasa:rýu:s طاساريوس] *adam ady* (*erkek*): Tasarýus andan soň badyşah boldy (SB, 21b-19).

tasawwuf [تصوف] *sopuçylyk*: O kim ähl-tasawwufdan, hakykat dur olupdyr bil (ND, 37b-14). Tasawwuf ähli bulaly safalaryny ýüzünde (KB, 31-1).

tasawwur [تصور] 1) *aň, pikir, hyýal*: Belend-u aly erür, wehm ile tasawwurdan (BD, 99b-8).

2) *göz öňüne getirme, hyýalynda janlandyрма*: Januň tasawwury, zira akla hyýal (KB, 412-15). Bu tasawwur batyl, ol söwda muhal (KB, 168-14).

tasawwur et- [تصور ايت] *göz öňüne getirmek, hyýalynda janlandyрмаk*: Niçesi lagly lebini tasawwur ede kişi (KB, 430-5).

tasawwur kyl- [تصور قيل] S: **tasawwur et-** Agzyň ki, tasawwur kylyna, zanda degüldir (KB, 209-8). Zulmat andak imes kim, halaýyk tasawwur kyla tururlar (SB, 19b-14). Andak tasawwur kyldylar (SB, 25a-14).

tas bol- [ta:s bol- طاس بول] *elem-tas bolmak, ýitmek*: Tas boldy (Tuhf, 23a-12).

tasdyk kyl- [tasdy:k kyl- تصديق قيل] *tassyklamak, tassyk etmek*: Buhtunnassar — tasdyk kylyb, anyň tagbyryny Danyýaldan tafahhus kyldy (SB, 16b-21). Anyň sözini tasdyk kylyb... (SB, 30b-14).

tasek [ta:sek طاسك] S: **tas I 2)** Taseki çarhda kagbeteýn-enjüm (SB, 37a-22).

tasga- [تسغا] *tirseklemek, tirsegi bilen urmak, hürseklemek*: Ol any tasgady (MK, III, 214-1).

tasgat- [تسغت] *urdurmak*: Ol gulyn tasgatty (MK, II, 272-1).

tas et- [طس ايت] *heläk etmek, ýok etmek, gyrmak*: Tas etti (IBM, 106-12).

taslaşmak- [طسلاشتق] *öz derejäni ýokary görmeklik, tekepbirlik etmek, ulumsylyk etmek*: Taslaşmak (IBM, 125-1).

tasm [طسم] *tire-taýpa ady*: Kabaýyly-tasm we jedisi garat we taraj kyldylar (SB, 22b-8). Tasm we jedis kabaýyly kim, aryýa arabynyň bakysydan erdiler (SB, 32a-21).

tasnyf [tasny:f تصنيف] *eser, kitap, ýygyndy*: Jugrafiýa kitaby anyň tasnyfy turur, ýer suwaryda (SB, 21b-27).

tasnyf et- [tasny:f et- تصنيف ايد] *düzmek, tertibe salmak*: Toty ger bunýad ede kowl-u amal, / Muna laklak musygy tasnyf eder (KB, 601-11).

tasnyf eýle- [tasny:f eýle- تصنيف ايله] S: **tasnyf et-** Ýaňy tasnyf eýledi bir dil köňül (KB, 456-7).

tasnyf kyl- [تصنيف قيل] *kitap ýazmak, eser döretmek*: Niçe kitab tasnyf kylyb turur (SB, 21a-28).

tasryf [tasry:f تصريف] *öwrülme, üýtgeme*: Ben gözleriniň hastasyýam, ne ola tasryf (KB, 543-9).

tasryf et- [tasry:f et- تصريف ايد] *döndermek, üýtgetmek, aýlamak, öwürmek*: Tasryf eder-se nola hawa zülfini anuň (KB, 325-10).

tasygyr- [t(a)s(y)g(y)r(y)ň FRGcz] *baş götertmek, aýaga galdyрмаk, gozgalaňa galkdyрмаk*: Siz tasykyň çikig tasygyryň timis (MÇ, gd-10) — «Siz baş göteriň, çikleri hem aýaga galdyryň» *diýipdir*.

tasyk- [t(a)s(y)km(y)s sMiST , t(a)s(y)k(y)ň FicZ] *ýörişe gitmek, ýörişe çykamak, ýaýramak, dagamak, dargamak*: Türgis kagany tasykmys tidi on ok buduny galysyz tasykmys tir (Tk, dg-30) — *Türgeş kagany ýörişe çykdy — diýdi, — On ok halky biri galman (ýörişe) çykdy — diýýär*. Siz tasykyň çikig tasygyryň timis (MÇ, gd-10) — «Siz baş göteriň, çikleri hem aýaga galdyryň» *diýipdir*.

tasykyr [t(a)s(y)k(y)r Ricz] *ýola çykma, ýörişe çykma, ugrama, uruş üçin ýola çykma*: Tug tasykyr erikli ýelme eri kelti (MÇ, gd-5,6) — *Tuglar ýola çykanda, erkli çaparlar (atly habarçy topar) geldi*.

taş [t(a)ş(y)g GjT, t(a)şka AhjT, t(a)şyn nljT ta:ş طاش , تاش] *daş*: Taçamka bitig taşyg kyldym beňigü (Oý, ýan-1,2) — *Taçama ýazgylý daşy ebedilik ýadygärlik kyldym (etdim)*. Neňneň sabym erser beňgü taşka urtym (Kt, go-11) — *Neneň-neneňsi sözüm bar bolsa, ebedilik daşa (oýduryp) ýazdyrdym*. Aňar adynçyg bark ýaraturtym için taşyn adynçyg bediz urturtym (Kt, go-12) — *Olara*

üýtgeşik (aýratyn) ymarat saldyrdym, içini-daşyny ýörite (ýonulan daş bilen) bezetdim. Tapug taş ýarar, taş baş ýarar (MK, III, 45-1). Taş (Tuhf, 12b-12). Taş (IBM, 178-3). Çobanlar... turmaýyb, taş ýygarlar (GA, 101-6). Agyr manjylyk taş-la atam diýrdim (GA, 233-2). Bu sözden bilmeýip, zahyd, eşitdim taş atarmyşsyň (ND, 9b-5). Ben ýeri düşek edüp, ýasdanaýum taşlarumy (KB, 484-1). Katyg taştan kylur göwherni peýda (Mn, 290b-8). Geçer silinmek alty nesne birle: taş ile, kesek ile, toprak ile, çöbrek ile, lübed ile, pampuk birle (MAS, 29a-6). Ne taň gaşyda eger bolsa, lagl-u dür, taş-u tofrak (BD, 35b-8). **gabyr taşy** – *mazaryň üstüne dikilýän ýazgylý daş*: Dostlar könlümdäkin gabrym taşyga ýazga siz (BD, 35a-11).

taş [t(a)şyn nliT تاش، طاش، طش، طاش] **1) daş**, *daşky*: İçin taşyn adynçyg bediz urtym (Bk, dg-14) — *Içini-daşyny aýratyn (nagyşlar bilen) bezetdim.* Taş ton (MK, III, 112-12). Ki taş ohuna, dutmaýa taş işigünde (KB, 83-2). Eger aýasy uly kişi olsa, dahy barmaklary uzun — olsa, ýaýyň daş gabzasy barmaklarynuň aşaga bogunynda goýgaý (Ýaý, 113b-9). **2) uzak, çet, daş**: Taş ýer any gaturdy (MK, II, 62-1).

taş- [ta:ş- تاش، طاش] **1) daşmak, joşmak**: Suw taşdy (MK, II, 12-2). Taşdy (Tuhf, 28b-1). Ulaşyban, suwlar taşsa, deňiz tolmaý (GA, 3-3). Akyndyly görkli suwlar garysa, gara taşmaz (GA, 147-2). Ganlu suwlar esen olsa, ganyn taşar (GA, 145-3). Ýene derýaýy-dil taşdy, çykardy bir ajap göwher (ND, 11a-13). Taşdy ýürek, göneldi gözüm ýaşy yrmagy (KB, 354-9). Köňülniň gany gaýnap, barça taşkaý (Mn, 296a-11). **2) gaýnamak, joşmak, gaýnap joşmak**: Aşyç taşdy (MK, II, 12-1).

taşak [تَشَقْ] **1) taşşak**: Öldeçi syçgan muş taşagyn gaşyr (MK, III, 200-8). **2) uýyt, erkeklik jyns agzasy**: Taşak (MK, I, 318-5).

taşaklyg [تَشَقْلَغْ] *erkeklik jyns agzaly, taşşakly*: Taşaklyg är (MK, I, 411-17).

taşary eýle- [طشارى ايله] *çykarmak, daşary çykarmak*: Heman beni gapudan taşary eýle (GA, 88-10).

taşdyndan [t(a)şd(y)nd(a)n NaDcz] *daşyndan, daşdan, daşardan, daşarsyndan*: İçre ben bulgaýyn timis taşdyndan (MÇ, go-4) — *Içden men bulagaýlyk (pitne) turzaýyn — diýdi, daşdan (siz — diýdi).*

taşgaru / taşgary [طاشغارو، طشقاری، تاشقاری] *daşary, daş ýüzi*: Gapudan taşgaru awazy-deraýy sewerem (KB, 494-11). Taşgarydan çekgeý, bu bilek çapmak gider (Ýaý, 130b-9). Alar gelib, katl we garat kylmab, şäher taşgarysyda tüşdiler (SB, 122b-27). Şäherden çykyb, taşgaryda makam tutdylar (SB, 122b-30). Alar galgadan taşgary çykмагаýlar (SB, 124b-3).

taşgun [ta:şgun تاشقون] *daşgyn*: Ganlu suwum taşguny ogul (GA, 141-10). Akyndyly görkli suwumyň taşguny gardaş (GA, 223-8). Taşgun-taşgun suwlary açyp geldügünde (GA, 104-6).

taşgur- [ta:şgur- تَشْغُرْ] *joşmak*: Aşyç taşgurdy (MK, II, 140-16).

taşhun [ta:şhun تاشخون] **S: taşgun** Taşhun durur yrmagy, gelür-se batar ohşar (KB, 189-15).

Taşkent [Ta:şkent تَشْكَنْد] *şäher ady, Daşkent*: Taşkent (MK, III, 111-5).

taşky [تاشقى] *daş ýüzündäki, tarapyndaky*: Taşky gabugy (ZME, 307; 173-1). Taşky öküz (ZME, 65; 173-1). Taşky ton (ZME, 237; 173-1).

taşla- [ta:şla- تَشْلَا، تَشْلَا] *daş bile urmak, daşlamak*: Ol atyg taşlady (MK, III, 218-5). Bizi nişe taş ile taşlaýa bu ýaranlar (KB, 75-16).

taşla- [تَشْلَا، تَشْلَا] **1) taşlamak, oklamak, zyňmak**: Musa asany taşlady (SB, 7b-22). Gaşyňdan meni ok deň taşlar üçin... (BD, 17a-10). **2) sapara gitmek, çet ülkelere gitmek**: Är taşlady (MK, III, 218-5). **taşlap gaç-** – *goýup gitmek, taşlap gaçmak, gaçyp uzaklaşmak*: Ewlerini taşlab gaçdylar (SB, 8a-20).

taşlat- [ta:şlat- تَشْلَتْ] *daşlatmak, daş bilen urdurmak*: Ol any taşlatty (MK, II, 275-15).

taşlat- [تَشْلَتْ] *daşary çykarmak, sapara ibermek, çet ülkelere ibermek*: Ol ogulny taşlatty (MK, II, 275-16).

taşlyk I [طشلىق] *täret alma, ýuwunma*: Taşlyk (IBM, 191-3).

taşlyk II [تاشلىق] *daşly, daşy bolan, gabykly*: Gawugy taşlyk boldy är (ZME, 916; 137-1). Taşlyk gawuk (ZME, 916; 137-1).

taşoguz [طاش اغوز] **1) oguz türkmen taýpalarynyň birleşiginiň biri**: Içoguzyň

taşoguzyň beglerin üstüne ýygnak etgil (GA, 14-6). **2)** *merkezden uzakdaky oguzlar we olaryň ýaşayan ýerleri:* Taşoguz begleri dirilmişdi (GA, 67-2). Taşoguzda ady bellü (GA, 221-6).

taşra [t(a)şra ARjT ، طاشره ، طاشره ، طاشره] *daşy, daş tarapy:* İçre aşsyz taşra tonsyz (Kt, gd-26) — *Içi aşsyz, daşy donsuz.* Taşra, aýak ýolna çykdy (GA, 256-9). Ol galadan taşra çykdy (GA, 203-3). Habar al, taşrada gezme, bu degildir gury kal (ND, 18b-2). Bäre gel, taşrada gezme, ýeter aýtdym gury kal (ND, 18b-16). İç yüzün dönderdi taşra, zaty pägin görmeýe (ND, 44b-3). Taşra düşe gorharam andagy — esrary-yşk (KB, 34-4).

taşt [طشت] *legen:* Oglanny altun taştga salyb, Keýkawus alyga ýiberdi (SB, 14a-16). Bir taşt geltürüb, Yahýanyň başyny ol taşt içide kesdiler we ol ganny taştdan ýerge tökdiler (SB, 24a-11).

taşu- [تشو] *daşamak, göçürmek:* Ol ewge ýarmak taşudy (MK, III, 199-9).

taşug [تشوغ] *daşalyan yük, yük:* Taşug (MK, I, 345-3).

taşut- [تشت] *daşatdyrmak:* Tawar ýolug taşuttum (MK, I, 181-15).

taşy [طاشی] **1)** *daş tarapy:* İçi Ahmet, taşy Musa, gör, ne sözler söýledi (ND, 44b-3). **2)** *daşary:* Galadan taşy gelüb, bunlara mukabyly oldy (GA, 208-13).

taşy- [طاش] *kese seretmek, gyýa bakmak:* Taşydy (Tuhf, 13b-12).

taşyk- [تشیق] **1)** *daş çykamak:* Är ewden taşykty (MK, II, 93-5). **2)** [t(a)ş(y)kd(y)m(y)z ZMDhjT, t(a)ş(y)km(y)ş jMijT] *ýörüşe çykamak, ýörüşe etmek, goşun çekmek:* Maga Korgan kyşlap ýazyňa oguzgaru sü taşykdymyz (Kt, dg-8) — *Maga berkitmesinde gyşlap, ýazyňa oguzlar tarapa goşun çekdik (ýörüşe çykdyk).* Ilki sü taşykmyş erti (Bk, gd-32) — *Birinji goşun ýörüşe gitdi (çykdy).*

taşyrgan [تشرقان] *petröp duran:* Taşyrgan gözlük (MK, I, 429-8).

taşyt- [تشیث] *daşatmak:* Bu är ol ewine telim tawar taşytgan (MK, I, 124-8).

taşyt- [ta:şyt- تیشث] *joşdurmak, çogdurmak:*

Bu ot ol aşyç taşytgan (MK, I, 124-10).

tat I [t(a)t(y)ña AFITT تات ، طاط ، تات] **1)**

gelmişek, başga ýerden göçüp gelen: On ok oglyña tatyña tegi buny körü biliň (Bk, dg-18) — *On ok (taýpasynyň) ogluny (adamlaryny), tatyna (gelmişeklerine) çenli muña (ýadygärlige) seredip bilip bilersiňiz.* Köňültäki sabymyn ... on ok ogluña tatyña tegi buny körü biliň beňgü taş tokytdym (Kt, go-12) — *Göwnümdäki sözümi (ýazdyrdym), siz on oklar, (ony) ogluña (adamlaryña), tatyña (gelmişekleriňe) çenli muny (ýadygärligi) görüň, biliň! (Men) ebedilik daş dikdirdim.* **2)** *keseki ýerli, gelmişek, başga taýpadan:* Tatsyz türk bolmas, başsyz bürk bolmas (MK, II 224-10). **3)** *yslam dinini kabul etmedik uýgurlar:* Tat (MK, II, 224-5). **4)** *orta asyrlarda Türkiýede ýaşan, türklerden beýleki taýpalar:* Sakaly uzyn tat äri banladykda (GA, 11-4). **5)** *parslar, türkmenlerden beýleki halklar:* Tat (MK, II, 224-4). **6)** *şäherden daşarda ýaşayan taýpa:* Kyçgyryban dam ile ol mübtela, / Nije diýdi tat meni tuttyla (Ab, 41b-20). **7)** *şäherli, şäherde ýaşayan:* Tat (Tuhf, 12b-3). **8)** *dayhan:* Tat (Tuhf, 27b-8).

tat II [ta:t طاط] *pos, posly:* Tat (Tuhf, 22a-12).

tat [ta:t طات ، طاط] *tagam, dat:* Tat (IBM, 165-12). Dile getirimezem andagy taty-ýu tuzy (KB, 151-15).

tat- [ta:t- طت ، طات ، تات] *datmak:* Tatty (IBM, 106-5). Tatdy (Tuhf, 16b-2). Lebleri şirinligini gerçe kişi tatmady (KB, 545-3). Gähi şeker kibi ol yüzi gülniň laglydan tatsam (BD, 27b-3).

tataby budun [t(a)t(a)by bud(u)n NDWB : IBTT] *tataby halky:* Ýagçy sygytçy kytaň tataby budun başlaýu Udar Seňün kelti (Kt, dg-11,12) — *Aglajýy, nala çekiji hökmünde (gynanç bildirmäge) Udar Seňüniň ýolbaşçylygynda kytaň, tataby halklary geldi.* ...Tataby budun Tabgaç kaganka körti (Bk, dg-39) — *Tataby halky Tabgaç kaganyna tabyn boldy.* Elig ýaşyma tataby budun kytaňda... (Bk, gd-7) — *Elli ýaşymda tataby halky kytaňdan...*

tatar [t(a)t(a)r Rzz تاتار, татар] *halk ady, türkmenlere garyndaş halklaryň biri*: Ol aý bis ýegirmike Keýre başy Üç Birküde tatar birle katy tokydym (MÇ, gd-6) — *Şol aýyň on başynda Keýre başynda Üç Birküde tatarlar bilen gaty çaknyşdym*. Tatar (MK, I, 344-9). **2)** *türkmenlere garyndaş halkyň wekili*: Ol tatory guýudan çykar (GA, 275-5). Giriftar eýlemiş ýüz-biň tatory (KB, 310-6). <>**müşki-tatar** — *müşküň tatarlaryň ýurdundan getirilýän bir görnüşi*: Keýikler göbегinde müşki-tatar olmamyş (KB, 52-13).

tatarga [اترغا] *ak reňke boýalan deri*: — Tatarga (MK, I, 405-9).

tatarlyh kyl- [تاتارلىق قىل] *tatarlyk etmek, talamak*: Hytaýy gözlerin-le gaşuň tatarlyh kylur (KB, 480-3).

tatary [تاتارى] *tatary, tatarlara mahsus*: Ne türkidir bu ahuwy-tatary (KB, 449-16).

tatawul [tata:wul تاول] *zulum, sütem, jebir*: Alar dagy tagaddy we tatawul goly tartdylar (SB, 33b-24).

tatawwug [تطوع] *öz islegiňe görä meýletin, nepil okalan namaz*: Hanbal ogly Ahmet aýtdy: «Süňü oýnamak ýagsyrakdur tatawwug namaz kylmakdan» (Ýaý, 103b-5).

tatgan- [تاتغان] *tagamly hasaplamak*: Är aşyg tatgandy (MK, II, 190-14).

tatla- [تاتلا] *tat, ýagny başga milletden hasaplamak, pars hasaplamak*: Ol any tatlady (MK, III, 217-10).

tatlak [تاتلاق] *türkmenlerden beýleki halklaryň ýaşayan ýeri*: Uýgurdaky tatlak (MK, I, 401-6).

tatlaş- [تاتلاش] *täjikçe ýa-da uýgurça sözleşmek*: Ol ikki birle tatlaşdy (MK, II, 163-8).

tatlu [ta:tlu طتلو] S: **tatly** *Tatlu damag tatubany soruşmadym* (GA, 198-5). Dünýä şirin, jan tatlu (GA, 166-10). Hyrladyb, tatlu janym alur oldy (GA, 163-1). Tatlu damag berübän soruşdylar (GA, 200-7). Haýatym tatlu... (KB, 458-16).

tatly [ta:tly تاتلى] *datly, şirin, lezzetli*: Şekerden datly sözli dilrubasyň (Mn, 298b-4). <>**tatly gamyş** — *şekerçiňrik*: Tatly gamyş (Tuhf, 28b-ç).

tatlyg [ta:tlyg تاتلىغ, تات لىغ] S: **tatly** *Tatlyg öter sanduwaç* (MK, III, 134-10). Tatlyg ünün guş öter (MK, III, 146-3). Tatlyg (IBM, 165-12).

tatlyk [ta:tlyk تاتلىق] S: **tatly** *Tatlyk geldi agzyga* (ZME, 742; 101-2).

tatruş- [ta:truş- تاترۇش] *dadyryşmak*: Olar bir ikindige et tatruşdy (MK, II, 171-16).

tatsyz [ta:tsyz تاتسىز] *tagamsyz*: Tatsyz (IBM, 165-13).

tatur- [ta:tur- تاتۇر] *dadyrmak*: Men aňar aş taturdum (MK, II, 61-1). Bu är ol aş taturgan (MK, I, 425-7).

tatwyl et- [tatwy:l et- تطويل ايد] *uzaltmak, süýndürmek*: Tabgam eger tatwyl eder boýy üçün, wardur mejal (KB, 204-12).

tatyg [ta:tyg تاتىغ] *tagam*: Aş tatygy tuz (MK, III, 24-2).

tatyglan- [ta:tyglan- تاتىغلان] *süýjemek, tagama gelmek*: Üzüm tatyglandy (MK, II, 210-12).

tatyglyg [ta:tyglyg تاتىغلىغ] *tagamly*: Tatyglyg neň (MK, I, 410-15).

tatygsa- [ta:tygsa- تاتىغسا] *datmaga isleg bildirmek, datmak islemek*: Är tatygsady (MK, III, 246-7).

tatyk- [تاتىق] *parsa öwrülme, parlaşmak*: Türk tatykty (MK, II, 93-8).

tatyl- [تاتىل] *dadylmak*: Aş tatyldy (MK, II, 96-9).

tatyndy [تاتىندى] *datly, tagamly*: Tatyndy süt (MK, I, 374-11).

tatyr [تاتىر] *agaçsyz, ösümliksiz, takyr*: Tatyr ýer (MK, I, 301-16).

tatyrlyg [تاتىرلىغ] *tekiz we gaty ýer, takyrlyk*: Tatyrlyg ýer (MK, I, 409-11).

tatyt- [تاتىت] *tagam bermek, tagamly etmek*: Tuz aşyg tatyty (MK, II, 241-5).

Tatýan [Ta:tyá:n طاطيان] *şäher ady*: Meger başy açuk Tatýan galasyndan kafyryň jasusy wardy (GA, 126-13).

taw [ta:w طاور] *dag*: Taw (Tuhf, 11a-9).

taw- [تاف] *özüňe almak, satyn almak*: Tawdy (MK, I, 427-15).

tawa [ta:wa طَاوَا] *taba, toýundan küýze:*
Tawa (Tuhf, 23b-9).

tawabyg [tawa:byg تَوَاعِب] *tabynlar, degişli ýerler:* Hazramöwt we tawabyglary Tubbagga mukarrar erdi (SB, 28b-22). Andan Huzustanga baryb, barça ol tawabyglary il kylyb... (SB, 124a-27). Ilçiler Gürgen we Dehistan we ol tawabygga ýiberib... (SB, 125a-6).

tawaf [towa:f طَوَاف] *bir zadyň daşyndan döp boýunça aýlanma, togap:* Daýym anyň tawafyga barurlar (SB, 16a-27). Merasymy haj we tawafny berjaý geltürdi (SB, 23b-26).

tawaf et- [towa:f et- طَوَاف ایت] *bir zadyň daşyndan dessur boýunça aýlanmak, togap etmek:* Eliň çekgil bu söwdadan tawaf et kämil ynsany (ND, 37b-11). Sagy eder ki, towaf ede işigin (KB, 67-2).

tawaf eýle- [towa:f eýle- طَوَاف ايله] S:
tawaf et- Onuň çün ol tawaf eýläř o dergähi mugallaýy (ND, 33a-6). Bolub bir mömini sadyk, tawaf eýle ol erkany (ND, 39a-2).

tawaf kyl- [towa:f kyl- طَوَاف قیل] S:
tawaf et- Gije-ýu gündüz kylur any tawaf (KB, 431-11). Tawaf kylganda, ol haşmňäk bolub bir taş arab ýüzige urdy (SB, 23b-26).

tawakkuf kyl- [tawak:kuf تَوَكَّف قیل] *saklanmak, durmak, togtamak, eglenmek, säginmek, arakesme etmek:* Erse bir lahza tawakkuf kylyb tiýdi (SB, 16a-15). Melik her çend tawakkuf kylur erdi, Ýamlyha çykmas erdi (SB, 25a-24). Harbda neçün tawakkuf kylursiz (SB, 123b-26). Murtafyg bolganda hijran, gel, tawakkuf kylma (BD, 41b-2).

tawakkug [tawak:kug تَوَكَّغ] *towakga, haýyş:* Imdi senden bir tawakkugym bar turur (SB, 26a-4). Tawakkugym ol turur kim, any mulazymy-dergäh kylyb (SB, 40b-21).

tawakkug kyl- [tawak:kug قیل] *towakga etmek, haýyş etmek:* Bir bosa tawakkug kyluruz, ýüzüne salar (KB, 570-9).

tawan [tawa:n تَوَان] *öwezi, öwez tölegi, hun bahasy:* Eger öltürseňiz, tawan ýok, eý jan (Mn, 299a-2).

tawar [tawar تَوَار] *janly we jansyz haryt, mal, mal-gara:* Tawaryňny seçmediň, iýsin seni är böri (MK, I, 75-16). Ol tawar tirdi (MK, III, 137-7).

tawarlyg [tawar:lyg تَوَارْلُغ] *harytly, mally:*
Tawarlyg är (MK, I, 410-2). Tawarlyg (IBM, 77-5).

tawarlyk [tawar:lyk تَوَارْلُك] *hazyna, dürli harytlar saklanýan ýer:* Tawarlyk (MK, I, 415-13).

tawarsyz [tawar:syz تَوَارْسِيز] *malsyz, harytsyz:*
Tawarsyz (IBM, 84-1).

tawaryh [tawar:ih تَوَارِيخ] *taryhlar, taryhy kitaplar:*
Ol tefsirde we bagzy tawaryhlarda mezkur turur (SB, 8b-13). Şamylar tawaryhyda any badyşahy-ba istiklal ýazyb tururlar (SB, 15b-31).

tawazug [tawaz:ug تَوَاضُغ] *kiçigöwünlilik, pespällik:* Öpeý gähi tawazug birle sürteý gäh gözümni (BD, 77a-7).

tawazug kyl- [tawaz:ug kyl- تَوَاضُغ قیل] *kiçigöwünlilik etmek, pespällik etmek:* Bükdür, ýagny barçaga tawazug kylmak gerek (SB, 126a-7).

tawg [taw:g طَوَع] *tabynlyk, boýun egijilik, raýatlyk, meýletinlik:* Bagzy welaýatlary tawg we ragbat birle tutdylar (SB, 125a-5).

tawgaç [tawga:ç تَوَغَّاچ] *1) türkmenlere garyndaş taýpalaryň biri:* Tawgaç (MK, I, 378-9). <>**tat tawgaç** – *parslar we türkiler:* Tat tawgaç (MK, I, 378-13). <>**tawgaç ýudasy** – *ýapragy özüniň sowsany reňkli gülüne çalymdaş agaç:* Tawgaç ýudasy (MK, I, 378-5).

Tawgaç [tawga:ç تَوَغَّاچ] *Maçyn (Hytaý) döwletiniň ady:* Tawgaç (MK, I, 378-5). <>**tawgaç han** – *hytaý hany:* Tawgaç hannyň turkusy telim, teňlemezib biçmes (MK, I, 357-6).

tawgaçla- [tawga:çla تَوَغَّاچْلا] *tabgaç, ýagny hytaýly hasaplamak:* Ol any tawgaçlady (MK, III, 259-2).

tawgaçlan- [tawga:çlan تَوَغَّاچْلاَن] *tabgaçlara, ýagny hytaýlylara goşulmak, hytaýly bolmak:* Är tawgaçlandy (MK, II, 215-15).

tawlunbaz [tawlun:baz طَوْلُنْبَاز] *dowul:* Tawlunbaz urup, ýundlary ürkütdi (GA, 263-6). Tawlunbaz urub, ýundlary öňlerine byrakdylar (GA, 270-8).

tawrak [tawrak تَوَرَّاق] *tiz, çalt, çalasyn:* Bu suw ol tawrak sogulgan (MK, I, 429-3). Tawrak işçi (MK, I, 390-7). Tawrakyn gel (MK, I, 390-6).

tawran [tawra:n تَفْرَانْ] *uçgurlyk we ş.m. zatlar, işilýän, örülýän ýüplük, sapak*: Tawran (MK, I, 364-12).

tawran- [تَفْرَانْ] *gyssanmak, howlukmak*: Är tawrandy (MK, II, 190-7).

tawrat- I [تَفْرَتْ] *howlukdyrmak*: Är tawratty (MK, II, 266-3).

tawrat- II [تَفْرَتْ] *egirtmek*: Uragut ýip tawratty (MK, II, 266-4).

tawşal- [تاوشال] *ejizlemek, gowşamak*: Takatym ger galmady tartarga mähnet tagyny, / Ne ajap bu ýükni ger efläk çeke tawşalur (Ab, 46b-12).

tawşan [طاوشان ، طاشان] *towşan*: Tawşan (Tuhf, 4b-8). Ýörürden keýik, tawşan bu howlyýa tolduryb (GA, 255-4). Nigär-ä, tawşan uýhusyn werür jadu gözüň baňa (KB, 490-16).

tawuk [تاوک ، طاووک] **1) towuk**: Tişi tawuk (ZME, 306; 153-2). Tawuk (Tuhf, 15b-5). Tawuk kümesine, sygyr tamyna dönmüş (GA, 8-11). Bir tawuk turur (SB, 9a-22). Ol tawuk kim, altun ýumurtga berür erdi, galmady (SB, 19a-7). **2) guş**: Nägäh derýa sarysydan tawuklar hattaf suratlyk derýadan çykyb (SB, 36a-5).

tawul [طاول] *dowul, deprek*: Gümbür-gümbür tawullar çalyndy (GA, 132-7). Gümbür-gümbür tawullar dögülmedi (GA, 147-3). Güpür-güpür tawullar, nagaralar çalyndy (GA, 285-12). Borylar çalyndy, tawullar dögüldi (GA, 302-4).

tawus [ta:wu:s طاووس] *tawus guşy*: Tawus durur zeýn ile awaz ile bülbül (KB, 418-14).

tawuş I [تَشُوش] *duýuş, syzma, syzgyrlyk*: Tawuş (MK, I, 306-16).

tawuş II [تاوش] *ayak sesi*: Tawuş kim, o başydan gelse, diýr men bagry taşymdyr, / Işikden saýa girgeç sagynur men kim, kuýaşymdyr (Ab, 46b-9).

tawuşgan [تاوشغان] **S: tawşan** Tişi tawuşgan (ZME, 289; 153-2).

tawuşla- [تَشُولا] *duýmak, syzma arkaly herekete başlamak*: Tawuşlady neň (MK, III, 248-3).

tawwaf [tawwa:f طَوَّاف] *köp togap edýän adam, Kábäniň daşyndan köp aýlanyan*:

Aryzyndagy beňi Kägbemidür, / Gisüsi gezdügi tawwafmydur (KB, 579-5).

tawyla [tawy:la طويلا] *atýatak, ahyr*: Kyrk miň tawyla hassa at baglab erdi (SB, 13a-18). Tawyladan bir bargir tutdy (SB, 26a-30).

tawyl et- [tawy:l et- طويل ايت] *uzaltmak*: Maňa feridäm ne tawyl etdi jefasyn (KB, 208-15). Gerçe sözi tawyl eder kamatuňuň kyýamaty (KB, 301-10). Tawyl etmiýelüm sözi yşkuň oldy zyýad (KB, 64-12).

tawylgu [تَفْلُغُو] *gyzyl reňkli söwüt agajy*: Tawylgu (MK, I, 450-451).

tawylguç [تَفْلُغُوچ] «tarhun» *diýilýän agaç*: Tawylguç (MK, I, 404-16).

tawyl kyl- [tawy:l kyl- طويل قيل] **S: tawyl et-** Sözi tawyl kylmagyl, olgyl ferid sen (KB, 505-15). Sözi kylmaýalum tawyl ki, war (KB, 478-10).

tawýşgan [تَشُوشْغان ، طوشغان] **S: tawşan** Tawýşgan (MK, I, 423-7). <>**tawýşgan ýyly** – *towşan ýyly*: Tawýşgan ýyly (MK, I, 289-13). Tawýşgan ýyly (IBM, 186-1).

Taý [طای] *adam ady (erkek)*: Maglum ola saňa kim, ýüz Hatam ady Taýdur (KB, 448-11).

taý I [تای ، طای] *taý, taýçanak, baýtalyň ýaşajyk gunany*: Gizläp tutar taýymy (MK, III, 52-7). Taý (ZME, 249; 139-2). Taý (IBM, 79-10). Taý (Tuhf, 33b-9). Sary gönler görübän taýlar basan (GA, 184-2).

taý II [طای] *tire-taýpa ady*: Taý kabaýyly... andan munşagyb boldylar (SB, 10b-22). Taý... kabaýyllary ol mawzygda istikbal kyldylar (SB, 18a-10).

taý- [ta:ý تای، تی] *taýmak, tyýpmak*: Är taýdy (MK, III, 185-3). Taýdy (Tuhf, 18b-3).

taýa- [طیا ، تیا] *dayamak, diremek*: Ol any – taýady (MK, III, 205-5). Oglan ýumrugyny buganyň alnyna taýady (GA, 16-11). Altyna ýumrugyn taýady (GA, 182-5).

taýak [تایق ، طایق ، تیاق] **1) taýak, hasa**: Taýak (MK, III, 18). Taýak bile taýmas (MK, III, 125-1). Çün gojala adamy aňa gerekdür taýak (KB, 91-10). <>**taýagyga arzy** – *urulma, taýak, şallak bilen urulma*: Derbanynyň sögünj-u taýagyga arzymas (BD, 26a-6). **2) direg, taýak**: Ol tama taýag olur (GA, 17-1). Birisi ewiň

taýagydyr (GA, 7-7). Neýe taýak oluryň turaryň (GA, 17-2).

taýaklan- [تَيَاكَلَنَ] *taýakly bolmak*: Är taýaklandy (MK, III, 148-2).

taýan- [تَيَانُ ، طَيَانُ] **1** S: **daýan-** Hanyň garşusynda Garabudak ýaý daýanub turmyşdy (GA, 67-5). Sagyn, ol kala taýanma, hala gadam basagör (ND, 11a-9). **2** *daýanmak, säginmek, durmak*: Nägehandan taýanam, üzerine düşem (GA, 171-7). **3** *bil baglamak, arkalanmak*: Ýaý görkinge ynanma, suwlar üze taýanma (MK, III, 120-12).

taýangu [تَيَانُكُ] *hajyp, araçy*: Taýangu (MK, III, 281-13).

Taý Bilge tutuk [T(a)y Bilge tut(u)k OzWz : Agllb Yz] *adam ady (erkek)*: Taý Bilge tutuk ýablakyn üçün bir eki atlyg ýablakyn üçün kara budunym öltiň ýetdiň (MÇ, gd-17) — *Taý Bilge tutugyň pesligi üçün, birki (sany) atly-abraýly adamyň ýaramazlygy üçün, garamaýak halkym, (sen) öldiň, ýitdiň*.

taýfa [ta:ýfa طايفه] **1** *taýpa*: Bu iki taýfa arasyda harb wakyg boldy (SB, 23b-3). **2** *topar*: Kim ki, bu taýfa birle be dowam, / Hemneşinlik kылur ol, ol hеngam (BD, 10b-12).

taýgak [ta:ýgak طَائِي غَاك] *taýgak, typanjak ýer*: Taýgak (Tuhf, 32b-4).

taýgan [تَيَغَانُ ، طَيَغَانُ] *tazy*: Taýgan ýügrügin tilkü söwmes (MK, III, 131-14). Taýgan (IBM, 174-13).

Taýgan köl [T(a)y(g)a(n) költe AtIVk : NGYZ] *kölüň ady*: Taýgan költe tirilim (MÇ, go-3) — *Taýgan kölünde ýygnanyşdyk (jemlendik)*.

taýlak [طَائِلَاك] *taýlak, süýtdeň aýrylan köşek*: Taýlak (Tuhf, 27b-10).

taýlaň [تَيَلَانُ] *görmegeý, nazarkerde, geýniwli*: Taýlaň är (MK, III, 286-2). Taýlaň ýigit (MK, III, 286-3).

taýnak [تَيَنَاك] *toýnak*: Toýnak (IBM, 171-2).

taýran [taýra:n طَيْرَان] *uçuş*: Filjüm-le eger adama taýran ele girse (KB, 351-15).

taýtur- [ta:ýtur- تَيْتُرُ] *taýdyrmak (suwda, suwuň üstünde)*: Ol any suwga taýturdy (MK, III, 144-13).

taýuk [تَيُوكُ] *geýniwli, titi (ýaş ýigit)*: Taýuk ar (MK, III, 124-13).

taýuklan- [تَيُوكَلَنَ] *titi, bezemen geýinmek*: Ýigit taýuklandy (MK, III, 148-4).

taýurga- [ta:ýurga- طَائُورُغَا] *patyşany tagtdan düşürmek, taýdyrmak*: Taýurgady (Tuhf, 15a-ç).

taýýar ol- [taýýa:r ol- طَيَارِ اُول] *taýýar bolmak*: Bu gözlerümiň jagfary taýýar ola bu gün (KB, 390-16).

taýý [ta:ýý طايي] S: **daýý** Sol ýanynda taýýsy Oroz oturmuşdy (GA, 123-9). Gazan begüň taýýsy at agyzlu Oroz goja çapar ýetdi (GA, 62-2).

Taýýf [طاييف] *ýer-ýurt ady*: Taýýf we Hyjaz arablaryga hökümet kылur erdi (SB, 39a-27). Ebrehe Taýýfga ýetişdi (SB, 35b-14).

taýyg [ta:ýyg تَايِيغ] *taýgak, taýgançak*: Taýyg ýer (MK, III, 124-5).

taýylgaç [ta:ýylgaç تَايِيلْغَاچ] *typanjak, taýgak*: Günäh ile peýda bolsa kimse esir, / Taýylgaç aýak bolsa ol diýseňiz (Ab, 47a-2).

taýyn- [ta:ýyn- طَايِن] *taýmak, typmak*: Ýigit söweşmişdi, taýyndy düşdi (GA, 186-3).

taýys [ta:ýys تَايِيس] *atlas mata*: Taýys (IBM, 167-12).

taýyş- [ta:ýyş- تَايِيش] *taýyşmak, bilelikde taýmak, tyýpmak*: Ol anyň birle taýyşdy (MK, III, 141-15).

taýyt- [ta:ýyt- تَايِيت] *taýdyrmak (suwda, suwuň üstünde)*: Ol any suwga taýyttı (MK, II, 262-9).

Taýyz [تَايِيز] *ýer-ýurt ady, Barsaganyň, Kaşgaryň golaýynda bir ýer, ýaýla*: Taýyz (MK, III, 89-2).

Taýzaň taýyz [تَايِيزْ تَايِيزْ] *ýaýla ady*: Taýzaň taýyz (MK, III, 89-3).

taz I [تَاَز] *kel, saçsyz, daz, takyr*: Taz geligi börkçege (MK, II, 25-10).

taz II [تَاَز] *ala-mula (at)*: Taz at (MK, II, 110-2).

taz III [تَاَز] *şahsyz, kelek (goýun)*: Taz koý (MK, III, 110-3).

taz IV [تاز] *arrayk (ýer):* Taz ýer (MK, III, 110-4).

tazallum kyl- [تظلم قیل] *şikayát etmek:* Ky-lurlar gül fyrakyndan tazallum (KB, 439-3).

tazar- / tazgar- [تَزَرَ ، تَزْغَر] *kel bolmak, daz-zarmak, takyr bolmak:* Tazardy neň (MK, II, 64-5). Är başy tazgardy (MK, II, 140-9).

tazarrug [تضرع] *ýalbarma, aglap-eñröp ýalbarma:* Atasynyň tazarrugyny muşahyda kylyb, alarga tarahhum kyldy (SB, 5b-33). Ýene tazarrug birle Musa alyga gelib (SB, 8a-20).

tazarrug et- [تضرع ایت] *ýalbarmak, aglap-eñröp ýalbarmak:* Niçe tazarrug etip men aňa bakyp turaýyn (BD, 37a-9).

tazarrug kyl- [تضرع قیل] *S: tazar et-* Tazarrug kylgaý men, ýa ýyglogaý men, özge netgeý men (BD, 3b-10).

tazla- [تَزَلَا] *kel diyip atlandyrmak, kel hasap etmek:* Ol any tazlady (MK, III, 217-15).

tazun [تَزُن] *iki ýaşar gara mal:* Tazun (MK, I, 335-9).

tazy I [ta:zy تازي] *arap, araby:* Hüwşeň gar-ryndaşy kim, tazyly atasy turur, ýagny barça arablaryň (SB, 2a-22).

tazy II [ta:zy طازي ، تازي] *tazy, aw iti:* Tazy (Tuhf, 30b-10). Gördi kim uçarda guzgun, tazy tolaşmyş, ýurdunda galmyş (GA, 44-4).

te- [t(e)r rt , t(e)m(i)s sMt] *diýmek, aýtmak:* Üze Teňri ter ermis (Oý, çep-3) — *Beýik Taňry (şeyle) diýerdi.* Teňri ança temis erinç (Tk, gb-2) — *Taňry şeyle aýdanmyşyn.*

teb- [تيب] *depmek:* Atasy başyda tebib, tiýdi (SB, 129a-24). Erse ol at köksige andak tebdil kim, hem oşal sagat jan berdi (SB, 30a-12).

tebagud [teba:gud تَبَاعُد] *aýrylma, daşlaşma, golaýlaşmazlyk:* ...andan tebagudy yhtyýar kyldy (SB, 120b-19).

tebah [teba:h تَبَاه] *harap, weýran, haly harap:* Haly tebah bolub, bir harbda üç ogly birle katlga ýetişdi (SB, 12a-31).

tebah bol- [teba:h bol تَبَاه بول] *halamazlyk, göwni galmaklyk, ýigrenmeklik:* Jemig ferzend we sypahnyň köňli aňa tebah boldy (SB, 39-30).

tebahy kyl- [teba:hy kyl- تَبَاهِي قِيل] *harap, weýran etmek, zyýan etmek, halyny harap etmek:* Kyldym ýaman-u esru tebahy kyldym (BD, 70a-9).

tebdil [tebdi:l تَبْدِيل] *özgerme, üýtgame:* Tagýyr we tebdil tapmab turur (SB, 16a-22).

tebdil ed- [tebdi:l ed- تَبْدِيل اد] *öwürmek, özgertmek:* Zähere tebdil eder, anjak ol bizim balymyzy (ND, 36b-13). Özin tebdil edüb anyň kelimyn dört kitab eýlär (ND, 12b-4).

tebdil ol- [tebdi:l ol- تَبْدِيل اول] *öwürmek:* Şirki yhfadan halas ol, nura tebdil ola nar (ND, 13a-16).

tebeg [تَبِك] *galla saklanýan ýer, galla saklanýan ammar:* Tebeg (IBM, 169-16).

tebengi [تَبَانْجِي] *eýeriň iç yüzünden berkidil-ýän gaýyş, ýona:* Tebengi (Tuhf, 33b-12).

tebengü [تَبَنْكُو] *üzeňniniň aýak goýulýan demri, debisgi:* Şahsuwarym müň aýagyn öpkeli razy edim, / Aý ile Gün her birisi bir tebengü alyda (Ab, 41a-20).

teberra kyl- [teberra: kyl- تَبْرَا قِيل] *el çekmek, yüz döndermek:* Teberra kylmyşam andan ki, neçün uýdy bedr-aýa (KB, 319). Bu jähetden senden teberra kylyb, özgäge töwella kylduk (SB, 30b-13). Hammam ki, erk içide peýda kyldym, / Sagynma ki, sudydan teberra kyldym (BD, 62a-3).

tebessüm [تَبَسْم] *ýylgyryş:* Lebünden bir tebessüm aňlamadum (KB, 20-3).

tebessüm eýle- [تَبَسْمُ اَيْلَه] *ýylgyrmak:* Tebes-süm eýlegil-u söýleme bize hergiz (KB, 343-7).

tebessüm kyl- [تَبَسْم قِيل] *S: tebessüm eýle-* Tebessüm kylsaňyz, şeker uýalur (Mn, 296a-4). Tebessüm kyldy, aýdy, eý fylany (Mn, 292a-5).

tebgeç [تَبْجَاچ] *debisgi (at, eşek we ş.m.) debsilemek üçin ädigiň zyndaky tegelek demir:* Tebgeç (Tuhf, 34a-2).

tebib [tebi:b طَبِيب] *tebip, lukman:* Tebibi-ýşk, lebiň derdi-u hem dowa ýene ol (KB, 157-13). Barzuýa tebibni köb töhfeler (birle) Hind welaýatyga ýiberdi (SB, 37a-17). Niçe istär sen meniň derdimge derman, eý tebib (BD, 37a-17).

tebigat [tebi:gat طَبِيعَت] *tebigat, häsiýet:* Bu tebigat çahy içre baglaýyp çün sagy-sol (ND, 40b-11). Tebigatym senüňçün gör ne netijeler

werir (KB, 449-1). Katl we garat birle tebigaty muwafyk erdi (SB, 3a-10).

tebigy [tebi:gy طبعی] *tebigy, tebigata degişli ylymlar*: Hikmet we nujum we tybb we ryýazy we tebigy we ilähi kitablary Ajam mülkiden Rumga nakl kyldurdy (SB, 19a-22).

tebik [تَبِيك] *hassanyň gyzdyryp ýa-da üşäp samramagy*: Eýle kim bimarlar içre bolur bagzy tebik (Ab, 47a-10).

tebil [طَبِل] *tebil, dowul, uly deprek* ⇔ **tebil çal-** – *deprek kakmak, tebil kakmak*: Barça Bähram atyny tutub, tebiller çalgaýlar (SB, 31a-5).

tebiz I [تَبِيز] *şor ýer*: Tebiz (MK, I, 18-11).

tebiz II [تَبِيز] *görip*: Tebiz kişi (MK, I, 304-13).

tebizlik [تَبِيزْلِيك] *göriplik, görübilmezlik*: Anyň tebizligi kimge talkar (MK, I, 418-8).

teblig [t(e)bl(i)gin nlglt] *kezzap, kezzaplyk, meçew berme, öjükdirmе, küşgürme*: Tabgaç budun tebligın kürlig üçin... (Kt, gd-6) — *Tabgaç halky kezzap, hilegär bolany üçin...*

Tebriz [Tebri:z تَبْرِيز] *şäher ady, Töwriz*: Başdan başa surhab ahyda, hyttaýy Tebriz (KB, 4-16).

tebsi [تَابَسِي] *nahar ýa-da nahar guýlan tabak*: Tebsi (Tuhf, 22b-1).

tebsire- [تَبْسِرِه] *tebsirmek*: Çobanyň ajpgy tutdy, dodaklary tebsiredi (GA, 8-13).

tebzeş- [تَبْزِش] *birek-birege göriplik edişmek*: Olar kamug bu işge tebzeşdiler (MK, II, 162-16).

tebzet- [تَبْزِت] *göripligi oýarmak*: Ol meni bu işge tebzetti (MK, II, 269-14).

tedbir [tedbi:r تدبیر] *çäre, alaç, karar*: Bunda günähini etmeyen tedbir (ND, 43a-14). Berer ýelge kamug tedbir-u raýyn (Mn, 292b-5). Garasülük ol işniň tedbirini atasydan sorady (SB, 122a-29). Sud uşbu imesmü kim, bu tedbir bile (BD, 62a-4).

tedbir et- [tedbi:r et- تدبیر ایت] *alajyny etmek*: Ýüz nowg bile waslyňa tedbir ettim (BD, 59a-9).

tedbir kyl- [tedbi:r kyl- تدبیر قیل] S: **tedbir et-** Beni ýa ýarumy bulmaga ne tedbir kylam

(KB, 424-7). Sen anda-ýu men munda ne tedbir kylaý (BD, 68a-9).

tedbirlik [tedbi:rlik تدبیرلیق] *çäre tapan, karara gelen*: Berk tedbirlik boldy (ZME, 905; 113-2). Berk tedbirlik är (ZME, 906; 113-2).

tedärük [tedä:rük تَدَارُك] *taýýarlyk, alaç, çäre*: Bularnyň tedärükini ne türlük kylur biz (SB, 122a-29). Sameri tedärükiden faryg boldy (SB, 8b-25).

Tedmür [تَدْمُر] *ýer-ýurt ady*: Furat gyragydan Tedmür we Diýar-bekrgeçe... (SB, 22b-12).

tedrij [tedri:j تدريج] *assa-ýuwaşdan, kem-kemden, az-azdan*: Tedrij birle atasyny öldürgen kişilerni heläk kyldy (SB, 32b-30). Tedrij birle roza resmi peýda boldy (SB, 2a-6).

tedwir [tedwi:r تدوير] *öwürme, dönderme, tegeleme, tegelek*: Dahy tedwire sen maýyl sanasen (KB, 368-12).

tedwir kyl- [tedwi:r kyl- تدوير قیل] *öwürmek, döndermek*: Jisim ile janumy hatty ile tedwir kylam (KB, 424-8).

teellüm [te'ellüm تَأْلُم] *gaygy, gussa, gaygylanma*: Ki tenden aýru jan bulur teellüm (KB, 439-5).

teemmül et- [te'emmül et- تَأْمَل ایت] *üns bilen seretmek, oýlanşykly çemeleşmek, pikir etmek*: Teemmül et ki, ne kyldy müsebbebül-esbab (KB, 212-1).

teemmül kyl- [te'emmül kyl- تَأْمَل قیل] S: **teemmül et-** Göz anuň, ýüzi, jemalyn niçesi kyla teemmül (KB, 418-8). Diýdim ahyr kyl teemmül eşki hun aludadur (KB, 486-12). Çü kyldug anda teemmül olaýdy aýny sawab (KB, 211-14). Teemmül kyl kim, seniň efgal we ahwalyňda näler ýazyb tururlar (SB, 40a-14).

tef [تَف] *hile*: Awçy neçe tef bilse, azyg ança ýol bilir (MK, I, 278-9).

tefekkür et- [تَفَكُّر ایت / ات] *pikirlenmek, oýlanmak, pikir etmek*: Tefekkür et, gel, eý zahyd, ne çaldyň gör bu çöwgeni (ND, 39a-6). Akyl haýran olur bunda tefekkür edemez any (ND, 34b-1).

tefekkür eýle- [تَفَكُّر ایلِه] S: **tefekkür et-** Ýöri, war eýle tefekkür bu rumuzym ne ki war (ND, 19a-16).

tefekkür kyl- [تفكر قيل] S: **tefekkür et-** Akla bakma, kyl tefekkür, gel rumuzy Nagşy-ýa (ND, 19a-16). Ol bir sagat tefekkür kylyb tidi (SB, 129b-2). Tefekkür niçe kyslam tapylmas seniň misliň (BD, 89b-6).

teferrüj et- [تفرج ايت / ات] S: **teferrüj eýle-** Teferrüj etse arada ki, kime uçdy köňül (KB, 56-11). Baýandyr han galyn oguz begleri-le tomaşaýa bakardy, teferrüj ederdi (GA, 5-12).

teferrüj eýle- [تفرج ايله] *göwün açmak, gezelenç etmek, tomaşa etmek*: Gel gülşene, eý ähli-dil, eýle teferrüj gül-güle (KB, 302-10).

tefjit- [تفجيت] *depjetmek, gapjadyp tikdirmek, biri-birine ýabşyrtmak*: Tefjitmek (MK, II, 265-10).

tefsir [tefsi:r تفسير] *beýan, düşündiriş*: Gerek-se sertä-ser görsün, o kes tefsiri-Gurhany (ND, 38b-8). Zehi-hall eýledi billah bize welleýl tefsirin (KB, 407-15). Dawud ol aýat tefsirini maglum kylyb... (SB, 130a-17).

tefsir kyl- [tefsi:r kyl- تفسير قيل] S: **tefsirle-** Dilärem aýaty husnyny ki, tefsir kylam (KB, 423-16). Nebi alayhyssalam kuwwaty tefsir kyldy (Ýaý, 101a-9).

tefsirle- [tefsi:rl- تفسيرلا] *beýan etmek, düşündirmek*: Tefsirledi sözni (ZME, 1049; 127-1).

teftiş ol- [tefti:ş ol- تفتيش اول] *barlanmak, agtarylmak*: Er çün şüdü, ez çera dahy teftiş olmasa (KB, 122-5).

teg [t(e)g gt] *dek, deý, ýaly, kimin*: Ýagymyz tegire uçuk teg erti biz şeg ertimiz (Tk, go-8) — (*Biziň*) ýagymyz *degre-daşymyzda ýyrtyjy guşlar ýalydy, biz maslyk ýalydyk*. Umaý teg ögim katun kutyňa inim Kül tigin er at bolty (Kt, gd-31) — *Humay dek ejem hatynyň bagtyna inim Kültegin är (batyr) adyny aldy*. Teňri küç bertük üçün akaňym kagan süsi böri teg ermis (Kt, gd-12) — *Taňry güýç bereni üçün kakam kaganyň goşuny böri dek eken*.

teg- [تك، تقي] 1) *bir zadyň ikinji bir zat bilen galtaşmagy, degmegi*: Ärge muň teger, tag seňrigine ýel tegir (MK, III, 266-9). Kuzugda suw bar, it burny tegmes (MK, I, 313-5). Taglara gün tegende (GA, 11-6). Hatunyň ýüzige tegib (SB, 128b-12). 2) *atyp ýa-da salyp bir zada galtaşdyrmak, urmak, degmek*: Aňar

bir ok tegdi (MK, I, 49-2). Oky nägäh eger sendana tegse (Mn, 295a-3). 3) *mynasyp bolmak, degmek*: It çakyry atga tegir, at çakyry itge tegmes (MK, I, 303-9). Ärsek ärge tegmes, äwek ewge tegmes (MK, I, 95-10). 4) *ynjytmak, degmek, göwnüne degmek*: Tegdi (IBM, 108-8). 5) [t(e)gm(i)s sMgt, t(e)gd(ü)k(i)m MCdgt] *ýetmek, barmak, gelip ýetmek*: Türk budun olurgaly türk kagan olurgaly Şantuň balykka taluý ügüzke tegmiş ýok ermis (Tk, gd-18) — *Türkmen halky oturur ýaly, türkmen kagany oturur ýaly (entek) Şantuň şäherine, deňiz derýasyna ýetmändik*. Tinesi ogly ýatyma tagka tegmiş idi ýok ermis (Tk, go-47) — *Tinesi oglunyň ýaşayan dagyna ýetdi, (ol ýeriň eýesi, häkimi ýok eken*. Tegdükin üçün... ýygdy, ebke tegdükim uruş kylyp (Oý, sag-2) — (*Onuň*) *hüjüm edeni üçin (men) ýeňdim, söweşe-söweşe (urşa-urşa) öýe geldim*. 6) [t(e)gm(e)d(i)m MdMgt] *degmek, ýetmek, baryp ýetmek*: Taluýka kiçig tegmedim birgerü Tokuz ersenke tegi süledim Tüpütke kiçig tegmedim (Kt, go-3) — *Deňze azajyk ýetmedim, saga (günorta) Dokuz ersene cenli goşun çekdim, Tibete azajyk ýetmän galdym*. 7) [t(e)gd(ü)k(i)m MCdgt] *gelmek, ýetmek, ugramak, gönükmek*: Ebke tegdükim uruş kylyp (Oý, sag-10) — *Uruş ede-de, öýe (oba) ýetdim (geldim)*. 8) [t(e)g(i)p Pgt] *degmek, degip geçmek, gelmek, barmak*: Çorakka tegip Yolygaça ...Bes keçene tegi (Bk, go-gd, 1) — *Çoraka degip, ondan Ýoluga çenli (geçip), Bäsgeçene deňiş (bardym)*. Tegip inime oglyma ança ötledim kalýuryp Elteris kaganka adyrylmadyk ýaňylmadyk Teňri bilge kaganda adyrylmaly azmalym teýin ança ötledim (Oý, sag-11) — *Gelip inime, ogluma ençe öwüt berdim*: — *Gahar edip, Ileris kagandan aýrylmadyk, ýaňylmadyk (ýalňyşmadyk)*. *Taňry dek akylly kagandan bölünmäläň, ýüz öwürmäläň, azaşmalyň* — *diýip, ençe öwüt berdim*. 9) [t(e)gm(i)ş jMgt, t(e)gd(ü)kde Adodgt, t(e)gdi ldgt] *eňmek, okdurylmak, topulmak, duşman goşunynyň bir çetinden girmek, degmek*: Kül tigin ýadagyn oplaýu tegdi (Kt, gd-32) — *Kültegin pyýada (goşun bilen) eňdi (okduryldy)*. Ol tegdükte Baýyrkynyň ak adgyryg udlykyn syýu urty (Kt, gd-36) — *Ol hüjüme eňende, Baýyrkynyň (ýa-da Baýyrkylaryň) ak aýgyrynyň uýlugyny syndyrdy*. 10) [t(e)gd(i)m Mdgt, t(e)gdi ldgt,

t(e)gd(ü)k(i)n nCdgt] *degmek, çozmak, hüjüm etmek, uruşmak*: Kamuk balyka tegdim (Oý, sag-9) — *(Men) ähli şähere çozdum. Üçünç Yegin Silig begiň kedimlig toryg at binip tegdi* (Kt, gd-33) — *Üçünji gezekde Yegen Silik begiň eýerlengi dor atyna münüp degdi (hüjüm etdi)*. Tegdükün üçün... ýygdy, ebke tegdükim uruş kylyp (Oý, sag-2) — *(Onuň) hüjüm edeni üçün (men) ýeňdim, söweşe-söweşe (urşa-urşa) öýe geldim. 11) [t(e)gd(ü)k odgt] degmek, ýokuşmak*: Ödiňe küni tegdük üçün ýagy bolty (Bk, gd-30) — *Ötlerine görüplik (keseli) degeni üçün, (olar bize) ýagy boldy*.

teg- II [تك] 1) *degmek, galtaşmak*: Mahasyny hatunynyň ýüzige tegib... (SB, 128b-19). 2) *laýyk bolmak, mynasyp bolmak*: Bizge mundan artuk tegmes (SB, 127b-9). Badyşahlyk maňa teger, atam ýerini niçük özge kişige rowa görgeý men? (SB, 30b-8). 3) *degmek, ýetmek, barmak*: Atasynyň ysy meşamyga tegdi (SB, 3a-20). 4) *degmek, ilişmek, çolaşmak*: Erse atynyň aýagy bir ýygaçga tegib ýykyldy (SB, 12b-32).

tegelti [تگلتی] *içirgi*: Tegelti (Tuhf, 4b-6).

tegenek [تگنک] *serdesse, ýogyn tayak, degenek, tokmak*: Tegenek (Tuhf, 15b-6).

tegil- [تگیل] *gyşarmak*: Anyň gözi tegildi (MK, II, 103-12).

tegin [tegi:n تگین] *gadymy türkmenlerde han maşgalasynyň kiçi wekillerine berilýän dereje*: Tegin (MK, I, 292-9). We ortanjy Gury tegin (SB, 128a-3).

tegin [تگین, تگین] *çenli*: Kyrk ýylga tegin baý çygaý tüzlinur (MK, I, 292-9). Bu gün tanga tegin meý noş kylgyn (Mn, 292b-1).

tegir [تگير] *deger, gymmat, baha*: Ýaýyň erse gerek, ýundagy tegir (MK, III, 33-11). Ol at tegirinden bukurdy (MK, II, 68-8).

tegire [t(e)g(i)re Argt, t(e)g(i)r(e)si lsrgrt] *degre, daş-töwerek*: Ýagymyz tegire uçuk teg erti (Tk, go-8) — *(Biziň) ýagymyz degre-daşymyzda ýyrtýjy guşlar ýalydy*. (Ötüken) tegiresi eli kintü olurmys (MÇ, dg-2) — *(Ötükeniň) degresinde (töwereginde) olaryň ili (ýurdy) ýerleşýärdi*.

tegirme [تگيرمه] *tegelek*: Tegirme neň (MK, I, 406-8).

tegirmek [تگيرمك] *kejebe*: Tegirmek (MK, I, 418-12).

tegirmen [تگيرمان] S: **degirmen** Tegirmen tişedi (MK, III, 199-14). Galdyrady tegirmen (ZME, 1051; 174-2).

tegirmençi [تگيرمنچی, تگيرمنچی] *degirmençi, kilwan*: Tegirmençi (IBM, 155-18). Bu sanduk bir tigirmençi galyga tüşüb... (SB, 18b-24).

tegis [t(e)gisinte AUslgt] *tutluşyk*: Sü tegisinte ýitinç erig kylyçlady (Kt, go-5) — *Goşun tutluşanda, (ol) ýedinji äri (urşujyny) gylyçlady*.

tegiş [تگيش] *her bir zadyň ahyry, düýbi, çägi*: Tegiş (MK, I, 307-8).

tegiştür- [تگيشتور] *çalyşmak, çalşyrmak, degşirmek*: Tegiştürdi (IBM, 105-9).

tegme [تگمه] 1) *her hili, her dürli*: Tegme türlük ig iglledi (MK, I, 249-1). Tegme çeçek öküldi (MK, I, 365-2). 2) *öňýeten, her bir, pes, degimsiz*: Ne bilür gadryňyzny tegme-nadan (Mn, 302b-10).

tegmeçi [t(e)gm(e)çi IEMgt] *gatyşmaýan, goşulmaýan*: Ekin beg ara ýagy bolmys tegmeçi men teýin sakyntym (Oý, sag-2) — *Iki beg özara ýagy boldy. Bularyň dawasyna goşulmaýyn diýip pikir etdim*.

tegre [تگرا, تگرا] S: **degre** Akar gözüm uş teňiz, / Tetre ýöre guş uçar (MK, II, 38-12). Anyň tetre kişi eweledi (MK, I, 260-5). Ew tegresi aryk (ZME, 48; 171-1).

tegrek [تگرك] *gyra, ýaka*: Guzug tegregi (MK, I, 396-13).

tegsüt [تگشت] *bir zadyň öwezi, çalyşma*: Tegsüt (MK, I, 376-10).

tegü [تگور] *zyýan, zeled*: Güniniň gözüne tegü ýagy (MK, III, 179-3).

tegül [تگول] *däl (oguzça)*: Bu turasy yer tegül (MK, I, 57-3).

tegün [تگون] *çagasy bolmaýan aýal, önelgesiz aýal*: Tegün (IBM, 154-10).

tegür- [t(e)gürt(i)m MtrVgt تگور] 1) *ýetmek, barmak, alyp barmak*: Santuň balykka taluý ügüzke tegürtim (Tk, gd-19) — *(Men goşuny) Santuň şäherine, deňiz derýasyna alyp bardym. 2) ýetirmek*: Ol maňa begden söz tegürdi (MK, II, 69-6). Salamymny tegür ol hoş

lykaga (Mn, 297a-4). <tegürtik üçün [t(e)gürt(i)k uç(ü)n nEV otrVgt] *ýetenim için*: Ol ýerke ben bilge Tonýukuk tegürtik üçün saryg altun... buňsyz kelürti (Tk, go-47,48) — *Men, akyllý Tonýukuk, ol ýere (goşun bilen) ýetenim için sary altyny hasapsyz getirdiler.*

tegüzlik [teğüzlik] [تَغُزْلِك] *atyň maňlaýyndaky ak tegmil, depel*: At tegüzligi aý bolmas (MK, I, 419-1).

Tehama [Teha:ma] [تَهَامَة] *ýer-ýurt ady*: Tehama hududyga bardylar (SB, 22a-27).

tehdid [tehdid] [تَهْدِيد] *gorkuzma, haýbat atma*: Any dogaaýy-sähergäh birle ahy-nim şebge tehdid we wagyd kylyb erdi (SB, 5b-33). Köb tehdid we tagzyb wagdasy kyldy (SB, 25a-31).

tehdid kyl- [tehdid: kyl-] [تَهْدِيد قِيل] *gorkuzmak*: Tehdidler kylyb erdi (SB, 17a-32).

tehekküm [tehekküm] [تَهَكُّم] *hökümdarlyk, höküm etme*: Şam ahalysy anyň tehekkümiden melul bolub... (SB, 21a-19).

tehewwür [tehewwür] [تَهْوُور] *gayrat, batyrlyk, gayduwsyzlyk*: Alar birle uruş kylmakga tehewwürimiz ýok turur (SB, 9a-16). Tehewwür ýüziden çykyb, mesaf agaz kyldylar (SB, 15a-28).

tehäret [tehä:ret] [تَهَارَت] *täret, arassalyk, tämizlik*: Ýüzdür imandan tehäret, aňla naz-mym, eý huma (ND, 7a-8). Bil, arylyk iki dürlüdür, biri ulu tehäretdür, biri kiçi tehäretdür (MAS, 6b-2). <kiçi tehäret – dini dessura laýyklykda uýat ýerlerini el-aýagy, gulaklary, burny, ýüzi, yeňsäni belli tertipde ýuwmak: Kiçi tehäret diýdügümüz awdaz kibi namaz için (MAS, 6b-5). <ulu tehäret- – şerigat kadalary boýunça ýuwunmak, suwa düşmek: Ulu tehäret diýdügümüz ýunmak kibi jüniblikden, haýzdan, nifasdan (MAS, 6b-2).

tehäret kyl- [tehä:ret kyl-] [تَهَارَت قِيل] *aras-salanmak, päkizlenmek, täret kylmak*: Musa tehäret kylyb, Tury Sinaga çykgaý (SB, 8b-11).

tehäwün kyl- [tehä:wün kyl-] [تَهَاوُن قِيل] *geleňsizlik etmek, sowuk-salalyk, biperwaylyk etmek*: Jebbarlar şäheriniň fathyda tehäwün kylur erdiler (SB, 10a-22). Mekkenen çykar, kuwwaty bolsa, tehäwün kylmasun (SB, 35b-33).

tehi [tehi:] [تَهِي] *boş, eýesiz*: Gomaýub tahty tehi, mülke Süleýman olagör (ND, 12a-8).

tehidest [tehi:dest] [تَهِي دَسْت] *garyp, geday, mätäç*: Jahany kyldy düp-düz, tehidest, galmady bir ýer (ND, 11a-15).

tehidest ol- [tehi:dest ol-] [تَهِي دَسْت اُول] *garyp, geday bolmak, mätäçlik çekmek*: Tehidest oldugyn bilmez, ajapdyr kim kal ähli (ND, 40a-10).

tehiýýa [tehiýýa:] [تَهِي يَّيَا] *taýýarlyk, üpjünçilik*: Geltürüb, tehiýýaýy leşger kylur erdi (SB, 122a-7).

tehlike [tehlike] [تَهْلِكَة] *heläkçilik, howp-hatar*: Murykys ogly özini ol tehlikeden halas berib Hysrow Perwiz alyga bardy (SB, 27b-26).

tehlil [tehlil:] [تَهْلِيل] *tesbi sanama, Alladan gayry ybadat edilyän ýokdur diýip gaytalama*: Ben bir zaman zahyd idim tesbih ile, tehlil ile (KB, 335-14).

tejdid [tejdi:d] [تَجْدِيد] *täzeden, ýañadan, gaytadan*: Samarkand şähistanny kim, harab bolur erdi, ol tejdid ymarat kylyb... (SB, 19b-33). Şabur şäheri Fars welaýatyda ol tejdid ymarat kyldy (SB, 28a-29).

tejdid kyl- [tejdi:d kyl-] [تَجْدِيد قِيل] *täzelemek*: Tejdid kylanum ýene imany degülmi? (KB, 516-12).

tejebbür [tejebbür] [تَجَبُّر] *ulumsylyk, tekepbirlik*: Erse tejebbür we tekebbür dymagy tire we magzy hyrasydan çykyb, ýene mülk we badyşahlygynyň başyga geldi (SB, 16a-32).

tejelli [tejelli:] [تَجَلِّي] *nur, ýagtylyk*: Dil-a, tün gije seýrimde tejelli şemi-ýar oldy (ND, 35b-13). Tejellisine Tur tagy döýünmez (KB, 18-14). Bu tejelli idi anda ekmel (BD, 6a-7).

tejelli et- [tejelli: et-] [تَجَلِّي اَيْت] *nur saçmak, öwşün atmak*: Tejelli etmeýinçe täze güller (ND, 27b-4). Tejelli etdi kalb içre, alub tahty Süleýmany (ND, 41a-8).

tejelli eýle- [tejelli: eýle-] [تَجَلِّي اَيْلَة] *nur saçmak, ýagtylyk etmek*: Tejelli eýlese zahyd bu ýüzden çokmydyr Leýla (ND, 5b-2). Ýedi gat nury mahfydan tejelli eýleýüb bi nur (ND, 23a-15).

tejelli kyl- [tejelli: kyl- تجلی قیل] *nurly görünmek, nur salmak, öwşün atmak*: Tejelli kylur iseň, jümle ruh ola eşbah (KB, 386-16).

tejemmül [تجمل] *bezeg, zynat, gözellik, bezeg şay-sepleri*: Andan köb mal we tejemmül birle öz welaýaty Türküstanga murajagat kylyb... (SB, 121a-32). Sudawany dagy köb zynat we tejemmüller birle Keýkawusga goşdy (SB, 14a-6).

teješşüm kyl- [تجشم قیل] *gitmek, barmak*: Sen we Bähram darulmülk serhedige teješşüm kylgaý siz (SB, 30b-11).

tejäwüz kyl- [tejä:wüz kyl- تجاوز قیل] *geçmek, ötmek, hetden aşmak*: ...höküm we fermanyňdan tejäwüz kylalgaýmen (SB, 123a-3). Andan tejäwüz kylmab erdiler (SB, 123b-20). Anyň... raýydan tejäwüz kylmagaý (SB, 122a-17).

tejhiz [tejhi:z تجهيز] *taýýarlama, üpjün etme*: Any badyşahlar aýyny birle tekfin we tejhiz defn kyldy (SB, 17b-25).

tejribe [تجربه] *tejribe, synag, barlag*: Soňraky okçylar tejribe birle buny çykaryb dururlar (Ýaý, 124b-5). Hiç birimiz bu tişni görmäb edük, emma tejribe ýüziden sorar erdük (SB, 5a-12). Ol hatun tejribe üçün bir ýib alardan alyb... (SB, 11b-21).

tejribe kyl- [تجربه قیل] *tejribe, synag, barlag etmek*: Ol iki kişi tejribe kylmak üçün her birisi: «Bir türlük tiş görüb biz» diýib, Ýusufga eda kyldylar (SB, 5a-8).

tejrid [tejri:d تجريد] *ýekelik, ýalňyzlyk*: Terk kylyb, tejrid bolub, Hudaýparastlykga meşgul boldy (SB, 20a-13).

tek I [تک] *dek, ýaly*: Anyň azagy sörk buz tek (MK, I, 295-5). Ol andag tek (MK, III, 116-5). Tek (IBM, 96-15).

tek II [تک] *dek, ümsüm, ýuwaş, ýöne*: Tek geldim (MK, I, 280-1). <**tek tur-** – *dek durmak, ümsüm, ýuwaş durmak*: Tek tur (MK, I, 280-2).

tek III [تک] *az-kem, azajyk*: Meni tek täze kylgyl ýüzüň-le (KB, 305-11).

teke [تک] *teke*: Goçnar tekä seşildi (MK, III, 72-6). Sekridi teke öçküge (ZME, 733; 148-2). Teke (IBM, 172-13). Teke (Tuhf, 8b-13). Erdil teke buýnuzyndan gaty ýaýly (GA, 221-5).

tekebbür [تکبر] *men-menlik edýän, ulumsy, tekepbir*: Azamat we tekebbür we şöwketi artyb jewr we sütem agaz kyldy (SB, 16a-29). Erse tejebbür we tekebbür dymagy tire we magzy hyrasydan çykyb (SB, 16a-32).

tekebbürlik eýle- [تکبر لك ايله] *tekepbirlik etmek, ulumsylyk etmek*: Tekebbürlik eýleýeni Taňry sewmez (GA, 3-3).

tekellüf [تکلف] *çekinmän, dessine*: Tekellüf her niçe suratta bolsa, andan artyk sen (BD, 21b-10).

tekellüm [تکلم] *gepleme, gepleýiş, sözleýiş, saýraýyş*: Ýene başlady bülbüller tekellüm (KB, 439-3).

tekellüm et- [تکلم ات] S: **tekellüm eýle-** O biter hem o bitirer zatyn tekellümler eder biharf (ND, 39a-13).

tekellüm eýle- [تکلم ايله] *geplemek*: Tekellüm eýleýen oldur gözüň aç bu lisanynda (ND, 36b-4). Tekellüm eýlär ide tili-ýu tişi-ýu lebi (BD, 37b-11).

tekellümsiz [تکلم سز] *geplemezden, gepsiz-gürrüňsiz*: Görinür syry «ew edna» tekellümsiz kalam etmek (ND, 37a-4). Jemalyn gösterib aňa tekellümsiz hytab eýlär (ND, 12b-9).

tekene [تکانه] *gayyk*: Tekene (Tuhf, 15b-8).

teker [تکارت] *bir-birden, ýeke-ýekeden*: Teker (Tuhf, 27b-9).

tekerrür [تکرر] *gaytalama, tekrarlama*: Tekerrür Haka nedir (ND, 13a-14).

tekfur [tekfur: تکفور] S: **tekür** Tekfurny Oguz hydmatyga eltdiler (SB, 122b-29).

tekin- [تکین] *ýetişmek*: Ol tekindi (MK, II, 113-4).

tekiň [تکینک] *samyr*: Tekiň (MK, III, 274-8).

Tekiş [تکیش] *adam ady (erkek)*: Tekiş (MK, I, 307-9).

tekiş- I [تکیش] *ýetmek*: Meniň eligim tarusga tekişdi (MK, II, 85-4).

tekiş- II [تکیش] *şikaýat etmek*: Olar ikki bekke tekişdi (MK, II, 85-3).

tekiş- III [تکیش] *birek-birege iýdirişmek*: Tekiş (MK, I, 307-7).

teklif eýle- [tekli:f eýle- تَكْلِفْ اَيْلْ] *teklip etmek, maslahat bermek*: Dälü kyldy beni ýşkuň jewri, teklif eýleme (KB, 434-16).

teklif kyl- [tekli:f kyl- تَكْلِفْ كَيْلْ] S: **teklif eýle-** Atasy kylgan üçün teklifi, / Kyldy anyň atyga telifi (BD, 3a-8).

Tekmal [Tekma:l تَكْمَالْ] *adam ady (erkek)*: Ady Tekmal, ýagny kuwwat eýesi kim, her iki kişi on kişige mukawamat kyla algaý (SB, 126b-2). Erse On Tekmal aňa ýagy bolub, welaýat ähli aňa etagat kylur erdi (SB, 126b-1).

tekne [تَكْنَه , تَكْنَا] *legen*: Tekne (MK, I, 363-7). Tekne (IBM, 170-6).

tekne- [تَكْنَه] *tikelemek, tike-tike etmek, döwmek*: Teknedi (Tuhf, 21b-2).

tekrar [tekra:r تَكْرَارْ] *gaytalamak, tekrar*: Görinür reňi anuň ene tekrar (ND, 9b-8). Çünki şirin ter gerek durur tekrar (KB, 485-14).

tekrar et- [tekra:r et- تَكْرَارْ اَيْدْ] *gaytalamak, tekrarlamak*: Köňline geldi, tekrar eder (KB, 593-12).

tekrar kyl- [tekra:r kyl- تَكْرَارْ كَيْلْ] S: **tekrar et-** Kylmagyl lagly lebi sözini tekrar ol (KB, 512-7).

tektür- [تَكْتُورْ , تَكْتُرْ] *dek durmak, ümsüm, ýuwaş durmak*: Tektürdi (IBM, 110-10). Tektürdi (Tuhf, 20a-5).

tekür [tegü:r تَكُورْ , تَكُرْ] *imperator, monarh, patyşa*: Trabuzan teküriniň bir azym görklü, mahbub gyzy wardy (GA, 172-10). Gara teküri däl Tundaz gylyçlady (GA, 120-7). Erse Tekür ilçi ýiberdi kim, sorgaý... (SB, 122b-19).

tekýegäh [tekýegä:h تَكْيَهْ كَاهْ] *dayanç ýeri*: Çü zyndan ola tekýegähi müflis (KB, 104-10).

tekýe kyl- [تَكْيَهْ كَيْلْ] *söýenmek, dayanmak*: Tekýe kylur hyýaly-la bir zer aýyna (KB, 460-10). Ýakub Ýehudaga tekýe kylyb, ýayak ýörür erdi (SB, 6a-9). Bir gün asaga tekýe kylyb erdi, ajaly ýetib wefat kyldy hem andak asaga tekýe kylyb erdi (SB, 13a-18).

tel [تَلْ] *saçyň bir tary, tel*: Her haçan eýlär tejelli zülpuň her telleri (ND, 35a-13). Baglanyp zülpi telinde (ND, 42b-12).

tel- I [تَلْ] *goşmak, goýbermek (owlagy emmegi üçin goýbermek)*: Ol oglakyg saglyk teldi (MK, II, 20-2).

tel- II [تَلْ , تَالْ] *dilmek, kesmek*: Är tam teldi (MK, II, 20-1). Teldi (Tuhf, 11a-6).

telbis [telbi:s تَلْبِيسْ] *hilegär, mekir*: Eger iblisi pür telbis bileýdi işbu esrary (ND, 21a-12).

telefon [تَلْفَنْ] *ýok bolma, zaýalanma, harap bolma*: Täki olmaýa dahy ýola telefon (KB, 564-11).

telefon kyl- [تَلْفَنْ كَيْلْ] *ýok etmek, haraplamak*: Garaz andan telefon kylmak ermiş (SB, 125b-32). Sebäb ne turur bu mallarny telefon kyldyň (SB, 36a-30). Anyň barça mallaryny telefon we harap kyldy (SB, 6a-19).

teler- [تَلَرْ] *dem almak*: Telermek (IBM, 124-14).

teläfi [telä:fi تَلَاْفِي] *öwezini dolma*: Anyň teläfisige meşgul boldy (SB, 11a-14).

telik [تَلِيْكْ] *dilik, kesik*: Telik (MK, I, 325-1).

telim [تَلِيْمْ , تَلِيْم] *birnäçe, telim*: Etmekke telim kişi üşdi (MK, I, 146-10). Telim sözüg oksa bolmas... (MK, III, 15-11). Telim gülçehre nerkes gözlüler bar (Mn, 308b-3).

telin- [t(e)l(i)nm(e)ser rsMnlt تَلِيْنْ] *dilinmek, ýarylmak, jaýrylmak, hopmak*: Üze teňri basmasar asra ýer telinmeser türk budun ilinini törünin kem artaty (Kt, gd-22) — Ýokardan asman basaymasa, aşakda ýer ýarylaymasa (hopaymasa), türkmen halky, (seniň) ilini, döwletini, düzgüniň kim ýok edip biler?! Tam telindi (MK, II, 117-5).

teliş- [تَلِيْشْ] *değişmek*: Olar ikki tam telişdi (MK, II, 86-16).

tell [تَلْ] *depe, gyr, beýik*: Any tell et-Tawba diýerler (SB, 25a-29). Any telli Akar Kut diýerler (SB, 14b-13).

telmir- [تَلْمِيْرْ] *birine garaşyp, ýoluna gözünü dikip, delmirip oturmak*: Är telim telmirdi (MK, II, 141-15).

teltür- [تَلْتُورْ] *deşdirmek, dildirmek*: Ol tam teltürdi (MK, II, 137-12).

telü [تَلُوْ] *däli, telbe (oguzça)*: Telü (MK, III, 116-16).

telür- [تَلُورْ] *dälirmek, akył-huşuňy ýitirmek*: Bu ýolga tüşse, Eflatun telurgeý

(Mn, 304a-10). Peri görse seni, men dek telürgeý (Mn, 296a-8).

telwe [تَلْوَة] *däli, telbe, mejnun*: Telwe (MK, I, 357-1).

temekkün [تَمَكُّن] **1)** *ornaşma, jaýlaşma, ýerleşme*: Niçe temekkünüň ile säkin ise janum (KB, 474-1). **2)** *güýç-kuwwata eýe bolma, berk ornaşma, mäkäm ornaşma*: Otuz sekiz ýyl temekküni-tamam we kämranlyk we husuly muradat birle badyşahlyk kyldy (SB, 39a-15).

temen [تَمَن ، تَمَان] *temen, uly inñe*: Temen (MK, I, 336-17). Temen ýigne (MK, III, 26-11). Temen (IBM, 170-1). Temen (Tuhf, 8a-1).

temerrud [تَمَرُّد] *boýun egmezlik, gulak asmazlyk, gedemlik, garşy gitmeklik, pitne*: Eger temerrud we usýan ýolyny tutsaňyz... (SB, 254).

temerrud kyl- [تَمَرُّد قِيل] *boýun egmezlik, gulak asmazlyk, gedemlik etmek, garşy gitmek, pitne turuzmak*:...bizge etagat kylmab temerrud we usýan kylur erdiňiz (SB, 122b-1). Temerrud we usýan kyldy (SB, 121a-30).

temessül [تَمَسَّل] *tymsal, meñzeş*: Temessüldir bu älem çün, ne Adam bar, ne hud Howa (ND, 5a-18).

temew [طَمَاو] *dümwew, sowuklama, ýoň*: Temew (Tuhf, 18a-1).

temin [تَمِين] *ýaňyja, häzir, mundan biraz öň*: Temin geldim (MK, I, 343-1).

temir [تَمِير ، تَامِير] *demir*: Temir (IBM, 178-11). Temir (Tuhf, 12b-13). <>**temir boz** – *demir boz, gyr at*: Temir boz (Tuhf, 4b-4). <>**temir galkan** – *demirden ýasalan galkan*: Temir galkan (Tuhf, 8b-11). <>**temir gazuk** – *Demirgazyk ýyldyzy*: Temir gazyk (IBM, 183-16). Temir gazuk (Tuhf, 28b-9-10). <>**Temir kapy** [T(e)m(i)r k(a)p(y)gka AhGPh rMt] *ýer ady, dag geçelgesi*: Kurygaru Ýinçü ügüz keçe Temir kapygka tegi süledim (Kt, go-4) — *Ýinçü derýasyny geçip, yza-günbatara öwrülip, Demirgapa deňiç goşun çekdim (söweşdim)*. Ol künte tegti türk budun Temir kapygka (Tk, go-46) — *Şol gun türkmen halky Demirgapa ýetdi*. <>**temir tyrnak** – *demirdyrnak, ýyrtyjy guş*: Temir tyrnak (Tuhf, 11b-5).

temirçi [تَمِرْجِي] *demirçi*: Temirçi (IBM, 155-9).

temkin [تَمَكِين] *boýun egme* <>**temkin tap-** – *güýç-kuwwata eýe bolmak, mertebe gazanmak*: Ol ulug ygtybar we temkin tapdy (SB, 32a-22). Ol kim, temkin tapdy, tedrij birle atasyny öldürgen kişileri heläk kyldy (SB, 32b-30).

temkin ol- [تَمَكِينِ اَوْل] *boýun bolmak, boýun egmek, tabyn bolmak, köşeşmek*: Köňli temkin olup ahyr, aryndy jümle tärinden (ND, 41a-19). Bulub Ysmaýyly ol dem, çu mülkinde olur temkin (ND, 22a-3).

temlet- [تَمَلَّتْ] *temmelemek*: Gapug temletti (MK, I, 283-4).

temregi [تَمَرْجِي] *demrew, deri keseli*: Temregi (Tuhf, 28b-ç).

temregü [تَمَرْگُو] **S: temregi** Temregü (MK, I, 407-7).

temüle- [تَمُولَا] *temmelemek, beklemek*: Ol suwug temüledi (MK, III, 241-11).

temür [تَمُرْ ، تيمور] **1)** *demir*: Gök temür girü turmas (MK, I, 302-3). Ýygaç uzun kes, temür gysga kes (MK, II, 11-2). Temür ysydy (MK, III, 191-2). Berke boldy temür süňüge (ZME, 581; 113-2). **2)** **S: temürgen** Birisi okuň temürini baş barmaknyň iki boguny arasynda kylmakdur (Ýaý, 113a-4). <>**temür gazuk** – **S: temir gazuk** Temür gazuk (MK, III, 30-8).

temürgen [تَمُرْگَن] *demren, okuň demirden ujy (oguzça)*: Temürgen (MK, III, 430-9).

temürlüg [تَمُرْلُك] *demirli (demirli adam)*: Temürlüg (MK, I, 418-6).

temürlük [تَمُرْلُك] *demir magdanly ýer*: Temürlük (MK, I, 418-5).

ten I [تَن ، تَان] **1)** *beden, ten*: Ten (IBM, 190-1). Ten (Tuhf, 8a-ç). Tenuňi gylyj kesmesün (GA, 7-13). Bu ten ýunmak-le, eý zahyd, alunmaz menzili-maksat (ND, 10b-2). Şah-a, näzik tenüň bir jana beňzär (KB, 461-13). Üze jansyz ten erdi mülki sensiz (Mn, 293b-10). Saňa bermes, teninde jan ýok, eý jan (Mn, 298b-11). Kylar jan totusy tenlerde perwaz (Mn, 303b-8). Gözümgä nur, tenimge jansyň ahyr (Mn, 308b-5). Muhal erer tene jansyz tirelmek (Mn, 308b-10). Tenim barynça senden yüz çöwürmen (Mn, 307a-2). Malydan soň bela we

renj anyň ten we janyga ýüz kyldy (SB, 6a-20). Ten hyjabyn refg kyl, ger ýar waslyn isteseň (BD, 34a-1). **2) deri, ham, gön:** Ten (Tuhf, 11a-11).

tendürüst [تندروست] *sagdyn, sagat:* Gördi kim, ol bimar ýok turur we bir hub surat we sahybjemal tendürüst kişi olturub turur (SB, 6a-32).

teneffür kyl- [تفر قیل] *ýigrenmek, ýigrenip, ýüz öwürmek:* Ekabyr we eşraf andan teneffür kylyb, mülk ymaratyga tehäwün kylur erdiler (SB, 37b-2). Erse Hurmuzd(nyň) erkan döwleti andan teneffür kylyb erdiler (SB, 38a-18).

tenezzül [تنزل] *inme, aşak düşme:* Tenezzül eýlemezler suraty-ynsana aşyklar (ND, 14b-10).

Tengas [Tenga:s تنكاس] *ýer-yurt ady:* Bu hasab birle tamam Çyn we Maçyn we Tengas diýaryny tutub, musahhar we mustahlas kyldy (SB, 121a-31).

tenha [tenha: تنها] *ýeke, tāk, ýeke-tāk, tenha:* Ýar ile tenha köňül mülkünde hylwat bekläriz (ND, 15b-2). Güman etme ki, ten-u tenha ýanaram yşkuň oduna (KB, 459-1).

tenjim [tenji:m تنجيم] *ýyldyzşynaslyk, müneçjimlik, astronomiýa:* Anyň sözi ähli-tenjim alyda hüjjeti-katyg turur (SB, 22a-4).

tenkal [tenka:l تنقال] *goşun jemlemek üçin çar tarapa ýollanan habar:* Bu ýaňlyg çerik ýagsyrak kal ile, / Iki ýylda jemg oldy tenkal ile (Ab, 46b-7).

tennaz et- [tenna:z et- تَنَّاَزْ اِيْدْ] *nāz etmek, nāzirgemek, nāz-kereşme etmek:* Aklyma benim yşkumy tennaz ediserem (KB, 113-15).

tenri- [تَنْرِي] *başyň aýlanmak:* Anyň başy tenridi (MK, III, 209-16).

tenrütke [تَنْرُوْتْكَ] *töňňe, togalak kesilen agaç:* Tenrütke (Tuhf, 29b-5).

teň I [تَنَكْ ، تَنَكْ ، تَنَّاَنَكْ] *deň, birmeňzeş:* Güji teňi tokuşty (MK, II, 83-13). Teň (Tuhf, 22b-1). Sol gözünü dilär isem teň durur Hak dilär (KB, 411-13).

teň II [تَنَكْ ، تَنَكْ] *dar, erbet, teň:* Düşmegil girdaby teňe, çünki jan-a bilmiş ol (ND, 32a-4). Zemin teň-u zamany uzun makam gerek (KB, 470-10). <>**teň dil** – *ýürek gysma:* Teň dil oldy

agzy jana gelmez, ne diýüm (KB, 520-4). Köňül düşeli agzuňa, oldy keý dil teň (KB, 356-7).

teň III [تَنَكْ] *öň beýik bina bolup, soň ýykylan ýer, haraba:* Teň (MK, III, 264-3).

teň IV [تَنَكْ] *agyz, gözelleriň agzy, maşşugyň agzy:* Teňi şeker ol şekkeri-teň içinde muzmar (KB, 555-14).

teňdür- [تَنَدُوْر] *diňdirmek, sesini goýdurmak:* Gamçy çalub, teňdüren är edim (GA, 278-2).

teňek [تَنَكْ] *howa:* Teňek (MK, III, 271-7).

teňel- [تَنَكْل] *deň bolmak, deňelmek:* Kara kirpikiňe gündiz teňelmes (Mn, 304a-5).

teňelgüç [تَنَكْلُغُچ] *çay-çaňňalak:* Teňelgüç (MK, III, 288-2).

teňer- [تَنَكْر] *deňeşdirmek:* Ol bir neňni birge teňerdi (MK, III, 294-14).

teňeş- [تَنَكْش] *deňeşmek:* Teňeşdi neň (MK, III, 291-8). Bilgi maňa teňeşdi (MK, III, 291-9). Teňeşti anyň birle (ZME, 518; 141-2).

teňeştir- [تَنَكْشْتَر] *deňeşdirmek:* Teňeştirdi ol nemäni ol nemäge (ZME, 498; 141-1).

teň et- [تَنَكْ اِيْت] *teň etmek, erbet etmek:* Teň etdi lebün söylemeýä köňlümi (KB, 21-9).

teň eýle- [تَنَكْ اِيْلَه] *teň etmek, gysga etmek:* Ýagny ki, jana bu ýoly teň-u deraz eýledi (KB, 432-5).

teňil [تَنَكْل] *ayaklary alabeder (sugun):* Teňil keýik (MK, III, 270-15).

teňilgün [تَنَكْلُگُوْن] *alabeder guş, çay-çaňňalak:* Teňilgün (MK, III, 288-3).

teňit- [تَنَكِيْت] *ýokarlygyna (ok) atmak:* Är okyn teňitti (MK, III, 293-9).

teňiz [تَنَكِيْز، تَنَكِيْزْ] S: **deňiz** Teňizni gaýgygyn бүкmes (MK, I, 92-15). Toldurdy Taňry teňizni (ZME, 391; 148-2). Toldy teňiz (ZME, 859; 147-2). Teňiz (IBM, 74-18).

teň kyl- [تَنَكْ قِيْل] *deňeşdirmek:* Teň kyldy ikisini bir-biri birle (ZME, 530; 141-1).

teňle- [تَنَكْلَا] *deňlemek:* Bir neň birge teňledi (MK, III, 297-16).

teňlen- [تَنَكْلَن] *işin çäresini tapmak:* Är işin teňlendi (MK, III, 296-3).

teñleş- [تەڭلەش، تەڭلەش] *özüni deñşdirmek*:

Bir neň birge teñleşdi (MK, III, 294-16). Teñleşti anyň birle (ZME, 508; 129-1).

teñ ol- [تەڭ اول] *erbet bolmak, (halyň) teñ*

bolmak: Çün piste agyžuň içün oldy köňülüm teñ (KB, 345-8). Göşdereli any, teñ oldy mejaly (KB, 422-5).

teñri I [t(e)ñri lɾFt] *asman, gök*: Üze kök teñri asra ýagyz ýir kilyntykda ekin ara kisi — ogly kylynmys (Kt, gd-1) — *Ýokarda gök asman, aşakda boz ýer döredilende, bu ikisiniň arasynda adam ogly döredildi*.

Teñri II [T(e)ñri lɾFt] *Taňry, Hudaý, Alla*: Teñri ýarlykazy kutym bar üçün ülügim bar üçün ölteçi budunyň tigrü iğitdim (Kt, gd-29) — *Taňry yalkany (goldany) üçin, bagtymyň barlygy üçin, akyldan paýym (üşügim) bolany üçin ölüp (ýitip) barýan halky (täzeden) direldip aýaga galdyrdym*. Üze Teñri (Oý, sag-12) — *Beyik Taňry*. Il birigme Teñri türk budun aty küçi yok bolmazun tiýin özümün ol Teñri kagan olurtdy erinç (Kt, gd-25,26) — *Il-ýurt beriji Taňry türkmen halkynyň ady-sory, güýji ýitmesin diýip, özümi ol Taňry kagan etdi ahyryn!* <>**Teñride bol-** [T(e)ñri(de) (b)olm(y)s sMLW(B) lɾLt] *Taňry tarapyn goýlan*: Teñride bolmys il etmis bilge kagan (ben) (MÇ, dg-1) — *Taňry tarapyn goýlan, il (ýurt) tutan akylly kagan men*. <>**Teñri ýarlyka-** [T(e)ñri ý(a)rl(y)k(a)d(y)k ODhLRY : lɾFt] *Taňry ýalkamak*: Teñri ýarlykadyk üçün illigis ilsiretmis... (Kt, gd-15) — *Taňry yalkany üçin (duşmanlarynyň) ýurdyny ilsiz goýupdyr*. Teñri ýarlykadyk üçün özüm olurtykyma dört bulundaky budunyň itdim (Bk, dg-9) — *Taňry yalkany üçün özüm kagan bolanymda, (dünyäniň) dört künjündäki halky düzgüne saldy*. Ança kazganyp... Teñri ýarlykadyk üçün özüm otuz artuky üç ýaşyma uk erti (Bk, gd-34) — *Ençe gazanyp, Taňry yalkany üçün özüm otuz uç ýaşymda (han boldum)*.

Teñriken [T(e)ñr(i)k(e)n nkrFt, T(e)ñrik(e)n nkɾFst] *Taňry ýalkan, Taňry beren*: Teñrikenke isig bertiň tiýin ýarlykamys (Oý, çep-6) — *Taňrykana (Taňry yalkana) işi (zähmeti) berdiň (siňdirdi) diýip, kakam olary yalkady*. Akanyňm бага Teñriken teýin anta ýormyş (Oý, çep-5) — *(Olaryň bir bölegi bolsa meniň) kakama*: —

Taňry beren бага — diýip, şol ýerde ýördüler (ýaşayardylar).

teñ-tuş [teñ-tu:ş تەڭ توش] *deñ-duş*: Teñ-tuş (MK, III, 262-12). Teñine-tuşyna warsun (GA, 101-13).

teñtür- [تەڭتۈر] *yokaryk uçurmak*: Ol guş teñtürdi (MK, III, 294-5).

teñüç [تەڭۈچ] *tagana meñzeş, belentligi ýarym metr çemesi her bir närse*: Teñüç (MK, III, 282-6).

tep- [تەپ] *depmek*: Ol gulyn tepük tepdi (MK, I, 26-5). Tepdi (IBM, 109-14).

tepe [تەپە] *depe, beýiklik, belentlik*: Tepe (IBM, 177-14).

tepel [تەپل] *depel, maýlaýy ak, sakar (at)*: Tepel kaşga aýgyryna Tundar bindi (GA, 37-7).

tepil- [تەپل] *depilmek*: Tepildi (MK, II, 95-9).

tepin- [تەپن، تەپن] **1)** *depinmek, aty ýöretmek üçin böwrüne debsilemek*: Är atyn tepindi (MK, II, 111-4). **2)** *çapyp gitmek, ylgamak, at salmak*: Tepindiler iki erkek (ZME, 1017; 142-2). Tepindiler aňa gamçy birle (ZME, 976; 142-2).

tepiş- [تەپىش] *depişmek*: Ol meniň birle tepişdi (MK, II, 72-3).

tepleş- [تەپلەش] *razy boluşmak*: Olar bu işig kamug tepleşdiler (MK, II, 163-4).

tepre- [تەپرە، تەپرە] *depremek, gymyldamak, titremek*: Tepredi neň (MK, III, 207-3). Tepredi neň (IBM, 130-12).

tepren- [تەپرەن] *deprenmek, gymyldamak*: Teprendi neň (MK, II, 190-3).

tepreş- [تەپرەش] *tebreşmek, patanaklaşmak, herekete girişmek*: Kişi kamug tepreşdi (MK, II, 161-13). Tewe kamug tepreşdi (MK, II, 171-14).

tepret- I [تەپرەت] **1)** *tepretmek, gymyldatmak, herekete getirmek*: Ol tepretti neñni (MK, II, 265-12). **2)** *bökdmek, patanaklatmak*: Är tewesin tebretti (MK, II, 265-14).

tepret- II [تەپرەت] *dabyramak, hüjüm etmek*: Är ýagyga tepretti (MK, II, 265-13).

tepose- [تەپسە] *görübilmezlik, görüplik etmek*: Ol any tepsedi (MK, III, 211-1).

tepset- [تَبَسَتْ] *bahyllygy oýarmak*: Ol meni tepsetti (MK, II, 270-3).

tepük I [تَبُوكْ] *top, pökgi*: Tepük (IBM, 162-6).

tepük II [تَبُوكْ] *depik, depilip oýnalýan çagalar oýny*: Tepük (MK, I, 323-7).

tepük [تَبُوكْ] *depik, ayak bilen depme*: Ol gulyn tepük tepdi (MK, I, 323-9).

tepze- [تَبَزَا] S: **tepse-** Ol any tepzedi (MK, II, 210-10).

ter I [تَر, تَر] **1) der, tenden bölünip çykýan şorumtyk suwuklyk**: Ter burçaklandy (MK, II, 218-5). Ton terni içişdi (MK, I, 158-16). Ter (IBM, 139-5). **2) nemli, öl**: Zerrin tabaklary-la döker ter ýaşym (KB, 378-16). <>**ter dök-** – *jan çekmek, zähmet çekmek, der dökmek*: Eriş sähraýy-yrfana, jahan içre döküp terler (ND, 11b-5).

ter II [تَر] *täze, terje*: Näzig-u şirin-u ter düşdi bu anyň gulyýam (KB, 542-2).

ter III [تَر] *deri, ham, gön*: Ter (Tuhf, 11a-12).

ter IV [تَر] **1) aýlyk, gazaň**: Laýyk boldy ter (ZME, 1035; 95-1). **2) kireý**: Ewniň terini aldy (ZME, 1034; 170-2). Ter (IBM, 147-7).

ter- [تَر] *ýygnamak, üýşürmek, toplamak, tirmek*: Terdi (Tuhf, 32a-9).

terahhum [تَرَحْم] *rehim, yürek awama*: Baňa lazym degülmi bir terahhum (KB, 122-14).

terahhum et- [تَرَحْم ايت] S: **terahhum kyl-** Ger ýar terahhum etse, ýa jewr (BD, 96a-6).

terahhum eýle- [تَرَحْم ايل] S: **terahhum kyl-** Terahhum eýle kim, biçäre Babyr, / Seniň yşkynda boldy zar esrü (BD, 23a-1).

terahhum kyl- [تَرَحْم قيل] *rehim etmek*: Ry-gaýa we zugafa ahwalyga terahhum kulur erdi (SB, 15a-33). Terahhum kylmasañ, ýa bakmaý istigna bile ötsen... (BD, 36b-10).

terawet [تَرَائِت] *terlik, täzelik*: Husny teraweti külefi şermisar eder (KB, 433-12). Husnuň teraweti, eý begüm, ýaza beňzemez (KB, 462-5).

terbiýet kyl- [تَرْبِيَت قيل] *terbiýelemek, terbiýe bermek*: Terbiýet kyldy nemäni (ZME, 722

428; 107-1). Ýusufny ammasy terbiýet kylur erdi (SB, 4a-6).

ter bol- [تَر بُل] *utanmak, uýalmak, utanjyňdan der basmak, gara der bolmak*: Är ter boldy (MK, I, 271-7).

terçi I [تَرْجِي] *kärendeçi, hakyna tutma işçi*: Terçi (MK, I, 349-12).

terçi II [تَرْجِي] S: **der I** Terçi (MK, III, 109-12).

tere [تَرَ] *däneli ösümlükler*: Tere (Tuhf, 7b-13).

tereddüd et- [تَرَدَد ايت] *şübhelenmek*: Ger munda tereddüd etse aýym, / Bu sözde güwäh erür Hudaýym (BD, 45b-9).

tereddüd kyl- [تَرَدَد قيل] *gözlemek, agtarmak, hereket etmek*: Ýagyn tutdy, erse penah ol garga eltdi, işigini bagly gördi, köb istäb, tereddüd kylyb, işigi tabyb açdy (SB, 25a-12).

terek [تَرَائِك] *derek (agaç)*: Terek (Tuhf, 21a-5). Terek sargartylan ýüz zarlar dek, / Saryg agryk bile bimarlar dek (Ab, 43a-16).

terençek [تَرَائِك] *çabyt*: Terençek (IBM, 149-15).

terengebin [تَرَائِكِين] *yandagyň şiresi, yandagyň şiresinden edilen bal*: Manna bir nowg terengebin turur we suluý bir tawuk turur (SB, 9a-22).

terennüm eýle- [تَرَئِم ايله] *hiňlenmek, aýdym aýtmak, saýramak*: Säherde bülbüli şeyda terennüm eýledügi (KB, 57-13).

ter et- [تَر ايت] *öllemek, suwlamak*: Aby haýwan ile ter et lebümi (KB, 131-16).

terezü [تَرَئُؤ] **1) terezi**: Artuk boldy terezü (ZME, 722; 106-1). Altyn terezü (ZME, 247; 99-1). Ögsük geldi terezü (ZME, 721; 147-1). Terezi (IBM, 183-13). Kim gelmeýiser yşk terezüsine sençe (KB, 450-13). **2) mizan ýyldyzlar topary**: Küpesi ürker (ülker), gaşy terezüdir liken (KB, 359-7). Aýy-terezüde gördüm-u güneş-hamaly (KB, 385-5).

teräkime [تَرَائِكِمِه] *türkmenler, «türkmen» sözünüň arapça köplük sany*: Teräkime zagmy oturur kim, mogollar Orhon we Kör han nesliden tururlar (SB, 121a-15).

Rum teräkimesi garaman we eşraf dek... (SB, 259).

teri [تری، تاري، تری] **1** S: **deri** Teri erükledi (MK, I, 67-9). Ol teri ezdi (MK, I, 145-9). Ol maña teri soýuşdy (MK, III, 141-17). Eýledi terini (ZME, 437; 151-2). Terisi soýuldy (ZME, 568; 104-2). Teri (IBM, 139-4). **2** *gaýýşdan düşek (jezalandyrylanda düşelýär)*: Teri (Tuhf, 36b-5).

teriganat [teriga:nat تاري قانات] *yarganat*: Teriganat (Tuhf, 38a-13).

teril- [t(e)r(i)lti ltlrt تيرل] *ýygñanmak, toplanmak, jemlenmek*: Ýarys ýazyda on tümen sü terilti tir (Tk, gb-36) — Ýarys ýaýlasynnda ýüz müň goşun ýygñandy — diýýär. Ýarys ýazyda terilelim timis (Tk, dg-33) — Ýarys sährasynda ýygñanalyň — diýdi. Buzun terildi (MK, II, 101-4).

terin [ترین] S: **teriň** Terin (Tuhf, 25a-ç).

terinçek [تيرينچك] *ayallaryň yeňsiz geýimi (oguzça)*: Terinçek (MK, I, 421-3).

teriň [تيرين] *çuň, çuňňur, tereň, bol suwly*: Teriň teňiz (MK, III, 273-12).

Teriň köl [تيرينك كول] *köl ady, Iki öküz şäherindäki bir köl*: Teriň köl (MK, III, 99-8).

teriňük [تيرينكك] *syzylyp çykyan suw, suw syzyndysy, çeşme*: Teriňük (MK, II, 233-4).

teriňüklen- [تيرينككلن] *syzyyp çykmak (suw)*: Suw teriňüklendi (MK, III, 303-4).

terit- [تيرت] *derlemek*: Är teritti (MK, II, 244-13).

terji [ترجي] *hyzmatkär, batrak, hakyna tutma işgär*: Terji (IBM, 147-6).

terjih [terji:h ترجيح] *artyk, ýokary*: Muhammed alarny bizge terjih goýar (SB, 39a-13).

terjüman [terjüma:n ترجمان] *terjimeçi, dilmaç*: Anasyrdan geýip bir don, ýüzünden terjüman söýlär (ND, 15a-1). Ben söýlemezem sözümü terjüman-la (KB, 302-6). Ekasyra mulazymy arabdan terjümanlar erdiler (SB, 40a-28).

terjüme kyl- [ترجه قيل] *terjime etmek*: Any pählewi tili birle terjüme kyldylar (SB, 37a-18).

terk [ترك] *taşlama, goýma, ýüz öwürme*: Bende kim, gapyňy terk edip gitmem (ND, 25a-

4). Diýdüm ki, Taňryýa bahuň ki, terki imanam (KB, 480-3). Terki-edeb durur edebi (KB, 131-14). Resul alayhyssalam aýtdy: «Kim ki, ok atmagy ögrense, andan soňra any terk etse, ol kişi bizden degül» (Ýaý, 104a-5). **terki-dünýä kyl-** — *dünýäniň eşretlerinden geçmek*: Terki-dünýä kylyb, Allatagala ybadatyga meşgul boldy (SB, 14b-29).

terkek [تركك] *gap, bukja*: Ol terkek bagyn çekdi (MK, II, 19-6).

terken I [تركين] *weläyat hanyna ýüzlenilende ulanylyan söz. Ol «Gulluk, hanym!» diýmekligi aňladýar*: Terken (MK, I, 368-9).

terken II [تركين، تركان] *hökümdaryň aýaly*: Terken (IBM, 145-5). **terken katun** — *patyşa aýal, aýal patyşa*: Terken katun (MK, I, 314-5).

Terken [تركين] *Daşkent şäheriniň gadymy ady*: Terken (MK, I, 369-6).

terk et- [ترك، ترك ايت، ات] *terk etmek, taşlamak, goýup gitmek, ýüz öwürmek, elden gidermek*: Jan başyn rahy yşkda terk eden aşyklara (ND, 7a-11). Ýaňagy jenneti terk etdürür almasy-la (KB, 109). Terk edübän bilüwleriň, emjek emer degülmidür (KB, 12-16). Hoş ol kim, ýardan katg eýlebän terki-diýar etse (BD, 42a-3).

terk eýle- [ترك ايله، ترك ايلال] S: **terk et-** Terk eýlemişüz seniň çün dar-u diýary (KB, 323-8). Ol şah ki, bildürdi wefadarlygyn, / Terk eýledi göýä sütemkärligin (BD, 73a-6).

terk kyl- [ترك قيل، ترك قل] S: **terk et-** Nigär ýolunda jan terk kylmag ärlikdür (KB, 319-11). Badyşahlykny terk kylyb, ýazy-yabanga baryb (SB, 16a-30).

terki [تركي] *bökdergi üçin eýere berkidilen gaýyş bag, ganjyga*: Gara başyň terkiýe basayynmy (GA, 196-9). Atynyň terkilerini tartdy (GA, 241-11).

terkib [terki:b تركيب] *birnäçe zatlaryň — garyşmagy bilen emele gelen täze bir jisim, zat, düzümlük, gurluş*: Gar anasyr terkibiden halk olan girmez oňa (ND, 7a-2). Çar anasyr terkibinden setr olan iman nedir (ND, 14a-1).

terkib ol- [تركيب اول] *birleşdirmek*: Gel, eý sälik eşit benden, nedir terkib olan magna

(ND, 4b-8). We ýa terkib olan unsur, we ýa hut kim zyban söýläär (ND, 14b-17).

terkin [terki:n تَرْكِين] *tiz*: Terkin gel (MK, I, 368-11).

terkin [تَرْكِين] **1)** *toplanan, ýygnanan, ýata (suw)*: Terkin suw (MK, I, 369-4). **2)** *toplanan, jemlenen (goşun)*: Terkin sü (MK, I, 369-5).

terkle- [تَرْكَلَا] *tizleşdirmek*: Ol işig terkledi (MK, III, 328-9).

terklig [تَرْكَلِيك] *çaltlaşdyrmaklyk, tizleşdirmeklik*: Terklig (IBM, 153-13).

ter kyl- [تَرْكَل] *öllemek, çyglamak*: Ýüzüň gülberg ter kylgyl... (KB, 396-9).

terle- [تَرْلَا] *derlemek*: At terledi (MK, III, 217-13).

terlen- [تَرْلَن] *derlemek*: At terlendi (MK, II, 192-5).

terlet- [تَرْلَت] *derletmek*: Ol atyn terletti (MK, II, 275-3).

terlik [تَرْلِيك] *derlik, içirgi*: Terlik (MK, I, 396-6).

termez [تَرْمَز] *hyýar, gök önüm*: Termez (MK, I, 381-11).

terňek [تَرْنَك] *suw syzyndasy, tereň*: Önmiş ulug terňek üze köp gaşaky (MK, II, 264-14). Terňek (MK, II, 233-4).

ter ol- [تَرْك اول] *öllemek, çyglanmak*: Zül-fünde anuň anbary-ter oldy tamagy ham (KB, 517-6).

terror [terra:r طَرَار] *ogry, jübi kesen*: Bu ýolda düzd ile terror döýimez (KB, 465-8).

ters [تَرْس] *ters, nädogry*: Ters iş (MK, I, 291-9). Ters (Tuhf, 34b-7). Kafyrlar ters tanyşmyşlar (GA, 52-11).

tersa [tersa: تَرْسَا] **1)** *gayry dine uýýan, hristian, mesihi*: Gonan durmaz geçer ahyr kimi mömin, kimi tersa (ND, 2b-12). **2)** *butparaz*: Tersalar baýramy (ZME, 188; 164-2). Seni görse, geçer tersa senemden (Mn, 307a-9).

tersa bol- [tersa: bol- تَرْسَا بول] *hristian bolmak, hristian dinine girmek*: Tersa boldy (ZME, 588; 164-2).

tersin [تَرْسِين] *tersine*: Oňun goýub, tersin okur gyz-gelini (GA, 279-4).

tersin- I [تَرْسِين] *gayra üzülmek, azmak (kesel, ýara barada)*: Baş tersindi (MK, II, 190-9).

tersin- II [تَرْسِين] *gazap etmek*: Beg aňar tersindi (MK, II, 190-8).

tersus eýle- [tersu:s eýle- تَرْسُوسْ اَيْل] *buýan köküniň şerbetini taýýarlamak*: Razyýam, nemdür, eger gözümi tersus eýleýe (KB, 381-16).

Tersuzamyş [تَرْسُوزَامِش] *adam ady (erkek)*: Tersuzamyş diýrlerdi, oguzda bir ýigit wardy (GA, 254-5).

tertib [terti:b تَرْتِيْب] *tertib, düzgün*: Ol Arfahşed nesliden turur bu tertib birle (SB, 2b-6). Diwanyma ne rabt-u ne tertibidür, / Ne jedwel ne lowh-u ne tezhibidur (BD, 67b-9). **<tertib ber-** – *nyzama düzmek, taýýarlamak, ýygnamak, häzirmek, tertiplemek*: Köb leşger tertib berib, Hebeşe mesafyga bardy (SB, 33b-20). Žiýezen agrabdan ulug çerik tertib berdi (SB, 36b-7).

tertib kyl- [terti:b kyl- تَرْتِيْب كَيْل] **1)** *tertiplemek, düzgüne salmak*: Sen toý tertib kylyb, tahtga oltur (SB, 127b-14). **2)** *taýýarlamak, ýygnamak*: Üç ýyllyk malny... tertib kylyb, bizge teslim ediň (SB, 124a-16). Iki leşger benisraýyldan tertib kyldy (SB, 8b-7).

terwiş [تَرْوِيْش] *tezwer (sirkul)*: Terwiş (IBM, 158-7).

terze [تَرْزَه] *keşp, görnüş, tarz*: Jahanda görmedi husny kişi bu terze, begüm! (KB, 309-11).

tes [تَس] *güýçlendiriji ownuk bölek – (oguzça)*: Tes tegirme (MK, I, 275-9).

tesbih [tesbi:h تَسْبِيْح] *aytma, Allany alkyşlama <tesbih aýt- – Allany taryplamak, şöhratlandyrmak*: Ben bir zaman zahyd idim tesbih ile, tehlil ile (KB, 335-14). **<tesbih oku- – S: tesbih aýt-** Her kaçan tesbih aýtur erdi, jümleýi-eşýa, wuhus we tuyur we jibäl anyň birle tesbih okur erdiler (SB, 12b-6).

teselli [تَسَلَّى] *teselli, köşeşdirme*: Görün, gel hanaýy-dilden, seni senden teselli et (ND, 6b-7). Maňa teselli hasyl bolgaý (SB, 4a-9).

teselli bol- [تَسَلَّى بول] *teselli tapmak, köşeşmek*: Anyň suratyny ýasab, aňa bakyb, teselli bolar erdi (SB, 2a-1).

tesellüm kyl- [تسلّم قیل] *kabul etmek, almak*:

Kylur teslim, kylymaz tesellüm (KB, 439-4).

teselsül [تسلّسل] *sepleme, baglanyş, yzygiderlilik*: Aý bile Güneş durur-u teselsül gije-gündüz (KB, 405-13).

tesir [تسير] *byçgy*: Tesir (IBM, 160-12).

teskin [تسكين] *ynjalyk, rahatlyk* ⇔ **teski tap-** – *ynjalmak, rahatlanmak, köşeşmek*: Agrygy teskin tapmas erdi (SB, 2a-26). Erse agrygy teskin tapdy (SB, 2a-27). Tä hijr-u gam-u mähneti teskin tapgaý (BD, 66a-6).

teskin ol- [teski:n ol- تسكين اول] *köşeşmek, rahatlanmak, togamak*: Ah-u zar bile biraz teskin olur (KB, 600-12).

teslim et- [tesli:m et- تسلیم اید] *bermek, tabşyrmak; boýun bolmak*: Üç ýyllyk malny... tertib kylyb bizge teslim ediň (SB, 124a-16).

teslim kyl- [تسليم قیل] S: **teslim et-** Warlygyň teslim kylgy, dilberüm warlygyna (KB, 551-16)...Orhan gyzyny aňa alyb teslim kyldy (SB, 120b-21). Her nime kim, Zahhak zulüm birle halaýykdan alyb erdi, any eýgelerige teslim kyldy (SB, 3b-25). Koýlarny bag eýgesige teslim kylmak gerek (SB, 13a-14).

testi [تستی] *biz mata dokalyňan darak*: Testi (IBM, 159-6).

teş- [تیش ، تاش] *dilmek, deşmek*: Teşti ýerni (ZME, 686; 131-1). Teşdi (Tuhf, 11a-6). Fyrak igneleriden öte-öte teşpidir (Ab, 48b-5).

teşbih [teşbi:h تشبيه] **1) deňeşdirme, meňzetme**: Teşbihi helaly aýyň gaşlaruňa egridür (KB, 30-4). Işbu teşbihi ne çendan didiler, gerçekmi (KB, 70-8). **2) goşgy düzmegiň bir görnüşi**: Kasry halka teşbih etdim, eýleşip nazmym nisar (ND, 11b-14).

teşbih et- [teşbi:h et- تشبيه اید] *deňeşdirmek, meňzetmek*: Serwi boýuňa nije teşbih edem (KB, 309-15).

teşbih kyl- [teşbi:h kyl- تشبيه قیل] S: **teşbih et-** Teşbih sünbüle nijesi zülfüň kylam (KB, 326-5). Arab resmi andak erdi kim, ýahşy gözni ýazy sygyrlaryga teşbih kylur erdiler (SB, 41a-1).

teşe [تشه] *agaç ýonmak üçin ulanylýan gural, teşe*: Bu tegirmen teşe (ZME, 398; 159-2).

teşebbüh kyl- [تشبه قیل] *meňzetmek*: Bilüňe dilärem saçuň-la kylaýdy teşebbüh (KB, 200-7).

teşen [تاشان] *içki organyň aşak süýşmegi zerarly emele gelyän kesel, ingi*: Teşen (Tuhf, 28b-12).

teşik [تَشِك] *açgöz*: Teşik (MK, I, 324-11).

teşil- [تَشِيل] *deşilmek*: Gap teşildi (MK, I, 101-15). Teşildi terisi (ZME, 604; 137-2).

teşne [تَشْنَه] **1) suwsuz, suwsan, teşne**: Sen ol maha mysal sen kim, gezer ol teşne älemde (ND, 21a-11). **2) höwes, isleg, meýil**: Ýene işbu suwsamýş jan bir deňize teşnedür (KB, 115-8).

teşne bol- / ol- [تَشْنَه بول / اول] *suwsamak, teşne bolmak*: Şah-a, lebüňe olmyş bu jan-la ten teşne (KB, 526-11). Leb açgyl sorgaly kim, teşne bolmuş men zülalyga (BD, 37a-2).

teşnelik [تَشْنَه لِك] *suwsuzlyk, teşnelik*: Teşnelik odyňa, eý köňül, ýan bolmazsen (KB, 39-14).

teşrif [teşri:f تشريف] *hormat, beýgeltme, halat*: Ilçiler olarga ýerge ýetib, Oguz teşrifini ýetgürüb, ekabyrlarga geýürdiler (SB, 123a-19). – We her iki ýylda bir ulug kişileriňizden maňa gelib, teşrif we söýürgallar görüb, any gaýtargaý biz (SB, 245). Bolgaý şerefim getir-se teşrifi-şerif (BD, 65b-7).

teşük [تَشُك ، تشك] *deşik*: Teşük suwda belgürer (MK, I, 324-8). Gulak teşügi (ZME, 128; 135-1).

teşükle- [تَشُكْلا] *açgöz hasaplamak*: Ol any teşükledi (MK, III, 251-13).

teşwiş [teşwi:ş تشويش] *gorky, çekinme, alada, teşwüş*: Gözüň-le mest-u zülfüň-le gaty teşwiş içindeým (KB, 436-4). Teşwiş bijihet turur ahyr saňa maňa (BD, 18b-7).

teşwiş ol- [teşwi:ş ol- تشويش اول] *bulambujar bolmak, ünji etmek*: Şuride gisüsi ile teşwiş olmasa (KB, 122-4). Ger diýerler-se ki, ola bu äleme teşwiş (KB, 583-16).

tetir [تتير] *erbet, ýigrenji, pis*: Tetir (IBM, 165-11).

tetrü [تَتْرُو] *her zadyň çöwre ýüzi, ters tarapy, suraty, şöhlesi*: Tetrü (MK, I, 352-5).

tetrül- [تترُل] *aylanmak*: Ýel tetrüldi (MK, II, 181-10).

tew- [تف] *düzmek*: Ol etig şişke tewdi (MK, II, 14-6). Tewdi etni (MK, I, 236-2).

tewaçy [تواجى] *jarçy*: Tewaçy her tarap ýitgürdi ol jar (Ab, 46b-14).

tewji- [تفجى] *depjemek, ýabşyrmak, gapjap tikmek*: Ol tonyg tewjidi (MK, III, 206-5).

tewe [تويه , تفي] *düýe*: Tewe bagyrdy (MK, III, 140-10). Tewe ýagyrlandy (MK, III, 80-1). Debsedi tewäni aýagy birle (ZME, 403; 137-1). Akybet any bir sandukga salyb tewege ýükläb, özi birle eltür erdi (SB, 121b-15). Sanduklaryni tiwege bagladylar (SB, 23a-14). Tewelerni geranbar gördi (SB, 23a-16). Teweler neçün geranbar tururlar? (SB, 23a-17). We atga eýger ol ýasaý, / We tewäni ýükge ol getirdi (Ab, 51b-13).

teweçi [تواجى] *düýeçi, düýe çopany, sarwan*: Teweçi (IBM, 155-5).

teweguş [تويه قوش] *düýeguş*: Erkek teweguş (ZME, 304; 161-2).

tewehhüm [توهم] *gorky, howplanma*: Azym tewehhüm alaryň könlide olturdy (SB, 123b-14).

tewehhüm kyl- [توهم قيل] *gorkmak, howp etmek, aladalanmak*: Alar tewehhüm kylyb... (SB, 25a-31).

tewejjüh kyl- [توجه قيل] *üns bermek*: Tewejjühi saňa kyldum içim-le, taşym-la (KB, 116-14).

tewek [توك] *üzüm şahasy, üzüm*: Tewek (Tuhf, 31a-ç).

tewekkül [توكُل] *töwekgel, Hudaýa bil baglama, soňuna garamazlyk Hudaýa umyt*: Hak ýolunda tewekkül-u yhlas (KB, 480-13). Töwekküli gerek ola, bu ýolda aşyk olan (KB, 500-15).

tewella [tewella: تولا] *töwella, haýyş*: Ol tewellasy kabul boldy (SB, 7b-28).

tewella kyl- [tewella: kyl- تولا قيل] *töwella etmek, haýyş etmek*: Eziz any bizden köb tewella kylyb turur (SB, 5b-12). Tewella kyldy kim (SB, 23a-10).

tewin- [تفن] *eliňi ýüzüne tutmak (utanyp)*: Är eligin üwüdi tewindi (MK, II, 116-10).

tewle [توله , توله] *atýatak, teblehana*: Babasynyň tewlesi üzerine geldi (GA, 70-8). Hanyň tewlesinden iki şahbaz ýügrük at getürin (GA, 82-5). <>**tewle-tewle** – *ahyr-ahyr*: Tewle-tewle şahbaz atlaryň (GA, 48-1).

tewliýet [توليت] *ýolbaşçylyk, serkerdelik*: Anyň tewliýetinde Şemuýal... alaýhyssalam mütevellid boldy (SB, 12a-2).

tewlügeç [تاولكاج] *çay-çaňňalak*: Tewlügeç (Tuhf, 13a-10).

tewlük [تفلك] *hilegär, aldawçy*: Tewlük (MK, I, 396-15). Enesi tewlük ýuwka ýapar, ogly tetik goşa gapasar (MK, III, 25-9).

tewlüklen- [تفلكلن] *hilegärleriň, aldawçylaryň hataryna geçmek, hilegär, aldawçy hasaplanmak*: Är tewlükledi (MK, II, 220-15).

Tewrit [توريت] *Töwrat*: Tewrit we fykh ylmyga meşgul boldy (SB, 12a-7). Tewrit we usuly-din ögrenib (SB, 17a-7).

tewsi [تفسي] *saçak*: Tewsi (MK, I, 354-8).

tewşe- [تفش] *çigişmek*: Ýip kamug tewşedi (MK, III, 212-14).

tewşet- I [تفشئت] *akdyrtmak (ýadadyp derini akdyrtmak)*: Ol anyň terin tewşetti (MK, II, 270-15).

tewşet- II [تفشئت] *bulaşdyrmak, çigişdirmek*: Ol ýipig tewşetti (MK, II, 270-13).

tewşin- [تفشين] *özün üçin jan etmek*: Är işte telim tewşindi (MK, II, 190-12).

tewşül- [تفشل] *çigişmek*: Ýip tewşüldi (MK, II, 185-16).

tewük [تاووك] *pylany*: Tewük gyzgynasy (IBM, 85-5).

tewür- [تفر] *agdarmak, düňdermek*: Ol tawaryg ewürdi, tewürdi (MK, II, 67-13).

teýemmüm [تيمم] *teýim, dört tarapyňda 4 müň ädimlik aralykda suw ýok bolsa, gum, toprak ýaly zatlar bilen täret kylma*: Hökmi-awdaz diýdügümüz teýemmüm toprak ile (MAS, 38b-4).

teýin I [t(e)y(i)n nyt] *diýip*: Türk budun ýitmezün teýin ýolyk ermezün teýin üze Teňri

ter ermis (Oý, çep-3) — *Türkmen halky ýitmesin diýip, ýok bolmasyn diýip, beýik Taňry (şey) diýerdi.*

teýin II [تَين] S: **teýiň** Teýin (Tuhf, 19a-11).

teýiň [t(e)ý(i)ňin nIFyt] *awusiýdik (belka):* Gök teýiňin (Bk, go-12) — *Gök awusiýdigini.*

teýitil- [تَيتِل] *huşuna gelmek, akyllanmak, akylyňa aýlanmak:* Oglan teýitildi (MK, II, 96-13). Endik kişi teýitilsin (MK, I, 97-9)

teýkü [تَيكُو] *geým-gejim, egin-eşik:* Teýkü (IBM, 166-5).

tez- [t(e)z(e)r biz Zlb rZt تَز] *gaçmak, tezmek, ylgamak, ýüwürmek:* Tagda sygun tezser (Bk, gb-5) — *Haçan dagda sugun ýüwürse. Neke tezer biz üküsi tiýin* (Tk, gb-38,39) — *(Duşman) köp diýip, (biz) näme üçin tezmelimişik (gaçmalymyşyk).* Keýik tezdi (MK, II, 8-9). <**teze bar-** [t(e)ze b(a)rdy IDRB AZt] *gaçyp gitmek:* Üç karluk ýablak sakynyp teze bardy (MÇ, dg-11) — *Üç garlyk (halky) ýaman (niýet bilen) oýlanyp, gaçyp gitdi.* <**tezip bar-** [t(e)z(i)p b(a)rdy IDRB:PZt] *gaçmak, gaçyp gitmek:* Korgu eki üç kisiligü tezip bardy (Bk, gd-41) — *Gorkup, iki-üç kişi bolup, gaçyp gitdiler.* Ulug Irkin azkyňa eren tezip bardy (Kt, gd-34) — *Ulug Irkin azajyk ärleri (adamlary) bilen gaçyp gitdi.* <**tezip kir-** [t(e)z(i)p kirti ltlk PZt] *gaçyp gitmek, gaçyp-tezip gitmek:* Karluk tapa tezip kirti (MÇ, gd-34) — *(Olar) garlyklara (tarap) gaçyp gitdiler.* Otuz artuky tört ýaşyma oguz tezip Tabgaçka kirti (Bk, gd-38) — *Otuz tört ýaşymda oguzlar gaçyp, Tabgaç ýurduna gitdi.*

tezek [تَزَك , تَزَكْ] *tezek:* Tezek garda ýatmas (MK, I, 323-17). Tezek (Tuhf, 11b-3).

tezekle- [تَزَكْلَا] *tezeklemek:* At tezekledi (MK, III, 251-9).

tezelzül [تَزَلْزُل] *yrgyldama, çaykanma, siltenme, titreme:* Bilünde tezelzül war idi inçeliginden (KB, 452-6).

tezerw [تَزَرْو] *sülgün:* Aňyn gan birle ýuwur çemen tezerwi (Mn, 302b-4). Bir şagal tezerw tutub elter erdi (SB, 124b-30). Tezerwni alyb, bişürüb, hatunyga geltürüb berdi (SB, 124b-31).

tezgek [تَزْكَك] *işden gaçýan, ýalta:* Tezgek är (MK, II, 231-13).

tezgi bol- [تَزْجِي بُول] *gaçak, ürkek bolmak:* Tezgi boldy (MK, I, 359-2).

tezigin- [تَزْجِيْن] *aýlanmak, pyrlanmak:* Çygry tezgindi (MK, II, 191-6). Tawry aňun törütti, çygry az teziginür (MK, II, 244-9).

teziginç [تَزْجِيْنْچ] *daglaryň egrem-bugram ýeri, egrem-bugram:* Teziginç ýol (MK, III, 286-8).

tezik I [تَزِيْك] *gorkan, gorkak:* Tezik kişi — (MK, I, 324-4).

tezik II [t(e)zik klZt] *halk ady, täjikler:* Inel kaganka... tezik tokrysın (Tk, gb-45) — *Ynal kaganka... täjikleri, toharlary.*

tezin- [تَزِيْن] *gaçmak, tazygmak:* Ol tezindi (MK, II, 115-17).

teziş- [تَزِيْش] *gaçyşmak, tezişmek:* Olar ikki tezişdi (MK, II, 80-13).

teзит- [تَزِيْت] *tezdirmek:* It keýikni tezitti (MK, II, 246-5).

tezkin- [تَزِيْكِيْن] *boýun egmek, tabyn bolmak:* Tezkindi (Tuhf, 16a-4).

tezle- [تَزَلَا] *howlukmak, gyssanmak, tizleşmek:* Tezledi (Tuhf, 5b-5).

tezlet- [تَزَلَاتْ] *gyssamak, howlukdyrmak:* Tezletmek (Tuhf, 25b-3).

tezwir et- [tezwi:r et- تَزْوِيْر اَيْت] *aldamak, hile etmek, al salmak:* Hajyby toýmaz-sa, ne ola tezwir edelüm (KB, 121-1).

tezwir kyl- [tezwi:r kyl- تَزْوِيْر قِيل] S: **tezwir et-** Ben-de ynanmazam zira ki, tezwir kylur (KB, 448-7).

tä [tä: ټ 1] *aňry çäge çenli dowamlylygy aňladýan ownuk bölek, çenli:* Tä ki Dürmüzd galasyna ýetdiler (GA, 208-10). Wereýim yşka özümi, göreýim tä ne gelür (KB, 453-8). **2)** *haçandan bäri, haçan-da:* Tä bileli ben, nigär-ä, ýüzüňň mahyýetin, / Mähw kylmyşam köňülde älemin şey'iyýetin (KB, 429-12). **3)** «maksat» *manysyny aňladýar:* Düşmeýe tä kim, hakykat roýy arza saýasy (ND, 19a-12). Kim ol hezret tä tapsalary (Mn, 297b-1). Saňa tä boldum, eý jan, aşna men (Mn, 308a-11).

täç [tä:ç ټاچ] *täç, jyga:* Geýdiler jennetden hem hülle-ýu täç (ND, 25a-9). Täji gözet, eý saňa janym gulam (KB, 84-8). Ki yşkuňa

ýananlar täj-u kemer düşer (KB, 535-2). Anyň farkyny täç birle we gadamyny tahtga mahsus kyldy (SB, 3b-31). Täj-u taht senden özge kişige galmas (SB, 127a-21). <**täç ur-** – *täç geýdirmek*: Sen Adama täç urdyň (GA, 251-6). <**täji-döwlet** – *patyşalyk täji*: Nedir ol täji-döwlet, kim kimiň başynda bend oldy (ND, 42a-15). <**täji-hakany** – *türk, türkmen hökümdarlarynyň täji*: Gopar başynda çok gowga, alurlar täji-hakany (ND, 31a-6). <**täjim-tahtym** – *bar zadym, ähli baýlygym*: Täjim-tahtym saňa wermiýeler (GA, 125-7). Täjim-tahtym içün aglaryn (GA, 68-2).

tähir [tä'hi:r تَاحِير] *gijikdirmek, yza tesme, haýal-ýagallyk*: Tiz tuta gerek, zira ki, tähir bola apat (KB, 215-16). Diýdi ýaryň tutdy tähirini lebiň (KB, 158-12).

tähir bol- [tä'hi:r bol- تَاحِير بول] *arasy kesilmek, soňlanmak, tamamlanmak*: Bu ýerge ýetdi, söz tähir boldy (Mn, 309a-9).

täjik [tä:žik تَاجِك] S: **täjir** Täjik (Tuhf, 8b-12).

täjir [tä:žir تَاجِر] *söwdagär, täjir*: Täjir tonun geýdiler (GA, 283-13). Atdan inüb, täjir tonun geýdiler (GA, 283-12). Kafyrlar gördüler, gelenler täjire beňzemez (GA, 283-13). Ne täjir any gördi, ne bezzaz dükançy ele aldy (KB, 465-16). Ben täjiri hasam, niderem sud-u zyýany (KB, 479-10).

täžik [tä:žik تَاجِك] *halk ady, tajikler*: Täžik (MK, I, 324-7).

täk I [tä:k تَک ، تَک] *täk, ýeke, ýalňyz*: Täk (Tuhf, 27b-9). Olmak istär iseň täk (ND, 25b-9). Işbu meýdan içinde könlüm täk (KB, 50-12). Jan dilärsiň, jan geregi bize gel, täk jan apar (KB, 414-5).

täk II [tä:k تَک ، تَک] *üzüm agajy we çybygy*: Butady täkni (ZME, 452; 126-1). Ýokary gösterdi täklerni (ZME, 466; 142-1). Täk (Tuhf, 31a-6).

tä ki [tä:ke / tä:ki تَکِي ، تَکِي] *tä, çenli, tä ki*: Tä ki (IBM, 91-6). Tä ki ýetmiş biň hyjaby refg edüb ol padyşah (ND, 10b-13). Tä ki bir gez dahy düşse ol nazar (KB, 7-11). Tä ki Hijazyna irem, salam, özüm Yragyna (KB, 457-3).

tä kim [tä: kim تَکِيم] *hiç wagt, çünki*: Tä kim sasy dinlül kafyryň düşegine warmyýa sen (GA, 54-2).

täle-täle [tä:le-tä:le تَالِه تَالِه] *para-para, bölek-bölek*: Täle-täle ne okuň könlümde – göýä syndy kim (Ab, 44a-8).

tän- [tä:n- تَانْ ، تَان] *dänmek, boýun gaçyrmak*: Ol alymny tändi (MK, III, 139-7). Tändi (Tuhf, 6b-8). Tänmegil aýtgan hadysyňdan (BD, 47a-7).

täne [tä:ne تَانِه] *däne, tohum*: Täne (Tuhf, 12b-11).

täniş- [tä:niş- تَانِش] *boýun gaçyryşmak, dänişmek*: Olar meni tänişdi (MK, II, 90-3).

tänsen- [tä:nsen- تَانَسَن] *owurtlap içmek*: Tänsendi (IBM, 106-2).

täntür- [tä:ntür- تَانْتُر] *dändirtmek, ötdürtmek, geçdirtmek (bergi hakda)*: Ol maňa alymyn täntürdi (MK, II, 139-3).

tär [tä:r تَار] *usul, tär*: Köňli temkin olup ahyr, aryndy jümle tärinden (ND, 41a-19).

täsir [tä:sir تَاسِير] *täsir, yz*: Ýürekde niçe ki, gözün ohy täsiridür (KB, 388-16).

täsir kyl- [tä:sir kyl- تَاسِير قِيل] *täsir etmek*: Hijran bile gurbat maňa täsir kylyptur (BD, 43b-3).

täwil [tä'wi:l تَاوِيل] *ýorma, düşündiriş, beýan etme*: Nedir täwil, gör towhyda, dil-ä, pähm et, eşit ony (ND, 30a-14).

täwil et- [tä'wi:l et- تَاوِيل اَيْت] *düşündürmek, beýan etmek*: O kim täwil eder Nagşy, görüb bu nazym yhfäýy (ND, 31a-1). Edem täwilini Nuhuň weli fähm et, eşit bu jan (ND, 21a-14).

täwil eýle- [tä'wi:l eýle- تَاوِيل اَيْلِه] S: **täwil et-** Gel imdi eýle täwilin, neden Ysmaýly Jebraýyl (ND, 21b-12). Eýlegil täwilin anyň ger özüne rasyhun (ND, 7b-10).

täýid [tä'ýid تَايِيد] *goldanan, oňlanan*: Täýidi-Ýezdany we döwlet we sagadat anyň nasyýasydan muşahyda kyldy (SB, 28a-24).

täze [tä:ze تَاَزِه ، تَاَزِه] **1) ýaş, täze, ter**: Täze (Tuhf, 23b-10). Tejelli etmeýen täze güller (ND, 27b-3). Bu nazm tonyn geýdürüp, täze-ýaňy jan wermişem (KB, 461-9). Rakybyňdyr tiken, siz täze gül siz (Mn, 298b-3). Ýüzüň eý serw janym, gülşeniniň täze gülzary (BD, 31a-4). **2) başga, täze**: Ýegenek täze ýigitjik ýaradan Allaha sygyndy (GA, 209-11). Başlady täze

güftara (ND, 44a-14). Daragty ömrümiň tohmun ýitirdim, täze jan buldum (ND, 19b-3).

täze [تازە] *gaýmak*: Täze (Tuhf, 31b-13).

⇨ **täze-ter** – *täze-ter*: Ki dursaň täze-ter daýym, sera-ser bagy-bossany (ND, 34a-2).

täze kyl- [tä:ze kyl- تازە قیل] *täzelemek*:

Meni tek täze kylgyl ýüzüň ile (KB, 305-11). Ähd-u misak täze kyldy kim (SB, 121a-22). Älemni täze kylyb, otlar ýerden çykgaý (SB, 126b-20).

täzele- [tä:zele- تازەلە] *täzelemek, çalyşmak*:

Öser ol, täzelär, durmaz, sera-ser ziri-balaýy (ND, 38b-1). Lybasyn täzelär anjak, akyllar bunda haýrandyr (ND, 8b-12).

täzelen- [tä:zelen- تازە لن] *täzelenmek*:

Atasy yşkyň elinden täzelense ýoralar (ND, 19b-13).

ti- [tip Plt , tim(i)s sMlt , t(i)d(i)m Mdt , tid(i)m Mdlt , tir rlt , tidi ldl] *diýmek*: Biriýe karluk budun tapa süle tip Tudun Ýamtyryg yttym (Bk, gd-40) — *Günorta garlyk halkyna tarap goşun çek — diýip, Tudun Ýamtaryny ugratdym*. Kagan mu kysaýyn tidim (Tk, gb-5) — *(Men içimden ony) han bolmaga yraýynmy?! — diýdim. ...Yda kabyşalym timis* (MÇ, gd-10,11) — «...Tokayda birleşeliň!» — *diýipdir*. Kentü budunym tidim udu keliň tidim (MÇ, gd-2) — *[Siz] öz halkym diýdim. Yzym bilen geliň — diýdim*. Türgis kagany tasykmys tidi on ok buduny galysyz tasykmys tir (Tk, dg-30) — *Türgeş kagany ýörişe çykdy — diýdi, — On ok halky biri galman (ýörişe) çykdy — diýýär*.

tidiş [ti:diş تيديش] *saklama, önüni alma, gadagan etme*: Tidiş (MK, I, 341-12).

tigi [تگی] *gadymy türkmenleriň düşünjesine görä, ölen adamlaryň ruhlary ýylda bir gije öňki ýaşan ýerlerine aýlanýarlar, zyýarat edýärler. Şonda ruhlaryň güwwüldili sesini eşiden adam dünýäden ötyärmiş. Bu düşünje türkmenleriň arasynda örän meşhur bolupdyr*: Tigi (MK, III, 175-1). Tigi (MK, III, 249).

tigin [tig(i)n nglt تىگين] *şazada, hökümdaryň perzentleri*: Kül tigin koýyn ýylka ýiti yegirmike uçdy (Kt, dg-gd,13) — *Kültegin goýun ýylynyň on ýedinji güni öldi*. Toňa tigin ýogunda egire tokydym (Bk, gd-31) — *Toňa*

tegin jaýlananda, (olary) gabap ýeňdim. Tigin (MK, I, 297-1). Tigin (IBM, 145-7).

tigit I [تگیت] *şazadalar*: Tigit (MK, I, 297-1).

tigit II [تگیت] *gullar*: Tigit (MK, I, 297-1).

tigrek [تگراک] *toka, ýüzük, halka*: Tigrek (Tuhf, 13a-3).

tigret- [تگرت] *kişňetmek*: Ol atyn tigretti (MK, II, 266-7).

tigrü [تیکرو , تیکرو] *çenli*: Tut katar anda tahty-peder anyň, / Taňga tigrü kim, Huda ýaryň (Ab, 49a-18).

tigşe- [تیکشا] *jemlemek, üýşürmek, ýygnamak*: Her ne ki, öksütseň alur çagda nyrh, / Arz günü barçany tigsär bu çarh (Ab, 49b-19).

tihü [ti:hü: تيهو] *çal käkilik*: Fida olsun hele baza nije ki, hurd ise tihü (KB, 322-12).

tijaret [tija:ret تجارت] *söwda, alyş-beriş*: Yşk tijaretleri byýg-u şeradan degil (KB, 573-3).

tik I [تیک] S: **dik** Tik turgan (ZME, 755; 115-1).

tik II [تک] *lukma*: Tik (Tuhf, 31b-9).

tik III [تک] *ýeke, ýeke-täk, ýalňyz*: Tik (Tuhf, 27b-9).

tik IV [تیک] *dag geçelgesi*: Tik (IBM, 177-14).

tik- I [تیک، تیک، تیک] *tikmek*: Är ton tikdi (MK, II, 18-10). Tikdi (IBM, 108-6).

tik- II [tikd(i)m Mdkt تیک 1] *dikmek, heykel oturtmak*: Bilmedük üçün ýablakyňyn üçün eçim kagan uça bardy başlaýu kyrkyz kaganyg balbal tikdim (Kt, gd-25) — *(Öz bähbidiňi) bilmäniň üçün, (şeyle hem seniň) pesligiň üçün, daýym kagan öldi, (onuň hormatyna) başujynda gyrgyz kaganynyň (şekilini) balbal (heykel) edip dikdim*. Çadyr tikdi ýerde (ZME, 998; 129-2). Gök alaňa, görklü çemen çadyr tikdi (GA, 126-12). Basat altynly günlügiň tiküb oturar eken (GA, 221-3). Bir altunlyk ew tikib (SB, 121a-17). **2) bag ekmek**: Tikmek (Tuhf, 27a-10). ⇨ **gyýa tik-** – *gyýa seretmek, kese bakmak*: Gyýa tiküban Baýbüräniň yüzüne bakdy (GA, 67-11). ⇨ **tike bir-** [tike birt(i)m Mtrlb : Akl] *heykel oturtmak, dikip bermek, dikmek*: Ulug oglym agryp ýok

bolça Kug Señünig balbal tike birtim (Bk, go-9) — *Uly oglym keselläp ölenide, Kug Señüni (oña) balbal (heýkel) edip dikdim.* <**tike tut-** – *gözünü dikmek, dogry bakmak*: Tike tutub, ýüzüme bakgyl, ýigit (GA, 148-12).

tikdir- [تكدّر] *tikdirmek, gurdurmak*: Gara ýeriň üzerine otahlaryn tikdirmişdi (GA, 122-10). Çadyr tikdirdi (GA, 285-9).

tike [تیکه] *güýçli, berk*: Tike (IBM, 153-9).

tiken [تیکن، تیکن، تیکن] *tiken*: Tiken tonug ildi (MK, I, 148-4). Ol meniň azaktyn tiken suçluşdy (MK, II, 169-13). Tiken (Tuhf, 21a-ç). Tikenler arasynda gül döretdi (Mn, 290b-7). Tikenden gudratyň peýda kylar gül (Mn, 311b-1). Rakybyňdyr tiken, siz täze gül siz (Mn, 298b-3). Temürden tikenler ýasab, her kişi bir awuç ýanlaryga baglagaýlar (SB, 122a-4). Her ýerde ki, gül bolsa, tiken bolsa, ne taň (BD, 72b-7).

tikenek [تیکنک] *tikenek, tiken*: Tikenek (Tuhf, 21a-3).

tikensiz [تیکنسز] *tikensiz*: Çeçek, çemen era bolmaz tikensiz (Mn, 298b-3).

tikiklik [تیکیکلیک] *tikilgi*: Tikiklik ton (MK, I, 420-9).

tikil- [تیکل] *dikilmek, gurulmak*: Ýygaç tikildi (MK, II, 10314). Gyraň ýerde tikilmiş otahlaryň (GA, 222-12).

tikile- [تیکیل] *tyrkyldamak, tykyrdamak*: Tikiledi neň (MK, III, 241-6).

tikim [تیکیم] *bölek, tike*: Bir tikim türmek (MK, I, 332-12).

tikir-tikir et- [تیکر تیکر ات] S: **takyr-takyr et-** Tikir-tikir etti (MK, I, 302-2).

tikiş- [تیکش] *tikişmek, tikmäge kömekleşmek*: Ol maňa türmek-türmek tikişdi (MK, II, 85-15). Ol maňa ton tikişti (MK, II, 85-13).

tikliş- [تیکلیش] *ekişmek*: Tikliş ýygaj tiklişdi (MK, II, 164-1).

tikme [تیکما] *tikilen*: Tikme neň (MK, I, 362-4).

tikre- I [تیکرا] *dükiüdemek*: At azaky tikredi (MK, III, 208-9).

tikre- II [تیکرا] *ulalmak, ösmek*: Oglan tikredi (MK, III, 208-10).

tikreş- [تیکریش] *dükürdeşmek*: Atlar azaky tikreşdi (MK, II, 165-6).

Tikrit [Tikri:t تیکریت] *ýer-ýurt ady*: Şäheri-Tikrit muhazysyda Furat we Deýle arasyda (SB, 28b-5).

tiktür- [تیکتور] *tikdirmek*: Ol ton tiktürdi (MK, II, 137-8).

tikü [تیکو] *bölek, tike*: Bir tikü et (MK, III, 174-9).

tiküç [تیکچ] *çörek dürtülyän tikeç, dürtgüç*: Tiküç (MK, I, 299-7).

tiküle- I [تیکولا] *para bermek*: Ol bekke neň tiküledi (MK, III, 241-4).

tiküle- II [تیکولا] *bölek zat bermek, bölekläp bermek*: Ol maňa et tiküledi (MK, III, 241-3).

til I [تیل] *beden agzasy*: Tillerini ýondurub, bir harytaga salyb, saklab erdi (SB, 126b-21). We wesýet kylyb, erdi kim her kaçan maňa bir ferzend hasyl bolgaý bu tillerni aňa beriň... (SB, 126b-22). Bu sözümni eşit, eý til gopgyl (BD, 52b-1).

til II [تیل] **1) dil, sözleşiş**: Oguz tili (MK, I, 282-1). Til (IBM, 140-16). Türki tili birle tidi kim: Kal aj! (SB, 125a-2). **2) ýesir, dil**: Til tutty (MK, I, 282-6). <**gylyç dek til** – *ýiti, ötgür söz*: Gylyç tek til bile tuttum jahanny (Mn, 311b-9). <**til çykar-** – *geplemek ukybyna eýe bolmak*: Küdek bir ýyldan soň Isa syfat nutuk til çykaryb tidi (SB, 120b-15). <**til dam** – *terjimeçi, dilmaç*: Til dam (IBM, 140-18). <**til guş** – *bir guşuň ady*: Til guş (Tuhf, 29a-9). <**til tegür-** – *dil ýetirmek, kemsitmek*: Ol aňar til tegürdi (MK, I, 281-14).

tilbe [تیلبا] *däli, telbe*: Tilbe (IBM, 152-17).

tilbere- [تیلبره] *däliremek, telbe bolmak*: Eý köňül, tilberediň imdi meý nedir saňa, / Ol peri zülfini ger kylmasa zynjyr saňa (Ab, 50b-11).

tildür- [تیلدور] *dildirmek*: Any piçak bile tildürdi (MK, II, 18-14). Är ýaryndak tildürdi (MK, II, 18-13).

tile- [تیل، تیلدا] *dilemek, agtarmak, gözlemek, islemek*: Algyl ögüt menden, ogul, erdem tile (MK, I, 52-4). Ýüzge görme, erdem tile (MK, II,

8-1). Bit tiledi başyda dagy tonyda (ZME, 358; 123-1). Tiledi andan malny (ZME, 873; 163-2). Tiledi (IBM, 102-3).

tileg [تيلك ، تيلاك] *dileg, hayýs*: Tileg (MK, I, 345-14). Gújendim bilegim, Ýagydy tilegim (MK, II, 117-5). Tilegini berdi (ZME, 920; 162-1). Uş dilegenini geltürgeý men (IBM, 88-14). Tilegen huruşny geltürüb turur men (SB, 3b-10).

tileglik bol- [تيلك ليك بول] *dilegli bolmak, dilegiň bolmak*: Tileglik boldy aňa (ZME, 749; 164-1).

tileglik kyl- [تيلك ليك قيل] *dilegli etmek*: Tileglik kyldy any aňa (ZME, 971; 164-1).

tilenji [تيلنجي] *gedaý, dilegçi*: Tilenji (Tuhf, 20b-9).

tileş- [تيلش ، تيلاش] **1)** *dileşmek*: Ol meniň birle neň tileşdi (MK, II, 87-3). **2)** *Gözleşmek*: Tileşdi anyň birle (ZME, 525; 163-2).

tilet- [تيلات] *diletmek*: Tuman han bulug heddige ýetdi, erse badyşalykny andan tilettdi (SB, 126b-32).

tili [تلي] *okuň ujuna dakylýan demrini baglamak üçin daňylýan tasma*: Tili (MK, III, 176-12).

tilim [تيلم] *bölek, dilim*: Bir tilim et (MK, I, 333-4).

tilin- [تيلن] *dilinmek, deşilmek, ýarylmak*: Teri tilindi (MK, II, 117-11).

tiliş- [تيلش] *dilişmek*: Ol maňa ýaryndak tilişdi (MK, II, 87-1).

tilke [تلكا] *dilim, bölek, tilke*: Bir tilke et (MK, I, 359-7).

tilkü [تلكو، تيلكو] *tilki*: Tilkü öz inge ürse, uzuz bolur (MK, I, 55-9). Taýgan ýügrügin tilkü sewmes (MK, III, 131-15). Tilkü (IBM, 174-14).

tilkülän- [تلكولن] *ýalynjaňlyk, ýaranjaňlyk etmek*: Är tilkülendi (MK, III, 151-14).

tillig [تيلك] *dilli, dili çeper, dilewar*: Tillig (IBM, 153-7).

tilmaç [تيلماچ ، تيلمّاچ] *dilmaç, terjimeçi*: Tilmaç (IBM, 155-3). Tilmaç (Tuhf, 9a-3).

tilmür- [تيلمور] *delmirip seretmek, naýynjar bakmak*: Suw ýakasyda tilmürüp ýoldaş (Ab, 50b-1).

tilsim [تيلسيم] *jady, doga, tilsim*: Tilsimi bendi-dünýäýi ýykyp, ol tary-mar etdi (ND, 36a-5). Bozuň ahyr tilsimi edip ynana wujut (ND, 36b-11). Eger men seni bu galganyň tilsimi(ni) bozmağa bir ylym ögretsem (SB, 28b-9).

tilsimat [تيلسمات] **S:** **tilsim** Gelib, barça tilsimatlary batyl we muzmahyl kylgaý (SB, 16b-25).

tilsiz [تيل سيز ، تيل سيز] **1)** *dilsiz, lal, gün, gepläp biilmeyän*: Tilsiz (Tuhf, 4a-8). **2)** *Sakaw, kekeç*: Tilsiz (IBM, 153-7).

tim I [تيم] *suw, çakyr guýmak üçin deriden edilen gap, sanaç*: Tim (MK, III, 99-5).

tim II [تيم] *çakyr satýan täjir*: Tim (MK, III, 99-16).

timar [ti:ma:r تيمار] *alada, gözelleşdirme, timar*: Hem derdiňle janyna timar gerekdür (KB, 427-9).

timar et- [tima:r et- تيمار ات] *pikirini etmek, aladasyny etmek*: Gelsin ahyr ol maňa kim, ben timar etsem gerek (ND, 17b-7). Bu güne gelmeden Nagşy, aňa nakgaş timar etdi (ND, 36a-9).

timar eýle- [tima:r eýle- تيمار ايله] *bezemek, bejermek, gözelleşdirmek*: Ölmeden älemde, zahyd, bar oňa eýle timar (ND, 13b-4).

timarla- [tima:rla- طمارلا] *timarlamak, bejermek, seretmek*: Timarlady (Tuhf, 16a-5).

timçi [ti:mçi تيمنجي] *çakyrçy, çakyr satýan täjir*: Timçi (MK, III, 99-16).

time [تيمّا] *her, her bir*: Time (Tuhf, 31a-10).

timür [تيمور] *demir*: Tamam agzasyny timür tarak birle para-pa kyldylar (SB, 25b-32). Ol hatunny bir ýygaçdan asyb, timür tarak birle agzasynyň etini para-pa kyldylar (SB, 26a-16).

timürçilik [تيمورجي ليك] *demirçilik, demir ussaçylygy*: Timürçilik sanajyny kim, alyga baglar erdi, bir ýygaçga baglab (SB, 2a-30).

tin [تين] *uýan*: Tin, tizgin (MK, I, 284-12).

tin [ti:n تين] *yalta*: Tin kişi (MK, III, 101-3).

Tinesi [Tin(e)si Isnlt] *adam ady (erkek)*: Tinesi ogly ýatygma Beňligek tagyg... (Tk, gb-44) – *Tinesi oglunyň ýaşayan ýeri Beňligek*

dagy... Tinesi ogly ýatyma tagka tegmis idi ýok ermis (Tk, go-47) — *Tinesi oglunyň ýaşayan dagyna ýetdi, (ol ýeriň) eýesi (häkimi) ýok eken.*

tinik [تينك] *awusiýdik (belka):* Tinik (IBM, 174-15).

tiň [تينك] *dik:* Är tiň turdy (MK, III, 264-5).

tiň- [تينك] *asmana uçmak, göterilmek:* Guş tiňdi (MK, III, 289-4).

tiňdür- [تكدور] *goýdyrmak, bes etdirmek, diňdirmek:* Gaba-gaba begler ogly gowga kysla, gamçy salyb tiňdiren Gazan (GA, 278-3).

tiňile- [تينكلا] *tiňňirdemek:* Neň tiňiledi (MK, III, 298-10).

tiňle- [تينكلا] *diňlemek, gulak salmak, eşitmek:* Tiňle sözüm gülküsüz (MK, I, 88-15).

tiňlen- [تينكلان] *dynç almak, rahatlanmak:* Tiňlendi (Tuhf, 5b-2).

tiňleş- [تينكلش] *diňleşmek:* Söz tiňleşdi (MK, III, 295-1).

tiňlet- [تينكلت] *diňletmek:* Ol maňa söz tiňletti (MK, II, 288-11).

tiňür- [تينكُر] *asmana atmak (oky):* Är ok — tiňürdi (MK, III, 290-9).

tip [tip Plt] *diýip:* Kara budun kaganyň kelti tip ögdi (Bk, gd-41) — *Garamaýak halk «Kaganyň geldi» diýip begendi.*

tir [ti:r تير] **1)** *ok:* Atanlar tiri maksuda, ke-man magnasyndan oky (ND, 30a-2). Bah gözi tirine diýdim, belki bir keywany sen (KB, 454-12).

2) *ýyldyzlar topary, Merkuriý (Myrryh):* Güneş-u Aý, Tir ile Zöhre (KB, 564-9). **<tir baran kyl-** — *ok ýagdyrmak, atmak, atyp öldürmek:* ...we hasm ýüzige kim, ýelim tiýmäb bolgaý, tir baran kylyň (SB, 122a-5). Buýurdy kim, fillerge tir baran kylgaýlar (SB, 37b-23).

tir- [tirü Vrlt, tir(i)p Prlt ti:r تير، تير] *tirmek, toplamak, uýşürmek, jemlemek, ýygnamak:* Tokuz oguz budunymyn tirü kobarty aldym (MÇ, go-5) — *(Men öz) dokuz oguz halkymy jemledim, birleşdirdim.* Türk budunyň tirip il tutsykyňyn bunta urtym (Kt, go-10) — *(Men) türkmen halkyny ýygnap, taýpa birleşigini nähili gurmalydygyny munda (bu daşda*

oýduryp) ýazdyrdym. Ol tawar tirdi (MK, III, 137-7). Guzy kykryp, oğuş tirdim (MK, II, 69-1). Baly tirdi (ZME, 712; 111-1). Bu tirgen miwe (ZME, 361-1). Tirdi (Tuhf, 32a-9). Tirdi (Tuhf, 32a-9).

tire [ti:re تيره] *gara, garaňky:* Aňa kim, bolur tire bu ruzgär (SB, 39b-29). **<dymagy-tire** — *gara ýürek, düşünjesi ters:* Tekebbür dymagy-tire we magzy-hyrasydan çykyb (SB, 16a-32). **<tire bol-** — *gara-ört bolmak, gaharlanmak, gazaplanmak:* Tire bolub, namany ýyrtyb taşlady (SB, 39a-18).

tire- [ti:re ترا] *direg diremek:* Ol gapug tiredi (MK, III, 196-15).

tiregü [ti:regü تراگو] *direg, daýanç:* Tiregü (MK, I, 373-8).

tirek [تراك] **S:** **terek** Tirek (MK, I, 345-13). Bir tizik tirek (MK, I, 324-5).

tireklik [تيركلك] *dereklik, derek jeňňeli:* Tireklik (MK, I, 420-3).

tirel- [ti:rel- تيريل] *direlmek, janlanmak, jana gelmek:* Tireldi (ZME, 339; 100-1).

tirelik [ti:relik تيره ليك] *garalyk, tüsse, tütün:* Anyň hiç tütün we tireligi ýok erdi (SB, 7b-18).

tiren- [ti:ren- تيرن، تيران] **1)** **S:** **diren-** Ol tamga tirendi (MK, II, 115-10). Gabza tirenür dahy aýasynyň etin biçer (Ýaý, 134b-4). **2)** *saklanmak:* Är işten tirendi (MK, II, 115-9).

tirendaz [ti:renda:z تيرانداز] *ok atýan, mergen:* Taky-ebruda oturmuş türki tirendazy gör (KB, 523-3).

tir er- [tir (e)m(i)s sMr rlt] *diýer eken:* Türk budun ölüreýin urugsyrataýyn tir ermis (Kt, gd-10) — *Türkmen halky (bu bolşum bilen) ölerin, (neslimi) tükederin (ýok ederin) diýer eken.*

tireş- [ti:reş- تيرش] *direşmek, berkişdirmek:* Ýylky tuýugyn tireşdi (MK, II, 77-14).

tirezü [تيراز] **S:** **terezü** Tirezü (Tuhf, 34a-10).

tirge- [تيركا] *gadagan etmek, özüňden uzaklaşdyrmak, kowmak:* Halaýyk her ne kysla tirgemek ýok, / Ne kylganny ýaman kyldyň diýmek ýok (Ab, 48a-10).

tirgizgen [تيرگيزگان] *direldiji, janlandyryjy:* Tirgizgen (Tuhf, 32b-1).

tirgü [tir'gü] *dürli nygmatdan doly saçak:*

Tirgü (MK, I, 358-14).

tirgür- [tir'gür] *direltmek:* Tañri ölüki tirgürdi (MK, II, 141-11).

tirgüz- [ti:rgüz- tir'güz] *direltmek, janlandyrmak:* Tirgüzdi Tañry ölüki (ZME, 396; 100-1). Sen ölüki tirgüzür erdiñ (SB, 24b-16). Ýene tirgüzdi meni elhamdulilläh öltürüb (BD, 27a-8).

tiri [tiri] *deri, ham:* Bir koý öltürüp, birýan etib, tirisini geýib (SB, 3b-99). It tirisini geýgeý siz we Türküstan welaýatyga girmegeý siz (SB, 121a-15). Tiri we et peýda kylyb, behime tirik boldy (SB, 16a-21).

tirigi [tir(i)gi lgrlt] *dirileri, diriñiz, dirileriñiz:* ...Ekelerim keliñünim kunçuýlarym bunça ýeme tirigi küñ boltaçy erti (Kt, dg-9) — *Uýalarym, gelinlerim, jigilerim, (siz) näçe bolsañyz-da, dirileriñiz ýene gyrnak boldajydy (bolýardyñyz).* — (Kar)luk tirigi bary turgiske kelti (MÇ, gb-1) — *Garlyklaryñ diri galanlarynyñ barysy türgeşlere geldiler (gol astyna düşdüler).*

tirigrü [tir(i)grü Vgrlt] *direldip:* ...Ölteçi budunyg tirigrü igitim (Kt, gd-29) — *Ölüp (ýitip) barýan halky (ýañadan) direldip, aýaga galdyrdym (ýokary göterdim).*

tirik [ti:rik tir'ik] *diri, janly:* Tirik esen bolsa, tañ öküş görer (MK, I, 60-3). Tirik erse turugsady (MK, III, 246-12). Tirik goýdy any (ZME, 1045; 100-2). Tirik (IBM, 77-13). Tirik bostanydan kim, any bilür sen (Ab, 48a-1). Tä ammasy tirik erdi, Ýusufny öziden aýyrmas erdi (SB, 4a-13).

tirik [tir'ik] *salgyt:* Tirik (IBM, 146-12).

tirik bol- [ti:rik bol- tir'ik bol] *diri galmak, bolmak:* Tirik boluñ, şah-a, döwran barynça (Mn, 304b-4). Oglyñ tirik bolgaý (SB, 129a-29). Behime tirik boldy (SB, 16a-21).

tirikle- [tir'ikl] *howlukdyrmak:* Tirikledi (IBM, 103-7).

tiriklik [ti:riklik tir'iklik] *dirilik, ýaşayyş, ömür:* Mazasyz kyldy anyñ tirikligini (ZME, 742; 101-2). Mazasyz boldy aña tiriklik (ZME, 590; 101-2). Tiriklik (IBM, 138-11). Andan soñ bizge tiriklik nige gerek (SB, 129a-2).

tiriklik kyl- [ti:riklik kyl- tir'iklik kyl] *dirilik, ömür bermek:*

Tiriklik kyldylar bir-birige (ZME, 1007; 100-2).

tiril- I [tir(i)lti lhlrlt tir'ilt] *herekete gelmek, janlanmak, direlmek:* Ölüki tirildi (MK, II, 101-3). Är tirildi (MK, II, 158-14). Gurt-guş kamug tirildi (MK, III, 4-11). Üküş ölteçi anta tirildi (Bk, go-31) — *Köp sanly ölüm halyna ýetenler ýene janlandylar.*

tiril- II [tir(i)lt(i)m Mtlrlt] *ýygnanyşmak, jemlenmek:* Taýgan költe tirilim (MÇ, go-3) — *Taýgan kölünde ýygnanyşdyk (jemlendik).*

tirin- [ti:rin- tir'in] *toplamak, ýygnamak, tirmek (özün üçin):* Ol öziğe ýemiş tirindi (MK, II, 115-2).

tiriñ et- [tir'ik et- tir'ik et] *şaňlamak, tiriñlemek, tiriñ etmek, tiriñ edip ses çykarmak, çyňlamak:* Gulagym tiriñ etti (MK, III, 273-16).

tiriş- [ti:riş- tir'ish] *ýygnaşmak, toplaşmak, tirişmek:* Ol maña ýemiş tirişdi (MK, II, 77-11).

tirit [tir'it] *çorba çörek dogralyp iýilýän nahar:* Bu tirit (ZME, 381; 159-2).

tiritgen [tir'itgen] *direldiji, Allatagala:* Tiritgen (IBM, 137-14).

tirke- [tir'ek] *sorag-ideg etmek:* Ki tirkäp gelen-u bargan kişi, / Ne tagarruz eýleýen her kim işni (Ab, 47b-13).

tirkeş I [tir'ekş] *sagdak, ok gaby, oklaryñ saklanýan gaby:* Akynçylar tirkeşi, bagy üzeñnisi, gaýyşy üzüler (GA, 189-8).

tirkeş II [tir'ekaş] *yata suw:* Tirkeş (MK, I, 383-5).

tirkeş- 1) [tir'ekş] *tirkeşmek:* Tewey tirkeşdi (MK, II, 163-1). 2) *birleşmek, toplanyşmak:* Alplar kamug tirkeşür (MK, III, 48-14).

tirki [tir'ki] *saçak:* Tilin tirkige tegir (MK, I, 358-15). Tirki uruldy (MK, I, 169-3). <>**tirki tabak** – *saçak, supra:* Tirki tabak (IBM, 170-2).

tirkiçi [tir'kiçi] *çanak (tabak) ýasaýan:* Tirkiçi (IBM, 157-5).

tirkiş [tir'kiş jkrlt] *argyş, argyş-tirkiş:* Ötüken ýer oluryp arkys tirkiş ysar neñ buñug ýok (Kt, go-8) — *(Türkmen halky,) Ötükende oturyp, argyş-tirkiş ýöretseñ, hiç gaýgy-aladañ bolmaz.*

tirle- [تِرْلَه] *ýaşamak, ömür sürmek:* Tirlemek (Tuhf, 12b-7).

tirmen [tirm(e)n nMrlt] *diýermen, diýýärin:* Ol iki kişi bar erser sini tabgaçyg ölüртеçi tirmen (Tk, go-10) — *Ol iki kişi barka (diri bolsa), tabgaç halky, seni (olar) öldürer (ýok eder)* — *diýermen (diýýärin)*. Usar idi ýok kysalym tirmen (Tk, go-11) — *Eger mümkin bolsa, (ol hany) ýok edeliň* — *diýermen (diýýärin)*.

tirnek [تِرْنَك] *meýlis, mejlis ýeri:* Tirnek (MK, I, 396-11).

tir ol- [ti:r ol- تِر اول] *ok bolmak:* Kirpügiň tir olaly, gaşuň keman (KB, 350-10).

tirsek [تِرْسَك] *tirsek, goluň (eliň) tirsegi:* Tirsek (Tuhf, 32b-7).

tirsgek [تِرْسَكْ] **1)** S: **tirsek** Tirsgek (MK, III, 313-10). **2)** *ittirsek (göz keseli):* Tirsgek (MK, III, 313-9).

tirýak [tirýa:k تِرْيَاك] *keseliň garşysyna em, derman:* Zähr için tirýagy goýmak olamy (KB, 41-1). <>**tirýaky-ekber** – *güýçli derman:* Baňa waslyň durur tirýaky-ekber (KB, 438-4). <>**tirýaky-faruk** – *zähere, kesele garşy ulanylýan, dürlü zatlardan mäjum edilip, garylyp ýasalan derman:* Tirýaky-faruk anyň zamanyda peýda boldy (SB, 3b-27).

tiş I [ti:ş تِشْ , تِشْ] *diş:* Arytty tişlerini (ZME, 697; 1-5-1). Törtünji tiş (ZME, 133; 144-2). Tiş (IBM, 79-12). Tiş (Tuhf, 18b-11). Syndururlar başyny ýa tişini (BD, 85b-1). <>**süwelek tişli** – *gyýak diş:* Süwelek tişi (Tuhf, 30b-ç).

tiş II [ti:ş تِشْ] *diýüş:* Ýusufnyň ömri kim, on ikige ýetdi, tiş görädi (SB, 4a-14). Bu tişni gardaşlaryňdan ýaşurgyl (SB, 4a-16). Tişde görüb erdi (SB, 4a-24).

tiş III [ti:ş تِشْ] *alynsakar, iki gözünüň arasyna alnynyň sakary bolan at:* Tiş at (MK, III, 91-1).

tiş IV [ti:ş تِشْ] *ýerdemir, ýere diremek üçin demir, aýak:* Tiş (MK, III, 90-16).

tiş- I [ti:ş تِشْ] *deşmek:* Tobralarny tişib, tagjyl birle ýortar erdiler (SB, 129b-11).

tiş- II [ti:ş تِشْ] *çözmek:* Rehm etip tişgeli uzatmyş elik, / Ki ölükmü eken bu ýogsa tirik (Ab, 48b-10).

tişe- [ti:şe- تِشَا] *dişemek, ýiteltmek:* Ol orgak tişedi (MK, III, 199-13).

tişek [تِشَك] *iki ýaşly goýun, işşek:* Tişek (MK, I, 324-13).

tişel- [ti:şel- تِشَلْ] *dişelmek, ýiteldilmek:* Orgak tişeldi (MK, II, 102-6).

tişet- [ti:şet- تِشَتْ] *dişetmek, ýiteltmek:* Ol orgak tişetti (MK, II, 247-13).

tişi [ti:şi تِشِي , تِشِي] *urkaçy, tişi:* Tişi (MK, III, 170-6). Bogaz boldy tişi tewe (ZME, 760; 120-1). Tişi (IBM, 138-9). Tişi tewe (Tuhf, 36b-1). Gazanfar hut netey jeñnel webalyn, / Çeker bolsa tişi onuň muhalyn (Ab, 48b-15).

tişik- [تِشِكْ] *şübhelenmek:* Tişikdi (Tuhf, 6a-11).

tişle- [ti:şle- تِشَلَا] *dişlemek:* Ol any tişledi (MK, III, 218-8). Sorup gamymny tagajjub kylyp lebin tişlär, / Ne hoş turur maňa meni tişlebän soruşy (BD, 39b-3).

tişlen- [ti:şlen- تِشَلَنْ] **1)** *diş çykarmak, dişli bolmak:* Oglan tişlendi (MK, II, 193-5). **2)** *dişelmek, ýiteldilmek:* Orgak tişlendi (MK, II, 193-6).

tişlet- [ti:şlet- تِشَلَتْ] *dişletmek:* Ol any tişletty (MK, II, 276-1).

tit [تِيتْ] *senuber (ösümlik):* Tit (MK, III, 86-3).

tit- I [تِيتْ , تِيتْ] *agyry tutmak, agyryp başlamak:* Baş titik titti (MK, I, 323-11).

tit- II [ti:t- تِيتْ] **1)** *tüýtmek, böleklemek:* Ol et titti (MK, II, 235-7). **2)** *süýmek, sozmak:* Titdi (Tuhf, 37a-1). **3)** *daramak, tüýtmek:* Titdi (Tuhf, 37a-1).

titik I [تِيتِكْ] *agyry:* Baş titik titti (MK, I, 323-11).

titik II [تِيتِكْ] *lay, palçyk:* Är titik suwladý (MK, III, 220-12). Titik (MK, I, 323-15).

titik III [تِيتِكْ , تِيتِكْ] **1)** *çalasyn, çakgan:* Är kişi emgekde titigräk bolur (Ab, 47a-17). **2)** *düşgür, aňyý:* Titik (IBM, 151-14).

titil- [ti:til- تِيتِلْ] *tüýdülmek:* Et bişib titildi (MK, II, 96-11).

titin- [تِيتِنْ] *dikanlap seretmek:* Ol aňar titindi (MK, II, 114-11).

titir [تير] *inen diýe*: Titir (MK, I, 3-1-16).

Titir bozlady (MK, III, 216-8).

titiş- [تیش] *tüýdüşmek*: Ol maňa ýün titişdi (MK, II, 73-3).

titiz [تیز] *ajy*: Titiz neň (MK, I, 304-15).

titizlik [تیزلك] *ajylyk*: Titizlik (MK, I, 418-10).

titre- [تيرە ، تيرە ، تيرە] *titremek, sarsmak, gagşamak*: Titremek (Tuhf, 17b-10). Titredi (Tuhf, 6b-3).

titreş- [تيرش ، تيرش] *titreşmek*: Kişi tümligden titreşdi (MK, II, 172-1).

titrü [ترو ، ترو] *gyýa (bakmak)*: Ol aňar titrü bakdy (MK, II, 235-10).

titür-[ti:tür- [تور] *diýdirmek*: Ol andag titürdi (MK, III, 140-13).

tiwi [تی] S: **tewe** Ýylan kendü egrisin bilmes, tiwi boýnyn egri tiýr (MK, I, 114-4).

tiwre- [توردا] *çümmek, batmak*: Tiwräp aýagyga anyň bir tiken, / Her tiken üstide mükerrer tiken (Ab, 51b-13).

tiý- I [تی] S: **diý-** Ol maňa andag tiýdi (MK, III, 187-12). Tiýer erdi kim: «Allatagala seniň ruzyňny mundan kylyb turur» (SB, 6a-23).

tiý- II [تی] 1) *nyşana degmek, degmek*: Tiýdi (Tuhf, 22b-13). 2) *degmek, ýokuşmak*: Hasım ýüzige kim, ýelim tiýmäb bolgaý tir baran kylyň (SB, 122a-6).

tiý- [تی] *gadagan etmek*: Tiýip nüki birle: «dur efkeni» (Ab, 51b-16).

tiýin I [تین] S: **tinik** Tiýin (Tuhf, 19a-11).

tiýin [tiý(i)n nylt, t(i)ý(i)n nyt] *diýip, öýdüp*: Neke tezerbiz üküsi tiýin (Tk, gb-38-39) — (*Duşman*) köp diýip, (*biz*) näme üçin tesmelimişimiz (*gaçmalymyşyk*). Eçümüz apamyz tutmys ýir sub idisiz bolmazun tiýin az budunyg itip ýaratyp (Kt, gd-19) — *Ata-babamyzyň tutan ýeri, suwy (ýurdy) eýesiz bolmasyn (galmasyn) diýip, az halky dikeldip, galdyr* <> **tiýin ti-** [tiý(i)n t(i)m(i)s sMt:nylt] *diýip aýtmak*: Oluruň tiýin timis (Tk, dg-34) — *Oturyň – diýip aýtdy*.

tiýirmen [تيرمن] *degirmen*: Tiýirmen (Tuhf, 23b-12).

tiýişli [تيشلى] *degişli, zerur, gerekli*: Tiýişli (Tuhf, 39a-1).

tiýül [تүүл] *ýitig, ýiten, azaşan (adam)*: Tiýül sorukty (MK, II, 92-10).

tiz [ti:z تيز] *bahym, çalt, tiz*: Tiz sewdün, tiz usadyň (GA, 198-6). Tiz gel ki, ýüregüme od düşdi, ýanar (KB, 118-11). Tiz çek gulagy duşyna ýetirgeý (Ýaý, 128a-3). Oky tiz ata bilmese, anuň dahy faýdasy olmaz (Ýaý, 109b-8).

tiz- [تيز] *düzmek*: Ol ýinjü tizdi (MK, II, 26-13). Tizdi (Tuhf, 37a-1).

tizab [ti:za:b تيزاب] *güýçli suw, azot kislotasy*: Tizaby hijrüne bu ne häsiýet ola kim, / Göz ýaşyny gan-u jigerim ganyn ab eder (KB, 461-2).

tizgin [تيزگين ، تيزگين] *jylaw, agyzdyryk, uýan*: Tizgin (MK, I, 284-12). Tizgin (IBM, 174-4).

tizik [تيزك] *düzüm, sap, hatar*: Bir tizik tirek (MK, I, 324-5). Bir tizik ýinju (MK, I, 324-6).

tizin- [تيزن] *saklanmak, bes etmek*: Är işten tizindy (MK, II, 114-14).

tizil- [تيزل] *düzülmek*: Tümen çeçek tizildi (MK, I, 199-7). Ýinjü tizildi (MK, II, 101-8).

tizildürük [تيزلدوروك] *mesiniň daşyna çekilýän bezeg*: Tizildürük (MK, I, 435-11).

tizim [تيزيم] *düzüm*: Bir tizim ýinjü (MK, I, 332-10).

tizin- [تيزن] *düzünmek*: Uragut ýinjüsin tizindi (MK, II, 116-1).

tiziş- [تيزش] *düzüşmek*: Ol meniň birle ýinjü tizişdi (MK, II, 80-17).

tizlet- [تيزلت] *dyzy bilen basmak*: Ol tizletti neňni (MK, II, 275-8).

tizlig [tizl(i)g(i)g gglZlt] *dyzly, dyzy bolan*: Ýagy baz kylmys tizligig sökürmiş başlygyg ýükündürmis (Kt, gd-15) — (*Ol*) ýagyny ýaraşyga boýun etmiş (*edipdir*), *dyzlyny (dyzyna) çökermiş (çökeripdir), başlynyň (başyny) egdirmiş (egdiripdir)*. ...başlygyg ýüküntirtim tizligig sökürtim (Bk, dg-10) — ...başlynyň başyny egdirdim, *dyzlyny çökertdim (dyzlynyň dyzyny epdirdim)*. Başlygyg ýüküntürmis tizligig çökürmiş (Kt, gd-2) — (*Olar*) başlynyň başyny egdiripdirler, *dyzlyny dyzyna çökeripdirler*.

tizlik I [ti:zlik تيزليك] *tizlik, çaltlyk*: Ne eşhebdür ki, ýeldür tizlikte, / Gubarydan abyrgizlikte (BD, 92a-3).

tizlik II [ti:zlik تيزليك] *dyzlyk (düýe üçin)*: Tizlik (Tuhf, 16b-13).

tizlin- [tizlin تيزلين] *düzülmek*: Ýinjü tizlindi (MK, II, 193-1).

tizme [tizme تيزمه] *bagjyk, uçgur*: Tizme (MK, I, 361-15).

to [to تئو] *bulamak ýaly edilip undan bişirilýän we içilýän içgi, kwas*: To (MK, III, 155-13).

toba [to:ba توبه] *puşman etme, pälinden gaýtma, ökünme, toba*: Gapanyp tobanyň baby, üçünji görmiýe gözler (ND, 42a-4). War umydym Alla, bu tobaýy-nesuh ola (KB, 417-7). Çü tobadan kyluruz, toba nola eger (KB, 125-8). Kyrk günden soň anyň tobasy kabul düşdi (SB, 12b-28). Toba işigi henüz açuk erdi, / Bu tobadan bir niçe şitab etmiş men (BD, 75a-4). <>**toba ber-** – *toba etdirmek*: Alar kim meýl kylyb erdiler, alarga toba berdi (SB, 8b-24). <>**tobaýy-ah** – *puşman, toba-ah, ah urup toba etmek*: Oňa alar tobaýy-ah (ND, 44a-13).

toba eýle- [to:ba eýle- توبه ايله] *puşman etmek, pälinden gaýtmak, ökünmek, toba etmek*: Günähine toba eýledi (GA, 85-4).

toba kyl- [to:ba kyl- توبه قيل] S: **toba eýle-** Ben toba kyldym ki, aýruh dahy kylmaýam (KB, 417-7). Bu günähden toba we istigfar kylgyl (SB, 4b-29). Il barça puşýman bolur-u toba kylur, / Men toba kylyp men-u puşýmandur men (BD, 75b-2).

tobra [to:ba توبره] *torba*: Tobra (Tuhf, 33b-13). We tobralaryň tişib, tagjyl birle ýortar erdiler (SB, 129b-11).

tobrak [to:brak توبراق] S: **toprak** Tobrak (MK, I, 389-8). Ol toprak tozatty (MK, II, 246-9). Tobrak ýygylady (MK, III, 57-12). Tobrak (Tuhf, 8b-9). Tobrak (IBM, 178-4). Od-u suw, toprak-u ýelden olmaýyp çün gelmesi (ND, 7a-14). Biri ýeldir, biri ataş, biri toprak, birisi ma? (ND, 4b-8). Ýerinuz bar işigiň tobragynda (Mn, 304b-3). Gara tobrakdan sünbül döretdi (Mn, 290b-7). İşigiň tobragy köwser bulagy (Mn, 297a-6).

tod- [tods(a)r RSDWT] *doýmak*: Bir todsar açsyk ömez sen (Kt, go-8) — *Bir doýsaň, açlyk (belasyňa) düşünmeýärsiň*.

today [today طداغ] S: **today** Ýüzünden, todayndan öpen (GA, 62-12).

today [today طداغ] S: **dodak** Garajyk çobanyň aýgy tutdy, todaylary tebsiredi (GA, 58-13).

todayn- [todayn تودن] *doýunmak*: Är todaydy (MK, II, 114-12).

tofrak [tofrak توفراق] S: **toprak** Andan bir awuç tofrak geltürüb, bir para öz bedenige sürtüb (SB, 124a-19). Adam tofrakdan erdi, ýene tofrakga wasyl boldy (SB, 124a-20). Başyga tofrak-u agzyga taş gerek bolsa (BD, 16b-4).

tofrak bol- [tofrak بول] *toprak bolmak, topraga öwürülmek*: Biz dagy barçamyz tofrak bolgusy biz (SB, 124a-20).

tog- [tog تۇغ] S: **dog-** Eneden bile toggan saç (ZME, 128; 152-1). Gan gelürde toggan oylan (ZME, 775; 135-1). Beg erenler olsa, ogly togar (GA, 145-6). Ýaňydan toganyn gyram diýdim (GA, 132-12). Ýaňydan toganyny dirdürmiýe (GA, 281-2). Sen eneden togmadyň (GA, 210-1). Togdum eneden, bir eýgi döwrana erişdim (ND, 20a-1). Görünmez gaýry Hak onda ki, togdum ol eneden ben (ND, 23b-1). Togdy ahyr enesinden ol mükerrem ferd olup (ND, 44a-16). Anyň toggan-töregen ýeri Keşmir (Ab, 55b-7). **2) dogmak, çykamak (Aý, Gün barada)**: Gün -togdy (MK, II, 13-7). Gün togdy (GA, 90-13). Ikinji kim Güneş ahyr togar, çün janyby magryp (ND, 42a-4). Gitdi gaflat zulmat içre, togdy ol semsi-Iläh (ND, 24a-6). Eger Gün tog-masa hem ýagty kylgaý (Mn, 292b-4). **3) döremek**: Muhabbetden togar mün türli esrar (Mn, 303a-11). Tagy mün ýylda sen dek togmagaý Aý (Mn, 308a-2). **4) göterilmek, galmak**: Togdy gara toprak (MK, III, 138-9). Tug togdy (MK, III, 138-7). <>**eneden togma soý-** – *çuw ýalaňaç etmek, ýalaňaçlamak*: Bu ýigidi eneden togma soýuň (GA, 179-10).

toga [toga طوغا] *toka, gulp, ilik, bagjyk*: Toga (Tuhf, 17a-7).

togan II [togan طوغان] **1) laçyn, elguş**: Toganyň eline aldy, ardana düşdi (GA, 158). Togan guş oluban uçaýynmy (GA, 196-6). Men any

go(ýa)rmyýam, togana aldyрмаýynja (GA, 159-10). **2) zakyja garga:** Togan (Tuhf, 18a-4).

toga ýory- [toga ýoryp PIRWY : AGWT] *aşyp geçmek, üstüne çykmak:* Sünüg batymy karyg sökipen Kögmen ýyşyg toga ýoryp kyrkyz budunyň uda basdymyz (Kt, gd-35) — *Naýza batymy (boýy) gary sökiüp (basgylap ýöräp), Kögmen ýyşyndan aşyp geçip, gyrgyz halkynyň üstüni ukudaka basdyk.*

togdak [توغداق] *toklutay:* Erkek togdak (ZME, 303; 161-2).

togdugynda [طوغدوغنده] *doganynda, eneden bolanynda:* Togdugunda tokuz bugra öldürdüm, aslan ogul (GA, 163-4).

toggan [توغان] *ekiz:* Zynhar diýgil sala togganynga (Ab, 55b-4).

Togla [Togla ALGWT , Togl(a)da ADLGWT] *derýa ady:* Togla ügüzig ýüzti (Bk, gd-30) — *(Goşunym) Togla derýasyny ýüzüp geçdi.* Ingek kölüken Toglada oguz kelti (Tk, go-15) — *Togla derýasyndan (kenaryndan) sygyrlary, ýük mallary bilen oguzlar geldi.*

togmadan [طوغمادان] *dogmazdan, enesinden bolmazdan, dünýä inmezden:* Maderinden togmadan, taglym olan yrfan nedir (ND, 13b-17).

togra- [توغرا، طوغرا، طوغرا] **1) dogramak, dogram-dogram etmek:** Et togrady (MK, II, 207-12). Seni para-para tograýalardy (GA, 56-4). Gözi tograr köňüli, gany çykmaz (KB, 140-8). **2) ýyrtmak, bölüşdirmek:** Geýimin-geýimin togrady (GA, 210-12). **3) kesmek:** Gara polat uz gylyjym gynyn tograr (GA, 248-9).

tograk [توغراق] *babyl taly, toraňňy söwüdi:* Tograk (MK, I, 389-14).

togral- [توغرال] *dogralmak:* Et tograldy (MK, II, 181-14).

togran- [طوغران] *dogralmak, dogram-dogram bolmak:* Beýrek and içdi: «Gylyjyma togranaýyn!» (GA, 98-9). Gylyçlaşdylar, çiginleri tograndy (GA, 250-12).

togru [طوغرو] *dor, atyň reňki:* Togru (Tuhf, 30b-10).

togru- [توغر] *gaharlanmak, gazaplanmak:* Ol maňa togrudy (MK, II, 66-14).

Togrul [طغرل] *adam ady (erkek), beýik Seljuk-türkmen döwletiniň meşhur soltany:* Togrul her ýerge tüşüb, buýurur erdi (SB, 129b-13). Soltan Togrul tiýdi kim... (SB, 129b-12).

togruluh [طغرلخ] *dogrulyk:* Din sorarsañ, togruluhdur, togruluh, sorgul any (KB, 546-1).

togruş- I [توغرش] *ýöreşmek, gidişmek:* Ol meniň bilen ýolga togruşdy (MK, II, 167-11).

togruş- I [توغرش] *arassalanmak:* Ton kirden togruşdy (MK, II, 167-13).

togry [توغرى، طوغرى، طوغرى] **1) dogry, rast, dürs:** Göçdiler bu mülke togry, eýleýüb ahyr dogra (ND, 2b-3). Gerçi zahyrda togry dektür nefis, / Jismiň öýide ogry dektür nefis (BD, 50b-10).

2) göni, dogry: Togry ýoly görer eken (GA, 276-3). Diýmesinlermi aňa kim goýub togry ýoly (ND, 3b-1). **togry bak-** — *dikanlap seretmek, göni seretmek:* Gazanyň ýüzüne togry bakdy (GA, 135-9). **<>togry habar** — *çyn habar, dogry habar:* Baba, togry habar wergil (GA, 144-1). Baraýym, ogluma togry habar wereýim (GA, 173-12).

togryl I [توغرل] **1) ýyrtyjy guşlaryň bir görnüşi:** Ol mün ördegi awlap, birini özi iýýän guş: Togryl (MK, I, 400-11). **2) adam ady (erkek):** Togryl (MK, I, 400-11).

togryl II [توغرل] *içegäniň içi et we başga zatlar bilen doldurylyp bişirilen tagam, şöhat:* Togryl (MK, I, 400-13).

togsan / togsun [توقسان، توقسان، توقسان] *togsan, mukdar san:* Togsan (IBM, 187-5). Togsan başlu ban ewler (GA, 36-2). Togsan ýyl badyşahlyk kylgandan soň wefat kyldy (SB, 127b-19). Ol dagy togsan ýyl badyşahlyk kylyb, andan soň ogly... anyň ýerige olturub... (SB, 126b-7).

togsan baş [توقسان بیش] *togsan baş, mukdar san:* Ol jümleden togsan baş ýyl muluk tawaýyf eýýamyda erdi (SB, 23a-24). Togsan baş ýyl alar zamanyda badyşahlyk kyldy (SB, 27a-13).

togsan biň [توقسان بيك] **S: togsan miň** Togsan biň ýagy gördümse tanatmadym (GA, 277-5).

togsan miň [توقسان مينك] *togsan müň*, *mukdar san*: Barça togsan miň çerigini ew-ili birle ol şäherge girmüş... (SB, 122b-17).

togsan tokuz [توقسان تکز] *togsan dokuz*, *mukdar san*: Togsan tokuz hatuny bar erdi (SB, 12b-11). Anyň togsan tokuz köýy bar turur (SB, 12b-22).

togsan tört [توقسان تورت] *togsan dört*, *mukdar san*: Togsan tört ýyl erdi (SB, 17a-17).

togsan tümen [طقسان تومن] *dokuz yüz müň*, *mukdar san*: Togsan tümen genj oguz söhbetine dirilmişdi (GA, 122-12). Togsan tümen genj oguz ardynja gelsün (GA, 141-4).

togsan üç [توقسان اوج] *togsan üç*, *mukdar san*: Togsan üç ýyl badyşahlyk kyldy (SB, 130a-8). Togsan üç ýyl ömri bar erdi (SB, 6b-4).

togsug [توغسغ] *Günüň çykýan, dogýan ýeri*, *Gundogar*: Gün togsug (MK, I, 385-11).

togsun [توغسون] S: **togsan** Togsun (MK, I, 365-7).

Togsun [طوغسون] *adam ady (erkek)*: Togsun ogly Rüstem bile warsun (GA, 206-1).

Togsurmyş [طوقسورمیش] *adam ady (erkek)*: Ady Togsurmyş Keragüji hoja ogly (SB, 129b-3). Togsurmyş nežadydan kim, Alujy hojanyň ogly erdi (SB, 130a-20).

togta- [توقتا ، طوقطاً] *durmak, säginmek*, *togtamak*: Togtamak (Tuhf, 24a-2). Çü towfyk aňa boldy amuzgär, / Iki ýyl togtady ruzgär (Ab, 56a-3).

togtur- [توغتور] *dogdurmak, dogurtmak*: Taňry ogul togturdy (MK, II, 136-4).

togu [طوغو] *balygyň kiçisi, doky*: Togu (Tuhf, 27b-13).

Togubalyk [Togub(a)l(y)kda ADiLB:WGWT] *şäher ady*: Eň ilki Togubalykda söňüşdim (Bk, gd-30) — *Iň ilki Togubalykda söweşdim*.

toguk [توقق] *towuk* <> **toguk ýyly** – *takyk ýyly*: Toguk ýyly (IBM, 186-4).

togum [توغم] *sadaka berilyän mal*: Är togum ýüzdi (MK, III, 45-11).

togur- [طوغر، توغر] *dogurmak*: Uragut ogul togurdy (MK, II, 66-10). Ata ogly ataç dogur

(MK, II, 66-12). Bir oylan togurdy (GA, 15-5). Bir senüň tek oglany kaçan ki, togura felek (KB, 375-10).

Togurgu [Tog(u)rgug GWGRGWz] *derýa ady*: Togurgug keçürü... sançdym (MÇ, go-12) — *Togurguny geçip ýeňdim*.

toguru [tog(u)ru WRGWz] *dogup baryarka, dogup-dogmanka, dogar-dogmazda (Gün barada)*: — Iki ýañyka kün toguru süňüsdim (MÇ, gd-1) — *Ikinji (gün) Gün dogar-dogmazda ýañadan söweşdim*.

toguz [طغوز] *dokuz, mukdar san*: Toguz gat bir jöwähirdän, dil-a, Hak resmi-ynsany (ND, 33b-14).

tohly [توخلى] S: **tokly** Tohly (IBM, 80-11).

tohma [تخمه] *nesil, nebere, ogul, dogma*:

Ol... Sasan bin Bähmen bin Isfendiýar tohmasydan... erdi (SB, 26b-22). Benasr Şeban Ystahr şäheriden, muluky-mukaddam tohmasydan erdi (SB, 26b-23).

tohta- [توختا] *togtamak, durmak*: Siz munda tohtab turyň (SB, 7b-16).

Tohtamyş [توختامیش] *adam ady (erkek)*: Tohtamyş ne ola, ýa ahsah Temur (KB, 586-3).

tohum [تخم ، طحُم] **1) tohum, çigit**: Tohum (Tuhf, 18a-ç). Dökegör bagy wujud içre bu gün tohumun anuň (ND, 18b-13). Janymda mahabbet tohumy kişte degilmi (KB, 464-5). **2) nesil, nebere**: Jalut... muluky-Kengan tohumydan... erdi (SB, 12a-19).

tohunj et- [توخنج ايت] *gyjالات bermek, ýüzüne basmak*: Bu gyza basyljak olarsam... ýüzüme tohunj ederler (GA, 79-11).

tohunj ol- [توخنج اول] *gyjالات galmak, gyjالات berilmek, ýüzüne basylmak*: Ýüzüme tohunj olmasun (GA, 175-5).

tohy- [طوحى] *dokamak, örmek*: Bir nesne tohydy ki, adyn bilmedi nessaj (KB, 154-13). Tohymaýa bir girehi dünýäde nessaj (KB, 476-3).

tohyn- [طوحين ، طوحين] *urulmak, tokunmak*: Ala oh tohunsä inlemez idiň (GA, 242-10). Eger haraýa tohynsa, geçer nider gözün ohy (KB, 318-9). Ýüregime tohynan oh, tiri kadar degilmidir (KB, 12-12).

tohyş- [طوخش] *uruşmak, söweşmek*: Daşa tohyşyjah, senem-ä, şişe ne di(ý)rler (KB, 216-6).

tok [t(o)k OT طوق ، تَقْ ، تَقْ] *dok*: Budun bo-gazy tok erti (Tk, go-8) — *Halkyň bogazy (garny) dokdy*. Türk budun tok (Kt, go-8) — *Türkmen halky dok*. Tok kişi (MK, I, 278-14). Kylsa güjün, bulmas any tok baý (MK, III, 180-16). Aç nä iýmes, tok nä diýmes (MK, I, 75-5). Tok är. Tok hatun (ZME, 780; 131-1). Tok (IBM, 152-4). Tok (Tuhf, 20b-8).

toka [تقا ، طوقا] **1)** *nal, atyň naly*: Ölçedi tokany tokaga (ZME, 732; 134-1). **2)** *toka, guşagyň, çekiniň ujundaky tasma berkidilýän demir halka*: Toka (Tuhf, 13a-3).

tokan- [طوقان] **S:** **tokun-** Tokanur başyňa bir gün sagyn, eý gafyl ibsim tur (ND, 9b-5).

Tokat [توقات] *şäher ady*: Nil bilen Furat aka, çü Bagdad ola Tokat (KB, 216-1). Tokat galgasynda sabuhyny wer tolu (KB, 74-7).

Tokat [Toka:t توقات] *adam ady (erkek)*: Alty miň kişini öz gardaşy Tokatga berdi (SB, 129b-20). Ulug gardaşy Tokatny Gaznyn we ol hudud hökümetige ýiberdi (SB, 129b-25).

toklujyk [توقلجك] *toklujyk, kiçijik tokly*: — «Toklujyklar, gel, geç» — diýdi (GA, 227-9).

tokluk I [تقلق] *dokluk*: Dokluk (MK, I, 390-8).

tokluk II [تقلق] *takyr kelle, saçsyz adama ýa-da şahsyz haýwana berilýän at*: Tokluk (MK, I, 390-8).

tokly [توقلى ، تقلى] *tokly*: Tokly (MK, I, 360-10). Tokly (IBM, 80-11). Semiz goýun, aryk tokly (GA, 57-3). Tokly başlu tory aýgyr (GA, 84-3).

tokry [t(o)kr(y)syn nISROT] *halk ady, toharlar*: Inel kaganka... tezik tokrysyn (Tk, gb-45) — *Ynal kagana täjikleri, toharlary...*

toku [تقو] **S:** **toka 2)** Toku (MK, III, 172-9).

toku- [تقى] *dokamak*: Büz tokydy (MK, I, 20-12).

toku- [طوق] **S:** **toky** Är büztokydy (MK, III, 201-4). Tokudy (Tuhf, 36b-13).

tokuç [تقچ] *külçe*: Tokuç (MK, I, 299-5).

tokujy [طوقجى] *dokmaçy*: Tokujy (Tuhf, 13a-7).

tokul- I [تقل] *urulmak*: Är tokuldy (MK, II, 102-14).

tokul- II [تقل] *poslamak*: Gylyç tokuldy (MK, II, 102-15).

tokula- [تقولا] *toka ýasamak*: Är gazyş tokulady (MK, III, 240-15).

tokum [تقُم] *soýuljak mal, (köplenç) ýaby*: Tokum tokundy (MK, I, 116-14).

tokun [طوقون] *däne, tohum, şine*: Tokun (Tuhf, 18a-11).

tokun- I [تقُن] *özüň üçin mal, ýaby soýmak*: Tokum tokundy (MK, II, 116-14).

tokun- II [طوقون ، طوقن] **1)** *çaknyşmak, çakyşmak, süsmek*: Tokundy (Tuhf, 6a-2). **2)** *degmek, urmak*: Oh tokundy (GA, 23-1). Kadam, belam tokunar bu gün saňa (GA, 158-2). Ýeňsesine ýumruk tokunsa (GA, 259-9).

tokunuş- [طوقونوش] *biri-biri bilen çaknyşmak*: Tokunuşdy (Tuhf, 10b-1).

tokurga [تقرقا] *ýag guýulýan gap*: Tokurga (MK, I, 405-43).

Tokurga [تقرقا] *Kaşgarda bir ýer*: Tokurga (MK, I, 405-14).

Tokus [Tok(u)s chWz] *derýa ady, derýanyň goşandynyň ady*: Ýabaş Tokus beltirinte (anta) ýaýladym (MÇ, gd-9) — *Ýabaş Tokus derýasynyň birleşýän ýerinde ýazladym*.

tokuş [تقش] *uruş, jeň*: Tokuş içre uruş berdim (MK, II, 69-2). Tokuş (IBM, 146-2).

tokuş- I [تقش] **1)** *uruşmak*: Begler tokuşdy (MK, II, 83-11). **2)** *biri-bir bilen çaknyşmak*: Tokuşdy (Tuhf, 10b-ç).

tokuş- II [تقش] *ýaýramak, ýokuşmak*: Uzuz tokuşdy (MK, III, 54-6).

tokut- [تقت] *urdurmak*: Ol anyň boýnyn tokutty (MK, II, 248-10).

tokuz [tokuz ZhWT , t(o)kuz ZWOT ، توقوز ، طقوز] **1)** *dokuz, mukdar san*: Tokuz erig egire tokydy (Kt, dg-6) — *(Ol) dokuz äri (urşujyny) gabap (ýa-da ýyzndan ýetip) urdy (öldürdi)*. Tokuz tuglug han (MK, III, 92-6).

Tokuz (IBM, 186-14). Tokuz ýerde badyýalar gurulmyşdy (GA, 122-12). Erse tokuz kişi, risalat üçün aralyga ýiberdi (SB, 121b-26). **2)** [dok(u)z ZhWz] *dokuzyna, dokuzynda*: Törtünç aý tokuz ýaňyka süňüşdim sançdym (MÇ, gd-3) — *Dördünji aýyň dokuzynda ýene (ýañadan) söweşdim, ýeňdim*. <**tokuz ersen** [t(o)kuz (e)rs(e)nke Aknsr : qWOT] *halk ady, dokuz ersenler*: Birgerü tokuz ersenke tegi süledim (Kt, go-3) — *Sagda dokuz ersene çenli goşun çekdim (söweşdim)*. <**tokuz oguz** [tok(u)z og(u)z ZGW : ZhT] *halk ady, dokuz oguzlar*: Boltukda tokuz oguz teg ýagy ermiş (Oý, çep-6) — *Ondan soň dokuz oguzlara çenli (hemmesi) ýagy boldy*. Ýyraýa Baz kagan tokuz oguz budun ýagy ermiş (Kt, gd-14) — *Çepde, gaýrada (demirgazykda) Baz kaganyň ýolbaşçylygynda dokuz oguz halky (oňa – kakama) ýagy bolupdyr*. Tokuz oguz meniň budunym erti (Bk, gd-29) — *Dokuz oguzlar meniň halkymdy*. ...Anta kalmysy budun on uýgur tokuz oguz üze ýüz ýyl oluryp (MÇ, dg-3) — *...Onda galan halk on uýguryň, dokuz oguzyň üstünde ýüz ýyl häkim (kagan) bolup oturdylar (häkimlik etdiler)*. Tokuz oguz budun ýerin subyn ydyp Tabgaçgary bardy (Bk, gd-35) — *Dokuz oguz halky ýerini, suwuny (ýurduny) taşlap, Tabgaça (Hytaýa) bardy (gitdi)*. <**tokuz tatar** [t(o)k(u)z t(a)t(a)r RTT : qOT , Rzz ZOz] *dokuz tatar taýpasy*: Oguz budun tokuz tatar birle tirilip kelti (Bk, gd-34) — *Oguz halky dokuz tatarlar bilen birleşip (toplanyp, ýyglyp) geldi*. Sekiz oguz tokuz tatar kalmaty kelti (MÇ, gd-3) — *Sekiz oguzlar, dokuz tatarlar (biri galman) geldiler*.

tokuzla- [طقوزلا] *bir işi dokuz gezek gaytalamak*: Tokuzladysaram any töre ile ýusun üçün (KB, 425-10).

tokuzlama [tokuzlama طقوزلامه] *dokuzlama, dokuz gatly eşik*: Tokuzlama çyrgab, çuha Baýyndyr hana penjýek çykardylar (GA, 212-9). Tokuzlama çyrgap, çuha hanlar hany Baýyndyra penjýek çykardylar (GA, 121-4).

tokuz miň [طقوزمينك] *dokuz müň, mukdar san*: Atamyz bizni tokuz miň kişi birle ýiberib turur (SB, 122b-21). Üç oglyny tokuz miň kişi birle mankalaga ýiberib (SB, 124a-9).

tokuz otuz [tok(u)z ot(uzka AhZzW ZhWz] *ýigrimi dokuz*: Besinç aý tokuz otuzka

süňüşdim (MÇ, gd-4) — *Bäşinji aýyň ýigrimi dokuzynda söweşdim*.

tokuz tümen [طقوز تومن] *togsan müň,*

— *mukdar san*: Tokuz tümen Gürjüstanyň hyrajy geldi (GA, 235-9). Tokuz tümen Gürjüstan agzyna waryb gony (GA, 236-11).

tokuzynjy [توقوزنجى، تقوزنجى] *dokuzynjy, tertip san*: Tokuzynjy batlymýus Iskenderýus erdi (SB, 21a-17). Tokuzynjy batlymýus zamanyda Şam ahalyсы baryb.. (SB, 21b-7).

tokuzýaşar [تقوزياشار] *dokuz ýaşan, dokuz yaşly*: Ol ogul ol çakda tokuzýaşar erdi (SB, 127b-12).

tokuz ýegirmi [tok(u)z ý(e)g(i)rmi lMrgy : qhWT] *on dokuz, mukdar san*: Men tokuz yegirmi ýyl şad olurtym tokuz ýegirmi ýyl kagan olurtym (Bk, go-9) — *Men on dokuz ýyl şad (wezir) boldum (bolup oturdym), on dokuz ýyl kagan boldum*.

tokuz ýüz [تقوز يوز] *dokuz yüz, mukdar san*: Tokuz yüz gysrak buýurdy (SB, 125a-23). Tokuz yüz koý birle tokuz gysrak (SB, 127a-1).

toky- [t(o)kydy IDIOT تقي 1] *urmak, öldürmek, tokunmak*: Tokuz erig egire tokydy (Kt, dg-6) — *(Ol) dokuz äri (urşujyny) gabap (ýa-da ýzyndan ýetip) urdy (öldürdi)*. ...Timisi üç... tokydym (MÇ, gd-41) — «Üç» diýeni urdum (çapdym). **2)** [tokyd(y)m MDIhWT , MDIhWz] *çozmak, hüjüm etmek, çaknyşmak, ýeňmek*: Anta Taňra Ýylpagut bir uguşyg Toňa tigin ýogynta egere tokydym (Bk, gd-31) — *Şonda Toňa tegin jaýlananda, Toňra Ýylpagudyň bir tiresini gabap ýeňdim*. Ol aý bis ýegirmike Keyre başy Üç Birküde tatar birle katy tokydym (MÇ, gd-6) — *Şol aýyň on başynda Keyre başynda Üç Birküde tatarlar bilen gaty çaknyşdym*. **3)** *urmak, ýençmek, hüjüm etmek*: Ol gulyn tokydy (MK, III, 200-17). **4)** *kakmak, tyrkyldatmak*: Ol kapug tokydy (MK, III, 133-12). **5)** *ýasamak*: Temürçi gylç tokydy (MK, III, 201-2). **6)** *çümdürmek (suwa)*: Any suw tokydy (MK, III, 201-5). <**ýel toky-** — *jyn urmak, al kakmak*: Ärni ýel tokydy (MK, III, 201-6).

tokyd- [t(o)kydt(y)m MTDIOT] *ýeňmek, üstün çykamak*: Tabgaç budun tokydym ýygdy basdym ýaýdym...bozkunça (Oý, sag-1) — *Tabgaç (hytaý) halkyny ýeňdim, ýykdy,*

basdym, dargatdym... ýok bolynça (weýran bolar derejede).

tokymak [تَقِيْمَ] *kir ýuwlanda urulýan taýak, tokmak*: Tokymak (MK, III, 133-12).

tokyn- [تَقِيْن] **1** *urulmak*: Är tamga tokyndy (MK, II, 116-12). **2** *ýasalmak*: Gylyç tokyndy (MK, II, 116-13).

tokyş [تَقِيْش] *uruş, jeň*: Tokyş içre uryştym (MK, I, 3-6-17).

Tokyş [تَقِيْش] *adam ady (erkek)*: Tokyş (MK, I, 307-6).

tokyt- [t(o)kytd(y)m MDTIOT, MDzIOz] **1** *dikdirmek, bina etmek*: Bu erig erser amtyka erig ýirte irser ança erig ýirte beňgü taş tokytdym bitidim (Kt, go-12) — *Ol düşelge bar bolsa, henizem ol düşelge öňki ýerinde bolsa, hut şol düşelgede ebedilik daşy (ýadygärligi) dikdirdim, (oňa hat) ýazdym*. **2** *saldyrmak, gurdurmak*: Çyt anta tokytdym (MÇ, gd-9) — *Şol yerde gala diwarlaryny saldyrdym*. **3** *kakdyrmak*: Ol gapug tokytty (MK, II, 248-14). **4** *ýasatmak*: Ol gylyç tokytty (MK, II, 248-13). **5** *dokatmak*: Ol büz tokytty (MK, II, 248-12).

tol- [to:l- تول , طول] *dolmak*: Toldy ydyş (ZME, 748; 148-2). Toldy ew ilden (ZME, 531; 147-2). Toldy (IBM, 104-11). Ulaşyban suwlar taşsa, deňiz tolmaý (GA, 3-3). Gazanyň gara gyýma gözleri gan ýaş toldy (GA, 44-11). Gelip, Beýtilharemden ol, sedasyndan tola sähra (ND, 3a-8). Urup, dejjaly katl ede, adalatla tola her ja (ND, 3b-7). Akybet zaty-la onuň toldy ýer-u gök-asman (ND, 24b-5). Toldy ondan kede-sähra, leýk ýok baýy-geda (ND, 2a-15). Toldy bu äleme ýene bizden nedaýy-yşk (KB, 1-1). Gurbat elemy birle içim gan toldy (BD, 73b-3).

tola [تله] S: **doly** Aýak tola çakyr (ZME, 205; 108-2). Tola deňiz (ZME, 431; 148-1). Mestligden ýene gäh ol gözi tola ýaş idi (BD, 39b-10).

tola- I [تولا] *doldurmak*: Tolady nemäni (ZME, 800; 147-2).

tola- II [طولا , طُل] **1** *oramak, dolamak*: Kanturaly bir kepenegi gapagyna tolady (GA, 187-13). Boýnyna nohdasyn toladam herçe bada-bad (KB, 505-16). **2** *gundamak*: Tolady (Tuhf, 32a-ç).

tolab-tolab [طولا ب طولا ب] *gayta-gayta*: Tolap-tolap ag süýdümi emzirdigim ogul (GA, 165-3).

tolama beşik [طوله بشك] *sallançak*: Tolama beşiklerde beledügi ogul (GA, 165-1).

tolamaç-tolamaç [طولامچ طولامچ] S: **dolamaç** Warjak ýerüň tolamaç-tolamaç ýollary olur (GA, 175-10).

tolan- [طولان] *dolanmak, aýlanmak, öwrül-mek, yza gaytmak*: Nobat tolanyb, aňa gelmişdi (GA, 220-11). Taşoguzda girdi, gyz bulymady, tolandy (GA, 172-9). Tolandy, başy ujyna geldi (GA, 266-13). Togar senden onuň şemsi, tolanmaz ol ebed asla (ND, 5a-16).

tolanak [طولاناق] *bulanyk, bulançak*: Tolanak (Tuhf, 25a-ç). <>**tolanak göz** – *gözüň garaňkyramagy*: Tolanak göz (Tuhf, 33b-1).

tolas [تولس] *ýakymysyz*: Tolas ýüz (MK, I, 306-3).

tolaş- [طولا ش , طولش] **1** *oraşmak, dolaşmak*: Tazy tolaşmyş, ýurtda galmyş (GA, 44-4). Saçy baňa tolaşdy, diydüm aňa (KB, 76-10). **2** *çolaşmak, dolaşmak*: Ýel dahy awaradur tolaşaly zülfine (KB, 15-14). **3** *sataşmak, duşmak*: Söwdasyna tolaşdy, kaçan gele karara (KB, 495-4).

4 *dolaşmak, gujaklaşmak, oýnaşmak*: Ala ýorgan içinde seniň-le tolaşmadym (GA, 198-5).

5 *azar bermek, päsgel bermek*: Hany, Gazan begden maňa buýruk oldy, kimse tolaşmaz (GA, 112-7). **6** *ýöremek, hereket etmek, garyşmak*: Seri-küyünde bu Nagşyň ýöri war turma tolaş (ND, 16b-2).

toldra- [تولدرا] *(oguzça) dumly-duşa darga-mak*: Toý toldrady (MK, III, 329-10).

toldur- [تولدور , تولدور] **1** *doldurmak*: Petekesini toldurdy tawuk (ZME, 1055; 123-2). Toldurdy aýakny (ZME, 944; 148-1). Uruşmadan, döğüşmeden älemi tolduraýyn (GA, 147-9). Gaýnaýyp nary-muhabbet, toldur yşkyň tasyny (ND, 32b-13). Toldur jamy, eý saky (ND, 13b-13). Anbarlary aşlyg birle toldurub goýdy (SB, 5a-33). **2** *ýaşamak, ýaşa ýetmek*: Gerçekleriň üç otuz on ýaşyny toldursa ýeg (GA, 4-12). On otuz on ýaşıň-da tolsun (GA, 4-13).

toldura- [تَلْدُرَا] *göwresi bilen urmak, kakmak*: Atlyg any toldurady (MK, II, 138-12).

tolga- [تَوَلْغَا، تَوَلْغَا، تَوَلْغَا] **1)** *towlanmak, öwrülme*: Tolgady boýnuny (ZME, 361; 122-2). **2)** *towlamak, burmak*: Bir gadah meý agzyna goýgul gulagym tolga (Ab, 57a-1). **3)** *düzme, towlamak*: Gyz ýinjü tolgady (MK, III, 215-3). **4)** *towlamak, egirmek*: Ol ýüň tolgady (MK, III, 215-5). **5)** *burgusy tutmak, dogurjak bolmak*: Tolgady (Tuhf, 24a-7). **<>garny tolga-** – *için towlamak, agyrmak*: Anyň garny tolgady (MK, III, 215-6).

tolgag I [تَوَلْغَا] *gulakhalka, ysyrğa*: Ýinjü tolgag (MK, II, 230-9).

tolgag II [تَوَلْغَا] *ýürek bulanma, içgeçme (sanjy)*: Emgek tolgag (MK, II, 230-11).

tolgan- I [تَوَلْغَان، تَوَلْغَان] **1)** *towlamak, burmak, agyrmak*: Är özi tolgandy (MK, II, 190-17). **2)** *towlanmak, dolanmak, saranmak*: Är özine ýüň tolgandy (MK, II, 191-1). **3)** *bulanmak, bulanyk bolmak*: Tolgandy (Tuhf, 26a-4).

tolgaş [تَوَلْغَاش] *towly, burmaly, tovlanan*: Muňuzy keýin tolgaş koý (ZME, 286; 150-1).

tolgat- [tolg(a)tm(a)ň FMTGLWT] *ynjytmak, tolgundyrmak*: Ýeme igidiň emgetmäň tolgatmaň (Bk, dg-13) — *Ýene gowuja idediň (iýdiriň, içiriň), horlamaň, tolgundyrmaň*.

tolkun [تَوَلْكَوْن] *tolkun, ýel we ş.m. zerarly suwuň ýüzündäki hereket*: Tokun (Tuhf, 35a-5).

toltur- [to:ltur- تَوَلْتُر] *doldurmak*: Ol aýak tolturdy (MK, II, 138-1).

tolu I [to:lu تَوَلُو] *doly, püre-püre*: Sagrak tolu gözleýü (MK, I, 92-11). Tolu iziş (MK, III, 176-10). Meýdan tolu baş oldy (GA, 63-8). Ýüregim tolu nar senden yrah (KB, 426-10). Saky tolu wer aýagy, çünki elüň erer (KB, 465-15).

tolu II [to:lu تَوَلُو] *bulgur, käse*: Saky tolu wer, gözüme anka meges olsun (KB, 315-15).

tolu [تَوَلُو] *doly (ýagyn)*: Sana sen kim, tar-ýolda tolu düşdi (GA, 133-6).

toluja / toluça [to:luja / to:luça / تَوَلُوچَه] *doluja*: Saky-ýa, ýene bize bir toluja

bada gerek (KB, 531-12). Ýürek toluça şerab-u jiger kebab olysar (KB, 522-11).

tolum [تَوَلْم] *uruş guraly, esbasy, ýarag*: Ol ýagyga tolum anytty (MK, I, 184-1).

tolumlan- [تَوَلْمَلَان] *ýaraglanmak, uruş esbaplaryny dakynmak*: Är tolumlandy (MK, II, 211-3).

tolumlug [تَوَلْمَلُغ] *ýaraglanan (adam)*: Tolumlug bolup gatyndyň, ganyň emdi ýer suwar (MK, I, 412-14).

toluňla- [تَوَلْمَلَا] *eňegine we gulagyna urmak*: Ol gulyň toluňlady (MK, III, 301-16).

toly [to:ly تَوَلِي] S: **tolu I** Toly (Tuhf, 35a-13).

toly [تَوَلِي] *doly, kiçijik göjek görnüşi, buz bolup gaçýan ygal*: Toly (MK, III, 176-11). Tuman turup, toly ýagdy (MK, I, 124-14).

Toly beg [تَوَل بَغ] *adam ady (erkek), XIV asyryň ikinji ýarymynda, Memluk türkmen sultanlarynyň nedimi XV asyryň başlarynda ýaşap geçen*: Toly beg kaçan kim, ben zaýyf biçäreýi izdedi (Ýaý, 100a-6).

tomaga [تَوَمَاغَه] *guşuň kellesine geýdirilýän başlyk, tomaga*: Tutukçy başyga sunkur tomagasy (Ab, 57b-11).

tomala- [تَوَمَالَا] *gizlemek, bukmak, ýygşyrmak, ýaşyrmak*: Tomalady (Tuhf, 14b-9).

tomar [تَوَمَار] *taýak, tommaýly taýak*: Gazan bir tomar ile köpegi urdy (GA, 47-2).

tomaşa [تَوَمَاشَا] *tomaşa, şatlyk-şagalaň*: Galyň oguz begleri tomaşaýa bakardy (GA, 15-12). Jemalyňnyň tomaşasyn tilär jan (Mn, 304a-8). Biz oýun we geşt we tomaşağa meşgul bolub erdük (SB, 4b-4).

tomaşa et- [تَوَمَاشَا اَيْت] *tomaşa etmek*: Ýokardan tomaşa ederdi (GA, 178-13). Gazan beg bakub tomaşa ederdi (GA, 119-10). Olar kim, roýy-dildary tomaşa etdi her ýüzden (ND, 8b-9).

tomaşa eýle- [تَوَمَاشَا اَيْلَه] S: **tomaşa et-** On sekiz biň älemiň syryn tomaşa eýleýip (ND, 8b-15).

tomaşa kyl- [تَوَمَاشَا كَيْل] S: **tomaşa et-** Päkize bedenlerini tomaşa kyldym (BD, 62a-4). Ýusuf biziň birle ýazyga baryb, tafarruj we tomaşa kylgaý (SB, 4a-23).

tomly- [تُمْلِي] *doňmak*: Suw tomlydy (MK, III, 218-13).

tomur- [تُمُر] *künde ýasamak*: Är ýygaç tomurdy (MK, II, 70-5).

ton [to:n تون، تُون] **1** *uzyn we ýuka lybas, don*: Bu ton ol ýamagu (MK, III, 27-9). Tiken tonug ildi (MK, I, 148-4). Taşky ton (ZME, 237; 173-1). Ton (IBM, 83-10). Sygmas edim tonumga ferahdan men hazyn (BD, 78a-11). **2** *içmek, possun*: Ton (MK, III, 100-13). Bit tiledi başyda dagy tonyda (ZME, 358; 123-1). Aryg kyldy tonny (ZME, 513; 105-2). Ton içi (ZME, 230; 142-1). Tony birle örter erdi (SB, 2a-28). **3** *egin-eşik, lybas, don*: Garawaşa ton geýürseň, kadyn olmaz (GA, 3-7).

ton [تون] *ilkinji, ilki, birinji* <> **ton beg** – *zenan maşgalanyň ilkinji äri*: Ton beg (MK, III, 101-2). <> **ton gyz** – *maşgalada ilkinji dünýä inen gyz*: Ton gyz (MK, III, 101-1). <> **ton ogul** – *maşgalada ilkinji dünýä inen oglan*: Ton ogul (MK, III, 100-16).

ton- [to:n طُون] *durlamak, arassalamak, süzmek*: Tondy (Tuhf, 17a-13).

tonan- [طونان] **1** *bezenmek, görke gelmek, geýinmek, dolanmak*: Tonandy (Tuhf, 10a-6). Hakaýyk dürlerin dökdi, tonandy synaýy-sähra (ND, 3b-18). **2** *söweş lybasyny geýmek*: Togsan biň ýagy gördüm-se tonanmadym (GA, 277-6).

tonat- [to:nat- طونات، تَنْت] *geýdirmek, birine don etmek, geým-gejim peşgeş bermek*: Ol meni tonatty (MK, II, 252-7). Yalanjak görsem tonatdym (GA, 138-4). Yalaň görse tonatdy (GA, 15-1). Yalanjak görseň tonatgyl (GA, 14-7).

tonban [to:nba:n تونبان] *esgerleriň geýýän jalbary, balagy, tamman*: Tonban (Ab, 58a-20).

tonçy [to:nçy تونچی] *dokmaçy*: Tonçy (IBM, –155-8).

tonguzdan gurty [طَنْغُزْدَنْ قُرْطِي] *tezek tomzagy*: Tonguzdan gurty (Tuhf, 14b-4).

tonlu [to:nlu طونلو] *donly, geýimli*: Gara tonlu kafyr ata bindi (GA, 126-8). Gara tonly derwişlere nezirler werdim (GA, 24-11). Gara tonlu, azgyn dinlül kafyrlara bir ogul aldyrdyň-sa diýgil maňa (GA, 25-4).

tonlug [to:nlug تون لُغ] S: **tonlu** Tonlug (IBM, 83-8).

tonlyg [tonl(y)g GLNWT] *donly, eşikli*: Ýalaň budunyň tonlyg... kyltym (Kt, gd-29) — Ýalaňaç halky donly (eşikli) kyldym (etdim).

tonlyk [to:nlyk تُونْلُك] *donluk*: Ol anyň tonlygyn gysdy (MK, II, 10-15).

tonmuk [to:nmuk تُونْمُك] S: **tonlu** Tonmuk (IBM, 83-13).

tonsyz [tons(y)z qSNWT] *donsuz*: İçre aşsyz taşra tonsyz (Kt, gd-26) — İçi aşsyz, daşy donsuz.

ton tikiçi [to:n tikiçi طون تیکچی] *don tikiñisi, tikiñi*: Ton tikiçi (IBM, 155-15).

tonuk [to:nuk طُونُوك] *arassa, dury açyk*: Tonuk (Tuhf, 16b-11).

tonýak [طُونْيَاك] *toýnak*: Tonýak (Tuhf, 13a-4).

Tonýukuk [Tonýuk(u)k OOfWT] *adam ady (erkek), Göktürkmen döwletiniň hökümdarlary Ilteriş kaganyň, Kapagan kaganyň we Bilge kaganyň ýakyn maslahatçysy, baş weziri*: Bilge Tonýukuk ben özüm Tabgaç iline kilyntym (Tk, gb-1) — *Akylly Tonýukuk men özüm Tabgaç (Hytaý) ilinde terbiýe aldym (terbiýelendim)*. Bilge Tonýukuka baňa aýdy bu süg elt tidi (Tk, dg-32) — *Akylly Tonýukuk maňa aýtdy: –Bu goşuny elt (alyp bar) – diýdi*. Ilteris kagan bilge Tunýukuk kazgantuk üçün Kapagan kagan türk sir budun ýorydyk (Tk, dg-61) — *Ilteriş kaganyň, bilimli (akylly) Tonýukugyň gazanany (edeni) üçin Kapagan kaganyň syrdam türkmen halky ýaşap ýör*.

toň I [تُونك] *agyr bir zatdan «toňk» edip çykýan ses*: Toň-toň etti (MK, III, 262-15).

toň II [تُونك] *içi boş bolmadyk, doly*: Toň neň (MK, III, 263-16). Toň gamyş (MK, III, 263-17).

toň III [تُونك] *doň, buza öwürülen, sowuk*: Toň et (MK, III, 264-2).

toň- [تُونك] *doňmak*: Suw toňdy (MK, III, 289-9). Toňdy (IBM, 107-8).

Toňa Alp är [تُونَا اَلْب اَر] *adam ady (erkek), gadymy türkmen hökümdary Afrasyýabyň atларыnyň biri*: Toňa Alp är (MK, III, 272-8).

toňala- [تُونَكَلَا] *batyrlarça iş etmek*: Är toňalady (MK, III, 299-4).

Toña tigin [Toña tig(i)n nglt : AFWT]

adam ady (erkek), Afrasyýabyň atlarynyň biri: Toña tigin ýogunda egirip ölürtimiz (Kt, go-7) — *Toña tegin ýatlananda, toňra taýpasynyň on edermen ärini (adamyny) gabap (ýa-da yzyndan ýetip) öldürdik.* Anta Toňra Ýylpaguty bir oguşyg Toña tigin ýogunda egire tokydym (Bk, gd-31) — *Şonda Toña tegin ýatlananda, Toňra Ýylpagutyň bir tiresini gabap ýeňdim.*

toňra [toňra ARFWT] *taýpa ady:* Toňra bir oguş alpagy on erig Toña tigin ýogynta egirip ölürtimiz (Kt, dg-7) — *Toña tegin ýatlananda, gabawa salyp (ýa-da yzyndan ýetip) öldürdik.*

Toňra Ýylpagut [Toňra Ýylp(a)guty ITWGPLY : ARFWT] *adam ady (erkek):* Anta Toňra Ýylpaguty bir oguşyg Toña tigin ýogynta egere tokydym (Bk, gd-31) — *Şonda Toña tegin ýatlananda, Toňra Ýylpagutyň bir tiresini gabap ýeňdim.*

toňta- [toñt(a)m(y)ş jMTFWT] *togtamak, gymyldamazlyk:* Türk begler budun ögrip sebinip toñtamış közi ýögeri körti (Bk, gd-2) — *(Men kagan bolanynda,) türkmen begleri, halky begenip, söýnüp, togtan gözlerini umyt bilen ýokary (asmana) dikdiler.*

toňul- [توئۇل] *bir zatdan umydyňy üzmek:* Är işten toňuldy (MK, III, 293-2).

toňuz [توئۇز، توئۇز، توئۇز] *doňuz:* Tilki, toňuz taşlatu (MK, II, 276-3). Toňuz (MK, III, 268-17). — Toňuz (IBM, 174-8). Gara toňuz etinden ýahna ýýdirdiň, duýamadym (GA, 100-3). <>**toňuz ogly** – *söğünç:* Toňuz ogly toňuz diýrdi (GA, 108-4). <>**toňuz tamy** – *doňuz ýatagy:* Gara toňuz tamynda ýatur digil (GA, 144-3). Ag ellerin garysyndan bagladyban, toňuz tamynda ýatarmy olur (GA, 267-6). <>**toňuz ýyly** – *doňuz ýyly:* Toňuz ýyly (MK, I, 290-1). Toňuz ýyly (IBM, 186-5).

top I [توب، توب، توب، توب] **1) top, pökgi:** Top (MK, III, 85-3). Başy top kibi ýere düşdi (GA, 211-4). Ag meýdanda ýumry başy topça kesdim (GA, 277-8). Başlar kesdi top kibi (GA, 63-9). Ol kim, eýlär başyny yşk içre top (ND, 15a-15). Bu meýdandan top urymady färis (KB, 104-6). Köňül topuny saldum çü känine zülfüňiň (KB, 308-7). Top oýnamagy söwerem biliňle zülfüň üçün (KB, 320-16).

top II [توب] *top (ýarag):* Bilürem, bir bina sen kim, tüfeň-top saňa kär etmez (ND, 15b-5).

top III [تب] *bugdaýdan taýýarlanylýan nahar:* Top (MK, I, 265-5).

top IV [طوب] *sypatyň artyklyk derejesini emele getirýän ownuk bölek:* Ki arwah tuta top-tolu afagy bu gije (KB, 331-16). Ki jahan top-tolu hubab olýsar (KB, 499-16).

topalak [طوبالاق] *topalak, ýylak:* Topalak (Tuhf, 19a-5).

topçak [توپچاق] *bedew at, ýyndam at:* Topçak segürtürden aman tapmak (Ab, 52a-2).

top et- [طوب ايت] *top etmek, pökgi etmek:* Başym top edip, men dahy meýdana erişdim (ND, 20a-14).

top eýle- [طوب ايله] **S: top et-** *Serri-uşşagy top eýlär, onuň kim, zülfi çöwgendir* (ND, 8b-10).

toplagaly [topl(a)g(a)ly ILGLPWt] *toplamaklyk, üýşürmeklik, ýygnamaklyk:* Yuýka erklig toplagaly uçuz ermis (Tk, go-13) — *Yuka, berk (zady bir ýere) toplamaklyk (üýşürmeklik) aňsat eken.*

toplaguluk [topl(a)gul(u)k OLWGLPWT] *toplamaklyk, üýşürmeklik:* Yuýka kalyn bolsar toplaguluk alp ermis (Tk, go-13) — *Yuka (zat) galňasa, (ony bir ýere) toplamaklyk (üýşürmeklik) kyn bolýar eken.*

topra- [توبرا] *guramak:* Ot toprady (MK, III, 207-4).

toprag [طوپرغ] **S: toprak** *Toprag ol bady-sabaýa ki, açar zülfi ujyn* (KB, 106-8). Aýagy topragyny ben hemin heman (KB, 320-14).

toprak [توپراق] *toprak, gum, çaň, tozan:* Toprak kibi sowrulaýyn (GA, 98-10). Bir awuç toprak kim, Jebraýyl atynyň toýnagydand erdi (SB, 8b-14).

toprakla- [طوپراقلا] *tozan basmak:* Topraklady (Tuhf, 9a-6).

topraş- [توپراش] *gumlaşmak; küpürsemek:* Ýer gurub topraşdy (MK, II, 162-14).

top-tolu [top-to:lu طوب طولو] *dop-doly, püre-pür, dos-doly:* Şah-a lutfuň jahana top-toludur (KB, 128-14). Ki jahan top-tolu hubab olýsar (KB, 49-169).

top-tolu eýle- [top-to:lu eýle- طوب طولو ايله]

püre-pür doldurmak: Top-tolu eýle, ele sal aýagy (KB, 170-5).

topujag [طوبجاغ] *topujak, topuk*: Agyr bukagu topujagyn döger diýgil (GA, 144-5).

topuk / topug [طُبوغْ ، طُبوغْ ، طُبوغْ] *topuk*: Topug (IBM, 142-9). Topuk (Tuhf, 30b-ç). Topugynda sarmaşanda gara saçlym (GA, 12-9).

topulgak I [تُبلُغاك] *topalak (ösümlik ady)*: Topulgak (MK, I, 415-8).

topulgak II [تُبلُغاك] *sanjy, garnyň ýanlarynda döreyän sanjy*: Topulgak (MK, I, 415-8).

topulgan [تُبلُغان] *böwsüji, hüjümçi*: Bu är ol çerik topulgan (MK, I, 428-5).

topurgan [تُپُرعان] *küpürsäp duran ýumşak ýer*: Topurgan ýer (MK, I, 425-14). Subuzganda ew bolmas, topurganda aw bolmas (MK, I, 425-16).

topurşukla- [تُپُورُشُوقلا] *ylgaşmak, ýortuşmak*: Topurşuklady (Tuhf, 8a-8).

topyk [تُپُك] S: **top II** Är topyk ýuwdy (MK, III, 46-12). Topyk ýuwuldy (MK, III, 57-15). Ol meniň birle topyk alyşdy (MK, I, 165-7).

tor I [تور] *tor, duzak*: Gerib tutar ak toryn (MK, III, 29-13). Tor (MK, III, 87-7). <>**tor ur-** – *tikmek, keşdelemek, torlamak*: Dilük köňülde ise tor ur-u ýahala dili (KB, 92-15).

tora [to:ra] [تُورا] *dogrulyk, gönülik*: Tora (Tuhf, 29b-7).

toraňgu [تُوراڭغو] *toraňny (agaç)*: Kamatyn nāzig-u tuby-nāzik, / Serwi ragna-yu toraňgu, ragna (Ab, 43a-11).

Toraýgyr [تُوراى ايقرى] *atyň ady, Doraygyr*: Beg Ýegenek Toraýgyryna bindi (GA, 37-12). Tokly başly Toraýgyr ýoruldy (GA, 84-4).

torba [to:rba] [تُوربا ، توريه] *torba*: Torba (Tuhf, 33b-ç). Bir torba saman düşekli (GA, 2781-5).

torbak [تُورباق] *üçýaşar öküž*: Torbak (ZME, 282; 126-1).

torgaý [تُورغاي] *torgaý (guş)*: Dün-le kerwen göçdügin torgaý bilür (GA, 5-4). Sakallu bozaç torgaý saýradykda (GA, 11-3). Sakallu bozaj torgaý saýranynda (GA, 21-5).

Torgoýlu tag [Torgoýlu ta:g طاق تورتقويلو] *ýer ady*: Almalyk hududyda Torgoýlu tag we Boraganlu tag atlyg iki serefrac dag bar turur (SB, 121a-33).

torla- [تورلا] *dolaşdyrmak, saramak, dola-mak*: Zagyfdan örgemçi damyga çyrmanyp, / Ol çybyn dek torlady her ýan tenimni aýlanyp (Ab, 53a-19).

toru [to:ru] [تُورُ] *dor (atyň reňki)*: Toru (Tuhf, 30b-10).

torug [to:rug] [تُرُغ] *atyň reňkiniň bir görnüşi, dor (at)*: Bu oglanyg bir torugka aldym (MK, I, 312-1).

torukluk [تُورُكُلُك] *arryklyk, horluk*: Torukluk (MK, I, 415-13).

torum [to:rum] [تُورُوم ، توروم] *alty aýdan bir yaş aralygynda bolan uly köşek, torum*: Torum (IBM, 172-3). Torumlary, bozlaýyb bile geçdi (GA, 139-6).

torumjyg [to:rumjyg] [تُورُومج] *torumjyk, torum*: Torumjygym aldyrmyşam (GA, 139-7).

torumlyg [تُورُوملُغ] *torumly, köşekli*: Torumlyg är (MK, I, 412-9).

toruntaý [تُورُونُطاي] *gyrgy*: Toruntaý (Tuhf, 11b-4).

torumtaý [تُورُمتاي] **1)** *ýyrtyjy guşuň ady*: Torumtaý (MK, III, 184-9). **2)** *erkek adama dakylyan lakam*: Torumtaý (MK, III, 184-9).

tory [تُورى] S: **toru** Tory (Tuhf, 30b-10).

toryg [tor(y)g] [تُورُغ] *dor*: Üçünç Ýegin Silig begiň kedimlig toryg at binip tegdi (Kt, gd-33) — *Üçünji ýola Yegen Silig begiň eýerli dor atyna münüp degdi (hüjüm etdi)*. Toryg at (MK, I, 283-9).

toryga [تُورغا] *torgaý*: Toryga (MK, III, 131-1).

Toryg art tyz [تُورُغ آرُت تيز] *ýer-ýurt ady, Kaşgarda bir ýaýla*: Toryg art tyz (MK, I, 312-4).

tosan [تُسن] S: **tosun** Tosan (MK, I, 337-5).

tos-tos [تُسن تُسن] *keçe, egin-eşik ýaly ýumşak zatlara urlanda çykýan sese meňzetme*: Tos-tos urdy (MK, I, 276-10).

tosu [تُسُو] *bähbit, peýda, haýyr, şypa*: Ol ot maňa tosu kyldy (MK, III, 169-16). Tosu (IBM, 190-4).

tosuk- [تُسُكْ] *peýda bermek*: Bu ot maňa tosukty (MK, II, 93-3).

tosul- [تُسُلْ] *peýda bermek, em bolmak*: Bu ot oňa tosuldy (MK, II, 101-12).

tosun [تُسُنْ] *taý, taýçanak*: Tosun münüp segritsün (MK, III, 316-13).

tosyk [tos(y)k hSWT] *dokluk, doýgunlyk*: Aryk ok sen açsyk tosyk ömez sen (Kt, go-8) — (*Türkmen halky*) *arryk, hor-homsy, aç mahalynda doklugyň düýp sebäbine düşünmeýärsiň*.

toş I [toşy lcWz] *degre, gapdal, töwerek, duş*: Arkar başy toşy anta Erkamyş altyn ýanta sallap keçdim (MÇ, go-1) — *Arkar başynyň (Arkar çeşmesiniň başy ýa-da Arkar gerşi) gapdalyndan, Ergamyşyň aşak ýanyndan (Yrtyşdan) sallar bilen geçdim*.

toş II [توش] *gyzyldan ýa-da kümüşden toka*: Toş (MK, III, 90-10).

toşgur- [توشغر] *doldurmak*: Ol ewin tawar birle toşgurdy (MK, II, 140-13).

toty [to:ty طوطى] *toty, totuguş*: Bilbil-u toty, benefşe, ýasemen senüň üçün (KB, 141-14). Totysyny bu köňlümiň äheňe getürdi (KB, 17-16). Kylur jan totysy tenlerde perwaz (Mn, 303b-8). Şeker dek til bile toty tiliňiz (Mn, 292b-6).

totyýa [to:tyýa: توتيا] *sürme, gabagy, kirpigi* *we şuňa meňzeşleri garaltmak üçin ulanylýan boýag, totyýa*: Çün aýagy tozundan anuň totyýasy ýoh (KB, 383-16). Saldyň oduňa beni, eksiri-totyýa saç (KB, 447-8).

towar [طوار] *dowar, öý haýwany*: Towar (Tuhf, 7b-7).

towfyk [towfy:k توفيق] *şow, rowaçlyk, kömek, merhemet*: Barça kişilere towfyk beren Taňrytagaladur (Ýaý, 101a-2). Taňry towfyky meger ýar olgaý, / Tä kişi Hakny talapkär olgaý (BD, 53a-13).

towhyd [towhy:d توحيد] *birleşdirme, yeke-täk hasaplama, Hudayyň birligine ynanmaklyk, «Lä ilähä illallah» diyen doga uýmaklyk*: Köňül pür nur olur, şahym, kaçan kim, okuna towhyd (ND, 6b-14). Ki towhyd

olduk uş iman içinde (KB, 524-7). Dini-towhyd erdi (SB, 6a-17).

towhyd et- [towhy:d et- توحيد ايد] *Hudayyň birdigine ynanmak*: Geliň, towhyd edeliň (ND, 25b-8).

towlanbaz [towlanba:z طولناز] *awuň, duşmanyň daşyna aýlanma, dowul döretme*: Towlanbaz urub, ýondlary ürkütüdi (GA, 263-6).

towrat- [تورات] *towlamak, tow bermek*: Towratty (IBM, 113-12).

towsan [توسن] *baş öwredilmedik sarç at*: Sigretip ýeldürgenide, towsanyga göz salyň (BD, 28b-4).

towşan [طوشن] *towşan*: Illä-sahyn jiger towşany riş olmasun (KB, 387-13).

towur- [طوور] S: **togur-** Towurdy (Tuhf, 38b-4).

towuz [توز] *uly*: Towuz ýinjü (MK, III, 208-6).

towyl [تول] *tebil, dowul, gozgalaňa düşme, ynjalyksyzlanma*: Towyl (MK, III, 123-13).

toý I [توى، طوى] *toý, dabara, baýram*: Toý (IBM, 77-4). Toý (Tuhf, 28a-8). Toýuň-dügüniň gara oldy (GA, 10-5). Gírer rezm içre toýga girü ýañlyg (Mn, 294a-9). Tokuz ýüz gysrak buýurdy kim, toý üçün öltürgeýler (SB, 125a-23).

toý II [توى] *derman (ot)*: Toý oty (MK, III, 103-15).

toý III [توى] *goşunyň durýan jayy, ýerleşýän ýeri*: Han toý (MK, III, 103-14). Toýdan any göçürgen (MK, I, 429-17).

toý IV [توى] *gap-gaç ýasalýan palçyk, toýun*: Toý aşyç (MK, III, 103-16).

toý V [توى] *guş ady, toklutaý (oguzça)*: Toý (MK, III, 104-1).

toý- [توى، طوى] **1** S: **doý-** Toýdy aşdan (ZME, 559; 131-1). Toýdy andan (ZME, 816; 131-1). Toýdy (IBM, 110-16). Äre waralydan bärü dahy garnym toýmady (GA, 8-2). Toýunça tyka, basa iýr (GA, 7-13). **2** *bizar bolmak, irmek, ýadamak*: Gijräk gele sen, bu hastadan toýduňmu (BD, 67b-5).

toýag [تايغ] *toýnak*: At toýagy (MK, III, 124-6).

toýaglyg [تَوَاقِلْ] *toýnakly*: Toýaglyg ýylky (MK, III, 134-5).

toý et- [طوى ايت / ايد] *toý etmek, tutmak*: Ýylda bir kerre toý edib... (GA, 10-4). Gara han ulug toý etib, gilinlerini çarlab erdi (SB, 120b-24).

toý eýle- [طوى ايله] *S: toý et-* Uly toý eýle, hajat dile (GA, 14-9). Dişi ähli-le toý eýledi (GA, 14-11).

toýgar- [تويغار] *doýurmak*: Aç toýgaryban, nanyňny tapdym, / Öldüm diýgenimde, seni tapdym (Ab, 58b-14).

toýgaz- [تويغاز] *doýurmak, gandyrmak*: Musany sütge toýgazyb, bir sandukga salyb, Nil derýasyga saldy (SB, 7a-15).

toýjy [طويجي] *içip ganma*: Toýjy (IBM, 151-16).

toý kyl- [طوى قيل] *S: toý et-* Ulug toý kylyb altun öý urub... (SB, 125a-23). Ulug toý kylyb, altun kürsige olturub, ayak tutub... (SB, 123b-15). Bu toýny kyldy (SB, 127a-1).

toýla- [طويله] *toý etmek, toýa çagyrmak*: Kanlu oguz beglerin toýlayaýym (GA, 23-8). Taşoguz beglerine agyrlyk edüb toýlady (GA, 294-8).

toýnak [طوناق ، طوناق] *dyrnak, toýnak*: Toýnak (Tuhf, 13a-ç). Bir awuç toprak kim, Jebraýyl atynyň toýnagydany erdi, goşub, baryny suw kylyb, bir buzaw ýasady (SB, 8b-14).

toýra [تَوَرا] *dub agajynyň gozasy*: Toýra (Tuhf, 8a-4).

toýuk [تَوَيق] **1** *yapyk*: Toýuk gapug (MK, III, 125-6). **2** *dumanly, garaňky*: Toýuk gün (MK, III, 125-5). **3** *tukat, keypsiz, gamgyn*: Toýuk kişi (MK, III, 125-4).

toýum ol- [طيوم اول] *doýumlyk bolmak, almak, baýamak*: Galyn oguz begleri toýum oldy (GA, 65-3). Galaba toýum oldy (GA, 255-2).

toýur- [طوير] *doýurmak*: Aj görsem toýurdym (GA, 24-11). Aj görse toýurdy (GA, 15-12).

toýyn [تَوَين] **1** *yslam dininden beýleki dindäkileriň ýolbaşçysy*: Bir toýyn başy agrysa, kamug toýyn başy agrymas (MK, III,

127-5). **2** *husyt, gysganç (adam)*: Toýyn är (MK, III, 127-2).

toz [to:z تَوَز، تَوَز] *tozan, toz*: Toz tozardy (MK, III, 88-10). Toz (IBM, 178-4). Tozlar goparub, jan ile şirana erişdim (ND, 20a-12). Başum göge ýeter, aňa erer-se tozy-zeminiňden (KB, 463-9). Ýere dahy düşse, toz kibi sawrylardy (GA, 57-1).

toz- I [تَوَز] *tozamak, gitmek*: Är tozdy (MK, I, 34-2). Tozdy (Tuhf, 21b-12). Bir lahza hyýaluň tozmaz gözüm içinde (KB, 564-1).

toz- II [تَوَز، تَوَز] *S: toý-* Garyn tozty (MK, III, 343-1). Garyn tozdy (MK, III, 185-10). Garyn tozty (MK, I, 34-1).

tozar- [تَوَزَر] *tozamak*: Toz tozardy (MK, III, 140-15).

tozdur- [تَوَزَدُور] *tozatmak, çaň etmek*: Tozdurdy (Tuhf, 8a-12).

tozgu [تَوَزْغُو] *ötegçä berilyän peşgeş, azyk*: Tozgu (MK, I, 355-5).

tozgur- I [تَوَزْغُر] *doýurmak*: Ewlik tozgursa, gözi ýolga bolur (MK, II, 139-10). Ol meni tozgurdy (MK, II, 139-9).

tozgur- II [تَوَزْغُر] *bizar etmek*: Ol meni bu işten tozgurdy (MK, II, 140-3).

tozgur- III [تَوَزْغُر] *tozan göterilmek, tozamak*: Ýer tozgurdy (MK, II, 140-11).

tozgurumsyn- [تَوَزْغُرْمَسِين] *doýran dek görünmek*: Ol any tozgurumsyndy (MK, II, 209-1).

tozla- [to:zla- تَوَزْلا] *tozan basmak, tozan büremek*: Tozlady (Tuhf, 27a-ç).

tozlug [to:zlug تَوَزْلُغ] *tozanly*: Oprak ýasykdan tozlug ýa çykar (MK, III, 13-7).

tozul- [تَوَزُول] *bozulmak, harap bolmak, tozmak*: Tozmak (Tuhf, 15a-10).

tozur- [تَوَزُر] *doýurmak*: Ajyg tozurgan (MK, I, 426-8).

tozut- / tozyt- [تَوَزُتْ / تَوَزُتْ] *tozatmak*: Ol toprak tozutty (MK, II, 246-9). Toprak tozytgan (MK, I, 424-4).

tög [تَوَك] *däne, tohum*: Tög (Tuhf, 12b-11).

tög- [تَوَك] *döwüp owratmak, döwmek*: Är tuz tögdi (MK, III, 139-4). Tögdi (Tuhf, 23a-ç).

tögerik [توگَرِك] *töwerek*: Tögerik (Tuhf, 34b-10).

tögünlig [tög(ü)nl(i)g glngVt] *şayly, ýaragly, ýarag-esbaply*: Bu türk budunka ýaryklyg ýagygteltürmedim tögünlig atyg ýügürtmedim (Tk, dg-54) — *Bu türkmen halkyna (halkynyň üstüne) ýaragly ýagyny getirmedim, ýaragly-şayly atylary ýüwürmedim (ýurduny depeletmedim)*.

tögüş- [تُكُش] *döwüşmek*: Ol meniň birle tuz tögüşdi (MK, II, 85-11).

töhmet [تَهْمَت] *töhmet, myjabat, şyltak*: Her kişi min bagd kişige töhmet we ifira kylgaý, jezasy bu bolgusy turur (SB, 128b-15). Ol jähetden bu töhmet sözni maňa baglady (SB, 4b-25).

töhmet kyl- [تَهْمَت فِيل] *töhmet atmak, myjabat etmek, günä ýöňkemek*: Musaga töhmetler kyldy (SB, 9b-5). Erse töhmet Zekeyaga kylyb... (SB, 24a-23).

tök- [t(ö)kti ltCt توك ، تَك] **1) dökmek, guýmak, akdyrmak**: Kyzyl kanyň tökti kara terim ýügürti isig küçig berdim ök (Tk, gd-52) — *Gyzyl ganymy döküp, gara derimi akdyryp, zähmetimi, güýjümi (halka hut)(men) berdim*. Tökti suwny (ZME, 372; 107-2). Tökdi gumny (ZME, 346; 135-2). Oglan suw töker, ulug ýany synur (MK, II, 17-12). Tişde gördüm, çakyr töker erdim (SB, 5a-10). Altun we kümüşden ulug sebikler tökgeýler, ulug sütünler dik (SB, 13a-16). **2) taşlamak, zyňmak, okamak**: Tökdi (IBM, 105-10). Ol buzawny suhan birle bozub, derýaga tökdiler (SB, 8b-23). **4) dökmek, seçmek, taşlamak**: Seyf anyň hydmatydan çykyb, ol deremlerini ýollarda töker erdi (SB, 36a-29). **<gan tök-** — **öldürmek**: Mere, sen başymy kesdiň, ganymy dökdüň? (GA, 254-8).

tökebaş [توكباش] *mazaryň daşyna ýazgy ýazylyp dikilýän daş*: Gabrym üstide tökebaşym jüz ol taş etmegil (Ab, 56a-6).

töki [توكي] *jübüt*: Töki (Tuhf, 18a-7).

tökleş- [تُكَلَش] *dökülmek*: Tökleşdi neň (MK, II, 163-14).

töklün- [تُكَلُن] *dökülmek*: Suw töklündi (MK, II, 193-11).

töktür- [تُكُتُر] *dökdürmek*: Ol suw töktürdi (MK, II, 103-5).

töküklik [تُكُكَلِك] *saklanan, ýygynlanan, üwelen*: Töküklik taryg (MK, I, 420-10).

tökül- [تُكُل ، توكول ، توكول] **1) dökmek, gaçmak, düşmek**: Tamam agzasynyň eti töküldi (SB, 6a-21). Bu tügge hiç alaç kylsa bolgaýmu kim, aýagydan tüg tökülüb endamyga hiç zähmet ýetmegeý (SB, 13b-13). Erse andan täze hurmalar töküldi (SB, 24a-32). **2) dökmek, guýulmak**: Suw töküldi (MK, II, 103-5). Deje... andan ötüb, derýaga tökülür erdi (SB, 39a-29). **3) saçylmak, akmak**: Ajy aýran tökülende, çap-çap içen (GA, 46-10). **4) çozmak, hüjüm etmek**: Gara pusaryk ordamyň üzerine tökülür gördüm (GA, 43-2).

töküş- [تُكُش] *döküşmek, guýuşmak*: Ol maňa taryg töküşdi (MK, II, 85-13).

töküz I [تُكُز] *alny sakar (at)*: Töküz atyn ýaryştym (MK, III, 307-2).

töküz II [توكوز] *tamam bolan, tamamlanan*: Serwi gül ruýym erür, husny tarykatda töküz (Ab, 56a-17).

töl [تُول] *döl, çagalayyş, köpeliş wagty*: Töl (MK, III, 97-8).

töl- [تُول] *tölemek borjuny ödemek*: Töldi (Tuhf, 27a-13).

töle- [تَلَا] *döllemek, guzlamak*: Koý töledi (MK, II, 250-10).

tölek [تَلَك ، تَلَك] *ýuwaş, agras*: Aç äwek, tok tölek (oguzça) (MK, I, 324-14). Tölek (IBM, 146-11).

tölis [töl(i)s slVt, tölis slIVt] *taýpa ady, gadymy türkmen taýpalarynyň biri*: Türk törüsün yçgynmys budunyg açum apam törüsinç ýaratmys başgurmys tölis tarduş budunyg anta etmiş (Kt, gd-13) — *Türkmen düzgünini ýitiren halky atam-babamyň kadalaryna görä ýañadan (täzeden) döredipdir, düzgüne salypdyr, töles, tardus halkyny hem şýdipdir*. Öňre tölis begler Apa Tarkan... (Bk, go-13) — *Öňde (gündogarda) Apa Tarkan (bilen) töles begleri (ýerleşýär)*. Eki oglyma ýabgu şad at birtim tarduş tölis budunka birtim (MÇ, gd-7) — *Iki ogluma ýabgu şad adyny berdim, (olary) tarduş, töles halkyna (häkimlik etmäge) berdim (häkimlige belledim)*.

töljek [تولجك] *köp çaga dogran aýal*: Töljek (IBM, 149-9).

tömrük [تومرۇك] *dep, deprek (oguzça)*: Tömrük (MK, I, 397-16).

tön- [tö:n- تون، تئن] *dönmek, dolanmak*: Ol ewinge töndi (MK, III, 139-9). Töndi (IBM, 92-15).

töñürle- [تۆنۈرلە] *gayýn ene hasaplamak*: Ol meni töñürledi (MK, III, 301-5).

töñürle- [تۆنۈرلە] *guda hasaplanmak*: Ol maña töñürlendi (MK, III, 300-5).

töñüş- [تۆنۈش] *hemle urmak, haybat atmak, hüjüme taýýarlanmak, keçjallyk etmek*: Toñuz töñüşdi (MK, III, 291-15). Är töñüşdi (MK, III, 291-13).

töñüt- [تۆنۈت] *egmek, aşak etmek*: Är başyn töñütü (MK, III, 293-7).

töpe [töp(e)sinde AULSPVt] *yókary, depe, bir zadyň depesi, yókarsy*: Akaňym Ilteris kaganyg ögim Ilbilge katynyg Teñri töpesinde tutyp ýögerü kötermis erinç (Kt, gd-11) — *Kakam Ilteriş kagany, ejem Ilbilge hatyny Taňry depesinde (gögüň yókarysynda) saklap, yókary göteripdir ahyry*.

tör [tö:r تور، تۆر] *tör, öýüň töri, hormatly orun*: Törge geç (MK, III, 87-5). Tör (Tuhf, 22a-2). Muňga makam oldy öýnüň töri (Ab, 53a-2).

törbikü [توربىكۇ] S: **törbük** Törbikü (MK, I, 396-5).

törbük [تۆربۇك] *törpi, agaç ýonulýan gural*: Törbük (MK, I, 396-5).

törçi- [تۆرچى] *başlamak*: Är iş törçidi (MK, III, 206-3).

törçit- [تۆرچىت] *işe başlatmak*: Ol aňar iş törçitti (MK, II, 265-3).

töre I [tö:re تۆرە] S: **törük** Güýç aldan girse, törü tüňlükten çykar (MK, III, 86-9).

töre II [تۆرە] S: **tör** Töre ýuklady (MK, III, 167-2).

törelî [تۆرەلى] *taýyn, taýýar, düzedilen, tertiplenen*: Törelî (Tuhf, 33a-2).

töretgen [تۆرەتكەن] *ýaradan, döreden, Allatagala*: Töretgen (IBM, 137-12).

törkün [تۆركۈن] *garyndaşlaryň üýşýän öýi, ata-ene öýi*: Törkün (MK, I, 368-13).

törpi- [تۆرپى] *törpülemek*: Är ýygaç törpidi (MK, III, 205-12).

törpül- [تۆرپۈل] *ýonup dogrulamak*: Ýygaç törpüldi (MK, II, 181-1).

törpüş- [تۆرپۈش] *ýonuşmak*: Ol meniň birle ýygaç törpüşdi (MK, II, 161-11).

tört [tö:rt trVt تۆرت، تۆرت] *dört, mukdar san*: Eçümüz apamyz Bumyn kagan tört buluňyg kysmys (Oý, çep-1) — *Öňki geçen ata-babamyz Bumyn kagan (dünyäniň) dört burçyny gysypdyr (boýun egdiripdir) Bir ýylka tört ýoly söňüşdim* (Bk, gd-30) — *Bir ýylda dört ýola söweşdim*. Teñri ýarlykadyk üçün özüm olurtykyma tört buluňdaky budunygt itdim (Bk, dg-9) — *Taňry ýalkany üçün özüim kagan bolanymda, (dünyäniň) dört künjündäki halky düzgüne saldym*. Tört ýarmak (MK, I, 286-11). Tört (IBM, 186-11). Tört mugtaber, meşhur ogly bolub (SB, 120b-7). Tört gün anda säkin boldy (SB, 121b-1).

törtgöl [tö:rtgöl تۆرتگۈل] *dörtburç*: Törtgöl ew (MK, III, 308-14).

törtinç [tört(i)nç JtrVt] S: **törtünç** Törtinç Ezgenti Kadazda söňüşdim (Bk, gd-31) — *Dördünji gezek Ezgendi Kadazda söweşdim*. Törtünç Çuş başynta süňüşdimiz (Kt, dg-6) — *Dördünji gezek Çuş (dagynyň) eteginde söweşdik*. Törtünç ay (MÇ, gd-3) — *Dördünji ay*.

tört miň [tö:rt miň تۆرت مىڭ] *dört mün, mukdar san*: Tört miň kişi kim, Talut sözini eşitib içmediler (SB, 12a-18). Her gije-gündüz tört miň kişi aňa harys we hamy erdi (SB, 12b-8).

tört tümen [tört tüm(e)n nMVt : trVt] *kyrk mün, mukdar san*: Ku Señün başadu tört tümen sü keldi (Bk, go-8) — *Ku Señüniň başda durmagynda kyrk mün goşun geldi*.

törtünç [tö:rtünç تۆرتۈنچ] *dördünji, tertip san*: Törtünç (MK, III, 330-9).

törtünji [tö:rtünji تۆرتۈنچى] *dördünji, tertip san*: Törtünjiniň ady Gök han (SB, 122b-24). Törtünji gün bir jemagat kerwen ol kudug üstüge menzil tutub... (SB, 4b-8).

tört ýüz [tö:rt ýüz تورت يوز] *dört yüz, mukdar san:* Anyň zamanygaça dört yüz ýyl erdi (SB, 21b-2).

tört ýüz altmyş [tö:rt ýüz altmyş تورت يوز اَلتميش] *dört yüz altmyş, mukdar san:* Tört yüz altmyş ýyl bolub erdi (SB, 11b-11).

tört ýüz altmyş tört [tö:rt ýüz altmyş tö:rt تورت يوز اَلتميش تورت] *dört yüz altmyş dört, mukdar san:* Rumlus zamanydan Mesih zamanygaça dört yüz altmyş tört ýyl erdi (SB, 21b-13).

tört ýüz kyrk iki [tö:rt ýüz kyrk iki تورت يوز اَلكرق اَلئكى] *dört yüz kyrk iki, mukdar san:* Alarnyň badyşahlygy dört yüz kyrk iki ýyl erdi (SB, 26b-5). Sasanylarnyň mülki dört yüz kyrk iki ýyl turur (SB, 28a-3).

tört ýüz miň [tö:rt ýüz miň تورت يوز مئىنك] *dört yüz miň, mukdar san:* Tört yüz miň kişi jemg kyldylar (SB, 20b-12).

tört ýüz segsen [tö:rt ýüz segsen تورت يوز سىكسان] *dört yüz segsen, mukdar san:* Tört yüz segsen ýyl... soň erdi (SB, 13a-19).

törü [törüg gVrVt تَوْرُو] **1) häkimlik, häkimiýet, döwlet:** Bödke özüm oluryp bunça agyr törüg buluňdaky budunga itdim (Bk, gd-24) — *Özüm tagta çykyp, (dünyäniň) dört künjündäki halklaryň üstünden şeýle berk (güýçli) häkimligi (düzgün-tertibi) amala aşyrdym.* Ilig törüg ýegedi kazgandym (Bk, gd-36) — *Ili, döwleti ýagşy gazandym.* **2) [törüň(i)n nFVrVt] kanun, düzgün:** Olurypan türk budunyň ilin törüsin tuta birmis iti birmis (Kt, gd-1) — *(Olar) han bolup, türkmen halkynyň ilini-ýurdyny (taýpa birleşigini) düzgüne salypdyrlar, edipdirler (gurnapdyrlar).* Türk budun iliniň törüniň kem artaty (Kt, gd-22) — *Türkmen halky, (seniň) ilini-döwletiňi, düzgüniňi kim ýok edip bilerdi?! 3) [törüsini nlsVrVt] tör (il-ýurt):* Tabgaç kaganka ilin törüsini aly birmis (Kt, gd-8) — *(Türkmen halky) Tabgaç kaganyňa ilini-törünü (ilini-ýurduny) alyp berdi.* **4) adat, döp, dessur:** Il galyr, törü galmas (MK, III, 167-4). Töre (Tuhf, 25a-1). **5) [törün nVrVt] dabara, toý:** Türgiş kaganyň kyzyn erteňü ulug törün oglyma aly birtim (Bk, go-10) — *Türgeş hanyň gyzyny inňän uly toý-dabara bilen ogluma alyp berdim.*

törü- [törüm(i)s sMVrVt تَوْرُو] *döremek, dogulmak:* Öd Teňri ýasar kisi ogly kop ögeli törümis (Kt, go-10) — *Ömri (wagty, zamany) Taňry ýasar (kesgitlä), adam ogly ölümlü döräpdir.* Ýalyňuk törüdi (MK, III, 196-11).

törüg it- [törüg itm(i)s sMtl : gVrVt] *düzgünleşdirmek, düzgüne salmak:* Ilig tutup törüg itmis (Kt, gd-3) — *(Olar) taýpa birleşigini döredip, (olary) düzgüne salypdyrlar.*

törüsünçe [törüsünçe AJlsVrVt] *düzgüne, kada laýyklykda, görä:* Türk törüsün yçgynmys budunyň eçüm apam törüsünçe ýaratmys (Kt, gd-13) — *Türkmen düzgünini ýitiren halky atam-babamyň düzgünleriçe (kadalaryna görä) ýañadan döredipdir.*

törüt- [تَوْرُت] *döretmek, ýaratmak:* Taňry ýalyňuk törütti (MK, II, 244-9).

töş [tö:ş تَوْشُ , تَوْشُ] *döş, kükrek:* Anyň töşi (MK, III, 90-7). Töş (Tuhf, 17b-13). Töş (IBM, 141-13). <**töş bagy** – *köýnegiň döşündäki ýüp, temençe:* Töş bagy (IBM, 150-2).

töşlet- [tö:şlet- تَوْشَلَت] *döşüne urdurmak:* Ol any töşletti (MK, II, 275-10).

töwekkel eýle- [تَوَّكَّلْ اَيْل] *töwekkel etmek:* Janyny oduna atyb, töwekkel eýlemeýe (KB, 430-8).

Töwrat [Töwra:t تَوْرَات] *Töwrat, dört – mukaddes kitaplaryň biri, jöhitleriň dini kitabı:* Dahy Töwrat ile şahym, degildir ol Zebur, Injil (ND, 20a-16).

töý- [تَوْي] *döwmek, urmak:* Töýdi (Tuhf, 23a-11).

töz- [تَوَز] *çydam etmek, döz gelmek, çydamak:* Wasl era her kimge gözgeç iltifatyn tözmediň, / Eý köňül hijran otyga niye köýseň imdi töz (Ab, 54a-3). Çün ýagy ýakmas, ol aýnyň jewrige töz, ýyglama (BD, 78b-13).

tözlü [tö:zlü تَوَزْلُو] *kiriş saralan ýaýyň güberilip duran tutawajy:* Bir ag tözlü gaty ýaýy aldylar (GA, 70-1). Ag tözlü ýaýy tutdy (GA, 72-10). Aýgyr werüb aldugym tözlü gaty ýaýym (GA, 109-4).

tözlüje [tö:zlüje تَوَزْلُوچَه] *tutawaçlyja:* Ak tözlüje gaty ýaýny eline aldy (GA, 31-3).

Trabuzan [طرابوزان] *ýer ady, Trabzon:* Trabuzan teküriniň bir azym görklü mahbub

gyzy wardy (GA, 172-11). Trabuzana geldi (GA, 172-11).

tu [tu: طُو] *gysyr, nesilsiz, önelgesiz, çaga dogurmaýan aýal*: Tu (Tuhf, 24b-9).

tuba [tu:ba طوبى] *jennetde ösýän agaç*: Ýedi tamu, sekiz uçmak bir altun tuba bent olmuş (ND, 5a-14). Hem Byragy, kasr magny, Köwseri-tuba ile (ND, 11b-8). Boýuňa tuba ne nisbet, bir guru agaç durur (KB, 6-5). Aýytgyl eý boýuň tuba butaky! (Mn, 297a-5). Ne göreý tubany kaddy-hoş hyramyň baryda (BD, 16b-1).

tublu [tu:لو] *gabyr, gör*: Tubluga tol (MK, I, 360-9).

tublun- [tu:لُن] *deşilmek*: Tam tublundy (MK, II, 191-12).

tubul- I [tu:ل] *açylmak,deşilmek*: Üt tubuldy (MK, II, 95-11).

tubul- II [tu:ل] *çykarynmak (oguzça)*: Är tonyn tubuldy (MK, II, 95-12).

tubunlyg [tu:نلغ] *saman gatyşykly*: Tubunlyg taryg (MK, I, 412-17).

tuç [tu:ج] *mis, bürünç*: Tuç (MK, III, 86-7). Tuç (IBM, 178-9). Burmasy altun, tuç borylar çalyndy (GA, 132-7).

tuççy [tu:جى] *misgär, misden zat ýasaýan ussa*: Tuççy (IBM, 156-11).

tudryç [tu:درج] *tezek*: Tudryç (MK, I, 378-2).

Tudun Ýamtar [Tud(u)n Ý(a)mt(a)r(y)g GRTMY : NDWT] *adam ady (erkek)*: Biriýe karluk budun tapa süle tip Tudun Ýamtaryg yttym (Bk, gd-40) — *Günorta, garlyk halkyna tarap goşun çek — diýip, Tudun Ýamtary ugratdym*.

tufan [tu:fa:n طوفان] *tupan, harasat, sil*: Girmeýen fil-jümle näsi gark eden tufan nedir (ND, 7a-1). Üçünji, gör ki, tufanyň edip täwilin aşyklar (ND, 21a-16). Gözüň ýaşy gopardy bu dem äleme tufan (KB, 374-14).

tufuliýet [tu:fu:liýet طفوليت] *çagalyk*: Oglum Oguz tufuliýet zamanyda begaýat matbug we makbul erdi (SB, 121a-2).

tug I [tugyn NIGWZ tu:g توك، تونغ] *baýdak*, *tug*: Kut ýartag tugyn (MÇ, gb-3) — *Abadanlyk ýaradyjy tuguny (iberdim)*. Tugy ile sanjagyn gylyçlady (GA, 64-11). Goýmaýalum bu tug-u rengi, begüm (KB, 213-16). Janda yşkuň

tugyður efrahta (KB, 136-12). Tug we aýyny seraperde we dehliz ol peýda kyldy (SB, 15b-1).

tug II [tu:g تونغ] *tozan*: Tug tugdy (MK, III, 92-3). Tug tugdy (MK, III, 138-7). Tugy dek jismi ýel birle mürekkeb (BD, 92a-2).

tug III [tu:g تونغ] **1** *bent*: Suwga tug ur (MK, III, 92-11). **2** *dyky*: Tüňlük tugy (MK, III, 92-12).

tug IV [tu:g تونغ] *tebil, dep, zaň*: Han tug urdy (MK, III, 92-5).

tuga [tu:غا] *nerw keseli*: Ig tuga (MK, III, 170-12).

tugaklyk [tu:غلكلى] **1** *gabyň agzyna ýapylýan dyky, gapak*: Tugaklyk (MK, I, 415-16). **2** *dyky, gapak ýasamak üçin ulanylýan agaç*: Tugaklyk (MK, I, 415-16).

tugla- [tu:gla- تغلا] *ýapmak, beklemek*: Ol — ýarag tuglady (MK, III, 218-12).

tuglad- [tu:gla- طوغلد] *ýapdyrmak, bekletmek*: Tamarlaryn tuglataým (GA, 138-10).

tuglug [tu:glug تونغلغ] *tugly, baýdakly*: Tokuz tuglug han (MK, III, 92-6).

tuglyg [tuglyg GLGWZ] **S**: **tuglug** ...Üç tuglyg türk bu(dunug) (MÇ, gd-46-47) — *Üç tugly türkmen halky*.

tugma [tu:ma طعمه] *tagam, iýmit, lukma*: Çeşmi çü bazdur anyň tugmasydur jigerimiz (KB, 164-11). Tugma we lukma kylgaýlar (SB, 32a-8). **◇tugmaýy-şemsir kyl-** — *gylyja lukma etmek, gylyçdan geçirmek, gyrmak*: Her kişini Eşk nesliden tapar erdi tugmaýy-şemsir kylyb, heläk kylur erdi (SB, 28a-8).

tugra [tu:غرا] *teňňäniň suratly tarapy, tugra*: Tugra (IBM, 77-17).

tugrag I [tu:غrag] *hanyň möhüri (oguzça)*: Tugrag (MK, I, 385-5).

tugrag II [tu:غrag] *uruşda münmek üçin esgerlere berlip, soňra yzyna alynýan ulag, amanat at*: Tugrag (MK, I, 385-7).

tugraglan- I [tu:غraglan] *möhürlemek, möhürli bolmak (oguzça)*: Oglan tugraglandy (MK, II, 217-10).

tugraglan- II [tu:غraglan] *harby maşk wagty patyşa tarapyndan berlen ata eýe bolmak*: Tugraglanmak (MK, II, 217-8).

tugru [تُغْرُو] *pyçagyň, gyljyň sapy*: Tugru (MK, I, 352-6).

tugsak [تُغْسَاق] *dul aýal*: Tul tugsak (MK, I, 390-4).

tugum [تُغْم] *soýulýan mal*: Är tugum ýüzdi (MK, III, 45-11).

tugulga [توغلغه] *tuwulga, uruşda başa geýil-ýän bürünçden telpek*: Tugulgasyňy ýugurdy, gapaklaryň sy(ý)rdy (GA, 250-9). Baýyňdagy tugulgaňy ne öger sen (GA, 41-2).

tugýan [tugýa:n طغيان] *gozgalaň, pitne*: Birisi kowmy afsardyr, mukaddam eýläř ol tugýan (ND, 20b-10). ...hind ahalasynyň usýan we tugýanyňy Oguz gaşyda beýan kyldylar (SB, 121a-25). Küfr we tugýan we ujb alarga ýol tabyb, rastlyk we hudaparastlyk jaddasydan inhiraf kyldylar (SB, 6b-24).

tugýan et- [tugýa:n et- طغيان ايد] *gozgalaň etmek, pitne turuzmak*: Çykyp gün ol syýah roýlar, eder yslama tugýany (ND, 31a-2).

tugýan eýle- [tugýa:n eýle- طغيان ايله] S: **tugýan et-** Ataşy ahy-derunym ýene tugýan eýledi (ND, 39a-16).

tuhsy [تُحْسَى] *türkmenlere garyndaş taýpalaryň biriniň ady*: Tuhsy (MK, I, 33-9). Tuhsy (MK, II, 56-14). Tuhsy (MK, III, 52-12).

tul [تُولُ ، تُول] *dul, ärsiz galan, äri ölen*: Tul uragut (MK, III, 147). Tul (IBM, 149-12). Tul (Tuhf, 3b-12). Ýar aýdy men tulga çeker köşeýi (Ab, 57a-17).

tul I [tu:l طول] *dul, öýüň duly*: Tul-tulara gerdigim (GA, 109-2).

tul II [tu:l طول] *uzynlyk, dowamlylyk*: War şugaby-husnuňyň tuly weli jümlesi / Lagly-lebüňde, şah-a, muhteser olmuş durur (KB, 517-13). Anyň tuly on iki ýygaç... erdi (SB, 2a-10).

tul- [تُل] *urmak (top we ş. m.)*: Är topykny azry birle tuldy (MK, II, 20-5).

tul eýle- [طول ايله] *dul etmek, ärini öldürmek*: Ýengemi tul eýlemişsen (GA, 232-6).

tulfyr [تُلْفِر] *ayallaryň ýüzüne tutýan perdesi, nykap*: Tulfyr (MK, I, 380-14).

tulkuk [تُلُقُق ، تُولُقُق ، تولقوق] *çişirilen meşik, tulum*: Tulkuk (MK, II, 231-9). Tulkuk (IBM, 162-2). Tulkuk (Tuhf, 24a-12).

tulkuklan- [تُلُقُقْلَن] *tulum ýaly çişmek, tultuk bolmak*: Tulkuklandy neň (MK, II, 282-9).

tulpan [تُولْبَان] *selle*: Tulpan (Tuhf, 25a-4).

tulug et- [tulu:g et- طلوع ات] *dogulmak, döremek, emele gelmek*: Tulug etdi wujudymdan sera-ser dutdy dünýäni (ND, 34b-10).

tulug kyl- [tulu:g kyl- طلوع قيل] *dogmak, çykamak (Gün, Aý)*: Gün tulug we gurub kylmas (SB, 19b-14). Tulug we gurub kyla turur (SB, 19b-15).

tulu guş [تولو قوش] *ýyrtyjy guş*: Tulu guşuň ýawrusy, goňur atyň eýesi (GA, 35-11).

tulun I [تُلُن] *çekge, ýañak, duluk*: Tulun (MK, I, 336-13).

tulun II [تُولُن] *kentlewük*: Tulun (Tuhf, 22a-ç).

tulun III [تُلُن] *at uýanyňyň sag we çep taraplaryndaky bezeg şaýlary*: Tulun (MK, I, 376-13).

tuluň I [تُلُنْكَ] *göz bilen gulak arasy, duluk, çekge*: Tuluň (MK, III, 274-12).

tuluň II [تُلُنْكَ] *uýandaky bir halka*: Ýükün tuluňy (MK, III, 247-13).

tulwyr [تُلْفِر] S: **tulfyr** Tulwyr ýalwyrdy (MK, III, 70-12).

tum [تُم] *sowuk*: Tum (MK, I, 283-6).

tuma [تُمَا] *darydan taýýarlanan piwonyň köpügi*: Tuma buhsun (MK, III, 177-11).

tumag [تُمَاغ] S: **tümew** Tumag (Tuhf, 4a-ç).

tumaglug [توماغ لوع] *bulutly (gün)*: Tumaglug gün (IBM, 185-2).

tumagu [تُمَاغُو] *dümew*: Tumagu (MK, I, 373-6).

tuman [tuma:n تۇمان ، طومان ، ثمان] S: **duman** Tuman turub toly ýagdy (MK, II, 6-8). Tuman (Tuhf, 20b-1). Ýuja taglary tuman tursa (GA, 278-3). Gara taglara tuman düşmüş (GA, 244-8). Tuman älemni tutub, garaňgu bolub... (SB, 126b-19).

Tumanyn [Tuma:nyn طومانن] *ýer-ýurt ady*: Tumanyn galasynyň teküri awa binmişdi (GA,

273-1). Tumanyn galasynda tutsagdyr (GA, 282-7). Şahyn Tumanyn galasynda indi (GA, 272-6).

tumar [طومار] *hatly-namaly kagyzyň turba şekilli düýrlemi, jilt, kitap*: Bir-iki tumar edip, ýuwdylar eski defteri (KB, 6-9).

tumaw [طوماو] *dümwew, sowuklama*: Tumaw (Tuhf, 4a-7).

tumguýun [طمغوين] *nilüfer (gülüň bir görnüşi)*: Tumguýun (IBM, 182-1).

tumgyýuk [طومغى يوق] *nilüferiň ýapragy*: Tumgyýuk (Tuhf, 38a-11).

tumlug [تumlug] *sowuk*: Är tumlygka tözdi (MK, III, 296-6). Ol meni tumlugka üşütti (MK, I, 182-3).

tumluglan- I [تumluglan] **1)** *sowuk hasaplamak*: Ol bu uguny tumluglandy (MK, II, 217-11). **2)** *ýüzüni agraltmak, gamaşdyrmak, göz-gaşyňy çytmak*: Ol aňar tumluglandy (MK, II, 217-13).

tumlyt- [تumlit] **1)** *sowatmak, doňdurmak*: Ol suw tumlytty (MK, II, 276-13). **2)** *sowaşdyrmak, biriniň göwnüni sowatmak*: Ol anyň köňlin tumluttu (MK, II, 276-15).

tumrum ýygaç [تومرُم يغاچ] *agaç künde, töňne, kötiük*: Tumrum ýygaç (MK, I, 402-4).

tumruş- [تومرُش] *agaç bognaşmak, omruşmak, kesişmek*: Ol meniň birle ýygaç tumruşdy (MK, II, 168-8).

tumsuk- [توم سوك] *demigip ölmek, boglup ölmek*: Tumsukdy (Tuhf, 28b-7).

tumşuk / tumşug [تومشوك / تومشوغ] **1)** *guşuň çüňki*: Tumşuk (MK, I, 390-11). Tumşuk (Tuhf, 33b-ç). Tumşuk (IBM, 176-9). Taň bilbili tumşugyn tutup rust / Haffaş ganatlaryn kylyp sust (Ab, 57b-3). **2)** *dagyň burny, bir zadyň ujy*: Özi hut tag-u tumşug dek ege baş, / Weli tumşug kim, ol bolmuş gara taş (Ab, 57b-3).

tun bol- [تون بول] *dynç bolmak*: Köňül tun boldy (MK, III, 100-14).

tunçuk- [تونچق] *demikmek, demigip ölmek*: Tunçukdy (Tuhf, 28b-ç).

Tundar [Tu:ndar طوندار] *adam ady (erkek)*: Kyýan goja ogly däli Tundar aýdar (GA, 37-1). Däli Tundar warsun (GA, 205-9). Tundar saga depdi (GA, 152-11). Gürz ile Tundary depere tutub çaldy (GA, 209-5).

Tunis [تونس] *ýer-ýurt ady, Afrikada bir ýurt, Tunis*: Tunisiň üzügi ýüzüne bahsaň (KB, 98-2).

tunjuk- [تunjuk] *gaygylanmak*: Är tunjukty (MK, II, 179-13).

tupa [توبا] *depe, süýr depe*: Tupa (IBM, 139-8).

Tur [Tu:r طور] *dag ady, Sinay ýarym adasynda bir dag*: Çykdy unsur terkiibinden, menzilin Tur eýledi (ND, 44a-15). Görmedimi Musa nury der Tur (KB, 467-9). Musa tehäret kylyb Tury-Sinaga çykaý. Musa alaýhyssalam Turga çykdy (SB, 8b-11).

Tur [تور] *adam ady (erkek), turanlylaryň nesilbaşysy*: Oglanlarynyň aty turur: Selm we Tur we Irej (SB, 3b-29). Selm we Tur ittifak birle Irejni öltürdiler (SB, 3b-32).

tur- I [تور، تور، تۇر] **1)** *turmak, dikelmek, ýeriňden galmak, ör turmak*: Är ýokaru turdy (MK, II, 66-7). Men ýerimden turmadan ol turmuş ola (GA, 171-1). Turub, Kägbe ewiniň halkasyny tutub, / Kuraýyş jemagaty birle hezreti Züljelaldan... nusrat tilediler (SB, 35b-33). Ol turub, Suwarny çarlab, gujaklab (SB, 129a-4). **2)** *(Aý, Gün, duman barada) Ýokary galmak, göterilmek*: Tuman turdy (MK, II, 6-8). **3)** *ukudan oýanmak, turmak*: Bu müzde ki dile erdi, turu gel uýhudan (KB, 60-11). **4)** *janlanmak, turmak*: Gerek ki, synla degi ölüler tura bu gije (KB, 60-11).

tur- II [تور، تور، تۇر] **1)** *saklanmak, togtamak, durmak*: At turdy (MK, III, 137-16). Turdy (IBM, 116-11). Turdy (Tuhf, 29b-11). Ýigitleri turmaýyb gaçdylar (GA, 203-10). Ýigitlerim, ne turarsiz (GA, 133-3). Mere, ne turarsiz (GA, 255-11). Tur mürebbe işiginde, jan werub ýalwar aňa (ND, 4a-8). Saky, ne turursen, tolu wer jamy bu gije (KB, 463-1). Jigerden özge hiç nesnede turmaz (KB, 47-7). İşigiňe baş urar men, telbeler ýaňlyg turup, / Eý peri, ýol bir wysalyňga ki, gitmeý baş urup (BD, 27a-6). Musa habarny eşitdi, erse turdy we asany göterdi (SB, 7b-24). **2)** [tur(u)p PRWz] *ýaşamak*: Ýagy bol(dylar)... turup ýerin tapa bardy (MÇ, go-6) — *Ýagy bol(dular), turup (ýaşap), (öz) ýerlerine (tarap) gitdiler*. **3)** *durmak, doňup galmak*: Turupdur gözde kaddyňyz hyýaly (Mn, 302b-3). **4)** *bar bolmak*: Ata turganda rowa imes kim... (SB, 127b-14). **5)**

goramak, gorap saklamak: Ewim üstüne tursun (GA, 37-6). **6) saklanmak, saklanyp galmak**: Weli ýüz ýyl turar bir serwi-azad (Ab, 53a-11). **7) kömekçi işlik, utgaşyp gelyän işligi bilen birlikde gymyldynyň başlanyşyny, dowamlylygyny görkezýär ýa-da çylşyrymly häzirki zamany ýasaýar**: Ol taş turur (MK, III, 6-9). Men ulug bolub tururmen (SB, 130a-2). Mejmug otdan kim, ataşkedelerde ýana turdy, ol otdan erdi (SB, 17a-24). **⇨daýym tur- – mydam bar bolmak**: Daýym turan jebbar Taňry (GA, 161-8).

tura [تُرا] *galkan, sowut (demir don)*: Tura galkan (MK, III, 167-1).

turab [tura:b] [تُراب] *ýer, toprak, gum*: Musahhar eýleýip oňa, aýagynda turab eýlär (ND, 12b-6). Gül ile şekkeri Mysry turabyna hamyr olmyş (KB, 494-16).

turab et- [tura:b et-] [تُراب ات] *toprak etmek*: Dahy hem ziri paýynda anyň roýyň turab etseň (ND, 40a-5).

turab ol- [tura:b ol-] [تُراب اول] *toprak bolmak, küil bolmak*: Tenüm oduňa ýanuban, turab oldy, turab (KB, 440-11).

turag [تُراغ] *agyl*: Keýik turagga sygyndy (MK, II, 120-9).

turaj [tura:j] [طُراج] *turaç (guş ady)*: Bu ýerde turnalar, turajlar uçarlar (GA, 191-2).

turarken [طُورركن] *durka, barka, duran wagty, bar wagty*: Ata turarken ogul elinimi öperler (GA, 74-7). Oguz erenleri turarken seni öwmegim ýok (GA, 278-12).

turbunla- [تُرتُلا] *yzlamak, gözlemek*: Anyň ewin turbunlady (MK, I, 363-14).

turbunlan- [تُرتُنلن] *barlamak, gözlemek, derňemek*: Är turbunlandy (MK, II, 221-16).

turby [تُربى] *bir ýaşly göle*: Turby (MK, I, 348-6).

turdur- [طُوردر] *duruzmak*: Ag boz atyň – ýalysy üzerinde gar turduran (GA, 61-1).

turgu I [تُرغُ] *ýaşalyan ýer, mekan*: Turgu ýer (MK, I, 16-6).

turgu II [تُورغو] S: **turku** Namasyn jan perdeside çyrmadym kim, yşk era, / Hasap algan nyşanym başyda turgu görüp (Ab, 53b-15).

turgun [تُرقُن] *ýata (suw)*: Turgun suw (MK, I, 367-13).

turgur- I [تُرغُر] *turuzmak, galdyrmak*: Ol meni orundan turgurdy (MK, II, 140-6).

turgur- II [طُورغر] **1) duruzmak, saklamak**: Çeküb turgurardy (GA, 237-12). Ortaç gyrda siziň keýikleriňüz turgurmyýa (GA, 280-9). Gaz alaja ýonduňy turgurmaýa (GA, 280-10). **2) gurmak, dikeltmek, galdyrmak**: Är tam turgurdy (MK, II, 140-7).

turgur- III [تُرغُر] *horlamak*: Ol aryg turgurdy (MK, II, 140-5).

turguz [طُورغُر] S: **durguz** Iki ýaý üzre turguzmyş, any çin sungy Rahmany (ND, 33b-15).

Turhala [Turha:la] [تُرحاله] *ýer-ýurt ady, Ispaniýada bir şäher, Türjile şäheri*: Manjanyk taşlarydur ki, ýöni Turhala (KB, 227-6).

turjy [طُورجى] *duzlanan, duzly, turşy*: Turjy (Tuhf, 35a-3).

turk [تُرك] *uzynlyk ölçegi, durk*: Bir süňü turky (MK, I, 292-3).

turkla- [تُركلا] *ölçemek*: Ýer turklady (MK, III, 328-3).

turku [تُركو ، تَرْقُو] *geýimlik ýüpek mata*: Tawgaç hannyň turkusy telim, teňlemezip biçmes (MK, I, 357-6). Turku (IBM, 167-11).

turkuçy [تُورقوجى] *ýüpek satyjy*: Turkuçy (IBM, 157-6).

turkug bol- [تُرقُع بُل] *uýalmak, utanmak*: Ol menden turkug boldy (MK, I, 385-3).

turkygla- [تُرقُغلا] *uýalmak, özüni oňayşyz duýmak*: Ol menden turkyglandy (MK, II, 217-5).

turkyn- [تُرقُن] *utanmak, uýalmak*: Ol menden turkyndy (MK, II, 191-4).

turlak [تُرلاق] *hor, arryk*: Turlak (MK, I, 389-11).

turma [تُرمّا] S: **turp** Turma (MK, I, 360-16). **⇨saryg turma – kăşir**: Saryg turma (MK, 360-16).

turmuz [تُرمُز] *hyýar*: Är turmuzny garç-gurç ýiýdi (MK, I, 287-13).

turna [طُرْنَا ، تُرْنَا ، طَرْنَا ، تُرْنَا] *durna*: Turna (MK, III, 181-2). Turna (IBM, 175-11). Turna (Tuhf, 31a-1). Turnalar, turaçlar, kâkilikler uçarlar (GA, 191-2).

turp [طُورْب] *turp, şalgam, köki miweli bakja ekini we onuň miwesi*: Turp (Tuhf, 28a-5).

turra [طَرَّة] *buýra saç, zülþ, towar*: Eý saçuň turralary wel-murselat (KB, 111-11).

turug I [turug GWRWQ] *oturymly ýer, oturar, ýaşar ýaly ýer*: Maryma ýüz er turug birtim (Sý, 7) — *Halypama ýüz är (adam) we oturymly (ýer) berdim*.

turug II [تُرُغ] *dagdaky gala, berkitme*: Turug (MK, I, 311-17).

turuglag [تُرُغْلَغ] *duralga, menzil, mekan*: Turuglag ýer (MK, I, 414-1).

turugsa- [تُرُغْسَا] *turmak islemek, turmaga hyýal etmek*: Ol munda turugsady (MK, III, 246-12).

turuk I [tur(u)k ORWT تُرُك] *hor, arryk, tyrryk, arryk-durruk*: Sakyingym turuk bukaly semiz bukaly arkada bilser semiz buka turuk buka tiýin bilmez ermis tiýin (Tk, gb-5, 6) — *Indiki han (önde-soňda) hor öküziň we semiz öküziň bardygny bilse-de, (olaryň) haýsynyň arrykdygyny, semizdigini aýdyp bilmez eken-ow — diýip oýlandym*. Bizň sü aty turuk azuky ýok erti (Kt, gd-39) — *Bizň goşunymyz atlarymyz hordy, azygy ýokdy*. Turuk (MK, I, 317-13).

turuk II [turuky IOWRWT] *düşelge, duralga, menzil*: Özüm az ýirim any bil... ermis bir turuky ermis Anyn barmys (Tk, gd-24) — *(Bu meniň) öz az ýerim, ony bil... Any (derýasy bilen) gidilse, bir duralgadyr (bir menzildir)*.

turuk III [طُرُوق] *yollar, yörelgeler*: Aşyklaryň turuky nary-suzan degülmi? (ND, 43a-1).

turuk- [تُرُك] *goýalmak, uýamak, lagtalanmak, durmak*: Gany ýuzub turukty (MK, I, 166-15). Gan turukty (MK, II, 92-8).

turukla- [تُرُكْلَا] *arryklamak, arryklatmak*: Ol atyg turuklady (MK, III, 249-11).

turum [تُرُم] *uzynlyk ölçegi, bir adam boýy*: Bir är turumy suw (MK, I, 332-7).

turumla- [تُرُمْلَا] *suwuň ýa-da ş.m. zadyň çuňlugyny öz boýuň bilen ölçemek*: Ol suwug turumlady (MK, III, 252-7).

turun- I [تُرُن] **1)** *garşy gitmek*: Ol maňa ötrü turundy (MK, II, 115-5). **2)** *biri bilen ýüzbe-ýüz durmak*: Turunmak (MK, II, 115-6).

turun- II [تُرُن] *oýnaklamak (at barada)*: At turundy (MK, II, 115-14).

turun- III [تُرُن] *saklanmak, durmak*: Är işten turundy (MK, II, 115-9).

turunj [تُرُنَج] *pyrtykalyň turşy görnüşi, turunç*: Benzüme bahan aýdur: «Ýüzi beňzemiş turunja» (KB, 306-10). Her biriniň alyga bir turunj birle bir byçak tabakga salyýb geltürdi (SB, 4b-32). Turunjy kesmekge meýil kyldylar (SB, 4b-32).

turu ölü [turu ölü VIV : WRWT] *diri-öli, kä diri, kä öli, ýykylyp-sürşüp, kä turup, kä ýykylyp, agyr halda, zar-zelil*: Anta kalmyşy ýir saýy kop turu ölü ýoryýur ertig (Kt, go-9) — *Ol ýerlerde galanlaryňyz dürlü ýerlerde (ýurtlarda) agyr halda (kä öli, kä diri) ygyp ýördüňiz*.

turuş [تُورُوش] *sabyr, takat, ynjalyk*: Afrasyýap turuş bermedi, dag ýüz gaýtardy (Ab, 53b-12).

turuş- [تُرُش] *tersleşmek, dikleşmek*: Kiçik ulug birle turuşdy (MK, II, 77-1).

turuşgan [تُرُشْغَان] *tersleşegen*: Bu är ol kişi birle tutçy turuşgan (MK, I, 427-10).

turuş kyl- [تُرُش قِيل] *ýüzüni turşatmak*: Turar rakyb çyraýyn, turuş kylyp daýym (BD, 39b-4).

tury I [طُورَى] *dury*: Akan tury suwlar (GA, 19-7).

tury II [تُورَى] *garşy, gabat garşy, ýüzbe-ýüz*: Ýörürgeç ol sary şahzada-ýu şah, / Göründi turyda bir turfa dergäh (Ab, 52b-19).

tury III [تُورَى] *turşy, ajy*: Tury neň (MK, III, 166-16). <>**tury kişi** — *gaharly, ýüzi turşap duran adam*: Tury kişi (MK, III, 166-17).

turyş [طُورِيش] *durmaklyk, duruş*: Aslan kibi turyşyňdan (GA, 106-9).

Tus I [Tu:s طُوس] *şäher, gala ady*: Erse ýene Nişapurga baryb, Nuşapur we Tusny tutub... (SB, 125a-9).

Tus II [Tu:s توس ، توس] *adam ady (erkek)*: Zülfi kemendi-le ram kylur Tusny (KB, 349-8). Halk barça Tus we Güstehim birle... Zal Zer alyga bardylar (SB, 11a-7). Tusny otuz miň namdar kişi birle atasy gany üçün Turanga ýiberdi (SB, 14b-16).

Tus bin Nowder [Tu:s bin Nowder توس بن نودر] *adam ady (erkek)*: Leşkerkeşi Tus bin Nowder we Güderz erdi (SB, 13b-25).

tusnak [طوصناك] *girew, girew goýma*: Tusnakka (Tuhf, 17b-6).

tusul- [تسول] *peýda almak, haýyr almak*: Tusulmak (IBM, 126-11).

tuş [tu:ş طوش ، توش ، توش] *1) duş, deň, gapdal, tarap*: Ewim tuşy (MK, III, 90-8). Hanga meger deşti sary erdi bezm, / Atlanyban şäher tuşy kyldy azm (Ab, 55a-12). **2) ýaşdaş, ýaşyt, heserdeş, egindeş, deň-duş**: Teñine-tuşuna warsun (GA, 101-13). Anyň tuşy (MK, III, 90-7).

tuş- [tu:ş- توش] *duşmak, gabat gelmek*: Ol maňa tuşdy (MK, II, 12-4). Ol usýan we azrar sebäbiden Allatagala suhtyga tuşub... bibähre galdylar (SB, 6b-33).

tuşagu [تُشاغُو] *duşalyan, kösseklenýän wagt*: At tuşagu boldy (MK, I, 372-13).

tuşak [طوشاك ، توشاك] *duşak*: Tuşag (MK, I, 345-4). < **aýagyna at tuşagy ur-** – *öylendirmek, öyli-işikli etmek*: Aýagyna at tuşagyn uruň (GA, 260-5).

tuşan- [تُشان] *duşanmak, çolaşmak*: Är azagy tuşandy (MK, II, 116-3). Arslan kükrese, at azagy tuşanyr (MK, II, 116-4).

tuşar [تُشار] *duşak*: Tuşar (Tuhf, 20b-12).

tuş bol- [tu:ş bol- توش بول] *ýüzbe-ýüz bolmak, duş bolmak*: Bir kez bir gurda tuş oldy (GA, 45-9). Ol aýnyň ýüzi birle tuş bolup, dagwaýy-hüsn anyň (BD, 37a-3).

tuşe [tu:şe توشه] *azyk, iýmit, ýol azygy*: Ol sypahny... zad we tuşe birle kiştilerde olturtub azmy adl kyldylar (SB, 36b-6).

tuşgur- [تُشغُر] *duşurmak, uçaşdyrmak*: Men ogulny atasyna tuşgurdum (MK, II, 141-1).

tuşla- [تُشلا] *duşunda, garşysynda durmak, garşy durmak*: Men any tuşladym (MK, III, 218-6).

tuşlan- [تُشَلَن] *gapma-garşy bolmak*: Bir neň birge tuşlandy (MK, II, 193-3).

tuşlat- [تُشَلَت] *ýüzbe-ýüz, garşyma-garşy edip goýdurmak*: Ol ýerge aňar tuşlatty (MK, II, 275-12).

tuşuk [توشوق] *goşgy düzülişiniň tuýuk ýaly bir görnüşi*: Aňlamaýan sözde tuýuk bahryny, / Kaýsy tuýuk belki tuşuk bahryny (Ab, 55a-5).

tuşu-tuşu [تُشُو تُشُو] *eşegi saklamak, duruzmak üçin ulanylýan ümlük, çöş-çöş*: Tuşu-tuşu (MK, III, 170-4).

tuşynda [tu:şunda طُوشِنْدَه] *duşunda, deňinde*: Nyşany sol gözinüň tuşynda kylgaý (Ýaý, 125a-7).

tut- [توت ، تُتْ ، طوت] **1) tutmak, ele salmak, düşürmek**: It keýik tutty (MK, II, 234-10). Ýakaň-la bogazyňdan tutaýdym (GA, 53-8). Oguz any eşitib, gaýtyb, any tutub, heläk kyldy (SB, 121a-30). **2) [tut(y)p PTWT] tutmak, saklamak, dik saklamak**: Akaňym Ilteris kaganyg ögim Ilbilge katynyg Teñri töpesinde tutyp yögerü kötermis erinç (Kt, gd-11) — *Kakam Ilteris kagany, ejem Ilbilge hatyny Taňry depesinde (gögüň ýokarsynda) saklap, yokary göteripdir*. **3) [tutd(y)m(y)z ZMDTWT , tutd(y)m MDzWz , tutdy IDTWT] tutmak, ýesir almak**: Kaganyn tutdymyz (Tk, gb-41) — *(Olaryň) kaganyny tutduk (ýesir aldyk)*. Bir kyz sekiz ury oglyn tutdym (MÇ, gb-3) — *Bir gyzyny, sekiz ogluny (ogul urugyny, neslini) ýesir aldy*. Eligçe er tutdymyz (Tk, gb-42) — *Elli çemesi äri (adamy) tutduk (ýesir aldyk)*. Oň tutuk ýorçyn ýaraklyg eligin tutdy (Kt, gd-32) — *Oňtutugy (ýanyndaky) eli (elleri) ýaragly serdarlary bilen tutdy*. Geliň, Derse hany turalym (GA, 29-12). **4) tutmak, berk saklamak**: Ol gyljy berk tutdy (GA, 230-11). Tutdum ýaryň etegini, elden dahy goýmazam (KB, 374-7). **5) saklamak, tutmak, durmak**: Bähram syçrab, özünü şir arkasyda tutub, gürz birle ol şirniň başyny para-para kyldy (SB, 30b-22). **6) eýelemek, basyp almak, agalyk etmek**: Talas we Saýramny Mawerannahr we Buhara we Horezmgeçe tutub... (SB, 121a-21). Erse tutub, tassarruf kylyb (SB, 121a-31). **7) ýerine**

ýetirmek: Tutar-sa emrini jandyr şerigat (ND, 1b-17). **8) agyrmak**: Baş tutty (MK, II, 234-10). **9) [tutm(y)s, sMTWT] tutmak, saklamak, goramak**: Tabgaç Oguz Kytaň bu üçegü kabysyr galtaçy biz öz içi tasyn tutmys teg (Tk, go-12, 13) — (*Eger*) *Tabgaç, Oguz, Kytan — bu üçüsi birleşip söweşseler, (onda) biz galarys, öz içimizi-daşymyzy gorayan (saklayan) dek (bolup galarys)*.: Ýaman gözden ýyrak tutsun seni Hak (Mn, 295b-2). **10) nikalap almak**: Ragbat kyldy kim, baryb, ol mülkni tasarruf kylyb, Zebbany özige tutgaý (SB, 22a-18). Reýhanany gazab... birle Ziýezenden aldy, özige tutub, bir ogul andan...boldy (SB, 35a-25). **11) tutmak, örtmek, büremek**: Behzer azym garry bolub... gaşlary gözlerini tutub erdi, any ýokary tutub... (SB, 36b-14). **12) saýlamak, bellemek, seçmek**: Alardan üç ýüz on iki uskuf tutub, olturtdy kim, alar ittifaky birle nasary dininiň şeraýygyny bina kylgaý (SB, 27a-28). **13) salmak, dykmak**: Derhal any tutub, sygyr hamyga tutdylar (SB, 29b-5). Aňa tiýdi kim, ol ýelniň tüşüginini tutgaý (SB, 125b-31). **14) [tut(u)nu WNTWT] tutmak, ýapyşmak**: Ýokary at ýete ýadagyn ygaç tutunu agturtym (Tk, go-25) — *Atlary idip, pyýadalap, agaç (çybyklaryndan) tutup (ýapyşyp), (dagyň) ýokarysyna çykardym*. **15) [tut(y)p(a)n NPTWT] biriniň atlaryny almak, edinmek, titul, at dakynmak barada birine öýkünmek**: (Türk begler) Tabgaçgy begler Tabgaç atyn tutypan Tabgaç kaganka körmis (Kt, gd-7,8) — (*Türkmen begleri*) *Tabgaç begleriniň atlaryny (titullaryny) dakynyp, Tabgaç kaganyna boýun boldular*. **16) [tutm(y)s sMTWT] tutmak, eýelemek, eýe bolmak**: Eçümüz apamyz tutmys ýir sub idisiz bolmazun tiýin az budunygtip ýaratyp... (Kt, gd-19) — *Ata-babalarymyzyň tutan ýeri-ýurdy, suwy (watany) eýesiz bolmasyn (galmasyn) diýip, az halky dikeldip, galdyryp...* **◊ajab tut-** — *geň görmek, haýran galmak*: Ajab tutma, miýan lagar diýr isem (KB, 12-2). **◊ajygy tut-** — *gahary gelmek*: Çobanyň ajygy tutdy (GA, 58-13). **◊alyga tut-** — *ýörelge edinmek*: Sasan ol memerden hatyr renjiş kylyb, zahydlyk alyga tutub, halk arasydan çykyb kenara tutdy (SB, 18b-12). Adyl we ynsaf tarykyny alyga tutub, Erdeşir siretini müjeddidd kyldy (SB, 34a-20). **◊ara tut-** — *gabamak, gurşap almak*: Alarny araga tutub, goýmasynlar kim, bir kişi

galgaga penah eltgeý (SB, 124b-5). Alarny araga tutub, goýmadylar kim bir kişi alardan galgaga girgeý (SB, 124b-9). **◊aram tut-** — *rahatlanmak, arkaýynlaşmak, oturmak*: Şabur badyşahlyk tahty üstide aram tutdy (SB, 28a-5). Şabur... taht üstide aram tutdy (SB, 28a-26). **◊aryk tut-** — *päk tutmak, päk saklamak, päk bolmak*: Ýigil we içgil we gözünüň aryk tutgyl (SB, 24b-1). **◊at tut-** — *ýatlamak, hakydaňa salmak, ýadyňa düşürmek, agzamak*: Ol asasy birle ot içige girib, Allatagala atyny tutub, ol ahwal mynasybyga şeýg sözler diýr erdi (SB, 26a-27). Barça Bähram atyny tutub, tebiller çalgay (SB, 31a-5). **◊aýak tut-** — *şerap bermek, bada aýlamak, mejlis gurmak*: Ulug toý kylyb, altun kürsige olturub, aýak tutub, oglanlary birle bargan umaralarga hylgatlar geýürdi (SB, 123b-15). Gorkut gelse, aňa aýak tutgaýlar (SB, 127a-2). **◊başyňyzy tutub git-** — *başyňy alyp gitmek*: Ýok erse, başyňyzy tutub gitiň (SB, 121b-28). **◊çerik tut-** — *goşun bilen dolmak, goşun gurşap almak*: Tamam tag-taş we ýer ýüzini çerik tutdy (SB, 15a-24). **◊dak tut-** — **1) S: ajab tut-** Eý akyl, tutma dak, dile jan werse ýaryna (KB, 21-5). **2) ähmiýet bermek**: Dak tutmagyl, rowa degil ahyr bu mestüňe (KB, 301-13). **◊din tut-** — *dine eýermek, dine girmek*: Güştasb anyň dinini tutub, Istehre baryb tagda bir magbad ýasab... (SB, 17a-27). Ýawuk erdi kim, ataşparast bolub, dini-mejus tutgaýlar (SB, 26a-27). **◊elik tut-** — *arka daýanmak, goldawdan peýdalanmak*: Ol maňa elik tutty (MK, II, 235-1). Elik tutgynça, ot tut (MK, II, 235-2). **◊ezgü tut-** — *gowy görmek, hormatlamak*: Bilge ärin ezgü tutup, sözün eşit (MK, I, 358-7). **◊älemni tut-** — *älem-jahany gurşap almak*: Tuman älemni tutub, garaňgu bolub (SB, 126b-19). **◊fal tut-** — *pal atmak, ýagşa ýormak*: Dawud ol aýat tefsirini maglum kylyb, any fal tutub, ýene gulak saldy (SB, 130a-17). Bu aýatnyň magnysyny dagy maglum kylyb, any dagy ýahşy fal tutub, delir we dilawer bolub (SB, 130a-18). **◊ganymat tut-** — **1) olja almak, oljalamak**: Alarnyň leşgergähini garat we taraj kylyb, köb ganymatlar tutub, leşgerge kysmat kyldylar (SB, 20b-14). Erdeşir köb ganymatlar tutub (SB, 27a-2). **2) mynasyp, laýyk hasaplamak**: Afrasyýab habar eşitib, fursat ganymat tutub, Eýran welaýatlaryga girib... (SB, 14a-9). Fursat ganymat tutub, agyr çerik birle Horasanga geldi (SB, 17b-5).

◊**garşy tut-** – *garşy goýmak*: Oglan galkanyny gürze garşy tutdy (GA, 250-8). ◊**garyş tut-** – *gargyş tutmak, gargyşa galmak*: Gara başym garyşy tutsun (GA, 140-3). ◊**geramy tut-** – S: **hormat tut-** Öz siňlini Arkaş atlyk kim, geramy tutar erdi, benilahmdan bir ýigitge berdi (SB, 22b-8). Salybny geramy tutar erdi (SB, 24b-30). ◊**golga tut-** – *ele salmak, eýelemek*: Mülkige müstewli bolub, badyşahlykny golga tutdy (SB, 33a-14). ◊**göreş tut-** – *göreşmek*: Seniň-le göreş tutalym (GA, 79-6). ◊**gözi tut-** – *gözi eglenmek, göwni ýetmek*: Ýigidiň gözi bir deňiz guluny boz aýgyry tutdy (GA, 72-10). ◊**güwäh tut-** – *şayat edinmek*: Atalary birle ähd kylyb, Taňrytagalany güwäh tutdylar (SB, 5b-14). ◊**güwş tut-** – *gulak tutmak, diňlemek*: Gel, eý Aý ýüzli dilber, tut birer güwş (Mn, 302a-8). ◊**gyrak tut-** – *çete çekilmek, daşlaşmak, ýalňyz bolmak*: Özi(ni) halkdan gyрак tutub, Allatagala tagat we ybadatyga meşgul boldy (SB, 15b-6). Ogly dünýä işiden gyрак tutub (SB, 20b-26). ◊**gyýa tut-** – *kese tutmak*: Ýumrugy-la buganyň altyna gyýa tutub çaldy (GA, 16-8). ◊**haşm tut-** – *gaharlanmak, gazaplanmak*: Hurmuzd Perwizge haşm tutub tiýdi (SB, 38a-12). ◊**hemiýýet tut-** – *gaýratlanmak, namys etmek*: Gury hanga gaýrat we hemiýýet tutub, haşm we gazab ýüziden tiýdi (SB, 128a-15). ◊**hormat tut-** – *hormatlamak, sarpalamak, sarpaly tutmak*: Gur meligi ilçileri köb yzzat we hormat tutub (SB, 121b-6). Ol bizni köb yzzat we hormat tutmas erdi (SB, 128b-32). ◊**istikamat tut-** – *berkleşmek, mäkämleşmek, kuwwatlanmak*: Anyň işi kim, istikamaty-tamam tutdy (SB, 22b-13). ◊**jahan tut-** – *dünýä meşhur bolmak*: Jahan tutty gara zülfüň belasy (Mn, 303a-2). ◊**jahany adyň tut-** – *dünýä adyň ýaýramak, meşhur bolmak*: Jahany egi adyň tutty mutlak (Mn, 295b-2). ◊**jahany til bile tut-** – *suhangöýlük bilen, ötgür dil bilen dünýäde meşhur bolmak*: Gylyç dek til bile tuttum jahany (Mn, 311b-9). ◊**jemalyň jahan tut-** – *owadanlygyň bilen dünýä meşhur bolmak*: Jahan tutty jemalyň, dad kylgyl (Mn, 297b-3). ◊**kabzaýy-tasarrufyga tut-** – *gol astyna almak, gysymyňa gysmak, basyý almak*: Ulus we welaýatlary Garagurumgaça öz kabzaýy-tasarrufyga tutub (SB, 121a-10). ◊**karar tut-** – *durmak, säginmek, rahatlanmak*: Özini ol

kemendden halas kylyb, hezimet kyldy we Turangaça hiç ýerde karar tutmady (SB, 11b-2). ◊**kenara tut-** – S: **gyrak tut-** Zahydlyk alyga tutub, halk arasydan çykyb, kenara tutdy (SB, 18b-13). ◊**köşe tut-** – S: **gyrak tut-** Bir köşe tutub, ybadatga meşgul boldy (SB, 18b-27). Sasan ol harlykdan zahyd bolub, bir köşe tutub, Allatagala ybadatyga meşgul boldy (SB, 18b-19). ◊**kuwwat tut-** – *güýçlenmek, kuwwatlanmak*: Erse ýene bu sypah kuwwat tutub, gaýrat we hemiýýet ýüziden... alaryny syndyryp (SB, 130a-1). ◊**magkul tut-** – *makullamak, dogry hasaplamak*: Eziz dagy anyň ol sözini magkul tutub, Ýusufny zyndanga elmekge ryza boldy (SB, 5a-6). ◊**makam tut-** – *mesgen tutmak, ornaşmak, ýaşamak*: Erse tiýdi kim: «Barça munda makam tutyň» (SB, 121b-12). Iki suw arasyda makam tutdy (SB, 122a-1). ◊**margy tut-** – *berjaý etmek, ýerine ýetirmek*: Sen mürewwet kagydasyny margy tutdyň, erse anda zyýan kylmagusy sen (SB, 18b-11). ◊**matam tut-** – *ýas tutmak, ýas baglamak*: Erse aza we matam tutub, Jamasb hekimni... ýiberdi (SB, 17b-7). ◊**mejlis tut-** – *meýlis gurmak, şagalaň etmek, oturyşmak*: Ol bir gün adat taryky birle köşk üstide olturub erdi we mejlis tutub (SB, 30a-24). Gördi kim, bir jemagat mejlis tutub, çakyr içerler (SB, 31a-29). ◊**menzil tut-** – *düşlemek, ornaşmak*: Törtünji gün bir jemagat kerwen ol kudug üstige menzil tutub, delw kudugga saldylar (SB, 4b-8). ◊**mesgen tut-** – *ornaşmak, mekan tutmak, ýaşamak*: Demawend tagyda mesgen tutub erdi (SB, 2a-33). ◊**mesluk tut-** – *yörelge edinmek, bir pikir-düşünjä eýermek*: Niçe müddet Erki han birle bolub, jaddaýy-wedadny mesluk tutar erdi (SB, 127b-1). ◊**mesmug tut-** – *gulak asmak, diňlemek*: Sözüni mesmug tutub, Ogyzga etagat kylyň (SB, 123a-20). Oguz andan bu sözni mesmug tutmab, any melamat kylyb (SB, 124b-33). ◊**mezheb tut-** – S: **din tut-** Ýakubylar mezhebini tutub... (SB, 27b-19). ◊**mähfi tut-** – *gizlemek, gizlin saklamak*: Bu sözni alardan mähfi tutub, Musa we Harundan özge kişige diýmegeý (SB, 9a-10). ◊**mugaf tut-** – *azat etmek, boşatmak*: Imdi seni... hyraçdan mugaf tutub, Çyn mülküni saňa müsellemler kyldym (SB, 19b-11). ◊**mukarrar tut-** – *tabşyrmak, bermek, degişli etmek*: Men dagy welaýatny gadym destury birle saňa mukarrar tutar men

(SB, 127a-32). Ol dagy welaýatny aňa mukarrar tutub... (SB, 127a-33). <**mübärek tut-** – *sarpalamak, ýokary tutmak, mübärekleme:* Ol sanaç kim, Käwe ýygaçga baglab erdi, any mübärek tutub, köb jöwähir birle murassag kylyb... (SB, 2b-1). Any falga mübärek tutar erdiler (SB, 12a-1). <**müjri tut-** – *akdyrmak, ibermek, goýbermek:* Ol jemagatga köb engam we arzak müjri tutdy (SB, 34b-2). <**mükerrem tut-** – *hormatlamak, sarpalamak:* Atalarynyň gözi alyda any eziz we mükerrem tutar erdiler (SB, 4a-28). Danyýal we özge pygamberlerni azym we mükerrem tutar erdi (SB, 17a-7). <**müsellem tut-** – *bermek, tabşyrmak, degişli etmek:* Atasydan iltimas kyldy kim, Eýran badşahlygyny aňa müsellem tutgaý we özi Allatagala ybadatyga meşgul bolgaý (SB, 17b-16). Sakakybany aňa musellem tutdy (SB, 27a-32). <**ortaga tut-** – *gabamak, orta almak, daşyny gurşap almak:* Şahmelik çerigini ortaga tutub (SB, 129b-23). Erse habar tapdylar kim, ýagy gelib Bugra hanny ortaga tutyb turur (SB, 128b-12). <**ogurluk tut-** – *ogurlykda tutmak, ogurlanan zatly tutmak:* Ol wagtda kagyda andak erdi kim, her kişiniň golyda ogurluk tutar erdiler, any jürmge saklar erdiler (SB, 4a-10). <**ölüm tut-** – *uky tutmak:* Kijijik ölüm tutdy (GA, 272-12). <**pisindide tut-** – *laýyk görmek, makul görmek, oňlamak:* Hurmuzd bu raýny pisindide tutub, mustahsan gördi (SB, 37b-15). <**rownak tut-** – *rowaçlanmak, ösmek, ýaýramak, gülläp ösmek:* Anyň zamanyda many dini rownak tutdy (SB, 28b-27). <**roza tut-** – *agyz bekleme, oraza tutmak:* Roza tutmak dagy anyň zamanyda peýda boldy (SB, 2a-2). Endek fursat birle bu dagy adat bolub, roza tutmakga döndi (SB, 2a-4). <**söhbet tut-** – *gürriňleşmek, söhbetdeş bolmak, özüňe ýakyn tutmak:* Erse ol dagy anyň birle söhbet tutmab, andan tebäğud yhtyýar kyldy (SB, 129b-19). Oguz anyň birle söhbet tutub, aňa mähir-muhabbeti peýda boldy (SB, 120b-23). <**sözün tut-** – *diňlemek, gulak asmak:* Sözün tutub, tamam ederlerdi (GA, 2-10). <**tagalluk tut-** – *degişli etmek, degişli bolmak:* Men saňa tagalluk tutub men. Her ýolga sen barsaň, ardyňdan baryb, seniň emriňe mutyg we munkad turur men (SB, 120b-22). <**tagzyýet tut-** – *ýas tutmak, ýas baglamak:* Ýene bir günü Suwar gelib, matam we tagzyýet tutub, ...köb jezag we fezag

kyldy (SB, 128b-33). Bir aý Eýran namdarlary birle tagzyýet tutub, matamlar kyldylar (SB, 14b-1). <**taşa tut-** – *daş atmak, daş zyňmak:* Sapan taşyna tutdy (GA, 21b-3). <**temekkün tut-** – S: **makam tut-** Kustantanyýa nowahy we hududyda temekkün tutub erdi (SB, 22a-18). <**til bile älemi tut-** – *süýji dil bilen dünýä meşhur bolmak:* Şeker dek til bile älemni tuttuň (Mn, 292a-7). <**tuta bir- 1)** [tuta birti ltrlb AzWZ] *ygtyýaryny, erkini bermek, tabşyrmak, eline bermek, tutdurmak:* Ýazuklyg atlyg... Teňri tuta birti (MÇ, gd-2) — *Ýazykly, atly (serdarlary) Taňry meniň elime (ygtyýaryma) berdi (tutdurdy).* **2)** [tuta birmis sMrlb:ATWT] *tutup bermek, döretmek, gurnamak, (düzgüne) salmak:* Olurypan türk budunyň ilin törüsini tuta birmis iti birmis (Kt, gd-1) — *(Olar) kagan bolup türkmen halkynyň ilini-ýurduny (taýpa birleşigini) düzgüne salypdyrlar, edipdirler (gurnapdyrlar).* <**tutdy ola** – *tutdygy bolsun:* Ag sakaly garyşy tutdy ola, gözüm seni (GA, 233-6). Gözi ýaşı tutdy ola, gözüm seni (GA, 233-7). <**üjretge tut-** – *hakyna tutmak, hak berip işletmek:* Anyň ferzendi ýok turur, any üjretge tutsa bolar (SB, 7a-21). <**ulus tut-** – *il edinmek, ýurt almak:* Ulus tuttuň kämil aklyň güýjünden (Mn, 294a-5). <**watan tut-** – *ýaşamak üçin ýurt tutmak:* Genjeýe warub, watan tutdy (GA, 236-11). <**yrah tut-** – *daşlaşdyrmak:* Tutma yrah kendü özüňden Käweýi ahangeri (KB, 1-13). <**yzzat tut-** – S: **hormat tut-** Muluk we umara we ekabyr any köb yzzat tutar erdi (SB, 30a-21). <**ýagyş tut-** – *güýçli ýagyş ýagmak, çabga ýagmak:* Bir çopan ol ýerde koý otarar erdi, ýagyş tutdy (SB, 25a-12). <**ýa kötelge tut-** – *at çapmak, aty doly güýjünde çapdyrmak:* Bir atga... minib, ýa kötelge tutub bargaý siz (SB, 22b-25). <**ýas tut-** – *ölüm bilen bagly däbi saklamak:* Beýrek içün azym ýas tutdylar (GA, 92-12). <**ýerini tut-** – **1)** *ornuny tutmak, dereginini tutmak:* Kaýsy hatun Baýar hatun-eneň ýerini tutgusy turur (SB, 128a-12). **2)** *ýurduny tutmak, eýelemek:* Oguz muzaffar we mansur bolub, alarnyň ýerini tutub, muddet ýetmiş baş ýyl... Garagurumgaça öz kabzaýy-tasarrufyga tutub (SB, 121a-9). <**ýerin-ýurdun tut-** – *ornuna geçmek, eýelik etmek:* Ýerin-ýurdun tutdum (GA, 170-9). <**ýer tut-** – **1)** *orun tutmak, ýerleşmek:* Seniň adawatyň alarnyň könlide ýer tutub bolgaý (SB, 20a-8). **2)** *täsir etmek,*

täsirini ýetirmek: Bu söz Nugman hatyryga ýer tutub, hem ol gije terki-mülk kylyb... (SB, 30a-30). **<ýokary tut-** – *götermek, galdyrmak*: At başyny ýokaru tutdy (GA, 99-11). Gaşlary gözlerini tutub erdi, any ýokary tutub, asaba baglab... (SB, 36b-15). Bähram baş ýokary tutub tiýdi (SB, 38a-7). **<ýola tut-** – *ugrukdyrmak, itermek, çekmek, gönükdirmek*: Seni kim bu ýolga tuta turar? (SB, 11b-24). – Zerduş Güştasbny ol ýolga tutdy kim, nakz ähd kylyb, mesaf kylgaýlar (SB, 17b-1). **<ýük tut-** – *ýüklemek, ýükleri ýüklemek, ýükleri baglamak*: Alar ýüklerini tutub erdiler (SB, 5b-22). **<zeňňar tut-** – *poslamak, gam-gussa batmak*: Atasynyň wefatydan halaýyk köňli zeňňar tutub erdi (SB, 126b-19).

tutam [طوتام] *eliň gysymy möçberindäki uzynlyk ölçeği, tutam*: Altmyş tutam gönderiňi wergil maňa (GA, 48-12). Gurumasy kyrk tutam gara saçlym (GA, 199-10).

tutaş [توتاش] *tutaş*: Hatty-lebige tutaş bolsa, eý köňül, ne ajab (BD, 15b-8).

tutaş- I [طوطاش] **1)** *tutaşmak, ot almak*: Tutaşdy (Tuhf, 26a-8). **2)** *gahar-gazaba münmek, gaharlanmak*: Bugra han bu sözni eşitib ot dek tutaşyb, umaralaryny çarlab... (SB, 128a-18).

tutaş- II [توتاش] *ýüzbe-ýüz bolmak, gowuşmak*: Tapaý diýip haýr uşbu maksutdan, / Tutaşdy bes kowum-la söhbetim (Ab, 52b-4).

tutaşy [تتاشی] *yhlasly, höwes bilen*: Men saňa tutaşy baryr men (MK, I, 354-13).

tutçy I [تتچی] *birleşen, ýanaşyk, goňşy*: Tutçy (MK, I, 354-12).

tutçy II [تتچی، تتچی] *mydama, hemişe*: Bu är ol meni tutçy kakytgan (MK, I, 424-13). Bu är ol kişi birle tutçy turuşgan (MK, I, 427-10).

tutdur- [طودر] *tutdurmak*: Bedewi atyn tutdurdy, bütün bindi (GA, 31-5). Söweşdügiň wagtyda kendüňi tutdura sen (GA, 143-7). Ybrahymy tutdurdyň (GA, 251-7).

tutgak [تتغاق] *dil getiriji, aňtawçy*: Tutgak (MK, I, 389-9).

tutguç [تتغوج] *irki nahar, ertirlik*: Tutguç (MK, I, 378-2).

tutgun [تتغون] *ýesir*: Tutgun (MK, I, 366-3). Lagluňa jan werürem-u, köňül tutuguram dem (KB, 302-7).

tutma [تتما] *sandyk*: Tutma (MK, I, 360-15).

tutmaç [تتماچ] *nahar ady, köplenç hamyrdan inçejik kesilip, çorba atylyp bişirilýän, gatyklanyp iýilýän nahar, unaş*: Ol tutmaç bulgady (MK, III, 85-7).

tutrug [تتروغ] *wesýet, pent*: Iglük tutrugy az bolur (MK, I, 75-11).

tutruh [تتروخ، توتروخ] *ösümligiň ady*: Bu od ile bu tutruha bu älem ýanamy? (KB, 435-5). Senin yşkyň durur bir od, benüm derdüm durur tutruh (KB, 435-5).

tutsag ol- / tutsak ol- [طتساق اول / طتسغ] *tussag bolmak*: Oroz tutsak oldy (GA, 134-7). Tutsag olmah ýüzüne jamundur her du jahan (KB, 511-5).

tutsak et- [طتساق ایت] *tutmak, tussag etmek*: Ogly Orozy tutsak etmişuz (GA, 39-2).

tutsak eýle- [طتساق ايله] *S: tutsak et-* Kimini tutsak eýledi (GA, 34-7).

tutsaw [طوطسار] *girew, girewe goýma*: Tutsaw (Tuhw, 17a-ç).

tutsug [تتسغ] *wesýet*: Men aňar tutsug tutuzdym (MK, I, 384-15).

tutsuk- I [تتسق] *tutulmak*: Är ýagyga tutsukdy (MK, II, 179-11).

tutşy [تتشی] *S: tutçy I* Anyň ýeri meniň ýerge tutşy ol (MK, I, 354-10).

tuttur- [تتتر] *tutdurmak*: Beg ogryny tutturdy (MK, II, 137-3).

tutug I [تتغ] *S: tutsaw* Tutug (MK, I, 311-13).

tutug II [تتغ] *tutgaý, kakyn, nerw keseli*: Anyň tutugy bar (MK, I, 313-12).

tutuglug [تتغلغ] *jynly, eýeli, arwahly (ýer)*: Tutuglug ýer (MK, I, 311-13).

tutugur [طوتوغور] *tutgur, tutmaga ökde* **<köňül tutugur** – *göwün awlamaga ökde*:

Tutuk [تتق] *adam ady (erkek)*: Tutuk (MK, I, 318-7).

tutuk I [tut(u)k OzWz , tut(u)kug GWOTWT] *dereje, harby dereje, welayatyň*

harby dolandyryjysy, dereje esasynda tutulýan at: Anta ýana kirip türgis kagan buýruky az tutukyg eligin tutdy (Kt, gb-38) — *Şol wagt ýene (söweşe) girip, türges kaganyň serdaryny (ýa-da kiçiräk goşun ýolbaşçysyny), az halkynyň tutugyny öz eli bilen tutdy. Çik budunka tutuk birtim* (MÇ, go-2) — *Çik halkyna tutuk at berdim. Tutuk başyn çik tapa buňa yтым* (MÇ, gd-11) — *Tutuk başy bilen müňlük (goşuny) çiklere garşy ugratdym.*

tutuk II [تُتُك] *biçilen:* Tutuk (MK, I, 317-12).

tutuk- [تُتُكْ ، طُوطُكْ] *gyzarmak (Gün hakda):* Tutukdy (Tuhf, 6b-11). **2)** *güne ýanmak, gyzarmak:* Tutukuptur (Tuhf, 33a-9). **3)** *ýüzi gaýtmak, kütelmek, poslamak:* Gylyç tutukty (MK, II, 93-9).

tutukla- [تُتُكْلَا] *agta etmek, biçmek:* Ol oglyn tutuklady (MK, III, 249-7).

tutuklan- [تُتُكْلَن] *agta kişini hyzmatkär, gapyguly tutunmak:* Uragut tutuklandy (MK, II, 210-15).

tutul- [تُتُكْل ، طُوطُل] **1)** *tutulmak, ele düşmek:* Keýik tutuldy (MK, II, 96-7). Kimi gyryldy, kimi tutuldy (GA, 153-4). Agam tutulan galaýa warmaýynça (GA, 259-13). Bezirgeniň ulusy tutuldy (GA, 71-1). **2)** *bir zadyň ýüzi örtülmek:* Ýüz-göz tutylur, gisu ile hala dönerse (KB, 46-16). **3)** *Aýyň we Günüň tutulmagy:* Tutulmak (Tuhf, 14a-2). **◊nefes tutul-** — *demiň tutulmak, howa ýetmezlik:* Alarnyň nefesi ol yssyda tutular erdi (SB, 6b-30).

tutun- / tutyn- I [تُتُنْ ، طُوتُن] **1)** *aw awlanmak, tutmak:* Är keýik tutundy (MK, II, 113-16). **2)** *öňi örtülmek, tutulmak:* Gün tutundy, Aý tutundy (MK, II, 113-13). **3)** *ýüz tutmak, tutunmak:* Girejek ulusyýa tutynasyn, bizer isem (KB, 426-2). **◊awurta tutun-** — *eneke edinmek:* Ol awurta tutundy (MK, II, 114-5). **◊ogul tutun-** — *ogullyga almak:* Beg meni ogul tutundy (MK, II, 113-15). **◊ötükçi tutun-** — *dellal tutunmak:* Ol meni ötüki tutundy (MK, II, 114-6).

tutunju [تُتُنْجُو] *ogullyk alnan:* Tutunju ogul (MK, III, 277-11).

tutur- [تُتُور] *miras galdyrmak:* Tuturdy (IBM, 105-5).

tuturgan [تُتُورْغَان ، تُتُورْغَانْ ، طُوطُورْغَان] *tüwi, bürünç:* Tuturgan (MK, I, 429-7). Tuturgan (IBM, 181-11). Tuturgan (Tuhf, 5a-1).

tuturgu [تُتُورْغُو] *amala aşyrylmaly iş, birine tabşyrylan wesýet, sargyt edilen iş:* Tuturgu (MK, I, 405-4).

Tutuş [تُتُوش] *adam ady (erkek):* Tutuş (MK, I, 306-15).

tutuş [تُتُوش] *alyş, alma, eýeleme:* Tutuş (MK, I, 306-15).

tutuş- I [تُتُوشْ] **1)** *tutuşmak, ele salyşmak, awlaşmak:* Ol maňa keýik tutuşdy (MK, II, 72-16).

2) *tutluşmak, göreşmek:* Olar ikki tutuşdylar (MK, II, 72-13). Tutuşkaly ýakyşty (MK, I, 149-8).

tutuş- II [تُتُوشْ] *tutaşmak, alawlamak:* Tutuşsa yşk ataşy (ND, 43a-6).

tutuw [طُوطُو] *girew, girewe goýma:* Tutuw (Tuhf, 17a-4).

tutuz- [تُتُوزْ] *tabşyrmak:* Men aňar söz tutuzdum (MK, II, 71-3).

tutyjy [طُوتُجِي] *tutujy, tutýan:* Al tutyjydyr gaýat yşkuň ile azana (KB, 308-16).

tutyrga [تُتُورْغَا] *oguz-türkmen taýpalarynyň biriniň ady, dodurga:* Tutyrga (MK, I, 57-6).

tuwag [تُوتَاغ] *perde, örtük, tuwak:* We ki urdy aý ýüzige tuwag, / Eýle kim, galdy çehresi üze dag (Ab, 58b-5).

tuwar [طُوتُورَا] *diwar, hayat:* Tuwar (Tuhf, 13a-13).

tuwg [طُوتُورْغ] *tabynlyk, meýletin boýun egme, meýletin boýun bolmaklyk:* Andan azym endişemend bolub, tuwg birle mal kabul kylyb, bendelik kemerini bilige baglab... (SB, 123a-33). Bagzy welaýatlarny tuwg we ragbat birle tutdylar (SB, 125a-5).

tuwra- [تُتُورْغَا] *ulalmak:* Uşak neň tuwrady (MK, III, 208-4).

tuwur- [تُتُورْغَا] *gulaklaryny ýapyrmak, gyrpmak (at barada):* At gulagyn tuwurdy (MK, II, 61-7).

tuý- [tuý(u)p PYWz ، طُويْ ، تُوِيْ] *duýmak, bilmek:* Anta kisre takygy ýylka... budun ...un tuýup (MÇ, dg-10) — *Ondan soňra takyk (towuk) ýylynda... halk... muny duýup (bilip).*

Ud geçer kişi tuýmas, ýalňuk ogly meňňu galmas (MK, I, 46-15). Ol kyrk namartlar buny tuýdular (GA, 29-10). Kim tuýmaýa halumyzy deýýar bu gije (KB, 22-1).

tuýana [tuýa:na تُوَيَانَا] *bilkastlayyn*: Tuýana (Tuhf, 25b-5).

tuýgun [تُوِيغُون] *ak laçyn*: Haýly zulmat renjige tüşgen safa ähli erur, / Nitekim taň tuýguny galdy sürük haffaş era (Ab, 58b-10).

tuýsuk- [تُويسُكْ] *duýmak, aňmak*: Är tuýsukdy (MK, III, 146-15).

tuýtur- [تُوْتُرْ] *duýdurmak*: Söz tuýturdy (MK, III, 144-15).

tuýur [tuýu:r طُوْر] *guşlar*: Tuýur etmiş mugabýrlar birin anyň eşit, eý jan (ND, 21b-2). Howadan tuýur gelib, ol nanlaryny ýidiler (SB, 5a-9).

tuz [tu:z تُوْز، تُوْزْ، تُوْزْ] *duz*: Aş tatygy tuz (MK, III, 24-2). Är tuz tökdi (MK, III, 139-4). Tuz (Tuhf, 35a-5). Süňklerim tuz kibi oldy (GA, 157-13). Aňa şükür ki, şekkeri kyldy tuzum benim (KB, 348-4).

tuza- [tu:za- تُوْزَا] *duzlamak*: Ol et tuzady (MK, III, 197-16).

tuzag [طُوْزَاغ] S: **tuzak I** Niçe tutulmaýam ben ol tuzaga (KB, 428-15). Kim zülfi, agynyň tuzagyna ele düşdi (KB, 403-16).

tuzag eýle- [طُوْزَاغ اَيْلَه] *duzak etmek, duzaklamak*: Jandan tuzag eýläre eýlemezligi (KB, 305-5).

tuzah [طُوْزَاخ] S: **tuzak I** Köňlüm guşy bir ugrady, gurtuldy tuzahdan (KB, 46-16).

tuzak I [تُوْزَاكْ، تُوْزَاكْ] *duzak*: Keýik tuzakga ilindi (MK, I, 178-1). Tuzak (Tuhf, 28a-1).

tuzak II [تُوْزَاكْ] *adam öz söýgülisine ýüzlenende aýdýan sözi, janym, jenany...*: Tuzaky (MK, I, 318-3).

tuzapdyr [تُوْزَاپْدُرْ] *berk, pugta, sarsmaz, anyk, ynamdar*: Tuzapdyr (Tuhf, 11a-5).

tuzgulan- [تُوْزُغْلَن] *getirip bermek*: Ol maňa tuzgulandy (MK, III, 150-11).

tuzla- [tu:zla- تُوْزْلَا، تُوْزْلَا] *duzlamak*: Ol et tuzlady (MK, III, 217-17). Tuzlady (Tuhf, 35b-ç).

tuzlat- [tu:zlat- تُوْزَلَاتْ] *duzlatmak*: Ol et tuzlatty (MK, II, 275-6).

tuzlu [tu:zlu تُوْزْلُو] S: **tuzly** Magşuka çoh zyba weli, tuzlu-ýu şoh-u sengi az (KB, 110-11). Tatlumy, tuzlumy diýem lebuňe (KB, 214-3).

tuzlug [tu:zlug تُوْزْلُغ، تُوْزْلُغْ] S: **tuzly** Tuzlug et meni üsitti (MK, I, 181-3). Tuzlug (IBM, 154-4).

tuzluk [tu:zluk تُوْزْلُكْ] *duzdan, duzgap, duztorba, duz salynýan gap*: Tuzluk (MK, I, 389-14).

tuzly [tu:zly تُوْزْلِي] *duzly*: Tuzly (Tuhf, 35a-5).

tü I [tü: تُو] *tüý, gyl, saç*: Bir tü saç (MK, III, 155-8).

tü II [tü: تُو] *reňk*: Tü (MK, III, 155-9).

tü III [تُو] *tüf, tüýkülik*: Tegur aýdur: Tü ýüzüňize (GA, 264-10).

tü- I [tü:- تُو] *beklemek, düwmek, temmelemek, ýapmak*: Ol agzyn tüwdi (MK, III, 187-10).

tüb [tü:b تُوْب] **1)** *bir zadyň aşagy, düýbi*: Ýygaç tübi (MK, III, 84-13). Tam tübi (MK, III, 84-15). **2)** *urug, kowum, gelip çykyş, arka, atababa*: Tüb (MK, III, 88-11). Aşyç aýur: Tübüm altun, / Kamyç aýur, men kaýda men (MK, I, 52-16).

tübçil [تُوْبْچِل] *yelli*: Tübçil ýer (MK, III, 43-4).

tübe gaz [tübe ga:z تُوْبَا غَاْز] *gaz*: Tübe gaz (Tuhf, 4b-11).

tüben ýat- [تُوْبَنْ يَاتْ] *ýüzin ýatmak, tükgerip ýatmak*: Tüben ýatdy (Tuhf, 37b-7).

tübi [تُوْبِي] *yel, şemal*: Tübi otug ýalturdy (MK, III, 69-1). Kalyn bulutug tübi sürer, garaňku işig urunç açar (MK, III, 163-6).

tübker- [tü:bker- تُوْبْكَرْ] *barlamak, derňemek, düýbüne ýetmek*: Ol işig түbkerdi (MK, II, 141-9).

tüble- [tü:ble- تُوْبْلَه] *işin düýbüni derňemek, sebäbini gözlemek*: Ol işig түbledi (MK, III, 217-8).

tüblig [tü:blig تُوْبْلِيْگْ] *asylyly, nesli gadymy kökden gaýdýan (adam)*: Tüblig eren (MK, III, 85-1).

tübüle [تُوْبْلَا] *düwlemek, okdurylyp gitmek*: Ol ýagyny түbüledi (MK, III, 238-11).

tübün [tü:bün تُبُنْ] *naharyň galyndysy, düýbi*: Tübün (MK, I, 335-8).

tübür- [تُبُرْ] *şemal turup, gum, tozan sowurmak*: Tübi түbürdi (MK, II, 59-10).

tübüt [تُبُتْ] *tibet, tibetliler*: Tübüt (MK, I, 296-11).

tübütle- [تُبُتْلَ] *tibetli hasaplamak*: Ol any түbütleđi (MK, III, 244-3).

tübütlen- [تُبُتْلَنَ] *tibetleşmek, tibetlilere meňzemek*: Är түbütlendi (MK, II, 210-10).

tübzik [تُبْزِكْ] *mas ýüklenen ulag ýa-da haryt*: Tübzik (MK, I, 304-14).

tüdeş [tü:deş تُوْدَشْ] *reňkdeş, birmenşeş, tüýdeş*: Tüdeş tonlar (MK, III, 155-9).

tüfeň [تُوْفَكْ] *tüpeň, ýarag ady*: Bilürem, bir bina sen kim, tüfeň-top saňa kär etmez (ND, 15b-5).

tüfeýl [تُوْفَيْلْ] *sebäpli, zerarly*: Tüfeýliňdir iki älem, öziň fowkunda ýok kimse (ND, 25b-18).

tüffah [tüffa:h تُوْفَّاحْ] *alma (miwe ady) <şerab-y tüffah – alma şeraby, almadan edilen içgi*: Bize, eý sakýýy-adyl, şeraby-tüffahy (KB, 376-9).

tüg [tü:g تُوْغْ ، توكْ 1) *tüý, saç*: Bary agzyda telbe it dek talyn, / Adatda owwaly it tügiden galyn (Ab, 56a-15). Anyň agzasyda köb tüg bar erdi (SB, 3b-7). Meniň tügimni üzüb, anyň birle baglaýaýlar (SB, 11b-26). 2) *ýelek, per*: Tüg (Tuhf, 16b-13).

tüg- [تُغْ] *düwmek*: Är tügün tügdi (MK, II, 18-6). <**tilin tügmiş** – *dilini saklan, az geplän*: Tilin tügmişni tişin ýazmas (MK, II, 18-7).

tüge [تُغَا] *ikiýaşar tüwe*: Tüge (MK, III, 174-7).

tügek [تُغَكْ] *ýük daňmak üçin ulanylýan, urganlaryň ujundaky agaç halka, toýnuk*: Tügek (MK, II, 229-8).

tügi [تُغِي] *arassalanan dary (oguzça)*: Tügi (MK, III, 174-16).

tüglük [تُغْلُكْ] *kör*: Tüglük gözlük (MK, I, 396-14).

tüglün- I [تُغْلُنْ] *düwünmek*: Suw bogazda tüglündi (MK, II, 193-8).

tüglün- II [تُغْلُنْ] *düwülmek*: Ýip tüglündi (MK, II, 193-9).

tüglüş- [تُغْلُشْ] *düwleşmek, çigişmek*: Ýipler tüglüşdi (MK, II, 163-16).

tügme [تُغْمَا، تُوْغْمَا] *ilik, düwme*: Tügme (MK, I, 362-3). Tügme (IBM, 166-11).

tügmelen- [تُغْمَلَنَ] *ildirinmek*: Är tügmelendi (MK, III, 252-1).

tügne- [تُغْنَا] *daglamak, ýarasyna ot basmak, ýarasyny daglamak*: Ol başyn tügnedi (MK, III, 223-1).

tügsin I [تُغْسِينْ] *halkyň içinden çykan, handan üç dereje pes wezipedäki adam*: Tügsin (MK, I, 365-6).

tügsin II [تُغْسِينْ] *dört ujy bolan düwün*: Tügsin tügün tügüldi (MK, I, 365-1).

tügül- I [تُغُلْ] *düwülmek*: Tügün tügüldi (MK, II, 103-8). Gurug ýygaç egilmes, gurmyş kiriş tügülmes (MK, I, 172-2).

tügül- II [تُغُلْ] *tegek bolmak, düwünmek*: Aş boguzda tügüldi (MK, II, 103-10).

tügül- III [تُغُلْ] *abrayşyzlygy üçin halkdan ýüzüňi gizlemek, özüňi çete çekmek*: Bu är ol tutçy gaşy-gözi tügülgen (MK, I, 431-9).

tügül- IV [تُوْغُولْ] *umytsyzlanmak, umydyňy üzmek*: Tügüldi (Tuhf, 39a-ç).

tügün I [تُغُونْ] *düwün*: Ol tügün ýazdy (MK, III, 45-3).

tügün II [تُغُونْ] *tagma*: Tügün (MK, I, 347-12).

tügün- [تُغُونْ] *düwünmek*: Ol tügün tügündi (MK, II, 113-7).

tügüş- [تُغُشْ] *düwüşmek*: Ol meniň birle tügün tügüşdi (MK, II, 85-8).

tühfe [تُوْغْفَا] *peşgeş, sowgat, gymmatbahaly zat*: Ýene bir tühfe getirdim saňa, eý täze nahal (ND, 19a-14). Köb tühfe we hedýeler birle aman tilediler (SB, 13a-15). Köb tühfe we hedýeler birle Keýkawusga istikbal kyldy (SB, 14a-1).

tüjjar [tүjja:r تُوْجْر] *täjirler, söwdagärler, bezirgenler*: Her niçe mahalda tüjjar we

bezirgenler anda baryb, samur we muýine andan geltürürler (SB, 19b-19).

tük- [tük(ü)p PkVt] *dyr-pytrak bolmak, dargamak*: ...Bilmez barça tüküp teze (MÇ, go-13a) — ...*Bilmezlikden barjasy (hemmesi) gaçyp, dyr-pytrak bolupdyrlar.*

tüke- I [تُكَا] *tükenmek, gutarmak*: Iş tükedi (MK, III, 202-3).

tüke- II [تُكَا] *yétmek, ýeterlik bolmak*: Bu aş kamugga tükedi (MK, III, 202-4).

tükel [تُكَلْ ، توكال ، تُكَلْ] *tükel, tamam, doly, hemme*: Gazga tükel üsneýü (MK, III, 108-14). Tükel ýagy tury togdy (MK, I, 380-2). Tükel (MK, I, 345-16). Meniň hyýalym ol erdi kim, ýüz koý tükel bolgaý (SB, 12b-23).

tüken [توكن] *dag*: Apat ulugy kibi tikenler, / Läleside derdin tükenler (Ab, 56a-9).

tüken- [توكان ، توكان] *tükenmek, gutarmak, soňlanmak*: Tükendi (Tuhf, 37b-1). Saýylmak-la oguz begleri tükense olmaz (GA, 63-1). Anyň ruzgäri kim, tükendi (SB, 32b-3).

tüket- [توكات ، توكات] *gutarmak, tüketmek, soňlamak*: Ol işni tüketti (MK, II, 249-13). Muhammet Hojabek medhin tüketdim (Mn, 295b-4). Gurt sözini tüketti (SB, 127a-6). Bil, tüketgende bu söz bikem-u biş / Ýyl tokuz ýüz idi-ýu ottuz baş (BD, 12a-4).

tüketi [tük(e)ti ltkVt] *gutarnykly, doly, soňuna çenli, ahyryna çenli, gowy, oňat, ýagşy (söz diňlemek barada)*: Sabymyn tüketi esidgil (Kt, go-1) — *Sözümi doly (ahyryna çenli) diňläň.*

tükür- [tü:kür- تُكُورْ ، تُكُورْ] *tüýkürmek*: Tükürdi (IBM, 105-14). Tükürdi (Tuhf, 8a-9).

tükürük [tü:kürük تُكُورُوكْ] *tüýkürik*: Tükürük (Tuhf, 7a-7).

tükü-tükü [تُكُؤْ ، تُكُؤْ] *güjük çagyrylanda aýdylyýan söz*: Tükü-tükü (MK, III, 174-15).

tülek [tü:lek تُلُوكْ ، تُلُوكْ] *tüýlek*: Tülek ýylky (MK, I, 345-14). Çemenniň her ýagajy bir saryg guş, / Bolup ýary tülek aýagyga düş (Ab, 57a-13). <>**tülek erik** – *şetdaly*: Tülek erik (IBM, 182-13).

tülge gör- [تُولُكَا كُورْ] *ýyldyzlar bilen täleýe garamak, pal atmak*: Tülge gördi (Tuhf, 37b-6).

tülki [تُولُكِي] *tilki*: Tülki (Tuhf, 11a-2).

tülüg ýazym [tü:lüg ýazym تُولُوكْ يَزَمْ] *ýüünden edilen düşek, keçe, haly*: Tülek ýazym (MK, III, 15-3).

tülük [tü:lük تُولُوكْ] *nähili, nätüýsli*: Bu at nä tülük (MK, I, 340-16).

tüm [تُم] *sypatlandyrylýan sözüň öňünden gelip, onuň artyklyk derejesini, köplenç tutuksy, gara reňkleri aňladýan güýçlendiriji ownuk bölek*: Tüm gara at. Tüm torug at (MK, I, 283-89).

tümen [tüm(e)n nMVt تُمَنْ ، تمان ، تومن] **1)** *on müň, mukdar san*: Tabgaç Oň tutuk bes tümen sü kelti (Bk, gd-25) — *Tabgaçdan Oň tutugyň baş tümen (elli müň) goşuny geldi*. Biň ýont kalmys tümen koý(y)n kalmys (MÇ, gb-9) — *Müň at galdy, on müň (hem) goýun galdy*. Çaça Senüň sekiz tümen sü birle söňüşdim (Bk, gd-26) — *Çaça Seňüniň sekiz tümenlik (segsen müňlük) goşuny bilen söweşdim*. Üç tümen süg (ölür)tim b(ir tümen)... rser ...üktim (Bk, go-8) — *Üç tümen (otuz müň) goşun gyrdym... bir tümenini (on mününi) ýygnadym*. **2)** *müňlerçe*: Tümen miň ýarmak (MK, I, 337-3). Agaýylda tümen goýun wergil (GA, 8-1). Togsan tümen genç oguz (GA, 122-12).

tümile- [تُمَيْلَا] *çapmak, öňňürdiklemek*: Eşýek tümiledi (MK, III, 241-9).

tümse [تُمَسَا] *belent ýer, münber (oguzça)*: Tümse (MK, I, 354-9).

tümri [تُمَرِي] *dep, deprek*: Tümri (IBM, 161-8).

tümrüçi [تُومَرُوجِي] *deprekçi, deprek çalyýan adam*: Tümrüçi (IBM, 156-16).

tümrük [تُومَرُوكْ] *dep, deprek*: Tümruk (IBM, 146-13).

tümüş- [تُومُوشْ] *gam-gussa batyp gürllemek*: Hah bezm içre simag et, hah genç içre tümüş (Ab, 57b-8).

tün I [tün nVt تُونْ ، تُونْ] *tün, gije*: Türk budun üçün tün udymadym küntüz oturmady (Kt, gd-27) — *Türkmen halky üçün gije ýatmadym, gündiz oturmady*. On tünke ýantky tog ebirü bardymyz (Tk, dg-26) — *On gijede gar üýşmeklerinden öwürlip geçip, dagyň etegine bardyk (ýetdik)*. <>**tün bujagy** – *ýary gije*: Tün bujagy (IBM, 185-4). <>**tün**

katdymyz [tün k(a)td(y)m(y)z ZMDTh nVt] *garaňkyny gatlyşdyrdyk, garaňkyny düşürdik*: Ertis ügüzig keçigsizin keçdimiz tün katdymyz Bolçuka taň üntürü tegdimiz (Tk, dg-35) — *Yrtyş derýasyndan geçelgesiz (ýalpak) ýerinden geçdik, garaňkyny gatlyşdyrdyk (garaňkyny düşürdik, ýöne düşlemän,) daň atanda, Bolça ýetdik*. Tünle ýörüp, gündüz sewnün kiçikde özlenip, ulgazu sewnür (MK, III, 62-13). Felekniň defterinden tünni boýgan (Mn, 290b-3). Ýarym gijeler gelur erdi burun, / Bu tün gelmedi, ah ýarym kany (BD, 26a-11). **◁tünli künlü** [tünli künlü lInVk : lInVt] *gije we gündiz*: Öňüg ýogary sü ýoryp tünli künlü ýiti ödüške subsyz keçtim (Bk, go-gd) — *Ony jaýlamaga goşunly gije we gündiz ýöräp, ýedi gije-gündiz suwsuz çöli geçdim*.

tün II [تون] *tüsse, ot*: Mekge we Medinäge baryb, Kägbe ewini tüнге tutub we ähli Medinäniň birini anyň akarybydan öltürüb erdi (SB, 33a-3).

tün- [تُن] *garalmak, bulutlaşmak*: Gök tündi (MK, II, 23-13).

tünd [تند] *çalt, ýowuz*: Hund ahaly we agýanlary ýaman tünd, dürüst jowablar berib... (SB, 121a-25). Begaýat tünd we delir we dilawer... erdi (SB, 28b-24).

tüne [تُنا] *diýn*: Tüne (Tuhf, 5a-5).

tüne- [تُنا] *gije ýatmak*: Ol mende tünedi (MK, III, 204-7).

tünek [تُناك، تُناك] *zyndan*: Tünek (MK, I, 342-4). Tünek (IBM, 179-8).

tünekçi [تُونَاكْچى] *türme garawuly, türme gözegçisi*: Tünekçi (IBM, 156-6).

tüner- [تُئر] *garaňkyramak*: Tünerdi ýer (MK, II, 70-16).

tünet- [تُنت] *ýatymlyk myhman almak*: Ol konukug ewde tünetti (MK, II, 252-5).

tünärik [تُناريك] *garaňky, garaňky ýer; gabyr*: Är tünärikge girdi (MK, I, 404-9).

Tümkend [تُمكند] *şäher ady, gadymy türkmen şäherleriniň biri*: Tümkend (MK, III, 111-6).

tünle [تُنلا] *agşam, agşamara*: Tünle bulyt örtünse, ewlük ury geldürmişçe bolur (MK, I, 212-3).

tünlük [تُئلك] *tüýnük*: Tünlük (Tuhf, 17a-ç).

tün ýeme [tün ý(e)me AMy nVt] *gijesi bilen, gije diýmän*: Kün ýeme tün ýeme ýelü bardymyz (Tk, dg-27) — *Güni bilen, gijesi bilen (gije diýmän gündiz diýmän) haýdadyk (haýdap gitdik)*.

tüň [تُونك] *şerap içilýän gap, tüň*: Sofy yb-rykyga hallel boldy, / Badaýy-tüň kibi bile bedel boldy (Ab, 58a-4).

tüňder- [تُئندِر] *düňdermek, agdarmak, döndermek*: Ol ayak tüňderdi (MK, III, 294-7).

tüňit- [تُئيت] *başyny aşak egmek*: Är başyn -tüňitti (MK, II, 16-7).

tüňlük [تُئلكُك، تُئلكُوك، تُئلكُك] *tüýnük*: Tüňlük tügi (MK, III, 86-9); (MK, II, 16-7). Törü tüňlükten çykar (MK, III, 284-1). Tüňlük (IBM, 179-14). Tüňlük (Tuhf, 21a-12). Zyndan ki, tynçdur anda mahbus, / Hem tüňlügi, hem işigi medrus (Ab, 58a-11).

tüňre I [تُئرا] *ýüzin, ýüzin düşme, ýüzin ýykylma*: Är tüňre tüşti (MK, III, 279-14).

tüňre II [تُئرا] *bedeniň kiri, çory*: Tüňre (MK, III, 279-12).

tüňşi- [تُونكُش] *agdarylmak, düňderilmek*: Tüňşidi (Tuhf, 10a-3).

tüňşü [تُئكُش] *şemdan*: Tüňşü (MK, III, 279-15).

tüntür- [تُئتر] *düňdermek, ýapmak, gapmak, örtmek, gizlemek*: Ot anyň gözin tüntürdi (MK, II, 139-7).

tüňü [تُئكُ] *ker*: Tüňü (MK, III, 272-4).

tüňül- [تُونكُل] *umytsyzlanmak, umydyňy üzmek*: Tüňüldi (Tuhf, 39a-11).

tüňür [تُئكُ] *aýalyň garyndaşlary, hossarlary*: Tüňür (MK, II, 268-7).

tüňüş- [تُئكُش] *başyny aşak egmek*: Är tüňüşdi (MK, III, 291-16).

tüp [تُپ] *tü: p diýbi, diýp*: Tüp (Tuhf, 29b-5).

tüpe I [تُپا] *depe*: Tüpe (Tuhf, 38a-9).

tüpe II [تُپا] *kellän depesi, beýni*: Tüpe (Tuhf, 4a-13).

tüplen- [tü:plen- تُئپن] **1)** *diýp tutmak, kök urmak*: Ýygaç tüplendi (MK, II, 191-15). **2)**

mally, harytly bolmak, baýamak: Är tüplendi (MK, II, 191-15).

tüpleş- [tüt:pleş-] [تۈپلەش] *derňemek, barlamak*: Olar bu işig tüpleşdiler (MK, II, 163-6).

tüpü [تۈپۈ] *depe, çür depesi, başy*: Tag tüpüsi (MK, III, 163-4).

Tüpüt [Tüpütke AktVPVt , Tüpüt tVPVt] *Tibet*: Tüpütke kiçig tegmedin (Kt, go-3) — *Tibete azajyk ýetmän galdym*. Tüpüt kaganda Bölen kelti (Kt, dg-12) — *Tibet kaganyndan Bölen geldi*.

tür [تۈر] *görnüş, dürli*: Tür (Tuhf, 36a-7).

tür- [tüt:r-] [تۈر-] *düýrmek, dolamak, daňmak, düwmek*: Ol bitik türdi (MK, II, 6-14). Wakt oldy ki, hijr namasyn türgeý sen (BD, 72b-9).

türbit- [تۈربت] *ýondurmak*: Ol müňüz türbetti (MK, II, 264-1).

türfe [طرفه] *geň, enaýy, täsin*: Türfe budur ki, köňül ýara dilär (KB, 388-6).

türfende [طرفنده] *enaýyja, türpeje*: Oguzdan ýene bize bir türfende guzy geldi (GA, 226-4).

türgek [tüt:rgek] [تۈرگەك] *bogdak, topbak, daňy düýrmek*: Ol türgek çygdy (MK, II, 13-13). Türgek (MK, II, 231-12).

türgis [türg(i)s sgrVt] *halk ady, türgeşler*: Ol ýylka türgis tapa... ýorydym (Bk, gd-27) — *Şol ýylda türgiş tarapa... ýöriş etdim*. On ok oglum türgis kaganta Makraç tamgaçy Oguz Bilge tamgaçy kelti (Kt, I dg-13) — *On ok ilinden, türgeş kagany bolan oglumdan Makraç möhürçi, Oguz Bilge möhürçi geldi*. Kara türgis budun kop içikdi (Kt, gd-38) — *Türgeşin garamaýak halky bize köpçülikleýin boýun boldy (birikdi)*. <**türgis kagan** [türg(i)s k(a)g(a)n NGH : sgrVt , түрг(i)s k(a)g(a)nda AaGh sgrVt] *türgeşleriň kagany (hany)*: Türgis kaganda körüg kelti (Tk, dg-29) — *Türgeş kaganyndan çapar (habarçy) geldi*.

Türgi ýargun [Türgi ý(a)rgun NWGRY lgrVt] *kölün ady*: Any ýañyp Türgi ýargun költe bozdymyz (Kt, gd-34) — *Ony ýeňip, Türgi ýargun kölüniň (ýanynda) kül-peýekun etdik*.

türk I [türk krVt , orVt , CrVt] [تۈرك] *türkmenler, türkmen halky, türkmenleriň hem-de olara garyndaş taýpalaryň we halklaryň*

umumy ady: Türk budun öňre Kün tokusykyňa kesre Kün batysykyňa tegi beriýe Tabgačka ýyraýa ýys(ka) (ýaýmyş) (Oý, çep- 2) — *Türkmen halky öňe, Gündogara, soňra Günbatara deňiş, Demirgazyga (çepe), Günorta (saga), Tabgaça (Hytaýa), tokaýlyk daga (çenli ýaýrady)*. Türk budun illedik ilin — *yçgynu ydmys (Kt, gd-6) — Türkmen halky öz döreden iliniň taýpalar birligini (arkalaşygyny) dargatdy*. Türk bilge kagan iline bititdim ben bilge Tonýukuk (Tk, gd-58) — *Bilge kaganyň türkmen iline (ili üçin bu ýazgyny) bilimli men Tonýukuk ýazdyrdym*. Gözi Hindu-ýu Hatadur kim, aňa ki, türk diýirse (KB, 398-1). Ýafesni türkler Uljaýy han lakab kylyb, ol sähraneşin erdi (SB, 120b-2). Türk aşyk käş bilsem Farysa kany (BD, 80a-13). <**türk budun** [NDWB : orVt] *türkmenleriň we olara garyndaş halklaryň umumy ady, türkmen halky*: Türk budun adak kamaşty (Bk, gd-30) — *Türkmen halkynyň aýagy gowşady*. Men kazgantuk üçün türk budun ança kazganmyş erinç (Bk, gd-33) — *Men gazananyň üçün, türkmen halky (hem) sonça gazandy, elbetde*. ...Türk budun iliniň törüniň kem artaty (Kt, gd-22) — *Türkmen halky, (seniň) ilini, (döwletiňi) düzgünini kim ýok edip biler?*

türk II [تۈرك] *orta* <**türk üzüm ödi** — *üzüm bişyän wagty, bol wagty, her bir zadyň wagt bilen baglanyşykly orta möwsümi*: Türk üzüm ödi (MK, I, 295-1). <**türk kuýaş ödi** — *günorta çagy*: Türk kuýaş ödi (MK, I, 295-2). <**türk ýigit** — *ýigitligiň orta möwsümindäki erkek adam*: Türk ýigit (MK, I, 295-3).

Türk I [تۈرك] *adam ady (erkek), Nuh pygamberiň ogly Ýafesiň ogullarynyň biri*: Türk (MK, I, 293-4).

Türk II [تۈرك] *şäher ady, türkmenleriň şäherleriniň biri*: Türk (MK, I, 293-15).

türkana [türka:na] [تركانه] *sada, türkana*: Erse türkana tonlar geýib, tagjyly-tamam birle ýöridi (SB, 31a-3).

türkçe [ترکجه] *türkmenleriň we beýleki garyndaş halklaryň diliniň umumy ady, türkçe*: Bu sözi türkçe goýuh diýelim (KB, 171-2).

türkeklen- [تۈركکلن] *düwürmek, daňylmak*: Ton türkeklendi (MK, II, 282-11).

türki [ترکی] *türkmenlere we beýleki garyndaş halklara degişli, mahsus (syypat):* Türki tili birle tiýdi kim «Gal aç!» (SB, 125a-1). **◊türki göz** – gyýyk göz, owadan göz: Türki gözi bu könlümi ýasaga ýetüre gerek (KB, 102-14).

türkile- [تُرْكِلَا] *türkmen-türk hasap etmek:* Ol meni türkledi (MK, III, 328-11).

türkmen [ترکمان] *halkymyzyň ady we türkmen milletine degişli adamlaryň her biri:* Türkmen (MK, III, 304-12). Oguzuň arsyzy türkmeniň dälisine beňzär (GA, 249-1). Bir jiji-biji türkmen gyzyny alasen (GA, 171-7). Ýigrimi miň türkmen anyň birle erdiler (SB, 130a-29). **◊türkmen budun** [türkme(n) bud(u)n(y)ma AMNDWB : (N)AMorVt] *türkmen halky, türkmenler:* Türkmen budunyma ýegin ança kazganu birtim (Bk, go-10) — *Türkmen halkyma ençe döwlet (ýagşylyklar) gazanyp (edip) berdim.* Türkmen budunyma kazganu birtim (Bk, dg-12) — *Türkmen halkyma gazanyp berdim.*

türkünlen- [تُرْكُنْلَن] *öz öýi, öz taýpasy hasaplamak:* Ol bu ewni türkündi (MK, II, 222-3).

Türküstan [Türküsta:n ترکستان] *ýurt ady, türkmenleriň we olara garyndaş halklaryň ýaşayan ýurdy, Türkmenistan we oňa goňşy ýurtlar:* Türküstanyň diregi, Garaçygyň gaplaňy, döwletli han (GA, 205-3). Türküstan welaýatyga girmegeý siz (SB, 121a-15). Ýaýlak we gyşlagy Türküstan ýeýleride bolur erdi (SB, 120b-3).

türli [تورلی] S: **dürli** Muhabbeten dogar müň türli esrar (Mn, 303a-11).

türlün- [tü:rlün- تُلُئْن] *toplanmak, düýrlenmek:* Türlündi neň (MK, II, 192-7).

türlük [تُورْلُكْ , تُولُوكْ] **1)** *dürli, birmeňzeş däl, bir-birine meňzemeýän, her hili:* Türlük çeçek ýaryldy (MK, I, 107-15). Tegme türlük ig igeldi (MK, I, 249-1). Türlük azablar köb wakyg boldy (SB, 8a-23). Her türlük kim, maslahat görseň andak kyl (SB, 125b-15). Musadan mugjyza tiledi, her türlük kim, ol tilär erdi, Musa any häzir kylur erdi (SB, 7b-32). **2)** *tüýsli, hili:* Hiç türlük Ysfyhanny tuta almaý biz (SB, 124a-33). Andan hiç türlük habarym ýok turur (SB, 6a-31). Alar(nyň) her biri bir türlük söz tiýdiler (SB, 37b-9). Her birisi

bir türlük serzeniş we tagna sözi Züleyhaga aýtur erdiler (SB, 4b-30). **◊bu türlük** – *şunuň ýaly, şeýle:* Alarnyň tertibi bu türlük turur (SB, 21b-12). **◊ne türlük** – *neneňsi, nähili:* Bularyň tedarikini ne türlük kylur biz?! (SB, 122a-29). Müsürni ne türlük algaýlar? (SB, 124a-9).

türme [tü:rme تورما] *örme lybas, tirme don:* Atlasy-gerdun bile müň zib-u fer, / Türme tony aстыda gök asteber (Ab, 53b-2).

türmek [تُرْمَكْ] *däne we etden taýýarlanan iýmit, nahar:* Türmek (MK, I, 332-12). Ol maňa türmek-türmek tegişdi (MK, II, 85-14).

türt- [تُرْتْ] *çalmak, sürtmek:* Ýag türtti (MK, III, 314-9).

türtün- [تُرْتُنْ] *sürtünmek:* Ol öziğe ýag tür-tündi (MK, II, 189-16).

türtüş- [تُرْتُشْ] *sürtüşmek:* Ol meniň birle koguşka ýag tür-tüşdi (MK, II, 162-11).

türün- [tü:rün- تُونْ] *düýrlenmek, ýygnamak:* Är öz bitigin türündi (MK, II, 115-7).

türüş- [tü:rüş- تُرُشْ] *düýrüşmek:* Ol maňa bitik türüşdi (MK, II, 77-9).

türwende [تورونده , تورونده , تُرُونْدَ] **1)** *ilkinji hasyl, iň ilkinji ýetişen iýmiş, her bir zadyň gyt wagty, ter, täze:* Sen dahy älemde bir türwende sen (KB, 72-7). Türwende ýimiş werdi yşky köňülde (KB, 466-9). **2)** *mümkin däl zat, boş, biderek:* Kim diýe ki, her görmegi türwende degildür (KB, 209-9).

tüs- I [tüs(d)i:m MdsVt , tüsm(i)s sMsVt , tüsip PsVt] **1)** *düşmek, düşlemek, galmak, gelmek:* Anta ýana ýoryp tüsdim (MÇ, go-7) — *Ondan gaýdyp ýene (öýe) düşdüm (geldim).* Ebime tüsmis (MÇ, go-5) — *Öýüme geldim.* Anta ýana tüşip Orkun Balyklyg beltirinte el örgin anta örgipen ititdim (MÇ, go-10) — *Ondan gaýdyp gelip, düşläp, Orhon bilen Balyklygyň birigýän ýerinde döwlet köşgünü saldyrdym hem-de döwlet öýüni (gurdurdym).* **2)** [tüs(e)ýin nlysVt] *gitmek, gaýtmak, ugramak:* Ol sabyg esidip kagamym ben ebgerü tüseýin tidi (Tk, dg-30) — *Ol sözi eşidip, kagamym: — Men öýe gideýin — diýdi.*

tüs- II [tüsti ltsVt] *ölmek, ýykylyp-ölüp galmak:* Ol at anda tüsdi (Kt, dg-4) — *Ol at şo taýda ýykylyp-ölup galdy.*

tüsür- [tüsürt(i)m(i)z ZMtrVsVt] *düşürmek, düşletmek, saklamak*: Sanagly tüsürdimiz (Tk, dg-27) — (*Goşuny*) *sanamak için düşletdik (sakladyk)*.

tüş [tü:ş' توش] *diýş*: Tüş ýordy (MK, III, 90-14). Tüş (IBM, 190-15). Bir tiş görüb, unutup turur men,... ol tüşimni tabyb, tagbyry birle maňa beýan kylsaşyz (SB, 16b-17). Danyýal kim, tagbyr ylmyda sahyb wukuf erdi, wahyý birle ol tüş aňa maglum boldy (SB, 16b-19). Tüşde bir surat görüb turar sen (SB, 16b-19). Ol tüşni sen unutdyň (SB, 16b-21). Tüşümde çün kuýaş dek arzyňny gördüm utrudan (BD, 33a-10).

tüş- I [تüş] **1) düşmek, bir zatdan ýere düşmek, ýokardan düşmek, pyýada bolmak**: Är attan tüşti (MK, II, 12-6). Şert kyldy kim, anda jemmazadan tüşmegeý (SB, 3a-9). Ol şert birle kim, jemmazadan tüşmegeý we bat gaýtgaý (SB, 3a-13). Tüşün kim, hem işbu sagat gelgüsi turur (SB, 3a-15). **2) geçmek, biriniň elinden beýlekilere geçmek**: Andan soň badyşahlyk Rum muluklaryga tüşdi kim, alarny kaýasyra okurlar (SB, 21a-24). Badyşahlyk Rum kaýasyrasyga tüşdi (SB, 21a-27). Kaýasyrasyga tüşdi (SB, 22a-20). Badyşahlyk ogly Bähramga tüşdi (SB, 30a-2). Ol derefş anda musulmanlarga tüşdi (SB, 2b-3). **3) durmak**: Iki leşger kyrk gün garşu tüşdiler we harb ittifaky ol müddetde tüşmedi (SB, 12a-24). **4) düşmek, geçmek**: Her gurt kim, bedeniden tüşer erdi, ol gurtny göterib, ýerige goýar erdi (SB, 6a-22). Enwag haşarat tagam we gazanlaryga tüşe başlady (SB, 8a-19). Erse başy boýnydan aýrylyb, ýerge tüşdi (SB, 127b-3). **5) barmak, gitmek, pytramak**: Turan leşkeriden köb kişi öldi, galgany gaçyb, her biri bir ýerge tüşdiler (SB, 14b-6). **6) bije düşmek**: Gurga saldylar, erse Şemgunga tüşdi (SB, 5b-8). **7) barmak, gelmek, düşmek, mekan tutmak**: Bagzy Kutur ferzendlerinden Türküstanga tüşüb ermişler (SB, 3b-3). Arablar... gahat we jugdan bu diýarga tüşüb tururlar (SB, 37b-12). **8) berilmek, dakylmak, atlandyrylmak**: Any enesiniň garnydan ýaryb çykardylar we bu fygylny Rum dili birle «Kaýsar» diýerler, bu at aňa tüşüb, badyşahlaryga lakab boldy (SB, 30a-20). **9) ýykylmak, geçmek, agdarylmak**: On iki küňre kesra eýwanydan tüşdi (SB, 34b-14). Zawara bir guduggu tüşüb, heläk boldy (SB, 18a-28). Rüstem dagy Rahş birle özge gudukga

tüşdi (SB, 18a-29). Hüwdejleri tiwelerden tüşüb (SB, 41a-27). **10) düşlemek, gonmak**: Iki günlük ýol Beýtil-Mukaddesge ýetib tüşdiler (SB, 15a-24). Isgenderge garşu gelib, barabaryda tüşdi (SB, 19a-17). Gijeler ýol ýörüb, gündüz tüşer erdiler (SB, 23a-14). **11) bolmak, amala aşmak, ýüze çykamak**: Iki leşger kyrk gün garşu tüşdiler we harb ittifaky ol müddetde tüşmedi (SB, 12a-24). **◇ardyga tüş-** — *yzyna düşmek, yzarlamak, kowalamak*: Azym çerik ýygyb, alarnyň ardyga tüşdi (SB, 8a-28). Bir it alarnyň ardyga tüşdi (SB, 25a-6). **◇ara tüş-** — *ýaraşdyrmak, ylalaşdyrmak*: Ýahşy kişiler araga tüşüb, sulh kyldylar (SB, 6b-14). **◇atdan tüş-** — *atdan ýykylmak*: Atdan tüşüb, budynyň sümegi synyb, Ol sebäbden wefat kyldy (SB, 126b-4). **◇awaza tüş-** — *myş-myş, gürrüň ýaýramak, ýañ, çaw düşmek*: Bu awaza arab arasyda tüşüb, hususan beninazyrga gaýrat kylyb (SB, 35b-7). **◇aýakdan tüş-** — *ysgyndan geçmek, heläk bolmak; ölmek*: Bir haşarat any ýiyeý ýa açlykdan aýakdan tüşgeý (SB, 6a-31). **◇efwah tüş-** — *myş-myş ýaýramak, gürrüň ýaýramak*: Efwah älemge tüşüb erdi (SB, 9a-7). **◇ganymat tüş-** — *olja düşmek, olja almak, oljalamak*: Her niçe ganymatlar aňa tüşer erdi, aňa iltifat kylmab... (SB, 29a-29). **◇gola tüş-** — *ele düşmek, ýesir düşmek, ýesir bolmak*: Ol furatda alar asanlyk birle golga tüşerler (SB, 41a-17). Eger alarnyň golyga tüşsek, bizi öz dinlerige giýürgeýler (SB, 25a-16). **◇gözi tüş-** — *görmek, gözüne ilmek*: Eziziň gözi Ibni-Ýeminge tüşdi (SB, 5b-16). Gözi bir hatunga tüşdi (SB, 12b-17). **◇gurt tüş-** — *gurt düşmek, gurtlamak*: Tamam agzasynyň eti töküldi we gurt tüşdi (SB, 6a-21). **◇gümrahlykga tüş-** — *ýoldan çykamak, azmak, azaşmak*: Zalatat we gümrahlykga tüşdi (SB, b-20). **◇güzeri tüş-** — *geçmek, barmak, güzer etmek*: Güzeri şahri Anbarga tüşdi (SB, 18a-8). **◇hata tüş-** — *ýalňyş bolmak, hata bolmak*: Biliň kim, hata tüşdi (SB, 36b-17). **◇hatyryga tüş-** — *könlüne gelmek, pikir etmek, pikiriňe gelmek*: Hatyryga tüşdi kim, mülk özge hanadanga muntakyl bolgusy turur (SB, 39a-30). **◇heras tüş-** — *S: howf tüş-* Musa hatyryga alarny görgenden soň heras tüşdi (SB, 8a-3). **◇hezimet tüş-** — *ýeňilmek, geçmek*: Hezimet Afrasyýab leşgerige tüşdi (SB, 14b-26). **◇howf tüş-** — *gorkmak, howp etmek, gorka düşmek*: Ol sebäbden köňüllerige howf tüşüb, ragyýyat

mal kabul kylur erdiler (SB, 129b-13). <**ilgeri tüş-** – *öňe düşmek, öňe geçmek, ýol görkezmek, ýol belet bolmak*: Alar otuz derem sim aňa berdiler, ol ilgeri tüşüb, Isany istär erdi (SB, 24b-15). <**iş tüş-** – *başa iş düşmek, kynçylyga sataşmak, kynçylyga duçar bolmak*: Mundak müşgil iş maňa tüşüb turur (SB, 127a-3). <**kabul tüş-** – *kabul bolmak, kabul edilmek*: Kyrk günden soň anyň tobasy kabul tüşdi (SB, 12b-28). <**lerze tüş-** – *sandyramak, titremek, jümşüldemek*: Lerze endamyga tüşer erdi (SB, 12b-29). <**magkul tüş-** – *makullanmak, oňlanmak, dogy bilinmek*: Erse aňa begaýat magkul tüşüb, oğlanlaryny kyrk miň kişi birle ýaşurub... (SB, 124b-6). <**makbul tüş-** – *oňlanylmak, laýyk hasaplanmak, kabul edilmek*: Erse aňa magkul we makbul tüşüb, anyň taglymy birle zulmatga girib... (SB, 122a-18). Erse aňa makbul tüşüb, Garasülükge köb söýüggallar kylyb öz hylgaty-hasyny aňa berdi (SB, 122a-24). <**mesaf tüş-** – *uruş, söweş bolmak, söweşmek*: Anyň birle batlymýus Antýýuhsyň arasyda mesaf tüşüb (SB, 21a-12). <**müesser tüş-** – *täsirli bolmak, täsirini ýetirmek*: Jezm bildi kim, bu hyýaly müesser tüşüb turur (SB, 38a-16). <**muhalyfat tüş-** – *agzalalyk düşmek, duşmançylyk döremek*: Arbat we Ebrehe arasyda muhalyfat tüşüb, bir-birige kasd kylyb... (SB, 35b-7). <**muwapyk tüş-** – *laýyk (mynasyp) görünmek*: Münzirge bu raý muwafyk tüşdi (SB, 30b-12). <**nazar tüş-** – *görmek, gözüne ilmek, gözün düşmek*: Hydyrnyň nazary bir eski tamga tüşdi (SB, 10a-6). Ýüzini ewirdi kim, nazary aňa tüşmegeý (SB, 13b-11). <**nezag tüş-** – *dawa-jenjel düşmek, duşmançylyk döremek, uruş ýüze çykmak*: Alarnyň arasyda nezag tüşmegeý (SB, 9a-23). <**nur tüş-** – *nur çaýylmak, ýagtylmak*: Köňlige nury-yslam tüşdi (SB, 8b-10). Ol nurdan kim, aňa tüşüb erdi, ýüzi andak nurany bolub erdi (SB, 8b-29). <**ot tüş-** – *ýanmak, tutaşmak*: Bir ot dek kim, ýygaçga tüşgeý (SB, 7b-18). <**pisindide tüş-** – *synyň oturmak, pisint etmek, laýyk görmek*: Bu raý aňa pisindide tüşmedi (SB, 22b-22). Kesraga bu raý pisindide tüşüb buýurdy (SB, 36b-4). <**şikest tüş-** – *ýeňilmek, ýeňlişe sezewar bolmak*: Şikest arab leşgerige tüşüb, köb kişileri heläk boldy (SB, 16b-9). Bil-ahyr türkler çerikige şikest tüşüb, hezimet kyldylar (SB, 17b-3). <**şikuh tüş-** – S: **howf tüş-**

Togruldan köb haýbat we şikuh Garawulçy köňlige tüşüb (SB, 129b-6). <**tagtdan tüş-** – *wezipeden aýrylmak, düşmek*: Ýüz günden soň özi tahtdan tüşüb (SB, 127b-10). <**tahtdan tüş-** – *patyşalygy tabşyrmak, şalyk wezipesini özge birine tabşyrmak*: Tahtdan tüşüb, egelerige teslim kylgaý sen (SB, 127b-7). Ýüz günden soň, özi tahtdan tüşüb, ogly... Gaýy Ýawguý(ny) tahtga olturtdy (SB, 127b-16). <**tasarrufyga tüş-** – *golastyna düşmek, eýeçiligine geçmek*: Tedrij birle bu memälik dagy batalysa tasarrufyga tüşdi (SB, 20b-28). <**tertibden tüş-** – *pytramak, düzgünnyzamyňy ýitirmek, bulam-bujar bolmak*: Saba çerigi ol sebäbden tertibden tüşüb... çerigi hezimet kyldylar (SB, 37b-25). <**wahşat tüş-** – *duşmançylyk düşmek, gapma-garşylyk döremek*: Kaýsar birle anyň arasyda wahşat tüşdi (SB, 34a-25). <**welaga tüş-** – *yzygiderli bolmak, dowamly bolmak*: Bu hekaýat hysbyzaman birle bir-birige peýweste erdi, bezeruret welaga tüşdi (SB, 15b-27). <**yhtylaf tüş-** – *gapma-garşylykly bolmak, duşmançylyk döremek, agzala bolmak*: Badyşahlyk tagyýny üçün aralaryda yhtylaf tüşdi (SB, 32b-29). <**ýolga tüş-** – *gitmek, ugramak, ugrukmak*: Ol zamanda beni-ysraýylnyň kşpi batyl ýolga tüşüb, bagzylary butparast bolub erdiler (SB, 15a-20).

tüş- II [توش] *deşmek*: Musa Hyzyrny gördi, kiştini tüşer erdi (SB, 9b-33). Sen bu kiştini niçün tüşer sen? (SB, 9b-33).

tüşe- [tüşe- توشا] *düýş görmek*: Ol tüş tüşedi (MK, III, 199-11).

tüşe- [توشا ، توشا] *düşemek, ýazmak*: Tüşek tüşedi (MK, III, 199-13). Tüşedi (IBM, 113-16).

tüşek [توشاك ، توشك ، توشاك] S: **düşek** Ol aňar түşek ýatturdy (MK, III, 66-11). Tüşek (IBM, 167-15). Ikisi bir түşekde ýatdylar (SB, 5b-19). Meniň birle bir түşekde ýatgaý (SB, 5b-18). <**tüşek sal-** – *düşek düşemek, düşek ýazmak*: Her iki kişige bir түşek saldylar (SB, 5b-18).

tüşeklik [تüşكلك] *düşeklik*: Tüşeklik parçyn (MK, I, 420-6).

tüşel- [تüşل] *düşelmek*: Tüşek түşeldi (MK, II, 102-5).

tüşen- [تüşن] *düşenmek*: Ol özine түşek түşendi (MK, III, 116-8).

tüşkün [تُشْكُنْ] *tikenli ağaç*: Tüşkün (MK, I, 369-8).

tüşkünlen- [تُشْكُنْ] *tüşkün agajyndan dolmak*: Tag түşkүнlendi (MK, II, 222-5).

tüşlen- [تُشْلَنْ] *düşlemek, gonmak*: Elkin түşlendi (MK, II, 192-3).

tüşlük [تُشْلُكْ] *düşleg*: Tüşlük uzy (MK, I, 396-12).

tüşne- [تُشْنْ] *möwç urmak, joşmak*: Tuman turup түşnedi (MK, I, 200-16).

tüşrüm [تُشْرُمْ] *yumak*: Tüşrüm (MK, I, 402-5).

tüşük I [تُشُكْ] *yalta, işyakmaz*: Tüşük (MK, I, 324-12).

tüşük II [تُشُوكْ] *yılık, deşik, jaýryk*: Eý köňülde şehitligiň hasratydan yüz түşük, / Her түşükde şahdi-zenbury öýi ýaňlyg çüjük (Ab, 54b-18). Ol ýelniň түşügini tutgaý (SB, 125b-31). Ol түşüklerden tofraklar tökülüb, gubarydan howa garaňgu bolyb (SB, 129b-11).

tüşür- [تُشُورْ, تُشْرْ] **1)** *düşürmek, gaçyrmak*: Ol elikden ýarmak түşürdi (MK, II, 65-11). **2)** *düşürmek, bir zatdan düşürmek*: Alarnyň öz ýawukyda түşürdi (SB, 5b-17). **3)** *düşletmek, myhman almak*: Niçe gün hydmatlar kylyb, umaralaryny ýerlerge түşürdiler (SB, 14a-2). — **tahtdan düşür-** — *tagtdan agdarmak, tagtdan ýykmaq*: Hurmuzdny tahtdan түşürüb, göziğe mil tartyb (SB, 38a-19).

tüşürgü [تُشْرُكُو] *kiçiräk goşandynyň derýa guýýan ýeri*: Tüşürgü (MK, I, 405-16).

tüşürgün [تُشْرُكُونْ] S: **tüşkün** Tikenli agajyň bir görnüşi: Tüşürgün (MK, I, 430-7).

tütek [تُتَكْ] *kündük we başga närseleriň jüründigi, jürnük*: Tütek (MK, I, 323-15).

tüter [tü:ter توتر] *üsgülewük*: Tüter (IBM, 164-1).

tütet- [تُتَتْ, توتت] *tütetmek, tüsseletmek*: Ot tütün tütetti (MK, II, 241-8). Şuglasyny gizlär-u tütünini tütetmez (KB, 469-14).

tütsük [tü:tsük توتسك] *ýakymly ys, hoşboy ys*: Tütsük (IBM, 12b-3).

tütsük [تُتْسُكْ] *içinde kitüw saklaýan adam, kümsük*: Tütsük kişi (MK, I, 396-3).

tütsüklemek [tü:tsüklemek توتسكلمك] *atyr sepmeklik*: Tütsüklemek (IBM, 12b-3).

tütün [توتون, تتن, توتون] *tüsse, tütün*: Tütün (IBM, 169-11). Tütün (Tuhf, 15b-9). Şuglasyny gizlär-u tütünini tütetmez (KB, 469-14). Bir ot dek kim, ýygaçga түсgeý, we anyň hiç tütün we tireligi ýok erdi (SB, 7b-17). Aňa ohşar ki, fetile tütünü (BD, 5b-8).

tütün- [توتون, تُتْنْ] *tütemek, ýanmak*: Ot tütündi (MK, II, 60-5).

tütünsiz [تُتْسِيزْ] *tüssesiz*: Ot tütünsiz bolmas (MK, III, 13-3).

tütür- [تُتْرْ] *küşgürmek*: Ol aňar it tütürdi (MK, II, 61-3).

tütüz- [توتوز] *bugartmak, tütetmek*: Tütüzdi (Tuhf, 8a-10).

tüwek [تُفَكْ] *söwüdüň ýa-da oňa meñzeş agajyň çybygyndan içi oýulyp ýasalan, içine däne ýaly gatý zatlar goýlup, üflenip, serçe we şoňa meñzeş guşlary awlamak üçin ulanylýan enjam*: Tüwek (MK, I, 325-2).

tüweklik [تُفَكْلِكْ] *tüwek ýasamak üçin niýetlenen çybyk*: Tüweklik (MK, I, 419-11).

tüwiş- [تُفِشْ] *düzüşmek, şyha düzüşmek*: Ol meniň birle et tüwişdi (MK, II, 82-7).

tüwlügeç [تولوكاج] *çayçaňňalak*: Tüwlügeç (Tuhf, 13a-ç).

tüwşe- [تُفِشْ] *burçak-burçak derlemek, deriň däne-däne bolmak*: Anyň teri tüwşedi (MK, III, 212-12).

tüwürşük [تووروشوك] *tohum, düwünçek*: Tüwürşük (Tuhf, 7b-ç).

tüý [توي] *tüy, çöpür*: Üç geçi tüýünden sapanyň gollarydy (GA, 56-11). Bir geçi tüýünden çatlagyjydy (GA, 56-12).

tüýme [تويما] *ilik, düwme*: Tüýme (Tuhf, 18a-5).

tüýmele- [تويمالا] *ildirmek*: Tüýmeledi (Tuhf, 18b-1).

tüýün [تويون] *düwün, çigin*: Tüýün (Tuhf, 25a-3).

tüz I [tüz ZVt] *düz, düzüwli, dogry, adalatly, oňşukly, ylalaşykly*: Begleri ýeme buduny ýeme түз ermis (Kt, gd-3) — (*Olaryň*)

begleri hem, halky hem düz (adalatly) bolupdyr.

tüz II [تُوز] *düz meýdan, düzlük*: Tüze ahar kibi ahar könüller zülfüne anuň (KB, 436-7). Janyga ýetişti tüz-u tag birle köňül, / Derdini tüketmes aýtmag birle köňül (BD, 73a-2).

tüz III [تُوز] *asyl, düýp, esas*: Anyň tübi tüzi kim? (MK, III, 88-11).

tüz- I [تُوز] *düzlemek, tekizlemek*: Ol ýerig tüzdi (MK, II, 8-11).

tüz- II [توز] *saz guralyny düzmek*: Hüseýni perdesi üze tüzüb saz (Mn, 291b-3).

tüzek [توزاك] *dogry, göni, düzüw, rast*: Tüzek tarykyga ýol görgüzdü (Ab, 54a-18).

tüzel- [tüz(e)lt(i)m MtlZVt] *oňuşmak, barlyşmak, ylalaşmak, ylalaşykly ýaşamak, oňat gatnaşygy ýola goýmak, düzgünleşdirmek*: Bu ýerde olyp tabgaç budun birle tüzeltim (Kt, go-4) — *Bu ýerde oturyp (ornaşyp), tabgaç halky bilen (oňat gatnaşygy) dikeltdim (düzgünleşdirdim).*

tüzenlik [تُوزَان لِك] *düzgünlilik, tertip-düzgünlilik*: Tüzenlik (Tuhf, 3b-11).

tüzer- [تُزِر] *düzlenmek, tekizlenmek*: Ýer tüzerdi (MK, II, 64-7).

tüzet- [تُزِت] *düzetmek, bejermek*: Halka bolgan kaddymny tüzetip... (Ab, 54b-14).

tüzger- [تُزِجِر] *dogry ýola salmak*: Men any tüzgerdim (MK, II, 141-14).

tüzlük [تُزْلُوك] *adalatlylyk, düzlük, düzüwlilik, dogrulyk*: Niçe kim gaşy ýalar yşkyda tüzlükni görsettim (BD, 16b-11).

tüzlün- [تُزْلُن] *düzlenmek, tekizlenmek*: Tüz-lündi ýer (MK, II, 192-14).

tüzsiz [tüz(s)i z qsqVt] *düz däl, dogry däl, adalatly, oňşukly däl*: Begleri buduny tüzsiz üçün... (Kt, gd-6) — *Begleri, halky düz (oňşukly) bolmany üçün...*

tüzün [تُزُون , تُزُون , تُزُون] **1)** *edepli, asylyly, päk*: Tüzün (MK, I, 189-16). Tüzün birle uruş (MK, I, 347-9). **2)** *mylaýym, ýumşak häsiýetli adam, düzüw adam*: Tüzün birle uruş, ütün birle üsterme (MK, I, 189-16). Tüzün (IBM, 151-7).

tüzük I [تُزُوك] *tertipli, düzüwli, oň, düzgün-nyzamly*: Birew kim tapsa şahlygyndan ryýasat, / Tüzük bolmas işi, kylmas syýasat (Ab, 54a-20).

tüzük II [تُزُوك] *kanun, kanunlar ýygyny*: Jemşid dagy memleket tüzügi birle alat we edawat we ihtiragy harbga meşgul boldy (SB, 2a-10).

tüzül- [تُزُل] **1)** *tüzer-* Ýer tüzüldi (MK, II, 101-8). **2)** *düzelmek, ugrukmak*: Iş tüzüldi (MK, II, 101-9).

tüzünlük [تُزُؤْلُك] *ýumşaklyk, tertiplilik; düzüwlik*: Tüzünlügin gaýyştym (MK, III, 142-5).

tüzüş- [تُزُش] *tekizleşmek*: Ol maňa ýer tüzüşdi (MK, II, 80-15).

-ty / -ti [IT] *baglaýjy kömekçi, -da / -de, hem*: Anta kisre inisi kagan bolmys erinç ogly-ty kagan bolmys (Kt, gd-4) — *Ondan soňra inisi kagan bolupdyr, ogly-da kagan bolypdyr.*

tyb [ty:b] [طِب] *ysy ýakymly, lezzetli, päkize*: Harys eder bizi tyby ýamana (KB, 75-4).

tyfl [tyfl] [طِفْل] *ýaş, çaga*: Tyfly-dilden almadyň, dersi-arafdan al sapak (ND, 22a-7). Emer-si tyfly-jan nola lebünden (KB, 458-1). Artykly Arslan hannyň bir tyfl ogly bar erdi (SB, 127b-24).

tyg [ty:g] [تِغ] *pyçak, gylyç, ýiti ýarag, tyg*: Synaýy set paraň üze, tygy-hesret-le bu gün (ND, 22a-10). Sowsan ala eline tyg, gül duta, ýüzine siper (KB, 301-11).

tyg [تِغ] *goňur (at)*: Tyg at (MK, III, 92-14).

tyg- [تِغ] *ýiti ýaragyň ýüzüni, ujuny gaýtarmak, kütelmek*: Ok başakyn taş tygdy (MK, II, 13-11).

tygrak [تِغْرَاق , تِغْرُغ , تِغْرَاق] **1)** *çakgan, gaýratly, batyr, edermen*: Ograk äri tygrak, ýimi anyň oglak (MK, I, 389-15). Tygrak (IBM, 150-16). **2)** *çapar, gyssagly habar eltyän we getirýän*: Yondy erinç ogragy, / Geldi bärü tygragy (MK, III, 48-13).

tygraklan- [تِغْرَاقْلان] *gaýratlanmak, batyrgaýlanmak*: Är tygraklandy (MK, II, 219-1).

tygraş- [تِغْرَاش] *batyrgaýlaşmak, dogumlanmak*: Oglan tygraşdy (MK, II, 167-9).

tygrat- [تَغْرَت] *taplamak, seýislemek, işe weriş etmek*: Ol atyn tygratty (MK, II, 266-5).

tygyl- [تَغْل] *döwürmek, synmak*: Ok başagy taşga tegip tygyldy (MK, II, 102-9).

tyk- [تِك ، طِق ، تِقْ] *salmak, dykmak*: Ol gapga un tykdy (MK, II, 15-5). Tykdy (Tuhf, 32a-6). Tykdy (Tuhf, 13b-11). Kafyra gylyç goýdy, basdy, galaýa tykdy (GA, 265-2). Şaburny hamga tykyb, özi birle eltür erdi (SB, 29b-6). <>**tyka-basa ýe-** – *gerk-gäbe iýmek, doýmak*: Toýynça tyka-basa ýe (GA, 7-13).

tykma [تِقْمَا] *dyky*: Tykma (IBM, 170-8).

tyktur- [تِقْتُر] *saldyrmak, dykdymak, doldurtmak*: Unug gapga tykturdy (MK, II, 136-17).

tyky [تِكِي] *dykyz, pugta, berk*: Ok atgan kişi gaty tyky dursa, kuwwatly bolur (Ýaý, 127b-3).

tykyl- [تِكْل] *salynmak, dykylmak, doldurymak*: Kendükke un tykyldy (MK, II, 103-1).

tykyn [تِقْن] *lukma, bir bölek, bir agyz*: Tykyn (Tuhf, 31b-8).

tykyn- [تِقْن] *salynmak, dykynmak, doldurymak*: Är ýüň tagarga tykyndy (MK, II, 116-17).

tykyş- [تِقْش] *dyknyşmak, gyslyşmak*: Kişi ewde tykyşdy (MK, II, 83-17).

tykyt- [تِقْت] *köp iýdirmek, dykyp-dykyp iýdirmek*: Ol aňar aş tykytty (MK, II, 248-15).

tykýuk [تِقْيُوك] *dindar*: Tykýuk (IBM, 150-12).

tyl [tyl(y)g GLlt] **1) dil**: Kelir erser kü er ükülür kelmez erser tylyg sabyg aly olur tidi (Tk, dg-32) — (*Urşujylar*) *geliberseler, (biziň) batyr ärlerimiz köpeler, (eger) gelmeseler, dil, habar (gep-gürriň) ýygnaber — diýdi. 2) habarçy, jansyz, şugul*: Tylyg kelürti (Tk, gb-36) — *Jansyzy getirdi*. <>**tyl tut-** [tyl tutm(y)s sMzWz Llz] *dil tutmak, şugulçy, jansyz tutmak*: Ýelmesin menin er anda başmyş tyl tutmys (MÇ, gd-12) — (*Onuň*) *çaparlaryny meniň adamlarymy şol ýerde sakladylar, jansyzlaryny tutdular*.

tylak [تِلَاق ، طِلَاق] *ayallaryň jyns organy, dylyk*: Tylak (MK, I, 281-3). Tylak (Tuhf, 7a-5).

tyldag [تِلْدَاغ] *töhmet, şyltak*: Ol aňar tyldag kылur (MK, I, 385-9).

tylyk- [تِلِك] **S: talyk-** Tylykty (MK, II, 93-11).

tym- [تِم] *gutarmak, tamam bolmak*: Tymdy (IBM, 106-15).

tymarsyk [تِمَارْسِيك] *erbet, pis, nejis, kümsük*: Tymarsyk (Tuhf, 14a-7).

tym-tym [تِم تِم] *dama-dama*: Namaýy-hijran era tym-tym sereşkim ganydyr (Ab, 51a-1).

tymtyrak [tumtyra:k تِمَطْرَاق] *ýaýran, pytran*: Kim ol ýeldür jahannyň tymtyraky (Mn, 291a-4).

Tymuharýus [Ty:mu:ha:rýu:s تِمُوخَارْيُوس] *adam ady (erkek)*: Hükemalardan kim, Batlymýus birle mugasyr erdi, Tymuharýus. hekim turur (SB, 21a-9).

tyñ I [ty:n تَيْن] *dynç, bikär*: Tyn kişi (MK, III, 101-3).

tyñ II [ty:n تَيْن ، تَيْن] **1) dem**: Anyň tyny kesildi (MK, I, 284-10). **2) ruh, jan**: Är tyny uçdy (MK, I, 144-11). Är tyny öçükdi (MK, I, 167-7).

tyñ-I [تَيْن ، تَيْن ، تَيْن] **1) dymmak, geplemezlik**: Tynma (MK, II, 24-1). Tyndy (Tuhf, 20a-5). **2) sessiz diňläp oturmak**: Muzagyf diýdi kim, beriň genjiden, / Ki il tyndy bütgergeli renjiden (Ab, 51a-17).

tyñ-II [تَيْن] (*uludan*) *dem almak, haslamak*: Är ulug tyndy (MK, II, 24-1).

tyñ- [ty:n- تَيْن] **1) dynmak, dynç almak**: Taý atatsa, at tynur, ogul erezse, ata tynur (MK, I, 178-15). **2) köşeşmek, arkaýynlaşmak**: Mende tynar gargylaç (MK, III, 134-9).

tyñç [ty:nç تَيْنِچ] *dynç, rahat*: Kapyr-u mömin sary kylsaň sagynç, / Ne aňa ýas-u ne munuň köňli tyñç (Ab, 51a-8).

tyndur- [ty:ndur- تِنْدُر] *dyndarmak, rahatlandyrmak*: Ol meni tyndurdy (MK, II, 139-5).

tyñjy- [تِنْجِي] *öte gowrulmak, şatyrdamak*: Erdem eti tyñjydy (MK, III, 224-11).

tyñlyg [تِنْلِيغ] *haywan*: Tynlyg (IBM, 138-12).

tyñmagur [تِنْمَاغُور] *gowşak, ejiz*: Her guruk şah oldy deşt üzre sabadan hülle poş, / Tynmagur jismim junun wadysyda urýan henüz (Ab, 51b-1).

tyňş [ty:nş تىنش] *dynç, dynç alýan, asuda, ümsüm*: Tynş (Tuhf, 33a-5).

tyňş- [تىنش] S: **tyňş** Tynşdy (Tuhf, 26a-12).

tyňş bol- [ty:nş bol- تىنش بول] *dynç almak, rahatlanmak, dynmak*: Tynş boldy (Tuhf, 5a-2).

tynta- [تىنتا] *sançmak, dürtmek, çümdürmek, syntgamak*: Tyntady (Tuhf, 37a-7).

tynyl- [ty:nyl- تىنل] *dynylmak, halas bolmak, gutulmak*: Emgekten tynyldy (MK, II, 104-1).

tyňla- [tyňla ALFlt طىنلا] *diňlemek, gulak goýmak, gulak salmak*: Tokuz oguz begleri buduny bu sabymyn edgüti esid katygdy tyňla (Kt, go-2) — *Dokuz oguz begleri, halky, bu sözümi ýagşyja eşit, gaty bek diňle!* Tyňlady (Tuhf, 23a-3).

tyrma- I [تىرما] *güýç ulanmak, urmak*: Örgemçi şybakga halny tyrmap, / Tumşugyny rişte birle çyrmap (Ab, 48a-19).

tyrma- II [طيرما] *dyrnaçaklamak, dyrmamak*: Tyrmaýdy (Tuhf, 15a-ç).

tyrmal- [تىرمال] *dyrmalmak, dyrnaçaklanmak*: Anyň ýüzi tyrmaldy (MK, II, 182-4).

tyrmaş- [تىرماش] *dyrnaçaklaşmak*: Olar ikki tyrmaşdy (MK, III, 164-3).

tyrnak [طرناق] *dyrnak*: Gara tyrnak ag ýüzüme çalaýynmy (GA, 139-3). Han gyzyna tyrnak ýonuň (GA, 115-3).

tyrpylda- [طيرپلدا] *bökmek, segermek*: Tyrpyldady (Tuhf, 28b-5).

tyrt-tyrt [تيرت تيرت] *mata ýyrtylanda tyrt-tyrt edip çykyň ses*: Anyň tonyn tyrt-tyrt ýyrtty (MK, I, 286-9).

tyt- I [تيت] *garşy bolmak*: Gul bekge tytty (MK, II, 235-8).

tyt- II [تيت] *tutmak, saklamak*: Ol any tytty (MK, II, 235-5).

tywal [tywa:l طوال] *uzyn*: Saçuň tywaly mufassaldur, el uraýym aňa (KB, 580-8).

tyý- [طىي] *saklamak, gijikdirmek, gijikmek*: Ol any tyýdy (MK, III, 185-8). Tyýdy (Tuhf, 26a-11).

tyz [ty:z تيز] *tyz*: Tyz (MK, III, 88-17). Iki tyz gögsi içre mährem eýläp (Ab, 48b-2). Tyzlary

we aýaklary misden we garny kümüşden, gögsi altyndan (SB, 16b-20).

tyz- [ty:z- تيز، تىز] *saklamak, öňüni almak*: Ol any aşga tyzty (MK, III, 235-5).

tyzlyn- I [تىزلىن] **1** *işi togtatmak*: Är işten tyzlyndy (MK, II, 192-1). **2** *sözüni kesmek, gep-lemegi bes etmek*: Tyzlyn (MK, II, 192-1).

tyzyg [تىزىغ] *gadaganlyk, garşylyk*: Tyzyg (MK, I, 311-15).

tyzyglyg [تىزىغلىغ] *gadagan, rugsat edilmedik*: Tyzyglyg neň (MK, I, 411-17).

tyzyn [تىزىن] *gijikmān, wagtynda*: Bu tyzyn geldi (MK, III, 128-12).

tyzyndy [تىزىندى] *gadagan edilen*: Tyzyndy neň (MK, I, 374-13).

tyzyş- [تىزىش] *saklaşmak*: Olar bir-birig tyzyşdy (MK, II, 75-13).

U

u [ا] *baglaýçy kömekçi, we*: Naý şeker oldy boýuň-u gül-ýüzüň, lebüň-şeker (KB, 301-9). Jan yşky zyýad oldy-ýu dil derdi hezaran (KB, 303-3).

uban- [أُبْن] *gizlenmek*: Ol menden ubandy (MK, I, 172-11).

ubudyýat [ubu:dyýat عبودیت، عبدیت] *boýun egdirme, tabyn etme*: Ubudyýat üçin, jan-a, ybadyň (ND, 1b-8). Pena bolmaz ubudyýat, oňat fähm et bu yrfany (ND, 42b-3). Eger siz Allatagalaga iman geltürüb ubudyýat kylgaýsyz (SB, 121a-12).

ubur et- [ubu:r et- عبور ات] S: **ubur eýle-** Etmezseň bundan ubur (ND, 13b-15).

ubur eýle- [ubu:r eýle- عبور ايله] *geçmek, ötmek*: Kem bilip inkärin onuň, eýleýe ondan ubur... (ND, 41a-2).

ubur kyl- [ubu:r kyl- عبور قيل] S: **ubur eýle-** Oguz ol dagdan ötüb, Amuýe suwyga ýetib, andan ubur kylyb... (SB, 125a-19).

ubuz [أُبُز] *büdür-südür (ýer)*: Ubuz (MK, I, 55-4).

ubuzlug [أُبُزْلُغ] *büdür-südür, nätekiz, çukur, oý*: Ubuzlug ýer (MK, I, 129-15).

uç [uçy IEW u:ç اُوچ] **1)** *bir zadyň uýy, gutarýan ýeri*: Butak uýy (MK, I, 46-11). Ganadlaryň uýy gyrylmasun (GA, 154-6). Köňül ile akl-u jan-a saçyň ujuna toladyň (KB, 145-9). Çerikde gan damar gamçyň ujundan (Mn, 294a-5). Ki aýagyň uçlaryny açyk kylgaý (Ýaý, 117b-1). **2)** *bir zadyň gyrasy, bir tarapy, çeti*: Uç il (MK, I, 46-12). Obanyň ol ujundan bu ujyna, bu ujundan ol ujyna çarpyşdyrды (GA, 8-8). Beg ýigidim, bu ýagynyň bir uýy baňa, bir uýy saňa (GA, 197-2). Kanda yrmah war ise soň uýy ummana gelür (KB, 453-11). **3)** *soňy, ahyry*: Uzun ýaşyň uýy ölüm (GA, 271-10). Ahyr, soň uýy ölümli dünýä (GA, 65-13). **4)** *ganat, goşun hatarynyň ganaty, uýy*: Bizinte eki uçy syňarça artuk erti (Tk, gb-40) — *(Olaryň) iki ganaty bizden ýarym esse artykdy*. Kafyryň bir ujuna depelim (GA, 133-4). <**baş uýy** — *ýatan adamyň kelle tarapy*: Tolandy, başy ujuna geldi (GA, 267-1). <**göz uýy** — *gözüň gyýtagy*: Göz uýy-la ol äre bakdym (GA, 207-3).

uç- [اوج ، اوج] **1)** *uçmak, ganat ýaýyp howa göterilmek*: Guş oluban uçaýynmy? (GA, 196-7). Telim eýwan içre uçgan huma men (Mn, 311b-8). Hebeşiler üstige uçub... (SB, 36a-7). **2)** [uçdy IDEW] *(bu dünýäden o dünýä) uçmak, ölmek, ýogalmak, aradan çykmak*: Kül tigin koýyn ýylka ýiti ýigirmike uçdy (Kt, dg-gd, I) — *Kültegin goýun ýylynyň on ýedisi günü uçdy (öldi)*. **3)** *áýrylmak, çykyp gitmek, uçmak*: Ýuwasundan uçdy köňül bilbili (ND, 12b-11). Jenan bagyndan uçmuşdyr wujudyň bilbili, Nagşy (ND, 26a-9). **4)** *ýokardan aşak gaçmak, togalanmak uçmak, ýykylmak*: Bekel at jylawysyn ýeňmedi, bile uçdy (GA, 240-12). **5)** *göwni gitmek, söýmek*: Uçdugy periler dalyn arzuwlar (ND, 13a-2). Köňülüm uçmaga tursa, erer ýara bu dem (KB, 113-11). Şol mukyma uçdy köňül (KB, 56-10). **6)** *gönükmek*: Uçdy (IBM, 111-16). Gözüň uçar ki, humayun ýüzüňni görgeý bat, / Be aýny aňa kirpikler olmuş iki ganat (Ab, 25b-1). <**uça bar-** [uça b(a)rdy IDRB : AEW] *(bu dünýäden o dünýä) uçup gitmek, ölmek, aradan çykmak, dünýäden ötmek, ýogalmak*: Bunça kazganyp akaňym kagan yt ýyl onynç aý alty otuzka uça bardy (Bk, go-10) — *Şunça gazanyp (eýeläp), kakam kagan it ýylynyň onunjy aýynyň ýigrimi altysynda öldi (uçup gitdi)*.

uçan I [اُوچان] *uçýan*: Uçan (Tuhf, 23b-13).

uçan II [اُوچان اُوچان] *goşa ýelkenli gaýyk*:

Uçan (MK, I, 110-16). Uçan (Tuhf, 19a-8).

uçar I [اُوچار] *uçýan guşlar*: Gördü kim, uçarda guzgun galmyş (GA, 91-2). Uçardan gaz, towuk ýörirden, keyik, tawşan bu howlyýy tolduryb... (GA, 255-4).

uçar II [اُوچار] *bazar*: Uçar (IBM, 179-6).

uçguk [اُوچق] *sowuklama, dümew, uçuk*: Uçguk (MK, I, 91-1).

uçlan- [u:çlan- اُوچلن] *uçlanmak, köp taraply bolmak*: Uçlandy neň (MK, I, 216-16).

uçmag [اُوماغ] *gözlerini gyrypdatmaklyk, oýnatmaklyk*: Göz bile köňlümge bolmuş göýä waslyň çagy, / Kim gözüm biliň uçmagy tiz boldy köňlüm salmagy (Ab, 24b-20).

uçmak [اُوچماق ، اُوچمق ، اُوچماق] *uçmah, jennet, behişt*: Uçmak (IBM, 138-2). Uçmak (Tuhf, 11a-8). Babaň ýeri uçmak olsun (GA, 35-8). Bu köňül uçmak durar, bil, kalbyň olmyşdyr Byrak (ND, 11b-14). Seniň dek, gül meger uçmakga bolgaý (Mn, 307b-3). Kim uçmakdur seniň bezmiň binasy (Mn, 294b-5). Gel, eý uçmak güli, çymganga çykgyt (Mn, 294b-11).

uçraş- [اُوچراش] *uçraşmak, sataşmak, duş gelişmek*: Erkek tişi uçraşur (MK, III, 134-10).

uçru [اُوچرو] *şol wagt, şol zamanlar*: Bu uçruda diýrler kim, şägirtleri bilen tag keştige baryp (Ab, 24b-6).

uçuk [uç(u)k OEW] *ýyrtyjy guş*: Ýagymyz tegire uçuk teg erti (Tk, go-8) — *(Biziň) ýagymyz degre-daşymyzda ýyrtyjy guşlar ýalydy*.

uçur- [اُوچر ، اُوچر] **1)** *uçurmak, ganat kakyp howalanmaga mejbur etmek*: Bu är ol guşyg uçurgan (MK, I, 138-4). Gara gazyň uçurmaýa (GA, 280-13). **2)** *ýokardan aşak gaçyrmak, togalamak, zyňmak, taşlamak, ýykamak*: Ol any attan uçurdy (MK, I, 154-12). Gaýalardan oylan uçurdyňmy? (GA, 136-9). Garşu ýatan gara tagdan bir ogul uçurdyň-sa, diýgil maňa (GA, 138-8). Ganyň akan ýügrük sudan bir ogul uçurdyň-sa, diýgil maňa (GA, 136-9).

uçuz [uç(u)z ZEW] *aňsat, arzan*: Ýuýka erklig toplagaly uçuz ermis (Tk, go-13) — *Ýuka, berk (zady bir ýere) toplamak (iýýürmek) aňsat eken*.

uçuzluk [اُجُزْلُك] *kemsidilme, äsgerilmezlik*:
Uçuzluk (MK, I, 132-2).

ud [ود] *utanç-haýasyz*: Gadamy gutsuz
gelin diýinçä, udsus gelin diýsinler (GA, 262-2).

ud I [u:d اود] *aloe (ösümlük ady)*: Gerek ki,
oduña ud ola serw ile şemşad (KB, 452-12).
Müşk we ud we anbar bar erdi (SB, 18a-15).

ud II [u:d اود] *sygyr*: Ud (MK, I, 47-2). <**ud**
ýyly – *türkmenleriň müçe ýyllarynyň biriniň*
ady: Ud ýyly (MK, I, 289-12).

ud III [u:d اود] *kirişli saz guraly*: Mutryb
ýene düz nagmaýy-udy tarabengiz (KB, 4-10).

Udar Seňün [Ud(ar) S(e)ňün nVFs RDW]
adam ady (erkek), goşun serkerdeleriniň biri:
Ýugçy sygytçy kytaň tataby budun başlaýu
Udar Seňün kelti (Kt, dg-11-12) — *Aglajýy,*
nala çekiji hökmünde (gynanç bildirmäge)
kytaň, tataby halklaryndan Udar Seňüniň
ýolbaşçylygynda (wekiller) geldi.

udlu [اودلو] *utanç-haýaly, salykatly*: Bir
udlu gonak gelse (GA, 9-5).

udlyk [udl(y)kyn nlhLDW] *uýluk, but*: Ol
tegdükde Baýyrkynyň ak adgyryg udlykyn
syýu urty (Kt, gd-36) — *Ol hüjüme eňende,*
Baýyrkynyň (ýa-da Baýyrkylaryň) ak
aýgrynyň uýlugyny syndyrdy.

udu [udu WDW] *zy bilen, zyndan*: Ilteris
kagan kazganmasar udu ben özüm
kazganmasar il ýeme budun ýeme ýok erteçi
erti (Tk, gd-54-55) — *(Ýurt üçin) Ilteris kagan*
gazanmadyk (jan çekmedik) bolsa, onuň
zyndan men gazanmadyk (jan çekmedik)
bolsam, il hem, halk hem ýok bolardy. <**udu**
kel- [udu k(e)l(i)ň Flk : WDW] *yzyna*
eýermek, zy bilen gitmek, zy bilen gelmek,
diýenini etmek: Kentü budunym tidim udu
keliň tidim (MÇ, gd-2) — [Siz] *öz halkym –*
diýdim. Yzym bilen geliň – diýdim. <**udu**
ýory- [udu ý(o)ryd(y)m MDIRY : WDW] *zy,*
yzlary bilen gitmek, yzarlamak, yzlaryndan
gitmek, kowmak: Ben Seleňe keçe udu
ýorydym (MÇ, gd, 16) — *Men Selengadana*
geçip, (olaryň) yzlaryndan gitdim (kowdum).
Sekizinç aý ben udu ýorydym (MÇ, go-6) —
Sekizinji ayda men (olaryň zyndan) kowup
gitdim.

udukluk [اُدُقْلُك] *gapylyk, habarsyzlyk*:
Udukluk (MK, I, 132-5).

uduş [ud(u)şru WRjDW] *ýüzüniň ugruna,*
yzly-yzyna: ...Eki erig udyşru sançdy (Kt, dg-2)
— *Iki äri (urşujyny) yzly-yzyna sançdy*
(naýzalady).

udy- [ud(y)m(a)ty ITMDW,
ud(y)m(a)d(y)m MDMDW] *uklamak, ýatmak*:
Türk budun üçün tün udymadym küntüz
oturmady (Kt, gd-27) — *Türkmen halky üçin*
gije ýatmadym, gündiz oturmady. Kapagan
kagan...tün udymaty (Tk, gd-51) — *Kapagan*
kagan .gije ýatmady. <**udysykym kel-**
[ud(y)s(y)k(y)m k(e)lm(e)z (e)rti ltr ZMlk
MisDW, ud(y)syk(y)m k(e)lm(e)di ldMlk :
MhlsDW] *ukyň gelmek, uklasyň gelmek, ukyň*
tutmak: Ol sabyg esidip tün uduşykym
kelmedi (Tk, go-12) — *Ol sözi eşidip, gije*
ukym gelmedi. Ol sabyn esidip tün uduşykym
kelmez erti (Tk, gd-22) — *(Onuň) ol sözüni*
eşidip, gijeler ukym gelmeýärdi.

udyz- [ud(y)z ZDW] *alyp gitmek, alyp*
barmak: Könlüňçe udyz tidi (Tk, go-15) —
(Meniň kaganym: - Goşuny) öz göwnüňe
gelşiçe (öz bildigiňçe) alyp git - diýdi.

udyzygma [ud(y)z(y)gma AMGZDW]
yzyna düşme, eýerme, yzyňa düşürme,
eýertme: Ýeti ýüz kisig udyzygma ulugy şad
erti (Tk, gb-5) — *(Ol) ýedi ýüz kişini yzyna*
düşüren ýaşuly şaddy.

ufan- [اوفان] *döwürmek, synmak*: Ala
gönderiň, ufanmasyn (GA, 35-7). Ýalançy ogly
Ýaltajyk ýaýy ufandygyna gaty kakydy (GA,
108-12).

uftada [ufta:da اوفتاده] *biçäre*: Ben anyň
— yşky ile uftada, mest (KB, 399-1). Binowa-ýu
hasta-ýu uftada (KB, 129-5). Boldy taksyr imdi
sen ötger meni uftadadan (BD, 87b-8).

ufut [اُفُت] *utanç, haýa*: Ufut bulub, böke
turdy (MK, III, 175-10).

ug [اُغ] **1** *ýalňyzlyk, ýekelik*: Ug (Tuhf, 14b-
ç). **2** *gizlin ýer*: Ug (Tuhf, 14b-ç).

ugar [اُغار] *sakar, alnysakar, maňlaýy ak*
tegmilli (at): Ugar at (MK, I, 53-16).

ugra- **I** [اوغرا] **1** *ugramak, gitmek, barmak*:
Är işge ugrady (MK, I, 237-10). Öpkäm gelip
ugradym (MK, I, 112-16). Beg aňar ugrady (MK,
I, 230-8). Ýeriňden örü turgyl, ogluňa ugragyl
(GA, 21-1). Makamy-hulda ugrar ol dikin
tutmaz giribany (ND, 34a-15). Ýoly ugrady,

hele bolsun ugry (KB, 598-2). **2) tötänden duşmak, sataşmak, uçramak:** Ugrady (Tuhf, 22b-8). Bir gün ýoly bir dernege ugrady (GA, 256-8). Köňlüm guşy bir ugrady, gurtuldy tuzahdan (KB, 46-16).

ugra- II [أُغْرَا] *meňzetmek, deňemek:* Gözüm inçe bilini galyň ýagyýa ugramyş (KB, 443-3).

ugrag [أُغْرَا] *maksat, niýet, gidilýän ugur, islenilýän ugur:* Uragym kendü ýyrak, bulnady meni garak (MK, III, 21-11).

ugral- [أُغْرَل] *ugraltmak, maksat edilmek:* Ol ýerge ugraldy (MK, I, 209-16).

ugraş- [أُغْرَاش] *söweşmek, uruşmak, dikleşmek, ýöriş etmek:* Iki ýagy ugraşdy (MK, I, 200-3). Ýaka tutub, kafyr-la ugraşýym (GA, 130-2). Garjaşuban, ugraşuban tagdan indi (GA, 192-11).

ugrat- [أُغْرَت] *ugratmak, ýollamak:* Ol meni işge ugratty (MK, I, 220-7).

ugruk [أُغْرُك] *ýüp, tanap, urgan:* Tagyg ugrugyn egmes, teňizni gaýgygyn bükmes (MK, I, 92-15).

ugul- [أُغ] *özüňden gidip ýykylmak, beýhuş bolup ýykylmak:* Uguldy (Tuhf, 27a-11).

ugun- [أُغْن] S: **ugul-** Ugundy (Tuhf, 27a-ç).

ugur I [أُغْر] *ayry, özbaşdak, bölek:* Ugur alyb taryldy (MK, III, 4-12).

ugur II [أُغْر ، اوغر] *şowlulyk, ugrukma, ýol alma:* Ýoly ugrady, hele olsun ugur (KB, 598-2). <>**bir ugurdan – ählisi, birden, bary:** Pes bir ugurdan hysara ýöriş etdiler (GA, 212-4). <>**ugruň açuk ol- – ýoluň açyk bolsun, işiň şowly bolsun (alkyş, dileg):** Ogul, ugruň açuk olsun (GA, 177-4). Ýort ogul, ugruň açuk olsun (GA, 262-13). <>**ýol ugur bol- – S: ugruň açuk ol-** Ýol ugur bolsun (MK, I, 54-7).

ugur III [أُغْر] *döwletlilik <>beg ugrunda – begiň saýasynda, beg sebäpli:* Beg ugrynda meniň işim etildi (MK, I, 54-3).

ugur IV [أُغْر ، اوغر] *başga, deregine, ornuna:* Atga ugur aldym (MK, I, 54-9). Senin ugruňda ben öleýim (GA, 49-4). Gardaş ugruna Depegöz ile buluşuram (GA, 224-5).

ugur V [أُغْر] *wagt:* Nä ugurda geldiň (MK, I, 54-1).

ugurlug [أُغْرُلُغ] *ugurly, haýyrly, bereketli, şowly:* Ugurlug iş (MK, I, 129-14).

ugurtala [أُغُورْتَالَا] *yüzugra, şolbada:* Ugurtala nurany bolub... (SB, 15a-15). Bir ugurtala syýasat kylgaý (SB, 38b-16).

uguş [ug(u)ş(y)g GjGW] *halk, taýpa, tire:* Anta Toňra Ýylpaguty bir uguşyg Toňa tigin ýogynta egere tokydym (Bk, gd-31) — *Şonda, Toňa tegin jaylananda, Toňra Ýylpagutyň bir tiresini gabap ýeňdim.*

ugy- [أُغْي] *ögemek, gusmak, gaýtarmak:* Är ugydy (MK, III, 191-13).

uhak [أُحَاك] *erik suwy, şerbeti:* Uhak (MK, I, 110-12).

uhdud [uhdu:d أُحْدُود] *otly çukurlar, ot ýakylýan çukanak ýerler:* Kyla ne hökmi-ebed gebre ataşy-uhdud (KB, 572-2).

uhla- [أُحْلَا] *uklamak, ýatmak:* Gözleri uhlady-u lebleri sorarlar ganymy (KB, 497-2). Gözleri uhlady, dili nägäh hataýy-la (KB, 213-7).

uhy [u:hy أُوحْي] *uky:* Dün uhusynda kafyr otaga guýuldy (GA, 90-8).

uja u:ja أُوجَا ، اوجا ، اوجا ، اوجا 1) arka, bil, oňurganyň ýanjyk bilen birleşýän ýeri: Uja (MK, I, 81-11). Ujanyň bir ýany (ZME, 141; 106-2). Ujanyň ortasy (ZME, 141; 106-2). Uja (Tuhf, 14a-15). Ýaýyň başy adam oglynyň ujasyna oňşar, ýaý bükülmüş olur, ýaý dahy anyň arkasy üzre ýasylur (Ýaý, 111a-3). Ne diý owwalja ol juwan kyýas idi, / Ki tokuz mün ilin ujasy idi (Ab, 25b-4). Ujasy bir sümek arkadan (SB, 126a-12). **2) arka, üst:** Sekridi atyň ujasyga (ZME, 720, 148-2). Keläniň ujasy ýagyr boldy (ZME, 767, 96-1).

ujb [أُجْب] *tekepirlik ulumsylyk, men-menlik:* Küfr we tugýan we ujb alarga ýol tabyb, rastlyk we hudaýparastlyk jaddasydan inhiraf kyldylar (SB, 6b-24).

Uj ibn Unuk [أُجُوبْنِ عُنُك] *adam ady (erkek):* Emma Uj ibn Unukny diýerler kim, bir muddetden soň... (SB, 9a-25). Uj ol asa zarby birle heläk boldy (SB, 9a-27).

ujuz [أُجُزْ ، أُجُزْ 1) arzan, arzan baha: Ujuz neň (MK, I, 55-7). Ujuz (IBM, 153-5). Elüňden aýaga biň jan-u dil ujuz werelüm (KB, 331-6). **2) ýeňil, ejiz:** Bary gerandur bilüňüň, gerçe

biz ujuz, / Ujuzy geranuňy bize – ujuza başlagyl (KB, 485-6).

ujuzla- [اُجُزْلا] *kemsitmek, peseltmek*: Beg any ujuzlady (MK, I, 55-8).

ujuzluk [اُجُزْلُك] *arzançylyk*: Ujuzluk (MK, I, 132-1).

užlaň [اُزْلَک] *hameleon, užlaň (oguzça)*: Užlaň (MK, I, 105-16).

uk- I [ukg(a)ly ILGhw] *gulak asmak, boýun egmek, boýun bolmak*: ...ukgaly keldi (Bk, gd-28) — ... (adamlar) boýun egip geldiler.

uk- II [وق] *aňmak, bilmek*: Telim sözün ukxa bolmas (MK, III, 15-11). Ukdy (IBM, 112-15).

uk- III [ق] *başarmak, berjaý etmek, hötde-sinden gelmek*: Är işin ukdy (MK, I, 147-7).

uka [uka Ahw] *ukudaka, ukudakalar, ýatyrkalar, ukuda ýatan mahallary*: Kyrgyzygy uka basdymyz (Tk, dg-27) — Gyrgyzlaryň (üstüni) ukuda ýatyrkalar basdyk.

ukab [uka:b غَاب] *bürgüt <ukaby-yşk – söýgi bürgüdi, söýgi joşguny*: Ykab eder ukaby-yşk serçe köňlümüzi (KB, 322-12).

ukba [عقبى] *kýýamat, ahyrzaman*: Teniň dünýä, özüň ukba, sözün hüjjetdir, eý Nagşy (ND, 38b-7). Terk eýleýelüm jisim-le jan dünýä-ýu ukba (KB, 213-2). Ukbada dagy Hudaý ýawer bolsa (BD, 56b-8).

ukda [عُده] *örüm, saç örümi*: Hezaran ukdadur gisüleründe (KB, 194-10). Düşmüş gisüsi ukdasy arasyna şeste (KB, 561-9). War idi ýüz ukda saçundan köňülde ömürler (KB, 565-13).

uktur- [اُتُر] *düşündirmek, bildirmek, aňyna ýetirmek*: Ol maňa anyň sözün ukturdy (MK, I, 190-14). Ukturdy (IBM, 112-16).

ukul [uku:l اُكُول] *akyllar, aňlar*: Eý ki, tapuňda muhaýýardur ukul (KB, 398-15).

ukul- [اُكُل] *düşünilmek, akyl ýetirmek*: Bu söz ukuldy (MK, I, 171-12).

ukusa- [اُكُسا] *düşünmek islemek*: Är sözüg ukusady (MK, I, 233-3).

ukuş [اُكُش] *payhaslylyk, üşüklilik, zehinlilik*: Ukuş (MK, I, 60-1).

ukuş- [اُكُش] *başaryşmak, hötdesinden gelişmek, düşünüşmek*: Olar bu işig ukuştylar (MK, I, 162-14).

ukuşlug [اُكُشْلُغ , اُكُشْلُغ] *üşüklilik, düşünjeli*: Ukuşlug kişi (MK, I, 60-1). Ukuşlug (IBM, 152-17).

ul u:l [اُول] *binýat, esas*: Tam uly (MK, I, 49-9). Ul (IBM, 178-15).

ula [اُلا] *çelgi, ýolsuz ýerlerde azaşmazlyk üçin goýulýan bellikler*: Ula bolsa, ýol azmas, bilik bolsa, söz ýazmas (MK, I, 85-8).

ula- [اُولَا , اُولَا] **1** *çatmak, baglamak*: Ol ýaguk ulady (MK, III, 192-9). Ol ýip ulady (MK, III, 192-8). Jemaly gijeleri gündize ulady meger (KB, 559-15). **2** *birleşdirmek, seplesdirmek, goşmak, baglanyşdyrmak*: Ulady (IBM, 105-4). Ulady (Tuhf, 38b-ç). Mejaz ulandy hakykyga – münteha boldy (Ab, 30a-3).

Ulad Mur Ýawguý han [Ula:d Mu:r Ýawgu:ý ha:n اُولاد مور ياقوي خان] *adam ady (erkek), oguzlaryň patyşalarynyň biri*: Ogly Ulad Mur Ýawguý han (SB, 127a-19). Ulad Mur Ýawguý han çerik ýygyb (SB, 127a-21).

ulag I [اُولَاغ , اُولَاغ] **1** *ulag (at, eşek, gaty)*: Ulaglar (Ab, 31a-9). Adam we ulag kim, anda barurlar ýerge girib çykmagy muhal turur (SB, 19b-17). **2** *emiriň buýrugy bilen giden çaparyň belli bir menzilden çalşyp müňýän aty*: Ulag (MK, I, 110-9).

ulag II [اُولَاغ , اُولَاغ] *ýama*: Ulag (MK, I, 110-11).

ulagu [اُولَاغ] *ýamak, ýamalyk üçin mata, zat*: Ulagu neň (MK, I, 122-8).

ulak- [اُولَاك] *üýtgemek*: Ulakdy (Tuhf, 5a-9).

ulal- [اُولَال] *ulalmak*: Igülü ulalur, gapyrgalu böýür (GA, 256-5). Ki öltür seni çün kim, ulalsa ol bedhü (Ab, 30b-14).

ulama [ulama: اُولَمَا] *alymlyk, ylymlar, bilimliler, sowatlylar*: Ulamalar öğreninçe köydi-bişdi (GA, 6-6). Älem ulamasynyň serweri erdi (SB, 33b-33). Ulama we ekabyrlarga kasd kylyb (SB, 12a-31).

ulan- [اُولَان] *ulanmak, peýdalanmak*: Uluglukug bolsa sen, ezgu kylyn, / Bolgyl kişiň begler gatyn ýahşy ulan (MK, I, 62-8).

ulan- [u:lan- أولن] *uwlamak, üýrmek*: Ulandy (IBM, 115-16).

ular [الار ، أولار] *käkilik, käkiligiň horazy*: Ular (MK, I, 110-3). Ular (IBM, 175-13).

Ular [ولار] *adam ady (erkek)*: Bir ata bir ogul Ulas we Ular atlyk Salur kowmydan (SB, 126a-21).

Ulas [اولاس] *adam ady (erkek)*: Bir ata bir ogul Ulas we Ular atlyk Salur kowmydan (SB, 126a-21).

ulas göz [اولاس گوز] *süzülip duran göz, gyýak göz*: Bulnar meni ulas göz, / Gara meňiz, gyzyl ýüz (MK, I, 58-13).

Ulaş [اولاش] *adam ady (erkek)*: Ulaş ogly Salur Gazan ýerinden turmuşdy (GA, 35-11).

ulaş- [اولاش] *ulaşmak, tapyşmak, goşulmak*: Ulaşyban suwlar taşsa, deňiz tolmaý (GA, 3-3). Habar al, eý peri, ondan watany-asla ulaş (ND, 16a-17). Janym januna ulaşdy (KB, 97-3). Weli hergiz ulaşmaz göwhere has (Mn, 301b-5).

ulaşdur- [اولشدور] *tapyşdyrmak, duşurmak*: Ulaşdur aslyna, şahym, geçür sen «Lä»-den «illä» ýet (ND, 6b-8). Ulaşdyr kendiňi ol käribana (ND, 26b-18).

ulaşlyk kyl- [اولاشلىق قيل] *gatnaşyk etmek, aragatnaşykda bolmak*: Ulaşlyk kyldy ilge (ZME, 682, 112-2).

ulatu [الاثو] *burun arassalamak üçin ulanylyşan bir bölek ýüpek ýaglyk*: Ulatu (MK, I, 122-2).

ulaýu [ul(a)ýu WYLLW] **1** *tertipe, tertip boýunça, yzygiderli*: Ulaýu ini ýegünim (Kt, go-1) — (Meniň yzymdan) tertip boýunça duran kowum-garyndaşlarym (ini-ýegenlerim). **2** *utgaşykly, baglanyşykly (olaryň yzyndan, olar bilen)*: Ulaýu sadapyt begler (Bk, go-13) — Olardan soň (olar bilen utgaşyp) şadapyt begleri (ýerleşär).

ulga- [ولغا] *ulalmak, kämillige ýetmek*: Bu iki ýetim ulgaýyb ol definäni açyb... (SB, 10a-15).

ulgar- [أَلْغَار ، أَلْغَار] *ulalmak*: Ulgardy (Tuhf, 14b-ç).

ulgart- [ulg(a)rtd(y)m MDTRGLW] *ulaltmak, köpeltmek, galdyrmak, beýgeltmek*:

Arkuý karagug ulgartdym (Tk, gd-53) — Arkuýyň garawulyny ulaltdym (köpelttim).

ulgat- [أَلْغَت] *ulalmak, ýetişmek*: Oglan ulgatty (MK, I, 222-3).

Uljaý han [اولجاي خان] *adam ady (erkek)*: Ýafesni türkler Uljaý han lakab kylyb (SB, 120b-2). Uljaý han anda bolur erdi (SB, 120b-6).

ulmuş [أولمش] *taýyň eti*: Ulmuş (IBM, 164-16).

ulnat- [أَلْنَت] *düzetmek, bejertmek*: Ol okyn — ulnatty (MK, I, 224-16).

ulnus [أَلْنَس] *welaýat*: Ulnus (IBM, 179-2).

Ulsun [اولسون] *adam ady (erkek)*: Naýyby Okly ulusydan Ulsun erdi (SB, 126b-5).

ulu [اولو ، اولى ، أولو] *uly*: Ulu gardaşyň ady Gyýan Seljukdyr (GA, 214-8). Erişdi lutfy hesretiden, şikär et bir uly kân ol (ND, 17b-15). Eger aýasy ulu kişi olsa... (Ýaý, 113b-7). <ul^u su — dery'a: Ulu su (IBM, 75-2).

ulufa [ulu:fa علوفه] *bede, ot, mal oty*: Ulufa berib... (SB, 122a-26). Alarnyň ulufasyga muaý-ýan kyldy (SB, 125b-4). Ulufa we alafa kim, alarga mynasyb erdi, tertib kylyb... (SB, 123a-18).

ulufaçy [علوفه جي] *goşundaky atlary bede bilen üpjün ediji topar*: Baş akjaly ulufaçylary ýoldaş etdiň (GA, 208-4).

Ulufak [U:lu:fa:k اولوفاق] *adam ady (erkek)*: Soň uruglarydan Ulufak ýeti ýyl badyşahlyk kyldy (SB, 128b-16). Uruglarydan Ulufak ýeti ýyl badyşahlyk kylyb (SB, 128b-17).

ulug I [ul(u)g GLW أُلُغْ ، أُلُغْ ، أُلُغْ] **S: ulu** Aguda eki ulug söňüş söňüşdim (Bk, gd-34) — Aguda iki uly söweş etdim. Ulug oglym agryp ýok bolça (Bk, go-9) — Uly oglum keselläp ölen... Kiçik ulugga turuşmas, / Gyrguý sungurga garyşmas (MK, II, 77-2). Ulug (IBM, 145-2). Ulug Taňrynyň adyn ýad kyldym (Mn, 290b-1). Ulug ogly Ýafesge namzed kyldy (SB, 120b-2). Ulug-kiçik ýyglyb meşweret kyldylar (SB, 126b-24). <ulug ata — ata (kakaň kakasy): Ulug ata (IBM, 143-15). <ulug bol- — uly bolmak: Gögüs ulug boldy (ZME, 773, 132-2). Men dagy ulug bolub turur men (SB, 127b-6). Bu sebäbden kim ulug boldy (SB, 126b-23). Ol wagt Kuman han ulug bolmab erdi (SB, 126b-25). <ulug ene — ene (kakaň ejesi):

Ulug ene (IBM, 144-1). <>**ulug gün** – *kyýamat güni*: Ulug gün (IBM, 137-17).

ulug II [ul(u)gy IFLW] *yaşuly*: Ýeti ýüz kisig udyzygma ulugy şad erti (Tk, gb-5) — (Ol) *yedi ýüz kişini yzyna düşüren yaşulusy şaddy (wezirdi)*. <>**ulug aý** – *uly aý, tomus pasly*: Ulug aý (MK, I, 291-4). <>**ulug bol-** [ul(u)g bolt(y)m MmWB GLW] *yaşuly bolmak, gojalmak*: Özüm kary boltym ulug boltym (Tk, go-56) — *Özüm (indi) garradym, yaşuly boldum (gojaldym)*. <>**ulug sü** [ul(u)g sü Vs GLW] *uly goşun, agyr goşun*: ...Ulug sü eki ýegirmi ...süňüşdim (Kt, gd-28) — *Uly goşun çekip, on iki ýola söweşdim*.

ulugaý- [ولغای] *ulalmak, beýgelmek*: Ulugaýdy (IBM, 114-14).

ulugla- [الغلا]1) *sylamak, hormatlamak, ýalkamak*: Taňry meni uluglady (MK, I, 255-12).

2) *uly, mertebeli saýmak*: Beg meni uluglady (MK, I, 255-13).

uluglyk [اولوغ لىق ، اولوغلق] *beýiklik, derejelilik*: Ýemen ekabyrlary kim, ýyllar uluglyk kylyb erdiler (SB, 33b-25). Anyň köb uluglyk höwesini bar erdi (SB, 9b-3).

ulugsa- [الغسا] *ulusyny, her bir zadyň ulusyny, beýigini islemek*: Är atta ulugsady (MK, I, 254-10).

Ulujy Hoja [الوجى واهه] *adam ady (erkek)*: Seljuk kynyk sümeginden turur, Tuksurmys nežadydan kim, Ulujy Hojanyň ogly erdi (SB, 130a-20).

uluk [اللق] *kiçeňräk gaýyk*: Uluk (MK, I, 65-6).

ulum [ulu:m علوم] *ylymlar*: Ulumy asla ermez hiç, açylmaz genji-pynhany (ND, 38a-3).

ulu meşke [أولوماشكا] *dub agajynyň gozasy*: Ulu meşke (Tuhf, 8a-4).

ulun [اللى] *demrensiz ok*: Ulun (MK, I, 74-10).

ulun- [اللى] *egrelmek, düýrülme, aýlanmak, egrem-bugram bolmak*: Ulundy neň (MK, I, 177-3). Ýol ulundy (MK, I, 177-4).

ulunlug [اللىغ] *demrensiz oky bolan adam*: Ulunlug äri (MK, I, 131-7).

ulus [ul(u)s sLW اولوس] *ulus, il, millet, halk, ülke*: Kuruýa Kün batsykdaky Sogd Berçeker Bukarak ulus budunta Neň Seňün Ogul Tarkan kelti (Kt, dg-12) — *Arkadaky (Günbatardaky) ülkelerden sogdlar, parslar, Buhara ulsunyň halkyndan Neň Seňün we Ogul Tarhan geldi*. Ulus tutduň kamyk aklyň güýjünden (Mn, 294a-5). Ulsuny turgüzüp laglyň meh ise kelam eýläp, / Tekellüm çäşni sen şertinji el-azam eýläp (Ab, 31a-18). Ulsu we welaýatlary... tutub (SB, 121a-10). Naýyby Okly ulusydan Ulsun erdi (SB, 126b-5).

ulwy I [علوى] *yokary, asman, pelek*: Ulwyda olan ylm ile yrfan ele girmez (ND, 15b-10). Ulwy älemiden saňa ykbal [ýar] bolub, Allatagala saňa döwlet... berib turur (SB, 19b-8).

ulwy II [علوى] *artykmaç, beýik, uly*: Kimin ulwy, kimin anyň häke ýegsan eýledi (ND, 33b-10).

uly [اولى] *uly*: Makamyň rawzadan uly özüň Ryzwadan artuk sen (BD, 22a-3). <>**uly-kiçi** – *hemme, ähli*: Uly-kiçi galmady, ol ýigide garşu gitdi (GA, 257-13).

uly- [u:ly-] [ألى] *uwlamak*: Bu ugur ol böri ulygu (MK, I, 122-8).

uly-n- [u:lyn-] [اللىن] *bizar bolmak*: Men bu işte ulyndym (MK, I, 177-6).

uly-nç [اللىچ] *egri, бүdür-südüri*: Ulynç ýol (MK, I, 119-8).

ulýan [ألىان] *ysly ösümligiň köki*: Ulýan (MK, I, 109-13).

um I [اوم] *aşgazanyň bozulmagy, garnyň çişmesi*: Är um boldy (MK, I, 50-4).

um II [اوم] 1) *umyt, ynam*: Ýol azsam, umum Allah (GA, 231-12). 2) *ýol görkeziji, ugrukdyryjy*: Umum budur lebiň ile bidad dad ola (KB, 14-10).

um- I [um(a)d(y)k ODMW] *oýlanmak, pikirlenmek, bilmek*: Ýagy bolup itinü ýaratyny umadyk ýana içikmis (Kt, gd-10) — *Ýagy bolup, näme ederini, dörederini bilmän, ýene (Tabgaça) tabyn boldy*.

um- II [أم ، اُم] *umyt etmek, ynanmak*: Ol menden neň umdy (MK, I, 148-11). Umdy (IBM, 109-9).

uma [أما] *ene*: Uma (MK, I, 85-14).

uman [uma:n اومان] *tamakin, umydygär*: Umanyna, usanyna aş ýýdirdim (GA, 138-3).

uman [u:ma:n اومان] S: **umman** 1) **uman teñiz** – *okean, umman*: Uman teñiz (Tuhf, 7a-13).

umara [umara: امرا] *emirler*: Arslan han umaralary birle tamam harbda katlga ýetdiler (SB, 127b-22). Barça umara we eşraflarny ýygýb (SB, 127b-8).

Umaý [Um(a)y YMW أوماي] *ayal hudaý*: Umaý teg ögim katun kutýňa inim Kül tigin er at bolty (Kt, gd-31) — *Humaý dek ejem hatynyň bagtyna inim Kültegin är (batyr) adyny aldy*. Umaýga tapynsa, ogul bolur (MK, I, 111-8).

umaý [أماي] *çaganyň ýoldaşy, düwünçegi*: Umaý (Tuhf, 14-a).

umdu [أمدو] *umyt, tama*: Umdu (MK, I, 113-3).

umduçy [أمدوحي] *tamakin, dilegçi, umydygär*: Umduçy (MK, I, 113-3). Umduçy (IBM, 148-7).

ummal [umma:l اعمال] *emeldarlar*: Barça umara we ummallarny häzir kylgaýlar (SB, 127b-15). Ummal we ekabyrlary Ýemenden... çykyb erdiler (SB, 23a-33). Emin we ynsaflyk ummallar anda ýiberib zalymlyary magzul kyldy (SB, 34a-20).

umman [umma:n عمان] 1) *umman, okean*: Eýleýüb katg menazyl, bahry-umman olmyýa (ND, 28b-9). Aşnalyg ile bahry dahy ummana düşer (KB, 394-11). Ummana girürüz Jeýhun için biz (KB, 89-16). Bejid degül ki, warub, garkaýy-umman ola sen (KB, 471-1). 2) *Hind okeany*: Arkaç gyrda ýaýkanur Umman deňzi (GA, 279-1).

umman et- [umma:n et- عمان ايد] *deňze döndermek*: Göz ýaşı yrmagyny çü umman ede gerek (KB, 400-8).

ummat [أمت ، امت] *yymat, bir pygambere uýýan jemagat, adamlar*: Ummat ýyglyşmak hüjjetleriň kuwwatlusydyr (MAS, 4b-1). Mezdek we ummatlaryny heläk kyldy (SB, 34a-6). Ummatlary müstewli bolub... (SB, 34b-16).

umsun- [أومسون] 1) *ymsynmak*: Umsundy (Tuhf, 5b-3). 2) *umyt etmek, arzuw etmek*: Umsundy (Tuhf, 5b-3).

umsunly [أومسون لي] *umytly, arzuwly*: Umsunly (Tuhf, 33a-6).

umun- [أمن] *umyt etmek*: Men Taňrydan umundym (MK, I, 178-3).

umunç [أمنج] *umyt*: Umunç Taňryga tut (MK, I, 119-11).

umur [umu:r امور] *işler, amallar*: Fereň umurynyň istikameti üçün ekamat kylyb... (SB, 123b-22). Anyň mejliside köb umuryşeniga bolur erdi (SB, 2b-23). Umurynyň müdebberi erdi (SB, 11b-11).

umyd [umy:d امید] *umyt, tama, isleg*: Ýedi gyzyň umydy (GA, 61-5). Umydym ol ki, totagyň ola baňa kysmat (KB, 356-9). Nesýe umydyga nagdny goldan berse bolmas (SB, 121b-22). Ol umydga kim, zaýyl bolub gün çykgaý (SB, 126b-20). **umyd kes-** – S: **umyd üz-** Umydyň kesmegil imdi, ýeter ol emri-Rebbany (ND, 38a-13). **umyd üz-** – *tamaňy üzmek, umyt üzmek*: Ýas tutdylar, umyd üzdiler (GA, 92-12). Alla weren umydyň üzülmegin (GA, 66-9).

umydwar bol- [umy:dwa:r bol- امیدوار بول] *umydygär bolmak, tamakin bolmak, umytly bolmak*: Wuzera we möwbidler andan umydwar bolub... (SB, 29a-19).

umydwar kyl- [umy:dwa:r kyl- امیدوار قیل] *umydygär etmek, umytly etmek*: Alarny umydwar kyldy (SB, 38a-24).

umydywarlyk [umy:dywa:rlyk امیدوارلیق] *umytlylyk, tamakinlik, umytly bolmaklyk*: Köb wagda we umydywarlyklar berdi (SB, 32a-1).

un I [u:n اون ، ان اُون] *un*: Ol aňar un elgeşti (MK, I, 202-10). Bir ýugrum un (MK, III, 30-16). Elgedi unny (ZME, 420, 152-2). Un (IBM, 163-3). Öwde un ýok, elek ýok (GA, 9-7). Ol... bir para un hamyr edib... (SB, 128a-4).

un II [u:n اُون] *hamyr*: Ol unug çörekledi (MK, III, 251-15).

una- [unam(a)ň FMANW انا] *unamak, makullamak, goldamak, razylaşmak*: Sü ýorylym tideçi unamaň (Tk, dg-35) — *(Ol) goşun çekeliň diýjekdir, unamaň*. Men

unamas erdim, ol meni unatty (MK, I, 185-3). Unamady anyň işini (ZME, 999, 165-2).

unajak [اونچاق] *unalan zat, halanan zat*: Bu permandan synyk köňlüm söýümdi, / Bu manylyk unajakdan öwümdi (Ab, 9b-8).

unaş [أناش] *bogaz, bokurdak*: Unaş (Tuhf, 12b-5).

unaş- [أناش] *ylalaşmak, razylaşmak*: Bu işig olar kamug unaşdylar (MK, I, 165-11).

unat- [أنت] *unatmak, razy etmek*: Ol meni unatty (MK, I, 185-3).

unç [unç JW] *mümkün, gitse bolar*: Ol ýolyn ýorysar unç tidim sakyntym (Tk, gd-24) — *(Men) ol ýol bilen gitmek mümkin — diýdim, (diýip) oýlandym*.

unçy [u:nçy اونچى] *degirmençi*: Unçy (IBM, 156-15).

unf [عنف] *gazaplylyk, gödeklik, berklik, dözümlilik*: Jähd we unf birle öz welaýatynyň halkyny nasrany kyldy (SB, 27a-23).

unfuwan [unfuwa:n عفوان] *ýaşlygyň gülläp ösyän döwri*: Bulug heddiden, şebab unfuwanyga ýetdi (SB, 129a-18).

unnab [unna:b عئاب] **1)** *gabygy gyzył, igdä meñzeş miwe, zizifus*: Piste lebiň içün şah-a, unnab gözlerim (KB, 397-2). **2)** *söýgüliniň dodagy*: Düşdi tolujah däne unnaba sana sen (KB, 404-5).

unsur [عنصر] *element, bir zadyň aýrylmaz bölegi*: We ýa terkiib olan unsur, we ýa hud kim, zyban söýlär (ND, 14b-17). <çary-unsur – dört element (suw, ot, ýel, toprak): Çary-unsurdan görüdiň gerçege bir katra sen (ND, 14b-14).

unut- [أُتوت ، أُتُت ، أُتوت] *unutmak, ýatdan çykarmak*: Unutdy (IBM, 115-18). Tulum unutsa, bulun bolur (MK, I, 184-16). Ol sözün unutty (MK, I, 185-5). Bakarak, kendüzin unutdy (GA, 229-6). Bildigin unutmasa akyl ýagşy (GA, 208-7). Unut bildikleriň sen (ND, 25b-10). Ýyraklyk birle men sizni unutman (Mn, 297b-7). Ýusuf diýgen sözni unutdy (SB, 5a-15). Ol balyk hekaýaty kim, unutub erdi (SB, 9b-25).

unytgan [أُنْتَغان] *unudagan, ýatkeşligi gowşak*: Bu är ol söz unytgan (MK, I, 138-1).

uňuz [أُونكُوز] *tezek tomzagy*: Uňyz (Tuhf, 14b-2).

ur- [ار ، اور] **1)** *urmak*: Ol any tap-tap urdy (MK, III, 107-3). Ur agzuma, gör ki, niçe kohar (KB, 526-9). **2)** *sançmak, deşmek, kesmek*: Zeýdni gylyç bilen urdum (IBM, 88-14). Alty perli gürzi-le depesine urdy (GA, 64-9). Biteklif kafyra at saldylar, gylyç urdylar (GA, 152-2). Ýüregi oh-la urur (KB, 407-14). Nije ýüregime urur gözün bu gamza ohun (KB, 421-15). **3)** *degmek, degirmek (nyşana)*: Beýrek ok-la ýüzügi urdy (GA, 109-8). **4)** *degirmek*: Elün ur gözüme (KB, 59-14). Lebüni agzuma urgul (KB, 385-11). **5)** *diremek*: Elin bögrüne urar (GA, 8-1). Bir tama direg ururlar (GA, 17-1). **6)** *kakmak*: Atlaryga... nal ursunlar (SB, 122a-5). **7)** *sürtmek*: Aýagy tozuna ýüz ururam (KB, 57-5). **8)** *goşmak*: Uraýym januň januma (KB, 182-6). **9)** [urt(y)m MTRW] *çyzdyrmak, oýdurmak, oýup hat yazdyrmak*: Türk budunyň tirip il tutsykyňyn bunta urtym (Kt, go-10) — *(Men) türkmen halkyny ýygnaý, taýpa birleşigini nähili gurmalydygyny munda (bu daşda oýduryp) yazdyrdym*. Neňneň sabym erser beňgü taşka urtym (Kt, I, go-11) — *Neneň-neneňsi sözüm bar bolsa, ebedilik daşa (oýduryp) yazdyrdym (çyzdyrdym)*. **10)** [urg(y)l LGRW] *goýmak, bellemek*: Ýelme karagu edgüti urgyl (Tk, gb-34) — *(Gitmäge) howlukmaň, garawuly gowuja goýuň (belläň)*. **11)** *çozmak, daramak, çaknyşmak*: Gelib, ýagy sypahyga urub, alarny münhezim ... kyldy (SB, 128b-12). Anyň leşgergähige urub, Piruz kowumyny... esir we deştgir kylyb (SB, 31b-19). **12)** *dikmek, diklemek, gurmak*: Bu-ýurdy özge şadyrwan uruldy (Mn, 291b-2). **13)** *atmak, oklamak*: Urar nergizleriň newekni janga (Mn, 296a-1). **14)** *ýapmak, ýapgy etmek*: Oglanyň ýarasyna urdylar (GA, 29-4). <ah ur- – ah çekmek: Aýyt, menden kim ol misgin urur ah (Mn, 297a-9). <arhasy üzerine ýere ur- – arkasyny ýere urmak, arkasyny ýere degirmek, ýýkmak: Arhasy üzerine ýere urdy (GA, 80-1). <at ur- – awlamak, öldürmek: Sazdan bir aslan çykar, at urar (GA, 213-12). <aýagyna ýüz ur- – aýagyna ýýkylmak, ýalbarmak: Hem urub ýüzler aýagna, iman et, sözüne ýar ol (ND, 18a-6). <bang ur- – gygyrmak, haýbatly seslenmek: Badyşah haşm we gazab ýüziden alarga bang urub tiýdi (SB, 129a-8). <çeňňala ur- – dara çekmek, dardan

asmak: Go, meni kadyn ene, çeññala ursunla (GA, 53-12). <**dem ur-** – *gürriñ etmek, geplemek*: Özünden bihabardyr ol, ylymdan dem urar haýfa (ND, 5a-9). <**dara ur-** – *dara çekmek, dardan asmak*: Dara urur janumy zülfi (KB, 367-2). <**el ur-** – **1)** *el bermek, elleşmek*: Heb begler el urub, ant içdiler (GA, 295-5). **2)** *tutmak, ýapyşmak*: Elik sakala urmak ýaman turur (SB, 7a-27). <**ew ur-** – *öý gurmak, dikeltmek, bina etmek*: Ulug toý kylyb, altun ew urub (SB, 125a-23). Bir günü ulug toý kylyb, altun ew urub (SB, 127b-8). <**gadam ur-** – *gadam goýmak, basmak*: Gadam urdy uruňa (KB, 352-6). <**galam ur-** – *ýazmak, wasp etmek*: Galam ur bagy-uşşaga, baharystan olur ahyr (ND, 26a-2). <**ganat ur-** – *ganat kakmak*: Peri gyzy ganat urub uçdy (GA, 215-6). <**hyna ur-** – *hyna boýamak, eliñe hyna çalmak, reñklemek*: Barmagyña urma hyna, sen begüm (KB, 310-1). <**gulak ur-** – *üns bermek, gulak salmak*: Gulak urub diñleýende, ymmat görkli (GA, 6-11). Eşidüb pendini anyň, gulak urmaýub aña (ND, 10a-4). <**kendüñi suwa ur-** – *özüñi suwa urmak, suwa girmek*: Kendüñi suwa ur (GA, 89-2). <**laf ur-** – *öwünmek*: Bunda laf urub neder sen? (GA, 204-7). <**möwç ur-** – *tolkun atmak, joşmak*: Derýa möwç urub, Fyrgawn tamam leşgeri birle gark boldy (SB, 8b-4). <**nagra ur-** – *nagra çekmek*: Söýle nagra urdy (GA, 227-3). <**oda ur-** – *oda taşlamak, ýakmak, otlamak*: Sazy oda urdylar (GA, 119-9). <**ok ur-** – **1)** [(o)kun urty ITRW] *ok, degmek*: Ýarakynta ýalmasynta ýüz artuk okun urty (Kt, gd-33) — (Onuñ) *ýarag-esbabyna, donuna ýüzden artyk ok degdi*. **2)** *atmak, ok atmak*: Siz oh diwarga urar siz, olar sizge we atlaryňyzga urarlar (SB, 124b-2). <**ot ur-** – *otlamak, ýakmak, ýakyp-ýandyrmak*: Badyşahyny darga itdi we şäherge ot urub, köb harablyklar kylyb (SB, 16a-11). <**pal ur-** – *pal atmak, bize atmak*: Pal urdy uşak tas birle (ZME, 412; 164-1). <**perwaz ur-** – *ganat kakmak, uçmak*: Girüb meýdana perwaz ur kaçan kim guryla töwhid (ND, 6b-15). <**pählü ur-** – *bäsleşmek, deñleşmek*: Gökle pählü uran galasy olur (GA, 175-12). <**suw ur-** – *suwlamak, suw sepelemek*: Kaýu ýerge buýursa, suw ururlar (Mn, 291a-2). <**şafak ur-** – *el çarpmak*: Şafak urdy elini (KB, 88-16). <**şebihun ur-** – *gije çozuş geçirmek, gijelikde çozmak*: Ýagyga şebihun urgaýlar

(SB, 130a-16). <**şugla ur-** – *ýalpyldamak, ýaldyramak, şugla saçmak*: Ýüzünden şugla urar Tañry nury (Mn, 301b-9). <**tagafyl ur-** – *haýal-ýagallyk etmek, biperwaylyk etmek*: Kuman han ol sözni istimag kylyb, tagafyl urmab, fil-hal çerik ýygyb, Öwsere han üstige bardy (SB, 127a-24). <**tuşak ur-** – *duşaklamak*: Aýagyna at tuşagyn uruň (GA, 260-5). <**uýan ur-** – *uýanlamak, uýan salmak, geýdirmek*: Gara eşek başyna uýan ursañ, kadyn olmaz (GA, 3-7). <**ýoldan ur-** – *azaşdyrmak, azdyrmak*: Şeýtan alarny ýoldan urub, saña kasd kylgaýlar (SB, 4a-16). <**ýüz-güçleri ur-** – *ýüzgüçler bilen hereket etmek, urunmak (balyk hakynda)*: Saga-sola çyrpyndy, urar ýüzgüçleri (GA, 279-2). <**zikke ur-** – *zikge kakmak, zikgelemek, pul çykarmak, ýasamak*: Bähramga habar ýiberdiň kim, zikke seniň adynda urgaý (SB, 38a-14).

uragun [أُرَاغُون] *hindi melhemi*: Uragun (MK, I, 156-11).

uragut [uragu:t] [أُرَاغُوت] *ayal, zenan*: Emiklig uragut küsegüji bolur (MK, I, 135-15).

urf [عُرْف] *urp, urp-adat, dâp-dessur*: Urfdan, gel, oku dersi, bu ýolda olmagyl gümrah (ND, 26a-5). Oku ondan urf dersin, eriş, jan-a, o Soltana (ND, 29b-15).

urga [أُرْغَا] *uly agaç*: Urga (MK, I, 114-15).

urgan [أُورْغَان] *ýüp, tanap, urgan*: Bogazyn-dan urgan-la asyň (GA, 52-12). Mähkäm urgan-la saradylar (GA, 273-11).

urgançy [أُرْكَانْجِي] *ýüp satýan, urgan satýan adam*: Urgançy (IBM, 155-7).

Urgatys [أُورْغَاتِيْس] *adam ady (erkek)*: Müsür patyşasy üçünji batlymyús Urgatys turur (SB, 21a-9).

urgoşyk [أُورْغُوشِيْك] *saz sungatynyň bir ýoly. Şahyrlar urgoşyk tärine, ýoluna görä şygrylar düzüp, soňra saza goşupdyrlar*: Urgoşuk (Ab, 27b-6).

urgu I [أُرْغُو] *urmak üçin zat, urulýan gural*: Urgu neň (MK, I, 13-9). Urgu (IBM, 76-3).

urgu II [أُورْغُو] *baýdagyň uýy*: Urgu (IBM, 146-15).

urguk [أُورْغُوق] S: **uruk** Uruk (Tuhf, 30b-12).

urgun [اورغون] *çapawul, talaňçy:* Ýetdügümde ýel ýetmezdi, ýedi urgunym (GA, 207-10).

urluk [أورلوق] *tohum, düwünçek:* Urluk (Tuhf, 7b-13).

urmak [اورمق] *ýykmak, iş ady:* Beýrek götüler, gyzy ýere urmak istär, gyz götüler, Beýregi ýere urmak istär (GA, 79-8).

Urmiýa [Urmiýa: ارميا] *pygamberlerden biriniň ady:* Urmiýa kim, bagzy any Hydyr aýturlar (SB, 15b-4). Urmiýa nesihat we mawgyzat kylyb, aýtdy (SB, 16a-6).

Urmyýaý [Urmyýaý: ارمياى] *ýer-ýurt ady:* Hydyr Urmyýaýdan turur (SB, 9b-13).

ursa- [أرسا] *urmak islemek:* Ol any ursady (MK, I, 232-8).

ursuk- [أرسق] *urulmak:* Är ursukty (MK, I, 206-5).

Urşekim [اورشكم] *ýer-ýurt ady, Ierusalimiň gadymy ady:* Andan burun any Urşekim diýer erdiler (SB, 22a-3).

urtur- [urturt(y)m MTRWTR] *bejertmek, bezetmek:* Aňar adynçyg bark ýaraturtym için taşyn adynçyg bediz urturtym (Kt, go-12) — *Olara üýtgeşik (aýratyn) ymarat saldyrdym, içini-daşyny ýörite (ýonulan daş bilen) bezetdim.*

uru [أرو] S: **ury** Uru (MK, I, 82-8).

urug I [اورغ ، اوروغ] *urug, tire, taýpa:* Aslan urugy, soltan gyzy (GA, 199-11). Zehi arslan ýürek Goňrat urugy (Mn, 293b-8). Öz uruglary birle (SB, 121a-9). Galgan uruglar ajz we biçarlik yüziden aňa tiýdiler (SB, 121a-10).

urug II [أرغ ، اوروق ، اوروغ] *çiggit, tohum, däne, maňyz:* Urug ekti (MK, I, 61-16). Seçti urugny (ZME, 387; 129-1). Asbagul urugy (ZME, 54; 107-1). Urug (IBM, 181-13).

urugla- [أرغلا] *maňzyny, tohumyny almak:* Ol kebaz uruglady (MK, I, 255-5).

uruglug [أرغلغ] *guýma, guýlan, urlan, zik-gelenen:* Uruglug altun (MK, I, 130-8).

urugluk [أرغللق] *tohumlyk, dänelik:* Urugluk bugdaý (MK, I, 132-8).

urugsyrat- [ur(u)gs(y)r(a)t(a)ýyn nIYTRSGRW] *öldürmek, usurgatmak, ýok*

etmek: Türk budun ölüreýin urugsyrataýyn tir ermiş (Kt, gd-10) — *Türkmen halky (bu boluş bilen öz-özümi) öldürerin, (neslimi) tükederin (ýok ederin) diýer eken.*

uruj et- [uru:j et-عروج ات] *beýgelmek, ýokary çykmak:* Uruj etmek durar asla ki, ýagny ruhy soltany (ND, 37a-2). Uruj etmez olur janyň, olur sen jümleden ebter (ND, 10b-7).

uruj kyl- [عروج قيل] *uçmak, göterilmek, ýokary galmak:* Asmanga uruj kylgaý (SB, 14a-12). Uruj kyldy (SB, 14a-12).

uruk [uru:k عروق] *damarlar:* Uruk we agsab aňa peýda bolub, teri we et peýda kylyb... (SB, 16a-21).

uruk I [أرق] *ýüp, tanap:* Uruk (MK, I, 63-16). Ol urukny esitti (MK, I, 181-1). Uruk ýygaçga ýörgendi (MK, III, 77-8).

uruk II [أرروق] *güjük:* Uruk (Tuhf, 11b-6).

uruklug [أرقلغ] *ýüpli:* Uruklug gowa (MK, I, 130-16).

urukluk [أرقلق] *ýüp örmek üçin niýetlenen ýa-da şoňa ýararlyk zat:* Urukluk ýüň (MK, I, 132-16).

urul- [ارول ، اورل] *urulmak:* Är uruldy (MK, I, 169-1). Uruldy (IBM, 129-16). Bory çalyndy, kus uruldy (GA, 301-10).

urumdaý [أرمدای] *zyýan-zäheri dep edýän, dermanlyk täsiri bolan daş:* Urumdaý (MK, I, 140-8).

urun- [اورون] *çozmak, daramak:* Gurtlar alarga urunub ermiş (SB, 127a-15).

urunç [أرنچ] *berim, para:* Urunç (MK, I, 118-15). Gara bulutyg ýel açar, urunç bile il açar (MK, I, 296-2). Urunç (IBM, 188-8).

uruş I [اوروش ، اورش] **1)** *uruş, söweş:* Tokuş içre uruş berdim (MK, II, 69-2). Uruş (MK, I, 59-15). Söweşmeden, uruşmadan alywereýim, döngül girü (GA, 32-4). Aradan uruş bertaraf bolub... (SB, 123b-7). **2)** *dawa-jenjel, jedel:* Gopardy uruşny dagy fitneni (ZME, 336-122-1). Gustah uruşda (ZME, 955, 172-2).

uruş II [أوروش] **1)** *mergen:* Uruş (Tuhf, 22b-5). **2)** *şowly, oňayly:* Uruş (Tuhf, 22b-5).

uruş- I [اُرش ، اورش] *uruşmak, söweşmek*: Uruşdy (MK, I, 19-12). Uruşdylar (IBM, 133-4). Jahan ili ger uruşsyn we ger baryşsynlar (Ab, 27a-5).

uruş- II [اُرش] *nyşana degmek, nyşanany urmak*: Uruşdy (Tuhf, 22b-13).

uruş bol- [اوروش بول] *uruş bolmak, uruş ýüze çykmak*: Aralaryda köp uruş bolub, halaýyklar ölüb (SB, 130a-4).

uruş kyl- [اوروش قيل] *söweşmek, uruşmak*: Alar birle uruş kylmakga tehäwwürimiz ýok turur (SB, 9a-16). Uruş kylmak hiç faýyda bermedi (SB, 124a-32).

uruşma [اورشما] *uruşma, söweşme*: Uruşmadan, döğüşmeden älemi toldyraýym (GA, 147-8).

uruştur- [اوروشتور] *deňeşdirmek*: Uruşturdy kitapny özge kitap birle (ZME, 513, 141-1).

urutga [اُورُطْغَا] **1)** *garry, gartaň*: Urutga (Tuhf, 24b-5). **2)** *köne*: Urutga (Tuhf, 24b-5).

ury [ur(y)m MRW , ury IRW اُرى] *oglan, ogul, nesil, erkek göbekli nesil*: Tabgaç budunka beglik ury oglun kul bolty (Kt, gd-7) — (*Türkmen halkynyň beg ugry (nesilleri), ogullary tabgaç halkyna gul boldy*. Inim ýiti uryum üç kyzym üç erti (Sý-6) — *Inim ýedi, oglum üç, gyzym (hem) üçdi*. Ury oglan (MK, I, 82-13).

ury [اُرى] *däne, şalgam ýaly zatlary saklamak üçin gazylan çukur, ury*: Ury (MK, I, 82-8).

urýan [urýa:n عريان] *ýalaňaç*: Çäk edüb, aşyklara eý görünen urýan nedir (ND, 76-16). Müşkilim oldur ki, çü urýan ölem (KB, 421-9).

urýan ol- [عريان اول] *eşiksiz, ýalaňaç bolmak*: Girüb bir köhne şal içre, bu gün urýan olan gelsün (ND, 23b-7).

us I [اوص , اوص] *huş, aň, ýat*: Ussu öksük boldy (ZME, 913, 165-3). Us (Tuhf, 34b-5). Şondan bari aklym, usum dire bilmen (GA, 43-6). Dini ýok akylysyz, ussy ýok dirnaksiz kafyr (GA, 59-1). <>**ussy az-** — *özünden gidip ýykylmak, beýhuş bolup ýykylmak*: Ussy azdy (Tuhf, 27a-12). <>**ussy git-** — *özünden gitmek, essi aýylmak*: Hökmi awdazsuzluk diýdügümüz uýuklamak kibi, dahy ussy

gitmek kibi, dahy delüremek kibi, gaty-gaty gülme kibi... (MAS, 6a-6).

us II [اُس] *tapawutlandyryş, saýgaryş, seljeriş*: Us (MK, I, 31-10).

us III [اُس] *bürgüt*: Us üsgürse ölür (MK, I, 195-3).

us- [اُس] *suwsamak*: Är usdy (MK, I, 146-1).

usan- [اوسن , اوصان , اوسن] *gaýgyylanmak, umytsyzlanmak, melul, gussaly, umytsyz bolmak*: Ýigitligine usanmadan janyma ýazyg (GA, 56-7). Beglige usanmadym, ýigitlige toýmadym (GA, 160-10). Tiz sewdiň, tiz usandyň, kawat ogly (GA, 198-6). Umanyna, usanyna aş ýidirdim (GA, 138-3).

usanmak [اوسانق] *yhlassyzlyk, biperwaýlyk*: Usanmak (IBM, 148-10).

usar [us(a)r RSW] *eger mümkin bolsa, mümkin bolsa*: Usar idi ýok kysalym tirmen (Tk, go-11) — *Eger mümkin bolsa, (ol hany) ýok edeliň — diýermen (diýýärin)*.

usaýuk [اُسايق] *gapyl adam*: Usaýuk är (MK, I, 141-4).

us bol- [اُس بُل] *tapawutlandyrmak, seljermek, saýgarmak*: Ol us boldy (MK, I, 39-10).

uskuk [اسقوق] *köwüşçileriň ulanýan pyçagy*: Uskuk (IBM, 158-11).

uslan- [اُسلان] *akylly bolmak*: Uslandy (Tuhf, 25b-12).

uslu [اُصلو] *akylly, zehinli, pähimli, payhasly*: Köňülüm uslu warur aňa-ýu diwana (KB, 453-15).

usly [اُصلی] **S:** **uslu** Usly (Tuhf, 24b-11).

usnat- [اُسنت] *meňzetmek*: Men aňar usnattym (MK, I, 224-11).

usta [اُوصطَا] *ussat, mugallym*: Usta (Tuhf, 32b-5).

ustad [usta:d استاد] *ussat, ökde*: Tam goparur ustad (ZME, 85-110-1). Gözüň Keşmir jadusyga ustad (Mn, 295b-8). Sahabalardan Habyp ogly Sähl ok atmak içinde ustad idi (Ýaý, 104a-7).

ustuwar [ustuwa:r استوار] *berk, pugta, gaýym*: Bu awaza taky ustuwar bolgaý (SB, 122a-23).

ustuwar kyl- [ustuwa:r kyl- [استوار قیل] *berkitmek, mäkämlemek*: Bir ulug taşga usuwar kyldylar (SB, 18a-4).

usul [usu:l [اصول] *usul, tär, başlangyç*: Anyň usuly andak erdi (SB, 21b-30).

usun- [u:usun [أُصُون] *gowşurmak*: Usundy (Tuhf, 37a-2).

usuz [u:suz [أُسُوز] *ukusyz, birahat*: Usuz kişi (MK, I, 110-4).

Usyçy [usyçy [اوسىچى] *adam ady (erkek)*: Badyşasy Usyçy ogly Nugman han atlyg (SB, 121a-29).

Usyn buntatu [Usyn bunt(a)tu wawB -Nlsw] *ýer ady*: Usyn buntatu ýurtda ýatu kalur erti (Tk, gd-19) — *(Olar) Usun Buntatu diýen ýerde (ýurtda) ýaşamak üçin galdylar*.

usýan [usýa:n [عصيان] **1)** *pitne, gozgalaň*: Eger... temerrüd we usýan ýolyny tutsaňyz (SB, 127b-28). Hind ahalsynyň usýan we tugýanyň... beýan kyldylar (SB, 121a-25). **2)** *günä, hata iş*: Ederdi sejdeýi-Adam, neçün ederdi ol usýan (ND, 21a-12). Kimi abyt, kimi zahyt, kiminde usýan nedir (ND, 7a-15).

usýan kyl- [usýa:n kyl- [عصيان قیل] *topalaň turuzmak, boýun gaçyrmak*: Bize etagat kylmab, temerrüd we usýan kylur erdiňiz (SB, 122b-1).

uş I [uş [أش] **1)** *ine, şeýle, şunuň ýaly*: Uş mundag kyl (MK, I, 40-1). Uş (IBM, 76-4). Şeýle kim, çekdim fyraç aýralyk derdini uş (ND, 4a-14). Zülfi gyllyna jan guşyny baglamyşam uş (KB, 495-7). Uş dökerem gözlerine garşy ganumy (KB, 32-14). Kim uş ýel dek geçer eýýamy-fany (Mn, 292a-9). **2)** *bu, şu, ynha*: Beýregi Garaderwendde öldürmişler, uşda nyşany, soltanyň! (GA, 93-11). Adamy uş bökelek kibi böklüdür (GA, 87-13). Togru eşid uş sözüň azy-uzy (KB, 311-9). Uş andan soňra nama başlagaýyn (Mn, 293b-6). Uş dört aýyb dahy hasyl bolur (Ýaý, 134b-5). **3)** *şu wagt, häzir, ýaňy*: Uş geldügüm bu (MK, I, 40-3).

uş II [uş [اوش] *akmak, samsyk*: Uş (IBM, 148-4).

uş III [uş [أش] *guýruk (diňe guşlara we atlara degişli)*: Uş (MK, I, 40-5).

uş IV [uş [أش] *aşak*: Togmuş güni uş batar (MK, II, 101-17).

uşak I [uşak [أشاق] **1)** *maýda, ownuk, uşak*: Uşak neň (MK, I, 64-11). Uşak otuň (MK, I, 64-12). Pal urdy uşak taş birle (ZME, 412; 164-1). Uşak ýer (ZME, 32; 120-1). **2)** *gyryndy*: Altyn uşagy (ZME, 246; 99-1).

uşak II [uşak [أشاق] *çaga, oglan-uşak*: Uşak oglan (MK, I, 64-12). Gazan beg oglanyny, uşagyny aldy (GA, 65-4). Hatun we ogul-uşaklaryny esir kylyb... (SB, 17b-11). Bizni öltürüb, ogul-uşagymyzny esirlikge eltgüsi tururlar (SB, 8a-33).

uşak III [uşak [أشاق] *ýaramaz aýal, erbet aýal*: Uşak (IBM, 149-7).

uşakçy I [uşakçy [اوشكچى] *agaç çapyjy, odun çapyjy*: Uşakçy (IBM, 155-6).

uşakçy II [uşakçy [اوشاقچى] *töhmetçi, şugulçy*: Uşakçy (IBM, 148-17).

uşakla- [uşakla [أشقل] *äsgermezlik etmek, ýalan hasaplamak, töhmet, gybat saýmak*: Ol meniň sözümi uşaklady (MK, I, 256-12).

uşaklyk [uşaklyk [أشقلق] *oglanlyk, çagalýk*: Uşaklyk kylma (MK, I, 133-2).

uşal [uşal [اوشال] *ynha ol*: Uşal şemgy şebhaýytorym kany (BD, 96b-2).

uşal- [uşal [أشَل] *uşalmak, owradylmak, maýdalanmak*: Etmek uşaldy (MK, II, 171-1).

uşan- [uşan [أشان] *bölek-bölek bolmak, owranmak, bölünmek*: Uşandy (IBM, 106-9). Uşandy (Tuhf, 10b-ç).

uşat- [uşat [أشَات] *owratmak, maýdalamak, uşatmak*: Ol etmek uşatdy (MK, I, 221-10). Uşatyptyr (Tuhf, 34b-4).

uşbu [uşbu [اوشبو] *şu, bu*: Kim uşbu dem erer janyň futuhy (Mn, 309a-7). Hattyň perwana geltürgeç tirildi uşbu diwana (BD, 55b-2).

uşka [uşka [اوشقه] **S:** *abuška* Ýatan tillik bolsa uşka köňli andan ýaralyg (Ab, 9b-5).

uşlan- [uşlan [أشَلَن] *ýitilenmek, uç çykarylmak, uçlanmak*: Uşlanub, tutduň jahany serte-ser öňden-soňa (ND, 6a-13).

uşnan [uşnan [أشَنان] *şora, köplenç şorlukda bitýän şorumtyk suwluja ot*: Uşnan suýy kibi (MAS, 7b-5).

uşra- [uşra [أشَرَا] *tötänden bolmak, duýdansyz bolmak, uçramak*: Uşrady (Tuhf, 22b-7).

uşşak [uşşa:k عَشَّاق] *aşyklar*: Neki uşşak diýmiş köňülümün wasfy durur (KB, 453-11). Bu iş niye uşşak arasynda olýsar rast (KB, 357-14). Jefadan eñremes bu ýolda uşşak (Mn, 309a-2). <>**defteri-uşşak** – *aşyklaryň başdan geçirmeleri, aşyklar baradaky kitaplar*: Defteri-uşşak içinde şahy-lukman olmady (ND, 42a-1).

uş-uş [أشْ ، أَشْ] *mallary suwa ýakmakda ulanylýan söz*: Uş-uş (MK, I, 40-6).

uşuz [أوشور] S: **ujuz** Uşuz (Tuhf, 17a-9).

ut- [أُتْ ، أوت] *utmak, ýeňmek, ýeňiş gazanmak*: Ol any utty (MK, I, 149-5). Elkyssa utdy bizi kymar-la (KB, 453-3). Muhabbet nerдини köplerden utduň (Mn, 292a-7).

utan- [أوتان ، أَتَانْ ، اوتان] *utanmak*: Ol menden utandy (MK, I, 173-6). Utandy (IBM, 103-5). Halkdan utanur erdi (SB, 18b-23).

utru [utru WrZW] *garşy, garşysyna, garşy almaga, garşylamaga*: Ben utru ýorydym (MÇ, go-27) — *Men (duşmany) garşylamaga (garşysyna) çykdy (ugradym)*. Ybadat wakty bolsa her niçe mihrab utrumda (BD, 3743, 34a-11).

utun [أُونْ] *pis, erbet, binamys*: Utun (MK, I, 111-4).

utunç [أُونُجْ] *utanç, haýa*: Utunç iş (MK, I, 118-4).

utuş- [أُتُشْ] *utuşmak, ýaryşmak, bäsleşmek*: Ol meniň birle ýarmak utuşdy (MK, I, 157-16).

utuz- [أُوْتُزْ] *utdurmak*: Nefsüm kamu warlygyny utuzdy kymara (KB, 495-6).

utuz- / utkuz- [أُتُوزْ ، أُوْتُوزْ ، أُوْتُوزْ] *utulmak, ýeňilmek*: Utuzdy (Tuhf, 15a-2). ...hut alarny utguzyp (Ab, 24a-17).

uwa [أُاْ] *hawa, çagyryýan ýa-da ýüzlenýän adama berilýän jogap*: Uwa (MK, I, 43-1).

Uweýsi-Karan [أُوَيْسِ قَرْن] *adam ady (erkek)*: Öleýim ýoluna Uweýsi-Karan (KB, 324-15).

uwlamak- [أُولُقْ] *uwlamak*: Uwlamak (IBM, 124-13).

uwlaş- [أُولُشْ] *uwlaşmak*: Issüz ýeriň gurdy kibi uwlaşdylar (GA, 212-6).

uwlat- [أُولَتْ] *uwlatmak*: Itüni uwlatmaýan (GA, 127-3).

uwl- [أُولُ] *uwlamak, üýrmek*: Uwludy (Tuhf, 25b-9).

uwşat- [أُفْشَتْ] *owratmak, maýda dogramak, uşatmak*: Ol etmek uwşatty (MK, I, 221-11).

uwul- [أُوُولْ] *özünden gidip ýykylmak, bihuş bolup ýykylmak*: Uwuldy (Tuhf, 27a-11).

uwut [أُفْتُ] *uýat, haýa*: Itge uwut etse, oldaň iýmes (MK, I, 105-12).

uwutgar- [أُفْتُغَر] *utandyrmak*: Ol meni uwutgardy (MK, I, 244-2).

uwutlug [أُفْتُلُغْ] *uýatly, haýaly*: Uwutlug kişi (MK, I, 129-12).

uwutsyz [أُوْتُسُزْ] *haýasyz, utançsyz*: Utsyz (IBM, 153-13).

uý [أُوِي] *gara mal, sygyr*: Ýeti ýaşar uý (ZME, 282, 142-2).

uý- I [أُوِي] *uklamak*: Bu gije uýma ki, hüweýda gijesidür (KB, 376-16).

uý- II [أُوِي] *uýmak, ynanmak, eýermek*: Bu syry pähm edub jandan uýana (ND, 26b-15). Köňülim uýaly gözüne, diträr lebün için (KB, 172-14). Owwal ymamlar kim, ok atmak içinde ustad idiler we dahy halaýyklar anlara uýarlar idi (Ýaý, 108b-2).

uýa I [أُيَا ، أِيَا] *dogan, garyndaş*: Tawar üçün Taňry yzlamazyp, uýa kadaş oglyny çyn-la bogar (MK, I, 80-8).

uýa II [أُيَا ، أِيَا] *höwürte*: Uýa (MK, I, 80-7). Uýa (IBM, 176-10). Uýa (Tuhf, 25a-10)

uýa- [أُوِيَا] *uýamak (süýt we ş.m.)*: Uýady (Tuhf, 17a-ç).

uýadsylyk [أُيَادْسِيلُكْ] *utanjaň*: Uýadsylyk är (MK, I, 141-6).

uýal- [أُوِيَالْ ، أِيلْ] *uýalmak, utanmak, çekmek*: Ol menden uýaldy (MK, I, 226-6). Uýalur laglyňyzdan aby-haýwan (Mn, 303b-9). Erse harb kylmakdan uýalyb, alarga sulh kyldy (SB, 33a-9).

uýaldur- [أُوِيَالْدُورْ] *utandyrmak*: Sen goýma hydmatyňny-ýu any uýaldur (BD, 24b-2).

uýaljak [أُوِيَالْ جَاكْ] *utaňjaň, uýaljaň*: Uýaljak (Tuhf, 32b-9).

uýan [اويان، اويان] *uýan, atyň uýany*: Uýan (Tuhf, 31b-ç). Gara eşek başyna uýan ursañ gatyrmaz (GA, 3-6). Arhasyna eýer saldy, agzyna uýan urdy (GA, 276-7).

uýat [uýa:t اويات] *uýat, utanç*: Namus-u uýat gerek, oý et sehl durur (BD, 67b-6).

uýatlyk I [اياتلىق] *uýat ýer*: Uýatlyk (Tuhf, 28a-8). Uýatlygy ýapmak şertdür (MAS, 12b-1). Sol eli birle ýuwmak uýatlygyn... (MAS, 25b-2).

uýatlyk II [اويات ليق] *utandyrmaklyk, utanmaklyk*: Halknyň uýatlygydan jezag we fezag kylyb tiýdi (SB, 24a-28).

uýaz- [اياز] *uýalmak, utanmak*: Agyz iýse, göz uýazur (MK, I, 55-16).

uýgan [اويغان] *ýagsyz gatyk*: Uýgan (Tuhf, 31b-12).

uýgun [اويغون] **1)** *uýýan zady, mübärek hasaplaýan zady*: Her bir ogulga bir guş mugaýýan kyldy kim, anyň uýguny bolgaý (SB, 125b-18). Tamga, uýgun (SB, 125b-24). **2)** *mübärek, gutly*: Uýgun abyk bolsundan muştak turur, ýagny mübärek bolgaý (SB, 125b-18).

uýgur [(u)ýg(u)r RGY، اويغور] *Oguz hanyň at goýan halky, türkmenlere garyndaş halklaryň biri*: Uýgur elteber ýüzçe erin ilgerü tezip bardy (Bk, gd-37) — *Uýgur elteberi ýüzje adamy bilen ileri (gündogara) gaçyp gitdi*. Uýgur tili (MK, III, 97-12). Any Uýgur ad goýdy (SB, 121a-18).

uýhu [اويخو] *uky*: Ganturalynyň uýhusy geldi (GA, 191-6). Uýhusyn ýeňimedi, girü ýatdy (GA, 265-3). Uýhu gözüme gelmedi, görem diýu ýary (KB, 93-10).

uýku [اويكو] **S:** **uýhu** Gözlerim görmeýür uýkuýy bir an (ND, 29a-10).

uýkujy [اويكوجي] *ukuçyl, ýatagan*: Agyr uýkujy bagtym niçe ýatgaý (Mn, 297b-10).

uýkusra [اويكوسرا] *ymyzganmaklyk, irkilme*: Uýkusra (Tuhf, 36b-8).

uýluk [اويلوك] *ayagyň çatalba bilen dyz aralygy, uýluk, but*: Sag uýlugym syndy (GA, 244-4). Beýregiň sag uýlugyn çaldy (GA, 297-12).

uýmak [اويماق] *ýatmak, iş ady*: Haý, ne uýmak, goltugy altundan bakar (GA, 266-7).

uýsal [اويسال] *gepe gidýän, aldanýan*: Duşmanymuň sözüne uýsal tuta çoh, heý! (KB, 492-7).

uýu- **I** [اويو] *uklamak, ýatmak*: Ganturalynyň uýhusy geldi, uýudy (GA, 191-7). Bir çok derlemiş, uýur, gelenden-gidenden habary ýok (GA, 266-13).

uýu- **II** [اويو] **S:** **uýa-** Uýudy süt (ZME, 390, 127-2).

uýu- **III** [اويو] *agyryny duýmazlyk, kütelmek, gowşamak*: Uýudy (Tuhf, 15a-9).

uýu- **IV** [اوي] *ýugurmak*: Uýudy (IBM, 112-12).

uýukla- [اويوقلا] *uklamak*: Uýuklady (Tuhf, 37a-5).

uýuklamak [اويوقلامق] *uklamak, iş ady*: Hökmi-awdazsuzluk diýdügümüz uýuklamak kibi, dahy ussy gitmek kibi, gaty-gaty gülmek gibi (MAS, 6a-6).

uýuklaş- [اويوقلاش] *ýatan bolmak, ymyzganmak, irkilmek*: Uýuklaşdy (Tuhf, 10b-ç).

uýuksyra- [اويوقسيرا] *ýatan bolmak, irkilmek, ymyzganmak*: Uýuksyrady (Tuhf, 10b-b).

uýup [اويوب] *suwuk gatyk*: Uýup (Tuhf, 32b-12).

uýut- [اويوت، اويوط] *uýatmak, gatyga öwürmek*: Uýutty sütni (ZME, 491, 127-2). Uýutty (Tuhf, 17a-12).

uýyr- [اويير] *uklamak ýatmak*: Eger uýyrsa, oýana degülmi? (KB, 217-16).

uz [اوز] *öküz*: Uz muňrady (MK, III, 297-12).

uz I [uz(y)g GZW u:z اوز، اوز 1] *uz, çeper, owadan, gözel*: Bunça barkyg bedizig uzyg (türk Bilge ka)gan atysy Ýollyg tigin men aý artuky dört kün oluryp bitidim bediztim ... (Bk, go-gb, I) — *Munça uz çeper gümmezi (ymaraty), çeper bezegi türkmen Bilge kaganyň garyndaşy Ýollyg tegin - men bir aý dört günde oturyp ýazdym, bezedim*. **2)** *ukyply, başarnykly, uz, hünärli, ussat*: Uz kişi (MK, I, 48-3). Uz (Tuhf, 31b-6). **3)** *dogry, dürs, göni*: Uz atdy (GA, 22-13). Togry eşid uş sözün azy-uzy (KB, 311-9). **4)** *in gowy, in oňat*: Uz gyljyň wergil maňa! (GA, 49-1). Gara polad uz gyljy çalmaýynça garym dönmez (GA, 3-

10). **5) iş başarlañ aýal:** Uz (IBM, 149-8). <uz düş- – sözi alyşmak: Garagöne ogly Budag ile uz düşmedi (GA, 204-6).

uz II [u:z اوز] *mele reňkli at:* Uz (IBM, 171-10).

uza- [اوزا] *uzamak, uzalmak, dowam etmek:* Yrahlyg uzadugynça umydy-kurb artar (KB, 212-8).

uzad- [اوزاد , اوزت] *uzaltmak, uzaga çekdirmek:* Ol isig uzatty (MK, I, 180-12). Uzaður ýüz ýaş aña ýaşyny gör (KB, 225-3).

uzagy [ازاقی] *öňki, gadym döwürdäki, öten:* Uzagy bilgeler (MK, I, 323-3).

uzak I [اوزاغ , اوزق] **1) uzak, daş:** ...Dil ýügirür idi uzaga (KB, 422-5). **2) dowamly:** Uzak iş (MK, I, 64-7). <**uzak sözler** – *köp gep, kân gürrüň:* Uzak sözleri byrakdym, okýýan kişiye heýýin olsun diýü (Ýaý, 100b-7).

uzak II [اوزق] *giç, uzaga çeken:* Ýalawaç uzak bardy (MK, I, 64-8).

uzaklyk [اوزقلىق] *işi uzaga çekdirme, yzda süýrenme:* Uzaklyk (MK, I, 133-1).

uzal- [اوزال] *uzanmak, süýnmek:* Görün ki, läleýi-kesrin üzre uzala ýatar (Ab, 28a-13).

uzan [اوزان] *gulak boşlugynda ýerleşýän süňkleriň biri:* Uzan (Tuhf, 19b-5).

uzan- I [اوزن] **1) uzamak, uzalmak:** Uzanyban gözümi örter gördüm (GA, 43-4). Uzanmyş zülfi kaddynyň boýynaça (KB, 127-16). **2) uzaga gitmek:** Ýasy gaty bolur we dahy oky uzanur, duşman gorkar (Ýaý, 127b-4).

uzan- II [اوزان] *uzyn bolmak, ösmek, ulalmak:* Uzandy (IBM, 104-12). Uzandy (Tuhf, 21b-11). Tüg agzasyga ol gadar uzandy kim, yssylyk we sawuklykny andan defg kylur erdi (SB, 16a-31).

uzat- I [اوزت , اوزت , اوزات] **1) uzatmak, bir zady bermek ýa-da almak üçin eliňi öňe ýazmak:** Şeftalusyna el uzatdum, alma diýdi (KB, 106-13). Musa hyýal kylды kim, elik ýakutga uzatgaý (SB, 7a-29). **2) uzaga çekdirmek:** Ol işig uzatty (MK, I, 180-12). Sun aýagy, saky, uzatma bize wagdaýy (KB, 413-3). <**gol uzat-** – *başlamak, girişmek, el garmak:* Gol fitne we fisadga uzatyb, katl kylur erdiler (SB, 36b-27).

uzat- II [اوزت] *uzaltmak, uzyn etmek:* Ol ýyşyg uzatty (MK, I, 180-11).

uzat- III [اوزات , اوزات] *ugratmak, ýollamak, ibermek:* Uzatdy (Tuhf, 38b-8). Alarny ryzalary bile uzatmak diýdigi göndermek diýmekdir (Ab, 28a-9).

uzdan [اوزدن] *gözel, owadan, görmegeý, gowy:* Uzman (Tuhf, 33a-4).

Uzeýir [عزير] *adam ady (erkek), pygamberleriň biri:* Uzeýir barçany ýaddan bilür erdi (SB, 17a-13). Uzeýir alaýhyssalam erdi (SB, 17a-11).

uzlat [عزلت] *ýekelik, ýalňyzlyk:* Künji uzlatga ru kylp erdim (BD, 49a-5).

uzlat- [اوزلت] *zyndan ibermek, göndermek:* Ol oglyn maña uzlaty (MK, I, 223-1).

uzluk [اوزلق] *bilegiň ýogyn süňki:* Uzluk (MK, I, 91-7).

uzluk [اوزلق] *hünär:* Är uzluk öwrendi (MK, I, 213-9).

uzmak [اوزمق] *şägirt, tälim alyjy, okuwçy:* Uzman (MK, I, 91-9).

uzmaklan- [اوزمقلىن] *şägirtli bolmak:* Är uzmaklandy (MK, I, 262-16).

uzr [عذر] *ötünç:* Anyň uzryny kabul kylyb (SB, 38a-26). <**uzr oku-** – *ötünç soramak:* Uzrlar okudylar (SB, 6a-3). Erse uzrlar okub tiýdi (SB, 30b-23). Uzrlar okub kasam ýad kylды (SB, 38a-25). <**uzr tiý-** – *ötünç soramak:* Saňa uzr tiýmek ýahşy imes (SB, 40a-12).

Uzra [عزرا] *adam ady (erkek), Uzeýir pygamberiň jöhitçe atlandyryşy:* Ýehud any Uzra diýerler (SB, 17a-11).

uzrhahlyk [uzrha:hlyk عذرخواه ليق] *ötünç soramaklyk:* Ýulduz Garawulçyny çarlab, aña uzrhahlyklar kylyb tiýdi (SB, 129a-25). Züleýhaga uzrhahlyklar kylдыlar (SB, 5a-3). Uzrhahlyk kylды (SB, 17b-8).

uzr kyl- [عذر قيل] *ötünç soramak, ýalbarmak:* Gije gelib, meniň birle uzr kylдың (SB, 19b-6).

uzrsyz [عذر سيز] *sebapsiz, rugsatsyz:* Eger ol uzrsyz bir ýerge baryb bolgaý... (SB, 13a-22).

Uzryýa [Uzryýa: عَزْرِيَا] *adam ady (erkek), pygamberleriň biri*: Danyýal we Haýana we Uzryýa (SB, 16a-28). Danyýal we Haýana we Uzryýa... ol ulamalar birle bardylar (SB, 16b-17).

uzu I [أُزُو] *yzyndan, yzy, yz*: Men anyň uzu geldim (MK, I, 81-14).

uzu II [أُزُو] *depe, baýyr*: Gum uzu (MK, I, 81-12).

uzug [أُزُغ] *hüşgär, duýgur, seresaply*: Uzug är (MK, I, 61-13). Uzug köňüllüg är (MK, I, 61-14).

uzugluk [أُزُغْلُك] *hüşgärlik, duýgurlyk*: Uzugluk (MK, I, 132-6).

uzun [أُزُون ، ازون ، اوزون] **1) S: uzyn** Uzun (IBM, 142-15). Boýy uzun Burla hatun (GA, 52-4). Saçyň uzun, agzyň dür (KB, 353-13). Kişiniň barmaklary uzun bolsa gabzaýa derisi ýabyşmyş bolgaý (Ýaý, 114a-2). **2) uzak**: Är uzun ýaşady (MK, III, 63-8). Uzun ýaşyň uju ölüm (GA, 303-11). Ben ömrini uzun dilärem (KB, 470-2). Hymýar Ýemen badyşahy boldy we uzun ýaşady (SB, 10b-22). Zülminar... uzun ýaşady (SB, 10b-31). **3) uzyn, ösgün, ösen**: Anyň uzun tügleri bar erdi (SB, 11b-26). **4) uzak, dowamly**: Niçe kim, tün uzun bolsa taňy bar (Mn, 297b-8).

Uzunbyňar [اوزون بكار] *çeşme ady*: Uzunbyňar diýmek-le meşhur bir byňar wardy (GA, 212).

uzun et- [اوزون ايت] *uzyn etmek, uzaltmak*: Söz uzun etme-ýu söze çäre kyl (KB, 109-5). Ýa Reb, uzun et ömrümi (KB, 413-12).

uzun ol- [اوزون اول] *uzyn bolmak*: Zülfi kibi uzun ola ömür (KB, 100-11).

uzuz [أُزُز] *gotur, gijilewük*: Tilki öz inge ursa, uzuz bolur (MK, I, 55-9).

uzuzlug [أُزُزْلُغ] *gijilewikli, gotur açan (adam)*: Uzuzlug kişi (MK, I, 129-16).

uzy- [اودي ، اوزي] *yatmak, uzanmak*: Är uzydy (MK, III, 195-8). Uzydym (MK, I, 42-16). Uzydy (IBM, 115-14).

uzyk [أُزُك] *ukuçyl (adam)*: Uzyk är (MK, I, 63-5).

uzyn [uzy:n اوزن ، اوزين ، اوزون] *uzyn, gysga däl*: Uzynja tanafy görkli (GA, 7-2). Sakaly

uzyn tat äri (GA, 11-4). Zülfüň dahy uzyn, gara (KB, 352-12).

uzytgan [أُزُتْغَان] *ukladyjy, ukladyan*: Bu ot ol kişini uzytgan (MK, I, 136-13).

uzytma [أُزُتْمَا] *gaymak, süzme*: Ol uzytma uzytty (MK, I, 179-13).

Ü

Übeýý bin Halaf [أُبَيُّ بْنُ حَلَفٍ] *adam ady*

(*erkek*): Übeýý bin Halaf... Kuraýyş serdarlary we müşrikler mihteri erdi (SB, 39b-16). Ebby bin Halaf bergeý (SB, 39b-19). Ebby bin Halaf tiýdi (SB, 39b-17).

übkük [أُبْكُك] *hüypüpik*: Übkük (MK, I, 74-12).

übük [أُبُك] **S: übkük** Übük (Tuhf, 37b-10).

Übülle [أُبُلَّة] *ýer-ýurt ady*: Şähri-Übülle we Basra ol jümleden turur (SB, 18b-15).

üç [üç EV أُج ، اچ] *üç, mukdar san*: Eki üç biň sümüz kelteçimiz bar mu nä (Tk, go-14) — *Iki-üç müň goşunymyz bilen gitmelidik, (muňa) mümkinçilik barmy nä?! (näme?!)*. Üç (MK, I, 38-13). Üç (IBM, 186-11). Iki ýylda gelmez-sem üç ýyl bakgyl (GA, 261-4). Bunuň ardynja gel, gör kim, dahy hem üç bölek kowmy (ND, 34a-5). Bir ok sebäbi birle üç kişi uçmaga girür (Ýaý, 102b-1). Eger şahadat barmagyny dahy baş barmagyny gaty dutsa, — ol üç barmagy boş galub, gabza fasyd olur (Ýaý, 114b-5). Üç gije-gündüz enesiniň sütini emmedi (SB, 120b-9).

Üç Birkü [Üç Birküde Advkr1b EV] *ýer ady*: Üç Birküde kan süsi birle katyltylm (MÇ, dg-7) — *Üçbürküwde han goşuny bilen çaknyşdym*.

üçburçluk [أوج بورچ لوك] *üçburçluk, üç sany burçy bolan*: Üçburçluk neme (ZME, 454, 177-1).

üçegü [(ü)ç(e)gü VgE] *üçüsi, üçewi*: Tabgaç oguz kytaň bu üçegü kabysar kaltaçy biz (Tk, go-12-13) — (*Eger*) *hytaýlar, oguzlar, kytaňlar — bu üçüsi birleşip söweşseler, (onda) biz galarys (saklanarys)*.

üçegün [üç(e)gün nVgEV] *üçimiz, üç bolup*: Üçegün kabysyp sülelim (Tk, gd-21) — *Üçimiz birleşip, ýöriş edeliň (goşun çekeliň)*.

üçek [اوچك] *üçek, tamyň üsti*: Üçek (ZME, 92, 171-1). Üçekde ew (ZME, 93, 170-2).

üçew-le [اوچاولا] *üçüsi bilen, üç bolup*: Çykyp şahzada birle şa ikew-le, / Weziri-kärdan birle üçew-le (Ab, 246-14).

üçgil / üçgül [أُجْجُلْ ، أُجْجُلْ] *üçburçluk, üç gyraňly*: Üçgil (MK, I, 97-2).

üçi [اوچى] *üçüsi, üç sanysy*: Üçini bir ugurta-la syýasat kylgaý biz (SB, 38b-16).

üçin [اوچين] *sebäpli, görä, ugrunda*: Ordý bunuň üçinden gaty ynjadylar (GA, 217-8).

üçin [اوچنك] S: **üçin** Bu ýigit seniň üçin-den aramyzdan egsildi (GA, 300-13).

üçisi [اوچيسى] S: **üçi** Üçisi hem badyşah bolgusy turur (SB, 129b-6). Harun we Musa we Merýem üçisi bir ata-eneden tururlar (SB, 7a-2).

üç karluk [üç k(a)rl(u)k OLRh EV] *garlyk halkynyň üç taýpasy, üç garlyk halky*: Üç karluk ýablak sakynyp teze bardy (MÇ, dg-11) — *Üç garlyk (halky) ýaman (niýet bilen) oýlanyp, gaçyp gitdi*.

üçkü [اوچكو] *geçi*: Turpa sakalyn asyban gülgü dek, / Iki ýygaç üzre çykyp üçkü dek (Ab, 25b-13).

üçlen- [أُجْلَنْ] *üç bolmak*: Üçlendi neň (MK, I, 216-12). Iki gaz üçlendi (MK, I, 216-13).

üçler [اوچلر] *üçler, üçüsi*: Olub üçler girü gaýat, anyň üç harfy ger kimse (ND, 20b-4).

üçlüç [أُجْلُجْ] *towşan awlanylýan gural, gapan*: Üçlüç (MK, I, 87-11).

üç miň [اوچ مينك] *üç müň, mukdar san*: Üç miň (IBM, 187-8). Üç miň koý birle otuz gysrak (SB, 127a-1).

üç oguz [üç og(u)z qGW EV] *üç oguz taýpasy, oguzlaryň üç taýpasy*: Üç oguz süsi basa kelti (Bk, gd-32) — *Üç oguz goşuny (bizi) basмага geldi*.

üçok [اوچوق] *oguz-türkmen taýpalarynyň iki uly toparynyň birisi, üçoklar*: Üçok, bozuk ýygnak olsa (GA, 291-9). Alarny üçok lakab kyldy, ýagny üç ok (SB, 125a-27). Oguz alarny bozuk we üçok lakab kylyb erdi (SB, 125b-16).

üç otuz [üç ot(u)z ZTW EV] *ýigrimi üç, mukdar san*: Üç otuz balyk sydy (Tk, gd- 19) —

(Olar) ýigrimi üç şäheri berbat etdiler (ýyk-dylar, syndyrdylar).

üç-tört [اوچ تورت] *üç-dört, birnäçe, birküç*: Üç-tört günden soň, bir şagal tezerw tutub, elter erdi (SB, 124b-30). Üç-tört nobat ejazat alyb, Yrakga baryb geldi (SB, 23a-12).

üç tuglyg [üç tugl(y)g GLGWz EV] *üç tugly, üç baýdakly*: ...Üç tuglyg türk bu(dunyg) (MÇ, gb-46-47) — *Üç tugly türkmen halkyny*.

uç tümen [(ü)ç tüm(e)n nMVt E(V)] *otuz müň, mukdar san*: Üç tümen (tatar)... (MÇ, gb-46) — *Otuz müň (tatar)*...

üçün / üçin [üç(ü)n nEV اوچون ، اُچُنْ ، اِچِن] *üçin*: Besbalyk any üçün ozdy (Bk, gd-28) — *Bäşbalyk şonuň üçin aman galdy (weýran balmakdan halas boldy)*. Teňri ýarlykazy kutym bar üçün ülügim bar üçün ölteçi budunyг tirigrü igitdim (Kt, gd-29) — *Taňry yalkany (goldany) üçin, bagtymyň barlygy üçin, nesibäm bolany üçin ölip (ýitip) baryan halky (täzeden) direldip, aýaga galdyrdym*. Seniň üçün geldim (MK, I, 72-11). Gelübdür çün seni irşad üçün ol (ND, 1b-11). Etmen mal üçin medh-u sena men (Mn, 311b-11). Ýörer men ýerde yzny görmek üçin (Mn, 303a-9). — *Türküstanny ekamet üçün sizge bereýin* (SB, 121a-12). Ler han gyzyň anyň üçün alyb (SB, 120b-20).

üçünç [üç(ü)nç JEV اُچُنْچْ] *üçünji, üçünji gezek, üçünji ýola*: Üçünç Çuş başynta söňüşdim (Bk, gd-30) — *Üçünji ýola Çuş başynda söweşdim*. Üçünç Ýegin Silig begiň kedimlig toryg at binip tegdi (Kt, gd-33) — *Üçünji gezekde Ýegen Silik begiň eýerlengi dor atyna münüp degdi (hüjüm etdi)*. Üçünç Bol ...nda oguz birle söňüşdimiz (Kt, gd-6) — *Üçünji gezek Bol (ýany)nda oguzlar bilen söweşdik*. Üçünç (MK, I, 118-5).

üçünji [اوچونجي ، اوچنجى] *üçünji, tertip san*: Üçünji (IBM, 187-13). Üçünji, gör nedir ol kim, geçüb tä ol mukaddesden (ND, 31b-2). Üçünji namasyn aýtar (Mn, 298a-4). Üçünjiniň ady Ýulduz han (SB, 122b-23). Ýulduz han ferzendleri kim, üçünji ogul erdi (SB, 125b-22). Üçünji ýolda hem rumylar münhezim boldylar (SB, 123b-3). Üçünji jähät bu durur dostlar... (BD, 98a-6).

üçýaşar [اوج ياشار] *üçýaşar, üç ýaşyndaky mal*: Üçýaşar tana derisinden sapanynyň aýasy idi (GA, 56-10).

üç ýegrimi [üç ý(e)gr(i)mi IMrgy EV] *on üç, mukdar san*: Kamugy biş otuz süledimiz, üç ýegrimi süňüşdimiz (Kt, gd-18) — *Bary (jemi) ýigrimi baş gezek goşun çekdik, on üç ýola söweşdik*.

üç ýüz [اوج يوز] *üç ýüz, mukdar san*: Üç ýüz (IBM, 187-6). Üç ýüz ýigidi-len oglum Oroz meniň ewim üstüne tursun (GA, 37-5). Üç ýüz ýigit oguzdan şehit oldy (GA, 153-5). Üç ýüz kişi birle (SB, 126b-33).

üç ýüz altmyş [اوج يوز آلتмыш] *üç ýüz altmyş, mukdar san*: Üç ýüz altmyş fili bar erdi (SB, 39a-8). <>**üç ýüz altmyş yrmak** — *jennetdäki üç ýüz altmyş sany derýa*: Hem üç ýüz altmyş yrmaklar akytdy bir-birin anda (ND, 34a-2). <>**üç ýüz altmyş gupba** — *jennetdäki üç ýüz altmyş sany gupba*: Üç ýüz altmyş gupba üzre, gurulan saýwan nedir (ND, 8a-5).

üç ýüz altmyş alty [اوج يوز آلتмыш] *üç ýüz altmyş alty, mukdar san*: Üç ýüz altmyş alty alp awa binse (GA, 237-9). Üç ýüz altmyş alty alp erenler ýanyňa ýygnak oldy (GA, 293-12).

üç ýüz alty [اوج يوز آلتی] *üç ýüz alty, mukdar san*: Üç ýüz alty derwezesi bar turur (SB, 122b-16).

üç ýüz miň [اوج يوز مينك] *üç ýüz miň, mukdar san*: Üç ýüz miň ýaraglyk kişi birle Jeýhundan ötüb (SB, 37b-4).

üç ýüz on iki [اوج يوز اون ايكي] *üç ýüz on iki, mukdar san*: Alardan üç ýüz on iki uskuf tutub öltürtdi (Sb, 127a-28). Müddet badyşahlyklary üç ýüz on iki ýyl erdi (SB, 28a-2).

üç ýüz on dört [üç ýüz on tö:rt اوج يوز اون تورت] *üç ýüz on dört, mukdar san*: Galgan kişiler üç ýüz on dört kişi erdiler (SB, 12a-21).

üç ýüz tokuz [اوج يوز تکز] *üç ýüz dokuz, mukdar san*: Alar üç ýüz tokuz ýyl ol garda galdylar (SB, 25a-11).

üç ýüz ýigrimi [اوج يوز يگریمی] *üç ýüz ýigrimi, mukdar san*: Dahy üç ýüz ýigrimisin aňadyr söz ki, başlar çün (ND, 33b-16).

üdeba [üdeba: ادبا] *terbiýe, edep berijiler, edebiyatçylar*: Bir jemagat üdeba we ulama we hükema aňa mulazym kyldy (SB, 30a-33).

üdük [اودوك] *ädik*: Dunwas any bilib bir, byçak üdüginiň sakyda goýub erdi (SB, 33a-23).

ügeýik [أوكايك] *kepderi*: Ügeýik (Tuhf, 39a-7).

ügi [اوكي] *hüwi*: Ügi (MK, III, 180-10). Ügi (IBM, 176-3).

ügi- [اكي] *üwemek*: Är bugdaý ügidi (MK, III, 191-15).

ügit [اكت] *üwedilyän zatlar*: Ügit (MK, I, 52-8).

ügit- [اكت , اکت] *üwetmek*: Ol taryg ügitti (MK, I, 183-8). Un kibi ügiderdi (GA, 15-10).

ügitçi [اكتچی] *degirmençi, kilwan*: Ügitçi (MK, I, 52-8).

üгри- [اگری] *üwremek*: Uragut bişik ügridi — (MK, I, 230-16).

ügrit- [اگرت] *üwretmek*: Ol aňar bişik ügritti (MK, I, 220-11).

ügrük [اگرک] *üwrem, üwreme*: Ügrük (MK, I, 96-11).

ügsür- [اگسر] *üsgürmek*: Ügsürdi (IBM, 110-9).

ügü [اگو] S: **ügi** Ügü (Tuhf, 7b-3).

ügür [اگور] *dary*: Ügür (MK, I, 54-16).

ügürlüg I [اگورلگ] *dary saklanylyan jay, ammar*: Ügürlüg (MK, I, 134-6).

ügürlüg II [اگورلگ] *mally-garaly*: Ügürlüg är (MK, I, 134-4).

ügürmek [اگورمک] *çatma, çadyr*: Ügürmek (MK, I, 418-12).

ügüş- [اگوش] *üweşmek*: Ol maňa taryg ügüşdi (MK, I, 163-10).

ügüt- [اگوت] *üwemek, döwmek*: Ügüttdi (Tuhf, 24a-ç).

ügüz [üg(ü)z(i)g gqgV اگوز] *derýa*: Togla ügüzig ýüzti (Bk, gd-30) — (*Goşunym*) *Togla derýasyny ýüzüp geçdi*. Ertis ügüzig keçe ýorydym (Bk, gd-27) — *Yrtyş derýasyny geçip ýöriş etdim*. Ügüz (Mk, I, 58-4). Gaýnar ügüz geçiksiz bolmas (MK, III, 143-15).

ühi [أوهي] S: **ügi** Ühi (MK, III, 180-10).

üjre [أجره] S: **üjret** Alarny üjre tamg kylmaý, kiştige olturtdy (SB, 9b-32). Üjresi ýok turur (SB, 10a-8).

üjresiz [أجره سيز] *haksyz, muzdsuz, kireýsiz*: Bizni üjresiz kiştige goýub tururlar (SB, 9b-33).

üjret [أجرت] *hak, muzd*: Elbette, bir üjret dahy reşşaşa gerekdür (KB, 135-4). Any üjretge tutsa bolur (SB, 7a-21). Aňa üjret mugaýýan kyldy (SB, 7a-22).

üzme [أُزْمَا] *tut agajy*: Üzme (MK, I, 116-14).

üzük [أُزُكْ] *harp, bogun*: Bu nä üzük ol? (MK, I, 69-10).

üzükle- [أُزُكْلَا] *dogry okamak, dürs okamak*: Bitik üzükledi (MK, I, 68-16).

üzümlen- [أُزُمْلَن] *tudanalamak, dänelemek, miwelemek*: Ýygaç üzümlendi (MK, I, 250-1).

ük- [ükt(i)m MtkV] *toplamak, ýygnamak, jemlemek*: Üç tümen süg (ölür)tim b(ir tümen)... rser ...üktim (Bk, go-8) — *Üç tümen (otuz mün) goşun gyrdym... bir tümenini (on mününi) ýygnadym*.

üke [أُكَا] *tejrabeli, köpi gören, ýaşuly adam*: Üke (MK, I, 84-5).

ükek I [أُكَكْ] 1) *sandyk*: Ükek (MK, I, 74-14). 2) *tabyt*: Ükek (MK, I, 74-14).

ükek II [أُكَكْ] *diň*: Ükek (MK, I, 74-15).

ükek III [أُكُكْ] *ýyldyzlar topary*: Ükek (IBM, 183-6).

ükekle- I [أُكُكْلَا] *diň gurmak*: Ol tamyg ükekledi (MK, I, 258-1).

ükekle- II [أُكُكْلَا] *sandyk ýasamak*: Ükeklemek (MK, I, 258-2).

ükeklig [أُكُكْلِيْغْ] *diňli, diňi bar bolan*: Ükeklig tam (MK, I, 135-13).

ükeklik [أُكُكْلِيْكْ] *sandyk, tabyt ýasalmak üçin ulanylýan agaç*: Ükeklik (MK, I, 135-12).

üklen- [أُكْلَن] *ulalmak, semremek*: Aruk är üklendi (MK, I, 218-8).

üksük [أُكُكُكْ] *oýmak, ýüwse*: Üksük (Tuhf, 31a-4).

ükül- [ük(ü)lür rVlkV] *köpelmek, artmak*: Kelir erser kü er ükülür (Tk, gd-32) — (*Urşu-*

jylar) geliberseler, (biziň) batyr ärlerimiz köpeler.

ükür [أُكُرْ] S: **ýükür** Ükür (MK, III, 7-8).

üküs [ük(ü)si lskV] *köp, kân*: ...Üküsi Seleňe kody bardy (MÇ, gd-4) — (*Olaryň köpüsi Selenganyň boýy bilen aşaklygyna gitdiler (gaçdylar)*).

üküş [(ü)küş jVo , ük(ü)ş jkV] *köp, kân*: Kagan oluryp... az budunyg üküş kyltym (Kt, gd-10) — *Kagan bolup, az halky köp kyldym (köpeltdim)*. Üküş ölteçi anta tirilti (Bk, gd-31) — *Köp sanly ölüm halyna ýetenler ýene janlandy*. Türk budunyg ýiçe itdi igiti çygaňyg baý kylty azyg üküş kylty (Kt, gd-16) — (*Ol türkmen halkyny ýene dikeltdi, ýokary galdyrdy, garyby baý etdi, azy köp etdi*).

üle- [أَلَا] *paylamak, üleşdirmek*: Ol ýarmak üledi (MK, III, 192-6).

üleş- [أَلَشْ , أَلَشْ , أُولَاشْ] *üleşmek, paylaşmak, bölüşmek*: Olar ikki tawaryn üleşdi (MK, I, 165-1). Kafyr dahy bir ýerde akça üleşmekde idi (GA, 72-4). Tamam çerikge üleşib (SB, 124a-4). Köňli tilese, andak üleşgeý (SB, 125a-25). Eger üleşseler (SB, 125a-26).

üleştir- [أُولَاشْتِيرْ] *üleşdirmek, paylaşdyrmak, bölüşdirmek*: Üleştirdi (Tuhf, 28a-ç).

ület- [أَلَتْ] *paylatmak*: Ol jygaýga ýarmak ületti (MK, I, 184-5).

ülfet [أَلْفَتْ] *ülpet, dost, ýoldaş*: Ülfet tutaý er bar ise tälifi şerif, / Ynsap bereý ger olsa tasnyfy şerif (BD, 65b-6).

ülgülemek- [أَلْكُومَكْ] *çekme, agramyny ölçeme*: Ülgülemek (IBM, 126-9).

ülgülüg [أُولْكُومَكْ] *dartgynlyk, berk çekilgilik*: Ülgülüg (IBM, 188-13).

ülke [أُولْكَا , أُولْكَا] *ülke, sebit, oba*: Gala, ülke wereýin saňa (GA, 149-2). Çalasun erenlere gala, ülke werdi (GA, 153-11). Mün ýigit atlanguja ülkäm kany (Ab, 30a-10). Anyň ülkesige gelib erdiler (SB, 16b-2).

ülker [أُولْكَارْ , أُولْكَرْ] *Ülker, ýyldyzlar topary*: Ülker (MK, I, 88-7). Ülker (IBM, 183-16). Ülker (Tuhf, 8b-8). <> **ülker çerik** — *harby tilsim, topar-topar bolup, biri-biriniň yzyndan ýöräp gitmek*: Ülker çerik (MK, I, 88-7).

ülşe [أولشا] *ikä bölmek, üleşdirmek*: Üleşýiptir (Tuhf, 34b-3-4).

ülşü- [ألش] *ikä bölünmek, üleşdirilmek*: Ülşüpdür (Tuhf, 34b-ç).

ülü- [أولو] *bölmek, paylamak*: Ülüdi (Tuhf, 30a-5). Ülüdi (Tuhf, 5a-7).

ülüg / ülük I [ülüg(i)m MgVIV أُلُكْ] *pay, ykbal, nesibe*: Teñri ýarlykazy kutym bar üçün ülügim bar üçün ölteçi budunyg tirigrü igitdim (Kt, gd-29) — *Tañry ýalkany (goldany) üçin, bagtymyň barlygy üçin, nesibäm bolany üçin ölüp (ýitip) barýan halky (täzeden) direldip aýaga galdyrdym*. Ülük (MK, I, 69-14). Ülük (MK, I, 60-11).

ülüg II [ül(ü)gi lgIV] *bölek, bölüm*: Eki ülügi atlyg erti (Tk, gb-4) — *(Olaryň) iki bölegi atlydy*.

ülüle- [أولولا] *bölmek, paylamak, ülemek*: Ülüledi (Tuhf, 30a-ç).

ülüş I [ألش] *ölüş, pay*: Ülüş (MK, I, 60-10). Tört üleşden bir üleş (ZME, 244, 144-1). Öksüt(t)i üleşini (ZME, 665, 114-1). Üleş (IBM, 188-12). Maňa toýdan üleş ber jamy-gülün (Ab, 31a-13). Özge kişiniň üleşini ýimegeý (SB, 126a-13).

ülüş II [ألش] *oba, şäher*: Ülüş (MK, I, 60-14).

üm [أُم] *balak, jalbar*: Üm (MK, I, 41-14).

üme [أما] *myhman*: Üme gelse, gut gelir (MK, I, 85-15). Endik üme ewligni agyrlar (MK, I, 97-6).

ümlüg [أوملُك] *balakly, jalbarly*: Bütün ümlüg kança kylsa olturur (MK, I, 191-12).

ümmi [أُمِّي] *sowatsyz*: Eger ümmi iseň ol dem kary, / Bilge sen muny Kelamy-Bary (BD, 4a-13).

Ümmül-kitab [أُمُّ الْكِتَاب] *arşyň üstündäki «Lowhul-mahfuz» atly täleý ýazylan kitabyň ady*: Ýene Ümmül-kitabyň gör, okundy nije esrary (ND, 41b-6).

ümzük [أُمُزُك] *eýeriň egri tarapy (öňünde hem arkasynda)*: Ümzük (MK, I, 96-8).

ün [ü:n] *ün, ses*: Ün (MK, I, 50-6). Ün (IBM, 176-12). Ünüm aňla, sözüm diňle (GA, 47-6). Mağşukdan eşidüb ün (ND, 14a-17). Gorkut ol jemg arasyda ün beýik edib... (SB,

126b-25). Gury tegin at ünini eşitib (SB, 128b-1). **ün ber-** — *ses bermek, ses çykarmak*: Ün berdi ýamgur (ZME, 1035, 139-1). **ün göter-** — *sesiňi gataaltmak*: Ün göterdi (ZME, 963, 139-1). **ün tutul-** — *sesiň tutulmak, gyrylmak*: Üni tutuldy (ZME, 810, 139-1).

ün- [أُون] *tutanýerli bolmak, erjel bolmak*: Ündi (IBM, 114-18).

ünçi [أُنْجِي] *hünji*: Tişň ünçisinden göwher uýalur (Mn, 296a-4).

ünde- [أُونْدَه ، اُنْدَه ، اُنْدَا] *ündemek, indemek, çagyrmak*: Ündedi (IBM, 115-15). Jahankeşte mysafyrlaryny ündäp, / Sorar bu tüýşň ahwalyn ser-a ser (Ab, 31b-10).

ündeş- [أُنْدَشْ] *çagyryşmak*: Ol anyň birle ündeşdi (MK, I, 197-11).

ün kyl- [ü:n kyl-] *gygyrmak, seslenmek, üýn çykarmak*: Horus ün kylgandan burun, biriňiz menden bizarlyk kylyb (SB, 24b-11).

ünle- [ü:nle-] *seslenmek, gygyrmak*: Ünledi ýasanur neme (ZME, 1053, 147-1). Ünledi ötgün (ZME, 1053, 143-1).

ünlük [ü:nlük] *gürleýän, gümmür-deýän, sesli*: Ünlük bulut (ZME, 705, 139-1).

ünmiş [أُونْمِشْ] *gowrulan et*: Ünmiş (IBM, 164-15).

üntür- [أُنْتُرْ] *deşdirmek, oýdurmak*: Ol aňar ýygaç üntürdi (MK, I, 243-11).

üp [أُبْ] *güýçlendiriji ownuk bölek*: Üp-ürüň (MK, I, 37-8).

üpe [أُوبَا] *ak reňk*: Üpe (Tuhf, 4b-13).

üpüp [أُبْبْ] *hüýpüpik*: Üpüp (MK, I, 74, 12).

üpreş- [أُبْرَشْ] *könelmek, dagamak, tozmak*: Tonlar üpreşti (MK, I, 198-13).

ür- I [أُرْ ، اُرْ] *ýel bermek, çişirmek*: Ürdi (IBM, 116-4).

ür- II [ü:r-] *üýrmek*: Garanku ahşam olanda waf-waf üren (GA, 46-9). Ürdi (Tuhf, 37a-4).

ürk- [ürk(ü)p PkrV أُرْكْ ، اُرْكْ] *ürkmek, gorkmak*: Ebi on kün öňre ürküp barmyş (MÇ, go, 8) — *(Onuň) öýi (maşgalasy) on gün öň gorkup, gaçyp gidipdir*. Koý ürkdi (MK, III,

310-7). Ürmek (IBM, 123-4). Nägehanda goýun ürkdi (GA, 215-1). At ürkdi (GA, 160-1).

ürkegen [أُورْكَانْ] *ürkegen, ürkek*: Ürkegen (Tuhf, 11b-13).

ürkek [أُورْكَانْ] *ürkek, gorkak*: Ürkek (Tuhf, 11b-ç).

ürkid- [أُورْكَدْ] *ürkizmek*: Gorkudyban şamatasy-la ürkiden (GA, 46-1). Tewlinbaz urub ýonudlary ürkiddi (GA, 263-7).

ürkmek [أُورْكَمَكْ] *ürkme, gorkup gaçma, iş ady*: Goýun ürkmege başlady (GA, 215-5).

ürkün [أُورْكَنْ] *aljyraňňylyk*: Ürkün (MK, I, 99-10).

ürkünç- [أُورْكَنْچْ] *şow-şowa düşmek, howpa düşmek*: Ürkünç bolup ürküldi (MK, I, 211-10).

ürküt- [أُورْكَؤْتْ] *ürküzmek, gorkuzmak*: Ol koý ürkütdi (MK, I, 222-5).

ürük- [أُورْكَؤْ] *ürkmek, gorkmak, ziňkildemek*: Ürükdi (Tuhf, 12a-8).

ürün [أُورْكَ] *teperrik, ruhany adamyň beryän sowgady*: Elig ürüni ber (MK, I, 120-15). Ürüň (MK, I, 120-12).

ürüneň [أُورْكَنْكَ] *gips*: Ürüneň (MK, I, 109-17).

ürüneňer- [أُورْكَنْكَرْ] *agarmak*: Ürüneňerdi neň (MK, I, 242-16).

ürünüş [أُورْكَنْ فَشْ] *garaguş*: Buşmas är bozguş tutar, äwmes är ürünüş tutar (MK, II, 11-10).

Ürüň Kaýas [أُورْكَ قَياسْ] *şäher ady*: Ürüň Kaýas (MK, III, 129-5).

ürüş- [أُورْشْ] *üfleşmek*: Ol maňa ot ürüşdi (MK, I, 160-6).

Ürüweýde [أُورْوَيدْ] *adam ady (aýal)*: Zübeýde, Ürüweýde, jan gyz (GA, 8-12).

üskeç [أُسْكَجْ] *kişmiş*: Üskeç (MK, I, 140-12).

üsne- [أُسْنْ] *meňzemek*: Bir şey birge üsnedi (MK, I, 242-10).

üst / üsd [أُسْتُ ، أُسْتُ ، أُسْتُ] **1) üst**: Gögsi üstide bir ajdaha minib (SB, 128b-9). Agyz açyb, öger olsam üstümüzde, Taňry görkli (GA, 5-12). Oroz goja iki dyzynyň üstünde çökdi (GA, 39). Henüz taht üstige olturub sen (SB, 127b-6). Imdi mübäreklilik birle taht üstige oltur (SB, 127b-12). **2) üstüne, ýurduna**: Üstüne 794

ýagy geldi (GA, 213-7). Oguz alarnyň üstige baryb... (SB, 121a-21). Alarnyň üstige baryb harb kyldy (SB, 121b-32).

3) niýet, maksat: Ýok erse kim, fitne üstide siz, geliň kim, harb kylaly (SB, 122b-22). **4) ýany, gapdaly**: Ol gudug üstige menzil tutub (SB, 4b-8). **5) öňi**: Durar ol lowhuň üstünde görünmez eýle ystagna (ND, 5a-14). **6) üçin**: Zülfüň gylynyň üsdine janbazam (KB, 468-10). **7) sebäpli, sonuň üçin, şol sebäpli**: Olur namazy onuň egsiklik üstine (MAS, 21b-6). **↔ üstüne ygtymat kyl-** – *ynam edip, boýun almak*: Ben dahy özinüň buýrugyna boýun werdüm dahy üstüne ygtymat kyldym (Ýaý, 100b-4).

üstek [أُسْتَكْ] *üste, goşmaça*: Men üstek berdim (MK, I, 108-12).

üstel- [أُسْتَلْ] *köpelmek, artmak*: Suw üsteldi (MK, I, 208-8).

üstem [أُسْتَمْ] *gymmatbaha daşlar bilen bezelen kemer, eýer we ş.m.*: Üstem (MK, I, 98-5).

üstik- [أُسْتِكْ] *höwesli ýapyşmak, ussat bolmak, ele almak, ökdelemek*: Ol bu işge üstikti (MK, I, 207-7).

üstün [أُسْتُونْ ، أُسْتُونْ] *üst, beýik, üstün, ýokary*: Andan üstün (MK, I, 99-13). Üstün bosaga (ZME, 94, 141-2). Üstün (IBM, 90-11).

üstündäki [أُوسْتُونْدَاكِي] *üstündäki, ýokarsyndaky*: Tam üstündäki abhana (ZME, 92, 110-2).

üş- [أُشْ] *deşmek*: Ol ok üşdi (MK, I, 146-9).

üş- [ü:ş- اوش] *üýşmek, ýygnanmak*: Lâşine guzugun üşdi (GA, 64-13). Püreler dâli Garçara üşdüler (GA, 88-4). Kafyrlar üşer, gylýjun ýalyn eýlär (GA, 195-8).

üşek [أُوشَكْ] *çöl pişigi*: Üşek (IBM, 174-17).

üşel- [أُشَلْ] *gözlenmek, barlanylmak, dörülme, dökülmek*: Anyň ewi üşeldi (MK, I, 171-10).

üşen- [ü:şen- اوشان] *üşenmek, gorkmak*: Toldy könlüm zülfüne gözünden ü(ý)şener (KB, 315-11). Üşenme, tolaş silsilesine, nola diýr sen?! (KB, 391-11).

üşendir- [أُوشَنْدِلَرْ] *üşendirmek, gorkuzmak*: Bu ýeriň siňegi bizi üşendirdi (GA, 252-13).

üşeň [أَشَنَك] *tekiz, ýülmek, ýylmanak*: Üşeň taş (MK, I, 121-2).

üşer- [أَشَرَ] *gözi garaňkyramak*: Anyň gözi üşerdi (MK, I, 156-4).

üşi- [أَشِي] *üşemek*: Är üşidi (MK, III, 191-10).

üşik [أَشِيك] *miweleri urýan aýazly sowuk*: Üşik (MK, I, 69-10).

üşkü [أُشْكُور] *kesgiç*: Üşkü (Tuhf, 34a-4).

üşkür- [أَشْكُر] *yada salmak, ýatlamak*: Ol unutmyş sözüg üşkürdi (MK, I, 195-6).

üşkürt- [أَشْكُرْتُ] *ýatlatmak*: Üşkürtti (MK, I, 195-12).

üştür- [أَشْتُر] *deşdirmek*: Ol ok üştürdi (MK, I, 190-7).

üşü- [أُشُو] *üşemek, doňmak*: Üşüdi (Tuhf, 20a-9).

üşür [عَشْر] *ekin hasylyndan alynýan dini salgyt, ondan bir alynýan salgyt, hüşür*: Aşlyglardan üşür alur erdi (SB, 11b-6).

üşür- [ü:şür- اِشور] *üýşürmek, toplamak*: Gylyç üşürin, paralaň (GA, 295-10).

üşüt- [أَشَّت] *üşetmek, sowatmak*: Ol meni tumlygga üşütti (MK, I, 182-3). Ol süjük üşütti (MK, I, 182-4).

ütük [أُتْك] *egin-eşikleriň epinini ýazmak, tekizlemek üçin gyzdyrylyp ulanylýan demir gural, ütük*: Ütük (MK, I, 66-3).

üw- [أُو] *gyrgyzdan geçirmek, üwemek*: Üwüptür (Tuhf, 34b-5).

– **üýez** [أُيَز] *çybyn*: Üýez (MK, I, 79-2).

üýke [أُيَكَة] *hüwi*: Gaba üýke dib ýörürken tartyb üzen (GA, 188-10).

üýük I [أُيُك] *baýyr*: Üýük (MK, I, 79-16).

üýük II [أُيُك] *lüyük, batga*: Üýük ýer (MK, I, 80-1).

üýük III [أُيُوك] *çökündi, löt, galyndy*: Üýük (IBM, 161-13).

üýük IV [أُيُوك] *söýgüniň hasraty*: Üýük (IBM, 144-15).

üýük- [أُيُك] *batmak, gömülmek*: Anyň azagy üýükti (MK, I, 225-13). Anyň azagy gumda üýükti (MK, I, 225-12).

üýüklig [أُيُوك لِيك] *aşyk, ýsgyň hasratyny çekýän*: Üýüklig (IBM, 144-15).

üýüş [أُيُوش] *gaygyly, gussaly*: Üýüş (Tuhf, 35a-3).

üýüş bol- [أُيُوش بُول] *bölünmek, paylanmak*: Üýüş boldy (Tuhf, 5a-8).

üw- [أُف] *owratmak, üwemek*: Ol etmek üwdi (MK, I, 146-12).

üz [أُز] **1** *ýüz, keşp*: Ki üzüme düşüjek beň gerek garara üzümünden (KB, 435-4). **2** *ýüzi, üsti*: Ol ganny taştdan ýerge tökdiler, erse gan ýer üzide gaýnaý başlady (SB, 24a-11).

üze I [üze AZV , أوزة إز] **1** *uly, beýik*: Üze Teňri (Oý, sag-12) — *Beýik Taňry*. **2** *yokary, yokarda*: Üze kök teňri asra ýagyz ýir kylyn-tykda ekin ara kisi ogly kylynmys (Kt, gd-1) — *Yokarda gök asman, aşakda boz ýer dörände, bu ikisiniň arasynda adam ogly döredi*. **3** *üst, üstünde*: ...Anta kalmysy budun on uýgur tokuz oguz üze ýüz ýyl olury (MÇ, dg-3) — ...*Onda galan halk on uýguryň, dokuz oguzyň üstünde ýüz ýyl häkim (kagan) bolup oturdylar (häkimlik etdiler)*. At üze bintire karyg sökdüm (Tk, dg-25) — *(Goşuny) atlandyryp, garyň (üstünde) ýol sökdüm (ýol salyp gitdim)*. Telim eýwan üze uçgan huma men (Mn, 311b-8). **4** *uçin*: Bu ýer nä kök üze ol (MK, III, 95-10).

üz- I [أُز] *üzmek, ýolmak*: Ol ýip üzdi (MK, I, 145-11). Üzdi (Tuhf, 30a-10). Däde Gorkud kösteği üzdi (GA, 84-2). Üzdi (Tuhf, 30a-10). Gollarydan üzüb çykardy (SB, 11b-23). Meniň tügimni üzüb, anyň birle baglagaýlar (SB, 11b-26). <>**könül üz-** — *tamaňy üzmek*: Çün boldy saçy taryga jan rişesi peýwend, / Baryb könül üzmek saçydan imdi ni imkan (BD, 36a-12). <>**umyd üz-** — *tamaň tala daňylmak, irmek*: Umyd üzdüler (GA, 94-9).

üz- II [أُز] *ýüzmek, suwda ýüzmek*: Eý-a sahypykrany kim, üzerler, / Gylyjyňdan adular gan içinde (Mn, 295a-4). Diýdi tahrym ýok idi eý rafyk, / Suw üzmekni örgenmeý oldum garyk (Ab, 28a-3).

üzekle- [أُزَكَلَا] *boýun damaryny kesmek, soýmak*: Ol koýug üzekledi (MK, I, 257-3).

üzengi [أُوزَانِكِي] **S: üzengü** Üzengi (Tuhf, 16b-12).

üzengü [اوزنگو ، اوزنگو] *üzengi*: Üzengü (IBM, 174-1). Üzengüsi gaýyşy üzülür (GA, 189-8). Üzengüye dyrmaýan dyzyň ölmüş (GA, 149-8).

üzerine [اوزرينه ، اوزرينه] **1) üstüne, golaýyna**: Oguzyň üzerine bir süri keýik geldi (GA, 76-2). Gazanyň üzerine ylgar ýetdi (GA, 127-5). **2) üst**: Gaba dyzy üzerine çökdü (GA, 36-10). Ewlerin gara ýeriň üzerine dikdirmişdi (GA, 36-3). Onuň üçin sizin üzerüňize nesne düşmez, atyň okuňuz diýdi (Ýaý, 103a-7). **3) soň**: Bunuň üzerine bir kaç zaman geçdi (GA, 69-5). Bunuň üzerine on alty ýyl geçdi (GA, 92-12). **4) hormatyna, hatyrasyna**: Doga-salam Resul hezret üzerine olsun (Ýaý, 100a-2).

üzgülik [üzg(ü)l(ü)k ClgZV] *üzmeklik, ýolmaklyk, gyrmaklyk*: Ýinçe ýogyn bolsar üzgülik alp ermis (Tk, go-14) — *Inçe ýognasa (ony), üzmeklik kynmyş (kyn bolýarmyş)*.

üzi [اُزِي] *iki dag arasyndaky ýol*: Üzi (MK, I, 83-7).

üzig [اُزِغ] *üzük, ýolnan, gyrlan*: Üzig (IBM, 166-13).

üzik [اُزِك] *yşk, muhabbet, söýgi*: Üzik — meni kümitti (MK, I, 66-7).

üzil- [اُزِيل] **S: üzül-** Üzilib özgeden özüm, gözüňe baglanly (KB, 94-12).

üzle- [اُزِلْ] *tamdyrda bişirmek*: Ol unug üzledi (MK, I, 240-10).

üzlen- [اُزَلْنِ] *gazanyň ýagynyň, köpüginin göterilmegi, çogmagy*: Aşyg üzlendi (MK, I, 218-1).

üzlüg [اُزْلُك] *ýagly*: Üzlüg muň (MK, I, 39-8).

üzlüş- I [اُزْلُشْ] *üzülmek, hasaplaşmak*: Alymlyg berimligden üzlüşdi (MK, I, 204-1).

üzlüş- II [اُزْلُشْ] *üzülmek, ýolunmak*: Üzlüşdi neň (MK, I, 203-15).

üzne- [اُزْنَا] *diýenini etmezlik, kejrlik, tekepbirlik etmek*: Ogyt ataga üznedi (MK, I, 242-6).

üzre [اوزره ، اوزرا] **1) üst**: Zerer gelmez bu kowl üzre durana (ND, 27a-3). Ýer üzre gudraty derýa ýaratty (Mn, 290b-9). Jahan binýadyny söz üzre goýgan (Mn, 290b-3). Dolan aý tagbiýe serbi üzre kyldy (Mn, 293a-7). Anyň dek kim, suw üzre tal nahaly (Mn, 302b-3). Howa üzre

berer şunkara guwny (Mn, 290b-5). Badyşahlyk tahty üzre olturdy (SB, 6b-8). **2) üçin**: Barça kişilere towpyk beren Taňrytagaladyr we dahy anuň üzre ygtymat kyldym (Ýaý, 101a-3).

üzrek [اُزْرَك] *ajayyp, täsin*: Üzrek neň (MK, I, 94-14).

üzret- [اُزْرَتْ] *köpeltmek, artdyrmak*: Ol tawaryg üzretti (MK, I, 220-3).

üzrül- [اُزْرُلْ] *bölünmek*: Üzrildi neň (MK, I, 209-9).

üzrüm [اُزْرُمْ] *bir zadyň in gowusy*: Üzrüm (MK, I, 98-1).

üzük I [اُزُوك] **1) ýüzük**: Üzügi astyda agusy bar erdi (SB, 23a-22). **2) möhür, möhürli ýüzük**: Möhür eterde mum ýapyşgan gibi basgaç üzük (Ab, 28a-6).

üzük II [اُزُك] *aylag suwy*: Üzük (MK, I, 68-12).

üzük III [اُزُكْ] *ayallaryň sypaty, halal, arassa aýal, uz, uzuk aýal*: Altun üzük (MK, I, 68-3).

üzüklük [اُزُكْلُك] *üzülen, kesilen*: Üzüklük (MK, I, 134-17).

üzül- [اُزُلْ ، اوزل] *ayrylmak, bölünmek, üzülmek*: Bu ýyşyg ol üzülgem (MK, I, 139-18). **<umydy üzü-** — *eden tamasy çykmazlyk, geljege bolan umydy kesilmek*: Alla weren umydyň üzülmesin (GA, 66-9).

üzüm [اُزُوم ، اُزْم] *üzüm*: Üzüm (MK, I, 71-14). Üzüm iýgil, azu gagun iýgil (MK, I, 82-15). Ak üzüm (ZME, 72, 130-1). Bişdi üzüm (ZME, 969, 120-2). Üzüm (IBM, 182-11). Üzüm agajy (IBM, 182-10). Ol baglaryň üzümi olur (GA, 160-8). Hurma, üzüm, zeýtun (SB, 37a-3). Gawun birle üzümiň hijriden köňlümde gam her suw (BD, 88b-14).

üzümlen- [اُزُومْلَنْ] *üzümlü bolmak, bol üzümlü bolmak*: Beziç üzümlendi (MK, I, 247-16).

üzün I [اُزُون] *doga*: Üzün (IBM, 188-10).

üzün II [اُزُون] *ussalaryň üstünde demir ýençýän guraly, sandal*: Üzün (IBM, 160-5).

üzün- [اُزُونْ] *üzülmek, kesilmek*: Üzündi (Tuhf, 6b-6).

üzürgen [أُذْرُكَنْ] *tapawutlandyrýan, seljermegi başaryan adam*: Bu är ol tegme neňni üzürgen (MK, I, 139-6).

üzüş [أُزُوش] *halas bolma, gutulma*: Üzüş (IBM, 146-7).

üzütle- [أُزُتْلَا] *bahyl hasap etmek, bahyllykda aýyplamak*: Ol any üzütledi (MK, I, 251-7).

üzütlük [أُزُتْلُك] *bahyllyk, gysgançlyk, husytlyk*: Üzütlük (MK, I, 133-9).

W

wa I [wa: وا] *buýruk berýäniň buýrugy inkär edilende aýdylyan söz*: Wa, nä tiýr sen? (MK, III, 161-16).

wa II [wa: وا] *way, bir ýeriň agyrsa, ynjasa aýdylyan söz, ümlük*: Wa (MK, III, 161-17). Zehm içre olur, gezer, ýanar başdan-başa eý wa (ND, 2a-8).

wabeste [wa:beste وابسته] *bagly, degişli*: Ýene bir zülfe wabeste görer men özni (BD, 43a-2).

wada [wa:da واده] **1)** *wada, söz, äht*: Wada çün eýlediň wefa hem kyl (BD, 47a-4). Öz wadalaryga wefa kylmadylar (SB, 8a-16). Ol wadaga dagy wefa kylgaý sen (SB, 8b-10). **2)** *müddet, wagt, möhlet*: Ajal wada ermeýinçe kimse ölmez (GA, 2-13). Uly dügünine wada goýdy (GA, 94-10). **◊wada ber-** – **S:** **wada kyl-** Wada berdi aňa bir çag (ZME, 523; 120-2). Halkga adyl we dad wadalary berdi (SB, 2a-13). Musa alayhyssalam alarny targyb kylyb, fath we nusratga wada berür erdi (SB, 9a-14). **◊wada ýet-** – *berlen sözün wagtyň dolmagy, berlen ähtiň wagtyň gutarmagy*: Azab gijesiniň wadasy ýetdi (SB, 25a-32).

wada eýle- [wa:da eýle- واده ايله] *söz bermek, wada bermek*: Gyzy my oňa wererem diýü wada eýlemişi (GA, 173-3).

wada kyl- [wa:da kyl- واده قيل] *söz bermek, äht, etmek*: Biz ezizge wada kylyb turur biz (SB, 5b-4). Musa alarga sabyr buýurub, nejat wadasy kylur erdi (SB, 8a-13).

wady [wa:dy وادی] *çöl, beýewan, jülge*: Gezer ol niçe müň ýyllar, bela wadylaryň ahyr (ND, 2a-8). Ol wadyda... bolur erdi (SB,

17b-33). Ol wadyda gumnyň galabasydan kişi ýöri almaz erdi (SB, 17b-33). **◊wadyýy-fyrak** – *aýralyk sährasy, aýralyk*: Ki wadyýy-fyraknyň içre gorkar men ki, ne etgeý men (BD, 36b-9).

waf-waf [واف واف] *it üýrende çykýan sese meňzetme, haw-haw*: Garanku ahşam olanda waf-waf üýren (GA, 46-9).

wafyr [wa:fyr وافر] *bol, köp, bereketli*: Ýahşy at, ýahşy kaftan, wafyr harjlyk werdi (GA, 237-4). Leşgerge wafyr mal berib (SB, 124a-17).

wagt [وقت , وقت] *wagt, döwür, bir zadyň bolup geçýän çagy, pursat*: Kazylyk goja tutsak oldygy wagt bir oglanjygy wardy (GA, 204-1). Ýaýy çekgen wagtda baş barmagyny boş goýmakdan... bolur (Ýaý, 134a-3). Resul alayhyssalam uruş wagtynda hutba okurdy (Ýaý, 101b-5). Ol wagtda adat ol erdi kim, ilçige tagarruz kylmas erdiler (SB, 122b-20). Ger bu üç işni muwafyk tapsaň, ol üç wagt ile (BD, 40a-8). **◊binazyry-wagt-** – *zamanasynyň taýsyzlygy, döwrüniň ýeke-tägi*: Ylym we akyl babyda dagy binazyry-wagt erdi (SB, 2a-9). **◊eýimmeýi-wagt** – *döwrün ymamalary, döwrüniň baştutanlary*: Harun ferzendleri kim, eýimmeýi-wagt erdiler (SB, 10a-29). **◊wagt bol-** – *wagty, pursaty gelmek*: Wagt boldy saňa fylan işni kylsaň (ZME, 347; 130-2). **◊wagt goý-** – *wagt kesgitlemek, bellemek*: Wagt goýdy Taňry namazga (ZME, 674; 130-2). **◊wagty-haml** – *dogurjak wagty, çagasy dünýä injek wagty*: Merýem kim, wagty-hamly ýawuk ýetdi, penah bir guruk hurma ýygajyga eltdi (SB, 24a-27). **◊wagt tab-** – *amadyny tapmak, pursatyny tapmak, ýerini bilmek*: Ol iki hatun fursat istär erdiler, wagt tabyb, kin we adawat ýüziden tiýdiler... (SB, 120b-25).

wagyd [وعيد] *gorkuzma, howp salma*: Ýene tirilib, wada we wagyd we nesihat başyga barur erdi (SB, 26a-2).

wagyd kyl- [wagy:d kyl- وعيد قيل] *gorkuzmak, howp salmak*: Any dogaýy-sähergäh birle ahy-nim şebge tähdid we wagyd kylyb erdi (SB, 5b-33).

wahdanyýet [وحدانيت] *birlik, ýeke-täklik, ýalňyzlyk*: Iman geltürüb, Allatagala wahdanyýetige ykrar kyldylar (SB, 8b-8). Erse

öz imanynyň yzharyny kyldy, Allatagala wahdanyýetige... (SB, 26a-14).

wahdat [وحدت] *birlik, ýekelik, ýeke-täklik, ýalňyzlyk*: Perdeýi-kesretnemadan syýyru bu wahdaty (ND, 8b-14). Wahdaty-sarfny zahyr kылgaý (BD, 8a-6).

wahşat [وحشت] *duşmanlyk, erbetlik betgümanlyk*: Niçe müddetden soň kaýsar birle anyň arasyda wahşat tüşdi (SB, 34a-25).

wahşy [وحشى] *yabany, wagşy*: Weger ki, eý peri-peýker, dönersiň wahşy haýwana (ND, 29b-14). Adamga ohşarlar weli wahşy tururlar — erdi (SB, 10b-31). Ermiýa alarnyň arasydan çykyb, wahşylar dek ýazy-ýabanda gezer erdi (SB, 16a-10).

wahyd [واحد] *ýeke, ýalňyz (Hudaý)*: Ola bir nury-wahyd ol, sera-ser kyblaýy her ja (ND, 2a-10).

wahyý [وحى] *bir pikirniň ýa-da buýrugyň Alla tarapyndan pygamberlere habar berilmegi, Allatagala tarapyndan inýän ylham, owaz*: Görüb, wahyý oldy ruha kim, aýryl işbu kalpdan sen (ND, 22a-4). Niçe müddetden soň Ybrahymga wahyý nazyl boldy (SB, 3a-22). Ol sagatda wahyý nazyl boldy (SB, 8a-3).

wakyf ol- [wa:kyf ol- واقف اول] *habarly bolmak*: Ne yssy okumak, ýazmak, bu syrta wakyf olmazsaň (ND, 17b-12).

wajyb [واجب] **1)** *din boýunça parza ýakyn, ýerine ýetirilmesi hökmany amallar*: Namazyň wajyplary ýedidür (MAS, 19b-1). **2)** *zerur, gerek, hökman*: Bu işde yhtyýat wajyb turur (SB, 4b-26). Andan ijtinab wajyb we lazým turur (SB, 2b-22). **◊wajyb gör-** — *zerur hasaplamak, hökmany hasaplamak, zerur saýmak*: Arablar... gaýrat kylyb, jihād kылmakny özlerige wajyb gördiler (SB, 35b-12).

wajyb kyl- [wa:jyb kyl- واجب قیل] *hökmany berjaý etmek*: Wajyb kyldy işni (ZME, 650; 143-2).

wajyblyg [واجب لىغ] *wajyp bolmaklyk, hökmanylyk, gaýra goýup bolmazlyk*: Buýruk Taňrytagaladan ýol görsterür wajyblyg üstüne (MAS, 2b-2).

wakaýyg [waka:ýyg وقایع] *wakalar, hadysalar*: Wakaýygy kim, her biriniň ruzgäride wakyg boldy (SB, 42a-31).

wakf kyl- [وقف قیل, وقف قیل] *bermek, bagyş etmek, bagyşlamak, sowgat bermek*: Lebüne wakf kyldum jan ki, älemler haýatydur (KB, 333-5). Barça emläk we esbablaryny ataşkedeler birle kilisiýalarga wakf kyldy (SB, 41b-14).

wakyf [wa:kyf واقف] *habarly, bilýän, ägä*: Barça tillerden wakyf erdi (SB, 127a-4). Mugaýýabat we esrarga wakyf erdi (SB, 129b-1).

wakyf bol- [wa:kyf bol- واقف بول] *habarly bolmak, bilmek, düşünmek*: Kumam han bu sözlerden wakyf bolub, bir guýrukny alyb, ol itge berdi (SB, 127a-9). Mesgud bu habardan wakyf boldy (SB, 130a-12).

wakyga [wa:kyga واقعه] **1)** *waka, hadysa*: Bu wakygany liýýa — Ýakub hatuny eşitib Ýakubdan sorady (SB, 4a-18). Anyň köňlige bu wakygalar asla ýaman gelmedi (SB, 6a-20). **2)** *düýş*: Gije ýatyrkan, Garajyk çoban gara gaýguly wakyga gördi (GA, 39-11). Wakygasyndan sermerdi, öri turdy (GA, 93-11).

wakyg bol- [wa:kyg bol- واقع بول] *ýüze çyk-mak, peýda bolmak*: Eger bir müşgil iş wakyg bolsa, ol any hell kылgaý (SB, 121b-14). Anyň we Oguz oglanlarynyň arasyda wakyg bolub erdi (SB, 122b-28).

wala [wa:la والا] *belent, beýik*: Ýedi gat zernigär eýwany-wala (Mn, 290b-4).

Walidiýýe [Wa:lidiýýe والديه] *Hoja Ubeydullanyň kyssa bilen ýazan we Babyr tarapyndan şygır görnüşine geçirilen eseriň ady*: Walidiýýe bile meşhur durur (BD, 3a-9).

walla [والله] *Hudaýdan ant içmeklik*: Walla, ýagşy ýigit, mürewwetli ýigit (GA, 73-9). Walla ki, ýüzüň göreli özgelere ýüz görmedüm (KB, 330-6). Ant içerlerdi, aýdurlardy: «Walla sen urduň, walla sen urmaduň» — diýib (Ýaý, 130a-4). **◊walla-billä** — *walla-billä, Hudaýa kasam bolsun*: Walla-billä, togry ýoly görer iken, egri ýoldan gelemeýeýin (GA, 276-2).

waly [wa:ly والى] *häkim, ýolbaşçy, hökümdar, baştutan*: Ysmagyldan soň ol walyýy-haremi-Käbe boldy (SB, 3a-28).

walyh [wa:lyh والىه] **1** *aşyk*: Anyň jemalyga walyh we haýran bolub, huşlarydan gidib... (SB, 4b-33). **2** *däli, diwana*: Biri harab-u biri walyh-u biri haýran (BD, 38a-2). <**walyhy-haýran** – *däli-haýran*: Okuýub ger görmeseýdim walyhy-haýran idim (ND, 196-16). Gözüüm ýaşly, köňül walyhy-haýran (ND, 25b-6).

walyh bol- [wa:lyh bol- والىه بول] *aşyk, bolmak, söýmek*: Sudawa any görüb aňa aşyk we walyh boldy (SB, 14a-14).

war [wa:r وار] *barlygy, bar bolmagy aňlad-ýan modal söz, bar*: Meger, kafyryň jasusy wardy (GA, 260-10). Ýol üzerinde kafyryň Aýasofyýasy wardy (GA, 279-10). Sera-ser, eý şahy-älem, ne kim, war hatmy-Gurhany (ND, 38a-4). Ajaýyp gamzasy wardur ki, uraly jigerde oh (KB, 529-15). Dahy şekünmi war senün bu syr çünki aýan oldy (KB, 530-1).

war- [وار] *barmak, gitmek*: Dirse hana garşy wardy (GA, 23-9). Mere, kawat, war, begüne diý, gelsün (GA, 285-4). Sag-esen waryb gelesen (GA, 260-1). Waraýyn, maňa bir ýesir wereýdi (GA, 219-1). <**äre war-** – *durmuşa çykmak*: Aýybluja han gyzyňa äre warmak aýyb ola (GA, 115-3). <**wara bil** – *baryp bilmek*: Ýaman ýere warmys sen, wara bilmen (GA, 150-8). <**warajak ol-** – *barjak bolmak, barmak islemek*: Eger çoban-la warajak olursam, galyn oguz begleri benim başyma kakynç kakarlar (GA, 50-1). Babaňa, eneňe saglyk-la warajak olursaň, beni bunda gelub halallyga alurmy sen? (GA, 98-8). <**waraldan bärü** – *baralym bäri*: Bu ewi harab olysy äre waraldan bäri (GA, 8-1). <**warar ol-** – *barjak bolmak*: Banyçiçek Ýalançy ogly Ýaltajyga warar olmyş (GA, 97-8). <**warmagym ýok** – *barmazlyk, barjak däl*: Ag alynly Baýyndyr hanyň diwanyna warmagym ýok (GA, 245-9).

warak [ورق] *warak, kagyz*: Babyr, bu iki waraknyň muharryry, / Biri bütün waraktur-u peýwendtür biri (BD, 53b-ç).

wareste [wa:reste وارىسته] *rahat, halas bolma*: Şükür Babyr kibi wareste görer men özni (BD, 43a-5).

warhamlyk [ورهمليك] *bulam-bujarlyk, aljyramaklyk, çagşamaklyk*: Bunça warhamlyk, zytyrab neden (KB, 567-15).

war kyl- [wa:r kyl- وار قیل] *yaratmak, döretmek, emele getirmek*: Ýüz biň şükür we sena ol Taňryýa kim, älemleri ýok iken war kyldy (Ýaý, 99b-2).

warlyg [wa:rly:g وارلىغ] **1** *barlyk, bar bolmaklyk, durk, dirilik*: Warlygym ilini şah-a şöyle jemaluň aldy ki (KB, 330). **2** *barlyk, baýlyk*: Synaperdaz olmak üçin ýahdy warlygy oda (KB, 523-6). Warlyguň warlyh degüldir, saýadur (KB, 536-8).

warlyh [وارلىخ] **S: warlyg 1** Warlyguň warlyh degüldir, saýadur (KB, 536-8).

warlyk [wa:rlyk وارلىق] **S: warlyg 1** Ýa kadyr Alla, birligiň, warlygyň haky çün (GA, 156-7).

warmak [وارمق] *barmak, ugramak, gitmek*: Şimdi, gyzlar ýanyňa warmak istär (GA, 111-12). Bu otagyň üzerine warmaga edeplendi (GA, 76-7).

warta [ورطه] *howp, gorky, heläkçilikli ýagday*: Erse tobasy kabul bolub, ol wartaýy-heläkten halas boldy (SB, 15b-22).

waruban [وار بن] *baryban, baryp*: Waruban, pygamberiň yüzün gören (GA, 62-4). Waruban, destursyzja Baýyndyr hanyň ýagysyn basan (GA, 150-8).

waryd ol- [wary:d ol- واريد اول] *gelmek, girmek*: Wagtlardur namazuň, bunuň gibi waryd oldy (MAS, 14a-3).

warys [wa:rys وارث] *mirasdüşer*: Olurmy warysy-Ahmet, habar wer, emri- perman ol (ND, 18a-2). Warysy-mülk biz, bizimdir soltanat (ND, 15a-12).

Warýus [Wa:ryu:s واريوس] *adam ady (erkek)*: Andan soň Warýus üç ýyl we üç aý kaýsarlyk kyldy (SB, 21b-27).

wasf [وصف] **1** *öwme, öwgi, taryp, wasp*: Ýazar-sa ger anyň wasfyn, o şeýler galmyýa asla (ND, 6a-9). **2** *beýan, sypanlandyрма, aýtma, beýan etme*: Wasfa gelmez derdim, eý gaşy helal! (ND, 29a-11). Wasfy-hal aýtur (Mn, 295a-8).

wasf et- [وصف ايد] *wasp etmek, taryplamak, sypatlandyрма*: Bu yşky çü nije wasf edem (KB, 302-12).

wasl [وصل] *gowuşma, ýetişme, duşuşma*: Kurby-Haka wasl olduň, ýogsa inkär kemi ýok (ND, 17a-4). Yrag eder bize waslyň, ýahyn kylur hijrim (KB, 330-16). Meniň derdimge derman wasl erer bes (Mn, 301b-5). Maňa uçmah erer waslyň huzury (Mn, 301b-9).

waslat [وصلت] *birikmeklik, gowuşmaklyk*: Durma, waslat tohmyn ek (ND, 25b-9). Şah-a, beni sen waslatuňa ruza sanasyn (KB, 152-10).

wasl eýle- [وصل ايله] S: **wasf et-** Özüň wasl eýleýüb daryl-amana (ND, 27a-7).

waswasa kyl- [وسوسة قيل] *waswasa salmak, waswas etmek, azdyrmak, azaşdyrmak*: Şeytan aňa waswasa kyldy kim, asmanga uruj kylgaý (SB, 14a-11).

wasyl bol- [wa:syl bol- واصل بول] *birleşmek, gowuşmak*: Adam tofrakdan erdi, ýene tofrakga wasyl boldy (SB, 124b-20). Allatagala rehmetige wasyl boldy (SB, 16a-26).

Wasyl Daman [Wa:syl Da:man واصل دامن] *adam ady (erkek)*: Ol şäheriň häkimi Wasyl Daman atlykga muttasyl boldylar (SB, 11a-10).

wasyl ol- [واصل اول] *ýetişmek, gowuşmak*: Beýrek patyşahlar patyşahy Haka, wasyl oldy (GA, 299-8). Beýrek Haka wasyl oldy (GA, 300-7).

wasyta [wa:syta واسطه] *arka, degişlilik, nesep*: Feridun... on wasyta birle Jemşid esbaty turur (SB, 3b-20). Ol Harun öwladýdan turur, on baş wasyta birle Harunga ýeter (SB, 17a-11).

waşak [وَشَاك] *oglan, ýetginjek*: Waşak (IBM, 143-7).

watan [وطن] *watan, ýurt, önüp-ösen ýeriň, dogduk depe*: Enbiýa öz watanlaryga murajagat kyldylar (SB, 16b-13). Kowum arasyda ýalgançy boldum, öz watanyndan mufarakat kylur men (SB, 25b-3). Miýesser olsa eger ýar wasly gurbette watanny ne kyla-ýu öz diýar nige gerek (BD, 83a-6). <>**jelaýy-watan** – *watandan aýrylmaklyk, ýurtdan aýra düşmeklik*: Halk andan bizar bolub, her biri jelaýy-watan boldylar (SB, 6b-21). Galgan beni- ysraýyl zeruretden jelaýy-watan kylyb, köprägi Müsür welaýatyga bardylar (SB, 16a-12). <>**watan tut-** – *ýerleşmek, watan tutmak*: Genjeýe warub watan tutdy (GA, 236-11).

<>**watany-asly** – *jennet, behişt, uçmah*:

Watany-asla erişmek üçin, eý şahy-kibar (ND, 9b-16). Habar al, eý peri, ondan watany-asla ulaş (ND, 16a-17). Watany-asla eriş, ulwada soltan olagör (ND, 11a-7). <>**watany-mäluf** – *söýgüli watan, asyl watan, ata watan*: Öz watany-malufyga murajagat kyldy (SB, 19b-29).

watan kyl- [وطن قيل] *watan edinmek, ornaşmak, mekan tutmak*: Tedrij birle anda watan kyldylar (SB, 18a-11).

waweýla [wa:weýla: واولا] *gynanç, gaýgy-gam, aňladýan ümlük, wah, haýp, wa hasrat, waharman*: Görüb ol halky-älem kim, diýerler anda waweýla (ND, 3a-12). Ah-u waweýla surudum, derd-u gam hem söhbetim... (BD, 37b-1).

waweýleta [wa:weýleta: واولتا] S: **waweýla** Ýogsa gitdi döwlet elden hesret-a, waweýleta (ND, 4a-12).

waý [wa:ýaى] *gaýgy, hasrat, ölüm, aýralyk, gynanç aňladýan ümlük, waý*: Waý, begim gardaş, myradyna, maksudyna ermeýin, ýalňyz gardaş (GA, 91-12). Waý, al duwagym eýesi (GA, 92-3).

waýna- [وَأَيْنَا] *oýnamak*: Waýnady (Tuhf, 32a-7).

wazg [وضع] *dogurma, dünýa inderme*: Bir hatun wazgy üçin galdyň (SB, 125a-1). <>**wazgy-haml** – *dogurma, dünýa inderme*: ...wazgy-hamly ýetdi (SB, 122a-8). Hatunymnyň wazgy-hamly boldy, ol sebäbden gijräk hyzmatga ýetdim (SB, 124b-33).

waz gel- [واز كل] *niýetiňden dänmek, ýüz öwürmek*: Noş edüb waz gelme sen kim, haşra dek ärlük budyr (ND, 8b-16).

wazg kyl- [وضع قيل] **1)** *bina etmek, esaslan-dyrmak, düýbüni tutmak*: Mähelle we ewler Antakyýaga ohşar wazg kyldy (SB, 34a-33). **2)** *aýyrmak, ýok etmek*: Artuk kylgan hyrajlarny ragaýalardan wazg kyldy (SB, 41b-33).

wazyg I [wa:zyg واضع] *düzüji, esaslandyryjy, düýbüni tutujy*: Eger bu dinden gaýtmab we wazygy öltürmeseň leşger Eýranga tartyb... harb kylgusy men (SB, 17a-33). Nestur mezhebiniň wazygy Mamun halyfa zamanyda ermiş (SB, 27b-11).

wazyg II [wazy:g وَضِيع] *pes, aşaky gatlak:* Badyşah we wazyg we şerif... bu işde barabar bolgaý (SB, 32a-11). Halaýykny wazyg we şerifden jem kylyb, hamd-u senadan soň... (SB, 37a-15).

wazyh [wa:zyh وَاضِح] *äşgär, aýdyň, belli:* Küfr we kunudy halk arasyda wazyh we lamyh boldy (SB, 28b-29).

wazzah [wazza:h وَضاح] *örän ak, an-ak:* Bars merezi ayz bolub erdi, anyň üçün lakabyny wazzah goýdylar (SB, 22a-5).

we [و , و] *we (kömekçi):* Gelin we ýeňňe (ZME, 164; 118-1). We hem seniň-le göreşelim (GA, 78-13). Jeň we söweş etdi (GA, 34-6). Niçe bu gamza we niçe bu işwe we nāz (KB, 402-7). Ok atyň we dahy at biniň (Ýaý, 102b-3). Ýaýlak we gyslagy Türküstan ýerleride bolur (SB, 120b-3).

weba [weba: وَا] *mergi keseli, gyrgyn:* Bagzy ýyllarda weba bolub, halk köb öler erdiler (SB, 2a-1).

webal [weba:l وَبَال] *günä, ýazyk:* Alysaram ben ol gany niye ki, çoh webal ise (KB, 490-2). Any heläk kylmak webal turur (SB, 4a-21).

wedad [weda:d وَدَاد] *dostluk, doganlyk*
◊ **jaddaýy-wedad** – *doslyk ýoly, ýörelgesi:* Jaddaýy-wedadny mesluk tutar erdi (SB, 127b-1).

weger [وَكْر] *we eger:* Ger Abu Bekr, Omar, weger Aly, Osman nedir? (ND, 14a-2). Bu ki, sahybkyran istär, weger ne ýogsa, eý Nagşy! (ND, 11b-6).

wefa [wefa: وَفَا] *wepa, sözüňde, ähdiňde durma:* Wefa wermez anyň sagýy ki, ermek pek yrakdandyr (ND, 12a-5). Kany benüm ile seniň ähdi wefalaruň, begüm? (KB, 557-1).

wefadar [wefa:da:r وَفَادَار] *wepaly, wepadar, ynamly, ähtinde durýan:* Gury han tiýdi: «Eý ýary-wefadar!» (SB, 128b-4).

wefakeşlik [wefa:keşlik وَفَاكِيش لِيك] *wepalylyk:* Tarykat ýolyda wepakeşlik (BD, 97b-2).

wefa kyl- [wefa: kyl- وَفَا قِيل] *wepalylyk etmek, wepaly bolmak, sözüňde tapylmak, ähdiňde durmak:* Ýaşyň uzun ki, bu wagdaýa hoş wefa kylduň (KB, 513-1). Wefa kylgan kişilerge wefa kyl (Mn, 295b-10). Öz

wagdalaryga wefa kylmadylar (SB, 8a-16). Ol wagdaga dagy wefa kylgaý sen (SB, 8b-10).

wefalyk [wefa:lyk وَفَالِيك] *wepaly, sözüňde durýan, tapylýan:* Wefalyk gulny asrar padyşalar (Mn, 297b-5).

wefasyz [wefas:z وَفَاسَز] *wepasyz, wepasy bolmadyk:* Jahan ýel dek, ömür gül dek wefasyz (Mn, 308a-5).

wefat [wefa:t وَفَات] *ölüm, wepat:* Ikinji kim, durar ol kim, wefatyndan mukaddam ol (ND, 35b-2). Atasynyň wefatydan halaýyk köňli zeňňär tutup erdi (SB, 126b-19). Anyň wefatydan soň Gara alb Ýawguý han ogly... (SB, 127b-31).

wefat bol- [wefa:t bol- وَفَات بُول] *S: wefat kyl-* Ybrahymnyň ömri kim, iki ýüz ýylga ýetti wefat boldy (SB, 3a-31). Ýusuf dagy wefat bolgan çakgaça ezizi-Müsür erdi (SB, 5a-29).

wefat kyl- [wefa:t kyl- وَفَات قِيل] *ölmek, ýogalmak, aradan cykmak:* Ol wefat kyldy erse ogly badyşah boldy (SB, 130a-7). Togsan ýyl badyşahlyk kylgandan son, wefat kyldy (SB, 127b-19).

weh [وَه] *S: wah* Weh ki, gün-günden bolur men öz özümde näümyd (BD, 93a-5).

wehm [وَهْم] *gorky, ätiýaç, wehim:* Lebleriňe hiç ermedi wehm hyýaly (KB, 430-12). Anyň wehmiden wefat boldular (SB, 9a-1).
◊ **wehme düş-** – *gorka düşmek, howsala düşmek:* Jan perişan görijek gisüsini wehme düşer (KB, 423-4).

Wehriz [وَهْرِيَز] *adam ady (erkek)* Nowşirwan Adylyň serkerdeleriniň biri: Bir merzban Wehriz atlykny kim, jahan bähliwanlardan erdi, alarga pişwa kylyb (SB, 36b-4). Wehriz bir salhorda, dilawer kişi erdi (SB, 36b-5).

wejd [وَجْد] *şatlyk, zowky-sapa:* Wejd ähli çü oldy bu söbüksary söwerem (KB, 518-7).

wejh [وَجْه] **1)** *esas, özen, barlyk:* Ab, ataş, häk, ýelden wejhi-ynsan eýledi (ND, 33b-4). **2)** *niýet, maksat, meýil:* Bu wejh-le sen adam dükeder sen (GA, 219-12). Ne wejhi war miýanundan kenaryň (KB, 332-11). **3)** *keşp, sypat, ýüz:* Ger awçy isem ar-u haýa wejhüme sygmaz (KB, 430-11). Gözlerim ýaşyny ýüz-u wejh ile ol eýledi şat (KB, 184-4). **4)** *usul, tär,*

yörelge: Bu wakyganyň tedbirini bir wejh (birle) sawab kylgaý men (SB, 23a-3).

wekalet [weka:let وکالت] *wekillik, wekil bolma, wekilçilik etme*: Wekalet hyzmatyn ol dem alub «Lä» harfy dildaryň (ND, 4b-16).

wekil kyl- [وکیل قیل] *wekil etmek, bellemek*: Wekil kyldy any işge (ZME, 489; 143-2).

wela [wela: ولا] *zyygiderli, sepleşikli*: Bu hekaýat hysby-zaman birle bir-birige peýweste erdi, bezeruret welaga tüşdi (SB, 15b-27).

weladat [wela:dat ولادت] **1)** *dogluş, dogulma, dünýä inme*: Ittifakan ol harytany Garaman han weladatyda tapdylar (SB, 126b-23). Anyň weladaty ýawuk turur (SB, 7a-9). **2)** *doglan ýeri, doglan jaýy*: Anyň weladaty Babyl hududyda erdi (SB, 2b-7).

welaýat [wela:ýat ولایت] **1)** *welaýat, ülke, ýurduň belli bir bölegi*: Andan ötüb her welaýatga ýetdi, erse tutub (SB, 121a-31). Ýolda, Jarkend welaýatyda galyb turur (SB, 129b-18). Umara ýene Horasan welaýatlarydan mal istediler (SB, 129b-9). **2)** *welilik, keramatlylyk*: Gir welaýat şähri içre Ahmed-u Rahmana er (ND, 12b-1). **◊welaýat bol-** – *oňuşmak, ylalaşmak*: Men Hajar birle bir welaýat bolmas men (SB, 2b-32).

weled [ولد] *perzent, çaga, nesil*: Terk et jümle weledi (ND, 43b-3).

weleýk [ولیک] **S:** **weli** Fikriňden idi weleýk hursandlygym, / Zikriň bile bu hasta köňül şad erdi (BD, 71b-9).

weli I [weli: ولی] *keramatly, öňden görüji*: Nagşy-ýa, oldy weli (ND, 43a-3).

weli II [weli: ولی] *patýşa, hökümdar* **◊weli nygmat** – *nygmat beriji, howandar, hemaýat ediji, hojaýyn*: Öz weli nygmatym ewide rowa bolgaý kim, hyýanat kylgaý men (SB, 4b-21). **◊weli ähd** – *mirasdüşer, mirasdar, tagt mirasdüşeri*: Diriligimde meniň mülkimge tamag kylur sen, weli ähdim sen turur sen (SB, 38a-13).

weli [ولی] *weli, welin, emma, yöne*: Hub ýerde tuş oldy weli, maňa sen ýaman ýerde duşak olduň (GA, 129-1). Habar ol imdi resmimden weli, paş etme her ýada (ND, 29a-4). Ýañagy gülgün weli, gisüleri sowsany (KB,

349-7). Weli gözden ahan aby-rezandur (KB, 18-16). Weli hergiz ulaşmaz göwhere has (Mn, 301b-5). Ýakub pişdestlik kyldy weli, bir doga galyb turur, any seniň hakyňga kylaýyn (SB, 3b-13).

weli ähd kyl- [ولی عهد قیل] *mirasdüşer etmek, mirasdüşer bellemek, saýlamak*: Bähmenni öziğe weli ähd kyldy (SB, 17b-26). Atasy any öziğe weli ähd kylyb, täç anyň garnyga goýub (SB, 18b-18).

weliken [ولیکن، ولین] *emma, yöne, weli, welin*: Saçuň anbar durur, şah-a, weliken gaty berhemdür (KB, 472-5). Weliken gaşlaryň sahybkyrandur (KB, 18-12). Weliken ol gyluň, bary-gerandur (KB, 18-13). Weliken ýer ýüzünde ady galdy (Mn, 302a-6). Meni diwana gaşyda weliken, andan artuk sen (BD, 21b-11).

weliýulla [weli:ýulla ولی الله] *Hudaýyň dosty, Hudaýa ýakyn*: Weliýulla ile jan-a, bu remzi fähm edem diýrseň (ND, 10a-15).

Welleýl [ولیل] *Gurhanda bir süräniň ady*: Awazaýy-«Welleýl» begüwş erdi nigär-ä (KB, 581-12). Zehi hall eýledi billä bize «Welleýl» tefsirin (KB, 407-15).

wer- [ور، وړ] *bermek*: Hanlar hany oglana – beglik werdi (GA, 34-9). **◊at wer-** – *at goýmak, dakmak atlandyrmak*: Bu kitaba «Hulasa» diýü at werdim (Ýaý, 101b-1).

werd et- [ورد ایت] *gaýtalamak, ýat tutmak*: Tä kim, bu yşk derdini ben werd etmişem (KB, 534-5).

werhem [ورهم] *çalam-çaş, agdar-dünđer*: Gözüň baz olaly werhem durur dil (KB, 130-13).

werhem eýle- [ورهم ایلله] *çalam-çaş etmek, dargatmak*: Zülfini bah saba ýeli nijesi werhem eýlemiş (KB, 327-3).

werziş [ورزش] *bir zady etmeklige endik, hemişe bir hereketi gaýtalap, endik etme*: Werzişi-yşk eýlese bizçilerin kişiler (KB, 2-10).

wesaýa [wesa:ýa: وصایا] *wesýetler, pendi-nesihatlar*: Wesaýa we uhudlar dünýäde goýdy (SB, 27a-8).

wesile [wesi:le وسیله] *sebäp, serişde*: Bu halat ile hele ortada wesile köňül (KB, 427-1).

wesme [wesme: سُمْه] *sürme, gaşa çalynýan boýag*,
wesme: Gök wesmede ol aý, gaşy göýä hyýaldur (BD, 24a-7).

wessalam [wessala:m والسّلام] *iş tamam boldy, gutardy*, *wessalam*: Mundan artuk dagy diýib tururlar, wessalam (SB, 40a-27). Badyşahlykny Şabur bin Şabur Zülektafga berdiler, wessalam (SB, 29b-32).

wesýet [wesýet: وصية] *wesýet, nesihat*: Wesýet öz garyndaşy Yshakga kyldy (SB, 3a-26). Ýusuf ata wesýeti birle Şamga eltib (SB, 6a-13).

wesýet et- [wesýet et-: وَصَّيْتُ أَت] *maslahat bermek, tabşyrmak, nesihat etmek*: Burunky ustadlar şägirtlerine bunun kibi wesýet ederler idi (Ýaý, 118b-8).

wesýet eýle- [wesýet eýle-: وَصَّيْتُ اَيْلَه] S: **wesýet et-** Wesýet eýlemiş, benim ganymy alsun (GA, 301-1).

wesýet kyl- [wesýet kyl-: وَصَّيْتُ قِيل] S: **wesýet et-** Wesýet kylur erdi kim, her kaçan maňa bir ferzend hasyl bolgaý... (SB, 126b-22). Ýusuf wefat kylgan çakda wesýet kyldy (SB, 6a-14).

weý [weý: وَي] *geň galmagy aňladýan ümlük*,
weý: Weý, gaşlary hajyb, ýüzi han, kirpügi çawuş (KB, 324-4).

we-ýa [we-ýa: وَيَا] *ýa-da*: We-ýa terkib olan unsur, we-ýa hud kim, zyban söýlär (ND, 14b-17).

weýran [weýra:n وَيْرَان] *weýran, bozuk, harap, ýykylan*: Olmaýub hergiz pena, magmur olan weýran nedir (ND, 7b-6). Ol welaýatny weýran we perişan kylgaýlar (SB, 20a-4).

weýran kyl- [weýra:n kyl-: وَيْرَان قِيل] *weýran etmek*: Bagdadny kim, weýran kyla biler (KB, 592-13). Ol ýene bu weýrany-Bagdad kylar (KB, 592-13). Ataşkedelerni weýran kyldy (SB, 19a-21).

wezan [weza:n وَزَان] *öwüsýän, öwsüp duran*: Çün bady-fena akybetil-emr wezandur (KB, 576-4).

wezarat [weza:rat وَزَارَات] *wezirlik*: Ýusufny eziz ýerige wezarat mansabyga mensub kyldy (SB, 5a-27). Hazymanyň wezaratyga mensub erdi (SB, 22b-19).

wezife [wezi:fe وَظِيفَه] *sowgat-salamlar, berimler, gündelik berilýän zatlar*: Alarga köb wezifeler tagýyn kyldy (SB, 5b-17).

wezir [wezi:r وَزِير] *wezir, ministr*: Wezir (ZME, 678; 102-2). Oturmyşdyr wezir ik-le gurub bir tahty-hakany (ND, 34a-3). Weziri Besi hoja Salurdan erdi (SB, 126b-10). Haman kim, fyrgawn weziri erdi leşger alyga tüşdi (SB, 8a-29).

wezir kyl- [wezi:r kyl-: وَزِير قِيل] *wezir bellemek, wezir saýlamak*: Merdjaýny anyň ýerige wezir kyldy (SB, 17a-4).

wezirlik [wezi:rlik وَزِيرْلِيك] *wezirlik*: Müsür wezirliği kim, Ýusuf alayhyssalamga karar tabdy (SB, 5a-33). Kubad wezirliğini Şabur Razyga berdi (SB, 32a-27).

wezirlik kyl- [wezi:rlik kyl-: وَزِيرْلِيك قِيل] *wezirlik etmek, wezir bolmak*: Müddet niçe ýyl wezirlik kyldy (SB, 11a-30).

wezn [wezn: وَزْن] *ölçeg, bogun ölçegi*: Munda mysrag bu surat boldy, / Wezn tagýyry zarurat boldy (BD, 8a-9).

wildan [wilda:n وَلْدَان] *jennetdäki hyzmatkärler*: Kuwwaty ruh oldy wildan, hem ferişdeler nefes (ND, 11b-16). Ýa, bu jismiň jennetinde, wer habar wildan nedir? (ND, 14a-4).

Wis [Wi:s وَيْس] *adam ady (aýal)*, «*Wis we Ramin*» *dessanyň gahrymany*: Wis anyň mahnubasy erdi (SB, 20b-24). Wis we Ramin kyssasy jahanda magruf we meşhur turur (SB, 20b-24).

wuňuş [wuhu:ş وَحُوش] *ýabany, wagşy haýwanlar*: Biri anyň wuňuş oldy ki, ýagny kuwwaty-haýwan (ND, 21b-1). Jümleýi aşýa, wuňuş, we tuýur we jibäl anyň birle tesbih okur erdiler (SB, 12b-6). Wuňuş we tuýur anyň başyga jemg bolub andan gaçmas erdiler (SB, 12b-5).

wujud [wuju:d وَجُود] **1) barlyk, beden, şekil**: Gir, wujudyň şähri içre, aç gözün jahana bak (ND, 16b-9). Wujudga gelmedi sen dek ademden (Mn, 307a-9). Özgelere hestli-gide nāwujud (BD, 10a-10). **2) barlyk, bar bolmaklyk**: Muluky-towayýf wujudy üçün işi ilgeri barmady (SB, 20b-30).

wukuf [wuku:f وقوف] *habarly bolma, bilme*: Alarnyň zikri Herkylýus birle towaly ýazyldy kim, alarnyň ahwalyga asanlyk birle wukuf hasyl bolgaý (SB, 27a-20). Rumylar badyşahlygydan wukufy-tamam hasyl kylgaý (SB, 29b-1). <>**sahyb wukuf** – *habarly, bilimli, bilýän*: Ýusuf tagbyr ylmyda bisýar sahyb wukuf erdi (SB, 5a-8).

wuslat [وصلت] *birleşme, goşulşma, nikalaşma*: Biziň we siziň aramyzda wuslat we muwafakat laýyk turur (SB, 22b-17).

wusta [وُسطى] *orta barmak*: Arab dilinje bu barmaklara hynsyr, bynsyr we dahy wusta diýrler (Ýaý, 114a-8).

wusul [wusu:l وصول] *gowuşma, duşuşma*: Bolan anyň-la etdi wusul (ND, 10b-16).

wuzara [wuzara: وزرا] *wezirler*: Wuzara we hükemalarydan sorady kim... (SB, 21a-3). Wuzara we möwbidler anyň badyşahlyk işlerini kifaýat kylur erdiler (SB, 29a-14).

wysal [wysa:l وصال] *gowuşma, söýgüliňe duşma*: Wysaly-Haka zatynda sorub ol jümle agýary (ND, 22a-2). Hyýaluň gözüme gelse wysala saýaram any (KB, 536-4). Wysa ly günleriniň şükriň et (KB, 475-3). Aýtgyly, eý wysalyň ömür bagy! (Mn, 297a-6).

Y

ybad [yba:d عباد] *gullar, bendeler*: Ubudyýat üçin, jan-a, ybadyň (ND, 1b-8). Işiginde durar, kemter ybady (ND, 35b-9). Gözlerine gul oluňyz ýa ybad (KB, 321-14).

ybadat [yba:dat عبادت] *Allatagalanyň buýruklaryny ýerine ýetirmeklik, ybadat*: Ybadat senden özgäýe ne zelletdür (KB, 59-13). Ok atmagy goýdy, andan tagata we ybadata meşgul oldy (Ýaý, 104a-9). Ybadatga meşgul erdi (SB, 6a-24).

ybadat et- [yba:dat et- عبادت اید/ایت] *ybadat etmek, dogmak*: Kim ola ybadat ede dahy haça ýüz-göz ile (KB, 418-7). Ybadat edüň Taňryýa ary köňül birle (MAS, 15b-6). Ybadatny köprük eter erdi (SB, 6a-20).

ybadat kyl- [yba:dat kyl- عبادت قیل] S: **ybadat et-** Ybadat kylmak üçin azymat kyldy (SB, 13b-17).

ybarat [yba:rat عبارت] *jümle, söz, sözlem*: Fasyh ybaratlar birle beýan kyldy (SB, 9b-15).

Ybrahym [Ybrahy:m ابراهيم] *adam ady (erkek), Ybraýym pygamber*: Olubdyr goç seniň nefsiň ki, Ybrahym any ol dem (ND, 21b-16). Ger zülfüňi Ybrahym bir lahza göre, Azer (KB, 141-10). Ybrahym alayhyssalam, anuň ýaýy hakynda yhtylaf kyldylar (Ýaý, 106a-7). Ybrahym ol diýarydan hijret yhtyýar kyldy (SB, 2b-13). Ybrahym (BD, 77a-8).

ybrany [ybra:ny عبراني] S: **ybry** Any ybrany tili birle Kelýat okurlar erdi (SB, 12a-19).

ybrat [عبرت] 1) *alamat, nyşan*: Jümleden ybrat budur kim, eý sadaf dür dānesi (ND, 8a-6).

2) *gorkunç*: Gördüler kim, bir ybrat nesne ýatur, baýy-götü belürsüz (GA, 216-6). <>**ybrat al-** – *gorkmak, aljyramak*: Çopan bu ýyganagy görejek, ybrat aldy (GA, 216-2).

ybry [عبري] *yewrey, jöhit*: Anyň aty ybry tiliçe Kurj... erdi (SB, 9b-2).

ybyrk [ابرق] 1) *kündük*: Kimi sejjadasyn satar, girew goýur kim, ybyrky (KB, 31-1). 2) *şerap guýulýan gap, küýze*: Agzy tuwaklyk ybyrk (ZME, 479; 99-2).

yçgyn [yçgynu WNGEI] *birleşme, arkalaşyk, taýpalar, birligi*: Türk budun illedik ilin yçgynu ydmys (Kt, gd-6) — *Türkmen halky öz döreden iliniň taýpalar birligini (arkalaşygyny) dargatdy*.

yçgyn- I [yçg(y)nm(y)s sMNGEI] *dargamak, dagamak, ýitmek*: Ol kan ýok boltukda kesre el ýitmis yçgynmys... (Oý, çep-1) — *Ol han ýogalandan (ýok bolandan) soň, il ýitdi, dagady...*

yçgyn- II [اچغن] *sypdyrmak, göýbermek*: Ol guşny elikden yçgyn dy (MK, I, 214-3). Ýakadaky ýalgagaly, elikdäki yçgynur (MK, I, 214-4).

yd [yda ADI] *tokaý, jeňnel, gırymsy agaçlyk*: Yda taşda kalmysy kubranyp ýeti ýüz bolty (Tk, gb-4) — *Agaçlaryň, daşlaryň arasynda galanlary birleşip, ýygnanyp, ýedi ýüz boldy...* Yda kabyşalym timis (MÇ, gd-10-11) — *Tokaýda birleşeliň!* — *diýipdir*.

yd- [ydm(a)ýyn nIYMDI, yd(y)p PDI] 1) *taşlamak, terk etmek*: Tokuz oguz budun ýerin subyn ydyp Tabgaçgary bardy (Bk, gd-35)

— *Dokuz oguz halky ýerini, suwuny (ýurduny) taşlap, Tabgaça (Hytaýa) bardy (gitdi).* **2)** *dargatmak, çaşyrmak, ýok etmek:* Türk budun illedik ilin yçgynu ydmys (Kt, gd-6) — *Türkmen halky öz döreden iliniň taýpalar birligini (arkalaşygyny) dargatdy.* **3)** *gidermek, elden gidermek:* Oguz budun ... ydmaýyn tiýin süledim (Bk, gd-33) — *Oguz halkyny gidermäýin diýip (olaryň üstüne) goşun çekdim (ýöriş etdim).*

yduk [yd(u)k ODI] *mukaddes:* Üze Teňri yduk ýer sub (asra) kagan kutý taplamady erinç (Bk, gd-35) — *Beýik Taňryny, aşakda mukaddes ýer-suwy (watany), kagan kutyny (bagtyny) hormatlamadylar öýdýän.* Üze türk Teňrisi türk yduk ýeri suby ança itmis (Kt, gd-11) — *(Gökde) beýik türkmen Taňrysý türkmeniň mukaddes ýerini-suwuny (ýurduny, watanyňy) şeýle edipdir.*

Yduk baş [Yd(u)k b(a)şda ADjB : ODI] *ýer ady:* Yd(u)k b(a)şda (Bk, gd-25) — *Yduk başda (onuň bilen) söweşdim.*

ydykut [yd(y)k(u)t TODI] *dereje, titul, basmyl halkyna (taýpasyna) degişli dereje (mertebeli):* Ýegirmi ýaşyma basmyl ydykut oguşym budun erti (Bk, gd-25) — *Ýigrimi ýaşymdakam, mertebeli basmyllar meniň halkyma degişli taýpady (tiredi).*

ydyş [يدش، ادش] *gap, suwukluk guýulýan gap:* Ydyş (MK, I, 59-11). Toldy ydyş (ZME, 748; 148-2). Toldurdy ydyşny (ZME, 954; 148-1). Saky-ýa çini ydyş birle tekellüf kylma (Ab, 16b-16).

yffat [افت] *päklik, päkizelik, haram işlerden päk bolmaklyk:* Daýym ysmat we yffatda sagy (yhlas) kylur erdi (SB, 12b-9).

yfla [افل] *oky sypdyrma, atma pursaty:* Ok atgan kişi saklansun yfla wagtynda iki elini bir-birinden buryn açmakdan (Ýaý, 127a-4).

yflat [افلات] *okuň ýaýdan çykmagy, atylýp gitmegi:* Ok ýaýdan çykganda, yflat diýrler (Ýaý, 126a-6).

Yfrahym bin Ýusuf [افراهيم بن يوسف] *adam ady (erkek):* Yfrahym bin Ýusuf alaýhyssalam sabtydyn bir kişi Barygam atlykny özlerige pişwa kyldylar (SB, 15a-9).

yfryt [yfryt: عفريت] *gorkunç, aýylganç:* Bir yfryt jyn tiýdi kim, men bu hydmatga kyýam kylaýyn (SB, 13b-2).

ygaç [yg(a)ç EGI] *agaç:* Çyntan ygaç kelürip öz ýar... (Bk, go-11) — *Özüne ýaraşykly sandal agajyny getirip (oturtdylar). Ýokaru at ýete ýadagyn ygaç tutunu agturtum (Tk, dg-25)- Atlary idip, pyýadalap, agaç (çybyklaryndan) tutup (ýapyşyp, (dagyň) ýokarysyna çykardym.*

ygar [yg(a)r RGI] *wepaly, ygrarly:* Ygar elligde ygar kaganlygda ýeg kyltym (Kt, gd-29) — *(Taýpalar birleşigine) wepaly illere, ygrarly kaganlara ýagşylyk etdim.*

yglam kyl- [ygla:m kyl- اعلام قيل] *äşgär etmek, habar bermek, yglan, beýan etmek:* Ol mülkniň tutganny yglam kyldylar (SB, 124b-15). Hatun ol jemagatga yglam kyldy (SB, 11b-22). Bu haldan any yglam kyldy (SB, 121a-5).

yglaş- [اغلاش] *aglaşmak:* Oglan yglaştý (MK, I, 204-5).

ygraz [ygra:z اعراض] *saklanma, çeke durma, çekilme:* Anyň husuly terki-ezzatdan we ygrazy-şöhwatdan... turur (SB, 30a-29).

ygraz kylyn- [اعراض قيلن] *ýüz öwrülme:* Özge taryklardan ygraz kylyndy (SB, 23a-30).

ygytybar [ygtyba:r اغتیار] **1)** *hormat, hormatlama, sylag:* Nerkese andan çemende ygytybar olmyş durur (KB, 142-2). Badyşah hydmatyga baryb ygytybar tabgaý (SB, 5a-11). Halk era ygytybary azrak erdi (SB, 12a-9). Eger bu dähridun har eýlese ger ygytybar etse (BD, 42a-4). **2)** *sebaý, esas:* Bu ygytybar birle alarny Kankaly ad goýdy (SB, 121a-20). Bu ygytybar birle barja halaj... ferzendleri ol kişiniň (SB, 125a-2). **3)** *ynam, ynanç:* Her ýigit kim, garryga meded kylmagaý aňa ne ygytybar bolgaý (SB, 127a-7).

ygytybar kyl- [اغتیار قيل] *hormatlamak, sarpalamak:* Any köb ygytybar kyldy (SB, 12a-28).

ygytdal [ygtyda:l اعتدال] *laýyk, mynasyp, mylaýym, aram:* Ygytdaly kamatuňdan adl umar dälü köňül (KB, 35-14). Howa ygytdal peýda kylgandan soň (SB, 124a-22).

ygytdar [ygtyda:r اغتيدار] *ýagyn, suw joşguny:* Çü ygytdaryna gele sen aňa nem diýe sen (KB, 349-11).

ygytkad [ygtyka:d اعتقاد] *ynam, ynanç, iman:* Seniň hukuk, hormat we ygytkadyň maňa maglum turur (SB, 129a-4). Ol yhlas we

ygtykad ýüziden il boldy (SB, 127a-33). Yhlas we ygtykad ýüziden maňa ähd kylyb (SB, 127a-32). Meni ýok ygtykady diýp bary il içre ýad etme, / Hudaý üçün bary ilni özüň dek ygtykad etme (BD, 87a-11).

ygtymad [ygtyma:d اغتماد] *ynanç, daýanç*: Ygtymadym hele şenahadur (KB, 380-13). Sen bu mülke nişe kylduň ygtymad (KB, 322-2). Niçe okçylar gatynda bu söz üzre mutawafyk durur,... bizim dahy ygtymadymuz änuň üzredür (Ýaý, 111b-6). **ygtymady-tamam** – *doly ynam, tüýs ýürekden ynanç*: Alarga ygtymady-tamam kylyb (SB, 126a-26).

ygtymad kyl- [ygtyma:d kyl-اغتماد قیل] *ynanmak, daýanmak*: Barça kişilere towfyk weren Taňry tagaladur we dahy anuň üzre ygtymat kyldym (Ýaý, 101a-3).

ygkaz [ygza:z اغزاز] *hormat, sarpa*: Rum leşgerini köb ygzaz we ekram birle gaýtardy (SB, 38b-30). Güştasb any köb ygzaz we yhtyram kylyb (SB, 17b-8).

ygkaz et- [اغزاز ات] *hormat, sylag etmek*: Gämiden çykmak oldur kim, dinin ygzaz edip ahyr (ND, 22a-7).

yhafat eýle- [yha:fa:t eýle-اخافات ايله] *gor-kuzmak, howpa düşürmek*: Kendine eýlär yhafat gudratyň alatyny (ND, 40b-2).

yhata [yha:ta احاطه] *akyl, aň ýetirme, düşünme*: Ger yhata etmiýe aklyň, kelamy-Nagşy-ýa (ND, 13b-4).

yhfa [yhfa:اخفا] *gizlin, ýaşyryn*: Şirki-yhfadan halas ol nura tedbil ola nar (ND, 13a-16). Syrry-yhfa mähw edelden masywaýy-kesreti (ND, 15b-2).

yhlas I [yhla:s اخلاص , اخلاص] *wepalylyk, yhlas etme, dogruçyllyk*: Hak ýolunda töwekkül-u yhlas (KB, 480-13). Yhlas we ygtykad ýüziden maňa ähd kylyb... (SB, 127a-32). Ol yhlas we ygtykad ýüziden il boldy (SB, 127a-33). Yhlasyňny bilip ýiberdim kasyd (BD, 74b-5). **kem yhlas** – *sowuk-sala, yhlassyz*: Ne bilsün nary-fyrkatdan kişi ki, kem yhlas eýlär (ND, 39b-18).

Yhlas II [Yhla:s اخلاص] *yhlas, Gurhanyň bir süresiniň ady*: Süreýi-Yhlasy saýd et, zatyň esbat eýle war (ND, 13a-15).

yhraj [yhra:j اخراج] *çykarma, kowma, aýýrma*: Birin yhraj edub harfyň, bu syry sakla sen tä kim (ND, 29a-5).

yhsan [yhsa:n احسان] *haýýr, ýagşylyk*: Ynsaf we yhsan anyň sireti erdi (SB, 3b-25). Sen laýygy-yhsan imes sen (SB, 28b-17). Ol lutf ile yhsan kany, eý ýar, ne boldy (BD, 40b-5).

yhsan eýle- [احسان ايله] *ýagşylyk etmek*: Er bagyýn içre aňa, böýle yhsan eýledi (ND, 39b-7).

yhsan kyl- [yhsa:n kyl-احسان قیل] *haýýr, ýagşylyk etmek*: Adl we yhsan kylmakga bil baglady (SB, 6b-11). Alarga ekram we yhsan kyldaý (SB, 19a-10).

yhsan ol- [احسان اول] *haýýrly bolmak*: Bir gaýry yhsan olsun (ND, 25b-10).

yhtyfa [yhtyfa: اخفا] *gizleme, gizlin, ýaşyryn*: Ne lazým idi, zülfinde yhtyfa kylduň! (KB, 513-3). **yhtyfaýy-kumar** – *humara gyzma, oýna berilme*: Çü yhtyfaýy-kumar oldy ýar, onda bozar (BD, 79b-10). Çu yhtyfaýy kumar ýar anda bazar (BD, 79b-10).

yhtykär [yhtykär: احتكار] *azyk harytlaryny açlyk ýüze çykýança ýa-da gaty gymmatlaýança saklamak üçin ýygnap goýmaklyk*: Dini-yslamuň işinde jaýyz olmaz yhtykär (KB, 522-7).

yhtylaf [yhtyla:f اختلاف] *gapma-garşylyk*: Mal berür biz kim, araňyzda yhtylaf bertaraf bolgaý (SB, 129a-33). Ol müddet arasyda yhtylaf köb turur (SB, 1b-8). Iki nussha arasyda köb yhtylaflar peýda bolub turur (SB, 21a-7).

yhtylaf kyl- [yhtyla:f kyl-اختلاف قیل , اختلاف قیل] **1) dürli, gapma-garşylykly pikirleri öňe sürmek, gapma-garşy bolmak**: Anyň ahwalyda köb yhtylaf kylyb tururlar (SB, 1b-19). Anyň nesebide yhtylaf kylyb tururlar (SB, 2a-19). Köb yhtylaf kylyb tururlar (SB, 9b-18). **2) jedelleşmek, çekişmek, jedel etmek**: Andan soňra bu asyl içinde yhtylaf kyldylar (Ýaý, 111a-8). Ybraýym alaýhyssalam, anuň ýaýy hakynda yhtylaf kyldylar (Ýaý, 106a-8). Anyň nesebinde yhtylaf kylyb tururlar (SB, 2a-19).

yhtylat [yhtyla:t اختلاط] *garym-gatym, goşulyşma, garylma*: Özge halaýyklar birle yhtylaty ýok turur (SB, 19b-16).

yhtylat kyl- [yhtyla:t kyl- اختلاط قيل] *goşmak, garmak*: Özlerini özge halkga görkezmesler we yhtylat kylmaslar (SB, 19b-23).

yhtyrak [yhtyra:g اختراع] *oýlap tapma, döretme*: Yhtyragy harbga meşgul boldy (SB, 2a-10).

yhtyrak [yhtyra:k احتراق] **1)** *ýanma, ýalynlama, howur*: Şimdi nije döýe köňül, güneşi yhtyragyna (KB, 457-2). **2)** *ot, köz, ýakyjylyk*: Januma goýdyň bu sagat yhtyragy sen (KB, 424-11).

yhtyraz [yhtyra:z احتراز] *çekinme, çetde durma, ätiýaçlyk, seresaplyk*: Ne kylaý ilden yhtyrazyň kem (BD, 46b-4).

yhtyraz kyl- [yhtyra:z kyl- احتراز قيل] *çekinmek, çetde durmak, ätiýaç etmek*: Men andan yhtyraz kylur men (SB, 128a-13).

yhtysar kyl- [yhtysa:r kyl- اختصار] *gysgaltma, kelteltme*: Bu nesebge yhtysar kylyb tururlar (SB, 10a-19). Herne bulardan hasyl bolur, yhtysar kyldy (SB, 32a-10).

yhtyýar [yhtyýa:r اختيار] **1)** *ygtýýar, erk, hak-hukuk, rugsat bermeklik*: Ygtýýar sizde turur (SB, 128a-20). Ne işiň bar seniň zahyd meniň ne yhtyýarym bar (BD, 22b-1). **2)** *makul bilme, ileri tutma, dogry hasaplama*: Etmedi hergiz bu köňlüm biziň anyň yhtyýar (ND, 10a-12). Bu Tahyr Balhy yhtyýarydur (Ýaý, 115a-5).

yhtyýar eýle- [yhtyýa:r eýle اختيار ايله] *ygtýýar et, kabul et*: Gözüň aç, sözlerim fähm et, bu pendim yhtyýar eýle (ND, 17a-6).

yhtyýar kyl- [yhtyýa:r kyl- اختيار قيل] *ygtýýar etmek, saýlap almak, saýlamak*: Ol dagy badyşahlyk yhtyýar kylmady (SB, 2a-32). Her birini yhtyýar kylaňyz any badyşahlykga tagýyn kylyň (SB, 128a-9).

yhtyýat [yhtyýa:t احتياط] *ätiýaçlyk, seresaplylyk*: Yhtyýat üçün Basraga ýiberdi (SB, 125a-12). Bu işde yhtyýat wajyb turur (SB, 4b-26). Yhtyýat birle bargyl hiç kişi seni tanymagaý (SB, 25a-15).

yhtyýat et- [yhtyýa:t et احتياط ايت] **S:** **yhtyýar eýle-** Bakub Möwlasyna geçer, bu namy yhtyýar etmez (ND, 15b-7).

yhtyýat kyl- [yhtyýa:t kyl- احتياط قيل] *barlamak, seretmek, ätiýaçlyk üçün barlamak*:

Isgender buýurdy kim, any yhtyýat kylgaýlar, yhtyýat kyldylar (SB, 19a-29).

yk [ق] *hynçgylawuk*: Any yk tutty (MK, 1, 41-3).

ykab [yka:b عقاب] *azap, ejir, azap beriji*: Enwag azab we ykab alaty tertib kylyb erdi (SB, 25b-21).

yka baýur [yka b(a)ýur RWYB : Ahl] *baglamak, daňmak*: Atyg yka baýur ertimiz (Tk, dg-27) — *Atlary bagladyk (daňdyk)*.

ykab ed- [yka:b ed- عقاب ايد] *ejir bermek, azap bermek, gynamak, jibrindirmek*: Ykab eder, ukaby-yşk serçe köňlümüzi (KB, 322-12).

Ykaryýa [Yka:ryýa ايقاريه] *ýer-ýurt ady*: Andan Ykaryýaga bardy (SB, 121a-27). Bu hilet birle Ykaryýany tutub (SB, 121a-28).

ykbal [ykba:l اقبال] **1)** *ykbal, bagt, ýazgyt, täleý*: Sagadat magdany – ykbal genji (Mn, 293b-9). **2)** *makullama, kabul etme*: Bylkys ykbaly kowmy birle Süleýman hydmatyna azymat kyldy (SB, 13b-1). <>**Käbeýi-ykbala er-** — *arzuwyňa ýet*: Dek harymy Käbeýi-ykbala erür gel beni (KB, 528-10).

ykbal bol- [ykba:l bol- اقبال بول] *ýazylmak, ýazgyt bolmak, nesip etmek*: Ulwy älemden saňa ykbal bolub (SB, 19b-8).

ykdam [ykda:m اقدام] *öňe süýşme, gadam*: Bir dahy kylaýym waslyna ykdam, degülmi? (KB, 163-3).

ykdam kyl- [ykda:m kyl- اقدام قيل] *işe girişmek, başlamak*: Ykdam işe Alla ile kylalum, efendi! (KB, 124-14). Ol jahangirlikge ykdam kylgaý (SB, 121a-23).

Yklydis [Ykly:dis اقليدس] *adam ady (erkek), Ýewkeid*: Şamda kim, Yklydis mühendis andan turur (SB, 2b-4).

yklyk [yklyk اقلق] *kemençe bilen çalynýan saz guraly*: Yklyk (Tuhf, 16b-ç).

yklym [ykly:m اقليم] *ýurt, jahan, dünýä, yklym*: Waryň yklym araň (GA, 94-12). Tükeli yklymda anlar üç kişi dururlar (Ýaý, 108b-3). Butlar ýasab, yklymlarga ýiberdi (SB, 2a-16). Zahhakdan gaçyb, yklymlarda gezer erdi (SB, 2a-17). <>**heft yklym** — **S:** **ýedi yklym** Girüb heft yklymyn gezdim ne kim, war älemi yhta (ND, 5a-11). <>**ýedi yklym** — *çar tarap, ýer ýüzi, bütün dünýä, ähli ýurtlar*:

Ýedi yklym içinde görkke haly (Mn, 299a-1).
◊**ýeti yklym** – S: **ýedi yklym** Ýer ýüzi
tamam ýeti yklym turur (SB, 1b-14). Hüwşeň
ýeti yklymga müstewli boldy (SB, 1b-31).

ykrar [ykra:r [اقرار *ykrar*, *boýun bolmaklyk*:
Bekle bu ykrary sen kylursa inkär ipsüm (KB,
398-8). Galdy ol şirki hytada neýlesin ykrar
aňa (ND, 4a-9).

ykrar eýle- [ykra:r eýle- [اقرار *wada*
bermek, *söz bermek*, *şert etmek*: Üç kerre
agzyndan ykrar eýledi (GA, 85-4).

ykrar ed- [ykra:r ed- [اقرار *tassyk etmek*,
ykrar etmek: Ykrar ederüz sydk ile yslam
arasynda (KB, 125-13). Aňa ykrar edüb ymmat
olanlar (ND, 35b-8).

ykrar kyl- [ykra:r kyl- [اقرار *ykrar*
etmek, *tassyklamak*, *boýun almak*: Haýyn öz
hyýanatyga ykrar kylmas erdi (SB, 10b-1).
Seniň wahdanyýetiňge ykrar kylmaý tururlar
(SB, 26a-20). Tabyglary birle kim, aňa ykrar
kylyb erdiler (SB, 2b-25). Allatagala
wahdanyýetine ykrar kyldylar (SB, 8a-8).

yktyza [yktyza: [اقتضا *takdyr*, *ýazgyt*,
hökmanylyk: Bozan gat-gat bu ismiň
yktyzasyn (ND, 27b-11). ◊**yktyzaýy-nefs** –
nebsiň islegi: Yktyzaýy-nefse uýduň, oluban
awara sen (ND, 22a-6).

yktyza kyl- [اقتضا *ýazgydyny ýazmak*:
Andan soň kazaýy-asmany andak yktyza
kyldy kim, atdan tüşüb, budunyň sümegi
synyb... wefat kyldy (SB, 126b-3).

ykylaç [yky:la:ç [اقبال *ajayyp*, *owadan at*
(*bedew*): Alp ärik ýawrytma, ykylaç arkasyg
ýagrytma (MK, I, 124-9).

ylal [yla:l [ال [*dert*, *kesel*: Aýny şyfa durur
baňa görüňdäki ylal (KB, 5-9).

ylan [yla:nān [ال [S: **ýylan** Ylan (Tuhf, 10b-
12).

ylbar- [ylbar [البار *hezil etmek*, *göwnihoş*
bolmak: Kim ki gyzyk suwga elgin urar, / Her
nije kim, elgi biter ylbarar (Ab, 20a-14).

yldamrak [ylɖa:mra:k [الدام *ýyndam*,
çalt, *çakgan*, *bahym*: Süleýman tiýdi kim,
Andan yldamrak gerek kim, häzir bolgaý (SB,
13b-3).

yldyz [ylɖz [الذ [*ýyldyz*: Yldyz kibi
parlaýub gelen nedir? (GA, 128-2). Yldyz kibi
parlaýub gelen kafyryň jydasdyr (GA, 128-6).

ylga- [ylga [الغ [*hüjüm etmek*, *söweşe gitmek*,
çapawylçylyk: Ylgaýuban, gara tagym ýykan
Gazan! (GA, 149-5).

ylgar [ylgar [الغار [*hüjüm*, *at salyp barma*, *ylgar*:
Alty ýüz kafyr atlandy, goýunyň üzerine ylgar
wardy (GA, 39-10). Nägäh ylgar-la gelmesün
(GA, 191-8).

ylgy / ylky [ylgy [الغی [*at sürüsi*, *ýylky*: Gi-
derek, kafyryň ylkysyna geldi (GA, 99-2). At
aňa berur ki, ýüz ylky bar, / Sim aňa berur ki,
ýüz ylgy bar (Ab, 19b-4).

ylham [ylham [الهام [*hyjuw*, *joşgun*, *ylham*:
Haktagala anyň köňlüne ylham ederd (GA, 2-
4). Bu fikirde erdi kim, ylham geldi (SB, 12a-9).

ylkyçy [ylkyçy [القيجي [*ýylky çopany*, *ýylkyban*,
atbakar: Oguz hanyň ylkyçysy gelüb, habar
getürdi (GA, 213-11). Ylkyçy kafyrlar ýund
güderler (GA, 263-5).

ylla [ylla [الا [*başga*, *meger*: Ylla dälü
köňülüm bu işe perwana gelür (KB, 453-
16). Ylla ok atmak ýahşyrak turur (Ýaý, 102b-5).
Mal bergeýler febihä we yll harb birle
algaýlar (SB, 121b-5). Mal kabul kylur siz
febihä we yll harb kylmakga amade bolyň (SB,
121b-27).

yllat [yllat [العت [1) *kesel*, *hassalyk*: Köb renj we
yllatlar birle mübtela boldy (SB, 6a-21). Jezam
yllaty anyň bedenige andak seraýat kyldy (SB,
6a-21). 2) *ynjy*, *dert*, *azap*: Bu januma senüň
yşkuň ne yllatdur, ne yllatdur (KB, 59-10).

ylyg [ylyg [اليلق [S: **ýylyg** Ylyg (MK, I, 31-16).
Ylyg suw (MK, I, 62-11). Çeşmelerde suw bolur
ylyg howa bolgaç sawuk (Ab, 19b-9).

ylmy [ylmy [العلم [*ylmy*, *bilim*: Taňry ylmy
Kuran görkli (GA, 6-5). Arap dilinje ok atmak
ylmy içinden kitaplar getürüp oňümde goýdy
(Ýaý, 100a-8). Kim bar aňa ylmy talyby ylmy
gerek, / Örgengeli ylmy talyby ylmy gerek
(BD, 65b-4). ◊**fykh ylmy** – *şerigat ylmy*, *dini*
däp-dessurlar baradaky ylmy: Töwriýet we
fykh ylmyga meşgul boldy (SB, 12a-7). ◊**hikmet ylmy** –
pelsepe, *pelsepeçilik ylmy*: «Jadywan» kitaby
hikmet ylmynda aňa mensub turur (SB, 1b-27). ◊**ledünni ylmy** –
ylahy ylmy, *mistiki ylmy*, *hudawy ylmy*: Bir

bendämiz bar kim, bir ylym bilür kim, ol ylymny sen bilmes sen, ýagny ledünni ylmy (SB, 9b-16). **◊nujum ylmy** – *ýyldyzşynaslyk, astronomiýa ylmy*: Ol... nujum ylmyny Ilwinus Ýunanydan... ögrenib (SB, 17a-27). Nujum ylmy we ehkamyda meşhur turur (SB, 17b-27). **◊riýazy ylmy** – *matematika, hasapçylyk ylmy*: Riýazy ylmyda mähir we sahyb wukuf erdi (SB, 21a-9). **◊tagbyr ylmy** – *ýorgutçylyk, düýş ýormaklyk*: Ýusuf tagbyr ylmyda bisýar sahyb wukuf erdi (SB, 5a-8). Ol tagbyr ylmyny hub bilür (SB, 5a-19). **◊tybb ylmy** – *tebipçilik, lukmançylyk*: Tybb ylmyga köb meýli bar erdi (SB, 3b-27). **◊ylmy-ledün** – S: **ledünni ylmy** Süýt ise ylmy-ledündür, dahy hylm oldy asal (ND, 12a-1). **◊sahyby-ylmy-majysty** – *ýyldyzşynas, astronom*: Hekim Batlymyýus sahyby-ylmy-majysty erdi kim, azym meşhur turur we munejjimleriniň muktadasy (SB, 22a-4).

ylmga / alymga [الْمَغَا] *kätip, soltanyň kätibi*: Ylymga / alymga (MK, I, 127-13).

ily su [ily su: اِلِي سُو] *ýyly suw*: Yly su (Tuhf, 13a-ç).

Ylýas [Ylýa:s: اَلْيَاس] *adam ady, (erkek), pygamberleriň biri*: Ylýas beni-ysraýyldan turur (SB, 9b-12). Allatagala Ylýas alaýhyssalamny pygamberlikge alarga ýiberdi (SB, 15a-12).

ymam [yma:m: اِمَام] **1) halypa, ýolbaşçy**: Goýalym jümleden any, görelim bunça ymam (ND, 24b-4). Owwal ymamlar kim, ok atmak içinde ustad idiler (Ýaý, 108b-1). Kowum ymamy we barça kowumyň reýisi bolgaý (SB, 9b-4). **2) namazda uýulýan adam**: Kaçan ymamyň awdazy bozulsa oturgandan soňra tahyýýat kadarynja, tahkyk tamam oldy ymam namazy (MAS, 19a-4;5).

ymamat [yma:mat: اِمَامَت] *ymamlyk, ýolbaşçylyk*: Musa ymatatny Harun öwladýga mukarrar kyldy (SB, 9a-33).

ymam ol- [اِمَامٌ اُول] *ymam bolmak*: Ymam oldy baňa Jebraýyl, Kābe işiginde (MAS, 14a-5).

ymarat [yma:rat: عِمَارَات] **1) ymarat, bina öý, jaý, tam**: Ymaratlar ýapaýyn seniň için (GA, 168-13). Anda köb ymaratlar bina kyldy (SB, 121b-23). Bu ymarat tamam bolgandan soň... (SB, 2a-12). **2) bina etme, gurma, dikeltme,**

abat etme: Mülk ymaratyga tehäwün kylur erdi (SB, 37b-2). Hysrow any ymarat kyla almaý, falga ýaman tutdy (SB, 39a-30). Welaýat ymaratyga küşeş kylgaý men (SB, 30b-17). Zeragat we ymaratga meýli-tamamy bar erdi (SB, 31b-6). **3) gurluşyk**: Baş ýüz derem anyň ymaratyga sarf boldy (SB, 39a-27). Her ýoly miň-miň derem anyň ymaratyga sarf boldy (SB, 39a-26). **◊tejdid ymarat** – *täzeden dikeltme, täzeden gurma*: Samarkand şähristanny kim, harab bolub erdi, ol tejdid ymarat kylyb, aňa mensub boldy (SB, 18b-33). Nowşirwan Adyl any tejdid ymarat kyldy (SB, 29b-28). **◊ymaraty-aly** – *beýik bina, uly ymarat*: Ol bir ymaraty-aly, hoşhowa erdi (SB, 30a-18). Mundak... ymaraty-aly görübmü sen? (SB, 30a-26).

ymarat et- [yma:rat et: عِمَارَاتِ اَيْت] *rejelemek, dikeltmek, bejermek*: Ol dam kim, harab kylmadym we ymarat etdim, iki ýetimniň erdi (SB, 10a-14).

ymarat kyl- [yma:rat kyl: عِمَارَاتِ قِيل] S: **ymarat et-** Ymarat kyldy any (ZME, 1026; 93-2). Ol ewni ýaňy başdan ymarat kyldylar (SB, 3a-24).

ymar kyl- [yma:r kyl: عِمَار قِيل] *abatlamak*: Ymar kyldy esbapny (ZME, 585; 93-1).

ymga [اِمْغَا] *gazna sakçysy, ýygnaýjysy*: Ymga (MK, I, 114-16).

ymmat [اِمْت] S: **ummat** Halk, millet, bir pygambere uýýanlar: Oňa ykrar edüb, ymmat olanlar (ND, 35b-8). Mezdek we ymmatlaryny heläk kyldy (SB, 34a-6). Bir pygamber... ymmatlary müstewli bolub, barça ataşkedelerni batyl kylgaý (SB, 34b-15).

Ymran bin Masan [Ymra:n bin Ma:sa:n: اِمْرَانُ بْنُ مَسَّانٍ] *adam ady (erkek)*: Merýem atasynyň ady Ymran bin Masan erdi (SB, 24a-1).

ymza et- [اِمْضَا اَيْت] *gol çekmek, tassyklamak*: Habybym lutf edüb, Nakşyň keremden nazmym ymza et (ND, 6b-11).

ynab [اِنْءَب] *üzüm, ter üzüm miwesi*: Ýaşlarum sujydu, gözüm ynaby (KB, 131-12). Faluda kylur göz ýaşyny bu ynabyndan (KB, 455-4). **◊aby-ynab** – *şerap*: Paluda kylur gözlerim aby-ynabydan (KB, 561-6).

ynad [yna:dناد] *kejirlik, keçjallyk*: Olanlar hasy-ymmatdan welilere ynad etmez (ND, 39b-14). Okusaň fil-jümle dersin, aňlamaz eýläär ynad (ND, 40b-4).

ynagaru [yn(a)g(a)ru WRGNI] *mundan, ondan aňyrda, mundan beýläk, mundan öňde-de, mundan aňyrda-da*: Türk budun anta ynagaru ýok bolty (MÇ,dg-10) — *Türkmen halky (döwleti) mundan aňyrda ýok boldy (edildi)*.

ynak [اناق ، اناق] *geňeşçi, egindeş, ynamdar*: Ynak (Tuhf, 14a-9). Gazan begiň ynagy boz aýgyrly Beýrek (GA, 61-6). Ynaklar bu sözni...aýtgaýlar (SB, 128b-25).

ynaklyk [اناق لىق] *geňeş, maslahat berijilik, ynamdarlyk, geňeşçi bolmaklyk*: Biz hem — anyň ynaklygydan reşk eltür biz (SB, 128b-24).

ynal [انال] *ejesi han-beg maşgalasyndan, kakasy garamaýak halkdan bolan ýaş ýigit*: Ynal (MK, I, 110-15).

ynal I [انال] *ussat, ökde*: Inel (IBM, 153-17).

Ynal han [Ynal ha:n انال خان] *adam ady (erkek)*: Ynal han kim, ol nahyýet badyşahy erdi (SB, 121b-1).

Ynal Saýru Ýawgu [انال صيرو ياقو] *adam ady (erkek)*: Erse ogly Ynal Saýru Ýawgu atasy ýerige olturub... (SB, 126b-9).

ynam [انام ، ائنام] *ynam, ynanç*: Köňülüme dahy ynam etmegil (KB, 69-6).

ynan [yna:nانان] *uýan, jylaw*: Ah, ynan güseste çün gizleýimezem (KB, 505-16).

ynan- [اينن ، ائنن] **1) ynanmak**: Men aňar ynandym (MK, I, 178-7). Ynandy anyň sözige (ZME, 955; 128-2). **2) iman getirmek, Biribara ynanmak**: Ynandy Hakga (ZME, 703; 128-2).

ynanç I [اينانچ] *ynam, ynanç*: Ynanç (IBM, 150-14).

ynanç II [ائنچ] *ynamly, ygtybarly, ynamdar*: Ynanç beg (MK, I, 119-14, 178-9).

Ynanç [اينانچ] *şäher ady*: Kertag kim, Ynanç şäheriniň hududyda turur (SB, 120b-4).

ynançsyz [اينانچ سز] *ynançsyz, ynamсыз*: Ynançsyz (IBM, 150-14).

ynç [انچ] *dynç alyan, ynjalan*: Ynç (IBM, 154-6).

ynçgyn- [انچقن] *geň galyp içni çekmek, haýran galmak*: Elgiden ynç-gynyp balygy saldy (Ab, 13b-17).

ynda Allah [ynda Alla:hعندالله] *Alladandyr, Alla tarapyndandyr*: Bel ylm ynda Allah (SB, 3a-31).

ynçgyr- [انچغر] *hynçgyrmak, sojap aglamak, demiňi içine çekip aglamak*: Ynçgyrdy (Tuhf, 9a-10).

ynjal- [y:njal- ائنجَل] *ynjalmak, rahatlanmak*: Ynjaldy tenüm-u ýüregim tolu durur gan (KB, 215-6).

ynju [اينجو] *ynjy, agyry*: Ki ynju bile durur her gije (KB, 415-14).

ynjyn- [انجن] *ynjamak, gynanmak, göwnüň galmak*: Ynjynyb, aýy sözler söyleme (GA, 14-3). Imdi ynjynma, hanym (GA, 74-9). Elhasyly ordy bunuň öwjünden, gaty ynjyndylar (GA, 217-8).

ynjyt- [ائجت] *ynjytmak, azar bermek*: Ynjytdy (Tuhf, 10b-9).

yns [انس] *ynsan, adam*: Jemyg jyn we yns we şeýatyn we afaryt... aňa musahhar boldylar (SB, 13a-8).

ynsaf [ynsa:fانصاف] *wyndan, ynsap*: Gelüb ynsafa ol ahyr, aňa olmazmy bir çäre (ND, 28a-11). <>**ynsafyny al-** — *aryny almak, hakyny almak*: Bu owwal gün turur kim, arab ajamdan ynsafyny aldy (SB, 41b-6).

ynsaf kyl- [ynsa:f kyl- انصاف قيل] *ynsap etmek, ynsaply bolmak*: Ol barça halaýykga adyl we ynsaf kylyb (SB, 128a-5).

ynsaflyk [ynsa:flyك] *ynsaply, adalatly*: Emin we ynsaflyk ummallarny anda ýiberib, zalymlarny magzul kyldy (SB, 34a-20).

ynsan [ynsa:nانسان] *adam, ynsan, adamzat*: Sen ynsan sen, haýwan-la musahyb olmagyl (GA, 214-6). Anyň üçin kämil ynsan gelmişiz (ND, 15a-8).

ynsyraf [ynsyra:fانصراف] *gitme, daşlaşma, sowulma*: Yllaty-meng ynsyrafmydyr (KB, 579-8).

ynşykyryk [ائشقرق] *hynçgylawuk*: Ynşykyryk (Tuhf, 27b-8).

ynyk- [انيق] *söýmek, ylykmak, mähriň gitmek, aşyk bolmak*: Kiçik eken, ikti nefsiň ynykmadan ulanur (Ab, 9a-18).

yňra- [انكره , انكر] *yňranmak, haýkyrmak*: Iňen yňrandy (MK, I, 243-5). Iňen yňrasa, botu bozlar (MK, I, 109-3). Arslan kibi yňrady (GA, 147-13).

ypar [پار] *müşk, ýupar*: Ypar (Tuhf, 35a-6).

yr [ير , اير] *aydym, heň*: Yr (IBM, 161-8).

yr- [ير] *ymak, öz tarapyňa çekmek*: Yrgyl manysy özüge tartmak bolgaý (SB, 125b-9).

yrah [yra:h] [اراخ] S: **yarak** ⇨ **yrah düş-** — *daş düşmek, aýrylmak*: Senden yrah düşen kişi merhum olmaýa (KB, 448-2).

Yrak [Yra:k] [عراق] *ýurt ady*: Yrak (IBM, 91-3). Gitdi Yrak iline bu iki bende fakyr (KB, 405-3). Barça emwallary Yrakda ýygyb (SB, 125a-14). Ol emwallary Yrakda jemg kyldylar (SB, 125a-14). ⇨ **Yragy-ajam** — *ýer-ýurt ady*: Jibäl welaýatyga, kim, Yragy-ajamga meşhur turur... taht we taraj kylur erdiler (SB, 20a-16). Yragy-ajam we... Diýarbekrni öz tasarrufyga giýürdi (SB, 27a-3). ⇨ **Yragy-arab** — *ýer-ýurt ady, häzirki Yrak döwleti*: Memäliki-Babyl we Yragy-arab we... Diýarbekr haly galyb erdi (SB, 15b-30). Yragy-arab we Şam welaýatyga geldiler (SB, 22a-26).

yarak [yra:k] yr(a)k hRl [ايراق , ايراق] *daş, yarak, alys, uzak*: Yrak erser ýablak agy birür... (Kt, go-7) — (*Kim tabgaçlardan*) *daşda bolsa, (olara) erbet sowgat berer*. Yrak (IBM, 189-1). Yragyňdan, ýakynyňdan bäri gelgil (GA, 41-10). Alar diýer erdiler kim: Ogurlyk bizden yarak turur (SB, 5b-24). ⇨ **yarak sal-** — *daşlaşdyrmak, aýra salmak, aýra düşürmek*: Any atadan yarak salyb, anyň helägige meşweret kylur erdiler (SB, 4a-19).

yarak I [yra:k] [اراق] *derýa, akar suw, aryk*: Yrak (Tuhf, 36a-5).

yarak ol- [ايراق اول] 1) *daş bolmak, uzak bolmak, arasy açyk bolmak*: Duşmandan yarak bolmasa faýydasy bolmaz (Ýaý, 110a-2). 2) *daşlaşmak, uzaklaşmak*: Şehidi-yşk olan ýerden yarak olur mynafyklar (ND, 23b-8).

yrfan [yrfa:n] [عرفان] *Hudaýy tanamaklyk, bilmeklik, tagzym etmeklik* ⇨ **ähli-yrfan** —

sopular, hudawy yşka düşenler: Ähli-yrfan bu dünýä içinde (KB, 395-4).

yrga [ارغا] *degerli, täsirli, netijeli*: Yrga (IBM, 189-2).

yrga- I [ارغا] *yramak, silkmek, yrgyldatmak, silkelemek*: Ol ýygaç yrgady (MK, I, 238-6).

yrga- II [ارغا] *aldamak*: Bil sen tyflny tuhfa birle yrgady diýr men (Ab, 4b-19).

yrgag [ارغاغ] *buz döwýän gural*: Yrgag (MK, I, 125-15).

yrgak [ارغاق] *kilt, ildirgiç*: Yrgak (Tuhf, 18a-2).

yrgakla- [ارغاق لا] *guduzlamak*: Yrgaklady (Tuhf, 31b-2).

yrgan- [ارغان] *yranmak, sandyramak*: Yrgandy (Tuhf, 6b-5).

Yrgyl hoja [ايرقىل خوجه] *adam ady (erkek)*: Ady Yrgyl hoja (SB, 125b-9). Yrgyl hojaga buýurdy (SB, 125b-15).

yrk [ارق] *pal atma, täleyine garama*: Yrk (MK, I, 45-8).

yrkyl [ارقىل] *şor maňlaý, betbagt, bagtygara*: Yrkyl (IBM, 21a-8).

ymrag [ايرماغ] *hiňlenip aýdylyan aýdym, hiňlenme*: Yrmaga ýarar ne bahsy war bizüm ile (KB, 461-11).

ymrah [ايرماخ] S: **ymrak** Yrmahlar ahytmaz ise bu göz dahy nemdür (KB, 17-1).

ymrak [ايرماق , ايرماغ] *derýa, çay, çeşme*: Yrmak (Tuhf, 36a-6). Gatlu-gatlu yrmaklary guryýubdyr, suwy gelmez (GA, 59-3). Akar yrmaklary, jan-a, durar üstünde bir derýa (ND, 5b-1). Yrmagy deňiz eýledi, taşurdy (KB, 471-8).

yrşyk [ارشيق] *ak un*: Yrşyk (Tuhf, 19a-6).

yrtygad [yrtyga:داذ] [ارتىجاد] *titreme, sandyrama*: Ol aýyp kim, ok atgan okçylar düşer, ol baş dürlüdür... birine yrtygad diýrler (Ýaý, 130a-7). Ol yrtygadlar kim, ýad kyldyk, ol ditremekler barçasý üç haslatdan bolur (Ýaý, 140a-1).

ys [y:s] [ايس] *ys, kok*: Ýagşy yslar tuýup damagyga, / Ýüzlerin sürüban aýagyga (Ab, 15b-4). Atasynyň ysy meşamyga ýetdi (SB, 3a-

12). Erse ýene atasynyň ysy meşamyga tegdi (SB, 3a-20).

ys- I [ys(a)r RSI] *ibermek, ugratmak, göndermek, ýöretmek*: Ötüken ýir oluryp arkyş tirküş ysar neň buňug ýok (Kt, go-8) — (*Türkmen halky*,) *Ötükende oturyp, argyş-tirküş (kerwen) ýöretseň, hiç hili gaýgy-aladaň bolmaz*.

ys- II [اس] *ysgamak*: Sil suwun tapsa içip bilgeý, / Saý taşyn tapsa ysyp gelgeý (Ab, 15b-7).

ysbaras [ysb(a)r(a)s cRBcl] *dereje, titul*: Ysbaras tarkat anta ançuladym (Mç, go-2) — *Ysbaraslary, tarhanlary şonda tassykladym (belledim)*.

Yshak [Ysha:kإسحاق] *adam ady (erkek)*: Yshak alaýhyssalamny Saraga ruzy kyldy (SB, 2b-31).

Yshaky el-Rafa [Ysha:ky el-Rafa: إسحاق البرقا] *adam ady (erkek)*: Tükeli yklymda anlar üç kişi dururlar... birisi Yshaky er-Rafa (Ýaý, 108b-5).

Ysfyhan [Ysfyha:nإصفهان] *şäher ady, Yspyhan*: Kahystan we Ysfyhan... hududyda... garat we taraj kylur erdi (SB, 130a-25). Oguz on miň kişi Ysfyhan degreside goýub (SB, 124a-29). Ysfyhanga nuzul kyldy (SB, 124a-28). Ysfyhan leşgeri birle harb kyldylar (SB, 124a-31).

ysga- [y:sga-يسگا] *ysgamak, ys almak*: Ysgady (Tuhf, 21a-3).

ysla- [y:sla-ايسلا] *ysgamak, ys almak*: Tilärim yslap-yslap gabgabyňny (Ab, 15b-13).

ysla- [إصلا] *ezmek, öllemek*: Yslady (Tuhf, 8a-9).

yslam [ysla:m اسلام] *musulmanlaryň uýýan dini, yslam*: Çykub ol çün syýah roýlar, eder yslama tugýany (ND, 31a-2). Yslama erişmek içün werdük dini-imana (KB, 308-10). Andan soň mülk hulafa we yslam mulukyga muntakyl boldy (SB, 26b-20). Yslam üçin awaraýy-ýazy boldum (BD, 74b-6). **▷nury-yslam** — *musulmanlyk duyýusy, düşünjesi, yslam şuglasy*: Erse köňlige nury-yslam tüşdi (SB, 8a-10). **▷yslam ähli** — *musulmanlar, yslam dinine uýýanlar*: Ol bir fathy erdi yslam ählige kim, anyň zikri öz ýerige gelgüsi turur (SB, 12a-22).

Ysmagyl [Ysma:gyl إسماعيل] *adam ady (erkek)*, *Ybraýym pygamberiň Hajardan bolan oglunyň ady, Ysmaýyl*: Dutub Ysmagyly, jan-a, elin ol demde bent etdi (ND, 22b-10). Bir rowaýatda Ybraýym ýaý agajyndan iki ýaý isledi, birini Ysmagyl üçin, birini Yshak üçin diýip aýtdylar (Ýaý, 106b-8). Ysmagyl Hajardan mütewellid boldy (SB, 2b-30). Hajar we Ysmagylyny anda eltdi (SB, 2b-32).

yslyh [إصليخ] *sykylyk, sygyрма <>yslyh wur-* — *sygyrmak, sykylyk atmak*: Yslyh wurdy (Tuhf, 22b-ç).

ysmarla- [ysma:rla- اصمرا ، اصمارلا] *gözegçilige tabşyrmak, bermek, amanat goýmak*: Ysmarlady (IBM, 105-4). Oglany hekimlere ysmarlaýub, handan sakladylar (GA, 29-5). **▷Haka ysmarla-** — *Alla tabşyrmak*: Ýaranlar, sizi Haka ysmarladym (GA, 82-11).

ysmat [عصمت] *päklik, günäsizlik*: Barça Ýusufnyň aryglyk we ysmatyga güwählik berdiler (SB, 5a-23). Daýym ysmat we yffatda sagy kylur erdi (SB, 12b-9).

ysra kyl- [ysra: kyl- اسرا قيل] *gijelerine ýöremek, hereket etmek, gizlenip hereket etmek*: Ol sebäbden kim, gijeler ysra kylur erdi, any Ysraýyl okur erdiler (SB, 3b-15).

Ysraýyl [Ysra:ýyl اسرائيل] *Ýakup pygamberiň lakamy*: Ol sebäbden, kim, gijeler ysra kylur erdi, any Ysraýyl okurlar (SB, 3b-15). **▷beni-ysraýyl** — *Ysraýylyň (Ýakubyň) ogullary, jöhitle, ýewreyler*: Musa alaýhyssalam beni-ysraýylyny Müsürden taşgary çykardy (SB, 6a-14). Bagzy beni-ysraýyldan diýib tururlar (SB, 6b-6).

ysryl- [اسرل] *dişlenmek*: Etmek ysryldy (MK, I, 209-12).

ysrym [اسرم] *hyýrsyz, gyňyr*: Ysrym kişi (MK, I, 98-7).

ysryn- [اسرن] *gahardan ýaňa ýüzüňi-gaşyňy çytmak*: Är ysryndy (MK, I, 212-13).

ysryk [اسرق] *ysryk, göz degme, dogajady we beýleki ýarawsyzlyklary dep etmek üçin aýdylyan söz. Munuň üçin çaganyň ýüzüne ot (üzärlük) tütedipdirler we «ysryk, ysryk» ýagny «Bar git, jyn!» diýipdirler*: Ysryk (MK, I, 91-92).

ysryş [اسرىش] *süsüşmek, dişleşmek*: Ikki azgyr birle ysryşdy (MK, I, 199-14).

yssy [يىسى ، ايسى] *yssy, gyzgyn*: Yssy (IBM, 150-10). Yssy (Tuhf, 12b-12). Howa yssy boldy, alarnyň nefesi ol yssyda tutulur erdi (SB, 6b-30). Mundan ýamanrak yssy erdi (SB, 6b-31). **◇yssy su** – *hammam*: Yssy su (IBM, 179-8).

yssyk [ايسىق] **1** *S: yssy* Howa yssyk boldy (SB, 124a-26). Azym yssyk... howasy bolur (SB, 123a-10). Howa yssyk bolganda alar gyslakda ayz bolub, etagat kylgaýlar (SB, 123a-12). **2** *ýyly, gyzgynja, ýylyja*: Eger badyşah maňa bir yssyk guýruk berse, goýmagaý men kim, bir koýga zerer ýetgürgeý sen (SB, 127a-9).

yssylyk [ايسىلىق] *yssylyk*: Yssylyk (Tuhf, 19a-2). Tüg agzasyga ol gadar uzandy kim, yssylyk we sawuklykny andan defg kylur erdi (SB, 16a-31).

yssyz [ايسوز] *eýesiz*: Ojagymy yssyz goýma (GA, 225-12). Yssyz ýeriň gurdy kibi uwlaşdylar (GA, 212-5).

ystabl [اىستابل] *athana, atýatak, atlaryň saklanýan ýeri* **◇ystably-has** – *köşk athanasy*: Ystably-hasda tawyladan bir bargir tutdy (SB, 26b-29). Ystably-hasga müşerref boldy (SB, 26a-27).

Ystanbul [Ystanbu:l] [استنبول] *şäher ady, Ystambul*: Bezirgenler Ystanbula geldiler (GA, 69-12). Kustantanyýýa şäherini Kustantyn kaýsar... ýasab öz adyny aňa goýdy we imdi Ystanbulga meşhur turur (SB, 20b-17). Imdi Rum halky any Ystanbul okurlar (SB, 27a-24).

ystygfar [ystygfa:r] [استغفار] *Allatagaladan günäleriň bagyşlanmagyny dileme*: Hak namazy diýmek Allatagaladan rehmetdür, bagyşlamakdur, melaýyklardan ystygfardur, möminlerden dogadur arap dilinde (MAS, 5b-5).

ystygna [استغنا] *tekepbirlik, ulumsylyk, gopbamylyk*: Durar ol lowhuň üstünde, görünmez eýle ystagna (ND, 5a-14). Ne bela görsettiň ystygna maňa (BD, 47b-9).

ystynag [ystyna:غ] [استغنا] *haýýr, ýagşylyk, haýýr-yhsan*: Baj we hyrajny halkdan göterib, ystynag we yhsandan hiç baky goýmady (SB, 31a-17).

ystynag kyl- [ystyna:g kyl-] [اصطناع قيل] *haýýr, ýagşylyk etmek, haýýr-yhsan etmek*: Barça halaýykga ystynag kylur erdi (SB, 28a-27).

ysy [ايسى] *yssy*: Nije gün howa ysy boldy (SB, 6b-30). Alarnyň nefesi ol ysyda tutulur erdi (SB, 6b-30). Mundan ýamanrak ysy erdi (SB, 6b-31). **◇ysy ýer** [ysy ý(e)r ry lsl] *arkalaşykly ýurt, birleşen, dostlaşan ýurt, dostlukly ýurt*: Isi ýer tapa az er ytyrm (MÇ, gd-11) — *(Olaryň) arkalaşykly ýurtlaryna tarap az adam (är) iberdim*.

ysy- [ايسى] *gyzmak*: Temür ysydy (MK, III, 191-1).

ysyg / ysyk [ايسىق / ايسىق] *yssy, gyzgyn*: Ysyk neň, ysyk gün (MK, I, 69-4). Ýazyýa almaý çü ysygdan penah (Ab, 15b-18). **◇ysyk ýer** – *çöl, sähra*: Ysyk ýer (MK, I, 69-3).

Ysyg köl [ايسىق كؤل] *köl ady (Barsganda)*: Ysyg köl (MK, III, 58-12).

ysygla- [ايسىگلا] *gyzdyrmak, gyzmak*: Är ysyglady (MK, I, 257-5).

ysyglyk [ايسىگلىك] *yssylyk, ýylylyk* **◇köñül** *ysyglygy* – *söýgi, mähir*: Köñül ysyglygy gerek (MK, I, 135-3).

ysyn- [ايسىن ، ايسىن] **1** *ýylanmak, çoýunmak, ysynmak*: Ol otga ysyndy; Ol günde ysyndy (MK, I, 175-7). Ysyndy (IBM, 108-5). Ysyndy (Tuhf, 16a-7). **2** *gyzyşmak (gep-gürrün, oturlyşyk)*: Biraz geçti, dagy mejlis ysyndy (Mn, 293a-1).

ysyr- [ايسىر ، ايسىر] *dişlemek, ýarmak (it)*: Ysyrgan it (MK, I, 138-10). Taşyg ysrumasa, öpmiş gerek (MK, I, 143-14). Ysyrdy (IBM, 112-19). **◇barmagyny ysy-** – *barmagyny* – *dişlemek, geň galmak*: Ýigit barmagyn ysyrdy (GA, 73-6). **◇lebin ysy-** – *dodagyny dişlemek, näz etmek*: Ysyrdy lebin, gör, bu magany ile beýany (KB, 479-9).

ysyrga [ايسىرغا ، ايسىرغا] *gulakhalka*: Ysyrga (IBM, 150-4). Ysyrga (Tuhf, 13a-ç). Ysyrgaň dānesi – Zöhre, ýüzüň Aý (Mn, 296a-6). Altyn ysyrga çü gulag agyrtur (Ab, 156-1).

ysyrgan- [ايسىرغان] *utançdan gyzarmak, derlemek*: Ysyrgandurdy lutfy-biheddige (Ab, 16a-7).

yşyş- [ایشش] *gyzyşmak, ýylaşmak*: Yşyşdy neň (MK, I, 161-10).

ysyt- [ایست ، ایستیت ، است] **1)** *gyzgyny galmak, ysytna tutmak, gyzdymak*: Ol mun ysytty (MK, I, 181-5). Çüýjüklükden ysytganga ajyg şerbet erur nafyg (Ab, 15b-20). **2)** *yssylamak*: Ysyty (IBM, 102-10).

ysytma [ایستما] *ysytma, gyzdyma*: Ysytna (IBM, 163-10).

ysytmak [ایستماق] **S:** **ysytma** Tört günde bir tutar ysytmak (ZME, 214; 144-1). Gitti andan ysytmak (ZME, 941; 177-1).

yş [ایش] *şöhle, ýagtylyk*: Köňüle gözlerüňüň yşy ýeg nazarlykdur (KB, 319-12).

yşan- [ایشان ، ایشان] *ynanmak, dayanmak, arkalanmak, yşanmak*: Ol maňa yşandy (MK, I, 175-8). Yşandy (Tuhf, 10a-9).

yşarat [yşa:rat ایشارت] *üm, yşarat*: Gözüň yşaraty ile hemişe hoş (KB, 402-7). Erer ise gözi yşaratyna (KB, 77-14). Isa alayhyssalamyň sözi oňa yşarat erdi (SB, 24b-13).

yşarat et- [yşa:rat et- ایشارت ایت] *yşarat etmek, ümlemek*: Garagönäýe yşarat etdi (GA, 302-13).

yşarat eýle- [yşara:t eýle- ایشارت آیلە] **S:** **yşarat et-** Namaz kylsun, hasta kişi dururken, eger güýji ýetmese oturken, eger güýji ýetmese, düşüp arkasy üstüne yşarat eýleýe başy birle (MAS, 17b-4).

yşarat kyl- [yşa:rat kyl- ایشارت قیل] **S:** **yşarat et-** Yşarat kyldy aňa barmak birle (ZME, 448; 138-1). Gamçy ile yşarat kyldy (GA, 195-1). Ol aždahaga yşarat kyldy (SB, 128a-29).

yşarat kylyn- [yşa:rat kylyn- ایشارت قیلن] *yşarat edilmek, ýañzydylmak*: Yhtylaf ýerleride imä we yşarat kylyndy (SB, 32b-16).

yşarat ol- [yşa:rat ol- ایشارت اول] *yşarat edilmek, ümlenilmek*: Yşarat ola häki-paýy ile (KB, 55-13).

Yşbara Ýamtar [Yşb(a)ra Ý(a)mt(a)r RTMY ARBj] *adam ady (erkek), türkmen serkerdeleriniň biri*: Ekinti Yşbara Ýamtar boz atyg binip tegdi (Kt, gd-33) — *Ikinji (ýola) Yşbara Ýamtaryň boz atyna münüp degdi (hüjüm etdi)*.

yşgun [ایشغن] *yşgyn (ösümlik)*: Yşgun (MK, I, 17-11).

yşk [عشق] **1)** *söýgi, mähr*: Kime baksa yşgy-la oda ýakar (GA, 181-11). Ýanar kandyly-yşk içre, olur perwana aşyklar (ND, 14b-7). Anyň yşkynda meni melamat... kylur erdiňiz (SB, 5a-2). Niçe ruswa bolga men yşk içre şeýdalyg bile (BD, 33b-4). **2)** *isleg, höwes, hatyra*: Sizüň yşgyňyza çekeýin ýaýy (GA, 109-6). <>**Alla yşgyna** – *Allanyň haky üçin*: Alla yşgyna, gapuýy aç! (GA, 88-5). <>**yşgy gel-** – *hyjuwlanmak, islegi, höwesi artmak*: Orozyň yşgy geldi (GA, 132-13).

yşkbazy [yşkba:zy عشق بازی] *yşga düşen, yşk höwesi*: Yşkbazy mejlisinde niçe ki, / Tapuň oturur ola ben turmaýam (KB, 228-15).

yşkun [ایشقون] *uçgun*: Yşkun (Tuhf, 21a-4).

yşkyn- [ایشقین] *gacyp gitmek*: Yşkyndy (Tuhf, 9b-1).

yşna- [ایشنه] *ýagtylyk bermek, şugla saçmak*: Gije yşnar gurt gözi mehr çykgaç bilgüdir (Ab, 16b-18).

yşyh [ایشخ] **S:** **yşyk** Yşyh (Tuhf, 20b-ç).

yşyk I [ایشق] *yşyk, şöhle, ýagtylyk*: Yşyk (Tuhf, 20b-ç).

yşyk II [ایشق] *kellä geýilýän demir başlyk, tuwulga*: Başymda gunt yşyklar saklardym (GA, 129-11).

yşykly [ایشقلى] *kellä geýilýän demir başlykly, tuwulgaly*: Ag yşykly alplary ýanyma saldym (GA, 206-10).

yt- I [yt(t)y ITI] *ibermek, ugratmak, göndermek*: Tabgaç kaganyň içreki bedizçig ytty (Kt, go- 12) — *Tabgaç (halky) maňa kaganyň içki (öz) bezegçi ussasyňy iberdi*. İçreki bedizçig ytty (Bk, dg-14) — *(Han) öz içerki (hususy) bezegçi ussasyňy iberdi*.

yt- II [ITI] *taşlamak, äpbermek, aýyrmak*: Türk begler türk atyn yty (Kt, gd-7) — *Türkmen begleri türkmen adyny taşladylar*.

ytab [yta:b عتاب] *käýinç, igenç*: Dilberüň işi ytab-u nüz olur (KB, 591-16).

ytlak [ytla:k اطلاق] *ýaýyň okuny sypdyma, goýberme*: Bilgil kim, ok atmaguň asly altydurur... biri ytlak durur (Ýaý, 111a-7). Ytlak iki dürlüdür (Ýaý, 120b-9). <>**ytlagy-**

mühtelis – oky çekip dolduryp, az-kem durup, soňra galany tiz çekip duýdansyz atma, sypdyrma: Ytlagy-mühtelis ol durur kim, owwal oky çeker tamam doldurur. Andan soňra biraz durur... soňra galanyny tiz çeker dahy atar (Ýaý, 121a-4). <ytlagy-sabyt – S: **ytlagy-säkin** We dahy buňa ytlagy-sabyt diýrler (Ýaý, 122a-5). <ytlagy-säkin – oky doly, ujuna çenli çekip, gymyldaman az-kem durup sypdyrma, atma: Ytlagy-säkin ol durur kim, oky tamam çeker ujuna degin doldurur, okdan hiç nesne galmaz... hiç hereket kылmaz, andan soňa atar (Ýaý, 121b-9).

ytylag [yttyla:gə] **habar, maglumat** <ytylag tap- – bilmek, eşitmek, habarly bolmak: Fyrgawn anyň gelgeniden ytylag tapdy (SB, 2b-17).

yt ýyl [(y)t ýyl lly T] *it ýyly*: Bunça kazganyp akaňym kagan yt ýyl onynç aý alty otuzka uça bardy (Bk, go-10) — *Şunça gazanyp (basyp alyp), kakam kagan it ýylynyň onunjy aýynyň ýigrimi altynjy güni aradan çykdy (uçyp gitdi)*.

ywyk [ايفق] *çöllerde, sähralarda, gyrlarda ýaşayan keýik, jeren*: Ywyk bir-birge özleşdi (MK, I, 203-9). Ywyk (MK, I, 65-1).

Yýlyk [ايلىق] S: **Yýlyk Sar Gulbaş** *Yýlyk* tiýdi (SB, 128b-7). *Yýlyk at ýügürtüb* (SB, 128a-8).

Yýlyk Sar Gulbaş [ايلىق سار قلباش] *adam ady (erkek)*: *Yýlyk Sar Gulbaş kim, sypahsalary erdi* (SB, 128a-30).

yýyk [ايق] *yk, ýal*: *Yýyk* (Tuhf, 13a-4).

yýyn- [اين] *çygylamak*: *Är yýyndy* (MK, I, 226-8).

yz- [از] *ibermek, zyndan ibermek*: *Awlar keýik, taýgan yzyp, tilkü tutar* (MK, I, 352-16). *Yzgyl meni takuşga, ýuwgyl maňa ulaga* (MK, III, 129-11).

yz [y:z] **1** *yz*: *Yz* (IBM, 189-4). *Yz* (Tuhf, 4b-9). *Kafyryň yzyn yzlady* (GA, 141-12). *Ýer ýüzinde olmaz ol atun yzy* (KB, 311-10). *Ýörürmen ýerde yzny görmek üçin* (Mn, 303a-9). *Muna aýagynyň yzy* (SB, 128a-18). **2** *yz, gelen ýeri*: *Oguz begleri yzyna warsa, sen wargyl* (GA, 258-7). *Aşyklaryn sor yzyn* (ND, 5b-11).

yz [yza:] *jebir, yza, azap*: *Az günäh birle yzaýy balyg kылur erdi* (SB, 4a-6).

yzamy-remim [yza:my-remi:m] *عظام رميم* *guran süňkler (Gurhanyň aýatyndan)*: *Gopa gele lahadynydan kamu yzamy-remim* (KB, 341-12).

yzdaň [y:zdaň] *بالتك* *balyk awlanýan toruň bir görnüşi*: *Yzdaň* (MK, I, 105-16).

yzhar [yzha:r] *اظهار* *äşgär, aýan*: *Olurdy bir binýada agzam, gudratyn yzhar üçin* (ND, 33b-5). *Yzhary-temerrüd we usýan kылdy* (SB, 121a-30). *Yzhary-etagat kылby* (SB, 17b-22).

yzhar et- [yzha:r et-] *اظهار ايت* *äşgär etmek, ýüze çykarmak*: *Küfrün yzhar ede ahyr, bite çün tohmy-amal* (ND, 3b-3).

yzhar eýle- [yzha:r eýle-] *اظهار ايلي* S: **yzhar et-** *Jählin yzhar eýleýub, bu etdigi dagwa nedir?* (ND, 8b-5).

yzhar kыл- [yzha:r kыл-] *اظهار قيل* S: **yzhar et-** *Garyndaşlaryňga yzhar kылmagyl* (SB, 5b-21).

yzla- [y:zla-] *ازلة , ايزلا* *yzlamak, yzarlamak*: *Kafyryň yzyn yzlady* (GA, 141-12). *Eger duşman ýakyn olsa aýagyn gözleýub atgaý, anuň üçin kim, ok ýaýdan çykajak, ýokary yzlar* (Ýaý, 120a-6).

yzlal [yzla:l] *اضلال* *azaşdyrma*: *Ýa bu daýym halk yzlaý eýleýän şeytan nedir?* (ND, 7a-10).

yzlyk [ازلك] *eti halal mallaryň derisinden tikilýän türkmen ädigi, deri köwüş*: *Yzlyk bolsa, är öldimes, içlik bolsa, at ýagrymas* (MK, I, 96-1).

yzsa- [ازسا] *ibermek islemek*: *Ol gulyn maňa yzsady* (MK, I, 232-6).

yztyrab [yztyra:b] *اضطراب* *tolgunma, howsala*: *Bunça warhamlyk, yztyrab neden* (KB, 567-15). *Kasyr yztyrab birle baryb* (SB, 23a-19).

yztyrar [yztyra:r] *اضطرار* *çykgynsyz ýagdaý, çäresizlik*: *Kast etme ganyma bu işi, yztyrar eder* (KB, 86-12).

yzuk [ازق] *bereketli, mübäreke*: *Yzuk* (MK, I, 63-6).

yzy [زى] *indiki däl-de, soňraky ýyl*: Argyn yzy (MK, I, 83-8).

yzyl [اذل] *göýberilmek, boşadylmak*: Tutgun yzyldy (MK, I, 168-15).

yzynçu [اذنچو] *ösdürilen, göýberilen (saç)*: Yzynçu saç (MK, I, 129-1).

yzys- [اذش] *birek-birege sowgat berişmek*: Ol maňa artut yzyşdy (MK, I, 159-8).

yzz [عر] *hormat, şan-şöhrat*: Döwlet-u taht-u yzz-u ja kany (BD, 49b-6).

yzzat [عزت] **1)** *yzzat, hormat, sylag*: Bozdy yzzatny (ZME, 513; 148-2). Gene bizim yzzatymyz artyk ola (GA, 18-12). Ol bizni köb yzzat we hormat tutmas erdi (SB, 128b-32). Ilçilerni köb yzzat we hormat tutub (SB, 121b-6). Döwlet-u yzzatymdan aýryldym (BD, 49b-5). **2)** *Huday, Taňry, Alla*: Ybrahym penah hezreti-Yzzatga eltdi (SB, 2b-18). Hezreti-Yzzatdan neda ýetişdi (SB, 8b-18). Hezreti-Yzzatga nalyş kylyb (SB, 15a-25).

yzzat-hormat [عزت حرمت] *yzzat-hormat, sylag*: Yzzat-hormat eýlediler (GA, 178-6).

yzzatlu [عزتلى] *yzzatly, hormatly, abraýly, sylagly*: Ag pürçeklü, yzzatlu ene! (GA, 28-4). Ak sakallu yzzatlu, janym baba! (GA, 162-10).

Ý

ýa I [ýa: ى , ا] **S: ýaý I** *Ýa ýasyldy* (MK, III, 57-1). Bu zamanda ýaýuň uzuny on dört dutam gerek durur... burunky ustadlaryň ýasy on iki dutam idi (Ýaý, 141b-5). Ýasy gaty bolur we dahy oky uzanur, duşman gorkar (Ýaý, 127b-4).

ýa II [ýa: ى] *eý (ümlük)*: Ýa Reb, bu otag kimiň ola! (GA, 76-5). Oýanmady, galdy bu bahtym, ýa Reb! (ND, 25a-13). Ýa Reb, erür şol gün ki, ýara erişem (KB, 36-14). Ýa Jebraýyl, bu ne durur – diýdi, sordy (Ýaý, 105b-5).

ýa III [ýa: ى] *ýa, ýa-da*: Keýik olsa, bir ýa iki olur (GA, 127-8). Ýa diýmezmi idi, Muhammet aýdaýdy any rowa (ND, 24b-3). Ýa ada, ýa sana laýyk çeri ýasana gerek (KB, 7-1). Şekermü erniňiz, ýa gant, ýa jan (Mn, 303b-9). Okuň agajy içinde bir yllat war durur, andan oýnar, ýa ok ýaruk bolgaý (Ýaý, 141b-2). Oglanlarym şäherni taladylarmu ýa ýok? (SB,

122b-29). Görüň kim, taşgaryda ýel bar ýa ýok?! (SB, 127a-12).

ýa IV [ýa: ى] *eýsem, onda*: Ýa, maksudyň nedir? (GA, 112-10). Ýa, pes nije gurtuldyň däl! Garçaryň elinden (GA, 86-2). Däde, ýa, kany benim bürelerim? (GA, 87-12).

ýa V [ýa: ى] *ýok*: Ýa (MK, III, 162-5).

ýa VI [ýa: ى] *ýaý, ýyldyzlar toplumynda bir burç*: Ýa (IBM, 183-14).

ýab- [ياب] *ýapmak, üstüni örtmek, gömmek*: Any andak goýmab, any köb tofrakga ýabtylar (SB, 33b-8). Üstüni zagyf ýygaçlar birle çör-çöb salyb ýabyb erdi (SB, 31b-18).

ýaba [يا] *öl, çyg zat (oguzça)*: Ýaba (MK, III, 17-17).

ýabagly [ياباغلى] *taý, taýçanak*: Ýabagly (Tuhf, 13a-12).

ýabaku [ياباقو] *oguz-türkmenleriň bir taýpasynyň ady*: Ýabaku (MK, III, 27-10).

Ýabaku suwy [ياباقو سۇيى] *derýa ady, Kaşgar daglaryndan gözbaş alyp, Uzkent we Fergana tarap akýan derýa*: Ýabaku suwy (MK, III, 27-13).

ýaban [ýa:ban يابان] *çöl, meydan, düzlük, sähra*: Ýaban (IBM, 177-13). Ýazydan, ýabandan öwe bir gonak gelse... (GA, 7-8). Seni sen sende bil, gitme ýabana (ND, 26b-1). Silküb byrahma ýabana köňlümi (KB, 483-3).

Ýabaş [Ý(a)b(a)ş cBY] *derýa ady*: Ýabaş Tokuş beltirinte anda ýaýladym (MÇ, gd-9) — *Ýabaş, Tokuş derýalarynyň birigýän ýerinde ýazladym*.

ýabdu [يابدو] *duşman*: Ýabdu maňa alyndy (MK, I, 177-13).

ýabgu [ý(a)bgug GWGBY, ý(a)bgusyn nlsWGBY] *uly dereje, wezipe, şol wezipedäki adam*: Kaganyn ýabgusyn şadyn anda ölürtim (Bk, gd-28) — *Kaganyň ýabgusyny, şadyny şol ýerde öldürdim*. Ýabgug şadyg anta bermiş (Kt, gd-14) — *Ýabguny, şady şonda (şol ýerde) belledi*. Ýabgusyn şadyn anta ölürti (Tk, gb-41,42) — *(Duşmanyň) ýabgusyny, şadyny şol ýerde (şol ýeriň özünde) öldürdi*.

Ýabgu [Ý(a)bgu WGBY] *adam ady (erkek)*: Ýabgu ogly Isbara Tamgan çur Ýoga inisi bilge Isbara (Oý, çep-4) — *Ýabgu ogly*

Isbara Tamgan çur, (onuň) inisi akyllý Ýoga Isbara.

ýabgut [يَبْغُوت] içine ýüň dykylan düşek, ýassyk we ş.m. Närse: Ýabgut (MK, III, 29-3).

ýablak [ý(a)bl(a)k hLBY, ý(a)bl(a)kyn NIhLBY] ýaramazlyk, peslik, pis, erbetlik: Ermis barmys edgü iline kentü ýaňlytyg ýablak kigürtig (Kt, gd-23) — *(Türkmen halky,)* Gowy ilin-ýurduň barka, özüň ýalňyşdyň, (oňa) ýamanlyk etdiň. Taý Bilge tutuk ýablakyn üçün bir eki atlyg ýablakyn üçün kara budunym öltiň ýitdiň (MÇ, gd-5) — *Taý Bilge tutugyň pesligi üçün, birki (sany) atly-abraýly adamyň ýaramazlygy üçün, garamaýak halkym, (sen) öldiň, ýitdiň.* Bilmedük üçün ýablakyňyn üçün eçim kagan uça bardy (Kt, gd-24) — *(Öz bähbidiňi) bilmäniň üçün, (şeyle hem seniň) pesligiň üçün adam (kakamyň inisi) kagan öldi.* <ýablak sakyn- [ý(a)bl(a)k ş(a)k(y)n(y)p PNhc hLBY] erbet zat barada oýlanmak, pikir etmek, ýaman niýeti ýüregine düwmek, ýaman niýet bilen hereket etmek, ýaman niýeti göwnüne getirmek: Üç karluk ýablak sakynyp teze bardy (MÇ, dg-11) — *Üç garlyk (halky) ýaman niýet edip, gaçyp gitdi.*

ýablak bol- [ý(a)bl(a)k bold(a)çy IEmWB hLBY] erbet, ýadaw, ýaramaz bolmak, pes ýagdaýda bolmak, haly teň bolmak: Türk budun adak kamaşty ýablak boltaçy erti (Bk, gd-30) — *Türkmen halkynyň aýagy gowşady, (dowla düşer derejede) haly teň boldy.* Eki şad ulaýu ini ýegünim oglanym beglerim budunym közi kaşy ýablak boltaçy tip sakyntym (Kt, dg-11) — *Iki şadyň (weziriň), yzyndaky ini-ýegenlerimiň, ogullarymyň, beglerimiň, halkymyň (aglamakdan) gözi-gaşy zaýalanar (erbet bolar) diýip, köp alada etdim.*

ýabryt- [ý(a)brytd(y)m MDTIRBY] gowşatmak, dagatmak, heläk etmek, zaýalamak, ysgyndan gaçyrmak, ýok etmek, gyr-ýapyr etmek: Törtinç Ezgenti Kadazda söňüşdim süsün anta sançdym ýabrytdym (Bk, gd-31) — *Dördünji gezek Ezgenti Kadazda söweşdim, goşunyňy şol ýerde sançdym, heläk etdim.*

ýabytak [يَبْيَتَاق] eýersiz, uýansyz: Ýabytak at (MK, III, 36-5). Är atyn ýabytak mündi (MK, III, 133-15). Ol atyg ýabytak mündi (MK, III, 36-6).

ýabyz [ý(a)b(y)z ZBs, qBY] ýowuz, ýaramaz, gowşak, ýadaw, ejiz, derde ýaramaýan: İçre aşsyz taşra tonsuz ýabyz ýablak budunta üze olurtym (Kt, gd-26) — *(Men) içi aşsyz (aç), daşy donsuz (ýalaňaç), gowşak, pes halkyň üstünde han boldum.* Üç oguz süsi... ýadag ýabyz bolty tip algaly kelti (Bk, gd-32) — *Üç oguz goşuny (bizi) pyýada (galdy), gowşady (ýadady) diýip almaga geldi.* Ýabyz bat biz (Oý, çep-7) — *Biz - erbet, -nalajedeýin.*

ýaçan- [يَاحَن , يَجَن] uýalmak, utanmak, ýaşynmak: Ol menden ýaçandy (MK, III, 59-12). Ýaçandy (IBM, 102-11).

ýaçanly [يَاحَان لِي] ýygra, çekinjeň, utanjaň: Ýaçanly (Tuhf, 32b-11).

ýaçyn [يَاحِن] eýwan, zal: Ýaçyn (IBM, 179-13).

ýad I [ýa:d يَد] S: **ýat I** Ýad kafyr gelse, başyn oгуza gönderdi (GA, 236-12). Ýad ogly saklamak-la ogul olmaz (GA, 3-5). Habar al imdi resmimden, weli paş etme her ýada (ND, 29a-4).

ýad II [ýa:d يَد] ýatlama, ýat etme: Lebün ki, ýady hoş olsun, agyzy berk durur (KB, 309-12). <**kasam ýad kyl-** – *kasam etmek, ant içmek:* Sasan Eşkden köb harlyk görüb erdi we kasam ýad kylyb erdi (SB, 28a-7). Uzrlar okub kasam ýad kyldy (SB, 38a-25). <**ýad bil-** – S: **ýaddan bil-** Barça huffazy-ben-ysraýylly kim, töwrietni ýad bilür erdiler, jemg kyldylar (SB, 21a-5). <**ýaddan bil-** – *ýatdan bilmek, ýat tutmak:* Uzeýr barçany ýaddan bilür erdi, alarga imla kyldy (SB, 17a-13). <**ýad getür-** – *ýatlamak, agzamak:* Ady görkli Muhammedi ýad getürdiler (GA, 120-5). <**ýadyga gel-** – *ýada düşmek, ýatlama, ýadyňa düşmek:* Şerabdar kim, zyndandan halas tapyb erdi, Ýusuf ýadyga gelib, badyşah arzyga ýetgürdi (SB, 5a-18).

ýada- [ýa:da- يَدَا] ýadatmak, ýüregine düşmek, irizmek: Ýadady (Tuhf, 23a-13).

ýadag [ý(a)d(a)g GDY 1] **1)** *pyýada, ulagsyz:* Üç oguz süsi ýadag ýabyz bolty tip algaly kelti (Bk, gd-32) — *Üç oguz goşuny pyýada (galdy) gowşady diýip, (bizi) almaga geldi.* Ýadag (MK, III, 21-3). Ýadag (IBM, 146-1).

2) [ý(a)d(a)g GDY] *pyýada goşun, leşger:* Bis yüz kedimlig ýadag bir eki şaşyp kelti (MÇ, go-

9) — (Olaryň) baş ýüz ýaragly-esbaply pyýada leşgeri bir-iki (ýola) azaşyp geldi. <ýadag süs [ý(a)d(a)g süsin nlsVs : GDY] pyýada goşun: Ýadag süsün ekinti kün ölürtim (Bk, go-1) — Pyýada goşunyny ikinji gün gyrdym.

ýadagyn I [ý(a)d(a)g(y)n NGDY] pyýada, pyýadalap, pyýada ýöräp: Ýokary at ýete ýadagyn ygaç tutunu agturtym (Tk, dg-25) — Atlary idip, pyýadalap, agaç çybyklaryndan tutup (ýapyşyp), (dagyň) ýokarysyna çykardym.

ýadagyn II [ý(a)d(a)g(y)n NGDY] ýadaw: Ýer saýy barmyş budun ölü ýitü ýadagyn ýalaňyn ýana kelti (Kt, gd-28) — Ýer saýy (dürli ýerlerde) ygyp ýören halk ölüp-ýitip, ýadaw, ayak ýalaň (başy açyk halda) ýene gaýdyp geldi.

ýadal [ýa:da:l يادال] güýçsüz, ýadaw, hor, ejiz: Yşk era azar bihed çekmişem, ýadal gel (BD, 79a-2).

ýad et- [ýa:d et- ياد ايد] S: **ýad eýle-** Şähdi lebüni ýad edijek külli wujudym (KB, 161-8). Gijeler ýad eter men taňa dogru (BD, 22b-11).

ýad eýle- [ýa:d eýle- ياد ايله] ýatlamak, ýadyňa düşürmek: Gadymy bir şeyi Hak kim, any ýad eýlemedi (ND, 24b-2). Furkatynda galgan egri kamatym ýad eýlegil (BD, 23a-3).

ýad kyl- [ýa:d kyl- ياد قيل] ýatlamak, agzamak: Taňrytagala kelam içinde ýad kyldy (Ýaý, 101a-6). Allatagalany ýad kylur erdi (SB, 120b-16). Her kişiniň şerhini alarnyň adynyň astyda ýad kylur biz (SB, 125b-18). Barganny gel imdi ýad kylmaý, eý dost! (BD, 67b-8).

ýad ol- [ýa:d ol- ياد اول] ýat bolmak, keseki bolmak, kesekä öwrülme: Ýad olmyşam ýene bu gün, biliş ile nedeýim (KB, 447-1).

ýadygär [ýa:dygär: يادگار] ýadygär: Kim, dil-ä, bu nazmy-pägim ýadygär etsem gerek (ND, 17a-18). Ýiberdi ýar maňa ýadygär diýp hatyny, / Maňa habyp gerek, ýadygär nige gerek (BD, 83a-7).

ýadyg-ýarag [يادىغ ياراغ] ýarag, esbap, azyk-suwluk: Ýadygy-ýaragy-la ýola girdi (GA, 202-9).

ýadyň [ýa:dyň يادىڭ] ýaybaň, ýaylyp ýatan: Ýadyň suw (MK, III, 275-15).

ýafa I [يافا] çyrmaşyp ösýän tikenli ösümlik, ýabagan: Ýafa (MK, III, 18-8).

ýafa II [يافا] sowukdan saklaýan ýer, maýyl, buky, ykyş ýer: Ýafa ýer (MK, III, 18-9).

Ýafenç [يفنچ] şäher ady, Yla sebitlerindäki şäher: Ýafenç (MK, III, 277-6).

Ýafes [Ýa:fes يافث] adam ady (erkek): Ýafesni türkler Uljaý han lakab kylyb, ol sähraneşin erdi (SB, 420b-2). Maşryk we Türküstan we ol hududlary ulug ogly Ýafesge namzed kyldy (SB, 120b-2).

Ýafgu I [يافغو] S: **Ýabgu** Ýafgu (MK, III, 24-13).

Ýafgu II [يافغو] şäher ady, Barsagan şäheriniň golaýynda ýerleşipdir: Ýafgu (MK, III, 24-15).

ýafrak / ýafrag [ýafrag يافراق / يافراغ] S: **ýaprak** Bir murd ýafragy ol tüşekde erdi (SB, 28b-13). Bir murd ýafrakydan aňa zähmet ýeter (SB, 28b-14). Hazan ýafragy ýaňlyg gül ýüzüň hijride sargardym (BD, 20a-11).

ýafuz [يافز] S: **ýawuz** Ýafuz (MK, III, 8-2).

ýafyşgu [يافىشغو] dagda bitýän agaç we onuň miwesi, kizil agajy: Ýafyşgu (MK, III, 36-9).

ýag [ýa:g ياغ] ýag: Elikge ýag ýokdy (MK, III, 47-8). Ýagny terige siňirdi (MK, III, 290-14). Ýag (IBM, 165-14). Ýag tökülende bol nygmatly (GA, 205-1). Goý, ýansyn ýüregiň ýagy (ND, 44a-1). Balyny ýaguma garam, garyşam garyşmasyna (KB, 355-8). Tiýdi kim: Bir hik ýag geltürgeý baryb bir hik ýag geltürüb, ol hamga tökdi (SB, 29b-10). <guýruk ýagy – goýun guýrugynyň ýagy: Any täze guýruk ýagy birle ýumşatgyl (Ýaý, 136b-1).

ýag- [يغ , ياق , ياغ] 1) ýagmak: Ýagmur ýagdy (MK, III, 46-6). Ýagdy (IBM, 110-3). Ýapa-ýapa garlar ýagsa, ýaza galmaz (GA, 3-8). Erse anda gar ýagyp, iki-üç ewlük andan tahalluf kyldylar (SB, 125a-17). 2) guýulmak, dökülmek, akmak: Almas ýagar gözleriniň gamzalaryndan (KB, 360-13).

ýagak [يغاق] hoz: Ýagak ýygajy (MK, III, 7-2). Ýagak (MK, III, 21-14).

ýagaklyg [يغاقلىغ] hozly: Ýagaklyg ýygaç (MK, III, 37-14).

ýagaklyk [يَغْلَقْلِقْ] *hozluk ýer*: Ýagaklyk (MK, III, 39-1).

ýagan [يَغَان ، يَغَانْ] *pil (hayýwan)*: Ýagan (MK, III, 22-3). Ýagan (IBM, 174-9).

ýaganlyg [يَغَانْلِيْغْ] *pili bolan*: Ýaganlyg är (MK, III, 37-17).

Ýagan tekin [يَغَان تَكِيْن] *adam ady (erkek)*: Ýagan tekin (MK, III, 22-4).

ýagçy [ýa:gçy يَغْچِي] *atyr satýan*: Ýagçy (IBM, 157-1).

ýagla- [ýa:gla- يَغْلَا ، يَغْلَا] *ýaglamak*: Är koguş ýaglady (MK, III, 228-3). Ýaglady (IBM, 109-3). Ýaglady (Tuhf, 16a-1). ...guýrugyň magaraýy ýaglasyn (GA, 228-2).

ýaglabay [ýa:gla:ý يَغْلَابَاي] *elguş, balaban*: Ýaglabay (Tuhf, 22a-11).

ýaglagu [ýa:gla:go يَغْلَاغُو] *ýaglaýan, ýag çalýan gural, esbap*: Ýaglagu (IBM, 169-15).

Ýaglakar kan ata [Ý(a)gl(a)k(a)r k(a)n (a)ta AQ : Nh : RhLGY] *adam ady (erkek)*: Uýgur ýirinte Ýaglakar kan ata keltim (Sý, 1) — (Men) Ýaglakar han atanyň, uýgurlaryň ýerinden geldim.

ýaglan- [ýa:gla:n- يَغْلَانْ] *ýaglanmak*: Ýaglandy neň (MK, III, 72-17).

ýaglat- [ýa:glat- يَغْلَاتْ] *ýaglatmak, ýag çaldyrmak*: Ol kogyşny ýaglatty (MK, II, 285-16).

ýaglyg I [ýa:glyg يَغْلِيْغْ] *ýagly*: Ýatnyň ýaglyg tiküsinden öznüň ganlyg ýuzruk ýeg (MK, III, 32-7).

ýaglyg II [ýa:glyg يَغْلِيْغْ] S: **ýaglyg** Lutf edub, any gije ýaglyguň ile sylaly (KB, 340-6). Ýar ýaglygydan köňülni hursendurtim (BD, 58a-4).

ýaglyk [ýa:glyk يَغْلِيْكْ] *ýaglyk, köplenç kellä daňmak ýa-da başa atmak üçin ulanylýan mata bölegi*: Ýaglyk (Tuhf, 35b-ç). Göz ol ikiden numune ýaglykdur (BD, 74a-2).

ýaglyş- [يَغْلِيْشْ] *ýalňyşmak*: Ýaglyşdy (Tuhf, 27a-ç).

ýagma I [يَغْمَا ، يَغْمَا ، يَغْمَا] *talaň*: Ýagma (Tuhf, 36b-10). Ýagmada bile olmadyk (GA, 293-7). Beni benden alub ahyr, ne kim war, eýledi ýagma (ND, 4a-2). Köňüller mülkün ýagma eden mekkara duşdum ben (ND, 23b-15).

◁**ýagmaýa buýur-** – S: **ýagmaýa wer-** Diýdim wer bi hyýaluňy, buýur ýagmaýa dükkany (KB, 451-15). ▷**ýagmaýa wer-** – *talaňa bermek, talaňa salmak*: Aklymy ýagmaýa werdi, warym etdi tary-mar (ND, 10a-13). Ýagmaýa werelüm kamu dükany, degülmi? (KB, 516-6).

ýagma II [يَغْمَا] *türkmenlere garyndaş bir taýpanyň ady*: Gara ýagma (MK, III, 25-17).

Ýagma I [يَغْمَا] *oba ady, Tyrazyň golaýynda ýerleşipdir*: Ýagma (MK, III, 26-1).

Ýagma II [يَغْمَا] *adam ady (erkek)*: Anyň ady Ýagma ermiş (SB, 125b-30).

ýagma- [يَغْمَا] *talamak, ýagmalamak*: Ýagmady (Tuhf, 37b-5).

ýagmaçy [يَغْمَاچِي] *talaňçy*: Ýagmaçy gözleriniň bilişmesine bah (KB, 178-2).

ýagma et- [يَغْمَا ايد] *talamak*: Öýün ýagma ederdi (GA, 291-13). Şimdiýe degin Gazanyň öýün bile ýagma ederdik (GA, 292-2).

ýagmala- [يَغْمَالَا] *talamak*: Begler hysara ýöriş etdiler, ýagmaladylar (GA, 212-4). Agyr hazynasyny, bol akjasyny ýagmaladylar (GA, 38-8). Köňül ilini ýagmalady, jany apardy (KB, 189-13).

ýagmalan- I [يَغْمَلَانْ] *ýagma taýpasyna meňzemek*: Är ýagmalandy (MK, III, 152-12).

ýagmalan- II [يَغْمَالان] *talanmak*: Salur Gazanyň öýi ýagmalandygy boýyny beýan eder (GA, 35-10).

ýagmalat- [يَغْمَالَات] *talatmak*: Altyny-kümüşi ýagmalatdym (GA, 280-5). Kaçan Gazan öýün ýagmalatsa, halalynyň elin alur taşara çykardy (GA, 291-12). Öýüň ýagmalatdygyň dem taşoguz ile bolunmady (GA, 292-6).

ýagmur [يَغْمُرْ ، يَغْمُرْ] *ýagyn, ýagmyr, ýagyş*: Guýdy bulut ýagmuryn (MK, III, 29-13). Neçeme oprak gezük erse, ýagmurga ýarar (MK, III, 29-8). Ýagmur (IBM, 184-3). Gar-la ýagmur ýaganda, çakmaklu çopan (GA, 40-3). Bulydyň ýagmury çohmy, ýa gözüm ýaşlarymy? (KB, 483-16). Ýagmur suýy kibi (MAS, 7a-3).

ýagmurçyl [يَغْمُرْچِل] *ýagynly, ýagynyň köp ýagýan ýeri*: Ýagmurçyl ýer (MK, III, 42-16).

ýagmysy [ý(a)gm(y)sy lsmGY] *ýakynlaşan, ýakynyna baran, golaýlaşan, golaýyna baran*: Ýagmysy ben ertim bilge Tonýukuk (Tk, gb-5) — (Oña) *ýakynlaşan akylly Tonýukuk mendim*.

ýagny [يعني] *baglaýjy kömekçi, ýagny*. Diňe sözlemleri däl, eýsem sözlemin başynda gelip, ony öňki pikirler hem baglaýar: Ýagny özüň wer aña sen, any al senden eýle (ND, 27b-14). Ýagny atar ohyny-ýu pynhan kylur keman (KB, 474-14). Çemen ferraşy, ýagny daň nesimi (Mn, 294b-8). Ýagny bu zaman bizden gal (SB, 125a-2). Any Uýgur ad goýdy ýagny bizge tabyg bolub, meded berdi (SB, 121a-18).

ýagru [ý(a)gru WRGY يَغْرُو] *ýakyn, golaý*: Ýagru kondukda kisre aňyg bilig anda öýür ermis (Kt, go-5) — (Ol halklar tabgaçlara) *ýakyn oturyp, soňra bu ýerde ýaramazlyklary (ýaramaz düşüňjeleri) özleşdirdiler (öwrendiler)*. Ol aňar, ýagru ýörümes (MK, III, 23-16).

ýagry [يَغْرِي] *içýag*: Bişrilür ýagry gyýak (MK, III, 24-5).

ýagryn [يَاغْرَيْن] S: **ýagyryn** Ýagryn (Tuhf, 31b-5). Iki çignin ýagryn süňklerin berk tutgaýsen (Ýaý, 140a-5).

Ýagrynjy [يَاغْرِنَجِي] *adam ady (erkek)*: Ýagrynjy ogly Ilalmyş seniň-le ile warsyn (GA, 205-12).

ýagrynla- [يَاغْرِنْلَا] *ýagyrynysyna urmak, arka tarapyna urmak*: Ol any ýagrynlady (MK, III, 254-2).

ýagryt- [يَاغْرِت] *ýagyr etmek, ýara salmak*: Ol meniň atyg ýagrytty (MK, II, 283-10).

ýagsa- [ýa:gsa- يَغْسَا] *ýag islemek, ýaga -höwes bildirmek*: Är ýagsady (MK, III, 226-1).

ýagsy- [ýa:gsy- يَغْسِي] *ýagyň ysy ornamak, ýaýramak*: Ýogry ýagy ýagsymas (MK, III, 226-3).

ýagşyrak [يَاغْشِي رَاق] S: **ýagşyrah** Ok atyň we dahy at biniň, illä ok atmak ýahşyrak durur bana ata binmekden, diýdi (Ýaý, 102b-5).

ýagtu [يَاغْتُو] *ýagty, parlak*: Kaçan kylgaý gözümni ýagtu ol Aý (Mn, 297a-10). Iki ýagtu göwher älemge bergen (Mn, 290b-2).

ýagtur- [يَاغْتُر] *ýagdyrmak*: Taňry ýagmur ýagturdy (MK, III, 67-16).

ýagu- [يَاغُو] *ýakynlamak, golaýlaşmak*: Bed gelmegi ýagudy (MK, III, 63-14).

ýaguk [ý(a)g(u)k OGY يَاقُوقْ ، يَاقُوقْ] *ýakyn, golaý*: Yrak erser ýablak agy birür ýaguk erser edgü agy birür tip ança boşgurur ermis (Kt, go-7) — «(Kim tabgaçlardan) uzakda bolsa (ýaşasa), olara erbet sowgat berer, ýakynda bolsa (ýaşasa), olara gowy sowgat berer» diýip, köp aýdýardylar (öwredýärdiler). Ýaguk ýer (MK, III, 21-16). Ýaguk (IBM, 143-11).

ýagurt [ýa:gurt يَاغُورْت] 1) *ýogurt, gatyk*: Ýagurt (Tuhf, 31b-ç). 2) *gurt*: Ýagurt (Tuhf, 31b-ç).

ýaguş- I [يَاغُشْ] *ýakynlaşmak, golaýlaşmak*: Bir neň birge ýaguşdy (MK, III, 53-10).

ýaguş- II [يَاغُشْ] *pursat peýlemek, aramak*: Ýarag bulub ýaguşdy (MK, II, 73-14).

ýagut- [ý(a)gutyr rITWGY يَاغُتْ] 1) *imrindirmek, ýowutmak, gyzyklandyrmak, aldamak, ünsüni çekmek, mylaýymlyk bilen özüňe çekmek*: Süçig sabyn ýumşak agyn aryp yrak budunyg ança ýagutyr ermis (Kt, go-5) — (Tabgaçlar) süýji söz, näzik, gymmatbaha zatlar bilen ençeme uzakdaky halklary (özlerine) imrindirdiler (halklaryň ünsüni çekdiler). 2) *ýakynlatmak*: Ol atyg maňa ýagutty (MK, II, 254-16).

ýagy [ý(a)g(y)m(y)z ZMGY, ý(a)gy IGY يَاغِي ، يَاغِي ، يَاغِي] *ýagy, ýow, duşman*: Ýagymyz tegire uçuk teg erti biz şeg ertimiz (Tk, go-8) — (Biziň) *ýagymyz degre-daşymyzda ýyrtyjy guşlar ýalydy, biz maslyk ýalydyk*. Alty otuz ýaşyma çik budun kyrkyz birle ýagy bolty (Bk, gd-26) — *Ýigrimi alty ýaşymda çik halky bilen gyrgyz (halky bize) ýagy boldy*. Ýagydan til tutty (MK, III, 97-16). Üstüne ýagy geldi (GA, 213-7). Nedelüm, ger köňülüme ýagy sen (KB, 59-16). Ýagy gelib, Bugra hanny ortaga tutub turur (SB, 128b-11).

ýagy bol- [ý(a)gy bol(u)p PLWB IGY يَاغِي بُول] *ýagy, duşman bolmak*: Ýagy bolup itiniň ýaratyny umadyk ýana içikmis (Kt, gd-10) — *Ýagy bolup, näme ederini, dörederini bilmän, ýene (Tabgaça) tabyn boldy*. Anta kisre Ýir Baýyrky Ulug Irkin ýagy bolty (Kt, gd-34) —

Ondan soňra Ýer Baýyrkynyň hökümdary Uluğ Irkiniň taýpalary (bize) ýagy boldy. Oguz ara ýeti eren ýagy bolmys (Oý, çep-5) — Oguzlaryň arasyndan ýedisi (ýedi är) (bize) ýagy boldy. Ol sebäbden kim, Kyl Barak ýagy bolub erdiler (SB, 125b-3). Erse... aňa ýagy bolub, welaýat ähli aňa etagat kylur erdi (SB, 126b-1).

ýagydy- [ý(a)gyd(y)p PDIGY] *ýagy, duşman bolmak*: Basmyl ýagydy ebimrū bardy (MÇ, go-4) — *Basmyllar yagy bolup, obamyza geldi*.

ýagydy er- [ý(a)gyd(y) (er)m(i)s sM DIGY] *ýagy, duşman bolmak*: Tokuz oguz begler kelti... ýagydy ermis (MÇ, gd-10) — *Dokuz oguz begleri geldi... (olar taýpa başlyklarynyň maňa) ýagy bolandyklaryny (aýtdylar)*.

ýagyjy [ياغجي] *söweşiji, urşujy*: Ýagyjy (IBM, 145-12).

ýagyky- [ياغكي] *duşman bolmak, oňuşmazlyk*: Begler ýagykyty (MK, III, 55-11).

ýagyl- I [ياغل] *ýagmak*: Ýagmur ýagyldy (MK, III, 57-8).

ýagyl- II [ý(a)g(y)l LGY] *ýakynlaşmak, ýakyn gelmek, golaýlaşmak, golaýyna barmak, ünsüni çekmek*: Ýagyl tidi (Tk, gb-5) — *(Ol maňa): — Ýakynlaş — diýdi*.

ýagyla- [ياغلا] **1)** *duşmançylyk etmek*: Ol any ýagylady (MK, III, 242-11). Ýagylady (IBM, 112-10). **2)** *duşman bilen jeň etmek, uruşmak*: Är ýagy ýagylady (MK, III, 242-11).

ýagylyk / ýagylyg [ياغليق، ياغي] *duşman-çylyk*: Bizim ilümeze ýagylyga gelmeýe (GA, 275-12). Bak, Aly han birle ýagylyk ne türlük turur (SB, 129b-2).

ýagyr [ياغر] *ýagyr, ýara*: Barmagyny berk dutsa, ok any sürter, ýagyr eýlär (Ýaý, 115-4).

ýagyrla- [ياغرا] *ýagry, ýarany bejermek*: Ol atyn ýagyrlady (MK, III, 253-4).

ýagyrlan- [ياغرلن] *ýagry köpelmek, ýagyr zerarly gaşanmak*: Tewe ýagyrlandy (MK, III, 80-1).

ýagyrlyg [ياغرلغ] *ýagyrlý, arkasy ýaraly*: Ýagyrlýg at (MK, III, 7-7). Ýagyrlýg tewe (MK, III, 37-1).

ýagyryn [ياغرن] *bir zadyň arka tarapy, ýagyrynny*: Depegöz ýagyrynyna bir oh urdy (GA, 225-10). Ýagyrynda galkan oýnar ýaýasy olur (GA, 176-1).

ýagyş I [ياغيش] *ýagyş, ýagyn*: Bakdylar erse, gije begaýat garaňgu we ýagyş we ýel erdi (SB, 127a-12). Ýagyş teskin tapdy (SB, 25a-13). **<ýagyş tut-** *ýagyş ýagmak, güýçli ýagyn ýagmak*: Bir çopan ol ýerde koý otarur erdi, ýagyş tutdy, erse penah ol garga eltdi (SB, 25a-12).

ýagyş II [ياغش] *gurban etme*: Ýagyş (MK, III, 8-8).

ýagyty- I [ياغتي] *ýagdyrmak*: Taňry ýagmur ýagytyty (MK, II, 255-5).

ýagyty- II [ياغتي] *duşmanlyk etmek*: Ol kişi ol tutçy ýagytgan (MK, III, 40-4).

ýagyzy [ý(a)g(y)z qGY] **1)** *boz, gyzyl bilen garanyň arasyndaky reňk, goňur*: Üze kök teňri asra ýagyzy ýir kilyntykda ekin ara kisi ogly kilynmys (Kt, gd-1) — *Ýokarda gök asman, aşakda boz ýer dörende, bu ikisiniň arasynda adam ogly döredi*. **2)** [ý(a)g(y)zyn nlqGY] *gyr, agymtyl mele, mele (at)*: Kül tigin az ýagyzy binip oplaýu tegip bir erig sançdy (Kt, dg-5) — *Kültegin (özünüň) az (tohumyndan bolan) gyny (atyny) münüp topuly, bir äri (urşujyny) sançdy*. Kül tigin az ýagyzy binip tegdi (Kt, dg-8) — *Kültegin az (tohumly) gyr atyny münüp degdi (depdi, hüjüme eňdi)*. Ýagyzy ýer (MK, III, 7-16). **<ýagyzy at – goňur at**: Ýagyzy at (MK, III, 8-1).

ýah [ياه] *hawa, «bolýar» manysynda gelyän söz*: Ýah (MK, III, 83-12).

ýah- I [ياخ] **S:** **ýak-** Janumy saçy gily ýahar ud kibi çün (KB, 18-3). Hyýal etdi kim, ot ýahgaý, asla ot miýesser bolmady (SB, 7b-15).

ýah- II [ياخ] **I** *ýakmak, ýaramak, bap gelmek*: Her ne kim, anyň köňlige ýahar erdi, zulum birle alyb, bermes erdi (SB, 10a-10).

ýaha [ياخا] *ýaka*: Ýapyşdy yşky ýahamuza, bu durur ajab (KB, 139-15). Gül bigi bülbül için ben ýahamy çäk edeýem (KB, 334-15).

ýahala- [ýaha:la- يخاله] *ýakalamak, ýaka tutmak, ýaka tikmek*: Dilük köňülde ise tor ur-u ýahala dili (KB, 92-15).

ýahny [يَاخْنِي ، يَخْنِي] *gaynap bişen et, ýahna:* Ýahny (Tuhf, 19b-9). Kese-kese ýimäge ýahny ýahşy (GA, 208-5). Gara goýun ýahnysyndan öňüne getirin (GA, 10-9). Ýahnynyň kimini sagyna, kimini soluna atar (GA, 111-8).

ýahsyn- [يَخْسِن] *egniňe ýelbegeý atynmak:* Är kaftan ýahsyndy (MK, III, 76-14).

ýahşy [يَاخْشِي ، يَخْشِي ، يَخْشَى] **1)** *gowy, oňat, ýagşy:* Ýahşy neň (MK, III, 24-8). Ýahşy iş (MK, III, 24-9). Gel ýahşy at bin (GA, 214-7). Köňül dowasyny şah-a, gözün bilür ýahşy (KB, 143-16). Sabyrdan ýahşy ýoktur pişe kyslam (Mn, 303b-5). Taňry rehmeti, salamatlygy ýaradylmyş ýahşysy üstüne (MAS, 1b-4). Ýahşy adyny saklab... (SB, 126b-26). Ýahşy ad goýmak gerek (SB, 126b-18). **2)** *ökde, ussat, oňat:* Oguz umarasy gördiler kim, alar ýahşy aw awlarlar (SB, 129b-8). **3)** *ajap, owadan, gözeli:* Arab resmi andak erdi kim, ýahşy gözi ýazy sygyrlaryga teşbih kылur erdiler (SB, 41a-1). **◁ýahşy fal tut-** – *oňatlyga ýormak, şowlulyga ýormak:* Any dagy ýahşy fal tutub, delir we dilawer bolub, gardaşy Çagry begni çarlab... (SB, 130a-18). **◁ýahşy gel-** – **S: ýahşy bol-** Ýeti ýyl mahsulat begaýat ýahşy gelgeý (SB, 5a-20).

ýahşy bol- [يَخْشَى بول] *ýagşy bolmak, oňat bolmak, ugrugmak, gowulaşmak:* Älem işi ýahşy bolgaý (SB, 126b-20). Eger günähi bolmas erdi, ol mejruh kылgan endamy ýahşy bolur erdi (SB, 128a-27).

ýahşylyg kыл- [يَخْشِيلِيغ قیل] **S: ýahşylyk kыл-** Bary ilge ýahşylyg kылgyl ki, mundan ýahşy ýok, / Kim diýgeýler dehr era galdy pylandan ýahşylyg (BD, 19a-9).

ýahşylyh / ýahşylyg [يَاخْشِيلِيغ / يَخْشِيلِيغ] *ýagşylyk, gowulyk, oňatlyk:* Zehi ýahşylyh ki, bahmaz işiginde ýamanuma (KB, 182-9). Kim görüptür, eý köňül, ähli jahandan ýahşylyg, / Kim ki, andan ýahşy ýok göz tutma andan ýahşylyg (BD, 19a-5).

ýahşylyk [يَخْشَى لِيغ] *ýagşylyk:* Şugaýb alyga gelib Musadan köb şükür we ýahşylyk diýdiler (SB, 7b-11).

ýahşylyk kыл- [يَخْشَى لِيغ قیل] *ýagşylyk etmek, ýardam etmek:* Ol eýranylarga köb ýahşylyklar kылb... erdi (SB, 17b-13). Ol

Nowderni öldürgen zamanda köb ýahşylyk kылb... (SB, 17b-13).

ýahşyrah [ýahşyrah: يَاخْشِي رَاخْ ، يَخْشِي رَاخْ] *ýagşyrah, gowurak, peýdalyrak:* Biň jan bu jan kibi-ýu dahy ýahşyrah dahy (KB, 175-16). Bu iki ulug gelin husn we jemal we suratga ol kiçikden ýahşyrah tururlar (SB, 120b-24). Sen ýahşyrah bilür sen (SB, 123b-18).

ýahtylyk [يَاخْطِي لِيغ] *ýagtylyk:* Kürrelerini ýahtylykda baglab, alarny (enelerini) minib, zulmatga girgeýler (SB, 122a-16).

ýahu [ýa:hu: يَاخُو] *ýa, ýa-ha, ýa-da:* Dürmidür gülde ýahu şebnem ola? (KB, 492-9). Ýahu dahy sanulary sanamy (KB, 421-6).

ýa hud [ýa: hud: يَاخُوْد] *ýa, ýa-da:* Ajaba, beşeri ýa hud meleg-u ýa peridür (KB, 428-6). Kaçan kim bilseler, kişi ýok durur, ýa hud war, läkin gafyldurlar, bu ogyrlar kumaşny gapar dahy gaçar (Ýaý, 121b-6).

ýahyl- [يَاخِيل ، يَخِيل] *ýakylmak:* Bu faslda ki, gül ýolyna ýahyla bülbül (KB, 309-6). Ben ýahyluram, tütün gerekmez (KB, 97-15).

ýahyn [ýahy:n: يَخِين] **1)** **S: ýakyn I 1)** Emkana ýahyn gele ýasanamy diýr sen (KB, 87-12). **2)** **S: ýakyn I** Ýahynyňy yrag etdi fyrakuň (KB, 113-5).

ýahyn eýle- [ýahy:n eýle- يَخِينْ اَيلا] *golaýlatmak, ýakynlatmak:* Yraguňy ýahyn eýledi yşkuň (KB, 113-5).

ýahyn kыл- [ýahy:n kыл- يَخِينْ قیل] **S: ýahyn eýle-** Yrag eder bize waslyn ýahyn kылur hijrin (KB, 330-16).

ýahyn ol- [ýahy:n ol- يَخِينْ اول] *golaýlamak:* Güneşüme ýahyn olunjah bedr oluram ben (KB, 317-3).

ýahys- [يَخْشِي] *ýakyşmak, (ot) ýakyşmak:* Ýahylmah dilemez iseň, ýahysma (KB, 482-14).

Ýahýa [يَاخِي ، يَحِي] *adam ady (erkek), pygambarleriň biri:* Haty Hyzyr, agzy Merýem, sözi Isa, lebi Ýahýa (KB, 16-14). Ýahýa alaýhyssalamny öltürüb erdiler (SB, 20b-6).

ýajuju [ýa:ju:j: يَاجُوج ، يَاجُوج] *dini rowaýatlara görä, Uzak Gündogarda ýaşayan halk we olaryň ýurdy:* Ýykaýdy Seddi-Ýajuju, edeýdi

halka yhsany (ND, 38a-2). Andan ötüb, Ýajuj we Majuj welaýatyga girdi (SB, 19b-25).

ýak- I [ياق ، يَقْ ، يَقْ] 1) *ýakmak, ot bermek, otlamak*: Çakmak çakyb, od ýakdy (GA, 42-6). Ýakdy ýandyrdy wujudym, gözlerim gan eýledi (ND, 39a-16). Köb otlar ýakyb, ol sebäbden köňüllerge howf tüşüb, ragyýýat mal kabul kylur erdiler (SB, 129b-13). 2) *hyna ýakmak, hynalamak*: Gyzyly hyna ag eline ýakmaz oldy (GA, 91-11). 3) *melhem ýapmak*: Är başga ýakyg ýakdy (MK, III, 47-4). 4) *ýokdurmak, hapalamak, syçratmak*: Ýakdy (Tuhf, 32a-8). 5) *yz goýmak, yz galdyrmak*: Ki aşyk baş-u eşk dek kim ýakar (Ab, 100a-12). 6) *halamak, gowy görmek*: Tä ýarny istär-u köňlümge kim ýakar (Ab, 100a-12).

ýak- II [يَقْ] *ýakynlaşmak, golaýlaşmak*: Ol aňar ýakdy (MK, III, 47-5). Anyň gelmegi ýakdy (MK, III, 47-6).

ýak- III [يَقْ] *degirmek*: Ol aňar elik ýakdy (MK, III, 47-7).

ýak- IV [ياق] *değişli etmek, yönlemek*: Senden ýetiban bu şiddet ahyr, / Kimge ýakaýyn bu töhmet ahyr (Ab, 100b-1).

ýaka I [يَقَا ، يَاقَا ، يَقَا] 1) *geýimiň boýnundan çäk açylyp edilen we şoňa berkidilen bölegi, ýeri, ýaka*: Ýaka (MK, III, 18-10). Ýakaň-la bogazyňdan tutaýynmy? (GA, 13-11). Tartdy, ýakasyn ýyrtdy (GA, 94-4). Bir ýakadan gösterub baş mesti-haýran eýledi (ND, 39b-5). Jebraýyl alayhyssalam Allatagala fermany birle Merýem ýakasyga küfgürdi (SB, 24a-20). 2) *gapdal, tarap, kenar*: Garşu ýakadan kafýrlar bakyşurlar (GA, 270-3). Magryb ýakasyn beste görüb, eýleýüb efgan (ND, 20a-8). <meniň elim ýakasynda ol- – ol dünýäde-de goýmazlyk, hasap soramak: Meniň elim Gazan hanyň ýakasynda olsun (GA, 298-13). <ýaka tut- – söweşmek: Ýaka tutub ilişdiler (GA, 200-7).

ýaka II [ý(a)ka AhY] *ybadat, (Taňra) çokunma, ybadat etme*: Ýaka anta ýakaladym (MÇ, gd-8) — *Şol ýerde (adamlary Taňra) ybadat etdirdim*.

ýakala- [ý(a)k(a)l(a)d(y)m MDLhY] *çokundyrmak, ybadat etdirmek*: Ýaka anta ýakaladym (MÇ, gd-8) — *Şol ýerde (adamlary Taňra) ybadat etdirdim*.

ýakary [ياقارى] *ýokary, ýokarda*: Anyň zikri ýakaryda boldy (SB, 10b-19).

ýakgaru [(ýa)kgaru WRGh] *mundan beýläk, mundan bu ýana, şondan bäri*: Anta ýakgaru basmyl karluk ýok boldy (MÇ, gb-2) — *Mundan beýläk basmyllar, garlyklar ýok boldy*.

ýaklan- [يَقْلَن] *ýakynlaşmak, ýakynyna bar-mak*: Gazan beg gördi ki, kafyr gaty ýaklandy (GA, 132-3).

ýakrygan I [يَقْرِيْغَن] *ösümliğin bir görnüşi*: Ýakrygan (MK, III, 42-7).

ýakrygan II [يَقْرِيْغَن] *döwlen buzuň owun-tyklary, gyýçaklary*: Ýakrygan (MK, III, 42-9).

ýagrylan- [يَقْرِيْلَن] *semremek*: Koý ýagrylandy (MK, III, 152-6).

ýaksun [يَقْسُون] *arpa çakyry*: Ýaksun (IBM, 161-11).

ýaktur- I [يَقْتُرْ] *ot ýakdyrmak, otlatmak*: Ol anyň ewinge ot ýakturdy (MK, III, 68-9).

ýaktur- II [يَقْتُرْ] *ýara melhem ýapdyrmak*: Ol başga ýakyg ýakturdy (MK, III, 68-8).

ýaku I [يَقُو ، يَاقُو] 1) *ýagyş geçirmeyän lybas*: Ýaku (MK, III, 18-12). 2) *goýun derisinden ýüň tarapy içine edilip tikilýän daşky geýim, içmek, possun*: Ýaku (IBM, 167-1).

Ýakub [Ýaku:b يَعْقُوب ، يعقوب] *adam ady (er-kek), pygamberleriň biri*: Nedir täwili Ýakubyň eşit sen, eý mahy-janan! (ND, 22b-6). Sen Ýusufy-döwran sen-u Ýakuby zaman ben (KB, 306-4). Garyndaşyň Ýakub pişdestlik kyldy (SB, 3b-13).

Ýakub bin Ýusuf [Ýa:kub bin Ýusuf يَعْقُوب بن يوسف] *adam ady (erkek), Ýusup pygamberiň ogly*: Anyň zamanyda jöhüdler Ýakub bin Ýusufga kim, Beýtil-Mukaddes asafykasynyň ulugy erdi, zafar tapyb heläk kyldylar (SB, 21b-26).

ýakuby [ýa:kuby: يَعْقُوبِي] *hristian dininde bir mezhep, akym, ýakubylar*: Anyň zamanynda ýakubylar özge nasary birle hylaf kylyb (SB, 27b-13). Lion Sagyr ýakubylar mezhebiniň mukawwasy erdi (SB, 27b-13). Ýeti ýyl kaýsar erdi, ýakuby mezheb... bolub (SB, 27b-13).

ýakur- I [يَكُرُّ] *ýakynlaşmak, golaýlaşmak*: Ol atyg maňa ýakurdy (MK, III, 50-9).

ýakur- II [يَكُرُّ] *tiz-tizden dem almak, demi gysmak*: Kişi ýakurdy (MK, III, 50-11).

ýakut [ýa:ku:t ياقوت ، ياقوت] *gymmatbaha daş, ýakut*: Düzüb ýakut ile inji müzeýýen eýleşmiş bary (ND, 42a-6). Ýakuta ne teşbih edelim lagluňy, bir taş (KB, 89-3). Bir tabagy ýakut doldurub, bir tabagy ot doldurub, anyň alyga goýdylar (SB, 7a-28). <ýakuty-abdar – gymmatbahaly ýakut, ýokary hilli ýakut: Täç başyga goýub, bir ýakuty-abdar baýza çelli alyga baglab (SB, 36b-14). Ohny atdy, erse ol ýakuty-abdarga tegib, andan ötüb alyga tegib (SB, 36b-18).

ýakyg [يَقْغ] *däri, derman, ýapgy*: Ol aňar ýakyg ýakyşdy (MK, III, 54-1). Är başga ýakyg ýakdy (MK, III, 47-4).

ýakyl- [يَقْل] *galtaşmak, ýakynlaşmak*: Aňar ýakylady (MK, III, 58-10).

ýakyn I [ýaky:n يَقِين ، يَقِين] *1) ýakyn, golaý, daş bolmadyk*: Ýakyn ýer (MK, III, 16-15). Babasynyň ordusyna ýakyn geldi (GA, 101-4). Ýakyn ol hezreti Haka, bilinsin syry awarna (ND, 6a-6). Ýakyndur ol ki, köňül sagýy hem ýene saňadur (KB, 104-13). **2) ýakyn adam, dost-ýar, garyndaş**: Ýakyn är (MK, III, 16-16).

ýakyn II [ýaky:n يَقِين] *gürrüňsiz, şübhesiz, anyk*: Ýakyn bildi kim, ogly kafyra tutsagdyr (GA, 141-9). Emma ýakyn bilür men kim, ulwy älemiden saňa ykbal bolub, Allatagala saňa döwlet ... berib turur (SB, 19b-8). Nefs duşman durur ýakyn bilgil, / Dostum bu sözüمنى çyn bilgil (BD, 50b-8).

ýakynla- [ýaky:nla- يَاقِنُ لَا] *ýakynlaşmak, golaýlaşmak*: Ýakynlady (Tuhf, 30a-5).

ýakynlyk [ýaky:nlyk يَقِين لَك] *golaýlyk, ýakynlyk*: Ýa ýakynlyk içre zahyd, dagwaty Rahman nedir (ND, 7a-5).

ýakyş- I [يَقِش] *ýakynlaşmak, golaýlaşmak*: Anyň gelmegi ýakyşdy (MK, III, 54-2).

ýakyş- II [يَقِش] *laýyk gelmek, laýyk bolmak*: Bili biline, boýy boýuna ýakyşdy (GA, 106-2).

ýakyş- III [يَقِش] *ýara ýapgy ýapyşmak*: Ol aňar ýakyg ýakyşdy (MK, III, 54-1).

ýak ýaguk [يَقْ يَغُق] *ýakyn garyndaşlar*: Ýak ýaguk (MK, III, 21-15).

ýak-ýuk [يَقْ يُوَق] *yok-ýalam, nahardan soň gabyň düýbünde, gyralarynda galan galyndy*: Ýak-ýuk (MK, III, 105-13; MK, III, 119-17).

ýaky-ýuky [يَقْ يُقْ] *ýaranjaň, ýaramsak*: Ýaky-ýuky är (MK, III, 18-11).

ýal [يَال ، يَال] *käbir haywanlaryň boýnunyň üstündäki ösgün gyl, ýal*: At ýaly (MK, III, 120-4). Ýal (IBM, 171-13). War kuwwaty-la atynyň ýalysyna düşdi (GA, 241-3). Ýalysy gara kazylyk atuň bütün bindiň (GA, 24-4). <ýal-u bal – güýç-kuwwat, batyrlyk, edermenlik: Rüstem barabar olmaýa şol ýal-u bal ile (KB, 423-12).

ýal- I [يَل] **1) ýanmak**: Ot ýaldy (MK, III, 47-12). **2) güne garalmak, ýanmak**: Gün ýüzüg ýaldy (MK, III, 47-13).

ýal- II [يَل] *agymak*: Baş ýaldy (MK, III, 47-11).

ýal- III [يَل] *yorgalamak, gorgunyna yöremek*: Atlyg ýaldy (MK, III, 48-4).

ýala [يَلَا] *töhmət, myjabat*: Aňar gurug ýala ýalaldy (MK, III, 59-4).

ýala- I [يَلَا ، يَلَا] *ýalamak*: Ýalady (IBM, 131-6). Ýalady (Tuhf, 32a-7).

ýala- II [يَلَا] *töhmət atmak, myjabat etmek*: Ol aňar ýalady (MK, III, 63-16).

ýalabaçy [ý(a)l(a)b(a)çy IEBLY] *ilçi, habarçy*: Ýalabaçy edgü saby ötügi kelmez tiýin ýaýyn süledim (Bk, gd-39) — (Olardan) ilçi, hoş söz (habar) gelenok, ötünç soranok diýip, (olar bilen) tomus söweşdim.

ýalaby [يَلَابِي] **1) ýyldyrym**: Gögsünden ýalaby dek öte geçdi (GA, 302-11). **2) ýalaw**: Oglan baş galdyrdy, ýalaby dek gözün açdy (GA, 28-2).

ýalab-ýalab [يَلَاب يَلَاب] *ýalp-ýalp, ýalpylda-wuk, ýaldyrawuk*: Ýalab-ýalab ýalabyýan inçe tonlum (GA, 199-7).

ýalaçy [يَلَاچِي] *betgüman, töhmətçi*: Ýalaçy är (MK, III, 26-16).

ýalaçy ýuga [يَلَاچِي يُغَا] *çalt owranýan çöregiň bir görnüşi*: Ýalaçy ýuga (MK, III, 18-17; 27-1).

ýalafar [يَافَر] *ilçi*: Ýaş ot köýmes, ýalafar
— ölmes (MK, III, 36-1).

ýalaganş bol- [يَالَاغَانْشُ بُولُ] *ýalañaçlanmak*,
ýalañaç bolmak: Ýalaganş boldy (Tuhf, 9b-7).

ýalah [يَالَح] *S*: **ýalak** Bu dünýä bir nebis
üçin olmuş ýalah, / Dibi ýahyndur anuň, degül
yrah (KB, 588-16).

ýalak [يَالَق] *ýalak, ite ýal berilyän gap*:
Itüm-le bir ýalakdan ýuwundym içen kafyr
(GA, 40-13).

ýalal- [يَالَال] *töhmüt edilmek*: Aňar gurug
ýala ýalaldy (MK, III, 59-9).

ýalan I [يَلَان ، يَالَان ، يَلْن] *ýalan, galp*,
nädogry: Ýalan söz bu dünýäde olunja
olmasa ýeg (GA, 4-11). Ki budur rahy-hakykat,
galany jümle ýalan (ND, 24b-12). Ýalany
söýleme, kandan diýdiler gerçekmi? (KB, 76-
13). <ýalan dünýä – ýalançy dünýä, şu
dünýä, şu wagtky dowam edýän dünýä: Ýalan
dünýä başyna tar oldy (GA, 203-8).

ýalan II [يَالَانْ] *ýalañaç, çyplak, aýakgapsyz*
<ýalan aýak – aýakýalañaç, aýakýalaň:
Ýalan aýak (Tuhf, 12b-10). Bak, any yşkyň
ýolunda, baş açyk ýalyn aýak (ND, 16b-5).

ýalan- [يَالَان] *ýanmak*: Ýalandy (IBM, 102-8).

ýalançy [يَالَانْجِي ، يَالَانْجِي] **1** *ýalançy*,
aldawçy: Ýalançy (Tuhf, 30b-8). **2** **2** *adam*
ady (erkek): Ýalançy ogly Ýaltajuk (GA, 98-4).
<ýalançy dünýä – şu dünýä, wagtlaýyn
dünýä: Ýalançy dünýä ýüzünde bir är gopdy
(GA, 221-8).

ýalangaç kyl- [يَالَانْجَا قِيل] *ýalañaçlamak*,
çykarmak: Bylkys suw gümanyga aýaklaryny
ýalangaç kyldy kim, suwdan geçgeý (SB, 13b-
11).

ýalangaçla- [يَالَانْجَا لَا] *ýalañaçlamak*,
gylyjyňy gynnyndan çykarmak: Amr gylyç
ýalangaçlab turub turur (SB, 23a-21). Gylyç
ýalangaçlab, muntazyr turub erdi (SB, 23a-20).

ýalan ol- [يَالَان اُول] *ýalan bolmak*: Ýalan ol-
mazmy edenler, olub ol bary-geran (ND, 24b-
11).

ýalanş [يَالَانْشُ] *ýalañaç, çyplak*: Ýalanş
(Tuhf, 24b-12).

ýalanşla- [يَالَانْشُ لَا] *ýalañaçlanmak, ýalañaç*
bolmak: Ýalanşlady (Tuhf, 9b-7).

ýalaň [يَالَنْك ، يَالَك] **1** *ýalañaç*: Ýalaň görse
tonatdy (GA, 15-1). Şiruýe baş-aýak ýalaň anyň
tabuty alyda barur erdi (SB, 40a-17). **2**
gynyndan çykarylan, ýalañaç, gynsyz: Ýalaň
gylyç tutdylar (GA, 186-4). Alty jellad
eňsesinde ýalaň gylyç tutar (GA, 187-6).

ýalaňyn [ý(a)l(a)ň(y)n NFLY] *ýalañaç*,
aýak ýalaň, başy açyk (halda), zordan:
Ýersaýy barmyş budun ölü ýitü ýadagyn
ýalaňyn ýana kelti (Kt, gd-28) — Ýer saýy
(dürli ýerlerde) ygyp ýören halk ölüp-ýitip,
ýadaw, aýak ýalaň, başy açyk halda ýene
gaýdyp geldi.

ýalat- [يَالَات] *ýalatmak*: Ýalatty (IBM, 131-6).

ýalaw / ýalawuz [يَالَاوُز / يَالَاو] *ýaldyrawuk*,
ýalpyldawuk, ýalpyldadylan: Tä gadal gada
çenin, / Ýene joş üstige çini-harir (Ab, 102a-8).

ýalawaç [ýalawa:چَالَاچ ، يِلَاوَاچ] *ilçi, py-*
gamber: Ýalawaç (MK, III, 35-16). Ýalawaç
(IBM, 138-5).

ýalbar- [يَالْبَار] *ýalbarmak, haýyş etmek*:
Barmagyň bogazumga eltip barmagym,
ýalbarmagym (BD, 40b-2). Aýagyga tüşüp
bergi-hazan dek munça ýalbardym (BD, 20a-
12).

ýalbyt- [يَالْبَيْت] *öllemek*: Ol atga aşbar
ýalbytty (MK, II, 283-1).

ýalda- [ýa:lda- يَالْدَا] *aldamak, ýalan*
sözlemek: Ýaldady (Tuhf, 27a-10).

ýaldra- [يَالْدُرَا] *ýaldyramak*: Gün ýaldrady
(MK, III, 322-11).

ýaldruk [يَالْدُرُق] **1** *ýaldyrawuk*: Ýaldruk
neň (MK, III, 319-4). **2** *bezemen*: Ýaldruk eşler
(MK, III, 319-5).

ýalduzla- [ýa:lduzla- يَالْدُزْلَا] *çalmak*,
çaýmak, ýaldyratmak: Ýüzüme
ýalduzlamyşam serbe-ser aby-zeri (KB, 6-11).

ýalfat- [يَالْفَات] *ýalatmak*: Ol aňar ýag
ýalfatty (MK, II, 285-3).

ýalga- [يَالْغَا] *ýalamak*: Aýak ýalgady (MK,
III, 226-15).

ýalgan [يَالْغَان ، يَالْغَان ، يَالْغَنْ] *S*: **ýalan I** Ýalgan
söz (MK, III, 28-3). Ýalgan (IBM, 148-5). Nedür
ol tar agyzda muna ýalgan (Mn, 297-8). Tiýdi
ýalgan diýrsen (SB, 129a-23). <ýalgan ant iç-
— ýalandan ant içmek: Ýalgan ant içdi (Tuhf,

13b-9). <ýalğan kişi – ýalançy, aldawçy: Ýalğan kişi (MK, III, 28-3). <ýalğan söýle- – ýalan sözlemek, aldamak: Bu hatun mekir kylyb, ýalğan söýleý turur (SB, 4b-25).

ýalğan- [يَلْغَن] *ýalanmak, ýalanyp durmak:* Är çanak ýalgandy (MK, III, 77-3).

Ýalğançy [يَالْغَانِي ، يَالْغَانِي] S: **ýalançy** Ýalğançy (IBM, 148-5). Ýalğançy (Tuhf, 30b-8). Biz seni hergiz ýalğançy sagynmas biz (SB, 12a-13). Çünki köp ýalğan aýyttı ol maňa, / Ger diýsem ýalğançy any çyn durur (BD, 84b-4).

ýalğançy bol- [يَالْغَانِي بول] *ýalançy hasaplanmak, sözüňde tapylyp bilmezlik:* Ýunus haşmnäk bolub tiýdi kim, kowum arasyda ýalğançy boldum (SB, 25b-3).

ýalgandur- [يَلْغَنْدُر] *ýalana çykarmak:* Är ýalgandurdy (MK, III, 81-10).

ýalgaş- [يَلْغَش] *ýalaşmak:* Olar bal ýalgaşdy (MK, III, 72-16).

ýalgat- [يَلْغَت] *ýalatmak:* Ol aňar bal ýalgatty (MK, II, 285-1).

ýalgu [يَلْغُو] *nejis, haramzada, haýyn (oguzça):* Ýalgu (MK, III, 25-3).

Ýalgu [يَلْغُو] *adam ady (erkek):* Ogly Ýalgu beg düker kowmydan we Kulu Hoja baýyndur kowmydan bizge muttabak tururlar (SB, 126a-28).

ýalguz [يَلْغُوز ، يَالْغُوز] S: **ýalňyz** Ýalguz degülem, biliň jahan jüste aşyk (KB, 122-9). Ibni Ýemin ýene ýalguz galdy (SB, 5b-18).

Ýalguz Agaç [يَلْغُوز آغاچ] *ýer-ýurt ady:* Andan ubur kylyb, Ýalguz Agaçga kim, Buhara hududyga turur, nuzul kyldy (SB, 125a-20).

ýalguz bol- [يَلْغُوز بول] *ýeke galmak, ýeke bolmak:* Gelib, makam tutaly kim, siz dagy ýalguz bolmagaý siz (SB, 3a-5).

ýalguzek [يَلْغُوز ك] *ýalňyz, ýeke:* Sanasen ýalguzekdür ki, aýru düşdi düzümden (KB, 436-5).

ýalgyl [يَلْغَل] *ak ýally:* Ýalgyl atym ýazlynur (MK, III, 173-17).

ýalk- [يَلْق] *ýagly nahardan bizar bolmak, bez bolmak,irmek, işdän almazlyk, doýmak,*

gerk-gäbe bolmak: Är ýalkdy (MK, III, 329-8). Ol ýagga ýalkdy (MK, III, 321-8).

ýalka [يَالْكَ] *boýnuň iki gapdalyndaky damar:* Ýalka (Tuhf, 4b-1).

ýalkaw [يَالْقَاو] *ýalta, işýakmaz, irinjeň:* Ýalkaw (Tuhf, 30b-5).

ýalma [ý(a)lm(a)synta AUISMLY يَلْمَا] 1) *don, ýagyş geçirmeyän don:* Ýarakynta ýalmasynta ýüz artyk okun urty (Kt, gd-33) — (Onuň) ýarag-esbabyna, donuna ýüzden artyk ok degdi.

2) *pagtaly don:* Ýalma (MK, III, 26-2).

ýalmak [يَلْمَاق] *kesiji zatlaryň ýüzi, uýy (gylyç, pyçak we ş. m):* Gara polat uz gylyçlar çalyndy, ýalmagy düşdi (GA, 63-11).

ýalman [يَلْمَان ، يَلْمَان] *öň aýaklary gysga, art aýaklary hem-de guýrugy uzyn syçan, gemiriji, ýalman:* Ýalman (IBM, 177-5). Ýalman (Tuhf, 11b-7).

ýalňu [يَلْئُكُو] *gyzlaryň oýnaýan oýny, hiňňildik, sallançak:* Ýalňu (MK, III, 281-5).

ýalňuk / ýalyňuk I [يَلْئُكُو] 1) *halk:* Ýagy erür ýalňugyň neňi tawar (MK, III, 285-1). 2) *adam ady (erkek), Adam ata:* Ýalyňuk ogly ýokazur, ezgü aty galyr (MK, III, 284-13).

ýalňuk II [يَلْئُكُو] *hyzmatkär aýal, çory, gyrynak:* Ýalňuk (MK, III, 285-4).

ýalňuz / ýalňus [ýalňu:z / ýalňu:s يَالْئُوز / يَلْئُوس] S: **ýalňyz** Ýalňus är (MK, III, 284-7). Ýalňuz ýigit alp olmaz (GA, 248-4). Myradyna, maksudyna erişmeýen ýalňuz gardaş (GA, 91-13).

ýalňuzja [ýalňu:zja يَالْئُوز جِه] *ýalňyzja:* Ýalňuzja ogul habaryn digil maňa (GA, 137-5).

ýalňyz [ýalňy:z يَلْئُوز] *ýalňyz, ýeke:* Ýalňyz — (IBM, 148-4).

ýalpy [يَلْپِي] *ýasy, ýalpak, çuň däl:* Ýalpy neň (MK, III, 22-12).

ýalşy- [يَالْشِي] 1) *oňmak, gün görmek:* Ýalşydy (Tuhf, 5b-10). 2) *üstünlik gazanmak, maksadyňa ýetmek, ýalçymak:* Ýalşydy (Tuhf, 5b-10).

ýalt [يَلْت] *kert, uçut:* Ýalt gaýa (MK, III, 5-6).

Ýaltajuk [يالتجوق] *adam ady (erkek):* Ýalançy ogly Ýaltajuk kiçi düğünin eýledi (GA, 94-9).

ýaltan- [يالتن] *ýaltanmak, ýaltalyk etmek:* Nagşy, ýaltanma gitmäge (ND, 29b-3).

ýaltaý I [يالتاى] *eňnit, ýapgyt:* Ýaltaý (Tuhf, 17b-13).

ýaltaý II [يالتاى] *aldawçy, ýalançy:* Ýaltaý (Tuhf, 27b-6).

ýaltga [يالتغا] *masgara, ýaňsy:* Ýaltga (MK, III, 319-2).

ýaltga kyl- [يالتغا قىل] *masgaralamak, masgara etmek, ýaňsylamak:* Ol any ýaltga kyldy (MK, III, 319-2).

ýaltur- [يالتۇر] *ýandyrmak, tutaşdyrmak:* Tübi otug ýalturdy (MK, III, 69-1).

ýalu [يالو] *at daňylýan ýüp:* Ýalu (MK, III, 19-8).

ýaluňuz [يالوڭوز، يالوكوز] *ýalňyz, ýeke:* Kendu ýaluňuz degül, ab ile gil war durur (KB, 510-7). Ben kendü januma ýaluňuz kem görerem (KB, 584-15).

ýaluňuzja [يالوڭوزجا] S: **ýalňuzja** Fida kylam ýaluňuzja januň içün çelebi (KB, 481-12).

ýalwa- [يالتغا] *ýalamak:* Är ýag ýalwady (MK, III, 227-3).

ýalwan- [يالتغان] *ýalanmak:* Är agzyn ýalwandy (MK, III, 77-5).

ýalwar- [يالتۇر، يالتۇر] *ýalbarmak, haýyş etmek:* Ol maňa ýalwardy (MK, III, 70-10). Maňa ne ýalwara sen (GA, 160-12). Allatagalaýa burada ýalwarmyş (GA, 68-9). Tur mürebbi işiginde, jan berip, ýalwar aňa (ND, 4a-8).

ýalwart- [يالتۇرت] *ýalbartmak:* Basdygyny ýalwartmaýan belli Taňry (GA, 210-7).

ýalwy [يالتى] *jady:* Ýalwy anyň gözi (MK, III, 25-4).

ýalwyçy [يالتىچى] *jadygöý:* Ýalwyçy (MK, III, 25-4).

ýalwyr- [يالتۇر] *tozanyny kakmak:* Tulwyr ýalwyrdy (MK, III, 70-12).

ýalyg I [يالىغ] *atyň ýaly:* Ýalyg (MK, III, 10-12).

ýalyg II [يالىغ] *horaz kekeji:* Takuk ýalygy (MK, III, 10-11).

ýalyg III [يالىغ] *eýeriň gaşy:* Öňdünki ýalyg, kidinki ýalyg (MK, III, 11-3).

ýalygylan- [يالىغلان] *kekeçlenmek, kekeji ösmek:* Takuk ýalyglandy (MK, III, 80-10).

ýalyk [ýa:lyk يالىق] *şeraply ýanlyk, şeraply meşik:* Ýalyk (IBM, 161-13).

ýalym [يالىم] *gaty, berk, kert:* Telim sözüg oksa bolmas, / Ýalym gaýa ýyksa bolmas (MK, III, 15-11).

ýalyman [يالىمان] *talaňçylykly çozuş:* Ýalyman (MK, III, 28-13).

ýalyn I [يالىن، يالين] S: **yalaň 1** Ýoluňda ýalyn aýag-u ser baz olusaram (KB, 135-15). Ogluň Oroz başy açyk, ýalyn aýak tutsak gitdi (GA, 47-13).

ýalyn II [يالىن] *ýiti howurly ot, ýalyn:* Ot ýalyny (MK, III, 17-5).

ýalyn- I [يالىن] *ýalaňaçlanmak:* Är ýalyndy (MK, III, 61-3).

ýalyn- II [يالىن، يالين] *ýalynmak ýallaklamak, ýalynjaňlyk etmek, ýaranjaňlyk etmek:* Ýalyndy (IBM, 106-14). Ýad eýlemediň bergiz munça ki, ýalynyp men... (BD, 88a-9).

ýalyndak [يالىنداق] *ýalaňaç:* Ýalyndak är (MK, III, 39-4).

ýalyn eýle- [يالىن ايله] *ýalaňaçlamak:* – Gylyjyn ýalyn eýläär (GA, 195-9).

ýalynjak [يالىنچاق، يالىنچق] *ýalaňaç:* Ýalynjak (Tuhf, 24b-13). Ýalynjak görsem tonatdym (GA, 138-4). Däli, ýalynjak görseň tonatgyl (GA, 14-7). Ýalynjak görsem tonatdym (GA, 24-12).

ýalynjak eýle- [يالىنچق ايله] *ýalaňaçlamak, eşiklerini çykarmak:* Garçary ýalynjak eýledi (GA, 88-3).

ýalyň [يالىڭ، يالك] S: **ýalaň 1** Ýalyň är (MK, III, 276-1). Ýalyň görse tonatdy (GA, 15-1). **2** S: **ýalaň 2** Ýalyň gylç (MK, III, 275-17).

ýalyňula- [يالىڭولا] *sallançakda, hiňnilikde üwrelmek:* Gyz ýalyňulady (MK, III, 302-16).

ýalyňyz [يالىڭىز] S: **ýalňyz** Ýalyňyz (Tuhf, 38b-1).

ýam I [يام] **1** *ýük daşamak üçin ulanylýan ýaby, at:* Ýam (Ab, 100a-6). **2** *çapar, çaparda ulanylýan çapgyr at:* Owwal kişi kim, ýollarda ýam at baglady, ol erdi (SB, 18b-32).

ýam II [يَامُ بَاصْ] *goldaw, kömek, ýardam*
◊**ýam bas** – *goramak, ýardam etmek:* Ýam basdy (Tuhf, 37a-12).

ýam III [ء] *göze düşen hapa, çylpak:* Ýam (IBM, 140-9).

ýama- [يَمَا] *ýamamak, ýama salyp tikmek:* Ol ton ýamady (MK, III, 64-11). Ýamady (IBM, 131-5).

ýamag [يَمَغْ ، يَمَغْ] *ýama:* Barçyn ýamagy barçynga, garyş ýamagy garyşga (MK, III, 21-6). Ýamag (IBM, 166-13). Nisbet eýle jana ki, ýamagy sen (KB, 60-6).

ýamaglyg [يَمَغْلُغْ] *ýamaly, ýamasy bar bolan:* Ýamaglyg ton (MK, III, 37-9).

ýamaglyk [يَمَغْلُكْ] *ýamalyk:* Ýamaglyk (MK, III, 38-16).

ýamagu [يَمَاغُو] *ýamamaly, ýamalýan:* Bu ton ol ýamagu (MK, III, 27-9).

ýamaj [يَمَاجْ] *ýan, gapdal:* Burla hatun oglunyň ýamajyna geldi (GA, 52-5). Bir gün köprüsiniň ýamajynda bir bölek oba gonmyş idi (GA, 155-8).

ýamal- [يَمَلْ] *ýamalmak:* Ton ýamaldy (MK, III, 58-14).

ýamalu [يَمَالُو] *ýamaly:* Ki merkebi ola düşmiş ädügi ýamalu (KB, 108-11).

ýaman [يَمَان ، يَمَان ، يَمَن ، يَمَن] **1** *ýaman, erbet:* Maňa sen ýaman ýerde duşak olduň (GA, 129-1). Tolaşdy kanda bahar ýahşyýa, ýamana (KB, 336-11). Ýaman gözden ýyrak tutsun seni Hak (Mn, 295b-2). Ogluň kim, ýaman hyýal kylyb erdi (SB, 127a-31). **2** *heýwere keseli:* Ýaman ig (MK, III, 22-9). **3** *oňaýsyz, ýerliksiz, nädürs:* Biri gabzaýy ýaman dutmakdan bolur (Ýaý, 134b-1). ◊**falga ýaman tut-** – *ýormak, erbetlige garaşmak, ters netije çykarmak:* Hysrow any ymarat kyla almaý falga ýaman tutdy (SB, 39a-30). ◊**ýaman gel-** – *ýaman görünmek, halamazlyk, ýigrenmek, islemezlik:* Anyň köňlige bu wakyga asla ýaman gelmedi we sabyr kylyb, Allatagalaga şükür kylur erdi (SB, 6a-20). ◊**ýaman göz ýet-** – *şübhelenilmek, göz astyna alynmak, erbet*

garaýyşa duçar bolmak, şübheli görünmek: Her iki-üç bir derwezeden girgeýler tä sizge ýaman göz ýetmegeý (SB, 5b-16).

ýaman- [يَمَن] *ýamanmak, ýama salmak:* Är tonyn ýamandy (MK, III, 61-8).

ýaman bol- [يَمَان بُول] *halamazlyk, ýigrenmek, ters bolmak:* Perwiz barça ogullaryny hatun almakdan meng kyldy erse, oglanlary aňa ýaman boldylar (SB, 40a-1).

ýaman kyl- [يَمَان قِيل] **1** *ters iş etmek, ýaman iş etmek:* Bu gaýatgaça diwanalar söziğe amal kylur erdük we bildük kim, ýaman kylyb ermiş biz (SB, 12b-2). **2** *özgertmek, erbetleşdirmek, gaharlandyrmak:* Afrasyýab(nyň) köňlini aňa ýaman kyldylar (SB, 14a-29). Anyň köňlini Danyýalga ýaman kyldylar (SB, 16b-30).

ýamanlyg [يَمَانْلُغْ] *ýamanlyk, erbetlik:* Ol nebi aýtdy «Jemg olmaz menüm ummatum ýamanlyg üstüne» (MAS, 4b-3).

ýamanrak [ýamanra:k يَمَان رَاق] *ýaman, has – erbet:* Anda dagy mundan ýamanrak yssy erdi (SB, 6b-31). Bizge mundan ýamanrak bolgusy turur (SB, 38a-8).

Ýamar [يَمَار] *ýer ady:* Ýamar suwy (MK, III, 21-1).

ýamaş- [يَمَشْ] *ýamaşmak, ýama salyşmak:* Ton ýamaşdy (MK, III, 142-15).

ýamaw [يَامَاوْ] **S:** **ýamag** Ýamaw (Tuhf, 16b-12).

ýamawly [يَامَاوْلِي] *ýamaly:* Ýamawly (Tuhf, 34b-2).

ýamdu [يَمْدُو] *gasyk tüýi, gasyk:* Ýamdu (MK, III, 23-8).

ýamdy [يَمْدِي] **S:** **ýamdu** Ýamdy (IBM, 142-6).

ýamgur [يَمْغُور ، يَمْغُور] **S:** **ýagmur** Ýamgur (Tuhf, 32b-3). Ol gije begaýat sawuk erdi we ýamgur ýagar erdi (SB, 7b-15). Ýamgurlar ýagdy (SB, 8a-15).

ýamla- [يَمْلَا] *syrmak, süpürmek:* Ol ewin ýamlady (MK, III, 229-1).

ýamlan [يَمْلَانْ] **S:** **ýalman** Ýamlan (MK, III, 28-9).

ýamlaş- [يَمْشَى] *süpürüşmek*: Ol aňar ew ýamlaşdy (MK, III, 74-5).

ýamlat- [يَمْلُتْ] *süpürtmek*: Ol ewin ýamlatty (MK, II, 286-7).

ýamlyg [يَمْلِغْ] *çylpakly, hapaly*: Ýamlyg göz (MK, III, 32-3).

Ýamlyha [Ýamlyha: يَمْلَحَا] *adam ady (erkek), ýedi weliniň biri*: Erse üç deremleri bar erdi, Ýamlyha atlykga berib, şäherge ýiberdiler (SB, 25a-15). Ýamlyha şäher derwezesige ýetişdi (SB, 25a-16).

ýamraş- [يَمْرَشْ] *garyşmak*: Guzy ýamraşdy (MK, III, 72-5).

ýamry-ýumry [يَامَرِي يَوْمَرِي] *ýumry-sumry, daýaw-saýaw (kinaýaly aýdylyýan söz)*: Sizi ýamry-ýumry, tadym-daýam sandym – didi (GA, 274-3).

ýamur [يَمُرْ] *köriçege, haýwanlarda köriçege keseli*: Ýamur (MK, III, 7-9).

ýamur- [يَمُرْ] *kesmek, çapmak*: Är ýygaç ýamurdy (MK, III, 51-4).

ýamyz [يَمِزْ] *ýamyz, haýwanlarda iki art aýagynyň iç ýüzi, ýelniniň gapdaly, gasygyň aşak gapdaly*: Ýamyz (MK, III, 8-4).

ýan [(ýa)nda Aa(Y) ýa:n يَانْ] **1)** *ýan, ýanynda(n), gapdal, gapdalynda(n)*: Erkamyş altyn ýanda sallap keçdim (MÇ, dg-1) — *Ergamyşyň aşak ýanyndan (Yrtyşdan) sallap (sala münüp) geçdim*. Eser galmady resmimde, görünmez kimse ýanymda (ND, 36b-3). Leýk gitmez ol ýanymdan, şöýle kim, bir an nedir (ND, 7b-15).

2) *ýan, ýanbaş*: Ýan (MK, III, 120-7). Ýata-ýata ýanymyz agyrdy (GA, 36-11). **3)** *ýany, ýanyna, öz ýany bilen almak*: Oglyny sag ýanyna aldy (GA, 73-13). Kyrk ýigidini ýanyna aldy (GA, 171-11). Ýanynda anuň tiri görür her gara gözlü (KB, 117-16). Padyşah any öz ýanyga ýol berib... (SB, 128b-18). **4)** *tarap, gapdal*: Ýan (Tuhf, 11a-13). Gördüm ki, benim butlar, eýa, dört ýanym açmyş (ND, 20a-3). Gabzanuň iç ýanyny baş barmagynuň aşaga bogunynda kylgaý (Ýaý, 113b). ...dört ýanydan welaýatlaryny harab kylyb... (SB, 122a-31). **◇ýan bas-** – *goldamak, goramak*: Ýan basdy (Tuhf, 13b-3).

ýan- I [يَانْ ، يَنْ ، يَن] *ýanmak*: Ot ýandy (MK, III, 48-10). Ýanaram ben totah haruň-la dem-dem (KB, 20-2). Mejmug otlar kim, ataşkedelerde ýana turdy, ol otdan erdi (SB, 17a-24). **◇bagryň ýan-** – *horluk çekmek, azap görmek, gam-gussa batmak*: Ýandy bagrym, köýindi içim (GA, 102-9).

ýan- II [ý(a)n(a)l(y)m MLNY , ý(a)nt(y)m(y)z ZMaY يَنْ ، يَن] *yza dolanmak, yza gaýtmak, dönmek*: Kaganka kyrkyz buduny içikdi ýükünti ýantymyz (Tk, dg-28) — *Kagana gyrgyz halky boýun egdi, tabyn boldy, (biz) yzmyza dolandyk*. Begler kopyn ýanalym aryg obut ýeg tidi (Tk, gb-36, 37) — *Begleriň barysy: «Dolanalyň! Arassa utanç ýegräkdir» diýdi*. Är ýoldan ýandy (MK, III, 48-7). Ýandy (IBM, 109-9).

ýan- III [يَنْ] *gorkuzmak, haýbat atmak, ýanamak*: Beg any ýandy (MK, III, 48-7).

ýan- IV [يَنْ] *gusmak, gaýtarmak*: Är ýandy (MK, III, 48-11).

ýana [ý(a)na ANY] **S:** *ýeme* Ýagy bolyp itinü ýaratyny umadyk ýana içikmis (Kt, gd-10) — *Ýagy bolup näme ederini, dörederini bilmän, ýene (Tabgaça) tabyn boldy*. Anta ýana kirip türgis kagan buýruky az tutukyg eligin tutdy (Kt, gd-38) — *Şol wagt ýene (söweşe) girip, türgeş kaganynyň serdaryny (ýa-di kiçirak goşun başlygyny), az halkynyň tutugyny öz eli bilen tutdy*.

ýana [ýa:na يَنَا] *ýan, ugrur, tarap*: Ýana (Tuhf, 12a-1).

ýanak [يَانَاق] *ýañak, ýüz*: Ýanak (Tuhf, 14a-4).

ýanaş- [ýa:naş- يَانَاشْ ، يَنَاشْ] *ýanaşmak, golaýlaşmak*: Ýanaşdy (Tuhf, 12a-11). Ýanaşub, ýola girende, gara bagyr görkli (GA, 6-3).

ýandak [يَنْدَقْ] *mal iýmiti üçin ulanylýan ösümlik, ýandak*: Ýandak tiken (MK, III, 33-8).

ýandakçeker [يَنْدَقْ جَكْرْ] *ýandakşeker (dermanlyk ösümlik)*: Ýandakçeker (MK, III, 33-9).

ýandaş- [ýa:ndaş- يَانَدَاشْ] *ýanaşmak, ýanyna barmak*: Wahy tapmas idi bu işge çäre, / Ki ýandaşty billura seňni-hara (Ab, 101b-11).

ýandaştur- [ýa:ndaştur- يَانَدَاشْتُور] *ýakynlaşdyrmak*: Özni ýandaşturup özüň

birle, / Sözni çyrmaşturup sözün birle (BD, 51a-5).

ýandur- I [يَندُرُ ، يَنْدُرُ ، يَندَرُ] S:

ýandyr- Hak ýandyran çyragyň ýana tursun (GA, 35-9). Kafyry gamyş kibi od oluban ýanduraýym (GA, 147-8). Janymy ýandururam ben tonuň çün, çelebi (KB, 482-1). Ýüzi hud ýandurdy beni şeşdi synabendni (KB, 523-7). Kiştilerni anyň üçün ýandurdym (SB, 36b-9).

ýandur- II [يَندُرُ ، يَندَرُ] *gaýtarmak, yza dolamak*: Ki her hemra kim, bolgaý tejerrüt manygy ýandur (Ab, 100b-19). <>**ýandura ber-** – *yzyna bermek, gaýtarmak, gaýtaryp bermek*: Her ne anyň tarajydan möwjüd erdi, ýandura berib (SB, 18a-23). Her nime zulum birle alyb bolgaý we möwjüd bolgaý eýgesige ýandura bergeýler (SB, 34a-16).

ýandyk [يَنْدَقْ] *doga kemçiligi bolan (at)*: Ýandyk at (MK, III, 33-10).

ýandyr- [يَندَرُ] *ýandyrmak, ýakmak*: Ýandyrdy (Tuhf, 6a-3).

ýangan [يَنْكَان] *kellesi ak, ala garga*: Ýangan (MK, III, 278-6).

ýanguk [يَنْغُقْ] *ösümligiň bir görnüşi*: Ýanguk (MK, III, 33-14).

ýangy [يَاڭي] *täze, ýaňy*: Ýangy (Tuhf, 11b-10).

ýanjuk [يَنْجُقْ] *ýanjyk, gapjyk*: Ýanjuk (MK, III, 34-4).

ýankulamak [يَنْقُولُقْ] *ýaňlanmak, iş ady*: Ýankulamak (IBM, 125-8).

ýanlyk [يَنْلِقْ] *ýanlyk, çopan torbasy*: Ýanlyk (MK, III, 34-3).

ýanmah [يَاڤَڤْ يَنْمَڤْ] *ýanma, iş ady*: Röwşen bu durur, ýanmah oldy ýüzine wajyb (KB, 10-3). Gark olmag-u ýanmah ýene bu saýy-la degdi (KB, 59-5).

ýansyk [ýa:nsyk يَانْسِكْ] *ýanyn, kese, eňnit*: Ýansyk (Tuhf, 33a-3).

ýanşak / ýanşyk [يَانْشَقْ] *gürriüldi, şakyrdy*: Ýanşak (Tuhf, 33a-1). Ýaňşyk (Tuhf, 33a-1).

ýantaçy [ý(a)nt(a)ç(y) EaY] *dolanma, gaýtma; dolanyjy, gaýdyjy*: Keyrede öňden ýantaçy (MÇ, dg-6) — *Keyreden (Keyräniň öňünden) dolanmalydym*.

ýantaru [ý(a)nt(a)ru WRUY] *ýene, ýene-de, ýañadan, täzedən*: Közde ýaş kelser etide köňülte sygyt kelser ýantaru sakyntym (Kt, dg-11) — *Gözden ýaş gelse (gelen mahalynda), köňülden ýene aşa nala (agy) gelse (çykan mahalynda), ýene (täzedən) gamlandym (gama batdym)*.

ýantur- [ýanturt(y)m(y)z ZMTRWaY] *dolamak, yza gaýtarmak, serpikdirmek, yza dolanmaga mejbur etmek*: Temir kapygka tegi — irtimiz anta ýanturtymyz (Tk, go-45) — *(Duşmany) Demirgapa cenli yzarladyk (kowladyk), şol ýerden yza doladyk (yza gaýtmaga mejbur etdik)*.

ýantyk [ý(a)nt(y)ky lhaY] *eňnit, dagyň eňnidi, ýapgyt, dagyň ýapgydy, ýamajy, etegi*: On tünke ýantyk tog ebibü bartymyz (Tk, dg-26) — *On gijede gar üýşmeklerinden öwrülip geçip, dagyň etegine bardyk (ýetdik)*.

ýanu- [يَنُ] *çalmak, ýiteltmek*: Är byçak ýanudy (MK, III, 64-12).

ýanul- [يَنْلْ] *çalynmak, ýiteldilmek*: Byçak ýanuldy (MK, III, 58-16).

ýanut I [يَنْوُتْ ، يَنْتْ] *deregine, öwezine*: Ýanut (MK, III, 6-12; 20-13).

ýanut II [يَنْتْ يَنْطْ] , *jogap*: Söz ýanuty (MK, III, 20-12). Ýanut (Tuhf, 12a-2).

ýanutla- [يَنْوُتْلْ] *jogap bermek*: Ýanutlamak (IBM, 125-10).

ýany- [ýa:ny- يَانِي] *ýanamak, gorkuzmak*: Ýanydy (Tuhf, 38a-6).

ýanyg I [يَنْغْ] *gusuk*: Ol ýanyg ýandy (MK, III, 11-6).

ýanyg II [يَنْغْ] *gahar, gazap*: Beg ýanygynda tüşme (MK, III, 11-7).

ýanyk I [يَانِقْ] *ýanyk*: Ýanyk jigerjigin taglady (GA, 56-8).

ýanyk II [يَانِقْ] *ezilen, öýkeli, kineli, nägile, göwnüine deglen*: Ýanyk (Tuhf, 33b-6).

ýanynça [ýa:nynça يَانِنْجَه] *ýany bilen*: Oroz başy açyk, ýalyn ayak kafyrlaryň ýanynça tutsak gitdi (GA, 47-13). Kafyr ýanynça ýajak ýörer (GA, 46-10). Girü döndükde, eý mahroý, ýanynça bir gulam aldy (ND, 41b-2).

ýañ [يَنْڭْ] *galyp, ülni, biçüw*: Börk ýaňy (MK, III, 267-7).

ýañ- [ý(a)ñd(u)k ODFY , ý(a)ñ(y)p PfY , ý(a)ña AfY] *ýeňmek, dargatmak, dagytmak, gaýtarmak, kowmak*: Süňüsdimiz Teňri ýarylkady... ýañduk (Tk, go-16) — (Oguzlar bilen) söweşdik, Taňry ýalkady... (biz olary) ýeňdik (dargatdyk). Any ýañyp Türgi ýargun költe buzdymyz (Kt, gd-34) — *Ony ýeňip, Türgi ýargun kölüniň (ýanynda) derbi-dagyn etdik*. Oza ýaña keligme süsin agytdym (Bk, gd-31) — *Daşymyza aýlanyp, ýeňmekçi bolýan duşmanyň goşunyny şo bada serpikdirdim*. Ýaryklyg kandan kelip ýaña eltdi (Kt, gd-23) — (Türkmen halky), nireden ýaraglylar gelip, (seni) dargatdy (dagynyklyga getirdi, eltdi).

ýaña I [يَاڤا , يڤا] *ýaña, tarap, ugur*: Bu ýaña Şökli Mälik oturardy (GA, 51-3). Bu ýañadan bezirgenler gelübäni Garaderwent agzyna gonmyşlardy (GA, 70-10). Şimdi özge ýaña seýran edersin (KB, 434-15).

ýaña II [يڤا] *ýaka, gyra, kenar (oguzça)*: Ýaña (MK, III, 272-14).

ýañah [ياڤاڤا] S: **ýañak** Lagl leb ile serwi kad, jadu göz ile gül ýañah (KB, 310-14).

ýañak / ýañag I [يڤاڤا , يڤاڤا , يڤاڤا] *ýañak, ýüz*: Ýañak (MK, III, 278-11). Al ýañaklarym ýyrtaýynmy? (GA, 139-4). Gara saçun ah ýañaga dökülür (KB, 388-7). Gara meň al ýañagynda ýaraşur (Mn, 295b-9).

ýañak II [يڤاڤا] *her bir zadyň gapdaly*: Gapug ýañagy (MK, III, 278-12).

ýañakly [يڤاڤاڤا] *ýañakly*: Gar üzerine gan tammyş kibi gyzył ýañaklym (GA, 199-9).

ýañal [يڤاڤا] *gapdalynda, ýanynda*: Ýañal ala ew ýanynda dikilse gerdek görkli (GA, 7-1).

ýañalduruk [يڤاڤاڤا] *sayawan, ýapynja, başlyk*: Ýañalduruk (MK, III, 288-6).

ýañan [يڤاڤا] S: **ýagan** Ýañan (MK, III, 278-14).

ýañgu [يڤاڤا] *ses, ýañ*: Ýazmas atym ýagmur, ýañylmas bilge ýañgu (MK, III, 280-16).

ýañgula- [يڤاڤا] **1** *ýañlanmak, güwlemek (ses barada)*: Tag ýañgulady (MK, III, 302-11). **2** *şaňlamak*: Är gulagy ýañgulady (MK, III, 302-11).

ýañkur- [يڤاڤا] *garanjaklamak, ýalt-ýult seretmek, bir zat eşiden dek bir gapdala ýalt edip bakmak*: Är ýañkurdy (MK, III, 296-8).

ýañla [يڤاڤا] *ýaly, meňzeş, edil*: Ýañla (Tuhf, 31a-8).

ýañluk [يڤاڤا] *ýalňyş, ýalňyşlyk*: Ýañluk (MK, III, 285-5).

ýañlyk I [يڤاڤا] *ýaly, dek, kimin*: Kuýaş ýañlyg jahanny tutty atyň (Mn, 294a-2).

ýañlyk II [ý(a)ñl(y)kyn nIOLFY] *ýalňyşan, günäkär, etmişli bolan*: Bilmedükin üçün bizke ýañlykyn... üçün kagany ölti (Kt, gd-19) — *Bilmäni (düşünmäni) üçin, biziň önümüzde etmişli bolany üçin, (ol) kagan öldi (öldürildi)*.

ýañlyş [يڤاڤا] *ýalňyş*: Ýañlyş habardur, ogul (GA, 259-12).

ýañlyş- [يڤاڤا] *ýalňyşmak*: Ýañlyşdy (Tuhf, 27a-3).

ýañra- [يڤاڤا] *paş etmek, ýañramak*: Ol bir söz ýañrady (MK, III, 298-5).

ýañşak [يڤاڤا] *ýürege düşgünç, ýañra*: Ýañşak är (MK, III, 284-12).

ýañşat- [يڤاڤا] *köp gepläp, ýañrap ýürege düşmek* < **başyn ýañşat-** – *başyny aýlamak, ýüregine düşmek*: Ol anyň başyn ýañşatty (MK, II, 289-4).

ýañulandyr- [يڤاڤا] *ýañlandyrmak*: Tagy-taşy ýañulandyrdy (GA, 227-4).

ýañur- [يڤاڤا] *ýigrenmek*: Ýañurdy (Tuhf, 8b-2).

ýaňy [يڤا , يڤا , يڤا , يڤا] **1** *ýaňy, täze*: Ýaňy neň (MK, III, 272-15). Ýaňy (IBM, 151-1). Ýaňydan toganyn öldüreýin (GA, 49-3). Ýaňydan toganyňy dirgirmeye (GA, 281-2). Ýaňydan toganyn gyram diýrdim (GA, 232-12). Ýaňy tasnyf eýledi bir dil köňül (KB, 456-7). Barça... ýaňy tonlar geýib, anyň birle Turga bardylar (SB, 8b-31). **2** *täzeden, ýañadan, gaýtadan*: Allatagala maňa ýaňy jan berib turur, hiç gam ýime, kim... (SB, 129a-5). Bir-bir gelib, anyň golyga ýaňy bigat kylgaýlar (SB, 10b-1). < **ýaňy Aý** – *täze Aý, täze dogan Aý*: Ýaňy Aý (Tuhf, 37b-7). < **ýaňybaşdan** – *ýañadan, täzeden, gaýtadan*: Kuraýyş ähli ol ewni ýaňybaşdan ymarat kyldylar (SB, 3a-24).

Züleýha ýaňybaşdan Ýusufny özi ge okudy (SB, 5a-4). <ýaňy **Gün** – ýyl çalşygynyň ilkinji güni, nowruz: Ýaňy gün (IBM, 184-11).

Ýaňybaýyr [يكي باير] *ýer ady*: Ýaňybaýyryň gurduna beňzärdi ýigitlerim (GA, 207-10).

ýaňyka [ý(a)ňyka AhIFY] *täzeden, ýañadan, ýene*: Iki ýaňyka kün toguru söňüsdim (MÇ, gd-1) — *Ikinji (gün) Gün dogar-dogmazda ýañadan söweşdim*. Ikinti süňüs eňilki aý alty ýaňyka tokydym (MÇ, dg-9) — *Ikinji söweşde ilkinji aýyň altysynda ýañadan söweşdim*.

Ýaňykent [يكي كنت] *ýer-ýurt ady*: Oguz bir şäher bina kylyb, adyny Ýaňykent goýub erdi (SB, 125b-8).

ýaňyl- [ý(a)ň(y)ls(a)r RSLFY, ý(a)ň(y)ld(y)g GmFY, ý(a)ň(y)lm(a)d(y)k ODMIFY, ياكل , يكل] **1) ýaňylmak, ýalňyşmak**: Bir kisi ýaňylsar oguşy buduny bisükiňe tegi kydmaz ermis (Kt, go-6) — *Bir kişi ýalňyşan bolsa-da, tutuş urug, tire, halk (guda garyndaşlara çenli) dönmediler*. Ermis barmys edgü iline kentü ýaňyltyg ýablak kigürtig (Kt, gd-23) — *Türkmen halky, bar bolan gowy iline, özüň ýalňyşdyň, ýamanlyk etdiň*. Kalýurup Elteres kaganda adyrylmaduk ýaňylmadyk (Oý, sag-3) — *Gahar edip, Ilteriş kagandan adyrylmadyk, ýaňylmadyk*. Ýaňylmas bilge bolmas (MK, III, 45-7). **2) azaşmak, ýalňyşmak**: Ýol ýaňylsa kulawuzsyz ýol başaran Gazan är idim (GA, 278-5).

ýaňyla [يكيلا] *täzeden*: Ol işig ýaňyla kyldy (MK, III, 282-2).

ýaňyla- [يكيلا , يانكل] *ýañadan etmek, täzelemek*: Tonyn ýaňylady (MK, III, 299-11). Ýaňylady (Tuhf, 12a-ç).

ýaňyla kyl- [يكيلا قل] *täzeden, gaýtadan, ýañadan etmek*: Ol işig ýaňyla kyldy (MK, III, 282-2).

ýaňylgan [يكيگان] *ýalňyşagan*: Ýaňylgan är (MK, III, 281-1).

ýaňyltaçy [ý(a)ň(y)lt(a)çy IEmFY] *ýalňyşmaga degişli, ýalňyşmaga ýakyn, ýalňyşygy*: Bödke körügime begler gü ýaňyltaçy siz (Kt, go-11) — *Tagta (hökümete) tabyn begler, siz ýalňyşmaga ýakyn, ahyryn! (ýalňyşyp bilersiňiz ahyryn!)*.

ýaňzat- [يكنزت] *ýañrap äşgär etmek, paş etmek, ýañzytmak*: Ol aňar sözüg ýaňzatty (MK, II, 289-1).

ýap I [يب] *bir-birine ýapyşan, hapa bulaşyk ýüň, ýapagy*: Ýüň ýap (MK, III, 2-3).

ýap II [يب] *her bir tegelek zat*: Ýap ýarmak ýok (MK, III, 2-1).

ýap- I [يب , ياپ] **1) ýapmak, baglamak, beklemek**: Är gapug ýapty (MK, III, 44-1). Galaýa girdiler, gapylaryň ýapdylar (GA, 284-1). **2) örtmek, ýapmak**: Uýatlygu ýapmak şertdür (MAS, 12b-1). **3) bişirmek üçin tamdyryň, gazanyň ýüzüne ýelmemek, ýapmak**: Eşler etmek ýapty (MK, III, 44-2). Enesi tewlük ýuwka ýapar, ogly tefik, goşa gapar (MK, III, 25-9). **4) ýapmak, tutmak**: Tuman gelib, tagnyň üstüni ýapdy (SB, 8b-31). Ol saçlary birle öz tenini ýapdy (SB, 12b-18). **5) ýapmak, gömmek**: Guduk başlaryny ýapyb, Rüstemni şikar kylmakga targyb kyldylar (SB, 18a-26).

ýap- II [يب , ياپ] **1) bina etmek, salmak, gurmak**: Är tam ýapty (MK, III, 44-3). Gämi ýapub, kömlegim çykardym (GA, 206-13). Ýerine mesjid ýapdym (GA, 279-7). Çeküb binaýy-älem, gör, ýapyldy kasry-eýwany (ND, 33b-16). **2) gapan, duzak ýaly emeli usul bilen aw awlanýan gurallary aw tutmaga taýýar edip goýmak, gurmak**: Är tor ýapty (MK, III, 44-3).

Ýapagalu [ياغلي] *adam ady (erkek)*: Ýünlü goja ile Ýapagalu gojaýy Depegöze werüň (GA, 218-5).

ýapagu [يافو] *bulam-bujar, bir-birine ýelmeşen (ýüň, saç barada)*: Ýapagu (MK, III, 27-11). Ýapagu boldy (MK, III, 27-11).

ýapagulak [يافلق] *bayguş*: Ýapagulak (MK, III, 42-13).

ýapagylu [ياغلر] *güllü, güir ýaprakly*: Ýapagalu gökçe çemen güýze galmaz (GA, 3-8).

ýapak I [يپاق] **S: ýapagu** Ýapak (Tuhf, 38b-2).

ýapak [ýapa:k ياب اق] *ak gogur*: Ýapak (Tuhf, 4b-11).

ýapa-ýalňuz [يا يالكوژ] *ýap-ýalňyz, ýeke özi*: Ýapa-ýalňuz kafyra at depdi (GA, 148-1).

ýapa-ýapa [يا يا] *galyň-galyň*: Ýapa-ýapa garlar ýagsa, ýaza galmaz (GA, 3-8).

ýapçun- [يَچُنْ] *ýelmeşdirilmek, ýapyşdyrmak*: Okga ýelim ýapçundy (MK, III, 76-6).

ýapçur- [يَچُرْ] *ýelmemek*: Ol okka ýelek ýapçurdy (MK, III, 69-9).

ýapçy [يَچِي] *maýmyn*: Ýapçy (Tuhf, 29a-ç).

ýapçyn [يَچِن] S: **ýapçy** Ýapçyn (Tuhf, 29a-ç).

ýapdyr- [يَپدر] *gurdurmak, saldyrmak*: Çaýyň üzerine bir köpri ýapdyrmyşdy (GA, 155-3). Tekür orada bir gory ýapdyrmyşdy (GA, 255-4).

ýapgak [يَپْغَاق] *guş awlanyan duzak, hepbik*: Ýapgak (MK, III, 32-4).

ýapguç [يَپْغُچ] *mallary sürmek üçin taýak*: Ýapguç (MK, III, 29-5).

ýapgy [يَپْغِي] S: **ýapy** Ýapgy (IBM, 174-2).

ýapjan [يَپْجَان] *ýowşan (ösümlik)*: Ýapjan (MK, III, 27-17).

ýaplak [يَپْلاَق] *baýguş*: Ýaplak (Tuhf, 33b-7).

ýaplanmyş [يَپْلاَنْمِش] *ýapylan, bagly, bekleli*: Ýaplanmyş (Tuhf, 35a-1).

ýaprak [يَپْراَق ، يَپْراغ] *ýaprak*: Ýaprak (Tuhf, 38a-11). Lerze düşe endamyna, ýapragyny sala (KB, 405-15). Çeçek ýapraklary ýerge tüşüptür (Mn, 294b-10).

ýaprat- [يَپْراَت] *ýapyrmak, gyrpmak, üşertmek*: At gulagyn ýapratty (MK, II, 283-8).

ýaprul- [يَپْرُل] *ýapyşmak, ilişmek*: Bir neň birge ýaprudly (MK, III, 75-5). Ton ýaprudly (MK, III, 75-6).

ýapruş- [يَپْرُش] *ýer tekizleşmek, düzleşmek*: Ol aňar ýer ýapruşdy (MK, III, 71-10).

ýapry I [يَپْري] *tekiz*: Ýapry ýer (MK, III, 23-10).

ýapry II [يَپْري] *salpy*: Ýapry gulak (MK, III, 23-11).

ýapsa- I [يَپْسا] **1** *ýapmak islemek (çörek)*: Är etmek ýapsady (MK, III, 225-1). **2** *baglamak, ýapmak islemek (gapyny)*:

Ýapsady (MK, III, 225-2). **3** *gurmak islemek (duzak)*: Är tuzak ýapsady (MK, III, 225-2).

ýapsa- II [يَپْسا] *galgatmak*: Ýapsady (Tuhf, 32a-6).

ýapsy [يَپْسي] *sakyrta, gäne*: Ýapsy (Tuhf, 29a-ç).

ýapşur- [يَپْشُر] *ýelmemek, ýabşyrmak*: Okga ýelim ýapşurdy (MK, III, 70-5).

ýaptaç [يَپْتاچ] *ýapynja, ýektaý*: Ýaptaç (MK, III, 29-4).

ýaptur- I [يَپْتُر] **1** *ýapdyrmak, baglatmak, bekletmek*: Ol aňar gapug ýapturdy (MK, III, 66-8). **2** *ýapdyrmak, bişirtmek (çörek)*: Ol aňar etmek ýapturdy (MK, III, 66-10).

ýaptur- II [يَپْتُر] *gurdurmak, saldyrmak*: Ol aňar tam ýapturdy (MK, III, 66-9).

ýapug [يَپْغُ] *gurma, bina etme*: Ýapug (IBM, 178-15).

ýapugy [يَپْغِي] *örtük, ýapyndy, agaçdan ýa-da demirden ýasalan zatlaryň daşyna çekilýän deri, gaýyş*: Gara buga derisinden bişiginiň ýapugy olan (GA, 149-13).

ýapul- I [يَپْل] *ýapylmak, baglanmak, beklenmek*: Gapug ýapuldy (MK, III, 55-13).

ýapul- II [يَپْل] *gurulmak, bina edilmek*: Atlas-la ýapulanda gök saýwanlu (GA, 109-13). Alçak ýerde ýapulubdyr, Taňry öýi Mekge görkli (GA, 6-8).

ýapur- I [يَپْر] *tekizlemek, düzlemek, ýapyrmak*: Ol ýerig ýapurdy (MK, III, 40-9).

ýapur- II [يَپْر] *ýaşyrmak, gizlemek*: Är sözüg ýapurdy (MK, III, 49-12).

ýapurgak [يَپْرُغَاق] S: **ýaprak** Ýapurgak (MK, III, 38-11).

ýapurgan [يَپْرُغَان] *ýapan, gizlän, bassyr-ýussur eden*: Bu är ol işin ýapurgan (MK, III, 40-9).

ýapurt- I [يَپْرُت] *tekizletmek, düzletmek (ýer)*: Ol ýerig ýapurtty (MK, III, 322-2).

ýapurt- II [يَپْرُت] *gizletmek, bassyr-ýussur etdirmek*: Ol sözüg ýapurtty (MK, III, 322-3).

ýapuş- [يَپْش] *ýapyşmak*: Ol är ol işge ýapuşgan (MK, III, 40-13).

ýapuşgak [يُشْعَقْ] *otuň bir görnüşi, tikenli ot, ýapyşak*: Ýapuşgak (MK, III, 38-9).

ýapy [يَ] *eýeriň üstünde goýulýan düşekçe, içirgi, ýapgy*: Ýapy (MK, III, 18-1).

ýapygçy [يَاغِجِي] *jaý salýan işçi, gurluşykçy*: Ýapygçy (IBM, 155-2).

ýapyglyg [يَاغْلِيغ] *ýapyk, ýapylgy, bagly*: Ýapyglyg gapug (MK, III, 37-3).

ýapyl- I [يَايِلْ ، يَپِلْ ، يَپِلْ] *gurulmak, bina edilmek*: Kābe ýapylmadan dahy mähreb gelmeden (KB, 491-15). Ol nebi aýtdy «Yslam ýapylady baş üstüne...» (MAS, 3a-3).

ýapyl- II [يَايِلْ] *örtülmek*: Atlas-la ýapylanda gök saýwanly (GA, 204-13).

ýapyn- [يَايِنْ ، يَينْ ، يَينْ] *ýapynmak, örtünmek*: Är galkan ýapyndy (MK, III, 59-8). Ýapyndy (Tuhf, 9a-5). Galkan ýapyndylar (GA, 284-6).

ýapyrgak [يَايِرْغَاق] S: **ýaprak** Ýapyrgak (IBM, 182-8).

ýapyş- [يَايِشْ ، يَيشْ ، يَيشْ] **1)** *ýapyşmak, tutmak*: It keýikke ýapyşdy (MK, III, 51-7). Birine ýapyşdyk, kyrk ýerden owaz geldi (GA, 51-12). Ben etegüňe ýapyşyban haşr olysaram (KB, 155-9). Kaçan kim, oky yrak atar bolsa, — şahadat barmagyny gabza ardynja ýapyşgaýsen (Ýaý, 115a-7). **2)** *ýelmeşmek*: Ýelim ýükge ýapyşdy (MK, III, 51-6). Ýapyşdy (Tuhf, 32a-7). Ýelim kibi ýapyşdy (GA, 210-11). Ok atgan kişiniň barmaklary uzun bolsa, gabzaýa derisi ýapyşmyş bolgaý (Ýaý, 114a-3). **⇨ aşaga gulpa ýapyş** — *aşaky hörpden tutmak, gopmak*: Men aşaga gulpa ýapyşuram, sen ýokary gulpa ýapyşursen (GA, 198-10).

ýapyty ber- [ý(a)p(y)ty b(e)rt(i)m Mtrb : lzPY] *gurmagy, salmagy buýurmak*: Sogdak tabgačka Seleñede Baý balyk ýapyty bertim (MÇ, gb-5) — *(Ondan soň) sogdulara, tabgaçlara Seleñe (Selenga) boýunda Baýbalyk (şäherini) gurmagy buýurdym*.

ýap-ýap [يَايْ ، يَابْ] *ýuwaş-ýuwaş, kem-kem, ýap-ýap*: Edeb-le ýap-ýap gerü döndi (GA, 77-8).

ýap-ýaşyl [يَايْ ، يَاشِلْ] *gaty ýaşyl, örän ýaşyl, ýap-ýaşyl*: Ýap-ýaşyl (MK, III, 15-1).

ýap-ýup [يَايْ ، يُوْبْ] *hile, aldaw*: Ýap-ýup (MK, III, 104-9).

ýap-ýup kyl- [يَايْ ، يُوْبْ قِلْ] *aldamak*: Ýap-ýup kylady (MK, III, 118-16).

ýar I [يَا] **1)** *dost, ýar, söýgüli*: Beýregiň ýary-ýoldaşlary garalar geýdiler (GA, 92-10). Men saňa munisem, ýaram, gyýma maňa! (GA, 198-7). Olub ol aýny imanym, meni şat eýledi ýar (ND, 9b-14). Dilden geçelüm, ram olaýum jewrine ýaryň (KB, 462-13). Gözüň ki, göz idi, çün seýl ahar-u ýarsylar (KB, 447-4). Sagadat kylsa Horezmige ýary (Mn, 297b-9). Gury han tiýdi: — Eý ýary wefadar! (SB, 128b-4). **2)** *hemdem, ýaran, hemra, ýoldaş*: Ol kafyrlarga ezelden hidaýat ýar imes erdi (SB, 8a-21). **⇨ ýar bol-** — *hemdem bolmak, ýaran bolmak, ýoldaş bolmak, hemra bolmak*: Owwaldan aňa sagadat ýar bolub erdi (SB, 8a-11). Döwlet aňa ýar bolub, bu mertebäge ýetişdi (SB, 15b-29). **⇨ ýary-jan** — *ýürekdeş dost, baş dosty*: Any sen ýary, jan et kim, alub hökm elbetde Nagşy (ND, 4b-15). **⇨ ýary-safy** — *ýürekdeş dost, ýar*: Bulmadym bir ýary-safy, kimi ýar etsem gerek (ND, 17b-3).

ýar II [يَا ، يَرْ ، يَارْ] *gyllyk, sülekey*: Anyň ýary akty (MK, III, 3-1). Agzuňuň ýary içün çeşmeýi-haýwan diýrler (KB, 478-4). Aby-haýat sanur idüm agzy ýaryny (KB, 140-2).

ýar III [يَا ، يَارْ] *deňiz kenaryndaky kert gaýa*: Ýar (MK, III, 104-12). Ýar (Tuhf, 11a-10).

ýar- [يَا ، يَرْ ، يَارْ] **1)** *ýarmak, bölmek*: Är ýygaç ýardy (MK, III, 44-7). Kimiň başyny ýardy (GA, 112-2). Söýledersem zahyryndan bir gyly ol kyrk ýarar (ND, 40b-16). Çarh ohy kibi gamzasy ýarmaz jigerümi (KB, 18-9). **2)** *kesmek, dilmek*: Basadyň hanjary wardy, ädugi ýardy (GA, 226-8). Any enesiniň garnydan ýaryb çykardylar (SB, 21b-15). **⇨ ýürek ýar-** — *gorkuzmak*: Ýardy meniň ýürek (MK, III, 25-6). **3)** *böwürmek, degmân geçmezlik*: Ol kafyryn üçün atub, bitin ýarmaz okçysy olur (GA, 130-6).

ýara [يَا ، يَرَا ، يَرَا ، يَرَا] *ýara, tene düşen şikes*: Bu ýaradan saňa ölüm ýokdur (GA, 26-12). Neýleýim kim, urmuşsyň ýara üzre ýara sen (ND, 22a-10). Könlümde kylur kirpügi ýara (KB, 87-1). Ýarar bu hasta köňül derdige oky ýarasy, / Meger ki, her ýarasy ýarnyň dowadydyr (BD, 15b-9).

ýara- [يارا ، برا] *yaramak, göwnüňden turmak*: Ýarady (Tuhf, 22b-12). Kazylyk goja iş görmiş, iş ýarar adamdy (GA, 202-8). Maňa ýarar gyz bulymadym (GA, 172-1). Gözüň ýaşyny aýyrmaga ýaramaz (KB, 122-8). Bir gün işge ýaragusy men (SB, 121b-14).

Ýaradan [ياره دن ، يرادن] *ýaradan Taňry, Alla, Hudaý*: Gör kim, ne işlär Ýaradan (ND, 13b-14). Gör kim, ne işlär Ýaradan (ND, 42b-17).

ýaradyl- [يردل] *ýaradylmak, döredilmek*: Taňry rehmeti, salamatlygy ýaradylmyş ýahşysy üstine (MAS, 1b-4).

ýarag [يرغ] *pursat*: Iş ýaragynda, sart asygynda (MK, III, 10-3).

ýarag kyl- [ياراق قيل] *taýýarlamak, serişdeleri, enjamlary taýýarlamak, üpjün etmek*: Ýarag kylgandan soň Rüstem we Zewara we Şagad atlanyb, Şagad ýol başlar erdi (SB, 18a-27).

ýaragla- [يرقلا] *taýýnlamak, taýýarlamak*: Ýaraglady (Tuhf, 38a-3).

ýaraglan- [ياراقلن] *ýaraglanmak*: Ýaraglandy (Tuhf, 10a-1).

ýaraglu [يراقلو] *ýaragly*: Ýaraglu altmyş adam seçiň (GA, 263-13). Altmyş ýaraglu adam seçdiler (GA, 264-1).

ýaraglyg I [يرغلىغ] *mümkin, hasyl edip boljak (iş)*: Ýaraglyg iş (MK, III, 37-5).

ýaraglyg II [يرغلىغ] *ýaragly, sowutly, galkanly*: Ýaraglyg är (MK, III, 37-10).

ýaraglygdy [ý(a)r(a)gl(y)gdy IDGLhRY] *ýaragly, ýaragy bilen*: Ýaraglygdy kaganka ançylady (Kt, gd-32) — (Olary) *ýaragy bilen kaganyň (öňüne) getirdi*.

ýarahla- [ياراخله] *ýaraglandyrmak, häzirlmek, şaýlamak*: Ben janymy ýarahlaýub, yşky aňa bindürmişem (KB, 443-8).

ýarak / ýarag I [ý(a)r(a)kynta AUIhRY] *1) ýarag, ýarag-esbap*: Ýarakynta ýalmasynta ýüz artuk okun urty (Kt, gd-33) — (Onuň) *ýarag-esbabyna, donuna ýüzden artyk ok degdi*. Garaaýgyry ýarag-la getüriň (GA, 84-1). Oroz babasyna gider ýarag-la gelüň (GA, 283-7). Göç ýaragyn görüb, onda barmakda... (ND, 43a-11). Guşansyn ol ýaraga jan içinden (KB, 98-9). Nigäri dagwet edermiş,

anuň ýaragy imiş (KB, 394-1). Buýurdy kim: Ýaraglary birle aty allyda ýügürgeýler (SB, 36b-25). **2) taýýarlyk, üpjünlik, ýarag-şay, esbap**: Bezirgenler ýarak gördiler (GA, 94-13). Ýol ýaragyn gördiler (GA, 70-2). Agyr dügün ýaragyn gördi (GA, 89-4). Göç ýaragyn görüb, ýolyn arzuwlar (ND, 12b-16). Göç ýaragyny görüb anda wardykda (ND, 43a-11). Köňül-u jan katuňa wardy, uş ýaragyny gör (KB, 331-3). Rüstem gardaşy Zewaraga buýurdy kim: Awlamak ýaragyny kylgaý (SB, 18a-27).

ýarak II [ياراق] *ýagty, ýagtylyk, yşyk*: Ýarak (Tuhf, 23a-5).

ýarak III [ياراق] *ýaryk, jaýwryk*: Ýarak (Tuhf, 20b-2).

ýaraklan- [يرقلا] *sowut geýmek, ýarag dakynmak*: Är ýaraklandy (MK, III, 80-12).

ýaraklyg [ý(a)r(a)kl(y)g GLhRY] **1) ýaragly**: Oň Tutuk ýorçyn ýaraklyg eligin tutdy (Kt, gd-32) — *Oň Tutugy (ýanyndaky) eli (elleri) ýaragly serdarlary bilen tutdy*. **2) ýaraglylar, eli ýaragly adamlar**: Ýaraklyg kandan kelip ýaýaltdy (Kt, gd-23) — *(Türkmen halky,) ýaraglylar nireden gelip, (seni) dargatdy (dagynyk etdi, dagynyklyga getirdi)?*

ýarala- [يراله] *ýaralamak, şikes ýetirmek*: Gözüň ýaralady bizi tir-u keman ile (KB, 302-3). Gözleriň ýaralady köňli, lebüň kyldy bimar (KB, 69-15).

ýaralan- [يارالان] *ýaralanmak, şikeslenmek*: Ýaralanub kazylyk atymdan inmeýinçä (GA, 25-7). Üç ýerde ýaralandym (GA, 48-11).

ýaraly [يارالى] *ýaraly*: Ýaraly (Tuhf, 11a-4).

ýaramaçy [ý(a)r(a)m(a)çy IEMRY] *ýaramaz, ýaramazlyk, halamazlyk*: Kögmen yoly bir ermis tumus tiýin esidip bu ýolyn ýorysar ýaramaçy tidim (Tk, gd-23) — *Kөгmen ýoly bir eken, onam gar basyp ýatyr diýip eşidip, bu ýol bilen gitmek (bu ýol ýöremäge) ýaramaz — diýdim*.

ýaramas [يراماس] **S: ýaramaz** Ýaramas (IBM, 80-15).

ýaramaz [يراماز] *ýaramaz, gelşiksiz*: Ýaramaz (IBM, 80-15).

ýaramyk [يرامق] *biriniň göwnüni tapmaga çalyşmak, ýaramak*: Ýaramyk (IBM, 148-16).

ýaran [ýa:ran يَارَان ، يَارَنْ] *dost, ýakyn ýoldaş, tarapdar*: Ýaranlar, çünki meni gönderersiz, bilürsüz kim, dälü Garçar meni öldürir (GA, 82-3). Ýaranlar, atam öldi, men galdym (GA, 170-9). Bülbüliýem dilberin, hem güli ýaranlaryň (KB, 464-12). Meni ýaranlarymyz ýiberdiler (SB, 25a-19).

ýaran [يَارَان] *çuň, çuňňur, jaraň*: Ýaran (Tuhf, 25a-11).

ýaran- [يَارَان] *ýaranmak, göwnünden turmak*: Ýaranu bilse, ýaşyl gezer (MK, III, 16-1).

ýarasa [يَارَاصَا] *ýarganat*: Ýarasa (Tuhf, 38a-12).

ýaraş [ý(a)r(a)ş jRY] *ýaraşykly, gelşikli*: Çyntan ygaç kelürip öz ýaraş... (Bk, go-11) — *Özüne ýaraşykly sandal agajyny getirip (oturtdylar)*.

ýaraş- I [يَارَاش ، يَارَاش] *ylalaşmak, barlyşmak, ýaraşmak*: Goldaş bile ýaraşgyl (MK, III, 8-12).

ýaraş- II [يَارَاش] *gelişmek, ýaraşykly, mynasyp bolmak*: Imdi Egrege Segrek ýaraşur (GA, 257-2). Ki saňa ýaraşur, şah-a, şol akd-u işbu hall? (KB, 5-12).

ýaraşdur- I [يَارَاشِدُر] *ylalaşdyrmak, ýaraşdyrmak*: Beýrek gelsün Gazan-la bizi ýaraşdyrsun (GA, 296-1).

ýaraşdur- II [يَارَاشِدُر] *mynasyp etmek, gelişyän etmek*: Sabaýy sünbüle, bülbüli güle, goşan birini birine ýaraşdur (KB, 467-15).

ýarat- [ý(a)r(a)td(y)m MdtRy, ý(a)r(a)tm(y)ş jMTRY, ý(a)r(a)tm(y)s sMTRY يَارَتْ ، يَارَت] **1)** *ýaratmak, döretmek, dikeltmek*: Teñri teg Teñri ýaratmış türk bilge kagan sabym (Bk, gd-1) — *Gök dek (edip) Tañry ýaradan türkmeniň Bilge kagany (men), sözüm (şeyle)*. Teñri ýarlykadyk üçün özüm olurtukyma dört bulundaky budunyg itdim ýaratdym (Bk, dg-9) — *Tañry yalkany üçün özüm kagan bolup oturanymda, (dünyäniň) dört künjegindäki halky düzgüne saldym, (ýaratdym) dikeltdim*. Ýeti ýüz er bolup elsiremis kagansyramys budunyg... ýaratmys (Kt, gd-13) — *Ýedi ýüz är bolup, ilini ýitiren, kaganyny ýitiren halky... (ýañadan) dikeldipdir*. Ýagy bolup itinü ýaratyny umadyk ýana içikmis (Kt, gd-10) — *Ýagy bolup näme ederini, dörederini bilmän, ýene*

(Tabgaça) tabyn boldy. Tañry ýaryňuk ýaraty (MK, II, 254-5). Jümle älemleri ýaradan (GA, 7-3). Edüb bir galaýyzirin, ýaratdy emri-Rebbany (ND, 33b-14). Görün, ýene ne ýaratmış bu Mälikil-emläk (KB, 445-9). Allatagala Zahhakny ýaratdy we aňa galyb kyldy (SB, 2a-17).

2) [ý(a)r(a)turt(y)m MTRWTRY] *ýaratmak, gurdurmak, saldyrmak*: Aňar adynçyg bark ýaturtym (Kt, go-12) — *Olara üýtgeşik (aýratyn) ymarat saldyrdym*. **3)** *laýyk edip tikmek (oguzça)*: Ol tonug ýaraty (MK, II, 254-7).

◇söz ýarat- — *ýalan söz ýaratmak, toslamak*: Ol özinden söz ýaraty (MK, II, 254-9).

Ýaratgaly [يَارَاتْغَالِي] S: **Ýaradan** Ýaratgaly (IBM, 88-3).

Ýaratkan [يَارَاتْكَان] S: **Ýaradan** Ýaratkan (Tuhf, 14a-2).

ýaratunu [ý(a)r(a)tunu WNWTRY] *döretjegini, dörederini*: Ýagy bolup itenü ýaratunu umadyk ýana içikmis (Kt, gd-10) — *Ýagy bolup näme ederini, dörederini bilmän, ýene (Tabgaça) tabyn boldy*.

ýaratygma [ý(a)r(a)t(y)gma AMGTRY] *gurma, ýaratma, döretme*: Bark itgüçi bediz ýaratygma bitig taş itgüçi Tabgaç kagan çykany Çaň Seňün kelti (Kt, dg-13) — *Gümmez (hram) guruýy, daşa owadanlap hat ýazyjy hünärmenleri, emeldarlary we Tabgaç kaganyň çykany Çaň Seňün geldi*.

ýaratyt- [ý(a)r(a)t(y)td(y)m MDzzRY] **1)** *ýazdyrmak, oýduryp yazdyrmak*: ...Bitigimim belgümin anta ýasy taşka ýaratytdym (MÇ, gd-9,10) — *Ýazgymy, tagmamy şol ýerde ýasy daşa (oýduryp) ýazdyrdym*. **2)** *saldyrmak, etdirmek, gurdurmak*: Aňar adynçyg bark ýaturtym için taşyn adynçyg bediz urturtym (Kt, go-12) — *Olara üýtgeşik (aýratyn) ymarat saldyrdym, içini-daşyny ýörite (ýonulan daş bilen) bezetdim*. ...Örgin anta ýaratytdym (MÇ, gd-9) — *Şol ýerde köşgümi saldyrdym*. **3)** *ýaratdyrmak, döretdirmek*: Belgümin bitigimin anta ýaratytdym (MÇ, gd-8) — *Tagmamy, hatymy şol ýerde ýaratdyrdym (döretdirdim)*.

ýaraw [يَارَاو] *peýda, bähbit*: Ne ýaraw, ne hedd durur kişige, / Ki dahl eýlegil Tañrynyň işige (BD, 97a-3).

ýar et- [يار ايت] *dost etmek, ýar etmek*: Kelamyň güwş edüb anyň özine any ýar etmez (ND, 15b-10). Bulmadym bir ýary-safy kimi ýar etsem gerek (ND, 17b-3).

ýarjy- [يارچم] *bagtly bolmak, işi oňmak, ýüzi gülmek, ýalçymak*: Ýarymasun-ýarjymasun ogluň kür gopdy (GA, 19-3). — Ýarymasun, ýarçymasun bu çoban (GA, 42-3).

ýargan [ý(a)rg(a)n NGRY] *kazyýet işleri bilen baglanyşykly dereje, emin, kazy*: Kyrkyz ogly men boýla kutlyg ýargan men (Sý, 2,3) — (Men) Gyrgyz ogly men, bagtly emin (kazy) men.

ýargu [ýa:rgu يارغو] *adalat isläp edilen dawa*: Bu gelmekden erdi arzy bu maňa, / Ki bolgaý jenabynda ýargu maňa (Ab, 102a-19).

ýargujy [ýa:rgujy يارغجي] *jeza berlende düşelýän gaýyş düşek*: Ýargujy (IBM, 158-3).

Ýargun [Ý(a)rgun NWGRY] *köl ady*: Any ýaňyp Türgi Ýargun költe bozdumyz (Kt, gd-34) — *Ony ýeňip, Türgi Ýargun kölünüň ýanynda kül-peýekun etdik*.

ýarkyn [يارقن] **1** *daň şapagy*: Ýarkyn (Tuhf, 36a-3). **2** *ýagty, ýagtylyk, yşyk*: Ýarkyn (Tuhf, 23a-6).

ýarla- [يارلا] *tüýkürmek*: Ol anyň ýüzünge ýarlady (MK, III, 227-15).

ýarlyg I [يارلغ , يرليغ] *perman, buýruk*: Ýarlyg (MK, III, 31-15). Ýarlyg (IBM, 146-10). Ogullar atalary ýarlygy birle ol diýarga mülewejjih bolub... (SB, 124b-12). Ol ähdde ýarlyg we nyşan ýeride oh-ýaý erdi altun peýkan birle (SB, 122a-25).

ýarlyg II [يارلغ] *pahyr, merhum*: Ýarlyg är (MK, III, 31-12).

ýarlyg III [يارلغ] *garyp, mätäç*: Ýarlyg (IBM, 148-6).

ýarlyga- [يارلغا , يرلغا] *bagyşlamak, günäsini geçmek, ýalkamak*: Ýarlygady (IBM, 109-10). Ýarlygady (Tuhf, 17b-ç).

ýarlyh [ýa:rlyh يارلخ] *dostluk, birek-birege baglylyk, söýgi*: Ýarlyh dahy düşmese iki ýar arasynda (KB, 400-12).

ýarlyka- [ý(a)rl(y)k(a)d(u)k ODhLRY] **1** *Taňry ýalkamak*: Teňri ýarlykaduk üçün men kazganyk üçün türk budun kazganmyş erinç

(Bk, gd-33) — *Taňry ýalkany üçün, men gazananym üçün, türkmen halky (hem) gazandy ahwetin*. **2** [ý(a)rl(y)k(a)m(y)s sMhLRY] *garaşyk etmek, ýazygyny geçmek*: Teňrikenke isig bertiň teýin ýarlykamys (Oý, çep-6) — *Taňrykana (Taňry ýalkana) işini (zähmetiňi) berdiň (sarp etdiň) diýip, (kakam olara) garaşyk etdi (ýazygyny geçdi)*.

ýarlykazu [ý(a)rl(y)k(a)zu WqhLRY] *Taňrynyň ýalkamagy, goldamagy*: Anta kisre Teňri ýarlykazu kutym bar üçün ülügim bar üçün ölteçi budunyň tigrü iğitim (Kt, gd-29) — *Ondan soňra Taňrynyň ýalkamagy bilen, bagtymyň barlygy üçün, nesibämiň barlygy üçün ölüp (ýitip) baryan halky direldip, aýaga galdyrdym (ýokary göterdim)*. <Teňri **ýarlykazu** – *Taňry ýalkasyn*: Teňri ýarlykazu (Tk, gd-53) — *Taňry ýalkasyn!*

ýarlyk et- [يارليق ايت] **S:** **ýarlyk kyl-** **Ol** ýarlyk etib erdi kim: Her kişi öz din we mezhebige bolub, hiç kişige tagarruz kylmagaý (SB, 2a-6).

ýarlyk kyl- [يارليق قيل] *perman bermek, buýruk bermek, höküim çykarmak*: Ol ýaşurmab tiýdi kim, ýarlyk kylyb erdiňiz kim, garry kişilerni goýub, eltmegeý siz (SB, 125a-31). Tahmures ýarlyk kyldy kim, günde bir wagt tagam ýib, kanagat kylgaýlar (SB, 2a-5).

ýarma [ýa:rma يارما , يارما] *ýarma, köje*: Ýarma (Tuhf, 29a-5). <ýarma **ýuga** – *gatlamanyň, gatlaklynyň bir görnüşi*: Ýarma ýuga (MK, III, 25-16).

ýarmagan [يارمقان] **S:** **armagan** *Ýarmagan* (MK, I, 125-3).

ýarmak [يارماق , يارماق , يارماق] *teňne, pul*: Ýarmak ýygyldy (MK, III, 57-11). Är ýarmak ýitürdi (MK, III, 49-15). Ýarmak (Tuhf, 15b-9).

ýarmakçy [يارماقچي] *zikge kakýan, pul ýasaýan*: Ýarmakçy (IB, 15b-14).

ýarmaklan- [يارماقلان] *pullanmak*: Är ýarmaklandy (MK, III, 82-1).

ýarman- [يارمان] *ýarmaşmak*: Är tamga ýarmandy (MK, III, 78-1).

ýarmaş I [يارماش] *ýelim*: Ýarmaş (MK, III, 30-16).

ýarmaş II [يَرْمَشْ] *ýarma, ýarma aş*: Ýarmaş (MK, III, 30-15). <>**ýarmaş un** – ownuk üwelen *un*: Ýarmaş un (MK, III, 30-16).

ýarmaş- [يَرْمَاشْ] *çyrmaşmak, ýarmaşmak*: Ýarmaşdy (Tuhf, 10a-9).

ýar ol- I [ýa:r ol- يَار اُول] *dost bolmak, eziz bolmak, ýar bolmak*: Olanlar akly başynda weli kimseýe ýar olmaz (ND, 15b-9). Dil-ä, tün gije seýrimde şemgi ýar oldy (ND, 35b-13).

ýar ol- II [ýa:r ol- يَار اُول] *diýenini etmek, sözüne gulak gabartmak*: Hem urub ýüzler aýagna, iman et sözüne ýar ol (ND, 18a-6).

ýarp [يَرْبْ] *pugta, berk, mäkäm*: Ýarp neň (MK, III, 5-2).

ýarp- [يَرْبْ] *ýüz açyklygy, şatlyk, şadyýanlyk* <>**ýarby ýazyl-** – *ýüzi açylmak, şatlanmak*: Anyň ýarby ýazyldy (MK, III, 5-3).

ýarpuz I [يَارْبُوزْ, يَارْبُوزْ] *yslyja ot, narpyz*: Ýarpuz (MK, III, 30-1). Ýarpuz (Tuhf, 36b-4).

ýarpuz II [يَارْبُوزْ] *ýylan öldürýän yslyja haywan*: Ýylan ýarpuzdan gaçar, kança barsa, ýarpuz ötrü gelür (MK, III, 30-2).

ýarsgag [يَارْسَغَاغْ] *dagyn ýerleri, typançak*: Ýarsgag (MK, III, 319-9).

ýarsy- I [يَارْسِيْ] *haram hasaplamak, ýigrenmek*: Ol ýarsydy neňni (MK, III, 225-12). Ýarsydy (IBM, 104-14).

ýarsy- II [ýa:rsy- يَارْسِيْ] *juda islemek, höwes etmek*: Ýarsydy (Tuhf, 24a-ç).

ýarsyk- [يَارْسِيْكَ] *ayrylyşmak*: Är oglundan ýarsykdy (MK, III, 74-8).

ýarsynçyg [يَارْسِيْنْچِيْغْ] *ýigrenji, hapa, nejis*: Ýarsynçyg neň (MK, III, 42-15).

ýarsyt- [يَارْسِيْتْ] *harama çykarmak*: Ol any ýarsytty (MK, II, 284-6).

ýarşa- [ýa:rşa- يَارْشَا] *ýaryşmak, bäsleşmek*: Ýarşady (IBM, 110-5).

ýarşy I [ýa:rşy يَارْشِيْ] *deň ýarysy, ýarpysy*: Anyň ýarşysy bu (MK, III, 24-10).

ýarşy II [ýa:rşy يَارْشِيْ] *duldegşir, ýanaşyk*: Ol meniň birle tam ýarşy (MK, III, 24-11).

ýarşym [ýa:rşym يَارْشِيْمْ] *at çaparlyk aralyk, atgaýtarym ýer*: Bir ýarşym ýer (MK, III, 35-11).

ýartag [ý(a)rt(a)g GzRY] *ýaradyjy, ýaradýan, getiriji, getirýän, dörediji, döredýän*: Kut ýartag tugyn (MÇ, gb-3) — *Bagt (abadanlyk) ýaradyjy tuguny (iberdim)*.

ýartu [يَارْتُو] **1** *ýonulyp tekizlenen tagta*: Ýartu (MK, III, 22-14). **2** *üstünde hat ýazylyan tagta*: Ýartu (MK, III, 22-14).

ýartur- [ýa:rtur- يَارْتُوْرْ] *ýardymak, arasyny böldürmek*: Ol aňar ýygaç ýarturdy (MK, III, 67-6).

ýartym [ýa:rtym يَارْتِيْمْ] *ayrylan, bölünen, bölek*: Bir ýartym buzun (MK, III, 35-7).

ýaru [يَارُو] *balyk ýelimi*: Ýaru ýelim (MK, III, 18-2).

ýaru- [ýa:ru- يَارُو] *ýagtylmak*: Gün ýarudy (MK, III, 62-3). Ýarur közler sawadydan bitise (Mn, 62-3).

ýaruglyk [يَارُوغْلِيْكَ] *ýagtylyk, aýdyňlyk*: Eý gözüm, ýaruglyk istär sen hem anyň köýniň... (Ab, 101a-5).

ýaruk I [ýa:ruk يَارُكْ] **S: ýaryk I** Bu aýaknyň ýarugy bar (MK, III, 12-1).

ýaruk II [ý(a)r(u)k hRY ýa:ruk يَارُكْ] **1** *güneş, ýagtylyk, şöhle, nur*: Kiçe ýaruk batyr erikli süňüsdim (MÇ, gd-1) — *Gije güneş batyp (ýaşyp) baryarka, (güýçli) söweşdim (söweşdik)*. **2** **S: ýaryk II** Bardy gözüm ýarugy (MK, I, 48-6). <>**ýaruk ýer** – *ýagty, nurly*: Ýaruk ýer (MK, III, 11-16).

ýaruk III [ýa:ruk يَارُكْ] **S: ýaru** Ýaruk ýelim (MK, III, 15-15).

ýarum [ýa:rum يَارُمْ] *ýarym, ýarysy*: Ýarum (Tuhf, 20b-2).

ýarut- [ýa:rut- يَارُوتْ] *ýagtylmak*: Gün ol aňunug ýarutgan (MK, III, 39-16). Gara gijelerde – gözüm ýarutur (BD, 26a-10).

ýarutmak- [ýa:rutmak- يَارُوتْمَاكْ] *ýagtyltmak, iş ady*: Tire durur zuhd demiden köňül, / Yşk oty birle ýarutmak gerek (BD, 33a-1).

Ýar ügüz [Ý(a)r üg(ü)zde AdZgV RY] *derýa ady*: Kögürde Kömür tagda Ýar ügüzde (MÇ, dg-8) — *Kөгürde, Kömür dagda, Ýar üñüzde*.

ýaru-ýaşı- [يَارُو يَاشُو] *rahatlanmak, şatlanmak*: Är ýarudy-ýaşudy (MK, III, 63-10).

ýary- [یری] *örňemek*: Ýarymasyn-ýarjymasyn, bu çoban hepimiz gyrrar (GA, 42-3).

ýaryk I [ýa:ryk یاریک] *ýaryk, ýarylan*: Ýaryk (Tuhf, 20b-2). Garny ýaryk balygy garşu tuttuň (GA, 10-4).

ýaryk II [ýa:ryk یاریق] *ýagty, ýagtylyk, ýşyk*: Ýaryk (Tuhf, 23a-5). **ýaryk gün – bulutsyz gün**: Ýaryk gün (IBM, 185-2).

ýaryk III [یارق ، یارق] *sowut, galkan*: Gübe ýaryk; Saý ýaryk (MK, III, 12-3). Ýaryk (IBM, 173-9).

ýarykçy [یریچی] *sowut ýasaýan ussa*: Ýarykçy (IBM, 155-4).

ýaryklyg [ý(a)r(y)kl(y)g GLhRY] **1)** *ýaragly, ýaragy bolan*: Bu türk budunka ýaryklyg ýagy ýeltürtmedim (Tk, gd-54) — *Bu türkmen halkyna (halkyň üstüne) ýaragly ýagyny getirmedim.*

2) [ý(a)r(y)kl(y)g GLhRY] *ýaraglylar, eli ýaragly adamlar*: Ýaraglyg kandan kelip ýaňa eltdi (Kt, gd-23) — *(Türkmen halky,) nireden ýaraglylar gelip, (seni) dargatdy (dagynyklyga getirdi, eltdi)?*

ýaryl- [ýa:ry:l- یارل ، یارل ، یارل] **1)** *güýjün täsiri zerarly ýarylmak, jaýrylyp ýara bolmak*: Baş barmagynyň ahyr bogunynda ýarylur, ol kiriş örtmekden bolur (Ýaý, 136a-6). **2)** *döwürmek, çatlamak, ýarylmak*: Butyk ýaryldy (MK, III, 56-12). Gap ýaryldy (MK, III, 56-11). Oň baş barmagynyň dyrnagy ýasynja ýarylur (Ýaý, 136b-2). **3)** *ýarylmak, böwsülmek*: Nägäh ýer ýarylyb, Ýusuf aňa girer erdi (SB, 4a-25). **4)** *açylmak, güllemek*: Türlük çeçek ýaryldy (MK, I, 169-12). **5)** *ýarylmak, ýarylyp içindäki çykmak*: Bu ýyganak ýaryldy (GA, 216-10). **6)** *sowulmak, dargamak*: Toz ýaryldy (GA, 127-9). **ödi ýaryl-** – *gorkmak, ýüregi ýarylmak*: Gyýan Seljugyň ödi ýaryldy (GA, 219-2).

ýarylga- [ýa:rylga- یارلغا ، یارلغا] *bagyşlamak, günäsini geçmek, ýalkamak*: Ýarylgaady (Tuhf, 17b-4). Alarga Allatagala rehmetiden beşarat bergeý kim, alarny ýarylgaady (SB, 25b-15).

ýarym [ýa:rym یارم ، یارم] *bitewi, tutuş bir zadyň deň ýarysy, bir zadyň deň ikiden bir bölegi, ýarpy*: Almyla ýarymy (MK, III, 15-5). Butyk ýarymy (MK, III, 15-7). Ýarym kerpiç

ýasdykly (GA, 284-6). Kaftanynyň ardy ýyrtyhlu ýarymyndan (GA, 38-3). Isfýhan leşgeriniň ýarymy bir gün uruşub we ýene bir ýarymy ýene bir günde uruşur erdi (SB, 124a-31). **ýarym gije – ýary gije**: Ben şemg degülem ki, ýarym gije dükenem (KB, 441-6). Ýarym gije barça ýygylyb... (SB, 130a-16). Ýarym gije munajatda okur erdiler (SB, 13a-16). **ýarym siňek – Nemrut pygamberi öldüren aýaksyz, çalajan çybyn**: Berür ýarym siňek elgine satur (Mn, 291a-3).

ýarymak [یرماق] *dirhem, pul*: Ýarymak (MK, III, 319-7).

ýarymla- [ýa:rymla- یرملا] *ýarpylamak, ýarpy ýoly geçmek*: Ol ýolug ýarymlady (MK, III, 253-14).

ýarymlan- [ýa:rymlan- یرمئلان] *ýaryma çenli kiçelmek, ýartylanmak*: Ýarymlandy neň (MK, III, 81-3).

ýaryn I [ýa:ryn یارن] **1)** *gelejekde, ertir, erte*: Ýaryn (IBM, 94-1). Ýaryn (Tuhf, 26b-ç). Ýaryn oguz iline habar wara (GA, 188-2). **2)** *kyýamat günü*: Ýaryn, kyýamat gününde benim elüm Gazan hanyň ýakasynda olsun (GA, 298-12). Ne ýüzden okunar dersi, anyň ýarynky asary (ND, 42a-4).

ýaryn II [ýa:ryn یارن] *egin süňki*: Ýaryn bulgansa, el bulganur (MK, III, 16-6).

ýaryn III [ýa:ryn یارن] *gylyk, sülekey*: Agzynuň ýaryny bize zülal eýledi (KB, 15-15).

ýaryn- [ýa:ryn- یارن] *ýarynmak, bir zady özüň üçin ýarmak*: Ol butyk ýaryndy (MK, III, 60-6).

ýaryndak [یرنداق] *gayýş, tasma*: Ýaryndak (MK, III, 38-8).

ýarynky [ýa:rynky یارنکی] *erteki (gün)*: Ýarynky gün zaman dönüb, men ölem (GA, 170-10).

Ýarys [Ý(a)r(y)s SRY] *sähra, ýaýlanyň ady*: Ýarys ýazyda tirilelim timis (Tk, dg-33) — *Ýarys sährasynda ýygnananyň — diýdi*. Ýarys ýazyda on tümen sü tirilti tir (Tk, gb-36) — *Ýarys ýaylasyn da yüz müň goşun ýygnandy — diýýär*. Üç otuzka anta sançdym Ýarys Agulyg ara (MÇ, gb-6) — *Ýigrimi üçünde şol yerde ýeňdim, Ýarys bilen Agulyg aralygynda*.

ýarysy [ýa:rysy يارسی] *ýary, ýarysy*: Ysfyhan jöhüdlerini kim, bir günähge mähuz erdiler, ýarysyny katlga ýetgürdiler (SB, 31b-13).

ýaryş- I [ýa:ryş- يارش , يَرش] *ýaryşmak, çapyşmak*: Ol at ýaryşty (MK, III, 8-5). Ýügrük olsa, ýaryşsam (GA, 177-10).

ýaryş- II [ýa:ryş- يارش] *bölişmek, ýarpylaşmak*: Ol anyň birle tawar ýaryşdy (MK, III, 52-15).

ýaryş- III [ýa:ryş- يارش] *paylaşyk, üleşik (iki adamyň arasynda)*: Ýaryş (MK, III, 8-7).

ýas I [ýa:s ياس , يأس] *ýas, ölüm, heläkçilik (oguzça)*: Ýas boldy (MK, III, 119-8). **ýas bol-** – *ölmek, ýogalmak*: Anyň ogly ýas boldy (MK, III, 119-6). **ýas tut-** – *öleni ýatlap, belli bir wagtyň dowamynda saz-söhbeti, toý-tomaşany terk edip, gynanç bildirmek, öleni ýatlap, gözýaş bilen matam tutmak*: Beýrek üçün ýas tutdular (GA, 92-12).

ýas II [ýa:s ياس , يأس] *zelel, zyýan*: Anyň telim ýasy tegdi (MK, III, 119-6).

ýas- 1 [يس] *dargatmak, goýbermek*: Beg süsin ýasdy (MK, III, 45-13). **2** *çözmek*: Han çuwaç ýasdy (MK, III, 45-15).

ýasa- [ý(a)s(a)r RSY يَسا , يَصَا , ياسا] **1** *ýasamak, döretmek, kesgitlemek, bellemek*: Öd Teňri ýasar kisi ogly kop ölgeli törümis (Kt, dg-10) — *Ömri Taňry ýasar (bellär), adam ogly ölümlü (ölmek üçin) döremiş (döräpdir)*. **2** *ýasamak, gurmak, döretmek*: Ýaýnuň başy adam oglynuň ujasyna ohşar, ýaý dahy anuň arkasy üzre ýasalar (Ýaý, 111a-3). Oguz buýurdy kim, sallar ýasab, anyň birle derýadan ötdiler (SB, 121a-28). Temürden tikenler ýasab, her kişi bir awuç ýanlaryga baglagaýlar (SB, 122a-4). **3** *bezemek*: Ýasamys gisüsi kafyr çerisin (KB, 119-2). Ýüzini seniň tek kişi ýasaýamy diýrsen (KB, 480-7). **4** *çekmek (surat, nagyş)*: Her kimniň bir eziz kişisi ölse erdi, anyň suratyny ýasab, aňa bakyb, teselli bolur erdi (SB, 2a-1). Ferşi ýerige balyg we özge haýwanaty-aby suratyny ýasadylar (SB, 13b-8). **hile ýasa-** – *hilegärlik etmek, mekirlilik etmek, hile guramak*: Ýene bir günü bir hile ýasab, aňa peýgam ýiberdi (SB, 128b-30). **mejlis ýasa-** – *meýlis gurmak, oturylyşyk etmek, dabara etmek*: Söhbetler

tutub, mejlisler ýasab, çakyr içmek we tarab kylmakga harys erdiler (SB, 31a-27). Bargäh işigide, meýdanda bir mejlis ýasady (SB, 37a-8). **saf ýasa-** – *hatara durmak, hatara duruzmak, söweş düzgünine girizmek*: Saflar ýasab uruşmakga müretteb boldylar (SB, 33b-18). Ilgeri baryb saflar ýasab turdylar (SB, 37b-22). **takryb ýasa-** – *ýakynlaşmak, golaýlaşmak, içginsiremek*: Çün melik söhbetige girgeý sen, takryb ýasab, meni ýad kylgaý sen (SB, 5a-13).

ýasah [يساخ] S: **ýasak** Jähd eder kim, ýasah bu şana ola (KB, 429-4).

ýasak / ýasag [ياساغ/ياساق] *gadagan etme, gadaganlyk, gadagan ediji, höküm, perman*: Ýasaguň farzdur boýnuma benüm (KB, 113-7). **ýasaga ýetür-** – *jezalandyrmak, ölüme höküm etmek, öldürmek*: Türki gözi bu könlümi ýasaga ýetüre gerek (KB, 102-14).

ýasak / ýasag eýle- [يساق , يساغ ايله] *gadagan etmek, aýtmagy gadagan etmek*: Oroz Depegözi ýasak eýledi (GA, 217-10). Babasyn öldi bilirdi, ýasag eýlemişlerdi (GA, 204-3).

ýasal [ياسال] *düzgün, nyzam*: Göçerde, barurda bar erdi ýasal (Ab, 102a-6).

ýasamyşy kyl- [ياساميش قيل] *tertîp-düzgüne salmak*: Dodurga, ýagny mülk tutub — ýasamyşy kylmak (SB, 125b-28).

ýasan- [ياسان , يَسَان] **1** *toplanmak, taýýarlykly, tertîp-nyzamly bolmak*: Ýasanuban üzeriňe ýagy ýetdi (GA, 192-11). **2** *tijenmek*: Gulluga janym ýasandy, niçe zülfüň ýasana (KB, 386-2).

ýasaň [ياسانك] *ýasy, giň*: Uzun ýoksa ýasaň küçük ýa uluk (Ab, 99b-19).

ýasat- [ياسات , يسات] *ýasatmak*: Ataşkedeler ýasatdy (SB, 17b-29). Köýüň tarafy kim, erur uçmak, eý kür, / Egnimge ganat ýasatyp uçmak tilärem (BD, 91b-5).

ýasawul [ياساول] *ýasawul, nöker, gözegçi*: Isgender(niň) ýasawuly girib tiýdi... (SB, 19a-28).

Ýasbeg [ياس بك] *adam ady (erkek)*: ...we Ýasbeg ogly Ýalgu beg düker kowmydan we Kulu hoja baýyndyr kowmydan bizge muttafyk tururlar (SB, 126a-28).

ýasdan- [ياسدان] *yassanmak*: Ben ýeri düşek edip, ýasdanaýum taşlarymy (KB, 484-1).

ýasdyk [يصدق] *yassyk*: Bir ýasdykda baş go(ý)dygym (GA, 92-6). Bir ýasdykda baş go(ý)ub emişdigim (GA, 167-8).

ýasdykly [يصدقلى] *yassykly*: Ýarym kerpiç ýasdykly (GA, 281-6).

ýasemin [ýa:semin ياسمين] *ysly gül, ýasemen güli, jasmin*: Saçuň kibi gyla döndüm, nigär-ä, ýaseminüňden (KB, 463-13).

ýas eýle- [ýa:s eýle- يأس ائله] *öldürmek*: Nije ýas eýleýe, ýasy ohy ile köňüle (KB, 356-14).

ýasgaç [يسغاچ] *ýasy tagta, üstünde aňry-bäri dogralýan tagta, ýasgy*: Ýasgaç (MK, III, 29-6).

ýasgaş- [يسغاش] *şapbatlaşmak, şapbat uruşmak*: Olar ikki ýasgaşdy (MK, II, 174-3).

Ýasin [Ýa:si:n ياسين ، يسن ، ياسين] *Gurhany-kerimiň otuz altynjy süresi*: Hejesileýin düz okunsa, Ýasin görkli (GA, 6-2). Gymmaty gadryň bilenler okyýalar Ýasini (ND, 32b-15). Hem süreýi Ýasinde (ND, 14b-4). Ki niçeler ohyýa düşman üsdüne Ýasin (KB, 17-11).

ýasla- [ýa:sla- ياسلا] *duýgudaşlyk bildirmek*: Ýaslady (IBM, 112-17).

ýassy [ياصى] *ýasy, giň, inli*: Ýassy (Tuhf, 25a-4).

ýassy et- [ياسى ايت] *ýasylamak, ýasy etmek*: Bir para un hamyr edib, golynyň aýasyga ýassy etib, gazanga salur erdi (SB, 128a-4).

ýasta- [يستا] *yassamak*: Ol aňar ýastuk ýastady (MK, III, 224-1). <**söz ýasta-** – *kinäýa etmek, ýaňsylamak*: Ol mana söz ýastady (MK, III, 224-2).

ýastal- [يستل] *yassanmak, ýaplanmak*: Ýastuk ýastaldy (MK, III, 75-2).

ýastan- [ياستان] S: **ýastal** <**muz ýastan-** – *sowukda meýdanda galmak, buz yassanmak*: Işigin ýastanub gaýym durana (ND, 26b-14). Niçe gün gar typyp, muz ýastanyp teşwiş ile gonduň (BD, 82a-9).

ýastuk [يستق] S: **ýasdyk** Ýastuk ýastaldy (MK, III, 75-1). Ýastuk (MK, III, 32-12).

ýastur- [ياستور] *ýazdyrmak, gönülemek, ýaýyň kirşini aýyrmak*: Janum fida saňa tek gaşy ýaýny ýastur (KB, 347-8).

ýastyk [ياص طق] S: **ýasdyk** Ýastyk (Tuhf, 35b-2).

ýasul [يسل] *belent*: Ýasul tag (MK, III, 14-16).

ýasy [ý(asy) لىسي] *ýasy, tekiz*: Biň ýyllyk tümen künlik bitigimin belgümin ýasy taşka ýaratytdym (MÇ, gd-9,10). — *Müň ýyllyk, on müň günlük ýazgymy, belliklerimi ýasy daşa (oýduryp) ýazdyrdym*. Ýasy neň (MK, III, 18-5).

ýasyç [يسچ] *okuň ýasy we uzyn demreni, uýy*: Ýasyç (MK, III, 6-13).

ýasyglyg [يسغلىغ] *sagdakly*: Ýasyglyg ýa (MK, III, 37-13).

ýasyk [يسق] *sagdak*: Oprak ýasykdan tüzlüg ýa çykar (MK, III, 13-6).

ýasyl- I [يسل] *dargamak*: Sü ýasyldy (MK, III, 57-1).

ýasyl- II [يسل] *ünssüz galdyrylmak*: Iş ýasyldy (MK, III, 56-17).

ýasyl- III [يسل] *kiriş ýaýdan sypdyrylmak*: Ýa ýasyldy (MK, III, 57-1).

ýasyla- [يسلا] *ýasylamak*: Ol ýasyлады neňni (MK, III, 242-7). <**sözüg ýasyla-** – *açykdan-açyk sözlemek*: Ol sözüg ýasyлады (MK, III, 242-8).

ýasyman [يسيمان] *dar bokurdakly gap, küýze*: Ýasyman (MK, III, 28-12).

ýaş I [ýa:ş ياش ، يش] **1** *täze, ter*: Ýaş et (MK, III, 119-13). Ýaş (Tuhf, 16b-11). **2** *gök, ter (ot)*: Ýaş ot (MK, III, 3-6). Ýaş ot köýmes (MK, III, 55). **3** *gök ot (iýilyän)*: Ýaş ýiýdim (MK, III, 119-11). <**ýaş gurma** – *täze hurma*: Ýaş gurma (Tuhf, 7b-10). <**ýaş ot** – *otluk ýer, otly meýdan*: Ýaş ot (Tuhf, 35a-7). <**ýaş ýuş** – *gök ot (iýilyän)*: Ýaş ýuş ot (MK, III, 105-9).

ýaş II [ý(a)şda ADjY , ý(a)şyňa AFjY ýa:ş ياش] *ýaş, ömrüň bir ýyly*: Akaňym kagan uçdukda inim Kül tigin ýiti ýaşda kalty (Kt, gd-30) — *Kakam kagan ölende, inim Kültegin ýedi ýaşynda galdy (ýedi ýaşyndady)*. Bir otuz ýaşyňa Çaça Seňünke sünüşdimiz (Kt, gd-32) — *Ýigrimi bir ýaşynda Çaça Seňün bilen*

söweşdik. Alty ýegirme ýaşyňa eçim kagan ilin törüsini ança kazganty (Kt, gd-31) — *On alty ýaşynda (Kültegin) agam (kakaň inisi) kaganyň ilini ýurduny şeýle gazandy*. Ýüz kyrk ýyl ýaş ýaşady (GA, 169-8). Biň ýylda eger Nuh ýaşady ise biň ýaş (KB, 455-11). Ýaşy kim, kyrkga ýetişdi, nübüwwet täji başyga indi (SB, 12a-7). <>**kiçik ýaşdan** – *ýaşlykdan, ýaşka*: Kiçik ýaşdan uluglaryň ulugy (Mn, 293b-8).

ýaş III [ýa:ş ياش] *gözyaş*: Gözüme ýaşy akdy (MK, III, 119-10). Ýaş (IBM, 140-10). Gözleri gan ýaş toldy (GA, 44-11). Täki ýaşum gan ola ýañagyn al eýledi (KB, 15-9). Gözümiň ýaşyndan köwser bulaşgaý (Mn, 296a-11).

ýaş [ياش] *batga, palçyk*: Ýaş (Tuhf, 38a-8).

ýaş- [ياش ، يَشْ] *ýaşyrynmak, gizlenmek, örtünmek*: Ol meni görüp ýaşdy (MK, III, 45-17). Ýaşdy (IBM, 102-15). Güneşi gisüwleriň anbary ile ýaşma, begüm (KB, 44-10).

ýaş-a- [ýa:şa- يَشا ، يَشا ، يَشا] *ýaşamak*: Är uzun ýaşady (MK, III, 63-8). Ýüz kyrk ýyl ýaş ýaşady (GA, 169-8). Biň ýylda eger Nuh ýaşady ise biň ýaş (KB, 455-11). Bu günden soň ýüz elli ýyl ýaşagyl (Mn, 295a-9). Musa alaýhyssalam segsen ýaşab erdi (SB, 7b-29).

ýaşagu [ýa:şagu: يَشاغو] *ýaşan, ýaşly*: Bu är ol uzun ýaşagu (MK, III, 27-7).

ýaşañur- [ýa:şañur- يَشاڭر] *ýaşarmak*: Anyň gözi ýaşañurdy (MK, III, 300-2).

ýaşar- I [ýa:şar- يَشر] *ösmek, gögermek, ýapraklamak, gök öwürmek*: Altyn tübü ýaşardy (MK, II, 66-1). Gaba agaçaý gurymyşdy, ýaşardy ahyr (GA, 117-6).

ýaşar- II [ýa:şar- يَشار] *ýaşarmak, ýaş dökmek*: Ýaşardy (Tuhf, 16a-2). Haýbatyndan sol gözüm ýaşardy (GA, 278-7).

ýaşart- [ýa:şart- يَشرت] *ösdürmek, gögertmek*: Ýagmur otug ýaşartty (MK, III, 322-6).

ýaşla- I [ýa:şla- يَشلا] *gök ot iýmek*: At ýaşlady (MK, III, 228-1).

ýaşla- II [ýa:şla- يَاشلا] *ýaşamak*: On alty ýaş ýaşlady (GA, 125-3).

ýaşly [ياشلى] *ýaşly, gözi ýaşly*: Gözüme ýaşly, köňül walyhy-haýran (ND, 25b-6).

ýaşlyg / ýaşlyk I [ýa:şlyg يَشلىغ ، يَاشلىغ / ياش] *ýaşy uly, uly ýaşly*: Ýaşlyg är (MK, III, 32-1). Alaryň arasyda ulug ýaşlyk garry kişiler bar erdi (SB, 121b-10).

ýaşlyg II [ýa:şlyg يَشلىغ] *gözyaşly*: Ýaşlyg göz (MK, III, 31-16).

ýaşlu [ýa:şlu يَشلو] S: **ýaşlyg II** *Ýürek başlu, gözi ýaşlu, od ile suw arasynda* (KB, 458-14).

ýaşmah [يَاشمخ] S: **ýaşmak** *Dört gögi ýaşmah edinür, Gün bahymaz jemaluňa* (KB, 322-7).

ýaşmak [يَاشماق ، يَشمق] *ýaşmak, nikap, örtgi*: Ýaşmak (Tuhf, 36b-6). Ýüzüm ýaşmak görmedi (GA, 8-3).

ýaşmakçy [يَشمقچى] *ýaşmak ýaşynýan, gelin*: Ýaşmakçy (IBM, 155-16).

ýaşmaklan- [يَشمقلان] *ýaşmak bilen ýaşynmak*: Banyçeçek ýaşmaklandy (GA, 78-3).

ýaşna- [يَشنا] *çakmak, ýyldyramak, lowurdamak (ýyldyrym)*: Ýaşyn ýaşnady (MK, III, 229-5).

ýaşnat- [يَشتت] *ýaldyratmak, lowurdatmak, ýyldyrym çakdyrmak*: Taňry ýaşyn ýaşnatty (MK, II, 286-9).

ýaşru [يَشر] *gizlin, ýaşyryn*: Ol ýaşru geldi (MK, III, 23-12).

ýaşruş- [يَشرش] *gizleşmek*: Sözüg ýaşruşdy (MK, III, 71-13).

ýaşsa- [يَشسا] *ýaşyrmak islemek, gizlemek islemek*: Ol menden ýaşsady (MK, III, 225-16).

ýaşuklyg [يَشقلغ] *ýüzi demir perdeli, nikaply*: Ýaşuklyg är (MK, III, 37-12).

ýaşun- [يَاشون] *gizlenmek*: ...katunlar arasyda ýaşunub... (SB, 122a-2). Ol çakgaça kim, alaryň ýaşungan kişilerden ötgergeýler... (SB, 124b-4). Ol çakgaça kim, ol ýaşunganlardan ötdiler, olar gaýtyb, ýaşunganlar çykyb... (SB, 124b-8).

ýaşunmak [ياشونماق] *gizlenme, bukulma*: Ekser ruzgäri gaçmak we ýaşunmakda ötdi (SB, 42a-28).

ýaşur- [ياشور] **1)** *ýaşyrmak, gizlemek*: Ol neň ýaşurdy (MK, III, 40-11). Alp eren ärdän adyn ýaşurmaz (GA, 231-9). ...oglanlaryny kyrk miň kişi birle ýaşuryb... (SB, 124b-6). Çerikniň ýarymyny ýaşurub, bir azrak kişi uruşmakga turgaýlar (SB, 124b-3). **2)** *gizlemek, syr saklamak*: Ol ýaşurmab tiýdi kim, ýarlyk kylyb erdiňiz (SB, 125a-31). **⇨ ýaşura al-** – *ýaşyrmak, gizlemek, bukmak*: Biz bu halny maglum kylyb, sizden ýaşura almaduk (SB, 128b-20).

ýaşurun [ýaşuru:n ياشورون] *gizlin, ýaşyryn*: Erse äriden ýaşurun Allatagalaga iman geltürdi (SB, 120b-11). Atasydan miras galgan kemeri bar ermiş any ýaşurun Ýusuf(nyň) bilige baglady (SB, 4a-9).

ýaşut [يَاشُوت] *gizlin, ýaşyryn*: Ýaşut neň (MK, III, 6-8).

ýaşy- [ياش] **S:** **ýaşyn** Neçük kim, köýse harmanlar ýaşydan (Mn, 301b-7).

ýaşy- [ياشى] *ýalpyldamak, ýyldyramak, ýagtylmak*: Ýaşydy (IBM, 114-17).

ýaşyg [ياشغ] *ýaşyryn, gizlin, buky*: Ýaşyg (IBM, 145-14).

ýaşyk I [ýa:şyk ياشق] *öçügsi, körek* **⇨ ýaşyk ýamly** – *ýedigeniň körek, öçügsi ýyldyzy*: Ýaşyk ýamly (Tuhf, 18b-9).

ýaşyk II [ýa:şyk ياشق] *gelin*: Ýaşyk (Tuhf, 14b-5).

ýaşyk- [ýa:şyk-ياشق] *ýaşarmak (göz)*: Göz ýaşykty (MK, III, 55-9).

ýaşyl [ýa:şyl ياشيل] *ýaşyl, gök*: Ýaranu bilse, ýaşyl gezer (MK, III, 16-1). Bir ýaşyl ağaç ag oldy, gül gyzył (KB, 382-9). **⇨ Ýaşyl ügüz** [Ý(a)ş(y)l üg(ü)z qgV LjY] *derýanyň ady (gök derýa)*: Eçim kagan birle ilgerü Ýaşyl ügüz Santuň ýazyka tegi süledimiz (Kt, gd-17) — *Daýym kagan bilen ilerik-gündogara Ýaşyl ügüze (derýa), Şantuň sährasyna (düzlüğine) çenli goşun çekdik*.

ýaşyn [ياشين] *ýyldyrym*: Kimiň bile gaş bolsa, ýaşyn ýakmas (MK, III, 16-9). Ýaşyn ýaşnady (MK, III, 229-5).

ýaşyn- [ياشين , ياشن] *örtünmek, bürenmek, ýaşyrynmak, ýaşynmak*: Ýaşynmak (IBM, 123-11). Ýaşynma ki, bahalum zekaty göwheriň sen (KB, 399-11). Ygtymady ýaşyna wardur ki, aňa ýaşyna (KB, 33-12).

ýaşynlyg [ياشينلىغ] *ýyldyrymly, ýalpyldyly*: Ýaşynlyg bulyt (MK, III, 37-16).

ýaşyr- [ياشير] **S:** **ýaşur-** Ýaşyrdy (IBM, 108-7). Ýaşyrdy (Tuhf, 14b-10).

ýaşyraly [ياشيرالى] *ýaşyryn, gizlin*: Ýaşyraly (Tuhf, 34b-ç).

ýat I [ýa:t يات , ياط , يت] *ýat, keseki, başga, özge, bigäne*: Ýat ýaguk tüz bolmas (MK, I, 362-1). Ýat (Tuhf, 26b-3). Hasmlaryny makhur kyldym we jahanny tamam kylyb, akybet ýatga goýub gitgüsi men (SB, 28a-18). **⇨ ýat bol-** – *özünü unutmak*: Seni görgen özünden ýat bolar (Mn, 298b-1).

ýat II [ýa:t يات] *ýagyn, gar ýagdyrmak üçin porhanyň ulanýan daşy*: Ýat (MK, III, 2-10). Ýat (MK, III, 119-3).

ýat- I [ý(a)t(y)p PTY يات , يت] **1)** *ýatmak, düşlemek*: Aňar ýatyp bir atlyg barmys tiýin (Tk, 24) — *(Ol) oňa atly bir ýatyp (düşläp) baryp biler — diýdi*. **2)** [ý(a)tdy IDTY] *ýatmak, çaşyp-üýşüp ýatmak, bir zat ýaly bolup, meňzäp ýatmak, belli bir ýerde durmak*: Süňküň dagça ýatdy (Kt, gd-24) — *Süňküň dag ýaly bolup ýatdy*. Gördi kim, bir ýyganak ýatur (GA, 215-12). Gördüler kim, bir ybrat nesne ýatur (GA, 216-6). Depegöz aýagy altyn da ýatur (GA, 229-1). **3)** *gyşarmak, ýatmak*: Är ýatty (MK, II, 253-4). Ýata-ýata ýanymyz agyrdy (GA, 36-11). Sen anyň wasfy ile pes ýatgul (KB, 399-1). Gögsi üstide bir aždarda ýatyb (SB, 128b-9). **4)** *uklamak*: Gara toňuz tamyn da ýatur (GA, 144-4). Gije ýaturken, gaýgulu waka gördi (GA, 39-10). ...öz ewige baryb ýatdy (SB, 128a-16). Aşlaryny içib ýatdylar (SB, 127a-11). **5)** *jaýlanylmak, depin edilmek, mazarda goýulmak*: Alarga andak jowab berdi kim, Adam alaýhyssalam munda ýatyb turur (SB, 123b-27). **6)** *ölmek, ýykylyp ýatmak, süýnmek*: Gördiler kim, jan berib, ýatyb turur (SB, 41b-18). **⇨ gafyl ýat-** – *bihabar bolmak, arkaýynlykda bolmak, arkaýyn uklamak*: Alar gafyl ýatyb erdiler, köb çerigini heläk kylyb, kaýsarny destgir kyldylar (SB, 29b-13).

ýat- II [يَت] *ýazmak, düşmek*: Ol tonug güнге ýatty (MK, II, 253-8).

ýatak [يَتَاك] *ýatak, ýaşalyan ýer, mesgen*: Aslan ýatagy üzerine geldiler (GA, 214-2). Ýatagyna getirdi (GA, 226-5).

ýatçy [ýa:tçy يَاتْچى] *daş bilen pal atýan, jady-doga okayan porhan*: Ýatçy ýatlady (MK, III, 227-9).

ýatdugy [ýatdugy يَاتدوغى] *ýatan*: Ag goýunlar gelüb, çewresinde ýatdugy suw (GA, 45-7). Ýatdugy ýerde beg Bekili tutuň (GA, 244-8).

ýatgak [ýatgak يَاتْگاك] *sakçy, gorajy*: Ýatgak ýatty (MK, III, 32-5).

ýatgaş- [ýatgaş يَاتْگاش] *ýatmak, bile ýatmak*: Ol anyň birle ýatgaşdy (MK, III, 72-14).

ýatgaşuk [ýatgaşuk يَاتْگاشُك] *bile ýatan, ýanaşyk*: Ýatgaşuk (MK, III, 42-6).

ýatgur- [ýatgur يَاتْگور] *ýatyrmaq*: Ol any ýatgurdy (MK, III, 7a-8).

ýatla- [ýatla يَاتْلا] *ýat hasap etmek, keseki saymak*: Ol any ýatlady (MK, III, 227-10).

ýatlat- [ýatlat يَاتْلات] *ýagyş ýagdyrmak üçin dogajady okatmak*: Beg ýatlatty (MK, II, 285-9).

ýatsa- [ýatsa يَاتْسا] *ýatmak islemek, ýatasy gelmek*: Är ýatsady (MK, III, 225-4).

ýatsu [ýatsu يَاتْسو] **1** *giç agşam, ýassy wagty*: Taňryýa gulluk kyluň şol wagt, magryb olganda, dahy şol wagt sabah olganda, şükür oňa göklerde dahy ýerde, dahy ýatsu olganda... (MAS, 14a-2). **2** *ýassy namazy*: Dahy kyldy ýatsuý şol wagt, gijäniň sülusi geçenden soňra (MAS, 15b-1).

ýatsyg [ýatsyg يَاتْسىغ] *ýassy, ýassy wagty*: Ýatsyg (IBM, 184-16).

ýattur- [ýattur يَاتْتور] *ýazdyrmak, düşetmek*: Ol aňar tüşek ýatturdy (MK, III, 66-11).

ýatuk I [ýatuk يَاتْك] *ýalta*: Ýatuk kişi (MK, III, 11-12)

ýatuk II [ýatuk يَاتْك] *ýatdan çykarylan, ünsden düşürilen*: Ýatuk neň (MK, III, 11-11).

ýatu kal- [ý(a)tu k(a)lur RWLh WTY] **1** *ýaşamak, oturmak üçin galmak, bir ýerde galmak, bir ýerde ýurt tutunyp galmak*: Usun Buntatu ýurtda ýatu kalur erti (Tk, gd-19) — (Olar) Usyn Buntatu diýen ýerde ýaşamak

üçin galdylar. 2 [ý(a)tu k(a)lt(a)çy IEmh WTY] *çaşyp, dagap, läş bolup ýatmak*: Ölügi ýurtda ýolta ýatu kaltaçy ertigsiz (Kt, dg-9) — Öldürilenleriňiz ýerde, ýolda çaşyp ýatyrdyňyz (çaşyp galdyrdyňyz).

ýatyg [ýatyg يَاتْىغ] **1** *uky*: Any ýatygynda tutgyl (MK, III, 9-11). **2** *ýatak jay, ýatylyan ýer*: Any ýatygynda tutty (MK, 11-14).

ýatygma [ý(a)t(y)gma AMGTY] *oturýan, oturymly, ýaşayan ýeri*: Tinesi ogly ýatygma Benligek tagyg (Tk, gb-44) — Tinesy oglunyň ýaşayan ýeri Benligek dagy. Tinesi ogly ýatygma tagka tegmis idi ýok ermis (Tk, go-47) — Tinesi oglunyň ýaşayan dagyna ýetdi, (ol yerin) eýesi (häkimi) ýok eken.

ýatyk- [ýa:tyk- يَاتْك] *ýat bolmak, ýadykmak, kesekä öwürlmek*: Ýaguk kişi ýatykty (MK, III, 55-4).

ýatyş I [ýatyş يَاتْىش] *ýatma*: Ýatyş (Tuhf, 17a-9). Kim ki, bitab eter ol ýatyşyny, / Syndururlar başyny ýa tişini (BD, 85b-ç).

ýatyş II [ýatyş يَاتْىش] *gijeleri patyşalaryň, hökümdarlaryň ýatýan otagyny garawullap gorayan adam, janpena*: Ýatyşlar (Ab, 100a-3).

ýaw [ýa:w يَاو] S: **ýag** Ýaw (Tuhf, 15b-1).

ýaw- I [ýa:w يَاو] S: **ýag- 1** Ýawdy (Tuhf, 35b-12).

ýaw- II [ýaw يَاو] *ýakyn bolmak, golaýlaşmak, ýakynlaşmak*: Tä ki, aňa ýawsa bir bihyred, / Taş-la okdan aňa ýetgeý meded (Ab, 101a-20).

ýawa [ýa:wa يَاوا] *ýuwa, ýabany sogan*: Ýawa (Tuhf, 31a-6).

ýawa [ýawa يَاوا] *garyşyk*: Ýawa (IBM, 191-10).

ýawaş I [ýawaş يَاواش] **1** *yumşak häsiýetli, mylaýym*: Ýawaş kişi (MK, III, 8-10). **2** *ýuwaş, asuda*: Ýawaş (IBM, 147-12). Ýawaş (Tuhf, 37b-9).

ýawaş II [ýawaş يَاواش] *eldeki haywan*: Ýawaş (MK, III, 8-12).

ýawaşlan- [ýawaşlan يَاواشْلان] *ýuwaşamak, mylaýym bolmak*: Är ýawaşlandy (MK, III, 80-7).

ýawer [ýawer يَاور] *kömek etme, goldaw berme*: Ukbada dagy Hudaý ýawer bolsa (BD, 56b-8).

ýawgan [ýawgan يَاوْغان] *etsiz*: Ýawgan aş (MK, III, 28-2).

ýawganlan- [يَفْغَنَلَنْ] *etsiz hasaplamak*: Är aşyg ýawganlandy (MK, III, 82-7).

ýawgu [ýawgu: يَافُو] *baştutan, şa, döwlet ýolbaşçysy*: Ýawgu-jemhur mukaddamy (SB, 120b-7).

ýawjan [يَفْجَانْ] S: **ýapjan** Ýawjan (MK, III, 27-17).

ýawla- [ýa:wla- يَافْلَا] *ýaglamak*: Ýawlady (Tuhf, 16a-1).

ýawlak I [يَفْلَاقْ] **1)** *örän, çakdan aşa*: Ýawlak gaty ýygaç (MK, III, 33-1). **2)** *köp, güýçli, ýowuz*: Ýawlak ýagy mende tynar (MK, II, 161-15).

ýawlak II [يَفْلَاقْ] *erbet, pis*: Ýawlak kişi (MK, III, 32-13).

ýawlak III [يَافْلَاقْ] **1)** *ýalňyzlyk, ýekelik*: Ýawlak (Tuhf, 14b-7). **2)** *gizlin ýer*: Ýawlak (Tuhf, 14b-7).

ýawlyk [ýa:wlyk يَافْلُوقْ] S: **ýaglyk** Ýawlyk (Tuhf, 35b-2).

ýawra- [يَفْرَا] *gödekleşmek, hyrsyz bolmak*: Är ýawrady (MK, III, 207-16).

ýawru / ýawry [يَافُورُ / يَافُورُ] **1)** *çaga, bala*: Ýawry (IBM, 176-4). Iki wardyň bir gelür sen, ýawrym kany? (GA, 24-6). **2)** *jüýje, guşuň jüýjesi*: Tulu guşuň ýawrusy, goňur atyň eýesi (GA, 35-12).

ýawry- [يَفْرِي ، يور] *gowşamak, tapdan düşmek, ejizlemek, ysgyndan gaçmak, lagar düşmek*: Är ýawrydy (MK, III, 224-14). Ýawrydy (IBM, 143-3).

ýawryt- [يَفْرُتْ] *gowşatmak, ysgyndan gaçyrmak*: Ol any ýawrytty (MK, III, 224-14).

ýawsa- [يَفْسَا] *özüne çekmek, ýakynlaşdyrmak islemek*: Ol maňa tawar ýawsady (MK, III, 226-8).

ýawsy [يَافُوسَى] *sakyrta, gäne*: Ýawsy (Tuhf, 29a-ç).

ýawşan [يَافُوشَانْ] *ýowşan*: Ýawşan (Tuhf, 21a-5).

ýawu- [يَافُو] *golaýlaşmak, ýakynlaşmak*: Hiç kişi anyň degresige ýawumas erdi (SB, 6a-24). Gözi anyň apat imiş eý köňül, / Ýawuma anyň göziniň gaşyga (BD, 91b-7).

ýawug [يَفْغُ] *dagdan gaçýan daş bölegi, daş gyýçagy*: Ýawug (MK, III, 10-7).

ýawuh [يَاوُحْ] *ýakyn garyndaş*: Terk eýledüm özümi-ýu andan ýawuhlary (KB, 387-11).

ýawuk [يَاوُوقْ ، يَافُوقْ] *ýakyn, ýany, ýakyn ýany, golaýy, golaý*: Ýawuk (Tuhf, 28b-9). Guşçy welaýatyga ýawuk turur (SB, 120b-6). Oguz alarnyň ýawukyga ýetdiler (SB, 121b-25). Salahga Hyred ähli meni ýawuk derler, / (BD, 18a-11). <>ýawuk **ýet-** – *ýakynlaşmak, golaýlaşmak, golaýa gelmek*: Oguz oganlary ýawuk ýetdiler (SB, 124a-14). Säher çagyda aňa ýawuk ýetdi (SB, 128b-1). <>ýawuk **ýetiş-** S: **ýawuk ýet-** Ýawuk ýetişdi (SB, 19b-5). Ýawuk ýetişdi, erse puşman boldy (SB, 22b-24).

ýawuk bol- [يَاوُوقْ بول] *ýakynlaşmak, golaýlaşmak, gelip ýetmek*: Wefat wagty ýawuk boldy (SB, 13b-15).

ýawuklaş- [يَاوُوقْلَاشْ] *ýakynlaşmak*: Her kaçan wasl işi ýawuklaşsa, / Gam-u hijran çerigi tar-kaşsa (BD, 47a-6).

ýawukly [يَاوُوقْلُ] *adagly, bir-birine bellenen*: Gyzym bişikkertme ýawukly olsun (GA, 69-4). Beýregiň ýawuklysyna habar oldy (GA, 92-1).

ýawukrak [ýawukra:k يَافُوقْرَاقْ] *has golaý, has ýakyn*: Agrab (araplar) barçadan ýawukrak erdiler (SB, 29a-16).

ýawul- [يَفْلُ] *ýetişmek*: Bekni ýawuldy (MK, III, 58-6).

ýawurt [يَافُورُتْ] S: **ýogurt** Ýawurt (Tuhf, 31b-13).

ýawuş- [يَاوُوشْ] *ýakynlaşmak, golaýlaşmak*: Pyrakynda ýawuştum ölgeli, eý ýar, gelgeý sen (BD, 86b-3).

ýawut- [يَافُوتْ ، يَافُوتْ] *ýakynlatmak*: Köňülge özgäniň mährin ýawutman (Mn, 297b-7). Hergiz bu sypatny saňa ýawutmas idim (BD, 75b-4).

ýawuz [يَافُوزْ ، يَفْرُ] *ýowuz, ýaman, erbet, ýaramaz*: Ýawuz (MK, III, 8-2). Ýawuz (IBM, 152-8). Ol bir ýawuz janawardur (GA, 87-13). Saçyndan burkag eýlendi ki, degmeýe ýawuz gözler (KB, 31b-11).

ýawuzla- [يَفْرُلَا] *erbet hasaplanmak*: Ol ýawuzlady neňni (MK, III, 253-8).

ýawuzlan- [يَفْرُلَن] *erbet hasaplamak*: Ol atyg ýawuzlandy (MK, III, 80-5).

ýaý I [ýa:ý ياي] *keman, ýaý*: Ýaý (IBM, 173-4). Gaty ýaýyn eline aldy (GA, 22-12). Iki ýaý üzre durguzmyş, any çün sungy-Rahmany (ND, 33b-15). Gaşuň ýaýyny gurmyş-u gözüň ohlaryň çekmiş (KB, 96-16). Anyň ýaýy hakynda yhtylaf kyldylar (Ýaý, 106a-8). Ýüz harwar ýaý ýükläb... (SB, 124a-2).

ýaý II [ý(a)y ياي , ياي] *tomus*: Ýaý bolsar (Bk, gb-3) — *Tomus haçan bolar (başlanar)?* Ýaý anta ýaýladym (MÇ, gd-8) — *Tomsy şol ýerde geçirdim (ýazy şol ýerde ýazladym)*. Ýaý (IBM, 184-9). Ýaý (Tuhf, 22b-3).

ýaý III [ياي] *ýaz, bahar*: Güz geligi ýaýyn belgülük (MK, III, 120-9).

ýaý- I [ýa:ý- ياي] *ýaýmak, ýaýratmak, äşgär etmek*: Sen niçe gerek ise any jahana ýaý (KB, 78-10).

ýaý- II [ý(a)ým(y)s sMYYY] *ýeňmek, dagatmak, pytratmak*: Eçümüz apamyz Bumyn kagan dört buluňyg kysmys ýygmys ýaýmys (Oý, çep-1) — *Öňki geçen agamyz (arkamyz) Bumyn kagan (düňýäniň) dört burçyny boýun egdiripdir, yeňipdir, dargadypdyr*. Tabgaç budun tokydtym ýygdy basdym ýaýdym...bozkunça (Oý, sag-1) — *Tabgaç (hytaý) halkyny yeňdim, ýykdy, basdym, dargadym... ýok bolynça (weýran bolar derejede)*.

ýaý- III [ياي] *yramak, yralamak, ýaýkamak*: — Ýel ýýgaçyg ýaýdy (MK, III, 186-5).

ýaý- IV [ýa:ý- ياي] *çaykamak, durlamak*: Ol suwda tonyg ýaýdy (MK, III, 187-4).

ýaý- V [ýa:ý ياي , ياي] *ylham bermek, höwesini artdyrmak*: Ol meniň köňül ýaýdy (MK, III 187-5). Gisüsi köňlumi uş ýene ýaýa başlady (KB, 105-14). Aklumy jadu gözi ýene ýaýa başlady (KB, 105-14).

ýaýa I [يا] *syrt, art, otyrýer*: Ýaýa (MK, III, 19-15).

ýaýa II [يا] *pyýada esger*: Ýagyrynasynda galkan oýnar, ýaýasy olur (GA, 176-2). Ýaýasy-nyň Kadyr go(ýa)rsa başyn kesem (GA, 176-11).

ýaýak I [ياق , يايق] *pyýada, ulagsyz*: Ýaýak (IBM, 153-6). Kendüleri atlu, babaňy ýaýak ýörütdiler (GA, 30-11). Kafyr ýanynja ýaýak ýörer (GA, 146-10). Ýakub Ýehudaga tekýe kylyb, ýaýak ýörür erdi (SB, 6a-9).

ýaýak II [ياق] *okara, tabak, çanak*: Ýaýak (IBM, 170-3).

ýaýalt- [ý(a)ýaltdy ldtlAfY] *dargatmak, dagynyk etmek, dagynyklyga getirmek*: Ýarak-lyg kandan kelip ýaýaltdy (Kt, gd-23) — *(Türkmen halky) nireden ýaraglylar gelip, (seni) dargatdy*.

ýaýan [يان] S: **ýaýak** Dirse han ýaýan, bunlar atlu ýöridiler (GA, 30-2). Ýaýan äriň umudy (GA, 90-11). Ýaýanyň umudy olmaz (GA, 133-13).

ýaýguk [يَغُوك] *baýtal emjeginiň emzigi*: Ýaýguk (MK, III, 20-9).

Ýaýhan [Ýa:ýha:n يايحان] *adam ady (erkek)*: Eneňi Ýaýhan keşiş ogluna wereriz (GA, 58-10).

ýaýka- [يَايَا] *ýaýkamak, çaykamak, silkelemek*: Ýaýkady (Tuhf, 15a-1).

ýaýkal- [يَايْكَال , يَيْقَل] **1)** *çaykalmak, çaykanmak, ýaýkanmak (suw)*: Suw ýaýkaldy (MK, III, 75-14). **2)** *sallanyň ýöremek*: Ýaýkalyp, ýol ýörüse, serwi hyramanyň görüň (BD, 28b-4).

ýaýkan- [يَايْكَان] *ýaýkanmak, çaykanmak*: Deňiz kibi ýaýkanyb gelen kafyrlaryň leşgeridür (GA, 128-5).

ýaýla [ýa:ýla يايلا] *ýazlag, ýaýla*: Oguz bir gün ýaýlaýa göçdi (GA, 214-10).

ýaýla- [ý(a)ýl(a)d(y)m MDLYY ýa:ýla- يايلا] *ýazlaga çykmak, amatly ýerde ýazy geçirmek*: Ýaý anta ýaýladym (MÇ, gd-8) — *Ýazy şol ýerde ýazladym*. Siz başy çytymyn ýaýladym (MÇ, go-2) — *(Çeşmäniň) başynda (öz) töwerek-daşlarym bilen ýazladym*. Ýabaş Tokuş beltirinte anda ýaýladym (MÇ, gd-9) — *Ýabaş, Tokuş derýalarynyň birigýän ýerinde ýazladym*. Är tagda ýaýlady (MK, III, 230-1). Ýaýlady (IBM, 114-7). Beýrek gideli, ýaýlarym ýok (GA, 103-8).

ýaýlag ol- [ýa:ýlag ol- يايلاق اول] *ýazlag, ýaýla bolmak*: Gara taglarym saňa ýaýlag olsun (GA, 166-11).

ýaýlak / ýaýlag [ýa:ýlak / ýa:ýlag يَلاَغْ / يَلاَغْ] S: **ýaýla** Ýaýlag taba emitti (MK, I, 184-11). Anda ýaýlak kylyb (SB, 125a-10). Ýaýlak we gyşlagy Türküstan ýerleride bolur erdi (SB, 120b-3). Ýaýlagy Ertag we Kertag kim, Ynanç şäheriniň hududyda turur (SB, 120b-3). **◁ýaýlak tut-** – S: **ýaýlak kyl-** Sawuk howaly ýerlerde ýaýlak tutub (SB, 124a-21).

ýaýlak kyl- [ýaýla:k kyl- يَلاَغْ كَيل] *ýazlaga çykamak, ýazlagda mesgen tutunmak*: Andan soň Kūdūstan daglaryga baryb, anda ýaýlak kyldy (SB, 124a-26). Özi Demawendge mütewejjih boldy kim, anda ýaýlak kylgaý (SB, 124b-28).

ýaýlar ol- [ýa:ýla:r ol- يَلاَر اول] *ýaýlamak, ýaýlajak bolmak*: Ýaýlar olsam benim gözüm olsun (GA, 167-9).

ýaýlat- [ýa:ýlat- يَلاَت] *ýazlatmak*: Ol any tagda ýaýlatty (MK, II, 286-16).

ýaýlaw [ýa:ýlaw يَلاَو] S: **ýaýla** Ýaýlaw (Tuhf, 35a-8).

ýaýly [ýa:ýly يَايلى] *ýaýly, ýaýy bolan*: Demür ýaýly Gybjak mälige gan gusduran (GA, 60-6). Erdil teke buýnutyndan gaty ýaýly (GA, 221-6).

ýaýlym [ýa:ýlym يَايلىم] *öri meýdany, ýaýlym*: Ýaýlymynda oguz ilin gondurmady (GA, 221-8).

ýaýnak [يَناق] *mal lukmanynyň pyçagy*: Ýaýnak (IBM, 160-17).

ýaýtur- [ýa:ýtur- يَيتُر] *çaýkatmak, çyrpdyrtmak*: Tonun suwda ýaýturdy (MK, III, 70-16).

ýaýy- [ý(a)ýyd(y)m(y)z ZMDIYY] *dagatmak, dargatmak, serpidirmek*: Tegdimiz ýaýydymyz (Tk, gb-39) — *Hüjüm etdik, (duşmany) dagatdyk*.

ýaýyg / ýaýyk [يَيعُ / يَيقُ] *herdemhyýal, ýaýdanjaň, durnuksyz, belli bir pikirsiz, kararsyz*: Ýaýyg kişi (MK, III, 17-9). Ýaýyk kişi (MK, III, 17-11).

ýaýyk- [ýa:ýyk- يَيقُ] *bahar pasly bolmak, gelmek*: Öz ýaýykty (MK, III, 144-4).

ýaýyl- I [يَيل] *ýaýramak, ýaýylmak, pytramak*: Ýaýyldy sü (MK, III, 144-6). Otuz iki dişden çykan (söz) bitün orduýa ýaýyldy (GA, 243-2).

ýaýyl- II [يَيل] *yrgyldamak, ýaýkyldamak*: Ýygaç ýaýyldy (MK, III, 144-5).

ýaýyrgan [يَيلغان] S: **ýaýyg** Ýaýyrgan kişi (MK, III, 42-1).

ýaýyn [ý(a)ý(y)n NYÝ] *tomus, tomsuna*: Ýalabaçy edgü saby ötügi kelmez tiýin ýaýyn süledim (Bk, gd-39) — *(Olardan) ilçî, hoş söz (habar), ötüňç gelenok diýip, (olar bilen) tomus söweşdim*.

ýaýyn- I [ýa:ýyn- يَين] *ýuwmak, çyrpmak*: Tonun ýaýyndy (MK, III, 61-13).

ýaýyn- II [ýa:ýyn- يَين] *giňemek*: Ýaýyndy (Tuhf, 5b-3).

ýaz [ý(a)z(y)ña AFqY ýa:z يَاز , يَاز] *tomus*: Ýazyna oguz tapa süledim (Bk, gd-32) — *Ýazyna oguz tarapa goşun çekdim*. Ýazyn gatyglansa, gyşyn sewnür (MK, III, 119-4). Ýapa-ýapa garlar ýagsa, ýaza galmaz (GA, 3-8). Şonuň ki gyşyny ýaz eýledi Çeleb nola ger (KB, 17-10). Ýaz boldy, erse Şamga azymat kylyb (SB, 122b-13).

ýaz- I [يَاز , يَاز] **1)** *hat ýazmak*: Ol bitik ýazdy (MK, III, 45-4). Ol Gurhany ýazdy, düzdi (GA, 6-6). Ýazar resmini nakgaşlar adyny goýar diwara (ND, 28a-15). Galam galam ola, eger ýazar ise mislin (KB, 24-8). Alarga istimalatnamalar ýazyb, mal istemek gerek (SB, 123a-6).

ýaz- II [ý(a)zm(a)ýyn NIYMZY] *ýazmak, (ýa:zmak), sözünden çykamak*: söziňe ýazmaýyn tidi (MÇ, gb-5) — *(Ol): - Sözüňden çykmaýyn - diýdi*.

ýaz- III [يَاز] *düşek, saçak ýazmak*: Ol ýazty neňni (MK, III, 320-8).

ýaz- IV [يَاز] *çözmek*: Ol tügün ýazdy (MK, III, 45-3). Andan bärü ki, gisuwleri ýaza (KB, 354-11).

ýaz- V [يَاز] *humardan açylmak, huşuna getirmek, aýňalmak*: Mahmur humary ýazyla-ýazyla dahy (KB, 315-2).

ýaz- VI [يَاز] *goybermek, sypdyrmak*: Ýazmaz köňüli gözleri leykin bu köňlüm (KB, 95-5).

ýaza- [ýa:za- يَازا] *ýazlamak, ýazy geçirmek*: Är gyşlagda ýazady (MK, III, 63-1).

ýazaglyk [ýa:zɒg] *pyýada ýöriş*: Ýazaglyk (MK, III, 38-14).

ýazak [ýa:zak] [يَزَاق] S: **ýaýla** Ýazak (MK, III, 12-13).

ýazguk [ýa:zɒg] [يَزْغُوك] S: **ýaýguk** Ýazguk (MK, III, 20-9).

ýazgyr [ýa:zɒr] [يَزْغُر] S: **ýazyr** Ýazgyr (MK, I, 56-16).

ýazlat- [ýa:zlat-] [يَزْلَت] *ýazlatmak*: Ol koýyn ýaýlagda ýazlattı (MK, III, 285-13).

ýazlyn- [ýa:zɒn] [يَزْلَن] *çözölmek*: Tügün ýazlyndy (MK, III, 77-12).

ýazlyş- I [ýa:zɒlɒʃ] [يَزْلِش] *ýaýramak*: Sü ýazlyşdy (MK, III, 73-11).

ýazlyş- II [ýa:zɒlɒʃ] [يَزْلِش] *çözölmek*: Tügünler ýazlyşdy (MK, III, 73-16).

ýazmag [ýa:zɒmɒg] [يَزْمَغ] *ýazma, ýazmaklyk*: Ýazmag içün saldy ýüze zer warak (KB, 513-7).

ýazsa- I [ýa:zɒsɒ] [يَزْسَا] *ýazmak islemek (düşek)*: Ol düşek ýazsady (MK, III, 225-7).

ýazsa- II [ýa:zɒsɒ] [يَزْسَا] *dargatmak islemek*: Ol süsin ýazsady (MK, III, 225-8).

ýazsa- III [ýa:zɒsɒ] [يَزْسَا] *çözömek islemek*: Ol gurun ýazsady (MK, III, 225-14).

ýaztur- I [ýa:zɒtɒr] [يَزْتُر] *çözörmek*: Ol aňar tügün ýazturdy (MK, III, 67-10).

ýaztur- II [ýa:zɒtɒr] [يَزْتُر] *ýalňyşdyrmak, sowa geçirtmek, azaşdyrmak*: Ol any okta ýazturdy (MK, III, 67-11).

ýazu [ýa:zu] [يَزُو] *sähra, meýdan*: Bize giň ýazuýy tar gösterer (GA, 266-8).

ýazug [ýa:zug] [يَزُغ] S: **ýazyk** Ýazug olurmy gamzadan januma ger aman ola (KB, 374-5).

ýazuh [ýa:zuh] [يَزُوخ] *haýp, beýhuda, arman*: Tewle-tewle baglananda, atuma ýazuh (GA, 56-5). Nigär-ä, ohuňa ýazuh, şah-a, kemana dyryg (KB, 421-15).

ýazuk I [ýa:zɒk] [يَزُك] *kakadylan, çalykdyrylan*: Ýazuk et (MK, III, 12-16).

ýazuk II [ýa:zɒk] [يَزُك] *bagyndan, ýüpünden çözülen*: Ýazuk at (MK, III, 12-14).

ýazuk III [ýa:zɒk] [يَزُك] S: **ýazyk** At tütünsüz bolmas, ýigit ýazuksyz bolmas (MK, III, 13-3).

ýazuk IV [ýa:zɒk] [يَزُك] S: **ýazu** Sen sanma ki, ol ýazugy ben ýazam, efendi (KB, 468-13).

ýazukla- [ýa:zɒkla-] [يَزُكْلَا] *günäkärlemek, günäli hasaplamak*: Beg any ýazuklady (MK, III, 253-10).

ýazuklu [ýa:zɒklu] [يَزُكْلُو] *ýazykly, günäkär*: Sejde sähwi dahy fasyd olmaz namazy, illä ol kişi kaçan olsa kasd birle ýazuklu olur (MAS, 22a-3).

ýazuklug [ýa:zɒklug] [يَزُكْلُوك] S: **ýazuklu** Ýazuklug (MK, III, 37-11).

ýazuklyg [ý(a)z(u)kl(y)g] [يَزُكْلِيْغ] S: **ýazukly** Ýazuklyg atlyg... Teňri tuta birti (MÇ, gd-2) — *Ýazykly, atly (serdarlary) Taňry meniň elime (ygtyýaryma) berdi (tutdurdy)*.

ýazy [ý(a)zyda] [يَزِي] *ADIZY, ý(a)zyka AhlqY* *ýa:zy* [يَزِي] *ýaýla, sähra, düz meýdan, gyr, boş ýer*: Ýarys ýazyda on tümen sü terilti tir (Tk, gb-36) — *Ýaryş ýaýlasynnda ýüz müň goşun jemlendi — diýýär*. Ilgeri Şantuň ýazyka tegi süledim (Kt, go-3) — *Ilerik (gündogara) Şantuň sähralygyna deňeş söweşdim*. Ýazyda böri ulyssa, ewde it bagry tartyşur (MK, III, 192-12). Ýazydan, ýabandan keýigi kowar (GA, 22-7). Bir ýazyga ýetdiler (SB, 121b-18). **ýazy ýer** — *açyk ýer, ýalazy*: Ýazy ýer (Tuhf, 27b-3).

ýazygçy [ýa:zɒgçy] [يَزْغِچِي] *sawçy (oguzça)*: Ýazygçy (MK, III, 41-16).

ýazyglyg I [ýa:zɒgɒlyg] [يَزْغِلِيْغ] *ýazylygy, düşelgi*: Ýazyglyg düşek (MK, III, 37-4).

ýazyglyg II [ýa:zɒgɒlyg] [يَزْغِلِيْغ] *bagyndan boşadylan*: Ýazyglyg at (MK, III, 37-6).

ýazyk [ýa:zyk] [يَزْكَ] *ýazyk, günä*: Ýazyk (Tuhf, 14a-8).

ýazyk- [ýa:zyk-] [يَزْكَ] *ýaza öwrölmek, ýazyň düşmegi*: Ýyl ýazykty (MK, III, 55-8).

ýazyklat- [ý(a)z(y)kl(a)t] [يَزْكَلَات] TLOqY *ýalňyşdyrmak, azdyrmak, ýoldan çykarmak, günä iş etmäge itermek*: Budun... ýazyklat(dy) (Bk, gd-36) — *Halky günä iş etmäge iterdi*.

ýazyklyg [ýa:zyklyg] [يَزْكَلِيْغ] S: **ýazukly** Ýazyklyg (IBM, 149-1).

ýazy kyl- [ý(a)zy kyld(y)m Mmlh IZY] *dargatmak, duw-dagyn etmek*: Seleňeke syka sançdym ýazy kyldym (MÇ, gd-4) — (*Olary*) *Seleňä gysyp ýeňdim, duw-dagyn etdim*.

ýazyl- I [يازىل ، يازىل] *ýazylmak, bir zadyň ýüzüne hat bilen ýazylmak*: Ýazylyb-düzülib gökden indi, Taňry ylmy Kuran görkli (GA, 6-5). Anyň tafsily adynyň astyda ýazylyb turur (SB, 126a-13). **◊alna ýazyl-** – *takdyrda şeýle bolmak, täleýe ýazylmak*: Çünki alnymda ýazylmyşdy ezelden elwidag (KB, 369-6).

ýazyl- II [يازىل ، يازىل] *adamyň ýüzi, göwni açylmak*: Anyň ýarby ýazyldy (MK, III, 5-3). Bu ýolda kalb ýazyla, ýa jana jan were (KB, 400-6).

ýazyl- III [يازىل] *humardan, neşeden açylmak*: Jan içer ise jamy, humary ki, ýazyla (KB, 433-7).

ýazyl- IV [يازىل] *ýaýylmak, ýaýramak*: Sü-ýazyldy (MK, III, 56-1).

ýazyl- V [يازىل] *düşelmek, ýazylmak*: Ton güнге ýazyldy (MK, III, 56-1).

ýazyl- VI [يازىل] *tikilmek*: Ýütgek ýazyldy (MK, III, 56-9).

ýazyl- VII [يازىل] *çözülmek*: Tügün ýazyldy (MK, III, 56-16).

ýazyl- VIII [يازىل] *dargamak*: Ýat baz ýazyldy (MK, III, 109-16).

ýazylgu [يازىلغۇ] *ykbal, maňlaýyňa ýazylany*: Alarnyň muluky kim, bu fitretde peýda boldylar, ýazylgusy turur (SB, 20b-1).

ýazym [يازىم] *duşek*: Tülüg ýazym (MK, III, 15-3). Barçyn ýazym gerildi (MK, I, 107-15).

ýazyn [ý(a)zyna AllqY ýa:zy:n يازىن] *ýazyna, ýaz paslynda*: Maga Korgan kyşlap ýazyna oguzgaru sü tasykdymyz (Kt, gd-8) — *Maga Korgan berkitmesinde gyşlap, ýazyna oguzlar tarapa goşun çekdik (ýörişe çykdyk)*. Bir ýazyn, bir güýzin buga ile bugraýy söweşdirerlerdi (GA, 15-11).

ýazyn- I [يازىن] *ýazynmak*: Ol tonyn güнге ýazyndy (MK, III, 59-15).

ýazyn- II [يازىن] *ýazdyrynmak, çözünmek*: Är guryň ýazyndy (MK, III, 60-7).

ýazyr [يازىر] *oguz-türkmen taýpalarynyň biri*: Oguz nežadydan padşahlary baş oguldan erdi: kaýy, ýazyr, eýmür, owşar, begdili (SB, 130a-22). Bir emir bar turur ýazyr kowmydan (SB, 126a-27).

ýazyş- I [يازىش] *ýazyşmak (düşek)*: Ol aňar düşek ýazyşdy (MK, III, 51-9).

ýazyş- II [يازىش] *çözüşmek*: Ol aňar tügün ýazyşdy (MK, III, 53-6).

ýazyş- III [يازىش] *kirşi ýaýdan aýyrmaga kömekleşmek*: Ol maňa ýa ýazyşdy (MK, III, 53-8).

ýazy-ýaban [ýa:zy-ýa:ban يازى يابان] *çöl-beyewan, sähra, düz*: Ermiýa alarnyň arasydan çykyb, wahşylar dek ýazy-ýabanda gezer erdi (SB, 16a-10). Badyşahlykny terk kylyb, ýazy-ýabanga baryb, wuhuş birle enes kyldy (SB, 16a-30).

ýe- [يا ، يه] *iýmek, iýip-içmek, naharlanmak*.

◊ýeme-içme – *iýme-içme, oturylyşyk, meýlis*: Ýeme-içme arasynda Mushat getürdiler (GA, 298-9). Ýeme-içme idi (GA, 202-3). **◊ýemek-içmek** – *iýmek-içmek, oturylyşyk, meýlis*: Ýemek-içmek arasynda ag boz atlu bir çapar geldi (GA, 257-11). Ýemek-içmek arasynda begler seni ögdi (GA, 293-12).

ýebeň [يَبَنگ] *gumly, gumak, küpürsek, ürgün*: Ýebeň ýer (MK, III, 275-12).

ýed [يَد] *el, gol* **◊ýedi-baýza** – *ak el, gudrat, gudratly el*: Sagydlaryň jana ýedi-baýzaýy gösderür, / Kylysaram hamaýyl any ger döşe golaý (KB, 78-12).

ýede taş [يَدَا تاش] *ýagyş monjugy diýilýän daş*. Bu daşa gurban edilen, malyň damak gany çalňyp, ýagyş ýagmagy dilenipdir. Oňa jady daşy hem diýilýär: Ýede taşyga gan ýetigeç ýagyn ýaggandan, eý saky, / Ýagar ýamgur dek eşkim, çün olur laglyň şerap alud (Ab, 100b-4).

ýedi [يَدِي ، يَادِي ، يَدِي] *ýedi, mukdar san*: Ýedi (Tuhf, 19a-12). Ýedi gün ben Gazana möhlet wergil (GA, 140-9). Ýedi ýaşynda bir gyzygazyym ölmüşdir (GA, 275-1). Ýedi gat nury-mahtydan tejelli eýleýip bir nur (ND, 23a-15). Iki haram ne nesnedür sähil ola bu ýedi felek (KB, 456-16). Abu Jagfar Hasan ogly Muhammed Hyratly aýdar: «Ok atmaguň asly

ýedi durur» (Ýaý, 111b-7). Namazuň wajyblary ýedidür (MAS, 19b-1).

ýedi biň [یدی بنک] *ýedi müň, mukdar san:* Ýedi biň kaftanynyň ardy ýyrtylu kafyr geldi (GA, 38-2).

ýediger [یدی کار] S: **ýetigen** Ýediger (Tuhf, 8b-9).

ýedinji [یدنجی] *ýedinji, tertip san:* Ýedinji kim, durug etdi myrady dem durar bundan (ND, 34b-5). Erinça tä ýedinjiýe ki, gülşen oldy her jaýy (ND, 31b-2).

ýedi ýüz [یدی یوز] *ýedi ýüz, mukdar san:* — Ýedi ýüz kafyr-la ylgady (GA, 90-6).

ýeg [ý(e)g(i)n ngy یك، يك، يك] *gowy, ýagşy, oňat, gowulyk, ýagşylyk, oňatlyk:* Türk budunyma ýegin ança kazgany birtim (Bk, go-10) — *Türkmen halkyma ençe döwlet (ýagşylyklar) gazanyp berdim.* Ýawlak tillig begden gerü, ýalňus tul ýeg (MK, III, 97-5). Ýatnyň ýaglyg tiküsinden özniň ganlyg guzruk ýeg (MK, III, 32-7). Ýoldaşymdan ýeg (GA, 99-11). Minnetsiz almak ýegdir (GA, 73-8). O kim fähm eýlemez any, bes andan ýegdir ol haýwan (ND, 20a-16). Bize ýeg sökmegüň biň merhebadan (KB, 471-12).

ýegdir [یگدیر] *oguz-türkmenleriň bir taýpasy:* Ýegdir (MK, I, 57-12). Ýegdir, ýagny ýagşy we ulug (SB, 126a-5).

ýegedi [ý(e)g(e)di ldgy] *ýagşy, oňat, gowy, ýeg, eý:* Ilig törig ýegedi kazgantym (Bk, gd-36) — *Ili, döwleti ýagşy gazandym.*

ýegen [ý(e)g(e)n(i)m(i)n nMngy] *ýegen, ýegenler:* Ýegenimin atymyn körtim amty öltim (Sý, 8) — *Ýegenimi, agtygymy gördüm, indi öldüm.*

Ýegenek [یگنک] *adam ady (erkek):* Oglanyň adyna Ýegenek diýrlerdi (GA, 204-4). Kazylyk goja ogly beg Ýegenek çapar ýetdi (GA, 61-10).

ýegäna [ýegä:na یگانه] *ýeke-täk, ýalňyz:* Perwerdigari ýegäneyi-bihemtaga iman geltürüb, emr we nehýini kabul kylgyl (SB, 120b-11). Barçasýda ýegäneyi-jahan boldy (SB, 30b-2). Ýa ýad berir ýegäna bolmak, / Älem era binyşana bolmak (BD, 96a-9).

Ýegin Silig beg [Ý(e)g(i)n Sil(i)g b(e)g(i)ň Fgb : glls ngy] *adam ady (erkek):* Uçinç Ýegin Silig begiň kedimlig toryg at binip

tegdi (Kt, dg-33) — *Üçünji (gezek) Ýegin Silik begiň eýerlenen dor atyny münüp degdi (hüjüm etdi).*

ýegirmi [ý(e)g(i)rmi lMrgy] *ýigrimi, mukdar san:* Ýegirmi ýaşyma basmyl ydykut oğuşym budun erti (Bk, gd-25) — *Ýigrimi ýaşymdakam, basmyl ydykut (mertebeli basmyllar) (meniň) halkyma degişli taýpady (tiredi).* Bir ýegirmenç aý ýegirmike Kara Buluk öňden Sokak ýoly anta Çigil Tutuk... (MÇ, go-11) — *On birinji aýyň ýigrimisinde Gara Bulukdan Gündogara Çigil Tutukda (Çigil Tutugyň ýanyndan) Sokak ýoluna (ýada derýajygyna).*

ýeg kyl- [ý(e)g kylt(y)m Mmlh gy] *ýagşylyk etmek:* Ygar elligde ygar kaganlygda ýeg kyltym (Kt, gd-29) — *Taýpalar birleşigine wepaly illere, ygrarly bolan kaganlara ýagşylyk etdim.*

ýegräk [ýegrä:k یگرک] *gowurak, oňadrak:* Bundan ýegrägi ýohdur (GA, 170-10). Döwletiň ýegrägi her bi ser-u samana gelür (KB, 453-14).

ýehud [ýehu:d یهود] *jöhit, ýewrey, jöhitler:* Ýehud any pygamber jümlesiden bilür erdiler (SB, 17a-3). Ýehud any Uzra diýerler (SB, 17a-11). <>**ýehud dini** — *musawy dini, Musa pygamberiň dinine eýerýänler:* Alarny nasary diniden meng kylgaý we ýehud dinige dagwat kylgaý (SB, 33b-9). Baryb, barçany ýygyb, ýehud dinige targyb kyldy (SB, 33b-10).

Ýehuda [Ýehu:da یهودا] **1) adam ady (erkek), Ýakup pygamberiň oglunyň ady:** Ýehuda kim, barça gardaşlarynyň akyl we danasy erdi tiýdi... (SB, 4a-20). Ýehuda barçaga ant berdi kim, any heläk kylmagaýlar (SB, 4a-22). **2) jöhitler, ýewreyler, jöhit halky:** Ýehuda any «Uşr aýat» diýer erdiler (SB, 8b-16).

ýehudy [ýehu:dy یهودی] *jöhitler, ýehudylar, ýewreyler:* Any ýehudylar Harkyl bin Nurul-Haruny diýer erdiler (SB, 16a-24). Ýehudylar any azym mugtaber görüb, daýym anyň towafyga barurlar (SB, 16a-27).

Ýehu Ýakym [Ýehu: Ýa:kym یهو یاقم] *adam ady (erkek):* Şam we beni ysraýyl häkimi bir kişi erdi Süleýman alaýhyssalam ferzendleriden Ýehu Ýakym atlyk (SB, 15b-32). Ýehu Ýakym üç ýyl aňa etagat kylyb... (SB, 16a-3).

ýek [يَكْ ، ياكْ] *şeytan, iblis*: Bilmiş ýek, bilmezük kişiden ýeg (MK, III, 120-1). Ýek (IBM, 138-14). Ýek (Tuhf, 21a-7).

ýeken [يَاكَنْ ، يكانْ] *ýeken, ösümlük*: Ýeken (Tuhf, 13a-9). Any ýeken diýerler (SB, 127b-2). Magnysy ol turur kim, kişini ýeken oty birle — öltürdi (SB, 127b-4).

ýekir- [يَاكِرْ] *gaharlanmak*: Ýekirdi (Tuhf, 26b-13).

ýekirmiş [يَاكِرْمِشْ] *gaharjaň, gazaply*: Ýekirmiş (Tuhf, 32b-13).

ýeksan [ýeksa:n يَكْسَانْ] *barabar, meňzeş*: Anasyrweş odur, jan-a, görüner her biri ýeksan (ND, 20b-1). Wujud ile ademüm işigiňde ýeksandur (KB, 180-7). Gala barusy ýykylyb, ýerge ýeksan boldy (SB, 10a-31). Ýeksan keremiň gapyda müdbir mukbyl BD, 76b-5).

ýekta [يَكْتَا] *taýsyz, ýalňyz* <göwheri-
ýekta – *deňi-taýy bolmadyk, ýeke-täk göwher daş*: Ki olmuşdyr sadaflarda, bular bir göwheri-ýekta (ND, 3a-2). Diýdi: – Eý göwheri-ýekta, bari gel, diňle beni (ND, 18a-14). Benem dürler sadaflarda, benem ol göwheri-ýekta (ND, 20b-14).

ýel I [يِلْ ، ييلْ] *ýel, şemal*: Ýel ýeldirdi (MK, III, 69-13). Tag seňrigine ýel tegir (MK, III, 266-10). Ýel (IBM, 184-4). Ýel ösdi, ýagmur ýagdy (GA, 207-12). Od-u suw, tobrag-u ýelden baglaýub surat aňa (ND, 2b-6). Ýel hawaň ile seniň çelekdür (KB, 458-9). Kylar ýelni Süleýmannyň byraky (Mn, 291a-4). Göriň kim, taşgaryda ýel bar ýa ýok (SB, 127a-12). Gattyk ýel kim, Hytaý janybydan gelür (SB, 125b-30). <ýel gap- – *ýel, jyn gapmak, kesellemek*: Oglanyg ýel gapdy (MK, II, 4-5). <ýel säm- – *ýel sämemek, ýel gowşamak*: Ýel sämdi (Tuhf, 20a-8). <ýel tur- – *ýel öwürmek, güýçli şemal öwürmek, ýel turmak*: Gattyk ýel turub, haýma tanaby üzülüb, sütüni ýyhylyb, any heläk kyldy (SB, 30a-2).

ýel II [يِلْ] *albassy, jyn*: Ýel (MK, III, 106-13). <ýel bük – *aždarha*: Ýeti başlyg ýel bük (MK, III, 172-16).

ýel- I [يِلْ] *iýilmek*: Aş ýeldi (MK, III, 48-5). Ýelim-içelim, hoş geçelim (GA, 36-13). Gel, bu agaç dübinde inelim, ýelim (GA, 49-5).

ýel- II [ý(e)lme AMly] **1** *ýelmek, ýüwürmek, ylgamak, haýdamak, howlukmak*: Ýelme karagu edgüti urgul (Tk, gb-34) — (*Gitmäge*) *howlukmaň, garawuly gowja goýuň (belläň)*. Ýeldi (Tuhf, 38a-1). <ýelü kör- [ý(e)lü k(ö)r rC Vly] *ýelmek, ýüwürmek, ylgamak, tizleşmek, tiz bolmak*: Buňadyp kagan ýelü kör timis (Tk, dg-26) — *Kagan zordan (ýa-da gussalanyp)*: - *Tizleşeweriň - diýdi*. **2** *at çapmak*: Atlyg ýeldi (MK, III, 48-4). Ýeldi (Tuhf, 14b-8). Ýelmek (Tuhf, 14b-ç).

ýeldir- [يِلْدِرْ] *ýel ösdürmek*: Ýel ýeldirdi (MK, III, 69-13).

ýelek [يِلَكْ] *göni we tiz gitmegi üçin okuň agajynyň kirişe dakylýan ýeriniň ýonulmagy, ýelege meňzeş edilmegi*: Gaýyn taly ýeleginden sam altynly benim ohum (GA, 207-11).

ýelekli [يِلَكْلِي] *ýelekli, ganatly*: Üç ýelekli gaýyn oklar atyldy (GA, 63-1). Ag ýeleklü ötgün ohdan gaýutmaýan (GA, 184-4).

ýeletme [يِلْتِمَه] *ýeletme (saz guraly)*: Ozan geldi, ýeletme çaldy (GA, 189-12).

ýelim [يِلِمْ ، يِلْمْ ، يِلْمِ] *ýelim*: Okka ýelim ýapşurdy (MK, III, 70-5). Ýelim (IBM, 159-17). Ýelim (Tuhf, 26b-7). Ýelim kibi ýapyşdy (GA, 203-5). ...ýene gara ýelim suýyga girib-çykyb, ýene gumga agnadylar (SB, 121b-30). Iki howuzny ak ýelim we gara ýelim suýy birle doldurub erdiler (SB, 121b-29). <ýaruk ýelim – *balyk ýelimi*: Ýaruk ýelim (MK, III, 15-15).

ýelimle- [يِلْمَلَا] *ýelimlemek, ýelmemek*: Ol ok ýelimledi (MK, III, 253-16).

ýelimlen- [يِلْمَلَنْ] *ýelimlenmek*: Ok ýelimlendi (MK, III, 81-7).

ýelin [يِلِنْ] *süýt işläp çykarýan syna, ýelin*: Ýelin (MK, III, 17-7).

ýeliň [يِلِنْكْ] *ýelli, şemally*: Ýeliň gün (MK, III, 276-1).

ýelken [يِلْكَنْ ، يلكنْ] *ýel düşüp çişende, gämini ýöretmek üçin ulanylýan esbap, ýelken*: Ýelken (Tuhf, 29b-3). Gämi ýapub, ýelken gurdum (GA, 206-13). Öser bady-saba bundan, açar aşyklary ýelken (ND, 34a-14).

ýelkin [يِلْكِنْ] **1** *myhman, mysapyr, gezende*: Ýelkin anyň özi (MK, III, 25-5). **2**

çapýan, çapgyr, ýüwrük (atly): Ýelkin atlyg
(MK, III, 28-7).

ýelme [ý(e)lme AMly, ý(e)lm(e)sin nlsMly] *habarçy, çapar, atly habarçy topar*: ...Ýelmesin is ýeriňerü ydmys (MÇ, gd-12) — (Ol) *arkalaşyklaryna öz çaparlaryny iberipdir*. Tug taşkyr erkli ýelme eri kelti (MÇ, gd-6) — *Tuglar ýola çykanda erkli çapar (atly habarçy topar) geldi*.

ýelne- [يَلْنَه] *ýelnemek, ýelinlemek, ýelni ulalmak, ýelni dolmak*: Bi (baýtal) ýelnedi (MK, III, 229-7). Gysrak ýelnedi (MK, III, 236-7).

ýelpet- [يَلْپَت] *ýelpetmek, siňegini goratmak*: Ol aňar siňek ýelpetti (MK, II, 283-4).

ýelpik [يَلْپِك] *al kakma, ýeldirgеме*
⇨ **ýelpik teg-** — *ýeldirgemek, al kakmak*: Ärge ýelpik tegdi (MK, III, 35-3).

ýelpin- I [يَلْپِن] *ýel çalmak, ýeldirgemek*: Oglan ýelpindi (MK, III, 76-1).

ýelpin- II [يَلْپِن] *ýelpenmek*: Ol özüne ýel ýelpindi (MK, III, 76-2).

ýelpir- I [يَلْپِر] *ýel ösmek*: Ýel ýelpirdi (MK, III, 66-3).

ýelpir- II [يَلْپِر] *garanjaklamak*: Är ýelpirdi (MK, III, 66-3).

ýelpir- III [يَلْپِر] *öllenmek, çyg çekmek, nemlenmek*: Kepek ýelpirdi (MK, III, 66-5). Ýagmur ýelpirdi (MK, III, 66-6).

ýelpiş- I [يَلْپِش] *ýelpişmek, kowuşmak (siňek)*: Ol aňar siňek ýelpişdi (MK, III, 71-2).

ýelpiş- II [يَلْپِش] *nemlenmek, çyg çekmek*: Kepek ýelpişdi (MK, III, 71-4).

ýelten- [يَلْتَن] *ugramak, ýönelmek*: Ýawuz ýerlere ýeltendiň (GA, 176-2).

ýeltür- [ý(e)ltürm(e)d(i)m MdMrVtly] *getirmek*: Bu türk budunka ýaryglyk ýagygy ýeltürmedim (Tk, gd-54) — *Bu türkmen halkyna (halkynyň üstüne) ýaragly ýagyny getirmedi*.

ýem I [يَم] *çöp-çalam*: Gözge ýem tüşti (MK, III, 4-1).

ýem II [يَم] *hoşboý ysly, derman otlar*: Ot ýem (MK, III, 4-3).

Ýemama [Ýema:ma يَمَامَه] *ýer-ýurt ady*:

Ýemamaga çerik ýiberdi (SB, 22b-7). Andan Ýemamaga baryb, alarny dagy şerbeti-merg içürdi (SB, 29a-28).

ýemany [ýema:ny يَمَانِي] *ýemende öndürilýän zat, ýemeni*: Başed ki, januma ere enfasy-ýemany (KB, 479-1).

ýeme [ý(e)me AMy يَمِه] *ýene, hem*: Begleri ýeme buduny ýeme tüz ermis (Kt, gd-3) — (Olaryň) *begleri hem, halky hem düz bolupdyr*. Ilteris kagan kazanmasar udu ben özüm kazanmasar il ýeme budun ýeme ýok erteçi erti (Tk, gd-54-55) — (Ýurt üçin) *Ilteris kagan gazanmadyk (jan çekmedik) bolsa, onuň yzyndan men gazanmadyk (jan çekmedik) bolsam, il hem, halk hem ýok bolardy*. Ögim katun ulaýu öglerim ekelerim keliňünim kunçuýlarym bunça ýeme tirigi küň boltaçy erti (Kt, dg-9) — *Ejem hatyn, öweý ejelerim, uýalarym, gelinlerim, jigilerim, (siz) näçe bolsaňyz-da, dirileriňiz ýene gyrnak boldajydyňyz (bolýardyňyz)*. Kazgantukyn üçün udug elim kazgantukym üçün il ýeme il bolty budun ýeme budun bolty (Tk, gd-55-56) — (Ilteriş kagan) *gazanany üçün, yzy bilen meniň özüm gazanany üçün il ýene il boldy, halk ýene halk boldy*. Ýaksa ýeme ýag ezgü, köýse ýeme gün ezgü (MK, III, 321-9).

ýeme-içme [يَمِه اِيچْمِه] *iýme-içme*: Ýeme-içme arasynda mushat getürdiler (GA, 298-9). Ýeme-içme idi (GA, 202-3).

ýeme-içme ol- [يَمِه اِيچْمِه اول] *iýme-içme bolmak, toý, dabara etmek*: Ýedi gün ýeme-içme oldy (GA, 153-9). Ýedi gün, ýedi gije ýeme-içme oldy (GA, 65-6). Ýeme-içmeler oldy (GA, 224-5).

ýemejük [يَمَاجُك] *haltajyk*: Ýemejük (MK, III, 36-7).

ýemek [يَمَاك] *türkmenlere garyndaş taýpalaryň biri*: Ýemek (MK, III, 22-1).

ýemek-içmek [يَمَك اِيچْمَك] *iýmek-içmek, oturylyşyk*: Ýemek-içmek arasynda ag boz atlu bir çapar geldi (GA, 257-11). Ýemek-içmek arasynda begler seni ögdi (GA, 293-12).

ýemeni [يَمْنِي] *ýemenli, ýemen ýaşajýsý*: Ýemeniler tubbagylar mulukynyň ahwalyny... tamam takyr kyldy (SB, 36a-21).

ýemet [يَمَت] *bolýar, hoş, ýagşy*: Ýemet (MK, III, 6-10).

ýemin I [ýemi:n يَمِين] *sag, sag tarap*: Ki dutaly seniň elüňi, dönmedüm ýeminüňden (KB, 463-11). Nägäh ýeminden bir neda eşitdiler (SB, 122a-18). **ýemin et-** – *ant içmek, kasam etmek*: Ýemin ederem aňa kim, ýeminüň ile baňa (KB, 477-6).

ýemin II [ýemi:n يَمِين] *ant, kasam*: ...Ýeminüň ile baňa (KB, 477-6).

ýemiş [يَمِشْ , يَامِشْ] *iýmiş, miwe*: Ýygaç ýemiş yrgaty (MK, I, 221-15). Ýemiş (Tuhf, 28a-7).

ýemişlen- [يَمِشْلَنْ] *iýmişlenmek, miwe getir-mek*: Ýygaç ýemişlendi (MK, III, 80-9).

ýemrüş- [يَمْرُشْ] *ýykyşmak, ýykmaga kömek-leşmek*: Ol aňar ýygaç ýemrüşdi (MK, III, 72-12).

ýemsin- [يَمْسِنْ] *iýensiremek, iýen kişi bolmak*: Är aş ýemsindi (MK, II, 77-1).

ýemü [يَمُ] *bolýarmy, hoşmy*: Sen bargyl, ýemü (MK, III, 19-10).

ýemür- [يَمُرْ] *ýykmak*: Bu suw ol ýygaçyg ýemürgen (MK, III, 41-10).

ýençi [يَانْجِي] *hamyr*: Ýençi (Tuhf, 25a-7).

ýenç- [يَنْجْ] *ýençmek, myşşartmak*: Ol kagunug ýençdi (MK, III, 321-5).

Ýençü ügüz [Ý(e)nçü (ü)g(ü)z(i)g gZg VJy] *derýanyň ady (Dür, Hünji derýasy)*: Ýençü ügüzig keçe Tinesi ogly ýatygma Beňligek tagyg... Temir kapygka tegi irtimiz (Tk, gb-44, 45) — *Ýençü derýasyny geçip, Tinesi oglunyň oturymly ýeri — Beňligek dagyny (aşyp), Demirgapa çenli kowduk*.

ýene [يَنَا , يَنَا , يَنَا , يَنَا] **1)** *ýene, ýene-de, başga-da*: Ýene geldi (Tuhf, 12a-12). Ýene görünçä, beg baba, hatun ene, siz galyň (GA, 177-2). Kesmeýüb Hakdan umydym, ýene maksudym bu gün (ND, 4b-1). Jihanda derd-u hem derman ýene sen (KB, 468-3). Ýene size mälüm olsun kim, bu kitaby ýazmaga sebäb ol oldy kim, Magtym Toly beg... (Ýaý, 100a-4). ...ýene gara ýelim suwyga girib çykyb, ýene gumga agnadylar (SB, 121b-30). **2)** *ýene, beýleki, indiki, başga*: Ysfyhan leşgeriniň ýarymy bir gün uruşub we ýene bir

ýarymy ýene bir günde uruşur erdi (SB, 124a-31). Bir kişiniň koýlary ýene bir kişiniň bagyga girib, tamam mahsulatny ýidi (SB, 13a-11). Munyň hökümini ýene bir türlük dagy kylsa bolur (SB, 13a-13). **3)** *ýañadan, täzedan, gaýtadan, ikilenç, ýene-de*: Beýtil-Mukaddes abadan bolgandan soň, Allatagala ýene aňa haýat berdi (SB, 16a-18). Ýene mülk we badyşahlygynyň başyga geldi (SB, 16a-32). Erse ýene ymarat kylyb, abadan kyldy (SB, 22a-2). **4)** *gaýta-gata, ýene*: Ýene gelir (Tuhf, 16a-8,9). **ýene bir gün** – *ertesi, ertir*: Ysfyhan leşgeriniň ýarymy bir gün uruşub we ýene bir ýarymy ýene bir günde uruşur erdi (SB, 124a-31). Erse ýene bir günü Suwar ýete geldi (SB, 128b-29).

ýenem [يَم] **S:** **ýene** *Ýenem turmaýyb, taş ýygarlar* (GA, 101-5).

ýenet- [يَنْتْ] *dogurtmak*: Är uragutny ýenetti (MK, II, 256-3).

ýenge [يَنْكَ] *ýeňňe, gelneje*: Ýenge (IBM, 144-10).

ýengeç [يَنْكُجْ] *leňňeç*: Ýengeç (MK, III, 284-6).

ýengeş [يَنْكَاشْ] *leňňeç*: Ýengeş (Tuhf, 19a-ç).

ýeni- [يَنْي] *dogurmak*: Uragut ýenidi (MK, III, 64-14).

ýenigü [يَنْيْغُ] *doguryan*: Bu uragut ol ýenigü (MK, III, 27-15).

ýenik [يَنْك] *ýeňil*: Ýenik (MK, III, 14-15).

ýenjil- [يَنْجِلْ] *ýenjilmek, baslygmak, mynjyramak, basalanmak, depelenmek, ezilmek*: Ýenjildi (MK, III, 75-3).

ýenşi- I [يَانْشِ] *turşamak*: Ýenşidi (Tuhf, 26a-9).

ýenşi- II [يَانْشِ] *harman döwmek, döwek döwmek*: Ýenşidi (Tuhf, 16a-9).

ýeň [يَنْك , يَنْك , يَنْك] *ýeň*: Ýeň (MK, III, 267-14). Ýeň (IBM, 166-8). Ýeň (Tuhf, 31a-3). Ýeňüm-le alnum ganyn ben sylayyn (GA, 49-3). Ellerin ýeňine çekdi (GA, 114-11). Ýeň ýyrtylmakdan bolur (Ýaý, 130b-3).

ýeň- [يَنْك , يَنْك] *uruşda, söweşde, ýaryşda üstün çykmak, basmak, ýeňmek (oguzça, gypjakça)*: Är any ýeňdi (MK, III, 290-6). Ne oylan

ýeňer, ne buga ýeňer (GA, 16-13). Aýýar idi, köňlüm-u gözüm köňli ýeňdi (KB, 518-6).

ýeňge [يَنْكَا] S: **ýeňne** Ýeňge (MK, III, 281-11).

ýeňil [يَنْكِلْ ، يَنْكِلْ] *agramy az bolan, ýeňil*: Ýeňil (IBM, 151-10). Ýeňil (Tuhf, 14a-7).

ýeňit- [يَنْكِتْ] *sümgürinmek*: Är ýeňitti (MK, II, 263-6).

ýeňne [يَنْكِه] *ýeňne, gelneje*: Gysyrja ýeňne dirler, bir hatun wardy (GA, 112-11). Ýeňnemi tul eýlemiş sen (GA, 232-6).

ýeňrit- [يَنْكِرِتْ] S: **ýaňyla-** Ýeňritdi (Tuhf, 12a-7).

ýeňşür- [يَنْكُشُرْ] *goşmak, garmak*: Ol ysyk suwug tumlugka ýeňşürdi (MK, II, 296-6).

ýer [ý(e)rde Adry ý(e)r ry يَر ، يَر] **1) ýer, ýer şary**: Köňül eger olur ise Ýer-u Göğün yragyna (KB, 457-15). Jugrafiýa kitaby anyň tasnyfy turur Ýer suwaryda (SB, 21b-27). Eger sanamyň ol turur kim, Ýer we Gökni ýaratdy... (SB, 25b-31). **2) ýer, ülke, ýurt, watan**: Tabgaç... budun... ýerde kelti (Bk, gd-35) — *Tabgaçlar (oguz) halky (öz) ýerine (ýurduna gaýdyp) geldi*. Ýaýlak we gyslagy Türküstan ýerleride bolur erdi (SB, 120b-3). Oguz muzaffar we mansur bolub, alarnyň ýerini tutub... (SB, 121a-8). **3) ýer, ýer togalagynyň üst tarapy, ýüzi**: Çeçek ýapraklary ýerge düşüpdür (Mn, 294b-10). Bu är ol taşyg ýerden kopurgan (MK, I, 426-6). Aýaklaryny ýerge urgaýlar (SB, 121b-19). Tekfur bu sözni eşitib, ýüzüni ýerge goýub... (SB, 123a-1). **4) toprak, ýer**: Gün çykgaý we älemni täze kylyb, otlar ýerden çykgaý (SB, 126b-20). **5) ýer, orun**: Wardy, ýerinde oturdy (GA, 113-9). Jahany kyldy düp-düz tehidest galmady bir ýer (ND, 11a-15). Zähr ile tirýaky Hak jemg eýlemiş bir ýerde, gör (KB, 454-13). Özgelere werür ise zerre ýer (KB, 502-10). Ýerimiz bar işigiň topragynda (Mn, 304b-3). ...gije ýatur ýerini ýahşy tafahhus kylyb, bilib gelgeýler (SB, 130a-14). Gara han atasynyň ýerige kaýymmakam bolub, taht we efserni kabul kyldy (SB, 120b-8). Awaza düşgeý kim, badyşah ýyrak ýerge gitmāb turur (SB, 125a-12). Gün han kim oğlanlarynyň ulugy erdi, Oguz ýerige tahtga olturub... (SB, 125b-7). **6) ýer, biri ýa-da bir zat bar bolan giňişlik**: Bir ýygaç ýer (MK, III, 16-16). **7) ýol, ugrur**: Ýerçi

ýer ýaňlyp bogazlandy (Tk, dg-26) — *Ýolbelet ýoly ýaňlydy (ýalňyşdy) (ugruny ýitirdi), (onuň) damagy çalyndy (ýa-da boglup öldürildi)*. **8) matanyň ýa-da argaşyň ýüzi, ýüz tarapy, ýerligi**: Ýer (MK, III, 105-1). **9) ýerine, deregine, ornuna, barabarynda**: Ol ähdde ýarlyg we nyşan ýeride oh-ýaý erdi altun peýkan birle (SB, 122a-25). Seniň hydmatyň üçün bir gyz alur men kim, saňa hydmat kylgaý we enem ýerige bolgaý (SB, 128a-11). **10) ýer, meýdan, mekan**: Haýatyla meligi rezm (söweş) ýerige gelib, alyda bir azym hendek ýasab erdi (SB, 31b-17). Bir edim haýma harb ýeride urdy (SB, 41a-28). **<alny ýere goý-** — *sežde etmek (namazda)*: Alynlaryn ýere goýdylar (GA, 120-4). **<gözi ýerge tik-** — *aşak garamak, utançdan ýüzüni aşak salmak, ökünmek, jogap berip bilmezlik*: Alar nādem we şermisar, gözlerini ýerge tikib erdiler (SB, 129a-7). Neçün gözleriňizni ýerge tikib siz (SB, 127a-8). **<ne ýerden – nireden, kimden, haýsy ýerden**: Munça ýahşy geňejlerni ne ýerden bilür erdiň (SB, 125a-30). **<topurgan ýer – ýumşak, tozanjyrap duran, küpürsek ýer, topur ýer**: Topurgan ýer (MK, I, 425-13). **<ýer aşur-** — *ýol geçmek*: Dālū Garçar kowa-kowa on beleň ýer aşurdy (GA, 84-6). **<ýerden gop-** — *turmak, galmak, ör turmak*: Her niçe any urar erdiler, ol ýerden gopub, Mekge sary barmas erdi (SB, 36a-4). **<ýerden gopar-** — *ýeňmek, yza çekilmäge mejbur etmek, duran ýerinden kowmak*: Barça bir ýoly hemle kylyb, hebeşilerni ýerden gopardylar we şikesti-azym alarga düşüb, hezimet kyldylar (SB, 36b-20). **<ýere çal-** — *ýere urmak, pylçamak*: Altun aýagy elikden ýerge çaldy (GA, 71-13). **<ýerge sal-** — *ýykylmak, çökmek, ýere ýazylmak*: Ulug fil Mahmud atlyk kim, Kābāge ýawuk ýetişdi, özüni ýerge saldy (SB, 36a-3). **<ýerge ýeksan bol-** — *ýykylmak, tep-tekiz bolmak, ýer bilen barabar bolmak*: Ol gala barusy ýykylyb, ýerge ýeksan boldy (SB, 10a-31). **<ýerge ýetiş-** — *bir derejā ýetmek, dartgynlaşmak*: Iş ol ýerge ýetişdi kim, ol Ermiýa kasy kyldy (SB, 16a-8). Iş bir ýerge ýetişdi kim, eger hatun bir ogul geltürse erdi, bilmes idiler kim, atasy kim turur (SB, 32a-14). **<ýer-gök – ýer-gök, ýer bilen asman**: Guşatmyşdyr melaýyklar, ne ýer-gök war, ne hut dünýā (ND, 5a-15). **<ýerinde tur-** — *ýerine düşmek, jüpüne düşmek, laýyk, mynasyp bolmak*: Bu mahalda

eger aña yhsan kylsaňyz ýerinde turur (SB, 36b-1). <ýerine wer- – *bir zadyň deregine, öwezine bermek*: Ogly ýerine verdi (GA, 221-1). <ýerini tut- – *özünden öňkiniň görelmesine eýermek, mirasdar bolmak, birine derek bolmak*: Kaýsy hatun Baýar hatun–eneň yerini tutgusy turur (SB, 128a-12). <ýer öp- – *boýun egmek, tabynlyk bildirmek*: Katuňda ýer öperler jümle şahlar (Mn, 296a-5). Perwiz ýer öpüb mugallaza andlar içdi (SB, 38a-14). <ýer sub [ý(e)r sub BWS ry] *ýer-suw, watan, ýurt*: Üze Teňri yduk ýer sub (asra) kagan kuty taplamady erinç (Bk, gd-35) — *Beýik Taňry, aşakda mukaddes ýer-suw (watan) kaganyň gutuny hormatlamadylar öýdýän*. Tokuz oguz budun yerin subyn ydyp Tabgaçgary bardy (Bk, gd-35) — *Dokuz oguz halky yerini-suwuny (ýurduny) taşlap, Tabgaça (Hytaýa) bardy (gitdi)*. Üze türk Teňrisi türk yduk ýeri suby ança itmis (Kt, gd-11) — *(Gökde) beýik türkmen Taňrysy türkmeniň mukaddes yerini-suwuny (ýurduny, watanyny) şeýle edipdir (şeýle edip ýaradypdyr)*. Eçümüz apamyz tutmys ýer sub idisiz bolmazun tiýin az budunyň itip ýaratyp (Kt, gd-19) — *Ata-babamyzyň tutan yer-suwu (ýurdy) eýesiz bolmasyn (galmasyn) diýip, az halky dikeldip, galdyryp...* <ýer tanyg olsun – *ýerden ant içmek, yer şaýat bolsun*: Ýer tanyg olsun! (GA, 168-4). <ýer tut- – 1) S: **ýer kyl-** Seniň adawatyň alarnyň könlide yer tutub bolgaý... (SB, 20a-8). Owwal nazarym saňa tüşdi, erse suratyň (keşbiň) könlimde yer tutub, geramy tutmakga ragyb boldum (SB, 35b-26). 2) **ornaşmak, täsir etmek, täsirini ýetirmek**: Bu söz Nugman hatyryga yer tutub, hem ol gije terki-mülk kylyb, her ne hazaýynda saklab erdi Taňry ýolyga sarf kylyb (SB, 30a-30). <ýer üzi – S: **ýer ýüzi 2)** Ol ganny taştdan ýerge tökdiler, erse, gan yer üzide gaýnaý başlady (SB, 24a-11). <ýer ýagy – *nebit*: Ýer ýagy (IBM, 178-13). <ýer-ýurt – *ýurt, mekan, yer-ýurt, watan, ülke, mesgen*: Ýer-ýurtymyz anda eýesiz galyb turur (SB, 121b-21). Andan soň öz yer-ýurtyga murajagat kyldy (SB, 121b-3). Ol sebäbden yer-ýurtyga murajagat kylyb... (SB, 121b-23). <ýer ýüzi – 1) **tutuş älem, yer togalagy**: Welikin yer ýüzinde aty galdy (Mn, 302a-6). Barça memäliklerni musahhar kylyb, yer ýüziden aña mal ýiberür erdiler (SB, 127b-18). Yer ýüzi tamam yeti yklym turur (SB, 1b-14). 2) **ýeriň üstki**

gatlagy, ýüzi, toprak, gum: Yer ýüzige giriftar bolub, ybadatga meşgul erdi (SB, 6a-24). <ýüzi ýerge goý- – *sejde etmek, ýüzüni ýere sürtüb, doga-dileg etmek*: Ýüzini ýerge goýub, Allatagala dergähige munajat kyldy (SB, 6a-28).

ýer- I [ير] *ýolmak, döwmek, goparmak*: Ol butyk ýerdi (MK, III, 44-12).

ýer- II [ير] *irmek, ýigrenmek, äsgermezlik etmek, pisint etmezlik*: Orunjak alyb yermedi (MK, I, 131-10).

ýerçi [ý(e)rçi IERY] *ýolbelet*: ...Ýerçi tile-dim (Tk, go-32) — *(Men) ýolbelet diledim (soradym)*. Ýerçi yer ýaňylyp bogazlandy (Tk, dg-26) — *Ýolbelet ýoly ýaňyldy (ýalňyşdy) (ugruny ýitirdi), (onuň) damagy çalyndy (ýa-da boglup öldürildi)*.

ýerçü [يرجُو] *gör, mazar*: Ýerçü (MK, III, 22-16).

ýerdeş [يردش] *ýurtdaş*: Ýerdeş kişi (MK, III, 30-13).

ýeret- [يَرِت] *ýaltanmak, işlemegi* – *söýmezlik*: Är işge yeretti (MK, II, 254-14).

ýerganat [ýerga:nat يَارْقَانَات] *ýarganat*: Ýerganat (Tuhf, 38a-13).

ýergüç [يركُوج] *çörek agdarmak üçin gylyja meňzeş edilip ýasalan agaçdan gural*: Ýergüç (MK, I, 377-8).

ýergüji [يركجي] *haşamçy, nakgaş, nagys ýasaýan ussa*: Ýergüji (IBM, 158-1).

ýeriňerü [ý(e)r(i)ň(e)rü VrFry] *ýerine, ýerine golaý*: Gakyňa ýeriňerü subyňary konty (Bk, gd-40) — *(Olaryň) ýerine, suwuna golaý gondum (ýerleşdim)*.

ýer kyl- [ير قیل] *ornaşmak, orun tutmak, ýerleşmek, jaýlaşmak*: Ol gyznyň muhabbeti könlide yer kyldy (SB, 28a-9).

ýerlik [يرلك] *matanyň, argaşyň ýüz tarapyndaky esasy reňk, düşek, yerlik*: Ýaşyl yerlik barçyn (MK, III, 105-1). <ýerlik-ýeri – S: **ýerli-ýeri** Keýkawus(nyň) mülki ýaňy başdan intizam tapyb halk yerlik-ýerige karar tapdylar (SB, 14a-11).

ýerli-ýeri [يرلي يري] *ýerli-ýerine, öz ornuna, jaýly-jaýyna*: Wuzera we umara we möwbidlerni häzir kylyb, alarny yerli-ýerige

tagýyn kylyb, köb şafakat sözleri tiýdi (SB, 29a-21).

ýerlü [يرلُو، يَرْلُو] *ýerleşen, duran, diýpli*: Ýerlü gara taglaryň ýykylmasun (GA, 35-3). **◊ýerlü-ýerinde** – *öz ýerinde, ýerli-ýerinde*: Niçük kim, barçasyny ýerlü-ýerinde ýad kyldyk (Ýaý, 140-3).

ýersin- [يُرسِن] *ýerleşmek, jaýlaşmak, ornaşmak*: Är ýersindi (MK, III, 76-17).

ýertür- [يُرتُر] *ýardyrmak, bölek-bölek etmek*: Ol aňar butyk ýertürdi (MK, III, 67-8).

ýerüki [ý(e)r(ü)ki ICry] *ýerli, ýerli ýaşajy, oturymly*: Anta ýerüki Suk baslyg sogdak budun kop kelti (Tk, go-46) — *O taýda ýerli ýaşajy bolan sogdak (sogdy) halky Sukuň başlyklygynda kân geldiler (boýun boldular)*.

ýesar I [ýesa:r يسار] *çep, çep tarap, sol tarap*: Ýesar gözi ile jan-u dil çü buldy ýesar (KB, 410-13). Alty miň kişi(ni) kiçik gardaşy Arslanga berdi kim, ýesarda ýaşundy (SB, 129b-21).

ýesar II [ýesa:r يسار] *döwlet, baýlyk*: Bizi ýesara erügil aýny-ýemin ile, / Tolu aýagyny sun ki, ýesary bilmeýelüm (KB, 343-10). **◊ýesar bul-** – *bagt tapmak, bagtyýar bolmak*: Ýesar gözi bile jan-u dil buldy ýesar (KB, 410-13).

ýesir [ýesi:r يسير] *ýesir, tussag*: Boýy uzyn Burla hatun ýesir gitdi (GA, 38-9).

ýesir et- [ýesi:r et- يسير-ات] *ýesir etmek, tutmak, tussag etmek*: Gyzy-gelini biz ýesir etmişüz (GA, 40-8). Gyzyn-gelinin ýesir ediň (GA, 243-8).

ýet- I [ý(e)te Aty يَت] *itmek, zyň bilen alyp girmek*: Ýokaru at ýete ýadagyn ygaç tutunu agturtym (Tk, dg-25) — *Atlary idip, pyýadalap, agaç çybyklaryndan tutup (ýapyşyp) ýokaryk (daga) çykardym (dagyň ýokarsyna çykardym)*. Ol at ýetti (MK, II, 253-12).

ýet- II [يَت] *sürmek, dolandyrmak*: Ýetdi (Tuhf, 30a-9).

ýet- III [ý(e)td(i)ň Fdty] *ýitmek, ölmek-ýitmek, ýok bolmak*: Bir eki ýablakyn üçin kara budunym öltiň ýetdiň (MÇ, gd-5) — *Bir-iki (sany) atly-abraýly (adamyň) ýaramazlygy üçin, garamaýak halkym, (sen) öldüň, ýitdiň*.

1) ýet- IV [ý(e)td(i)m Mdty يَت، يَت، يَت] *ýetmek, barmak, baryp ýetmek*: Bükedükke ýetdim (MÇ, gd-1) — *(Olaryň yzyndan) Bükegükde (Bükegük diýen ýerde) ýetdim*. Irlünite Talakymynta ýetdim (MÇ, go-8) — *Irlünde, Talakymynda (yzlaryndan) ýetdim*. Burguda ýetdim (MÇ, gd-3) — *(Olaryň yzyndan) Burguda ýetdim*. Ol meni ýetti (MK, II, 253-10). Oguz anda ýetib, on dört gün anda säkin boldy (SB, 121b-1). Andan ötüb barur erdiler kim, bir ýazyga ýetdiler (SB, 121b-17).

2) ýetmek, degmek, barabar bolmak, deň bolmak: Saçyň bir taryna miň hüýr ýetmes (Mn, 296a-9). **3) bolmak, wagty bolmak, wagty dolmak**: Bir hatun hamyla erdi kim, äri harbda ölüb erdi, wazg hamly ýetdi (SB, 122a-8). Wazg hamly ýetdi, erse Şabur Züleknaf andan mütewellid boldy (SB, 29a-12). **4) ýetmek, kowup ýetmek, yzyndan ýetmek**: Niçe günden soň Oguz ardydan ýetdiler (SB, 124b-32). Bir çerik ardymyzdan ýetdi (SB, 128b-2). **5) ýaşamak, ömür sürmek, belli bir ýaşa ýetmek**: Saranyň ömri dagy togsanga ýetib... (SB, 2b-29). Mübärek ömürleri otuz başge ýetib erdi (SB, 3a-24). **6) sataşmak, duşuşmak, ýanyna barmak**: Bir-birige ýetib görüşdiler (SB, 6a-10). **7) birleşmek, sepleşmek, baglanyşmak**: Ol Harun öwladydan turur, on baş wasyta (arka) birle Harunga ýeter (SB, 17a-11). Ne kişiniň gyzy sen we nesebiň kimge ýeter?! (SB, 28a-10). **8) täsir etmek, täsirini ýetirmek**: Otdan golyga tutub erdi kim, ol ot hararaty anyň golyga ýetmes erdi (SB, 17a-24). Ot hararaty kim, alarga ýetdi (SB, 26a-22). **9) ýetmek, ýeterlik bolmak, geregiçe bolmak**: Ahum ile ýaşum ger hoşk-u tere ýeter-se (KB, 368-8). Adam ise dünýäde ýeter bir ad (KB, 321-16). **◊afat ýet-** – *zyýan ýetmek, zeled ýetmek, howp salynmak*: Bolmagaý kim, bir ýerden aňa afat ýetgeý ýa bir haşarat any ýitgeý (SB, 6a-31). **◊ahyrga ýet-** – *gutarmak, soňlamak, tamamlamak*: Ol söz ahyrga ýetdi (SB, 123a-4). **◊ajaly ýet-** – **S: kaza ýet-** Bir gün asaga tekýe kylyb erdi, ajaly ýetib wefat kyldy (SB, 13b-18). Ajaly ýetdi erse täj we ... emwalny öz ogly ... Bähramga teslim kyldy (SB, 28b-33). **◊alyga ýet-** – *ýanyna barmak, huzuryňa barmak, gaşyna barmak*: Bu oglanlaryň ilçileri tekfur alyga ýetdiler (SB, 122b-25). Fyrgawn(yň) köşginiň alyga ýetdi (SB, 7a-16). **◊başyga ýet-** – *ýanyna barmak, alkymyna baryp ýetmek*: Akybet bir gudug başyga

ýetdiler (SB, 4a-31). <başy göge ýet- – *çakdanaşa begenmek, göwni hoş bolmak, örän guwanmak, begenmek*: Başum göge ýeter aña erer-se tozy zeminünden (KB, 463-9). <bu gün, taňlaga ýet- – *soňky çäGINE golaýlamak, ahyra ýeteňkirlemek, tamamlanmak*: Erki han dagy garry we zagyf bolub, işi bu gün, taňlaga ýetib turur (SB, 127a-19). <bulug heddige ýet- – *kämillik ýaşyna ýetmek, ulalmak*: Oguz saba zamanydan ...bulug heddige ýetdi (SB, 120b-16). Ol muddetde etfal bulug heddige ýetib, Oguznyň anda dört ogul(y) mütewellid boldy (SB, 122a-7). <çapar ýet- – *tiz barmak, at çapdyryp, derrew barmak*: Baýburd hasaryna çapar ýetdiler (GA, 120-2). <derejäge ýet- – S: **makamga ýet-** Eý ferzend, sen ulug mertebe we aly derejäge ýetgüsi sen (SB, 26b-25). <gezend ýet- – S: **afat ýet-** Aña we atyga hiç türlük gezend ýetmäh erdi (SB, 14a-21). <gulagyga ýet- – *eşitmek, habarly bolmak*: Azab üni kim, anyň gulagyga ýetdi (SB, 2b-26). <güç ýet- – *üstün bolmak, güýjüň ýetmek, (birinden) güýçli bolmak, kuwwatly bolmak*: Eger güjüňiz ýeter dek ýerni ala bilseňiz, uruşub alagöriň (SB, 124b-22). <habar ýet- – *eşidilmek, bilinmek*: Bu habar il we ýagyga ýetib turur (SB, 122a-21). Ol habar kim atalaryga ýetdi, erse anyň gam we enduhy artyb (SB, 5b-29). <Haka ýet- – *Hudaýa ýakynlaşmak, takwa bolmak*: Är gerek Haka ýetmäge (ND, 29b-3). <işge ýet – *iş başarmak, başarnykly bolmak, baş çykarmak, kämil bolmak*: Bugra han tiýdi kim: Ortanjy (oglum) barça işge ýetib, akly barçadan artuk turur (SB, 128a-10). <itmamga ýet- – *tamamlanmak, gutarylmak, soňlanmak*: Hysrow Perwiz zamanyda itmamga ýetdi (SB, 31a-26). <katlga ýet- – *jezalandyrylmak, öldürilmek*: Tarafeynden köb kişi katlga ýetdiler (SB, 121b-2). Arslan han umaralary birle tamam katlga ýetdiler (SB, 127b-22). <kaza ýet- – *sanalgyň dolmak, demin tükenmek, aradan çykamak*: Nägäh kaza ýetib, Dawud alayhyssalam bu jahandan rihlet kyldy (SB, 13a-3). <makamga ýet – *derejä ýetmek, mertebeli bolmak, mertebe tapmak*: Imdi sen döwlet birle bu makamga ýetdiň (SB, 127a-19). Mosul diýaryga bardy, makamga ýetdi (SB, 25b-19). <miras ýet- – *miras galmak, miras berilmek, ata-babalardan galan zatlara eýe bolmak*: Täç we taht aba we

ejdadyndan maňa miras ýetib turur (SB, 30b-16). <muşakgat ýet- – *kynçylyk peýda bolmak, azar berilmek, kynçylyga duçar bolmak*: Hiç mahaldan aña zähmet we muşakgat ýetmegeý (SB, 4b-8). Ýol zähmetiden köb muşakgat aña ýetib erdi (SB, 9b-24). <neda ýet- – *Allatagaladan owaz eşidilmek, ylham gelmek, ylham edilmek*: Neda ýetdi kim... (SB, 8b-19). <nobat ýet- – *gezek ýetmek*: Ýer-ýurtum saňa galgusy erdi neçün tahammul kylmadyň kim, men ötüb, nobat saňa ýetgeý (SB, 38b-13). <sözige ýet- – *sözüňde tapylmak, ähinde durmek*: Bildi kim, ol it öz sözige ýetib turur (SB, 127a-16). Öz söziňe ýetmey, sabyr kylmadyň (SB, 10a-8). <ýaman göz ýet- – *şübhelenilmek, müňkürlük edilmek, erbet güman edilmek*: Barça gardaşlar bir derwezeden girmegeýler, her iki-üç bir derwezeden girgeýler tä sizge ýaman göz ýetmegeý (SB, 5b-15). <ýawuk ýet- – *ýakynlaşmak, golaýlaşmak, golaý gelip ýetmek*: Oguz awdan gaýtyb, ew ýawukyga ýetdi (SB, 121a-7). Oguz alarnyň ýawukyga ýetdi (SB, 121b-25). Oguz oglanlary ýawuk ýetdiler (SB, 124a-14). <ýete al- – *ýetmek, kowup ýetmek, zyndan ýetmek, ýetip bilmek*: Daryg, garry bolub ýügürüb ýete almas men (SB, 127a-5). <zerer ýet- – S: **afat ýet-** Aña hiç zerer ýetmedi (SB, 17a-26). Bu azabdan saňa hiç zerer ýetmedimü?! (SB, 26a-1). <zähmet ýet- – *azar ýetmek, ejir berilmek, zyýan ýetirilmek*: Bu tügge hiç alaç kylsa bolgaýmu kim, aýagydan tüg tökülüb endamyga hiç zahmet ýetmegeý (SB, 13b-13). Eger günähi bolsa köygüsi turur, yok erse aña hiç zahmet ýetmes (SB, 14a-18).

ýeten [يَتَن] 1) *ok atmak üçin agaçdan ýasalan ýay*: Ýeten (MK, III, 16-4). 2) *ýüň tüýdülýän ýay*: Ýeten (MK, III, 16-5).

ýeter [يَتَر] *ýeter, bes et, ugrukdyryjy söz*: Ýeter, faş eýlediň bu syry Nagşy (ND, 27a-5). Ýeter, bu remziň, eý Nagşy, hakykat ähli besdir bu (ND, 38a-14).

ýeter et- [يَتَرِ اَيْت] *ýeterlik etmek*: Gel imdi Nagşy-ýa şeýda ýeter etdiň habary (ND, 11a-12).

ýetgek [يَتْكَك] *torba, gap*: Ol ýetgek ýizi (MK, III, 320-14).

ýetgir- [يَتْكَير] *gelmek, ýetmek, zyndan ýetmek*: Ýetgirdi (Tuhf, 38b-7).

ýetgür- [يَتُور] 1) *ýetirmek*: Alarny öz mü-käfatlerige ýetgürgil (SB, 129a-9). 2) *bermek, eltip bermek*: Oguz teşrifini ýetgürüb, ekabyrlarga geýürdiler (SB, 123a-19). Any bat Bylkysga ýetgürgeý (SB, 13a-26). 3) *bermek, getirip bermek, gowşurmak*: Allatagala ikisini hem maňa ýetgürgeý (SB, 5b-31). 4) *habar bermek, eşitdirmek, aýtmak*: Bu sözni fyrgawnga ýetgürdiler (SB, 7b-5). 5) *getirmek, alyp gelmek*: Giw any Keykawus(nyň) dergähige ýetgürdi (SB, 14b-9). <**arzga ýetgür-** – *arz etmek, şikayät etmek, şikayät edip, ýüz tutmak, aýtmak, gulagyna ýetirmek, habar bermek, duýdurmak*: Ol pişdestlik kylyb, baryb, arzga ýetgürüb turur (SB, 128a-23). Arzga ýetgürgeý sen kim, bir bigünäh hiçe mahal turur kim, zyndan belasyga giriftar bolub turur (SB, 5a-14). Afrasyýab(nyň) alyga gelib köb garaz sözler arzga ýetgürdiler (SB, 14a-29). <**başga ýetgür-** – *ýerine ýetirmek, berjaý etmek, amala aşyrmak*: Otuz ýylda bu işlerni başga ýetgürdi (SB, 27a-6). Men baryb, ol hydmatty başga ýetgürür men (SB, 40b-30). <**ekamatga ýetgür-** – *berjaý etmek, ýerine ýetirmek*: Ýüzini ýerge goýub, şeraýyty-bendelik ekamatga ýetgürüb, tiýdi (SB, 123a-1). Alar ilgeri baryb, şeraýyty-doga we bendelikni ekamatga ýetgürdiler (SB, 124b-27). <**gezend ýetgür-** – S: **zerer ýetgür-** Balyg aňa hiç azar we gezend ýetgürmegeý (SB, 25b-8). <**habar ýetgür-** – *habar bermek, eşitdirmek, habarly etmek, maglumat bermek*: Kasyd gelib, Oguz habaryny alarga ýetgürdi (SB, 124b-16). <**harlyk ýetgür-** – *harlamak, peseltmek, azar bermek*: Ulug kişilerge harlyk ýetgürür erdi (SB, 40a-6). <**itmamga ýetgür-** – *tamamlamak, gutarmak, soňlamak*: Derbend ymaratyny itmamga ýetgürdi (SB, 34b-28). <**katlga ýetgür-** – *öldürmek, gyrmak*: Tamam göwsalaparastlar üç miň erdiler, alarny katlga ýetgürdiler (SB, 8b-24). Syýawahşny tutub, köb harlyklar birle katlga ýetgürdi (SB, 14a-30). <**salam ýetgür-** – *biriniň salamyny aýtmak, saglyk habaryny ýetirmek, salam ibermek*: Äriň gelse, menden salam ýetgürgil (SB, 3a-19). Damga çykyb tiýdi kim, Hysrow Bähramga salam ýetgüre turur (SB, 38b-11). <**tagarruz ýetgür-** – S: **zerer ýetgür-** Biz munda olturub, hiç aferidäge tagarruz ýetgürmes biz (SB, 123b-10). Gorkdylar kim, aňa tagarruz ýetgürgeýler (SB, 33b-5). <**takdymga ýetgür-** – *ýerine*

ýetirmek, berjaý etmek: Bähram hydmatyga gelib, şeraýyty-hydmat takdymga ýetgürdiler (SB, 30b-13). <**zerer ýetgür-** – *zyýan etmek, ters täsirini ýetirmek, zyýan ýetirmek*: Alarga hiç sylah we alaty-harb zerer ýetgürmes erdi (SB, 121b-31). Goýmagaý men kim, bir koýga zerer ýetgürgeý sen (SB, 127a-9). <**zähmet ýetgür-** – S: **zerer ýetgür-** Ýusufny ýib, köýlegige zähmet ýetgürüb, para-para kylmady (SB, 4b-6). Köb mazarrat we zähmet ol halkga ýetgürür erdi (SB, 19b-26).

ýeti [ý(e)ti lty يَتي] *ýedi, mukdar san*: Oguz ara ýeti eren ýagy bolmys (Oý, çep-5) — *Oguzlaryň arasyndan ýedi adam (bize) ýagy boldy*. Ýedi otuz ýaşyma kyrkyz tapa süledim (Bk, gd-26) — *Ýigrimi ýedi ýaşymda gyrgyz tarapa goşun çekdim*. Ýeti gün boldy (SB, 129a-32). Ýeti ýyl zyndanda mahbus kyldy (SB, 5a-7). <**ýeti yklym** – *ýedi materik, ýer ýüzi, ýer togalagy*: Ýeti yklym içinde görkge haly (Mn, 299a-1). Hüwşeň ýeti yklymga müstewli boldy (SB, 1b-31). Ýer ýüzi tamam ýeti yklym turur (SB, 1b-14).

ýeti biň [ý(e)ti biň Flb lty] *ýedi mün, mukdar san*: Tabgaç atlyg süsi bir tümen artuky ýeti biň süg ilki kün ölürtim (Bk, go-1) — *Tabgajyň (Hytapyň) atly goşunyny — on ýedi münlük toparyny (goşunyny) ilkinji gün ýok etdim*.

Ýetigen [يَتِگَن] *Ýedigen, ýyldyzlar topary*: Ýetigen (MK, III, 28-11). Ýetigeniň gaçursadym (MK, III, 187-15).

ýetil- I [يَتِل] *ýetilmek*: Ol süge ýetildi (MK, III, 55-16).

ýetil- II [يَتِل] *amala aşmak*: Il törü ýetilsün (MK, I, 97-10).

ýetim [ýeti:m يَتِيم] *ata-enesiz çaga, ýetim*: Bu misgin küdek ýetim we bikes galmas erdi (SB, 127b-25). Ol dam kim, harab kylmadym we ymarat etdim, iki ýetimniň(ki) erdi (SB, 10a-15). Bu iki ýetim ulgaýyb ol definäni açyb... (SB, 10a-16).

ýetinji [يَتِينْجِي] *ýedinji, tertip san*: Alty gün any gabab, ýetinji gün Ýuşag bin Nun we ... (SB, 10a-28). Ýetinji ýylda badyşahlygydan Beýtil-Mukaddesge baryb (SB, 27a-25).

ýetiň [يَتِيْڭ] *ýüňdarak*: Ýetiň (MK, III, 275-13).

ýeti otuz [ý(e)ti ot(u)z qTW lty] *ýigrimi ýedi, mukdar san*: Ýedi otuz ýaşyma kyrkyz tapa süledim (Bk, gd-26) — *Ýigrimi ýedi ýaşymda gyrgyz tarapa goşun çekdim*.

ýetiş- [يَتِشْ، يَاتِشْ] *barmak, baryp ýetmek*: Ýetişdi kaby-köwseýne arayıb ol dilarayı (ND, 31b-4). Anda ýetişdi, erse Aýna han ilgeri gelmäb, ogly Öwsere han garşu çykyb, uruşdylar (SB, 127a-25). Ol şäherge ýetişdi (SB, 7b-7). **2) gelip ýetmek, gelmek, inmek**: Säher wagtyda Izedtagalanyň azab we ykaby alarga ýetişdi (SB, 2b-23). **3) ýaşamak, ömür sürmek, belli bir ýaşa ýetmek**: Anyň ömri kim, ýüz otuz ýetige ýetişdi, wefat kyldy (SB, 3a-25). Ýaşı kim, kyrkga ýetişdi, nübüwwet täji başyga indi (Sb, 12a-7). **4) yzyndan ýetmek, kowup ýetmek**: Ýetişdi (Tuhf, 32a-9). Züleýha ew işigide aňa ýetişib, köýlegini(ň) ardydan tutub, tartyb ýyrtdy (SB, 4b-23). Jalut... jerrar leşger birle ýetişdi (SB, 12a-19). **5) sataşmak, duşuşmak, ýanyňa barmak**: Her sal haj möwsümide bir-birige ýetişürler (SB, 9b-12). Keýkubad we Afrasyýab Reý hududyga bir-birige ýetişdiler (SB, 11a-33). **6) birleşmek, seplesmek**: Ybrahym ata sarydan aňa ýetişür (SB, 10b-19). Andak kim, on tokuz wasyfa birle Gyýsga ýetişür (SB, 19a-18). **7) deňleşmek, barabar bolmak, deňine ýetmek**: Ol zamanda hiç kişi zuhd we takwa birle Merýemge ýetişmes erdi (SB, 24a-21). **◊afat ýetiş-** *zaýalanmak, zyýan ýetmek, zaýa bolmak*: Ol däne hoşa içide ýahşy turub, giç afat ýetişür (SB, 5a-21). **◊ahyrga ýetiş-** *gutarmak, tamamlanmak, ölmek*: Ömri ahýrga ýetişib erdi (SB, 22b-22). **◊bulug heddige ýetiş-** *S: bulug heddige ýet-* Bir ogul muluk nesliden bulug heddige ýetişib turur (SB, 33a-15). Bir ýigit tubbag nežadydan peýda bolub, bulug heddige ýetişdi (SB, 33a-21). **◊gezend ýetiş-** *S: afat ýet-* Beni-ysraýyldan hiç kişige gezend ýetişmedi (SB, 8b-4). **◊gulagyga ýetiş-** *S: gulagyga ýet-* Erse nedaýy Haktagala anyň gulagyga ýetişdi (SB, 7b-19). Gorkdy kim, bolmagaý bu söz Keýkawus gulagyga ýetişib, maňa gazab kylgaý (SB, 14a-15). **◊habar ýetiş-** *S: habar ýet-* Tahmasb wefatynyň habary Afrasyýabga ýetişdi (SB, 11a-26). Keýkawusnyň tutgan habary kim, Rüstemge ýetişdi (SB, 14a-4). **◊hatyryga ýetiş-** *ýadyna düşmek, oýlanmak, çaklamak, aňynda janlanmak*: Fyrgawnyň hatyryga ýetişdi kim, bu ol ogul turur kim, tişimde

görüb men (SB, 7a-26). Beýan kylur çakda hatyryga ýetişdi kim, bu asyrda menden danarak kişi dünýäde ýok turur (SB, 9b-15). **◊hytab ýetiş-** *Allatagaladan owaz eşidilmek, ylham gelmek, ylham edilmek*: Hytab ýetişdi kim, Müsürge baryb, Fyrgawn zalymny... Taňry ýolyga dagwat kylgyl (SB, 7b-26). Hytab ýetişdi: Sameri seniň kowumyňny bir buzaw birle gümrah kyldy (SB, 8b-17). **◊itmamga ýetiş-** *S: itmamga ýet-* Hazar üçün diwar agaz goýdylar we itmamga ýetişmedi (SB, 34b-26). **◊katlga ýetiş-** *ölmek, öldürilmek*: Atasy Gara han ...harb arasyda katlga ýetişdi (SB, 121a-8). Ol dagy katlga ýetişdi (SB, 17b-10). Bir harbda üç ogly birle katlga ýetişdi (SB, 12a-31). Ol mesafda ol katlga ýetişdi (SB, 12b-19). **◊mertebäge ýetiş-** *S: makamga ýet-* Döwlet aňa ýar bolub, bu mertebäge ýetişdi (SB, 15b-29). **◊neda ýetiş-** *S: hytab ýetiş-* Hezreti Yzzatdan neda ýetişdi kim ... (SB, 8b-18). Allatagaladan neda ýetişdi (SB, 16a-19). **◊nobat ýetiş-** *gezegi gelmek, nobaty gelmeklik*: Imdi aňa nobat ýetişib turur, niçe gün any maňa bergil (SB, 34a-8). **◊ýawuk ýetiş-** *S: ýawuk ýet-* Ýawuk ýetişdi, erse anyň leşgeri Isgender leşgerini araga tutdy (SB, 19b-5). Ýawuk ýetişdi, erse puşman boldy (SB, 22b-24). **◊zähmet ýetiş-** *S: zähmet ýet-* Ylýasga andan hiç zerer we zähmet ýetişmedi (SB, 25b-28).

ýetişmiş- [يَتَشَمِشْ] *ýetişen, jahyl çykan, kemala gelen*: Ýetişmiş bir çalasun ogly wardy (GA, 170-7).

ýeti ýegirmi [ý(e)ti ý(e)g(i)rmi lMrgy lty] *on ýedi, mukdar san*: Ýeti ýegirmi ýaşyma taňut tapa süledim (Bk, 24) — *On ýedi ýaşymda taňut (tangut) tarapa goşun çekdim*.

ýeti yüz [ý(e)ti yüz qVy lty] [يَتِي يُوْز] *ýedi yüz, mukdar san*: Kamugy ýeti yüz är bolmys (Kt, gd-13) — *Hemmesi ýedi yüz bolupdyr*. Ýeti yüz kisig udyzygma ulugy şad erti (Tk, gb-5) — *(Ol) ýedi yüz kişini yzyna düşüren ýaşuly şaddy*. Ýeti yüz er bolup elsiremis kagansyramys budunyg... ýaratmys (Kt, gd-13) — *Ýedi yüz är bolup, ilini ýitiren, kaganyny ýitiren halk (ýañadan) dikeldipdir*. Yda taşda kalmysy kubranyp yeti yüz bolty (Tk, gb-4) — *Ösümlikleriň, daşlaryň arasynda galanlary birleşip, ýedi yüz boldy*. Anyň badyşahlygy

ýeti ýüz ýyl erdi (SB, 2a-18). Ýeti ýüz ýyl ol welaýatlarga häkim erdiler (SB, 2b-9).

ýeti ýüz on ýeti [يَتِي يُوْز اَوْن يَتِي] *yedi ýüz on yedi, mukdar san:* Badyşahlyk we döwletleri ýeti ýüz on ýeti ýyl ermiş (SB, 11a-19).

ýetizlik [يَتِرْلِيك] *giňlik, giň:* Ýetizlik (MK, III, 39-8).

ýetmeçi [ý(e)tm(e)çi IEMty] *ýitmeyän, ölmez-ýitmez, ýok bolmaýan:* Bir eki atlyg ýablakyn üçün kara budunym öltiň ýetdiň ýana içik ölmeçi ýetmeçi sen tidim (MÇ, gd-5) — *Birki (sany) atly adamyň ýaramazlygy üçin, garamaýak halkym, (sen) öldüň, ýitdiň, ýene (döwlete) birik (boýun bol), ölmersiň, ýitmersiň (ölmez-ýitmez bolarsyň – diýdim.*

ýetmiş [ý(e)tm(i)s sMty] S: **ýetmiş** Tirilip ýetmiş är bolmys (Kt, gd-12) — *Ýygnanyp, ýetmiş är (adam) boldular.*

ýetmiş [يَتْمِش، يَتْمِش] *yetmiş, mukdar san:* Ýetmiş ýaşyg gartady (MK, I, 208-1). Ýetmiş (IBM, 187-4). We ýetmiş ýyl döwlet we sagadat we hyşmat birle badyşahlyk kyldy (SB, 127a-11). Alar dagy tekfurny ýetmiş kişi birle Antakyýaga ýiberdiler (SB, 122b-27).

ýetmiş baş [يَتْمِش بَاش] *yetmiş baş, mukdar san:* Ol ýetmiş baş ýyl badyşahlyk kyldy (SB, 128b-16).

ýetmiş biň [يَتْمِش بِيك] *yetmiş müň, mukdar san:* Täki ýetmiş biň hyjaby refg edüb ol badyşah (ND, 10b-15).

ýetmiş bir [يَتْمِش بَر] *yetmiş bir, mukdar san:* Jirjis ol buthanaga girib, ýetmiş bir araste but gördi (SB, 26a-9).

ýetmiş iki [يَتْمِش اِيكِي] *yetmiş iki, mukdar san:* Menim ýetmiş iki puthanam war (GA, 251-11). Aldym habaryn ýetmiş iki milletiň anda (ND, 20a-4). Barça ýetmiş iki nefer boldy (SB, 21a-5).

ýetmiş miň [يَتْمِش مِيك] *yetmiş müň, mukdar san:* Çerik çekib, ýetmiş miň kişi... öltürdi (SB, 24a-12). Nejaşy ýetmiş miň kişi iki emirge tabşuru ... (SB, 33b-17).

ýetmiş sekiz [يَتْمِش سَكِيْز] *yetmiş sekiz, mukdar san:* Badyşahlygynyň müddeti ýetmiş sekiz ýyl erdi (SB, 33a-11).

ýetmiş tört [يَتْمِش تَوْرْت] *yetmiş dört, mukdar san:* Ýetmiş tört ýyl häkimlik kyldy (SB, 33a-1).

ýetmiş ýeti [يَتْمِش يَتِي] *yetmiş yedi, mukdar san:* Güştasb zamanyda ýetmiş ýeti ýyl badyşahlyk kyldy (SB, 32b-18).

ýetrül- [يَتْرُلُ] *yétirilmek:* Soňuk burunga ýetrüldi (MK, III, 75-7).

ýetrüm [يَتْرُم] *ösgün, uzyn:* Ýetrüm saç (MK, III, 35-10).

ýetrüş- [يَتْرُش] *yetişmek, biri-biriniň yzyndan atly ýetmek:* Bir-birige at ýetrüşdi (MK, III, 71-12).

ýetse- [يَتْسَا] *yetmek islemek:* Ol meni ýetsedi (MK, III, 319).

ýetsik- [يَتْسِيك] **1)** *yétilmek, yzyndan ýetmek:* Gaçygaý är ýetsikdi (MK, III, 74-12). **2)** *garraşmak, gojalyşmak:* Är ýetsikdi (MK, III, 74-11).

ýetti [يَتِي] S: **ýeti** Ýetti gat gök (MK, III, 20-4).

ýetür- [يَتُوْر] *yétirmek:* Meni haýrat makamymga ýetürgil (Mn, 299a-7). Göterdigin göge ýetüren (GA, 210-8).

ýetüt I [يَتُّت] *goşuna gelen goşmaça güýç, ýetne:* Ýetüt (MK, II, 229-16).

ýetüt II [يَتُّت] *soň, ýañadan çykan saç:* Ýetüt (MK, II, 229-16).

ýez- [يَز] *kütelmek (göz barada):* Anyň gözi ýezti (MK, III, 324-1).

ýeze- [يَزَا] *gezmek, aýlanyp çykmak:* Ýezek kamug ýerig ýezedi (MK, III, 63-6).

Ýezdan [Ýezda:n يَزْدَان] *Huday:* Olupdyr mutmaýyn şahym, any gark etmedi Ýezdan (ND, 21b-4). Penadan el çekub ahyr, any haýý etdi çün Ýezdan (ND, 21b-17). <>**täýidi-Ýezdan** – *Taňrynyň tassyklany, Allanyň goldany, Hudayyň ýardam bereni:* Erse ferri-Kiýany we täýidi-Ýezdany we döwlet we sagadat anyň nasyýasydan müşähide kyldy (SB, 28a-25).

Ýezdan Bahşes [Ýezda:n Bahşes يَزْدَان بَحْشَش] *adam ady (erkek):* Weziri Ýezdan Bahşes atlyk tiýdi kim... (SB, 38a-2). Hurmuzd Ýezdan Bahşes wezirini köb çerik birle ... ýiberdi (SB, 38a-17).

Ýezdigerd [يزدگرد] S: **Ýezdijerd** Ýezdigerd gaýaty-hyrstan baryb, ol atny tutub... (SB, 30a-12). Allatagala fermany birle Ýezdigerd zulmydan ... ragaýa halas boldylar (SB, 30a-13).

Ýezdijerd [يزدجرد] *adam ady (erkek), iň soňky sasanly şasy Ýezdigerd: Ýezdijerd Şähriýar zamanygaça ajam badyşahlarynyň derefşi ol erdi* (SB, 2b-2). Ýezdijerd bin Şähriýar muluky ajam ahyry turur (SB, 26b-19).

ýezek [يزك] *öňden gidýän aňtawçy goşun, topar: Ýezek kamug ýerig ýezedi* (MK, III, 63-6).

Ýezid [Ýezi:d يزيدي] *adam ady (erkek), Mugawyyanyň ogly, Ýezit ibn Mugawyya ibn Abu Sufýan: Adawat aty muhabbet nyşany galguça Babyr, / Aduw haýly Ýezid-u muhyb Aly Abadur* (BD, 35b-11).

ýezidi [يزيدي] *ýezidiler, arap häkimleriniň biri ýezit ibn mugawyyanyň yzyna eýerijiler: Kerbela ýazsynda ýezidiler elinde şehit oldy* (GA, 6-4).

ýezne [يزنا] *uly gyz doganyň äri, köreken, giýewi: Ýezne* (MK, III, 26-10).

ýi I [ي] *geýimiň tikini: Ýi* (MK, III, 162-7).

ýi II [ي] *dagdaky kiçijik çukur, çukanak: Ýi* (MK, III, 162-8).

ýi III [ي] *yakymly ys: Ýi* (Tuhf, 16b-12).

— **ýi IV** [ي] *gür: Ýi ýygaç* (MK, III, 162-9).

ýi- [ýi:- يي، يي] *iýmek, iýip-içmek, iýmitlenmek, naharlanmak: Är aş ýidi* (MK, III, 49-9). Ol aş ýidi (MK, III, 188-15). Ýidim (IBM, 91-10). Ýidi (IBM, 104-8). Şükli Mälik kafyrlar-la ýiýüb-içüb otururdy (GA, 51-3). Ýirse ýisün (GA, 13-3). Nesifinden artugyn ýiýe bilmez (GA, 3-3). Aşlyk ekmäge başladysa, gargalar geldi, ýidi (Ýaý, 105b-1). Hiç kişi özge kişinuň ülüşini ýimegeý (SB, 126a-13). Any ýib oglyga süt bergeý (SB, 124b-32). Aždarha any ýir erdi (SB, 128a-27). <gam ýi- — *gamlanmak, gam çekmek, gam iýmek: Bolmazsaň benüm kibi älemde gam ýime* (KB, 492-4). ...hiç gam ýime (SB, 129a-5). Gam ýimegil kim, Allatagala senden bir mihter peýda kyldy (SB, 24a-30). <gaýgu ýi- — *gaýgy-gam çekmek, gussa batmak: Ol wakygadan habar bolub, köb gam we gaýgular ýidi* (SB, 14b-20). <nedamet ýi- — *ökünmek, puşman etmek: Akybet nedamet*

ýiýib, puşman boldylar (SB, 26a-33). <ok ýi- — *ok degmek, oka gabat gelmek, ok bilen atylmak: Harb kylganda ok ýiýib, heläk boldy* (SB, 27b-3). <täässüf ýi- — S: **gam ýi-** *Bir ýygaç üçün munça täässüf ýir sen* (SB, 25b-14).

ýiber- [ýi:ber- ييار، ييار] *ibermek, ugratmak: Maňa bir çerik kömek ýusunyga ýibergil* (SB, 130a-2). Niçe ýyldan soň ol tyfl gardaşy peýgam ýiberdi (SB, 130a-2). Her ilç birle yüz kişi ýiberdi (SB, 122b-18). Üç ýyllyk mal hazynaga ýibergeýler (SB, 125a-11). Any alar birle ýoldaş kylyb Müsürge ýiberdi (SB, 5b-15).

ýiber- [يار] *taşlamak, zyňmak: Ýiberdi* (Tuhf, 20a-4).

ýibit- [يبت] *ezmek, ölmek: Ýibitdi* (Tuhf, 8a-9).

ýiçe [ýiçe AEly] *ýene, ýene-de: Eçim kagan olurypan türk budunyg ýiçe itdi igiti* (Kt, gd-16) — *Agam (kakamyň inisi) daýym kagan bolup, türkmen halkyny ýene dikeltdi, ýokary galdyrdy. Kentü budunym tidim udu keliň tidim kodup bardym kelmedi ýiçe irtim* (MÇ, gd-2) — *(Siz) öz halkym — diýdim. Yzyndan geliň — diýdim. (Olary) goýup gaýtdym, gelmediler. Ýene yzlaryndan kowdum. ...Ýiçe isig küçig birgil tidim* (MÇ, gd-5) — *Ýene işiňi, güýjüňi (ýurda) bergin (berin) — diýdim.*

ýiçi [ýi:çi ييچی] *tikinçi: Ýiçi* (MK, III, 162-7).

———— **ýidegüç** [ýi:degüç يديگوج] *mal itmek üçin: ýüp, tanap: Ýidegüç* (Tuhf, 33b-ç).

ýidir- [يدر] *iýdirmek: Ol any ýidir içir* (GA, 7-9). Aslana, gaplana bir ogul ýidirdiňse digil maňa (GA, 25-4).

ýidiş- [يديش] *tikişmek: Ol maňa ýepeki ýidişdi* (MK, III, 51-16).

ýif [يف] *yüplük: Ýif* (IBM, 159-13).

ýifri- [يفري] *gowşamak, ejizlemek: Ýifridi* (IBM, 111-15).

ýig I [ýig gly, ý(i)g gy] S: **ýeg** *Ötüken ýyşda ýig idi yok ermis* (Kt, go-4) — *Ötüken ýyşynda idili eýe yok eken. Aryg obuty ýig tidi* (Tk, gb-37) — *Arassa utanç ýegräkdir - diýdi.*

ýig II [يگ] *uýana berkidilýän halkaly demir, agyzdyryk: Ýügün ýigi* (MK, III, 106-1).

ýig [ýi:g يگ] *çig: Ýig et* (MK, III, 106-4).

ýigde [يَگْدَا] *igde*: Ýigde (MK, III, 23-7). Ýigde (IBM, 183-2). <>**bar ýigde** – *gyzyl igde*: Bar ýigde (MK, III, 109-4).

ýigirme / ýigirmi [يَگْرمِي / يَگْرمِي] S: **ýigrimi** Ýigirme / ýigirmi (MK, III, 36-10).

ýigirmine [يَگْرمِينِجِ] *ýigirmineji, tertip san*: Ýigirmine (MK, III, 33a-13).

ýigit I [يَگِيت يَگِيت 1] *ýigit, jahyl çykan, ýetginjek*: Ýigit (MK, III, 6-9). Ýigit ýazuksuz bolmas (MK, III, 13-3). Ýigit (IBM, 152-5). Her ýigit kim, garryga meded kylmagaý aňa ne ygtybar bolgaý (SB, 127a-7). **2) ýigit, ýaş, dayaw**: Goç ýigidim, şah ýigidim (GA, 167-7). Sen, ýigit, yşkyň alem ýigit, lutf eýlegil (KB, 150-6). Ýigit, sen bada içgil nogl aşagyl (Mn, 295a-9). Erse üç ýigit gurt anyň jowabyda tiýdiler kim, eger sen garry bolub... (SB, 127a-6). **3) täzelemek, terlenmek**: Şol oglany göreli yşkym oldy ýene ýigit (KB, 419-4).

ýigitjik [يَگِيتْجِکْ] *ýigdekçe*: Ýegenek täze ýigitjik Allaha sygyndy (GA, 209-12).

ýigitlik [يَگِيتْلِکْ, يَگِيتْ لِقْ] *ýigitlik*: Isiz anyň ýigitligi (MK, III, 39-5). Ýigitlikleri tutdy ola gözüm seni (GA, 233-8). Ýigitlik gurury any ol ýolga tutdy (SB, 19a-2).

ýiglen- [يَگِلِن-] *iglenmek, kesellemek*: Ýiglendi (Tuhf, 6b-1).

ýigne [يَگِنَا يَگِنَا] *iňňe*: Ýigne (MK, III, 26-10). Ýigne (IBM, 159-12). <>**temen ýigne** – *temen*: Temen ýigne (MK, III, 26-11).

ýigneçi [يَگِنَاچِي] *iňňe ýasaýan adam*: Ýigneçi: (IBM, 154-13).

ýignelik [يَگِنَالِکْ] *iňňelik*: Ýignelik (IBM, 159-14).

ýigren- I [يَگِرِن-] *erbet görmek, halamazlyk, ýigrenmek*: Ýigrenmek (IBM, 125-9). Ýigrendi (Tuhf, 30a-ç).

ýigren- II [يَگِرِن-] *çig hasaplamak*: Är etni ýigrendi (MK, III, 76-10).

ýigrimi [يَگْرمِي] *ýigrimi, mukdar, san*: Ýigrimi (IBM, 186-17). Bu kyrk ýigidiň ýigrimisi bir ýaña, ýigrimisi dahy bir ýaña oldy (GA, 18-13). Ýigrimi ýyl badyşahlyk kylyb wefat kyldy (SB, 130a-5).

ýigrimi alty [يَگْرمِي اَلْتِي] *ýigrimi alty, mukdar san*: Allatagala fermany birle ýigrimi alty oglyňyz bar turur (SB, 125b-12).

ýigrimi baş [يَگْرمِي بَاش] *ýigrimi baş, mukdar san*: Gazanyň üzerine ýigrimi baş begini şehid etdiler (GA, 273-9).

ýigrimi biň [يَگْرمِي بِيك] *ýigrimi müň, mukdar san*: Ýigrimi biň är ýagy gördüm (GA, 277-2).

ýigrimi bir [يَگْرمِي بِي] *ýigrimi bir, mukdar san*: Ýigrimi bir (IBM, 187-1).

ýigrimi dört [يَگْرمِي دُورْت] *ýigrimi dört, mukdar san*: Ýigrimi dört (gyzyn) boýyn ohşayyn Däli Tundar ýetdi (GA, 151-8). Ýigrimi dört sanjak begi gelsün (GA, 205-6). Ýigrimi dört, bahadyr sanjak begini Ýegenek-le ýoldaşlyga bile goşdy (GA, 206-5).

ýigrimi iki [يَگْرمِي اِيكِي] *ýigrimi iki, mukdar san*: Müddet ýigrimi iki ýyl badyşahlyk we ferman rowalyk kyldy (SB, 127b-33). Ol ýigrimi iki ýyl badyşahlyk kylyb... (SB, 129a-14).

ýigrimi miň [يَگْرمِي مِيك] S: **ýigrimi biň** Anyň birle ýigrimi miň kişi bar erdi (SB, 129b-22). Ol wagt kim, Togrul Seljuky Rumga bardy, ýigrimi miň türkmen anyň birle erdiler (SB, 130a-29).

ýigrimi tört [يَگْرمِي تُورْت] *ýigrimi dört, mukdar san*: Ýigrimi tört ogul kim, alardan mütewwellid bolub erdi (SB, 125b-16).

ýigülük [يَگُولُوكْ] *iýmit, azyk*: Lezzeti-ýigülüg-u içgölügüň... (BD, 52b-16).

ýiken [يَگِن] S: **ýeken** Ýiken (MK, II, 17-4).

ýikle- [يَگِلَا] *depelemek*: Ol ýerig ýikledi (MK, III, 228-16).

ýiktür- [يَگْتُر] *azap bermek, gysmak, ýadatmak, päsgel bermek*: Tar etük azakyg ýiktürdi (MK, III, 68-16).

ýil- [يِل] *ýumlukmak*: Ýildi (Tuhf, 18b-4).

ýildür- [يِلدُور] *at çapdyrmak*: Tünd özni tanatyp ýildürübän (BD, 53a-4).

ýili [يِلِي] *ahyr, agyl, ýatak*: Ýili (Tuhf, 23b-6).

ýilik [يِلِك] *ýilik, ýülük*: Oglak ýiliksiz, oylan biliksiz (MK, I, 108-8). Ýilik (Tuhf, 15b-1).

ýiliklig [يَلِكْلِكْ] *ýilikli, ýülükli*: Ýiliklig süňük (MK, III, 39-10).

ýilim [يِلِمْ] *düwün, çigin*: Ýilim (Tuhf, 25a-3).

ýiliş- [ýi:liş- يِلِش] *ilişmek, asylyşmak, gujaklaşmak*: Gizli ýaka tutuban ýilişdiler (GA, 210-5).

ýim [ýi:m يِمْ] *iým, iýmit, nahar*: Ýim geldür (MK, III, 106-15).

ýim [ýi:m يِمْ] *kendiriň, kenebiň tohumy*: Ýim (MK, III, 17-13).

ýimek [ýi:mek يِمَك ، ايمك] *nahar, hörek, iýer ýaly zat*: Men saňa bu agaç-la ýimek peşürierin (GA, 50-12). Geýmeg-u ýimekden artuh istemek (KB, 593-15). Sabah ýimegini derwişlerge bergeý (SB, 2a-5). Ýimekden ewiňizde ne nime bar turur (SB, 3a-17). <>**ýimek-içmek** – *nahar, iýmit, iýmek-içmek*: Ýimek-içmek ýahsylyh günün gören (KB, 597-13).

ýimiş [ýi:miş يِمِش] *iýmiş, miwe*: Çü baguň ýimişi bu köýdedür, ah (KB, 465-9). Yşk agajy ýimişi berg-u nowadan degül (KB, 572-13). Yşk ýimişi şah-a, jan-u dil-u akyldur (KB, 572-13).

ýimle- [يِمْلَا] *ümlemek, yşarat etmek*: Ol maňa ýimledi (MK, III, 229-3).

ýimrik [يِمْرِكْ] *egri, gyşyk, ýemrik*: Ýimrik (Tuhf, 34b-7).

ýimril- [يِمْرُلْ] *bükülmek, ýegşerilmek, ýemşermek, ýemrilmek*: Ýimrildi (Tuhf, 6a-8).

ýimşen [ýimşe:n يِمِشَان] *ýimşen, tikenli miweli agaç*: Ýimşen (MK, III, 28-1).

ýin I [يِن] *çör*: Koý ýini (MK, III, 4-5).

ýin II [يِن] *yatak, hin, süren*: Arslan ýini (MK, III, 4-6). Tilkü öz ýinige ürse, uzuz bolur (MK, III, 4-8).

ýin III [يِن] *ýeň*: Ýin (Tuhf, 31a-ç).

ýin [ýi:n يِن] **1** *beden, in*: Anyň ýini tügrüdi (MK, III, 76-9). **2** *göwre*: Ýin (MK, III, 65-13).

ýin- [يِن] *gözlemek*: Ol anyň ewin ýindi (MK, III, 49-3).

ýinçge [ý(i)nçge آڭجى يِنْجَا] *inçe, nāzik, ýuka*: Ýinçe erklig üzgeli uçuz ýuýka... ermis (Tk, go-13) — *Inçe (nāzik), berk zady üzmek (gyrmak) hem aňsat (eken)*. Ýinçge ýogyn

bolsar üzgülük alp ermis (Tk, go-14) — *Inçe ýognasa, (ony) üzmeklik kynmyş (kyn bolýarmyş)*. Ýinçge turku (MK, III, 281-9).

ýinçgele- [يِنْجَكَلَا] *inçe hasaplamak*: Ol neňni ýinçgeledi (MK, III, 303-1).

ýinçgelen- I [يِنْجَكَلَنْ] *hormatlamak, baş egmek*: Ol maňa ýinçgelendi (MK, III, 331-16).

ýinçgelen- II [يِنْجَكَلَنْ] *gyrnaklyga alynmak*: Ol gyzyg ýinçgelendi (MK, III, 332-1).

ýinçgelen- III [يِنْجَكَلَنْ] *Hudaya sygynmak*: Gul Taňryga ýinçgelendi (MK, III, 332-2).

ýindür- [يِنْدُرْ] *gözletmek, agtartmak*: Anyň ewin ýindürdi (MK, III, 70-3).

ýine [يِنَه] **S:** *ýene* Şirana açaram, ýine merdana sahlaram (KB, 451-8).

ýinet- [يِنَتْ] *ýagşy bolmak, gutulmak (ýara barada)*: Baş ýinetti (MK, II, 256-1).

ýini [يِنِي] *ýeňil*: Äriň agyryn, ýinisin at bilür (GA, 5-5).

ýiniçge I [يِنْجَكَه] *inçe*: Ýiniçge (IBM, 153-2).

ýiniçge II [يِنْجَكَا] *dindar*: Ýiniçge (IBM, 147-12).

ýinjü [يِنْجُو ، يِنْجُو] *hünji, dür*: Ötlük ýinjü ýerde galmas (MK, III, 23-1). Ýinjü (IBM, 181-1).

ýiň [يِنْكْ] *sümük*: Ýiň (MK, III, 267-15).

ýiňdeňü [يِنْكُدُكُو] *sümükli (sögünç söz)*: Ýiňdeňü (MK, III, 287-5).

ýiňşür- [يِنْكُشُرْ] *garyşdyrmak, garmak*: Ol syk suwug tumlugga ýiňşürdi (MK, III, 296-6).

ýip [يِبْ ، يِبْ] **1** *ýüp, urgan*: Ýygaçga ýip ýorgaşdy (MK, III, 73-4). Ýip (IBM, 169-4). Ýip (Tuhf, 13a-1). **2** *bagjyk*: Ýip (MK, III, 2-7).

ýipek [يِپَاكْ] *ýüpek*: Ýipek (Tuhf, 13a-6).

ýipkil [يِپَكِلْ] *arguwan reňkli, goýy gyzyr reňkli*: Ýipkil ton (MK, III, 35-5).

ýipkin [يِپَكِينْ] *çym gyzyr, açyk, ýiti gyzyr*: Ýipkin neň (MK, III, 28-6).

ýiple- I [يِپَلَا] *sapak bilen ýüzüň tüýüni ýolmak*: Uragut ýüzin ýipledi (MK, III, 227-7).

ýiple- II [يِپَلَا] *ýüpde oýnamak*: Är ýipledi (MK, III, 227-12).

ýipleş- [يَيْشِلْ] *sapak bilen ýüzüň tüýüni ýoluşmak*: Uragutlar ýüzin ýipleşdi (MK, III, 73-6).

ýiplet- [يَيْلَتْ] *sapak bilen ýüzüň tüýüni ýoldurmak*: Uragut ýüzin ýipletti (MK, II, 285-7).

ýir I [ýir rly, ýir(i)ňe AFrly] *ýer, orun, mekan*: Il tutsyk ýir Ötüken ýyş ermiş (Kt, go-4) — *Ötüken ýyşy taýpa birleşiginiň döredilen (ýurt tutulan) ýeri eken*. Özüm az ýirim (Tk, gd-24) — *Bu meniň öz - az (halk) ýerim*. Kögmen aşa kyrkyz ýirine tegi süledimiz (Kt, gd-17) — *(Biz) Kögmeden aşyp, gyrgyzlaryň ýerine çenli goşun çekdik*.

ýir II [ý(i)r ry] *ýer togalagy, ýer ýüzi*: Üze kök teňri asra ýagyz ýir kylyntykda ekin ara kisi ogly kylynmys (Kt, gd-1) — *Ýokarda gök asman, aşakda boz ýer dörände, bu ikisiniň arasynda adam ogly döredi*.

ýir- I [ير] *biriniň aýbyny açmak, masgaralamak*: Ol äriğ ýirdi (MK, III, 139-16).

ýir- II [ير] *ýirmek, ýyrtmak*: Ýirdi (Tuhf, 15a-9).

ýir- [ýi:r- يير-] *irmek*: Är aşyg ýirdi (MK, III, 139-16).

Ýir Baýyrku [Ýir B(a)ý(y)rku WORYB ry] *ýer-ýurt ady*: Ýyrgaru Ýir Baýyrku ýiriňe tegi süledim (Kt, go-4) — *Çepe-Demirgazyga (gaýrak) Ýer Baýyrku ülkesine çenli goşun çekdim (söweşdim)*. Anta kisre Ýir Baýyrku Ulug Irkin ýagy bolty (Kt, gd-34) — *Ondan soňra Ýer Baýyrkunyň hökümdary Ulug Irkiniň taýpalary (bize) ýagy boldy*.

ýirilgen [يِرْلِگَن] *ýarylagan, ýirilegen*: Bu butyk ol tutçy ýirilgen (MK, III, 41-12).

ýirin- I [يرِن] *ýyrtylmak, ýirenmek, deşilmek, oýulmak*: Ýirindi (Tuhf, 6a-8).

ýirin- II [يرِن] *bitmek, gutulmak (ýara)*: Ýirindi (Tuhf, 6b-1).

ýir saýu [ýir s(a)ýu WYS rly] *ýer saýy, dürli ýerler, ýurtlar*: Ýir saýu bardyg kop anta alkyntyg aryltyg (Kt, go-9) — *(Türkmen halky,) dürli ýerleri, ýurtlary ykdyň (ykladýň), (ol ýerlerde) gaty gowşadyň, ýadadyň*.

ýirük [يرُك] **1)** *gemma, gädik*: Ýirük (MK, III, 14-12). **2)** *uzynlygyna bölünen, ýirlen*:

Ýirük neň (MK, III, 14-11). **3)** *gyzlygy alnan (gyz)*: Ýirük eşler (MK, III, 14-10).

ýiş [يِش] *inelge, iniş*: Art ýiş (MK, III, 105-10).

ýişil- [يِشِل] *öwrenişmek, endik etmek*: Eligi işge ýişildi (MK, III, 57-5).

ýişim [يِشِم] *ýyly jorap, dolak*: Ýişim (MK, III, 15-9). Ýişim (IBM, 167-5).

ýişimlen- [يِشِمْلَن] *ýyly jorap geýmek*: Är ýişimlendi (MK, III, 81-5).

ýit- [ýitm(i)s sMtly يِت ، يْت] **1)** *ýitmek, gürium-jürüm bolmak*: Ýitti neň (MK, II, 253-10). **2)** *heläk bolmak, ölmek-ýitmek*: Ölmüşmidiň, ýitmüşmidiň, Gazan! (GA, 47-8). **3)** *azaşmak, ýitmek*: Ýaruň ýolyna herne ki, giderise, ýitmez (KB, 469-15). **4)** *yatdan çykyp gitmek, unudylmak*: Biz harb birle andak kylaly kim, atalaryň ady berkarar galyb ýitmegeý (SB, 126a-23). <>**biligi ýitmiş - aňy çaşan**: Biligi ýitmiş babam bar (GA, 34-2). **5)** *ýitmek, dargamak, dargap gitmek*: Ol kan ýok boltukda kesre el ýitmis... (Oý, çep-1) — Ol han ýogalandan soň, il ýitdi (dargady).

ýitger [يِتْگَر] S: **ýediger** Ýitger (Tuhf, 7a-11).

ýitgir [يِتْگِر] S: **ýetigen** Ýitgir (Tuhf, 7a-11).

ýiti I [ýiti ltly] S: **ýeti** Lagzyn ýyl bisiň aý ýiti otuzka ýog ertürtim (Bk, go-10) — *Doňuz ýylynyň başinji aýynyň ýigrimi ýedisi günü (ony) jaýlatdym*. Inim ýiti urym üç kyzym üç erti (Sý-6) — *Inim ýedi, oglum üç, gyzym (hem) üçdi*.

ýiti II [يِتِي ، يِتِي ، يِتِي ، يِتِي] **1)** *ýiti, kesgir*: Ýiti (IBM, 151-3). Ýol bilüňe gyldan inçedür-u gylyçdan ýiti (KB, 565-12). **2)** *güýçli, ýiti (mey)*: Gazanyň alnyna şerabyň ýitisi çykdy (GA, 36-9). Şerabyň ýitisi başyna çykdy (GA, 202-5). **3)** *güýçli, tiz, çalt*: Kiriş uzun bolsa, okny sawdyr we dahy ýiti çykar (Ýaý, 143a-6).

ýitig [يِتِگ ، يِتِگ] *ýiti, kesgir*: Ýitig pyçak (MK, III, 14-3). Ýitig (IBM, 173-2).

ýitik [يِتِگ] *ýetişen, kämil, ýiti*: Ýitik är (MK, III, 14-5).

ýitikle- [يِتِكْلَا] *ýiten zady gözlemek, agtarmak*: Ol at ýitikledi (MK, III, 253-12).

ýitinç [ýit(i)nç Jtly, ý(i)tinç Jltly] *ýedinji, tertip san*: Sü tegisinde ýitinç erig kylyçlady

(Kt, dg-5) — *Goşun tutluşanda, (ol) ýedinji äri (urşujyny) gylyçlady.* Lui ýylka ýitinç aý küçlüg alp kaganymda adyrlu bardyňyz (Oý, sag-12) — *Luw ýylynyň ýedinji aýynda (siz) güýçli, batyr kaganymdan aýrylyp gitdiňiz.*

ýiti otuz [ýiti ot(u)zka AhqTW : ltly , ýiti ot(u)z qTW ltly] *ýigrimi ýedi:* Lagzyn ýyl bisinç aý ýiti otuzka ýog ertürtim (Bk, go-10) — *Doňuz ýylynyň başinji aýynyň ýigrimi ýedisi güni ony jaýlatdym.* Kül tigin ýiti otuz ýaşaňa karluk budun... ýagy boldy (Kt, dg-1) — *Kültegin ýigrimi ýedi ýaşyndaka, garlyk halky ýagy boldy.*

ýitir- / ýitür- [يُتِرْ / يَتِرْ , يتر] **1** *ýitirmek:* Är ýarmak ýitürdi (MK, III, 49-15). Daragty-ömrümiň tohmun ýitirdim, täze jan buldum (ND, 19b-3). Dahy gymmatyn ýitürmez bu köňül ki, jöwheridür (KB, 428-10). **2** *heläk etmek, ýok etmek:* Öldür meni, ýitir meni (GA, 278-10). <>**kendimi ýitir-** – *aljyramak, özüni ýitirmek:* Ýitirdim kendimi, galdym sergezdan (ND, 25b-6).

ýiti ýegirmi [ýiti ý(e)g(i)rmi lMrgy ltly] *on ýedi, mukdar san:* Akaňym kagan ýiti ýegirmi erin tasykmys (Kt, gd-11) — *(Meniň) kakam kagan (ilki) on ýedi är (adam) bilen aýaga galypdyr.* Kül tigin koýyn ýylka ýiti ýegirmike uçdy (Kt, dg-gd) — *Kültegin goýun ýylynyň on ýedisi güni uçdy (aradan çykdy).*

ýitmek [يتمك] *ýitme, heläk bolma, iş ady:* Ölmäge, ýitmäge gitmemişdim (GA, 8-13).

ýitmezün [ýitm(e)z(ü)n nZMtly] *ýitmesin, ýok bolmasyn:* Türk budun ýitmezün teýin... (Oý, çep-3) — *Türkmen halky ýitmesin diýip...*

ýitük [يَتِك] *ýiten zat, ýitik:* Är ýitük sordy (MK, III, 137-11).

ýitüklig [يَتِكْلِك] *zady ýiten adam:* Ýitüklig enesi koýun açar (MK, III, 14-1).

ýitürü yd- [ýit(ü)rü ydm(y)s sMDI : Vrtly] *ýitirmek, ýitgä sezewar bolmak:* Kaganladuk kaganyn ýitürü ydmys (Kt, gd-7) — *(Türkmen halky) özüne kagan bolup oturan hanyňy ýitirdi.*

ýiý [يِي] *ys, ýakymly ys:* Ýiý (IBM, 162-9).

ýiý- [ýiýü Vyly , ý(i)ýü Vyy يِي S: ýi- *Keyik ýiýü tabysgan ýiýü olurur ertimiz* (Tk, go-8) — *(Biz) keyik iýip, towşan iýip ýaşayardy.* Ki ýiýe gamzasy ohyn aýyna (KB,

307-6). Çoban takarçygy çykardy, ýiýdiler (GA, 49-13).

ýiýegen [يِيْغَنْ] *iýermen, horan, damaksow:* Ýiýegen (Tuhf, 4a-ç).

ýiýeň [يِيْغَنْ] *ýeň, egin-eşiğiň gola geyilýän bölegi:* Ol maňa ýiýeň salturdy (MK, II, 147-2).

ýiýgü [يِيْغُو] *nahar, iýmit:* Ýiýgü (IBM, 164-10).

ýiýi- [يِي] *çüýremek, zaýalanmak:* Ýiýidi (IBM, 107-7).

ýiýig [يِيْغ] *çüýrük, zaýalanan:* Ýiýig (IBM, 165-13).

ýiýiji [يِيْجِي] S: **ýiýegen** Ýiýiji (Tuhf, 4a-ç).

ýiýin- [يِيْغِنْ] *siňmek:* Ýiýindi (Tuhf, 6b-ç).

ýiýmiş [يِيْغِش] *iýmiş:* Ýiýmiş bişdi (MK, II, 11-15).

ýiýse- [يِيْسَا] *iýmek islemek:* Ol etmek ýiýsedi (MK, III, 224-16).

ýiz [يِيْز] *gamys:* Ýiz (MK, III, 105-7).

ýiz- [يِيْز] *daňmak, baglamak:* Ol ýetgek ýizti (MK, III, 320-14).

ýizek [يِيْزَك] S: **ýezek** Ýizeg (MK, III, 14-14).

ýizke başy [ýizke b(a)ş(y)ña AFjB : Akqly] *öňden gidýän toparyň başlygy:* Ýüzke başyňa bir tegürmedi (Kt, gd-33) — *ön gidýän toparyň başlygyna bir (okam) degmedi.*

ýobalu [ýob(a)lu WLBWY] *azaply, azap bilen, görgi, azap baryny görmek bilen:* Ýobalu intimiz (Tk, dg-26) — *(Dagdan) azaplar bilen (görgi baryny görüp aşak) indik.*

ýog I [ýo:g يُوغ] **1** S: **ýok 1** Bir begiň ogly-gyzy ýogdy (GA, 11-2). **2** S: **ýok 2** Ýog, ag sakallu eziz babam (GA, 225-3). <>**ýog ol-** – *deň bolmazlyk, derejesine ýetmezlik:* Bir köňül ki, ýog ola niçe çeňe (KB, 444-9).

ýog II [ýog(y)ň FGWY يُوغ] *merhum jaýlanandan soň, üç ýa-da ýedi günläp berilýän aş, sadaka, jaýlama, depin etme:* Bilge Taçam ýogyň alur agyňyn kazgantym (Oý, sag-4) — *Akylly Taçam, (men seniň) jaýlanmagyň bilen emlägiň gymmatbaha zatlaryny alyp, (oňa) eýe boldum.* <>**ýog aşy** – *aş berme, sadaka etme (merhuma):* Ýog aşy (IBM, 164-11).: Ýog (MK, III, 105-11).

Ýoga [Ýoga AGWY] *adam ady (erkek): Ýabgu ogly Isbara Tamgan çor Ýoga inisi bilge Isbara (Oý, çep-4) — Ýabgu ogly Isbara Tamgan çor, (onuň) inisi akyly Ýoga Isbara.*

ýog ertür- [ýog (e)rtürt(i)m(i)z MtrVtr GWY ýog (e)rtürt(i)m MtrVtr GWY] *jaýlamak, depin etmek: Kül tigin koýyn ýylka ýiti ýegirmike uçdy tokuzynç aý ýeti otuzka ýog ertürtimiz (Kt, dg-gd,I) — Kültegin goýun ýylynyň on ýedisine uçdy (öldi), (ony) dokuzynjy aýyň ýigrimi ýedisinde jaýladyk. Lagzyn ýyl bisiň aý ýiti otuzka ýog ertürtim (Bk, go-10) — Doňuz ýylynyň başynjy aýynyň ýigrimi ýedisi güni (ony) jaýladym.*

ýogise [يُوغِسَا] S: **ýogsa** Ne war adum ýogsa ýşk içinde rüknem ben (KB, 309-9).

ýogla- [يُغَلَا] *merhumyň hormatyna sadaka bermek: Ol ölükge ýogлады (MK, III, 228-5).*

ýoglat- [ýogl(a)t(a)ýyn nIYTLGWY] *jaýlamak, jaýlatmak: Katyn ýok bolmus erti any ýoglataýyn tidi (Tk, dg-31) — (Meniň) hatynym ýogaldy, ony jaýlaýyn — diýdi.*

Ýogra Ýaryş [Ýogra Ý(a)r(y)şda ADcRY : ARGWY] *ýer ady, Ýogra düzlügi, sährasy: Ýogra ýaryşda süsin anta sançdym (MÇ, go-7) — Ýogra sährasynda, şo taýda (onuň) goşunyny ýeňdim.*

ýogsa [يُوقْسَا] *ýogsa, eger-de, ýogsa bolmasa: Ýogsa bu detferi döwri ne bulur ýogda galan (ND, 24b-7). Ýogsa tili köňli birle muwafyk ermes (SB, 22b-22). Ýogsa bu sözge iltifat kylmak gerek (SB, 25a-32).*

ýogsun [يُغْسُن] *suw oty: Ýogsun (Tuhf, 23b-ç).*

ýogun [يُغُون , يُغُون] **1)** *ýogyn: Ýogun (MK, III, 22-5). Ýogun (Tuhf, 26b-12). 2) uzak wagtlyk: Wasly gysa, hijri-ýogun olurmyş bu dünýäde (KB, 110-12).*

ýogurgan [يُغْرُقَان] *ýorgan, ýapynja: Ýogurgan (MK, III, 41-5).*

ýogurt [يُغُرْت , يُغُرْت] *gatyk, ýogurt: Ýogurt goýuldy (MK, III, 143-5). Suwuk ýogurt (MK, III, 123-4). Bagyr kibi ...ýogurtdan ne war (GA, 105-7).*

ýogurtlyg aş [يُغُرْت لُغ أَش] *gatykly aş: Ýogurtlyg aş (IBM, 165-3).*

ýogyn [ýog(y)n NGWY ýogy:n] *ýogyn: Ýinçe ýogyn bolsar üzgülük alp ermis (Tk,*

go-14) — Inçe ýognasa, (ony) üzmeklik kynmyş (kyn bolarmyş). Ýogyn (IBM, 143-2).

ýogyn- [ýog(y)n NGWY] *adyny ýokary götermek, hormatlamak, şöhratlandyrmak: Akaňym kagan... agyr taşyg ýogyn(myş) türk begler buduny... (Bk, go-15) — Kakam kagana oturdylan bu agyr daşy (ýadygärligi) hormatlaň, türkmen begleri, halky.*

ýogynta [ýogynta AUIGWY] *jaýlananda, ýogalandy: Anta Toňra Ýylpaguty bir uguşyg Toňa tigin ýogynta egere tokydym (Bk, gd-31) — Şonda Toňa tegin jaýlananda, Toňra Ýylpagutyň bir tiresini gabap ýeňdim.*

ýoh [ýo:h يُوخ] S: **ýok** Galyn oguz iline geldigiň ýoh (GA, 260-2). Bundan ýegrägi ýohdur ki, gözüm görerken ogul, gel, seni öyereýin (GA, 68-10). Çün aýaguň tozundan anyň totyýasy ýoh (KB, 383-16). Aýşumuzuň safasy ýoh, nedelüm! (KB, 408-1).

ýohsa [يُوحْسَا] S: **ýogsa** ...Banyçeçek öwdemi, ýohsa gördemi, arguş? (GA, 95-13). Ýohsa saldy yhtyraka ýylduzun (KB, 109-4).

ýohsul [يُوحْسُل] *garyp, biçäre, ýoksul: Neçün bu akyl ýohsulyn dilar ki, syhr ile baýa (KB, 88-16).*

ýok [ý(o)k OY ýo:k , يُوق , يُوق] **1)** *ýok, bar bolmadyk, bolmazlyk: Ötüken ýir oluryp arkyş tirkış ysar neň buňug ýok (Kt, go-8) — (Türkmen halky.) Ötüken (diýen) ýerde oturyp, argyş-tirkış kerwen ugratsaň, hiç hili gaýgy-aladaň bolmaz. Ol munda ýok (MK, III, 105-15). Ýok (IBM, 154-11). Ýok (Tuhf, 35a-12). Dini ýok akylsyz kafyr, / Essi ýok dirneksiz kafyr (GA, 59-1). Etdiler bir-bir nyýaz, harfy ýok güftar eken (ND, 25b-15). Duşmanlyk ýok (MAS, 1b-3). Çaharpaýlary ýok erdi (SB, 121a-19). 2) ýok, bir zat inkär edilip aýdylan (modal) söz: Dün, ýok, öňküsi gün öýüň bundan geçdi (GA, 47-9). Ýok elbetde, öldürsem gerek (GA, 198-8). <>habary ýok – bilmezlik: Dirse hanyň habary ýok (GA, 29-9). <>ýazygy ýok – günäsi ýok: Ýigit saňa ýazygy ýok (GA, 30-5). ýok kys- [ý(o)k kys(a)l(y)m MLSli OY] ýoklamak, öldürmek, ýok etmek: Usar idi ýok kysalym tirmen (Tk, go-1) — Eger mümkin bolsa, (ol hany) ýok edeliň! - diýermen (diýýärin). Üçegün kabysyp sülelim any ýok kysalym timis (Tk, gd-21) — Üçimiz birleşip, ýöriş edeliň, ony ýok edeliň, - diýdi. <>ýok kys- [ýok kyşd(y)m*

MDJlh OWY] *gyrmak, ýok etmek*: Ol süg anta ýok kyşdym (Bk, gd-25) — *Ol goşuny şo taýda ýok etdim (gyrdym)*. Ol süg anta ýok kyşdymyz (Kt, gd-32) — *Ol goşuny şol ýerde ýok etdik*.

ýok [ý(o)k OY] *ýoksul, garyp*: Kagan oluryp ýok çygaý budunyg kop kobartdym çygaý budunyg baý kyltym (Kt, go-10) — Kagan bolup, ýoksul halky ýokary goterdim, garyp halky baý kyldym, (etdim) (Kt, gd-32) — *Ol goşuny şol ýerde ýok etdik*.

ýok- [اَيْق 1] *ýokmak, ýokuşmak (ýag, hapa)*: Elikge ýag ýokdy (MK, III, 47-8). **2)** *ýokuşmak (kesel)*: Anyň uzuzy aňar ýokdy (MK, III, 47-9).

ýokadu [ýok(a)du WDhWY] *ýok bolma, tükenme, ýok bolup gitme*: Türk budun ölüreýin urugsyrataýyn tip ermis ýokadu baryr ermis (Kt, gd-10) — *Türkmen halky: «(Bu bolşumyza) öleris-ýiteris, tükeniris (ýok bolarys)» diýer eken (ýa-da «Bu bolşumyza ölenimiz, tükenenimiz gowudyr» diýer eken), olar ýok bolmaga tarap baryr eken*

ýokararu [ý(o)k(a)ru WROY] *ýokary, dik ýokaryk, dagyň üstüne, ýokarylygyna*: Ýokaru at ýete ýadagyn ygaç tutunu agturtym (Tk, dg-25) — *Atlary idip, pyýadalap, agaç çybyklaryndan tutup (ýapyşyp), ýokaryk (daga) çykardym (dagyň ýokarsyna çykardym)*.

ýokarrak [ýokarra:ك يوقارراق] *ýokarda, öň, öňrāk, öňde*: Andak kim, ýokarrak(da) zikr klyndy (SB, 2a-20).

ýokary [يوقارى، يوقارو] *ýokary, ýokarda, beýik belent*: Ýagny atlary barça nimelerden ýokary bolgaý (SB, 126a-9). Kitabet ýazganda alarnyň atyny barça atlardan ýokary ýazar erdiler (SB, 20a-23). **⇨ýokary bar-** — *ösmek, işi ugrukmak, gülläp ösmek, göterilmek*: Batlymýus lagus işi tarakky kylyb, ýokary bardy (SB, 20b-31). **⇨ýokary tur-** — *galmak, yerinden turmak*: Är ýokaru turdy (MK, III, 136-13). Bähram baş ýokary tutub, tiýdi... (SB, 38a-7). **⇨ýokary tut-** — *galdyrmak, götermek*: At başyny ýokaru tutdy (GA, 99-11).

ýokaryrak [ýokaryra:ك يوقارى راق] *has ýokary, has belent, has beýik*: Köb yzzat we hormat tutub, öz gardaşlaryndan ýokaryrak orun berdi (SB, 14a-28).

ýokaz- [يوقازد] *ýok bolmak*: Ýalyňuk ogly ýokazur (MK, III, 284-13).

ýok bol- I [ý(o)k boldy ImWB OY, ýok bolt(u)kda ADOTLWB : OWY, ý(o)k bolm(y)s (e)rti ltr sMLWB OY] **1)** *ýok bolmak, ýitmek*: Biriye Tabgaçda aty küçi ýok boldy (Bk, gd-36) — *Günorta Hytaýda (olaryň) ady, güýji ýok boldy (ýitdi)*. Türk budun anta ynagaru ýok bolty (MÇ,dg-10) — *Türkmen halky (döwleti) mundan aňyrd a ýok boldy (edildi)*. **2)** *ýok bolmak, ýogalmak, ölmek, wepat bolmak, aradan çykmak*: Ol kan ýok boltukda kesre el ýitmiş (Oý, çep-1) — *Ol han ýok bolandan (ýogalandan) soň, il ýitdi (dagady)*. Katun ýok bolmys erti (Tk, dg-31) — *(Meniň) hatynym ýogaldy*. **⇨ýok bolça** [ý(o)k bolça AELWB OY] *ýok bolanda, ýogalanda, ölen de*: Ulug oglym agryp ýok bolça Kug Seňünig balbal tike birtim (Bk, go-9) — *Uly oglum keselläp ýogalanda, Kug Seňüni (oňa) balbal (heykel) edip dikdim (dikip berdim)*. **⇨ýok boltaçy** [ý(o)k bolt(a)çy IEmWB : OY] *ýok bolujy, ýok bolmaga degişli*: Men inilgü bunça başlaýy kazganm(aty)n türk budun ölteçi erdi ýok boltaçy erdi (Bk, gd-33) — *Men şeýle uly isleg (hyjuw) bilen başlap gazanmadyk bolsam, türkmen halky heläk bolujydy (bolardy) ýok (bolujydy) bolardy*. **⇨ýok bolu bar-** [ý(o)k bolu b(a)rm(y)s sMRB : WLB : OY] *ýok bolup barmak, ýiteňkirlemek*: Türk budun aty ýok bolu barmys erti (Oý, 3) — *Türkmen halkynyň ady ýok bolup barmyşdy (bolýardy)*

ýok er- [ý(o)k (e)rs(e)r rsr OY] *ýok bolmak, bolmazlyk*: Tinesi ogly ýatyma tagka tegmiş idi ýok ermiş (Tk, go-47) — *Tinesi oglunyň ýaşayan dagyna ýetdi, (ol yeriň) eýesi (häkim) ýok eken*. Kül tigin ýok erser köp ölteçi ertigiz (Kt, dg-50-10) — *Kültegin bolmasa (bolmadyk bolsa), köpüňiz ölüjidiňiz (ölerdiňiz)*. **⇨ýok erse** — *ýogsa, bolmasa, bolmasa-da*: Ýok erse, öz başyňyzny tutub gitiň (SB, 121b-28). Ýok erse... geliň kim, harb kylaly (SB, 122b-22).

ýok erteçi er- [ý(o)k (e)rtçi (e)rti ltr I Etr OY] *ýok bolmaga degişli bolmak, ýok bolmak*: Ilteriş kagan kazganmasar udu ben özüm kazganmasar il ýeme budun ýeme ýok erteçi erti (Tk, gd-54,55) — *(Ýurt üçin) Ilteris kagan gazanmadyk (jan çekmedik) bolsa, onuň yzy bilen men gazanmadyk bolsam, ilem,*

halkam bolmazdy. Kapagan kagan türk syr budun ýirinte bod ýeme budun ýeme kisi ýeme idi ýok erteçi erti (Tk, dg-60) — (*Ilteriş kagan, bilimli Tonyúkuk gazanmadyk, etmedik bolsalar,*) *Kapagan kaganyň türkmen syrdam halkynyň ýerinde (ýurdunda) döwlet gurluşy hem, halk hem, (bir) kişi hem, (ýurt) eýesi hem bolmazdy.* <>ýok ertim erser [ý(o)k (e)rt(i)m (e)rs(e)r rsr Mtr OY] *ýok bolan bolsam, bolmadyk bolsam:* Ben ýok ertim erser (Tk, dg-59) — *Men bolmadyk bolsam.*

ýok kyl- [ý(o)k kyld(y)m Mmlh OY, ý(o)k kylm(a)d(y)m MDMLh OY بوق قىل] *ýok etmek, ýok kylmak, öldürmek:* Bu... ýotazyn ýok kyldym (Bk, go-4) — *Bu aýallaryny ýok etdim (öldürdim).* Kara igil budunyň ýok kylmadym (MÇ, gd-24) — *Ýönekey, garamaýak halky ýok kylmadym (etmedim).* Ýok kyldy (IBM, 102-8).

ýokla- [يوقلاه] *ýoklamak, aýyrmak, zyňmak, taşlamak:* Halas ol şirki-yhfadan, özünden ýokla nogsany (ND, 38b-17). Ger, elden ýokla waryň (ND, 42b-13). Sanygyň bulmak dilärseň, ýokla zahyd sen seni (ND, 14b-15).

ýoklat- [يوقلات] *ýokary götermek, çykarmak:* Ol any tagga ýoklatty (MK, II, 286-1).

ýok ol- [يوق اول] *ýok bolmak, ýogalmak, ölmek:* Meger seniň agañ ýok olubdyr (GA, 102-10).

ýoksullan- [يوقسول لائن] **1)** *ýoksul bolmak, garyp düşmek, mätäç bolmak:* Ýoksullandy (Tuhf, 9b-10). **2)** *betbagytçylyga uçramak:* Ýoksullandy (Tuhf, 9b-10).

ýoktur- [يوقتور] *ýokdurmak, ýokuşdyrmak:* Ol anyň tonynga ýypar ýokturdy (MK, III, 68-12).

ýokul- [يوقل] *ýokmak, ýokuşmak:* Tonga gara ýokuldy (MK, III, 58-11).

ýokuş I [يوقش] *ýokary galma, çykma:* Ýokuş (Tuhf, 22a-ç).

ýokuş II [يوقوش] *dag geçelgesi:* Ýokuş (Tuhf, 25a-10).

ýok ýer [يوق يير] *ýokary, belent ýer:* Ýok ýer (MK, III, 3-13).

ýol [ýoly PLWY, ýolta AmWY, ATLWY ýo:l يول, يول] **1)** *ýol, ýoda:* Kögmen ýoly bir ermis (Tk, gd-23) — *Kөгmen ýoly bir eken.* Bir ýegirmenç aý ýegirmike Kara Buluk öňden Sokak ýoly anta Çigil Tutuk (MÇ, go-11) —

On birinji aýyň ýigrimisinde Gara Bulukdan Gündogara Çigil Tutukda (Çigil Tutugyň ýanyndan) Sokak ýoluna (ýa-da derýajygyna). Ol ýolyn ýorysar unç tidim sakyntym (Tk, gd-24) — (*Men*) *ol ýol bilen gitmek mümkin — diýdim, (diýip) oýlandym.* Ýolta ýeme ölti kük (Tk, go-16) — (*Olar*) *ýolda ölen bolsalar gerek.* Ölügi ýurtda ýolta ýatu kaltaçy ertigiz (Kt, dg-9) — *Öldürilenleriňiz ýerde, ýolda çaşyp ýatardyňyz (çaşyp galardyňyz).* Är ýoldan ýendi (MK, III, 48-7). Ýedi gyz gardaşyň ýedi ýol aýyrdynda aglar gördüm (GA, 96-7). Gül ýoluna gözlärüm gyzar däl ýaşkyny (KB, 49-3). Ol gysraklar we eşekler öz kürreleri üçün ýolny galat kylmab çykgaýlar (SB, 122a-17). **2)** *ýol, ýörelge:* Ýol (Tuhf, 23b-11). Husnuň yşky ýoluma zendedür (KB, 139-7). **3)** *aralyk:* Üç günlük ýoly alursam (GA, 43-11). Bu ýolda ýok sabyr endişe kylsam (Mn, 299a-9). Men bu ýolda saňa ýagşy we ýamanda muwafakat kylur men (SB, 128b-7). Anyň we Ybrahymyň arasy bir şebana-ruz ýol erdi (SB, 2b-21). **4)** *öň, gabat:* Oglan buganyň ýolyndan sawuldy (GA, 17-31). **5)** *ugur, ýol, tarap:* Her ýolga sen barsaň ardyňdan baryb, seniň emriňge mutyg we munkad turur men (SB, 120b-22). Siz bilmegen ýola bara turur siz (SB, 121b-13). **6)** *ugrunda, ýolunda:* Gyz garyndaşyňu ýolynda ne istäsem werermisen? (GA, 92-7). Ýoluňda ýalyn aýag-u ser baz olusaram (KB, 135-15). **7)** *üçin, hakyna, ýoluna:* Taňry ýolyga sarf kylyb, alaýykny (baýlygy) goýub, ybadatga meşgul boldy (SB, 30a-30). <>**ýol aç-** — *ýol bermek, ötmäge rugsat bermek:* Anyň birle sulh kyldy we ýolny açdy kim, ol ötgeý (SB, 32a-31). <>**ýola duş-** — *ugramak, ýola düşmek:* Allaha şükür eýledi, ýola düşdi (GA, 99-1). <>**ýola gir-** — *ýola girmek, düşmek, ýöremek:* Ýanaşyb ýola girende gara bagyr görkli (GA, 7-1). Bezirgenler gije-gündüz ýola girdiler (GA, 73-8). <>**ýol alyn-** — *ýol geçilmek:* Garagoça gyýmaýynça ýol alynmaz (GA, 3-10). <>**ýol başar-** — *ýoldan başyň çykamak, ýol tapmak:* Gylaguzsyz ýol başaran Gazan är idim (GA, 278-5). Derhast kyldylar kim, öltürmeý, any ýol başarmakga eltgeýler (SB, 35b-13). Bir ýahşy ýol başarur kişi... Perwizge goşdy (SB, 38b-22). <>**ýol başla-** — *öňe düşmek, öňünden gitmek, öňünden ýöremek, ýol görkezmek:* Harun ýol başlab, Musa ardlarydan gider erdi (SB, 8a-28). Haman kim, fyrgawn weziri erdi,

leşger alyga tüşdi we ýol başlar erdi (SB, 8a-29). <ýol ber- – ygtyýar bermek, mümkinçilik bermek, rugsat: Badyşah any öz ýanyga ýol berib... (SB, 128b-18). Arslan han any öz ýanyga ýol bermäb, aňa peýgam ýiberdi kim... (SB, 128b-29). <ýol bul- – ýol tapmak: Gisüsi kohusyle ýol buldum obasyna (KB, 521-12). <ýoldan çykar- – azdyrmak, ýoldan çykarmak, aldamak: Ol hatunny ýoldan çykaryb, köb wagdalar kylyb (SB, 11b-20). <ýoldan ur- – S: ýoldan çykar- Şeýtan alarny ýoldan urub, saňa kasd kylgaýlar (SB, 4a-16). <ýolga gir- – S: ýola gir- Rast ýolga girib sen (SB, 25b-31). <ýolga sal- – ugrukdyrmak, gönükdirmek, itergi bermek: Nebsi-emmara sizni bu zalalat ýolga salyb turur (SB, 4b-4). Meger nebsi-emmara sizni bu (nä) şaýyst ýollarga salyb turur (SB, 5b-30). <ýolga tut- – ündemek, gönükdirmek, ýola salmak: Seni kim bu ýolga tuta turur (SB, 14b-24). Zerduşt Güştasbny ol ýolga tutdy kim, nakz ähd kylyb, mesaf kylgaý (SB, 17b-1). <ýolga tüş- – S: ýola düş- Ol Zamanda beni-ysraýyllyň köpi batyl ýolga tüşüb, bagzylary butparast bolub erdiler (SB, 15a-20). <ýol kes- – ýol urmak, talaňçylyk etmek: Bir ýüje taga wardy, ýol kesdi, adam aldy, böyük haramy oldy (GA, 218-1). <ýol tab- – aralaşmak, peýda bolmak, ýüze çykmak: Küfr we tugýan we ujb alarga ýol tabyb, rastlyk we hudaýparastlyk jaddasydan inhirafta kyldylar (SB, 6b-24). Hasmlar anyň mülkige ýol tabyb, bagzy nawahylarny tutdylar (SB, 37b-2). <ýol tut- – ýörelge edinmek, eýermek: Ýok erse mutawagat ýolyny tutub, mal mukarrar kylyň (SB, 123a-26). Eger muhalyfat kylyb, temerrüd we usýan ýolyny tutsaňyz... (SB, 127b-27). <ýol-yz – ýol-ýörelge, ata-baba dâp-dessury: Alarnyň ferzendleri dagy öz ýol-yzlaryny bilgeýler kim, möwjibi-döwlet we niknamlygyňyz bolgaý (SB, 125b-14). <ýol ýaragyn gör- – ýol şaýyňy tutmak: Ýol ýaragyn gördiler (GA, 70-2).

ýol- I [يول، يُل] ýolmak, ütmek: Är guş ýoldy (MK, III, 47-16). Saçy, sakalyny ýoldular (GA, 266-1). Gargu kibi gara saçyn ýolarmy sen? (GA, 164-11).

ýol- II [يُل] 1) boşatmak, halas etmek: Är bulunug ýoldy (MK, III, 47-15). Är tutug ýoldy (MK, III, 47-15). 2) başyny gutarmak, halas bolmak: Uragut başyn ýoldy (MK, III, 48-1).

ýol- III [يُل] göçürmek, ýazmak (hat, kitap): Ol bitik ýoldy (MK, III, 48-2).

ýola I [يولا] şem: Ýola (IBM, 170-10).

ýola / ýoly II [ýoly ILWY ýo:la / ýo:ly يولي] gezek, sapa, ýola: Otuz ýaşyma Besbalyk tapa süledim alty ýoly söňüşdim (Bk, gd-28) — Otuz ýaşymda Başbalyk tarapa goşun çekdim, alty ýola söweşdim. Bir ýola dahy ýöriye bi rah olusardur (KB, 399-8). Anda ýetib, üç ýoly rumylar çerik ýygyb, harb kyldylar (SB, 123b-3). Leşgerimiz bir ýoly münhezim bolub tururlar (SB, 122a-21).

ýolagçy [ýo:lagçy يولقجي] ýolagçy: Ýolagçynyň, çobanyň, çolugyň etmegin alur (GA, 265-11).

ýolak I [ýo:lak يَلَق] kiçi ýol, ýoda: Ýola (MK, III, 13-15).

ýolak II [ýo:lak يَلَق] ýol-ýol, zolak: Ýolak barçyn (MK, III, 13-16).

ýolçy [يولجي] S: ýolagçy Ýolçynyň ýolagçynyň, çobanyň-çolugyň etmegin alur (GA, 265-11). Ýoljylar eglenmez garly daglarda (ND, 12b-16).

ýoldaş [يولداش] ýakyn aragatnaşyk edýän adam, ýoldaş: Ýoldaş (IBM, 145-1). Ýigit başyma, iş geldi, ýoldaş diýrem (GA, 99-11). Ben saňa ýoldaş olmyşam (KB, 335-13).

ýoldaş kyl- [يولداش قيل] ýoldaş etmek, hemra etmek: Any alar birle ýoldaş kylyb, Mysyrga ýiberdi (SB, 5b-15).

ýoldaşlyk [يولداشلق] ýoldaşlyk: Dört bahadyr sanjak begini Ýegenege ýoldaşlyga bile goşdy (GA, 206-6). Ala gözlü üç ýüz ýigidiň maňa wergil ýoldaşlyga (GA, 246-4).

ýolgyra [ýo:lgyra يولغرا] ýol ugryna, ýolugra: Gelse saňa ýolgyra (MK, II, 152-8).

ýolla- [ýo:lla يولا] ýola salmak, ýollamak: Ýollady (IBM, 112-1).

Ýollug tigin [Ýol(lu)g tig(i)n nglt GLWY] adam ady (erkek), Bilge kaganyň we Kültegininiň ýegeni şazada Ýolly: Bilge kagan bitigin Ýollug tigin bitidim (Bk, go-gb-1) — Bilge kagan ýazgysyny men — Ýollug tegin ýazdym. Bu bitig bitigme atysy Ýollug tigin (Kt, go-13) — Bu ýazgyny ýazan ýegeni Ýollug tegin. Bunça barkyg bedizig uzyg (türk bilge

ka)gan atysy Ýollug tigin men aý artuky tört kün oluryp bitidim bediztim ... (Bk, go-gb) — *Munça uz, çeper gümmezi (ymaraty), çeper bezegi türkmen Bilge kaganyň garyndaşy (ýegeni) Ýollug tegin bir aý dört günde oturyp ýazdym, bezedim.*

ýolmuş [يولش] *öwezini dolmak, ödemek, janyňy halas etmek üçin ornuna berilýän pul: Ýolmuş* (IBM, 147-5).

ýolsuz [ýo:lsuz] [يولسوز] *azaşan, ugruny ýitiren, ýolsuz: Ýolsuz* (MK, III, 30-12).

ýolsuzyn [ýols(u)z(y)n nZsLWY] *ýolsuz, ýolsuz-ýodasyz: Altun ýyşyg ýolsuzyn asdym* (Tk, dg-35) — *Altyn ýyşy ýolsuz-ýodasyz aşdym (geçdim).*

ýoltur- I [يولتور] *ütdürmek, ýoldurmak: Ol takaguny ýolturdy* (MK, III, 69-4).

ýoltur- II [يولتور] **1)** *gutulyş, azat ediş tölegini bermek: Ol bulunug ýolturdy* (MK, III, 69-3). **2)** *boşatdyrmak, azat etdirmek: Ol gulyn ýolturdy* (MK, III, 69-5).

ýolug [يولغ] *pida, gurban etme: Miň kişi ýolugy bolup özüňe, Birgeler özün anyň gözünge* (MK, III, 10-13).

ýoluglug [يولغلغ] *pul tölenip, azat edilen adam (gul): Ýoluglug kişi* (MK, III, 37-8).

ýoluh [يولوخ] S: **ýoluk-** Her ýerde agraðdan gözge ýoluhgaý any bidaryg öltürgeýler (SB, 29a-25). Her kim alarga ýoluhsa öltürgeýler (SB, 31a-5).

ýoluk- [ýol(u)kd(y)m MDOLWY] *ýolukmak, duşmak, sataşmak, göze ilmek: Bir ýegriminç aý sekiz ýegrimike... ýolukdym Bolçu ügüzde üç karlukyg* (MÇ, go-1) — *On birinji aýyň on sekizinde Bolçy deryasynda üç garlyga ýolukdym.*

ýoluk- [ýo:luk-] [يولوك] *ýol tapmak, ugrukmak: Ýolukdy* (Tuhf, 10a-8).

ýoluk ermezün [ýol(u)k (e)rm(e)z(ü)n nZMr OLWY] *ýok bolmasyn: Türk budun ýitmezün teýin ýoluk ermezün teýin üze Teňri ter ermis* (Oý, çep-3) — *Türkmen halky ýitmesin diýip, ýok bolmasyn diýip, beýik Taňry (men) diýerdi (diýdi).*

ýolun- I [يولن] *ýolunmak, ütülmek: Saç ýolundy* (MK, III, 61-4).

ýolun- II [يولن] *ayrylyşmak, talagy berilmek: Uragut ýolundy* (MK, III, 61-6).

ýolun- III [يولن] *pul tölenip boşadylmak: Gul ýolundy* (MK, III, 61-4). *Bulun ýolundy* (MK, III, 61-5).

ýoluş- [يولش] *ýoluşmak, talaşmak: Buzun ýoluşdy* (MK, III, 54-14).

ýoly- [يولي] *syrnak, ýolmak: Ýolydy* (IBM, 108-3).

ýom [ýo:m] [يوم] *pata, ýagşy dileg, em-ýom, haýyr-doga: Ýom wereýin, hanym* (GA, 35-3).

ýomak [يوماق] *ýomak, degişme: Ýomak* (Tuhf, 13a-13).

ýon [ý:on] [يون] *gapdal, ýan: Ýonun aňaru, sagrysyn ärine dönderer* (GA, 9-9).

ýon- [ý:on] [يون ، يُن] *ýonmak, taraşlamak: Neçe ýitig byçak erse, öz sapyn ýonmas* (MK, I, 322-1). *Ýondy* (Tuhf, 37a-1). *Han gyzyna tyrnak ýonuň* (GA, 115-3).

ýonak [يئاق] *ýona: Ýonak* (MK, III, 21-16).

Ýonaryk [Ýo:na:ryk] [يُونُ اَرَق] *ýer ady: Ýonaryk* (MK, III, 106-17).

ýonçga [يونچغا] S: **ýorynjga** *Ýonçga* (IBM, 182-7).

ýond [يوند ، يُند] *at, ýylky: Ýond eti ýypar* (MK, III, 5-13). *Ýlkyçy kafyrlar ýond güderdi* (GA, 263-5). *Ýondlary taşra çykardy* (GA, 270-8). <> **ýond ýyly** – *ýylky ýyly: Ýond ýyly* (MK, III, 6-1).

ýondur- I [ýo:ndur-] [يوندور] *ýondurmak, dilim-dilim edip kesdirmek: Tillerini ýondurup, bir harytaga salyb, saklab erdi* (SB, 126b-21).

ýondur- II [ýo:ndur-] [يُندُر] *gaýtarmak, yza dolamak: Ol any ewge ýondurdy* (MK, III, 69-16).

ýondur- III [ýo:ndur-] [يُندُر] *gaýtarmak, gusmak: Är ýondurdy* (MK, III, 70-1).

ýongak [يونغاق] *galmagal, dawa-jenjel: Ýongak* (IBM, 146-4).

ýonguç [ýo:nguç] [يونغوچ] *ýonguç, rende: Ýonguç* (IBM, 160-14).

ýonma [ýo:nma] [يونه] *ýonma, ýonulyp ýasalan but: Ýonma agaç Taňryly* (GA, 181-6).

ýonmag [يُونَمَاق] *ýonmak, taraşlamak*: Hyýaluňuň butuny ýonmag ile Azer ola (KB, 3-12).

ýont [ýont aWY] S: **ýond** Biň ýont kalmyş (MÇ, gb-9) — *Müň at galdy*.

ýonuýy [ýo:nuýy يُونُوچِي] *ýonuýy, taraşlayýy, ýasaýýy*: Ew ýonuýy bolgaý (SB, 129b-3).

ýonul- [ýo:nul-يُنُلْ] *ýonulmak*: Ýygaç ýonuldy (MK, III, 59-1).

ýonun- [ýo:nun-يُنُنْ] *ýonyýan ýaly bolup görünmek*: Ol ýygaç ýonundy (MK, III, 61-11).

ýonuş- [ýo:nuş-يُنُشْ] *ýonuşmak*: Olar bir-birige ok ýonuşdy (MK, III, 55-1).

ýonyndy [ýo:nyndy يُونُنْدِي] *ýonutgy, ýonuşga*: Ýonyndy (MK, III, 28-15).

ýoňala- [يُكَالَا] *ýoňlamak, dümewlemek*: Ýoňalady (IBM, 105-11).

ýor- [يُورْ ، يُورْ] *ýormak (düýş)*: Tüş ýordy (MK, III, 90-14). Menim bu düşüm ýorygyl (GA, 43-7). Bu düýşümiň tagbyryny ýoraýym (KB, 102-6).

ýorçy [ýorçyn nIERWY] *ýolçy, ýolbelet, ýolbaşçy, serdar*: Oň Tutuk ýorçyn ýaraklyg eligin tutdy (Kt, gd-32) — *Oň Tutugy (ýanyndaky) eli (elleri) ýaragly serdarlary bilen tutdy*.

ýorga [يُورْغَا ، يُورْغَا ، يورْغِه] *ýorga*: Ýorga (IBM, 171-5). Ýorga (Tuhf, 170-8). Ölüleriňiziň ýorgasyna binerem (GA, 274-12). Ölüleriňizde andan ýorga ýokdur (GA, 275-2).

ýorgan [يُورْغَان ، يورْغَان ، يورْغَان] *ýorgan, körpe, örtük*: Ýorgan (IBM, 166-14). Ýorgan (Tuhf, 31b-12). Ala ýorgan içinde seniň-le tolaşmadym — (GA, 199-4).

ýorgun [يُورْغُون] *ýadaw, argyn, ýorgun*: Ýorgun atyň-la ardyna düşe sen (GA, 141-1).

ýort- I [يُورْت ، يورت] *çapmak (aty), ylgamak, ylgap gitmek, ýüwürmek*: Taň ata ýortalym (MK, III, 263-8). At üstinde ýortan Gazan (GA, 149-8). Geldigi ýaly alyna alub ýortdy (GA, 141-3). Ýort ogul, ugruň açyk olsun! (GA, 262-13). Ne turar sen, ogul, ýortgyl! (GA, 258-11). Tobralaryny teşib, tagjyl birle ýortar erdiler (SB, 129b-11).

ýort eýle- [يُورْت اَيْلَا] *ylgamak, çapmak, atly ýortmak*: Dün gatdy, ýort eýledi (GA, 263-3).

ýortgan [يُورْتْغَان] *ýel goýberegen, ýel çykaragan*: Ýortgan kişi (MK, III, 40-1).

ýortma [يُورْتْمَا] *çapma, ylgama, ýörüş*: Gije-gündiz diýmediler, ýortma oldy (GA, 301-10).

ýortug [يُورْتُغ] *patyşanyň daşyny gorayýan sakçy, janpena*: Ýortug (MK, III, 31-11).

ýortuş- [يُورْتُشْ] *ylgaşmak, ýaryşmak, atly ýaryşmak, at çapyşmak*: Ol meniň birle ýortuşdy (MK, III, 71-8). Ag boz atlar binibän ýortuşdylar (GA, 200-8).

ýorul- I [يُورُلْ ، يورُلْ] *ýadamak, armak, ýorulmak*: Ýoruldy (Tuhf, 9b-ç). Tokly başlu torý aýgyr ýoruldy (GA, 84-4).

ýorul- II [يُورُلْ] *çözülme, gaçmak*: Ogul beşikten ýoruldy (MK, III, 56-14).

ýorult- [يُورُلْت] *ýadatmak*: Goňur atym ýorultmyşam seniň için (GA, 145-13).

ýory- [ýoryd(y)m(y)z MDIRWY ýorys(a)r RSIRWY , ýoryd(y)m MDIRWY] **1)** *ýöremek, gitmek, süýşmek, ugramak*: Ol ýylka turgis tapa Altun ýyşyg toga Ertis ügüsige keçe ýorydymyz (Kt, gd-36-37) — *Şol ýylda Altun ýyşy aşyp (çykyp), Yrtyş derýasyndan geçip, türgeşlere tarap gitdik*. Ol ýolyn ýorysar unç tidim sakyntym (Tk, gd-24) — *(Men) ol ýol bilen gitse bolar – diýdim, (diýip) oýlandym*. Ançyp ol ýyl küzün ilgerü ýorydym (MÇ, gd-8) — *Ondan şoň şol ýyl güýzde ilerik-gündogara ýöredim (gitdim)*. **2)** *ýöremek, (garşysyna) çykmaq*: Ben utru ýorydym (MÇ, go-3) — *Men (duşmany) garşylamaga çykdy (ugradym)*. **3)** [ýoryd(y)m MDIRWY , ýoryl(y)m MLIRWY] *üstüne ýöremek, hüjüm etmek, goşun çekmek, sürmek, ýöriş etmek*: Ertiş ügüzige keçe ýorydym (Bk, gd-27) — *Yrtyş derýasyny geçip, ýöriş etdim (hüjüm etdim)*. Saby antag öňden kagangaru sü ýorylym timis (Tk, dg-29) — *(Çaparyň) sözi şeýle: «Öňden-Gündogardan kagana garşy ýöriş edeliň» diýdi*. **4)** [ýoryd(u)k ODRWY , ýor(y)m(y)s sMRWY] *ýörmek, ýaşamak, ýaşap ýörmek, ýaşamagy dowam etdirmek*: Iteriş kagan bilge Tonýukuk kazantuk üçün Kapagan kagan türk sir budun ýorydyky (bu...) (Tk, dg-61) — *Iteriş kaganyň, bilimli (akyly) Tonýukugyň gazanany (edeni) üçün Kapagan kaganyň türkmen syr halky ýaşap ýör*. Akaňym бага Теңрікен теңін анта ýorymys

(Oý, çep-5) — *Olaryň bir bölegi bolsa (meniň) kakama:* — *Taňry beren бага – diýip, şol ýerde ýördüler (ýaşayardylar).* <ýoryp tüs- [ýoryp tüsd(i)m MdsVt : PIRWY] *gaýtmak, dolanmak:* Anta ýana ýoryp tüsdim (MÇ, go-7) — *Ondan gaýdyp (ýene öýe) düşdüm (dolandym).* <ýoryýu kel- [ýoruýu k(e)lti ltlk : WYRWY] *ýöriş etmek, ýörişe gelmek, uruşmak üçin gelmek:* Ýygyn başy ýoryýu kelti (MÇ, gd-6) — *Ýygynyň başy (goşunbaşy) ýörişe (uruşmak üçin) geldi.*

ýory- II [ýor(ymys) RWY] *ýorulmak, ýadamak:* (Ol) bedük ermis Teňriken ýory(mys) (Oý, çep-6) — *Ol beýikdi, ýöne Taňry tarapyn ýoruldy.*

ýoryga [يُورِغَا] S: **ýorga** Ýoryga at (MK, III, 131-9).

ýorygly [يُورِغْلِي] *ýaýran, ýörgünli:* Kyz kişi sawy ýorygly bolmas (MK, I, 274-13).

ýoryk I [يُورِقْ] *açyk, anyk, düşnükli:* Ýoryk til (MK, III, 12-5).

ýoryk II [يُورِقْ] *özünü alyp barşy, tertibi, gatnaşygy:* Anyň ýorygy netek kişi bile (MK, III, 12-6).

ýoryk III [يُورِقْ] *ýöriş, atyň ýörişi, gidişi:* At ýorygy netek (MK, III, 12-8).

ýorymazun [ýor(y)m(a)zun NWZMRWY] *göçmezden, göçüp-gonmazdan, ýerinde-ýurdunda:* Türk sir budun ýerinte idi ýorymazun (Tk, go-11) — *Türkmen syrdam halkynyň (hany) yerinde-ýurdundady, göçüp-gonmazdan.*

ýorynça [يُورِنْجَا , يُورِنْجَا] S: **ýorynja** Ýorynça (MK, III, 319-16). Biçme ýorynça (MK, I, 360-13).

ýorynja [يُورِنْجَا] *ýorunja (oguzça):* Ýorynja (MK, III, 277-16).

ýorypan [ýor(y)p(a)n NPRWY] *ýöräp, ýöribän:* Seleňe kody ýorypan karagyn kysalata ebin barkyn anta bozdym (Bk, gd-37) — *Seleňe boýy bilen aşaklygyna ýöräp (gidip), (olary) gaty gysyp, şol ýerde (olaryň) öýlerini, tamlaryny bozdum (ýykdy).*

ýoryş- I [يُورِشْ] *ýöreşmek, ýöreşip ýaryşmak:* Ol meniň birle ýoryşdy (MK, III, 52-17).

ýoryş- II [يُورِشْ] *könelmek, çagşamak, solmak:* Turku ýoryşdy (MK, III, 53-1).

ýoryt- I [ýor(y)td(y)m MDTRWY , ýorytd(y)m MDTIRWY] *sürmek, ýöretmek, goşun çekmek:* Ol sabyg esidip sü ýorytdym (Tk, dg-35) — *Ol sözi eşidip, goşun çekdim.* Bunça ýirke tegi ýorytdym (Kt, go-4) — *Şunça ýere (goşun) çekdim (sürdüm).*

ýoryt- II [ýor(y)tmaz MTRWY] *üýtgetmek, ýoldan çykarmak, azdyrmak, azaşdyrmak:* Edgü bilge kisig edgü alp kisig ýorytmaz ermis (Kt, go-6) — *Gowy, akylly adamlary, oňat alplary (batyrlary) (tabgaçlar) ýoldan çykaryp bilmediler (azdyryp bilmediler).*

ýosal [يُوسَال] *orta boýly:* Ýosal (IBM, 142-16).

ýotuz [ýot(u)zyn nlqTWY] *ayal-gyz:* Taňut budunyg bozdym oglyn ýotuzyn... altym (Bk, gd-24) — *Tangut halkyny ýeňdim, ogluny, aýal-gyzyny aldym.*

ýowm [يُوم] *bir gije-gündiziň dowamlylygy, gün, zaman:* Görerler ýowmy mübtelada, haçan kim erişe ferda (ND, 2a-11).

ýowşan [يُوشَنْ] *pürli ösümlük, ýowşan:* Ýowşan düýbi berk olmaz (GA, 248-4).

ýowuk [يُوُوقْ] *golaý, ýakyn:* Ýowuk (Tuhf, 28b-9).

ýowun [ýo:wun يُوُؤُنْ] S: **ýogyn** Ýowun (Tuhf, 26b-11).

ýoý- [يُؤِي] *ýoýmak:* Ýoýub any aklu külde mahw eden yrfan nedir (ND, 7a-7).

ýoza- [يُؤَا] *gysyr galmak, ýoz bolmak:* Koý ýozady (MK, III, 63-3).

ýögerü [ýög(e)rü VrgVy] *ýokary:* Türk begler budun ögrip sebinip toňtamyş közi ýögeri köri (Bk, gd-2) — *(Men han bolanynda,) türkmen begleri, halky begenip, söýnüp, togtan gözlerini umyt bilen ýokary (asmana) dikkiler.* Türk budun ýok bolmazun tiýin budun bolçun tiýin akaňym Ilteris kaganyg ögim Ilbilge katunyg Teňri töpesinde tutyp ýögerü kötürmis erinç (Kt, gd-11) — *Türkmen halky yok bolmasyn diýip, (goý,) halk bolup galsyn diýip, kakam Ilteris kagany, ejem Ilbilge hatyny Taňry depesinde (gögüň ýokarsynda) saklap, ýokary göteripdir.*

ýön I [يُون] *ugur, tarap:* Köňlum çeleb ewi-dür, ýöni ol ýola, gawydur (KB, 367-8).

ýön II [يُون] *hakýkat, dogry, dogruçylylyk*: Ýön (Tuhf, 22a-13).

ýönel- [يُونِل] *ýönelmek, ugramak*: Kafyr illerine ýöneltiler (GA, 30-3). Ýönelmek aňa jezebe taňa... bagludur (KB, 366-6).

ýönke- [يُونَك] *ýamanlamak, şugullamak, ýöňkemek*: Any ýönkeg ýöňkedi (MK, III, 278-10). Ol any begge ýöňkedi (MK, III, 294-2).

ýönkeg [يُونَكَغ] *töhmüt, şyltak*: Any ýönkeg ýöňkedi (MK, III, 278-10).

ýönket- [يُونَكْت] *şugullamak, gybat etmek*: Ol any begge ýönketdi (MK, II, 263-8).

ýöp [يُوب] S: **ýön II** Ýöp (Tuhf, 22a-13).

ýör- I [يُور] 1) *ýöremek, ýol geçmek*: Ýer basmaýyb ýöriýen (GA, 199-8). Rõwşen bu durur ýanmah oldy, ýör ne wajyb (KB, 10-3). Gijeler ýörüb, gündüz tüşer erdiler (SB, 23a-14). 2) *görkezilen ugur, düzgün boýunça hereket etmek*: Ýöri, war günbe-gün artdyr kemaly (ND, 27a-2). 3) *gezmek, gezim etmek, aýlanmak*: Ýörür men ýerde yzny görmek üçin (Mn, 303a-9). Ferşi ýerige balyg we özge haýwanaty aby suratyny ýasadylar kim, suw içide ýörür erdi (SB, 13b-8). 4) *baryş-geliş etmek, gatnaw etmek*: Arada ýahşy kişiler ýörüb, sulh (ýaraşyk) kyldylar (SB, 14a-6). 5) *ýöriş etmek, goşun çekmek, ugramak*: Leşgerni başlab, Turanga ýörüdi (SB, 14b-21). 6) *kömekçi işlik, gymyldy-hereketiň dowamlylygyny, çylşyrymly häzirkiz zamany görkezýär*: Bir ýigit warmyş, gyzyň diýü geli ýörir (GA, 178-4). Işde sürülüb gide ýörir (GA, 2-6). Gara ewli, ýagny ýolda çerik birle hub ýörür (SB, 125b-28). <ýaýak ýör- – pyýada ýöremek: Ýakub Ýehudaga tekýe kylyb ýaýak ýörür erdi (SB, 6a-9). <ýol ýör- – gitmek, ýol geçmek, uzak ýere gitmek: Iki aý ýol ýörüdiler (SB, 128b-7).

ýör- II [يُور] *çözmek*: Uragut oglyn beşikden ýördi (MK, III, 140-1).

ýöre [يُور] *her bir zadyň daş tarapy, töweregi*: Ýöre (MK, III, 18-3).

ýöret- [يُورِت] 1) *işletmek, salmak, urmak*: Kafyra at saldylar, gylyç ýörettiler (GA, 270-6). 2) *rowaçlandyrmak, berjaý etdirmek*: Ýörettdi hökmün, eý Nagşy, olub ol gadam jan soltan (ND, 21b-7).

ýörge- [يُورَك] *dolak dolamak*: Ol azagyn ýörgedi (MK, III, 227-5).

ýörgek [يُورَكَك] *bulut*: Gök ýörgek boldy (MK, II, 231-10).

ýörgemeç [يُورَكَمَج] *ýörme, bagyr-öýkenden edilen şöhlät şekilli iýmit*: Ýörgemeç (MK, III, 42-4).

ýörgen- [يُورَكَن] *ýapynmak, örtünmek, çolanmak*: Är ýogurganga ýörgendi (MK, III, 77-9).

ýörgenç I [يُورَكَنَج] *egri-bugry, egrembugram*: Ýörgenç (MK, III, 286-11).

ýörgenç II [يُورَكَنَج] *agajy gysyp guradyň çyrmaşyk ot*: Ýörgenç (MK, III, 286-12).

ýörgenjü [يُورَكَنَجُ] *dolak*: Azagynga ýörgenjü sarlady (MK, III, 219-14).

ýörgeş- [يُورَكَش] *oralmak, çigişmek, çolaşmak*: Ýip ýörgeşdi (MK, III, 73-4).

ýörget- [يُورَكْت] *oratmak, saratmak, işdirmek*: Ol ýip ýörgetti (MK, II, 285-5).

ýöri- [يُورِي / يوره] S: **ýör-** I 1) Är ýöridi (MK, III, 62-12). Ýörimek (IBM, 124-12). 2) *barmak, ýanyňa barmak*: Bezirgenler ýöridiler, ýigidiň elin öpdiler (GA, 74-4). Iki aý ýol ýörüdiler (SB, 128b-7). <ýöre kel- [ýöre k(e)lti ltlk : ArVy] *ýöräp gelmek, gelmek*: Kergün Sakysyn Şyp başyn ýöre kelti (MÇ, gd-4) — *Kergüni, Sakysyň, Sybasyň üsti bilen (duşman) geldi*. <ýöri bar- [يُورِي بار] *ýöräp gitmek, ýöräp barmak*: Ýöri bardy (Tuhf, 10a-7).

ýörir [يُورِر] *ýöreyänler*: Uçardan gaz, tawuk ýörirden keyik, tawşan bu howlyýa tolduryb, oguz ýigitlerine buny dam etmişdi (GA, 255-4).

ýöriş [يُورِيَش] *ýöreyiş, gidiş*: Apul-apul ýörişi adam kibi (GA, 213-12). Apul-apul ýörişinden agam Beýrege beňzederin (GA, 106-9).

ýöriş et- [ýöri:ş et- يوريش ات] *ýöriş etmek, ýöremek, goşun çekmek*: Begler hysara ýöriş etdiler (GA, 120-12). Galyn oguz üstüne ýöriş etdi (GA, 19-4).

ýörit- [يُورِت] *içini sürmek, geçirmek, ýöretmek*: Ot anyň garnyn ýöritti (MK, II, 254-11).

ýörü- [يُورُور] S: **ýör-** Ýörüdi (Tuhf, 35b-10).

ýörük I [يُورُكْ] *sözün manysy: Söz ýörügi* (MK, III, 14-8).

ýörük II [يُورُكْ] *yorgut, çözügüt: Tüş ýörügi* (MK, III, 14-7).

ýörüt- [يُورُتْ] *dowam etdirmek, ýöretmek: Ata adyny ýörütmeýen hoýrad ogul* (GA, 4-9).

ýu I [يُو] *agyzdyryk, uýan, owsar: Ýularyn syryb salywerdiler* (GA, 185-13).

ýu II [يُو] *ayallaryň birinden utananda ulanyan ümlügi: Ýu* (MK, III, 162-6).

ýuba- [يُيَا] *äsgermezlik etmek, üns bermezük: Är işig ýubady* (MK, III, 61-17).

ýubagu [يُيَاغُو] *gözden salnan, pisint edil-medik: Ýupagu iş* (MK, III, 27-3).

ýubakuluk [يُيَاقُلُكْ] *gyzzyrma tutan wagtyndaky titretme, üşütme: Ýubakuluk* (MK, III, 42-12).

ýubal- [يُيَالْ] *işi öz akymyna, göýbermek: İş ýubaldy* (MK, III, 55-15).

ýubat- [يُيَاتْ] *sowuk-sala seretdirmek: Ol işig ýubatty* (MK, II, 254-2).

ýubyla- [يُيِيَالْ] *aldamak (oguzça, gypjakça): Ol any ýubylady* (MK, III, 241-16).

ýud [ýu:d يُوْد] S: **ýuwut** *Ganlu guruk üzüb çab-çab ýuwdan* (GA, 46-3).

ýudruklan- [يُيُدْرُقْلَنْ] *ýumrugyňy düwmek: Är ýudruklandy* (MK, III, 81-16).

ýudyl- [ýu:dyl- يُوْدُلْ] *ýuwdulmak: Niçe-niçe totagy derdi ile gan ýudyla* (KB, 446-11).

ýufga / ýufka I [يُفْغَا ، يُفْكَا] *ýuka, galyň däl, inçe, çuň däl: Ýufka* (MK, III, 153-5). Nägäh bir ýufga suwga ýetişdi kim, şor ýerge tüşüb erdi (SB, 31a-18).

ýufga II [يُفْغَا] *ýalan, özgäniň adyny dakynan, jümri: Ýufga* (MK, III, 24-16).

ýufgat- [يُفْغَاتْ] *gödeklik, edepsizlik, etmek: Oglan ýufgatty* (MK, II, 284-15).

ýufkalan- [يُفْكَالَنْ] *ýaranjaňlyk etmek: Ol maňa ýufkalandy* (MK, III, 152-10).

ýufuş [يُفْشُ] *toy sowgady: Ýufuş* (MK, III, 9-1).

ýufuş- [يُفْشُ] *birek-birege kömek etmek, goldaw bermek: Olar ikki ýufuşdy* (MK, III, 53-14).

ýufuşlyg [يُفْشُلُكْ] *sowgatly: Ýufuşlyg gelin güzegü ýawaş bolur* (MK, III, 9-5).

ýuga [يُوغَا، يُغَا] *gatlakly, gatlama: Ýuga* (MK, III, 20-8).

ýugaç [يُغْجْ] *garşylykly tarap, kenar: Ýugaç geçtim* (MK, III, 7-4).

ýugak [يُغَاكْ] *suw guşy: Akturur gözüm ýulak, Tüş kylur ördek, ýugak* (MK, I, 190-11, 13-12).

ýugçy I [ýugçy IEGWY] *agçy, aglayjy, nala ediji: Ýugçy sygytçy kytaň tataby budun başlaýu Udar Seňün kelti* (Kt, dg-12) — *Aglaýjy, nala çekiji hökmünde (gynanç bildirmäge) Udar Seňüniň ýolbaşçylygynda kytaň, tataby halklary geldi. Ýugçy sygytçy* (Kt, gd-4) — *Aglayjy, nala ediji.*

ýugçy II [يُغْجِي] *ýuwujy, ýuwýan: Ýugçy tonga suw pürkürdi* (MK, II, 134-10).

ýugdu [يُغْدُو] *düýäniň alkym tüýleri: Ýugdu* (MK, III, 23-6).

ýugla- [ýuglam(y)s sMALGWY] *aglamak, ýyglamak: Bunça budun kelipen sygtamys ýuglamys* (Kt, gd-4) — *Şunça halk gelip nala etdi, aglady (ýyglady).*

ýugru / ýugruý [يُغْرُو / يُغْرُوِي] *düýe ýüňüniň uzynlygy: Ýugru / ýugruý* (MK, III, 23-14).

ýugrul- [يُغْرُلْ] *ýugrulmak: Un ýugruldy* (MK, III, 75-9).

ýugrum [يُغْرُمْ] *ýugrum (un): Bir ýugrum un* (MK, III, 35-8).

ýugruş [يُغْرُشْ] *wezir derejesindaki köşk wezipesi. Ol diňe türkmenlere berilýän derejedir: Ýugruş* (MK, III, 31-1).

ýugruş- I [يُغْرُشْ] *ýugruşmak: Ol aňar un ýugruşdy* (MK, III, 171-16).

ýugruş- II [يُغْرُشْ] *agzyň guramak: Suzuk agyzda ýugruşdy* (MK, III, 72-1).

ýugry [يُغْرِي] *legen, jam: Aş tatygy tuz, ýugryn ýiýmes* (MK, III, 24-2).

ýugur- I [ýug(u)ru WRGWY] *depelemek, basgylamak, ýöräp gitmek: Kök Öňüg ýuguru Ötüken ýysgaru udyztym* (Tk, go-15) — *(Men*

goşuny) *Kök Öň derýasynyň (üsti bilen) ýöräp gidip, Ötüken ýyşyna dag ýaýlasyna alyp bardym. Öňreki er ýuguru tegirip... asdymyz* (Tk, dg-26) — *Öňdäki ärler (adamlar) (gary) basgylap gidip (ýol açdylar), (şeydip) ... gerişden aşdyk.*

ýugur- II [يوغر] *ýugurmak*: Ýugurmak — (IBM, 122-13). Ýugurdy (Tuhf, 26a-ç).

ýugur- III [يوغر، يُغر] *owratmak*: Buga bir mermer taşy ýugurdy, peýnir kibi ditdi (GA, 180-10).

ýugurguç [يُغْرُغُج] *hamyr ýaýmak üçin ulanylýan gural, esbap*: Ýugurguç (MK, I, 409-2).

ýugurt- [يُغْرُت] *ýugurtmak*: Un ýugurtty (MK, III, 322-8).

Ýuhanna [Yuhanna: يوحنا] *adam ady (erkek), Injiliň bir nusgasynyň ýazary*: Biri Ýakub–Ýuhanna gardaşy (SB, 21b-21). Ýuhannaýy-hawaryny kim, kätibi-Injil erdi, bir jeziräge ýiberib mahbus kyldy (SB, 21b-32).

ýuhla- [يُوْخْلَا، يَحْلَا] *uklamak, ýatmak*: Ol henüz ýuhlab erdi (SB, 25a-7). Ol henüz ýuhlab erdi (SB, 128a-20).

ýuka [yuka: يُوكَا] *ýuka, ýeňil*: Ýuka (Tuhf, 14a-7).

ýukla- [يُوكْلَا] *uklamak*: Hyýal kylur erdi kim, ýuklab tururlar (SB, 25a-7).

ýuku [يُوكُو] *uky*: Ol dagy ýukuda anyň boýny birle gollaryga goýdy (SB, 11b-23). Ýukudan oýgandy (SB, 11b-23). Ýukuda anyň boýny birle gollaryga goýgaý (SB, 11b-22).

ýul [يُل] *gözbaş, çeşme*: Jokrama ýul (MK, III, 3-16).

ýul- [(ý)ulm(a)d(y)m MDMLW(Y)] *almak, eýelemek*: Ebin barkyn ýylkysyn ýulmadym (MÇ, gd-2) — (*Ýönekeý halkyň öýüni, jaýyny, ýylkysyny almadym (eýelemedim)*). <ýulgaly bar- [ýulg(a)ly b(a)rdy IDRb : ILGLWY] *çapawullamaga, talamaga, alamana gelmek, eňmek*: Syňar süsi ebig barkyg ýulgaly bardy (Bk, gd-32) — (*Olaryň goşunynyň bir bölegi (biziň) öýümizi-öwzarymyzy talamaga geldi*). <ýulyp bar- [ýulyp b(a)rm(y)s sMRB PILWY] *talamak, ýykyp-ýumurmak, küil-uşak etmek, tep-tekiz etmek*: Anta ötrü türgis karlukyg tabaryn alyp ebin ýylyp barmys (MÇ,

go-5) — *Ondan soň türgeşleri, garlyklary (derbi-dagyn edip,) malyny (baýlyklaryny) alyp, öýlerini talap geldim.*

ýula [يُلا، يَلَا] 1) *çyra*: Çakmak çakyb äwse galy uzynur ýula (MK, III, 19-5). 2) *maşal, ýiti ýagty bermek üçin ujuna ýagly esgi daňlyp ýakylyan taýak, fakel*: Köňül perwana boldy ol ýulaga (Mn, 303a-3).

Ýula [Ýula ALWY] *kölüň ady*: Ebimin Ersegünte Ýula költe kotym (MÇ, go-6) — *Öýümi Ersegünde, Ýula kölüniň (ýanynda) goýdum.*

ýulajy [يُولَجِي] *goraýjy, goragçy*: Ýulajy (IBM, 155-11).

ýulak [يُلَاق] *bulak, çeşme*: Ýol ýulak (MK, III, 13-10).

ýulaklan- [يُلَاقْلَان] *bulaklanmak, bulak köpelmek*: Ýer ýulaklandy (MK, III, 80-16).

ýular [يُولَار، يُولَارْ] *uýan, owsar, jylaw*: Ýular (MK, III, 20-16). Ýular (IBM, 174-2). Ýular (Tuhf, 18a-3).

ýularla- [يُولَرَلَا] *uýanlamak*: Ýund başyn ýularlab keňildi (MK, III, 7-10).

ýularlan- [يُولَرْلَان] *uýanlanmak*: At ýularlandy (MK, III, 80-4).

ýularlyg [يُولَرْلِيْغ] *uýanly*: Ýularlyg at (MK, III, 37-2).

ýulaş- [يُولَاش] *hapalanmak, kirlemek, bulaşmak*: Ýulaşdy (Tuhf, 32a-6).

ýulaý- [يُولَاي] *kömek etmek*: Beg buzunug ýulaýdy (MK, III, 64-8).

ýuldra- [يُولْدَر] *ýaldyramak, ýyldyramak*: Gylyç ýuldrady (MK, III, 322-14).

ýuldruga [يُولْدُرْغَا] *boýnuzyn, bir ösümlük*: Ýuldruga (MK, III, 319-11).

ýulduz [يُولْدُوز، يُلْدُوز، يِلْدُوز] S: **ýylduz** Togdy ýarug ýulduzy (MK, I, 88-15). Ýulduz (MK, III, 30-6). Ýulduz (Tuhf, 36a-4). Şemsindäki ýulduzlary näzik diýelüm biz (KB, 61-5).

Ýulduz [يُولْدُوز] *adam ady (erkek), Oguz hanyň alty oglunyň biri, Ýyldyz han*: Ýulduz oglunyň ahwalyny tamam aňa şerh kylyb tiýdi (SB, 129a-21). We üçülenjiniň ady –Ýulduz han (SB, 122b-23).

Ýulduz köl [Ýulduz kö:l يُلْدُزْ كَوْلْ] *köl ady*: Ýulduz köl (MK, III, 99-6).

ýulk- [يُلْكْ] **1) sýpjyrmak**: Taş anyň azakyn ýulkdy (MK, III, 321-11). **2) soýmak, almak**: Ol andan neň ýulkdy (MK, III, 321-15).

ýulka- [يُولْكَا] *ýolmak, ütmek*: Ýulkady (Tuhf, 37a-10).

ýulkaş- [يُلْكَاشْ] *soýulmak, çyzylmak*: Ýulkaşdy neň (MK, III, 73-1).

ýulkun- [يُلْكَُنْ] *sypjyrynmak*: Ýulkundy neň (MK, III, 77-7).

ýulkuş- [يُلْكَُشْ] *ýoluşmak, alyşmak*: Olar bir ikindiden neň ýulkuşdy (MK, III, 73-2).

ýulrat- [يُلْرَاتْ] **1) ýaldyratmak**: Ol kumganyg ýulratty (MK, II, 284-3). **2) agartmak**: Kirşen anyň ýüzin ýulratty (MK, II, 284-1).

ýulryt- [يُلْرَيْتْ] **1) ýalawlatmak, alawlatmak**: Ol ot ýulrytty (MK, II, 283-14). **2) ýaldyratmak**: Ol tuçug ýulrytty (MK, II, 283-15).

ýulyç [يُولُجْ] *geçi çöpüri*: Ýulyç (MK, III, 20-7).

ýum- [يُومْ ، يُمْ ، يَوْمْ] **1) ýummak, açyk bir zady (gözi) ýapmak**: Är göz ýumdy (MK, III, 48-6). Hyýaluň yşkyna gözüm ýumaram (KB, 439-7).

2) bükme, epmek: Şahadat barmagyny... gabzasynuň arkasy üzre ýumgaý, uzatmagaý (Ýaý, 114b-8).

ýumak [يُومَاقْ] *ýumak, kelep*: Ýumak (IBM, 159-13).

ýumakla- [يُومَاقْلَا] *ýumaklamak, keleplemek*: Ýumaklady (Tuhf, 31b-3).

ýumdar- [يُومْدَارْ] *toplamak, ýygnamak*: Ol kişini ýumdardy (MK, III, 69-15).

ýumgak [يُومْغَاقْ] *togalak, tokga, ýumak*: Ýumgak (MK, III, 33-3).

ýumgaklan- [يُومْغَاقْلَانْ] *togalak, ýumak görnüşe gelmek, togalak bolmak*: Ýumgaklandy neň (MK, III, 82-5).

ýumgakly I [يُومْغَاقْلَى] *ýumakly*: Ýumgakly (Tuhf, 34b-9).

ýumgakly II [يُومْغَاقْلَى] *ýumrukly*: Ýumgakly (Tuhf, 34b-9).

ýumgy [يُومْغَى] **1) toplanan**: Ýumgy neň (MK, III, 26-13). **2) hemme, bütün**: Kişi ýumgy geldi (Mk, III, 26-13).

ýumgylyg [ý(u)mg(y)l(y)g GLGMY] *umuman, netijede, jemi*: Ýumgylyg bes ýetmis eçim atym (Oý, çep-4) — *Umuman, (meniň) altmyş baş arkam*.

ýumjak [يُومْجَاقْ] *ýumşak, mylaýym, näzik*: Ýumjak (Tuhf, 36b-9).

ýumluş- [يُومْلُشْ] *ýumulmak*: Gözler ýumluşdy (MK, III, 74-7).

ýumruk / ýumrug [يُومْرُوكْ / يُومْرُوكْ] *ýumruk*: Alnyna ýumrugyny taýady (GA, 182-5). Ýumrugymda talbynan şahyn benim guşumy alur gördüm (GA, 42-13). Buganyň alnyna ýumruk ile urdy (GA, 16-8). Ol kybty ol ýumruk zarby birle heläk boldy (SB, 7b-2).

ýumrukla- [يُومْرُوكْلَا] *ýumruklamak*: Ýumruklady (Tuhf, 32a-5).

ýumrulan- [يُومْرُلَانْ] *düýrlenmek, toplanmak*: Ýumrulanyp ýerinden öri turdy (GA, 23-8).

ýumrutga [يُومْرُوتْغَا] *ýumurtga*: Ýumrutga (Tuhf, 7b-5).

ýumrutla- [يُومْرُوتْغَلَا] *ýumurtgalamak*: Ýumrutlady (Tuhf, 8a-13).

ýumru-ýumru [يُومْرُو يُومْرُو] *möññürrip (aglamak)*: Ýumru-ýumru aglady (GA, 56-8).

ýumry I [يُومْرَى] *ýumry, togalak*: Ag meýdanda ýumry başy tobça kesdim (GA, 277-8). Bir ýigidiň Garatag ýumrysınça maly olsa, ýygar-direr talab eýlar, nesibinden artygyn iýe bilmez (GA, 3-2).

ýumry II [يُومْرَى] **1) ýumak**: Ýumry (Tuhf, 34b-9). **2) ýumruk**: Ýumry (Tuhf, 34b-9).

ýumşa- [يُومْشَا] *ýumşamak*: Ýumşady neň (MK, III, 226-14).

ýumşag ol- [يُومْشَاغْ] *ýumşamak, ýumşak bolmak*: Ýumşag oldy (IBM, 114-16).

ýumşak [يُومْشَاقْ] *ýumşak, gaty däl*: Ýumşak (MK, III, 33-7). Ýumşak (IBM, 154-9). **<gulagyn ýumşak eti – gulagyn aşagynda sallanyp duran ysyrğa asylyan ýeri**: Ýaýny doldurmak... gulagynyň ýumşak etine ýetire, andan eksik bolmagaý, aýypdur (Ýaý, 119a-2).

ýumşaklan- [يُمَشَّقَلْنَ] **1)** *ýumşak göwünli bolmak*: Ýumşaklandy (MK, III, 82-3). **2)** *ýaýyp-lamak, ýaranjaňlyk etmek*: Ýumşaklandy (MK, III, 82-3). **3)** *boýun egmek*: Är ýumşaklandy (MK, III, 82-3).

ýumşat- [يُمَشَّتْ ، يُمَشَّتْ] *ýumşatmak*: Ol teri ýumşatty (MK, II, 284-14). Ýumşatdy (IBM, 116-2). Any täze guýruk ýagy birle ýumşatgyl (Ýaý, 136b-1).

ýumtur- [يُمْتُرْ] *ýumdurmak*: Ol anyň gözini ýumturdy (MK, III, 69-7).

ýumul- [يُمُلْ] *ýumulmak*: Bu är ol gözi ýumulgan (MK, III, 41-13).

ýumun- [يُمُنْ] *gözünü ýuman ýaly etmek, ýumjuklatmak*: Ol gözini ýumundy (MK, III, 61-9).

ýumur I [يُومُورْ] *maýa, hamyrmaýa, gönezlik*: Ýumur (Tuhf, 5a-4).

ýumur II [يُومُورْ] *gabyk, paçak*: Ýumur (Tuhf, 29a-ç).

ýumur III [يُمُرْ] *köriçege (haywanlarda)*: Ýumur (MK, III, 7-9).

ýumur- [يُومُورْ] *ýumurlamak, tekizlemek, düzlemek*: Ýumurdy (Tuhf, 35b-7).

ýumurla- [يُومُورْلْ] *ýumaklamak, ýumak etmek*: Ýumurlady (Tuhf, 31b-ç).

ýumurlan- [يُمُرْلَنْ] *toplanmak (oguzça)*: Sü ýumurlandy (MK, III, 80-3).

ýumurta [يُومُرْتَا] S: **ýumurtga** Ýumurta (IBM, 165-6).

ýumurtga [يُومُورْتِغَا ، يُمُورْتِغَا] *ýumurtga*: Ýumurtga (MK, III, 320-2). Her ýyl niçe miň altun ýumurtga hyraj resmige berür erdi (SB, 19a-6). Ol towuk kim, altun ýumurtga berür erdi galmady (SB, 19a-7).

ýumuş I [يُمُشْ] *ilçilik, iki we ondan köp adamyň arasynda gatnaşygy ýola goýýan*: Ýumuş (MK, III, 9-6).

ýumuş II [يُومُشْ] *birine tabşyrylan iş, ýerine ýetirmeklige ynanylan, niýetlenen iş, ýumuş ⇨ ýumuş oglany – tabşyrylan işi ýerine ýetirmäge ýetişen oylan, hemişe ýumuş buýrulan ýetginjek*: Men dahy bir ýumuş oglanyýam (GA, 160-13).

ýumuşçy [يُمُشَّجِي] *perişde, melek*: Ýumuşçy (MK, III, 9-8).

ýumuşga [يُمُشَّغَا] S: **ýafyşgu** Ýumuşga (MK, III, 36-9).

ýumuz [يُمُزْ] *yognas, dayaw*: Ýumuz är (MK, III, 8-3).

ýumyt- [يُمِيتْ] *toplanmak, ýygnanmak*: Kişi ýumytty (MK, I, 251-15). Ol kişiler ol ýumytgan (MK, III, 40-7).

ýun- [يُنْ] S: **ýuwun-** Är suwda ýundy (MK, III, 49-1). Uly tehäret diýdügümüz ýunmak kibi jünublikden, haýzdan, nifasdan (MAS, 6b-4).

ýunan [ýu:na:n يونان] *ýer-ýurt ady, Gresiýa, Ýunanystan*: Beýtil-Mukaddes Ýunan mulukyga tüşdi (SB, 17a-16). Batalysaýy-muluky-Ýunan dek... (SB, 19a-16).

ýunany [ýu:na:ny يونانى] **1)** *greklere degişli*: Arastu ol ylymlarny ýunany tilige nakl kyldy (SB, 19a-24). **2)** *grek, ýunan, Ýunanystanda ýaşayan*: Rum mulukynyň zikri we ýunanylar we gaýruhum... sebt kylgumyz turur (SB, 20a-33).

ýundak [يُنْدَقْ] *at tezegi*: Ýagyň erse gerek ýundagy tegir (MK, III, 33-11).

ýundy [ýu:ndy يُنْدِي] S: **ýuwundy** Ýundy (MK, III, 23-9).

ýun guş [يُونُ قُشْ] *tawus*: Ýun guş (MK, III, 106-16).

ýunjut- [يُنْجُتْ] *ynjytmak, göwnüne degmek*: Ol any ýunjutty (MK, II, 283-6).

ýunjy- [يُنْجِي] **1)** *ynjamak, ýaramazlaşmak*: Bilge бүкү ýunjydy (MK, III, 224-6). **2)** *göwni galmak, öýkelemek, ynjamak*: Är ýunjydy (MK, III, 224-5).

ýunjyg [يُنْجِغْ] **1)** *erbet, ynjyk*: Ýunjyg iş (MK, III, 31-5). **2)** *ynjyk, öýkelek*: Ýunçyg är (MK, III, 31-6).

ýunjyr- [يُنْجِرْ] *erbetleşmek, kynlaşmak*: Är işi ýunjyrdy (MK, III, 69-12).

ýunmak [يُونُغْ] *ýuwunmak, arassalanmak*: Bu ten ýunmak-la eý zahyd, alynmaz menzili maksud (ND, 10b-2).

ýunt I [يُونُطْ] *betbagyt, bagtygara*: Ýunt (Tuhf, 9a-6).

ýunt II [يُونْتُ] *gyzylymytyl goňur*: Ýunt (Tuhf, 9a-ç).

ýuntawly I [يُونْتَاوْلِي] *betbagt, bagtygara*: Ýuntawly (Tuhf, 14a-8).

ýuntawly II [يُونْتَاوْلِي] *gyzylymytyl-goňur*: Ýuntawly (Tuhf, 14a-8).

Ýunus [Ýu:nus يُونُس] *adam ady (erkek), pygamberleriň biri*: Erse Ýunus kentden çykdy (SB, 25a-32). Ýunus alaýhyssalam ýol üstide muntazyr erdi (SB, 25b-1).

ýuň [يُنْكَ] *iç-goş, içege*: Ýuň (MK, III, 267-11).

Ýuňu [يُنْكُو] *derýa ady*: Ýuňu (MK, III, 272-16).

ýup [يُوب] *depe*: Ýup (Tuhf, 31a-9).

ýupan- [يُوپَان] *köşeşmek*: Gähi Rüstem ýupanur rezmi içinde (Mn, 294a-7).

ýupka / ýuwka [يُفْقَا/يُفْقَا] S: **ýuwka** Ýupka (MK, III, 25-12).

ýurbaş [يُرْبَاش] *bulaşan, bulaşyk, bulam-bujar*: Ýurbaş iş (MK, I, 383-1).

ýurçy [يُرْجِي] *ýola belet, ýol görkeziji, ýol-belet*: Ýurçy (MK, III, 22-17).

ýurd et- [يُورِد ايد] *ornaşmak, mekan tutmak, ýurt edinmek*: Ýurd edeli jan zülfüni bir gije dolanmamyşam (KB, 417-16).

ýurt / ýurd [ýurtda ADTRWý ýu:rt / ýu:rd يورِد / يورْت] **1** *ýurt, watan, ülke*: Usyn Buntatu ýurtda ýatu kalur erti (Tk, gd-19) — (Olar) *Usyn Buntatu diýen ýerde ýaşamaga galdylar*. Ýerin-ýurdyn tutdum (GA, 170-9). Jeýhundan nary ýurtlary bar erdi (SB, 130a-27). **2** *köne binalaryň galyndysy*: Ýurt (MK, III, 5-5). **3** *düýp, teýkar*: Gaba agajy ýer-le, ýurdy-le gopardy (GA, 50-8).

ýurtçy [ýu:rtçy يورْتْجِي] *wezipe, hormatly at, kethuda*: ...aňa köb söýürgallar kylyb, il ýurtçysy kyldy (SB, 121b-20).

ýurun [يُرُن] *ýüpek mata bölegi*: Ýurun (MK, III, 16-8). <>**ýurun ýaka** – *ýüpekden ýaka*: Ýurun ýaka (MK, III, 16-8).

ýurunlug [يُرُنْلُغ] *ýüpek egin-eşikligi bolan (aýal)*: Ýurunlug uragut (MK, III, 37-15).

ýusnam [يُسْنَام] *esbap*: Ýusnam (IBM, 173-12).

Ýusuf [يُوسُف] *adam ady (erkek), Ýakub pygamberiň ogly*: Ikinji, Ýusufyň syryn, eger etdiňse ger seýran (ND, 22b-6). Özi Ýusuf, gözi Musa, zehi Adam, zi Hawadur (KB, 16-14). Kylur Ýusufny Mysyr ilinde soltan (Mn, 291a-5). Ýakub dagy Ýusufny köb sewer erdi (SB, 4a-7).

ýusun [ýu:su:ن يوسون] *düzgün, tertip, ýörelge*: Any ilçilik ýusunyga Oguzga ýiberdi (SB, 122a-4). Üç ýyllyk malny takdyma ýusuny birle tertib kylyb, bizge teslim ediň (SB, 124a-16).

ýusunlyk [ýu:sun:lyk يوسون ليك] *sypatly, görnüşli, ýaly, meňzeş*: Ol kim, badyşahlygy zagyf turur, ol syfal ýusunlyk turur (SB, 16b-22).

ýuş [يُش] *kynçylyk, muşakgat, zähmet*: Ýuş (MK, III, 3-7).

Ýuşag bin Nun [Ýu:şag bin Nu:ن يوشع بن نون] *adam ady (erkek)*: Ýuşag bin Nun – Musa alaýhyssalam halyfasy, anyň nesliden erdi (SB, 5a-31). Biri Ýuşag bin Nun erdi (SB, 9a-12).

ýuşak [يُوشَق] *yranýan <>ýuşak kişi – yranyp duran adam*: Ýuşak kişi (IBM, 150-15).

ýuş bol- [يُش بُل] *toplanmak, ýygnanmak (oguzça)*: Buzun ýuş boldy (MK, III, 3-8).

ýuşkun [ýu:şkun يُوْشْكُون] *suw oty*: Ýuşkun (Tuhf, 23b-5).

ýuşul- [يُشُل] *zogdurylmak*: Gan ýuşuldy (MK, III, 57-3). Gany ýuşulgan (MK, III, 40-15).

ýut [ýut TWY ýu:t يُوْتُ ، يُوْتُ] **1** *doňaklyk, apat*: Ýut (MK, III, 104-11). **2** *gyrgyn, ölüm-ýitim (sowukdan)*: Magy Korgan kışladykda ýut bolty (Bk, gd-31) — *Magy Korgan (berkitmesinde) gýşlayarkak, mal gyrgyny boldy*. Ýut (Tuhf, 27b-10).

ýut- [ýu:t- يُوْتُ ، يُوْتُ] S: **ýuwut** Ol ýumurtgany ýutty (MK, II, 253-6). Ýutmak (IBM, 119-10).

ýuta [يُوتَا] *injik, baldyr*: Ýuta (IBM, 142-9).

ýuttur- [يُتْر] *bozdurmak, öçürtmek*: Bitik ýutturdum (MK, III, 66-16).

ýutyk- [يُتِيك] *gyrylmak (sowukdan)*: Ýylky ýutykty (MK, III, 55-6).

ýuw- I [يُو ، يُو] *ýuwmak, suw bilen arassalamak, tämizlemek*: Ol ton ýuwdy (MK, III, 188-13). Ýuwdy (IBM, 130-11). Elin-ýüzin ýuwmadan, tokuz bazlamaç gözlär (GA, 7-12). Anyň kim, meýli dünýäden alyb kalbyn ýuwa towhyd (ND, 6b-12). Iki elin ýuwmak üç gez çanaga syrkmazdan burun (MAS, 23b-2).

ýuw- II [يُف] *togalanmak, agdarylmak*: Är topyk ýuwdy (MK, III, 46-12).

ýuw- III [يُف] *gaçmak*: Eşýek ýuwdy (MK, III, 46-17).

ýuw- IV [يُف] *aldamak*: Ol any ýuwdy (MK, III, 47-1).

ýuw- V [يُف] *yetişmek*: Är gadaşyn gurdy ýuwdy (MK, III, 47-2).

ýuwa [يُو ، يوا] *howürtge*: Ýuwa (Tuhf, 25a-10). Gab gaýalar başynda ýuwa tutan (GA, 188-8). Ýuwasyndan uçdy köňül bilbili (ND, 12b-11).

ýuwala- [يُوَالَا] *togalap göýbermek, ýumalamak, aşak togalamak*: Ýuwalady (Tuhf, 16a-5).

ýuwalan- [يُوَالَان] *ýokardan aşak togalanmak*: Ýuwalandy (Tuhf, 9a-8). Gara tagdan taş ýuwalansa, gaba ökjäm, uýlugym garşu tutan Gazan äri idim (GA, 277-13).

ýuwgalan- [يُغْلَن] *bezzatlanmak, bibaşlanmak*: Ogul ýuwgalandy (MK, III, 152-8).

ýuwgaz- [يُغَاذ] *gödek bolmak, haýasyz bolmak, paýyş sözlemek*: Ýuwgazty (MK, II, 284-16).

ýuwka [يُفَا] *ýuka, inçe*: Enesi tewlük ýuwka ýapar, ogly tetik goşa gapar (MK, III, 25-9).

ýuwlun- [يُفْلَن] *togalanmak, togarlanmak*: Ýuwlundy neň (MK, III, 77-18).

ýuwluş- [يُفْلَش] *togalanyp, aşak eňmek*: Gurumlar kamug ýuwluşdy (MK, III, 74-3).

ýuwsa- [يُفْسَا] *togalamak islemek*: Ol topyg ýuwsady (MK, III, 226-6).

ýuwtur- [يُفْتُر] *togalatmak*: Topyk ýuwturdy (MK, III, 68-6).

ýuwug [يُوغ ، يُغ] *siliň togalap getiren daşlary*: Ýuwug (MK, III, 123-2).

ýuwul- I [يُفُل] *togalanmak*: Topyk ýuwuldy (MK, III, 57-14).

ýuwul- [يُفُل] *ýuwaşamak, rahatlanmak*: Oglan ýuwuldy (MK, III, 57-14).

ýuwun- [يُون ، يُون] *ýuwunmak, täret kylmak, päklenmek*: Ýuwundy (IBM, 130-11). Ýuwundy (Tuhf, 6a-6).

ýuwundy [يُوندي] *bir zat (gap-gaç) ýuwlardan soň galýan hapa suw, ýuwundy*: Itüm ile bir ýalakdan ýuwundym içen kafyr (GA, 40-13).

ýuwur- [يُورُور] *ýugurmak*: Ýuwurdy (Tuhf, 26a-9).

ýuwuş- [يُفُش] *togalaşmak*: Topyk ýuwuşdy (MK, III, 53-16).

ýuwut- [يُوت] *ýuwutmak*: Barysyny bir dem birle ýuwutdy (SB, 8a-4). Barça syhrlarymyzny ýuwutub, näçiz kyldy (SB, 8a-6).

ýuwyl- [يُفِل] *ýumşamak, ýumşak bolmak*: Katgy ýagy ýuwylsun (MK, I, 368-5).

ýuý- [يُي] S: **ýuw-** Şuňa ki, ýuýy bilmez dehi ýüzin (KB, 402-15).

ýuýka [ýuýka AhYWWY] *ýuka, inçe*: Ýuýka erklig toplagaly uçuz ermiş (Tk, go-13) — *Inçe, berk (zady bir ýere) toplamak (üýşürmek) aňsat eken*. Ýuýka kalyn bolsar toplaguluk alp ermiş (Tk, go-13) — *Ýuka (zat) galňasa (galyň bolsa), (ony bir ýere) toplamak (üýşürmek) kyn (bolýar) eken*.

ýuz- [يُوز] *arassalamak*: Ol toprak ýüzinden ýuzty (MK, III, 320-10).

ýuzak [يُزَق] *tagma, möhürli ýüzük, möhür*: Ýuzak (Tuhf, 14b-ç).

ýuzluş- [يُذْلَش] *öçüşmek (hatyň öçüşmegi)*: Bitikler ýuzluşdy (MK, III, 73-14).

ýuzruk [يُزْرُق] *eliň aýasy*: Ýatnyň ýaglyg tiküsinde(n), öznüň ganlyg ýuzruk ýyg (MK, III, 32-7).

ýuzsa- [يُذْسَا] *haty öçürmek islemek*: Ol bitik ýuzsady (MK, III, 225-10).

ýuzug I [يُذُغ] *biriniň günäsine galma*: Anyň ýuzugy tokyndy (MK, III, 9-16).

ýuzug II [يُذُغْ] *söğünç söz*: Ýuzug (MK, III, 10-1).

ýuzul- I [يُذُلْ] *ýuwulmak*: Gan ýuzuldy (MK, III, 56-6).

ýuzul- II [يُذُلْ] *öçürilmek, bozulmak*: Anyň aty aýdan ýuzuldy (MK, III, 56-7).

ýuzun- [يُذُنْ] *süpürmek*: Ol gözden ýaş ýuzundy (MK, III, 59-16).

ýuzuş- [يُذُشْ] *ýuwuşmak*: Ol gylyçtan gan ýuzuşdy (MK, III, 51-11).

ýuzut- [يُذُتْ] *üşetmek, üşedip öldürmek*: Ol kişini tumlugga ýuzutty (MK, II, 243-12).

ýüb [يُبْ] *ýüp*: Endek zor birle ol ýübni para-para kyldy (SB, 11b-21). Ol hatun tejribe üçün bir ýüb alardan alyb ýatganda gollaryny berk baglady (SB, 11b-21).

ýüdrük [يُذْرُكْ] *yorgan-düşek galdyrylýan sandyk, geým sandygy*: Ýüdrük (MK, III, 34-5).

ýügeg [يُوكْكَ] *gundag ýüpi, gundag bagy*: Ýügeg (IBM, 169-4).

ýügrük [يُوكْرُوكْ , يُكْرُكْ , يوكرك] *ýyndam, ýüwrük*: Taýgan ýügrügin tilkü sewmes (MK, III, 131-15). Ýügrük (Tuhf, 11b-8). Ýügrük (IBM, 171-4). Iki şahbaz ýügrük at getüriň (GA, 82-5). **◁ýügrük suw – batly, çasly, çalt akýan suw**: Gamyn akan ýügrük suw (GA, 25-2).

ýügrüm [يُكْرُمْ] *bir ýüwrüm aralyk*: Bir ýügrüm ýer (MK, III, 35-12).

ýügrüş- [يُكْرُشْ] *ylgap ýaryşmak, ýüwrüşmek, ylgaşmak*: Oglan ýügrüşdi (MK, III, 72-3).

ýügür- I [يُكُرْ , يوكور] **1)** *ylgamak, ýüwürmek*: Är ýügürdi (MK, III, 50-15). Ýügürdi (IBM, 112-14). Şahbaz atlar ýügürdi (GA, 63-9). Aýtur kim, daryg garry bolub, ýügürüb ýete almas men (SB, 127a-5). **2)** [ýüg(ü)rti ltrgVy] *ýüwürmek, akmak, akdyrmak, saçalandyrmak*: Barduk ýirde edgüg ol erinç kanyň subça ýügürdi (Kt, gd-24) — *Baran ýeriňde (näme) gowulyk gördüň, (seniň) ganyň suw kimin akdy (ýüwürdi)*. Kyzyl kanyň tökti kara terim ýügürti... (Tk, gd-52) — *Gyzyl ganymy dökup, gara derimi akdyryp (saçalandyryp)*... Barça agzasyga ol altun suýy ýügürüb, aňa hiç zerer ýetmedi (SB, 17a-26). **◁dil ýügür-** — *geplemek, süýji-süýji*

sözlemek: Boýyn göreli, dil ýügürür idi uzaga (KB, 422-5).

ýügür- II [يُكُرْ] *ýüwürmek, dokamak (mata, dokma)*: Ol büz ýügürdi (MK, III, 51-3).

ýügürgen I [يُكُرْكَانْ] *ýüwrük, ýyndam*: Ýügürgen at (MK, III, 41-8).

ýügürgen II [يُكُرْكَانْ] *çapar*: Ýügürgen (MK, III, 41-6).

ýügürgün [يُكُرْگُونْ] *dara meñzeş, dānesi gyzyl ösümlik (türkmenler köp ulanypdyr)*: Ýügürgün (MK, III, 41-9).

ýügürt- [يوكورت , يوكرت] **1)** *ylgatmak, çapdyrmak, ýügürtmek*: Ýügrük atyn ýügürdib... (GA, 177-8). Çakmaklu çobanlary dün-le ýügürden (GA, 46-5). Niçe sygyrny bir-birige baglab, köb ýügürtüb göýaberiňiz (SB, 121b-19). Bir gulan ardydan ýügürtür erdi (SB, 31-18). **2)** [ýüg(ü)rtm(e)d(i)m MdMtrgVy] *ýügürtmek, depeletmek*: Bu türk budunka ýaryklyg ýagygy ýeltürmedim tögünlig atyg ýügürtmedim (Tk, gd-54) — *Bu türkmen halkyna (halkyň üstüne) ýaragly ýagyny getirmedim, ýarag-esbaply atlylary ýügürtmedim (depeletmedim)*.

ýügürük [يُوكُورُوكْ , يُكُورُوكْ] *ýüwrük, çapgyr, ýyndam*: Ýügürük (Tuhf, 19b-3). Ol ýügürük atga minib, rahgöriň gözlegil (SB, 22b-26). Jezimäniň bir aty bar erdi Asa atlyk, namdar, ýügürük... (SB, 22b-28).

ýügüt- [يُوكُوتْ] *üwemek, döwmek*: Ýügütdi (Tuhf, 24a-8).

ýüje [يُوجَا , يوجه] *uly, beýik, ýokary, uja*: Ýüje (IBM, 90-12). Ol ögdügi ýüje Taňry (GA, 7-4). Könlün ýüje tutan ärde döwlet olmaz (GA, 3-4). Ýerden ýüje taglar başyna çykdy (GA, 131-12). Beýrek ýüje çertekden bakdy (GA, 95-4). Ýüje gözedür özin uludan ulu göre (KB, 358-11). Ýüje Taňry (MAS, 2a-4).

ýüjel- [يُجَلْ] *ulalmak, beýgelmek, dikelmek, ösmek*: Gara tagyň ýyhylmyşdy, ýüjeldi ahyr (GA, 117-4). Ýüjelüb mertebäm ahyr, baňa arz oldy imanyň (ND, 9b-15).

ýük [يُوكْ , يُوكْ , يوك] **1)** *ulaga urmak üçün taýýarlanan zat, ýük*: Bir ýük bugdaý (MK, III, 3-14). Ol tewäge ýük ýüzürdi (MK, III, 50-1). Ýük (IBM, 107-11). Ýel ösdi, ýagmyr ýagdy, ýüki gopdy (GA, 207-12). Ýük düşer bu işde şol

enbazamy (KB, 438-8). Ol mataglaryny alarnyň ýükiniň arasyga ýaşurdylar (SB, 5b-9). **2) alada, gaýgy, azap:** Gardaşyň ganyn aldyň, galyn oguz beglerini ýükden gurtardyň (GA, 234-13). <ýük tut- – ýüklenmek, ýükleri ulaga ýüklemek, goşuňy tutmak, gerek zatlaryňy taýýarlamak: Alar ýük tutub, ejazat aldylar (SB, 5b-9). Alar ýüklerini tutub erdiler (SB, 5b-22). <ýüküň dut- – S: ýük tut- Ýüküň dut, ruzy-şeb ýoldan aýrylma (ND, 26b-18).

ýük- [يُك] *gonmak, inmek:* Ýükdi (IBM, 107-16).

ýükel- [يُكَل] *galmak, gübermek, gabarmak:* Fyrgawn şişler ýükelib, ýerden çykdy (GA, 278-1).

ýüken [يُكَنْ] *uýan:* Ýüken (Tuhf, 31b-9).

ýükle- [يُكَلَا , يُوَكَلَا] *ýüklemek:* Ol tewäge ýük ýükledi (MK, III, 228-13). ...tiwäge ýükläb özi birle eltür erdi (SB, 121b-15). Çaharpaýlary ýok erdi kim, emwal ýüklegeýler (SB, 121a-19).

ýüklet- [يُكَلِّت , يُكَلِّتُ] *ýükletmek:* Ol ýük ýükletti (MK, II, 286-3). Ýükletdi (Tuhf, 38b-10). Oroz jebbehanasyny ýükletdi (GA, 283-9).

ýüklet ol- [يُكَلِّتُ / يُوَكَلِّتُ] *ýük ulagy bolmak:* Gyzyly dewe wergil bu oglana, ýüklet olsun (GA, 18-3). Dewelerimi getirib durur sen, saňa ýüklet olsun (GA, 58-3).

ýükli [يُوكَلِي] *göwreli, hamyla, ikigat:* Ýükli (Tuhf, 13a-1).

ýüklü [يُوكَلُو] S: **ýükli** Gaýtabanyň maýasyny ýüklü godum (GA, 211-8). Ala gözlü, görklü halalym, ýüklü godum (GA, 211-10).

ýükse [يُكْسَه] S: **ýüje** Ýükse (IBM, 90-12).

ýükse- [يُكْسَا] *uzalmak, beýgelmek:* Ýüksedi neň (MK, III, 226-12).

ýüksek I [يُكْسَك , يُكْسَكُ] *beýik, uly:* Ýüksek tag (MK, III, 34-10). Ýüksek (IBM, 153-3). Ýüksek gara taglarym saňa ýaýlak olsun (GA, 66-11).

ýüksek II [يُكْسَكُ] *ýüwse, oýmak:* Ýüksek (MK, III, 35-1).

ýükset- [يُكْسَتُ] *galdyrmak, gurmak, götermek:* Ol tam ýüksetti (MK, II, 284-9).

ýüksük [يُكْسُكُ] S: **ýüksek II** Ýüksük (Tuhf, 31a-ç).

ýükün [يُكُنْ] *jylaw, uýan:* Ýükün ýigi (MK, III, 106-1). Ýükün çyňyl- çyňyl etti (MK, III, 220-16).

ýükün- [ý(ü)k(ü)nti ltnCy , ýük(ü)nti ltnC Vy يُكُنْ] **1) çokunmak, sygynmak:** Gul Taňryga ýükündi (MK, III, 60-14). **2) boýun bolmak, boýun sunmak, boýun egmek, tabyn bolmak:** Kaganka kyrkyz buduny içikdi ýükünti ýantymyz (Tk, dg-28) — *Gyrgyz halky kagana boýun egdi, tabyn boldy, (biz) yzmyza gaýtdyk (dolandyk).* On ok begleri buduny kop kelti ýükünti (Tk, gb-42,43) — *On ok begleri, halky kân geldi, boýun boldy.* **3) baş egmek, tagzym etmek:** Ol maňa ýükündi (MK, III, 60-12). Ýükündi (Tunf, 8b-7). Ikisi ýükünüb tiýdiler... (SB, 126a-22).

ýük(ü)ndür- [ýük(ü)ndürm(i)s sMrVUKVy , ýük(ü)nd(ü)rt(i)m MtrUKVy] *başyny egdirmek, boýun burdurmak:* Başlygyg ýükündürtim (Bk, dg-10) — *Başlynyň başyny egdirdim.* Ýagygy baz kylmys tizligig sökürmiş başlygyg ýükündürmis (Kt, gd-15) — *(Ol) ýagyny ýaraşyga boýun edipdir, dyzlyny (dyzyna) çökeripdir, başlynyň (başyny) egdiripdir.*

ýükünç [يُكُنْج] **1) namaz, ybadat (gypjakça):** Taňryga ýükünç ýükündi (MK, III, 277-8). **2) baş egme:** Ol begge ýükünç ýükündi (MK, III, 277-10).

ýükür [يُكُرْ] *galla, däne:* Ýükür (MK, III, 7-8).

ýüle- [يُلَا] *direg goýmak:* Ol tamyg ýüledi (MK, III, 64-1).

ýülegü [يُلَاغُ] *söýeg, direg:* Ýülegü neň (MK, III, 27-14).

ýüleklik [يُلَكْلِك] *söýgetlik, söýgetli:* Ýüleklik ýygaç (MK, III, 39-9).

ýülel- [يُلَل] *direg goýulmak:* Tam ýüleldi (MK, III, 596).

ýüleştir- [يُلَاشْتِير] *üleşdirmek, paýlamak, bölüşdirmek:* Ýüleştirdi (Tuhf, 28a-11).

ýüli- [يُلِي] S: **syrmak** Är saç ýülidi (MK, III, 64-8).

ýüligü [يُلِيغُ] *päki:* Ýüligü (MK, III, 131-10).

ýülil- [يُلِل] *syrylmak (saçy):* Saç ýülildi (MK, III, 59-7).

ýülit- [يُليت] *talatmak*: Beg boýny ýülitti (MK, II, 255-9).

ýümkin [يُمكِن] *mümkin, ähtimal*: Ýümkin, Allatagala öz kemal gudraty birle alarnyň ýerige endek muddet birle alar dek... peýda kылgaý (SB, 20a-7). Ýümkin, köb fitne der wujud gelgeý (SB, 40b-9).

ýülküwüç [يُلكُؤُچ] *päki*: Ýülküwüç (Tuhf, 34a-ç).

ýülküwüş [يُلْكُؤُش] *atagzy*: Ýülküwüş (Tuhf, 34a-13).

ýülün [يُلُن] *yilik*: Ýülün (MK, III, 17-6).

ýülüt- [يُلُت] *syrdyrmak (saç)*: Är saçyn ýülütti (MK, II, 255-7).

ýülüwüç [يُولُؤُچ] S: **ýülküwüç** Ýülüwüç (Tuhf, 34a-12).

ýümüldürük [يُؤْمُولْدُؤُرُؤك] *döş, kükrek*: Ýümüldürük (Tuhf, 31b-10).

ýün [يُن] S: **ýüň** Ýün (Tuhf, 22a-ç).

ýünjüt- [يُنْجُت] *ynjytmak, göwnüne degmek*: Ol any ýünjütti (MK, II, 283-6).

ýüň I [يُونُك , يُنك] *ýüň*: Ol maňa ýüň sudy (MK, III, 188-5). Ýüň (MK, III, 267-12).

ýüň II [يُونُك , يُنك] *ýelek, per*: Ýüň (MK, III, 34-11). Ol okka ýüň ýapçurdy (MK, III, 69-9). Ýüň (IBM, 176-10). Ýüň (Tuhf, 16b-13).

ýüňçi [يُونْجِي] *ýüň satyjy*: Ýüňçi (IBM, 156-12).

ýüňle- [يُنْلَا] *ýüňüni gyrkmak*: Ol goýun ýüňledi (MK, III, 298-7).

ýüňlet- [يُنْلَت] *ýelek dakdyrmak (okuň ujuna)*: Ol ok ýüňletti (MK, II, 286-5).

ýüňli [يُونْلي] *ýüňli*: Akja ýüňli tümen goýnyň gezdirmeye (GA, 280-12).

Ýüňlü [يُونْلو] *adam ady (erkek)*: Ýüňli goja ile Ýapagalu gojaýy Depegöze werdiler (GA, 220-4).

ýüňül [يُونْؤُل] *ýeňil, ýuka (egin-eşik hakynda)*: Ýüňül (Tuhf, 14a-ç).

ýüpçi [يُجِي] S: **ýüpekçi** Ýüpçi (IBM, 155-15).

ýüpekçi [يُپَكْجِي] *ýüpekçi*: Ýüpekçi (IBM, 154-16).

ýürejük [يُؤْرَؤُجُؤك] *ýürejik* < **ýürejiği**

ýah- – *ýürejiği ýakmak, gaty gynanmak*: Ýahdy bu ýürejiğimi, gezdüm (KB, 485-16). < **ýürejiği gan ol-** – *ýürejiği gan bolmak, ejir çekmek*: Döndi suýa ganum-u ýürejiğim oldy gan (KB, 474-12).

ýürek [يُؤْرَؤك , يُؤْرَاؤك] *merkezi gan aýlanyş agza, ýürek*: Ýürek (MK, III, 14-6). < **guş ýürekli** – *gorkak*: Oglan guş ýürekli olur (GA, 134-11). < **ýürege od düş-** – *howatyrly ýagdaýda gyssanmak*: Ýürege-le janyna odlar düşdi (GA, 51-7). < **ýürejiği ýagy ýan-** – *gynanmak, köýüp-bişmek*: Goý, ýansyn ýürejiği ýagy (ND, 44a-1). < **ýürek kebab et-** – *jibrinmek, jibrinip galmak, gaty gynanmak*: Ýürek bir hoş kebab etti, gözüm meý häzir eýledi (KB, 451-16). < **ýürek ýar-** – *gorkuzmak*: Tolun aýyn ýüzi, /Ýardy meniň ýürek (MK, III, 25-6).

ýüreklen- [يُؤْرَؤْكُلُن] *ýüreklenmek, batyrlanmak, güýçlenmek, ekezlenmek*: Är ýüreklendi (MK, III, 81-1).

ýüreklig [يُؤْرَؤْكُلِك] *ýürekli, batyr*: Ýüreklig är (MK, III, 39-7).

ýüreksüz [يُؤْرَؤْكُؤُؤ] *gorkak, züwwetdin*: Ýüreksüz (IBM, 152-6).

ýürj [يُؤْرُؤج] *geliniň adamsynyň kiçi erkek dogany, ýüwürji*: Ýürj (MK, III, 5-7).

ýürük [يُؤْرُؤك] S: **ýügrük** Ýörük (Tuhf, 11b-8).

ýüsle- [يُؤْسَلَا] *suw dökülmek*: Ýüsledi (IBM, 105-1).

ýüş- [يُؤْش] *suw akytmak*: Ol ýüşdi (MK, III, 46-4).

ýüşen [يُؤْشَنك] *ýylmanak, ýülmek*: Ýüşen taş (MK, III, 275-16).

ýüşil- [يُؤْشِل] *akydylmak*: Ýüşildi (MK, III, 57-6).

ýütgek [يُؤْتَكْؤك] *bukja*: Ýütgek ýazyldy (MK, III, 56-9).

ýüwün [يُؤْوُون] S: **ýüň** Ýüwün (Tuhf, 22a-11).

ýüwür- [يُؤْوُؤر] *yglamak, ýüwürmek*: Ýüwürdi (Tuhf, 12a-6).

ýüwürlük [يُؤْوُؤرْلُؤك] *keçe*: Ýüwürlük (Tuhf, 4b-6).

ýüz I [يُوزُ، يُزُ، يُزْ] **1) ýüz, kelläniň ön tarapky bölegi:** Dirse hanyň ýüzüne bakdy (GA, 23-10). Bir ýüzi adamdyr anyň, bir ýüzi haýwan nedir? (ND, 14a-7). Dönder ýüzüni Mekge saru (MAS, 13a-5). Hasm ýüzige kim, ýelim ýetmäh bolgaý, tir baran kylyň (SB, 122a-5). **2) ýüz, umuman daşky görünyän tarap:** Tolun Áýyn ýüzi (MK, III, 25-6). Nägäh asman ýüzige bir bulut peýda boldy (SB, 6b-31). **3) tarap, ugur:** Bu sözüň magnysyň aňla, gadamyň iç ýüze bas (ND, 18b-16). **<gök ýüzi – asman:** Ala saýawan gök ýüzüne asanmyşdy (GA, 122-12). **<iki ýüzlüg är – her kime söz berip ýören, biwepa, iki ýüzli adam:** Iki ýüzlüg är (MK, III, 34-6). **<iki ýüzlüg gözüngü – iki taraply aýna:** Iki ýüzlüg gözüngü (MK, III, 34-7). **<ýer ýüzi – 1) üstünde ýaşayan ýer togalagymyz:** Weliken ýer ýüzünde aty galdy (Mn, 302a-6). Ýer ýüziden aňa mal ýiberür erdiler (SB, 127b-18). **2) ýeriň ýüzi, üstki gatlagy, toprak:** Ýer ýüzige giriftar bolub, ybadatga meşgul erdi (SB, 6a-24). **<ýüz agart- – gorkmak:** Anyň çün ýüz agartmazlar jihady-mülki aglada (ND, 28b-18). **<ýüz bagy – ýaşmak:** Ýüz bagy (IBM, 150-1). **<ýüz bul- – ýüz tapmak, sözi geçmek, dilegi bitmek:** Babasyndan ýüz bulmaýyb, enesine geldi (GA, 164-4). **<ýüz dönder- – ýüz öwürmek:** Niçesi sagmal goýundan döndere ýüz dünýäde (KB, 411-2). **<ýüz ewür- – ýüzüni sowmak, başga tarapa bakmak, seretmezlik:** Süleýman anyň saklaryny görüb, ýüzini ewürdi kim, nazary aňa tüşmegeý (SB, 13b-11). **<ýüzi dön- – ýüzi gaýtmak, kütelmek (gylyç, pyçak):** Ýüzi dönmez gylyjym ele aldym (GA, 277-7). **<ýüzi garalyk – masgaralyk:** Haksyza ýüzi garalygy dege (GA, 111-10). **<ýüz geltür- – 1) çäre görmek, girişmek başlamak:** ...ol welaýatnyň zabt-u nysakyga ýüz geltürüb (SB, 123b-22). **2) ýüz tutmak, ýüzlenmek:** Saňa ýüz geltürüb turur ol wagda umydyga kim, atasyga berib erdiň (SB, 36a-1). **<ýüz goý- – 1) ugramak, gitmek:** Tekfur münhezim bolub, öz şäherige ýüz goýdy (SB, 122b-26). **2) başlamak:** Älem harablykga ýüz goýdy (SB, 6b-20). Bu sebaden garry we zagyf bolub, inhitatga ýüz goýdy (SB, 128a-8). **<ýüz-göz – tutuş ýüz, durky:** Ýüz-göz ile saňa werdi dil köňül (KB, 456-4). Ýüzi-gözi bilürmez (GA, 88-13). **<ýüzi üzerine – ýüzün:** Ýüzi üzerine saluban sürdüler (GA, 134-4). **<ýüz suwy – abraý:** Hemwa:ra ýüz suwun getürür hem

döker dahy (KB, 379-5). Ady görkli Muhammed Mustafa ýüzi suwuna bagyşlasun (GA, 122-7). **<ýüz sür- – ýüzüni sürtmek, sejde etmek, togap etmek:** Dilärem, işigiňe ýüz sürem hemişe weli (KB, 358-13). **<ýüz ur- – baş goşmak, bir işe girişmek:** Ýa Resulallahy! Ol ok atmagy goýdy, Taňrytagala ybadat kylmaga ýüz urdy (Ýaý, 104b-4). **<ýüzüniň nury – gозelligi, mähremligi, owadanlygy:** Ýüzüniň nuryňa mün nur ýetmes (Mn, 296a-9). **<ýüzün ag etsün – ak pata bersin:** Kadyr Alla ýüzün ag etsün (GA, 235-1). **<ýüzün(iz) ag olsun – ýüzün ag bolsun! Bagtly boluň:** Beýrek aýdyr: Ýüzünüz ag olsun (GA, 101-13). **<ýüz wer- – ýol bermek:** Ýüz werme gamzaň ohuna, bir iş olmasun (KB, 387-9). **<ýüz ýerge goý- – sejde etmek, tagzym etmek:** Tekfur bu sözni eşitib, ýüzini ýerge goýub... (SB, 123a-1).

ýüz II [ýüz ZVy يُوزُ] **ýüz, mukdar san:** ...Ýüz ýyl olurup (MÇ, dg-3) — *Ýüz ýyl häkim (kagan) bolup oturdylar (häkimlik etdiler).* Maryma ýüz er turug birtim (Sý, 7) — *Halypama ýüz är (adam) (we) oturymly (ýer) berdim.* Ýüz defter ola andan biň jüz-u şuruh ola (KB, 417-4). Ýüz para eýle didi (GA, 297-9). Bir ilç birle ýüz kişi ýiberdi (SB, 122b-18). Mundan ýüz kişi ýibergeý (SB, 122a-21).

ýüz- I [ýüzti ltqVy يُوزُ، يُزُ، يُزْ] **ýüzmek, ýüzüp geçmek:** Togla ügüzig ýüzti (Bk, gd-30) — *(Goşunym) Tugla derýasyny ýüzüp geçdi.* Är suwda ýüzdi (MK, III, 45-10). Ýüzmek (IBM, 120-6). Aşynaýam, nola eşkimde eger ýüzer isem (KB, 426-1).

ýüz- II [يُوزُ، يُزُ] **soýmak, derisini aýyrmak:** Är tugum ýüzdi (MK, III, 45-11). Byçak çykarub, derisini ýüzdi (GA, 183-1).

ýüz- III [يُزْ] **çişmek, iriň ýygnamak:** Iriň ýüzdi (MK, III, 45-10).

ýüz- IV [يُودْ] **yazylan haty öçürmek, bozmak:** Ol bitik ýüztü (MK, III, 320-10).

ýüz- V [يُودْ] **ýüklemek:** Ol ýük ýüzti (MK, III, 320-13).

ýüz altmyş [يُوزُ آلتْمِشْ] **ýüz altmyş, mukdar san:** Yshaknyň ömri kim, ýüz altmyşga ýetdi (SB, 3b-19).

ýüz artuk [ýüz (a)rt(u)k OTR qVy] **ýüzden artyk:** Ýarakynta ýalmasynta ýüz

artuk okun urty (Kt, gd-33) — (*Onuñ*) *ýarag-esbabyna, donuna ýüzden artyk ok degdi.*

ýüz biñ [يُوزْ بِيْكَ ، يُوزْ بِيْكَ] *ýüz müñ, mukdar san:* Ýüz biñ ár gördüm... (GA, 277-6). Rahy yşkyñ içre galdy niçe ýüz biñ aşykan (ND, 24a-3). Lebün lebüme ýüz biñ gez diýeýdi syrrypynhany (KB, 451-13). Nukta agyzym sathynda ýüz biñ göreli (KB, 424-8). Ýüz biñ şükür we sena, ol Tañryýa kim, älemleri ýok eken war kyldy (Ýaý, 99b-2).

ýüzçe [ýüzçe AEq Vy] *ýüz töweregi, ýüze ýakyn, çen-takmyn san:* Uýgur elteber ýüzçe erin ilgerü tezip bardy (Bk, gd-37) — *Uýgur elteberi ýüz töweregi adamy bilen Gündogara gaçyp gitdi.*

ýüzdür- [يُوزْدُرْ] *ýüzdürmek:* Aýgyrgözlü suwundan at ýüzdüren (GA, 62-8).

ýüzek [يُوزَاكْ] *gulp:* Ýüzek (IBM, 179-18).

ýüz elli [يُوزْ اِيلِيْ] *ýüz elli, mukdar san:* Keýkawus ýüz elli ýyl... (SB, 11a-19).

ýüz ellik [يُوزْ اِيلِيْكَ] S: **ýüz elli** Ýüz ellik kişi aña ittifak kyldylar (SB, 9b-4). Müddet ýüz ellik ýyl badyşahlyk kyldy (SB, 13b-24).

ýüzärlik [yüzärlik يُوزْأَرْلِيْكَ] *üzärlik (oguzça):* Ýüzärlik (MK, III, 9-15).

ýüzgüç [يُوزْگُچْ] *ýüzüji, suwda ýüzüp bilýänler, ýüzgür:* Saga-sola çyrpyndy urar ýüzgüçleri (GA, 279-2).

ýüzgüji [يُوزْگُجِيْ] *suwda ýüzýän adam:* Ýüzgüji (IBM, 156-7).

ýüziden [يُوزْ يِدِيْن] **1)** *sebäpli, sebäpden, jähetden, ýüzünden:* Wagt tapyb, kin we adawat ýüziden tiýdiler (SB, 120b-26). **2)** *bilen:* Koýlarynyň tamam guýruk we garynlaryny ýyrtyb saña berür biz kim, faragat ýüziden ýigeý sen (SB, 127a-9). Imdi sen eger yhlas we ygtykad ýüziden maña ähd kylyb, il bolgaý sen... (SB, 127a-31).

ýüz igirmi [يُوزْ اِيْگَرْمِيْ] S: **ýüz ýigrimi** Menuçehr ýüz igirmi ýyl (SB, 7b-26).

ýüz igirmi baş [ýüz igirmi baş: يوز اِيْگَرْمِيْ بَاشْ] *ýüz ýigrimi baş, mukdar san:* Merýem ömri ýüz igirmi baş erdi (SB, 9a-32).

ýüz igirmi sekiz [يُوزْ اِيْگَرْمِيْ سَكِيْن] *ýüz ýigrimi sekiz, mukdar san:* Ömri ýüz igirmi sekiz ýylga ýetib erdi (SB, 3a-33).

ýüzilmiş [يُوزْلِيْمِيْشْ] *soýlan, sypyrylan, syrylan:* Ýüzilmiş (Tuhf, 33b-ç).

ýüzjülyg [يُوزْجُلْغْ] *iki ýüzli:* Ýüzjülyg (IBM, 149-2).

ýüz kyl- [يُوزْ قِيلْ] *ýüzüni öwürmek, ugramak, ýüzlenmek:* Malydan soň bela we renj anyň ten we janyga ýüz kyldy, köb renj we yllatlar birle mübtela boldy (SB, 6a-21).

ýüz kyrk [يُوزْ قَرَقْ] *ýüz kyrk, mukdar san:* Ýüz kyrk ýyl ömür werdim (GA, 169-6).

ýüzle- [يُوزْلَا] *ikiýüzlülük etmek, iki ýüzli bolmak:* Ýüzledi (IBM, 109-8).

ýüzlen- I [يُوزْلَنْ] *ýüzlenmek, ýüz tutmak:* Ol maña ýüzlendi (MK, III, 177-14).

ýüzlen- II [يُوزْلَنْ] *hormatlanmak, abraý gazanmak:* Är ýüzlendi (MK, III, 77-15).

ýüzleş- [يُوزْلَاشْ] *ýüzleşmek, biri-biri bilen duşuşmak:* Ýüzleşdi (Tuhf, 10b-4).

ýüzli [يُوزْلِيْ] *ýüzli, keşpli:* Görelden ben seni eý güneş ýüzli (ND, 29a-7). Ne bilsün ol gara ýüzli ne jöwher sarf eder any (ND, 39b-9).

ýüzlik [يُوزْلِيْكَ] *el süpürilýän mata bölegi süpürgiç:* Ýüzlik (Tuhf, 34a-13).

ýüzlü [يُوزْلُو] *ýüzli, keşpli:* Ag ýüzlü ala gözlü gelinler (GA, 32-12). Agja ýüzlü eneň garşu gelüb ogul diýse (GA, 146-8).

ýüzlüg [يُوزْلُكْ] *ýüzli, taraply <>iki ýüzlüg – 1) iki taraply (aýna):* Iki ýüzlüg gözüngü (MK, III, 34-7). **2) iki ýüzli (adam):** Iki ýüzlüg är (MK, III, 34-6).

ýüz miñ [يُوزْ مِيْنَكْ] *ýüz müñ, mukdar san:* Ýüz miñden köpräk halaýyknyň heläginini istäb, andan dilteň bolmas erdiň (SB, 25b-14). Ol günde ýüz miñ zyndykny öltürüb, salb kyldylar (SB, 34a-15).

ýüz on [يُوزْ اُونْ] *bir ýüz on, mukdar san:* Müddet ýüz on ýyl ömri bar erdi (SB, 10a-22).

ýüz on iki [يُوزْ اُونْ اِيْكِيْ] *bir ýüz on iki, mukdar san:* Bähmen kim, any Erdeşir diýerler, ýüz on iki ýyl... (SB, 11a-20). Bähmen badyşahlygy ýüz on iki ýyl erdi (SB, 18b-14).

ýüz on sekiz [يُوزْ اُونْ سَكِيْن] *bir ýüz on sekiz, mukdar san:* Müddet ýüz on sekiz ýyl badyşahlyk kyldy (SB, 23a-24).

ýüz otuz [يوز اوتوز] *bir ýüz otuz, mukdar san:* Musa weladatygaça ýüz otuz ýyl ötüb erdi (SB, 7a-3).

ýüz otuz baş [ýüz otuz bä:ş يوز اوتوز بيش] *bir ýüz otuz baş, mukdar san:* Andan soň ogly... ýüz otuz baş ýyl tubbag erdi (SB, 32b-23).

ýüz otuz ýeti [ýüz otuz ýeti يوز اوتوز يتي] *bir ýüz otuz ýedi, mukdar san:* Anyň ömri kim, ýüz otuz ýetige ýetişdi, wefat kyldy (SB, 3a-25).

ýüz segsen [يوز سگسان] *bir ýüz segsen, mukdar san:* Gunduz Garawulçy, kim, ýüz segsen ýaşar erdi (SB, 129a-16).

ýüz segsen miň [يوز سگسان مينك] *bir ýüz segsen müň, mukdar san:* Ol wakygada ýüz segsen miň kişi Senjaryb leşgeriden heläk boldy (SB, 15b-18).

ýüzti keçip [ýüzti k(e)ç(i)p PEk : ltqVy] *geçmek, ýüzüp geçmek:* Togla ügüzig ýüzti keçip süsi...(Bk, gd-30) — (*Goşunym*) *Tugla derýasyny ýüzüp geçdi, (geçip duşmanyň) goşunyň (derbi-dagyn etdi).*

ýüztür- I [يُؤْتِر] *ýüzdürmek:* Ol any suwda ýüztürdi (MK, III, 67-14).

ýüztür- II [يُؤْتِر] *soýdurmak, ýüzdürmek:* Ol aňar koý ýüztürdi (MK, III, 67-13).

ýüzüg [يُوزُغ] *dor at:* Ýüzüg (IBM, 171-10).

ýüzük [يُزُوك] *bezeg üçin barmaga ötürilýän, kümüş ýa-da gyzylan ýasalan, gaşly ýa-da gaşsyz halka, ýüzük:* Ýüzük (MK, III, 14-13). Ýüzük (IBM, 150-4). Ýüzük (Tuhf, 14b-5). Barmagyndan altun ýüzügi çykardy (GA, 80-4). Ýüzüginin gaşy astyda zähri-heläheli bar erdi (SB, 41b-17).

ýüzüm [يُوزُوم] *üzüm:* Ýüzüm (Tuhf, 25a-11).

ýüzür- [يُؤْر] *yük yüklemek:* Ol tewäge yük ýüzürdi (MK, III, 50-1).

ýüzüş [يُزُوش] *kümüşden küýze:* Ýüzüş (IBM, 170-7).

ýüzüş- [يُؤْش] *yüklemek:* Ol ikki taryg ýüzüşdi (MK, III, 52-1).

ýüzüt [يُؤْت] **1)** *peýdasyz, ýaramaz:* Ýüzüt neň (MK, III, 6-6). **2)** *sögünç söz:* Ýüzüt (MK, III, 6-7).

ýüz ýigrimi baş [ýüz ýigrimi bä:ş يوز يگرمي بيش] *bir ýüz ýigrimi baş, mukdar san:* Anyň ömri ýüz ýigrimi başge ýetdi (SB, 10b-28).

ýüz ýigrimi miň [يوز يگرمي مينك] *bir ýüz ýigrimi müň, mukdar san:* Memleketiniň hasyly bir ýylda ýüz ýigrimi miň mysgal altun erdi (SB, 39a-9).

ýy [ي] *gür, ýygý:* Ýy ýygaç (MK, III, 162-9).

ýydyş- [يَدِش] *ezilmek, öl bolmak:* Ýydyşdy neň (MK, III, 51-14).

ýyg- I [ýyg(y)p PGIY يَغ , يَغ] *ýygnamak, toplamak:* Keligme beglerin budunyn itip ýygyp azça budun tezmis erti (Tk, gb-43) — (*On oklaryň*) *gelen beglerini, halkyny düzgüne salanynda, ýygnanynda, halkyň azragy tezipdi (gaçypdy).* Çobanlar taş ýygarlar (GA, 101-6). Dünýäde kim, ýyga bilür irji-ürjünü (KB, 332-6). Köb hazaýyn we mal ýygyb erdi (SB, 125b-11). Ol dagy öz nöker we tabyglaryny ýygyb, alar birle harb kylyb (SB, 121a-8). **2)** *üýşürmek:* Depe kibi et ýyg (GA, 14-8). Kafyrlar läşinden bir beýik depe ýygdy (GA, 42-5). Her nowg etlerden ferawan ýygdy (SB, 126b-27). **3)** *ýygmak, ormak:* Ol taryg ýygdy (MK, III, 46-10). **4)** *çagyrmak:* Ol meni aşga ýygdy (MK, III, 46-9).

ýyg- II [ý(y)gd(y)m MDGy , ýygm(y)s sMGIY] *ýeňmek, çym-pytrak etmek, basyp almak, ýok etmek:* Karasyn ýygdy (Oý, sag-1) — *Garamaýagyny çym-pytrak etdim.* Eçümiz apamyz Bumyn kagan dört bulunuz kysmys ýygmys... (Oý, çep-1) — *Öňki öten agamyz (arkamyz) Bumyn kagan (dünýäniň) çar tarapyny (burçuny) boýun egdiripdir, ýeňipdir...*

ýygaç I [يَغَاج , يَغَج] **1)** *agaç:* Üzüm ýygajy (MK, III, 7-1). Ýagak ýygajy (MK, III, 7-2). Ol dag etegide üç ady ýygaç bar erdi (SB, 128a-25). Ol nowahyda bir kewek ýygaç bar erdi, hatyn ol ýygaç arasyga baryb, dogurub... (SB, 122a-9).

2) *agaç, pürs:* Ýygaç (MK, III, 7-3). Ýygaçny ortasydan iki kesib, any zalymlyk andak heläk kyldylar (SB, 15b-26). Erse atynyň aýagy bir ýygaçga tegib, ýykyldy we ol giriftar boldy (SB, 12b-32). **3)** *taýak, taýajyk, çöp:* Ol hatunynyň äri bir ýygaç (birle) ol şagalga urub, tezerwni alyb, bişürüb, hatunyga geltürüb berdi (SB, 124b-31). Timürçilik sanajyny kim,

alyga baglar irdi, bir ýygajga baglab (SB, 2a-30). Ol sanaç kim, Kāwe ýygaçga baglab erdi, any mübärek tutub... (SB, 2b-1). **4) şaha, çybyk, dal:** Bir ýygaç şahyny kesdi kim, ýüz ýygajy bar erdi (SB, 6b-1). **5) agaç, gurluşyk serişdesi:** Ymaratny altun, kümüş we mis we temiz we ýygaç we taşdan ýasab, meşgul boldy (SB, 13a-2). **6) pazyl, ösümlük baldagy:** Kedü ýygajy aña kölge kylyb aña gaza, ol ýygaçdan süt dek tamar erdi (SB, 25b-12). Bir iş üçün ol ýygaçnyň kölgesinden gaýyb boldy, ýene geldi erse ol ýygaç gurub erdi (SB, 25b-13). **◀eşiklik ýygaç – işiklik agaç, gapy ýasamak üçin agaç:** Eşiklik ýygaç (MK, I, 135-8).

ýygaç II [يغاج] şejere, nesil agajy: Bir barça seniň asyl we nežadyňdan turur biz we bir ýygaç miwesi we bir asylnyň fargy turur biz (SB, 121a-11).

ýygaç III [يغچ] uzynlyk ölçegi, ýedi-sekiz kilometre deň bolan aralyk, bir farsah: Bir ýygaç ýer (MK, III, 6-16). Anyň tuly on iki ýygaç we arzy on ýygaç erdi (SB, 2a-10). Ol ymaratdan bagzy baky bar turur Hyradan bir ýygaç ýyrak, Nejef gyragyda (SB, 30a-19).

ýygaçlan- [يغچلان] agajy köpelmek, agaçlanmak: Ýer ýygaçlandy (MK, III, 79-16).

ýygaçlyk [يغچلىق] agaçlyk ýer, tokay, jeňnel: Ýygaçlyk (MK, III, 38-13).

ýyganak [يغناق] bir zadyň üýşürilgi topary: Çoban gördi kim, bir ýyganak ýatur (GA, 215-12). Çoban bu ýyganagy görejek, ybrat aldy (GA, 216-3).

ýygla- [يغلا , يغلا] aglamak, ýyglamak: Oglan ýygлады (MK, III, 228-9). Bu magny birle ýyglar erdi kim, «Daryg-a!» (SB, 128b-33). Ogly dagy aç bolub, ýyglar erdi (SB, 124b-30).

ýyglamak [يغلاماق] aglamak, aglaýyş, iş ady: Ol ýyglamakdan näbina bolub turur (SB, 6a-4).

ýyglaş- [يغلاش] aglaşmak, ýyglaşmak: Kişi barça ýyglaşdy (MK, III, 237-14).

ýyglat- [يغلت] aglatmak, ýyglatmak: Ol any ýyglatty (MK, II, 285-15).

ýyglyş- [يغليش] bir ýere toplanmak, üýşmek toplanýşmak: Sü ýyglyşdy (MK, III, 74-1).

ýyglyşmak [يغليشمق] ýylyşmak, iş ady: Ummat ýyglyşmak hüjjetleriň kuwwatlusydur (MAS, 4b-1).

ýygnak et- [يغناق ات] ýygnamak, toplamak: Oguz beglerini ýygnak etgil (GA, 14-6).

ýygnak ol- [يغناق اول] ýygnanmak, toplanmak: Oguz begleri ýygnak olmaga başlady (GA, 17-6). Oguz begleri ýygnak olmuşdy (GA, 235-8).

ýygrak [يغراق] daragyň arka tarapy: Ýygrak (IBM, 141-11).

ýygryl- I [يغزل] girmek, ýygrylmak: Ton ýygryldy (MK, III, 75-11).

ýygryl- II [يغزل] titremek, galdyramak, galpyldamak: Är tumlugga ýygryldy (MK, III, 75-10).

ýygşyr- [يغشیر] ýygnamak, ýygşyrmak: On ikije süňüjegin uzun olmuş, ýygşyr ahy (GA, 27-5).

ýygtur- I [يغتر] üýşürtmek, ýygnatmak: Ol aňar taryg ýygturdy (MK, III, 68-1). Ol kadaşynga neň ýygturdy (MK, III, 68-3).

ýygtur- II [يغتر] birini bir işden saklamak, pälinden gaýtarmak: Ýygturmak (MK, III, 68-2).

ýygy [يكي] 1) ýygy, gür: Ýygy ýygaç. Ýygy tiş (MK, III, 18-13). **2) syk:** Ton ýygy tik (MK, III, 18-15).

ýygyl- [يغل , يغيل] 1) ýygnanyşmak, jem bolmak: Buzun ýygylды (MK, III, 57-11). Sü ýygylды (MK, III, 58-6). Oguz ýygylub, üzerine wardy (GA, 218-5). Barça aña ýygylub geldiler (SB, 127b-23). **2) üýşürilmek:** Toprak ýygylды (MK, III, 57-12). **3) toplanmak, ýygylmak:** Ýarmak ýygylды (MK, III, 57-11). Altun akça ýygylды (GA, 229-5).

4) saklanmak, çekilmek: Är işten ýygylды (MK, III, 57-9). Gaşlaruňa düşdi köňulüm, dahy ýygylmaz (KB, 455-6). **5) ýetişmek, kämilleşmek:** Bilik ýygylды (MK, III, 58-7). **6) toplanmak, goşulyşmak, birleşmek:** Ejiz we perişan bolub, bir-birige ýygylub, meşweret kylyb... (SB, 122a-33). Fars ekabyrlary aña ýygylub, any badyşahlykga göterdiler (SB, 2a-9).

ýygylan- [يغلان] ýygylanmak, güirelmek, köpelmek: Kafyr gaty ýygylанды (GA, 132-3).

ýygym [يُغَم] *üýşürilen, üýşmek*: Ýygym toprak (MK, III, 15-10).

ýygyn [يُغَن] S: **ýygym** Ýygyn toprak (MK, III, 16-14).

ýygyn- [يُغَن] *ýygnamaga, toplamaga başlamak*: Är özinge ýarmak ýygyndy (MK, III, 60-9).

ýygyn başy [ý(y)gyn b(a)sy lqB NIGY] *goşunbaşy*: Ýygyn başy ýoryýu kelti (MÇ, gd-6) — *Goşunbaşy ýörişe (urusmak üçin) geldi*.

ýygyr- [يُغَر] *golaýlamak, ýakynlaşmak, arany ýygyrmak*: Ýygyrdy (IBM, 114-5).

ýygyş- [يُغِش] *ýygyşmak, üýşürişmek*: Ol maňa bugdaý ýygyşdy (MK, III, 53-12).

ýygyşdyr- [يُغِشْدَر] *uzak wagtyň dowamynda ýygnamak, toplamak*: Ýygyşdyrsun, dürüşdir-sün, günähiňizi bagyşlasun (GA, 66-9).

ýyh- [يُح] *ýykmak* <köňül ýyh- — *göwnüni galdyrmak, ýykmak*: Her çend ýyhdy köňülümi gözi gamzasy (KB, 304-5).

ýyhyl- [يُحِل] *ýykylmak, iş ady*: At ýyhlydy (GA, 133-9). Nola ýyhlydy-sa seýli ile bir Bagdad (KB, 452-13). Isfendiýar ýyhylgandan soň bildi kim... (SB, 17b-23). Ol tamnyň meremmetige meşgul boldy kim, ýyhylmagay (SB, 10a-6).

ýyhylmah [يُحِلْمَح] *ýykylmak*: Ýyhylmah dilemez isen ýahyşma (KB, 482-14).

ýyk- [يُك] 1) *göreşde, ýaryşda ýykmak, ýeňmek*: Kafyry ýykar (GA, 42-1). Oglany urub ýykdy (GA, 23-1). Bilahyr Rüstem aňa zafar tapyb, any ýykyb, näçiz kyldy (SB, 17b-23). 2) *ýykmak, ýumurmak*: Ol ewin ýykdy (MK, III, 15-11). Akhysar galasynyň burçun ýykdy (GA, 280-2). Tilsimi bendi dünýäýi ýykyp ol tary-mar etdi (ND, 36a-5). 3) *atyp öldürmek, ýykmak*: Aw awlaýalym, sugun, keýik ýykalym (GA, 36-12).

ýyka- [يُكَا] *ýuwmak*: Ýykanda göz kibi, gör, beni gark hun etmez (KB, 126-11).

ýykdyr- [يُكْدَر] *ýykdyrmak*: O zalym ýykdyrdy (GA, 222-13).

ýyk-sa- [يُكْسَا] *ýykmak islemek*: Ol tam ýyk-sady (MK, III, 226-11).

ýyktur- [يُكْتُر] S: **ýykdyr-** Ol anyň ewin ýykturdy (MK, III, 68-14).

ýykuk [يُكُوق] *ýykylyp ýatan ýer, haraba*: Ýykuk (IBM, 180-1).

ýykyjy [يُكْيَجِي] *agdaryjy, ýykyjy, ýeňiji*: Oguz beglerini bir-bir atdan ýykyjy beg Ýegenek ýetdi (GA, 61-9).

ýykyl- [يُكِل] 1) *ýykylmak, ýumrulamak, agdarylmak*: Tam ýykyldy (MK, III, 41-3). Ýykyldy (IBM, 108-9). Ýykyldy (Tuhf, 38b-11). Oglan ol arada ýykylymyşdy (GA, 26-8). Gara taglaryň ýykylymasun (GA, 35-3). Ol galga barusy ýykylyb, ýerge ýegsan boldy (SB, 10a-31). Bärghä alarnyň üstige ýykyldy (SB, 11b-31).

2) *gaçmak, düşmek, ýykylyp düşmek, ýere gaçmak*: Mesruk filden ýykylyb, hebeşiler (anyň) degresige ýygyldylar (SB, 36b-19).

ýykyş [يُكْيِش] *goşmaça goşun, kömek*: Ýykyş (IBM, 145-17).

ýykyş- [يُكْيِش] *ýykyşmak*: Ol aňar tam ýykyşdy (MK, III, 54-8).

ýyl [ýyl Aly, ýylka AhLIY] 1) *ýyl, dört pasyldan on iki aýdan) ybarat wagt aralygy*: ...Ýüz ýyl olury (MÇ, dg-3) — *Ýüz ýyl häkimlik (kaganlyk) edip oturdylar (häkimlik etdiler)*. Lagzyn ýyl bisiň aý ýiti otuzka ýog ertürtim (Bk, go-10) — *Doňuz ýylynyň başinji aýynyň ýigrimi ýedisi günü (ony) jaýlatdym*. Bilge Taçam lü ýylka (Oýgyra-4, 5) — *Akylly Taçam luw ýylynda*. Kül tigin koýyk ýylka... ýiti ýigirmike uçdy (Kt, dg-gd) — *Kültegin goýun ýylynyň... on ýedisi günü uçdy (öldi)*. Elig ýyl isig küçig birmis (Kt, gd-8) — *(Türkmen halky) elli ýyllap işini, güýjünü (tabgaçlara) berdi (bagyş etdi)*. Bir ýyl geçti (MK, III, 3-17). Ýyl (IBM, 184-8). Ýylda bir kerre toý edüb... (GA, 10-4). Aňlamaz ylmy magany eýleseň biň ýyl hasab (ND, 41a-5). Eger müň ýyl tirilse Hatam-y taý (Mn, 294a-3)....müddet on ýeti ýyl Oguz anda bolub... (SB, 122a-6). 2) *yaş, ömrüň bir ýyly*: Müddet yüz on ýyl ömri bar erdi (SB, 10a-22). Müddet ömri yüz ýyl erdi (SB, 13a-4). <ýyl-ýylda — *ýylyň-ýylyna, her ýylda, mydama*: Hyraç mukarrar kyldy kim, ýyl-ýylda kesra hazanasyga ýibergeý (SB, 36b-22). <ýyldan-ýylga — *her ýyl, mydama, hemişe*: Çyn köňül birle bizge mutyg bolub, ýyldan-ýylga malny

hazanaga teslim kylgaý sen (SB, 123a-1). Mal mukarrar kylyň kim, ýyldan-ýylga ýibergeý siz (SB, 123a-25).

ýyla- [ýy:la-يَلا] S: **ýygla-** Ýylady (Tuhf, 8b-ç).

ýylan [ýyla:n يِلَان , يِلَان , يِلَان] *ýylan*: Ýylan ýarpuzdan gaçar, kança barsa, ýarpuz ötrü gelür (MK, III, 30-2). Ýylan (IBM, 177-3). Sary ýylan sokmadan agja tenüm galkar, şişer (GA, 137-4). Iki selge iki ýylan şekilige anyň iki egniden baş çykardy (SB, 2a-25). <>**ýylan ýyly** – *türkmenleriň müçe ýyl hasabynyň altynjy ýylynyň ady*: Ýylan ýyly (MK, III, 22-8). Ýylan ýyly (IBM, 186-2).

ýylduz [ýylduz يِلْدُوز , يِلْدُوز] *ýyldyz*: Ýylduz (IBM, 183-6). Nedür şemş, kamar, ýylduz nedendir bularyň nury (ND, 42a-14). Gonuşdy ýylduzum bu gije ýene aý ile (KB, 74-1). Jan çün ýüzüňi gördi ýylduzy neýlerem ben (KB, 447-7).

ýyldyra- [ýyldyra يِلْدِرَا , يِلْدِرَا] *ýyldyramak, ýylpyldamak*: Ýyldyradý (Tuhf, 32a-13). Çoban gördi kim, bir ýyganak ýatur ýyldyr-ýyldyr ýyldyrary (GA, 215-12).

ýyldyrym [ýyldyrym يِلْدِرِم] *ýyldyrym*: Ýyldyrym (Tuhf, 21b-13). Ak ýyldyrym olub şakyýaýym (GA, 147-7). Gökden ýyldyrym akban ewüm üzerine şakar gördüm (GA, 43-1).

ýyldyr-ýyldyr [ýyldyr يِلْدِر , يِلْدِر] *ýaldyr-ýuldur, ýyldyr-ýyldyr*: Çoban gördi kim, bir ýyganak ýatur ýyldyr-ýyldyr ýyldyrary (GA, 215-12).

ýyldyz [ýyldyz يِلْدِز] **1** *kök, daragtyň köki*: Ýyldyz (MK, III, 30-10). **2** *asyl, kök, nebere*: Tüblük ýyldyzlyg (MK, III, 30-11).

ýyldyzçy [ýyldyzçy يِلْدِزْجِي] *ýyldyza seredip, pal atýan adam, müneçjim*: Ýyldyzçy (IBM, 157-16).

ýyldyzlan- [ýyldyzlan يِلْدِزْلَان] **1** *kök urmak*: Ýygaç ýyldyzlandy (MK, III, 81-12). **2** *ornaşmak, jaýlaşmak*: Är ýyldyzlandy (MK, III, 81-13).

ýylga- [ýylga يِلْغَا] *ylgamak, ylgap ýetmek, atly eňmek, hüjüme eňmek*: Ol ýedi ýüz kafyr-la ýylgady (GA, 90-6). Alaja atlu kafyr bindi, ýylgady (GA, 38-4).

ýylgun [ýylgun يِلْغُون] S: **ýylgyn** Ýylgun (MK, III, 28-5).

ýylgyçy [ýylgyçy يِلْغِي] *ýylkyçy, ýylkyban, atbakar*: Ýylgyçy Rüstemni tanymaý tiýdi kim (SB, 11a-32).

ýylgyn [ýylgyn يِلْغِيْن] *ýylgyn (agajy)*: Ýylgun (IBM, 182-9).

ýylky [ýylkysyn nlslhLly , ýylk(y)m MiLIY , ýylkyg GhLly يِلْكِ 1] *dört aýakly haýwanlaryň umumy ady, ýylky, mal*: Taňut budunyň bozdym oglyň ýotuzyn ýylkysyn... aldym (Bk, gd-24) — *Tangut halkyny ýeňdim, ogluny, gyzyny, malyny... aldym*. Agylym on ýylkym sansyz erdi (Sý, 5) — *Agylym on, malym sansyzdy*. Ýylky (MK, III, 25-15). **2** *gyýal sürüsi, ýylky*: Kişi sözleşü, ýylky ýyzlaşu (MK, III, 73-9).

ýyllyk [ýyll(y)k hLLIY يِلْ لِيك , يِلْ لِيك] *bir ýyl möhletli, ýyllyk*: Biň ýyllyk (MÇ, gd-9) — *Mün ýyllyk*. Ýyllyk (Tuhf, 35b-4). On alty ýyllyk hesretiň-ogluň Beýrek geldi (GA, 117-9). Üç ýyllyk malny alyb, murajagat kysunlar (SB, 124b-16). Üç ýyllyk malny takdyma ýusuny birle tertip kylyb (SB, 124b-16).

ýylmagaý [ýylmagaý يِلْمَاغَاي] S: **ýylmanak** Ýylmagaý (Tuhf, 4a-3).

ýylmanak [ýylmanak يِلْمَانَاك] *köse, sakalsyz, ýylmanak (ýüz)*: Ýylmanak (Tuhf, 4a-ç).

ýylmyr- [ýylmyr يِلْمِر] *gyzyp başlamak, ýylamak (suw)*: Suw ýylmyrды (MK, III, 70-14).

ýylsyg [ýyls(y)g GsLLy] *baý, barly, gurply*: Neň yllysyg budunka olurmady (Kt, gd-26) — *(Men) haýsydyr bir baý (gurply) halka han bolmadym*.

Ýylun kol [Ýylun kol LWh : NWLIY] *ýer ady*: Seleňe kidin Ýylun kol birden syňar Şyp başyňa tegi çerig itdim (MÇ, gd-3) — *Seleňäniň (Selenga derýasynyň) Demirgazyk-Günbataryndan Ýylun koluň Günorta-Gündogary bilen Sydbaşa çenli goşunymy ýerleşdirdim*.

ýyly [ýyly يِلْي] *ýyly, mylaýym <>ýyly su – hammam*: Ýyly su (Tuhf, 13a-13).

ýyly- [ýyly يِلْي] *ýylamak*: Suw ýylydy (MK, III, 64-10). Ýylydy (IBM, 131-10).

ýylyg [ýylyg يِلْغ] S: **ýyly** Ýylyg suw (MK, III, 11-1).

ýylyglyk [ýylyglyk يِلْغَلْيَك] *ýylylyk*: Ýylyglyk (MK, III, 38-17).

ýylym [يلم] *gapan, duzak*: Ýylym (Tuhf, 14a-10).

ýylynçga [يىلىنچغا] *yagsyz, duzsuz, tagamsyz*: Ýylynçga aş (MK, III, 320-1).

ýylyş- I [يىلىش] *ýylaşmak (suw barada)*: Suwlar kamug ýylyşdy (MK, III, 54-10).

ýylyş- II [يىلىش] *birek-birege töhmet atmak*: Olar bir ikindige ogry ýylyşdy (MK, III, 54-12).

ýylyt- [يىلت] **1)** *ýýlatmak, gyzdyrmak (suw)*: Ýýlytty (IBM, 131-10). Är suwyg ýýlytty (MK, II, 255-12). **2)** *gyzdyrmak, ysytma tutmak*: Är ýýlytty (MK, II, 255-11).

ýymşak [ý(y)mş(a)k hjMy , ýymş(a)k hjMly] *ýumşak, nāzik, ajaýyp*: Saby süçig agysy ýymşak ermis (Kt, go-5) — (*Tabgaç halkynyň sözi süýji, gymmatbaha zatlary ýumşak (nāzik) eken. Süçig sabyňa ýymşak agysyňa arturyp ükü türk budun öltig* (Kt, gd-6) — (*Olaryň süýji sözüne, gymmatbaha (ajaýyp) zatlaryna, aldany, türkmen halky (sen) köp gyryldyň (öldüň)*).

ýymyrtga [يىمىرتغا] *entek damarlap, gatap ýetişmedik ysmanak, terne, hyýar ýaly otlar we gök önümler*: Ýymyrtga (MK, III, 320-4).

ýypar [ý(y)p(a)ryg GIRPy يپار , يپار] **1)** *müşk, ýupar ysly*: Ýog ýyparyg kelürip tike birdi (Bk, go-11) — *Öli jaýlananda ulanylýan ýupary getirip dikdiler. Ol anyň tonynga ýypar ýokturdy* (MK, III, 68-12). Ýypar (IBM, 126-2).

2) *ýakymly ysy bolan*: Ýund eti ýypar (MK, III, 5-14).

ýyparçy [يپارچى] *atyr ýasaýan, müşk ýasaýan*: Ýyparçy (IBM, 157-17).

ýyparlyg [يىپارلىغ] *müşkli, müşki bolan*: Ýyparlyg (MK, III, 36-14). <>**ýyparlyg kesürgü** – *müşk saklanýan gap, müşkdan*: Ýyparlyg kesürgüden ýypar gitse, ýyzy (ysy) galyr (MK, III, 36-14).

ýypranmak [يىپرانمك] *ýyrtyklyk, daganlyk, çagşanlyk*: Ýypranmak (IBM, 125-2).

ýypyn- [يىپين] *ýapyşmak*: Ýypyndy (Tuhf, 10a-4).

ýyr [يىر] *goşgy, aýdym, mukam*: Ol ýyr ýyrlady (MK, III, 3-3).

ýyra- [يىرا] *daşlaşmak, uzaklaşmak*: Ýyrady neň (MK, III, 62-16).

ýyragu [يىراغو] *sazanda, aýdymçy*: Ýyragu (MK, III, 27-6).

ýyrak [ýyra:k يىراق] *uzak, yrak*: Ýyrak ýerig garylady (MK, I, 89-14). Ýyrak ýer (MK, III, 21-9). Ýyraktan bakmaga imkan ýok, eý jan! (Mn, 298b-10). Awaza tüşgeý kim, badyşah ýyrak ýerge gitmäp turur (SB, 125a-12). Mürewwet tarykydan ýyrak imes (SB, 127a-20).

ýyrak bol- [ýyra:k bol- يىراق بول] *uzaklaşmak, daş bolmak*: Ýyrak bolsun jemalyňdan ýawuz göz (Mn, 296b-4).

ýyrak kyl- [ýyra:k kyl- يىراق قيل] *daşlaşdyrmak, uzaklaşdyrmak*: Eger any öz işinden ýyrak kylmagaý sen kim, saňa halyfa bolgaý we halk aňa serzeniş kylmagaýlar (SB, 127a-20). Eger alarny zyndandan çykaryb, ýyrak kylyb, aňa goşgaý siz, mynasyb turur (SB, 36b-2).

ýyraklan- [ýyra:klan- يىراقلن] *uzaklaşmak, daşlaşmak*: Är ýerig ýyraklandy (MK, III, 80-14).

ýyraklyk [ýyra:klyk يىراقلىق] *uzaklyk*: Ýyraklyk (MK, III, 39-3). Ýyraklyk birle men sizni unutman (Mn, 297b-7).

ýyrat- [يىرت] *daşlaşdyrmak*: Ol any ýyratty (MK, II, 254-13).

ýyraýa [ý(y)r(a)ýa AYRly] *sol, çep, çep tarap, gaýra, Demirgazyk tarap*: Ýyraýa tarkat buýruk begler otuz... (Kt, go-1) — *Çepde duran tarhanlar, buýrukçy (kiçi wezipeli) begler, (siz) otuz...* Ýyraýa Baz — *kagan tokuz oguz budun ýagy ermiş* (Kt, gd-14) — *Çepde, gaýrada (demirgazykda) Baz kaganyň ýolbaşçylygynda dokuz oguz halky (oňa – kakama) ýagy bolupdyr*.

ýyrdandaýyn [ýyrd(a)nd(a)ý(y)n NYaDRly] *demirgazykdan, gaýradan*: Bin ýyrdandaýyn tegeýin (Tk, go-11) — *Men gaýradan-Demirgazykdan degeýin (çozaýyn)*.

ýyrga- [يىرغه] *yralamak, yrgyldatmak*: Ag gawagyň budagyndan ýyrgaýuban geçmiş sen (GA, 110-8).

ýyrila- [يىرلا] *aýdym aýtmak, hiňlenmek*: Ol ýyr ýyrlady (MK, III, 3-3). Är ýyrlady (MK, III,

227-16). Ýyrlady (IBM, 113-10). Ýyrlady (Tuhf, 27a-8).

ýyrlaýjy [يرلاحي] *aýdymçy, hiňlenýän*: Ýyrlaýjy (IBM, 157-11).

ýyrmak [يرمك] *çeşme, bulak*: Ýyrmak (Tuhf, 33b-5).

ýyrt- [يرت , يرت] **1** *ýyrtmak, bölmek*: Ol to-
nyn ýyrtty (MK, III, 321-4). Ýyrtty (Tuhf, 108-9).
Tartdy, ýakasyn ýyrtty (GA, 94-5). Depegen
götüni süsügen ýyrtar (GA, 265-9). Köýlekni
ardarydan tutub, tartyb ýyrtty (SB, 4b-23).
2 *açmak, ýyrtmak*: Saba gül gunçanyň
agzyny ýyrtar (Mn, 303b-10). **3** *ýyrtmak,
böwürmek, parçalamak*: Geltürgen
koýlarynyň tamam guýruk we garynlaryny
ýyrtyb, saňa berür biz (SB, 127a-8). **◊ýyrta
almas** – *ýyrtmazlyk, ýyrtyp bilmezlik, böwsüp
bilmezlik*: Eger tutsam, ýyrta almas men (SB,
127a-6).

ýyrtyhlu [يرتخلو] *ýyrtylgy, ýyrtylan*: Ýedi
biň kaftanynyň ardy ýyrtyhlu (GA, 38-2).

ýyrtyk [يرطق] *ýyrtyk*: Ýyrtyk (Tuhf, 34b-ç).
◊ýyrtyk dodakly – *dodagy ýirik*: Ýyrtyk
dodakly (Tuhf, 4a-9).

ýyrtyl- [يرتل , يرتيل , يرتيل] *ýyrtylmak*: Ton
ýyrtyldy (MK, III, 74-15). Üzerine düşem, garny
ýyrtyla (GA, 171-8). Köýlekni açyb gördi, erse
hiç ýeri ýyrtylmab erdi (SB, 4b-5). Eger köýlegi
eýlegiden ýyrtylyb bolsa, günäh Ýusufdan
turur we eger ardydan ýyrtylyb bolsa Ýusuf
günähden aryk turur (SB, 4b-26).

ýyrtylmak [يرتلمك] *ýyrtylmak, iş ady*:
Emma tarak diýdügümüz sekiz ýerde olur...
yeň ýyrtylmakdan bolur (Ýaý, 130b-3).

ýyrtyň- [يرتن , يرتن] **1** *ýyrtyň ýaly
görünmek*: Ol ton ýyrtyndy (MK, III, 76-4). **2**
*bölek-bölek edip kesmek, ýyrtmak (özün
üçin)*: Ýyrtyndy (Tuhf, 10b-5).

ýyrtyş- [يرتش] *ýyrtyşmak*: Ol aňar buz ýyr-
tyşdy (MK, III, 71-6).

ýyryş- I [يرش] *ýalaňaçlamak, açmak*:
Ýyryşdy neň (MK, III, 53-3).

ýyryş- II [يرش] *ýyrşarmak, gülümsiremek,
ýyrş-ýyrş etmek*: Är ýyryşdy (MK, III, 53-4).

ýyryş- III [يرش] *syrtartmak (diş barada)*: It
tişi ýyryşdy (MK, III, 53-5).

ýyryt- [يرط , يرت] **S: ýyrt- 1** Ýyrytdy (Tuhf,
36a-1). Ýyrytty (IBM, 115-8).

ýyryaky [ýyry(a)ky IhYRly] *demirgazykdaky, gaýradaky*: Ben özüm bilge
Tonýukuk Ötüken ýerig konmys teýin esidip
beriýeki budun kuryýaky ýyryaky öňreki
budun kelti (Tk, go-17) — *Meniň özüm bilge
Tonýukuk Ötüken ýerine gonanmyş diýip
eşidip, Günortadaky halklar, Günbatardaky,
Demirgazykdaky, Gündogardaky halklar
(boýun egip) geldiler*.

ýysgaru [ýysg(a)ru WRGSly] *tokaýa,
jeňnele, tokaýly-ýaýlaly dag tarapa*: Kök
Öňüg ýuguru Ötüken ýysgaru udyztym (Tk,
go-15) — *(Men goşuny) Kök Öň derýasynyň
üsti bilen Ötüken dag ýaýlasyna alyp
bardym*.

ýysyr- [يسر] *dişlemek*: Ýysyrmak (IBM, 122-
13).

ýyş I [ýyşda ADjly , ýyş jly يش] *tokaýlyk,
tokaýlyk dag, ýer-ýurt tutmak üçin daglyk-
tokaýlyk ýaýlalar, dagyň ýaşamaga amatly,
ýaýbaň bolup gidýän üsti, tekizligi*: Ötüken
ýyşda ýig idi ýok ermis (Kt, go-4) — *Ötüken
daglyk ýaýlasynnda il eýesi (hökümdary) ýok
eken*. Ilgeri Kadyrkan ýyşka tegi (Kt, gd-2) —
*Ilerisi (Gündogary) Kadyrkan ýaýlasyna
çenli*. Ydyk Ötüken ýyş budun bardyg (Kt, gd-
23) — *Mukaddes Ötüken ýyşyndand, eý halk,
özün gitdiň*. Il tutsyk ýir Ötüken ýyş ermiş (Kt,
go-4) — *Ötüken ýeri taýpa birleşmesini
döretmek (ýurt tutmak) üçin amatly ýer eken*.
Art ýyş (MK, III, 3-9).

ýyşyg [يشغ] **1** *urgan, arkan*: Bu ýyşyg ol
üzülgen (MK, I, 139-17). **2** *gaýyş çeki*: Ýyşyg
(Mk, III, 10-6).

ýyşyglyg [يشغل] *urganly*: Ýyşyglyg är (MK,
III, 56-37-7).

ýyşyk [يشيق] *harby adamlaryň geýýän
demir başgaby, tuwulga*: Ýyşyk (IBM, 173-9)

ýyşyklyg [يشقغ] *tuwulgaly, demir
başgaply*: Ýyşyklyg är (MK, III, 27-12).

ýytyt- [يتت] *ýiteltmek*: Ol aňar pyçak
ýytytty (MK, II, 255-16).

ýýýy- [يي] *jemlemek, toplamak, ýygmak,
ýygnamak*: Ýýýýdy (Tuhf, 12a-5).

ýyýyn- [يَيْن] *ýygnanmak, jemlenmek*: Ýy-ýyndy (Tuhf, 6b-8).

ýyz [يَز] *ys, kok*: Ýyparlyg kesürgüden ýypar gitse, ýyzy galur (MK, III, 36-14).

ýyzla- [يَزْلَا] *ys ýaýramak*: Ol ýypar ýyzlady (MK, III, 227-12).

ýyzlan- [يَزْلَن] *yslanmak*: Et ýyzlandy (MK, III, 77-11).

ýyzlaş- [يَزْلَاش] *ysgaşmak*: Ýylky ýyzlaşdy (MK, III, 73-8).

ýyzy- [يَزِي] *yslanmak, porsamak*: Et ýyzydy (MK, III, 62-1). Ýyzydy neň (MK, III, 195-14).

ýyzyg [يَزِيغ] *porsy ysly*: Ýyzyg (MK, III, 9-13). <**ýyzyg ot** – *porsukert, porsuja*: Ýyzyg ot (MK, III, 9-14).

ýyzyglyk [يَزِيغْلِق] *çüýrän, yslanan*: Ýyzyglyk (MK, III, 38-15).

Z

zabt [ضَبْط] *basyp alma, eýeleme, düzgüne girizme*: ...Ol welaýatnyň zabt we nasakyga ýüz geltürub... (SB, 123b-22).

zabt et- [ضَبْط اَيْت] *eýelemek*: Sera-ser jümle zabt etdi, ne kim, war tygy gahrydan (ND, 41b-9). Zabt edemez oldum nefsi gümrahy (ND, 25b-2).

zabt kyl- [ضَبْط قِيل] *dolandyrmak, elde saklamak, gurşap almak*: Eger bu tilegen mablagny bersem, ne türlük memleketni zabt kyla algaý men?! (SB, 19b-2).

Zabul [Za:bul زَابُل] *ýer-ýurt ady*: Gazna we Zabul we Kabul il we musahhar bolub, mal kabul kyldylar (SB, 121b-7).

Zabulystan [Za:bulysta:ن زَابُلِيَسْتَان] *ýer-ýurt ady*: Sistan we Zabulystan welaýatyny harab kylyb (SB, 18b-3). Nimruz we Zabulystanda badyşah erdi (SB, 15a-3).

zab-zab [زَبْ زَبْ] *tiz-tiz*: Zab-zab bargyl (MK, I, 268-2).

zad [za:d زَاد] *ýol azygy, azyk, saparda göterilýän ýol azygy*: Zad-u umyd-u sabr elimde asa (KB, 139-7). Lebünden baňa bir jurga ki, zady-her du älemdür (KB, 325-4). Ol sypahy Seyf zad we tüşe birle kiştilerde

olturtub (SB, 36b-6). On tewe ýol zad(y) we rahylasy üçün müheýýa kylyb (SB, 38b-22).

zad ol- [za:d ol- زَاد اَوْل] *dogulmak, dünýä inmek*: Kaddyň kibi kim ola ki, azad zad ola (KB, 14-9). Bu bendezada kibi çü azad zad ola (KB, 473-12).

Zaduýe [Za:du:ýe زَادُوِيِي] *adam ady (erkek)*: Zaduýe Turanduht eýýamyda galmady (SB, 40a-24).

zafar [ظَفَر] *ýeňiş, üstünlik*: Zafar tiledi Taňrydan duşmanyga (ZME, 1023; 136-1). Zafar we nusratny özige mukarrar kylyb erdi (SB, 36b-14). <**zafar tap-** – *ýeňmek, üstün çykmak, üstünlik gazanmak*: Zafar tapdy fylanga (ZME, 713; 136-1). Selm we Turga zafar tabdy (SB, 6b-8). Keýhysrow kim, memleket işiden faryg boldy we duşmanga zafar tabty (SB, 14b-29).

zafarlan- [ظَفَّرَن] *ýeňiji bolmak, maksada ýetmek, maksada ýakynlaşmak*: Aduwnuň uryjagaz kalbyna, zafarlanuram (KB, 509-13).

zag [za:g زَاغ] *garga*: Zag ile bilbil garyşdy gezmek istär gülşene (ND, 17b-4).

zagfaran [zagfara:n زَاغْفَرَان] *zagpyran, sary gulli ösümlik*: Gan ile hasyl kyluram zagfarany-Rum (KB, 490-8).

zagfarany [zagfara:ny زَاغْفَرَانِي] *sary reňk, zagpyran reňkli*: Gözlerüm ýaşy ganyndur, zagfaranydur ýüzüm (KB, 560-14).

zagn [زَعَم] *düşünje, garaýyş, pikir, çen-çak, çaklama*: Teräkime zagmy ol turur kim, mogollar Or han we Kur han nesliden tururlar (SB, 121a-15). Bagzynyň zagmy ol turur kim, ol we Ylýas beni-ysraýyldan turur (SB, 9b-11).

zag ol [زَاغ اَوْل] *garga bolmak*: Eger zag olmaýub bilbil olursaň (ND, 26b-2). Fem açub nutk eýlemez, Nagşy, gülşende zag olan (ND, 44a-8).

zagyf [zagy:f ضَعِيف , ضَعِيف 1] *gowşak, ejiz*: Jan zagyf-u köňül ogry-ýu gözüm sähl nazar (KB, 314-4). **2) tapsyz, hor**: Erse Erki han dagy garry we zagyf bolub, işi bu gun, taňlaga yetib turur (SB, 127a-19). Sen zagyf we garry bolyb sen (SB, 127b-6). **3) pes wezipe we düşünje we ş. m. taýdan beýlekilerçe bolmadyk**: Ben zagyf biçäreýi izdedi (Ýaý, 100a-6). <**zagyf endam** – *hor, arryk*: Any

syýah çehre we deraz bala we zagyf endam erdi diýerler (SB, 37b-17). <>**zagyf hal** – *ejiz, gowşak, halsyz*: Zagyf hal we har we zar tyfl ogul dek erdi (SB, 25b-12).

zagyf bol- [zagy:f bol- [ضعيف بول] *güýçden gaçmak, tapdan düşmek, ejizlemek*: Bu sebäbden garry we zagyf bolub, inhitatga ýüz goýdy (SB, 128a-8). Keýkawus garry we zagyf bolub erdi (SB, 14b-10).

zagyf hal bol- [zagy:f hal bol- [ضعيف حال بول] *ejizlemek, gowşamak, güýji gaçmak*: Afrasyýab zagyf hal bolub, gaçyb, Derbend ýolydan Azerbaýjana bardy (SB, 14b-27).

zagyf kyl- [zagy:f kyl- [ضعيف قيل] *horlamak, güýçden gaçyrmak*: Zagyf kyldy ýörümek (ZME, 943; 143-1).

zagyflyk- [zagy:flyk- [ضعيف ليق] *gowşaklyk, ejizlik, peslik, harlyk*: Ýüz ýyl gaçmak we zagyflyk birle badyşahlyk kyldy (SB, 2a-19).

zahaýyr [zaha:ýyr [ذخاير] *ätiýaçlykdaky zatlar, süýşürintgiler, hazynalar*: ...barça hazaýyn we zahaýyrlarny alar birle ýiberdi (SB, 122a-25).

Zahhak [Zahha:k [ضحاك] *adam ady (erkek)*: Allatagala Zahhakny ýaratdy we aňa galyb kyldy (SB, 2a-17). Mülkni Zahhakga nesib kyldy (SB, 2a-17). Zahhakdan gaçyb yklymlarda gezer erdi (SB, 2a-17).

zahlaý [Zahlaý [زَهْلَاي] *batyr, edermen, gaýduwsyz*: Zahlaý (Tuhf, 11b-13).

zahlaýla- [Zahlaýla- [زَهْلَايْلا] *batyr bolmak, edermen bolmak*: Zahlaýlady (Tuhf, 12b-2).

zahm [Zahm [زَحْم] *urgy, ýara, ýagyr, zahym*: Agyr ýükler zahmyn gaty bilür (GA, 5-6). Alty parmak deriňligi zahm erişdi (GA, 210-13). Dört parmak deňlu zahm urdy (GA, 289-10). Kime kim, etdi awerdi-zahm çün ýar aňa (ND, 4a-5). Her aýyna alarnyň zahmy käri gelür (SB, 124b-2).

zahm et- [Zahm et- [زَحْمِ اِت] *ýaralamak*: Zahm etdi hijri bal totaýuň içinde leýik (KB, 384-1).

zahmlyk [Zahmlyk [زَحْمِ ليق] *ýaraly, ýaradar*: Rüstem mejruh we zahmlyk, hileler birle ol gudukdan çykdy (SB, 18a-29).

zahmnäk kyl- [zahmnäk:k kyl- [زَحْمَاك قِيل] *ýaralamak, ýara salmak*: Arbat bir tyg birle

Ebrehe üzige urub, any zahmnäk kyldy (SB, 35a-14).

zahyd [za:hyd [زَاهِد , زَاهِد] *namazhon, terkidünýä, galandar, sopy*: Dilärseň, zahyd-a, ger adam olmak (ND, 26b-13). Ben bir zaman zahyd idüm tesbihile, tahlilile (KB, 335-14). Bir abyd, zahyd, mütedeýýin falestin ahliden erdi (SB, 25b-17). <>**tersalar zahydy** – *hristýan takwasy, isayý dindar*: Tersalar zahydy (ZME, 188; 164-2).

zahydlyk [za:hydlyk [زَاهِد ليق] *takwalyk, terki dünýälik*: Zahydlyk alyga tutub, halk arasydan çykyb, kenaraýy tutdy (SB, 18b-13).

zahyd ol- / bol- [za:hyd ol- / bol- [زَاهِد بول , زَاهِد بول] *takwa bolmak, terkidünýä bolmak*: Dahy ýüzden bu gözüm oldy zahyd (KB, 498-15). Sasan ol harlykdan zahyd bolub, bir köşe tutub, Allatagala ybadatyga meşgul boldy (SB, 18b-19). Ýeti ýyl kaýsar erdi, Ýakuby mezheb we zahyd bolub, terki-mülk kylyb, öz oglyny kaýsar kyldy (SB, 27b-13).

zahyr [za:hyr [ظَاهِر] *daşky görnüş, şekil, mälüm, aýan, äşgär, belli*: Iki dürlü syfatdyr bu, biri zahyr, biri batyn (ND, 6a-7). Zahyrumda hara kylmaňuz nazar (KB, 546-16). Kifaýat eseri alarda zahyr turur (SB, 126a-26). Asary-ruşd we sagadat alardan zahyr erdi (SB, 123b-15).

zahyr bol- / ol- [za:hyr bol- / ol- [ظَاهِر بول / ظَاهِر بول] *äşgär bolmak, daşa çykamak*: Görüner bir zerre baka, diýmäň zahyr ol, jan-a, sen (ND, 12b-7). Araňyzdan bir kişi zahyr bolgaý (SB, 129b-3). Bu sebäbden älemde külli amanylyk zahyr boldy (SB, 127b-30).

zahyr et- [za:hyr et- [ظَاهِر اِت] *äşgär etmek, aýan etmek*: Köňlün odyny ger zahyr edem bu dünýäde (KB, 318-16).

zahyr kyl- [za:hyr kyl- [ظَاهِر قِيل , ظَاهِر قِيل] S: **zahyr et-** Perwana olur saňa kyla yşkyny zahyr (KB, 16-3). Dagwat agaz kylyb, dini-mejus zahyr kyldy (SB, 17a-21). Üç ýyl aňa etagat kylyb, andan soň usýan zahyr kyldy (SB, 16a-3).

zak [Zak [ذَق] S: **zakan** <>**simin zak** – *kümüş eňek, ak alkym*: Köňlümüň dut elin, eý simin zak (KB, 555-2).

zakan [zak:n ذَقْنُ ، ذَقْن] *eňek, alkym*: Eý syýah gisü-ýu sepid zakan (KB, 324-11). <>**çahy-zakan** – *eňegiň çukurjygy*: Kim saçy zynjyrydur çahy-zakan zyndanydur (BD, 24a-6).

zak-zak [zak:zak زَقْ زَقْ] *goçlary süsüşdirmek üçin aýdylyýan ümlük*: Zak-zak (MK, I, 279-10).

Zal [Za:l زال] *adam ady (erkek), gadymy türkmen we pars halklarynyň mifologiyasynyň gahrymanlarynyň biri*: Destan ile biçäre kylur Rüstem-u Zaly (KB, 459-15).

zalalat [zala:lat ضاللات] *azmaklyk, azaşmaklyk, ýoldan çykmaklyk, gümrälyk*: Ger hidaýet, ger zalalat, çünki Hakdyr işleýen (ND, 7a-9). Zalalat birle näşayyst kärler kylur erdiler (SB, 2b-22). Nefsi-emmara sizni bu zalalat ýolga salyb turur (SB, 4b-4).

zalym [za:lym ظالم ، ظالم] *zalym, rehimsiz, zulum ediji, yzgytsyz*: O zalym ýykduurdy (GA, 222-13). Ger zalym hunhor ise hindu gözi, sabr et (KB, 396-2). Fyrgawn zalymny tabyglary birle Taňry ýolyga dagwat kylgyl (SB, 7b-27). Bu kiştiniň güzeri bir zalym, jebbar mülkige erdi, Jekendi atlyk (SB, 10a-9).

Zal Zer [Za:l Zer زال زر] *adam ady (erkek)*: Andan soň Zal Zer we Karan bin Kāwe we Gerşasb leşgerniň sypahsalarlary erdiler (SB, 6b-12). Zal Zer anyň azasyga meşgul erdi (SB, 6b-18).

zaman [zama:n زمان] *zaman, döwür, wagt, eýýam*: Ol zamanda begleriň alkyşy alkyş idi (GA, 70-6). Buny siz fygla getirmäň, aňla ki, döwri-zaman (ND, 24b-3). Gözümden her zaman ýol dek ferawan (Mn, 302b-11). Anyň zamanyda ragyýýat murañfahul-hal we farygyl-bal erdi (SB, 128a-6). Oguz saba zamanydan... bulug heddige ýetdi (SB, 120b-16).

zamana [zama:na زمانه] S: **zaman** Berüb çün üç talak döwri-zamana (ND, 27a-12). Ben hajybuňy sewerem, eý şahy-zamana (KB, 306-3). Kim asru biwepadyr bu zamana (Mn, 295a-11).

zamm et- [zam:et ضمّ ات ، ضمّ ات] *goşmak, üstüne goşmak*: Birin towhyda zamm etmiş ki, zikrin eýleýe enwer (ND, 11b-4). Zamm edüb any nebata, biri haýwandyr giri (ND, 32a-2).

zamyn [za:myn ضامن] *kepil, ýerine ýetiril-megini ýa-da tölenmegini boýun alan, zamun*: Ben aňa zamyn ki, anyň kerdesi näkerdedür (KB, 558-2). Apardy gözi jany-ýu oldy lebi zamyn (KB, 175-6). Ben zamyn aňa ki, dahy magmum olmaýa (KB, 448-1).

zamyр [zamy:r ضمير] *köňül, kalp, wyždan*: Röwşen kylur zamyryny daýym, her aýyna (KB, 460-9).

zan [za:n زان] *ondan, ondan ötri*: Zan sebäb ki, howzy-kewserden geçer (KB, 316-5).

zan [zan ظن] *güman, pikir, çak, çaklama*: Agzyň ki, tasawwur kylyna, zanda degüldür (KB, 209-8).

zanadyka [zana:dyka زندکاه] *manyheý çilik dinine eýerýänler*: Her ferzend kim, zanadyka ähdide mütewellid bolub bolgaý... (SB, 34a-16).

Zanbi art [zanbi art زَنْبِيْ اَرْت] *ýer ady*: Zanbi art (MK, III, 325-12).

zann [zan ظن] S: **zan** Zannum oldur ki, dilärsen beni sensüz (KB, 344-12). Emma bu jemagatnyň zanny olturur (SB, 40a-12).

zann et- [zan et ظن ات] *öýtmek, çaklamak, pikir etmek*: Olar kim, bilmez öz nefsin, anasyr zann eder kendin (ND, 21a-7).

zanyýe [za:nyýe زانيه] *zynakär, bozuk aýal*: Zanyýe we bedkär imes men (SB, 24a-20).

zar [za:r زار] 1) *aglaýan, eňreyän, zarlaýan, aglamjyrap sojaýan*: Her gije subha degin zar-u nezaram çü şemg (KB, 464-7). 2) *hor, ejiz, naýynjar*: Zagyf hal we har we zar tyfl ogul dek erdi (SB, 25b-12).

zaraýyf [zara:ýyf ظرايف] *nepis zatlar, sünnälenip ýasalan zatlar*: Ol hedýeside enwag zaraýyf we ejnasy-nefaýys, haryr tonlardan... (bar erdi) (SB, 18a-15).

zarb [zarb ضرب] *zarp, ury*: Ol kybty ol ýumruk zarby birle heläk boldy (SB, 7b-2). Ol asa zarby birle heläk boldy (SB, 9a-27).

zarb et- [zarb et ضرب ايت] S: **zarb eýle**- Kafyr zarb etdi (GA, 209-3).

zarb eýle- [zarb eýle ضرب ايله] *hüjüm etmek, zor salmak*: Garaja çoban zarb eýledi (GA, 50-7).

zarbulmesel [ضرب المثل] *nakyla öwrülme, agza-dile düşme*: Anyň dek adam görmäb erdiler we tul we arzga meşhur erdi kim, efwah älemge tüşüb erdi we zarbulmesel erdi (SB, 9a-7).

zarbulmesel bol- [ضرب المثل بول] *nakyla öwrülme, görelde bolmak, agza-dile düşmek*: (Oguz) oh atmak we at çapmak we ferr-u ferheñde zarbulmesel bolub (SB, 120b-17). Arab arasyda zarbulmesel boldy (SB, 30a-18).

zarb ur- [ضرب اور] *zor salmak, zarba urmak, uruşmak*: Alplar başy Gazana zarb urdy (GA, 218-8).

zar et- [za:r et- زارُ اید] *aglamak, eñremek*: Ýaryň fyraky gökdäki buludy zar eder (KB, 433-10).

Zarga [زرعه] S: **Zunwas** Ady Zarga erdi we künyeti Zunwas (SB, 33b-19).

zarlyk [za:rlyk زارلیق] *aglama, eñreme*: Ahy-hala, agy, zary-girýan bolma: Ol maslubny Mesih hyýal kylyb, nala we zarlyk binýad kylyb... (SB, 24b-18).

zarlyk eýle- [za:rlyk eýle- زارلق ايله] S: **zar eýle-** Zarlyk eýledi, aglady (GA, 25-11).

zarlyk kyl- [za:rlyk kyl- زارلیق قیل] S: **zar eýle-** Ogul-ogul diýübäni zarlyk kyldy (GA, 54-7). Ahyr Nowşirwan anyň aýagyny öpüb, köb zarlyklar kyldy (SB, 34a-9).

zar ol- [za:r ol- زارُ اول] *zar bolmak, aglamak, eñremek*: Gije-gündüz benüm işim zar ola (KB, 40-14).

zarran [zarra:n ضراً] *gaygyda, gamly we kynçylykly günlerde*: Serrän we zarranda saňa mulazymat kylyb, senden aýrylmas men (SB, 36b-12).

zary [za:ry زاري] *dat-perýat, eñreme*: Beýrek diýüb zary-zary aglady (GA, 92-8). Zary-zary iňlär (GA, 248-11). Daýym göziğe sürtüb nala we zary birle ýyglar erdi (SB, 4b-7).

zary ed- [zary ed- زاري اید] *ahy-nala etmek, eñremek*: Ýene kandili-yşk içre, eder ol inlenip zary (ND, 32a-12).

zaryf [zary:f ظریف] *owadan, bezegli, gözəl, zyba*: Ýary-näzik, dilberi-zaryf kany (KB, 603-9).

zary kyl- [za:ry kyl- زاري قیل] S: **zar eýle-** Gardaşymdan aýryldym diýü çok aglady, zarylyk kyldy (GA, 223-10). Kylardum zary gülşende (KB, 322-14). Ýyglamak we zary kylmak başyga bardy (SB, 5b-31). Kyrk güñgeçe nala we zary kylur erdi (SB, 12b-27).

zarylyk [za:ry:lyk زارلیق] S: **zary** Ögür-ögür aglaşdylar, zarylyklara girdiler (GA, 93-13). Bazarumy germ edem zarylyg ile saňa (KB, 11-3).

zarylyk et- [za:rylyk et- زارلیق اد] S: **zar eýle-** Gardaş diýü zarylyk eder (GA, 96-9).

zarylyk eýle- [za:rylyk eýle- زارلیق ايله] *aglamak, eñremek*: Ferýad edüb aglady, zarylyk eýledi (GA, 220-12).

zaryr [zary:r ضریر] *kör, batyl*: Basyrat olmaýajah bir durur basyr-u zaryr (KB, 559-14).

zar-zar ýygla- [za:r-za:r ýygla- زارزار یغلا] S: **zar-zar ýyla-** Zar-zar ýyglaý aýtur erdi kim... (SB, 4a-30).

zar zar ýyla- [za:r za:r ý:yla- زار زار یلا] *ýyglamak, aglamak, zaryn aglamak, zar-zar aglamak*: Zar zar ýylady (Tuhf, 37b-3).

zat [za:t ذات] *durk, özen, barlyk*: Özün gark eýlemiştir zat içinde (ND, 27b-5). Seniň mähriň bile ýugrudly zatym (Mn, 297b-6). <wujudy-zaty – barlyk özeni: Zira wujudy-zatuňa dem-dem geler gider (KB, 535-13).

Zaty-Yrk [Za:ty-Yrk ذات عرق] *ýer-ýurt ady*: Köb çerik birle Zaty-Yrkda Buhtunnassarga ýetişib, mesaf kyldy (SB, 16b-9).

zaw [za:w زاو] *çukur, oý, hana*: Gözüňüň zawynda göreli merdumi-dil (KB, 524-4).

Zawara [Zawa:ra زواره] *adam ady (erkek), Zalyň ogly, Rüstemiň inisi*: Rüstem gardaş Zawaraga buýurdy (SB, 17a-27). Rüstem we Zawara we Şagad atlanyp, Şagad ýol başlar erdi (SB, 17a-28).

Zaw bin Tahmasb [Zaw bin Tahma:sb زو بن طهماسب] *adam ady (erkek)*: Zaw bin Tahmasb mülkni andan aldy (SB, 6b-22). Zaw bin Tahmasbny geltürüb badyşahlykga götergeýler (SB, 11a-9).

zawk [zaw:k ذوق] S: **zowk** Şol suçum, ki zawkumy hammar bilmedi (KB, 475-8).

zawrak [زورق ، زورق] *kiçi gämi, gaýyk*: Bu dili zawrakny engine saldym (ND, 25b-4). Akly zawrakny, Nagşy, aňa yşky ýelken eýle (ND, 27b-16). Tolu were lebuň ile, ki anyň zawrakydur (KB, 378-12). Gözüme bir bi haluňy ki, anyň zawragydyr (KB, 378-11).

Zawulystan [Za:wu:lysta:n زاولستان] S: **Zabulystan** Isfendiýar ulug çerik birle Zawulystanga mütewejjih boldy (SB, 17b-21).

zaýende [za:ýende زاینده] *doguryýan, döred-ýan, dünýä inderyän*: Tabg kim, owsafyňy zaýendedür (KB, 139-6).

Zaýyd [Za:ýyd زاید] *adam ady (erkek)*: Any Zaýyd dagy okur erdiler (SB, 18a-7).

zaýyg et- [za:ýyg et- ضایع اید] 1) *zaýa etmek, zaýalamak*: Bir dem wagtumuzy zaýyg edelüm (KB, 106-1). Nigär-ä, zaýyg etme sagýumuzy (KB, 123-6). 2) *biderek, bihuda, boş geçirmek*: Zaýyg etdiň niçe ömri, ermediň esrara sen (ND, 22a-7). Derdim görüp mugalejede zaýyg etme ömür... (BD, 18b-6).

zaýyg kyl- [za:ýyg kyl- ضایع قیل] *zaýalamak, harlamak*: Anyň ähli any zaýyg kyldylar (SB, 26b-2).

zaýyg ol- / bol- [za:ýyg ol- / bol- اول / بول] *zaýa bolmak, harap bolmak, ýok bolmak*: Niçeler zaýyg olmuşdyr, gözün aç kim, bu magnada (ND, 29a-5). Ki zaýyg ola senüň ýoluňa ýedügi emek (KB, 482-4). Endek fursatda ol mallary kim, zaýyg bolub erdi, iki anyň çelli Allatagala keramat kyldy (SB, 6b-3). Töwrit nushalary Beýtil-Mukaddes harab bolganda, köyüb we zaýyg bolub erdi (SB, 17a-13).

zaýyja [za:ýyja زایچه] *ýyldyzlaryň ýerleşişini görkezýän ýazgylý tagta ýyldyzlaryň ýerleşiş, täleýi*: Anyň zaýyjaýy-talygy delalat kylur kim, ol ulug badyşah bolgaý (SB, 26b-28).

zaýyl bol- / ol- [za:ýyl bol- / ol- زایل / بول] *ayrylmak*: Baş barmagynyň ujy orta barmaguň bogunyndan zaýyl olmakdan olur (Ýaý, 136b-7). Tuman...zaýyl bolub, gün çykgaý (SB, 126b-19). Ol renji biküllü zaýyl boldy (SB, 6a-30).

zaýyl kyl- [za:ýyl kyl- زایل قیل] *ýok etmek, ýitirmek*: Waý, jana, ger ol nukta zaýyl kylur iseň (KB, 192-16). Hiç kişi gyzyny ärge bermes

erdi kim, ol any owwal Dusnatyr alyga geltürür erdi kim, ol bekäretni zaýyl kylur erdi (SB, 33a-17).

zaýyr [za:ýyr زایر] *zyýaratçy*: Bir lahza gözi görsün zaýyr degülem ahyr (KB, 112-4).

Zaýzan [ضیزن] *adam ady (erkek)*: Bir kişi Satrun atlyk we arab any Zaýzan diýerler (SB, 28b-3). Nägäh Zaýzan gyzy Nazyra atlyk... (SB, 28b-7).

Zebba [Zebba: زببا] *adam ady (aýal)*: Amr bin Zarb ýerige gyzy Zebba atlyk badyşah boldy (SB, 22b-13). Baryb, ol mülkni tasarruf kylyb, Zebbany özige tutgaý (SB, 22b-18).

zeber [زبر] *yokary, üstün*: Aýnaýy elüne al, zir-u zeber degülmidür (KB, 12-11).

zeberdest [زبردست] *ezber, ýiti, zor, çalasyn*: Dürri-ýekta olmaýynlar zeberdestimde benim (ND, 28b-9). Duşmanny ki, bu dehr zeberdest kylur (BD, 57a-3).

zeberjed [زبرجد] *zeberjet, gymmatbaha daş*: Enwag jöwahir we ýawakyt we zeberjed we luwluw birle any murassag kylyb erdiler (SB, 13a-27).

zebh [ذبح] *gurban etmek, çalma, gurban edip öldürme*: Zebh üçin eýlemişken, zahyda, Ysmaýyly (ND, 19b-15). Zebh kyssasy we anyň sebäbi meşhur turur (SB, 3a-31).

zebh kyl- [ذبح قیل] *gurban etmek*: Ybrahym alaýhyssalam öz ferzendini zebh kylyb, ot we manjanyk azabyga mübtela boldy (SB, 12b-14).

zebh ol- [ذبح اول] *gurban bolmak, gurban edilmek*: Arz olan gökler ýüzünden zebh olan gurban nedir? (ND, 8a-4).

zebih [zebi:h ذبیح] *gurban edilen*: Ybrahym ferzendleriden zebih Ysmagyl turur we bagzy aýturlar kim, zebih Ishak turur (SB, 3a-30).

Zebulun [Zebu:lu: زبولون] *adam ady (erkek), Ýakup pygamberiň altynjy ogly*: Liýýa bint Lawandan... Şemgun... Zebulun... (SB, 3b-17).

zebun [zebu:n زبون] *ejiz, hor, biçäre*: Bu kärzarny har we zebun görüb, alarny targyb kylur erdi (SB, 9a-15).

zebun et- [zebu:n et- زبون اید] *biçäre, ejiz etmek, horlamak*: Kimini zebun

edüb, kimini şehid eýledi (GA, 222-3). Şöýle ki, baz geldigin zebun ede şahyn (KB, 41-11).

zebun eýle- [zebu:n eýle- زبون ايله] S: **zebun et-** Bu dem maglub olub janyň zebun eýlärsiň ynsany (ND, 31a-4).

zebun ol- [zebu:n ol- زبون اول] *yéñilmek, basylmak, ejizlemek, agyr hala düşmek:* Seni zebun olur didiler (GA, 187-10). Kanturaly zebun oldy (GA, 197-12). Kany, ýa, dady-mahalyň ki, zebun olmady hiç (ND, 36b-10).

Zebur [Zebu:ر زبور] *Dawut pygamberiň dini kitabynyň ady, Zebur:* Dahy Töwrat ile şahym, degildir ol Zebur, Injil (ND, 20a-16). Zebur kitaby aňa ýiberdi (SB, 12b-4). Zebur belend ün birle okur erdi (SB, 12b-5).

zegamat [zega:mat زعامة] *ýolbaşçylyk, serdarlyk:* Baş gerek oýnaýa, başyny zegamat şimdi gör (KB, 552-1).

zeh [زہ] *kiriş, ýaýyň kirşi:* Bir ýeride iki zeh bolgaý (SB, 34a-12). Gurdy gaşyn didüm zeh-u gamzasyn, atdy oh (KB, 433-8).

zeheb [ذهب] *altyn, gyzyl, altyn suwy, ergini:* Jöwheridür lebün, ýüzüm zehebi (KB, 131-12).

zehl [zehl:زهی] *gözel, ýagşy, nähili oňat, nähili gözel:* Zehl döwlet ki, eý Nagşy, bulub älemde sen Hyzry (ND, 4a-4). Syhryn zehl kemala ýetürdi gözüň ki, ol (KB, 423-10). Zehl terhunda talyg bagtyýary (Mn, 297b-1).

zeh kyl- [زہ قیل] *ýaýyň kirşini çekdirmek, ýaýy atyşa taýýar etmek:* Buýurdy kim, ýaýyny zeh kyldylar (SB, 36b-16).

zahn [ذهن] *akyllylyk, pähimlilik, ukyp, zahn, başarjaňlyk:* Wujudy- lagar ile uşbu zahn-linge, begüm (KB, 436-16).

zekat [zeka:t زكاة , زکات] *yslamyň baş şertiniň biri, puldan, mal-garadan we zatdan 40-dan bir bölegi möçberinde berilýän her ýylky sadaka:* Husunnyň hem bolar ahyr zekaty (Mn, 308a-10). Werüňüz zekaty (MAS, 2a-3). Uja Taňry buýurdy zekat wermegi (MAS, 2a-4).

zeker [ذكر] *erkeklik jyns agzasy:* Öz zekerini kesib, bir hokgaga salyb, möhür kylyb, amanat diýib, Erdeşirge tabşurdy (SB, 28a-15). Bir rukga içide bir zeker goýub tururlar (SB, 28a-21).

Zekerýa [Zekerýa:زکریا] *adam ady (erkek), pygamberleriň biri:* Hemçü Isa, ýa Zekerýa syrruňy faş etme ger (KB, 398-11). Erse töhmet Zekerýaga kylyb, tiýdiler (SB, 24a-23). Zekerýa alardan gaçyb, bir ýygaç içide ýaşundy (SB, 24a-24).

zelel [زلل] *azaşma, ýalňyşlyk, günä iş, zyýan, zelel:* Akly olamy yşk ärinüň haly zeleden (KB, 471-9).

zeläzil [zelä:zil زلازل] *ýer titremeler, yramalar:* Zeläzil gopa älemde kaçan, ki... (KB, 438-3).

Zeliha [Zeliha:زلیخا , زلیحا] S: **Züleyha** Gyz Zeliha, Zübeýda, uruweýde... (GA, 8-12). Zeliha oldy altynjy, jowabyn isterem senden (ND, 22b-11). Zelihadur tapuň, Ýusuf janumdur (KB, 461-14).

zelil [zeli:l ذلیل] *hor-homsy, pakyr, biçäre, pese düşen:* Iki gardaş bäbegin öldürüb, zelil gezen (GA, 289-1).

zelil bol- [zeli:l bol- ذلیل بول] *hor, biçäre bolmak:* Mejhul humul sypahyga esir we zelil boldylar (SB, 33b-26).

zellet [زلت] *günä, ýazyk:* Ybadat senden, özgäýe ne zelletdür, ne zelletdür (KB, 59-13).

Zelýa [Zelýa:زلیا] *adam ady (aýal), Ýakup pygamberiň gyrnak aýaly:* Biri Zelýa – Liýýa kenizegi (SB, 3b-16). Zelýa – Liýýa kenizegiden Jad, Esir... (SB, 3b-18).

zelzele [زلزله] *ýer titreme, ýeriň, asmanyň elenmesi, zenzele:* Zelzele (ZME, 408; 173-2). Zelzele azaby birle heläk boldylar (SB, 6b-33).

zemherir [zemheri:r زمهریر] *sowuk, aýaz, doňaklyk:* Gerek ise älem olsun zemherir (KB, 166-16).

zemim surat [zemi:m su:rat ذمیم صورت] *betnyşan, bedroy:* Är kişileri syýah çerde we zemim surat erdi (SB, 121b-25).

zemin [zemi:n زمین , زمین] *ýer, toprak, ýurt:* Indiler bir-bir zemine, aç gözüň sen, eý huma! (ND, 2b-4). Başum göge ýeter, aňa erer-se tozy zeminünden (KB, 463-9). Afrasyýab Eýran zeminge istila kылganda... (SB, 10a-21).

Zemzem [زمزم , زمزم] *Käbäniň golaýyndaky bir çeşmäniň ady:* Eý basafa ýarum, benüm gözüm kibi Zemzem kany? (KB, 449-8). Ýar

ýüzi baňa Kåbe-ýu gözüm ýaşy Zemzem (KB, 327-13). Ol ýer kim, indi Zemzem çahy turur (SB, 2b-33). Aýagynyň astyndan Zemzem çeşmesi peýda bolub erdi (SB, 3a-4).

zemzeme [زمزمه] *ýuwaşja aýdym aýtma, hiňlenme*: Murgy-såher başlady zemzeme-ýu zir-u bem (KB, 84-3). Göýendeýi-safaýy ki, bolam zemzeme ilen (KB, 154-16).

zemzem eýle- [زمزم ايله] *gözýaş etmek*: Işigüňi kylam makam, gözümi zemzem eýleýem (KB, 457-3).

zen [زن] *aýal, hatyn, zenan*: O zen ewiň taýagy, oldur ki, ýazydan-ýabandan ewe bir gonak gelse... (GA, 7-7). Zen-u ferzend bile şåhr-u müdün (BD, 8b-5).

zenb [ذنب] *günä, ýazyk, etmiş* <**zenbi-kuwa** – *uly günä*: Geçegör işbu arzdan, ki odur zenbi-kuwa (ND, 11a-11).

zenbi [زنبی] *çekirtgä meňzeş möjek, çyrlak*: Zenbi (MK, III, 325-11).

Zend [زند] *otparazlaryň mukaddes kitaby*: Alar diýer erdiler: Kitaby- Zend Izedtagala wahy Zerduştga ýiberdi (SB, 34a-24).

zeneh [زنج] *eňek*: Zenehinde köňül mukym gerek (KB, 473-7).

zenehdan [zenehda:n زنه‌دان] *eňek, eňekdäki çukanak*: Ger zenehdanynda dutar miň makam (KB, 456-10).

zenek [زنك] *aýaljyk, heleýjagaz*: Kaýda geçer år ýerine her zenek (KB, 594-2).

zeng [زنك] *pos, zeň*: Polad zengi Aý ýüzüne garşy turmasun (KB, 460-12).

zengär [zengä:r زنگار] *pos, posly, poslap giden, pos baglan, zeňlän*: Kim gide bu köňulden žeňgärümüz (KB, 587-4). Atasynyň wepatydan halaýyk köňli zengär tutub erdi (SB, 126b-19).

zengi [zengi: زنگی] *negr, hünni zeňni*: Haluňa seniň zengi niçe diýýe dilüm ki (KB, 86-1).

zer [زر] *altyn, gyzył, zer*: Tekýe kylur hyýaly-la bir zer aýyna (KB, 460-10). Zor ile zere sewdügümün çün taňy ýohdur (KB, 217-5). Emma Karun kim, zer we sim, mal we matag birle meşhur erdi (SB, 9b-2).

zerab [zera:b زراب] *altyn suwy*: Ýaşym injü, ýüzüm zerab olusar (KB, 499-11).

zerbaz [zerba:z زرباز] *altyn öwüşgini*: Zerbazdur ýañagum-u serbazdur başym (KB, 348-11). Zerbaza bahmady, gözi serbaza başlady (KB, 348-11).

zerd [زر] *sary, reňki öçen*: Gan ýaş-u, ruýy-zerd ile janum safa bola (KB, 73-11). Zerd-u nezar-u zar oluban ab-u gildedür (KB, 440-2). Zerd-u nezar-u zaram hem oduňa ýanaram (KB, 448-13).

Zerduşt [زردشت] *adam ady (erkek)*: Anyň zamanyda Zerduşt nebi peýda boldy (SB, 17a-20). Zerduştynyň agazy-dagwaty otuzynjy ýylda erdi (SB, 17a-22).

zerduşty [zerduşty: زردشتی] *otparaz, otparaz dinine uýýan*: Zerduştylar aýtyb tururlar kim, anyň asly Azerbaýjandan erdi (SB, 17a-23).

zerefşan [zerefşa:n زرافشان] *altyn çayýlan, zer sepilen altyn öwüşýän*: Dür kimin zerefşan sana sen (KB, 383-6).

zereh [زره] *sowut, demir don*: Enwag zerehler tagbyýa kyldy (SB, 12b-4)...Misli zereh we anyň astyda jöwşen... (SB, 34a-10).

zerek [زَرَكَ] **1)** *dilewar, gepe çeper*: Zerek (Tuhf, 27b-5). **2)** *akylly, zehinli, ukyply*: Zerek (Tuhf, 16b-1).

zerenze [زَرَئْزَا] *taýpa ady, manzar urugyna zerenze urugy hem diýilýän eken*: Zerenze (MK, I, 375-1).

zerer [زهر] *zelel, zyýan*: Zerer gelmez bu kowl üzre durana (ND, 27a-3). ...goýmagaý men kim, bir koýga zerer ýetgürgeý sen (SB, 127a-9). Alarga hiç sylah we alaty-harb zerer ýetgürmes erdi (SB, 121b-31).

zergär [zergä:r زرگار] *küümüşden, altyn dan şay-sep ýasaýan ussa, zergär*: Ki any görmedi hergiz, any ömründe bir zergär (ND, 11a-13).

Zermehr [زرمهر] *adam ady (erkek)*: Gaçyb Türküstanga barganda, Zermehr – Serferaz Şirzi ogly anyň bile erdi (SB, 31b-31). Zermehr ew eýgesiniň gyzyňy hastgärlik kylyb (SB, 32a-1).

zerneşan et- [zernəʃa:n et-زرنشان ات] *gyzyl çaymak*: Ihtyýar etseň, işigim zerneşan etsem gerek (ND, 17b-6).

zernigär [zernigä:rزرنکار] *altyn çayýylan, altyn bilen bezelen*: Ýedi gat zernigär, eýwany-wala (Mn, 290b-4).

zerrak [zerra:kزَرَاق] *ikiýüzli, jögi, ýalançy, kezzap*: Ne wereler aşykuň zerrakyna (KB, 137-9).

zerrat [zerra:tذَرَات] *zerreler, iň maýda böllejikler*: Gören kendin bu gün zerrat içinde (ND, 27b-8).

zerre [ذَرَه] **1)** *jisimiň iň kiçi bölegi, atom*: Degildir zerre ýanynda, erer-seň, göre sen nakla (ND, 2b-11). **2)** *kiçijik, sähelçe, zerre*: Gylyçlady, zerre gadar kesdirimedi (GA, 302-9). Özgelere werür ise zerre ýer (KB, 502-10).

zerreçe [ذَرَه جَه] *kiçijik, ujypsyz, sähelçe*: Aýyna tahammul kylmaz zerreçe zeňni (KB, 86-1).

zerrin [zerri:nزَرِّين] *gyzyldan, altyndan, zerden*: Edüb bir galaýy- zerrin, ýaratdy emri-Rebbany (ND, 33b-14). Ýa baglamag ol bir gyly zerrin kemer ile (KB, 484-10). Güneş dahy zerrin ola ýüzüm kibi röwşen (KB, 317-8).

zeruret [zeru:retزُرُورَت] **1)** *zerur, gerek, zerurlyk, wajpylyk*: Ne gadar kut kim, ol niçe günde aňa zeruret erdi, özi birle eltür erdi (SB, 13b-17). Zeruret birle Buhtunnassarny ol beladga namzed kyldylar (SB, 15b-30). **2)** *zerurlyk, mejburlyk, çykalgasyzlyk*: Hunyjigeri gözlerüm ahydan, zeruret (KB, 4-14). Erse Şahy-Hamawran dagy zeruret birle çerik ýygyb, anyň birle harb kylyb... (SB, 13b-32). Şam halky zeruretden aňa mutyg boldylar (SB, 16a-2).

zeruret bol- / ol- [zeru:ret bol- / ol-اول-بول] *gerek bolmak, wajyp bolmak*: Zeruret oldy baňa uşda olmyşam güstah (KB, 144-2). Alarga zeruret boldy kim, badyşahlykny ogly Hysanga mukarrar tutgaý (SB, 32b-29).

zeruretsiz [zeru:retsizزُرُورَتْسِيز] *zerurlyk ýok ýerinde*: Zeruretsiz baş sejdeden götermes erdi (SB, 12b-27).

zerury [zeru:ryزُرُورِي] *iň zerury, wajyby*: Alarny defg kylmak barçadan burun zerury turur (SB, 37b-10).

zeşt [زِشت] *betgelşik, erbet, ýaramaz*: Bu zeşt lakab mugarrab sebäbiden ýahşy boldy (SB, 2a-23).

Zeýd [زید] *adam ady (erkek)*: Resul Zeýdden sorady (SB, 41a-1). Zeýd tiýdi kim... (SB, 41a-2).

zeýl [ذَيْل] *etek, syn*: Meger ki, zülfi-lutfy baňa örte zeýlini (KB, 420-13).

zeýluja [زِيلُوْجَه] *halyça*: Pek zeýluja hem saldurdy fil-hal, / Diýdi oltursyn ol şuride hal (Ab, 69a-18).

zeýn [زَيْن] *bezeg, zynat*: Kiminde fena zeýn-u kimisinde-azandur (KB, 576-6). Tawus durur zeýn ile, awaz ile bülbül (KB, 408-10).

zeýn et- [زَيْن ایت] *zynat etmek, bezeg etmek*: Sagyn, kim zeýn edüb kendin, saňa zährin sunar-ata (ND, 2a-1).

zeýn ol- [زَيْن اول] *bezeg bolmak, zynat bolmak*: Ýa anyň-la zeýn olan, ol hüýri-gulman nedir (ND, 7a-1). Peri-peýker gözellerden sera-ser zeýn olub älem (ND, 24b-16).

zeýtun [zeýtu:nزَيْتُون] *zeytun, zeýtun agajy*: Rumdan zeýtun ýygajy geltürüb olturtdylar (SB, 29b-17). Andan bäri zeýtun ýygajy Yrak beladyda peýda boldy (SB, 29b-18).

zäher [زَهْر] *zäher, awy*: Zähre tebdil eder, anjak o bizim balymyzy (ND, 36b-13). Sagyn kim, zeýn edüb kendin, saňa zährin sunar-ata (ND, 2a-1). Çakyr içide zäher berib tururlar (SB, 19b-30).

zähmet [زَهْمَت , زَحْمَت] *zähmet, azap, görgi*: Ger hary-jefa zähmeti aşyk çeke nola (KB, 389-1). Pisteýi-lagluň ile zähmeti az ola gerek (KB, 511-8). Derwişlerge kut zähmet birle hasyl bolur erdi (SB, 2a-3). <>**zähmet ber-** – *azar ýetirmek, agyrtmak, ynjytmak, dert bermek*: Tüşekde bir gattyk nime bar turur kim, maňa zähmet berür (SB, 28b-13). <>**zähmet bol-** – *azap bolmak, ezyet bermek*: Zähmet boldy iç (ZME, 363; 149-2). <>**zähmet çek-** – *zähmet çekmek, ejir çekmek*: Zähmet çekmiýen derdine derman talab etme (KB, 407-4). <>**zähmet et-** – *azar bermek, ezyet*

çekdirmek: Nam-u namus saňa zähmet eder (KB, 214-2). < **zähmet eýle-** – *päsgele bermek*: Zähmet eýledi (Tuhf, 26b-1). < **zähmet tart-** – S: **zähmet çek-** Tiýdiler kim, hakanga etagat kylduk, zähmet tartyb gelmesünler (SB, 31a-1). < **zähmet ýet-** – *zyýan ýetmek, zyýan bolmak, azar, ezyet bermek*: Aýagydan tüg tokülüb, endamyga hiç zähmet ýetmegeý (SB, 13b-13). Otga girgeý, eger günähi bolsa köýgüsi turur, ýok erse, aňa hiç zähmet ýetmes (SB, 14a-18). < **zähmet ýetgür-** – *zyýan bermek, zelee ýetirmek*: Tiýdi kim, ne ynsaflyk... gurt ermiş kim, Ýusufny ýib, köýlegige zähmet ýetgürüb, para-para kylmady (SB, 4b-6).

zähre I [زَهْرَه] *öt halta, öt*: Zöhre zähresin alyb, ah, ber efläk (KB, 334-15).

zähre II [زَهْرَه] *batyrylyk, ýürekliлик*: Zähre kany ki, jahd kylam bir esremäge (KB, 371-3).

zäkir [zä:kir ذَاكِر] **1)** *zikir ediji, Allany ýatlap geziji, şükür ediji*: Erse daýym şäkir we zäkir Allatagalany ýad kylur erdi (SB, 120b-16). **2)** *ýada salyjy, Allanyň sypatlaryny, atlaryny gaýtalaýjy*: Aýny mezkur bolur zäkir bil (BD, 10a-8).

zäkiriýýet [zä:kiriýýet ذَاكِرِيَّة] *Allatagalany ýatlamaklyk, zikir etmeklik*: Zäkiriýýet bile mezkuriýýet, / Bil mübeddel bolur uşbu fursat (BD, 10a-9).

zi I [زِي] *arap elipbiýiniň on birinji harpy*: Owwal «zi», «aýn» ile leşger, ikinji «kaf»-len «ha»-dyr (ND, 2b-17). «Zi» janyňa toýmyş kim, ola ganyna (KB, 397-8).

zi II [زِي] *ugur-tarap görkezýän, çykyş düşümiň goşulmasy bilen manydaş kömekçi söz*: Köňül ki, düşdi bu bende zi hubder gaýat (KB, 562-7). Çü dälü düşdi bu bende zi hub der gaýat (KB, 562-7). Zi rähmeti-rahman-u zehi lutfy-illähi (KB, 333-9).

zi III [زِي] *görnüş*: Özi Ýusuf, gözi Musa, zehi Adam, zi Hawwadur (KB, 16-14).

zi IV [زِي] *eýe, bir zadyň eýesi*: Miweýi-bagy-Eremden bu durar zowky zi hal (ND, 18b-12).

zibille [زِبْلَة] *uly meýdan etmek*: Hak awdazsuzluk diýdügümüz siýmek kibi, zibillemek kibi... näki bunlara ohşasa (MAS, 6a-4).

zih [زِه] *aperin, berekella*: Eger maksuda erer-sem, zihi nygmat, zihi döwlet (KB, 342-5). Gaşuň ýaýyna zih diýrem-u gözüň ohuna tähsin (KB, 407-9).

zij [zi:j ذِيَج] *astronomik senenama, jedwel*: Elinde zij-u usturlab her dem (KB, 8-13). < **sa-hyb zij** – *astronomik senenamany esaslandyran, jedweliň eýesi*: Sahyb zij we rasad turur (SB, 21a-17).

Zikar [Zi:ka ذِيْقَار] *ýer-ýurt ady*: Harby-Zikar ol erdi kim... (SB, 40a-28). Alar Zikar mowzygyga gelib... (SB, 41a-17). Alar howa hararatydan Zikar guduglaryga jem bolurlar (SB, 4a-17).

zikr [zikr ذِكْر] **1)** *ýatlama, gaýtalama*: Ylymdyr çün zikr, jan-a, kelamym eýlegil yzgan (ND, 23a-8). Pikrüm-le zikrüm gije-gündiz, şah-a, sensiň (KB, 192-7). **2)** *beýan, hekaýat*: Oguznyň Diýarbekr we Şamga bargan zikri... (SB, 122b-9). Oguznyň zulmatga bargan zikri (SB, 122a-13).

zikr bol- [zikr ذِكْرٌ] *ýatlanylmaq, beýan edilmek, aýdylmaq*: Alarnyň zikriden soň zikr bolgusy turur (SB, 15b-3). Her ne bu müddetde wakyg bolub erdi, ejmäl tarykyga zikr bolgusy turur (SB, 20b-1).

zikr et- [zikr ذِكْرَ] *ýatlamak, gaýtalamak*: Fähm edüb, öz-kendi nefsiň, Haky zikr et daýyma (ND, 6a-14).

zikr kyl- [zikr ذِكْرَ] *ýatlamak, beýan etmek, aýtmak*: Eger any zikr kylsak, bu muhteser mutawwal bolur erdi (SB, 7b-31). Anyň zikrini bu kitabda anyň üçün zikr kylmadyk kim, akylnyň aňa ygtymady ýok erdi (SB, 14a-12).

zikr kylyn- [zikr ذِكْرَ] *beýan edilmek, aýdylmaq, ýatlanylmaq*: Andak kim, ýokarrak(da) zikr kylyndy (SB, 2a-20). Anyň üçün munda zikr kylyndy (SB, 4a-4).

zillet [zillet ذِلَّة] *peslik, harlyk, kynçylyk, horluk*: Göterdiň häki zilletden, any sen şadyman etdiň (ND, 17a-9). Ki sawab ol işikde zilletdür (KB, 481-1).

zin [zi:n زَيْن] *eýer*: Tarab atyna, nigär-ä, köňül çü baglady zin (KB, 17-8).

zinde [zinde زنده] *diri*: Sen zinde eken, özüni çün murda sana sen (KB, 465-2). Ben zindeýem senüň-le, bary buňa ne minnet (KB, 448-14).

◊ **zindeyi-jawyd** – *baky diri, hemişelik diri*:
– Ylýasga andan hiç zerer we zähmet ýetişmedi
we henüz tirik turur we zendeýi-jawyd (SB,
25b-28).

zindegany [zindegany:زندگانی] *durmuş,
ýaşayyş*: Ol wagtda ýahşy zindeganylary ýok
erdi (SB, 15b-32).

zinde kyl- [zinde قیل] *direltmek*: Lebi-Isa
ölüýi zinde kyldy (KB, 450-6). Wasyl ile
fersuda jismim zinde kyl (BD, 48b-6).

zir [zi:r:زیر] *aşak, ast*: Ziri-destinde
Hudanyň gerçe çokdur gullary (ND, 18b-8). Ne
ki, kylur-sa ol kysun ki, men der ziri-
fermanam (KB, 479-15). ◊ **ziri-balaýy** –
belendi-pesi, aşak-ýokary: Öser ol tazelär
durmaz, sera-ser ziri-balaýy (ND, 38b-1).
◊ **zir-u bem** – *aşak we ýokary, belentli-pesli*
(*ses*): Zir-u bem ile kyluram uşdaýa zary (KB,
38-1). Murgy-säher başlady zemzemeýi zir-u
bem (KB, 84-3). ◊ **zir-u zeber** – **1**) *aşak-
ýokary, astyn-üstün*: Aýnaýy elüňe al, zir-u
zeber degülmidür (KB, 12-11). **2**) *arap hatynyň
astyndan we üstünden goýulýan bellikler,
assyn, üssün*: Ohymaga ýarar idi zir-u zeber
olsa (KB, 569-10).

zira [zi:ra:زیرا] *sebäbi, çünki*: Zira ol
tikübdür, ol tanyr (GA, 94-1). Tutma ajab any,
zira üsdindür el elden (KB, 471-6).

ziragat [zira:gat:زراعت] *ekerançylyk*:
Ziragat we ymaratda tagtyly-tamam bolub,
älem harablykga ýüz goýdy (SB, 6b-20). Jahan
abadanlygyda ziragat we ymaratga köb sagy
kylur erdi (SB, 28a-28).

ziraki [zira:ki:زیراکه] S: **zira** Ben hary se-
werem, ziraki sewerem güli (KB, 498-8). Sen
aýy sewerem, ziraki röwşen (KB, 49-11).

zire I [zi:re:زیره] *zire (sayawanlylar
maşgalasyndan bolan ösümlik)*: Çün kamu
zireleriň sen, eý senem, kermany sen (KB, 454-
15). Adamuň gözüne uçmahda zire däne gelür
(KB, 453-9).

zire II [zi:re:زیره] S: **zira** Ki aňa zowal ýoh,
zire nakşy hejer durur (KB, 523-12).

zir-u bem kyl- [zi:r-u bem kyl:زیر و bem قیل] *inçeli-ýogynly ses çykarmak*: Çengi gamdan
gutulmady Babyr, / Niçe kim, nala zir-u bem
kyldy (BD, 31b-12).

zir-u zeber kyl- [zi:r-u zeber kyl:زیر و zeber قیل] *astyn-üstün etmek, agdar-düňder
etmek, garym-gatym etmek*: Şah nāzi içün
älemi gel, zir-u zeber kyl (KB, 392-1).
Ötgenden soň welaýatlaryňyzny zir-u zeber
kylurlar (SB, 123a-29).

zir-u zeber bol- / ol- [zi:r-u zeber bol- / ol-
زیر و zeber بول / اول] *astyn-üstün bolmak, ýykan-
ýumran bolmak, agdarylmak, agdar-düňder
bolmak*: Künbet zir-u zeber oldy (GA, 229-12).
Bäs para şäher zir-u zeber boldy (SB, 2b-24).
Şäher we makamlary birle köyüb, zir-u zeber
boldy (SB, 26a-23).

Zitu [Zi:tu:زیتو] *adam ady (erkek)*: Andan
soň Zitu hökümet kyldy (SB, 27b-15). Zitu zikri
(SB, 27b-12).

ziwer [zi:wer:زیر] *bezeg, bezeg şay-sepleri,
gymmatbaha şay-sepler*: Bu gün hazan ýene
bagyň zeri-ýu ziweridür (KB, 575-4). Sameri ol
ziwerlerden kim, kybtylardan amanatga alyb
erdi... (SB, 8b-13). Ne gadar hülýi we ziwer
kim, kybtylardan amanat ýusuny birle
alabilgeý siz (SB, 8a-25).

Ziýezen [Zi:ýezen:ذی یزن] *adam ady
(erkek)*: Erse Ziýezen hatunyny nikah birle
aldy (SB, 35a-23). Ebrehe kim, Reýhanany
gazab we istila birle Ziýezenden aldy (SB, 35a-
24).

zor [zo:r:زور] *zor, güýç*: Zor ile zere
sewdügimiň çün taňy ýohdur (KB, 217-5).
Endek zor birle ol ýibni para-para kyldy (SB,
11b-21). Seniň zoryňny azmaýyş kylur erdim
(SB, 11b-24).

zowal [zowa:l:زوال] *zyýan, zelel, bela*:
Emma oguzuň başyna zowal getürdiň (GA,
215-8). Tutub syrlaryny saklar, erişemez zowal
asla (ND, 6a-4). Erişdi güneşe dahy älemde
zowaly (KB, 460-1). Bu hanadan zowaly we bu
mülk harablygy anyň döwletide bolgaý (SB,
39b-33).

zowk [zowk:ذوق] *höwes, hyjuw, keyp, hezillik*:
Lowhy-dilden göre sälik, kyla zowky subhy-
şam (ND, 19a-9). Owkat köprügide aýş we eşret
we lähw we zowkga meşgul boldy (SB, 30b-
25).

Zöhre [zöhre:زُهره] *ýyldyz ady, Zöhre*: Güneş-u
Aý-u Tir ile Zöhre (KB, 564-9).

zöwje [زوجہ] *ayal, ýanyoldaş, ýassykdaş*: Merýem enesi Ymran zöwjesi erdi (SB, 24a-2). Zekerya alayhumussalam zöwjesi erdi (SB, 24b-2).

zöwr [ضور] *zyýan, zeled*: Bu syry bilmeýen ejiz, zöwri-inkäre düşdüm ben (ND, 24a-1).

zubin [zu:bi:n زوبين] *gysga naýza, çiş, syh*: Her guduk içide hiçe zubin we temür syhlar ýasab (SB, 18b-25).

zufaf kyl- [zufa:f kyl- زُفَاف قِيل] *nikalaşmak*: Leblerüňüz daýyma kylur zufaf (KB, 431-7).

zugafa [zugafa: ضعفا] *ejizler, biçäreler, garyplar, pesler*: Ragaýa we zugafa ahwalyga terrehhüm kylur erdi (SB, 15a-33). Emma zugafa adyl we istimaletige maýyyl erdi (SB, 29a-9).

zugf [ضعف] *gowşaklyk, susluk, ejizlik*: Zugf alarga müstewli bolub, neberd we harbdan galyb erdiler (SB, 121b-11).

Zuhal [زحل] *Saturn planetasy, zuhal*: Müşteri oldy Zuhal söwdasyna zülfiňň (KB, 115-5). Ger sed hezar hile ile defg ede Zuhal (KB, 5-11). Ki wardur aýagyňň tozy Zuhalda (KB, 214-15).

zuhd [زهد] **1)** *terkidünýalik, saklanmaklyk*: Oda ýahma bizi, saky, ýene bu ham zuhduň ile (KB, 185-10). **2)** *takwalyk, dindarlyk*: Ol zamanda hiç kişi zühd we takwa birle Merýemge ýetişmes erdi (SB, 24a-21).

zuhur [zuhu:r ظهور] *peýda bolma, ýüze çykma, äşgär bolma*: Göründi hür luwluw, any zuhur etdi zamanyndan (ND, 24b-16). Häsiýeti, zuhury anyň ki'aha bagludur (KB, 366-8). Isa zuhuryda, nübüwwetigeçe kim... (SB, 21a-8).

zuhur et- [ظهور ايت] **S: zuhur eýle-** Zuhur etdim zamanynda bu ýolda jan rowan etdim (ND, 17a-10).

zuhur eýle- [zuhu:r eýle- ظهور] *ýüze çykamak, äşgär bolmak*: Zuhur eýläň anyň syry, gözün aç, eý melek sima! (ND, 3a-15).

zuhur kyl- [zuhu:r kyl- ظهور قِيل] **S: zuhur eýle-** Bu padyşah döwride hezreti Muhammed Mustafa sallallahy alayhy wesellem zuhur kyldy (SB, 126b-13).

Zuhydyn [Zu:hydyn ذوحدين] *adam ady (erkek)*: Andan soň Zuhydyn atlykny Zuhwas gardaşlaryndan... mesafga ýiberdi (SB, 33b-20).

Zuhyşan [Zu:hy:şa:n ذوحيشان] *adam ady (erkek)*: Ogly Zuhyşan badyşah boldy (SB, 32b-20).

Zujedal [Zu:jeda:l ذوجدال] *adam ady (erkek)*: Ýemen mülküni fath kylyb, Zunwas we Zujedalny heläk kylgaýlar (SB, 35a-10).

zulm [ظلم] *zulm, sütem, zorluk, horluk*: Zulm edüb, kendime çok zyýan etdim (ND, 25a-5). Gözüň egerçi zulmyňy erürdi gaýete (KB, 14-10). Daýym ragyýýatlarga zulm we bidad kylur erdi (SB, 2a-25). Zahhak zulm birle halaýykdan alyb erdi (SB, 3b-25).

zulmat [zulma:t ظلمات] **1)** *garaňkylyk*: Gitdi gaflat zulmat içre, dogdy ol şemsi-Ylah (ND, 24a-7). Ol zulmatdan çykdylar, erse gördiler kim, götergenleri tamam jöwähiri-nefise turur (SB, 122a-20). Kürrelerini ýahtylykda baglab, alarny minib, zulmatga girgeý (SB, 122a-16). **2)** *müdimi garaňky bir ýeriň, ýurduň ady (Isgender şol ýerde dirilik suwuny gözlänmişin)*: Zulmatda olur şerbeti-haýwany degülmi? (KB, 516-11). Zulmata girüb, şerbeti-haýwana ererler (KB, 407-7). Oguz Zulmatga bargan zikri (SB, 122a-13). Oguz garahulun, ýagny Zulmatga ýetdi, erse garangulyk sebäbiden aňa girmek mutagazzar erdi (SB, 122a-14). Ol welaýatlardan faryg bolub, Zulmat welaýatyga azymat kyldy (SB, 122a-12).

zulm et- [ظلم ايت] **S: zulm kyl-** Gözüň zulm etdi benüm köňlüme çoh (KB, 438-2).

zulm kyl- [ظلم قِيل] *zulm etmek, zalymlyk etmek, azar, ezyet bermek*: Dawud tiýdi kim, aňa zulm kylyb turur sen, goýmas men kim, aňa zulm kylgaý sen (SB, 12b-24). Her kimden her nime zulm kylyb, alyb bolgaý... (SB, 34a-16).

Zunfer [Zu:nefer ذونفر] *adam ady (erkek)*: Ýemen mihterleriden bir serwer Zunfer atlyk, etbagy birle anyň mesafyga baryb (SB, 35b-12). Erse Zunfer alyga bardy (SB, 35b-21).

Zunwas [Zu:nwa:s ذونواس] *adam ady (erkek)*: Zunwas atlyk bir ýigit tubbag nežadydan peýda bolub (SB, 33a-21). Zunwas

any bilib, bir byçak üdüginiň sagyda goýub erdi... (SB, 33a-23).

Zur [Zu:r زور] *ýer-ýurt ady*: Kums welaýatyda bimar bolub, Zur şäheride wefat kyldy (SB, 19b-29).

zurka [زُرْقَه] *gögerme, gök bolma, teniňe zarba düşüp, gan öýme*: Ol zurkalar üç durur: Biri ol durur kim, baş barmaguň uýynda gögerer (Ýaý, 138a-7). Ol zurka kim, dyrnak altýnda adas kadarynja gögerür (Ýaý, 139a-2).

zurnaý [زُورْنَائِي] *gysga tüýdük*: Zurnaý (Tuhf, 18a-11).

Zusaglaban [Zu:saglaban: ذُوْعَلْبَان] *adam ady (erkek)*, (*sözme-söz manysy iki tilkiniň eýesi*): Bir kişi alardan Zusaglaban atlyk gaçyb, kaýsary-Rum hydmatyga bardy (SB, 33b-14).

zübde [زُبْدَه] *saýlantgy, seçilip alnan, iň oňat*: Wujud zübdesi oldur, baňa eli wersün (KB, 389-14).

Zübeýda [Zübeýda: زُبَيْدَه] *adam ady (aýal)*: Gyz Zübeýda (GA, 8-12).

züjaj [züja:j زُجَاج] *çüýşe, aýna gap*: Züjajy-jama ýürek meýini gözümde go(ý)dum (KB, 157-9). <**jamy-züjaj** – *aýna gap, çüýşeden edilen gap, hrustal*: Jamy-züjajny gör jiger gany ile, / Görelî pür meý kyldy aby-rezana (KB, 42-10).

zülal [züla:l زُلَال] *sowuk, arassa, dury suw*: Elümüze tolu werdi felek zülaly-wysal (KB, 118-3).

Züleýha [züleýha: زُلَيْحَا] *adam ady (aýal)*: Erse Ragyl atlyk hatunyga kim, Züleýhaga meşhur erdi, tabşyrdy (SB, 4b-17). Züleýha begaýat sahybjemal we hubsurat erdi (SB, 4b-19).

zülfi [زُؤْفِي] *zülöp, saçyň örümi*: Her kaçan eýlär tejelli zülfünin her telleri (ND, 35a-13). Zülfün-le sünbül çemen içinde perişan (KB, 455-2). Kylur zülfün kamuk älemni şeýda (Mn, 298a-10). Zülfi piç-u tabdur bir ýazu idi alnuma (SB, 308-1).

Zülfekar [Zülfeka:r ذُوْلْفَقَارُ] *bedr söweşinden soň, Muhammet pygamberiň Hezreti Ala peşgeş beren gylyjynyň ady*: Zülfekaryň gyny-la gabzasy agaç (GA, 55-11). Alyýa Zülfekar ile Döldül (KB, 92-13).

Züljelal [Züljela: ذُوْلجَلَال] *beýiklik eýesi Allatagala*: ...tagat we ybadaty-Züljelal kylmakdan bolar (SB, 30a-29). Hezreti Züljelaldan tazarrug ...birle istiganat we nusrat tilediler (SB, 36a-1).

Zülkarneýn [ذُوْلْقَرْنَيْن] *adam ady (erkek)*: Hyzyr bu Zülkarneýn birle çeşmeýi-haýatga ýetişdi (SB, 9b-10). Ekser halaýyk any Zülkarneýn okurlar (SB, 19a-17).

Zülkifl [ذُوْلْكَفْل] *adam ady (erkek)*, *pygamberleriň biri*: Zülkifl en-nebi alaýhyssalam (SB, 16a-24).

Zülminar [Zülmina: ذُوْلْمِنَار] *adam ady (erkek)*: Leşgeri ýol tapmak üçün minaralar ýol başyda ýasar erdi, ol sebäbden any Zülminar diýer erdiler (SB, 10b-30).

zümre [زُمْرَه] *topar, düzüüm, hatar gurşawy*: Geç awamlyk zümresinden, bunda gör izgan nedir! (ND, 7a-6). Ol ulamalar zümresiden erdi (SB, 16b-17).

zünnar [zünna:r زُنَّار] *guşak, otparazlaryň we hristian ruhanylarynyň guşagy*: Zünnar kesüb çekdim el, Kurana erişdim (ND, 20a-3). Gäh zülfün bilüme zünnar ola (KB, 41-2). <**zünmary-yşk** – *yşk guşagy, söýgi bagy*: Baglaýaly bilüme bir gara zünmary-yşk (KB, 2-5).

zühüm [زُهْم] *Hytaýyň ýüpek matalarynyň bir görnüşi*: Zühüm (MK, I, 402-6).

zürriýet [ذُرِّيَّة] *zürýat, perzent, nesil*: Magd bin Adnan anyň zürriýet we nesliden tururlar (SB, 3a-29). Allatagala anyň zürriýetini pygamber we badyşah kylgaý (SB, 3b-12).

zyba [zy:ba زِيْبَا] *owadan, gözel, zyba*: Suraty-zybaň, eý senem, älemi-jan nushasydur (KB, 322-3). Latyf-u, näzig-u zyba senem siz (Mn, 301b-3).

zyban [zyba:n زِيْبَان] *dil, söz*: We ýa terkiş olan unsur, we ýa hud kim, zyban söýlä (ND, 14b-17). Ben bu gulag ile bu göz-u zybanuň gulyýam (KB, 542-4).

zyl [ظِلّ] *kölege, saýa, pena*: Hyýaly-zyll ýeter, ybrat görünen haýmaýy-tende (ND, 15a-5). Kesreti-zylly-hyýaly gösteren fagyl nedir (ND, 14b-13). Bolmady haýat ol ki, yrah düşdi bu zyldan (KB, 19-5). <**zylly-refet** –

mähremlik sayasy, merhemet sayasy: Özi dagy any zylly-refet we enaýatyga ýol berdi (SB, 23a-7).

zyna [zyna: زنا] *kanuny däl jynsy gatnaşyk*, *zyna*: Mesel hamr we zyna we lawata we irti-kaby fawahyş... (SB, 2b-22).

zynat [zy:nat زينت] **1)** *bezeg*: Bag-u bostanyň zynaty suw (GA, 45-4). Bozarlar zynatyn anyň, ýanar ummany bulmaz-sa (ND, 28a-7). Derhal toý kylyb, ewini enwag zynatlar birle araste kyldy (SB, 4b-31). **2)** *bezeg şaý-sepleri, gymmatbaha şaý-sepler, baýlyklar*: Sudawany dagy köb zynat we tejemmüller birle Keýkawusga goşdy (SB, 14a-6).

zyndan [zynda:n زندان] *zyndan, türme*: Zyndan (Tuhf, 13a-12). Egredi zyndandan çykardylar (GA, 265-13). Aç gözün, debret dahanyň, gör ki bu zyndan nedir? (ND, 7b-3). Olmaýa düşe nägäh Ýusuf ýene zyndana (KB, 308-8). Kylar Ýusufny Müsür ilinde zyndan (Mn, 291a-5). Any edeb kylyb, zyndanga salgyl (SB, 4b-24).

zyndançy [zynda:nçy زندانچی] *zyndançy, zyndanyň sakçysy, garawuly*: Zyndançyýa gapuýy açdyrды (GA, 274-8).

zyndanla- [zynda:nla زندان لا] *zyndana salmak, türmä basmak, zyndana atmak*: Zyndanlady (IBM, 107-10).

zyndany [zynda:ny زندانی] *zyndanda ýatan, tussag, bendi*: Barça zyndanylarny öltürgeý (SB, 39b-32).

zyndyk [zyndy:k زندیق] *hudaýsyz (bu ýerde bidin, manyheýçilik dinine eýerýänler göz önünde tutulýar)*: Dünýäni bu zyndyklarnyň näpäk we şumlygydan arytgaý men (SB, 34b-12). Oşal bir ýerde zyndyk bolsa, tamamyny öltürüb, salb kylgaýlar (SB, 34b-14).

zynhar [zynha:r زنهار] *zynhar hiç wagt, asla*: Aýaguňuň tozyny ýele wermegil zynhar (KB, 212-7). Zynhar bu dişni kişige aýtmagaý sen (SB, 129b-5). Ewniň bosagasy ýahşy turur, any zynhar ewürmegeý sen (SB, 3a-19).

zynjyr [zynjy:r زنجیر] **1)** *demir hal-kalaryň düzümi, zynjyr*: Zynjyr (Tuhf, 19b-5). Demir zynjyr-la bugany getürdiler (GA, 180-9). **2)** *saçyň örümi*: Bend edüb, zynjyry-yşka gös-terüb, husnun baňa (ND, 10a-13). Diwanaýam,

tutulmyşam şol dilberün zynjyryna (KB, 204-9). Weli zynjyryňyz diwanasy men (Mn, 308b-9).

zyýa [zyýa: ضیا] *nur, ýagtylyk*: Kabul olmyýa dogasy, gide andan o zyýa (ND, 3b-4). Eder dilhanasy jany-ýu gözün pür zyýa towhyd (ND, 6b-12).

zyýad [zyýa:d زیاد] *köp, kän, artyk, zyýat, zyýada*: Zülfini goýmazam zira-ýu zyýad ýad ola (KB, 473-13).

zyýada [zyýa:da زیاده] *artyk, köp, artykmaç*: Kafyryň güýji zyýada, oglan zebun oldy (GA, 251-3).

zyýadat bol- [zyýa:dat bol-زیادت بول] *artmak, köpelmek, zyýada bolmak*: Bolur Hakga zyýadat dide nury (Mn, 303a-8). Ol çerik anyň nazaryda hakyr we har göründi, ujb we gurury zyýadat bolub, tahawwur ýüziden çykyb, mesaf agaz kyldylar (SB, 15a-27).

zyýad et- [zyýa:d et-زیاد اید] *köpeltmek*: Eý nije dagwy zyýad edüb, tawyl etdi sizi (KB, 335-10).

zyýad ol- [zyýa:d ol-زیاد اول] *köpelmek*: Jan yşky zyýad oldy-ýu dil derdi hezaran (KB, 303-3).

zyýafat [zyýa:fat ضیافت] *zyýapat, nahar bermeklik, myhmandarlyk, myhman almaklyk*: Ol kentge baryb, anyň halkydan iltimasy-zyýafat kyldylar (SB, 10a-5).

zyýafat et- [zyýa:fat et-ضیافت ایت] *myhman çagyrmak, toý bermek, nahar bermek, zyýapat bermek, oturyşmak, toý, meýlis etmek, myhman almak*: Hatna kylmak we zyýafat etmek andan galdy (SB, 3a-32).

zyýafat kyl- [zyýa:fat kyl-ضیافت قیل] **S:** **zyýafatet** Dilär, kyla zyýafat myhman bihyttaýa (KB, 55-1). Nugman iki gün alarga zyýafat kylyb (SB, 41a-2). Müsür hatunlaryny çarladyb, zyýafat kylmakga kyýam kyldy (SB, 4b-31). Bu halk kafyr tururlar we bizni zyýafat kylmadylar (SB, 10a-7).

zyýan [zyýa:n زیان] *zyýan, zelel*: Werer, elbet zaman istär, any sanma zyýan etdiň (ND, 17a-16). Saky, sun tolu gadah, sud-u zyýany içelüm (KB, 392-16). Öz badyşahlygymdan ne zyýanym bar erdi (SB, 23b-28).

zyýan eýle- [zyýa:n eýle- زيان ايله] *zyýan etmek*: Gäh assy, gäh zyýan eýle budur dükkany uşşagyň (KB, 2-15).

zyýan kyl- [زيان قىل] *zyýan çekmek, utulmak, zyýana galmak*: Zyýan kyldy (IBM, 108-10). Sen mürewwet kagydasyny margy tutdyň erse, anda zyýan kylmagusy sen (SB, 19b-11).

zyýan ol- [zyýa:n ol- زيان اول] *zyýan bolmak*: Filmesel ger ben zyýany-yşk ile olam zyýan (KB, 486-10).

zyýarat [zyýa:rat زيارت] *keramatly ýerleri baryp görme, zyýarat*: Mekkäge baryb, şeraýty-haj we zyýaraty-Beýtullahyl-haramga kim, ol jemagat kagydasyny erdi (SB, 16b-13). Ol kilisiýa zyýaratyga targyb kylgaý men (SB, 35b-6).

zyýarat et- [zyýa:rat et- زيارت ايد] *zyýarat etmek, aýlanmak, baryp görmek*: Ataşkedeýi-büzürgni zyýarat edib, andan awga barur men (SB, 30b-29).

zyýaratgäh [zyýa:ratgä:h زيارت گاه] *zyýarat edilyän ýer*: Ol zamanda magbad we zyýaratgähleri ataşkedeýi-Azerbaýjan erdi (SB, 30b-29). Hyýal kyldy kim, ol kilisiýa Käbeýi-Mugazzama ýerige halaýyk zyýaratgähi bolgaý (SB, 35b-4).

zyýarat kyl- [zyýa:rat kyl- زيارت قىل] *zyýarat etmek, baryp görmek*: Zyýarat kylmak tiledi dostyndan (ZME, 1039; 106-2). Zyýarat kylmak üçün ol kilisiýaga ruhsat alyb... (SB, 35b-8). Bähram dagy ataşkedäni zyýarat kylyb, iki günlük ýol Ermeneden çykyb... (SB, 31a-2).